

אליבא דהלכתא

גיליון רשת כוללי הערב "אליבא דהלכתא" שעל ידי ישיבת "חברת אהבת שלום"

אבן יהודה, אופקים, אופקים - נחלת שמשון, אלעד - סניף א', אלעד - סניף ב', אשדוד, אשקלון, באר יעקב, באר שבע, בית שמש: הקריה החרדית, רמת א', רמת ג', רמת חפציבה, ביתר עילית, ביתר עילית - גבעה B, בני ברק: מרכז, שיכון ה', מערב, פרדס כץ, קרית הרצוג, גבעת זאב החדשה, דימונה, זכרון יעקב, חולון, חיפה, חיפה - מרכז הכרמל, עבריה, עבריה עילית, עירת הכרמל, טלזסטון, ירוחם, ירושלים: בית וגן, גאולה, גבעת שאול, מעלות דפנה, נוה יעקב, נוה יעקב מרכז, נוה יעקב החדשה, קטמונים, קרית יובל, רוממה, רמות א', רמות ב', רמת שלמה, כרמיאל, מגדל העמק, מודיעין עילית: חפציבה, ברקפלד, קרית ספר, מעלה אדומים, מעלות, נהריה, נתיבות, נתיביה - מרכז, נתיביה: צפון, דרום, עפולה, ערד, פתח תקוה, צפת, קרית אתא, קרית גת, רחובות, רכסים, רכסים - גבעה א', תל ציון

פ"ו
נסלו - טבת
תשע"ז

דיני החיטים, מים שלנו, וסדר אפיית המצה

סימנים:
תנ"ג - תס"א

גנזי הלכה

תשובות וחיידושים מכת"י רבותינו נ"ע
עורך: הרב אברהם הלל

מהר"ר יעקב כולי זלה"ה
בעל מעם לועז

חמדה גנוזה זו הנדפסת לפנינו בראשונה, מתוך חיבור כולל כתיבת יד, אשר נודע היה בירושלים שנים הרבה, מבלי זיהוי שמו ושם מחברו, ואך תוכנו העיד על גודל ויקר תפארת מחברו, שהוא כאריה וליש מבעית בעינו ובקיאותו. והנה בחסד ה' עלינו זכינו להקים שם המת על חיבורו, ספר משנה כסף שחיבר מהר"ר יעקב ב"ר מכיר כולי, הנודע לשבח ולתהלה בזכות ספרו 'מעם לועז'. ובכך זכינו שיהיו שפתותיו דובכות בקבר, ושמועותיו מתבררין בבתי המדרשות.

המחבר

מהר"ר יעקב בכמהר"ר מכיר כולי, ממשפחה רמה רבת יחסין. מקור משפחתם מערי צרפת, וקבעו אבותיהם הראשונים מושבם בערי קאנדיה, והעמידו כמה תלמידי חכמים ומנהיגים. אביו מהר"ר מכיר כולי, ישב גם הוא שמה קרוב לחמשים שנה, בעושר ובכבוד, תורה וגדולה במקום אחד, אך בהגיעו לגיל העצה גמר בדעתו לעלות לארץ ישראל להשתכן שמה. והיה בבואו בחר מקום משכנו בעיה"ק ירושלם תוב"ב, שמה שידכו לו את בתו בת הארבע עשרה של החכם הכולל מהר"ר משה ה' חביב, שהיה ראש ההסגר בירושלים בזמן ההוא, והיה זה סביב ש' תמ"ז. ממנה נבנה זרע, בנו מהר"ר יעקב כולי, אשר נולד סביב ש' תמ"ט-ת"נ, ונתגדל על ברכי זקינו מהרמב"ח עד לפטירתו בש' תנ"ו, ושם כלה חק לימודיו בצל קורתם של רבני הזמן. בזמן מסויים עקר אביו מושבו לעה"ק צפת, שם ישב ישיבת קבע קרוב לארבעים שנה, ונלב"ע זקן ושבע ימים². ומצאנו אשר בנו, מהר"ר כולי, היה זמן זמנים בעה"ק צפת בבית אביו, כי לימים הזכיר שמועתם של חכמיה והנהגותיהם³.

ביד מהר"ר כולי היו כתבי היד שחיבר זקינו מהרמב"ח, והוא השתדל לסדרם ולהכניס לדפוס, וה' הצליח בידו, ובמעט שנים הכין מספריו בהעתקה נאה ומישרה, ונסע לקושטא לעשות בהדפסתם. וכך נשמע מדבריו בשלהי ספר גט פשוט למהרמב"ח, אשר הובא לדפוס על ידו ראשונה, זה לשונו שמה (דף קל"ג ע"א) 'אמר המגיה... אשר עד כה ברכני ברכות הורי, זה ספר התורה אשר שם משה איש האלהים, הרב המופלא מרן זקני הרב המחבר זלה"ה... זכרה לי אלהי לטובה, עניי ויגיע כפי אשר יגעתי בעשר אצבעותי להעתיקו ולסדרו במספר ירחים במקום הקדש צפת ת"ו, ויהי עמדי אלוה עלי אהלי, ואשים לדרך פעמי דרך אניה בלב ים, ובאתי עד הנה [קושטא], ואנכי משתאה מחריש לדעת ההצלח ה' דרכי, והקרה ה' לפני איש חיל גומל חסדים טובים ה"ה הרב הגדול כמוה"ר חיים אלפאנדארי נר"ו והוא היה בעוזרי, וחסדו ואמתו עם הרב המחבר ז"ל... ואני תפלה לאל נורא עלילה ה' צורי וגואלי, ג' אבע"וית ביום יומי ולילי, להוציא לאור תעלומה כל כתבי הקדש מהרב המחבר ז"ל, יראו עיני ואשמח כי רב חילי, כה מעתיר המעתיק והמגיה הצעיר יעקב כולי⁴'.

בגיליון:

- מפתח ענינים מפורט בעמ' קס"א
- אשה אם נגררת אחר הבעל באכילת קטניות
- שיח הלכה עמ' נ"ב, נתיבי המנהגים עמ' נ"ה
- בענין מצה מחיטים ואורו או שאר קטניות
- חקר הלכה עמ' ט"ו, ביני עמודי עמ' ע' ועמ' קי"ח, הערות והארות עמ' ק"ל ועמ' קל"א
- מצה משאר מיני דגן לחולי ציליאק
- תשובות ופסקים עמ' נ"ט
- המתארח בליל הסדר שאוכל ממצות בעה"ב,
- האם צריך להתכוין לקנות את המצות
- הוראת הלכה עמ' נ', שיח הלכה עמ' נ"ג,
- ביני עמודי עמ' פ"ב ועמ' קכ"א, הערות והארות עמ' קל"ז ועמ' קל"ז
- רפואה בחמץ לחולה שאין בו סכנה
- עיון הלכה עמ' י'
- האם אפשר להשתמש במי ברו למים שלנו
- הוראת הלכה עמ' נ"א, תשובות ופסקים עמ' ס', ביני עמודי עמ' ק"ב, הערות והארות עמ' קל"ט ועמ' קמ"א ועמ' קמ"ג
- האם מועיל לשוב מים ולקררם במקור במקום מים שלנו
- הוראת הלכה עמ' נ"א, הערות והארות עמ' קל"ט ועמ' קמ"א ועמ' קמ"ב
- האם בני ספרד נהגו להחמיר בשתיית מים בזמן התקופה
- הוראת הלכה עמ' נ"א
- שיעור כמות לישת המצות
- עיון הלכה עמ' י', שונה הלכות עמ' ל"ה, ביני עמודי עמ' ק"ה, הערות והארות עמ' קמ"ד
- תקנתא למי שלא הפריש חלה
- מן החמץ בשבת ערב פסח
- חקר הלכה עמ' ט"ז
- אפיית מצות מצוה בערב פסח
- שיח הלכה עמ' נ"ג, נתיבי המנהגים עמ' נ"ד, ביני עמודי עמ' קי"א ועמ' קכ"ה, הערות והארות עמ' קמ"ו
- האם יש ענין להתפלל מנחה בערב
- פסח קודם אפיית המצות
- עיון הלכה עמ' י"ב, האיר המזרח עמ' מ"ט, הוראת הלכה עמ' נ"א, נתיבי המנהגים עמ' נ"ד, ביני עמודי עמ' קי"ב
- האם יש מקום לשיטה שעלות השחר 90 דקות קודם הנץ
- ביני עמודי עמ' פ"ז
- הפולמוס על מצות מכונה
- נתיבי המנהגים עמ' נ"ח
- אכילת מצה שרויה בפסח
- נתיבי המנהגים עמ' נ"ה, ביני עמודי עמ' קכ"ה, הערות והארות עמ' קנ"ד

תיקון טובבי"ם
ופדיון פ"ד תעניות

יתקיים אי"ה
ביום חמישי פרשת בא ו' שבט
בישיבת "חברת אהבת שלום"
רח' ר' לוי יצחק מברדיצ'וב 12
על יד כפר השבת, ירושלים

בטעה 11:00 יתחיל סדר הלימוד
בטעה 1:30 הפדיון
בטעה 2:30 תפלת מנחה באמירת ענוו עם הכוונות שתיקן הרש"ש זלה"ה

לפני התיבה יעבור
ראש הישיבה הגאון המקובל
כמוה"ר יעקב משה הלל שליט"א

המשתתפים בתיקון צריכים לקבל
תענית ביום רביעי ה' שבט, בתפלת מנחה
קודם אלוקי צנור

- והיא לא האריכה ימים הרבה, כי נפטרה סמוך לשנת תנ"ט, ובשלהי שנה זו נשתדך החכם מהר"ר מכיר כולי עם בת הגאון מהר"ר אריה יהודה לייב הכהן, כאשר הודיע הגרא"ל במכתב אל הגאון מהר"ר דוד אופנהיים, לאמר: 'אודיע למר שזכיתי תל"י ששדכתי את בני הגדולה הבתולה, את אביה היא מהללית, לאלמון שהיה נשוי לבת הגאון ר' משה בן חביב זצ"ל, והוא בן גדולים ומיוחסים, אביו ואבי אביו ז"ל היו רבנים מפורסמים שבקנדיאה, וקובע עתים לתורה בכל יום בזוהר וראשית חכמה ומדרשי חז"ל, ולא עבר עליו חצות לילה בשינה, בקיצור אני כותב למר שבדאי זכות אבותי עמד לי גם בזה, כי בירושלים בע"ה הפרנסה קשה, והוא ת"ל יש לו יכולת קרן קיימת, והרבה קופצים היו עליו, ומגודל יראת שמים שנמצא בו בחר בי להדבק במשפחתי במיוחסי כהונה... והנשואין היו בר"ח סיון...! ראה ע"כ בקובץ 'צפונות', גיליון ד', עמ' קי"ז. | 2. כל פרטים אלו באו בהקדמת מהר"ר כולי לספר מעם לועז (קושטא ת"צ), ושם דיבר בשבח אביו מולידו, זה לשונו: 'הלא תדעו יש לנו אב זקן, אילן גדול לסמוך עליו, ששרשיו מרובים, אחד מן הרמתיים מגבורי ישראל, אשר הבית נכון עליו, דין אבא מארי ועטרת תפארת לראשי, וצדיק יסוד עולם אור ישראל חסידא קדישא, בוצינא דנהורא כמוהר"ר מכיר כולי זלה"ה, נודע בשערים חסידותו, הנמצא כזה אדם אחד מני אלף בישראל, אבי הנערה"ה אף לילות בתקופת תמוז חוזר ונעור, ולא פסיק גירסא מפומיה אפילו שעה אחת, לילו כימוו לכל דבר שבקדושה, אחת ארוכה ואחת קצרה, חסדו ואמונתו לבית ישראל, יגע בעשר אצבעותיו בתורה שנוי בנביאים ומשולש בכתובים יתנו עדיהן ויצדקו אלו ישראל, בן חמשים לעצה, מר מאהבה יצא ממדינתו שבערי פראנקאיה, בכסף מלא טבי ותקלי, וקבע דיר תו בעה"ק ירושלם, ומשם נסע לעה"ק צפת תוב"א, ובין דא לדא ישב שם מספר הסמוך לארבעים שנה, שוקד על למודו, בתורת ה' חפצו, משכים ומעריב בבית הכנסת ובבית המדרש, לא ימיש מתוך האהל כי שם ביתו, יושב תהלות ישראל, הנודר עצמו מבשר ויין ותענוגות בני אדם, הושחרו שניו מרוב תעניותיו, עיילוה למערתא דחסידא, לא הניח כמותו בארץ ישראל, עלה אל האלהים ביום ערב שבת קדש תשעה ועשרים לחדש כסלו שנת הת"ף ושמונה ליצירה, ויכפר על בני ישראל. | 3. לימים יזכיר הנהגות שראה בעיר צפת, ראה בספרו מעם לועז, פרשת בא, י"ב כ', סמוך לאות קצ"ט. וראה עוד בס' ארץ חיים (סתהון), דף ל"ה סוף עמודה ב'. | 4. ובשער ספר עזרת נשים למהרמב"ח, קושטא תצ"א, נמצא כתוב בזה"ל: 'ואפריין נמטייה לבן בתו של הרב המחבר, ה"ה החכם המרומם כמה"ר יעקב כולי נר"ו, שהעתיק כל

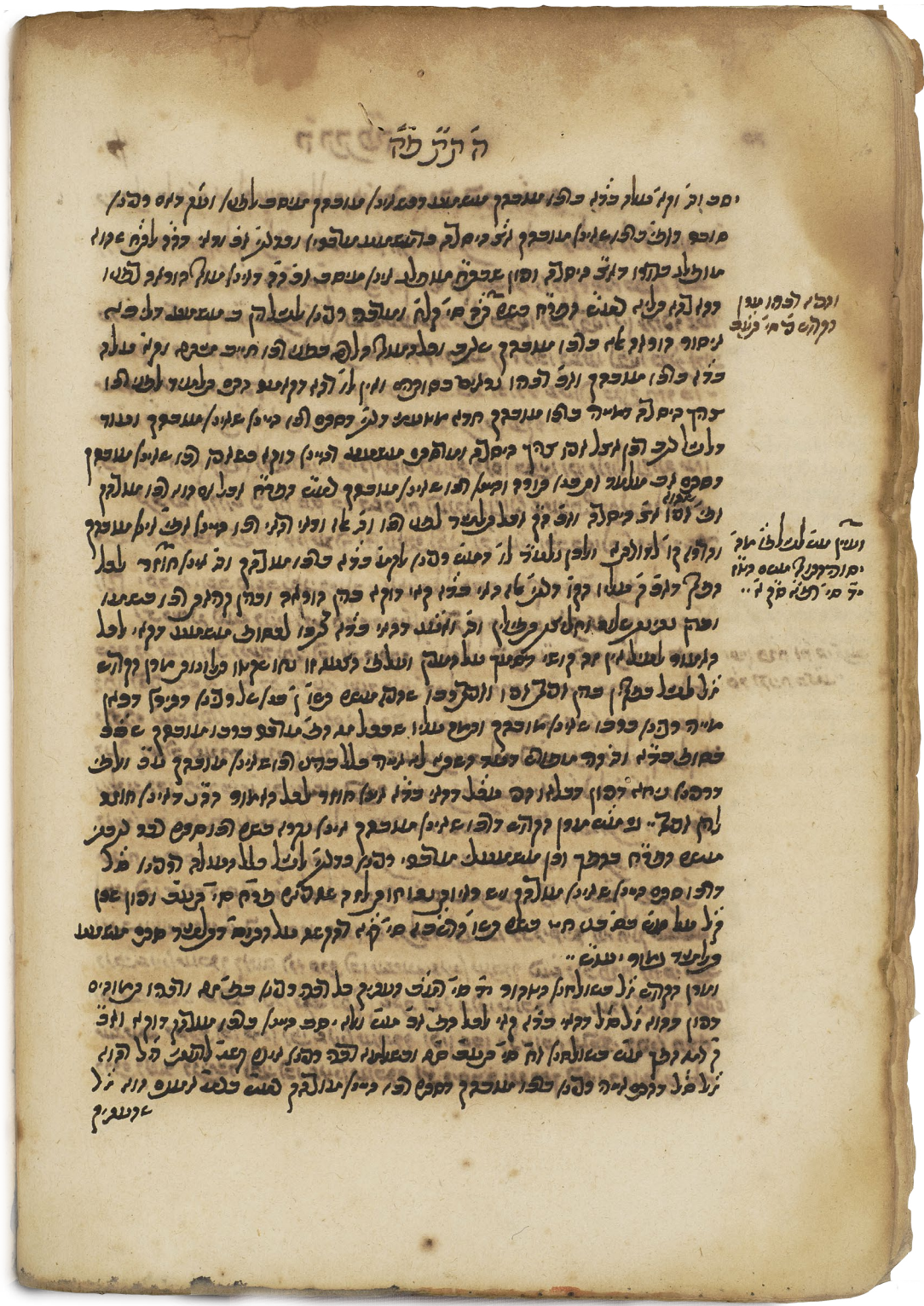
גליון זה וסדרי הלימוד בהודש זה ברשת כוללי "אליבא דהלכתא" יעמדו לזכות ולעילוי נשמת

המרוחם
אברהם בן אלטון הררי ז"ל
נלב"ע כ"ז טבת תשכ"ב

מוהר"ר פריץ
בן מוהר"ר שמואל נטע ע"ה גראס
נלב"ע כ"ב טבת תשנ"ז

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

רשת כוללי ערב
אליבא דהלכתא
שנ"י ישיבת חברת אהבת שלום

ספר משנה כסף בכתי"ק מהר"ר יעקב כולי זלה"ה

בקושטא נמנה מהר"י כולי עם דיני מתא, ומצאנו קב"ע הנוגעת לקידושי בת החכם מהר"ר יעקב ו' פורנה, וחתומים עליה ב"ד בקושטא ביום כ"ח תמוז תפ"ג, הלא המה: מהר"ר יעקב ב"ר יאודה אלפאנדארי, מהר"ר אליה גואקיל ומהר"ר יעקב כולי.⁵

את קורותיו בקושטא עד לעת פטירתו, כתב הר"ש רוזאניס⁶, ונציג בזה מבחר לשונו: 'בקושטנדינא התודע אל ר' יהודה רוזאניס ויהי למזכיר בשיבתו... הרב הזה וחבריו הרבנים הסכימו על ס' "גט פשוט" לזקנו ר' משה חביב בעצם השנה ההיא, אמנם הדפוס נתאחר עד שנת תע"ט ונדפס במגרש אורטה-קיואי הסמוך לקושטנדינא. ועוד הדפיס ספר זקנו "שמות בארץ" בשנת תפ"ב, ובשנת תצ"א ספר "עזרת נשים" ויתר החבורים לא הדפיס... עוד הרבה וטרח לסדר ס' "משנה למלך" לר' יהודה רוזאניס כדי להכינו לדפוס, בהיות שר' יהודה לא כיון לפרסם כתביו ברבים, וכל דבריו כתב בגליונים בודדים שלא על הסדר, וצדקה תחשב לר' יעקב כולי שהקדיש יותר משנתים ימים לשים סדר ומשטר בכתבים כדי להכניס לדפוס, וכן היה שתודות ליגיעתו ומלאכתו העצומה נדפסו ס' "פרשת דרכים" וס' "משנה למלך" לר' יהודה רוזאניס.⁷

בעל הזכרונות ר' חיים יוסף דוד אזולאי⁸ כתב עליו: החכם השלם החסיד ועניו כמ"ה יעקב כולי, המחבר ספר מעם לועז לזכות את הרבים, והמסדר הס' הנורא משנה למלך ופרשת דרכים, ושמעתי מקדושת וחסידות מהר"י כולי ז"ל הנזכר, ושקידתו בתורה, וראיתי קונטרסים ממנו בכתב יד, שכל מה שהיו מחדשים בשיבת הרב הגדול מה"ר יהודה רוזאניס ז"ל וחבריו הרבנים ז"ל, היה כותב בשמם, וכן כמה קונטרסים מחידושיו כתב יד... וראיתי קצת "מפרשת דרכים" כתב יד מהרב ז"ל, וברכתי: ברוך שחלק מחכמתו, והכרתי תוקף פעולת צדיק מהר"י כולי ז"ל הפלא ופלא כי היה סופר מהיר ובקי בש"ס ובפוסקים ומפרשים וכנראה בספר מעם לועז אשר חיבר לזכות את הרבים אשריו ואשרי חלקו.

ואמנם יותר מזה ניכרת פעולתו העצומה בספרו "מעם לועז" בשפת ספרדית, שהוא עד היום החבור היותר גדול בשפות היהודיות הלוועזות, למרות שינוי העתים וחלוף הזמנים. הספר "מעם לועז" היה כדבר בעתו, בעת שהיהדות והספרות העברית נפלו בארצות הקדם, והעם היה שקוע בכערות, הוא מלא חסרון גדול בכנסת ישראל בתוגרמה, הס' הזה שהוא כמו באור התורה להמון העם, באו בתוכו כל האגדות המפוררות בתלמוד ובמדרשים, ומעשיות וספורים על דרך משל ומליצה, בסגנונו היפה ובלשונו הערב הוא לוקח לב הקורא, ומשפיע עליו לטובה, בדינים, במוסר ובדרך ארץ, מבלי להלאות את מוחו ולהטריחו, ועוד היום קוראים בו בחפץ לב בארצות הקדם כזקנים כבני הנעורים אשר השפה האשפניולית שגורה בפייהם... בהקדמתו שכתב על ספרו בחדש אלול ת"ץ, ר' יעקב כולי מבאר שדעתו לעשות פירוש על כל התורה, "כל פרק יכיל קבץ מן הגמרא, מדרשים, ויתר ספרי רבותינו ז"ל, וכן הדינים והחדושים שכתבו על הענין ההוא רבנו משה (ן' מימון), ורבנו יוסף קארו... והחבור הזה יחלק לשבעה חלקים: (א) בראשית, (ב) שמות, ויקרא, (ג) במדבר, דברים, (ד) נביאים ראשונים, (ה) נביאים אחרונים, (ו) תרי עשר, וחמש מגילות, (ז) כתובים, אך לא עלה בידו כי אם להשלים החלק הראשון על ס' בראשית וידיפסו בדפוס "המחוקק הר"ר יונה בכמהר"ר יעקב" בקושטנדינא תמימ"ה לפ"ג (ת"ץ), וכן כתב החלק השני שמות עד אמצע פרשה תרומה, והנה המות קדמה... ונדפס בדפוס המחוקק הר' יונה בכמהר"ר יעקב, שנת ב'צ"אית ישראל בית יעקב מעם לועז לפ"ק (תצ"ג)¹⁰. עכ"ד הר"ש רוזאניס.

ראוי לציין כי זכה מהר"י כולי לסיעתא דשמיא ונשיאות חן מיוחדת אצל גבירי העיר קושטא, הם אלו שסייעוהו בהדפסת ספריו וספרי מר זקינו, ביד רחבה, עד כי יכול היה להבטיח את שארית דמי הכנסות הספרים לטובת ההקדש, וכמו שנמצא בהקדמתו לס' מעם לועז¹¹: 'מעשה הצדקה. מוסדות הארץ תנו עיניכם בבירה וכל משפחות בית ישראל. שמעו דבר ה' בית יעקב מעם לועז. היתה יהודה לקדשו קודש ישראל. ותנתן דת שכל הריח שיומין השי"ת בספרים אלו אחר כל ההוצאות המצטרות הכתוב כחוק השלוחים של ארץ ישראל, והיה הנשאר הכל אשר לכל קדוש יאמר לו הקדש גמור לאלקי ישראל, שיהיה הקרן קים לדור דורים במקום נכון ובטוח. לא ינתש ולא יהרס לעולם וגם נצח ישראל, ומהפירות ינתן שנה שנה להקדשות ששה משמותם אשר נקבו בשטר ההקדש

'הדור אתם רואים מראות אלהים, הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו, כולל כל סוג השלמות בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה, לאו כל מוחא מכיל דא אפילו חד מתרי ותלתא, לא יאומן כי יסופר, בידעו ומכירו הכתוב מדבר. כמו השחר עלה עד בא השמש לא פסיק גירסא מפומיה בתורת ה' חפצו, לא זו מחבבה עד שקראה אחותו, והלילה אמר אמירה לגבוה כמעט שכב חוזר וניעור, נדה שנת המלך לעי באורייתא. מקיים את התורה מעוני, פת במלח וקיתון של מים. שונא מתנות, אפילו שכר בטלה קיימא ליה באיסור הנאה ואיסור נכסה. יעידון יגידון כל בני מתא... הפליא עצה הגדיל תושיה, והראה לנו את ידו הנפלאה ואת יקר תפארת גדולתו ובקיאיותו בדיני תורתנו. לא הניח דבר גדול וקטן, ספרא וספרי ותוספתא, ועוד ידו נטויה בדברי המפרשים ובמדרשי חז"ל נראה ונעלם, ובפוסקים ראשונים ואחרונים ישנים גם חדשים מקרוב באו... ותשב באיתן קסתו קסת הסופר הני הלכתא רברבתא, לפניו לא היה כן כמוהו אשר חשקה נפשו להורות אל כל בני ישראל את החוקים ואת המשפטים...'

בנו מהר"ר יהודה כולי, נמנה עם חכמי ישיבת דמשק אליעזר בירושלים, בשנת תקי"ח, בחברת החכמים: מהר"ר יקר ב"ר אברהם גרשון, מהר"ר משה יהודה נבון, מהר"ר אברהם בעלול, מהר"ר רפאל משה גאליקו, מהר"ר אברהם חיינו, מהר"ר חזקיה

נכתב ונחתם והעד עליו עדים נאמנים ויעד ה' בישראל שם בארה: דהשלשה חלקים יהיו לקבוע עשרה בטלנים בכל אחת מהשלש ארצות הקדושות הידועות בישראל, וחלק אחר לתלמידי חכמים הלומדים בהסגר פה קושטאנדינה. והשני חלקים יהיו לחברה ובקור חולים דשלשה ארצות הנז', וגם לחברה ובקור חולים ושמן למאור לקהל קדוש אחד מקושטאנדינה יע"א. צדקה עשה הקב"ה עם ישראל. אלהים חשבה לטובה. מצוה גוררת מצוה. יגל יעקב ישמח ישראל. והקדשתי גופי לשמים ברעות נפשאי בדלא אניסנא כגון דא צריכא סופר מהיר בתורת ה' אשר נתן ה' אלקי ישראל. ושעבדתי עצמי שעבודא דאורייתא לרגל המלאכה אשר לפני, כי נר מצוה ותורה אור אצמיח קרן לבית ישראל. הלא מעתה הדור אתם רואים הרי ישראל, הביטו וראו כי לא לאדם הבירה, בוזו כסף בוזו זהב, כי לבדק הבית תתנוהו. הכון לקראת אלהיך ישראל. קחו ביידיכם צידה לדרך שכלו טוב זכרון לבני ישראל. לקוח את ספר התורה הזה יסודתו בהררי קודש ולכם ה"ן חלק וזכרון בירושלם. אשריכם ישראל. רודף צדקה ימצא חיים צדקה וכבוד גדול.

מהר"י כולי נלב"ע במחצית ימיו, ביום י"ב לחדש אב י"ה"ל ש' תצ"ב¹². מעט משבח מדותיו, כתב מהר"ר רפאל יצחק ירושלמי, בהקדמתו לספר שמות (קושטא תצ"ג), זה לשונו:

כתבי הקדש בעה"ק צפת תוב"ב, והביאם לבית הדפוס פה קושט' מסודרים ומתוקנים ישלם ה' פעלו. | 5. מחנה אפרים למהר"א נבון, ה' אישות ס' ד'. | 6. קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם, כרך חמישי, עמ' 13-16. | 7. השוה לכאן דברי מהר"ר חיד"א בס' שם הגדולים, מערכת גדולים, בערכו של מהר"י רוזאניס. וכן מה שכתב בס' יוסף אומץ, ס' ק"ה. | 8. בס' שם הגדולים, שם. | 9. ג"ע החיד"א בס' כסא רחמים, דף ק"י ע"ג, הביא את אשר שמע מהנהגת מהר"י כולי, זה לשונו: 'ושמעתי שהחכם השלם החסיד המזכה את הרבים כמהר"ר יעקב כולי ז"ל, היה בהפסקה של ג' ימים, וביום ג' אחר חצות קראו אדם בביתו לצורך, ונתן לו קאה"ב, ושתה כדי שלא לומר שהיה בתענית'. | 10. ועי"ש עוד מה שכתב אודות מחברו שאר ספרי "מעם לועז", להשלים מלאכת ומגמת הרב המחבר מהר"י כולי. | 11. הקדמה א' לחלק ראשון לספר בראשית. | 12. עת פטירתו נרשם בדברי החימת ס' מעם לועז, ספר שמות.

מה' אבות הטומאות יעו"ש. ועיין בהקדמתנו כלל כ"א יעו"ש²⁶. הקדמה זו אינה ידועה לנו כיום. מהגהה אחת בגליון הספר (דף פ ע"א) נדע שעוד נכרך היה עם הספר הזה, ספר אחר של הרב המחבר, או זולתו, כמ"ש מהלשון שכתוב: 'עיינ מ"ש לקמן דף מ"ח ע"א סי' א', והוא בענין טומטום ואנדרוגיניוס. שוב מצאתי הגהה אחרת כדוגמתה (דף פא ע"ב) שכתב לעיין מ"ש לקמן דף מ"ח ע"א סי' ב', והוא בדין איסורא דאורייתא. ויל"ע בדבר.

חיבור זה שלפנינו נתחבר עיקרו ככל הנראה בעיה"ק צפת, כי כן נמצא בספר (כג ע"ב): 'ודבר זה חדשתי בהיותי בעה"ק צפת תובכ"א, ודרשתי אותו בבית המדרש בשבת א' שזכיתי ונתנו לי בכלל הבחורים, יאה רעוא מן קדמוהי שכה אוכה לילך שם ללמוד תורה, ושם תהא דירתי שם תהא קבורתי. אכ"ר'. האמנם בלא ספק נוספו בו חידושים מעת היותו במצרים ובקושטא, כי נזכרו בו חכמים ממקומות פזרון נודויו של המחבר. חכמי ירושלים הנזכרים בכרך שלפנינו: מהר"ר ידידיה הכהן²⁷ ומהר"ר משה מיוחס²⁸; חכמי צפת: מהר"ר חיים יעקב ו' פורנה²⁹ ומהר"ר משה ששון³⁰, ועל ראשם מורו ורבו מהר"ר משה חיון³¹. גם נמצא שמזכיר את 'הח' המרו' אחי וראש כמה"ר יחזקאל הכהן נר"ו (ט"ו ע"ב). את מצרים הוא מזכיר כבדרך אגב 'פה מצרים יע"א' (מב ע"ב). במקום אחד נמצאהו כותב: 'מכאן עד דף ס"ד חדשתי בזמן ספירליס' (לא ע"ב בגליון).

לשונות הרבה מורים שנתחבר ספר זה בעיני ובשום לב, בדקוק דברי הרמב"ם וגדולי המפרשים והפלפול בדברי קדשם³². רבות מפלפל הוא בספרי רבני ירושת"ו שקדמוהו, וכגון הרב פרי חדש, ושול"ת שער אפרים ועוד, וכן בספרי חו"ר קושטא ושאלוניקי וברוסה ועוד הרבה, המה היו לחם חקו ומהם אסף לתוך ספרו, ובהם פלפל בחכמה בעיני ובקיאיות רבה.

פעמים הביא עניינים שמצא מכתבי החכמים הראשונים שהיו עמו בכתבת יד: נמוקי מהר"ש ו' חביב זצוק"ל (כט ע"א); גליון הב"י של מהר"ר סכנדי ז"ל (לו ע"א, לט ע"ב); פי' מ' אבות להאר"י ז"ל (פו ע"א). גם הביא לספרו חידושים מתורת מר זקינו, מהר"ר משה בן חביב, מתוך חיבוריו שהיו בידו בכתבת יד. וכגון: 'מצאתי להרב הגדול מרן זקני זצוק"ל בחדושו על פ' יוה"ד' (ו ע"א)³³; 'כתב מרן זקני זצוק"ל בדרשותיו פ' שמות' (י ע"א)³⁴; 'ועיין בתשו' מרן זקני ז"ל סי' א' (לד ע"א)³⁵; וכתב הרב הגדול מרן זקני בס' גט פשוט' (מג ע"א בגליון)³⁶.

בספרו שלפנינו נמצא לשונות שיעידו על סגנון כתיבתו: הוקשה לי אגב עיוני (ה ע"א), אחר שעיינתי תירוץ זה... (ה ע"ב), ומה שיש לפלפל באותו לשון יתבאר במקומו בס"ד (ט ע"א), ואני עיינתי שם ומצאתי (כא ע"א), ודע דמסוגיא זו למדתי ג' דינין... אבל לא ראיתי בשום פוסק שכתב דין זה (לד ע"ב).

במ"א נמצאהו כותב (לא ע"ב): 'אמר המחבר בהיותי עומד בשרשי דינין אלו חדשתי קצת דברים והגם שאינם שייכים לעינינו ראייתו לכותבם, ובע"ה כשנגיע ונזכה לפ' ה' אבל

ונדפס לראשונה בקושטא בש' תפ"ח. הקדמת מהר"י כולי נדפסה בראש הספר, וכן נזכר במפתחות שערך לספר.

ספר משנה כסף

חידושים ועיונים על ספר משנה תורה להרמב"ם ז"ל. כרך אחד של חיבור רחב ידים זה נשתמר בדורינו בכתבת יד המחבר מהר"י כולי. כרך זה מכיל חידושים על הרמב"ם ספר המדע: הלכות יסודי התורה (ב-יב), הלכות דעות (יג-ט"ו), הלכות ת"ת (חי-מו), הלכות עכו"ם וחוקותיהם (מז-פב), הלכות תשובה (פג-פח), מפתחות (1-3).

וזה מעשה הספר: מידתו 6.51X4.12 ס"מ. מניין הדפים שבו מקורי, ונכתב ע"י המחבר בראש הדף משמאלו. כיום מחזיק הכרך דפים ה-פח, ובסופם ג' דפים ללא ספירה המכילים מפתחות שערך המחבר בעצמו²⁴. דפים א-ג חסרים. דף ד' נמצא כרוך בכתב יד אחר, באוסף המנוח מ' בניהו בירושלים²⁵. בראשי ההלכות השונות, כתב המחבר באותיות גדולות: 'לשם יחוד קב"ה ושכינתיה בדחילו ורחימו יחודא שלים בשם כל ישראל', בשיטה אחת.

כתב היד נכתב בזמנים שונים. עיקרו נכתב ברצף בסדר ובמשטר בתבנית קבועה, ובה 82-03 שורות, בכתובה מיושרה ובדיו שחורה ונאוה. סביב לו בגליוני הספר נוספו הגהות הרבה, מהם בכתובה העיקרית, מהם בכתובה קטנה חדה ובהירה, ומהם בכתובה מאוחרת שניכר שניתוספה שנים הרבה לאחר הכתיבה העיקרית. ואכן בגליוני הספר נמצא איזכורים של כתבי יד שבאו לידו לאחר זמן, או לספרים שנדפסו בסמוך לעת פטירתו.

לכשנתמלא הגליון, החל המחבר לכתוב הגהותיו בגליונות הסמוכים לתפירת הספר, וכתבם בהיפוך, עד כי לשם קוראם יש לסובב הספר לפניו ולאחור. ומצאנו כמה עמודים שהכתיבה מסובבתם בד' רוחות מעלה ומטה.

סגנון הנייר יבש הוא, ולכך בחלק מהדפים שרף חומציות הדיו את הנייר, והיו הצדדים לאחד כדמות מראות הצבאות, ותוצאתן קושי הקריאה ושברון הדפין. כמעשה זה אירע עם דפי המפתח בסוה"ס. האמנם רובו של החיבור בהיר הוא לקורא בלתי דילוג.

פעמים הרבה ציין המחבר לדבריו שכתב לעיל ולקמן, בספר זה ובספריו האחרים. ומצאנו שציין בגוף הספר לדבריו שכתב בגליוני ספר זה שלפנינו, כגון דבריו (ע ע"א): 'ועיין לעיל דף נ"ז ע"א בגליון יעו"ש', וכמותו הרבה. לומר את אשר נודענו, כי הרבה מהנכתב בגליונות, נכתבו בעת ובעונה אחת סמוך לכתבת גוף הספר. צורת סימוני ההגהות הם: 0, 2, 3, 4. סימן מחיקת תיבה: קו על גבה.

בכמה מקומות כתב המחבר לעיין באשר כתב בהקדמתו לחיבור זה, והיא היתה מסודרת כללים כללים, וכגון דבריו (בדף פב ע"ב): 'ושאר הדינים השייכים לה' ע"ז הם מפוזרים ומפורדים בדברי רבינו כל א' במקומו, עיין פי"ז מה' שגגות ופי"ו

רפאל חיים אלפאנדארי, מהר"ר שמעיה סיראנו ומהר"ר יהודה מורלי¹³.

בכאן נרשום רשימת חיבוריו שנודעו אודותם:

- א] מעם לועז. הוא הספר הגדול הנז' מעלה¹⁴.
- ב] משנה כסף. חיבור גדול על ס' משנה תורה להרמב"ם¹⁵.
- ג] שאלות ותשובות¹⁶.
- ד] חידושים על פירוש רש"י עה"ת¹⁷.
- ה] סימנים דאורייתא¹⁸.
- ו] קונטרסי חידושים שונים¹⁹.
- ז] קונטרסי חידושים מתורת רבותי²⁰.
- ח] הגהות על ספרי מר זקינו מהר"ם בן חביב: עזרת נשים, גט פשוט, וקונטרס רשימות²¹.

ואלו המה החיבורים שנעתקו ונסדרו על ידו, ומהם באו בדפוס בחייו:

א] דרשות מהר"ם ו' חביב. ספר זה חיברו זקינו בין השנים תכ"ט-תל"ב, והוא נעתק וסודר לשם הדפסתו - בשנת תע"ה - ע"י נכדו מהר"י כולי, אשר הוסיף מעט הערות מדיליה בגליוני הספר. הספר נדפס לראשונה בירושלים בשנת תשנ"ט, מתוך כתבי יד של מעתיקים שהעתיקו מן הטופס של מהר"י כולי²², כת"י א' בספריית היברו יוניון קולג' בניו יורק מס' K 8 (ס' 44843); כת"י ב' באוסף גינזבורג במוסקבה מס' 12 (ס' 2076).

ב] שאלות ותשובות מהר"ם ו' חביב. קבוצת שול"ת מתורת זקינו, העתיק נכדו מהר"י כולי. כת"י בית המדרש לרבנים בבודפשט K 131 (ס' 21174). בסופו כלל ב' שאלות ותשובות מאתו.

ג] גט פשוט. חיבור גדול על הלכות גיטין. חיברו מהר"ם ו' חביב לעת היותו בקושטא בש' תל"ז, והמשיך בכתבתו בעיה"ק ירושלים. בסופו נדפס סדר הגט למנהג העיר קושטא, מחיבורו של מהר"ר יאושע ב"ר ישראל בנבנשתי, השלימו בעיר ברוסא בש' ת"ב. הספר נדפס ע"פ עריכת מהר"י כולי, באורטה קיואי הסמוכה לקושטא, בש' תע"ט.

ד] שמות בארץ. שיטה על מס' ר"ה, יומא, סוכה. חיברו מהר"ם ו' חביב בירושלים בש' תמ"ד-תמ"ח, נדפס בקושטא בש' תפ"ז, בעריכת מהר"י כולי.

ה] עזרת נשים. והוא קונטרס עגונא דאתתא וקונטרס שמות גיטין, אנשים ונשים. התקינו לדפוס מהר"י כולי, ונדפס בקושטא בש' תצ"א. אף הוא הדפיס בסוף הספר ב' שאלות ותשובות מדיליה.

ו] משנה למלך. חיבור גדול ונורא על הרמב"ם. חיברו מהר"ר יהודה רוזאניס. סודר לדפוס בעמל רב ע"י מהר"י כולי, שהוסיף הרבה מחידושו והערותיו לאורך החיבור. ספר זה נדפס בקושטא בש' תצ"א, ושמה באה הקדמת הרב המסדר מהר"י כולי. מפתחות הספר נדפסו לאחר פטירתו, ונכללו רק בחלק מטופסי הספר²³.

ז] פרשת דרכים. מערכות דרוש בחקירה ופלפול. חיברו מהר"ר יהודה רוזאניס. אף ספר זה נסדר ע"י מהר"י כולי,

קושטא תצ"ג, דף שכ"ה. בצמוד להקדמת ספר זה, נדפסה קינה על מותו. | 13. תעודות מאוסף אליהו אלישר, שבט ועם, ז', תעודה 75, עמ' 167. | 14. מחיבורו נשתיר ספר בראשית ומקצת מספר שמות. נדפס לראשונה באזמיר בש' ת"ץ-תצ"ג, ושאר הספרים נערכו ונשלמו על בסיס מלאכתו באמצעות תלמידיו וחכמים אחרים. | 15. נשתמר חלקית בכתבת יד, ונדבר בתיאורו לפנינו. | 16. ב' תשובות ארוכות מדיליה, הדפיס בסו"ס עזרת נשים למר זקינו מהרמב"ם ז"ל, הנדפס בקושטא ש' תצ"א, בדפים ל"ז-ס"ד. השאלה הא' בתורת גיטין, במעשה שאירע בקושטא, והרצה דבריו לפני 'מורי ורבותי גדולי הדור' רבי שמואל הלוי ורבי אפרים נבון ורבי משה הכהן. השאלה הב' בחזקת בתים, ודומה שהיא מתורת ארץ ישראל. את ב' תשובותיו מסיים הוא בדברי ענוה: 'פי המדבר מתאבק בעפר לפני כל יודעי דת ודין יומי ולילי. הצעיר יעקב כולי'. ב' תשובות אחרות מאתו, מאשר נשאל מהחכם מהר"ר ידידיה הכהן, נכללו עם תשובות זקינו מהרמב"ם, בתוך שול"ת מהר"ם חביב (ירושלים תש"ס) סי' ש"ט, שמ"ג, ובאלו הוא חותם: 'הנלע"ד כתבת, איש צעיר, הצעיר יעקב כולי ס"ט'. מלבדם עוד נמצא אוזרת תשובות אחרות שכתב בעניינים שונים, שאינם ידועים לנו כיום, באיזה מחיבוריו אשר בכתבת יד ובפרט בספרו משנה כסף (בדף ז ע"ב, ח ע"א, יא ע"ב, כ ע"א [ס' ח], נא ע"ב, פ ע"א). במקום אחד בספר כתב (פה ע"א): 'דעת רבינו [רמב"ם ה' תשובה פ"א] דיש חילוק בין חמורות לקלות... ועיין מ"ש עוד בזה בתשובותיו סי' ז' יעו"ש'. אמנם על הרוב יזכיר התשובות כאשר הוא כותב סי' [] מבלי ציון מקומו המדויק, ככל הנראה כי עדיין לא נתגבש ספר זה לצורתו הסופית כמגמת הרב המחבר. | 17. נמצא אוזרת חיבור זה בספרו משנה כסף (ו ע"א): 'עיינ בהרא"ם ז"ל פי' כי תשא ד"ה עד שלא תביא עליהם חטא זה יעו"ש... דיש חילוק בין מיתה ליסורין, ואע"ג דאמרי יעבור ואל יהרג מ"מ חייב לסבול יסורין ואל יעבור. ודבריו תמוהים. ובחבורי על רש"י פי' כי תשא כתבתי בזה בס"ד עיין עליו; ובמקום אחר (מה ע"א): 'לפי דברי הרא"ם [פי' וישב ד"ה ושתפוהו להב"ה עמהם] שלא התירו החרם, ק' דהא הוי דבר שבמנין וגם החרם היה בלתי זמן קצוב... ושמה י"ל בדוחק דס"ל דהשבתים היו יודעים מר"ל דבשביל שלא קיים יאע"ה מצות כא"ו כ"ב שנה לפיכך נצטער כנגדם על יוסף ומתחלה החרמו שלא לגלות עד כ"ב שנה, כ"ל להליץ בעד הרא"ם... ועיין בחבורי על רש"י בפ"י החומש פי' וישב מ"ש שם בס"ד; עוד בספר הנ"ל (מו ע"א): 'מי שנדוהו בפניו. טעמא דמלתא משום חשדא... אבל כשנדוהו שלא בפניו ליכא חשדא... ועיין בחיבורי על רש"י פי' שמות פי' אל יתר חותנו יעו"ש; ועד אחרן (נו ע"א): 'ואינו חייב עד שימסור מקצת זרעו [רמב"ם ה' עכו"ם פי"ו]... ועיין בחיבורי על רש"י פי' בא ופ' משפטים יעו"ש בס"ד'. | 18. נודע עניינו מס' שם הגדולים (מערכת ספרים), אות ס' סי' ל"ד: 'סימנים דאורייתא, כ"י למהר"י כולי ז"ל, לברר הדבר אי דאורייתא אי דרבנן, על דרך ארעא דרבנן'. | 19. ספר זה היה למראה עיני החיד"א, כנכתב בס' שם הגדולים, מערכת ספרים, אות ע' סי' כ"ט, והשווה לדבריו בספרו משנה כסף (נד ע"ב בגליון): 'וליישב קו' התוס' [תמורה דף ק"ל ע"א] בהא דאין ברירה הארכת בחידושי יעו"ש'. | 20. אף חיבור זה נזכר בדברי החיד"א, בס' שה"ג, שם: 'וראיתי קונטרסים ממנו בכתב יד שכל מה שהיו מחדשים בישיבת הרב הגדול מהר"י רוזאניס ז"ל וחבריו הרבנים ז"ל, היה כותב בשמם. כדוגמת קונטרס זה, שרד בספריה הלאומית בירושלים, Heb. MS. 8^o114 (741B), והוא קונטרס חידושים שנאמרו בבית החכם הש' הדיין המצויין כמהר"ר ר' חיים קמחי נר"ו, בלימוד הלכות גירושין במשנה תורה להרמב"ם, מידי שבת בשבתו בחד בשבת. ושם נזכרו שמות חכמי הישיבה. | 21. כ"י הספריה הלאומית בירושלים, MS. Heb. 8^o115 (714B). מחזיק ע"ב דף. | 22. בב' כתבי יד אלו נכללו בסופם תשובות מאת מהר"י כולי, אלו שנדפסו לימים בספר התשובות של מהרמב"ם, ראה לעיל. | 23. על עריכת ספר זה ראה: י"נ השל, עריכת ספר משנה למלך על הרמב"ם, בית אהרן וישראל, שנה י"ב גליון א (סז), עמ' פ"ט-צ"ח. | 24. וכה הקדים למלאכתו: 'מפתחות לכל לשונות הפוסקים ז"ל שפלפלתי בהם אני הצעיר בס' המדע'. | 25. מס' 105; ספריית קהלות ישראל, תכ"י 1101 MS. זהות מחברו של כ"י זה עדיין לא הובררה לנו, ושמה הוא מתורת בנו מהר"ר יהודה כולי. | 26. וראה בדף פה רע"א 'וכמ"ש בהקדמתנו כלל כ"ו יעו"ש, וכדוגמתם עוד בהרבה מקומות מפוזרים בספר לפנינו. | 27. נא ע"ב: 'ומכאן תשובה למה שנשאלתי מהה' המרום אחי אשר כנפשי כמה"ר ידידיה הכהן נר"ו תושב ירושלים תוב"א'. ומצאנו לחכם זה ששאל את מהר"י כולי בביאור הלכות הרמב"ם, ותשובותיו אליו נכללו בקובץ התשובות של זקינו מהרמב"ם. ע"י לעיל. | 28. נד ע"ב: 'ונשאלתי מהה' המרו' ידי נפשי כמה"ר משה מיוחס נר"ו'. | 29. ט ע"ב: 'והרב כמה"ר ו' פורנה נר"ו האריך הרבה ודחה כל ראיותיו והעלה להתיר יעו"ש; שם: 'במה שהקשה הרב כמה"ר יח' יעקב ו' פורנה נר"ו; ט"ו ע"ב (בגליון): 'והרב כמה"ר יעקב ו' פורנה נר"ו; כה ע"א: 'ומהרב כמה"ר יעקב ו' פורנה נר"ו שמעתי יישוב לזה'. | 30. נט ע"ב (בגליון): 'והרא"ם ששון נר"ו תירץ. שני חכמים אלו, ר"י ו' פורנה ור"ם ששון, חתומים עם מהר"א על הסכמה לס' הון עשיר, וחתמו בצפת בחודש סיון ש' תע"ח. | 31. יא ע"ב: 'שמעתי מפי מ"ר הרב המובהק כמה"ר מ' חיון זצוק"ל'. | 32. והשווה לדברי עצמו בראש המפתח שערך לספרו זה, שכתב בו ח"ל: 'מפתחות לכל לשונות הפוסקים ז"ל שפלפלתי בהם אני הצעיר'. | 33. עוד הזכיר זקינו וחיבורו זה בדף ו ע"ב, ז ע"ב, ח ע"ב, ט ע"א, ט ע"ב, יד ע"א, יד ע"ב, יז ע"ב, לו ע"א, מט ע"ב, נו ע"ב, סד ע"א, עד ע"ב, פא ע"ב, פג ע"ב - פז ע"ב. | 34. דרשות אלו נדפסו בדורינו בשם דרשות מהר"ם חביב, ירושלים תשנ"ט. עוד נז' חיבור זה כמה פעמים בדף יא ע"ב, ט"ו ע"ב, כא ע"א, כד ע"א, לה ע"א, לו ע"ב, מב ע"ב, מז ע"א, נו ע"א, עט ע"ב, פא ע"ב, פז ע"ב. | 35. תשובות אלו נדפסו בדורינו בשם שול"ת מהר"ם בן חביב, ירושלים תש"ס. עוד נז' חיבור זה במקומות אחרים בספר: בדף נה ע"א, נו ע"א, סג ע"א. ומהם נזכר בציון הסימן בכתב היד. | 36. עוד נזכר ספר זה בדף נו ע"ב (בגליון).

אכתבם שם כל דבר במקומו הראוי לו בס"ד. וזה החלי בעזרת צור מחוללי. וה' אלדים יעזור לי. אכ"ר.

זהירות ויראתו ניכרת בלשונו, וכגון 'ואי לא מסתפינא הייתי עושה הגה"ה בלשון רבינו' (כא ע"א); 'ואי אישר חילי הייתי מפרש' (לב ע"ב). פעמים כאשר לא ידע פירוש הדברים, לא השלים דבריו (כגון בדף חן ע"א, סד ע"א), ופעמים כתב בפי' 'לא ידעתי פי' (סב ע"א). ופעמים נמצא שכותב בלשונות ענוה וביטול כגון 'ואני ההדיוט' (כ ע"ב). כמה חידושים העביר עליהם המחבר את הקולמוס, כי לא ערבו בעיניו, ועל א' מהנה הגדיל לכתוב בצדו 'זה הב' (מה ע"א). על מרן יכתוב תמיד 'מרן הקדוש בשולחנו הטהור' או 'מרן הקדוש בב"י'.

שמו של החיבור נודע אלינו מתוך הגהת בן המחבר, מהר"ר יהודה כולי, בתוך ספר הדרשות למר זקן אביו מהר"ר משה נ' חביב (בנדמ"ח, פ' נח, עמ' ה'), זה לשונו: 'עיינ מה שישב בזה א"א זלה"ה בספר **משנה כסף**, פ"ה מהלכות ת"ת, ודו"ק שדבריו צ"ע ככתוב אצלי באורך בקונטרס'. ואכן הדברים נמצאים בחיבור שלפנינו.³⁷

חיבורו הכיל כרכים אחדים, כי מצאנו שציין לדבריו בפירושו לרמב"ם על הלכות דעות (נט ע"ב)³⁸, הלכות שבת (נ ע"א), הלכות מגלה (כ ע"א), הלכות שחיטה (נ ע"א), הלכות מתנות עניים (נד ע"ב)³⁹, הלכות חובל ומזיק (יו ע"ב). האמנם לפעמים יכתוב בלשון עתיד, וכגון: 'ועיין מ"ש בס"ד לקמ' פ"ג מה' ק"ש אם יעזור ה' בחיים לעבודתו ית' אכ"ר' (לד ע"ב). במקום אחד⁴⁰ מצאנו שציין לאשר כתוב אצלו על ספר המצוות.

בגליוני כתב היד שלפנינו נמצא הגהות בכתובות מחולפות, שאינם מכתבת הרב המחבר, שיעידו שהיה החיבור ביד איזה מן החכמים בדורות שלאחריו, והגו בדבריו: הגהות בכתביה ארץ ישראלית (מו ע"א, מח ע"א); בכתביה אחרת קטנה (בדף פא סע"א): 'כך כתב בהדיא הרב מהר"ם אלשיך עיין שם. א"י'; בכתביה מזרחית (נח ע"ב), נ"ב 'לא הבנתי...! זאת ועוד, לאורך הספר כולו נוספו ציוני סימני הדינים בס' הרמב"ם, כי הרב המחבר ז"ל לא ציין אלא לפרקים ולא לדינים. הכתיבה בדיו דהוי מעיקר הכתב, וכמדומה שהיא בכתבת בנו של המחבר, או אחד מתלמידיו.

זכה ידידנו הרב החסיד והנגיד כהר"ר מרדכי יהודה גולדנברג, מעי"ת לונדון, אשר ביתו ועד לחכמים, וספריו ספרי ראשונים ואחרונים, ומהם כתבי יד מחו"ר אשכנז וספרד הנכבדים, במגוון תחומים ועניינים, ובהם חיבור זה שלפנינו. והיה בעת ביקורי באוצר גני ספריו, מצאתי את שאהבה נפשי כמה וכמה חיבורים יקרים, ועל כולנה ספר יקר ערך זה, אשר נסתר עניינו כל אלו השנים, ועתה בא עת התגלותו. תשוח"ח לו על מדת טוב עינו, שזירזו בדבר הדפסת הספר הנכבד הזה.

יה"ר שזכות הרב המחבר זלה"ה, שהיה מגדולי החכמים בדורו, ומשנתו בפוסם רבנן כל הימים באמצעות ספריו הנדפסים, ובפרט חידושי הנכללים בספר 'משנה למלך', וספרו הגדול 'מעם לועז', וכן זכות תורתו הנדפסת וזכות הרבים הנאותים לאורו, המה יעמדו לידידנו הרמ"י גולדנברג, להתברך בכלל ההצלחות והרפואות, הוא וכל יוצ"ח, לא"י ושנים טובים ומתוקנים על אדני התורה והחכמה, אכ"ר.

מתוך חיבור זה מפרסמים אנו כאן לראשונה דיבור אחד בדין הסיבה תלמיד בפני רבו, סובב הולך על דברי הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה פ"ה ה"ו.

[בדין הסיבה תלמיד בפני רבו]

[רמב"ם הלכות תלמוד תורה פ"ה ה"ו]. **ולא יסב אלא יושב כיושב לפני המלך**. ואפילו בליל פסח דצריך היסבה תלמיד לפני רבו א"צ היסבה, כמ"ש רבינו לקמן פ"ז מהל' חמץ ומצה דין ח', יעו"ש. וכתב שם מרן הקדוש ז"ל⁴¹ בשם ה"ר מנוח ז"ל, תלמיד לפני רבו אין צריך היסבה, ה"ה לשוליא דנגרי, ע"כ. ודברי תימה הם, דהם הפך דברי הש"ס פרק ערבי פסחים דף ק"ח ע"א [ועיין פרי"ח א"ח סי' תע"ב ס"ה דהניח בצ"ע]. ועוד דאפילו בתלמיד חבר אינו חייב בכבודו בכל אלו הדברים כמ"ש רבינו בפרקין דין ט', ואם איתא כדברי ה"ר מנוח גרע רבו שאינו מובהק משוליא דנגרי.

ומהרב **כמהר"ח יעקב נ' פורנה** נר"ו שמעתי יישוב לזה, במ"ש בגמ' פרק אלו הן הגולין⁴² האב גולה ע"י הבן, ופריך בגמ' וכו', ומשני דגמיר אומנות אחרת יעו"ש, וא"כ ס"ל להר"ם ז"ל דהא דאמרו בפרק ערבי פסחים כי תניא ה"ה בשוליא דנגרי, היינו שכבר היה יודע אומנות כדי חייו, וה"ר מנוח איירי כשלא היה יודע אומנות אחרת. ואח"כ מצא בס' ה"ר מנוח⁴³ שכתב ז"ל, ועבד לפני רבו צריך היסבה וה"ה לשוליא דנגרי. ע"כ שמעתי מפיו בהיותי בעה"ק **צפת** ת"ו.

ואגב עיוני הוקשה לי במה שסתם רבינו שם דתלמיד לפני רבו א"צ היסבה, ולא חילק, משמע דאפילו שאינו מובהק קאמר, דהא סתם רבו משמע שאינו מובהק, כמ"ש הר"ב פרי"ח א"ח סי' תע"ב⁴⁴. וכן משמע לי מדברי רבינו לקמן בפרקין⁴⁵ שכתב במה דברים אמורים ברבו מובהק וכו', ומדאיצטריך לפרושי משמע דסתם רבו היינו אפילו שאינו מובהק. וכיון שכן ק"ל טובא בדברי רבינו, דהא דהתם קאמר דתלמיד לפני רבו שאינו מובהק א"צ היסבה, וזה הפך דבריו כאן שכתב ולא יסב וכו', וקאמר עלה במה דברים אמורים ברבו מובהק, משמע דכשאינו מובהק מיסב לפניו.

וע"ק דאם רבינו סובר דאפילו ברבו שאינו מובהק א"צ היסבה כדמשמע מדבריו וכדכתיב, א"כ ודאי דה"ה לת"ח שהוא מופלג בדורו דא"צ היסבה, וכיון שבת"ח מופלג אינו מיסב א"כ ה"ה דאינו מורה הוראה בפניו, דהא בהא תליא כמ"ש הפרי"ח⁴⁶ בשם תרומת הדשן סי' קל"ח [והביא דבריו מרן הקדוש ב"י סי' תע"ב], ומדברי רבינו לעיל דין ב' משמע דליכא איסור הוראה אלא ברבו מובהק, שכתב וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה, וקאמר עלה במה דברים אמורים ברבו מובהק, וא"כ דבריו נראים כסותרים.

ואין לומר דהא דקאמר התם תלמיד לפני רבו צריך היסבה דמיירי ברבו מובהק, דהא מטעמי דכתיב דסתם רבו היינו שאינו מובהק, ועוד דלעיל כתב דבן אצל אביו צריך היסבה, ומדסתם משמע דהיינו דוקא כשאביו רבו שאינו מובהק, דסתם אב מלמד את בנו תורה והיינו רבו שאינו מובהק כמ"ש הפרי"ח, אבל אם הוא רבו מובהק אפילו שהוא אביו א"צ היסבה, וא"כ ה"ק⁴⁷ אבל תלמיד לפני רבו וכו', אלא ודאי דהאי רבו היינו אפילו אינו מובהק, והדרא קושיא לדוכתא.

ולכן נלע"ד לומר דמ"ש רבינו לקמן במה דברים אמורים ברבו מובהק וכו', אינו חוזר לכל הפרק [ועיין מ"ש לעיל פ"ו מהל' יסודי התורה⁴⁸ משם ה"ט י"ד סי' רפ"א ס"ק א.], דא"כ ק' עליו הק' דכתיב, אלא האי במה דברים אמורים קאי דוקא בדין הוראה ובדין קריאת רבו בשמו ובדין נתינת שלום וחליצת תפילין וכו'. ואע"ג דהאי במה דברים אמורים דכתבו לבסוף משמע דקאי לכל האמור לעיל, אין זה קושי, דסמך על המבין.

ועל פי הצעה זו נחו שקטו תלונות מרן הקדוש ז"ל לעיל בפרקין⁴⁹ בדין אבידת אביו ואבידת רבו, שהביא משם תשו' נ' בנו של רבינו דתירץ דכאן מיירי רבינו ברבו שאינו מובהק, ותמה עליו שבכל זה הפרק מדבר ברבו מובהק, שכ"כ בסוף במה דברים אמורים וכו', הרי מפורש דעד השתא לא איירי כלל בדיני רבו שאינו מובהק, ע"כ. ולפי דרכינו ניחא, דכיון דבלאו הכי ע"כ דהאי במה דברים אמורים אינו חוזר לכל האמור, ה"נ דאינו חוזר לדין אבידה. גם מ"ש מרן הקדוש דרבו שאינו מובהק אינו נקרא בשם רבו סתם, כבר כתבתי משם הפרי"ח בהפך, וכן משמע לי מדברי רבינו כדכתיב לעיל. כלל העולה, דרבינו ס"ל דרבו סתם היינו שאינו מובהק, ויש ראיות נכוחות לזה שהביאם פרי"ח סי' תע"ב⁵⁰, וכיון שכן ק"ל על מ"ש בס' בני חיי⁵¹ בשם תשו' הרשב"א⁵² סי' קי"א דהקשה על התוס' דתלמיד סתם משמע תלמיד גמור, יעו"ש.

ומרן הקדוש ז"ל בשולחנו הטהור י"ד סי' רמ"ב העתיק כל דברי רבינו בפרק זה, ודבריו תמוהים, דכיון דהוא ז"ל ס"ל דהאי במה דברים אמורים קאי לכל הפרק, א"כ מ"ש ולא יסב היינו ברבו מובהק דוקא, וא"כ ק' דזה הפך מ"ש בשולחנו א"ח סי' תע"ב ס"ה. ובשלמא דברי רבינו אינם קשים לדעתו, די"ל דהוא ז"ל ס"ל דהתם איירי רבינו ברבו מובהק, דסתם רבו היינו מובהק כמ"ש בכסף משנה, אמנם הוא ז"ל שהעתיק דברי רבינו ב"ד, איך כתב בא"ח סי' תע"ב הפך דברי רבינו, וצ"ע.

וע"ק לי על מרן ז"ל, דכיון דבא"ח סי' תע"ב⁵³ פסק דלפני ת"ח מופלג אף על פי שלא למד ממנו א"צ להסב, ודין זה הוא מתרומת הדשן⁵⁴ שהביא בב"י⁵⁵, ויצא לו כן מההיא דעלי שכתבו התוס' ברכות דף ל"א ע"ב⁵⁶, וכיון שכן הי"ל לפסוק דאסור להורות בפני ת"ח מופלג, ולמה השמיט דין זה ב"ד סי' רמ"ב [ועיין מוהריק"ש י"ד סי' רמ"ב שהביאו לדין זה].

מיהו לזה י"ל דסמך על מ"ש בא"ח סי' תע"ב. א"י י"ל דכיון ד"א דבזמן הזה ליכא מורה הוראה כמ"ש שם ב"י⁵⁷, משי"ה ראה שלא לאסור בת"ח מופלג, דהבו דלא לוספי עלה. והתוס' כתבוהו, דלא ס"ל הכי, אלא דאף בזמן הזה אסור. אבל קושיא קמייתא במקומה עומדת. ואין לתרץ ולומר דס"ל למרן ז"ל דהא דאמרינן תלמיד א"צ היסבה היינו לומר דמשום כבוד רבו נגעו בה, אבל איסורא ליכא ויכול להסב לפניו, ולפי זה דבריו אינם סותרים, דהא משמע דאיכא איסור בדבר, דהא אמרינן בריש פרק היה קורא⁵⁸ דא"ל רבי לר' ירמיה כיון דאמליכתיא למעלה ולמטה ולד' רוחות השמים תו לא צריכת, ופסק דין זה מרן הקדוש א"ח סי' ס"א סעיף ו', ואע"ג דקא"ל לא צריכת, משמע מדברי מרן דאיכא איסורא, וכיון שכן ה"נ אע"ג דקא' א"צ היסבה איכא איסורא, ועוד דהא קא' א"כ נותן לו רבו רשות, וכמ"ש הר"ב פרי"ח א"ח סי' תע"ב⁵⁹, וצ"ע.

ובהך דינא של תרומת הדשן סי' קל"ח שכתבו מרן ב"י סי' תע"ב, הקשה עליו הפרי"ח, והניח בצ"ע. וקודם אעתיק לשון הת"ה לפי הנוסחא שהביאה מרן בב"י שם ז"ל, כתוב בתרומת הדשן שבעל הבית הסועד בליל פסח אצל ת"ח מופלג בדורו אף על פי שלא למד ממנו כלום חשוב כרבו וא"צ היסבה, עכ"ל. וכתב הפרי"ח שם ז"ל, ומ"ש ות"ח מופלג בדורו, כ"כ בתרומת הדשן סי' קל"ח, והביא ראייה מהא דאמרינן פרק אין עומדין דקא"ל עלי [ל]שמואל מורה הלכה בפני רבך את, ומקשים שם התוס' דהא לא למד כלום לפניו, ומתריצין דגדול הדור היה, הא קמן דחשיב כרבו מובהק, מדקאמר דהיה חייב מיתה על הוראתו בפניו, ע"כ. ולא ידעתי למה הוזקק לכך, דהרי כתבו הרא"ש⁶⁰ והטור⁶¹ דתלמיד בפני רבו א"צ היסבה אפילו רבו שאינו מובהק, ואי פליג עלייהו ה"ל לפרושי [ד] מיירי ברבו מובהק, כמבואר בדברי הרמב"ם בהל' ת"ת וצ"ע, עכ"ל הפרי"ח.

ולע"ד ל"ק מידי, והוא שהרב ז"ל הוצרך להביא ראייה מדברי התוס' דיש ללמוד מדבריהם דבת"ח מופלג כיון שבא ללמוד בפניו אע"פ שעדין לא למד חשוב כרבו מובהק, ה"נ בנידון דידן מי שסועד ליל פסח אצל ת"ח מופלג קרי' ליה דבא ללמוד לפניו, דפשיטא דבתוך הסעודה יאמר לו הרב איזה חדושים, בפרט ליל פסח, ומשי"ה חשיב כרבו כיון דאיכא תרתי, דהוא ת"ח מופלג, וגם בא ללמוד לפניו, והיינו ממש כשמואל דעדין לא למד כלום, אפ"ה כיון שבא ללמוד בפניו, וגם עלי היה גדול הדור, חשבינן ליה כרבו מובהק. ובהכי ניחא לישנא דתרומת הדשן דקאמר בעל הבית הסועד בליל פסח וכו', דהי"ל בקיצור ות"ח מופלג אף על פי שלא למד ממנו כלום חשוב כרבו וא"צ היסבה, ולמה לו להאריך לשון ולומר בעל הבית הסועד וכו', אלא דה"ק דדוקא כשסועד עמו חשבינן ליה כרבו, משום דקרי' ביה שבא ללמוד בפניו, דבדואי בתוך הסעודה יחדש לו איזה חדושים, אבל אם אינו סועד עמו אלא שבא לקדש לו לבד וישתה יין של קידוש לבד וילך, אז ודאי צריך היסבה אע"ג שהוא אדם גדול, כיון דעדין לא למד ממנו כלום, משום דבעינן תרתי כההיא דשמואל שכתבו התוס'. נמצא דהוצרך הרב ז"ל להביא ראייה מהתוס', ולעולם דס"ל דאפילו ברבו שאינו מובהק א"צ היסבה, ולא פליג עם הרא"ש והטור, כנלע"ד. ומ"ש עוד הפרי"ח כמבואר בדברי הרמב"ם הל' ת"ת, נמשך אחר מרן דס"ל דהאי בדברים אמורים קאי לכל הפרק, אמנם כבר כתבתי דלא קאי לכל הפרק, וכיון שכן גם הרמב"ם ס"ל דאפילו ברבו שאינו מובהק א"צ היסבה.

37. פ"ה סוף ה"ג. 38. רפ"ו מה' דעות. ועיין מה שכתבתי שם בס"ד דף י"ז יעו"ש בארוכה. 39. וכתב ועיין בחידושי [לשם] שהארכתי. 40. בהערותו לדרשת זקינו מהרמב"ח, דרוש ב' לפ' נשא, בנדמ"ח עמ' ש"ג. 41. כסף משנה שם. 42. מכות ח' ע"ב. 43. הלכות חמץ ומצה שם. 44. סעיף ה'. 45. ה"ט. 46. שם. 47. ה"ה כי קאמר. 48. ה"ח. 49. ה"א. 50. סעיף ה'. 51. ליקוטים בסוף הספר (דף קפ"ב ע"א), על עירובין ס"ב ע"ב. 52. חלק א'. 53. סעיף ה'. 54. ח"א סי' קל"ח. 55. שם. 56. ד"ה מורה. 57. עיין ב"י יו"ד שם סוף ד"ה ומ"ש כל תלמיד. 58. ברכות י"ג ע"ב. 59. סעיף ה'. 60. פסחים פ"י סי' כ'. 61. סי' תע"ב.

מהר"ר יצחק חי רפאל שאול הכהן זלה"ה

אב"ד עה"ק חברון ת"ו

שם סעיף ד'. יש מי שפסק שאם הוציא [מצה] מרשות הרבים לרשות היחיד אינו יוצא בה י"ח, כי לא יש חילוק בין זו למצה גזולה, בית מועד, הביאו מו"ר הרב הגדול מחזיק ברכה זלה"ה יע"ש. [וכתבו] רבני האחרונים ז"ל דגם באיסור דרבנן שייך מצוה הבאה בעבירה. עיין רש"י פרק כל שעה דף ל"ה ע"ב גבי טבל טבול דרבנן. דהרי אמרינן ריש פרק ראשית הגז¹¹ אמר ר' אליעזר קדשי בדק הבית אסורים בגיזה מדרבנן, סלקא דעתך אמינא הואיל ומדאורייתא בני גיזה נינהו היכא דעבר וגזו ליתבי ליה, ע"כ. הרי להדיא דאע"ג דעבר איסור דרבנן לגזו בקדשים אי לאו קרא דצאנך דמיעט הקדש היה חייב ליתן ולא אמרינן דהוי מצוה הבאה בעבירה.

מו"ר הרב מחזיק ברכה ז"ל [שם ס' תרס"ד יע"ש ב] הקשה על הבית מועד, מהדס אם מיעט ענביו ביו"ט כשר, אע"ג דעביד איסור לא הוי מצוה הבאה בעבירה, ע"כ. ולענ"ד לחלק דהתם קיום המצוה בחלק ההדס שלא נעשה בו עבירה, אבל מצה יוצא י"ח בגוף הדבר שנעשה בו עבירה. ועוד לענ"ד נראה לתרץ דסברת יש מי שאומר קאי למאן דאמר דיש לנו רשות הרבים בזמן הזה, דהוי עבירה דאורייתא, משום הכי אינו יוצא י"ח. ודייק לישנה שדימהו למצה גזולה דהוי דאורייתא.

גם הרב שער המלך הלכות לולב פ"ח דין ה' הקשה דהוי מצוה הבאה בעבירה, ונדחק הרבה לתרץ יע"ש. אשר מסוגיא דחולין דף קל"ה הנ"ל ק"ק לענ"ד למ"ש התוס' בסוכה דף ל' ע"א ד"ה משום, שהקשו לולב עיר הנדחת ושל אשירה למה ליה טעמא דמיכתת שיעוריה תיפוק ליה דהוי מצוה הבאה בעבירה, ותירצו שאני הכא מחמת הגזול באה המצוה, אבל אינך אטו מחמת העבירה קא נפיק, ע"כ. והרי קדשי בדק הבית שע"י איסור שגזו נפיק י"ח. ויש לומר דהתם נמי לא מיקרי דנפיק בעבירה עצמה אלא שהעבירה הביאתו לידי חיוב שהיה פטור מקודם.

וראינו להרב בני יעקב ז"ל בתשובה סי' ב' דף קס"ה ע"ב כתב דהיכא דחייב דאורייתא ופטור דרבנן, משום איסור דרבנן פטור מחיוב דאורייתא, ומכלל ראיותיו הביא ההיא דראשית הגז הנ"ל יע"ש ב. ולענ"ד קשה דהתוס' פרק כל שעה דף ל"ד ע"א ד"ה טהרו, כתבו אע"ג דמדאורייתא תרומות ומעשרות פטורין מלקט שכחה ופאה לא אתי גזירה דרבנן ומפקע להו מלקט שכחה ופאה, ע"כ. ומה שהביא ראיה מראשית הגז דוקא היכא דעבר וגז, אבל לכתחילה לא אמרינן ליה לעבור איסור דרבנן כדי לקיים מצות נתינה, ע"כ. לענ"ד אחר המחילה רבה הראויה לא דמי כלל, דהתם קודם גיזה לא בא לכלל חיוב עד שיגזו, לא אמרינן ליה לעבור כדי להביא עצמו לידי חיוב, אבל היכא דכבר מיחייב אה"נ אפשר שחייב לעבור אדרבנן כדי לקיים מצוה של תורה. ויש להתבונן לחלק בין מצוה הבאה בעבירה, ובין ההיא דפרק ג' דתמורה, תמורת עולה ושלמים כיון דלאו לכפרה אתו קריבין אע"ג שבאו ע"י עבירה דלא ימיר, ואפשר משום דגלי קרא בעיקר תמורה והיה הוא [ותמורתו]. עיין מ"ש בס"ד אבן העזר סי' א' סעיף ו'.

שם. יש מי שפסק אם הוציא מצה מרשות היחיד לרשות הרבים אינו יוצא בה י"ח בפסח, בית מועד. [הביאו] מו"ר ח"ק ברכי יוסף זלה"ה. עיין לו עוד שם סי' תרמ"ו. והרב פרי חדש ז"ל סימן זה השיג על הרב בית מועד וכתב בפשיטות דיוצא ואינה צריכה לפנים יע"ש¹². עיין מחזיק ברכה ז"ל.

ולענ"ד הא דק"ל לעיל סי' חצ"ר דאין מברכין על נר של כותי, פירש רש"י ז"ל¹³ שהכותי עשה מלאכה לאורו, ורבינו יונה ז"ל פירש שהדליקו או הטהו בשבת, וכן פירש רש"י בברייתא, וכן כתב רע"ם ז"ל¹⁴ אין מברכין עליו הואיל ונעבדה בו עבירה, ע"כ. הו"א סיעתא להרב בית מועד¹⁵. ולכאורה רחש לבי לחלק דאה"נ גבי נר כותי לכתחילה אין מברכין ואם בירך יצא, משא"כ הנך שהביא הפר"ח, אבל המג"א ז"ל כתב שם סי' חצ"ר דאפילו בדיעבד לא יצא.

וכן ראיתי להרדב"ז ח"ב סי' רמ"א רמ"ב שכתב חיטה קשה ע"י חליטה בישולה קודם לחימוצה. ותו דהני מילי להתיר דבר הנחלט בעצמו, אבל לאסור תערובתו בכל שהוא לא שמענו. עיין ערך השלחן מה שהקשה דיש ליישב. עיין מו"ר עיר וקדיש מחזיק ברכה זלה"ה סי' תס"ז אות יו"ד) ודוק. [עיין מו"ר עיר וקדיש מרן חיים שאל זצוק"ל בשו"ר ברכה יו"ד סי' ס"ט דף ו' ע"א].

שם. שמעתי באומרים דיש להחמיר שלא לעשות מצת מצוה משעורים דממהרים להחמיץ יותר מחטים. ולענ"ד פשוט שאין להשיג בדברים הללו שאין להם שחר. אמנם זה חזיתי ואספרה למו"ר הרב הגדול חקרי לב או"ח, בשו"ר שהובא בחלק יו"ד ח"ב סי' ט"ו שכתב טעם שבווררים שעורים הנמצאים בתוך החטים, שהשעורים ממהרים להתבשל קודם החטים, נמצא שלא היו צריכים לקרקע, ע"כ. [כת' פסקי תוס' פרק רבי ישמעאל דף ס"ט וז"ל, תבואה שוכבת על הארץ ומים שופכין עליה הוי חימוץ במחובר יע"ש. עוד כת' שם אנשי מעשה קוצרים לצורך פסח כשהשמש זורח, ע"כ].

שם סעיף ג'. כתב הטור בשם רבינו פרץ, יש נוהגים לברר מאכילת עכבר שהרוק מחמיץ, ותנן לא ילעוס, ונראה שאין לחוש דחששא רחוקה היא לאמר שתחמיץ חיטה קשה במעט רוק שבפי עכבר, ע"כ. וכתב הרב כסא אליהו ז"ל וז"ל, אך ממתניתין דפרה⁵ מוכח דאין עכבר מוציא רוק, דתנן כל השרצים אין פוסלים [חוץ מן החולדה וכו' ר' אליעזר אומר אף החולדה], ואין הלכה כמ"ד שם אף העכבר, כמ"ש הרמב"ם פרק ט' דפרה, ע"כ. ולענ"ד אחר המחילה רבה מעוצם קדושתו לא דמי דהתם מיירי מתניתין בשתיה, מין הלוקק נופל מרוקו במשקה ששותה, משא"כ מין המוצץ שאינו נופל מרוקו, אבל לענין אכילה ונשיכה בשינוי ליכא מאן דפליג דכל המינים ע"י נשיכה נדבק ורוקו בדבר הנשוק, והחוש יוכיח ופשוט.

סימן תנד

סעיף א'. כתב הרב באר היטב בשם הר"ן, חיטים מתולעים יוצאים בהם ע"כ. וכתב עליו עט"ר הרב מ"ז כמוהר"ש"ך זלה"ה ז"ל, ולדעתי המעיין בדברי הר"ן בפרק כל שעה יראה שאין כונתו אלא לומר דפת הדראה רוצה לומר סובין ומורסן, כמו הדירה והכנה דפ"ט דפרה⁶ דנקט שם, ולעולם דאין ראייה דחיטים מתולעים כשרים, ואה"נ דאין איסור בהם, עכ"ל. הר"ן אין עמדי, אבל לא זכיתי להבין, דהרמב"ם בפירושו ור"ש והע"ם ז"ל פירשו הדירה תולעת.

[אח"כ בא לידי הר"ן בהלכות וראיתי שדברי המ"ז זלה"ה נאים למי שאמרם, שכן מפורש שם דלא מיירי אלא בסובין וכו' ולא במתולעים. ברם גם הבאה"ט יפה כתב לפי נסחתו בדפוסים ישנים כאשר יראה הו"א ודו"ק].

הרב שיירי כנה"ג כתב דחיטים מתולעים יש בהם חשש חימוץ. והרב חזון נחום במסכת כלים דף כ"ו ע"ב הקשה עליו דק"ל במנחות דף פ"ה ע"ב דהא סולת החיטים שאינן מתולעים רובן כשרים, ובכלל מנחת העומר, אלמא שאין מחמיצין, ע"כ. והביאו דברי הח"ן מו"ר שו"ר ברכה סי' תנ"ג⁸ והרב ערך השלחן⁹. עיין ברכי יוסף זלה"ה¹⁰. ולענ"ד אחר המחילה רבה לא קשה להרב כנסת הגדולה, אלא לפי פירוש ראשון של הכ"מ ז"ל פרק ו' דאיסורי מזבח דין י"א, אבל לפירוש שני שם שהוא דעת הרמב"ם לענ"ד לא קשה מידי, דמצינו למימר דבסולת מתולע לא אסר הרב שיירי כנה"ג שהיא תולעת דקה לבנה, ומה שאסר הוא בתולעת שחורה גדולה של חיטים, וכיון דבחיטה איבעיא לן דרוב חיטה אחת פוסל כל הסאה משום הקריבהו לפחתך, תו ליכא מסוגיא הנז' להרב שיירי כנה"ג לא תיובתא ולא סיעתא ודו"ק היטב. ואפילו לפי פירוש הראשון של הכ"מ אפשר דלא קשה מידי, דידוע דלא דמו כלל תולעים של חיטים בין השחורה בין הלבנה לתולעים של שעורים שהם דקה מן הדקה ולהם כנפיים, והרב שיירי כנה"ג לא אסר אלא בחיטים, ומנחת העומר מן השעורים, דאפשר דבשעורים לית בהו חשש.

הגאון המופלא מהר"ר יצחק חי רפאל שאול הכהן זלה"ה - ריש מתא וריש מתיבתא בעה"ק חברון ת"ו בשלהי שנות הת"ק, נולד בחברון שנת תקמ"ה. נשא לאשה את בתו של החכם הכולל כמוהר"ר רפאל דוד אפרים טיליאס. בין רבותיו נמנה הגאון הנודע מהר"ר רפאל יוסף חזן זלה"ה בעל חקרי לב, אשר מפיו קיבל תורה בישיבתו בתקופת שהותו בעה"ק חברון בשנים הראשונות לעלייתו לארץ ישראל, ומרבה להביא שמועות משמו בחיבורו¹. אף רבו בס' חקרי לב חו"מ ח"ב סי' ד' הזכירו בזה"ל: 'ואחד מבני הישיבה החכם השלם והכולל כמוה"ר חי יצחק הכהן נר"ו הביא ראיה וכו'. בשנת תר"ו, אחר פטירת מהר"ר יום טוב אליקים אב"ד חברון, נתמנה רבינו לכהן במקומו כראש רבני חברון, עד יום פטירתו בשנת תר"ב². רבינו נספד כהלכה ע"י גאוני דורו, מהר"ר חיים דוד חזן (ייטב לב, אומיר תרכ"ח, דרוש כ"ה: 'דרוש להלבשה והספד הרב המופלא כמוהר"ר חי הכהן ז"ל רב מעה"ק חברון ת"ו), ומהר"ר חיים פאלאג'י ז"ל (ארצות החיים, ירושלים תרל"ז, דרוש ג': 'דרוש שדרשתי בק"ק אלגאזי וכו' על שמועה מהרב המופלא מלך חברון ת"ו החסיד והעניו כמהר"ר שאול חי הכהן זלה"ה³).

חיבור גדול הותר אחריו בכתיבת יד בשם 'ריח שדה', ועניינו חידושים וביאורים על כל ד' חלקי הטור וש"ע. ספרו זה נתחבב ע"י גדולי החכמים, וביותר הגדיל הגאון החסיד מהר"ר אליהו סלימאן מני ז"ל אב"ד חברון אשר טרח בהעתקת החיבור כולו לעצמו. [שמועות משמו הובאו בספרי חכמי הדורות, ראה 'רב ברכות' למרן הר"ח טוב זלה"ה (דף ע"ד ע"א): 'זה מקרוב בא ידיעה שמועה זו נאה מאת מעלת ידידינו הרב החסיד בוצינא דנהורא אליהו בהיר הוא בשחקים נר"ו, שאחרי אשר קבע דירתו בעה"ק חברון תוב"ב אנה ה' לידו ספר ריח שדה כת"י על ד' טורים למעלת הרב עיר וקדיש החסיד העניו רבי חי הכהן זלה"ה וכו'. ובספר 'שער הצר' (ירושלים תרכ"ב, אולם השער דף י"ח ע"ב): 'ומצאתי עוד להרה"ג ריש מתא ור"מ בעה"ק חברון ת"ו כמוהר"ר חי הכהן ז"ל בס' ריח שדה כת"י. ומהר"א מני בתשובותיו 'תנא דבי אליהו' סי' פ' וסי' פ"ה, 'ומעשה אליהו' סי' של"ט. ובנו מהר"ר אברהם ברוך מני בספרו 'ברוך אברהם' (עמ' קנ"ג): 'ראיתי לרבין חסידא ר"מ ור"מ דפה עיקו"ת הרב המופלא כמוהר"ר רפאל יצחק חי שאול הכהן ז"ל שכתב בספרו ריח שדה כ"י⁴. בראש העתק כתה"י נכתב בזה"ל: האי ספרא נהר הכינו וגם חקרו מעלת הרב הגדול מעוז ומגדול הדין חסידא רב כהנא כמהר"ר יצחק חי שאול רפאל הכהן זצוק"ל. והוא שקלא וטריא בעוז ותעצומות חכמה ודעת על טור או"ח ויו"ד, וזה שמו אשר יקראו לו ריח שדה, שם רמז שם הרב המחבר זלה"ה כאשר עיני כל תחזינה מישרים. ונעתק על ידי הדין חסידא הוא הקדוש מו"ר הרב המובהק כמהר"ר אליהו מני, בשנת כת"ר לפ"ק, אתה ה' תשמרהו וכבוד והדר תעטרנה אכ"י, ע"כ. לפנינו נימוקים וחידושים על סדר שו"ע או"ח סי' תנ"ג-תס"א מתוך ספרו ריח שדה כ"י הנ"ל העתידי לראות אור בשלימות אי"ה ע"י הוצאת אהבת שלום.

סימן תנג

סעיף א'. כתב הרב פרי חדש ז"ל [שנה אחת] נבדק האורז ג' פעמים יפה ונמצא בו גרעין חטה, מאז לא אכלנו אותו בפסח, ע"כ. ולענ"ד דחומרא זו לא שייכא במוליותות גדיים ותרגוליים וייאפראקייס, אבל הפילאוף דהיינו אימפאלפאל דאינו נעשה אלא ברותחין דהוי חלוט הגם דק"ל בסיומן שאחר זה כל מין חליטה אסור, גמירי דלמילתא דלא שכיח לא גזור, אחר ברירה יפה שמא ימצא גרעין לא גזור דלא בקיאין בחליטה, ואפילו לסברת הב"ח ביורה דעה סי' ס"ז שאסר כיוצא בזה אף בדיעבד, מודה הכא דלא גזור. ונפקא מינה למ"ש הכנה"ג בתשובה סי' ס"ב ח"א דף מ"ב ע"ב דיום ז' של פסח שחל להיות ערב שבת אסור לבשל אורז לשבת, כיון דאסור לאכול בו ביום, יע"ש. אפשר לענ"ד דעל ידי חליטה זו שרי ואריך.

1. במקום אחד בספרו ריח שדה כת"י מצינו שהזכיר את ישיבת רבו בחברון ושנת הקמתה: 'מקץ שנתיים ימים משנת התקע"ה אור נגה עלינו ויאר לנו עד שבחברון בחדש אייר שנת התקע"ז עט"ר הרב הגדול מעוז ומגדול כמוה"ר רפאל יוסף חזן לשכון כבוד בארצנו פעה"ק חברון תוב"ב, וקבץ מחוגר חגורה ומעלה תלמידי חכמים ובעלי בתים בבית עט"ר מו"ר הרב כמוהר"ב"ש יצ"ו...'. 2. בין השנים תקפ"ב - תרי"ב נמצא חתום עם חכמי ורבני חברון על תעודות רבות, ביניהם: אגרת בדבר הקמת ישיבת מגן אבות בחברון, טבת תקצ"ו [סיני ל"ב עמ' רכ"ז]; אגרת שליחות לשליח חברון מהר"ד עייאש ז"ל, חשון תקצ"ו [שלוחי ארץ ישראל עמ' 683]; אגרת לפקיד ומשגיחי ואמרכלי עיר הקדש תובכ"א באמשטרדם, שבט תר"ו [נדפס על יום שם בשנת תר"ו, ושנית ע"פ עותק יחיד בקובץ 'ירושלים' שנה ב', ירושלים תש"ט, עמ' פ"ו]. 3. ושם תוך הדרוש הוסיף עוד בזה"ל: כי עלה לשמים מלך חברון, משים עצמו כמי שאינו, נחבא אל הכלים, זקן ויושב בישיבה ועובד את ה' ביחודא שלים, הרב איש חי כהן לאל עליון ז"ל, ע"ש. 4. וראה תשו' מהר"ר רפאל ישראל אליקים (נדפס מכ"י בקובץ מקבציאל גליון ט"ו עמ' לב): 'ושמעתי מעטרת ראשנו רב כהנא כמוהר"ר יצחק חי שאול הכהן'. 5. פרק ט' משנה ג'. 6. משנה ב'. 7. יהורה עובדיה מברטנורה. 8. אות ד'. 9. אות ו'. 10. אות ו'. 11. חולין דף קל"ה ע"א. 12. עיקר דבריו דיש לחלק בין מצה גזולה שאין יוצא בה י"ח, משום דמחמת עבירה דגול באה המצוה, משא"כ מוציא מרשות לרשות המצה עצמה כשירה אלא שהוא עבר עבירה שאינה קשורה למצה, וכדברי התוספות במסכת סוכה דף ל' ע"א. ועיין בערך השלחן כאן (אות ט) שהוסיף דכדברי הפרי"ח מבואר בירושלמי (פרק האורג) גבי קורע בשבת, הובא בני" (י"ד ש"מ), ועיין בקונטרס אחרון מחזיק ברכה (סימן זה אות א'). ומ"ש באורך בסיומן תרס"ד (אות ב'). 13. ברכות נ"ב ע"ב ד"ה משום שלא שבת. 14. רבינו עובדיה מברטנורה ברכות פרק ח' משנה ו'. 15. לפי מש"כ לעיל בדברי הפרי"ח י"ל דנר של כותי אין מברכין עליו אף בדיעבד משום שנעשה בו עבירה כעין מצה גזולה, ואין שום תמיהה על הפרי"ח בזה ודו"ק.

סימן תנו

סעיף א' מפני שצריך לדקדק בעיסה שלא להרבות בעיסה משום חשש חימוץ וימעט בה, לכן טוב לקרב העיסות יחד בשעת הפרשת חלה, דשנא יש בהם שלא היה בה כשיעור. זהו לשון הטור. וכתב עליו מרן בית יוסף ז"ל וז"ל, דברים פשוטים הם, ע"כ. ותקנה זו פסקוה כל הפוסקים ז"ל. וכמו צער בנפשי ומעולם לא זכיתי להבין תקנה זו, דלכאורה הוא חסר המציאות, דאחר כל עמל וטורח לתקן המידה בצמצום ולא ידחק הקמח במדה, כמ"ש סימן קודם כדי שלא יוסיף על עשרון מחשש חימוץ, היכי משכחת לה שילושו שתי עיסות יחד בלי התחלת עסק בהם ולא נחוש לחשש חימוץ. ואין לדחוק דהטור מיידי שיש פועלים הרבה וליכא שהייה, לא אפשר, חדא דהיה לו לפרש, ועוד רבא דאמר¹⁶ קבא מלוגנאה לפסחא וקפיזא קפיזא וכו', אטו פלוג רבנן בין אומנים מועטים לרוב עם.

שם. שכח ולא הפריש חלה בארץ ישראל ונאכל רוב הפת, עיין מו"ר עיר וקדיש ברכי יוסף וצוק"ל ביו"ד סי' שכ"ג אות ד'. עיין שם סי' של"א סעיף כ"ה. עיין מציעא דף ל"ח ע"א מזבנין לכהנים בדמי תרומה, ותוס' ושיטה מקובצת שם. עיין תשובת הרשב"א שהביא הרב בית יוסף סימן זה. ועיין הרב פרי חדש ז"ל סימן זה ודו"ק.

שם. שכח ולא הפריש חלה ערב יום טוב ממצת מצוה, אם לשו אותה פחות מכשיעור ולא נצטרפו בסל, כתב הרב חק יעקב ז"ל סימן זה מותר לצרפם ביו"ט והיו כאילו נילווה ביו"ט ומותר להפריש ולברך, ע"כ. אבל הרב פרי חדש ז"ל כתב דצירוף אסור ביו"ט, דכיון דאסור לאכול בלא צירוף הו"ל מתקן, ע"כ. ולענ"ד בתר דנקיטנא רשותא מעוצם גדולתם אמינא דע"כ לא פליגי אלא בגברא דלית ליה קופסא או סלא או מנא מייחדא לאצונעי ביה ריפתא דמצוה, ברם רובא דאינשי דאית להו מאנא מייחדא להכי, אע"ג דלא הניחם בעוד יום שרי לאנוחניהו ליל יו"ט כדרכו אליבא דכ"ע, וגם הרב פרי חדש יודה בזה, דלא גרע ממי רגלים שנפלו על הבגד דכמה פוסקים התירו ליטול ידיו לבטלם להתפלל וללמוד אע"ג דמתקן מנא כיון דלא מייחזי שרי. וכן בשר שיום ג' [לשחיטתו חל] בשבת ולא נמלח, יש מתירין ליטול ידיו עליו. וגם כלי שלא הוטבל כתב הרב המגיד ז"ל¹⁷ דאם ראוי למלאות בו מים ממלאהו מן המקוה ועולה לו טבילה. וכן מערמת אשה וטובלת בבגדיה כשאין לה בגדים טהורים להחליף, ולא חיישינן למתקן מאנא, כיון דלא מיתחזי ואין מעשיו מוכיחים, כל שכן הכא למצוה רבה לקיים מצות בערב תאכלו [מצות] דשרי ואריך. [עיין לקמן סי' תק"ו סעיף ג' מ"ש בס"ד].

שם סעיף ב'. לא יקרא לה שם עד שתאפה. בזמן הזה בעשיית מצת מצוה ערב פסח אחר חצות בעת הלישה מפרישין עונה קטנה לצורך חלה, והם נוהרים זהירות גדולה שלא לקרות לה שם חלה, ואם הוצרכו לדבר בה מכנים שמה לשם אחר. נלע"ד אע"ג דלשם חלה הופרשה ולא יחליפנה ולא ימיר אותה בשום אופן, אפילו הכי נוהרים [שלא] לקרותה בשמה, יען לא יוכל לברך אחר אפיייתה שכבר נתקיימה המצוה, ואין נוח להם להתעכב בתוך לישה ועריכה וקיטוף לברך מפני המהירות והזריזות, לזה מאחרים הברכה עד אחר אפיה. ונפקא מינה שאם שכח לקרוא שם ולברך לית לן בה, דכ"ע ידעי דעוגה זו לשם חלה הופרשה, ואי משום שלא קרא שם, הא תנן פרק ד' דמעשר שני הפודה מעשר שני ולא קרא שם ר"י אומר דיין, וק"ל כותיה, וכתב התו"ט דלא כפינן שיהיה מדבר לענין חלה, ע"ש מילתא בטעמא. [מה גם לפי מ"ש התוס' בסוכה דף מ"ב ע"א ד"ה אמר אביי [וזה לשונם: מדיאצטרך לשנויי הכי משמע] דס"ל מצות אינם צריכות כונה, דהא קאי על מוציא לרשות הרבים ואין שייך מתכוין לצאת כל כמה דלא בירך, ע"כ. אלמא בסתמא דוקא דלא ידעינן אי כונתו לצאת כל זמן שלא בירך אין כונתו לצאת, אבל הכא שכונתו לצאת תיכף אלא שאין רוצה להתעכב ורוצה להרויח הברכה. ועוד דאפילו הכי למ"ש התוס' נפיק י"ח גם בזה, וכבר הסכימו להקת הפוסקים דבמצוה דאית בה מעשה לא בעי כונה. עיין כפות תמרים שם. וכן כתב רש"ל לקמן סי' תקכ"ז, הביאו ה"ט"ז ס"ק ז', עשה תבשיל לשם ערובי תבשילין ושכח להתנות ולברך, ברכות אינם מעכבות, ע"כ. אע"ג דפסק מור"ם שם סעיף כ' דאם לא הזכיר כל המלאכות לא יצא ידי עירוב, כבר כתב הרב נהר שלום סימן זה דלא פליגי, דמור"ם ואור זרוע מיידי שלא בישל לצורך ערובי תבשילין יע"ש]. ושפיר מצי אכיל ביום טוב, מיהו אם נותרה למוציא יום טוב קורא שם למפרע מהיות טוב, ולמעשה צריך תלמוד.

שם. לא תקרא לה שם עד שתאפה. קשה לענ"ד איך שרי לאפותה, הא ק"ל לקמן סי' תק"ו סעיף ו' עיסה חציה של גוי אסורה לאפותה דאפשר למפלגה בלישה, ועל כרחך לומר דכיון דאיסור

חמץ שמה תחמיץ רביע עליה, לא מיקרי אפשר למפלגה. וקשה לענ"ד למ"ש תוס' בסוכה דף ל"ב ע"א סוף ד"ה באשרה, דכיון דבידו למעט ענבי הדס ביו"ט, אע"ג דאסור למעט ביו"ט, בידו מיקרי ולא הוי דחוי. ודומה לזה פסק הב"ח ז"ל לקמן סי' תק"ו סעיף ד' כסברת המרדכי פ"ק דביצה דאסור לאפות ביו"ט, כמו עיסה חציה של גוי, דהכא נמי אפשר למפלגה, אלא דאיסור דאין מגביהין רביע עליה דאסור להפריש ביו"ט, הלכך אסור לאפות כל העיסה משום חלק חלה ע"כ.

ויש ליישב בדוחק, דע"כ לא אמרינן התם בפסח סי' תנ"ז דכיון דאיסור רביע עליה לא מיקרי אפשר למפלגה אלא באיסור חמור, דאיכא איסור חמור דאורייתא בל יראה ובל ימצא, [כמ"ש הרמב"ן והר"ה והריטב"א שם בפסחים דגם בזה איכא איסור בל יראה ובל ימצא], אבל התוס' דסוכה הנ"ל מייירו באיסור דרבנן מיעוט ענבי הדס¹⁸, לא בשביל זה נאמר שהוא דחוי, כיון שמן התורה מותר למעט. אלא דקשה לענ"ד על הרב מג"א ז"ל שם סי' תק"ו ס"ק י"ד שהשיג על הב"ח מדין סימן תנ"ז, דלא דמי כמ"ש, וצל"ע.

שם. תנן בפסחים דף מ"ו ר' יהושע אומר מפרישתה ומניחתה עד הערב ואם החמיצה החמיצה. לכאורה לשון "ואם" מגומגם, דהלא בודאי תחמיץ דמותר ללוש ביו"ט אפילו בשחר ועד מוצאי יו"ט בודאי תחמיץ ומאי "ואם" שמא ס"ד, היל"ל אפילו תחמיץ. ואפשר לענ"ד מילתא אגב אורחיה קמ"ל דחלה טמאה אע"ג דיש לכהן בה זכות להסיקה תחת תבשילו בשאר ימות השנה, ואפשר יבא שכנו או קרובו כהן ויקחנה להסיקה תחת תבשילו, אינו חייב הישראל לשומרה שלא יאכלנה חתול או גדי, דדוקא תרומה טהורה הגם דמן התורה אינו חייב ליטפל בה, חז"ל תקנו שייביאנה לעיר ויטול שכר מכהן, בחלה טמאה לא מיחייב לשמרה, לזה נקט התנא "ואם" דאפשר שקודם שתחמיץ יאכלנה גדי או תרנגול. עיין הרמב"ם פרק י"ב דתרומות דין טו"ב.

שם סעיף י'. כתב הרב חק יעקב ז"ל, תחמיץ ואע"ג דהוא קדוש ואינו עובר בבל יראה ובל ימצא, מכל מקום הואיל ואי בעי מיתשיל, כן הוא בפסחים דף מ"ו ע"ב, ולפי זה ערב פסח שחל להיות בשבת יש חלת חמץ וכבר אכל החמץ דלא מצי מיתשיל, דנמצא אוכל טבל למפרע, וגם אין נשאלים לנדר בשבת שלא לצורך השבת כמו שכתב סי' שמ"א, אין צריך ביעור כיון שאינו עובר בבל יראה ובל ימצא, ע"כ. מדחילק בין שבת ליו"ט נראה דס"ל דביו"ט נשאלין אפילו שלא לצורך יו"ט. אבל הרב שער המלך ח"א דף נ"א ע"א כתב על מה שכתבו התוס' שם יקרא לה שם מטעם הואיל, קשה דהא קיימא לן אין נשאלין בשבת שלא לצורך השבת, ומשמע דהוא הדין ליו"ט, בשלמא מאי דקאמר הש"ס הואיל ואי בעי מיתשיל עבר על בל יראה, איכא למימר כיון דהא דאין נשאלין בשבת אינו אלא מדרבנן משום הכי עובר על בל יראה כיון דמדאורייתא מצי לאיתשולי, וליכא למימר דהכא חשיב לצורך יו"ט שהרי הדרה לטיבילה, וצריך עיון, ע"כ. ומ"ש דכיון דמדאורייתא מצי לאיתשולי עבר בבל יראה, אחר המחילה רבה מדברי התוס' ריש שבת דף ד' ע"א ד"ה קודם, לא משמע הכי, שכתבו וז"ל, ותירץ ריב"א דאם לא התירו לא מחייב סקילה, כיון שמניח מלרדות ע"י מה שאנו אוסרים לו, ע"כ. ולעיקר קושייתו נראה לענ"ד דיש להכריע כדברי הרב חק יעקב, דביו"ט נשאלין, דכהאי גוונא דיומא גרים איסור בל יראה ובל ימצא צורך יו"ט מיקרי לענין התרה דאין בה מלאכה ולא איסור דאורייתא, דהא פסק מור"ם יו"ד סי' רט"ו סעיף א' סוכה שאינו יושב לולב שאינו נוטל, כתב מור"ם ז"ל מתירין לו נדרו ומקיים המצוה, וק"ל שם סי' רכ"ח סעיף י"ז דאין מתירין לו הנדר עד שיחול, נמצא דנדר דחייבו ביום טוב מתירין לו ביום טוב, והכי נמי איסור בל יראה ובל ימצא חיובא דיומא הוא. והא דאסרינן לעיל ריש סי' תנ"ז בהגה דאסור לשרוף חמץ ביום טוב, גם הרשב"א בתשובה סי' ע"א פסק לאסור, אלמא לא מיקרי צורך יו"ט, אפשר שאני התם דהוי מלאכה דאורייתא ודוחק.

סימן תסא

סעיף ג'. בהגה. הרב אליה רבה סימן זה ומהר"ל מפראג והרב מקראי קודש הוכיחו מיו"ד סי' ס"ז סעיף ו' דחומץ שצמתו בו פעם אחרת שתשש כחו ע"כ, הוכיחו דמצה שנאפית בתנור והסירה ממקומה אסור לתת במקומה מצה אחרת, שכבר תשש כח האש ע"י מצה הראשונה שנאפית כבר, ע"כ. הביא דבריהם הרב ערך השלחן ז"ל יו"ד סי' ס"ז, וספרי הקודש הנ"ל אין עמדי. וזולת עמדתו מרעיד, דלכאורה הוא היפך מתניתין דפסחים דף מ"ח ע"ב, שלוש נשים לשות כאחת ואופות בתנור אחד זו אחר זו, פירשו רש"י ור"ע מברטנורא ז"ל בתנור אחד מלא התנור ע"כ.

אלמא אע"ג דהם בדוחק ובצער שלא להשהות העיסה שלא תחמיץ, ותיכף שרודה מן התנור ממחר לתת אחרת, לית לן בה לחוש שמא [תשש] כח התנור.

שם סעיף ד'. יוצא אדם במצה שרוייה. כתב הרב פרי חדש, דקדק הרי"ף (והרמב"ם) וכתב, תרו לה במיא עד דמרככה, משמע דמי פירות לא¹⁹, דמפיגין טעמא, ובעינן טעם מצה וליכא יע"ש. ולענ"ד לא זכיתי להבין חומרא זו, דהא ק"ל לעיל, לש מצה בקצה²⁰ ושומשמין ומיני תבלין, כשרה ע"כ, ואפילו חציה תבלין יעוין שם. וא"כ לא יהיה מי פירות, ומרק הניתן בכלי שני, מפיג טעם המצה יותר מחציה תבלין. ועוד, מצת חטיטין ואורז, פסקינן לעיל סי' תנ"ג סעיף ב' דיוצא ידי חובתו בפסח אפילו אין בה דגן אלא כזית בכדי אכילת פרס, אלמא אפילו רוב מין אחר לא מבטל טעם דגן, כל שכן שריית מי פירות. ועוד מה שפסק מור"ם לקמן סי' תע"א סעיף ב' משם מהרי"ו, מצה אחר אפיה פיררה ולשה ביין ושמן, אינה נקראת מצה עשירה, ואסור לאכלה ערב פסח. עיין בית דוד סי' רח"ם, ערך השלחן סי' זה וסוף סי' תנ"ה ודו"ק.

ועוד הרי (פסק) הרמב"ם ז"ל ראש הפסקנים שכל ספרד וארץ ישראל הולכים לאורו, על פיו יחנו ועל פיו יסעו, פסק פ"ח דמצה דין ח' דכזית המוציא מטבלו בחרוסת. וכתב הרב המגיד שכן כתב הרי"ף גיאת. והגהת מיימון שם כתב, שכן כתוב בתשובות הגאונים. וכתב הרב מגדל עוז ז"ל, קיבלנו מרבותינו ז"ל שאין אכילה חשובה בלא טיבול, יע"ש. ועוד לקמן סי' תע"ה כרכה בסיב לא יצא, שאין דרך אכילה בכך. ואם איתא, תיפוק ליה דבעינן טעם מצה וליכא. עיין הרדב"ז ח"ג דפוס פיורדא סוף סי' תקפ"ב ודו"ק²¹.

ולפי קוצר דעתי הפעוט אי לאו דמסתפינא אמינא, דאיסטנסי או זקן או חלוש, שאכל מצה בלא טיבול במי פירות או מרק, אפשר שלא יצא ידי חובתו, דאין דרך אכילה בכך, דהרי בכמה מקומות כתב רש"י דכל אכילתם היתה ע"י טיבול, אפילו בשר [ורשב"ם פרק ערבי פסחים ורע"ם²² שם], כל שכן מצה עניה שאין בה אפילו מלח [ובאכילה בלי טיבול, אוכלה אכילה גסה]. ועוד דרכיה דרכי גוועם כתיב.

שם. יוצא ידי חובתו במצה שרויה ואם בשלה אינו יוצא. הרב פרי חדש ז"ל התיר שרויה במים חמין, ופליגי עליו. הפוסקים דקדקו מלשון הרי"ף והרמב"ם דוקא שרויה במים ולא בשאר משקים ולא במי פירות דמפיגין טעם מצה, אבל הרוקח כתב דהרי"ף [אורחא] דמילתא נקט והוא הדין יין. גם הרב מגן אברהם התיר כן, גם הרב מקראי קודש סמך על הרוקח יע"ש.

ולענ"ד עם כי ידעתי בני שאיני כדאי להבין דברי קדשם כל שכן להכריע, נראה לי ראייה להרוקח ודעימיה להקל בשרויה, דמידי הוא טעמא דמפיג טעם מצה, והלא פסק הרמב"ם מתניתין דחלה, עיסת חטיטין ואורז יוצא ידי חובתו בפסח, והצריכו כזית בכדי אכילת פרס, ויש אחרונים שפסקו אפילו אין בו כזית בכדי אכילת פרס, וידוע דטעם אורז משונה מטעם דגן ולא חיישינן אם מפיג, כיון דעל כל פנים אית ביה נמי טעם דגן. [עיין לעיל סי' תנ"ג סעיף ב', גם לקמן סי' תע"ה מנהג הלל דהיה כורך מצה ומרור, גם אנחנו טובלים בחרוסת ולא חיישינן להפיג טעם, מוכח מזה דהא דנקטו הראשונים מים לאו דוקא, כמו שכתב הרוקח ז"ל, מה גם לחולה וזקן שלא יתבטל ממצות עשה חמור כזה. וכן יש להוכיח ממהרי"ל פסקו מור"ם לקמן סוף סי' תע"א, מצה [שנאפה] כתקנה שפיררה ונלושה ביין ושמן אינה עשירה ואסור לאכלה בערב פסח, ע"כ. ואם איתא דמפיג טעמא ואינו יוצא בה בלילה אמאי אסורה בערב פסח, והלא יותר מפיג טעם דנילושה יותר משרויה. וכן יש להוכיח כהרוקח מדקיימא לן לקמן סי' תע"ה סעיף ג' בלע מצה יצא, אלמא לא בעינן טעם מצה, ואין לומר כל הראוי לביילה וכו', דא"כ אפילו מרור נמי אמאי לא יצא [אם בלעו], נימא כל הראוי לביילה אין בילה מעכבת בו. וכן יש להוכיח מהראב"ד פרק ו' דמצה שכתב נילווה ביין ושמן ודבש אחר אפיה יוצאין בה ליל ראשון ואסור לאכילה ערב פסח, נראה ברור דלא חייש להפגת טעם. גם התשב"ץ ח"ג סי' ר"ס והב"ח סי' תע"א כתבו דמצה שנילושה ביין ושמן ודבש עם מים דבאה לידי חימוץ, יוצא בה ידי חובה בדיעבד ואסור לאכלה בערב פסח.

שם סעיף ה'. כתב המג"א משם ה"ט"ז בתשובה ז"ל, מעיד אני עלי שמים וארץ כי לא ראיתי פעם אחת מחותני הב"ח שאסר שום מצה נפוחה, ואדרבה שחק על האוסרין. על כן אין להפסיד ממנו ישראל בשביל זה, ע"כ. ולענ"ד אפשר לאתויי תנא דמסייעא התוס' דמנחות דף נ"ז ע"ב ד"ה ושמעין, וז"ל, ונראה לדקדק מתוך כך דמשקרמו פניו תו לא אתי לידי חימוץ, ונפקא מינה למצות של פסח. וכ"כ בפסקי תוספות שם.

16. פסחים דף מ"ח ע"א. | 17. מגיד משנה הל' יו"ט פ"ד הל"ח. | 18. עיין מש"כ רבינו לקמן סי' תרמ"ו ס"ב. | 19. עיין בית מאיר כאן שדחה ראייה זו, הובאו דבריו בשער הציון (אות כ"ט). ועיין כף החיים (סי' תנ"ה אותיות ק"א-ק"י, וכאן אותיות מ"ח-נ"ב) ודו"ק. | 20. קימל. | 21. עיין מחזיק ברכה (סי' תנ"ה אות ה') שציטט לשון הרדב"ז שכתב: מיהו במצה של מצוה אין לתת שום דבר כדי שלא יטעום בה וזולת טעם מצה לבד ע"כ, ע"ש. | 22. ורבינו עובדיה מברטנורא.

תבואה שלא הביאה שלישי - לענין איסור חמץ - קיום מצות מצה - וחייב חלה

גמ' פסחים ריש פרק אלו עוברין עמילן של טבחים [ומפרש בגמ' מ"ב ע"ב] תבואה שלא הביאה שלישי - והוי חמץ נוקשה, והיינו דלא הוי חמץ גמור והנה בפרק א' דחלה מ"ג חזינן דתבואה שלא הביאה שלישי נחשב חמץ, וגם יוצא ידי חובת מצה בה, עיי"ש בר"ש ור"מ, ובר"ש איתא כיון דמחמיצה, ובר"מ איתא כיון דעוברים עליה משום חמץ, והנה אי נימא שהוי רק נוקשה חזינן שגם מה דנעשה רק לחמץ נוקשה ולא ראוי להחמיץ חימוץ גמור, בכל זאת ראוי לצאת ידי חובת מצה.

ולכאורה אי נימא כמש"כ הרמב"ם כיון דעוברים עליה משום חימוץ, אי"כ הרי זה רק אליבא דמ"ד חמץ נוקשה עוברים עליו - עכ"פ שיש איסור מה"ת אפילו אי ליכא מלקות (ועוד צ"ע דלכאורה ההיקש הוא **ללאו** של חמץ), אבל לר"ש אולי ההיקש רק למציאות של חימוץ ואפילו חימוץ של נוקשה, ואפילו אם לא עוברים עליו, אלא דלא מסתבר כן. (אלא דגם כונת הר"ש כהר"מ אלא שקיצר בדבר).

זולת שנימא שהחסרון בעמילן של טבחים משום דעשוי רק להעביר וזהמת הקדירה, וא"כ אולי הוי חימוץ גמור אלא שלא ראוי לאכילה כל כך, ומעולם לא היה ראוי לאכילה, וכעין מש"כ מג"א סימן תמ"ב ס"ק א', וכעין מש"כ המנחת ברוך סימן מ"ד בשם פתיחה כוללת לפמ"ג, ושם כתב "ואפשר דהני דחשיב במשנה קולן של סופרים הם מזה המין", וכתב "**דהני**" לשון רבים כנראה לכלול גם עמילן של טבחים חומץ של צבעים, וא"כ לפ"ז את"ש דמתני חלה בעשה ממנה לחם ולא עמילן.

אך ע"ש במנחת ברוך שאולי להוכיח שכל הני הם רק משום דלא הוי חימוץ גמור, ולדידיה צ"ע כנ"ל דא"כ יוצא דמתני אולא רק למ"ד שעוברים על חמץ נוקשה בלאו.

- ולפ"ז יתכן לענין מש"כ הטור ריש סימן תמ"ב אליבא דר' אליעזר דעובר ג"כ בלאו בנקשה - ועיי"ש בב"י ובי"ח, והנה במתני דפרק א' דחלה מ"ג איתא שר' אליעזר ס"ל דאפילו בחלה אין חייב בתבואה שלא הביאה שלישי, וכתב הר"ש בשם היחשמי דהיינו משום שהוקשה לתרומה, ולמה לא אמרו משום דאין זה חמץ גמור ולא הוי חמץ ולא יוצא ידי חובת מצה ולכן אינו חייב בחלה, אלא ע"כ משום דלר' אליעזר עוברים בזה משום נוקשה ויוצא ידי חובת מצה, והיה צריך לחייב בחלה, לכן החוקק להיקש לתרומה, וא"כ מוכח מהיחשמי דלר' אליעזר עובר על נוקשה.

ועיין מנחת ברוך סימן מ"ה דף נ"ז ע"א טור א' ד"ה אמנם שכתב לכאר דלירושלמי כל ה' דברים דמתני הם נוקשה, ושפ"ז ברייתא ד"ל מחמצת" הוי בדין נוקשה, וא"כ אפשר לומר דהירושלמי לשיטתו.

אך אכתי צ"ע דאפשר לומר דה"ל הא"י ברייתא ס"ל דהוי נוקשה לכל הני דברים, אבל הרי יש ברייתא המובאת בבבלי שלר' אליעזר **עירובי בלאו**, אי"כ אתינן עלה משום עירוב, וא"כ אולי לר' אליעזר רק עירוב ולא נוקשה.

עיין ר"ש פ"ב דשביעית מ"ז בסוה"ד שכתב להוכיח שתבואה חזי לפני הגעת שלישי מהא דעמילן של טבחים, ולכאורה צ"ע היכי מוכח משם דראוי לאכילה, דהרי עשוי רק לשאוב הוזהמא של הקדירה, ולכאורה טפי הו"ל להוכיח מהא דפרק א' דחלה דעושים עיסה מתבואה שלא הביאה שלישי.

קבלת שם עוני ע"י האפיה אחר שכבר היה לה שם לחם

עיין חידושי הגר"ז מנחת דף ע"ה ע"ב מש"כ בביאור תוס' פסחים ל"ו ע"ב [ד"ה פרט לחלוט - בשם ר"ת שמחלק בין בלילה רכה שלא הוי לחם קודם אפיה, לבלילה עבה דקודם אפיה חשיב לחם] ומ"א ע"א [ד"ה אבל], ותמצית הדברים דמה שעוד לא הוי בשם "לחם" כבלילה רכה אי באפיה מקבל דין לחם, ויחד עם זה שם **עוני** הוי לחם עוני, אבל כשכבר היה שם לחם קודם כבלילה עבה, לא מוסיף באפיה **רק** לשם עוני, ויעו"ש לענין סתם בלילה עבה אשר לא נחלטה [דיש לעיין בזה] - ויעו"ש בהערת הגר"ד שליט"א שהעיר להוכיח שלא הוי שם לחם בסתם בלילה עבה [דאי הוי בזה שם לחם לא היה מהני בזה אפיה להיות לחם עוני].

- **ואולם** הרי זה הוה ענין שיטת ר"ת שהוי שם לחם [בבלילתו עבה - משעת עיסה] וכדכתב הגר"ח בהלכות חמץ ומצה [פ"ו ה"ה], ורק דהחזו"א בגליונות שם משיג דלענין מצה עוד בעינן אפיה, והעיר ר"ק ה"ו דלפי הערת הגר"ד יהא מוכח כחזו"א.

ואולי אפשר לומר ליישב כהגר"ח ושלא יהא סתירה מהא דמכריח הגר"ז, דיש ג' ענינים (א) שם לחם (ב) תוריתא דנהמא (ג) אפיה - ולכו"ע הן להגר"ח והן להחזו"א אזי לר"ת בבלילה עבה כבר יש שם לחם, אולם לענין שיהא זה **לחם** הראוי, עוד בעינן **תוריתא דנהמא**, ואשר לזה מועיל אפיה כשמקבל זאת בבישול, והגר"ח לענין מצה שכתב שם בהלכות חמץ ומצה

לחלק בדין אם עירב [הארון] לפני שנעשה לחם או אח"כ, אזי כבר סגי אחר שנעשה **לחם** אפילו בעוד אין תוריתא דנהמא, כיון דעכ"פ יש כבר שם לחם, ולהחזו"א כיון דסו"ס עוד חסר תוריתא דנהמא ועוד אין ראוי לצאת יד"ה, הוי כמערב את התבלין לפני שנשלם בדין לחם.

ולענין דין עוני, אזי לביאור הגר"ז בעינן **אפיה** למשויא שם עוני, ואולם זאת גרידא א"א אלא רק אם אז מקבל גם שם לחם, ואולם יתכן דסגי למיצרף לזה חלות דין עוני אפילו אם יש כאן רק חלות תוריתא דנהמא, וכאן דהאפיה מוסיפה דבר אחר יכול להצטרף ולחול גם שם **עוני**, אבל לא יכול למיחל רק שם עוני, וע"כ גם **בבלילה עבה** ולא נחלטה שיש כבר שם לחם, מ"מ כיון דע"י אפיה מקבל **תוריתא דנהמא** חל גם שם **עוני**, וכש"כ בבלילה רכה אפילו של חלוט נימא דבאפיה מקבל הן שם לחם והן שם תוריתא דנהמא מיחל ג"כ דין עוני, אבל בבלילה עבה וכבר נחלטה א"כ כבר יש שם לחם, וגם תוריתא דנהמא לא יוכל למיחל ע"י אפיה רק שם עוני - ואשר לפ"ז יתכן בבלילה עבה כשנאפה באילפס לר"ל [דס"ל בדף ל"ז ע"א דאין לחם אלא האפוי בתנור], ועי"ז קיבל תוריתא דנהמא, לא יהני אח"כ ע"י אפיה למיחל רק שם עוני, וכן בבישל באילפס לר' יחנן והיה עם משקים וקיבל שם תוריתא דנהמא, לא יועיל אח"כ אילפס ותנור למיחל רק שם עוני - ואשר לפ"ז יתכן ג"כ בבלילה רכה אם את הקרשתה עשה באילפס, לר"ל הרי כבר יתכן שקיבלה בזה הן שם לחם ובלילה עבה דעלמא והן שם תוריתא דנהמא, ורק דעוד חסר **שם אפיה**, אי"כ כבר יתכן שכעת כשנאפה לא יחול בזה רק שם עוני. אשר לפ"ז הודנא בזה כהגר"ח וכנ"ל דס"ל לענין שפטיק שם דמהני לזה כבר ע"י שם לחם בלי תוריתא דנהמא (וע"ז משיג החזו"א), דברי הגר"ז את"ש בעניני חליטה, ובכ"ז בבלילה עבה דעלמא כיון דבאפיה מקבל שם תוריתא דנהמא כבר אפשר לסנף בזה גם לדין אפיה של חלות שם עוני.

בענין צירוף של ביום טוב

צירוף ב' עיסות שבכל א' יש שיעור חלה - וברעת הפר"ח בזה

א. בענין צירוף לסל של מצות שבאו מעיסות אחת שבכל עיסה היה כשיעור - אם מהני שיחשבו כנעשו עיסה אחת - ואח"כ בחלת חו"ל יוכל לאכול כולם ולשייר רק ממצה אחת.

- **הנה** משו"ע הגר"ז סימן תנ"ז סעיף י' משמע דבזה לית מאן דס"ל דמהני, וכנראה הסברא בזה כיון דהסל לא חידש להם שום חיוב לכן לא שייך לומר שנעשו בזה כעיסה אחת - ועיין בגליון שו"ע הגר"ז מש"כ בזה [הובא בסימן תנ"ז ע"ד המשנ"ב ס"ק ו'].

אך אכתי צ"ע, דהרי פתח דברי הפר"ח ע"ד הב"ח הוא ביש שיעור בכל אחת, וטען שכל שכן ביש שיעור דקילא טפי לאיצטרופי, והגם דשם כנראה דאיירי לענין כפשוטו להפריש מזה על זה, דהרי מהני הקפה בעלמא וכש"כ בצירוף סל - מ"מ גם המשך דבריו עד שמועיל לפירושו בכונת ב"י שהסל צרפם להיות כא', ג"כ משמע שזה המשך הצירוף הראשון שיש בכל א' כשיעור - **ועוד** דהרי הב"ח וכן בדרכי משה פירשו כונת ב"י לענין היכא שיש שיעור בכל א' ועל זה השיגו, וא"כ אי נימא שעיקר תירוצו של הפר"ח שהב"י איירי ביש בכל א' פחות משיעור, ואשר משמע שכן פירש הגר"ז בכונתו - מודשם בציונים אות ט"ו ציין לפר"ח ובי"ח כמקור לשיטה המקילה שמהני בצירוף לאשוויי כא' היכא שבכל עיסה לא היה שיעור - הרי אי"כ עיקר חסר מן הספר להדגיש שזוהי כונת הב"י - **ועוד** דהרי שם בתוה"ד בפרי חדש כתב "ואין לומר דכיון שמצרפם בסל לדעת הר"ש **אפילו שהיו הרבה עיסות** נעשה כאילו עירבן יחד מתחילה, והשתא לא בעי תו מוקף דאוכל והולך ואח"כ מפריש, **הוא ליתא, דכי היכי** דלא מצי לאפרושי חלה ביו"ט **ה"נ לא מצינו לצרופי בסל, דהא הוי מתקן שהרי אינו יכול לאכול בלא צירוף** וכו', אבל הכא דעביד מעשה דמצטרף בסל פשיטא דאסור" וכו', - והנה מש"כ כאן "אפילו שהיו הרבה עיסות" וכו' לכאורה ע"כ המכון שבכל א' היה כשיעור, דהא כתב אח"כ "דהא הוי מתקן שהרי **אינו יכול לאכול בלא צירוף**", זה ע"כ ביש שיעור בכל א', דאי אין בכל א' כשיעור איזה מתקן יש כאן מפני שאינו יכול לאכול בלא צירוף, הרי אדבבה לפני צירוף אין שום איסור לאכול דהרי לא נתחייבו.

וא"כ ה"ה מה שסיים אח"כ בישוב דברי הב"י לענין צירוף מערב יו"ט שנעשה כא', היינו ג"כ כאותו הצירוף הקודם שיש שיעור בכל א' ונעשו כא', אלא שביו"ט אסור לצרף, וכשנצטרפו מעי"ז נעשו כא' ואוכל כולם ומשייר ממצה אחת מהם, וא"כ הרי לכאורה מוכח שס"ל שגם ביש שיעור בכל א' מהני הסל לעשותם כא', וכל שכן דמהני ביש בכל א' מהם פחות משיעור. ועיין ביד אפרים סימן תקנ"ו במש"כ ע"ד מג"א ס"ק ח', משמע שפירש שלפרי"ח מהני צירוף סל מב' עיסות שיש בכל א' כשיעור לאכול מזה ולשייר מזה, וביותר דסגי לצרף מקצת מזה ומקצת מזה - ועיין בחידושי בית מאיר

סימן תנ"ז סוף ד"ה ועם שכתב דהב"י איירי בב' עיסות כשיעור, והשיג ע"ד חמד משה שכתב דאיירי שאינן כשיעור.

אם מותר לצרף ב' עיסות ביו"ט שבכא"א בפנ"ע היה שיעור

ולענין צירוף ביו"ט - אפשר לומר דלדעתו אסור **רק** ביש שיעור בכל א', דבזה מתקן את האיסור שהיה עליהם, דהיינו שמקודם היה על כל מצות של **כל עיסה** לאכול לגמרי וצריך לשייר, וע"י הצירוף גורם שיוכל לאכול הכל, הוי בזה כמתקן, **אבל ביש בכל א' פחות משיעור** - **יתכן** דיכול לסבור כהחוק יעקב [שמותר בזה] ולא כהא"י, דשם הוי נידון אחר דהרי שם לא חל איסור מקודם, ורק דלהא"י היה איסור של "לא להפקיע", חוה לא דמי לנדון הפר"ח שהיה ממש איסור גמור, וגם להא"ר כנראה דאין זה משום דמתקן איסור של איסור הפקעה, אלא סברא זו מהני לאשוויי כחל כבר חובת העיסה של טבל מערב יו"ט, דכמו שבחל טבל מערב יו"ט אמרינן כיון דאפשר אז לתקוני אסור לתקן ביו"ט, ה"נ כיון דחל עליו אז חיוב לצרף וממילא להפריש, חשבינן שחל כבר חיוב ההפרשה אז.

וכן למה שיתבאר לקמן בהמשך - אות ב' שלמג"א אסור לצרף כדי להפריש היינו לגרום חיוב, אבל לצרף לאפשר להיות כעיסה אחת ואוכל ומשייר אולי לא יסבור דהוי תיקון איסור (-אם יסבור שמועיל לעשות כעיסה אחת בצירוף ב' עיסות של שיעור), ומאידך ל"קהלת יעקב" ששם מותר היינו משום שמותר ומצוה לגרום חיוב ביו"ט, אבל ביש עיסה של ערב יו"ט שאי אפשר לאכלה, שפיר יתכן כהפרי חדש שכשעושה צירוף מזה לזו שיהיה כעיסה אחת הוי כמתקן איסור, כיון שהיא גילווה מערב יו"ט שאסור להפריש ממנה.

צירוף ביו"ט ב' עיסות שאין בכל א' כשיעור

ב. ולענין אפה ביו"ט עיסה **פחות משיעור** ומצרפה עם אלו שגילווה מערב יו"ט, יש בזה פלוגתא בסימן תקנ"ו [אם מותר להפריש עליה] אם זה דמי לעיסה שגילווה מערב יו"ט - עיי"ש במ"ב ס"ק כ"ו, וכנראה לכאורה דטעם **המחמירים** משום שכיון שעיקר החיוב מזה שגילווה מערב יו"ט, ורק שמצטרף עוד עיסה פחות משיעור, הוי כאילו גם היא נטפלת לגדולה של ערב יו"ט, ואכתי הוי הכל כנתחייב מעי"ז ט. - **המקילים** ס"ל דסו"ס לעיסה הקטנה בא החיוב ביו"ט (-וביש שיעור בחדשה בפני עצמה לכו"ע מותר להפריש ממנה, ואגב זה לפטור גם זו של ערב יו"ט) - וכנראה דה"ה אם ירצה שע"י החיוב שמתחייב ביו"ט נעשה זו החדשה כחלק מן זו של ערב יו"ט, וממילא יאכל הכל ומשייר רק קצת מהחדשה (-לשיטת הסוברים דמהני עכ"פ ביש פחות משיעור בכל אחת, ואשר מסתמא מהני גם ביש פחות משיעור באחת מהם, דכיון דנתחדש חיוב ע"י צירוף סל חשיב שפיר כאחד עם הגדולה, אבל לשיטת החוק יעקב בסימן תנ"ז ס"ק ז' שהיא השיטה המחמירה שבשו"ע הגר"ז סימן תנ"ז ס"י - כשם דשם לא נעשה כאחד ה"נ כאן לא נעשה כא', וא"כ הא דסימן תקנ"ו ס"ג בהג"ה הוי לחק יעקב רק באופן שממש מפריש ממנה כעת, אבל לא שע"י יועיל לאכול כולם ולשייר רק מזה, וזולת אם מזה של עי"ז עוד לא אפה והיא 'עיסה', יתכן דיצרף החדשה ע"י **נשיכה**, ואשר יתכן שבזה גם לחק יעקב יועיל, שכיון שע"י נשיכה הרי זו דאי כצירוף מעליא וכעיסה אחת ממש ויכול לשייר רק ממנה - דהרי שיטת החוק יעקב שהביא הגר"ז מתבארת ממש"כ בס"ק ז', ושם בנה דבריו על יסוד דברי תוס' שגם בצירוף בעינן נגיעה, ומשמע דלא רק נגיעה לגרום החיוב אלא הנגיעה משום מוקף דהצירוף לא מספיק, וממילא שמעינן דהצירוף לא גרם להיות כאחד להיות אוכל ומשייר, אבל בנתחבר ע"י נשיכה יתכן דזה הוי ממש כא' - ושם בתוס' לא שייך נשיכה דהרי הם "מצות" אפיוות).

ונידון פלוגתא זו במפריש בפועל מן החדשה - אע"ג דהיא פחות משיעור, לא שייכת לנידון הפר"ח דלעיל, דגם הפר"ח יוכל לסבור כהמקילים, דכיון דאופה פחות משיעור ומצרפה אח"כ מפריש ממנה הוי כמתקנא הגדולה דרך אגב, וכמו דמותר להפריש מן החדשה כשיש בה שיעור ואגבה מתקנא הישנה. (-רק דהמחמירים סוברים שהיא נטפלת לזו של ערב יו"ט, ואכתי הוי הכל כנעשה מערב יו"ט, וע"כ יתכן דאפילו אם בנידון הפר"ח היה אפשר לומר סברא לקולא, דנסבור שאין זה ענין של תיקון איסור מה שמצרפם להחשב כא', אבל כאן לא מהני, החדשה נחשב ג"כ כחיוב של ערב יו"ט).

ואולם צ"ע לשיטת המקילים אם ירצה שע"י החדשה יאכל הכל וישייר מן החדשה, דאולי בזה להפריש הוי כגורם תיקון איסור אכילת הישנה, אלא דלכאורה הוי כיציבא בארעא וכו', דלהפריש ממש מן החדשה יהא מותר, ולאכול גם ממנה ורק לשייר כדי להפריש אחר יו"ט יהא אסור, אלא דאפשר לומר דמ"מ יש לחלק, דבמפריש **ממש ממנה** נחשב כמתקן החדשה ורק דרך אגב מיתקנא הישנה, אבל במשייר, הרי נחשב שע"י הצירוף נעשה התיקון בישנה, שע"י נכשרת להיות כא' עם החדשה וממילא יתקן איסור

1. ואי משום שיגרום חיוב ואסור ושוב גם יש אופן להתיר ע"י שאוכל ומשייר רק מא', הנה לא משמע כן בכונת דבריו אלא שיש כבר כעת איסור לפני הצירוף, ועוד דבזה באמת לחלק יעקב מותר - ולהא"ר שמקפפך הוא משום שאסור להפקיע מחלה שמחויב לצרפו כדי לחייב והוי כחל החיוב מיד בחול בשעת לישא. ואין לומר שזו ג"כ כונת הפר"ח שמתקן איסור זה שאסור לאכול מפני שמפקיע, דאין זה במשמעות דבריו במש"כ שאינו יכול לאכול בלא צירוף דמשמע כפשוטו שיש ממש איסור לאכול בלא צירוף.
2. והראוני מדברי חידושי בית מאיר - הנה ע"ש שחלק על הפר"ח אשר ס"ל דמהני צירוף גם בעיסות של כשיעור, וכנראה דפשוט לו שהפר"ח איירי ביש כשיעור ועל זה משיג וס"ל שהדין נכון רק בלא היה כשיעור, ועל מה דהחמד משה רוצה לישב דהב"י איירי בפחות משיעור את זה דחה משום דמשמע דהב"י איירי בכשיעור וכדמשמע באחרונים שדנו בדבר. עיי"ש.
3. והחוק יעקב ס"ל כיון דעוד לא היה צירוף לא איכפת לן במה דלא עשה הצירוף א. - ועיין שו"ע הגר"ז סימן תקנ"ו קו"א אות א' משמע דמפרש דל"ז כשהיה אפשר **לטחון** ולבחר נחשב **כאפשר מעי"ז** לגבי הברייה, - ויתכן דלמג"א המובא שם

1. ואי משום שיגרום חיוב ואסור ושוב גם יש אופן להתיר ע"י שאוכל ומשייר רק מא', הנה לא משמע כן בכונת דבריו אלא שיש כבר כעת איסור לפני הצירוף, ועוד דבזה באמת לחלק יעקב מותר - ולהא"ר שמקפפך הוא משום שאסור להפקיע מחלה שמחויב לצרפו כדי לחייב והוי כחל החיוב מיד בחול בשעת לישא. ואין לומר שזו ג"כ כונת הפר"ח שמתקן איסור זה שאסור לאכול מפני שמפקיע, דאין זה במשמעות דבריו במש"כ שאינו יכול לאכול בלא צירוף דמשמע כפשוטו שיש ממש איסור לאכול בלא צירוף.

אכילה דיחה. (דהיינו אע"ג דגם לענין הפרשה יש כאן הכשר ע"י הצירוף, מ"מ **ההפרשה** ממש היו מעשה בחדשה ורק **אגב** מיתקנה הישנה, דסו"ס המעשה המתיר הוא בחדשה, אבל בענין ההיתר ע"י צירוף לאכול ולשייר הרי **הצירוף** הוא המתיר בפועל של אכילת הישנה, ואע"ג דגם במפריש היה אפשר לומר שקדם לו היתר הצירוף לתקן הישנה לאכול כולה על סמך שיו החדשה, מ"מ כיון דלמעשה לא סמך ע"ז אלא הפריש מן החדשה היו שפיר כמעשה ההיתר בחדשה).

ואולם אולי אודבה כיון שיש היתר להפריש מן החדשה לא יתכן לחלק ולעשות יציבא בארעא וכו', וממילא כבר מותר גם לאכול כולם ולשייר החדשה, ושאי בנידון הפר"ח ממה שאין שם אפשרות הפרשה ממש דהרי כולם נילושו מערב יו"ט.

- ולכאורה בזה אפשר לומר גם לענין כשהחדשה יש בה שיעור שאפשר להפריש ממנה - איך היא להפריש לענין אם ירצה רק לאכול ולשייר ע"י שיעשם כא, דאפשר לומר ג"כ כנ"ל דאולי זה אסור, ועוד גריעי מאופן הנ"ל דסו"ס באופן הקודם אפשר לומר דגם **מעשה הצירוף** לא נחשב כמעשה לתקן הישנה, דעיקר ענינה **לחייב החדשה**, וממילא נעשים כא' ואפשר גם לאכול ולשייר, אבל כאן שיש שיעור בחדשה הרי כל ענין הצירוף הוא רק כדי לאפשר תיקון לחדשה לסלק איסורה ולא הוי כציבא בארעא, אלא דאכתי אולי גם כאן כיון דלחדשה יש היתר הפרשה, וגם בכח היתר זה לגרום היתר לישנה, לא הוי כל כך נגורם תיקון לישנה, דהרי איסורא לא כל כך אלים דיש היתר לאיסורה ע"י אפשרות הפרשה בפועל מן החדשה, על כן גם הצירוף לא הוי כל כך כתיקון, אבל בנידון הפר"ח שאין אפשרות זו, הוי הצירוף כתיקון. (אע"ג דגם בנידונו אפשר לומר דלא הוי כל כך איסור דהרי יכול **ללוש** עיסה חדשה ולהפריש ממנה עליהם, מ"מ כעת שלא לש הנידון לפינוי רק בב' עיסות ששניהם נילושו מערב יו"ט הוי כתיקון, משא"כ כאן שדנים בלש ביו"ט חדשה, ובאמת מצרף חדשה ואפשר ממנה להפריש בפועל, הרי כבר לא נחשב כיש איסור אלים בישנה, ויכול גם לאכול ולשייר מהחדשה, והוי כציבא בארעא אם לא נימא כן).

וכן נידון פלוגתא זו על שייכת לנידון החק יעקב וא"ר במצורף ביו"ט כמה עיסות של פחות משיעור, דשם הנידון לחומרא משום סברת הא"ר שהוי ככולם נתחייבו מערב יו"ט ע"י איסור הפקעה, משא"כ כאן שיש עיסה חדשה ממש, והנידון רק אם נטפלת לישנה, והוי כהכל נתחייב מעיו"ט. - וכן לסברת החק יעקב שמקל, זה משום דהוי כהכל נילוש ביו"ט דכל החיוב בא ביו"ט, אבל שם הרי יש ישנה של חיוב דערב יו"ט, ואם החדשה נטפלת הוי כהכל נתחייב מערב יו"ט.

שו"ר שטעיתי בזה, דעת המחמירים היא לא משום דהפחות משיעור נטפלת לחיוב של ערב יו"ט, אלא כדמשמע במג"א סימן תק"ו ס"ק י"א דההיתר להפריש מעיסה הנלושה מחושש הוא כיון דלא עבד כלום **רק מחשבה**, וע"כ פירש לפי"ז במחצה"ש דביש פחות משיעור וצריך צירוף סל הוי **מעשה**, א"כ לפי"ז לכאורה ה"ה **דאסור לצרף** ב' עיסות של פחות מכשיעור שמערב יו"ט **דעביד מעשה**, וא"כ הרי לכאורה נידונו של החק יעקב בסימן תנ"ז יהא אסור לדעת המג"א.

ואולי יש לחלק בזה - דהן אמנם לדעת המג"א אסור לעשות מעשה הצירוף, והחק יעקב יוכל להודות לזה, ורק אם באו לסל שלא בכונה כגון שא' מבני הבית אסף כולם לסל אחד לסדר בעלמא, והרי גם בגוונא הדין נתחייבו, בזה יתכן דהוי ג"כ **כמחשבה**, דאפילו תימא אם צירף **בכונה** נאסור לו גם בדיעבד, דכיון דמוציא מחשבתו לפועל הוי כעושה מעשה, דהצירוף עם ההפרשה הוי כחדא, מ"מ בגוונא שהצירוף לא נעשה בכונה יתכן דההפרשה הוי כדבר בפני עצמו, והוי רק כמחשבה לענין לפטור מזה על זה. - ואולם אפילו בצירוף בכונה ורצה אח"כ לפטור רק את זו שנמפריש ממנה, מסתמא מותר גם לכתחילה דהא כבר נתחייבה, וההפרשה בה גופא יתכן דלא איכפת לן. אך לכאורה לפי מש"כ שם המחצית השקל הטעם דהוי כעביד מעשה רבא לעיסה שנילושה מערב יו"ט, הרי גם לגבי זו גופא יוצא שעשה מעשה רבא לגבי מה שנילוש מערב יו"ט, אך יש לחלק, שהתם עשה מעשה רבא לצורך עיסה של **שיעור** שנילושה מערב יו"ט, אבל כאן הרי לא היה חיוב כלל, ולא גרע הצירוף מלישת עיסה ביו"ט שהוי ג"כ מעשה המחייב, וא"כ הרי כבר נוכל לומר שוב שנידון החק יעקב לא שייך לנידון המג"א, והוא מותר אפילו לצרף לכתחילה לב' העיסות שאין בהם שיעור, כי לגבי שניהם אין זה כמעשה לצורך עיסה של ערב יו"ט שהרי לא היה בהם חיוב, וכאילו לא היו מקודם בעולם, וא"כ יוכל לכתחילה לצרף

ולהפריש מזה על זה, ובכ"ז יתכן שבנידון המג"א עוד נוכל לומר כנ"ל שבצטרף בלי כונה מהני להפריש אח"כ, והוי רק כמחשבה.

אך ראיתי ב"קהלת יעקב" (לבעל הנתה"מ חו"ד) בסימן תק"ו שכנראה מפרש שלדעת המג"א אסור לצרף גם ב' עיסות שאין בהם שיעור - דהרי פירש כנות המג"א שאסור לצרף לחייב בחלה משום דאסור לחייב שלא יצטרף להפריש ביו"ט, והוי ג"כ בכלל אין מגביהין, והסבר זה לכאורה שייך גם בצירוף ב' עיסות שאין בהם שיעור (ולא רק ביש שיעור בא' ובשני אין שיעור כנידון המג"א), וכן מוכח שם בהמשך דבריו דהרי כתב להוכיח דלא כן מדברי רש"י בפסחים [מ"ח ע"ב ד"ה אמר ליה, שכתב אופן חררה קטנה אצל חררה גדולה ואופה שתייהן, וכשהוא רצה נתתן לכלי הוא מצרפה ונטל הקטנה וקורא שם] שמוותר לעשות צירוף סל ביו"ט - הן אמנם ראייתו הראשונה מרש"י היא דיש חררה גדולה וחררה קטנה, וגם דן לדחות דיש שיעור בכל אחת מהן, אך כתב אח"כ ממש כתוס' דף מ"ו אליבא דרש"י, ובוה משמע שהנידון בצירוף סל לב' עיסות שאין בהם שיעור (וכן מוכח ממש"כ שא"כ יוצא שלהמג"א אסור למיפא קפיאז ביו"ט, והיינו משום דיצטרף לצרפם ויהא אסור לעשות זאת) - ולכן מסיק שם לחלק ע"ד המג"א, ודיש גם מצוה לצרפם ואין זה בכלל איסור של אין מגביהים, והאיסור רק לקרוא שם ולא לחייב בחלה (וכמוכין דכיון דמוותר לחייב בחלה אוי כבר נעשה כנילוש ביו"ט שמוותר לקרוא שם). - א"כ יוצא של"קהלות יעקב" אוי גם בנידון של החק יעקב אסור למג"א. - אלא דיתכן לחלק כנ"ל שאסור לחייב, אבל אם כבר נתחייב בדיעבד הגם דאפשר לומר דיהא אסור לקרוא שם דהכל נחשב כמעשה אחד והוי כקורא שם באיסור, **אבל נבצטרף בלי כונה** יתכן דהוי לגבי הקריאת שם כנתחייב מערב יו"ט (שבוה לא מחשבתו את ענין הצירוף לחלק מההפרשה וכנ"ל), וכבר נוכל לומר שהחק יעקב איירי רק לענין דיעבד, והמג"א איירי לענין לכתחילה (וא"כ גם בנידון המג"א יתכן דאם יהיה לו עיסה שנילושה ביו"ט פחות משיעור ונצטרפה מאליה יהא אפשרות להפריש).

סיכום הדינים

ג. זאת אומרת שיש לנו ג' חילוקי דינים:

א) אם היה שיעור בכל אחד ואחד, לפני חדש אסור לעשות צירוף סל כדי שבחלת חו"ל יוכל לאכול ולשייר מאחד מהם - ויתכן שבעלי שאר הפלוגות הנ"ל לא יסברו כותי' כאן. (וכמוכין שעוד עצם הענין שהצירוף סל יועיל לאשויי כאחד זה רק לפי משמעות הפשוטה בפר"ח, אבל לפי"ד הגר"ז אין בכלל סברא כזו. - ועיין בחק יעקב ס"ק ו' מה דמשמע בכלל לענין דיעבד בשכח ואכל בב' עיסות, ועיין מש"כ שם בגליון"י כי לכאורה מפשטות דברי הגר"ז אפשר לומר שלא מהני גם דיעבד).

- לפר"ח - סגי גם אם יקח מצה א' של עיסה של חיוב ועוד מצה מעיסה אחרת של חיוב, ויאלץ זו על מנת שיפריש מהשניה, דג"כ נתחברו להיות כא' והרי יש בהם חיוב - וכדמוכח ביד אפרים סימן תק"ו.

ב) באופה ביו"ט פחות מכשיעור ורצה לצרף לכשיעור, אסור למג"א - ויש פלוגתא בזה. ולענין אם נצטרף בלי כונה **אולי** גם למג"א מותר (והחק יעקב יוכל להודות לזה כמש"כ לקמן אות ג').

ג) במצורף ביו"ט ב' עיסות של פחות מכשיעור שמערב יו"ט, יש בזה פלוגתת חק יעקב וא"ר. - אוי אם נידון הח"י דומה לנדון המג"א (ל"קהלת יעקב"), א"כ אולי זה רק נבצטרף בלי כונה (והח"י יוכל להודות בנידון המג"א לגבי בדיעבד) - ואם נידון החק יעקב לא דומה לנדון המג"א (עפי"י מה שאפשר לומר עפי"ד מחצית השקל), אוי יהא מותר גם לצרף בכונה (והחק יעקב יוכל להודות שם לאסור לגמרי או לכתחילה) - ועיין לקמן אות ד'.

בדעת הקהלת יעקב דלמג"א אסור לצרף בסל ב' עיסות שאין בהם כשיעור גם אם נילושו ביו"ט

ד. ועיין ב"קהלת יעקב" דמשמע דמפרש דלמג"א אסור לצרף ב' עיסות של פחות משיעור אפילו בנילוש ביו"ט (עיי"ש בגליון מש"כ לבאר איך שמוכח שם להדיא בכל משך דבריו). וכנראה שהסברא בזה דלא נקשה מאי שנא מנילוש כשיעור ביו"ט דהתם לא ניכר שעשה מעשה לחייב, אבל בצירוף עושה מעשה לחייב, אבל כשנפרש כנ"ל עפי"ד המחצית"ש א"כ מותר לצרף אפילו בנילוש פחות משיעור מערב יו"ט, ולא יקשו קושיות הקהלת יעקב - וג"כ נוכל לומר כנ"ל שנידון החק יעקב מותר למג"א גם לכתחילה.

ועיין ביד אפרים סימן תק"ו משמע שמפרש כהקהלת יעקב (ועיין מש"כ שם בגליון) - ובפמ"ג משמע שמפרש כמחצית השקל. - וא"כ במה שכלל המ"ב סימן תק"ו ס"ק כ"ז למחמירים דהיינו יד אפרים מחצה"ש ופמ"ג, אכתי יש חילוק ביניהם לענין צירוף ב' עיסות של פחות מכשיעור (של יו"ט או של עיו"ט), דלדי אפרים גם זה אסור, ולמחצית השקל ופמ"ג יתכן דמותר וכנ"ל.

בענין חידושו של המקו"ח דאם הפריש א' חלה נפטרת כל העיסה

עיין אור שמח הלכות ביכורים [פ"ו ה"א ד"ה והנה הש"ן] מש"כ לענין חלת חו"ל אי אסורה [לגרום לה טומאה דאמרינן בנדה דף ז' דחולין הטבולין לחלה חמירי בשמירת טהרתה] משום דפתיכא ביה תרומה, או דהוי חיוב אקרקפתא דגברא. ועיין בתורת הארץ ע"ד מש"כ בזה בשם מהרי"ט אלגוי ועוד.

הנהגה עיין במקור חיים סימן תנ"ז [ס"ק ב'] שחידש דבהפרשת חלה כשמפריש על חלק נפטרת כל העיסה גם אם יכונן שלא לפטור את השאר והאיינו ממאי דלא בעינן מוקף, א"כ חזינו דלא הוי ענין ההפרשה לפטור מזה על זה אלא קריאת שם, וממילא ניתרת העיסה. ועיין באחיעזר ח"ב סימן ל"ז מש"כ בזה.

אלא לכאורה דברי המקור חיים שייכים רק בחלת חו"ל, דהא בחלת א"י צריך מוקף, ובוה מתיישב דלא תיקשי הוכחת הרב ר' איסר ז"ל שהביא האחיעזר להוכיח דלא כהמקור חיים [מהמשנה פ"ד דחלה מ"ו דמשמע דמפריש כמה פעמים מעיסה שמניחה להפרשת חלה], דבמתניתין הרי אפ"ל מסתמא איירי בחלת א"י, וגם לא יקשה מאי דהעיר ר"ל ה"ו דאפשר לפרש מ"ש היחשלמי סוף פ"א "חלה על הכל", היינו דבחול"ל דבעינן דוקא לכוון לפטור את הכל ולא דיועיל ממילא, דגם אם נפרש כן אפשר לומר דאיירי רק לענין חלת א"י.

הנהגה ראיתי בחידושי בית מאיר או"ח סימן תנ"ז שהקשה על תוס' [ביצה ט' ע"א ד"ה גלגל] שכתבו דכשמשייר חלק מכל מצה מניחם כולם למחר ביחד ומפריש מאחד על כולם, דאיך תועיל הפרשה ממצה של עיסה זו על האחרת שכבר נאכל ממנה (עיין שעה"צ שמיבאו ע"ש), וכתב ליישב דברי תוס' הם לפי השיטה בתוס' [בבבכות כ"ז ד"ה אוכל] שצריך לשייר יותר מכדי החלה [שיתקיים בו מוקף] דבעינן מוקף, ע"כ את"ש, דאם בשיריים של המצה מתקיים דין מוקף מועיל אע"ג שמפריש ממנה אחרת, אבל אי לא בעינן לשייר רק כדי החלה, איך יועיל ממאי דמפריש מאחרת. - וצ"ע דממ"נ שקושי הדבר איך תועיל הפרשה יקשה גם אם בעינן מוקף, דמאי איכפת דנתקיים בשיריים שלו דין מוקף, מ"מ הרי ההפרשה אינו בו.

ואולי אפ"ל דהני ב' שיטות בתוס' פליגי אי פתיכי תרומה, או דהוי חובה אקרקפתא דגברא וממילא ניתרת העיסה, דאי הוי ככל טבל בעינן מוקף, אבל אי כאן בעינן רק קריאת שם וממילא ניתרת העיסה, לא בעינן מוקף. א"כ את"ש דברי הבית מאיר, דבשלמא אי יש כאן דין על השירים, ומעשה ההפרשה של החלה פועלת בו, א"כ גם כשהוא נפעל ע"י הפרשה של מצה אחרת אפשר להקל בחלת חו"ל להחשיב כאילו גם במאי דאכל נפעל, כיון דנשאר חלק ממנו, וחלק זה כשלעצמו יכול לקבל פטור מאחד דמועיל גם לנאכל, אבל אי הוי קריאת שם גרידא ואין זה פעולה בשירים, א"כ בשלמא כשמפריש מהשירים גרידא שפיר אמרינן דיצא ע"י שסו"ס מפרש מעיסה זו, אבל כשמפריש ממצה של עיסה אחרת מאי שייטיה שתתייחס קריאת השם לענין הנאכל, כיון שאין כאן כלל פעולה בשיריים שנוכל לקשר את ההפרשה של האחרת עם הנאכל ע"י אמצעות הנשאר ממנה. - ועיין בצ"ץ הקדש ח"א מש"כ בזה בשם הגר"ל דצ"ל - ועיין מש"כ בזה שם (בסימן כ"א). ועיין שו"ת צמח צדק החדשות סימן רל"ו [-רל"ה].

ועיין לבושי שרד בחידושי דינים בביאורים אות ר"ג.

ייש"כ מרובה להרה"ג יצחק זאב טוקר שליט"א מכולל "אליבא דהלכתא" רוממה על סיועו המרובה בעריכת מדור זה

כל השנה בלי חלה ואח"כ יפריש מעיסה א' על כל מה שאכל, דחוקק לומר דבעינן עי"פ שהם בעולם שעה א'. - ועיין כאן בחידושי בית מאיר בריש דבריו שכתב שמשמע דגם **בדיעבד** לא מועיל, וע"ע שם מש"כ אליבא דרא"ש.

6. על מש"כ בקה"ד דהו"א יוצרפם יחזו. עיין מג"א ס"ק י"ב שכתב פי' שהוי סמוכין וכי משמע מדבריו שצריך דוקא לאפות שיעור חלה דאז א"צ צירוף סל רק הקפה אבל לא פחות משיעור חלה ולצרפם בסל כדי שיתחייב בחלה אסור.

הנהגה הקה"י פירש בכונה כן בכנות המג"א, ויוצא לפי"ז שגם כשיש ב' עיסות של פחות משיעור מערב יו"ט אסור לצרף. - ועוד ביותר מהמשך דבריו משמע שפירש שלמג"א אפילו ב' עיסות של פחות משיעור שנאפו ביו"ט אסור לצרף ולגרום חיוב, ולכן מקשה מדברי רש"י. וכן מקשה שיהא אסור למיפא קפיאז ביו"ט למג"א. - ובאמת תמוה דללוש עיסה בשיעור שלם מותר ביו"ט, וללוש פחות משיעור ב' פעמים ולצרפם יהא אסור, אלא דאפשר לומר שכששלש כשיעור לא ניכר כ"כ שעשה מעשה לגרום חיוב אלא שלש בכדי דרכו וממילא חייב, אבל בלש ומצורף ניכר בצירוף מעשה לחייב (והו"א פירש הקה"י בכנות המג"א דמחלק בין מחשבה למעשה, וכל שיש מעשה מיוחד לחייב אסור).

7. ע"ד יד אפרים ס"ג ד"ה שם ואם רצה יוכל ללוש עוד עיסה וכו' שכתב דבפחות מכשיעור נראה דאסור כיון שהיה יכול לאכול בלא הפרשה וכו' וכן מבואר מדברי המג"א ס"ק י"ב שכתב ויצרפם יחד וכו'.

- **לא הביא מס"ק י"א** דלפי מחצה"ש ופמ"ג הרי גם משם מוכח, ולא נחית לדרכם משום הא דמחשבה ומעשה, אלא מפריש משום שגורם חיוב - וכפירוש ה"קהלת יעקב" כאן בכנות המג"א, ואשר לפי"ז גם אם ב' עיסות של פחות משיעור מעיו"ט לא יצרפם. וביותר דלפי מש"כ בקהלת יעקב שם, אפילו ב' עיסות פחות משיעור שנאפו ביו"ט לא יצרפם למג"א, ובגלל זה הקשה הקהלת יעקב שם ומסיק דלא כמג"א, - אבל לפי מחצה"ש ופמ"ג יתכן דרק לגרום שיעור של שיעור שמעיו"ט תתקון זאת אסור, אבל אין איסור לגרום חיוב אפילו לב' עיסות פחות משיעור שנאפו מעיו"ט.

אולי לא הוי כן צ"ע. מ"מ יתכן דאפילו אם הח"י היה ס"ל כט"ז מ"מ כאן עדיף, דשם הרי ע"כ צריך לטחון אבל כאן אין הכרח לצרפו דמצד עצמות אפשרות אכילת העיסות אפשר לאוכלם בפטור ולא יתחייבו, והוא שיש חיוב לצרף שלא להפקיע הוי כדבר אחר ולא שייך לענין עצם החפצא כי היא לא מחוסרת תיקון, ואם היה רצה לקיים רצון חו"ל של איסור הפקעה ע"י הצירוף הוי כמקיים אז דברי חכמים, וכשמקיים זאת ביו"ט הוי כבא חיוב לעיסה ביו"ט שמוותר לתקנו.

4. מש"כ אליבא דחק יעקב לזון איך יהא נבצטרפו מאליו, ראיתי בחידושי בית מאיר סימן תנ"ז דין אליבא דפר"ח לגבי נצטרפו ביו"ט **ממילא בלי כונתו** דגם בזה נעשו כאחד לענין אוכל והולך וכו' - עיי"ש דבהו רצה לפרש דכונת ב"י אפילו נבצטרפו ביו"ט.

5. על מה שכתב הח"י בסוגריים: - ומ"מ בדיעבד אם שכח ואכל מפריש אח"כ אף בשני עיסות והיה בשניהם כשיעור רק דבעינן הקפה וכו'.

צ"ע במאי איירי אם בשייר מכל עיסה פשיטא דהרי זה כמו במשייר מעיסה אחת, ואם המכוון דבדיעבד מהני בשייר מאחת לתקן גם את השנית, תמוה איך מהני כיון דאיתנו מעיסה אחת, ואם צרפם בסל והיה בשניהם כשיעור לא מהני לאשויי כחד לפי מש"כ הגר"ז בס"י, ויעו"ש דלדעת הח"י לקמן ס"ק ז' לא יועיל אפילו בצירוף ב' עיסות של פחות מכשיעור. - ועיין בפר"ח אשר יש משמעות בדבריו שמהני אם צרפם אפילו אם היה כשיעור בכל אחת, - ובשו"ע הגר"ז משמע שגם לפר"ח מהני רק בפחות משיעור, ועכ"פ ב' צירוף סל לכאורה לכיו"ע לא מהני. - **דחוקק** לומר שבאמת כנות הח"י כאן לחדש שגם בזה מהני דמש"כ לקמן ס"ק ז' איירי רק לענין לכתחילה דלא סימון לאכול ולשייר אפילו אם צירף בסוף פחות משיעור, אבל דבדיעבד מהני אפילו ביש שיעור בכל אחד ולא נצטרפו בסל. - הן אמנם גם בשו"ע הגר"ז לא מוכר להדיא דלא מהני בדיעבד כי מוכר רק שלא הקילו חו"ל לאכול בלי הפרשה אבל לכאורה סתומת הדברים משמע דלא יועיל, - ועוד דמה השיעור בזה וכי יאכל

סימן תנ"ג

דיני החיטים וטחינתם למצות

לבשל בכלים שמבשלים בהם קטניות

סעיף א' ברמ"א. והמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות, מיהו פשוט דאין אוסרים בדיעבד אם נפלו תוך התבשיל.

ולענין כלים שנתבשלו בהם קטניות - עיין שו"ת זרע אמת ח"ג סימן מ"ח דאחר מעת לעת מותר לבשל בהם לכתחילה (-וע"ע) שם לענין תוך מעלי"ע - וע"ע בזה ב"הגעלת כלים" פ"ג סעיף כ"ו ובהערות נ"ב נ"ג). ועיין כף החיים ס"ק כ"ז.

קטניות האפויים בזהירות של מצה

ברמ"א. והמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות.

לענין אפיית פת מקמח קטניות בצורת הזהירות של קמח חטים - עיין שדי חמד מערכת חמץ ומצה סימן ו' אות ב' במש"כ מהחתם סופר, החיי אדם ועוד. - ועי"ש באות ג' לענין תערובת של קמח חטים עם קמח קטניות במש"כ החתם סופר שבזה יש החשש של הפסק בין עיסת החטים לבין חום התנור [דיש לדון אם הוי כהא דסימן ת"ס ס"ז במג"א ס"ק ה']. - ועיין כאן בחכמת שלמה להגרש"ק זצ"ל.

ועיין כאן בשו"ע הגר"ז ס"ה שכתב דהאיסור הוא לאכול "אם נפלו עליהם מים בענין שכיזא בזה בחמשת מיני דגן אסור מעיקר הדין", וא"כ לכאורה מותר לאוכלן חי - וגם לכאורה מותר לחרוך באש כעין הא דסימן תס"ג.

קטניות בשני בצורת

מ"ב ס"ק ז'. ומ"מ בשעת הדחק שאין לאדם מה לאכול מותר לבשל כל המינים חוץ מה' מיני דגן. **ובשעה"צ ס"ק ו'.** ח"א וכ"כ הרב יעב"ץ ועי"ש שהאריך, וכן ידוע שהתירו חכמי הדור כמ"פ בשני בצורת.

עיין שו"ת מהר"ם בריסק [-פארוה] סימן מ"ח.

שומשום בפסח

מ"ב ס"ק י"א. כן מבואר בדרכי משה, ומסיים עוד שם דאפילו כתשו אותן השומשומין שעושים מהם השמן במכתשת שכותשין שם חמץ נמי לית לן בה.

עיין מלמד להועיל ח"א סימן פ"ז מש"כ בביאור מהו "שומשומין".

שמן זית בפסח

שעה"צ ס"ק י'. ועיין במחצה"ש דמשמע מיניה דבשמן זית שמוכא ממדינות רחוקות אין לחוש לזה דמסתמא עושין אותו בכלים מיוחדים, ומדגול מרבבה שכתב דהמנהג שלא לאכול שמן זית משמע דאין מחלק בזה.

עיין פרי חדש סימן תמ"ז סוף ס"ק ה' שכתב "וכן אין אנו נוהגים לבשל בפסח אלא בשמן זית, וכן ראוי להורות" - ועיין מש"כ שם לענין שומשומין [דאסור לאכול בפסח כיון דמצוי שגרעיני חטים מעורבים בו, ושורין השומשומין קודם כתישתן במים].

נתינת קטניות לתרנגולים

מ"ב ס"ק י"ב. אפילו נפלו עליהן מים דבשאר תבואה כה"ג אסור להשהות, בהא לא גזרינן דלא קבלו עלייהו רק לאסור אכילתן, וה"ה דמותר ליהנות מהן.

עיין כף החיים ס"ק ל"ד לענין דור"א (מאכל של תרנגולים) [שנהגו פעיה"ק להאכילם לתרנגולים בפסח]. ועיין בזה בשדי חמד מערכת חמץ ומצה פאת השדה סימן ד' ד"ה ונשאל.

אכילת זרעונים שלא נכללו בגזירת קטניות

מ"ב ס"ק י"ג. ועי"כ י"א דטוב להחמיר שלא לאכול עני"ס וקמ"ל עד יום האחרון כי א"א לבררם יפה.

עיין שו"ע הגר"ז דמיני זרעים המותרים בפסח צריכין בדיקה רבה קודם שיעשה מהם תבשיל.

טעם רבינו מנוח בגזירת קטניות

בה"ל ד"ה יש אוסרים. ונעתיק בזה לשון רבינו מנוח בביאורו להרמב"ם אחר שהביא איזה טעמים קלושים למנהג זה מסיים ח"ל, אח"כ מצאתי כתוב שיש מין אחד הנקרא ויצא"ש וכו' ובשנה שאינה של ברכה יוצאת התבואה מדרך היושר וכו', ופירוש דבריו שיש מיני חטים שבשנה שאינה כתיקונה משתנות ונראות כמיני זרעונים.

לכאורה משמע מזה שזה מין מיוחד בחיטים ובשנה **גשומה** יוצא באופן כזה שדומה לזרעונים, ובשנה שאינה גשומה יוצא כמו

הזונין. - והביאור הלכה פירש דתמיד זה שנוי מחיטים, ורק באינה גשומה גרע טפי.

בטנים בפסח

בשעת"ס ס"ק א'. ועיין בקונטרס הנ"ל שגדול אחד היה מחמיר אף בקאפ"י אע"ג דודאי פרי עץ הוא.

עיין עצי הלבנון (צירלסון) סימן י"ח מש"כ לענין בטנים [שהוא מותר בפסח וברכתו בופה"ע].

תה בפסח

בשעת"ת. ועיין בשב"י שם שכתב בטי"א שמעתי שרבים פורשים לפי שיש חשש רמאות וכו'.

עיין לעיל סימן תמ"ז סעיף ה' בה"ל ד"ה שמבשלין מש"כ בשם הבית מאיר.

שיעור אכילת מצה לצאת בו יד"ח כאשר נעשה

בתערובות דגנים שאינם מה' מיני דגן

סעיף ב' מ"ב ס"ק י"ד. אבל אם עירב קמח חטין עם קמח דוחן וכה"ג או וכו' אינו יוצא בה ידי חובתו בשיש בה טעם דגן, א"כ יש בה קמח דגן שיהא כזית בכדי אכילת פרס וכו' ויוצא בו יד"ח בשאוכל כזית מן העיסה.

עיין לקמן סימן תנ"ה מ"ב ס"ק מ"ה [דהפר"ח והמג"א דעתם שם דצריך לאכול כל אכילת פרס כדי שיהא בזה כזית מצה מלבד התבלין].

שיעור אכילת המצה לצאת בו יד"ח כשנעשה

בתערובת שאר מיני דגן - לדעת הרשב"א

שעה"צ ס"ק ט"ז. ויש לעיין בדעת הרשב"א דכתבו הפוסקים משמו דס"ל כהראב"ד דבעינן כזית בכדי אכילת פרס, אם גם בזה ס"ל כהראב"ד דבעינן שיאכל את כל הפרס.

עיין בפסקי חלה להרשב"א שער א' פרק ב' שכתב "דוקא ביש בה כזית דגן בכדי אכילת פרס ובשאכל מתערובתה אכילת פרס".

מצות מחטים ששומים וזרעונים מעורבים בהם

סעיף ג' ברמ"א. הגה וכן אם לא ביררו ממנו אותו דגן שצמח, מיהו צריך לראות שאין בו כ"כ שלא יהא ששים כנגדו מן היתר.

לענין חטים שיש בהם שומים או זרעונים - עיין מעדני שמואל סימן ק"ח אות י"ד - ועיין כאן בחכמת שלמה להגרש"ק זצ"ל.

שעורים שלא ביררן מהנשוכים מהעכברים

מ"ב ס"ק ט"ו. חטים, וה"ה שאר מיני דגן. **ובשעה"צ ס"ק כ"א.** ודלא כמ"א שמסתפק בזה.

עיין שו"ע הגר"ז ס"ח [שמחמיר בשעורים שלא ביררן מאכילת עכבר כשאר ששים ומצריך לבערם].

אפיית המצות בזמן שראוי ליבטל החשש חמץ שבו

מ"ב ס"ק י"ז. והסכמת הרבה אחרונים דמותר לאפות אפילו בפסח וכו', מיהו בעל נפש יחמיר לעצמו לאפות קודם פסח כשיש מצומחים. **ובשעה"צ ס"ק כ"ה.** ב"ח וש"א לחוש לדעת הפוסקים דקמח בקמח מקרי יבש ביבש וחוזר וניעור, וכתב הגר"ז דמטעם זה רוב בני ישראל אופין המצה קודם פסח, דרוב דגן מצוי בהם קצת מצומחים.

עיין לקמן סימן תנ"ח מ"ב ס"ק ג' [בשם הבגדי ישע שכתב דמה"ט אין אופים גם בער"פ אחר חצות, משום דיש דיעות שגם אז איסורו במשהו].

הוספת חטים כשרים בשביל שיתבטלו המצומחים בס'

מ"ב ס"ק כ'. ואם לא היה ס' נגד המצומחים י"א שמותר להוסיף עליהם עוד חטים כשרים כדי לבטלן בששים ולטחנם קודם פסח, ולא מקרי זה מבטל איסור לכתחילה.

עיין לעיל סימן תמ"ז מ"ב ס"ק ק"ב ושעה"צ שם [דבשביל להשהותו לאחר הפסח מותר לערב בששים קודם הפסח - ורק באופן שמותר באכילה אחר שנתערב. ונשאר בצ"ע אם מותר לבטל קודם הפסח יבש ביבש למ"ד חוזר וניעור]. - וע"ע שו"ע הגר"ז כאן סעיף י"א ובסימן תמ"ב סעיף ט"ז במוסגר, ובקו"א אות י' לענין תערובת חטים שאין ביקוען ניכר.

ביטול חמץ בס' קודם הפסח בשביל לאוכלן בפסח

מ"ב ס"ק כ'. ורוב הפוסקים אוסרין דכיון דמערב אדעתא דלאכול אותם בפסח הו"ל כמבטל בזמן איסורו. **ובשעה"צ ס"ק ל'.** וכן דעת הגר"ז בסימן זה ובסימן תמ"ב סק"ג לאיסור.

- **בסימן תמ"ב סק"ג** - בקונטרס אחרון. ועי"ש בפנים בסעיף ה'.

הכונה שצריך בעשיית המצות כדי שיהא עליה שם שמור

סעיף ד' מ"ב ס"ק כ"א. ר"ל המצות שאוכלין בשתי הלילות הראשונות לקיים בהם מצות בערב תאכלו מצות הם צריכין שמירה יתירה.

עיין שו"ע הגר"ז סעיף י"ד שכתב פלוגתא בדין "לשם מצת מצוה" אם של בערב תאכלו מצות או של ז' ימים תאכלו מצות, וסיים **דכן עיקר** - ועיין חזו"א א"ח סימן קכ"ד - לדף ל"ה ע"א ד"ה חלות.

לקיחת קמח מן השוק למצה בשעת הדחק

מ"ב ס"ק כ"ד. וכתבו האחרונים דעכשיו שהמנהג לכבס את החטים ולהשהות אותם במים אסור ליקח קמח חטים מן השוק אפילו בשעת הדחק.

עיין לקמן מ"ב ס"ק כ"ח ושעה"צ ס"ק נ' [דהח"א כתב כן להחמיר לכו"ע, אבל לפימש"כ דהא"ר מיקל בדיעבד בשריה א"כ ישתנה בזה הדין כאן].

עשיית מצה שמורה לו ימי הפסח

מ"ב ס"ק כ"ה. ונהגו לעשות שימור לשם מצה בכל מצות משעת טחינה ולפחות משעת לישיה, ועיין לקמן סימן ת"ס במה שכתבנו בזה.

סימן ת"ס - ס"ק ב'. ועיין סימן תע"ז סעיף ב'.

שהיה בפסח לקמח הנעשה מחטים הלתותים

סעיף ה' מ"ב ס"ק כ"ז. ומ"מ להשהות קמח החטים הלתותים מותר בפסח אם שרן במים מעט וטחנן מיד אחר הלתיתה.

היינו לפני שיעור מיל - שו"ע הגר"ז סעיף כ"א.

ניקוי בגדים שמתמשים בהם בקמח

סעיף ו' מ"ב ס"ק ל'. והכיבוס לפסח צריך להיות דוקא בשפשוף בחמין ולא בצונן.

עיין לעיל סימן תמ"ב מ"ב ס"ק נ"ב.

כיבוס שקי הקמח ע"י חביטה

מ"ב ס"ק ל"א. והכיבוס לפסח צריך להיות דוקא וכו' וגם באפר וחביטה.

עיי הכאות שהכובס מכה על הבגדים בשעת כביסתן - שו"ע הגר"ז סעיף כ"ג.

שק קמח שהניח ע"ג בהמה ונתייבש מזיעת הבהמה

סעיף ז' מ"ב ס"ק ל"ד. ע"ג בהמה. כי הקמח מתחמם מגוף הבהמה וכו', ועוד שרגילות הבהמה להזיע תחת כובד המשא, ואפשר שזיעת הבהמה מחמצת כמו מים, ואם עבר והניח ע"ג בהמה אין לאסור בדיעבד. **ובשעה"צ ס"ק נ"ו.** מ"א ומטעם דעיקר הדין זיעת בהמה אינו מחמיץ, ועיין בח"י שגמגם וכו', שוב כתב דאפשר כשנתייבש לא חיישינן לזה, ובא"ר מצדד להחמיר מטעם מי פירות ודחה סברת הח"י.

עיין לקמן סימן תס"ב סעיף ב' בה"ל ד"ה אין [שמביא דעת הפוסקים המקילים במי פירות שנפלו על קמח ונתיבשו, ודיש לסמוך עליהם בשעת הדחק], ובסימן תס"ו שעה"צ ס"ק כ"ב [שמצרף שיטה זו להקל כשנתיבש].

לטחון קמח למצות בבית שטחנו שם

תבואה שאינם בודאי לתותה

סעיף ח' מ"ב ס"ק ל"ח. וכן צריך ליהזר ג"כ כשטוחנן ברחיים תבואה לתותה לא יטחון באותו בית לפסח.

ואם אין הדבר ידוע בבירור שהיא תבואה לתותה עיין בשו"ע הגר"ז סעיף ל"ב [דקודם הפסח נהגו להקל בזה].

ליקח למצות מקמח שמתירים אותו בשעה"ד

מ"ב ס"ק ל"ט. וכתבו האחרונים שמ"מ בדיעבד או בשעה"ד שא"א לנקר הרחיים כי הוא סמוך לפסח וכיו"ב מותר וכו', ונראה דעכ"פ צריך לרקד הקמח שמא נתערב איזה פירור יבש בתוך הקמח. **ובשעה"צ ס"ק ס"ז.** ובאמת מן הנכון שלא להקל כל הני קולות של דיעבד עכ"פ לענין כזית של מצת מצוה, דנהי דאחזוקי איסורא לא מחזקינן מ"מ שימור גמור לא הוי.

עיין לקמן סימן תס"ו מ"ב ס"ק י"ז שכתב כעין זה לענין היתר של ספק ספקיא.

סימן תנ"ד

באיזה מצה אינו יוצא ידי חובתו לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

סעיף ג'. בה"ל ד"ה אין אדם יוצא יד"ח במצה וכו'. ועיין בחידושי רע"א ובש"א שהביאו שיטת הריטב"א דדעתו דאף בגזול מצה יש שינוי מעשה, דכיון דלעיסה קנייה בשינוי מעשה והמצוה מתקיימת אח"כ בבליעת המצה.

עיין שו"ת אבני נזר חאו"ח סימן תקל"ה אות כ' [דמהירו שלמי שהריטב"א דחה שפוסל מצה גזולה משום מצוה הבאה בעבירה, ראה לדבריו שהתחלת המצוה היא משעת הגבהה והיא כבר בעבירה].

דלכתחילה צריך ללעוס המצה

בה"ל באו"ד. ואפשר דס"ל דזה מקרי שהקנין בא ע"י המצוה גופא דק"ל בסמ"ח דלא מהני, דאף שאם בלע בלא לעיסה יצא, הא עכ"פ לכתחילה צריך לעיסה שיהיה טעם מצה בפיו.

עיין לקמן סימן תע"ה מ"ב סוף ס"ק כ"ט.

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון דקנאה בשינוי בלעיסה

בה"ל באו"ד. מ"מ לענין שיהיה צריך לחזור ולברך כשאוכלה אפשר דיש לחוש לדעת הריטב"א שכבר יצא בדיעבד וע"כ לא יברך, אח"כ מצאתי שכן הסכים במגן האלף.

ועיין במקור חיים ס"ק א' מש"כ בזה, ומסיק שאינו יוצא משום מצוה הבאה בעבירה, ומשום דלעיסה צורך אכילה ע"ש, ועיין באמרי בינה דיני פסח סימן כ"ג.

מרור הגזול לצאת בו יד"ח

בה"ל באו"ד. ולענין מרור אם יוצא בדיעבד בגזול דעת הכנה"ג בשם מהר"ו דיצא, והפר"ח חולק עליו.

עיין שו"ע הגר"ז סעיף ט"ו שג"כ כתב לחומרא.

בדעת מהר"ו וייל לצאת במרור הגזול

בה"ל באו"ד. וראיתי דבר פלא שכנה"ג כתב בשם מהר"ו בסמ"ח קצ"ג דיוצא במרור גזול, ועינינו שם ומבואר להיפך.

עיין דרכי משה שכתב כן בשם מהר"ו לחומרא.

רפואה בחמץ לחולה שאין בו סכנה

סעיף ג'. מ"ב ס"ק י"ג. ואם אין בו סכנה אסור אפילו בדרך חליטה, דמאחר שאין אנו בקיאים כשחולט איכא ליתא דב"י.

עיין לקמן סימן תס"ו מ"ב ס"ק א' [שה"ה לענין לעיסת חיטה ליתן ע"ג מכתו דבחסה שלו אסור משום בל יראה ובחמץ של גוי מותר, ויכול ג"כ להקנותו לגוי דהנאה שלא כדרך שהוא רק מדי"ס במקום חולי לא גזר].

גזל קמח ועשה ממנו מצה ונתנו לאחר

סעיף ד'. מ"ב ס"ק י"ז. וה"ה היכי שגזל המצה ונתנה לאחר אותו אחר יוצא בה דהוי שינוי רשות וכו', ואותו אחר מותר לברך עליה.

עיין שו"ע הגר"ז סעיף י' שכתב ג"כ לענין היכא שעשה שינוי מעשה ואח"כ נתנה לאחר, דאותו אחר יכול לברך.

גזל מצה ונתנה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

מ"ב ס"ק י"ז. ואם האחר חזר ונתנו לגזול גם הגזול יוצא בו דהוי יאוש ושינוי רשות.

ויכול לברך - עיין שו"ע הגר"ז סעיף י"א.

לינצל ממצה גזולה בפסח

שע"ת אות ד'. ועיין בשו"ת ב"ח החדשות ובק"א שם שטוב לומר מי שיגיע וכו'.

עיין כאן בב"ח [דהטוחנים ביחד, יאמר כל אחד כל מי שיגיע לידו קמח שלי הרי הוא שלו במתנה גמורה].

סימן תנ"ה

דין מים שלנו

מקום נתינת המים שלנו - ואם מהני נסיון של הכנסת יד לבדוק אם המים חמים

סעיף א'. בשר"ע. אין לשין אלא במים שלנו.

עיין שו"ת חת"ס חאה"ע"ז ח"ב סימן קנ"ג (הב) מש"כ לענין מים שעמדו בחדר סגור והיה קר מבוהץ [דלא מהני אם קיר א' הוא כותל לתנור שאפו בו מצות] - ועיין שם מש"כ לדחות עשיית מבחן דלא מהני בזה.

בחילוק שבין מים מבארות למים מנהרות

מ"ב ס"ק ט"ז. משא"כ בנהרות נהי דבמקום נביעתן הן רותחין, מ"מ כשנמשכו למרחוק מתקררים.

עיין פמ"ג מ"ז א' וא"א ס"ק ה'.

עסק בידים או שהיה פחות ממיל אם מונע החימוץ לבצק שנתנו בו מלח או מי פירות

סעיף ה'. מ"ב ס"ק מ"ב. דאם נתן בה מעט מלח ואפה אותה מיד (דהיינו לא כשאר מצות דק"ל בהו שהעסק שעוסקים בה בידים אינו מניחם להחמיץ) אין נאסר בדיעבד.

עיין לקמן סימן תס"ב מ"ב ס"ק ז' בדין מי פירות שכתב לענין שהיה פחות ממיל, וכאן כתב לענין שעסק לא מהני, וכנראה ששני הענינים לא מהני הן כאן והן שם. - ועיין כאן בביה"ל ד"ה נוהגין [שהעסק שעוסקין בה בידים אינה מצילה מידי חימוץ] - ועיין כאן בשו"ע הגר"ז סעיף כ"ט שכתב לענין "עסק".

קצח ושומשמן בעיסה של מצה

סעיף ו'. בשר"ע. לש המצה בקצח ושומשמן וכו' כשרה.

לפי מנהג איסור קטניות הרי **שומשמן** בכלל (ועיין דעת תורה סעיף א' ד"ה והמנהג). - וכן **קצח** עיין ט"ז ריש סימן תנ"ג שכתב **דקצח** שקורין **קימ"ל** לחלק בין הסוגים ע"ש.

שיעור אכילה לצאת יד"ח מצה בעירב תבלין בעיסה

מ"ב ס"ק מ"ה. ועיין בפר"ח ובמ"א שדעתם דצריך לאכול כל אכילת פרס כדי שיהיה בזה כזית מצה חוץ מתבלין, ועיין לעיל בסמ"ח תנ"ג ס"ב במ"ב שם לענין תערובות דגן עם שאר מינים וכו'.

ע"ש בסמ"ח תנ"ג במ"ב ס"ק י"ד ושע"ה"צ ס"ק ט"ז וי"ז [דאם יש בה כזית בכדי אכילת פרס יוצא יד"ח באכילת כזית, ורק להראב"ד צריך לאכול את כל אכילת פרס, ומסתפק שם בדעת הרשב"א].

זהירות מסייד בלישת המצות

מ"ב ס"ק נ'. אבל סיד שבכותל שכבר נתייבש ונתקשה כאבן נראה פשוט דאין אוסר.

עיין בדברי מלכאל [ח"ד סימן כ"א ס"ק י"ד לענין סיד הנדבק במרדה].

סימן תנ"ו

שיעור כמות לישת המצות

צמצום בשיעור חלה כשלש רק עיסה אחת

מ"ב ס"ק ז'. אבל אם בא ללוש רק עיסה אחת אין לצמצם כ"כ שמא לא יהיה בו כשיעור וכשיברך יהיה לבטלה. **ובשעה"צ ס"ק י"ב.** ועיין בסמ"ח תנ"ז בראשו שיש סוברים דאפילו ה' או ו' ביצים אין לחוש.

נראה דצ"ל ועיין בח"י בסמ"ח וכו'. (ועיין בה"ל ריש סימן תנ"ז).

סימן תנ"ז

דין הנהגת החלה בעיסת מצה

הפרשת חלה בא"י ביו"ט בשביל לצאת יד"ח אכילת מצה

סעיף א'. ברמ"א. הגה. ואם היה בו שיעור חלה ושכח להפריש יפריש אח"כ.

עיין פמ"ג סימן תק"ו לענין הפרשת חלה בליל פסח או ליל סוכות בחלת ארץ ישראל - עי"ש א"א ס"ק ח'.

הלש עיסה ביו"ט בשביל לתקן על ידה המצות שלא הפריש מהם חלה

ברמ"א. ואם לקח ממקצת העיסות וממקצת לא לקח ונתערבו, צריך ליקח חלה מכל אחת ואחת, או ילוש עיסה אחרת ויקח ממנה ג"כ על אותן שנתערבו.

עיין מקור חיים ס"ק ג' דבאין בה שיעור צריך צירוף סל.

הפרשת הנשים חלה כל אחת מעיסה אחרת

מ"ב ס"ק ד'. ונהגו שמכל עיסה ועיסה מפרשת אשה אחרת ומברכת לעצמה.

עיין שו"ת יו"ד סימן שכ"ו [ס"ק ד' באיזה אופן טוב שפירשו כל אשה בפנ"ע ובאיזה אופנים אסור להן].

קיפול העיסה בשעת הפרשה

מ"ב ס"ק ד'. כתבו האחרונים שהמנהג שקצת נוהגים לכפול העיסה בשעת הפרשה כדי להפריש החלה משני קצותיה, הוא מנהג שאינו נכון.

היינו שיש ריעותא בזה שהעיסה מתחממת ע"י השפשוף - עיין מחצית השקל בשם שלי"ה.

האופן שמותר להפריש חלת חו"ל מהמצות בער"ש בין השמשות

מ"ב ס"ק ו'. ואף ע"ג דבחלת חו"ל קי"ל דאוכל והולך ומשייר קצת לחלה, היינו בעיסה אחת גדולה אע"ג שנתחלקה אח"כ לכמה ככרות כיון שתחילתן היו מחוברין מעיסה אחת הקילו בחו"ל דלא בעינן מוקף ומחובר בשעת הפרשה, משא"כ כאן שהם מעיסות מחולקות וכו'.

עיין לעיל סימן רס"א בס"ק ד' [דכשחל שבת בער"פ ולא הפריש חלה מהמצה בער"ש מבעו"י מותר להפריש בער"ש בין השמשות, דא"א לאכול ולשייר חתיכה מכל מצה] - וכנראה המכוון שהם באים מעיסות מחולקות.

לאכול קודם הפרשה בחלת חו"ל במצות שנעשו מעיסות מחולקות - ובאופן שהיה בכ"א שיעור

מ"ב ס"ק ו'. משא"כ כאן שהם מעיסות מחולקות אף שהיו מונחים פ"א בסל, מ"מ לא הוי כחיבור גמור להקל לאכול קודם הפרשה.

כנראה המכוון אפילו אם בכל א' לא היה שיעור ונתחייבו על ידי צירוף סל, בכל זאת לא מהני להיות כחיבור גמור, וכמש"כ לקמן בשעה"צ ס"ק כ"ג שיש בזה פלוגתא בין הט"ז לחק יעקב. ועיין בשו"ע הגר"ז סעיף י' שכתב פלוגתא לענין אם היה בכל א' פחות מכשיעור [אם ע"י צירוף סל יוכל להפריש מעיסה על חברתה שלא מן המוקף - דלהב"י ופר"ח יכול לאכול מהם ואח"כ להפריש מצה א' על הכל, וליש חולקים אסור לאכול ממצות אלו קודם הפרשה]. - ועיין ב"י מש"כ לענין אם היה צירוף, והדרכי משה והב"ח השיגו כיון שיש שיעור לא מהני צירוף סל - ע"כ מזה דיין הגר"ז שס"ל שאם אין שיעור מהני צירוף סל.

- ועיין פרי חדש, וה"ל אפשר לומר שלהפר"ח מהני צירוף סל אפילו אם היה שיעור בכל א', אע"ג דלא נוסף כאן שום חיוב מ"מ כיון שס"ס באו למקום א' נעשו כעיסה אחת, אלא שיתכן שהגר"ז לא ס"ל כן דלא מסתבר לומר כן, ולכן אין לבאר כאן בכונת הפר"ח, וא"כ לפי"ז יצא שתוכן ישובו של הפר"ח שלא מבאר דהב"י פירש בכונת המרדכי דיש שיעור בכל א' דאז ודאי צ"ל כב"ח ודרכי משה, אלא הב"י פירש בכונת מרדכי דאין שיעור בכל א', לכן כתב דמהני אם היה צירוף סל. - ובט"ז ס"ק ב' ג"כ משמע דכיון דנתחייבו ע"י צירוף סל מהני לאכול ואח"כ להפריש, משמע דאם היה חיוב בכל א' לא הועיל הצירוף סל, ומש"כ כאן [בשו"ע הגר"ז] דעה ב' וצ"ע באות ט"ז לח"י, היינו למש"כ בס"ק ז' להשיג ע"ד הט"ז, א"כ ס"ל דגם אם נחייבו בצירוף סל בכ"ז בעינן מוקף (וכמבואר בשעה"צ ס"ק כ"ג). - ועיין לקמן בשעה"צ ס"ק כ"א'.

קירוב המצות שיגעו זה בזה בצירוף סל - כאשר הסל גדול

מ"ב ס"ק ז'. ואם סל גדול צריך לקרבה שיגעו זה בזה. **ובשעה"צ ס"ק ט'.** ב"ח והגר"א ביו"ד סימן שכ"ה, וכן הסכים הח"י למעשה (אף דבט"ז הקיל בזה מ"מ לכתחילה בודאי נכון לנהוג כן).

לכאורה גם לדעת הט"ז זהו רק בחלת חו"ל, אבל בחלת ארץ ישראל גם להט"ז בעינן מוקף, וא"כ בעינן נגיעה להדדי משום דין מוקף - אך א"כ אינו לעיכובא.

וצ"ע אם לב"ח והגר"א הוי משום דין מוקף, או שמחמירין בצירוף לחיוב שצריך גם מגע - ולכאורה מדסברי כן גם בחלת חו"ל משמע שסברתם כנ"ל, וא"כ הוי לעיכובא הן בא"י והן בחו"ל.

אך אולי לב"ח והגר"א הוי ג"כ משום מוקף, אלא דסברי כיון דסו"ס לא הוו עיסה אחת ממש צריך שיהא בהם נגיעה לעשות מוקף, וכעין מש"כ במשנ"ב ס"ק ו' דבנצטרפו לא הוי כעיסה אחת לאכול ולהפריש אח"כ.

להפריש מעיסה על עיסה בלא צירוף סל כשבכל אחת יש שיעור חלה

מ"ב ס"ק ז'. אכן אם יש בכל עיסה שיעור חלה דפסק הרמ"א לקמיה דא"צ צירוף סל, ה"ה נגיעה להדדי לא צריך.

עיין לקמן סימן תק"ו שעה"צ ס"ק מ"ד [שיש דיעות בזה], ועיין כאן בשו"ע הגר"ז סעיף י"א וריש סעיף י"ב.

הפרשת חלה ממצות שכל אחת נעשתה בחיוב וכעת הם בכלים נפרדים

מ"ב ס"ק ז'. אבל אם הם מונחים בכלים צריך לקרב הכלים להדדי.

עיין יו"ד סוף סימן שכ"ה בבאיור הגר"א ס"ק ח' שכתב "קירוב ונגיעת כלים אהדדי" - וע"ע שם מש"כ שבכלי אחד לא יהא הפסק ביניהם בדבר אחר, ועי"ש במש"כ במפסיק בדבר פטור ביניהם,

1. ועי"ע בארוכה מש"כ בזה במדור "בינת שמחה" - כאן.

ולכאורה כאן במש"כ הרמ"א דילוש, והרי יש ספק איזו מהם פטורה, וא"כ הרי יתכן דמפסיק דבר פטור ביניהם.

צירוף סל כשהמצות מונחים בסל בכלים נפרדים

מ"ב ס"ק ז. אבל אם אין בכל עיסה שיעור חלה וצריכין לצירוף אין להקל אף שהכלים פתוחים ומקורבים להדדי, אא"כ יניחם בתוך סל אחד או שיכסה עליהם במפה.

יתכן שהמכוון אפילו עם הכלים הפתוחים יחד יניחם לסל גדול והוא כנגיעה, עיין בשעה"צ [ס"ק י"ד]. ואולי הוא הפסק, והמכוון שיריקם לתוך סל אחד (ע"י הר"מ ברנסדורפר שליט"א [זצ"ל]).

ואולם אם הם סתומים לכאורה ודאי לא מהני, לפי המבואר לעיל ריש ס"ק ז' דבעינן נגיעה בתוך הסל, ובסתומים לא הוי כנגיעה. - וצ"ע לפי"ד הגר"א הנ"ל שלא יהא דבר אחר ביניהם, אך אולי שם המכוון רק למין הפטור, ולא לענין דופן כלי שלא שייך כלל לענין תרומ' - ועיין מש"כ שם בגליון.

שורר שאם משום הא דריש ס"ק ז', א"כ לפי מש"כ בשעה"צ ס"ק ט' הרי לכאורה לא מעכב הנגיעה, ויהא כאן מקום לדון רק דאם סתום אולי יש גרעון של הפסק. - ועיין בלקט העומר פרק ו' [ס"ק י"ד] שביאר בכונת המשנ"ב שמהני אפילו עם הכלים יחד, אך הביא שיש בזה פלוגתא, ועי"ש מש"כ מחלת לחם ותורת הארץ. - ועי"ש בשם תורת הארץ לענין צירוף תנור במחבות קטנות. ועיין בספר מחזה אליהו סימן ק"א ענף ב', ומש"כ בזה מדעת קדושים ערוך השלחן שלמת חיים - ועיין בשלמת חיים הנדפמ"ח סימן ש"צ שצ"ג, ועי"ש לענין תנור שנאפה במחבות קטנות.

צירוף סל וצירוף בית ע"י הפסק כלים

עיין משנ"ב במש"כ שבאין שיעור חלה שייכנס לסל, ומהר"מ ברנסדורפר שליט"א [זצ"ל] רצה לומר דהיינו שייכנס בלי הכלים - ואולם בלשון המשנ"ב אפשר לומר בכונתו דהיינו עם הכלים - ועי"ש בשעה"צ שכתב על ריש דבריו במ"ב שלא סגי בקירוב הכלים, דלא עדיף מנגיעה בלי צירוף סל - והיה אפשר לומר דמ"מ אם הוי כנגיעה, א"כ כשהם בתוך הסל הוי כצירוף סל עם נגיעה, אולם אפשר לומר שכונתו שם לריבוי דאפילו תימא דהוי כנגיעה מ"מ לא סגי, אבל יתכן שבאמת גרע מנגיעה.

והנה בלימוד עם רנ"ק הי"ו נתעוררנו שיש לעיין בדין הפסק כלים לענין דין מוקף של צירוף בית אשר מהני כשמקרב כלים פתוחים אהדדי [כמבואר ביו"ד סי' שכ"ה בבאור הגר"א ס"ק ח' ומובא כאן במ"ב ס"ק ו'], אם זה לא מהני להחזיר כח צירוף בית אלא שזה גופא הוי כמוקף, ומהני גם בקירוב כלים על פני השדה, או שזה מהני גם להחזיר כח צירוף בית (אך מ"מ מסתבר שיש לזה גם דין מוקף מבלעדי צירוף בית ומהני גם בשדה). - ואשר ע"כ בדין צירוף כלי, **אי נימא שבבית** מהני להחזיר דין צירוף בית, א"כ אפשר לומר כן גם בכלי, והיינו שאם הם **סתומים** יהא עיכוב בעצם צירוף כלי (וכמו בבית שזה מגרע לדין מוקף, ורק דשם מהני מדין דיעבד של מוקף וכאן מעכב את הצירוף). - ואם הם **פתוחים** צריך קירובם אהדדי כדי שיע"ז נסלק להפסק הכלים, ואשר לכן אפילו למ"ד שבצירוף סל לא בעינן נגיעה, מ"מ כאן צריך נגיעה כלים כדי לסלק את חסרון הפסק הכלים - ולמ"ד שבעינן ג"כ נגיעה בצירוף סל היה אפשר לומר שע"י קירוב הכלים יש ג"כ נגיעה.

ורנ"ק הי"ו אמר **שמהר"מ אטיק** שליט"א טען שזה לא עדיף מחלל שבכלי, ואם צריך נגיעה א"כ בעינן נגיעה ממש. - אך לזה העיר רנ"ק הי"ו שמהני כשיניח מצה אחת שתיגע לכאן ולכאן, ועל ידה נגעי כולם אהדדי - וג"כ לכאורה תלוי, דאם נימא שמה שצריך בסל ג"כ לנגיעה זהו לדין מוקף, א"כ יש כאן מוקף אפילו ע"י קירוב הכלים לחוד - אך ג"כ צ"ע כנ"ל דא"כ וכי גרע כששניהם מונחים בכלי אחד בתוכו, דמדוע לא הוי כמוקף, ולמה יגרע מקירוב כלים. - ואולם איך שהוא קשה זאת בעצם דעת הסובר כן, דלמה באמת עוד יש בזה חסרון דמוקף.

ואי נימא שבבית לא מהני להחזיר דין צירוף בית, א"כ לכאורה כאן לא מהני כלל לכונ"ע, דאכתי לא עדיף מנגיעה בלי כלי וכמש"כ בשעה"צ. (ורנ"ק הי"ו אמר שמהר"מ אטיק שליט"א רצה לומר דכלי עדיף מבית ולא הוי הפסק כלי - ולפ"ז העיר א' מהלומדים דאולי אפילו סתומים לא מגרע - אך לכאורה זה כבר לא מסתבר).

ועיין ב"לקט העומר" שהביא מתורת הארץ בשם חלת לחם (כמדומה) להחמיר שיהיו בסל בלי כלים נפרדים.

בענין צירוף סל כשהעיסה או הפת הם תוך כלים מחולקים

לענין ששמו בפרזיור ב' כלים מכוסים עם בצק שבכל אחד אין שיעור חלה, ובצירוף שניהם יש שיעור. - **הנה** עיין סימן תנ"ז במשנ"ב ובמש"כ שם בגליון לענין הספק בהניחו ב' כלים פתוחים בתוך כלי אחד, אם מפסיקים דפנות הכלים את הצירוף - ואי נימא שלא מפסיק יתכן דאפילו במכוסים מצטרפי כיון שהיקף הסל החיצון מקיפם יחד, ורק בעינן לכתחילה פתוחים משום דין מוקף.

- וכשהיה כל כלי שייך לאשה אחרת - והן אינן מקפידות זה על זה - והכלים עומדים הרי להתחלק בהיותם **בצק**, אולם אין זה חילוק בממונות אלא סתם חילוק, והחילוק בממונות הוא לאחר האפיה.

- הנה עיין בבאור הגר"א [יו"ד סי' שכ"ו ס"ק ז'] דס"ל לחלק בין של אשה אחת או ב', אבל באינן מקפידות כתב דתלוי אם מחלקות בהיותם בצק. והנה עיין בתורת הארץ שחקר לענין צירוף סל על מנת לחלק, דדלמא רק בצירוף סל בבצק על מנת לחלק בבצק שאח"כ נעשה מעשה פת של האפיה אחר החילוק, משא"כ בזה שאין אח"כ שום מעשה פת. - וכאן אפשר לחקור דאולי רק בחילוק בממונות הוי אח"כ מעשה פת בפטור, אבל ברק חילוקו סתם אכתי לא נחשב מעשה פת בפטור, דהיינו שאין כאן **פטור חיובי** אלא רק **פטור שלילי** שאין שיעור בעת אפיה (-והרי כמדומה בהיה שיעור בבבילה עבה יש דעה ששם מתחייב אפילו מבשל אח"כ, ולא גרע בזה משם).

- וביותר הרי יתכן שגם מה שלהגר"א לא איכפת בשלו אם מחלק בבצק, יתכן שזה משום הא גופא שאין בזה פטור חיובי, וסגי בחיוב ע"י שהיו יחד בהיותם בצק.

ועיין פתחי תשובה [סי' שכ"ו ס"ק ב'] בשם הבית אפרים, ולשיטתו הוי כאן כמו על מנת לחלק, וכן עיין בחזו"א [יו"ד סימן קצ"ח אות ג'] שס"ל לחלק בזה בין אם יש קפידא על נשיכה לאחר שחלק הבצק או לא, ובוזה אין נפ"מ בין איש א' או ב' אנשים שחילקו אם אין מקפידים אח"כ (וכן עי"ש מש"כ לענין ע"מ לחלק לב' בנ"א אליבא דרמב"ם), וא"כ בנידון הנ"ל שאח"כ עשו כל כלי באופן של עירוב אחר עם התבלינים, יתכן שהיה באופן של הקפדה על הנגיעה, וא"כ הוי כעל מנת לחלק לשיטתו - ואז עיקר הנידון אליבא דשיטת הגר"א.

חלת חו"ל שאוכל ומשייר כשהמצות נעשו מעיסות מחולקות

מ"ב ס"ק י. אבל אם נתערבו המצות צריך לשייר מכל מצה ומצה מעט, ואחר יו"ט יצרף כל החתיכות בכלי אחד ויקח חלה מן חתיכה אחת. **ובשעה"צ ס"ק כ"א.** ובכ"מ מפקפק ע"ד ודעתו דצריך אחר הפסח להפריש חלה בפני עצמה מכל חתיכה ששייר דהיינו וכו', אך כיון שיש מקילין עוד יותר דכיון שיצטרפו די אם משייר רק חתיכה אחת לפרוש ממנה אח"כ, די לנו אם נחמיר כדעת התוס'.

עיין לקמן שעה"צ ס"ק כ"ג [דהט"ז מיקל כשבכל עיסה היה כשיעור וצרפם בסל, והח"י מחמיר] - ועיין לעיל במשנ"ב ס"ק ו' ובמש"כ שם בגליון, ועיין כאן במשנ"ב שהתחיל דבריו בב' אופנים - וא"כ מש"כ כאן קאי רק על גוונא דצירוף, אבל באופן שהיה בכל עיסה שיעור חלה אולי יש לחוש למש"כ הבית מאיר.

לישת עיסה ביו"ט כדי לתקן על ידה מצות שלא הופרש ממנה חלה

מ"ב ס"ק י. אבל אם נתערבו המצות צריך לשייר מכל מצה וכו', או שיעשה באופן זה שילוש ויאפה עיסה קטנה פחות מכשיעור ביו"ט.

עיין לקמן סימן תק"ו במשנ"ב ס"ק כ"ו ושעה"צ ס"ק מ"ג שיש בזה פלוגתא, ויש מ"ד שבעינן שילוש עיסה כשיעור - ועיין בחידושי בית מאיר סימן תק"ו.

הפרשת חלה מעיסה שלש ביו"ט לתקן המצות שלא הפריש עליהם חלה

מ"ב ס"ק י. או שיעשה באופן זה שילוש ויאפה עיסה קטנה פחות מכשיעור ביו"ט, ויצרפם עם המצות בסל אחד כדי שיתחייב בחלה, ואח"כ יכול להפריש מעיסה זו על כולם.

גם באופן שמצרף פחות מכשיעור עם כשיעור, והמכוון להפריש מעיסת הכשיעור גם על עיסת הפחות מכשיעור, בעינן צירוף לסל אחד, כמש"כ בבית מאיר כאן וביו"ד סימן שכ"ד, והשיג על מש"כ בש"ך שם סוף הסימן, ובמקור חיים כאן כתב להגיה בדברי הש"ך - עי"ש בס"ק ג' במש"כ ע"ד הרמ"א או ילוש וכו', דאם אין שיעור צריך צירוף סל (ועיין בלקט העומר).

כסוי במפה לצירוף סל כשהמצות אינם כולם תוך הכלי

בה"ל ד"ה שיתן כל המצות בסל. וטבלא שאין בה לבזבו כגון שולחן ספק הוא, וע"כ כשמצרפם בכלי יזהר שלא יצא שם דבר למעלה מדופני הכלי, כן איתא ביו"ד סימן שכ"ה ס"א בהגה, ואם יצא צריך לכסותם במפה.

עיין דברי מלכיאל ח"ג סימן פ' מש"כ בזה בשם הפמ"ג שצריך כיסוי מלמעלה ומלמטה, ועי"ש מש"כ לדון אם לחלק בזה בין גודש היוצא מכלי לבין טבלא שאין לה לבזבו - ועיין במעדני שמואל - ועיין בלקט העומר.

צירוף סל במניחם בארון

בה"ל באו"ד. וטבלא שאין לה לבזבו כגון שולחן ספק הוא.

הצירוף דוקא ע"י תלוש ולא ע"י ארון מחובר - ועיין מעדני שמואל בשם המהרש"ם - ועי"ש לענין כשיש בארון עצמו מחיצות - ועיין במקור חיים ס"ק ב' וחידושים ס"ק ז' שתיבה חלוקה במחיצות הוי כב' כלים - ועיין בתורת הארץ ולקט העומר.

צירוף סל ע"י שכופה עליהם כלי

בה"ל ד"ה והסל. ודע דאם נימא דסתם כיסוי מפה מהני לצרף, ה"ה אם כפה כלי על המצות מהני ג"כ לצרף, לפ"ז הא דא"ר אליעזר אף הרודה ונותן לסל וכו' הוא לאו דוקא, דה"ה אם כפה הסל עליהם.

לכאורה אפילו אם סתם כיסוי מהני זהו באופן שעכ"פ יש גם מפה מלמטה, וא"כ הרי אפשר לומר דהתם איירי במניח ע"ג דבר מחובר שאינו מצרף (דאפילו ארון לא מצרף כשהוא מחובר כמש"כ במעדני שמואל בשם מהרש"ם), וע"כ בעינן דוקא שיתן לתוך סל.

כיסוי מפה לצירוף סל כשיש טבלא מלמטה וכשאין

בה"ל באו"ד. והסל מצרפם לחלה. וה"ה ע"י כיסוי מפה והיינו שיניחם במפה וישים מפה זו ג"כ על המצות מלמעלה, ואף שבאמצע קצת מגולות מצטרפות הכל כיון שמצדדין מכוסין עכ"ל הפמ"ג וכו', וסיים הפמ"ג דלפ"ז אם מונח בטבלא ולמעלה במפה לא.

מש"כ בשם הפמ"ג דבמונח בטבלא ולמעלה במפה לא, כנראה דהיינו כיון שכתב דיבור הקודם דטבלא שאין לה לבזבו הוי ספק, וע"כ גם כשכיסה מלמעלה במפה לא מהני. ובמפה גרידא מלמטה בלי כיסוי יתכן דגרע מטבלא שאין לה לבזבו ולא הוי בגדר ספק, אלא שלענין כיסוי אחר מלמעלה דלא מצטרף עם התחתון לאשווי ככיסוי אחד, שוו מפה עם טבלא. ואולם כשהב"ל כתב שוב דיש לעיין בעיקר הדין, דבסמ"ק משמע דסתם כיסוי ג"כ מהני, כנראה שזה מהני אפילו כשמלמטה רק שטוחה מפה - וכגון שלא מונח על שלחן דהוי כטבלא שאין לה לבזבו אלא שמונח ע"ג קרקע ומפה שטוחה תחתיו. ואח"כ מכריע בה"ל להקל במונח תוך כלי שיש לו תוך ומלמעלה מכסה ע"י מפה, וכנראה שמיקל גם לעשות כן לכתחלה - ובסו"ד העיר דגם כפיית סל מהני אם מהני גם בסתם כיסוי מפה. ולכאורה זה רק כשלמטה יש טבלא או אפילו מפה, וא"כ צ"ע במה שסיים דלפ"ז בהא דר' אליעזר דאמר דנותן לסל הוא לאו דוקא וה"ה בכפה סל, דלכאורה אפשר לומר דר' אליעזר איירי באין לו טבלא או מפה מלמטה, ואם יכפה סל יצטרף להניח ע"ג קרקע וזה לא מהני, על כן הצריך נתינה לסל. - אך אפ"ל דלא אורח ארעא להניח ע"ג קרקע, א"כ מסתמא בכל גוונא יש לו לכהפ"ח מלמטה טבלא או מפה, וא"כ ה"ה בכופה סל. אך אכתי אפשר לומר דר' אליעזר איירי כשאין לו מפה או טבלא ועל כן ע"כ יתן לתוך סל - ועוד צ"ע אם יש כעין שלחן של אבנים המחובר לקרקע אשר מסתמא רגיל שבבית אופה יהא דבר כזה שהוא גבוה, ועליו מניחים המצות, וא"כ יתכן דזה גרע מטבלא שאין לה לבזבו דהוי כמחובר, ואם כן ע"כ צריך לתת לסל. - וצ"ע אם יש דבר מחובר כזה דאולי אפילו לבזבו לא מהני, ואפילו אם אין המצות בולטים חוצה לו. - ושוב נזכרתי שבמעדני שמואל כתב כן בשם המהרש"ם שבארון המחובר לקרקע אין צירוף, וא"כ אתי שפיר דרבי אליעזר איירי באין לו טבלא תלושה או מפה, וא"כ ע"כ יתן לסל, דבמניח ע"ג השלחן המחובר לקרקע לא יצטרף עם הסל שמלמעלה, דמה שמלמטה הוי כקרקע ממש.

קריאת שם לחלה

סעיף ב. מ"ב ס"ק י"ד. לא יקרא שם. ר"ל שאם רוצה להפריש עוגה קטנה לחלה צריך לזוהר שלא יקרא לה שם חלה וכו' [וגם שלא יהיה במחשבתו שתחול עליה קדושת חלה עד אחר אפייתה, דקדושת תרומ' הוא ע"י דיבור או מחשבה לבד כמבואר בשו"ע יו"ד סימן של"א].

עיין חידושי הגרעק"א יו"ד סימן שכ"ח [שהביא בשם הראב"ד שאחר שמברך על הפרשת חלה צריך לקרות שם ואומר הרי זו חלה]. עיין סוף הלכות חלה להרמב"ן ובסוף פסקי חלה להרשב"א, ועיין בכסף משנה - ועיין חכמת אדם [שערי צדק] פרק י"ד ה' ל"ב ובבינת אדם אות ה'. ועי"ש בדברי ישראל מש"כ בשם מהר"י קורקוס שסובר דלדעת הרמב"ם הברכה היא כבר קריאת השם.

ועיין בשו"ת משיב דבר ח"ב ריש סימן פ' שכתב דמשו"ה אין המנהג לקרוא חלה בשם ולומר תהוי חלה, משום דהאשה מברכת והוי עוסקת בענין וממילא מיקדשא - ועיין חזו"א דמאי [סימן ט"ו ס"ק ה'] - ועיין משנ"ב סימן תט"ו שעה"צ ס"ק י"ח מש"כ לענין אם בירך ברכת עירוב ולא אמר האמירה - ועיין בחלת לחם סימן

2. עיין בחו"ב ורעים סימן ז' לענין היה פרי מעושר ביניהם ולענין היה טמא ביניהם. ועיין מעד"א הלכות תרומות לענין היו פירות חו"ל או פירות גוי ביניהם.

ז' הערה ב' שכתב כעין דברי המשיב דבר, ועיין כאן בשו"ע הגר"ז [סעיף י"ח].

כהן קטן שנותנים לו מחלת חו"ל

מ"ב ס"ק כ'. אבל כהן הטהור מזב ומקרי כהן קטן פחות מבן ט' שנים ויום א' וכו'.

נראה דההבדל בין קטן לגדול היינו בן ט'. - ועיין ברש"י בכורות כ"ז ע"א שכתב "גדול שהגיע לכלל מצות", משמע כל שלא הגיע למצות הוא בכלל קטן. - ואמנם כנראה שרש"י נתכוין בפשוטו לפרש שאין המכוון לכהן גדול ולא הדיוט, אלא לכהן שהוא גדול ולא קטן, אך הא גופא קשיא מדוע בגמ' נקטו גדול, דהרי העיקר תלוי בבן ט'. ואולי נקטו חידוש דאפילו לגדול שיותר ודאי שהוא טמא, בכ"ז אפשר לתת לו [-מהפרשה שניה שבחלת חו"ל].

חשש זיבה לגדול מבן ט' להאכילה מחלת חו"ל

מ"ב ס"ק כ'. אבל כהן הטהור מזב ומקרי כהן קטן פחות מבן ט' שנים ויום א' שאינו מטמא בקרי, וגם מן הסתם לא ראה זיבה כיון שהוא פחות מבן ט' או גדול שטבל לקריו, רשאי לאכול חלת חו"ל.

במ"ב הוזכר לענין קטן, קטן שלא ראה זיבה דמן הסתם לא ראה, ולמה בגדול לא הוזכר להזהיר שספר וטבל, דהרי משמע שאחר בן ט' יש כבר חשש גם לזיבה. - ועיין בפמ"ג בא"א ס"ק ז' שכתב על בן ט' שחזקה שראה קרי ולכן לא נאמן, ויתכן שעל זיבה אין חזקה, אך מלשון המשנ"ב משמע שאחר בן ט' יש חשש גם לזיבה, וא"כ למה לא הוזכר להצריך לידע זאת. - הגם דביו"ד סימן שכ"ב [ס"ה] נזכר שאסור לזבין, וכן כתב שם שנותנים לגדול שטבל מש"ז או מזיבה, אבל אח"כ בסימן שכ"ט [בט"ז ס"ק ז'] נזכר כהן טהור מקרי, ולא הוזכר זיבה. אך י"ל שלא נחית לבאר, וכבר סמך על מש"כ בסימן שכ"ג, אך בדברי המ"ב צע"ק מדוע לא נחית לידע אם ספר וטבל מזיבה.

ליתן לכהן קטן מצה שהפרישו לחלה בפסח

מ"ב ס"ק כ"ב. ומ"מ לדינא דעת הרב כדעה הראשונה דנותנין לקטן או לגדול שטבל לקריו.

עיינן סימן שפ"ו במ"ב ס"ק מ"ז ושעה"צ ס"ק מ"ג [דמערבין ומשתתפין בחלה כיון דמן הדין חלת חו"ל ראויה לכהן שטבל לקריו, ומש"כ רמ"א כאן דאין מאכילין וכו', מג"א כתב שבער"פ המנהג להקל, ועל עיקר הג"ה זו נשאר הגר"א בצ"ע].

ועיין כאן בשו"ע הגר"ז בסוף הסימן דמשמע דאם עדיין לא קרא שם לא יתן לכהן אלא יאפה וישאיר אצלו, ואם קרא שם אזי כיון שאין עצה לכהן יאפה על מנת ליתן לכהן ויתן לו.

סימן תנ"ח

מצוה ללוש המצה בערב פסח

טעם שאופין מצות קודם ערב פסח

סעיף א'. מ"ב ס"ק ג'. וזה קשה ליהזר שלא ימצאו אף משהו חמץ בהחטים שלא יהיו מצומחים, וע"כ אופין מקודם כדי שיתבטל החמץ.

עיינן לעיל סימן תנ"ג שעה"צ ס"ק כ"ה.

תפילת מנחה קודם אפיית המצות ערב פסח

בשע"ת ס"ק א'. ועיין ברדב"ז סימן תע"ז ובאר"ר, וע"ש שכתב ראיתי מדקדקים להתפלל מנחה קודם עשיית המצוה, אף דבכל השנה חיישי לדעת הרמב"ם שלא להתפלל לכתחלה מנחה גדולה, בע"פ היו מתפללים קודם עשיית המצות.

לכאורה אפשר לומר גם שהתפללו אז משום דבערב פסח הקדימו הקרבת התמיד (וכמש"כ בלוח א"י בשם הגר"ח ברלין זצ"ל), ומה **שדקדקו** לעשות כן (דהרי אע"ג שנימא שגם לרמב"ם אפשר להקדים מ"מ למה דקדקו להקדים), היינו שכיון שחזינו בטור בשם הגדולים דאפיית מצה כנגד הקרבת הפסח, והרי את התמיד הקריבו לפני הפסח, ע"כ דקדקו להתפלל מנחה לפני עשיית המצות.

סימן תנ"ט

מקום וסדר לישת המצות

ללוש מצות נגד חלון זכוכית והשמש מזהיר דרכו

סעיף א'. מ"ב ס"ק ב'. והיכי שהחלון אינו פתוח רק השמש מזהיר דרך זכוכית החלונות כתב בח"י שאין להחמיר בזה, אבל כמה אחרונים חולקים עליו בזה שהחמה מבעיר גם דרך הזכוכית.

וכ"כ בדברי מלכיאלי ח"ד סימן כ"א אות ח'.

ללוש מצות כנגד חלון זכוכית ביום המעונן

מ"ב ס"ק ב'. וכן נהגו לכסות החלונות בסדינין בשעה שהשמש מזהיר.

אבל ביום מעונן והחלון סגור משמע דסגי - אע"ג דאילו היתה שמש היתה מזהירה. - כן משמע בח"י אדם כלל קכ"ח סעיף י"ז (רד"צ ה"ו).

יתכן ההסבר לזה - דבשלמא כשיש שמש הרי חודרים הוזהרו גם מבעד לחציצת הזכוכית, אבל לגבי יום מעונן דאז מתמלא העולם בחום, מ"מ כיון שיש חציצת זכוכית לא נכנס החום - וזהו הדין אין לחום.

אך צ"ע דכשם שחיישינן לא ללוש נגד חלון דלמא יהא מעונן, ה"נ לא ילוש נגד חלון זכוכית בעת שמעונן דלמא יזרח השמש ויהא זהרורים. - ואולי איירי בגוונא של ס"ק ה' בלש במזרח אחר חצות, אזי אם מעונן והחלון זכוכית סגור אין חשש לזריחת השמש.

ואולי עוד אפשר לומר כעין החילוק שבס"ק ה' - והיינו של"מעונן" לא ירגישו כשלש ליד החלון, אבל יתכן דלהיפך כשכעת מעונן ושוב יזריח בזה מרגישים יותר גם בבית.

חילוק בין לש בחוץ למוליד קמה בחוץ בנוגע למיחש שמא יהא מעונן

שעה"צ ס"ק ז'. ובמ"א פירש דאדמיך ליה קאי, ואפילו ביום שאינו מעונן אסור לכתחילה דשמא יתענן ולא אדעתיה, וכן הביא במאמר"ר בשם מהר"ל. והוא דוחק הדלא לעיל כתבנו דבחוץ ליכא למיחש שירגיש אם יבוא עננים, ולחלק בין לש בחוץ להולך שאפשר יטרד בהליכתו ולא ירגיש הוא דוחק גדול, ואין להחמיר בכגון זה.

עיינן פמ"ג א"א ס"ק א' וב'.

שיעור שהיה אחר שנתעסקו בבצק

מ"ב ס"ק י"ח. מיד יחמיץ. ולפי זה צריך ליהזר מאד לאחר שערכו ורידדו המצה ומניחים אותה לפני המנקה שניקד וכו', והעולם אין נוהרין בזה כ"כ, ואפשר דמיד דקאמר המחבר לאו דוקא אלא ר"ל שיעור מועט.

עיינן לקמן סימן תס"א סעיף ג' בה"ל ד"ה ויש בסופו.

בצק שלא עלה בו סדקים אלא הכסיפו פניו

מ"ב ס"ק כ"א. ואי איכא איסורא דאורייתא בזה או רק מדרבנן אסור, נתבאר לעיל בסימן תמ"ב סעיף א'.

עיינן בס"ק ב'. - ועיין שו"ע הגר"ז סעיף י"ג כתב דאסור מדברי סופרים.

לדאוג כבר בשעת תחילת הלישה שלא יבוא לידי שהיה

מ"ב ס"ק כ"ג. ולכן אין להעריך ולרדד המצות עד שיגרוף התנור מתחילה, כדי שלא יהיו המצות מונחות בלי עסק.

גם מתחילה לא יתחילו ללוש העיסה עד זמן מה אחר שהוסק התנור, בכדי שמיד אחר הלישה יוכל לגרוף התנור - שו"ע הגר"ז סוף סעיף ט'.

שיעור שהיה לאסור בעיסה ששהתה בלא עסק

בה"ל ד"ה הוי רביעית שעה. אמנם בהפסד מרובה אפשר דיש לסמוך על הני פוסקים דפליגי, וכל כמה דלא שהה עכ"פ כ"ב מינוטין וחצי אין לאסור אם לא ראינו בה סימני שיאור וסידוק.

עיינן חזו"א [סימן קכ"ג שאין להקל גם בהפסד מרובה בשהה י"ח מינוטין].

מה שייך צירוף שהיות אם אחר שנתעסקו

בבצק כל שהיה מחמצת

בה"ל ד"ה ואחר שנתעסק וכו' מיד יחמיץ. ומצאתי לדרכי משה שהעיר כבר בזה, ועוד תמה על הא שהביא בעל תרומת הדשן לענין שהיות מצטרפות, ולסברת הרא"ש אפילו בלא צירוף משהיה ראשונה נאסרה ומכש"כ וכו', וגם על הדרכ"מ גופא תימה שהעתיק להא דתרומת הדשן בהג"ה, והוא סתירה מיניה וביה.

צ"ע הרי יתכן נידון התרומת הדשן בשהיה כמה שהיות בזמן פעולת הלישה, דהרי לישא לא מחמם הרבה וכמש"כ לעיל - **ורק** לענין מה שנוכר במשנ"ב ריש ס"ק ט"ז **דרידוד** הוי עסק גמור לבטל את השהיה, בזה שייך לטעון דתיפוק ליה בגלל הרידוד עצמו שהוא מחמם הרבה נחמץ מיד אחר שמניח מלרדד.

שהיה מועטת לאחר העסק בבצק

בה"ל באר"ד. ולפי"ז דינא דמחבר לאו בסתם עיסות קאי, אלא בשאנו רואין להדיא שנתחממה, ומ"מ צ"ע.

עיינן חזו"א [סימן קכ"א ס"ק ט"ז] מש"כ להשיג בזה [ד-דודאי כונת הרא"ש במש"כ מיד יחמיץ ר"ל מיד הוא הולך ומתחמץ] - ועיינן מש"כ להקשות מלקמן סימן תס"א מ"ב ס"ק י' [דלהדביק ואח"כ להסיק שמתר בדיעבד הוא דוקא אם לא נשתתה שיעור מיל - ומשמע דבעלמא רשאי להמתין עד מיל]. - והעיר ר"א דונר שליט"א שאולי שם איירי בלי רידוד, דלפי הנראה כאן במ"ב ובה"ל דדוקא אחר עריכה ורידוד אז מחמיץ מיד, אולם דוחק לאוקמי בכה"ג דוקא.

לצנן הידים לכתחילה בשעת לישה

סעיף ג'. מ"ב ס"ק כ"ז. אבל במרגשת שנתחממו ידיה לכו"ע צריך לצנן, ואפילו בסתם טוב לכתחילה להחמיר שכן הוא דעת כמה ראשונים. **ובשעה"צ ס"ק ל"ג.** וכו"ל.

בשעה"צ ס"ק כ"ט.

נתינת הכלים שתיקן בהם המצות בפסח

בחנור כדי שיאפה הבצק הדבוק בכלים

סעיף ד'. מ"ב ס"ק ל"ח. והאחרונים מפקפקים בעצה זו דכיון דאין נכון לאכול את הנאפה וכו"ל וגם אין כונתו לאכול, א"כ הוא אפיה שלא לצורך דאסור. **ובשעה"צ ס"ק מ"ז.** הח"י בשם מהרי"ל וא"ר ובגדי ישע ופמ"ג.

עיינן מחצית השקל [ע"ד המג"א ס"ק י"ג שהקשה היאך רשאי לאפותו, ותירץ "ואפשר דמדינא שרי באכילה רק שחומרא בעלמא הוא שלא לאכול לכן מותר לאפותו", והקשה במחצה"ש דכיון דאין דעתו לאכול יהי מצד הדין או מצד חומרא, ומאי שנא מאופה ואין דעתו לאכול היום שאסור] - ועיין כאן בהגהות חתם סופר דאולי נתכוין לישב זאת דראוי לו לאכול ע"י ביטול בס'. - אלא דאכתי צ"ל שזה רק בכונתו באמת לעשות כן - ועיין פמ"ג.

בגדר פירורים דממילא בטלי

מ"ב ס"ק ל"ח. ויש עוד עצה שיבטל החמץ קודם שיחמיץ. **ובשעה"צ ס"ק מ"ח.** מ"א ובאופן שאין בכל כלי וכלי כזית בצק דבוק, דאם יתקבץ כזית צריך לבערו אף לאחר ביטולו.

משמע דגדר פירורים דממילא בטלי הוא בפירורים קטנים, אבל לא תלוי במאי דהוי פחות מכזית, דהרי כאן צריך לבטל, וג"כ משמע כאן דאזיל לפי"ד הסוברים דאין צריך ביעור בפחות מכזית, ואולי לענין יו"ט סומך עליהו - עיינן לעיל סימן תמ"ב מ"ב ס"ק ל"ג.

ביטול קמה שנפל לתבשיל מחמת מיעוט שיעורו

סעיף ו'. בשע"ת ס"ק כ"ד. בענין שהניחו מצות אפויית בבית שהיו מרקדים שם הקמח וכו', אמנם עתה שעבר הפסח והשאלה על הכלים יש כמה ספיקות, חדא אם מתחילה בא אותו אבק בקמח שע"פ המצה לכלל חימוץ כשנפול למים או למרק מחמת מיעוט שיעורו שנבלל והיו למים כנראה לפעמים.

עיינן יד יהודה. ועיין עמודי אור סימן ט"ו אות ב'.

אזהרות ודקדוקים בעניני אפיית המצות

(א) לגרר הכלים ואח"כ להדיחן - סימן תנ"ט סעיף ד' בהג"ה (כנראה מפני שאם לא גורר קודם אזי אדרבה ע"י ההדחה מסתבך הבצק, ויכול להשאיר בפזור כאן ושם).

(ב) הנותן מים לקמח יזהר לא לקרב כלי המים לכלי הקמח שמא יפרח מהקמח לכלי המים ויתחמץ - כף החיים שם ס"ק ס"ב - באזהרות הגר"ד זצ"ל בעל בית הלוי צוה להדיח את כלי המים אחר שעירו אותם לקמח שמא פרח קמח לשם - וכן כתב שיהיו ב' כלים, א' ששואבין המים וממנו יתנו לכלי שני, ואת הכלי השני ירחצו היטב אחר לישת כל "מורע" - ובי"ה כיום שיש כלים חד פעמיים טוב מאוד הכנת כלים כאלו כמספר העיסות, וכל כלי וכלי משתמשים בו פעם אחת וזורקים אותו.

(ג) הלש יהיה זהיר להסיר מלבושיו מעל הזרוע עד המרפק כדי שלא ידבק בהם בצק ואח"כ יפלו אל העיסה - כה"ח שם. - וכן יש חשש אם בבגדים אלו אוכל חמץ, ובפרט ה"סוּדְרִים" שהם שעירים ועלול להדבק בהם חמץ או שנשאיר שם פירור חמץ. - וכן ראוי שיורידו את ה"שעונים" מעל גבי ידיהם, כי ג"כ יתכן שבין סדקי השעון וחריציו ובין חוליות השרשרת שלו נעצרו פירורים וכדו', וכן יתכן שהשעון מתחמם מהידיים ובפרט בעת שהם עוסקות בלישה והוא נוגע בעיסה. ומה מאוד רצוי ללוש בגד מיוחד או לעטוף עצמו בניילון גדול. - ורצוי למאוד להקיין מספר מסוים של בגדים או עטיפות כאלו, ולהחליפם מפרק לפרק. - ועיין לקמן אות ו'.

(ד) בכל פעם שרוחץ ידיו ומנקה אותם צריך לרוחץ עד המרפק ויבדוק אותם שמא נדבק בהם חמץ, וכן יבדוק תחת הצפורן שמא נדבק בהם עיסה. - כה"ח שם.

(ה) יעיינן במלבוש העליון שמא נדבק בו בצק - כה"ח שם.

(ו) וכן כל העוסקים בבצק, ולכן צריך זהירות בנקיין תמיד - כה"ח שם. והנה לגבי העורכים שקורין "פִּינְר" יתכן ששייך ככל הנ"ל דגם הם עוסקים (כמדומה) בזרועות, אבל לגבי המרדדים שקורין "קֶטְשֶׁלְר" יתכן שאין חשש על הזרועות לרוחצן שלא עוסקין בהם בבצק, אך ראוי לרוחץ קצת למעלה מכפות הידיים כי עלול שלפעמים נוגע שם - ולכן ראוי שגם הם יורידו את השעונים ויפשילו את השרוולים למעלה לכה"פ עד חצי הזרוע מפני חששות האמורים (או לכה"פ טפח למעלה מכף היד). - וכן יעיינו במלבוש העליון שלפעמים מתקרבים בו עד העיסה. - וראוי שהן הם וכש"כ הלש והעורכים ילבשו דבר מיוחד ע"ג המלבוש עליון,

קצירה ואילך לשם מצה הוא רק מדרבנן ולכתחילה, וכן הסכימו הרבה מהראשונים וכו', אבל עכ"פ מלישה ואילך עד אחר אפייה בודאי לעיכובא הוא מה"ת ואפילו בדיעבד וכו'.

עיינ שו"ע הגר"ז סימן תנ"ג סעיף י"ט במש"כ ש"א שמדברי סופרים אינו יוצא יד"ח.

דברי הבי"ח ששימור הוא מדרבנן

בה"ל באו"ד. שוב אמרתי שגם מדברי הבי"ח אין ראייה שהוא סובר שמדרבנן הוא, דלא כתב זה רק אודות אותו זקן שדעתו היה שלא לאכול בלילה ראשונה אף אם יעשה העכו"ם בפניו, זה סובר הבי"ח שהוא מדרבנן.

עיינ פמ"ג בא"א בריש הסימן.

חזקה דרבה בבן י"ג שלא הביא ב"ש

בה"ל באו"ד. ולפי"ז יש לזוהר שלא לסמוך לכתחלה במצת מצוה על חזקה דרבה וכו' אם לא שהם גדולים בשנים, וכ"כ הפמ"ג.

עיינ בה"ל ריש סימן ל"ח. [ל"ז סעיף ג' ד"ה ו"א].

הזירות הגר"א בשימור המצות של שאר ימי הפסח

בה"ל ד"ה מצת מצוה. ועיינ בח"א שכתב דהגר"א היה מקפיד מאד אשימור בכל המצות שאוכל בכל הפסח, ונראה דהוא כסברת הרב המ"מ הנ"ל.

עיינ לקמן סימן תרל"ט ס"ק כ"ד מש"כ בענין דעת הגר"א דיש מצוה באכילת מצה כל ז' ימי הפסח - וא"כ אפשר לומר דמשום כן הקפיד שיהיו משומרות.

גילוי דעת בעסק המצות שהוא לשם מצת מצוה

בה"ל ד"ה וקטן. אלא יאמר כל אחד מה שייעשה היום בענין מצה זו יהיה הכל לשם מצת מצוה.

יש מעירים לומר **אעשה** הכל לשם מצות מצוה (עיינ אמרי יושר).

דריסת הפירורים הנופלים בשעת לישה - כשלש בזמן איסור סעיף ג. מ"ב ס"ק ט. ויש שכתבו דמטעם זה טוב שידרוס הפירורים ברגליו בעפר תכף משנפלו קודם שיבאו ליד חמוץ.

עיינ סימן תמ"ב מ"ב ס"ק ל"ג [דאפילו בפחות מכזית אם הם ראויים לאכילה קצת נחלקו הפוסקים אם צריך ביעור].

ועיינ בסימן תמ"ד ס"ק ט"ו [דבערב פסח שחל בשבת ומנוער המפה שאכל עליו, וא"צ להוציא מרשותו את הפירורין הדקים דהם נדרסים מאליהם], ובמש"כ שם בגליון בענין דמכוין כאן [דכאן שהוא כבר בזמן איסור כתב שידרוס הפירורין ולא לסמוך שהם נדרסים].

שמירה יתירה הנצרך במצות של חובה

סעיף ה. בה"ל ד"ה פת עבה טפח. אכן בחידושי הריטב"א בשם הרא"ה מצאתי כדברי הפ"ח ז"ל, וכיון וכו' וזהו שנהגו העולם לעשות מצה של חובה דקה (מה דנקט חובה משום דאז בעינן שמירה יתירה, ולכך זוהירין לעשות ריקקין דקין אע"פ שמן הדין אפילו אינן דקין מותר כל שאינן עבין).

עיינ לעיל מ"ב ס"ק א' ומש"כ שם בגליון.

פרפ"ל בפסח

סעיף ו. בשע"ת ס"ק י. ועיינ בכנה"ג שכתב שגזרו בטיגון משום שאשה אחת טעתה לפי שראתה לאשת חבר שלקחה קמח ממצה אפויה, והיא סברה שהוא קמח סתם ועשתה כן.

עיינ ויגד משה עמוד רכ"ח מש"כ בשם הראב"ן שלא לעשות פרפ"ל, שלא יעשו גם מקמח, וכן עיי"ש מש"כ לענין מצה שרויה.

לחשוש לשרויה בפסח משום מעט הקמח שבמצה

שע"ת ס"ק י. וגם נראה שהתחלת חומר זה יצא ממה שהיו נוהגים מקדם לעשות על פסח מצות עבות הרבה אף וכו', ולכן החלו אנשים יראי ה' לפרוש מלאכול מה שנעשו מקמח מצה אפויה.

עיינ עמודי אור סימן ט"ו אות ב' [לענין קמח מעט שנפל לתוך תבשיל בפסח שלא נאסר במשהו, דקמח מועט הזה נאבד ומתבטל תוך התבשיל] - לכאורה טעם זה שייך לענין סיוע לדעת הסוברים שאין לחוש במצה שרויה במים בפסח (אך רק באופן שנאבד ומתבטל - ובעומד בעינו לא שייך כן).

סימן תס"א

דיני אפיית המצה

ברכת המוציא כשיוצא במצה שאופין ע"ג קרקע

סעיף ב. מ"ב ס"ק ט. והוא טרוקנין המבואר לעיל בסימן קס"ח סעיף ט"ו, ועיי"ש דאין רשאי לברך עליו המוציא אא"כ קבע סעודתו עליו. **ובשע"ת ס"ק י"ג.** כ"כ ב"י בסוף סימן קס"ח דה"ה בעניניו לענין פסח, ועיינ בשע"ת שם בס"ו.

כמדומה דכיון בזה משום נ"ט בר נ"ט לפני פסח - ותלוי בפלוגתא הידועה. ועיינ הגהות הגרעק"א באו"ח - ועיינ בה"ל סימן תנ"ב, ועיינ בחזו"א. - וכנראה המכוון משום דעל נ"ט בר נ"ט לא יחול אח"כ איסור חמץ. וצ"ב בל"נ אם יש סברא שכיון שהבליעה היתה לפני שנתחמץ א"כ לכוי"ע הוי נ"ט בר נ"ט, דהרי עוד לא היה שם חמץ עליה גם לדעת הרמב"ם שחמץ שמו עליו).

טז) שהאופה לא יסיע מצה בתנור ממקום למקום לפני שקרמו פניה - דברי מלכיאל שם אות י"ט (ומחשש שכשהיא ע"ג המרדה לא נאפית ויכולה להתחמץ, עיי"ש באורך) - ועיינ בחזו"א מש"כ בזה.

יז) בענין הזירות באפייה בלילה - דברי מלכיאל אות כ"ח - ועיינ הגהות חכמת שלמה סימן ת"ס.

יח) באמרי יושר נשים מעשה רב אות ס"ה דקדק שיאמרו "כל מה שאעשה היום בעסק המצות **אני עושה** לשם מצת מצוה" - ושלא יאמרו "יהיה לשם מצת מצוה" (ועיינ קובץ אגרות ח"א אגרת קפ"ה אות ב' שכתב "**עושים לשם**" וכו'). וכתב שם דדרכו היה לשאוב מים שלנו מיד אחר השקיעה.

יט) לזהוהר שהאופה כשמוציא את המקל עם המצות מע"ג שלחן הניקור, ורגיל שמוציא דרך חלון שבין חדר הגלגול לחדר שלפני התנור, ויש משקוף וצדדים לחלון, ועלול שפעם נתקל במקל עם המצות בקרשי החלון ונדבק שם קצת עיסה, ואח"כ בפעם שניה עלול שג"כ יפגוש בדרך העברתו עם המקל באותו מקום שנדבק שם קצת עיסה, ועלול להדבק במצה המועברת עתה.

הערות מעשיות

א. בניקוי ורחיצת ה"סכינים וה"מגלגלים" ראוי לגרד ביד או בצמר פלדה ואח"כ לרחוץ.

ב. במצות "הלפריץ" ראוי לראות בל"נ אם אפשר לרחוץ את כלי המים של "מי המעיץ" בין כל נתינה ונתינה, שמה נדבק שם קמח שפרח לשם מכלי הקמח, אך לכהפ"ח לשטוף בין כל פחות מח"י מינוט (-וכן לשטוף כלים אלו לפני שימושם שמה יש עליהם קמח מאלו ששמשו בהם אתמול) - וכן אם יש שם ברז של המים הרגילים שדיחוחו כל פחות מח"י מינוט.

ג. ענין הקפיידא על **זרועות** העוסקים והפשלת שרווליהם.

ד. בענין העוסקים במצות מכונה ונוגעים הרבה פעמים בעיסה, כגון הממונים על מכונות העריכה והרידוד, וכן האדם המשגיח על ישרות המצות שלא יתקעמו לפני כניסתם לתנור ונוגע מפעם לפעם, שיראו לרחוץ ידיהם לכה"פ כל פחות מח"י מינוט.

סימן ת"ס

דיני מצת המצוה

רידוד המצה ע"י גוי וקטן כשישראל עומד ע"ג

סעיף א. מ"ב ס"ק א. אין לשין וכו'. וה"ה עריכת המצה.

צ"ע לענין רידוד (-ועיינ לעיל סימן תנ"ט מ"ב ס"ק י"ח דנראה שיש ב' פעולות עריכה ורידוד, ועיי"ש בבה"ל) - ועיינ לקמן ס"ה בה"ל ד"ה פת שיש סיעת ראשונים אשר ס"ל דאפשר דגם פחות מטפח אסור לעשות [וא"כ כשרות המצה באה ע"י הרידוד]. - וצ"ע אם גובה הבצק המעורר לפני חיתוכו הוא בגדר עב או בגדר לא עב ולא דק, אשר משמע שם בבה"ל שזה מותר לכו"ע, ואז אפשר דהרידוד בזה לא מוסיף רק לענין שמירה יתירה, ומי"מ יתכן דבגלל השמירה יתירה ג"כ כדאי עכ"פ לכתחילה שיהא ע"י גדול, ואולי בזה כבר אפשר לסמוך על חזקה דרבא.

עיינ שו"ת בנין שלמה סימן כ"ח [שדן לומר שעריכה שע"י חש"ו בטילה ברוב מצה], ועיי"ש בדף ל"ז ע"א טור ב' ובעמוד ב' טור א', עיי"ש בדיונו לענין עריכה [אם צריך שיהא ע"י גדול], ואולי מש"כ שם עריכה היינו **רידוד**, אך א"כ למה נתקשה מדברי הרא"ש [המובא בטור בסי' ת"ס שהיה משתדל במצת מצוה והיה מסייע בעריכתו].

ועיינ שו"ת מהרש"ם ח"א סימן קכ"א לענין אם הלש לש לשמה איש כשר, ואח"כ העריך ויגלגל מחלל שיק [דפשיטא דכשר שכבר נילוש לשמה] - ואולי ה"ה לענין קטן.

עיינ ארחות אי"ש עמוד ער"ה מש"כ בשם מרן החזו"א זצ"ל לענין גלגול שלא לשמה (ועיי"ש בשם בעל חמדת שלמה) - ועיי"ש לענין ספקות במחשבה.

עשיית מצות שמורות לפסח

מ"ב ס"ק ב. אך ישראל קדושים הם ונהגו לעשות שימור לשם מצה בכל המצות כדאיתא בסימן תע"ז.

ועיינ לעיל סימן תנ"ג מ"ב ס"ק כ"ה בסופו.

שימור לשמה אם הוא מה"ת או מדרבנן

בה"ל ד"ה אין לשין. הרי מוכח בהדיא דהוא דרשה גמורה דבעינן שימור לשם מצה, אלא דמה דמצריך רבא שימור יתירה משעת

שהרי ה"סדר" נוגע במאכלי חמץ, וגם אם לבוש מלמעלה כתונת מ"מ לפעמים כבר אכל כמ"פ בה, ובפרט שבכל עיסה ועיסה יכול להדבק - ולחשש זה אין עצה טובה, אלא שכל ח"י מינוט ילכו בניילון ויחליפו כל ח"י מינוט.

ז) יזהרו לא להשהות כלי הגלגול שקורין "קאצילקע" תחת השחי ששם המקום מחמם - ערוך השלחן סי' תנ"ט ס"ט. וכ"כ בדברי מלכיאל (ח"ד סימן כ"א) באות כ"ב שלא לאחזם תחת אצילי ידיהן. וכתב שם טעם של חמימות - וכן טעם של זיעה שיתערב עם המים (כמו מי פירות עם מים - וכן חשש סם הגוף של זיעה).

- ויתכן הדבר במגלגלים שקורין "קאטשולר" שכשיש עדיין פנאי להתחיל העסק מניח בינתיים את ה"קאצילקע" תחת בית השחי או במקום ה"עלינבוגן". - ואם עשה כן יתכן שראוי לשטוף ה"קאצילקע" במים קרים.

ח) לענין כלי ה"קאצילקע" - הנה לפי"ד הרמ"א הנ"ל באות א' צריך לגרור ולהדיח - ועיינ בערוך השולחן סעיף י"א שכתב מנהגם רק לגרד בחתיכות זכוכית ולא להדיח במים - אולם ראוי להעיר שיש מעלה גדולה בשטיפתם במים קרים, ואולי עוד יותר טוב להניחם בדלי עם מים קרים כדי שיצטננו, דרואים בחוש ה"קצילקס" של "ניירוסטה" מתחממים (ואולי בשל עץ או חומר אחר לא מתחממים כל כך - כי לא בחנתים).

ט) לא לגלגל ע"ג נייר - ערוך השלחן שם סעיף י"ג - וכתב מפני שהנייר מתנדנד ואינו יפה לגלגל. וכתב עוד דהמגלגלים ע"ג נייר אסור לגלגל על אותו נייר **מצה אחרת**, כי הבצק מתדבק הרבה לנייר, וצריך לכל מצה נייר חדש או על צד האחר, ויותר טוב לגלגל על השלחן מעל נייר. - משמע שמחמיר להחליף **לכל מצה** ולא רק כל פחות מח"י מינוט, ואולי מפני חשש שנתלש קצת בצק ע"ג הנייר ושוב נדבק במצה השניה, ויהא חשש כפולה. ואולי במש"כ "מצה אחרת" כונתו למצה של עיסה אחרת (כי אם נחוש לחשש כפולה אי"כ באותה מצה עצמה ג"כ נחוש שברגע זה נתלש קצת בצק וברגע ב' ידבק בה ויהא כפולה. - ועוד למה לא נחוש שגם ע"ג שלחן נדבק קצת בצק ושוב נדבק על מצה אחרת, וכי על נייר גרע.

- ומשמע קצת שם בערוך השלחן דבאמת גרע כמש"כ "כי הבצק מתדבק הרבה לנייר" (והיינו מפני שהנייר מושך אליו בצק להדבק בו, ואח"כ יהא נדבק במצה אחרת) - אך לכאורה אם כונתו לעיסה אחרת לא היה צריך לטעם של נדבק הרבה בנייר, דהרי פשיטא שיש שם עכ"פ דביקות כמו בשלחן, והרי לא שייך להדיח ולגרר, אי"כ פשיטא דאסור שוב ללוש ע"ג אותו נייר, וא"כ למה התיר להפוך לצד אחר מ"מ הרי יתחמץ שם, ויש חשש שהנייר יקרע ויעבור הבצק משם להמצה של העיסה החדשה, ולא עדיף ממש"כ במשנ"ב סימן תנ"א ס"ק ק"ח לענין היפוך הסדין שיש חשש של בצבוץ מעבר לעבר. - ויותר נראה כונת ערוך השלחן למצה אחרת ממש - וזו הערה מעשית להנוהגים לגלגל מצות יד ע"ג נייר ומשליכים אותו כל ח"י מינוט, אבל עכ"פ מגלגלים כמה מצות עליו. - ואולי הניירות האלו הם חלקים וחזקים, ואין כל כך חשש דביקות בהם.

ועיינ בדברי מלכיאל בביאורים אות ד' שהזכיר שיש נוהגים לפרוס על הקרשים נייר ומחליפים הנייר בכל פעם, אלא שכתב שגם בזה צריך לזהר על נקיון הקרשים.

י) שה"מגלגלים" לא ידברו בעת הגלגול שלא יתזו רוק מפיהם - וכן לענין הלש - דברי מלכיאל אות כ"א - כי הרוק כפושרין וממהר יותר להחמיץ.

יא) לענין השגחה מסדקין וגומות ב"קצילקס".

יב) לענין להשגיח מלעסוק נגד חלון גם כשיש זכוכית (ועיינ ריש סימן תנ"ט שהאחרונים מחמירים שלא כהח"י, וכן מחמירים דלא כותי לענין קרוב למקום השמש - וצ"ל"ע בל"נ לענין "יומא דעיבא" אם ג"כ להחמיר כשיש זכוכית - כיון דאם היה שמש כאן היה זורח, וכעת שיומא דעיבא כולו שמשא א"כ הוי כזורח. - וכן לענין "קרוב" לחלון, או"ד דבכה"ג לא שייך זהרורי שמש וע"כ לא איכפת נגד חלון, ואולי גם קרוב לשם לא שייך - וצ"ע. - ועיינ מש"כ בגליון המשנ"ב שחנת"ר זלמן דוד צוקרמן שליט"א העיר שמדברי הח"א משמע שבזה אין לחוש עיי"ש).

יג) לענין "חזקה דרבא" - עיינ דברי מלכיאל אות י' הזכיר לענין נערות פחותות מבנות י"ב, ועיינ באזהרות בעל בית הלוי [דמלישה ואילך לא יהיו עוסקים קטנים או קטנות] - ועיינ בקובץ אגרות למרן החזו"א זצ"ל [-ח"א קפ"ה אות א' כל העוסקים יהיו גדולים בשנים ובדוקים איש בצמיחת זקן וכו'].]

יד) לענין סיד הכותל - בדברי מלכיאל אות ט' וי"ד מחמיר, אבל במשנ"ב סוף סימן תנ"ה כתב בשם השב"וי להקל.

טו) לענין בצק דבוק במרדה - כתב בדברי מלכיאל אות י"ד שאין חשש לחימוץ כולה משום שהוי כ"שאור". - ולענין כדי קליפה עיי"ש דנוטה להצריך בכל המרדה באותו צד. ועיינ באזהרות בעל בית הלוי שכתב שינקו היטב ולגרד כדי קליפה (שמעת

כנראה המכוון דאע"ג דיוצא יד"ח בכזית (וכמש"כ לעיל בשם הפמ"ג), מ"מ לא אמרין דהוי כבר כקבע לברך ברכת המזון, וכמש"כ בשע"ת לענין דבשבת לא קובע. אך צ"ע במש"כ להוכיח מב"י דכנראה המכוון ממש"כ שם בביאור דברי מר בר רב אשי [דאמר ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח], וסיים אבל לענין ברכת המוציא ודאי דדוקא בדקבע וכו', וביאר המשנ"ב דהמכוון אפילו בפסח, אך לכאורה אי משום הא אפ"ל דקאי לגבי כל השנה, ולאפוקי מדברי הטור דהתם. - ועיין בב"ח סימן קס"ח דס"ל דבעינן שיעור קביעות לענין יוצא ידי חובת מצה.

קביעות סעודה בפת הבכ"ס בכדי לצאת יד"ח מצה

מ"ב ס"ק טו. והוא טרוקנין המבואר לעיל בסימן קס"ח סעיף ט"ו, ועיי"ש דאין רשאי לברך עליו המוציא אא"כ קבע סעודתו עליו, ואיתא בגמרא דאדם יוצא בזה ידי חובת מצה בפסח דהוא חשוב לחם עוני.

עיין פמ"ג סימן קס"ח א"א ס"ק ט"ז דיוצא בזה בכזית (-עיי"ש מש"כ ע"ד הגהות מימוני) - ועיין לקמן סימן תע"א ס"ק כ' בשע"צ ס"ק י"ז [לענין מצה מפוררת שנלושה בין ושמן] ובמש"כ שם בגליון. - ועיין לקמן סימן תרל"ט שע"ת ס"ק ח' [שנסתפק לענין אוכל אכילת קבע מפת הבאה בכיסנין, אם יוצא יד"ח אכילת לילה הראשונה בסוכה] - וכאן משמע דיוצא יד"ח. - אך אולי ספיקו של השע"ת אם יוצא בכזית או דוקא בשיעור הקביעות אשר כן ס"ל להב"ח סימן קס"ח, אבל הפמ"ג ס"ל דיוצא בכזית. - ואולי ספיקו של השע"ת לענין אם הוא עם מי פירות.

מצה שהדביקוהו בתנור ואח"כ הסיקה ולא נשתהה מיל עד שנאפה

מ"ב ס"ק י. יש אוסרים. היינו לכתחילה, ודוקא אם לא נשתהה שיעור מיל עד התחלת האפיה דאיל"ה לכו"ע אסור.

עיין חזו"א [סימן קכ"א ס"ק ט"ז שמוכיח מכאן דבפחות משיעור מיל אינו מחמץ אפילו לאחר שמתעסק]. - ועיין לעיל סימן תנ"ט סעיף ב' בה"ל ד"ה ואמר ומש"כ שם בגליון.

אפיית המצות בתנור ע"ג נייר

מ"ב ס"ק י"א. אם שמו מצה על הנייר בתוך התנור לאפותה עם הנייר אין לאסור בדיעבד, שבודאי שלט חום האור דרך הנייר ונאפית במהרה קודם שמתחיל להתחמץ, אבל לכתחילה אין לעשות כן.

עיין חזו"א סימן ק"כ ס"ק י"ז בסופו [דכל שדבוקה בנייר יש בזה משום חומרת כפולה אע"ג שהנייר דק].

בדיקת המצות מחוטין נמשכין

סעיף ג'. בשו"ע. מצה שנאפית עד שאם פורסין אותה אין חוטין נמשכים ממנה יוצאין בה.

עיין בחזו"א סימן ק"כ ס"ק י"ז מש"כ לענין מצות שלנו שהיא דקה ושטחה גדול, דכבר נבדקת ע"י מה שמשליכין אותה מן המרדה.

בדיקת המצה אם נאפה כהוגן ע"י תחיבת אצבע

מ"ב ס"ק י"ג. כתב הח"י דאם יש לספק אי חוטין נמשכין ממנה, ותוחב אצבע תוך המצה ואינו נדבק בה עיסה, יש להתייר דהוה סימן שאין חוטין נמשכין ממנה.

עיין חזו"א שם ד"ה מש"כ במ"ב [שיש פעמים שאי"ז סימן, דבנילושה לישא יפה בבלילה עבה גם במצה חיה אפשר שתצא האצבע נקייה].

מצה שאין חוטין נמשכין ממנה כשפורסים אותה

מ"ב ס"ק י"ד. וסימן זה אינו כ"א בזמן שהמצה עדיין חם ולא בזמן שנצטננה.

עיין חזו"א שם ד"ה כ' במ"ב [דהכונה הוא לאחר זמן רב מהאפיה שאפשר שתתייבש הבצק], ועיי"ש בד"ה ומיהו לענין אם יש מקום אחד במצה שניכר שלא נאפה יפה.

סימן של קרימת פנים להוכיח על האפיה

מ"ב ס"ק ט"ו. ויש עוד סימן לפת שהגיעה לכלל לחם, והוא כשאנו רואין שנקרמו פניה, והוא חד שיעורא. **ובשע"צ ס"ק כ"ג.** אבל אם הוא ספק לנו אם החוטין נמשכין או לאו, בודאי הקרימת פנים מכל צד מורה לנו שאין החוטין נמשכין.

עיין בשע"ת בשם הנודע ביהודה שהזכיר זאת לענין מצות עבות.

מצות שבדיקתן שנאפו הוא ע"י קרימת פנים

מ"ב ס"ק ט"ו. וע"כ אם נצטננה המצה ופרסה וראה בה ריעותא מבפנים ואינו יכול שוב להכירה בסימן הנ"ל, יביט בפני המצה וכו'.

עיין חזו"א ס"ק י"ז דלאו דוקא צינן, אלא אם יש זמן מרובה שאפשר שנתייבש הבצק.

לבדוק מצה שהיא אפויה ע"י שאינה נפרכת

מ"ב ס"ק ט"ו. וע"כ אם נצטננה המצה ופרסה וראה בה ריעותא מבפנים, ואינו יכול שוב להכירה בסימן הנ"ל, יביט בפני המצה וכו'.

צ"ע אם אפשר לעמוד על סימן דאינה נפרכת כשנצטננה. - ומפשטות דבריו משמע דגם בזה אי אפשר לעמוד, ורק אפשר להכיר ע"י סימן דקרימת פנים. - שו"ר בחזו"א ס"ק י"ז ד"ה כ' במ"ב שכתב דאפשר דגם טלטול לא מעיד על קרימת פנים, דאפשר שבשביל יובש היא מתקשה וכו'.

לסמוך על סימן של קרימת פנים כשנתעורר לו ספק על חוטין נמשכים

בשע"צ ס"ק כ"ג. והנה בח"י משמע דאם יש לספק אם חוטין נמשכין אסור אפילו רואין שנתקרמו וכו', לענ"ד אינו ראה וכו' דאל"כ למה שנה המשנה לענין לחמי תודה במנחות דף ע"ח כלל הסימן דקרימת פנים, היה לה לשנות הסימן דאין חוטין נמשכין, אלא ודאי היכא שאנו רואים שנקרם פניה כדן (עיי"ן שבת דף כ') תו אין אנו צריכין לפרוס הלחם ולראות אם מבפנים החוטין נמשכין, דמסתמא אין החוטין נמשכין.

צ"ע דלכאורה בזה יתכן דגם החק יעקב מודה דאין צריך לפרוס, והוא איירי בגוונא שנתעורר לו ספק ולא יכול לעמוד אם חוטין נמשכין או לא. - אלא דמ"מ כיון דנזכר במשנה הסימן דקרימת פנים אפשר לומר דסגי בהכי גם כשיש ספק בחוטין נמשכין.

סימן של קרימת פנים במצות העבות

שע"ת ס"ק ו. ולא עוד אלא שבמצות העבות כאשר נצטננה ששוב א"א להבחין אם החוטין נמשכים ואנו רואין בה ריעותא מבפנים, צריך שיקרמו פניה משני צדדין צד העליון וצד התחתון.

משמע שבעבה אפילו אם היא גוש א' בעינן קרימת פנים מב' צדדים - ולכאורה זה כסברת הגר"א שכתב במשנ"ב סימן רנ"ד ס"ק כ"ט, אך כתב שם דהדגול מרובה ס"ל שם כן מטעם אחר, כיון דפשטידא אין חלק התחתון והעליון מגוש אחד, וע"כ צריך בכל א' קרימת פנים, אבל כאן משמע מדבריו דנדוע ביהודה דס"ל אפילו בגוש אחד כהגר"א, ואולי כתב שם טעמא דהתם לרווחא דמילתא - ועיין חזו"א סימן קכ"א ס"ק י"ז ד"ה ואמנם.

בענין אם להסתייע באכילת המצה ע"י לגימת מים

סעיף ד'. מ"ב ס"ק י"ח. וכ"ז דוקא כששורה את המצה בהן, אבל להטביל אותה בהן כתב רבינו מנוח בפשיטות דש"ר. **ובשע"צ ס"ק ל"ב.** והנה ממג"א ס"ק ז' משמע דאף להטביל אינו נכון.

בענין אם להסתייע באכילת המצה ע"י לגימת מים. - עיין סימן תס"א סעיף ד' במג"א ס"ק ז' [שכתב ואף במים כתב הרי"ף דלא שרינן אלא לזקן או לחולה] ובשע"צ אות ל"ב. - והמג"א כשדן בשאר משקים השוה שריה עם הטבלה, א"כ יתכן דגם מה שסיים דבמים שרינן רק לזקן או חולה, זהו ג"כ בין בשריה ובין בהטבלה - ואם הטבלה לא לעשות כן לכתחילה, וע"כ הטעם משום טעם מצה, א"כ אולי שייך זה גם בלוגם מים כשהמצה בפיו - וצ"ע. (ויל"ע בל"נ במעדני שמואל).

לצאת יד"ח מצה בפירורין של מצה

בה"ל ד"ה יוצא אדם וכו'. ויש עצה למי שקשה לו לאכול מצה יבשה שיאכל מצה מפוררת.

עיין שע"ת - ולכאורה צ"ל מותר לכתחילה גם לבריא, אלא שבתחילה צריך עליונה שלמה ללחם משנה, וגם יתכן שלא כדאי שאמצעית תהא מכמה חתיכות, אולם לאחר ברכה ובציעה לכאורה אין שום מניעה בזה (ורק שלא יפרר באופן האסור, עיין סימן שכ"א סעיף י"ב בה"ל ד"ה לפרר לחם - אכן זהו בשבת, אבל אם הוי רק יו"ט עיין בסימן תק"ד סעיף ג' ובמשנ"ב ס"ק כ').

כפולה במצה שנאפית תוך הפסח

סעיף ה'. ברמ"א. מצה שנתכפלה בתנור ודבוקה עד שאין שולט שם האש, אוסרין אותה תוך הפסח.

בשו"ע הגר"ז סעיף ט"ז כתב אפילו לא נתכפל אלא משהו ממנה מחמירין לאוסרה כולה.

קולות שמקילין במצה כפולה

ברמ"א. וקודם פסח אין לאסור רק מקום דבוקה.

עיין חזו"א סימן קכ"ב ס"ק י"ד ד"ה הא מש"כ מדוע לא מסירין כדי נטילה ממצות השבורות, ולא חיישינן שמא יהיה כפל בצדה - ועיין

כאן במשנ"ב ס"ק ל"ה משמע שמיקל בתערובת אפילו בנתערבה הכפולה עצמה.

נגיעת המצות אחת בשניה בשעת האפיה

ברמ"א. וכן יש לזיחר שלא יגעו זה בזה בתנור בעודן לחין, כי אין האור שולט במקום נגיעתן ובאין לידי חימוץ.

עיין חזו"א סימן ק"כ ס"ק י"ז [דאין זה אלא חשש שמא יבוא לידי דיבוק ממש, אבל בעצם הנגיעה בשעת האפיה ס"ל דאין בזה חסרון].

מה שאין החמץ שנאפה מצריך להכשיר את כל התנור

מ"ב ס"ק כ"ב. ומ"מ אותו מקום שעמד החמץ בתנור צריך היסק כדי להכשירו, אבל שארי מקומות בתנור א"צ הכשר דאין מוליד ומתפשט בליעתו בכלו בכחוש בלי רוטב.

עיין חידושי הגרעק"א יו"ד סוף סימן צ"ב [סעיף ו' ע"ד הש"ך ס"ק כ"ז שכתב להוכיח מכאן דגם בכלי עצמו אין איסור הבלוע יוצא ממקום למקום בלי רוטב].

נטילת מקום של המצה שנגע בחמץ בתנור

מ"ב ס"ק כ"ד. כדי נטילת מקום. היינו כעובי רוחב אצבע אגודל בינוני.

נראה דצ"ל כרוחב עובי אצבע (והיינו כרוחב המצה להוריד שיעור של עובי אצבע אשר הוא שיעור כדי נטילה כמבואר ביו"ד סימן צ"ו). - אך שו"ר בטור שם סימן ק"ה שכתב כעובי רוחב אצבע - ועיין כאן בשו"ע הגר"ז שכתב דמסיר "כרוחב גודל" (ועיי"ש שכתב בעומק כרוחב גודל).

מצה שנתכפלה בתנור אבל אינה דבוקה

מ"ב ס"ק כ"ה. ודבוקה. אבל באינה דבוקה ממש אין לאסור.

בשו"ע הגר"ז סעיף כ"ב כתב דהיינו מונחין זה ע"ג זה ממש בלי שום הפסק אויר ביניהם וכו', אבל וכו' דכיון שיש מעט הפסק ביניהם חום האש שולט וכו'. (ועיין קנה בושם חאו"ח סימן צ"ג).

בחילוק שבין מצה שנגעה בחמץ למצה שהיא חתיכה אחת עם כפולה

מ"ב ס"ק כ"ז. אוסרין אותה. כולה דכיון שהחמץ מחובר במצה בחתיכה אחת חוששין שמא טעם החמץ בכל המצה. **ובשע"צ ס"ק מ"ו.** לבוש.

עיין שו"ע הגר"ז סעיף ט"ז.

מצה שנגעה בתנור במצה כפולה

מ"ב ס"ק ל'. מותרים. אפילו אם נגעו בה במקום הכפל. **ובשע"צ ס"ק מ"ט.** ועיין בפמ"ג שכתב דאם נגעו שלא במקום הכפל אפילו קליפה לא צריך, דאין בלוע יוצא כלל מחתיכה לחתיכה בלי רוטב.

ועיין בלבושי שרד [שכתב דטעם זה כתב מהרש"ל לשיטתו שמחמיר בצלי ואפיה שאוסר הכל, אבל לדידן א"צ לטעם זה, כי אותה המצה הכפולה גופה אין בה בצד השני אפילו בליעה, דמקום הכפל אינה אוסרת רק כדי נטילה. יעו"ש].

מצה כפולה שנמצאת ער"פ אחר הצות

בה"ל ד"ה אין לאסור רק מקום הדבוק. עיין במ"ב דהיינו אפילו נמצא תוך הפסח, ועיין במ"א שיש מחמירין או לשרוף אע"פ שאינו חמץ ברור אלא חשש בעלמא.

עיין שו"ע הגר"ז סעיף כ"א שכתב כן גם בערב פסח משעה ששית ולמעלה.

שתי מצות שבעודם עיסה לא יכלו להפרידם ונאפו יחד זו ע"ג זו

בה"ל ד"ה זו על זו בתנור. אבל אם הם בנשיכה יחדיו ידובקו, זה יבוא ע"פ רוב כשהגיבול רך וידבק בלי פירוד כאלו נושכות כאחד, ומ"מ לא מלאני לבי להחליט היתר בזה.

עיין חזו"א סימן קכ"ב סוף ס"ק י' ד"ה כתב שהחמיר בזה - ועיין דברי מלכיאל ח"ד סימן כ"א בביאור אות כ"ו.

כפולה ונפוחה אי הוי ספק חמץ גמור או נוקשה

בשע"ת ס"ק י"ז. ועיי"ש בדבר שמואל שנוטה לומר שהחמץ בזמן אפיה אפילו יהיה ודאי אינו כי אם חמץ נוקשה, ולפי רה"פ שהוא דרבנן יש להקל בכפילת המצה או נפחתן כשנולד איזה ספק.

עיין פמ"ג במ"ז ובא"א [ס"ק י"ב שנסאר בצ"ע אם כפולה הוי נוקשה ובטל בששים בהפסד מרובה - ובמ"ז סוף ס"ק ו' שכתב צדדים שיש להקל בנפוחה בס', וסיים וגם י"ל דהוי כנוקשה].

חקר הלכה

הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל
מראשי ישיבת "כונב יעקב" טשעביץ

סימן ס"ז

בענין מצה מחיטים ואורז או שאר קטניות (לסי' תנ"ג)

ג' שיטות ראשונים בביאור חק הלכתא

א. תנן במתני' [חלה פרק ג' משנה ז'] דאם יש טעם דגן [בעיסה מחיטים ואורז] יוצא ידי חובתו, ואשכחן בדברי קמאי ג' שיטות:

א) שיטת הראב"ד [בהשגת פ"ו מחמץ ומצה ה"ה] דאיירי בכזית בכדא"פ, ואכל הכל [דהיינו כל הפרס], ולפי"ז יוצא ידי"ח בכזית שבפנים.

ב) שי' רמב"ן [הלכות חלה דף ל"א] דסגי באכל כזית [מן התערובת], ואע"ג [דבעלמא מאכל היתר] המקבל טעם [מדבר האסור] לא נהפך לאיסור, הכא [בחיטין ואורז] מטעם גרידה אתינן עלה, ולפי"ז נראה דרק אורז מא"י יתחייב בחלה [דע"י הגרידה יתהפך האורז להיות דגן, אך אם מקורו מחו"ל נעשה כדגן מחו"ל, וע"כ בעינן אורז מא"י, ולענין מצות מצה לא איכפ"ל בזה].

ג) שי' הרא"ש [הלכות חלה ס" ט"ו] דכל [מאכל היתר] המקבל טעם [מאיסור] נהפך [ההיתר] לאיסור, אלא שהביא ב' דיעות, אי סגי בטעם וכן שי' ר"ח, או דבעינן ג"כ שיהא כזבא"פ וכן שי' רבינו חיים כהן, ולהרא"ש אף באורז מחו"ל.

ביור שיטת רשב"ג דבעינן מן הדגן כשיעור, ואי שייכא גם לכזית מצה

ב. [הנהגה בירושלמי שם מבו' דמתני' דלא כרשב"ג, דלרשב"ג לעולם אינה חייבת בחלה עד שיהא בה דגן כשיעור, ויעו' בחזו"א דמאי ס"י י"ג סק"י שהביא ד' רמב"ן דבודאי גם האורז נהפך לדגן והוא עצמו מתחייב בחלה, אלא דמי"מ ס"ל לרשב"ג דכיון דאינו אלא מדין גרידה שנגרר אחרי החיטין, אינו מתחייב אלא א"כ החיטין עצמן מחוייבין, והיינו כשיש שיעור מהחיטין לחוד, ורק לאחר שהחיטין כבר מחוייבין גם האורז מחוייב, והאוכל כזית מן התערובת כשלא הורמה חלתה, אף שלא אכל כזית דגן, חשיב שאכל כזית טבל, שהכל כבר נתחייב, וכ' ע"ז החזו"א דלפי"ז לגבי כזית מצה יש לדון אם שייך שישלים האורז לשיעור כזית, וכ' שם בחזו"א ללמוד מד' הראב"ד הנ"ל דבעינן שיאכל כל הפרס עד שנמצא אוכל כזית מן החיטין, דאין יוצא ידי"ח בלי כזית של החיטים.

וצ"ע בד' החזו"א דמאי מייית מהראב"ד לד' הרשב"ג [אליבא דרמב"ן] דכשם שצריך שיעור דגן לחלה ה"ה דצריך כזית דגן

למצה, דודאי להראב"ד בעינן שיאכל הכל [דלדידי האורז לא נהפך לדגן], ולרשב"ג יל"ע [אם צריך לאכול כל הכזית דגן, שהרי לדידי האורז ג"כ נהפך לדגן, דלענין ללקות משום טבל ילקו על כזית מן התערובת, אף שאין בה כזית דגן, ולגבי כזית מצה י"ל דלא שייכא סברתו, וע"י להלן]].

ויל"ע לרשב"ג אם האורז מחוייב באיכא פחות מכשיעור דגן אבל כבר נתחייב, [וכגון שעשה עיסה כשיעור מן החיטין ונתחייבה, ולקח מקצת ממנה ועירבה בעיסת אורז], ודעת מהר"ט אלגזי [על הרמב"ן שם] דנתחייב, וכ"ד החזו"א בדמאי [שם] אכן בליקוטים [ס"א] א' הדר ב"י רבינו.

וזה תליא בשיקול הדעת מאי טעמא דרשב"ג, אי טעמו [משום דבעינן] נטפל לחיוב, וא"כ אין נפקותא אם איכא ג' רבעים או לא [דהעיקר שיהא כאן עיסת חיטה המחייבת, ותגרור אחרי"ה את האורז], או דטעמו [משום] דבעינן שיעורא דחלה כדי לחייב את האורז, אבל אין האורז חשיבא כולי האי [להשלים השיעור, דדיינו שעי"י גרידה נגרת אחרי עיסת חיטים שיש בה שיעור, אך לא בכדי שנאמר שתשלים לשיעור חלה], והלכך צריך שיעור חלה בדג"ז.

קושיא על ד' המ"ב בענין מצה מחיטים ושאר מיני קטניות

ג. ובמ"ב ס"י תנ"ג כ' [בס"ק י"ד] דבאורז וחיטין איכא דסברי דסגי בטעמא, ואיכא דסברי דבעינן כזבא"פ. וכ' דלשי' קמייחא בשאר מינין מהני כזבא"פ, וכונתו להרא"ש דההיתר מתהפך, דלהרמב"ן האיך מהני דאכיל כזית מהתערובת דהא בעינן גרידה, [ואפי"ה איכא כזבא"פ, דהא בשאר מינין לא שייך גרידה, ובלא גרידה לית לי' לרמב"ן סברת היתר נהפך לאיסור], אבל באמת גם להרא"ש קשה, דהא חזינן [בירושלמי] שהוצרכו לטעמא דגרידה [הטעם מבואר ברא"ש שם] דבלא זה מפסיד הדגן החימוץ [ונחשב לדגן שאין בא לידי חימוץ, דע"י דין טכ"ע לא נעשה לדגן הבא לידי חימוץ, וא"כ בשאר מינין דלא שייך גרידה הו"ל דגן שאינו בא לידי חימוץ, ואין יוצא ידי"ח עד שיאכל כזית מן הדגן].

וע"י בחזו"א דמאי [ס"י י"ג ס"ק י"ג] שהביא דהש"ך כ' [י"ד ס"י ש"ד ס"ק י"ז] דכל מיני דגן גוררין, והחזו"א נחלק ע"ז [שזה נגד ירושלמי מפורש] עיי"ש.

וכי תימא דהמ"ב כהש"ך, א"כ [יהא] דומיא דחיטין ואורז [דאפי"ה ליכא כזבא"פ], ואמאי הוה ב' מדריגות.

מצה מחיטין ואורז שהחטה טבל [ואין כזבא"פ] ולמ"ד טכ"ע לאו דאו"א יוצאין בה ידי"ח מצה

ד. וראיתי בישועות יעקב ס"י תנ"ג שדן בקו' תוס' [בסוכה דף ל' ע"א] למה לי [בטבל] לטעמא דלא אתי לידי [איסור] חימוץ, תיפוק ל' דהוה מצוה הבאה בעבירה, וכ' [הישועות] לתרץ קושייתם] דנפקותא בהך דנתן טעם, והיינו להסוברים דטכ"ע לאו מדאו", ומ"מ יועיל באורז [לקיים מצות מצה במצה מחיטה ואורז, ואם החטה מטבל אין כאן איסור טבל, ומ"מ גורם לקיים מצות מצה באורז מחמת שגורר את האורז] ואף בלא ממש"ך [וע"ז איצטרך קרא].

ונר' דגם לרשב"ג אפי" כד נימא דבעי כזית דגן, מ"מ סגי שיש כזית דגן בתערובת [ואפי" שאינה כזבא"פ] ואוכל כזית מן התערובת.

אך יל"ע בתירוצו דא"כ ליכא נמי לטעמא דלא אתי לידי איסור חימוץ, [דהא שפיר יבא לידי איסור חימוץ שהרי אין כאן איסור טבל], אלא אם נימא דדיינינן לגבי הטבל הבלוע אילו ה'י בנפרד [וכל שהוא מופקע מלצאת בו ידי"ח מצה ממילא א"י לגרור את האורז לקיום מצות מצה]⁴.

[ובעיקר הנידון בכ"ז ע"י להלן סימן ע' מש"כ באורך בדברי תוס' אלן].

יש לדון עפ"י באכילת בני" מצה מן החדש בכניסתם לא"י ע"י תערובת אורז וחיטים⁵

ה. ובישועות יעקב שם כ' עפ"י ליישב מה שתמיהו על הירושלמי [עיי"ש בישועות ש"כ בערלה וט"ס הוא וצ"ל בפ"ב דחלה] שהקשה איך אכלו בני" בכניסתם לא"י מצה מן החדש, ות"י משום עדל"ת, ולכא"ו תמיהו דהא לכא"ו אסור משום דחיישינן שמא יאכלו יותר מן השיעור הנצרך לקיום מצות מצה, שהרי בימי אבלו של משה נשתכחו השיעורים, וע"ז כבר ליכא התיירא דעדל"ת, ות"י הישועות"י שכונת הירושלמי שהיה להם לאכול פת מאורז שיש בה טעם דגן, דיוצא ידי"ח ואינו עובר איסור בהאורז שהאורז לא נהפך לאיסור, ולא איכפ"ל שיאכל עוד מן האורז יותר מהשיעור המחוייב למצות מצה, דטעם החיטה של חדש הרי בטל ברוב למ"ד טכ"ע לאו דאו", עכ"ד.⁶

והנהגה כל דברי הישועות"י רק למ"ד טכ"ע לאו כדאו", אבל למ"ד טכ"ע דאו"א ליכא ליישב כן, אכן לגבי הקושיא דהא א"א לצמצם שפיר יש ליישב כן [אף למ"ד טכ"ע דאו"], דהא אף לרשב"ג דבעי

למצות מצה, דהא חזי לאיצטרופי באחרת [מכלי לעשות עיסה חדשה, כאשר נצרך לגבי חלה], א"כ י"ל שכבר שייכא כאן חיוב, ושפיר האורז נגרר ומשלים לשיעור, ודמי למה שמשלים לה' רבעים להתחייב, ולמה שמשלים לכזית ללקות ולהתחייב משום אכילת טבל, אך לא ידך גיסא יל"ע דאולי לעולם בעינן שתהא עיסה שיש בה שיעור חיוב, וה"נ לענין כזית מצה, ורק כשאוכל כזית מתערובת שיש בה כשיעור כיון שכבר נתחייב משלים לחיוב על אכילת טבל, ולפי שכבר נעשה טבל, [ואולי ה"ה בעשה מצה שהיה בה כזית דגן, והדר אכל כזית ממנה, אך מאידך י"ל דבמצה לא שייך לומר שכבר נתחייב, דזה שייך רק בחלה לפי שכבר נהפך לטבל כשהיה חלק מהתערובת שהיה בה כשיעור דגן. ש"ר בכת"י רבינו בהמשך דפשיטא ל' דאם יהא מצה שיש בה כזית דגן בודאי יוצא ידי"ח אף בכזית ממנה אפי" לרשב"ג ואפי" לחזו"א, ומובא להלן סק"ד. ודו"ק.

3. א.ה. חידוש הוא לומר שטעמו גורר, אך י"ל דאיירי באיכא ממשו רק ליכא כזבא"פ, ומה"ת אין בו איסור מצד הטבל, וכ"ה בישועות"י שם.

4. א.ה. לכא"ו סברא זו שייכא לרשב"ג דבעינן שיגרר אחרי המחוייב, ולא לרובנן, דלדידהו הרי א"צ שיהא בתערובת כזית דגן, או דגן בשיעור חיוב חלה, וא"כ לדידהו אמאי נדון על הדגן בפני"ע, דלכא"ו אנו צריכים לדון על התערובת כמות שהיא, וא"כ לא יהא ת"י זה רק להצד דלרשב"ג במצה א"צ כזבא"פ ולאכול כל הכזית, דאי בעינן א"כ כבר איכא נמי איסור טבל לכ"ו, וק"ל. [ואף שבודאי עיקר כונת רבינו היא לסברא הנזכרת להלן סימן ע' ענף ב', וע"י עוד סימן ע"ב, מ"מ התם הנידון לקיים מצות מצה רק במצה שבתוך התערובת, ומשא"כ הכא לרבנן שהאורז עצמו נחשב לראוי לקיום מצות מצה, ומשא"כ לרשב"ג].

5. א.ה. קטע ראשון שבס"ק זה נערך בלשון העורך [ולאחר העיון בישועות"י], לפי שבכת"י הוא בקיצור.

6. א.ה. הנה בישועות"י שם מבו' דמתחילה תמה מאי קשיא לירושלמי איך אכלו, דאמאי לא נימא שאכלו מצה ומאורז שיש בו טעם דגן חדש, ולמ"ד טכ"ע לאו דאו", ומאידך יוצאין בה משום גרידה, וע"ז ת"י דמ"מ לא יוצאין ידי"ח ומכא גזיה"כ הנ"ל, דאחרי שהדגן אין ראוי לביא לידי איסור חמץ משום איסור חדש דאיכא עלי' מ"מ כבר לא שייכא למצוה, וא"י לגרור האורז, ואח"כ כתב הקו' הנ"ל על ת"י הירושלמי, וכפי הנר' כונתו לתרץ דהעדל"ת מתייחס לגבי הדגן מצד עצמו שייחשב ראוי לקיים בו המצוה, דהאיסור חדש ניתר לצורך המצוה, והיינו שאין אנו צריכים לומר עדל"ת להאוכל שעובר איסור באכילתו, דהא איהו בלא"ה לא קעבר משום דבטל ברוב, ולא נצרך אלא להוריד את האיסור מן הדגן מצד עצמו כדי שייחשב דגן ששייך בו לקיים מצות מצה, ולוה סגי להוריד את האיסור מן הטעם דגן שבכזית, ואף שבדגן שבמותר לא הורדנו את האיסור לא איכפ"ל דאין נצרך להשלים לקיום המצוה, ואיסורא ליכא דהא בטל ברובא. כן נר' לכא"ו בכונת הישועות"י, ועיי"ש היטב.

ודע שבת"י בקידושין דף ל"ח העתיקו בנוסח כזה, דאמאי לא אכלו והרי עדל"ת, ות"י ב' תירוצים, א. דליכא עדל"ת בעשה שקודם הידור. ב. ועוד דגוירת כזית ראשון אטו כזית שני, עיי"ש. והיינו שבאמת לא אכלו, וכ"ה בר"ש ריש פ"ב דחלה (אך בירושלמי אינו מוכרח, וע"י בהגהות הר"ש מדעסוי שבסוף הגמ' מסכת קידושין על התו' שם), ומ"מ גם ע"ז שייכא כל ד' הישועות"י דסוכ"ס מבו' דלולי עדל"ת לא היו אוכלים ובעינן לדין עדל"ת, אלא שלד' הישועות"י מה שלא אכלו לולי עדל"ת אינו משום האיסור אלא משום שלא היו יוצאין ידי"ח, דהיינו דמה שלא אכלו דגן הוא משום האיסור וע"ז לא יועיל עדל"ת, וכאשר תמה דא"א לצמצם וגם נשתכחו השיעורים, וא"א להתיר את התוספת היותר מזכית, ועיקר הצד לאכול הוא במצה מאורז שיש בה טעם דגן, ובזה א"צ לעדל"ת להתיר האיסור, אלא כדי שיוכלו לצאת ידי"ח, והנהגה למעשה מסקנת הירושלמי דלא נאמר ע"ז עדל"ת, ועיי"ש הטעם בירושלמי, וזהו ת"י א' שבת"י בקידושין, אך ת"י ב' שם דהוה משום גזירה שמא יאכל כזית ב' לא שייכא

1. הערת המערכת: הנה הגאון זצ"ל כתב מערכות אלו בקצרה ובאופן מתומצת מאד, ונוסף גם עוד שכתב היד היה קשה מאד לפיענוהו, ולפיכך הושקעה עבודה רבה ומלאכת מחשבת במלאכת העתקת כתב היד ובעריכת הדברים. וכיון שרצון הגאון זצ"ל היה שלא לשנות מדבריו מאומה, לפיכך כדי לעשות רצון צדיק לא שינינו, וכדי לבאר הדברים הוספנו תוך דבריו סוגרים באותיות קטנות למען ידעו המעיינים כי מאתנו היתה זאת, ועל כן אם המצא תמצא תמיהה או טעות בדברי הגאון זצ"ל עמנו תלון משוגתינו, ובודאי הגמור שהטעות בנו ובהעתקתינו. החידושים הנדפסים כאן נערכו מתוך עשרות מערכות בכת"י רבינו זצ"ל מתקופות שונות, ושילבנו את כל מש"כ באותו ענין למקום אחד, ושכוננו למערכה אחת בסדר נכון שיהא לתועלת הלומדים, ובפרט כאשר הרבה מן הדברים מצאנו שנשנו ונכפלו כמה וכמה פעמים בכת"י, ומחובתנו לציין שברוך כלל לא נמצאו סתירות בין הדברים, אלא אדרבה אחז צדיק דרכו ושיטתו וסברתו באותו ענין בכל המקומות, ואדרבה שדבריו משלימים זא"ז ומאירין זע"ז, כאשר פעמים קיצר בצד מסוים ובמקום אחר ביארו יותר, ובמק"א הקדים סידור השיטות וקיצר בכו"מ, ובמקום שני קיצר בסידור השיטות והרחיב בכו"מ, וכן אפי" בתוך כל המו"מ, עד שאם היינו מדפיסים הכל כמתכונתו היינו מקשים מאוד על המעיינים, ולתועלת הלומדים והמעיינים ריכזנו כל דברי רבינו באותו ענין והשטתנו הכפילויות, ואדרבה השתמשנו בכל מה שמק"א מאיר ומשלים את חבירו, וערכנו וסידרנו הדברים באופן שיהא לתועלת הלומדים ולע"נ רבינו זצ"ל, אך לשם כך הוכרחנו לשנות הרבה פעמים מלשונן אך ורק שנוגע לקישור הדברים מקטע למשנהו וכדו', ואדרבה דקדקנו הרבה אחרי לשונן וכונתו שנתבררה לנו ע"י שהדברים חזרו על עצמם במהדורות וצורות שונות בכת"י, ובמקום שמצאנו סתירות צויינו הדברים, ולפעמים הדפסנו השינויים בהערות שבשולי הגליון תוך ציון והדגשת דברים שזה העתק מכת"י רבינו במק"א, כמו"כ הקפדנו מאוד שכל תוספת הסבר וביאור שלא מצאנוהו להדיא בכת"י, אף שהי' ברור לנו שזו כונתו הודפס באותיות קטנות לאות שהם מהוספת העורך. ואחרי כל זאת בודאי שגיאות מי יכין, וע"כ פשוט שהמוצא טעות יתלה בעורכים ולא ברבינו זצ"ל.

כמו"כ הדפסנו בהרבה מקומות גם מה שמצאנו בכת"י סידור וסיכום שיטות הראשונים וגדולי האחרונים בסוגיא, אף שלכא"ו אין בזה כל חידוש, אך מ"מ מלבד מה שיש מעלה בדברי רבינו זצ"ל שסדרם באופן מתומצת ובהירות נפלאה, ויש ללמוד מזה ההבנה הנכונה בדבריהם, אך מלבד זאת הדפסנוהו כהקדמה בכדי שכל המשך ההערות והמו"מ יובן היטב, דבהמשך כבר קיצר בהעתקת השיטות, וד"ל.

כמו"כ כל הכותרות וחילוקי הסעיפים והענפים וכותרות המערכות והרבה מצינוי המראי מקומות, וכן כל מה שנתווסף בסוגריים בכתב קטן בתוך הדברים המה מאת העורך שליט"א, וכ"ש ההערות שבאו בשולי הגליון, שהוצרכנו כ"ז בכדי להקל על המעיינים הי"ו.

יישר כח מרובה למשפחת הגאון זצ"ל, הרבנית הדגולה שתבלחט"א ובנו חביבו הרה"ג רבי שלמה יוסף שליט"א שנהגו בנו בעין טובה, והעמידו לרשותנו את כתביו של הגאון זצ"ל לזכות בהם את הרבים, ישוטטו רבים ותרבה הדעת. כמו"כ יישר כח מרובה להרה"ג רבי מרדכי ועקנין שליט"א, ולידידינו היקר יד ימינו של הגאון זצ"ל הרה"ר מרדכי קרימילובסקי שליט"א, על סיועם וטרחתם בהשגת הכתבים.

אחרון חביב יישר כח מרובה להעורך היקר ברוך הכשרונות הרה"ג רבי בן ציון רפאל גרינהויז שליט"א על שעשה ימים ולילות בטירחא מרובה להעמיד דברי הגאון זצ"ל על מתכונתם.

2. א.ה. ע"י לעיל מש"כ רבינו זצ"ל בשם החזו"א בענין אי בכזית מצה בעינן כזית דגן לרשב"ג, ויל"ע אי תלוי בהך פלו', דלכא"ו אם משלמת לשיעור, ורק בעינן שיהא תחילת חיוב, אי"כ י"ל דכיון דכל משהו מעיסת חיטין שייכא

שיאכל כזית מצה, [והיינו החזו"א הנ"ל דס"ל דלרשב"ג בעינן כזית דגן במצה], מ"מ הא סגי שיאכל כזית מהאורז [שבתערוכת היה כזית דגן], ובוזה לית לן בה דנבלע טעם נוסף מחדש, [והיינו מה שיש טעם באורז מהחטה שיותר מכזית, אם לא צמצם ועירב באורז דגן בשיעור יותר מכזית], דזה שפיר לכא' בטל ברוב [אף למ"ד טכ"ע דאורייתא].⁷

אך צ"ע בזה, דכיון דאין גורמים מסויימים י"ל דלא שייך ביטול ברוב, ודמי לשותפין שאסר א' את חלקו, דלא שייך בזה ביטול ברוב, אבל א"ש מטעמא אחרינא דלגבי הטעם הנוסף נימא עדל"ת, וכמו בבשר קדשים ופיגול שנתערבו, אך באמת זה אינו, דמ"מ הא אינו יודע שיעור האכילה מהאורז, וכד מוסיף [לאכול מן האורז יותר מכזית, והרי באורז הנוסף יש בו טעם דגן של חדש] קא עבר איסורא מפאת טעם כעיקר [למ"ד טכ"ע דאו, וע"כ להק מ"ד ליכא לתי' הישועי].

סימן ס"ח

בסוגיא דכיצד מפרישין חלה בטומאה ביו"ט (לסי' תנ"ז)

צ"ע דיבטלנו ואם ישאל יהא הפקר

א. בגמ' פסחים דף מ"ה אמרינן כיצד מפרישין חלה בטומאה ביו"ט, ומב' בגמ' דאף דהחלה אינה שלו מ"מ קעבר עלי' משום דאי בעי מתבטיל עלי' והוה דידי, וקשה דיבטלנו, ונמצא דאי מתבטיל לאו דידי הוא דהוה הפקר למפרע, ובשאתג ארי' (סי' ע"ז וסי' פ"ג) כתב דאינו יכול לבטלו דלא מהני ביטול למידי דלאו דידי, ולא הוה דידי אלא מפאת דין דבר הגורם לממון, אך הקושי הוא דאם ישאל הא אשתכח דלאו דידי ולית ב' זכות [והיינו דאין אנו צריכין שיחול הביטול כשהוא חלה אלא שאם ישאל יהא מבטל, ועי"ז אהני לן שאם ישאל לא יחשב דידי, וממילא גם השתא ליכא למימר הואיל דהא אין לו בזה שום זכות דהא אי מתבטיל לאו דידי, וא"כ הדרא קושיא לדוכתה דיבטלנו].

ואם נימא כמ"ש הגרעק"א [נדפס בתשו' שהוציא הגר"נ גשטטר (סי' כ"ג כ"ד)]⁸ דלא מהני הפקר על דבר שאינו מבורר ניהא [דהא השתא נמי אינו מבורר אי הוה דידי או דכהנים דתלוי ועומד דאם לא ישאל לאו דידי ולא חילא ביטולו], אבל צ"ע בעיקר יסוד הגרעק"א.⁹ [ועי' עוד משי"כ בזה בתשו' אחיעזר ח"ב סי' י"ט ודבריו צ"ע].¹⁰

ובהגהות אמרי ברוך על טורי אבן חגיגה (דף ז') פשיטא לי' דשייך שיעשה עכשיו חלות שתחול לאחר השאלה [ולדבריו מוכח דלא ס"ל כהגרעק"א והדרא קו' לדוכתה].

בהפריש ע"י שליח אי שייכא הואיל

ב. ובאחיעזר יו"ד [סימן ל"ז אות ב' (ה')] אייתי רא"י דלא שייך לומר שאם הפריש ע"י שליח אף אחד מהם לא יוכל להשאל, דאלי"כ מצי להפריש ע"י שליח, [ועי"ז אף א' לא יוכל להשאל, וממילא לא נימא ב' הואיל, וממילא לא יעבור עליו, ושי"מ דגם אי מפריש ע"י שליח יכול להשאל].

אמאי לא יפריש ע"י רבים

ג. ויל"ע אם שייך בתרו"מ דמפריש על דעת רבים, [שעי"ז לא יוכל להשאל, ונימא לי' תקנתא כזאת בכדי שלא יעבור בב"י].

אך מ"מ י"ל דלא רצו לתקן כן כיון דיוכל לבא לידי תקלה [וכע"ז כ' בחזו"א (סי' קכ"ד לרף ק"ד ע"ב) אמאי באית לי' כרפס רק ממין מרור לא תקנו שיכיון שלא לצאת, דמהני אף למ"ד מצות א"צ כונה].

ד. עוד יל"ע למש"כ בתשו' הר"ן (סימן י"ז) שהק' בהא (דמכות דף ט"ז) דלא משכח"ל בטלו בלאו תהי' לאשה, דנימא דמשכח"ל בנדר שיחול לאחר השאלה, [שאפי' אם ישאל תהא אסורה מכח נדר בן], ותי' דחשיבא כולה חד נדר, [וכשישאל על נדר ראשון] הוי נדר שהותר מקצתו הותר כולה.

ויל"ע דלפי"ז הכא בחלה נמי נימא כן דיעבד לה חלה לאחר שישאל, [ועי"ז ליכא הואיל דאי בעי מתבטיל שהרי אפילו אם ישאל נמי תהא חלה, דהא מיד יחול עלי' שם חלה], ויל"ע אי לגבי תרו"מ נמי נאמר הכלל דהותר מקצתו הותר כולה.¹¹

ותי' הבחור ברוך לייב רבינוב"ץ שליט"א דאם ישאל לאחר שתהא חמץ, שוב לא חילא עלי' שם חלה, דהא לא הוי שלו [וכמוש"כ כע"ז במג"א סי' תקי"ו בתשובתו ע"ד הק"נ].¹²

ומיהו אכתי משכח"ל דיאמר שלכשישאל יהא חלה משעה ראשונה, [דאז עדיין לא הי' חמץ והיה ביכלתו לעשותו חלה], אלא דזה תליא אם בכה"ג דחל למפרע י"ל דיוכל להשאל [דגם ע"ז גופא ישאל, ולא דמי לעושה חלות שיחול לאחר שישאל שלא שייך להשאל קודם שחל].

ועי' בתשו' מהרלב"ח¹³ שדן בהא דאמרינן בנשבע [וחזר] ונשבע ונשאל על הראשונה דחילא שני', אם יוכל להשאל על השני' קודם שנשאל על הראשונה, [ובזה תליא קו' הנ"ל].

ענף ב'

תקנתא למי שלא הפריש חלה מן החמץ בשבת ערב פסח (לסי' תמ"ד-תנ"ז)

פלוגתת האחרונים אי רשאי להפריש וליתן לכהן קטן בחור"ל

א. בבאר היטב ובשע"ת סי' תמ"ד [והעתיקו הביה"ל שם] הביאו פלוגתא בין האחרונים מה יעשה מי ששכח ולא הפריש חלה מן החמץ בערב פסח שחל בשבת, ואף שבחור"ל אוכל ואח"כ מפריש, ובנתחייב בערב שבת או ערב יו"ט אוכל ומשייר ואח"כ במוצאי שבת או יו"ט מפריש, אך הכא א"י לעשות כן כיון שצריך לבער את החמץ. ופליגי אי רשאי בכה"ג להפריש בשבת וליתן לכהן קטן או לא. [ובחלת א"י לכ"ע ליכא תקנתא].

אי שייך שיצרף פחות מכשיעור להתחייב בשבת ולהפריש עי"ז

ב. והנה מב' בסי' תנ"ז דאם הגיע לחיוב ביו"ט כגון ע"י שנצטרף בסל ביו"ט, יכול להפריש ביו"ט [ואפילו בחלת א"י], וא"כ יכול לצרף להאי חמץ פחות מכשיעור, ויתחייב בשבת ויפריש. אך שתי תשובות בדבר, חדא דהך התירא לא אשכחן רק ביו"ט ולא בשבת¹⁴, וצ"ע. ועוד דהתם ביו"ט אמרינן דיאפה פחות מכשיעור ויצרף ועי"ז יוכל להפריש, אבל בשבת הא אי לית לי' פחות מכשיעור לא שייך לומר שיאפה דהא שבת היא, ולאפות שלא כדרך ע"י נכרי [דליהוי שבות דשבות לצורך מצוה] נמי לא שייך, דהא הך נמי הוי מוקצה.¹⁵

אם יכול לשייר ממאכלו ולמכור לנכרי ולהפריש אחר פסח

ג. אך אכתי יל"ע דמשכחת לה דימכור [את מה שמשיר ממאכלו, בחלת חור"ל לנכרי, ואחרי פסח יקבל ממנו בחזרה, ואז יפריש חלה על מה שאכל בשבת, מדין אוכל ואח"כ מפריש].

[ולא מסתברא] לומר דכיון שהי' בינתיים זמן שלא הי' יכול להפריש [כיון שהי' בעלות העכ"ם, והי' אסור לו לזכות בזה] לא מהני הפרשה לאחר שאכל [דהוא חידושה רבתא].

אם הפריש חלה אם יכול למכור לנכרי

ד. והנה בדעת תורה סי' תמ"ד סעיף א' איתא בשם ספר יהושע סי' רל"ב [הנדפס בפסקים וכתבים (שבספר הנ"ל) או"ח סי' ו'] שיתן החלה במתנה לעכו"ם בלא תנאי ויקנה לאחר הפסח, והיינו שיפריש חלה וימכור את החלה שהפריש לנכרי, אך זה צ"ע דאיך יכול למכור לנכרי הא לא הוי דידי למ"ד טובת הנאה אינה ממון, ומ"מ עובר משום אי בעי מיתשיל, וזה לא מהני ליתן לו כח למכור [דזה רק סברא לחייב עליו משום ב"י, וא"י למכור מחמת הך סברא דאי בעי מיתשיל].

אך יש לומר דאין כאן בל יראה, דאם ישאל הא לא הוי דידי, דחילא מכירה, [והיינו שמוכרו באופן שאי מתשיל ודאי הרי הוא מכור לגמרי, וכיון שכן נמצא דאי מתשיל לאו דידי הוא אלא דעכ"ם, וממילא אינו עובר, דעד כמה שזה של שבט הכהונה אינו עובר, ואי מתשיל נמי לא קעבר, ושפיר אהני לי' הך מכירה שלא יעבור בב"י].

סימן ס"ט

בענין מצה שנגעה במצה שיש בה כפל (לסי' תס"א)

ענף א'

בענין בלוע אינו יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב

א. איתא בשו"ע סי' תס"א סעיף ה' ברמ"א דמצה כפולה אסירא, ואם [אפון] קודם פסח סגי בכדי נטילה [סביב מקום הכפל], וכמו שכתבו במג"א ובט"ז שם, ואם אפון בפסח עצמו כל המצה אסירא, ואם אפון לאחר חצות יהא דינה כקודם פסח [כדקיי"ל בסי' תמ"ז סעיף ב'].

ואם מצה אחרת נגעה במקום הכפל, כ' המ"ב [דאפילו] בפסח אין אוסר כולה, אלא רק כדי נטילה, [ובחזו"א סי' ק"כ ס"ק ט"ז איתא כדי קליפה, אך י"ל דהוא ט"ס, וצ"ל כדי נטילה, דכ"ה במג"א שם לגבי קודם הפסח, וה"ה בתוך הפסח לגבי י"ב מצות דודאי לא קיל מקודם פסח], ובחזו"א סי' ק"כ ס"ק ט"ז פליג דאין לחלק בין אותה מצה למצה אחרת, ותמיד בתוך הפסח נאסרת כולה.

נגיעה במקום הכפל מבחוץ

ב. ובס"ק י"ז כתב בחזו"א דאין להקפיד שלא תגע מצה כפולה בחבירתה, בעודן חמות, כיון דהחמץ רק מבפנים, ואין בלוע יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב, [והיינו לפי מה שחידש המ"א דגם לפני פסח משערין כל המצה שיהא בה ס' כנגד הכפל, אבל רק כנגד הצד הפנימי של הכפל, שרק זהו שיש בו חשש חימוץ, ולא בצד החיצוני שנאפה מיד ולא החמיץ, והא דקיי"ל דאסור בנגעה במקום הכפל כ' החזו"א בס"ק ט"ז דאירי] דוקא בנשך.

והנה שם בס"ק ט"ז אייתי דהמג"א אסר את המרדה עצמה [שהוציאו בה כפולה] לכתחילה, וא"כ ה"ה דיש להחמיר במצה שנגעה בכפולה כמו במרדה, אך באמת החזו"א שם תמה גם על מרדה דיש להתיר לכתחילה [כיון שהמרדה נגעה רק בצד החיצון שאינו חמץ ואינה רק בלועה מחמץ, ואין בלוע יוצא מחתיכה לחתיכה בלי רוטב], ועפי"ז כ' דאין להקפיד שלא תגע בכפולה.

ועי' בס"ק י"ד דמש"כ המג"א דנגעה בכפולה לא יתכן אלא בפתחו הכפל [ועי"ז נגעה במקום הכפל בפנים].

ונמצא מכל האמור דדעת החזו"א דמקום הכפל שאוסר קודם הפסח בכדי נטילה, משכחת לה או בנשיכה, או בנפתח הכפל, ואם יהא בתוך הפסח בחד מהני תרי גונו¹⁶ ייאסר כל המצה כולה, וטעמא דמילתא דבלא הני תרי גוני מותר, משום דאין בלוע יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב, ולפי דברי מג"א דבכפולה החמץ הוא [רק] בפנים.

תוך מקום הכדי נטילה אי חשיבא בלוע או בעין

ג. והנה הקשה הרב יצחק שרייבר שליט"א על דברי החזו"א דהאי כללא דאין בלוע יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב איתא על דבר בלוע, אבל דבר שאינו בלוע, אף שצריך לילך [דהיינו שטעמו צריך להתפשט דרך ההיתר] לא חשיבין לי' כבלוע, אלא אמרינן דהוה חד הולכה [דהיינו שעד שיעור המקום שהטעם יכול לילך הכל מקושר אל האיסור עצמו, והוא הנותן ומוליך הטעם עד מקום שהטעם יכול לילך], והוכיח זאת דהרי כל מה שאוסר כדי נטילה, לא רק סוף הנטילה כלפי חוץ [של ההיתר שנגע באיסור נאסר], אלא גם חלק הנטילה שכלפי פנים [שבתוך חתיכת ההיתר שנגעה נמי נאסרה], ותיקשי [איך

בהכזית שנאכל עמו, אך באמת לכא' על תוספת ממשית שניתן להפרידו ליכא התירא, לא שייך התירא דעדל"ת, ורק על הטעם הנבלע ומורגש בהכזית עצמו והוא חלק ממנו ומטעמו שייכא עדל"ת, ודוק היטב בכ"ז דכמדוד' שלכ"ז נתכוין רבינו, אלא שקיצר מאוד, ומ"מ יראתי מלשנות את לשונו, וע"כ העתקתי לשונו, וכתבתי כאן מה שנר' לכא' כונתו.

8. א.ה. והוא נדפס בתשו' הגרעק"א הוצאת מכון המאור כרך ד' סימן נ"ג.

9. יעו"י בדברי רבינו סימן ל"ו ענף ב', נדפס בגליון פ"ג.

10. יעו"י בד' רבינו שם משי"כ בזה.

11. א.ה. רבינו וצ"ל כ' כאן לעיין באמרי בינה הלכות תרו"מ ולא מצאתי שדן בזה, אך העירוני לשו"ת נפש חיה סימן צ"א שדן בזה בשם חותנו ומפלפל בזה עי"ש. וש"ד שרבינו וצ"ל בסוף דבריו שבסוגיא זו ציין לשו"ת נפש חיה, וכנר' שכונתו לדבריו אלו ושייך להאמור כאן בסק"ד.

12. א.ה. לא מצאתי, וצ"ע לאיזה מג"א כונת רבינו.

13. א.ה. לא מצאתי ד"ו, וצ"ע.

14. א.ה. לכא' זה היתר ביו"ט מצד מלאכת או"י שא"י בעריו"ט כיון שנתחייב ביו"ט, ובשבת לא שייך היתר זה. 15. צ"ע כונת רבינו דהרי העכו"ם יכול להכניס המצה הזאת לסל ולצרפו בשבת, ואיהו יפריש מן החמץ שאינו מוקצה, ואח"כ יבערנו, [אך לגופן של דברים לכא' חמץ ומצה שמקפידים על תערובתן אין הסל מצרפן, אך הכא הנידון במצה שלא צריך לפסח, ולא איכפ"ל על צירופו ותערובתו עם החמץ].

16. א.ה. משי"כ רבינו וצ"ל דגם לגבי תוך הפסח בעינן להנך תרי גוני, הנה זהו נכון לפי ד' המ"ב הנ"ל סק"א דגם בתוך הפסח אמרינן בב' מצות אין בלוע יוצא בלי רוטב, אך למש"כ החזו"א עצמו אמרינן בתוך הפסח דבלוע

דלא שייך גזירה אחרי שבעצם אין כאן איסור, ונידון רק לגרום חלות היתר וכשרות לקיים המצה בהדגן שבכזית אורז, ובהכרח שהתוס' לא פ"י כהישועי", ודוק.

7. א.ה. לכא' כונת רבינו דכשא"א לצמצם יש ב' דברים, א. שמערב יותר מכזית דגן בתערובת, ב. שאוכל יותר מכזית מן התערובת, ובתחילה דן מצד נידון א', ועי"ז כתב רבינו דהטעם שביותר מכזית דגן שיעירב בתערובת גם הוא מורגש בהכזית שמקיים בו המצה, ונמצא שבהכזית הוא מורגש הטעם מכל הדגן המעורב באכילתו, ועי"ז קאמר דאחרי שלהטעם שבכזית אמרינן עדל"ת, א"כ הטעם הנוסף בטל ברוב הטעם [והיינו למ"ד טכ"ע דאו' שאינו בטל באורז, אך מ"מ בטל בטעם הדגן הנצרך לקיום המצה], והא דלא תי' כן על עיקר הקו' דא"א לצמצם, דנימא נמי התם דהנוסף בטל ברוב, דהתם יש כאן אכילה נוספת, ומשא"כ הכא שהוא בלוע ומעורב ונרגש בהאכילה של הכזית, ועי"ז דחה רבינו דע"ז לא נאמר דין ביטול ברוב דאין כאן ב' דברים המעורבים זה בזה אלא זה טעם ככולו, שחלק מאיכות הטעם מיותר שהוא בא מכח הדגן היותר מכזית שהוא מיותר, ודמי לבי שותפין שחלקו של כל א' הוא ככולו, ואין כאן ב' דברים נפרדים המעורבים אלא שכולו אסור במקצתו, וה"ו מקצת הטעם של כל הכזית, ועי"ז חזר רבינו לתרץ דמ"מ כל מה שמעורב ונרגש בתוך אכילת הכזית חייל גם עליו דין עדל"ת, והביא ע"ז הדוגמא מטעם הפיגול שבקדשים, שטעם הפיגול לא מוסיף ולא נצרך להמ"ע דאכילת קדשים, ופשיטא שלא מתקיים בו המצה, ואעפ"כ איסורו נדחה לפי שהוא סוכ"ס נכלל באכילת הקדשים, וה"ו הטעם הנוסף בו אף שהוא בא ממה שמעורב בהיתר מן השיעור, מ"מ סוכ"ס כל שנגרש בהאכילת הכזית, ניתר ע"י עדל"ת, אלא שחזר רבינו ודחה זאת דמ"מ הנרגש ומעורב באכילת האורז הנוסף בו או מתקיים שום מצוה, והיינו כשממשיך לאכול אחר שכבר אכל כזית, כיון שא"א לצמצם זה כאכילה נוספת שאין בה שום מצוה, ואין בה עדל"ת, [אלא שיל"ע בדברי רבינו וצ"ל שהתינוח בבלוע בזאח"ז, אך בבלוע בבי"א הרי גם הנוסף מעורב

לומר [וכן אמר הרב הנ"ל] דדינא דמפטם דאמרינן שעי"ז גם הכחוש אוסר חתיכת שני, כאשר האיסור אינו בלוע אלא בעין, [דהיינו שכשהאיסור כחוש וההיתר שמן דאמרינן דאילו היתר שמן ומפטם לאיסור ובלוע ממנו ומתפשט בכל ההיתר], אף שאם הי' כחוש [ולא נתפטם] אוסר רק כדי נטילה, השתא דנתפטם דינו כשמן [ואוסר את כולו], אך מ"מ רק הכדי נטילה של האיסור אוסר את ההיתר, וכן משמע בהגר"ז סי' תמ"ז ס"ו, וכן משמע בחוות דעת (סי' ק"ה). [ונפק"מ דנצטרך ס' רק כנגד הכ"נ, אך ההיתר כולו נכלל בחשבון הס' שכולו בולע מהכ"נ של האיסור הכחוש שנתפטם].

ולפ"ז י"ל דא"ש דברי המג"א, דהמג"א איירי בכה"ג [שאינו שמן בעצם אלא שנתפטם, ובכה"ג גם אילו היה כולו חמץ לא היה בולע רק מהכ"נ, וע"כ השתא נמי אין בולע רק מהכ"נ ולא מהכפל שבצדו השני שלא נגע בו]²³.

והגרעק"א נקט בפשטות דכיון דע"י הפיטום חשבינן לה כשמן, א"כ כל החתיכה אוסרת.

ענף ב'

בענין שמן הבלוע אם יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב

כחוש שנתפטם אם אוסר בכלו ואם יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב

א. בחזו"א או"ח מועד סי' ק"ב ס"ק י"ד כתב לגבי מצה כפולה שנגעה בצד השני במצה, והכפולה משוחה בשמן, דהמצה השני נאסרת, כדנקטינן [ביו"ד סי' ק"ה סעיף ז'] כהרשב"א דשמן [הבלוע] יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב, וא"כ ה"נ הכא, ואע"ג דבנתפטם [דהיינו שאין האיסור עצמו שמן, אלא שנתפטם ע"י ההיתר השמן] גם להרשב"א אינו יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב, אך היכא דהוה בבת אחת מודינן דהפיטום הוה כשמן, ואליבא דהרשב"א יוצא מחתיכה לחתיכה.

וזה דלא כהמג"א סי' תמ"ז ס"ב שהקיל בכפולה משוחה בשמן שנגעה שלא במקום הכפל במצה אחרת, דהמג"א ס"ל דבפיטום לעולם [אינו כשמן ממש, ואפי' בכ"א] אינו יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב.

אך מ"מ כ' לדדינא יש להקל משום שיטת מהר"ם [המובא שם ביו"ד ד"ס"ל דגם [איסור שהוא עצמו] שמן בלוע אינו יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב, ואף בבת אחת, ואע"ג דמחמירין כהרשב"א דשמן יוצא מחתיכה לחתיכה, הכא שהאיסור עצמו כחוש אלא שנתפטם, ודינא דפיטום אינו מוסכם [ורק הטור כתבו בסי' ק"ה ס"ה, והט"ז שם (סק"י) פליג ע"ז וס"ל דאיסור כחוש הנוגע בהיתר אינו אוסר בכלו, וגם י"ל דבכפולה קיל טפי שאינו מעיקר הדין], [ע"כ יש מקו' להקל].

חידוש החזו"א דכחוש בלוע שנתפטם יוצא מחתיכה לחתיכה בזמן ההתפטמות

[וד' הש"ך והמג"א בזה]

ב. ובחזו"א יו"ד סי' כ"ב סק"ח כתב על דברי הש"ך בנקודות הכסף יו"ד סעיף ה' [על ד' ה"ט"ז סק"י] דפיטום [שההיתר השמן מפטם את האיסור] לא מהני לאיסור הבלוע, ואף להרשב"א דבלוע שמן יוצא מחתיכה לחתיכה, לא איתמר אלא בזאח"ז, אבל בב"א שפיר יוצא גם מחתיכה לחתיכה, דאין הבדל בהילוך אחד בין מחתיכה לחתיכה לבין אותה חתיכה לענין מפותם, ואע"פ דלמהר"ם שמן בלוע אינו יוצא מחתיכה לחתיכה, ובאותה חתיכה מודה דכולה נאסרת [דע"י שנגעה היתר אפי' כחוש באיסור שמן נאסר כל חתיכת ההיתר, דהאיסור השמן שנבלע מתפשט בכלו, ומ"מ אינו יוצא לחתיכה אחרת, וש"מ דאפילו באותו הילוך מחלקים בין אותה חתיכה לחתיכה אחרת, מ"מ להרשב"א לא מחלקים בזה].

וטעמא [דתליא בין מהר"ם לרשב"א], דמהר"ם ס"ל דגם שמן אינו יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב, ובאותה חתיכה שפיר מתפשט, כמבואר בגמ' [חולין דף צ"ו ע"ב], וע"כ לדידי אפי' בב"א נמי [אינו יוצא מחתיכה לחתיכה], אבל הרשב"א דס"ל דשמן יוצא מחתיכה לחתיכה, ואפי' בזא"ז, ע"כ לענין פיטום אף דמקילין אפי' להרשב"א [כמו שהוכיח הש"ך מד' הטור], מ"מ אינו אלא בזאח"ז ולא בב"א.

אבל לפי דברינו דאיסור באיסור שאני [א"כ כל שזה הילוך א' של איסור המהלך דרך האיסור אינו נחשב כבלוע] אטו ייאסר גם מהרצועה הרחוקה [ויצטרכו שיהא ס' גם כנגדו].

אך י"ל דהיכא דהם ממש ב' חתיכות לא מפלגינן בין איסור ואיסור לאיסור והיתר, וכל החילוק רק בחתיכה אחת דבזה מ"מ אם החיצון היתר לא יאסור האיסור הפנימי [ע"י נגיעה בהיתר]²⁴.

מחלוקת הגרעק"א במי שאסר על עצמו לב של תרנגולת ונתבשלה ונגעה התרנגולת באחרת

ז. והנה עיקר ד' הגרעק"א הובא בח"י לחולין דף צ"ו ע"ב [ונדפס גם בשו"ע החדשים של מכון ירושלים בסי' תמ"ז], ושם מבוי' דנחלקו המג"א והחק יעקב, דלכו"ע אם כל החתיכה השמינה חמץ הרי כולו אוסר, ובעינין ס' נגד כולו, אך במצה שמינה שיש בה כפל שרק מדין פיטום מתפשט הטעם ככולה, ד' המג"א דאם נגע בצד ההיתר אין טעם האיסור הבלוע יוצא ממנו בלי רוטב, וד' החק יעקב דהכפל אוסר, והגרעק"א הכריע כהחק יעקב דיש להחמיר, דכשם שאם הי' כולו איסור הוה אסרינן כנגד כולו, ה"נ השתא מאי איכפת לן דהחלק החיצון היתר.

ואייתי הגאון בן המחבר הנידון בהיכא דאסר על עצמו בנדר את הלב, ובישל כל התרנגולת ונגעה התרנגולת בחבירתה [שלא נתבשלה עמה אלא שנגעו זה בזה בעודן רותחות], שכתב ע"ז הגרעק"א, דאף דלענין בלוע נקטינן [ביו"ד סי' ק"ה סעיף ה' ברמ"א ושי"ך שם ס"ק י"ז] דאנו בקיאין בין כחוש לשמן [ואמרינן שאם האיסור כחוש אינו יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב], אבל הכא יש להחמיר אפילו בתרנגולת כחושה, דע"כ לא מקילים בכחוש אלא משום סברת מהר"ם דמיקל אפילו בשמן דאינו יוצא מחתיכה לחתיכה, וע"כ מקילים עכ"פ לומר שאנו בקיאין בכחוש, ורק בודאי שמן חיישינן להרשב"א ששמן הבלוע יוצא מחתיכה לחתיכה, אבל הכא גם מהר"ם מודה שא"ז איסור הבלוע בתרנגולת, אלא כאיסור שבעין כיון שהכל חתיכה אחת, [ולגבי חתיכה שנגעה בחתיכת איסור נקטינן דאין אנו בקיאין בין כחוש לשמן, ואוסרים בכל גווני כאילו היתה שמינה, וה"נ אילו היתה התרנגולת שמינה היה מודה מהר"ם דהלב אוסר אף שלא נגע רק בצד החיצון של התרנגולת, וכמו אילו היתה כל התרנגולת איסור שהיתה כולה אוסרת, וה"נ לדידן בכל תרנגולת כיון שאין אנו בקיאין בין כחוש לשמן, וזה אינו בכלל בלוע].

ועיני"ש דאייתי תשובת הבית מאיר [דמחלק בין חתיכה אחת לב' חתיכות דבוקות] דבחתיכה אחת [כל שנתפשט בו הטעם] לא מיקרי בלוע, אלא דלב לא מיקרי חתיכה אחת, כי אם חתיכה אחרת הדבוקה, ובוזה שפיר נחשב בלוע.

מחלוקת ביניהם להיפך לגבי אסר על עצמו חצי תרנגולת ובכחושה

וממילא קאמר הגרעק"א דבאסר על עצמו בנדר חצי מהתרנגולת, להב"מ יהא אסור אף אם הוא ודאי כחוש, [דכל שנתפשט הטעם ע"י בישול והוא חתיכה אחת] לא מיקרי בלוע ויוצא לחתיכה אחרת בלא רוטב, ולהגרעק"א יהא מותר דאין מחלק בין חתיכה אחת לאחרת, [ולדבריו כלל הוא דמשמן בולע להדיא מהצד השני, והתפשטותו שעי"ז זה שהחתיכה שמינה אינו בגדר בלוע. וכשאנו שמן אינו בולע רק מכ"נ שאצלו, ואף אם יש בו טעם מצד אחר של החתיכה, לפי שקיבלה טעם ע"י בישול, מ"מ אי"ז רק בגדר בלוע], ואף דאין מזה נפק"מ למעשה דהא אנו אין בקיאין בין כחוש לשומן, ויש לנו לעולם לחוש כאילו כולו שמן, צ"ל דמ"מ נפק"מ לדידן בהפסד מרובה דבכה"ג אנו סומכין על בקיאותינו לומר שהוא כחוש.

ועכ"פ מדברי הגרעק"א שמעינן נמי דלא מפלגינן בין כולו איסור לבין חצי חיתר, ומפסיק רצועת היתר מהחתיכה שבה האיסור להחתיכה של ההיתר [וכ"ש דלד' הב"מ לא מפלגינן בזה, ולדידיה לעולם כל שהוא באותה חתיכה לא חשיבא כבלוע]²².

וכל הדברים האמורים שמעתי מהרב יצחק שרייבר שליט"א, וצריך לעיין בכ"ז טובא.

יישוב קושיית הגרעק"א על המג"א

ח. והנה לענין קושיית הגרעק"א על המג"א [דאמאי התיר מצה שנגעה במצה שמינה שיש בה כפל], הנה בדעת המג"א הי' אפשר

נאסר הצד הפנימי ע"י הילוך הבלוע מצד החיצון לצד הפנימי] הא אין בלוע יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב, אלא על כרחך דכל הכדי הנטילה שנגע בדבר האוסר לא חשיבא בלוע אלא בעין.

[וכמו"כ] אמרינן [דכל הכדי נטילה] כולה אוסרת, ואף חלק הנטילה שכלפי פנים ממשך בחד הילוך מחתיכה לחתיכה, [והיתר שנגע באיסור אמרינן דבלע מכל הכדי נטילה של האיסור, שהצד הפנימי הלך דרך הצד החיצון לחתיכה השניה] כזה: איסור כ"נ ← כ"נ ← היתר
17. וא"כ ה"ה הכא במצה שחלקה חמץ וחלקה מצה [דהיינו מקום הכפל שהצד הפנימי שלה מצה, וצד החיצון הוא פחות מכדי נטילה, א"כ נחשבת ככולה בעין, ומצה שתגע בצד החיצון ילך טעם החמץ מן החמץ שבפנים בחד הילוך עכ"פ עד סוף הכדי נטילה, ובתוך הפסח (להחזו"א) תתפשט בכולה].

הוכחה לנידון הנ"ל מנידון מצה שמנה שיש בה כפל בצד א' ונגעה שלא במקום הכפל במצה אחרת

ד. והביא הנ"ל [הוכחה לסברא הנ"ל] דהנה אשכחן במג"א סי' תמ"ז סק"ב, לענין פיטום, דאם הכפולה היתה מפותמת לא יהי האי פיטום דהו"ל מחתיכה לחתיכה [דמה שהפיטום הולך טעם החמץ שבכפולה בכל המצה, עדיין אי"ז אלא בגדר בלוע, ואינו יוצא למצה האחרת בלא רוטב], ותמה ע"ז הגרעק"א שם בגליון השו"ע, דהא בפיטום בעינן שישים נגד הכל [והיינו שאילו היתה כולה חמץ היינו מצריכים שיהא בהיתר ס' כנגד כל המצה כולה], וא"כ אמאי מקילינן בכפולה לענין פיטום מפאת דהוי מחתיכה לחתיכה, [ואמרינן שהכפולה שבצד א' לא יוצא דרך הצד השני למצה הנוגעת בצדה השני, שהרי הכל שמן, ומצה הנוגעת בחתיכה שמינה בולעת גם מהצד המרוחק ממקום המגע], ונשאר בצ"ע.

והשתא אייתי מכאן הרב הנ"ל ראי' לקושייתו על החזו"א, [דחוינן שחתיכה שחלקה איסור וחלקה היתר גם כשנוגע בצד ההיתר אין דנים את האיסור הבלוע בהיתר כבלוע, אלא כאילו נוגע באיסור עצמו, שהאיסור עצמו מתפשט בהיתר ויוצא דרך ההיתר למצה הנוגעת בהיתר, וה"נ נימא הכי לגבי מגע במקום הכפל מבחוץ], והוסיף הרב הנ"ל דאין לומר דאדרבה נלמד מד' המג"א הנ"ל דלא ס"ל כד' הגרעק"א, דעל ד' המג"א יש ליישב באופן אחר¹⁸.

ובאמת שגם בלא דברי הגרעק"א הדבר מוכח מצד עצמו.

יישוב שיטת החזו"א דיש חילוק בין כולו איסור למקצתו איסור ומקצתו היתר

ה. אמנם לענ"ד יש ליישב קושייתו, דהנה באיכא איסור ונמצא ליד היתר שמן, שההיתר נאסר כולו, ולידו עוד חתיכה השלישית מותרת, דאין בלוע יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב, ותיקשי דהא הו"ל בעת ההילוך [דהרי היו שלשתן באותה שעה נוגעות זו בזו, ובשעת הילוך הטעם מהאיסור להיתר שאצלה נימא דתהליך האיסור להיתר השני [חתיכה הג] שאצלה], וע"כ דגם בעת ההילוך אינו יוצא [מחתיכה לחתיכה] בלא רוטב¹⁹, והשתא תיקשי אמאי אזלינן בדבר שמן האסור בשישים נגד כל החתיכה האוסרת, [דאיך ייצא טעם האיסור שבצד האחד דרך הצד שכנגדו להיתר הנוגע שם], וצ"ל דכאשר כולו אסור חשבינן לכולו כחדא, [ובאמת טעמא לא ידענא²⁰], וא"כ א"ש דברי החזו"א [דאם כל הכ"נ איסור בולע מצד הפנימי שלו, אך כשחצי מהכ"נ איסור וחציו היתר, דהיינו שהפנימי אסור והחיצון היתר, אין טעם הפנימי הבלוע בחיצון יוצא לחתיכה האחרת בלא רוטב], וצ"ע.

גם בכלו איסור יש חילוק בין חתיכה אחת לב' חתיכות

ו. והנה לפי מה שכתבנו [נמצא דיש] לדון דבחתיכה שחציו אסור וחציו מותר, וכגון שאסר רק צד אחד על עצמו בנדר, והצד המותר נוגע בהיתר, והחלק המותר הוא פחות מכדי נטילה, דיש לומר דחתיכת ההיתר לא נאסרה מפאת דאין בלוע יוצא בלי רוטב, ואף שאם כל הכ"נ איסור בעינן שישים כנגד כל הכ"נ, נימא דיש חילוק בין כולו איסור לחציו איסור, וכנ"ל [אף שלא מצאתי בזה סברא].

וא"כ יש לדון כאשר האיסור עצמו נחלק לשתי רצועות [ושניהם יחדיו אינו אלא כדי נטילה], דלפי פשוטו ייאסר ההיתר רק מהרצועה הסמוכה לה, ולא מהרצועה השני' [דלגבי זה הו"ל כבלוע מחתיכה לחתיכה שהחיצון בלוע באמצעי ואינו יוצא להיתר שבאיך גיסא],

יוצא מחתיכה לחתיכה בלי רוטב, ואף שמד' החזו"א הנ"ל סק"א אין הכרח דרק מבוי' שהתפשטות ככולה הוא גם בב' חתיכות, אך מ"מ כן מפורש בחזו"א ס"ק ט"ז, ועי"ש בחזו"א סוף ס"ק ט"ו שכתב כן להדיא לגבי מרדה שבתוך הפסח שפיר יש לאסור, עיי"ש היטב.

17. א.ה. עיקרו של הציור מכת"י, ומ"מ הוספנו קצת בכדי שיובן יותר טוב, אך באמת מ"מ לא אמרינן דהצד הפנימי מהלך עד צד הפנימי של ההיתר [וזה ב' חציים נפרדים ולא חץ א' ארוך וק"ל], ונפק"מ לענין הנגיעה במקום הכפל מבחוץ, שאף אם נימא דהחמץ שבפנים אוסר, מ"מ לא יאסור רק עד כ"נ ממקום החמץ, ולא עד תוך כ"נ של ההיתר, ודו"ק היטב.

18. א.ה. ע"י להלן סק"ח.

19. א.ה. יל"ע בזה לפמ"ש"כ רבינו ז"ל להלן סק"ו, ועי' מש"כ שם על הגליון.

20. א.ה. וכאשר כבר תמה שם הגרעק"א דאטו חתיכה נביאה לידע אם זה איסור או היתר, עיי"ש. והנה למעשה תירוצו של רבינו על החזו"א הוא שלא כדעת הגרעק"א, וע"י להלן ס"ק ז', ח'.

21. א.ה. ולפ"ז כבר יש ליישב תמיהת רבינו וצ"ל לעיל סק"ה לגבי ג' חתיכות, דבחתיכות נפרדות שאני, ולפ"ז

י"ל דאין הכרח לחדש דיש חילוק בין חציו היתר לכולו איסור, ולא נחלק רק בין ב' חתיכות לחתיכה אחת, והדרא הקו' על החזו"א לדוכתה [ובד' החזו"א צריך לומר כנ"ל], וצ"ע.

22. א.ה. אף שמאידך הרי מד' הגרעק"א שמעינן שיש סברא מיוחדת בהתפשטות של פיטום בדבר שמן, וא"כ מצה כחושה שבתוך הכ"נ יש כפל [וכגון בכל צד החיצון של הכפל שבצדו הפנימי שהוא תוך כ"נ יש חשש חימוץ], נימא דאף שזה חתיכה אחת ייחשב בלוע, אך באמת אינו כן דזיל בתר טעמיה דהגרעק"א, דס"ל דכל שאילו היה כולו חמץ היו בולעים ממנו, השתא נמי שצד החיצון היתר נמי בולעים ממנו [דאטו חתיכה נביאה וכו'], וזה שייך גם כלפי הכ"נ, ושאני בתרנגולת כחושה שגם אם כולה איסור לא בולע רק מהכ"נ, ומה שנתפשט הטעם בכולה ע"י בישול חשיבא בלוע, וק"ל.

23. א.ה. לכאו' אין כונת רבינו לומר שנתפטם מדבר אחר, אלא דלעולם מצה שמינה שנתחמצה, אין החמץ שמן אלא שמתפטם מהשומן שבמצה, ודינו כאיסור כחוש שנתפטם [ועי' חזו"א סי' ק"ב ס"ק י"א ואכמ"ל]. ועי' עוד להלן ענף ב'.

ואמנם החזו"א עצמו הוכיח דהש"ך ב"ד סי' צ"ב ס"ל דפיטום לא מוציא הבלוע מחתיכה לחתיכה אפילו בב"א, אך החזו"א שם פליג וס"ל דבב"א אין להקל בפיטום יותר מבשמן.

ונמצא דש"ך ומו"א בחדא שיטתא קיימי להקל בפיטום אפי' בב"א.

בד' החזו"א כשנגע בצד החיצון של הכפל ומסתעף לחתיכה חציה היתר ונגע בצד ההיתר²⁴

ג. והנה בחזו"א או"ח סי' ק"כ ס"ק י"ז כ' דמצה כפולה שנגעה במצה אחרת אפי' במקום הכפל, אין להחמיר, כיון דהחמץ רק מבפנים. והצד החיצון שהוא היתר מפסיק, ואין החמץ שבפנים יוצא למצה השני' בלא רוטב, אע"פ שכל הכ"נ נאסר, מ"מ אינו אוסר מצה השני', ואפי' כשהמצה השני' היא תוך כדי נטילה של [תוך] הכפל.

ושמענין מיני' דאע"ג דכחוש בכחוש אוסר כדי נטילה, אך כיון דבג' חתיכות כחושות, הראשונה של איסור ושני' ושלישית של היתר, ושני' ושלישית תרווייהו תוך כ"נ של ראשונה האסורה, אף שהי' בב"א הדבר מוסכם דהשלישית מותרת, והשתא אם תהא חתיכה אחת חציה היתר וחציה איסור [וכגון ע"י נדר שאסר על עצמו חציה, וכן ירך בגידו אם הם נחשבים כחתיכה אחת], ובזה הי' אפשר לדרך אם נידון כג' חתיכות, ומסברא הי' נראה שנידון כחתיכה אחת, דמאי איכפת לן אם חציה היתר או איסור, כיון שסוכ"ס כל הכ"נ אוסרת [שההיתר שנוגע בה בולע מכל הכ"נ], אך כמדו' שהדבר פשוט שגיד שבתוך ירך ונוגע בירך תוך כדי נטילה מהגיד, החתיכה השני' מותרת [וזה מתבאר ג"כ מד' החזו"א דס"ל דכמי שיש כאן ג' חתיכות דמו].

ואמנם בסברא הדבר צ"ב, וגם יל"ע מד' הגרעק"א על מג"א סי' תמ"ז ס"ק ב' [ונת' באורך לעיל ענף א].

סימן ע'

בהא דאצטרך קרא למעט מצה של טבל קושית תוס' בסוכה דמצה של טבל א"צ קרא דתיפול משום מצוה הבאה בעבירה

אמרינן בפסחים (דף ל"ה) דמצה של טבל אין אדם יוצא בה ידי"ח, וילפינן לה מקרא, דכתיב לא תאכל עליו חמץ, דדוקא מצה שאפשר לעבור עלי' בהאי לאו דלא תאכל עליו חמץ, ויצא טבל שאין עובר עלי' בהאי לאו, משום דאין איסור חל על איסור. והק' תו' בסוכה (דף ל.) דלמה לי קרא להכי, תיפוק לי' מפאת דהוה לי' מצוה הבאה בעבירה.

ענף א'

תירוץ השאגת ארי' דהו"א דעשה דמצה ידחה ל"ת של טבל

ובשאגת ארי' (סימן צ"ו) כתב דנפקא מינה בלי'ת לי' אלא מצה של טבל, דבזה לולי קרא הוה אמינא דעשה דמצה ידחה ל"ת של טבל, וכ' דאע"ג דטבל במיתה ואין עשה דוחה ל"ת שיש בו מיתה, כמב' ביבמות דף ו' לגבי לאו שיש בו כרת. מ"מ נפק"מ בטבל למעשר עני, ולהרמב"ם (פרק ו' ממאכ"א ה"כ) דס"ל דלית בי' מיתה, [והו"ל לאו גרידא שנדחה ע"י העשה דמצה] [ויעיין בתשו' בית יצחק יו"ד ח"א סי' קס"ב שכי' ד"ליל גם בטבל לתרומה, ולפי מה] שכי' המנחת כהן (תערובת פרק ד') דבכזית בכדי אכילת פרס ליכא כרת, [והו"ל ליכא מיתה בידיש, ולא הוה כלאו שיש עלי' חיוב מיתה], וזה בדעת הרמב"ם דס"ל דבעינן לזה ילפותא מקרא דכל מחמצת ואין בו אלא מלקות ולא כרת, אבל הרמב"ם ס"ל דיש כרת, [דאליבא דהרמב"ם י"ל דאצטרך קרא לגוונא דאין לו אלא כוית אחת, דלולי הדרשא יאכלנו בתערובת בכדי אכילת פרס, ועי"ז יוכל העשה של מצה לדחות את הל"ת של מחמצת שנאמר על תערובת חמץ], אך כ' דלא אי"ש רק להסוברים דעשה דוחה לאו הבא מכלל עשה, דבכה"ג

אין איסור טבל אלא מצד טעם כעיקר דהו"ל לאו הבא מכלל עשה²⁵.

תוס' והרמב"ם פליגי בהך תירוץ

א. ות"י זה הוא למ"ד דס"ל דעשה שלפני הדיבור נמי דוחה ל"ת, ועי' תו' קידושין (דף ל"ז) מש"כ ב' תירוצים, בטעם מה דלא אכלו בני' מצה של חדש, ולפי התירוץ דעשה שלפני הדיבור אינו דוחה ל"ת לא א"ש הך תי', אך לפי התירוץ השני דהתם הוא משום גזירה, א"כ מה"ת שפיר אמרינן עדל"ת, וע"כ איצטרך קרא למעט שאין יוצאין ידי"ח במצה של טבל דלא נימא עדל"ת²⁶.

ועי"ש בשאג"א שכי' לודן דהתוס' בסוכה שלא תירצו כן, אזלי לשיטתם בתי' א' בתוס' בקידושין, ולפיכך ס"ל דלא שייך לומר עדל"ת, ושפיר קשיא להו אמאי בעינן קרא, דתיפול משום מצוה הבאה בעבירה.

ועוד י"ל בד' התו' דאינהו ס"ל דאין שום עשה דוחה לאו של טבל, [דס"ל דגם טבל למעשר עני חייב מיתה, ועי' תו' יבמות דף פ"ו, ובתוס' ישנים ותוס' רא"ש יבמות שם].

והנה בגמ' (בפסחים שם) מב'ו' דהך דרשא לא אתיא אלא למ"ד דס"ל דאין איסור חל על איסור אפי' באיסור כולל, דהיינו לר"ש, אך לרבנן דס"ל דבכה"ג איסור חל על איסור, א"כ משכח"ל שפיר שיעברו על איסור חמץ באכילת טבל, דאיסור חמץ הו"ל איסור כולל, וא"כ א"א למעט מצה של טבל מהך קרא, ואעפ"כ פסק הרמב"ם שאין יוצאין במצה של טבל, ובהכרח משום דהוה מצוה הבאה בעבירה, וא"כ תיקשי אמאי איצטרך בברייתא בגמ' קרא, ובהכרח צ"ל משום דאלי"כ הו"א עדל"ת, ונפק"מ בטבל טבול למעשר עני, והרמב"ם לשיטתו שאין בו אלא לאו, והיכא דלית לי' מצה אחרת, דלר"ש מ"מ אי אפשר לצאת בה ידי"ח דנתמעט מקרא, ולרבנן שפיר יוצא ידי"ח דבזה ליכא לטעמא דמצוה הבאה בעבירה, אך לתוס' גם לרבנן אין יוצא ידי"ח בכה"ג [ומשו"ה קשיא לה].

אין לתרוץ דאצטרך קרא בשוגג על המיתה, דגם בכה"ג אין עשה דוחה ל"ת שיש בו מיתה

ב. ואין לומר דגם בגונא דחייב מיתה, מ"מ אם הוא לא ידע שמחוייב מיתה והו"ל שוגג בזה דשפיר נימא עדל"ת, אך זה אינו דסוכ"ס יש כאן חומר מיתה, וודאי אין עשה דוחה ל"ת שיש בו כרת או מיתה אף כשהוא אינו יודע, דלאו חומר כזה אינו נדחה. [ויש לודן בהקל הקל תחילה דיש נבילה שהחולה יודע שהיא נבילה, ויש חלב שהחולה אינו יודע שזה חלב, אם נאכילנו הנבילה או החלב, ולכאו' נאכילנו הנבילה דסוכ"ס הנבילה קילא טפי].

אפשר לתרוץ דהאכילת מצה של טבל לעולם אין בו כוית טבל דהמים אין משלימין השיעור, ועשה דוחה חצי שיעור של לאו שיש בו מיתה

ג. ולכאו' משכח"ל דנימא עדל"ת אף אי נימא דטבל למ"ע חייב עלי' מיתה, ואף בטבל הטבול לתרומה דלכו"ע חייב מיתה נמי י"ל עדל"ת, וכמו שיתבאר.

דהנה בשואל ומשיב כתב (מהדורא שביעאה סי' כ"ז) דבלחם של איסור אין המים מצטרפים לשיעור האיסור, וכ' שם דלגבי ביטול ברוב משערינן רק כנגד הקמח, וכ' דיש שיעור אצל המומחים כמה מנפח הלחם הוי מכת המים, וא"כ בכזית של מצה ליכא כוית קמח של איסור, ולגבי מצות מצה בודאי דבלחם משערינן ומשתערת כמות שהיא והמים מצטרפין לשיעור, ויוצא בה ידי"ח. אך מ"מ באכילת כוית של מצה של טבל לא קאכיל כוית מן הטבל, וא"כ אין מיתה, ונהי דיש איסור חצי שיעור, אך ע"ז י"ל עדל"ת דהא השתא אין כאן חומר חיוב מיתה, וכ"כ להדיא בתשו' באר יצחק (סימן ט') דבכ"ש מכרת או מיתה נדחה מפני עשה, [ועי' עוד במנח"ח מצוה ש"ג, ובתשו' כתב סופר או"ח סי' צ"ו שג"כ כתבו דהמים אין מצטרפים לשיעור לענין האיסור], והלכך שפיר

אצטרך קרא לומר דאין יוצאין בה ידי"ח, ולולי קרא הו"א עדל"ת באין לו מצה אחרת²⁷.

אכן באמת אשכחן בזה פלו' בין החת"ס לנתיה"מ בתשו' שנדפס בסוף ספר נחלת יעקב (להנתיה"מ) סי' ב' [וכעת נדפס בשו"ת רבינו יעקב מליסא סי' י"ב], שדעת החת"ס דהמים אינם בכלל השיעור למלקות, והנתיה"מ שם פליג וס"ל דהמים משלים לשיעור, ועי"ש דהנתיה"מ בספרו מקור"ח (סימן תס"ז ביאורים סק"ד) כ' להק' ל"ל קרא לאסור לחם בחדש, תיפול"ל מפאת קלי, והכריח המקור"ח מזה דיש להתיר האיסור חדש מפאת אשתרי [כיון שנשתנה מברייתו], והחת"ס כ' דבעינן קרא שהמים יצטרפו להשיעור [והנה לוי"ד הי' מקום לומר דאף לבתר קרא אין המים בכלל השיעור, אך חזינן דגם הנתיה"מ וגם החת"ס מודו דלבתר קרא עכ"פ שפיר מצטרף המים לשיעור באיסור אכילת חדש], והנתיה"מ חלק עליו דגם בלא קרא המים מצטרפים לשיעור, והלכך להחת"ס איכא לתרוצי כנ"ל דהרי בכזית מצה ליכא כוית טבל, ולנתיה"מ ליכא לתרוצי הכי.

ויעוי' בתשו' חסד לאברהם (תאומים) חלק א' בהא דהורה חכ"א דאם יש מים בחיטין מצומחים מצטרפין לשישים, ואיהו נחלק עליו דאין המים מצטרפים לבטל חמץ, ועי' בתשו' מהר"ש ענגיל שכי' דגדולי הדור הסכימו דאין המים מצטרפים לשישים, ועי"ש בחסל"א טעמא דמילתא²⁸.

אע"פ שהמים בטלים ברוב מ"מ אין מצטרפין להשלים השיעור למיתה

ועדיין יש לעי' דהמים יתבטלו ברוב קמח ויהפכו לטבל מכח דין ביטול ברוב, וממילא יהא מיתה, אך כבר כ' באור שמח פט"ו ממאכ"א, ובחזו"א טהרות סי' א', דביטול ברוב לא מהני ליתן למתבטל מעלת המבטל, והלכך לא יצטרף להשלים את השיעור.

ואף שיל"ע דבירושלמי פסחים פ"ג ה"א משמע דלא כהנך רבנותא [דמב'ו' שם שבכזית מצה העשויה מדגן ותבלין אי רובה דגן נחשב ככזית דגן ויוצא בה ידי חובתו], אך מירושלמי חלה²⁹ מוכחא כהאו"ש והחזו"א וכמוש"נ במק"א.

י"ל כעין תי' הנ"ל וכשאוכל ב' חצאי זיתים של מצה וא' מהן של טבל

וי"ל ע"ד תי' הנ"ל [ויעי' גם להסוברים דהמים מצטרפים לשיעור טבל למיתה] דאצטרך קרא לגונא דאוכל כזית מצה ע"י ח"ש מצה של חולין וח"ש של טבל, דיש כאן כוית מצה לקיום העשה, והעשה דוחה לח"ש של טבל [ובלית לי' מצה אחרית זולת זאת], וע"כ אצטרך קרא לו שאינו יוצא ידי"ח.

תירוץ זה א"ש אף דאולינן אליבא דר"ש דס"ל דכ"ש למלקות

ונהי דברייתא דמצה של טבל ילפינן מקרא מב'ו' בגמ' דאתיא כר"ש, ולר"ש אית לי' דכל שהוא למלקות, אך מ"מ לענין כרת ומיתה מודה דבעינן כוית, דכמשמע בתו' בשבועות (דף ס"ו ע"ב), ועי' בערוך לנר (דף י"ז ע"א), וא"כ עכ"פ לא חשיבא לא שיש בו מיתה ושפיר נדחה מפני עשה.

ומאיך אע"ג דלר"ש כ"ש למלקות, אך מ"מ במצה מודה דבעינן כוית כדכתב במג"א, ואף שעובר על הלאו בכ"ש קודם שאכל כוית, מ"מ לבסוף נמצא שבכל חלקי הכוית קיים המצוה, ודחה העשה לכל הלאוין שבאכילת הכוית [ועי' להלן סק"ח].

אלא דמ"מ עדיין הך תירוץ תליא במה דיל"ע אי מיתה ביד"ש דמי בזה לכרת ומיתה ביד"א דמודה ר"ש דבעי' כוית, או לא.

ויעוי' בריטב"א (מכות י"ז א') שכי' דהא דבעינן כוית לקרבן לר"ש הוא משום דקאכיל בשוגג, ולכאו' יש למילף מדבריו דבכרת שפיר הוה אף בכ"ש, ופליג על התוס' בשבועות הנ"ל, ולפי דברי ריטב"א אין מקום לתירוץ, אלא דהוי פלוגתא דקמאי.

24. א.ה. עיקר הדברים שבס"ק זה כבר נתבאר לעיל ענף א' באורך, וכאן נדפס בשביל מה שנתחדש בה בסופו מה שהעיר רבינו זצ"ל מירך בגיד. ומקישור הדברים משמע לי דקשיא לי לרבינו זצ"ל ד' החזו"א אהדדי, והיינו דלעיל סק"ב נתבאר דס"ל דיש חומר לגבי בב"א שאין לחלק בין אותה חתיכה לב' חתיכות, וא"כ ה"נ נימא הכי לגבי הכ"נ, והיינו שבשלמא אם היינו חותכים הכפל לב' ומפרידים בין האיסור לכ"נ שבו, שפיר י"ל דהאיסור בלוע בו ואינו יוצא בלא רוטב, אך כל שהוא בב"א שבאותו זמן שנבלע בצד החיצון ובכ"נ שסביבו נוגע צד החיצון בהיתר, יש לנו לומר שבב"א מתפשט גם לחתיכה הב', דבב"א אין לחלק בין אותה חתיכה לחתיכה אחרת, ועכ"פ כשהוא באופן שאילו היה חתיכה אחת היה הטעם מתפשט עד לשם, וכגון שהמצה של היתר תוך כ"נ לצד הפנימי. ולא ברירא לי אם באמת נתכוין רבינו לכך, אך לכאו' הטענה מצד עצמה נכונה, וצ"ע.

25. א.ה. אך יל"ע בזה, דהרי לפי"ז גם מצות מצה ליכא כיון דאין כאן אלא תערובת ומצד טעם כעיקר, ואין ההיתר נהפך לאיסור, וכ"ש שאין נהפך להיות מצה של מצוה, וכמוש"כ רמב"ן הלכות חלה [ואף הרא"ש (בהלכות חלה סימן ט"ו) מודה לו בגונא דלא שייך לומר גרידה ואכמ"ל], וא"כ ליכא כאן עשה שידחה ל"ת, וצ"ע.

26. א.ה. וזה לפי"ד פשוט שאף אם ח"ו יכשל ויאכל יותר מן השיעור לא ייחשב מצוה הבאה בעבירה, דבמצה שבה מקיים המצוה אינו עובר עבירה, ומה איכפ"ל מה שבאותה שעה עבר עבירה בתוספת, אכן שו"ר ד' רבינו זצ"ל להלן סק"ה, ועי"ש מש"כ ע"ז בגליון.

27. א.ה. א.ה. וזה לפי"ד פשוט שאף אם ח"ו יכשל ויאכל יותר מן השיעור לא ייחשב מצוה הבאה בעבירה, דבמצה שבה מקיים המצוה אינו עובר עבירה, ומה איכפ"ל מה שבאותה שעה עבר עבירה בתוספת, אכן שו"ר ד' רבינו זצ"ל להלן סק"ה, ועי"ש מש"כ ע"ז בגליון.

28. א.ה. לכאו' כונת רבינו זצ"ל לומר דאינהו ס"ל דהמים הוה חלק מהחיתים ואי"ז כדבר חיצוני, וכשם שאין מצטרפים לבטל כך להיפך מצטרפים לשיעור האיסור, דאדרבה בעינן ס' אף נגדם, וא"כ ס"ל כנתיה"מ, ועי' בהערה דלהלן מה שיש לחלק בין איסור טבל לאיסור חמץ.

29. א.ה. עי' מש"כ באותיות קטנות מה שנלענ"ד בכונת רבינו להוכיח מירושלמי בפסחים, ולכאו' כן מוכח

אי ח"ש של טבל מיקרי שאין מוזהרין עליו משום חמץ, ובענין אי איסור חל על ח"ש של איסור

אלא שיל"ע בזה בתרתי, חדא דאי בח"ש איכא גמ איסור חמץ יחול עליו, וא"כ איך נתמעט מקרא דאינו אסור מפאת לא תאכל עליו חמץ, ועוד דמה יענה ר"ל דס"ל דח"ש מותר מה"ת, וא"כ בודאי יחול עליו [ביחד עם החצי זית השני] איסור חמץ, ושפיר הו"ל מצה שאתה מוזהר עליו משום איסור חמץ [אם הי' מחמץ], ואמאי נתמעט מהך קרא.

אך באמת לק"מ דהא אנו לר"ש קיימנין, דהא הך ברייתא כח"ש ולדידיה כ"ש למלקות, וא"כ בודאי לא חל ע"ז איסור חמץ, דהוא כשיעור שלם, וגם ר"ל מודה דמוזהר לר"ש על כ"ש מה"ת, שהרי לר"ש א"צ שיעור למלקות.

ובאמת גם אליבא דרבנן יש ליישב קו' קמייתא, דהא כלפי הך חצי זית של טבל בפני"ע הו"ל חלות איסור ח"ש של חמץ ע"ג ח"ש של טבל, ובוהא אמרינן אין איסור חל על איסור, וא"כ אי אתה מוזהר עליו משום לא תאכל חמץ³⁰ וכדמוכח ממעילה (דף ט"ז) עיי"ש, וכ"כ בתשו' חת"ס יו"ד סי' צ"ב [ובחזו"א יו"ד³¹ הוכיח מתוס' חולין סוף פרק כל הבשר דגם ככה"ג איסור חל על איסור חצי שיעור, ולדבריו א"א לתרץ כן רבנן, אך תקשי עלי' טובא מגמ' במעילה הנ"ל].

ולכאוי' י"ל דלפ"ז גם קושיא תנינא לא תיקשי אף לרבנן דר"ש, ד"ל דלר"ל לא חייל איסור על חצי שיעור, דאף דח"ש מותר מה"ת, מ"מ הא איכא ב"י סיבת איסור, שמחמתו כשיאכל עוד ח"ש יצטרפו יחדיו למלקות, ואהך סיבה לא חיילא אידך סיבה דח"ש של חמץ, ואם כן גם לרבנן אי אתה מוזהר עליו משום חמץ ואף לר"ל, ואם נימא כן אתיא סוגיא דמעילה אף לרבנן דר"ש.

אך מסברא נר' דעכ"פ לר"ל ודאי דיחול איסורא, דאף אי נימא כהח"ס אליבא דר"י דח"ש אסור מה"ת, מ"מ אליבא דר"ל ודאי דיחול איסורא, דאי לא תימא הכי נמצא דח"ש איסור וח"ש היתר לעולם יהא מותר לאכלו אף אם יחול עליו אח"כ איסור שלם, דעל ח"ש דאיסורא לא חייל איסור, והח"ש השני הו"ל ח"ש, ויש כאן ב' ח"ש שכל א' של איסור אחר, וכל א' לחוד מותר וגם שניהם יחדיו מותרין, וכ"ז רחוק לאמר, והלכך צ"ל דהח"ס לא קאמר אלא לר' יוחנן אבל לא לר"ל³².

[שוב דברתי עם ג"א שליט"א ואמר שודאי דלסברת החת"ס גם לר"ל דינא הכי, שד' החת"ס הם גם לר"ל].

אמאי ידחה עשה לל"ת דטבל הוא אפשר להפריש, וב' תירוצים

ד. ורמי השאג"א אנפשי' דמי"מ אף אם אין לו מצה אחרת אכתי ליהוי מצוה הבאה בעבירה, דהרי יכול להפריש ולתקן, וא"כ אין העשה דוחה את הל"ת.

ותי' (א) דאיצטרך קרא לגונא דאין לו אלא כזית מצומצם, והלכך אם יפריש יחסר לו מהשיעור, ולא נוכל לומר שיאכל גם מה שיפריש, דבוהא לא יוצא ידי"ח, דהמעשר עני' לאו שלו, וכן המעשר שני אין יוצא בה ידי"ח דלאו ידי' כיון דהוה ממון גבוה ולא מיקרי לכם [ובשאג"א כ' על מע"ש דהו"ל עשה ול"ת שלא לאכלו חוץ לירושלים, ואין עשה ול"ת נדחים מפני עשה, אך זה צ"ע דהא אם יפריש מתוך הכזית לא יהא כאן שיעור כזית של מע"ש, וי"ל דליכא עשה על פחות

גם מירושלמי חלה פי"ג הלכה ה' דברובה דגן כו"ע מודו דיוצא ידי"ח וחשיבא כולה דגן, אכן יעוי' שם בהמשך הירושלמי לגבי טבל שנתערב בחולין ומנחה שנתערבה בחולין, אי קומץ או מפריש ממנו ומתיר את השאר או לא, ועיי"ש ברידב"ו שכו' דהנידון תלוי בהך נידון אי המתבטל נעשה כהמבטל לגמרי או לא יעוי"ש, ואולי לזה נתכוין רבינו זצ"ל, וצריך לעיין בזה היטב, וש"מ לרבינו זצ"ל ככתביו במק"א שהביא ממון הגר"ד לנדוי שליט"א שהוכיח מהירושלמי בפסחים כמוש"כ לבאר כונתו, ויודפס בעז"ה בגליון הבא בסימן ע"ו.

30. א.ה. אך זה לא יתיישב רק באופן השני ולא באופן ראשון, דלענין לאו דחמץ מסתמא המים מצטרפין לשיעור, ורק לטבל שכבר חל על הדגן מקודם לא מצטרף המים לשיעור, ועי'.

31. א.ה. בחזו"א יו"ד סי' ז' (ב) סק"א נוקט כך כדבר פשוט [ועיי"ש מה שנדחק בגמ' חולין ק"ג עיי"ש], אך לא מצאתי היכן הוכיח כן מתוס'.

32. הננו מעתיקים בזה משי"כ רבינו זצ"ל בכת"י [ולפי שמסתעף לסוגיות אחרות קבענו מקומו כאן למטה]. ולכאוי' נפקותא בהך נידון אף לדין להסוברים דבקונמות ושבועות ליכא ח"ש [יעוי' בשבועות דף כ"א ע"ב ודף כ"ב], והנה איסור אכילה לא חל על איסור קונם, והשתא יש לדון אם יחול איסור אכילה על מקצת מהקונם, אי נימא דיחול עלה שם האיסור השני לענין איסור ח"ש, וכן לענין שאם יצרפו עם ח"ש אחר שלהך איסור, אך י"ל דשאני קונמות דמדחזינן דליכא בהו ח"ש להך מ"ד, ליכא בח"ש סיבת איסור כלל, וא"כ בודאי יחול איסור השני. וראיתי בדרושי חמדת שלמה שכו' דמי שנשבע ערב יום הכיפורים שלא לאכול מיד, לא חייל איסור ח"ש דיוה"כ, כיון דהשיעור אסור מפאת שבועה, אף על ח"ש נמי לא חייל איסור, וצ"ע אם מצינן למילף מיני' דגם לא יצטרף הך ח"ש עם ח"ש אחר, ד"ל דדוקא לענין איסור ח"ש קאמר החמ"ש כיון דליכא שיעור שלם, ומשא"כ ככה"ג דאידיך ח"ש הוא שלא מן השבועה.

ובאמת פשוט שכן הוא, שהרי לתוס' בחולין אמרינן דמצטרף בהדי ח"ש מאיסור אחר, אע"ג דבדידי' אף איסור ח"ש ליכא [וכמו שהוכיח החזו"א וכנ"ל], וא"כ הי"ו בהא דקאמר החמ"ש דבדידי' אף איסור דח"ש ליכא, מ"מ שפיר יצטרף בהדי ח"ש אחר.

33. א.ה. ולכאוי' תלוי בנידון אם הטעם בל"ת ועשה משום העשה שאין נדחה, או דעשה מחזק את הלאו שלא ידחה, ואכמ"ל. ואולי גם לפי צד זה י"ל דח"ש שלו נדחה דומיא דח"ש של לאו שיש בו מיתה, וכנ"ל סק"ג בד' רבינו זצ"ל, ועי'.

34. א.ה. ואמנם לר' רבינו זצ"ל הנ"ל סק"ד אין לנו אלא תי' א, וזה לא ניתן ליאמר למש"כ התוס' בפסחים המובא כאן, וא"כ הדרא קו' לדוכתה, ולא יועיל תי' רבינו דלהלן שזה ג"כ רק אליבא דתי' ב' דהשאג"א. ועי'. ובעיקר הקושי' לא הבנתי דמה שייך כאן מהבב"ע, דהרי בחפץ שמקיים המצוה ליכא עבירה, ומה איכפ"ל מה שעובר עבירה בחלק שיותר מן השיעור באותה עשה. שו"ר משי"כ בזה רבינו זצ"ל ונדפס להלן, ועי' בהערה הבאה.

מכשיעור, לפי שאין מצווים להעלותו ולאכלו בירושלים, ואין כאן אלא ל"ת שנדחה מפני העשה³³, ועי' תשו' מהר"ם שיק סי' רס"ב].

(ב) ועוד תי' השאג"א דמשכח"ל כשא"א לו להפריש, וכגון היכא דהוה של נכרי, ונהי דגזול עכו"ם מותר, אך מ"מ לא הוי שלו שיוכל להפריש עליו, אך תי' זה צ"ע דא"כ גם ידי"ח מצה אינו יוצא, דהא לא הוה דידי', והשאג"א דן רק מצד מצוה גזולה [דהיינו מצד העבירה דגזולה שלא יהא מצוה הבאה בעבירה, ועי' שפיר קאמר דגזול עכו"ם לית לן בה], אך מ"מ צ"ע דהא ילפינן מחלה דבעינן שיהא שלכם [ומש"ה אינו יוצא במעשר שני], וזה אינו שלו, ואיך יצא בה ידי"ח מצות מצוה.

דחיית השאג"א לתירוץ הנ"ל עפ"י ד' תי' דברייתא איירי באוכל יותר מכשיעור

ה. [ועכ"פ נבחר לן בכ"ז דרכו של השאג"א ליישב קושיית תוס' דאצטרך קרא לגונא דא"י לקיים מצות מצוה רק בכזית טבל למעשר עני], והשאג"א לפי דרכו כ' דבאמת לדין דאית לן איסור חל איסור, ולא נתמעט מקרא דלא תאכל עליו חמץ, א"כ הא דאין יוצא ידי"ח הוא רק משום מצוה הבאה בעבירה ובגונא דאין לו מצוה אחרת, רק של טבל טבול למעשר שני או מעשר עני, וא"י להפריש עלי' מעשר שני או מעשר עני [משום דאין לו אלא כזית מצומצם וכנ"ל, אמרינן עדל"ת ונפקי ב"י ידי"ח מצוה, ולר"ש אינו יוצא ידי"ח דנלמד מהדרשא הנ"ל].

אך בסי' צ"ז שדי בה השאג"א נרגא, דהנה התוס' בפסחים (דף ל"ה) הקשו במצוה של טבל דתיפ"ל דהא אינו שלו, וכמו אתרוג של טבל [דמבו' בסוכה (דף ל"ה) דלא חשיבא לכם], ותי' תוס' דאוכל במצוה יותר מכזית באופן שבשיריים שלאחר ההפרשה ישאר כזית, והשתא קאמר השאג"א דהדרא קו' לדוכתה, דבכה"ג לא שייך לומר עדל"ת דהא יכול להפריש תרו"מ, וא"כ הדר הו"ל מצוה הבאה בעבירה, ואמאי אצטרך קרא. ונהי דעל הקושיא שיפריש לא תיקשי, ד"ל דאיירי בשל גוי שא"י להפריש וכמוש"כ השאג"א [בתי' ב' הנ"ל סק"ד]³⁴, אך מ"מ היכי מצינן למימר דאין כאן מצוה הבאה בעבירה משום עדל"ת, דהרי אוכל יותר מכזית, [והיותר מכזית דקאכיל] אינו בעידנ' [שהרי אין מקיים על ידו המ"ע].

יישוב התירוץ עפ"י יסוד בדיני עדל"ת דשייך גם כשהל"ת והעשה בב' חפצים

ולכאוי' י"ל דלא קשה, דהנה חזינן דעדל"ת אף היכא דעובר עבירה בחפץ שאינו מקיים בו המצוה, דמשום הכי מקשינן בזבחים (דף צ"ז) דבנבלע פסוהמ"ק בקדשים כשרים נימא עדל"ת, וכן בתוס' ב"ב (דף י"ג) הק' דעשה דפרו ורבו ידחה לאו דלא יהי' קדש, אע"ג דזה כב' חפצים [שהמצוה בחלק הב"ח והלאו בחלק השפחה], וכן כתב בטורי אבן ריש חגיגה דחציו עבד וחציו ב"ח סומך על הקרבן [אע"ג דעבד אסור לו לסמוך על הקרבן, דעשה החלק ב"ח דוחה לל"ת דהחציו עבד].

ובתשו' הלכות קטנות (סי' ר"ח) כתב דבכל סוכר יש מלח, ודן דא"כ ויכולו למלוח קרבנות בסוכר, דעשה דמלח ידחה לאו דדבש, אך כ' דזה אינו דבמתיקות אין מלח בעצמותה אלא מתלווה אלי', אך להאמור אכתי נימא עדל"ת [אכן י"ל דא"א לצמצם וחישינו שיתן

יותר מהראוי למצות מלח]³⁵, אלא דבאמת בלא"ה יש לדון דהא קיי"ל (בזבחים דף צ"ז) דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש.

ומעתה הא בטבל הו"ל שותפות עם העני³⁶, ובכל מה שאוכל אוכל בשותפות, וא"כ שפיר נימא עדל"ת³⁷.

אין לתרץ דחיית השאג"א דכיון שעבירה במה שאינו מקיים המצוה א"י מצהבב"ע, ונפק"מ למצת שותפין שאכל בלי רשות חבירו

ובהא דרמי השאג"א אנפשי' דכיון דאוכל יותר מכשיעור ליכא עדל"ת, ושוב לא יצא ידי"ח משום מצוה הבאה בעבירה, יש לעי' במצת השותפין ואכלה יותר מכזית שיש ודאי כזית השייך לו, אם יוצא או לא, ד"ל דהך אכילה הא אסירא לי' [מפאת חלק חבירו], וא"כ לא יצא ידי"ח, וי"ל דבכזית שמקיים בה המצוה ליכא עבירה.

ולעני' שפיר י"ל דהו"ל מצוה הבאה בעבירה, ושפיר הק' השאג"א [לולי התירוץ דאמרינן ככה"ג עדל"ת] [ולגבי גזל לא שייך עדל"ת, דהא אין עשה דוחה ל"ת שבין אדם לחבירו], ואף ההירושלמי (בשבת פרק י"ג ה"ג) דבעינן שיהא עבירה בחפץ שמקיים בו המצוה, ומש"ה הקורע בשבת יצא ידי קריעה, מ"מ הכא י"ל דהחפץ אסירא [מחמת שחלק חבירו נמצא בכל החלק שמקיים בו המצוה שזכות חבירו באותו חלק גופא, והי"ו דכותיה לגבי טבל].

מחלוקת אם כשאין המצוה מתקיימת ע"י העבירה אלא שהיא אסורה כי מתלווה בהכרח עבירה חשיבא מצהבב"ע או לא

ובאמרי בינה (דיני יו"ט סי' כ') דן בתקע בשופר שמודר ממנו הנאה, דאמרינן דמצות לאו ליהנות ניתנו, אבל איהו יש לו הנאת הגוף בתקיעתו, אם נימא מצוה הבאה בעבירה, ואייתי דברי רבנן בתראי דהו"ל מצהבב"ע, וא"כ ה"ה בנידון דידן [דהא התם נמי אין המצוה בהעבירה אלא במעשה א' דתפתך ב"י עבירה, ואעפ"כ קאמרי רבנן דכיון סוכ"ס הך תקיעה אסירא לי' חשיבא מהבב"ע, והי"ו נימא הכי כיון דסוכ"ס הך אכילה אסירא לי'] [ויש קצת לחלק בנידון דידן קיל טפי]³⁸.

והאמרי בינה גופי' ס"ל דלא הוי מצוה הבאה בעבירה, וא"כ גם בנידון דידן יאמר כן, ועיני תרוטות ולא אדעה, ואולי אינו מצהבב"ע, וא"כ יתיישב קו' השאג"א בפשטות, וצ"ע.

ובחזו"א הלכות ציצית (סימן ג' ס"ק כ"ח) מתבאר דאף לר' ישמעאל דכל כנף מצוה בפני"ע, מ"מ אם ילבש בכלאים, כיון דאסור לי' ללבוש הבגד מחמת ביטול המצוה של שאר הכנפות [דהיינו אם הטיל ציצית רק בכנף א'] ממילא חייב על הכלאים של אותו כנף, [והיינו שכיון שסוכ"ס לבישת הבגד אסורה אודא לי' כל דחיית העשה להלאו], ולפ"ז הכא נמי בנידון דידן.

יש לדון אי הכא גרע טפי דהלאו על מה שאינו מקיים בו המצוה יגרם שהעשה כבר לא ידחה לל"ת

והנה בגונא דהשאג"א גרע טפי, דהרי גם על חלק המצוה יש לאו אלא דעדל"ת, ובוהא יש לומר דכיון דהפעולה אסורה תו ליכא עדל"ת, ולהחולקים על ריב"א (בתו' בחולין דף קמ"א) וסברי דהיכא דאיכא ל"ת ועשה לקי על הלאו [דמחמת העשה שאינו נדחה גם הלאו אינו נדחה, והי"ו מחמת שהפעולה הזאת אסירא באיסור שלא נדחה [והיינו אילו לא נתרץ כנ"ל], שוב גם הלאו שבחלק שמקיים בו המצוה נמי

35. א.ה. לכאוי' כונת רבינו זצ"ל שמא יתן מלח לאחר שכבר נתן כשיעור דזה לאו בעידנ', דמה שנתן בב"א ע"ז היא קאמר דעדל"ת, אכן יעוי' במש"כ בהערה הבאה שיתברר דכונת רבינו דגם כשזה בבי"א לא אמרינן עדל"ת, ואדרבה יעוי' להלן בד' רבינו במה שדן בזה מצד מצהבב"ע.

36. א.ה. רבינו זצ"ל קיצר כאן מאוד, ולפ"ז יפלא דהרי הנידון מצד מה שאוכל טבל יותר מהשיעור הנצרך למצות מצוה, שהרי בהכי העמידו התוס' לברייתא, ומה ענין שותפות עם העני לכאן, אלא דלכאוי' על היתור מן השיעור באמת א"א לומר עדל"ת, דמי מתיר לאכול יותר מן השיעור, ולזה בא רבינו לבאר דאי"ז מוגדר כב' חתיכות, אלא שזכות העני בכל מה שאוכל הו"ל כמובלע ומעורב בתוך הכזית שאוכל, אך באמת זה חידוש גדול להתייחס לזה באופן זה, ותליא לכאוי' בגדר איסור טבל [ועי' באתון דאורייתא], אך עכ"פ כל ד' רבינו דוקא משום דאיירינן דאין כאן יתר מן השיעור רק מה שצריך להפרשה בכדי שהכזית יהא מתוקו, וע"כ חשיב שאין כאן עוד טבל וזלת חלקו של העני המעורב בכל, [ואמנם באמת כיון דאתינן להכי, א"כ ככה"ג א"ש מה דקשיא לשאג"א דהו"ל מצוה הבאה בעבירה, דהרי אין הנידון מה שאוכל חתיכה נוספת, אלא מצד זכותו של העני בהכזית שאוכל, והן הן דברי רבינו להלן, והוא חידוש גדול בגדרי מהבב"ע ובגדרי איסור אכילת טבל, ודו"ק היטב בזה].

37. הננו מעתיקים כאן משי"כ רבינו זצ"ל לפלפל עוד בענין זה, ולפי שמסתעף לענין אחר הדפסנוהו כאן. והנה הפלתי (מובא להלן סימן ע"א) הק' בהא דירושלמי הנזכר בתו' קידושין דף ל"ז דנימא דעשה דמצה ידחה ל"ת דחדש, ואמאי לא אכלו בני" מצה בכניסתם ל"י, ותמוה דהא אמרינן בתמורה (דף ט"ז) דבימי אבלו של משה נשתכחו השיעורים, וא"כ איך שייך עדל"ת דהרי שמא אוכל יותר מהשיעור הנצרך לעשה. ולכאוי' הי' אפשר ליישב להאמור דכיון שבכל מה שאוכל יהא כונת המצוה לפי יחס הספק שבין השיעור הקטן לשיעור הגדול, וכדלעיל לגבי טבל [והיינו שלא יהא כאן ב' חתיכות של מצוה ושל עבירה שאין מקיים בה מצוה, אלא שבהכל כיון לקיים המצוה בחלקו וכפי הנצרך לקיים המצוה, ודומיא דמש"נ בטבל דבכה"ג אמרינן עדל"ת, וכפסוהמ"ק המעורב בקדשים].

אך י"ל דהתם ליכא לתרוצי הכי, דלגיסא דהשיעור קטן יכול לאכול פחות, וא"כ אפשר לקיים שניהם, ואע"פ דבמצצאות אינו יכול לאכול השיעור הקטן [מחמת ספיקא], מ"מ הא כלפי שמאי גליא [ומשא"כ לגבי טבל שמוכרח לאכול יותר מן השיעור בכדי שיוכל לקיים המצוה בשיעור השיריים כי היכי דליחשב לכם, וכמוש"כ תו' פסחים דף ל"ה, וע"כ מיקרי א"א לקיים שניהם ושפיר עדל"ת].

ויל"ע לפי"ז במי שנצרך לקיים עשה בא' מב' חפצים, שא' מהן ודאי איסור קל, והשני ספק איסור חמור יותר, אי שרינן לעבור איסור הקל, או דנימא דילמא כלפי שמאי גליא דהוא אסור והשני מותר, והו"ל אפשר לקיים שניהם, וצ"ע בכ"ז.

38. א.ה. לכאוי' כונת רבינו דיש לחלק ולומר דהתם הוא הנאה מאותה התקיעה שיוצא בה, והכא אולי מ"מ נידון

אינו נדחה. אלא דבאמת הכא איירינן בלאו אחרינא [שאי"ז כמו איסור עשה על אותו דבר שכבר נאסר משום לאו, אלא לאו על התוספת שזה חפצא אחרינא, אף שנאכל באותה פעולה ואותה שעה], ודמי לנדה חייבי לאוין ונתייבמה, אי נימא עדלית ללאו, או דכיון דהיתה אסורה משום נדה שוב לא נדחה הלאו ג"כ, ויש קצת לחלק, דהתם ההיתר ללאו תליא בזיקה, וכיון דנזקקה לייבום כבר דחיא עשה לית, וצריך תלמוד.

ותליא זה בביאור דברי התוס' בפסחים שם³⁹, יעוין שם היטב.

דחיית תירוץ השאג"א דלכאוי לא שייך לומר עדלית כיון דבעת הנאת גרונו עובר איסור הנאה, ואין מקיים המצוה רק בשעת הנאת מעיו⁴⁰

ו. ולכאוי קשה על דברי השאג"א דהרי טבל אסור גם בהנאה של כילוי, כגון להאכיל לבהמתו, וזה ילפינן מתרומה, דלא שריא להאכיל לבהמתו אלא משעת הרמה ואילך [ועי' בתוס' שבת דף כ"ז ע"א ד"ה אין], וא"כ כשאוכל עובר גם על איסור הנאה של כילוי מלבד האיסור אכילה, והנה מעתה יש לדון דלא שייך לומר עדלית [וכמו שיתבאר].

דהרי נחלקו ר"י ור"ל (בחולין דף ק"ג) אם אכילה עיקרה בהנאת גרונו או בהנאת מעיו, ולר"ל דס"ל דבהנאת מעיו, אי"כ ההנאה של כילוי שנעשה בעת הנאת גרונו לא הוה בעידינא דקיום המ"ע, שזה רק לאחמ"כ בהנאת מעיו, וא"כ ל"ש למימר עדלית, והדר הו"ל מהבב"ע, [והדרא קו' לדוכתה דאמאי אצטרך קרא למעט טבל, תיפ"ל משום מהבב"ע].

ואם הוה אמרינן דהנאת מעיו רק תנאי, הוה א"ש [דקיים המצוה גם בהנאת גרונו ושפיר איכא למימר עדלית], אך בפשוטו אם הי' המצוה בגרונו בסוף הלילה, ובמעיו אחרי עלות השחר, לא קיים המצוה, וכן באיסור חמץ או יום כיפור [שאם הנאת מעיו רק לאחר זמן האיסור לא עבר איסור, וא"כ בהכרח שהוה עצם האכילה, הנאת מעיו], וא"כ הדרא קו' לדוכתה.

אך יש ליישב בג' אופנים.

תירוץ א' - סגי שבעידינא דקעבר על הלית מקיים חלק מהמצוה, והנאת גרונו הוה חלק מהמצוה

(א) חדא, דהנה מבואר בר"ן (בחידישויו לב"מ דף ל' ומובא בנימוקי" ב"מ דף ט"ז מדפי הרי"ף) דמילה בצרעת דחי אף שלא גמר המצוה, ומשום הכי באבידה אף אם החזיר לבעלים יש כאן עדלית [אך דעת רמב"ן ב"מ דף ל' ומובא בנימוקי" שם דבאמת לקוטטא לא אמרינן עדלית, וכי בנימוקי יוסף (שם) דמודה רמב"ן לר"ן בעשה שהיא רק הכשר מצוה].

ואם נימא דהבליעה היא חלק מהמצוה, שהרי פשיטא שאם יאכל מצוה קודם הזמן, ורק הבליעה לתוך מעיו היא בזמן, לא יצא, [אי"כ א"ש דשייך בזה עדלית אף שבאותה שעה לא גמר המצוה, דסגי שבעידינא דלית קיים חלק מהמצוה].

וכע"ז תירץ בשו"ת כתב סופר (או"ח סימן צ"ו) לגבי מצוה של חדש, דהק' בירושלמי דנימא עדלית, ותמה הכת"ס שבשעת הנאת גרונו עבר איסור, ולא קיים המצוה עד שעת הנאת מעיו, ות"י דגם הבליעה היא חלק מהמצוה.

ומ"מ לכאוי רק כשהגיע לאחר גרונו אמרינן שזה חלק מהמצוה, אבל כשנמצא עוד לפני הבליעה לכאוי אין לומר שזה חלק מהמצוה אלא רק המכשיר דאכילה, וא"כ אכתי לא הוה בעידינא וכבר עובר על הנאה של כילוי, וא"כ האי תירוץ לא יעלה ארוכה לקושיין, וצ"ח.

תירוץ ב' - לענין בעידינא אזלינן בתר פעולת הגברא

(ב) עוד י"ל דלענין בעידינא אזלינן בתר פעולת הגברא, ולא בתר הקיום, שהרי כתבו קמאי בבישול פתילה של הבערת בת כהן דדיינינן בגמ' יבמות דף ו' ע"ב דנימא עדלית [בלאו דשבת, עיי"ש בסוגיא], ותיקשי דהרי לא הוה בעידינא, ופי' ר"ת (הובא ברשב"א ובריטב"א שם) דמדליק העופרת והיא נמצאת על צינור ונגמרת מעצמה לתוך הפה של הבת הכהן, וחזינן דכה"ג הוה

כב' חפצים מעורבים, ולא כמעשה א' עם ב' תוצאות, ועי'.

39. א.ה. לא ידעתי למה נתכוון רבינו זצ"ל.

40. א.ה. ויעוין עוד להלן סי' ע"ד סק"ב, ובמש"כ שם בהערה שבשולי הגליון.

41. א.ה. ויש בזה חידוש דהרי סוכ"ס אי"א למצוה בלי העבירה ומגיע למצוה ע"י העבירה, ולכאוי דומה למקריב קרבן שעבר עבירה ע"י שהקדיש, עי' תו' ב"ק ס"ו ע"ב, ועי' ביה"ל סימן תנ"ד לגבי מי שבשעת לעיסה עבר עבירה וקיים מצוה בבליעה כשהמצוה כבר נעשתה שלו, דקנאה בשינוי בלעיסה עיי"ש. [שוב מצאתי לרבינו זצ"ל בכתי" במק"א שדן בזה, והוא הנדפס בקטע הבא, ומי"מ השארתי בהערה שהוא מבאר מה בא רבינו זצ"ל ליישב בקטע הבא].

42. א.ה. עיקר ד"ו כבר נזכר לעיל סק"א בתוך הדברים, ועי' לעיל סק"ו תירוץ א', ומי"מ יש תוספת בדברים דהכא, והם נלקחו מכת"י רבינו זצ"ל במק"א.

43. הננו מדפיסים מש"כ רבינו זצ"ל בענין זה, ולפי שמסתעף לענין אחר הדפסנוהו כאן בשולי הגליון. ובמנח"ח סוף מצוה י' כתב ליישב קו' הצל"ח, דלמה לן קרא דדוקא ה' מיני דגן כשרים למצוה מצוה, דתיפ"ל

בעידינא, וכן בפרי' ורבי' שהק' תוס' ב"ב דף י"ג דנימא עדלית, אף שקיום המ"ע רק לכשיוולדו לו ילדים, [וש"מ דלענין בעידינא אזלינן בתר פעולת הגברא, וה"ו נימא הכי דע"כ שייך לומר עדלית, דמפעולה אחת של אכילה יוצא הנאת גרונו והנאת מעיו והכל נדחה מפני העשה], אלא שהרשב"א ביבמות שם פליג ע"ז, וי"ל דאיהו לשיטתו לא תקשי לי' קו' תו' בב"ב הנ"ל לגבי חצי עבד וחצי ב"ח, דלדידי' ליכא למימר עדלית בפרי' ורבי' דלא הוה בעידינא, [ובמנח"ח (מצוה א' [אות י"ד]) תי' כן מדנפשי' ליישב קו' תוס', אך אין תירוץ מספיק לשי' ר"ת, [והתו' כנ"ר ס"ל כשי' ר"ת ולהכי שפיר הק']].

תירוץ ג' - אף אי לא נימא עדלית מ"מ אין העבירה בשעת קיום המצוה ואין כאן מצוה הבאה בעבירה

(ג) עוד יש ליישב דס"ל לשאג"א דמ"מ לא הוה מצוה הבאה בעבירה, דזה רק כאשר העבירה באותה שעה של קיום המצוה, אך אם היתה העבירה לפני קיום המצוה, ובשעת המצוה אין עבירה, [דעל האיסור שבאותה שעה שפיר אמרינן עדלית], לא הוה מצוה הבאה בעבירה. [וכיון שאין כאן מצוה הבאה בעבירה, אף שאסור לעשות כן, מ"מ אם עבר ואכל יצא יד"ח, ואצטרך קרא למעט שלא יצא יד"ח]⁴¹.

והעירוני דבגזל חשיבא מהבב"ע אף שהעבירה מקודם, ואולי שאני התם דהחפץ יש לו שם גזול, ומשא"כ הכא דמי לקורע בשבת, ואף דאם בשעת המצוה עבר העבירה חשיבא לאיסור בחפצא ושהמצוה עצמה היא עבירה, אך אם קודם לכן לא חשיבא כאיסור בחפצא, דסוכ"ס לא חל על החפצא שם עבירה.

ל"ע דאיסור הנאה של כילוי אינו נדחה מפני עשה כיון דהוה לאו הבא מכלל עשה

ז. ולכאוי תיקשי עוד, דלכאוי האיסור הנאה של כילוי הו"ל לאו הבא מכלל עשה ואינו נדחה מפני העשה, אך באמת שיטת הרשב"א (בכתובות דף מ' ועיי'ן שם בשיטה מקובצת) דעשה דוחה לאו הבא מכלל עשה, ולדידי' איכא למימר תירוץ דהשאג"א.

וד"ז פלוגתא דקמאי, עי' תשו' כתב סופר (חלק או"ח סימן קי"ד) מש"כ בזה.

דחיית ספר דברי יהונתן דלא מיקרי בעידינא כיון דהלאו בכ"ש והעשה בכזית

[ומה שיש לתמוה על דבריו]⁴²

ח. וראיתי בספר דברי יהונתן על התורה [להגאון בעל האר"ת זל"ה] בדרושים שבסופו, דאייתי קו' התו' בסוכה דתיפ"ל משום מצוה הבאה בעבירה, ותמה דלכאוי יש ליישב דלא שייך לומר מהבב"ע כיון דעדלית [וכדתי' השאג"א לקושייתם, ועי' לעיל סק"א מש"כ בטעם שהתוס' לא תירצו כן], וכתב ג"כ דהיינו להק' גיסא דתו' בקידושין (דף ל"ח) דעשה שלפני הדיבור דוחה, ובחדש נמי הוה אמרינן עדלית, ואין אסור רק משום גזירה אטו כזית שני, וא"כ עכ"פ מה"ת אמרינן עדלית ולא שייך מצוה הבאה בעבירה, ות"י דכיון דהק' ברייתא קאי לרי' שמעון, דלית לי' כולל [ועי' קאמר דאיסור חמץ לא יחול על איסור טבל וכמב' בגמ'], ואיהו ס"ל דלאו בכלל שהוא, ומ"מ במצה מודה דבעינן כזית, והלכך לא הוה בעידינא, [דבעידינא דקא עבר על הלאו ע"י אכילת כ"ש עדיין לא קיים העשה].

אך דבריו ז"ל צ"ע דהא חזינן בתגלחת מצורע שדוחה הלאו אע"ג דאינו מקיים את העשה אלא בסוף התגלחת, והלאו כבר עובר בשערות ראשונות (ועי' בריש פרק ח' דנזיר), וחזינן דג"ז מיקרי בעידינא ומשום דאגלאי לבסוף שהכלל הי' חלק מקיום המצוה [ועי' לעיל סק"ו תי' א', ועי' לעיל סק"ג].

ענף ב'

תירוץ כמה אחרונים דנפק"מ בגונא דביטול ברוב

חילוק בין ביטול ברוב להתיר איסור לבין להכשיר הפסול לקיום מצוה

א. בספר נפש ח"י בחידושים לסוגיא דטבל, וכ"כ בשפ"א (סוכה דף ל') וכן בשו"ת מהר"ש אנגיל (ח"א סי' נ"ב בתוך הדברים)

וכן בשו"ת תורת חסד ח"א (סי' ל"ד ס"ק י"ב) כתבו לתרץ, דהנה לגבי איסורים אמרינן ביטול ברוב, אבל לגבי מצוה שלא לשמה שנתערבה במצוה לשמה לא אמרינן ביטול ברוב, דהמצוה שנתערבה אינה מתהפכת להיות מצוה לשמה, וכמוש"כ בעונג יו"ט (או"ח סימן ד') ובאור שמח (פט"ו ממאכ"א) ובחזו"א ריש טהרות (סי' א'), והיינו כשאכל כזית באופן שמוכרח להמיעוט של טבל שישלים לשיעור, ובזה אמרינן דלא מהני ביטול ברוב להפוך את המצוה של טבל לכשירה שתוכל להשלים השיעור, ואילו הי' החיסרון רק מצד מצוה הבאה בעבירה, אי"כ בכה"ג ליכא עבירה, דהרי הותר האיסור ע"י ביטול ברוב, אך כיון דנתמעט מקרא הו"ל מצוה פסולה שאין יכולין לקיים בה המצוה, וע"ז לא יועיל ביטול ברוב להכשירה לקיים בו המצוה⁴³.

האם איסור שנתבטל ברוב חל עליו איסור אחר

ב. ובתשו' תורת חסד דחה תי' זה, דהא טעמא דמיפסל לקיים בו מצוה מצוה משום שלא יוכל לחול עליו איסור חמץ, מפאת שאין איסור חמץ חל על איסור טבל, וא"כ השתא דבטל ברוב ופקע איסור טבל יוכל לחול עליו איסור חמץ, וא"כ ממילא הוכשר לקיים בו מצוה מצוה.

ובחידישו ר' נחמ"י תשו' סי' י"ב כתב הגאון רבי שאול משה זילברמן להצדיק דברי הנפש ח"י והשפ"א ואידך רבוותא, דביטול ברוב אינו נהפך להיתר, ונשאר האיסור באיסורו בכל מקום שהוא, וכמבואר ביו"ד בס"י ק"ט ועוד [וא"כ שפיר החפצא לא יחול עליו איסור חמץ ואינו כשר למצוה מצוה].

אמנם בפשוטו כיון דשרי לאכול הרי אשתרי, וממילא איסור חל על איסור, ונהי דאם יהא חוזר וניעור יחזור לאיסורו, אבל השתא הוה התיירא, וזה סברת התורת חסד [דס"ל דשפיר יוכל לחול עליו איסור חמץ, ואם נתערב טבל בחולין והחמיצו ואכל כזית מן התערובת, אף אם בודאי מקצתו של הכזית הוא טבל ילקה משום חמץ, וממילא הוכשר ג"כ למצוה מצוה]. [וכבר כ' הפוסקים דגם לסוברים שאסור לאכול שלשתן אי"ז מה"ת, אלא מדרבנן]⁴⁴.

מה דבעינן שיוכל לחול עליו איסור חמץ הכונה אילו הי' מחמיץ קודם פסח הי' חל עליו השתא איסור חמץ⁴⁵

ג. ואע"ג [דאיכא אופן] דבשעת [תחילת הלילה] עדיין הי' ניכר [שרק אח"כ נתערב], ואז לא הוה חל [איסור] חמץ [לא איכפ"ל], דהא לא אזלינן בתר תחילת הלילה אלא בתר השתא, דא"כ אם יפרישו תרו"מ לאחר [תחילת] הלילה, [שבתחילת הלילה עדיין לא הי' חל עליו איסור חמץ] לא יצאו בו יד"ח אליבא דר"ש, [דס"ל דלא חל איסור חמץ על איסור טבל, ושלא יוצאים יד"ח במצה שא"א לחול עליו איסור חמץ מה"ט, וכטבל] והלא חלילה לומר כן, וה"נ דכותיה.

ומה דאמרינן דאזלינן בתר השתא אין הכונה אילו הי' מחמיץ השתא, דזה לא שייכא לכולל, [דהרי כולל היינו שבאותה שעה חל איסור על עוד חתיכות, וזה רק כשחל בתחילת הלילה דאו הכל נאסר, ולא מה שנאסר אח"כ ע"י שהחמיץ דבאותה שעה לא חל איסור על חתיכות אחרות], וכדביאר הגרעק"א בתשו' סי' ס"ה, ונחלק שם על הצמח צדק, עיי'ן שם. אלא הכונה דאזלינן בתר אילו הי' מחמיץ קודם פסח, אם איסור חמץ הי' השתא בעת אכילתו [היינו שמה שנאסר עכשיו כשידד איסור טבל ע"י הביטול ברוב או ע"י שהפריש תרו"מ, הרי נאסר באותו איסור שבתחילת הפסח, שחל עליו לענין כשמיצא מקום לחול ייאסר], וע"כ תליא בדין כולל [דלרבנן אמרי' דכל טבל נחשב שיכול להאסר באיסור חמץ מחמת שאילו הי' חמץ בתחילת הפסח הי' נאסר באיסור כולל, שאיסור חמץ שבכניסת הפסח הוא איסור כולל וחל על איסור טבל, ולר"ש לא חל, אך לו יצוייר אופן דמכאן ולהבא אילו הי' חמץ בכניסת הפסח הי' נאסר, השתא שפיר הוכשר לקיום המצוה]⁴⁶.

שו"ר בעונג יו"ט סי' מ"ב שתמה על השאג"א שכי' דלרבנן דר"ש ליכא להק' דינא במצה של טבל, דלדידהו שפיר יכול לחול איסור חמץ על איסור טבל [ועי' לעיל ענף א' סק"א וסק"ה], וכ' העונג יו"ט דסוגיא דפסחים איירי בנאפה קודם יו"ט דאו הוה כולל מעליא [שאילו הי' חמץ הי' נאסר בכניסת החג, לרבנן, אך באפה ביו"ט שאם הי' מחמיץ לא הוה כולל, דבאותה שעה לא נאסרים חתיכות אחרות,

דבעינן שימור, וכיון דאין באין לידי חימוץ ליכא בהו שימור, ות"י המנח"ח דמפאת שמורה מהני ביטול ברוב, ומפאת דלא הוה מצוה לא מהני ביטול ברוב, ולענ"ד צ"ע, דאם ביטול ברוב לא מהני להוסיף דינים, אי"כ גם בשמורה לא מהני, ואי מהני ליתן דינים, יועיל גם בשאר מינים.

44. א.ה. לכאוי כונת רבינו זצ"ל בהוספה זו לבאר דאין כאן צד איסור אכילה מה"ת, דאם נימא דלאכול ביחד אסור מה"ת נמצא דבאמת אסור באכילה, אלא שמה דשריא הוא משום דתולין שאין אוכלין את האיסור, וא"כ לא שייך לומר שעכשיו נעשה כהיתרא, דהא א"א לאכול מבלי לתלות שאין אוכלים אותו, ולזה קאמר רבינו דזה אינו, דהא מה"ת אפי' בב"א נמי שרי, ודו"ק.

45. ויעוין עוד סי' ע"ב סק"ג אריכות דברים בנידון זה.

46. הננו מדפיסים מכת"י רבינו זצ"ל במקום אחר הדברים המבוארים כאן בנוסח אחר, ויש בהם תוספת והשלמה להמבואר כאן.

הנה יש לשאול בהק' דקיי"ל דמצוות אין מבטלות זו את זו, [ואפשר לאכול פסח מצוה ומרור כאחד, דאך יוצאין ידי"ח מצוה מצוה], שהרי לא אתי לידי איסור חמץ, דאילו יהא חמץ יתבטל ברוב, וא"כ לא אתי לידי איסור חמץ,

וא"כ גם לרבנן לא יחול איסור חמץ, וא"כ גם לדידהו לא נפיק ידי"ח במצה של טבל כה"ג, ולפמש"כ נתיישב [דברי השאג"א, דאולינן בטר השתא אילו הי' חמץ לפני פסח].

האחרונים שתירצו תי' הנ"ל ס"ל דאולינן בטר השתא

ד. אמנם בשפת אמת שם אסיק דאף אם ע"י הביטול נעשה היתר ויכול לחול עליו השתא איסור חמץ, מ"מ מיפסל משום דלא אתי לידי חימוץ מעיקרא קודם שנתבטל, וס"ל דלא אזלינן בטר השתא, אלא בטר הסוג אילו הי' לחודי' [וכיון שמין זה פסול למצות מצה לא יתכשר ע"י שעכשיו נשתנה דינו בסיבת הביטול שהוא סיבה חיצונית, שמין זה הוה חפצא הפסולה למצות מצה], וזה חידושו רבנא.

אם י"ל תירוץ הנ"ל לפי הצד שביטול ברוב אינו אלא דין תלי

ובשפת אמת שם כ' עוד דאם נימא דביטול ברוב אין ההיתר נהפך לאיסור [שהו דבר הצ"ע, דבפשוט לכ"ע הותרה האכילה דהא מה"ת רשאי לאכול שלשתן ב"א וכו'ל], שאי"ז אלא דין תלות בכל א' שהוא מן ההיתר, א"כ י"ל דודאי לא יחול על החפצא איסור חמץ שהרי איהו באיסורי קאי בכל מקום שהוא, ומ"מ מצוה הבאה בעבירה ליכא דסוכ"ס הי' רשאי לסמוך ולהקל ולתלות שהוא היתר, אך כיון שהוא נשאר בפסולו דהוה לא אתי לידי חימוץ כיון שלא נהפך להיתר, שוב לא אהני לי' ביטול ברוב ליתן לו כשרות וכו'ל⁴⁷.

אך באמת ד"ז צ"ע דתליא בנידון מצוה הבאה בעבירה באונס, דאם נימא דהאיסור לא הותר אלא שהי' רשאי לתלות ברוב, א"כ אם יתברר שזה טבל, נמצא שעבר עבירה באונס, [ועי' להלן ענף ג' מה שיתבאר באורך נידון מצהב"ע כשעבר העבירה באונס עיי"ש].

יישוב נפלא לתירוץ הנ"ל להסוברים

דאיסורים אין מבטלים זה את זה

ה. והעירני הרב מרדכי ווייס שליט"א דאולי' י"ל תירוץ הנ"ל לפי הסוברים דאיסורים אין מבטלים זה את זה, וא"כ טבל שנתערב בחמץ נשאר אסור משום טבל, וא"כ אילו יחמיצו שאר החתיכות הא הו"ל חמץ ולא יבטלו את הטבל, וא"כ ישאר הטבל באיסור ולא יחול עליו איסור חמץ, [ועכ"פ שפיר י"ל דהשתא דלא החמיצו הותר הטבל באכילה ואין כאן מצוה הבאה בעבירה, ומ"מ נשאר בפסולו למצות מצה, שהרי לא יחול עליו איסור חמץ, ולפי"ז שפיר נימא דאולינן בטר מצבו לאחר הביטול, ולפי השתא דיינינן מה הי' דינו אילו הי' מחמיץ].

אכן ד"ז תליא בהא דמקשים [עי' חו"ד יו"ד סי' ק"א סק"ה] בנתערבו עורות פסחיים (פסחים דף פ"ח ע"ב) דיתבטל הבעל מום ברוב, וכו' רבנן בתראי [יעוי' אבן האזל פ"ד מאיסורי מזבח הי"ז] דאיסור בעל מום לא יתבטל באחרים, דאסורים לבעלי הקרבן הבע"מ משום איסור שלא למנוייו, [ולדידהו חזונו כנ"ל], אך החזו"א באגרת להגרא"ז [שנדפס בספר הזכרון להבחור כהנא וכעת נדפס בחזו"א שו"ת וחיידושים סי' קמ"ב] כ' דליתא להאי תירוץ, וצ"ע.

ענף ג'

תירוץ נוסף דנפק"מ לאופנים שהיה לו לסמוך עפ"י

דיני תלי' בספיקות להתיר באכילה (וי אופנים)

אופן א' - ג' ציבורים שא' מהן טבל ופירשה

חתיכה אחת מהן ואינו יודע מהיכן פירשה [ובו שני אופנים, א' לכתחילה וא' בדיעבד]

א. ולכאוי' יש לדון ולתרוץ דנפק"מ כשהיו ג' ציבורים, חדא מצה שמורה לשמה של חולין, חדא מצה של טבל שנעשתה לשמה, ואידך מצה של חולין שנעשתה שלא לשמה, ופירשה אחת מן הציבורים, ולא ידעין מאין פירשה, דמפאת מצהב"ע ליכא איסור טבל, שהרי כל דפריש מרובא פריש, והרוב חולין, ומצד כשרות למצות מצה נמי נימא דאולינן בטר רוב, והרוב כשרים למצות מצה, דהרי הרוב הם לשמה⁴⁸, [וכ"ז לולי הקרא דאזלינן

וי"ל דאולינן בטר אילו הי' לחודי, ואז הי' מגיע לידי איסור חמץ.

והנה בהא דאצטרך קרא למצה של טבל שאין יוצאין ידי"ח משום דלא אתי לידי איסור חמץ, והתו' בסוכה (דף ל') הקשו אמאי אצטרך קרא, דתיפול' משום מצוה הבאה בעבירה, ולכאוי' הרי אכלו פסח מצה ומרור יחדיו, וא"כ המצה בטילה ברוב ואין בזה משום איסור טבל, ואין כאן מצהב"ע, ולגבי קיום מצות אמרינן דמצות אין מבטלות זו את זו, [ואין להקשות דא"כ גם אתי לידי איסור חמץ, שהרי אי ליכא איסור טבל א"כ אתי לידי איסור חמץ, והאיך נתמעט מקרא, דזה אינו] דהרי אי אזלינן בטר השתא, נמי לא אתי לידי איסור חמץ, שגם האיסור חמץ יתבטל ברוב, וא"כ מ"מ לא אתי לידי איסור חמץ, דאי אזלת בטר כשהוא בפני' הרי לא יחול איסור חמץ על איסור טבל, ואי אזלת בטר השתא נמי לא יחול איסור חמץ דיתבטל ברוב. ולפי"ז שפיר נתיישב קו' תו' דמצהב"ע ליכא, ומ"מ מקרא שפיר נתמעט.

וי"ל דאולינן לפני הביטול, אך בלא טבל, דהטבל ירד מן העולם ע"י הביטול, ואולינן אילו לא הי' חמץ זה טבל והי' בפני' ע"י, וא"כ הרי הי' ראוי לבה לידי איסור חמץ [וא"כ אי נוקים בגונא דביטול באמת יוכל לצאת ידי"ח ולא נתמעט מקרא, ועל כרחך לא איירי קרא כה"ג, ונצטרך לאוקים קרא לאוכל מצה בפני' ע, וכיון דבכה"ג איירינן, א"כ הדרא קו' לדוכתא דאיכא נמי מצהב"ע], והלכך אין ליישב קו' תוס' הכי.

[ויעויין עוד בסימן ע"ב סק"ג תוספת דברים בענין זה עיי' שם].

47. א.ה. לכאוי' צ"ע דאם ביטול ברוב אינו דין ביטול אלא דין תלי, א"כ גם לגבי כשרות למצוה נימא הכי, דלכאוי' כל הסברא לחלק בין להוריד איסור לבין להכשיר ולהוסיף דינים, זה סברות בגדי' ביטול, ולא בדיני תלי, אלא שאולי אה"ו' דיוכל לקיים המצוה, ורק נפק"מ אם הוכר האיסור אח"כ, ועי' באה הערת רבינו זצ"ל בהמשך דבריו

אומרים שבטבל אין פסול בעצם למצות מצה, כי אם שא"י לקיים המצוה משום שבשעה שאוכל עובר עבירה, והשתא דינו עובר עבירה ואנו דנים על כשרות המצה מצד עצמה הרי היא כשירה למצות מצה, ואית לי' רוב ציבורין כשרים], ומשא"כ לבתר קרא תהא פסולה דרוב הציבורים פסולים למצה, [דהא גופא גלי לן קרא שהטבל הוא ג"כ פסול מצד עצמו, וביטול ליכא הכא דבמקומן המה נכרים וקבועין ולא הותרו, והך חתיכה שפירשה א"א לתלות ברוב להכשירה, דרוב ציבורין פסולין].

[ובאמת יש לצייר עדי"ז לענין דיעבד] כגון שסמך על הרוב ואח"כ נתברר שאכל טבל, דאי משום מצוה הבאה בעבירה הרי בשעתו התרנו לו ואכל בהיתר, ולבתר קרא, הרי נתברר שאכל מצה פסולה, ולא קיים המצוה.

ואין לומר דאחרי שאנו מתירין אותה באכילה, משום דאולינן בטר רוב, א"כ כבר הוכשרה ודאי למצות מצה, דהא יחול עלי' איסור חמץ, דזה אינו, [שהרי הלך אחר הרוב אינו דין ביטול כי אם דין תלי' לכ"ע], וא"כ הרי אילו היא טבל ודאי נשארה באיסורה ובפסולה, [ובענין דדין תלי' ברוב על גוף הכשרות ורוב הציבורין אינו כשרים, וא"א לתלות ברוב], ומשא"כ לולי הקרא ודאי היתה כשירה למצותה [לדולי הקרא אין כאן פסול, ותלוי בהיתר או איסור אכילה בפועל].

ועי' במקור חיים (סי' תנ"ד) שכ' דהיכא דהי' לו לסמוך על הרוב [וכגון כשהרוב אינו גול והמיעוט גול] ועשה כן, אין לדון בו משום מצוה הבאה בעבירה, דהרי התרנו לו, [ועי' מה שיתבאר להלן בענין זה, ולפי דבריו ודאי יש לתרוץ כן].

אופן ב' - ספק טבל [ולהרמב"ם שהספיקות מדבריהם]

ב. ובתשו' הגר"ש איגר כתב ברי' דהגרש"א ליישב קו' התוס', [וכ"כ במהר"ם שיק (או"ח סי' רס"ב)], דלהרמב"ם דהספיקות מדבריהם, ומה"ת שריא, א"כ בספק טבל שרי, וליכא מצהב"ע, ומ"מ מיפסל מפאת קרא, וס"ל דדוקא באיסורין קאמר הרמב"ם דספיקות מותרין אך לא בספק מצות עשה, וכסברת החכם צבי והחות דעת (סי' ק"י בריש קונטרס בית הספק), אלא שבמאירי ריש חגיגה מבואר בדעת הרמב"ם דגם ספק מ"ע לקולא [עיי"ש בדף ד' ע"א בסוגיא דטומטום].

ואמנם יש ליישב תי' זה גם להמאירי, ובגוונא דהוה ספק שמורה לשמה וגם ספק טבל דהו"ל ס"ס לחומרא לענין כשרות המצה, וספק איסור אכילה, דהספק איסור הותר מדין ספיקא לקולא, אך לבתר קרא יש כאן ס"ס לחומרא לענין קיום המצוה, וא"י לקיים בו המצוה.

אם איסור חל על ספק איסור אחר להרמב"ם דהספיקות לקולא

והגר"ש איגר זצ"ל כתב ע"ז דזה אינו, [דכיון דטעמא דפסול מצה של טבל [לבתר] דילפינן מקרא, הוא [משום דאין איסור חמץ חל, מפאת] דאין איסור חל על איסור, והכא כיון דמותרת בפועל [א"כ שפיר] יחול עלה איסור חמץ, והנה זה מחודש מאוד, דעל ספק איסור להרמב"ם דאולינן לקולא יחול איסור אחר וילקו עליו, דלכאוי' הי' נראה דדינא דהרמב"ם דספיקא לקולא ודאי גדרו שאכתי בספיקא קאי [אלא שרשאי לתלות בצד ההיתר מחמת ספיקא, אך מ"מ החפצא עצמה בספיקא קאי, ואילו גלי כלפי שמיא שזה איסור, הרי שבאיסורו קאי, ולא יחול עלה איסור אחר].

וכדדן בשאג"א⁴⁹ דאם ישים כלאים בספק ציצית, אע"ג דלהרמב"ם פטור מציצית, מ"מ לא ילקה משום כלאים דדילמא חייבת, וממילא יהא מותר לכתחילה מה"ת להניח כלאים דהא ספיקא לקולא מה"ת [והו"ל ספק שהל"ת נדחה ע"י העשה].

אופן ג' - שסמך על חזקה שיש לו מצה שמפריש

ממנה תרו"מ, ולבסוף נתברר שלא היתה בעולם

ג. תו' אשכחן בתשו' חמדת שלמה (או"ח סי' כ"ט) דכ' ליישב קו' תו' דנפק"מ לענין היכא דהי' לו מצה שהפריש ממנה [תרו"מ] על

מצות אחרות, [ואוכל המצות על סמך שאותה מצה קיימת] דבחזקת שהיא קיימת, ואח"כ נמצא שנאבדה [ולא חיילא הפרשה ואשתכח דקאכיל טיבלא], דמצהב"ע ליכא, דהרי עשה כדן, אך מפאת קרא מיפסלא, [דאשתכח שלא אכל מצה כשרה].

אופן ד' - בשני כתי עדים שהכחישו זאו' ואח"כ כל

אחת העידה בפני' על חתיכה שאינה טבל

ד. והנה קיי"ל [ב"ב דף ל"א ע"ב] דשתי כתי עדים המכחישות זו את זו, כל אחת באה בפני' ומעידה, והשתא כת אחת העידה שעשרו את המצה, וכת שני' העידה על מצה אחרת שעישרו אותה, וכל א' בפני' שריא באכילה, ולענין לאכול אדם א' את ב' החתיכות בזאח"ז נחלקו מהר"ט (יו"ד סי' א') והחידושי הרי"ם, דדעת מהר"ט דאסור דהא ממ"נ עבר איסורא, ודעת הרי"ם דהראשונה שריא והשני' אמאי נאסרנה, וכו' מפאת דא"כ נמצא דהראשונה אסורה, הא בלא"ה כבר אכלה, ועכשיו דיינינן רק על השני', והלכך נמצא דלהר"ם מותר לאכול כל אחת בפני' בזאח"ז, [ושמעת' סברא דאם דעתו לאכול בזאח"ז גם הרי"ם מודה למהר"ט דאסור, וכל הנידון בנמלך, אלא שא"כ אולי נימא דמהר"ט איירי בכה"ג שדעתו מלכתחילה לאכול שניהם, וא"כ ליכא שום פלוגתא, אך כמדומה שבדברי הרי"ם משמע דגם בדעתו לכתחילה לאכול שניהם שרי].

והשתא נמצא דבאכל כחצי זית מכל אחת מב' המצות הנ"ל [בזאח"ז] עבירה ליכא [דכל אחת בפני' נידון כהיתר], אבל מפאת דינא דלא אתי לידי חימוץ הא חדא מינייהו טבל כלפי שמיא [דלגבי מצות מצה צריכים לדון על ב' החתיכות כא' בכדי שיתברר לנו שאכל כזית כשר למצות מצה, וא"כ לא אכל כזית מצה כשירה], וא"כ לדעת הרי"ם נתיישבה קו' תוס' דמצהב"ע ליכא, ומקרא דבעינן אתי לידי חימוץ אמרינן דלא יצא ידי"ח.

אופן ה' - עדי"ז נפק"מ בגונא דעשה ב' הפרשות

מב מצות על ב' מצות אחרות, וא' מב' המצות

שהפריש מהן כבר נעשית חולין מקודם

ה. וכיו"ב יש לצייר באופן שמעשר המצות ממקום אחר, ויש ב' מצות שמעשר מהן על שאר המצות, וידענו שאחת מהן נעשתה חולין, וכגון שהפרישו עלי' ממק"א באופן שכבר אי אפשר להפריש ממנה תרו"מ על המצות האחרות, ואח"כ הפריש מהם על המצות [והיינו שהפריש על סך מצות באופן שצריכים לב' המצות שיהיו תרו"מ, וכיון שאחת מהן נעשתה חולין, א"כ נמצא שלא הי' לו שיעור מספיק כדי תרו"מ לכל המצות, וא"כ רק חלקם הותרו]⁵⁰, והנה כל מצה באפי נפשה שרי מפאת דיש לטבל שמעשרין ממנה חזקת טבל, אבל ידעין שאחת מהמצות נאסרה, וכה"ג נמי תליא בהך פלו' דמהר"ט והרי"ם אי רשאי לאכול כולם בזאח"ז, וממילא איכא להך נפקותא דלעיל דמצהב"ע ליכא, ולא אתי לידי חימוץ איכא באכל חצי זית מזה וחצי זית מזה.

אופן ו' - שהפרישו תרו"מ על המצה שהניח להם

אביהם וכסבורים שהם שלהם ונמצא שאינו שלהם

ו. תו' י"ל בגונא דהניח להם אביהם פירות וסברו שהוא של אביהם, והפרישו תרו"מ, ובאמת הן פקדון, ולא חיילא ההפרשה, ונשאר טבל, ולכאוי' הוה אונס, ואין בזה מצהב"ע [וכדחזונו דפטורים מלשלם מצד מזיק בהניח להם אביהם פרה שאולה], ולבתר קרא אמרינן דמ"מ לא יצאו ידי"ח דסוכ"ס לא אתי לידי איסור חימוץ כיון דהוה טבל.

[ויל"ע כה"ג לענין חיוב חטאת, כגון שהניח להם אביהם ממון, וקדשו בזה אשה וכסבורים שנתקדשה, ואח"כ נתקדשה לאחר, וכסבורים שאינה מקודשת לשני, ואשתכח דמעו' פקדון וקידושי שני קידושין, אם יתחייבו חטאת כדן חוטא בשוגג, או דהוה אונס כיון דא"צ לחשוש דאין המעות של אביהן, ותליא במה דמספק"ל אי שוגג ואונס לחטאת כשוגג ואונס לשאר דינים [ועי' להלן בהערה לסק"ז]].

דא"כ נמצא שאכל אלא שעבר עבירה באונס, וק"ל. [ובאמת שאם יאכל כזית שיש בו בודאי גם טבל א"כ דמי להוכר האיסור להך גיסא שאי"ז אלא תלי', אלא שמ"מ כל חלק וחלק בפני עצמו מותר באכילה, אך לומר שקיים המצוה הרי יודע בודאי שלא אכל כזית כשר, דלזה צריכים אנו לכלל הכזית, ולא סגי לדון על כל חלק בפני' ע].

48. א.ה. הא דהוצרך רבינו זצ"ל לצייר ציור כזה, ולא צייר בפשוטו ב' חתיכות חולין לשמה, לכאוי' משום דבכה"ג ודאי רשאי לתלות דהוה מן הרוב, ולקיים בו המצוה אף לבתר הקרא, דהא הרוב כשר למצוה. וזה פשוט לו לרבינו זצ"ל דבדיני הלך אחר הרוב מהני נמי לענין כשרות לקיום המצוה, דכל החילוק הנ"ל ענף ב' סק"א אינו אלא בדיני ביטול ולא בדיני הלך אחר הרוב, אלא דמ"מ אכתי יש נפק"מ בציוור הפשוט של ב' ציבורין מצה כשירה וא' טבל לענין אם נתברר לבסוף מהיכן פירשה אם יצטרך לחזור ולאכול, דמצד מצהב"ע הרי הי' בהיתר, ומצד פסול שנלמד מן הפסוק הרי נתברר שהי' פסול, וש"מ לדברי רבינו זצ"ל בכת"י במק"א שלהדיא כתב כב' תירוצים, והבנתי מלשונו שכונתו שציוור א' לענין לכתחילה וציוור ב' לענין דיעבד, ועפ"י הדפסתי הסוגריים שבתחילת הקטע הבא. ומבואר שם דעל שניהם יש לדון מצד מצהב"ע כשעבר עבירה באונס, וכדלהלן.

49. א.ה. בשאג"א סי' ל"א פשיטא לי' דאסור ללוש כלאים בציצית ככה"ג. ועיי"ש עוד משי"כ לדון אליבא דהר"מ דס"ל ספיקא לקולא, עיי"ש היטב. [ועיי' שם בהגהות שבשאג"א החדש משי"כ בזה בשם הפמ"ג].

50. א.ה. לכאוי' צריך לצייר בעשה ב' הפרשות נפרדות מכל מצה שמפרישין ממנה על קבוצת מצות בפני' דאל"כ לא שייך לומר חזקה שיש כאן ודאי הפרשה, שלא חל על הכל וטבל וחולין מעורבין, וא"א להפריד ולהבדיל בין החתיכות, ומשא"כ בעשה ב' הפרשות נפרדות שיש לדון מתורת חזקה על כל הפרשה בפני' שחיילא כדן, אלא ששניהם סותרין זה את זה.

אכן כל הנך אופנים תלויים בנידון מצהב"ע בשוגג או באונס
 ז. אכן כל הנך תירושים יל"ע בהו, הנהגה ש"י תו על כרחך דמצהב"ע אף בעבר עבירה בשוגג ואף בעבר עבירה באונס, דאל"כ בלא"ה לא היו מקשים מידי, די"ל דנפק"מ לאכל טבל בשוגג או באונס אם צריך אח"כ לחזור ולאכול מצה אחרת, ובהכרח דגם [משום] מצהב"ע צריך לאכול [בכה"ג] מצה אחרת, דאף שעבר בשוגג או באונס נמי חשיבא מצהב"ע [וא"כ לא אצטרך קרא להכי], וכדדייק מהרי"ט אלגאזי (בבכורות פ"ח סימן ס"ה, ועי' עוד בספרו שמחת יו"ט סימן מ"ב) לגבי שוגג, [ובאמת צ"ע דעיין שם ש"י לדייק כן לגבי שוגג, ולגבי אונס כ"י דלכ"ע לא אמרין מהב"ע, אך לכא"ו דיוק מוכיח גם לענין אונס, דאל"כ נוקמה קרא לכה"ג שאכל טבל באונס, וכד"כ בתשו' חמדת שלמה או"ח ס"ו כ"ז סק"ה לתרץ קו' תו דאצטרך לאונס, וס"ל כמהרי"ט אלגאזי דבאונס ליכא מצהב"ע, אך מד' תו מוכח דגם בכה"ג הו' מצהב"ע].

ובאמת ש"י ר"ת בספר הישר (סימן ק"ב) דדינא דמצהב"ע הבאה בעבירה לא נאמרה בעבר עבירה בשוגג, אבל בחי' חת"ס בסוכה (דף ל') כתב דמד' תו מוכח דפליגי, מדקשיא להו אמאי איצטרך קרא, ולא תי' דאצטרך למאן דאכיל בשוגג.

ולכא"ו מוכח עוד דתוס' ס"ל דין מצהב"ע אף באונס, דבתו' סוכה (דף ט' ועי' עוד בדף ל') נתקשו למה לי קרא לסוכה גזולה, דתיפול' משום מצהב"ע הבאה בעבירה, ואמאי לא תירצו דאצטרך קרא לגזולא דאונס, וכגון הניח להם אביהם סוכה וסברו שהיא של אביהם דהוה אונס [וכדפטרין כה"ג באכלו פרה שהניח להם אביהם, שא"צ לשלם מדין מזיק, עי' כתובות דף ל"ג ע"ב]⁵¹.

הסומך על הרוב האם נידון כאונס או כשוגג

[ובאמת שבגזונא דסמך על רוב⁵² יש לודן דגם למהרי"ט אלגאזי והחמדת שלמה לא א"ש, די"ל דא"י בגדר אונס אלא בגדר שוגג, מדחזינן דהשוטח קרבנו בשבת ונמצאת טריפה פטור רק מפאת טרוד בדבר מצוה, ולא מפאת אונס, [יעוי' בתוס' פסחים דף ע"ג ע"א ד"ה שחטן], אך בתו' יבמות דף ל"ה ע"ב כתבו דהיכא דסמך על רוב הוה אונס, ומה דקשיא על דבריהם מהא דשוטח קרבנו ונמצאת טריפה, עי' חמדת שלמה בתשו' (סי' כ"ט) ובחזו"א יו"ד סי' ק"ג סק"ג]⁵³.

באופן א' יש לודן דא"י לקיים מצות מצה ולסמוך על רוב מפאת מ"מ"נ [אף לולי הדרשא]

ח. והנה העירוני דגם לר"ת דס"ל דבשוגג ליכא דין מצוה הבאה בעבירה, מ"מ ליכא לתרוצי גזונא דג' ציבורים [הנ"ל סק"א (בציור א')] דהאיך יסמוך על הרוב לאכול מצה, הא הו' תרתי דסתרי גם לצאת יד"ח מצה [מפאת דתולה ברובא דנעשו לשמה ונכלל בזה המצה של טבל], וגם לומר שאינו טבל, ויש כאן מ"מ"נ, וכמו בג' ציבורים א' טבל וא' ערלה וא' חולין דלא נימא דאזלינן בתר רוב, והרוב אינו טבל, וגם אינו ערלה, וא"כ הכא נמי לא יוכל לומר דאינו טבל וגם הו' מצה.

אבל הרי לאחר שיאכל יאמר שהוא מצה, ולענין איסור טבל אף אם הוא טבל ה' מותר לאכול דהי' ראשי לאכול בתורת חולין, והו"ל אונס על איסור טבל, אך א"כ בב' איסורים [הנ"ל] נמ"ל⁵⁴.

והנה יש לשאול, היכא דאיכא ג' ציבורים, ואחד איסור ואחד היתר, ואחד שאם יקחנו יגרום שהמצה שלו תשבר מכח שום סיבה⁵⁵, דבפשוטו מצרפין האיסור בחפצא לאיסור של גרימת שבירת המצה, ולא שרינן לי' אע"פ שכל חד באפי' נפשי' מותר, וא"כ ה"נ בנידון דידן.

ענף ד'

תירושים נוספים

תי החי' הרי"ם דלולי קרא אמרין דבעת הלעיסה קנה בשינוי ונפטר מחיוב תרומ' ונפטר מחיוב דבעת

א. בתשו' הרי"ם⁵⁶ כ' לתרץ דהא חזינן בגזול דאם עשה שינוי הוה דידי', ואמרין בגמ' ב"ק (דף צ"ג ע"ב) לגבי ראשית הגז, דמהני שינוי לפטור ממצות נתינת ראשית הגז, וא"כ ה"ה בשאר מתנות כהונה, והנה ד' ריטב"א לגבי מצה גזולה (בסוכה דף ל"ה) דמדלעס"י חשיבא שינוי וקני' לי'. וא"כ ה"ה במצה של טבל מדלעס"י קני', ונפטר מליתן תרומ', [ומ"מ מצד שהחפצא אינה ראוי שתחול עלי' איסור חמץ (אילו תחמיץ קודם לעיסה) שפיר נפסלה מאכילת מצוה, והיינו דרשא] [ושבו מצאתי כן בשו"ת כוכב מיעקב (סימן קצ"ח), אך איהו כתב כן רק לגבי מזיד ולא לגבי שוגג, ומשום דס"ל דרק בגזול במוזד קונה בשינוי, אך ד"ו צ"ע ואכמ"ל]⁵⁷.

אמנם יש לעי' דהא תינח היכא דכבר הופרש המעשה ראשון, שפיר י"ל דשינוי מהני לפטור מליתן, אבל הכא דהוה עדיין טבל א"כ כל דהוה טבל עדיין עומד בחיובו להפריש וליתן, ולא מהני מה דנשתנה [והיינו שעדיין אין כאן דבר השייך לכהנים שיועיל ע"ז גזילה ושינוי, דאנן בטבל עסקינן שכולו חפצא דאיסורא, וצריכה התרה לאשוויי חולין ע"י ההפרשה, ומה יפקיע ממנו תורת טבל].

אכן באמת יש לעי' בלשון הריטב"א (בסוכה דף ל"ה שם) דלכא"ו משמע מדבריו כהרי"ם, דמהני שינוי בטבל לפטור מהפרשה ונתינה, דעיי"ש ש"י דפסולה דלכם לא שייך בגזולה [לגבי מצות] מפאת דמדלעס"י קני', וכן כתב שם דלא שייך הך פסולא לגבי טבל, ולכא"ו כונתו מה"ש גופא, וא"כ מפורש כהרי"ם, ואולי יש לדחות דכונתו דבטבל לא שייך פסולא דלכם מטעמא אחרני.

ויל"ע אם נידון זה [דשינוי בטבל אי מהני לפטור מתרומ' כשמשנה ע"ד גזילה ליקחנה לעצמן] תליא בנידון מתנות שלא הורמו אי כהורמו דמי או לא, דאפשר דזה מהני רק לענין דאם יירש מאבי אמו כהן פטור מליתן [יעוי' קידושין נ"ח ע"ב], אבל לא [שייחשב ממון הכהנים עד שנאמר] דמהני בזה שינוי, וצ"ע⁵⁸.

תי הגר"ש איגר דאצטרך לכרך מצה של טבל במרור [ומה שיש לודן בזה]

ב. ובגליון הגרעק"א על הרמב"ם (פ"ו מהלכות מצה ה"ב) הובא תשו' הגר"ש איגר ש"י ליישב, דלפמ"ש"כ בלחם משנה פ"ו מחמץ ומצה, דהא דכרכו למצה במרור יוצא בה ידי"ח זהו רק בב' מצות שמצה אינה חוצצת, ולפ"ז י"ל דבכרך מצה של טבל במרור יוצא ידי"ח לולי הדרשא, שהרי אינו עובר עבירה, דלגבי איסור טבל שפיר חשיבא חציצה, ואין כאן איסור טבל, ולהכי אצטרך קרא לומר שהמצה עצמה פסולה הואיל ואין ראוי לבא לידי איסור חמץ, ולא יועיל לכרך במרור.

אמנם נראה דלדינא אסור לאכול טבל אפילו בכריכה בסיב מן התורה, דהא הו"ל הנאה של כילוי, ואף אם אין כאן אכילה מ"מ קא עבר עבירה של איסור הנאה, ואכתי הו"ל מצוה הבאה בעבירה, וכן נראה דגם באוכל שלא כדרך אכילה אכתי הו"ל איסור דאו' מפאת איסור הנאה של כילוי [ולהסבירם שזה איסור דאו', ואולי איהו אזיל להסבירם שאינו אסור אלא מדרבנן], ויש לעיין בזה.

ואכתי קשה דמ"מ עדיין מבטל באכילתו מ"ע של הפרשה, ואכתי ליהוי מצוה הבאה בעבירה, אך בזה י"ל דמ"מ יצא בדיעבד משום דבביטול עשה ליכא דין מצהב"ע⁵⁹, א"נ דהו"ל עשה נגד עשה, ומאי אולמ"י דהאי עשה מהאי עשה [ואף אם לכתחילה שב ואל תעשה עדיף, אך בדיעבד לא שייך לומר שלא יצא יד"ח].

[ובעיקר ד' הלח"מ בטעם מצה שכרכו במרור והמסתעף לאיסורים, ולענין היכא דמקיים ע"ז מצוה יעוי' עוד באורך בסימן ע"א ענף א' משי"כ בזה].

סימן ע"א

בקושיית הירושלמי מ"ט לא אכלו בני מצה מן החדש בכניסתם לארץ (א') [ד' תירושים לקושיית הפלתי]

דברי התו' בקידושין בשם הירושלמי וקושיית הפלתי דנשתכחו השיעורים

איתא בקרא בספר יהושע (פ"ה פסוק י"ב) דבניי אכלו מעבור הארץ רק אחרי יו"ט ראשון של פסח מפאת איסור חדש, ונמצא דלא קיימו מצות מצה בליל ט"ו ניסן של אותה שנה, והק' הירושלמי (מסכת חלה פ"ב ה"א) דאמאי לא אכלו, נימא עדל"ת, ותי' דעשה דמצה הוה עשה שלפני הדיבור, ואין עשה כזה דוחה ל"ת, והביאוהו התוס' בקידושין דף ל"ח, ועיי"ש שכתבו עוד תי' דהוא משום גזירה כזית ראשון אטו כזית שני, עיין שם.

והק' הכרתי ופלתי (מובא במנח"ח מצוה ו') דהא אמרין בתמורה (דף ט"ז) דבימי אכלו של מרע"ה נשתכחו השיעורים, וא"כ איך נוכל לדון היתר מפאת עדל"ת, הא אם יאכל כזית, דילמא השיעור כביצה, וא"כ לא קיים המצוה, ועבר על ח"ש של איסור חדש, ואם יאכל כביצה, דילמא השיעור כזית, ואיהו אכל יותר, ועל המותר אין עדל"ת, וקא עבר עלה איסור ח"ש של חדש, ואף שבלא זה לא יאכל מ"מ אין כאן היתר של עדל"ת דלא הוה בעידנ', [דסוכ"ס בומן אכילת המותר ליכא קיום מ"ע, ומה שגורם שיוכל לאכול השיעור הנצרך למצוה לא סגי בזה לומר עדל"ת, דבעינן קיום מצוה בעידינ' דעובר על הל"ת].

ואע"ג דאשכחן בזבחים (דף צ"ז) דאם נבלע פסוהמ"ק בקדשים אמרין עדל"ת אע"ג שאין מקיים המצוה בהפסוהמ"ק, כיון דא"א לאכול הקדשים בלי הבלוע בו, וא"כ ה"נ הא א"א לאכול השיעור בלי היתרון, זה אינו דהא אוכל היתרון אחר שכבר אכל השיעור הנצרך למצוה, וא"כ לא הוה בעידנ'.

[אך יל"ע אי נימא שיוכין לצאת ידי מצה מכל מה שאוכל רק בחלק מן הבליעה באופן שיקיים המצוה בכל מה שאוכל בחלק ממנו, כפי הנצרך לקיים המצוה, ועיי"ז הו"ל היתרון כבלוע ועדל"ת בעידנ' כיון שא"א לקיים באופ"א, ובוה שפיר דמי להגמ' בזבחים]⁶⁰.

אין לומר דח"ש דמצוה דוחה ח"ש דאיסור

וכי תימא דיאכל כזית, ואף אם השיעור כביצה, נימא דח"ש דמצוה דוחה ח"ש דאיסורין, זה אינו שכבר כתב בדובב מישרים (חלק ב' סימן י') דכבר הכריעו האחרונים דאין דין חצי שיעור במצות, [וא"כ אשתכח דקא עבר עבירה ולא קיים מצוה ולא שייך לומר עדל"ת].

54. א.ה. עי' בהערה לסק"א משי"כ שרבינו זצ"ל כתב ציור א', בשביל ציור של לכתחילה, והנה לפ"ר תירושו דהכא לענין דיעבד, דמ"מ נפק"מ לדיעבד, אך תמתיחהו על גזונא דבי' איסורים משמע שרצה ליישב גם לענין לכתחילה, והיינו שמתיר לאכול לשם מצות מצה על סמך מה שלכשיאכל יאמר אח"כ שלא עבר עבירה משום שמצד האיסור טבל הוה שרי' לי', וממילא כבר כשר למצוה [לולי הדרשא] כיון שכל מה שאינו יוצא הוא רק כתוצאה מהאיסור. ומ"מ לא הבנתי כ"כ מה שתמה לפ"ז להתייר גם בג' ציבורים שבהם ב' איסורים, וצ"ע.
 55. א.ה. לכא"ו כונת רבינו דהיינו שאם המצה תשבר יתבטל מקיים מצות מצה, והיינו שא' אסור באכילה וא' מותר אלא שאם יאכלנו יבטל מצות מצה, והצד השוה שבשניהם שיעבור איסור, בזה לאו ובוה ביטול עשה, וה"נ המצה שלא לשמה והטבל שניהם איסור [אם אינו אוכל מצה אחרת], או כלך לאידך גיסא דשניהם העדר קיום מצות מצה זה מפני שלא לשמה זה מפני העבירה, אף שמצד עצמה כשירה, אך אילו יודע שאוכל אותה הרי לא מקיים מצות מצה, וסוף דבר יש כאן הצטרפות בין שניהם לדון דין רוב שאינו מקיים המצוה בהם, וממילא א"י לאכול מצה זו שפירשה למצות מצה.
 56. א.ה. לא מצאתי להדיא שיתרץ כן קושיית תוס', אך עי' בדבריו ביו"ד סימן י"ט בתוך דבריו משי"כ להך חי' דנפטר מתרומ' משום גזילה ושינוי, עיין שם.
 57. א.ה. יל"ע בזה דהא אילו הי' חמץ ובשעת לעיסה נפקע ממנו איסור טבל, מיד יחול עלי' איסור חמץ, שמצא מקום לחול, וא"כ הוכשר למצות מצה, ולכא"ו הרי ד' ריטב"א דאף אם בתחילת לעיסה הי' פסול לא איכפ"ל, דהא מה"ט ס"ל דיוצא ידי"ח במצה גזולה, [ועי' ביה"ל ס"י תנ"ד], וא"כ ה"נ דכוותי, וצ"ע.
 58. א.ה. בגמ' קידושין שם מכו' שהגונב מישראל זה שירש מאבי אמו כהן את הטבל, חייב לשלם לו גם כנגד התרומ', ומה"ט דכמי שהורמו דמיי, וא"כ ש"מ דחשיבא ממון גמור שיש ע"ז דיני תשלומי גניבה, וא"כ מה"ט לכא"ו נמי שייך דיני שינוי וכי' [ועי' חולין ק"ל ע"ב], ודו"ק.
 59. א.ה. לכא"ו בכה"ג אין כאן עבירה בחפצא כ' אם בגברא, ודמי לקורע בשבת דאין בזה מצהב"ע כמוש"כ הירושלמי, ואולי זה כונת רבינו זצ"ל.
 60. א.ה. יעוי' סימן ע' ענף א' סק"ה בהערה לשולי הגליון, מה שהועתק שם מכת"י רבינו זצ"ל ש"י שם תירוץ זה ודן בזה עיי"ש.

אכן בעיקר מה דמדמה רבינו זצ"ל הך נידון לנידון פלוי' הרי"ם ומהרי"ט, הנה התם לא ברור שא' מזהו טבל, ורק ברור שא' מזהו אין עליו עדות כשירה, אך הכא ברור שא' מזהו טבל, ומ"מ כפי הנר' ס"ל לרבינו זצ"ל דזיל בתר טעמי' דהרי"ם, שסברתו שייכא גם בזה, וק"ל.

51. א.ה. בהאי ענינא הננו מעתיקים משי"כ רבינו זצ"ל דברים השייכים למכו' כאן בפנים:
 בעה"ב שלא הפריש חלה בשוגג מן המצות והאכיל מן המצות לאורחים או ב"ב בעה"ב ששכח ולא הפריש חלה מן המצות ואכלו מן המצות הבעה"ב והאורחים, ד' המנחת יצחק (חלק ו' סימן מ"ו) דיש הפרש בין בעה"ב לאורחים, דבעה"ב הו' שוגג, והאורחים הו' אנוסים, ולגבי בעה"ב אמרין מצהב"ע ומשא"כ לגבי האורחים, דבשוגג אמרין ולא באונס, וכמוש"כ מהרי"ט אלגאזי (הנ"ל בפנים), וכ"ד החמדת שלמה (הנ"ל בפנים). [ועיי"ש שהוכיחו מתוס' בסוכה דף ל' דבשוגג איכא מצהב"ע, ועי' משי"כ (נדפס כאן בפנים) דלכא"ו מד' תו' אלו מוכח גם לענין אונס, עי' שם, וצ"ע].

ובחמדת שלמה הכריח זאת, דגם בשוגג איכא לדינא דמצהב"ע מהא דתקע בשופר של עולה (בר"ה דף כ"ח ע"א) שלא יצא משום מצוה הבאה בעבירה, אף שבודאי איירי בשוגג [מדחזינן שדנו אי אית ב" מעילה].

ומה שהמנח"י דנו כאונס, הנה כיו"ב אמרין לגבי אדם המזיק, שבנים שסברו שהפרה של אביהם מיקרו אונס גמור, דפטור מלשלם מצד מזיק, וקיל טפי מאונס גרידא, והיינו משום שיוכלין לסמוך על אביהם, וה"נ בבניו או אורחיו שיוכלים לסמוך עליו, והו"ל אנוסים, אך צ"ע אי כה"ג בקרבן ייחשבו כאנוסים או כשוגגין, ולכא"ו כשוגגין ויתחייבו קרבן, וצריך לומר דלגבי קרבן שאני כיון שסוכים אילו היו שואלין היו יכולין לברר, וע"כ מיקרי שוגג ולא אונס, וצריך לחלק בין הנידונים, וצ"ע.

52. א.ה. ובגזונא דס"ק ו' לכא"ו שפיר נידון כאונס, עיין שם.
 53. והננו מעתיקים משי"כ רבינו זצ"ל בכת"י בענין זה וז"ל: ובתשו' מי נדה כתב דיש לחלק בין היכא שלא הי' לו לברר דהוה אונס, וכגון פירסה תחתיו וכגון שחט ונמצאת טריפה, דלא הי' יכול לברר קודם. לבין עדים ששיקרו, או שמסך על רוב או חזקה דהי' אפשר לברר והוה רק שוגג, וצ"ע אם הגדרים של חיוב חטאת קא נגעו נמי לענין חילוק בין שוגג לאונס בשאר דיני התורה.

ענף א'

תירוץ א' - נפק"מ לכרכו במרור דחוצץ לאיסור ואין חוצץ למצוה

דברי הגרעק"א לגבי מצוה של טבל ומה שיש לדון בדבריו

א. והנה בגליון הגרעק"א על הרמב"ם (פ"ו מהלכות מצוה ה"ב) הביא דברי בנו הגרש"א ליישב קו' תוס' סוכה דף ל' אמאי איצטריך קרא למצוה של טבל, דתיפול' משום מצוה הבאה בעבירה, ותי' הגרש"א לפמשי"כ הלח"מ שם, דטעמא דכרך מצוה במרור יצא יד"ח, ושאיני מכרכו בסיב דלא יצא יד"ח, משום דמצוה במצוה לא חייצי, ולפי"ז י"ל דכרך מצוה של טבל במרור, לענין המצוה לא חייץ ולענין האיסור חייץ, ואין כאן עבירה, ולהכי איצטריך קרא למעטו.

והנה דבריו צ"ע, דהא לגבי טבל ליתסר עדיין משום הנאה של כילוי, ואכתי הוה מצוה הבאה בעבירה, וצ"ע. ואולי ס"ל כהסוברים דהנאה של כילוי לא מתסרא אלא מדרבנן, ומה"ת ליכא עבירה, [ויעו' מה שנתבאר בסימן ע' ענף ד' סק"ב עוד בענין זה].

עפ"י יש לתרץ במצוה של חדש אלא שיש לדון אם ככה"ג בעינין לדין עדל"ת

ב. ומ"מ לגבי מצוה של חדש שפיר י"ל כי הך תירוצא, דקו' הירושלמי שיכרכו המצוה במרור, דמקיים המצוה ואין כאן איסור גם אם אוכל יותר מן השיעור, דלגבי האיסור איכא חציצה.

אלא דלכא' האי תירוצא לא א"ש דאי"כ בכזית ראשון של מצוה לא נצטרך לעדל"ת, דאין כאן איסור כלל, מפאת חציצת המרור של חולין להטבל, וכשם שלהיתרון ליכא איסורא, ה"נ לגבי השיעור הנצרך למצוה נמי ליכא איסורא.

אלא דהי' אפשר לומר דלגבי הכזית של השיעור הנצרך למצוה כיון דמקיים בו המצוה חשיבא חדא עם המרור, וממילא לא הוי חציצה אף לגבי האיסור, וע"כ בעינין לדין עדל"ת, אך לגבי היתרון שאין מקיים בו מצוה אין כאן אלא אכילת איסור, ולזה אהני חציצת המרור, וממילא שרי לאכול, וא"צ לחוש שמא אוכל יותר מן השיעור.

אך מדברי הגרעק"א שהעתיק להך תירוצא לגבי טבל מוכח דגם במה שאוכל לקיום המצוה לא בעינין לדין עדל"ת [דהא התם בטבל קאי דאין בו דין עדל"ת מדהק' התו' דהוה מצוהב"ע, ובטעם הדבר יעו' בסי' ענף א' סק"א עיין שם], וא"כ חזינן דגם בהנצרך לקיום המצוה מפלגינן דלא הוה חציצה לקיום המצוה והוה חציצה להאיסור, וא"כ הכא א"א ליישב קו' הכו"פ בהך תי', דהרי בירושלמי מפורש דבעינין לדין עדל"ת⁶¹. [ויעו' עוד להלן ענף ב' סק"ג משי"כ שם תוספת דברים לברר תירוץ זה, ומה שיש לדון בזה עיי"ש סק"ד].

עיקר תי' זה תלוי בטעמא דליכא חציצה כשכרך מצוה במרור

ג. והנה כל דברי הגרש"א מיוסד על ד' הלח"מ בטעמא דכרך מצוה במרור יצא, אך בפשוטו הטעם דאוכלין באוכלין לא חייצי, ומיקרי דרך אכילה, וא"כ שייכא נמי לענין איסורים, דכרך באוכל עבר עבירה, ולפום הך פירושא ליכא להך תירוצא כלל.

הוכחה דהטעם משום דאוכלין באוכלין לא חייצי

והעירוני דלפי"ז איירי בבלע דוקא, דאם לעס אין כאן חציצה, והרי בלע מרור לא יצא, [וא"כ אין כאן אכילה דמצוה, ואמאי לא חייץ, ובהכרח הטעם משום דאוכל באוכל לא יצא].

אך יש לדחות דאיירי דתחילה לעס ואח"כ פלט מפיו ועטפו למצוה ואח"כ בלע, וא"כ איכא בהך מרור לעיסה ובליעה, [ושפיר קיים בזה המצוה].

ענף ב'

תי' ב' - כשאוכל פסח מצוה ומרור איכא ביטול ברוב להאיסור חדש

דברי המנח"ח בשם הגר"י מהמבורג ומה שיל"ע בזה דלא נבעי עדל"ת

א. ובמנח"ח (מצוה ו') איתא בשם הגר"י מהמבורג לתרץ קושית הפלתי, דכיון דאכלו פסח מצוה ומרור, אי"כ נהי דלגבי קיום המצוות אמרינן דמצוות אין מבטלין זא"ז. אך לגבי האיסור חדש שביתרון מהשיעור הנצרך למצוה שפיר נתבטל ברוב, [וא"כ שפיר יוכלו לאכול, וא"צ לחוש שמא אוכלין יותר מן השיעור]⁶².

וגם ע"ז צ"ע דא"כ א"צ לדין עדל"ת, דהרי החדש בטל ברוב ואין כאן איסור כלל.

וצ"ל [כדכ' לעיל ענף א' סק"ב] דלגבי השיעור הנצרך למצוה, כיון דלא בטל למצוה ה"נ האיסור שבו לא בטל, וע"כ בעינין לדין עדל"ת, [ולגבי היתרון שאין בו עדל"ת אמרינן ביטול ברוב].

אם יש לחלק בענין ביטול ברוב בין ביטול האיסור לביטול המצוה

ב. אך באמת צ"ע דלכא' א"א לומר כן, דהא ברבע זית מצוה של איסור שבטל ברוב חלקי זית של מצוה של היתר, ודאי דהאיסור בטל ברוב ונעשה היתר ויש כאן כזית למצוה, ולא אמרינן דאם לא בטל למצוה לא בטל לגבי האיסור, וה"נ נימא הכי דלגבי האיסור בטל וירד האיסור, ולגבי המצוה יצא יד"ח.

אכן העירוני דלא דמי לגונא דהגר"י מהמבורג דהוה תרתי דסתרי דבאמת ראוי ליבטל ברוב [שיש רוב דברים שאינן מצוה כלל ואינן ראויים לקיום מצוה מצוה], אלא דמצוות אין מבטלות זה את זה, וממילא אם לגבי האיסור אמרינן ביטול נימא נמי לגבי המצוה, [דממ"נ הרי אותו ביטול שייך לתרווייהו, ואי חשיבא דברים אחרים המבטלים אי"כ יתבטל לב' הענינים, אי אין בכחם לבטלו אי"כ לא נאמר כאן כלל תורת ביטול אף לגבי האיסור], ומשא"כ בציור הג"ל דלגבי המצוה ליכא כאן שום סיבה לומר ביטול ברוב, ואין כאן תרתי דסתרי.

ומ"מ מסברא שפיר י"ל דהאיסור [בטלה] והמצוה לא בטלה [וא"כ ליתא להך תירוצא, דא"צ לדין עדל"ת]⁶³.

כבר נח' בזה הגרעק"א והחת"ס [וכל א' מתרץ קו' הכו"פ ומפרש ד' הירושלמי לפי דרכו]

ג. שוב הראוני לדי' החת"ס [בתשו' או"ח סי' קפ"א] שכי' לתרץ את קו' הכו"פ כמהר"י מהמבורג, וכ' דקו' הירושלמי דנימא עדל"ת, משום דבלי עדל"ת לא נוכל לומר ביטול ברוב דא"כ לא קיים מצוה מצוה, וכסברא הג"ל, והיינו דלא ניח"ל לחלק בין ביטול לגבי האיסור לבין ביטול לגבי המצוה.

[והנה כבר כ' לעיל ענף א' דהגרעק"א לגבי מצוה של טבל ס"ל לחלק בין האיסור למצוה לגבי חציצה כשיכרכו במרור, ונמצא דפליג על הגר"י מהמבורג והחת"ס⁶⁴, והגרעק"א רמי אנפשי' דאמאי לא אכלו [מצוה של] חדש [כרוך] בתוך מרור, ולא הוה בעינין לדין עדל"ת, [ולא הוה איכפ"ל מה דהוה עשה שלפני הדיבור], ותי' [דבמרור שהוא כסיב לאיסורים] מ"מ מיתסר מדרבנן והעמידו דבריהם, אלא דאי נימא עדל"ת הוה שרינן במרור, דלא גרע מחדש עצמו דניתר משום עדל"ת, [ואדרבה] שהיינו מחוייבים לכרוך בסיב משום דע"ז אפשר לקיים שניהם [מה"ת], ולדבריו היינו קו' הירושלמי דנכרכו במרור. [והיינו שלד' הגרעק"א באמת בכריכה א"צ לדין עדל"ת, דגם בלא"ה אין כאן איסור תורה ומשום דיש חציצה, ומ"מ מקיים המצוה, ומשו"ה חשיבא אפשר לקיים שניהם, שע"ז א"צ לדין עדל"ת, ולדבריו עיקר עדל"ת נאמר כאן לולי הכריכה, ונצרך להתיר האיסור דרבנן דאיכא אע"פ דאיכא חציצה, והחציצה נצרכת משום דין אפשר לקיים שניהם, וגם כלפי היתרון וכדלהלן].

[ולפי דבריו א"א לתרץ קו' הכו"פ לגבי היתרון משום ביטול ברוב, דא"כ א"צ לדין עדל"ת לגבי הנצרך לשיעור, שע"ז אין איסור דרבנן לאכלו כן, ואמאי אמרו בירושלמי עדל"ת והרי גם בלא"ה הוה היתר גמור, אך באמת] לדבריו י"ל ביישוב קו' הכו"פ [כני"ל בענף א'] דלגבי היתרון לא חששו מצד שכרכו במרור, דבהשיעור איכא עדל"ת [אף לולי הכריכה], ובהיתרון משתרי מה"ת משום כריכה במרור, וכ"ת דליתסר מפאת האיסור מדרבנן, דאפי' בכרכו בסיב אסור מדרבנן, הרי כיון דהוה ספיקא דלא ידעינן אם אוכל יותר מן השיעור הוה לי' ספיקא דרבנן דלקולא.

ספק עשה וודאי לאו ויכול לעבור ע"ז באופן שאינו אסור אלא מדרבנן

ד. אלא דהך תי' [שכתבנו אליבא דהגרעק"א] תליא בנידון ספק עשה וודאי לאו, ויכול לעבור על הלאו באופן שאינו אסור אלא מדרבנן, היכי דיינינן לה [דהרי ספק עשה אין דוחה ודאי לאו, דהו"ל ספיקא דאו, ויל"ע אם ע"ז נחשב כספיקא דרבנן], והגרעק"א בתשו' (קמא סי' ס"ד) דן בספיקא דאו' אי שרי למיעבד בי' פעולות דאסורות רק מדרבנן, והעלה לאיסורא, [וא"כ ה"נ נמי אכתי תיקשי קו' הכו"פ דליתסר אכילת מצוה משום שמא אוכל יותר מן השיעור, ואף שאכלו כרוך במרור אכתי קעבר אדרבנן], אך אולי הכא עדיף כיון דהוה לדבר מצוה⁶⁵, וצ"ע.

תירוץ נוסף [לקיים התי' הנ"ל] אמאי איצטריך לדין עדל"ת [ובנידון החשש שמא יש רגע שאין בפיו רוב כנגד החדש]

ד. ויש לשאול דילמא יש רגע שבפיו יש יותר מצוה ממרור ופסח [דתלוי באופן הלעיסה והבליעה שקשה לצמצם שילעס כה"ז בשוה], וי"ל דהוה רק ספק, והרי יתכן שאכל כשיעור בלא יתרון כלל והו"ל ס"ס ולקולא.

ועפ"י"ז יש ליישב מה שהק' לעיל דאמאי איצטריך לעדל"ת, דלולי עדל"ת א"כ יש לחוש דיש רגע שאין בכלל רוב כנגד המצוה, ואילו גם לגבי השיעור הנצרך למצוה היינו צריכים לביטול ברוב הו"ל ספק שמא לא נתבטל ברוב, ולהכי אמרינן דלגבי השיעור הנצרך למצוה ניתר בלא"ה משום עדל"ת, וכל הנידון רק לגבי החשש שמא יש יתרון, וע"ז י"ל דבטל ברוב, וגם אי דילמא לא נתבטל הו"ל ס"ס וכמוש"כ.

וי"ל עוד בעיקר הך קו', דרק בשני מינים חיישינן שמא בחלק א' הוא הרוב ובחלק השני אידך הוא הרוב, אבל בג' מינים לא חיישינן שיהא חלק שבו המיעוט יהא הרוב, שזה רוב חדש לגמרי ולא חיישינן לזה.

תירוץ נוסף [לקיים התי' הנ"ל] אמאי איצטריך לעדל"ת, כי היכי דלא ייחשב ביטול איסור לכתחלה

ה. והנה י"ל עוד יישוב למה שתמהנו על הגר"י מהמבורג דא"כ אמאי איצטריך לעדל"ת, דהנה בשו"ת ספר יהושע הביא לדי' הגר"י מהמבורג, והקשה דהא אין מבטלין איסור לכתחילה, ואיך אפשר לסמוך על הביטול, ותי' דהוה ספק איסור, וספק איסור מבטלין לכתחלה, וא"כ א"ש קושיין, דאילו לא היינו אומרים עדל"ת [היינו צריכים דין ביטול אף על השיעור הנצרך למצוה], והו"ל ודאי ביטול איסור לכתחילה [דלא שרינן אפי' לצורך מצוה, ולהכי בעינן לעדל"ת לגבי השיעור הנצרך למצוה, והדר הו"ל ספק אם יש יותר מן השיעור, וספק ביטול איסור לכתחילה, ושריא].

אין להק' דבכל אכילת פסח ומצוה ומרור ייחשב לא אתי לידי איסור חימוץ דאילו היתה מחמצת היתה בטילה ברוב

ו. ויש לשאול דכשאוכל מצוה עם פסח ומרור, הרי אם המצוה היתה חמץ היתה בטילה ברוב, וא"כ לא הי' חל עלה איסור חמץ, דהיתה ניתרת ע"י ביטול ברוב, ואיך כשירה למצות מצוה, והלא ילפינן מקרא [בפסחים דף ל"ה] לגבי מצוה של טבל דבעינן שבא לידי חימוץ, [דאף דהשתא לא בטילה היינו משום דמצוות אין מבטלין, הא אי הוה חמץ היתה בטילה].

וצ"ל דאזלינן בתר אילו הי' לחודי', ואז הי' מגיע לידי חימוץ [ואזלינן בתר החפצא מצד עצמו, ולא בתר צורת אכילתו השתא]⁶⁶.

מצוה שבלעה קדשים אי כשירה או דחשיבא אינה נאכלת בכל המושבות

ז. והנה יל"ע איך הדין במצוה שבלעה טעם קדשים, שנפסלים ביוצא, ואסור לאכלה חוץ לירושלים מפאת טעם כעיקר, אם כשירה לקיום מצוה מצוה, דהא אינה נאכלת בכל המושבות, ואמרינן בפסחים (דף ל"ח ע"ב) דבעינן שתהא נאכלת בכל המושבות.

ולכא' הי' נר' דתלוי בספיקא דהמג"א סי' תרמ"ט לגבי אתרוג שבלע ערלה, אם כשר, וכ' המג"א דיש להחמיר ביום א' שהוא מה"ת, ולהקל ביום ב' דמדרבנן.

אך הא חזינן דאכלו פסח מצוה ומרור, ונמצא דבעת הלעיסה נתערב במצוה טעם מהפסח, וא"כ אינה נאכלת בכל המושבות, ואולי שאני טעם שע"י בישול מתערבות יבש ביבש אף אם א"א להפריד [ואולי גם באמת אפשר להפריד].

ואולי גם יש לחלק בין דין ראוי לאכילה באתרוג לראוי בכל מושבות דמצוה, וצ"ע.

ענף ג'

תירוץ ג', דלעולם היתרון בטל ברוב שהוא הנצרך לקיום המצוה והותר ע"י עדל"ת

דברי התשו' הרי"ם על הקו' דא"א לצמצם דמ"מ היתרון בטל ברוב, ומה שיל"ע בזה

א. ובתשו' הרי"ם יו"ד סי' י"ט כ' להקשות [כקו' הפלתי ובנוסח אחר], דהא א"א לצמצם [וא"כ ע"כ או שיאכל פחות וליכא עשה, או שיאכל יותר ולא ניתר ע"י עדל"ת, שאין נצרך לקיום המצוה], ותי' דהיתרון שרי

64. א.ה. הנה רבינו זצ"ל לא כתב להדיא דהגרעק"א פליג נמי לענין ביטול ברוב, אך מקישור דבריו ומהמשך דבריו איך מתרץ הגרעק"א הבנת' שמדמה ביניהם, ועפ"י"ז הוספתי על דעתי באותיות קטנות הניכרות שהם מהעורך, ואמנם גופן של דברים יל"ע אם הדבר מוכרח לדמות בין נידון ביטול ברוב לנידון חציצה, ולא בריא לי אי באמת דעת רבינו לדמות הענינים ול"ו. ועי' 65. א.ה. אולי כונת רבינו דהוה ספק מצוה הדוחה ספק איסור דרבנן, ועי'. 66. ויעו' עוד בסימן ע' ענף ב' משי"כ בזה לגבי מצוה של טבל.

מפאת ביטול ברוב, [דהרי הרוב הנצרך לשיעור והותר ע"י עדלית ומבטל את היתרון].

אמנם צ"ע דלא שייך כאן ביטול ברוב למש"נ בתחילת דברינו דאוכל היתרון אחר שכבר אכל השיעור, וא"כ הוה בבחינת דאמרינן דכמות ראשונה ושני מותרין ושלשית אסורה, ומאי שייך בזה ביטול [ואולי י"ל ע"ד שכי שם במסוגר, אך א"כ תיפול מצד עדלית וא"צ לדין ביטול].

דחיית הרי"ם להך תי ומה שיל"ע בדבריו

ב. והרי"ם שם כ' דאין לתרץ כן מתרי טעמי, חדא, דכיון דיכול להכיר האיסור דיאכל רק כזית לא בטל ברוב [זה צ"ע דהא הק' שא"א לצמצם, וא"כ א"א להכיר, וגם צ"ע עומק הכונה [דהא א"י להכיר מי האיסור ומי ההיתר].

ואידך, דבהיתר מחמת עדלית לא שייך ביטול ברוב, [והיינו שא"י היתר גמור, כי אם דין דחי מכח המצוה, ואינו אלא על מה שמקיים בו המצוה בלבד].

ג' חצאי זית של חדש ושניים מהם שמורה ואינן שמורה אי אמרינן ביטול ברוב

ג. ואיכא נפקותא בהך טעמא בתרא, אפי"ן אי נימא כנ"ל אות א' דלא שייך ביטול ברוב בעניינינו, היכא דהיו ב' חצאי זיתים של שמורה חדש, וחצי זית אחד חדש בלתי שמורה, אם שרי לי למיכל כולהו מפאת ביטול ברוב, דבזה לכאן [כשנתערבו מעיקרא] שייך לומר ביטול ברוב, אך להתשו' הרי"ם לא אמרינן ביטול ברוב בהיתרא שמחמת עדלית.

אמנם בסברא נר' לענ"ד דשייך לומר ביטול, דסוכ"ס אשתריין הנה ב' חצאים ושוב נימא ביטול ברוב.

ענף ד'

תירוץ החי הרי"ם דליכא איסור בפחות מכשיעור שאוכלו למצות מצה [וג' דרכים בטעם הדבר]

דרך א' - כיון דלא שייך חזי לאצטרופי

א. ובחי הרי"ם בתשו' יו"ד סי' י"ט כ' לתרץ דבכ"ש ליכא איסורא כיון דלא שייך חזי לאצטרופי [דהרי אם יאכל כזית שלם נימא עשה דוחה לית ויקיים מצוה ואין כאן עבירה, והלכך אף אם יאכלו פחות מכשיעור ליכא איסורא, ושפיר הק' בירושלמי שיאכלו באופן שהוא ספק יש שיעור ספק פחות מכשיעור], אך צ"ע [דעד כמה דמצוה אין כאן, ולא שייך עדלית כיון שלא קיים המצוה בפחות מכשיעור, א"כ עבירה יש כאן] דהא חזי לאצטרופי לעוד חצי זית חדש דלאו מצה.

דרך ב' - דכשכל הכזית היתר משום עדלית כבר ליכא איסורא מתחילתו

ב. עוד כ' דאף בח"ז ליכא איסורא מפאת דכל שכולו היתר גם חציו מותר, [והלכך קי' הירושלמי שיאכלו באופן הנ"ל, וממ"נ אי איכא שיעורא נימא עדלית, ואי ליכא שיעורא נמי ליכא איסורא, מפאת שאילו יאכל שיעור שלם הו"ל היתר מפאת עדלית], ויליף לה מהא דאמרינן במילה בשבת [בגמ' שבת (דף קל"ג ע"ב) דאם התחיל למול ולא ליקט ציצין המעבכין את המילה, ובאופן שמעיקרא הי' לו שהות לסיים, ולא הספיק לסיים, דלא עבר עבירה, ומשום] דמצ"י אמר אגא עבדי פלגא דמצוה, אתון עבדיתו פלגא דמצוה [וש"מ דכיון שאילו יסיים יש כאן מצוה שלימה, ואפשר לסיים, כבר אין שם עבירה כלל אפי"ן לא סיים, ומשום דהו"ל התחלת מצוה, וה"נ באכילת חצי זית נימא הכי, דכיון שבזית שלם ליכא עבירה משום דהוה מצוה, גם בתחילתו ליכא עבירה].

אך צ"ע הסברא דמ"מ קא עביד איסורא [ולא קעביד מצוה], והתם יל"פ הטעם משום אונס דה"י סבור שהאחרים ישלימו.

דרך ג' - דליכא איסורא בפחות מכשיעור משום הואיל

ג. עוד כ' [דקי' הירושלמי ע"ד הנ"ל שיאכלו באופן של ספק שיעור ספק פחות מכשיעור, ומשום דבכ"ש זית ליכא עבירה] משום הואיל [דהואיל ואילו ישלים השיעור ובידו להשלים ליכא עבירה, גם אם לא השלים לבסוף].

אך צ"ע כיון דאין דעתו לאכול יותר, וגם מיתסר לי לאכול יותר מה"ת, [משום חשש שיאכל יותר מן השיעור שע"ז ליכא להנך תירוצי דלעיל], א"כ אמאי נימא הואיל [דהרי זה נחשב כאין בידו להשלים השיעור, ולא שייך ככה"ג הואיל].

סימן ע"ב

בקושיית הירושלמי אמאי לא אכלו בני בכניסתם לארץ מצה של חדש (ב') [י תירוצים לקושיית ספר המקנה] ובסוגיא דבעינן מצה הראוי לבא לידי איסור חמץ

קושיית המקנה דתיפול משום דלא אתי לידי איסור חמיוץ

הנה בהא דהק' הירושלמי (פ"ב דחלה ה"א) המובא בתו' קידושין (דף ל"ח) אמאי לא אכלו בני בליל ט"ו בכניסתם לא"י מצה של חדש, דלית עשה וידחה לל"ת, הקשה בספר המקנה בקידושין (שם) דמה מהני עדלית, דמ"מ לא אתי לידי איסור חמיוץ, דאין איסור חמץ חל על איסור חדש, והו"ל כמצה של טבל דנתמעט מקרא, דאין יוצאין בה יד"ח כדאי' בפסחים (דף ל"ה ע"ב).

ועיין שם במקנה שכי' [דאע"ג דמבו' בגמ' בפסחים לגבי טבל דהך דרשא לא אתיא אלא לר"ש דלית לי איסור כולל חל על איסור, דאילו לרבנן דאיסור כולל חל על איסור, שפיר יחול איסור חמץ על איסור טבל, שהרי כולל גם חמץ שהופרש ממנו תרומ' מ"מ הכא תקשי גם לרבנן] דהכא בחדש אין החמץ איסור כולל, שהרי אין בעולם תבואה שאינו חדש, דהרי פסח הקודם לא התיר תבואות שנה שעברה, ולמ"ד חדש נוהג בחו"ל אין בעולם תבואה המותרת, [דמשעה שכנס לא"י נאסרו כל התבואות שבעולם, וכיון שאין החמץ איסור כולל א"כ לרבנן נמי לא יחול איסור חמץ על איסור חדש, ונמצא דהמצה פסולה ומאי שייכא עדלית, ואמנם למ"ד חדש לא נוהג בתבואות חו"ל א"ש דהו"ל חמץ איסור כולל, שכולל תבואות חו"ל ואתי שפיר לידי חמיוץ].

[ואין לומר דכיון דעדלית א"כ תו יוכל לחול עליו איסור חמץ, דהרי אם יהא חמץ לא יהא עשה ולא ידחה הל"ת, וא"כ לא יחול האיסור חמץ].

ואשכחן כמה תירוצים [ולהלן יב' י תירוצים].

תי א' - דהחמץ הוה איסור כולל דחל על המים שבפנת שאיסור החדש לא חל על המים שבפנת

א. בספר בני ציון כתב ליישב דבחדש המים שבפנת אינן נאסרים, ומשא"כ בחמץ המים [שבפנת] גם כן נאסרים, וא"כ חשיבא איסור כולל, שכולל גם המים, והא דחמץ לא חל על איסור טבל הוא משום דאתיא כר"ש לית לי כולל, [אך לרבנן חילא איסור חמץ בין על איסור טבל ובין על איסור חדש, ותרווייהו לא נתמעטו מקרא, וכשא"א לקיים באופ"א אמרינן עדלית], וקו' הירושלמי לדין דנקטינן דאיסור כולל חל על איסור.

אמנם יש לע"י מנא לן דהמים מצטרפים לחמץ ולא לחדש, ובמנח"ח כ' [במצוה ש"ג בסופו] דבקלי וקרמל אין המים מצטרפין, ובלחם המים מצטרפים, ולדידי' א"ש תי' הבני ציון דאיכא כולל לגבי מים שבקלי וקרמל.⁶⁷

תירוץ ב' - דחמץ הוה איסור כולל דחדש

אינו נוהג רק בקלי וקרמל ולחם

ב. עוד יש ליישב דאיסור חדש רק בקלי וקרמל ולחם [כדכתיב בקרא], וא"כ יש כולל לה' מיני דגן [שאינן בכלל זה], שאין בהם איסור חדש וחילא עלייהו איסור חמץ, והובא האי גידון באחייעור חלק ד' [סי' צ"א] בשם הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל, ויעו"י עוד בתשו' הרי"ם בסוגיא דחדש יו"ד סי' י"ט עיין שם [ועי' תשו' הר צבי יו"ד סי' רל"ט].

תירוץ ג' - חמץ הוה איסור כולל דקודם שבאו לארץ לא נהג איסור חדש בשל נכרים

ג. ובאחייעור כ' ליישב קו' המקנה, דכ' שם דאף למ"ד דחדש נוהג בשל נכרי, היינו דוקא לאחר שבאו לא"י, ומקודם לא נהג בשל נכרי, וא"כ יש כולל [דאיסור חמץ כולל אף את החדש של נכרים שקודם כניסתם לא"י].

וכ' שם דאף לר"ש דלית לי כולל ומצה של חדש פסולה, מ"מ שפיר הק' הירושלמי אף לר"ש, כיון דבעת [כניסת] הלילה עוד לא חל שם לחם ולא נאסר באיסור חדש, ונמצא דבשעת [כניסת] הלילה הי' ראוי להיות חמץ, והלכך כשר לקיים בו מצות מצה, [דאולינן בתר כניסת הלילה, דכל שהי' בשעתו ראוי לבא לידי איסור חמץ כשר למצות מצה].

אי בעינן אתי לידי איסור חמיוץ השתא או בעת כניסת הלילה⁶⁸

ולפ"יז אם היתה מצה של טבל ולשו אותה לפני ראיית פני הבית, [ונתחייבה רק לאחר כניסת הלילה, שרק אז הכניסוה לבית], תהא כשירה אף שנעשתה טבל, וכן אם הצירוף סל [לחייב חלה] [נעשה

רק אח"כ תהא כשירה] [דהרי בכניסת הלילה היתה ראוי לבא לידי איסור חמיוץ].

ויש לשאול דהרי פשיטא דאם עשרו את המצה לאחר [כניסת] הלילה יוצאים בזה, אע"פ שבשעת [כניסת] הלילה לא היתה ראוי לידי איסור חמיוץ, וחזינן דאולינן בתר השתא, וא"כ ה"ה במצה שבשעת [הכניסה] היתה ראוי לידי איסור חמיוץ ועכשיו אינה ראוי' [נמי ניזיל בתר השתא וליפסל].

והרב א"מ גולדבלט טען דאין הפ"י דאולינן בתר השתא, אלא דאם בשעת כניסת הלילה היתה חמץ הי' חל החמץ לבתר שיפקע טבלו [וא"כ לעולם אולינן בתר מעיקרא, ובעישורו אח"כ חשיבא שמעיקרא חל חמץ לכשיפקע טבלו], וא"כ אם בשעת כניסת הלילה הי' ראוי לחימוץ שפיר דמי, [דהא אולינן בתר מעיקרא].

הוכחת מרן הגר"ד לנדו שליט"א דאולינן בתר השתא

והגאון בעל זכר טוב [מרן הגאון רבי דוב לנדו שליט"א] קאמר די"ל דלא כאחייעור, דהרי חזינן דמרוור טבל פסול מדאתקש למצה⁶⁹, ואם נימא כהאחייעור א"כ הרי לדידי' אם המצה קדמה לטבל [שנתחייבה רק בלילה] כשרה, וא"כ ה"ה במרוור⁷⁰.

אי אולינן בתר השתא תיקשי האיך משכח"ל כורך (ב' דרכים)

והנה לדעת האחייעור נמצא דאולינן בתר שעת כניסת הלילה, ואם אז הי' ראוי לידי איסור חמץ כשירה, וגם אם לא היתה אז ראוי לידי איסור חמיוץ אך האיסור טבל ירד אח"כ נמי כשירה, ואם המצה של טבל נתבטלה ברוב מצה כשירה, א"כ השתא ראוי לחול עליה איסור חמיוץ, והו"ל כמו אם הפרישו ממנה תרומ' לאחר כניסת הלילה.

ויל"ע דבאוכל פסח מצה ומרוור כרוכים יחדיו, הרי השתא לא אתי לידי איסור חמיוץ, דהא תבטל ברובא, ולדעת האחייעור א"ש דאולינן בתר כניסת הלילה, אך אי נימא דאולינן בתר השתא תיקשי האיך משכחת לה כורך.

ויש ליישב בשני דרכים:

א. הנה להר"ן [בחידושויו בדף ל"ו] דס"ל דמי פירות חשיבא ראוי לידי חמיוץ, ורק מפאת לחם עוני הוא דמיפסלא, ומשום דהמין ראוי לחימוץ, א"כ ה"ו במיעוט בתוך רוב [י"ל דמיקרי שהמין ראוי לבא לידי חמיוץ, דמה שהך מצה לא תבא לידי חמיוץ מסיבה חיצונית של הרוב שאינו בא לידי חמיוץ, דמי למי פירות, שהמין עצמו לא נשתנה, וזה רק בסיבת דבר אחר, וזה אינו פוסל המצה מכשרותה].

ב. ולרמב"ן [במלחמות דף ע"ב מדפי הרי"ף] דס"ל דכל שבפועל לא בא לידי איסור חמיוץ לא מהני, וא"כ תיקשי כורך, י"ל דהכא יודה רמב"ן דאולינן בתר אילו לא הי' בתערובת שאז הי' בא לידי איסור חמיוץ, [והיינו דלעולם אולינן בתר השתא, אך אנו דנים את המצה מצד עצמה, אילו היתה בפנ"ע].

לפ"יז יל"ע במצה של טבל שנתערבה בפסח ומרוור אי יוצאין בה יד"ח

והשתא תיקשי האיך יהא הדין במצה של טבל שנתערבה, דממ"נ אי אולינן בתר השתא הרי לא אתי לידי איסור חמיוץ, שהרי תבטל ברוב פסח ומרוור שאינן באין לידי חמיוץ, ואי אולינן אילו היתה בפנ"ע נמי לא אתי לידי איסור חמץ משום דאין איסור חמץ חל על איסור טבל, לר"ש דלית לי כולל, וכ"ת דאה"נ ותהא פסולה, א"כ תיקשי מאי הק' תו' בסוכה דף ל' אמאי איצטריך קרא למצה של טבל, דתיפול משום מצהבב"ע, ותיקשי דאצטריך לכורך פסח מצה ומרוור, דעבירה ליכא דבטל ברוב, ומקרא נתמעט דהא אינה ראוי לבא לידי איסור חמץ.

ולהר"ן א"ש, דאולינן בתר המין, ומצה של טבל מיקרי מין בפנ"ע כמבואר בר"ן בחידושים בדף ל"ו, והשתא פקע טיבלא והלכך כשירה [וא"כ לא נתמעט כה"ג מקרא, ובהכרח לאו כה"ג איירי קרא, כי אם כשהטבל בפנ"ע, וככה"ג שפיר הק' תו' דתיפול משום מצהבב"ע].

אך אם נימא כהרמב"ן [במלחמות שם] דלא אולינן בתר המין [אלא בתר הך מצה אי בפועל היתה ראוי לחמיוץ], א"כ יהא קשה בכל כורך מצה בפסח ומרוור, ואם נימא דאולינן בתר אילו הי' בפנ"ע, וא"כ בטבל כה"ג אילו הי' בפנ"ע לא הי' ראוי לידי חמיוץ, וא"כ יתיישב קו' תוס' [דאצטריך קרא לכה"ג, דעבירה ליכא, ומיקרי אינו ראוי לבא לידי איסור חמיוץ, ולולי קרא כשירה, ולהכי אצטריך קרא לפוסלו].

67. א.ה. לכאן בחמץ המים הוא חלק מסיבת החימוץ ומן השם חמץ, ומשא"כ בחדש שהתבואה היא החדש, והיא אסורה אף קודם שנתערבה במים, וא"כ הו"ל כאיסור והיתר מעורבין [ומנח"ח מחדש דבלחם חידשה תורה חלות איסור על לחם חדש, ושם לחם חייל על הקמה והמים יחדיו, ששניהם מרכיבי השם לחם].

68. א.ה. ויעו"י בסימן ע' ענף ב' באורך.

70. א.ה. לכאן הכונה דלא שייך הקישה דכל מרוור של טבל יהא דינו כמצה שנתחייבה בלילה, דהתם לא שייכא טעמא דלא אתי לידי חמיוץ, ותחילת הלילה מאי עבידתה, ובשלמא אי ליכא מצה של טבל דכשירה א"ש, אך אחרי דאיכא מצה של טבל דכשירה, א"כ יש לנו לדמות כל מרוור לזה, וק"ל.

תירוץ ו' - דחשיבא כולל מפאת דחמץ

נמשך איסורו גם לאחר יום ט"ז

ו. ולענ"ד יש ליישב, דהנה חדש יהא מותר למחרת, וחמץ אסור כל הפסח, וא"כ יש כאן כולל של זמן, ומיגו דחל על לאחר זמן חל כבר עכשיו, וא"כ שפיר דחשיבא ראויה לביא לידי איסור חמץ, ושפיר הק' הירושלמי דנימא עדל"ת.

אך באמת הך גידון דכולל מפאת הזמן, ד' הכס"מ (הלכות שבועות פ"ד ה"י) והגרעק"א (בתשו"ת מהדו"ק סי' קס"ה ומהדו"ת סי' ט"ז) דזהו פלו' בין הרמב"ם לראב"ד (שם), אבל ד' החזו"א [במכתבו להאחיעזר שנדפס בחלק ד' מספר אחיעזר סי' פ"ג, ויעו"ב ביו"ד סי' קמ"ח סק"ב] דלכו"ע דחשיבא כולל וכמו שיתבאר.

דהנה ברמב"ם (שם) איתא דמי שנשבע שלא לאכול היום ככר לחם, וחזר ונשבע שלא לאוכלה, אינו חייב אלא אחת, דאין איסור חל על איסור, והראב"ד השיג דהשני תחול, כיון דבראשונה אמר היום ובשני כולל גם מחר, וא"כ הו"ל כולל מפאת שכולל עוד זמן, והראב"ד כ' דאפשר דגם הרמב"ם איירי כשהשני היתה שלא לאכול היום, ומודה בגונא דהשני היתה גם למחר, אך הכס"מ כ' בדעת הרמב"ם דס"ל דכולל של מחר לא מהני, אך בחזו"א (במכתב שם) כתב לפרש ד' הרמב"ם כדצייד הראב"ד, שכשחזר ונשבע שלא יאכלנה היינו לאותה אכילה שנשבע עלי קודם, דהיינו היום.

ולד' הכס"מ תירוצו לא א"ש רק להראב"ד ולא להרמב"ם, אך לד' החזו"א א"ש לכו"ע.

אם כולל שמפאת זמן רק אם איסור ראשון הי פוקע ממילא לאחר זמן או גם כשצריך מעשה

אך יש לשאול דהנה אמרינן בגמ' (ביבמות דף ל"ג) זר שאכל מליקה חשיבא שב' האיסורים חלו בב"א ולוקה שניים, והק' תו' (שם) דהרי איסור זרות חל לאחר זריקה, ואיסור נבילה חילא מיד לאחר מליקה, וא"כ איך יחול איסור זרות על איסור נבילה, ותירצו דגם איסור נבילה לא חל עד לאחר זריקה, כיון שמקודם לכן אסורה משום מעילה ואין איסור נבילה חל עלי, וא"ש דחלין שניהם זרות ונבילה בב"א, עכ"ד.

ויש לשאול דהרי איסור מעילה אינו אלא לזמן דהיינו עד זריקה, ואיסור נבילה הוה לעולם, וא"כ ליחשב כולל מפאת הזמן, וכי תימא דתוס' ס"ל כהרמב"ם, אך להחזו"א כו"ע מודו דחשיבא כולל, וזה ודאי דסוגיין גם כמ"ד דאית לי כולל, דהא בגמ' שם בדף ל"ב אמרינן דגם לריה"ג דאית לי כולל, זר שאכל מליקה לוקה שתיים, משום דהוה בב"א, ותיקשי הרי נבילה קדים, דחיל על מעילה מפאת כולל של זמן, ושוב לא יחול זרות.

ואולי נימא דכולל דזמן רק כשאיסור ראשון פוקע ממילא, והכא בעינן פעולת זריקה, אבל אינו ברור, שהרי בחזו"א שם כתב דאשת איש חל על נדה מפאת כולל דזמן, אע"ג דנדה צריכה טבילה [ואכן הגר"ע באחיעזר (ח"א סי' ל"ד ס"ק י"א) פליג ע"ו], וא"כ הדרא קו' לדוכתה.

כולל דמפאת זמן רק אם איסור ראשון עומד להיות נותר לאחר

והבחור ברי' דהגר"ד ווייס שליט"א העיר דאמאי אמרינן בגמ' (שם) דלאחר זריקה טעמא דאיכא תרתי משום בב"א, ואמאי לא נימא דנבילה חלה על זרות מפאת כולל, מידי דחילא לכהנים אם יותר ממנו לאחר זמן, וזמן ממילא קאתי אם לא יאכלוהו, אך י"ל דאע"פ שהנותר בא בהעדר פעולה, אך מ"מ כיון שעומדת ליאכל אע"פ שהאכילה מחוסרת פעולה, מיקרי שאין עומד ליאסר, וע"כ לא מיקרי כולל⁷⁴.

תירוץ ז' - דאיסור חתור בעת מלחמה וחל איסור חמץ עלי

ז. ובספר בית קל להגאון רבי ארי' ליבוש נתאנהן אבוח דהשואל ומשיב (ח"א חדר ז' פ"ב), כ' ליישב קו' המקנה שהק' דאיסור חמץ לא יחול על חתור, וא"כ מאי הק' הירושלמי, וכ' ד"ל דהרי איסור חתור הותר בעת מלחמה כדאמרינן בחולין דף י"ד דאפי' קדלי דחזירי הותרו, וכיון שכן יחול איסור חמץ עליהו, דהיינו אם בני"י יחמיצוהו, דדמי לאם בני"י יבשלו בשר וחלב [שמצאו אצל הגויים] דודאי אסור, ומ"מ לגבי קיום מצות מצה אכתי לא מהניא [מה דהותר להם בשעת מלחמה], ולהכי הוצרכו בירושלמי להק' דנאכל [חדש] למצות מצה מטעם עדל"ת, ולפ"ז נמצא דשפיר מיקרי אתי לידי איסור חמץ אף בלא כולל.

ואמנם יל"ע בדבריו דלכא' הרי הירושלמי ס"ל דהטעם שאין יוצאין בשל חתור, לולי דין עדל"ת, הוא משום מצוה הבאה

אך י"ל בזה ב' דרכים, או דנימא דאולינן אילו הי' לחודי' ולא הי' בו איסור טבל, כיון דהא איסור טבל פקע ע"י הביטול, וא"כ דיינינן לי' כאילו אינו טבל וכמצה דעלמא המעורבת בפסח ומרור שאנו דנים אותו אילו הי' לחודי', או דנימא דחשיבא ראויה לחימוץ [כיון שהאיסור טבל פקע מיני' ויחול עליו איסור חמץ] אלא שהחמץ בטל ברוב [ולא נתמעט מקרא אלא אי לא חילא כלל איסור חמץ, ולא כשחל אלא שנתר מדין ביטול ברוב, ולפי ב' הדרכים נמצא דבכה"ג יוצאין יד"ח, ובדאי לאו בכהי איירי קרא כי אם כשאוכלו בפנ"ע, ושפיר הק' תוס'], וזה קאמר הרב ארי' ליב בן יעקב שליט"א.

הערת הגר"ד לנדו שליט"א דמשכח"ל נראה ונדחה שאין חזרו ונראה בנתחייב בחלה בתוך יו"ט

הנה קאמר הגאון זכר טוב שליט"א [מן הגאון רבי דוב לנדו שליט"א] דאם הי' בשעת כניסת הלילה חולין, וכגון שלא הי' עדיין צירוף סל, ואח"כ נתחייבה בחלה, ונפסלה, אי נימא דאולינן בתר השתא, ודלא כהאחיעזר, ואח"כ הפרישו חלה, א"כ הו"ל נראה ונדחה דאינו חזרו ונראה (ועד"ז יש לדון בהקדיש מצה בתוך הלילה וחזרו ופדאה).

אלא שדן דאילו הפסול רק משום מצוה הבאה בעבירה, א"כ י"ל שאי"ז פסול בגוף הדבר, ולא שייך דין דיחוי, אבל לטעמא דלא אתי לידי חימוץ תיקשי.

ולכא' לר"ש אה"נ דתיקשי, ולדידן הא קיי"ל דיש כולל, [ואין הפסול אלא משום מצוה הבאה בעבירה וכמוש"כ בשא"ג סי' צ"ו, ועי' סי' ע' ענף א' בארוכה], אלא דבאמת הרי אם נעשית טבל בתוך הפסח תו ליכא כולל [וא"כ תיקשי גם לדידן דהו"ל נראה ונדחה]⁷¹, וכמוש"כ הגרעק"א בתשו' סי' ס"ח בביצת טריפה [דכולל שייך רק בכניסת היום שאז חיל על כל חמץ שבעולם, ולא אם אנו צריכים לומר שיחול באמצע פסח איסור חמץ דאז לא חיל על כולם שכבר אסורים, והך מצה נידון בפנ"ע, ועכ"פ כ"ו למאי דאולינן בתר השתא, דאילו ניזיל בתר מעיקרא בלא"ה מיקרי אתי לידי איסור חימוץ, דבתחילת הלילה הי' ראויה לביא לידי איסור חימוץ, דאז עדיין לא הי' טבל] [אלא דיש לדון מצד איסור מוסיף שבאיסור חמץ נוסף איסור]⁷² [דליכא בטבל שאין אסורה אלא בהנאה של כליח], וזה פלו' דקמאי בחולין דף ק"ב].

וא"כ גם לדידן תיקשי דבצירוף סל ביו"ט, ואפי' אפה לפני יו"ט אך נצטרף בסל ביו"ט, דכה"ג מותר להפריש [עי' מ"ב סי' תנ"ז], הו"ל נראה ונדחה שאין חזרו ונראה, וצ"ע.

תירוץ ד' - מהגר"ד לנדו שליט"א על קושית המקנה

ד. והנה ניהדר לקושית המקנה, ונת' ג' תירוצים [דהבני ציון, דהגר"ס, ודהאחיעזר].

והגאון בעל זכר טוב שליט"א אמר תירוץ רביעי, דאם נימא דבעירב חטים ואורז מיתסרא משום חימוץ, וכמב' ברמב"ן (הלכות חלה פ"ג) עפ"י הירושלמי (חלה פ"א ה"א ופ"ג ה"ה) דאיכא גרירה שהאורז עצמן באים לידי חימוץ מחמת החטים, ומשמע דחשיבי באין לידי חימוץ להתחייב בחלה ולקיום מצות מצה, אבל איסור חתור לכא' ליכא על האורז [אך מהר"ט אלגאזי (בחיידושו על הרמב"ן שם) כתב דגם איסור חתור יהא בזה], וא"כ חשיבא החמץ איסור כולל [דכולל גם עיסת חטים ואורז לאסור את האורז שבו, ושפיר חילא על איסור חתור לרבנן, ולדידהו שפיר הק' הירושלמי דיקיימו מצות מצה במצוה של חתור, מכה עדל"ת].

תירוץ ה' - עפ"י מה דיש לדון אי סגי בכולל שבכח או דבעינן שיהא בפועל [ובענין עציץ שאינו נקוב אם נוהג בו איסור חתור]

ה. ודע דאם נימא דמהני [להחשב איסור כולל מחמת] שבכח [יכול לחול איסור על עוד דברים], ולא בעינן שיהא בפועל [בעולם דברים שעליהם יחול האיסור בכדי להחשב איסור כולל], א"כ [לכא' חשיבא חמץ איסור] כולל, [מחמת שאיסור חמץ חיל גם על חטה שגדלה] בעציץ שאינו נקוב, וחמץ איכא, וחדש ליכא.

ומדלא קאמרי רבותינו להך תירוץא ש"מ דנקטו דבעינן כולל בפועל, והלכך אין כאן כולל, ולהסתפק שמא יש בעולם עציץ שאינו נקוב שעשו ממנו חמץ לפני הפסח, מספק לא נימא עשה דוחה ל"ת, [דהא אי ליכא בעולם לא חשיבא ראויה לביא לידי חימוץ, ואין כאן עשה, שהרי אינו כשר למצות מצה, והו"ל ספק עשה שאינו דוחה ל"ת], ותליא זה בסוגיא בכריתות [לכא' הכונה לדף י"ד ע"א עיי"ש].

אך הגאון זכר טוב שליט"א קאמר [דכיון דאנן קאירינן למ"ד דחדש נוהג בחו"ל], ולהך מ"ד נוהג גם בעציץ שאינו נקוב, וכדהאריך בזה בזכר טוב, וא"כ גם איסור חתור איכא, ולא חשיבא חמץ איסור כולל מחמת זה.

בעבירה, דהרי ס"ל דהכא מיקרי אתי לכלל איסור חמץ, ולא נתמעט מקרא, וא"כ אמאי לא שריא חדש למצות מצה, דמאי שנא אכילת רשות מאכילת מצוה, דסוכ"ס עבירה ליכא, ומצוה איכא, ואמאי אצטרך לעדל"ת⁷³.

ובעיקר דבריו דהחדש הי' מותר לבני' בכניסתם לא"י, וא"כ לכא' תיקשי אמאי בעינן לעדל"ת, יעו"ב בספר בית הלוי ח"ג סי' נ"ב שהק' ג"כ קו' זו, ותי' דהי' מעורב בהם תבואת ישראל שלא הי' מן השלל כלל, יעו"ש.

תירוץ ח' - דמשכח"ל שיחולו חמץ וחדש בב"א וממילא חשיבא חמץ איסור כולל

ח. וי"ל עוד דיצויר שיחול איסור חתור ואיסור חמץ בב"א, וכגון אם הקדישו שיבולת קודם שנעשתה חדש, ופדאם באופן שאמר שהפדיון יחול עם כניסת הפסח, דא"כ איסור חתור ואיסור חמץ חילא בב"א, ומעתה שוב מיקרי איסור חמץ איסור כולל, דמיגו דחילא על הך גונא חילא נמי על כל חמץ של חדש בכניסת הפסח⁷⁴.

אלא דהנה הרי כניסת הפסח היא מוקדמת [מא"י, ליושב] במזרח א"י, ומאחרת [ליושבים] במערב, וא"כ איך יהא כולל [דהא אם רוצה שהפדיון יהא בעת כניסת פסח בא"י, ואז יחול חתור, אכתי במערב לא חל איסור חמץ, וחילא איסור חתור בלא איסור חמץ, והדר הו"ל חמץ איסור שאינו חל על איסור חתור, וא"כ לא משכח"ל שהחמץ יכלול את החמץ הפדוי, וליכא למימר מיגו], וי"ל דיתנה דהפדיון לא יחול בב"א על כל השבולת אלא יתחיל מכניסת הפסח במזרח א"י [בנקודה היחידה מזרחית], ויסתיים פדיונו בכניסת הפסח במערב א"י [בנקודה היחידה מערבית] ועל כל מקצת ומקצת יחול⁷⁵, וממילא יהא כאן כולל.

תירוץ ט' - מהחידושי הר"ם דבצק העומד למצות מצוה שמחמץ חיילי חמץ וחדש בב"א, דמקודם עמד האיסור חדש להדחות ע"י עשה דמצוה⁷⁶

ט. ובחי' הר"ם בתשו' יו"ד סי' י"ט כ' לתרץ דכיון דלגבי איסור חתור שייכא עדל"ת, א"כ מקמי דהחמץ לא הוה איסור חתור דהי' דין דחי, וא"כ לכשהחמץ ואינו עומד מעכשיו לדחי, חילא איסור חתור ואיסור חמץ בב"א, ושפיר מיקרי בא לידי איסור חמץ.

אך צ"ע דכל שלא נאפה אין כאן עדיין מצוה, ולא שייך כאן עשה דוחה ל"ת, ואכתי מיתסר משום חתור, דאיסור חתור לא נדחה רק כשנאפה כמצוה, והכא הא נאפה כחמץ [והיינו דלא סגי בעומד ליאפות וליעשות מצוה בכדי לומר שאין כאן איסור חתור, דהא אכתי לא חל ע"ז שם מצוה]⁷⁷.

אך באמת י"ל באופ"א, דבעודה עיסה ליכא איסור חתור מפאת דבעינן שם לחם לאיסור חתור, וכבר כ' שם הר"ם תי' זה בסוף דבריו [אך זה לאו משום עדל"ת] [ועי' לעיל תי' ב].

תירוץ י' - דבעודה עיסה ליכא איסור חתור מפאת שלא כדרך, וכשנאפה בתורת חמץ הוה בב"א

י. ועיי"ש עוד שכי' לדון דבעודה עיסה ליכא איסור חתור, משום דאכילת בצק הוה שלא כדרך אכילתו, ולכשהחמץ ונאפה חילא חמץ וחדש בב"א, ושפיר מיקרי בא לידי איסור חמץ, אך עיי"ש שדחה זאת דשלא כדרך אי"ז דין בהחפצא [ומשא"כ סברא הנ"ל דבעינן שם לחם, דזה שפיר סברא שאין בחפצא שום איסור].

ועיו"ב בענין זה בתשו' הגרעק"א שנדפס בספר גנוז רע"א מש"כ לדון בסברא זו.

סימן ע"ג

בקושיית הירושלמי אמאי לא אכלו בני' בכניסתם לא"י מצוה מן החדש (ג')

[ובסוגיא דמצוה הראוי' לשבעה, ועדל"ת בקיום מצות מצוה]

ענף א'

קושיית האחרונים דמצוה של חדש מיקרי מצוה שאינה ראוי' לשבעה

הנה מב' בגמ' פסחים דף ל"ח דבעינן מצוה המשתמרת למצה הראוי' לכל שבעה, ומשו"ה פסלינן לחמי תודה עיין שם, והק' בשער המלך הלכות נדרים, ובתשו' הר"ם (יו"ד סי' י"ט), וכן הק' הבית אפרים הובא בספר עט סופר, דהנה התוס' בקידושין דף ל"ח ע"א ד"ה אקרו, הביאו הא דאיתא בקרא בספר יהושע דבני' אכלו את המן עד שהותר להם חתור, דהיינו למחרת הפסח, ולא

74. א.ה. תי' זה לכא' לא א"ש אלא אי לא בעינן כולל בפועל, ועי' לעיל סק"ה.

75. א.ה. צ"ב דהרי הנידון בכל השיבולת לגבי כל מקום ומקום, וצ"ב אי שייך לחלק הפדיון בכה"ג, וצ"ב.

76. א.ה. כל ס"ק זה ערוך בלשון העורך לפי שבכתי"י הי' כתוב מאוד בקיצור.

77. א.ה. ויל"ע דא"כ גם בטבל נימא הכי, דהא לולי שהחמץ הוה דין עדל"ת, וא"כ הוה היתר, ורק כאשר החמץ

71. ועיו"ב סי' ע' ענף ב' מש"כ בשם העונג יו"ט, ומש"כ ע"ז רבינו זצ"ל.

72. א.ה. כסבור הייתי שתי' זה רק להצד דבעינן שיפקע ממילא, אך שוב עיינתי בדבר, ונר' כונת רבינו לתרץ גם לחזו"א הנ"ל לפי שאם אין עומד ליאסר גרע טפי, ושאינו נדה שעומדת ליטהר.

73. א.ה. בספר הנ"ל כ' דלא הותר להם אכילה שהיא לצורך גבוה, ועיי"ש היטב.

אכלו באותה שנה שנכנסו לארץ מצה בליל ט"ו, והק' בירושלמי (חלה פ"ב ה"א) דלמה לא אכלו מצה של חדש, דנהי דיש כאן לאו, מי"מ נימא עדלית, והשתא תיקשי דמה שייך לומר עשה דוחה לית, דהרי החדש אינו ראוי לשבעה דאסור לאכלו ביו"ט בבוקר, דרק למחרת יהא מותר, דהיינו לאחר הבאת העומר, ונהי דבחוה"מ לישתרי מי"מ סוכ"ס כיון דביו"ט אסור אכתי לא הוי מצה הראוי לשבעה.

תירוץ הקה"י דסגי במה שראוי בכל יום חלק מהיום

[ובקה"י קידושין סי' ל"ד כ' לתרץ דכיון דביו"ט ראשון שריא בלילה, ובחוה"מ שרי לאחר הבאת העומר, נמצא דבכל יום מן הז' ימים איכא שעה שראוי לאכילה, ובזה סגי להחשב ראוי לשבעה, והוא חידוש דהי' מקום לומר דבעינן ראוי לכל רגע משבעת הימים].

דעת ריב"א דעשה הצריכה לעבור על הלאו לאחר קיום העשה בכדי לאשווי לעשה קיום מצוה חשיבא בעידינ'

ובתשו"ה הרי"ם (שם) ובקה"י [חלקים, ח"א סימן כ"ב] כ' לתרץ קו' זו בהקדם סוגיית דפסחים דף ג"ט ע"א, דאמרינן התם דמחוסר כיפורים מביא קרבן לאחר תמיד של בין הערב, ואע"ג דאיכא עשה דעלי השלם, דיבוא עשה שיש בו כרת, וידחה עשה שאין בו כרת, והק' תוס' דהא לא הוה בעידינ', דהיינו דכללא דעשה דוחה לית לא נאמר רק כאשר בשעת קיום העשה הוא דקעבר על הלאו⁷⁸, וכדאמרינן בשבת (דף קל"ג) ובביצה (דף ז') דמשו"ה לא שייך דעשה דכיסויי הדם ידחה לית דיו"ט לטחון העפר, דהא לא הוה בעידינ' [דבשעת טחינה אינו מקיים המצוה, וה"נ בשעת הקרבת קרבנו אכתי אינו מקיים המצוה דקרבן פסח].

ותי' תוס' בשם ריב"א דהוה שפיר בעידינ', כיון דאיירי ששחט הפסח מלפני שהביא המחוסר כיפורים את קרבנו, ונמצא שכל שלא הביא קרבנו ואכתי הוא בטומאתו אכתי לא חייל קרבן פסח, והלכך חשיבא בעידינ', דע"ז שמביא את קרבנו קא עביד לפסח שעשה קודם לקרבן פסח, והלכך הוי בעידינ'.

וצ"ל דבציצית דלא שרינן הלבישה היכא דלא יוכל לפשוט בלילה, ואף בנוגא שאם לא ילבוש בלילה לא יוכל לקיים המצוה ביום, משום דלא שייך לומר דהלבישה דלילה קא עבדה ללבישה דיום למצוה, אלא דבלא הלבישה דלילה א"א לקיים המצוה ביום.

עפ"י יישוב הקושיא הנ"ל

ומעתה יהא ניחא הקו' הנ"ל, דשפיר חשיבא חדש ראוי לשבעה, דיהא ראוי לאכול כל שבעה, כדי שתהא המצוה שקיים בליל ט"ו מצוה, דהיתר האכילה כל שבעה היא הגורמת להאכילה דליל ט"ו למצוה, [ושפיר חשיבא בעידינ', שהעשה הדוחה לית מתיר את אכילת החדש כל שבעה].

וא"ת א"כ בלחמי תודה נמי נימא דיהיו ראויין לשבעה מה"ט [דנתיר לאכלם כל ז' בכדי שיקיים העשה בליל ט"ו במצות הללן], ל"ק, חדא ד"ל דסוגיא איירי כשיש לו אחרים, וליכא למימר עדלית דאפשר לקיים שניהם, אך זה דוחק, דסוגיא משמע דמיירי בכל גווני, אך י"ל דנתיר הוה לית שיש בו כרת, ועוד דאין עשה דוחה לית שבמקדש, [ומיהו מכח ביטול עשה דשריפת נותר ליכא למידן לאיסור לאכול, דע"ז מוכחא מסוגיא דזבחים דף צ"ז, דאי משום הא לא אריא, ויעו"י בחזו"א זבחים (קמא סי' ל"ז ס"ק י"ב עיי"ש)].

ראי לתירוץ זה מסוגיא דכתובות דף מ"א

[ויפלפל עפ"י אי שייך בכה"ג מצוות לאו ליהנות ניתנו]

ויש ראי לתירוץ זה מסוגיא דכתובות (דף מ"א) דמקשינן באנוסה ומפוחה דחייבי לאוין נמי לישתרי לי' משום עדלית, ותיקשי דהרי המצוה בקידושין, אלא דבעינן ראוי לו, וא"כ מאי שייכא עדלית, והאיך תעשה ראוי לו ע"ז, וחזינן דאמרינן בכה"ג עדלית, [כיון דע"ז מקיים המצוה למפרע, דאין הקידושין מצוה אלא א"כ ראוי לו אח"כ].

ועו"י באבני מילואים (סי' כ"ח ס"ק ס') שדן לענין הדירה הנאה [עי' מכות דף ט"ז] דאמאי לא נימא מצוות לאו ליהנות ניתנו, ולכאו'

י"ל דכיון דהמצוה רק הקידושין, אלא דבעינן שתהא ראוי לו, א"כ לק"מ, דאח"כ אין כאן קיום מצוה, ולא שייך לומר לאו ליהנות ניתנו, אך יל"ע דכיון דע"ז קא עביד מצוה למפרע, שפיר נימא דלאו ליהנות ניתנו, וע"י.

ביאור הסברא בהא דמ"מ אין בזה סיבה להתיר לאכול יותר מן השיעור אף שא"א לצמצם וא"א לקיים המצוה בלי זה

ואין לשאול דהא כ' תוס' בקידושין שם בתירוץ שני, דגורנין כזית ראשון אטו כזית שני, [ואמאי לא נתיר לאכול גם כזית שני, דהא אמרינן דהעשה מתיר לאכול כל ז', דאנן דיינינן רק לענין הזית שאכלו למצוה, דיהא ראוי לכל שבעה, ואע"ג שאכלו דנין על האי זית אם לא ה' אוכלו, וכן נפק"מ אם יביא אותו ויקיים המצוה בהנאת גרונו, דמ"מ יהא מותר לאכול ע"מ למיעבד את האכילה שמקודם למצוה⁷⁹].

ובקה"י דן ליישב הקו' שהק' הפלתי דאמאי מקשינן בירושלמי דיבא עשה וידחה לית, דהא בימי אבלו של משה נשתכחו השיעורים, ודילמא אכיל יותר מן השיעור, ות"י דאם לא נתיר לו לאכול יותר, לא יאכל כלל, והלכך כל המוכרח לצורך קיום המצוה הותרה לו, אך להאמור י"ל דדוקא בגונא דע"י הלית קעביד להאכילה שתהא מצוה הוא דקאמר ריב"א, [ולא בכה"ג, דהנתיר לא קא עבדה לי' שתהא מצוה, אלא שא"א למצוה בלעדי הלית שעובר שלא בעידינ' דקיום העשה, וזה לא הותר וכבציצית הנ"ל].

תמיהא על כל יסוד הנ"ל מאתרוג של טבל וממצוה של ביכורים

אבל איכא למרמי עלה, דהנה חזינן בגמ' סוכה (דף ל"ה) דאתרוג של טבל פסול, ואיכא למ"ד דהטעם משום דאין בו היתר אכילה, ותיקשי דבאין לו אלא האי אתרוג יטלנו, דיהא רשאי לאכול מפאת עדלית, דע"ז תחשב ראוי לאכילה, ויחשב נטילתו מצוה, וכן יש לשאול באתרוג של תרומה טמאה, ושל ערלה [אך בערלה י"ל טעם אחר משום דכתותי מיכתת שיעורי, אך בגמ' אמרינן דטעם פסולה ערלה משום היתר אכילה, ובתרומה טמאה תליא עוד אי מצוות שריפה מדאו' או מדרבנן, אך באמת הרי בלא"ה איירינן באיסור דרבנן, דהא תרומת ירק מדרבנן].

וכי תימא דל"ש עדלית משום דטבל הוה לאו שיש בו מיתה [וזה דחי' לקו מטבל לחוד], אך בטבל למע"ש או מעשר עני מאי איכא למימר.

וכי תימא דל"ש עדלית כיון דיכול להפריש ואפשר לקיים שניהם, אך הרי ביו"ט אסירא להפריש וא"כ לא שייך לומר כן, [ואע"ג דמה"ט שרי, מ"מ כיון דמדרבנן אסור להפריש, תו לא חשיב אפשר לקיים שניהם, וכמוש"כ במק"א].

ותו יל"ע ממצוה של ביכורים דפסולה משום שאינה ראוי לכל מושבות [כדאייתא בפסחים דף ל"ח], ואמאי, נימא דיהא מותר בכל המושבות מפאת עדלית, ועכ"פ היכא דיש לו רק מצוה של ביכורים.

ומזה שמעינן דלא שרינן, ונמצא דאיכא ראיות לכאן ולכאן, דמד' הירושלמי לגבי חדש, ומהך דאנוסה, ומהך דריב"א לגבי מחו"כ שמעינן דשרינן, ומאתרוג של טבל ושל ערלה ותרומה טמאה, וממצוה של ביכורים שמעינן דלא שרינן⁸⁰.

דחיית ההוכחות להתיר [ואם יש לחלק בין תנאי למצוה לבין מה שנחשב חלק מגוף המצוה]

ובחיי הרי"ם שם, ובקה"י שם, כ' לדון דלא שרינן מפאת עדלית בכה"ג, והא דהירושלמי [כ' בחיי הרי"ם דהוה גופא תי' הירושלמי שם בהמשך] י"ל כמוש"כ בקה"י דהירושלמי לית לי' לכללא דבעידינ' [וע"כ ס"ל להתיר מפאת העשה לאכול כל שבעה, ואנן לא ס"ל הכי, דבעינן בעידינ' ולא חשיבא בעידינ'].

ומהך דריב"א כ' בקה"י דשאני התם דכל ענין העשה דקרבן פסח הוא שיהא ראוי לאכילה [וכיון שזה כל המצוה, וא"ז רק תנאי, א"כ שפיר חשיבא מה שמתירו ועושהו ראוי לאכילה כקיום העשה, וע"כ חשיבא בעידינ'].

ואולי לפי"ז יהא ניחא גם האי דכתובות (דף מ"א) [דגם בזה זהו קיום העשה לקדשה ע"ד שתהא לו לאשה אח"כ, ומה דקעביד שתהא ראוי לו זהו קיום העשה, וע"כ חשיבא בעידינ'].

ומשא"כ במצוה מה דבעינן דתהא ראוי לכל שבעה, או לכל מושבות, לא נימא הכי [שא"ז עיקר העשה, אלא תנאי בעלמא].

אך מ"מ אין החילוק ברור, דמ"מ בכולהו אי"ז עיקר המצוה אלא תנאי לקיום המצוה, ואולי מ"מ נימא דבאתרוג הו"ל רק תנאי צדדי, ואולי בזה גרע אתרוג אפי' ממצוה שאינה ראוי לכל שבעה, וצ"ת⁸¹.

נפק"מ מכ"ז באכילת מצת טבל הטבול למעשר שני או מעשר עני

והנה איכא נפק"מ רבתא מכל הנ"ל במה שדן בשאג"א (סימן צ"ו) דלרבנן דלית להו דרשא [דבפסחים דף ל"ה ע"ב] דכל שאין בו משום בל תאכל חמץ לגבי מצת טבל, אי נתיר באכילה כשאין לו מצוה אחרת, מפאת עדלית, או דנימא דאינו יוצא מפאת אינה ראוי לכל שבעה, [או דנימא דע"ז דעדלית נעשה ראוי לכל שבעה].

תירוצים לקושיא מאתרוג של טבל [ומה שיש לדחות]

א. והעירוני ד"ל על הקושיא מאתרוג של טבל ד"ל דלא סגי לענין היתר אכילה, מה שיש היתר אכילה ע"י דחי', ד"ל דחולה שיש לו פיקו"נ ורשאי לאכול אתרוג של טבל נמי לא נפיק ידי"ח, דאע"פ שראוי לאכול מ"מ לא חשיבא לכו, דלזה בעינן היתר אכילה, וצ"ע בזה.

אך באמת כבר כ' בתשו"ה הרי"ם דנימא הכי גם לגבי מצוה הראוי לשבעה, דבהיתר דע"י דחי' לא יחשב ראוי לכל שבעה.

ב. ותו העירוני דהרי באתרוג שהטבל שבו פחות מכזית, וכגון שעל הקליפה שאינה מאכל כל אדם ליכא איסור טבל⁸² [והוא משלים לשיעור אתרוג ולא לשיעור איסור אכילת טבל], אטו נימא דל"ל דח"ש מותר מה"ט יוצא בו ידי"ח דחשיבא ראוי לאכילה מה"ט, אלא ודאי דאזלינן בתר המין [שמין זה שאין בו היתר אכילה אין יוצא בה ידי"ח], וא"כ מה יועיל עדלית [דסוכ"ס מין זה אינו ראוי לאכילה], ואין הדברים מבוררים⁸³.

בתו ראי"ש ביבמות לכאו' מפורש דלא שרינן בכה"ג מפאת עדלית

[ובחילוק שבין יבום חייבי לאוין לאנוסה חייבי לאוין]

שוב העירוני לדי' תו הרא"ש ביבמות דף כ' שכ' שם בדעת רש"י דחייבי לאוין אינה עומדת ליבום, מפאת ולקחה, דאע"ג דביאה ראשונה שריא מפאת עדלית, מ"מ אידך ביאות אסורין, וממילא לא חשיבא ולקחה, וע"כ אינה עומדת לייבום, וזה דלא כדברינן, דמדבריו מוכח דלא שרינן לאידך ביאות בכדי שייחשב ביאה ראשונה מצוה.

אך תיקשי דא"כ גבי אנוסה במצוה דולו תהי' לאשה נמי נימא הכי, ואמאי מקשינן בכתובות דף מ"א דנימא עדלית.

והעירוני ד"ל דנהי דהעשה דולו תהי' לאשה קאי רק בקידושין ולא בביאה, מ"מ קאי עלי' גם בהמשך האישות, שהרי אם מגרשה אח"כ נחשב ביטול העשה, וא"כ בהיתר הביאה קא משוי השתא להאישות דהשתא דתחשב קיום מצוה, ומשא"כ ביבום דמותר לגרשה, וש"מ דבהמשך האישות ליכא קיום מצוה, [ואי"ז אלא גרימת קיום מצוה למפרע, וזה לא חשיב בעידינ' להתוס' רא"ש הנ"ל], אך לא אדע אם הדבר נכון דהך מצוה דולו תהי' לאשה נמשכת.

אך עכ"פ הא מיהת חזינן מד' תו הרא"ש דליכא למימר דככתבנו לענין מצוה הראוי לכל שבעה [דבדבריו מבואר דהעדלית אין מתיר מעשים שאח"כ אף אותן הגורמין להמצוה להחשב מצוה למפרע].

ענין ב'

עוד בסוגיא דאינו ראוי לשבעה

אם מצוה שנעשה ממנו שאכלו בני' במדבר חשיבא ראוי לשבעה
א. ויל"ע בני' איך אכלו מצוה במדבר, ולכאו' אכלו מן לאחר שאפאוהו, אך הא אסור להותיר, וא"כ אינו ראוי לשבעה, [וכי'ת

העבירה, אלא שהוא מכלל חלות ההיתר שע"י הדחי' בשעת קיום המצוה, דאז חיילא היתר לכל ז', ולא שבשעת אכילה אח"כ [או ביאה באונס שבא על אנוסתו לאחר שיקדשה] מקיים המצוה למפרע, אלא הוה התירא שבשעת קיום המצוה חיילא התירא, אך בלשון רבינו זצ"ל לא משמע הכי, ע"י לעיל, ודו"ק.

80. א.ה. לכאו' כל הקו' רק לפי הבנת רבינו זצ"ל דגדר ההיתר משום שנחשב אח"כ מקיים עשה בשעה שעובר על הלית, אך אי נימא שהוא מכלל דחיית העשה ללית בשעת קיום העשה, שדוחה דחייה גמורה לכל מה שנצרך בשביל שהמעשה הלוה יחשב מעשה מצוה, א"כ י"ל דכל שבשעת קיום העשה ליכא לדון עדלית, דבאותה שעה ליכא לאו שנצטרך לדחות לא חיילא דין עדלית, ולא חיילא דחי', אלא דמ"מ נפק"מ שנתייר לאכול מצוה של ביכורים חוץ לירושלים, וע"י היטב.

81. א.ה. לא נתברר לי מה הסברא לחלק בין מצוה לאתרוג, ויותר הי' לו לרבינו לחזור ולחזק חילוק הנ"ל בין פסח ואנוסה, לבין מצוה ואתרוג, ולגבי מצוה נצטרך לומר כהק"ה, דתלוי בפל' בבלי וירושלמי, וע"י היטב.

82. א.ה. כמדומני שבמציאות כולו נחשב מאכל אדם, וע"י.

83. ויל"ע אם שייך לחלק לגבי זה בין דין ראוי לאכילה הנלמד מלכם, לדין ראוי לכל שבעה, וע"י.

תירוץ הברוך טעם דהו"ל ל"ת שאחר

קיום העשה ולא הוה בעידני

ובהגהות ברוך טעם כתב ליישב, דאיאת בסמ"ג (לאוין ש"ס) דאם מביא לאחר שהראה פנים בעזרה לא קעבר על הלאו, ונמצא דאם לא הביא קרבן קעבר על הלאו אח"כ, וא"כ לא הוה בעידני.

וחזינן דנקט [דחסרון בעידני] אינו רק כשעובר על הלאו לפני קיום העשה, אלא] אף כשעובר לאחר קיום העשה.

שני טעמים לדון דיתכן דלא איכפ"ל מה

דעובר הל"ת לאחר קיום העשה⁸⁶

אך באמת כבר כ' במק"א לדייק מד' הר"ח בשבת דף קל"ג דכשעובר על הלאו לאחר העשה לא איכפ"ל, [עי' סימן נ"ה ענף ב' תירוץ א' וסימן נ"ו תירוץ ט', ושם מבי' דכל האי מילתא דבעינן שיהא בעידני, הוא משום שמא לא יקיים לבסוף העשה, וזה לא שייך כשעובר על הלאו לאחר קיום העשה].

ועוד יש לדון לפ"ד הריטב"א ביבמות דף ו' בשם ר"ת דכשהל"ת עובר ע"י שעושה פעולה אחת להעשה והל"ת שפיר דוחה עשה לל"ת, אף שעובר על הלאו שלא בעידני דקיום העשה, וה"נ הוה ע"י פעולה אחת [ועי' בסימנים הנ"ל משי"כ בזה].

בגדר הלאו דלא יראו פני ריקם אימתי עובר ע"ז

אלא שבעיקר דברי הברוך טעם העירוני ד"ל דהלאו רק בשעת ראיית פנים בלא קרבן, אלא שאם מביא אח"כ נמצא שלא בא ריקם [ותיקן למפרע, ואם לא תיקן נתברר שעבר למפרע], אך לא שעובר אח"כ, וא"כ אכתי הוה בעידני.

אך באמת נראה דאם אמרינן דכשמביא אח"כ לא מיקרי ריקם, א"כ כשאינו מביא הוה השתא ריקם ועובר השתא.

ונפק"מ בזה, דאם לא הביא בעת ראיית פנים ויכול להביא עכשיו, ויהא יותר מחומשו מממונו אם יתחייב, דמפאת הא דיתקן י"ל דאינו מוציא יתר מחומשו, וכמו מי שאכל קונם, ויוכל להשאל, ד"ל דעל השאלה א"צ להוציא יותר מחומשו [ומשא"כ אם השתא קעבר מחוייב להוציא כל ממונו שלא לעבור על הל"ת].

הוכחה מזבחים דף צ"ז דעדל"ת אף בל"ת שאחר קיום העשה

ב. והנה בזבחים דף צ"ז מקשינן בפסוהמ"ק שנבלעו בקדשים דנימא עדל"ת, ויל"ע דהרי מצות אכילת קדשים בהנאת גרונו כמו בכל דין אכילה, ופסוהמ"ק אסירי נמי בהנאה, וא"כ אסירי נמי בהנאת מעיו, ואף שנהנה בלא דעת מ"א ס"י תס"ו (סק"ג) דגם בלא פעולה אסירא הנאה [ואמנם במקו"ח נחלק עליו, אך מדברי המ"ב ס"י תס"ו (שעה"צ שם סק"ז) משמע דנקט כמג"א, וכמו שהארכנו בזה במק"א]⁸⁷.

והשתא תיקשי דלא הוה בעידני [שעובר על האיסור הנאה לאחר קיום העשה, ואמאי אמרינן עשה דוחה ל"ת], וראי' דלא כברוך טעם.

דחיית ההוכחה דליכא איסור הנאה במה

שנהנה בפסוהמ"ק שבמעיו

אך יש לדחות ההוכחה. חדא, דילמא [איירי דאיכא] רק טעם פסוהמ"ק, ואין בזה הנאת מעיו, ורק הנאת גרונו [וזה שפיר בעידני דאכילת הקדשים].

תו, דתיקשי איך אכלינן בפסח חמץ קודם חצות, הא נהנה מחמץ במעיו לאחר חצות, וע"כ צ"ל דמה שבבטנו לא חשיב אוכל דבטל אגב גופו, [ולא קא עבר על איסוה"ג, וה"נ לא קעבר על פסוהמ"ק שבמעיו מפאת איסוה"ג, ואין לנו איסור אלא מפאת גרונו דהוה בשעת קיום העשה, ושפיר שייכא עדל"ת].

אי איכא איסוה"ג במה שנהנה בחמץ או שאר איסוה"ג שבמעיו

אך העירוני דאולי נימא דרק משום שאכל בהיתר, [לא איכפ"ל ממה שנהנה במעיו אח"כ בשעת האיסור, אך לא הבנתי הסברא לחלק], ונפק"מ באכל חמץ בתוך פסח אם חייב לעשות פעולות להקיא, [כדי שלא יהנה במעיו מחמץ שנמצא שם ע"י אכילת איסור, דלהנ"ל אינו מחוייב דבטל אגב גופו, משא"כ להך סברא לחלק].⁸⁹

דהחפצא אינה אסורה באכילה למחרת, אלא שהגברא לא יוכל להותיר, ובכה"ג מיקרי ראוי לשבעה, זה אינו], דהרי בסוכה מבי' דכאשר יש איסור להכנס לסוכה ביו"ט מפאת איסור השתמשות במחובר אמרינן דמיקרי אינו ראוי לשבעה, ורק מפאת דלא הוה אלא מדרבנן מכשרינן [ועי' בסוכה (דף כ"ג ע"א), וחזינן דאפי' שאינו ראוי מסיבה צדדית נמי מיקרי אינו ראוי, וה"נ בהא דאסור להותירו למחרת].

ואולי באמת לא יצא ידי"ח מצה במן, אלא רק בקמחים שהיו קונים מאומות העולם, וכדאמרינן (ביומא דף ע"ה ע"ב) לענין יתד תהא לך על אונן.

אי מצות שנעשו מן המן חשיבא מצה העשוי מדגן

ב. [ואין להכריח כן דהא בלא"ה לא הוה דגן וא"א לקיים מצות מצה המן], דהא חזינן דבמן חייבים בברכת המזון, וחזינן דחשיבא דגן, וא"כ הדין נותן דהוה נמי מהני למצה, אלא דחזינן דלא כן, דהרי בירושלמי מבי' דכשבני נכנסו לארץ ביטלו מצות מצה, ואמאי לא אכלו מן המן, [וש"מ דאין יוצאין בזה מצות מצה, ובמדבר קיימו בקמחין שקנו מאוה"ע, וכשנכנסו לארץ כבר נאסר עליהם משום חדש, דחילא משעת כניסה לא"י], אלא דתקשי מ"ש מברכהמ"ז.

ואולי לא שייך בזה שימור שלא תחמיץ [דלא הי' שייך חימוץ במן].

בהא דלחמי תודה נתמעטו מפאת דאינן ראויין

לכל שבעה, ותיפ"ל דלא הוה לכם

ג. ועי' בתוס' בדף ל"ח מש"כ לדון בלחמי תודה דתיפ"ל משום דלא הוה מצתכם, ואף קודם שהוקדשו אינה משתמרת להיות מצתכם, ועיי"ש מה שתיצרו, ובחזו"א (סימן קכ"ד לדף ל"ח ע"ב) ביאר כונתם דסוגיין אתיא כריה"ג דהוה ממון הדיוט, והו"ל לגמי להקשות ולתרץ כן, אלא דלפי שדרשא דמצתכם לא מפורש בקרא לא חש להקשות ולתרץ.

ויל"ע דהא מבי' בגמ' (קידושין דף נ"ב ע"ב) דגם לריה"ג לאחר שחיטה משלחן גבוה קא זכו וא"י לקדש בזה אשה, וא"כ אכתי לא הוה לכם, וצ"ל דהגמ' איירי בחלק הכהנים, והכא בחלק הישראל, דלריה"ג נשאר בתורת ממון הדיוט, ולרבנן ג"ז ממון גבוה.

סימן ע"ד

בענין עשה דוחה ל"ת בל"ת שעובר אחר קיום העשה⁸⁴

קושיית הטו"א לגבי טומטום דעשה דראיית

פנים ידחה ל"ת דלא יראו פני ריקם

א. הנה בחגיגה (ד' ע"א) אהא דתנן דנשים וטומטום פטורים מראי', ילפינן דנשים פטורות מקרא דכתיב זכור, ולטומטום מקרא דכתיב זכור, ואמרינן בגמ' דלא בעינן קרא לטומטום, מפאת לא יוכל להביא עולת ראי' מספק דילמא הוא נקיבה והו"ל חולין בעזרה.

והק' בטורי אבן דדעת תוס' שיש מצות ראיית פנים, וזה אף בלא קרבן. אלא שאם בא לעזרה מתחייב להביא קרבן, ואם לא הביא עובר בלאו [ועיי"ש משי"כ בדעת הרמב"ם, דאינה כן שאם לא הביא קרבן גם עשה דראיית פנים לא קיים], ותקשי על שיטת תוס', דבעינן קרא לטומטום דבלא קרא דפטר לטומטום מראיית פנים אמרינן דיבא לעזרה, ואף שאסור ל"י להביא קרבן מפאת ספק חולין לעזרה, נימא לענין הלאו דלא יבואו פני ריקם דיבא עשה וידחה ל"ת.

[ועי' בטורי אבן שתי' דאין עשה דראיית פנים דוחה לאו דלא יבואו פני ריקם, דהו"ל ל"ת שבמקדש ואין עדל"ת שבמקדש, ואף שבהגהות ברוך טעם כ' דזה פל' דאמוראי בזבחים דף צ"ז, אך הטו"א לשיטתו שכי' ברי"ה (דף כ"ח ע"ב) דכ"ע מודו בזה, עיי' שם]⁸⁵.

ודברי הטו"א הובאו בתוס' הגרעק"א על משניות פסחים פרק ג' מ"ז.

והעירוני עוד ד"ל דחמץ שאני שכל שהוא מושבת לא מיתסר בהנאה, ובשאר איסוה"ג כה"ג לא יתא כן [ושפיר קעבר במה שנהנה במעיו בהאיסוה"ג שנמצאים במעיו], אך צריך ראי' גדולה לומר כן, והא חזינן דחמץ נוקשה לית ב"י ב"י ותשביתו לר"ת [שבתוס' בריש פרק אלו עוברין] ומ"מ אסירי בהנאה, ואטו יאסר לאכלם בער"פ קודם חצות [ואולי נימא דלא גרע מחמץ גמור לענין זה [שאחרי שחמץ גמור כה"ג שרי לא חמירי טפי]]. ועכ"פ בודאי צריך ראי' לומר סברא זו.

עד"ז יש לדון בד' השא"א דעדל"ת במצה של טבל⁸⁸

והנה במצה של טבל כ' השא"א (סימן צ"ו) דנימא עדל"ת, ותיקשי דהא איכא הנאה של כילוי שזה גם במעיו לאחר האכילה, וא"כ לא הוה בעידני, ומשמע דלא כברוך טעם דבל"ת שאחר העשה א"צ בעידני, א"נ שנאמר כר"ת שהביא הריטב"א דכיון דהעשה והל"ת ע"י פעולה אחת חשיבא כבעידני, אך לברוך טעם תיקשי.

אך גם ע"ז יש לדחות דכשכטל אגב גופו ל"ש לאסרו משום הנאה, וא"כ א"ש גם לברוך טעם.

קושיית הטו"א דאצטריך קרא לפטור הטומטום מן

חובת ראי' כדי שיהא מותר להכנס לעזרה

ג. והנה נתבאר לן ב' אופנים אמאי לא נימא בטומטום עשה דוחה ל"ת להתייר לו להכנס לעזרה, או מפאת דאין עדל"ת שבמקדש, או מפאת דעובר על הלאו שלא בעידני, והלכך א"ש ד' הגמ' דגם בלא קרא אסור להכנס לעזרה.

אך הק' בטו"א דמ"מ אצטריך קרא לפטור מחובת ראי', והשתא שרי ל"י להכנס לעזרה, דבלא קרא הוה ספק מחוייב ועובר, ואסור ל"י להכנס, והשתא נפטר מהעשה ומהלאו ושרי ל"י להכנס לעזרה, ושפיר אצטריך קרא, והיא קושיא גדולה. וקושיא זו אף להרמב"ם דס"ל דבלא קרבן אין כאן שום מצוה, כי אם לאו, [ולדידך ל"ק קו' הטו"א הנ"ל כלל דלא שייך עדל"ת, דהא בלא קרבן ליכא עשה, אך מ"מ תיקשי קו' זו], דבלא קרא אסור לו להכנס מפאת שאינו מביא קרבן, ולבתר קרא שרינן ל"י אם ירצה.

ואולי כונת הגמ' דמשמעות הקרא דבא לומר דבלא קרא הי' מביא, ואהא מקשינן דלזה לא בעינן קרא, ונהי דבעינן קראי שיוכל להכנס לעזרה, מ"מ אי"ז במשמעות [ומ"מ לדינא ידעינן ד"ז גם לבתר דמוקי קרא דטומטום למאי דמוקי לה אביי, עיי"ש בגמ'].

טומטום הנכנס לעזרה הוה מכניס עצמו

לעבור על ל"ת באונס [לולי קרא]

והנה יש לשאול דבלא קרא דטומטום הי' חייב לבא לעזרה, ולא מפאת עדל"ת, אלא מפאת דעל הלאו הוא אנוס, וכדאמרינן לדעת רמב"ן (שבת דף קל"ד ע"ב) דמל בשבת ואח"כ מחממין מים, היכא דאשתפוך חמימי מער"ש, ואף הרו"ה דפליג לא אסר אלא מדרבנן, וכדמוכח מהא דשרי להפליג בער"ש לדבר מצוה, אף שיוודע שיחלל שבת, וכדכ' הרו"ה, [וא"כ רשאי מן התורה להכניס עצמו לעבור על ל"ת באונס, ושפיר יתחייב לקיים המצוה דראיית פנים אף שעיי"ז עובר על הל"ת דראיית פנים ריקם באונס, וא"כ תיקשי דשפיר אצטריך קרא לפטור מלהכנס לעזרה, דבלא קרא הוה מחוייב להכנס, ובהכרח נצטרך לומר כתי' הנ"ל דמשמע להו דקרא אתי לפטורו מקרבן, ואהא שפיר מקשה, דגם בלאו קרא אין מביא קרבן].

הוכחה מסוגיית הש"ס לגבי שריפת בת

כהן לענין ל"ת שאחר העשה

ד. [ויש להוכיח דלא איכפ"ל מל"ת שאחר עשה, כמשמעות ד' הר"ח, או עכ"פ כשנעשה העשה והל"ת בפעולה אחת, וכדעת ר"ת], דהנה בשריפת בת כהן דדיינינן בגמ' יבמות (דף ו') להתיר בשבת משום עדל"ת, תיקשי דהלאו של שריפה כשבשר הבת הכהן נשרף הוא גם על מה שנשרף לאחר מיתה, וחזינן דלית לן בה, ואין כאן חיסרון מצד שלא בעידני, ובהכרח או כר"ת או כר"ת, ותיקשי על הברוך טעם [וצ"ע]⁸⁹.

84. א.ה. סימן זה אמ' כי אינו דן להדיא בהלכות פסח, ורק נזכר בתוך הדברים, מ"מ יש בו השלמה לדברים המבוארים בסימנים קודמים ובסימן מ"ט, נ"ה, נ"ו, הנדפסים בגליון פ"ג, וכאשר יצוין על הגליון להלן.

85. א.ה. הגנו להעתיק מדברי רבינו מש"כ כאן על הגליון דברים הנוגעים לדבריו שבסימן מ"ט (נדפס בגליון פ"ג).

86. א.ה. הנה בגמ' דנו מבעיר על הבערת הפתילה ולא על הבערת הגוף, דבפשוטו בבת כהן אין הגוף מתבער אלא שע"י הכנסת פתילה רותחת של אבר בוערת כאש, היא מיתה, ועי' בזה. ועכ"פ לא הוה מלאכה הצריכה לגוף שריפת וכליון גופה, ובפרט כליון גופה שלאחר מיתה, ואין כאן איסור דאי, ולא עיי"ז הוא דשקו"ט בגמ' שם, כי אם על הבערת הפתילה דהוה קודם העשה או באותה שעה [ועי' רשב"א וריטב"א שם, ובד' רבינו סי' נ"ה וסי' נ"ו].

הוכחה מעשה דוחה לית לגבי ייבום

ה. והעירני הרב פיש שליט"א דבספר צמח דוד הק' בהא דאמרינן (ביבמות דף כ') דייבום בחייבי לאוין עדל"ת, דהא למ"ד (ביבמות דף נ"ה) משמש מת חייב, יעבור איסור אח"כ [כשיגמור הביאה, והו"ל משמש מת שאין מקיים בזה מצות ייבום ועובר על הלאו], אלא ש"מ דגם ע"ז אמרינן עדל"ת, וחזינן דאין כאן חיסרון של בעידני [ואף שהלאו אחר העשה]⁹⁰.

וכן העירני הרב בורקץ שליט"א דבבית הלוי ח"א סי' א' הקשה בסוגיא דעלי' (יבמות דף ב' ע"ב) דמקשינן דיבא עשה וידחה לית שיש בו כרת, דתיקשי דהא אף בפירש באבר מת איכא לאו דקריבה, והאיך יותר, ואם נימא דהיתרא דעדל"ת גם בלא שאחר העשה א"ש.

נפק"מ לענין המוכרח לשפוך מים על קמח

תוך כדי אכילת מצה וא"א בלי זה

ו. והנה יש נ"מ במי שבעת אכילת מצה מוכרח לשפוך מים שיבואו לקמח ויחמיצוהו ויעבור בבל יראה, ולדעת ברוך טעם יהא אסור ל"י לאכול המצה, ולהחולקים יהא כאן עדל"ת,⁹¹ [אם נימא עדל"ת במצות מצה, ע"י תוס' קידושין דף ל"ח, ושג"א סי' צ"ו ובמשי"נ בסימן ע'].
 91. א.ה. יל"ע שלר"ת שברייטב"א יבמות דף ו' תליא אי הוה פעולה אחת או ב' פעולות, ד"ל דאף שבב' פעולות נמי איכא עדל"ת היינו דוקא כשהו בעידני, אך לית שאח"כ לא הותר אלא ע"י שנעשה ע"י אותה פעולה שבה מקיים העשה, דאי לאו הכי שפיר איכפ"ל מה דלא הוה בעידני, ועי'.

90. א.ה. לכא"ו הכא לא שייכא סברת ר"ת, וכן בגונא דלובש כלאים בציצית וא"י לפשוט הציצית בלילה, שהזכיר רבינו בסימן ע"ג עיי"ש, נמי לא שייך סברת ר"ת.

הגהות והערות על סדר המשנ"ב

מאת הגאון רבי נתן הכהן קופשיץ שליט"א

מרא דאתרא הקריה החרדית בית שמש ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

סימן תנ"ג

להוסיף חטים בכדי לערב את המצומחים המעורבים בו

סימן תנ"ג סעיף ג' משנ"ב ס"ק כ': ואם לא היה ס' נגד המצומחים י"א שמותר להוסיף עליהם עוד חטים כשרים כדי לבטלן בששים - ע"י מ"א סי' תמ"ז סקי"א וסי' תס"ז מג"א סק"ד דאם נתבטל ביבש חד בתרי קודם הפסח מותר להוסיף ולטחון. וע"י מחה"ש סי' תמ"ז סקמ"ה דכתב דהכא שאני דאפשר לברר המצומחים עיי"ש, וכ"כ בפמ"ג שם. וע"י פמ"ג כאן א"א ו'. וע"י מ"ב סי' תמ"ז סקל"ג ומש"כ בגליון.

להוסיף חטים כשרים כדי לבטל המצומחים קודם הפסח ולטחונם

סימן תנ"ג סעיף ג' שעה"צ אות כ"ט: וכדעת האבי העזרי ומ"א בסקמ"ה ג"כ נקט הכי לעיקר דינא - צ"ע דהמ"א כתב שם רק להשהותו אחר הפסח דמעיקר הדין מותר, וכן פסק המ"ב בסי' תמ"ז ס"ק ק"ב, וע"י שעה"צ קס"ז, אבל כדי לאוכלו בפסח לא כתב כן. וע"י מש"כ בגליון המ"ב וצ"ע.

סימן תס"א

בדעת המג"א שמחמיר בשרויה בשאר משקים לצאת יד"ח מצה

סימן תס"א סעיף ד' שעה"צ אות כ"ט: ולענ"ד קשה מאי שנא מהא דאמרינן לשין עיסה ביין ושמן ודבש דבודאי גם שם איתא טעם יין ודבש יותר מעיי שריה ביין ואפ"ה מותר וגם היה יוצא בהן ידי חובה ורק משום דלא הוי לחם עוני אלא ודאי דוקא ע"י בישול אמרינן שאבד טעם הפת - לכאורה כוונת המ"א הוא דבשרויה בשאר משקין אית ליה טעם דמצה עשירה, וזהו בטיל ליה טעם דמצה, וכמש"כ

תר"י בברכות ל"ח: דמשום דהוי מצה עשירה, וכ"כ רבינו מנוח פ"ו חו"מ ה"ו בשם ה"ג, ואף דמדבריהם משמע דהוי ממש מצה עשירה כמו דנילוש בשמן ודבש, אבל לפי הראב"ד והגר"א הכוונה דהוא טעם מצה עשירה, וע"כ אין קשה קושית המ"ב דאדרבה היא היא.

נגיעת מצה במצה כפולה בתנור כשאחת מהן משוחה בשמן אם דוקא בנגיעה במקום הכפל היא נאסרת

סימן תס"א סעיף ה' שעה"צ אות נ"א: אף דבמ"א בסימן זה אין מחלק בזה, העיקר כמ"ש המ"א בעצמו בתחלה בסימן תמ"ז סק"ב עיי"ש - גם הפמ"ג בפתיחה לתערובות סוף ח"ב נשאר בצ"ע על סתירת המ"א.

יישר כח מרובה להרה"ג יצחק זאב טוקר שליט"א מכולל "אליבה דהלכתא" רוממה על סיועו המרובה בעריכת מדור זה

מקור הלכה

הלכות אפיית מצות

"ושמרתם את המצות" - מחימוץ

סי' תנ"ג סעי' ד': החטים שעושים בהם מצת מצוה טוב לשמרן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה, ולפחות משעת טחינה, ובשעת הדחק מותר ליקח קמח מן השוק.

הצעת הסוגיא

איתא בגמ' פסחים מ' ע"א: ת"ר אין לותתין [- לשורן במים מעט ולכותשן במכתשת להסיר מורסנן כדי שתהא סולתן נקיה - רש"י ל"ו ע"א ד"ה לתיתיה] שעורין בפסח כו', אמר רבה כו' בעל נפש אפי' חטיין דשריירי לא ילתות, א"ל ר"נ מאן דציית ליה לאבא אכיל נהמא דעיפושא, דהא בי רב הונא לתת, ובי רבא בר אבין לתת. ורבא אמר אסור ללתות, חטיין כיון דאית ביה ציריא עיילי בהו מ"א כו'. הדר אמר רבא, מותר ללתות, דתניא יוצאין בפת נקיה והדראה, ואי אפשר נקיה בלא לתיתה. איתביה רב פפא לרבא כו'. הדר אמר רבא, מצוה ללתות, שנאמר ושמרתם את המצות, אי לא דבעי לתיתה שימור למאי, אי שימור דלישה, שימור דלישה לאו שימור הוא, דאמר רב הונא בצקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהן, ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה, באחרונה אין בראשונה לא, מאי טעמא משום דלא עבד בהו שימור, ולעביד ליה שימור מאפיה ואילך [- הרידוד והעריכה], אלא לאו שמע מינה שימור מעיקרא בעינן. וממאי דילמא שאני התם, דבעידנא דנחית לשימור לא עבד לה שימור. אבל היכא דבעידנא דנחית לשימור עביד לה שימור, הכי נמי דשימור דלישה הוי שימור. ואפילו הכי לא הדר ביה רבא, דאמר להו להנהו דמהפכי כיפי [העמורין, וקושרין את העמורים שימות הקציר - רש"י] כי מהפכיתו הפיכו לשום מצוה. אלמא קסבר שימור מעיקרא מתחלתו ועד סופו בעינן. מר בריה דרבנא מנקטא ליה אימיה [חטיין מתחלת קציר לצורך הפסח ועבדא להו שימור מעיקרא - רש"י] בארבי, ע"כ.

מבואר בגמ' דפלו' רבא והמקשן עיקרה בלימוד דין ושמרתם, דרבא ס"ל דשימור מעיקרא בעינן, היינו משעה ששייך שימור משעת קצירה, והאיך יתקיים השימור, על כרחך מצוה ללתות. והמקשן ס"ל

דשימור דלישה הוי שימור, וממילא דינא דשמרתם מתקיים בלישה, ואי"צ ללתות ואף אפשר דאסור ללתות.

לתיתת שעורים וחיטים

והאידינא אין נפק"מ לענין הליתיה כדאיתא בסעי' ה': והאידינא אסור ללתות בין חטים בין שעורים, ע"כ. טעמא דשעורים כמבואר בגמ', מפני שהן רכין וממהרות להחמיץ. וטעמא דחטים כתב המ"ב ס"ק כ"ז: ואסרוהו הגאונים לפי שאין אנו בקיאים ללתות יפה שלא יבאו לידי חימוץ בשעת הליתיה, ועוד שמא יבואו לשהות מעט אחר גמר הליתיה ויבא לידי חימוץ.

ביאור התוס' והרמב"ן בלימוד דרבא

דמצוה ללתות מושמרתם

הא דיליף רבא מדין ושמרתם דמצוה ללתות, הקשו התוס' ד"ה כי מהפכיתו בזה"ל: וא"ת כיון דסבירא ליה דבעי שימור בשעת היפוך אם כן היכי מוכח דמצוה ללתות, דילמא לאו מצוה היא, אלא דצריך שימור מתחלתו ועד סופו - שלא יבאו עליהם מים, ובזמנינו דאסור ללתות ומתקיים ה'ושמרתם' ע"י שמירה שלא יבאו עליהן מים.

וכן הקשה הרמב"ן ז"ל: קשיא לי כיון דשימור שלא תבוא עליהן מים שימור הוא, היכי אמר רבא מצוה ללתות משום דכתיב ושמרתם, ואי לאו משום דבעיא לתיתה שימור למאי, הא כל זמן שמשמרה שלא תבא עליהן מים שיחמיצו שימור הוא. [ודי"ק דהרמב"ן הקשה מסברא, והתוס' הקשו מגוף דברי רבא, ד"אמר להו להנהו דמהפכי כיפי"].

ועוד קשיא, דודאי כל זמן שאין שם שימור הצריך להם אין אדם יוצא ידי חובתו בהם כדמיינת' עלה בצקות של גוים, וכיון דאמר רבא אי לאו דבעיא לתיתה שימור למאי, נימא דכל זמן שלא ליתת אין כאן שימור ואין אדם יוצא בהן.

[ונראה עוד להקשות, האידינא דאסור ללתות בין חטים בין שעורים היאך מתקיים ושמרתם אליבא דרבא. (שוב ראיתי בחי' הר"ן דלמד שזו קושיית הרמב"ן, ז"ל: והקשה הרמב"ן ז"ל, דמשמעתינן משמע שכל שלא לתת לא עבד שמו, ולא נפקי ידי חובתיה בהדיא מצה,

כדאמרינן באחרונה אין בראשונה לא, וא"כ עכשיו שאין לותתין היאך יוצאין יד"ח מצה, ע"כ].

ואלו שתי קושיות האחת מתרצת לחבירתה, דודאי אף רבא מודה שאין עיקר שימור אלא שישמור שלא יבאו לידי חימוץ, אלא הכי אמר רבא כיון דכתב רחמנא ושמרתם, מותר להביא אותן לידי צורך שימור, וכל זמן שהוא מביאן לידי כך מקיים בהן יותר מצות ושמרתם, הי לכך מכיון דסבירא לן מותר ללתות דאפשר לשמרן מחמוץ, מצוה נמי הוא. [ולפ"י האידינא דאסור ללתות חזר דין ושמרתם לעיקרו שישמור שלא יבואו לידי חימוץ].

ביאור הרמב"ן בפלוגתת רבא והמקשן,

ומהו עיקר דינא דושמרתם

ואקשו עלה בגמ' ודילמא שימור דלישה, דושמרתם את המצות כתיב, ולא חטים של מצות דליתנהו בכלל מצות שימור ואפי' לכתחלה, ומהדר שימור דלישה לאו שימור הוא, דאי ס"ד שימור הוא בצקות של גוים כיון שקיים בהן מצות שימור בלישה למה אינו יוצא בהן, אלא ש"מ שימור מתחלה נמי בעינן לדיעבד, וכיון שכן למצוה בעי לתיתה כדי שיקיים בהן יותר מצות ושמרתם, ואקשי עליה ממאי, דילמא לעולם אימא לך שימור דלישה הוא, וקודם לכן ליתיה בכלל ושמרתם את המצות כלל, והכא מאי טעמא לא נפיק, משום דבעידנא דנחית לשימור דהיינו משתטיל לה מים לא עביד לה שימור, ומשום הכי אין אדם יוצא בהן אפי' בדיעבד, אבל היכא דבעידנא דנחית לשימור עביד ליה שימור, ה"ו דשימור דלישה הוי שימור אפילו לכתחלה, ואין להם שימור קודם לכך כלל. ואפ"ה לא הדר ביה רבא דסבר דשימור מעיקרא נמי בעינן, היינו שלא תבא עליהן מים כלל משעת קצירה.

[מבואר בדברי הרמב"ן, דשורש פלו' מאימת חייל דין ושמרתם, הוא בפירושא דין ושמרתם, דרבא ס"ל [למסקנא] דבעי שימור מתחילה, היינו שיעשה כל שימור הרגיל להיות בה, והיינו שישמור שלא יבאו עליהן מים כלל משעת קצירה [לכא"ו יש לדייק מדנקט שלא תבוא "כלל" היינו אפי' לתיתה, והוא כפרש"י עפ"י דהצ"ח]. והמקשן ס"ל דדין שימור היינו כדרשת המכילתא פרשה ט' ושמרתם את המצות, ר' יאשיה אומר אל תקרי כן אלא ושמרתם את המצות,

ומיבעי ליה לנטורי קמחא דפסחא משעת קצירה, דכתיב ושמרתם את המצות. ובשאלות [פ' צו ס"י ע"ו] כתב לא נפק אינש ידי חובתו אלא במצה דמינטר ליה מחימוץ מן דנפלה מיא עילויה כו', ע"כ.

נראה דדעת הרא"ש, דמה שנקט הש"ס שימור דלישה הוי שימור הוא מסקנא דסוגיא, דרק משעת לישא בא במגע עם המים אז מתחיל דינא דשמרתם, ואף רבא מודה דכך עיקר הדין שהרי נדחו דבריו, ומה שמ"מ אמר למהפכי כיפי חומרא בעלמא הוא - רבא מחמיר על עצמו היה, וצ"ל דהיה בקירוב לכיפי מים ולכך החמיר. וישנו מנהג דבני אשכנז וצרפת, אך אינו עיקר דינא, שכשהיו טוחנים החטים ברחים של מים כיון שמקרבם החטים למים מחמירים ומשמרין משעת טחינה, ואינו שייך לחומרת רבא, דרבא החמיר, משא"כ הכא יש מקום להאי חומרא כיון דהוא בסדר הדברים. ואחר שאמר דעתו הביא דעת הר"ף דס"ל משעת קצירה, והביא ראיה מהשאלות דלא בעי שימור משעת קצירה אלא מן דנפלה מיא עילויה - היינו שעת לישא.

עכ"פ ברא"ש לא כתוב שעת טחינה אלא משעה שנפלו מים, וזה כדעת רבינו דוד, ומשעה שנפלו מים אף אם קודם לישא וטחינה הושמרתם מעכב.

אולם האחרונים למדו בדעת הרא"ש אחרת, דבש"ע איתא ולפחות משעת טחינה, וכתב המג"א בס"ק ז': ולפחות משעת טחינה, לפי שאו מקרבין אותן אל המים (הרא"ש), משמע שבמקום שטוחנים ברחים של חמור, או שהרוח מוליך החטים אין צריך שמירה כו', ע"כ. וכעין זה כתב בשע"צ ס"ק ל"ג: ובמקום שטוחנים ברחים של רוח או של יד, אין צריך גם אז שמירה לדעה זו, כי אם מלישה והלאה [חמור משה], ע"כ. מבואר דלמדו דמש"כ הש"ע משעת טחינה הוא דעת הרא"ש, ורק כשאין חששא סגי בשמירה משעת לישא. ודבריהם צ"ע, דהא בדברי הרא"ש מבואר באר היטב דלמד דעיקר דין ושמרתם איירי בלישה, וטחינה הוי רק חומרא דמנהג.

ולולא דבריהם היה נראה דכל דברי הש"ע הכא הוא שיטת הר"ן י"ב ע"א מדפי הר"ף, דכתב בזה"ל: ומיבעי ליה לאיניש לנטורי קמחא דפיסחא מעידן קצירה, ודאי דלמצוה מן המוכרח הכי עדיף שפיר, ומיהו אפשר שאע"פ שלא עשה כן אלא שלקח חטים מן השוק ושמרה לשם מצה יצא יד"ח, ובגמרא אמרינן דשימור דלישה לא הוי שימור, כלומר מקמי לישא הוא דבעי שימור, אבל כל ששמר את החטים קודם לישא יצא, אלא דגאון אחד ז"ל אמר שהלוקח קמח מן השוק בשעת הדחק מותר דלא מחזיקין איסורא ויצא ידי חובתו בה, אבל לכתחלה בעי שימור, ומשמע דס"ל ז"ל הכי, דכי אמרינן בגמרא דשימור דלישה לא הוי שימור היינו לכתחלה, ע"כ. היינו דטוב לשומרן משעת קצירה הוא שיטת הר"ף לכתחילה, ולכה"פ משעת טחינה זה דעתו, וכתב שאף מעכב בדיעבד, ובשעת הדחק זה מה שהביא בשם אחד מהגאונים.

וכן אין לפרש דמש"כ הש"ע שעת הדחק הוא דעת הרא"ש [ואף דהרא"ש הביא נמי דברי הגאון הנ"ל], דלרא"ש משעת לישא אינו שעת הדחק אלא הוא עיקר הדין כל הזמן.

ועי' בבהגר"א שכתב בזה"ל: ולפחות, דרא"ש כתב דרבא מחמיר על עצמו כו', וכן פירש הר"ן, אלא שכתב כן לשיטת הר"ף דרבא מדינא קאמר וס"ל דשימור דלישה לאו שימור הוא, מכל מקום לאו דוקא משעת קצירה רק קודם לישא כמ"ש בגמ' שם שימור מעיקרא בעינן. וכ"כ רש"י בחולין ז' ע"א ד"ה דבמצוה, ע"כ. מבואר להדיא דנקט דמקור דברי הש"ע הוא נמי מהר"ן [וצ"ע איך שייך למימר דשניהם מקור, הרי סותרים זה את זה].

ומש"כ בהגר"א חולין ז' ע"א, היינו מעשה דר' פנחס בן יאיר ונהר גנאי, ז"ל רש"י שם: דכתיב ושמרתם את המצות, דמתחלת טחינה והרקדה בעיא שימור לשם מצה, ע"כ. ומבואר דלמדו כר"ן דאינו מחויב משעת קצירה, אך בעי מקמי לישא היינו טחינה והרקדה - ניפוי הקמח.

והעירו, דאפשר דמש"כ המג"א והמ"ב דמקור דינא דהש"ע הוא מהרא"ש, דלמדו כב"ח.

ביאור מהו שעת הדחק

ונראה לבאר הא דנקטו הראשונים בשם אחד מהגאונים דינא ד"שעת הדחק", ולא אמר ובדיעבד אם לקח נמי יצא, ונראה לבאר דבשעת הדחק, אינו נידון כלכתחילה או דיעבד אלא הוא מצב חדש, היינו דאף אם תחפש לא תמצא, ובכה"ג מותר ליקח קמח מהשוק, אך אינו בדיעבד אלא במצב כזה הוא לכתחילה.

ועי' במ"ב ס"ק כ"ד שכתב: וכתבו האחרונים דעכשיו שהמנהג לכבס את החטים ולהשהות אותם במים אסור ליקח קמח מן השוק אפי' בשעת הדחק כו', ואפי' לכל ימי הפסח אסור, וכ"ש ליקח מהם למצת מצוה. ויש הרבה פוסקים דס"ל דאפי' לשהות אותם בבית אסור משום בל יראה כו', ע"ש, ע"כ.

דעת הגר"ז הלכה כרא"ש

והגר"ז ס"ל כרא"ש דכתב בס"י תנ"ג סעי' ט"ו בזה"ל: ומהו שימור זה האמור בתורה, הוא כשרואה אותה קרובה לבא לידי חימוץ ישמרנה וישתדל בה שלא תחמיץ, כגון מתחלת לישתה ואילך, שכבר באו עליה מים והיא קרובה להחמיץ אם לא ימרה להתעסק בה בידיים בלישתה ועריכתה ואפ"י, צריך ישראל בן דעת להתעסק בעסקים הללו לשם מצה כו', ע"כ.

וצ"ל בשיטתם, דבכלל "ושמרתם" נאמרה הלכה, דאין לסמוך אסימני סידוק ושיאור וכדו', אלא בעי שמירה בפועל משעת קצירה שיראה שלא לחמיץ.

ראיית המ"מ דאף לר"ף ולרמב"ם מותר לאכול

בפסח מצה שלא שמרה משעת קצירה

ולפי"ז לדעת הר"ף והרמב"ם אין חילוק בין מצות של לילה הראשונה למצה שאוכל בשאר ימי הפסח, וכולם צריכים שימור משעת קצירה, ואי לא שמר אסורין באכילה דחישין לחימוץ, ולא סמכי אסימנים דרחמנא אמר "ושמרתם".

וכבר עמד בזה המגיד משנה בפ"ה ה"ח וז"ל: ולא נזכר בהלכות ולא בדברי רבינו שום חלוק בין המצה של לילה הראשון למצה שאדם אוכל בשאר ימי הפסח. אלא שבסוף ערבי פסחים כתב הרב אלפסי ז"ל היכא דלית ליה כולה סעודתא ממצה דמינטרא אלא כזית בלחוד דמנטר הוא דאית ליה, אכיל ברישא. וכן כתב רבינו ספ"ח מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית [כשגומר סעודתו ממצה שאינה משומרת, מברך על אכילת מצה ואוכל אותה כזית, ואינו טועם אחריו כלום]. הורו [הר"ף והרמב"ם] ז"ל שהשמור אינו מעכב, ולכתחלה ראוי לעשותו בכל הדגן, אלא שאינו מעכב אלא בלילה הראשון שהוא חובה לאכול מצה המשומרת, וזה הכרח לפרש בדבריהם, וכן משמע הסוגיא שם בכל שעה, ואע"פ שקשה לי למה לא כתבו הא דבצקות של נכרים אדם ממלא כרסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה, וכונתם צריכה לי עיון, ע"כ.

ובטעמא דהשמיטו הר"ף והרמב"ם דינא דבצקות של נכרים, כתב הב"י סוף ס"י תנ"ד בזה"ל: ומדהשמיטו הר"ף והרמב"ם הא דבצקות הגוים, משמע שהם מפרשים כדברי ר"ח, ולכך לא הוצרכו לכתבו דמילתא דפשיטא הוא, ע"כ.

עכ"פ העולה לדעת הר"ף והרמב"ם, דמעיקר דינא בעי שימור משעת קצירה לכל המצות שאוכל בו ימי הפסח, אלא דבלילה הראשונה הוי לעיכובא דחובה לאכול מצה המשומרת, ובשאר ימי הפסח אי לא שמר משעת קצירה יכול לאכול דלא גרע מבציקות של נכרי. ונכרי שעשה מצות וישראל עומד ע"ג והשגיח שלא יבוא לכלל חימוץ יכול לאכול בשופי, ולצאת בו יד"ח, ע"י לקמן.

אי בעי שימור משעת קצירה או לאחר קצירה

וכד דייק היטב לשונות הר"ף והרמב"ם נראה לכא' דמ"מ פליגי נאימת בעי לשמור, דהר"ף נקט "מעידן קצירה" - ובפשטות הוא שעת הקצירה עצמה, דכשמתחיל במלאכת הקצירה בעי שמירה, ומאיידך הרמב"ם נקט "אחר שנקצר" - דמשמעו רק אחר שגמר לקצור כשהחטים תלושות אז מתחיל השמירה שלא יחמיץ. ועי' בנוב"י או"ח תנינא סי' ע"ט שהביא דכך למד השואל ברמב"ם וז"ל: אחר שנקצר, ורצה מעלתו לפרש דהיינו שעת טחינה, דאלי"כ היה לו לומר בשעת קצירה.

ובאמת כבר מבואר לקמן ס"י תס"ז סעי' ה': דגן שבמחור שנתביש לגמרי ואינו צריך ליניקה, כמאן דמונח בכדא דמי ומקבל חימוץ אם ירדו עליו גשמים, ע"כ. [וכמה שנים שהיה אצלינו בעיות עם זה]. והוא מתשו הרשב"א עפ"י הגמ' פסחים ל"ג ע"א, ודלא היתה לו שעת הכושר היכי דמי, כגון דאחמיץ במחור, ע"כ. ועל כרחך דבכה"ג איירי, ואי"כ מ"ט דלא יצטרך שמירה אף קודם קצירה, ולכל הפחות שיצטרך משעת קצירה, ומ"ט כתב הרמב"ם דאחר קצירה.

וכתב רבינו מנוח דפשוט דגם הרמב"ם מודה דאם נתייבש לגמרי ואינו צריך ליניקה וירדו עליו גשמים, דמקבל חימוץ, והא דנקט אחר שנקצר כיון דחשש רחוק הוא, וז"ל: ונראה דאפילו במחור יכול לבא לידי חימוץ כו', ומ"ש הר"ף מעידן קצירה, אפשר לפרש משעה שהגיע זמנו ליקצר אעפ"י שלא נקצר. מיהו ר' משה כתב בפירוש אחר שנקצר כשיטפא דגמ' דאמרינן כי מהפכיתו כיפי, משמע דלאחר קצירה קא מזהר לעשות שימור. ולא למימרא דס"ל דלמחור כה"ג לא מחמיץ, אלא כיון דמלתא דלא שכחא הוא לא חש לה. ועוד שאין אדם נוהר בדבר שאינו ברשותו, אבל ודאי אם נתחמץ או נתבקע במחור המגיע לכתפים אסור דכתלוש חשבינן ליה, ע"כ.

עכ"פ נתבאר דשיטת הר"ף והרמב"ם דמסקנת הגמ' כרבא דס"ל דבעי שימור משעת קצירה, ובלילה הראשון הוי חובה ומעכב מעיקר הדין. והוא מש"כ הש"ע: החטים שעושים בהם מצת מצוה טוב לשמרן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה. ומשעת קצירה ואילך כל מעשה צריך שיעשה גם לשמה, והיינו גם הטחינה.

וצ"ב לאלו הסוברים בשיטת הר"ף דשימור משעת קצירה בעי דייקא למצת מצוה, דמנלן הרי ברי"ף מבואר דהוא מדין חימוץ, ואף מש"כ המ"מ היינו שמותר אם אין לו מצה משומרת, אך לכתחילה ודאי שבעי לאפות הכל בשימור משעת קצירה, וצ"ע.

שיטת הרא"ש

אך הרא"ש סבר דמסקנת הגמ' דדברי רבא נדחו, וז"ל בפ"ב סי' כ"ו: ואפילו הכי לא הדר ביה רבא כו'. כלומר אפילו שנדחו דברי רבא דהוה בעי למימר דשימור דלישה לאו שימור הוא, אפילו הכי לא הדר ביה, "ומחמיר על עצמו היה" לשמור מצה של מצוה משעת קצירה. וכן משמע "דחומרא בעלמא הוא", מדקאמר מר בריה דרבינא מנכטא ליה אימיה בארבי, משמע דאיהו לבד היה מחמיר וכל שאר החכמים לא נהגו כן כו'. ונהגו באשכנז וצרפת לשומרן משעת טחינה לפי שאז מקריבין אותן אל המים שטוחנן ברחים של מים. רב אלפס כתב

כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המָצוה, אלא אם בא מצוה לידך עשה אותה מיד, ע"כ. היינו ושמרתם ענינו זריזות. וכך ילפי' לענין עיקר דין כפשוטו דושמרתם את המצות, דעשהו בזריזות משעה שיכול לבוא לידי חימוץ - שבא במגע עם מים - ושמרתם תעשה בזריזות שלא יחמיץ והוא שעת לישא, אך קודם שבא במגע אין לחוש שיעבד במים.

ולפי"ז יוצא, דאם מתעסק עם החטים ליד מים, [ואפשר דהא דאמר רבא למהפכי כיפי, הוא כיון שהיה ליד מים] או ככה"ג שעבר ולתת, לכו"ע נאמר בו דין ושמרתם ואף לעיכובא דהא בא במגע במים, או דהחשש אינו רחוק. ומצאתי מבואר כן להדיא בחי' רבינו דוד [תלמיד הרמב"ן] על פסחים וז"ל: אבל לפי דברינו אף שמור שלתיתה הוא מיעכב אם לתת, דכל דניחת לשמור בעי שמור. והאמת יראה דרכו, ע"כ.

ואפשר שאפי' בדיעבד נמי בעינן שימור זה משעת קצירה. ולא דמי לשימור דליתיה, דליתיה אלא למצוה לקיים בהם יותר מצות שימור, אבל הכא אפי' דיעבד נמי - ביאור דבריו, דאמנם נתבאר דאף רבא ס"ל דליתיה הוי רק יותר מצות ושמרתם, ואי לא לתת יוצא בהם יד"ח. מ"מ אפשר דס"ל דשימור משעת קצירה הוי לעיכובא, ואם לא שמר אפי' בדיעבד לא יוצא בה יד"ח.

וי"ל שאף זו למצוה, דעיקר שימור בדיעבד ליתיה אלא משיטל לה מים, תדע מדאמר רב הונא בצקות של גוים כו'. ואי ס"ד שימור משעת קצירה בעינן בדיעבד לישמעיי חטים וקמחים של גוי נמי, מדאמרינן רבינא מנכטא ליה אימיה בארבי, ש"מ שאר רבנן לא זהירי בה ומפקי נפשיהו בחטי דעלמא כו', עכתו"ד הרמב"ן.

פלוגת הראשונים כמאן פסקין

עכ"פ נתבאר בגמ' דאף שנדחו דברי רבא מ"מ לא הדר ביה מעיקר דינו דבעי שמירה משעת קצירה, וכדקדוק פרש"י ד"ה ואפילו הכי: דלא אשכח רבא סיעתא למילתיה, לא הדר ביה ממאי דאמר "בעינן שימור קודם לישא", ואמר להו להנהו דמהפכי כיפי כי מהפכיתו הפיכו לשום מצוה. ואמקשן פליג וס"ל דמתקיים דין ושמרתם משעת לישא - דשימור דלישה הוי שימור, ונחלקו הראשונים כמאן פסקין.

שיטת הר"ף והרמב"ם

כתב הר"ף י"ב ע"א: ומיבעי ליה לאיניש לנטורי קמחא דפיסחא מעידן קצירה, דאמר קרא ושמרתם את המצות, ואמר להו רבא להנהו דמהפכי כיפי כי מהפכיתו הפיכו לשום מצוה, כלומר הוזהרו בהן שלא יבא עליהם מים, פירוש כיפי - עמרים, ע"כ. - מבואר דס"ל דמסקנא דסוגיא כרבא ומיבעי ליה לנטורי מעידן קצירה.

וכן מבואר ברמב"ם פ"ה מחומ"ה ה"ח: משום שנאמר [והרב המגיד גרס נאמר בתורה] ושמרתם את המצות, כלומר הוזהרו במצה ושמרו אותה מכל צד חמוץ, לפיכך אמרו חכמים צריך אדם ליוהר בדגן שאוכל ממנו בפסח שלא יבוא עליו מים אחר שנקצר עד שלא יהיה בו שום חמוץ, ע"כ.

חידוש הר"ף והרמב"ם דכל מצות הפסח

בעי שימור משעת קצירה

וכד נעיינן נראה דנתבאר בדבריהם חידוש לדינא, דבגמ' איתא דאמר ר"ה בציקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה, ופרש"י דבהא לא נפיק יד"ח מצה, משום דלא הוי לה שימור לשם מצה כו', ע"כ. מבואר דמצות שלא שימרם משעת קצירה אלא מלישה ואילך אף רבא מודה דממלא כריסו מהן, ורק מצה שיוצא בה יד"ח מצריך שימור מעיקרא - משעת קצירה. אולם הר"ף והרמב"ם למדו, דכל מצות שאדם אוכל בשבעת ימי הפסח בעי שימור משעת קצירה, דהר"ף כתב: ומיבעי ליה לאיניש לנטורי "קימחא דפיסחא" מעידן קצירה, וכן הרמב"ם נקט: צריך אדם ליוהר בדגן "שאוכל ממנו בפסח" שלא יבוא עליו מים אחר שנקצר.

ואחר דסבירא להו דבעי שימור כל מצות שאוכל בשבעת ימי הפסח, על כרחך ס"ל נמי דהאי שימור אינו מדין "המצה" - לשמה, אלא הוא מדיני "החמיץ" - שלא יחמיץ. וברי"ף נקט כן להדיא בזה"ל: כי מהפכיתו הפיכו לשום מצה - כלומר הוזהרו בהן שלא יבא עליהם מים, ע"כ. ומש"כ כלומר מפני דפשטות לשם מצה אינו כן אלא כפרש"י לאורך כל הסוגיא, וכן לעיל ל"ח ע"ב: עביד ליה שמירה לשם מצה - כל שימור שאתה משמרה שלא תחמיץ התכוין לשם מצה של מצוה, ע"כ. וכן מבואר ברמב"ן בפ"י לחיסרון דבציקות של נכרים דשימר מחימוץ ולא שימר לשם מצה.

והרמב"ם נמי ביאר להדיא דטעמא דדינא "שלא יבוא עליו מים אחר שנקצר" - עד שלא יהיה בו שום חמוץ.

ודו"ק עוד בסדר ההלכות דמבואר דהשימור מדיני החימוץ, דהאי הלכתא כתבה הרמב"ם בפ"ה דעסיק בכל פסולי החימוץ במהלך עשיית המצה והחטים, ומה"ט לא נקט ביה דאי לא שמר אין יוצאין בה. משא"כ בפרק ו' דעסיק בחיובא דאכילת מצה ודיניה, שנה הרמב"ם דין ושמרתם בהל' ט' פעם נוספת בזה"ל: חלות תודה ורקיקי נזיר שעשה אותן לעצמו "אין יוצאין בהן שנאמר ושמרתם את המצות", מצה המשתמרת לענין מצה בלבד היא שיוצאין בה, אבל זו משתמרת לענין הזבח, ע"כ. והוא ממתני' ל"ה ע"א: חלות התודה ורקיקי נזיר עשאן לעצמנו אין יוצא בהן עשאן למכור בשוק יוצאין בהן, ובגמ' ל"ח ע"ב: אמר רבה דאמר קרא ושמרתם את המצות, מצה המשתמרת לשם מצה, יצתה זו שאין משתמרת לשם מצה אלא לשום זבח כו', ע"כ.

דעת הגר"א

כתב בהגר"א סוף סעי' ד: ובירושמי הביאו הרא"ש בריש פ"ג דיו"ט מבואר, דשימור דקרא מלישה ואילך כמ"ש שם מנין שאין טוחנין כו' ת"ל אך כו' ושמרתם את המצות כלומר מלישה ואילך כו', וע"ש פ"א הלכה י', ע"כ.

ובמעשה רב אות קפ"ו כתוב בזה"ל: המצות של ימי הפסח יהיו מחטים משומרות משעת קצירה, והחמיר מאד בדבר מחמת שבמדינתנו מצויין מאד מי גשמים בימי הקציר והתבואה על פני השדה, ועוד כמה חששות דהוי כמו איתחזק רעותא, ע"כ. וכן בחיי אדם כלל קכ"ח סעי' ל' כתב: ואדונינו הגר"א החמיר מאד בזה שלא לאכול רק מה שמשומר משעת קצירה כל ימי הפסח כו', ע"כ.

ובבה"ל כתב: טוב לשומרן כו' משעת קצירה כו', ובשם הגר"א הביאו ג"כ שהחמיר מאד שלא לאכול רק מה שמשומר משעת קצירה, והוא היה נזהר בזה כל ימי הפסח ומטעם שמא ירד עליהם מים במחובר לאחר שנתייבש התבואה, ע"כ. ובס"ת ד"ה מצת מצוה כתב עוד: ועי' בחיי אדם שכתב בהגר"א היה מקפיד מאד אשימור בכל המצות שאוכל בכל הפסח, ונראה דהוא כסברת המ"מ, ע"כ.

ובטעמא דלא הקפידו שמירה משעת קצירה, כבר נתבאר בראשונים, ובב"ח הביא כן מהאגודה, וכן כתב החת"ס בגליון השו"ע וכדלקמן, דהיום אין לנו שדות שהם שייכים לנכרים, ממילא לא שייך שימור משעת קצירה, וכ"ש לא קצירה עצמה, לכך אנו מקפידים לפחות משעת טחינה.

"ושמרתם את המצות" - לשמה

סי' ת"ס סעי' א': אין לשין מצת מצוה ולא אופין אותה על ידי עכו"ם ולא על ידי חרש שוטה וקטן.

מדדקדק השו"ע ונקט רק לישא ואפיה, משמע דרק אלו אין עושין ע"י עכו"ם וחש"ו, אך שאר הפעולות בעשיית המצה עושין ע"י עכו"ם. וצ"ע דלעיל בס"ת תנ"ג סעי' ד' איתא חטים שעושים בהם מצת מצוה טוב לשומרן משעת קצירה ולפחות משעת טחינה, ונתבאר דילפי' מ'ושמרתם" ע"י לעיל, ומ"ט דנקט הכא רק לישא ואפיה, הא בעי שימור משעת קצירה ולפחות משעת טחינה.

ביאור הט"ז מ"ש קצירה וטחינה דאפשר

ע"י עכו"ם ולישה כו' אסור

וביאר הט"ז ס"ק א': אין לשין כו', נראה לענ"ד דוקא לישא ואפיה אסור ע"י עכו"ם, דבעינן שימור לשם מצוה ועכו"ם לא עושה אלא ע"ד עצמו, אע"פ שישראל עומד על גביו ומזהירו שיכוין לשם מצוה, כמ"ש ב"י בשם תשו' הרשב"א, אבל הטחינה של החטים אין אסור ע"י עכו"ם אם ישראל עומד ע"ג, ואע"ג דכתב הטור בס"ת תנ"ג בשם השאלות דצריך שיהיה מנטרא מחימוץ מן כד נפלה מיא עלויה, ואי נטרינהו לחטים עכו"ם חש"ו לא נפיק ביה ידי חובתו, היינו מטעם חימוץ, ממילא אם עומד ישראל ע"ג ושומר מחימוץ אין אסור, משא"כ בלישה ואפיה דלאו מטעם חימוץ הוא, אלא שיכוין לשם מצוה, בזה דוקא אסור בעכו"ם וחש"ו כו', והטעם דעיקר עשיית המצה היא לישא ואפיה, וזה צריך לשם מצוה. וא"כ הא דאוסר הכא בשאלות לישת המצות ע"י גוי, היינו אפי' בישראל עומד ע"ג כו', וכל זה מיירי במצה של מצוה, אבל בשאר מצות של פסח שאפאה עכו"ם בפני ישראל מותר, כמו בטחינה שזכרנו, דכאן אין חשש רק משום חימוץ, וזה פשוט, דהא בפ"י התירו אפי' בציקות של עכו"ם כו', רק שאינו יוצא בו ידי חובתו. ע"כ.

נתבאר בדברי הט"ז, דב'ושמרתם" איכא תרי דיני, א. ושמרתם - מחימוץ, ב. ושמרתם - לשם מצוה. ומש"כ השו"ע לעיל דטוב משעת קצירה ולפחות משעת טחינה, איירי בשימור מחימוץ, ומתקיים ע"י שעומד ישראל ומשגיח שלא יחמיץ, ואין צריך שהישראל עצמו יקצור ויטחון כו'. [היום זה מתבטא ברחיים של מכונה אם חסר בלשמה, ובדיעבד זה בסדר]. משא"כ הכא איירי בדין ושמרתם - לשם מצוה דמתחיל מלישה ואילך, דאז עיקר עשיית המצה, והוא דכתב השו"ע מהשאלות דאין עושין ע"י עכו"ם, אפי' בישראל עומד ע"ג, ובתשו' הרשב"א נתבאר דטעמא לפי שעכו"ם אדעתיה דנפשיה עביד.

הערה בדברי השאלות לפי הט"ז

והא דביאר הט"ז דברי השאלות דהביא הטור, דהוא מטעם חימוץ, צ"ב, דהט"ז גופא העתיק לשון השאלות דכתב "ואי נטרינהו לחטים עכו"ם חש"ו לא נפיק ביה ידי ח"ו", ומשמעותו דרק לצאת ידי"ח אינו יכול כיון דנטרינהו עכו"ם, אך לאוכלו יכול. ולפי הט"ז ד"היינו מטעם חימוץ" ממילא אסור לאוכלו כל הפסח, ועל כרחק צ"ל דמש"כ השאלות "לא נפיק" הוא לאו דוקא, וכתב בלשון הזו אגב רישא, וצ"ע.

דעת הב"ח דבשעת הדחק מהני ישראל ע"ג

ובמג"א הביא דעת הב"ח, דאפילו בדיעבד לא יצא ידי חובתו בעכו"ם, ומיהו היכא דא"א בעינן אחר כגון שהוא זקן או חולה או תפוס

בידי עכו"ם יניח העכו"ם ללוש בפניו, ויוצא בה יד"ח. אולם הב"י ס"ל כתשו' הרשב"א דאפי' ישראל עומד ע"ג לא מהני, ולכך סתם השו"ע אין לשין ואופין ע"י עכו"ם.

והקשה המג"א: אבל בס"י ל"ב סעי' ט', וסי' ל"ט סעי' ב' ס"ל להרא"ש דמהני בעומד ע"ג, ע"כ. וביאור דבריו, דטעמא דאין לשין ע"י עכו"ם, ביאר הרשב"א דבמצוה בעי' לשמה, ועכו"ם אדעתיה דנפשיה עביד, וא"כ מ"ש מעיבוד הקלף לתפילין דק"ל שצריך עיבוד לשמה, וכתב השו"ע בס"י ל"ב סעי' ט' פלוג' הרמב"ם והרא"ש אי מהני עשיית עכו"ם וישראל ע"ג, וכתב הרמ"א שם דנוהגים כרא"ש דמהני ע"י עכו"ם אם ישראל ע"ג, וכן בס"י י"א סעי' ב' לענין טוויית ציצית דג"כ בעינן לשמה.

הכרעת המג"א דבשעת הדחק כב"ח אך בעי שישיעו קצת

ולמעשה פסק המג"א: ולכן נראה לי כמו שכתב הב"ח דאם א"א בעינן אחר מותר ע"י עכו"ם שהישראל יעמוד ע"ג ואמר לו לעשות לשום פסח, וטוב שישיעו קצת כו', ע"כ. ונראה דטעמא דהצריך שישיעו קצת דע"י הסיוע יחול הלשמה של המסייע¹.

וצ"ב מאי מהני מה שישיעו קצת, הא כל פעולה ופעולה בעשיית המצות צריך שיעשה לשם מצת מצוה, וצ"ע.

טעמא דלא הזכיר השו"ע דינא דישאל עומד ע"ג

והנראה לבאר טעמא דהשו"ע דלא הביא הכא דעת הרא"ש, דהנה מקור דברי הרא"ש הם בה"ל קטנות הס"ת סי' ג', וז"ל: וכן הדעת מכרעת דבגט דבעינן שיכתוב כל תורף הגט לשמה, וזה לא יעשה העכו"ם, אבל בעיבוד לא בעינן אלא תחלת העיבוד כשישים העור בתוך הסיד שיאמר אז אני עושה לשם ס"ת, ואז יעשה העכו"ם לדעת ישראל כשאמר לו עשה כך, ע"כ. מבואר דכל מה שס"ל לרא"ש דמהני ישראל ע"ג בעכו"ם הוא דוקא כשאין הדבר נמשך, וכעבוד הקלף דכל מעשהו הנחת העורות בסיד, בכה"ג דייקא מהני מחשבת הישראל הע"ג, אולם דבר הנמשך ככתובת הגט דכל תורף הגט בעי' לשמה, בכה"ג אמרינן דגוי אדעתיה דנפשיה קעביד, וכמבואר בגמ' גיטין כ"ג ע"א. ועפ"י א"ש מ"ט לא הזכיר השו"ע הכא דעת הרא"ש, דהרי מצוה כל פעולה ופעולה באפיייתה בעי' לשמה, ובכה"ג אמרינן גוי אדעתיה דנפשיה קעביד.

שיטת הריטב"א דבכל מקום שבעי

לשמה לא מהני ישראל ע"ג

ובטעמא דלא מהני במצה [ובשאר מצות שבעי לשמה] עשיית עכו"ם וישראל ע"ג, הביא הבה"ל דברי הריטב"א פסחים מ' ע"ב, וז"ל הריטב"א שם: ואני דנתי לפני מורי הרא"ה ז"ל דודאי אפי' ישראל עומד על גבו לא סגי בהכי, דכל היכא דבעי' לשמה גוי אדעתיה דנפשיה עביד, ולא סגי בישראל עומד על גבו כדאמרינן גבי גט, ואע"ג דגבי מילה אשכחן דסגי, שאני מילה דסתמא היא לשמה כו', אבל גוי שאין לו חלק במצוה אפי' בשעת לישא לא עביד לשם מצוה, וכן נראה מדברי בעל הלכות ז"ל כו', ע"כ.

ביאור החזו"א בעכו"ם אדעתיה דנפשיה קעביד

ובביאור חיסרון דאין לעכו"ם חלק במצוה, כתב החזו"א או"ח סי' ו' ס"ק י' ד"ה כ' הרא"ש בזה"ל: ונראה דהא דאמר נכרי אדעתא דנפשי' קעביד, אינו חשש ספק שמא אינו מסכים לדעת המצוה, אלא אחרי שאין הנכרי בר מצוה אינו ראוי לעשות דבר הצריך לשמה, ולשמה של נכרי לאו כלום הוא, אלא אי הוי פעולת הנכרי נגדרת אחר רצונו של המצוה הוי לשמה ע"י ישראל המצוה, ומעשה הנכרי חשיבי חציו דהמשלח, אבל כיון דגדול שיש לו דעת נחשב כעושה על דעת עצמו, ולא נעשה חציו של משלחו, לא חשיב לשמה אף אם חושב לשמו, דגם מחשבתו לשמו הוא אדעתא דנפשי', ואין נכרי עושה הכשר בדבר הצריך לשמה, ע"כ.

דעת הב"ח דאף אין טוחנין ע"י עכו"ם, ופולגת הט"ז דשרי

ט"ז שם: ומ"ח ז"ל כתב כאן, נראה דמייירי בחיטין שנטחנו ע"י ישראל, דאלו ע"י עכו"ם חש"ו אפי' לשה ואפה בר דעת אינו יוצא ידי חובתו, כדלעיל סי' תנ"ג, עכ"ל. משמע אפי' בישראל עומד ע"ג, דומיא דאיסורי דעכו"ם. ובאמת מותר בזה לפי דעתי פשוט, וכן נוהגין בכל מקומות שאין שם רחיים של מים, כגון ברוב מדינות ליטא, שטוחנים ברחיים של יד ע"י עכו"ם, ואין בזה חשש אם ישראל עומד ע"ג. ע"כ.

וכדעת הב"ח כתב בלבושי שרד סי' תנ"ג על המג"א ס"ק ז' בזה"ל: מיהו גם שרגילין לרחוץ החיטין כו', ולמצוה של מצוה בלאו הכי צריך שימור בשעת טחינה, ולא מהני הטחינה של נכרי. ולדעת המקילין בס"י ת"ס בטחינת נכרי, צריך עכ"פ ישראל עומד על גביו, עיי' בחק יעקב ס"ק ב', וק"ל, ע"כ.

אולם במג"א מבואר כדעת הט"ז, דכתב בריש הסי' בזה"ל: ז"ל מהר"י ווייל אל יסייע עכו"ם חש"ו לא בלישה ולא בעריכה ולא באפייה, עכ"ל. משמע דוקא אלו ג' מלאכות דמיוחדות לפת, כדאיתא במתני' פ"ג דפסחים, ע"כ. וכתב במחצה"ש: משמע קצת דגם הטחינה אפי' בריחים ידי, או הולכה לטחינה מותר ע"י גוי, וכן דעת הט"ז כו',

אבל שימור לשם מצוה די בשימור של הני ג' מלאכות, דלא כהב"ח ע"ש, ע"כ.

הכרעת הבה"ל

עיי' בט"ז דדעתו דדוקא לישא ואפיה לא מהני עומד ע"ג, אבל בטחינה לכו"ע מהני בישראל שעומד ורואה שלא נעשה בזה שום חשש חימוץ, אבל דעת הא"י כהב"ח דטחינה תליא בפלוגתא שהובא בס"י תנ"ג סעי' ד', דאם נימא דבעינן שימור לשמה משעת טחינה, ממילא אין יכולין לעשות זה ג"כ ע"י חש"ו ונכרי ואפילו הישראל עומד ע"ג, ואם נימא דשימור לשמה הוא מלישה ואילך מותר לנו לעשות טחינה ע"י נכרי וחש"ו, וכן הסכים בספר מטה יהודה. ומה דנקט המחבר לישא ואפיה, מלתא דפסיקא נקט דזה אסור לכו"ע, דאפילו מאן דמתיר ליקח קמח מן השוק בשעת הדחק, מודה ג"כ דמשעת לישא ואילך בעינן שימור לשמה דוקא, ואסור ע"י עכו"ם וחש"ו. וכן משמע בביאור הגר"א, דהמחבר נקט פה דבר דלכו"ע אסור. וסיים המטה יהודה דכן ראינו המדקדקים לעשות מצוה שמורה שלא לטחון את החטים אלא ע"י ישראל בריחים של יד [וה"ה בריחים של מים], ולא ע"י ריחים של עכו"ם של בהמות ואפילו ישראל עומד ע"ג, וכן ראוי לנהוג ולהנהיג, עכ"ל. ומ"מ מנהג העולם כהיום פשוט כהט"ז להקל בטחינה ע"י עכו"ם, שנותן החטים לתוך האפרכסת אפילו במצות שמורה, אך הישראל עומד ורואה שלא יבוא לידי חשש חימוץ, וכן חזק יעקב והלכה ברורה והגר"ז [יש לציין, דהנה בדרך כלל מצייין ודן בדברי המג"א, וכאן לא הזכירו כלל, וצ"ע מה ס"ל בציצית ותפילין] העתיקו דבריו להלכה, וכן משמע ברוקח סי' רע"ב, ומ"מ מי שאפשר לו שכל תיקוני המצות שלו יהיה ע"י ישראל הרי זה משובח. והפמ"ג מפקפק ג"כ קצת על דברי הט"ז, וסיים בדבריו ודאי אם אפשר יקצרו הישראלים לשמה, וכל עשייה הן טחינה וכדומה הנהגים במצות שמורה, עכ"ל. ע"כ.

מש"כ המטה יהודה דבטחינה נמי לא סגי שיעמוד וישמור, אלא בעי דהמתעסק בטחינה הוא ישמור, ולכן יטחון בריחים של מים ומכונה, אבל לא בשל עכו"ם דאז העכו"ם הוא השומר, וכך מבואר נמי בחזו"א שכל השימור הוא במי שמתעסק בדבר. ולכא"ו ה"ה נמי בלישה, והא דלא מועיל עומד ע"ג כתב המאירי דאין אדם משמר מה שביד חבירו, ולכא"ו לפ"ז במכונה אינו ביד חבירו אלא זה נעשה ממילא אפשר דמותר [וכ"כ במקראי קודש על טענת המנח"ח מצוה י' לאסור מצות מכונה ע"ש], וציצית ותפילין לא מהני דבעי עשייה.

ושמרתם לשם מצוה - האם הוא שימור

לשמה או עשיה לשמה

ויש לחקור בגדר ושמרתם - לשם מצוה, האם הוא השימור על מעשה המצה יהיה לשם מצוה, או דלא סגי בשימור לשם מצוה, אלא ש"העשייה" תהיה לשם מצוה.

ביאור בציקות של נכרים

איתא בגמ' פסחים שם: דאמר רב הונא בצקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהן, ופרש"י: שמכיר בהן שלא החמיצו, שאין שם לא קוני' חגבים ולא הכסיפו פניו דהוא הוי סימן סידוק, וסימן שיאור כדלקמן, ע"כ. מדפ"י דסמכין אסימני סידוק ושיאור דלא החמיץ, מבואר דדקדק לשון "בציקות" של נכרים, כפשוטו שלש הנכרי לעצמו בביתו [וכביאור הרא"ש לקמן].

פי' הר"ח בבציקות של נכרים, וטעמא דאין יוצא בהם יד"ח

והקשה הרמב"ן: וזה דבר קשה לנו היאך לא נחוש לכליהן, או שמא עירב בהן חמץ ולא נשתתה עדיין שיהא בהן שיאור וסידוק. ברם נראה דברי ר"ח ז"ל [בתשו'] שפירש בצקות של גוים שלשן וערבן בפני ישראל, וראה שכל מעשיו בהכשר אלא שלא היה שומר אותם בשעת לישא לשם מצוה, ע"כ. ולפי' צריך לפרש "בציקות" היינו דהנכרי לשם, אך אין הכרע שבביתו, וע"כ צריך לומר דלשם בפני ישראל.

וכ"כ הר"ן י"ב ע"א [מדפ"ה], וז"ל: נראה דברי ר"ח ז"ל, שפי' שלשה הנכרי בפני ישראל במים שלנו, וראה שלא עירב בה שאור, ואין בינה לבצק של ישראל אלא שלא נעשה בה שימור לשם מצוה, ע"כ.

וכן הוא בריטב"א: והא דאמר רב הונא בצקות של גוים אדם ממלא כריסו מהן. פירש רש"י כו', ור"ח ז"ל פירש בתשובה בציקות של גוים שלש אותן וערבן גוי בפני ישראל, וראה שהיו כל מעשיו בהכשר אלא שלא היה שומר אותם בשעת לישא לשם מצוה, ע"כ.

אולם הרא"ש פ"ב סי' כ"ו הביא קושיית הראשונים, וכתב: ולא נהירא לי, דא"כ הוי ליה למימר קמח של נכרים שלשו בפנינו, הלכך נראה לי לפרש כפרש"י דכיון שאין אנו רואין בו לא שיאור ולא סידוק מותר, ע"כ. וכן כתב הטור בס"ת תנ"ד, ע"ש.

נתבאר דרוב הראשונים ס"ל דעיסה שלשה העכו"ם בביתו אסורה באכילה כלל, ואי לשה בפני ישראל מותרת, אך אין יוצאין בה יד"ח, וכך קיי"ל לדינא, אף דהטור והרא"ש ס"ל כפרש"י.

1. [ובמקור חיים (לרבי יאיר חיים בכרך זצ"ל), כתב בזה"ל: פסק הב"ח כו', וע"ש מעשה רב בשם הגהה מהרא"ק, וראיתי בכמה קהילות קדושות נהגו היתר גם בפיוורא ובפולדא. וראיתי שיהודי עומד אצל הגוי הרודה ומהפך המצה אחר רדיה ראשונה מעבר לעבר כנכון, נראה לי שזה עיקר היתר דהוי מסייע ומהני גבי ס"ת ציצית ותפילין, ואע"פ שנהגו בה בכל המצות, מ"מ נראה לי שעיקרו בא ממצות מצוה. ואפשר שאותן שאין מקפידין גם על זה ס"ל דנתינה על המרדה גם כן מקרי מסייע, ע"כ].

ביאור החזו"א באופה מצות סתמא בשימור חשיב לשמה

והחזו"א א"ח סי' קכ"ד ד"ה ל"ה א' כתב: מלשון הגמרא והפוסקים משמע דא"צ עשיית המצה לשמה, אלא שצריך מצה של לילה שימור מחימוץ, ולא די במה שיראה שלא הכסיפה פניה, אלא שצריך שימור מעת לישנה ואילך שלא תבוא לידי חימוץ, וליש פוסקים משעת קצירה, מיהו אין השמירה חשובה שמירה אלא אם משמרה לשם מצה של פסח, אבל אם משמרה לשם מצות תודה לא חשיב שימור, ואם משמרה ללאכול בה בפסח נראה דלא חשיב שימור, אמנם אם משמרה לאוכלה בפסח בשאר הימים אפשר דחשיב שימור, מיהו בסתמא דאופה מצות בשימור חשיב כמשמרו לשם מצות מצוה, וכדאמר בחלות תודה שעשאן למכור בשוק יוצא ידי חובתו, דאימלוכי אימלך אי לא מזודבן איפוק בי' אגא, וכש"כ כשאופה לפסח דסתמא דעתו שאם ירצה יאכלן למצוה, וכן מוכח מהא דתנן עיסת הכלבים בזמן שהרועין אוכלין ממנה אדם יוצא בהן יד"ח בפסח, וע"כ בסתמא איירי, וכ"כ המ"ב סי' ת"ס בבה"ל בשם הריטב"א דסתמא כלשמה, ע"כ. היינו דהחזו"א למד דסתמא מונח גם לשם מצוה, דלא גרע מעיסת הכלבים.

דעת הגר"ז דל' ימי הפסח היינו לשמה

ובמה שנסתפק החזו"א, אם משמרה לאוכלה בפסח בשאר הימים "אפשר" דחשיב שימור, לגר"ז פשוט כן דכתב בסי' תנ"ג סעי' י"ד בזה"ל: אין אדם יוצא ידי חובתו אלא במצה ששמרה ישראל מחימוץ לשם הפסח, שנאמר ושמרתם את המצות שישמרה ישראל לשם מצות מצה [שיטת רש"י], לאורך כל מסכתין ס"ל שיכוין לשם מצת [מצוה]. ויש אומרים לשם מצות בערב תאכלו מצות, ויש אומרים לשם מצות שבעת ימים תאכלו מצות, דהיינו שאם שמרה לשם מצה שיאכלנה בו ימי הפסח יוצא בה, וכן עיקר, ע"כ. וכתב שם דהוא שיטת תשו' הרא"ש הנ"ל, ומבואר דהגר"ז למד ברא"ש דאפאה ל' ימי הפסח הו' נמי לשמה, ולכאוי' הם נמי דברי הריטב"א דכל דקעביד לפסח, זהו כפירש לשם מצוה.

אולם עדיין צ"ב כדלעיל מ"ט בשמרו משעת קצירה לא חשיב לשמה, ודאי צריך לחזור ולאכול.

ביאור תשו' הרא"ש

ולכא דברי הרא"ש נראה דע"כ צריכים אנו להעמיד אוקימתא בדבריו, דס"ל דהשומרים משעת קצירה אינם שומרים את כל המצות של ז' ימי הפסח, כמש"כ הרמב"ם ליהור בדגן "שאוכל ממנו בפסח", אלא רק את הכזיתים שיוצא יד"ח מצה משמרו משעת קצירה, וממילא נתרקנה מחשבתם דדוקא אהך מצות לשם מצת מצוה, ולאפוקי שאר המצות שלא לצאת בהם יד"ח. וכן מבואר להדיא באו"ז ח"ב הל' פסחים סוף סי' רמ"ט, בזה"ל: ועוד כמו שאנו נוהגים לאפות שלש מצות למצוה ואנו מייחדים אותם לבד, הרי נראה כמדחה את אחרות שלא לצאת בהם, ע"כ נראה בעיני שאין אדם יוצא י"ח אלא דוקא באותם שלש, ע"כ.

והנה המפקידים לאפות בער"פ אחר חצות מצות מצוה, אף דהיום מקפידים לומר לשם מצת מצוה בכל המצות שאופים, בכדי שהרצה לצאת בהם יד"ח יצא בהם, מ"מ בזה שאופה מצות מצוה, נראה כמדחה את האחרות שלא לצאת בהם, ואם נאבדו או נתחמצו המצות מצוה, צ"ע אם יכול לצאת במצות הרגילות ידי חובתו.

הוראת הגר"פ פראנק זצ"ל דבשעת הדחק יש לסמוך על תשובת הרא"ש

ובמקראי קודש [פסח ח"ב בענין אפיית מצות סי' א', עמ' ה'] לגר"פ פראנק זצ"ל, כתב: נסתפק רב אחד בירושלים במי שהיה רגיל לאפות מצות לאכילה לשאר ימי הפסח, והיה אומר בפיו "לשם מצות", ובער"פ אחר חצות היה אופה מצות לאכילת כזית הראשון והאפיקומן, והיה אומר בפיו לשם מצות "מצוה", ובשנה אחת נאנס ולא יכול לאפות מצות בער"פ, ונסתפק אם יכול לצאת יד"ח כזית הראשון בלילה הראשון במצות אלו שאפה קודם, ולפי המבואר זה תלוי בזה, אם השומר לכזית הראשון צריך להיות לשם מצות מצוה, או שמספיק לשם מצה סתמא.

ויש להביא לענין זה דברי הב"י בסי' תע"ז שהביא דברי הרא"ש בתשו' לענין שחכ ולא אכל כזית שמורה באחרונה, שא"צ לחזור ולאכול לפי שכל המצות שלנו שמורות יפה כו', ובד"מ שם אות ב' כתב וכן נראה מדברי האו"ז דאין יוצאין במצות שאינן נעשות "לשם מצוה", וז"ל הב"י שם, כתב הכל בו בשם הרא"ש שאם נאבדה המצה שהניח תחת המפה לאפיקומן שיכולים לסמוך על מה שאכלו כבר ואין צריכים יותר. והרוקח כתב שאם נאכל האפיקומן בסעודה יקח מצה אחרת ויאכל באחרונה, כי מצות שלנו "בחזקת שימור הן". ובד"מ שם אות ג' כתב, אבל באו"ז כתב דאין יוצאות במצות האחרות שלא נעשו "לשם מצוה", והיינו שלדעת האו"ז אין יוצא יד"ח אלא בשימור "לשם מצוה", לכן א"י לצאת במצות שנאפו לאכילה בשאר ימי הפסח, ולדעת הרא"ש יוצא יד"ח גם במצות אחרות שלא נעשו לשם מצוה משום דבחזקת שימור הן, ע"כ.

השיעור נערך ע"י הרה"ג יוסף חיים בקר

הובא למערכת ע"י אליבא דהלכתא' סניף קרית-יובל

המצות אין קפידא. אבל במהרי"ל כתוב וכן כל תיקונים אסור, דבעי שימור לשם מצוה, ע"כ. ומיהו י"ל דג"כ ניקוב מותר, ואינו מוכרח, ע"כ.

והט"ז כתב: העולה מזה, דמצה של מצוה אסור ע"י עכו"ם וחש"ו אפי' ישראל עומד ע"ג, ועל כן יש ליהור שלא לתת המצה של מצוה לקטן אפי' לנקר המצה, ע"כ.

ובמ"ב ס"ק א' כתב בזה"ל: ולענין ניקוב שמנקרין המצות, טוב ליהור לכתחילה שלא לעשות על ידם לענין מצות של מצוה. ויש מקילין בזה אף לכתחילה לעשות הנקבים ע"י קטן וכה"ג כיון שגם גדולים עומדים על גביו, ועל ידי זה יהיו הרבה עוזרים למהר בענין עשייתן, ע"כ. ובשעה"צ ס"ק ב' כתב: ע"י מג"א חק יעקב, ובחק יוסף מסכים עם הט"ז דלכתחילה אין כדאי הנקור על ידי קטן, ע"כ.

תשו' הרשב"א, ודקדוק בראייתו מחלת תודה

במג"א שם: וז"ל הרשב"א סי' כ"ו, צריכים שימור לשם מצוה, בין שימור דלישה בין שימור דמעידן קצירה, ולכן חלות תודה אין יוצא בהן, ולכן פסולה בעכו"ם, עכ"ל. ע"כ.

וראיית הרשב"א מהא דאין יוצא בחלות תודה דבעי לשמה משעת קצירה אינו מוכרע, דאמנם כן איתא בגמ' דבעי ושמרתם לשמה ולא לשם זבח, אך מנין דהוא שעת קצירה, אפשר דהו' משעת לישנה דחשב לשם תודה ולא לשם פסח. אלא נראה ביאור דברי הרשב"א, דבא לבאר מ"ט דלא מהני ע"י עכו"ם בישראל עומד ע"ג, דכיון שבעינן לשמרה לשמה, וכדחזינן דלא מהני ב' מחשבות דלא יוצא כלשם תודה ולשם פסח דחסר ב' מצה המשתמרת לשם מצה, כמו"כ אינו יוצא בעשאה עכו"ם, דאף עומד ע"ג ומזהירו מ"מ עכו"ם אדעתיה דנפשיה קעביד.

שימור ל' ימי הפסח אם יכול לצאת בהם יד"ח

כתב המ"ב סי' ת"ס ס"ק ב': מצת מצוה, משא"כ בשאר מצות א"צ שימור לשם מצוה, רק שיוזהר שלא יהיה בהן חשש חימוץ, ומותר לעשות על ידיהן אם משגיח עליהן, אך ישראל קדושים הן ונהגו לעשות שימור לשם מצה בכל המצות כדאיתא בסי' תע"ז, ע"כ.

ומש"כ כדאיתא בסי' תע"ז, כונתו למש"כ הטור שם בדיני אכילת אפיקומן בשם הרא"ש בזה"ל: ואם שחכ ולא אכלו כו' ולא נזכר עד אחר שבירך בפה"ג לא יאכל פעם אחרת, מפני שהיה צריך לברך בפה"ג על הכוס אחר שבירך בה"מ שנית ונמצא מרובה בכוסות [האחרונים כתבו דזה לא שייך אצלנו, ע"י מ"ב ס"ק י"א], ובכה"ג כדאי הם מצות שלנו לסמוך עליהם כי כולם שמורות משעת לישנה, ע"כ.

ובכ"י הביא דברי הרא"ש בזה"ל: בתשו' כלל י"ד כתב וז"ל, ואם שחכ לאכול מהמצה כו' לא יאכל פעם אחרת, כי כל מצות שלנו בחזקת שימור דלישה קיימי, ואין להרבות בכוסות. ובכלל כ"ד כתב, חכמי אשכנז וצרפת פירשו שאין צריך שימור אלא משעת לישנה, ולכן נהגו שאם שחכ ולא אכל כזית מצה שמורה באחרונה שאין צריך לחזור ולאכול, לפי שכל המצות שלנו שמורות יפה, אבל באלו הארצות שנהגו לעשות שימור משעת קצירה ודאי צריך לחזור ולאכול כזית מצה שמורה כו', עכ"ל. ע"כ.

וצ"ב דמ"ש שמר משעת לישנה דאינו צריך לחזור לאכול, לשמר משעת קצירה דודאי צריך לחזור ולאכול, וצ"ע.

סתמא לשמה במצת מצוה

כתב הבה"ל בריש הסי': עוד כתב [הפמ"ג] דהך לשמה יראה דיוציא בפה, ובדיעבד סגי במחשבה, וזה בלישה ואפיה דמצה משום דסתמא לשמה, משא"כ בטחינה וקצירה צ"ע, עכ"ל. והנה מדבריו נראה דאם לא חשב ישראל בשעת לישנה ואפיה לשם מצה אפילו בדיעבד אינו יוצא בה, וכן משמע מרש"י דף ל"ח כו', לשם מצה, כל שימור שאתה משמרה התכוין לשם מצה של מצוה. ומשמע מלשונו דסתמא לא מהני, ואינו דומה למאי דק"ל לגבי קדשים דסתמא לשמה קאי כו'. אמנם בחידושי הריטב"א לפסחים מצאתי שכתב, דאם לש ישראל להעיסה כיון דכל דקעביד לפסח קעביד זהו כפירש לשם מצוה, ודוקא בשעת לישנה דסתמא קיימא להכי, אבל שימור דקצירה שאין סתם קצירה לכך צריך שיזכור לשם מצוה כדאמר רבא כו', ע"כ.

ויל"ע במש"כ הריטב"א, "כיון דכל דקעביד לפסח קעביד, זהו כפירש לשם מצוה", וצ"ב וכי לשם פסח זהו לשם מצוה, זה כל ז' ימי הפסח, ואיכא ראייה מהכא לגר"ז דפסק דכן עיקר.

ביאור החילוק בין סתמא דקצירה לסתמא דלישה

וביאור החילוק בין קצירה ללישה נראה, דבמעשה הקצירה לא ניכר דקוצר לשם מצה, ואף דמשמר שלא יפלו מים מ"מ אינו עושה פעולה חיובית, ונראה קוצר ככל הקוצרים. משא"כ בלישה, מעשיו מוכיחים שלש מצה, דלש במקום מיוחד עם כלים חדשים וכל שאר דקדוקי זהירות מחמץ, ממילא ניכר במעשה הלישה דלש לשם פסח, וסתמא לשמה.

סתמא דקצירה בזמנינו לשמה

ונראה דהאי חילוקא בין לישנה לקצירה היינו דוקא בזמננו, אולם בזמנינו שמשמרים משעת קצירה, נראה דגם סתמא דקצירה הו' לשמה [ויל"ע אי נימא כן גם בעיבוד הקלף לתפילין].

ולענין נידון דגן, אי בעי שימור לשמה או עשיה לשמה, כתב הריטב"א שם אחר שהביא פיר"ח בזה"ל: וכתב הרי"ט ז"ל ונראה מדברי רבינו [הר"ח] ז"ל שאם עמד ישראל עליו ושמר אותה לשם מצה בהכי סגי, ע"כ.

מבואר דס"ל לראשונים בדעת הר"ח, דטעמא דאינו יוצא יד"ח בבציקות של נכרים דלא שימור המצה לשם מצה אלא מחימוץ, משמע דאם עמד ישראל ושימור לשם מצה יוצא בהם יד"ח, ועולה דס"ל בשיטת הר"ח דאין צריך שהעשיה תהיה לשמה אלא סגי בשימור לשמה.

[ולכאוי' נראה כן נמי בפרש"י בדה"ה כזית מצה באחרונה, שכתב בזה"ל: דבהא לא נפיק ידי חובת מצה, משום דלא הו' לה שימור לשם מצה, ואע"פ שאנו רואין שאין כאן חימוץ, ומיהו למצה של מצוה שימור לשמה בעינו, ע"כ].

סלקא דעתין דהרא"ה דבמצה אין דין עשיה כלל

ובריטב"א שם כתב עוד: אבל מורי הרא"ה ז"ל היה דן להקל דסגי בישראל עומד על גבו דלא בעי עשיה לשם מצה רק שימור לשם מצה, דהכי כתיב ושמרתם את המצות, כך היה דן מורי הרא"ה ז"ל להלכה ולא למעשה, ע"כ לרי"ט ז"ל, ע"כ.

מבואר שהרא"ה למד, דאחר הלישה זה עשייה של המצה, וכמבואר ברמב"ן, דכל השימור הוא לשם מצה, וכל השימור הוא בעשייה דשם נתפס הלשמה בעשייה, וקודם הלישה אמנם בעי שמירה משעת קצירה, ואי בעי שמירה אז פשוט דהוא לשם מצה, דהא רק פסוק אחד יש, "ושמרתם את המצות", אך עכ"פ הגדר בשמירה היא אחרת שלא ישפך עליהם מים וכו"ו, ולזה אין קשר לעשיה, והשמירה והקצירה אינה בעשייה, וזה אף גוי יכול לעשות כמש"כ הריטב"א בשם הרא"ה, ומהלישה זה שמירה במהלך אחר שהיא שמירה לשמה.

ובדעת הרמב"ן ורבינו דוד דלעיל בדן ושמרתם מחימוץ, דס"ל דבעי שימור שלא יבוא עליהם מים משעת קצירה ואילך, היינו נמי רק שמירה גרידא לשם מצה, ולא קצירה וטחינה לשם מצה.

וכעין זה כתב בגליון החת"ס הכא וז"ל: לכאוי' יל"ע להרמב"ם דבעי שימור משעת קצירה, ולרמב"ם [פ"א מתפילין הי"א] לא מהני אם ישראל עומד על גבו, א"כ איך יצאנו ידי חובת שמירה משעת קצירה והקוצרים גויים, ואפי' הטחינה נעשית לפעמים ע"י גוי וישראל עומד ע"ג. ונראה לי דלכאורה צ"ע אהפוסקים כולם דבעי לישנה ואפיייה ע"י ישראל, אטו לישנה ואפיה כתובה, שמירה הוא דכתובה, וכאן דישאל עומד ומשמר לשמה מה לי בהלש והאופה, וצריך לומר דהלש והאופה הוא עצמו צריך להיות המשמר מכל חימוץ, שהעיסה תחת ידיו, ואי אפשר לאחר שימור על זה, וכיון דבעינן שמירה לשמה אי אפשר שילוש גוי חש"ו, אמנם היינו דוקא לישנה ואפיה, אבל שימור דקצירה אינו אלא השגחה שלא תפול על החטים מים ממקום אחר, וזה יכול השומר ישראל לשמור בכונה לשמה, והקוצרים והטוחנים מעשה קוף עבדי, ואתי שפיר, ע"כ.

עכ"פ נתבאר דלרמב"ן והר"ן והריטב"א בשיטת הר"ח [וכן נראה מפרש"י] וכן הרא"ה היה דן להקל, דאין צריך עשיה לשם מצה, וסגי שימור לשם מצה [- ויל"ע לדבריהם אם ס"ל הכי אף בעכו"ם שעושה והישראל עומד ומשמר, והרא"ה איירי בכה"ג].

שיטת הרא"ה דבעי עשיה לשמה משעת קצירה

והרא"ה באורחות חיים להרא"ה מלוגיל הלכות ח"מ אות קי"ז כתב דאפי' מעשה הקצירה בעי לשמה, וז"ל: ומצוה מן המובחר לעשות מצה זו מדגן שנשמר שלא יבא עליו מים משעה שנקצר, והאינדא נהגו עלמא דנטרי להנהו חטי כו', ולא מנחי למקצרינהו לעכו"ם אלא ישראל קצר להו, עבד להו נטירה, ואפי' לה לשם מצה, וכ"כ הריא"ף ז"ל דמעידן קצירה צריך לנטוריהו כו', ע"כ.

[וכן פירש המהר"ם חלאוה בשיטת הר"ח, וז"ל: אבל הכא בשישראל עומד על העכו"ם ומשמרן שלא יחמיצו הוא דשרי, וכן פי' ר"ח ז"ל. ואפי' משום חובת מצה לא נפיק בהו, דעכו"ם אדעתיה דנפשיה קא עביד, הילכך צריך ליהור שלא יסייע העכו"ם בעשיית מצות לחובה, ע"כ. מתבאר דס"ל דבעי עשיה לשם מצה, ולכך אף דישאל משמרה מחימוץ דאלי"כ היה נאסר אף באכילה, אין יוצא בו יד"ח דלא עשאה לשמה, ולא מהני שעומד ע"ג דעכו"ם אדעתיה דנפשיה קעביד, והוסיף יותר דלכך יש ליהור דהעכו"ם אף לא יסייע. וכן פי' המאירי וז"ל: ומ"מ גדולי הדורות שלפנינו פירשוה בשלשוה גוים בבתינו ובמים שלנו, אלא שנילושה שלא בפנינו אבל בצק שלהם לא. וגדולי המפרשים פירשוה אף בפנינו, וממה שאמרו חזקה אין אדם משמר מה שביד חברו, ועוד שאין שימור גמור אלא בלישה לשמה, וכל מצוה שצריכה לשמה פסולה בגוי, עד שמתוך כך מזהירין שלא להניח נכרית בלישת מצה של מצוה, ע"כ].

ובדברי הט"ו נתבאר, דכל השימור משעת קצירה אינו אלא רק שלא יחמיץ, דמהקצירה עד הלישה הו' רק הכשר והיכי תימצו לעשות מצה. אולם משעת לישנה ואילך, לא סגי אף בשימור לשם מצה אלא בעי עשייה לשמה, דאז מתחיל עיקר עשיית המצה.

ה"ריידלר - ניקוב המצות ע"י עכו"ם וחש"ו

כתב המג"א בריש הסי': ז"ל מהר"י וויל אל יסייע עכו"ם חש"ו לא בלישה ולא בעריכה ולא באפיייה, עכ"ל. משמע דוקא אלו ג' מלאכות דמיוחדות לפת, כדאיתא במתני' פ"ג דפסחים, אבל ניקוב שמנקבין

שונה הלכות

מון הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א

שערי הלכות

הרה"ג יעקב חי בן שמעון שליט"א
טרבני בית הוראה - "אהבת שלום"

ז העושה עיסה מחטים ואורז אם יש בה טעם דגן יוצא בה ידי חובתו בפסח אפי' אין בעיסה שיעור חטים שיהא כזית בכדי אכילת פרס ג"כ יוצא כשאוכל כזית מהעיסה ודוקא בחטים ואורז אבל אם עירב קמח חטים עם קמח דוחן וכה"ג או אם עירב קמח של שאר מיני דגן עם קמח אורז ועשה ממנו מצה אינו יוצא בו יד"ח בשיש בה טעם דגן אפי"כ יש בה קמח דגן שבכל פרס ממנה יהא בה כזית מקמח דגן שבשיעור זה חשבינן כל העיסה ככולה דגן ויוצא יד"ח בשאוכל כזית מהעיסה וי"א שאפי' בחטין ואורז אין יוצאין יד"ח מצה אלא בשיש חטים באורז כדי אכילת פרס ואז נעשית ככולה דגן ובשאר מיני דגן אפי' בכדי אכילת פרס נמי לא מהני לאחשובי העיסה ככולה דגן אפי"כ יש רוב דגן ומיעוט אורז או שאר מינים דאז בטל האורז ברובא והוי ככולה דגן ולכתחלה נכון להחמיר בשל תורה כסברא האחרונה ובשעת הדחק יש לסמוך אסברא ראשונה (ס"ב וסק"ד).

ח אם לא ביררו החטים או שאר מיני דגן מאכילת עכבר אין בכך כלום שאין הגריג מחמיץ ממיעוט רוק שבפי העכבר ולכן אפי' אם אין ששים נגדם שרי בדיעבד מיהו לכתחלה צריך לברור אם אין ששים נגדם וע"ל סי' תס"ו דין י"ז (ס"ג וסק"ט ט"ז ובה"ל ד"ה אם).

ט אם לא ביררו ממנו אותו דגן שצמח מחמת לחלוחית הארץ שקורין או"ס גיוואקס"ן אף שהוא חמץ גמור (וע"ל סי' תס"ז דין ב') מ"מ אין לאסור כשלא ביררו לפי שמתבטלין בחטים הכשרים ומותר לטוחנן הכל ביחד [ואין זה מבטל איסור שאין כונתו בטחינתו לבטלם אלא לטחון החטים] ומותר לאפות אפי' בפסח שכבר נתבטל קודם פסח בס' דקמח בקמח הוי לח בלח ואינו חוזר וניעור [אך אם עדיין לא נטחנו אין לטוחנו ולאפותו בפסח דבש ביבש ככה"ג חוזר וניעור בפסח כני"ל סי' תמ"ז דין ט"ז]. חזו"א או"ח סי' קי"ט סק"א, מיהו בעל נפש יחמיר לעצמו כשיש מצומחים לאפות קודם פסח [לחוש לדעת הפוסקים דקמח בקמח מקרי יבש ביבש וחוזר וניעור] ומטעם זה רוב בני"א אופין המצות קודם פסח דרוב דגן מצוי בהם קצת מצומחים (ס"ג וסק"ז ושה"צ).

י וכ"ז דוקא כשיש ששים כנגד המצומחים אבל אם יראה לו שאין בהיתר ששים כנגדו צריך לברור המ"מ צומחים ואינו מחויב לברור כולם אלא לפחות מהם עד שיהו ששים כנגד הנשאר, ואם אין ששים כנגדם אפי' בדיעבד אסורים בהנאה דדגן שצמח הוא חמץ גמור ואפי"כ אם ספק אם ה"י ס' נגד המצומחים ג"כ אסור וצריך לבערם קודם פסח ואם עבר עליהם הפסח ולא ביערן ימכרם לגוי חוץ מדמי איסור שבו, ואם לא ה"י ס' נגד המצומחים י"א שמותר להוסיף עליהן עוד חטים כשרים כדי לבטלן בששים ולטחנן קודם פסח כיון שהוא עדיין היתר ורוב הפוסקים אוסרין דכיון דמערב אדעתא לאכלן בפסח הו"ל כמבטל בזמן איסורו ומ"מ בשעת הדחק אפשר שיש לסמוך על המקילין (ס"ג וסק"ט כ') ואם מבטלן כדי להשהותן לאחר הפסח מותר לכ"ע (חזו"א או"ח סי' קי"ט סק"ב וע"ש סק"ד) וע"ל סי' תמ"ז דין ח' י"ד סי"א.

יא בזמן הגמרא לא אסרו ללחות [דהיינו שבוללין החטים במים וטוחנין אותם מיד כ"פ הרמב"ם ורש"י פ"י לשרון מעט במים קודם הטחינה להסיר מורסנן כדי שתהא סולתן נקי] רק שעורים ושבולת שועל ושיפון שהן רכים וממהירים להחמיץ אבל חטים שהם קשים מותר אבל האידינא אסור ללחות בין חטים בין שעורים שאין אנו בקיאין ללחות יפה שלא יבוא לידי חימוץ בשעת לתינה ועוד שמא יבוא לשהות מעט אחר גמר הלתינה קודם הטחינה ויבוא לידי חימוץ (ס"ה וסק"ו כ"ז) ובחזו"א כתב שאין שהי"א אחר הלתינה אסרת אפי' שהה זמן מרובה אלא החשש שישהה החטים במים עד שיחמיצו (או"ח סי' קכ"א סק"ד) ואם עבר ולתת אסור לאכלן וליהנות מהן בימי הפסח ומ"מ להשהות קמח החטים הלחותים מותר בפסח אם שרן במים מעט וטחנן מיד אחר הלתינה אבל שעורים אפשר דאפי' באופן זה אסור להשהות לכתחלה דאפשר כיון דרכיכא נתחמצו ע"י הלתינה ובדיעבד אין לאסור למוכרה אחר פסח אפי' בשעורים דמ"מ אינו אלא ספק חמץ (סק"ז ושה"צ), ובחזו"א כתב דמותר להשהות קמח בין של חטים בין של שעורים לתותים אפי' לא טחנו מיד ואפי' שהו הרבה במים כל שלא נתרככו אך אם שהו הרבה במים שבדרך הרגיל נתחמץ ולא שמו לבם לראות את נתבקעו חשיבי חמץ ודאי (או"ח סי' קכ"א סק"ד).

יב הריפות שקורין גאגאל"ך או גרופי"ן העשויין מחמשת המינים אסור להשהותן לכ"ע ששורין אותן הרבה במים קודם כתינתן ונעשין חמץ גמור ובא"י מצדד להתיר למכור לגוי אחר הפסח אם עבר והשהה אותן אם לא נתבקעו ע"י שרייתן שכל שלא נתבקעו אינו ודאי חמץ אלא ספק חמץ יש להקל בעבר עליו הפסח שאינו אלא איסור דרבנן ע"ש [אבל דעת החזו"א דהוי ודאי חמץ כני"ל דין הקודם] ומ"מ בגרופי"ן שעושין משבולת שועל שקורין האבע"ר גרופי"ן ששורין את הש"ש מקודם הרבה עד שמתבקעין הוא חמץ ודאי לכ"ע ואסור אפי' למכרו לגוי אחר הפסח (סק"ח ושה"צ).

יג החטים שעושים בהם המצות שאוכלין בשתי לילות הראשונות לקיים בהן מצות בערב תאכלו מצות לא די במה שאין רעותא של חשש חימוץ אלא צריך שישמרם לשם מצת מצוה אבל מצות שאוכלין בשאר ימים די מדינא כשאין בהם חשש חימוץ אבל ישראל קדושים הם ונהגו לעשות שימור לשם מצה בכל המצות משעת טחינה ולפחות משעת לישה וע"ל סי' ת"ס דין ב' (ס"ד וסק"א כ"ה).

יד ודעת כמה ראשונים דמדינא צריך שימור [החטים שעושין בהם מצת מצוה] שלא יפלו עליהן מים משעת קצירה ואילך [אבל קודם קצירה אין לחוש ואם נתייבשו לגמרי וא"צ עוד לקרקע מקבל חימוץ

בצעה"י י"א טבת תש"ע
הנה ידידנו הרה"ח בן שמעון סידר כל מנהגי הספרדים והמקובלים על
או"ח כי המ"ב לא דיבר בדרך כלל רק על מנהגי האשכנזים ויפה סידרם
חיים קנייבסקי

סימן תנג. דיני החטים וטחינתם למצות

א אין בא לידי חימוץ אלא חמשת מיני דגן שהם חטים ושעורין וכוסמין ושבולת שועל ושיפון (ס"א) ואפי' תבואה שלא הביאה שליש חייבין עלי' משום חימוץ (חזו"א מעשרות סי' א' סק"ג), אבל אורז ודוחן ושאר מיני קטניות מדינא אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהם תבשיל ואפי' לש קמח אורז וכיו"ב ברותחין וקסוה בבגדים עד שנפחה כמו בצק שהחמיץ אין זה חימוץ אלא סרחון ומותר באכילה מדינא (ס"א וסק"ג ה').

ב אבל המנהג באשכנז' להחמיר שלא לאכול מיני קטניות בפסח ואין לשנות [ואפי' באחרון של פסח אין להקל] משום שלפעמים תבואה מעורב במיני קטניות וא"א לברר יפה וגם כמה פעמים טוחנים האורז ושאר מיני קטניות לקמח וכ"פ אופין מהם לחם ויש ע"ה שלא יבחינו בין קמח זה ופת זה לבין של דגן ועוד שיש מיני חטים שמשתנים ונראין כמיני זרעונים לכן החמירו לאסור כל פת וכל תבשיל ואפי' לבשל אורז וקטניות שלמות דלא פלוג ועוד שמא נמצא בהן גרעינין של מיני דגן כני"ל ומ"מ אין אוסרין בדיעבד אם נפלו לתוך התבשיל אם יש עכ"פ רוב בהיתר אך הגרעינין שמוצאין צריך לזרוקן אם לא שאינו ניכר אבל אם אין רוב אין זה תערובות והוי כאוכל תבשיל מקטניות (ס"א וסק"ו ז' ח' ט' ובה"ל ד"ה יש וע"ל סי' תנ"ד דין ז').

ג ומ"מ לחולה אף שאין בו סכנה וצריך לאכול תבשיל של קטניות או בשעת הדחק שאין לאדם מה לאכול מותר לבשל כל המינים חוץ מה' מיני דגן [וכן ידוע שהתירו חכמי הדור כמה פעמים בשני בצורת] אך יחלטנו לכתחלה ברותחין דכל מה דאפשר לתקן מתקנינו, ומ"מ גם בכגון זה יקדים קטניות לאורז ודוחן ורעצק"ע שהן דומין יותר לה' מינין וגם צריך לבדוק ולברור יפה יפה בדקדוק היטב שלא ימצאו בהם גרעינים מה' מיני דגן (סק"ז ושה"צ).

ד ומותר להשהות מיני קטניות בבית אפי' נפלו עליהם מים וכן מותר ליהנות מהן ולהדליק בשמנים הנע"ש מהם אפי' לתתו אותם מקודם במים דלא החמירו אלא באכילה ולא בהנאה וא"צ לדקדק לתלות הנר של שמן במקום רחוק מהשלחן שמא ינטף על מאכל דאפי' נוטף אין לאסור דבכגון זה לא נהגו להחמיר (כני"ל דין ב') ואפי' כתשו אותן השומשמן שעושין מהן השמן במכתשת שכותשין שם חמץ אין לחוש דאפי' נתערב בו משהו בטל בששים קודם פסח ומהמכתשת אין מקבל טעם דצונן אין מפליט ומבליע אך כ"ז בשמן שושמין וכדומה שאינם חריף אבל בשמן זית אם כתש הזיתים בכלי שלתתו בו וכדומה בודאי נקלט בו טעם חמץ דהא זית הוא דבר חריף ובדבר חריף אמרי' אגב דוחקא דכתישת המכתשת נותנין טעם בזתים ואין ס' בזתים נגד הטעם לכן בשמן זית צריך לזוהר שלא לתלות הנר בקרוב לשלחן שלא יטיף על מיני מאכל ובכל שמן זית בסתמא חוששין שמא נכתשו במכתשת של חמץ וי"א דבשמן זית שהובא ממדינות רחוקות אין לחוש לזה דמסתמא עושין אותו בכלים מיוחדים ובדגמ"ר משמע שאין מחלק בזה (ס"א וסק"י י"א י"ב ושה"צ).

ה טרק"י שקורין גריק"ע וקאקערז"י שקורין טירקיש"ע ווי"ץ בכלל מיני קטניות אבל זרע אקליז"א ואני"ס אליינד"ר אינן מיני קטניות ומותר לאכלן בפסח ומ"מ צריכין בדיקה שלא יתערב בהן א' מה' מינים וע"כ י"א דטוב להחמיר שלא לאכול עני"ס וקימ"ל עד יום האחרון כי א"א לבררם יפה וע"י בט"ו וחי' בזה (ס"א וסק"ד י"ג וע"ל סי' תס"ד דין ב' דהרדל בכלל קטניות).

ו אין יוצאין ידי חובת מצה בליל ראשון של פסח אלא בחמשת מיני דגן (כני"ל בדין א') והמנהג ליקח לכתחלה חטים לפי שהן חביבין לאדם ביותר ואיכא משום הידור מצוה ואם אין לו חטים יקח למצות מא' מהד' מינים החשוב לו ביותר כדי שיאכל לתיאבון (ס"א וסק"א ב').

שערי הלכות

וקטניות יבשים כמ"ש בספר נהגו העם ונתיבות המערב, ולגבי מנהג תונס וגירבא כתב בברית כהונה מערכת א' אות י"ט ושם בהערה דבגירבא נהגים היתר באורז וקטניות, ובתונס נהגים היתר באורז ואיסור בקטניות. וכן בלוב נהגו היתר באורז וקטניות כמ"ש בספר נחלת אבות. וכן מנהג אר"צ ודמשק להתיר אורז בפסח, וכמ"ש בספר שער המפקד.

ב אמנם במנהגי הקהילות הנ"ל באות הקודמת מצינו שיש שהחמירו באורז יותר מבקטניות, ויש להיפך.

ג ובכה"ח סק"א הביא שהרחידי"א בטוב עין סי' י"ח אות פ"ב תמה ע"ז, כי ידוע שהשמן זית נעשה בבית הבד, ושכ"כ הש"ג סק"ג בשם רבינו ירוחם.

ד ואם כולם חביבין בשוה יקח כסדר זה: שעורין [לפי שהוא מין שבעה], כוסמין [לפי שהוא מין חיתין], שיפון ושבולת שועל, כה"ח סק"ד וה'. [אמנם על שיבולת שועל יש מחלוקת מהו השיבולת שועל, ע"י בספר תפארת יוסף סי' ק' ק"א].

ה ע"ש בשע"ה אות כ' דעת מון והמנהג למעשה בדין זה.
ו ובפרט דיש מחמיריין בעיקר חילוק זה, וכני"ל בשע"ה שם.

בפסח ויש שאין אוכלים, ואין בזה משום לא תגודדו כיון דכל אחד קהילה בפני"ע וכמ"ש לקמן בס"י תס"ח בס"ד, עכ"ל הכה"ח. ועוד כתב בארץ חיים כאן על מנהג צפת, דהאידינא גם הספרדים נהגים לאסור הקטניות מלבד הקטניות הלחות. וכ"ה מנהג חברון להחמיר בזה וכמ"ש במועשה אליהו למוהר"א מאני בח"א סי' רפ"א. ועוד כתבו בשו"ג בסק"ג ויד אהרן כאן במ"ב על מנהג שאלוניקי שלא לאכול אורז ולא קטניות, ובלב חיים ח"ב סי' צ"ד כתב דמנהג איזמיר וכל סביבותיה שלא לאכול אורז [וברוח חיים בס"י תס"ד כתב לגבי חרדל שרוב בני ספרד קיבלו חומרא זו שלא לאוכלם זולת יום אחרון], אלא דכתב בלב חיים שם דכיון דנהגו כן משום סייג בעלמא מהני התרה, וכע"ז כתב ברב פעלים ח"ג סי' ל' לגבי מנהג בגדאד שרבים בעלי בתים נהגים להחמיר, אך רוב אנשי העיר אוכלים אורז בפסח וסומכים על הבדיקה ג' פעמים, וכתב דגם מי שנהג איסור ורוצה להתיר מחמת שאינו בקו הבריאות או מחמת סיבה אחרת, המנהג פשוט לעשות התרה ע"י חרטה ולאכול כי עושים לו פתח מתוך חרטה יעו"ש. [וכ"כ באול"צ פ"ח תשובה ט"ו דמהני התרה]. וכ"כ בזרע אמת על מנהג מקומו [איטליה] שלא לאכול קטניות, יעו"ש מש"כ לענין ההתרה. וכן מנהג מרוקו להחמיר באורז

סימן תנג

א וכ"כ בבי' דלית דחש לדברים הללו זולת האשכנזים, אמנם במרוצת הדורות בכמה מקומות מבני ספרד פשט המנהג לאסור. והבאנו כאן מנהג קצת קהילות במקורותיהם. הנה לענין מנהג ירושלים כתב הכה"ח סק"י וז"ל: אמנם הפרי"ח כתב סמך למנהג מהש"ס, וסיים וז"ל: לפיכך יש לתפוס לאסור כל מידי דדמי לדגן משום דמחלף להו בדגן, אבל אין כן מנהגינו זולתי באורז ששנה אחת אחר שנבדק שלש פעמים יפה נמצא בו גרעין חטה, ומאותו יום והלאה לא אכלנוהו בפסח, עכ"ל. וכ"כ הגאון חיד"א בספר טוב עין סי' ט' אות ו' דאנחנו בני ספרד אין נוהגין במניעת הקטניות, אמנם באורז נהגו בעיה"ק ירושלים ת"ו מרבית הת"ח ויראי ה' שלא לאוכלו בפסח, שהעידו דהוה עובדא שביירו האורז כמה פעמים, ושוב אחר שבישלוהו נמצאת חטה, ולכן נמנעו מלאכול, אבל אין מוחין ביד האוכלים, ובפרט כי בעיה"ק הוא מוזן העניים והתינוקות, יעו"ש. וע"י בספר פקודת אלעזר לעיל סי' נ"א שכתב דעכשיו נהגים גם הספרדים בירושלים ת"ו לאסור הקטניות בפסח יעו"ש, אמנם עתה בזה"ז נתרבו האוכלוסים יותר ויותר ממה שהיו מקדם קהילות מרובות, וכל אחד ואחד מחזיק במנהגו, יש אוכלים קטניות

אפי' קודם פסח שהרי פירורין לא נקרא לח וחוזר וניעור ואם מהני ריקוד הקמח הזה ע"ל סי' תס"ו דין י"ג י"ד ט"ו ט"ז (סי' וסוקב"ט ל' ל"א ל"ב ל"ג ושה"צ).

כ כשמוליכים השקים שיש בהם קמח מהריחים אסור להניח על גבי בהמה שאין עלי' אוכף או עור עב תחת השק כי הקמח מתחמם מגוף הבהמה שהוא חם ועי"כ הוא ממהר להחמיץ בשעת הלישה ועוד שרגילות הבהמה להזיע תחת כובד המשא ואפשר שזיעת הבהמה מחמצת כמו מים ואם עבר והניח ע"ג בהמה אין לאסור דיעבד ועכ"פ צריך להמתין מעליע עד הלישה שיתקרר הקמח כדלקמן דין כ"ו, ומ"מ לכתחלה טוב יותר להסיר הקמח במקום שנתלחלח מן הזיעה, וכן יש לזהר שלא ישב על השקים של קמח מטעם הנ"ל (סי' וסוקב"ט ל"ו ושה"צ וע"ל סי' תנ"ט דין ו').

כא וכן יזהר לכתחלה שלא להניח הרבה שקים עם קמח זה על זה במקום שאפשר שמתחמם הקמח ואם הניח צריך ג"כ להמתין מעליע כנ"ל (סי' וסוקב"ט).

כב נוהגין לנקר הריחים משום דזימנין נתנו בהם תבואה לתותה לסולת וכ"ש במקומות שכל השנה טוחנין בהם שעורים חמוצים שקורין מאל"ץ ועודם לחים קצת ונדבקים בריחים ומ"מ בדיעבד או בשעת הדחק שא"א לנקר הריחים כי הוא סמוך לפסח וכי"ב מותר לטחון בלי ניקור רק שיאפה הכל קודם פסח ולפחות יטחון הכל קודם פסח ועכ"פ צריך לרקד הקמח שמא נתערב איזה פירור יבש בתוך הקמח וה"ה אם טחנו לפסח ובאותו בית טחנו בריחים תבואה לתותה אף שהאבק נתערב יחד אין לאסור בדיעבד כיון שהוא קודם פסח דאז בטל ומן הנכון שלא להקל קולות אלו של דיעבד עכ"פ לענין כוית של מצת מצוה, וכן צריך לזהר ג"כ כשטוחנין בריחים תבואה לתותה לא יטחון באותו בית לפסח אפי' בריחים אחרת שהאבק פורח ומתערב יחד ואפי' אם נאמר דיש ששים עכ"פ לכתחלה יש לזהר ולכן יעשה מחיצה ביניהם מן הקרקע ממטה עד התקרה (סי' וסוקב"ט ל"ט ושה"צ).

כג וגם צריך לכסות כל הכלים בבגד פשתן [מלבד ניקור הריחים דכיוי בלא ניקור לא מהני] או שירחצו את הכלים היטב שלא ישאר בהם קמח מחומץ מכל השנה, ונכון לעשות כים חדש לרקד בו הקמח לצורך פסח ולא להצניע משנה לשנה כים הריחים וכ"ש שאין משתמשין בכים ישן אפי' ע"י הדחה ושפשוף והגעלה כנ"ל סי' תנ"א דין מ"ג (סקל"ז ושה"צ).

כד ובכל אלו אין חילוק אם טוחן לצורך פסח קודם פורים או אחר פורים (סקל"ז).

כה ונוהגים שקמח הראשון שנטחן אחר הניקור שומרים אותו עד לאחר הפסח או אוכלים אותו קודם פסח שמא נתערב בהם מעט ממה שנדבק בריחים (סי' וסוק"מ).

כו צריך לטחון החטים יום או יומים לפני הלישה ועכ"פ לינת לילה לפחות ואפי' בריחים של יד טוב להחמיר ואפי' בנטחון ע"י בהמות ג"כ צריך להמתין דבזה ג"כ הקמח חם ואפי' אם מרקד הקמח לא אמרי' דמתקרב עי"ז ואם טחנו בערב פסח י"א שאסור ללוש מצה בו ביום לפי שהקמח בשעת טחינה רותח ומחמם המים והיעיסה נוחה להחמיץ ואם עבר ולש אין לאסור בדיעבד רק שישמרנו היטב מחימוץ דהיינו שיעסוק בה בזריזות יותר מבשאר עיסות ועי' רדב"ז (סי' וסוקב"ט מ"ג ושה"צ).

כז אנשי מעשה רגילים לילך בעצמם אל מקום הריחים לראות הם בעצמם לטחינת קמחיהם שמצוה בו יותר מבשלוחו ועכ"פ ראוי להניח בריחים שומר ירא שמים ובקי בדינים קצת ולא ע"ה כדי שלא יבא הדבר לידי חשש חימוץ וכ"ש שלא יושיב קטן לשומר דאפי' אם מהני עומד על גביו בטחינה כדלקמן סי' ת"ס דין ג' עכ"פ צריך שיהא העומד על גביו ישראל גדול (סי' וסוקב"ט ושה"צ וע"ל סי' רנ"ב דין י"ב כיצד יעשה בשבת עם השמירה).

שערי הלכות

ביוסף אומץ דפסק שאם נטל לולב ומצא אח"כ שאין שם כ"א ערבה אחת, דיטול שוב ולא יברך, ושם בשו"ע פסק כדעת הגאונים והרמב"ם שלא רוב הפוסקים שצריך שתי ערבות, והוא מחלוקת במצוה, וא"כ נפסק שאם יצא במה שנטל בתחילה ערבה אחת, וא"כ למה פסק הרחיד"א שיחזור ליטול בלא ברכה. וי"ל דהתם לא מדובר כשכאב ליטול הלולב התלוי במחלוקת הפוסקים, אלא כשטעה ועשה שלא כדעת רה"פ, בזה י"ל דהגם דיש פסק ברור כרוה"פ דבעינן שתי ערבות, מ"מ לענין דיעבד כשכבר נטל אין לנו פסק ברור, ונשאר לנו רק את סברת הרדב"ז לבד, וכבר אוקימנא דלא נקטינן כותיה להלכה.

וכ"נ דעת רבו של הרחיד"א מוה"ר נבון בספרו גט מקושר בביאורו על הרא"ם בהלכות מוזהר, והביאו המחב"ר בסי' תרמ"ה סק"ב לענין לולב שנקטם ראש העלה האמצעי, שדעת רה"פ להכשיר, ופסק כן מרן בשו"ע שם, וכתב בגט מקושר דהגם דטוב לזהר לכתחילה לחוש לדעת האוסרים, מ"מ בשעו"ד יכול לברך עליו כדעת מרן שקבלנו הוראותיו, והגם דס"ל בעלמא דאמרינן סב"ל נגד מרן, וכמ"ש הרחיד"א בחיים שאל סי' ט"ו שכן קבל מרביתו, מ"מ כיון דנקטינן לעיקר הדין להכשיר כפסק מרן, הברכה נגרת אחר המצוה וכנ"ל. ומ"מ צ"ל בכ"ז דוקא באופן דמרון פסק בפשיטות כדעה אחת, אבל אם הביא ב' הדיעות בשו"ע ונקטינן כדעה אחת כיש בתרא או כסתם כנגד הי"א, ככה"ג כיון דאיכא רבים מהאחרונים דס"ל דמרון הביא דעה השניה לחוש לה, ע"כ לא יברך. ובוזה יש ליישב כמה פסקי הבא"ח שלא לברך ולא יסתור דברי הרחיד"א, כיון שבאותם מקומות הביא בשו"ע שתי הדיעות, ע"י בזה ברב ברכות מערכת ת' אות ד', ובעוד יוסף חי פרשת וירא אות כ"ג, ובבא"ח שנה שניה פרשת כי תבוא אות ט' ע"ש, וקיצרתי כאן. ומ"מ בדברי מוה"ר מאני בהגהותיו על רב ברכות הנ"ל מבואר דס"ל כסברת הרחיד"א אפילו במקום דנקטינן כפסק מרן ביש בתרא. ואמנם מצינו לכמה אחרונים דפליגי על הרחיד"א בזה, וכמ"ש הגר"ח בלב חיים סוף סי' ע"ח גבי טלית בת חמש כנפות דרוה"פ מחייבים בציצית בד' כנפותיה המרוחקים ומתוכם ג' עמודי ההוראה, ומרן פסק כמותם בריש סי' י', וכתב שם בלב חיים דכן הלכה, אלא דלענין ברכה לא יברך דסב"ל, וכן דעת הכה"ח למוה"ר"ס בדוכתי טובא, ומ"מ נראה דלענין מעשה יוכל לסמוך ולברך, בפרט עפ"י מש"כ הרחיד"א בחיים שאל סי' ט"ו דהגם דחיישנן לספק ברכות גם במקום שמרון פסק לברך, ונקטינן סב"ל כנגד סברת מרן, מ"מ העושה כדעת מרן אין מוחין בידו. וא"כ שפיר י"ל דבאופן שאין לו מצה שמורה משעת קצירה, יוכל לסמוך לברך וכסברת הרחיד"א ודעימיה.

י ע"י מש"כ בדין זה לעיל בסי' תמ"ז בשע"ה אות כ'.

נקטינן לברך אף כשיש חולקים, יעו"ש מה שיישב בזה, ובפרט הדכא י"ל כן דכ"ה גם דעת רה"פ, וכן פסק מרן בשו"ע, אלא דיש לדחות הדלא דעת הפר"ח דהרי"ף והרמב"ם סברי דשמורה משעת קצירה הוא לעיכובא, א"כ הוא גופא לא בריירא דיש כאן דשמורה משעת קצירה, ובפרט שנהגו להקפיד ליקח מצה שמורה משעת קצירה, וכנ"ל באותיות ז' וחי. אלא דיש עוד סברא לומר דיברך, עפ"י הרדב"ז בח"א סי' רכ"ט דלא אמרינן ספק ברכות להקל אלא כשהספק בברכות עצמן דאולינן לקולא שמא יוציא שיש לבטלה, אבל כשהמחלוקת במצוה עצמה ונקטינן לחייב לעשות את המצוה מברכינן עליה, ואפילו החולק מודה שאין זו ברכה לבטלה יעו"ש, והיינו החולק מודה לדעת בר פלוגתיה שצריך לעשות המצוה אינו ברכה לבטלה. וכ"כ עוד כלל זה בכמה מקומות בח"ב סי' תרכ"ו ובסי' תרמ"ב וסי' תרס"ה ועוד, אלא דמצינו לדעת מרן בכמה דוכתי דלא כהרדב"ז, וכמ"ש בסי' קנ"ח לגבי דבר שטיבולו במשקה דאף שהמחלוקת במצוה עצמה, ודעת רה"פ שחייב בנטילה, חש לענין ברכה שלא יברך, וכן בסי' תפ"ט גבי שכח לספור אחד מן הימים דפסק דימשיך לספור כדעת רה"פ, ומ"מ לגבי ברכה חש שלא יברך אף שהמחלוקת במצוה עצמה. וכן עוד בסי' תרמ"ט יעו"ש ובדוכתי טובא, הביאם הש"ח בשי"ח אור לי בסוף סי' ק' ובהשמטות שם בדף קמ"ה ע"ד, ושם הביא דרוב האחרונים סברי דלא כהרדב"ז, יעו"ש מה שצ"ע עליהם. אולם עדיין אפשר לומר דכשאין לו מצה שמורה משעת קצירה שיוכל לברך, עפ"י הרחיד"א בספרו לדוד אמת בסי' ט"ו אות י"ח שהבי"ד הכנה"ג שמסתפק גבי ס"ת שיש בו פסול השנוי במחלוקת אם יברכו עליו, וביאר שם דספיקו הוא כיון שהמחלוקת במצוה אם הס"ת כשר, וככה"ג כתב הרדב"ז דאם נקטינן לעשות המצוה מברכינן, לכן מסתפק בזה הרחיד"א אם לסמוך ע"ז לברך, וסיים ומ"מ נראה לי שלא יברך ככה"ג, ע"כ. ומבואר בזה דהרחיד"א לא הסכים לכללו של הרדב"ז, ואעפ"כ כתב שם בקונטרס אחרון דציבור שיש להם ס"ת בלא תגין ואין להם ס"ת אחר ולא נמצא מי שיתקנו, שיקראו בו בברכה, דכיון דמרון פסק דהס"ת כשר בדיעבד, וקבלנו הוראות מרן, וכתב דאף דכתבנו בכמה מקומות דבענין ברכות אף דמרון פסק לברך שוא"ת עדיף, מ"מ כאן המחלוקת אינה בברכה עצמה אלא על הס"ת אם הוא כשר או פסול, על דרך שחילק הרדב"ז, מבואר יוצא דהגם שהרחיד"א לא ס"ל כסברת הרדב"ז, מ"מ על דרך חילוקו של הרדב"ז שכתב דבאופן שנקטינן לקיים המצוה אפילו היכא דליכא פסק גמור אלא מכח סד"א לחומרא או ס"ס או רופא וחוקה וכה"ג, מ"מ הברכה נגרת אחר המצוה, כמ"מ ס"ל להרחיד"א דבמקום שיש פסק גמור לקיים המצוה וכהא שמרון פסק וקבלנו הוראותיו, בזה הסכים הרחיד"א דהברכה נגרת אחר המצוה, וא"כ ה"נ ד"ל כיון דפסק כאן בשו"ע בלשון טוב לשמרון שלא יפלו מים משעת קצירה, והיינו דפסק דאינו לעיכובא, י"ל דיוכל לברך עליו. ואמנם יש להעיר מדברי הרחיד"א

ז וכתב הרחיד"א במחב"ר סי' ת"ס סק"ג דברוב קהילות המפורסמות נהגו לעשות שימור למצות מצוה משעת קצירה, והביאו בכה"ח כאן סק"ס"א.

ח ובברכ"י סק"ח הביא לדעת הר"ף והרמב"ם דלכתחילה צריך שימור משעת קצירה כל המצות שאוכל בימי הפסח, ועוד כתב במחב"ר סי' ת"ס סק"ג דבארץ צב"י רבים נהגו כי כל המצוה של פסח תהיה משעת קצירה. ועי' מש"כ בזה בכה"ח סקנ"ט.

ט נהג כיון דנקטינן להחמיר טובא בספק ברכות, יל"ע אם יוכל לברך כשאין לו מצה שמורה משעת קצירה, כיון דאיכא דס"ל דשימור משעת קצירה הוא לעיכובא וכמ"ש בביה"ל כאן בשם הפר"ח, ושכן נמצא בכמה ראשונים [וכ"כ המטה יהודה בסי' ת"ס סק"א לדעת הר"ף ושכ"פ הפר"ח], א"כ אפשר דבכה"ג נימא דסב"ל ולא יברך, ואף דרוה"פ סברי דשימור משעת קצירה אינו לעיכובא, ומצינו להבית דוד בסי' של"ז שכתב דכיון דהתורה צותה לנו אחרי רבים להטות א"כ אזלינן בתר רובא כבכל התורה ואין כאן חשש ברכה לבטלה, ובפתח הדביר בסי' ק"צ בקונטרס כסא דחי דף ר"י ע"ד [אות כ"ג] ד"ה ותא חזי, הביא עוד כמה פוסקים דסברי כדבריו, והם העולת שמואל בסי' ז' ומוה"ר"ח מודעי ומוה"ר"ץ מאזי בעל שרשי הים ועוד אחרונים, וכן הביא בש"י תמיד באסיפת דינים מערכת ברכות סי' י"ח אות ד' כמה פוסקים דהכי ס"ל, אך בפתח הדביר הביא שם כמה פוסקים דנקטינן ספק ברכות להקל אפילו במקום שרוב הפוסקים ס"ל לברך [אא"כ החולק הוא סברא יחידאה], ושכ"כ הדבר משה ח"א סי' ל"ח דפליג על הבית דוד הנ"ל, יעו"ש טעמו. וכן הביא הזכור לאברהם ח"א וחי"ג במערכת ספק ברכות, וכ"כ השו"ג בסי' תקנ"ה סוף סק"א, וכ"כ הזב"צ בשו"ע שסב"ל ח"א סוף סי' א' דלא אזלינן בתר רובא בספק ברכות. וכן בספר טהרת המים מערכת ב' אות נ' ושם בשו"ר טהרה במערכת ב' אות ל"ט מ', וכ"כ בישכיל עבדי ח"א סי' ט' אות ל' ועוד, וכן מצינו למון בשו"ע שחש שלא לברך אף במקום שרוה"פ סברי לברך, וכמ"ש בסי' קנ"ח וסי' תפ"ט וסי' תרמ"ט וכמו שנביא לקמן בהמשך, והיינו דחיישנן טובא לאיסור דלא תשא דחמיר וכמ"ש באחרונים. וכ"ה שיטת הבא"ח והכה"ח בדוכתי טובא [וקיצרתי כאן בזה].

ועפ"ז ה"נ י"ל דנימא סב"ל ולא יברך, אמנם מאידך כיון דמצינו דהכא ג' עמודי ההוראה סברי דאינו לעיכובא שכ"כ הרא"ש להדיא, וכ"כ הבי" כן גם לדעת הר"ף והרמב"ם וכמ"ש הר"ן [וכ"כ הריטב"א בפסחים דף מ' לדעת הר"ף], וככה"ג י"ל דיברך וכמ"ש הבי" עצמו בסי' ט' דאם אין לו אלא טלית של פשתן יעשה של פשתן ויברך כסברת הר"ף והרמב"ם והרא"ש, וכן הסכימו שם האחרונים וכמ"ש במחב"ר שם סק"ו והגר"ו שם בס"ב, והבית עובד בדינים השייכים לברכה אות י"ב והמ"ב שם סק"ט ועוד, וכ"כ בשו"ת שבות יעקב ח"א סי' א' דבדאיכא סברא המוסכמת לדעת ג' עמודי ההוראה

סימן תנד. באיזה מצה אינו יוצא ידי חובתו

א יוצאין ידי מצה במצה הנעשה מסולת נקי ביותר ואין אומרים אין זה לחם עוני וכן יוצאין בפת שנעשה מתבואה שאכלו התולעים (ס"א וסק"ד).

ב טוב לכתחלה שלא לעשות המצה רחבה יותר מדאי אבל בדיעבד יוצא א"כ גדולה אחד משה באיפה ויש מחמירין אף בדיעבד אם היא גלוסקא גדולה וחשובה מחמת גדולתה אפי' אינה אחד משה באיפה ויש מכשירין בדיעבד בכל גוונא (ס"א ובה"ל ד"ה וטו).

ג אין יוצאין בפת הנעשה מסוכין ומורסן דהיינו מהקליפה הנושרת מהחטה בשעת כתישה או מהקליפה הדקה הנשארת בנפה אחר יציאת הקמח לפי שאינן קרויין לחם אבל לש הוא את העיסה בסוכין ובמורסן שבה ויוצא בה ומצטרפין ג"כ לשיעור כזית מצה ודוקא אם לא הפרישן ממנה אבל אם הפרישן ממנה וחזר ועירבן לתוך הקמח ולשן ביחד אין מצטרפין לשיעור כזית (ס"א וסק"א ב' ג').

ד עיסה שעשאה עבור הכלבים אם הוא פת יפה וגם עשאה בצורת שאר פת מברכין עלי' המוציא אבל אין יוצאין בה ידי מצה לפי שאינה משומרת לשם מצה (ואם יש בה שינוי שמינכר שהוא לכלבים אין מברכין עלי' המוציא ג"כ) אבל אם מעורב בה מורסן הרבה [אפי' מורסן של עצמן שלא הוציא ממנה] עד שאין ראוי לרועים לאכול ממנה אפי' יש בה כזית דגן בכדי אכילת פרס אין מברכין עלי' המוציא ואין יוצאין בה ידי מצה ואפי' חשב להדיא גם להאכיל לרועים ממנה בטלה דעתו (ס"ב וסק"י ובה"ל ד"ה שאינו ושה"צ).

ה מדינא דגמ' אם חולט הקמח דהיינו שנותנן ברותחין שהם מרותחין רתיחה עזה על האור קודם הלישה ואח"כ לש אותו ועשה ממנו עיסה אין אנו חוששין לומר שמא נתחמץ כבר הקמח כשהי' בתוך הרותחין קודם שהתחיל לעסוק בה בידים בלישה לפי שרתיחת הרותחין ממחרת לבשל את הקמח קודם וכיון שנתבשל שוב אינו בא לידי חימוץ לעולם אף לאחר שנחו הרותחין מרתיחתן אבל הגאונים אמרו שאין אנו בקיאין בחליטת הרותחין וחישינן שמא לא ירתיח המים מקודם יפה ולכן כל מין חליטה בין שיתן הקמח ע"ג המים או המים ע"ג הקמח ואפי' המים מרותחים הרבה שעומדים ע"ג האור והוא ממרס הקמח בתוך המים אסור באכילה ובהנאה ואסור להשהותו דחיישי' שהוא חמץ גמור ואם נתערבה בתבשיל אוסרת במשהו ומי' אין לאסור התבשיל במשהו מחליטה רק באכילה ולא בהנאה וכן להשהותו מותר בכה"ג (ס"ג וסק"יא י"ב ג').

ו מי שיש לו חולי בבטנו ורפואתו שחולטין שעורים או שכולת שועל ומניחים על בטנו אם אירע חולי זה בפסח ויש בו סכנה מותר לישראל לעשותו בדרך חליטה דהיינו שמרתיחין המים היטב ואח"כ נותנין השעורים לתוכו (כשעודן על האש, ויתן מעט מעט שלא יתקרר המים) דאף שהוא בסכנה כל היכא דאפשר בצד היתר יעשה בצד היתר ואם אין בו סכנה אסור אפי' בדרך חליטה משום חשש בל יראה ואם גוי עושה זה משלו או שמקנה לו הישראל השעורים קודם החליטה מותר אפי' באין בו סכנה ואם אפשר לחלוט השעורים במי פירות מותר אף ע"י ישראל אפי' באין בו סכנה דמי פירות אינו מחמץ (סק"ג ווע"ל ס" תס"ו דין ט').

ז כשאנשי חיילות עוברין בפסח וכופין לישראל לבשל להם מיני גרויפ"ן אם יכול לפייסן שיבשל להם של רעצק"י (שהוא מין קטניות) מה טוב ועכ"פ יברר אותם מגרעיני תבואה שמצויים בהם ואם אינו יכול לפייסן בזה ונותנין לו גרויפ"ן של שעורים אם יכול להציל עצמו בממון מחויב ליתן כפי יכלתו ואם לאו אזי יזהר הישראל עכ"פ לעשות חליטה דהיינו שיניח לבשל המים מקודם עד שיהי' מבושל הרבה ואז יניח הגרויפ"ן (בעוד המים על האש) מעט מעט כדי שלא יתקרר המים וגם ברעצק"י טוב שיעשה כן אבל גרויפ"ן של שכולת שועל הוא חמץ גמור כידוע ואין החליטה מועיל וצריך שימסור החמץ לגוי באחריותו שהוא יבשל עבורם (סק"ג ושה"צ).

ח אין אדם יוצא ידי מצה גזולה אפי' בליל יו"ט שני משום דבעינן שלכם ואפי' בדיעבד צריך לחזור ולאכול אבל לא יברך בדי' כשגול מצה אבל אם גול חטים או קמח ועשאו מצה יוצא בו שקנאו בשינוי מעשה ודמים לבד הוא חייב לו אבל לא יברך עלי' לא המוציא ולא ברכת אכילת מצה [ולענין ברהמ"ז וע"ל ס' קצ"ו דין ב'] ולכן לכתחלה לא יקחנה לצאת בה דהא לא יוכל לברך (ס"ד וסק"יד ט"ו ט"ז י"ז י"ח ובה"ל ד"ה אין).

ט וכן אם גול המצה ונתנה לאחר אחר שנתייאשו הבעלים אותו אחר יוצא בה דקנאה ביאוש ושינוי רשות [אבל שינוי רשות לבדו אינו קונה] ואותו אחר מותר לברך עלי' שהרי לא באיסור באה המצוה לידו שהרי כבר נתייאש הנגול ממנה קודם שבה לידו (וע"ל ס' י"א דין ל"ה וצ"ע) ואם האחר חזר ונתנה לגולן גם הגולן יוצא בה דהוי יאוש ושינוי רשות (סק"ז וע"ל ס' כ"ה דין נ"ד וס' תקפ"ו דין ה' וס' תרמ"ט דין ו' ז' ח' וצ"ע).

י ויש לזהר כשאופין הרבה בתנור אחד והרבה פעמים מתחלפין המצות נכון שיאמרו כל מי שגיע מצתי לידו יהי' לו במתנה דאל"ה יש בזה חשש מצה גזולה וטוב לומר כן גם בשעת טחינה דלפעמים מתחלף הקמח (סקט"ו).

יא אם קנה מצה ומשכן לרשותו והמוכר גלה דעתו בעת מכירתו שדחוק למעות ואינו יכול למכור בהקפה וע"כ עייל ונפיק אחריו אוזי ומדחהו בלך ושוב ואינו נותן לו לא קנה מדינא כמבואר בחו"מ ס' ק"צ וממילא אינו יוצא בהם אח"כ ידי חובת מצה מה"ת לכן צריך לזהר בזה (שם וע"ל ס' תרנ"ח דין ו').

יב שאל מצה יוצא בה דהא שאל ע"מ לאכלה ולא להחזירה בעין א"כ הרי היא שלו ממש (שם).

יג חל פסח בשבת והוציא מצה מרה"ר לרה"י אע"ג שהוא עבר עבירה כיון שהמצה גופא אינה בעבירה יוצא בה ידי' וגם יברך עלי' וע"ל ס' ש"ח דין ד' (בה"ל ד"ה ולענין).

יד מרור גזול יש דעות בזה אם יוצא בדיעבד ולכן יאכל מרור אחר ולא יברך (בה"ל ד"ה אין).

סימן תנה. דין מים שלנו

א לכתחלה יש לשאוב מן הנהרות ולא מן הבארות שהנהרות קרים יותר אבל כשהנהרות גדולות מהפשי רת שלגים וגשמים טוב יותר לשאוב מהבארות שאז הבארות קרים יותר (ס"א וסקט"ז י"ז).

ב אסור לשאוב מים לכתחלה ע"י גוי למצות של מצוה דמכשירי מצוה הוא ואף לשאר מצות ישאב ישראל אם אפשר שמא יתן לתוכו חמץ ומ"מ אף בזה אין קפידא משום שהמנהג לסנוג (ס"א וסקכ"א כ"ב).

ג נוהגין ליטול מים מיוחדים למצה של מצוה ויאמר בשעת השאיבה לשם מצת מצוה (ס"א וסקכ"ג).

ד נוהגין ליקח כלי חרס חדשים אבל לא ישנים דמאיסי ואין זה הידור מצוה ואין לשנות המנהג אבל בשל עץ אין להקפיד^א וכן של אבן או של חרס מצופין שקורין גלייזירט ודוקא שלא נשתמש בהן אלא במים בלבד אבל אם היו בהן מי פירות [דהיינו כל המשקין חוץ ממים] טוב לזהר שלא לשאוב בו א"כ הגעילו מקודם לפי שמי פירות כשמתערב מעט מהם במים ממהרין המים להחמיץ העיסה שנילושה בהן כדלקמן סי' תס"ב וכ"ש שראוי לאסור מה שלוקחין חביות גדולות שמחזיקין בהן דבש ומדיחין אותן ומשימין בהן מים למצות בבתי האפיה שאיסור גמור הוא שמפליט המי פירות ומ"מ בדיעבד אפשר שיש להתיר גם בזה (ס"א וסקכ"ד כ"ה ושה"צ).

ה ולכתחלה טוב לזהר שלא לשאוב בכלי נחושת אפי' הוא חדש לפי שהנחשת מחמם אבל בדיעבד אין לחוש ואפי' נשתהו המים הרבה ימים בתוכו מותר ללוש בהם ואפי' לכתחלה נוהגין היתר ללוש בכלי נחשת ואין נוהגין אלא שלא לשאוב בהן המים שהמים צריכין צינון לילה א' כדלקמן וכשהם בכלי נחשת אינם מצטננים כמו בשאר כלים (סקכ"ה).

ו אין לשיין בין מצת מצוה בין שאר מצות אלא במים שלנו בכלי לאחר שאיבתך לפי שהמעניות חמין כשמוציאן מהארץ עד שיעמדו בכלים ויצטננו מחמימתן ואין חילוק בין ששואב ממי בורות ומעניות או ממי נהרות שגם בהם יש להחמיר לצנון לפי שהכה עליהן חום השמש ביום ונתחממו מעט ועוד דאפשר שגם הנהרות מתחממים בלילה ואין לשיין בהן עד שיעבור הלילה כולה (ס"א וסק"א ב' ג' ושה"צ).

ז לכתחלה ראוי ונכון לשאובן בין השמשות' דהיינו לאחר שתשקע החמה עד צאת הכוכבים כדי שיצטננו המים במחובר י"ב שעות ביום שהמעניות צוננין ביום וי"ב שעות באויר בלילה אך מפני שא"א לכיין ממש ביה"ש רשאי לשאוב מבעו"י סמוך לביה"ש ואין להקל לכתחלה לשאוב הרבה מבעו"י וכ"ש שלא לאחר לשאוב לאחר כניסת הלילה ומ"מ בדיעבד שנשאבו הרבה מבעו"י אין להחמיר ויכול ללוש בהם לכתחלה אחר לינת לילה [וכן היכא דאיכא קצת דוחק מותר לשאוב בעוד היום גדול] וכן אם שאבן בלילה קודם חצות מותר ללוש בהן למחר לכתחלה אך צריך להמתין י"ב שעות מעת ששאבן [ובשעת הדחק יש להקל ללוש בהן אחר עמוד השחר אע"פ שלא עמדו י"ב שעות], וביום המעונן יותר טוב להקדים מלאחר (ס"א וסק"ד ה' ו' ובה"ל ד"ה מבעוד).

ח י"א שמים המכונסין בבאר הבנוי תחתיו וסביבותיו וגם למעלה הוא מכוסה מותר ללוש בהן סמוך לשאיבתן ואין להקל בזה דמ"מ מתחמם קצת וצריך לינת לילה אם לא בשעת הדחק ומי' אם יש לו מים שאובים שלנו בתוך ביתו טוב יותר שיקח אותם אף שיש לחוש שנשאבו מבעו"י או אחר תחלת הלילה, וכ"ו בשאין המים נובעין מתחת הרצפה אבל אם נובעין לתוכו מתחת הרצפה או שיש סילון השופך מים לתוכה תמיד כמו הרע"ר קאסט"ין ששופך תמיד לתוכו מן הצנורות אין להקל אף בשעת הדחק שהרי המים שבתוך הבנין מתחברים עם המים שבקרקע, ומים שבפלומ"פ בודאי אין להקל אפי' בשעת הדחק שהרי אין מכוסה רק מלמעלה ולא מלמטה (ס"ב וסקכ"ו כ"ז ח).

ט מי גשמים שנקלטו מאויר א"צ לינה בין שירדו ביום בין בלילה שכבר נתקררו באויר דרך ירידתם מיהו אם אינו לש תיכף בהם צריך שלא יעמידם במקום שתפוג צינתן כדלקמן (סקכ"ח ושה"צ).

י יכולים לשאוב יום אחד לימים הרבה (ס"א).

יא האופין בליל יו"ט שני אסורין לשאוב ביה"ש של יו"ט ראשון דאין יו"ט מכין לחברו וגם מבעו"י סמוך לביה"ש אין נכון שמא יאחר ויעשה זה ביה"ש וצריכין לשאוב אור לילי' (וע"ל ס' תנ"ח דין ב') וכן האופין במוצ"ש כשחל פסח באחד בשבת יש לשאוב המים אור י"ג דהיינו בליל ה' ואם שכח לשאוב בליל ה' יכול לשאוב בע"ש מבעו"י אפי' בעוד היום גדול, וכן אנשים האופין הרבה ימים קודם פסח כשאופין ביום א' יזהרו לכתחלה להכין מים בליל ה' ובדיעבד בע"ש מבעו"י, אמנם אם שכח להכין מבעו"י יכין ביה"ש ע"י גוי ויש שמתירין אפי' ע"י עצמו (ס"א וסק"יד ט"ו).

יב אחרי השאיבה אם הזמן חם יניח המים במרתף שהוא קר ואם אין לו מרתף יניחם בתוך הבית [ודוקא בחדר שאין מסיקין בו] ואם הזמן קר יניחם באויר כי המרתף הוא חם וטוב להעמידם תחת התקרה שמא ישכח להכניסם בהשכמה ואם העמידם בחוץ במקום שהשמש עולה משם צריך להשכים ולהכניסם לבית

שערי הלכות

לכתחילה כל שעבר עליהם לילה אחד. ומ"מ כתב האמ"ר ס"ק' דפשוט דלכתחילה יש לחוש ולשואבן בין השמשות או סמוך לו, לחוש לסברת הר"א מורחי וסברת הרמ"א וסברא שלישית שהביא הגה"מ וכמ"ש בב"י, ורק בדאיכא קצת דוחק ישאב בעוד היום גדול, ואף דמסיק הט"ו דעדיף טפי לאחר מלהקדים, מ"מ דעת מרן עיקר ובתריה גרידינו, עכ"ד. והביאו כה"ח ס"ק"ח. ושכ"ד הפרי"ח והגר"א כדעת מרן השוע"ע.

ד ולהנ"ל באות הקודמת יש להקל בדאיכא קצת דוחק.

ה ע"י בבי" דכתב בדעת הרא"ם דאחר לינת לילה שלם דוקא שרי, אלא שאח"כ הסתפק לומר דאם שאב בלילה אין לו תקנה לעולם, ורק בשאב ביום יועיל לינת לילה, ומ"מ דאי דלא יועיל ללוש בהם למחר אחר י"ב שעות, וכמו שכתב בסו"ד בב"י דלענין הלכה נקטינן לשאבן מבעו"י או בין השמשות, ואין לשיין בהם עד שיעבור עליהם הלילה כולו. והיינו דלעולם בעינן לילה שלם, ולא הכריע אי מהני לילה שאחרי באופן ששאבן בלילה, ועמש"כ בזה בכה"ח סק"יב.

ו ע"י לעיל באות הקודמת, וצ"ע.

ז היינו ליל שישני [ועכ"ח סקכ"ז מ"ט קרי ליה ליל ה'], ולדעת מרן והאחרונים הנ"ל באות ג' אפשר לכתחילה לשאוב ביום ו' בעוד היום גדול, וכן הוא בערב יו"ט הנ"ל.

שנאחזים בדבר ריק שבא בחינם], ובספרא דחרשי דאוליף אשמדאי לשלמה מלכא כל מאן דבעי לאשתדלא לאעברא רוח מסאבא, ולאכפאי לרוחא אחרא [להכניע הסט"א], ההוא עובדא [מעשה המצוה] דבעי לאשתדלא ביה, בעי למיקני ליה באגר שלים, ככל מאן דיבעון מיניה בין זעיר ובין רב, בגין דרוח מסאבא איהו אודמן תדיר במנגא ובריקנא [מזומן תמיד בחינם ובריקם], ואודמן [שנקנה] בלא אגרא, ואניס [ומכריח] לבני נשא למישרי עלייהו, ומפתי לון לדיירא עמהון בכמה פיתויין, בכמה ארחין סטי לון לשוואה דיוריה עמהון. ורוח קודשא לאו הכי [דאי' לזכות בו בחינם] אלא באגר שלים, ובאשתדלותא רב וסגי וכו', עכ"ל יעו"ש עוד. וע"ע בכה"ח ס"מ מנהג רבינו האריז"ל בזה. ו ע"י כה"ח סקל"ה שהבי"ד האחרונים בזה. ו ע"ע בכה"ח סקכ"ט.

סימן תנה

א ובכלי פלסטיק עדיף לימנע, אול"צ פ"א בביאורים לאות ג'.
ב ואין ליקח מים שלא לנו ולסמוך שיצננו במקרר. אול"צ שם.
ג דעת מרן בב"י ובשו"ע דשרי לשאבן אפילו לכתחילה בעוד היום גדול, ולטעמיה אזיל דפריש בב"י דעת הר"א ממ"ד דאותם שנשאבו ביום מותרים

וכ"ז קודם אפיה אבל אחר אפיה מותר לקטוף פני המצה במי המלח ולהחזירם לתנור כמו שעושים בחוה"מ ומ"מ למצת מצוה בשתי הלילות יש לזוהר (סקמ"א) וע"ל סי' תס"ב דין י"ב.

כב לש המצה בקצח שקורין קימ"ל ושומשמן ובמיני תבלין יש להחמיר כהסוברים שאין יוצאין בה ידי מצה אפי' רובה דגן דהוי מצה עשירה² אבל בשאר ימים יכול לאכלה ומ"מ לכתחלה אין נכון ליתן בה תבלין לפי שהוא חד ומחמם העיסה ואם נתן בה פלפלין אפי' קורט אחד או שנפל בה סיד חי אפי' מעט אסור אפי' בדיעבד באכילה ומותר בהנאה [אבל סיד שבכותל שכבר נתייבש ונתקשה כאבן אין אסור] ודוקא כשהפלפלין והסיד נילוש בתוכו אבל אם נפל עליו יסלקנו ומותר וזוגביל דינו כפלפלין ואפשר דה"ה נעגעל"ך וכרכום וי"א דכל מיני תבלין חוץ מפלפלין וסיד מותר בדיעבד אפי' באכילה (ס"ו וסקמ"ד מ"ה מ"ו מ"ז מ"ח מ"ט נ').

סימן תנו. שיעור כמות לישת המצות

א אין לשין לפסח עיסה גדולה משיעור חלה שהוא מ"ג ביצים וחומש ביצה בינונים עם קליפתן והוא עשרון ושיעורו ג' קווארט לערך⁴ ששיערו חכמים שהעסק שאדם א' מתעסק בידו בעיסה בלישה ועריכה אינה מצילה מחימוץ כשהיא גדולה ביותר משיעור זה לפי שאין הידים מספיקות להתעסק בה מכל צדדי מתוך גדלה ואם לש יותר משיעור זה אפי' במזיד מותר בדיעבד כ"ז שלא שהה שיעור מיל אבל אם שהה שיעור מיל בלישתו קודם שיתחילו העוזרים לסייע בשעת עריכה צידדו כמה אחרונים לאסור אף דיעבד, ויש פוסקים מקילין בעיקר דין זה בימינו שאופין מצות בעוזרים רבים ותנורים גדולים ולשין ועורכין ואופין בזריזות גדול והעולם נהגו לכתחלה כדעה זו ואין למחות בידם [אבל אם העיסה גדולה יותר מג' קבין יש למחות בידן ואפשר דאפי' בדיעבד אסור לכו"ע] ומ"מ כל ירא שמים יראה להחמיר כדעה ראשונה אף בימינו ובפרט בישובים קטנים שאין להם מתעסקים הרבה שיש לזוהר בזה, וכ"ז כשלה עיסות הרבה שאפשר לצרפן לחלה אח"כ כדלקמן סי' תנ"ו אבל אם בא ללוש רק עיסה אחת אין לצמצם כ"כ שמא לא יהי' בו כשיעור חלה וכשיברך יהי' לבטלה (ס"א ב' וסק"א ב' ג' ו' ו' ושה"צ).

ב אם רוצה לשער בביצים לא ישער ע"י משקל⁵ אלא ימלא כלי מים ויערה המים ממנו לכלי אחר ואח"כ יתן מ"ג ביצים ויחזיר בו המים שעירה ממנו והמים שיתרו יתנם לכלי אחר והכלי המחזיק אותם הוא הכלי למלאותו מקמח והמדה מחוקה ולא גדושה ולא ידחוק הקמח במדה אף אם כמות הקמח אינו מחזיק אלא עשרון או פחות מזה דא"כ לא ילוש יפה בכמה מקומות שלא יכנס לשם מים ויתחמץ כשיבא בתבשיל אלא ימדוד בפזר כדרך שמודדים למכור ואפי' להניח ידו על הקמח אין נכון לכתחלה (ס"א וסק"ד).

ג וכשלה ביו"ט של פסח לא ימדוד⁶ שאין מודדין ביו"ט כדלקמן סי' תק"ו דין א' אלא יקח באומדן הדעת ולא ירבה על עשרון ולענין ברכת חלה יקרב עיסה זו לעיסה אחרת שמא אין בה עשרון וכדלק' סימן תנ"ז (ס"ג וסק"ח י').

ד טוב לומר בשעת נתינת הקמח למדה שעושה לשם מצת מצוה וע"ל סי' ת"ס דין ב' (ס"א וסק"ה).

סימן תנו. דין הנהגת החלה בעיסת מצה

א מפני שצריך לדקדק בשיעור העיסה שלא להרבות בה מפני חשש חימוץ ומוטב שימעט בה אם יש לו עוד עיסות כנ"ל סי' הקודם דין א' ויש לחוש שמא יהי' בהעיסות שלא יהי' בהם כשיעור חלה וא"כ כשיפריש חלה בברכה תהי' ברכתו לבטלה ועוד שהעיסה שאין בה שיעור חלה אין הפרשתה כלום וחישי' שמא אח"כ לאחר אפיתן יכנסים להמצות בכלי א' ויצטרפו ויתחייבו בחלה מן הדין ונמצא אוכל טבל ולכן טוב שאחר שלש עיסה הראשונה תהא מונחת על השלחן ואחד יעסקו בו עד שילושו עוד עיסה אחרת או שילושו שתי עיסות בב"א בשתי עריבות ובין שתיהן בודאי יהי' שיעור חלה ויקרב העיסות יחד בשעת הפרשת חלה עד שידבקו העיסות זו בזו עד שאם יתפרדו יתלשו א' מחברתה מעט ודיבוק כזה מחשבן לעיסה א' וכשנטל חלה מא' סגי [ויש שחותרין משתי העיסות יחד ואפשר הטעם משום שלפעמים העיסות קשות ואינן נדבקות היטב וע"י חוזה החיתוך משניהם ביחד נדבקים אז ביחד] (ס"א וסק"א ב' ג' ד' ובה"ל ד"ה ומוטב ושה"צ).

ב ואם יכול להפריש כן הוא יותר טוב שמצות חלה להפריש לכתחלה בעודה עיסה ואם א"א להפריש בעודה עיסה מפני המהירות או שהעיסות נילושות קשה וא"א לדבקן ביחד אח"כ היטב ואין כאן צירוף

קודם שיזרח השמש שלא יתחממו מחום השמש אבל אם עמדו במקום שלא יוכלו לראות פני השמש אין לחוש מיהו ביום המעונן בכל גווי צריך לדייק להכניסם קודם שעת זריחה [דיומא דעיבא כולו שימשא], ואם לא הכניסם בהשכמה [או שנתנם במקום חם] אם לא עמדו כ"כ עד שהחמו אפי' עמדו בשמש מותר ללוש בהם אבל אם נעשו פושרין כחמימות הרוק אסור ללוש בהן ואפי' נתחממו קצת אע"פ שאינו כחמימות הרוק אין ללוש בהן וע"י בשעת (ס"א וסק"ז ח' ט' י' י"א).

יג כשמוליך המים מהנהר לביתו אף שכבר שקעה חמה טוב לכסותן כדי שלא יפול לתוכן שום דבר חימוץ ומטעם זה נוהגין לסנן המים בשעת השאיבה בבגד לבן ונקי ואח"כ מכסין ומוליכין, וכ"ש כשמוליך המים בבקר מהמרתף לבית הלישה תחת אויר הרקיע שיש לכסותן כדי שלא יתחממו מהשמש ואם מוליך המים בכלי זכוכית אין מועיל מה שמכסה במפה מלמעלה כי השמש יוכל לחמם דרך עובי הזכוכית וא"כ יכסה במפה גם על הדפנות (ס"א וסק"ב י"ג).

יד אסור ללוש במים שלא לנו אפי' אין לו מים אחרים ויאכל כפסת דברים אחרים אמנם בלילה ראשונה כדי שלא יבטל מ"ע דאורייתא יש להקל ללוש בהן (סקל"ו).

טו אם עבר ולש במים שלא לנו אם הי' מזיד אסור באכילה ומותר בהנאה ואם הי' שוגג יש להתיר אף באכילה בדיעבד⁷ [ואפי' לפי"ד הבי"ח דמחמיר מ"מ בנשאבו מהנהרות יש להקל גם לדעתו בשה"ר], ומ"מ אין ליקח אותם לצאת יד"ח מצה לילה ראשונה אלא ישתדל להשיג מצות אחרת אם אפשר (ס"ג וסקל"ג ל"ה ל"ו ובה"ל ד"ה יש).

טז מים שלא לנו שנתבטלו ברוב⁸ במים שלנו לשין בהם ואף לכתחלה יכול לערב אם רואה שלא יספיק לו המים שלנו ודוקא אם נתערב המים קודם הלישה ונתבטלו אבל ליתן בעיסה חד בתרי במים שלנו אסור ואפי' בדיעבד יש לעי' אם עירב במזיד אבל אם עירב בשוגג שסבר שיותר יש להקל (ס"ד וסקל"ח ל"ט ושה"צ).

יז אין לשפוך מים שלנו בין שנשאבו למצת מצוה ובין לשאר מצות מכח מת או תקופה הנופלת דשומר מצוה לא ידע דבר רע ומ"מ אם אפשר לו בקל להשיג מים אחרים שלנו נכון לעשות כן בשאר מצות אבל מים שהכין למצת מצוה אין נכון לשפוך אף אם אפשר לו בקל להשיג מים אחרים שנראה כמולול במה שכתוב שומר מצוה לא ידע דבר רע [ויש מפקפקין בה] ומ"מ טוב לכתחלה להשים בהם ברזל קודם שהתקופה נופלת ויקח ברזל חדש ונקי ויתלה במשיחה תוך המים אבל לא ישים ידו תוך המים שהי' מחמם המים ובשאר ימות השנה יניח מלח או חותם (ס"א וסק"ח י"ט כ' ושה"צ).

יח אין ללוש במים חמין אפי' לא נתחממו אלא בחמה ואפי' נעשו פושרין, ואם נצטננו לגמרי יש אסורין ללוש בהן כיון שהיו פעם א' חמי האור [ויש מחמירין אף בחמי חמה] ויש מתירין ובשעת הדחק או בה' פסד מרובה כגון שעבר ולש בהן הרבה מצות יש לסמוך על המקילין, וכן אין ללוש במים הגרופין מדוד גדול של נחשת או של חרס שהשולים שלו עבה ותלוי על מקום האש ואפי' אין האש תחתיו ואפי' לא נתחממו המים כלל בתוכו כי טבע זה הדוד להחזיק חומו ולעשות המים ששופכין לתוכו פושרין, ופושרין נקרא כחמימות הרוק או כמים ששואבין בקיץ מהנהר ודוקא כשהדוד פושר עדיין קצת שהועתק מהאש סמוך זמן מה אבל אם נתקרב זמן רב אין לחוש וכן אם צינן המים לגמרי מותר לכו"ע (ס"ג וסק"ט ל' ל"א ל"ב ובה"ל ד"ה ומים וד"ה מדוד ושה"צ).

יט ואם עבר ולש באלו במזיד אסור באכילה ומותר בהנאה ואפי' לש בחמין ואם לש בשוגג יש להקל בשעת הדחק שאין לו עיסה אחרת אף באכילה⁹ כיון שאין ניכר בו סימני חימוץ [ואפי' לפי"ד הבי"ח דמי' חמיר מ"מ בציננן יש להקל בשעה"ד בשוגג גם לדעתן] (ס"ג וסקל"ג ל"ד ל"ה ובה"ל ד"ה יש ועי' בחזו"א אור"ח סי' קכ"א וסק"ב וסי' קכ"ב סק"ט וע"ל סי' תנ"ט דין ז' בשם החזו"א וה"ה כאן).

כ מים חמין או פושרין שנתערבו בהרבה מים צוננין עד שנצטננו אין ללוש בהן לכתחלה אבל בדיעבד במקום הפסד מרובה או מניעת שמחת יו"ט יש להקל (בה"ל ד"ה מים).

כא אין ליתן מלח במצה קודם אפיה ש"א שהמלח מחמם את העיסה ועי"כ העיסה נוחה להחמיץ ואפי' בדיעבד יש לאסור באכילה [אבל בהנאה מותר אפי' נתן לתוכו הרבה מלח] ויש מתירין בדיעבד במעט מלח¹⁰ ואם הי' שוגג בזה יש לסמוך עליהם להקל וכן אם נתן לתוכו מעט מלח ואפה מיד [דהיינו לא כשאר עיסות דקי"ל שהעסק שעוסקין בו בידיים אין מניחו להחמיץ] אין נאסר בדיעבד ובמלח שלנו שהוא תולדות המים אפשר דאין לאסור בדיעבד אפי' לא אפה אותה מיד אם לא שנתן מלח מרובה (ס"ה וסק"מ מ"א מ"ב מ"ג ובה"ל ד"ה נוהגין ושה"צ). ולפי"ד החזו"א אין להקל גם במלח שלנו (מכשירין סי' ד' סק"ח).

שערי הלכות

במקום שהמשקל והמדה שוים ודאי דעדיף לשער במשקל שאפשר לדייק בו יותר, וכיון שהשיעורים מסורים לכל הורו לשער במשקל שלא יטעו, וברור שעיקר שיעור חז"ל שיעורו נכפח, ועי' בזה באור לציון שם במבוא לח"ג ענף ב' אותיות ג-ה. ואמנם צ"ע בלשונו הבא"ח בפרשת צו אות י"ט שפתח דבריו דאין לשין לפסח עיסה גדולה יותר מתק"כ דרה"ם, ותכ"ד ממש"ך ואומר דשיעור עיסה החייבת בחלה הוא קמח במשקל תשע"ז דרה"ם, ולכאורה הוא תרתי דסתרי, והיה צ"ל קמח בשיעור של כלי המכיל תשע"ז דרה"ם מים, ואפשר דזהו כוננו, וצ"ע. ועי' אור לציון שם בענף ג' אות כ"ח שהעיר בזה]. עוד יש להעיר מדברי הכה"ח בסק"ב דכתב דקמח של חז"ל הוא קל יותר מקמח שלנו יען שטוחנין אותו יותר דק, ומדודו בירושתי' דבקמח שלנו מ"ג ביצים וחומש הוא כמו ת"ל דרה"ם, וכתב דיש לחוש לשיעור זה. ומ"מ לפי טעמו שתלה בטחינת הקמח, אפ"ל דבימינו שטוחנין דק מאד שוב ישתנה השיעור. ועי' יש למדוד כלי של תשע"ז דרה"ם וימלאו אותו קמח [וינענעו הכלי אך לא ידחקו את הקמח, עי' שיעורי תורה עמ' ק"ס, וספר מידות ושיעורי תורה פי"ז אות כ"ב ובהערות שם]. ומשקל אותו הקמח הוא שיעור מ"ג ביצים וחומש בקמח שלנו, וכמ"ש בכה"ח סק"טו.

ב מבואר בשע"ה באות הקודמת.

ג הנה כן פסק בשו"ע בשם יש אסורים, אבל סתם בתחילת הסעיף דאף שאין מודדין קמח ביו"ט, ביו"ט של פסח שאין לשין עיסה גדולה מעשרון מותר למדוד. ועפ"י קי"ל דסתם ויש הלכה כסתם ושירי, אלא שבב"י בסי' תק"ו בהאי דינא סיים וכתב: וכיון שהר"ף והרמב"ם פסקו כשמואל שאסר, ממילא משמע דאפילו בפסח אסור למדוד לדידהו, והכי נקטינו, עכ"ל. ומבואר דס"ל לאסור, וסותר למש"כ כאן בשו"ע. ועי' בשו"ג סק"ג שהקשה כן, והעיר ע"ד הפר"ח שכתב דכן ראוי להורות כדברי האוסרים, וכן פסק הב"י בסי' תק"ו, ולא העיר שדבריו כאן מוכיחים להיתר. ומ"מ לענין דינא גם השו"ג כתב לאסור, וכן בכה"ח סק"ט הבי"ד הפר"ח בשתיקה.

כמנהג ירושלים עפ"י משקל הדרה"ם שכתב הרמב"ם לפי מדות ימינו בכל שיעורי התורה. [ועי' אור לציון במבוא לח"ג בענף ג' אות ב' דאין לומר שהדרה"ם השתנה, שהרי בכל הדורות נקטו שיעור דרה"ם של הרמב"ם ולא הזכירו שהשתנה הדרה"ם, יעו"ש שהביא דברי גדולי הדורות מהכפתור ופרח שהיה סמוך לדורו של הרמב"ם דור אחר דור עד ימינו, ועי' עוד הוכחות לזה בספר שיעורי מוקה להגרי"ח נאה עמ' מ"ו]. אלא דיש להעיר בשיעורי הגרי"ח נאה שהוא כתב כל המדות לפי הדרה"ם הטורקי שהיה בזמנו שהיה שלש גרם וחומש, וכבר העיר הגרי"ח איערבאך צוק"ל ששמע מכבר שהגרי"ח הפריז במדותיו, רק אינו יכול להחליט כי אינו מתמצא במשקל הדרה"ם העתיקים, והביא דבריו בספר מדות ושיעורי תורה בפה"ה הערה 81, וכתב שם שהגרי"ח המריצו לפרסם מסקנותיו. והנה שם בפרק ל' אות ה' כתב דעפ"י מה שמבואר ברמב"ם שהדרה"ם הוא ס"ד שעורות, והוא שני שליש ממשקל המתקאל שהוא 4.25 [עירוש], ונמצא משקל הדרה"ם 2.83. אמנם במק"א כתב הרמב"ם ס"א שעורות, ונמצא משקל הדרה"ם קטן יותר, ואכן משקל הדרה"ם שהיו בזמן הרמב"ם היו בין 2.83 לבין 2.92. ע"ש בדבריו כי קצתהו. ועפ"י יוצא שיעור הביצה במדות של ימינו כחמישים גרם, ושיעור מ"ג ביצים וחומש הוא קילו וחצי בקירוב. והנה הדבר ברור דמשערי"גם בנפח ולא במשקל, וכמבואר בשו"ע כאן למלאות הכלי מים ולערוח, ויתן בו מ"ג ביצים ויחזיר המים, והמים שנתרו יתנם בכלי אחר, וכלי המחזיק אותה המדה בקמח הוא תק"כ דרה"ם. ועי' כה"ח סק"טו שהבי"ד הרמב"ם בעדיות פ"א דכתב לגבי שיעור רביעית לפי מדה בתכלית הדקדוק, שמצד דבין שיעורו קרוב לכ"ו דרה"ם, ובמים קרוב לכ"ז דרה"ם, ומן החטה קרוב לכ"א דרה"ם, ומקמח חטה כמו י"ח דרה"ם, ועפ"י יוצא דמ"ג ביצים וחומש במים הוא תש"פ דרה"ם, ובחטה מצרית הוא תק"כ דרה"ם, דמשקל היבש הוא כשליש פחות ממשקל הלח. וע"ש בכה"ח שכתב שכן עשו נסיון בירושתי' ועלה להם כך, וכן הוא המנהג, וכן המנהג גם בסוריא ויתמו. [ומ"מ מבואר בדברי הכה"ח שיעורו בנפח, ועי"כ דמש"כ בסי' קס"ח סק"מה מ"ו דנהגו לשער במשקל, יעו"ש מדברי כמה אחרונים, היינו

ח עי' מאגרי" סק"ט דכתב לעיקר בביאור דעת מרן, דתחילה הביא דעת המחמירין דבכל המימות הנזכרים אסור, ואח"כ דעת המקילים דאפילו לש במזיד במים שלא לנו מותר. והי"א הוא סברת הראב"ה דבכולהו שוגג שרי ומזיד אסור, וכתב בשו"ע דיש לסמוך על דעה זו בשעה"ד, ומוסיף הרמ"א דבמים שלא לנו אפילו שלא בשעה"ד שרי, ואפשר דס"ל שכה"ה דעת מרן וכ"מ בב"י, יעו"ש.

ט בבי"ב כתב דנראה מדברי הסמ"ק דדוקא חד בתרי, ומשמע דבבציר מהכי לא מהני, וביאר הא"ר סק"י דאף דבי"ד סי' צ"ח וסי' ק"א משמע דבטל ברוב וא"צ חד בתרי, מ"מ שאני הכא דינו מצטנן בפחות מחד בתרי, וכן הסכים החק יעקב בסק"י והערך השלחן סק"ב ועוד. ודעת המג"א סק"טו דסגי ברוב, וכ"ד הש"ך בי"ד סי' ק"ט סק"ו והפרי"ח שם סק"ד וכאן, וכ"ד הגרי"א, וכ"כ הגרי"ז אות כ"ח. והביא מחלוקת זו בכה"ח כאן סק"פ, וסיים בדברי הח"א בכלל קכ"ח ס"א דלכתחילה דוקא חד בתרי, אבל אם רואה שלא יספיק לו סגי ברוב.

י עי' כה"ח סק"פ שהבי"ד האחרונים בזה.

יא וכ"ה לפסק השו"ע, ועי' לעיל באות ח'.

יב כ"ה דעת מרן השו"ע, וכ"פ הפר"ח. ומבואר בביה"ל ד"ה נוהגין.

יג בדברי מרן בשו"ע מבואר דיוצאין בה ידי חובתו בלילה הראשונה, וכתב דיש בה טעם מצה, ועי' כה"ח ס"ק ק"ב שהביא אחרונים דפליגי וס"ל דהו"ל מצה עשירה, וכמה אחרונים למדו כן גם לדעת הרמב"ם, ומ"מ בער"פ אסור לאוכלה כיון דלדעת הרבה פוסקים יוצאין בה, יעו"ש.

סימן תנו

א הרמב"ם כתב שיעורו מקמח חטה מצרית תק"כ דרה"ם מצרית בקירוב, וכ"פ השו"ע כאן, וכן מנהיגו פשוט [ועי' לקמן בסי' תפ"ו מש"כ עוד בשע"ה על ענין השיעורים]. וכבר איזן וחקיקר הגרי"ח נאה בספרו שיעורי תורה השיעורים

פרישנה אחר אפיה מיד [ואפי' בחלת חו"ל שיכול לאכול ומשייר קצת לחלה ואח"כ מפריש היינו דוקא בעיסה א' גדולה אף שנתחלקה אח"כ אבל כאן שהם מעיסות מחולקות אף שהיו מונחים פ"א בסל מ"מ לא היו כחיבור גמור להקל לאכול קודם הפרשה ואפי' אם הי' בכל עיסה כשיעור חלה בעינן ג"כ שיהי' מן המוקף בשעת הפרשה כיון שאינם מעיסה אחת וכדלקמן כמ"ש ב"ר"ד ס"י ש"ג ס"א] ויצרפם ע"י כיסוי מפה דהיינו שיניחם במפה וישים מפה זו ג"כ על המצות מלמעלה ואף שבאמצע קצת מגולות מצטרפות הכל כיון שמצדדים מכוסין או שיתן כל המצות בסל והסל מצרפם לחלה ואם הסל גדול צריך שיקרבו שיגעו זה בזה ואפי' אם הם מונחים בכלים לא סגי במה שהכלים פתוחים ומקורבים להדדי אא"כ יניחם בתוך סל גדול או שיכסה עליהם במפה (ר"ל שיניחם במפה וישים המפה זו ג"כ על המצות מלמעלה כנ"ל), וטבלא שאין לה לבזבז כגון שלחן ספק הוא אם מצרף, ולכן אפי' כשמצרפן בכלי יזהר שלא יצא שום דבר למעלה מדופני הכלי ואם יצא צריך לכסותם במפה למעלה [זה מהני אפי' אם נסבור דטבלא שאין לה לבזבז לא מהני מה שיכסה למעלה במפה] ובדיעבד אם לא כיסה ולקח מעליונות חלה על כל הסל מהני כיון שהכלי יש לו תוך, וי"א דמהני צירוף אפי' בסתם כיסוי או שכפה עלי' כלי אף שאין מונחין בתוך כלי וצ"ע למעשה (ס"א וסק"ג ה' ו' ז' ובה"ל ד"ה שיתן וד"ה והסל).

ג אם הי' בו שיעור חלה ושכח להפריש בעודה עיסה [דלכתחלה נכון יותר להפריש מהעיסה כנ"ל] יפריש אחר האפיה ואי' לא צירוף סל ולא נגיעה להדדי בין כשמונחים בסל בין כשמונחים בבית רק בעינן שיהי' הכל מונח לפניו בבית והבית מצרפן ומקרי מן המוקף ויכול להפריש מזה על זה ודוקא כשמונחים בלא כלים אבל אם מונחים בכלים צריך לקרב הכלים להדדי והיו פתוחים מלמעלה ואם הם סתומים אפי' הם מקורבים לא מהני וכ"ו לכתחלה [משום דין מוקף שצריך לכתחלה] אבל בדיעבד אפי' כל כלי מונח בבית אחר והפריש מזה על זה מהני כיון שיש בכל עיסה כשיעור, ובחלת חו"ל אם לא הי' לו כ"א עיסה אחת אף שנתחלקה לכמה מצות כיון שנילושה מתחלה ביחד יכול להפריש מאחת על שאר המצות אף שאינם לפניו דבכזה זה אי' להפריש מהמוקף בחלת חו"ל (ס"א וסק"ז ח' ט' ו' ושה"צ).

ד במקום שנהגו ללוש עיסות גדולות משיעור חלה [כמו שהובא בסי' הקודם דין א'] הם מפרישים חלה מכל עיסה ועיסה בפ"ע ונהגו שמכל עיסה ועיסה מפרשת אשה אחרת ומברכת לעצמה ואם אדם א' מפריש לכל העיסות די בברכה אחת לכולן אם לא הפסיק בנתיים בשיחה שאינה מענין הלישה (וע"ל סי' ח' דין ל"ט), והמנהג שקצת נוהגין לכפול העיסה בשעת הפרשה כדי להפריש החלה משני קצותי' הוא מנהג שאינו נכון ודי להפריש מקצה האחד (סק"ד).

ה אם שכח להפריש חלה מעי"ט ונזכר ביו"ט לא הי' שיעור חלה בכל עיסה ונצטרפו בכלי א' ביו"ט דעת כמה אחרונים דמותר להפריש חלה ביו"ט [אם לא חל יו"ט בשבת] דהוי כאילו נילוש ביו"ט [ויש מפקפקין בזה] אבל אם נצטרפו בכלי קודם יו"ט או שהי' בכל עיסה שיעור חלה שאז בא חיוב החלה קודם יו"ט אסור להפריש חלה ביו"ט, אלא אם ניכר מצותי' של כל עיסה ועיסה בפ"ע מותר לאכול בחו"ל כל מצותי' של העיסה ולשייר מאחת ממצותי' מעט על סמך שיפריש ממנה בחוה"מ מעט לשם חלה וישרפנה"ו וכן יעשה בכל עיסה ועיסה אבל אם נתערבו המצות צריך לשייר מכל מצה ומצה מעט ואחר יו"ט יצרף כל החתיכות בכלי א' ויקח חלה מחתיכה אחת דהיינו שיפריש ממנה מעט על כולן ואם יש לו גם שלימות יכוין בהפרשתו לפטור גם אותן ורק שיהיו מונחין יחד לפניו, או שיעשה באופן זה שילוש ויאפה עיסה קטנה פחות מכשיעור ביו"ט ויצרפם עם המצות בסל א' כדי שיתחייב בחלה ואח"כ יכול להפריש מעיסה זו על כולם כיון שחיוב של עיסה זו בא עתה ביו"ט רשאי להפריש ממנה ביו"ט ואפי' לא הי' בכל עיסה כשיעור ונצטרפו כל המצות בכלי א' קודם יו"ט ג"כ נכון לעשות תקנה זו וכנ"ל, ולכתחלה כל שהזכר קודם לילה יפריש תיכף חלה ולא יניח להפריש ביו"ט ואם נזכר ביה"ש ע"ל סי' רס"א דין ז' (סק"י ושה"צ).

ו אם הפריש חלה ממקצת העיסות וממקצת לא הפריש ונתערבו צריך ליקח חלה מכל מצה ומצה שאם יקח מאחת שמא זו מאותה שכבר נפטרה והו"ל מהפטור על החיוב או ילוש עיסה אחרת ויפריש ממנה ויכוין בהפרשתו לפטור ג"כ אותן שנתערבו וצריך שיהיו כולן מונחין לפניו בבית א' כנ"ל דין ג' ואם מכיר מצה א' שהיא מעיסה שלא הופרש עדיין חלתה ממנה נוטל ממנה על האחרות (ס"א וסק"א י"ב ג').

ז הלש עיסה ביו"ט של פסח לא יפריש ממנה חלה לפני האפיה אלא יאפה סתם ואח"כ יפריש מצה א' או חתיכה א' ממצה על כולם בשביל חלה ע"ד שנתבאר בדין ב' ג' ואם רוצה להפריש קודם אפיה עוגה קטנה לחלה לא יקרא לה שם חלה עד שתאפה אלא יקראנה עוגה או מצה וגם לא יאפה במחשבתו שתחול עלי' קדושת חלה עד שתאפה [שתרומה ומעשר חל ע"י דיבור או מחשבה] שאם יקרא לה שם לא יוכל לאפותה שאין בה באפי' זו צורך אוכל נפש [ודוקא אם הבעלים קראו לה שם אבל אם אחר קרא לה שם אין בכך כלום ולענין משרתת הבית ע"י באחרונים ב"ר"ד סי' ש"ח] ואם יניחנה כך תחמיץ ועובר בכל יראה דמקרי חמץ שלו כיון שיכול לישאל עלי' ותהי' חולין וגם אינו יכול לשרפה ביו"ט קודם שתחמיץ

שאר שורפין קדשים ביו"ט ואם שכח וקרא לה שם יטילנה לצונן וימנענה מלהחמיץ וכשרואה שהמים מתחממים קצת בעומדם בבית יזהר להחליפם במים צוננין אבל לכתחלה לא יסמוך על עצה זו לקרות שם חלה בעודה עיסה ולהטילה לצונן דחיישינן שמא לא יזהר יפה שיהיו המים צוננין (ס"ב וסק"ד ט"ו ט"ז י"ז י"ח י"ט).

ח וכ"ז בחלת א"י אבל בחלת חו"ל שאינה אסורה באכילה אלא למי שטומאה יוצאה מגופו כגון זב ובעל קרי שלא טבל לכן אם יש כהן קטן פחות מבן ט' שנים ויום א' שאין מטמא בקרי וגם מן הסתם לא ראה זיבה או גדול שטבל לקרוי אפי' שלא העריב שמשו שיכול לאכול [רק שיזהר לאכול מיד אחר טבילתו] ולא יטיל מים בין טבילתו לאכילה שמא יטיל מים חלוקים או עכורים שיש בהן חשש קרי ויהא אסור לאכול חלה זו עד שיחזור ויטבול] מותר לאפות חלה בשבילו ביו"ט וי"א שאין מאכילין חלה בזה"ז לשום כהן שאין מחזיקין אותו לכהן ודאי שמא נתחללה אחת מאמותיו וכן המנהג ויש מקומות שנותנין לכהן גדול שטבל לקרוי בפסח וע"י במנ"א טעם למה דוקא בפסח המנהג ליתן (ס"א וסק"כ כ"א כ"ב).

ט י"א דמותר ביו"ט של פסח ללוש פחות מכשיעור כדי לפטור עצמו מן החלה והגרי"א מפקפק ע"ז (ס"ב וסק"ג).

סימן תנח. מצוה ללוש המצה בערב פסח

א מדינא יכול לאפות המצות הרבה זמן קודם פסח אבל המנהג שלא ללוש מצת מצוה הצריך לו לצאת יד"ח בשני לילות הראשונים עד ערב פסח אחר שש שעות שהוא זמן הקרבת קרבן פסח [וע"ל סי' ת"ס דין ז' מה שצריך לזהר הלש בזמן איסור חמץ וסי' תנ"ט דין י"ח] ובי"ד שחל בשבת לשיין בע"ש אחר שש שעות זכר לשאר שנים [ודלא כמחמירין לאפות לביל יו"ט שאינו נכון כדלק"ו דין ג'] וכ"ז במצת מצוה אבל בשאר מצות אין נוהגין לזהר בזה ובדיעבד אם אפה מצת מצוה קודם שש ואפי' חדש או שני חדשים קודם פסח ועשאן לשם מצה כשר, ורוב ישראל אין נוהגין לזהר אפי' במצת מצוה ללוש בע"פ כ"א איזה מהם וכתב בבגדי ישע הטעם משום שיש כמה דעות שאפי' בע"פ אחר שש שעות במשהו וזה קשה לזהר שלא ימצאו אף משהו חמץ בהחטים שלא יהיו מצומחים ולכן אופין מקודם כדי שיתבטל החמץ (וע"ל סי' תנ"ג דין ט') ובמאמר מרדכי כתב האידינא מקילין הרבה בדבר מפני הדוחק וזולת קצת שנוהרין בזה ללוש ולאפות אחר שש המצות שיוצאין בהן בשני הלילות וכן ראוי לעשות (ס"א וסק"א ג' ה' ו').

ב מצד הדין מותר לאפות מצה בפסח אך המדקדקים נוהגים לאפות הכל קודם פסח שאם יתערב משהו חמץ בתוכם יתבטל משא"כ בפסח דאיסורו במשהו. וכשנאפה קודם פסח אפי' הי' בו משהו חמץ בהקמח כבר נתערב ונתבטל ומותר אח"כ לבשל המצות בפסח דאין חיומוץ אחר אפיה [וא"צ לחוש שמא לא נאפה יפה או שמא נשאר קמח מעט ומותר לשרותו ולבשלו, חזו"א א"ח סי' קכ"א סק"ט] ויש אנשי מעשה שמחמירין על עצמן ואין שורין ואין מבשלין מצות בפסח מחשש שמא נשאר מעט קמח בתוך המצות מבפנים שלא נילוש יפה וע"י השרי' יתחמץ ומדינא אין לחוש לזה דאחזיקי איסורא לא מחזיקינן ובפרט בימינו שנוהגין לעשות רקיקין דקין ומי"מ מי שנוהג בחומרא זו אין מונחין אותו (סק"ד) והמחמירין בזה בכל הפסח ומקילין באחרון של פסח בחו"ל אין בזה משום מוקצה ולא משום הכנה ומי"מ אילו היו מחזיקין מנהגן לאיסור מצד הדין הי' אסור לטלטלה ולבשלה בשביעי של פסח אבל כיון דנוהגין היתר באחרון ש"פ מוכח שאין מחזיקין זה לאיסור אלא כדברים המותרין והחמירו ואין כאן מוקצה ולא מלאכת יו"ט ואין לבטל מנהגן (חזו"א א"ח סי' מ"ט סק"ו ט"ז) וע"ל סי' תס"ג דין ה' וסי' תנ"ט דין כ"ד.

ג האופה לביל יו"ט מצת מצוה לא יאפה אלא מה שצריך לאותו לילה ולא על ליל שני מיהו אם אפה מבעו"י יכול לומר לביל א' אוכל היום פת חמה ויכול לאפות אחרים לביל ראשון ואותה שאפה מבעו"י יצניעם לליל שני ולכתחלה אין כדאי לאפות ביו"ט שלא יבא לידי קלקול בהפרשת חלה ביו"ט וכן במדידת קמח וברחיצת כלים ושלא ישנו התינוקות ושלא יבא עי"ז לאכול אפיקומן אחר חצות (סק"ד).

סימן תנט. מקום וסדר לישת המצות

א המנהג הנכון להעמיד משגיח בבית אופי המצות להשגיח על הכל כי רבה המכשלה מאד (סקל"ג).
ב אין לשיין במקום השמש שהשמש מחמם העיסה וקרוב להחמיץ ודעת הח"י שכל שאינו מתקרב ללוש במקום השמש ממש רק שהוא קרוב אל השמש אין לחוש אבל דעת כמה אחרונים להחמיר גם בזה ואין מותר רק במקום הצל, ואפי' בתוך הבית כל שהחלון פתוח כנגד השמש אסור והיכא שהחלון אינו פתוח רק שהשמש מזוהר דרך זכוכית החלונות כתב בח"י שאין להחמיר בזה אבל כמה אחרונים חולקים עליו

שערי הלכות

בדעת תורה כאן ב"ד"ה וע"י בחלת לחם, שג"כ כתב דהוי ספק פלוגתא, ובחלה בזמן הזה יש להקל, עכ"ל. וע"ע בביאור הגרי"א ב"ר"ד סי' ש"כ"ה סק"ג דכתב שדברי הרמב"ם עיקר יעו"ש.

ג הנה בט"ז סק"ב והפרי"ח כאן והשו"ג ב"ר"ד סי' ש"כ"ה סק"ד כתבו לדעת השו"ע כאן דלא הצריך נגיעה וסגי בצירוף הסל, וכן הסכימו לדינא. ובמאמר סק"ב ג"כ כתב כן לדעת מרן, אלא שסיים דלמעשה ראוי לחוש לדברי המחמירין, וע"ע בכה"ח סק"א שהביא דעות האחרונים בזה. [ובמ"ב פסק דצריך שיגעו, ובשעה"צ באות ט' כתב דאף דה"ט"ז הקיל בזה, מ"מ לכתחילה בודאי נכון לנהוג כן].

ד הוא בעיא דלא איפשטא, ובשו"ע ב"ר"ד סי' ש"כ"ה ס"א פסק דאינו מצרף, והיינו דחלה בזה"ז דרבנן, ע"ש בביאור הגרי"א. וע"י בכה"ח כאן סק"ד שהביא לדעת הב"ח בזה דבחלת ארץ ישראל לא יאכל קודם שיפריש, והיינו שיכניסם לסל שיש לו בית קיבול ויפריש מהם חלה, ואף דחלה בזה"ז דרבנן מ"מ יש להחמיר בא"י דעיקרו דאורייתא, וגם שהחמירו בה שלא לאכול עד שיפריש, ואינה ניטלת אלא מן המוקף. אך מדברי השו"ע שם מבואר דגם בחלת א"י אינה מצטרפת, דלא חילק בזה, וכ"כ הש"ך שם סק"ב, וכ"כ הפמ"ג במש"ז כאן סק"א.

ה ומ"מ אם קצתה תוך הכלי וקצתה מחוץ לכלי, מצטרף. ב"י ב"ר"ד סי' ש"כ"ה. וע"י כה"ח סק"ח שהבי"ד הב"ח שחלק שם ע"ד הב"י שם, וסיים דהמנהג לכסותם במפה אם הם גבוהים מדופן הכלי, ומהני גם לברכה.

ו ובשו"ע ב"ר"ד סי' ש"כ"ה סוף ס"א כתב בשם יש מי שאומר דכיוסוי מהני כמו כלי לצרפן, ובש"ך שם סק"ה תמה דלא ידע למה כתב בשם יש מי שאומר, שהרי אין חולק בדבר. וכתב ע"ז בכה"ח כאן סק"ה דכן דרך השו"ע כשמצא סברא שלא כתבה אלא פוסק אחד, וכתב אותה בשם יש מי שאומר אף דאין חולק. ומ"מ הביא הכה"ח דיש חולקים בזה, וסיים דכן הוא מנהג העולם להקל, אבל היכא דאפשר ודאי שיש להחמיר כדי לצאת אליבא דכו"ע.

א ובבא"ח בפרשת צו אות כ' כתב: ואע"פ ש"א דלא אמרינן בחוצה לארץ אוכל ואח"כ מפריש אלא דוקא בהיכא דהוה בהו שיעור חלה בעודם עיסה, אבל אם לא היה בעיסה שיעור חלה אלא אח"כ צרפם בכלי אחד ונתחייבו בחלה, לא מהני בזה לשייר מצה אחת להפריש ממנה חלה במוצאי יו"ט, אלא צריך שישייר מעט מכל מצה ומצה כדי לתרום מן המוקף, הנה העלתי בשה"ק מקביצאל העיקר כסברת החולקים דס"ל גם ככה"ג דלא היה שיעור בעיסה תחילה, אלא שלאחר אפיה נתיבם בכלי לצרפם, מהני לאכול מהם קודם הפרשת חלה, ורק אח"כ ישייר מצה אחת ויפריש ממנה חלה, על כן אם שכח ולא הפריש קודם יו"ט יסמוך על סברא זו לאכול ולהפריש אח"כ ממצה אחת, וע"י בשו"ע הגרי"ז, עכ"ל, ושם בשו"ע הגרי"ז הביא ב' הדעות, וכתב דהעיקר להלכה כדעה שיכול לאכול ואח"כ להפריש, ואעפ"י טוב לחוש לכתחילה לסברת המחמירין ולתרום ממצות אלו מן המוקף. וע"י כה"ח סק"כ דעות האחרונים בזה, וע"ע בדבריו בסקמ"ט.

ב אבל התנור אינו מצרפם, כ"ה דעת הרמב"ם והביאו הב"י ב"ר"ד סי' ש"כ"ה. ושם כתב דמדברי הרא"ש משמע דס"ל דהתנור מצרפן, וחלת חו"ל דוקא בסל, עכ"ל. ויש עוד ראשונים דסברי שהתנור מצרפן, הרמב"ן בהלכות חלה דף כ"ז ע"ב והריטב"א בפסחים מ"ח, ומי"מ מדברי מרן הב"י שם, וכן דקדק הפרי"ח מדברי השו"ע כאן, דס"ל דדוקא הסל מצרפן ולא תנור. וע"ע בערך השולחן משי"כ כאן בסק"א בדעות הראשונים בזה. ובכה"ח כאן סק"ב הביא את המחלוקת, וכתב דע"כ נראה דבחלת א"י דאסור לאכול קודם הפרשה, ואם נצטרף בתנור שיעור חלה יש להחמיר דאין לאכול ממנה עד שיצרפם אח"כ בסל ויטול חלה, עכ"ל. ויש להעיר קצת בדבריו דב"ב הנ"ל כשהביא מחלוקת הראשונים, סיים וכתב דאפשר דאע"פ שיסבור הרמב"ם כהרשב"א לא חילק בין א"י לחו"ל, משום דחלה בזה"ז אף בא"י אינה אלא מדרבנן כמבואר בדברי הרמב"ם ז"ל, עכ"ל. וע"י לקמן בשע"ה אות ד'. וע"ע במהרש"ם

ז משום שמחמת העיסה בשפשוף זה שמשפשים ידיהם בחיבור העיסה מקצה אל קצה סביב המגלגלת, אלא מפריש מקצה אחת, ואחד יערוך במגלגלת בקצה השני. כ"ה בשל"ה והביאו דבריו האחרונים, ע"י כה"ח סק"ו.

ח ואם נצטרפו בסל, ע"י לעיל בשע"ה אות א'.

ט והיינו שישאב מים הללו מן הכלי שהחלה מונחת שם, וישפוך לשם מים אחרים צוננים, אבל לא יטלטל הכלי שהחלה מונחת בו כדי לשפוך מים הללו מתוכה, שכלי זה נעשה בסיס לדבר האסור, היינו החלה שאסורה בטלטול אחר שקרא שם. כה"ח סק"ג.

י ע"י כה"ח סק"ה מחלוקת האחרונים בזה.

יא לשון המ"ב וטוב לזהר שיאכל מיד, וע"י כה"ח סק"ט.

יב ע"י כה"ח סקע"ב.

סימן תנח

א וכתב הברכ"י סק"ב: ראיתי מדקדקים להתפלל ערב פסח מנחה קודם עשיית המצות, והגם דבכל השנה חיישי' לדעת הרמב"ם ומרן שלא להתפלל לכתחילה מנחה גדולה, בערב פסח היו מתפללין קודם עשיית המצות. והבי"ד בכה"ח סק"ד, וביאר טעמו שעושין זכר לקרבן פסח שהיה נשחט אחר התמיד. וע"ע משי"כ שם ע"ד השע"ת בזה.

ב ע"י סי' תנ"ב בשעה"צ אות י"ג. וע"י ב"י ריש סי' תמ"ז דהוא שיטת הר"ן, וע"ע בשע"ה שם אות ט"ז.

בזה שהחמה מבעיר גם דרך הזכוכית וכן נהגו לכסות החלונות בסדינים בשעה שהשמש מזוהר (ס"א וסק"א ב').

ג וביום המעונן אסור תחת כל אויר הרקיע אפי' במקום שאילו היתה החמה בעולם בזה המקום זו העת צל הוא ואין בו חמה שטבע החמה או להגביר חומה בכל מקום ומיהו כ"ז ביום אבל בבין השמשות אין לחוש שכבר שקעה החמה, וכ"ז במעונן גמור אבל כשהעננים עוברים ושבים פעם נגלין ופעם נכסין מדינא אין לחוש אך מצד המנהג אפשר שיש לזוהר גם בזה דאפשר שהעננים יתפשטו בחוזק ולא אדעת' (ס"א וסק"ג ד' ובה"ל ד"ה וביום).

ד ולכן נהגו לזוהר מללוש נגד החלון הפתוח אפי' אין שם שמש כגון שהחלון פתוח למזרח והוא לש אחר חצות שכבר סבבה חמה לדרום שמא יתענן הרקיע פתאום ולא ירגישו וע"ג דבחוץ מותר ללוש עכ"פ בצל לכו"ע ולא חששו שיעיב הרקיע שאני בחוץ שירגיש תיכף כשיבואו עננים ויתכסה השמש משא"כ בבית אין מרגישים כ"כ (ס"א וסק"ה).

ה עברה ולשה תחת השמש המצות מותרות אפי' לשה במזיד מיהו אם שהה כ"כ בחמה עד שהוחמה העיסה אפי' הוחמה בשוגג אסורה באכילה* (ס"ה וסקמ"א ושה"צ וע"ל דין ז' בשם החזו"א וה"ה כאן כמבואר בחזו"א שם).

ו יש לזוהר לכתחלה מלהוליד המצות לתנור תחת הרקיע מגולה אלא יכסנו במפה [ואין להניח מפה אחת פעמים הרבה שמא נדבק בה בצק ונתחמץ] וכן המים או הקמח אם השקים מגולים מלמעלה לפי שחום השמש מחמם למים או לקמח מיהו ביום שאינו מעונן ואין מוליד במקום השמש א"צ להחמיר בזה (ס"א וסק"ג ז' ח' ושה"צ וע"ל סי' תנ"ה דין י"ג).

ז איתקרב ללוש אצל פי התנור מפני חום התנור אבל בצדדים או מאחוריו אין לחוש שאין החום גדול שם מיהו בתנור של בית החורף שכשמיסקין בו מתחמם כל החדר אסור ללוש בכל החדר אלא צריך שלא להסיק בו כלל ביום הלישה ואם הסיק אותו יפתח הדלת והחלונות עד שיצא החום לפי אומדן דעתו ואז ילוש וכן בסתם תנור רק שאופין בו כל היום ומוציא חום הרבה בכל הבית ג"כ אסור ללוש בכל אותו בית אא"כ יפתח הדלת והחלונות ומ"מ הכל לפי הענין אם החדר קטן והחום רב או בחדר גדול והחום מעט, ובדיעבד אם לש נגד פי התנור דינו כלש במקום השמש לעיל דין ה', ויש שנכשלין בזה כגון האופים שיש מהן שבשעה שהמצות בידם על המקל להורידן לתנור ומקרבין אותה לפי התנור הם שוהין ומתיישבין באיזה מקום להניחה בתנור או גרוע מזה שפונים ראשם ומשיחין עם העורכים ובין כך המצה מתחמם מאד כנגד פי התנור והוא איסור גמור (ס"א וסק"ט י' מ"א) ובדיעבד מדינא מותר אך אפשר דדוקא אם ראינו שלא הכסיפו פניו [ואז אפי' אין ידוע אם שהתה שיעור חימוץ שלה אמרי' דמסתמא לא שהתה ותלוי לפי ראות עיני המורה] אך מצד קנס יש לאסור במזיד אבל בשוגג יש להקל בשעת הדחק (חזו"א או"ח סי' קכ"א סק"ב וסי' קכ"ב סק"ט).

ח וכן יש עוד לזוהר להחליף המקלות שמישימן עליהן המצות כפעם בפעם דאנו רואין בחוש שמתח" ממים הרבה מחמת שהיו בתנור ומחמת זה נתחמם המצה עוד טרם שמקריבה לפי התנור ובעו"ה הרבה נכשלין בזה (סק"י).

ט לא יניחו העיסה לאחר לישתה קודם שהתחיל לערוך אותה בלא עסק ואפי' רגע אחד אפי' שלא נתח" ממה עדיין במשמוש ידיים הרבה ואפי' אינו עוסק בדבר אחר רק בצרכי התנור ג"כ אסור לכתחלה וצריך להסיק התנור ולגרוף אותה מקודם כדי שלא יהא צריך להניח המצות בלא עסק וכל זמן שמתעסקים בו אפי' כל היום אינו מחמץ ועסק נקרא שלש אותה או מגלגלה בעץ וכה"ג אבל לא כמו שיש נוהגין לדחוק ולבעוט העיסה בעץ במקום אחד דלא מהני זה למנוע החימוץ בכל העיסה במקום שהעץ אינו דוחק (ס"ב וסק"א י"ב י"ג).

י ואם הניחו בלא עסק שיעור מיל היו חמץ אפי' לא ניכר בו שום סימני חימוץ המבואר לקמן ואפי' ספק אם שהה שיעור מיל אסור דהוי ספק דאורייתא, ושיעור מיל י"א שהוא י"ח מינוטין וי"א כ"ב מינוטין וחצי וי"א כ"ד מינוטין ולכתחלה במקום שאין הפסד מרובה משהיה י"ח מינוטין היו חמץ ואסור בהנאה אמנם במקום הפסד מרובה אפשר דכל כמה דלא שהה עכ"פ כ"ב מינוטין וחצי אין לאסור אם לא ראינו בה סימני חימוץ (המבואר בדין י"ד), וכן לענין מליחה דשיעור ג"כ כדי הילוך מיל בדיעבד אין להקל אא"כ שהה כ"ז או כ"ג מינוט עכ"פ [אחר שכבר הודח] ונתבשל ולכתחלה שיעורו הוא כדי שיעור שעה ואין לשנות (ס"ב וסק"ד ט"ו ובה"ל ד"ה ואם וד"ה היו ושה"צ), ודעת החזו"א שהעיקר כדעת הסוברים דשיעור מיל הוא י"ח מינוט ולכן אין להקל גם בהפסד מרובה בשהה י"ח מינוט ובשיעור מליחה יש להקל בדיעבד בשיעור זה או לחולה גם לכתחלה (או"ח סי' קכ"ג סק"א).

יא ויש להחמיר למהר בענין עשיית המצות כי יש לחוש שיהי' במקום חם שממהר להחמץ כי שיעור מיל לא נאמר אלא בסתם שאין בהם חום גדול אבל ביש בו יתרון חמימות ממהר להחמץ בפחות משיעור זה, ועוד אפי' אם לא יהי' במקום חם יש לחוש שהשהית יצטרפו לשיעור מיל, ודעת התה"ד דבשעה שעוסק בעיסה עסק גמור דהיינו בעיטת הידים ורידוד אפי' שהה בנתים מעט וחזר ושהה מעט אין מצטרף לשיעור מיל דהעסק שעוסק אה"כ מבטל ההתחלה שהתחיל להתעורר בו כח החימוץ בשעה שהיתה מונחת בלא עסק אבל בשעה שעוסק בה עסק מועט כגון בשעה שמנקר המצות אע"ג דמקרי עסק ג"כ שאינו מניחו להחמץ באותה העת מ"מ אינו מבטל השהי' הראשונה ואם ישהה עוד מצטרף לשיעור מיל ואסור' ודעת מהר"ל להחמיר בכל גווני (ס"ב וסקט"ז י"ז וע"י בסמוך דין י"ב בשם חזו"א).

יב הא דשהה פחות משיעור מיל אינו מחמץ הוא דוקא בשהה אחר הלישה דהלישה אין מחמם כ"כ אבל אם נתעסקו בבצק אחר הלישה ונתחמם בידים אם יניחוהו בלא עסק מיד יחמץ ולכן צריך לזוהר מאד לאחר שערכו ורידדו המצה ומניחים אותה לפני המנקר שינקר אותה מיד גם אחר הניקור יראו לרדותה תיכף לתנור כיון דלאחר שנתעסקו בה מחמצת מיד שמסלקין את הידים ממנו והעולם אין נוהרין בזה

כ"כ ואפשר דמיד לאו דוקא אלא ר"ל שיעור מועט ומ"מ לכתחלה בודאי יש לזוהר מלהניחה כך אפי' רגע אחת אם אפשר, ואפשר דהא דמחמץ מיד הוא דוקא בשאנו רואין שהבצק חם ולא בסתם עיסות וצ"ע (ס"ב וסק"ח ובה"ל ד"ה ואחר ושה"צ), ובחזו"א כתב שאין הכונה שמיד מחמץ אלא שמיד הולך ומתחמץ ויתכן שיכסיפו פניו ואם הכסיפו פניו הוא חמץ מיד אבל אין חוששין לזה בדיעבד עד שישנה שיעור מיל דלא שכיח הדבר, ולכן פירורי הבצק הנשארים בכלי הלישה והעריכה אינם מחמיצים בפחות משיעור מיל ואם מתערבים במצה קודם שעברו עליהם י"ח מינוט מותר בדיעבד ואם מתעסקים בהם ע"י לישת המצה ועריכתה אם אפשר לחשוב זה כמעשה גמורה צריך י"ח מינוט לאחר כן ואין השהיות מצטרפות (לכא"ו הוא כדעת תה"ד לעיל דין י"א וכ"נ בחזו"א שם ריש סק"א וריש סק"ה וע"ל סי' תס"ו דין ב') ואי לא חשיב עסק גמור כיון דהפירור מונח במקומו השהיות מצטרפות (או"ח סי' קכ"א סקט"ז).

יג ואם התחילו בשתי עיסות כאחד והחמיצה האחת בידוע שהחמיצה גם השנית ואפי' לא שהה שיעור מיל וגם אין רואין בה סימני חימוץ אמרי' מסתמא ה"י שם איזה חמימות שנתחמץ מהר (ס"ב וסק"ט).

יד ואם החמיצה עד שיש בה סדקים אפי' לא נתערבו הסדקים זה בזה אלא אחד הולך הנה ואחד הולך הנה הוי חמץ גמור והאוכלו חייב כרת ואפי' יש סדקים במקצת העיסה הוי כל העיסה חמץ ואם אין בו סדק אלא הכסיפו פניו ונשתנו ללובן כאדם שעמדו שערותיו אפי' במקצת העיסה האוכלו פטור אבל אסור באכילה והנאה וע"ל סי' תמ"ב דין כ"א שיש דעות בזה אם איסורו מיה"ח או מדרבנן וצריך לדקדק בשיעור זה כי מצוי הוא שיכסיפו פניו ואין איש שם על לב לראות (ס"ב וסק"כ כ"א וע"י בחזו"א או"ח סי' קכ"ב סק"ט שאם ראינו שלא הכסיפו פניו אין חוששין שמא שהתה שיעור מיל וכן אם ידענו שלא שהתה שיעור מיל אין חוששין בסתמא שמא הכסיפו פניו).

טו אם המצה עשוי' וירא שלא תבא לידי חימוץ מותר לשברה ולחזור ולעשותה כדי שהעסק יבטל החימוץ [אבל לא מהני במה שמעביר ידיו על המצות ומשפשף דזה לא מקרי עסק ואדרבה עוד גרע שמחמם אותה בידיו] מיהו טוב לזוהר לכתחלה דשמא כשמתקנה פעם שני' לא יערוך אותה יפה ולא תהא גוש אחד דבוק בכתחלה אלא יהי' בה סדקים וכפלות והרי מצה כפולה נוהגין לאסור משום שאין האש שולט שם כדלקמן סי' תס"א דין י"ח ולכן אין להתחיל להעריך ולרדד המצות עד שיגרוף התנור מתחלה כנ"ל דין ט' (ע"ש וצ"ע) כדי שלא יהיו המצות מונחות בלי עסק עד שיתקן התנור (ס"ב וסקכ"ב כ"ג).

טז אשה צריכה לצנן ידיה בשעת לישתה לכתחלה משום שהידיים מתחממים מרוב העסק ומתחמם העיסה מהידיים ומיהו אם עברה ולא ציננה ידיה מותר וי"א דדוקא אם אותה שלשה אופה ג"כ צריכה לצנן ידי משום שמתקרבת לתנור ידי חמימות וכשלשה אח"כ חששו שלא תחמם העיסה בידי' אבל בלא"ה א"צ לצנן ידי' בשעת הלישה וכן המנהג ומיהו כ"ז בסתם אבל במרגשת שנתחממו ידי' לכו"ע צריכה לצנן' ואפי' בסתם טוב לכתחלה להחמיר ש"כ"ד כמה ראשונים (ס"ג וסקכ"ה כ"ז).

יז אם האשה שהיא לשה היא מקטפת דהיינו שהיא טוחה פני החררה במים לא תטוח באותן מים שמצננת בהם ידי' מפני שהם מתחממים ומחמיצים את העיסה אלא יהא לה כלי אחר מלא מים שתטוח בו ומיהו בעברה וטחה את המצות במים שציננה ידי' נראה לכאורה דמותר בדיעבד ובפמ"ג מסתפק בזה ובמדיניות אלו נוהגין שלא לטוח המצות במים (ס"ג וסקכ"ד כ"ו כ"ז ושה"צ).

יח אם לש אחר זמן איסור חמץ אלו המים שמקטף בהם או שמצנן בהם את ידי' עם שאר המים שרוחצים בהם העריבה לא ישפכם אלא במקום מדרון כדי שלא יתקצבו במקום אחד ויחמץ אלא יבלעו בקרקע ואין לשפכם על רצפת אבנים שאין נבלעים בקרקע, וצריך למהר לשפכם אחר שקיטף בהן או צינן בהם ידי' או לאחר הדחת העריבה מפני שהן ממחרות להחמץ, ואם שופכן ברה"ר מותר בכל ענין דמה איכפת לן שיחמיצו כיון שכבר הפקירן וי"א דאפי' ברה"ר אין נכון לכתחלה לשפוך שלא במקום מדרון דכיון שהוא בזמן איסור חמץ יש לו לדקדק בפירורי בצקו שלא יבואו לידי חימוץ, ואם לש קודם זמן איסורו שופכן בחצרו אפי' שלא במקום מדרון וי"א דאפי' קודם זמן איסור אין לשופכן בחצרו שלא במקום מדרון (ס"ד וסקכ"ח כ"ט ל' ל"א).

יט העריבות והעצים העגולים שעורכים בהם המצות והרעדל"ך שמנקרין בהם המצות והסכין שחותרין בה העיסה יגרם תמיד בין כל עיסה ועיסה לנקותם שלא ידבק בהם הבצק אע"ג שאין שוהין שיעור מיל בין כל עיסה ועיסה אעפ"כ לכתחלה צריך לזוהר בכך ולאחר שנאפה מהיסק אחד ידיהם וינגבם היטב לחזור ולתקן בהם פעם שנית וזה יותר טוב ממה שנוהגין לגרורן כי א"א לנקותן היטב ע"י גרידה והמחמיר יגרורן ואח"כ ידיהן, וביו"ט מותר ג"כ להדיח העריבות לפי שאפשר לתת לתוכו דבר וכן כל כיו"ב ושאר הכלים אם דעתו לאפות ראשי להדיחם בעצמו אבל לא לגרדם ואם אין דעתו לאפות לא ידיחם בעצמו אבל מותר לעשות ההדחה ע"י גוי אבל לא הגרידה שהוא מלאכה דאורייתא ואם אין גוי יטילם לצונן ויכביד אותם כדי שירדו למטה במים ולא יציפו למעלה [אבל אין ליתנם לתנור שיאפה הבצק שעליהם דכיון שאין לאכול הבצק הנאפה שמא לא נאפה יפה הצד השני שבתוך הסדקים הוי אפיה שלא לצורך אוכל נפש] או יבטל החמץ קודם שיחמץ אם אין בכל כלי וכלי כזית דבוק [שאם יתקבץ כזית דבוק צריך לבערו אף אחר ביטולו כנ"ל סי' תמ"ב דין ג'] או יתן הכלים עם הבצק במתנה לגוי אם אין הגוי רוצה להדיח (ס"ד וסקל"ב ל"ג ל"ו ל"ז ל"ח ושה"צ).

כ המרדה א"צ להדיחה ומ"מ נכון לפעמים לבדוק ולראות גם המרדה שמכניסין בה המצות לתנור אם אין עלי' בצק דלפעמים כשהעיסה רכה נדבק עלי' בצק (סקל"ב ל"ד).

כא וצריך לרחוץ ידי' וגם לרחוץ האגן שלשין בו ולנגבו במפה בין כל עיסה ועיסה, ומנהגינו לרחוץ אשה הלשה את ידי' וכן הכלים שלשין בו לאחר שלשו בו שנים או ג' עיסות עד שלא יהי' מהתחלת הלישה יותר משיעור מיל וכן המגלגלים ישגיחו אם מודבק בידיהם עיסה וירחצו ידיהם ג"כ משיעור מיל לשיעור מיל וכן ישגיחו על עצים המגלגלים והרעדל"ך שיהיו נקיים ולהחליפם או לגרד החמץ מהם בזמן הנזכר וכן הסדינים שמכסין בהם השלחנות ג"כ מחליפין אותן בזמן הנזכר ובמקום שעורכין על השלחנות מגרדין

שערי הלכות

ג וכן הסכימו רוב האחרונים כדעת התרומת הדשן, עי' כה"ח סקל"ג שהביאם.

ד וכ"כ המאמ"ר סק"ו לדעת מרן דלכן שינה מלשון הש"ס שכתוב וצריכה ב' כלים וכו', וכתב אם האשה שהיא לשה, ובנה"ש סק"א כתב דלא נתבאר בדעתו אי חייבת לקטף. וע"ע מש"כ בשו"ג לדעת מרן בסק"ג, וסיים שם ג"כ דהמנהג כדעה זו שאינה מצננת אא"כ אם היא אופה, ושכ"פ הפר"ח. וע"ע בכה"ח סקמ"ו מדברי האחרונים.

ה וכתב ע"ז המאמ"ר בסק"ז דהכי מסתברא אלא שאין נוהגין כן, וכתב דמ"מ טוב ונכון שתצנן ידיה בדפני הכלי שלשה בו, והביאו בכה"ח שם.

כאן, והפמ"ג כאן במש"ז סק"ב וא"א סק"ג, ובס"י תנ"ה א"א סק"א, ופקודת אלעזר בס"י נ"ח בסוף פסק הניץ החמה בד"ה ודע שכתב הרמב"ם, וכ"כ בזב"צ ח"ב בשו"ת יו"ד סי' י"ז, ועוד נראה מהחיישוב שחיישב זדק בשו"ת החדשות סי' ק"ג, ומבואר בספר הזמנים בהלכה פ"ג הערה 15. והבא"ח בפרשת ויקהל אות ט', והוא קיצור ממש"כ ברב פעלים ח"ב סי' י"ט, וע"ש שכ"כ גם מוהר"א מאני שכן מנהג ירושלים לשיער צאה"כ אחר י"ג דקות וחצי מהשקיעה, נמצא שהמיל הוא י"ח דקות, וכ"כ עוד בהדיא ברב פעלים ח"ב שאלה ג' ד"ה והנה דעה"ש הוא שעה ורביעי בקירוב קודם הניץ [ודלא כמעשה ניסים בכללי הלוח]. וכן סתם המ"ב עצמו בפשיטות כדעה זו דהמיל י"ח דקות בס"י נ"ח בביה"ל ד"ה כמו, ובס"י פ"ט ס"א בביה"ל ד"ה ואם, ובס"י צ"ב סק"ג, ובס"י קס"ג ס"א בביה"ל ד"ה בריחוק, ובס"י קפ"ד סק"כ, ובס"י רל"ה סק"ד, ובס"י רס"א בביה"ל ד"ה שהוא. וע"ע בחזו"א שהביא כאן שכי"ה מסקנת הגרי"א, ושהחוקק מאד בדעה זה.

סימן תנט

א מרן פסק כשיטת הרמב"ם דבעברה ולשה שרי בדיעבד. והסכמת האחרונים בזה לאסור, וכמ"ש המ"ב כאן אם שהה עד שהוחמה העיסה. וכן הביא בכה"ח סק"ג וסקע"ח.

ב וכ"ה לפסק מרן בשו"ע כאן, וביו"ד סי' ס"ט ס"ו אפילו לקולא, וכ"ד הרמ"א בס"י רס"א ס"א, וכ"ה דעת רוב ככל הפוסקים מהראשונים והאחרונים, ואציין מקצתם, דכ"ה דעת רב סעדיא גאון בסידורו בדיני ק"ש ותפילה, וכ"כ הראב"יה בריש ברכות, והרא"ה והריטב"א ברפ"ד דברכות, והתה"ד בס"י קכ"ג וקכ"ז, ומהר"י וויל בס"י קצ"ג, וע"ע בספר ישראל והזמנים ח"א רס"י י"ב דכן סברי רוב הראשונים יעו"ש שהביאם, וכ"ד הלבוש כאן, ומנחת כהן במבוא השמש מאמר ב' פ"ו, והב"ח בסו"ס תקס"ב, והש"ך ביו"ד סי' ס"ט סקכ"ה, ומג"א סי' של"ה סק"ב, וא"ר בס"י רס"ז סק"ג, ובית דוד או"ח סי' ק"ב, והגר"א

אותן בזכוכית בומן הנזכר והמנהג הנכון להיות שני אנשים ללוש בהם ובעת שלש בהשני יהי איש אחד מוכן לרוחץ הראשונה ולנגבה היטב וכן חוזר חלילה (סקל"ג).

כב ויש לזהר בעריבה שלשין בה שלא יהי בו שום גומא או סדק שלא יוכל לנקרו אחר הלישה ותחמיץ ואח"כ כשחוזר ולש בו מתערב בבצק ואפי על שפת הכלי שלש בו לא יהי בו סדק, ומזרק שנסדק בשפתו צריך להרחיב הסדק ולגרדו יפה ולהגלגל ולסתום הסדקים ויחליקם להשוותם יפה או ירחיבוהו ברוחב אצבע כדי שיכנס היד לנקות אבל לא ידביק עליו חתיכה נחשת במסמרים שהחמץ נכנס תחת המסמר ואח"כ ידביק הנחשת ע"י היתוך (וע"ל סי' תנ"א דין ל"ב), וגם במרדה שרודים בו המצות לא יהא בו סדק או חריץ וכן על הדף שעורכין ומגלגלין עליו המצות ג"כ צריך שיהא חלק בלי סדקים וחריצים ואם יש בהם נקבים צריך לסותמן שהבצק נכנס בהן ויש שעורכין מטעם זה על סדקין אכן על הסדקין ג"כ אין טוב שהבצק נכנס בנקבי האריגה אם לא שיהלפם בחדשים בכל שיעור מיל ולהפכם לעבר השני אינו מועיל ג"כ שהחמץ מבצבץ מעבר לעבר (וע"ל סי' תנ"א דין מ"ה) וע"כ יותר טוב לערוך על דף חלק ואנשי מעשה נוהגין לצפות השלחנות בטס של מתכת חלק או על אבנים חלקים וגם יש שמגלגלים בוועלגעי"ר העלצעי"ר שמצופין בטס של מתכות או בשל זכוכית (סי' וסקל"ט ושה"צ).

כג לא יתן העריבה על כר או כסת צמר בשעת הלישה שמחמם העריבה אבל על של עור מותר וטוב לזהר שלא להעמיד אף על בגד צמר אבל בדיעבד בכל ענין מותר (סי' וסק"מ).

כד אם העיסה רכה לא יוסיף בה קמח לפי שאותה הוספה אינה נילושה יפה ונשאר מעט בעין תוך העיסה ושנא לא נאפה אותו קמח יפה ויש לחוש שמא יפול במרק בקערה ויתחמץ אלא יעשה אדם אחר עיסה קטנה מגיבול קשה ויערבנה עם העיסה הרכה [אבל הוא בעצמו אינו יכול ללוש שתי עיסות כאחת ולהתעסק בהן יפה ולהניח העיסה הראשונה בלי עסק אין נכון לכתחלה אפי' רגע א' כנ"ל דין ט' ומ"מ בדיעבד אם עבר ועשה אדם א' אין לאסור], ואם א"א לו לעשות עוד עיסה קשה אין איסור להוסיף קמח בעיסה הרכה רק יזהר שלא יתן אותן המצות בדבר לח ובדיעבד אם נפלו תוך התבשיל יש להתיר שהרי אין ידוע בודאי שנשאר בעיסה קמח בעין ואף אם נשאר אפשר נאפה ונקלה יפה מיהו אם ידוע שנילוש בה קמח (ונשאר) יש לאסור אף בדיעבד אם נפלה בתבשיל כדלקמן סי' תס"ג דין ה' ע"ש (סי' וסקמ"ב מ"ג מ"ד ושה"צ).

כה צריך לזהר לבער הפירורין מעל השלחן אחר כל עיסה (סקמ"ד וע"ל דין י"ב בשם החזו"א).

כו ירחיק המצות מהקמח כי הקמח הנדבק בהן בא אח"כ בתבשיל ומתחמץ לכן אותו המודד קמח לא יקרב אל העיסות עד שינקה מלבושיו מהקמח וידיח ידיו תחלה וכן צריך לזהר שהמודד הקמח לא יתן מים לתוך העריבה כי מתדבק רטיבת המים על ידיו וכן הנותן מים לא יהי מודד הקמח אלא כל אחד יהי על משמרתו (סי' וסקמ"ה).

סימן תס. דיני מצת המצוה

א ראוי לכל אדם להטפל הוא בעצמו במצוה דמצוה בו יותר מבשולחו וכן הרא"ש הי' משתדל במצת מצוה ועומד על עשייתה ומזוזו העוסקים בהם ומסייע בעריכתן ומהרי"ל פסק לזהר כן לכתחלה בכל המצות הנעשות לכל ימי הפסח לעמוד על גביהן כי רבה המכשלה ואין להאמין לנשים בענין לישא ואפיה כי כמה דברים יעלו על לב נשים שהן מותרות או שמא שוכחות ועושות דבר שלא כהוגן ואינן יודעות שכר מצוה והפסד עבירה לכן רוב הת"ח והרבנים עומדים על רקידתה ועל לישתה ועל אפיייתה וכתב האריז"ל שיטריח עצמו במצת מצוה עד שיתחמם ויזיע"ז והוא תיקון גדול לעון החמור (סי' וסק"ה ו' ז' וע"ל סי' תרס"ד דין כ"א שנהגו להצניע ההושענות לאפייית מצות וע"ל סי' תמ"ה דין ב').

ב כתיב ושמרתם את המצות ודרשין דשמירה שאתה משמרה שלא תחמיץ התכוין לשם מצה של מצוה ולכן כל מעשיו יהי בפירוש לשם מצת מצוה כגון נתינת המים לתוך הקמח והלישה והעריכה והאפיה וי"א שגם הניקור [ולהסוברים בסי' תנ"ג (דין י"ד ט"ו ט"ז) שגם קצירה וטחינה צריך שמירה צריך גם בהם לשם מצת מצוה אמנם משעת קצירה הוא רק מדרבנן] והוא מה"ת וצריך להוציא בפה אבל א"צ שיאמרו בכל מצה ומצה אלא יאמר כל א' מה שיעשה היום בענין מצה זו יהי הכל לשם מצת מצוה ובדיעבד סגי במחשבה בלישה ואפיה אבל בטחינה וקצירה צ"ע אם סגי במחשבה ואם לא חשב בשעת לישא ואפיה לשם מצה אפי' בדיעבד אינו יוצא בה וסתמא לא מהני כן משמע ברש"י והריטב"א כתב שאם לש ישראל להעיסה כיון דכל דקעביד לפסח קעביד הוי כפירש לשם מצוה מיהו זה רק בלישה דסתמא קיימא להכי אבל בקצירה דסתמא אין עומד לכך לא מהני עד שיפרש לשם מצוה ולמעשה צ"ע [ובחזו"א כתב שאם לש לשם מצת מצוה שאר העבודות שאח"כ סתמא לשמה, א"ח סי' ו' סק"ן] וכ"ז במצת מצוה אבל שאר המצות א"צ שימור לשם מצוה רק שיהיה שלא יהי בהן חשש חמיוץ ואפי' עשאן גוי אם ישראל ראה שלא נתערב בהן חמץ ולא נתחמץ בלישה מותר לאלכל וי"א דלכתחלה יש לעשות שימור בכל המצות אבל אין מעכב אלא לכזית שאוכל בליל פסח וכ"ד הגר"א וכן נהגו ישראל לעשות שימור לשם מצה בכל המצות (סי' וסק"א ב' ג' ובה"ל ד"ה אין וד"ה מצת וד"ה וקטן וע"ל סי' תס"ז דין א') וכתב בחזו"א מלשון הגמ' והפוסקים משמע דא"צ עשיית המצה לשמה אלא שצריך מצה של לילה שימור מחמיוץ ולא די במה שיראה שלא הכסיפו פניה אלא שצריך שימור מעת לישא ואילך שלא תבא לידי חמיוץ וליש פוסקים משעת קצירה מיהו אין השמירה חשובה שמירה אלא אם משמרה לשם מצה של פסח ואם משמרה שיהנה בה

בפסח נראה דלא חשיב שימור אבל אם משמרה לאכלה בפסח בשאר הימים אפשר דחשיב שימור מיהו בסתמא דאפה מצות בשימור חשיב כמשמור לשם מצת מצוה וכ"ש כשאופה לפסח דסתמא דעתו שאם ירצה יאכלן למצוה וכמש"כ הריטב"א דסתמא לשמה וכתבו הפוסקים דכל המצות צריך שימור לכתחלה ובראשונים לא הזכיר רק שימור ולא הזכיר כלל לשמה משום דמצותו הוא שימור וסתם שימור הוא למצותו (או"ח סי' קכ"ד בהערות לדף ל"ה א').

ג אין נותנין המים לתוך הקמח ולא לשיך ולא עורכין ולא אופין מצת מצוה [והמנהג להחמיר בכל המצות כנ"ל] ע"י גוי ואפי' ישראל עומד ע"ג ומזהירן שיכונו לשם מצת מצוה לא מהני ואינו יוצא יד"ח אפי' בדיעבד בזה דגוי לאו בר שימור הוא ויש מקילין בעומד ע"ג ומזהירן שיכונו בעשייתו לשם מצה ובלבד שיזהירו כל שעה ע"ז ולא סגי במה שאומר לו פ"א קודם העש"י שיכוין לשם מצת מצוה וכשא"א בענין אחר יש לסמוך עליהן [וטוב שהישראל בעצמו יסייעם ג"כ קצת] ומ"מ מוטב לעשות ע"י חש"ו (וגדול עומד ע"ג) מע"י גוי (סי' וסק"א ב' ג' ד').

ד וכן אין עושין כ"ז ע"י חרש שאינו שומע ואינו מדבר [אבל אם מדבר אינו בכלל חרש] ולא ע"י שוטה [שמאבד מה שנותנים לו] ולא ע"י קטן שלא הגיע לייג שנים ובאשה לייב שנים ולכתחלה יש לזהר אפי' הגיעו לשנים שלא לסמוך על חזקה דרבא דסתמא הביאו ב' שערות [כיון שהוא דאורייתא] אם לא שהם גדולים בשנים ובעו"ה הרבה אנשים מקילין ומניחין לקטן וקטנה ליתן מים לתוך הקמח ושלא כד"ן הוא ואין יוצא בזה יד"ח מצה לכמה פוסקים אם אין לוקח מצות אחרות ללילי הסדר לקיים מ"ע של אכילת מצה ולא סגי כלל במה שהיו החטים שמורות משעת קצירה דכל מעשיהן צריכין שיהיו ע"י גדולים ולכה"פ הבעה"ב יעמוד עליהן ויאמר לשם מצת מצוה דהוי כעומד ע"ג ויוצא עכ"פ לדעה השני' בדין ג' (סי' וסק"ד ובה"ל ד"ה אין וד"ה וקטן).

ה ולענין ניקור שמנקרין המצות טוב לזהר לכתחלה שלא לעשות על ידם לענין מצות של מצוה ויש מקילין בזה אף לכתחלה לעשות הנקבים ע"י קטן וכה"ג כיון שגם גדולים עומדים ע"ג ועי"ז יהיו הרבה עוזרים למהר בענין עשייתן (סק"א).

ו ובענין טחינה יש מקילין ע"י גוי שנותן החטים לתוך האפרכסת אפי' במצות שמורה אך הישראל עומד ורואה שלא יבא לידי חשש חמיוץ וכן מנהג העולם אבל דעת הרבה פוסקים דלהסוברים דבעי שימור משעת טחינה לא מהני עומד ע"ג לא בגוי ולא בחש"ו וכן להסוברים דבעי שימור משעת קצירה אין לקצור ע"י גוי וכן נוהגין המדקדקים שלא לטחון אלא ע"י ישראל בריחים של יד או של מים ולא ע"י ריחים של גוי של בהמות ואפי' ישראל עומד ע"ג ואם אפשר גם הקצירה יקצרו ישראלים לשמה (בה"ל ד"ה אין).

ז הלש אחר זמן איסור חמץ יש לחוש שיפלו פירורין ויחמיצו ואז אינן ברשותו לבטלן ואם לא יבערם מיד יעבור על כל יראה [דאף דפירורין שע"ג קרקע בטלן מעצמן כנ"ל סי' תל"ג דין י"ב הי"מ פירווי לחם אבל פירווי בצק אפשר שע"י כיבוד הבית יתקבצו יחד לכזית שאינו מתבטל] ולכן יאמר בשעת לישא כל פירורין שיפלו בשעת לישא ועריכה וכן בצק הנדבק בכלים אני מבטל אותם או אני מפקיר אותם שנמצא מבטלן קודם חמיוצן ויאמר דוקא בלשון שמבין ואם אינו עומד שם יכול לבטלן בביתו, אבל לא יאמר פירורין הפקר שאינו לשון מבורר [ואף שיש מיישבין גם לשון זה מ"מ לכתחלה יותר טוב שלא יאמר כן], ואחר האפיה יגרר החמץ מהכלים וידיחם [כנ"ל סי' תנ"ט דין י"ט וע"ש איך לעשות אם הוא יו"ט] ויכבד הבית וכן השלחן שערכו עליו המצות אפי' שביטל ומה שימצא מן העיסה ישרפנו וי"א שטוב שידרוס הפירורין ברגליו בעפר תיכף משנפלו קודם שיבואו לידי חמיוץ שאם יבואו לידי חמיוץ צריך לשרפן לכתחלה אפי' שביטלן כנ"ל סי' תמ"ה דין ב', וכ"ז בלש אחר זמן איסור אבל קודם זמן איסור אפי' ביום י"ד שכבר בדק שאר חמץ א"צ להפקירן בשעת לישא שהרי יבטל אח"כ כל החמץ כשאומר כל חמירא וגם פירורין אלו בכלל (סי' וסק"ח ט' י"א ושה"צ).

ח אין עושין סריקין המצויירין דהיינו לציייר בפת כמין חי ועוף שחששו שיששה לעשותן ויחמיץ ואין נ"מ בין מצה של בעה"ב ובין של נחתומין ואפי' המצות ריקין דקין שאין ממהרין להחמיץ ואפי' רוצה לעשות הציוור ע"י דפוס שאינו שווה כלום שלא חילקו חכמים ובדיעבד מותרין באכילה אם לא שהה בציוורן שיעור חמיוץ (וע"ל סי' ש"מ דין ל"ג וסי' תע"ה דין י"ב) וגם יוצא בהן ידי חובתו אבל כל מה שעושים אותו במסרק כדי שלא יתפח אפי' שנעשה כעין ציוור על המצה מותר כיון שאינו מכויץ לציייר וכן מה שמנקבין המצות מותר ומ"מ טוב למהר לעשותן שלא להשהות בהן (סי' וסק"יג י"ד ט"ו).

ט אין עושין לפסח פת עבה טפח ודעת כמה פוסקים דאפי' פחות מטפח יש לזהר ולכן יש לעשות המ"צות לכתחלה ריקין דקין ולא פת עבה אפי' פחות מטפח [ואפי' לדעה ראשונה נכון לזהר בזה] ובדיעבד אם כבר אפה יש מתירין אפי' בעבה טפח ויש אוסרין וביותר מטפח בודאי יש לאסור אבל בפחות מטפח אין לאסור בדיעבד ומ"מ כל שהוא עבה יש לעיין בתוכה אם נאפית יפה ולא נתחמזה (סי' ה' וסקט"ז י"ז ובה"ל ד"ה פת).

י אין לעשות עיסות ממולאות בבשר או בגבינה לפי שבשעת אפיה יוצא ליחה מהבשר והגבינה ומלחלת העיסה ומעכבת אפיייתה ועוד שליחה זו דינה כמי פירות שכשמתערב במים ממהר להחמיץ כדלקמן סי' תס"ב דין ג' ויש לחוש שכשיצאה הליחה לתוך העיסה נתחמזה מיד קודם שהספיק חום האש לשלוט בה לאפותה ואפי' בדיעבד ששכח ונתנם לתוך המצה יש לאסור המצה (סי' וסק"ח).

יא וכן אין ליתן ביצים שלמים במצה שתאפה עמהם שהליחה היוצאת מהם מעכבת אפיייתה ואפי' ביצה מבושלת אין ליתן שבמקום הביצה אין חום האש שולט שם ואין נאפה שם יפה ואם נתן ביצה יש לאסור

שערי הלכות

פסק לחומרא כהרי"ף והרא"ש, אלא דמסיום דברי הבי" שכתב ומיהו הרב המגיד בפ"ה פירש דברי הרי"ף כמו שפירשם הרא"ש להתיר בנחתומין, וכתב שכן פסקו הגאונים, וכן דעת הרמב"ם, עכ"ד. א"כ מבואר דנוטה דעת הבי" לפסוק להתיר בנחתומין, וע"כ הקשה השו"ע וכנ"ל, ועוד הוסיף להקשות דהרא"ש עצמו לא פסק להדיא לאסור, אלא דכתב דלכאורה היה נראה כחכמים וכמ"ש בבי"י, וע"כ כתב השו"ע דאולי כיון דבזמן הזה ליכא נחתומין, דהא כל אדם לש בביתו, סתם הכי, ומבואר שלומד לדעת מרן להתיר בנחתומין, וכ"כ בספר אפי' זוטרי למוהר"א פינסו. אך סתמות דברי האחרונים לדעת מרן לאסור. וכאן במ"ב כתב בפשיטות גם לדעת מרן לאסור, דמדסתם ש"מ דס"ל כהרא"ש, והביא שכ"כ הגר"א, וגם מסיעו כתב לאסור בנחתומין, ולא העיר לדעת מרן, וצ"ע.

ד וכתב בכה"ח סקמ"ד ועכשיו מנהג ק"ק אשכנזים פעה"ק ירושלים ת"ו לעשות מצות מצוה, וכן במצות שעושין לטחון ריקין ממש כמ"ש מור"ם ז"ל, וכן יש קצת מן הספרדים שעושין ג"כ מצות מצוה ריקין ממש, וכל הנוהר לעשות יותר דקין ולא עבין הרי זה משובת, עכ"ל.

בערך השלחן סק"א הביא סברא זו ודחאה, שהרי התם כמה פוסקים לא בעו לשמה, וע"כ בגוי הו"ל כעין ס"ס, ומשא"כ במצה, יע"ש עוד מש"כ בזה, וי"ל עוד דהא בבי"ב ביו"ד בסי' רע"א לא מכשיר עיבוד נכרי בישראל עומד על גביו אא"כ מסייעו מעט, ואם לא סייעו פסול, וכ"כ שם בשו"ג סק"י"א ובקול יעקב שם בסק"י הראשון, וכ"כ בכה"ח בסי' י"א סק"ו, וכ"כ בעוד יוסף חי פרשת נח אות ג' לגבי ציצית לפסול אפילו בישראל עומד ע"ג, ובשעה"ד כשא"א בענין אחר התיר בישראל מסייע, וכן הכא לגבי מצה הביא הכה"ח כאן סק"ג דברי המג"א דכשא"א בענין אחר להתיר כשישראל עומד על גביו, טוב שישמע מעט, עכ"ד. ולהמבואר אם אינו מסייע לא יוכל לברך על המצה כיון דאיכא פלוגתא, וכמה אחרונים אוסרים גם לדעת מרן וכהנ"ל, אך אם מסייעו כתב בכה"ח סק"ה שיוכל לברך. ועי' מחבר"ד בסק"ג מש"כ לגבי טחינת גוי וישראל עומד ע"ג.

ג הנה בשו"ע אסר בסריקין המצויירין, ולא כתב לחלק בין של בעלי בתים לשל נחתומין. וכתב בשו"ג סק"ה דמדסתם ולא חילק, משמע להדיא דפוסק כהרא"ש שהיה נוטה לאסור לכל אף לנחתומין, וכפי שהביא הטור, וקשה דשבק לכלליה דכליל לן לפסוק כשנים מתוך שלשה עמודי ההוראה, וכיון דהרי"ף והרמב"ם התיירו בנחתומין והיה לפסוק כמותם, ואמנם יש להקשות דבריו הלא בבי"ב הביא דעת הר"ן דלומד בדעת הרי"ף לאסור, ואפשר דלכן

סימן תס

א ויש לזהר שלא ינטף מהזיעה על העיסה משום דאיכא למ"ד דזיעת אדם היא כמי פירות, ומי פירות עם מים ממהרין להחמיץ. כה"ח סק"ט. [ולעיקר דבר זה כתב הכה"ח שלא נמצא כן בדברי רבינו האריז"ל, אלא במשנת חסידים במסכת ניסן פ"ג אות ג].

ב מקורו בבי"ב בשם תשובת הרשב"א, ומביא שם דהרי"ג ורבינו האי כתבו להתיר, ושחסידים מחמירים ללוש ולאפות בעצמם. ועי' שעה"צ באותיות ג' וד' שהביאו עוד ראשונים לכאן ולכאן. והנה לא ביריא דעת מרן בזה לדינא, דבשו"ע קיצר בזה וכתב רק את עיקר הדין דאין לשיך ואופין את המצה ע"י גוי, ולא ביאר מה הדין בישראל עומד על גביו, וכ"כ המאמר סק"א דמרן קיצר ולא ביאר אי שרי בדיעבד, ואם מהני בישראל עומד ע"ג. אך אפשר לומר דמזה שסתם בשו"ע דאין לשיך ואופין ע"י גוי ולא תני תקנתא, משמע דבכ"ג אסור. וכן לומד בפשיטות הפר"ח לדעת מרן דאף בדיעבד אסור, ולא מהני ישראל עומד ע"ג, וכ"כ בשולחן גבוה סק"א ומטה יהודה סק"א. ומאידך הפקודת אלעזר סק"א כתב דבדיעבד מהני, שהרי בסי' י"א לענין טויית הציצית ובסי' ל"ב לענין עיבוד לשמה הביא מרן סברת הרמב"ם דלא מהני בישראל עומד ע"ג הגוי שטוה ומעבד, ודעת הרא"ש שמכשיר, ולא הכריע, אך

מכזית אינו יוצא בהן י"ח אם נשרו כ"כ עד שנתלכנו המים מחמתן שכבר נתבטלו מתורת לחם ע"ז אבל אם שראן זמן מועט ולא נתלכנו המים ע"ז אפי' הן פחותות מכזית לא אבד מהן שם לחם, ומי שקשה לו לאכול מצה יבשה יכול לאכול מצה מפוררת אף שהיא כקמח ומברכין עלי' המוציא ואכילת מצה ובלבד שיאכל כזית (ס"ד וסק"ז י"ח ובה"ל ד"ה יוצא וד"ה והוא ושה"צ).

ט וכ"ז בשרוי במים אבל בשאר משקין ומי פירות או במרק י"א דאסור לפי שמפיגין טעם המצה ונותנין בהן טעם שלהן וי"א דדוקא ע"י בישול מפגי טעם מצה ולא ע"י שרי' ולכן זקן או חולה שא"ל לו לאכול מצה השרוי' במים מותר לו לשרותו בין או בשאר משקין אבל שאר כל אדם שאכל מצה השרוי' בשאר משקין חוץ ממים לא יצא יד"ח וצריך לחזור ולאכול מצה אחרת בין הכזית של ברכת מצה בין הכזית של אפיקומן וכ"ז דוקא כששורה את המצה בהן אבל להטביל אותה בהן מותר דבזה לא נתבטל טעם מצה (סק"ח).

י אם בישל המצה אינו יוצא בה אפי' אם יש בכל פתיתה כזית וגם יש עלי' עדיין תואר לחם לפי שאחר הבישול נתבטל ממנה טעם מצה ולא דוקא בישלה דה"ה בשרוי לתוך רותחין ואפי' בכלי שני יש להחמיר שלא לשרותה אם לא לצורך וכ"ז כשהיד סולדת בו' אבל בלא"ה אין לחוש במים אבל במרק יש להחמיר בכל גווני ואפי' בצונן גמור מסתפק הא"ר וע"ל דין ט"ו (ס"ד וסק"כ ושה"צ).

יא מצה שנאפית עד שאם פורסין אותה אין חוטי' נמשכין ממנה אפי' אם נפרכת כשמתלטלין אותה יוצאין בה ידי מצה ואפי' אוכלה אחר זמן מרובה דמשנאפית כשיעור הזה שוב אין בא לידי חימוץ (וע"ל ס"ו תס"ג דין ד') וקודם שיעור הזה עדיין אינה בכלל לחם רק בצק"ו וסימן זה אינה כ"א בזמן שהמצה עדיין חם ולא שנצטננה (ובחזו"א כתב דלא תליא בנצטננה אלא שלא יהא זמן מרובה אחר האפיה, או"ח ס"ו ק"כ סק"י"ז) ואם יש לספק אם חוטי' נמשכין ממנה ותוחב אצבע תוך המצה ואינו נדבק בה עיסה יש להתייר דהוה סימן שאין חוטי' נמשכין הימנה וגם סימן זה דוקא אם המצה חמה אבל בנצטננה אפשר רא"י מזה (ובחזו"א מפקפק על סימן זה, או"ח ס"ו ק"כ סק"י"ז) וכן אם מטלטל אותה בידי ואינה נפרכת זה סימן מובהק שאין חוטי' נמשכין ממנה וכן אם אנו רואין שנקרמו פני' מכל צד (וע"ל ס"ו רנ"ד דין ז' מה נקרא נקרמו פניה) בודאי אין חוטי' נמשכין הימנה ולכן אם נצטננה המצה ופרסה וראה בה ריעותא מבפנים שניכר שלא נאפה יפה ואינו יכול שוב להכירה בסימנים דלעיל יבט בפני המצה ואם יראה שנקרמו פני' קרימה מעליא שאין בו ספק יש להתייר אבל אם גם בהקרימה גופא יש בו ספק הוא ספק דאורייתא לכמה פוסקים ואסור אפי' בהפסד מרובה ומניעת שמחת יו"ט (ס"ג וסק"ג י"ד ט"ו ושה"צ).

יב וכתב בחזו"א אין צורך לדקדק על המצות אם הם בטוחות מחשש שאם חוטי' נמשכין מהן דכיון שהן נאחזין במרדה וביד ואינה נכפלת ודאי אין חוטי' נמשכין הימנה ומשי"כ האחרונים דבמצה שנצטננה א"א להכיר הוא רק במצה עבה וקטנה שהורידה והניחה עד שנצטננה (ואז אפשר דגם אם מטלטלה בידו ואינה נפרכת אינה רא"י) אבל במצות שלנו שהיא דקה ושטוחה גדול ומשליכין אותה מן המרדה ודאי זו כבר נבחנת שהיא מטלטלת ואינה נפרכת ובודאי הקרימו פניה מיהו אם יש מקום א' במצה שניכר שלא נאפה יפה צריך לברר אם נגרם או שאין חוטי' נמשכין אבל לא לחוש בסתמא ואם יש בה כפל שלא נדבק צריך שיקרים מב' הצדדים ואם נדבק צ"ע מיהו בסתמא אין לחוש שמה לא הקרים מקום הכפל אך אם ראינו שלא הקרים עדיין הוא נחמץ כדלקמן דין י"ח אבל הדבר אינו בהוה כלל דלעולם מקרים גם מקום הכפל נאפה יפה ואין לחוש לזה כיון שהמצה נבחנה בטלטול, ועיקר בחינת קרימת פנים היא קלה וא"צ לזה בקיאות יתירה והיא ניכרת לכל אם לא שהיא עדיין רכה ונכפלת בטלטולה ואז קשה להכריע בקרימת פניה (או"ח ס"ו ק"כ סק"י"ז).

יג יש לזהר שלא להוציא המצה מהתנור לפני שנקרמו פני' [שחוטי' נמשכין הימנה כנ"ל] אפי' ע"מ לה' חזירה תיכף כי תוכל לבא לידי חימוץ אפי' בשה"י מועטת כיון שנתחממה מחום התנור כנ"ל סי' תנ"ט דין ז' וב' ואם עבר והוציאה והחזירה מיד אין לאסור ומ"מ אין כדאי לצאת בה יד"ח מצה ואם שהתה שיעור מיל לפני שהחזירה ודאי החמיצה ואפשר דאפי' פחות מזה (ס"ג וסק"ט"ו ובה"ל ד"ה ויש ושה"צ) אבל בתוך התנור אין קפיאה בהעתקה ממקום למקום טרם שהוקרם פניה (חזו"א או"ח ס"ו ק"כ סק"י"ז).

יד אם אפו חמץ עם מצה אפי' תוך הפסח בתנור אחד אפי' בתנור קטן וסתום לא נאסרה דריח פת איסור בפת היתר לא נחשב לכלום ואפי' היו נילושים בשמן או שומן ומ"מ אותו מקום שעמד החמץ בתנור צריך היסק כדי להכשירו אבל שאר מקומות בתנור א"צ הכשר ואם נגע המצה בחמץ בתנור כשהו חמין נוטל ממקום שנגעה כדי נטילה דהיינו כעובי רחב אצבע אגודל בינוני והשאר מותר ויש מחמירין בנגעשה תוך הפסח לאסור כולו ולפמשי"כ הגר"א יש להקל גם בזה"ל (ס"ה וסק"א כ"ב כ"ג כ"ד וע"ל סי' תמ"ז דין י"א).

אפי' בדיעבד אבל אם נתן לתוכה זרעונים שאינם חדים (ע"ל סי' תנ"ה דין כ"ב) אפי' אינם כתושים מותרת באכילה שדבר קטן כזה אינו מעכב אפיייתה ולכתחלה יש לזהר גם בזה (ס"ז וסק"ט"ו כ"ו ושה"צ).

סימן תסא. דיני אפיית המצה

א יכול לאפות המצות (ויוצאין בהן יד"ח) בין בתנור ובין ברעפים של חרס בין שהסיקן מבפנים ובין מבחוץ (דכיון שהאור שולט תחתיו אפי"ש שאין שלהבת עולה על גבה מרתח רתח והפת נאפית מיד ואין באה לידי חימוץ) ובין באלפס בלא מים (שהם קערות רחבות שאופין בהן לפעמים אבל אם יהי' שם מים אפי' אם ישם העיסה שם אחר שהיה המים רותחין אסור כנ"ל סי' תנ"ד דין ה') ובין שנאפה ע"י גומא שבכירה המבואר לעיל סי' קס"ח דין י"ז (ואף שאין מברכין עליו המוציא אם לא קבע סעודתו עליו מ"מ נקרא לחם עוני ויוצאין בו יד"ח מצהא) ובכל אלו צריך להסיק תחלה"ה אבל להדביקו תחלה ואח"כ יסיק יש אוסרים ונכון להחמיר"ה אפי' בדיעבד שלא לאכלה אם אפשר לו ודוקא אם לא נשתהה שיעור מיל עד התחלת האפיה דאל"ה לכונ"ע אסור אף בדיעבד (ס"ב וסק"ו ז' ח' ט' י"א ובה"ל ד"ה בין).

ב י"א שראוי למחות שלא לאפות בתוך אפר חם שמא יחמיצו קודם שיתחיל לאפות ואם עבר ואפה אין לאסור וגם יוצא בה יד"ח בפסח (ס"ב וסק"ב ושה"צ).

ג אם שמו מצה על הנייר בתוך התנור לאפותה עם הנייר אין לאסור בדיעבד שבודאי שלט חום האור דרך הנייר ונאפית במהרה קודם שתתחיל להתחמץ אבל לכתחלה אין לעשות כן (סק"י"א) ובחזו"א כתב נראה שאם אין המצה דבוקה בנייר אין חשש אבל אין לעשות כן שמא תדבק בנייר ויש בזה חומרת כפולה אע"פ שהנייר דק (או"ח ס"ו ק"כ סק"י"ז).

ד תנורים שנעשים מלבנים שנשרפים בכבשן אפי"ש שיש להן דין כלי חרס מ"מ אם אפו בהם חמץ מהני להו היסק כדי לאפות בו מצה כנ"ל סי' תנ"א דין נ"ה בין בתנורים שפיהם מהצד כמו שלנו ובין תנורים קטנים שפיהם למעלה וכשמסיקו צריך שילכו הגחלים על פני כולו ואין די לו בלהבה דכמו שבולע ע"י גחלים כך פולט ע"י גחלים ושיהו נצוצות נתזין הימנו הלכך אם הסיקוהו כמה פעמים קודם הפסח אינו מספיק אפי"ש כיון להתירו לצורך פסח כי שמא לא הלכו הגחלים על פני כולו כ"ז שלא כיון לכך, ואם ספק לו בהיסק זה אם הלכו הגחלים ע"פ כולו"ה יש לאסור בדיעבד המצות שאפו בו אפי"ש במקום שאפה המצות יודע בודאי שאותו מקום נתלבן היטב בזה מצדד הפמ"ג להתיר בדיעבד המצות, וכ"ז דוקא אם הוא עדיין בתוך מעל"ע שנשתמש בו בחמץ דאל"ה מותר בדיעבד אם הוא קודם פסח"ו וע"י פמ"ג, ואם הסיקו כמה פעמים אף שלא כיון להתירו לצורך פסח מותר בדיעבד דבכמה פעמים תלינן שמסתמא הוסק כל התנור (ס"א וסק"א ב' ושה"צ וע"ל סי' תנ"א דין נ"ו).

ה ומדינא די להכשירו בהיסק זה שמסיק כדי לאפות בו מצה אבל טוב וישר הוא שלא לעשות הכל בהיסק א' אלא לחזור ולהסיקו לצורך אפיה שמא נשאר בפעם ראשון מקום א' בלא גחלים ולא אדעתי ועוד דבהיסק א' יש לחוש שלא ילבן יפה שיתירא שישירף הפת ולפי טעם זה צריך להמתין מלהסיק פעם שני עד שיצטנן קצת וכן נהגו ואם שכח להסיק התנור ולהכשירו קודם יו"ט וצריך להכשירו ביו"ט מותר לעשות הכל בהיסק א' שלא לעשות הבערה שלא לצורך יו"ט כיון דמן הדין מותר רק שיהיה שילכו הגחלים ע"פ כולה (ס"א וסק"ב ד').

ו ומנהג יפה להטיל בו קרקע חדש כעובי אצבע (ובדיעבד יש להתיר אף בפחות מזה) כדי שלא יצטרכו היסק והחמץ הבלוע בגו ובקירותיו הוא נפלט ע"י ליבון השלהבת כשמסיקין אותו (ס"א וסק"ג ובה"ל ד"ה קרקע).

ז וכן הכירה צריך להסיק שילבן קרקעיתו וגם צדדיו ושילכו הגחלים ע"פ כולו או שיטיח בטיט קרקעיתו וגם בצדדיו בגובה המקום שעומדין הקדרות, וקאל"י העשוי בתוך התנורים צריך שילבינו ע"י גחלים או שיטיח בטיט קרקעיתו וסביביו וגם למעלה ובבית מאיר מקיל שא"צ להטיח למעלה כלל ובצדדיו מצריך רק בגובה טפח ע"ש (סק"ג ושה"צ).

ח יוצא אדם ידי חובתו בדיעבד במצה שרוי' במים והוא שלא נימוחה אבל אם נימוחה אין יוצאין בה (ואם נתמסמסה ולא נימוחה לגמרי יש דעות בזה וצ"ע) ולזקן ולחולה שקשה לו לאכול מצה יבשה מותר אפי' לכתחלה לשרות המצה במים אך צריך לזהר שלא יהא שרוי מעל"ע דכבוש כמבושל (והפמ"ג מפקפק בזה דכבוש מפליט ומבליע לא מבשל), וכ"ז דוקא כששורה כזית שלם אבל אם ישרה פרוסות פחותות

שערי הלכות

מה שהוכיח מדברי רש"י, וסיים ולענין הלכה מדלא גילה דעתו בזה בשו"ע וסתם, משמע דאפילו שראה בתבשיל ודבר חם נמי מותר, וכיון דכן ס"ל לרש"י וכ"כ הפר"ח הכי נקטינן, ודלא כרוקח, ועי' בראש יוסף אישקאפה ובספר אפי' זוטרי משי"כ בזה. אמנם הרחיד"א בברכ"י סק"א כתב הסכמת האחרונים דוקא קרים ולא בחמין ולא נימוחה, ודלא כהפר"ח, עכ"ד. וצ"ע.

ח והיינו דאסר לאוכלה, דאם הוא בכלל בצק אי"כ אתי לכלל חימוץ, אמנם מלשון השו"ע שכתב שאם חוטי' נמשכין ממנה יוצאים בה, משמע דכשנמשכין אין יוצאים בה, אבל לא שהוא חמץ שאסור לאוכלה. ובשו"ג סק"ח כתב דהכי סברי הר"ף והרמב"ם והרא"ש דאין יוצאים בה אך מותרת באכילה, וכ"ה פסק מרן בשו"ע, ועי' יש להתיר בדיעבד ושעת הדחק, וכ"כ עוד לדעת מרן בחק יעקב סק"י, ושכן משמעות הטור והרמב"ם ושאר פוסקים, אלא שמדברי הרמ"א בהגהה שאומר שאם יוציא ויכניס לתנור תוכל להחמיץ משמע שנאסרת, וסיים חזק יעקב דנהגו העולם לאסרה באכילה. וכן הוכיח הב"ח מדברי הטור להתייר, ונתן גבול דנאפתה כמאכל בן דרוסאי, והביא דיש חולקים וראוי להחמיר, והביאו בשכנה"ג, וכן הסכים הפר"ח להחמיר.

ט וכן הביא בכה"ח סק"ו מדברי החמד משה שחולק על סימן זה.

י עי' פר"ח כאן ובסי' תמ"ז ס"א שכתב להוכיח דמכתב מרן היתר דוקא בכחושים, משמע דבשמן יש לאסור מדין ריחא, ואף דפסק ביו"ד סי' ק"ח דריחא לאו מילתא מ"מ משהו מיהא איכא, ובפסח יש להחמיר. ואמנם הפר"ח כאן סיים דאפשר דמרן יודה להתיר גם בשמן, אלא דכתב בפת כמו שמצא במרדכי. ובנה"ש בסי' תמ"ז סק"ג לדעת מרן לאסור ריחא כשאחד שמן, וכתב שהוא כדעת הר"ף והר"ן והתוס' (ועמש"כ הח"י והב"מ לדעת הר"ף), ולא כתב דאפשר דגם מרן ס"ל להקל, ומ"מ בהמשך דבריו כתב לענין דיעבד דשרי, יעו"ש. ועי' בבית דוד בסי' רכ"ב דהביא ראיית הפר"ח מחד גיסא, ומאידך כתב דאם כונת מרן בשרוע לאסור ריחא בחמץ, למה לא השמיענו כן בכירור בשום מקום, יעו"ש עוד מה שצידד בזה. ויל"ע עוד בזה. ועי' לעיל בסי' תמ"ז בשה"ל דין י"א ובשע"ה שם.

יא וכפסק מרן בשו"ע, ועי' כה"ח סק"ס"ג.

ויברך המוציא ובהמ"ז בכזית ויוצא ידי חובת מצה, והאריך שם הרחיד"א בכ"ז, והסכים שם להלכה דבעי שיאכל שיעור קביעות סעודה, ואז יצא ידי חובתו. **ב** נכון להסיק התנור בלולב שנענע בו בסוכות, דכיון דאיתעביד בה מצה חדה ניעבד בה מצוה אחרית. ויש ששורפין בו את החמץ, עי' כה"ח סק"ח דברי האחרונים בזה.

ג ובשו"ע כתב טוב לזהר, ומבואר דעתו להקל בדיעבד, וכ"כ הפר"ח והשו"ע סק"ו ומאמר"ר סק"ה, והביאם כה"ח סק"ה, ועי' במאמר"ר שכה"ה דעת הר"ף והרמב"ם והרא"ש להתיר, אלא דמשום חומרא דחמץ הביא בשו"ע דיש אוסרים, ומ"מ לענין דיעבד לא אסר.

ד כתב בשו"ג סק"א דמשי"כ בשו"ע בלשון צריך לזהר שילכו הגחלים ע"פ כולו, מבואר דהוא זהירות בעלמא ואינו לעיכובא, אי"כ בדיעבד אם לא עשה היסק נפרד שילכו הגחלים ע"פ כולו אין לאסור, והיינו דכיון דרב נטרוגאי ורב עמרם שהביא הטור ס"ל שא"צ להסיק בכונה שילכו הגחלים ע"פ כולו, אי"כ די לחוש לסברת רבינו יונה לכתחילה אבל לא לאסור בדיעבד. [ויל"ע בדבריו דבדברי רבינו יונה לומד לאסור אף בדיעבד, ובשו"ע שהוא העתק לשון רבינו יונה בלא שהביא חולק כתב שהוא רק לכתחילה]. והמאמר"ר סק"א הביא מחלוקת רב נטרוגאי עם רבינו יונה, וכתב שהיה מקום להקל בדיעבד, ושאף מרן לא פסק להחמיר אלא לכתחילה, אלא שלא החכר מחלוקת זו ברי"י, עי' אין להקל כלל, ושכ"פ המג"א. ויש להוסיף דגם בשו"ע הביא רק דעת רבינו יונה בלא להביא חולק וכנ"ל, וכ"כ דעת הכה"ח סק"ב להחמיר וכדעת המאמר"ר.

ה ולדעת מרן נטל"פ מותר גם תוך הפסח, ועי' בדבריו בענין זה לעיל בסי' תמ"ז בשע"ה אות י"א.

ו וכתב המאמר"ר סק"ג דהמנהג במדינות אלו שלא להצריך היסק שני, והמחמיר תע"ב, ועי' מש"כ בטעמים להיסק שני.

ז הנה הב"י כתב ומשמע לי דאם רצה לשרותה במים חמים שאינם רותחים רשאי דהא לא מבושל הוא, אבל הרוקח בסי' רפ"ג כתב ישירה אותה במים או ביין קרים, אבל בתבשיל חם או במים רותחים או חמין לא יצא. ומבואר דביטל דעתו מפני דעת הרוקח. וכתב ע"ז הפר"ח ומסתברא לי דהנ"מ כשהיד סולדת בו, הא לאו הכי יצא דהא מבושל קנתי. ועי' בשו"ג במחודשים סק"ה

סימן תסא

א ובשעה"צ סק"ג כתב כ"כ הבי" בסו"ס סק"א דה"ה בענינו לענין פסח, והיינו דאינו יוצא אפי"ש קבע עליהו, והיינו דלצאת ידי חובת מצה הוא דוקא אם מברכים עליו ממש המוציא, ולא סגי שאם יאכל ממנו קביעות סעודה יברך המוציא. ועי' אינו יוצא כשאכל כזית שברכתו מוונות אפי"ש אבל ממנו שיעור קביעות סעודה, ואז יצא ידי חובתו ויברך המוציא. [ולכאורה מדברי הגר"ח כאן בשוה"ל נראה שהבין דברי שעה"צ באופ"א, וצ"ע]. והוא מדברי מרן שם בבי" למצוא מקור לדברי הטור שכתב שעל טורקנין מברך המוציא אף דלא קבע עליו, וכתב דהוא מהא דמר בר רב אשי בברכות דף ל"ח ע"א דאמר דאדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, דמשמע ליה שבא לחלוק על מה שאומר טורקנין מברך עליו המוציא דוקא בקבע, דליחא דאפילו לא קבע מברך המוציא דהא יוצאין בו ידי חובתו בפסח, ומבואר דפשיטא ליה להבי" דהא בהא תליא, וא"כ להלכה דמברך מוונות כל שלא קבע אי"כ אינו יכול לצאת ידי חובתו אם לא שאכל שיעור קביעות סעודה. ואמנם הבי" שם דחה הבנה זו וכתב דאין זו סוגית הגמ', אלא דמר בר רב אשי לאו לאפלוגי אתא, ודוקא בקבע מברך המוציא, אלא דקמ"ל דחשיב לחם עוני ולי"ה מצה עשירה, אי"כ דהוי"א דאין בו צורת פת ולא יצא בו, קמ"ל דלחם מיקרי. וצ"ל שהבין המ"ב דעיקר הבנת הבי" דהא בהא תליא לא חור בו, וא"כ לדינא יצטרך לאכול שיעור קביעות סעודה. וכן לומד הרחיד"א בליקוטים שבספר ככר לאדן סי' ד' בדעת הבי", וכ"כ הב"ח שם בסי' קס"ח, וכן ס"ל להמג"א שם סק"ט"ו והמאמר"ר סק"ט"ז דיוצא דוקא באופן שמברך המוציא. ואמנם בפמ"ג בא"א שם והגרעק"א בהגהותיו שם והגר"ז שם בקו"א סק"ד ומגן גיבורים שם בשעה"צ סק"י"ד ומנחת חינוך במצה י' אות ה' ועוד אחרונים חלקו על המג"א וס"ל דדי שיאכל כזית, דכיון שאם יאכל כזית יברך המוציא שפיר מיקרי לחם, ויוצא ידי חובת מצה בכזית אף שמברך מוונות, ועי' מש"כ בזה בקהלות יעקב בברכות סי' כ"ה. ועי' הרחיד"א שהאריך בדין זה עוד בשו"ת יוסף אומץ לגבי כזית מצה וכזית פת בליל ראשון של סוכות, וביאר בדברי הבי" שם בסי' קס"ח ככל הנ"ל באורך, והביא שם דברי מוהר"ח בן עטר בספריו ראשון לציון על ברכות שם דס"ל דסגי שיאכל כזית, כיון שחיובא במצה משוי ליה קבע.

טו מצה נפוחה באמצעותה בין שנחלקה עובי המצה באמצעותה וחלק העליון עלה למעלה² ובין שלא נחלקה כלל אלא שתפח גוף המצה באמצעותה ועלה כמו בלחם חמץ שמתחמץ ומתנשא למעלה באמצעותה אסורה כל המצה ואפי' אם הנפחה היתה רק באחת מן הקצוות כיון שנעשה חלל בעוביה תלינן שנתחמזה כולה אפי' יש ס' במצה נגד מקום הזה לא מהני ואין חילוק בזה בין קודם פסח או בפסח וכשהאופה רואה בתוך התנור שהמצה התחיל להתנפח יכול להכות עלי' במרדה שלא תעלה למעלה ואין בזה חשש, וכ"ז דוקא בנפחה באמצע עובי המצה אבל אם עלה עלי' קרום דק מלמעלה כדרך שעולה על הפת בשעת אפיה מותרת, וי"א דבמצות דקות שלנו אין לחוש להאבעבועות והחללים הניכרים מבחוץ ומכפנים כדרך רובא דרובא הנעשים מחמת האור שאפי' אינם קרומים דקים רק קצת בעובי אין לחוש ונפוח באמצעותו דאסרין היינו שנפרד חצי העובי העליון מהתחתון דזהו שכיה רק במצות העבות קצת (ס"ה וסקל"ג ל"ד ל"ה ושה"צ).

טז ואין לאסור נפוחה אפי' החלל הוא גדול כ"כ כמו אגוז לוז שקורין האזי"ל נ"א או כמו אצבע גודל בינוני ודוקא כשעלה החלק העליון מן המצה בגובה למעלה אבל אם לא עלה למעלה אלא שבתוך עובי המצה יש נקב חלול כשיעור שנתבאר אסורים מקום הנקב לבד [מצד החומרא ואין לאסור הכלים] שאותו מקום דומה למצה כפולה לקמן דין י"ח שאין חום האש שולט שם והשאר מותר ואפי' תוך הפסח ואין אסורין אפי' במקום הנקב אלא כשיש בתוכו אבעבועות שקורין בלעזי"ד שהוא סימן לחימוץ אבל אם הוא חלק מותר ואם יש במצה שני נקבים נקב בתוך נקב חוששין לאסור כולה, וכ"ז אם הנפחה נעשה בתנור בפעם ראשון אבל אם לאחר שנאפה טחו אותה בשומן והחזירה לתנור ונתפחה שרי לכ"ע (סקל"ד ושה"צ).

יז ואפי' באופן שהיא נפוחה לכ"ע דעת הח"י שאין לאסור תערובתה כ"א אותה מצה עצמה שנתפחה ובא"ר מחמיר לאסור התערובות [באכילה אבל בהנאה יש להקל] וכן הכלים כשאין בו ס' וכן הרי"ב אייז"ן אך אם כבר נשתמשו בו יש להקל, ונראה דע"כ ביש ששים יש להקל להתיר התערובות ובפרט ברקיקין דקין כמו מצות שלנו אפי' מי שירצה להחמיר עכ"פ אין להחמיר בתערובות כדעת הח"י (סקל"ה ושה"צ) וע"ל דין כ"ג כ"ד.

יח מצה שנתכפלה בתנור ודבוקה עד שאין שולט שם האש בכח לאפות מיד חיישין דאדחכי והכי נתח" מצה ואסורה אבל אם אינה דבוקה ממש אפי' הם סמוכים כ"כ עד שכמעט נדבק הכפל להדדי כיון שאין נדבק ממש אין לאסור ומי"מ אם לא קרמו פניה דלמטה במקום הכפל ואפי' יש לו ספק בזה אסור (ס"ה וסקל"ה כ"ו ושה"צ וע"ל דין י"ב בשם החזו"א).

יט ולכן אם נאפית קודם פסח אפי' בע"פ אחר זמן איסורו אין אסור רק מקום דיבוקה וסביבו כדי נטילה (דהיינו כרוחב גודל בינוני) והשאר מותר אף שאין בהם ששים נגד מקום הכפל ואפי' נמצא תוך הפסח [ויש מחמירין בנמצא תוך הפסח לשרוף (המקום האסור) אע"פ שאינו חמץ ברור אלא חשש בעלמא] (ס"ה וסקל"א ל"ב ובה"ל ד"ה אין ושה"צ).

כ ואם נאפית בפסח דאו דינו במשהו אסורין כל המצה ואפי' יש במצה ששים נגדו³ והגר"א והפר"ח הסי' כימו שגם בזה אין לאסור אלא כדי נטילה אך מצד המנהג אפשר שיש להחמיר גם לדידהו אמנם אם יש לו ספק בעצם הכפל בודאי אין להחמיר חוץ מאותו מקום (ס"ה וסקל"ז כ"ח ובה"ל ד"ה אסורין).

כא ושאר מצות שבתנור שנגעו במצה הכפולה אם נגעו בה במקום הכפל או שנשכו זו בזו אפי' שלא במקום הכפל⁴ צריך להסיר מן ההיתר במקום הנגיעה כדי נטילה והשאר מותר ואם נגעו שלא במקום הכפל בלי נשיכה אפי' קליפה א"צ ואם היתה אחת מהן משוחה שומן אם ההיתר שמן אם נגע במקום הכפל כולו אסור ואם נגע שלא במקום הכפל סגי לה בכדי נטילה⁵ ואם היתה המצה הכפולה שמן אפי' נגע שלא במקום הכפל אסרת לחברתה הנוגע בה בכלה (ס"ה וסקל"ט ל' ושה"צ) ודעת החזו"א דבנגע במקום הכפל אפי' שניהם אינם שמן בפסח אסרת כולה וקודם הפסח צריך להסיר כדי נטילה ואם היתה אחת מהן שמן המצה הנוגעת נאסרת כולה וכ"ז בנגע במקום הכפל אבל שלא במקום הכפל אפי' בפסח ואפי' המצה הכפולה שמן מותר ורש"ל מחמיר בנגע בפסח אפי' שלא במקום הכפל להסיר כדי קליפה אפי' שניהם אינם שמן (או"ח סי' ק"כ סקט"ז), ולפמ"ש המג"א דכפולה אינה מתחממת אלא מבפנים לא נקרא נגע במקום הכפל אפי' הפריד מקום הכפל ונגעה חברתה במקום הכפל או שנשכה דע"ז נגעו במקום פנים הכפל (שם סק"ד ט"ו וכן פסק בסק"ז).

כב מצה כפולה אינה אסרת תערובתה (סקל"ה) וכתב בחזו"א מצה כפולה אינה חמץ מן הדין אלא מנהגו להחמיר והא דלא מסירין כדי נטילה ממצות השבורות ואין חוששין שמא ה"י כפל בצדה משום שאינו אלא מנהג וספקו להקל (או"ח סי' קכ"ב סק"י).

כג וטוב להוציא מצה כפולה או נפוחה במרדה אחרת אם יש באפשרו (וע"ל סי' תנ"א דין מ"ט ומש"כ שם בשם החזו"א) (סקל"ב).

כד אם נמצא בביתו מצה כפולה ונפוחה לאחר הפסח אין להחמיר (סקל"ב).

כה אם שני מצות שוכבות זו על זו בתנור קודם אפיתן אם האופה הפרידן תיכף מותר (וכמו בדין י"ג) אבל אם הניחן שם עד שנאפו כך אסורין דהוי כמצה כפולה ואפי' רק מקצת מצה זו ה"י מונח בתנור על מקצת מצה זו נאסרו שתיהן כולן⁶ ואם ה"י זה קודם פסח מסיר מקום הדבוק עם רוחב גודל ממצה זו וכן כה"ג ממצה שתחתיה (ס"ה וסקל"ו ל"ז).

כו כתב בחמד משה נראה דבין במצה כפולה ובין במצה ששוכבת ע"ג חברתה בתנור דכל שדבוקים יחד בנשיכה הרי היא כמצה עבה ומותר ודוקא אם שוכבות זו על זו או דבוקות וכשמפרידים זה מזה יתפרדו בלי נשיכה אבל אם נדבוקו בנשיכה זה יבא ע"פ רוב כשהגיבול רך וידבוקו בלי פירוד כאלו נילושות כאחד ומי"מ לא מלאני לבי להחליט היתר הואיל ולא פירשו הפוסקים ואולי מתחלה היו מדובקים בפירוד ואח"כ ע"י חמימות הרב פלטו לחותן ונדבוקו יחד ומי"מ אם יהי' עוד איזה צד להקל יש להקל (בה"ל ד"ה זו) ובחזו"א כתב דבמג"א מבואר דגם זה בכלל חומרת כפולה (או"ח סי' קכ"ב סק"י).

כז וכן יש לזהר שלא יגעו המצות זה בזה (מצד) בתנור בעודן לחין כי אין האור שולט במקום נגיעתן ובאין לידי חימוץ (ס"ה) וכתב בחזו"א נראה שאין להקפיד שלא תגע מצה בחברתה בעודן חמות משום חשש שמא תמצא אחת מהן מצה כפולה וכן אין להקפיד בנגיעת המצה המובאה לתנור שלא תגע במצות שבתנור בדרך הילוכה ודוקא במצות שבתוך התנור חששו שלא יגעו זה בזה דילמא אתי לידי דיבוק ממש (או"ח סי' ק"כ סק"ז) ובדיעבד אפי' אם נגעו ונשכו זה בזה כיון ששניהם נוגעים למטה בחום התנור חום האש שולט שפיר ונאפה כדינו ומותר (סקל"ח).

שערי הלכות

למקום שהאיסור יכול לילך בטבעו, ע"י מג"א בסי' תמ"ז סק"ב, וכה"ח ביוד"ד סי' ק"ה סקע"ז.
טז ולהלן בשע"ה אות י"ג כתבנו דיש להקל בזה לדידן בנטילה.

יד לדעת מרן הנ"ל בשע"ה באות הקודמת אם נשכו שלא במקום הכפל א"צ נטילה, דהלא אפילו המצה עצמה שבה הכפל סגי להסיר הכפל עד כדי נטילה סביבו, וכ"ש בזה שרק נשכו.
טו ולפסק השו"ע אפילו נטילה א"צ, דאין בלוע יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב אפילו ההיתר שמן, דאין השומן יכול להוליך את האיסור אלא

יב ובכה"ח סקע"ט הביא להחמיר גם במקום שהמצה כולה עלתה מקרקעית התנור, ולא נגעה בקרקעית התנור רק סביבות המצה, דאין כח לאפות בכה"ג טרם יחמץ, יעו"ש עוד מש"כ בזה.
יג הנה מקור דין זה לאסור את כל המצה הוא בתה"ד, והביאו הב"י וכתב עליו דלא מצינו מי שחשש לזה אלא הוא, דאפשר דאפילו המצה עצמה מתרת אחר שסיר הכפל וכו'.

שיח הלכה

הערות וביאורים במ"ב וחזו"א מלוקטים מספר "שונה הלכות" וחילופי מכתבים בין הגר"צ גרינוויץ שליט"א למרן הגרמ"ק שליט"א

הרבה במים כל שלא נתרכו אך אם שהו הרבה במים שבדרך הרגיל נתחמץ ולא שמו לבם לראות אם נתבקעו חשיבי חמץ ודאי (או"ח סי' קכ"א סק"ד).

מהו החשש שמחמתו אסרו לתיתה

ש. מש"כ בשם החזו"א שהחשש משום שישיהו החיטים במים עד שיחמיצו, לכא"ו צ"ל שישירה במים קודם לתיתה, יעו"י חזו"א ריש ס"ק כ"ד וריש ס"ק כ"ה (שרדך לתיתה לשרותו קודם לתיתה במים, ולהשהותו ברטיבותן מחוץ למים אחר לתיתה קודם טחינה, ומצד השהיה שאחר הלתייתה אין שום חשש שאין המים הללו נבלעין בתוך החיטים, וכל החשש רק מצד שמא ישרה במים שריה המרובה (יותר מהנצרך) קודם הלתייתה, ודלא כמ"ב שכ' שהחשש משום שהיה שאחר לתיתה (זאת מלבד מה דפליגי דהמ"ב מפרש משום חשש שישיהו מעט (והיינו עד שיעור מיל, ולחזו"א החשש הוא משום שריה זמן רב שרגיל להחמיץ), ובשר"ה סתם בזה).

ת. אינו נכון דקודם לתיתה אין שום חשש ורק בשעת לתיתה.

וכתב ע"ז הגר"צ שליט"א: ביאר לי בע"פ כונתו, דבלשון שהשתמש בו החזו"א (שחילק ג' מצבים בלתייתה) מתאים דיוק לשון הנ"ל, אך ללשון המ"ב (שלא נכנס לכל הפרטים נחשב הכל בכלל לתיתה) שנמשך אחריו בשו"ה לא מתאים לשון זה דקודם לתיתה (שיתפרש קודם שריה במים, וע"כ סגי לכתוב שישיהו במים, והכונה לשהיה בתוך המים, ולא שהיה שאחר לתיתה שהוא כבר מחוץ למים).

שיעור הזמן שהחיטים נאסרים בשרייתן במים (לחזו"א)

ש. במש"כ בשם החזו"א בשיעור זמן השהיה במים, הנה ז"ל החזו"א: "כל שלא נתרכו לפי דעתנו", ולפי"ז צ"ל בשו"ה כל שלא ידוע שנתרכו.

דלכתחילה בעינן שיהא רוב מן הדגן, עכ"ל, ומב"י דאפי' כזית בכדי אכילת פרס ואכילת כל הפרס לא מהני בלא רובא, וצ"ע.

[א.ה. ופלא בעיני שאין לזה שום התייחסות בשו"ה, ולהלן סי' תנ"ב לא העתיקו, דבלא"ה קי"ל שם שאין לקיים מצות מצה במצה עם תבלין, וגם קי"ל שם שאין לאפות כלל אפי' לחוה"מ עם תבלין, ועי"ש דין כ"ב, ולפיכך לא העתיק כלל ד' המ"ב שם סק"ה].

* * *

שונה הלכות סי' תנ"ג דין י"א: בזמן הגמרא לא אסרו ללחות [דהיינו שבוללין החטים במים וטוחנין אותם מיד כ"פ הרמב"ם ורש"י פי' לשרון מעט במים קודם הטחינה להסיר מורסנן כדי שתהא סולתן נקי] רק שעורים ושבולת שועל ושיפון שהן רכים וממהרים להחמיץ אבל חטים שהם קשים מותר אבל האידינא אסור ללחות בין חטים בין שעורים שאין אנו בקיאין ללחות יפה שלא יבואו לידי חימוץ בשעת לתיתה ועוד שמא יבואו לשהות מעט אחר גמר הלתייתה קודם הטחינה ויבוא לידי חימוץ (ס"ה וסקל"ז כ"ז) ובחזו"א כתב שאין שהי' אחר הלתייתה אסרת אפי' שהה זמן מרובה אלא החשש שישיהו החטים במים עד שיחמיצו (או"ח סי' קכ"א סק"ד) ואם עבר ולתת אסור לאכלן וליהנות מהן בימי הפסח ומי"מ להשהות קמח החטים הלחותים מותר בפסח אם שרן במים מעט וטוחנין מיד אחר הלתייתה אבל שעורים אפשר דאפי' באופן זה אסור להשהות לכתחלה דאפשר כיון דרכיכא נתחמצו ע"י הלתייתה ובדיעבד אין לאסור למוכרה אחר פסח אפי' בשעורים דמ"מ אינו אלא ספק חמץ (סקל"ז ושה"צ), ובחזו"א כתב דמותר להשהות קמח בין של חטים בין של שעורים לחותים אפי' לא טחנו מיד ואפי' שהו

סימן תנ"ג

שונה הלכות סי' תנ"ג דין ז': העושה עיסה מחטים ואורז אם יש בה טעם דגן יוצא בה ידי חובתו בפסח אפי' אין בעיסה שיעור חטים שיהא כזית בכדי אכילת פרס ג"כ יוצא כשאוכל כזית מהעיסה ודוקא בחטים ואורז אבל אם עירב קמח חטים עם קמח דוחן וכה"ג או אם עירב קמח של שאר מיני דגן עם קמח אורז ועשה ממנו מצה אינו יוצא בו ידי חובתו טעם דגן אפי"כ יש בה קמח דגן שבכל פרס ממנה יהא בה כזית מקמח דגן שבשיעור זה חשבין כל העיסה ככולה דגן ויוצא ידי חובתו כזית מהעיסה וי"א שאפי' בחטין ואורז אין יוצאין ידי חובתו מצה אלא בשיש חטים באורז כדי אכילת פרס ואז נעשית ככולה דגן ובשאר מיני דגן אפי' בכדי אכילת פרס נמי לא מהני לאחשבי העיסה ככולה דגן אפי"כ יש רוב דגן ומיעוט אורז או שאר מינים דאו בטל האורז ברובא והוי ככולה דגן ולכתחלה נכון להחמיר בשל תורה כסברא האחרונה ובשעת הדחק יש לסמוך אסברא ראשונה (ס"ב וסקל"ד).

בענין תערובת חטין וקטניות שיש בו כזית בכדי אכילת פרס

ש. מלשון המ"ב כאן המועתק בשונה הלכות משמע דגם לדיעה ב' מה דלא מהני כזית בכדי אכילת פרס (בכל תערובת חוץ מחטין ואורז) היינו רק דלא להחשיב כל העיסה ככולה דגן (דהיינו שאין יוצאין באכילת כזית מן העיסה בלי דין גרידה), אבל אם יאכל כל הכזית ע"י שיאכל כל הפרס יוצא ידי"ח, אך בסי' תנ"ה ס"ק מ"ה מבואר דלדיעה ב' בעינן רוב דגן, ואפי' אם אוכל כל הפרס לא מהני (ד"ל המ"ב שם, משמע דאפי' אין בה רק כזית בכדי אכילת פרס יוצא ידי"ח, וד' המ"א והפר"ח שצריך לאכול כל הפרס, כדי שיהיה בזה כזית חוץ מהתבלין, וע"י לעיל סי' תנ"ג ס"ב וכו')

1. א.ה. בכל מקום שיש סוגריים מרובעות הרי זה מדברי הגר"צ שליט"א, וסוגריים עגולות הם הוספת העורך להבנת הדברים לתועלת המעינים, ובד' הגרמ"ק שליט"א גם הסוגריים (בין המרובעות ובין העגולות) הכל הם לשונו ממש בלי שום שינוי. יישר כח מרובה להעורך היקר ברוך הכשרונות הרה"ג רבי בן ציון רפאל גרינוויץ שליט"א על ששעה ימים ויליות בטירחא מרובה להעמיד דברי הגאון שליט"א על מתכונתם.

הביא לעיל ד' רב שרירא גאון שאין מותרין כלום (והרי שחששו ללא דב"י), עוד יל"ע אמאי לא הזכיר חשש איסוה"ג (וזה צ"ע גם על המ"ב שמתיר למעשה כשהשעוריים שייכים לנכרי עיי"ש).

ת. שלא כדרך הנאתן.

וכתב ע"ז הגר"צ שליט"א: כונתו למ"ב ריש ס' תס"ו (ועפ"י יו"ד סוף ס' קנ"ה).

[א.ה. ב' הערות העיר הגר"צ שליט"א, ועל הערה ב' השיב רבינו, ואף נתכוין לרמוז על כך במה שציין בשו"ה לעיניו בס"י תס"ו דין ט' עיי"ש. אך על הערה א' לא השיב. אך לעני' י"ל דלק"מ, דודאי חששו לאיסור ב"י ואסרו לקיים, אך הביה"ל מספק"ל שאולי הך חששא שחששו לאיסור ב"י הקילו לצורך רפואתו של חולה אף שאין בו סכנה, ולמעשה בלא"ה כבר הכריע לאיסור, ובשו"ה לא העתיק הספק כלל].

סימן תנ"ה

שונה הלכות ס' תנ"ה דין ב': אסור לשאוב מים לכתחלה ע"י גוי למצות של מצוה דמכשירי מצוה הוא ואף לשאר מצות ישאב ישראל אם אפשר שמא יתן לתוכו חמץ ומ"מ אף בזה אין קפידא משום שהמנהג לסנן (ס"א וסק"א כ"ב).

שונה הלכות ס' תנ"ה דין ג': נוהגין ליטול מים מיחידים למצה של מצוה ויאמר בשעת השאיבה לשם מצת מצוה (ס"א וסק"ג).

אופן שאיבת מים למצות של כל החג

ש. צ"ע למאי דקיי"ל בס"י תנ"ג דין י"ג דנוהגין לעשות שימור בכל המצות לשם מצוה, האם דינים אלו (דשאיבה ע"י ישראל ואמירת לשם מצות מצוה) נוהגים בכל המצות.

[א.ה. הנה בטעם שנוהגים לעשות שימור לכל הימים, מבו בביה"ל ס' ת"ס שהוא לחוש לשיטת הרי"ף והר"מ שהצרכו שימור לכל הפסח, ובס"י תנ"ג בביה"ל ביאר שהוא משום חשש חימוץ בקצירה, ולפ"ז אי"צ לשם מצות מצוה כי אם לשם מצוה, וי"ל דסגי בישראל עו"ג ובל"י אמירה, אך למש"כ במ"ב ס' ת"ס שמקורו מס"י תע"ז, ושם מבואר שרוצים שיתאפשר לקיים המצוה בכל המצות דשמא יצטרכו לכך מאיזה סיבה, וע"כ עושים כל המצות באופן שכשר למצות מצוה, ועיי"ש בביה"ל, אי"כ שייך מנהג זה בכל הימים, אך אולי מ"מ כיון שאי"ז מדינא אלא ממנהגא לא נהגו רק במה שמתכוונים באמת לקיים בו המצוה, וכך סתימת הדברים במ"ב שנוהגים ליקח מים מיחידים, ובמים הללו מקפידים וכו', וע"י היטב (אכן יל"ע לרוצים לקיים מצות מצוה כל ז' לפי הגר"א, ואכמ"ל)].

שונה הלכות ס' תנ"ה דין ז': לכתחלה ראוי ונכון לשאוב בין השמשות דהיינו לאחר שתשקע החמה עד צאת הכוכבים כדי שיעטנו המים במחומר י"ב שעות ביום שהמעונות צוננין ביום י"ב שעות באויר בלילה אך מפני שא"א לכוין במים ביה"ש רשאי לשאוב מבע"י סמוך לביה"ש ואין להקל לכתחלה לשאוב הרבה מבע"י וכ"ש שלא לאחר לשאוב לאחר כניסת הלילה ומ"מ בדיעבד שנשאבו הרבה מבע"י אין להחמיר ויכול ללוש בהם לכתחלה אחר לינת לילה [וכן היכא דאיכא קצת דוחק מותר לשאוב בעוד היום גדול] וכן אם שאבן בלילה קודם חצות מותר ללוש בהן למחר לכתחלה אך צריך להמתין י"ב שעות מעת ששאבן [ובשעת הדחק יש להקל ללוש בהן אחר עמוד השחר אע"פ שלא עמדו י"ב שעות], וביום המעונות יותר טוב להקדים מלאחר (ס"א וסק"ד ה' ו' ובה"ל ד"ה מבע"ד).

לישה (במים שנשאבו ביה"ש) לאחר עמוד השחר קודם הנץ
ש. מש"כ בסוף הדין בסוגריים ובשעה"ד וכו', לכא"ו קאי לגבי נשאבו אחר תחילת הלילה, וכן משמע בחיי אדם דבנשאבו ביה"ש פשיטא דאפשר ללוש לכתחילה אחר עלוה"ש, שהרי כל ענין י"ב שעות נלקח מסתם לינת לילה שהוא לרש"י מביה"ש עד אחר עלוה"ש, ורק שיש פוסקים שהקילו דסגי ברוב הלילה עד אחר עלוה"ש אפי"י בלי י"ב שעות וכמוש"כ הבי"י, וע"ז כ' המ"ב לסמוך בשעה"ד.
ת. זה אינו נכון ד"ב שעות הוא בנץ ולא בעלוה"ש.

וכתב ע"ז הגר"צ שליט"א: ומ"מ מד' האחרונים לא משמע כן, והרי סתם לינת לילה לעולם הוא עד עלוה"ש, ולא נח' הראשונים אלא אי עלוה"ש דוקא או שיעור זמן כמו עד עלוה"ש, אך אף א' לא פ"י לינת לילה עד הנץ, שאין משמע כן בשום מקום, ובאמת שבפמ"ג מבי' דבעינן אחר הנץ דוקא (וכלשונו שם לאחר אור הבוקר), אך מטעם אחר דלפעמים הלילה קצר ולא יאה י"ב שעות עד אחר הנץ וכגון בשנת העיבור, אך כפי הנראה השו"ה פ"י ד' המ"ב סק"ו דקאי על דברי השו"ע (דאיירי בשואב ביה"ש שצריך ללון הלילה כולה, וע"ז כתב שבשעה"ד קודם הנץ לאחר עלוה"ש). [א.ה. בשונה הלכות לא נתפרשו הדברים להדיא, ורק שבמהדורת הכת"י זה היה כתוב בדין ו', והיה מפורש דלא כד' הגר"צ, ולאחמ"כ שינה וכתבו בסוף דין ז', ומעתה אינו מפורש להדיא דלא כהגר"צ, אבל לכא"ו מסתמא לא חזר בו, שהרי טענתו בתשובתו חזקה מאוד, דאם אמרו דלרש"י בעי י"ב שעות אי"כ בהכרח דלרש"י בעינן אחר הנץ בימים בינוניים כיומי ניסן, ובאמת שבפמ"ג כתוב לאחר אור הבוקר, ובשנת העיבור אכתי אסור, והיינו שאז אפי"י אחר הנץ אסור דעדיין לא עברו יב"ח, ובח"א לא מפו' להיפך, אלא שדבריו שכ' ובשעה"ד נאמרו לגבי שאבן לאחר תחילת הלילה, וי"ל דאפי"י כה"ג נמי שרי בשעה"ד לאחר עלוה"ש, אמנם סתימת הדברים משמע כד' הגר"צ שליט"א, ולדבריו צ"ל ד"ב שעות לאו דוקא אלא שיעור זמן שמביה"ש עד עלוה"ש, וצ"ע].

שונה הלכות ס' תנ"ה דין י"א: האופין בליל יו"ט שני אסורין לשאוב ביה"ש של יו"ט ראשון דאין יו"ט מכין לחברו וגם מבע"י סמוך לביה"ש אין נכון שמא יאחר ויעשה זה ביה"ש וצריכין לשאוב אור ל"ד (וע"ל ס' תנ"ח דין ב') וכן האופין במוצ"ש כשחל פסח באחד בשבת יש לשאוב המים אור י"ג דהיינו בליל ה' ואם שכח לשאוב בליל ה' יכול לשאוב בע"ש מבע"י אפי"י בעוד היום גדול, וכן אנשים האופין הרבה ימים קודם פסח כשאופין ביום א' יזהרו

שונה הלכות ס' תנ"ג דין כ"ב: נוהגין לנקר הריחים משום דזימנין נתנו בהם תבואה לתותה לסולת וכ"ש במקומות שכל השנה טחונין בהם שעורים חמוצים שקורין מאל"ץ ועודם לחים קצת וגדבקים בריחים ומ"מ בדיעבד או בשעת הדחק שא"א לנקר הריחים כי הוא סמוך לפסח וכי"ב מותר לטחון בלי ניקור רק שיאפה הכל קודם פסח ולפחות יטחון הכל קודם פסח ועכ"פ צריך לרקד הקמח שמא נתערב איתו פיורו יבש בתוך הקמח וה"ה אם טחנו לפסח ובאותו בית טחנו בריחים תבואה לתותה אף שהאבק נתערב יחד אין לאסור בדיעבד כיון שהוא קודם פסח דאז בטל זמן הנכון שלא להקל קולות אלו של דיעבד עכ"פ לענין כזית של מצת מצוה, וכן צריך לזהר ג"כ כשטחונין בריחים תבואה לתותה לא יטחון באותו בית לפסח אפי"י בריחים אחרת שהאבק פורח ומתערב יחד ואפי"י אם נאמר דיש ששים עכ"פ לכתחלה יש לזהר ולכן יעשה מחיצה ביניהם מן הקרקע ממטה עד התקרה (ס"ח וסק"ח ל"ט ושה"צ).

טחנו חיטים לפסח בחדר שטחנו בו חטה לתותה

ש. א. הנה השו"ה פתח בענין הדין בדיעבד אם טחנו באותו חדר וכו', ורק אח"כ כתב הדין לכתחילה וצריך להפוך הסדר.

ב. ויל"ע אם מה שהיקל בדיעבד קאי דוקא בטחנו בחדר תבואה לתותה (או ה"ה אם טחנו בחדר מאלץ, שהרי לגבי לא ניקרו מיקל גם בזה בדיעבד), וצ"ע.

ג. ולכא"ו כשם שברישא גבי לא נקרו הצריך לרקד, ולכתחילה גם לאפות קודם פסח, לכא"ו כ"ה גם בעניינינו, וצ"ע.

[א.ה. בנוגע להערה ג' לכא"ו הכא שהוא רק חשש אבק אין מקום לרקד, אך מ"מ לכא"ו יש מקום לאפות קודם פסח, אי"נ י"ל דהכא שזה רק חשש אבק שנתערב אין צד שזה נידון כיבש, וקיל מחשש קמח שירד עם שאר הקמח בנפה, דבזה כו"ע יודו שנידון כלה, ועכ"פ אין מעלה באפיה, אך אינו מוכרח, ד"ל דהמתמירים בקמח ס"ל דבעינן נבלל ונתאחד שזה רק ע"י לישה ואפיה, וא"כ גם הכא פליגי, ועכ"פ לגבי לרקד שפיר י"ל כמוש"ג. ובנוגע להערה ב' יל"ע דמצד א' הכא קיל טפי שזה רק אבק ולא פיורו, אך מאידך אולי זה כודאי ובלא ניקור זה רק ספק, וע"י].

ד. והנה במ"ב כתב בשעה"צ לגבי בלא ניקור דמן הנכון שלא להקל בקולות הללו לצורך כזית של לילה הראשונה, דטוב"ס שימור מיהא לא הוי, וכפי הנר' הבנתם דזה קאי גם לגבי כשטחנו באותו חדר, וע"כ כתבתם זאת לאחר דין זה. (והיינו שזה לשון השעה"צ שלא להקל קולות אלו של דיעבד, והרי גם בהא דטחנו באותו חדר כ' שם המ"ב שמיקל בדיעבד, וא"כ גם ע"ז קאי ד' השעה"צ, וק"ל).

שונה הלכות ס' תנ"ג דין כ': כשמולכים השקים שיש בהם קמח מהריחים אסור להניח על גבי בהמה שאין עלי' אוכף או עור עב תחת השק כי הקמח מתחמם מגוף הבהמה שהוא חם ועי"כ הוא ממהר להחמיץ בשעת הלישה ועוד שריגילות הבהמה להיוע תחת כובד המשא ואפשר שזיעת הבהמה מחמצת כמו מים ואם עבר והניח ע"ג בהמה אין לאסור בדיעבד ועכ"פ צריך להמתין מעל"ע עד הלישה שיתקרר הקמח כדלקמן דין כ"ו, ומ"מ לכתחלה טוב יותר להסיר הקמח במקום שנתלחח מן הזיעה, וכן יש לזהר שלא ישב על השקים של קמח מטעם הנ"ל (ס"ו וסק"ד ל"ו ושה"צ וע"ל ס' תנ"ט דין ו').

שונה הלכות ס' תנ"ג דין כ"ו: צריך לטחון החטים יום או יומים לפני הלישה ועכ"פ לינת לילה לפחות ואפי"י בריחים של יד טוב להחמיר ואפי"י בנטחון ע"י בהמות ג"כ צריך להמתין דבזה ג"כ הקמח חם ואפי"י אם מוקד הקמח לא אמרי' דמתקרר ע"י ואם טחנו בערב פסח י"א שאסור ללוש מצוה בו ביום לפי שהקמח בשעת טחינה רותח ומחמם המים והעיסה נוחה להחמיץ ואם עבר ולש אין לאסור בדיעבד רק שישמרנו היטב מחימוץ דהיינו שיעטוק בה בורחות יותר מבשאר עיסות וע"י רדב"ז (ס"ט וסק"ב מ"ג ושה"צ).

שיעור מעל"ע בין טחינה לאפיה

ש. בדין כ' כתוב לגבי חימום קמח ע"י הבהמה להמתין מעל"ע כדלקמן דין כ"ו, וצ"ע בדדין כ"ו לא נזכר (לגבי שיעור צינון לאחר טחינה קודם אפיה) שיעור מעל"ע עיי"ש.
ת. לפחות יום.

[א.ה. כונת רבינו דמבי' בדין כ"ו יום או יומיים ועכ"פ לינת לילה, ומפרש רבינו דיום היינו מעל"ע, ולכא"ו כן מפרש דברי השו"ע שאם טחנו לא ילושו בו ביום, דהיינו שילוש לאחר מעל"ע, ולפ"ז למדנו דב' הדינים, דהיינו חימום מחמת בהמות, וחימום מחמת טחינה שוים, ולפ"ז יש להקל בחימום ע"י הבהמות בלינת לילה, ולהיפך שאולי יש מקום להחמיר ביומיים, כמוש"כ בחימום ע"י טחינה יום או יומיים, ומסתמא מצוה מן המובחר להמתין יומיים, ואולי זהו רק גדר של זהירות בשעת טחינה, שלא יבאו להכשל בתוך מעל"ע, והכא בלא"ה לכתחילה לא יוליד ע"ג בהמות מחשש זיעה, אך ל"ד היה אפשר לומר שהדינים חלוקים ולא שייך זל"ז, וע"י].

סימן תנ"ד

שונה הלכות ס' תנ"ד דין ו': מי שיש לו חולי בבטנו ורפואתו שחלוטין שעורים או שכולת שועל ומניחים על בטנו אם אירע חולי זה בפסח ויש בו סכנה מותר לישראל לעשותו בדרך חליטה דהיינו שמרתיחין המים היטב ואח"כ נותנין השעורים לתוכו (כשעודן על האש, ויתן מעט מעט שלא יתקרר המים) דאף שהוא בסכנה כל היכא דאפשר בצד היתר יעשה בצד היתר ואם אין בו סכנה אסור אפי"י בדרך חליטה משום חשש בל יראה ואם גוי עושה זה משלו או שמקנה לו הישראל השעורים קודם החליטה מותר אפי"י באין בו סכנה ואם אפשר לחלוט השעורים במי פירות מותר אף ע"י ישראל אפי"י באין בו סכנה דמי פירות אינו מחמיץ (סק"ג וע"ל ס' תס"ו דין ט').

בספיקו של הביה"ל אי שרי להניח שעורים חלוטין ע"ג המכה
ש. בביה"ל כתב ח"ל: אלא ד"ל דהגאונים גופייהו לא החמירו אלא לענין שתיה דאיכא לתא דכרת, אבל בלהניח על הבטן שאין בזה רק לתא דבל יראה אפשר שלא היו מחמירים ובכל חולה התירו וכו', וצ"ע דהא כבר

ת. לפי דעתנו, היינו שאנו משערין שלא נתרככו.
[א.ה. הגר"צ שליט"א פ"י דכל שלא נודע לנו שנתרככו שרי, אך רבינו הגר"ח שליט"א פ"י דכל שאנו משערין שלא נתרככו, ועפ"י כתב בשו"ה כל שלא נתרככו, וממילא הוא מובן שכשאין יודעים אם נתרככו משערין באומדן, אך מ"מ גם לדי רבינו נר' דבספק אם נתרככו שרי, שהרי כל נתרככו אינו אלא ספק חימוץ כל שלא נתבקעו, וא"כ הו"ל ס"ס, אך כשהוא בגדר חסרון ידיעה שיש שיכולים לשער, ורק הך גברא לא ידע, אי"ז ס"ס, אך בנטחנו כבר שפיר נידון כס"ס, וק"ל].

שונה הלכות ס' תנ"ג דין ט': אם לא ביררו ממנו אותו דגן שצמח מחמת לחלוחית הארץ שקורין או"י"ס גיוואקסין אף שהוא חמץ גמור (וע"ל ס' תס"ז דין ב') מ"מ אין לאסור כשלא ביררו לפי שמתבטלין בחטים הכשרים ומותר לטחונן הכל ביחד [ואין זה מבטל איסור שאין כונתו בטחינתו לבטלם אלא לטחון החטים] ומותר לאפות אפי"י בפסח שכבר נתבטל קודם פסח בס' דקמח בקמח הוי לח בלח ואינו חוזר וניעור [אך אם עדיין לא נטחנו אין לטחונן ולאפותן בפסח דיבש ביבש כה"ג חוזר וניעור בפסח כנ"ל ס' תמ"ז דין ט"ז. חזו"א אר"ח ס' ק"י"ט סק"א], מיהו בעל נפש יחמיר לעצמו כשיש מצומחים לאפות קודם פסח [לחוש לדעת הפוסקים דקמח בקמח מקרי יבש ביבש וחוזר וניעור] ומטעם זה רוב בני"י אופין המצות קודם פסח דרוב דגן מצוי בהם קצת מצומחים (ס"ג וסק"ז ושה"צ).

חיטים מצומחות שנתערבו ביותר מס' בחיטים

שאינן מצומחות ולא נטחנו קודם הפסח

ש. הושמטו ד' החזו"א ס' ק"י"ט ס"ק כ"א ד"ה תנ"ג, ומש"כ בשם החזו"א לא מצאתי בחזו"א (היינו דו"ל החזו"א שם: ובכנס הפסח ועדיין לא נטחנו בזה אפי"י איכא ס' נאסרין בהנאה וחייב לבער כדיון יבש ביבש, וביבש ביבש לא הועיל ס', אלא דנחתנין לפלוגתת הפוסקים אי אמרינן חו"ב ביב"י. עכ"ל. ולכא"ו משמע דהחזו"א חושש לומר דאמרינן חו"ב ביב"י, ודלא כמוש"כ בשו"ה ס' תמ"ז דין ט"ז בשמו שהכריע דאין חו"ב וצ"ע, ובשו"ה לא נזכר כלל דין החיטים הללו בפסח לענין איסור הנאה וחובת ביעור, דבשו"ה רק דן לענין אפיית מצות מחיטים הללו, ובחזו"א דן בדין החיטים הללו שלא נטחנו קודם פסח אי שריא בהנאה ואי חייב לבער, וע"ז כתב דבליכא ס' ודאי אסורים וחייב לבער, ובאיכא ס' סתם לאיסור ג"כ, וחוזר ותלאו בפל"י אי יב"י חו"ב).

ת. לא הבנתי כל הערה זו, דלכא"ו ד' החזו"א הוא ממש מש"כ בדין ט', והוספנו "לאפותן" כדי שיהיה לשי' החזו"א דלא אמרינן חו"ב רק באפאן או בשלן.

[א.ה. כונת רבינו שליט"א, שודאי לא נתכוין החזו"א לכתוב כד' הסוברים דחו"ב, ולא כתב דבריו אלא אליבא דהמ"ב הסובר כן, אך איהו עצמו לא ס"ל הכי, וזהו שמדי סיים דתלוי בפלוג' חו"ב ביב"י, והשו"ה לא העתיק אלא מה דנפק"מ למעשה ולזה העתיקו לענין אפיה, ובודאק לא העתיק דין החיטים בלי אפיה, שע"ז כבר כ' בס"י תמ"ז שכבר הכריע החזו"א דלא חו"ב, ולא העתיקו אלא לענין מה דנפק"מ למעשה אף לחזו"א לענין אפיה].
וכתב ע"ז הגר"צ שליט"א: ונמצא שהחזו"א דיבר אליבא דהמ"ב, והשו"ה לא העתיק ד' החזו"א כי אם דבר אחר תחת מש"כ בחזו"א בכדי שיהא נפק"מ גם לחזו"א לנפשיה. ומ"מ דין איסוה"ג וחובת ביעור שבחזו"א, לא נזכר בשו"ה.

ובעיקר הדבר דהחזו"א ס"ל דבחזו"ג יש איסוה"ג, וחובת ביעור, ול"ש בין יש ס' היתר לבין אין ס' היתר, הנה במ"ב ס' תמ"ז שעה"צ כ"ח מפורש לחלק בדין חו"ב התערובת יבש ביבש, בין איכא ס' לליכא ס', לענין חובת ביעור, עיי"ש היטב.

שונה הלכות ס' תנ"ג דין י': וכ"ז דוקא כשיש כנגד המצומחים אבל אם יראה לו שאין בהיתר ששים כנגדו צריך לברור המצומחים ואינו מחויב לברור כולם אלא לפחות מהם עד שיהו ששים כנגד הנשאר, ואם אין ששים כנגדם אפי"י בדיעבד אסורים בהנאה דגן שצמח הוא חמץ גמור ואפי"י אם נגדו אפי"י ס' נגד המצומחים ג"כ אסור וצריך לבערם קודם פסח ואם עבר עליהם הפסח ולא ביעור ימכרם לגוי חוץ מדמי איסור שבו, ואם לא ה"י ס' נגד המצומחים י"א שמותר להוסיף עליהן עוד חטים כשרים כדי לבטלן בששים ולטחונן קודם פסח כיון שהוא עדיין היתר רוב הפוסקים אסרין דכיון דמערב אדעתא לאכלן בפסח הו"ל כמבטל בזמן איסורו ומ"מ בשעת הדחק אפשר שיש לסמוך על המקילין (ס"ג וסק"ט כ') ואם מבטלן כדי להשתוות לאחר הפסח מותר לכריע (חזו"א אר"ח ס' ק"י"ט סק"ב וע"ש סק"ד) וע"ל ס' תמ"ז דין ח' י"ד ס"א.

תערובת חמץ שעבר עליה הפסח וספק אם יש ס'

ש. נסתפקתי אם מש"כ דאם עבר עליהן הפסח אסור קאי נמי אספק אם יש ס' (או דזה הוה ספק דרבנן, דזה ספק אם נאסר, וגם הוה ס"ס ד"י"א דכפחות מכזית חמץ בתערובת לא נאסר לאחא"פ, וע"י סוף ס' תמ"ז בביה"ל), וצ"ע.

לבטל חמץ ע"ד להשתוות בפסח לצורך אחר הפסח

ש. צריך לציין לחזו"א ס' ק"י"ט ס"ק כ"ד ששם מוכיח ג"כ מהרשב"א דרשאי להשתוות ע"ד לבטלו, אך מ"מ מעיר שם שהר"י המובא בטור סוף ס' תמ"ז אסור ונשאר בצ"ע (ומ"מ המ"ב ס' תמ"ז מתיר, וכמצויין בשו"ה לס"י תמ"ז דין ס"א ששם העתיק ד' המ"ב שמתיר).

[א.ה. וכן מצויין עפ"י"ז בשו"ה, ובהדפסת מכתב זה נת' כונת הציונים, ומ"מ נראה שהשו"ה ס"ל דלדינא מסכים החזו"א להכרעת המ"ב שפוסק כהרשב"א והטור שמקילים בזה (וג' שיטות בדבר, דיש מתירין אפי"י ע"ד אכילה, ויש אסורים ע"ד אכילה ומתירין ע"ד שהייה, ויש אסרין אפי"י ע"ד שהייה, ונקטינן כדיעה אמצעית, וטעם דיעה א' דעדיין הוא היתר, וטעם דיעה ג' דהוה איסורא, ובטעם דיעה אמצעית נח' מ"ב ס' תמ"ז שעה"צ סק"ז עם החזו"א ס' ק"י"ט סק"כ, עיי"ש היטב דו"ק].

לכתחלה להכין מים בליל ה' ובדיעבד בע"ש מבע"ש, אמנם אם שכת להכין מבע"ש יכין ביה"ש ע"י גוי יש שמתידין אפי" ע"י עצמו (ס"א וסק"ד ט"ו).

שאיבת מים שלנו בע"ש לצורך אפיה במוצ"ש

[א.ה. הערה זו ערוכה בלשון העורך]

ש. הנה הקולא דשכח לשאוב בלילה מותר לשאוב מבע"ש, בודאי קאי על כל האופנים שבדין זה, אך ההיתר לשאוב ביה"ש [וי"א אפי" ע"י ישראל] י"ל דלא קאי רק לרישא, דהיינו לאופין בליל יו"ט שני או מוצ"ש שהוא ליל יו"ט, שאין להם אפשרות ללוש אם לא נתיר להם לשאוב ביה"ש (אחר ששכחו ולא הספיקו לשאוב קודם), אבל במש"כ לגבי האופים במוצ"ש הרבה ימים לפני פסח, אולי לא התירו להם רק שאיבה מבע"ש בע"ש, ואם לא הספיקו לא נתיר להם ביה"ש דאינו נחוץ כ"כ, ובמ"ב יש נקודה, וי"ל דהוא ענין חדש וקאי ארישא, וצ"ע.

שונה הלכות סי' תנ"ה דין י"ב: אחרי השאיבה אם הזמן חם יניח המים במרתף שהוא קר ואם אין לו מרתף יניחם בתוך הבית [דוקא בחדר שאין מסיקין בו] ואם הזמן קר יניחם באויר כי המרתף הוא חם וטוב להעמידם תחת התקרה שמא ישכח להכניסם בהשכמה ואם העמידם בחוץ במקום שהשמש עולה משם צריך להשכים ולהכניסם לבית קודם שזרח השמש שלא יתחממו מחום השמש אבל אם עמדו במקום שלא יוכלו לראות פני השמש אין לחוש מיהו ביום המעונן בכל גווי צריך לדייק להכניסם קודם שעת זריחה [דיומא דעיבא כולו שימשא], ואם לא הכניסם בהשכמה [או שנתנם במקום חם] אם לא עמדו כ"כ עד שהוחמו אפי" עמדו בשמש מותר ללוש בהם אבל אם נעשו פושרין כחמימות הרוק אסור ללוש בהן ואפי" נתחממו קצת אפי" שאינו כחמימות הרוק אין ללוש בהן וע"י בשע"ת (ס"א וסק"ז ח' ט' י"א).

כשרותן של מים שהוחמו פחות מחמימות הרוק

ש. מש"כ ואפי" נתחממו קצת וכי וע"י שעת, הנה אי"ז לשון המ"ב, אלא ובשע"ת כתב שכל שנתחממו קצת וכי (והיינו דיש כאן מחלוקת, וא"כ גם בשו"ה צריך לכתוב ובשע"ת כתב וכו'), והנוסח "וע"י בשע"ת" אי"ז סגנון השו"ה (שאחרי שהעתיק את הדין יכתוב לעיניו במקורו), ובאמת יעוי" בס"ק ל"ב שנו"ר שהמ"ב לא חושש לשע"ת מדלא הביא דיעה זו כלל [ולא משמע דחמימות מים ששואבים מהנהר הנזכר שם זהו שיעור החמימות שדיבר ע"ז השע"ת, וע"י שעת" סק"א], ואדרבה שיש לציין כאן לדין י"ה ששם מבי' בו אופנים של פושרין [חמימות הרוק, ומים ששואבין מהנהר].

ת. המ"ב סיים ע"ש.

וכתב ע"ז הגר"צ שליט"א: ביאר לי כונתו בע"פ שלא רצה לכתוב בשמו שלא יראה כאילו שאינו סותם כן (שיראה כסתם ויש, וס"ל דנקטינן לדינא כהשע"ת), אלא שכיון שהמ"ב סיים וע"ש והזכירו בשמו במ"ב, סיים וע"י בשע"ת, שהרי הרבה פעמים יש תועלת מלע"י בפנים.

[א.ה. ומ"מ לא הבנתי מה תשובה השיב רבינו על ההוכחה מס"ק ל"ב דלא קיי"ל כשע"ת, ועוד שכשם שהוא לא רצה שיראה כסתם ויש, כך גם היה לו למ"ב לחוש, ומדלא חש לכך ש"מ דס"ל דבאמת נחשב כסתם ויש, ועיקר ההלכה דלא כשע"ת, ולא נתברר לי ד' רבינו הגדול שליט"א, וצ"ע].

שונה הלכות סי' תנ"ה דין ט"ו: אם עבר ולש במים שלא לנו אם הי' מויד אסור באכילה ומותר בהנאה ואם הי' שוגג יש להתיר אף באכילה בדיעבד [אפי" לפי"ד הבי"ח דמחמיר מ"מ בנשאבו מהנהרות יש להקל גם לדעתו בשו"ד]. ומ"מ אין ליקח אותם לצאת יד"ח מצה לילה ראשונה אלא ישתדל להשיג מצות אחרת אם אפשר (ס"ג וסק"ג ל"ה ל"ז ובה"ל ד"ה יש).

ש. במש"כ (דהקולא בשוגג במי נהרות אינו אלא) בשע"ד אין לזה מקור [וכן בדין י"ט ב"ד הבי"ח לגבי מים שציננו עיי"ש, ואף דהביה"ל קאי על ד' הש"ע שכו' ובשע"ת יש לסמוך עליהם, מ"מ אין כונתו לומר דמה שזיהה הבי"ח במי נהרות היינו ככה"ג, דפשוט שכונתו שבמקום שיש מחלוקת אפי" לגבי לכתחילה, אפשר להקל עכ"פ לגבי בדיעבד ואפי" בלא דוחק (ולא מבעיא דלהרמ"א שהיקל כן לגבי שוגג במים שלא לנו ודאי שכ"ה), ואפי" לכו"י שהחמיר בזה שלא בשע"ת נמי י"ל כן (דהכא שיש צד שמותר לכתחילה עדיפא משוגג במים שלא לנו, דסוכ"ס זה ב' צדדים רק לגבי דיעבד ואין שם צד היתר לכתחילה, ומשא"כ הכא שיש צד שמותר אפי" לכתחילה).

ת. בא"ר משמע דדוקא בשע"ד עיי"ש (מדכתב יש לסמוך עליהן ע"ש). **וכתב ע"ז הגר"צ שליט"א:** שאחרי שאינו מוכרח בא"ר, ובביה"ל אינו מבוזר כלל, אין לנו להוסיף מעצמינו ד"ו.

[א.ה. אין כונת הגר"צ שליט"א מדין ס"ס וכעין ד' הרמ"א, דלכא"ו לב"ח עצמו אין נידון של ספק כלל לגבי שוגג או מים שלא לנו מדאוסר אפי" בשע"ת, אך כונתו מסברא דבכל דבר דאיכא פלי' לכתחילה לישתרי דיעבד אפי" בלא דוחק].

שונה הלכות סי' תנ"ה דין י"ח: אין ללוש במים חמין אפי" לא נתחממו אלא בחמה ואפי" נעשו פושרין, ואם נצטננו לגמרי יש אוסרין ללוש בהן כיון שהיו פעם א' חמי האור [ויש מחמירין אף בחמי חמה] ויש מתירין ובשעת הדחק או בהפסד מרובה כגון שעבר ולש בהן הרבה מצות יש לסמוך על המקלין, וכן אין ללוש במים הגרושין מחד גדול של נחשת או של חרס שהשולים שלו עבה ותלוי על מקום האש ואפי" אין האש תחתיו ואפי" לא נתחממו המים כלל בתוכו כי טבע זה הדוד להחזיק חומו ולעשות המים ששופכין לתוכו פושרין, ופושרין נקרא כחמימות הרוק או כמים ששואבין בקיץ מהנהר דוקא כשהדוד פושר עדיין קצת שהועתק מהאש סמוך זמן מה אבל אם נתקדרי זמן רב אין לחוש וכן אם צינן המים לגמרי מותר לכו"ע (ס"ג וסק"ט ל' ל"א ל"ב ובה"ל ד"ה ומים דו"ה מדרדו ושה"צ).

חמי חמה שנצטננו

ש. מש"כ ויש מחמירין אף בחמי חמה (שנצטננו) מקורו משע"ה"צ, אך בביה"ל ד"ה ומים, משמע שלא חושש לזה (מדכתב דבהוחמו בדרדו ונצטננו

שרי אפי" לאוסרים חמי אור שנצטננו, כיון שאלו לא הוחמו באור, ומשמע דלא חושש רק למחמירים הללו ופוסק להקל כל שלא הוחמו באור ואח"כ נצטננו, ולכא"ו כולל גם הוחמו בחמה ונצטננו, שהרי ג"ו לא הוחם באור). [א.ה. לא מצאנו תשובת רבינו שליט"א, אך ע"י היטב בשו"ה שהעתיק הפלו לגבי חמי חמה שנצטננו, ובסוף כ' לגבי הוחם מים שהוחמו ע"י הדוד ונצטננו דזה שרי לכו"ע, ומשמע להדיא שמחלק בין חמי חמה שנצטננו להוחמו בדרדו ונצטננו, וצ"ע].

סימן תנ"ז

שונה הלכות סי' תנ"ז דין ב': ואם יכול להפריש כן הוא יותר טוב שמצות חלה להפריש לכתחלה בעודה עישה ואם א"א להפריש בעודה עישה מפני המהירות או שהעיסות נילושות קשה וא"א לדבוקן ביחד אח"כ היטב ואין כאן צירוף יפרישנה אחר אפיה מיד [ואפי" בחלת חו"ל שיכול לאכול ומשייר קצת לחלה ואח"כ מפריש היינו דוקא בעישה א' גדולה אף שנתחלקה אח"כ אבל כאן שהם מעיסות מחולקות אף שהיו מונחים פ"א בסל מ"מ לא היו כחיבור גמור להקל לאכול קודם הפרשה ואפי" אם הי' בכל עישה כשיעור חלה בעינן ג"כ שיהי' מן המוקף בשעת הפרשה כיון שאינם מעישה אחת וכדלקמן כמ"ש ביו"ד סי' שכ"ג ס"א] ויצרפם ע"י כיסוד מפה דהיינו שיניחם במפה וישים מפה זו ג"כ על המצות מלמעלה ואף שבאמצע קצת מגולות מצטרפות הכל כיון שמצדדים מכוסין או שיתן כל המצות בסל והסל מצרפם לחלה ואם הסל גדול צריך שיקרבו שיגיעו זה בזה ואפי" אם הם מונחים בכלים לא סגי במה שהכלים פתוחים ומקורבים להדדי אח"כ יניחם בתוך סל גדול או שיכסה עליהם במפה (ר"ל שיניחם במפה וישים המפה זו ג"כ על המצות מלמעלה כנ"ל), וטבלא שאין לה לבזבז כגון שלחן ספק הוא אם מצרף, ולכן אפי" כשמצטרפם בכלי יזהר שלא יצא שום דבר למעלה מדופני הכל ואם יצא צריך לכסותם במפה למעלה [זה מהני אפי" אם נסבור דבטבלא שאין לה לבזבז לא מהני מה שיכסה למעלה במפה] ובדיעבד אם לא כיסה ולקח מעלינות חלה על כל הסל מהני כיון שהכלי יש לו תוך, וי"א דמהני צירוף אפי" בסתם כיסוי או שכפה עליו כלי אף שאין מונחין בתוך כלי וצ"ע למעשה (ס"א וסק"ג ה' ו' ז' ובה"ל ד"ה שיתן דו"ה והסל).

עיסות שנצטרפו ע"י נשיכה אם אפשר להיות אוכל ומשייר מא' על שניהם

ש. במה שמבוי דע"י צירוף סל לא נעשו כעיסה אחת ממש, וא"א לאכול מא' על סמך מה ששייר מחבירו, נסתפקתי איך הדין בנצטרפו ע"י נשיכה אי שפיר נעשו לעיסה אחת ממש להיות אוכל ומשייר או לא, וצ"ע.

שונה הלכות סי' תנ"ז דין ג': אם הי' בו שיעור חלה ושכח להפריש בעודה עישה [לכתחלה נכון יותר להפריש מהעיסה כנ"ל] יפריש אחר האפיה וא"צ לא צירוף סל ולא נגיעה להדדי בין כשמונחים בסל בין כשמונחים בבית רק בעינן שיהי' הכל מונח לפניו בבית הובית מצרפן ומקרי מן המוקף ויכול להפריש מזה על זה דוקא כשמונחים בלא כלים אבל אם מונחים בכלים צריך לקרב הכלים להדדי והיו פתוחים מלמעלה ואם הם סתומים אפי" הם מקורבים לא מהני וכו"ו [לכתחלה [משום דין מוקף שצריך לכתחלה] אבל בדיעבד אפי" כל כלי מונח בבית אחר והפריש מזה על זה מהני כיון שיש בכל עישה כשיעור, ובחלת חו"ל אם לא הי' לו כ"א עישה אחת אף שנתחלקה לכמה מצות כיון שנילושה ותחלה ביחד יכול להפריש מאחת על שאר המצות אף שאינם לפניו דבכגון זה א"צ להפריש מהמוקף בחלת חו"ל (ס"א וסק"ז ח' ט' ושה"צ).

כשיש לפניו מצות מממה עיסות שהיה בכל א' מהן כשיעור, אם להפריש מאחד על הכל או לחלק להפרשות נפרדות

[א.ה. הערה זו נערכה בלשון העורך].

ש. הנה כל דין זה איירי במצות שכולם מאותה עישה, דבזה בא"י בעי מן המוקף ובחול"א א"צ, אבל אם היו המצות מב' עיסות שבכל אחת יש שיעור, אף דגם בזה א"צ צירוף ס"ל מ"מ מוקף בעי אף בחול"ל, וכ"ה במ"ב סק"ו ונוכר לעיל דין ב', עיי"ש. אלא שיל"ע דאולי אין כ"כ נפק"מ למעשה כיון שבכ"ה נהנו שמכל עישה פרישת עישה אחרת [מ"מ נפק"מ במקום שאיש א' מפריש על הכל], ואולי גם המנהג לא קאי רק בהפרשה בעודן עיסות, ולא כשכבר נאפו המצות, דבזה שפיר מפרישין ממצה אחת על כל המצות אף שהמה מעיסות נפרדות [וכשכולן נמצאים לפניו באופן הדוי"ל מן המוקף].

ת. פשוט שיש חיילוק בין עיסות למצות.

[א.ה. מבואר דס"ל לרובן שליט"א דהמנהג לא קאי בהפרשה שלאחר אפיית המצות, אפי" כשלוש עיסות גדולות שבכל אחת יש כשיעור, והנה לא ידעתי ההכרח לזה, דהמ"ב הני"ל דינא נקט ונפק"מ לגונא שלא נהגו כן, וכגון בבית אופה שאין שם נשים שאיש א' יפריש על הכל, אך התבוננתי דיתכן דיש טעם בדבר שכל המנהג לא היה רק כשמפרישין בעודה עישה, שאז בדרך כלל אין ב' עיסות בב"א לפניו כי אם בזאח"ו, ובכל עישה נתחייבו מחדש, ונהגו שבכל עישה תפריש אחרת ולא אשה אחת כל פעם כדי שיוכו כולם במצוה, אך היינו דוקא ככה"ג שבין כה אין צד להפריש מעישה אחת על הכל, ובכ"ה מפריש מכל עישה בפנ"ע, שהרי לש בזאח"ו, אבל במפריש לאחר אפיה שהמצות של כל העיסות לפניו, ואפשר להפריש מא' על הכל, ואין כאן יריבו מצוות כלי כ' אם מצוה אחת, אולי אדרבה הו"ל כעין ברכה שא"צ, ועכ"פ ככה"ג לא נהגו לחלק המצות של כל עישה בפנ"ע, אלא עושין הפרשה אחת על הכל מן המוקף, ודו"ק].

שונה הלכות סי' תנ"ז דין ה': אם שכח להפריש חלה מעי"ט ונזכר ביו"ט אם לא הי' שיעור חלה בכל עישה ונצטרפו בכלי א' ביו"ט דעת כמה אחרונים דמותר להפריש חלה ביו"ט [אם חל יו"ט בשבת] דהוי כאילו נילוש ביו"ט [ויש מפקפקין בזה] אבל אם נצטרפו בכלי קודם יו"ט או שהי' בכל עישה שיעור חלה שאז בא חיוב החלה קודם יו"ט אסור להפריש חלה ביו"ט, אלא אם ניכר מצותי' של כל עישה ועישה בפנ"ע מותר לאכול בחו"ל כל מצותי' של

העיסה ולשייר מאחת ממצותי' מעט על סמך שיפריש ממנה בחו"מ מעט לשם חלה וישרפנה וכן יעשה בכל עישה ועישה אבל אם נתערבו המצות צריך לשייר מכל מצה ומצה מעט ואחר יו"ט יצורף כל החתיכות בכלי א' ויקח חלה מחתיכה אחת דהיינו שיפריש ממנה מעט על כולן ואם יש לו גם שלישות כיון בהפרשתו לפטור גם אותן ורק שיהיו מונחין יחד לפניו, או שיעשה באופן זה שילוש ויאפה עישה קטנה פחות מכשיעור ביו"ט ויצרפם עם המצות בסל א' כדי שיתחייב בחלה ואח"כ יכול להפריש מעישה זו על כולם כיון שחיוב של עישה זו בא עתה ביו"ט רשאי להפריש ממנה ביו"ט ואפי" לא הי' בכל עישה כשיעור ונצטרפו כל המצות בכלי א' קודם יו"ט ג"כ נכון לעשות תקנה זו וכנ"ל, ולכתחלה כל שהזכר קודם לילה יפריש תיכף חלה ולא יניח להפריש ביו"ט ואם נזכר ביה"ש ע"ל סי' רס"א דין ז' (סק"י ושה"צ).

הפרשה מעישה על חבירתה (שכבר נצטרפו

תחילה) בלא צירוף סל בשעת הפרשה

[א.ה. הערה זו ג"כ ערוכה בלשון העורך לפי שהיתה כתובה בקיצור גדול]

ש. הנה לשון השו"ה כאן הוא מל' המ"ב והשעה"צ, אך באמת הלשון צריך תיקון דמדדצריך לצרף כל החתיכות לכלי א' בכדי להפריש מא' על הכל, משמע דאיירי שלא היה בכל א' כשיעור, והלכך א"א להפריש מא' על השני אלא ע"י צירוף סל, ואפי" שכבר נצטרפו אתמול לא מהני עד שיהיו מצרופים בשעת הפרשה, ומסיים בלשון השעה"צ שא"צ להכניס השלימות לתוך הכלי בשביל להפריש עליהם, וסגי שיהיו לפניו, וזה שייך רק אם השלימות באו מעיסות שהיה בכל א' כשיעור, דסגי שיהיו לפניו, הא אם לא היה בכל א' כשיעור בעינן להכניס כל השלימות ג"כ לאותו כלי עם החתיכות בכדי שיוכלו להפריש מא' מן החתיכות על כל השלימות, דאף שנצטרף בעירוי"ט בעינן שוב צירוף בשעת הפרשה. וע"י לשון השעה"צ ס"ק כ"א דלכא"ו איירי ככה"ג שלא הי' בכל עישה כשיעור, והמ"ב פתח בב' אופנים ומסיים באופן אחד, וד' השעה"צ ס"ק כ"א בחד גוונא, וד' השעה"צ ס"ק כ"ב באידך גוונא, וצ"ע.

[א.ה. לכא"ו כונת המ"ב ושעה"צ כ"ב שניהם באופן שהיה בכל עישה כשיעור, ולהכי א"צ להכניס השלימות לכלי, אך בכדי שיועיל למה שכבר נאכל מבלי שיצטרף ליקח מכל חתיכה, לזה צריך לצרף כל החתיכות שייחשבו כעיסה אחת בשעת הפרשה, ועי"ז יועיל מחתיכה אחת גם על מה שנאכל כבר מעישה אחרת, וזה ע"י שחתיכות מאותה עישה נצטרפו בשעת הפרשה בסל עם החתיכה המופרשת, אבל השלימות העומדות לפנינו נפטרות בלי צירוף ס"ל כיון שהיה בהן כשיעור, ואמנם צע"ק שסתם ולא חילק בין ב' הצירורים שפתח בהן במ"ב, וצע"ק. אך ל' השעה"צ ס"ק כ"א איירי באמת באידך גוונא דלא היה כשיעור בכל אחד בפנ"ע, וכנראה דהבית מאיר דיבר ע"ז ונמשך שם אחריו, וע"י היטב בכל זה].

שונה הלכות סי' תנ"ז דין ח': וכו"ו בחלת א"א אבל בחלת חו"ל שאינה אסורה באכילה אלא למי שטומאה יוצאה מגופו כגון זב ובעל קרי שלא טבל לכן אם יש כהן קטן פחות מבן ט' שנים יום א' שאין מטמא בקרי וגם מן הסתם לא ראה זיבה או גדול שטבל לקריו אפי" שלא העריב שמשו שיכול לאכלו [רק שיוזר לאכול מיד אחר טבילתו ולא יטיל מים בין טבילתו לאכילה שמא יטיל מים חלוקים או עכורים שיש בהן חשש קרי ויהא אסור לאכול חלה זו עד שיחזור ויטבול] מותר לאפות החלה בשבילו ביו"ט וי"א שאין מאכלין חלה בזה"ל לשום כהן שאין מחזיקין אותו לכהן ודאי שמא נתחללה אחת מאמותיו וכן המנהג ויש מקומות שנותנין לכהן גדול שטבל לקריו בפסח וע"י במג"א טעם למה דוקא בפסח המנהג ליתן (ס"א וסק"כ כ"א כ"ב).

אם מפרישין חלה בחו"ל ביו"ט לכתחילה

קודם אפי" ע"ד ליתן לכהן טהור

ש. במש"כ אם יש כהן וכו' מותר לאפות וכו', הנה כך לשון הרמ"א, וע"י ל' המ"ב סק"כ בסופו שכ' חו"ל: דאף שקרא לה שם רשאי לאפות, משמע מדברייהם דלכתחילה אין קורין שם לפני האפי" על סמך זה, וצ"ע מי"ט.

[א.ה. לכא"ו י"ל דקאי כמנהג המקומות שאין נותנים לכהן, הלכך אין מפרישין ע"ד כן אלא דקאי מפרישין לאחר האפי", ושורפין במוצאי יו"ט, רק שאם הפרישו כבר אופין על סמך זה, דכדי לא להכשל באיסור חמץ מקילים ליתן לכהן שיאכלנו (בטהרה מטומאה היוצאת מגופו) ביו"ט בכדי שיוכלו לאפות ולהנצל עי"ז מאיסור חמץ, וק"ל].

בענין המנהג ליתן חלת חו"ל לכהן בפסח

ש. מש"כ שיש מקומות שנותנין לכהן גדול שטבל מקריו בפסח, יל"ע אם מצד הך מנהגא דוקא לגדול, ולא לקטן פחות מבן ט' (אף דגם הוא מותר לאכול, אך מ"מ אין מנהג ליתן לו), וצ"ע.

ובמש"כ לעיין במג"א בטעם שנוהגין כן רק בפסח, יעוי"ש שכתב דאפשר דמפני שהפת מרובה בפסח הי' נראה שאינו כהן אם לא יתנו לו, וא"כ לכא"ו שייך זה גם אם אופין לפני פסח, ולא דוקא באפייה שאופין בערב פסח.

סימן תנ"ח

שונה הלכות סי' תנ"ח דין א': מדינא יכול לאפות המצות הרבה זמן קודם פסח אבל המנהג שלא ללוש מצת מצוה הצריך לו לצאת יד"ח בשני לילות הראשונים עד ערב פסח אחר שש שעות שהוא זמן הקרבת קרבן פסח [וע"ל סי' ת"ס דין ז' מה שצריך לזוהר הלש בזמן איסור חמץ וסי' תנ"ט דין י"ח] ובי"ד שחל בשבת לשיך בע"ש אחר שש שעות זכר לשאר שנים [ודלא כמחמירין לאפות בליל יו"ט שאינו נכון כדלק" דין ג'] וכו"ו במצת מצוה אבל בשאר מצות אין נוהגין לזוהר בזה ובדיעבד אם אפה מצת מצוה קודם שש ואפי" חדש או שני חודשים קודם פסח ועשאן לשם מצה כשר, ורוב ישראל אין נוהגין לזוהר אפי" במצת מצוה ללוש בע"פ כ"א איזה מהם וכתב בבגדי ישע הטעם משום שיש כמה דעות שאפי" בע"פ אחר שש שעות במשהו זה קשה לזוהר שלא ימצאו אף משהו חמץ בהחטים שלא יהיו מצומחים ולכן

י"ח שבזה דעת המג"א בסי' ל"ט דסמכין על חזקה דרבא, וצירפו הביה"ל באופנים מסוימים בסי' ל"ט שם ביה"ל ד"ה או קטן, ועי'.

שונה הלכות סי' ת"ס דין ט': אין עושיין לפסח פת עבה טפח ודעת כמה פוסקים דאפי' פחות מטפח יש לזוהר ולכן יש לעשות המצות לכתחלה רקיקין דקין ולא פת עבה אפי' פחות מטפח [ואפי' לדעה ראשונה נכון לזוהר בזה] ובדיעבד אם כבר אפה יש מתידין אפי' בעבה טפח ויש אוסרין וביותר מטפח בודאי יש לאסור אבל בפחות מטפח אין לאסור בדיעבד ומ"מ כל שהוא עבה יש לעיין בתוכה אם נאפית יפה ולא נתחמצה (ס"ד ה' וסקט"ז י"ז ובה"ל ד"ה פת).

פת עבה טפח

ש. במש"כ וביותר מטפח ודאי וכו' הנה זה נלקח מלשון הביה"ל בסופו, אמנם לכאן אין נראה שכונתו דוקא ליותר מטפח, אלא דה"ה טפח בדיוק ג"כ אסור בדיעבד (וכדמסיים בדפחות מטפח אין לאסור, ומשמע הא טפח ממש יש לאסור, וכדביא תחילה בביה"ל ד' הריטב"א ומהר"ם חלאוה, ומסיים הרי ביארנו בדטפח ודאי אסור, וכן הביא שם בהמשך מפר"ח), ומה שנקט יותר מטפח הוא לאפוקי מלשון האו"ז שכ' להחיר אפי' ביותר מטפח, ואגב לישנא דהאר"ז נקט הך לישנא.

ת. אפשר דדוקא נקטי' משום דלר"ה מותר בטפח ואסור ביותר מטפח. וכתב ע"ז הגר"צ שליט"א: לכאן א"א לומר כן, דהא לא קיי"ל כר"ה כמפ"ר בגמ' דסברתו נדחית לגמרי.

א.ה. לכאן כונת רבינו שליט"א דהרי לפי האו"ז נדחה המקור דר"ה, ואעפ"כ לא נדחה דינו דאדרבה אפשר להקל יותר, ועי' י"ל דלפי סברתו אף שנדחה הוכחתו דר"ה מ"מ אפשר להחיר, א"כ אולי לא רצה להכריע לאסור במה דהחיר ר"ה להדיא, ורק במה שלא התירו להדיא הכריע לאיסור, ונר' שגם לד' רבינו יש לאסור בטפח וככל לשון הביה"ל הנ"ל, ורק הלשון בודאי יש לאסור לא נאמר רק כלפי יותר מטפח, וזהו שהוסיף השו"ה תיבת "בודאי" שלא נזכר בביה"ל, והעתיק לשון המ"ב שלא הכריע לאסור בטפח שהביא שזה פלוגתא, עיין שם. ודו"ק.

שונה הלכות סי' ת"ס דין י"א: וכן אין ליתן ביצים שלמים במצה שתאפה עמהם שהליחה היוצאת מהם מעכבת אפיייתה ואפי' ביצה מבושלת אין ליתן שבמקום הביצה אין חום האש שולט שם ואין נאפה שם יפה ואם נתן ביצה יש לאסור אפי' בדיעבד אבל אם נתן לתוכה זרעונים שאינם חדים (ע"ל סי' תנ"ה דין כ"ב) אפי' אינם כתושים מותרת באכילה שדבר קטן כזה אינו מעכב אפיייתה ולכתחלה יש לזוהר גם בזה (ס"ז וסקט"ז כ" ושה"צ).

ביאור לשון בשעה"צ

ש. הושמט שעה"צ סק"ל, ויש לתקנו ע"י הציון לסי' תנ"ה דין כ"ב (כאשר סיים השעה"צ), ומ"מ אין כונתו מבוארת דגם שם הדין כמו כאן (שמוותר בדיעבד אע"פ שהם חדים) [א.ה. לפנינו מתוקן כבר, ולא נדפס אלא בשביל סוף המכתב].

ת. בפלפלין אוסרין בדיעבד.

וכתב ע"ז הגר"צ שליט"א: ולפי"ז צ"ל דמש"כ השעה"צ אם אינם חדים, הכונה דאם הם חדים יש חשש נוסף מלבד חומרת כפולה, ולפעמים יאסור בדיעבד.

סימן תס"א

שונה הלכות סי' תס"א דין ה': ומדיא די להכשירו בהיסק זה שמסיק כדי לאפות בו מצה אבל טוב וישר הוא שלא לעשות הכל בהיסק א' אלא לחזור ולהסיקו לצורך אפיה שמה נשאר בפעם ראשון מקום א' בלא גזלים ולא איעתי' ועוד דבהיסק א' יש לחוש שלא ילבן יפה שיחירא שישרף הפת ולפי טעם זה צריך להמתין מלהסיק פעם שני עד שיצטנן קצת וכן נהגו ואם שכח להסיק התגור ולהכשירו קודם יו"ט וצריך להכשירו ביו"ט מותר לעשות הכל בהיסק א' שלא לעשות הברעה שלא לצורך יו"ט כיון דמן הדין מותר רק שיוהר שילכו הגזלים ע"פ כולה (ס"א וסק"ב ד').

שונה הלכות סי' תס"א דין ו': ומנהג יפה להטיל לו קרקע חדש כעובי אצבע [ובדיעבד יש להתיר אף בפחות מזה] כדי שלא יצטרכו היסק והחמץ הבלוע בגגו ובקירותיו הוא נפלט ע"י ליבון השלהבת כשמסיקין אותו (ס"א וסק"ג ובה"ל ד"ה קרקע).

אפיית מצות באותו היסק שהכשירו בו התגור

ש. במש"כ בסוף דין ו' כשמסיקין אותו לאפות בו המצות [א.ה. כך היה כתוב בכת"י של השו"ה], לכאן לפמ"ש כדן ה' בטעם הב' צריך להשמיט המילים לאפות בו המצות (דלטעם זה לעולם צריך שלא יהא באותו היסק, דשמא לא יסיקנו יפה משום שירא שלא ישרפו המצות), וכבר כ' בדן ה' שכך נהגו (כהך טעם עיי"ש), וכמו שהשטתם את המילים שבריש ס"ק ב' (שכ' המ"ב ודי בהיסק זה גופא, ולפי שלמנהגינו אינו נכון).

א.ה. וכן הוא מתוקן לפנינו בשו"ה שהשמיט המילים הנ"ל אף שזה לשון המ"ב, והיינו משום שהסכים לד' הגר"צ שליט"א, וכאשר זו היתה סברת רבינו שליט"א גם בתחילה וכאשר כבר העיר הגר"צ שליט"א.

שונה הלכות סי' תס"א דין י': אם בישל המצה אינו יוצא בה אפי' אם יש בכל פתיחה כחית וגם יש עלי' עדיין תואר לחם לפי שאחר הבישול נתבטל ממנה טעם מצה ולא דוקא בישלה דה"ה בשרי' לתוך רותחין ואפי' בכלי שני יש להחמיר שלא לשרותה אם לא לצורך וכו' כשהידי סולדת בו אבל בלא"ה אין לחוש במים אבל במרק יש להחמיר בכל גווני ואפי' בצונן גמור מסתפק האר"ז וע"ל דין ט' (ס"ד וסק"כ ושה"צ).

שריית המצה במרק

ש. במש"כ בסוף לעיין בדן ט' (לגבי שריית המצה בשאר משקין חוץ ממים), באמת צ"ע מדוע השעה"צ לא ציין לשם (וכיון שכן זה הערה על המ"ב), וצריך להכניסו בסוגריים עגולים.

במה שמעביר ידיו על המצות ומשפשף דזה לא מקרי עסק ואדרבה עוד גרע שמחמם אותה בידיו] מיהו טוב לזוהר לכתחלה דשמא כשמתקנה פעם שני' לא יערוך אותה יפה יפה ולא תהא גוש אחד דבוק בכתחלה אלא יהי' בה סדקים וכפלות והרי מצה כפולה נוהגין לאסור משום שאין האש שולט שם כדלקמן סי' תס"א דין י"ח ולכן אין להתחיל להעריך ולרדד המצות עד שיגרוף התגור מתחלה כנ"ל דין ט' (ע"ש וצע"ק) כדי שלא יהיו המצות מונחות בלי עסק עד שיחקן התגור (ס"ב וסק"כ ב"ג).

אימתי זמן גריפת התגור

א.ה. גם הערה זו ערוכה בלשון העורך, וכבר נתקבלה ע"י רבינו שליט"א שקבעה בספרו בקצרה ברמז במש"כ בסוגריים במש"כ ע"ש וצע"ק, ובחדרפסת מכתב זה יתבאר מאי קשיא ליה.

ש. צ"ע דכאן מבואר דגורף התגור קודם שמתחיל לערוך, ולעיל דין ט' מבואר שלא יתחיל ללוש קודם שגורף התגור, והמ"ב מציין מהתם להכא, אך סותר דבריו, וצ"ע.

א.ה. ולכאן יש ליישב דתלוי בין יש ב' בנ"א דאז עדיף לגרוף כשמתחיל ללוש שיגמור קודם שהלה יתחיל לערוך, דע"ז לא יצטנן ביתיים וסגי בזה, אך אם הוא עצמו הגורף צריך לגרוף קודם שמתחיל ללוש ויסמוך שלא יצטנן כל כך, ועדיין יהא ראוי לאפיה כראוי, אלא שלכאן תיקשי עדיין דבב' בנ"א העיקר שיגמור הגריפה קודם שגומר העריכה, ואמאי בעינן שיגרוף קודם שמתחיל לערוך, וצ"ל שזה דבר שקשה לשער כמה זמן יקח לו לגרוף, ואם יגמור לערוך הלה לא גמר לגרוף יבא לידי שהייה, ומשא"כ במה שאמרנו שלא יתחיל לערוך עד שגומר לגרוף לא יבא לידי שהייה שימשיך ללוש אם הלה לא גמר לגרוף דאפשר ללוש זמן רב, ומשא"כ לערוך שכיון שכבר ערוך אין מה לערוך (ולשכור המצה וכו' ג"כ אינו לכתחלה כמוש"כ הרמ"א), ועי' ה"טב].

שונה הלכות סי' תנ"ט דין י"ט: העריבות והעצים העגולים שעורכים בהם המצות והרעדלי"ך שמנקרין בהם המצות והסכין שחוחכין בה העיסה יגררם תמיד בין כל עיסה ועיסה לנקותם שלא ידבק בהם הבצק אע"ג שאין שוהין שיעור מיל בין כל עיסה ועיסה אעפ"כ לכתחלה צריך לזוהר בכך ולאחר שנאפה מהיסק אחד ירחיקו וינגבם היטב לחזור ולתקן בהם פעם שנית זה יותר טוב ממה שנוהגין לגררן כי א"א לנקותן היטב ע"י גרידה והמחמיר יגררן ואח"כ ידחין, וביו"ט מותר ג"כ להדיח העריבות לפי שאפשר לתת לתוכו דבר וכן כל כיו"ב ושאר הכלים אם דעתו לאפות רשאי להדיחם בעצמו אבל לא לגררם ואם אין דעתו לאפות לא ירחיקם בעצמו אבל מותר לעשות ההדחה ע"י גוי אבל לא הגרידה שהוא מלאכה דאורייתא ואם אין גוי יטילם לצונן ויכבד אותם כדי שירדו למטה במים ולא יציפו למעלה [אבל אין ליתנם לתגור שיאפה הבצק שעליהם דכיון שאין לאכול הבצק הנאפה שמא לא נאפה יפה הצד השני שבתוך הסדקים הוי אפיה שלא לצורך אוכל נפש] או יטיל החמץ קודם שיחמץ אם אין בכל כלי וכלי כחית דבוק [שאם יתקבץ כחית דבוק צריך לבערו אף אחר ביטולו כנ"ל סי' תמ"ב דין ג'] או יתן הכלים עם הבצק במתנה לגוי אם אין הגוי רוצה להדיח (ס"ד וסק"ב ל"ג ל"ז ל"ח ושה"צ).

שונה הלכות סי' תנ"ט דין כ"א: וצריך לרחוץ ידיו וגם לרחוץ האגן שלשין בו ולנגבו במפה בין כל עיסה ועיסה, ומנהגינו לרחוץ אשה הלשה את ידי' וכן הכלים שלשין בו לאחר שלשו בו שנים או ג' עיסות עד שלא יהי' מהתחלת הלישה יותר משיעור מיל וכן המגלגלים ישגיחו אם מודבק בידיהם עיסה וירחצו ידיהם ג"כ משיעור מיל לשיעור מיל וכן ישגיחו על עצים המגלגלים והרעדלי"ך שיהיו נקיים ולהחליפם או לגרר החמץ מהם בזמן הנזכר וכן הסדינים שמכסין בהם השלחנות ג"כ מחליפין אותן בזמן הנזכר ובמקום שעורכים על השלחנות מגרדין אותן בזכוכית בזמן הנזכר והמנהג הנכון להיות שני אגנים ללוש בהם ובעת שלש בהשני יהי' איש אחד מוכן לרחוץ הראשונה ולנגבה היטב וכן חזר חלילה (סקל"ג).

אופן נקיין העריבה בין כל עיסה ועיסה

ש. במש"כ בדן כ"א וגם לרחוץ האגן וכו' בין כל עיסה ועיסה, לכאן היינו עריבה שבדן י"ט. וצ"ע דסותר למש"כ שם דבין כל עיסה לעיסה אינו רוחץ אלא מגרר עיי"ש, וצ"ע.

ת. עריבה הוא מעץ ויש לגוררה, ואגן הוא ממתכת ויש לרחצו.

א.ה. באמת גם בעריבה שייך רחיצה וכמב' בדן י"ט להדיח לאחר כל עסק, ומשמע שבין כל עיסה לעיסה אין פנאי לרחוץ ולנגב היטב. וא"כ נאמר כן גם בשל מתכת, ואולי בשל מתכת הוא בקל יותר ויש פנאי לכך בין עיסה לעיסה, וצ"ע.

סימן ת"ס

שונה הלכות סי' ת"ס דין ד': וכן אין עושיין כ"ז ע"י חרש שאינו שומע ואינו מדבר [אבל אם מדבר אינו בכלל חרש] ולא ע"י שוטה [שמאבד מה שנותנים לו] ולא ע"י קטן שלא הגיע ל"ג שנים ובאשה ל"ב שנים ולכתחלה יש לזוהר אפי' הגיעו לשנים שלא לסמוך על חזקה דרבא דמסתמא הביאו ב' שערות [כיון שהוא דאורייתא] אם לא שהם גדולים בשנים ובעו"ה הרבה אנשים מקילין ומניחין לקטן וקטנה ליתן מים לתוך הקמה ושלא כדן הוא ואין יוצא בזה ידי' חוץ מצה לכמה פוסקים אם אין לוקח מצות אחרות ללילי הסדר לקיים מ"ע של אכילה מצה ולא סגי כלל במה שהיו החטים שמורות משעת קצירה דכל מעשיהן צריכות שיהיו ע"י גדולים ולכה"פ הבעה"ב יעמוד עליהן ויאמרו לשם מצת מצוה דהוי כעומד ע"ג ויוצא עכ"פ לדעה השני' בדן ג' (ס"א וסק"ד ובה"ל ד"ה אין ח"ה וקטן).

ביאור ד' המ"ב בענין לסמוך על שנים לגבי גדלות

ש. צ"ע מה הכונה שאם הם גדולים בשנים מהני.

ת. הכונה שהגיע לכן כ' או רוב שנותיו, עי' סי' נ"ה.

א.ה. באמת הלשון דחוק דבכה"ג אי"ז שמסכנין על חזקה דרבא אלא שנעשים גדולים בלא שערות, וצ"ע. והיה נר' לפי"ר לפרש דכונתו לבן

אופן מקודם כדי שיתבטל החמץ (וע"ל סי' תנ"ג דין ט') ובמאמר מרדכי כתב האידיא מקילין הרבה דבר מפני הדוחק וזלת קצת שנוהרין בזה ללוש ולאפות אחר שש המצות שיוצאין בהן בשני הלילות וכן ראוי לעשות (ס"א וסק"א ב' ג' ה' ר').

אם ראוי לאפות בער"פ אחר הצות

צריך לדייק שהמילים וכן ראוי לעשות זהו סיוע דברי המאמר מרדכי (ע"ש בפנים), ואי"ז לשון המ"ב, וע"כ אולי כדאי לכתוב עכ"ל (והיינו שיש כאן פלי' בין הבגדי ישע שנתן טעם שעפ"ז ראוי שלא לאפות אחר הצות, לבין המאמר מרדכי שפי' שזה רק מפני הדוחק, ובאמת ראוי לאפות אחר הצות למי שאפשר לו, והמ"ב לא הכריע).

א.ה. בשו"ה לא רצה להוסיף המילים עכ"ל שלא נזכר במ"ב, אך בודאי מסכים לזה, ולקוטטא דמילתא הנה גם הבגדי ישע אינו אלא לימוד זכות, ובאמת הוא חומרא רחוקה מאוד מן הדין, חדא לחוש שאחר הצות במשהו, ואידך לחוש שקמה בקמה נידון כיבש, ואף שבכל א' לחוד יש מקום לחוש, עי' סי' תנ"ב ס"ק י"ג עיי"ש, וסי' תנ"ג דין ט', מ"מ שניהם יחדיו הוה חומרא רחוקה [ובפרט שזה רק חשש שמא יש חטים מצומחים], ואין בכך כדאי לשנות מנהג הנזכר בהגאונים והראשונים, עי' טור ובי"ג ונפסק בשו"ע ובאחרונים, וצ"ל שסובר שהגאונים לא חשו לזה שהיו בודקין היטב מן המצומחות, ומשא"כ בדורות האחרונים שנתעצלו לבדוק היטב, ואי"ז אלא לימוד זכות, אך ודאי שגם הבגדי ישע מודה דראוי לעשות כהשו"ע [ולשתדלו לבדוק היטב כפי יכלתם מן החטים והראשונים], ולו"ד הגאון שליט"א י"ל שהמ"ב לא נתכוין רק להעתיק ולומר שהמאמר מרדכי סובר שכן ראוי לעשות, אלא שאף רבינו ז"ל מודה לזה, ולפי שגם הבגדי ישע סובר כן].

סימן תנ"ט

שונה הלכות סי' תנ"ט דין ט': לא יניחו העיסה לאחר לישתה קודם שהתחיל לערוך אותה בלא עסק ואפי' רגע אחד אע"פ שלא נתחממה עדיין במשמוש ידיים הרבה ואפי' אינו עוסק בדבר אחר רק בצרכי התגור ג"כ אסור לכתחלה וצריך להסיק התגור לגרוף אותה מקודם כדי שלא יהא צריך להניח המצות בלא עסק וכל זמן שמתעסקים בו אפי' כל היום אינו מחמץ ועסק נקרא שלש אותה או מגלגלה בעץ וכה"ג אבל לא כמו שיש נוהגין לדחוק ולבעוט העיסה בעץ במקום אחד ולא מהני זה למונע החימוץ בכל העיסה במקום שהעץ אינו דחוק (ס"ב וסק"א י"ב ג').

מה נחשב עסק למונע חימוץ

ש. אולי יש לציין לסי' תס"ה דין א' (שם מב' עוד כמה פרטים מהנקרא עסק, ודין ניקור בחלק מן הסובין שבמים אי מהני לכל הסובין, עיי"ש).

שונה הלכות סי' תנ"ט דין י"ב: הא דשהה פחות משיעור מיל אינו מחמץ הוא דוקא בשהה אחר הלישה דהלישה אין מחמם כ"כ אבל אם נתעסקו בבצק אחר הלישה ונתחמם בידיים אם יניחוהו בלא עסק מיד יחמץ ולכן צריך לזוהר מאד לאחר שערכו וירידו המצה ומניחים אותה לפני המנקר שינקר אותה מיד גם אחר הניקור יראו לרדותה תיכף לתגור כיון דלאחר שנתעסקו בה מחמצת מיד שמסלקין את הידים ממנו והעולם אין נוהרין בזה כ"כ ואפשר דמדיד לאו דוקא אלא ר"ל שיעור מועט ומ"מ לכתחלה בודאי יש לזוהר מלהניחה כך אפי' רגע אחת אם אפשר, ואפשר דהא דמחמץ מיד הוא דוקא בשאנו רואין שהבצק חם ולא בסתם עיסות וצ"ע (ס"ב וסק"ה"ה ובה"ל ד"ה ואחר ושה"צ), ובתו"א כתב שאין הכונה שמיד מחמץ אלא שמיד הולך ומתחמץ ויתכן שיכסיפו פניו ואם הכסיפו פניו הוא חמץ מיד אבל אין חוששין לזה בדיעבד עד שישעה שיעור מיל דלא שכיח הדבר, ולכן פירווי הבצק הנשארים בכלי הלישה והעריכה אינם מחמצים בפחות משיעור מיל ואם מתערבים במצה קודם שעברו עליהם י"ח מינוט מותר בדיעבד ואם מתעסקים בהם ע"י לישת המצה ועריכתה אם אפשר לחשוב זה כמעשה גמורה צריך י"ח מינוט לאחר כן ואין השהיות מצטרפות (לכאן הוא כדעת ת"ד לעיל דין י"א וכו"ג בתו"א שם ריש סק"א וריש סק"ה וע"ל סי' תס"ז דין ב') ואי לא חשיב עסק גמור כיון דהפירור מונח במקומו השהיות מצטרפות (או"ח סי' קכ"א וסקט"ז).

מניעת חימוץ ע"י שתלטוש בצונן

ש. אולי יש מקום להביא ד' החזו"א סי' קכ"א וסק"ז (ד"ה פסחים בתוך דבריו בסוגריים) דתלטוש בצונן חשיב עסק שאינו גמור דמונע חימוץ, אך אין מבטל שהיות עיי"ש, ואולי להלכה לא סומכים ע"ז.

ת. עי' מ"ב סי' תנ"ז ס"ק י"ח.

א.ה. הכונה דבמ"ב שם מב' שלא לסמוך ע"ז לכתחילה עיי"ש, וא"כ הרי הוא כבלי עסק, אך מ"מ נפק"מ לענין דיעבד שלא לסמוך ע"ז אם היו שהיות בין ההכנסות למים (וכגון בהכניס למימות מוחלפות (עיי"ש במ"ב), וק"ל].

ביאור ד' החזו"א בענין פירוים הנדבקים לעיסה

[הערה זו ערוכה בלשון העורך].

ש. במש"כ בשם החזו"א לגבי פירורין, צריך להדגיש שהחזו"א מחלק בין פירורין המתערבין לפירורין הנדבקים, דאותן המתערבים בודאי נחשב שמתעסקים בהם עסק גמור ונתבטלו שהיות ראשונות (ואמנם אי"ז לכתחילה מצד הדין, דלכתחילה אסור להניח העיסה בלי עסק אפי' רגע א'), ובאותן הנדבקים מספק"ל אי נחשב כעסק גמור או לא (והא פשיטא ליה שאין בזה משום כפולה, ואף שלחזו"א כל כפולה איירי בנדבך ואפי' בנשור, עי' סי' תס"א דין כ"ו, וצ"ל לפי שהם דקין וקטנים, ועי' סי' ת"ס דין י"א, וגם להצד שאינן עסק גמור מ"מ אין נאסרים בשהיה מועטת, כי אם לכשיצטרפו כל השהיות לשיעור מיל).

שונה הלכות סי' תנ"ט דין ט"ו: אם המצה עשויה וירא שלא תבא לידי חימוץ מותר לשברה ולחזור ולעשותה כדי שהעסק יבטל החימוץ [אבל לא מהני

[א.ה. הנה באמת בא"ר מבו' דס"ל לאיסור בשאר משקין, ובמקו מספק"ל אי כמים או כשאר משקין, וא"כ קיל טפי מדלעיל דין ט', ועכ"פ זה רק להאוסרין בדין ט'].

שונה הלכות סי' תס"א דין י"א: מזה שנאפית עד שאם פורסין אותה אין חוטינ' נמשכין ממנה אפי' אם נפרכת כשמתלטלין אותה יוצאין בה ידי מזה ואפי' אוכלה אחר זמן מרובה דמשנאפית כשיעור הזה שוב אין בא לידי חימוץ (וע"ל סי' תס"ג דין ד') וקודם שיעור הזה עדיין אינה בכלל לחם רק בצק וסימן זה אינה כ"א בזמן שהמזה עדיין חם ולא שנצטננה [ובחזו"א כתב דלא תליא בנצטננה אלא שלא יהא זמן מרובה אחר האפיה, א"ר ח"ס ק"כ סק"יז] ואם יש לספק אם חוטינ' נמשכין ממנה ותוחב אצבע תוך המזה ואינו נדבק בה עיסה יש להחזיקה דהוה סימן שאין חוטינ' נמשכין הימנה וגם סימן זה דוקא אם המזה חמה אבל בנצטננה אפשר דאין ראי' מזה [ובחזו"א מפקפק על סימן זה, א"ר ח"ס ק"כ סק"יז] וכן אם מטלטל אותה בידי ואינה נפרכת זה סימן מובהק שאין חוטינ' נמשכין ממנה וכן אם אנו רואין שנקרמו פני מכל צד [וע"ל סי' רנ"ד דין ז' מה נקרא נקרמו פניה] בודאי אין חוטינ' נמשכין הימנה ולכן אם נצטננה המזה ופרסה וראה בה ריעותא מבפנים שניכר שלא נאפה יפה ואינו יכול שוב להכירה בסמינים לדלעיל יביט בפני המזה ואם יראה שנקרמו פני קרימה מעליא שאין בו ספק יש להחזיקה אבל אם גם בהקרימה גופא יש בו ספק הוא ספק דאורייתא לכמה פוסקים ואסור אפי' בהפסד מרובה ומגיעת שמחת י"ט (ס"ג וסק"ג י"ד ט"ו ושה"צ).

גדר קרימת פנים

[א.ה. הערה זו נכתבה בלשון העורך, ועל דעתו, לפי שבכתיב נכתב באופן שהיה קשה להבין כה"צ].

ש. במ"ב בשעה"צ איתא היכא שאנו רואין שנקרמו פני כדון, ויל"ע מה הכונה קרמו פני כדון, ועיי"ש שציינ' לשבת דף כ', ושם לא נתבאר מהו שיעור קרימת פנים ומה נקרא כדון, וגם ציינ' בסוף השעה"צ לסי' רנ"ד דשם מבואר גדר קרימת פנים (והועתק לשון זה בשונה הלכות), אך לא נתבאר שם שיעור וגדר קרימת פנים זולת הנידון אם מצד א' או מב' צדדים, אך לא נת' שם שיעור וגדר באיכות הקרימה, וצ"ע.

[א.ה. לכאן כונת הגר"צ שליט"א דבמ"ב מפורש שיש קרימת פנים שיש להסתפק בה, וחוטינ' נמשכין מוכיחין שאינה כדון, ולהיפך יתכן שיסתפקו בה, וחוטינ' נמשכין יוכיחו שהיא קרימה כדון, עי' היטב בשעה"צ כאן ובמ"ב סי' רנ"ד ס"ק כ"ז, וכשא"א לבדוק ע"י חוטינ' אי אפשר לאוכלה וכמוש"כ כאן במ"ב והעתיקו בשו"ה, אך יש קרימה כדון שבזה א"צ לבדוק בחוטינ' נמשכין, ויל"ע מהו שיעורו. ויש לציין לשו"ת שבט הלי ח"ו סי' נ"ה שכתב להוכיח שגם הקרימה שסומכין עליה אינה קרימה מושלמת כי אם כעין מאב"ד, וא"כ יותר יל"ע מה שיעורו וצ"ע, ועי' חזו"א המובא להלן דין י"ב, וצ"ע למעשה].

מזה שאינה נפרכת לאחר שנתייבשה

ש. הושמט מש"כ בחזו"א סי' ק"כ ס"ק י"ז ד"ה כ' במ"ב, דגם על סימן דאינה נפרכת בטלטולה י"ל דלא מהני כשכבר נתייבשה (אלא שכי' שבמצות שלנו כבר נבחן סימן זה בהוצאתו מן התנור, אך מ"מ נפק"מ

במצה קטנה או כשהוציא במרדה רחבה וכדו' שלא נבחה עדיין, ונתייבשה שכבר א"א לבחון על ידי סימן זה).

שונה הלכות סי' תס"א דין כ"א: ושאר מצות שבתנור שנגעו במצה הכפולה אם נגעו בה במקום הכפל או שנשכו זו בזו אפי' שלא במקום הכפל צריך להסיר מן ההיתר במקום הנגיעה כדי נטילה והשאר מותר ואם נגעו שלא במקום הכפל בלי נשיכה אפי' קליפה א"צ ואם היתה אחת מהן משוחה שומן אם ההיתר שמן אם נגע במקום הכפל כולו אסור ואם נגע שלא במקום הכפל סגי לה בכדי נטילה ואם היתה המצה הכפולה שמן אפי' נגע שלא במקום הכפל אסורת לחברתה הנוגעת בה בכולה (ס"ה וסקכ"ט ל' ושה"צ) דעת החזו"א דבנגע במקום הכפל אפי' שניהם אינם בשמן בפסח אסורת כולה וקודם הפסח צריך להסיר כדי נטילה ואם היתה אחת מהן שמן המצה הנוגעת נאסרת כולה וכ"ז בנגע במקום הכפל אבל שלא במקום הכפל אפי' בפסח ואפי' המצה הכפולה שמן מותר ורש"ל מחמיר בנגע בפסח אפי' שלא במקום הכפל להסיר כדי קליפה אפי' שניהם אינם שמן (א"ר ח"ס סי' ק"ב סק"ז), ולפמש"כ המג"א דכפולה אינה מתחממת אלא מבפנים לא נקרא נגע במקום הכפל א"כ הפריד מקום הכפל ונגעה חברתה במקום הכפל או שנשכה דע"ז נגעה במקום פנים הכפל (שם סק"ד ט"ו ט"ז וכן פסק בסק"ז).

מזה שמינה שיש בה כפל שנגעה במצה אחרת

ש. במש"כ ואם היתה המצה שמן וכי' אסורת וכי' בכולה (הנה כך כתוב במ"ב, אך) יעו"ל בשעה"צ שנשאר בזה בצ"ע, והושמט בשונה הלכות.

ת. כנראה שהצ"ע הוא על הגר"ז ואין להעתיקו כאן.

וכתב ע"ז הגר"צ שליט"א: כונתו שהמ"ב הכריע כמוש"כ במ"ב, ובשעה"צ ציין להגר"ז ותמה עליו איך חולק על המג"א, ונשאר בצ"ע ליישב את הגר"ז, אכן עדיין יל"ע בזה (אם זה כונתו באמת).

מה נחשב נגיעה במקום הכפל

[הערה זו נערכה בלשון העורך, והסוגריים שבתוך מכתב רבינו הגר"ח שליט"א הם הוספות שהוסיף הגר"צ שליט"א בכת"ו].

ש. בחזו"א סי' ק"כ סוף ס"ק י"ד כתב שלמ"א שרק הצד הפנימי של הכפל מחמיץ, אין נאסר אלא א"כ הפריד מקום הכפל ונגעה חברתה במקום הכפל, ולהלן ריש ס"ק ט"ז כתב דוקא נשכה שנגעה במקום פנים הכפל וכו', ולכאן כונתו דלא בכל נשיכה נאסר אלא בנשכה באופן שהגיעה עד פנים הכפל.

ת. כונת החזו"א דנשכה [במקום הכפל] הוי ג"כ כנגעה [בפנים] במקום הכפל דע"ז נוגעת גם בתוכו.

וכתב ע"ז הגר"צ שליט"א: ועפ"ז מבואר ד' השו"ה שכתב כאן תרי גוונן, וכתב או שנשכה דע"ז נגעה במקום פנים הכפל, ועדיין צל"ע בזה.

בענין מזה שנגעה במצה שיש בה כפל שלא במקום הכפל

ש. במש"כ בשם החזו"א שחומרת רש"ל בנגע שלא במקום הכפל לאסור כ"ק הוא רק בנגע בתוך פסח, לא מצאתי ד"ו מפורש, אך כן מסתברא. (אלא) שבעיקר ד' החזו"א בענין זה צל"ע, דבריש ס"ק י"ז נראה שלא

חשש לזה (שכ' כדבר פשוט שאין לחוש שמצה נוגעת בחבירתה אף אם יש באחת כפל, כיון שא"א שתגע בתוך הכפל בפנים והו"ל כנוגעת שלא במקום הכפל, ולא הפסח למהרש"ל שמצריך כ"ק), ולדבריכם אולי י"ל דהתם איירי לפני הפסח (ומש"כ לגבי המרדה בסוף ס"ק ט"ו דיש להחמיר שהמרדה נאסרת בכ"ק עפ"י מהרש"ל איירי בתוך הפסח), וצ"ע. ויל"ע עוד שבסוף ס"ק ט"ו דחה ד' הרש"ל, ובס"ק ט"ז תמה על המ"ב שלא ס"ל כרש"ל (ותרוויהו איירי בתוך הפסח וכנ"ל), וצ"ע.

שונה הלכות סי' תס"א דין י"ט: ולכן אם נאפית קודם פסח אפי' בע"פ אחר זמן איטורו אין אסור רק מקום דיבוקה וסביבו כדי נטילה (דהיינו כרוחב גדול בינוני) והשאר מותר אף שאין בהם ששים נגד מקום הכפל ואפי' נמצא תוך הפסח [ויש מחמירין בנמצא תוך הפסח לשרוף (המקום האסור) אע"פ שאינו חמץ ברור אלא חשש בעלמא] (ס"ה וסקל"א ל"ב ובה"ל ד"ה אין ושה"צ).

שונה הלכות סי' תס"א דין כ"ד: אם נמצא בביתו מזה כפולה ונפוחה לאחר הפסח אין להחמיר (סקל"ב).

להשהות מזה כפולה בבית בפסח

ש. הנה אין מפורש בלשון הבה"ל המועתק בדין י"ט שיש איסור להשהות בבית מזה כפולה לכ"ע, אך כן מוכח מד' המ"ב המובא להלן דין כ"ד (שע"כ הוצרך לחדש דאם נמצא בשוגג לאח"פ מותר באכילה, ואם מותר להשהות לצורך אח"פ פשיטא, ועדיפא הו"ל למימר דמותר להשהות לאח"פ), ובאמת שכן מפיו במג"א ס"ק י"ב שהוא מקור הבה"ל שבדין י"ט, ועיי"ש שהנידון רק על מקום דיבוקה ובודאי שצריך לזרקה, וי"א דלא סגי בזה אלא צריך שריפה דוקא, וצריך להדגיש ד"ז שאל"כ יש מקום גדול לטעות בזה.

שונה הלכות סי' תס"א דין כ"ה: אם שני מצות שוככות זו על זו בתנור קודם אפייתן אם האופה הפרידן תיכף מותר (וכמו בדין י"ג) אבל אם הניחן שם עד שנאפו כך אסורין דהוי כמצה כפולה ואפי' רק מקצת מזה זו הי' מונח בתנור על מקצת מזה זו נאסרו שתיהן כולן ואם הי' זה קודם פסח מסיר מקום הדבוק עם רוחב גדול ממצה זו וכן כה"ג ממצה שתחת" (ס"ה וסקל"ו ל"ז).

קיום מצות מזה במצה ששכבה זמן קצר

ע"ג מזה אחרת בתוך התנור

ש. הנה ע"י בשעה"צ את ע"א שהביא מהח"י אדם שדין זה תלוי בדין י"ג (דהיינו מזה שהוציאה לרגע מן התנור והחזירה מיד), ושם מבואר שאין כדאי לצאת בה ידי"ח, ולכאן ה"ה כאן (וא"כ היה לו לשו"ה לציין לשם כאשר ציין בשעה"צ כיון שיש מזה נפק"מ למעשה).

[א.ה. לפי"ר היה נ"ר דהתם אינו אלא חומרא, לחוש שחסר בשימור מחימוץ לצאת ידי שיטת הט"ז שמחמיר בזה, והיינו שיש חשש רחוק שאולי מחמיץ בינתיים, והכא הרי גם שוכב זמן רב וע"ז אי"ז אלא חומרא, שהרי כל עיקר דין כפולה אינו אלא חומרא, וא"כ הו"ל חומרא ע"ג חומרא, וכולי האי א"צ לחוש שיש חשש שרחוק מאוד שאינו מחסיר בשימור כלל עיי"ש].

הרה"ג שלום טוויל שליט"א

בענח"ס "פסקי בן איש חי" ומרבני בית הוראה "אהבת שלום"

וכן הוכיח הבית שמואל אה"ע סי' כ"ח סק"ו מדברי השו"ע בה' קידושין, דהנה היש"ש בב"ק פ' מרובה סימן ז' כתב וזה לשונו, כתב הרא"ש דיאוש לחודיה קונה מדרבנן, אז [המקדש בזה אשה] הוי קדוש דאורייתא, והוא קונה מחמת הפקר ב"ד הפקר. והבי"ש כתב על זה, אבל הבי"א לא ס"ל כמוהרש"ל ב"אוש. וכן מוכח לקמן, דהבי"א השיג על הרי"ז דכתב במע"ש הוי קידושין דרבנן, ובגזל לא השיג. ומבואר שבקידש בגזל לאחר יאוש גרידא מקודשת רק מדרבנן ע"ש.

[ב]

אולם הבי"א באה"ע סי' כ"ח כתב גבי המקדש אשה בחוב שיש לו על אחרים במעמד שלשתם וז"ל, וכתב רבינו ירוחם דלמ"ד מקודשת, היינו מדרבנן, כיון דמעמד שלשתם תקנתא דרבנן הוא, עכ"ל. ואינו מוכרח, דהא איכא למימר דכיון דתיקנו רבנן נקנו לה המעות, וכיון שנקנו לה, הוי ליה כאילו נתן לה כסף, והוי מקודשת מדאורייתא, עכ"ל. וכתב המחנ"א בה' קנין משיכה סי' ב' שמבואר מדברי הבי"א דקנין דרבנן מהני לדאורייתא. [ויש לתמוה על המחנ"א שכתב שבדין קנין דרבנן אי מהני לדאורייתא, נחלקו הרמב"ם בה' לולב והבי"א גבי מעמד שלשתם ע"ש. ודבריו צ"ב, שהרי גם השו"ע בה' לולב העתיק את לשון הרמב"ם בלשון סתם וכמו שהבאנו לעיל, וע"כ שישנו איזה חילוק בין הנדונים].

וכן מוכח בשו"ע באה"ע ה' קידושין סי' ל' ס"ה שכתב, היתה עומדת וזרקם לתוך ד' אמותיה, מקודשת. וכתב הב"ש שם סק"ו וז"ל, הנה קנין תוך ד' אמות תקנת חז"ל [ב"מ דף י' ע"א], ומ"מ כתב דהיא מקודשת מדאורייתא, כי מאחר שתיקנו כן חז"ל, אז היא מקודשת מדאורייתא ע"ש. ומבואר שדעת השו"ע שקנין דרבנן מהני לדאורייתא.

וכן מוכח בשו"ע אה"ע ה' גיטין סי' קל"ט סי"ד שכתב, שאם זרק גט לאשתו לתוך ד' אמותיה מגורשת, ע"כ. וכתב הב"ש ס"ק כ"ד וז"ל, אף על גב ד' אמות תיקון דרבנן הוא, מכל מקום כיון שתיקנו חז"ל ועשאו כחצרה מחמת הפקר בית דין הפקר, מן התורה היא מגורשת ע"ש. ומוכח דקנין דרבנן מהני לדאורייתא, שע"י קנין ד"א נחשבת מקודשת ומגורשת מדאורייתא.

ועוד יש להוכיח ממה שכתב השו"ע סי' תרל"ז ס"ג שאם גול עצים ועשה מהם סוכה, אף על פי שלא חברן ולא שינה בהם כלום, יצא תקנת חכמים שאין לבעל העצים אלא דמי עצים בלבד, ע"ש. הרי שמן

בהגיע לעונת הפעוטות הא מדרבנן מקחו מקחו וממכרו ממכר כדאיתא בגיטין דף נ"ט ע"א ע"ש. ומבואר שס"ל שקנין דרבנן מהני לדאורייתא.

והשו"ע סימן תרנ"ח ס"ו כתב, לא יתננו [את הלולב] ביום הראשון לקטן קודם שיצא בו, מפני שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מן התורה, ונמצא שאם החזירו לו אינו מוחזר. ויש מי שאומר שאם הגיע לעונת הפעוטות מותר, ע"כ. הרי שהביא את שיטת הרמב"ם בלשון סתם, ואת שיטת הר"ן בלשון ויש מי שאומר. ולפי הכלל שבידינו עיקר דעת השו"ע כדעה שהביאה בסתם. ויוצא שהשו"ע שהעתיק את שיטת הרמב"ם בלשון סתם, סובר שקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא, וכמו שכתבו האחרונים בב"אור דברי הרמב"ם. וכ"כ הברכי יוסף סי' תרנ"ח אות ג', והשד"ח בשו"ת אור לי סי' ל"א ס"ק ע"ד.

אולם כבר הארכנו בשערי שלום (על פסקי בא"ח) ה' שבת בפתיחה הכ"ט, שכל מקום שכתב השו"ע שתי דעות בשם סתם ויש, אין הכרעה מוחלטת כדעת הסתם, וכשדעת היש אומרים היא לחומרא, יש לחוש לה במקום שאין הפסד מרובה. וכשהיא לקולא מותר להקל כמותה במקום צורך. ולפי זה בנידון דידן אין הכרעה מוחלטת שקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא.

אך יש לומר ששתי הדעות המובאות בשו"ע סבירא להו שקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא, ופולגתתם היא בדין אחר, וכן ביאר הלחם משנה את פולגתת הרמב"ם והר"ן שהם מקור שתי השיטות בשו"ע. שדעת הרמב"ם שקטן שדעת אחרת מקנה לו, וזכה מן התורה וכמו שכתב המגיד משנה בפכ"ט מה' מכירה ה"א, ואם כן אפילו הגיע לעונת הפעוטות שתקנו לו רבנן דמתנתו מתנה, מכל מקום מן התורה אינו יכול להקנות, נמצא שזכה בלולב בקנין תורה ומחזירו בקנין דרבנן. ודעת הר"ן שקטן שדעת אחרת מקנה לו אינו זוכה אלא מדרבנן, ולכן כשהגיע לעונת הפעוטות כשם שזכה מדרבנן כן מקנה גם מדרבנן ע"ש. וכ"כ הפמ"ג שם א"א סק"ו, והביאור הלכה ד"ה לא יתננו. [ועי' בשד"ח בשו"ת אור לי סי' ל"א ס"ק ד-י, שהאריך בדעת הר"ן אם קטן קונה מן התורה כשדעת אחרת מקנה לו, או שאינו קונה אלא מדרבנן]. ומבואר מזה ששתי הדעות בשו"ע פשיטא להו שקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא.

[א]

בגמ' סוכה דף מ"ו ע"ב איתא, אמר ר' זירא לא ליקני איניש הושענא לינוקא בימא טבא קמא. מאי טעמא, דינוקא מקנא קני אקנוי לא מקני, ואשתכח דקא נפיק בלולב שאינו שלו ע"ש. וכן פסק הרמב"ם בפ"ח מה' לולב ה"י וז"ל, אין אדם יוצא ביום טוב ראשון של חג בלולבו של חבירו שישאלנו ממנו, עד שיתננו לו במתנה וכו'. ואין נותנין אותו לקטן, שהקטן קונה, ואינו מקנה לאחרים מן התורה. ונמצא שאם החזיר לו אינו חוזר ע"ש. ומשמע שמייירי בכל סוגי הקטנים, בין שהגיע לעונת הפעוטות בין שלא הגיע לעונת הפעוטות, וכ"כ הבי"א בבדק הבית. ומבואר שאף שקטן שהגיע לעונת הפעוטות מקנה מדרבנן, מכל מקום קנין דרבנן לא מהני לדאורייתא. וכ"כ המחנה אפרים ה' קנין משיכה סי' ב'. אולם הר"ן שם כתב, דמייירי בקטן שלא הגיע לעונת הפעוטות, אבל

[ה]

האבני מילואים סי' כ"ח ס"ק ל"ג כתב, שמה שמבואר בבי" שאם קידש אשה בקנין מעמד שלשתם, מקודשת מן התורה, אינו משום דהפקר ב"ד הפקר וקנין דרבנן מהני לדאורייתא. אלא טעם הבי" הוא עפ"י מש"כ הר"ן בפ"ב דקידושין, שהחילוק בין מקדש במלוה דידה דאינה מקודשת, לבין מקדש במלוה דאחרים במעמד שלשתם דמקודשת, הוא משום דבמלוה דידה דעתה אוזוי [וכבר להוצאה ניתנו]. אבל במלוה דאחרים, אין דעתה להתקדש בוזי אלא בהנאה דאית ביה, ע"כ. וכיון דאינה מקודשת במע"ש אלא משום דדעתה על הנאה דאית ביה, אי"כ תו אין חילוק בין שהוא קנין תורה או קנין דרבנן, דנראה דדוקא אם מקדשה בתורת כסף, אז הוא דאמרינן דכיון דמה"ת הכסף שלו, או שהאשה לא קנתה כסף הקידושין מה"ת, אולינן בתר דאורייתא, ואין כאן קידושי תורה. אבל היכא דמקדשה בהנאה דאית ביה, והנאה ודאי אית ליה, כיון דשלה הוא עכ"פ מדרבנן, אי"כ לא גרע משחוק לפני רוקד לפני, והנאת פרוטה אית ליה בגויה וכו', ע"ש.

ולפי זה צריך לומר שמה שמבואר בשו"ע גבי קידושין וגיטין שמהני קנין ד' אמות אף שהוא מדרבנן, הוא תקנה מיוחדת משום עיגונא וכמו שהבאנו לעיל אות ג'. ולפי זה לק"מ נמי מה שקשה המהר"י אלגאזי מדברי התוס' בסוכה דף ל' הנ"ל לעיל סוף אות ד', דבאמת דעת השו"ע כמו שמשמע בתוס' דקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא, ושאינו במעמד שלשתם שמקודשת בקידושין דאורייתא משום הנאה דאית ליה. וכן אין הכרח לדברי הב"ח הנ"ל סוף אות ד' ש'תוס' בגיטין פ' התקבל, הם נגד דברי הבי" גבי מעמד שלשתם.

[ו]

הבית שמואל אה"ע סי' כ"ח ס"ק ו"ל, ביש"ש [בב"ק] פ' מרובה סימן ז' כתב לדעת הרא"ש יאוש [לחודיה] קונה מדרבנן, אז [המקדש בזה אשה] הוי קדושי דאורייתא, דהוא קונה מחמת הפקר ב"ד הפקר וכו'. אבל הבי" לא ס"ל כמהרש"ל ביאוש, משום דלא דמי גזל לאחר היאוש למעמד שלשתם, דגזל אחרי היאוש אע"ג דזוכה מדרבנן, מכל מקום מדאורייתא צריך להחזיר, אי"כ מקדש אותה בדבר שאינו שלו. משא"כ במעמד שלשתם. וכן מוכח לקמן, דהבי" השיג על הר"ז דכתב במע"ש הוי קידושין דרבנן, ובגזל לא השיג. אלא ע"כ צריך לומר חילוק זה, עכ"ל. ור"ל דלכאורה יש סתירה בשו"ע, דלגבי מעמד שלשתם כתב דאפילו דמע"ש הוא קנין דרבנן, מ"מ מהני לדאורייתא, ומקודשת מדאורייתא. ובדין קידשה בגזל לאחר יאוש לחודיה דזכה בגזל רק מדרבנן, נראה דדעת הבי" היא מקודשת רק מדרבנן, כיון שקנה את החפץ רק מדרבנן. ועל זה תירץ הבי"ש, דשאני גזל דמ"מ מדאורייתא צריך להחזיר. ועיין באבני מילואים בסי' כ"ח ס"ק ל"ג שאין תירוץ הבי"ש מובן.

ובשו"ת חתם סופר יור"ד סי' ש"ד (הובא דבריו בשד"ח בשו"ת אור לי סי' ל"א אות ס"ח) כתב בביאור דברי הבי"ש ו"ל, דבמעמד שלשתם אלו רצה להחזיר המעות למלוה ולהמפקיד ולא יתנם למי שהומחה עליו, הרי הוא עובר אתקנתא דרבנן וכמפקפק על דבריהם, ותיקון כזה הוא תיקון גמור מה"ת. אך בקנין יאוש כדי, שאינו אלא משום תקנת השבים, ולא כיוונו לעקור דבר מן התורה, אלא תיקנו שלא נכפו אותו להחזיר גזלתו משום תקנת השבים, אבל אם ישב אל ה' ויחזיר זכור לטוב, אם כן לא תיקנו לקנין גמור, על כן אינה מקודשת מדאורייתא, ע"ש.

ולפי זה יתיישב שפיר גם מה שכתב השו"ע גבי קנין ד' אמות בגיטין ובקידושין שמהני קנין תורה, כיון שחז"ל תיקנו אותו לקנין גמור לכתחילה וכדין מעמד שלשתם. ומה שכתב השו"ע בה' סוכה סי' תרל"ז שהגזול עצים ובנה עמם סוכה, תקנת חכמים שאין צריך לסתור סוכתו, ומהני אף לדאורייתא, ולכאורה לדברי הבי"ש לא היה צריך להועיל לדין תורה. יש לומר כמו שכתב באבני מילואים סי' כ"ח ס"ק ל"ג לבאר דין זה, שבאמת אין מועיל קנינו לדין תורה, ורק אינו נחשב לגזל וכו', ע"ש. ואכתי צ"ע ממה שכתב השו"ע בה' לולב שלא יתן לולב לקטן, שהרי חז"ל תיקנו קנין זה לכתחילה לכל מילי, והיה צריך להיות הדין שיהינה לדין תורה, וי"ל.

[ז]

המהר"י עייאש ו"ל (מחבר ס' מטה יהודה) בס' עפרא דארעא אות נ"ג כתב, שמה שכתב הבי" גבי מקדש במעמד שלשתם דמהני לדין תורה, הוא משום שכל המקדש אדעתא דרבנן מקדש. אבל בשאר מילי, קנין דרבנן לא מהני לדאורייתא. ובוזה יישב את קושיית המהר"י אלגאזי מערכת מ' בהשמטות אות קמ"ה, שהוכיח מדברי התוס' סוכה דף ל' שקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא ע"ש.

ולפי זה אתי שפיר נמי מה שכתב השו"ע שקנין ד' אמות מהני בגיטין ובקידושין. וכן אתי שפיר מה שכתב השו"ע בה' לולב שאין לתת לולב לקטן משום שקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא, דכל שאינו שייך לכללא של כל המקדש, אינו מועיל לדין תורה. אך אכתי צ"ע ממה שכתב הבי"ש בדעת השו"ע שהמקדש בגזל אחר יאוש גרידא, אין קידושין אלא מדרבנן ע"ש.

אולם יש לעורר בעיקר דבריו, דנראה דסברת כל המקדש אדעתא דרבנן מקדש, שייכת רק בגט דרבנן שיועיל לדין תורה, כיון שמעיקרא כשקידשה קידשה על דעת רבנן, שאם יאמרו שאינה אשתו, אז הוא מקבל את דעתם, וכעין תנא בקידושין. ואם כן אם אמרו שהיא מגורשת, אז כך היתה דעתו מעיקרא לקבל דבריהם ועל דעת זה קידשה, וממילא אינה אשתו מה"ת. אבל בקידושין לא שייכת סברא זו, שאם מקדשה בקידושין דרבנן יתפכו לקידושין מן התורה. שור"ב באבני מילואים סי' כ"ח ס"ק ל"ג שכתב סברא זו.

ע"ש. ודבריו צ"ב, דהרי מצינו הבדלים בקנינים בין ישראל לגוי, דלרבי יוחנן ישראל במעות וגוי במשיכה. ולריש לקיש ישראל קונה במשיכה וגוי במעות. (עי' תוס' בב"מ דמ"ח). ואם כל הקנין הוא גמירות דעת, מה הסברא לחלק במעשה הקנינים בין ישראל לגוי. ודוחק לומר שנחלקו במה יש גמירות דעת לישראל ולעכו"ם, ומד"א סובר שלישאל יש גמירות דעת במשיכה ולגוי בכסף, ומד"א שני סובר איפכא ממש. ולכן צריך לומר שודאי שהתורה קבעה סוגי קנינים, ורק חידש החז"א שהמטרה של מעשה הקנין היא להביא לידי גמירות דעת, שזה עיקר הקנין, והגמירות דעת קונה. וכן ביאר מור"ג הגר"י דזימטורבסקי שליט"א.

והשתא י"ל דיש כח ביד חז"ל לעשות דקנין דרבנן יועיל לדאורייתא וכמ"ש הרשב"א בגיטין דף ל"ו, דכח ב"ד יפה להפקיר ממון מזה ולזכותו לזה אפילו קודם שבאו לידו. דכן מוכח מקרא דאלה הנחלות אשר נחלו. דמה אבות מנחלינן ואומרינן שדה פלוני לפלוני וזכה לו מיד ואף קודם שבא לידו, אף ראשים מנחלינן לכל מי שירצו, ואומרים ממון ראובן יהא לשמעון, וזכה בו מעתה שמעון ע"ש. ובמקרים מסוימים תקנו רבנן שיהינה לדאורייתא, ובמקרים מסוימים תיקנו שיהיה קנין רק בדיני דרבנן, ולא יהינה לדאורייתא.

והגרד בזה הוא, שבמקום שכל תנאי הקנין הם כהלכתם מה"ת, ואין חיסרון אלא מצד "מעשה" הקנין, בזה תיקנו רבנן שקנין דרבנן יהינה לדאורייתא. שהרי כל מטרת מעשה הקנין כדי שיהיה גמירות דעת וכמ"ש החז"א בשם אביו, ובכל קנין דרבנן יש גמירות דעת, כיון שיודעים שרבנן יחייבו אותם לקיים המקח. [ועצם הדבר שבא לקנות בקנין דרבנן מוכח שרוצה לקנות ויש גמ"ד, הגר"ד שליט"א]. אבל היכא דאיכא מה"ת חיסרון אחר בעיקר דיני הקנייה שאינו נוגע כלל "למעשה" הקנין, כגון דמדאורייתא אין הקונה בר קנין או שאין המקנה בר הקנאה, או שאין הדבר יכול להיות קניי אפילו אם עשה מעשה קנין גמור של תורה, ואתו רבנן ותקנו בזה קנין, לא תיקנו שיהינה לדאורייתא, כיון שכל החסרונות הנ"ל נשארים.

ולפי זה יתיישבו דברי השו"ע שפיר, שבה' לולב שמיירי בקנין של קטן שהחסרון הוא במקנה ולא במעשה הקנין, כתב שקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא. וכן בה' קידושין גבי מקדש בחפץ אחר יאוש גרידא שהחסרון אינו במעשה הקנין, כתב שמקודשת רק מדרבנן. אבל במקדש במעמד שלשתם שהחסרון רק במעשה הקנין, כתב שהיא מקודשת מן התורה. וכן במקדש בקנין ד' אמות או מגרש בקנין ד' אמות, שאין החסירון אלא במעשה הקנין כתב שמהני גם לדאורייתא.

אך אכתי צ"ע ממה שכתב השו"ע בה' סוכה סי' תרל"ז שהגזול עצים ובנה עמם סוכה, תקנת חכמים שאין צריך לסתור סוכתו, אף שסוכה גזולה פסולה מה"ת. והרי שם אין החיסרון במעשה הקנין, והיא תקנת חכמים גרידא, ואעפ"כ מהני לדין תורה.

יש לומר, שהרי כבר הוכחנו שיש כח לחכמים לתקן שיהינה לדין תורה, אלא שלא בכל מקום תיקנו שיהינה לדין תורה וכמבואר למעלה. ובנידון דידן כיון שכל סיבת התקנה היא כדי שהגנב לא יצטרך לפרק את סוכתו, היו חז"ל מוכרחים לתקן שיהינה לדין תורה, שהרי בלא הכי הסוכה היתה נשארת פסולה והיה מוכרח לפרק את סוכתו. וכעין זה כתב החתם סופר סוכה דף ל' ע"ב ע"ד התוס' ד"ה שינוי החזור, והשד"ח בשו"ת אור לי סי' ל"א ס"ק ע"ד בדעת השו"ע. ועיין בברכי יוסף או"ח סי' תרנ"ח אות ג' ד"ה אך דעת, מה שנדחק בשיטת הרמב"ם. ועיין עוד באבני מילואים סי' כ"ח ס"ק ל"ג מה שכתב ליישב קושיא זו.

ועפ"ז יש ליישב נמי מה שהקשה המהר"י אלגאזי בארעא דרבנן מע' מ' בהשמטות אות קמ"ה, שהביא את דברי הבי" באה"ע דקנין דמעמד שלשתם מהני לדאורייתא. והקשה ו"ל, וצ"ע על דברי מרן מהא שכתבו התוס' בסוכה (דף ל') ד"ה שינוי החזור, שכתבו דכיון דמדאורייתא לא קני לא נפיק, עכ"ל. ושם מיירי בקנה ד' מינים גזולים, וכתבו התוס' דאפילו דשינוי החזור לברייתו קני מדרבנן, מ"מ לא מהני לד' מינים דבעינן לכם מדאורייתא. הרי להדיא בדברי התוס' דקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא. ועיין בברכי יוסף סי' תרנ"ח אות ג' ש'תוס' בסוף דבריהם חזרו בהם מזה, וס"ל שקנין דרבנן מהני לדאורייתא. וכ"כ בס' מחנה אפרים ה' קנין משיכה סי' ב' בהגה מבנו בשם המחנ"א. לעומת זאת בשו"ת רע"א ח"א סי' רכ"ב ס"ק כ"ב כתב, שדעת התוס' דקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא וכמהר"י אלגאזי.

ולמבואר לק"מ, דשאני מעמד שלשתם שכל החסרון הוא במעשה הקנין, ולכן סבירא ליה לבי" שמהני לדאורייתא. משא"כ בהאי דסוכה שאין החיסרון במעשה קנין, ולכן לא מהני לדאורייתא וכמבואר לעיל.

והנה הב"ח באה"ע סי' כ"ח הביא את מחלוקת רבינו ירוחם והבי" גבי מקדש במעמד שלשתם, דלדעת רבינו ירוחם מקודשת מדרבנן. ולדעת הבי" מקודשת מדאורייתא. וכתב הב"ח דדעת הבי" היא כדעת הר"ן בגיטין בפרק התקבל שקנין דרבנן מהני לדאורייתא. ודעת רבינו ירוחם היא כדעת התוס' שם ע"ש.

ולפי מה שכתבנו יש לומר, דהנה בגיטין פ' התקבל דף ס"ד מיירי לגבי שיתופי מבואות בקטן, ש'תוס' כתבו שלא מהני לדאורייתא. כיון שאין קנינו אלא מדרבנן. והר"ן כתב שמהני לדאורייתא דהפקר ב"ד הפקר. ולפי מה שביארנו לעיל בדעת הבי", דבמקום דכל החיסרון במעשה הקנין, ס"ל דמהני לדאורייתא. ובמקום שאין החיסרון במעשה קנין, אלא במקנה או בקונה וכד', ל"מ לדאורייתא. ע"ש. אם כן יש לומר דהבי" סבירא להו כדעת התוס' בגיטין דף ס"ד דלא מהני לדאורייתא, כיון ששם מיירי בקטן שאין החיסרון במעשה הקנין, ובכה"ג מודה הבי" דלא מהני לדאורייתא. וכמו שפסק באו"ח סי' תרנ"ח גבי נתינת לולב לקטן, דקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא ע"ש. ודלא כר"ן שכתב גם לגבי נתינת לולב לקטן, דקנין דרבנן מהני לדאורייתא. וע"ע באמרי בינה או"ח סי' כ"א ס"ק ח.

התורה סוכה זו היא פסולה, שהרי גזולה היא וחייב להחזיר את העצים לבעלים, מ"מ רבנן תיקנו שאין צריך להחזיר את העצים, ויוצא בסוכה זו ידי חובה אף מן התורה. ומבואר שקנין דרבנן מהני לדאורייתא. וכן הוכיח השער המלך פ"ח מה' סוכה ה"י מדין זה המובא בגמ' סוכה דף ל"א ע"א.

[ג]

ובספר רב ברכות מערכת א' אות א' (דף י"ב ע"א) הביא את סתירת דברי השו"ע, שגבי לולב כתב שקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא, וגבי קידושין במעמד שלשתם כתב שקנין דרבנן מהני לדאורייתא. וכתב ו"ל, הנה לכאורה נראה לומר דמן דבריו ז"ל בשו"ע אה"ע סי' כ"ח שפסק שם ס"ג ו"ל, היה לו חוב וכו', ואמר לה התקדשי לי וכו', במעמד שלשתם, הרי זו מקודשת וכו'. וי"א שאינה מקודשת ע"ש. הנה מכאן אין ראיה לומר דמה שפסק הרי זו מקודשת היינו מדאורייתא, דזה שכתב מרן ז"ל מקודשת, הוא לשון הרמב"ם ז"ל בפ"ה מה' אישות ה"ז ע"ש וכו'. ואם כן השתא מדבריו ז"ל בשולחן הטהור אה"ע אדבריו ז"ל בשולחן הטהור או"ח ליכא סתירה כלל, דבשולחן הטהור אה"ע לא מצינו שדיבר בזה כלום אם היא מקודשת מדאורייתא או מדרבנן כלל. ואמנם דאיכא מדבריו בבי" אה"ע פליגי שם בהדיא על רבינו ירוחם ז"ל, הוא דוקא סתירה לדבריו ז"ל בשולחן הטהור או"ח. אבל מדבריו ז"ל בשולחן הטהור אה"ע מלבד דליכא סתירה אדבריו באו"ח, אלא אדרבא איכא נמי סיעתא, דיש קצת הוכחה דלא סמך ז"ל אדחייתו בבי" שדחה לדברי רבינו ירוחם ז"ל, מדסתם דבריו וכתב לשון הרמב"ם ז"ל דוקא הרי זו מקודשת סתם, ולא פירש דבריו אם היא מקודשת מדאורייתא או מדרבנן, מאחר דאיכא רבינו ירוחם ז"ל דסבר דאפילו מאן דאמר מקודשת היא מקודשת מדרבנן ולא מדאורייתא, והוא פליג עליה בזה, ולמה כתב סתמא. אלא ודאי דלא סמך דבריו ז"ל שכתב בבי" לענין פסק הלכה, עכ"ל. ועיין עוד ברב ברכות בהמשך דבריו, שגם מדין ד' אמות בגט ליכא הכרח שקנין דרבנן מהני לדאורייתא, ששם נחתו לתקן שיהינה לדין תורה משום תקנת עגונות, וכמו שכתב הרשב"א גיטין דף ע"ח ע"א. ותיקנו גם בקידושין משום דשוו אהודי בכל מילי, כמו שכתב הר"ן גיטין דף מ' ע"ב מדפי הר"ן ע"ש. ואכתי צ"ע מדברי השו"ע סי' תרל"ז. וע' להלן אות ד' מה שנכתב בזה.

ונראה להביא סיעתא גדולה לדבריו שאפשר שהשו"ע חזר בו ממה שכתב בבי" גבי מעמד שלשתם, דהנה הרמב"ם בפ"ח מה' לולב ה"י כתב ו"ל, אין אדם יוצא ביום טוב ראשון של חג בלולב של חבירו שישאלנו ממנו, עד שיתנו לו במתנה וכו'. ואין נותנין אותו לקטן, שהקטן קונה, ואינו מקנה לאחרים מן התורה. ונמצא שאם החזיר לו איננו חוזר ע"ש. והכסף משנה כתב ו"ל, וכתב הר"ן דבקטן שלא הגיע לעונת הפעוטות עסקינן, דאילו בהגיע דהיינו בן שש או בן שבע, אקניי נמי מקני ומתנתו מתנה כדאייתא בהניקין (גיטין דף נ"ט). ודבר פשוט הוא זה. ותמהני שלא הזכירוהו הפוסקים, עכ"ל. הרי שנקט שגם הרמב"ם מודה לדברי הר"ן. והלחם משנה שם תמה עליו שמלשון הרמב"ם נראה לא כן, שהרי כתב שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים "מן התורה" ע"ש. על כל פנים הכסף משנה למד שגם הרמב"ם מודה לר"ן שמתור לתת לולב לקטן שהגיע לעונת הפעוטות, וכשהחזירו מותר לגדול לברך עליו. אולם בבדק הבית חזר בו, וכתב שמדברי הרמב"ם נראה שאין לחלק בין הגיע לעונת הפעוטות ללא הגיע, ובכל גוונא אין לתת לולב לקטן ע"ש. וכבר עוררו בזה.

והנה לפי דברי הכ"מ שהרמב"ם מודה בקטן שהגיע לעונת הפעוטות שמתור לתת לו לולב, יוצא שדעת הרמב"ם שקנין דרבנן מהני לדאורייתא, שהרי הרמב"ם סובר שאם דעת אחרת מקנה לקטן, הוא זוכה מן התורה כמבואר במ"מ בפכ"ט מה' מכירה ה"א, ואם כן איך מועיל מה שהקטן יקנה בחזרה את הלולב לגדול, הרי הוא קנה את הלולב מן התורה והחזירו רק בקנין דרבנן. ובהכרח שסבירא ליה שקנין דרבנן מהני לדאורייתא. אולם לפי מה שכתב בבדק הבית שהרמב"ם מיירי גם בקטן שהגיע לעונת הפעוטות, שאין לתת לו לולב שאם החזירו אינו מוחזר, מוכח להיפך שקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא. הרי שמרן הבית יוסף סבר במשנה ראשונה שקנין דרבנן מהני לדאורייתא, ובמשנה אחרונה חזר בו וסבר שקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא.

ולפי זה יש לומר שמה שכתב בבית יוסף באבן העזר שהמקדש אשה במעמד שלשתם, מקודשת מן התורה, הוא משנה ראשונה של הבי" שסבר שקנין דרבנן מהני לדאורייתא וכמו שסבר נמי בכסף משנה. אך לפי משנה האחרונה שסבר שקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא וכמו שמבואר בבדק הבית, אם כן גם המקדש במעמד שלשתם, אינה מקודשת אלא מדרבנן וכמו שכתב הרב ברכות.

[ד]

והנראה בזה, דהנה ברור שכל קנין צריך סמיכות דעת, ובלא סמיכות דעת הקנין לא חל, וכמו שכתב הנימוקי יוסף בב"ב דף ס"ו ע"ב, דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, משום דלא גמר ומקנה. וכן מבואר בתוספות הרא"ש בב"ב דף קמ"ב (מובא בשטמ"ק שם), דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, משום דלא גמר ומקנה. ועפ"ז ביאר מאי דאמרינן בגמ' שם דף קמ"א ע"ב, דהמזכה לעובר לא קנה (משום דאינו בעולם). ואיתיביה ר"נ לר"ה האומר אם ילדה אשתי זכר יטול מנה, נוטל מנה. ותירצה הגמ' בדף קמ"ב דשאני האומר אם ילדה אשתי וכו', הואיל ודעתו קרובה אצל בנו. ועיין ברשב"ם שם.

והחז"א בחו"מ סי' כ"ב כתב בשם אביו, דעיקר הקנין הוא שיגמור בלבו להקנות הדבר לחבירו, וחבירו יסמוך דעתו עליו. ויש דברים שקיים להו לחז"ל שבדיבור בעלמא גומר בלבו להקנות לחבירו, ויש שאינו גומר בלבו רק ע"י הקנינים המפורשים מן התורה או מחז"ל

בירור הלכה

דברי רבוותא במצות 'שמרתם את המצות'

א. שימור מחמץ ב. כוונת עשייתה ג. חלות שם מצה משומרת

במנח"ח [מצוה י' סק"י] כתב לא הביישן למד, ולכן אינו בוש לשאול ולתמוה מנא להו לכל הראשונים והפוסקים דמצה שעשאה נכרי אינו יוצא בה ידי חובתו, אף אם עמד ישראל על גביו ושימר אותה מן החימוץ, ומשום דנכרי אדעתא דנפשיה קעביד, וכן דנו הפוסקים בדין הקטן שאפה מצה וגדול ע"ג, הרי אין שום דין עשיית מצה לשמה [כמו בגט וזבוחים], ורק שצריך שימור מחמץ, והרי גם העומד על גביו יכול לשמר.

וכתב ע"ז וז"ל, בנותי בספרים וראיתי בס' נוה שלום לאחד מחכמי ספרד עמד בזה וכתב, שבאמת כ"ה דעת ר"ה גאון מובא בטור סי' ת"ס, וגם דעת הר"ף והרא"ש כן, והספר הזה בא לידי בשאלה ונהנתי מאוד שעמד ע"ז, ומי"מ מ"ש שכ"ה באמת דעת הראשונים הנ"ל הוא דוחק בעיני, דאדרבא באמת דעת הרבה ראשונים ובאחרונים ובטושי"ע מבואר להדיא דעושה מעשה צריך לעשות לשמה, עי' בדבריהם, וצע"ג.

וכתב ליישב [בטעם מה שצריך כוונה של עושה המעשה ולא של אחר העומד ומשמר], שהוא נלמד מגמרא ערוכה בחגיגה [דף כ.]. לענין טומאה, דמקשה הש"ס לר"י בן עמרם ליעבד לי שימור בידיה דחבריה, ומתיר ר"י חזקה אין אדם משמר מה שביד חבריו, וכן מבואר במסכת פרה [פ"ז מ"ב] גבי נתנו לשומר, וא"כ ה"נ בכל הדברים הצריכים שימור אין משמר מה שביד חבריו, ובפרט בחמץ דצריך שימור הרבה, עכ"ל.

אכן בפשוטו נראה, דהנה כתב הר"מ [פ"ו חמץ ומצה ה"ט] חלות תודה וריקני נזיר שעשה אותן לעצמו אין יוצאין בהן, שנאמר 'שמרתם את המצות', מצה המשתמרת לענין מצה בלבד היא שיוצאין בה, אבל זו משתמרת לענין הזבח, ואם עשאן למכור בשוק הרי זה יוצא בה ידי חובתו, שהעושה למכור בשוק דעתו שאם לא ימכרו יאכל אותן, ונמצא בשעת עשייתן שמרן לשם מצה. ומקור הדין בפסחים [דף לח.]. יעוי"ש.

ובחידושי רבינו חיים הלוי [פ"ו מצה ה"ה] נתקשה בהלכה זו דכל המשומרת לשם זבח אינה כשרה למצת מצה בפסח, והרי מ"מ הרי היא משומרת מחימוץ הנזקק למצת מצה, וכתב דמוכרח מזה דבדין דמשומרת לשם מצה תרי דיני יש בזה, דמלבד עצם מעשה השימור [שזוהו עיקר מצות שימור], עוד דין הוא בהחפצא שיחול בה שם 'משומרת לשם מצה', וע"כ כל שנעשה לשם דב"א לא חלה בה שם דמשומרת לשם מצה.

ולדברי הגר"ח הלא מצינו בזה ש"ס ערוך שיש דין עשיית מצה לשמה, והוא דוגמת עשייה לשמה האמור בסת"ם וגט, ואין זה דין שימור בעלמא, וא"כ ניחא בפשוטו מה שלא מהני מחשבת העומד על גביו. ולקמן הבאתי סמך גדול לדברי רבינו חיים הלוי מדברי הראשונים שכתבו דומן אפיית המצות לעיכובא הוא בזמן עבודת הפסח, והיינו משעה שביעית בערב פסח, והיינו כדי למיחל חלות שם לשמה בהחפצא דמצוה.

והנה מבואר בדברי הראשונים בפסחים [דף מ.]. שאין דין שימור המצה אלא עד לאחר אפיה, ולכאורה יש להקשות למה שמבואר בדברי רבוותא הראשונים דאף לאחר אפייה אפשר שתאסר המצה מדין חמץ, ואף דפשיטא דאין המצה יכולה להחמיץ לאחר אפייה, מ"מ אם בלע המצה ריח החמץ נאסר באכילה, וא"כ למה באמת אין בזה דין שימור, ולכאורה יש לומר דאף שאפשר שיאסר מ"מ אינו עומד לזה.

אשר לדברי הגר"ח נראה שהדברים מחוורים מאד, שכן עיקר דין השימור אינו שימור מחמץ הפוסלת, אלא דין מסוים לאשווי חלות שם מצה משומרת, ומאחר דכבר חייל חלות שם מצה משומרת מעתה תו לא פקע חלות שם זה, ומה דבאמת נאסרת המצה ע"י מה שבלעה ריח מן החמץ, נתבאר לעיל בארוכה שאין זה פסלות בעצם חלות שם המצה, כי המצה חלות מה עליה בתורת מצה משומרת, ואך ריעותא יש במעשה האכילה.

[בשו"ת מהר"ם לובלין סי' קי"ט דן בדין קמח שנשכו בו עכברים ויש חשש שמקום הנשיכה החמיץ, וכתב המהר"ם דאם יאפו מן הקמח הזה קודם הפסח מותר לאכול את המצות בפסח, דאף אם החמיץ הרי הוא בטל ברוב קודם הפסח, ועכ"ז כתב דאין זה מצה משומרת לצאת בה ידי"ח מצוה מצה, עכ"ל. הרי דאף שהחפצא של הפת אינו חמץ עכ"ז אינה משומרת, ועמשי"נ לקמן בדברי הראשונים בדין ריחא דפת בפת].

[ובמשנת החזו"א, אף שבספר הגליונות שתק, בספרו (או"ח סי' קכ"ד דף לה.) כתב דמשמעות לשון הש"ס והפוסקים דאין צריך עשייה לשמה, ועיקר הדין הוא רק 'שימור', ואך שצריך שימור לשם מצות מצוה, והעלה בדעת הראשונים דס"ל דמהני אפייה של נכרי כשישראל עע"ג, דאין זה משום שמצוהו לשמור כמבואר ברשב"א, אלא משום שהישראל הוא המשמר, ונחלקו אם צריך שהעושה הוא שימור, עיי"ש].

אכן מצינו במשנת הגר"ח ותלמידו הגאון ר' ברוך בער מילי מעלייתא שאינם מכוונים עם דברי רבינו חיים הלוי, ומקור הדברים נאמרו על הירושלמי בסוכה [פ"א ה"ב] מצה ישנה פלוגתא דבית שמאי ובית הלל.

ביאור דברי הירושלמי בזה, דכשם שנחלקו ב"ש וב"ה בסוכה [דף ט.]. בדין סוכה ישנה, דלדעת ב"ש הסוכה פסולה, דבעי עשייה לשמה, דכתיב חג הסוכות תעשה לך, לשם חג, ולדעת ב"ה הסוכה כשרה, כך נחלקו ב"ש וב"ה גם בדין מצה ישנה, דלדעת ב"ש המצה פסולה דבעי עשייה לשמה, ולדעת ב"ה המצה כשרה, ואם עשאה לשם חג אף מתחילת השנה כשרה, והובא בתוס' סוכה [דף ט. ד"ה סוכה] ובראשונים שם [דף ב.].

במנח"ח [מצוה י' סק"ט] כתב וז"ל, אני תמה מאד על הירושלמי, היאך מצה ישנה תלי בפלוגתא דבית הלל מכשירין כמו סוכה, הא טעמא דסוכה דאין צריך עשייה לשמה, אבל במצה מבואר להדיא בש"ס דילן פסחים [דף לח.]: וגם בירושלמי דשימור לשמה הוי מן התורה, וא"כ היאך מכשירין בית הלל מצה ישנה בסתמא אפילו אם דקדק בה, הא בעינין לשמה מן התורה, וישנה לא הוי לשמה, והיא אצלי תמה גדולה, עכ"ל.

ובפני יהושע סוכה שם הקשה על הירושלמי, למה פוסלים ב"ש במצה, בשלמא בסוכה איכא קרא חג הסוכות דבעי לשם חג, אבל במצה מנלן דבעי לשמה, וכתב דאפשר דילפי ט"ו מחג הסוכות, והשיג במנח"ח שם וז"ל, תמה תמה אקרא על רבינו הפני יהושע, היאך העלים עיניו מסוגיית הש"ס בפסחים ורוב הפוסקים [סי' ת"ס] דמצה בעי כוונה מן התורה, [ועט"ז שם ססק"א שהוא אסמכתא, והפרי"ח בסק"א השיג עליו].

ובברכת שמואל גיטין [סי' י"ג] כתב ליישב [וכן הוא בכתבי הגר"ח], דחלוק ביסודו דין שימור דמצה מדין לשמה האמור בגט וס"ת ותפילין וקרבתות וכדומה, דדין לשמה לא נאמר אלא במקום שצריך עשייה לאשווי חלות שם גט וס"ת, והעשייה טעונה לשמה, אכן במצה אין דין עשייה כלל, וע"כ דשימור דמצה אינו אלא דין כוונה בעלמא, דמדכתיב ושמרתם את המצות ילפינן דעצם החפצא צריכה כוונה בעשייתה.

ונפ"מ בזה העלה בדין העושה מצה לשמה על הספק, שאם לא ימכרנה לשם תודה תהא לשם פסח, דבדין עשייה לשמה י"ל דלא מהני כיון שאין עשייה לשמה בתורת ודאי, אך בדין כוונה סגי בכך דכוונה מיהא איכא. [ועי"ש שדימה כוונה זו לכוונה האמורה בשעת מעשה המצוה למ"ד מצוות צריכות כוונה, ה"נ צריך כוונה בעשיית עצם המצה, ובאמת אף לענין מצוה מהני כוונה על הספק כמו שהאריכו הפוסקים].

ומעתה כתב ליישב, דודאי אף לדעת ב"ה צריך עשייה לשם מצה, אך אין זה מדין לשמה האמור בכל מקום, אלא רק מדין כוונה בעלמא ומדין שימור, אכן ב"ש ס"ל דצריך עשייה לשמה, דילפינן מסוכה בג"ש דט"ו ט"ו [וכנ"ל מהפ"י], והיינו דנתחדש שעשיית המצה היא כעשיית תפילין שצריך לאשווי חלות דין לשמה, ונפ"מ בזה דאם עשה על ספק לא חשיב עשייה לשמה, ואילו לדעת ב"ה שפיר מהני דהא איכא כוונה, כמשי"נ.

סוכה שעשאה תוך לי יום לחג א. כוונה סוכה ב. לשמה דסוכה

ובזה נבוא אל דברי הראשונים בהצעת המשנה בסוכה [דף ט.], סוכה ישנה ב"ש פוסלין ובי"ה מכשירין, ואיזו היא סוכה ישנה כל שעשאה קודם לחג לי יום, אבל אם עשאה לשם חג אפילו מתחילת השנה כשרה, ע"כ.

ופרשי" [ד"ה סוכה] סוכה ישנה שעשאה קודם לחג לי יום ולא פירש שהיא לשם חג, ב"ש פוסלין דבעו סוכה לשמה, וזו סתם נעשית, ואילו תוך לי לחג הוה, כיון דשואלין בהלכות החג קודם לחג לי יום סתם העושה לשם חג הוא עושה, אבל קודם שלשים סתמא לאו לחג, וב"ה מכשירין דלא בעינין סוכה לשם חג, ואם עשאה לשם חג אפילו מתחילת השנה כשרה, לבית שמאי איצטריך [היינו דלכ"ה בלא"ה נמי כשרה], עכ"ל.

אכן דעת העיטור [הלכות סוכה שער ד'] דאם עשאה קודם לחג לי יום בסתמא לכ"ע פסולה, לא נחלקו ב"ש וב"ה אלא אם עשאה סתמא תוך לי יום סמוך לחג, וע"ז מסיק המשנה דאם עשאה לשם חג אפילו מתחילת השנה כשרה, בין לב"ש בין לב"ה איצטריך, [ובספרי דבי רב (לבעל החסד"ד) ביאר הספרי חג הסוכות תעשה לך פרט לסוכה ישנה, דהיינו אף לדעת ב"ה ובגוונא דעשאה קודם לי יום, וכשיטת הבעל העיטור הנ"ל].

והנה מפורש בירושלמי דאף לדעת ב"ה דסוכה ישנה כשרה, מ"מ צריך לחדש בה דבר לשם חג, [בטפח או בכ"ש ע"פ כולה], והביאו בתוס' סוכה שם [ד"ה סוכה], אלא מדברי כל הראשונים והפוסקים למדנו שהוא רק מדרבנן, ובב"י [או"ח סי' תרל"ו] כתב דחידוש דבר זה מעכב בסוכה, וזולת דעת הר"ן דכל דין חידוש דבר אינו אלא למצוה מן המובחר, ובשעה"צ [סק"ד] השיג עליו דגם דעת הפוסקים כן הוא שהוא רק למצוה.

הרה"ג מרדכי קרליבך שליט"א רו"ח "תורת רפאל" - אהבת שלום

אכן מדברי בעל העיטור נראה דדין זה שצריך חידוש דבר הוא דין תורה, ותמה הריטב"א בסוכה [דף ב.]. דמפורש בש"ס שם דלכ"ה ליכא דרשה להצריך עשיית סוכה לשמה, וא"כ מה"ת שיצטרך לחדש בה דבר לשמה, ועוד תמהו על דבריו, דהלא אף סוכת גנב"ך ורקב"ש כשרה כמבואר בסוכה [דף ח.], הרי לנו דלכ"ה לא בעינן כלל לשם סוכה, וצ"ע. והרדב"ז [ח"ו סי' ב' אלפים נ"ז] כתב דאין שום קושיא מסוכת גנב"ך, דלדעת הבעל העיטור אף בסוכת גנב"ך צריך לחדש בה דבר לשם חג. ועדיין לא נתפרשה ולא נתבארה שיטת בעל העיטור בפלוגתת ב"ש וב"ה, דלכ"ה אמרינן סתמא לשמה תוך לי יום, ולכ"ש לא אמרינן בזה סתמא לשמה. גם לא נתבאר כלל פלוגתת ב"ש וב"ה בשיעור התיקון של סוכה ישנה, דלכ"ש צריך לנענע כל הסוכה ולחזור ולעשותה לשמה, ואילו לדעת ב"ה סגי בחידוש דבר טפח או כ"ש ע"פ כולה כמבואר בירושלמי, וצ"ב.

אשר לדברי הברכת שמואל [דב"ש וב"ה נחלקו בדין שימור האמור במצה, האם הוא כמו לשמה דס"ת או סתם דין כוונה] הדברים מכוונים עד מאד, דפלוגתת ב"ש וב"ה הוא בעיקר חלות דין סוכה שהצריכה תורה, ואף לדעת הבעל העיטור דלכ"ע בעינן לשמה, ולא נחלקו אלא אם סתמא לשמה, נראה דיסוד פלוגתתם הוא בעיקר חלות דין הסוכה, ובדין לשמה האמור בעשייתה, ומכאן זה נגזרה פלוגתתם בדין סתמא, וכדיבואר.

דהנה, אף לדעת ב"ה מה דצריך חידוש דבר אין זה מדין לשמה, אלא דין כוונה בעלמא, דהחפצא דסוכה צריכה כוונה לשם סוכה, [כדין עשייה לשם צל דבעינן בסוכה שהוא רק דין כוונה], ומיושב בזה גם מה שהקשו הראשונים מה המקור לדין חידוש דבר מה"ת, ולמשי"נ י"ל דנלמד ממצה שצריך כוונת המעשה בעשייתה, כמו כן בסוכה, וכמו דלבי"ש ילפי דין מצה מדין סוכה [בג"ש ט"ו ט"ו], לכ"ה ילפינן סוכה ממצה.

הלא מעתה נראה דנפ"מ אף לענין עשיית סוכה תוך לי יום בסתמא, דנראה דיסוד מה דאם עשאה לסוכה תוך לי יום סמוך לחג כשרה, אין זה משום דבאמת הוא מחשב בלבו לשמה, אלא יסוד הדין בזה הוא משום דבסתמא מעשה זה מתפרש כעשייה לשמה, וכפי שיבואר בזה, ומעתה למשי"נ דכל עיקר דין חידוש דבר אליבא דב"ה אינו אלא דין כוונה בהחפצא של הסוכה, הרי בזה שפיר מהני מה דעשאה תוך לי יום.

[וזה מכוון עם משי"נ בפרשת בהעלותך [פ"ט פ"י], דיסוד מה דאם עשאה תוך לי יום הסוכה כשרה, אין זה משום דתלינן דבאמת מחשב בלבו לשמה, אלא משום דלי יום קודם החג המה בהחפצא "זמנו של רגל", ונפ"מ בזה אף לדין תורה (ואדרבה, עיקר הך דינא דלי יום קודם הרגל עוסקים בהלכות הרגל הוא רק משום דהוא זמן של הרגל), וכיון שבעצם הזמן הרי שהוא זמן הרגל אזי גוף המעשה מתפרש כעשייה לשם חג].

אך בדין עשייה לשמה, נראה דלא מהני מה דסתמא לשמה במה שעשאה תוך לי יום, כיון דדין עשייה לשמה הוא דין יחוד, וכל שלא חשיב לשמה הרי לא נתייחד, וגדולה מזו נסתפק רבינו ברוך [הביאו הרא"ש בהלכות ס"ת סי' ג.] אם בדין עשיית העורות לשמה צריך דיבור, או סגי במחשבה, [והארכתי בזה בפרשת נשא], הא מיהא מחשבה ודאי בעי לזה, וכשם שלהחיל חלות תרומה לא סגי באופן של סתמא לשמה.

ומה דמצינו סתמא לשמה לענין קרבן, כמבואר בזבחים [דף ב.], כבר אסברה לן בחידושי מרן רי"ז הלוי [פ"ד מעה"ק הי"א] וז"ל, יסוד דין זה דזבחים בסתם לשמן עומדים, הוא חלות דין בגוף הקרבן, דהוא קרב ממילא לשמו, ולא מהני על זה גם מחשבתו שחשב בהדיא להיפוך ע"כ, והוכיח לזה ממה דאם שחט קרבן לשם חולין כשר, וע"כ דהוא חלות דין דחייל בגופו, דכיון שהוקדש לעולה, הרי ששחיתתו שחיתת עולה.

ומה דמצינו דין סתמא לשמה לענין גט [כדשו"ט בזבחים שם], התם שאני לפי שבתוך הגט כתוב שמו ושמה, וכתוב שם כל עניני הכריתות והגירושין, הרי שגוף הגט בעצמו כתוב לשם האיש והאישה הכתובין בו, אכן בעשיית הסוכה או עשיית מצה אין שום דררא של לשמה בהחפצא, ואך דבאנו לדון כלשמה משום שעשאה תוך לי יום סמוך לחג, ובזה נראה דכ"ז מהני רק לענין כוונה לשם חג, ולא לדין עשייה לשמה.

הן הן דברי בעל העיטור, דבין לב"ש ובין לב"ה צריך לעשותה לשם חג, אלא לדעת ב"ש לא מהניא סתמא לשמה, ואילו לדעת ב"ה אם עשאה תוך לי יום אמרינן דסתמא לשמה, אשר למשי"נ הדברים מכוונים, דלדעת ב"ש דצריך עשייה לשמה, כדילפי לה מקרא, אזי לא מהני בזה מה שעשאה תוך לי יום, לא כן לדעת ב"ה דכל עיקר מה שצריך לחדש דבר לשם חג הוא רק מדין כוונה, א"כ שפיר מהני בזה מה שעשאה תוך לי יום לחג.

ובשפת אמת סוכה ט. דייק מלשון רש"י בסוכה שם [ד"ה סוכה] דלדעת ב"ש לא מהני מה שמחשב בלבו לשם סוכה, אלא צריך שיפרש כן בפיו, וכבר הובאו דברי רבינו ברוך בזה, ולמשי"נ לדעת ב"ה ודאי דאינו כן, [ועי"ן עוד בעניני סוכות שם הארכתי עוד בעיקר

אכן בפשוטו חשש הנ"ל הוא טעות, שהרי להדיא אמרו בש"ס דבנים כסימנים, ואם הוה כסימנים הרי דינו כסימנים לכל דיני התורה ואף לדין תורה, וכל מה שהעלה המ"מ בדעת רש"י ביבמות היינו רק משום דלא אמרו אלא דבנים כסימנים, והרי בסימנים לחוד אינו נעשה גדול אלא בצירוף שנים, ובוהו הוא שמדוקדק בשיטת רש"י והר"מ דאינו גדול אלא לענין מיאון, אך בבנים עם שנים ודאי דינו כגדול מדאורייתא.

אלא עדדיין יש מקום לחוש לשיטת ר' זביד דפליג ביבמות וס"ל דאין בנים כסימנים, ולשיטתו באמת אין גדול אלא בסימנים לבד, ומי שילד עדיין אפשר שקטן הוא לכל דיני התורה, וכשיטתו כן הכריע הב"ש [סי' קנ"ה סק"ח ובסי' קס"ט בפירושו סדר חליצה סק"ח] בדעת הר"ף והרא"ש, והאחרונים האריכו בוהו, אלא דבאמת הב"ש עצמו שם סק"ז הכריע דהקטן זכר אינו מוליד, וכל שהוליד ודאי גדול הוא, ע"ש.

ולעניותי נראה עוד, בהקדם מה שכתב בט"ז סי' ת"ס סק"א על מש"כ בשו"ע דאם קטן אפה את המצה פסולה וז"ל, קטן דהכא היינו שאינו בר דעת, דהא מבואר בתשובת הרשב"א שמביא ב"י בדעת תליא מילתא, והיינו שיש לו הבנה במה שאמר ליה שיעשה לשם מצוה אשר צוה השי"ת, ובמהר"ל כתוב עד שיהיה בר מצוה [לכאורה היינו שיהא בן י"ג שנה עם ב' שערות], ונראה שהוא חומרא יתירה וכו', עכ"ד ה"ט"ז.

בט"ז [א"ח סי' ת"ס סק"א] דייק מהרשב"א [סי' כ"ו] דקטן שהגיע לכלל דעת והוא בר הבנה [לעשות לשם מצוה ה'] יכול ללוש המצה לשמה, ודלא כדעת המהר"ל שהחמיר שקטן לא ללוש, אמנם בחק יעקב נחלק על ה"ט"ז וכתב דבסוגיא דחולין [דף יב.] מבואר דקטן אין לו מחשבה, והיינו כל קטן עד שיהא בן י"ג שנה, וכ"כ באליה רבא דבעינן שיהא בן י"ג שנה, והובא בפמ"ג שם במשכבצ"ו, והוכרע כן לדינא במ"ב [סק"ד].

הרשב"א בחולין [דף יב:] הביא קושית הראשונים על מה דאי ביבמות [דף קד:] שהקטן פסול לחליצה משום דאיש כתוב בפרשה, וקשה דתפ"ל דחליצה בעי כוונה כמבואר ביבמות [דף קו.], וקטן לאו בר כוונה הוא, ותיקף וז"ל, הו"א דקטן כבן ט' כבן י' שהוא בן דעת ויודע בטיב חליצה שתהא חליצתו חליצה, כאותה שאמרו בגיטין [דף נט.] הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר, קמ"ל דלא, דאיש כתוב בפרשה, עכ"ל.

והנראה להוסיף תבלין לדברי הרשב"א [ולדברי ה"ט"ז לענין לישת מצה], דהנה כתב הר"מ [פ"ט מלכים ה"י] דלא ניתנו השיעורים [כזית] אלא לישראל בלבד, אבל באיסורי בני נח לא נאמרו להם שיעורים, וכתבו האחרונים דלפ"ז ה"נ ניתנו שיעורים של גדלות [י"ג שנה ובי' שערות] אלא לישראל, שהרי בשו"ת הרא"ש [סי' ל"ה] כתב דאף זה מכלל השיעורים, וא"כ בב"נ גדול הוא מיד כאשר הוא בר דעת.

ובחת"ס [י"ד סי' קפ"ד ד"ה ונ"ל וסי' ש"ז ד"ה הנה] ובמנח"ח [מצוה כ"ו סק"ז] ומצוה ל"ד סק"ח ומצוה ק"צ סק"ח] ובאר"ש [פ"ג איסור"ב ה"ב ד"ה אולם] האריכו, דכל קטן נכרי משהגיע לכלל דעת חייב בכל מצוותיו, ובחת"ס שם הביא להקשות ע"ז מסוגיא דניזיר [דף סב.] שיש דין מופלא סמוך לאיש אף בב"נ משבא לכלל שנים, ותיקף דהתם הוא נידון בדיני ישראל, לפי דהוא ריבוי שנאמר בפרשת נדרי קרבן, יעו"ש.

הלא לפ"ז מבוארים היטב דברי הרשב"א בסוגיא דחולין דקטן כבן ט' שפיר יש לו כוונה, והיינו משום דשיעור בן ט' הוא שיעור שהגיע לעונת הפעוטות, וא"כ בב"נ שפיר בר דעת הוא להבין ולהשכיל, וכל מה שנוגע לדין כוונה דקטן שפיר אית ליה כוונה, וא"כ לא גרע קטן ישראל מכל נכרי, ורק משום דכתיב איש בתורה ילפינן דהקטן אינו יכול לחלוץ, וא"כ ניהא דברי ה"ט"ז בשם הרשב"א דקטן בר דעת יכול ללוש מצוה.

והנה דעת החק יעקב דמאחר דקטן אין לו מחשבה ממילא אינו יכול ללוש לשמה, ונמצא לפ"ז דבר מחודש עד מאד, דקטן נכרי שפיר יש לו מחשבה משהגיע לכל דעת, וקטן ישראל דינו חלוק שהוא פסול ללישת המצות, ואשר ע"כ דמאחר שניתנה תורה נתחדשה הלכה דעד שיהא בן י"ג שנה תורת קטן עליו, ואשר לכן כתב דאין לקטן ללוש המצוה עד שיהא בן י"ג שנה, אבל קטן נכרי יש לו מחשבה, וזה חידוש.

ובפמ"ג הכריע כהאליה רבה [סק"ב] וחק יעקב [סק"ג] דמשמע דבעי י"ג שנה ובי' שערות דווקא, עכ"ל הפמ"ג, אכן באמת שגם בא"ר וגם בחק יעקב לא הזכירו ב' שערות, דמשמע דסגי שיהא בן י"ג שנה בלא סימנים, אך קשה דמאחר שהכריעו הפוסקים [פמ"ג] בשם הרשב"א והפר"ח דלא כה"ח] דדין שימור המצוה הוא מה"ת, א"כ מן הדין דלא סמכין אחזקה דרבא [שהביא שערות], אלא צריך שערות מלבד שנים, וצ"ע.

אשר נראה לפי מש"נ בארובה בפרשת וישלח כלל גדול בכל דיני התורה, דכל פרשה התלויה בשם 'איש', בוהו אינו נעשה גדול עד שיהא בן י"ג שנה עם ב' שערות, ברם לענין כל מה דלא בעינן איש, ואך דבעינן לדעת של גדול, בוהו שפיר י"ל דמאחר שהוא בן י"ג שנה הרי זה נחשב כגדול לענין הנך הלכות, וכפי שיבואר גדלות הגוף תליא בשנים וסימנים, אך גדלות הדעת תליא בשנים לבד, ולאפיית מצוה סגי בדעת של גדול.

ואולי הדבר תלוי במש"נ, דאם עיקר הדין אינו אלא שימור בעלמא, א"כ אין שום דין בעצם מעשה עשיית המצה, וא"כ י"ל דסגי כל שהוא בן י"ג שנה דבר דעת הוא, אך לדעת הגר"ח שיש כאן דין עשייה לשמה, שכן מדאורייתא יש כאן חלות דין עשייה בעצם המצה לאשווי מצוה משומרת, בוהו י"ל דמדין תורה צריך להיות בכלל הפרשה, וכל שאינו מצווה במצות אכילת מצוה אינו בכלל דין עשייה לשמה, וצ"ת.

כמחלל שבת באפיית המצות, ובחידושי אנשי שם [אות ה'] כתב בשם המהר"ל דכוונת המרדכי הוא משום חשש מוקצה יעו"ש, ודחה דבריו, וצ"ע.

וראיתי לגאון אחד שביאר, די"ל דחלות שם 'מצת מצוה' חייל רק בעת התקדש החג, [ויל"ד כמו"כ לענין כמה דינים שצריך עשייה לשמה, כגון בטיית החוטין לשמה, די"ל דאין חל בהם חלות שם ציצית עד עשייתן בהבגד, ויעוין באבנ"ז [א"ח סי' י"ח סק"ג בהג"ה]], וכע"ז הארכתי בעניני סוכות לענין חלות שם הדס דמצוה [לענין פסול דחיו] דחייל בליל התקדש חג, וא"כ נמצא דשבת מכין הכנה דממילא ליו"ט, וזה חידוש.

בשו"ת בית יצחק [א"ח ס"ס ז'] כתב דהמעבד עורות לשם תפילין ולשם גט חשיב עיבוד לשם תפילין, דלא חסר ביחוד לשם תפילין במה שצריך במחשבתו גם לשם גט, [ויעוין ברע"א סי' ג' ד' דמשמע דלא מהני להתנות לשם ס"ת וגט, היינו רק משום איסורא דאין מורידין], והוכיח לזה מפסחים [דף לח:]: דאם שימר מצוה לשם מצוה ולשם לחם שבתודה כשרה המצה לזה ולזה, הרי דייחוד לשם ב' דברים מהני.

אכן בקוב"ש פסחים [אות קע"א] נקט שלא כדבריו, דבכל יחוד לשמה אם שיתף בו כוונה אחרת הסותרת לו גרע, והוכיח מסוגיא דפסחים [דף לח:]: דאם אפה מצוה לשם מצוה מצוה בפסח ולשם לחם שבתודה פסול, יעו"ש בסוף הסוגיא וצ"ת, וכן מצונו בלשמה דקרבן דלשמה ולשם קרבן אחר פסול, הרי מוכרח מזה דייחוד בשיתוף אינו יחוד [ואף דשם הוה מחשבה הפוסלת, מ"מ הפסול הוא מה שמחשב לעקור הלשמה].

הרי דלפי דעת הקוב"ש למדנו חידוש גדול, דאף אם חשיב גם לשם מצוה מ"מ כל שחשיב גם לשם תודה פסול, והיינו משום דצריך לחול חלות שם יחוד בהחפצא להיותה מצוה משומרת לשם פסח, והוא חידוש.

בתוס' מנחות [דף מב: ד"ה מה טעם] דאם שרה את החוט בתוך צבע התכלת לשם מצוה ציצית ולשם נסיון הרי זה פסול לציצית, וראייתם ממנחה שקמצה לשמה ושלא לשמה פסולה, דשיתוף מחשבות פוסלת.

ובקוב"ש [ח"ב סי' כ"ב סק"א] הביא שהגר"ח תמה דאין ראייה מפסול מחשבה דשלא לשמה דמנחה לדין צביעת הציצית, דלעולם י"ל דצירוף מחשבת שפיר מהני, ועכ"ז צירוף מחשבת פוסלת בקרבן, שכן פסול שלא לשמה בקדשים אינו משום חסרון מחשבת לשמה, דאף בלא חשב לשמה כשר משום דסתמא לשמה, ואף דמחשבת שלא לשמה הוה מחשבה הפוסלת, כמו מחשבת פיגול, וא"כ אף בצירוף מחשבות יש מחשבה הפוסלת.

[והנראה פשוט בישוב קושית הגר"ח, דלעולם פסול שלא לשמה בקדשים פסול מחשבה היא זו, הא מיהת יסוד פסול המחשבה היא בכך שחשיב מחשבה כזו שאילו תחול תעקור את הלשמה מן החפצא, וממילא שפיר הוכיחו בתוס' מהך דינא דאף קמץ מנחה לשמה ושלא לשמה פסולה, דע"כ הטעם לזה הוא משום דאילו תחול מחשבתו הרי שתעקר לשמה של הקרבן, וזהו שהוכיחו בתוס' דעירוב מחשבות מגרע.]

ובעיקר שיטת הראשונים דאין מצוה כשרה אלא העשויה בערב הפסח מחצות היום, הקשה המרדכי שם מכמה סוגיות ערוכות דמצוה העשויה לפני כן כשרה, כדתניא בתוספתא דאם חל ערב פסח להיות בשבת אופין מלפני השבת, וכן מבואר בפסחים [דף לז:]: דשו"ט בדין חלות תודה האם כשרות לקיום מצוה מצוה דפסח, אף דאין מקריבין תודה בערב פסח כמבואר בפסחים [דף יג:], ושיטת הגאונים הנ"ל צ"ע.

ונראה ליישב עפ"י מה שהאריכו בישועות יעקב [סי' תע"ה סק"א] ובכתבי הגר"ח [סי' מ"ב] ובזכר יצחק [ח"א סי' פ'] שהאריכו דבמצות אכילת מצוה תרתי הוא דאית בה, א. מצוה אכילת מצוה ומרור עם הפסח, מדכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו, דמצוה ומרור שעם הפסח מכשירי הפסח ניהו, וכפי שיבואר. ב. מצוה אכילת מצוה לעצמה מדכתיב בערב תאכלו מצות, וחידושו דרק מצוה הנאכלת עם הפסח הוקשה לפסח.

הלא לפ"ז יש לדון דאף לדעת הגאונים דמצוה הוקשה לפסח לזאת דאין לאפותה אלא בזמן שחיתת הפסח, כל זה נכון רק במצה הנאכלת עם הפסח, ומה שכתבו דאף בוה"ז כן הוא אין זה אלא מדרבנן, ויל"ד.

גדול [עם בנים] שאין לו מילוי זקן אם כשר ללישת ואפיית מצוה

מאימת כשר ללוש מצוה א. כשבה לכלל דעת ב. שנים ג. שנים ושערות

שמעתי על חכם אחד שהקפיד שלא ליתן לבנו לאפות את המצות מאחר שלא נתמלא זקנו העליון, וחשש שמא לא הביא שערות, ואף לאחר שהיה לו לבנו בנים, עכ"ז חשש שמא לא הביא שערות וקטן הוא.

וסברתו בוהו עפ"י מה שמדוקדק בדברי רש"י ביבמות [דף יב: ד"ה הרי] דכל מה שאמר ר' ספרא דבנים כסימנים אין זה אלא לענין מיאון בלבד, אף לענין שאר דיני התורה לא הוה כגדול מדאורייתא, וכן מבואר גם בדברי המ"מ, ובחידושי רבינו חיים הלוי [פ"ב אישות ה"ט] חקר האם כשנעשה בן י"ג שנה נעשה גדול ממילא ע"י הבנים כסימנים, או שצריך סימנים חדשים כדין כל סימנים דלא מהונו אלא אחר י"ג שנים.

דין חידוש דבר אליבא דב"ה, ובמה שמצינו קולא מיוחדת בדין חידוש דבר לב"ה דסגי במקצת סוכה, משא"כ בדין עשייה לשמה ובדין עשייה לשם צל, דבעי' ככולה].

דברי הגר"ח דצריך לחול בהמצה חלות שם 'מצת מצוה'

נפ"מ א. זמן עשיית המצה לשי' הגאונים ב. לשמה ושלא לשמה

ויסוד לדברי רבינו חיים הלוי דמצוה בעצמותה חייל בה חלות שם מצוה משומרת, כן נראה ללמוד גם מדברי הגאונים שכתבו שצריך לאפות את המצה בזמן עשיית הפסח.

בטור [סי' תנ"ח] כתב וז"ל, איתא בתשובה [מהגאונים], מעשה באחד שאפה מצות קודם ד' שעות וכבר ביער חמצו, ואסרו רבותינו המצה דאיתקש לפסח, וכיון דפסח אינו נשחט אלא מו' שעות ולמעלה אף מצוה כן, ומקורו ממה שאמרו בפסחים [דף קכ:]: דלראב"ע דהפסח נאכל עד חצות כמו"כ אם אכל מצוה אחר חצות לא יצא, וה"ו מקשינן עשיית המצה לעשיית הפסח, וילפינן לזה שזמן אפיית המצה ב"ד ניסן אחר חצות.

אבל רבינו אליעזר הגדול ור' שמואל הכהן התירו, אך לכתחלה יש לזהר משום חביבה מצוה בשעתה, ואבי העזרי הביא תוספתא יוצאין במצה ישנה ובלבד שיעשנה לשם פסח, וכתב דירושלמי פליג אתוספתא ואסר אפילו עשאה לשם פסח, וכיון דירושלמי אוסר ראוי להחמיר שלא לאפות קודם חצות, ובשעת הדחק שלא ימצאו לאפות ליל מוצאי שבת משום חג העכו"ם ראוי לסמוך על התוספתא ולהתיר וכו', עכ"ד הטור.

והנה בטור הביא מקור נוסף לשיטת הגאונים שאין לאפות את המצה אלא ב"ד ניסן אחר חצות, דאיתא בירושלמי דאף לב"ה [סוכה ט.] דסוכה ישנה כשרה, מצוה ישנה פסולה, דמכיון שלא עשאה לשם פסח דבר בריא שלא דקדק בה, והיינו כל שאפאה לפני י"ד מחצות, ופירשו בקרבן העדה ובפני משה שברור שלא דקדק בשימור ויש לחוש לחימוץ, ולפי דבריהם אם דקדק ועשאה לשם חג פשיטא דמצוה ישנה כשרה.

אכן גירסת הראב"ה [פסחים סי' תנ"ב] דכיון שלא עשאה לשם פסח כמי שלא דקדק בה, ופירש דאף אם עשאה לשם פסח עכ"ז כמי שלא דקדק בה, וכן הביא בטור, אלא דבאמת צ"ע בטעם הדבר למה תיפסל המצה, וכתב הראב"ה דהוא כדי שלא תחלוק בין מצוה של המדקדק לעשותה לשם פסח לבין מי שאינו מדקדק, ולכן צריך לאפותה אחר חצות, דהכל חברים אצלה, וכולם מודקקים בשימור לשמה.

אשר נראה לבאר שיטת הגאונים הנ"ל [דיש דינים בזמן אפיית המצה לעיכובא] כדברי הגר"ח דדין הוא למיחל במצה חלות שם מצוה משומרת לשם פסח, ואשר בוהו הוא שנתחדש לן בדברי הגאונים זמן עשיית מצוה זו הוא רק מתחילת זמן עשיית הפסח, ונראה להוסיף, דחלות שם מצוה משומרת לא חיילא אלא בזמן חלות איסורא דחמץ, ולפני חצות לא חייל חלות איסורא דחמץ, ונפ"מ גם לענין 'איסורא בלע' לאיסור חמץ.

ובבגדי ישע על המרדכי [אות מ"ט] דקדק מדברי הגאונים דיסוד מה דבעינן מצוה האפויה מחצות י"ד ניסן אין זה רק לחובת מצוה מצוה בליל ט"ו, אלא דכל ימי הפסח אינו יוצא ידי חובתו אלא במצה האפויה מחצות י"ד ניסן, והוא באמת חידוש גדול מאד, ולמש"נ י"ל דהוא משום דכל ימי הפסח בעינן חלות שם 'מצוה משומרת', וא"כ כל ימי הפסח בעינן מצוה כזו שהיא עשויה בזמן אכילת הפסח, והדברים מחודשים.

והנה הגר"א [סי' תנ"ח] הקשה על שיטת הגאונים הנ"ל, דהנה בערב פסח שחל להיות בשבת אופין בליל יו"ט, והלא עבר זמן שחיטת הפסח, [ובדרשות ודינים למהר"י וי"ל (קובץ המועדים מכוון ירושלים)] חידוש, דאשה לא תתעסק בשאיבת המים, לפי שדומה לקרבן, עכ"ד, והארכתי בדבריו לקמן, משמע מדבריו דהמצוה תורת קרבן עלה, ועשייתה כעשיית קרבן, וא"כ ודאי בעינן אפייה בזמן שחיטת הקרבן, וצ"ע.

[ובספר התעוררות תשובה (ח"א סי' רכ"ט סק"ג) כתב ליישב קושית הגר"א, דאף בליל יו"ט הוא זמן עשיית הפסח, שהרי אז הוא זמן צליית הפסח כפרט כשחל ער"פ להיות בשבת, ולכאורה דבריו צ"ע, דהלא הצלייה אינה אלא הכשר אכילת הפסח, ואין זה שייך כלל למצות 'עשיית הפסח', והרי 'עשיית המצה' הוקשה לעשיית הפסח, ובעניני קרבן פסח הארכתי ליישב דהצלייה היא קיום דין בעצם עשיית הפסח, יעו"ש].

אשר למש"נ י"ד דאין כוונת הגאונים דבעינן זמן שחיטת הפסח דוקא, שכן המצה אינה קרבן ואין אפייתה זוקקת זמן קרבן הפסח, אלא דהמצוה הוקשה לפסח שאין חייל שם 'מצוה משומרת' אלא מתחילת זמן חג הפסח, ולכן מתחילת זמן שחיטת הפסח [דהוא זמן חג הפסח] שפיר חל שם מצוה, נמצא דכל מה שצריכין אנו לזמן שחיטת הפסח הוא רק לאשווי זמן הפסח, וא"כ כ"ש דבליל יו"ט משווי ביה שם מצוה משומרת.

במרדכי [פסחים פ"א סי' תקמ"ג] כ' וז"ל, נשאל הרי"ש משאנץ כשחל הפסח להיות בא' בשבת אם אסור לאפות המצות מים השישי, והשיב דאסור, משום דאיתקש לפסח, וכ"כ בתשובת רב יהודה גאון מה"ט. ודברי המרדכי פלא, למה נראה כמכין משבת מיו"ט, ובכ"י [א"ח סי' תנ"ח] ביאר שאם יאפה מערב שבת יהא נראה כאילו אפאה בשבת, ויטעו לומר שכשם שקרבן פסח דוחה שבת כן אפיית המצות, אמנם לפ"ז צ"ב לשון המרדכי 'דנראה כמכין לחול, דהו"ל לומר שנראה

הרה"ג נדב פרץ שליט"א
בעהמח"ס נדב פרץ על הש"ס

האיר המזרח

רבני בית ההוראה שע"י ישיבת "חברת אהבת שלום"
הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א

סימן תנ"ג

מנהג בני ספרד באכילת אורז ושאר קטניות [ואם מועיל התרה ועוד פרטי דינים בזה]

כתב השו"ע בסימן תנ"ג סעיף א', אלו דברים שיוצאים בהם ידי"ח מצוה, בחטים ובשעורים ובכוסמין ובשבלת שועל ובשיפון. אבל לא בארוז ושאר מיני קטניות, וגם אינם באים לידי חימוץ. ומותר לעשות מהם תבשיל, והרמ"א כתב ע"ז, ויש אוסרים, והמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות. מיהו פשוט דאין אוסרים בדיעבד אם נפלו תוך התבשיל. וכן מותר להדליק בשמנים הנעשים מהם, ואינן אוסרות אם נפלו לתוך התבשיל. וכן מותר להשהות מיני קטניות בבית וכו'.

ועי' במ"ב ס"ק ו' דאף להרמ"א אין זה מדינא אלא חומרא שהחמירו עליהם, והטעם משום דלפעמים מעורב בקטניות תבואה, וכן כדי שלא יבואו להחליף בקמח חטים, ומי"מ אסרו אפי' קטניות שלמים משום לא פלוג.

אך כ"ז לבני אשכנז, אבל לבני ספרד אין מנהג לאסור בזה לפי"ד השו"ע. אולם עי' להבן איש חי סוף פרשת צו הלכה מ"א שכתב, פה עירנו יש הרבה בעלי בתים נוהגים שלא לאכול אורז בפסח, מפני כי הארוז ימצא בו תערובת חטין ושעורים, וצריך לבדוק תחילה פעמים ושלש, וחוששין שמה ישנו בכדיקה, וישאר באורז חטה ושעורה ויבשלו בו, לכן בדילין ממנו. ויש נוהגים לאכול אחר בדיקה וכו', עכ"ל. ומבואר מד' הרב בא"ח שיש שנהגו בבגדד איסור באכילת אורז, אבל לא כתב כן על שאר קטניות. ואכן גם הפרי חדש (הביאו ה"ח ס"ק) כתב שם שאין מנהגינו הספרדים להחמיר זולתי באורז, ששנה אחת שנתבדק ג' פעמים יפה נמצא בו גרעין חטה, ומאותו יום והלאה לא אכלנוהו בפסח. וכ"כ החיד"א בס' טוב עין סימן ט' אות ו' (הביאו ה"ח שם), שאנחנו בני ספרד אין נוהגין במניעת הקטניות. אמנם באורז נהגו בעיה"ק ירושלים ת"ו מרבית הת"ח וירא ה' שלא לאכול בפסח, שהעידו הוה עובדא שביירו האורז כמה פעמים, ושוב אחר שבי"ב לווה נמצאת חטה, ולכן נמנעו מלאכול, אבל אין מוחזין ביד האוכלים, ובפרט כי בעיה"ק הוא מזון העניים והתינוקות. וכ"כ הגר"ח פלאגי ז"ל בס' לב חיים ח"ב סי' צ"ד (הביאו ה"ח בס"ק ט"ו) שנהגו בעירם אימיר וכל סביבותיה שלא לאכול אורז. ועכ"פ לענין שאר קטניות לא כתבו מנהג לאסור בזה. אולם יעו"ש בכה"ח שהביא מס' פקודת אלעזר (סימן נ"א דף ס"ד עמוד ד') דעכשיו נוהגין גם הספרדים בירושל' לאסור הקטניות בפסח. וסיים ה"ח: אמנם עתה בזמן הזה נתרבו האוכלוסים יותר ויותר ממה שהיו מקודם קהילות מרובות, וכל אחד ואחד מחזיק במנהגו, יש אוכלין קטניות בפסח ויש שאין אוכלין, ואין בזה משום לא תתגודדו כיון דכל אחד קהילה בפ"ע וכמ"ש לקמן בסימן תס"ח. ועיין בכה"ח ס"ק י"ט שפולין לחים מותרים. [ורק לבני אשכנז כתב בשם הברכ"י לפקפק לאסור]. וכ"ה המנהג אצל בני ספרד שגם המחמירים באכילת קטניות, נוהגים להקל בפולין לחין וכנודע. ומד' הרב פעלים וכה"ח שיוצא לקמן מתבאר שלא החמירו באורז קלוי. ואולי לפי"ז גם בשאר קטניות. אך כמדומה שנהגו להחמיר בכך. [וכנראה דהרב פעלים מדבר רק להחמירים דוקא באורז].

ולענין אם רוצים הנהגים שלא לאכול אורז או קטניות לחזור בהם ממנהגם, עי' בשו"ת רב פעלים ח"ב סי' ל' שכתב שאם רוצה לאכול מחמת איזו סיבה, המנהג פשוט בעירנו לעשות התרה ע"י חרטה, כי עושין לו פתח מתוך חרטה. והובא בכה"ח ס"ק ט"ו ועי"ש.

אולם יעו"ש בשו"ת אור לציון ח"ג פרק ח' תשובה ט"ו שכל זה לבן ספרד, אף שנהגו הוא ואבותיו להחמיר באכילת אורז או שאר קטניות, אבל לבן אשכנז אין לו לעשות התרת נדרים ולהקל במנהג זה [כיון שהוא מנהג כל בני אשכנז, יעו"ש בביאורים]. וצ"ע קצת, שהרי גם אצל בני ספרד יש קהילות שלמות שנהגו להחמיר בזה, ומה הפרש יש בין קהילה אחת לארץ כולה].

ועי' באול"צ בביאורים שם שעכ"פ אף האוכל אורז בפסח יש לו להזהר לברור אותו היטב שלא תמצא בו חיטה. וכן יש להזהר מאורז שנארז בבית אריזה שאורזים בו קמח.

ועי' להבא"ח שם שכתב שאם בעה"ב אוכל אורז, והמבשל שלו נוהג שלא לאכול אורז, אסור לו לבשל ביו"ט לבעה"ב, אבל לטלטלו ביו"ט מותר. וכ"כ ברב פעלים ח"ג סימן ל'. אולם השדי חמד מערכת חמץ ומצה סימן ו' אות ו' הביא כמה פוסקים שמתירים לבשל אורז ביום ז' של פסח שחל ביום ו' כדי לאכול בשבת, מטעם הואיל ואי מקלעי ליה אורחים, והוכיח מזה ה"ח בס"ק ט"ו דלא ס"ל כהרב פעלים, ועל כן מסיק ה"ח דבשעת הצורך יש להקל כיון שהיא משרתת שמוכרח לה לבשל וכדומה שיש הכרח בדבר, אבל במקום שאין הכרח יש להחמיר. [ועי' להחמיר ברכה סי' תס"ז].

ודע דב"ה הרב פעלים שם מתבאר הטעם שהאורז אינו מוקצה, כיון שראוי לקלותו [ולבני אשכנז נסתפק שם אם מותר לקלותו]. ולפי"ז דיין ה"ח בס"ק י"ז שאם כבר נתבשל האורז הוי מוקצה. אולם ה"ח כתב דלהמתירים לעיל לבשל לאחרים אי"כ אינו מוקצה, יעו"ש [ולכא"ו נראה פשוט דלא הוי מוקצה עפ"ימ"ש במ"ב סימן ש"ח ס"ק ק"ע: כל דבר שאינו ראוי לבעולו מחמת איסור, כגון שנדר מככר, לא נעשה מוקצה בשביל זה הואיל דמותר לאחרים, ואף הוא עצמו מותר לטלטלו, ואם אסר על כל העולם אז אסור לכל לטלטלו, ע"כ. ועי"ש בשעה"צ אות קל"ג מקורו בשם התוס', וא"כ נראה דה"ח כאן כיון שאין זה אלא מחמת איסורו וראוי לאחרים הנהגים להקל, שוב אינו מוקצה].

הנהגה כתב הרמ"א שאם נפלו לתוך התבשיל הכל מותר, ופירש במ"ב ס"ק ט' שמדובר שיש עכ"פ רוב בהיתר. ועי' לה"ח בס"ק כ"ז בשם

הזרע אמת, ועוד שה"ה לענין כלים שנתבשלו בהם קטניות, אף הנהגים איסור במיני קטניות לאחר מעת לעת מותרים. ואף המתארח א"צ לשאול אם הקדירה בת יומא, ולמהר"ל בן חביב אף בדיעבד אסור, אבל חוקת הפסח כתב דבדיעבד התבשיל מותר, אבל לכתחילה אפשר דאסור. עכ"ל. [וצ"ל הטעם בכל זה ד"ל דכל ד' הרמ"א כאן הם רק אם "נפלו" לתבשיל, היינו בדיעבד ולא לכתחילה].

טחינה ואפיה ע"י גוי ומכונה לילה הראשון ולשאר הפסח

כתב השו"ע בסימן תנ"ג סעיף ד', החטים שעושים בהם מצת מצוה טוב לשמרן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה, ולפחות משעת טחינה. ובשעת הדחק מותר ליקח קמח מן השוק. ועי' בביאור הלכה דד' הפר"ח דשימור משעת קצירה מדינא הוא ולעיקובא, ואפילו בדיעבד. עוד הביא מהח"א שהגר"א החמיר שלא לאכול רק שמור משעת קצירה, ואף כל ימי הפסח, וביאר הטעם שמה ירד עליהם מים במחובר לאחר שנתייבשה התבואה. ובבה"ל סימן ת"ס סעיף א' ד"ה מצת מצוה ביאר עוד טעם עפ"י המגיד משנה בד' הרמב"ם פ"ה מהל' חמץ ומצה הלכה ט', שלכתחילה צריך שימור בכל המצות.

והנה בשו"ע סי' ת"ס סעיף א' פסק שאין לשין ואופן מצת מצוה ע"י גוי או חש"ו, והיינו אפי' גדול עומד על גביו וכמ"ש במ"ב שם ס"ק ג', ועי"ש בשעה"צ אות ד'. ועי"ש בביאור הלכה ד"ה אין לשין מחלוקת בין הט"ז להב"ח האם יש להחמיר אף בטחינה של גוי וישראל שעומד על גביו. וכתב הבה"ל דמנהג העולם להקל בטחינה ע"י גוי וישראל עומד על גביו. ומי"מ מי שאפשר לו ע"י ישראל ה"ז משובח.

ועי' להחמיר ברכה בס"י ת"ס שבארץ הצבי נהגו כי כל המצות של פסח משעת קצירה (והביאו ה"ח בס"י תנ"ג ס"ק ס"א).

ועי' להמח"ב"ר שם שכתב דברוב דהקהילות נהגו להקל בטחינה על ידי גוי, וביאר הטעם משום שהטחינה על ידי בהמות וכיוצא, והגוי אינו טוחן אלא רק נותן את החטים בכלי, וישראל עומד ומכוין לשם מצוה, ועי"ש בכה"ח דכהיום רבו הטוחנות של ישראל. [וד' הברכ"י צ"ב, דאף אם הטחינה על ידי הבהמה, סוף סוף חסר כאן מעשה ישראל. וצ"ל דס"ל דסגי במחשבת הישראל, עי' שעה"צ אות ד', ושאינו כשגוי עושה, דאז מגרע גרע. ועדיין צ"ב].

והנה דנו הפוסקים לענין מצות מכונה הנהוג כיום, אם נחשב לשמה, או דהוי כמו מעשה גוי. ועי' בס' שדי חמד מערכת חמץ ומצה סימן י"ג אות י"ב שהביא המחלוקת בזה. ועי' לה"ח בס"י תנ"ג ס"ק ע"ו ובחזו"א אר"ח סימן ו'. [ולכאורה לפי סברת הברכ"י הנ"ל י"ל דמכונה הוי כמו בהמות, אך י"ל דכל ד' הברכ"י הם לענין טחינה, אבל לישא ואפיה בזה בעי' דוקא מעשה ישראל. ופשוט].

ועי' בשו"ת אור לציון חלק ג' פרק י"א תשובה ו' שכתב שלמעשה אין יוצאים ידי"ח אכילת מצה במצות שנאפו ע"י מכונה חשמלית, ואף אם רק האפיה היתה בתנור או גריל שמופעל ע"י חשמל, יעו"ש בביאורים. [ועי"ש בתשובה א' שיש להקל במצות יד שנטחנו ע"י מכונה, וזהו כד' הט"ז שהובא לעיל ועי"ש].

ועכ"פ להחמירים בכל הפסח במצה שמורה משעת קצירה, לכא"ו יש מקום להחמיר אף במצות יד כל הפסח שאז נחשב שימור לשמה, שהרי הלישה והאפיה במצות מכונה אינה נחשבת לשמה. [ועי' באול"צ תשובה א"ב-י ותשובה ז]. אלא ד"ל דהחומרא בכל הפסח הוא רק לשמור שלא יחמיץ, ולא שימור "לשם מצה", ע"ש באול"צ תשובה ו' ובביאורים. אך לעני"ד י"ל דגם בשביל הדין שימור שלא יחמיץ, בעי' שימור של העושה דוקא. וקיצרתי.

דין "לכם" במצה בלילה הראשון

כתב השו"ע בסימן תנ"ד סעיף ד', אין אדם יוצא ידי חובתו במצה גזולה. ובמ"ב ס"ק ט"ו, הטעם דילפינן מחלה בגזירה שוה דלחם לחם, מה התם אין אדם מפריש חלה אלא מעיסה שלו דכתיב עריסותיכם, אף כאן כן.

ועי' לה"ח בס"ק מ"א שכתב שכשקונה מצה ישתדל לפרוע קודם פסח כדי לצאת ידי"ח אליבא דכו"ע שיקנה בקנין דאורייתא, וכמ"ש בחיד"א בספר מורה באצבע בקונטרס כף אחת אות ג' בענין קניית ד' מינין. [ויש להעיר, דלכא"ו הכא לענין מצה שאני, דהא כתב במ"ב ס"ק ט"ו דמצה שאולה יוצא בה ידי"ח. וכ"כ ה"ח בס"ק ל"א. וא"כ אף אם לא קנה בקנין דאור, עכ"פ לא גרע ממצה שאולה, וי"ל דאף לשאולה צריך "קנין", ודוק].

ועי' לה"ח בס"ק ל"ט שהביא לשון הזוהר תרומה (דף קכ"ח ע"א) שאסור לקחת דבר מצוה בחינם, בגין דלא זכי בההוא עובדא כלל לאמשכא עליה רוחא דקדושה אלא באגר שלם. ובס"ק מ' הביא מד' שער המצות שהאר"י ז"ל כשהיה קונה איזה מצוה כגון תפילין או אתרוג, לא היה מקפיד לדעת כמה יתן במצוה ההיא, אלא היה פורע כל מה שהיו שואלין אותו בפעם ראשונה, והיה אומר למוכר הרי המעות לפניך קח כל מה שתרצה, וכמ"ש ב"בזוה"ר פר' תרומה. עכ"ל.

שתיית מים בזמן התקופה

כתב הרמ"א בסימן תנ"ה סעיף א', שאין לשפוך מים שלנו מכח מת או תקופה הנופלת. ומי"מ טוב לכתחילה להשים ברזל. ופי' במ"ב ס"ק י"ט דהיינו קודם שהתקופה נופלת. ועי' ג"כ להרמ"א ביו"ד סימן קט"ו סעיף ה' שכתב שאין לשתות מים בשעת התקופה. והטעם כתב בדרכי משה שם בשם האבודרהם משום סכנה שלא ינוק ויתנפח. והטעם כי טיפת דם נופלת בין תקופה לתקופה. ועי' לה"ח בס"ק ל"ו דל"ה האבודרהם כל הסכנה היא רק כששותה בשעת התקופה, אבל מד' הרמ"א כאן מתבאר

שכל שהיו המים בזמן התקופה, צריך לשפכם אף לאחר התקופה, זולת מים שלנו.

והביא שם בשם המחזיק ברכה, דאנן בארץ הצבי וכל גלילות טורקייא וערי איטליה נזהרים שלא לשתות מים בשעת התקופה דוקא, אבל אחר זמנה שותים מאותם מים שהיו בתלוש בשעת התקופה, ואין פוצה פה.

שלא ליתן מלח במצה

כתב השו"ע בסימן תנ"ה סעיף ה', נוהגין שלא ליתן מלח במצה, ונכון הדבר (ואפילו בדיעבד יש לאסור). ועי' במ"ב ס"ק מ"ב מ"ג עוד פרטי דינים בזה.

וה"ח בס"ק צ"ב כתב: ועיין בתיקונים תיקון ס"ט ד"ה ועוד ותוסף ללדת, טעם בסוד למה אין מניחין מלח במצת מצוה.

שיעור העיסה לחיוב הפרשת חלה בברכה ובלא ברכה

כתב השו"ע בסימן תנ"ו סעיף א', אין לשין לפסח עיסה גדולה משיעור חלה, שהיא ארבעים ושלש ביצים וחומש ביצה בינונים והוא עשרון, וכן ישער אותה, ימלא כלי מים ויערה המים ממנו לכלי אחר, ואח"כ יתן ארבעים ושלש ביצים ויחזיר בו המים שעירה ממנו, והמים שיתרו יתנם בכלי אחר, והכלי המחזיק אותם הוא המידה למלאותו מקמח. והמדה מחוקה היא ולא גדושה. ושיעורה מקמח חטה מצרית חמש מאות ועשרים דראהם מצריים בקירוב. וכתב במ"ב ס"ק ג' שאין משערים במשקל, וכתבו האחרונים שהוא שיעור ג' קווארט לערך.

ועי' לה"ח בס"ק י"א מהרמב"ם בפ"י למס' חלה ועדיות, שלפי האצבעות שיעורו הוא רוחב עשר אצבעות על עשר אצבעות ברום שלש אצבעות ועשירית אצבע ועשירית עשירית אצבע וחלק משני אלפים וחמש מאות מאצבע על הדקדוק, ואצבע היינו גודל של אדם בינוני. ובס"ק י"ב הביא מד' הצ"ח בפסחים שנתברר לו ע"י המדידה של האצבעות הנ"ל, דלפי"ז הביצה שלנו היא חצי מהביצה שבהם שיעורי התורה. אולם ה"ח עצמו כתב דלפי השיעור שכתוב כאן בשו"ע לשער ע"י המים, עלה שיעור הביצה כמו ט"ו דראהם ולא י"ח דראהם [ודלא כמ"ש הרמב"ם שם שהביצה י"ח דראהם]. ומודדנו ג"כ הקמח ועלה שכלי שמחזיק ט"ו דראהם מים מחזיק קמח כמו עשרה דראהם, משום שהקמח שלנו הוא קל מן המים, וקמח של חו"ל הוא יותר קל מקמח שלנו יען שטוחנין אותו דק. ולפי"ז יהיה שיעור מ"ג ביצים וחומש ביצה כמו ארבע מאות ושלשים דראהם מקמח שלנו. ונפק"מ דאע"ג דאנו נוהגין דאין לברך על חלה כי אם על שיעור תק"כ דראהם קמח, מי"מ יש לחוש לשיעור הנ"ל ולהפריש חלה בלא ברכה.

ועי"ש בס"ק ט"ו, על שיעור תק"כ דהם שכתב השו"ע, דלפי מה שכתב הרמב"ם ששיעור רביעית מים הוא כ"ז דרהם, יעלו המ"ג ביצים וחומש שבע מאות ושמונים דרהם מים, ועל כן המנהג פה עיר הקודש לברך על חלה כשיהיה הקמח תק"כ דרהם. וכן הוא המנהג בסוריה ותימן. יעו"ש.

ועי' להבן איש חי פר' צו הלכה י"ט שכתב, אין לשין לפסח עיסה גדולה יותר מן חמש מאות ועשרים דרהם, ויותר טוב ללוש אותה פחות מן חמש מאות ועשרים. ושיעור עיסה שחייבת בחלה הוא קמח משקל שבע מאות ושבעה ושבעים דרהם, כי כן עולה מ"ג ביצים וחומש ביצה למשקל הביצה י"ח דרהם. ע"כ. וכ"כ בשנה שניה פרשת שמיני הלכה א'. ונראה מד' הבא"ח ששיעור שיעור העיסה להפרשת חלה לפי משקל המים [ולפי"ז יוצא שיעורו שני קילו ארבע מאות ושמונים ושבע גרם]. וכבר עמדו בזה בביאור ד' הבא"ח. ובפרט הבא"ח באותו דיבור כתב דאין לשין לפסח עיסה גדולה יותר מחמש מאות ועשרים דרהם.

ועכ"פ בד' ה"ח הנ"ל מבואר דלמעשה המנהג הוא לברך משיעור תק"כ דרהם, וכן שיש להפריש בלא ברכה מארבע מאות ושלשים דרהם. ועי' בשו"ת אור לציון במבוא לחלק ב' ענף א' אות י' שהמנהג להפריש חלה בברכה מתק"כ דרהם, ואף שהוא שיעור הקטן, ואין חוששים לד' הצ"ח הנ"ל שצריך שיעור גדול יותר. ובמבוא לחלק ג' האריך יותר בזה. וכתב בענף ג' אות כ"ח שלפי שיעור תק"כ דרהם יוצא שיעור חלה במשקל, מעט יותר מאלף ושש מאות וחמישים גרם.

נוסח הברכה להפרשת חלה

ולענין ברכת הפרשת חלה כתב השו"ע ביו"ד ריש סימן ש"ח שיברך אקב"ו להפריש תרומה. והרמ"א שם כתב, או בריך להפריש חלה. והט"ז כ' להפריש חלה מן העסה, וכן נוהגים האשכנזים. אולם עי' בבן איש חי ש"י פר' צו הלכה י"ט שכתב שהמנהג פה עירנו לברך להפריש חלה תרומה. וכ"כ ה"ח בס"ק תנ"ז ס"ק ט'. [וכלישא דקרא חלה תרימו תרומה].

קריאת שם חלה

ועי"ש בבא"ח הלכה כ"א שאחר שיברך ויפריש, יאמר בפיו, הרי זו חלה. ואע"ג דאיכא רבים דס"ל דלא בעינן לקרוא לה שם, עם כל זה כיון דאיכא רבנותא דס"ל הכי, מאי הפסד יש באמירת שלש תיבות אלו למעבד אליבא דכו"ע. וכן כתב ה"ח בס"ק י"א.

אם בעיסות מחולקות שצירפם בסל אחד,

אוכל ואח"כ מפריש (בחלת חו"ל)

כתב השו"ע בסימן תנ"ז סעיף א', מפני שצריך לדקדק בשיעור העיסה שלא להרבות בה משום חשש חימוץ, ומוטב שימטע בה, לכן טוב לקרב העיסות יחד בשעת הפרשת חלה שישקו זו בזו, דשמה יש בהם אחת שלא היה בה כשיעור. ואם אי אפשר להפריש חלה בעודה עיסה מפני המהירות, יפרישנה אחר אפיה מים, שיתן כל המצות בסל והסל מצרפם לחלה. וזהו הדרך היותר נכון.

לזה כלל, שהרי האור נכנס לתוך המצה ונקלית יפה מבית ומבוץ. [ועיי"ש בס"ק פ"ב דמהאי טעמא היקל אם נתן המצות במקום שאינו נקי מעפרורית של קמח, שיחזור ויתנם לתוך התנור, וע"ע בשו"ת אולי"צ ח"ג פ"י תשו"י י"ג ובביאורים שם].

להשתדל בעצמו בעשיית המצות

כתב השו"ע בסימן ת"ס סעיף ב', הרא"ש היה משתדל במצת מצוה ועומד על עשייתה, ומזוזו העוסקים בהם ומסייע בעריכתו, וכן ראוי לכל אדם לעשות להיטפל הוא בעצמו במצוה. ופי"ב בס"ק ה', משום דמצוה בו יותר מבשלוחו. ובס"ק ז' כתב בשם האר"י ז"ל שיטריח עצמו במצת מצוה עד שיתחמם ויזיע, וזה תיקון גדול לעון החמור. ע"כ, אולם ע"י להכה"ח בס"ק י"ט שכתב: ומיהו כעת לא מצאתי זה בכתבי האר"י ז"ל בח' שער שסידר מהר"ש ויטאל ז"ל וכו', וכן החיד"א בצפון שמיר אות קל"ב כתב זה ג"כ דהטורח בלישת מצת מצוה עד שזיע מועיל לחטא זה לתקן אשר פגם, ולא כתבו על שם האר"י ז"ל יעו"ש, ואפשר שהוא משאר ספרי המקובלים או מספר הזנוכ. [ועיי"ש שהוסיף על עיקר הענין דיהור שלא ינטף מזיעתו על העיסה, משום דאיכא למאן דאמר דזיעת האדם היא כמו מי פירות, כמו"ש לקמן סימן תס"ו, ומי פירות עם מים ממהרין להחמיץ כמו"ש סימן תס"ב יעו"ש].

המנהג לעשות מצות דקות

כתב השו"ע בסימן ת"ס סעיף ה', אין עושין בפסח פת עבה טפח. ובמ"ב ס"ק י"ז, דכשהיא עבה כל כך יש לחוש שמא לא ישלוט חום האש בתוכה ותתחמץ בתוכה בשעת אפייתה, אבל בפחות מטפח מותר. ועיי"ן בביאור הלכה שהבאנו דעת כמה פוסקים דאפילו בפחות מטפח יש לזיזו. ובדיעבד אם כבר אפה יש מתירין אפילו בעבה טפח, ויש אוסרין. אכן בפחות מטפח אין לאסור בדיעבד. ומ"מ כל שהיא עבה יש לעיין בתוכה אם נאפית יפה ולא נתחמזה. עכ"ד. ועיי"ן להרמ"א בסעיף ד' שיש לעשות המצות ריקין ולא פת עבה כשאר לחם, כי אין הרקיקין ממהרין להחמיץ. ופי"ב המ"ב בס"ק ט"ז, דהיינו דאף דמבואר בסעיף ה' דפחות מטפח מותר לעשות, מ"מ יותר נכון לכתחילה לעשות ריקין דקין. ועיי"ן להכה"ח בס"ק מ"ח דהברכ"י הסכים להתיר בדיעבד בעבה טפח, והוסיף להכה"ח בשם החק יעקב דמ"מ אין ליקח אותו למצה של מצוה. ועכ"פ בד' השו"ע אינו מבואר מנהג לעשות ריקין, ואף הרמ"א לא כתב שיעור הדקות שנהגו לעשות.

ועיי"ן להכה"ח בס"ק מ"ד שהביא מכמה פוסקים ששיעורו הוא כעובי אצבע, היינו רוחב אגודל. ואח"כ כתב: ועכשיו מנהג ק"ק אשכנזים פה עיה"ק ירושלים ת"ו לעשות מצת מצוה, וכן במצות שעושין לטוהונן ריקין נמש כמו"ש מור"ם ז"ל. וכן יש קצת מן הספרדים שעושין ג"כ מצת מצוה ריקין ממש. וכל הנוהר לעשות יותר דקין ולא עבים הרי זה משובב. ובשאר מצות כולי עלמא נוהגין עתה לעשות אותן ריקין, משום דהמנהג עתה לאפות הכל קודם פסח ולהצניעם לכל הפסח, ואם לא יהיו ריקין דקים קשה לאכול. עכ"ל.

בערב פסח מנחה קודם עשיית המצות. והשערי תשובה הביא דבריו ז"ל, וכתב ע"ז דגבן לא נהגו כן לפי שאין חשש שכחה, שהם פנויים בע"פ אחר חצות. ועוד שקורין לבהכ"נ וכמבואר בס"י רל"ב. והכה"ח בס"ק ד' כתב ע"ד השע"ת, דאין כל המקומות שוים, דבמקום שיש קבוצת אנשים שאופין אחר חצות ויש דוחק באפיית המצות, ואפשר שעיי"ן יתבטל תפילת המנחה, יש להתפלל קודם עשיית המצות.

והוסיף עוד ה"ח דנראה כונת המדקדים להתפלל מנחה קודם עשיית המצות לא מפני שכחה, אלא שעושין זכר לקרבן פסח שהיה נשחט אחר התמיד, ותפילת המנחה היא במקום התמיד, ואפיית המצות אחר חצות הוא כמו קרבן פסח. עכ"ד. [ולעני"ד יש להעיר ע"ד ה"ח, דלכא"ו לא מצינו דאפיית המצות אחר חצות היא כמו קרבן פסח, אלא מצינו שהוקש לקרבן פסח היינו שזמנו הוא לאחר חצות, אבל ודאי אין תורת קרבן עליו, ולומר שגם זה בכלל ההיקש, שיעשה לאחר קרבן תמיד, לכא"ו אין לומר כן, שהרי סוף סוף אין המצה כקרבן. אם לא שנאמר דהוי דומיא דאפיקומן שהוא זכר לקרבן פסח. וע"ע בסמוך סמך לד' הרב כה"ח].

וכתב ה"ח בס"ק ט' מהמורה באצבע דנהגו לשורר בעריכת המצות עם פסוקי ההלל, זכר להלל שהיו אומרין בעשיית הקרבן פסח. [ומכאן ג"כ נראה כהבנת ה"ח הנ"ל שיש ענין בעשיית המצות זכר לקרבן פסח].

ומ"מ זה נראה פשוט שכל הענין להתפלל מנחה קודם אפיית המצות, הוא שייך דוקא למי שאופה את המצות, לא לאחרים [הן להטעם דשכחה והן להטעם שפי"ב ה"ח דומיא דקרבן פסח]. ושורר שכי"ב בשו"ת אולי"צ ח"ג פ"א בביאורים לתשובה ד'.

להוסיף קמח לעיסה

כתב השו"ע סימן תנ"ט סעיף ו', אם העיסה רכה לא יוסיף בה קמח, אלא עושה עיסה קטנה מגיבול קשה ויערבנה עם העיסה הרכה. והטעם פי"ב בס"ק מ"ב, לפי שאותה הוספה אינה נילושה יפה, ונשאר מעט בעין בתוך העיסה, ושמה לא נאפה אותו קמח יפה, ויש לחוש שמא יפול במרק בקערה ויתחמץ. וכתב המ"ב ס"ק מ"ד, ואם אי אפשר לו לעשות עוד עיסה קשה אין איסור להוסיף קמח בעיסה הרכה, רק יזהר שלא יתן אותן המצות בדבר לח. ומ"מ בדיעבד אם נפלו לתוך התבשיל הסכימו האחרונים להתיר, שהרי אין ידוע בודאי שנשאר בעיסה קמח בעין, ואף אם נשאר אפשר דנאפה ונקלה יפה.

ואולם הברכ"י כתב דאפי" בדיעבד אם הוסיפו בה קמח יש לאסור התבשיל, ושכי"ב הרב בני חי ומורי הרב, אמנם בס' חיים שאל ח"א סימן ל"ב כתב דהמיקל לאלה לבדה לא הפסיד, מאחר דמוכח מתרומת הדשן ומרן דשרי, ורבנן בתראי שרו בפירוש, ואולם בעל נפש יחוש, וכי"ב בס' מחזיק ברכה. והובא כל זה בכה"ח ס"ק פ"א.

ומאידך דע דכתב הרב כסא אליהו, והביאו ה"ח בס"ק פ"ב, דנראה פשוט דכל דין השו"ע שלא יוסיף בה קמח הוא רק במצה עבה, אבל במצות שלנו שהם דקות עד מאד שהם ממש כמו ריקין אין לחוש

וכתב במ"ב ס"ק ו', דאף בחלת חו"ל הדין כן, דאע"ג שבחלת חו"ל קיי"ל דאוכל והולך ואח"כ מפריש, היינו דוקא בעיסה אחת גדולה שאח"כ נתחלקה לכמה ככרות, ומשא"כ הכא שהם מעיסות מחולקות. ומקורו בחק יעקב. אולם הבן איש חי פר' צו הלכה כ' כתב דהעיקר כסברת החולקין דאף בכה"ג שלא היה שיעור חלה ורק אח"כ צירפם, אוכל והולך ואח"כ מפריש. וכ"פ ה"ח בס"ק כ'.

אם אכל בלא הפרשת חלה, האם מועיל

להפריש חלה ולתקן את מה שאכל

ודע דכל זה בחלת חו"ל, אבל בחלת א"י אין היתר דאוכל והולך ואח"כ מפריש, ועל כן אם שכח להפריש חלה בע"ש אין תקנה בשבת, ועיי"ן כה"ח ס"ק ט"ז.

ודע דכתב הברכ"י ביו"ד סימן שכ"ג דמ"מ אם אכל ונשאר עדיין, כשמפריש כיון לתקן אף את מה שאכל. וכ"כ הבן איש חי שנה שניה פר' שמיני הלכה ה' והכה"ח בס"ק ט"ו. [וע"ע בס' דרך אמונה פרק ה' מזה"ל תרומות הלכה כ"ד בביאור ההלכה]. ובעיקר שיעור חלה, עיי"ן להשו"ע ביו"ד סימן שכ"ד ששיעורו הוא (בעיסה טמאה או בזמן הזה) א' ממ"ח. והרמ"א כתב שנהגו בכזית. אולם בשער המצות פר' שלח כתב שעפ"י הסוד יפריש גם האידנא א' ממ"ח. אולם הברכ"י כתב שלא ראה ולא שמע שום חסיד ששינה כך. והביא דבריהם ז"ל הרב בן איש חי שנה שניה פר' שמיני הלכה ג', וכתב דמ"מ כיון דרבינו הגדול אמר כן, טוב שיעשה האדם פעם אחת בשנה כפי דברי רבינו האר"י ז"ל, ויעשה זאת האיש בעצמו לקיים פעם אחת הפרשת חלה בידו, ודבר בעתו מה טוב להוסיף זכות על זכויותיו קודם יוה"כ, והביא דבריו ז"ל הרב כה"ח בס"ק י"ג. וכ"כ בכה"ח סימן רמ"ב ס"ק כ"ד יעו"ש.

להתפלל מנחה בערב פסח קודם עשיית המצות

כתב השו"ע בסימן תנ"ח, נוהגים שלא ללוש מצת מצוה בערב פסח עד אחר שש שעות, שהוא זמן הקרבת קרבן פסח. ובי"ד שחל להיות בשבת לשין בערב שבת אחר שש שעות. וכתב במ"ב ס"ק א', משמע דאינו אלא מנהג, והמנהג נסמך משום דאיתקש אכילת מצה לקרבן פסח, דכתיב וזבחת פסח לה' אלקיך וגו' שבעת ימים תאכל עליו מצות וגו', ואמרינן כמו ששחיתת הפסח היה אחר שש, כן עשיית מצות של מצוה אחר שש שעות. אבל מעצם הדין הוכיחו הפוסקים דאין לחוש לזה, דעיקר היקש נאמר לענין אכילת מצה בלילה הראשונה, שיהא זיהר לאכול קודם חצות, כמו הפסח שהוא נאכל עד חצות וכמבואר לקמן סימן תע"ז, אבל לא לענין עשיית המצה, ועל כן בדיעבד אם אפה המצה קודם שש, ואפילו חודש או שני חודשים קודם פסח ועשאן לשם מצה, כשר, ע"כ.

ועיי"ן להכה"ח בס"ק א' שכתב על ההיקש לפסח, דהוא משום דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו, וכמו דאיתא בפסחים דף ק"ב. וכ"כ הלבוש. [ולכא"ו הך היקש ודאי נאמר רק על האכילה גופא, ומשא"כ ההיקש שפי"ב המ"ב זה נא' אף על העשייה דכתיב וזבחת פסח לה' אלקיך. וצ"ל דהרי בלאו הכי הוי אסמכתא]. וכתב הברכ"י יוסף שיש מדקדים להתפלל

הוראת הלכה

חכמי ורבני בית ההוראה שע"י ישיבת "חברת אהבת שלום" בעריכת הרה"ג נדב פרץ שליט"א

לצאת ידי חובה במצה בלי גלוטן

שאלה: כתב השו"ע בסימן תנ"ג סעיף א', אלו דברים שיוצאים בהם ידי חובת מצה, בחטים ובשעורים ובכוסמין ובשבלות שועל ובשיפון, אבל לא באורז ושאר מיני קטניות, וגם אינם באים לידי חימוץ, ומותר לעשות מהם תבשיל. ובמ"ב ס"ק ג', אבל לא באורז והוא הדין דוחן, וילף לה בש"ס מקרא דאין יוצאין ידי חובת מצה בלילה הראשונה שהוא חובה אלא בדבר הבא לידי חימוץ, ואלו אינן מחמיצין וכדמסיים לקמיה. ע"כ. ויש להסתפק האם יוצאים ידי"ח מצה מקמח חיטה שהוציאו ממנו הגלוטן, והיינו החלק שגורם להחמצה, דאפשר דכיון דאינו בא לידי חימוץ, אין יוצאים בו ידי"ח מצה.

תשובה: הנה בגמרא פסחים דף ל"ה עמוד א' ילפינן מהיקשא דכתיב לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי"ח במצה, יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סירחון. וזוהו לומדים שרק העשוי מחמשת מיני דגן יוצאים בו ידי"ח מצה. אלא דיש להסתפק האם גדר המיעוט הוא כל דבר שבפועל אינו בא לידי חימוץ, ואף אם יצויר שהוא מחמשת מיני דגן, או המיעוט הוא רק על "המין", וכל שהוא מחמשת מיני דגן א"צ שיבא בפועל לידי חימוץ. ונפק"מ לקמח מחמשת מיני דגן שהוציאו ממנו הגלוטן, ועיי"ן אינו בא לידי חימוץ.

ולכאורה יש להביא ראיה ממש"כ הרא"ש בסוף הל' חלה סימן ט"ו בהא דהעושה עיסה מן החיטין ומן האורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה, דאע"ג דרובה אורז חייבת בחלה, והיינו משום דטעם כעיקר דאו, וכמבואר בובחים דף ע"ח. אולם כירושלמי פירשו משום גרידה, היינו שהחטים גוררים את האורז לבא לידי חימוץ, וביאר הרא"ש בהא דצריך הירושלמי טעם דגרידה, ולא סגי ליה משום טעם כעיקר, כיון דסוף סוף רובה אורז אינו בא לידי חימוץ, ולכן הוצרך לפרש הטעם שהחטה גורר את האורז ובא לידי חימוץ. עכ"ד. ולכאורה אם עיקר המיעוט הוא על "המין", הרי זה ממין חטה מכח דין טעם כעיקר, ולמה לי טעם דגרידה. אלא חזינן דצריך שבפועל יבא לידי חימוץ. וכן הוכיח בספר קובץ שיעורים פסחים אות קע"ו.

וכן נראה מד' הרמב"ן במלחמות פסחים דף ל"ו שכתב להוכיח דמצה עשירה מדובר דוקא עם מים, דבלא מים ל"ל טעמא דלחם עוני,

תיפוק ליה שלא בא לידי חימוץ יעו"ש. ומוכח מזה דאף דהוי מין דגן, מ"מ צריך שיבא בפועל לידי חימוץ. וכן הוכיח בקובץ שיעורים שם. אולם עיי"ן להלח"מ בפ"ו מהל' חמץ ומצה שכתב בד' הרמב"ם שם דיוצאין במצה שנילושה במי פירות, אבל לא ביין ושמן ודבש וחלב משום לחם עוני, דאף דמי פירות אין מחמיצין וכמש"כ הרמב"ם בפ"ה הלכה ב', מ"מ יוצאין ידי"ח, דאנן לא קפדינן אלא על "המין", ונמצא דדין זה דמצה שהוציאו ממנו הגלוטן כפלוגתא שניה, להרמב"ן והרא"ש אין יוצאין כיון דבעי" שייבא בפועל לידי חימוץ, ולהרמב"ם יוצאין כיון דהוי מין דגן. וכיו"ב כתב החיי אדם בנשמת אדם אות ט"ו לענין חטים שנקצרו בעודם לחים למצה שמורה, ובכדי שלא יתעפשו נתנם בתנור חם ונעשו שם יבש כמו קליות, דלהרמב"ן אין יוצאין כיון שאינם בא לידי חימוץ, ולהרמב"ם יוצאין. ומיהו אם אין לו אלא מצה זו יאכלנה אבל לא יברך, משום דספק ברכות להקל.

מהו מנהג הספרדים באכילת אורז ושאר קטניות

שאלה: כתב השו"ע בסימן תנ"ג סעיף א', שאורז ושאר מיני קטניות אינו בא לידי חימוץ ומותר לעשות מהם תבשיל. והרמ"א כתב, ויש אוסרים, והמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות. ופי"ב בס"ק ו' דאינו מעיקר הדין אלא חומרא שהחמירו עליהם, וביאר ב' טעמים לדבר, א', שלפעמים מעורב תבואה בהקטניות. ב', שכמה פעמים טוחנים את האורז והקטניות לקמח, ואתו למיחלף בקמח של חמשת המינים, ושוב אסרו אף לבשל אורז וקטניות שלמים משום לא פלוג, ועוד משום תערובת מיני דגן. ועיי"ן עוד בביאור הלכה.

ויש לדעת מהו מנהג הספרדים למעשה בזה באכילת אורז ובשאר מיני קטניות, ואם מחלקים בסוגי הקטניות, או בין קטניות מבושלים לשלמים.

תשובה: הנה יש בזה חילוקי מנהגים אף אצל הספרדים, יש שנהגו שלא לאכול כל הקטניות, אך הקילו בפולין לחים. ויש שהחמירו רק באורז. ויש שהקילו לגמרי. דעיי"ן להכה"ח בס"ק י' שהביא מהפרי חדש שאין מנהגינו הספרדים להחמיר זולתי באורז, משום ששנה אחת אחר שנבדק ג' פעמים יפה נמצא בו גרעין חטה, ומאותו יום והלאה לא אכלנו בפסח. וכ"כ החיד"א בס' טוב עין סימן ט' אות ו' שאנחנו בני ספרד אין נוהגין במניעת הקטניות, אמנם באורז נהגו

בעיה"ק ירושלים מרבית ת"ח ויראי ה' שלא לאכול בפסח, שהעידו דהוי עובדא שביירו האורז כמה פעמים ושוב אחר שבישלוהו נמצאת חטה, ולכן נמנעו מלאוכלו, אבל אין מוחזין ביד האוכלים, ובפרט כי בעיר הקודש הוא מזון העניים והתינוקות. וכ"כ בס"ק ט"ו בשם ס' לב חיים שנהגו בעיר איזמיר וכל סביבותיה שלא לאכול אורז. ובס' בן איש חי פר' צו הלכה כ"א ג"כ כתב שפה עירנו יש הרבה בעלי בתים שנוהגים שלא לאכול אורז בפסח, מפני כי האורז ימצא בו תערובת חטין ושעורים, וצריך לבדקו תחילה פעמים ושלש, וחוששין שמא ישגו בבדיקה וישאר באורז חטה ושעורה ויבשלו בו, ולכן בדילין ממנו וכו'. [ויש לדון דלפי"ו אפשר שאין כאן מנהג קבוע ומוחלט, אלא תלוי במציאות אם יש לחשוש לתערובת, וכל דור דור לפי המציאות שאורזים בו את האורז].

ועוד עיי"ן להכה"ח שם שהביא מס' פקודת אלעזר (סימן נ"א דף ס"ד עמוד ד') שעכשיו נוהגין גם הספרדים בירושתי"ו לאסור הקטניות בפסח ועיי"ש.

ומד' הברכ"י שהביא ה"ח בס"ק ט"ו נראה דיש להקל בפולין חזין עכ"פ לבני ספרד. וכמדומה שכן המנהג. ומד' הרב פעלים ח"ג סי' ל' מתבאר דיש להקל באורז קלוי עכ"פ לבני ספרד. ונראה שזה רק להחמירים דוקא באורז ומשום תערובת חטה, ולכן לא חששו אלא בבישול, אבל להנהגים בכל קטניות הוא אפי"ו בקלוי, וכמדומה שכן המנהג.

האם צריכים לברור את האורז קודם פסח

שאלה: להנהגים לאכול את האורז בפסח, האם צריכים לברור את האורז, וכן האם צריך לברור את האורז בערב פסח דוקא, ומה הדין באם לא בירר את האורז בערב פסח האם יוכל לברור בפסח עצמו.

תשובה: הנה מאחר ורואים שיש חשש שמעורב בו חטה, ודאי שצריך לבדוק את האורז. וכ"כ בבן איש חי פר' צו הלכה מ"א. אך עדיין אין הכרח לבדוק דוקא בערב פסח, דהרי חטה אינה חמץ [זולת אם נחשוש שהחמיצה מגשמים וכו']. ואף ביו"ט של פסח הרי הותר לברור ביו"ט, עיי"ן סי' תק"י. ומ"מ נראה דעדיף לבדוק בערב פסח, כיון דיי"א דאף באוכל נפש כל שאפשר מערב יו"ט יעשה. [וגם יש לדון מדיון ברור צרור, עיי"ן סי' תק"ו סעיף ב' ואכמ"ל]. אלא שפשוט שכל זה

דוקא אם יש חשש של תערובת חטה, וד"ז תלוי במציאות שאורזים את האורז.

האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך שבת

שאלה: להנהיגים שלא לאכול אורז בפסח, האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בערב שבת לצורך שבת.

תשובה: הנה בפשטות מאחר ויש נוהגים לאכול אורז, אף שהוא המבשל מחמיר, מ"מ נחשב שפיר אוכל נפש. ולכן כמו שמותר לו לבשל לצורך אותם אחרים, יכול אף לבשל לצורך שבת ע"י עירוב תבשילין [ומדן הואיל ואיבעי מיקלעי ליה אורחים]. אולם יעוי להרב פעלים ח"ג סי' ל' שכתב לאסור בזה עפ"י הרמ"א בס"י תקכ"ז שמי שמתענה ביו"ט אסור לו לבשל לאחרים, אולם ע"י במ"ב שם ס"ק ס"ה שהאחרונים מפקפקים על ד' הרמ"א. [דהרי אין זה איסור בעצם על המבשל, רק שבפועל אינו יכול לאכול]. וגם י"ל דהכא באורז הרי יכול לבשל אוכל אחר. ע"י במחזיק ברכה סי' תס"ז שכתב חילוק זה. וע"י ג"כ להכה"ח בס"ק ט"ז שכתב דבשעת הצורך יש להקל בזה.

אם מתארח אצל מי שנוהג לאכול קטניות כיצד ינהג בכלים

שאלה: כתב הרמ"א שפשוט שאין אוסרים בדיעבד אם נפלו קטניות לתוך התבשיל, ופי' במ"ב ס"ק ט' שמדובר שעכ"פ יש רוב בהיתר, דאם לא כן לא מיקרי תערובות והוי כאוכל תבשיל מקטניות עצמם. ויש לדון באם מתארח אצל מי שנוהג לאכול קטניות בפסח, האם מותר לו לאכול מהתבשיל שנתבשל בו הקטניות. וכן האם מותר לו לבשל באותו כלי שבישלו בו הקטניות, או לומר לאחרים שבישלו לו. והאם יש לחלק בזה בין כלי שנתבשל בו הקטניות תוך כ"ד שעות או לא.

תשובה: הנה אם רואים שכשנפלו קטניות לתוך התבשיל ויש רוב בהתבשיל, מותר לאכול את התבשיל, א"כ ק"ו הוא שמותר לו לבשל באותו כלי, ואף אם לא עברו עליו כ"ד שעות. אך באמת י"ל דכל ד' הרמ"א הם בדיעבד "שנפלו" הקטניות לתוך התבשיל, אבל לערב לכתחילה לא. וא"כ אפשר דאף אם אין שם קטניות בהתבשיל, אלא שבישלו בו מקודם, אסור לו לבשל באותו כלי עכ"פ תוך כ"ד שעות. ואפשר ג"כ דאף לומר לאחרים לבשל לו הוי כלכתחילה, וכן כשמתארח ומבשלים לו י"ל דהוי כלכתחילה.

וכן מתבאר מד' האחרונים שהביאם הכה"ח בס"ק כ"ז דעכ"פ לכתחילה אין לבשל באותו כלי שבישלו בו קטניות תוך כ"ד שעות יעושה"ה.

האם האורז נחשב מוקצה בשבת ויו"ט

שאלה: יש להסתפק להנהיגים שלא לאכול אורז בפסח, האם האורז מותר בטלטול בשבת ויו"ט מטעם איסור מוקצה.

תשובה: נלענ"ד דכיון דהאורז יש שנוהגים לאכול, שוב אין בו תורת מוקצה [וכי"ב דן בס' שער המלך לענין סיגריה ביו"ט אם הוי מוקצה להמחמירים שלא לעשן ביו"ט], דהרי כתב המ"ב בסימן ש"ח ס"ק ק"ע, שכל דבר שאינו ראוי לבעוליו מחמת איסור כוון שנדר מכבד, לא נעשה מוקצה בשביל זה, והאיל ומותר לאחרים, ואף הוא עצמו מותר לטלטלו, ומקורו מהתוס', וא"כ נראה פשוט דה"ה הכא. אולם מד' הרב פעלים ח"ג סי' ל' נראה דהאורז לאחר שנתבשל הוי מוקצה, וצ"ע. וע"ע להכה"ח בס"ק ט"ז.

[וחו"ד בית ההוראה כתבו ע"ז: ע"י בא"ח ש"ר פר' צו אות מ"א שכתב דמותר בטלטול, ולא חילק בין מבושל או לא, והוא כתב עיי' ר"פ, משמע שכן כוונתו בר"פ, ומש"כ שלפני שבשלו הרי יכול לקלותו לרבותא כתב כן].

מהי דעת מרן בדין העושה עיסה מהחטים והאורז [והאם צריך שיאכל את כל העיסה או סגי בכזית]

שאלה: כתב השו"ע בסימן תנ"ג סעיף ב', העושה עיסה מן החטים ומן האורז, אם יש בה טעם דגן יוצא בה ידי חובתו בפסח. וע"י במ"ב ס"ק י"ד שהביא ב' פלוגתות, א. בחטים ואורז, אם צריכים שיהא כזית בכדי אכילת פרס, או א"צ כיון שטבע האורז להיות נגרר אחר החטים להתחמץ. ב. אם בחטים ודוחן דבע"י כזית בכדי אכילת פרס, האם צריך שיאכל את כל התערובת, או סגי בשיאכל כזית א' מן העיסה, ויש להסתפק מה ד' מרן בכל זה.

תשובה: הנה נודע הפלוגתא ביו"ד ריש סי' צ"ח אם טעם כעיקר דאו', ואם יש עכ"פ כזית בכדי אכ"פ לוקח על כל כזית מהעיסה (שי ה"ר חיים כהן), או דוקא אם אוכל את כל העיסה [והיינו דאז נמצא שאכל כזית איסור בכדי אכ"פ]. (שי רש"י והרמב"ם). ומרן השו"ע שם פסק דטעם כעיקר דאו', וע"י ג"כ בשו"ע או"ח סי' ר"ח בדין עירוב קמח ודוחן עם קמח חיטה, אם יש כזית בכדי אכ"פ מברך המוציא ובהמ"ז, ושם פסק המ"ב בס"ק מ"ג שצריך שיאכל את כל הארבע ביצים, ויעו"ש בשעה"צ אות מ"ה. ולכא' לפי"ד מרן ביו"ד סי' צ"ח דטכע"ק דאו', הרי פשוט הוא דסגי בכזית. אך לענין ברכות י"ל דסב"ל, אבל לענין קיום מצות אכילת מצה [עכ"פ בלא ברכה] נראה כנ"ל.

אלא ד"ל דמה דפסק מרן ביו"ד סי' צ"ח כשי"ה ה"ר חיים כהן דטכע"ק דאו' הוא מתורת ספק, וא"כ הכא י"ל להיפוך דילמא טכע"ק לאו דאו' [וע"י בפרי"ח כאן שכתב בד' השו"ע שצריך שיאכל כל האכילת פרס]. אולם יעוי להפמ"ג בשער התערובות שכתב דהשו"ע הכריע דטכע"ק דאו' בתורת ודאי מהא דהחמיר בנשפך ואין ידוע אם יש ששים, ולא היקל מטעם ס"ס. וע"ע בשו"ת אול"צ ח"ג במבוא ענף א' אות ט"ז

י"ז שכתב בד' השו"ע בס"י ר"ח הנ"ל, דסגי שיאכל כזית א' ומשום דטכע"ק דאו' וכו', ועיי"ש"ה.

מהו שיעור אכילת פרס (לענין הנ"ל) לדעת מרן

שאלה: עוד יש להסתפק מהו שיעור אכילת פרס לענין זה, האם ג' ביצים או ד' ביצים לד' מרן ולהלכה למעשה.

תשובה: הנה ידוע דנחלקו בזה רש"י והרמב"ם, לרש"י הוא ד' ביצים ולהרמב"ם הוא ג' ביצים. והשו"ע בס"י תרי"ב סעיף ד' הביא בזה פלוגתא, י"א ד' ביצים וי"א ג' ביצים, ולפי הכלל דיש ויש הלכה כיש בתרא, א"כ דעת השו"ע היא ג' ביצים. [וכ"ה בד' האחרונים הפרי חדש והמחזיק ברכה, הביאם הכה"ח שם בס"ק י"ז. ואמנם המ"ב בס"י תרי"ב ס"ק ח' כתב דלענין הלכה בשל תורה הלך אחר המחמיר, ובשל דבריהם הלך אחר המיקל, ונראה דהוי ספק, מ"מ אין זו ד' השו"ע. וחו"ד בית ההוראה הוסיפו: מרן בס"י תרי"ח כ' ד' ביצים, וע"י אול"צ ח"ב במבוא ענף א' סעי' ח' שמרן סותר עצמו בס"י תרי"ח סעי' ז' שמרן מצריך לשהות בין אכילה לאכילה שיעור ד' ביצים ולא ג' ביצים, ומטעם שיש לחוש במקום שאפשר ובפרט בשל תורה]. ובאופן דעכ"פ מעיקר הדין לענין מצה אם יש בתערובת ג' ביצים יצא ידי"ח מצה. [אך לענין ברכה י"ל סב"ל, ודוק].

האם מצות מכונה או ריחים של מכונה נחשב מצה שמורה

שאלה: כתב השו"ע בסימן תנ"ג סעיף ד', החטים שעושים בהם מצת מצוה טוב לשמרן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה, ולפחות משעת טחינה, ובשעת הדחק מותר ליקח קמח מן השוק. ובסימן ת"ס סעיף א' כתב, אין לשין מצות מצוה ולא אופין אותה על ידי אינו יהודי, ולא על ידי חרש שוטה וקטן. וכתב במ"ב ס"ק ב' דהגם דעיקר דין שימור לשם מצת מצוה הוא רק לכזית מצה של הלילה הראשון, מ"מ ישראל קדושים הם ונהגו לעשות שימור לשם מצה בכל המצות. וע"ע בביאור הלכה.

ויש לשאול במצות מכונה הנהוג כיום, האם נחשב שימור לשם מצה, ואם תמצ' לומר שאין זה נחשב מעשה אדם וה"ו כמו גוי וחש"ו, יש לשאול אם יש להקפיד אף על טחינה בריחים של יד, הן למצת מצוה והן לשאר המצות.

תשובה: הנה בדבר זה האריכו בו גדולי הדורות מאד, וע"י בס' שדי חמד מערכת חמץ ומצה סימן י"ג אות י"ב. והנה יש ב' סברות להקל בדבר, הא' ד"ל דלא נאמר בתורה "לעשות" לשמה אלא "לשמור" לשמה, וכדכתיב ושמרתם את המצות, וא"כ מה איכפת לי שהמכונה היא שעושה את המצות, וכבר הביא השעה"צ בס"י ת"ס אות ד' סברא זו בשם הרא"ה ועוד, יעושה"ה. אלא דא"כ דין הוא שאף ע"י גוי יועיל, ומדוע כתב השו"ע שאין לשין ואופין ע"י הגוי, והיינו אפי' בישראל עומד על גביו, ע"ש במ"ב ס"ק ג', דאמנם הגוי אין לו כונה, אבל שיועיל כונת הישראל. ואכן ד' רב האי הובא בהרא"ש דמהני ישראל עומד על גביו, וביאר השעה"צ הנ"ל מכח סברא זו דהעיקר שיהא שימור לשמה, וכן ביאר הגר"ז ובס' מנחת חינוך מצוה י', אבל עכ"פ אין זה להלכה.

עוד יש סברא להקל בזה, ד"ל דכיון דהלחיצה הראשונה נעשית ע"י אדם מהני לענין לשמה, וכמש"כ בחזו"א סי' ס"ק י'. [וע"י בשו"ת אור לציון ח"א או"ח סי' ב' שהאריך בזה]. ומ"מ כ"ז לדון בדבר ולצרף להקל בשעת הדחק, אבל למעשה הורו גדולי הדורות שעכ"פ בלילה הראשון לא להקל במצות מכונה אלא במצות יד, שבוה נחשב לשמה לכ"ו"ע. [וחו"ד בית ההוראה כתבו שמלשון האור לציון חלק ג' פרק י"א תשובה ו' נראה דהוי מעיקר הדין ממש שאין יוצאים במצות שנאפו ע"י מכונה חשמלית, ואף אם הלישה והעריכה היו ביד, ולא רק "שאין להקל"ן].

ולענין ריחים של יד, ע"י בביאור הלכה סי' ת"ס ד"ה אין לשין שמנהג העולם להקל בטחינה ע"י גוי וישראל עומד על גביו, ומ"מ מי שאפשר לו ע"י ישראל ה"ו משובח. וה"ה לענינו. ויש לצרף בזה סברת הברכ"י דנטחן ע"י בהמות עדיף מנטחן ע"י גוי, דבהמה אין לה דעת, וה"ו מכונה אין לה דעת.

ומ"מ לענין שאר הפסח הגם דכתב המ"ב דישאר קדושים ונהגו שימור בכל המצות, וע"י בבה"ל שכן נהג הגר"א ואפי' משעת קצירה, מ"מ בזה ודאי יש להקל במצות מכונה. וכ"ה מנהג רוב העולם.

האם גדר דין שימור הוא לשם מצה או שלא יחמיץ

שאלה: יש להסתפק בגדר דין שימור האם הוא לשמור "לשם מצה", או העיקר לשמור "שלא יתחמץ".

תשובה: הנה לפי מש"כ לעיל נראה דמוכח שצריך כונה לשמור "לשם מצה", דאם לא כן מדוע אין לשין ע"י גוי, הרי ס"ס יש כאן שימור שלא יתחמץ. וי"ל שהתם הטעם דבעינן עשיית ישראל, או שימור של העושה עצמו. וכ"ה ל' הפוסקים.

וכן הוא בשו"ע סי' תנ"ד סעיף ב', עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה יוצאים בה, ואם לאו אין יוצאים בה שאין זו משומרת "לשם מצה". ומשמע אף ששומר עליה שלא תחמיץ. וכ"מ בהדיא בפסחים דף ל"ח דריקקי תודה ולחמי נזיר פסולין למצה משום דכתיב ושמרתם את המצות, יצתה זו שמשמרת לשם זבת. [וכן הוכיח הפרי חדש בס"י תנ"ד מגמ"ז, דבע"י שימור לשם מצה, יעושה"ה. וע"י שעה"צ סי' תנ"ד ס"ק ט"ו, ודוק]. [ואמנם זה י"ל דכל זה לענין לילה הראשונה, אבל לענין שאר הפסח הגדר הוא רק שישמור מחמיץ. וקיצרת"ן].

המתארח בליל הסדר שאוכל ממצות בעה"ב, האם צריך להתכוין לקנות את המצות

שאלה: כתב השו"ע בסימן תנ"ד סעיף ד', אין אדם יוצא ידי חובתו במצה גזולה. במה דברים אמורים כשגול מצה, אבל אם גזל חטים או קמח ועשאו מצה יוצא בה שקנאו בשנינו, ודמים לבד הוא חייב לו. ופי' במ"ב ס"ק ט"ו הטעם דילפינן מחלה בגזירה שוה דלחם לחם, מה התם אין אדם מפרש חלה אלא מעיסה שלו דכתיב ערסותיכם, אף כאן כן. [ומקור הדברים מהרא"ש עפ"י הגמ' בפסחים דף ל"ח].

ויש לדון לפי"ז באורח בליל הסדר שאוכל ממצות בעה"ב, אם צריך לכז"ל "לקנות" את המצות, וכמו לענין אתרוג ביום א'.

תשובה: הנה כבר נודע החקירה בפוסקים אם אורח קונה את האוכל או לא. [ובפשטו כל הנידון הוא רק כשהגביה את האוכל]. ולפי"ז עורר השפת אמת בסוכה דף ל"ה א' על מה שאין נוהגים שהאורח יכוין לקנות את המצה, ושהמארח יכוין להקנות לו את המצה.

ויש שכתבו דמצה שאני עפ"י ה"ו וכ"פ במ"ב ס"ק ט"ו דדוקא מצה גזולה, אבל מצה שאולה יוצא בה ידי"ח, דלא דמי לדי' מינים, דהכא הרי שאלה ע"מ לאכלה ולא להחזירה כשהיא בעין. וכן ראיתי שפסק בס' אור לציון ח"ג פרק ט"ו תשובה י"ז מכח סברא זו. אך נלענ"ד דעדיין לא הועלנו בזה, דאף לדי' ה"ו דמצה שאולה יצא, הביאור הוא משום שעכ"פ יש כאן "קנין" שאלה, רק דמחדש ה"ו שבמצה קנין שאלה זה נחשב קנין גמור, שהרי אינו עומד להחזירה בעין, אבל עכ"פ צריך קנין. [והמבחן לזה אם יש כאן קנין הוא, אם אחר יקח ממנו אם נחשב כגזול ממנו].

ומ"מ המנהג שלא להקנות, וכבר דיברו בזה. ויש שכתבו דמן הסתם דעתו להקנות כדי שיצא ידי"ח. וכי"ב כתב הגינת ורדים בגן המלך סי' מ"א לענין אורח שאינו משלם על האוכל, דא"צ להשתתף בפרוטה [לענין נר חנוכה], משום דמסתמא מכיון להקנות לו. אך לכא' כ"ז ב"ח שיועד את ההלכה. ועכ"פ מי שירצה להחמיר יאמר בפירוש שמכוין להקנות את המצות לאורחים. [וכ"כ כיו"ב הכה"ח בס"י תרע"ז ס"ק ג' ע"ד הגור"ד, שעדיף שיאמר לו בפירוש שמזכה לו בהשמן].

האם יש לדקדק לקנות את המצות בקנין דאורייתא

שאלה: עוד יש לדון אם צריך לדקדק לקנות את המצה בקנין דאו', היינו בכסף ולא במשיכה, וכמו שיש שמקפידים באתרוג ביום א' לקנות בקנין דאו' [ולא ע"י צק].

תשובה: הנה אף לענין ד' מינים בפשוטו כל שבא לחצירו הרי כבר קנה מן התורה. [ויש שדנו דהרי אינו מכיון לקנות בחצר, אך הרי חצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו]. ומ"מ כמה אחרונים כתבו כן לענין ד' מינים, ע"י במ"ב סי' תרנ"ח ס"ק י' בשם המחנה אפרים, אולם שם כתב: אם לא שהביאו לרשותו וקנהו בתורת חצר. וא"כ כל החומרא היא כשהביא את הדי' מינין מיד לבהכ"ו בלא שיכניסם לביתו. וכן י"ל לענין מצה היכא שאין הבית שלו אלא הוא אורח. וכן ראיתי להרב כה"ח בס"ק מ"א לענין מצה, שכשקונה ישתדל לפרוע קודם פסח כדי לצאת ידי"ח בקנין דאו', והביא ד' החיד"א במורה באצבע לענין ד' מינים. וצ"ל דהיינו כשאין מכניסו לרשותו וכו"ל.

אך באמת לענ"ד יש להעיר ע"ד, דלפי"ד ה"ו וש"פ דמצה שאולה יצא ידי"ח, א"כ אף אם לא קנה קנין דאו', אבל עכ"פ מידי שאולה לא גרע. וי"ל ד' הכה"ח עפ"י מש"כ לעיל בתשו' הקודמת שצריך עכ"פ "קנין" שאלה, ונמצא איפא שעדיין חסר את הקנין שאלה. אלא שיש לדון דלענין קנין שאלה אולי קונה מה"ת בהגבהה וכמו מתנה. אך ידוע ד' הרמב"ן בב"מ דאף במתנה אין הגבהה קונה מה"ת, והובא בקצוה"ח ר"ס קצ"ח. וכ"ה בשערי תשובה סי' תרנ"ח ס"ק ה'. ודוק.

מהו זמן בין השמשות לענין זמן שאיבה של מים שלנו

שאלה: כתב השו"ע בסימן תנ"ה סעיף א', אין לשין אלא במים שלנו, בין שהם מי בורות ומעינות בין שהם מי נהרות. ושואבין אותן מבעוד יום [סמוך לבין השמשות] או בין השמשות. ואין לשין בהן עד שיעבור הלילה כולו. ויכולים לשאוב יום אחד לימים הרבה. ואם הזמן חס ניחים במרתף שהוא קר, ואם הזמן קר ניחים באויר כי המרתף הוא חם. וצריך להשיכם ולהכניסם לבית קודם שיוצא השמש ואפילו ביום המעונן. ויש לעיין מהו גדר בין השמשות לענין זה, אם י"ג דקות לאחר השקיעה או יותר.

תשובה: הנה כבר נודע מד' השו"ע סי' רס"א סעיף ב' דזמן בין השמשות הוא ג' רבעי מיל, והיינו לערך רבע שעה, וכמש"כ הרמ"א שם בסעיף א' ובמ"ב ס"ק כ"ג [ולדקדוק הנכון הוא י"ג דק' וחצי בשעות זמניות]. וכ"כ הכה"ח כאן בס"ק י"א לענין מים שלנו שזמן ביה"ש הוא י"ג דק' וחצי.

ואף לפימש"כ בשו"ת אור לציון ח"א חיו"ד סי' י' דלמעשה לפי ראות עינינו יש להחמיר לענין צאה"כ שהוא בערך חצי שעה יעושה"ה, ועוד כתב כן בכמה מקומות, נראה פשוט דהיינו לחומרא, אבל לא להקל כמו בנידון דידן.

וע"י להבן איש חי פר' צו הלכה ט"ז שכתב בשם הגר"ח פלאגי ז"ל בס' חיים לראש שהזמן לשאוב את המים שלנו הוא עשרה דק' קודם קריאת המגרב, והנה מבואר בבן איש חי פר' ויקהל הלכה ט' [לענין תפלת המנחה דביה"ש הוא י"ג דק' וחצי]. דבבגד שקיעת החמה הוא שבעה דק' קודם המגרב, ויש מקומות אחרים שהם עשרה דק' קודם קריאת המגרב, ונראה דכאן שכתב הבא"ח ששאיבת המים הוא עשרה דק' קודם קריאת המגרב, משום אותם מקומות שהשקיעה היא

הדין הוא על גוף העשייה, וגוף העשייה ודאי אינה מתייחסת אל האוכל, דאין זה כמו קרבן פסח דהתם איכא דינא בגוף העשייה, עי' רפ"ב דקידושין שקרבן פסח הוא מדין שלוחו של אדם כמותו].

מהו שיעור מיל (בדקות) לדעת מרן לענין מצה, מליחה ועוד

שאלה: כתב השו"ע בסימן תנ"ז סעיף ב', לא ניחו העיסה בלא עסק ואפילו רגע אחד. וכל זמן שמתעסקים בו אפילו כל היום אינו מחמיץ. ואם הניחו בלא עסק שיעור מיל הוא חמץ. ושיעור מיל הוא רביעית שעה וחלק מעשרים מן השעה. וכתב במ"ב ס"ק ט"ו ששיעורו הוא י"ח דקות. ועי' בה"ל דלענין מליחה דשיעורו ג"כ הוא כדי הילוך מיל, בדיעבד אין להקל אלא אם כן שהה כ"ד או כ"ג דקות עכ"פ, ולכתחילה שיעורו הוא שעה. ויש לעיין מהו ההלכה למעשה לדין בני ספרד בענין זה כמה הוא שיעור מיל.

תשובה: הנה ד' מרן ברור מילולו דשיעור מיל הוא רביעית שעה וחלק עשרים מן השעה, ומקורו בתרומת הדשן, וכ"כ השו"ע בה"ל מליחה יו"ד ס"ט סעיף ו', ומקורו בתרומת הדשן יעו"ש. ויש בזה אף נפק"מ לענין מעלות השחר עד הזריחה ששיעורו הוא ד' מילין, והיינו ע"ב דק', וכן לענין תפלת הדרך ששיעורו הוא פרסה היינו ד' מילין, וכן לענין תחום שבת ששיעורו הוא מיל. ונראה לדלידן בני ספרד העיקר הוא דמיל הוא י"ח דק', ואמנם לחומרא ראוי להחמיר, אבל עכ"פ עיקר הדין הוא כמש"נ. [וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ב פרק ו' תשובה ד' ובביאורים שם לענין חשבון השעות מעלות השחר, דאין לנו אלא ד' מרן דמיל הוא ח"י דקות. ועי"ש עוד. ובח"ג פ"ח תשובה י"א].

האם יש מנהג אצל בני ספרד לעשות מצות דקות

שאלה: כתב השו"ע בסימן ת"ס סעיף ה', אין עושין בפסח פת עבה טפח. ובמ"ב ס"ק י"ז כתב, ועיין בה"ל שהבאנו דעת כמה פוסקים דאפילו בפחות מטפח יש לזוהר. ובדיעבד אם כבר אפה יש מתירין אפילו בעבה טפח, ויש אוסרין. אכן בפחות מטפח אין לאסור בדיעבד. ומ"מ כל שהיה עבה יש לעיין בתוכה אם נאפית יפה ולא נתחמצה. ועי' להרמ"א בסעיף ד' שכתב שיש לעשות המצות רקיקין ולא פת עבה כשאר לחם, כי אין הרקיקין ממהרים להחמיץ. ועי"ש במ"ב ס"ק ט"ז. ויש לדעת האם אף לבני ספרד יש מנהג בזה לעשות רקיקין דקין או לא.

תשובה: הנה הדבר ידוע כי יש כיום הרבה מבני ספרד הנוהגים לעשות מצות עבות קצת. ומאידך יש הרבה אף מבני ספרד שאוכלים מצות דקות, אלא דפשוט הוא שאין ראייה מזה שאוכלים מצות דקות, מאחר וכיום רוב האנשים אינם אופים בעצמם אלא קונים מהמאפיות, והמאפיות שעושים עושים כמנהגם, ועל כן נראה פשוט שאין מנהג ברור בזה. אולם ראיתי להכ"ח בס"ק מ"ד שכתב דיש קצת מן הספרדים שעושים ג"כ מצת מצוה רקיקין ממש, וכל הנוהר לעשות יותר דקין ולא עבים הרי זה משובח. ובשאר מצות כולו עלמא נוהגין עתה לעשות אותן רקיקין, משום דהמנהג עתה לאפות הכל קודם פסח ולהצניעם לכל הפסח, ואם לא יהיו רקיקין דקים קשה לאכול, ע"כ. [ונראה דגם מטעם זה נהגו היום לעשות רקיקין דקין, כיון דהאידידא היום אין רגילים לאפות אלא לקנות, ועד שיבא ליל פסח כבר יהיו המצות קשות לאכול].

מהו המנהג למעשה לענין אכילת מצה שרויה

שאלה: כתב במ"ב בסימן תנ"ח ס"ק ד', שיש אנשי מעשה שמחמירין על עצמן ואין שורין ואין מבשלין מצות בפסח מחשש שמא נשאר מעט קמח בתוך המצות מבפנים שלא נילוש יפה, ועי' השריה יתחמץ. ועיין בשערי תשובה בסימן ת"ס דמצד הדין אין לחוש לזה, דאחזוקי איסורא לא מחזקינן, ובפרט בימינו שנוהגין לעשות רקיקין דקים, ומכל מקום מי שנוהג בחומרא זו אין מוניחין אותו, ועי"ש שהאר"ך בזה, עכ"ל. וראוי לדעת מהו המנהג הרווח היום בדין מצה שרויה ובפרט לבני ספרד [וכמו כן לענין לעשות קציצות מקמח מצה]. וכן יש לעיין האם יש הבדל לענין זה בין מצות יד למצות מכונה.

תשובה: הנה מד' השערי תשובה והמ"ב ג"ל מתבאר דאין מנהג להחמיר בזה וזולת אנשי מעשה שהחמירו על עצמם. זאת ועוד, יעוי' להכ"ח בסימן תס"א ס"ק ל"א בסופו שכתב דבמצות דקות אין לחוש לזה, ומיהו ראיתי להרב אור לציון פרק י"א תשובה י"ג שכתב שהגם שמנהג בני ספרד פשוט שלא להמנע מלאכול מצה שרויה וזולת מנהג חסידות, אולם במצות מכונה ראוי להחמיר בזה משום הקמח שמועך מתנדוות המכונה, יעו"ש.

אך לענין לעשות קציצות מקמח מצה, הנה מד' המ"ב (בסימן תמ"ד ס"ק ח' ובסימן תע"א ס"ק כ') מתבאר שנוהגים לאכול קציצות מקמח מצה יעו"ש, אולם עיין להרב כנסת הגדולה בסימן תס"א שהביא מעשה שהיה שאשת חבר טיגנה דגים עם קמח מצה, ובאותו זמן שטחה את הדגים בקמח באה השכנה וחשבה שהוא קמח ממש, ולמחר טיגנה דגים בקמח ממש, ולכן גזרו באותו מקום שלא יעשו כן מפני מראית העין, ומ"מ גם ע"ז כתב הפרי חדש שאין לנו לגזור מדעתנו בשביל אותו מעשה שהיה, וע"ע להמחזיק ברכה סימן תס"ג. והכה"ח בס"י תס"א מסיק דהיכא דנהוג היתר נהוג, והיכא דלא נהוג יש להחמיר.

האם אפשר לאפות בתנור חשמלי למצת מצוה ולשאר הפסח

שאלה: כתב השו"ע בסימן תס"א סעיף ב', טפקא (פי' אחד מן הרעפים שמסכין בהם הגג) של חרס חדשה, לא שנא הסיקה מבפנים או מבחוץ, מותר כיון שהאור שולט תחתיה, אעפ"י שאין שלהבת עולה על גבה מרתח רתח, והפת נאפית מיד ואינה באה לידי חימוץ.

שהאר"ך בזה דלענין דא"י יש לחוש לד' החזו"א, וע"ע בביאור הלכה סי' רע"א].

מהו הזמן הנכון להפריש חלה [האם כשנעשית עיסה או כשהעיסה תופחת]

שאלה: כתב השו"ע בסימן תנ"ז סעיף א', מפני שצריך לדקוק בשיעור העיסה שלא להרבות בה משום חשש חימוץ, ומוטב שימנע בה, לכן טוב לקרב העיסות יחד בשעת הפרשת חלה שישקו זו בזו, ושמה יש בהם אחת שלא יהא בה כשיעור. ואם אי אפשר להפריש חלה בעודה עיסה מפני המהירות, יפרישנה אחר אפיה מיד, שיתן כל המצות בסל, והסל מצרפם לחלה, וזהו הדרך היותר נכון, ע"כ. ופי' במ"ב ס"ק ה', דאם אפשר טוב יותר להפריש מן העיסה כדכתיב ראשית עריסותיכם, הרי דעיקר מצותה לכתחילה הוא בשעה שהיא עיסה עדיין.

ויש להסתפק מהו הגדר דלכתחילה להפריש בשעה שהיא עיסה, האם מיד בזמן שנעשית עיסה, או הכונה כשהעיסה תופחת.

תשובה: הנה ז"ל השו"ע ביו"ד סימן שכ"ז סעיף ג': האידידא טוב להמתין מלהפריש חלה עד אחר גמר לישה, שתיעשה הכל גוף אחד. ע"כ. אך אינו מבואר שצריך או יש ענין להמתין עד שתתפח העיסה, דעיקר כונת השו"ע היא לאפוקי שאין מפרשים משידבק העיסה בהקמח, וכדפי' הש"ך בס"ק ו'. אולם יעוי' בבית יוסף שהביא מס' התרומה (סימן פ"ה) שיש ממתנינים עד לאחר שנתחמצה העיסה. [ושמעתי שגם היום יש הרבה נוהגים כן].

אם שכח להפריש חלה בע"ש ויו"ט (בחלת ארץ ישראל), האם יש עצה להפריש בשבת ויו"ט

שאלה: כתב הרמ"א סימן תנ"ז סעיף א', ואם היה בו שיעור חלה ושכח להפריש יפריש אחר כך, ואפילו צירוף לא צריך. וכתב במ"ב ס"ק י', אם שכח להפריש חלה בערב יום טוב ונזכר ביום טוב, אם לא היה שיעור חלה בכל עיסה ונצטרפו בכלי ביחד ביום טוב, דאז בא חיוב החלה ביום טוב, דעת כמה אחרונים דמותר להפריש חלה ביום טוב, אבל אם נצטרפו בכלי קודם יום טוב או שהיה בכל עיסה שיעור חלה, שאז בא החיוב חלה קודם יום טוב, אסור להפריש חלה ביום טוב, אלא אם מינכר מצותיה של כל עיסה ועיסה בפני עצמה, מותר לאכול כל מצותיה של העיסה, ולשייר מאחת ממצותיה על סמך שיפריש ממנה בחול המועד מעט לשם חלה וישרפנה. אבל אם נתערבו המצות צריך לשייר מכל מצה ומצה מעט וכו', או שיעשה באופן זה, שילוש ויאפה עיסה קטנה פחות מכשיעור ביום טוב, ויצרפם עם המצות בסל אחד כדי שיתחייבו בחלה, ואחר כך יכול להפריש מעיסה זו על כולם, כיון דחיוב של עיסה זו בא עתה ביום טוב רשאי להפריש ממנה ביום טוב וכו'. עכ"ל. ועי' בשעה"צ אות י"ט דכל העצה להפריש ביום טוב גופא, אם חל יום א' של פסח בשבת אין היתר.

ולפי"ז יש להסתפק בחלת ארץ ישראל דלא שייך לאכול ולשייר מעט, האיך יעשה באופן ששכח להפריש חלה בשבת וביו"ט, והאם יש להתיר לצורך מצוה דא"י דכזית מצה, להפריש חלה ביו"ט ובשבת.

תשובה: הנה מאחר ולהפריש חלה בשבת ויו"ט יש בזה משום שבות, וכמבואר כאן במ"ב (ומקורו בסי' רס"א ושל"ט ובסימן תק"ו), א"כ אין מקור להתיר ואף לצורך מצוה דא"י. וזולת ביו"ט שיוכל לתקן ע"י העצה שהביא המ"ב כאן, שיעשה עיסה קטנה ויצרף אותה לשאר העיסה. [ועי' כה"ח ס"ק מ"ח שבאופן כזה יאפה אותה עיסה קטנה קודם שיפריש].

וכבר דן בזה הפמ"ג בסימן תק"ו באשל אברהם ס"ק ח' אם אתי עשה דכזית מצה וסוכה, ודחי לשבות דהפרשת חלה היכא דאין לו לחם אחר. [וכיו"ב מצאנו ב"ה (ל"ב) דאין עולין באילן בשביל מ"ע דא"ו דשופר]. אולם ראיתי להרב כה"ח כאן ס"ק ט"ז שהביא משאלת יעב"ץ ח"א ס' קל"ג דדעתו נוטה להתיר בזה בא"י להפריש בכל יו"ט כשאין לו לחם אחר, וכתב הכה"ח ע"ז דנראה דיש לסמוך ע"ז היכא שא"א לשאול מאחרים. אך הדברים מיוחדים, ואף לפי"ז ז"ל משמע דבשבת אסור.

ועי' באול"צ ח"ב פט"ז בביאורים לתשובה י"א שהביא העצה מהמהר"ל דיסקין להקנות לקטן בן י"ב שנה או קטנה בת י"א שנה את החלות, והיא תפריש מהם, יעו"ש.

האם יש ענין להתפלל מנחה בערב פסח קודם אפיית המצות

שאלה: כתב השו"ע בסימן תנ"ח, ונוהגים שלא ללוש מצת מצוה בערב פסח עד אחר שש שעות, שהוא זמן הקרבת קרבן פסח. וביו"ד שחל להיות בשבת לשין בערב שבת אחר שש שעות. ויש לעיין, האם יש ענין להתפלל מנחה קודם אפיית המצות, ואם תמצי לומר שיש בזה ענין, יש לעיין האם הענין הוא דוקא על מי שאופה את המצות, או אף לכל אדם, או עכ"פ למי שאוכל מאותם המצות שנאפו בערב פסח לאחר חצות.

תשובה: הנה כן כתב הברכי יוסף שיש מדקדקים להתפלל בערב פסח מנחה קודם עשיית המצות. ומד' השערי תשובה נראה שהבין שהטעם הוא שמא ישכחו להתפלל מנחה יעו"ש, אולם הכה"ח בס"ק ד' כתב לפרש הטעם זכר לקרבן פסח שהיה נשחט אחר התמיד, [וצ"ב דהא המצה אינה קרבן, וכל ההיקש הוא רק לענין זמן העשייה, וי"ל]. ומ"מ נראה פשוט שאין הענין אלא להאופה בעצמו, לא להאוכל וקו"י שאר אנשים. ושו"ר שכ"כ בשו"ת אול"צ ח"ג פ"א בביאורים לתשובה ד'. [והגם דיש סברא לומר דצריך שאצל האוכל יהיה ג"כ ענין שהקריב את קרבן התמיד קודם, מ"מ אין נראה כן, דודאי עיקר

עשרה דק' קודם קריאת המגרב, ובאופן שאז נחשב בין השמשות. ודוק.

האם אפשר להשתמש במי ברז למים שלנו

שאלה: יש להסתפק אם אפשר להשתמש למים שלנו במים מהברז.

תשובה: הנה בפשוטו כיון שכל הענין דמים שלנו הוא כדי שיהיו קרים ע"י הליכה, א"כ מהברז נמי שפיר דמי, שהרי העיקר שלאחר ששואבם ילנו, ולא איכפת לי מהיכן באו. וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ג פ"א תשובה ג', אולם בס' מועדים וזמנים (ח"ג סי' רס"א אות ב') הביא ד' הגאון מטשיבין להחמיר בזה מחשש אולי יש שם תערובת של דבר המחמיץ את העיסה יעו"ש.

האם מועיל לשאוב מים ולקררם במקרר במקום מים שלנו

שאלה: עוד יש להסתפק אם מועיל לשאוב מים ולקררם במקרר.

תשובה: לכא"ו היה נראה דאם מקרר את המים במקרר שפיר דמי, מאחר ועיקר הדין דמים שלנו אינו מגוה"כ, אלא רק היכי תימצי כדי לקררם. אלא שראיתי לכמה מפוסקי זמננו שלא אבו להקל בזה. עי' באול"צ ח"ג פ"א בביאורים לתשו"ג, אך לא ביאר הוא ז"ל טעמו. ואם קבלה היא נקבל, ואם לדין יש תשובה. ומ"מ ודאי למעשה אין להקל בזה אחרי שכבר הורה זקן. [וכ"כ הגר"ש אלישיב זצ"ל בהערות על פסחים דף מ"ב א', ומטעם שאין אנו בקיאים בטבע המים לצננם. וג"ז צ"ב דהרי רואים במציאות שהם קרים].

האם בני ספרד נהגו להחמיר בשתיית מים בזמן התקופה

שאלה: כתב הרמ"א, ואין לשפוך מים שלנו מכח מת או תקופה הנופלת. ומ"מ טוב לכתחילה להשיים ברזל. ויש לשאול האם החומרא הזו של תקופה נוהגת גם לדי' השו"ע, והאם בני ספרד נהגו בזה.

תשובה: הנה עיקר ענין התקופה הובא ברמ"א יו"ד סי' קט"ז סעיף ה', והוא מחשש סכנה, עיי"ש בדרכי משה. אלא דיעוי' להמחזיק ברכה שכתב שהמנהג בארץ הצבי וכל גלילות טורקיה וערי איטליה שאין נוהרים אלא בזמן התקופה דוקא, אבל לאחר התקופה שותים אף מים שהיו בזמן התקופה. [איברא, דכדמומה היום עכ"פ בא"י כמעט ואין חוששים לזה כלל, וצ"ע מדוע].

האם מותר לעשות פיצה מצה

שאלה: כתב השו"ע בסימן תנ"ה סעיפים ה'-ו', נוהגין שלא ליתן מלח במצה. ונכון הדבר (ואפילו בדיעבד יש לאסור). לש המצה בקצח ושומשמן ובמיני תבלין כשרה כיון שיש בה טעם מצה. ומ"מ אין ליתן בה תבלין לפי שהוא חד ומחמם העיסה. הגה. ופלפלין אפילו בדיעבד אסור, וכן אם נפל בה סיד. ויש לדון האם מותר לעשות פיצה מצה, דומיא דאסור ללוש מצה בתבלין.

תשובה: הנה בפיצה יש הרבה תבלינים, ואף אם אין זה חריף כמו פלפלין, מ"מ ודאי לכתחילה אסור, ולבד מזה הרי מערבים בו גבינה ועוד, וכבר כתב השו"ע בסימן ת"ס סעיף ז' שאין ליתן ביצים שלימים במצה שתאפה עמהם, והטעם שהליחה היוצאת מעכבת אפייתה (מ"ב שם ס"ק י"ט), וה"נ הכא דכוחה.

ומיהו פשוט דכל זה בקמח רגיל, אבל קמח מצה לית לן בה. [זולת המחמירים במצה שרויה].

מהו שיעור העיסה להפרשת חלה בברכה ובלי ברכה לפי שיעור הקילו והגרם הנהוג כיום

שאלה: כתב השו"ע בסימן תנ"ז סעיף א', אין לשיין לפסח עיסה גדולה משיעור חלה שהיא ארבעים ושלש ביצים וחומש ביצה בינונים, והוא עשרון. וכן ישער אותה, ימלא כלי מים ויערה המים ממנו לכלי אחר, ואחר כך יתן ארבעים ושלש ביצים, ויחזיר בו המים שיערה ממנו, והמים שיתרו יתנם בכלי אחר, והכלי המחזיק אותם הוא המדה למלאותו מן הקמח. והמדה מחוקה מקמח ולא גדושה. ושיעורה מקמח חטה מצרית חמש מאות ועשרים דראהם מצריים בקירוב. ובמ"ב ס"ק ג' ישער אותה וכו', ולא על ידי משקל. וכתבו האחרונים שהוא שיעור ג' קרוארט לערך. ויש לדעת מהו השיעור למעשה במשקל של ימינו, והוא נפקא מינה גם לענין הפרשת חלה בברכה ושלא בברכה.

תשובה: הנה לפי המקובל מהגר"ח נאה שדרהם הוא שלש גרם וחומש [וי"א דהיום נתברר שהוא שלש גרם], א"כ שיעורו הוא באלף שש מאות וחמישים גרם. וכ"כ בשו"ת אור לציון במבוא לחלק ג' ענף ג' אות כ"ח. אולם בס' בן איש חי פרי צו הלכה י"ט כתב שהשיעור להפרשת חלה הוא משקל שבע מאות ושבעה ושבעים דרהם. ונראה ששיער במים. אך יעוי' כה"ח ס"ק ט"ז שכתב דהמנהג פה עי"ה"ק ובסוריא ותימן לשער לפי הקמח משקל תק"כ דרהם.

וכ"ז לענין ברכה, אבל בלא ברכה עיי"ש כה"ח ס"ק י"א שיש קמח קל מקמח שלנו, ויצא השיעור ארבע מאות ושלשים דרהם.

וכ"כ הגר"ח נאה שמקילו מאתים וחמישים יפריש בלא ברכה, והחזו"א כתב קילו מאתים.

האם חוששים שנתקטנו הביצים

שאלה: עוד יש לדון האם חוששים שנתקטנו הביצים, וממילא צריך לשער שיעור יותר גדול.

תשובה: הנה ידוע ד' הצל"ח, הובא בפתחי תשובה יו"ד סי' שכ"ד ס"ק א', שהוכיח (עפ"י שיעור האצבעות) שנתקטנו הביצים בחצי, וכן ד' החזו"א שאין להפריש חלה בברכה אלא שיעור שתי קילו מאתים וחמישים, אולם כבר נתבאר מהכה"ח שהמנהג לשער תק"כ דרהם גם היום, וכ"כ האור לציון במבוא לחלק ב' ענף א' אות י'. [ויעו"ש

אבל צריך להסיק תחילה בין תנור בין כוביא בין באילפס בלא מים בין בקרקע, אבל להדביקו תחילה ואח"כ להסיק יש אוסרים וטוב לזוהר. ויש מי שאומר שראוי למחות שלא יעשו חרות ברמץ. ויש לזון האם אפשר לאפות מצות בתנור חשמלי, הן למצת מצוה והן לשאר הפסח.

תשובה: הנה כבר נתבאר לעיל שמחמירים לאכול בלילה הראשון מצות עבודת יד משום דין לשמה. ולפי"ז יש לזון דאף תנור חשמלי חשיב שלא ע"י אדם. אלא דלכא"ו הכא שאני, שהרי זה כמו מבשל בשבת דלא חשיב גרמא, כיון שעושה פעולת ההנחה על גבי האש, וא"כ ה"נ הכא שמניח את המצה בתנור חשיב מעשה אדם. אולם ראיתי להרב אור לציון ח"ג פרק י"א תשובה ו' שחידש דאף באופן זה אין יוצאים ידי חובה. וביאר שם הטעם כיון שבשעה שהאדם הפעיל את המכונה לא היה זרם זה בעולם. ונראה ראיה לדבריו מהא דכתבו התוס' בב"ק דף נ"ו ע"א דנותן יד אדם לנחש פטור, כיון שבשעה שנתן לא היה הארס בעולם, וה"נ הגם שהיה זרם בתחילה, אבל לגבי הזרם החדש לא חשיב מעשה דידיה.

האם יוצאים ידי חובה בטרוקנין (מצה הנאפית בקרקע) אף בלא קבע סעודתו עליו

שאלה: כתב במ"ב סי' תס"א ס"ק ט' בין בקרקע, והוא טרוקנין המבוואר לעיל בסימן קס"ח סעיף ט"ו. ועיין שם דאין רשאי לברך עליו המוציא אלא אם כן קבע סעודתו עליו. ואיתא בגמרא דאדם יוצא בזה ידי"ח מצה בפסח, דהוא חשיב לחם עוני.

ויש להסתפק בהא דיוצא ידי"ח מצה בפסח, האם דוקא כשקובע סעודתו עליו דאז חשיב לחם אף לענין המוציא ובהמ"ז, או אף בלא קביעות סעודה.

תשובה: הנה בפשוטו אם מברכין ע"ז בורא מיני מזונות א"כ אף לענין מצה לא חשיב לחם, אלא דסתיימת לשון הגמרא והמ"ב נראה דלענין מצה יוצא אף בדלא קבע. וכ"מ בהדיא בב"י א"ח סי' קס"ח.

שיח הלכה

אשה אם נגררת אחר הבעל באכילת קטניות

שאלה: אשה ספרדיה שנשואה לאשכנזי, ומבקרת בבית הוריה בפסח ואוכלים שם קטניות, האם יכולה לאכול, או שנגררת אחר בעלה שאין אוכל.

תשובה: לחומרא.

ועמש"כ בזה בשו"ת משנת יוסף ח"י"ג סי' קמ"ט ובס' סידור פסח כהלכתו פט"ז סי' י"ג ובס' הלכה של פסח ח"א פ"א ש"ד סי' ל"ו ובשו"ת בנין אב ח"ה סי' ל' ובשו"ת אבני דרך ח"ו סי' ס"א אות ב'.

קטניות למקפידים אם הוי כמוקצה

שאלה: המקפידים באכילת קטניות בפסח אם מותר להם לטלטל קטניות בשבת ויו"ט, או שהוי מוקצה.

תשובה: חזי לעבד כנעני.

ועמש"כ בזה בס' מאור השבת ח"א בתשו' הגר"ש זצ"ל תשו' א' אות ב' ובס' וישמע משה ח"ג סי' קל"ב ובס' שלמי יהודה הל' מוקצה עמ' קנ"ב ובשו"ת רב פעלים ח"ג א"ח סי' ל' ובבן איש חי ש"ר פר' צו סעי' מ"א, ומש"כ בס' פסקי בן איש חי [שיו"ל ע"י אהבת שלום] ידידי ש"ב הג"ר שלום טוויל שבת סי' ש"ח סעי' מ"ה.

שום בפסח כקטניות

שאלה: מה הטעם שמרן לא אוכל שום בפסח הא אי"ז קטניות.

תשובה: סרך קטניות.

כן מובא בס' אלא ד' אמות פמ"ז ס"ח שמרן לא אוכל שום בפסח, ושכן ראה באחד מהאחרונים ע"ש. וכבר הביא כן הפרמ"ג סי' תס"ד א"א סק"א דיש נהגין לא לאכול שום, וכתב שאין יודע הטעם ואין להקל, ע"ש. וכ"כ בשו"ת חמדת משה [פרלמוטר] סי' כ"ד. וכן בס' פתחא זוטא ס"ב או"ז שכן נהג מהר"ש מבעלזא זצ"ל. וכ"כ בשו"ת משיב הלכה ח"א סי' ש"ט. אולם בחיי אדם כלל קכ"ו ס"ז כ' דאין מקום להחמיר, וכ"כ בשו"ת זכר יהוסף סי' ק"כ ע"ש. ומש"כ בזה בשו"ת בצל החכמה ח"ד סי' קי"ג ובס' דובר ישירים עמ' קי"א ובס' נטעי גבריאל פסח ח"ב פל"ט סי' ה' שכן הקפיד בעל הדברי יואל ע"ש, ובס' הלכה של פסח ח"א ש"ד פ"ה סי' נ"ד ובס' מנהג ישראל תורה סי' תמ"ז אות א' ובדעת תורה למהרש"ם סי' תס"ז ס"ב ובס' שדי חמד אסי"ד מערכת חומ"מ ס"ו או"ט. ועמש"כ מרן בשו"ת הלכות סי' תנ"ג ס"ב. ועיי' בס' זוכר ברית אבות עמ' 90, שכן נהגו במרוקו לא לאכול שום בפסח.

קטניות לצורך שבת אסור חג

שאלה: שביעי של פסח שחל בערב שבת אם מותר לבשל לצורך שבת קטניות.

תשובה: ע"י עירוב תבשילין.

ועמש"כ בזה בשו"ת רעק"א ח"א סי' ה' ובשו"ת חתם סופר או"ח סי' ע"ט ובשדי חמד אסי"ד חומ"מ ס"ו סק"ו ובס' דעת תורה למהרש"ם

וכבר עמד ע"ז בס' מנחת חינוך מצוה י', וביאר שם משום דמצות מצה משוי ליה קביעות, יעושה"ה. ולפי"ז משמע דאף מברך ע"ז המוציא משום דמצות מצה משוי ליה קביעות. אך מל' המ"ב כאן נראה דאף דיוצא בו ידי"ח מצה, מ"מ לא יברך המוציא. ועל כן צ"ל כדביאר הרב קה"י עמ"ס ברכות בסמין ל"ה עפ"י"ד הב"י בס"י קס"ח דאף פת הבאה בכיסנין חשיב "לחם", ורק דלענין המוציא ובהמ"ז לא תיקנו אלא בדבר שדרך לקבוע ע"ז סעודה [ויעו"ש לענין לצאת בזה ידי"ח סעודת שבת ויו"ט. וע"ע בשו"ת הסבא קדישא למהרש"א אלפנדארי ז"ל ח"א סימן ה'. וקיצרתי כאן].

והא דלענין סוכה כתב השערי תשובה והמ"ב סי' תרל"ט ס"ק כ"א שאין יוצאין ידי"ח בפת הבאה בכיסנין, י"ל דהתם תלי בתשבו כעין תדורו. ודוק.

האם יש לאסור לצאת ידי חובה במצה שרויה בכלי שני שהיד נכזית בו

שאלה: כתב השו"ע בס"י תס"א סעיף ד', יוצא אדם במצה שרויה והוא שלא נימוחה, אבל אם בישלה אינו יוצא בה. וכתב במ"ב ס"ק כ' דלא דוקא בישלה, דה"ה בשרוי לתוך רותחין. ואפילו בכלי שני יש להחמיר דלא לשרותה אם לא לצורך. וכל זה כשהיד סולדת בו. והנה במ"ב סימן ש"ח ס"ק מ"ח כתב לענין בישול בשבת, דיש לאסור בשהיד נכזית בו אף בכלי שני. ויש להסתפק אם גם כאן לענין מצה יש להחמיר כשהיד נכזית בו.

תשובה: הנה הפוסקים כאן לא חילקו בזה כלל, ומשמע דאף שהיד נכזית בו אינו מבשל, ואפשר דכל ד' המ"ב להחמיר בשהיד נכזית בו הוא רק בשבת ומשום חומרא דשבת, שהרי בד' הרמ"א שם מבוואר דהחמיר בפת דמבשל אף בכלי שני משום קלי הבישול, ואילו הכא הרי ג"כ מיירי במצה, ומ"מ היקל בכלי שני. ועיי' ג"כ בחזו"א או"ח סי' כ"ב ס"ק י"ט שפקפק בהא דהיד נכזית בו, וסיים דמ"מ קשה להקל

באיסור שבת, ומסיק דמ"מ מעיקר הדין נראה דאין איסור בכלי שני שהיד נכזית בו.

האם יוצאים ידי חובה במצה שרופה

שאלה: יש להסתפק אם המצה נחרכה האם יוצאים בה ידי חובה.

תשובה: נלע"ד דעפ"י מה שכתוב בשו"ע לעיל סימן תמ"ב סעיף ט' דחמץ שנחרך עד שאינו ראוי לכלב מותר לקיימו בפסח, א"כ היכא דאינו ראוי לכלב פשיטא דאין יוצא בו ידי"ח, אך נראה דהכא אפילו אינו ראוי לאכילת אדם אינו יוצא בו ידי"ח, דגבי חמץ שאני דראוי לחמץ בו עיסות אחרות וכמש"כ במ"ב שם ס"ק י'.

מהי דעת מרן בדין מצה כפולה ונפוחה

שאלה: כתב הרמ"א בס"י תס"א סעיף ה', שיש להחמיר במצה כפולה ונפוחה. ועיי' בשעה"צ אות נ"ז לענין מצה כפולה, שלא הוזכר ענין זה בש"ס, יעושה"ה. ויש לשאול האם ד' מרן השו"ע מסכמת לחומרא זו דמצה כפולה ונפוחה.

תשובה: הנה הב"י העתיק דין מצה כפולה בשם התרומת הדשן, ומדלא פליג עליה נראה בפשוטו דס"ל הכי לדינא, ואף דכתב הב"י שם ע"ד התרוה"ד, דלא ראינו מי שחשש לזה, אלא הוא דאפשר דאפי' המצה מותרת לאחר שיסיר הכפל, מ"מ משמע דלדינא לא פליג עליה. וכן נראה ד' שאר הפוסקים שלא כתבו דלהשו"ע המצה מותרת. ועכ"פ לדינא נראה דיש להחמיר הן במצה כפולה והן במצה נפוחה [אף דחומרא דמצה נפוחה לא הובא בב"י, אלא בד' הדרכי משה].

עבר את שבת ביקורתם של חכמי ורבני בית ההוראה "אהבת שלום", הגאונים רבי מנשה שוע שליט"א ורבי דוד פנירי שליט"א

תשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א נערך ע"י הרה"ג מתתיהו גבאי שליט"א

על אכילת בשר ביהמ"צ ע"ש, ובמשנ"ב סי' קצ"ו סק"ט. וע"ע בשו"ת רבבות אפרים ח"ו סי' ס' שעה"ה לענין זימון במקפידים בשרויה בפסח, ועיי' בס' פרדס יוסף החדש להרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ פסח עמ' של"ד, ובקונ' גם אני אודך תשו' הגר"ח קניבסקי ח"ג תשו' ס' מה שהשיב לענין צירוף זימון כשאין סומך על הכשרות. וע"ע בס' פסקי תשובות סי' קצ"ו ס"ז הערה 37.

מצה משנה שעברה

שאלה: אם יכול ליקח בליל הסדר לכזית ראשון מצה משנה שעברה.

תשובה: אם לא נתקלקל.

ועמש"כ בזה בשו"ת מהרש"ם ח"ו סי' צ"ט ובשו"ת קנין תורה ח"ז סי' ל"ח, ומש"כ מו"ר מרן הגרבי"ד פוברסקי בס' בד קודש מועדים עמ' נ' ועמ"ס פסחים סי' י"ט.

לשמה במצה

שאלה: בירושלמי פ"ק דסוכה, במח' ב"ש וב"ה בסוכה ישנה, ה"ה פליגי במצה ישנה אם צריך לשמה, וצ"ע שלהדיא תנן בפסחים ל"ה, דחלות תודה אין יוצא יד"ח מצה דבעי לשמה, מקרא דושמרתם.

תשובה: קדשים שאני.

כן הקשה הצ"ח סוכה ט' ע"ש, ובס' ברכת שמואל גיטין סי', ולמו"ר מרן הגרבי"ד פוברסקי שליט"א בס' בד קודש פסחים סי' י"ט ומועדים עמ' מ"ט.

עוסק בשימור המצה

שאלה: העוסק בשימור המצות אם יש לו פטורא דעוסק במצוה פטור מהמצוה.

תשובה: ג"ז מצוה.

ברכה על שמירת המצה

שאלה: מ"ט ליכא ברכה על מ"ע דשמירת המצות שהוי מ"ע.

תשובה: אין בו מעשה.

כן הקשה בשו"ת נודע ביהודה יו"ד סי' קכ"ג בהגהת בן המחבר, ותירץ דחיישינן שמא יחמיץ ע"ש, ובס' ללקוט שושנים ח"א עמ' פ"ח מש"כ בכמה אנפי.

צירוף לחם משנה למצה שרויה כשמקפיד

שאלה: מי שמקפיד במצה שרויה בפסח אם יכול לצרף מצה שרויה ללח"מ.

תשובה: בשעה"ד.

ועיי' בביאור הלכה סי' תפ"ב ומש"כ בשו"ת חלקת יעקב או"ח סי' צ"ה אות ב' ובס' שלחן שלמה סי' רע"ד סק"א, וע"ע בשו"ת משנה הלכות ח"א סי' שנ"ח ובס' שמירת שבת כהלכתה פנה"ה סי' י"ד ובס' לחם איש לידידי הג"ר איתן שושן עמ' שנ"ג ובס' יגד משה ס"ב עמ' י"ב.

מצות לאחרים, ולהכי אמרי' מה דרכו של עני לאפיית מצות לאחרים. ועי' מש"כ לתרץ קושיא זו בס' עמק שאלה שאלתא סק"ט ובס' תורה תמימה דברים ט"ז אות י"ט, ובס' קרבן פסח להגר"ש קלוגר סי' ת"ס. ואמנם במג"א סי' ת"ס סק"א, דגם באפיית מצות אמרי' מצוה בו. ועי' מה שהארכנו בזה בקובץ אליבא דהלכתא גליון פ"א עמ' ק"א, ומש"כ בס' יקח מצוות עניני מצוה בו ס"ז עמ' ש"א, ובס' אלה הם מועדי להגר"א שלזינגר פסח סי' י"ח.

לחם משנה למקפיד במצות מכונה לצרפו

שאלה: מי שמקפיד במצות מכונה אם יכול לצרפה ללחם משנה כשאין לו מצת יד.

תשובה: אם מקפידים מחמת חומרא בעלמא אפשר לצרף.

ובשו"ת ישיב יצחק ח"ד ס"ח כתב להחמיר ע"פ שו"ת דברי יציב או"ח סי' ר"א ע"ש. ובשו"ת דברי בניהו חט"ו סי' י"א, ובארוכה בס' לחם איש לידידי הגר"ר איתן שושן בעניני לחם ס"ה בנידונים כיו"ב, ומה שכתבתי כאן בארוכה בגליון בזה.

היכר למצות מכונה

שאלה: מי שמקפיד לא לאכול מצות מכונה בפסח, ואוכל עם חבריו שאוכל מכונה, אם צריך לעשות היכר בשעת אכילה.

תשובה: ראוי לעשות היכר.

וכמב' בשו"ע יו"ד סי' פ"ח לענין בשר וחלב, וכן בשו"ע יו"ד סי' קצ"ה לענין נדה, ועי' בשו"ת מציון תצא תורה תשו' קע"א, ומש"כ בשו"ת משנה הלכות ח"א סי' ש"ס. וע"ע בס' אהל יעקב בשר וחלב סי' פ"ח עמ' קפ"ז ובשו"ת שבט הקהתי ח"ו סי' רס"ז ובשו"ת ודרשת וחקרת ח"ג יו"ד סי' ב"ב אות ג', ומה שהשיב מרן בס' מועדי הגר"ח ח"א תשו' פ"א.

דעת החזו"א במצות מכונה

שאלה: מה דעת החזו"א על מצות מכונה, שבחזו"א או"ח סי"ו נראה שמתיר מכונה, ואילו בס' דברי יחזקאל שרגא, מביא מהחזו"א שאל" לאסור מצות מכונה.

תשובה: לכתחילה ודאי שלא.

ועי' בדעת החזו"א בס' אורחות רבינו ח"ב עמ' מ"ט ובס' מעשה איש ח"ב עמ' קי"ג וח"ג עמ' קל"ד, ומה שהשיב מרן בס' תשו' הגר"ח ח"א עמ' תשל"ח, ועי' בס' אגרות וכתבים דרך אמונה בהוראות והנהגות החזו"א עמ' מ"ו, ובעיקר המחלוקת עי' בפסקי תשובות סי' ת"ס, שליקט המתירים מכונה והאוסרים ע"ש, ובתשובות והנהגות ח"ג סי' קכ"ט ק"ל וח"ד סי' ק', ובשו"ת רבבות אפרים ח"ח סי' שפ"ח, וראה בס' מנהגי מהרי"ץ הלוי מועדים עמ' פ"א שהקפיד ליקח מצות מכונה, וכ"כ בשו"ת שמש ומגן ח"ג סי' נ"ג סק"ה, וכן בס' הליכות אבן ישראל ח"א עמ' ס' ע"ש, ובס' מקראי קודש ליל הסדר עמ' שמ"ב, ועי' בס' הליכות שלמה פסח פ"ז ס"ה הערה 46, ובס' מים חיים עמ' קמ"ו.

זימון במקפידים במצות מכונה

שאלה: מי שמקפיד לא לאכול מצות מכונה, אם מצטרף לזימון עם מי שאוכל מכונה.

תשובה: אם מקפידים מחמת חומרא בעלמא אפשר לצרף.

וכ"כ בנידון זה בשו"ת באר שרים ח"ז ס"ד אות י"ד ובשו"ת ויצבור יוסף ח"ד סי' י"ח בתשו' למח"ס גם אני אודך, ועמש"כ בזה בתשובות והנהגות ח"ד סי' ק' ובס' אשרי האיש ח"ג עמ' תי"ב, וכן בשו"ת דברי יציב או"ח סי' ר"א החמיר בזה ע"ש. ומה שכתבתי ע"ד כאן בגליון, וע"ע בזה בשו"ת משנת יוסף ח"ו סי' ס"ז, ובשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"א סי' ס"ב ובשו"ת ודרשת וחקרת ח"ד סי' מ"ד, והסתפק בזה מרן הגרא"ל שטיינמן כמובא בס' ימלא פי תהילתך תפילה עמ' ר"ע, ומש"כ בזה בשו"ת ישיב יצחק ח"ט סי' י"ג ובשו"ת שואלין ודורשין ח"ה סי' ל"ה ובס' מעדני יו"ט ח"ד סי' מ"ד, ובס' פרדס יוסף החדש לידידי הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ פסח עמ' של"ד, ובס' רץ כצבי פסח סי' כ"ד ובס' כיצד מזמנין ח"א פ"ח סי' ל"ז ובס' גם אני אודך פסח סי' מ' ובשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קי"ז אות ג' ובס' אלה הם מועדי להגר"א שלזינגר פסח סי' מ"ט ובס' גם אני אודך תשו' הגר"ר אהרן שלמה ויסמן ח"א סי' ט"ט ובס' מכתבי קהילות הקודש סי' ק"א ובס' נטעי גבריאל פסח ח"א פ"ס סי' ט"ז ובפסקי תשובות סי' קצ"ו ס"ז הערה 37 ובשו"ת אבני דרך ח"ט סי' כ"ז.

אפיית מצות ער"פ

שאלה: אם יש להקפיד לאפות מצות בערב פסח כמש"כ השו"ע סי' תנ"ח אחר חצות היום.

תשובה: אין חיוב.

ובפ"א השיב מרן ע"ז זריזין מקדימין. ועיין במשנ"ב סי' תנ"ח סק"ג בטעם שא"צ להקפיד ע"ז. וכן הגר"א במעשה רב אות קפ"ח, וכן החזו"א כמובא בס' אורחות רבינו ח"ב עמ' ל"ג לא הקפידו בזה, וכן בהגדש"פ מבית לוי שהגר"ח והגר"י זצ"ל לא הקפידו.

ועמש"כ בזה בס' יסודי ישרון ח"ו עמ' פ"ב ובשו"ת מנחת אלעזר ח"א סי' נ"ט ובס' מצת מצוה פ"י הערה צ"א ובשו"ת אבני דרך ח"י סי' מ"ה ובס' נטעי גבריאל פסח.

בעל אבי עזרי זצ"ל שישאל, כמובא בשו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' קי"ח ובשו"ת משנה הלכות ח"י סי' קצ"ו, ועי' בס' תורת הארץ פ"ב אות פ"א, ומש"כ בזה בס' אהל שרה לאה עמ' שס"ה, והביאו שם בשם מרן הגרא"ל שטיינמן שישאל, ועמש"כ בזה בס' שערי זבולון זרעים ס"ו ובס' מעדני יו"ט ח"ב יו"ד ס"מ ובשיעורי שלמי תודה ענינים ובס' תורת אש עניני ברכות עמ' קכ"ח ובשו"ת הר צבי זרעים ח"א סי' קי"ב ובשו"ת חתם סופר יו"ד סי' ש"כ, ולכאוי יש לתלות למש"כ בשו"ת דבר אברהם ח"א סי' ט"ז שהברכה בחלק מהמצוה שפיר י"ל שישאל. ועי' מה שציינתי בזה בבית מתיתו ח"א סי' אות ט' אם הברכה כחלק מהמצוה ע"ש, וכ"כ לתלות בנידון דידן בקונ' הברכה והמצוה עמ' ל"א, לידידי הרה"ג רבי מרדכי הלוי פטרפווינד ע"ש.

והגר"נ נוסבום שליט"א אמר לתלות ד"ז אם לישאל בהפרשת חלה, אם הוי כברכה שא"צ, במש"כ המג"א או"ח סי' קס"ה סק"ד, או אם מטמא ידיו לנט"י הוי כברכה שא"צ ע"ש, ומש"כ בשו"ת שבט הקהתי ח"א סו"ס ש"יג ובשו"ת שבט הלוי ח"י סי' קצ"ד אות ג', ובס' חלה כהלכתה סי' י"ב סעי' כ"ג, ובס' ישא מדברותיך להגר"ר ישראל אדלשטיין סי' י"א ובס' תאריך ישראל סי' כ"ג אות י"א, וע"ע בשו"ת שמש ומגן ח"ג יו"ד סי' כ"ט ובס' מנחת אשר גיטין סי' י"ג.

אפיית מצות בביהכ"ס

שאלה: אם מותר לאפות מצות בבית הכנסת.

תשובה: כן.

ובשו"ת משנת יוסף ח"ה סו"ס מ"ב וחי"ג סי' נ"א כתב לאסור, וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ג פ"א ס"ד, אולם ראיתי להגאון האדיר רבי נתן גשטטנר זצ"ל בעל הלהורות נתן, שהיה אופה מצות בבית הכנסת. וכ"כ להחמיר בשו"ת ישיב יצחק ח"ל"ג ס"ה, ועי' באשל אברהם מבוטשטש או"ח סי' קנ"ד ובשו"ת מהרש"ם ח"ה סי' ס"א ובשו"ת לחם שלמה מהדו"ת או"ח סי' י"ג.

וכ"כ לי הגר"א נבנצאל שמותר לאפות מצות בביהכ"ס, ועמש"כ בס' גם אני אודך תשו' הגר"ר משה חליוה ח"ד ס"כ, ובס' גם אני אודך תשו' הגרמ"ר שעיו ח"א סי' ע"ה ובשו"ת ויצבור יוסף ח"ה סי' י"ט, ובס' גם אני אודך תשו' הגר"ר משה שמואל דיין ח"ב סי', ובס' גם אני אודך תשו' בעל האבני ישפה זצ"ל סי' צ"ו להקל.

עוסק באפיית מצוה פטור ממצוה

שאלה: העוסק באפיית מצות אם יש לו פטור דעוסק במצוה פטור מהמצוה.

תשובה: כן.

ובהכשר מצוה גם איכא פטורא דעוסק במצוה, וכמש"כ רש"י סוכה כ"ה הולך ללמוד תורה ע"ש. ומש"כ גם בהכשר מצוה איכא פטור דעוסב"מ, בס' מלא הרועים בענין עוסק במצוה אות ב' ובס' קובץ הערות סי' מ"ח אות י"א ובשו"ת בית שערים או"ח סי' ובשו"ת מחנה חיים תליתאי ס"ד ובס' עמודי אש ס"ה אות כ"ה.

וגם י"ל עפמש"כ העמק שאלה שאילתא קס"ט דהכשר הכתוב בתורה הוי כמצוה ע"ש. שפיר באפיית מצות דכתוב בתורה שייך פטורא דעוסב"מ, אף אם נימא שבהכשר ל"ש פטור דעוסב"מ, ועמש"כ בארוכה בבית מתיתו ח"א סי' אות י"א, ומה שהשיב מרן בס' דעת נוטה תפילין תשו' תשס"ז.

שהחינו באפיית מצות

שאלה: בירושלמי ברכות פ"ט ה"ג כ' שמברכין שהחינו על עשיית סוכה, אם מברכין ג"כ על אפיית מצות.

תשובה: יתכן.

ועמש"כ בזה במשך חכמה שמות י"ב י"ז, ובשו"ת בנין שלמה או"ח סי' כ"ז ובשו"ת ארץ טובה או"ח סי' כ"כ, ובס' ברכת שהחינו הכי איתמר סי' כ"ח אות ה' ח', ובס' שהחינו פ"י ס"ו.

אפיית מצות בתנור חשמל

שאלה: אם מותר לאפות מצות בתנור חשמלי.

תשובה: לא.

ובשו"ת מחזה אברהם סי' ק"ה כתב שהוי כאש ממש ויוצא בה ע"ש, ובשו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' י"ט, ועמש"כ בשו"ת אגרות משה ח"א סי' קנ"ג ובס' אורחות רבינו ח"ב עמ' ל"ט. ומש"כ בזה בס' סדר הערוך פ"ה סי' י"א ובס' מקראי קודש [הררי] ליל הסדר פ"ז עמ' שמ"ג ובס' שבות יצחק ח"ו עמ' פ"א ובס' מטבח כהלכה עמ' נ"ב. ובפעם אחרת השיב ע"ז מרן אם מותר לאפות מצות ע"י חשמל חלילה. והגר"א נבנצאל כתב לי שמותר לאפות בתנור חשמל.

מצוה בו באפיית מצות

שאלה: בטור או"ח סי' ת"ס מצוה על להשתדל באפיית מצות, וכדתנן בפסחים קט"ז, מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה, וצ"ע מ"ט לא קאמר משום מצוה בו יותר מבשלוחו כמבואר בקידושין מ"א.

תשובה: צריך שיאכל.

ולכאוי כוונת מרן, שדין מצוה בו יותר מבשלוחו. זהו רק על המצות שאוכל בעצמו, י"ל שיאפה משום מצוה בו, ולא באפיית

מצה שמעורב בה מעשר

שאלה: בדרך אמונה פ"ו מתרומות ה"ב, כ' שהחזו"א היה נזהר בדברים שבעי לכם, כאכילת מצה, שלא יהא מעורב בו מעשר, וצ"ע כיון שהמצה שלו וברשותו הוא מוחזק בו, שפיר הוי לכם.

תשובה: כיון שמחר יבוא אליהו ויאמר מי לוי ויצטרך ליתן לו אי"ז שלכם.

ובס' הליכות אבן ישראל ח"ב פל"ג ס"א כ' בשם הגר"י פשר זצ"ל, דשפיר הוי לכם אף שמעורב בו מעשר, כל שמוחזק בו וברשותו ע"ש, ומש"כ בזה בס' שלמי תודה להגר"ב צ' פלמן זצ"ל סוכות סי' נ"ג ובמועדים וזמנים ח"ח הוספות לח"ו סי' ע"ג, ובס' שביבי אש מועדים ח"ב סי' ל"א, ומש"כ בזה בבית מתיתו ח"א סי' ג' אות ב' ג'. וע"ע בס' אורחות רבינו ח"ב הוספות עמ' י"ח, ובס' הליכות שלמה סוכות פ"ט סק"ז, ופכ"ו סעי' מ"ב הערה 104, ובס' בית דוד הלי' סוכות פכ"א ס"ד סק"ד ופכ"ח סעי' י"ח הערה 39.

להקנות המצה לאורח

שאלה: אם צריך הבעל הבית להקנות המצה בליל הסדר לאורחים שיהא לכם או שא"צ.

תשובה: א"צ.

ובס' תורת המועדים סוכות סי' תרל"ט הביא ממרן שליט"א שכן ס"ל לחזו"א ולקה"י, וכ"כ גם בס' פניני הקה"י ח"א עמ' צ"ט, אולם בס' שפת אמת סוכה ל"ה כ' שצריך להקנות לאורח, אולם בס' הליכות שלמה פסח פ"ט הערה ט' ובס' הליכות אבן ישראל מועדים עמ' קע"א ובשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו סעי' י"ז כ' שא"צ להקנות. ועמש"כ בזה בס' אמרי בינה פסח סי' כ"ד ובס' מקראי קודש פסח ח"ב סי' מ"ה ובשו"ת בצל החכמה ח"ד סי' קע"ב ובתשובות והנהגות ח"ה סי' קמ"ד ובשו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' מ"ה ובס' חוט שני פסח פ"יג ובשו"ת שאלת שלמה סי' צ"א ובס' מועדים וזמנים ח"ז סי' ר"מ ובשו"ת חקי חיים ח"א סי' נ"ט ח"ב סי' קכ"ח ובשו"ת דברי שלום [קריוז] ח"ה סי' צ"ו ובשו"ת באר שרים ח"ג סי' נ"ה ובשו"ת משנה הלכות ח"ח סי' קצ"א ובשו"ת שרגא המאיר ח"ד סי' ס"ב ובשו"ת ויברך דוד ח"א סי' נ"ז. ובס' הלכה של פסח ח"א עמ' תע"ח הביא בשם הפני מנחם, שהשפ"א לא כתב כן להלכה ע"ש. ובס' יד המלך פ"ו מחו"מ ה"ז, ומש"כ בס' רץ כצבי פסח סי' י"ז, ומש"כ בבית מתיתו ח"א סי' ס"ג ענף ב' אות ד' ע"ש.

אכל מצה ולא בירך המוציא אם הוי כגול

שאלה: אם יצא יד"ח מצה כשאכל ולא בירך המוציא, דהנהנה ולא בירך הוי כמעילה, והוי מצוה הבאה בעבירה.

תשובה: יצא מדאורייתא.

והגר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה סי' שכ"א חידש שלא יצא, ועמש"כ על דבריו בשו"ת לב אברהם סי' נ"ה ובשו"ת משנה הלכות ח"ט סי' ו' וחי"ו סי' ק', ובס' פסקי תשובה סי' ל"ח ובשו"ת משנת יוסף ח"ז סי' קכ"ה ובשו"ת דברי שלמה ח"ד סי' תמ"ד ובשו"ת שבט הקהתי ח"א סי' קמ"ז ובשו"ת לבושי מרדכי ח"ד סי' קל"ז ובס' ראשי בשמים מערכת ברכות אות רע"ד ובשו"ת דברי יציב או"ח סי' פ"ד ובשו"ת חקי חיים ח"ו סי' פ"ב ובס' להורות נתן ויקרא כ' ג' ובס' עקדת משה ח"ד סי' ט"ט ובס' חבצלת השרון פסח ובס' מועדי ישראל פסח סי' פ"ד.

מצוה בו בהפרשת חלה

שאלה: אם בהפרשת חלה אמרי' מצוה בו יותר מבשלוחו להפריש בעצמו.

תשובה: אין בין חלה לתרומה ולא כלום.

ובס' חלת לחם ס"ז שיירי ברכה ס"ק ט"ו כתב דלא מצינו מי שיקפיד בזה, ובס' שערי ציון ח"ב עמ' שמ"ג כתב לדון דל"ש מצוה בו בהפרשת חלה דהוי מצוה קיומית ע"ש. ועי' מה שהארכנו בקובץ אליבא דהלכתא גליון פ"א עמ' ק"ב, אם אמרי' מצוה בו במ"ע קיומית. ובשו"ת טוב טעם ודעת להגר"ש קלוגר מה"ק סי' י"א כתב בדעת הרמב"ם פ"ד מתרומות ה"א, דעושה אדם שליח להפריש תרו"מ, שהוי לכתחילה, דליכא דין מצוה בו בהפרשת תרו"מ שהוי רשות ע"ש. אולם בפני יהושע קידושין כ"ז וברכות ט"ו ע"ב, וכן בשו"ת מהר"י מינץ ס"א, כ' דגם בהפרשת תרו"מ אמרי' מצוה בו ע"ש. וה"ז תליא אם הפרשת תרו"מ הוי חובה כמש"כ הט"ז יו"ד ס"א ס"ק י"ז ע"ש. א"כ נפק"מ להפרשת חלה אם אמרי' מצוה בו.

להפריש ממצה כפולה

שאלה: אם אפשר להפריש חלה ממצה הכפולה על המצות.

תשובה: אפשר.

וכ"כ בס' אורחות רבינו ח"ב עמ' מ"ד, אולם בשו"ת ציץ הקודש ח"א סי' י"ט כתב דא"א.

לישאל על הפרשת חלה כשלא בירכו

שאלה: אשה שהפרישה חלה ושכחה לברך אם תישאל על הפרשת חלה ותברך.

תשובה: עי' בדו"א פ"ב מתרומות צה"ל ס"ק ל"ב.

ושם הביא דעת אביו בעל הקהילות יעקב זצ"ל שלא ישאל, אולם בס' מעדני ארץ פ"ד מתרומות ה"ז אות ג' כ' שישאל, וכן דעת

נתיבי המנהגים

אפיית מצות מצוה בערב פסח

מקור המנהג

הטור בסימן תנ"ח מביא דברי הראב"ה בשם הירושלמי שאוסר מצה ישנה אפילו עשאה לשם פסח, וכתב שהתוספתא חולקת על הירושלמי, ובשעת הדחק יש לסמוך על התוספתא ולהתיר. הב"ח (שם) כותב "ונראה שכן הנכון דאין יוצאין במצה האפויה קודם ל' אפילו עשאה לשם פסח, ומש"כ בתוספתא דיוצאין יד"ח מדאורייתא קאמר", ז"א שרק מדרבנן לא יוצא ידי חובה במצה ישנה. ונחלקו הפוסקים ככוונת דברי הב"ח, החק יעקב (שם) סק"ד הבין בדעת הב"ח שפסול אפילו בדיעבד, אולם הא"ר (שם) סק"ב כותב שגם הב"ח מודה שבדיעבד יוצאים במצה ישנה, אולם הגר"א בריש סימן תנ"א פוסק דלא כהב"ח, ולתחילה יוצא במצה ישנה כל שחיון לשם מצת מצוה, וכן דעת ערוך השלחן (שם). וכן משמע בב"י סוף סימן תנ"ח בשם ר"י דאם ידוע שדקדק בה מחמץ מותר לאכול ממצות אלו אפילו לכתחילה.

מובא בשו"ע סימן תנ"ח ס"א "נוהגין שלא ללוש מצת מצוה בערב פסח עד אחר ו' שעות", וכתב המשנ"ב (שם סק"א) "מעצם הדין הוכיחו הפוסקים שאין לחוש לזה, דעיקר היקש הנאמר לענין אכילת מצה בלילה נאמר לענין אכילת מצה בלילה הראשון, ועל כן בדיעבד אם אפה המצה קודם שש ואפילו חודש או חודשיים קודם פסח ועשאו לשם מצוה כשר".

והוא בשער הציון (שם) "אחרונים דלא כב"ח וכ"מ בהגר"א", משמע דר"ל בדעת הגר"א להכשיר אפילו לכתחילה כדעת המרדכי והגמ"י. כמובן כתב המרדכי ריש פסחים סימן תקמ"ג בשם התוספתא שאפשר לאפות גם לא בערב פסח, "ארבעה עשר שחל להיות בשבת מבערין הכל מלפני השבת ואופה לו מצה בערב שבת", ומשמע שכבר בערב שבת אופים את המצות לליל פסח, וא"כ יש ראי' שמצות שנאפו לפני ערב פסח מותרת למצוה, וכך משמע מהסמ"ג ל"ת ע"ט ובשבלי הלקט סימן רי"ג.

אולם יש לציין שמדברי הראב"ה פסחים סימן תנ"ב משמע שמצה שלא נאפה בערב פסח הוא בכלל מצה ישנה, ואין יוצאין בה ידי מצות מצוה, ואסור לאכול מדרבנן אפילו בדיעבד, וכך משמע מדעת רש"י בספר הפרדס (עמ' מ"ב) דעשיית מצה הוקש לפסח שכתוב "צלי אש ומצות" (שמות י"ב ה'), מה עשיית הפסח אינו אלא משבע שעות ומחצה אף עשיית המצה, וכך דעת רבינו שמשון משאנץ כפי שהובא במרדכי פסחים סימן תקמ"ג דאם חל פסח באחד בשבת אין אופין את המצה ביום השישי משום שהוקש לקרבן פסח. יותר מזאת כותב המנהג ח"ב עמ' תס"ב דאסור לאפות המצות כל זמן שהחמץ קיים, לפי שהם במקום הפסח והיינו שהוקש מצה לפסח.

אולם האור זרוע ח"ב סימן ר"נ כותב שמותר לאפות מצה קודם י"ד. וכ"כ בתוספות רבינו פרץ פסחים ל"ח ע"א, ורבינו מנוח על ההמ"ב הלכות חמץ ומצה פ"ו ה"ט. להלכה נפסק בסימן תנ"ח דצריך לאפות המצה בערב פסח, אולם רק כן המנהג אבל לא מעיקר הדין, ויותר מזאת רק את מצות המצה אופים בערב פסח, ולא את שאר המצות לכל ימי הפסח, וז"ל: "נוהגין שלא ללוש מצת מצוה בערב פסח עד אחר שש שעות שהוא זמן הקרבת קרבן פסח, ובארבעה עשר שחל להיות בשבת לשני עשר שבת אחר שש שעות", וכן כתב הרמ"א בדרכי משה "וכן המנהג במדינות אלו ללוש מצות של מצוה אחר חצות בארבעה עשר, אבל שאר מצות אופין קודם לזה, ולא ראיתי שום חשש בדבר זה", וכ"כ בלקט יושר עמ' 79 בשם תרומת הדשן, וכך כתב הלבוש שם בדברי הרמ"א וז"ל: "נוהגין שלא לאפות מצה של מצוה בערב פסח עד אחר חצות שהוא זמן הקרבת קרבן פסח, ואסמכיהו אקרא דאיתקש מצה לפסח דכתיב "צלי אש ומצות על מוריים יאכלהו", וכיון דקרבן פסח אינו אלא אחר חצות אף מצה כן. ודווקא מצת מצוה דהיינו אותה מצה שהוא עתיד לצאת בה ידי חובתו, אבל שאר מצות שאדם אוכל בפסח לא איתקשו לפסח, ושכך נוהגין דווקא במצות מצוה שאין לשני אותו עד אחר שש שעות, אבל לא בשאר המצות שאוכל בפסח, אבל אין זה לימוד גמור אלא אסמכתא בעלמא, שעיקר היקש לא בא אלא לאכילה, מה אכילת פסח קודם חצות לילה אף אכילת מצה בליל ראשונה קודם חצות וכו"ו".

מדברי הראשונים והשו"ע והרמ"א משמע שאפיית מצה הוא לאחר שעה שישית, אולם המג"א (שם) מעיר ע"ז שזמן הקרבת קרבן פסח הוא אחר שש שעות ומחצה, ולא אחר שש שעות, וכדעתו כתב השו"ע הרב ס"א דמעיקר הדין אפשר אחר שש שעות, ומכיון שאין הכל בקיאים בחצות היום ממש לפיכך נכון להמתין חצי שעה אחר חצות היום, כי כן היו ממתנין בשחיטת פסח שלא לשחטו עד לאחר שש שעות ומחצה, אולם הרוקח הלכות פסח סימן רפ"א כתב שהמנהג הוא לאפות מז' שעות ולמעלה היות והפסח אינו קרב אלא לאחר שבע שעות ומחצה. וכך כתב בחק יעקב (שם), ומציין דגם במהרי"ל משמע לאפות רק לאחר שבע ומחצה. וכן כתב בברכי יוסף (שם).

אולם בזמננו רוב ישראל אין נוהגין להזהר אפילו במצות מצוה ללוש אותם בערב פסח, מפני שקשה להזהר ממשוהו חמץ במצות, ובערב פסח אחר חצות אינו בטל בששים כמו קודם לכן, וכ"כ בס' בגדי ישע (שם), וכך משמע בבאור הגר"א, ובמעשה רב השלם סימן קפ"ח מובא דהגר"א היה אופה המצות שאוכלין בלילה הראשונה עם שאר המצות כאחד, ולא היה מקפיד לאפות בערב פסח לאחר חצות. וכן כתב מפורש במשנ"ב (שם) ס"ק ג' וז"ל: "הנהגה רוב ישראל אין נוהגין להזהר אפילו במצת מצוה

ללוש בע"פ כי אם איזה מהם, וחפשי באחרונים ומצאתי בבגדי ישע טעם להליץ בעד המנהג מפני שיש כמה דעות שאפילו בע"פ במשהו כאשר מבואר בסימן תנ"ב, וזה קשה להזהר שלא ימצאו אף משהו חמץ בחטים שלא יהיו מצומחין, וע"כ אופים קודם כדי שיתבטל החמץ, וכ"כ בס' מאמר מרדכי סימן תנ"א. בס' נפש דוד להאדר"ת זצ"ל עמוד קט"ז כתב: "לאפות מצות בערב פסח לא נהגתי, וכאשר ראיתי כן לאמור"ר זצ"ל שלא היה מהדר בזה, ופעם אחת נתלהבתי לקיים, וכן ראיתי שהמצות לא נאפו כתיקון מפני המהירות, וגם אז לא יצאתי ידי חובה בהם, ומאז נמנעתי מלהדר ע"ז". בקובץ מבית לוי (פסקי הלכות מהגר"ש וואנזר זצ"ל) מובא בענין אפיית מצות, שמרן החזו"א זצ"ל לא היה אופה מצות מצוה בערב פסח אחר חצות כמנהג הגר"א. וכך מובא בס' ארחות רבינו ח"ב עמ' ל"ג. בס' מועדים וזמנים ח"ח בהערה לח"ג סימן רס"ב כתב **שבעיני ראה איך שאופים בחצות בערב פסח, והוציאו מהתנור מצות שלא נאפו כל צרכן**, ונכשלים ח"ו באיסור חמץ בפסח.

בשו"ת בני שלמה למהר"ש הכהן מוילנא זצ"ל סימן כ' תמה על דעת המצריכים לאפות המצה דווקא בער"פ אחר חצות, והיכן מצונו דעשיית המצה הוקשה לפסח, דהרי בפסח לא מצונו רק דאכילת המצה הוקשה לפסח, אבל העשיה לא מצונו דהוקש, ועוד לדעתו למה אין מברכין בזה בעת עשיית המצה אקב"ו לעשות מצות או לאפות מצות כמו דמברכים על שחיטת הפסח, וע"כ דעשיית המצה לא מצוה בפני עצמה, ועיקר המצה נגמר באכילה, ודומה לסוכה דאין מברכין על עשייתה כיון דעשייתה לאו גמר מצוה הוא, **ולכן נ"ל דאף לדעת הגאונים דמצריכין לאפות מצות אחר חצות, לא מדאורייתא הוא אלא מדרבנן, ועיקר הטעם משום חיוב מצוה בשעתה**. וראוי לציין דבס' הפרדס הלכות פסח דמ"ב מחדש דיש מצוה מדאורייתא לאפות מצוה בער"פ (עי' שו"ת דברי מנחם כשר) הלכות פסח סימן י"ד משכב"ז).

אמירת הלל בעת אפיית מצות מצוה

אלה הנהגין לאפות מצוה בער"פ נוהגין לומר הלל בשעת אפיית המצות, וכ"כ בס' עבודת הקודש להחיד"א ס"ק כ"ה וז"ל: "נהגו לשורר בעשיית המצות בערב פסח ההלל זכר להלל שהיו אומרים בעשיית הקרבן פסח", וכך מובא בס' יסוד ושושן העבודה שער ט' פ"ד ובכף החיים סי' תנ"ח ס"ק ט'. אולם בס' שלחן הטהור סימן ו' בור זהב כתב "בערב פסח מנהג ירושלים כשאופין המצות גומרין הלל, ומברכים לפנייהם ולאחריהם, וכל אחד יכול לנהוג מנהג זה". וכך מובא בס' מורה באצבע סימן ז' אות כ"ה. אולם כבר נהגו העולם שאין מברכין על הלל זה, ואף דברים מן הראשונים סוברים דיש לברך על מנהג, מ"מ אין מנהג זה בכלל מנהג שיש לברך עליו, דפשוט דרק מנהג גמור שיש לו מקור בגמ' ובראשונים כמו הלל דר"ח או נר חנוכה בפיהכ"ס יש לברך עליו, ולא על מנהג של עדה או חוג מסוים שלא מצונו בפוסקים שמברכין ע"ז. בהגדת מנחת אשר מהגר"א וייס שליט"א סימן ו' כתב דאף שלא נהגו לברך ע"ז, מ"מ אין לנו רשות למחות במנהג שהונהג ע"י קדושי קדם, דכך משמע בספר המכתם עמ"ס פסחים דף קט"ז שכתב דנהגו להתקבץ בע"פ בביהכ"ס בין מנחה לערבית לקריאת הלל עם ברכה, זכר להלל שאמרו על הפסח (עי' שו"ת אגרות משה או"ח ח"ב סימן צ"ד).

בשו"ת מנחת אלעזר ח"א סימן נ"ט כתב שהקורא הלל בכל יום שהרי זה מחרף ומגדף וכו', ועי' ברבינו יונה ברכות פרק חמישי כשקורא הלל בע"פ בעת שחיטת הפסח בזמנו לזכר הנס והקרבן שאמרו אז הלל בזמן המקדש ניחא, והוא בע"פ ממש כמו בזמן קרבן פסח, אבל בעת אפיית המצות בע"ש, וכשחל פסח ביום א' יוצא שע"ש הוא חל ב"ג בניסן שאינו זמן ההלל, לכאורה שייך חשש הקורא הלל בכל יום כיון שאומר הלל לבדו ולא בין שאר מזמורי תהלים, וע"כ הוא נוהג שלא לומר אז הלל בע"ש.

אפיית מצת מצוה בע"פ שחל בשבת

כשחל ערב פסח בשבת מתי צריך לאפות המצות לליל הסדר, בשו"ע סימן תנ"ח ס"א משמע שאופין המצות בערב שבת אחר חצות היום זכר לשאר שנים שאופין בערב פסח אחר חצות היום, וכ"כ המשנ"ב סימן תנ"ח סק"ו. וכך כתב הטור בסימן תנ"ח בשם הרא"ש שאופין המצה בע"ש, שמא יאחר במוצש"ק לאכול אפיקומן בזמנו (עי' שו"ת הרדב"ז ח"א סימן תע"ז). אולם יש שכתבו שצריך לאפות בליל הסדר דהיינו במוצאי שבת, לפי שחביבה מצוה בשעתה כמובא בטור בשם רב מתתיה ורבי יהודה הכהן, וכך משמע בספר הפרדס לרש"י עמ' מ"ז שלא אופין בע"ש משום הידור מצוה. אמנם רבו הפוסקים שכתבו שאין לאפות בליל הסדר שבמוצאי שבת לפי שצריך למהר האכילה בליל הסדר מיד ככניסת הלילה שלא ישנו הילדים, ואם יתעסקו בתחילת הלילה בלישת המצות ואפייתן בודאי ישנו הילדים בליל הסדר, ועוד שצריך לאפות המצות ביו"ט, וצריך להזהר בהרבה הלכות מהלכות יו"ט, ואין הכל בקיאים בהלכות אלו. האופין מצה בע"ש יזהרו לגמור האפייה בעוד היום גדול שלא יחללו שבת (עי' שו"ת לב חיים (פלאגי) ח"ג ס"ה).

זמן תפילת מנחה בערב פסח

למרות שבכל השנה יש אומרים שעדיף להתפלל מנחה קטנה שאז זמן הקרבת תמיד של בין הערביים, דחוששים לדעת המחבר סימן רל"ג והרמב"ם שלא להתפלל מנחה גדולה, מ"מ בערב פסח רצוי להתפלל מנחה גדולה. וכך מובא בברכי יוסף סימן תנ"ח שראה שיש שמדקדקין להתפלל מנחה בע"פ קודם אפיית המצות, והחשש עשיית מלאכה

הרה"ג אליקים דבורקס שליט"א מו"צ בד"ץ "שארית ישראל"

לפני תפילת המנחה ודילמא אתי לאמשוכי, וכתב על זה שאצלם לא נוהגין לדקדק בכך היות שבער"פ פנויים משאר מלאכות שהרי אסורה במלאכה, וא"כ אין חשש שכחה כלל, וכבר מוזכר מנהג זה בשערי תשובה סימן תנ"ח ס"א בשם הרדב"ז והא"ר סימן תע"ז, והטעם שבערב פסח חוששים שמא מחמת טרדת אפיית מצות מצוה ישכח להתפלל. בכף החיים סימן תנ"ח ס"ק ד' כתב דתפילת מנחה גדולה קודם אפיית המצות יש משום זכר לקרבן פסח שהיה נקרב אחר התמיד, שכן תפילת מנחה היא במקום התמיד, ואפיית מצות הוא במקום קרבן פסח. וכ"כ בס' חיים לרא"ש להגר"ח פלאגי ז"ל דף י"א. בלוח ארץ ישראל (להגר"מ טוקצינסקי זצ"ל בעניני ערב פסח) מביא בשם הגאון רבי חיים ברלין זצ"ל טעם נוסף כל ימות השנה יש לכתחילה להתפלל מנחה קטנה כדי להתפלל בזמן הקרבת התמיד של בין הערביים, אבל בערב פסח היו מקדימין את זמן הקרבת התמיד מפני דוחק השעה, ולכן יש להקדים את תפילת מנחה.

אחר תפילת מנחה נוהגים לומר סדר קרבן פסח הכולל פסוקים מענינו ומצותו של קרבן פסח, וכ"כ בס' סדר היום ובסידור יעב"ץ ובס' מעשה רב סימן ק"צ דהיה נוהג לומר הגר"א פסוקי עשיית קרבן פסח אחר חצות, וכך מובא בס' חיים לראש ד"ט (על הגדה של פסח). השלה"ק (מסכת פסחים ל"ה) כתב על סמך הפסוק "ונשלמה פרים שפתינו" (הושע י"ד), ע"כ תקנו אנשי כנסת הגדולה התפילה כנגד התמידים, ותפילת מנחה היא נגד תמיד של בין הערביים (עי' גמי מנחות ק', דכל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה), והנה בזמן ביהמ"ק היה הפסח נשחט אחר תמיד של בין הערביים, וכדי שישלמה פרים שפתינו ראוי לעסוק בסדר קרבן פסח אחר תפילת המנחה. וכ"כ במשנ"ב סימן תע"א ס"ק כ"ב "נכון שיתעסק ביני קרבן פסח, ויחשוב לו הקב"ה כאילו הקריבו בפועל". אולם מש"כ במעשה רב "אחר חצות" נראה דלא הקפיד לאמרו בדווקא אחר מנחה, וכן משמע דמנהג רבינו לומר רק פסוקים שבתנ"ך, ולא כמש"כ השלה"ק והיעב"ץ לומר גם את סדר ההקראה מהמשניות פרק תמיד נשחט. בס' פרי צדיק לפרשת שקלים סוף מאמר ב' כתב שע"י אמירת קרבן פסח מתעורר הרצון להקריב את הפסח כהלכתו, ורצון זה נחשב כמעשה כפי שאמרו חז"ל קידושין מ' ע"א "חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה".

איסור אכילת קטניות בפסח

תקנת האיסור

מדין תורה אין אסור משום חמץ אלא חמשת מיני דגן בלבד, חטים שעורים שכולת שועל והשיפון, ודגנים אלו באים לידי חימוץ. אבל שאר מיני הדגנים, אפילו אורז ודוחן ושאר מיני קטניות אין בהם משום חימוץ, ומעיקר הדין מותר לאכלם בפסח, כמובא בגמ' פסחים ל"ה ע"ב. וכתב הרמב"ם בפ"ה מהלכות חמץ ומצה ח"א "אבל קטניות כגון אורז ודוחן וכיוצא בהן אין בהם משום חמץ, אפילו לש קמח אורז ברוחצין וכסוה בבגדים עד שנתפח כמו בצק שהחמץ, הרי זה מותר באכילה שאין זה חימוץ אלא סרחון", אולם מנהג בני אשכנז להחמיר שלא לאכלם בפסח, וכך כתב הרמ"א בסימן תכ"ג "שאין לשנות מנהג זה".

מקור האיסור

מנהג איסור הקטניות מובא במנהגי מהרי"ל ובסמ"ק להר"י מקורביל שנוהגים בו העולם איסור מימי חכמים קדמונים, ולא מחמת חימוץ עצמו אלא מטעם גזירה, דכיון דקטניות מעשה קדרה ודכן ג"כ מעשה קדרה, וגם יש מקומות שרגילין לעשות מהם פת כמו מחמשת המינים, יש אנשים שלא מבחינים בין קמח של חמשת מיני דגן לקמח של שאר מיני דגן, ובין פת זה לפת של שאר מיני דגן, ויבואו להקל גם בקמח של חמשה מיני דגן, לכן החמירו לאסור כל פת וכל תבשיל המכילים קטניות טחונות. במשנ"ב ס' תנ"ג ס"ק ו' (שם) מוסיף שאסור לבשל אפילו אורז וקטניות שלמים משום לא פלוג, הטור בסימן תנ"ג והב"י כתבו טעם אחר לאיסור קטניות, דלפעמים בקטניות תבואה מעורבת בהם ואי אפשר לבררו יפה.

אולם יש שיצאו נגד המנהג לאסור אכילת קטניות, רבינו ירוחם כותב "אותם שנהגו שלא לאכול אורז ומיני קטניות מבושל בפסח מנהג שטות הוא, זולתי אם הם עושים להחמיר על עצמן, וכן יוצא חוצץ בדברים חריפים בשו"ת בשמים ראש סימן שמ"ח וז"ל: "זרות הוא זה שהדבר מפורש בגמ' להיות, ולא נודע בשום מקום שום ב"י שעשו בדבר תקנה להיות עתיים ליתן את הדין". בהגהות בית מאיר בסימן תנ"ג יצא גנדו, וכותב דהוא לא בר סמכא, לימין המתנגדים לאיסור כתב היעב"ץ בס' מור וקציעה וז"ל: "הורה להיות הצטער והורה שאם היה בכוחו מבטל מנהג זה", ובסו"ד כתב "ע"כ אני אומר המבטל מנהג זה של מניעת קטניות יהא חלקי עמו, הלואי יסכימו עמדי גדולי הדור עמי לדבר מצוה זו".

אולם מאידך יצאו גדולי ישראל בדור שלאחריי המהר"ץ חיות במאמרו מנחת קנאות דאי אפשר להתיר כעת מה שאסרו ראשונים, דמנהג שנתפשט אצלנו כדן תורה גמור. וכן בשו"ת חתם סופר או"ח סימן קכ"ב כתב שהמנהג לאסור קטניות נתייחד ע"י הרבה מרבנותיו הצרפתים, ומנהג זה נתפשט בכל ארצות אשכנז שבעבורו נתקן, ואין כח לשום ב"י לבטל גזירה זו. וכך כתבו בשו"ת צמח צדק החדש או"ח סימן נ"ו, שו"ת מאמר מרדכי סימן ל"ב, שו"ת מהר"ם בריסק סימן מ"ח, ובשו"ת דברי מלכיאל ח"א סימן כ"ח. בדורות האחרונים היו כאלה שניסו להתיר את הקטניות בפסח, אך צעד זה התקף מאד בעל ערוך

אפיה, ואין לחוש שמא נשאר מעט קמח על המצה מבחוץ או מבפנים שלא נילווה יפה ויתחמץ ע"י השרייה, דאחזוקי איסורא לא מחזקינן.

שורש הנהגים איסור

אולם עכ"ז נהגו בהרבה קהילות אנשי מעשה שאין שורין ואין מבשלין המצות או הקמח שנעשה מהמצות שטחנם, מחשש שמא אולי נשאר מעט קמח במצה שלא נילווה יפה, וע"י השרייה או הבישול יתחמץ. וכך מובא בתשובת בעל התניא סימן ו' (נדפס בסוף שו"ע הרב חלק ח"ו"מ), וכן מובא במשנה ברורה סימן תנ"ח סק"ד וז"ל: "ויש אנשי מעשה שמחמרים על עצמם, ואין שורין ואין מבשלים מצות בפסח מחשש שמא נשאר מעט קמח מבפנים שלא נילווה יפה, וע"י השריה יתחמץ". טעם אחר שמא יטעו בין קמח מצה לקמח רגיל, עפ"י דברי הגמ' פסחים מ' ע"ב שרב פפא התיר לנחתומים בביתו של ראש הגולה לערב את התבשיל שבקדירה בקמח שנטחן מחטים שהתייבשו בתנור, כיון שנחשב כקמח אפיו שאינו מחמץ, והגמ' (שם) מביאה דעה חולקת, אמר רבא וכי יש מי שמתיר דבר כזה במקום שמוציא בו עבדים (כגון בבית ראש הגולה) שמולזלים ביותר באיסורים, והרי אם נתיר להם למלול בקמח שהתייבש בתנור יבואו לעשות כן בקמח סתם. ויש אומרים שהוא עצמו נתן לתוך התבשיל קמח מחטים שהתייבשו בתנור, ולא חשש שמא יבואו לעשות כן בקמח סתם אלא בבית ראש הגולה שמצויים בו עבדים שאינם הגונים, וחשודים לעבור על איסורים, בחידושי מהר"ם חלואה מביא את דברי הראשונים שביארו לשון הגמ' (שם) "רב פפא שרי ליה לבודיקי דבי ריש גלותא לממחה קדירה **בחסיסי**", דחסיסי היינו קמח שנטחן ממצה אפיה שמבשלים אותה במים, וע"כ אמר רבא שיש להזהר שלא לעשות כן במקום שנמצאים עבדים שאינם זהירים במצוות, ולא דווקא עבדים אלא ה"ה לקטנים שאינם בני דעת העוסקים בצרכי תבשילם, ובגליוני הש"ס (שם) מוסיף שכש"כ בדורות הללו שבעונותינו איננו יודעים אם אנחנו יותר טובים מהעבדים הגרועים שבימיהם, ועוד שמפשטות לשון השני רבא התיר לעצמו לעשות כן, ומשמע שלפי הלשון הראשון אף שמעיקר הדין מותר לעשות כן במקום שלא שכיח עבדים, מ"מ ממדת חסידות יש להחמיר אף על עצמו, וע"כ האמוראים לא היו עושים כן. הר"ף והר"ף גיאת הלכות פסחים עמ' צ"א פירשו ש"חסיסי" היא מצה אפיה שטוחנין אותה ומבשלים אותה במים ומוללין בה את הקדרה, וכן הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה פ"ה ה"ב ובחידושי רבינו דוד (שם) ובשו"ע סימן תס"ג ס"ג, ועל פי הראשונים כותב הטור בסימן תס"ג וז"ל: "ור"ף וכן אדוני אבי הרא"ש ז"ל כתבו שתמא להיתירא במצה אפיה, והגמ' קאמר דאפילו במצה אפיה אסור היכא דאיכא עבדי שמולזלין במצוה או כיצא בזה דאיכא למיחש דאתי לשרויי אף בקמחא".

על יסוד דברי הטור כתב הגר"ש קלוגר בהגהותיו בשו"ע חכמת שלמה סימן תס"ג וז"ל: "ובזה מצאתי טעם נכון לאלה שנוהגין שלא לאכול "קניידלך", ולכאורה הוא מחוסר טעם, ולפמש"כ כעת הוא נכון לחוש לדעת הטור שאוסר שיש לו סמך בש"ס ופוסקים", וכ"כ בחידושי הראב"ן מס' פסחים סימן תל"ד. הראב"ה במסכת פסחים סימן תע"ה כתב וז"ל: "ואפוי שבישל כגון לחינוק אין בו משום חימוץ וכו', **ויש שמחמרים** דלא אתי למיטעי (לעשות מקמח), וחומרא של בעל נפש הוא".

מקורות לנהגים היתר מצה שרויה

אולם יעוין בשערי תשובה סימן ת"ס סק"ו שכתב: "רבים ושלמים אוכלים ממצה שרויה ומבושלת", דאין לחשוש שמא יש קמח בעין שנשאר במצה, ובפרט בימינו שנוהגים לעשות מצות דקות הנאפות יפה אין לחוש בדבר, ובשע"ת (שם) מביא בשם החכם צבי שהואיל ולמעשה מותר לשרות מצה אפיה משם שמחת יו"ט, אין להמנע מכך. בס' מור וקציעה סימן ת"ס כתב "ראינו מחסידי עולם שאכלוה", וכן מובא בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב סימן ס"ה, וכן דעת הגר"א כפי שמוכח בס' מעשה רב אות קפ"ז, ובהגהות (שם) מובא "ורבינו שבגולה הגר"ח מואלין שם פניו ללכת במועד חג הפסח לרבינו הגר"א לראות אם אוכל "קניידלך" (כפתאות), ואכל בפניו ואמר שאין בזה שום מיחוש" (עי' פמ"ג במשבו"ז סוף פת"ג סימן ט"ג). לגבי מה דעתו של מרן החת"ס, בס' מנהגי חתם סופר פ"י סעיף כ"ה ובשו"ת מהרש"ג ח"א סימן נ"ו מצוין שמרן החת"ס אכל כופתאות שנתבשלו במים, אולם בשו"ת בצל החכמה ח"ו סימן מ' מצייין שבשו"ת חת"ס יור"ד סימן רכ"ב כתב אחרת ד"מצוה היא ופרישות שלא לאכול מצה שרויה בפסח".

שריית מצה במי פירות

המנהג המקובל שדווקא במים אין שורים את המצות, אבל במי פירות שורים בהם מצה, וכ"כ בשו"ע הרב בתשובתו הנ"ל "ובמי פירות פשיטא שאין להחמיר כלל כל הפסח, שהרי מי פירות אין מחמצינן", וכ"כ בא"א (בוטשאטש) סימן תס"ב ובשערי תשובה סימן ת"ס סק"י, ודלא כמש"כ בס' מעדני שמואל כלל ק"י שמביא בשם ספר סמא דחיי דמי שמחמיר שלא לשרות גם במי פירות לא משתבש, ויש מקום לחומרא זו עפ"י דברי המ"ג במשבו"ג סימן תנ"ז שכיון שכבר היה מים במצה הרי עתה המים מתעוררים מחדש, וביחד עם המי פירות הרי ממחרים להחמץ, שכך הוא הדין הלש עיסה במים עם מי פירות הרי היא ממחרת להחמץ, **והוא מסיק שהנהוג חומרא זו תבוא עליו ברכה, שהרי יש להחמיר כל החומרות בפסח**. אולם כבר נהגו העולם שלא לחשוש לשרות ולבשל במי פירות, וכפי שכתב בשערי תשובה סימן ת"ס, וכך כתב בא"א (בוטשאטש) סימן תס"ב דאין שורין מצה אפיה רק במי פירות, שהמים שהיו בשעת לישיה הם כלינתהו אחר אפיה, ואין כאן חשש מים עם מי פירות. לאור זאת מובא בס' מקראי קודש להגרצ"פ פרנק זצ"ל ח"ב סימן ט"ו דלכן יש נוהגים שמתנגדים מצה בשמן ואוכלים אותה בפסח, אפילו לנמנעים מאכילת מצה שנשרה במים, מפני ששמן דינו כמי פירות שאינו מחמץ כמובא בשו"ע סימן תס"ב ס"ד (עי' משנ"ב סימן תס"ו ס"ק כ"ו).

אחרים עד סוף כל הדורות. בשו"ת תשובות והנהגות ח"א סימן ד"ש ובח"ב סימן רל"א מביא בשם מרן החזו"א זצ"ל שאשה מעדות המזרח הנשואה לאשכנזי, מותר לה להמשיך לאכול קטניות, ואינה חייבת לנהוג כמו בעלה, משום שדברים אלו אינם מהדברים שהאשה משועבדת לבעלה (עי' שו"ת יבי"א ח"ה או"ח סימן ט"ז וח"ט או"ח סימן ק"א אות ח', שו"ת דברי יהושע ח"ב סימן ס"ב ובשו"ת נחלת פנחס ח"ב סימן כ"ט).

אכילת קטניות בערב פסח אחר חצות

לגבי אכילת קטניות בער"פ אחר חצות היום נחלקו הפוסקים האם גזרו גם אז על איסור קטניות, השדי חמד בעניני חמץ ומצה סימן ו' מדייק מדברי הפמ"ג בא"א סימן תמ"ד סק"ב שלא גזרו בערב פסח בזה, אמנם בחק יעקב סימן תע"א ס"ק ב' כתב שאסור גם בערב פסח.

האם קטניות בפסח בשבת נחשב למוקצה

מבואר בגמ' שבת דף קכ"ז ע"ב דתרומה טהורה הנמצאת ביד ישראל אינה מוקצה, ואף שאסור לו לאכלה מ"מ לכהן היא ראויה ולכן אינה מוקצה, וכתבו התוס' שבת דף מ"ו שאם אשה נדרה שלא לאכול פירות מסוימים הנמצאים ברשותה, מותרת היא לטלטלם משום שהפירות ראוים לאחרים. וכתב מרן החזו"א או"ח סימן מ"ט ס"ק ט"ו וט"ז דמותר לטלטל קטניות בפסח בשבת או ביו"ט אף מי שנוהג איסור באכילתם, משום שהן מותרות למי שאינו נוהג בהם איסור (או לחולה וקטן) נמצא הדין הן ראויות לשימוש בפסח, וכן משמע בתוס' דף קכ"ז ע"ב דדמאי לא נחשב למוקצה כי מותר לעניים בלי הטעם דהואיל ואי בעי מפקיר לנכסיה. בס' בר אלמוגים (גניחובסקי) סימן ק"ט מצייין שברייטב"א (שם) סובר שדמאי נקרא מוקצה בלא הטעם הואיל ומפקיר לנכסיה, הנכון שזה ראוי לעניים אבל לגביו זה אסור. ולפ"י יוצא דלהר"ן קטניות נחשב למוקצה, היות ולגביו שנוהג איסור קטניות אסור לאכול קטניות אלו (עי' בקהלות יעקב מסכת שבת סימן כ"ב שהאריך בזה).

בישול בקדירה שבשלו קטניות

אם בישלו קטניות בקדירה של פסח אין צריך הגעלה אלא די להמתין עד שיהא אינו בן יומו, וכ"כ בס' כף החיים סימן תנ"ג ס"ק כ"ז (עי' שו"ת יהוה דעת ח"ה סימן ל"ב). ועוד כתב בכף החיים (שם) שאשכנזי המתארח אצל ספרדי, וכגון שאשכנזי נשא אשה ממשפחה ספרדית, יש להחמיר שלא לאכול התבשילים שנתבשלו בכליהם.

אם נפלו קטניות לתוך התבשיל אין התבשיל נאסר, ובאופן שנתבטלו הקטניות ברוב התבשיל, וכ"כ הרמ"א בסימן תנ"ג ס"א וז"ל: "מיהו פשוט דאין אוסרים בדיעבד אם נפלו תוך התבשיל", וכ"כ החיי אדם כלל קכ"ז ס"א. בחק יעקב סימן תנ"ג ס"ק ו' כתב שמלשון הרמ"א משמע שאפילו שאין שישים ג"כ מותר אפילו באכילה, ואם יש ממשות של התבשיל יוציאם מהתבשיל.

בשו"ת רב פעלים ח"ג או"ח סימן ל' כתב שהנהוג שלא לאכול קטניות בפסח אסור לשלם ביו"ט לצורך מי שנוהג בהם היתר.

הנאה מקטניות

שמן של קטניות אף שאסור באכילה אבל מותר להדליק בו, וכ"כ הרמ"א בסימן תמ"ג ס"א "מותר להדליק בשמנים הנעשים מהם", וכתב המשנ"ב (שם) סק"י "דלא נהג איסורא אלא באכילה ולא בהנאה" (עי' שו"ת מהרש"ם ח"א סימן קפ"ג).

מצה מקטניות

הנהגים היתר לאכול קטניות בפסח מותר להם מעיקר הדין לאפות מצות מקמח קטניות, או בתערובת קמח קטניות בקמח חטים, ולא בשאר מיני דגן לכל ימי הפסח, וכ"כ בשו"ע סימן תנ"ג ס"א דמותר לעשות כל תבשיל לפסח, וכן לאפות מצות כל מיני מאפה, וא"כ מותר להנוהגים כמו דעת המחבר ולאפות מצות קטניות. וכ"כ בחיי אדם ריש סימן קכ"ג, שו"ת באר יצחק סימן י"א ובשו"ת חתם סופר סימן קכ"א (עי' ספר המועדים בהלכה (זוין) עמוד ש"ט). אולם כל זה מעיקר הדין, אבל כבר כתבו האחרונים דאין לאפות מצות מקטניות שלא יטעו לצאת מהם ידי חובת מצה. וכך מובא בכף החיים (שם) אות י"ח. ואף מתערובת קטניות עם דגן אין עושין, שמא לא יהיה דגן כשיעור לצאת בו י"ח. וכ"כ בשו"ת מאמר מרדכי סימן ל"ב, ובשדי חמד מערכת חמץ ומצה סימן ו' אות ב', ובשו"ת שואל ומשיב מהר"ק ח"ב סימן ק' ומהדו"ת ח"ד סימן קכ"ח.

[בענין איסור קטניות עי' שו"ת אפרקסתא דעניא סימן קי"ז, שו"ת חתם סופר או"ח סימן קכ"ד, שו"ת משכן בצלאל סימן קמ"ח, שו"ת ארץ טובה סימן ט"ו, שו"ת דברי מלכיאל ח"א סימן כ"ח, שו"ת זכר יהוסף או"ח סימן קנ"ז, שו"ת חסד יהושע ח"א סימן י"ז, שו"ת לב חיים (פלאגי) ח"ב סימן צ"ד וצ"ו].

אכילת מצה שרויה בפסח

היתר אכילת מצה שרויה מעיקר הדין

יש קהילות שהקפידו על איסור אכילת מצה שרויה, דהיינו מצה שהושרתה במים, או שנפל ע"ז מים במשך כל ימי חג הפסח חוץ מיי"ט אחרון של חג בחור"ל. מצד הדין מותר לאכול מצה שרויה בפסח עפ"י דברי הגמ' פסחים ל"ט ע"ב "אלו דברים שאין באים לידי חימוץ האפוי והמבושיל", וכתב רש"י (שם) "כלומר אפוי אפילו הוא מבשלו לאור אפיה אינו מחמץ", משמע שאחר אפיה אין מצב כזה שהמצה תבוא לידי חימוץ. וכך נפסק בשו"ע סימן תס"א ס"ז "יוצא אדם ידי חובתו במצה שרויה במים". וכך פסק הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה פ"ה ה"ג והריטב"א פסחים ל"ט. וכן מובא בשערי תשובה סימן ת"ס סק"י בשם כמה פוסקים, ובמשנ"ב סימן תנ"ח סק"ד כתב דהיות ואין חימוץ אחר

השלחן סימן תנ"ג וז"ל: "ודע דמדינא מותר לאכול אורז וכל מיני קטניות, מ"מ הנהיגו רבותינו ואבותינו זה הרבה מאות מן השנים, וקבלו עליהם באיסור לבלתי לאכול אורז ושאר מיני קטניות, ואיסור זה כיון שקבלו אבותינו משום גדר הדין תורה אסור לבטל, והמפקקים בזה מעידין על עצמן שאין בהם יראת שמים וכו', מ"מ כל מדינות אשכנז קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם החומרא הטובה הזו שיש בה טעם בעיקר, ופורץ גדר ישכנו נחש". אולם בקהילות ספרד לא נהגו איסור בקטניות בפסח (עי' בברכ"י סימן תנ"ג, ובס' שיעורי ברכה (שם), ובס' טוב עין סימן ט' אות ו', ובס' בית דוד סימן רט"ו, ובס' ארץ חיים סימן תנ"ג).

האכלת קטניות לקטנים

דנו הפוסקים אם מותר להאכיל לקטנים קטניות בפסח, בשדי חמד (אסיפת דינים) מערכת חמץ ומצה סימן ו' מצייין מדברי החת"ס בתשובות סימן ע"ט דדן אם מותר לבשל פירות יבשים בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך יו"ט אחרון של פסח, כיון שבשביעי של פסח אסור לאכול פירות יבשים, ומצייין שבשו"ת שם אריה (בלחובר) חלק אבן העזר סימן צ"ה כתב על דברי החת"ס דכיון דראוי לקטנים מותר לבשל, דאף להסוברים דגם איסור דרבנן אסור לספות לקטנים, מ"מ בדבר שאינו אלא משום חומרא מותר לספות לו, וממילא יהיה מותר לבשל גם קטניות בשביעי של פסח, וכך משמע בפרמ"ג או"ח סימן ש"א ס"ק ל"ב שדבר שאינו אסור אלא משום גזירה מותר להאכילו, וא"כ יוצא דלקטנים התירו תבשיל של קטניות, וכ"כ בשו"ת מלמד להועיל סימן פ"ד, ועכ"ז כתבו האחרונים דראוי להחמיר לייחד כלים מיוחדים לקטן שצריכים לבשל לו מאכל קטניות (עי' שו"ת יהוד"ח ח"א סימן ט').

האכלת קטניות לחולים

אם החולה צריך לאכול קטניות מותר לבשל עבורו קטניות, וכך פסק המשנ"ב סימן תנ"ג ס"ד ד', וזה מדובר אף בחולה שאין בו סכנה. וכך משמע בשו"ת מהר"ם שיק סימן רמ"א.

נפילת קטניות בתבשיל

הרמ"א בסימן תנ"ג כתב דהיות ואיסור אכילת קטניות אינו איסור תורה ואף לא תקנת חז"ל רק חומרא בעלמא, יש להקל אם נפלו קטניות בתבשיל של פסח דאין אוסרים התבשיל. בחק יעקב (שם) ס"ק ו' כתב דמלשון הרמ"א משמע דאפילו אין שישים כנגדו ג"כ מותר באכילה, ודלא כדעת תרומת הדשן סימן קי"ג לאסור כשיש בפחות משישים כנגד זה, אולם החק יעקב כתב דהעיקר כדעת האחרונים דמותר אפילו כשאין שישים כנגדו, כיון דבלא"ה הוא חומרא והרחקה בעלמא, אולם לפחות צריך שיהיה רוב כנגדו, דאל"כ לא יקרא תערובת כלל דאז נחשב כאוכל התבשיל מהקטניות בעצמו, וכן נקטו המשנ"ב (שם) ס"ק ס' ובשו"ת זרע אמת ח"ג או"ח סימן מ"ד ובכף החיים (שם).

השהיית קטניות בבית

כתבו הפוסקים שמוותר להשהות מיני קטניות בבית ואפילו נפלו עליהם מים, שלא נאסרו הקטניות אלא רק באכילה, ולא נאסרה ההחזקה בבית, ועל כן מי שאינו אוכל קטניות בפסח אין צריך לא לבער ולא למכור לגוי את הקטניות. וכ"כ בתרה"ד סימן קי"ג, ומובא בחיד"א סימן תנ"ג ס"א. וכ"כ המשנ"ב (שם) סק"ב, ודלא כמש"כ בס' לקט אשר עמוד 74 בשם רבי שלום להחמיר.

שעת הדחק

אף שהחמירו הפוסקים באיסור קטניות, בכל זאת בשנת רעבון ובצורת ובשעת הדחק שהיה יוקר גדול במאכלי פסח, היו גדולים שהתירו איסור קטניות, וטעמם שאפשר להתיר דבר כזה בהוראת שעה, כמובא בשו"ת חתם סופר או"ח סימן קכ"ב ובשו"ת מהר"ם בריסק סימן ס"ח משום דאדעתא דהכי לא החמירו, ומביאים רא"י ממש"כ במסכת דמאי פ"א מ"ג "מאכילין העניים ואכסנאין דמאי". אולם בשו"ת דברי מלכיאל ח"א סימן כ"ח כתב דאין לשנות, דאין לומר שגזירות חז"ל ניתנו לפי ראות עיני ביי"ד לצורך שעה, וכ"כ בשו"ת צמח צדק או"ח סימן נ"ו. בין המתירים משום יוקר ושנת רעבון הוא בשו"ת שואל ומשיב מהד"ת ח"ד סימן קכ"ח ובשו"ת גור אריה יהודה סימן קכ"ח, והגאון רבי שלמה קלוגר בהקדמתו לשו"ת טוב טעם ודעת קמא ובתשובותיו יוסף דעת הנספח לספרו נדרי זרזין סימן ח'. וכבר האריך בזה השדי חמד חלק חמץ ומצה סימן ו'. בס' ערוך השלחן סימן תנ"ב ס"ק ד' מביא אפשרות להיתר בשנת בצורת בעיר, דאף שהחמירו באיסור קטניות ופורץ גדר ישכנו נחש, אך בפירוש קבלו שאם יהיה שנת בצורת ח"ו שהעניים רעבים ללחם, אז כל חכמי העיר מתירים לאכול קטניות בפסח (עי' שו"ת משפטי עוזיאל או"ח סימן י"ד וט"ו, שו"ת קול מבשר ח"א סימן כ', שו"ת מרחשת סימן ג', שו"ת יבי"א ח"ה סימן ל"ז ובשו"ת יהוד"ח ח"א סימן ט'), ודלא כמש"כ בשו"ת דברי מלכיאל ח"א סימן כ"ח שאסר דאין לומר שגזירות חז"ל ניתנו לפי ראות עיני ביי"ד לצורך שעה, וכן פסק בשו"ת מאור מרדכי (איטנא) סימן ל"ב.

נישואי בעל ואשה

אשה מעדות המזרח הנשואה לאשכנזי, וכן אשכנזיה הנשואה לאחד מעדות המזרח, כתב בשו"ת אגרות משה או"ח ח"א סימן קנ"ח שצריכה לנהוג כמו בעלה בין לקולא בין לחומרא, ואין צריך אפילו התרת נדרים היות והאשה נכנסה לרשות בעלה צריכה לנהוג כמו שנוהג בעלה, וכ"כ בשו"ת התשב"ץ ח"ג סימן קע"ט (עי' שו"ת גינת ורדים יור"ד כלל ג' ובשו"ת אדמת קודש ח"ב בהשטות לאו"ח סימן ב'). אולם מובא בהגדה של פסח ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל שאשכנזיה הנשואה לכן עדות המזרח צריכה להחמיר ולא לאכול קטניות, כיון שבאותו דור שקיבלו עליהם שלא לאכול קטניות קיבלו עליהם בקבלה גמורה, וגם כל בניהם

היתר מצה שרויה ביו"ט אחרון בחו"ל

מנהג אצל הרבה חסידים ואנשי מעשה שאף שהחמירו בענין מצה שרויה בחג הפסח, אבל ביו"ט אחרון של פסח בחוץ לארץ (אבל לא בא"י) הקילו בזה, וכך מובא בשו"ע הגרש"ו תשובה ו' וז"ל: "אך מ"מ ביו"ט אחרון המיקל משום שמחת יו"ט לא הפסיד, ובמי פירות פשיטא שאין להחמיר כל הפסח". וכ"כ בס' דרך פקודיך (לבעל הבני יששכר) מצוה י"ב וז"ל: "כל דבר שאדם עושה מצד החומרא אחר משורת הדין, מהראוי שלא להחזיק בחומרא זו גם ביום אחרון של פסח, דכיון שנהוג החומרא הזו גם ביום אחרון א"כ מחזיק הדבר לחמץ גמור, ולא ניהא להו למארייה (להקב"ה) דלימרו הכי". וכבר כתבו כמה פוסקים כמה טעמים למה אין בזה משום זלזול ביו"ט שני, ע"י שו"ת פרי השדה ח"ג ס"י ל"א, ובליקוטי מהרי"ח, ובשו"ת בית אבי ח"ב סימן ל"ח, ובשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סימן רל"ה. בשו"ת קנין תורה ח"ב סימן פ"ו מציינ שיש שהקילו שרויה לקטנים ולנשים עיי"ש. וכך מובא בנטעי גבריאל ח"ב עמוד קל"ו.

מוקצה במצה שרויה

החזו"א בא"ח סימן מ"ט אות ט"ו דן לאלה המחמירים בשרויה האם הוא כאיסור ממש, או שאינו אלא מנהג טוב, ונ"מ אם נחשב מוקצה לחומרים, ומסיק שאין בו איסור מוקצה הואיל והוא ראוי לאחרים מותר בטלטול, ומוכיח זאת גם ממה שנהוג להקל בשרויה בחו"ל אחרון של פסח, משמע שאין זה איסור גמור, שאם היו חוששים לספק חמץ לא היו מקילים. אולם בס' מועדים וזמנים ח"ז סימן קע"ו מעיר דאין זה ראייה, דאפשר שחמץ בפסח דאורייתא דעתם שאין זה חומרא, אלא מדינא חייבים להזהר מפני איסור משהו שאסור אפילו הכלים, משא"כ גבי יו"ט האחרון דרבנן, ועל כן אין להוכיח מיו"ט שני דרבנן לגבי פסח עצמו שהוא חומרא בעלמא לדעתם, דאפשר שבפסח הוא מעיקר הדין. בכך החיים סימן תנ"ג סק"ז כתב שאינו מוקצה כיון שאינו מדינא אלא חומרא (ע"י שו"ת דובב מישרים ח"א סימן מ"א).

התרת נדר במחמיר לאכול שרויה

מי שנהג להחמיר במצה שרויה, ומחמת סיבות רצה להתיר לעצמו, צריך התרת חכם להתיר לו את קבלתו ונדרו, וכך משמע בשערי תשובה סוף סימן ת"ס. ועד"ז כתב בשו"ת אגרות משה ח"ג סימן ס"ד, אולם מוסיף דהיינו דווקא באופן שאדם עצמו נהג כן, או שאביו נהגו עצמו בזה והבן ממשיך בגדלותו במנהג אביו, שיכול להשאל על כך כיון שזה מנהג עצמו, ואולם כשמנהג מקומו להחמיר בשרויה אינו יכול להתיר (ע"י שו"ת קרן לדוד או"ח סוף סימן ס"ב).

שמירת שלום בית

חילוקי המנהגים בענין שרויה הביא לא פעם להפרת שלום הבית בין איש לאשתו, כאשר כל אחד מבני הזוג נהג אחרת בבית אבותיו. ידוע הסיפור מהרה"ק מאפטא זי"ע שזווג בא אליו לאחר הפסח, ורצה הבעל לגרש את אשתו בטענה שאינה נזהרת בשרויה, ומאכילתו במאכלים שרויה, גער בהם הרה"ק וקרא לרבנית שהודתה בפניהם שאת המצות המיוחדות שהשקיעו בהם וטירחא כדי שיהיו מהודרות ביותר, החליפה בטעות עם אחרות ונתנתם לעני, וכאשר נודע לה טעותה עשתה עצמה כאינה יודעת כלל, ובליל הסדר הונחו על השלחן מצות פשוטות. וכאן פנה הרה"ק מאפטא אל בני הזוג כי הוא בעצמו הבלוי ושחק אף שמצות אלו של ליל הסדר היו פשוטות, ואתם רוצים להתגרש משום זהירות שרויה.

ולעצם חומרת מצה שרויה ע"י שו"ת בית לוי (שפירא) ח"א סימן ל"ג, שו"ת דברי יהושע ח"ב סימן פ"ב, שו"ת אגרות משה או"ח ח"ג סימן ס"ב, שו"ת דברי ישראל (ועל"ז) ח"א סימן קכ"ג וסימן קכ"ה, שו"ת חלק לוי או"ח סימן קס"ד, שו"ת מנחת יצחק ח"ב סימן ל"ז, שו"ת לב אברהם ח"א סימן ס', שו"ת יחוד דעת ח"א סימן כ"א, שו"ת שבת הלוי ח"ח סימן קס"ג, ובשו"ת תשובות והנהגות ח"ג סימן קמ"ד וקמ"ה.

מצוה בו יותר מבשלוחו בהכנת המצות

גדולי ישראל השתדלו מאד באפיית מצת מצוה, וכפי שהוא מובא בשו"ע סימן ת"ס ס"ב: "הרא"ש היה משתדל במצת מצוה ועומד על עשייתה ומזוזו העוסקים בהם ומסייע בעריכתו, וכן ראוי לכל אדם לעשות לטפל הוא בעצמו במצוה". המג"א (שם) סק"א כתב דאמרו בריש פ"ב דקידושין מ"א ע"א מצוה בו יותר מבשלוחו, ומשמע דטעמו של הרא"ש שהיה משתדל לאפות בעצמו את מצות המצוה, משום מצוה בו יותר מבשלוחו. אולם כשנעיינ ברא"ש בפסחים פ"ב סימן כ"ו משמע טעם אחר, וז"ל: "ורב כהן צדק כתב לצאת ידי חובה בלילה הראשונה אינה אלא במצה שאפאה ישראל לשם מצוה שנאמר 'ושמרתם את המצות', עד שתהא משומרת לשם מצה. ורב האי גאון ז"ל כתב מצה שאפאה נכרי לפני ישראל ע"י שימור חתיקונה מותרת לישראל לאכלה, ובעלי מושע וחסידים והתמימים מחמירין על עצמן כגאונים המחמירים, ולשון אופין בעצמן, כההיא דאמרינן מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה". ומשמע שאף בהכשר ותיקון המצה לשם פסח צריך שהאדם עצמו יעשה זאת ולא ע"י אחר, ולומדים זאת ממש"כ בגמ' פסחים קט"ו ע"ב לחם עוני, עני כתיב, מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה, אף כאן הוא מסיק ואשתו אופה, וע"כ דאין האפיה מצוה אלא השמירה בלבד. והוכחה לזה מובא באחרונים מדברי הנודע ביהודה מהר"ד יור"ד סימן קכ"ג בהגה"ה שם מכן המחבר, דמעיר מדוע אין מברכין על שמירת המצות הרי כתוב 'ושמרתם את המצות' (שמות י"ב, ו"ז), ותירץ עפ"י מש"כ התוס' כתובות ע"ב ע"א ד"ה וספרה דאין לנדה לברך על שבעה נקיים שמא תראה ותסתור, ה"נ הכא שמא יחמיץ, ומדהקשה דווקא על השיעור ולא על זמן האפיה ששומר שלא יגיע לחשש חמוץ, משמע דאין האפיה בכלל המצוה אלא הוא הכשר גרידא.

אולם כשנעיינ משמע שלא רק באפיה, אלא עוד קודם לכן צריך האדם לעשות בעצמו, כמובא בסימן תנ"ג ס"ו ברמ"א בשם המרדכי דאנשי מעשה רגילין לילך בעצמם אל מקום הריחים לראות הם בעצמם את טחינת קמחיהם, כמו"כ לענין שאיבת מים שלנו נוהגים אנשי מעשה לילך בעצמם לשאיבת המים למצות מצוה, וכן ראוי לכל אחד לנהוג כן, המקור לזה כמש"כ בסימן תנ"ג לענין הטחינה דמצוה בו יותר מבשלוחו, ה"ה שאיבת המים במצוה בו יותר מבשלוחו, וכ"כ המג"א (שם) סק"ב. ובדרשות מהרי"ל כתב דאם טורח הוא לו כגון זקן או חולה, מ"מ יטריח את עצמו לשאוב מי המצות שצריך לסדר, וכן המרדכי הוא בעצמו שאבם, ובריינוס נזהרים בכך (הובא בכף החיים סימן תנ"ג אות מ"ו). אח"כ מצאתי שכתב בס' מקור חיים (לבעל החוות יאיר) עמש"כ בשו"ע סימן תנ"ה ס"א לגבי מים שלנו ושואבים אותם מבעוד יום, וע"ז כתב "בעלי מעשים שואבין בעצמם ובפרט למת מצוה", וכן כתוב בשו"ע סימן ת"ס ס"ב "אף תלמיד חכם וגדול ישאב בעצמו", ומשמע דאף בשאיבת מים שלנו יש הכלל של מצוה בו יותר מבשלוחו.

הרוקח בסימן רס"ג כתב שונה מלשון השו"ע, דהשו"ע סימן תנ"ג ס"ח כתב ד"אנשי מעשה רגילין לילך בעצמם אל מקום הריחים לראות הם בעצמם את טחינת קמחיהם", אולם הרוקח כתב דהוא מצוה על כל איש ישראל וז"ל: "כל איש ישראל צריך לילך עם הטוחן לטחון, כדמשמע בחולין ז' ע"ב גבי רבי פנחס בן יאיר דהוא גברא דהוה דרי חטיי לפסחא, אמר לנהרא חלוק ליה להא"ב במצוה קעסיק", וכוונתו דמוכח בגמ' דהוא מצוה על כל ישראל ולא הו"י רק אנשי מעשה, דהא הוה גברא משמע שלא היה מאנשי מעשה, ועוד משמע שם מגמ' "דהוא מצוה ולא רק מנהגא". בס' מצות מצוה פ"ד הערה ל"א מציינ דבחיודשי הריטב"א מ' ע"א מבוואר כמש"כ בשו"ע שכתב בשם הרא"ה בזה"ל: "וחסידים ואנשי מעשה נזהרים בקמח של פסח בבית הרחיים, והם עצמם הולכים שם לשמרן". וכ"כ המרדכי פסחים פרק אלו עוברין, ומביא מירושלמי דר"ח בן פיז אזיל לגבה טחוניא, משמע דאפילו אמוראים היו הולכים לבית הריחים (הובא בב"י שם), וכנראה דהרמ"א הוציא דין זה מירושלמי, ע"כ כתב דאנשי מעשה נוהגים כן, ודלא כהרוקח דהוא מצוה על כל איש ישראל, ובמדרש רבה פרשת בא סוף פרק י"ז מובא "הו"י עסוקין במצוות שהיו טוחנין ולשין, והקב"ה עוקר נטיעתן של מצרים שנאמר קומה ה' באפך". ומשמע קצת כמו הרוקח שהוא מצוה על כל ישראל (ע"י כף החיים ס"ו תנ"ג אות ק"ב). וכמו"כ משמע שם בעצמן היו טוחנים הקמח, ולא רק ששמרו על החטים שלא יחמיצו.

ולכאורה יש להעיר מלשון הרמ"א בסימן תנ"ג ס"ח "האנשי מעשה רגילין לילך בעצמם אל מקום הריחים לראות בעצמם את טחינת קמחיהם", ומשמע דאין צריך רק לראות הטחינה אבל אין ענין לעשות הטחינה בעצמם, וא"כ מוכח דהרמ"א סובר דא"צ שיהיה הטחינה לשמה כי אם השימור צריך שיהיה לשמה, וכדברי הט"ז בריש סימן ת"ס, ודלא כשאר פוסקים דסוברים דמעשה הטחינה צריך להיות לשם מצוה, ולא מספיק בעכ"ם טוחן וישראל עומד על גבן. אולם בס' מצות מצוה פרק ד' הערה ל"ג כתב דאין זה ראייה, דבאמת לכ"ז מעשה הטחינה עצמה היא מצוה כמבואר בגמ' חולין (שם), וזה פשוט מסברא דהטחינה למצות הו"י מצוה, ובדאי שייך בזה מצוה בו יותר מבשלוחו, ומש"כ רק הדולכים עם הטוחן לראות הטחינה משום דטחינה הוא מן המלאכות הקשות, ולא כל אדם מסוגל לטחון בעצמו ורק בעלי מלאכה מסוגלים לטחון, ולכן כמו דלכל הפחות ילכו לראות טחינת קמחיהם, אבל בודאי מי שיכול בעצמו לטחון מצוה לעשות בעצמו ולא ע"י שליח, דמצוה בו יותר מבשלוחו. (בס' כוונת האר"י כתב שיטריח עצמו במצת מצוה עד כי יתחמם ויויע, ובוזה ישוברו הקליפות שנגולו מש"ז לבטלה).

בדרשות מהרי"ל (תיקון המצות) כתב כמה טעמים שיעסוק האדם בעצמו במצת מצוה, היות ומצה נקראת לחם עוני, ודרכו של עני שעוסק בעצמו בהכנת הפת, עוד טעם כדי שיבטל בעצמו את הפירוים בכל פעם טרם יחמיצו, ועוד טעם משום שנאמר "צורות בשמלותם על שכמם" (שמות י"ב ל"ד), ואף שהיו להם לישראל במצרים סוסים וחמורים רבים, מ"מ נשאו את המצות על שכמם לפי שהיתה המצה חביבה עליהם, ולכן יש לו לאדם לעסוק בעצמו באפיית המצה כדי להראות את חביבותו למצה כמו שנהגו אבותינו במצרים (ע"י שו"ת מנחת יצחק ח"ט סימן מ"ט).

הלבוש בסימן ת"ס כתב "מצוה על כל אדם שישתדל בעצמו במצות של מצוה ועמוד על עשייתם, ויזוז העוסקין בהם ויסייע בעריכתו כדי שיטפל הוא בעצמו במצה, וכן היו עושים חסידים ואנשי מעשה, ואסמכוה אקרא שהכתוב קראה "לחם עוני", כלחם של עני, מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה, אף במצה כן". ומבוואר דעיקר פשעם משום דמצוה בו יותר מבשלוחו, אלא דחכמים הסמיכו על הפסוק לחם עוני. וכתב בס' יקח מצוות סימן ז' לפי"ז דמש"כ המג"א הנ"ל דהרא"ש היה משתדל לאפות בעצמו את מצת המצוה, משום דמצוה בו יותר מבשלוחו, ולא כתב הטעם כמש"כ הרא"ש הנ"ל משום שזה דומה לעני שהוא מסיק ואשתו אופה.

יש להעיר מדוע באפי' ובטחינה ובשאיבת מים שלנו צריך תלמיד חכם לעשות זאת בעצמו, הרי גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה כמובא בברכות כ' ע"א, וא"כ היה צ"ל שאחר יעשה זאת. קושיה זאת כבר הביא הביאור הלכה בסימן ר"נ בשם החוות יאיר סימן ר"ה שהעיר זאת, ומתיר הביאור הלכה לתרץ דהנהגה בשו"ע סימן ר"נ סעיף א' מובא "דאפילו יש לו כמה עבדים לשמשו ישתדל להכין בעצמו צרכי השבת, כי זהו כבודו שמכבד השבת", והיינו משום דאם מכבד את השבת לא נחשב זלזול, אלא אדרבה הוא מעלה וכבוד בשבילו, ולכן לא נחשב ככיוזי בכבוד הבריות, והוא משום דניכר דעושה זאת לשם השי"ת, משא"כ לגבי זקן ואינה לפי כבודו דלומדים מהפסוק "התעלמות", פעמים שאתה מתעלם, והוא זקן ואינה לפי כבודו כמובא בבבא מציעא ל' ע"ב, דהיות ויש גילוי מיוחד שפטור, ולכן לא צריך להחזיר אבידה דלא ניכר

בעושה כן לכבוד השי"ת ואדרבה מזלזל בכבודו, ולכן כל עניני הכנת המצה זהו כבודו שמכבד את המצוה של הכנת המצוה. (ע"י שו"ת אבני נזר או"ח סימן ע"ב שכתב דברים קשים על אותם אנשים שקונים מצות מכונה). בס' יקח מצוות סימן ו' ענף כ"ח כתב לתרץ דשונה כל עניני פסח ששייך בו ענין של מצוה בו יותר מבשלוחו יותר מכל המצוות, דעיקר הטעם משום שכתוב "צורות בשמלותם על שכמם" (שמות י"ב), ומבוואר דבני ישראל לא הניחו על הסוסים אלא על שכמם משום חביבות המצוה, משום כך גם אנו עושים כמותם ועושים הכנת המצות לבד (ע"י כף החיים סימן ת"ס ס"ק ט"ז).

בשו"ת משנה שכיר סימן ק"ה כתב דמש"כ בסימן ת"ס דזה דווקא במצת מצוה המצוה לאפות בעצמו, אבל בשאר המצות אין קפידא, אבל היות וכתוב בסימן תכ"ט צריך לתת לעני חטים לצורך הפסח, משמע דלצורך כל הפסח ולא דווקא לצורך מצת מצוה של הלילות הראשונים, ואעפ"כ הצריך לתת דווקא חטים כדי לקיים מצות שימור דחמץ דלא יתחמץ בעצמו ולטרוח בעצמו, א"כ משמע דאפילו מצות פשוטים הדין לאפות בעצמו ולא לקנות מצות אפיות. בשו"ת משנה שכיר ח"א סימן ע"ח אות ג' כתב דכל עניני פסח הוא זכר לנס שעשה הקב"ה לאבותינו במצרים בכבודו ובעצמו, ולנו שאין לנו בעוה"ר קרבן פסח ולא נשאר לנו רק מצות מצוה ואיסור דאכילת חמץ, צריכים אנו להתעסק בהן דומה להתעסקות בקרבן פסח, וכמו שפסח טרוח הרבה בעשייתה ובשחיטתה שנשחטה בשלש כיתות וברוב עם כמובא בפסחים ס"ד, והצלייה היתה ג"כ בטרחה, א"כ למה לא יטרח כל אדם בכבודו ובעצמו במצות אפיות מצות אפילו במצות הפשוטות שהוא רק משום שימור דלא יאכל חמץ, ובזכות זה יעורר עליו נס בפסח.

הגאון בעל מגדל השן בקונטרס מכירת חמץ בדינים לפסח אות כ"ו "להזהיר העולם שיהיה כל אחד הולך בעצמו לעשיית המצות, דמצונו בגמ' ב"מ פ"ו ע"ב כל מה שעשה אברהם אבינו ע"ה בעצמו פרע לו הקב"ה בעצמו, וכל מה שעשה ע"י שליח פרע לו הקב"ה ע"י שליח. והנה עתה נלמד ק"ו בדברים שעשה בעצמו, וכמו שדרשו חז"ל בליקוט פרשת בא רמז קצ"ט אני ולא מלאך אני ולא שרף, ודאי שיש לנו להתעסק ג"כ בכל עניני פסח המיוחדים להצלת הקב"ה אותנו בכבודו ובעצמו, שנעשה גם אחרנו הכל בעצמנו ולא ע"י שליח, ובזכות זה ובא לציון גואל", ולכן יש חיוב על כל אדם לאפות בעצמו המצות דנצרך לו לכל ימי הפסח, ולא לקנות מצות אפיות.

מיני דגן הכשרים למצות

מובא בשו"ע סימן תנ"ג ס"א דהמצוה שאדם חייב לאכול בפסח צריך להיות מאחד מחמשת מיני דגן, חטים שעורים כוסמין שכולת שועל ושיפון, המקור לזה הוא מדברי הגמ' בפסחים ד"מ ע"א דאלו המינים באים לידי חימוץ, אדם יוצא בהם ידי חובתו בפסח אם עשאן מצה, יצאו שאר מינים שאינם באים לידי חימוץ אלא לידי סרחון, ולכן אף אם עשאן מצה אין אדם יוצא בהם ידי חובתו. אולם זה מעיקר הדין, אבל המנהג לקחת לכתחילה דווקא חטים למצת מצוה משום שהוא חביב לאדם ביותר, ויש בזה משום הידור מצוה. וכ"כ במשנ"ב (שם) ס"ק ב' והוא עפ"י מנהגי מהרי"ל, והובא בלבוש (שם) בביאור הגר"א (שם) מציינ שכבר בזמן הגמ' היה המנהג כן. בחק יעקב (שם) כתב כעין זה שמשסתמא חטים הוא החביב לרוב בני אדם, ולקיים יותר מצות אכילת מצוה לתאבון. ויש לציין את דברי הרשב"ם פסחים צ"ט ע"ב בדה"ל לא יאכל אדם עד שתחשך, וז"ל: "כדי שיאכל מצה של מצוה לתאבון משום הידור מצוה", ומשמע שגם בצורת האכילה מקיים מצות הידור היות ואוכל יותר בתאבון, וכ"כ בח"י אדם הלכות פסח סימן קכ"ח סעיף א': "ונזהגין לעשות המצות מחטים משום הידור מצוה, אבל מותר לעשות אף מכל שאר ד' מיני דגן". בס' מקראי קודש להגרצ"פ פרק זצ"ל ח"ב סימן מ"ח מציינ דברי הגמ' בפסחים ק"ז ע"ב "רבה הוה שתי חמרא כולי מעלי יומא דפסחא, כי היכי דנגרריה לליבא דניכול מצה טפי לאורתא", דאין הכוונה שיאכל הרבה מצוה, דאע"ג שיוצאים בכזית ראשון מ"מ כל זמן שאוכלים עוד ה"ז מקיים מצוה, וכך כתב הנצי"ב בהגדת אמרי שפר בפתיחה ובהעמק שאלה שאלתא נ"ג אות ד', אלא הכוונה שיאכל הכזית בתאבון יותר, וזה כוונת הגמ' "כי היכי דנגרריה לליבא דניכול מצה טפי", לא שיאכל יותר אלא יגרור שיאכל הכזית יותר לתאבון.

אמנם כבר נהגו לכתחילה שלא לאפות מצות גם לשאר ימי הפסח אלא ממין החטים דווקא, מפני שמני השעורים בטבען רכים הם ובאים בקלות לידי חימוץ. ולכאורה מה שכתב הרמ"א דהמנהג ליקח חטים הוא רק למצות מצוה משום הידור מצוה, אולם לפי הטעם השני שכתבו האחרונים דשעורים באים בקל לידי חימוץ, לפי"ז ה"ה לשאר ימי הפסח יש להדר אחר חטים דווקא ולא לאפות משעורים, וכ"כ בדעת תורה למהרש"ם (שם) דהמנהג שלא להשתמש עבור אפיית מצות בשעורים, ובפרט שיעטת שעורים ממחרת להחמיץ יותר מעיסת חטים, וכ"כ בתפארת ישראל פסחים פ"ב משנה ו', ומציינ דברי הגמ' פסחים מ' ע"א דחטים שרירים וחזקים ואינם מתחמצים כ"כ מהר, ולכן המנהג ליקח חטים. וע"י שו"ע הרב סימן תנ"ג ס"ב. בס' משנת יעקב סימן תנ"ג מביא רא"י ששעורים ממהרים להחמיץ מגמ' פסחים מ"ח. ובס' מהר"ם שיק על תרי"ג מצוות, מביא בשם החתם סופר דמצונו דשעורים קשים לשכחה, וגבי מצות כתוב למען תזכור. מקור דברי החת"ס נמצא בספרו עה"ת פרשת תזריע בהפטר ד"ה מה אתן, ובחיודשי למסכת שבת דף ק"מ ע"ב, דפת שעורים משכח הלימוד ואין להאכילו לבני תורה.

בס' פתחא זוטא סימן ב' ס"ק א' כתב עוד טעם שהמצות מחטים, עפ"י"מ שמובא בשו"ע סוף סימן תע"ה שג' מצות של מצוה היו מעשרון אחד קמח, כעין לחמי תודה שהיוצא מבית האסורין חייב להביא תודה, המקור לזה מהרא"ש סוף פרק עשירי, ואנו בפסח יצאנו מבית האסורים משעבוד מצרים, לפיכך אחרנו עושים זכר ללחמי תודה. ומביא בגמ' סוטה ד"י"ב ע"א וברמב"ם פרק י"ב מהלכות מעשה הקרבנות דהמנחות

גדול עומד ע"ג, אבל בטחינה לכו"ע מועיל בישראל שעומד ורואה שלא נעשה בזה שום חשש חימוץ, אולם דעת הא"ר כדעת הב"ח דטחינה תלוי במחלוקת שהובא בסימן תנ"ג ס"ד, דאם נאמר שצריך שימור לשמה משעת טחינה, ממילא אין יכולים לעשותו ע"י חש"ו, ואפילו בישראל עומד על גביו, אבל אם בשימור דלשמה הוא מלישה ואילך מותר לנו לטחון ע"י חש"ו, וכן הסכים במטה יהודה, **אך המדקדקין טוחנין רק ע"י ישראל**, אולם מנהג העולם להקל בטחינה ע"י עכו"ם, והישראל עומד על גבו, וה"ה קטן בישראל גדול עומד על גבו, אך הוסיף הבה"ל **"דמי שאפשר לו שכל תיקוני המצות שלו יהיו ע"י ישראל הרי זה משובח"**.

והנה עצם הענין שאין לשיין ואופין ע"י קטן, המקור לזה הוא בשאלות דרב אחאי גאון פרשת צו סימן ע"ו וז"ל: **"והיכא דלש עיסה נכרי חש"ו דלאו בני שימור ניהו, אע"ג דאפיה ישראל בר דעת ועביד לה שימור משעת אפיה לא נפיק בה ידי חובה"**, וכ"כ בעל הלכות גדולות בהלכות פסח, וכן פסקו הראב"ה פסחים סימן ת"פ והאור ורוע ח"ב סימן רמ"ט. וכן מובא בשו"ת הרשב"א סימן כ"ו שמכיון שהמצה שיוצאים בה ידי חובה בליל פסח צריכה שימור לשם מצוה מן התורה, וכמו שדרשו חז"ל מדכתיב **"ושמרתם את המצות"**, עשה לה שימור לשם מצוה, לפיכך אם לש חש"ו את המצה, אעפ"י שישראל גדול ובר דעת עומד עליהם ואומר לשם מצת מצוה אין יוצאין ידי חובה במצה זו, אולם הארחות חיים בהלכות חמץ ומצה כתב שהר"ף הרמב"ן והרא"ש כתבו שאין לחוש מי האופה. הב"י בסימן ת"ס מביא מרש"י והר"י בן גיאת שמצה שנילושה ע"י עכו"ם בפני ישראל ע"י שימור כהלכתה מותר לישראל לאכלה, אולם למעשה נפסק בשו"ע כדעת הגאונים שלא מועיל ע"י קטן אף שגדול עומד על גביו.

גדר פסול חרש שוטה וקטן

לכאורה מדברי השאלות משמע דהפסול של חש"ו משום שאין להם דעת, ואינם מכוונים לשימור לשם מצוה, וכך משמע בחידושי הרשב"א חולין י"ב ע"ב, ומוסיף דא"כ בבן תשע או עשר שיש לו דעת ויודע לכוון לשמה כשר. וכ"כ הט"ז סימן ת"ס סק"א שכתב: **"וקטן דהכא היינו שאינו בר דעת"**, דהרי מבוואר בתשובת הרשב"א שמביא הב"י שזה תלוי הכל בדעת, והיינו שיש לו הבנה במה שיאמר לשם מצוה אשר צוה הש"ת, ומציין דבמהר"ל כתוב **ע"י שיהיה בר מצוה**, ונראה שהוא חומרא יתירה, ועכ"פ בדיעבד אם לש אותה חש"ו מותר, ולכה"פ יש להתיר בדיעבד או בשעת הדחק, אולם החק יעקב (שם) סק"ג כתב **"וקטן היינו שלא הגיע לבן י"ג שנים ויום אחד"**, וכתב בס' תפלה למשה ח"ב סימן י"א דיש להחמיר כדברי המהר"ל והחק יעקב, שלא ילוש עד שיהיה בר מצוה י"ג שנים ויום אחד, ואה"כ פסול הקטן הוא משום דאינו בר דעת, וא"כ אף ששנינו בגמ' גיטין ג' נ"ט דבבן תשע או עשר מקחון מקח וממשכן ממנו בנטלטלין, משום שיש להם דעת בגיל הזה, מ"מ אין זה מוכרח ללמוד מאכאן לכל המינים דצריך דעת, ד"ל שאע"פ שיש להם דעת בגיל זה מ"מ אין זה דעת גמורה, ורא"ל לזה דהתורה לא חיובה קטנים במצוות עד שנהיו בני י"ג ויום אחד, ואפשר שלענין כתיבת גט ולישת מצוה צריך דעת גמורה משום חומרא דאשת איש ואיסור חמץ, וכ"כ הא"ר סימן ת"ס סק"א דקטן היינו עד בן י"ג שנים ויום אחד.

ולענין בר מצוה שהוא בן י"ג שנים ויום אחד האם צריך שביא ב' שערות, הפמ"ג בסימן ת"ס כתב דאף מי שהוא בן י"ג ויום אחד מ"מ צריך שיהיו לו שתי שערות, וכ"כ בשו"ע הרב ס"ב, ואין לסמוך על חזקה דרבא שהביא ב' שערות (ע"י נדה מ"ו), שדווקא בדרבנן סומכים על חזקה אבל בדאורייתא לא. אולם יש שכתבו שלא צריך שידעו שיש לו שתי שערות, דרק לגבי חליצה מבוואר בשו"ע אבן העזר סימן ק"ז דצריך י"ג שנה ויום אחד ושתי שערות, ובגט נפסק בשו"ע לגבי כתיבת הגט עד שיהיה י"ג שנה ויום אחד, ולא מוזכר שתי שערות, היינו דכתיבת גט בקטן פסולה משום **שאינו בר דעת**, וחליצה בקטן פסולה משום **שאינו איש**. וכן מצוין במהר"ל בדרשותיו ד"ע ע"ב **"לא יעשו המצות אך בני מצוה ולא הקטנים"**, דהיינו בן י"ג שנים ויום אחד וא"כ ב' שערות. גם הא"ר סימן ת"ס סק"א כתב **"עד שיהיה בן י"ג שנה ויום אחד"**, ולא הזכיר כלל מענין שערות. ורא"ל לזה דהשו"ע בחור"מ סימן ז' ס"ג כתב **"י"א שאינו ראוי לדון אלא מבן י"ג שנה וב' שערות"**, וי"א דמבן י"ג שנה ומעלה כשר ואפילו לא הביא ב' שערות, והרי ידוע שכשהשו"ע כתב בלשון כשר ואמרם ויש אמרים, דעתו שפוסק כדעה השניה, ולפ"ז דלון מבן י"ג שנים אעפ"י שלא הביא ב' שערות.

היוצא מכל זה שאפשר לכתחילה ללוש ע"י קטן שהגיע ל"ג שנים ויום אחד אעפ"י שלא הביא ב' שערות, וכ"כ המשנ"ב סימן ת"ס סק"ד **"דקטן היינו שלא הגיע לכלל י"ג שנים ויום אחד"**. ולכן נראה דקטן שלא מלאו לו י"ג שנים אין לש המצות ואפילו הוא חכם ונבון, ואם מלאו לו י"ג שנים ויום אחד, אעפ"י שלא הביא ב' שערות מותר לו ללוש ולאפות מצות, וכמוכרן שבקי בהלכות לישה ואפיה. וכ"כ בשו"ת יביע אומר ח"ז סימן מ"ו, ובהגהות מסגרת השלחן שעל קיצושו"ע סימן ק"י. (ע"י שו"ת מנחת ברוך סימן ע"א, שו"ת אור שמח ח"ב סימן כ"ב, שו"ת בנין שלמה (למהר"ש הכהן מוילנא) או"ח סימן כ"ח).

הולכת העיסה לאופה ע"י קטן

לענין אם קטן יכול להוליך את העיסה מהלש לאופה, כתב בשו"ע הרב סימן תנ"ג סעיף ט"ז דגדר השימור במצה הוא פעולה והתעסקות בידיים שלא יחמיץ, ורק שימור כזה בידיים צריך שיהיה לשמה, ולפ"ז אין ההולכה של העיסה ממקום למקום שתהא לשמה, וממילא כשר ע"י קטן. וע"י בס' מקראי קודש להגר"צ פרנק זצ"ל ח"ב סוף סימן ג' שדייק כן.

הולכת העיסה לתנור ע"י קטן

בשו"ת הרדב"ז ח"ג סימן תקפ"א כתב להתיר כשאין חשש חימוץ ע"י קטן. אולם בשו"ת משנה שכיר סימן ק"ב כתב לצייץ דברי התוס'

המשנ"ב בסימן תנ"ד סקט"ו מביא לגבי קניית מצה בהקפה, דאם קנה מצות ומשכן לרשותו, אם המוכר גילה דעתו בעת מכירתו שזנוק למעות ואינו יכול למכור בהקפה, וע"כ מקבש שיתן לו הכסף, ודוחה הוא בהלוך ושוב ואינו נותן לו, מדינא לא קנה, וכמבואר בשולחן ערוך חו"מ סימן ק"צ סעיף י"ז, וממילא אינו יוצא בהן אח"כ ידי חובת מצוה מן התורה, ובספר ארבעת המינים מביא אזהרה זו לגבי קניית אתרוג, ומביא הערת מרן הגר"ש בהסכמתו לספרו שאפילו שהמוכר דורש שרוצה את הכסף, מכל מקום מאחר ובערב חג ממש לא יוכל המוכר למכור את האתרוג, ודאי יתרצה המוכר לקיים המקח אפילו שעדיין לא קיבל את הדמים, אולם בשו"ת תשובות ונהגות חלק ג' סימן ק"צ מביא ראיות כדברי המשנה ברורה ע"י"ש (ע"י בארוכה בקובץ בית אהרן וישראל (קרלין) שנה ז' גליון ו' מאמרו של הרה"ג שלום מרדכי סגל שליט"א). וכתב החיד"א בס' מורה באבצע קונטרס כף אחת אות ג' לענין קניית ד' מינים בהקפה, דישתדל לפרוע קודם פסח כדי לצאת ידי חובה מדאורייתא, דמשיכה אינה קונה אלא מדרבנן.

בשו"ת בנין שלמה בהשטמות סימן כ"ט דן לגבי חל יו"ט ראשון של סוכות בשבת, דיש להמנע מלקנות לולב בהקפה שמא יבוא המשיח, ואז יחול דין לכם שבעת הימים גם בגבולין, ובס"ד כתב **"מסתפינא לומר דבר חדש כזה מה שלא נמצא בשום מקום פוסק ראשון ואחרון, אך לא באתי אלא לעורר"**. כעין זה מובא בספר אורח דוד מהגה"צ רבי דוד בהר"ן זצ"ל סימן רס"ה, שכשבא אברך אחד בשאלה על אתרוג לפני אחיו הגר"ז בהר"ן, אמר לו ר' זלמן שיש פסול של חסר באתרוג, אמר לו האברך הרי השנה חל יום א' וסוכות בשבת, וחסר כשר בשאר ימי חול המועד, נחרד רבי זלמן ואמר לו אינך מאמין בביאת המשיח, כשיבנה ביהמ"ק יטלו את הלולב ביום הראשון של שבת, ואתרוג יהיה פסול (ע"י חג האסיף (ויספיש) עמוד ש"ב ובס' ארחות רבינו ח"ב עמוד רע"ז).

אולם בשו"ת קול אליהו או"ח סימן מ"ד מציין דברי הריטב"א בסוכה כ"ט ע"ב דאפילו לא פרעו הדמים לפני החג ג"כ יוצא ידי חובה, וכן מובא בס' עיקרי הד"ט סימן ל"ג בשם ספר עפרא דרבנן אות מ' שאין צריך להקפיד לשלם לפני החג, וכן דעתם של שו"ת אבני צדק סימן פ"ד, שו"ת שם אריה (בלחובר) י"ד סימן מ"ח, שו"ת שואל ומשיב מהדורא רביעאה ח"ג סימן כ"ט ובשו"ת זית רענן דף כ"ד. אולם כפי שהבאנו מהבאר יצחק הנ"ל שמעיקר הדין מועיל לקנות ארבעת המינים בהקפה, אבל לכתחילה יזהרו לפרוע עבור ארבעת המינים קודם החג.

מובא בס' ברכי נפשי מהגר"י סופר שליט"א משמע מהגאון רבי יעקב מוצפי זצ"ל שאמרו כ"י החקירה של המג"א צריכה ביאור, דלא יתכן שהקנין באתרוג יהיה מדרבנן במשך ולא שילם, כי הרי כל אדם מביא את האתרוג לתוך ביתו ואז ממילא חצרו קונה לו, ורוצה לומר שהרי קנין חצר כמעט לכל הראשונים הוא מן התורה, וכ"כ בשו"ת חקרי לב חו"מ סימן ד', שו"ת חבלים בנעימים ח"ג, ובשדי חמד מערכת ח' כלל ל"ז, וא"כ ברור שאף אם משך ולא שילם מעות בוודאי שהביא האתרוג לתוך ביתו, ואז חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו ונהיה שלו מן התורה, א"כ אין מקום להערתו של המחנ"א על מנהג העולם שפורעים מעות אחר החג, וכבר העירו זאת בספר פתח הדביר סימן ר"א ובשבילי דוד אבן העזר במפתחות לסימן כ"ח ובשו"ת שערי רחמים ח"ג או"ח סימן ל"ג, ומן הראוי דמנהג ישראל בכל מקום לקנות ארבע מינים ואחרי החג לשלם, כפי שמובא בס' ארץ חיים סימן תרכ"ח שכך נוהגים. וכך מובא בס' מגן האלף (צינץ) סימן תמ"ח ח"ל: **"דמעשים בכל יום שקונים אתרוג במשיכה, ואין נותנים את דמיו עד לאחר החג ויוצאים בו ידי חובה"**, ואולם ברור דגם לאותם פוסקים צריך לכתחילה לתת מעות קודם החג, אבל בדיעבד אם לא שילם קודם החג יוצא ידי חובה גם מן התורה, ויכול לברך על זה ללא פקפוק. (ע"י בכ"ז בשו"ת אור לי (לבעל שדי חמד) או"ח סימן ל"א, שו"ת בנין עולם יור"ד סימן נ"ט, שו"ת טוב טעם ודעת תליתאה ח"א סימן ר"ס, שו"ת שאל האיש (אלישר) חו"מ סימן ט"ו וט"ז, שו"ת רבינו יוסף מסלוצק סימן צ"ג, שו"ת יביע אומר ח"ט סימן צ"ד, מועדים וזמנים ח"ג סימן קכ"ח ובשו"ת להורות נתן ח"ג סימן ל"ב ול"ז).

בס' כף החיים סימן תנ"ד ס"ק מ"א כתב שמן הראוי שישלם אדם בעד המצות קודם הפסח כדי שיקנה המצות במעות שהוא קנין דאורייתא, משא"כ משיכה שאינו אלא מדרבנן. וכן כתבו האחרונים לגבי קניית ד' מינים, כמובא בברכ"י ושע"ת סימן תרנ"ח ומטה אפרים סימן תרכ"ה סעיף י"ז ובשו"ת נחלת בנימין סימן צ"ג, אולם האחרונים כתבו לחלק בין לולב למצה, שהמצה יוצאים בה אף בשאלה כמובא בט"ז סימן תנ"ד, ואם לא שילם בעד המצה אינו גרוע ממצה שאולה שיוצאים בה יד"ח, משא"כ לולב אין יוצאין כמובא בסימן תרנ"ח ס"ג, ואין אדם יוצא חובתו ביום ראשון בלולבו של חבירו שהשאלו, דבעינן לכם משלכם.

בס' קובץ הלכות פ"ז ס"ג (עניני פסח) כתב שאם נתן צ"ק להמוכר בשביל המצות, שאפילו אם היה צ"ק דחוי עד אחר הפסח שפיר דמי, משום דסמכה דעתו של מוכר ומכרו בלב שלם, וגם לעצם הקנין דכיון שנתן לו צ"ק הרי זקפן עליו במלוה, ומה שזקף עליו במלוה הרי הוא כמתן דמים, וכ"כ בס' מגן האלף סימן תרכ"ה ס"ק כ'.

לישת ואפיית מצות ע"י קטן

מקור הדין

מובא בשו"ע או"ח סימן ת"ס סעיף א': **"אין לשיין מצת מצוה ולא אופין ע"י אינו יהודי ולא ע"י חרש שוטה וקטן"**. וכתב המשנ"ב (שם) **"דה"ה עריכת המצה אין עושיין ע"י קטן, ולענין ניקור שמנקרין המצות טוב להזהר לכתחילה שלא לעשות על ידם לענין מצות של מצוה, ויש שמקילין לכתחילה לעשות הנקבים ע"י קטן, כיון שגם גדולים עומדים על גבם, וע"ז יהיו הרבה עוזרים למהר בענין עשייתן"**. אולם המנחת חינוך מצוה י' אות ח' מביא דעת המג"א דלישה אפיה ועריכה אסור ע"י חש"ו, ואפילו לנקוב המצות כיון דהכל צריך לשמה, ומסיים המנ"ח דזה פשוט. הבה"ל (שם) מביא דעת הט"ז דדווקא אפיה ולישה לא מועיל

לא היו רק מחטים, וכיון שהתודה בא מחטים על כן לזכר זה לוקחים דווקא חטים למצות.

ומן הראוי לציין מש"כ בש"ך עה"ת פרשת עקב שהחטה אינה מסורה ביד שום שר אלא ביד הקב"ה כמו שכתוב בזה"ק, ובס' עיון יעקב סנהדרין סימן ק"י כתב שעל כן נאסר לאדם הראשון החטה דווקא שהוא מקודש ביותר. (ע"י שו"ת האלף לך שלמה למהר"ש קלוגר סימן רע"ח).

חטים מארץ ישראל

יש לדון האם יש עדיפות לקיום מצות אכילת מצה מחטים שצמחו בא"י. השדי חמד ח"ד מערכת ל' כלל קמ"א כתב שמצוה להעדיף אתרוגי ארץ ישראל מאשר אתרוגים משאר ארצות הגם שהם יפים, משום שהואיל ואיתעבדא מצוה חדא לתעביד מצוה אחריתי, וא"כ יש לומר גם בנוגע למצות אכילת מצה נאמר שמצוה להשתמש מחטים שצמחו בארץ ישראל והפרישו מהם תרומות ומעשרות. בס' חשוקי חמד פסחים דף ל"ו כתב דאם המצות של חו"ל טעימות לו יותר, אינו חייב להעדיף את מצות א"י, וקצת זכר לדבר שחביב קודם למין שבעה כמבואר באו"ח סימן ר"א ס"א, דהיות דאכילת מצה צריך אכילה לתאבון כמבואר בריש ערבי פסחים, ולכן לכאורה עדיף לאכול את המצה היותר טעימה.

ברכת שהחינו באפיית מצות

מובא בגמ' סוכה מ"ו ע"א: **"ת"ר העושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהחינו וכו', נכנס בה אומר אשר קדשנו וכו'**, כתבו האחרונים להעיר מדוע לא נאמר לגבי מצה שמעיקר הדין האופה מצה צריך לומר ברכת שהחינו. כתבו האחרונים דהיות וצריך לשמור שלא תבוא המצה לידי חימוץ, א"כ שמירת המצות אינה מעשה כי אם שימת לב וזהירות, לא שייך ע"ז ברכה. וכ"כ במשך חכמה (שמות י"ב י"ז), ומבאר לפ"ז דברי הירושלמי שמברך על הכנה דמצוה לא הזכיר עשיית המצה, ואף שחלק מהשימור אינו רק בראיה בעלמא אלא ע"י עשייה שמתעסק בה בידיים בלישתה ועריכתה ואפייתה, ומפורש בשו"ע הגר"ז סימן תנ"ג סעיף ט"ו והחת"ס בתשובותיו או"ח סימן קכ"ח דמקיימים בזה מצות **"ושמרתם"**, מ"מ לא מספיק בעצם העסק שלא תחמיץ, אלא העיקר הוא הכוונה שעושה כן לשם מצוה, וא"כ עדיין היא מצוה שעיקרה כוונת הלב, ולא תקנו ברכה על כוונת הלב.

בשו"ת נודע ביהודה תנינא יור"ד סימן קכ"ג בהגהה מבן המחבר גם הקשה למה לא תקנו שהחינו בעשיית מצוה, ותיריך ד"ל שמא תחמיץ העיסה ויהיה ברכה לבטלה, ולכן נראה דלא תקנו ברכה לשמירת המצות אף שהיא מצות עשה **"ושמרתם את המצות"**. בס' כלבו מביא בשם הראב"ד שלא לברך על עשיית מצוה **"דעשיית המצה הוא טורח וצער בעשייתה"**. הרוקח בסימן שע"א כתב טעם שאין מברכין שהחינו בעשיית המצות, שאין עשייתה היכר כי אם בשעה שאוכלה, אבל בשאר הימים רשות, יש שתיירו דהנה המרדכי כתב במה שאין מברכין שהחינו על עשיית הפתילות בחנוכה, משום שאינו ניכר על התפילות שהם לשם מצוה, משא"כ עשיית הסוכה ניכר שהוא לשם מצוה ולכן מברכין עליה, ולפ"ז יש לומר שהוא הדין גם בעצם עשיית המצות אינו ניכר שהוא לשם מצוה, אף שבעינינו לשמה היינו שלא יחמיץ, ולכן אין מברכין ע"ז שהחינו, וכ"כ רבינו דוד (פסחים ז' ע"ב).

תשלום עבור המצות קודם חג הפסח

מובא בגמ' בבא מציעא ס"ו ע"ב **"אמר ר' יוחנן דבר תורה מעות קונות, ומפני מה אמרו (חכמים) משיכה קונה גזירה שמא יאמר לו נשרפו חוטיך בעליה, אי מוקמת ליה ברשותיה מסר נפשיה טרח ומציל, ואי לא מסר נפשיה"**, וכן פסק הרמב"ם בהלכות מכירה ריש פרק ג' **"אחד הבהמה ואחד שאר המטלטלים נקנין במעות דין תורה ומשתתן את המעות קנה ואין אחד מהם יכול לחזור, אבל חכמים תקנו שלא יקנו המטלטלין אלא בהגבהה או במשיכת דבר שאין דרכו להגביה"**, כך נפסק בשו"ע חו"מ סימן קצ"ח סעיף א', ויוצא מזה דאם אדם קונה חפץ מהשני ומשך אותו אבל לא נתן עדיין מעות דהיינו בהקפה קניינו אינו אלא מדרבנן.

וכתב המחנה אפרים (הלכות קנין משיכה) שכיון שקנין משיכה אינו קונה אלא מדרבנן, אם קונה אתרוג בהקפה אין קנינו אלא מדרבנן, ואין יקיים ביום טוב ראשון מצוות עשה, לפי שביום הראשון מצוות נטילת ארבעת המינים מהתורה, והרי צריך שיהיה לכם משלכם מן התורה כמובא בסוכה מ"א ע"ב, ומשמע מדבריו דקנין דרבנן לא מועיל לעשות שיצא מן התורה, וראייה לכך הוא מביא שכתב הרמב"ם בהלכות לולב פ"ח ה"י **"אין נותנים אתרוג לקטן ביו"ט ראשון, שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מן התורה, ונמצא שאם החזירו לו ואינו חוזר"**, ומוכח דאעפ"י שתקנו רבנן קנין לקטן שיכול להקנות, אפ"ה לא קנה הקונה ממנו אלא מדרבנן ואנו צריכים שיצא בו מן התורה, וכתב המטה אפרים סימן תרצ"ה סעיף י"ז **"צריך לזהר כשקונה לולב ואתרוג, אם קונה בהקפה אעפ"י שמשך אותם לביתו הוא מחויב לפרוע הדמים בעבורם קודם יו"ט"** (ע"י בפירוש קצה המטה שם). וכך כתב המשנ"ב סימן תרנ"א ס"ק י' וז"ל: **"יש אמרים דהני דקני אתרוג למצוה ופרע לאחר החג לא יאות עבדי, דכל כמה דלא יהיה דמי לא קני אלא מדרבנן, ואנן בעינן לכם מדאורייתא אם לא שהביאו לרשותו וקנהו בתורת חצר, ולכתחילה נכון להזהר בזה ולפרוע קודם החג"**. וכך פסקו בשו"ת באר יצחק ובשירי כנסת הגדולה סימן תרנ"ח שהרוצה לקיים המצוה לדעת כל הפוסקים, יתן המעות וכן ימשוך את ארבעת המינים מידי המוכר קודם יו"ט. בשו"ת האלף לך שלמה (להגר"ש קלוגר) או"ח סימן שע"א מביא שכן כתב רבי אפרים מירגליות זצ"ל, וכן בשו"ת בנין שלמה בסימן נ"ח מביא כן בשם הגאון בעל שאגת אריה, ופירש בזה דברי הפייטן רבי אלעזר הקליר בפיט של יו"ט שני של סוכות **"וקיחתם בדמים... ראיים להנטל בזה ראשון יום"**, דכוונתו שאם קונה מקח צריך ליתן או הדמים, ואז ראוי לצאת בו ביו"ט ראשון (ע"י בס' ראש דוד להחיד"א פרשת בא).

בע"ז נ"ה ע"ב ד"ה אבל, על המשנה שכתוב "נחתום שעושה בטומאה לא לשיין ולא עורכין עמו, דגבי ההולכה לתנור הוא בכלל לישיה". וכתבו התוס' (שם) דהולכה לתנור הוא סוף הלישה, וא"כ ודאי שייך הדין שאי אפשר ע"י קטן כמו שקטן אין לש המצה, ומשמע דכל המלאכות שעושים בעיסה עד שנגמרה האפיה הוי בכלל לישיה, וצריך דווקא גדול, וזה דלא כהרדב"ז.

שאיבת מים שלנו ע"י קטן

הרמ"א בסמ"ח תנ"ה סעיף א' כתב דאסור לשאוב מים ע"י אינו יהודי למצות של מצוה, ואף לשאר מצות, וא"כ י"ל דה"ה קטן אסור לשאוב מים.

אפיית מצות ע"י קטן לשאר ימי המצות

אף שכתוב בשו"ע סימן ת"ס "אין לשיין מצות מצוה ע"י חרש שוטה וקטן", כתב המשנ"ב (שם) ס"ק ג' וז"ל: "מצת מצוה, משא"כ בשאר מצות א"צ שימור לשם מצוה, רק שיהיה שלא יהיה בהן חשש חימוץ, ומותר לעשות על ידיהן אם משגיח עליהם, אך ישראל קדושים הם ונהגו לעשות שימור לשם מצה בכל המצות כדאייתא בסמ"ח תע"ז".

נתינת מים למצה ע"י קטן

המשנ"ב בסמ"ח ת"ס קורא תגר על מה שנהגין ליתן מים ע"י קטן למצה של מצוה, ומביא ראיה מגמ"ל שבת י"ח אחד נותן המים וכו' כולם חייבים משום לש. בשו"ת שרגא המאיר חלק ד' סימן ס"ח אות ח' מצייין דברי הגמ' בפסחים מ' ע"א, דאמרו שם "דילמא שאני התם דבעידנא דנתינת לשימור לא עביד שימור", ופירש"י "והכא מ"ט לא נפיק משום דמשעת נתינת המים לקמח שזה דבר המחמצת היא צריכה שימור, וזו לא נעשית לה שימור מהיהא עידנא דנתינת לתורת שימור, דהיינו נתינת המים", הרי שמשעת נתינת המים צריכה שימור, וכיון דקטן לאו בר שימור ע"כ קורא המשנ"ב תגר על אלה שנהגין היתר ליתן לקטן המים למצה של מצוה.

צורת המצה

בשו"ת יהודה יעלה א"ח סימן קנ"ז כתב: נוהגין לעשות מצות יד בצורה עגולה, וכמה טעמים לכך, א. מצה נקראת לחם עוני, ועושים אותה עגולה ללמדך שגלגל חוזר בעולם, העשירי עלול להיות עני והעני יהיה עשיר, ועוד טעם לפי שנאמר "עוגות מצות", ויש במנהג זה זכר ליציאת מצרים שהיתה עגולה.

הפולמוס על מצות מכונה

ייצור מכונה לעשיית מצות

שולחן ליל הסדר. לב מי לא יתפעם מן המחשבה על כך? שאלו כל אברך צעיר באשר הוא יוספר לכם על שולחן ליל הסדר בבית ההורים בגעגוע, כי אם יש נקודה בה מתרכזת האחוה המשפחתית, הרי היא בליל השימורים. ויחד עם זאת ולא בסתירה אפשר להיווכח באותו השולחן במנהגים השונים. אל אותו השולחן יסבו אח גויס, ואת הדי הויכוח ההלכתי ניתן יהיה לשמוע למרחקים יחד עם זאת ולא בסתירה, כי את האחוה המשפחתית אין ויכוח זה סותר. האחד יסב לו לשולחן ומצות מכונה באמתחתו, והשני יסב לו לאותו השולחן כשהוא מתרוקן מרחק ד' אמות מן המרובע הזה אשר שם חמץ כמעט ויקרא לו. על מה נסוב הויכוח והיכן טמונה השאלה ההלכתית?

מאותו יום בו הגיעה המהפיכה התעשייתית גם אל שולחן הסדר והומצאה המכונה לאפיית מצות, פרץ הויכוח במלוא עוזו. מה דינה של מצה אשר נאפתה במכונה? האם חל עליה דין של אפיית מצות לשמה או שמא לא? אם לאו, כיצד זה אפשר לומר כי נאפתה בהידור יתר מאשר שמתא? במה מתבטא הידור זה ומיכין שורשיו? כיצד יתכן שבמצת מכונה אכן חל דין של אפיית מצות לשמה, ומה טוענים המתנגדים? מהו התהליך אשר עברה המכונה לאפיית מצות תהליך אשר בו מתבטאת גם הפסיקה ההלכתית הקשורה להבדלים בין מצות יד למצות מכונה? על שאלות אלו ועוד נרחיב את הדברים מנקודת מבט הלכתית. וכל איש מנהג אבותיו בידו, כי אלו וגם אלו בבחינת "מנהג ישראל דין הוא".

עם התקדמות הטכנולוגיה בשנת תקצ"ח הומצאה המכונה הראשונה לעשיית המצות לפסח ע"י מר איציק זינגר בצרפת, ראוי לציין שמכונה זו היתה מכנית ולא חשמלית והופעלה ע"י סיבוב גלגלים בכח אדם, וזה היה מיועד רק לעריכת העיסה בלבד ושאר המלאכות נעשו בידיים, ובשנת תר"ח הובאה מכונה זו לקראקא שבפולין בהסכמת הגאון רבי יוסף שאול נאטנאוהן זצ"ל בעל השואל ומשיב, וגם כתב על כך כתב הכשר, ואז התעוררה מחלוקת קשה בין גדולי הדור, הללו אוסרים והללו מתירים. בראש מערכה עמד הגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל לאסור את המצות המכונה, ואסף חתימות מגדולי הדור האוסרים והדפיסם בקונטרס מיוחד בשם "מודעה לבית ישראל", ומצד שני המתירים את מצות המכונה ובראשם הגאון רבי יוסף שאול נאטנאוהן זצ"ל, ופרסם הקונטרס "ביטול מודעה" כולל קיבוץ תשובות גדולי ישראל לבטל המערערים על המכונה שהומצאה עבור המצות לפסח. באותה שנה תר"ח נעשה נסיון להביא את המכונה גם להונגריה, ואז יצא על כך חוץ הגאון בעל כתב סופר ואז נכשל ענין המכונה, ורק לאחר מספר משום שלא נמצא עובדים יהודים התייר הכתב סופר את המכונה.

ראוי לציין שמאז יצאה המכונה הראשונה לאפיית מצות הרי שהמכונה עברה הרבה גלגולים, המכונה הראשונה היתה מופעלת בכח אדם ע"י גלגלים וכדומה, אולם המכונה של זמנינו מופעלת ע"י חשמל, ואז יש מהפוסקים שטענו שמצות מכונה ע"י חשמל כשרות למהדרין גם למצות המצוה בלילה הראשון, ומהודרות יותר ממצות הנעשות בידי אדם, יש שטענו שכשרות הן לשאר ימות הפסח אך לא למצות המצוה בלילה הראשון, ויש שטענו שאינן כשרות אף לשאר ימי הפסח.

דעת האוסרים

מראשי המתנגדים למצות מכונה היה הגאון רבי חיים מצאנז זצוק"ל בעל שו"ת דברי חיים, ונצטט את לשונו החריף בח"א א"ח סימן כ"ד: "בדבר השאלה אם מותר לעשות מצות לפסח על המשינען (מכונה), הנה ראשית תשובות גאוני זמנינו שהסכימו לאסור וצדקו מאוד בדבריהם, הגם כי על קצת דברים יש להשיב אך די לאסור בזה, אולם גם לדעתי הרבה טעמים עפ"י דין לאיסור, אך הם כמוסים אתי כאשר כן קיבלתי מפי מו"ח ז"ל שבכמות אלה הדברים אין לגלות הטעם רק לפסוק הדין בהחלט, והשומע ישמע וגו', ולכן בדרך החלט אמר לכם כי העושה מצות על כלי זה הוא חמץ גמור, ועוד זאת אודיע כי העיד לפני אדם חשוב סוחר נכבד מפה שהיה אשתקד באונגארין, וראה אצל קלי הדעת עושים מצות על המאשין, והראה להם שהוא חמץ גמור ונתביישו מאד, וגם אמרו לו שהרב המתיר להם מתחרט מאד, ולכן יידיד לדעתי שאין להתיר זה בשום אופן, ואם לא יאבו שמוע מה נעשה להם אם אוכלים חמץ ממש בפסח, ועיין בפסקי מהר"א שהביא רא"י "שאין להקל מחמת חשש שיצא חוץ לד"ת", ולכן אין להתיר בשום אופן, ודי יצילנו משגיאות ומכשולות ח"ו והיה שלום. יום ב' ער"ח ניסן תר"ח לפ"ק".

ובתשובה אחרת הוא כותב: "והעיד פה נגיד א' ובפני עדה קדושה איך שאשתקד היה במדינת הגר וראה שאפו מצות על מאשין, והראה להם שהוא חמץ, והודו לו שיראי השם חלקו ע"ז, גם הרב המתיר להם נתחרט על מה שהתיר, לכן איך שייך חשש לעז. תמהני על הרב הגאון דקהלתכם מה לו להרבות בפלפול בשביל דבר מבוזה כזה, והנה גוף המאשין לא ראיתי, ואולם לפי מה שציירו לפני נ"ל טעם גמור לאסור, אך לא רציתי לגלותו כי אין דנין רק בראיית עין. סוף דבר נ"ל בבירור שאסור ללוש על מאשין כזה, ומחמת טרדות החג הקדוש אפסוק ואומר שלום. ניסן תר"ח".

בשו"ת אבני נזר א"ח ח"ב בסמ"ח תקל"ו ותקל"ז כתב שאין היתר למכונה, וז"ל: "והנה גוף המאשין מצות (מכונה לאפיית מצות) ידוע לכל כי כל גדולי וצדיקי מדינתנו אסרום בהחלט, וידוע כמה הרעיש האדמו"ר מגור זצ"ל על המתירים עתה מי יהיו להתיר מה שאסרו המה, ועל כן מצות מכונה שנתפשט במדינתנו איסור על פי גדולי מדינתנו איסור גמור וחמור הוא לנו, והמתנצלים להתיר משום שינוי איכות המכונה מאשר היה אז הבל יפצה פיהם, ואין בדבריהם ממש מכמה טעמים". ובסימן תקל"ז כתב וז"ל: "וכבר קבלו במדינתנו דעת האוסרים, והוא במדינתנו איסור תורה ממש, לזאת אנו מחויבים לעמוד בפרץ בפרט ברור הזה, האם נניח להקל באיסורים, ואף באיסור חמץ ראש תוה"ק ירימו יד, והוא כעין עקרתא דמסאני יען היא גזירה ונוגע לכללי".

בעל חידושי הרי"ם יצא במכתב חריף כנגד אותם המתירים מצות מכונה, וז"ל: "ב"יה ג' אמור כ"ח למב"י תר"ח לפ"ק ווארשא יע"א, על דבר שאלתם אודות המצות לחג הפסח על ידי מאשין וכו', הנני מסכים לאסור כו, וה' יציל את עמו ומאתן אנשים שלוחי היצר הרע תלמדו ירבעם בן נבט המתחכמים לנשל מכל מצוה מעט מעט, וכוונתם לעקור את הכל כנראה בעליל מעשיהם. ד' יפר מחשבתם ועצת ה' היא תקום, ותדפיסו הדברים לאסור, וגם דעת הגאון מופת הדור מו"ה שלמה קלוגר נ"י מבראד שהסכים ג"כ לאסור. דברי ידיים נצח. - הקטן יצחק מאיר בהרב מוהר"י ז"ל".

הגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל בספרו מודעה לבית ישראל ובשו"ת האלף לך שלמה בהשמטות סימן ל"ב עמד בראש המתנגדים למצות מכונה, וכתב על כך כמה טעמים, והוא דהמצות שנעשות ע"י המכונה הם כמצות שנעשו ע"י חרש שוטה וקטן שאין לצאת בהם ידי חובת מצת מצוה, ואף לשאר ימי חג אין לאכול מצות אלו גזירה אטו הלילה הראשון. ולתוספת ביאור דבריו צייין את דברי הגמרא בפסחים ל"ה ע"א דאם אפה מצות לשם חלות תודה ורקיקי נזיר אינו יוצא בהם חובת מצה, ואמרו בגמ' הטעם דכתיב "שמרתם את המצות", מצה המשמרת לשם מצה, יצאה זו שאין משמרת לשם מצה אלא לשם זבח, וכתב רש"י שהמכונה שצריך לשמר את המצות לשם מצת מצוה, ואין די בכך שהוא משמר את המצה שלא יהיה בה חמץ, וכפי שכתב רש"י וז"ל: "דבהא לא נפיק ידי חובת מצה משום דלא הוי לה שימור לשם מצה, ואעפ"י שאנו רואין שאין כאן חימוץ, ומיהו למצה של מצוה שימור לשמה בעינינו", ודלא כדעת הרמב"ם ועוד ראשונים שדי בשמירה מחימוץ בלבד משום שנאמר ושמרתם את המצות, כלומר הזהרו במצה ושמרו אותה מכל צד חימוץ, ועל סמך כן כתב הגר"ש קלוגר דמצות מכונה אין נעשים ע"י כח אדם, ולכן איננה לשמה ואין יוצאים בה יד"ח.

ועוד טענה לאסור שאי אפשר לנקות את המכונות כראוי, שהרי הן מורכבות מחלקים קטנים שלעיתים אינם נראים ונדבקים בהם פירורי חמץ, טענה שלישית שבמצות היד חשים העוסקים במלאכה אם נשאר בבצק או בקמח רגיר חטה העלול להחמיץ ולאסור את העיסה, משא"כ במצות המכונה. טענה רביעית שעשיית המצה במכונה מקפחת את פונסתם של בעלי משפחות רבים, ובפרט העניים שהיו יכולים להיות מועסקים בעשיית מצות יד, והרי מצינו שבטלו קריאת מגילה בשבת משום שענייהם של עניים נשואות למקרא מגילה, ומתייחס הגר"ש קלוגר גם לצורת מצות מכונה שהם מרובעות, והרי המנהג הוא לעשות מצות עגולות משום "ובחוקותיהם לא תלכו" שזה מנהג עכו"ם, ועוד שכתוב "עוגות מצות", ועוגה היא עגולה [בשו"ת מהר"י אסאד א"ח סימן קנ"ז מביא בשם הר"ס ג' כי העיגול מורה שאנו מאמינים בבורא עולם שאין לו ראשית וסוף]. טענה חמישית אין לחדש ענינים שלא כמקובל מאבותינו מדור דור שהיו אופין מצות יד, ויש בזה משום פריצת גדר בחומת הדת. טענה שישית חימום עקב סיבוב גלגלי המכונה גורם לחימוץ המצות (ע"י שדי חמד מערכת חמץ ומצה סימן י"ג שהביא בארוכה דעת האוסרים וטעמיהם, שו"ת מהרש"ם ח"ב סימן ט"ז וח"ד סימן קכ"ט, שו"ת חלקת יואב ח"ב א"ח סימן י"ד, שו"ת תירושו ויצהר סימן קפ"ב ושו"ת דברי יציב א"ח ח"ב סימן ר"א).

דעת המתירים

עם הכנסת המכונה ללבוב הזמנינו בעלי המאפיה את הגאון רבי יוסף שאול נאטנאוהן זצ"ל לבדוק את המכונה, אולם הדבר לא מצא חן בעיניו מפני הקור העז ששרר במקום, וכן נשאר בצק מודבק במכונה. בעלי המאפיה לא הרפו את ידם ושיפצו את המכונה, הביאו פועלים מומחים והזמינו אותו שנית, ואז נתן הכשר על המכונה. וכפלי טענות הגר"ש קלוגר ענה, על טענתו שאי אפשר לנקות את המכונות ענה שגלגלי המכונה עשויים ממתכת חלקה ללא חריץ וסדק, וקל מאד לנקותה כל רבע שעה ע"י מטלית, ואין שום טורח בזה מפני שהם חלקים מאד. לגבי הטעם שהמכונה מקפחת פרנסת העניים שהיו יכולים להיות מועסקים בעשיית מצות יד, השיב שהרי המגילה עיקרה ליתן מתנות לאביונים, ואינו בדין שיקראוה ולא יקיימו מה שכתוב בה, אבל כאן העיקר לאפות מצות שיצא בהם יד"ח, ומה עניינו לעניים, ועוד איך יעלה על הדעת שבעסק אפיית המצות ישימו עין על רווח העניים, העיקר לבחור הדרך שתהיה בכשרות גדולה ביותר, ועוד טען שע"י המכונה יש רווח לעניים כי ישיגו מצות בזול, ולגבי הטענה שזה דומה למעשה חרש שוטה וקטן, י"ל דאין דומה למעשה חשו"ק מכיון שתחילת סיבובי הגלגלים נעשים ע"י כח האדם, וע"י שיאמר שעושה לשם מצת מצוה נחשב כל סיבובי הגלגלים שאח"כ ג"כ כחוחן ולשם מצת מצוה במכונה, שלא נפעל ע"י חשמל אלא ע"י סיבובי גלגלים שתחילתן נעשה ע"י כח אדם ממש. אולם בדורות האחרונים שנתחדשו מכונות חשמליות, מצד אחד יש מעלה כי עקב השיכלולים הרבים במכונות ניתן להזהר מכל חשש חמץ באופן מהודר מאד, אבל מצד שני כיון שהאדם בכוחו אינו עושה כלום, אלא לוחץ על הכפתור והכל נעשה מאליה, שוב יש לומר אף לפוסקים שהתירו מצות מכונה בימיהם משום שהיה מעורב בו כח האדם ממש שהוא סובב את הגלגלים, ושאר הגלגלים המשיכו אח"כ את פעולתם מכח סיבוב האדם, משא"כ במכונות חשמליות שהכח המסובב הוא כח החשמל ודומה למעשה חשו"ו. וכ"כ בשו"ת מהרש"ם ח"ט סימן ל"א. אולם בשו"ת דעת סופר א"ח סימן ס"ב ושו"ת דברי מלכיאל ח"ד סימן כ' ועוד כתבו כי ע"י שהאדם לוחץ על הכפתור ואומר "לשם מצת מצוה", נחשב כל מעשה המכונה עד סוף פעולתה ככוחן.

בשו"ת דברי ישראל (ועל"ץ) חלק א' סימן קכ"ג מביא מעשה שמובא בספר אחד, וז"ל: "מסופר בצחות כי פעם נודמנו הגאונים רבי שלמה קלוגר ורבי שאול נאטנאוהן זצוק"ל לעיר וינא דבבר צורך כלל ישראל להתייצב לפני הקיסר, ואז היה הרעש מהתחדשות המכונות לאפיית המצות, רש"ק הראה כוחו לאסור ור"ש הראה כוחו להיתר, וגם בנסעם יחד במרכבה אל שר החצר פלפלו זה עם זה בענין זה, בקשו מהשר שיקבע להם ראיון אצל הקיסר. השר הציע בקשתם לפני הקיסר, והשיב להם כי מחר בשעה י"ב בצהריים יתקבלו לפני הקיסר להציע בקשתם, הגרש"ק שאל לתומו למה לא עכשיו, והשיבו השר "מען באקט דאס ניכט אויף דער מעשינן" (היינו דבר כזה להתקבל לפני הוד מלכותו אינו הולך כ"כ מהרה כמו מכונה), וכשפנו לדרכם מהשר אמר הגרש"ק בצחות להגר"ש "לעמבערגער רב השמעתם, גם השר מחצר הקיסר אמר כדברי שאין אופין על מאשין" (מכונה).

בין רבני הדור הקודם שהתירו את מצות המכונה היה הגר"ש סלאנט זצ"ל ששימש אז כרבה של ירושלים. זקני ירושלים מספרים שהגר"ש סלאנט הורה לאפות לביתו מצות מכונה, אולם נכדו העיד שלא חדל ממנהגו לאכול מצות יד כדי שלא להוציא לעז על המצות שאכל מהם עד אז. גם הגאון רבי מאיר שמחה הכהן רבה של דווינסק היה בין המתירים, והורה לאכול מצות מכונה בפסח. וכן הגאון רבי צבי פסח פרנק זצ"ל מובא בס' מקראי קדש ח"ב סימן ג' שכתב דמועיל לאפות מצות במכונה ולכוין לשמה.

יש שכתבו שמה שאוכלים מצות מכונה זה רק בשאר ימות הפסח, אבל מצת מצוה שהוא חובת היום בלילה הראשון יש שכתבו שצריך לאכול דווקא מצות יד. אולם יש שכתבו להיתר מצות מכונה אף לצאת ידי חובת מצת מצוה במצות של מכונה, וכפי שמובא בשדי חמד מערכת חמץ ומצה סימן י"ג אות י"ג שכל גדולי אשכנז וגליצא היו אוכלין מצות מכונה. ומובא בשם מרן הגרא"מ שך זצ"ל שכן נהג דודו מרן הגרא"ז מלצר זצ"ל וכל גאוני ליטא. וכך נהג הגר"י פישר זצ"ל, והאריך בזה בספרו אבן ישראל הלכות חמץ ומצה פ"ו ובס' הליכות אבן ישראל ח"א מעמוד ג"ט. (ע"י בהגדה של פסח ארזי הלבנון עמוד י"א שהגאון בעל לבושי מרדכי והגר"ע גרודזינסקי זצ"ל נהגו לאכול מצת מכונה גם ללילה ראשון).

לאחרונה יצא ספר חדש והוא "מנהגי מהר"י"ף הלוי דינר זצ"ל, בפ"ז ס"ב מובא: "הקפיד לאכול מצות מכונה ולא מצות יד, ואפילו לכזית ראשון של אכילת מצה בליל הסדר", ומצוין (שם) בהגהות דינרי זהב כמו שהעיד בעל מלאכת שמים (במברגר) בשו"ת יד הלוי ח"א א"ח פ"ט, וז"ל: "בכל מדינות צרפת וכן בהרבה קהילות אשכנז המצות נעשות ע"י מכונה, וכן מובא בשו"ת נחל אשכול סימן י"ח ובשדי חמד ח"ח מערכת חמץ ומצה סימן י"ג ס"ק י"ב וז"ל: "ברוב ערי אשכנז נעשות המצות ע"י מכונה, ומצייין מקומות שונים. וכן נהגו בהונגריה בקהילות רבות לאכול מצות מכונה, כמובא בשו"ת דעת סופר ח"א א"ח סימן ס"ב ובשו"ת בית שערים א"ח סימן רע"ח, וכן מוכח מתשובות גדולי הונגריה שנדפסו בשו"ת ירושת פליטה סימן א-ד' ובשו"ת יורו משפטיך ליעקב יור"ד סימן מ"א".

בס' פאר הדור ח"א עמ' ע' מובא שאחיו הבכור של מרן החזו"א זצ"ל רבי מאיר קרליץ זצ"ל מרבני וילנא, אכל מצות מכונה גם לכזית ראשון (ע"י בכ"ז בשו"ת שם אריה יור"ד סימן כ"ג, שו"ת תורת רפאל ח"א סימן ע"ג, שו"ת ציץ אליעזר ח"א סימן י"ט, שו"ת שבט הלוי ח"ח סימן י"ז, שו"ת מנחת יצחק ח"ג סימן קל"ט, ובס' החשמל בהלכה ח"א עמ' 84-113 שהביא בארוכה דעות האוסרים והמתירים).

תשובות ופסקים

הרה"ג יוסף זונדל שוב שליט"א

רב ומו"צ בקרית ספר ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

ממהרים להחמיץ יותר משאר עיסה הלכך אין ללוש בהם, ואם לש בהם יאפה מיד, עכ"ל. וכתב שם במ"ב (אות ח') יאפה מיד, ואם עבר ושהה קודם האפיה יש לאסור באכילה אף שלא שהה שיעור מיל, ובשער הציון שם כתב דכן משמע ממג"א וחי"י עיי"ש, ורק בהפסד מרובה ובשעת הדחק ובשוגג מצדד להתיר בחק יעקב ובמ"ב שם היכא דלא מינכר בה סימני חימוץ, וכנזכר (בסימן תנ"ה) לענין לישה בפושרין עיי"ש, וכמו כן יש לומר בשעורים דממהרים להחמיץ וכנ"ל. ועיין בשפת אמת על דברי הש"ס על מה דאיתא בברייתא (פסחים) שם אין לותתין שעורים בפסח, ואם לתת נתבקעו אסורות וכו', אמר רבה בעל נפש לא ילתות וכו', אמר ר"נ מה דציית ל' לאבא אכיל נהמא דעיפושא וכו'. וכתב בשפת אמת דלשון הברייתא אין לותתין שעורים בפסח, משמע דוקא בפסח אסור ללתות משום דיש לחוש שמא יתבקעו ואסור לעשות חמץ בפסח, אבל קודם פסח מותר, אך לפי זה קשה מה דאמר ר"נ מאן דציית וכו', אבל נהמא דעיפושא הא יכול ללתות קודם פסח, וכן מה ראה מהך דיוצאין בפת נקיה דמותר לכתחילה ללתות, דהא י"ל דוקא בדיעבד מותר לאכול ויוצא בו, אבל לא להתיר ללתות לכתחילה, לכן נ"ל דאם היה אסור ללתות, והיינו משום דחיישינן שמא יתבקעו ויחמיץ שוב הוי כאילו לא שמרה מחימוץ והוי כמו בצקות של עכ"ם, דכיון דהיה ראוי לבוא לידי חימוץ אינו בכלל משומר, ולפי זה בללתות כדי לצאת בו מצת מצוה אף קודם פסח אינו רשאי כיון דצריך שימור, על ידי לתייה נפק משימור כנ"ל, אבל לאכול בשאר ימות הפסח מותר, עכ"ל. והנה לפי הנ"ל יהיה ראייה להאוסרים במי פירות עם מים לצאת ידי חובת מצה אפילו בדיעבד, אבל יוקשה דאם כן לא מהני אפילו אם יאפה מיד, וגם יוקשה מעיקר הלכה דיוצאין ידי חובת מצה בכל חמשת המינים בחטים ובשעורים וכו', ורק לכתחילה אין לוקחים רק חטים וכדברי מהר"ל, ולפי הנ"ל דאסור לכתחילה בשעורים ואיך מטעם דממהרים להחמיץ, היה לאסור גם בדיעבד, ובשלמא אם היה מהני אם יאפה מיד שפיר שייך לכתחילה, אלא דלמעשה לדידן יש לומר דאסור אף בדיעבד כנ"ל, אבל אם נאמר דמצד הדין אסור אפילו יאפה מיד, האך כתבו דיוצאים בכל חמשת המינים, וצ"ע לחלק ביניהם.

ומסיים שם: ולדעתי לא שכיח חולה כזה אשר לא יוכל לאכול אף פעם אחת בשנה כזית מצה מחטים, בכך לענ"ד אין להכניס עצמו בדוחקים היכא דיבוא על ידי זה אפילו לחשש חמץ לכתחילה, ומכל שכן דיש חשש גדול אף לבדיעבד כנ"ל.

ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ה סימן ח') כתב: היות שכהד"ג היה צאלנו אחר חג הפסח וסיפר לנו שהרב הגאון האב"ד בעיה"ק ירושלם (שליט"א) דרש בשבת הגדול בענין שאלה בחולה שאסור לו לאכול חטים או קמח מחטים, אם אפשר לאפות בעדו מצות משעורים לקיים המצוה של מצה, והמסקנה היה שאסור, ואז אמרתי שכ"ק אא"ק זצ"ל בספרו ברכת הפסח ב' מביא בשם המהר"ל שיעקר המצוה ליטול חטים למצה, דלא מישתמיט שום תנא בלישנא כי אם חטים לפסח, ושם בפתחא זוטא אות א' הוסיף ליתן טעם שהיות שהג' מצות של מצוה הם כעין לחמי תודה, שהיוצא מבית האסורים חייב להביא תודה, ואנו בפסח יצאנו מבית האסורים משעבוד מצרים, כמ"ש הרמ"א באו"ח סימן תע"ה והוא מהרא"ש סוף מסכת פסחים, וקרבן תודה לא היה רק מחטים. אבל נזכרתי אחר כך משו"ת לבושי מרדכי במהדורא תנינא סימן קמ"ח דמתיר במקומות שהחטים אינם מצויים לאפות המצות משאר מינים כגון שיפון או שעורים, דכיון שהחטים מיעוט המצוי מותר גם לכתחילה לאפות מצות משעורים עש"ה, ואם כן כל שכן שאפשר להתיר לחולה שאסור לאכול חטים בכלל, אמת שהלבושי מרדכי אינו מביא המהר"ל שם ודבר פלא הוא, על כל פנים להלכה מתיר שם. ראייתו בספר מהר"ם שיק על תרי"ג מצות מצוה י' כתב ששמעו מבעל החתם סופר שכתב לחתחילה לא יעשה מצות מקמח שעורים, דאיתא בספרים דקמחי שעורים קשה לשכחה, ובמצות כתיב (דברים ט"ז ג') למען תזכור וגו' עכ"ל, והגר"ש זצ"ל כתב (במלואים ותיקונים על חת"ס על התורה סוף ספר ויקרא) דהא דכתב החת"ס שקשה לשכחה כיון להא דאיתא במסכת שבת דף ק"מ, ושם הגירסא בעיין יעקב חמשה דברים יפים לתלמוד, האוכל פת חטים וכו', וכיון שהוא יפה לזכרון, ובמצות כתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים, לכן לא יעשה לכתחילה מקמח שעורים, עכ"ל. על כל פנים משמע מדברי החת"ס ומהר"ם שיק שלא מצא שום טעם אחר שלא יעשה מצות מקמח שעורים, ובמקום חולי בודאי מותר.

ומביא שם שכתב לו מרן בעל המנחת יצחק זצוק"ל [וכן מובא תשובה זו בליקוטי מנחת יצחק סימן מג"ג]: ע"ד אשר הארכת בדרשת שבת הגדול אם אפשר לאפות מצות משעורים לחולה שאסור לו לאכול מצות מחטים, ונתעורר כת"ה מהמבואר להיתר בתשובות לבושי מרדכי (מהד"ת או"ח סימן קמ"ח). הנה היתר שם הוא רק במקומות שאין מצוי שם חטים כמש"כ בתחילת דבריו בזה"ל, ע"ד כי בזמן הזה אשר בכמה מקומות החטים אינם מצויים וכו', ועלה נדחק להתיר, יעו"ש בארוכה, ובתשובתי (במנחת יצחק ח"ט סימן מ"ט) כתבתי גודל החששות שישנם בזה, וכפי אשר הבנתי מהשוואל, רוצים להתנהג כן בתמידות, שיהא מוכן לכל אלו שאינם יכולים לסבול לאכול דברים מחטים, ובכה"ג בודאי יש לחשוש למסור הדבר לאופים, שקשה להזהר ביותר מהרגיל במצות מחטים, וגם פקפקתי על המציאות, דלא שכיח חולה כזה שלא יכול לאכול אף פעם אחת בשנה כזית מצה מחטים. אבל אם באמת ימצא בודאי שכדי לצאת ידי חובה אפשר להתיר לאפות ע"ד הוראת שעה כשיעור הצריך לצאת ידי חובת מצה בגודל הזהירות המבואר בתשובתי שם.

מהם ממהר להחמיץ הוא פלוגתא דתנאי לקמן (דף מ"ח) בכמה שיעור עיסתן, אכן התם בקמח לא שייכי כל כך הסברות דהכא, עכ"ל. היינו דאין ראייה מקמח לחטים ושעורים בעינן, דאף אם נאמר דשעורין גופייהו אינם ממהרים להחמיץ, אבל הקמח שלהן ממהר להחמיץ יותר, ואם נאמר כן בנוגע הקמח איזה מהם מחטים ושעורים ממהרים להחמיץ תלוי בפלוגתא דתנאי. אמנם ראייתו ברבינו חננאל שם (פסחים דף מ"ח ע"א) בפלוגתא דתנאי בכמה שיעור עיסה, רבי ישמעאל בנו של ריב"ב אומר בחיטין קבין ובשעורין שלשה קבין, ר"נ אומר חילוף הדברים וכו'. כתב על זה הר"ח בזה"ל, ואע"ג דפליגו וכו' בשיעור אפיית עיסה, והוא אמר בחטין קביים דעבדי קביים חטין פת טפי מדעבדי תלתא קבי שערי, וטירחא דהני טפי מהני, ור"נ אומר בחטין שלשת קבין דשרירן כלומר חזקים וכו', עכ"ל. דש"מ מדבריו דהכל מודים דשעורים ממהרים להחמיץ מחטים אף בקמח, ומה דל"י השיעור בשעורין תלתא קבין, הוא משום דבשעורים שלשה קבין עבדי קמח פחות מקביים חטים כנ"ל עיי"ה, ושור' בשפת אמת (פסחים דף מ"ח) שם שהעיר גם כן על דברי הש"ס, דלכאורה נראה דפליגו דלמר חטים קרובים יותר להחמיץ ולמר שעורין, וזה דוחק, ועל זה הביא דברי ר"ח הנ"ל, וכתב דאפשר שגם כוונת רש"י כן, אלא שכתב שם דל"מ החימוץ בתרוויהו שוין עיי"ש, וצ"ע דהרי מפורש בלשון הר"ח שם בזה"ל, והוא (ר"י בנו של ריב"ב) בחטין קביים דעבדי קביין חטין פת טפי מדעבדי תלתא קבי שערי וכו' כנ"ל, אם כן לפי זה הקמח מתלתא קבי שערי הוי פחות מהקמח של קביים, ועל כרחך משום דשערי ממהרי להחמיץ, לכן שיעור עיסתן שלא תחמיץ פחות מבחטין. ודאיתא מהנ"ל, דשערי בין בשעורין גופייהו ובין בקמח שלהם ממהר להחמיץ יותר מבחטין, והנה מטעם הנ"ל כתב במג"א שם (סימן תנ"ג ס"ה) על מה דאיתא בשו"ע שם (סעיף ג') אם לא ברירו החטים מאכילת עכבר אין בכך כלום, וכתב המג"א, ואפשר דוקא חטה, אבל שיעורה ממהרת להחמיץ עש"ה, ועמ"ש (סימן תס"ו סעיף ד'), עכ"ל. והיינו דבסעיף ה' מבואר דשעורים ממהרים להחמיץ כמ"ש במחצית השקל, והיינו כנ"ל, ובספר פתחי עולם על דברי המג"א הנ"ל כתב דהוא הדין שיפון ושיבולת שועל עיי"ש, והיינו לפי מש"כ המג"א שם (ס"ק ט') כנ"ל. והנה בא"ר שם (אות ט') כתב על דברי הלבוש בשם המג"א הנ"ל ז"ל, ולענ"ד לאו דוקא חטה קאמר, דלא מצינו בגמ' (דף מ') חילוק בין חטה לשעורה אלא ללתות לכתחילה, אבל בדיעבד אין חילוק, ובשניהם מותרים בדיעבד כל שלא נתבקעו, וכן מבואר להדיא בתשו"ת רמב"ן (סימן ק"ג) ותשו"ת רשב"א (תפ"ח) דמתיר מטעם שאנו רואים שאין מתבקעין, אם כן על כרחך גם בשעורין מותר, ואדרבה מצינו סברא בגמ' שחטין גרע כיון שאינה חלקה כמו שעורה, מטעם זה יש הרבה פוסקים שאמרו בחטים אפילו לא נתבקעו כמ"ש ב"י (סימן תס"ז סעיף ז'), גם נ"ל מ"ש הפוסקים החטה קשה היינו יותר מקמח או עיסה כמ"ש הטור להדיא בסימן תס"ו בחטה בעיסה, עכ"ל. הנה מה שכתב להתיר בדיעבד גם בשעורין כל שאנו רואים שלא נתבקעו, אין סתירה לענין המציאות שממהר להחמיץ, אלא שמכל מקום מותר בדיעבד כיון שאנו רואין שלא נתבקעו. ומה שהביא הסברא דחטין גרע כיון שאינה חלקה, כיון לדברי הרא"ה הנ"ל, הנה חוץ מה שלהלכה לא קי"ל כהרא"ה כנ"ל, עוד גם להרא"ה הרי כתב הפר"ח דלא אמר רק בשרי"י כנ"ל, באופן דגם לדידיה אין סתירה למה דאמרינן דממהר להחמיץ כנ"ל, ומש"כ דנ"ל מ"ש הפוסקים החטה קשה היינו יותר מקמח או עיסה כמ"ש הטור להדיא (בסימן תס"ז) בחטה בעיסה עכ"ל כנ"ל, לא הבנתי דאף אמת שהטור כתב שם לענין חטה בעיסה, בזה"ל דובר ידוע שחטה קשה ואינה ממהרת להחמיץ כמו העיסה עכ"ל. אבל מכל מקום מה שייך זה לגמ' פסחים שם, דאיתא שם אמר רבה בעל נפש לא ילתות, מאי איריא בעל נפש אפילו כו"ע נמי דהא תניא אין לותתין שעורין בפסח, הכי קאמר בעל נפש אפילו חטין דשרירי לא ילתות עכ"ל, ופירש רש"י שהן קשין משעורין ואין ממהרין להחמיץ וכו', עכ"ל. ולא ידעתי האך אפשר לומר דרצה לומר דשרירי מקמח ועיסה דלא איירי הש"ס בזה רק בחטין ושעורין, וצ"ע. והנה בספר זכור לאברהם (ח"ד או"ח אות פ' סימן תנ"ג), אחרי שהביא דברי המג"א והא"ר הנ"ל, כתב ועי' מעם לועז (פרשת בא דף כ"ה ע"א) דכתב דצריך להסיר השעורה כשבוררין החטים, והיינו טעמא משום דאי נפל עליו מים או טל ובלע בה יותר מהחטה ועי' עכ"ל, והיינו כמשמעות רוב הפוסקים דשעורים ממהרים להחמיץ יותר מחטים, וכיוצא מברבי הש"ס פסחים הנ"ל. ונחזור לנידון דידן, דהנה מטעם דברי הפוסקים הנ"ל כתב הגאון המהרש"ם ז"ל שם טעם נוסף ע"ד המנהג ליקח חטים לכתחילה המבואר במהר"ל וברמ"א כנ"ל, משום דשעורים ושיפון ממהרים להחמיץ, וכן שיבולת שועל כמ"ש בפתחי עולם שם. והנראה דאף שכתב הגאון המהרש"ם שם בשאלה דוקא משום המנהג של הרמ"א כנ"ל, ולא קמח שעורין, דאסור לכתחילה דוקא משום המנהג של הרמ"א כנ"ל, ולא להחמיר בדיעבד, וגם לפי טעם דממהר להחמיץ אין לאסור בדיעבד, מכל מקום לענ"ד קשה בנידון דידן להתיר אף בדיעבד, דלא דמי ללתייה, דמותר בדיעבד אף בשעורים, לא"ר כנ"ל, היינו משום שאנו רואים שלא נתבקעו כנ"ל, אבל באפיית קמח שעורים, דיש כמה עניני זהירות במקום וסדר לישת המצות, ובהנחה בלא עסק, דיינם מבואר בשו"ע (סימן תנ"ט) ופוסקים, וכ"ז מייירי בקמח חטים, אבל בקמח שעורים דממהר להחמיץ לא נתבאר דינם בכל אלה, והיינו צריכים לחבר שו"ע חדש בביאור כל פרט ופרט, ומי יכול לקבל עליו האחזיות בזה, ממילא יש לחשוש אף בדיעבד, אם לא אירע איזה דבר אשר לפי ערך מהירות החימוץ בשעורים מבחטים מעכב אף בדיעבד. וכמו דאיתא כה"ג (בסימן תס"ב) לענין מי פירות עם מים, דאיתא שם (בסעיף ב') מי פירות עם מים

מצה משאר מיני דגן לחולי ציליאק
בשו"ע (סימן תנ"ג סעיף א') איתא: אלו דברים שיוצאים בהם ידי חובת מצה, בחטים ובשעורים ובכוסמין ושיבולת שועל ובשיפון. וכתב הרמ"א: והמנהג ליקח לכתחילה חטים. ובמשנה ברורה (ס"ק ב') כתב: משום דהוא חביב לאדם ביותר ואיכא משום הידור מצוה. ואם אין לו חטים יקח למצות מאחד מהארבעה מינים החשוב לו ביותר כדי שיאכל לתיאבון. בתפארת ישראל (פסחים פרק ב' משנה ה' אות כ"ז) כתב: ונוהגין בחיטין, ונ"ל משום דשרירין וחזקים, שאינן מתחמצות כל כך מהר כפסחים דף מ' ע"א.

ובדעת תורה (סימן תנ"ג סעיף א') כתב: והמנהג ליקח חטים. עיין מהר"ל שם [בהג"ה בריש הלכות המצות] מבואר הטעם משום דלא מישתמיט שום תנא למינקט בלישנא אלא חטים. והנה אירע מעשה בעיר אחת שעשו המוכרים קמחא דפסחא בערמה כמה שנים, שערבו שעורים ודגן בהחטים שהוכשרו לפסח, והשעורים והדגן לא נבדקו, וטחונם כך ביחד כדי להרויח, ונשאלתי מהרב דשם והשבתי כי גוף המנהג שברמ"א יש להוסיף בו טעם ע"פ מ"ש המג"א כאן ס"ק ה' והחק יעקב ס"ק י"ב לענין נשיכת עכבר וכו', דשעורה ממהרת להחמיץ יותר מחטה, ובמג"א ס"ק ט' מבואר דשיפון [היינו דגן] דינו כשעורים לענין זה, גם בדין לתייה מדינא דהש"ס [דמותר בחטים] אסור בשעורים, והחק יעקב פסק דגם להשהותם בבית אסור דממהרים להחמיץ יותר מחטים, ובזכור לאברהם הספרדי הל' פסח סי' תנ"ג הביא בשם ספר מעם לועז שצריך לברור החטים שלא יהיו בהם גרעיני שעורים מפני שממהרין להחמיץ, אם כן אף שאין המנהג כן מכל מקום לעשות כן לכתחילה ולערב שעורים ושיפון בהחטים בודאי אין להקל, וי"ל דמהאי טעמא הנו' המנהג ליקח רק חטים. ולכן בודאי לא טוב עשו בעמם לעשות כן בסתר והעלמה כמה שנים, והגם שהמנהג שברמ"א הוא רק על לכתחילה ולא להחמיר בדיעבד, מ"מ הרי מבואר בתשו"ת הרא"ש והובא בטושו"ע לקמן סימן תקי"ז דהי"ל דרגיל בכך יש לאסור גם בדיעבד, וכן הוא במהר"י"ק שרש קל"ט והובא בדרכי משה י"ד ס"י ע"ו, ועיין ר"ן נדרים מ"ו בשם ירושלמי דבתרי זמיני מיקרי רגיל, ומכ"ש בנידון דידן שעשו כן כמה שנים יש להחמיר שלא לקנות הקמח מהם, ובפרט דגג הקונים [כלומר: להתיר לקנות קמח זה] הוי כלכתחילה.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סימן מ"ט) מביא שנשאל אם ראה או שמע התנגדות לאפות מצות מקמח הנעשה משאר מיני דגן חוץ מחטים, לאלו שאין יכולים לסבול לאכול דברים הנעשים מחטים שנעשים ממש חולים ממנה, וקשה עליהם לאכול אפילו כזית של מצה אפיה מקמח חטים. וכתב: הנה לא ראיתי ולא שמעתי, ונחזי אנו, הנה ברמ"א (סימן תנ"ג) כתב דהמנהג ליקח לכתחילה חטים, והוא ממהר"ל, מנהגים (בהלכות סוף המצות), וכתב שם הטעם משום דלא מישתמיט שום תנא בלישנא כי אם חטים לפסח, עכ"ל. ובלבוש כתב הטעם משום שהוא המבחר ומוקדם למצוה, והיכא דאין לו חטים כתב בחק יעקב דלכו"ע הולכים בזה אחרי החביב, ולא על המוקדם בפסוק אחרי חטים, ועיין בספר פתחי עולם ומטעמי השלחן בזה, ובספר מהר"ם שיק על המצוות (פרשת בא) כתב בשם החת"ס דאין ליקח שעורים דקשה לשכחה, ובמצה כתיב למען תזכור, עיין ליקוטי מהר"ח (הלכות פסח). אמנם הגאון המהרש"ם ז"ל בהגהותיו לספר אורחות חיים (סימן תנ"ג) שם, כתב דיש עוד טעם בדבר, והוא כתב שם בקיצור, ואבאר דבריו, דהנה בענין לתייה נפסק להלכה ברמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ה' הלכה ו' וז'), אין בוללין את השעורין במים בפסח מפני שהן רפיין ומחמיצים במהרה וכו'. החיטים מותר לבלול אותן וכו', וכבר נהגו כל ישראל וכו' שלא יבללו החטים במים גזירה שמא יהיו ויחמיצו, עכ"ל. ומקורו ב"ש (פסחים דף מ' ע"א), דאמר אין לותתין את השעורים בפסח וכו', ובחטים איתא שם דמותר ללתות, דהיוצא משם דלתייה בשעורים אסור מדינא משום דממהר להחמיץ, ובחטים מותר מדינא אלא שנהגו לאסור וכמ"ש הרמב"ם כנ"ל. והנה הטור (סוף סימן תנ"ג) שם, כתב גם כן כנ"ל, דאע"ג דבגמ' שרי לי בחיטי הגאונים אסרוה, וכן שדרו ממתבתא שאין אנו בקיאים בלתייה, הלכך אין לנו ללתות כלל לא בחיטים וכל שכן בשעורים, עכ"ל. ובב"י שם כתב בפירוש דברי הטור ז"ל, ובלתייה אע"ג דבגמ' שרי ליה בחיטי, כלומר אבל לא בשערי לפי שממהרין להחמיץ יותר מהחטים, והגאונים אסרוה וכן שדרו ממתבתא וכו', פירוש הגאונים אסרוה דהא שדרו ממתבתא שאין אנו בקיאים בלתייה וכו', עכ"ל. ובה העירו על לשון השו"ע שם (סעיף ה'), שכתב בזה"ל, האינדא אסור ללתות בין חטים ובין שעורים, עכ"ל. וכתב המג"א שם (ס"ק ט'), דבטור משמע דשעורים מדינא דגמ' אסור ללתות, ואפשר דשיפון מין שעורים לענין זה, עיין ב"י"ד סימן שכ"ד, עכ"ל. והיינו דאיתא שם לענין חלה דאם לש עיסה של שיפון מצטרף עם העיסה של שעורים או כוסמין ולא עם מין אחר לדיעה א', מזה משמע דהוי מין שעורים מדמצטרף עמו (מחצית השקל). ונראה דכוונת המג"א כמ"ש החק יעקב שם (ס"ק י"ט) ז"ל, לשון המחבר אינו מדוקדק דמשמע דחטים ושעורים שוים הם, ובאמת שעורים כיון דרכיכא אף מדינא דש"ס אסור ללתות, ואפשר דהאינדא אסור לקיים בבית כשהם לתותים, אף שאינם קרובים להתבקע, מה שאין כן בחטים, ועיין מש"כ לקמן (סימן תס"ז ס"ק ז' וכו') ובש"ס (דף מ'), עכ"ל. ונראה דזה גם כן כוונת המג"א במה שהביא הטור להעיר על השו"ע דהשווה חטים ושעורים בהדי, דלדברי הטור הוי שעורים כל שכן כנ"ל. והנה ראייתו ברש"י (פסחים דף מ' ע"א), על מה דאמרינן אלא הא דתניא אין לותתין שעורים וכו' כנ"ל. כתב הרש"ש ז"ל, לכאורה איזה

ובס' מצות מצוה להגרמ"א לינדר שליט"א (פרק א' סעיף י') כתב: אנשים שאינם יכולים לאכול מוצרי חטה [כגון חולי צליאק וכדו'], וצריכים לצאת ידי חובתם במצות העשויות משעורים, חייבים לזהר ביותר בלישת ואפיית מצות אלו, לעשות אותם בזריזות יתירה, ומבלי לשהות בינתיים כלום, דשמא בשיהיה כל שהיה הרי הם באים לידי חימוץ.

ובס"ק י"ח כתב: מיהו נראה דאם מין כוסמין אינו מזיק לחולי הנ"ל יותר טוב שיעשו מצות מכוסמין ולא משעורים, מפני שהכוסמין מין חטים, וכבר נתבאר לעיל שהוא מין חטים גם לענין חימוץ שאינו ממהר להחמיץ כמו מיני השעורים, וי"ל דגם מותר ללוש בהם לכתחילה על כל פנים למצות סתם, ואולי גם לענין אם נתערבו כוסמין בחטים י"ל דאין צריך לברור אותם דשוו בשעוריהו לענין חימוץ, וקצת ראייה מספר לקט יושר הנ"ל בהערה י"ב שהזכיר שצריך לברור השעורים מן החטים ולא הזכיר כוסמין, ושמא אף לערב כוסמין בחטים אפשר דמותר, דהם כמין אחד ממש. ועיין דעת תורה שמביא בשם תשו' שם אריה סי' י' לענין חטים שיש בהם מצומחים, ורוצים לערב כוסמין בחטים כדי שיהי' סי' נגד המצומחים, דמשמע מדבריו דמותר לערב עי"ש.

בתשובות והנהגות (ח"ה סימן ק"ל) כתב: אודות חולים שאסור להם לאכול פת חטים, מפני שסובלים מאכילת "גלוטן", ואם אוכלים ממנו סובלים אח"כ כמה שבועות, ומביא המצאה שאפשר לעשות מצה מקמח שבלת שועל, ומהו כמעט שאין גלוטן, ורוצים לאפות מצות כאלו לחולים לצורך פסח גם כדי לצאת בו לילה ראשונה, ושואל שנמצאים היום מצות כאלו בהכשר, היאך להתנהג בזה. והאמת שהרי שבלת שועל הוא מין שעורים וממהרים להחמיץ (ולכן אסור מדינא ללחות אותו, עיין מ"ב סימן תנ"ג ס"ק כ"ו), ואין לנו קבלה היאך אופין מצות משעורים באופן שימנע חימוץ, וגם שבלת שועל הוא בטעם מר מאד, ואי אפשר לאוכלו אלא אם כן מחממין אותו באש, וכשמתחמם מזיע מאד מאד, והזיעה שלהם היא כמו מי פירות, ואין ללוש אחר כך העיסה במים שממהר להחמיץ (כמבואר בשו"ע סימן תס"ב סעיף ב'). ועוד שיש לחשוש שמצד המי פירות עצמם ממהר להחמיץ, דאף שאמרנו מי פירות אינו מחמיצים, אבל כאן שמתחמם בחום גדול ומוציא זיעה יותר מטבעו, בזה לא קבלנו שמי פירות אינו מחמיץ, כי מפני חוזקו וריבוי שיש לו לומר שמחמיץ במים שלו ממה יותר ממה לבד. ומיהו בשיעור שצריך לחיוב מצה דהיינו כזית מצה וכדומה, כיון שאי אפשר לו בענין אחר יכול לאכול מצות משבלת שועל (וגם דיש לסמוך דאם לש במים אחר שנתנגבו המי פירות אין מחמיץ, כמבואר בבה"ל סימן תס"ב ד"ה אין) שבשעת הדחק יש לסמוך להקל ללוש במים אחר שנתנגבו המי פירות, רק יזהר מאד לאפות במלאכת יד דוקא ועיסות קטנות דוקא ויאפה מיד (וכמפורש בשו"ע שאם לש מי פירות ומים יאפה מיד), אבל לימי הפסח ראוי לאפות במי פירות לבד בלי מים כלל שאינו מחמיץ (ומעיקר הדין מותר ללוש כרגיל ואפילו במכונה, מיהו מ"ב סימן תס"ב ס"ק י"ט) מחמיר שאפילו כשלוש במי פירות לבד יש לאפות מיד, שיש להחמיר כשיטת רש"י דמי פירות לבד מחמיץ, ובפרט כאן יש לחשוש שמחמיץ משום דכשמוציא זיעה יותר מטבעו בזה לא קבלנו מחז"ל שאינו מחמיץ שלא ללוש במי פירות, חומרא בעלמא היא לבריא ולא לחולה, ויש לכתוב על הקופסא של מצות אלו שהם רק לחולים שאינם יכולים לאכול מצות רגילות, ומיהו נתפרסם מרבנים רבים שהתירו לחולים לאכול מצות משבלת שועל שנילוש במים ולא חילקו כמ"ש, ואני אומר שזהו דבר חדש שנתחדש רק בימינו, וכפי השיעור שחייב למצוה גם אני מצטרף להתיר, אבל לענין לעשות בשופי ככל מצות לע"ד אין להתיר, אלא כשנילוש במי פירות בלי מים וכמ"ש. והאמת שכמדומני לפנים בישראל לא חששו שיוקב בכזית בלבד, ואולי החזיקו שהזיק הוא רחוק, ושומר מצוה לא ידע דבר רע.

ועיין בשו"ת שבת הלוי (ח"ט סימן קי"ז) שכתב הוראות לגבי אפיית מצות משבלת שועל לצורך אלה שאסורים לאכול בהחלט מדגן של חטה, ואין ברירה אלא לצאת בשיבולת שועל.

ובשו"ת חשב האפוד (ח"ג סימן ט') כתב: מה שחקר כת"ה באנשים אשר יש להם החולי הנקרא בלשונם שליטא, ואלה האנשים קשה להם לאכול כל דבר שיש בו כח המחמיץ, אשר על כן מוכרחים הם להמנע מלאכול כל מין דגן, וכבר אירע אשר אחד מאלה החולים אכל רק כזית מצה בליל פסח, וחלה אחר כך ג' חדשים בחולי גדול. והיותר מזה קשה יותר הוא חטה, והיותר קל להם הוא שיבולת שועל כי כח החימוץ בשיבולת שועל הוא פחות משאר מיני דגן, ונקרא זה הכח בלשונם גלוטן. ונסתפק כת"ה כי אולי השיעור השימור מחימוץ בשיבולת שועל הוא קשה יותר מחטה, כי אולי המין הזה קרוב להחמיץ בתוך ח"י מינוט, ומי יכול לעמוד בזה. ונסתייע כת"ה בספקו מדברי המג"א סימן תנ"ג אות ה' לענין נשיכת עכבר, דאפשר דשעורה ממהרת להחמיץ יותר מחטה, וכמו כן כתב המג"א שם אות ט' דמשמע בטור דשעורה מדינא דגמ' אסור ללחות, ודלא כחטה אשר הלחיתה בה אינה אסורה אלא מחומרת הגאונים, ויתכן דשיבולת שועל לענין זה דינה כשעורה, כי היא מין שעורה כדאיתא ביו"ד סימן שכ"ד סעיף ב'. ושוב מעיר כת"ה דאפשר שמה שחילקו בין חטה לשעורה אינו אלא בגרענים, אבל בקמח אין שום חילוק בין חטים לשעורים, ונסתייע כת"ה בזה מדברי הא"ר סימן תנ"ג אות ט'. אלא הם תוכן דברי כת"ה בקיצור. והנה הא דשיעור חימוץ הוא כדי הילוך מיל, מקורו מהגמ' פסחים דף מ"ו. דשיעור חימוץ הוא כדי שילך אדם ממגדל נוניא לטבריא מיל, ושם אינו מוזכר כלל חטה אלא סתם בצק, ומזה יוצא מפורש דבכל מיני בצק שיעור חימוץ הוא מיל. גם בשו"ע לא מצינו שום עדיפות בקמח של חטים לענין חימוץ, כי אחרי שהמחבר כתב בסמן תנ"ג שיוצאים בחטים ובשעורים ובכוסמין ובשיבולת שועל ובשיפון, חזר וכתב בסימן תנ"ט סעיף ב' דאם הניח העיסה בלא עסק שיעור מיל הוה חמץ, ולא חילק בין מין למין, גם הרמ"א אשר הגיה בריש סימן תנ"ג שהמנהג ליקח לכתחילה חטים הרי הדגיש שאין זה אלא לכתחילה. וגם החק יעקב אשר חקר שם למצא טעם להמנהג ליקח

חטים לא עלה על דעתו שיהיה בחטים איזה עדיפות לענין חימוץ, רק שהוא ענין של חביבות, והיו נאכלים המצות יותר לתיאבון, ואם אין לו חטים יקח משאר מינים. ועל כרחק צריך לומר כדברי הא"ר הנ"ל, שאפילו אי נימא שיש חילוק בין גרעיני חטים לגרעיני שעורים, אין חילוק בין קמח חטים לקמח שעורים. ואם כן אין כאן שום ספק, אשר האנשים אשר אכילת חטה קשה לבריאיותם ושיבולת שועל יותר נח להם, שמותר להם לעשות מצה משיבולת שועל, והנה בודאי תהיה השמירה מחמץ קצת יותר קשה, ולא מן ההלכה אלא לפי שלא הורגלו בזה. אבל מכל מקום עם קצת תשומת לב יוכלו לעמוד בזה.

וכן שמעתי בשם מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל דחולי צליאק יכולים לאכול מצה משיבולת שועל. וכן כתב בשם מרן זצוק"ל בהגדה של פסח ממרן זצוק"ל (עמ' 26) דמצות משיבולת שועל שעושים לחולי צליאק יוצאים בהם יד"ח מצה בליל פסח [ובקובץ דרכי הוראה קובץ א' עמ' קפ"ד כתב הגר"פ פרנקל שליט"א בשם מרן זצוק"ל הגם שיש להורות לחולה עצמו שמוכרח לאכול ממצות אלו שהינו יכול לאוכלן ללא הגבלה, אך היות שההיתר הוא רק משום שעת הדחק, לבני הבית האחרים אסור לאכול מהן, ולכן גם ראוי שלכזית מצה יאכל מצה מקמח חיטין].

וכן מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי דמותר לחולי צליאק לאכול מצות העשויות משיבולת שועל, ואין צריכים לחשוש דממהיר להחמיץ.

וכן בשמירת שבת כהלכתה (מהדורה מחודשת פרק מי סעיף צ"ג) כתב: הרגישים לקמח חיטה (כגון חולי כרסת - צליאק), יאכלו מצה מקמח אחר העשוי משאר מיני דגן, כגון משיבולת שועל. ומהגאון רבי עזריאל איערבאך שליט"א שמעתי דחולי צליאק שמסוכן להם אכילת גלוטן הנמצאים בחטים, מותר להם לכתחילה לאכול מצות העשויות משיבולת שועל, אולם כיון שיש מפקפקים בזה לכן שיאכלו מזה רק בליל הסדר את הכזיתים [ויכולים לאכול מזה גם כזיתים גדולים], ובשאר ימי הפסח יאכלו דברים אחרים.

להשתמש במי ברז למים שלנו

בשו"ע (סימן תנ"ה סעיף א') איתא: אין לשין [בין מצת מצוה בין שאר מצות - משנה ברורה ס"ק א'] אלא במים שלנו, בין שהם מי בורות ומעיינות בין שהם מי נהרות, ושואבין אותה מבעוד יום סמוך לבין השמשות או בין השמשות, ואין לשין בהן עד שיעבור הלילה כולה, ויכולים לשאוב יום אחד לימים הרבה, ואם הזמן חם יניחם במרתף שהוא קר, ואם הזמן קר יניחם באייר כי המרתף הוא חם, וצריך להשכים ולהכניסם לבית קודם שיורח השמש ואפילו ביום המעונן.

וברמ"א (שם סוף סעיף א') איתא: ונוהגים ליקח כלי חרס חדשים ואין לשנות המנהג, אבל בשל עץ אין להקפיד.

ובמשנה ברורה (ס"ק כ"ה) כתב: והוא הדין של אבן או כלי חרס מצופין, והנה כל זה דוקא שלא להשתמש בהם אלא במים בלבד, אבל אם היה בהם מי פירות (פירוש כל המשקין חוץ ממים נקראים מי פירות לענין זה) טוב לזהר שלא לשאוב בו אלא אם כן הגעילו מקודם, לפי שמי פירות כשמתערב בהם מעט מהם במים ממהרין המים להחמיץ העיסה שנילושה בהם כמו שיתבאר בסימן תס"ב.

ובשו"ע (שם סעיף ה') איתא: נוהגין שלא ליתן מלח במצה ונכון הדבר, ואפילו בדיעבד יש לאסור. וברמ"א (שם סעיף ו') איתא: ופלפלין אפילו בדיעבד אסור, וכן אם נפל בה סיד.

ובמשנה ברורה (ס"ק מ"ח) כתב: אפילו קורט אחד עושה כל העיסה חמץ, וכן מעט סיד, ודוקא כשנילוש בתוכו.

ובמועדים וזמנים (ח"ג סימן רס"א אות ב') כתב: למים שלנו ראוי ליקח ממי מעיין דוקא או על כל פנים מגשמים לבד, אבל לא ממימי העיר או מנהרות שעירבו בהם הממשלה סמים מיוחדים לטהר המים, וממרן הגאון מטשיבין זצ"ל שמעתי שיש להחמיר מאוד בזה, שחכמינו ז"ל אמרו שמי פירות עם מים ממהרין להחמיץ ואסור ללוש כה"ג, ואולי פעולת הני סמים ג"כ כמי פירות במים שבזה נמי העיסה מתחמץ טפי, ועל כן אין לנו להתיר אלא כשברור שהמים טבעיים וטהורים לבד.

וכן בשו"ת משנה הלכות (ח"א סימן שס"ב) כתב: ובדבר השאלה אי נכון לשאוב מים לאפות מצות מן הברז בשעת הדחק, כיון דהעיקר משום מים חמים וקרים, ואין אתנו יודע עד מה לפי כוונת חז"ל. ולפענ"ד הנה בשו"ע סימן תנ"ה סעיף א' אין לשין אלא במים שלנו בין שהם מי בורות ומעיינות בין שהם מי נהרות, ולכאורה מי ברז יש לדון מה דין להם, ומצאנו בזה מחלוקת רבותינו הצדיקים האחרונים, יש מתירים ליקח מים שלנו מברז ויש אוסרין, ועיין בשו"ת בית שערין או"ח סימן רט"ז שכתב שלא ישאבו מן הברז, וכן אנו נוהגים ששואבין מים מן המעיין דוקא ומלינים אותם. ודע דבזמן הזה אשר נהגו בכמה מקומות לשים אבקת כלארין בלע"ז במים, יש לחוש שמא האבקה הזו מחמצת, וכן שמעתי בשם ידי"ג הגאון הגדול מוה"ר יוסף שלום אלישיב בירושלים עיה"ק, אם כן כהיום אולי בכלל אסור ליקח מים או להוסיף מן הברז שהם מים מנהגה שמשימין שם כלארין, אלא צריך לשאוב דוקא מן המעיין.

וכן שמעתי מהגאון רבי עזריאל איערבאך שליט"א דאין להשתמש במי ברז לאפיית מצות כיון שמעורב בו כלור, כדחורה מרן הגאב"ד מטשיבין זצוק"ל.

וכן בספר מצות מצוה (פרק ו' סעיף י"ח) כתב: מים שעוברים תהליך של הכשרה לשתיה, ולשם כך מערבים בהם חומרים כימיים כמו כלור וכדו', אין להשתמש בהם למצות של פסח, מפני שאותם חומרים עלולים לגרום לחימוץ, ועל כן אין להשתמש במים מן הברזים לעשיית המצות, כי אם במים טבעיים שבאים ישר מן המקורות ללא תערובת כל שהיא.

ובס"ק מ' שם כתב: דבר זה פשוט לכאורה, שהרי מים כאלו שמעורב בהם חומרים כימיים עלולים לגרום חימוץ, ומתברר שכיום מערבים חומרים שונים במי ברז המגיעים לבתים, כמו כלור ופולואור וכדו' חומרים לשמירת איכות המים, וכמו שמצינו דמי פירות עם המים ממהרים

להחמיץ, אם כן כל שכן חומרים כמו אלו שמעורבים במים שיכולים לגרום שימהרו להחמיץ, ואולי הו"ל כמו פלפלין וסיד דקיי"ל בסוסי" תנ"ה דאפילו משהו מהם עושה כל העיסה חמץ, כמו כן חומרים אלו יתכן דמשהו מהם יכול לגרום חימוץ, וראים כמה הקפידו חז"ל במים שיהיו צוננין גמורים וע"כ הצריכו לינה, וא"כ כל שכן בדברים חריפים שמעורבים במים שגורמים לחימוץ טפי, ושור"ר בס' מועדים וזמנים ח"ג סי' רס"א שהביא ששמע כן מהגאון מטשיבין זצ"ל שיש להחמיר מאוד בזה מטעם הנזכר, שחז"ל אמרו דמי פירות עם מים ממהר להחמיץ, ואולי פעולת הני סמים גם כן כמי פירות עם המים, וע"כ אין לנו להתיר אלא כשברור שהמים טבעיים, עכ"ד. והוסיף שם עוד טעם לאסור, על פי מה שכתב במהר"ם חלאוה ספ"ב דפסחים בטעם שהצריכו חז"ל ללוש במים שלנו משום דמי שהם צוננין בטבען יכולים לגרום חימוץ, דהקדירות אדרבה מעורר את הצד שכנגד מפני שרוצה לגרשו כדוגמת השותה מים קרים בימות החמה הוא מזיע עי"ש. ואם כן אולי בזה גם כן אם מעורבים במים סמים שהם גורמים חימוץ טפי, ואין לנו להתיר אלא מים שהתירו חז"ל, והיינו מים טבעיים שלנו, עכ"ד. ועיין בכף החיים סי' תנ"ה אות נ"א שהביא דיהרו כששואב המים שלא יהיה ממעיין מים שתקנו מחדש הצנורות, משום דנותן האומן שמן בצנורות ויהיו במים טעם שמן ויכנס בספק, עכ"ד. ומה טוב עשו כמה בני אפייה בפעיה"ק שתיקנו ליד בית האפייה מאגרי מים של מי גשמים שמספקים ממנו מים ללישת המצות, ואין לשין במים אחרים וזולת אלו, ומהם יראו וכן יעשו.

ובס"ק מ"א כתב: וצ"ע מה שאין העולם נוהרים בזה מלבד המדקדקים, ואולי יש לומר דסומכים על הפוסקים דס"ל דמשהו מי פירות בהרבה מים אינו ממהר להחמיץ, וכמ"ש המג"א בס"י תס"ב ס"ק א' בשם הרא"ש עי"ש, וכן כתב בקרבן נתנאל על הרא"ש בכ"ש פי"ג אות ק', והפמ"ג בא"א ס"ק א' דבדיעבד אם יש שישים במים כנגד המי פירות אין לאסור, וכ"כ בשו"ע הגר"ז סעיף ד', ומגן האלף ס"ק ה' עי"ש. ואם כן בתערובת הכלור וכדו' בודאי יש שישים יותר כנגדם, ואם כן אפילו אם יש להם דין מי פירות גם כן מותרים שמתבטל השפעתם, אולם גם אם נניח ש"ל דין מי פירות הרי דעת הרבה פוסקים לאסור מי פירות עם מים גם במיעוט מי פירות, וכמ"ש המטה יהודה ע"ד המג"א דנראה פשוט לאיסור, מודסתמו הפוסקים דבריהם ששמע דבכל אופן אסור, והו"ד בכף החיים שם אות כ"ב, וכ"כ בהחמ"מ ס"ק ד'. וכן הוא הכרעת המשנה ברורה שם ס"ק ה' עי"ש, ומה גם שיש לומר דחומרים אלו גריעי טפי ממי פירות וגורמים חימוץ אפילו בכל שהוא, דומיא דפלפלין וסיד שהם חריפים דמשהו מהם מחמיץ עיסה שלימה, והכי נמי בחומרים אלו שהם חריפים אפשר דמשהו מהם ממהרים החימוץ, וצ"ע על מה שמכו העולם להתיר השימוש במים כאלו.

ובחוט שני (פסח עמ' קמ"ט) כתב: ובזמנינו שמערכים לתוך הבארות והבריכות של מי שתיה חומרים שישמידו את החיידקים, לפעמים שמים כמות גדולה בהתאם לצורך, וישנם אנשים רגישים שמרגישים את הטעם הזה במים, לא נודע לנו לקבוע מתי יש לזה השפעה על העיסה להחמיצה כדון דבר חריף, ואין בכוחנו להכריע בין פלפלין וסיד לבין חומרים שמשמשים בהם להשמיד את החיידקים, לומר שאינם מחמיצים, על כן לכל הפחות לכתחילה ראוי לא להשתמש במים כאלו לאפיית מצות של פסח, ולאו דוקא למצת מצוה, אלא גם למצות של כל הפסח, שהרי הנידון כאן משום דחיישנן דאולי יש לחומר זה השפעה להחמיץ את העיסה.

ובשם הגאון בעל שבת הלוי זצ"ל שמעתי דלכתחילה אין להשתמש לאפיית מצות במים שיש בהם כלור, אולם בדיעבד אם השתמשו במים שיש בהם כלור יש להקל כיון שהכלור הוא בכמות קטנה מאוד.

וכן כתב בשו"ת שרגא המאיר (ח"ג סימן כ"ב): בודאי צריך לחזור אחר מי מעיין או מי בארות, ולא ליקח מסינק (ברז), אבל במקומות שאי אפשר למצוא מי מעיין או מי בארות בודאי מותר גם מים מסינק (ברז) אם לקח בזמנו והיו מים שלנו. ומי שאומרים שנותנים בתוכם סמים חריפים, בודאי הם מעט מאוד דהלא אי אפשר לטעום טעם חריף בהמים, ועל כן בטל ומבוטל קודם ששאבו.

וכן בשערים מצויינים בהלכה (סימן ק"ט ס"ק ג') כתב: ובזמנינו שפקידי העיר מערבים בהמים סמים מיוחדים כדי לוקקם, אפשר שיש חשש שפועלים להחמיץ מהר כמו מי פירות מעורב עם מים, ועיין במג"א (סימן ת"ס ס"ק א') דדבר מעט אינו אוסר.

ובשו"ת אור לציון (ח"ג פרק י"א סעיף ג') כתב: אפשר להשתמש במי ברז למים שלנו, ואין צריך לקחת דוקא מי מעיין, וילין אותם כדינם. ויש הנמנעים מלהשתמש במי ברז משום הכלור המעורב בהם. ובהערה שם כתב: בשו"ע בסימן תנ"ה סעיף א' כתב, אין לשין אלא במים שלנו, בין שהם מי בורות ומעיינות, בין שהם מי נהרות. ושואבין אותן מבעוד יום או בין השמשות, ואין לשין בהם עד שיעבור הלילה כולה. והנה בימינו שיש מי ברז, אין צריך ליקח דוקא מבור או מעיין, ודי לקחת מי ברז ולהלינם כדינם מבין השמשות ועד הנץ החמה, וכמבואר בפוסקים שם. אלא שיש מחמירים שלא להשתמש במי ברז, משום שמעורבים בהם כלור וכדומה, וחוששין שמא על ידי זה יבוא חשש חימוץ (וראה בכף החיים שם אות נ"א), אבל מדינא אין לחוש לזה.

ובהליכות שלמה (מועדים ח"ב פרק ז' סעיף ג') כתבו בשם מרן הגר"ש איערבאך זצוק"ל דהמנהג להכשיר מי ברז - לאחר לינה - לאפיית המצה אף לכתחילה. וכן נהג מרן זצוק"ל באפיית מצה מכונה כשהשתמשו במי ברז עקב הכמות הגדולה הנצרכת לאפה זו, ונראה דלא חשש לחומרת מרן הגאב"ד דטשעבין זצוק"ל לא להשתמש במי ברז מפני חומרי החיטוי "כלור" וכדו' שמערכים בהם בזמנינו.

וכן בספר הליכות אבן ישראל (מועדים ח"א עמ' מ"ט) כתב בשם הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל דלא היה מקפיד שיהיו מים ממעיין דוקא, ואמר שאפשר להשתמש לכתחילה במים הרגילים (מי ברז), ואין צריך לחוש לכלור שמכניסים לתוך המים.

חמנה וטעמו

מנהגים בענין מים שלנו

כתב במהרי"ל הלכות מים דלישת המצות אות ו': וטוב ונכון הוא שדוקא יהודים ישאבו את מי המצות, ולא על ידי נכרים, וכ"כ הר"ר שמואל מפלייזא, וחומרא יתירה היא. ואולי טעמא כיון דאי אפשר בלתי מים מין עיסה הם, כמו שפירשו התוספות בסוף מסכת ביצה בההיא דמים ומלח לעיסה, וקרינן בהוה ושמתם את המצות (שמות י"ב, י"ז). ושמא על כן נהגו קדמונים להיות להם כלי מיוחד למי המצות שהישראל בעצמו שואבם, כאשר המנהג עדיין בבני רינוס. אמנם מאן דאפשר ליה משתדל שיהיו כולם נשאבים על ידי יהודים, דהא אם נאבד האפיקומן סומכים על שאר המצות שאכלו. ואם טורח הוא לו שלא יוכל לשאוב כולו, על דרך זקן או חולי, מימי טרייה את עצמו לשאוב מי המצות שצריך לסדר. וכן המרדכי הוא בעצמו שאבם, ובני רינוס נוהגים בכך. וגם מייחדים מי המצות לכל לילה בפני עצמה.

ועיין בקב הישר פ"ט לשאוב בכלי קטן ולמנות אותיות א' ב', וז"ל: ובהגיע העת לילך אל המים לשאוב מים של מצוה או מים של מצוה, אף שהוא רב ופרנס ונגיד בישראל יזדרז בשמחה של מצוה שיזכה הקב"ה בחיים לשאיבת מים של מצוה ומצוה לשנה הבאה, ולשאוב מים בששון ממעיני הישועה כשנוצה לראות בעיניו מים חיים מבאר של מרים הנביאה, ויבחרו כלים הנקיים שלא יהא בהם שום לכלוך לשאוב בהם מי מצוה, ויקח שני כלים לכל לילה משני הלילות כלי מיוחד כמו שנהג החסיד מהרי"ל ז"ל. וגם ראיתי נוהגין להרבה גדולי ישראל כשהיו שואבים מים לוקחים כלי קטן, והיו סופרים בכל פעם שישפוך א' ב' ג' ד' ה' ו', עד שהיו סופרים כל כ"ב אותיות שבתורה, כדי להמשיך קדושות אותיות של התורה אל תוך המים, וכן עשה לתוך כלי שני מי מצוה השייך לליל שני. ואם הוא איש זקן או שיש לו איזה חולי ואינו יכול לילך בעצמו לשאוב מים, אזי ימתין וישמור על פתח ביתו, וכשרואה שנושאין מים של מי מצוה ירוץ לקראתם ויקחם וישאם לביתו, וכן נהגו הרבה גאונים כשהיו רואים שמביאים לביתם מים של מי מצוה היו רצים לקראת המים הקדושים והיו נושאים על כתפיהם והכניסו לביתם, והיו נוהגין להעמיד המים במקום נקי שאין שם לכלוך וסרחון, וטוב מאד שלא תיגע במים אשה נדה, והיו המים מכוסות במטפחות נקיים בלתי שום לכלוך כי הגלוי הוא אסור מצד הנחש והס"א. וכשהוא הולך לשאוב מים למצוה וכן בחזירתו עם המים שואבים על ידי עם שום אדם כי אם בלשון הקודש, כי עבודת הקדש עליו בכתף ישאו, וקודם שישאוב מים אזי ירחוץ ידיו תחלה.

ועיין בספר יסוד יוסף שכתב הכוונות בזמן השאיבה, וז"ל: ובהגיע העת לילך אל המקום המים, לשאוב מים של מצות מצוה, גם אם הוא נגיד וגדול בתוך עדת ישראל לא יקפיד על כבודו מלמנוע לילך בעצמו לשאוב מי מצות, וכל אחד מישראל יזדרז וישמח שיזכה השם יתברך ברוך הוא בחיים לשנה הבאה לשאוב מים ממעינות הישועה, כשנוצה לראות בעיניו מים חיים של באר מים של מרים הנביאה. ויבחרו כלים נאים שלא יהיה בהם שום לכלוך, לשאוב בהם מי מצוה. ויקח ב' כלים, לכל לילה מב' לילות כלי מיוחד למים, כמו שעשה החסיד מהרי"ל ז"ל. ובהגיע אצל המים תחילת הסתכלותו במים יכוון כי מאירין עליהם תשעה יודין של שם הוי"ה כשנכתב בד' מיליון, כידוע לכל יודע ומבין, שהם תשעה שעולים לתשעים כמנין מ"ים, ויכוון כי מים ראשי תיבות ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד. ויקח כלי קטן לשאוב בו המים, וכשתחיל לשאוב יאמר: לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדהילו ורחימו בשם כל ישראל, וכל פעם שישפוך בו, בכל פעם יספור אותו, פעם אחד יאמר א', וכן ב' ג' ד' ו', כדי להמשיך בתוכם קדושת האותיות של התורה. וטוב ליקח כלי קטן, שיסיים בו כל הא"ב, וכן יעשה בכלי שני של צורך מצות ליל ב'. ואם הוא איש זקן ותש כוחו ביותר, שאינו יכול לילך בעצמו לשאוב מים, ישמור וימתין על פתח ביתו כשרואה שנושאין מי מצות ירוץ לקראתם ויקחם וישאם לביתו, וכן נהג לעת זקנותו הגאון הרב מוריני אייזיק ז"ל שהיה ר"מ ואב"ד בק"ק בריסק דליטא, ראו אותו חש ונמנהר ורץ לקראת המים הקדושים ונשאם והכניסם לביתו. ומנהג כשר, כשמביא המים לביתו יאמר בזה הלשון: רבותי, הנני בא עם מצות תורות חוקים ומשפטים בתוך ביתינו. ובני ביתו יענו וישבו: לחיים ולשלום, לאורך ימים טובים ושנים, אמן ואמן, ויעמידו המים קדושים במקום נקי וטהור שאין שם לכלוך וסרחון חס ושלום. וטוב מאוד שלא תיגע בהם אשה נדה. והיו מכוסים במטפחות נקיים בלתי שום לכלוך. וגם בנשאם לביתו יהיו מכוסים בלתי להיוותם מגולים, כי הגלוי מצד נחש והסטרא אחרא. ובהליכתו וחזרתו גם אם פגע בו ערל לא ידבר עמו, וגם אם התחיל הערל לדבר עמו לא ימשך עמו בדברים, ויקצר מה שיכול כי עבודת הקודש אתו.

ועיין בספר דרכי חיים ושלום (מנהגי המנחת אלעזר ממונקאטש מנהגי חודש ניסן אות תקמ"ז) וז"ל: לשאיבת מים לאפיית מצות שמורה שלו הי' הולך בעצמו קודם תפלת מנחה בזמן המיעוד, ושאל ממקור מוצא המים בחדרת קודש לתוך כד גדולה של עץ, ונשא הכד של מים בידי למקום המוכן. ואחריו שאבו שאר העם בחצירו. ולערב פסח הי' שאיבת חמים בין מנחה למעריב ג"כ בעצמו כד הראשונה כנו', ופליגי מים ירדו עיניו ברב תקוה לקיים ושאתם מים בששון בביהמ"ק ב"ב. ואחר השאיבה בערי"פ בין מנחה לערבית חילקו מזונות וי"ש.

ועיין בספר מרגניתא טבא עמוד ר"ד: שמעתי מפי זקן תורני ששמע מפי זקנים נאמנים, אשר פ"א ביום י"ג ניסן לפנות ערב הלך הגאון רבי מאיר מרגליות בעל מאיר נתיבים וכדו בידו לשאוב מים שלנו למצת

מצוה, אז היה הפשרת שלגים בכל הרחובות רפש וטיט, ויהי בדרך פגע בו הרה"ק רבי יב"א ואמר לרבי מאיר, מדוע אתם הולכים ברגליכם ברפש גדול ובדרך רע כזה, ויען רבי מאיר, מצוה גדולה כזו שיש לנו רק פעם אחת בשנה חביבה עלי בשעתה, ולא אוכל למסור אותה אל הסוס, כשמוע הרה"צ רבי יב"א קפץ מן העגלה וילכו שניהם יחדיו, ע"כ. וכ"כ בלקוטי מהרי"ח שהגה"ק מצאנו הלך בעצמו גם בשנה האחרונה בימי חייו לשאיבת המים, הגם שהי' הדבר במסירת נפש, ע"כ.

ועיין בספר הלכה של פסח שער ח' פרק ג' אות מ"ב שכתב: ויש שנוהגים בשעת השאיבה לומר הפסוק ושאתם מים בששון ממעיני הישועה. ובהערה ק"ג שם כתב: ובדור דעה ע' רמ"ג הביא שמנהג רופשיץ לנגן צ"א פעמים פסוק זה. ובעל הדברי חיים מצאנו היה לובש מלבוש מיוחד לשאיבת המים שלנו, וכן נהג בנו בעל הדברי יחזקאל כמוכא בספרי תולדותיהם. ובלקוטי סיפורים ע' קפ"ו והובא באוצר מנהגי חב"ד סי' ה' ע' ע"ב שבחב"ד היו נוהגים לרקוד בחזרה לשאיבת המים, ובע' ע"ד שם שאצל הרמ"מ נהגו לשיר בעת השאיבה נגון "א-לי אתה" בשמחה גדולה.

וראה בספר ביתו נאווה קודש ח"א ע' רנ"ד דבר פלא ממנה"א מבעלזא, שכל שנה הכינו כלי חדש למים שלנו ולא השתמשו בכלי זה כלל בפסח, ועו"ש שכאשר הביאו המים שלנו ששאבו אור ל"ד בניסן לאפיית מצות המצוה שלמחרת לבית המהרי"א, היה מצוה להדליק נרות לכבוד שמחת שאיבת והבאת מים שלנו. ועו"ש שמהר"א מבעלזא אמר בשם אביו שבשעת שאיבת מים שלנו יכולים גם כן להיוושע.

ועיין בספר תפארת בנים על קיצור שו"ע סי' קי"ג סעי' ו' שכתב: שמעתי מהרב אברהם ברח"צ אייזנבך שליט"א שדרכו בקודש של האדמו"ר רבי מרדכי (מוטלה) טברסקי זצ"ל מרחמיסטריוקא היתה לערוך סיום מסכת בערב פסח לפני תפילת שחרית, והיה מחלק מ"מים שלנו" לכל הנוכחים. דבר דומה לזה ראיתי בספר "ויגד משה" (עמוד רט"ז) בשם ספר שיח אבות (מנהגי קוידניוב): מהמים שלנו שנשארו בדלי היה שותה מעט ואומר לחיים, ובשתייתו אומר שירי מצוה מעכבין את הפורעניות (שמעתי אומרים שזהו סגולה לקדחת ר"ל), והיה מחלק לכל האנשים מעט מעט, עכ"ל. ושמעתי מהרב חיים צבי ברמ"א אייזנבך שליט"א שכן היה מנהגו של האדמו"ר רבי שלמה מזוויל זי"ע שהיה שותה מהמים שלנו ואומר לחיים.

ובספר רוא דעובדא חודש ניסן ע' קכ"ד שמנהג הרה"ק ר"א מקרעטשניץ שרחץ עיניו וזקנו ופאותיו משיירי המים שלנו, ובע' קכ"ח שם ששטף גם כוסו לקידוש וד' כוסות ממים אלו וכן כוסות בני ביתו, וגם שפך לצלוחיות היין, ומה שנשאר שפכו לבארשט של פסח.

שאיבת מים שלנו בכלי פלסטיק

כתב בנטעי גבריאל פרק ט' אות ג' וז"ל: יכולים להשתמש בכלי פלעסטיק, ובהערה ד' כתב: כן הורה מו"ר מפאפא זצ"ל, ולהבליח כ"ק אדמו"ר מווינוץ (מאנסי) שליט"א, אך שמעתי דיש חכמי אה"ק שדעתם שלא להשתמש בכלי פלעסטיק הואיל שהוא כלי חדש, ואין לנו קבלה בזה אם מחמם או לא, וכן מנהג סקווירא ולעלוב.

ועיין בקובץ אגרות לחזו"א סי' קפ"ה שכתב: שלום רב, אחדשה"ט, אולי יוכל כבודו לעלות ירושלימה לאפות מצות, והנני מעלה כאן את הדברים אשר בזכרוני בזה. א. כל העוסקים יהיו גדולים בשנים, ובדוקים, איש בצמיחת זקן העליון, ואשה כמו שנאמר שדים וגו', ואף הנותן מים לקמח בכלל. ב. יאמרו בתחלה שכל שיעשו בעסק אפיית המצות עושין לשם מצות חובה. ג. המים ישאבו ממעיני בשעת שקה"ח, וילינו י"ב שעות בבית שלא הוסק. ד. ירקדו הקמח בנפה חדשה או כעין חדשה. ה. הצפחת ששואבין הקמח חדשה או כעין חדשה. ו. לא יתנו מים שלא לנו במים שלנו. ז. כלי לשאיבת המים תהא של זכוכית. ח. לא תלוש יותר מקילא קמח בב"א.

ועיין באור לציון ח"ג פרק י"א שאלה ג' בסוף ההערות, וז"ל: והנה הרמ"א שם בסוף סעיף א' כתב, שנוהגים ליקח כלי חרס חדשים, ואין לשנות המנהג, אבל בשל עץ אין להקפיד. וראה במג"א ובאליה רבה שם. וראה עוד בכה"ח שם אות נ"ו. ולכן יש לשמור את המים בכלי חרס. וכן יכול לשומרו בכלי זכוכית. אבל בכלי פלסטיק כדאי יותר להמנע מהם, דחזינן שפולטים ריח במים, ולכן ראוי יותר להשתמש למים שלנו בכלי חרס או זכוכית.

אמירת הלל בזמן אפיית מצות

כתב הרב חיד"א בספר עבודת הקודש במורה באצבע אות ר"ה, וז"ל: נהגו לשורר בעריכות המצות ערב פסח ההלל וזכר להלל שהיו אומרים בעשיית הקרבן פסח. ובספר יסוד ושורש העבודה שער הצאן פרק ד' כתב: וראיתי בספרים, לומר הלל בעת לישא ועריכה ואפיית המצה של מצוה, דוגמת עשיית קרבן פסח. ועל כל פנים יגיל וישמח בלבו שמחה עצומה עד מאד כל עת הלישה והעריכה ואפיה של מצת מצוה, וישגיח בעצמו בשמחת לבו מאד, ודי בזה. ועיין בליקוטי מהרי"ח אפיית מצת מצוה שכתב: ועיין בס' עבוה"ק מהחיד"א ובסידור ר' שבתי לומר הלל בעשיית המצת מצוה וזכר לקרבן פסח, כדאמרינן פ' תמיד נשחט קראו את הלל אם גמרו שנו ואם שנו שלשו ע"ש (ופשוט הוא שר"ל בלא ברכה לפניו ולאחרי').

ועיין בספר שלחן הטהור סי' ו' בור זהב שכתב: ובע"פ מנהג ירושלים כשאופין המצות גומרינן הלל ומברכין לפניהם ולאחריהם, וכל אחד יכול לנהוג מנהג זהו.

הרה"ג אליהו נכס שליט"א כולל "אליבא דהלכתא" קרית ספר

ועיין בספר נטעי גבריאל פרק ל"ב אות ה' שכתב: נוהגים לומר הלל בשעת אפיית המצות בער"פ, וזכר לקרבן פסח שאמרו הלל בשעת שחיתו, יש נהגו לאמר פעם אחת (זידיטשוב וקאמארנא), ויש נהגו לאמרו ג' פעמים (באבוב וקרעטשניף, ועי' במנהגי קארלין שאמרו כמה פעמים). ומותר להפסיק גם באמצע פרק להורות בענינים הנוגעים לסדר אפיית המצות, ויש נהגו לומר הלל בברכה. ועיין שם בהערה י"ב שכתב: אבל ראה בתולדות מהר"ם שיק שהיה מודקדק שמי שלש העיסה שלא יאמר אפי' הלל שלא יתזה רוק מפיו, וכ"כ בהגדת מגדלות מרקחים שהקפיד על המתעסקים עם המצות שהם לא יאמרו, וראה בהגדת לב יחזקי' (מהאדעס) אות ר' דבשעת האפיה הי' טרוד שלא היה יכול לומר אז הלל, כ"א בגמר האפיה נכנס לחדרו וגמר את ההלל בלי ברכה. וראה לקמן פליג סי"א.

בענין עשיית המצות עגולים

כתב בשו"ת מהרי"א אסאד סי' קצ"ז וז"ל: והן כשאני לעצמי אמרתי בטעם מנהגן של ישראל לעשות עד היום המצות עגולות, דהנה קרא כתיב בתורה (שמות י"ב פסוק ל"ט) ויאפו את הבצק וכו' עגת מצות וכו', פירש רש"י עגת מצות חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה, וכן בר"פ וירא וכו' לוישי ועשי עגות, פי' מצות אפה בקץ פסח. וז"ל בראשית רבה פרשת מ"ח, לוישי ועשי עגות וכו', דהא אמרת פרס הפסח היה. ועוד ברבה שם פרשה מ"ב ז"ל, ויבא הפליט, ר"ל בשם בר קפרא הוא עוג הוא הפליט, ולמה נקרא שמו עוג, שבא ומצא את אברהם יושב ועוסק במצות עגות, עכ"ל. והובא בערוך ערך עוג. ובילקוט פ' בא סי' ר"ט ז"ל, עגות מצות, אין עגות אלא חררה שנאמר ועגות ועגות תאכלנה, ואומר עשי לי משם עוגה קטנה [מלכים י"ז], נס גדול נעשה להם בחררה זו שהיו אוכלין ממנה שלשים יום עד וכו'. וכו"ה במדרש תנחומא פרשת בא ויסעו בני ישראל וכו' עשיה, הובא ברש"י פ' בשלח בפסוק ויסעו מאלים וכו'. וז"ל הערוך ערך חר, עגות מצות תרגום ירושלמי חרוך פטורן, ועגות שעורים תרגום חררה וכו', בפאה פ"ה המעמר לכובעות וכו' ולחררות. ירושלמי חררה גלגל וכו' עשיה, ובילקוט חבקוק עג עוגה וכו', ובספר יחזקאל כתיב עגות רצפים תעגנה לעיניהם. וז"ל רש"י במסכת תענית דף כ"ג עוגה, שורה עגולה כמו עוגה. וכן במנחות דף צ"ד ע"ב ז"ל, מיעגל וכו' חצי עגולה, לכך נקרא חוני מעגל ע"ש עג עוגה וכו', ע"ש. וכ"פ עוד רש"י במס' מ"ק ד' ע"ב עוגיות עיגול סביב כמו עג עוגה ועמד בתוכה [תענית י"ט]. וז"ל הר"ן ספ"ג תענית במשנה מעשה חוני וכו' עג עוגה וכו', עוגא גומא גדולה כמו עוגה גדול' עגול' וכו'. וז"ל רש"י ברכות ו"ו כי כסלי לאוגיא, כשורה וכו' של מענה המקפת סביב סביב את תל האוגי' וכו'. וכו"ה לשון ר"ן, ופירש הרא"ש בנדרים דף ו"ו ע"ב ד"ה אוגי' וכו', וסיים ז"ל וכן עג עוגה דחבקוק [תענית כ"ג]. וז"ל הרע"ב במשנה ח' פ"ג תענית עג עוגה, רשם בקרקע רושם עגול כעין עוגה. וז"ל התני"ט עלי, ומ"ש הרב רושם עגול כעין עוגה, כך כתב רש"י לפי ש"ע רשימת העגולה נעשית מה שבתוכה כעין עוגה, עכ"ל. וז"ל רש"י במשנה ספ"ב דחולין דף מ"א ע"א, לתוך עוגה של מים גומא כמו עוגיות לגפנים וכו', ל"א לתוך העוגל והיא היא, עכ"ל. הנה הבאתי כל אלו לאות אמת דפירוש עגות הוא ע"ש העיגול, ולכן גם שאר דבר שנעשה בעיגול נקרא ע"ש עוגה. וע"כ מה שפירשה תורה ויאפו הבצק עגות מצות, ר"ל עגות עגולות היינו חררה של מצה שלא תחמיץ. ולמאי נ"מ סיפרה תורה כן שאפו אותם על צורה זו עגות עגולות, אלא כוונת הכתוב הוא רק להודיע רב החפזון כמו שסיים הפסוק עגות מצת כי לא חמץ כי גורשו וכו' ולא יכלו להתמהמה וכו', וכן נוסח ההגדה מצה זו שאנו אוכלים וכו' ע"ש שלא הספיקו בציקם וכו', והל"ל רק ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים מצות וכו', ותיבת עגות מצות מיותר דמאי נ"מ לידע על איזה צורה שעשאו עגולות או מרובעות או ארוכות וכיו"ב, וגם הא ממילא נשמע שעשאו מגולות כדרך שמגלגלים העיסה גם היום עגולה, והוא מעשים בכל יום שנעשה יותר במהירות ע"ד זה. ותמיהא טובא. וע"כ לא לחנם הודיענו התורה שאפא את הבצק עגות מצות עגולות, דמה שעבר עבר, אבל כדי שנדע בעתיד בכל הדורות הבאים שכן נעשה המצות דומות ממש להמצות שאפו אז גם בצורתם שהיו עגולות, דוגמא ע"ש מעשה שהיה מצה זו וכו' על שום וכו'. ואם כדברינו כן הוא כוונת התורה, נ"ל גם ליתן טעם נכון על קפיידא זו, דהא לחם עונ"י קראו הכתוב, ועניות גלגל הוא שחזור בעולם כאז"ל כי בגלגל הדבר הזה וכו', וגלגל הוא חזור בעיגול סביב כך תעניות. וכך צורת המצות עגולות רומז על העניות לחם עוני כהא לחמא עניא וכו', דייקא כהא ר"ל כזו הצורה בעגולה הא חדא. ועוד טעם נ"ל עפ"י המדרש השביעי במרויים בלילי פסח, הרוני לענה בלילי תשעה באב, דתשעה באב נקבע בלילי פסח, ונרמז כן בסדר האל"ף ב"ית א"ת ב"ש ג"ר וכו', כמו שחל יום א' דפסח כן חל יום תשעה באב, ומה"ט נהגו גם כן לאכול ביצים בלילי פסח שהוא מאכל אבילות, וזכר להתאבל על החורבן כמ"ש הרמ"א בס' תע"ו, וסי' על מצות ומרויים יאכלוהו בש"ע א"ח סי' תכ"ח סעי' ג'. ורש"י ר"פ תולדות כתב דעשדים וביצים מאכל אבילות לפי שהם עגולות ואין להם פה, וכן אבילות גלגל חוזר בעולם ודומם עשיה. וה"ט נמי דמצות עגולות. ומכ"ש דניחא טפי לפמ"ש הפמ"ג סי' תע"ו בט"ו ובמג"א דאברהם אבינו עליו השלום מת בע"פ, ומש"ה אוכלים ביצים וכו' לאבילות, ויעקב בישל גויד ערשים ולחם עוני מצה וכו', עשיה. א"כ מבואר ה"ט דמצות עגולות כנ"ל. ועוד בה שלישיה אולי הקפידה מצאה אז מקום לעשות עגות מצות עגולות בדוקא ובכוונה, לפי שאפשר היה בזמן ההוא חק המצרים לעשות הלחמים שלהם מרובעות או משולשות לפי רבוי האלקות שהאמינו, וכמ"ש רבינו סעדיה הביא לשונו הרמב"ם

ז"ל ריש ס' יצירה בפירושו ט"ש שהיו מכת המשנים פועל רע ופועל טוב או שלש עילות קדומות וכו', ועשו צורת הלחמים גם כן כוונים להם, וכדי להרחיק מחקת תועבות של המצרים גם בזה עשו ישראל ההיפוך מהם, עשו לחמיהם עגולות דוקא המורה על האחדות, כמו העיגול שאין לו סוף ואין לו תחלה, ואם כדברינו כן הוא אולי נרמז זה בתורה בפסוק בפי מקץ ויאמר שימו לחם, וישימו לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האוכלים אתו לבדם כי לא יוכלו המצרים לאכול את העבריים לחם, דייקא לח"ם ממש כי תועבת ה' היא למצרים, ר"ל כי הם אכלו את לחמ"ם טמא שעשאו דוגמת תועבתם כפי אמונתם בשניות או בשלישיות וכו', ולחם העברים עשאו עגולות להורות על ד' אחד שהאמינו בו כי הוא אחד נעלם ואין סוף לאחדותו, ואם גם אח"כ נשכח חק זה מהעכו"ם רצתה תורה שכן נעשה תמיד המצות עגולות דוגמת אותן מצות בעת צאתם ממצרים, ועי' ראב"ע וארא פרשה ח' פסוק כ"ב, ולכל טעמים אלו סיפר הכתוב שאפו את הבצק עוגות מצות, בצורות עגולות, כדי לעשותם כן גם לעתיד כנ"ל ונכון, וא"צ לדחוק התרגום אונקלוס ארי בעירא דמצראי דחלין ליה עבראי אכלין, עי' רש"י ורא"ם, אלא לחם ממש, וכן כתב בספר האלף לך שלמה

בהשמטות לסי' ל"ב ח"ל: גם כל מנהג ישראל תורה מעולם היו מצות עגולים ולא מרובעים, ועתה נעשו המצות מרובעים כי עגולים א"א מכח הפירושים כאשר כתב ר"מ, רק שהמה מרובעים, זה לא יעשה לשנות ממנהג ישראל.

אמנם בשו"ת התעוררות תשובה סי' רל"ד כתב: ראיתי לגאון אחד [בשו"ת מהרי"א חאו"ח סי' קנ"ז] מתאמץ ליתן טעם ויסוד שהמצות יהיו עגולים דווקא, ולדעתי אם היו עושין המצות עגולים ככוונה שיהיו דווקא עגולים אין לבטל המנהג, כי בלי ספק יש לו יסוד, אבל אנו רואים שכל השנה רובא דרובא אופין לחמי חמץ ככרות עגולות, הן פת קיבר הן פת סולת נקיה, וגם האופים הגוים עושין ג"כ פתם כל השנה עגולות, הנוכל לומר שיש קפידא בדבר, ובלי ספק מטבע העשייה והאפייה יותר קל במלאכתם לאפות עגולות, ואדרבה חזו"ן שחביב הרבוע בתהיק, במזבח הפנימי וחזו"ן כתיב רבוע יהי (שמות כ"ז א', ל' ב'), גם גבי חושן כתיב רבוע יהי (שם כ"ח ט"ז), ותפילין מרובעות מהלכה למשה מסיני (מנחות

ל"ה ע"א), ולחם הפנים ג"כ לא היו עגולים אלא ארוכים ורובעים (שם צ"ה ע"א). וכן בספר פרדס יוסף ויקרא ב' אות נ"ה שכתב: חלות מצות (ב', ד'). באבן עזרא עגולות ונקראו חלות מלשון חלילה, ובספר הדרש והעיון [ויקרא מאמר כ"ט] הביא מספר יריעות שלמה אינו הקפד על הצירוף אם עגולות או מרובעות, ומאבן עזרא משמע רק עגולות, ומענין מצות עיין שדי חמד (מערכת חמץ סימן י"ג אות מ"ב) שאין הקפדה, והביא ראיה מפסחים (ל"ז). דשיעור עבה במצה טפח כמו בלחם הפנים, והוא הדין שיש ללמוד מלחם הפנים שיש לעשות המצות גם מרובעות, עיין מנחות (צ"ה). ועיין שו"ת יהודה יעלה (או"ח סימן קנ"ז) בזה. ועיין עוד בשו"ת אבני חפץ [סימן ל"ד אות ד'] דצורת העיגול חשובה, ובתולדות אדם [ח"א פ"ה דף פ"ט ע"א ד"ה הנה] בשם ספר נחמד ונעים [סימן כ"ח] שתמונת עגולה יקרה בעיני ה', שהשמים וכוכבים והארץ עגולים, ולא תמצא בכריאתם בריה מרובעת, עיין שם. ועיין תוס' עבודה זרה (מ"א, ד"ה ככדור) שהעולם עגול, וכן הוא בזהוה ויקרא (ד'). כל ישובא מתגלגל בעיגולא ככדור, והביא סמוכין מירושלמי שלהי מעשרות [פ"ה ד"ג] אין מרובע מששת ימי בראשית.

שינון הלכה

שו"ת וסיכומי הלכות להלכה ולמעשה מתוך המבנים שנערכו בכוללי "אליבא דהלכתא" תמידין נכסדן

סימן תנ"ג

שאלה: האם מותר לאכול אורז וקטניות בפסח ומדוע [פרט גם מה יעשה בשעת הדחק].

תשובה: לשו"ע מותר, וברמ"א כ' דנהגו באשכנז לאסור ואין לשנות, והטעם למנהג זה שגזרו מפני שלפעמים תבואה מעורבת בהן, ועוד שפעמים שטוחנים הקטניות לקמח ועושים מהן פת, ואיכא הדיוטים ועמי הארץ טובא שלא יבחינו בזה ואתי לאקולא מקמח מה' מיני דגן, ועוד טעם כ' ברבינו מנוח שיש חיטים שבשנים שאינם של ברכה נראים כזרעונים, ומפני אלו גזרו גם בשאר קטניות. ובשעת הדחק שאין לאדם מה לאכול מותר לבשל כל המינים, ומ"מ יחלטם ברותחים תחילה דכל מה שאפשר לתקן מתקנינו, ויקדים שאר מיני קטנית לאורז ודוחן והדומין להם שדומים יותר לחיטה (סי' תנ"ג סעי' א' בהגה"ה ומ"ב סק"ו ז' ובה"ל ד"ה ויש).

שאלה: העושה עיסה מחיטין ואורז או מחיטין ודוחן, מתי יוצא בהם ידי חובתו בפסח [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: לשו"ע, בחיטין ואורז אם יש בעיסה טעם חיטה יוצא בה כשאוכל כזית ממצה שמעיסה זו, ובחיטין ודוחן רק אם יש כזית דגן בכדי אכילת פרס יוצא כשאוכל כזית ממצה שמעיסה זו (ולא כהראב"ד דבעינן שיאכל שיעור כזית דגן), ולהראב"ד בעינן בחיטין ואורז שיהיה כדי אכילת פרס, ובחיטין ודוחן בעינן שיהיה רובו חיטין כדי שיצא באכילת כזית ממצה שמעיסה אלו, והכרעת המ"ב דלכתחילה יש לחוש בשל תורה, ובשעה"ד יש לסמוך ע"ד השו"ע (סי' תנ"ג סעי' ב' ומ"ב ס"ק י"ד).

שאלה: חיטים כשרים שמעורב בהם חיטים מצומחים, האם מותר להוסיף עליהם חיטים כשרים ולטוחנן קודם פסח ומדוע [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: מח', וטעם האוסרים דהוי מבטל איסור לכתחילה, וטעם המתירים כיון דעדיין שעת היתר הוא לא חשיב ביטול איסור, והכרעת המ"ב להחמיר, מיהו בשעה"ד אפשר דיש להקל (סי' תנ"ג סעי' ג' ומ"ב ס"ק כ').

שאלה: ושמתם את המצות - ממתי שומרים [פרט גם בשעת הדחק].

תשובה: בשו"ע כ' דטוב משעת קצירה ולפחות משעת טחינה (והיינו כשהדרך היה לטחון ברחיים של מים, וכשטוחן בשאר מטחנות סגי משעת לישנה), ובשעה"ד משעת לישנה, וכ' בביאור"ל דהפ"ח הכריע דמעיקה"ד חובת השימור משעת קצירה, ע"כ לכתחילה יש לחוש לזה, ומ"מ באין לו אחר ודאי שיכול לברך אף באין שמור משעת קצירה (סי' תנ"ג סעי' ד' ובה"ל ד"ה טוב).

שאלה: לתת חיטים או שעורים וטחנם מיד אחר הליתיה, האם מותר להשאיר אותם בביתו בפסח.

תשובה: חיטים שרי (דלא כמ"א), ושעורים אפשר דאסור (סי' תנ"ג סעי' ה' ומ"ב ס"ק כ"ז).

שאלה: א. מדוע אין להניח את השקים שיש בהם קמח ע"ג הבהמה עצמה. ב. ומה יעשה אם הניח השקים עם הקמח ע"ג הבהמה עצמה.

תשובה: א. שמתחמם הקמח ע"י גוף הבהמה, ועוד שמא זיעת הבהמה מחמצת (סי' תנ"ג סעי' ז' מ"ב ס"ק ל"ד). ב. שימתין לכתחילה

מעל"ע עד שילוש או עכ"פ לינת לילה, ואם לא המתין לא נאסר, ומחמת זיעת הבהמה נקט במ"ב להקל דלא כא"ר, ומ"מ לכתחילה טוב יותר להסיר הקמח במקום שנתלחח (שם במ"ב (ועי' סעי' ט' מ"ב ס"ק מ"ב) ושעה"צ נ"ו).

שאלה: א. טחנו קמח בריחים שטוחנים בהם את החיטים כל השנה בלא שניקרו אותם, האם ומתי מותר להשתמש בקמח זה לאפיית מצות לליל הסדר או לשאר ימות הפסח. ב. כמה זמן יש להמתין בין טחינת הקמח ללישה.

תשובה: א. במ"ב נקט להתיר בדיעבד או בשעה"ד (אף דיש מפקפקים בזה) רק שיאפה הכל קודם הפסח (או עכ"פ שיטחן הכל קודם הפסח), וכן נראה שצריך לנפות הקמח מפירוורי חמץ, ולענין מצות מצוה (ועכ"פ לענין כזית) נקט בשעה"צ דיקח מצה אחרת (סי' תנ"ג סעי' ח' ומ"ב ס"ק ל"ט ושעה"צ ס"ו ס"ז). ב. ימתין יום או יומים (עי' באה"ט י"ט), ועכ"פ לינת לילה לפחות (שם סעי' ט' ומ"ב ס"ק מ"ב).

שאלה: א. מה הטעמים של האוסרים אכילת קטניות בפסח. ב. קטניות שנערכו בתבשיל האם תבשיל זה מותר באכילה.

תשובה: א. במ"ב הביא ג' טעמים, א. שמצוי שמעורב בהן מיני דגן. ב. שמצוי שטוחנים מיני קטנית, ולא יבדילו ביניהם ובין פתם לקמח ופת דגן. ג. דיש מין דגן שבשנות בצורת נראה כמין קטנית, ומטעם זה גזרו בכולם (סי' תנ"ג סעי' א' מ"ב ס"ק ו' ובה"ל ד"ה ויש). ב. מותר התבשיל ובלבד שרובו היתר, ומ"מ הקטניות שניכרות צריך להסירן (שם ומ"ב ס"ק ח' ט').

שאלה: א. אלו הם הדברים שיוצאים בהם ידי חובת מצה בפסח. ב. ומאיזה מין עדיף לאפות מצה לכתחלה [פרט גם באין לו מין זה מה יקח].

תשובה: א. מחמשת מיני דגן (חיטה שעורה כוסמת שיבולת שועל ושיפון) (סי' תנ"ג סעי' א'). ב. ועדיף חיטה, ובאין לו יקח מאחד מהם שחשוב לו ביותר (שם מ"ב ס"ק א').

שאלה: א. האם צריך לכתחלה לברור החיטים מאכילת העכברים. ב. חיטים כשרים שמעורב בהם חיטים מצומחים ביותר משישים, האם ומתי הכריע המ"ב שמותר להוסיף עליהם חיטים כשרים ולטחונם קודם פסח.

תשובה: א. בשו"ע משמע דצריך, ובטור ולבוש איתא שא"צ, וכ"כ במא"מ, ואפשר דהשו"ע מייירי בדליכא שישים (סי' תנ"ג סעי' ג' בה"ל ד"ה א). ב. י"א שמותר וי"ח, ובמ"ב הכריע דבשעה"ד אפשר דיש לסמוך על המקלין (שם מ"ב ס"ק כ').

שאלה: האם ולמה מותר לקחת בשעת הדחק קמח מן השוק [פרט גם מן העכרים].

תשובה: בשו"ע פסק דלוקחין בשעה"ד למצות מצוה, ומסתימת הלשון משמע דאף מהעכו"ם, ויש אוסרים בשל עכו"ם, ובריטב"א מתיר רק לכזית ראשון ותו לא, ומ"מ משאר ראשונים משמע דאין מחמירים בזה בדיעבד. ומ"מ בזה"ז דרגילין לכבס החיטים אין ליקח קמח מהשוק כלל, ואף לא לשאר ימי הפסח (סי' תנ"ג סעי' ד' ומ"ב ס"ק כ"ד ובה"ל ד"ה מן השוק).

שאלה: כמה זמן יש להמתין בין טחינת הקמח ללישה [פרט גם מה יעשה בלא המתין הזמן הנצרך].

תשובה: יום או יומיים ועכ"פ לינת לילה לפחות. ואם עבר ולש אין נאסר בדיעבד, רק שיעסוק בו בזריזות יותר משאר עיסות (סי' תנ"ג סעי' ט' ומ"ב ס"ק מ"ב מ"ג).

שאלה: בחול המועד פסח חש בבטנו רבי משה זיס שליט"א, וכל היום שכב במיטה. אשתו שתחי הציעה לו שתבשל לו אורז ע"מ שיוקל לו, האם ואיך מותר הדבר.

תשובה: לשו"ע אין איסור כלל בדבר, ואף למנהג הרמ"א שרי לחולה שאי"ס, ויבררנו תחילה ויחלטנו ברותחין, ומ"מ יעדיף שאר קטניות מאורז ודוחן שדומין יותר למיני דגן (סי' תנ"ג סעי' א' ומ"ב ס"ק ז').

שאלה: בעליה של מאפיית יהודה הסתפק כשמכין מצות עם אורז או מצות עם דוחן לאנשים שרגישים לאכילה מרובה של קמח חיטים, מה הכמות המינימלית של קמח החיטים שצריך לשים בעיסה ע"מ שיוכלו לצאת בהם ידי חובה בפסח.

תשובה: בשו"ע משמע דבאורז סגי שיש בעיסה טעם חיטה, ובדוחן בעינן כזית חיטה בכדי אכילת פרס ואז סגי כשאוכל כזית מהעיסה. וי"א דבאורז בעינן כזית בכאכ"פ, ובדוחן בעינן רוב חיטה להחשיבה ככולה חיטה (ושיצא באכילת כזית). ולכתחילה יש להחמיר בשל תורה, ובשעת הדחק יש לסמוך על סברא ראשונה (סי' תנ"ג סעי' ב' ומ"ב ס"ק י"ד).

שאלה: לחם עוני פרט לאשישה. א. מה היא אשישה. ב. ומה היא עיסת הכלבים שאין יוצאים בה ידי חובה.

תשובה: א. יש שפירשו עיסה גדולה בשיעור דאחד משה באיפה, ויש שפי' דכל גדולה שחשובה מחמת גדולה, ולהרמב"ם ור"ה גאון ועוד פוסקים משמע דהוא כעין חלוט, שפי' שהוא שנילושה ביין חלב ודבש וכדו' (סי' תנ"ד סעי' א' בה"ל ד"ה וטוב). ב. לשו"ע שפסק כהרמב"ם היינו שעשאה לשם אכילת כלבים ולא לאכילת אדם ואף שראויה לאדם, ולרמ"א היינו שאינה ראוי לאכילת אדם אלא לכלבים, ואף שעשאה לאדם או בעשאה לכלבים ועשה בה שינוי שניכר שהיא לכלבים (שם סעי' ב' ומ"ב ס"ק ט' ו' ושה"צ י"ד).

שאלה: חלט קמח במים האם מותר באכילה ובהנאה [פרט גם הדין אם נפל משהו מקמח זה לתבשיל].

תשובה: הגאונים אסרו החליטה, ואסור בין באכילה ובין בהנאה (ואף להשהותו אסור), וכשנתערב "משהו" מקמח זה בתבשיל אסור באכילה, ושרי בהנאה ולהשהותו (סי' תנ"ד סעי' ג' ומ"ב ס"ק י"ג).

שאלה: א. נתנו לו אנשי חיילות לבשל להם גרויפין [גריסים] של שעורים, מה יעשה. ב. נתנו לו אנשי חיילות לבשל להם גרויפין של שיבולת שועל, מה יעשה.

תשובה: א. כשאין יכול לפייסן בד"א או להציל עצמו בממון יחלטם ברותחין (והיינו שיבשל המים הרבה ואז יניח בהם הגרויפין מעט מעט) (סי' תנ"ד סעי' ג' מ"ב ס"ק י"ג). ב. דרכן שבעשייתן נעשין חמץ

גמור, וע"כ ימסרן לגוי אחר באחריותו של הגוי והוא יבשל עבורם (שם ושעה"צ כ"ו).

שאלה: גזל מצה ואכלה האם יוצא בה ידי חובתו בפסח ומדוע.

תשובה: בשו"ע כ' דאין יוצא בה ידי"ח, ובמ"ב ביאר דילפינן מחלה, מה חלה אין אדם מפרשיש אלא מעיסה שלו, ה"ה במצה אין יוצא אלא בשלו, ובבה"ל הביא דהשאגת אריה ס"ל דאין יוצא משום דהוי מצוה הבאה בעבירה, ודעת הריטב"א דיוצא בה דקנאה אחר הלעיסה בשינוי, וכשבלע מצה יצא (סי' תנ"ד סעי' ד' ומ"ב ס"ק ט"ו ובה"ל ד"ה אין).

שאלה: אל רב מושב נתיב השיירה הרב הגאון רבי רועי יעקביאן שליט"א ניגש בחול המועד פסח אחד מבני המושב, ושאלו מה יעשה מכיון שבנו הקטן לא חש בטוב, ורפואתו שיניח על בטנו שעורים שהיו במים ורתחים, מה ענה לו הרב שליט"א [פרט גם הדין בחולה שיש בו סכנה].

תשובה: יש מתירין לחלוטן בעצמו, ובמ"ב נקט דאסור ורק ע"י גוי שרי (והיינו שיקח הגוי גריסין משל עצמו או שיקנה לו הישראל גריסין, ושגם אח"כ ישאר ברשותו של הגוי). ובחולה שיש בו סכנה שרי לחלוטן בעצמו (סי' תנ"ד סעי' ג' ומ"ב ס"ק י"ג, ועי' בה"ל ד"ה ליכא).

שאלה: אל הרב הגאון רבי ידידיה יגאל חסידים שליט"א מרבני ישיבת נחלת משה התקשר בערב פסח אחד מתלמידיו, ושאל שמכיון שהתברר לו שהמצות יד שקנה לליל הסדר הם מצות שהמוכר גזל אותם מהמאפיה, האם אפשר לברך ולצאת ידי חובה במצות אלו, מה ענה לו מורנו הרב שליט"א.

תשובה: אם נתייאשו בעלי המאפיה זכה בהם ביאוש ושינוי רשות ויוצא בהם ידי חובה. ולענין ברכה, אם נתיאשו לפני שהגיעו ליד הקונה יכול לברך, ואם לאחר שהגיעו לידו שבאו לידו באיסור, עי' חו"מ ס' שנג' ס"ג דלשו"ע זכה ולרמ"א לא זכה, ולשיטות דזכה נח' הכא האם מברך, דלשו"ע אין מברך ולרמ"א ועוד אחרונים מברך, ובבה"ל הכריע דס"ב (סי' תנ"ד סעי' ד' ומ"ב ס"ק י"ז י"ח ובה"ל ד"ה על).

שאלה: א. עיסה שלשה עם סובין ומורסן שבה, מתי הסובין והמורסן שבה לא מצטרפים לשיעור כזית. ב. לחם עוני פרט לאשישה. מה היא אשישה.

תשובה: א. כשהפרישן מהקמח וחזר ועירבן אין מצטרפים (סי' תנ"ד סעי' א' ומ"ב ס"ק ג'). **ב.** י"א דהיא גדולה אחד מששה באיפה, וי"א כל גדולה שחשובה מחמת גדלה, וברמב"ם מבואר דהיינו כעין חלוט שנילוש ביין ושמן ודבש (שם בהגה"ה ומ"ב ס"ק ה' ובה"ל ד"ה וטוב).

שאלה: א. חלט קמח במים האם מותר באכילה ולהשהותו [פרט הדין גם אם נפל משהו מקמח זה לתבשיל]. ב. נתנו לו אנשי חיילות לבשל להם גרויפין של שיבולת שועל [שכידוע הם חמץ גמור] מה יעשה.

תשובה: א. במ"ב הכריע לאסור, ודלא כמ"א דמסתפק בזה, ובשע"ת מצדד להתיר לחושאיכ"ס להניח על בטנו ולהשהותו, וכ' בביה"ל דקשה להתיר בזה וצ"ע, וכשנתערב משהו מקמח זה שרי בהנאה ולהשהותו (סי' תנ"ד סעי' ג' ומ"ב ס"ק י"ג ובה"ל ד"ה ליכא). **ב.** ימסור חמץ לגוי אחר ושיהא באחריותו והוא יבשל עבורם (שם ושעה"צ כ"ו).

שאלה: א. גזל מצה או מרור ואכלם האם יוצא בהם ידי חובתו. ב. גזל מצה והביאה לחבירו האם מותר לחבירו לאוכלה ולברך עליה.

תשובה: א. גזל מצה לא יצא, וי"א דיצא (שקונה בשינוי בלעיסה), והעיקר דלא יצא, ומ"מ אפשר דיש לחוש ולא יחזור ויברך. ובגזל מרור תלוי בטעם הפסול דגזולה, דאם הפסול במצה מחמת דבעינן שלכם לכנה"ג יצא (וצ"ע בדבריו), ולפר"ח לא יצא דהוקש למצה. ואם הפסול מחמת מצוה הבאה בעבירה תלוי בפלוגתא, דלשו"ע יוצאין במצוות דרבנן ולרמ"א לא יוצאין (סי' תנ"ד סעי' ד' ובה"ל ד"ה אין). **ב.** כשנתיאשו הבעלים כשהיא ביד הגזולן יכול חבירו לאוכלה ולברך עליה (שם מ"ב ס"ק י"ז).

שאלה: כשהגיע הרב יעקב בן תקוה לאחר תפילת ערבית בליל י"ט לערוך את הסדר בבית האבות שבקרית משה, התברר לו שאת המצות הביא אחד העובדים רח"ל לאחר התקדש החג במכוניתו, רבי יעקב הסתפק האם מותר לאכול מצות אלו ולברך עליהם, מה דעתך.

תשובה: בבה"ל כ' דלא חשיב מצוה הבאה בעבירה, ויכול לברך עליו אפי' הוא עצמו (ור' יעקב פשיטא דיכול לאכול ולברך דהוא לא

עבד עבירה כלל). ועי' בבה"ל שמציין לסי' ש"ח ס"א ששם כ' בבה"ל ד"ה אחת דכשאינו עושה את גוף הדבר באיסור בשוגג שרי, ובמזיד אסור עד מוצ"ש מיד, ומ"מ מסיים דיש להחמיר בכל איסורי תורה, ויל"ע (סי' תנ"ד סעי' ד' בה"ל ד"ה ולענין).

סימן תנ"ה

שאלה: א. מתי הוא הזמן שלכתחלה שואבים בו את המים שלשים בהם את המצות. ב. כשחל פסח ביום ראשון מתי שואבין את המים שלשין בהם את המצות [פרט גם מה יעשה אם שכח ולא שאב בזמן זה].

תשובה: א. לשו"ע אף בעוד היום גדול, ולרמ"א עדיף בבין השמשות ממש, ועכ"פ סמוך לביה"ש מבעו"י (סי' תנ"ה סעי' א' ומ"ב ס"ק ד' ובה"ל ד"ה מבעוד). **ב.** אפי' לנוהגין ללוש בליל יו"ט ישאבו בחמישי בלילה (והיינו בביה"ש או קודם לכן מעט שבין חמישי לשישי). ואם שכח ישאב בע"ש בעוד היום גדול, ואם שכח לשאוב מבעו"י ישאב בביה"ש ע"י עכו"ם, ויש מתירים אף ע"י עצמו (שם בהגה"ה ומ"ב ס"ק ט"ו).

שאלה: האם יש לשפוך מים שלנו ששאב לצורך מצות מצוה או לשאר ימות הפסח בגזל אדם שנפטר בשכונתו.

תשובה: אין לשפכן, ומ"מ אם יכול להשיג אחרים בקל ישפוך המים דלשאר ימות הפסח, אמנם מה ששאב למצות מצוה לא ישפוך, ובשעה"צ מביא דבא"ר מדקדק דכשאפשר בקל אף מה ששאב למצוה ישפוך, וכן מצדד בשעה"צ (סי' תנ"ה סעי' א' ומ"ב ס"ק י"ח ושעה"צ י"ט).

שאלה: א. מים המכונסין בסיטיירנה [כמין באר בנויה] ואין המים נובעים תחת הרצפה, האם מותר ללוש בהם סמוך לשאיבתן ומדוע. ב. מים המכונסין בסיטיירנה והמים נובעים מתחת הרצפה, האם מותר ללוש בהם סמוך לשאיבתן ומדוע.

תשובה: א. יש מתירים דחשיבי כמונחים בכלי, ואין מתחממים מהחמה המהלכת תחת הארץ, ויש מחמירים דאנו רואים שהמים שבתוכן אינם קרים, וי"ל כיון שהבנין מחובר בקרקע גם הוא מתחמם, ואין להקל כי אם בשעה"ד (סי' תנ"ה סעי' ב' ומ"ב ס"ק כ"ו כ"ז). **ב.** י"א דה"ה כיון דהמים שבאים מהנביעה בטלים קמא קמא במי הבאר, וי"א דאין להקל כלל דמחוברים הן ע"י הנביעה למים שבקרקע, וכן העתיק במ"ב לדינא (שם).

שאלה: א. מי גשמים שנקלטו באויר האם מותר ללוש בהם מיד. ב. מים חמים שנצטננו לגמרי האם מותר ללוש בהם [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: א. מותר, וי"א דדוקא כשיורדים בלילה, אמנם ברדב"ז מבואר דבכ"ג שרי (סי' תנ"ה סעי' ב' מ"ב ס"ק כ"ח ושעה"צ כ"ח). **ב.** יש מחמירים, ולרמ"א היינו דוקא בחמי האור, והפר"ח מחמיר אף בחמי חמה, ויש מקילים, והכרעת המ"ב דיש להקל בשעה"ד או בהפסמ"י (שם סעי' ג' מ"ב ס"ק ג' ומ"ב ס"ק כ"ט ושעה"צ ל').

שאלה: לש בשוגג במים שלא לנו שנשאבו מהנהרות, האם מותרות מצות אלו בפסח באכילה.

תשובה: יש אוסרים, ובשו"ע פסק להתיר בשוגג ובשעה"ד, וברמ"א מיקל בשוגג אף שלא בשעה"ד, ואפשר שאף השו"ע מודה בזה, ואף להב"ח דמחמיר בכ"ז מ"מ בנהרות דלרש"י אינו מעיקה"ד יש להקל (סי' תנ"ה סעי' ג' ומ"ב ס"ק ל"ה ושעה"צ ל"ח ובה"ל ד"ה יש לסמוך), ומ"מ לצאת ידי"ח מצות מצה לליל ראשון אין לצאת בה, וישתדל להשיג מצות אחרות (שם מ"ב ס"ק ל"ז).

שאלה: לש מצות בקצה [קימ"ל בלשון אשכנז], האם ומתי יוצאים ידי חובה במצות אלו בפסח [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: לשו"ע יוצאים בה כשיש בה טעם מצה אפי' שאי"ב אלא כזית בכדי אכילת פרס, והיינו שאוכל הפרס שע"ז אוכל כזית מהמצה, וי"א דבעינן רוב מהקמח, וכן יש להחמיר אם לא בשעה"ד, אמנם י"א דאין יוצאים בה כלל דחשיב מצה עשירה, ויש להחמיר (סי' תנ"ה סעי' ו' ומ"ב ס"ק מ"ה מ"ו).

שאלה: אל הרב מנדלסון רבה של קוממיות התקשרו בבהלה בעלי המאפיה שבמושב ושאלו מה יעשו, מכיון ששמו לב שכמות המים שלנו שבמאפיה לא מספיקה לכל מה שאופים היום, מה הורה להם הרב שליט"א.

תשובה: יכולים להוסיף לתוך המים שלנו מים שלא לנו שיתבטלו ברוב מים שלנו (סי' תנ"ה סעי' ד' מ"ב ס"ק ד').

שאלה: כשהתארח בחול המועד פסח מר אלברטו כהן במלון וולדורף אסטוריה בירושלים, הגישו לו מצות שלשו אותם עם מעט מלח שחפרו מהקרקע, האם לדעתך מותר לאכול מצות אלו.

תשובה: לשו"ע שרי בדיעבד, ולרמ"א אסור בדיעבד, ומ"מ אם אפו המצות מיד אין נאסר בדיעבד, וכן אם שמו המלח בשוגג יש לסמוך להקל (סי' תנ"ה סעי' ה' ומ"ב ס"ק מ"ג ובה"ל ד"ה נוהגין).

שאלה: א. כשחל פסח ביום ראשון מתי שואבין את המים שלשים בהם את המצות [פרט גם מה עשה אם שכח ולא שאב בזמן זה]. ב. ומהיכן לכתחילה יש לשאוב את המים שלשים בהם את המצות מהנהרות או מהבארות.

תשובה: א. למדקדקין שלשין ביום שישי שואבין כרגיל (לשו"ע ביום ה' אף מבעו"י, ולרמ"א לכתחילה סמוך לביה"ש או בביה"ש). ולנוהגין ללוש ביו"ט בלילה כ' ברמ"א שישאבו כנ"ל ביום ה' סמוך לביה"ש או בביה"ש, ואם שכח יכול לשאוב ביום ו' מבעו"י אפי' בעוד היום גדול, ובשכח יכין בביה"ש דשבת ע"י עכו"ם, ויש מתירין אף ע"י עצמו (סי' תנ"ה סעי' א' בהגה"ה ומ"ב ס"ק י"ד ט"ו, ועי' שעה"צ ט"ז ובה"ל ד"ה מבעוד). **ב.** לכתחילה מן הנהרות, אבל כשהנהרות גדולות מהפשרת שלגים טוב יותר לשאוב מהבארות (שם בהגה"ה).

שאלה: א. האם מותר לכתחלה לשאוב או ללוש בכלי נחושת. ב. מים המכונסין בסיטיירנה [כמין באר בנוי] ואין המים נובעים מתחת הרצפה, האם ומתי מותר ללוש בהם סמוך לשאיבתם. ג. מי גשמים שנקלטו מן האויר האם מותר ללוש בהם מיד.

תשובה: א. לשאוב לכתחילה לא, וללוש אף לכתחילה יכול (סי' תנ"ה סעי' א' מ"ב ס"ק כ"ה). **ב.** יש מתירין, ובשו"ע פסק דאין להקל אלא בשעה"ד (שם סעי' ב', ועי' מ"ב ס"ק כ"ח). **ג.** שרי, וי"א דהיינו דוקא כשירדו בלילה, אמנם ברדב"ז מבואר דאף בירדו ביום שרי (שם מ"ב כ"ח ושעה"צ כ"ח).

שאלה: לש בשוגג במים שלא לנו שנשאבו מן הנהרות האם יאכל מצות אלו בפסח.

תשובה: כשלש במים שלא לנו יש אוסרים ויש מתירין וי"מ בשוגג, ובשו"ע פסק דיש להקל בשוגג בשעת הדחק, וברמ"א מיקל בשוגג אף שלא בשעה"ד (וי"א דאף השו"ע מודה בזה לרמ"א), והב"ח פסק לאסור בדיעבד, אמנם בשאב מן הנהרות יש להקל אף לב"ח (כשו"ע ורמ"א) (סי' תנ"ה סעי' ג' ומ"ב ס"ק ל"ה ושעה"צ ל"ח ובה"ל ד"ה יש לסמוך).

שאלה: מצות שלשו אותם עם מעט מלח ואפו אותם מיד או שלא אפו אותם מיד, האם מותרים באכילה [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: לשו"ע בכ"ג שרי בדיעבד. ולרמ"א, אסור בדיעבד, ושני טעמים נאמרו בזה, א. דחשיבי כמי פירות ומחמץ מהרה. **ב.** דמחמם העיסה ומחמיצה. ובמלח שנעשה מהים נדקטי' דחשיב מים, לטעם א' שרי ולטעם ב' אסור, ובאפה מיד לטעם א' שרי ולטעם ב' אפשר ובמ"ב הכריע דבאפה מיד שרי, ובאפה לאחר זמן במלח ים אפשר דאין לאסור בדיעבד, ובנתן מלח בשוגג אף במלח שנחפר מהקרקע בודאי יש להקל (סי' תנ"ה סעי' ה' ומ"ב ס"ק מ"ג ובה"ל ד"ה נוהגין).

שאלה: אל רבה של אחוזת יערים הגאון רבי עמירם ולדנברג שליט"א ניגש אחד מתלמידיו, ושאל מתי הזמן שלכתחלה שואבים בו את המים שלשים בהם את המצות, מה הורה לו הרב שליט"א.

תשובה: לשו"ע אף מבעו"י, ולרמ"א דווקא סמוך לביה"ש או בביה"ש (סי' תנ"ה סעי' א' ובה"ל ד"ה מבעוד).

שאלה: בעליה של מאפיית מצות המכונה במעלות דפנה [וכידוע אין יוצאים ידי"ח במצות אלו] התקשר אל הגאון רבי בנימין בקר שליט"א, ושאל האם צריך לשפוך את המים שלנו מכיון שנפטר רח"ל אדם בבנין בו ממוקמת המאפיה, מה הורה לו מורנו הרב שליט"א.

תשובה: אין צריך, ומ"מ אם אפשר בקל להשיג אחרים נכון לעשות כן (סי' תנ"ה סעי' א' בהגה"ה ומ"ב ס"ק י"ח).

שאלה: שף בית המלון רמדה הסתפק האם אפשר לתת על המצות שאפו מי מלח ולהחזירם לתורו, מה דעתך.

תשובה: לליל ראשון (ובחול"ל לשני הלילות) יש להזהר, ולשאר הפסח ודאי שרי (סי' תנ"ה סעי' ה' מ"ב ס"ק מ"א).

סימן תנ"ז

שאלה: א. האם יש שיעור ומהו השיעור כשלא רשע עיסה אחת לפסח.
ב. האם יש שיעור ומהו השיעור כשלא רשע עיסות לפסח [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: א. כ' במ"ב דלא יצמצם לשיעור חלה אלא יעשה בריווח מעט, ובשעה"צ הביא ד"א דאף ה' או ו' ביצים יכול להוסיף, אמנם בשו"ע ריש סי' תנ"ז לא משמע כן, וכן ברמב"ם ועו"ר, וצ"ע, ועי' להלן (סי' תנ"ז סעי' ב' מ"ב ס"ק ז' ושעה"צ י"ב, ועי' סי' תנ"ז סעי' א' בה"ל ד"ה ומוטב). **ב.** בשו"ע פסק דשיעורו כשיעור חלה 43 ביצים וחומש, וי"א דבזה"ז שאופים ע"י הרבה עוזרים וע"י כלים ובתנור גדול אין לחוש, ומ"מ כ' בחק יעקב דיותר מג' קבין יש למנוע, ואף בדיעבד אפשר דאסור, ולדינא אין למחות במקילין, ומ"מ כל ירא שמים יראה להחמיר (שם במ"ב ושעה"צ י').

שאלה: אפה מצות מכמה עיסות שבכל עיסה אין שיעור חלה, מה הם האפשרויות לצרפם לכתחילה לחייב הפרשת חלה.

תשובה: לכתחילה יצרפם בעודם עיסה ע"י שינושכו זב"ז, או שישמים בכלי אחד או ע"י כיסוי במפה אחת, ואם א"א מפני המהירות יפריש לאחר האפיה מיד ע"י שיצרפם בסל שלא יעלו לכתחילה על דופני הסל, או במפה ושיניחם בתוכה ותעלה מהצדדים ומלמעלה, אף שבאמצע מגולה במקצת (ושיגעו זב"ז, ואף דבט"ז מיקל יש לחוש לכתחילה) (סי' תנ"ז סעי' א' ומ"ב ס"ק ג' ה' ו', ועי' בה"ל ד"ה שיתן וד"ה והסל).

שאלה: א. מדוע הלש עיסה ביי"ט של פסח בארץ ישראל יפריש חלה רק אחר שתאפה. ב. ומה יעשה אם הפריש חלה בעודה עיסה.

תשובה: א. שאם קרא לה שם קודם שתאפה אסור לאפותה, שאין כאן צורך אוכל נפש, דאין מי שיאכלנה שהיא חלה טמאה ואסורה לכהן וכן הכהנים טמאים, וכשתשאר בצק עובר עליה בבל יראה כיון שיכול להשאל עליה, וא"י לשרפה דאין שורפים קדשים ביי"ט, ולא יסמוך לכתחילה להטילה בצונן שמא לא יזהר שיהיו צוננים כ"צ (סי' תנ"ז סעי' ב' ומ"ב ס"ק ט"ו ט"ז י"ז י"ח כ'). **ב.** יטילנה בצוננים (שם).

שאלה: הפריש חלה מעיסה ביי"ט בארץ או בחו"ל מה יעשה.

תשובה: בא"י יטילנה לצונן, ובחו"ל אם יש כהן קטן מבן ט' או גדול שטבל לקריו שרי, ויש אוסרין, והעיקר כדעה ראשונה, ומ"מ חלוקי מנהגים יש בזה אם נותנים חלת חו"ל בזה"ז לכהן (סי' תנ"ז סעי' ב' ומ"ב ס"ק כ"ב).

סימן תנ"ח

שאלה: א. מה טעם המנהג ללוש מצות מצוה בערב פסח [פרט גם מאיזה שעה מתחילים ללוש]. ב. ומדוע רוב ישראל לא מקפידים על מנהג זה.

תשובה: א. סמכו המנהג דהוקש מצוה לפסח, מה פסח עשייתו לאחר חצות אף עשיית המצה לאחר חצות, וי"א דהיינו לאחר שש ומחצה, אמנם הרבה אחרונים הסכימו לפסק השו"ע דהיינו לאחר שש (סי' תנ"ח סעי' א' ומ"ב ס"ק א' ד'). **ב.** דחשו לכתחילה לסוברים דמשש אוסר במשהו, וקשה להזהר שלא יהא אף מעט מצומחים, וכן מפני הדוחק הקילו בזה (שם במ"ב ס"ק ג').

סימן תנ"ט

שאלה: א. האם אפשר ללוש תחת אויר הרקיע ביום שמעונן לגמרי ומדוע. ב. והאם אפשר ללוש במקום הצל תחת אויר הרקיע ביום שיש בו עננים שעוברין ושכין ומדוע.

תשובה: א. אסור, מפני שנחשב כלש כנגד החמה, דיומא דעיבא כולא שמשא (סי' תנ"ט סעי' א'). **ב.** מעיקה"ד שרי דל"ח ליומא דעיבא, ומיהו אפשר דלמנהג שכ' הרמ"א (דלא ללוש כנגד החלון אף דליכא עתה שמש שמה יהיה מעונן ולא אדעתיה) יש לחוש דיהא מעונן ולא יבדיל בין שעוברין ושכין למעונן לגמרי (שם בה"ל ד"ה וביום).

שאלה: לש עיסה ולא ערכה, אחר כמה דקות שלא התעסק בה מחמיצה [פרט גם את הכרעת בעל המ"ב].

תשובה: לאחר שיעור מיל, ולשו"ע שיעורו י"ח דקות, וי"א כ"ד או כ"ב וחצי דקות, ויש לנהוג כשו"ע, אמנם בהפסד מרובה אפשר דיש לסמוך על החולקים וכל דלא שהא כ"ב וחצי דקות עכ"פ אין לאסור (סי' תנ"ט סעי' ב' ובה"ל ד"ה הוי').

שאלה: א. לש קודם זמן איסורו היכן יכול לשפוך את המים שקיטף בהם. ב. אחר זמן איסורו היכן יכול לשפוך את המים שקיטף בהם.

תשובה: א. שרי אף בחצרו ושלא במקום מדרון, ודעת הב"ח והט"ז דבחצרו אף קודם זמן איסורו שופכו רק במקום מדרון (סי' תנ"ט סעי' ד' ומ"ב ס"ק כ"ח). **ב.** בחצרו במקום מדרון ושאינו מרוצף באבנים, וברה"ר אף שלא במקום מדרון, וי"א דאף ברה"ר אין לשפכו לכתחילה אלא במקום מדרון (שם ומ"ב ס"ק ל' ל"א).

שאלה: אפה מצות ביי"ט מה יעשה בכלים א. ביש נכרי. ב. באין נכרי.

תשובה: א. ידיחם ע"י גוי, ולמ"א אף יגררם הגוי, והא"ר פליג דהוה מלאכה דאורייתא כשמגרר כלי עץ דהוא מחליקם והוה ממחק, וכשאין הגוי רוצה להדיחם יכול להקנותם לו (סי' תנ"ט סעי' ד' בהגה"ה ומ"ב ס"ק ל"ה ל"ח ושעה"צ מ"ט). **ב.** ברמ"א כ' דיטילם לצונן או יתנם בתנור שיאפה הבצק, והאחרונים מפסקים דאסור לאפותה דהא מחמירים שלא לאכלה, והוי אפיה שלא לצורך יו"ט, וכן יכול לבטל ולהפקיר החמץ שבכלים כשאין בכל כלי כזית (שם ומ"ב ס"ק ל"ח ושעה"צ מ"ח).

שאלה: במהלך אפיית המצות במאפיה המקומית בעיר נתיבות נשמעה לפתע אזעקה וכולם רצו למקלט, כשיצאו לאחר מספר דקות בודדות מהמקלט הסתפק המשגיח של המאפיה מה דין הבצק שלשו וערכו ולא הספיקו להכניסו לתנור, מה דעתך.

תשובה: בשו"ע בפשוטו מבואר דלאחר שנתעסקו בבצק (והיינו שערכו, ולא שלשו בלבד) מיד מחמץ, ועי' בה"ל ד"ח, וכן ברמ"א ע"פ המבואר בדרכ"מ יש סתירה בזה, אם לא דנימא דחזר בו וס"ל דגם לאוסרים אינו אלא אם ראו שנתחממה העיסה, וצ"ע (סי' תנ"ט סעי' ב' ובה"ל ד"ה ואחר).

שאלה: אל הרב הגאון רבי דוד ביטון שליט"א ראש כולל בנין אב בירושלים, התקשר אחד מתלמידיו ושאל מי מהעובדים במאפיית המצות צריך או טוב שיצנן ידיו, מה ענה לו מורנו הרב שליט"א.

תשובה: במי שלש נח' הראשונים אם צריך לצנן ידיו במים, ומסיק במ"ב דטוב לכתחילה להחמיר, ובמי שאופה שמתחממים ידיו מהתנור ובא לעסוק בלישה או כל עובד שנתחממו ידיו, לכו"ע צריך לצנן ידיו במים (סי' תנ"ט סעי' ג' ומ"ב ס"ק כ"ה כ"ז).

שאלה: א. לש עיסה ולא ערכה, אחר כמה דקות שלא התעסק בה מחמיצה [פרט גם את הכרעת הביה"ל]. ב. שהה והתעסק במצה וחזר ושהה, האם השהיות מצטרפות לשיעור מיל.

תשובה: א. י"א י"ח דקות, וי"א כ"ד או כ"ב ומחצה דקות, והכרעת הביה"ל דיש לאסור בהנאה לאחר י"ח דקות, אמנם במקום הפסד מרובה אפשר דיש לסמוך על המקילים, ועכ"פ בכ"ב וחצי דקות (סי' תנ"ט סעי' ב' ובה"ל ד"ה הוי). **ב.** בעסק שאינו עסק גמור מצטרף, ובעסק גמור בתרומת הדשן מיקל בזה, אמנם במהרי"ל מחמיר (שם בהגה"ה ומ"ב ס"ק ט"ז).

שאלה: עיסה רכה שרוצה שתהיה קשה יותר מה יעשה.

תשובה: כשאפשר יעשה עיסה אחרת קשה (ע"י אחר) ויערבם, וכשאי אפשר שרי אף להוסיף קמח, ויהיה שלא יתן המצה בדבר לח, ובדיעבד אף אם נתן לא נאסר (סי' תנ"ט סעי' ו' ומ"ב ס"ק מ"ג מ"ד).

שאלה: אל הרב הגאון רבי שמואל טרופ שליט"א שהינו מחכמי ורבי כוללי "אליבא דהלכתא", התקשר חמיו הרב צדוק זוננבליק שליט"א, ושאל כל כמה זמן המנהג לשטוף את הקערות שלשים בהם את הבצק, מה השיב לו חתנו שליט"א.

תשובה: שמתחילת הלישה לא יהיה יותר משיעור מיל (סי' תנ"ט סעי' ד' מ"ב ס"ק ל"ג).

שאלה: האם ובאיזה מקרה מותר לקחת למצות מצוה מצות שלשו חרש שטטה וקטן ומדוע.

תשובה: לשו"ע מצות שעשו פסולים למצות מצוה דאינם מכוונים בעשייתן לשמרון לשם מצות מצוה, וי"א דסמכינן כשעומד ע"ג גדול ומזהירן כל שעה לעשות לשמה דאדעתא דגדול עבדו, וכן י"א דסגי בשמירת הגדול לשמה ואי"צ כלל כונתן, וכשא"א בענין אחר יש לסמוך ולצאת במצות אלו ידי"ח אכילת מצוה (סי' ת"ס סעי' א' ומ"ב ס"ק ג').

שאלה: שימור לשם מצוה א. האם דין זה מהתורה. ב. האם דין זה משעת טחינה. ג. והאם צריך לומר זאת לכתחלה בפה.

תשובה: א. י"א דהוא מדרבנן, ובה"ל מכריע דהוא מן התורה (סי' ת"ס סעי' א' בה"ל ד"ה אין לשין). **ב.** לט"ז לכו"ע אינו משעת טחינה, וי"א דתלוי בפלוגתא מאימת חובת שמירה, דל"א משעת טחינה ה"ה שימור לשמה בעינן משעת טחינה, והעולם נהגו להקל, ומ"מ מי

שאפשר לו שכל תיקוני המצה יהא ע"י ישראל הרי זה משובח (שם). **ג.** בלישה ואפיה כ' בפמ"ג דלכתחילה יאמר זאת בפה, ובדיעבד סגי במחשבה (אמנם י"א דסתמא לשמה קאי ואף מחשבה א"צ), ובקצירה וטחינה צ"ע אם מהני בדיעבד כשחשב ולא הוציא בפיו (שם).

שאלה: אפה מצוה שעוביה יותר מטפח או פחות מטפח, האם ומתי מותרת מצוה זו באכילה [פרט גם את הכרעת בעל המ"ב].

תשובה: בראשונים יש מצדדים להתיר אף ביותר מטפח, ויש אוסרים בטפח, ויש מצדדים לאסור אף בפחות מטפח. ולדינא הכריע במ"ב דביותר מטפח יש לאסור בדיעבד, ובפחות מטפח אין לאסור בדיעבד (סי' ת"ס סעי' ה' ומ"ב ס"ק י"ז ובה"ל ד"ה פת).

שאלה: האם מותר למלאות המצות לפני האפיה בבשר ומדוע.

תשובה: אסור, לפי שיוצאת ליחה מהבשר ומלחלת העיסה ומעכבת אפייתה, ועוד שליחה זו דינה כמי פירות, וכשמותרת בעיסה מחמצת מיד, ויש לחוש שתחמיץ העיסה קודם שתספיק להאפות, וכן להמבואר גבי לאפות עם ביצים דלמה שנוהגים לאסור מצוה שנתכפלה בתנור, ה"ה בזה חשיב ככפולה (סי' ת"ס סעי' ו' ומ"ב ס"ק י"ח וסעי' ז' מ"ב ס"ק כ').

שאלה: א. אפה מצוה שעוביה יותר מטפח או פחות מטפח, האם ובאיזה תנאי מותר לאכול מצוה זו [פרט גם את הכרעת המ"ב]. ב. מדוע אין למלאות המצות לפני האפיה בבשר.

תשובה: א. ביותר מטפח מח', וגם האוסרים נח' בפחות מטפח, והכרעת המ"ב דביותר מטפח יש לאסור, ובפחות מטפח שרי, אמנם יבדוק בתוכה אם נאפית יפה (סי' ת"ס סעי' ה' ומ"ב ס"ק י"ז ובה"ל ד"ה פת). **ב.** א. דהלחלוחית היוצאת מהבשר מעכבת האפיה. ב. דהלחלוחית חשובה כמי פירות, וממהרת להחמיץ עם המים שלשו את העיסה. **ג.** במקום הדיבוק בין הבשר לבצק לא נאפה יפה וכמצוה כפולה (שם סעי' ו' ומ"ב ס"ק י"ח וסעי' ז' מ"ב ס"ק ז').

סימן תס"א

שאלה: כתב הרמ"א וכשמכשירו לתנור ע"י היסק טוב וישר לחזור להסיקו, א. מדוע טוב וישר לחזור ולהסיקו. ב. ומתי כתב המ"ב שיכשיר רק בפעם אחת בלבד.

תשובה: א. שני טעמים נאמרו בזה, א. שמא לא הלכו הגחלים ע"פ כולו, וע"י שיחזור ויסיק ילכו אף במקום שלא הלכו בראשונה, ב. שלא יאפו בהיסק דמכשירו שמא לא יסיקו כ"צ שחושש שישרוף המצות (סי' תס"א סעי' א' ומ"ב ס"ק ד'). **ב.** כשאופה ביי"ט ושכח להסיקו קודם יו"ט (שם).

שאלה: א. מצוה שספק אם חוטינ' נמשכין ממנה, האם ובאלו סימנים ניתן להחירה. ב. מצוה שהוציאה מהתנור בעוד שהחוטינ' נמשכין ממנה ומידי החזירה לתנור, האם ומתי יכול לאוכלה.

תשובה: א. למ"א שרי בדיעבד, ובמ"ב נקט לאסור אלא ע"י סימנים, א. שתוחב אצבעו ואין נדבק בו בצק, ואפשר דהיינו דוקא כשהמצוה עדיין חמה, ב. כשמטלטלה ואינה נפרכת, ג. כשקרמו פניה מכל צד ודלא כח"י (סי' תס"א סעי' ג' ומ"ב ס"ק י"ג ט"ו ושעה"צ י"ז ובה"ל ד"ה ויש). **ב.** למ"ב שרי בדיעבד ודלא כח"י, ומ"מ נראה דלענין לצאת בה ידי"ח מצוה אין כדאי (שם ומ"ב ס"ק ט"ז ושעה"צ כ"ו).

שאלה: אפה בפסח מצוה ונתכפלה ונדבקה, מה דין מצוה זו [פרט הדין גם ביש לו ספק בעצם הכפל].

תשובה: ברמ"א הביא דמצוה שנתכפלה בפסח אסורה כולה, וי"ח דאין נאסר אלא מקום הכפל וכדי נטילה סמוך לו, ואפשר דמודים דממנהגא יש לאסור, אמנם ביש לו ספק בעצם הכפל בודאי אין להחמיר חוץ למקום הכפל וכדי נטילה (סי' תס"א סעי' ה' בהגה"ה).

שאלה: אפה קודם פסח מצות, ושכבה מצוה על מקצת מצוה אחרת או שנגעו ונשכו זו בזו, מה דין מצות אלו.

תשובה: בשכבה המצה על מקצת מצוה אחרת הוי ככפולה, ונאסר מקום זה וכ"ג סמוך לו (ואם נדבקו זל"ז עד שכשמפרידם נמשכים זמ"ז דן בח"מ להתיר, ומ"מ לא הכריע להתיר אלא בהצטרף עוד צד), וכשנגעו ונשכו זו בצד זו לא נאסר בדיעבד (סי' תס"א סעי' ה' בהגה"ה ומ"ב ס"ק ל"ו ל"ח ובה"ל ד"ה זו).

יישר כח מרובה להרה"ג אריה ויינפלד שליט"א
והרה"ג יהודה לוי שליט"א מכולל "אליבא דהלכתא"
על סיועם המרובה בעריכת מדור זה

[א]

בדין ההולך להציל מן הנהר

שו"ע סימן תמ"ד סעיף ז': אם היה הולך להציל מן הנהר וכו' ביטלנו בלבו, ולא יחזור אפי' יש שהות, וכתב בביה"ל (ד"ה להציל מן הנהר) ונראה דה"ה אם אינו נוגע כלל לפק"נ רק היזק ממון ג"כ סגי בביטול וכו'.

ותמוה, דבבית יוסף הביא מהרב המגיד דטעמא דדינא דהיה הולך להציל מן הנהר מפני חומר פיקוח נפש העמידו דבריהם על דין תורה דסגי ליה בביטול, ומבואר להדיא דלא כביה"ל, וצ"ע. ובפרט דלא ביאר הביה"ל דבריו, וכתב ונראה, ומשמע דאינו אלא מסברא בעלמא, והוא נגד המבואר ברה"מ.

יוסף ויצמן - קריית ספר

[ב]

בענין דבר חריף במכתשת

בסי' תנ"ג סק"א כתב המ"ב גבי שמן זית "אם כתש הזיתים בכלי שלתתו בו וכדו' - בודאי נקלט בו טעם חמץ, דהא זית הוא חריף כמב' לעיל סי' תמ"ז ס"ח, ובדבר חריף אמרינן אגב דוחקא דכתישת המכתשת נותנת טעם בזיתים, וליכא ישישים בזיתים נגד הטעם וכו', עכ"ל.

והקשה ידידי הרא"ש בלוי שליט"א דלפ"ז צ"ב איך מותר להשהותו בבית, הלא איכא הכא חמץ שלא נתבטל, וגם את"ל דלי"ש גבי טעם איסור שהי' אך עכ"פ נאסרנו בהנאה שלא להדליק בו, ומדוע המ"ב רק הזהיר שלא יטוף על המאכל.

משה אהרן ארלנגר - ברכפלד

[ג]

חיטים המצומחים בתערובת

בדין חיטים המצומחים כתב המשנ"ב סי' תנ"ג סק"כ, שאם אין ישישים הוי תערובת של חמץ גמור ואסור אפי' בהנאה, ואפי' בספק, עיי"ש. וכתב שאחר הפסח ימכור לגוי חוץ מדמי איסור שבו. וק' הא הוי מין במינו דמה"ת בטל ברוב, ורק מדרבנן אינו בטל. וכתב לעיל בהקדמה לסי' תמ"ב שכל שאיסורו בפסח הוי רק מדרבנן, אחר הפסח שרי בעינו אפי' בלי תערובת, וז"ל בס"ק א': אבל מין במינו כגון קמח של תבואה חמוצה שנתערב בתוך קמח שאינו חמוץ, דמדאורייתא ברובא בטל ומותר לאכלו, מכל שכן שמותר לשהותו מדאורייתא, אך מדרבנן מי"מ אסור לשהותו דלמא יבוא לאכול ממנו בפסח, וצריך לבערו קודם הפסח, ואם נזכר בפסח צריך אז לבערם, ומ"מ אם עבר ושהה עד לאחר הפסח מותר כיון דלא עבר בכל יראה ובכל ימצא כמבואר לקמן ס"ס תמ"ז. עכ"ל. ואף דשם איירי לענין קמח בקמח דהוי לח בלח, והכא איירי לענין חיטים דהוי יבש, מי"מ מאי נפק"מ הא מדאורייתא שניהם בטלים, וצ"ע"ג.

ישראל קונופניצקי - ערד

[ד]

שמן זית שנכתשו הזיתים בכלי שלתתו בו חמץ

במ"ב סי' תנ"ג ס"ק י"א כתב וז"ל: אבל בשמן זית אם כתש זיתים בכלי שלתתו בו וכדומה, בודאי נקלט בו טעם חמץ דהא זית הוא דבר חריף וכו', וליכא סי' בזיתים נגד הטעם, וע"כ בשמן זית לכ"ע צריך לזהר שלא לתלות בקרוב לשלחן שלא יטוף ממנו על מיני מאכל, עכ"ל.

ודברי רבינו הגדול זצ"ל צ"ע"ג מכמה טעמים:

א. חדא דאיך נבלע טעם חמץ בכלי, דלתיתה לכא' זה במים צוננים ולא כבוש מעל"ע [ועי' סי' תנ"ג סעיף ה' ובמ"ב שם].

ב. ועכ"פ גם אי איכא טעם בכלי, לכא' הרי אם כתשו כמה פעמים זיתים בכלי ועירבו אח"כ כל השמן הנכתש יחדיו, כבר ודאי יש בכל השמן יותר מס' מן הטעם הבלוע בכלי, והא הוה לח בלח ושפיר נתבטל קודם פסח ואין חו"ג, ואמאי ליסתר.

ג. ועכ"פ אי חשש רבינו ז"ל שנבלע טעם ואין ס' בשמן לבטלו, א"כ הרי הוא אסור אפילו בהנאה, ואיך מתיר להדליק ולא חשש רק מנפילת משהו לתוך המאכל [והרי מאכל שנתבשל בכלי חמץ אסור אפי' בהנאה, עי' ריש סי' תמ"ב, והכא ליכא לצרף הסוכרים דקודם פסח הוה נ"ט בר נ"ט דהתיירא, דהא מדין דבר חריף אתינן עלה, ובחריף ליכא להך קולא].

ושמא נאמר דבאמת זה רק בגדר חשש טעם חמץ שלא נתבטל, ובכה"ג אסור באכילה ולא בהנאה, ועי' כעיי"ז בסי' תמ"ז, אך עכ"פ שם מב' (עיי"ש בס"ה) דבכה"ג דנתערב משהו ממנו לתערובת

אחרת שריא, וא"כ מה בכך שטפטף משהו מהשמן לתוך מאכל אחר, וצ"ע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ה]

תערובת חיטים ושאר מינים ויש כזבא"פ

בשעה"צ סי' תנ"ג סקט"ז כתב שזולת הראב"ד לא אשכחן מי שמצריך לאכול את כל הכזית של הדגן, בתערובת שהדגן הוא כזבא"פ, ואיכא בזה כמה מילי דתמיהא:

א. יל"ע דבסי' ר"ח ס"ק מ"ג כתב דכבר פשוט שאין מברכין ברכה"מ"ז עד שיאכל את כל הפרס שעיי"ז יאכל את כל הכזית, ודוחק לומר דחשש התם לשיטת הראב"ד, שגם בענייננו מסיים שצריך לחוש לשיטה שניה, ועי' עוד בסי' תנ"ה, דלא משמע הכי כלל שלא הביא התם לפלוגתא דהכא כולל, ועוד שהרי הכא עשאו שיטת יחיד ושיטה דחוויה שלא מצא לו חבר, והתם כותבו דכבר פשוט [ועיי"ש בשעה"צ שמתניחם להאחרו המסתפקים שמא יועיל כזית מן התערובת דכבר מחודש, עיי"ש היטב, וזה ודאי היפך סברתו כאן, ובודאי לא משמע שכל דבריו שם לחוש לשיטת הראב"ד ודיעה ב' דהכא], וצ"ע.

ב. ובאמת אף אם נימא דהתם הוא משום דחשש לדיעה ב' עדיין צ"ע, דעכ"פ תיקשי שבחיטין ואורז לא חשש הכא לשיטת הראב"ד, וכמפורש במ"ב כאן ס"ק י"ד דבאיכא כזבא"פ סגי בכזית מהתערובת (ואפילו לדיעה ב' עיי"ש שם), והתם לא הזכיר ד"ז כלל, ועיי"ש בסי' ר"ח בביה"ל שהזכיר הפל"י אי בחיטין ואורז בעי כזבא"פ או דמהני אפי' בלא כזבא"פ, אך לא הזכיר צד שעכ"פ חיטין ואורז שאני לענין שעכ"פ ביש כזבא"פ א"צ לאכול כל הכזית, וסגי בכזית מהתערובת כאשר הכריע כאן, ובזה ודאי קשה דמיקל במצות מצה ומחמיר בברה"מ"ז, וצ"ע.

ג. ובאמת שגם עיקר ד' רבינו ז"ל דהכא צ"ע"ג, דאמאי פשיטא ליה כ"כ דבכזבא"פ דגן סגי בכזית מן העיסה, דהא בכה"ת לא בירא לן כלל שבטכ"ע ההיתר נהפך לאיסור, וברמב"ם מבואר להדיא שגם בכזבא"פ אין לוקין עד שיאכל את כל הפרס, שעיי"ז אוכל את כל הכזית כמוש"כ בהלכות חמץ ומצה ובהלכות מאכ"א ובהלכות נזירות ועוד, וא"כ אמאי פשיטא ליה כ"כ דתיסגי בכזית מן העיסה, וצ"ע"ג [ולכא' אפי' אם בחיטין ואורז לדיעה ב' סגי בכזית מן התערובת, י"ל דמ"מ בחיטין ושאר מינים לדיעה א' צריכים לאכול כל הכזית, ושאינו חיטין ואורז דאיכא סברת גרידה, ואהני הך סברא גם לדיעה ב' בגונא דכזבא"פ, ועכ"פ דמיון השעה"צ זה לזה, דהיינו תערובת שאר מינין לדיעה א' וחיטין ואורז לדיעה ב' תמוהה מאוד לכא', וצ"ע].

ד. ויל"ע עוד דהכא כתב דלדיעה א' סגי בכזית מן התערובת, ולהלן בסי' תנ"ה ס"ק מ"ה מבואר דאפי' לדיעה א' בעי אכילת כל הפרס, והכא משמע דלדיעה ב' באכילת כל הפרס סגי, ולא פליגי לגבי תערובת שאר מינים, אלא שע"י כזבא"פ לא חשיבא כל העיסה כדגן, אך עכ"פ באכילת פרס שעיי"ז אוכל כל הכזית סגי, והתם מבואר דלדיעה ב' גם בכה"ג לא סגי עד שתהא רובה דגן, עיי"ש היטב [וסותר משנתו מסי' תנ"ג לסי' תנ"ה פעמיים], וצ"ע"ג.

[ולשתמצי לומר [מלבד הקושי בסברא הנ"ל בקושיא ג'] יש כאן סתירה משולשת: דבסי' ר"ח פשיטא ליה דבעינן אכילת כל הכזית, ובסי' תנ"ג הביא פל"י אי סגי בכזית מן התערובת, ומשמע דבכל הכזית פשיטא ליה [ובשניהם לא הביא צד שלא יועיל אכילת כל הכזית], ובסי' תנ"ה פשיטא ליה דבעי כל הכזית, וכ' דיש להחמיר שג"ז לא מהני עד שיהא רובה דגן (וזה מלבד הסתירה בין סי' ר"ח לסי' תנ"ג בענין חיטין ואורז עיי"ש), וצ"ע"ג].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ו]

ביטול חמץ לכתחילה קודם פסח

במ"ב סי' תנ"ג סק"ז כ' דמותר לטחון חיטים שיש בהן חיטין מחומצות אם יש בחיטין שאין מחומצות ס' כנגד המחומצות, וכ' בשעה"צ דהטעם שאין בזה חשש ביטול איסור לכתחילה משום שאין כונתו לבטל אלא לטחון. ויל"ע דלעיל סי' תמ"ז ס"ק ל"ג התיר לבשל יבש ביבש שנתערב קודם פסח בכדי שיהא לח ולא יהא חוזר וניעור, ומשמע דשרי אפילו במתכוין לכך, ואמאי שרי דהא הכא לא התיר לכיין לבטל, ואפי' שכבר נתערב, ומ"ש הך טחינת התערובת מבישול התערובת דהתם, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ז]

בענין חטה לתותה שעבר עליה הפסח

הנה מב' במ"ב סי' תנ"ג ס"ק כ"ז דאף שאסור ללתות מ"מ אם לתת מותר לשהותו בפסח, ולכא' פשוט לפי"ז דמותר באכילה לאחיה"פ, דלא אשכחן דבר המותר בשהיה ואסור לאחיה"פ. ויל"ע לפי"ז במה שדן במ"ב סי' תמ"ח סק"ט לגבי עכו"ם שבא לישראל ואמר לו שלתת חיטין שלו וטחנן, אי קמח זה מותר לאחיה"פ [ועיי"ש מה שדן במקום שהדרך ללתות אי מ"מ הוה ספיקא או לא, עיי"ש היטב בשם הפמ"ג ובשעה"צ שם], וצ"ע דלכא' הדבר פשוט להיתר גם אי ודאי לתת [ולא משמע דאיירי שאמר לו שכיסן והשרה אותן זמן רב במים, ואולי בדוחק נצטרך להעמיד דאיירי בכה"ג, אך לשוננו לא משמע כן עיי"ש], וצ"ע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ח]

חליטת קטניות כשמבשלן לחיילים

במ"ב סי' תנ"ד ס"ק י"ג כתב שאם צריך לבשל קטניות לחיילים יברור אותם מגרעיני תבואה שמצויים בם וכו', ובהמשך כתב שגם כשמבשל להם קטניות טוב שיחלוט אותם קודם. וצ"ע דהא בקטניות רשאי ליהנות, וכשמבשל לחיילים הרי אינו אוכלם אלא שנהנה בבישולו לחיילים, וא"כ אמאי טוב שיחלוט קודם, ולכא' אין כאן שום חשש איסור, וצ"ע.

[ואף שבמאכיל לחולה ישראל בעינן חליטה, עי' סי' תנ"ג סק"ז, אך היינו משום דישאל אכלו, ובקטן שלא הגיע לחינוך באופן שהוא כחולה כיון שאין דין ספיה על קטניות (כמוש"כ בשדי חמד הלכות חמץ סי' ו' אות ו') כמדו' שהמנהג ליתן אפילו בלא חליטה, והיינו מטעם הנ"ל דאין איסור הנאה בקטניות אפי' שאין חלוטין, וא"כ צ"ע אמאי הכא הצריך לחלוט].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ט]

בענין פסול מצה גזולה

כתב בביאה"ל סי' תנ"ד ס"ד ד"ה אין אדם, בשם השאג"א, דהפסול במצה גזולה היינו משום מצוה הבאה בעבירה, והקשו בני הכולל דהלא בגמ' מבואר להדיא דילפי' לחם לחם מחלה, והתם כתיב עריסותכם, וא"כ ה"ו בעי' לכם ויהי פסול מדין לכם, וכמו שבאחרון הוא פסול מדין שאינו לכם.

ומש"כ בשאג"א שם שגם בגול עיסה חייבת בחלה, אע"ג דכתיב עריסותכם, וה"ו במצה גזולה, צ"ב דל"ד, דבשלמא גבי עיסה גזולה הרי גם אם אני אוכל עיסה של חברי אני חייב להפריש ממנה חלה כי האיסור הוא בעצם העיסה, ולכן כשנגזלה לא יתכן לפוטרה, משא"כ במצה שהגברא חייב לאכול, כל שאין המצה שלו איך יצא במצה שאינה שלו, הא בעי' לכם.

דוד מנשה - רמת שלמה

[י]

בענין מדלעסיה קנייה

א. בביה"ל סוף סי' תנ"ד הביא שרי ריטב"א דאוכל מצה גזולה יוצא י"ח, משום דמדלעסיה קנייה, ובביה"ל שם כתב ליישב ד' החולקים (דהיינו הר"מ והשו"ע והפוסקים דלא ס"ל כותיה) דכיון דבשעת לעיסה לא היתה המצה שלו לא יצא ידי"ח, ואע"ג דבלע מצה יצא מי"מ כשלוסע מתחיל המצוה בלעיסה, ולכא' צ"ע דהתינח לענין מצוה הבאה בעבירה י"ל שתחילת המצוה בעבירה, אך לענין פסול מצה שאינו שלכם לכא' דל מהכא הלעיסה, וכי א"א לצאת ידי"ח בבליעת מצה לעושה, וכי בשביל שהוסיף לעיסה בזמן שלא היתה כשירה למצות, לא יוכל אח"כ לקיים המצוה בבליעה ודל מהכא הלעיסה, וצ"ע.

ב. ובעיקר ד' הריטב"א צ"ע, דהנה האוכל תרומת עצמו (שירש מאבי אמו כהן) משלם לעצמו, והמזיק תרומת כהן אין משלם קרן וחומש, וא"כ כל האוכל תרומה נחשב מזיק וגולן בלעיסה, ובשעת בליעה כבר בולע תרומת עצמו, וא"כ אמאי משלם קרן וחומש לכהנים, וצ"ע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[יא]

הנצרך להתרפאות בחמץ אי מהני

הפקר כדי שלא יעבור בבי"

הנה יעו"י בסי' ת"ג ס"ק י"ח, ובסי' תנ"ד ס"ק י"ב, ועי' עוד ריש סי' תס"ו שהמ"ב דן לגבי חולה שאין בו סכנה שרפואתו בחמץ שלא עי"

אכילה, ובאופן שלא כדרך הגא דשריא, אך מ"מ איסור בל יראה לא הותר לו, וע"כ צריך להתרפאות בחמץ של עכו"ם או להקנות הדגן לעכו"ם קודם שיחמיץ, ויל"ע אמאי לא נתן עיצה להפקיר הדגן קודם שיחמיץ, ויועיל לענין הלאו דאו' של ב"י [וכלפי חובת בייעור דרבנן מסתמא שריא לחוש בא"ס]. וביותר יל"ע דאפילו בחולה שיש בו סכנה היה לנו לחייבו לעשות כן מדין הקל הקל תחילה, ולא אשכחן ד"ז בשום דוכתא, ומשמע לכאור' במ"ב בכל הנך דוכתי הנ"ל דביש בו סכנה ואין לו עכו"ם [או שעכ"פ א"א להתעכב עד שימצא עכו"ם לקבל ממנו או להקנות לו וכו'] מחמיץ את הדגן שלו לצורך הרפואה, ואמאי לא נחייבו להפקיר הדגן קודם ששוררו במים וכו' כדי שלא יעבור בב"י [ומשמע שלא יועיל להציל מבי"י, ועי' בדרכי משה סי' תמ"ה הנזכר במ"ב סוף סי' תמ"ה לגבי הפקר שדעתו לזכות בו, ויעוי' עוד בביה"ל סי' תל"ו לגבי ביטול כשעומד להשתמש בו אחרי פסח, אך הא גופא טעמא בעי', וצ"ע].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[יב]

שיעור לינה לרש"י

הנה כתבו הפוסקים (עי' בית יוסף ומ"ב סי' תנ"ה סק"ד) דלרש"י העיקר תלוי שיצטנו המים בתלוש י"ב שעות, ולכאור' לדבריו מה שאמרו בגמ' מים שלנו, היינו שיעור לינה, אך יל"ע שהרי לינה בכ"מ בש"ס היינו עד עלות השחר, וזה פחות מ"א שעות בימים בינוניים כיומי דניסן, וא"כ מנלן שיעור י"ב שעות [ואין לומר ד"ב שעות לאו דוקא, דעי' מ"ב סק"ו דמפורש דמש"כ בשו"ע עד שיעבור הלילה כולה אינו עד עלוה"ש, ורק בשעה"ד אפשר ללוש עד עלוה"ש, עיי"ש היטב], וצ"ע].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[יג]

מים העומדים למצות של ימי החג שנפלה בהן התקופה

במ"ב סי' תנ"ה ס"ק י"ח כתב דגם מים העומדים למצות שצריך לשאר ימי הפסח א"צ לשפוך מפני התקופה, ומשמע שגם בזה הטעם משום שומר מצוה וגו', ועי' בט"ז שכתב ע"ז וחלילה שיארע תקלה במצוות ד' עיי"ש [ולכאור' כן מסתברא שהרי עומדין למצות כבוד שבת וי"ט וכוה"מ שזה ג"כ מצוות], אך צ"ע דא"כ אמאי כתב דמ"מ בזה אם אפשר לו בקל ישיג מים אחרים, ושאינו ממים העומדים למצות של ליל הסדר, שע"ז כתב שאין לשפוך שלא יראה כמזולז במש"כ שומר מצוה וגו', והרי כיון דגם מצות של שאר ימים שייך בהו הך טעמא, אי"כ גם השופכם נ"י כמזולז בהך הבטחה, וא"כ מ"ש זה מזה, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[יד]

נחיתת מים שלנו בכלי שבלוע בו מי פירות

במ"ב סי' תנ"ה ס"ק כ"ה הביא ד' המג"א שלא ליתן מים שלנו בכלי שבלוע בו טעם מי פירות, (א) וצ"ע דהא בשואב ביה"ש לצורך מחר הו"ל פחות ממעלי"ע, ובפשוטו ככה"ג אין בולע אפי' משהו, כדשרינן להשתמש צונן לח (בדרך עראי) בכלי שבלוע בו חמץ פחות ממעלי"ע, ולא חיישינן לטעם משהו [יעוי' בסי' תנ"א סעיף כ"ב ובמ"ב שם ס"ק קכ"ח ושעה"צ קס"ג ועוד, ולא אשכחן צד איסור רק בדבר מלוח או חרף, עי' סי' תמ"ז סעיף ה', ואכמ"ל], וביותר צ"ע מש"כ ופשיטא דראוי לאסור מה שלוקחין חביות וכו', דאיסור גמור הוא דמפליטין המי פירות, ועי' בשעה"צ דמ"מ בדיעבד אפשר דשרי, ולכאור' הטעם דשרי בדיעבד משום דסוכ"ס לא שהו מעלי"ע, וא"כ אמאי הוה איסור גמור. (ב) ועוד צ"ב במה דמו"ר יתור מסתם כלי ששהו בו מ"פ שע"ז כתב רק שטוב ליהוד, עיין שם [וכ"כ דכשנתנו בחביות היו שואבין ביום א' לכמה ימים [ודוחק הדעיקר חסר מן הספר], א"כ צ"ע אמאי בדיעבד שרי דהא באמת איכא בזה טעם מ"פ מעורב במים]. (ג) ובאמת לשונו צ"ע, שכתב בתחילה (לגבי חביות גדולות) ראוי לאסור, וסיים דאיסור גמור הוא, וצ"ע בכ"ז.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[טו]

לש בחמין ושהה פחות ממיל אי שרי בדיעבד

הנה יל"ע אם מש"כ בשו"ע סי' תנ"ה ס"ג להתיר בשעת הדחק לאכול מצה שנלושה בחמין או בפושרין בשוגג, איירי רק באפאה בלי שהיות או גם בשהיות, ובמ"ב סי' תס"ב ס"ק ח' ובשעה"צ שם משמע דאיירי אפילו בשהייה, מדיליף מינה למ"פ עם מים ושהה, אך צ"ע מנ"ל לרבינו זצ"ל הא, ועוד צ"ע דהא בלש בחמין מסתמא הוחמה העיסה, ובה נאסר אפי' בשהיה פחות משיעור מיל [ועי' סי' תנ"ט ס"ק מ"א וסי' תנ"ט ס"ב וסי' תס"א ס"ג], וא"כ לא יתכן לפרש ד' השו"ע בשהייה, ובהכרח לפרשו בלא שהייה, וד' רבינו ז"ל צ"ע].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[טז]

בדין קטנה בחלת חו"ל

ברמ"א סי' תנ"ז ס"ב הביא לדין חלת חוץ לארץ הנאכלת למי שאין טומאה יוצאת עליו מגופו, וכתב דאם יש כהן קטן שלא ראה קרי או גדול שטבל לקריו מותרים לאפות החלה בשבילו.

ובדין בת כהן קטנה, מבואר בשו"ע יו"ד סי' שכ"ב ס"ה דנאכלת לקטן שלא ראה קרי או לקטנה שלא ראתה נדה (וכן הוא לשון הרמב"ם בכורים פ"ה ה"י), ומבואר דלאחר שראו פעם אחת אפי' שטבלו לקרים או לנידותם שוב אסורים לאכול שמא ראו שנית, אא"כ נדע בודאי שהם טהורים.

ומדנקט קטנה שלא ראתה נדה, ולא כתב סתם כל שלא ראתה נדה, מבואר דאע"ג שלא הגיעה זמנה לראות - כיון שראתה פעם אחת חיישינן, ויש לעיין מ"ש מדין כתמים דק"ל (יו"ד סי' ק"צ ס"ב) דאין חוששים לכתמיה אפי' אחר שראתה פעם אחת, עד שתחזוק ג' פעמים בראייתה, ומבואר בגמ' (נדה ה') דאף לענין טומאה וטהרה לא חיישינן לראייתה לטמאה למפרע עד שתחזוק כרואה, וצ"ע מ"ש הכא דחיישינן אחרי ראייה אחת.

יוסף ויצמן - קרית ספר

[יז]

מ"ט חלה שהופרשה ביו"ט אינה מוקצה

כ' השו"ע סי' תנ"ז ס"ב דאם הפריש חלה ביו"ט יטילנה לצונן. והרמ"א נתן עיצה שיתננה לכהן קטן, וכ' המשנ"ב ס"ק כ' דהא דלא נתן השו"ע עצה זו משום דמירי בחלת א"י שאסורה לכהן, והרמ"א מירי בחלת חו"ל.

וצ"ע דכיון דמירי בחלת א"י ואין שום עיצה להשתמש בה ביו"ט כלל, דכהן לא יוכל לאכלה לעולם משום טומאה, ולכלבים אסור לאפותה ביו"ט, מ"ט שרי להטילה לצונן הרי היא צריכה להיות מוקצה, ובשלמא אם היתה מותרת לכהן קטן אבל לא היה בפניו כהן קטן, לא היינו קורין לה מוקצה, כיון שמ"מ יש עליה שם אוכל רק שאין למי ליתן אותו, אבל אחר שאסורה לכל כהן שהוא אי"כ בטלה מתורת אוכל לגמרי. ודוחק לומר שיש לה תורת אוכל כיון שיכול להאכילה כך לכלבו של כהן ביו"ט, וגם צ"ע אם שייך לומר כן שראויה לכלב כל שלא נאפתה. [אמנם מציונו בבאה"ל לעיל סי' תמ"ב סעיף ט' שהביא מתוספתא דשאר נקרא משיפסל מאכילת כלב, ומשמע דבצק ראוי לכלב]. אבל גם אם נימא הכי יתחדש לפ"ז דבמקום שאין כלבים מצויים יהיה אסור להטילה לצונן. ואולי כאן התירו לעבור על איסור מוקצה פן יעבור על לאו דחימוץ, וצ"ע.

איברא דלעצם הדברים אין הכרח לקושיא על השו"ע, דהשו"ע כ' שטיילנה לצונן, ואפשר דמירי כשנטלה בהיתר [והכא קודם שהפרישה ודאי לכ"ע נחשב היתר, ושרי להניחה היכן שירצה], אבל זה חידוש לומר שאם לא הטילה מיד יצטרך להניחה כך, וצ"ע].

דוד מנשה - רמת שלמה

[יח]

בענין לישה בצל סמוך למקום זריחת השמש

ז"ל רבינו המ"ב סי' תנ"ט סק"א: ודעת ח"י שכל שאינו מתקרב ללוש במקום השמש ממש וכו', אבל ד' כמה אחרונים להחמיר בזה ואין מותר רק במקום הצל, עכ"ל. ודברי רבינו ז"ל צ"ע, דודאי גם הח"י לא התיר רק במקום הצל, אלא שבמקום הצל גופא פליגי כשסמוך למקום השמש אי שרי או לא [ועי' לשון הפמ"ג שמפ"ו כן עיי"ש], ואולי יש כאן ט"ס וצ"ע. [ואמנם באמת יל"ע מהו השיעור שלא ייחשב קרוב לשמש, וצ"ע בזה].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[יט]

אם צריך להחליף מקלות או לנקותם בין מצה למצה

במ"ב סי' תנ"ט סק"י כתב להחליף המקלות כפעם בפעם מפני שמתחממין הרבה, ומחמת זה נתחמם המצה, ומבו' שבין מצה למצה א"צ להחליף, ויל"ע אמאי לא חשש לפירור בצק שנשאר ע"ג המקל, והך בצק נתחמם ונתחמץ כיון שנכנס לתנור ויצא קודם גמר אפי' וחימוצו בשהיה מועטת, ומנהגינו לחוש לכך, וצ"ע אמאי לא חשש המ"ב לזה, ועי' סי' תנ"א ס"ק קי"א ובשעה"צ ס"ק קל"ח דמבואר שם דחזקה שנשאר פירור מן המצה ע"ג המרדה [ועי' כאן בסק"ז לגבי מפה שמכסין בו המצות בזמן הולכתן בחוץ עיי"ש], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[כ]

דברי הגר"א בענין עיסה שנתחממה ע"י לישה ועריכה

בשו"ע סי' תנ"ט ס"ב העתיק ד' הרא"ש דבנתחממה העיסה ע"י הלישה ועריכה ממחר להחמיץ בשהיה מועטת, ונפק"מ לאסור אפי' דיעבד כדמשמע במ"ב ס"ק י"ח, ובהגר"א כ' דזה נלמד מדין ערבה ולשה בחמה עיי"ש, ויל"ע דהרי באמת ד"ז שנוי בפל"ו הר"מ והרא"ש אי עברה ולשה בחמה נאסר דיעבד, והשו"ע סי' תנ"ט ס"ה פסק

להקל [ועי' בהגר"א ס"ק י"א ונזכר בשעה"צ ס"ק ל', דגם הרמ"א פסק בזה לקולא], וא"כ איך פסק השו"ע בעניינינו כהרא"ש, דהרא"ש לשיטתו ולא קיי"ל כותיה, וצ"ע. [ובאמת לוי"ד הגר"א י"ל דד' הרא"ש לכ"ע דהוחמה שאני דממי ללש בחמין, וגרע מלשה בידיים חמות או בשמש, ובאופן שסוכ"ס לא הוחמה העיסה, ועי' מ"ב ס"ק מ"א, אך לפי הגר"א צ"ע].

ובאמת שד' הגר"א צ"ע גם מטעם אחר, דהרי בעברה ולשה בחמין וכן תחת השמש להרא"ש נאסר אף בלא שהה כלל, והכא לא אסרינן אלא בשהייה, וא"כ בהכרח לא דמו אהר"י, ובפרט שלהרא"ש עצמו הוא משום קנסא כמפ"ו בדבריו בפ"ב סי' ל"א, והכא מאי שייכא קנסא ומנין שנאסר לו לשהות שנקנסו אותו ע"ז, וצ"ע].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[כא]

בדעת הרמ"א בביאור ד' הרא"ש בענין עיסה שנתחממה ע"י לישה ועריכה

בביה"ל סי' תנ"ט ס"ב כתב לתמוה דאחרי שבד"מ כתב דהתרוה"ד פליגי על הרא"ש שהחמיר בשהיה שאחר לישה ועריכה, א"כ איך פסק הרמ"א לד' תרוה"ד ולא השיג על השו"ע שהביא ד' הרא"ש, ומכאן זה כתב שחזר בו בפ"י ד' הרא"ש, עיי"ש בדבריו. וד' רבינו הגדול צ"ע, דהרי מש"כ הרמ"א בד"מ דתרוה"ד פליגי על הרמ"א היינו מהא דהזכיר שהיות שאחרי ניקור שזה כבר אחרי לישה ועריכה, והרמ"א בשו"ע לא הזכיר פרט זה כלל, ורק הביא עיקר ד' התרוה"ד דיש שהיות שמצטרפות, ויתפרש בשהיות שקודם גמר לישה ועריכה כשלא הפסיק בינתיים בעסק גמור, וביותר קשה דפשוט ד' הרמ"א שהחמיר יותר מתרוה"ד שכל שהיות מצטרפות, וכד' מהר"ל הנזכר במ"ב ס"ק ט"ו [ועי' היטב ל' המ"ב שנו' להדיא שפ"י כן ד' הרמ"א שלא הביא ד' תרוה"ד אלא כהוספה על ד' הרמ"א עיי"ש], וא"כ שפיר הביא ד' תרוה"ד לשהיות שקודם שנתחמם ע"י לישה ועריכה, והרי ארבה שיצויר עסק זמן קצר ושהיה ושוב עסק קצר וכו' שאין שום התחממות לעיסה, ובהו בעינן לד' תרוה"ד לאסור מצד צירוף השהיות, ועכ"פ אין שום רמז בד' הרמ"א שפסק להך חלק שבתרוה"ד שהוא שלא כד' הרא"ש, ולק"מ מה שלא השיג על השו"ע, ולא ידענא מאי קשיא ליה לרבינו הגדול זצ"ל, וצ"ע].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[כב]

בענין עיסה שנתחממה

א. במ"ב סי' תנ"ט ס"ק מ"א כתב שעיסה שנלושה בחמה והוחמה [וכן כנגד פי התנור, עי' סק"י שדינו שוה עיי"ש] אסורה בדיעבד ואפילו בשוגג, והנה לא כתב להקל בשעה"ד, ויל"ע מ"ש מנילושה בחמין שמבו' בסי' תנ"ה ס"ג דהכרעת השו"ע להקל בשוגג בשעה"ד, והרי הנילושה בחמין ודאי מחממת העיסה [דהא איירי אפי' בחמין ולא רק בפושרין וכמבו' שם להדיא], וצ"ע.

ב. ויל"ע דלגבי נילושה בחמין י"א שאסור אפי' שוגג, ולכאור' אפי' לא שהתה כלל, וכן משמע לכאור' לגבי לשה בחמה או ליד התנור והוחמה העיסה, והיינו דיש חשש חימוץ שאפי' עסק אינו מציל מהחימוץ [דהאוסרים אפי' בשוגג הוא משום חשש חימוץ ולא משום קנס, כמפ"ו בב"י סי' תנ"ה בשם הר"ן סוף פרק כל שעה], ובעיסה שנתחממה בידיים מבו' שלא נאסר אפילו להרא"ש המובא בסי' תנ"ט ס"ג, רק בשהייה ולא אם מתעסק [ועיי"ש בביה"ל דאיירי אפי' בראינו שנתחממה, עיי"ש היטב בסוף דבריו], ובהדיק ולבסוף הרתיח מבו' בסי' תס"א סק"י שכל שנאפה תוך שיעור מיל לא נאסר בדיעבד, דאף שנתחממה ושהתה עד שהתחילה ליאפות קרוב לשיעור מיל לא נאסרה, וצ"ע מה החילוק בין ג' המקרים הנ"ל, וצ"ע].

ג. שיטת הרא"ש בסוף פרק כל שעה דבנילוש בחמין אין לאסור משום חשש חימוץ בדיעבד כי אם משום קנס, וע"כ בשוגג בדיעבד שרי, וסתומת הלשון משמע דאפילו לא אפאה בזריזות יתירה ושהתה קצת נמי שרי בדיעבד [וזהו ד' הי"א בסי' תנ"ה ס"ג], ויל"ע דא"כ אמאי קאסר הרא"ש עיסה שנתחממה ע"י עסק בידיים אפי' בשהייה מועטת, דאמאי חמירא טפי מנילושה בחמין, דאטו יש סברא שבנתחממה ע"י עסק חמירא טפי [ואנן איפכא אשכחן דכמעט כל רבותינו הראשונים חולקים על הרא"ש ומתירים, כמבו' בביה"ל סי' תנ"ט, ומאיך רבים האוסרים בנלושה בחמין אפי' בשוגג, ובשעה"ד משום חשש חימוץ (וכנ"ל), ולכאור' אפי' בלא שהתה העיסה כלל, כדמשמע מסתימת דבריהם, וא"כ הסברות הפוכות זמ"ל], וצ"ע].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[כג]

בענין עשיית המצות ע"י עכו"ם וישראל עומד ע"ג

במ"ב סי' ת"ס סק"ג ובשעה"צ שם סק"ד פירש שיטת רב האי גאון דס"ל שאפשר לאפות מצות ע"י עכו"ם בפני ישראל, דהוא משום דס"ל שעל ידי שהישראל עומד ע"ג ומלמדה לעשות לשמה נחשב שנעשה לשמה, ואח"כ הביא שיטת הרא"ה ומהר"ח או"ז דס"ל להתיר מטעם אחר, דהוא משום שהישראל הרואה הוא המשמר

שולט שם, ואין אוסרין אפילו במקום הנקב אלא כשיש בתוכו אבעבועות שקורין בלעזליך שהוא סימן לחימוץ, אבל אם הוא חלק מותר, עכתו"ד. ודבריו צ"ע, דאם הו"ל ככפולה אמאי בעינן בלעזליך, ואי איכא בלעזליך שהוא סימן חימוץ א"כ אמאי לא נאסר כל המצה, ומ"ש משאר מיני נפוחה, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[לג]

כפולה שנתערבה או שנו"ט

במ"ב סי' תס"א ס"ק ל"ה הביא שיטת החק יעקב שכפולה שנתערבה אינה אוסרת תערובתה, לפי שאי"ז חמץ גמור כי אם חומרא בעלמא [עיי"ש בחק יעקב שפי' כן טעמון], ובא"ר מחמיר, ומסיים במ"ב דביש ס' אפשר להקל, ויל"ע בד' הח"י דאיך אפשר לומר דבליכא ס' לישתרי, דהא להדיא נת' בתחילת הסעיף ברמ"א ובאחר' כל דין איסור מחמת נתינת טעם של הכפולה למצה אחרת, וש"מ שאוסר מצה אחרת ע"י התערבות הטעם, וגם הכרעת המ"ב להקל בסי' צ"ע, דהא הרמ"א אוסר אפי' כשיש רק טעם משהו, וש"מ שנהגו בכפולה ככל דיני חמץ לאסור התערובת, וצ"ע.

עוד יל"ע, דבסי' תנ"א ס"ק ק"א הביא המ"ב ד' החק יעקב שמיקל במרדה שהוציאה על גביו כפולה משום דהו"ל דיעבד, ולכא"ו הח"י לשיטתו שכפולה אינה אוסרת תערובתה, אך המ"ב שפסק כהא"ר לאסור התערובת ועכ"פ בליכא ס', היה לו לאסור גם הכ"ק של המצה הנוגעת במרדה שהוציאה ע"ג כפולה, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[לד]

חומרת כפולה במצות שלנו

בשעה"צ ס"ק ע"א כתב לגבי מצות ששכבו זע"ז בתוך התנור והפרידים, דאם היה כך רק זמן מועט תליא בנידון מצה שהוציאה מהתנור והחזירה, שהט"ז מחמיר דנאסר מיד, ומאחר שהמ"ב הכריע בסעיף ג' דלא נאסר אם החזירה מיד, דבעינן שהיה מועט בחוץ בכדי ליאסר עיי"ש, וע"כ התיר הכא אם הפריד מיד את המצות ששכבו זע"ז בתוך התנור, עכתו"ד. ויל"ע דלפ"ז אם מוציאים מצות דקות שלנו הנאפים במהרה, ורואים שגם במקום הכפל אפוי, וא"כ בהכרח כבר קודם התחיל ליאפות, וא"כ גם אם היה עיכוב להאפיה לא היה זה אלא זמן מועט ביותר שבמהרה שלט שם החום והתחיל ליאפות, ודמי למצות ששכבו זע"ז והפרידם שהתיר רבינו ז"ל, וה"נ לישתרי [אלא שמ"מ אין כדאי לצאת בזה ידי"ח מצה לילה הראשונה, ע"י בשעה"צ ס"ק כ"ו, וה"נ דכותיה כאשר העיר אאמ"ור שליט"א בשיח הלכה כאן, לגבי מצות ששכבו זע"ז להפרידם, עיי"ש]. ואין המנהג כן, וגם במ"ב ס"ק ל"ה מוכח דבכפולה צריך להחמיר אף במצות דקות [ורק בנפוחה דהתחלקות הביא פלוגתא, עיי"ש היטב]. ויש להוסיף ולחדד התמיהה, דעי' היטב בביה"ל לס"ג דמוכח מן התנור והחזירה עיי"ש, ובמצות שלנו אם הכפל אפוי ודאי הספיק לאפות בפחות מהזמן שרגילים להקל בו בשהייה שלאחר עריכה [שהרי זה ודאי התחיל ליאפות בפחות מ-20 שניות], וא"כ לכא"ו היה לנו להקל בכפולות שבמצות שלנו, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[לה]

בדין חמץ משהו במצה שנגעה בחמץ

שו"ע סי' תס"א ס"ה: אם אפו חמץ עם מצה לא נאסרה אא"כ נגעה בחמץ, ונוטל ממקום שנגעה כדי נטילת מקום והשאר מותר, ובמשנ"ב (סקכ"ד, בשם הגר"א ע"פ פסק השו"ע לעיל סי' תמ"ז) כתב דה"ה בנאפתה בפסח ונגעה בחמץ בתנור דמותר ע"י נטילת מקום. וקשה דלקמן סי' תס"ז סעי' י"א כתב השו"ע: אם נמצאת חיטה בקועה במצה אפוייה יסיר ממצה כדי נטילת מקום והשאר מותר, ויש מי שאוסר אותה מצה, וראוי לחוש לדבריו.

ולכא"ו היה נראה לחלק, דהיכא דהחמץ בגוף המצה חיישינן טפי לבליעתו, וכן משמע ברשב"א בתשובה (סי' קע"ו) הובא בב"י סי' תס"ז, אלא דבמשנ"ב הכא (סקכ"ז) כתב סברה זו בדעת הרמ"א במצה כפולה, וכתב בביה"ל (ד"ה אוסרין) דאין סברה זו אלא בטעמא מעט ואינו אלא חומרא בעלמא, ולכא"ו למאי דנתבאר מבואר דחילוק זה פסקו השו"ע לקמן, ומקורו מהרשב"א בתשובה, וצ"ע.

יוסף ויצמן - קרית ספר

**ייש"כ להרה"ג יהודה לוי שליט"א
מכולל אליבא דהלכתא רמב"ש על
סיועו המרובה בעריכת מדור זה**

דלא מהני לליבון, אע"ג שמסתמא מגיע בליבון שעי' היסק מבחוץ לאותו חום שמגיע בשעת בליעה], וצ"ע"ג.

ב. וביותר צ"ע דאף אם נניח שיש גם בליבון דין כבולעו כך פולטו [וכדכ' הרשב"א המובא בט"ז יור"ד סי' קכ"א והכלבו המובא בב"י סי' תנ"א ס"ט הנ"ל], אך מ"מ מאי מהני לגג ודפנות של תנור שהם מחוסר כדכ' כאן במ"ב בתחילת הסעיף, ובחרס ליכא פליטה כי אם שריפה [וכמוש"כ הפמ"ג בסי' תנ"א בכמה דוכתי, ועי' שם א"א סק"ל. ועי' בהגר"ז סי' תנ"א ס"ז שג"כ כתב הכי להדיא עיי"ש], וא"כ איך אפשר להקל בליבון לפי חום שבשעת הבליעה משום כבולעו כך פולטו, דבכ"ח ליכא פליטה אלא שריפה, ולגבי שריפה לכא"ו אין שום מקום לחלק לפי איכות החום שבשעת בליעה, שזה סברא בפליטה ולא בשריפה, וצ"ע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[כט]

שיעור שהיה בין גמר העריכה לתחילת האפיה

במ"ב סי' תס"א סק"י כתב שבהדביק ולבסוף הרתיח בדיעבד כשר כל שהתחיל ליאפות תוך שיעור מיל, וצ"ע דאיך אפשר להקל בזה, שהרי זה שהיה שבין גמר לישא ועריכה לאפיה דבשיעור מועט נאסר, כמב' בסי' תנ"ט סעיף ג' ובמ"ב שם, ואף אם אין נאסר מיד מ"מ נאסר בפחות מכדי מיל [ועי' להלן ס"ק ט"ו לגבי מצה שהוציאה באמצע אפיה, ושם כ' מתחילה דאם תשהה מיל ודאי תחמיץ, אך מ"מ מסיים דחיישינן לחימוץ אף בפחות ממיל, ורק שיש שיעור מועט מאוד דלא הספיק להחמיץ, ועיי"ש בביה"ל, ומשא"כ כאן סתם והכריע שכל שהתחיל ליאפות תוך שיעור מיל לא נאסר, והגר"א הוכיח מהגמ' דהדביק ולבסוף הרתיח לא נאסר, אך אולי איירי בהתחיל ליאפות תוך זמן קצר פחות הרבה משיעור מיל, ואין מקור להקל כל כך, ועכ"פ זהו נגד פסק השו"ע והמ"ב לעיל סי' תנ"ט], וצ"ע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ל]

מצה שקרמו פניה האם צריכה בדיקה שאין חוטין נמשכין

במ"ב סי' תס"א ס"ק ט"ו ובשעה"צ שם ס"ק כ"ג כתב דמצה שקרמו פניה קרימה מעלייתא כדן א"צ לבדוק אם החוטין נמשכין, והוכיח כן ממשנה במנחות דף ע"ח דאפשר לסמוך על קרימת פנים לחוד, ועכ"פ כשזה קרימה מעלייתא שאין בה ספק, והשיג על החק יעקב שהצריך לבדוק אם אין חוטין נמשכין גם אחר קרימת פנים, עיי"ש. ויל"ע לפ"ז במש"כ במ"ב סי' תס"א ס"ק י"ז לגבי מצה עבה [אפי' פחות מטפח] שלא לסמוך על קרימת פנים, אלא לעיין בפנים המצה אם נאפית יפה עיי"ש, וצ"ע דהא כללא דמתני' במנחות אף במצה עבה כלחמי תודה, ובתו' שבת דף כ' הביאו ירושלמי שכתבוהו גם לגבי לחם הפנים שהיתה עבה טפח, ומב' דגם בזה איכא לסימן דקרימת פנים, ובאמת מקור ד' המ"ב סי' ת"ס מד' החק יעקב שם, והחק יעקב לשיטתו א"ש, אך המ"ב לשיטתו לא היה לו להעתיק ד' החק יעקב, דלשיטתו שפיר אפשר לסמוך על ק"פ לחוד, ועכ"פ בקרימת פנים שמב' צדדים [עי' סי' רנ"ד ס"ק כ"ו], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[לא]

התפשטות טעם האיסור בכל החתיכה [בגוף אחד]

הנה דעת הט"ז והכריע המ"ב כמותו בסי' תס"א ס"ק ל"ב [ושעה"צ שם ס"ק נ"ז] דאפילו אם אין במצה ס' נגד הכפל נמי אמרינן דשרי בנאפה קודם פסח, דהתפשטות הטעם ביותר מכ"נ אינו טעם גמור, ואינו אלא בגדר משהו שאינו אסור רק בפסח. והנה הט"ז [הביאו בביה"ל] כתב עוד דכל הך דינא דהתפשטות הטעם ככולו אינו מדינא אלא חומרא בעלמא, והוכיח כן מה דירך שצלאו בגדי שא"צ אלא כדי נטילה, וצ"ע דמההוכחה משמע דשמא זהו דין גמור ושייך בכל איסורין שבתורה, אלא שבשאר איסורין שרי מפני שבטל בס', דהרי ההתפשטות שיותר מכ"נ אינה נחשבת אלא כמשהו, ובשאר איסוריים בטל [ובשלמא להנהו רבוותא שהצריכו ס' נגד מקום הכפל גם בער"פ, ובשאר איסוריים א"צ, ש"מ שאי"ז אלא חומרא, אך להט"ז עצמו והמ"ב שפסק כמותו אין לזה מקור], ונפק"מ שבשאר איסוריים אולי יהא אסור לצלות אף כשדעתו להסיר אח"כ הגיד עם הכ"נ שלו, דעכ"פ הו"ל מבטל האיסור בשאר הידך, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[לב]

נקב שבתוך המצה

במ"ב סי' תס"א ס"ק ל"ד כתב שאם יש נקב בתוך המצה אוסרים מקום הנקב בלבד, שאותו מקום דומה לכפולה שאין חום האש

והוא מכוי' לשמה בעצם שמירתו, עיי"ש היטב בכל דבריו. וד' רבינו הגדול זצ"ל צע"ג מכמה טעמים:

א. דלשון רב האי גאון המובא בטור הוא שהעכו"ם לש בפני ישראל ולא משמע כלל דהישראל מלמדו לעשות לשמה, ומנין לקח לפרש דבריו שלא כד' מהר"ח או"ו, וצ"ע.

ב. ועוד שהרי כבר האריך בביה"ל סי' י"א דליכא למ"ד דמהני בעכו"ם עוע"ג ומלמדו לעשות לשמה בפעולה הנמשכת, דגם הרא"ש לא היקל אלא בפעולה הנגמרת ברגע א', וא"כ איך יועיל עוע"ג בלישה ועריכה וכו' שהוא פעולה הנמשכת, ודמי לטווייה דלכו"ע לא מהני, עיי"ש בביה"ל. וא"כ בהכרח א"א לפרש ד' הה"ג מטעם עוע"ג ומלמדו לעשות לשמה כי אם מטעם דמהר"ח או"ו, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[כד]

נתינת מים לעיסה ע"י חש"ו

במ"ב סי' ת"ס סק"ד כ' דנתינת מים לקמח ע"י חש"ו תליא בפלו' אי נתינת מים חשיבא לישא או לא, ומשמע דחלות חובת השימור משעת לישא תליא במעשה לישא שהוא משעה שנעשה בו מעשה לישא, וצ"ע דהא בגמ' דף מ' איתא דהטעם שצריך שימור משעת לישא דמהייתא שעתא נחתא לידי שימור בגלל המפגש של הקמח עם המים עיי"ש, וא"כ פשיטא שכבר חל תורת שימור לכו"ע מאותה שעה, וחש"ו לאו בר שימור.

ובאמת שיל"ע גם להיפך שגם אם נאמר שיש לזה שם מעשה לישא, מ"מ בודאי שאי"ז מעשה המשמר מן החימוץ, ומהיכי תיתי שיצטרך ליעשות ע"י גדול דוקא, ולא דמי ללישה ועריכה (וניקור) ואפיה שהם עצמן משמרים מן החימוץ, וכ"ת דפשיטא ליה שנותן המים הוא המשמר, איכ' פשוט דבעינן גדול, דודאי חל תורת שימור מההיא שעתא וכנ"ל, וצ"ע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[כה]

ביטול לפירורים שיפלו

כתב השו"ע בסי' ת"ס ס"ג: הלש אחר זמן איסור חמץ יאמר בשעת לישא כל פירורים שיפלו וכו' אני מבטל אותם וכו'. וצ"ע דהלא כעת כשמתנה עדיין לא ידוע אלו פירורים יפלו, וא"כ צריך להגיע לדין ברירה, וילה"ק דהלא קי"ל דבדאורייתא אין ברירה.

משה אהרן ארלנגר - ברכפלד

[כו]

אם צריך שלשה להפקיר

כתב המ"ב בסי' ת"ס סק"ג: או (שיאמר) אני מפקיר אותם וכו'. וצ"ע דאם זה בדרך של הפקר, איכ' נבעי תלתא ככל מעשה הפקר.

משה אהרן ארלנגר - ברכפלד

[כז]

שיעור עובי הקרקע שצריך ליתן ברצפת התנור

בסי' תס"א סק"ג הביא ד' המג"א שאם בא ליתן קרקע חדש ברצפת התנור צריך ליתן כשיעור עובי אצבע [ועי' ביה"ל מש"כ בשם הפמ"ג, ועיי"ש בפמ"ג טעמון], וצ"ע דהא קי"ל דאין אוכל בולע מכלי יותר מכ"ק [ועי' ש"ך יור"ד סי' ק"ה ס"ק כ"ג], וא"כ אמאי בעינן חציצה בשיעור עובי אצבע שהוא שיעור כדי נטילה, הרי גם בפחות מזה כל שיש הפרש בין המצה לתנור כ"ק, כבר לא יוכל המצה בלבוץ ממה שבלוע בתנור, שאין בולע מיותר מכ"ק שבכלי, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[כח]

הכשרת גג התנור ודפנותיו ע"י שלהבת

במ"ב סי' תס"א סק"ג מבואר דאף דקי"ל דבכדי להכשיר תנור בעינן ע"י גחלים דוקא, מ"מ אם נותן קרקע חדש ע"ג קרקע התנור מכשיר גג התנור ודפנותיו בשלהבת לחוד, והטעם מב' בפמ"ג דאינהו לא בלעי אלא ע"י שלהבת. ויל"ע בזה משני פנים:

א. חדא, דלכא"ו לא אשכחן בליבון שילבנו לפי החום שהיה בשעת בליעה, ועי' בסי' תנ"א סעיף י"ט דאע"ג דרחת בלע בחום של תנור גרוף בהכנסה לפי שעה, מ"מ צריכה ליבון חמור כדן [ועיי"ש בב"י דהכלבו היקל ולא קי"ל כותיה], וכן מב' בשי"ך יור"ד סי' קכ"א דבבלע ע"י חם מקצתו באור בעינן ללבן את כולו, וא"כ אמאי אמרינן הכא דדרגת החום נקבע לגבי ליבון לפי חום שהיה בשעת בליעה [ויש להוסיף ולהקשות דמ"ש מהיסקו מבחוץ דמב' בריש סי' תנ"א

מרפסן איגרי | מדור תשובות

הערות ותמיהות שנתעוררו בבית המדרש
ודורשות עיון ותשובה

**ברכת יישר כח מרובה למרנן ורבנן הגאונים
רבי חיים קניבסקי שליט"א ורבי נתן קופשיץ
שליט"א ששמו עינם הטובה ליישב תמיהות
האברכים כי ה' הטובה עליהם.**

[א]

**בטעם היתר ביטול אחר הפסח בכלים
שבשלו בהן חמץ בפסח**

ז"ל המ"ב סי' תנ"א ס"ק"ה: והטעם וכו' ואינו אסור אלא משום קנסא וכו' ולא קנסו אלא על מה שהוא בעיניה, אבל על מה שבלוע בכלי לא קנסו וכו', עכ"ל. לכאור טעם זה לא נצרך לחמץ שנבלע קודם פסח, דהרי אם התירו להשהות פשיטא שאין מקום לקנסא. ובהכרח דקאי על חמץ שנבלע על ידי שבישלו בתוך הפסח, דבזה היה מקום לקנסו ואעפ"כ לא קנסו, וצ"ע לפי"ז אמאי כ"י בסק"ד בשם הפמ"ג להחמיר שלא לבשל בכלי שבישלו בו חמץ ביו"ט אחרון, דהא על כה"ג הוא שנאמר הטעם האמור כאן שלא קנסו בכה"ג, וצ"ע [ובעיקר הדבר ע"י עוד סי' תמ"ז סק"ד טעם אחר, ואולי הפמ"ג סובר כן, אך המ"ב סותר עצמו מסק"ד לסק"ה, וצ"ע].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

**תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: לכאורה אם בישלו אחר הפסח,
חמץ שעבר עליו הפסח אסור. ומאי גרע שבישלו בו בתוך הפסח,
וקשה מאי מסתפק הא דאי אסור, אלא דספיקו אולי כ"ז שהוא בתוך
הפסח אין איסור חמץ שעבר עליו הפסח, כיון שהוא אסור מצד עצמו,
וכשעבר הפסח ופקע איסור חמץ לא חל עליו, משום דהוא בלוע, וזה
ספיקו.**

בס"ק ד' מיירי בבלוע מחמץ בן יומיו, ואילו בס"ק ה' מיירי באינו ב"י דנטל"פ, וא"כ אפשר דמה שלא קנסו רבנן היינו שלא הצריכו הגעלה לכלי הבלוע מחמץ, דאף דבעלמא הצריכו חז"ל הגעלה אף לכלי שאינו ב"י אטו ב"י, מ"מ בחמץ לא קנסו חז"ל להצריך הגעלה באינו ב"י, אך בב"י צריך להמתין עד שלא יהיה ב"י.

ישראל ששון - אשדוד

[ב]

הגעלה לדבק

יל"ע במה שכי' המ"ב סי' תנ"א ס"ק כ"ג בסכין הדבוקה לקתא בדבק שיש חשש דילמא חיים וכו', וצ"ע דמנלן דמהני הגעלה לדבק, ומ"ש ממה שדנו רבנן ז"ל על כלי גומי ופלסטיק, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

**תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: משום משהו דבק ואין בו ממש
לא משוו ליה כלי פלסטיק, אולם אם יש גרגירי חול בתוך כלי לא יהני
הגעלה. חוץ מזה אין להקשות על המ"ב ממה שדנו האחרונים אף דיש
להקשות על האחרונים מה דנו, אלא כנ"ל.**

נראה שכל הנידון של הפוס' בהכשר כלי גומי ופלסטיק הוא רק מחמת שלפי הידוע לנו כלים אלו לא היו בימי חז"ל, משא"כ בדבק שברור שהיה בזמן חז"ל, ולכן אין מקום לעורר בו ספק מאחר שחז"ל לא הזכירו כלום ממנו, ממילא אנו מניחים בפשטות שגם הוא בכלל הכלל של כבולעו כך פולטו.

יוסף מימון - צפת

[ג]

הכרעת ההלכה בענין רוב תשמישו

א. הנה בשו"ע סי' תנ"א ס"ו היקל השו"ע לילך בתר רוב תשמישו, ורמ"א מחמיר ואפי' בחמץ שיש לצרף סברת התירא בלע, ועי' מ"ב ס"ק מ"ח. ויל"ע דא"כ אמאי לא הגיה הרמ"א בסעיף ג' להחמיר בסכינים להצריך ליבון, ושתק להשו"ע שהיקל בהגעלה בכ"י, וצ"ע.

ב. והנה השו"ע החמיר בסכינים ביו"ד סי' קכ"א, והרבה אחרונים כתבו [ועי' מ"ב ס"ק י"ט] דבחמץ היקל משום ההתירא בלע, וי"א דסגי בהגעלה לכלי שגשגמש באור, וצריך ב' השיטות לקולא, אך צ"ע דבסכ"ה מיקל לילך בתר רוב תשמישו כשרוב תשמישו בצונן שאין לצרף שם הך דיעה, דהרי מיקל לסמוך על שטיפה לחוד, וצ"ע.

ג. ויל"ע בשו"ע סעיף כ' שהחמיר לערות על שולחנות, שהרי רוב תשמישו בצונן, וא"כ תסגי בשטיפה [ועיי"ש מ"ב ס"ק ק"ד בסופו שאחרי שהביא ד' מהרי"ו כ' שצריך אבן מלוונת דביעבד סגי בעירוי, וביאר בשעה"צ שהרי מעיקר הדין אולינן בתר רוב תשמישו, ויל"ע דא"כ תסגי בדיעבד בשטיפה שהרי רוב תשמישו בצונן], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

**תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: א. בזה מבואר בגמ' דסכינים סגי
בהגעלה, אלא דמחלוקת מאיזה טעם.
ב. שם באינו ב"י.
ג. מאי פסקת שרוב תשמישו בצונן?**

מה שהק' באות ב', הנה לשון השו"ע הוא "רגילים לערות", ולא כ' השו"ע דהוא חיוב מעיקר הדין, משמע דבזה נהגו להחמיר אף שמעיקר הדין היה סגי בשטיפה, שו"ר דבאור"צ (ח"ג פ"י תשו"י בביאורים) כ' כן דאי"ז מדינא אלא חומרא שנהגו בשולחנות דחששו להם יותר משאר דברים.

ובטעמא דמילתא נראה לבאר עפ"י מ"ש באור"צ (שם תשו"י י"א בביאורים) דהטעם דס"ל להשו"ע דאז"ל בתר רוב תשמישו, הוא משום דתלי' דמסתמא אף בפסח ישתמש רק באופן שמשמש בו כל השנה, ואף אם יקרה שישתמש בחם מ"מ היו נטל"פ ושירי לדעת השו"ע, ולפי"ז י"ל דכיון דשולחנות אופן השימוש בהם בחם אי"ז שימוש במתכונן, אלא הוא מה שלפעמים נשפך מהקדרות, ע"כ כיון דאי"ז דבר נשלט ויכול לקרות מבלי משים כשיצניעו בהם אוכלין של פסח, לכך נהגו להחמיר בזה.

ישראל ששון - אשדוד

[סכין אינו דומה לנדון הרגיל של רוב תשמישו, שכן בסכין (גדול) ישנה מחלוקת אם רוב תשמישו ע"י האור או רוב תשמישו ע"י מים, וכדמוכח מדברי ר"ת (בתוס' בסוף ע"ז ד"ה אמר) שכתב שסכין גדול אינו נותר אלא בליבון (דלא כרש"י והרשב"א שהקילו בזה, הובאו בב"י יו"ד ס"ס קכ"א), משא"כ סכין קטן נותר בהגעלה שעיקר תשמישו במים ולא ע"י האור, והולכים אחר רוב תשמישו, הרי לנו שאף ר"ת שסבור שהולכים אחר רוב תשמישו מ"מ בסכין גדול החמיר, ולכן בסכין (גדול) אין להקל אלא בצירוף הסברא דחמץ קודם הפסח הוא בגדר היתרא בלע.

יוסף מימון - צפת

[ד]

ליבון קל במקום שיש חשש פירור

הנה נקטינן בדבדב שנבלע ע"י האור בענין ליבון חמור, אך דבר שיש בו חשש פירור כגון ע"י גומות או טלאי סגי בליבון קל לשרוף הפירור, ויל"ע שקודם שנשרף נבלע ע"י האור טעם חמץ בכלי, וא"כ נצטרך להוציאו ע"י ליבון חמור [ומשמע דמותר להשתמש תוך מעל"ע מהליבון הקל שבוה אין קולא דרוב תשמישו], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: זה נשרף קודם שבלע.

[ה]

רוב תשמישו בספק ב"י מהתשמיש החמור

הנה במ"ב סי' תנ"א ס"ק מ"ו מבואר דאם ידוע שתוך מעל"ע השתמשו תשמיש חמור, לא מהני מה שרוב תשמישו באופן הקל, ומשמע מזה דבסתמא אפשר לסמוך על רוב תשמישו, וצ"ע דלהלן סוף ס"ק ג"א כתב שאין לסמוך על עירוי באבן מלוונת, רק בכלי שידוע שלא השתמשו בו בכ"י תוך מעל"ע, ומשמע דבסתמא נידון כמיעוט תשמישו מחשש שמא הוא ב"י מהתשמיש החמור, ונמצא שסותר את משנתו, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

**תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: חזא ל"ד, והעיקר כשיש חשש
קרוב שהשתמשו בתוך מעל"ע בכ"י.**

[ו]

ידות הכלים

הנה יעוי' במ"ב סי' תנ"א ס"ק ס"ח דמב' דהטעם להצריך הגעלה לידות הכלים מלבד ההגעלה של הכלי הוא, א. [בכלי מתכת] משום חם מקצת חם כולו [והיינו דלכתחילה חיישינן שאין נפלט ע"י הגעלת הכלי אף שנבלע דרך הכלי]. ב. משום שבלוע בעת הנקיין בתוך כ"י. ג. [במתכת] משום ניצוצות. ד. [מבוא בס"ק ע"א] שנוגעים בידיים מלוכלכות [ואח"כ מתחמם עם הלכלוך]. והנה לדינא סגי בעירוי מכ"י כמפור' ברמ"א, ולכאור לא מהני רק לחשש הג', ואם לא הצריכו הגעלה אי"כ לא החמירו משום הנך חששות, ואי אפשר לפרש דמחמירים משום הנך חששות כשלא הצריכו לתקן כלום לגביהו. [ויל"ע דטעמא דניצוצות משמע שהוא רק במחבת ולא בשאר כלים, וכלשון המ"ב ס"ק ס"ח, וא"כ בשאר כלים עירוי מאי עבידתיה], וצ"ע.

ועוד יל"ע דהרי בשעת בליעה גם היד חם וא"כ לכאור נבלע בכולו, ואיך יועיל עירוי בזמן שהיד קר שתתאה גבר, ואין מפל"ט רק מהכ"ק שבו, וצ"ע.

[ובל' המ"ב ס"ק ע"א משמע דעל החשש של נגיעה בידיים מלוכלכות נמי מהני עירוי, וצ"ע דבזה מאי שייכא לעירוי, שהרי לכאור הלכלוך קר אלא שהיד מתחמם ובלוע את הלכלוך שעליו, ומאי שייכא לעירוי, וצ"ע].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

**תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: א. אמאי בשאר כלים אין חשש
לניצוצות?**

ב. העיקר דבאינו ב"י לא מחמירנן בספיקות וכ"ש בריעותא דלא חזינן לא מחזקינן.

[ז]

הגעלה במקום שיש טלאי

הנה שיטת הרשב"א דאם אין חשש פירור בעין מהני הגעלה אע"ג שיש טלאי ע"ג מקום הבליעה, שאין הטלאי מעכב מן הבליעה להפלט, ואפי' בבליעה שנבלע קודם הטלאי, ועי' מ"ב סי' תנ"א ס"ק ע"ז ושעה"צ שכן עיקר ההלכה כהרשב"א, ויל"ע דסוכ"ס לא נגעו מי ההגעלה במקום הבליעה, ומאי שנא מבלע מבחוץ דלא מהני הגעלה מבפנים, עי' סי' תנ"ב ס"ק ל"ט, וצ"ב.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

**תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בדרך כלל נגד מקום הטלאי יש
ששים. וטלאי גדול לא שכיח.**

יעוי' חזו"א סי' ק"כ ס"ק ז' ח' ד' דהגעלת פנים מועילה שהנבלע מבחוץ לא יפלט לבפנים, אך אפשר דאנה מועילה שהנבלע מבחוץ לא יפלט לכלי אחר, ומש"ה כלי ששואבין בו מהקדרה בעי הגעלה בפנים ובחוץ כדי שיוכלו לשאוב בו בפסח, ולפי"ז א"ש דיל"ד דאף הרשב"א ס"ל הכי, וא"כ בטלאי שנגעל הטלאי מבחוץ והקדירה מבפנים תו אין שום חשש, דהא מה שבלוע בין הטלאי לקדירה לא יפלט לשום צד.

ועוי"ל דשאני הכא דמכניס כל הכלי במים, וכיון שיש רותחין מבחוץ ומבפנים נפלט מעבר לעבר אף מה שבין הטלאי לקדירה למרות שאין נוגעין בו הרותחין, כיון דכח הרתחה הוא מב' הצדדים יחד יש בו כח להפליט מעבר לעבר, משא"כ התם דיש רותחין רק מבפנים, וצ"ח.

ישראל ששון - אשדוד

[ח]

ביטול טעם הנפלט מהרי"ב אייזן לחריין בער"פ

במ"ב סי' תנ"א ס"ק ק"ב כתב שבר"ב אייזן שלא פירדו בו חמץ כי אם חריין שנחתך בסכין של חמץ, ופירדו בו חריין בער"פ לצורך פסח, אם יש ס' בחריין כנגד הרי"ב אייזן בטל טעם החמץ בס', עכ"ד. ויל"ע דהרי החריין אינו דבר לח ואין הטעם מתפשט בכולו בשוה, ובכה"ג אין בטל בס', דדמי לזיתים שחתכן בסכין של חמץ שאפי' כל הזיתים ס' כנגד הסכין אסור, ואפי' נכבשו יחידי [ובנתבשלו איכא פלר], עי' סי' תמ"ז ס"ח ובמ"ב שם, ומ"ש הכא דבטל בס', וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

**תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בזיתים זה חיתוכים נפרדים ושע"ד
חיתוך פלט וחיתוך לא פלט, אבל בחיתוך א' ל"ח, וכן משמע ביו"ד סי'
צ"ד בסכין חולדת שחתכו בשר.**

ראשית מי לא מיירי שגירר את כל החריין וא"כ הטעם מתפשט בכולו בשוה, ועוד מעיקרא לא קשיא דהא בדבר חריף הטעם מתפשט בכולו מכה החריפות, דהחריפות מושכת הטעם, וכמבואר בחוליק קיב, וז"ל הרשב"א שם "ורש"י ז"ל כן פירש דטפי בלע צונן מדגים מרותחים, ומושך הוא הטעם ומפשטו בכולו", עכ"ל. ומה שהביא הרב המקשה ראייה מזיתים, לא דק, דהתם לא נתבאר דאין כל גוף הזית מצטרף לשיעור ס' כיון דאין מתפשט בשוה, דודאי כיון דזית הוא דבר חריף מתפשט הטעם בכולו ומצטרף כולו לשיעור ס', אלא התם כוונת המ"ב דאף דנכבשו יחד, מ"מ אין מצטרפים כל הזיתים לשיעור ס' כנגד הסכין כיון דאין בכח הכבישה להפליט הטעם מזל"ז, ובכל זית בפ"ע ודאי אין ס' כנגד הסכין, משא"כ ביטול יש בכוחו להפליט מזל"ז, ועי' מצטרפים כולם לשיעור ס' כנגד הסכין, וכמבואר שם להדיא בשעה"צ, ומ"ב.

ישראל ששון - אשדוד

[ט]

אי מהני קילוף בשולחנות

בדרכי משה סי' תנ"א איתא בשם מהר"ו דבשולחנות לא סגי בעירוי ואף לא בקילוף, כיון דבולע ע"י פשטידא חם. וצ"ע, דבשלמא הא דלא סגי בעירוי י"ל דגוש ככ"ר, ועירוי לאו ככ"ר, אך מ"מ לא נבלע יותר

במעל"ע, זה פלא דמה עדיף מכיל מתכות שגם אין בו בקעים ובולע במעל"ע, דכל כבוש כמבושל, ואיך אפשר להקל כשאין בקעים, וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

אכן אין כל חומרי הגלם שוים זה לזה, ואכן קרקע לבנה ושחורה [ללא בקעים] אין בליעתה מרובה אף ע"י כבישה, ולכן א"צ להגעיל כלים שעשויון ממנה, וכמו שמצינו בזוכוכית שא"צ הגעלה כלל (ובעצם אליבא דאמת המקור לכלי זכוכית הוא מקרקע לבנה ולא להיפך, וכמ"ש בב"י יו"ד סי' קל"ה בשם הר"ן ע"ש).

יוסף מימון - צפת

היינו משום דאיסור הבלוע בכלי אינו אוסר יותר מכ"ק, אבל לענין זה ששומן מבליע טפי בכלי לא פליגי.

ישראל ששון - אשדוד

[י]

כבוש בכלי חרס שאין בו בקעים

במ"ב סי' תנ"א ס"ק קל"ט כתב בדכ"ל חרס מאדמה שחורה ולבנה בלי בקעים אינו בולע בצונן, והנה יעו"ש ש"כ על האופנים שבולע בצונן שהוא המבו בסעיף כ"א, ועי"ש ס"ק קכ"ד דלעולם אין בולע בלא כבישה מעל"ע, ומשמע בדאדמה הנ"ל בלי בקעים אינו בולע אפי'

ביני עמודי

הרב חיים שלום הלוי סגל מו"צ בבית ההוראה דהגרי"מ שטרן שליט"א ומח"ס בירורי חיים ה"ח ועוד

אם איכא הידור ליקח מקמח ריחים של יד'

א. אין חסרון של לשמה² בקמח שנטחן בריחים של מכונה ע"י חשמל³, ואין צריך להחמיר ליקח קמח מריחים של יד וכו', והוי חומרא יתירה (שו"ת אז נדברו ח"ה סימן ל"ד)⁴.

זאמרים שונים שנתלבו ביני עמודי דכוללי "אליבא דהלכתא"

הקפיד כל כך ועשה כל מיני חומרות והידורים בכדי להינצל הימנה. כן ביקש לדעת את מה שלא היה יכול להבין - היאך הגיע גרגיר החיטה לתוך המרק.

וענו לו מן השמים, הדטעם שנכשל בחטא זה, כי אין הכי נמי הוא עשה פעולות ותחבולות שונות על מנת לבער כל חמירא, אבל חסרה היתה התפילה והתחניה לבורא כל עולמים שיעזרה לקיים המצוה כרת, כי ככל הנראה סמך יותר מדאי על מעשה ידיו, ועל כן בא לידי מכשול, וציפור שעפה מעל ביתו כשגרגיר חיטה בפייה, השמיטה את הגרגיר בדיוק מעל הארובה של התנור, ומשם נפל לתוך סיר המרק שהיה בדיוק מול פתח הארובה. חזינן מכאן, דעם כל מעשה ידי אדם קודם הפסח בנקיון [וקירוצוף] ביתו, ועם כל הטירחא והעמל [על היסור

ואביא את לשונו, שאלת ממני אודיעך דעתי מה נשתנה חמץ בפסח מכל איסורין שבתורה, שהחמירה עליו תורה להצריכו בדיקה ושרוף [שריפה] וכלה [וכילוי] וגם ביטול, והוסיפו חכמים להצריכו בדיקה בחורין ובסדקין ולחפש אחריו ולשרש אותו מכל גבוליו, ועובר עליו בבל יראה ובל ימצא, ואסורוהו בכל שהוא, ואינו מתבטל כלל, וחומרות כאלו לא נמצאו בכלל האיסורין שבתורה, דאי משום דאית ביה כרת הרי חלב דם, ואי משום דאסור בהנאה הרי כלאי הכרם ושור הנסקל, וכמה איסורי הנאה שלא החמירה תורה בהם כ"כ, ואי משום דלא בדילי מיניה כולי שאת - הכי יין לניד דלא בדיל מיניה, והחדש דלא בדילי מן התבואה וכל שאת, ולא חמירא כולי האי.

תשובה: שני דברים נאמרו בתשובת דבר זה, אחת שלא נמצאו בכלל האיסורין שבתורה שיצטרפו בו כל ג' תנאים הללו, [א] שהוא איסורי הנאה, [ב] והוא בכרת, [ג] ולא בדילי אינשי מיניה כולא שאת, אלא חמץ לבד [ועיין תוס' (רי"ש פסחים ד"ה אור)]. וכיון שיש בו החומרות הללו החמירה עליו תורה חומרות אחרות, ובאו חכמים והוסיפו חומרות על חומרות כמו שעשתה התורה. ותו דחמץ בפסח הוי **כדבר** שיש לו מתירין, שהרי איסור תלי בזמן, ואחר ימי הפסח יהיה החמץ מותר, ואע"פ שזה החמץ שהוא מבער א"א שיהיה לו היתר אלא א"כ יעבור עליו בבל יראה ובבל ימצא, סוף סוף הא איכא חמץ שיהיה מותר לו דהיינו אותו שלא עבר עליו.

וקשיא לן [להרדב"ו] עליה דהאי טעמא, נהי דסגי האי טעמא לענין דאפילו באלף לא בטל כדבר שיש לו מתירין וכו', אבל לחפש אחריו ולשרפו ולשהו ולהוציא מרשותו לא ידענו למה. [וראה בספר בירורי חיים (ח"ג עמ' תתמג-תתמו) שהארנכו דרוב הפוסקים ס"ל דחמץ 'לא מקרי דבר שיש לו מתירין, ולכן בטל. ואולי משו"ה נקט ודייק הרדב"ו בלישניה וכתב - דהוי **כדבר** שיש לו מתירין. ודוחק]. גם על הטעם הראשון יש לי קצת מגומגם, ומי עדיף מעבודה זרה דאמרה תורה (דברים יג, יח) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם וכו', ולא מצינו שהצריכה תורה בה בדיקה וביטול, אלא שבארץ ישראל מצוה לרדוף אחריה עד שנאבד אותה מארצנו [עיין רש"י (סוכה לא, ב ד"ה אשרה דמשה)], אבל בחוץ לארץ אין אנו מצווין לרדוף אחריה, אלא כל מקום שנכבשו אותו נאבד את כל עכו"ם שבו וכו'. הלכך עדיין צריך טעם.

ועל כן אני סומך על מה שאמרו רז"ל במדרשות, כי חמץ בפסח רמז ליצר הרע והוא שאור שבעיסה [עיין גמ' (ברכות ז, א) 'ומי מעכב שאור שבעיסה, וברש"י (שם ד"ה שאור) יצר הרע שבלבבינו המחמיצנו ע"כ, וע"ע כלי יקר (ויקרא כג, טז)], ולכן כלה גרש יגרש אותו האדם מעליו ויחפש עליו בכל מחבואות מחשבותיו, ואפילו כל שהוא לא בטיל, והרי זה אמת ונכון. עכ"ל (רדב"ו).

[ב] והרחידי"א בספרו שמחת הרגל על הגש"פ (לימוד א), אחר שהביא דברי הרדב"ו דידן הוסיף, שלוה אמרו (פסחים ה, ב) אין ביעור חמץ אלא שריפה, כלומר אין לו תקנה ליצר הרע אלא לשרפו באש התורה, וכאמור חז"ל (קידושין ל, ב) בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין עי"ש, ובספר נועם מגדים (פתיחת הספר) כתב - בתנחומא פתח דברין יאיר מבין פתיים, תחילת דברין במעשה בראשית היה ויהי אור, משום יבינו הכל ויפתחו בדברי תורה, ע"כ. ובגמ' (מגילה טז, ב) אמר רב יהודה אורה זו תורה, וכן הוא אומר כי נר מצוה ותורה אור עי"ש, ועפ"י"ז כתב בספר שפע חיים (מכתבי תורה מהדו"ח ח"א מכתב ע), כשפתח המסכתא דפסחים בבדיקת חמץ - תפש לשון 'אור לארבעה עשר', והיינו לבער היצר הרע [דכאמור מהרדב"ו חמץ רומז ליצר הרע], פתח באור' זו תורה, שבו מבערין החמץ, ע"כ.

[ג] וראה עוד בשו"ת מן השמים (סימן ע"א) שהובא בה"ל, מצות מצה ומצות חמץ 'הרי הם המצוות שניתנו לישראל תחילה וקיבלום עליהם באהבה ובחיבה, והחמירו בהם בכלליהם ובפרטיהם, הלא תראה שהחמיר הכותב בחמץ שלא יראה ולא ימצא (שמות יג, ז), משא"כ בכלל האיסורים שבתורה, חוץ מעבודה זרה שכתוב בה לא תביא תועבה אל ביתך [וכבר הבאנו לעיל מדברי הרדב"ו ש בחמץ החמירו יותר אף מע"ז], וכל המאריך בדקוהיה מאריך לו ימיו ושנותיו. ע"כ. ועתה ראיתי בספר אמורי פנחס להרה"ק רבי פנחס מקארץ זיע"א (אות קסו ו-קעג, עמ' פא-פב בנדמ"ח), דיש להחמיר בפסח בכל החומרות, כי בחינת פסח הוא ביטול עבודה זרה, כדאיתא בזהר (זח"ב קפב, א) דעיקר ביעור חמץ דיין הוא ביעור ע"ז. לכך נאמר ביאשיהו (מלכים ב, כג, כב) שביער את כל העבודה זרה, ונאמר (שם) כי לא נעשה כפסח הזה וגו'. ולכך נסמך אלהי מסכה לא תעשה לך (שמות לד, יז) - לפסוק את חג המצות תשמור (שם יח). ואלמלא היו כל ישראל שורפין את החמץ בכוונה זו לבער הע"ז, היה הגלות יותר קל. ע"כ.

ובקובץ קרית מלך (י"ח עמ' פג) הובא מאדמו"ר מבאיאן זצ"ל שאמר, רבי פנחס קאריצר זיע"א היה נוהג להחמיר בפסח, כל השנה לא היתה דעתו נוחה מחומרות, כיון שיכול להביא לעצבות ומרה שחורה, וזה מאוד לא טוב, אבל פסח מה שיותר מחמירין זה יותר טוב עי"ש.

וראה בספר מחזיק ברכה להרחידי"א (סימן תס"ז סק"ה ד"ה ומי"מ) שכתב בה"ל, ומי"מ אשר תאזה נפשו להחמיר בזה וכיבו"ז אין מוניתחן אותו, כי כו"ע ידע דבפסח כל אחד מחמיר לעצמו ועושה גדרים וסייגים, כי רב הוא תוקף איסור חמץ החמור מכל איסורין שבתורה, כאשר בירר הרדב"ו (סימן מתנו"ק - הנ"ל). ואינו יתירא ולא דבר תמיה, כי כל העם מקצה יודעים היו כמה מיני חומרות עושה כל אחד וכו', ובכה"ג ליכא משום לעז. ע"כ. והובא בכף החיים (סימן תס"ז סקע"ב). וע"ע בספר בירורי חיים (ח"ד עמ' תקסג-ד ד"ה וראה).

[ד] ובשו"ת שו"ע הרב הנדפס בסוף הכרך האחרון (סימן ו) כתב בה"ל, לפמ"ש 'האריז"ל להחמיר כל החומרות בפסח' וכו' ע"כ.

וראיתי מובא בשם החידושי הר"ם והמשך חכמה שכתבו, דכל נס מצרים היה מפני שלא שינו שמם לשונם ומלבושם, שהוא בגדר חומרא יתירה, ולכן מקפידים בפסח על חומרות והרחקות יותר מכל השנה. ועל חומרות אמר הרה"ק רבי בונים מפשיסחא זצ"ל, כי המה תכשיטין להקב"ה, כדכתיב בשיר השירים צוארך בחרוזים, הצואר הוא הכללי לקבל המאכלים, והחומרות הם התכשיטים שבצואר. ע"כ.

1. הנה ענין החומרא בריחים של יד הובא בשע"ת (סימן תנ"ג סק"ח), דציין לשו"ת התשב"ץ (ח"ג סימן קי"ז) שכתב בזה"ל, חייט דפסחא מותר לטחון בריחים של מים, ע"כ. ואהא כתב השע"ת הנ"ל וכן נוהגים אפילו אותן שאוכלים כל הפסח [שמור] משעת קצירה, דלא עדיף ממצות מצוה, דאע"ג דרובא מהדרים שיהיה שמור משעת קצירה, מ"מ אין מקפידין לטחון בריחים של יד, רק יש שנוהגים לסטול בעצמם גם בזה, ואין בזה משום יוהרא. וכן שמעתי שנוהגים כן בארץ ישראל מאן דאפשר ליה בהכי וכו', ע"כ.

2. הנה ענין לשמה², בשרע (סימן ת"ס ס"א) כתב, אין לשין מצות מצוה ולא אופין ע"י גוי, ולא ע"י חרש שטוה וקטן. ובמ"ב (סק"ג) כתב, דהטעם דכתיב ושמרתם את המצות, ומשמע מזה דשמירה שאתה משמרה שלא תחמץ, התכוין לשם מצה של מצוה, ונכרי וחש"ו לא בני שימור ניהו וכו'. ויש פוסקין המקליין בישראל העומד על גביו ומוזירין שיכוונו בעשייתו לשם מצוה, דאז אמרינן אדעתא דישיראל עביד. וכתבו הב"ח והמג"א דיש לסמוך עליהו כשא"א בענין אחר וכו', ע"כ.

ובביאור הלכה (שם ד"ה אין לשין) כתב, דמה דנקט המחבר לישא ואפייה, דהא מילתא דפסיקא, דזה אסור לכו"ע, כיון דמשעת לישא ואפייה בעינן לשמה דוקא. ובמטה יהודה כתב, דכן ראינו המדקדקים לעשות מצה שמורה שלא 'לטחון את החטים אלא ע"י ישראל בריחים של יד, והי"ה בריחים של מים, ולא ע"י ריחים של עכו"ם של בהמות, ואפילו ישראל עומד על גביו, וכן ראוי לנהוג ולהנהיג, ע"כ (מטה יהודה). ואהא כתב הביה"ל דמ"מ מנהג העולם פשוט כהט"ז להקל בטחינה ע"י עכו"ם שנתון החטים לתוך האפרכסת אפילו במצות שמורה, אך הישראל עומד ורואה שלא יבוא לידי חשש חימוץ. וכן החק יעקב והלכה ברורה והגרי"ז העתיקו דבריו להלכה. ומי"מ שאפשר לו שכל תיקוני המצות שלו יהיה ע"י ישראל, הרי זה משובח.

והפמ"ג פסק קצת על דברי הט"ז, וסיים בדבריו ודאי אם אפשר יקצרו הישראלים לשמה, וכל עשייה הן טחינה וכדומה הנוהרים במצות שמורה, ע"כ. ומה דצריכים שימור לשם מצה אינו אלא בלישה ואפייה, וליש פוסקים גם טחינה וכו', עי"ש.

3. הנה מקור הענין בגמ' (חולין טז, א) גבי שחיטה, אמר מר שחיטתו כשרה, והתניא שחיטתו פסולה, לא קשיא הא בסרנא דפתורא, הא בסרנא דמיא, וברש"י (ד"ה הא וד"ה סרנא וד"ה דמיא) סרנא דפתורא - גלגל של יצרים של חוס, ויש להם מוכני שמגלגלין בו וכו', שחיטתו כשרה, כיון שאדם מגלגלו. אבל בסרנא דמיא שחיטתו פסולה, כיון שהמים מגלגלין אותו, ואין שחיטה זו מכא אדם, ותנן לקמן נפלה ושחטה שחיטתו פסולה.

ואי בעית אימא, הא הוא בסרנא דמיא, ולא קשיא הא בכח ראשון, הא בכח שני. וברש"י ד"ה בכח ראשון, מיד כשנטל הדף המעכב את המים, והתחיל לגלגל, ובתחילת גלגולו שחט, מכא אדם שנטל הדף. משא"כ בכח שני, לאחר שגלגלו המים את הגלגל פעם ראשונה ושניה.

וכי הא דאמר רב פפא, האי מאן דכפתיה לחבריה ואשקל עליה בידקא דמיא ומית חייב, כיון דגירי דידיה הוא דאהני ביה, והני מילי בכח ראשון, אבל בכח שני גרמא בעלמא הוא. וברש"י שקשרו סמוך לשפת המים, וכיון שנקב נקב בשפת המים, מיד באו המים לפיו. אבל בכח שני, שקשרו ברחוק, והמים הלכו שם, אע"פ שהוא נקב נקב והפנו לשם, פטור דגרמא בעלמא הוא. ע"כ.

וכתב בשמלה חדשה (סימן ז) דאפילו אחר שהתחיל להתגלגל, סר ידו, הרי היא מתגלגלת מכח התחלתו, ושחטה, אפילו מתגלגלת מכח זה כמה פעמים, והוא כבר סר ידו והשחיטה נעשה בסיבוב האחרון, מ"מ הכל בא מכוחו וכשרה. ע"כ. ולפי"ז ה"ה ע"י חמל דעושה המעשה, ואח"כ עובד מעצמו ע"י המעשה של פתיחת החשמל, חשיב ככח ראשון. ויש שחלקו, דאינו חשיב ככוחו, כיון דעתה פועל מעצמו ע"י החשמל.

וע"ע בספר נתן פרי - נטי' (עמ' מד-מה אות יח-ט), ובשו"ת מאור החיים (ח"ב סימן י"ג) במאורות נתן - ע"ד הסרת המונע אם הוי כמעשה, ובנתן פרי - סוגיות (ח"א סימן ק"א), ונתן פרי - חולין (טו, ב).

4. הנה בקובץ בית אהרן וישראל (ניסן תשע"ב גליון קס עמ' קד-קו) האריך ח"א שליט"א בזה, וכתב דבדורות הקודמים לא ידעו כלל מהידור כזה לטחון חטים דייקא בריחים של יד, ולא בשל מים או מכונה, ואין זכר למו בספרים העוסקים בהלכות הפסח, ובאמת לא שמענו מעולם דאית ביה הידור לשמה. ומה שהיו יחידים שטחנו בריחים של יד, בודאי היה טעמם משום שלא אבו לאישתמושיה בריחים של כל ימות השנה, דאית ביה חשש חימוץ, וצריך לנקרם היטב, ומשו"ה הוזקקו ליקח ריחים של יד קטנים המיוחדים לפסח. או משום חששות אחרים שהיו בריחים הגדולות כגון הפועלים ע"י קיטור, עיין שדי חמד (מערכת חמץ ומצה). ואולי שהיו מהדרים, שרצו לטרוח בעצמם במצות מצוה, ולא ע"י אחרים, ולוה טחנו בעצמם בריחים של יד, עיין בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן שיע"ב) שכתב למה נמנעו במצוה חביבה מאוד פעם אחת בשנה ויקנה מצוה מן השוק כחוטף מצוה מן השוק עי"ש.

והביא ראייה לדבריו דלא עלה על דעת אדם להדר ולטחון בריחים של יד, מהא דמצינו בגמ' (פסחים י, ב) משקרב העומר יוצאין ומוצאין שוקי ירושלים שהם מלאים קמח וקלי שלא ברצון חכמים - לר' מאיר, ורבי יהודה אומר ברצון חכמים היו עושין, והקשו בגמ' לא קא גזר ר' יהודה דילמא אתי למיכל מיניה בשעת קצירה, אמר רבא שאני חדש מתוך שלא התרת לו אלא ע"י קיטור - שקוטף בידיו, הוא זכור. א"ל אב"י דניחוש שמא יבוא לאכול בשעת טחינה והרקדה, ותיצרו טחינה בריחויא דיד, ופירש רש"י (ד"ה טחינה) לא היו טוחנים אותו בריחים של יד, והיו שינוי לזכרון ע"כ, הרי לן דמעולם לא עלה על דעת מאן דהוא לטחון בריחים של יד בכדי דלמהוי טחינתן לשמה, וכיון שכן אזי מצאו היתר ע"י שינוי בזה.

5. [א] וכבר מצינו בשו"ת הרדב"ו (ח"ג סימן תקמ"ז) שנשאל בטעם שהחמירו בחומרות כאלו בפסח, שלא החמירו כן בשאר מקומות.

מרע], מחוייב הוא להרבות בתפילה להשי"ת שיגן עליו ויפרוש עליו כנפי השכינה לבל יכשל בחטא גדול של חמץ בפסח, ע"כ. וזה מה שאנו אומרים ומבקשים ביהי רצון שאחר בדיקת חמץ, וכמו"כ אחר שריפת חמץ [שמקורה מסידור יעב"ץ] שתרחהם עלינו ותצילנו מאיסור חמץ אפילו מכל שהוא⁶, לנו ולכל בני בתינו ולכל ישראל. וכשזכנה לזה, כבר אמר האריז"ל שהנזהר ממשוהו חמץ⁷ בפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה⁸, ע"כ. ועיין הערה הנ"ל דבמשנת חסידים הלשון מדוייק⁹ יועיל לנפשו מאוד כל השנה.

ע"י לימוד הלכותיה לא יזדקק לחלק מהדינים

ג. לימוד הלכות פסח: הנה בליקוט תפארת שלמה (הוצ' תפארת תשנ"ח) הובא דפעת אחת ביקש הרה"ג הצדיק חסידא ופרישא מו"ה ישראל יצחק זצ"ל (שהיה אב"ד דק"ק פלאוונא ולבסוף ימיו אב"ד קני מלאווא), שיברך אותו שלא יהיה לו ח"ו שאלת חמץ בפסח. השיבו, זקני התפארת שלמה מראדמסק זצ"ל אמר סגולה לדבר, והוא שילמד קודם הפסח הלכות פסח בעיון היטב ויהיה בקי בו. ואמר הטעם כי השלחן ערוך בא לפני השי"ת במרום - שיהיה להרב שאלות, ובעל כרחו יהיה מוכרח ללמוד כדי שידע לפסוק השאלות, אבל אם לומדים מקודם אזי אין השו"ע מתרעם ואין צריך לשאלות, עכ"ד.¹⁰

ד. ישתדל לקרוא בכל ערב פסח את אגרת הקודש של רבי שמשון מאוסטרופליא הי"ד זיע"א.¹¹

ה. הנה חג המצות איתקרייא 'חג האמונה', וראיתי מובא¹² שהגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א רגיל לומר מה ששמע ממרן החזון איש זצ"ל, אהא דאיתא בגמ' (פסחים מב, א) אמר רב יהודה אשה לא תלוש אלא במים שלנו, דרשה רב מתנה בפפונאי, למחר איתנו כולי עלמא חצבייהו ואתו לגביה, ואמרו ליה הב לן מיא, אמר להו אנא במיא דביתו אמרי [מים שלנו לינת לילה]. והקשה רבי ישראל מסלנט זצ"ל, וכי חז"ל באו לספר ח"ו בגנות בני פפונאי, שהיו עמי ארצות, ולא הבינו מה שדיברו עמהם.

אלא אמר רבי ישראל זיע"א, והגמ' באה לשבח את האמונת חכמים שהיתה טבועה בהם, וללמדנו אמונת חכמים מהי, דהרי [מן הסתם] היו באים אצלם כסדר תלמידי חכמים, אמוראים קדושי עליון, שלמדום הלכות במשך השנים, ואחד מהם לא אמר להם כלל שצריך ללוש את המצות עם מים שלנו, ויום אחד הגיע רב מתנה ומחדש להם מילתא חדתא דבאופן זה הוא דבעינן ללוש, והם באמונת חכמים התמימה שהיה בעצמותם טבוע, לא הרהרו ולא שאלו לאמר מה נשתנה פסח זה מכל הפסחים, אולי הוא רוצה להתפרנס מהם, אלא כולם באו עם קערותיהם ודליהם שיתן להם מים ללוש המצות, כי האמינו בתמימותם, שיביא להם מים יותר כשרים ומהודרים למצות, ואזי השיבם דכל כוונתו אינו אלא למים שלנו ונתקררו בכלי.

ולפי דרכנו למדנו, היאך צריך האדם השלם, להתנהג ולהאמין ברבותיו, ללא שום הרהור ופקפוק, וצריך לקיים דבריהם בלי שום התחכמות וחשבונות של הבל, כי זהו אמונת חכמים שצונו וחונכנו, אמונה בצדקת החכם, אמונה בכוונותיו הישרים, אמונה בדרכו החסודה,

6. דיישראל קדושים ונהגו להחמיר אפילו במשהו, כן כתב בשעה"צ (סימן תמ"ב סקנ"ב), ע"ד מה שכתב השו"ע (שם ס"ו) ודחה לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהם חמץ, ויש להם על מה שיסמוכו. עיי"ש.

וראה בשו"ת משיב דבר להנצי"ב מואלין זצ"ל (ח"ב סימן ס"א) שכתב, ולחומרות הנשים אין קץ, ועכ"ז נרמו במקרא ושמרתם את המצות. וכתב זאת ע"ד מנהג הנשים שלא להשתמש בפסח בקדירות שמבשלים בהם ביצים, ואמורת שהוא משום חשש שנדבק בקליפתן איזה חימוץ. וכן מחמירות בקדירה שמבשלים תפוחי אדמה עם הקרום העליון. ואע"ג שאוכלים הבצים עצמם, שם הוא משום שמסירין הקליפה, וגם הוא בדיעבד, משא"כ בקדירה, ולחומרת הנשים אין קץ, ועכ"ז נרמו במקרא ושמרתם את המצות. ופירש הרמב"ם בהלכות פסח, שמרו אותה מכל צד חימוץ, ולפום צערא גארא. ע"כ.

7. עסק אפיית המצות במשנתו של הגאון רבי יצחק זאב סאלאווייצקי זצ"ל מבריסק היה מחזה הוד, כל העבודות התנהלו בחדרת קודש, בעין פקוחה על כל פרט ופרט, כשהלב רועד למחשבה שמא לא יעלה בידו להשלים את כל פרטי האפייה בתכלית ההידור. כל משך זמן האפייה מהלך ומסובב הוא בין כל העוסקים במלאכה, משגיח ומדקדק, מזרו ומדרבן את האופים, ובסערת רגשותיו ניכר חביבות המצוה.

[ואגב ראה בשו"ת חת"ס (ח"מ סימן קצ"ו) שכתב, 'הנה אנו מחמירין שלא יהיה ולא ישהה מתחילת נתינת מים לקמח עד שתוציא המצה מהתנור אלא ב' או ג' מינוטין' ע"כ. ובשולי הגליון שם כתב המגיה: שיעור זמן זה הוא כ"כ קצר עד שהיו שחשבו לומר שנפל כאן טעות סופר. אך כבר נמצא קצין שיעור זה בשו"ת הרמ"ו (סימן נ"ב). וכיו"ב ראיתי שכתב הגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א שכן הוא כהיום במאפיית מצות 'ברכת הפסח' במושב עין צורים, הנאפה תחת פיקוחו והשגחתו].

כאשר נשאל פעם הרב מבריסק, מה טעם אין גבול לחששותיו, הלא אף חמץ אסור ב'משהו', ואילו חששותיו כאילו נראים רחוקים ביותר, השיב: כי לו היה יודע מהו השיעור המדוייק של 'משהו' היה היכולת בידו לצמצם את הזהירות שלו בעסק המצות, אולם מכיון שאין אנו יודעים מה שיעורו של 'משהו', הרי שאין גבול לחששות שיש לחוש.

ובנו הגאון רבי משולם דוד שליט"א ראש ישיבת בריסק [זכיתי להיבחן אצלו וללמוד בישיבתו פרק זמן קצר] סיפר, דמידי שנה בשנה כל היום המפרך בעבודת אפיית המצות, יהיה שפוכה על פני אביו הרב מבריסק זצ"ל נהרה עילאית שחנתמה את העסק הגדול, וההכנות שקדמו לאפייה עצמה, ימים ושבעות לפני. שנה אחת בראותם כי רוחו טובה עליו ועת רצון היא לפניו, הרהיבו עוז כמה אנשים לפנות אליו ולשאול, מדוע זה עושה הבריסקער רב עסק כה גדול מאפיית מצות בדקדוקים על גבי דקדוקים וחששות על גבי חששות לאין מספר. ואנו עדים לכך, הוסיפו, שאנשים תלמידי חכמים גדולים אינם במתח כה גדול מאפיית המצות.

אביו זצ"ל, האזין בדומיה לשאלתם, ומסיימו פתח ואמר בלהט דקדושה, הסכיתו נא ושמעו, ידוע כי בזמן שעורכים ניתוח, ראשית כל מודאים כי חדר הניתוח נקי לחלוטין מחיידקים שונים, העלולים לחדור דרך החתך שמבצעים בגופו של החולה, ולגרום לזיהומים שונים שעלולים לסכן את חייו. מסיבה זו אף עורכים חיטוי יסודי של כל המכשירים הרפואיים שבהם נעזרים בעת ביצוע הניתוח, והמנתח והצוות העוזרים על ידו, עוסקים על פניהם ועל כפות ידיהם מסכות וכפפות אטומות, כדי למנוע כל אפשרות לחידרת חיידקים לגופו של החולה.

וכאן הרים הבריסקער רב את קולו וזעק 'חמץ' - זה חיידק, חיידק ששמו כרת', וככל שנוהרים ומקפידים בשמירת המצות מפני חשש קל של חימוץ, עדיין אין אנו מספיקין לעשות את כל הנדרש כדי להישמר מאותו חיידק מסוכן. הדברים שיצאו מלב טהור וברגש עמוק, חדרו היטב לתודעתם של השומעים, והותירו בקרבם רושם עז בל ימחה. ע"כ. וע"ע בספר הרב מבריסק ח"ג בזה.

8. כן הוא הלשון בבאר היטב (סימן תמ"ו סק"א). ועיין בכף החיים (שם סק"ב) שכתב, וכעת לא מצאתי כן בכתיבי האריז"ל אשר בדינו, כי אם בספר משנת חסידים (מסכת ניסן פ"ג אות ד'), ע"כ. אלא שבמשנת חסידים הלשון יועיל לנפשו מאוד כל השנה. וכבר הקפיד הרה"ק רבי פנחס מקארץ זיע"א בספר אמרי פנחס (אות רנב, עמ' קמ בנד"מ), על הבאר היטב, שהעתיק דברי האריז"ל מובטח לו שלא יחטא, כי איך אדם מובטח מהחטא. [ובפרט] דבכתיבי האריז"ל

אמונה בחכמתו ויראתו השלימה, אמונה שלימה ללא רבב, ולא כחל ושרק ח"ו, ממש כאנשי פפונאי הכשרים והישרים.

**הרב בן ציון רפאל גרינהויז
הקריה החרדית בית שמש**

סימן א'

עיסה מחיטין ואורז או שאר מינים (סי' תנ"ג ס"ב)

חיטין ואורז

א. הנה שיטת הרמב"ם (פ"ו מחמץ ומצה ופ"ו מביכורים) דבתערובת חיטין ואורז אהני לן סברת גרירה, דאפי" ליכא כזית דגן וליכא ה' רבעים דגן חייבת בחלה בה' רבעים של כל התערובת, ויוצא ידי"ח מצה בכזית מהפת, והביאור בהכרח דע"י דין גרירה חוזר האורז עצמו להחשב כדגן, ע"י שהן עצמן מחמיצות, ואמנם הראב"ד (שם ושם) פליג ובעי כזבא"פ במצה וה' רבעים חטה להתחייב בחלה, והראב"ד עצמו כתב דגם בעינן שיאכל את כל הכזית, דהיינו ע"י שיאכל את כל הפרס [וכבר העירו שאפי" שהמ"ב סי' תנ"ג שעה"צ ט"ז הסתפק בד' הרשב"א, מ"מ כן מפורש ברשב"א הלכות חלה סוף שער א' עיי"ש], והיינו לדל"י הראב"ד לא אהני גרירה להפוך את האורז להיות דגן בעצמו, ויל"ע למאי אהני לן סברת גרירה לדידיה [וזהו ודאי אין לומר דלית ליה הך סברא שהוא מפורש בירושלמי פ"ק חלה, והעתיקו ג"כ הרשב"א הנ"ל דס"ל כהראב"ד], ועי' להלן.

ואמנם באמת אשכחן עוד ב' שיטות בדבר, דהנה שיטת הרמב"ן והעתיקו הרא"ש סוף הלכות חלה דבעי כזבא"פ, ומ"מ א"צ לאכול כל הכזית וסגי באכילת כזית מן התערובת, ולהכי אהני לן גרירה להפוך את כל התערובת להגיר אחרי הכזבא"פ שלא נתבטל, והיינו דהכזבא"פ הנרגש בטעם לא בטל מה"ח, וע"י דין גרירה מבטל את כל האורז אחרי הכזבא"פ החשוב של החטה, שלא רק שלא נתבטל אלא עוד חזר לפעול ולהשפיע על האורז ולגררו אחרי, וע"י מתבטל אל החטה. והרא"ש עצמו ס"ל דאף בלא דין גרירה, ע"י דין טכ"ע לחוד מתבטל האורז לחטה [ועיי"ש פלו"ר ר"ח ור"ת אי טכ"ע בעי כזבא"פ בשביל שיהא ההיתר נהפך לאיסור], ולא נצרכה דין גרירה אלא משום שטכ"ע אין בכוחו לשנות המציאות כי אם לקבוע דין האכילה מחמת הטעם המעורב, אך בשביל שהכל יקבל גם שם לחם לענין חלה ומצה, בעינן שמלבד הטעם גם יהא בו גרירה שהכל יכול להחמיץ, אך אין הגרירה לבדו מועיל כי אם בצירוף שניהם, והנה זה קרוב לרמב"ן, אלא דפליגי בגדר דין טכ"ע בשא"ס.

ועי' במ"ב סי' תנ"ג ס"ק י"ד שהביא דיעה א' דבחיטין ואורז סגי בטעם דגן אפי" ליכא כזית, וזה שיטת הרמב"ם וכן הוא גם לר"ת (אם כי חלוקים לגבי טכ"ע כה"ח ואכמ"ל), ודיעה ב' דבעי כזבא"פ ומ"מ סגי בכזית מן התערובת זהו ד' רמב"ן וד' רבינו חיים שברא"ש שם.

ובשעה"צ ט"ז הביא ד' הראב"ד דבעינן כזבא"פ, ושיאכלנו לכל הכזית ע"י אכילת כל הפרס, ונסתפק אי איכא עוד מרבוותא דס"ל הכי ודחאו מן ההלכה, דעיי"ש במ"ב שלא הזכירו אפילו בדיעה ב', עיי"ש היטב. ובסי' ר"ח ס"ק מ"ג כתב דבעינן לברכהמ"ז לאכול כל הכזית ע"י אכילת כל הפרס בשיעור פרס, אך התם איירי בתערובת שאר מינים [ועי' להלן], ובביה"ל הביא פלו"ר לענין חיטין ואורז אי בעי כזבא"פ, והיינו פלו"ר דהכא, אך לא העיר דעכ"פ בכזבא"פ לכו"ע א"צ לאכול כל הכזית וכהרעתו הכא, ובדוחק י"ל דחשש לענין ברכהמ"ז להראב"ד יותר מקיום מצות מצה דא"ר, וצ"ע.

[ובאמת שזה כבר הערה על השו"ע, שהשו"ע שהכריע בסי' תנ"ג דא"צ כזבא"פ, וכן בסי' שכ"ד שא"צ ה' רבעים דגן, וסתם בסי' ר"ח ולא חילק בין חיטין ואורז לשאר תערובת והצריך כזבא"פ, אלא שאין הדברים מפורשים בשו"ע, שהרי לא הזכיר דין חיטין ואורז].

ומור"ר הגר"נ הכהן קופשיץ שליט"א אמר דגרירה לא מהני רק לקבל שם לחם ומצה, אך לא לקבל שם ז' מינים, ולברכהמ"ז לא סגי בשם לחם דבעינן ז' מינים, וזה א"ש למאן דס"ל דהכא חלות השם לחם על הכל רק משום גרירה, והיינו לרמב"ם ורמב"ן, אך לר"ח ור"ת שהוא מדין טכ"ע דכה"ת, ודין גרירה לא נצרכה רק שלא נאמר דמ"מ א"י לחם כי אם תבשיל בטעם חטה וכנ"ל, א"כ מסתברא דה"ה דמהני למעלת ז' מינים, ורק להנך דס"ל דמצד טכ"ע לחוד לא מהני דאין ההיתר נהפך לאיסור, וכ"ש לר"מ דטכ"ע דרבנן, והכא מהני רק מדין גרירה, ע"ז שפיר י"ל דהגרירה לא תשווהו מז' מינים [אם כי גם בזה יש לרדן, דהתייבח להר"מ דגדר גרירה לעשות את האורז למין דגן אך אינו מז' המינים, אך להרמב"ן שהוא סברא של ביטול יש לפלפל, ומ"מ שזהו ביטול החשיבות, ורק כלפי השם לחם ולא לגבי ה' מינים שבו, אך לר"ח ור"ת שזהו סברא כללית בדין טכ"ע שההיתר נהפך לאיסור ע"י טעם או עכ"פ ע"י טעם וכזבא"פ, א"כ מסתברא דמהני נמי לענין ז' מינים, והרי לדידהו חזינן דאהני גם להוסיף דינים להכשיר שאר מינים לקיום מצות מצה, ולא רק לחייב בחלה ולאסור לאכול בטבלן], אך י"ל דהשו"ע לא פסק כר"ת ור"ח כי אם כר"מ ורמב"ן, וק"ל.

[וסברתו מיישב גם ד' השו"ע וגם ד' המ"ב דע"כ בעינן שיהא כזבא"פ, ובעינן לאכול את כל הכזית של הדגן כמבוי שם, אך מ"מ המ"ב הביא פלו"ר בביה"ל אי חיטין ואורז שאני, ותלאו בפלו"ר לגבי מצה, וא"כ על הביה"ל עדיין יל"ע, ועי"ן].

חטה ושאר קטניות

ב. ועד השתא נתבאר דין תערובת חיטין ואורז, והשתא נבאר תערובת חיטה ושאר קטניות, ובמ"ב סי' תנ"ג ס"ק י"ד כתב דלדיעה א' כשיש כזבא"פ סגי בכזית מן התערובת, ולדיעה ב' לא מהני להחשיב כל העיסה ככולה דגן מחמת זה, ולא כתב איך הדין אם יועיל אכילת כל הפרס שע"ז אוכל כזבא"פ את כל הכזית, אך לכאן נראה ברור דס"ל דאכילת כל הפרס שע"ז אוכלים כל הכזית כזבא"פ מהני, שהרי כך משמעות לשונו דרק לא להחשיב את כל העיסה ככולה דגן, ומשמע להדיא דמ"מ ודאי יש שם לחם על הדגן שבו, ויועיל לאכול כל הפרס,

איתא רק שיועיל לו שלא יחטא. ע"כ. וכ"ה בשו"ת חתם סופר (ח"מ סימן קצו) ו'הנזהר ממשוהו נמלט מכל חטא ועון כל השנה כולה. ע"כ.

ועי' בכף החיים הנ"ל, שהביא מקור לדברי האריז"ל מלשון זוהר (פ"ר ח' תצא, דף רפב, ב) שכתב בזה"ל, כולוה צריכים למיחוי שמורים ונטורים מחמץ ושאר בכל שהוא, וכל מאכלים ומשקין כולוה נטורין, ומאן דנטיר לון מחמץ ושאר גופיה איהו נטיר מיצר הרע לתתא ונשמאת לעילא, ואתמר ביה לא יגורך רע, דהא איתעביד גופיה קודש ונשמתיא קודש קדשים. ע"כ. [וע"ע לקמן (הערה רט"ז) מה שהבאנו מחסד לאברהם].

9. א] ספר 'משנת חסידים' חיברו רבי עמנואל חי ריקי זצ"ל, וראה בספר שם הגדולים להרחי"ד (מערכת גדולים אות ע) שכתב עליו בזה"ל, 'ושמעתי שהיה עשרים ושתיים שנה כל ימי החול בתענית, ומתנהג בחסידות וקדושה'. ע"כ. ובהגה מנחם ציון (שם אות טז) הביא מבני שכתב בהקדמת ספרו דאביו, דאביו נהרג על קידוש ה' [בר"ח אדר תק"ג] בשבוע מלאווראן ירושלימה, בן ג' שנה, וקברוהו על שפת הנחל, ואחר ששה ימים הוליקוהו ממודינא לעיר גינאט, ונקבר שם בז' אדר. והקדוש הזה ראה את כל זאת מתחילה בחלום. ע"כ.

[ואגב גררא ראה בקובץ בית אהרן וישראל (ניסן תשע"ב עמ' י) תשובת המשנת חסידים משנת תצ"ו ליורנו, ע"ד אם שרי לשאלו 'שאלת חלום', אם אינו נזכר על תמים תהיה בזה, ותוכן דבריו, דאם שואל ע"י השמות הקדושים עפ"י האריז"ל, אין ספק שהוא מותר, כי התשובה תלויה מה' אלוקים לבדו עיי"ש].

ב] ומצאנו לגדולי הצדיקים המקובלים התייחסותם לספר משנת חסידים. בספר עטרת צבי להרה"ק מזידיטשוב זצ"ל (זוה"ק שמות דף כב) כתב בזה"ל, ודברי משנת חסידים וכו' הם סולת נקיה וכו' כי היה מעתיק נאמן. וכמו"כ בספרו פרי קודש הילולים (דף כא) כתב בזה"ל, וכן יש לנהוג, ועל הרב משנת חסידים יש לסמוך יותר, כי בודאי ראה כל קונטרסי תלמידי האריז"ל. ע"כ.

ובספר עמוד התורה להרה"ק מראזלא זצ"ל (מאמר האותיות פ"ג) כתב, על מרן המשנת חסידים עליו נאמר אליו תשמעון, ושמעתי מפי מגידי אמת אשר אדמו"ר הצה"ק רשכבה"ג מוהר"ש מבעלזא זצלה"ה קבע שיעורין בכל יום ללמוד בספר הקדוש משנת חסידים עפ"י מגיד משנה. ע"כ. ובשו"ת דברי חיים (אהע"ז ח"א סו"ס ק"א) כתב, שדברי המשנת חסידים עפ"י מגיד שכל דבריו המה סולת ברוחה, וממנו אין להסיר וכו', שדברי המשנת חסידים הוא מהאריז"ל ותלמידיו, או מדברי גדולי המקובלים הראשונים בבירור בלא טעות, ולכן אל יזוז מדבריו. ע"כ.

ג] וראה עוד בספר בירורי חיים (ח"ג עמ' תתעט הערה י"ח) מה שהבאנו משו"ת צמח צדק (אהע"ז ח"א סימן קמ"ג) בשם אביו בעל התניא זיע"א ע"ד כלה וחמותה ששמותיהן שוין, דלפי שהוכר במשנת חסידים, יש בזה קפידיא יותר משאר שמות שוין. עיי"ש.

10. וכעין זה איתא בספר מעדני שמואל על קצשו"ע הלכות פסח (סימן קי"ז סק"ד), בשם הרה"ק רבי יעקב יוסף מאוסטרזה זיע"א [נכד הרה"ק בעל רב יב"י זיע"א].

11. א] ורבינו שמשון מגיד זצ"ל - בן רבי שמשון הנ"ל הודיענו, דכל המעיין בסוד נפלא נורא זהו, אפילו פעם אחת בשנה, וביותר ערביי פסחים, מובטח שינצל כל אותה השנה מכל מכשול ומיתה משונה, ושום אונס, ואל ימשלו בו אויביו, וכל שונאיו יפלו תחתיו, ובכל אשר יפנה יצליח וישכיל, ובכל עסקיו ירויח, עד ביאת המשיח, ועד תשבי המבשר. אמן.

ב] וראיתי מובא, דבהדפסה שהודפסה אחר שנת תש"ה [אחר השואה] הובא מהמור"ל, והנה אני המור"ל ראיתי בעיני בשנת תש"ד במחנות אונגריין, שהיה עת צרה ליעקב, ואלו שאמרו זאת האגרת כולם נצלו בעזו"ה.

עוד הובא שם: שמעתי מהרב מברנוב זצ"ל, שהרה"ק נורא רבי שמשון מאוסטרופליא זיע"א, נהרג בשנת ת"ח באכריות נוראה מאוד, בעמדו בביה"כ"נ בתפילה מעוטף ומוכתר בטלית ותפילין, והרשעים האכזרים לקחו ענף אילן וראשו היה חד כמחט, ודקרוהו לו מאחורי גופו ממטה למעלה, והרה"ק הזה מגודל דביקות בייחודי התפילה, לא הרגיש מה שעשו לו, עד שהגיע ראש הענף למוחו, ויצא מראשו, ואז נפל בבית ה', ויגע ויאסף באמצע הייחודים. הי"ד. [אגרת זו הובא גם בהגדת בעש"ט].

12. בקובץ חזרדים (ריש גליון א).

שכל ד' המגיא לא נאמרו אלא לפי משמעות השו"ע דאיירי ברוב תבלין וכזבא"פ דגן, הא לא"ה אלא דאיכא רוב דגן שפיר מצטרפי התבלין וסגי בכזית מן התערובת, דמשמע במ"ב שעל כה"ג לא דיבר המגיא, וכדמשמע מסדר לשונו במ"ב, עיי"ש היטב [והמ"ב נר' שמפרש כן ד' המגיא גופי, ועי' מש"כ במחצה"ש שנו' שהבין ד' המגיא באופ"א אלא שמקשה עליו, עיי"ש שם]. ומוכח ומבו להדיא כמוש"כ לעיל [והמלקטים בהלכות ברכות לא שתו ליבם לזה, וטעות היא בידם].

סימן ב'

זמן שאיבת מים שלנו (סי' תנ"ה ס"א)

א. סידור השיטות

א. הנה לשי' רש"י לא איכפ"ל מתי שואב, והנידון מצד השמש שבשיפולי הרקיע בתקופה זו, וזה נוגע לכל שעות היממה, ובעינינו צינור בתלוש י"ב שעות, ולא איכפ"ל אימתו, ואף שהנידון מצד השמש בשיפולי הרקיע אמרינן שיותר מתחמם מה שבעומק האדמה מאשר מה שבתלוש ע"ג הקרקע, ואף לגבי מים שנשאבו ביום שהשמש מעל לארץ, דמ"מ הוא בשיפולי הרקיע, וע"כ לרש"י לעולם בעי י"ב שעות גם אם שואב ביום, ובאמת שזה חידוש גדול וצ"ב, דהרי לכא' ביום אמאי אהני מה שהשמש בשיפולי הרקיע רק למים שבעומק הכדור, ולא למים שבתוך הבית ע"ג הכדור, שהרי אדרבה לכא' הם קרובים יותר אל השמש, ועכ"פ ביום, ויעו"י בטור ובכ"י דרש"י ס"ל דמצד עיקר הדיון היה לנו להתיר מי נהרות, דהיינו שהיה לנו להתיר לשאוב מהם ביום וללוש מיד, ולית ליה הסברא דהשמש מכה עליהם ביום, עי' ב"י בשם כל בו (והעתיקו מ"ב סק"ב). והוא צ"ב, ובהכרח צ"ל שהכונה לא מצד חום השמש להדיא, אלא שזהו כח חימום לכדור הארץ שיחמם את המים הגנוזים בתוכו, ובודאי הכונה שילודו בהם כח החום (וכמוש"נ במק"א), ועי' היטב.

ולכא' ל' יצויר שיאפו בקיץ יסבור רש"י שא"צ מים שלנו, שהרי אז אין החמה מהלכת בשיפולי הרקיע [והראשון ז"ל נתקשו אפי' על ניסן ואכמ"ל], ויל"ע אם לרש"י יש מקום לחלק בין ארצות דרומיות לצפוניות, שהרי אם משום ההליכה בשיפולי הרקיע הרי זה בצד דרומו של כדור הארץ, ובצפון נתרחקו מהשמש יותר מאשר בצד ארצות ימות השנה, אך שמא הכונה שיותר סמוכה לכדור הארץ, ואדרבה בלילה מהלכת סמוך לצד צפונה של הכדור, וכידוע מנטיית עיגול מסלול השמש, ולעולם כשהוא בצד דרומו הוא סמוך יותר לכדור מאשר כשהוא באמצעו של הרקיע, וא"כ אדרבה כל קרקע הכדור מתחמם, וכל מים שמחוברים לכדור מתחממים, וע"כ בכ"מ יש להחמיר [ועי' ש"ת בשם מו"ק שלכא' כונתו להקל מהטעם הנ"ל, אכן לכא' דבריו צ"ע ועיי"ש].

ב. שי' היראים דאינו תלוי בתקופות השנה אלא בחימום שמתחמם הקרקע והמים שבו ע"י הליוך השמש מתחת הקרקע בלילה, ולדבריו עיקר ההלכה שלא לשאוב בתוך הלילה לאחר שנתחמם, ולגבי לאפות מיד כשנשאב מיד בתחילת הלילה בודאי דסגי בזה, אך באמת בנשאב לאחר תחילת הלילה דעת הרא"ם אליבא דהיראים שיותר אין לו תקנה, והיינו שאין דרך לצנן בתלוש מחימום זה, ומרן הב"י נסתפק בדבר שהיה לו צד דיועיל לינת לילה למחר, ומ"מ יש לו ג"כ צד שכבר לא מועיל לזה שום צינון, ולכא' אי נימא דלא מהני צינון בתלוש ואפי' ע"י לינת הלילה אחר שנתחמם בלילה במחובר ביום, דהיינו כשנשאב אחר תחילת הלילה, בלכרח צ"ל דצינור במחובר ביום עדיף טפי מלינת לילה בתלוש, שעיקר הצינור מן החימום בלילה הוא ביום במחובר, ובאמת שלדרך זה יתכן וליכא כלל דין צינון ע"י לינת לילה, דהא ליראים בשואב ביה"ש שלא נתחמם משתמש מיד [ועי' עוד להלן], והיינו שבאמת עיקר הצינור מהך חום שמתחמם בלילה ע"י השמש שמהלכת תחת הקרקע זהו דוקא ע"י צינון במחובר ביום, שאחרי צינון זה אפשר ללוש אפי' בלא לינת לילה, וכל שנתחמם קצת ע"י ששאב לאחר תחילת הלילה, כבר הפסיד צינון דמחובר ביום, ולהיראים אליבא דהרא"ם אין לו תקנה, ולדידיה לית ליה כלל צינון ע"י לינת לילה.

ואמנם מרן הב"י ס"ל דאיכא נמי דין צינון ע"י לינת לילה בתלוש [אבל דוקא לינת לילה ולא י"ב שעות ביום], אלא דמספק"ל אי מהני גם לחום שנתחמם ע"י השמש המהלכת תחת הקרקע, והיינו שיועיל גם לנשאב אחר תחילת הלילה, ועי' שיצטנן בלינת לילה שלימה למחר, או שבאמת הך צינון דלינת לילה לא מהני רק לחום שנתחמם בזמן השאיבה ביום, וע"כ פשיטא ליה דהנשאב ביום שרי לאחר לינת לילה, והנשאב בלילה נסתפק אי שרי לאחר לינת לילה למחר או שרי לן תקנה.

אלא שיל"ע בד' הב"י, דלהצד שיש לחום של השמש מתחת הקרקע בלילה לא מהני רק צינון דמחובר ביום ולא צינון דלינת לילה, א"כ אך יועיל בנשאב ביום לינת לילה, דמ"מ מה צינונו מחום הלילה, ושמא לזה אי"צ צינון י"ב שעות במחובר, אלא שלפ"ז השואב בתחילת היום נמי אין לו תקנה להך גיסא, וצריך עיון מהו שיעור הזמן שצריך שיהא במחובר ביום בשביל שיצטנן מחום הלילה, וצ"ע.

ואליבא דהרא"ם בד' היראים נר' ד"ל דלא רק שלית ליה צינון ע"י לינת לילה, אלא שגם פשיטא ליה דבעי צינון דמחובר י"ב שעות, וזהו עיקר הצינור מהחום שנתחמם בלילה, וע"כ אם לא נשאב ביה"ש ס"ל שאין לו תקנה, ובנשאב ביה"ש שהוא אחר יב"ש במחובר אי"צ תקנה.

ג. ואמנם שיטת הריב"ן המובא בסמ"ג, וכ"ד כל הך רבוותא שבסמ"ק המובא בב"י, דיש הלכה של צינון ע"י לינת לילה בתלוש, והיינו שלא כד' רש"י שזה דין צינון י"ב שעות, ולא כד' היראים שזה דין צינון במחובר ביום, אלא שזה דין צינון ע"י לינת לילה, ונח' אי בעי לילה שלם או רובו, ועכ"פ סוף הצינור בעלוה"ש תליא כמוש"כ להדיא, ואמנם לא נתפרש בדבריהם להדיא מאיזה טעם צריך צינון זה, אם זהו המצנן מחום דאתמול בלילה או מהחמה שבשיפולי הרקיע וכרש"י [ומ"מ אף לסוברים דסגי ברוב לילה, י"ל דס"ל דאף בנתחמם בתחילת הלילה

ובאמת דבודהאי שיש לנו לדמות תערובת שאר מינים להחולקים על הראב"ד וס"ל דהרוב אין מעכב מחלות שם לחם על המיעוט, אל חייטין ואורז להראב"ד שמחמת דין גרידה אין הרוב מעכב מחלות שם לחם על המיעוט, דהצד השווה שבשניהם אופן שבו אין בכח המיעוט לגרור אחריה את הרוב, כי אם לגרום שהוא עצמו לא יתבטל ושהרוב לא יעכב בעדו מלחול בו שם לחם, אך עכ"פ הצד השווה שבשניהם שיצא ידי"ח בכל הכזית [אך אי"ז ד' המ"ב שדימה דין תערובת שאר מינים לתערובת חייטין ואורז להרמב"ן, וזה תמוה דהרי שאני התם דע"י גרידה גורר לשנות דין האורז, וזה לא שייך בתערובת שאר מינין וכנ"ל, וזה צ"ע].

תערובת קמח ותבלין

ד. והנה נת' לעיל דבס"ל תנ"ג כ' המ"ב דבתערובת שאר מינין (זולת חייטין ואורז דיש בו גרידה), לדיעה א' סגי בכזית מתערובת, ולדיעה ב' באכילת כל הכזית, ונת' שבס"ל ר"ח פסק בזה רק כדיעה ב', ואמנם נת' שבראב"ד מבו' צד ג' דאפי' אכילת כל הכזית לא מהני עד שיהא רוב דגן [ובזה לכר"ע אי"צ אכילת כזית דגן וכדלהלן סק"ה], אכן יעו"י בסי' תנ"ה ס"ק מ"ה שמבו' שם דבשו"ע דסגי בכזבא"פ, ולפ"ז סגי עי"ז לאכול כזית מן העיסה, וד' המ"א והפ"ר"ח דבעינן אכילת כל הכזית, שזה ע"י אכילת כל הפרס, ולדיעה ב' שבס"ל תנ"ג בעינן שיהא בה רוב דגן, הנה מבו' שלדיעה א' לא סגי בכזית מהתערובת, וזה כמוש"נ באורך, וכסתמת דבריו בס"ל ר"ח וכנ"ל, ומבו' בדעת דיעה ב' כד' הראב"ד דלעולם בעינן רוב דגן, וסותר משנתו בזה גם מס"ל תנ"ג וגם מס"ל ר"ח שלא הביא כזה צד, ואדרבה שבס"ל ר"ח ס"ק מ"ח הביא צד עפ"י המנהג דבתבלין שאני שא"צ לאכול כל הכזית וסגי בכזית מן התערובת, ולא תליא בפלו' דהכא עיי"ש, והכא בס"ל תנ"ה שלל צד זה, ואדרבה שהביא צד שאפי' אכילת כל הכזית לא מהני [ומ"מ פשוט שצד זה לא נוגע רק לשם לחם ולמצה וברכה"מ, ולא לענין על המחיה, דפשוט שכל שלא בטל ואכל כזית דגן מברך מעין ג' שא"צ שם לחם].

ומ"ח שליט"א ר"ל דתבלין שאני, שלא יתכן שיהא חשוב חלק מן הלחם, וע"כ לא הביא צד סגיי בכזית מן התערובת [וזה היפך הסברא שכל' בס"ל ר"ח ס"ק מ"ח ליישב מנהג העולם וכנ"ל], אך מ"מ אי"ז מיישב הסתירה בענין דיעה ב' שבס"ל תנ"ג, לא הביא צד שלא יועיל אכילת כל הכזית לגבי קמח וקטניות, וכן בס"ל ר"ח ס"ק מ"ח הביא צד כזה בקמח ותבלין וכנ"ל, ובס"ל תנ"ה הביא כן וכתב להדיא שכך כתב לעיל בס"ל תנ"ג לגבי קמח וקטניות, ושמהו נלמד לתבלין עיי"ש, ודבריו סותרין זל"ז וצ"ע ג'.

ולכשתמצי לומר ד' רבינו המ"ב [מלבד מה שיל"ע דבריו מסברא מכמה פנים] צ"ע ג' שהמה סותרין עצמן בסתירה משולשת לגבי קמח וקטניות, דבס"ל ר"ח לא הביא צד [מהראשו' כי אם ספק מאחרו] דחסגי בכזית מהעיסה, ובס"ל תנ"ג הביא פלו' אי כזית מהעיסה או כל הכזית, ובס"ל תנ"ה הביא פלו' אי צריך שיאכל כל הכזית, או דג"ז לא מהני עד שיהא רוב וצ"ע ג', ובחייטין ואורז צ"ע מה שלא הביא בס"ל ר"ח צד שיועיל כזית מהעיסה מה דבס"ל תנ"ג פשיטא ליה הכי עכ"פ באיכא כזבא"פ [ובקמח ותבלין צ"ע שדבריו בס"ל ר"ח ליישב מנהג העולם הם להיפך לגמרי מדבריו בס"ל תנ"ה, אם נרצה לומר דמחלק בין קמח ותבלין לקמח וקטניות אליבא דדיעה א'], וצ"ע ג'.

בענין צירוף שאר המינים להקמח לשער שיעור

כזית כשהרוב דגן (סי' תנ"ג ס"ק י"ד)

ה. במ"ב סי' תנ"ג ס"ק י"ד בסופו כ': ו"א וכו' ובשאר מיני דגן אפילו כזבא"פ לא מהני לאחשובי כל העיסה ככולה דגן אלא א"כ יש רוב דגן, עכ"ל. ומשמעות לשונו שבכ"ה"ג שהדגן רוב, חשובה כל העיסה כדגן, ובכזית מן התערובת יוצא ידי"ח לכר"ע.

ויל"ע דלפ"ז צ"ע אמאי כתב המ"ב בס"ל ר"ח (ס"ק מ"ח) דמנהג העולם לצרף התבלין שבעוגות לשיעור כזית, ולכתחילה אין נכון לעשות כן, עיי"ן שם, דהא ברובה דגן מבו' הכא דלכר"ע מצטרף גם שאר המינים לשיעור כזית דחשובה כולה דגן, וצ"ל דכל ד' המ"ב שם רק באין הרוב מדגן, שהרי באמת כד' השו"ע והמ"ב שם איירי כשהרוב משאר מינים, ועי"ז מבו' שם חילוקים בין כזבא"פ דגן לכזית דגן ביותר מפרס, עיי"ן שם, ועי"ז כ' המ"ב דאע"פ דנקטינן דגם בכזבא"פ בעינן שיאכל אכילת כזית דגן והיינו שיאכל פרס, מ"מ בתבלין מקילים העולם לצרף התבלין וצ"ע, ונכון שלא לסמוך על זה [ולכן הביא דוגמא של צוקע"ר לעק"ך שכנ"ר שלא הי' בו רוב דגן, וכמדומני ש"כ"ה גם בזמנינו בעוגות טור"ט ולעקא"ך וכדומה], אך לגבי רוב דגן לא איירי מידי, שבוה ודאי מצטרף הכל לשיעור כזית כמבו' בסוגיין.

ונר' להוכיח ד"ז, דהנה יעו"י בסוף סי' תנ"ה שמבו' דין מצה מתובלת, וכ' המגיא דמ"מ בעינן אכילת כזית דגן, ואין התבלין מצטרף, והוכיח כן מו' ת' מנחות כ"ג ע"ב, ויעו"י במחצה"ש שכתב דבתו' שם מוכח להדיא שלא כתבו כן על אופן שהרוב דגן כי אם על אופן שאין רוב דגן, דעיי"ן שם שהתו' כתבו שיש מחלוקת הסוגיות אי צריך לאוקמה למצה מתובלת ברוב דגן או אפילו ברוב תבלין, ועל הסוגיא הסוברת דה"ה ברוב תבלין כתבו דצ"ל שאוכל כזית מן הדגן, ומוכח דעל הסוגיא דמוקים לה ברוב דגן אי"צ לומר כן, לפי שגם התבלין מצטרף לשיעור כזית [ועיי"ש במחצה"ש מה שהביא עוד מד' תוס' בפסחים עיי"ן שם].

ויעו"י במ"ב סי' תנ"ה ס"ק מ"ה שנו' שמפרש ד' השו"ע שם במצה שהרוב תבלין והדגן הוא כזבא"פ, ועי"ז קאי ד' המגיא דבעינן לאכול כזית מן הדגן, ועיי"ש שמסיים דיעו"י בס"ל תנ"ג דנכון לכתחילה לחוש לראב"ד דגם כזבא"פ לא מהני ובעינן רוב דגן, והיינו דלפמ"ש ת' במנחות שם דיש מחלוקת הסוגיות, וא"כ למה דקיי"ל בשו"ע סי' תנ"ג בסוגיא דחייטים ואורז מוכח דס"ל כהסוגיא דסגי בכזבא"פ, אך הראב"ד שם חולק, ואיהו יחלוק ג"כ בתבלין וצריך לחוש לשיטתו, אך עכ"פ אם יחא רוב דגן ליכא למאן דפליג, ולהנ"ל נמצא דכשישי רוב דגן יש גם מעלה שאפי' התבלין מצטרף וא"צ לאכול כזית מן הדגן, ומבואר מדברי המ"ב

עיי"ש, [וכן דייק אאמור"ר הגה"צ שליט"א בשיח הלכה סי' תנ"ג עיי"ש]. וכן מבו' בס"ל ר"ח דבכל תערובת א' ממיני דגן עם שאר קטניות או שאר דברים באכילת כל הכזבא"פ מברך ברכה"מ, ויעו"ן שם שבאכילת כזית מן התערובת איכא פלו' לענין על המחיה, ועיי"ש במ"ב ושעה"צ ואכמ"ל. אלא שלקושטא דמילתא ניהו אנן, דהא הכא לכר"ע ליכא דין גרידה, וא"כ בשלמא לר"ח ור"ת יש לדון מצד טכ"ע, שההיתר נהפך לאיסור, אך באמת הרי גם לדידהו בכדי לקבל שם לחם הנצרך למצות מצה בעינן לדין גרידה, וליכא בשאר מינים [שו"ר בש"ך יו"ד סי' שכ"ד שכתב דלהרא"ש ברם ר"ח ור"ת ה"ה בשאר מינים א"צ שיהא ה' רבעים דגן, כיון שטכ"ע דאו' והיתר נהפך לאיסור, ודבריו צ"ע דהא להדיא כ' הרא"ש דהכא גרע טפי, ובעינן לסברת גרידה דליכא בשאר מינים, וצ"ע], ועכ"פ לאידך רבוותא דבטכ"ע אין ההיתר נהפך לאיסור, בודאי בעינן כזבא"פ ושיאכל כל התערובת וכמפורש ברמב"ן שם, וכן מפ"י ברמב"ם לגבי כל איסורין שבתורה, וצ"ע ג' מאי פשיטא ליה למ"ב ולדיעה א' לא בעינן שיאכל כל הכזבא"פ, והוא פלא.

ובאמת שיש לתמוה עליו, דהכא פשיטא ליה הכי מסברא, ובס"ל ר"ח פשיטא ליה דבעינן אכילת כל הכזית, ולא משמע שם בלשונו שנתכוין לחוש לד' הראב"ד [ולד' מו"ר הגר"ן י"ל דלברכה"מ חמור טפי ולכן הצריך אכילת כל הכזית], עיי"ש היטב ובשעה"צ שם, וצ"ע.

ובאמת שגם מש"כ להוכיח מדבריו בס"ל תנ"ג ומדבריו בס"ל ר"ח בדיעה ב' דבאכילת כל הכזית יוצא ידי"ח, הנה מסתברא ש"כ"ה לפי הרמב"ם ורמב"ן, ולדידהו אהני גרידה בחייטין ואורז שלא יצטרכו לאכול כל הכזית, והכא בעינן אכילת כל הכזית, אך מד' הראב"ד והרשב"א נר' דבחייטין ואורז אהני גרידה לכזבא"פ ואוכל כל הכזית, ובשאר מינים דליכא גרידה לא יועיל אפי' אכילת כל הכזית, אלא שבאמת שיטה זו צ"ב דמ"ש מכל איסורים שבתורה שבכ"ה"ג לוקה וחיוב כרת וצ"ב, ובמ"ב נתעלם מזה ולא הביא שיטה כזאת כלל לא בס"ל ר"ח ולא בס"ל תנ"ג [ועי' מש"כ להלן מס"ל תנ"ה], ומשמע שצד זה נדחה לגמרי מן ההלכה [וצ"ע].

ויעו"י עוד בס"ל תנ"ג בשעה"צ ט"ז שנראה שבה ללמוד דין תערובת שאר מינין לדיעה א' מדין חייטין ואורז לדיעה ב', וזה פלא דהא בחייטין ואורז לדיעה ב' איכא סברת גרידה, מה דליכא בתערובת חייטין ושאר מינים לדיעה א', וא"כ צ"ע ג' מאי מדמה ביניהם, דמה ענין כזבא"פ בלא גרידה לדיעה ב' בכזבא"פ עם גרידה, וצ"ע. אך אולי שקושייתו ע"ד אפכא מסתברא, דלא מסתבר ליה שיהא מח' כ"כ קיצונית שלדיעה א' תסגי בכזבא"פ לחוד לאשוויי כל העיסה ככולה דגן, ולדיעה ב' לא יועיל אפי' כזבא"פ וגרידה לאשוויי כולה פת, ולהכי קאמר שאף שהראב"ד סובר כן, מ"מ יחידאה הוא, ולעיקר נקטינן דלדיעה ב' בתרת"י לטיבותא שפיר ייחשב כל העיסה כולה דגן, וא"כ אי"ז מחלוקת כ"כ מן הקצה לקצה, וק"ל [אם כי למעשה בין הראב"ד לדיעה א' איכא פלו' קיצונית, דג' שיטות דברר הן בחייטין ואורז, והן בתערובת שאר מינין, ולכל שיטה נחתין חד דרגא בשאר מינין, וק"ל].

ביאור ב' הפלוגתות שיש בסוגיא זו

ג. והנה יש כאן ב' מחלוקות, א. בדין גרידה ובחייטין ואורז. ב. בדין כזבא"פ בתערובת שאר מינין. והנה בדין גרידה אשכחן ג' שיטות, דלהרמב"ם עיקר מעלתו להפוך את האורז מצד עצמו להחשב דגן, וי"ל ש"כ"ה גם להרא"ש, ולדידהו לכ"ע משנה דין האכילה ולא את המציאות, הנצרכת להחשב לחם שראוי להחמיק, וגרידה משנה את המציאות, ושיטת הרמב"ן שהצריך כזבא"פ ומ"מ אהני גרידה שלא יצטרך לאכול כל הכזבא"פ, ויסודו בהלכות ביטול שעי' גרידה מתבטל האורז לחטה ולא מצד שינוי המציאות, אך לראב"ד ורשב"א דבעינן עדיין לאכול כל הכזבא"פ צ"ב מאי אהני לן גרידה [וכנ"ל סק"א], אלא שבאמת הנה חזינן דלפי שיטה זו בשאר מינים לא מהני כזבא"פ אפי' אוכל כל הפרס (וכבר נת' לתמוה בסברתם לעיל סק"ב), ובהכרח הטעם דס"ל דהכא לא מהני טכ"ע שאף שהחטה והדגן לא בטילי אך כיון שהרוב אינו לחם אין כאן שם לחם, דטכ"ע אהני לקבוע שאכילת הכל כאכילת החטה שיש בו טעם חטה, אך סוכ"ס שם לחם נקבע לפי הרוב, ולחם אין כאן, ואי"ז אלא כתבשיל בטעם חטה, דלקבוע שם לחם לא מהני טכ"ע [וכרכ' הרא"ש סברא זו לענין דלא מהני היתר נהפך לאיסור, ויל"ע דאולי יאמר כן אף לגבי אכילת כל הכזית דגן בלא דין גרידה, ועי']. ואשר לפ"ז אי"ש היטב ביאור דין גרידה לדידהו, דאהני לן גרידה שבכ"ה"ג אין האורז מעכב מהחטה מלקבל שם לחם, דזה שהוא מחמיק מלבד מה שהחטה נרגשת בטעמו, ובכזבא"פ אהני שהוא מצטרף לאפשר לחטה לקבל שם לחם, אף שהוא עצמו אינו דגן בעצמותו ונעשה כאן לחם ממיני דגן ושאר מינים, ודין חלה וכזית מצה יוצאים בלחם מה' מיני דגן, וע"כ יוצאין בכזבא"פ שאוכל כל הכזבא"פ, ומשא"כ בשאר מינים שהרוב מבטל את השם לחם, ודו"ק.

ולגבי תערובת דשאר מינים הנה לכר"ע ליכא כאן דין גרידה, ומסברא ד"ז תלוי בפלו' דכזבא"פ בכל התורה אם ההיתר נהפך לאיסור או לא, אלא דכבר נת' דהכא גרע דעל השאר ודאי לא יחול תורת לחם בלי גרידה, ואדרבה שלראב"ד גם על החטה ליכא תורת לחם, ובהו יל"ע אי אידך רבוותא פליגי עליה או לא, ובאמת שיל"ע מנלן דפליגי עליה [וד' הש"ך בד' הרא"ש צ"ע וכנ"ל], וכ"ש דצ"ע ד' המ"ב דפשיטא ליה דיועיל אכילת כזית מן הפת, וצ"ע.

ואמנם לכא' אולי יש ללמוד מד' הרמב"ן דמשמע מדבריו דלול' דין גרידה אהני לן דין טכ"ע לצאת ידי"ח באכילת כל הכזבא"פ, ומשמע דפליג על סברת הראב"ד דהרוב מעכב על המיעוט מלחול עליו שם לחם, ולדידיה לא נצרכה סברת גרידה אלא לגבי כזית מן התערובת, ולא לגבי אכילת כל הכזבא"פ, דבוה פשיטא ליה דיוצא ידי"ח. והנה כ"ז כדיעה ב' שבמ"ב, אך מקור לדיעה א' שיועיל ע"י כזבא"פ לאכול כזית מן התערובת בלא דין גרידה לא ידעתי מנלן.

וכהיראים, מ"מ בנמצא בתלוש בסוף הלילה מצטנן דסוף הלילה מצנן, ופשטו].

ד. ועיו"ב בבי"ש שמד' הריב"ג והרשב"א וסמ"ק מבו' דאף בנשאב ביום סגי בצינון לילה, וי"ל כנ"ל דאיך שנפרש טעם החום מצטנן ע"י לינת לילה, ורק דאיכא התם פלו מהו לינת לילה כולו או רובו או מחציו השני עד אחרי עלוה"ש, אך בהגהות סמ"ק שם מביא ש"י"א דבנשאב ביום אסור ולא מהני ליה לינת לילה, וזה לכא"ו צ"ב דהרי משמע דאיהו אית ליה דין צינת לינת לילה, שהרי לא ס"ל כיראים להתיר ללוש מיד בנשאב ביה"ש, ובהכרח צ"ל דאיהו תרתי בעי, צינת מחובר ביום ותלוש בלילה, ובהכרח דאזיל בדרך היראים דהנידון מצד חום השמש שתחת הקרקע בלילה, דהרי לא יתכן לומר שיש צינון ע"י מחובר ביום אי החום משום שמש שבשיפולי הרקיע, דלפי"ז ליכא תורת צינון במחובר כלל, וא"כ בהכרח פ"י כהיראים בטעם האיסור, ומ"מ באופן הצינון פליג עליה, וכדעת ה"י"א שבהגהות סמ"ק אי בתו' ר"פ בשם ריצב"א [וידוע שהגהות סמ"ק הוא מר"פ], וזו דעת המרדכי סוף פרק קמא דפסחים המובא בדרכי משה אות ד', וכ"ה דעת מהרי"ל המובא בב"ח (אות ד'), ועי' בב"ח שמקור שיטתם מוד' הבה"ג.

ובאמת שלדרך היראים צ"ב הלשון לינה, אחר שאין הלינה נצרכת ומשפעת כלל, ודוחק לומר דמשום שאיבה ביום להבי"י [ולהיראים בלא"ה ליכא להך תירוץא], ולדרך רש"י ג"כ קצת קשה הלשון לינה אחרי דבי"ב שעות תליא ולא דוקא בלינה, ואף ש"ל דאורחא דמילתא נקט, א"נ שיעור לינה קאמר, מ"מ הלשון דחוק, וביותר לפי מה שראיתי במכתבים של אמו"ר שליט"א שנו"ב עם מרן הגר"ח שליט"א, ולכא"ו צ"ע דסתם לינה כולל עד עלוה"ש, וזה פחות מ"י"ב שעות ביומי דניסן, וא"כ י"ב שעות אינו שיעור לינה, ואמאי לא נקטו לישאב ביה"ש שעות בתלוש, וצ"ע [ווא"ל גם לרש"י איכא מעלה שיהיו י"ב שעות הללו בלילה, דומיא דמש"כ רבנן ז"ל שעדיף שיהא במרתף שיהא צינון מושלם יותר, אך מסתפינא לומר דבר שלא מצאתי לו רמז בספרי רבותינו ז"ל]. אכן להנך רבנותא דבלינת לילה תליא מילתא א"ש, ולה"ה שבהגהות סמ"ק יש ג"כ קצת דוחק, שהרי בגמ' לא כתוב דין זה דשאיבה ביה"ש, וא"כ דינא דצינון במחובר ביום לא איתמר בגמ' כלל, ומנלן להוסיף ד"ו מסברא לחוד, וצ"ע [ועי' בב"ח אות ד' מש"כ בזה].

ב. הכרעת ההלכה [ופרטי דינים בזמן השאיבה]

א. והנה הכרעת השו"ע לשאוב מבעו"י או ביה"ש ושילון כל הלילה, ונראה דכונתו לחוש לרש"י והיראים, ובאמת שבנשאב ביום יש עוד טעם ללון כל הלילה, וכד"כ שבכה"ג גם ליראים בעי לינת לילה, ולכא"ו יש נפק"מ דבנשאב ביה"ש סגי ב"ב שעות שכבר יצאו ידי שיטת רש"י ג"כ, דהרי ליראים א"צ כלום כיון שנשאב ביה"ש, אך בנשאב ביום לא סגי ב"ב שעות דבעינן לינת לילה להיראים, דמסתברא דלגדר לינת לילה שכי' הבי"י אליבא דהיראים לגבי נשאב ביום בעינן דוקא אחר עלוה"ש, ונפק"מ בעברו י"ב שעות קודם עלוה"ש, דבזה היראים מחמיר טפי, ומאיך לחוש לשי"י רש"י בעינן י"ב שעות ולא סגי בעלוה"ש, ובעינן דוקא י"ב שעות [וכאשר פי' הגר"ח שליט"א ד' המ"ב סק"ו דשלא בשעה"ד א"א ללוש אחרי עלוה"ש, דהשו"ע אוסר לפי שחושש לשיטת רש"י, אלא שהמ"ב מיקל וסומך על ריב"ז וסמ"ק, וע"כ מיקל לאחר עלוה"ש], אך יתכן שלעולם חשש השו"ע לסמ"ק ולא היקל ב"י"ב שעות בלי לינת לילה.

ועי"פ אם יא לינת לילה וי"ב שעות [ולא משנה אם הי"ב שעות מקצתן לפני הלילה או לאחריה], בודאי מתיר השו"ע ללוש כל שנילוש לפני כניסת הלילה, ואפילו נשאב מבעו"י ואין הכרעה איך הדין בנשאב לאחר כניסת הלילה, דלסמ"ק כשר לאחר עלוה"ש, ולרש"י לאחר י"ב שעות, אך אליבא דהיראים נסתפק בבי"י ורא"ם אוסר, ולא נת' ד' הבי"י בשו"ע בזה, וצ"ע. [וכבר כ' דגם בנשאב ביום יל"ע מאימתי שרי, דתחילת היום ממש לכא"ו גרוע מלאחר כניסת הלילה (וכנ"ל סק"א אות ב), וצ"ע].

ב. אמנם הרמ"א כתב לאסור מבעו"י ולא התיר אלא סמוך לביה"ש, והיינו דחשש לדי' בה"ג ריצב"א ומרדכי ומהרי"ל, אלא שהתיר סמוך לביה"ש, ויל"ע מאיזה דין הוא זה, ועי' בדרכי משה שמבו' שהוא משום שלא נתנה תורה למלאכי השרת, ושע"כ מסתבר ש"א"צ לצמצם כל כך, וסמוך לביה"ש נמי שפיר דמי, ומסתברא דלדבריו כך לסמוך לביה"ש לפניה או לאחריה, אך מאידך פשוט שאין בכך סיבה להתיר רק סמוך מאוד, בשיעור שמסתבר שאם נחמיר יהא קשה מאוד לכיון השעה, וק"ל [ובאמת שמסתברא הוא יותר מסתבר לביה"ש דר"ת שקשה לכיון אימתי הוא תחילת ביה"ש, ומשא"כ בביה"ש לגאונים שמתחילים על השמש, ויותר קשה לכיון סוף ביה"ש, אלא שאם נאמר שרואים כוכבים אחרי זמן זה, כאשר יש שטוענים כן שאילו לא יהא כאן כל התאורה יראו היטב הכוכבים לאחר ג' רבעי מיל, א"כ אפשר לדקדק גם סוף ביה"ש, ואכמ"ל].

[ואגב אורחא צ"לע לשון סמ"ק בשם הרי"י יצחק שכיון שלא נתנה תורה למלאכי השרת מסתברא דכל שקודם חצי הלילה שפיר דמי, וזה צ"ע דלכל היותר זה הוכחה למש"כ בתחילה דברוב הלילה סגי, והיינו ברוב הניכר, אך איך הוכיח מזה דבחצי השני של הלילה סגי. וצ"ל דמכח זה הוכיח דא"צ ביה"ש דוקא, ועוד הוסיף לומר דמדלא קתני כל הלילה מסתבר דבעיקרו של לילה שהוא מחצות עד עלוה"ש סגי, ועי"פ].

ואמנם בחק יעקב סק"א משמע דאפשר משקיעה"ח, ומשמע דאזיל כשי"י ר"ת, וי"ל דס"ל דכבר ליכא חום היום, וכבר יצא ידי"ח צינון דיום ועד צה"כ זמנו, ואמנם משמע שודאי עיקר זמנו ביה"ש, אך כשהתירו סמוך לביה"ש היינו משקיעה"ח לר"ת, יעו"ש שז"ל שלפי שאין הכל בקיאים שואבין אותו סמוך לביה"ש אחר שקיעה"ח [אך מסתברא שאין ללמוד מזה להקדים הרבה לפני שקיעה"ח לנוהגים כגאונים], וכ"ה בפמ"ג בא"א סק"א. אכן יל"ע בזה דבמרדכי סוף פ"ק דפסחים כתב

לשאוב בלילו, כשרוצה לאפות במוצ"ש, משום שא"א לשאוב בער"ש שמא יקדים ושמא יאחר ויהא חילול שבת, ועי' בחק יעקב סק"ה שכתב שמצד הדין היה לנו להתיר ביה"ש, אך שמא יקדים קודם ביה"ש ושמא יאחר לתוך הלילה, וצ"ע דהא רשאי להקדים קודם ביה"ש משעת שקיעה"ח, וזוהו משמע שאין להקדים קודם ביה"ש רק בצמצום, וצ"ע. ג. והנה דנו רבנן ז"ל מה עדיף קודם ביה"ש או לאחמ"כ, ולרש"י אין חילוק כל שיהא לו י"ב שעות, ולריב"ג וסמ"ק ג"כ לא איכפ"ל כל שיהא לו לינת רוב או חצי לילה, וליראים לרא"ם ל"ש דבכל גוויי אסור, ולבי"י עדיף מבעו"י מאשר אחר כניסת הלילה שאולי אין לו תקנה, וכמוש"כ המ"א והח"י, ולריצב"א ומרדכי ומהרי"ל לכא"ו ל"ש, ומסברא היה מקום לומר דצריך י"ב שעות במחובר, ואם חסר בכך חסר בצינון, אך במעט זמן אחר כניסת הלילה כבר יתחמם, ולפ"ד צריך איזה משך זמן שלהילוך השמש תחת הקרקע בכדי שיתחמם. אך לדינא מבו' במ"א וח"י וכ"ד המ"ב, עי' היטב בלשונו בס"ק ד' ובביאור הלכה עי"ש, דעדיפא מבעו"י מאשר אחר כניסת הלילה [והגר"א ז"ל סובר לעיקר כד' השו"ע, ופשוט שמה שהיקל בזה הגר"א הוא עפ"י הגר"א].

ענף ב'

בענין מים שלנו שנשאבו מסיסטרנה (ומן המאגר מים העירוני) (סי' תנ"ט סעיף ב')

בשו"ע סי' תנ"ט ס"ב הביא די"א דמים שנשאבו מסיסטרנה מותרים מיד, ואין להקל אלא בשעה"ד, ומשמע (וכן מפ"ו במ"ב ס"ק כ"ו) דאם ישאב מן הסיסטרנה ויליגם כדון מים שלנו שפיר דמי, ויל"ע דלכא"ו היה לנו לחלק אימתי נכנסו המים לסיסטרנה, דהנה באמת להצד שנידון כמחובר בודאי י"ל דנחשב כשואב מן הבאר, ולא איכפ"ל אימתי נכנסו לסיסטרנה, אך להצד שהוא כתלוש הנה לכא"ו אף שלא איכפ"ל מתי שואבים מן הסיסטרנה גופא, לפי שמשעה שבאו לשם הרי הם כבר שואבין ועומדים, אך מ"מ לכא"ו איכפ"ל מתי הגיעו לשם דאז היא זמן שאיבתן. אלא ש"ל בדרך כלל כבר עבר ע"ז בתוך הסיסטרנה כמה לילות, וא"כ מאי איכפ"ל אימתי נשאב ונכנס לסיסטרנה.

אך באמת עדיין יל"ע, דהנה לגבי מים שלא נשאבו בביה"ש ועברו עליהם לילה מצאנו פלוגתא, דלד' הרא"ם אפי' נשאבו ביום ועברו עליהם כמה לילות אין להם תקנה, ולד' הבי"י מהני להו לינת לילה בתלוש אחרי השאיבה ביום, ובנשאבו לאחר תחילת הלילה מספק"ל גם לב"י, וחייש לומר שלא יהא להם תקנה לפי היראים, וד' הרמ"א כהרא"ם דבין נשאבו ביום ובין בנשאבו בלילה אין להם תקנה, והמ"ב לעיל חייש לזה לתחילה, עי' בסק"ד, ומעתה הרי היה לנו לחוש להסוברים שסיסטרנה כתלוש, ולא יועיל לשאוב מהם אפי' לנו בתוכו כמה לילות אם לא נכנסו לשם בביה"ש, ועכ"פ לתחילה, ואמאי סתמו הכא להקל בנשאב מהסיסטרנה ביה"ש ועבר עליהן לילה. [וגם על השו"ע י"ל דאף לדלידה ליכא החשש שנשאבו ביום, מ"מ ניחוש שנשאבו ונכנסו לשם לאחר תחילת הלילה].

ולכא"ו צ"ל דהכא איירי שנכנסו לשם מי גשמים, וד' המ"ב שמי גשמים א"צ לינה (ועיו"ב בס"ק כ"ח), וא"כ להצד ההסיסטרנה נחשב לתלוש, לא איכפ"ל מיד, דמעולם לא נתחמם, ולהצד שהוא כמחובר בשאיבה מן הסיסטרנה תליא מילתא. ואם שואב בביה"ש משם ועובר עליהם לילה, אין שום צד חשש, וק"ל.

ולפי זה במאגר מים עירוני שנידון כסיסטרנה, מ"מ י"ל דלכתחילה לא יועיל לשאוב בביה"ש וכו', שהרי אין יודעים מתי באו לשם המים, שהרי א"י"ז מאגר מי גשמים, ושמא נשאבו ונכנסו לאחר תחילת הלילה, ושמא נכנסו ביום, שעכ"פ לרא"ם ורמ"א אין להם תקנה, וכיון דלכתחילה חיישינן לזה, ע"כ לתחילה ודאי אין ליקח משם [וזה אפי' במים שאין בהם תערובת כלור וכדו']. [ויש מי שרצה לחדש דלהצד שזה כתלוש יש לו ב' מעלות, חדא דאין מתחמם מחמת השמש המהלכת בשיפולי הרקיע או תחת הקרקע, דזה גוף נפרד, ואין חימום הקרקע מחממת את המים שבתוכו, אך מאידך מים שבתוכו מצטננים ביום, וצ"ע אם אפשר לומר כן, גם לא יועיל למים שנכנסו לשם באתו יום ולא שהו שם י"ב שעות, ואולי בזמן כניסתם לצינורות ותעלות הבנויות באדמה תליא מילתא, אך מ"מ עיקר הסברא צ"ע].

ג. ועיו"ב במ"ב שכתב דאם נכנס כה"ז מים מהנהר וכו' להסיסטרנה, אין להקל אפי' בשעה"ד להשתמש בהן מיד, והיינו שבכה"ג בודאי בעינן שילונן לאחר שאיבתן, ויל"ע בטעמא דמילתא, ועיו"ב בשעה"צ ס"ק כ"ו דכפי הנראה הא"ר פ"י החיסרון כי נכנסים מים חדשים, ועי"ז שקו"ט אי נימא קמא קמא בטיל [ולכא"ו יל"ע דנימא חוזר וניעור, ויהא מזה הוכחה לשדי חמד שבמים שלנו לא שייך חו"ג, ואפי' לחמרא לא אמרינן ליה, ואכמ"ל], אך המ"ב עצמו מפרש לה דע"י חיבורו למעיין בודאי אינו כתלוש, ומתחמם עם המים שבבאר ובמעין וכו' בלילה וכו', ולהכי מוכרחים ללינה, ואין לשאוב ממילא בלילה או ביום לתחילה וכו"ל. ויל"ע דלכא"ו לפי"ז מתחמם כשאר המים ע"י חיבורו אליהם, וא"כ אין יועיל השאיבה בביה"ש ולינה בלילה אח"כ, דלכא"ו להסוברים דשאיבה ביום לא מהני, דבעינן צינון דיממא במחובר דוקא, ולהכי ס"ל דלא מהני שאיבה ביום ולינת לילה [ועי' מ"ב סק"ד, ומקורו מן הרא"ם וריצב"א שבתוס' ר"פ ובמהרי"ל, וזו ד' המרדכי והדרכי משה], וא"כ הכא נתחממו ולא נצטננו במחובר שהרי היו ביום בסיסטרנה שהוא תלוש, ונצטרך לומר שהחיבור מועיל גם לצנן כשם שמהני לחממן.

ובמאגר מים עירוני לכא"ו יש חיבור עד למקורות המים, וא"כ אין בהם קולת סיסטרנה אפי' בשעה"ד, והיינו שבודאי אין להקל לשאוב ולהשתמש מיד בלא לינה, ולענין אי מהני לינה עי' מש"כ לעיל, דלגבי לתחילה אין נכון להשתמש ואפי' ע"י לינה, ועתה התבוננתי דשמא נאמר להקל לפי שהם מחוברים למקורות, ושפיר מצטננים ביום ע"י

החיבור, ושפיר נחשיב שאיבה מהם בביה"ש כשאיבה מן המקורות שמשם באים המים (הכירנת או מי תהום), אך באמת יל"ע דיתכן דיש חלקים מן היום שהם מנותקים שהמשאבות לא פועלות כה"ז, כי אם לפי גבול מדת המים במאגר וכידוע, ולפי"ז יל"ע אם להקל בזה, ועי' [וכ"ז באופן או עכ"פ מבלי להכנס לנידון תערובת כלור במים].

סימן ג'

בשמעתא דאסור להשהות עיסה בלא עסק (סי' תנ"ט ס"ב)

ענף א'

בענין האיסור לכתחילה להניח העיסה רגע א' בלי עסק

הנה בשו"ע סי' תנ"ט ס"ב א"י דלכתחילה לא יניחו העיסה רגע א' בלי עסק, ויל"ע במקור דין זה וטעמו, ואשכחן לזה ב' מקורות כמוש"כ בבאר הגולה ומובא בב"י בשם המ"מ, א. מוד' רש"י בדף מ"ב שפי' דהיינו דינא דלא תגביה ידה מן התנור, אך הר"ן שם פליג ע"ז ופי' שיכולה להתעסק בתנור, ובלבד שלא תתעסק בדברים אחרים שמא תבא לשהות בעיסה יותר מדאי, ולפי"ז אדרבה כל עסק מענייני האפיה לית לן בה אף שמנחת העיסה קצת בלי עסק. ב. אך אשכחן עוד מקור לזה, והוא מתני' דף מ"ח ע"ב לרבנן דס"ל דבעינן אחת לשה וכו', והיינו שע"י לא ישאר העיסה בלי עסק רגע א' [ואמנם ר"ג שם במתני' מתיר לשהות שיעור ב' היסקות, ועי"ש ברש"י אך כ"ה לרבנן], אך יעו"ש בר"ן שלפי פירושו י"ל דלא נח' כלל בענין שיעור השהייה המותרת, דתרווייהו איירי במתעסקת כה"ז, ולא נח' אלא בגזירה שמא יבא לשהות דר"ג גזר ורבנן לא גזרו, והנה הר"ן לשיטתו שאין איסור מדינא כי אם גזירה שלא יבא לשהות, אך בד' רש"י י"ל שזהו מדינא דבהא פליגי ר"ג ורבנן בשיעור השהייה המותרת לכתחילה, אלא שיל"ע לדי' רש"י מה הוסיף רבא על ד' רבנן דמתני', ואולי מדינא דמתני' היינו אומרים ששהייה שיעור היסק אסור, אך רגע א' לא איכפ"ל, וקמ"ל רבא שג"ז אסור דבעינן שלא תגביה ידה כלל מן העיסה. [ובד' הרמב"ם פ"ה מחומ"מ שכתב בהי"ב ולא תניח העיסה ותתעסק בדבר אחר, יל"ע אי כונתו כרש"י או כהר"ן, וצ"ע. ולכא"ו יש להוכיח דס"ל כהר"ן מדבריו שם בה"ח דפליג על בעל העיטור (המובא להלן בענין הנחת מורסן לתרנגולים)].

ואליבא דרש"י יל"ע בטעמא דמילתא, ולפ"ד היה נראה לפרש שהוא מחובת השימור, שהרי שיעור חימוץ בפחות משיעור מיל כדחזינון בבצק החרש, ומחובת השימור להיות כה"ז בגדר משמר ומונע החימוץ, ולא לסמוך על כך שמה"ת שאלו יתחמץ [ועי' להלן].

ואע"פ שנת' דזהו פלו' בין רש"י לר"ן נקטינן כרש"י, ועי' היטב במ"ב סי' תנ"ט ס"ק י"ג שכתב כן להדיא, עיין שם, וזהו ד' הגאונים שהביא הטור סי' תנ"ו שאפילו אם מתעסק בלישת עיסה יותר משיעור חלה פחות ממיל אסור, משום שאסור לשהות רגע, ובעל כרחו נשאר חלק מהעיסה קצת זמן בלי עסק, והכא לא שייכא גזירה דהר"ן שהרי אין מתעסק בדבר אחר, ובהכרח מפני שיש איסור להניח רגע בלי עסק, והוא איסור בעצם.

ועיו"ב בסי' תס"ה בטור ובי"י שהר"מ התיר ליתן מורסן לפני התרנגולים, ובעל העיטור השיג עליו דאם כן נשהה העיסה עד מיל, עיין שם, וכונתו דבנתנית המורסן אפי' עומד להשיג שלא יהו יותר ממיל, מ"מ בהכרח יהיה קצת, ועי"ז קאמר בעל העיטור דלא אשכחן התירא להשהות להדיא עד מיל, אע"פ שעומד ומשיג שלא יהיה יותר ממיל, והיינו משום דאסור להשהות רגע א' בלי עסק, ומד' בעל העיטור מוכח שאי"ז מדין שימור, דלא אשכחן דין שימור במורסן לתרנגולים, ובהכרח שהוא או ע"ד גזירה אטו יותר ממיל, או ע"ד חשש למקרה רחוק של חימוץ בפחות משיעור מיל, ועי"ש בטושו"ע דנקטינן כבעל העיטור עי"ש.

ובשיעור הך דינא הנה לי' השו"ע שלא יהיה רגע א' בלי עסק וכנ"ל, דזהו חידושא דרבא בדף מ"ב, ועיו"ב במ"ב סי' תנ"ט ס"ק י"ח כשדן על חומרת הרא"ש בשהייה לאחר שנתחמם, מהו שיעור מיד דקאמר הרא"ש שאינו מיד ממש, וסיים דכ"ז נפק"מ רק לענין דיעבד, דלענין לתחילה בלא"ה צריך לזוהר אף בפחות משיעור זה, והיינו משום דבעינן שלא יהיה אפי' רגע א' בלי עסק, עי"ש היטב.

ויל"ע אם מכח הך דינא גם לכלול שלא יתערב במצות פירורין ששהו רגעים בלי עסק ובאופן שאינו בטל [שעומד במקומו מדובק בעיסה שאינו כלח בלח וכמוש"ז במק"א], שהרי נת' שהוא מחובר ההרחקה מחשש רחוק של חימוץ, ונר' שודאי לתחילה צריך לזוהר שלא יתדבק, אך בדיעבד בלא"ה אין לחוש, דאפי' כל המצה שהתה קצת לא איכפ"ל, וכ"ש בפירורים שנדבקו אליה שאין לחוש.

ועכ"פ פשוט שצריך לסדר סדר האפיה באופן שלא יצטרכו להמתין עם עיסה על חבירתה, או מצה להכנסת עוד מצות על המקל וכו', דכ"ז מחובת הזהירות שלא יהיה אפי' רגע א'.

ענף ב'

מהו עסק המונע חימוץ

א. הנה מבו' בסי' תנ"ט סק"ז דיש ב' מיני עסק המונעים חימוץ, ויש עסק גמור כמו רידוד המבטל לגמרי את החימוץ ואין השהייה מצטרפות (לד' התרוה"ד), ויש עסק שאינו גמור כגון ניקור שמונע חימוץ אך אינו מבטל השהייה, ומקור הדברים בתה"ד סי' קכ"ג, ושם מבו' שטיפין על הקמח, וכן ניקור העיסה, וניקור התרנגולין שבר"מ פ"ה הי"ח מחומ"מ, המה עסק שאינו גמור עי"ש, ולפ"ד כונתו שזה פעולה חלשה, ומשא"כ רידוד שהוא יותר בכח, וכפי הנר' כ"פ גם מרן החזו"א שכי' לחלק בין טיפה אחת לטיפה להדי טיף, שאם אין הטיפות תכופות יש כאן עסק בכל טיפה אך השהייה שביניהם מצטרפות, ואי הוה טיף להדי טיף אפי' יהא הפסק וכגון שטפף טיף להדי טיף כמה דקות והפסיק וחזר חלילה לא יצטרפו השהייה, ואמנם המ"ב פליג ע"ז, יעו"ש בסוף סי'

בשוגג ועפ"י ד' הבי"ח, ולא כ' דינו של שוגג בשעה"ד, ואולי אה"נ אלא דלא נחית להא, ועי'.

ואולי המ"ב סובר דנתחמם העיסה חמור מלש בחמין, דאף דאיירי בחמין שאין פושרין וודאי מחמם העיסה, מ"מ החום מחמת המים, ואדרבה הם מצטננין ע"י הקמח צונן [והרי לא איירי בכ"ר או באופן שמבשל דאי"ח הו"ל מבושל], והחום הנשאר אינו חום עצמי של העיסה והקמח אלא של המים, ומש"כ בהוחם ע"י חום התנור או השמש שגם הקמח עצמו נתחמם, וע"כ חמור יותר, ובכ"ח לא דימהו להתם אלא ע"ד כ"ש, דודאי בנתחמם חמור מסתם לשה אצל השמש, והב"ח לא הוצרך לומר דחמור יותר מלש בחמין דלדידיה למאי נפק"מ, אך למ"ב מוכרח לומר כן [ועי' להב"ח שהזכיר שמתחמם ליד התנור יותר במהרה מבלש בחמין, אך לא הזכיר סברא הנ"ל דלא הוצרך לכך וכנ"ל], ועי'.

נתחמם בהתעסקות

ב. והנה בכ"ז לא מבואר חילוק בין שהתה העיסה ללא שהתה, דלהאוסרים לכאן נאסר אפי' בלא שהה, ולהמתירים דינו ככל עיסה דעלמא דכל שלא שהה שיעור מיל שריא.

ובס' תנ"ט ס"ג הביא השו"ע ד' הרא"ש דבנתחממה העיסה בידיים מחמיץ בשהייה מועטת, ובביה"ל שם הוכיח דהרמב"ם והרמב"ן ותרוה"ד פליגי, וכ' דאולי אינהו איירי בסתמא, והרא"ש בראה שנתחממה, אך לפי פשוטו יש כאן מחלוקת. והנה הך פלו' לא דמי לפלו' הנ"ל לגבי לש בחמין, דהא הכא בלא שהיה שרי ובשהייה תליא מילתא, וצ"ל דשאני חום שמחמת העיסה מחמת ההתעסקות בעיסה, מחום שמסיבה חיזונית.

ויש להתבונן, שהרי הרא"ש איהו מרא דשמעתתא שמתיר בלש בחמין בשוגג, והיינו דס"ל דלולי הקנס אין לנו לאסור בדיעבד, ולכאן אפי' בשהתה כדרך שעיסה רגילה לשהות, והיינו עד מיל, ומאיך איהו מרא דשמעתתא דקאסר בשהייה מועטת בנתחמם בידיים, ולכאן הרי לא שייך לקנסו דלא עבר שום איסור, אלא דהרא"ש חושש לחימוץ כמפורש בדבריו, ובהכרח צ"ל כמוש"נ דב' מיני חימום איכא, ושאני חימום חיזוני מחימום פנימי מצד עצם ההתעסקות, וכמוש"נ [ויתכן לומר שחימום חיזוני יכול לגרום חימוץ, וחימום פנימי הוא עצם התחלת תהליך החימוץ אלא שהוא נעצר ע"י העסק, וע"כ כיון שלא מתעסק ממשיך להחמיץ, ומשו"ה בשהייה תליא, ועי'].

ומאיך לפו"ר משמע שאיך רבוחתא פליגי לגמרי על הך חום שמחמת עסק, וס"ל דקיל טפי מחום חיזוני, ואולי ס"ל דחום שמחמת עסק אין מחמיץ, דאדרבה העסק מורגש ומשפיע, וכן הוא לכאן מדל"א קאמרי לבדוק חום העיסה ולא חשו לה [ואולי לפי מסקנת הביה"ל בראינו שנתחממה מודו, אך קשה לומר כן שהרי הר"מ פליג ומתיר אף בשהייה פחות ממיל לאחר התעסקות של יום שלם, עיי"ש בביה"ל].

[והגרי"א ז"ל תלאו בפלו' דעברה ולשה בחמה, וכבר כ' במק"א שלא זכיתי להבין דבריו, והשי"ת יאיר עיני].

נתחמם מחמת התנור או בית חם

ג. ברמ"א סי' תנ"ט ס"ג כ' לומר בענין המצות, שאם העיסה במקום חם ממחר להחמיץ, ומקורו מיראים והגה"מ ומרדכי המובא בב"י, ושם מב' דכשלוש אצל פי התנור או בבית חם ממחר להחמיץ בשהייה פחות ממיל, ועי' בביה"ל שכ' דליכא מאן דפליג ע"ז [והנה לא נזכר בדבריהם שמיד מחמיץ אלא ששיעורו פחות ממיל, וי"ל דהרא"ש לא קאמר דמיד מחמיץ אלא בנתחמם ע"י העסק, ולהנ"ל י"ל דהכא קיל טפי, אלא שמאיך הביה"ל שרי"ל דכולהו רבוחתא פליגי על הרא"ש, אף שמודו ליראים ס"ל דאדרבה זה חמור יותר, וכנ"ל בביאור שיטתם, וסברתו הפוכה מסברת הרא"ש]. ויל"ע דהנה אינהו קאמרי דיחמיץ ע"י שהייה פחות ממיל, ומשמע דבמתעסק בלי שהיות לא יחמיץ, אך לכאן מ"ש מלשה בחמין דאיכא פלו', דיש אוסרים אפי' בלי שהייה, וליש מתירים בשוגג לכאן הוא אפי' בעשה עיסה כדרכו ואפי' לא אפה מיד, שלא נזכר תנאי כזה בשו"ע ומ"ב סי' תנ"ה כלל [ועי' להלן].

ובאמת שלפ"ד צ"ע, דבמ"ב סי' תנ"ט סק"י כתב דלש אצל פי התנור דינו כלש בחמה, והיינו כמוש"כ בס"ק מ"א דבלא הוחמה שרי, ובהוחמה נאסר, ומשמע אפי' בלא שהיות, וזה לכאן דלא כמשמעות דברי הנך רבוחתא שהם מקור ד' הרמ"א. אך באמת לק"מ, דהכא לא איירי בראינו להדיא שנתחממה אלא שלש אצל התנור או בבית חם, וע"כ לא נאסר במתעסק, אלא שמחמיץ בשהייה פחות ממיל, וע"כ שפיר קיל טפי [ומ"מ תיקשי עדיין קו' הנ"ל, דלמקילים בלש בחמין בשוגג לישתרי הכא, ונצטרך לומר דאינהו לא איירי בשהה הרבה, ואף דסתימת הדברים משמע דאיירי אף בשהיות, וש"י שכן מוכח במ"ב סי' תס"ב סק"י דמפרשו אפילו בשהיות, יעוי"ש היטב בדבריו, אך אולי אה"נ בדפחות ממיל מיתסר, וכבר נת' דלא אסרי הנך רבוחתא מיד כי אם בפחות משיעור מיל, אך מדבריו בס"י תנ"ט סק"י משמע דמיירי אפי' בשהיות עד מיל (ולא עד בכלל), עיי"ש היטב. ועדיין צ"ל ע"ז].

והנה לכאן פשוט שהנך רבוחתא באו לאסור אפי' דיעבד, דהא לכתחילה בלא"ה אין לשהות אפי' רגע א', אלא שמ"מ אם כנים דברינו הנ"ל לא ידענו באיזה שיעור נאסר, וצ"ע, וברמ"א הזכיר רק שזה סיבה למחר עשיית המצות [ובלשונו היה אפשר לפרש שכונתו למחר אפי' בלי שהיות, דאפי' בעסק יש לחוש שיחמיצו, אך מדסתמו להא דשמא יצטרפו שהיות, ודאי נהינא לפרש כן, אלא כמשמעות מקור הדברים וכנ"ל, ומ"מ לא העתיק דינא דביעבד, ועי'].

הדביק ולבסוף הרתיח

ד. ויעוי' בס"י תס"א ס"ב דמצד הדין שרינן הדביק ולבסוף הרתיח או אפאה ברמץ אף שמתחמם קודם שמתחיל ליאפות, ומב' במ"ב סק"י דשיעורו כל שהתחיל ליאפות תוך שיעור מיל, ואמנם הסמ"ק המובא בב"י ותרוה"ד ח"ב סי' קמ"ה ס"ל דאף בהתחיל ליאפות תוך שיעור מיל

שעריכה יש בה חומר מיוחד, וגם לא נזכר ד"ו ברא"ש כלל, אך לכאן ה"ה לישא זמן רב נמי יגרום חימוץ לכשיסלקו ידיו, דעיקר הנידון מצד ריבוי העסק, ועי' בביה"ל מש"כ דהר"מ שדן בלש בה כל היום פליג על הרא"ש, והיינו שלישה מרובה נמי מחמם, ולד' הביה"ל אחרי עריכה חמיר טפי, ובעניי צ"ל ע"י אחרי העיבוד המכונה בלשונו "פינער" בעיסה יבישה דידן, אי ג"ז בכלל ד' הביה"ל כיון שזהו התעסקות זמן רב, ולד' הגרי"ב פרנקל תלוי בין פינער במוטות דקיל טפי שאין בו חימום הידיים, לפינער בידיים דחמיר טפי [ובודאי שלדבריו עדיף פינער ע"י מוטות, ובמק"א נת' עוד טעם בזה עפ"י השיטות דס"ל שיש חיוב צינון הידיים ואכמ"ל, וזה פשוט].

ד. וראיתי בילקוט מפרשים שבסוף השו"ע (הוצאת מ"י) שיש כמה מרבוותא שפי' ד' הרא"ש דאיירי בידוע שנתחמם, ולא בסתמא, וזהו כדצייד בביה"ל בסוף דבריו, וצריך לידע מהו שיעור החימום דאיירי ביה הרא"ש, ואולי זה מכלל הצ"ע שבביה"ל בסוף דבריו. [גם מש"כ במ"ב הכא ובס"י תס"א ביה"ל ס"ג דמיד לאו דוקא ובעינן שיעור מועט, צ"ב מהו בכלל שיעור מועט, ויתבאר להלן סק"ה].

ובביה"ל הכריח ד"ז כי היכי דלא יסתרו ד' הרמ"א לד' השו"ע, דאחרי שהרמ"א בד"מ כתב דהרא"ש והתרוה"ד פליגי, והשו"ע מחמיר כהרא"ש, איך העתיק הרמ"א ד' התרוה"ד, ולא זכיתי להבין דמש"כ הד"מ דהתרוה"ד פליג על הרא"ש היינו במש"כ להקל בעסק גמור שיבטל שהיות ולא יצטרפו, ופרט זה לא העתיק הרמ"א, וגם מה שהזכיר שהיות שאחר ניקור שזה כבר אחר לישא ועריכה ומשמע דשיעורם במיל, וגם זה לא הזכיר הרמ"א.

ואדרבה שהעתיק רק חומרת התרוה"ד דיש אופנים דמצטרפי, ונפק"מ קודם עריכה דלא איירי ביה הרא"ש, ואדרבה שבמתעסק לפרקים לא מתחמם וליכא לד' הרא"ש, ובהו איכא לד' התרוה"ד, וא"כ לק"מ מה שהביא הרמ"א לד' התרוה"ד, ואין שום מקור לומר שחזר בו מדבריו בדרכ"מ, וצ"ע.

ה. והנה מרן החזו"א פי' ד' הרא"ש שכונתו שעלול להחמיץ מהר וצריך לזרז, וכבר כתבתי דבהגרי"א מפו' שפי' כונת הרא"ש לענין דיעבד, ויליף לה מהא דעברה ולשה וכו', וכנ"ל סק"א. והנה הגרי"א ז"ל הוסיף דשאר ראשונים סוברים דד' הגמ' קאי אף להא דלשה תחת השמש ולהא דלא ציננה ידיה, והנה באמת זה פלו' הר"מ (פ"ה) והרא"ש, והשו"ע ס"ה והרמ"א ס"ג פסקו להקל כהר"מ, וא"כ שמא י"ל דהרא"ש לשיטתו ולא קיי"ל כותיה, וא"כ לד' הגרי"א שמפרש ד' הרא"ש כן תיקשי על השו"ע שסותר משנתו, וצ"ל דבהוחמה העיסה מודה הר"מ והשו"ע, ועי' מ"ב ס"ק מ"א, ודו"ק.

ו. והנה רבינו המ"ב כתב דאפשר דמיד לאו דוקא, ובס"י תס"א בביה"ל לס"ג כתבו כדבר פשוט דבדאי בעינן שיעור מועט, ונר' ללמוד מהו שיעור מועט מב' מקומות, דעי' סי' תס"א במ"ב שמעיקר הדין הדביק ולבסוף הרתיח שרי, ומוכח כדשיעור של התחממות האלפס עדיין אינו בכלל מיד האמור בד' הרא"ש [וגם הראב"ד שהחמיר בכמוש"כ המ"ב שטוב לחוש לדבריו, אינו מצד שהעיסה נתחממה בעסק, אלא מצד חימום המצה עצמה בזמן התחממות האלפס עד שמגיע לחום הראוי לאפיה], ועוד יש ללמוד מד' הביה"ל סי' תס"א ס"ג דהמוציא עיסה שעוד לא נאפה כשיעור המונע את החימוץ, יכול להספיק לאוכלה קודם שתחמיץ, והרי פשיטא שא"א להכניס לתוך הפה עיסה רותחת, אלא שריקיק דק במהרה מצטנן, אך עכ"פ שיעור הצינון והלעיסה זה עדיין אינו בכלל מיד [ויש לבדוק הדבר במציאות].

והנה מרן בעל שבט הלוי העיד העיד בנו בשם מרן החזו"א דמיד דוקא [אלא שאיזה ז"ל מפרש דלא נאסר בדיעבד], אך נראה להוכיח שיש שיעור שגם מרן ז"ל יודה דלית דין ולית דיין שאין בזה חשש, דהנה יעוי' בריטב"א בפסחים דף מ"ו דאיהו ס"ל דאפי' תוך כדי עסק מחמיץ אם עובר שיעור מיל, ובלא עסק אסור אפי' בשהה מועט, וכתב דמ"מ שההיות הטבעיות כשעושים כסדר מתני' דג' נשים שהיות ההכרחיות הללו לא נאסרו, יעוי"ש היטב, ונר' פשוט ששהיות הללו הם אפי' בגדר לכתחילה, וכן משמע שם בריטב"א, ועי' בודאי לא דיבר הרא"ש, ודו"ק.

סימן ד'

בענין עיסה שנתחממה קודם אפיה (סי' תנ"ט ס"ג וס"ה וס"ו וס"ז וס"ח)

נתחמם ע"י לישא בחמין או ע"י שהוחמה בחמה

א. הנה לגבי עיסה שנלושה בחמין [שלא כה"ה ודאי שהעיסה מתחממת עי"ז], אשכחן בס"י תנ"ה ס"ג פלו' אי נאסר אפי' בשוגג או לא, ויסוד המחלוקת מב' ברא"ש ור"ן בסוף פ' כל שעה דפליגי אי טעם איסורו משום חשש חימוץ או משום קנס, ונפק"מ לשוגג [ועכ"פ בשוגג שאינו קרוב למזיד, ועיי"ש ברא"ש ור"ן מה שנח' בד' רש"י], והרא"ש מיקל והר"ן מחמיר, ובשו"ע סומך על הרא"ש בשעה"ד.

ויעוי' בס"י תנ"ט סעיף ה' דבשו"ע נפסק שעברה ולשה תחת השמש מותרת, ובמ"ב ס"ק מ"א כ' בשם האחרו' דזה בתנאי שלא הוחמה, דאם הוחמה נאסרה העיסה, ועיי"ש בשעה"צ שזה אפי' בשוגג וצ"ן לד' הבי"ח, והנה באמת הבי"ח עצמו מכריע בס"י תנ"ה לאסור בעברה ולשה בחמין אפי' בשוגג ואפי' בשעה"ד, אך השו"ע היקל שם בשעה"ד, והכא היקל אפי' במזיד ושלא בשעה"ד, ועפ"י ד' הר"מ דעברה ולשה תחת השמש קיל טפי, והב"ח ס"ל דלדינא עברה ולשה תחת השמש דינו כמו לשה בחמין, ולכאן להב"ח עצמו נאסר אפי' בלא הוחמה, אלא שבב"ח מב' דבנתחממה העיסה דינו כלש בחמין, דגם הר"מ יודה דנאסר בדיעבד, ולפ"י בנתחממה העיסה תליא בפלו' שבס"י תנ"ט, והב"ח מחמיר לשיטתו, אך לשו"ע צריך להקל בשעה"ד בלש בשוגג. [ועיי"ש בב"ח דבנתחממו המים בשמש דינו בודאי כלש בחמין, שהרי היינו לש בחמי חמה עיי"ש]. וקצת פלא על המ"ב שסתם לאיסור ואפי'

תס"ו, וס"ל דלעולם אי"ז עסק גמור, עיי"ש שעה"צ סק"פ, אך מ"מ י"ל דגם הוא מודה בזה לסברת החזו"א, אלא דס"ל שגם טיף להדי טיף אינו עסק גמור.

אכן באמת נר' דיל"פ באופ"א לגמרי, ובהקדם ד' המ"א סי' תנ"ט סק"ד שכ' ד' תרוה"ד דניקור אינו עסק גמור, והוסיף דאע"פ שעוסק במקום זה שוהה במק"א, ובמחצה"ש הבין שזה טעם נוסף מלבד ד' תרוה"ד, אך א"א לומר כן כאשר כבר תמה בפמ"ג, דאי"כ פליג על התרוה"ד דמשמע שאם ינקר כל היום אין בו חשש חימוץ, ולד' המ"א ולפי' מחצה"ש יהא חימוץ דהרי היה כאן הרבה שהיות, והם מצטרפים שאין הניקור מבטלם, ובאמת גם אם ינקר רק שיעור מיל ודאי יש מקומות במצה שלא ינקר שם, ואיך מיקל בזה התה"ד.

ואשר נר' לומר בזה הוא בהקדם ד' הביה"ל סי' תס"ה שהביא פלו' הר"מ והריטב"א בניקור התרגולים במורסן השרוי במים אי חשיבא עסק, וביאר דסברת הריטב"א דלא דמי לטיף טיף לפי שיש מקומות שאין מנקרין בהם, ומשא"כ בטיף טיף שהטיפות מכוונות, ומשמע שבאמת רק אותו מקום מותר [וכ"ה באמת בחי' הריטב"א בדף ל"ט], וכפי הנר' דהר"מ פליג וס"ל דכל הקמח מותר, ומשו"ה גם כל המורסן מותר, וכ"ה באמת במ"ב סוף סי' תס"ו בשם מהר"ם חלאהו ופר"ח דכל הקמח שנתלחלו מותר, ואף מקום שלא ירדו עליו הטיפות [ודלא כריטב"א הנ"ל]. ונר' לכאן הביאור בשיטה זו, דכשם שאנו רואין בטיפה המטפפת לתוך שלולית מים שנעשה תנועה בכל המים, כך הטיפין שעל הקמח גורמין תנועה בכל המים שבקמח וזה חשיב עסק, וכן בניקור התרגולים שבדאי כל המים שבכלי שמורסן שרוי בתוכו מתנועע וסגי בזה להחשב עסק, ונמצא דלריטב"א רק המקום מה שמכין עליו ומנקרין בו הוא הנקרא שנתעסקו בו, ולהר"מ מכל מקום שהמים התנועעו עי"ז מיקרי שנתעסקו בו, אלא שע"ז כתב התרוה"ד דהך עסק אינו עסק גמור לבטל השהיות, לפי שלא התעסקו בו ממש רק שהתנועע מכח העסק במק"א, ולפ"י י"ל דזהו ביאור ד' המג"א לגבי ניקור המצות, דאיהו מפרש כן ד' תרוה"ד דהניקור עיקר הדחיקה הוא במקום שעושה נקב, ובשאר כל המצות גם נרגש ע"י שנתחמץ שם נדחק מקום החור לצדדים, אך זהו כעין תנועת המים מחמת הטפטוף או ניקור התרגולים במק"א, וזהו שמדמה התרוה"ד לג' הדברים יחדיו. ולפ"ר זה דלא כמ"ב ס"ק י"ב שכתב שדחיקה ובעיסה במק"א לא מהני, אך י"ל דבעיסה שכבר מגובלת אם יתמקד רק בפניה אחת לא ישפיע כלל על צד אחר, ומשא"כ בניקור שבכל חלקי המצה מורגש הניקור, וק"ל.

ולחאמור זמן הניקור נחשב עסק בכלו, ומ"מ אין לסמוך רק עי"ז, דד' הגרי"א סי' תס"ה דעסק שע"י טיף טיף או ניקור אינו לכתחילה, והיינו שלא לסמוך עי"ז לכתחילה, אך ודאי עדיף מלא לעשות כלום, ועי' בשו"ע והגרי"א סוף סי' תס"ו מש"כ בביאור הא דאפה מיד אחרי שנגמר הטפטוף, דהוא משום הך דינא דאין לשהות רגע א' בלי עסק, ומבואר דבטפטוף לא מיקרי שהייה בלי עסק, וי"ל דמה שהוא דיעבד היינו רק לענין לעסוק בעסק כזה יותר משיעור מיל, אך באמת הר"מ לכאן ס"ל דזה לכתחילה, עיי"ש בפ"ה ה"ח לגבי תרגולים, עיי"ש היטב.

ב. ובביה"ל סי' תס"ה כתב דהיפוך שמהפך במורסן שבמים ליכא למ"ד דאי"ז עסק, ויל"ע דהרי אינו מכה בכח במורסן ואינו דוחקם אלא שמהפכם, ושמא נלמד מזה גם להיפוך עיסה כדרך שעושיין הגומרין שמהפכין ומסובכין העיסה באויר, אם גמרו הצורה ועדיין אין מי שיקח מהם, אך אינו מוכרח דאולי דוקא היפוך המורסן במים שגם המים מתנועע, וכל החיבור בין המים למורסן שהוא סיבת החימוץ הוא בתנועה מתמדת, אבל בעיסה בעינן עסק שיש בו דחיקה, ותנועה שמחמת דחיקה שהוא הפועל בעיסה ומעכבו מלהחמיץ, וצ"ע [והולכת העיסה פשיטא שאי"ז עסק, וכמפ' בשו"ת הרשב"א לגבי הולכת המצות לתנור עיי"ש, ואכמ"ל].

ענף ג'

בד' הרא"ש בענין שהיות לאחר העסק בעיסה (סי' תנ"ט ס"ב)

א. בשו"ע סי' תנ"ט ס"ב א' [ומקורו מתשו' הרא"ש כלל י"ד תשו' א' אות ד'] דאחר שנתעסקו בבצק ונתחמם בידיים אם יניחוהו בלי עסק מיד הוא מחמיץ, והאחרו' פירשו דהרא"ש דינא קאמר שהוא בחשש חימוץ, ובהגרי"א דימן לעיסה שנלושה במים חמין וכדו' דהיינו שדינה כעיסה שנתחממה שאסורה, ויל"ע דלא דמי דהתם אסרינן אף אם מתעסק, והכא במתעסק שריא, ורק בשהייה נאסרה, ולזה לא אשכחן מקור כלל, וצ"ע.

ב. ויל"ע דבגמ' פסחים (דף ל"ז) בנידון פת עבה מב' דאין ללמוד מלחם הפנים, לפי דהתם הוא פת עמילה, ועיי"ש ברש"י שזה סיבה שלא תחמיץ. והנה אין ידון הסוגיא לגבי שעת העסק, דהרי פשיטא שאנו לשין ומתעסקין בעיסה עבה, וכל הנידון על חימוץ בזמן האפיה, ומב' דהעמילות מונע חימוץ גם לגבי אחר העמל, ולכאן לד' הרא"ש נהפוך הוא דככל שעמל יותר עלול יותר להחמיץ, ושמא י"ל דיש דרגות בעמילות, וכדחזו"ן בתרוה"ד דניקור מונע חימוץ ואין מבטל שהיות, ועסק גמור מבטל שהיות, וא"כ י"ל דיש דרגא של עמילות שמשפיע אף על אח"כ, ואף שנתהוה סיבה לחימוץ ע"י החימום, מ"מ מאידך נתהוה סיבה למניעת חימוץ, ועי'.

ג. ויל"ע בכונת הרא"ש, אי כונתו מצד הידיים שמחממים, וכלשון השו"ע נתחמם בידיים, וכ"ה בתשו' הרא"ש עיי"ש, או מצד החימום של העסק, וראיתי בהגהות הגרי"ב פרנקל זצ"ל שפי' דהכונה לחימום בידיים, וכ' שם שהעריכה במערוכים שלא בידיים הוא עסק המבטל את הסיבה להתחמץ ע"י הידיים בעת הלישה, שהעיסה מצטננת באותה שעה תוך כדי עסק, ולדבריו שהיות שאחרי לישא חמורים מאחרי עריכה, אך בביה"ל מפו' להיפך דשהיות שאחרי לישא קיל טפי, ולד' הביה"ל צ"ל שהוא ריבוי העסק של לישא ועריכה יחדיו, דלכאן אין סיבה לומר

נאסר, ואם אנגם כבר כ' הגר"א דמוכח בגמ' בדף ל"ז דהדביק ולבסוף הרתיח שרי, י"ל לדידהו איירי סוגיא בגוונא דהתחיל לאיפות לאחר שהיה מועטט שאין בה כדי לאסרו, והיינו דבכה"ג אין נאסר מיד, אך מ"מ גם א"א לשהות שיעור מיל, ולכא' משר"ה אסר הסמ"ק בדיעבד, דאין אנו בקיאין בשיעור השהייה המותרת, ומסתברא דמשתנה לפי דרגת החום [ובגמ' לא באו לקבוע כלל להתייר ד"ז שקורט בחלות שם לחם, אלא דממילא משמע דשרי, וי"ל דאיירי לו ציויר שעשאוהו באופן המותר, ואינהו ידעי האידן יצויר]. ולדינא ע"י מ"ב סק"י וסק"י י"א דביעבד שרי כל שלא שהה שיעור מיל, ומ"מ נכון להחמיר, ויל"ע דלכא' הרי בהחומה העיסה החמיר אפי' בנתעסק ובלו שהייה וכמוש"כ סי' תנ"ט ס"ק מ"א, ואפי' בלא הוחמה לגמרי קאסר עכ"פ בשהייה אפי' פחות ממיל, וכתב דליכא מאן דפליג ע"ז, וצ"ל דהכא שהוא בתהליך אפיה קיל טפי [והדברים מוכרחים, דא"כ נמצא דהרמב"ם והגר"א דמקילים בהדביק ולבסוף הרתיח בנאפה תוך מיל, פליגי על היראים וכו' שבס' תנ"ט ס"ג, ואין קאמר הביה"ל דליכא מאן דפליג עליהו, ובהכרח כמו שנת'].
 וכן צ"ל בחק יעקב סי' תס"א סק"ח שכתב דבגילוש והוחם ע"י השמש נאסר דיעבד, ואם אפה בחמה מותר, ואף דלכא' הוחם תחילה שלא בשיעור אפיה, ובהכרח דכל שהוא בתהליך אפיה קיל טפי, אכן יש לפרש דבריו שכל כך חם שם עד שמיד מתחיל לאיפות, וע"י היטב. [ואנגם הוא חידוש גדול, דאטו עיסה נביאה היא לידע שעומדת לאיפות ולא תחמיץ, וע"י היטב]. שו"ר דבתרוה"ד ח"ב סי' קמ"ה למד מדין לישא סמוך לתנור לדין הדביק ולבסוף הרתיח ומצה כפולה, ומבו דאינו מחלק בניניהם, אך אליבא דהרמב"ם י"ל החילוק הג"ל, ועכ"פ בד' המ"ב והפוסקים דמוכח שמחלקים בניניהם.

ה. ויעוי' בס' תס"א ס"ג לגבי עיסה שנכנסה לתנור ויצאה והחזירה, דמבו במ"ב ס"ק ט"ז דאם שהתה שיעור מיל ודאי תחמיץ, אך מ"מ מבו' שם דבאמת תוכל להחמיץ אף בפחות משיעור מיל בשהייה מועטת, וע"י בביה"ל דמ"מ א"י ממש מיד, אך מ"מ בשהייה מועטת מחמצת, ויל"ע דזה לכא' לאו כחימום דהתעסקות דהא איירינן בחימום דתנור, אלא דהכא איירי בנתחמם ממש, וחמיר טפי מנידון היראים שלש אצל התנור ולא הוחמה וכ"ל סק"ג, ואף דבכה"ג נאסר אפי' בהתעסקות וכנ"ל ס"ק א'ב. מ"מ פשוט דצריך איזה זמן לכך, אלא דעסק לא מהני אך הא מיהת פשוט דחמור טפי מחימום דהתעסקות, דהרי התם מהני עסק למנוע חימוץ והכא לא מהני עסק, וכיון שכן פשוט דהכא בשהייה מועטת שהוא בכלל מיד הנוכר בד' הרא"ש לגבי התעסקות כבר מחמיץ, ואדרבה שיל שכולהו יודו בזה [ואף המיקל בהדביק ולבסוף הרתיח עד שיעור מיל נמי יודה בזה וכנ"ל], וק"ל.

הדין לענין הנאה ושהייה

ו. והנה בהנך גוני דנאסר בדיעבד יל"ע אי אסורו רק באכילה או גם בהנאה ושהייה, ולגבי לש בחמין כ' במ"ב סי' תנ"ה ס"ק י"ג דשרי בשהייה והנאה, ומדבריו בס' תס"ב מבו' שזה אפי' בשהה כמוש"כ במ"א, ומקורו מוד' הארחות חיים המובא בבי' עיי"ש, ויל"ע אם נלמד מזה גם לאידך מילי, ולמש"כ לעיל לכא' נתחמם בידיים להרא"ש חמור טפי, וכן הוחמה ע"י התנור או השמש אולי לכו"ע חמור טפי, שנאסר אפי' שוגג ואולי אפי' שלא בשעה"ד, וא"כ י"ל דליחסר אפי' בהנאה ושהייה, וע"י.

סימן ה'

בענין שימור לשמה

גדר השימור משעת טחינה

א. הנה מצאנו לרבותינו הראשו' ז"ל דס"ל דבטחינה נמי בעינן שימור, ומ"מ ס"ל דסגי בעכו"ם טוחן וישראל יושב ומשמר, הלא המה הרוקח סי' רע"ג (מובא בביה"ל ריש סי' ת"ס) ובשיבולי הלקט (סי' ר"א מובא בחק יעקב ריש סי' ת"ס), וכן הוא בספר הפרדס לרש"י ובספר המנהיג ועוד. ואע"ג דאינהו גופיהו ס"ל התם דבלישה ואילך בעינן שיעשה ע"י ישראל דוקא, ולא מהני לעשותו ע"י עכו"ם וישראל עומד ע"ג, אלא שיל"ע בטעמא דמילתא. [ובאמת מצאנו כן לרבים מן האחרונים, ע"י ט"ז, חק יעקב וחת"ס, ומצה"ש בד' המג"א, והגר"ו [ובזכרוני שכך שמעתי מפורש יוצא מפי מרן בעל שבת הלוי להורות הלכה למעשה]. והט"ז הוכיח ד"ז מסתימת ד' השו"ע סי' תנ"ג שלא הזכיר כלל דינא דלשמה לגבי זה, ושיעשה על ידי ישראל קצירה וטחינה]. ומצאנו בזה ג' דרכים, [א]. דהנה בד' הט"ז סי' ת"ס סק"א נר' דס"ל דשאני דין השימור של שעת טחינה מן השימור דשעת לישא, דשימור שקודם לישא לא נאמר בה כלל דין שימור לשמה, כי אם שיהא משומר משעת חימוץ, וכל דין לשמה לא נחדש רק בשימור דמלישה ואילך, ואלא שלכא' יש לנו גמ' ערוכה כנגד זה כאשר תמה בפמ"ג במ"ז שם, דרבא קאמר להו להנהו דמהפכי כפי דכי אפכיתו הפיכו לשם מצוה, אלא שכבר כ' הפמ"ג דבר"ף גרס לשם מצוה ולא גרס לשם מצוה, ועשה כלומר דכונת הגמ' שתזהרו מחימוץ עיי"ש, וכל המקור לדין לשמה הוא מאה דלחמי תודה, או מבציקות של נכרים ומצת כותי, ובהו י"ל דמפני שנילוש שלא לשמה, אלא שצריכים אנו להבין מהיכי תיתי לחלק בין ב' הענינים [וע"י להלן].

ולפ"ר היה נר' לומר באופ"א בביאור שיטת הט"ז, דיעוי' בבי' בס' תנ"ג, והמתבאר שם דאיכא פלו' בין הרי"ף והרא"ש אי להלכה קיי"ל דבעינן שימור משעת קצירה או משעת לישא, והרא"ש פסק דמדינא משעת לישא, אך אם טוחנים בריחיים של מים, שהחיים מתקרבים ע"ז למים, צריך שימור משעת טחינה [ובמ"ב סי' ת"ס כ' רק טעם זה, ועיי"ש בביה"ל, וכנר' דס"ל דמאן דמחלק בין קצירה לטחינה, בהכרח ס"ל להך טעמא, אך באמת יש הרבה לפלפל בזה, וע"י בביאור הגר"א בס' תנ"ג מש"כ בזה ואכמ"ל, וע"י להלן], וי"ל דהט"ז ס"ל דכיון דסגי

משעת לישא מדינא אי"כ כל דין לשמה הוא רק מאותה שעה, ומה שהוצרכנו לשימור משעת טחינה משום שנתקרב למים אי"ז עיקר דין השימור, ואי"ז אלא דין שימור מחימוץ, ולא בהכי איירי קרא ולא הוצרכנו בזה לשמה. ולפ"ז לק"מ, דהגמ' איירי לפי מאי דס"ד דבעינן שימור לשמה משעת קצירה, אך לדינא שא"צ שימור לשמה משעת קצירה, אף דהחוקקנו לשמור משעת טחינה, מ"מ אי"ז אלא דין שימור מחימוץ, ולא נאמר בזה דין לשמה.

אלא שלפ"ר תיקשי ע"ז דא"כ מאי מוכיח הט"ז ממנהג העולם לטחון בריחיים של יד ע"י עכו"ם כשישראל עומד ע"ג, דהא להרא"ש בריחיים של יד א"צ כלל שימור, אך באמת לק"מ דכונתו להשיג על הב"ח שהוא מכריע בסי' תנ"ג דשימור דמשעת טחינה מעיקר הדין ואף בריחיים של יד, ואיזה ס"ל אף בזה דבעכו"ם טוחן וישראל ע"ג לא מהני, וכנגדו שפיר הוכיח מהמנהג, אך באמת אכתי תיקשי דעכ"פ אי אזיל הט"ז בדרך הרא"ש למה ליה ישראל עו"ג בטחינת ריחיים של יד, והלא להרא"ש בכה"ג א"צ שום שימור, וכמו שכ' במ"ב סי' תנ"ג ובשעה"צ שם עיי"ש, וא"כ משמע שלא כדרך זה.

אך לקושטא דמילתא אין נר' לבאר כדרך זה כלל, דהרי טעמא דבעינן שימור משעת לישא מפ"ר בגמ' בדף מ' שהוא משום דמהיחא שעתא באה לידי חשש חימוץ, ומהיחא שעתא בעיא נטירתא עיי"ש. וא"כ אם בריחיים של מים באנו לכלל מים ממילא חייילא דין שימור מהאי שעתא, והוה שעת טחינה בריחיים של מים כשעת לישא, וא"כ שוב נצטרך לשמה, והדרא קושיא לדוכתא [ויישוב לר' הט"ז ית' להלן].

[ב]. ובחק יעקב מבואר דרך נוספת, דשאני טחינה שהחיים נמצאים בכלל ואפשר לישראל שעו"ג לשמור החיים, ומשא"כ בלישה שהחיים נמצאים בעיניים של העכו"ם וא"א לישראל לשמורם, וביאור דבריו נר' דהנה באמת הרי כבר הביא בשעה"צ ד' הריטב"א בשם הרא"ה, דלכא' אף אם נימא בכל דין עשיה לשמה דלא מהני עשיית עכו"ם, וישראל ע"ג ומלמדהו לעשות לשמה [וכדעת הנך רבוותא דס"ל הכי, ע"י בב"ן], מ"מ הכא לכא' ליכא דין ועשיה לשמה כי אם שימור לשמה, וא"כ יהא ישראל העומד על גביו משמר, ויהא הוא לבדו העושה את השימור בעצמו, והעכו"ם אינו המשמר כי אם לשו, והישראל המשמר ישמור לשמה. והנה הריטב"א בפסחים כ' שלמעשה לא הסכים הרא"ה להקל, וטעמא מבואר בספר אהל מועד בשמו [נתיב ה' מהלכות פסח] דאין חלות שם שימור אלא כשהדבר בידו לעשות בו כרצונו, והיינו ששימור אינו רק עירנות לדעת מה קורה, אלא שהוא המשמר ומציל מן החימוץ והדבר באחריותו, וזה לא יתכן רק כשזה תחת ידיו ושליטתו דאז שייך לומר שהוא משמר ומונע מן כל דבר הגורם לחמץ ומן החימוץ, וזהו שכ' הח"י דכ"ז רק אם זה בידיו של עכו"ם, אך אם נמצא בכלי שפיר אפשר לשמרו ואפשר שייחשב תחי", ומה בכך שהעכו"ם מסובב הברזל וכו' המגלגל את אבני הריחיים הוא הטוחן, מ"מ לאו בטחינה תליא מילתא דא"צ טחינה לשמה כי אם שימור לשמה, והישראל הוא המשמר לשמה להחיותן המונחים בכלי.

[ג]. ובחת"ס [וכנר' שכן ג"כ סברת הגר"ו, ע"י סי' תנ"ג וסי' ת"ס, וע"י להלן] מבואר באופ"א, דשאני השימור דעד הלישה שאינו אלא שימור שלא יבואו עליו מים, וזה אפשר לישראל שעומד מן הצד לעשות, והוא ישמור שימור זה לשמה, ומה איכפ"ל מי הטוחן, אבל מלישה ואילך שאין השימור מביאת מים, אלא שמירת העיסה עצמה שלא תחמיץ, וזה ע"י הלישה והעסק שהם עצמם המונעים מחימוץ, א"כ בעינן שמעשים הללו המונעים את העיסה מלהחמיץ שהם הם מעשי השימור ייעשו לשמה, ומה יועיל עמידת ישראל מן הצד שלא הוא המשמר, שהוא רק משגיח על המתעסק שהוא המשמר, והמתעסק צריך להתעסק לשם שימור לשמה, וע"כ בעינן שיהא המתעסק ישראל.

עיקר גדר שימור לשמה - ובטעמא דלא

מהני שימור של העומד מן הצד

ב. והנה ג' דרכים הללו יש בהם נפק"מ טובא, והם בעצם ג' דרכים בעיקר יסוד הדין דשימור לשמה, דהנה באמת כבר תמהו בחת"ס (בחיודושי שו"ע סי' ת"ס ובתש"ו סי' קכ"ח ובחי' לגיטין דף י') ובמנחת"ח מ"ע י' דהרי זה ברור שלא נאמר בתורה דין עשיה לשמה כי אם דין שימור לשמה, וא"כ לכא' באמת מ"ט לא תסגי כשהאדם עומד מן הצד משמר לשמה, ומה איכפ"ל מי העושה, והנה הרי זהו מאי דס"ד להרא"ה המובא בריטב"א הנ"ל, וצריכים אנו להבין מ"ט חזר בו הרא"ה, ומ"ט לא קיי"ל כותיה [וראייתו להגר"ו סי' ת"ס שפ"י כ' ד' רב האי גאון המובא בטור לפי פירוש ארחות חיים, ע"י ב"י וע"י ב"ח, ובאמת לפ"ז כ"ש דתיקשי קו' המ"א דאמאי לא הביאו הבי" להלכה, דאחרי שגם בדיני עשייה לשמה איכא למאן דמכשר כשישראל עו"ג, והביאו בשו"ע סי"א, והכא איכא סברא נוספת להקל, וא"כ אמאי סתם השו"ע להחמיר וצ"ע, וע"י להלן]. ומצאנו בזה ג' דרכים והם הם הג' דרכים הנ"ל [והנני מתחיל מן הסוף], דבחת"ס וכנר' כן פ"י הגר"ו, ע"י היטב סי' תנ"ג וסי' ת"ס שתיצרו דמלישה ואילך אין ההשגחה שמן הצד השימור, כי אם מעשה הלישה וההתעסקות היא המונעת מן החימוץ והיא היא המשמרת, וממילא היא היא הנצרכת להעשות לשמה, והיינו דקאמרי הנך רבנן דכ"ז רק לגבי לישא ולא לגבי טחינה וקצירה דאז השימור רק ע"י ההשגחה, ולדבריו צ"ל דמאי דקאמר אפכיתו לשם מצוה הכונה שתשמרו ממים לשם מצוה בזמן דאפכיתו, וע"י היטב.

אנגם במנחת"ח גופיה מיישב עפ"י הסוגיא בחגיגה סוף פ"ב דחזקה אין אדם משמר מה שביד חבריו, וכבר הביא סברא זו במאירי שם בחגיגה ובפסחים דף מ', וזה לכא' כונת האהל מועד הנ"ל, ולהאמור אי"כ כך ס"ל גם לח"י והעתיקו במחצה"ש, והיינו דקמחלק בין אם נמצא ביד לנמצא בכלי, וביאור הדברים כמוש"נ דכל שאין בידו לאו שימור מיקרי אלא בירור ידיעת המציאות, אך שימור הוא כשהדבר תחת שליטתו והוא המשמרה ומונע מן החימוץ ומן המחמיץ.

אכן בחי' רבינו חיים הלוי מצאנו דרך נוספת, וזהו לכא' סברא הב' הנזכרת במאירי בפסחים שם, דהנה בודאי שאין דין עשיה לשמה, אך מ"מ דין לשמה אינה רק הלכה של כונה בשבטת השימור, וכעין דין מצות צריכות כונה שענינו לכוין בעשיית המצוה שעושהו כן מחמת הציווי, וה"נ לפ"ר היה אפשר לומר כן בשימור, שענינה שייכוין שהשימור שהוא משמר הוא משום המצוה [ובאמת שכ"כ בעונג יו"ט ובברכ"ש עמ"ס גיטין], דזה אינו, אלא יסודו לאשוויי להחפצא שתהא משומרת לשמה, וע"ז קאמר הגר"ח ז"ל שכבדי שתחול בה חפצא חלות דין משומרת לשמה, זהו רק וכאשר בשעת עשייתה משמרה לשמה, ונמצא שישודו שימור שבשעת עשיה, שע"ז חייילא השימור בהחפצא, שהיא תחשב חפצא המשומרת לשמה [ובאמת של"ד הגר"ח היה נר' לכא' שגם חלות דין משומרת לשמה חייילא ע"י שימור חיצוני דזה משרואי להחפצא משומרת, א"ה היה אפשר לומר כדרך החת"ס והגר"ו שכאשר עושה מעשי שימור בהחפצא משרואי להחפצא למשומרת, אך בהגר"ח מפ"ו שהוא דין שימור בשעת עשייה, ושימור דבשעת עשייה היא דמשרואי לה להחפצא למשומרת, ולגופן של דברים עיי"ש בהגר"ח ז"ל שבא לבאר דין עיסת הכלבים, דלא חשיבא משומרת משום שבעת שחל עליה שם לחם לא שמרה לשמה. ומעודי נתקשיתי דלא ידעתי למה הוצרך לכ"ז, ולא פ"י כפשוטו דכיון שבשעת שמירה לא חשב לשמה, דחשב ליתנה לכלבים ולא לאכילת מצה לא נעשית משומרת לשמה, ומה הוצרך לכל דבריו ביסוד דין לשמה האמור גבי שימור, וצ"ע. וצ"ל שבא לבאר הדמיון בין נידון לשמה במצה לנידון חלות שם לחם לחלה, דתרווייהו בשעת עשייה תליין, עיי"ש].

וכדרך הגר"ח נר' שפ"י גם במ"א ומ"ב, דהנה במ"א ומ"ב שקורט בנידון ניקור אי בעיא לשמה, ואי כונתם שיהו רק דין שימור בשעה שיכולה להחמיץ ואין משמר מה שביד חבריו, א"כ פשיטא שכה"ז צריכה העיסה להיות ביד מי שיכול לשמרה, ולא ביד מי שאינו ראוי לשמרה, דאם חלק מהזמן נמצא ביד מי שאין משמרה הרי באותה שעה אינה משומרת, וכמו"כ אם הנידון מצד שהמעשים המונעים מן החימוץ הם המשמרים, פשיטא שכל ההתעסקות כולל הניקור שהם מונעים החימוץ צריכים להיות לשמה, ובהכרח דס"ל שהוא דין שימור בשעת עשייה, וע"ז שקורט מהו גדר עשיית העיסה, והיינו דמספק"ל אי ניקור בכלל עשיית העיסה או לא, ויעוי' עוד במ"ב שדן לגבי נתינת מים לקמח אי חשיבא לישא או לא, ולכא' פשוט שבאותה שעה יכולה לבא לידי חימוץ ונתחייבנו לשמרה. אך מ"מ לדרך א' סגי במה שהכלי שבו הקמח הוא מקבל את המים נמצא בידי מי שראוי לשימור שהוא המשמר, וכמו"כ לדרך ב' הרי פשוט שהשופך אינו עושה מעשה המונע מחימוץ, וא"כ לא הוא המשמר, וא"כ לב' הדרכים הללו לכא' פשוט שא"צ שהשופך ישפוך לשמה וא"צ שיהא ישראל גדול, ובהכרח דהמ"ב איירי בשימור חיצוני הנעשה בעת העשייה על ידי העשה, וע"ז ס"ל שאם השופך הוא בגדר עושה דשם מגבל ולש עליו א"כ מיקרי עושה, וצריך שישמור לשמה בעת עשייתו בכדי שיחול בהחפצא דין משומרת לשמה, וע"כ תליא בפלו' אי נתינת מים מיקרי לישא או לא [והיינו דמספק"ל בניקור אי מיקרי עשייה וכנ"ל].

ולכא' נר' שזהו ביאור ד' הט"ז דאיהו ס"ל שעשייה אין הכונה לעשיית קמח אלא לעשיית מצה, וזה רק מלישה ואילך, וע"כ אף דקיי"ל דבעי שימור משעת קצירה, אך בהכרח אין הכונה שימור לשמה, אלא משעת לישא ואילך, דמה יתן לך ומה יוסיף לך מחשבת לשמה לפני זה כיון שבאותה שעה אי"ז שעת עשיית המצה, ולא ישנה כלום לגבי לאשוויי להחפצא משומרת לשמה, וממילא בהכרח דדין לשמה לא נאמר רק מלישה ואילך. ויש להוסיף בזה שהגר"ח ז"ל פ"י דתרי דיני איכא, חדא שיהא שימור מחימוץ, ואידך דין בהחפצא שתהא משומרת לשמה, והט"ז ס"ל דדין א' משעת קצירה ודין ב' משעת לישא [והיינו לפי מה דמפרש הגמ' דאפכיתו כפי גירסת הרי"ף וכנ"ל].

ויש להוסיף עוד שהרי שיטת הרי"ף והרמב"ם לפי מש"כ במ"מ פ"ה מחמץ ומצה, ומובא בביה"ל ריש סי' ת"ס, דבעינן בכל הפסח חטים משומרים, ולדידהו בציקות של נכרים בנעשה בפני ישראל וכמוש"כ בביה"ל וכד' ר"ח, וזה בודאי רק דין שימור מחימוץ ולא דין שימור לשם מצוה, וזה גם משעת קצירה, והך דין שימור לשמה נאמר רק לגבי לילה הראשונה, ולכא' יפלא היכן נאמרו הנך ב' הלכות והנך חילוקים. אך התי' ברור מאוד לפי דרכו של הגר"ח, דזה ברור דבהך דינא דושמרתם תרתי נכלל ביה, חדא שיהא משומר מחימוץ, ואידך שתהא חפצא משומרת לשם מצוה של מצוה, ופשוט דהדין שימור מחימוץ זהו גילוי על ציווי התורה לחוש מחימוץ, ומשום הכי שייכא לכל ימי הפסח, אלא דלמצות אכילת מצה בעינן שיחול בהחפצא דין משומרת לשם מצוה, וזה תנאי בחלות שם מצוה למצוה, וממילא זה שייך רק לקיום מצות בערב תאכלו מצות [וי"ל עוד שהרי אילו היה ציווי לאכול ז' ימים כפשטיה דקרא ודאי הוה קאי גם על שאר ימים, אלא דמכלל הדרשא שאין ציווי לכל ז' ימים ממילא נכלל שאין ציווי לאכול משומרת לשם מצוה, אך הא מיהת דכונת התורה ברשות שלא יאכלו מה שאינו מצוה אף שאינו חמץ, והיינו מה שאינו משומר מחימוץ, דרק אכילת מצות רשות, והיינו רק המשומר מחימוץ, וע"י בזה, ועכ"פ נר' ברור דלקיים המצוה דס"ל להגר"א שמקיימים כל ז' היינו דוקא במשומרת לשם מצוה, ועכ"פ של ז' ימים תאכלו מצות, והיינו דפשטיה דושמרתם קאי על כל ז', דעל כל אכילת מצות האמור בקרא קאי, וממילא בפשטות היה קאי גם הדין שימור לשם מצוה על כל אכילת מצות, ומשר"ה עכ"פ נשאר הדין שימור מחימוץ לכל ז', ומה דלא נשאר הדין מצוה המשומרת לשם מצוה לכל ז' הוא משום דנכלל בהמיעוט, וא"כ עד כמה שלא נתמעטו הז' ימים לגמרי רק מחיבו, א"כ גם הך דין לא נתמעט רק מן החיבו, ודו"ק היטב].

יעשו לשמה, וק"ל. [העברה מחדר לחדר וכו' י"ל שאינו בגדר הכשר כלל].

[ה] והנה י"לע מה דין עריכה שהיא לרווחא דמילתא שכבר היתה ערוכה אלא שמוסיף בעריכתה, אי גם בעיא לשמה, ויעוי במ"א ריש סי' ת"ס שמתחילה כ' דבג' מלאכות הפת בעינן לשמה, והיינו לישא עריכה ואפיה, ובשם מהרי"ל כתב דכל תיקוני הפת, ומ"מ בניקור י"ל שא"צ לשמה, וי"לע מה הוסיף מהרי"ל, ואולי הכונה לעריכה וקטוף, והיינו דלוד' מהרי"ל אין אנו דנים רק על מעשים המוכרחים שהם היוצרים שם מצה, והשימור שבעת מעשים הללו בעינן שיהא לשמה, ומהרי"ל חידש שכל מה שהוא בכלל עשייה שהוא תוספת באיכות העשייה בעיא שתהא שימור באותה שעה וע"י העושה מעשה זה לשמה, ולפי"ז נכלל בזה תוספת בעריכה וקטוף, אך מ"מ י"לע אי הוה לעיכובא, או דנימא דל מהכא מעשים הללו שכאלו לא נעשו דהרי באמת נשתמר, וכלפי החלות לשמה בהחפצא י"ל שכל שעיקר עשייתו נעשה מתוך שימור לשמה כבר חיילא בחפצא תורת משומרת לשמה, שהרי כך היתה עיקר עשייתה, ומה בכך שתוספת שבח שלה לא נעשה לשמה, ואולי אה"נ דגם ד' המהרי"ל רק לכתחילה, וצ"ל לפי"ז דניקור גרע טפי שאינו בכלל עשיית המצה שהוא רק מונע נזק שיכול להגרם בהעדר נקבים שהמצה תתנפח, ובט"ז שחולק צ"ל דס"ל דגם ניקור חשיב עשייה, וע"י. [ומ"מ כ"ז רק לדרך זה, ומשא"כ לח"י וחת"ס שכל הזמן צריך שימור לשמה, ולחת"ס כל המונע את החימוץ, וק"ל].

[ו] ועפי"ז נבא לדון עוד לגבי נפיו וריקוד הקמח, והיינו דאליבא דהב"ח דס"ל שימור בעת עשייה, וס"ל דגם עשיית הקמח בכלל עשייה, והיינו טעמא דמצריך טחינה ע"י ישראל, וא"כ י"לע אי ריקוד הקמח בכלל עשייה [ולח"ה פשיטא דבעינן שהמקור ישמר לשמה, שהרי זה תח"י, ולחת"ס בעינן שהמשגיח עליו ישמר לשמה, ובמנפה בכלל המקור ע"י עלעקטרי גם לח"י סגי שהמשגיח ישמר לשמה]. והנה הרי ריקוד אינו לעיכובא, אלא שזה ודאי משביח הקמח להיות סולת, וי"ל דתליא בד' המ"א, וי"ל דלכתחילה ג"ו בכלל תיקוני הקמח וכתיקוני העיסה, אך אינו לעיכובא וכנ"ל, אלא שלפי"ז בודאי דקיל טפי שהרי כל דין שימור שקודם לישא נקטינן שאינו אלא טוב, וזה דין לכתחילה וכעין מהדרין מן המהדרין, וג"ו רק לבי"ח, ולא לט"ו ח"י וחת"ס ודעימייהו, וא"כ זהו כבר בגדר חומרא ע"ג חומרא וכו', ד"ק ותשכח.

והעירונ' שיעוי ברש"י דף ז' במס' חולין ד"ה דבמצוה קעסיק, שמפורש שצריך שימור משעת טחינה והרקדה לשם מצוה, עיין שם. אך מ"מ אין מפורש שצריך שירקד ישראל, וי"ל כט"ז.

אכן הנה הרי לפי דרכנו למדנו דלהסוברים דבעשייה תליא יש לנו ג' מלאכות המעכבות, שהם הם מעשי עשיית המצה וכמוש"כ המ"א, וניקור אינו מהם, ומ"מ הוא דבר הנצרך ומספק"ל למג"א. והנה עריכה מעבר להכרח יש בה מעלה וחוסרון, ומצד א' הוא בכלל עריכה, אך מאידך הרי אפשר בלי זה, ומשא"כ ניקור שמצד א' י"ל שאינו בכלל עריכה, ואינו אלא מונע תפיחה וכו'. אך מאידך הוא נצרך וא"א לוותר עליו, וע"כ לא תליא זב"ו, ומ"מ בודאי שלכתחילה יעשה הכל לשמה דכל זה מתיקוני העיסה, ובריקוד למ"ד דמשעת טחינה בעי עשייה לשמה י"ל דבודאי מיקרי עשייה, דבודאי הוא מלאכה חשובה, ובכלל מלאכת עשיית הקמח חשיבא, וי"ל דחומר יותר מעריכה נוספת שאין ע"ז שם מלאכה בשבת שאי"ז בגדר יצירת הדבר, אך במקור שפיר חשיבא מלאכה ושפיר חשיבא יצירת הקמח, וד"ק.

ביאור השיטות דמהני כאשר עכו"ם או חש"ו המתעסקים וישראל עוע"ג [אי פליגי על גדר שימור לשמה האמור לעיל או לא]

ה. והנה נת' ג' דרכים בביאור דעת הסוברים דלא מהני שימור של ישראל המשמר מבחוץ [ועכ"פ מלישה ואילך, וי"א אף בקצירה וטחינה וכנ"ל, וזה מחלוקת בין השיבולי הלקט והרוקח, לעומת השאלות והמהרי"ל וכנ"ל]. אך באמת איכא מרבוותא דס"ל דמהני, וכמב' בטור בשם רב האי, ובכ"ז הביא מאורחות חיים שכן ס"ל לרש"י ר"ף רמב"ן ר"ף ג'אות ג"כ, וזו סברת מהר"ח או"י. ובביאור סברתם, הנה מהר"ח או"י כתב להדיא דהוא משום דהישראל המשגיח איהו משמר ומכוין בשימורו לשמה, והיינו כדקס"ד דהר"א, אך רב האי גאון וכל הנך רבוותא שבארחות חיים לא פ"י טעמם. ומצאתי בזה פלו' בין הגר"ז למ"ב, דהגר"ז בסי' ת"ס פ"י סברתם כסברת מהר"ח או"י וכדקס"ד להר"א, אך במ"ב מפרש סברתם מצד שהישראל מלמדן אותם לעשות לשמה, ונפק"מ טובא בין ב' הדרכים אי בעינן ללמדם לעשות לשמה.

ו. והנה באמת לשון רב האי גאון והארחות חיים שנעשה בפני הישראל, לא משמע דבעינן שהישראל יזהירם וילמדם לעשות לשמה, ומשמע לכאו' כהגר"ז, והיינו דאיהו פליגי על כל עיקר מה שנת' וס"ל דבשימור חיצוני ובכנות המשמר תליא מילתא, ודלא ככל הנ"ל. והמ"ב כנ"ל לא ניח"ל בהכי, וע"כ נדחק לפרש בכנותם שהוא מצד שהישראל מלמדם לעשות לשמה, אף שהוא דוחק גדול מאוד בלשונם.

אך באמת ד' רבינו הגדול בעל המ"ב צ"ע, דהנה הרשב"א בתשו' המובא בב"י פתח ואמר דזה פשוט דבעכו"ם לא מהני ישראל עוע"ג, דהא מפו' בגמ' בגיטין כ"ג דעכו"ם אדעתא דנפשיה קעביד, ובאמת שכבר כ' במ"ב בביה"ל סי' י"א דאפי' הרא"ש והעיטור דס"ל גבי עיבוד דמהני עוע"ג, לא קאמרי רק בדבר שא"צ שיהיו, ולאפוקי דבר הצריך שיהיו, ועי"ש מש"כ לגבי טווייה, ומפ"י שם דבריו דאפי' במלמדו ומזהירו וחוזר ומלמדו כה"ז לא מהני, דזה נצרך בקטנים, וע"ז הוא דאמרינן בגמ' דמהני רק בקטנים ולא בעכו"ם אדעתא דנפשיה ולא ציית לן, וכבר תמה בחו"א ס' י' דלכאו' לישא ועריכה וכו' כדבר הצריך שיהיו וכגט דמי, דלא יועיל, ובחו"א שם הוכיח מד' רב האי דלא כהמ"ב, אך להמ"ב מאי איכא למימר, ולכאו' נראה ברור דבאמת הכא לא שייך שיועיל מה שהישראל מלמדו לעשות לשמה, וכן נר' ברור בד' הבי

והיינו שמהך סברא דבשימור שבשעת עשייה ע"י העושה [שכך הוא סברת ט"ז, מ"א, הגר"ז, ומ"ב] נפקא קולא וחומרא.

[ג.] והנה לכאו' הא"ר והב"ח המחמירים בטחינה ע"י ישראל גדול לשמה, לכאו' לית להו לכל הנך סברות, וס"ל בהכרח כסברת הט"ז, אלא דס"ל דעשייה לאו היינו עשיית המצה אלא גם עשיית הקמח, והיינו מעשה הקצירה והטחינה, אך מאידך לכאו' רק מעשים הפועלים משהו בגוף הדבר כקצירה וטחינה, ולא הולכה, והרי אפי' בשפיכת המים לקמח מספק"ל למ"ב, ותלאו בפלו' אי חשיבא לישא, וא"כ בשאר הולכה יחא פשוט לו להקל. ולדבריו צ"ל דמש"כ בשאלות שצריך שיוליך ישראל חטיף לריחיים, היינו ההכנסה לריחיים שע"י נחשב שהוא הטוחן. אך באמת לדרך החק יעקב הוא לחומרא, דכל שמונח בידי אדם הרי רק הוא יכול לשמור, וע"כ כיון שצריך לשמור משעת קצירה או טחינה א"כ מההיא שעתא בעינן שלא יהיו רק בידיו של מי שיכול לשמור, אלא דא"צ שהנהגה שמוכיל יחא ישראל, אך דבעינן שישאר ישמור לשמה את החיטים והקמח המונחים בתוך הרכב, אך לחת"ס בזה שפיר אפשר שישראל גדול ילך ליד העכו"ם או החש"ו שמולכים והוא ישמור לשמה [ועכ"פ ד' השאלות יל"פ או כהח"י או כהב"ח, דלחת"ס א"צ שיוליך ישראל, וא"צ שיכניס ישראל לתוך הריחיים].

ואמנם נר' שגם לדרך הט"ז והב"ח והמ"ב, מ"מ היינו רק דלשמה לא בעינן, וע"כ בהנך מעשים שאינן פעולות בגוף הדבר א"צ שיעשו ע"י ישראל גדול לשמה, אך מ"מ לגבי הדין דשימור מחימוץ שפיר בעינן משעת קצירה או טחינה, אלא דלזה סגי בשימור חיצוני ואף בלי לשמה [ודלא כחת"ס שהמשמר החיצוני צריך שיכוין לשמה]. דרק לגבי הדין לשמה שהוא אשוויי להחפצא תליא בעשייה, אך לגבי הדין שימור מחימוץ לא תליא בעת עשייה כלל, וד"ז מפורש בביה"ל סי' ת"ס לגבי הולכת הקמח ברכבת דבעינן שימור, ומב"ו שם שאם נחתא לידי שימור בשעת טחינה שוב צריכה שימור מההיא שעתא אף בעת הולכה, ואף שאין חשש מסויים, עי"ש היטב.

ועכ"פ נמצאו למידיים ג' שיטות בהולכה, לח"י בעינן שהמוליד יחא ישראל וישמר לשמה, ולחת"ס בעינן שהמשגיח על החיטים שבידי המוליד ישמר לשמה, ולט"ז והכרעת מ"ב בעינן שימור אך לא בעינן לשמה.

[ד.] והנה ברמ"א סי' תנ"ה ס"א כתב אסור לשאוב המים ע"י א"י, והיינו משום דבעינן שיהא לשם מצת מצוה, וכן מפו' במהרי"ל שהוא מקור ד' הרמ"א [וע"י דבריו בהלכות שאיבת המים, ובהלכות אפיית המצות עי"ש], וברמ"א סי' תנ"ו כ' דטוב לומר בעת הכנסת הקמח למצה לשם מצת מצוה, ונר' ברור מד' הרמ"א דחלוקים המה, דלגבי הכנסת הקמח למצה לא קאמר אלא דטוב לומר, ולגבי שאיבת המים כ' דאסור ע"י עכו"ם. ובאמת שיל"ע מאיזה טעם הוא דבעינן בהו לשמה, והנה לכשנענין במקור הדברים במהרי"ל הנה באמת לא אשכחן לדין הב' [שבס"י תנ"ו], כלל, דלא נזכר שם רק שאיבת המים, ונתנת המים לקמח, ועי"ש שמהרי"ל נתקשה בטעם דין שאיבת לשם מצת מצוה, וכ' דנר' ד"ל דהמים ג"כ נחשב חלק מן העיסה [והוכיח כן מהא דבעירובי תחומין צריכים להתחשב בתחום בעל המים עי"ש], והלכך בעיא נמי לשמה, ונר' לכאו' בכונתו דס"ל דדין לשמה נאמר על שימור הנעשה בעת עשיית המצות, וס"ל כד' הבי"ח דלאו דוקא עשיית העיסה אלא גם עשיית הקמח, ודלא כט"ז, וה"ה בעשיית המים, וכנר' שמדמה שאיבת מים לקצירת חטיף דחשיבא עשייה בגוף החטיף, וה"נ חשיבא עשייה בגוף המים, ועד"ו יל"פ דס"ל בנתינת המים לקמח דאף להסוברים שאי"ז לישא, מ"מ כלפי המים ודאי חשיבא עשייה ושינוי שהם נכנסים להקמח, אף שכלפי הקמח והעיסה עדיין אין ע"ז שם עשייה. והנה עכ"פ לפי"ז ס"ל למהרי"ל כדרך הב"ח והמ"ב, והיינו כדרך הגר"ח שיסודו שימור בעת עשייה, וס"ל דעשייה אינו דוקא עשיית העיסה, ויעוי עוד להלן במהרי"ל שהביא ד' המהר"ח או"י דסגי בשימור חיצוני, ופליג עליה, ומשמע דטעמו דאזלינן בתר העושה, דבעושה תליא מילתא, ולהלן כתב דכל התיקונים צריכים שיהיו ע"י בני מצוה, ומב"ו דלא במשמר דבר שבידו או במתעסק עסק המשמר תליא, כ' אם בעשייה תליא, והיינו כמוש"ג דבשימור שבשעת עשייה וע"י העושה תליא מילתא, וד"ק.

ועכ"פ לפי"ז אין שום טעם להצריך לשמה בנתינת קמח למדה או לקערה שאין ע"ז שם עשייה כלל, וד' הרמ"א צ"ע, ובפרט שאין לזה מקור בד' מהרי"ל, ובפמ"ג סי' ת"ס ראיתי שפ"י ד' הרמ"א דמידת הקמח בעיא לשמה, אך באמת אף שכן משמעות לשון הרמ"א סי' תנ"ו, אך בד"מ שם מפו' שהכונה הכנסת קמח לקערה ללוש, וי"ל שהוא כעין תחילת לישא, אך באמת איך שלא יהא ד' הרמ"א צ"ע. [ואי הוה ס"ל דהולכה בעיא שימור לשמה, א"כ הכנסה לכלי המדה מאי עבידתיה טפי מהעברה מחדר לחדר, וצ"ע]. אך עכ"פ באמת א"ש מה דלא הזכיר בזה רק שטוב לומר ולא כבשאיבה, וק"ל.

והנה במ"ב סי' תנ"ה [ומקורו מהפ"ח והחק יעקב והגר"ז] כ' בביאור ד' הרמ"א שם שא"י אלא לכתחילה, ומשום דהוה מכשירי מצוה וכמצוה דמי, ומב"ו דלא ס"ל שיש כאן דין שימור מצד הדין, וי"לע מ"ש שאיבה מקצירה, ומאי עשייה איכא בקצירה טפי משאיבה, וכנר' צ"ל דס"ל דאין דין שימור על המים כלל [וכאשר נר' שגם למהרי"ל גופא היה צד כזה] ששם מצה חל על החיטין, וכדקאמרי שאין המים גוף המצוה אלא מכשירי מצוה [וע"ז קאתי מהרי"ל לאפוקי, ואינהו לא ס"ל ההוכחה מתחומין, דפשיטא דיש לחלק בין הענינים, וק"ל], ולהכי נמי דן המ"ב אי נתינת המים חשיבא לישא, דלא סגי ליה במה שזה מעשה כלפי המים, ועכ"פ לגבי לעיכובא, ומצד מכשירי מצוה י"ל שאה"נ שכל הכנת החיטין והמים וכל מעשה שהוא הכשר למצוה טוב לומר בו לשמה, והוא מעלה לשלימות ייחוד החפצא לשמה כשגם כל מכשירי המצוה

ואין להקשות על דרך זה דא"כ אמאי אמרו בגמ' בטעמא דבעינן שימור משעת לישא דהוא משום דמהייתא שעתא נחתא לחימוץ ובעיא שימור, דהול"ל דהוא משום שזהו שעת עשייתה. אך באמת לק"מ, דמעיקרא ס"ד דסגי בשימור פעם אחת וא"כ א"צ כל עשייתה, שהרי ס"ד שגם כלפי דין השימור מחימוץ א"צ שימור כל שעה, וממילא גם כלפי החלות משומרת א"צ לכל העשיות, ולכסוף חידשו דבעינן שימור משעה דנחתא לה לחימוץ, וממילא גם כל העשיות דמהאי שעתא בעינן שיהיו מתוך שימור לשמה, והיינו שהשימור מחימוץ נצרך מאותה שעה כל הזמן, וכל העשיות נצרכות לעשות מתוך שימור שהעושה משמר כדי שייחשב חפצא משומרת משעה דנחתא לחימוץ, שגם לגבי איזה חלות צריכה שתחול בחפצא משתנה בין ההו"א למסקנא, דלהו"א צריך שבשעת עשייתה תחול חלות נעשה בה שימור פעם אחת, וא"כ ממילא סגי בא' מהעשיות, ולמסקנא בעינן שתחול בה חלות משומרת משעה דנחתא לידי שימור, וחלות זו לא תחול אלא א"כ בכל העשיות שמהייתא שעתא ישמור העושה לשמה, וד"ק.

ריחיים של מכונה ומצות מכונה

ג. ומאי דנפק"מ מהנך דרכים הוא חדא לענין מכונה בעת הלישה והאפיה וכו', ולדרך הט"ז י"ל דבעינן שהעושה ישמר, וע"כ בעינן שיהא העושה בר שימור, וכן לדרך החת"ס י"ל דהעושה מעשי השימור דמלישה ואילך יחא בר שימור, אך לדרך הח"י י"ל דכשם שבטחינה אמרינן שכיון שהחיטים נמצאים בכלי שפיר מיקרי תח"י המשמר, וסגי במה שהישראל מתבונן בהם ומשמרם, ה"נ י"ל כן במכונה, וא"כ אם מכניס ישראל גדול העיסה למכונה ומשמרה בזמן שהיא בידי ובזמן שהיא במכונה, ושימור זה משמר לשמה, שפיר תחשב שימור לשמה.

ובאמת שבעיקר הדין דמכונה יש לדון מעוד כמה צדדים, דהנה הרי אפי' למחמירים בטחינה שיהא הטוחן ישראל, מפו' במ"ב דסגי שהישראל יכניס החיטים לריחיים של מים שהמים מסובבים הגלגלים, וש"מ דבכה"ג חשיבא שהישראל הוא הטוחן, וחשיבא שימור בעת עשייה ע"י העושה, וא"כ נימא הכי גם בלישה ועריכה ע"י מכונה. וש"יך שדודי הגר"ד"ס שליט"א כבר העיר בזה, והעירוני שבספר אורלי"צ כ' שכשהמכונה פועלת ע"י עלעקטרי גרע טפי, שהעלעקטרי אינו בעולם שהוא נוצר בכל רגע מחדש, אך לענ"ד אין סברא לחלק בזה, שאין אנו הופכים את המים לשלוחי דידן, אלא שפעולה מצדנו למסור לכח טבעי ג"כ נקרא מעשה, והרי ההתייחסות להעלעקטרי כהתייחסות למסירה לכח הטבע, שאחרי שהטורבינות וכו' בתחנות הכח פועלות הרי זה ככח טבעי, וכמו שאמר החזו"א להגרשז"א צ"ל, דודאי אי"ז כבונה דבר שא"י להחיות מעמד, ואי"ז כדבר שצריך שאדם יקיימנו כה"ז [וגם בלא"ה נראה פשוט שאילו היה מכניס חיטים ומפעיל מכונה לישא רבות שיתכן שצריך שאדם יפעיל וידליק בתחנת הכח, ואלמלא זה לא היה בכח המעשה של הבוקר שתהא טחינה לאחר כמה שעות, א"כ יש לדון, וצריכים אנו לד' החזו"א, אך כשמכניס חיטים שיטחנו בזמן הקרוב, וכ"ש במדליק ומכניס עיסה לדקות הספורות שבתוך הח"י, שבודאי א"צ להפעיל שוב את המכונות בתחנה, וכבר נחשב קיים בטבע שיטחנו מאליהם, ובודאי נקרא מעשה של האדם, ועכ"פ לא שאני מנתנית החיטים לריחיים של מים].

ועוד יש לדון לפי שיטת החזו"א בסי' ו' דכל שהתחילו בעשייה לשמה כבר נתפס בזה דין לשמה, ואפשר לגמור ע"י מכונה, וא"כ שפיר חשיבא לשמה ע"י שהכניסו למכונה לשמה, אך סברא זו לא ס"ל למ"ב כמוש"כ שם החזו"א עצמו, ויסוד פלוגתתם בביאור דין סתמא לשמה (ואכמ"ל). ודע דלחזו"א הלזה מוכרח לומר דמה דא"א ללוש וכו' ע"י עכו"ם, ולא אמרינן דסתמא לשמה ע"י שבתחילה חשב לשמה, זהו משום דאיהו מפרש שזה דין שימור לשמה ולא עשייה לשמה, וכמוש"כ להדיא בסי' קכ"ד, וע"כ לא שייך בזה הך סברא.

וכ"ז סברות אף לגבי לישא, דאף שמצד א' לא שייך כאן הסברא דעוע"ג ומלמדו, אך להח"י מהני בזה סברת הרא"ה [מלבד מהר"ח או"י, שלהגר"ז והו סברת רב האי דס"ל דאמרינן הכי אף בנמצא ביד חבירין], ויש לנו גם הסברא להחשיבו כמעשה האדם או להחשיבו כסתמא לשמה לפי החזו"א, וזה מלבד סברת הריטב"א דס"ל בלא"ה לדון בלישה סתמא לשמה [וע"י בפר"ח כאן], ד"ל שכל שאין כאן אדם בודאי נחשב סתמא לשמה.

והנה כ"ז לגבי לישא דבזה הוצרכנו להנך סברות, אך בטחינה הרבה יותר בנקל להקל, שהרי עיקר הדין נפסק בשו"ע סי' תנ"ג שא"צ שימור, וגם מש"כ שטוב להחמיר, מ"מ אין הכונה שיטחון ישראל לשמה וכדוהוכיח הט"ז, והיינו או דא"צ לשמה או דעכ"פ סגי בשימור חיצוני [זהו מלבד סברת הח"י דבמונח בכלי לעולם סגי בשימור חיצוני], ואין לנו אלא סברת הב"ח והא"ר שהחמירו לטחון ע"י ישראל, והרי גם לדידהו מיקל המ"ב בריחיים של מים [ומלבד זאת שייכא הכא הסברות הנ"ל מצד סתמא לשמה, דאף שבריטב"א כ' דבטחינה לא שייך, י"ל דבטחינה במטחנה מיוחדת לקמח של מצות שייך סתמא לשמה אף בטחינה, וגם סברת החזו"א שייכא אם הכנסת החיטים למכונה נעשה לשמה], וא"כ הצד החמיר בזה הוא רחוק מאוד [ומ"מ העיר בספר אור לצינן ובספר מצות מצוה דיש לדון מצד בצק המתהווה בין אבני הריחיים, וד"ז צריך בדיקה ובידור, ומ"מ ג"ז מותר לפמ"ש כמ"ב סי' תס"ו בשעה"צ ס"ק כ"ב, ועכ"פ כן הוא עיקר הדין ואפי' לענין שימור עי"ש].

עפ"י כל זה מה הם הפעולות שצריך בהן שימור לשמה (ובעינן שימור בעת הולכה)

ד. והנה מאי דנפק"מ עוד מכל הנ"ל הוא מה המה הפעולות דבעינן שיעשה ע"י ישראל לשמה, [א.] וכבר נת' לעיל דלכאו' נתינת המים לקולא לב' הדרכים ולחומרא לט"ז, [ב.] ומאידך בניקור הוא להיפך,

שלא הזכיר כאן דהרא"ש מיקל לא בבי" ולא בשו"ע, ודלא כבסי"א וסי"ב, ובהכרח הוא מה"ט גופא דהכא ליכא למאן דמכשר מה"ט כיון דאדעתא דנפשיה קעביד ולא ציית לן כלל, ואין לנו סברא להקל אלא מפאת הסברא דסגי בשימור חיצוני, ורק זה לבד הוא סברת המקילים, וכמו שכתב הגר"ז, וד' המ"ב שלא פי' כן צע"ג דנמצא סותר משנתו, וצע"ג [ועי' במ"א שנתמה על השו"ע שלא הזכיר ד' הרא"ש, ולהנ"ל ולק"מ, והמ"ב כנר' נמשך אחרי המג"א, אך דברי רבותינו ז"ל צע"ג].

ואמנם כ"ז כתבתי לגבי עכו"ם, אך בחש"ו שפיר איכא מרבוותא דסי"ל דיועיל מצד שמלמדו ומזהירין לשמה, או ששליחותיה קעבדי ואדעתא דהישראל קעבדי, יעוי' ב"י מש"כ מדברי שו"ת הרשב"א בשם תוס' ובשם רבינו יונה, וגי' שיטות בדבר, [א. דלמקילים גם בעכו"ם בהכרח סגי בהשימור של הישראל ובכונתו בעת שימורו, ואף אם העכו"ם לא יודע כלל מזה, ולמקילים רק בחש"ו איכא עוד ב' שיטות. ב.] דל"י א"צ שילמדו לעשות לשמה, אך עכ"פ בעינן שיעשה בשליחות וע"ד הישראל הגדול, [ג.] ולתוס' בעינן שילמדו לעשות לשמה, וד' הביה"ל [זה פשוט שכל דבריו רק בקטנים המתעסקים, אך בגדולים אמרינן כל העושה ע"ד ראשונה, וכ"ש אם אמרו להדיא כל מה שאעשה וכו', וא"צ לחזור ולומר כה"ו, וכמפ' בדבריו בסי"א ועוד, וזה פשוט וא"צ לפנים].

שו"ר שבעיקר הנידון מי"ט מנהי עכו"ם וישראל עוע"ג אשכחן ד' שיטות, א. דהע"ג הוא המשמר וכפ"י הארחות חיים, וכפ"י הגר"ז וחזו"א סי' קכ"ד. ב. דע"י סיוע הישראל אמרינן דעכו"ם ע"ד ישראל קעבדי, וד"ז נזכר בהגר"ז כאן, ועי' בסי"א ב"י בקו"א להגר"ז, ואי"ז שיטת רא"ש ובעל העיטור שמביא ב"י ומ"ב שם, אלא שיטת רבינו ברוך שבב"י סי' ל"ב. ג. דע"י שברגע הראשון עשה העכו"ם ע"ד הישראל [דרגע א' ציית], שוב כבר חל דין סתמא לשמה בחפצא, ועי' חזו"א סי' ו', ואולי לזה נתכוין הפר"ח בסי' ת"ס. ד. אבל המ"ב בסי"א דלא ס"ל הכי דס"ל דסיוע לאו לעיכובא, וכן משמע בדבריו בסי' ת"ס, וגם לית ליה סברת החזו"א בסי' ו', עיי"ש במ"ב סי' י"א, מוכרח לומר דס"ל דלישה נחשב זמן קצר, ונפק"מ דמי"א לתת לו לעבוד בהרבה עיסות וכו', ועי' ביה"ל סי' י"א. והנה ב"י הביא דיש שס"ל בד' רה"ג דלישה בעינן ע"י ישראל, ואפיה אפשר ע"י עכו"ם בפני ישראל, וצ"ע מ"ש, ולכא"ל לדרך זה צ"ל שהוא דין עשייה לשמה בעת השימור, וס"ל כסברת החזו"א דבמעשה הראשון חייל תורת לשמה, והדר סתמא לשמה קאי, ולחולקין בד' רה"ג ס"ל שהוא דין שימור לשמה ולא שייך בזה סברת החזו"א, אך מאידך מ"מ סגי שיעשה בפני הישראל, ודוק [ועי' חזו"א סי' ו' וסי' קכ"ד, ודוק [היטב]].

בירור שיטת הרמב"ם בענין שימור לשמה

ו. והנה בשיטת הרמב"ם נ' לעיל דס"ל דאיכא תרי דיני, דעצם הדין שימור חזו"א נאמר לכל הפסח, והדין דתהא החפצא לשמה רק לגבי כוית דליל הסדר, וכע"ז מבי' בנצ"ב בהעמק דבר פרק כ"ג פסוק ט"ו, ועיי"ש בדבריו הנפלאים שמצא מקור לפ"ז בפסוקים דאיכא קרא דשמרתם, ואיכא קרא דתשמורו כאשר צויתך יעיי"ש.

והנה יעוי' ברמב"ם בפ"ה ה"ח שכי' דהדין ושמרתם אסמכתא היא, ולדבריהם יל"פ חדא מתרתי, או דשימור משעת קצירה אסמכתא, או דשימור לכל ימי הפסח אסמכתא, ועי' בהרב המגיד שם שבאמת אינו אלא דין לכתחילה, ורק בנפל מים נאסר בדיעבד [ובמ"ב בביה"ל סי' ת"ס דין שמפרש לגבי קצירה, אך בהרב המגיד נר' שמפרש מצד שכל מה שאינו לכוית ש חובה, אי"ז אלא לכתחילה, עיי"ש היטב].

אבל באמת כמה אחרונים נתקשו טובא ברמב"ם, שלא נזכר בשום מקום הדין דצריך לעשות או לשמר לשמה, ובסוף פ"ח הזכיר דבעינן משומרת לעיכובא, ולא הזכיר משומרת לשמה [ומה דמשמע התם שאפשר לאכול שאינה משומרת כשאינו אוכל לקיים חובתו, אף דבפ"ה ס"ל דלכל ימי הפסח בעינן שימור, צ"ל כמוש"כ הרה"מ בפ"ה דזה רק לכתחילה ומד"ס וכנ"ל], אלא דמאידך בפ"ו ה"ה הזכיר דין לשמה כטעם להא דעיסת הכלבים פסולה, ושם בה"ט הזכירו כטעם להא דלחמי תודה פסולין, וצ"ל לכא"ל דרק כונה הפכית וייחוד לדבר אחר שאינו מצה של פסח זהו דמעכב, וכבר העלה סברא זו בפר"ח סי' ת"ס, ובנו"ב מהדו"ת סי' ע"ט, ובקרבן אורה מנחות דף מ"ב [ועי' ספר אור לציון מש"כ מדעת עצמו לדון כן, ועפ"ז כ' דמצה שלא לשמה נמי יוצאין יד"ח דסוכ"ס לא נתייחד לד"א, וממילא אסורה באכילה בערי"פ עיי"ש].

אלא שיל"ע בטעמא דהרמב"ם אי לית ליה כלל דין לשמה, ורק שלא יהא כונה הפכית, וכן פי' בנו"ב וקרבן אורה, או דס"ל דסתמא לשמה קאי, ונפק"מ לחש"ו, ועי' בביה"ל ריש סי' ת"ס [אך בעכו"ם י"ל דאכתי סתמא לשמה קאי, וכמוש"כ הפר"ח מתוס' בגיטין דף כ"ג], וכדרך זה פי' בפר"ח, ומ"מ אין לנו מקור בשיטתו לפ"ז איך ס"ל בגדר השימור לשמה, וצ"ע בזה.

שו"ר למון החזו"א ז"ל בסי' קכ"ד בהערות לדף ל"ה שכנר' פי' דליכא דין לשמה כלל כי אם דין שימור, אלא דיש תנאי שסיבת השימור תהא בכדי שתהא לו האפשרות לקיים עם זה מצות מצה, ולפיכך סתמא לשמה קאי, ומשום שאי"ז דין לשמה, אלא כל שקיים אצלו רצון שיהא לו אפשרות אם יצטרך לקיים בו מצות מצה, וזהו סיבה לשמירתו, חשיבא משומר למצות מצה [ועיי"ש שמפרש הפלו' לגבי עוע"ג דפליגי מי הוא זה שצריך לשמר, אבל בד' הרשב"א שדן להתיר חש"ו ולא עכו"ם מודה שהוא מצד מה שמלמדו (ודבריו בזה דלא כדבריו בסי' ו' בב"י דעת רב האי גאון עיי"ש), ועיי"ש היטב], וכפי הנר' דרצונו ליישב בכך סתימת לשון הרמב"ם שלא הזכיר שצריך לשמה כיון שזה לא דין לשמה, וזה רק הלכה של תנאי בשימור שתהא סיבת השימור לצורך שיהא לו האפשרות לקיים עם זה מצות מצה, עיי"ש.

אלא שלכא"ל פשוט שכונתו דלשי' הרי"מ סגי שהישראל העומד מן הצד הוא המשמר, אי"ז שגם אם העכו"ם משמר, מ"מ נחשב משמר

בשביל קיום הישראל מצות מצה, שהרי משמרה לצורך הישראל ולמה שהישראל צריך לו, ואין כאן דין עשיית חלות וייחוד החפצא, כי אם לידע מה המטרה למה זה שמור, וע"כ לא נזכר בר"מ בשום מקום רק שיהא משומר, ובלבד שלא יהא משומר בכונה הפכית. [ולכא"ל אי"ז כפירוש כונת הפר"ח בדעת הרמב"ם, אלא כפי הקרבן אורה, ועי'].

סימן ו'

בענין עיסה שהיה לה דבר שעיכב בעד חום התנור מלשלוט בה במהרה, ומסתעף לטעם חומרת כפולה וגדרו (סי' תס"ה ס"ב וס"ה)

א. הנה נחלקו הרמב"ם והראב"ד בדין הדביק ולבסוף הרתיח, דהרמב"ם בפ"ו ה"ו התיר לעשות כן, והראב"ד שם השיג עליו דאסור לעשות כן מפני חשש חימוץ, ואין היתר אלא א"כ אופה באילפס שהוחמה היא וכיסויה עיי"ש, וכבר כ' הב"י שכד' הראב"ד כתב גם הסמ"ק לגבי מצה הנאפית בטרפא דאסור לעשות כן מפני שאין החום שולט בה במהרה, אלא א"כ חיים הטרפא וגם מילא הכיסוי גחלים קודם שהכניס לשם העיסה לאפיה, והכונה דאז ישלוט במהרה, ונר' פשוט שאין כונת הסמ"ק דוקא משום שחום המגיע מלמעלה אינו שולט היטב כלפי מטה, דגם כשחממו הטירפא וגרפו הגחלים מסתמא עיקר האפיה רק משום גחלים דלמעלה, ועיקר סברתו משום שהחלק התחתון קר, והוא מעכב האפיה, וכן משמע בב"י שד' הסמ"ק כד' הראב"ד, וכן בחק יעקב העתיקו לענין הדביק ולבסוף הרתיח עיי"ש [אלא ד"ל בד' הסמ"ק דאין דעתו לגמרי כהראב"ד, דיתכן שכשהאש מלמטה אולי לא יצריך כיסוי, ועכ"פ לא יצריך לחמם הכיסוי, ד"ל האש עולה למהרה ושולט בכלה במהרה, ודוקא באש מלמעלה אינו יורד ללמטה ואין שולט במהרה, אך עכ"פ יסוד הסברא א' הוא], דכשנמצא במקום שקצתו קר ולוקח זמן עד שמתחמם אמרינן שבינתיים שם חימום שאינו ראוי לאפיה, ועד ששולט בו החום הראוי לאפיה הרי הוא מחמיץ בינתיים.

והנה באמת הסמ"ק עצמו כתב דלענין דיעבד אולי נימא דמה איכפ"ל, דכל שתוך שיעור מיל' כבר שולט בו חום הראוי לאפיה לא הספיק להחמיץ, אך חזר ודחאו וכ' דמי"מ נכון להחמיר, וכונתו נר' לכא"ל עפ"י מש"כ בתרוה"ד ח"ב סי' קס"ה [וכן העיר בחק יעקב כאן] דהא בעיסה שנתחממה מבי' בסי' תנ"ט ס"ב בשם היראים והמרדכי דבנתחמם מחמיץ קודם שיעור מיל', והלכך שפיר יש לחוש אף דיעבד, ועי' בביה"ל סי' תנ"ט דלא אשכחן מאן דפליג בזה על היראים והמרדכי, ולכא"ל צ"ע דהרמב"ם פליג לכא"ל ע"ז מדמתיר הכא הדביק ולבסוף הרתיח [ועי' להלן], וצ"ע.

אך באמת יל"ע בזה, דכבר הוכיחו הפר"ח והגר"א דלא יתכן לאסור הדביק ולבסוף הרתיח בדיעבד, דזה גמ' ערובה (בפסחים דף ל"ז) דעד כאן לא נח' ר"י ור"ל אלא אי חשיבא לחם או לא, אך מצד חשש חימוץ כו"ע מודו דליכא למיחש עיי"ש, וצ"ל כמוש"כ בביה"ל לגבי מי שהוציא מצה בעוד שהחוטין נמשכין, דאף שנתחממה וכעת אינה בתוך חום הראוי לאפיה מ"מ לאו מיד היא מחממת, וע"כ אם החזירה מיד לתנור מותרת, וכן אם אוכלה מיד לא נחשב אוכל חמץ עיי"ש, ומעתה י"ל דבתנור המוסק כראוי פשיטא ליה להרמב"ם דעד שישלוט בה החום כראוי אינו אלא זמן מועט, וע"כ התיר אפי' לכתחילה, וגם הראב"ד וסמ"ק לא אוסרים בזה אלא לכתחילה, ויל"פ משום גזירה שמא ישתהא, וזהו דקאמרי הפר"ח וכן הגר"א דבדואי לא אסר הראב"ד בדיעבד, ומש"כ בסמ"ק דנכון להחמיר אפי' בדיעבד, ופסקו בח"י ובמ"ב, נר' דיל"פ דאירי בטרפא, ואולי אפי' בשאר אופנים שאין אנו בקיאין באיזה תנור איירי הש"ס, ומהו השיעור דזמן מועט, ומחשש ומגזירה שמא יארע שתשלוט בה חום הראוי לא פי' באיחור קצת [ופשוט דשאני דרגת החום הראשון ודרגת מהירות שליטת החום הראוי לאפיה, ובקל עלולים לבא לידי מכשול], ובאמת דמה"ט כתב בחק יעקב דבמצה ע"ג נייר אין לחוש, דבר דק כזה בתוך תנור חם כראוי בודאי העיכוב המועט הזה אינו בשיעור הראוי להחמיץ, ולפני הזמן שיוכל להחמיץ כבר ישלוט בו החום הראוי לא פי', וע"כ שריא לכתחילה.

ב. והנה באמת שמעתה כבר יש לנו לומר דכו"ע מודו בזה, וכמוש"כ בביה"ל סי' תנ"ט, ורק לגבי הדביק ולבסוף הרתיח באילפס שמשקו כראוי לאפיה פליגי, וג"ז רק לענין לכתחילה, אך בודאי יש אופנים שלכו"ע יש לאסור אפי' דיעבד.

והנה באמת אשכחן פלוגתא בין הר"מ (פ"ה ה"יב) לרא"ש (פ"ב סי' ל"א) בענין עברה ולשה בחמין או בחמה, אך כבר כתב במ"ב סי' תנ"ט ס"ק מ"א דאף דנקטינן התם להקל היינו דוקא בלא הוחמה ממש [ועי' סי' תנ"ט ס"ה ג' ד"א דבשוגג מותר, והיינו שגם במזיד לא נאסר רק משום קנס, וכמוש"כ הרא"ש שם], אבל בהוחמה נאסרה אפי' דיעבד, וי"ל דכו"ע יודו בזה וכמשמעות השו"ע בסי' תנ"ט ס"ב שחשש לחומרת הרא"ש לענין הוחמה ע"י העסק, אבל שהיקל בדיעבד בעברה ולשה בחמה, והיינו כנ"ל דבהוחמה ממש י"ל דכו"ע מודו לאסור דיעבד, ויל"פ דלעולם אין אנו בקיאין בשיעורו, ורק בזמן מועט ממש כעין השיעור שלוקח לחום לשלוט בהדביק ולבסוף הרתיח בהיסק כראוי פשיטא לן דשרי בדיעבד עכ"פ.

ובאמת צל"ע לשון המ"ב סי' תס"א ס"ק"י דמשמע מיניה דדיעבד שרי כל שתוך מיל' שלט בה חום האש כראוי, דסותר לדבריו סי' תנ"ט ס"ק מ"א [ועי' עוד סי' תס"א ס"ק ט"ו], אך שם יל"פ שכונתו שאם ישנה מיל' בודאי יחמיץ, וקודם לכן ג"כ י"ל כן, אלא שזהו בתורת ספק שאין יודעין השיעור, וק"ל], וצ"ע.

ויל"ע עוד דלפי הנ"ל צ"ל שנילושה בחמין עדיין אינו בגדר הוחמה העיסה, וצ"ע מה השיעור בזה, וצ"ע.

והנה באמת ביישוב כל הערות הללו כבר נח' באורך במק"א בעזה"ש [ונדפס בגליון זה סימן ד', ושם נח' דיש בזה כמה דרגות עיי"ש, ואכמ"ל].

אך הא מיהת דכל הנידון בזה רק בהוחמה חום שאינו ראוי לאפיה קודם שהתחיל ליאפות, וגם בזה מצד עיקר הדין יש שיעור זמן מסויים שאינו אוסר בדיעבד [ועכ"פ כל שהוא בתהליך להתחמם יותר עד כדי ליאפות ולא בתהליך הצטננות, וכמוש"נ שם באורך], אך כל שהתחיל ליאפות ודאי לא איכפ"ל מה שמשך זמן האפיה נמשך זמן רב, והיינו דינא דרמץ [ונודע ד' החזו"א שמהתחממות העיסה ב"ס כבר נחשב כנסן לתהליך אפיה], והיינו שכל שהמצה נמצאת במקום שאם תשאר שם זמן רב באותו דרגת חום תיאפה כראוי, לכא"ל נידון כאפיה ברמץ ובדיעבד ודאי לא נאסר, ולענין לכתחילה בעינן שתתחיל ליאפות במהרה כמוש"כ בשו"ע לגבי רמץ.

ג. והנה עד הנה איירינן מצד הסברא דעיסה שנתחממה מחממת בפחות משיעור מיל', והנה לכא"ל נר' דזהו ג"כ טעם חומרת כפולה, דיעוי' בתרוה"ד ח"א סי' קכ"ו וח"ב סי' קמ"ה שכתב בטעם איסור כפולה משום דאין החום שולט היטב בין הכפלים [ועי' בערוה"ש סי' תס"א שהוסיף לכא"ל שכוין שאי"ז גוף אחד, אין האמצעי מתחמם מהתחממות צדדים [החיצוניים]], ודמי להא דאמרו דלא ליחלוט איניש תרי חטי וכו' דילמא לא סליק דיקולא דמיא ביניהו, והיינו שאין החום נכנס היטב ביניהם, וכן הביא ראי' זו במהרי"ל הלכות תיקון המצות אות כ"ד ובמהרי"י וייל סי' קצ"ג ובהגר"א סי' תס"א, ולכא"ל כונתם מה"ט דאבותה שעה שהאש לא שולטת כראוי מתחמם ומחמיץ, ובתרוה"ד ח"ב סי' קמ"ה הקשה על עצמו דהא בסמ"ק רוצה להתיר לגבי הדביק ולבסוף הרתיח אם שולט האש תוך שיעור מיל', וה"נ פשיטא ליה שבפחות משיעור מיל' כבר מתחמם גם בין הדביקים שבכפולה, וע"ז תי' דנקטינן דבנתחמם מתחמץ בפחות משיעור מיל', והיינו דחיישינן דעד שתגיע חום האש לבין הכפלים כבר תחמיץ, שבינתיים תתחמם העיסה שם חום שאינו ראוי לאפיה ותתעכב, ועד שתגיע לחום הראוי לאפיה כבר תחמיץ, ונמצא דטעם חומרת כפולה מיוסדת על מסקנת הסמ"ק דנכון להחמיר אפי' דיעבד.

אלא דיל"ע, א. דבפוסקים לגבי הדביק ולבסוף הרתיח כתבו רק ע"ד נכון להחמיר, ומשא"כ בכפולה נקטינן דכבר פשוט שהוא דבר מוחלט לאיסור, ואפי' שריפה בעינן ואסור בהנאה, ומשמע דחמיר טפי. ואולי צ"ל שהוא ע"ד גזירה דקים להו לרבנן דהרבה פעמים מצוי בכפולה שישהה זמן שראוי להחמיץ עד שתאפה, ועי'.

ובאמת יעוי' במ"ב בסי' תס"א ס"ק ע"א שכתב לגבי מצות שוכבות, שאם הסירם זה מע"ג זה שריא, ותלה הדבר במש"כ לגבי עיסה שהוחמה דבזמן מועט אינו מחמיץ [ועי' עוד בחזו"א סי' ק"ב ס"ק י"ז], עיי"ש בשעה"צ, ומבי' דבאמת הוא ממש דין הנ"ל, ובהכרח צ"ל בטעם שהחמירו בזה יותר כנ"ל.

ב. ויל"ע לפ"ז דבמצות שלנו הנאפות במהרה ממש, אי חזינן שבין הדביקים אפוי היטב הרי בודאי שלט בה החום מהרה, וזמן העיכוב לא היה אלא זמן מועט מאוד, וא"כ לכא"ל לישתרי כל כפולות במצות דקות הנאפות במהרה [וכמוכן דיינו דוקא היכא דליכא ריעותא באיכות האפיה של בין הדביקים, דלפעמים אצלנו אינו אפוי כראוי, וכבר כ' במג"א דהכא הוא בחשש חימוץ אף להב"ח בד' הטור שא"צ שלא ימשכו חוטין שבביל לסלק חשש חימוץ, וגם אי"צ קרימת פנים מצד זה, ולכא"ל כונתו דהכא תלינן שהוא מחמת שהחום לא שלט כראוי, וע"כ גרע טפי דחיישינן שלא נאפה תוכו כלל כשאין קרימת פנים, וכ"ש אם חוטין נמשכין, שהרי החום מעכב האפיה, וי"ל שהוציאו קודם שהתחיל ליאפות, ומ"מ כשיש קרימת פנים לכל כפל מצדו החיצון אין מקור מדברי המג"א, ועי' להלן ענף ב].

ובאמת שכבר רצה הגאון מהרש"ם ז"ל להתיר כפולות במצות דקות דידן. וראיתי בשו"ת קנה בושם ח"א שתמה עליו, שהלא גם בזמן התרוה"ד ומהרי"ו וייל היו אופין מצות דקות, וכמבי' ברמ"א סי' ת"ס בשם מהרי"ו וייל סי' קצ"ג, אכן במחכ"ת הנה כבר כ' בבית הלל יו"ד סי' צ"ו, והעתיקו בחק יעקב סי' ת"ס ס"ק י"ג, דהתם הכונה ריקקין כעובי אצבע, והדבר מוכרח מכח מש"כ הרמ"א בסי' תע"ה שנהגו לאפות ג' מצות מעשרון א', ולא יתכן לעשותו דקות כמו שלנו [ובפרט שאין לעשות גדול מדי דלא יהא כאשישה, עי' סי' תנ"ג], ובאמת שכבר מצא הגאון בעל מועדים חמנים שלי"א לד' הלקט יושר שכי' שרבו בעל תרוה"ד היה מורה להדיא היתר בכפולות של מצות דקות כקליפת אגוז או עם מעט יותר, עיי"ש. ולדבריו הדבר מוכרח ומבואר, אלא שמ"מ אי"א להתעלם שכל רבותינו האחרונים לא ס"ל הכי, וטעמם לכא"ל צ"ע.

והנה לכא"ל יש לחדד התמיהה דהנה מנהג המורים להורות דבשהיה עד חצי דקה עדיין נחשב באפאה מיד, ולא נאסר מחמת דבשהיה שאחרי לישיה ועריכה, והנה במ"ב בביה"ל לסי' תס"א ס"ג משמע דשיעור זמן לשה אחר לישיה ועריכה ביה לשיעור זמן שהיה דעיסה שנתחממה בתנור והוציאה והחזירה, דהיינו שנתחמם בתנור ונתעכבה אפיייתו שוה שיעור שהייתו לשיעור שהייה אחר לישיה ועריכה, וא"כ כל שבפחות משיעור זה התחיל תוך הכפל ליאפות למאי נייחוש לה, ועכ"פ אם מוציאין מצות שלנו, ותוך הכפל אפוי, א"כ ודאי התחיל ליאפות תוך הזמן ולא שהה עד שהתחיל ליאפות שיעור שתחמיץ, אך באמת דאי משום הא אולי יש כאן גם פתח וטעם לחומרא, דחיישינן שיצטרף השתייה שבין גמר עריכה להכנסה לתנור, עם השיהיה שבתוך התנור עד שהתחיל בין הכפלים ליאפות, ועכ"פ בודאי יש כאן מקום לגדור גדר דבלא זהירות יתירה עלולים להכשל, וק"ל.

ג. עוד צ"ע דהנה במ"א דן לגבי נקב שבתוך העיסה שלא נתהווה מחמת החום כי אם מחמת העריכה, שרבים מקילים, והב"ח היה שוחק על זה, עיי"ש. ומגדולי דורו מחמירים בזה מצד חומרת כפולה, וכ' בשעה"צ ס"ק ס"ו בשם החמד משה שזה אינו כפולה ממש, ואי"ז אלא חומרא בעלמא, וע"כ אין אוסר הכלים, ולכא"ל כונתו אפי' ליכא ס' [דבאיכא ס' עי' במ"ב ס"ק ל"ה בסופו לגבי כל כפולה עיי"ש], ולכא"ל צ"ע דאמאי לא

אין חוטינ' נמשכין, נדע באיזה קרימת פנים איירי מתני', ונוכל לסמוך ע"ז גם בלי לבדוק אם החוטינ' נמשכין [וכגון בנתייבש כבר], אך בלא"ה א"א לסמוך על הקרימה אלא א"כ בודק שאין חוטינ' נמשכין, וכמוש"כ החק יעקב. אלא שכתב שם לחדש לפי"ז דכ"ז בקרימת פנים גרידא שהוא רק בגדר שלישי או חצי בישול [וכדלהלן], ולאפוקי קרימת פנים מעליא כמראה הנראה בגמר אפייתה, מסתברא דזה שפיר סימן גם על כך שאין חוטינ' נמשכין [וגם החק יעקב יודה בזה], שהרי כך יוצא ממה שביאר ד' רש"י בפסחים שם דרבא אתא לאשמועינן שיעור בקרימת פנים יעוי"ש].

והנה דעת רבינו המ"ב בשעה"צ סי' תס"א סוף ס"ק כ"ג דגדר קרימת פנים דהכא הוא כמוש"כ הוא ז"ל בסי' רנ"ד ס"ק כ"ו דבמצות דקות סגי בקרימת פנים מצד א' [ובאמת ג"ז לא ברידא כולי האי, ועי' באחר' בסי' רנ"ד, עיי"ש בב"ח ואבן העזר וחת"ס ועוד, ובכ"פ החיים סי' תס"א כתב דחיישינן להו ומצריך קרימת פנים מב' צדדים].

והנה כבר כ' בשבט הלוי דגדר קרימת פנים אינו המראה הניכר בגמר אפיה, כי אם המראה הנראה בהיותו בשליש או חצי אפיה, וזה ברור מפשטות הסוגיא בשבת שעדיין צריכה ליאפות, אלא שכבר ליכא חשש שמא יחתה דומיא דמאכל בן דרוסא.

וכן משמע במ"ב, שהרי יעוי"ש בשעה"צ שכ' דיש אופן שהחוטינ' נמשכין מוכיחין שא"ז קרימת פנים כדן, וכן להיפך שע"י שאין נמשכין מוכח שזה קרימה כדן, והיינו שגוף הקרימה עצמה הוא דבר שאפשר להסתפק בו, ואפשר לטעות ולחשוב שלא נחשב שקרמו פניה או להיפך, ופשוט שזה לא שייך בקרימה כדרך ההווה כשכבר אפוי היטב וכדרך שמוציאין מן התנור לאכלו, ורק בקרימה כדרך חצי אפיה וכדו' שייך לדון בו [ולנה"ל נמצא דלכו"ע לא איירי בקרימה מושלמת, ומ"מ שיעור הקרימה למ"ב פחותה משיעור הקרימה לחק יעקב, ויש דרגא שלמ"ב א"צ לבדוק אם החוטינ' נמשכין, ולח"י צריך לבדוק (ואולי באמת לח"י אין הקרימה האמורה בשבת דף כ' לענין שמא יחתה כקרימה האמורה כאן, ועי"ו)].

ונמצא דאליבא דהמ"ב במצות דקות שלנו, אם מצד א' יש בו כמראה הניכר בעת שהוא חצי אפוי, ומאיך ליכא אפי' להך מראה שפיר דמי ונידון כאפו'.

ויש לנו להוסיף עוד שרבונו המ"ב קאמר דן דקרימת פנים אף לגבי מקום שיש ריעותא בתוך המצה או בצדה השני, ומספק"ל אם חוטינ' נמשכין או לא, דמ"מ כיון שמצדה החיצון איכא קרימת פנים הנ"ל אמרינן שמסתמא אין חוטינ' נמשכין, ועי' היטב בלשונו בס"ק ט"ו [אך להחק יעקב והשבט הלוי הנ"ל המצה אסורה ככה"ג, ומ"מ התיר בשבט הלוי גם ככה"ג אם מצדה החיצוני איכא קרימת פנים מעליא, וכנ"ל. ויל"ע דמ"מ לד' האחר' בסי' רנ"ד דבעו מב' צדדים אפי' במצות דקות, אם כן אין בכ"ז נפק"מ רק כלפי לברר דרגת האפיה מבפנים כאשר קרמו ב' הפנים שבב' הצדדים, אבל כשצד א' לא קרמו פניו הרי אין כאן קרימת פנים מב' צדדים ואסור].

והנה במצות שלנו נעשה חום מצדה העליון ולבן מצדה התחתון, ולכא"ו נראה דזה מיקרי קרימת פנים מב' צדדין, וראיה לדבר מד' האחר' ז"ל שכתבו לגבי כפולה דבעינן שיהא לכל כפל קרימת פנים מצדה החיצון, וכלשון הבי"ח שיהא בפניה שלמטה קרימת פנים עיי"ש, והכונה דלא מהני קרימת פנים של החלק העליון לחלק התחתון כיון שהם ב' חלקים נפרדים, ולחלק התחתון ליכא קרימת פנים מצד העליון שהוא בין הדבקים, ולעולם אין שם קרימת פנים, ובהכרח דהדצ התחתון חשיבא קרימת פנים לכו"ע. אך אם לא הלבין צד התחתון אפי' לא למחצה או לשליש, אז בעינן לדון מצד קרימת פנים מצד א' דלהמ"ב שרי אפי' איכא ריעותא, והיינו שאפי' שאין לו שלישי או מחצה קרימת פנים, ויש בו ריעותא שיש בו קצת מראה בצק, מ"מ תלינן שכבר אין חוטינ' נמשכים (והיינו שגם אילו היתה העיסה לחה מתחילתה כבר לא היו החוטינ' נמשכין ממנה), ולהאחרונים הנ"ל בסי' רנ"ד אסור [ולהח"י אינו מותר רק בקרימה מעליא מצד א' וכנ"ל].

ויש להוכיח עוד שהך לובן שבצד התחתון כקרימת פנים, דא"כ לא ימצאו החוששים להאחר' בסי' רנ"ד ידיהם ורגליהם במצות שלנו, דלא ימצאו קרימת פנים מב' צדדים, ובהכרח שג"ז חשיבא קרימת פנים, ודו"ק. ונר' עוד דכיון שנת' דסגי בקרימה כדרך חצי אפיה וכנ"ל, א"כ א"צ לובן מושלם דגם בלא"ה יש כאן תורת קרימה מב' צדדים [ובכה"ג במצות דקות שלנו אין צריך לבדוק בפנים, ועי' להלן], וגם בפחות מזה יש להתיר לפי המ"ב מדין קרימת פנים מצד א' [ואפי' להח"י כשקדם צד העליון, עכ"פ קרימה מעליא כדרך גמר האפיה וכמוש"כ בשבט הלוי וכנ"ל].

אלא שלכא"ו הדבר פשוט שאם נראה להדיא מראה בצק גמור חמור טפי, ובהכרח שבכה"ג ש"מ שלא נאפה רק צדו העליון, ודו"י יתכן בתנור חם מאוד אם מלמטה לא חם, או שהמצה נתחממה קצת וכי"ב שהיה משהו שעיקב בעד החום, שממילא לוקח לזוית הזאת במצה ליאפות יותר זמן מכל המצה, וכבר הזכיר ד"ז בחמד משה בסי' תס"א באורך, עיי"ש אפי' לגבי קרמו פניה מב' צדדים ובתוכה אינה אפוייה, אך מ"מ ד"ז הוא רק היכא שהוא יותר מריעותא, והיינו שהוא מראה בצק ממש, ובאמת צ"ע השיעור בזה, דהא בנראה פחות משליש אפיה הוא עדיין בגדר ריעותא שהתיר המ"ב, וצ"ע מהו בגדר מראה בצק שנאמר בו שע"ז לא מהני קרימת פנים מצד א'. ובספר חוט שני כתב עפ"י החו"א דאה"נ שזה רק במראה בצק ממש, ולא באופן שאם נעמידו ליד בצק נראה שינוי, דבזה ש"מ שחייל בו אפיה, ומה שלא נגמרה אפייתו לא איכפ"ל כיון שמצדו השני קרמו פניו כראוי, דאי"ז אלא כריעותא שהזכיר המ"ב, וצ"ע בזה כי הוא חידוש גדול מאוד וקולא גדולה, וצ"ע למעשה [ולנה"ל דבריו א"ש גם לח"י, אם צד עליון קרם קרימה מושלמת, אך לא להאחר' דבעו ק"פ מב' צדדים וכנ"ל].

מן המצה התרוממה קצת מהריצפה ולא קיבלה את חום רצפת התנור, וכן יתכן אפי' ע"י כפל שאינו נוגעין להדדי שאינו בדין כפולה לכו"ע, אך סוכ"ס באותו מקום לוקח לו יותר זמן ליאפות, ואם מוציאם את המצה בזמן הראוי לאפיית שאר חלקי המצה יתכן שמקום זה דיין לא נאפה כראוי, ויתכן ד"ז אפי' בנפחיות של קרום שמחמת החום שלכו"ע אין לו דין נפוחה, שהרי בזה א"א לומר שהחום שולט שם, שהרי כל התהוות הקרום והתחלקות המצה נעשה מחמת שליטת החום באותו מקום וכמוש"כ הט"ו להדיא, אך מ"מ יתכן שהתחיל שם אפייה ולא נגמר, ואילו היה נשאר עד שיגמר אפיה באמת לא היה שום חשש, אך עכשיו שמוציאין אותו קודם זמן הראוי לו אם לא יחזירוהו מיד יחמיץ. וכבר נזכר ד"ז בשע"ת סוף ס"ק ט"ו במש"כ לדון משום חומרת כפולה בהתרוממות, לוקח לו יותר זמן ליאפות כיון שאין נוגע בקרקע הרוחתה, ועי' עוד מש"כ בזה בספר כף החיים כאן עיי"ש. ובאמת שכך הוא במציאות שעיינו ראות דהרבה פעמים ככה"ג אין צד התחתון אפוי, ועיי"ש עוד בשע"ת שדן לגבי התחלקות המצה שאף אי נמא דלא נחמיר בזה מצד נפוחה, מ"מ במצות עבות שכיח שצד התחתון לא נאפה כראוי מחמת ההתחלקות שצד העליון עיכב בעד החום לבא לתחתון, ואף שכ"ז נעשה מחמת החום, אלא דעיי"ש שהוא לא כתבו, וע"כ צריך לבדוק בפנים אלא במצות עבות שהקרום העליון עבה, אבל לפי המציאות בתנורים שלנו שייך לפעמים גם בדקות שלא יהא בו מראה בצדק [והדבר תלוי עוד במה שית' בסוגיית קרימת פנים, והיינו דכל החשש רק אם יהא שם ריעותא דלא מהני ליה הקרימת פנים שמצדו השני וק"ל, ויעוי' להלן ענף ב']].

ומ"מ יש חילוק גדול מאוד בין דבר הנאסר משום כפולה דאמרינן שכבר החמיץ בעודו בתנור, לזה שהחום שלט בו וכל הצד שתחמיץ אינו אלא אח"כ לכשישאירו אותו מחוץ להתנור, דהרי במה שכבר החמיץ א"כ אסור המרדה, ועכ"פ היכא דאפשר בעינן ללבן המרדה, אך בזה לא שייך לאסור המרדה, דהא רבינו המ"ב מתיר להחזיר לאלתר מצה שלא נגמרה אפייתה, ואם נחזירה אמרינן שלא הספיקה להחמיץ, וא"כ מה בכך שסילקה מהמרדה לשלחן, דמ"מ בעודה על המרדה לא אסרה את המרדה, אך כאשר תשהה על השלחן ותחמיץ תאסור את כל מה שיגע במקום שלא נאפה כראוי [ובדוחק י"ל להחזיר"א דכל שהי"ס מיקרי חום של אפיה, וא"כ עדיין לא מחמצת עד שתתקרר, ואז כבר אינה מפלטת, ולא דמי לכפולה שכבר החמיצה קודם שבאה לידי י"ס, וכן בחטה שנמצאת במצה דלעיל סי' תמ"ז סק"כ דחיישינן שהחמיצה כבר תחילה, משא"כ בזה שלא תחמיץ עד שתדר מדרגת חום של אפיה, ולהחזיר"א היינו לפחות מ"מ, אך בגוף ד' החזיר"א רבים מפקקים, ועוד יש לדון דביציאתה מהתנור שנפגשה עם אויר קר ועומדת להתקרר חמיר טפי, ומחמצת אף בעודה י"ס (וכעין שביאר בטעם דכלי שני שהי"ס בו אינו מבשל), וכמוש"נ במק"א דהיינו טעמא לחלק בין הדביק ולבסוף הרתיח דהוציאה מן התנור, ואכמ"ל].

ומ"מ הנה הגר"ז חושש לשיטת הט"ו שאוסר להחזיר המצה, ולשיטתו אוסר המרדה שהוציאו בה מצה שלא נגמרה אפייתה ועכ"פ לכתחילה, אך המ"ב פליג ע"ז וכמפורש בדבריו ס"ק ט"ו ושעה"צ כ"ו, ועיי"ש דמ"מ אין כדאי לצאת בהמצה הזאת ידי חובת אכילת מצה לילה הראשון, ויל"ע בדין מצה שנגעה במרדה זו, ואולי כולי האי לא חייש, ועי'.

ז. המג"א כתב בענין מצה כפולה בשם מהר"ל דבעינן שתהא דבוקה ממש, ונח' הגר"ז והחזיר"א בכונתו, דהגר"ז מפרש כונתו דאין דבוקה ממש היינו שיש אויר בין הכפלים, ודבוקה ממש היינו שאין אויר, אך בחז"א מפורש שפירשו כפשוטו [יעוי' בסי' ק"ח ס"ק י"ז] דבעינן דיבוק (אף שאינו בגדר נושך שאם יפרידו יפרדו בלי שימשך מן התחתון עם העליון), ולכא"ו נר' להוכיח כהגר"ז, חדא מלישנא דהרמ"א דקאמר דהמצות שוככות זע"ז נידון ככפולה, וכן מפ"י בחמד משה המועתק בביה"ל שוככות זע"ז או דבוקה, עיי"ש, ובאמת שהדבר מוכרח ממקור הדברים שהרי למוהו מהא דלא לחלוט ב' חוטים יחדיו דלא סליק דיקולא דמאי בינייהו, וה"נ לא סליק חום האש בין הכפלים. והנה התם פשוט שהוא אפי' כשאינן דבוקים וה"נ דכותיה, ועי' בהגר"א סי' תנ"ב סעיף ג' שכתב שלא להניח כלים יחדיו לפי דלא סלקא דיקולא דמאי, ויליף מהא דלא לחלוט, והרי התם בנגיעה ולא בנשיכה, וש"מ דבזה לחוד סגי שלא יוכל החום להכנס, וא"כ סגי בזה לאסור מצד כפולה. ואמנם ליישב ד' החזיר"א י"ל שמצה אינה כבידה כל כך, והחום מרים אותה משהו ונכנס ביניהם (כאשר חזינן שיש בכח חום אפי' להרים מצה ולחלקה), ורק בדבוק אין החום יכול להרים ואז לא נכנס החום ביניהם, וכדחזינן שנשארו דבוקים, ואמנם אם הטעם מצד הלחות י"ל דלא סגי בהך משהו דבעינן שהלחות יוכל להתאדות ולצאת, ולזה צריך שיהא ממש אויר ביניהם שדרך שם הלחות מתאדה, ועי' היטב.

ענף ב'

מהו מצה שנאפית כראוי (סי' תס"א סעיף ג')

הנה מצאנו בגמ' ב' סימנים לידע מהו שיעור מצה אפוייה שיותר לא תבא לידי חימוץ, א. קרימת פנים, והוא מב' במשנה במנחות (דף ע"ח ע"ב). ב. שאין חוטינ' נמשכין, והוא מב' בפסחים (דף ל"ז) ובמנחות שם בגמ'. וד' רבינו הנו"ב במהד"ת סי' פ', ופסק כמותו רבינו הח"ח במ"ב סי' תס"א סעיף קטן ט"ו ובשעה"צ שם, דאידי ואידי חד שיעורא, והיינו דסגי בחד מינייהו אם יש לו ספק או שאינו בקי באיך, דמסתמא כל שרואה סימן א' כבר הגיע סימן השני [ואמנם דעת החק יעקב דקרימת פנים לחוד אינה הוכחה שאין חוטינ' נמשכין, וזה עפ"י פשטות ל' רש"י בפסחים, וחייש ליה הגאון בעל שבט הלוי זצ"ל בשו"ת שבט הלוי ח"ו סי' נ"ה, והיינו דמפרש ד' רש"י דרבא בא להשמיענו שיעור בקרימת פנים האמור במשנתנו, שלא כל קרימה מהני כי אם קרימה כזאת שאין חוטינ' נמשכין, ולפ"י מתיישב קו' השעה"צ דאמאי נאמר במתני' שיעור קרימת פנים, ולדבריו א"ש דאם נדע מהו הקרימת פנים שיש כאשר

יהא ככפולה ממש, דהא ודאי לא נכנס החום היטב לתוך הנקב הסגור מכל צד, ודוחק לפרש כונתו דוקא ביש לו פתח מצד א', דזה פשיטא דשרי דלא יהא אלא כפל שאין נוגעין ב' הצדדין זל"ו, וא"כ צ"ב.

ד. אמנם העירני הגאון ר"ש דרוי, דהנה הרדב"ז ח"א בסי' תצ"ד פליג על כל חומרת כפולה, ובתוך דבריו כתב דאולי נימא בטעם חומרת כפולה משום שבמקום הדיבוק יוצא לחות מן המצה שבדרך כלל מתאדה בעת האפיה, ועכשיו אין לו להיכן להתאדות ונשאר שם לעכב האפיה ולהחמיץ, ומעתה י"ל דכפולה חמורה מעיסה שנתחממה שלא בשיעור אפיה קודם ששלטה בה האור, דהתם נתחממה ועדיין אין דבר המחמיץ, אלא שמחמצת במהרה, ואם תשלוט בה האור במהרה לא תספיק להחמיץ, ומשא"כ בזה שנוצר כאן דבר המעכב את האפיה ואשר גורם חימוץ, והיינו הלחות הזאת.

והנה בזה נתיישב מה שתמהו בערוה"ש ובחז"א דמ"ש כפולה ממצה עבה דאמרינן שהחום שולט בכלו [ואף שנודע ליישב דבגוף א' ממש החום מתפשט בשווה, ומשא"כ בבי' גופים דבוקים, אך להנ"ל אי"ש יתור], דהכא גרע טפי שיש לחות המקלקל ומחמיץ וכנ"ל, ובהא אי"ש הא דנקב, שהלחות שבו אינה מצטברת כבין כפלים סמוכים מאוד ואינה מחמצת, ועי"כ אי"ז מוסכם שנידון ככפולה ורק דומה לכפולה וכנ"ל.

אכן באמת אכתי לא ארוחנא כה"צ, דהנה הראב"ד בפ"ו ה"ו לגבי הדביק ולבסוף הרתיח כתב לאסור משום דדמי לקליית שני שיבולים דפליט מהאי רישא בלע בהאי רישא ומחמיץ, והיינו שהראב"ד כבר העלה סברא זו דפליטת לחות וכאשר ביאר שם במ"מ, ואעפ"כ נקטינן דבהדביק ולבסוף הרתיח שרי דיעבד, והיינו דגם כלפי לחות הזאת אמרינן שאם תוך זמן מועט ישלש חום התנור יתייבש ויאפה היטב. אך באמת י"ל דהתנן לגבי לחות חיצונית כבקליית שיבולים, אך בלחות שבין הכפלים שאין שם אויר אינו מתייבש, ואדרבה דהיינו טעמא דבנקב חלול סגור מכל צד אינו כפולה ממש, משום דהתם נחשב עדיין כלחות חיצונית, ובהגיע החום לשלוט שם יתייבש ולא יחמיץ, וכנ"ל. ורק במקום שאין לו להיכן לצאת אמרינן שיוצא, והלחות חם יוצא ונבלע חזרה וחוזר חלילה וכו' ומחמיץ.

ובאמת י"ל עוד דבהדביק ולבסוף הרתיח נבלע הלחות בכלי, ומצד העליון מתפזר באויר החם, ולא דמי לכפולה שב' הכפלים מפרישים לחות ואין מקום לצאת וכנ"ל.

ומעתה שפיר שייכא לומר סברא זו במצות דקות ג"כ ואפי' בזמן מועט, ואמנם בודאי שמעיקר הדין לכא"ו היה לנו להתיר כאשר התיר התרוה"ד בדקות, והמ"ב בזמן מועט, אך מ"מ שפיר יש מקום להבין את הגדר שגדרו ונהגו רבותינו ז"ל שלא לחלק בכ"ז.

אך לגופן של דברים הנה בתה"ד שם מדמה לישא בבית חם, להדביק ולבסוף הרתיח, ולכפולה, ומב' דג' הדברים שוו' לאהדדי ודלא כדברינו, עיי"ש. אך עכ"פ ב' הרמ"א שמשמע דבהדביק ולבסוף הרתיח מיקל בדיעבד, ובכפולה מחמיר צ"ל כנ"ל, אלא שלהנ"ל י"ל דהתרוה"ד לשיטתו דפי' מצד שנתחמם קודם שהתחיל ליאפות, ולא פי' מצד לחות, וע"כ שפיר היקל בדקות שבמהרה מתחיל ליאפות, אך אם נקבל פי' הנ"ל ב' הרמ"א יש לנו להחמיר גם בדקות, ודומיא דבחליטה מחמירים אפי' שההתחממות לפני הבישול, דהיינו מה דאדמבשל ליה מחמיץ הוא רק זמן מועט, לחום שע"י מים חמים גרע טפי מהתחממות גרידא, אך מ"מ ב' המ"ב שהיקל בשוככות זמן מועט, ודימהו להוציא והחזיר מיד, עדיין תיקשי שהיה לו להתיר במצות דקות כשלנו שודאי התחיל ליאפות תוך הכפלים בזמן מועט מאוד [ועכ"פ כל שכשמוציאין נראה שבין הכפלים אפוי שהרי בזמן קצר כבר מוציאין, ואם כן כבר קודם התחיל ליאפות ולא הספיק להחמיץ], אך מנהג כל ישראל להחמיר בזה יל"פ עפ"י הנ"ל, ודו"ק.

ובאמת שלפני"ז י"ל דע"ג נייר או תבנית קיל טפי, דהלחות נבלע בנייר או בכלי [וכדחזינן שע"כ הנייר לא נשרף כידוע], ודוקא בבי' כפלים חמור טפי דיוצא מזה ונכנס מיד לזה וחוזר חלילה ומחמיץ.

ובחק יעקב הביא מהערוך דיש מושג של תלוש בצונן, דהיינו לקטף בצונן בתוך התנור, ומב' שאינו גורם חימוץ, וצ"ל שהוא חיצוני ומיד מתייבש משא"כ בכפולה וכמוש"נ.

ה. והנה עפ"י יש מקום ליישב סברת החמד משה שהביא המ"ב בביה"ל סוף סי' תס"א שכתב לדון דע"י נשיכה לא יהא חומרת כפולה, וכבר תמהו עליו דהא נשיכה לאו כגוש א' דהא אין דינו לענין בליעות אלא כנגיעה כמוש"כ מהרש"ל (ועי' שעה"צ ס"ק מ"ט), וכיון שנשאר כב' גופים, וכ"ש שמעכב בעד החום מלהכנס שם, אך להנ"ל י"ל דהא מיהת שלגבי הלחות י"ל שאינו יוצא לבין המצות אלא שמחמת הנשיכה עובר שרוב מא' לשני, וכמו הלחות שעובר ע"י החום ממקום למקום בתוך המצה עד שיוצא לחוץ שזה אינו מחמיץ, ורק כאשר הלחות יוצאת והיא חמה ומתעכבת בין הכפלים קודם שחוזרת להבלע, בזה חמור טפי שמחמיץ העיסה.

והנה בגוף דברי החמד משה הנה יש שהוכיחו דלכא"ו מד' הרמ"א סי' תנ"ט שאוסר לשבור המצה ולחזור ולערכה מחדש מחשש סדקין וכפלין, מוכח לכא"ו דגם כפולות שתוך כדי עריכה שמגיעים לידי נשיכה נאסרים, ובאמת שיל"פ דהחשש לכפלים שידובקו ולא יהיו בדרגת נשיכה, אך באמת במ"א סי' תס"א ס"ק י"ג נראה שפירש דהוא מצד חשש נקבים שיתהוו בתוך עובי המצה שזה ככפולה, וא"ש לשון המג"א סי' תנ"ט ס"ק פ' בשם מהר"ל דהוי ככפולה עיי"ש [ואמנם המ"ב נראה שחשש שיתהווה כפולה ממש, ויל"פ שיהיה כפוליות שלא יהיו נשיכה ממש, ופשוט].

ו. ודע שכל דברינו לא איירי אלא כאשר בסופו של דבר נאפה היטב, ואנו דנים מה קרה בינתיים עד שנאפה, אך באופן שהיה דבר המעכב בעד החום מלאפות והוציאה קודם שנאפית ולא החזירוהו מיד, בזה בודאי מחמיץ עכ"פ לאחר קצת זמן שנמצא בחוץ, וד"ז מצוי אם חלק

והנה לכאורה כל דבריו ברורים לפי הנ"ל, שהרי כך נ' דכל דין קרימת פנים מצד א' נפק"מ כשבצד השני אין אפי' מראה של חצי אפייה, אלא שיש לדון שבתנור שנראה לפעמים בצק גמור, ש"מ שאכן דרך האפייה שלו שונה מתנור רגיל שמחמת חומו הגדול אופה הצד שכנגד החום יותר במהרה, ואינו אופה הכל בשווה, וזה יגלה שלא לסמוך בתנור זה על הסימנים, אכן באמת יל"ע בדבר דהנה באמת זה סברת החמד משה דפליג על התוס', וס"ל דמתני' אמרה ק"פ לענין מנחות שקיים להו לחז"ל באיזה תנור נעשה, ורובא נתן הוראה לדורות לבדוק בחוטין ולא לסמוך על ק"פ כלל מחמת טעם הנ"ל דמשתנה מתנור לתנור וכו', אך התו והאחרו לא ס"ל כותיה, ועי' תוס' בשבת דף כ' שהביאו ירושלמי דמדמה סוגיית קרימת פנים דשמא יחתה לתורת לחם לענין לחם הפנים, ומשמע שהכל שוה, וכשם שמתני' שבת י"ט דנה בהוראה לדורות בכל מיני פת ומיני תנורים, כך הוא מתני' דמנחות [וגם מוכח מזה דלא כמשמעות הראש יוסף בשבת דלענין חימוץ ותורת לחם לא סגי בק"פ, ורק לענין שמא יחתה הקילו, דהירושלמי מדמה להו אהדדי להדיא עיי"ש], ולכאורה לא קי"ל כהחמד משה, ואף דמי"ל דבתנורים שאנו רואים להדיא שאין האפייה שוה למעלה ולמטה שאני, אך באמת כל שראינו שהתחיל לאפות בצדו התחתון, אף שלא הגיע למראה אפייה מושלמת ואפי' לא למראה חצי, הרי חזינו שהחום שלט בכלו, והרי למדנו שבשביל להחשב לחם ולצאת מידי חימוץ סגי כשהפת נראה כך, וי"ל דאי"ז רק בגדר סימן והוכחה, שנאמר דהכא ליכא להנך סימנים, אלא שזוהו טיב שכן נראה לחם האפוי כמאב"ד שתורת לחם עליו, וא"כ למאי נתייבש לה.

[אלא שאולי באמת זהו יסוד הפלו בין החי"מ למ"ב, דלח"ה העיקר בחוטין תליא, וק"פ סימן לכה, ולמ"ב להיפך העיקר בק"פ, וחוטין נמשכין סימן לק"פ, ולפ"ז בתנורים דידן אולי יהא תלוי בפלו זו, אך אינו מוכרח].

שוב התבוננתי אדרבה ק"פ מושלמת מצד א', ומצדו השני ליכא אפי' ק"פ, דחצי אפייה גרע טפי דזה מוכיח שאין האפייה בכלול שווה, והחום לא נתפשט בשווה, וא"כ י"ל שבאמת חצי התחתון לא נחשב כמאב"ד ויכול להחמיץ, ומעתה בתנורים החמים מאוד שרואים צד א' אפוי לגמרי, וצדו השני שנתרומם וכדו' אינו אפוי, צריך להחמיר.

ב. והנה במ"ב ס' ת"ס ס"ק י"ז כתב לגבי מצה עבה דאף באופן שכשירה בדיעבד, מ"מ יש לעיין בפנים אם נאפית יפה, ומקורו מהחזק יעקב שם עיי"ש, ובעניי ילא מה שהמ"ב העתיקו, דהחי"מ לשיטתו שאין סומך על ק"פ בלי לבדוק בפנים, ומשא"כ לדברי המ"ב, והלא בירדו מפו' דעכ"פ בק"פ מב' צדדין מהני בלחם הפנים העבה טפח [שנאפה בתנור חם יותר מהרגיל, עי' בפסחים דף ל"ז ע"א], וכשאמרו ק"פ נתכוונו לומר שא"צ לבדוק בחוטין, וא"כ מ"מ החמיר המ"ב בזה, וצ"ע.

**הרב נדב פרץ
רמת בית שמש**

סימן א'

בענין דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא ידי"ח מצה

א. דף ל"ה א' ילפי' מקרא לפסול שאר מינין דכתי' לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי"ח בפסח במצה, יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סירחון, ולקמן ילפי' לענין מצת טבל מהך היקשא דמי שאיסורו משום בל תאכל חמץ וכו'. ונ"פ דה"נ מצי הש"ס לומר הך היקשא, לא אך מטעם דאינו בא לידי "מציאות חימוץ", אלא דאינו בא לידי "איסור חימוץ", אלא דהש"ס קושטא קאמר, כיון דבהך היקשא ילפי' דבעי' שבא הן לידי מציאות החימוץ והן לידי איסור חימוץ.

ב. ויש להסתפק היכא דבא לידי איסור חימוץ אבל לא לידי חיוב כרת, בדפשוטו י"ל דההיקש רק לענין הלאו, אמנם אם נתפוס כן, הלא יקשה טובא להאחרונים ז"ל שכת' דאין איסור חל על איסור הוא אך לענין עונשין, וא"כ איך ילפי' לק' ע"ב לענין מצת טבל דמפ' רב ששת דאתי כר"ש דאין איסור חל על איסור, וקשה דהא אכתי איכא לאו, אך אם נפ' דבעי' חיוב כרת י"ל.

יש להוכיח קצת כך, דהנה בחי' הריטב"א כתב דיש דס"ל דאע"ג דאמרי דאורז ודוחן אינן באין לידי חימוץ מ"מ הוי חמץ נוקשה, וק' דא"כ איך ילפי' למעט אורז ודוחן משום דאינן באין לידי חימוץ, דהא אית בהו חימוץ ולא למי"ד נוקשה דאו' כדסתם במשנה ר"פ אלו עוברין, אע"כ דבעי' ג"כ חיוב כרת כדי שיצא ידי"ח מצה, ודוק. [אך כמוכח שיש לדחות, דאין ה"נ למי"ד חמץ נוקשה דאו', אורז ודוחן יוצא במה ידי"ח מצה, דהרי לריב"נ דאורז ודוחן הוי חמץ, יוצא בהן ידי"ח מצה, וכמבואר בגמ'].

ג. הנה הרמב"ן ז"ל סובר בהל' חלה, הובא בהרא"ש ז"ל סוף הל' חלה אהא דתנן העושה עיסה מן החטין ומן האורז אם יש בו טעם דגן חייבת בחלה, ובגמ' זבחים ע"ח מפרש משום דטכע"ק דאו', וקשה דהא עיקרה אורז היא (דסובר הרמב"ן דאין נהפך ההיתר לאיסור, אלא דהממשו לא נתבטל), והביא הרמב"ן מהירו' דמדיון גרידה אתי' עלה, ומי"מ איצטרך להא דטכע"ק, דבלאו הך טעמא כיון דהחיטין מתבטלין א"א להן לגרור את האורז. והנה בפשוטו ענין גרידה הוא דעי"ז אינו בא לידי חימוץ גם האורז גופא, וא"כ בוודאי יהי' מוכח דסובר הרמב"ן דא"צ דוקא "חמשת מיני דגן", אלא סגי בזה דבאין לידי חימוץ, וקשה דא"כ ל"ל טכע"ק, דאפי' אם החיטין מתבטלים בהאורז מ"מ אכתי באין הן לידי חימוץ. וזהו ק' הקובץ שעורים פסחים אות קע"ו. ולענינ"ד דבאמת אפשר דהרמב"ן ז"ל מבאר ענין גרידה דאינו רק מטעם זה שבא לידי חימוץ, אלא הכוונה דהאורז נגרר בחשיבותו להיות בשם חיטין, דזה שנגרר

בטבע לחימוץ, זהו סברא דחשיב כהחיטין. ואדרבה, הרמב"ן סובר דמהקרא דשבעת ימים וכו' למדנו דבעי' חמשת מינין, וממילא דבעי' דין גרידה כדי שיחשב בשם חיטין, אלא דאכתי בעי' לדין טכע"ק, וכמו שביאר הרמב"ן דאם לא היה דין טכע"ק והיה מתבטל החיטין, שוב אין כאן אורז שיגרר אחרי החיטין, ודוק. ודעת הרא"ש ז"ל דמדיון טכע"ק הכל נהפך לאיסור, ולפ"ז הא דבעי' לדין גרידה ביאר הקובץ שעורים דחזי' דבעי' תרתי, גם דין חמשת מינין וגם דין בא לידי חימוץ, יעו"ש. אך זה צ"ע מאד וכמו שהרגיש שם בזה, דאנן ילפי' רק דין א' ולא ב' דינים דמהיכי תיתי. ועי' גם בחי' המאירי ז"ל בדין זה.

ד. הנה במלחמות לקמן דף ל"ו מתבאר דעיסה שנילושה בין ושמן ודבש לבד לא צריכי' בזה למיעוטא דמצה עשירה, אלא יש למעטו או מטעם שאינו בא לידי חימוץ כיון דמי פירות אין מחמיצין, או מטעם דבעי' שימור לשם מצה, ובמי פירות לא שייך שימור. וצ"ע דא"כ ל"ל הכא באורז ודוחן טעמא דאינו בא לידי חימוץ, וילפי' מהיקישא דמי שבא לידי חימוץ כו', תיפול"ל דבעי' שימור, ובזה לא שייך שימור כיון דאינו בא לידי חימוץ, וזה עדיף ממי פירות, דהתם עוד שייך אופן שיתחמץ ע"י שיפול מים, וממילא דשייך בזה שימור, אבל הכא לא שייך כלל שימור כיון דאורז ודוחן אינן באין לידי חימוץ. וצ"ע.

סימן ב'

בענין מצה של מעשר שני ושל טבל

א. גמ' א"ר אסי עיסה של מע"ש לדברי ר"מ פטורה מן החלה, לדברי חכמים חייבת בחלה, מצות של מע"ש לדברי ר"מ אין אדם יוצא בה ידי"ח בפסח, לדברי חכמים אדם יוצא בה ידי"ח בפסח, אחרון של מע"ש לדברי ר"מ אין אדם יוצא בו ידי"ח ביו"ט, לדברי חכמים אדם יוצא בו ידי"ח ביו"ט. מתקף לה רב פפא בשלמא עיסה דכתיב עריסותיכם משלכם, אחרון נמי דכתיב ולקחתם לכם משלכם יהא, אלא מצה מי כתיב מצתכם. אמר רבא ואיתימא רב יימר בר שלמיא אתיא לחם לחם, כתיב הכא לחם עוני, וכתיב התם והיה באכלכם מלחם הארץ, מה להלן משלכם אף כאן משלכם, לימא מסייע ליה עיסה של מע"ש פטורה מן החלה דברי ר"מ וכו'.

ובביאור אתקפתא דרב פפא דדוקא גבי חלה הוא דממעט"י מקרא דלכם, וכן לענין אחרון, אבל לא לענין מצה, היינו דמעשר שני חשוב עכ"פ שלו לענין אכילה, ואי"ז אך היתר אכילה גרידא, ולזה אין למעט אלא גבי חלה או גבי אחרון דכתיב לכם ולא גבי מצה, ובאמת דבסוכה דף ל"ה א' פליגי בזה באחרון של מע"ש אי לכם הכוונה היתר אכילה אי"ז כע"ז דין ממון, ומד' הגמ' דאמר' אי"ז שאני התם דכתיב עריסותיכם עריסותיכם תרי זימני, משמע דאחרון ומצה לא נמעט, וכ"כ רש"י. אכן מד' רש"י משמע דכוונת הש"ס לאפוקי אחרון, אבל מצה כיון דילפי' מגז"ש דלחם לחם ודאי נתמעט דומי' דחלה, אבל בפ"י ר"ח מבואר דכוונת הגמ' לאפוקי דאולי גם לענין מצה לא נדרוש גז"ש דלחם לחם יעו"ש.

ועי' בהרא"ש ז"ל כלל י"ח שכתב, משמע מהכא דאין יוצאין במצה גזולה דרבנן אית להו שפיר גז"ש, דגז"ש זו מקובלת בפ' רבי ישמעאל דף ע': על ההיא מתני' דהחיטין והשעורין והכוסמין והשיבולת שועל ושיפון הרי אלו חייבין בחלה וכו', וכן מוכח מסקנא דסוגיא כו', עכ"ל הרא"ש ז"ל, ומתבאר דהרא"ש מפ' דלא כפ"י ר"ח, דבוודאי דילפי' לחם לחם, וכוונת הגמ' היא אך לאפוקי מאחרון.

ב. והנה הרמב"ם ז"ל אע"פ שפסק בפ"ג ממע"ש כר"מ דמע"ש ממון גבוה, וכדאיפסקא הילכתא בהדיא בקדושת דף נ"ד, מ"מ פסק דעיסת מצה יחייבת בחלה ויוצאין בה ידי"ח מצה וידי מצות אחרון, וכבר עמד בזה הכ"מ פ"ו מביכורים, ות"י בשם מהר"י קורקוס דהרמב"ם ז"ל פסק כו' חייא בר אבין בסוכה דף ל"ה דאחרון של מע"ש בירושלים יוצאין בו גם לר"מ, ומשום דסגי בזה דחשוב לכם. אכן ד' הכ"מ אינם מובנים כלל, דנהי דבאחרון מודינא להרמב"ם, אבל הלא בחלה ברייתא מפורשת היא בסוגיין, וגם הגמ' בעי' לאפלוגי בין אחרון לחלה, דבחלה דכתיב תרי זימני עריסותיכם לכרע"ו לא חשיב לכם, וצ"ע. ונראה דלק"מ, דהתוס' בסוכה דל"ה: כתבו דעיסותיכם עיסותיכם צריכי' לדרשא אחריו, והגמ' בסוכה והכא בפסחים דייחויא בעלמא הוא יעו"ש.

ועי' ברי"ט אלגזי הל' חלה אות ב' שמיישב עפ"י הכ"מ הנ"ל הא דפסק הרמב"ם ז"ל פ"ה מבכורות ה"ט דבהמת מע"ש בירושלים חייבת בבכורה, שהוא נגד הירו' פ"ק דמע"ש דמבואר שם דלר"מ דאמר מע"ש ממון גבוה בהמת מע"ש פטורה מן הבכורה, ולהנ"ל ניחא. אכן זה ודאי ניחא, כיון דדוקא גבי חלה כתיב תרי זימני עריסותיכם, אבל גבי בהמת בכורה י"ל דהוי כאתרוג דפליגי אמוראי בסוכה דף ל"ה וכו"ל.

והנה ראיתי בספר קה"י פסחים סימן ל"ד שכתב ע"ד מהר"ט אלגזי, דאכתי קשה למה שפסק הרמב"ם ז"ל פ"ה מלולב ה"ב כשי' רש"י ז"ל דאכתי יוצאין בטבל משום דאין בו היתר אכילה, ואעפ"י שאין איסורו מצד ממון גבוה, וא"כ בהמת מע"ש הא ליכא היתר אכילה כיון דעדיין היא אבר מן החי, ודין ממון גם לית בה, וקשה דאמאי חייבת בבכורה, ושם האריך ליישב דהדין היתר אכילה הוא רק לענין אחרון דבעי' פרי, וכמשי"כ הרמב"ם בפיה"מ פ"ג דסוכה והוכיח כן יעו"ש. הנה כל דבריו הם נכונים, אבל לענ"ד קו' על הרמב"ם אין כאן, דמאי איכפת לן איסור אבמה"ח, דזה תיקשי אכל בהמה שחייבת בבכורה הלא אסורה באכילה משום אבמה"ח, אע"כ דזהו גופא הדין דחייבת בבכורה, וז"פ.

ג. והנה הק' בתוס' ד"ה אתיא לחם לחם זו"ל, הקשה הרי" דאורליינ"ש כיון דילפינן לחם לחם דבעינן מצה שלכם, אמאי איצטרך לעיל למעוטי' שלא יצא בטבל מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ כו', תיפוק ליה דבעי' שלכם וטבל אינו שלכם, דהא אחרון של דמאי דמכשרי ב"ה דלולב הגזול (סוכה דף ל"ה): מפרש התם משום דאי בעי מפקד לנכסיה והוי עני וחזי ליה, השתא נמי שלכם קרינן ביה, משמע דטבל גמור לא חשיב שלכם. ות"י ר"י אחרון של טבל לא חשיב שלו כיון שצריך ליתן ממונו

לכהן וללוו, ובעינן שיהא כל האתרוג שלו, אבל מצה שאם אכל כל כך שאם היה נותן ממונו תרומה או מעשר ממה שאכל אכתי אכל שיעור מצה, חשיב שפיר שלו. ורשב"א תירץ דאיצטרך לעיל קרא להיכא שמה שיפירי יהיה שלו, כגון אם הוא כהן או לוי או ישראל עני ונטל ממונו כבר תרומה ומעשר ראשון, דשלכם קרינן ביה, עכ"ל התוס'.

ומתבאר מד' תוס' דתרו"מ קודם שהורמו הם בגדר "ממון כהן". ולכאורה קשה דלמ"ד מתנות שלא הורמו לאו כמי שהורמו דמין, אמאי חשוב ממון כהן כשהם בטיבלם, ושור' קו' זו בס' קובץ שיעורים עמ"ס בבא בתרא דף קכ"ג. אכן צ"ל דמוכח מזה דיסוד זה דחשוב ממון השבט אינו נוגע להפלוגתא אי מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמין.

וביאר הדברים נראה, דפלוגתא דמתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמין או לאו כמי שהורמו דמין מצינו בש"ס על ב' פנים, א. אם הכהן זכה בהטבל זכייה פרטית (באותו תרו"מ), וממילא אפי' אם מת כ"ז שלא הופרשו יורש בן בתו ישראל, וזה איתא בקדושין ג"ח ב' נדרים פ"ה א' ב"ב שם לענין דחשוב ירושה, יעו"ש. ב. וכן לענין אם יש על הטבל דיני תרומה, כגון דין מע"ש ממון גבוה בקדושין ג"ד: אם קלטוה מחיצות במכות דף כ' ע"א, ובכל זה צריכין להיחידוש המיוחד דדנים כאילו הופרש יורש בן זכיה, ויש ע"ז דין קדושה כתרומה ממש, אבל לענין אם חשוב ממון הכהן בכלל בזה א"צ להדין דמתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמין, והטעם, כיון דבכל טבל פתיך ביה תרומה, וכל תרומה היא ממון השבט, ולזה חשוב מיד ממון השבט, אבל לענין זה שזכה בזכייה פרטית, בזה צריכין שיחשב כאילו יש כאן תרומה ממש, ודוק. [ושמעתי דכן הוכיח בס' שערי ישר מד' תו' סוכה דף ל"ה].

ד. והנה רשב"א (בתוס') תירץ דמיידי דהכהן עצמו אוכל מהטבל, ולכאורה קשה דסו"ס אין כאן זכייה פרטית, ובשלמא למ"ד מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמין ניחא דזכה בהם באופן פרטי, וכמבואר בהדיא בקדושין דף ג"ח: אבל למ"ד מתנות שלא הורמו לאו כמי שהורמו דמין הלא אינו שלו באופן פרטי. ונוכל לומר דאין ה"נ, דהגמ' בך ל"ה: דיליף מקרא למעט טבל לא אתי למ"ד מתנות לאו כמי שהורמו דמין, ודוחק.

ה. והנה התוס' כתבו דכן לענין מעשר עני מיירי אצל העני גופא, והק' שאגת אריה דהא בש"ס חולין דף קל"א א' איתא בהד"י דאפי' עני מישאל מוציאין את המעשר עני. וראיתי בס' קובץ שיעורים שהביא דבס' דבר בעתו תירץ דמיירי דהעני הקנה לעני אחר את הטבל דאו חשוב שפיר של העני, והק' שם הקובץ שעורים דהניחא למ"ד מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמין, אבל למ"ד מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמין ניחא דזכה בהם באופן פרטי, וכמבואר בהדיא בקדושין דף ג"ח: אבל למ"ד מתנות שלא הורמו לאו כמי שהורמו דמין הלא אינו שלו באופן פרטי. ונוכל לומר דאין ה"נ, דהגמ' בך ל"ה: דיליף מקרא למעט טבל לא אתי למ"ד מתנות לאו כמי שהורמו דמין, ודוחק.

ו. והנה התוס' כתבו דכן לענין מעשר עני מיירי אצל העני גופא, והק' שאגת אריה דהא בש"ס חולין דף קל"א א' איתא בהד"י דאפי' עני מישאל מוציאין את המעשר עני. וראיתי בס' קובץ שיעורים שהביא דבס' דבר בעתו תירץ דמיירי דהעני הקנה לעני אחר את הטבל דאו חשוב שפיר של העני, והק' שם הקובץ שעורים דהניחא למ"ד מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמין, אבל למ"ד מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמין ניחא דזכה בהם באופן פרטי, וכמבואר בהדיא בקדושין דף ג"ח: אבל למ"ד מתנות שלא הורמו לאו כמי שהורמו דמין הלא אינו שלו באופן פרטי. ונוכל לומר דאין ה"נ, דהגמ' בך ל"ה: דיליף מקרא למעט טבל לא אתי למ"ד מתנות לאו כמי שהורמו דמין, ודוחק.

ז. והנה התוס' כתבו דכן לענין מעשר עני מיירי אצל העני גופא, והק' שאגת אריה דהא בש"ס חולין דף קל"א א' איתא בהד"י דאפי' עני מישאל מוציאין את המעשר עני. וראיתי בס' קובץ שיעורים שהביא דבס' דבר בעתו תירץ דמיירי דהעני הקנה לעני אחר את הטבל דאו חשוב שפיר של העני, והק' שם הקובץ שעורים דהניחא למ"ד מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמין, אבל למ"ד מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמין ניחא דזכה בהם באופן פרטי, וכמבואר בהדיא בקדושין דף ג"ח: אבל למ"ד מתנות שלא הורמו לאו כמי שהורמו דמין הלא אינו שלו באופן פרטי. ונוכל לומר דאין ה"נ, דהגמ' בך ל"ה: דיליף מקרא למעט טבל לא אתי למ"ד מתנות לאו כמי שהורמו דמין, ודוחק.

ח. והנה התוס' כתבו דכן לענין מעשר עני מיירי אצל העני גופא, והק' שאגת אריה דהא בש"ס חולין דף קל"א א' איתא בהד"י דאפי' עני מישאל מוציאין את המעשר עני. וראיתי בס' קובץ שיעורים שהביא דבס' דבר בעתו תירץ דמיירי דהעני הקנה לעני אחר את הטבל דאו חשוב שפיר של העני, והק' שם הקובץ שעורים דהניחא למ"ד מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמין, אבל למ"ד מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמין ניחא דזכה בהם באופן פרטי, וכמבואר בהדיא בקדושין דף ג"ח: אבל למ"ד מתנות שלא הורמו לאו כמי שהורמו דמין הלא אינו שלו באופן פרטי. ונוכל לומר דאין ה"נ, דהגמ' בך ל"ה: דיליף מקרא למעט טבל לא אתי למ"ד מתנות לאו כמי שהורמו דמין, ודוחק.

ט. והנה דבר קו' השאגת אריה, נלענ"ד בעה"י ליישב בזה בהקדם, דהנה איתא בבבא מציעא דף ט' עמוד ב' (תנן התם) מי שליטת את הפאה ואמר ה"ז לפלוני עני, ר' אליעזר אמר זכה לו, וחכמים אומרים יתננה לעני הנמצא ראשון. אמר עולא אמר ר' יהושע בן לוי מחלוקת מעשיר לעני, דר' אליעזר סבר מיגו דאי בעי מפקד נכסיה והוי עני וחזי ליה, השתא נמי חזי ליה, ומגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה, ורבנן סברי חד מגו אמרינן, תרי מגו לא אמרינן, אבל מעני לעני דברי הכל זכה לו, דמיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה. וכתב שם רש"י ד"ה מי שליטת

זה מועיל ליחשב בת שמור, אבל זה בדומה, ע"י היטב בכל משי"כ לעיל ותבין.

ו. ויל"ע לרבא דבעי" שמור באופן חיובי, מנ"ל דבעי" שמור "לשם מצה", דהא לא נרמו בקרא דין זה, דבשלמא למאי דקיי"ל דלא כרבא אז נחא, כיון דלא בעי" שמור באופן חיובי, אי"כ בעי"כ דהקרא דשמרתם הוא דוקא "בעידנא דנחית לשמור", ואז הלא אי"כ קרא מיוחד ושמרתם, דהא תיפול"ל דבעי" שלא יהי' חמץ, ועי"כ משום דקרא חזית לן דבעי" שמור לשם מצה. ואין לומר דרבא פליג אדינא דלשמה, ע"י דף ל"ח. דהא זה מוכח מהברייתא דמייתי בסוגיין דבציקות של נכרים כיון דלא הוי לשמה אינו יוצא בהן יד"ח מצה, וצ"ע.

ז. שו"ר נראה ד"ל דבאמת גם להחולקים על רבא בעי" שמור באופן חיובי, אלא דמפרשי דקרא קאמר דוקא "שמור בשעת לישנה", וכוונת הגמ' בעידנא דנחית לשמור ולא נחית לשמור הכוונה הוא לזה דבעי" שמור בזמן לישנה (אבל עכ"פ ודאי דלא סגי בשמור ממים שלא יפול עליו), וכ"מ מחי' הרמב"ן ז"ל בסוגיין, דהגדר גם להחולקים על רבא, דרחמנא חייבי" דוקא מלישה ולא על החיטים, ועוד משמע שם מד' הרמב"ן דגם לרבא גופיה מצוה ללחוד אבל אינו מעכב, והטעם כיון דרחמנא לא חייבי" לשמור אלא אם שייך שמור, דהיינו דאין חיוב לגרום לשמור, אלא דוקא אם מצד עצמו צריך שמור כגון שכבר שם מים. ולענין אם צריך לשמור מזמן קצירה אם הוא מעיקר הדין או למצוה, נסתפק שם הרמב"ן. ומשמע שם דהטעם לומר דיעכב משום דסובר רבא דגם שמור שלא יפול מים שמור הוא, ומי"מ מתבאר שם ברמב"ן ויש דבריו כהתוס', דודאי דעיקר דין שמור הוא כדי שלא תחמץ, והטעם דנאמר דלא יעכב, אינו מתבאר בבירור שם הטעם. ויל"פ בב' פנים, א. דגם לרבא מעיקר הדין גדר שמור הוא מזמן לישנה [אם משום דמעיקר הדין לא בעי" שמור באופן חיובי, אם משום דהדין שמור לא נאמר על החיטים]. ב. ויל"פ כיון דמעיקר הדין, הדין שמור הוא דוקא כדי שלא תחמץ. וכן הבין בקה"י הג"ל יעו"ש.

ועכ"פ לשי' הרמב"ן מתיישב היטב מה שהקשינו מנ"ל דלרבא בעי" שמור לשמה, דהא י"ל דהקרא דשמרתם קאתי לומר דבעי" שמור באופן חיובי, ונפק"מ דצריך ללחוד, אבל להרמב"ן הג"ל אי"ש, דבאמת גם לרבא אם לא לתת אינו מעכב, והיינו דהקרא דשמרתם אינו בא לומר דצריך לגרום שמור, אלא דאם הדבר צריך שמור ישמרו לשם מצה, ולפ"ז הא דממעט"י רבוכה אינו משום דבעי" שמור באופן חיובי, אלא כמשי"כ לעיל דמצוה דלאו בת שמור היא מופקעת מדין מצה. ומיושב היטב לדעת הרמב"ן הא דבעי" קרא למעט רבוכה, כיון דמדינא סגי בשמור בלישה וכמשי"כ המאירי, ודו"ק. [אבל פשוטו לשון הגמ' ודאי משמע דאיכא חיובא או בלתייה עכ"פ, או בשימור משעת קצירה שלא יפול עליו מים].

ומלשון התוס' ג"כ משמע דאדרבה מצוה ללחוד הוא יותר חיוב מאשר שימור משעת הקצירה, ודלא כהרמב"ן, ע"י היטב בזה.

סימן ד'

הא דתנן כיצד מפרישין חלה בטומאה ביו"ט בפסח

א. משנה, כיצד מפרישין חלה בטומאה ביום טוב. ר"א אומר לא תקרא לה שם עד שתאפה, בן בתירא אומר חטיל בצונן, א"ר יהושע לא זהו חמץ שמוזהרין עליו בכל יראה ובכל ימצא, אלא מפרישתה ומניחתה עד הערב, ואם החמיצה החמיצה. עכ"ל המשנה. ובגמ' לימא בטובת הנאה קמפלגי, דר' אליעזר סבר טוה"נ ממון, ור' יהושע סבר טוה"נ אינה ממון. לא דכו"ע סברי טוה"נ אינה ממון, והכא בהואיל קמיפלגי, דר"א סבר אמרינן הואיל, ואי בעי איתשיל עלה ממוניה הוא, ור' יהושע סבר לא אמרינן הואיל, עכ"ל הגמ'.

הנה בהא דלר' יהושע מפרישתה ומניחתה עד הערב ואם החמיצה החמיצה, לכא"י יל"ע דאכתי איך מפריש החלה, דהא קיי"ל דאין מגביהין תרו"מ ביו"ט. אבל נראה דלק"מ, דהא מוכח בבב"ב דף ט' ע"א בפירוש"י ותוס' שם דאם גלגל עיסה ביו"ט לא אסרו להפריש חלה ביו"ט יעו"ש, ואי"כ נחא בפשטות דכיון דגלגל העיסה ביו"ט מותר לו להפריש חלה ביו"ט. אך לפי"ז היכא דגלגל מעו"ט דמבואר התם דאסור, ויעו"ש בגמ' פלוגתא דרבה ושמואל בזה, ופי' תוס' דכל פלוגתיהו דוקא היכא שלא גמר ללוש בעו"ט יעו"ש, יאסר להפריש חלה ביו"ט ונמצא דעבר בב"י ובי"א. אולם י"ל דלא אסרו חז"ל איסורא דרבנן דהפרשת חלה במקום עבירת כל יראה וכל ימצא, וכה"ג נחלקו הפוסקים בדף ו' אם מותר לטלטל חמץ שלא ביטלו להוציא לה"ר כדי שלא יעבור אבי"ו ובי"א.

אולם באמת צ"ע לומר דהטעם דמתירים להפריש חלה משום שלא יעבור אבי"ו ובי"א, דהא אפשר כבן בתירא דחטיל בצונן, ונהי דכתבו הרא"ש ז"ל תוס' דלא סמכי' לכתחלה אבן בתירא, מי"מ וכי משום זה יש להתייר איסור דרבנן דהפרשת חלה. ונראה דלק"מ, דהלא מבואר בסוגיא ד"ל בטעמא דר"א דאמר דמותר לאפות העיסה שנטמאת מטעמא דהואיל, ומבואר בסוגיא דלא שרי' הואיל לכתחלה דהוי איסור דרבנן, יעו"ש רש"י, ומי"מ שרי' משום הואיל, ולא סמכי' אבן בתירא, ודו"ק. והנה בתוס' ור"א ש' ועוד ראשונים ז"ל מבואר דבחלת חו"ל אי"כ לקרא שם רק אחרי אפייה, דאפי' אם יקרא לה שם קודם אפייה שרי, משום דחזי לכהן קטן או לכהן גדול שיטבול לקירוי, או ע"י ביטול ברוב, ויש להבין ככוונת התוס', אי דאפי' לא טבל ולא ביטל שרי מטעם הואיל, או דמייירי באופן דביטול ברוב. והנה אם נפ' דמייירי בביטול ברוב ממש צ"ע, דהא הו"ל מתקן בזה שמכטלה ברוב וכמ"ש בתרוה"ד סי' נ"ד, וכן הק' בשער המלך פ"ב מיו"ט ה"ו. ולכא"י נלע"ד דלק"מ לפימשי"כ ד"ל הא דמותר להפריש חלה, אע"ג דבעלמא אסור להפריש חלה מי"מ שרי כיון דגלגל ביו"ט, אי"כ ה"נ כיון דגלגל ביו"ט מותר לו לטבול ברוב כדי שיוכל לאפות. אולם י"ל דגלגל ביו"ט הוי היתרא בפ"ע ולא משום אוכ"י, ואי"כ י"ל דכיון שיוכל לקרות שם אחר שתאפה, ואז לא יצטרך לאיסורא דרבנן דתקון האיסור. אולם ז"א, חזא ד"ל דהיסוד דגלגל ביו"ט הוא

דא"ו, אלא אך חיובא דרבנן לשמור שלא יפול מים, וזה דוקא חייבו חז"ל מכאן זה שיש דין חיובי לשמור ע"י שישים מים בחיטים. ומתבאר מזה תרתי, חזא, דלרבא בעי" שמור באופן חיובי, וגם דדין שמור הוא דוקא שיש שם מים, אבל מה שאם יפול מים עליו זה לא מחשב שמור עכ"פ כאשר הוא כבר קצור, ולזה מצוה ללחוד. ולהחולקים על רבא וס"ל דשאני בציקות של נכרים דבעידנא דנחית לשמור לא עבד לה שמור, פליגי, דס"ל דאין דין שמור באופן חיובי, אלא שאם כבר נתערב מים אז חל חיוב שמור, וממילא דג"כ לא ס"ל דיש דין שמור בשעת קצירה, כיון דעיקר דין שמור מדא"ו הוא דוקא ממים שישנם כבר בהעיסה. אבל אם החולקים על רבא הו"ו ס"ל דיש דין שמור באופן חיובי, אלא דס"ל דלא בעי" לזה שמור בעידן קצירה או טחינה, אלא סגי בשמור דלישה או באפייה, אינו מובן הא דמפלגי"ן בין נחית לשמור ללא נחית לשמור, כיון דממנ"פ, אם הקרא דשמרתם קאי גם קודם לישנה אי"כ בעי" שמירה, באופן חיובי ע"י שילתות, ואם הקרא קאי על שמור אפי' באפייה אי"כ אפי' נחית לשמור מי"מ אי"כ שמור, אע"כ דהקרא דשמרתם אינו דצריך שמירה באופן חיובי, אלא ע"כ דהקרא דשמרתם הוא רק באם צריך שמור יש בו דין שימור, ונפק"מ דבעי" לשמה, וצ"ב אמנם בהגוה"כ, דאם אי"כ את השמור באופן חיובי, למאי צריכי' לשמה, דדל מהכא שמור, אבל עכ"פ כך נראה לברא.

ג. והנה הרא"ש ז"ל כלל כ"ו כתב דנראה דלהלכה לא קיי"ל כרבא, ולא בעי" שמור בזמן קצירה, והיינו כנ"ל דקיי"ל דלא בעי" שמירה באופן חיובי, אלא עיקר הדין הוא דבעידנא דנחית לשמור עבד לה שמור, וגם לא קיי"ל דבעי" שמור שלא יפול מים, כיון דתלי זה בזה וכמשי"כ התוס'.

והנה הר"ן ז"ל כתב, על מה שכת' הר"ף ז"ל, ומיבעי ליה לאיניש לנטורי קמחא דפסחא מעידן קצירה, ודאי דלמצוה מן המובחר הכי עדיף שפיר, ומיהו אפשר שאע"פ שלא עשה כן אלא שלקח חטים מן השוק ושמרה לשם מצוה יצא יד"ח, ובגמרא אמרינן דשימור בלישה לא הוי שימור, כלומר מקמי לישנה הוא דבעי" שימור, אבל כל ששמר את החיטים קודם לישנה יצא, ומי"מ משמע שאם לא שמר אלא מלישה ואילך שאינו יוצא יד"ח מצוה בכך וכו', עכ"ל הר"ן ז"ל. ולכא"י יל"ע דמשמע מד' הר"ן דגם דלא בעי" מעיקר הדין שמור בשעת קצירה, מי"מ אם לקח חטים בעי" מעיקר הדין שמור, וקשה דהא גם אם לקח חטים עדיין אי"כ שימור אלא בזמן לישנה, ועי"כ נ"פ דכוונת הר"ן ז"ל עפ"משי"כ הרא"ש דנהגו בצרפת ובאשכנז לשמור החטים מזמן טחינה כיון שאז מקרבין החיטים למים יעו"ש, אבל לעולם אם אין טוחנים בריחים של מים אי"כ שימור. אכן לפי"ז צ"ע בהא דכתב הר"ן דאם לא שמר אלא מלישה ואילך יצא יד"ח שימור, דהא אם מיירי בגוונא דנותנם לתוך המים הוי ממש כאחר לישנה. ולכא"י נראה לברא דהר"ן מחלק דאפשר דמלישה דוקא בעי" שימור, דקרא דשמרתם מיירי מלישה וכדמוכח בירו' דהביאו תוס' ביצה דף ג' א' לענין מלאכת אוכ"י, דהוי מלישה ואילך לא מטחינה יעו"ש.

ד. והנה הרמב"ן ז"ל במלחמות דף ל"ו א' כתב דהא דצריכי' קרא דלחם עוני למעט מצוה עשירה, הוא דוקא היכי דהוי מי פירות בתערובת מים דשייך בהו חימוץ, אבל מי פירות בלחוד כיון דאין מחמיצין אי"כ קרא למעט מלחם עוני, אלא יש למעט מקרא דשמרתם דכיון דלא שייך בהו שימור א"כ לצאת בזה יד"ח מצוה, והביא לזה סיעתא מהירו' דילפי' למעט רבוכה מקרא דשמרתם יעו"ש, והשיג בזה על בעה"מ ז"ל (והרא"ש). ולכא"י יל"ע, דהניחא לרבא דאיכא דין שימור באופן חיובי, דאז נחא דכיון דלא שייך שימור א"כ לצאת יד"ח מצוה, אבל להחולקים על רבא וכמו שפסק הרא"ש והר"ן וכדמשמע מסוגיית הגמ', אי"כ חזי' דא"כ שימור באופן חיובי, וכל דין שמור הוא דוקא "בעידנא דנחית לשמור", אי"כ מאי איכפת לן בזה דאינו בר שימור, ומשמע לכא"י דהרמב"ן ז"ל פסק כרבא דבעי" שמור באופן חיובי, באופן דודאי י"ל בפשטות בדעת בעה"מ והרא"ש ז"ל, דהם ס"ל דלא קיי"ל כרבא, וממילא דאין דין שימור באופן חיובי. והנה לכא"י ק' בהא דמעט הירו' רבוכה משום דלאו בת שימור, מהא דבדף ל"ו: ילפי' לרבוכה מקרא דלחם יעו"ש, ובחי' המאירי ז"ל תירץ דהתם מיירי דיש לה שמור בזמן לישנה, דמייירי דלישתה היה במים שאינם רותחין, וצ"ע, דכיון דהירו' סובר דבעי" שימור באופן חיובי, ומה"ט סבר רבא דמצוה ללחוד, אי"כ מאי מהני בעידן לישנה, דהא בעי" שמור באפייה, וצ"ע.

ו. והנה בקה"י הביא דהחזו"א הק' דלכא"י מאי מיייתי הרמב"ן הג"ל ראי' מהא דממעטין רבוכה, דהתם אי"כ איבא לידי שמור אפי' ע"י מים, אבל לענין מי פירות שייך שמור שלא יפול מים, ושם כתב דזה תלוי אי הא דבעי" שמור משעת קצירה שלא יפול מים הוא למצוה או גם בדיעבד, יעו"ש. ולענ"ד לא ידעתי דממנ"פ, אם הרמב"ן אויל אליבא דרבא, אי"כ וודאי דבעי" שמור "שלא תחמיץ" וכדאמר רבא מצוה ללחוד, דנהי דבשעת קצירה אופן השמור הוא ממים, אבל עיקר דין שמור הוא כדי שלא תחמיץ, וכמשי"כ תוס' דתלי זה בזה, דגם אם נאמר דהוא מעיקר הדין הביאור דתלי זב"ו הוא, דאם דין שמור הוא "באופן חיובי" ממילא דכל כמה דשייך לשמור עבדינן אם בשעת קצירה, ממים שלא יפול עליהם, ואם אח"כ שצריך ללחוד, אבל עכ"פ א"א לומר דמה ששומר שלא יפול מים סגי בזה, דאינו, כיון דעיקר דין שמור הוא כדי שלא תחמיץ, ואם הרמב"ן ס"ל דלא כרבא, אי"כ פשוט דאין דין שמור (אפי' לכתחלה) שלא יפול מים, וז"פ מאד. מיהו י"ל דלעולם דלא כרבא, ומי"מ כל מה דלא בעי" שמור שלא יפול מים היינו דאין "צריכי", אבל שפיר

את הפאה, אדם בעלמא שאינו בעל שדה, דאי בבעל שדה לא אמר ר' אליעזר זכה, דליכא למימר מינו דזכה לנפשיה דאפילו הוא עני מוזהר הוא שלא ללקט פאה משדה שלו, כדאמר בשחיטת חולין דף קל"א: לא תלקט לעני, להזויר עני על שלו, ע"כ.

אמנם בשיטמ"ק שם כתב דרך אחרת בשם הריטב"א ז"ל, וז"ל: ומיהו בירושלמי משמע דמתני' סתמא בין בבעל השדה ובין באיניש דעלמא, דאפי' בעה"ב כל שהוא עני וראוי ליטול בפאה דעלמא שפיר קרינן ביה דהא חזיא ליה, ואי בעי זכי בה לנפשיה דהא ראוי הוא לזכות בה, אלא דרחמנא חייביה למיהבה לעני מפני שהיתה שלו, הלכך שפיר מצינו למימר דמינו דאי בעי זכי לנפשיה כדי ליתנה לעני, זכי בה נמי מעיקרא לחבריה עני, עכ"ל. ביאור דברי הריטב"א ז"ל דמדין ממון עניים גם אם הוי שלו אינו מופקע מתורת זכייה, אלא דזהו חיוב בפ"ע להפריש משלו, אבל לעולם הפאה הויא ממון עניים וגם הוא בכלל, וגם כשזכה זכיותו היא זכיה, אלא דאיכא חיובא בפ"ע ליתן הפאה לעני אחר, באופן דלפי"ז אי"ש היטב ד' תוס' כאן, דגם דהוא עני ומחוייב להפריש לעני אחר, אבל עכ"פ חשוב שפיר ממונו ג"כ אלא דרחמנא חייביה ליתן לעני ע"ז, ואם משום חיסרון היתר אכילה הלא אין כאן חיסרון כיון דבידו לתקנו להטבל, כמ"ש תוס' בסוכה. אכן לכא"י יל"ע, דכיון דעכ"פ אסור לו לאכול אותם תרו"מ כיון דצריך הוא ליתנו לעני אחר, אי"כ נהי דאין כאן חיסרון בעלות, אבל איכא חיסרון בהיתר אכילה, דעכ"פ הא אסור לו לאכול מטעם דחייב ליתנו, ונהי דאינו איסור בעצם, מי"מ גם זה חשוב דאינו בכלל היתר אכילה, ונראה ד"ל דרשב"א סובר דא"כ היתר אכילה גבי מצוה אלא לענין אתרוג וכמ"ש רמב"ם בפיה"מ דהטעם משום דבעי" פרי, אכן זה צ"ע דהלא עיקר קו' התוס' בנויה ע"ז דחזי' בסוכה דטבל לא חשב לכם, והלא נוכל לפרש דטעמא דטבל משום היתר אכילה, ונאמר דהדין היתר אכילה הוא דוקא לענין אתרוג דבעי" פרי אבל לא לענין מצוה, ועי"כ דהתוס' סוברים דאם הטעם התם לענין אתרוג משום היתר אכילה (ולא מהני טעמא דבידו לתקנו), ממילא דגם לענין מצוה ראוי לאסור מטעם דאין היתר אכילה, ושוב צ"ע כנ"ל דכיון דעכ"פ טבל זה מעורב בו מעשר עני שאסור לו לאכול מטעם דחייב ליתנו אין כאן היתר אכילה, ודוחק לומר דרשב"א סובר מסכרא דטבל לא חשיב לכם, וסובר ג"כ דהיתר אכילה לא נאמר רק לענין אתרוג, דזה לא משמע ולא נזכר בתוס'. אבל האמת דל"ק ולא מידי, דהלא כבר כת' תוס' סוכה דף ל"ה: דהא חזי' דאתרוג של תרומה טהורה כשר, דכיון דיש בו היתר אכילה לאחרני סגי בזה, ואי"כ הך מעשר עני סגי בזה דיש בו היתר אכילה לאחרני (וצ"ב הטעם), ואם משום חיסרון בעלות כבר נתבאר דאין כאן חיסרון בעלות, וזה נלע"ד נכון בעה"י.

סימן ג'

בענין דינא דשמרתם את המצות

א. דף מ'. גמ' ת"ר אין לותתין שעורין בפסח, ואם לתת נתבקעו אסורות לא נתבקעו מותרות. אמר רבה בעל נפש לא ילתות וכו', ה"ק בעל נפש אפי' חטיטן דשירי לא ילתות, דהר אמר רבא מותר ללתות וכו', דהר אמר רבא מצוה ללתות שנאמר ושמרתם את המצות, אי לא דבעי לתינה שמור למאי, אי שמור דלישה שמור דלישה לאו שמור הוא, דא"ר הונא בציקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצוה באחרונה. באחרונה אין בראשונה לא, מי"ט משום דלא עבד בהו שמור, וליעביד ליה שמור מאפייה ואילך, אלא לאו ש"מ שמור מעיקרא בעינן, וממאי דילמא שאני התם דבעידנא דנחית לשמור לא עבד לה שמור, אבל היכא דבעידנא דנחית לשמור עבדי לה שמור, ה"נ דשמור דלישה הוי שמור, ואפי"ה לא הדר ביה רבא, דאמר להו להנהו דמהפכי כפי כי מהפכיתו הפיכו לשם מצוה, אלמא קסבר שמור מעיקרא מתחילתו ועד סופו בעינן. מר בריה דרבינא מנקטא ליה אימיה בארבי. ובתוס' ד"ה כי מהפכיתו כפי הפכיתו לשם מצוה: וא"ת כיון דסבירא ליה דבעי שמור בשעת היפוך, אי"כ היכי מוכח דמצוה ללחוד, דילמא לאו מצוה היא אלא דצריך שמור מתחילתו ועד סופו, וי"ל דעיקר שמור כדי שלא תחמיץ, וסבר רבא אי לאו שיש שימור מחמץ בשעה שהוא עדיין דגן כנון לתינה, לא היה מצריך שמור בשעת בי דרי מתחילת הדיגון, עכ"ל התוס'.

הנה רבא דס"ל דמצוה ללחוד משמע דס"ל דבעי" שמור באופן חיובי, היינו דלא אך כשיש אפשרות להחמיץ בעי" שמור, אלא דבעי" שמור באופן חיובי, דרבא סובר דאם הדין שמור הוא דוקא כדי שלא תחמיץ לזה לי"צ קרא דשמרתם, דתיפול"ל דבעי" שלא יהי' חמץ, אלא ודאי דבעי" דין מיוחד דשמור.

ב. והנה התו הקשו דכיון דבעי" שמור בשעת היפוך מנ"ל דמצוה ללחוד, ביאור ד' תוס', דהקשו דהנה דין שמור יל"פ בב' פנים, א. לשמור מהמים שכבר עם העיסה או מכל מציאות שהיא שקיימת כבר בהעיסה, שאם לא ישמרנה עלולה להחמיץ, ואיצטריך קרא דבעי" שמור לא אך מדין שלא יהי' חמץ, ונפק"מ דבעי" שמור לשמה כדאינתא דף ל"ה ב', וגם נפק"מ לעכ"מ כמבואר בסוגיין. ב. ויל"פ דדין שמור הוא אפי' שלא יביאו מים ממקום אחר. והנה מד' רבא דאמר מצוה ללחוד ודאי משמע דבעי" שמור ממים שכבר נמצאים, דאלי"כ סגי שישמור שלא יפול עליהם מים ויחמיץ, ואילו בהא דא"ל רבא כי מהפכיתו כפי כו', מוכח דגם שמור שלא יפול מים מחשב בגדר שמור, ואי"כ קשה דרבא דארבא, דלמאי צריכי' דוקא ללחוד, דהא סגי בזה דישמור שלא יבוא מים, ואהא תי' תוס' דשייך זה בזה, היינו דעיקר דין שמור הוא דוקא "שלא תחמיץ", דהיינו כאשר יש כבר מים בהדגן, אלא דכיון דבעי" שמור כזה בזמן שהוא דגן, ה"נ בעי" שמור משעת תחילת הדיגון, וצ"ב לכא"י מדוע תלי זה בזה, ולכא"י ה"י נראה, דבאמת הביאור, דמדא"ו דין שמור הוא דוקא כאשר כבר מעורב מים, וזה שייך אחרי קצירה, אבל קודם הקצירה כיון דלא שייך שימור שלא תחמיץ אין כאן חיובא

מטעם אוכ"נ. ועי"ל דהלא אם אינו קורא שם עד שתאפה, מ"מ צריכין לטעמא דהואיל, עי בגמ' דף מ"ח א', והלא גם הואיל הו' איסורא דרבנן (לכתחילה), וא"כ אין נפק"מ בזה אם נחיר הפרשת חלה ולא נצטרך להואיל, או להיפוך דלא יעבור הפרשת חלה ונצטרך להואיל. כנלענ"ד ליישב קו השע"מ.

ואמנם אם נפ' כוונת תוס' מטעם הואיל ויבטל ברוב י"ל באופן אחר, אך בלא"ה תישאר הקו' בד' המלחמות דסובר דל"א הואיל ואם יבטל ברוב, דהא כת' דל"א הואיל וטבל לקירוי כיון דהוי מחוסר מעשה יעו"ש, וגם לדעת תוס' יש לספק מטעם דהוי הואיל ע"י איסור. ואכ"מ.

והנה יל"ע בהא דס"ל לר' יהושע לא זהו חמץ שמוזהרין עליו בבל יראה ובלל ימצא, דנהי דמטעמא דשך א"א ריאה איכא, דחשוב לא יראה ולא של הכהן וכמשי"כ רש"י, אבל אכתי ריאה למייתי עלה מטעם חובת בדיקה דרבנן דילמא אתי למיכילה, וצריך לבערו, ולכא"ו י"ל דהוי כחמצו של נכרי דעושה לו מחיצה, דהיינו דאין חובת ביעור בחמץ שאינו שלו, אולם לענ"ד יש לספק בזה טובא, דהלא זה גופא יקשה הא דחמצו של נכרי עושה לו מחיצה ול"א דיבערנו, דאכתי נחישו דילמא יאכלנו, וי"ל דלא רצו חז"ל הפסד ממונן עכו"ם, ולפי סברא זו הכא דמיירי בתרומה שהיא ממונן כהן או עכ"פ יש בה חיוב נתינה לכהן דהוי ישראל, בזה י"ל דכיון דהוי ממונן ישראל כמו דאם הי' שלו הי' צריך לבער, הי"נ אם איכא חששא מטעם הישראל. אולם נ"ל דיש לזון דהטעם בחמצו של נכרי הוא עפ"י הר"א ש"ז ב"ר פ"א א"ע, ד"ל דליכא חיוב ביעור אלא בחמץ שעוברין עליו בבי"ב, ולפי"ז י"ל דנהי דהוי חמץ שעוברין עליו בבי"ב אם היה של הכהן או שלו, מ"מ כיון דהוא אינו עובר ע"ז אין כאן חיוב בדיקה. אולם נלענ"ד דלכא"ו ז"א, דהלא כל תקני"ח דבדיקה הוא ככה"ג שכבר ביטלו, וביטול הוי הפקר ואינו עובר בבי"ב, ולרש"י דביטול מטעם תשבתו יש לזון בזה, וע"כ דכיון דאם הי' שלו הי' ב"י סגי בזה. אולם נלענ"ד דמזו הטור סי' תל"ו מוכח כסברא זו דליכא חיוב בדיקה היכא דמפקיר חמצו ממילא ולא מדין ביטול, אכן הדברים צ"ע. גם צ"ע דאכתי אמאי א"צ מחיצה, ואפשר דאין ה"נ כופה עליו את הכלי. אבל נ"ל לזון מטעם אחר, ד"ל דהטעם דלא חיישי' דילמא אתי למיכילה בחמץ עכו"ם, משום דאין חששא דיאכלנו אלא בחמץ שלו לא בחמץ של אחר, דאינו רגיל לכך אם משום איסורא או משום טעם אחר, והוי כחמץ הקדש, ואפי' כפיית כלי א"צ כמבואר בדף ו' ע"א דהטעם דמיבדל בדילי אינשי מיניה, וא"כ הי"נ דאיכא חיוב נתינה לכהן לא חיישי' דיכא לאכלו. ולפי"ז יש לזון דחמץ ישראל המופקד אצל ישראל אחר, וביטול הישראל חמצו, אין חשש שיאכלנו הנפקד, אלא דיש לזון דאולי יאכלנו המפקיד, אך ז"א מוכרח דאפשר דלא חיישי' אלא ברשותו, ודוק. אולם י"ל בעיקר הקו' הנ"ל, דלעולם לא מתקיימא תקנתא דביעור אלא דמ"מ ניצל מב' יראה, אבל נלענ"ד דז"א, דא"כ לכל הפחות הוה שרי ר' יהושע להטיל בצונן, דהא מבואר בתוס' ד"ה תטיל בצונן דהיכא דא"א תטיל בצונן יעו"ש. וא"כ לכה"פ תטיל בצונן כדי דאם יחמיץ לא יעבור תקנת ביעור, ועי"ן.

הנה השאגת ארי' סימן ע"ז הקשה במאי דטרחינן כולי האי בהך חלה בטומאה, דהלא יוכל לבטלה מדין הפקר, דהא קודם שהחמיץ הוי ברשותו כמבואר בדף ז', ותירץ השאג"א דהא דאמר' דמשום טוה"נ ממונן או משום הואיל ואי בעי מיתשיל חשיב כדירי', אין הכוונה דהוי שלו ממש, אלא דלענין ב"י ובי"ב עבר עליה כמו דאיכא ב"י ובי"ב דחמץ שקיבל עליו אחריות. ולזה כ"ז לענין לעבור עליו בבי"ב ובי"ב, אבל לענין חלות הפקר כיון שאינו בעלים ע"ז אין כאן חלות הפקר, עכ"ד השאג"א. וראיתי בס' קהילות יעקב סימן מ' אות ב' שכתב דתי' השאג"א אכתי אינו עולה יפה לשיטת תוס' בסוגיין, דהתוס' ד"ה הואיל, הק' דכיון דאמר' לר"א דמטעמא דהואיל ואי בעי מיתשיל עליה הוי כדירידי, א"כ אמאי אמר בפ' כל שעה בדף ל"ח דמצת מע"ש אינו יוצא בה ידי"ח לרבי מאיר משום דקסבר מע"ש ממונן גבוה, והא אכתי אי בעי מיתשיל עליה, יעו"ש מה שתירצו, וחזי דעכ"פ התוס' סברי דע"י הטעם דאי בעי מיתשיל עליה נעשה בעלים ממש, וא"כ הדק"ל דנימא שיפקירנו.

ולענ"ד ליישב דבאמת בעיקר קו' השאג"א י"ל, דגם אם אי בעי מיתשיל עליה הוי בעלים גמור לא נתפס בזה חלות הפקר, דגדר בעלות הוא שיש לו שימוש בהפך, וגדר הפקר הוא שמפקיע ממנו זכות שימוש זו, והכא הלא גם אם מפקיר הלא סבת הבעלות לעולם קיימת, דכל מה שנהפך לבעלים אינו מחמת איזה קנין שנתהווה לו ע"י זכות מסוימת, אלא דמה שיכול להישאל זהו עצמו ענין הבעלות, וזה לעולם קיים, דהלא גם אם יפקירנו יוכל להישאל, ונמצא דאין כאן שום הפקר. ולענ"ד ז"פ בתכלית הפשטות. וע"ש בשאגת אריה בתחילת הסימן שכתב בזה"ל: א"כ כי מביטל ומפקירי מאי הוי, הא קודם ביטול נמי לאו דידיה הוא אלא שחייבו רחמנא משום גורם לממונן, והרי אחר הפקר וביטול "אכתי גורם לממונן הוא כדמעיקרא", ועוד מאי ביטול והפקר שייך, דמה שאינו שלו מאי מבטל ומאי מפקיר, דהא אהא מילתא דחייבו רחמנא משום גורם לממונן לא שייך ביטול והפקר, עכ"ל. ומבואר סברא הנ"ל דלא שייך הפקר כיון דגם השתא הוי גורם לממונן, אך משמע לשוננו דזה דוקא כיון דמדינא לאו דידי' הוא יעו"ש, ולענ"ד א"צ לזה, ודוק.

ועיין שם בקה"י אות ג' שכתב, דגם אם נימא דהך בעלות לא שייך בה תורת הפקר, מ"מ מפקירנה (אחרי שהיא חלה) ואז ממנ"פ אין כאן לאסור, דהלא כל מה דחשוב בעלים משום דאי בעי מיתשיל, והכא אם ישאל עליו הא איגלאי מילתא דאין העיסה שלו דהא הפקיר, דהא אם איגל"מ דהיתה טבל והי' בעלים גמור ע"ז, הפקירו חל, ותו לא מידי. ולזה תי' הקה"י באות ד' באופן אחר, ד"ל דהך חלה הוי כאינו ברשותו, כיון שאין לו להשתמש בה כיון דהוי של הכהנים, ואם דנימא דזהו גופא ברשותו כיון דיוכל להישאל, מ"מ הא אפי' יוכל להוציאה בדיינים חשוב אינו ברשותו כמבואר בב"מ דף ז', והטעם משום קניני גזילה, וכש"כ

החלה שבאמת היא קנויה להשבת, עכ"ד הקה"י, ויעו"ש עוד. והנה במש"כ הקה"י בסוף דבריו לזון מטעם קנייני הכהן, יש להעיר דהלא אם ישאל איגל"מ דלא הי' קנוי כלל להשבת, וא"כ פשוט דחשוב ברשותו, וא"כ הדק"ל דהוי ברשותו. ולזון דכיון שיש לו קניינים דמיוניים בפועל מחשב אינו ברשותו, דבר זה אינו מסתבר.

ובאמת דבלא"ה ק' עוד דהלא יוכל להפקיר את העיסה קודם הפרשת חלה, ואז הרי הוי שלו ממש. אולם נראה דבדעת השאג"א עצמו לא יקשה קו' זו, ד"ל דאם יפקיר שוב לא יוכל להפריש חלה מהעיסה כיון דבעי "שלו", דכמוכח בב"ק דף קט"ו: דבעי "שלו" כדי שיוכל להפריש תרומה ושוב לא יוכל לאפות, אולם לכא"ו יל"ע דאם יפקיר מקדם הלא יפטר מחלה, ואז אין שום גרעיותא באוכ"נ כיון דראוי לאוכלו בלא הפרשה, וכמו שפסק ברמב"ם פ"ח מהל' בכורים ה"ו דאם גילגלה בתורת הפקר (ואפי' שהיתה שלו קודם הגלגול אלא שהפקירה מקדם הגלגול) נפטרה, וכ"ה בשו"ע י"ד סי' ש"ל, אך י"ל דמ"מ לא ראוי להפקיעה מתורת חלה, ומד' המאירי מתבאר עפ"י הירושלמי דבאמת מיירי בסוגיין דכבר גלגלה ונטמאת אח"כ, אבל אם נטמאת מקדם שגלגלה יעשנה קבין קבין ויפטר, וא"כ ממנ"פ נחא. אבל ד' הקה"י לא יתיישבו בכך, דהלא יוכל להפקיר בתנאי, דאם ישאל על החלה הרי הוא מפקירה כבר מקדם שהפרישה דאז היתה ברשותו, דהלא עוד לא הפריש ושייך להפקיר, דוודאי אז חשוב שלו וברשותו, ואם לא ישאל לא הוי הפקר באופן דשוב לא שייך אי בעי מיתשיל, ודוק.

ובעיקר קו' הקה"י ע"ד השאג"א דיפקירנה בעודה חלה, לכא"ו י"ל דכיון דבפועל לא נשאל ע"ז לא שייך איגל"מ למפרע (ע"י שישאל) דהי' שלו, דשאלה אינו טעות ממש, אלא דין תורה מכאן ולהבא לזון כאילו לא הי' כאן חלה מעולם, אלא דלכא"ו יש להביא רא"י מהא דגרסי' בנדרים דהנה שניה שבע על ככר שלא אוכלנה, ושוב נשבע ונשאל על הראשונה, שניה חלה. אכן באמת משום ראי' למשי"כ, דעי' בש"ך י"ד שכתב בשם הרמ"ע דמד' רש"י בשבועות מוכח דדוקא בשאלה משום דעוקר למפרע, ובהנהגות רעק"א דן דאפשר דלא תלי בזה, ואפי' בהפרה דעוקר מכאן ולהבא י"ל דהשבעה מילתא תלי וקאי, וא"כ אין רא"י משום וקצרתי בזה. אבל עכ"פ קו' בתרייתא עדיין צ"ע דהלא יוכל להפקיר בתנאי. ולכא"ו י"ל אם נימא דאסור להפקיר ביו"ט, א"כ י"ל דשפיר א"א להפקיר. אלא דיש לזון דאחרי דגם הואיל הוה איסורא דרבנן, א"כ מה לי איסור הפקר ומה לי איסור הואיל, וכנ"ל לעיל לענין ביטול ברוב, ודוק. [ואולם י"ל והואיל אינו איסור חמור כ"כ, ורק היכא דאפשר בלא הואיל עבדינן]. ועי' עוד לקמן מה שנכתוב בעה"י בזה.

סימן ה'

בענין הואיל ואי בעי מיתשיל

א. בהא דלר"א אמר' הואיל, הנה בפרש"י ד"ה לא דכו"ע טוה"נ אינה ממונן כו', כתב רש"י ז"ל הטעם דכל חזא וחדא איכא למימר הא לאו חלה היא, ומשמע דהואיל הכוונה הואיל וכ"א ראוי לו. וכ"מ בדף מ"ח א' דאמר' דפלוגתא דר"א ור' יהושע מיתלא תלי בפלוגת' דרבה ור' חסדא גבי אופה מיו"ט לחול אי אמר' הואיל ואי מיקלעי אורחין, ודחי רב שישא בריה דרב אידי ודילמא ע"כ לא קאמר ר' יהושע התם דל"א הואיל אלא דאיכא חזא דלא חזיא לא לדידיה ולא לאחריו. הרי מבואר דמטעם הואיל דכ"א לא הי' חלה אתי' עלה, אולם רש"י במשנה ד"ה עד שתאפה פירש, דאכתי כל חזא וחדא חזיא ליה למפריש מכל חזא ופורתא.

וצ"ע מדף מ"ח א', דא"כ אמאי קאמר רב שישא בריה דרב אידי דטעמא דר' יהושע כיון דוודאי אחת לא חזי', דהא הואיל היינו דפירש מכ"א פורתא ושאר העיסה ראויה לאכילה. אולם לק"מ, דרש"י עצמו דף מ"ח א' ד"ה מחלוקת ר"א ור' יהושע היא כו', פירש דהואיל הכוונה דאי בעי מפריש מכל חזא וחדא. וא"כ יק' בטענת רב שישא ברי' דרב אידי וכנ"ל, אכן רש"י ז"ל עצמו תירץ לה שם בד"ה דלא חזיא לא לדידיה ולא לאורחין, שכתב וז"ל, דהרי סופו ליטול אחת לחלה שאין דרך לבצוע מכל אחת, עכ"ל. ומבואר דזהו גופא טענת רב שישא ברי' דרב אידי, דאין הואיל כזה כיון דאין דרך בכך, אכן לענ"ד צ"ע דאכתי יוכל לחשוב במחשבתו בהד"י לבצוע מכל חזא דאז א"צ להואיל, אולם זהו באמת קו' תוס' דף מ"ו: בטעמא דר"א דאמאי לא יבצע מכל חזא וחדא [אם נפ' דיש כזה הואיל], ותי' תוס' דלא הטרחינו חכמים, והיינו דלא מיירי ככה"ג שדעתו לבצוע מכ"א וא' דבזה מ"מ סובר ר"א דשרי, ור' יהושע ס"ל דאין הי"נ דאם ירצה לבצוע מכל חזא וחדא לית דין ולית דין דשרי, ורק אגוונא דר' אליעזר פליג דאם רוצה לבצוע א', בזה אמר' דכיון דאין דרך לבצוע מכל חזא אין לחשוב זה בכלל הואיל, דהוי בגדר הואיל דלא שכיח, עי' תוס' דף מ"ו ב', או דמיירי דאינו חושב כלום, ובהו אמר' דכיון דאינו דרך לא תלי' דיעשה כך. ולקמן יתבאר בפרט זה.

ועכ"פ ד' רש"י מתבארים יפה, ומשי"כ רש"י דף מ"ו ב' הואיל דכ"א לא הוי חלה כוונתו דאיכא למימר דאינו חלה שלימה "כולה" אלא פורתא, ודוק. והנה רש"י ז"ל דף מ"ו ב' כתב דלמאי דאמר בש"ס בטעמא דר"א דעובר בבי"ב ובי"ב משום הואיל ואי בעי מיתשיל עליה, טעם זה מועיל גם להתיר לאפותה אחרי קריאת שם, מטעם הואיל ואי בעי מיתשיל עליה, אלא דלא שרי' לכתחילה ע"י הואיל, והק' תוס' דא"כ היכי שרי' ע"י הואיל דהא אפשר ע"י הטלה בצונן, ותי' דמ"מ לא סמכי' אהטלה בצונן, ועוד תי' דהואיל ואי בעי מיתשיל לא שכיח. וצ"ע דמ"מ ד' רש"י קשיין, דאחרי דבלא"ה צריכין לטעמא דהואיל, א"כ מאי נפ"מ אימת קרי עליה שם. ורק תי' השני יש לכון ב' רש"י דל"א הואיל ואי בעי מיתשיל לקולא, אכן בד' תוס' משמע דא"י רק לכתחילה אלא מדינא ל"א לקולא. ובשם הרשב"א כתב תוס' בפ' כוונת רש"י מטעם תרי' הואיל, אך צ"ע ליישב ד"ו בלשון רש"י. וגם צ"ע במה שהוצרך הרשב"א לפרש בדעת רש"י דהואיל הכוונה ואי בצע מכל פורתא, דהן אמת ש"מ דעת רש"י וכמשנ"ת לעיל, מ"מ גם אם מפרשי' דהואיל הכוונה הואיל וכ"א לאו

חלה היא נחא, דסוף סוף אי בעי מיתשל, והואיל וכ"א לאו חלה הוי תרי' הואיל, וצ"ע.

והנה תוס' הקשו לפי פ' זה דהואיל הכוונה אי בצע פורתא מכל חזא וחדא, א"כ היכי שרו רבנן למיעבד ע"י הואיל כיון דיוכל לבצוע מכל חזא וחדא ושרי בלא הואיל. ותי' דלא הטרחינו חכמים לבצוע מכל אחת ואחת. שוב הק' בשם ר"י דהא כי נמי בצע מכל חזא וחדא אסור לאפות, דכמוכח בפרק ב' דביצה דף כ"א דאמר עיסה של נכרי ושל ישראל אסור לאפות ביו"ט כיון דאפשר למיפלגה בלישה, וכתב ונראה לרשב"א לחלק דדוקא בעיסת נכרי אסור מדרבנן, אבל גבי חלה לא אסור משום תיקון חלה, עכ"ל התוס'. ומבואר דעת תוס' בשיטת רש"י ז"ל דהך דינא דעיסה חזיה של נכרי וחזיה של ישראל הוי אך איסורא דרבנן, והנה הטעם דלא הוי איסור דא"ו יל"פ בבי' פנים, א. עפ"י"מ דאיתא שם בדף י"ז א' דממלאה אשה תנור פת אע"פ שאינה צריכה אלא לככר אחד, מפני שהתנור נאפה יפה כשהתנור מלא, ובאמת דהתוס' הק' בעמוד א' מזה אהא דאם קרא שם לחלה א"א לאפותה, ותי' דהתם בביצה מיירי בתנור ולא באופה תחת גחלים, וי"ל דרש"י אינו מחלק בזה. אכן י"ל בטעמא דרש"י דז"א, דהא משמע בהדיא דכל מה דשרי' מטעם הואיל הוא משום דאי בעי בצע פורתא, ומשמע דאם כולה חלה לא שרי' מטעמא דהך דינא דממלאה אשה וכו', וע"כ דהטעם הוא כיון דאותה עיסה גופא יש בה חזיה של ישראל שריא לכולה, וצריך לפרש הטעם, עכ"פ זהו הטעם.

והנה בהא דהק' תוס' דיבצע פורתא מכל חזא, נ"פ דאין הכוונה דיבצע קדם האפייה, דהא שוב א"א לאפות אותו פורתא כיון דהוא חלה, אלא הכוונה דיאפה ויהי' בדעתו בכיורו לבצוע חלה אחרי האפייה מכל חזא וחדא, ושרי כיון דעכ"פ בומן האפייה העיסה היא אחת, וכ"ו פשוט.

והנה ראיתי בחי' רעק"א ז"ל שכתב על ד' תוס' הנ"ל, וז"ל: ותמוה לי דלמאי צריך לבצוע מכל חזא וחדא, דהא בפשוטו דאי בעי בצע מחזא על כולם, וגם לפי האמת קשה דיעשה כן ולכא"ו טירחא בזה, וה' דאיר עיני. עכ"ל הגרע"א ז"ל. ולפי"מ שביארנו כוונת התוס' אין כאן שום קו' לענ"ד, דהלא אם קו' רעק"א דיבצע מעיקרא קודם האפייה מחזא על כולם זה ודאי לא קשה דאכתי האיך יאפנה, דנתבאר דלא שרי' מטעמא דרשב"א דממלאה אשה פת וכו', ואם הכוונה דיבצע אח"כ ויהי' בדעתו לכך קודם האפייה, ג"ז אינו מועיל דסוף סוף אינה ראויה לאכילה, וכל מה דשרי' הוא דוקא אם חלק מהעיסה ראויה לאוכל נפש, וח"פ וברור בכוונת התוס'.

והנה בעיקר מש"כ רש"י דיש להתיר מטעם הואיל ואי בעי מיתשיל יל"ע, דהלא אמרו בגמ' דף ס"ב דלא אמר' הואיל היכי דהוי מחוסר מעשה, ומשמע שם דלרב חסדא עכ"פ לחומרא אמרינן. וכ"כ הר"ז"ה והמאירי ז"ל ובמלחמות. וכן צ"ע בדעת תוס' שכתב בטעמא דל"א הואיל ואי בעי מיתשל משום דלא שכיח, ולא משום דהוי מחוסר מעשה. ועי' ר"ן בסוגיין ג"כ שכתב' כן לענין דל"א הואיל וטבל לקירוי. וכ"כ הר"ן ז"ל בפ' כל שעה דף ל"א בסוגי' דלמפרע הוא גובה לענין הואיל ואי בעי פריק, ואמנם דעת הרמב"ם יעו"י בר"ן ומ"מ שם משמע דאמר' הואיל ואי בעי פריק, אלא דהתם מיירי הרמב"ם לחומרא. ולשי' המאירי אמר' הואיל ואי בעי פריק לחומרא. ונ"ל ליישב עפ"משי"כ תוס' ס"ב א' ד"ה הא אי מחוסר מעשה כו', הקשה ריב"א דבפ' אלו עוברין דף מ"ו: מסיק כתישה ביו"ט מי שרי, משמע אי הוה שרי אמרינן הואיל אע"ג דמחוסר מעשה, ותירץ ר"י דהאי מעשה דמילה חשיב טפי, עכ"ל התוס'. ומבואר דהתוס' חולקים על הראשונים הנ"ל וס"ל דגם במחוסר מעשה אמר' הואיל, ודוקא מחוסר מעשה דמילה הוא דל"א הואיל, וא"ש שיטת רש"י ותוס' כאן דשייך הואיל ואי בעי מיתשיל והואיל ואי בעי פריק, ודוק.

ד. והנה בתוס' ד"ה הואיל ואי בעי מיתשיל עליה הק' דא"כ חמץ של הקדש ושל נכרי נימא אי בעי פריק והוי שלו, השתא נמי שלו הוא. ותי' הואיל ואי בעי פריק לא אמרינן, ועוד תי' תוס' דכיון שנתחמץ שום אדם לא יפדנו.

הנה בסוף ד' תוס' דכיון שנתחמץ שום אדם לא יפדנו, וכוונתם ז"ל לכא"ו דכיון שאם יפדנו יעבור בכל יראה וגם לא יוכל לאכלו אין סבה שיפדנו, ולכא"ו צ"ע ג' לפ"ז הא דאמר' אי בעי מיתשיל עליה, דהא לא ישאל ע"ז כיון דאינו רוצה לעבור בכל יראה ובכל ימצא, וגם דאינו ראוי לאכילה משום חמץ, ואולי י"ל דזה לא חיישי' שיוציא ממונן בשביל כלום, אבל מ"מ עשוי קצת להישאל כיון שאינו מפסיד מזה.

והנה יש לחקור אם אמר' הואיל היכא דצריך לעבור איסור בשביל כך, ולכא"ו נלענ"ד להביא ראיה מהא דאמר' ואי בעי מיתשיל, דהא אם ישאל יעבור בכל יראה וא"כ עובר איסור, וחזי מזה לכא"ו דשייך הואיל גם אם הי' ע"י איסור. אבל לכא"ו יש להוכיח לא כן, מהא דאמר' דף מ"ז ב' דמיית' ראיה דל"א הואיל מהא דיש חורש תלם אחד וכו', ואי אמרינן הואיל אחרישה לא ליחייב הואיל וחזי לכיסוי דם צפור, א"ר פפא באבנים מקורולות. ומקשי' ראיות לכותשן כלאח"י וכו'. הנה מוכח מקו' הש"ס, דל"א הואיל וראוי לכתשה ע"י איסור, ונראה דלפי ר"ת שם א"ש דמפ' הא דמקשי' אחרישה לא ליחייב הואיל וחזי לכיסוי דם צפור, הכוונה מדין עשה דוחה ל"ת, דאז י"ל דאין לנו לעשות הואיל אם אסור, דשוב הלא אין כאן דין עשה דוחה ל"ת כיון דהוי ל"ת ועשה ופשוט, אבל לפרשבי"ם שם דמפ' הואיל וחזי לכיסוי דם צפור דאז הוי משאצ"ל, א"כ צ"ע דנהי דאסור לכותשן מ"מ כיון דראוי למשאצ"ל. בדין שפטור, ומשמע דסובר רשב"ם דל"א הואיל אם הוי ע"י איסור, וצ"ע דא"כ איך אמר' אי בעי מיתשיל דהא הוי ע"י איסור, דאם ישאל יעבור אבל יראה ובי". וי"ל דראוי להישאל ע"מ לבערו, ועפ"משי"כ תוס' דף כ"ט: דמשהה חמץ ע"מ לבערו אינו עובר עליו, וצ"ע. ומ"מ זה מוכח בהדיא דאיסור דרבנן לא מפקע מדין הואיל מהא דמקשי' הואיל וראוי לכותשו כלאחר יד, יעו"ש פירש"י.

מעלות השחר עד הנץ, דאז החמה מהלכת בעוביו של רקיע, וגם ר' יהודה קאמר בהדי' דמעלות השחר עד הנץ היו ד' מילין. ואהא אמרי' דלר' יוחנן גופיה ליכא קו', כיון ד"ל דר' יוחנן קאמר רק דאדם מהלך ביום י' פרסאות, אבל לעולם מעלות השחר עד הנץ היו ד' מילין, ומהנץ עד השקיעה היו ל"ב מילין, ולפי"ז אם נבא לדון לענין כמה רגעים יש במיל, הנה אגן מחלקים היום לפי י"ב שעות בינוניות, היינו דר' יוחנן דאמר כמה מהלך אדם ביום ודאי אינו מיייר בכל ימות השנה בשוה, דהלא יש ימים קצרים בימות החורף, ויש ימים ארוכים בימות הקיץ, וע"כ דר' יוחנן מיייר ב"ב שעות בינוניות בימי ניסן ותשרי, דכל שעה היא שוה לששים רגעים, וכ"פ רש"י שם. והשתא לפי רש"י הנ"ל בסוגיא, אם נחלק היום ל"ב שעות שכל שעה היא ס' רגעים, יצא דכל מיל היו כ"ב רגעים ומחצה, והטעם דידוע דבימים בינוניים הנ"ל הי"ב שעות בינוניות הם רק מהנץ, אבל מעלות השחר עד צאה"כ יש ט"ו שעות, וממילא אם נחשוב י"ב שעות מהנץ, ובכל הי"ב שעות יש ל"ב מילין, נמצא דכל מיל היו כ"ב ומחצה, דל"כ פעמים כ"ב הם שבע מאות וארבע דקות, והנה י"ב שעות שכל שעה יש ס' רגעים, אם נכפול י"ב פעמים ס' הם שבע מאות עשרים דקות, נמצא דכל מיל הוא כ"ב ועוד קצת, וכך כתב הגר"א ז"ל בתחילת דבריו.

ג. והנה מד' התרומות הדשן ששם הוא מקור ד' השו"ע, משמע דמחשב הי"ב שעות מעלות השחר, באופן דלפי"ז אם נחלק הי"ב שעות מעלות השחר עד צאה"כ, נמצא דכל מיל הוא י"ח דקות, כיון דמעלוה"ש עד הנה"ח היו י' פרסאות, דהיינו ארבעים מילין, וי"ב פעמים ס' הם שבע מאות עשרים דקות, ואם תכפול ארבעים פעמים י"ח נמצא בדיוק שבע מאות עשרים דקות, נמצא דכל מיל היו י"ח דקות, אלא דע"ז טען הגר"א ז"ל דהא החוש הוא ידוע דאינו כן, דהיי"ב שעות בינוניות הם מהנץ החמה, באופן דלפי"ז המיל היו כ"ב ומחצה, ומהמג"א ג"כ מתבאר דהדין כהתה"ד, שכתב דמזה דמיל היו י"ח דקות מוכח דמודדן שעות היום מעלות השחר, וכונתו ז"ל דאם חזי דהיי"ב שעות מודדן מעלות, ממילא דה"ה לענין כל דיני התורה, אכן הדברים תמוהים, דהא אין בזה מחלו במציאות, דזה ידוע ד"ב שעות הם מהנץ, וכל מה שיש לדון הוא, דמ"מ לענין שעות התורה הם שעות זמניות, בזה מודדן מעלוה"ש, כיון דמעלות יממא הוא, והמג"א הבין דתלי זב"ז, וכי"נ מד' הגר"א לקמיה, וכמו שיכתבאר.

ד. והנה כד' התה"ד כתב הגר"א ז"ל דמתבאר מפי' המשניות להרמב"ם ז"ל ריש ברכות, שכתב דמיל היו שעה וחומש, ושיעור זה הוא מכח זה דכל מיל היו י"ח דקות, ממילא דר' מילין היו שבעים ושתיים דקות שהם שעה וחומש [ושי' הרמב"ם הל' ק"פ הוא דמעלוה"ש עד הנה"ח הם ה' מילין, שכתב כעולא דדרך רחוקה היו חמשה עשר מיל, ולפי"ז יצא דאם נחשוב כהגר"א ד"ב שעות הם מהנה"ח, א"כ יצא כל מיל כ"ד רגעים, כ"מ בהגר"א שם]. אך התמיהה במקומה, דהלא ודאי דה"ב שעות שוות הם רק מהנה"ח וכנ"ל, וכתב לבאר בזה הגר"א ז"ל, דהרמב"ם ז"ל פי' חדש אית ליה דהסוגי' דפסחים, דבאמת הא דקאמר ר' יהודה עוביו של רקיע א' מעשרה ביום, לפירש"י הכוונה דמחלקים היום מעלוה"ש עד צאה"כ ל"י חלקים, וכל חלק הוא ד' מילין, אבל הלא יותר משמע דא' מעשרה היינו מלבד עוביו של רקיע עצמו, ולזה ביאר הגר"א ז"ל דאין ה"ג, דמודדן א' מעשרה בלא עוביו של רקיע, והיינו מהנה"ח, והיינו דזה גופא מחדש הש"ס דאדם מהלך י' פרסאות ביום היינו מהנץ החמה עד שקיעה"ח, דאז כל חלק הוא ד' מילין, ומעלוה"ש עד הנץ היו ד' מילין, וזהו דמותיב אעולא ורבא דס"ל ד' פרסאות הם מעלוה"ש, וגם ס"ל דמעלוה"ש עד הנה"ח היו ה' מילין, ומקשי לר' יוחנן, דאמר אדם מהלך עשרה פרסאות ביום מעלוה"ש עד הנה"ח היו ה' מילין, ומשנ' דר' יוחנן גופיה קאמר רק דאדם מהלך י' פרסאות ביום, אבל לעולם מודדן י' פרסאות מהנה"ח עד צאה"כ, באופן דלפי"ז יצא דכל מיל היו י"ח דקות, וכעין החשבון להתה"ד הנ"ל. והביא הגר"א ז"ל דכ"מ בירושלמי ריש ברכות, ועיינתי שם בירושלמי ונראה דהגר"א הגיה (או דרך אחרת לו) בירושלמי, ולפי"ז דייק דבריו, ושו"ר כן בחזו"א או"ח סימן י"ג.

ה. ואפשר דגם השו"ע דפסק מיל י"ח דקות אינו מטעמי' דהתה"ד דמחשבין י"ב שעות מעלות השחר, אלא מטעמי' דהגר"א ז"ל, באופן דאין לנו ראי' להמג"א דבכל התורה מחשבין השעות מעלות השחר. ובאמת דלפי"ז המג"א נלעג"ד דצריך לחשב מעלוה"ש עד צאה"כ, היינו מספק צריך להחמיר עד השקיעה (ואם הספק עד צאה"כ עד צאה"כ), דהא בתוס' שבת דף ל"ה א' מוכח דס"ל דהא דאמר עד צאה"כ ד' מילין היינו על צאה"כ האמיתי, וכל זמן ביהש"מ הוא בגדר ספק צאה"כ [ממה דיק' שם התוס' דמאי מפסק'ל בביהש"מ, דהא נוכל לשער זה בהליכת אדם בינוני דהוי ד' מילין יעו"ש, וזה מוכח בבירור, וצ"ע הא דאין נהגין כן].

ו. והגר"א ז"ל כתב דה"ה לכל התורה מחשבין השעות מהנה"ח, ומסברא אינו מובן, דכיון דמה"ת מעלות השחר יממא הוא, איזה טעם אית בזה דנחשב השעות מהנץ החמה, והי' נראה דבאמת גם אם נחשב י"ב שעות מהנה"ח לענין שיעור י' פרסאות, ונחמיר דכל מיל היו כ"ב ומחצה [אם נסבור ד' פרסאות הם מעלות השחר], מ"מ אפשר דמודדים שעות זמניות מעלות השחר. והטעם כנ"ל דלענין שעות זמניות מסתברא דתלוי מאימת מתחיל היום. וכן מוכח בס' חזון איש או"ח סימן י"ג ס"ק ד' שכתב דהמחמירין לחשוב מעלות השחר, יש מקום לחשוב עה"ש שעה וחומש קודם נה"ח, דלדברי הגר"א כן שיעורו אף אי נימא דג' שעות של ק"ש הן מעה"ש וכמשי"כ לעיל, אבל המחמירין מחמירין לחשוב מעה"ש עד נה"ח כ"ב מינוט וחצי שיעור מיל, ומעה"ש עד נה"ח שעה ומחצה, שכי"ה לפי פירש"י בסוגיא דפסחים וכו', עכ"ד חזו"א. הנה כתב החזו"א דהי' מקום לומר דהגם דנחשוב מעה"ש מ"מ נחשוב כל מיל י"ח דקות, ומ"מ מחמירין לחשוב כל מיל כ"ב ומחצה, והנה החומרא בזה הוא דמחשבין עלות השחר מוקדם מהנץ יותר מאשר היינו מחשבין

דהואיל גבי אופה מיי"ט לחול, ובאמת כמו כן יקשה אמאי אסור מדאי' לאפות לגוים או לכלבים, דהא אמרי' מתוך דהותר אפי' שלא לצורך, וע"כ נראה דזהו גזה"כ דאם עושה לכלבים הוא איסור, וא"כ י"ל דאיכא ג"כ גזה"כ דאם עושה לחול אסור, והא דברמב"ם פ"א מהל' יו"ט כתב דטעמא דהמבשל לגוים או לבהמה או לחול אינו לוקה משום הואיל, הוא ג"כ משום דהוי גזה"כ למלקות אם לא משום הואיל. וכ"מ בשער המלך פ"א מיו"ט. אכן עדיין צ"ע הא דילפי' מקראי לשריפת קדשים ביו"ט, ע"י שבת כ"ד, דהא מדאי' הותר גם שלא לצורך כלל, וא"כ אמאי אסור רחמנא שריפת קדשים דהא אין בזה תורת מלאכה, ומשמע שם בגמ' דמסברא גם יש ללמוד דליכא איסורא מטעם דאין עשה דוחה ל"ת ועשה יעושה"ה, ובס' קה"י פסחים סימן מ"א הביא קו' זו בשם השער המלך בשם הפר"ח. ולכא"ו י"ל פשוט דהא מבואר בגמ' דלצורך גבוהה הוי גזה"כ דאסור, וא"כ לק"מ, אמנם ז"א דהלא בביצה דף י"ב א' מוכח דמ"מ לצורך גבוהה הוי איסור עשה דלכם ואינו לאו, דמה"ט השוחט עולת נדבה ביו"ט אינו לוקה יעו"ש, וא"כ יקשה אמאי אמרי' בשבת שם הוי ל"ת ועשה, דהא הוי אך איסור עשה דלכם, אע"כ דגרע טפי דהוי איסור לאו, דדוקא שוחט עולת נדבה חשוב צורך היום, אבל שריפת קדשים לא חשוב צורך היום, וכל דליכא צורך לא שריגין מדאי'. וכתב הקה"י לתרץ דמש"כ רש"י ורמב"ם דשרי' אפי' שלא לצורך כלל היינו מדין הואיל, כגון באופן דמיייר רש"י ז"ל דמוציא אבנים לרה"ר שייך הואיל ומיקלעי ליה אורחים וחי' למוגא עליהו, או דילמא ממליך ויתבי יעו"ש. ולעני"ד הדברים אינם מכוונים, דוודאי התוס' לא פליגי אהואיל, ואם באמת הי' בזה טעמא דהואיל לא הוה התוס' פליגי, וגם דנראה דהתוס' דף ב': פסקו כר"ח דל"א הואיל, מ"מ לא הוה מישתמטי לומר דתלי בפלוגתא דהואיל, וע"כ דהתוס' לא סברו שיש בזה ענין הואיל, וגם אם נתעקש הלא יש לדחות זה מעיקרא, דרש"י שם דף י"ב כתב בד"ה אית להו כיון דהותרה לצורך הותרה מן התורה לגמרי, אלא רבנן גזור במידי דהוי טרחא דלא צריך כגון אבנים, עכ"ל רש"י. ואם איתא כדבריו ז"ל ליל לרש"י הגזירה דהוי טרחא דלא צריך, דהא כבר כת' רש"י בסוגיין פסחים מ"ו: דלא שרי' הואיל לכתחילה, אע"כ דרש"י לא נחית כלל לטעמא דהואיל [אך מזה דרש"י לא מיייר דוקא באבנים הראויים לישב עליהם אלא אפי' באבנים קטנות אין טענה, ד"ל דהלא כ"ד יש לו אופן שימוש, ע"י שבת פ' המוציא יין פרק רע"ק כל שעוריי הוצאה לענין אבנים קלף וכו', ומשם תלמוד]. וזה פשוט. אלא דזה גופא יש להבין דלכא"ו הטענה היא נכונה, דהלא יש כאן שריותא דהואיל ואמאי לא נחתו לזה התוס', ואולי דהוי כהואיל דלא שכיח דבסתמא אין אדם משתמש באבנים, דדוקא לענין כיסוי מקשי" בדף מ"ו: והא ראי' לכיסוי וכו', אבל בסתמא אם מוציא אבנים לא שכיח, וצ"ע.

סימן ו'

בענין שיעור מיל [וחשבון הי"ב שעות לכל דיני התורה מע"ה שעד צאה"כ או מהנץ עד השקיעה]

א. שו"ע סימן תנ"ט סעיף ב': לא יניחו העיסה בלא עסק גדול ואפילו רגע אחד כו', ואם הניחו בלא עסק שיעור מיל היו חמץ, ושיעור מיל היו רביעית שעה וחלק מעשרים מן השעה. ומקור ד"ז הוא בס' תרומות הדשן, ועפ"י חשבון הוא י"ח דקות. וכתב במ"ב ס"ק ט"ו, דגם לענין מליחה דהוי שיעור מיל הוא י"ח דקות, אבל אין להקל בדיעבד אפי' שהה כ"ד או כ"ג דקות. ובביאור הלכה כתב דאפשר גם לענין חמץ במקום הפסד מרובה יש לסמוך על השיטות דהוי כ"ב דקות וחצי, ומשמע מד' הביאור הלכה דהגר"א ז"ל סובר דשיעור מיל הוא כ"ב דקות וחצי, אבל באמת המעיין שם בביאור הגר"א יראה דלמסקנא דעתו ז"ל דשיעור מיל הוא י"ח דקות, אבל לא מטעמי' דהתה"ד וכמו שיתבאר. וכ"מ בס' חזו"א או"ח סימן י"ג דדעת הגר"א ז"ל היא דשיעור מיל היו י"ח דקות.

ב. והנה שורש הנדון בזה הוא, מסוגיית הגמ' פסחים דף צ"ד, דגרסי' התם דף צ"ג: אמר עולא מן המודיעים לירושלים חמשה עשר מילין הויא, סבר לה כי הא דאמר רבה בר חנה א"ר יוחנן כמה מהלך אדם ביום עשרה פרסאות, מעלות השחר ועד הנץ החמה חמשת מילין, משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים חמשת מילין, פשו להו תלת חמיסר מצפרא לפלגא דיומא, וחמיסר מפלגא דיומא לאורתא וכו', ובדף צ"ד א', אמר רבא שיתא אלפי פרסי הוי עלמא, וסומכא דרקיעא אלפא פרסי, חדא גמרא וחדא סברא, סבר לה כי הא דאמר רבה בר חנה א"ר יוחנן כמה מהלך אדם בינוני ביום י' פרסאות, מעלות השחר ועד הנץ החמה ה' מילין, משקיעת החמה עד צאת הכוכבים חמשה מילין, נמצא עוביו של רקיע אחד מששה ביום, מיתבי רבי יהודה אומר עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום, ותיבתא דרבא תיבתא, דעולא תיבתא. לימא ליהוי תיבתא דר' יוחנן, אמר לך אנא ביממא הוא דאמרי, ורבנן הוא דקא טעו דקא חשבן דקדמא וחשובא, לימא תיהוי תיבתא דר' חנינא, לא התם שאני. ולפי הפי' הפשוט בהסוגיא כפירש"י הוא כך, דרבא ס"ל דמעלות השחר הוי ה' מילין וכן ס"ל לעולא, דאם הי' סובר עולא כר' יהודה דמעלות השחר עד הנץ היו ד' מילין לא הי' מהנץ חמשה עשר מילין, כיון דחשבון י' פרסאות נמדד מעלות השחר, וכל פרסה הוי ד' מילין, נמצא י' פרסאות ארבעים מיל, ואם נימא דמעלות עד הנץ היו ד' מילין, נמי הוי ד' מילין, וארבעים פחות ח' הם ל"ב מילין, וכן רבא דאמר עוביו של רקיע א' מששה ביום, דאם נחלק היום לששה חלקים כל חלק הוי חמש מילין, היינו אם נחלק היום מהנץ החמה עד השקיעה שהם ל' מיל, ולזה מותבי' מהא דא"ר יהודה עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום, דחז' דמעלות השחר עד הנץ החמה הוי ד' מילין, כיון דאם נחלק היום לעשרה חלקים מעלות עד צאה"כ יצא כל חלק ד' מילין, ואם עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום, היינו דעוביו של רקיע הוי ד' מילין, וזהו הזמן

ה. והנה בת"י קמא דהתוס' דהואיל ואי בעי פריק לא אמרינן, בפשוטו כוונתם ז"ל דל"א הואיל ואי בעי פריק אם משום מחוסר מעשה אם משום דלא שכיח, והק' התו"ט והרש"ש ז"ל דהתוס' ד"ה הואיל (הראשון) כתבו דל"א הואיל ואי בעי פריק "להתיר", ומשמע דלהחמיר מיהת אמרינן, וראיתי בס' קהילות יעקב סימן כ"ה שכתב ליישב ולבאר כוונת התוס' באופן אחר, דל"א הואיל ואי בעי פריק אלא היכי דהנפק"מ הוא לענין להבא כגון לצורך אוכ"נ מייירי התוס' הנ"ל לענין שתי הלחם, דבזה כיון דעכ"פ ראי' לאכילה ע"י פדיה חשוב ראי', אבל לענין ב"י לא סגי בזה דראוי לפדות מכאן ולהבא, אלא בעי' ראי' להישאל דאז נעקר למפרע וחשוב כשלו למפרע ועבר אבי', יעושה"ה. אבל לעני"ד הסברא צ"ב, דלכא"ו היסוד דאי בעי מיתשל הוא דחשוב בעלים בזה שיש לו אפשרות להשתמש ע"י שישאל, וא"כ גם אם האפשרות תהי' ע"י פדיה זהו גופא גדר בעלות, דהא אם הביאור כד' הקה"י הנ"ל דצריכין שלמפרע יחשב שלו הלא אינו מובן, דאגן לא אמרי' סתם הואיל שיהי' שלו למפרע השתא נמי, אלא דזהו גופא בעלותו שכול להשתמש ע"י שאלה, וא"כ סגי גם אם יוכל להשתמש מכאן ולהבא, דהא בין בזה ובין בזה אין לו זכות ממש אלא רק מכח זה שישאל, וא"כ סגי גם אם יוכל להשתמש מכאן ולהבא דחשוב כבר השתא בעלים ע"ז.

אולם באמת מציאתי בהמאירי ז"ל סברא כזו, דז"ל המאירי, ושמא תאמר א"כ חמץ של הקדש האידך הותר להעמידו בביתו, והרי יש שאלה בהקדש יש כאן הואיל, פירשו בו שבהקדש שלו ודאי אסור, ולא נאמר אלא בשל אחרים שאין לו בהם שאלה, ואע"פ שאפשר לו לפדותו אף כשתמצא לומר שיעדנו אינו שלו אלא של אחרים, אבל בהקדש שלו הואיל ויכול לישאל עליו אסור, שהנשאל עוקר את הדבר מעיקרו ונמצא שלו, עכ"ל. וכן בהמשך דבריו כתב: אלא מטעם הואיל ואי בעי מיתשיל עלה, ונמצא שהיא שלו למפרע, עכ"ל. ומבואר מד' המאירי ז"ל סברא כזו דהיסוד דאי בעי מיתשיל אינו אך בזה שיוכל להשתמש אחרי שאלתו, אלא בזה שיחשב בעלים גמורים למפרע. אכן הטעם אכתי לא בירא לי וכנ"ל, דלכא"ו סגי בזה שיש לו השתמשות, דזהו גופא ענין הבעלות שיש לו אופן שימוש בהחפץ, וצ"ע.

ו. מה שהק' לעיל בשם השאג"א שיבטל העיסה, ע"י ג"כ בחי' המאירי ז"ל שהק' כן חז"ל: וא"ת שיפרישה ויבטלה קודם שתחמץ, כמו שאמרוהו בפרק ראשון ז' א' בתלמוד היושב לפני רבו, אין זה כלום שהרי משפרישה אינה שלו כדי לבטלה, ואם מפני שיכול לישאל עליה, הרי אם נשאל אין כאן חלה וחזרה לטיבלה, ועוד שאין הואיל זה נאמר להעמיד ברשותו מה שאינו שלו, עכ"ל. לכא"ו תי' המאירי הוא כתי' השאג"א דלא הוי שלו ממש אלא רק לענין בל יראה, אכן במאירי הנ"ל משמע שכתב בזה ב' תירוצים, הא', אם נשאל אין כאן חלה, ועוד שאין הואיל זה נאמר להעמיד ברשותו, וצ"ב תי' קמא דהמאירי ז"ל דסוף סוף יוכל להפקיר הבעלות שיש לו, וצ"ב.

והנה לכא"ו עיקר סברת השאג"א דא"א להפקיר מטעם דלא הוי שלו ממש, או כמשי"כ ליישב שם דלא שייך תורת הפקר בסוג בעלות כזו כיון שלעולם נשאר לו הבעלות, או כמשי"כ הקה"י דחשוב אינו ברשותו, יעו"ש. לכא"ו כ"ז מובן לפי' התוס' דביטול מטעם הפקר, אבל לרשימת רש"י ז"ל דביטול נפק מתשביטו, והיינו דא"ז מדין הפקר ממש דבעי' בזה כל גרדי הפקר, אלא הוא דין בפ"ע מטעם תשביטו, א"כ לא שאני לן איזה גדר בעלות אית בזה, דסוף סוף הרי הוא מבטל את החמץ ומחשיבו כעפרא דעלמא ואינו חשוב לו. וצ"ע.

ז. ועיי"ש בהמשך ד' המאירי שהק' דיתננה לכהן והכהן יבטלנה, שהרי להכהן ודאי חשוב שלו וברשותו, ותי' המאירי דאפשר שאין כאן כהן מצוי, ויש לחוש שעד שהוא מחזר אחריו תבא לידי חימוץ. והביא דיי"מ שאין נתינה זו מוציאה מידי טבל, הואיל ואינה ראויה לכהן מטעם שהיא באה לידי חימוץ, ואינה ראויה לא לו ולא לאורו, אך המאירי חלק ע"ז כיון דאכתי לא התמיצה יעושה"ה. ולכא"ו לא הבנתי כלל איך שייך לומר דאין כאן נתינה מטעם דלו ולא לאורו, דהן אמנם דהמאירי לשיטתו בדף ל"ג דאינה קדושה בתרומת חמץ גם אם היתה לו שעת הכושר, יעושה"ה ובמשכ"ש, מ"מ אם נימא דאינה קדושה אינו מובן הא דלר"א אופה העיסה, והא דלר' יהושע קורא לה שם, דסו"ס אין כאן שם חלה כלל מטעם לו ולא לאורו, וע"כ כדעת המאירי ז"ל דכיון דאכתי אין בה תורת חמץ ח"ילה התרומה, ודו"ק.

ח. הנה רש"י במשנה פי' דא"א לשורפה או להאכילה לכלבים שאין שורפין קדשים ביו"ט, ורש"י לשיטתו בביצה כ"ו: במשנה שם שפי' דכיון דהוי ביעור רחמנא אחשיבה מלאכה יעו"ש, וכ"כ במאירי כאן. ועוד כתב המאירי וכ"כ הר"ן ז"ל כאן במשנה דתרומה שהיא אוכל אדם אין מאכילין אותה לבהמה כל זמן שהיא ראויה לאדם. ולכא"ו הכוונה מטעם הפסד אוכלין או הפסד תרומה, ויל"ע דהא בלא"ה היא נטמאת, וא"א לאוכלה אלא לשורפה, ואם משום דיכול ליהנות בשעת שריפתה לכא"ו צ"ע, דא"כ סו"ס אינה ראויה לאכילה, וצ"ל דכיון שעכ"פ ראויה להנאה לאדם ג"ז חשוב בכלל הפסד אוכל אדם, וצ"ע.

ט. בתו' הק' דאמאי אסור לאפות חלה טמאה מטעם ההיא דרשב"א בביצה דף י"ז א' דממלאה אשה תנור פת אע"פ שאינה צריכה אלא לפת אחת, וכת' ואפי' אם נאמר דאסור לטלטלה מ"מ כי לא קרא לה שם אמאי צריך לטעמא דהואיל. והנה לכא"ו טעם איסור טלטול הוא משום מוקצה, ונסתפקו התו' אם טלטול מוקצה אסור לצורך אוכ"נ. ויל"ע עוד דאף אם נימא דטלטול מוקצה הותר לצורך אוכ"נ כהתוס' בביצה דף ח' א', הכא י"ל דאסור, והיינו עפ"י' דהמהרש"א ביצה ל"ג ובמג"א סי' תקי"ט להכריח דרק "טלטול" מוקצה מותר לצורך אוכ"נ ולא "שימוש", והכא דחפץ בהחלה כדי להשביח את הפת כולה חשיב משתמש בהמוקצה. ודוק.

י. הנה שיטת רש"י בביצה דף י"ב דהך דינא דמתוך הוא דהותר לגמרי כל מלאכה אפי' שלא לצורך כלל, והק' תוס' אי"כ ל"ל בסוגין לטעמא

כל מיל י"ח דקות, דאם מחשבים לפי חשבון י"ח דקות, נמצא דעה"ש הוא ע"ב דקות ומשם מודדים שעות ק"ש, אבל אם מחשבים לפי חשבון כ"ב ומחצה נמצא דעה"ש הוא תשעים דקות, ונמצא דומן ק"ש הוא נגמר מוקדם יותר. וקשה דהלא כל הטעם דמודדים מעה"ש הוא משום דיי"ב שעות בינוניות הם מעה"ש, ולפי"ז הלא לחשבון י" פסאות נמצא דכל מיל הוא י"ח דקות, וא"כ הו"ו תרי חומרי דסתרי אהרדי, ודין הוא דנמדוד לפי חשבון י"ח דקות, אע"כ דאפשר כנ"ל דלא תלי זה בזה, והיינו דלעולם כל מיל הוא כ"ב ומחצה, לפי חשבון י"ב שעות בינוניות מהנה"ח (וי' פסאות הם מעה"ש), ומ"מ לענין חשבון שעות זמניות מודדין מעה"ש, כיון דמע"ה ש"מא הוא. ודו"ק. אכן באמת אינה ראייה דהמג"א עצמו סי' נ"ח ס"ק א' כתב דאפשר דלענין ק"ש כו"ע מודו דמע"ה ש"מנין, אלא דבאמת נפק"מ לענין זמן תפלה ד' שעות, והמחמירין הלא מחמירין גם לענין זמן תפילה מעה"ש לפי חשבון כ"ב מינוט וחצי.

ז. והנראה לבאר בדעת הגר"א ז"ל דשעות זמניות נמדדות מהנה"ח עד השקיעה, אף דודאי מדא"ו מעלות השחר יממא הוא עד צאה"כ, דבאמת ענין שעות שמצינו הוא לענין ק"ש ולענין הקרבת ק"פ ותמיד, וי"ל דהלא לענין ק"ש א"ז תלוי בג' שעות, אלא בזמן קימה דכתוב ובקומן, אלא דחז"ל אמרו דעד ג' שעות הוי זמן קימה דאז דרך בני מלכים לעמוד, ושייך שפיר לומר דנמדד לפי הנץ החמה, כיון דא"ז מגז"ה כ"ב דבע"ג שעות, רק דהגר"א הבין דכשאמרו ג' שעות אין הפי' שעות זמניות, אלא הפי' שעות שוות, והיינו שכל שעה היא ס' רגעים, וזה שייך בימי ניסן מהנץ החמה עד שקיעה"ח וכמבואר שם בביאור הגר"א, ולזה תלי מהנה"ח, וכן לענין קרבן פסח ותמיד דלא נא' בהו דין "חצות" אלא נא' בהו "בין הערביים", ובין הערביים זהו הזמן בחצות, ושייך שפיר למדוד מהנץ החמה, דאז נמצא דבין הערביים הוא בחצות, לפי מהלך השמש, וכן לענין שעות גבי אכילת חמץ, הלא עיקר הדין הוא משום דמשעה ז' איכא חיוב תשבתו, והלא היסוד הוא דילפי' מזמן שחיטה דק"פ כדדריש רבא פסחים דף ה' ע"א, וכיון דלענין ק"פ זמנו הוא בחצות מהנה"ח, ממילא ה"ה לענין איסור אכילת חמץ דא' ודרבנן, ויל"ע למי' דיליף התם מאן חלק, דא"כ מסתברא דזהו דין בחצי היום, וא"כ הדין נותן דנמדוד מעלות השחר. אלא דבאמת הלא לענין חצות, אין נפק"מ אם נחשוב מהנה"ח או מעלוה"ש, כיון דאם נמדוד מהנה"ח עד שקיעה"ח, או מעלות השחר עד צאה"כ, כיון שאותה שעה וחומש שמוסיפים מעה"ש הלא אותה שעה נוסף מהנה"ח עד שקיעה"ח, והחצות הוא באותו זמן. וממילא דה"ה לענין שעות שאמרו לענין אכילה מאכל כל אדם וכו', ע"י פסחים דף י"ב, נמדד מהנה"ח, כיון דגם שם אין גז"ה לשעות, אלא דחז"ל אמרו דבמציאות אימת הזמן שאוכלים, וז"פ.

אכן יל"ע עדיין בהא דעד ארבע שעות הוי זמן תפילה, וגם התם לדעת הגר"א נמדד מהנה"ח, דלכא"ו התם בע"י דין שעות, אכן ג"ז לק"מ, דגם התם אין דין שעות, דהלא עיקר הדין שם הוא משום תמיד של שחר, וילפי' לה מהא דכתוב בבוקר, ושייך שפיר לומר דמודדין מהנץ החמה כיון דאז עיקר הדין משום ג' שעות אלא משום דכתוב בבוקר, וממילא דבבוקר הוא פסול ג' שעות, ודוק.

וכן לענין דין פלג המנחה, דהנה זמן מנחה קטנה הוא בט' שעות ומחצה, ולדעת הגר"א מודדים מהנה"ח עד שקיעה"ח, ולדעת המג"א מודדים מעלות השחר עד צאה"כ, והיינו ג"כ דלהגר"א כיון דאמרו ט' שעות ומחצה היינו מהנה"ח עד שקיעה"ח, וממילא דפלג המנחה נמדד לפי זמן זה, אבל לעולם גם התם לא נא' בתורה שום דין מפלג המנחה, רק דבמציאות ההקרבה היתה בט' ומחצה, והא מדינא זמן הקרבת תמיד הוא בחצות, ורק דבמציאות הקריבו מט' ומחצה, וזהו ג"כ זמן מנחה קטנה לענין תפילה.

ת. והנה לדעת המג"א דמודדים מעלות השחר עד צאה"כ, יל"ע אם מהשקיעה עד צאה"כ הוא ד' מילין, ונ"פ דכן הוא, דהלא משמע דגם בהסוגי' דפסחים שם מודדים מעלות עד צאה"כ לפי חשבון ד' מילין, והמג"א הנ"ל בסי' תני"ט כתב דזה שייך לכל מקום שמודדים שעות שהוא מעלות השחר עד צאה"כ [אכן כבר תמנהו דהא פשוט דהיי"ב שעות שוות הם רק מהנה"ח עד שקיעה"ח, וכמו שתמה הגר"א הנ"ל]. והנה להשי' דסתרי דמשקיעה"ח עד צאה"כ אינו אלא ג' רבעי מיל (ודלא כר"ח), א"כ יק' להיפוך האיך מודדים עד צאה"כ, דהלא אחרי ג' רבעי מיל הוי כבר לילה מדא"ו [ומה דאמרו דהוי ג' רבעי מיל הביא הביאור הלכה סי' רס"א בשם הגר"א שתי' דהכוונה לכוכבים הרבה], אבל לפימ"ש דלעיל בדעת הגר"א ה"ה י"ל לדעתם ז"ל, דמדא"ו אין דין שעות רק בין הערביים או ובקומן וכו', ובהו ס"ל דמודדים מעלות השחר עד צאה"כ. אלא דנלענ"ד דלפימ"ש כ"ב באות ו' דאפשר דגם אם י"ב שעות שוות בינוניות הם מהנה"ח עד השקיעה, מ"מ לענין מדידת י"ב שעות תלוי במציאות מהיכן מתחיל היום מדא"ו, מוכרח לומר דענין צאה"כ הוא כריבנו תם, או דנימא דלענין מדידת י"ב שעות מודדים עד צאה"כ לפי חשבון ג' רבעי מיל [ודלא כהמג"א], ואי"ז שייך להסוגי' דפסחים לענין כמה מהלך אדם ביום. ודו"ק.

ט. והנה ראיתי בשו"ת אור לציון ח"ב פ"ו תשו' ב' שכתב דלכתחילה צריך למנות ג' שעות עד ארבע שעות זמניות מעלות השחר, וכתב בביאורים משום דנראה דכ"ה דעת השו"ע בסי' תני"ט לענין שיעור מיל וכמ"ש המג"א, ולהגר"א שיעור מיל הוא כ"ב דקות ומחצה. ויל"ע דהגר"א הלא מסיק כהשו"ע דמיל הוא י"ח דקות, וא"כ ג"כ ליכא ראי' מהשו"ע, אלא דמ"מ מאחר והשו"ע כתב דבריו מכח דברי תה"ד, ושם משמע דלא נחית לטעמי דהגר"א ז"ל דמודדין י' פסאות מהנה"ח, א"כ ודאי משמע דהטעם משום דמחשבין י"ב שעות מעלות השחר. אך לפי"ז פשוט דנמדוד מעה"ש עד צאה"כ לפי חשבון ד' מילין.

י. והנה ראיתי בשו"ת אור לציון ח"ב פ"ד תשו' ח' שכתב דחשוב זמן חצות לילה הוא באופן שמחלק את היום לשנים בין הזריחה לשקיעה,

ומוסיף ע"ז שתיים עשרה שעות רגילות. ובביאורים, דאעפ"י שבשאר זמנים מונים שעות זמניות מעלות השחר עד צאה"כ, מ"מ כאן מונים מהזריחה לשקיעה, וכמ"ש רבינו הר"ש"ש בספר נהר שלום, וכן הביא בס' בן איש חי פ"ר וישלח אות ד', וכ"מ בגמ' בפסחים צ"ד א' שאמרו חצות היום הוא בזמן שחמה בראש כל אדם, והוא חצות היום מהזריחה לשקיעה. ובאמת לא ידענא מאי קאמר, דהא אין שום נפק"מ אם נחשוב מהזריחה או מעה"ש לענין חצות, דהלא חצות הוא אמצע היום, ולפי החשבון אין נפק"מ בזה, דוק ותמצא כן. אכן נראה דאיהו ס"ל דמודדים מעלות השחר עד צאה"כ, היינו צאה"כ ג' רבעי מיל מהשקיעה, ולפי"ז איכא נפק"מ, אבל אם כן דבריו ז"ל סותרים זא"ז, דאם כן הא אין שום שייכות ל"ד השו"ע לענין שיעור מיל, דהתם מוכרחים למדוד עד צאה"כ של ד' מילין וכנ"ל. זאת ועוד, דבגמ' פסחים י"ב: מוכח בהדי' דלפי חשבון שעות חמץ גם החמה באותו זמן, דאמרו דאין לטעות בין ה' ל' אפי' למי"ד אדם טועה ב' שעות ומשהו כיון דחמה במערב, וא"כ חז"י דהחמה היא במערב בשעה ז' מעה"ש ולא מהנה"ח, דאל"כ אפשר דבשעה ז' עדיין חמה במזרח לפי חשבון שעות מעה"ש, וע"כ משום דמודדין עד צאה"כ ד' מילין, ודו"ק.

הרב מנחם פרגו
כולל "אליבא דהלכתא" אופקים

הקנת המצות לאורחים

בפסחים דף ל"ח. וסוכה דף ל"ה. כתו' שיש דין "לכם" במצות מצוה (וי"א שה"ה במרור וד' כוסות), ונפק"מ שלא יכול לצאת במע"ש לר"מ שמע"ש ממון גבוה.

וברמב"ם ושו"ע לא הוזכר שצריך לכם, אבל כתבו שאין אדם יוצא במצה גזולה (רמב"ם פ"ו מחומ"ה ה"ו ושו"ע סימן תנ"ד סעי' ד'). והרא"ש (פ"ב מפסחים סימן י"ח) כתב שפסול מצה גזולה הוא מפני שחסר בלכם, אבל השאגת אריה (סימן צ"ד) רצה לומר שפסולו משום מצוה הבאה בעבירה, וברמב"ם יש קצת משמעות כמו השאגת אריה שהרי כתב אין אדם יוצא יד"ח באכילת מצה שהיא אסורה לו, כגון שאכלה טבל או מעשר ראשון שלא נטלה תרומתו או שגולה [ולקמן מביא שדבריו יכולים להתבאר באופן אחר]. שו"ר בשפ"א (בפסחים שם) שרצה לומר שהרי"ף הלא את סוכר למעשה שצריך לכם במצה, ע"ש. ובמשנ"ב בס"ק ט"ו העתיק את הטעם הראשון שאינו לכם, אבל בס"ק י"ד ובביאור הלכה הביא גם את דברי השאגת אריה.

וידועים דברי השפ"א (סוכה דף ל"ה. ד"ה אתיא לחם לחם, וגם הסוגריים הם מדבריו) שאם צריך לכם אז צריכין לזוהר במצה של מצוה שיהיה המצה שלו [שיהיה לו דין ממון] דוקא, ולאורח על שולחן בעה"ב צריך ליתן לו הבעה"ב המצה במתנה, ולא סגי מה שהרשהו לאכול דצריך להיות שלו ממש [שיוכל למכרו ולהקדישו, דמתנה שאינו יכול להקדישה לא שמה מתנה], והעולם אין נוהרין בזה [אכן אפשר דהעולם סומכין על דעת הרא"ש שהתיר לקדש בטבעת שאולה, דאדעתא דהכי יהיב ליה שיוכל לצאת בן], עכ"ל.

והנה השפ"א דן לגבי אורחים, אבל לכא"ו ה"ה שייצרך להקנות לבני ביתו. ובקרא"א (נזיר סוף דף כ"ד). כתב שלפי מאי דקי"ל דבעינן מצה שלו לכא"ו צריך בעלה לאקנויי לה כזית מצה שיהיה שלה, אבל דחה ש"י"ל כיון שמשועבד לה במזונותיה כל מה שאוכלת הוי דידה [ועי' גם בהליכות שלמה פרק ט' הערה 29].

שו"ר בפסקי תשובה (סימן שמ"א) שהביא את דברי השפ"א וכתב בהערה, אמנם אשתו ובניו נר' דחשיב שלהם, ע"י מג"א (סימן קע"ה ס"ק ד') לענין ברכת הטוב והמטיב שכתב דאשתו ובניו כיון שחייב במזונותיהם הוי כאילו יש להם חלק בו [א"ה ע"ש שכתב טעם זה לחלק בן אשתו ובניו לאורחים, שבאורח כיון שאין לו חלק בו לא שייך לומר המטיב לאחריני שהרי אינו שלהם], ועי' סנהדרין (ע"א). מסעודה המוכנת לאביו ולאמו, ופי' רש"י דאיהו נמי שייכא בהם מדינא דבעלה חייב במזונותיה, וכן משמע בנזיר (כ"ז). דמה שהאשה קומצת מעיסתה היא שלה. ולכא"ו יש להק' מתוס' (ב"ק קי"א): דכתבו דלא חשיב שינוי רשות במה שנותן לבניו הסמוכים על שולחן [וא"כ מבי' שלא קונים את מזונותיהם], ואפשר לומר דהא טעם המג"א מפני שחייב במזונותיהם ולגזול ודאי אינו חייב, גם נר' לחדש מהמג"א דלא קאמר אלא בבן קטן מכן שש שאביו חייב במזונותיו. ואברך האוכל על שולחן חותנו נר' דחשיב לכם כיון שחותנו התחייב את עצמו, ולאחר זמן התחייבות יל"ע. עכ"ל.

[ועי' ערוך השלחן (סמן תרנ"ז סעי' ג') שכתב, יש לי להסתפק הא דקי"ל ביום הראשון [של סוכות] אין אדם יוצא יד"ח בלולבו של חברו וצריך להקנות לו, אם זהו ג"כ באב ובניו הגדולים וחתניו הסמוכים על שולחן דג"כ צריך כל אחד מדינא לולב בפני"ע, או דילמא כיון דמצינו בכמה דינים דכשסמוכים על שולחןו בטילים לאביהם, וא"כ יכולים כולם לצאת בלולב אחד וקרינן בהו לכם משלכם, וכן נלע"ד עיקר ומ"מ יש להתיישב בזה, עכ"ל. ודבריו מחודשים מאד].

אבל ביד המלך (פ"ו מחומ"ה ה"ז) האריך לדון האם למעשה קי"ל שצריך לכם, והקי' שאם נאמר שצריך לכם א"כ איך אשה שיש לה בעל תצא יד"ח מצה, והרי כל מה שקנתה אשה קנה בעלה, ואף אם יתן לה בעלה המצה לאכלה מ"מ עדיין אין לאשה ע"י תנינה זו דין ממון במצה, דהא אם נתנה האשה מצה זו המתנה או הקדישה מדעת עצמה שלא מדעת בעלה אין מתנתה והקדישה שוים מאומה. וציון לרא"ש (מו"ק פ"ג סימן פ"ה) שרצה לומר שאשה יוצאת סעודת הבראה משל בעלה אע"פ שצריך להיות משל אחרים, ורק דחה משום דמיחוי כדידה, אלמא שבאמת אינה דידה. ולי היה נר' שכונת הרא"ש שיתן לה להדיא שלא לשם קיום חיוב מזונות וממילא לא תקנה [ובדרך אגב יל"ע האם

בסעודת הבראה צריך שגם בשעת אכילה עדיין לא יהיה שלו, וכן לשיטת שאורח קונה סעודתו כאן צריך לכוין לא לקנות, או שמספיק מה שבשעת הבאה עדיין לא היה שלו]. ועיקר קו' היד המלך איך אשה תצא יד"ח מצה תמיהא לי טובא, שהרי אם הבעל נותן מתנה לאשתו היא קונה לגמרי ואין הבעל אוכל פירות, אבל יש להק' איך עבד כנעני יצא באכילת מצה, ויתבאר לקמן [שו"ר בבכוריי יעקב (סימן תרנ"ז ס"ק ה')] שכתב לענין ד' מינים, שאשה יכולה לצאת ע"י שיתן לה בעלה במתנה, אבל עבד כנעני אין לו דרך לזכות].

ומ"מ יוצא שלכל הפחות באורח נקט השפ"א שצריך להקנות לו את המצה, ובתשובות והנהגות (ח"ה סוף סימן קמ"ד) הביא עדות הג"ר אליעזר סילבר שהא"ש והרוגוצ'ובר הורו לו לזכות במצה כשהתארח אצלם, ובהליכות שלמה (פרק ט' סעי' ד') כתב שראוי למדקדקים להקנות את המצות לאורחים. אבל רוב העולם לא מחמירים בזה, וידוע שהחזו"א והגר"ז לא היו מרוצים מחומרא זו. וראיתי מובא בשם הפני מנחם שהשפ"א עצמו ובנו האמרי אמת לא יזכו את המצות, ודברי השפ"א רק באו להעיר אבל לא להורות למעשה.

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ד סימן קע"ב) כתב שלשה טעמים להקל שלא יצטרכו להקנות את המצות, אבל יש מקום לעיין בכלם.

ראשית כתב שאף לשיטת שאין אורח קונה סעודתו (עי' מל"מ פ"ב משכירות ה"ג וקה"י ב"מ סימן מ"ח שהביאו מחלוקת בזה), מ"מ בשעה שאוכלו לכו"ע אורח קונה סעודתו, והיינו שכמו שיש שיטה שאורח קונה סעודתו, שדעת בעה"ב להקנות לו והוא מתכוון לקנות כבר מעיקרא, גם לשיטה שלא קונה מ"מ בשעת אכילה דעתו להקנות לו. אבל לכא"ו בר"ן (נדרים סוף דף ל"ד): מוכח שגם בשעת אכילתו לא קונה, ואולי יש לדחות.

ושנית כתב שמסתמא בעה"ב נותן לו באופן שיוכל לקיים את המצוה, וכמו שהעלה השפ"א עצמו, ושניהם ציינו לדברי הרא"ש שהובאו בשו"ע (אבה"ע סימן כ"ח סעי' י"ג) שהשואל חפץ מחבירו הודיעו שרוצה לקדש בו אשה מקודשת, והיינו שמסתמא נותן לו באופן המועיל. אמנם לענין לכם נחלקו האחרונים האם מועיל סברת הרא"ש, ע"י משנ"ב (סימן תרנ"ח ס"ק ט'). ועוד יש לדון שכל דברי הרא"ש נאמרו כשנותן לו בתורת שאלה, שכיון ליתן לו קנין כל שהוא אלא שחשב שייספיק שאלה, ולכן י"ל שכלול בדבריו שאם לא יהיה שאלה יהיה קנין גמור, אבל באורח שאוכל אצל בעה"ב למי"ד שאורח לא קונה סעודתו אין כונתו לקנין כלל, ומהיכי תיתי להמציא בדעתו שאם צריך קנין הוא מקנהו לו.

ושלישית כתב שע"י שלעסיה קנייה כמו שהעלה במקו"ח (סימן תנ"ד ס"ק א'), וזה לכא"ו תימה שהרי כל מה ששייך לקנות ע"י לעיסה היינו בגזלן שקונה בשינוי, אבל כאן באורח שאוכל אצל בעה"ב מה שייך שינוי, והמקו"ח עצמו (שם ס"ק ב') כתב לגבי נידון המג"א שם שקנין שינוי רק שייך במי שמתכוון לגזול.

אבל באמת מצאנו שנחלקו הסמ"ע והקצות בשני מקומות (סימן צ"ז סעי' כ"ה וסימן שמ"א סעי' ד') האם שינוי קונה במי שאינו גזלן, ועי' שבילי דוד (סימן צ"ז שם וי"ד סימן קע"ז אות ח') וחי' הגרא"א דסלר (סימן ד') מה שביארו בדעת הסמ"ע ששינוי קונה בכל מקום. אמנם אף אם שינוי קונה בכל מקום י"ל שזה רק כאשר הקונה מתכוון לקנות, ואף שבסמ"ע בסימן שמ"א מבי' שקונה גם בלי כונה, יש לדחות ששם אין כונת הסמ"ע לשינוי שקונה בכל מקום אלא לשינוי של גזלן, וסובר שגם גזלן בשוגג הוי גזלן דלא כקצות (סימן כ"ה ס"ק א').

שוב נתעוררתי ש"ל שגם אם שינוי קונה בעלמא אינו מדין מעשה קנין כמו שהבין השבילי דוד (ע"ש שמשמע שקונה מדין הוראת בעלות במה שהתחיל להשתלט על החפץ, ועי' היטב בתוס' בכורות דף י"ג. ד"ה אימחל), אלא שמציאות השינוי קונה. והיינו שהרי כל ענין שינוי הוא שניה כן חפץ חדש ופנים חדשות באו לכאן, וא"כ י"ל שכל מה שבעלות הבעלים הראשונים ממשכה זה רק מפני שהחפץ הישן יצר את החפץ החדש, וכעין משתריש [אמנם בפשטות מה שהוא בעלים על החפץ החדש זה מפני שהיה בעלים גם על החומר של החפץ ולא רק על הצורה]. וממילא יש מקום לדון שכאשר הבעלים אין להם ענין להשאר בעלים אף שאין להם כונה להקנות, מ"מ מי שיוצר את החפץ החדש וזכה בו ממילא מכיון שהוא יצר אותו.

ועי' מנחת יצחק (ח"ח סוף סימן מ"ה) שדן במצה ששייך לקטן ונתנו לגדול לאכול, וכתב שהגדול יוצא יד"ח מכיון שלעסיה קנייה, ומבו' שלמד שלעיסה הוא קנין בכל אדם ולא רק בגנב, ושמועיל לקנות על ידו אף מאדם שאינו בר הקנאה.

ומצאנו עוד דרך לבאר מה שאורח יוצא יד"ח בלי עשיית קנין במצה, באמרי בינה (פסח סימן כ"ג ד"ה אך נר') והליכות שלמה (פרק ט' הערה ט'), ע"פ המ"ד בסוכה דף ל"ה. שמספיק היתר אכילה בשביל לכם ולא צריך דין ממון, והרי המהר"י קורקוס וכו"מ (פ"ו מבכורים ה"ד) למדו ברמב"ם שפוסק כמ"ד זה, וממילא אף שאין לאורח דין ממון מ"מ יכול לצאת מדין היתר אכילה. ובאמת גם בשפ"א עצמו משמע שכל מה שהעיר שאורח יצטרך לקנות היינו רק למי"ד שצריך דין ממון, ולא למי"ד שמספיק היתר אכילה. ולענ"ד יל"ע בזה טובא, וכמו שיתבאר.

הנה בגמ' שם נחלקו האמוראים למה אתרוג של ערלה פסול, האם זה מפני שצריך היתר אכילה או מפני שצריך דין ממון. ומסקנת הגמ' שלכו"ע צריך היתר אכילה, ולכן אתרוג של תרומה טמאה פסולה אע"פ שיש לו דין ממון שיכול להסיקה תחת תבשילו, אלא שנחלקו האם צריך גם דין ממון. ונפק"מ למע"ש בירושלים אליבא דר"מ, שיש לו היתר אכילה אבל אין בו דין ממון מכיון שלר"מ ממון גבוה הוא. ורש"י ותוס' למדו שהגמ' דנה מצד "לכם", האם בשביל ליחשב לכם מספיק היתר אכילה או שצריך גם דין ממון [וברמב"ם משמע שלמד דין היתר אכילה באופן אחר].

ומבו בדבריו לא שאורח יש לו איזשהו קנין, אלא אף קטן שלא שייך אצלו קנין יכול לצאת יד"ח מזה אם הוא שלו לכולו, וע"כ יתפרש כמו שהעלנו בדעת החזו"א [ויל"ע] אם יתנו לקטן או לגדול ד' מינים, ויתנו לו רשות לכולו אבל לא יקנו לו אותם, האם יחשב לכתם].

והיה נר' נפק"מ למעשה בין הדרכים שהבאנו, שבשול"ת בצל החכמה (הנ"ל ח"ד סימן קע"ב) כתב שמה שאף המדקדקים לא מחמירים להקנות המצוות לאורחים, זה מפני שחוששים לאיסור לעשות קנין בשבת וי"ט שלא לצורך מצוה. ובפשוטו לפי החזו"א שאפשר לצאת יד"ח בלי לקנות כלל, ודאי מסתבר כדבריו שאסור לקנות. וכן לאמרי בינה שאורח רק זוכה בקנין לענין לאכול, וזה מספיק בשביל לצאת יד"ח, י"ל שאסור לקנות קנין גמור. אבל לפי מה שהעלה בעצמו ג' אופנים לבאר שאף שלא הזכירו ענין קנין מ"מ האורח זוכה במצה, א"כ כיון שבין כך יש כאן קנין מה לי שמקדים את הקנין או שמוזכרו להדיא. אבל יתכן שקנין שהוא יותר בצורה של ממילא, ולא עושים עסק מיוחד מהקנין אין בו איסור בשבת, שהרי למ"ד שכל אורח קונה סעודתו אטו בשבת צריך לכוין להדיא שלא לקנות, וע"ע היטב במג"א סימן ש"ו ס"ק ט"ו וארחות שבת פרק כ"ב הערה ס"ז, ודו"ק.

ובדירת הבעלות הנצרך בשביל שיחשב לכתם, יש לציין עוד לחזו"א (או"ח סימן קכ"ד לסוף דף פ"ח) שהק' איך האדון יכול להמנות עבדו על פסחו וא"כ זכה בו, הא אין עבד יכול לקבל מתנה מיד רבו, ותי' דהכא אין כאן זכיית ממון אלא שמעשה בעלים על הפסח לקיים מצות פסח. ויל"ע האם כוננו שלא צריך כלל בעלות ממזנית אלא להיות מנוי ומשתייך לקרבן, או שכוננו בעלות גמורה לענין מצוה, וכמו שכתב הקו"ש (ח"ב סימן י"ד אות ד') בדעת רש"י שיש בעלות לענין קדושת הארץ, ובעלות זו מכיון שלא מנגדת לזכויות האדון שייך גם אצל עבד ועוד יש לציין מה שמוכח על הגר"ז (במפתח עירובין עמוד תכ"ז ובעוד ספרים) שכאשר היה מוכה עירוב חצירות היה אומר לזוכה לזכות עד כמה שנצרך לערובי חצירות, ושאלו הזוכה מה בא לאפוקי, והשיב שהרי אין צריך קנין ממון בדיני ממונות אלא קנין לעירוב, ויותר מזה הוא אינו מוכה, וצ"ע בכוננו. ומ"מ בקרבן פסח ועירובי חצירות יתכן שאין דין לכתם, ואינו נוגע לענינינו.

ציונים בעניני לכתם במצוות

א. באיזה מצוות צריך לכתם

א. בפסחים דף ל"ח, וסוכה דף ל"ה. דרשו מגו"ש שמצוות מצוה צריכים להיות לכתם, אבל השפ"א (בפסחים שם) רצה לדייק בדעת הר"ף שסובר שלמעשה אין דין לכתם, וכן דייק בתשובות והנהגות (ח"ד סימן קמ"ד ד"ה וברמב"ם) בדעת הרמב"ם. ובשו"ע לא הוזכר להדיא דין לכתם במצה, אבל ע"י במשנ"ב וביאור הלכה (סימן תנ"ד סעי' ד') שהביא מחלוקת הרא"ש והשאגת אריה האם פסול מצה גזולה שהובא בשו"ע שם הוא משום חסרון לכתם, או משום מצוה הבאה בעבירה.

ונסתפקתי באכילת מצה כל שבעה, לפי הפסח שיש בזה מצוה קיומית, האם צריך לכתם. שו"ר בהערות הגר"ש (פסחים שם) ותשובות והנהגות (ח"ו סימן ק"ט אות ה') מה שכתבו בזה. ויל"ע גם בדין מצוה הבאה בעבירה האם נוהג באכילת מצה כל שבעה, ותלוי בדין מצוה הבאה בעבירה במצוה קיומית, ע"י מנ"ח (מצוה ש"ה אות י') ושול"ת משנת ר' אהרן (ח"א סימן י' אות ו').

וע"י מקראי קודש (פסח ח"ב סימן י"ב אות ב') שהעלה צד שבאכילת פסח בפסח שני לא צריך לכתם.

ב. לענין מרור הביאור הלכה (סימן תנ"ד סעי' ד') הביא מחלוקת, שכנה"ג הביא בשם מהר"ו שאין צריך לכתם, והפ"ח חולק כיון דאתקוש מצה ומרור להדיא.

ג. לענין יין של ד' כוסות, הקרבן העדה (בירושלמי פ"ח משבת ה"א) לומד שספיקת הירושלמי האם אפשר להשתמש ביין של שבעית לדי' כוסות, היינו ספק האם יש דין לכתם בד' כוסות, אבל האחרונים תמחו על דבריו שהרי אפי' לאתרוג שפורשו שצריך לכתם, כתו בסוכה דף ל"ה שיוצאים באתרוג של שבעית. וכמו שהרא"ש בספר נחלת אליהו מר' אליה דושניצר שהיה אומר לבחורים שחוזרים לביתם לפסח לבקש מאביהם להקנות להם את המצות ואת היין של ד' כוסות, וש"ר מביאים משול"ת פאת שדך (או"ח סימן ק"ג) שג"כ כתב כן בשמו.

ד. בגמ' בפסחים וסוכה שם דרשו מהפסוק ולקחתם לכתם שצריך לכתם בד' מינים. ובסוכה דף כ"ט. כתוב שרק ביו"ט ראשון צריך לכתם ולא ביו"ט שני. והראשונים נחלקו האם כוננו הגמ' יו"ט שני היינו חוה"מ, בשב"א"י הגמ' היום השני של סוכות (ומה שנקרא יו"ט לפי פי' זה ע"י ביאור התנ"ח א"ח סימן תק"ל), ומה שאפי' יו"ט שני בחול"ל יוצא בלי לכתם לדידן דבקיאים בקביעא דירחא, ע"י מאירי ור"ן על הרי"ף ריש לולב הגזול.

עוד דנו הראשונים האם מה שלא נוהג לכתם בשאר ימים הוא רק לדידן שנטלים כל שבעה רק משום זכר למקדש, אבל במקדש עצמו נהג לכתם כל שבעה (ומה שלא תיקנו שהזר יהיה דומיא דהמקדש עצמו שהיה צריך להיות לכתם, ע"י ח"י הגר"ז מנחות ריש דף ס"ו), או דגם במקדש לא היה דין לכתם כל שבעה, שהריטב"א בדה"א כ"ט: כתב בשם הרמב"ן שאף במקדש עצמו לא היה צריך לכתם, והאחרונים נחלקו האם בתוס' (שם ד"ה בעינן דף מ"ג: ד"ה והביאו) מבו' שהיה צריך לכתם, ע"י ביכורי יעקב (סימן תרנ"ח ס"ק א') וכפות תמרים (דף כ"ט), ותוס' רע"א למשניות (פ"ג מ"א), וכפי אהרן (ח"ב סימן י"א).

שמעתי להסתפק במי שבעלים רק על ארבע טפחים מלולב, אבל אינו בעלים על ראש הלולב, האם יש בזה חסרון, דהיינו האם מספיק לכתם בד' טפחים שהוא שיעור לולב אלא שצריך שראשו של הלולב יהיה שלם, או שצריך שהלכתם עצמו יתקיים גם בראש הלולב, וע"י היטב בשעה"צ (סימן תרמ"ה ס"ק י"ג). שו"ר בשלמי יוסף על מסכת סוכה

ונר' לומר דלא כקו"ש, אלא גם לאבנ"מ צריך בעלות, אלא שהאבנ"מ ח"י שלא נלמד מלכתם שני דינים נפרדים של לכתם, דהיינו לכתם של בעלות ולכתם של היתר אכילה או דין ממון, אלא הוא דין אחד של בעלות, ונחלקו האם היינו בעלות לענין היתר אכילה או בעלות לענין דין ממון. שו"ר באבן האול (פ"ח מנוק"מ ה"א ד"ה והנה האבנ"מ) שכתב ממש בנוסח זה, אלא שהבין שהאבנ"מ חולק ע"ז וסובר שלא צריך בעלות. ומה שהאבנ"מ למה שבגול גוי מתקיים לכתם למ"ד שמשפיק היתר אכילה, היינו שבאמת בגול גוי יש לו בעלות לענין השתמשות, ואסור לישראל אחר לקחת ממנו את ההשתמשות, שהרי אפי' בגול מישראל יש אומרים שהגזלן יש לו קנין לענין השתמשות (ע"י קו"ש ב"ב אות קפ"ט ובי"ק אותיות קל"ט וק"מ), וע"י נתיבות סימן ל"ז ס"ק ב' וסימן ס"ק י"א וסימן קפ"ב שגזלן יכול למכור את הזכות השתמשות שלו לאחרים, וע"י דברות משה ב"מ סימן ט"ז), אלא שבגול מישראל אסור לו לממש את זכותו (והיינו איסור ממזוני ולא רק איסור מצוות), ולכן לא נחשב לכתם ע"י זכות זו, משא"כ בגול גוי. ואף שודאי גם הבעלים יכולים להשתמש, מ"מ אין להחשיבו כאתרוג של שותפות שלא נחשב לכתם, אלא הזכות של הגזלן הוא זכות בפני"ע שנותן לו שם בעלים אף שגם לבעלים יש זכות [ויש לפלפל אם הבעלים יטלו את האתרוג כאשר הוא נשאר אצל הגנב ולא התקיים בו השבחה, האם יצאו יד"ח (ע"י מקראי קודש סוכות שדן בזה מטעם אחר) [ומסתמא אם הבעלים משתמשים בחפץ בכה"ג לא יתחייבו לשלם לגנב מדין נהנה]. ולפי"ז יש להבין בפשיטות את החילוק בין מתנה ע"מ להחזיר לאיסור הנאה, שבמתנה ע"מ להחזיר יש לו בעלות גמורה אף לענין אכילה, אלא שיש תנאי מילתא אחריתי שמחמתו מחויב להחזירו ולא לאוכלו, משא"כ באיסור"נ י"ל שהם מוגדרים כמפוקעים מאכילה והנאה, וממילא חסר בהגדרת בעלות לענין אכילה והנאה.

ויש להביא סמך ליסוד זה שהיתר אכילה שעושה לכתם לא תלוי בדיני איסור והיתר אלא בבעלות לענין אכילה, שהערוך לנר (סוכה דף מ"א: בתוד"ה הילך) ושפ"א (שם ל"ה: ד"ה ואם נטל) דייק מרש"י (שם ל"ה: ד"ה הרי יש בה היתר אכילה) שכתב שתרומה טהורה יש בה היתר אכילה לכהן, וישראל נמי נפיק בה אם לקחה מכהן הואיל ויכול להאכילה לכן בתו כהן, שמשמע שרש"י הדגיש שהוא יכול להאכילה לכהן, אבל לא מספיק עצם מה שכהן יכול לאוכלו, דהיינו שאף שלא צריך שהוא עצמו יוכל לאוכלו, מ"מ צריך שהוא יהיה הבעלים להאכילו לאחרים. וע"ע בביכורי יעקב (סימן תרמ"ט ס"ק ט"ז) שאם נדר שלא לאכול אתרוג שלו עדיין נחשב לכתם כיון שיכול להאכילו לאחרים, אבל אם נדר לא ליהנות ממנו מכיון שכבר לא יכול ליתנו לאחרים לא מועיל, ויל"ע היטב בלשונו האם הוא חסרון בהיתר אכילה או בדין ממון.

וראיתי מדייקים עוד ממה שכתב רש"י דוגמא של תרומה שלקחה מכהן, ולא דיבר על כל תרומה שהפריש ישראל מכרו שיכול ליתנו לכהן לאכול, ומשמע שבכה"ג לא יצא אף למ"ד היתר אכילה מכיון שיש לו בעלות גמורה לענין האכילה, ולא מספיק מה שיש לו זכות טובת הנאה.

אמנם רא"י זו יש לדחות, שלעולה יתכן שמצד היתר אכילה היה מועיל מה שיכול ליתנו לכהן בתורת הפרשת תרומה, אלא שרש"י סובר כמו שהעלו שאר האחרונים שחוץ מההיתר אכילה יש דין נוסף של בעלות. אבל מראיית הערוך לנר מוכח שלא רק צריך בעלות חוץ מההיתר אכילה, אלא שכל הנידון של היתר אכילה הוא נידון של בעלות על האכילה.

ואחרי שהארכנו בבי' הסוגיא של לכתם ע"י היתר אכילה, והעלנו שאף לדעת האבנ"מ שלא צריך בעלות גמורה למ"ד זה מ"מ צריך זכות ממון לענין אכילה, א"כ לכא"ו לא נוכל לבאר מה שאורח יוצא ידי לכתם אף אם לא קונה סעודתו בדרך זה.

ובאמת האמרי בינה (הנ"ל פסח סימן נ"ג) ג"כ כתב שאף אם מספיק היתר אכילה, מ"מ צריך שיהיה לו יותר זכות משאר אדם (והבין שבגול גוי אין לו יותר זכות, ולכן חלק על האבנ"מ), ועוד כתב (סוף סימן כ"ד) שאורח יש לו זכות לענין אכילה לכ"ע אלא שאין לו זכות לעשות בו שאר דברים.

שו"ר בחזו"א (או"ח סימן קכ"ד דף ל"ח. סוד"ה ולהאמר) שכתב שעני שאוכל משל בעה"ב יצא [יד"ח מצה] כיון שהן שלו לכולן, ועדיף ממע"ש דהכא ממון הדיוט הוא, ומ"מ רשאי ליטול מעשר עני [ולא נחשב כפירות שלו שמחוייב ליתן המעשר עני לאחרים] כיון שאוכל משל בעה"ב, וכדאמר נדרים ל"ד: לאפוקי דאי אומניה עליה [שלפי פשוטות הגמ' וכמו שפי' הר"ן מבו' שאורח לא קונה סעודתו], עכ"ל. ומבו' בדבריו שכיון שהוא שלו לכולו נחשב לכתם אע"פ שאינו בעלים, ומוכח בדבריו שהיינו אף למ"ד שצריך דין ממון ממה שכתב שהוא עדיף ממע"ש, ואין נר' שכונתו באמרי בינה שיש לו קנין ממון לענין אכילה, אבל א"כ תימה אטו יסבור החזו"א שאפשר לצאת יד"ח לכתם בחפץ של הפקר מכיון שיכול לכולו. ונר' שאע"פ שסובר החזו"א שלא צריך בעלות, מ"מ צריך שיהיה מוגדר שהחפץ עומד לו לכולו, ולא רק שיש לו אפשרות לזה, והיינו כגון בחפץ שיש לו בעלים שהבעלים יעודו את החפץ בשבילו, שנמצא שהוא עומד לשימוש באופן חיובי אע"פ שאין לו בעלות ממזנית. [וע"ע ב"מ דף מ"ט. ישראל שאמר לכן לוי כור מעשר יש לך בידי בן לוי, רשאי לעשותו תרו"מ על מקום אחר אף שהבעלים יכולים לחזור בהם, וע"ע מה שכתבתי בגילוי פ"ד עמוד צ"ט בגדר בעלות בדבר הגורם לממון ובעלות אדם הראשון על כל העולם]. והנה בא"א מבוטשאטש (תניינא סימן תרנ"ח) דן האם צריך לחנך קטן לאכילת קרבן פסח ולנטילת לולב לפני שהגיע לעונת הפעוטות שהוא יכול לקנות, וכתב שמ"מ במצה פשיטא שהחינוך מקודם שיש לו דעת לקנין אלא מספיק מה שיכול לאכול כוית, ואף שגם במצה שייך צד קנין, כיון שנותנים לו רשות לאכול יצא יד"ח מצה גם אם לא קנה.

והרבה אחרונים כתבו שזה ודאי שדין לכתם דורש שיהיה לו בעלות ממזנית, אלא שחוץ מהבעלות הממונית צריך גם היתר אכילה לכ"ע, ודין ממון לחד מ"ד, שבלי זה חסר בשלמות של לכתם, ע"י שול"ת חת"ס (או"ח סימן קע"ט), שול"ת חלקת יואב (או"ח סימן ל"ד), חי' ר' שמעון (ב"ק סוף סימן ל"ט), קו"ש (דברי סופרים סימן א' אות ט'), וחי' הנצי"ב (בסוכה שם). ולפי"ז צריך להבין מהו התוספת של דין ממון שנחלקו בו, ויש אחרונים שכתבו שהיינו בעלות לענין למכור ולהקדיש, ובקו"ש (פסחים אות י"ח) משמע שהנידון האם צריך שיהיה בעלים גם על השויות של החפץ או שמספיק בעלות על גוף החפץ, ויל"ע בלשון רש"י שכתב שאין בו דין ממון שאינו שו"פ מאיסור"נ הוא, מה כוננו [וכבר חקרו האחרונים מהו גדר הבעלות במע"ש למ"ד ממון גבוה הוא, ע"י קו"ש (בדברי סופרים ופסחים שם), חי' הגר"ז (ובחסים דף ו') ושערי ישר (שער ו' פרק ט"ז ד"ה ובמסכת) וצפנת פענח (קונ' השלמה דף ז': ד"ה והנה)].

אבל באבנ"מ (סימן כ"ח סוף ס"ק ג') משמע שלמד שמספיק היתר אכילה ואין צריך בעלות כלל, שהרי כתב שלמ"ד זה אפשר לצאת בגול הגוי אף לשיטת היראים שהישראל לא זוכה בו.

ובפשוטו לפי השיטות שאין זכיה באיסור"נ, צ"ל כמו האבנ"מ שמספיק היתר אכילה בלי בעלות, דאל"כ למה הוצרכה הגמ' לומר שעולה פסולה מפני שאין בה היתר אכילה, תיפ"ל שאין לו בעלות כלל, וכע"ז העיר הקו"ש (בדברי סופרים שם).

ובתחילה חשבתי שכך מוכח גם בתוס' (בסוכה שם ד"ה לפי) שכתבו שבלולב שלא שייך היתר אכילה, לכ"ע צריך דין ממון. ובשלמא לפי האבנ"מ שדורשים מלכתם רק היתר אכילה או דין ממון, מוכן שבמקום שלא שייך לדרוש היתר אכילה ע"כ צריך להעמיד את הפסוק לדין ממון, אבל אם נלמד מלכתם שצריך בעלות ממון אלא שמשמעות לכתם כוללת גם היתר אכילה, א"כ במקום שלא שייך היתר אכילה מהיכי תימי לדרוש דין נוסף שצריך דין ממון, והרי לכתם אינו מיותר. אבל באמת בלאו הכי דברי תוס' קשים, למה במקום שלא שייך היתר אכילה מעמידים את הפסוק של לכתם לדין ממון שהוא ענין אחר לגמרי, ולא להיתר הנאה כגון להשתמש בלולב לחופיא שהוא מעין הלכתם של אתרוג. ולכן נר' שתוס' הבינו שלשון לכתם משמע שיהיה שלכם לגמרי, וכמו שהגמ' דורשת לענינים אחרים (כגון סוכה דף מ'). לענין פירות שביעית) לכתם לכל צרכיכם, ובכלל זה היינו היתר השתמשות גמורה. וממילא במקום ששייך אכילה, מכיון שאכילה היא ההנאה העיקרית ששאר ההנאות טפילות לה (כמבו' ברמב"ם לענין איסורי הנאה, והארכתי בזה המקו"א), לכן ע"י היתר אכילה נחשב שיש לו שימוש גמור בחפץ, אבל כאשר לא שייך בו אכילה צריך שיהיה לו השתמשות ומימוש בכל חלקי החפץ כגון לענין מכירה, ומחמת זה צריך דין ממון. ולפי"ז י"ל שאין רא"י מתוס' לאבנ"מ, שלעולה יתכן שמשמעות לכתם שצריך גם בעלות וגם השתמשות, אלא שהשתמשות בדבר שיש בו אפשרות לאכילה ושאינו אכילה מתבטא באופן אחר [וגם אם דין ממון פירושו בעלות על השויות שאינו במהותו ענין של השתמשות, מ"מ אם לא יהיה בעלים על השויות ממילא לא יוכל למכור את החפץ, ונמצא שחסר לו בהשתמשות].

[ונר' נפק"מ בין הביאורים שהעלינו בכוננו תוס', כמה שיש לדרן לשיטות שצריך לכתם השמן של נרות שבת וחנוכה, האם צריך שיהיה בו היתר אכילה או דין ממון, והיינו, שאם כוננו תוס' שבמקום שלכתם לא מתפרש לענין היתר אכילה הוא מתפרש לענין דין ממון. א"כ בהדלקת נרות שאין צריך להדליק בדבר הראוי לאכילה, ע"כ לכתם לא בא לומר היתר אכילה אלא דין ממון (א"כ נאמר שכאן שלא כתוב להדיא לכתם אין כלל דין שיהיה היתר אכילה או דין ממון, אלא מספיק בעלות גרידא). אבל לפי מה שהעלינו בכוננו תוס' שבמקום שיש היתר אכילה מתקיים לכתם ע"י היתר אכילה שהוא עיקר שימוש החפץ, ובמקום שלא שייך אכילה צריך לקיים את הלכתם ע"י דין ממון, ממילא יצא שאם מדליק בדבר שלא ראוי לאכילה צריך לקיים את הלכה ע"י דין ממון, אבל אם ידליק בדבר הראוי לאכילה יוכל לקיים הלכתם ע"י היתר אכילה אף אם אין בו דין ממון, ודו"ק].

ומ"מ לפי האבנ"מ שמספיק היתר אכילה ולא צריך בעלות, ק' למה לא יוצאים באתרוג שאול. והקו"ש (בדברי סופרים שם) נדחק שמה שאסור לאוכלו משום גזל נחשב חסרון בהיתר אכילה אף שאינו חסרון בחפצא, וכתב שלפי"ז המ"ד של היתר אכילה יחולק על מה שמבו' בגמ' שמועיל מתנה ע"מ להחזיר, שהרי גם במתנה ע"מ להחזיר למעשה לא יכול לאכול, אלא שנתקשה למה הגמ' לא אמרה נפק"מ בין המ"ד היתר אכילה למ"ד דין ממון לגבי מתנה ע"מ להחזיר. ועוד יש להק' שהגמ' (סוכה דף מ"א:): דייקה את הדין של מתנה ע"מ להחזיר מבריייתא, וא"כ איך האמוראים יכולים לחלוק ע"ז. ועו"ק טובא שבגמ' משמע שכ"ע מודים שצריך היתר אכילה, ולא נחלקו אלא לענין דין ממון, ולפי דבריו יוצא שנחלקו בהגדרת היתר אכילה הנצרכת. והיה אפשר לחלק בין שאול למתנה ע"מ להחזיר, שבשאלו באמת אסור לו לאכול את האתרוג משום גזל, ואילו במתנה ע"מ להחזיר אין לו איסור בעצם האכילה, אלא שאם יאכלנו ממילא לבסוף לא יוכל לקיים את התנאי ויחשב גזל למפרע, אבל כל זמן שלא אכלו מוגדר שבעצם מותר לו לאכול.

[ולפי דרך זה, שמדין לכתם לא צריך בעלות אלא שצריך היתר אכילה, ושאלו וגזול פסולים מפני שאין בו היתר אכילה, היה אפשר לבאר את לשון הרמב"ם שהבאנו בתחילת דברינו שאין אדם יוצא יד"ח במצה שהיא אסורה לו, כגון שאכלה טבל או מעשר ראשון שלא נטלה תרומתו או שגזלה, שכלל גזולה עם אכילת איסור ולא הזכיר דין לכתם, ולהנ"ל י"ל שבאמת כוננו הרמב"ם שכל מקרים אלו שאסורים באכילה פסולים מדין לכתם שאין בהם היתר אכילה, ואין כוננו הרמב"ם לפסול של מצוה הבאה בעבירה].

(סימן ע"ד) ודברי הגרי"א דינר (שם סוף עמוד קל"ג), ויל"ע בביכורי יעקב (סימן תרנ"ז סוף ס"ק ה') שדן איך חצי עבד מקיים לכם. ויל"ע עוד בלולב של ד' טפחים שיש לו בעלות רק על שני טפחים מהם, האם מקיים בזה חצי שיעור של מצוה לשיטת שיש דין חצי שיעור במצוות כמו בעבירות. ויש יותר מקום לומר שיקיים חצי שיעור בכה"ג מאשר בלולב של שני טפחים, ששם מסתבר שחסר בכל החפצא של הלולב, אבל כאן כל הלולב קיים אלא דרך חציו מתייחס אליו, ועי' לקמן אות י' שדנתי כע"ז בכתיבת ס"ת.

ה. בגמ' סוכה סוף דף ט'. דרשו לענין ציצית ועשו להם משלהם, שהציצית יהיו שלו. ושמעתי להעיר שיש להקפיד כשיש כמה אחים שיש להם אותה מידה, שצריך לייחד ציצית שונה לכל אחד ולא יחליפו של זה בזה. ולכאור' יש להם עצה לעשות בו קנין בשותפות ואז שניהם חייבים.

יש לציין שאע"פ שהמשנ"ב (סימן י"ד ס"ק ט') הביא שאפשר להחמיר להטיל ציצית בטלית שאולה, ולברך עליה כמו שנשים יכולות לברך על מ"ע שהזמ"ג, מ"מ כל זה רק אם מטיל ציצית שלו, אבל אם גם הציצית שאולים הרי זה ברכה לבטלה כמב' במשנ"ב (שם ס"ק י"א), ועי' בענין ב' אות ו' מה שהעירו בענין שותפות בציצית.

ו. בסוכה דף כ"ז: הביאו ברייתא, ר' אליעזר אומר כשם שאין אדם יוצא יד"ח ביי"ט הראשון של חג בלולבו של חבירו, כך אין אדם יוצא יד"ח בסוכתו של חבירו, דכתיב חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים, משלך. ומבי' שלר"א יש דין לכם בסוכה. ובחלקת יואב (או"ח סימן כ"ח בהגהה) רצה לומר שאף לר"א אין צריך לכם אלא ביי"ט ראשון, עי"ש.

ובברייתא מובא שחכמים חולקים, וכך ק"ל. והגמ' מסבירה שרובן לך ממעט גזולה, אבל שאולה מרבים מכל האזרח. וכמה אחרונים כתבו שאף לרבנן לא יוצא בסוכה שאין לו בה שום זכות, אלא שסוברים שלענין סוכה מספיק לכם פחות של קנין שאלה, שהוא רק קנוי לו לשימושים לזמן. בערוך לנר (שם ברש"י) כתב שגם לחכמים יתכן שסוכה של הפקר אי"א לצאת בה, ובאו"ש (פ"ה מסוכה הכ"ה) כתב שסוכה שגזלה מגוי פסולה כיון שחסר בלכם, וגרע משאולה. והחזו"א (סימן ק"ג ס"ק כ"ב) כתב שאף אם לא גזל את גוף הסוכה, מ"מ אם גזל את שימוש הסוכה לא יוצא כיון שאין לו בו כלום. והנה דברי הערוך לנר שאף בהפקר לא יוצאים הוא חי' גדול, ולכאור' הגמ' היתה צריכה לומר שלך מגיע למעט הפקר. ויתכן שאף האוי"ש והחזו"א מודים שהפקר נחשב לכם, שיש לכל אחד זכות להשתמש בו (עי' היטב בחזו"א ערלה סימן א' ס"ק ט"ו בסוגריים). ועוד בענין זה עי' מועדים וזמנים (ח"ו סימן ס"ו) ומקראי קודש (סוכות ח"ב סימן כ"ח).

ז. המנ"ח (מצוה שכ"ה אות י"ג) ודרך אמונה (פ"ו מתרומות ה"ב בביאור ההלכה) כתבו שיש דין להם הכוזה ראשון של ליל סוכות מכיון שלומדים ט"ו ט"ו מחג המצות [ועי' היטב במטה אפרים ואלף למטה סימן תרכ"ה סעי' נ"ו]. ורגילים לומר שדין זה תלוי האם מצות אכילת כוזה ראשון בסוכה הוא מצות אכילה, או מצות ישיבה בסוכה בצורה קבועה, עי' שלמי תודה על סוכות שהאר"ך בזה.

לפי מה שהעלה המשנ"ב (סימן תרל"ט ס"ק כ"ד) שלפי הגאון שיש מצוה קיומית באכילת מצה כל שבעה, ה"ה באכילת פת בסוכה, גם כאן יל"ע האם צריך לכם בשביל קיום מצוה זו, כמו שדנתי באות א' לענין אכילת מצה כל שבעה.

ח. בענין קרבן פסח שצריך מינוי, דנו האחרונים האם צריך בעלות ממונית, עי' ח"י הגר"ז (הלכות קרבן פסח), ושו"ת זרע אברהם (סימן ו' אות ט'), וחזו"א (או"ח סימן קכ"ד לסוף דף פ"ח:), ועי' פסקי תוס' (קדושין ריש פרק האיש מקדש), ובאחיעזר (ח"ג סוף סימן מ"ט) דייק מלשון הפסוק משכו וקחו לכם שיש דין לכם בקרבן פסח, וגם בכלי חמדה (תולדות אות ה') הזכיר דין לכם בקרבן פסח.

ומ"מ לענין שאר קרבנות כתב בתשובות חת"ס (או"ח סימן ק"פ), שמה שהק' השואל איך היה הו"א להקריב איסורי הנאה, והרי תיפ"ל שאיסורו לא מקרי קרבנו כי היכי דאתרוג של ערלה לא מקרי לכם, לא ק', הנתם כתיב ולקחתם לכם שתקחו אותו לעצמכם ואין בו קנין לעצמנו, אבל בקרבן לא כתיב שיקחנו לעצמנו שיהיה שלו, אלא יקריב קרבנו ולא של אחר, אבל כל שאינו של אחר אע"ג דגם לו אין בו קנין לא אימעיט אלא היכא דכתיב יקחה, שאז צריך שיקחו לעצמו שיהיה לו בו קנין.

ט. לענין נר שבת ונר חנוכה, המשנ"ב (סימן תרע"ג סוף ס"ק ב') הביא מהשואל ומשיב שהסתפק האם שמן גזול כשר לנר חנוכה, וכל ספיקו נחמת דין מצוה הבאה בעבירה, וא"כ משמע שאין דין לכם.

אבל הדין (פסחים דף ד'. מדפי הרי"ף ד"ה ומה"ה), אחרי שייסד שמצוה שיכול לעשותה ע"י שליח מברכים "אקב"ו על מצות", ואילו מצוה לעשותה ע"י שליח מברכים עליה "אקב"ו ל...". הק' למה בנר חנוכה [וכן בנר שבת] מברכים "להדליק", והרי אפשר לעשותה ע"י שליח, ותי' שכיון שאמרו שצריך להשתתף בפריטי ואינו יוצא אלא בשל עצמו, הרי אין מצוה זו יכולה להתקיים ע"י אחר. והאחרונים נחלקו האם להוכיח מדבריו שיש דין בעלות בנר חנוכה, עי' שדי"ח (ח"ט מערכת חנוכה אות ט"ו), שבט הלוי (ח"ג סימן פ'), חוט שני (חנוכה עמוד ד"ש), מקראי קודש (חנוכה סימן כ"א), שבות יצחק (דיני נר שבת פרק ח' עמוד צ"ג), ומועדים וזמנים (ח"ח סימן קמ"ד), ועי' בב"ח (סימן תרע"ז), דאע"פ דצריך לכתחילה לעמוד אצל מי שמדליק עליו, מ"מ אינו מעכב, ומדינא יוצא אפי' אינו עומד אצלו, דעיקר החיוב "על ממונו" להדליק נרות לפרסומי ניסא.

אם יש דין לכם בנרות שבת וחנוכה, יל"ע בבעה"ב ובני ביתו שיוצאים בהדלקה אחת בלי להשתתף בפריטי, האם צריך שיהיה שייך לבעה"ב דוקא, או שמועיל גם כששייך לאחד משאר בני הבית. וביותר יש לדון כשאחד משאר בני הבית הוא זה שמדליק, האם יכול להיות שמן שלו

או שצריך דוקא של בעה"ב [שור' באג"מ יו"ד ח"א סימן קס"ג ד"ה ובדבר, עי"ש היטב].

והנה אם יש דין לכם, ודאי נר' שדין זה נאמר גם על נרות ההידור ולא רק על הנר העיקרי, אבל מה שהביא המשנ"ב מהשואל ומשי"כ שדן על מצוה הבאה בעבירה, יש להסתפק האם נאמר גם בנרות של הידור. עוד יש לציין שלענין לכם בפתילות, לכאור' תלוי במה שדנו הפוסקים האם אכסנאי צריך להשתתף אף בפתילות, עי' כף החיים (סימן תרע"ז ס"ק ח'), שלמי תודה (סימן כ' אות ב'), ושבות יצחק (דיני נר שבת פרק ט' עמוד ק"ג).

י. מצוה כתיבת ס"ת נלמד מהפסוק בפרשת וילך, ועתה כתבו לכם את השירה הזאת. ובפרמ"ג (פתיחה להלכות תפילין ד"ה נסתפקתי) נר' שמסתפק האם לדרוש מלשון זה דין לכם, אבל המנ"ח (מצוה תר"ג אות ו') פשיטא ליה שיש דין לכם.

והנה דעת רש"י (מנחות דף ל'. ד"ה כחוטף) והנימוקי (על הרי"ף ריש הלכות ס"ת) כתבו שגם הקונה ס"ת מקיים המצוה, אבל הרמ"א (יו"ד סימן ע"ר סעי' ב') כתב שלא יוצא בקנייה (והמנ"ח ובית הלוי ועוד אחרונים למדו שכך דעת הרמב"ם, והדרישה והגאון למדו שכך דעת התוס', והמנ"ח למד שכך דעת הסמ"ג). ולפי הרמ"א יל"ע האם מספיק לקנות את הס"ת לאחר הקניה, או שצריך שיהיה שלו כבר בשעת כתיבה. שו"ר בתשובות והנהגות (ח"א סימן תרכ"ג) שכתב שלכל הפחות לפני כתיבת האות האחרונה יש לעשות קנין בקלף בדיו ובקולמוס, כמו שמצאנו לענין גט (בשו"ע אבה"ע סימן ק"כ סעי' א'), ובפשטות היה נר' שאין צריך לקנות את הקולמוס, שגם לענין גט כתב ספר התרומות שאין הקולמוס ניכר בגט, ובשו"ת הרדב"ז (ח"א סימן קנ"א) אחרי שביאר ענין זכיות הקולמוס בכמה אופנים, סיים שהוא רק חומרא לענין גיטין ולא מעכב, וא"כ אין מקור להחמיר כן בס"ת. והמנ"ח (מצוה תר"ג אות ו') כתב שצריך שיהיה שלו הקלף והדיו, וראיתי בשם הגר"א שטיינמן שליט"א שהעיר שלכאור' אין משמעות לדון אחרי שהספר כבר נכתב. אבל לכאור' תלוי במחלו הנ"ל, האם מצוה כתיבת ס"ת צריך כתיבה שלו או מספיק בעלות שלו כגון ע"י הקניה, ואולי הגרי"א"ל סובר שגם אם הוא דין כתיבה יכול להשלים ענין ה"לכם" אח"כ, אבל צ"ע מ"ש מגט.

והאחרונים דנו הרבה האם יוצאים מצוה כתיבת ס"ת בשותפות, דהיינו האם לדמותו לאתרוג של שותפין שלא נחשב לכם, עי' שו"ת בית אפרים (יו"ד סימן ס"ג), מנ"ח (שם אות צ'), או"ש (פ"ז מס"ת), פתחי תשובה (יו"ד סימן ע"ר ס"ק א'), ערוך השלחן (שם סעי' י"א), בית הלוי (ח"א סוף סימן ו'), קה"י (פנהדרין סימן י"ד), אג"מ (יו"ד ח"א סימן קס"ג), שבט הלוי (ח"ה סימן קנ"ט), תשובות והנהגות (ח"ה סימן ש'), והאג"מ ותשובות והנהגות (בח"א סימן תרכ"ז) העלו שצ"ב גרע משאר שותפין, ועי' שבט הלוי (שם אות ד') שמב' קצת בנוסח אחר. והרבה אחרונים (פתחי תשובה, בית הלוי, קה"י, ותשובות והנהגות) הזכירו שמנהג העולם שיוצאים בשותפות, אבל עי' שבט הלוי (ח"ג סימן קמ"ו), והבאנו דבריו לקמן.

והבית אפרים חילק, שאם כל אחד כותב מקצת מהס"ת ודאי יוצא, דלא גרע מהגיה בו את אחת דאמרינן (מנחות דף ל'). מעלה עליו כאילו קיבלו, אלא כל מה שיש להסתפק זה אם שכרו לכתוב להם ס"ת בשותפות. ויש לדון בדבריו מכמה טעמים - ראשית, מה שהבי' שעי"ש שהגיה את אחת בס"ת הרי הוא כאילו כתב כולו ואין בו חסרון שותפות, לכאור' תימה מה עדיף כתיבת האות מקנייתו לענין לשייך אליו את כל הס"ת. ובתוס' כתבו שהמגיה את אחת כאילו קיבלו בא לומר שאין בו את החסרון של חוטף מצוה מהשוק, והיינו בפשטות שיש לו את המעלה יתירה של כותב אף שגם קונה קיים מצוה, שמי שכתב בעצמו אפי' מקצת למעשה השתתף בגוף הכתיבה, וגם לרמ"א שאם לא כתבו לא יצא, כאן התחדש שמועיל כתיבת כולו כשכולו שייך לו, אבל שיצאו שניים בכתיבת ס"ת אחד מנלן. ושנית, מה שנקט בלשונו שיש להסתפק כששכרו אחד לכתוב, הרי ברמ"א מפורש שגם כששכר אחר לכתוב והוא כותב בשליחותו יש לו מעלת הגיה את אחת, וא"כ היה ראוי לומר שרק בקונה ס"ת שכבר נכתב יש להסתפק האם יוצא. ושלישית, ראיתי בתשובות והנהגות (ח"ב סימן תקי"ט) שכתב שמסתבר שרק המגיה את האות האחרונה שחסר בס"ת, בזה נחשב ככותבו, שעל ידו נשלם הס"ת וחל עליו קדושת ס"ת, אבל כאשר כמה אנשים משלימים כל אחד את אחת את אחת אין לראשונים מעלת מגיה את אחת.

ומ"מ למנהג שלנו שנוהגים שמוכרים או כותבים פרשיות ואותיות של ס"ת, יל"ע בצורת השותפות שבוזה. ובפשטות נר' שכל אחד מתכוין לקנות את אותו חלק שבחר או כתב. אבל בתשובות והנהגות (ח"ב סימן תקי"ט וח"ה סימן ש') רצה לומר שאם כל אחד יש לו בעלות על חלק אחר בס"ת לכו"ע לא יוצאים, וכל הצד ששותפין יצאו בס"ת אחד היינו אם כולם שותפין בהכל [ויל"ע האם שייך שותפות בצורה כזו שכולם שותפין בהכל, עי' ר"ן נדרים דף מ"ה:], ומה שכתבתי במנחת ערב סימן ל"ו]. ומעשה שהיה שעשו מעמד לתחילת כתיבת ס"ת, וכל מי שקנה עמוד או יריעה נתנו לו לכתוב את בפרשת בראשית. ובוזה גם אם נחלק על התשובות והנהגות, לכאור' אין מעלת מגיה את אחת מכיון שכותב את בפרשה שמכורה למישהו אחר.

[ובדרך אגב יש לציין שהאחרונים דנו במה שנהוג אצלנו שהסופר עושה מסגרת לאותיות, ומי שקונה את רק ממלא אותו בפנים, האם יש לזה תורת כתיבה, או שהאות כבר היתה כשירה לפני כן, ועי' תשובות והנהגות (ח"ג סימן ש"ח)]. עוד יש לציין שמה שהעיר בתשובות והנהגות (ח"ה סימן ש') למה לא מקפידים שכל מי שמשלים את בס"ת יקרא בפיו קודם הכתיבה את האות לפני שכותב, לפי מה שהביא המשנ"ב (סימן ל"ב ס"ק קל"ו) שהרבה אחרונים סוברים שיש לעשות

כן אף כשאין חשש שיטעה, וכמו שביאר הב"ח שקדושת הבל הקריאה נמשכת לאותיות שכותב, נר' ליישב בפשיטות, שכיון שהסופר כבר כותב את המסגרת שזהו לכל הפחות תחילת הכתיבה, מועילה קריאתו לכל המשך הכתיבה].

ולפי השיטות ששותפים לא יוצאים מצוה כתיבת ס"ת, יל"ע האם יש בזה לכל הפחות ענין חצי שיעור של מצוה וכמו שדנתי לעיל אות ד' לענין לולב. אבל יתכן שס"ת שלימה אינה נחשבת שיעור, אלא בלי זה חסר בגוף החפצא דמצוה. שו"ר בשבט הלוי (ח"ג סימן קמ"ז) שהביא מה שהאחרונים הזכירו שמנהג העולם שיוצאים מצוה כתיבת ס"ת בשותפות, וכתב שאין מזה ראייה, דמכל מקום קצת מצוה איכא דסוף סוף מתרבה ע"י כתיבתו עוד ס"ת, וכל כתיבה וכתיבה יש בה מצוה כתיבת התורה, אבל זה לא מכריע לענין קיום החיוב של מצוה כתיבת ס"ת, עכ"ל. אבל לאחר זמן ראיתי בפלא יועץ (ערך ספר) שכתב, שאותם שקונים ס"ת בשותפות לא עשו כלום לקיים מצוה כתיבת ס"ת, ומי יתן להם לבבם להוציא אותם הוצאות במצוות יותר חשובות.

יא. בצדקה יל"ע האם יש דין לכם, ואם יתן לענין חפץ של הפקר האם יקיים המצוה. ועי' קדושין דף ח': אם אינו קונה צדקה מנין, ובפ"י אחד כתבו תוס' דלא מיקרי צדקה אלא הנותן משלו כמו צדק משלך ותן לו. ובתשובות הנתיבות (בשו"ת חמדת שלמה יו"ד סימן ל"ב אות ג') כתב שלא מועיל נתינת צדקה עבור אחרים מדין עבד כנעני, כי צריך נתינה משלו. [יש לציין שבשו"ע (או"ח סימן תרכ"א סעי' ו') כתב שנהגו לידור צדקה ביום הכפורים בעד המתים. ובפשטות היה נר' שהכונה שנותנים בעבורם מדין עבד כנעני, ודלא כנתיבות. אמנם יל"ע האם שייך לתת מדין עבד כנעני עבור מת, לפי מה שכתבו האחרונים שדין עבד כנעני הוא מעין שליחות, ולא מועיל עבור מי שאינו בתורת שליחות. אבל לפי מה שרגילים לומר, שבעבד כנעני מיחסים את מעות הנותן לרשות ממון של מי שנותנים עבורו, ואינו שליחות על מעשה שיחשב מעשה הנותן כמעשה של זה שנתנו עבורו, אי"כ מסתבר ששפיר שייך לומר כן במת. ובפרט לפי מה שהעלו ר' שמעון ור' אהרן ששייך בעלות ממון גמורה למת במקום שיש לו נפק"מ מבעלות זו. אבל באמת הט"ז והמג"א ביארו כונת השו"ע שמה שהנתינה עבורם מועילה זה מפני שהקב"ה בוחן לבות ויודע שאילו היה חי היה נותן. ומ"מ לכאור' צ"ל שאין ידיעת הקב"ה לבד מספיקה אלא בצירוף מה שנותנים עבורם, דאלי"כ למה נותנים, ועדיין צ"ע בכל זה].

יב. במשלוח מנות ומתנות לאבינוים יש ג"כ מקום להסתפק האם צריך שיהיה שייך לנותן. וכבר דנו בזה הפוסקים כאשר נותנים עבור נשים וקטנים, האם מספיק שאומרים שנותנים עבורם, או שצריך להקנות להם את המעות והמנות שיהיו שלהם.

יג. בירושלמי (פ"ג מסוכה ה"א), אחרי שהביאו את הדין שבלולב צריך לכם ממה שכתוב ולקחתם לכם, מק' מה בין שופר ומה בין לולב [והיינו שגם בשופר כתו' יום תרועה יהיה לכם], אמר ר' יוסה בלולב כתיב ולקחתם לכם משלכם לא משל איסור הנייה, ברם הכא יום תרועה יהיה לכם מקום מקום, אמר ר' לעזר תמן בגופו הוא יוצא ברם הכא בקולו הוא יוצא, ויש קול אסור בהנייה. ובפשטות נחלקו הרמב"ם והראב"ד (פ"א משופר ה"ג) כמו איזה מתירוצי הירושלמי פוסקים למעשה.

ובחלקת יואב (או"ח סימן ל"ג ד"ה וע"כ) העיר שלפי מסקנת הירושלמי צריך לדעת מה לומדים מלשון לכם שכתוב אצל שופר. ורצה לחדש שזהו הטעם שצריך כונת משמע בתקיעת שופר, אף שהמצוה רק בשמיעה ולא בתקיעה, שצריך לשמוע קול "שלו", והוא נהיה שלו ע"י שהתוקע מתכוין לתקוע בשבילו.

יש עוד מקומות שמצאנו שצריך בעלות בשביל להתחייב במצוה ולא בשביל קיום המצוה, וכגון תרו"מ, חלה, ראשית הגז, בעלות בבית להתחייב במזוזה, ובעלות בבגד להתחייב בציצית. וגם בערובי חצירות תחומין ותבשילין יש דין שיהיה שלו, אבל אינו לצורך קיום המצוה, אלא כדי לפעול את ההחלה או היחוד שנעשה ע"י העירוב.

חפצא של חמץ ומצה

ראיתי שהגרש"א (בביאורים לשמעתתא ג' אות י"ט, והובא בהליכות שלמה על פסח פרק ד' הערה ה') והגרצ"פ פראנק (מקראי קודש פסח ח"א סימן ע"ט) דנו במצה שקיבלה טעם חמץ האם עדיין נשאר לה שם מצה אלא שנתוסף לה גם שם חמץ, או שבטל ממנה תורת מצה לגמרי. ועיקר דבריהם אמרו ליישב מה שהביא מהרמב"ם (פסחים סימן תקי"ע וחולין סימן תרס"ו) מהראב"ה (להוכיח שמצה שנאפתה בתנור ביחד עם חמץ, לא נאסר מדין ריחא, ממה שבלחמי תודה היו נאפות יחד החמץ והמצה, וע"כ ריחא לאו מילתא לאסור בכה"ג. ולכאור' ק' שבלחמי תודה אין דין שלא יהיו חמץ אלא שצריך שיהיו מצה, וא"כ כיון שהם בעצמם מצה מה לי שקיבלו טעם מחמץ, וכן הק' הגר"ז במנחות דף נ"ח. והגרש"א והגרצ"פ תירצו שאם קיבלו טעם חמץ שוב אין לו שם מצה.

והגרש"א כתב עוד נפק"מ, בפסח שני שיש דין אכילת מצה אלא אין איסור לאכול חמץ, האם יוכל לאכול מצה זו שקיבלה טעם חמץ. ועי' בהערות הגר"י כהן במקראי קודש שם שרצה לפלפל שזו כונת רש"י (בהעלותך פרק ט' פסוק י') פסח שני מצה וחמץ עמו בבית וכו' ואין איסור חמץ אלא עמו באכילתו, שמשמע שרש"י נתכוין לאסור אכילת חמץ ביחד עם פסח שני, ונתקשו האחרונים בטעמו (עי' משך חכמה שם, ומנ"ח מצוה שפ"א אות ג'), ועי' אבי עזרי סוף הלכות קרבן פסח). ולהנ"ל י"ל שכונתו שאסור לאכול חמץ עם המצה, לפי מה שכתב רש"י זבחים דף ע"ח, שכאשר לועטים שני אוכלים ביחד הם נותנים טעם זה בזה [ואף שרש"י פוסק שטעם כעיקר לאו דאורייתא, מ"מ בטעמו וממשו הרבה סוברים שאסור מדאורייתא].

ונדון כאן בסברות שילל בנידון זה:

א. נחלקו הראשונים האם ע"י טעם כעיקר נהפך ההיתר להיות איסור, ודנים את כל ההיתר כחפצא דאיסורא שהאיכל ממנה כזית לוקה, או שלא נאסרה אלא לפי שיעור האיסור שנבלע בה. ולחולקים צ"ל ההיפך לכאן דרך דנים שיש כאן תערוכת של היתר ואיסור, אבל לא נשתנה ההיתר עצמו, וא"כ אין מקום לומר שיפקע מהמצוה שם מצוה מחמת שמעורב בו גם חמץ.

אבל במקו"א העלתי שיתכן שכל הראשונים מודים שע"י טעם כעיקר החפצא של היתר עצמו נשתנה וקיבל שם האיסור [ויתכן שלולי זה אין כלל מקום לאסור מחמת הטעם עצמו שהוא לא נחשב כחפצא דאיסורא, אלא שע"י שנותן טעם בממשות של היתר הופכו לאיסור, ואכמ"ל], אלא שהחולקים על נהפך סוברים ששמו של הטעם נקרא על ההיתר רק באיכות פחותה. ולמשל אם כזית נבילה נתנה טעם בעשר כזיתים של היתר, נחשב כל כזית כעשירית כזית של נבילה מחמת טעם המועט של נבילה שמשותף עכשו בהרכבת האוכל, ודו"ק בזה.

ולכא"ו נפק"מ למה שכתב השמעתתא (שמעתתא ג' פרק ז') שכיון שקי"ל שאין חתיכה נעשית נבילה בשאר איסורים חוץ מבשר בחלב, ממילא כאשר יש ספק האם האיסור נתנה טעם בהיתר, א"א להיתר את ההיתר מכח חזקה, מכיון שגם אם קיבלה טעם רק נאסרה מחמת תערוכת טעם האיסור, אבל היא עצמה לא נשתנתה להיות חפצא דאיסורא. ולדברינו גם לשיטות שאין חנין, מ"מ ההיתר עצמו נשתנה לאיסור בדרגה מסוימת.

ש"ר שהדברים מפורשים בשו"ת רע"א (קמא סימן כ"ב), שדן באיסור שנתערב בהיתר וספק אם יש ס' בהיתר כדי לבטלו, שיש לאיסור חזקה שנשא באיסורו ולא נתבטל, ואם האיסור אינו דבר שנותן טעם, וכגון תולעים שנותנים טעם לפגם, וכל החשש מפני שפוגע באיסור עצמו, לא שייך לומר שיש כנגדו חזקת היתר שהרי בין כך ההיתר נשאר בהיתרו.

אבל אם הוא דבר שנותן טעם יש חזקת היתר לתבשיל כנגד חזקת האיסור שלא נתבטל, שהרי אם אין ס' ההיתר בעצמותו נאסר מחמת איסור בלוע שבתוכו. והדגיש דאף להמחבר דס"ל דלא אמרינן חנין בשאר איסורים, מ"מ כל זמן שטעם האיסור נרגש בחתיכה גוף ההיתר נאסר. הרי שנקט שלכו"ע ע"י טעם כעיקר ההיתר נהפך לאיסור, ונפק"מ ששייך בזה חזקת היתר כנ"ל [ומה שדן חזקה נגד חזקה בדבר שנותן טעם יל"ע בזה טובא, שלכא"ו נוכל לנקוט את שתי החזקות ולומר שהאיסור ישאר באיסורו וההיתר בהיתרו, ואף שהוא תרתי דסתרי שאם יש ס' כנגד האיסור הכל מותר ואם אין ס' הכל אסור, לית לן בה, ובכל דיני הכרעות והנהגות מצאנו פליגין כה"ג].

ויל"ע לפי דברינו, שגם לשיטות שלא לוקים על כל כזית מהתערובת לא מתייחסים שיש כאן כזית איסור מעורב, אלא כולו איסור בדרגה פחותה, אין לוקים על אכילת כמה זיתים (לפי שיעור הטעם שבתערובת), והרי לא אכל כזית שלימה של איסור גמור. וצ"ל שמצדדים אכילת כמה זיתים של איכות פחותה של איסור להשלים כאילו אכל זית אחת באיכות גמורה. אבל צ"ע שבר"ן (נדריים דף ס"ח. ד"ה איבעיא) מבו' שלא מחשיבים השלמת איכות האיסור ככה"ג, ואולי יש לחלק בין המקלש קליש של שם לאיכות הפחותה כאן.

ומ"מ אם נאמר בדרך זה שלכו"ע ההיתר נעשה איסור ע"י טעם כעיקר, יש מקום לומר שטעם זה יפקע מהמצוה שם מצוה, שכולו נהפך לחמץ. ש"ר שהגרש"א העלה שאף אם בעלמא אין ההיתר משתנה לאיסור ע"י טעם כעיקר, מ"מ חמץ שאני, שכל איסורים שבתורה הם מחמת המין, משא"כ חמץ שכל החילוק בינו למצה הוא בטעם. ולדידי צ"ע, שלכא"ו החילוק בין חמץ למצה אע"פ שאינו חילוק במין מ"מ הוא חילוק בצורת העיסה, אבל אין החילוק מחמת הטעם אלא אדרבה הטעם הוא רק תוצאה מחילוק העיסות. ועי"ש שכתב עוד שאף אם סברתו לא יעיל לעשות חנין במצה שקיבלה טעם חמץ, מצוה מיהא לא הוי, וצ"ע. ב. הקה"י (חולין סימן כ"ט וזבחים סימן מ"ו אות י"ג) הק' על השיטות שיש נהפך, מהגמ' בזבחים דף צ"ז בקדשים כשרים שקיבלו טעם מקדשים פסולים, ודנה הגמ' שיבוא עשה של אכילת קדשים וידחה ל"ת של אכילת טעם הבלוע. ואם כל החתיכה נהפכה להיות איסור ע"י הטעם הבלוע בו, א"כ אין כאן עשה כלל שאין מצוה באכילת קדשים פסולים, וכן הק' הקו"ש (פסחים אות קע"ח), ועי"ש מה שתירצו.

והיה נר' לומר שאע"פ שע"י טעם כעיקר כל החתיכה מקבלת את השם והדין של הטעם, מ"מ אין זה פוגע בשם של החתיכה עצמה, שלעולם נשאר לו שמו העצמי אלא שמתוסף לו גם שם הטעם, וכל שם קיים על החפץ בפנ"ע, וכעין שתי חלופות נפרדות שמחילים על חפץ. וממילא קדשים שריש שקיבלו טעם מפסולים לא נפקע מהם תורת הקדשים כשרים שיש להם, אלא יש להם גם שם קדשים כשרים מחמת עצמם וגם שם קדשים פסולים מחמת הטעם שבלוע בהם, ושפיר י"ל שיבוא העשה שמחמת עצמו וידחה הל"ת שמחמת הבלוע.

וכע"ז נר' במה שנחלקו האחרונים באתרוג שקיבל טעם ממאכלות אסורות, האם עדיין נחשב אתרוג שיש בו היתר אכילה שיכול לצאת בו יד"ח בסוכות. והגמ"א (סימן תרמ"ט ס"ק כ') רצה להכשיר מכיון שאין פסולו מחמת עצמו, ולכא"ו ק' כיון שלמעשה אסור באכילה איך יצא בו, ולמה עדיף מאתרוג שאסור מחמת נדר וכדו' שנחשב שאין לו היתר אכילה ולא יוצאים בו. ולהג"ל י"ל שמכיון שהוא עצמו מותר באכילה, אלא שנאסר מחמת טעם הבלוע בו שנחשב שם אחר שנתוסף לחפץ, א"כ האתרוג שבו מותר באכילה, אלא שיש לו גם שם של נבילה וכדו' שהוא אסור באכילה, ודו"ק.

ולפ"ז היה נר' שלא יפקע שם המצה ע"י שקיבל טעם חמץ, אלא יש לו שני שמות נפרדים, שם חמץ ושם מצוה. אבל י"ל שמהות מצוה הוא מה שאינו חמץ, וא"כ עצם זה שיש על החפצא גם שם חמץ זה מפקיע ממנו שם מצוה.

ואם נאמר שמצה שבלעה טעם חמץ עדין נשאר לה שם מצוה, אלא שאסורה בפסח מפני החמץ שבה וכמו שהבין הגרי"ז, יל"ע אם יעבור ויאכלנה האם יקיים מצות אכילת מצוה מפני צד המצה שבה, או שיחשב מצוה הבאה בעבירה ולא יצא.

ולכא"ו אם מכח טעם כעיקר חל על כל החתיכה תורת חמץ וכמו שהעלנו באות א', ודאי יחשב מצוה הבאה בעבירה. אבל אם אין כולה חמץ, אלא הממשות של המצה נשארה מצוה, ורק טעם החמץ הבלוע בה יש לה תורת חמץ, יל"ע האם יהיה כאן דין מצוה הבאה בעבירה כיון שבאכילת תערוכת זו (שהיא מעורבת באופן שייך להפרידה) מקיים המצה ועובר העבירה, או שכיון שהמצוה היא בחלקים נפרדים והעבירה בחלקים נפרדים לא נחשב מצוה הבאה בעבירה, אלא שתי פעולות נפרדות בבת אחת.

וכע"ז דנו האחרונים בעשה דוחה ל"ת, האם הוא רק כאשר מקיים את העשה והל"ת באותם חלקים ממש, או אף באכילת תערוכת שחלקה היתר וחלקה איסור (עי' קה"י פסחים סימן ל"ב). ובטורי אבן (רי"ה דף כ"ח. וחגיגה דף ב') כתב להוכיח מהגמ' הנ"ל בזבחים שרואים שאכילת חלק הקדשים הכשרים ידחה את אכילת חלק הקדשים פסולים. ולפי מה שהעלנו שטעם כעיקר נותן לכל החפצא את שם הטעם, לא יהיה משם ראייה לענין תערוכת דעלמא שאין בו נותן טעם.

הרב מרדכי דב אגסי

כולל "אליבא דהלכתא" רמת בית שמש ג'

באיסור חמץ במשהו ואי הוי דבר שיש לו מתירין

אמר רב חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור וכו', רב לטעמיה דרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל איסורין שבתורה במינו במשהו. שלא במינו בנותן טעם, רב גזר חמץ בזמנו שלא במינו אטו מינו וכו', וכתב רש"י דרב גזר בחמץ בזמנו הואיל ובכרת הוא שלא במינו אטו מינו, ואע"ג דבחלב ודם לא גזר שלא במינו אטו מינו, התם הוא דבדילי מיניה, אבל חמץ לא בדילי מיניה הואיל ואוכלו כל ימות השנה.

ומבואר בדבר רש"י דמה שגזר רב בחמץ בזמנו שלא במינו הוא מחמת שני הדברים, גם שזה כרת וגם משום דלא בדילי מיניה, ובכל אחד בלחוד לא סגי כמבואר ברש"י דמטעם כרת בלחוד א"א לומר דגזר דא"כ גם בחלב ודם נגזרו, ומטעם דלא בדילי מיניה בלחוד גם לא סגי, וזה מפורש בדברי הגמ' דלאחר זמנו שלא במינו מותר, ואף שרב סובר כר"י דיש לאו לאחר הפסח אעפ"כ לא גזר. ומפרשת הגמ' דשלא בזמנו ושלא במינו אטו מינו כולי האי לא גזרינן, וכתב רש"י דשלא בזמנו **דאינו בכרת** שלא במינו אטו מינו לא גזר, כי היכי דלא גזר בבשר בחלב ובשאר איסורין.

ובמג"א סימן תמ"ז ס"ו ה' הביא מהתרומת הדשן דגם חמץ נוקשה אוסר במשהו ואף שאין בו כרת, אבל כיון דהרא"ש בעבודה זרה כתב הטעם דחמץ במשהו משום דלא בדילי מיניה, א"כ חמץ גמור ונוקשה שוין. ואף שרש"י פירש הטעם דהוי בכרת ולא בדילי מיניה, מ"מ משמע דטעמא דלא בדילי עיקר, יעו"ש. ובהגהות הרע"א כתב דהא מוכח מדברי רב גופא דאין הטעם דלא בדילי סגי בהכי לאסור במשהו, ממה שלאחר הפסח אינו אסור במשהו, ואף דלא בדילי מיניה, אלמא דרק בצירוף הטעם דיש בו כרת החמירו שיהיה אסור במשהו, וצ"ע על התרומת הדשן (ואולי בדעת התורה"ד באופן מחודש עפ"י מה שהבאנו לעיל מהירושלמי דנראה דהאיסור חמץ לאחר הפסח הוא משום שעבר על כל יראה, ואולי הוא בגדר קנס מן התורה, שהתורה אסרה את החמץ שעבר עליו בכל יראה, וא"כ אפשר דלא גזרו רבנן בשלא במינו שזה כעין גזירה לגזירה, כמו שכתבנו במשנה שזהו גם כלפי דא"ו, אבל בשאר איסורים אפשר דמשום דלא בדילי בלחוד גזרו, וצ"ע).

והנה לפי המבואר ברש"י לכא"ו בחמץ בערב פסח לא יהיה את החומר שגם בשלא במינו במשהו כיון שאז אין כרת, והוי ככלל האיסורים, וכ"כ הרא"ש סימן ה'. והנה לולי דברי רש"י היה אפשר דמה שהחמירו בכל יראה, וכמשי"כ התוס' לעיל בדף ב' בחד טעמא שהחמירו חכמים לבדוק החמץ משום שהחמירה בו תורה לעבור בכל יראה, כן הכא לגבי איסור משהו החמירו בו משום שהחמירה תורה לעבור עליו בכל יראה. ולשיטת רש"י בדף ד' גם בערב פסח מחצות עובר בכל יראה, וא"כ לפ"ז היה אסור במשהו גם בערב פסח. ועי' בצ"ח שכתב דרש"י ס"ל בזמנו היינו בפסח, ולכך פירש הטעם שהחמירו משום שיש בו כרת, כי אם הטעם משום שהחמירה תורה לעבור עליו בכל יראה א"כ יהיה אסור גם בער"פ לשיטת רש"י וכנ"ל, ועי"ש משי"כ לבאר בדברי רש"י להוכיח שבזמנו הוא דווקא בפסח יעו"ש.

ובצ"ח העיר על דברי רש"י, דבדברי שמואל ור' יוחנן מה שאמרו חמץ בזמנו הוא כולל גם את ערב פסח, דשמואל שאמר בזמנו במינו אסור ושלא במינו מותר הוא גם בערב פסח כשאר איסורים, וכן ר' יוחנן שאמר בזמנו בנותן טעם הוא גם בערב פסח, ונמצא דחלוק הבזמנו שאמר רב דהיינו רק בפסח עצמו, לבזמנו שאמרו שמואל ור' יוחנן דהכוונה אף לערב פסח, וצ"ע.

שיטת הרמב"ם בטעמא דחמץ אסור במשהו

ג. כתב הרמב"ם פ"א מחו"מ הלכה ה' ז"ל: חמץ שנתערב בדבר אחר תוך הפסח, בין במינו בין שלא במינו הרי זה אסור בכל שהוא. ובהלכות מאכלות אסורות פרק ט"ו הלכה ט' כתב ז"ל: חמץ בפסח אעפ"י שהוא מאיסורי תורה אינו בכללות אלו לפי שאין התערובת אסורה לעולם, שהרי לאחר הפסח תהיה כל התערובת מותרת כמו שביארנו, לפיכך אוסר בכל שהוא בין במינו בין שלא במינו. ושם הלכה י"ב כתב: יראה לי שאפ"י דבר שיש לו מתירין, אם נתערב בשאינו מינו ולא נתן טעם

מותר, לא יהיה זה שיש לו מתירין חמור מטבל שהרי אפשר לתקנו, ואעפ"כ שלא במינו בנותן טעם כמו שביארנו. **ואל תתמה על חמץ בפסח, שהתורה אסרה כל מחמצת לפיכך החמירו בו** כמו שביארנו. ויש כאן הרבה דברים שצריכים תלמוד:

א) במש"כ הרמב"ם טעם חדש לאסור משום דהו"ל דבר שיש לו מתירין, ואף שבגמ' מבואר בדעת רב טעם אחר, הביאור פשוט דסובר הרמב"ם שזהו טעמו של רבא דפסק הלכתא חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור במשהו, וכמו שהוכיחו התוס' מגמ' בחולין דרבא לא סובר כרב דכל איסורים שבתורה במינו במשהו אלא בנותן טעם, וא"כ בע"כ מה שאמר רבא במשהו כרב לאו מטעמיה אלא מטעם אחר, ופירש הרמב"ם הטעם דהו"ל דבר שיש לו מתירין, ורב לא שייך שיסבור הך טעמא דהא ס"ל כר' יהודה דאף חמץ לאחר הפסח אסור, ורק רבא דפוסק כר"ש ס"ל דהו"ל דבר שיש לו מתירין, וכך מבואר ברמב"ן במלחמות ובר"ן דבדעת רבא אפשר שהטעם משום דהו"ל דבר שיש לו מתירין.

אלא דצ"ע דאם חמץ נחשב לדבר שיש לו מתירין למאן דפוסק כר"ש בחמץ לאחר פסח, ולכך סובר רבא דאסור במשהו, צ"ע בדעת ר' יוחנן דחמץ אסור בנותן טעם, והרי ג"כ ס"ל כר"ש בחמץ לאחר הפסח. ועמד בזה הרמב"ן במלחמות, וכתב דר' יוחנן ס"ל דרבנן פליגי על ר"ש, וגם דבר שיש לו מתירין בטל, יעו"ש.

והנה בביאור הדבר דהו"ל דבר שיש לו מתירין יש בזה שני דרכים המבוארים בראשונים: א. מש"כ הר"ן לבאר דהו"ל דבר שיש לו מתירין כיון דקי"ל כר"ש, וכתב דאע"ג דר"ש אסר ליה לאחר הפסח מדרבנן משום קנסא, מ"מ מודה הוא דע"י תערוכת שרי, ונמצא שתערוכת זה דבר שיש לו מתירין הוא. וביאר במקור חיים כוונת הר"ן דמה שמותר בתערובת לאחר הפסח א"ז בגדר ביטול ברוב, דא"כ לא שייך שיחשב מחמת זה לדבר שיש לו מתירין, דהא א"ז נהיה מותר אלא שהוא מתבטל, אלא הגדר דבתערובת לא גזרו רבנן, ונמצא שלאחר הפסח הוא יהיה מותר ולא רק משום ביטול, אלא הדתירו הוא רק באופן שהוא בתערובת, וכך נראה בדברי הגמ' והאמר רבא ר"ש קנסא קניס הואיל ועבר עליו בכל יראה ובל ימצא, הני מילי בעיניה אבל ע"י תערוכת לא, והיינו דכל הקנס כשזה בעיניה, אבל בתערובת לא גזרו.

ולפ"ז יש לומר דבדבר זה נחלקו ר' יוחנן ורבא, דר' יוחנן ס"ל ג"כ דקנסא קניס, וכמו שנראה בדברי רש"י בדף כ"ט: בדי"ה כר"ש. ויתכן דסובר דמה שמותר בתערובת לאחר הפסח, אף שהקילו דאפי' בתערובת שרוב היתר שרי, אבל אין הגדר דבתערובת לא גזרו כמו שסובר רבא, אלא שאמרו שיהיה בזה דין ביטול ברוב, ואפי' שזה עדיין נותן טעם אלא סגי ברוב, אבל כיון שהוא בגדר ביטול ברוב שוב לא הוי דבר שיש לו מתירין. ודו"ק.

ב. הרמב"ן במלחמות כתב ז"ל: ועוד אני אומר דכיון דקי"ל כל דבר שיש לו מתירין אפי' באלף לא בטיל, אף חמץ בפסח אינו בטל לעולם, שהרי תבשיל זה שנתערב בו חמץ ואין אתה אסורו אלא ליומו, היום אסור למחר הוא מותר, **והוא עצמו בעינו מותר מן התורה, ולא קנס ר' שמעון להקל עליו**. ולכא"ו למימר בעינו כיון דחייב לבערו אין לו מתירין, דכל דממילא מישתרי ואין התירו מחוסר מעשה ודאי יש לו מתירין הוא וכו', יעו"ש.

ומבואר בדבריו דהטעם דחשיב דבר שיש לו מתירין הוא מחמת שהוא מותר מן התורה, ולא קנס ר' שמעון להקל עליו, ואפשר דהכוונה שלא קנס ר' שמעון להקל עליו היינו דגדר הקנס לא היה לעשותו כאיסורי אכילה, אלא קנס על הגברא שלא לאוכלו, וא"כ הדבר במהותו נשאר מותר, ולכך חשב דבר שיש לו מתירין, ויל"ע.

אולם יל"ע בדברי הרמב"ן שכתב בתחילה שהרי תבשיל זה שנתערב בו חמץ ואין אתה אסורו אלא ליומו, היום אסור למחר הוא מותר, והוסיף והוא עצמו בעינו מותר מן התורה וכו', ונראה בדבריו דבעינן לתרתי, גם שהתערובת תהיה למחר מותרת, וגם שהוא עצמו בעינו מותר מן התורה, וצ"ב.

וכן בדברי הר"ן ש להתבונן, שבהמשך דבריו כתב שהוא חוכך בטעם זה וכו', ועוד שקרוב הדבר לומר דכיון שחומרא דדבר שיש לו מתירין מדרבנן הוא לא החמירו בה אלא כשהמין בעצמו עתיד להיות נותר, אבל כאן שחמץ עצמו אסור אעפ"י שתערובתו מותר אפשר שהשוו מדותיהן שלא לדנו בכלל דבר שיש לו מתירין. ואעפ"י שבעלי סברא זו אמרי דכיון דמדא"ו לר"ש דבר שיש לו מתירין הוא, כשאסור ר"ש משום קנסא לא בא להקל עליו אלא להחמיר עליו, לא נהירא לי, דאילו היה מה שאנו אומרים אפי' באלף לא בטיל מדא"ו יפה הם אומרים, אבל ודאי משמע דחומרא דרבנן הוא שלא לבטלו מעכשיו כיון שהוא עתיד להיות נותר, וכיון שהם אסרוהו לאחר זמנו אין ראוי שיחמירו עליו חומרא זו בתוך זמנו וכו'.

הנה בתחילה כתב הר"ן הטעם דהו"ל דבר שיש לו מתירין כיון דע"י תערוכת שרי, וביאר המקו"ח שע"י תערוכת זה מותר לא מטעם ביטול ברוב, ואח"כ פקפק בזה, והביא דברי הרמב"ן דכיון דמדא"ו הוא מותר, אף כשאסור ר"ש משום קנסא לא בא להקל עליו אלא להחמיר עליו, וא"כ הוא טעם אחר, ולא נראה שחזר לגמרי ממה שביאר בתחילה הטעם דהוא דבר שיש לו מתירין, וצ"ב.

אולם לכא"ו בדברי הר"ן מבואר הדברים, דבאמת הסיבה שיהיה זה דבר שיש לו מתירין הוא מחמת שאחרי הפסח התערובת תהיה מותרת, וכמו שביאר המקו"ח ש"א"ז מדין ביטול ברוב אלא שבתערובת לא גזרו רבנן, אלא דכתב הר"ן לפקפק בזה דכיון שחומרא דדבר שיש לו מתירין מדרבנן הוא לא החמירו בה אלא כשהמין בעצמו עתיד להיות נותר, אבל כאן שחמץ עצמו אסור אעפ"י שתערובתו מותר **אפשר שהשוו מדותיהן** שלא לדנו בכלל דבר שיש לו מתירין, ומבואר בדבריו דיש כאן סיבה לראות זאת כדבר שיש לו מתירין, אלא דכיון שכשבעינו הוא

ישראל באיסורו השוו מדותיהן, ולא דנים אותו כדבר שיש לו מתירין, דלא החמירו חומרא זאת להחשיבו כדבר שיש לו מתירין אם יש אופן שישאר באיסור, והיינו כשזה בעין. וכלפי זה כתב דבעלי סברא זו אמרי דכיון דמדאורי"ש דבר שיש לו מתירין, כשאסרו ר"ש משום קנסא לא בא להקל עליו אלא להחמיר עליו. ונראה דהכוונה דזה לכשעצמו לא מספיק סיבה להיות דבר שיש לו מתירין, דאף שמדאורי"ש מותר לאחר הפסח, אבל סוף סוף מדרבנן אסור לאחר הפסח, ושוב לא הוי דבר שיש לו מתירין, אלא דכלפי"ש מש"כ שבעצם יש כאן סיבה שיחשב לדבר שיש לו מתירין כיון שתערובתו מותר לאחר הפסח, אלא דאעפ"כ לא יחשב כדבר שיש לו מתירין כיון שבעינו הוא ישראל באיסור לכך השוו חכמים מידותיהם, וע"ז כתב דכיון שגם בעין מדאורי"ש מותר לא נאמר בזה שהשוו מידותיהם, ולא החמיר ר"ש לגרום קולא שיחשב ע"ז דבר שיש לו מתירין, ולכך שפיר חשיב לדבר שיש לו מתירין כיון שע"י תערובת יהיה שרי, אבל מה שבעין מותר מדאורי"ש הוא לבד לא סיבה לגרום שייחשב בפועל ע"י"ל לדבר שיש לו מתירין.

ונמצא לפי"ז דאין כאן שני טעמים חלוקים, אלא שני הטעמים צריכים להדדי, גם שעי" תערובת מותר בפועל, וגם מה שמדאורי"ש מותר אפי' כשהו בעין, ודו"ק, וא"ש דברי הרמב"ן שכתב את שני הדברים וכתבבאר. אולם ברמב"ם כתב הטעם דהו"ל דבר שיש לו מתירין לפי שאין התערובת אסורה לעולם, שהרי לאחר הפסח תהיה כל התערובת מותרת. ומשמע לכא"ז דסגי בהך טעמא שהתערובת תהיה מותרת לאחר הפסח, מבלי התוספת שגם בעין מותר מדאורי"ש. וע"י.

עכ"פ יש כאן עוד דרך להבין דעת ר' יוחנן דלא ס"ל דהוא דבר שיש לו מתירין, כמו שהר"ן חכך בטעם הדבר דכשאסרו ר"ש הוא כן סיבה לגרום שכבר לא יחשב לדבר שיש לו מתירין, ולא אמרינן דר"ש לא בא להקל אלא להחמיר וכמש"כ הר"ן.

ג. ודרך נוספת לדון אי הוי דבר שיש לו מתירין, יעוין בחי רבנו דוד בסו"ד שכתב וז"ל: ואי לאו דמסתפינא מהרב מורי הו"א שהטעם שאמרו בדבר שיש לו מתירין שאפי' באלף לא בטיל הוא מפני שלא ראו חכמים לבטל את האסורין, אלא מפני שחסו על ממונן של ישראל שלא ילך לאיבוד, ודבר שיש לו מתירין כיון דלמחר ולינא אחרי יהיה מותר מאליו לא ראו לבטל את האיסור שבו, שיכול הוא להשהותו ולאכול, וא"כ חמץ אינו בדין הזה שיהא רשאי לשהותו, שמצווה הוא לבערו. וא"ת שיכול לשהות את התערובת כשאין בו חמץ כ"כ שיהא מצווה לבערו, זה אינו כלום שכבר כתבנו למעלה שאין לנו לדון על התערובת, אלא על האיסור המתבטל אם הוא מן הדברים שיש להן מתירין, עכ"ד. וזהו כעין מש"כ רש"י בביצה דף ג' בטעם הדבר דדבר שיש לו מתירין לא בטל, דעד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר, וכאן לא שייך זה כיון שאינו רשאי להשהותו. והרמב"ן ג"כ עמד בזה בסו"ד, דכתב וליכא למימר בעינו כיון דחייב לבערו אין לו מתירין, דכל דממילא משתרי ואין התירו מחוסר מעשה ודאי יש לו מתירין הוא, ואפשר שכונתו עפ"י מש"כ הר"ן בנדרים דף נ"ב בטעם הדבר דדבר שיש לו מתירין לא בטל דחשיב כמו מין במינו, כיון שהאיסור לא חלוק לגמרי מן ההיתר כיון שהוא עתיד להיות כמו ההיתר, וא"כ לפי"ז מה בכך שעכשיו יש דין לבערו, אבל סו"ס אם לא יבערו סופו להיות היתר, א"כ שפיר חשיב לדבר שיש לו מתירין. וע"י.

[והנה בדברי הרמב"ן והרבינו דוד מבואר דבתערובת אין דין לבערו, אלא רק כשהוא בעינו, אמנם יעוין בשו"ע סימן תמ"ז דכתב דחמץ אסור במשהו, וכתב ע"ז הרמ"א דצריך לשרוף הכל, ומבואר דגם בחמץ במשהו בתערובת צריך לשרוף, וע"ש בפמ"ג].

ולהג"ל אפשר שזהו דעת ר' יוחנן דס"ל דלא חשב דבר שיש לו מתירין כיון שצריך לבערו, וכמש"כ הרבינו דוד.

בפלוגתת הראשונים בחמץ לאחר הפסח בשיעור התערובת וקושיא בדברי הרמ"א

והנה נחלקו הראשונים בחמץ לאחר הפסח שמוותר בתערובת בכמה התירו, ודברשי" כתב שלא בזמנו בין במינו בין שלא במינו מותר אפי' **בנותן טעם**. והיינו דקיל יותר משאר איסורים, דבכל האיסורים כל שיש טעם אסור, וכאן מותר אפי' שנותן טעם, וכ"כ הר"ן דעשאוהו קל שבאיסורים שבטל ברוב יעו"ש, וכך מבואר ברמב"ם.

אולם הטור בסוף סימן תמ"ז, וכך פסק השו"ע בסעיף י"א, דלאחר הפסח חמץ בטל בס' כשאר איסורים. ולכא"ז בפשטות נראה דמה שנתבאר בדברי הר"ן דחמץ חשיב דבר שיש לו מתירין כיון שלאחר הפסח מותר בתערובת, והיינו שלא קנסו על זה כשהוא בתערובת, הוא להחמיר הר"ן לשיטתו שאינו כשאר איסורים אלא בטל ברוב, ובהו הגדר שבתערובת לא גזרו, אולם אם דין ביטולו הוא בשישים כמו שאר איסורים לכא"ז הוא דין ביטול ברוב כמו בשאר איסורים, אלא שאין בו את החומר דחמץ במשהו כמו בפסח, וא"כ אין הגדר שלא גזרו בתערובת חמץ. וע"י בחי ר' שמואל (ע"ס הדף) שכתב דלפי דעת הטור דהביטול הוא בס', מה דמפרש הגמ' דה"מ בעיניה, אבל ע"י תערובת לא הכוונה שלא קנסו לעשות חמץ לאחר הפסח כמו תוך הפסח שיהיה אסור במשהו, וכיון שכן שוב בטל בס' כמו בשאר איסורים.

ולפי"ז לדעת הטור והשו"ע אין מקום לומר דחמץ הו"ל דבר שיש לו מתירין כיון שהוא מותר בתערובת לאחר הפסח, דהא מה שהוא מותר הוא מדין ביטול ברוב כמו בשאר איסורים, וא"כ לא שייך לומר שייחשב מחמת כן לדבר שיש לו מתירין. ויש לתמוה א"כ על הרמ"א ביו"ד סימן ק"ב שהביא שתי דיעות אם חמץ בפסח הו"ל דבר שיש לו מתירין, והטעם דלא הו"ל דבר שיש לו מתירין הוא משום שזה חוזר ונאסר בפסח בשנה הבאה, וצ"ע דהרמ"א כאן בסימן תמ"ז לא השיג על השו"ע, וגם סובר דלאחר הפסח בטל בשישים, וא"כ לשיטתו לכא"ז אין כלל מקום לומר דחמץ הו"ל דבר שיש לו מתירין, וצ"ע.

ואפשר דדעת הרמ"א דחמץ חשיב דבר שיש לו מתירין הוא מחמת הדין דאורי"ש, דכיון שמדאורי"ש הוא מותר חשב דבר שיש לו מתירין, ואף שמדרבנן אסור עדיין חשיב זה לדבר שיש לו מתירין, וזה דלא כמש"כ בדברי הרמב"ן והר"ן. וע"י.

ועוד אפשר דאף שדעת הטור והשו"ע דחמץ לאחר הפסח בטל רק בשישים, אבל אעפ"כ חשיב דבר שיש לו מתירין, והביאור דגם לשיטתם הגדר הוא דבתערובת לא גזרו, אלא דעד ששים שיש עדיין נתינת טעם גזרו רבנן, אבל בשישים שכבר אין נתינת טעם אין ההיתר מטעם ביטול ברוב, אלא שלא גזרו כלל באופן זה וחשיב היתר גמור, ולכך הו"ל דבר שיש לו מתירין. וא"ש לשון הגמ' דה"מ בעיניה, אבל ע"י תערובת לא.

ויש להוכיח קצת דבר זה דהנה הרא"ש בסימן ה' הביא בשם רבינו יונה דאפי' אם ערבו במזיד מותר, וכתב ע"ז הרא"ש דלא נהירא דרבא לא שרא אלא כשנתערב ממילא, והוי בכלל שאר איסורים שאם בטלן במזיד אסורין. ובטעם רבינו יונה ראינו לזקנינו בספרו מעיל שמואל, וכ"כ בחי ר' שמואל שם, שביארו לפי מש"כ המקור"ח בר"ן שאין הגדר בתערובת שמוותר מדין ביטול ברוב, אלא שלא גזרו על זה בתערובת, לכך גם כשעירבו במזיד יהיה מותר ולא דמי לשאר איסורים.

וצ"ע דהטור הביא פלוגתת רבינו יונה והרא"ש אם כשביטל במזיד יהיה ביטול, ואילו לגבי הדין דלאחר הפסח מותר כתב דמותר רק בס', ולא כתב ע"ז שום חולק, וא"כ נראה דס"ל להטור דאף לדעת רבינו יונה דמותר אף כשביטלו במזיד, אבל זה בטל רק בס', ולכא"ז אם הוא ביטול בס' הרי הוא כשאר איסורים, ומדין ביטול ברוב הוא, וא"כ צ"ע אף יהיה הביטול אף במזיד, והעיר כן בהערות על חי ר' שמואל. אלא מוכח דס"ל דאף אם זה בטל בס' הגדר בזה שבאופן שיש ס' לא גזרו רבנן, ולא שהוא בטל כד"ן כל ביטול ברוב, ודו"ק.

[בחי ר' שמואל העיר, דלפי מה שביאר בדעת רבינו יונה דהגדר שלא גזרו על חמץ לאחר הפסח כשהוא בתערובת, ולכך אף כשנתערב במזיד מותר, והעיר דלכא"ז לפי"ז צריך להיות מותר אף לכתחילה לערב במזיד, ואילו ברבינו יונה משמע דלכתחילה אין לערב במזיד אלא דאם עירב במזיד מותר. ואולי מה שמבואר כאן דמה שאין לערב לכתחילה במזיד הוא לא רק משום שגם אחרי הביטול נשאר בעצם החפצא דאיסורא, אלא אף באופן שלא ישרא החפצא דאיסורא ג"כ אסור לבטל לכתחילה במזיד, והוא בכדי שיתקיים הדין דרבנן שאסרו את החמץ, וכמש"כ התוס' בדף ל' דאפי' איסורא דרבנן אין מבטלים, דא"כ מה הועילו חכמים בתקנתם וכו'. אבל מה שאם ביטל במזיד גם בדיעבד לא בטל, הוא מחמת שנשאר בעצם האיסור אלא דצריך להתבטל, וכשביטל במזיד אמרו שלא יתבטל. וא"כ א"ש, דהכא אחרי הביטול הרי אין כלל איסור דהא לא גזרו, ולכך אף כשביטל במזיד הוא מותר, אולם לכתחילה לבטל אסור אף בכה"ג וכתבאר, וע"י].

בביאור דברי הרמב"ם דגם באינו מינו אסור במשהו

ב. במש"כ הרמב"ם הטעם דאסור שלא במינו במשהו משום שהתורה אסרה כל מחמצת, לפיכך החמירו בו. וצריך להבין אם יש כאן טעם חדש לאסור במשהו, מה צריך לטעם דהו"ל דבר שיש לו מתירין, וברמב"ם מבואר דמה שמחמירים בחמץ הוא משום הטעם דהו"ל דבר שיש לו מתירין, אלא לגבי מין בשאינו מינו הוסיף הטעם שאסרה תורה כל מחמצת, לפיכך החמירו בו, וצ"ב. והארכיכו בזה הא"ח.

והנה לפי הטעם שכתב הרמב"ם דחמץ במשהו משום דהו"ל דבר שיש לו מתירין, א"כ לכא"ז דין זה צריך להיות גם בער"פ, דבשלמא לשיטת רש"י דאסור במשהו משום חומרי האיסור שיש עליו כרת א"כ הוא דוקא בפסח כמש"כ הרא"ש, אבל אם הטעם משום דבר שיש לו מתירין הוא סיבה גם על ערב פסח שיהיה אסור במשהו. וכך הביא המגיד משנה בפ"א מחו"מ הלכה ה' בשם יש מי שכתב, דלטעם הרמב"ם גם בער"פ חמץ אסור במשהו ע"י"ש.

ובשו"ע סימן תמ"ז סעיף ב' כתב דחמץ שנתערב משש שעות ולמעלה עד הלילה אינו אסור במשהו, אלא דינו כשאר איסורין, ובש"ך ביו"ד סימן ק"ב ס"ק י"ג כתב דלפי טעם הרמב"ם דאסור משום דהוא דבר שיש לו מתירין, וכתב דה"ג דלפי"ז אסור גם בער"פ, א"כ כוונת השו"ע דוקא על מין בשאינו מינו, דבזה אין את הדין של דבר שיש לו מתירין, אבל במין במינו גם בער"פ אסור במשהו. ומה שכפסח אסור גם מין בשאינו מינו במשהו, היינו משום חומרי איסורו וכמש"כ הרמב"ם בפט"ו ממאכל"א ה"ב, עכ"ד.

ומבואר בדברי הש"ך דבאמת איכא תרי טעמים לאסור חמץ במשהו לפי הרמב"ם א. משום דהו"ל דבר שיש לו מתירין. ב. משום שהחמירה בו תורה כל מחמצת לא תאכלו. והנפק"מ דהטעם הראשון שייך רק במין במינו ולא במין בשאינו מינו, וכמבואר ברמב"ן. ועוד נפק"מ לאידך גיסא, דלפי הטעם הראשון יש חומרא דאסור גם בער"פ במשהו, ואילו לפי הטעם השני הוא סיבה לאסור רק בפסח ולא בערב פסח. ולכן במין בשאינו מינו בער"פ לא יהיה אסור במשהו, דלא שייך את שני הטעמים להחמיר במשהו.

ודרך נוספת בדעת הרמב"ם, ובהקדם דברי הרמב"ם בפ"א מחו"מ הלכה ו' וז"ל: אין חייבין כרת אלא על אכילת עצמו של חמץ, אבל עירוב חמץ כגון כותח הבבלי ושכר המדי וכל הדומה להן מדברים שהחמץ מעורב בהן, אם אכלן בפסח לוקה ואין בו כרת שנא' כל מחמצת לא תאכלו. במה דברים אמורים בשאכל כזית חמץ בתוך התערובת בכדי אכילת שלש ביצים הוא שלוקה מן התורה, אבל אם אין בתערובת כזית בכדי אכילת שלש ביצים, אעפ"י שאסור לו לאכול אם אכל אינו לוקה, אלא מכין אותו מכת מרדות. וכבר הארכיכו הנ"כ על הרמב"ם ותמהו דבאופן שיש כזית בכא"פ הרי אסור בכל האיסורים כמבואר ברמב"ם בהלכות מאכלות אסורות, וגם למה אין בו כרת, ולפי"ז יוצא דהקרא דכל מחמצת לא תאכלו לא לרבות, אלא אדרבה למעטו מכרת (וכן מבואר בכמה ראשונים, ע"י בעה"מ ובראב"ד בריש אלו עוברין יעו"ש).

ובפרי חדש בסימן תמ"ב כתב לבאר דעת הרמב"ם, דהנה במאכלות אסורות הרמב"ם מודיש באופן שיש טעמו וממשו, וזהו בכזית בכדי אכילת פרס, ואילו כאן בהלכות חו"מ לא הזכיר הרמב"ם טעמו כלל אלא רק אם יש כזית בכדי אכילת פרס. ונראה מזה דאיירי הכא אף באופן שאין כלל טעם דאין בכוחו לתת טעם בתערובת, אלא דיש ממשו בשיעור של כזית בכא"פ. וחידיש דאין ה"נ באופן שיש גם טעם ובשיעור של כזית בכא"פ יהיה גם כרת כמו בכה"ת, אלא כשאין טעם בזה ריבתה תורה בחמץ שאעפ"כ לוקה וילפינן מכל מחמצת לא תאכלו, אבל כרת ליכא דלא התרבה לכרת.

ולפי"ז מבואר בדברי הפר"ח ביאור כוונת הרמב"ם במש"כ דאף במין בשאינו מינו אסור במשהו, ומשום שהחמירה בו תורה שאסרה כל מחמצת לפיכך החמירו בו, והיינו דהתורה גילתה כאן דאף שהמינים חלוקים דבכה"ת רק אם יש טעם הוא אסור, ואם אין טעם אינו אסור, ואילו הכא חידשה תורה דכזית בכא"פ אסור אף כשאין טעם, הרי שהתורה כאן לא התייחסה לחילוק המינים, וגם מין בשאינו מינו הל' כמין במינו, לכן כאן רבנן אסרו גם במין בשאינו מינו שגם בזה נוכל לדון בו את הדין של דבר שיש לו מתירין כמו במין במינו.

ואפשר דגם לפי הש"ך אין הכוונה שיש כאן שני טעמים בדברי הרמב"ם כמש"כ הפרי חדש, אלא דהדין הזה שהתורה לא התייחסה לחילוק המינים הוא רק בפסח עצמו, אבל בער"פ שאין את החומר של כל מחמצת א"כ הוא ככה"ת כולה, ולכן דווקא במין במינו ולא במין בשאינו מינו. (לכל זה עוררני הגר"ש כי טוב שליט"א).

אי חמץ אסור במשהו גם בער"פ לשיטת הרמב"ם

ג. והנה במה שהביא המגיד משנה דלטעם הרמב"ם דחמץ אסור במשהו משום דהו"ל דבר שיש לו מתירין, א"כ ה"ה בערב פסח, והעירו דבלשון הרמב"ם לא משמע כן דכתב בהלכות חמץ: חמץ שנתערב בדבר אחר **תוך הפסח** בין במינו בין שלא במינו, הרי זה אסור בכל שהוא. וכן בהלכות מאכלות אסורות וז"ל: **חמץ בפסח** אעפ"י שהוא מאיסורי תורה וכו' לפיכך אסור בכל שהוא בין במינו בין שלא במינו. ומשמע דווקא בתוך הפסח. אולם לפי מש"כ הש"ך אתי שפיר דרק במין במינו אסור בכל שהוא בער"פ, אבל במין בשאינו מינו אינו אסור בער"פ, וכאן שכתב הרמב"ם בין במינו בין שאינו מינו לכן כתב בפסח דוקא.

וראינו בספר הררי קדם שכתב לבאר בשיטת הרמב"ם דהרמב"ם או"ל לשיטתו בפ"א מחו"מ הלכה ח' שפסק כרבא בדף ה' דיליף איסור אכילה של חמץ בערב פסח מלא שתחת על חמץ דם זבחי, והרמב"ם כתב מלא תאכל עליו חמץ, והיינו לא תאכל עליו חמץ משעה שראויה לשיטת הפסח, יעו"ש. וכתב לחדש דס"ל להרמב"ם שהוא איסור נפרד מה דאסור בער"פ, ולא שמתחיל האיסור חמץ של פסח כבר מערב פסח.

ובהקדם עוד יסוד דכל הדין דיש לו מתירין הוא רק באיסור שיש חלות היתר לאיסורו, דבעצם האיסור ראוי להיות לעולם אלא דיש לו היתר לאיסורו, אבל בדבר שכל איסורו הוא רק לזמן לא שייך לדון בו דבר שיש לו מתירין, כי האיסור מצד עצמו אין לו היתר, וכגון אכילה של יוה"כ"פ אין שייך לדון בו מצד כלל דדבר שיש לו מתירין, דהאיסור מצד עצמו אין לו היתר, אלא דמלכתחילה כל מהות האיסור הוא ביוה"כ"פ, ולאחר יוה"כ"פ הם מותרים מאליהם. ובהו אפשר דחלוק גדר האיסור של חמץ בער"פ מחמץ בפסח, דחמץ בפסח הוא חפצא דאיסורא, ולאחר הפסח הוא נהיה מותר, וזה חשיב דבר שיש לו מתירין, משא"כ האיסור של חמץ בער"פ אין החמץ חפצא דאיסורא אלא עיקר איסורו לאכלו על הקרבן פסח, וא"כ מלכתחילה כל מהות האיסור הוא רק בזמן הקרבת הפסח ולכך לא חשיב לדבר שיש לו מתירין, ושפיר כתב הרמב"ם תוך הפסח, כי רק בתוך הפסח הוא בכל שהוא. וע"י.

סתירה בדברי הרמ"א אי חמץ הוה דבר שיש לו מתירין ובדברי הגר"א

כתב הרמ"א בסימן תס"ז סעיף ב' דדגן שהיה מונח בעליה וירדו גשמים דרך הגג בקצת מקומות ונתלחלחו, אותן שנתלחלו אסורות, אבל שאר מקומות מותר להשהותן מכח ספק ספיקא, שמא לא ירדו עליהם גשמים, ואת"ל ירדו שמא לא נתחמץ, אבל לאכלן בפסח אסור ולא מהני ספק ספיקא. והאח' חיפשו טעם לדברי הרמ"א למה החמיר לאכול הדגן. ובביאור הגר"א כתב הטעם משום דהו"ל דבר שיש לו מתירין ולא מהני בזה ספק ספיקא, כדאייתא ביו"ד סימן ק"י. ובשער הציון סי' י"ט העיר דלפי מה שסתם המחבר בסימן תמ"ז ס"ב וס"ג מוכח דס"ל דחמץ לא מיקרי דבר שיש לו מתירין, וכ"כ הגר"א בעצמו שם וביו"ד סימן ק"ב שכן הוא דעת המחבר, וע"כ בודאי יש להקל במקום הדחק. ע"ש.

וצ"ע בדברי הגר"א שנתן זה טעם לדברי הרמ"א, דלכא"ז מוכח שהרמ"א מודה לדברי המחבר דחמץ לא הו"ל דבר שיש לו מתירין, שלא הגיה בסימן תמ"ז על דברי השו"ע, וכן ביו"ד סימן ק"ב כתב הרמ"א בזה שתי דיעות. ואיך זה שכאן סתם בפשיטות לאסור ומטעם דבר שיש לו מתירין, וצ"ע.

ונראה לומר דהנה הראשונים דנו אם חמץ הוא דבר שיש לו מתירין, והר"ן כתב לדון דא"ז דבר שיש לו מתירין כיון שאסור מדרבנן לאחר הפסח, ואף שמדאורי"ש הוא נהיה מותר, אבל כיון דכל הדין דדבר שיש לו מתירין הוא דין דרבנן, וכיון דמדרבנן אסור לאחר הפסח שוב לא חשיב דבר שיש לו מתירין.

ובהו אפשר דחלוק הדין דבר שיש לו מתירין כלפי ביטול, מהדין דבר שיש לו מתירין כלפי להחמיר בספיקות, דהטעם דמחמירין בספק דרבנן בדבר שיש לו מתירין כמבואר בביצה דף ג', היינו כמש"כ רש"י דעד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר. ואילו לגבי ביטול האריך הר"ן בנדרים נ"ב. בטעם הדבר דחשיב כמין במינו שאינו בטל. וביאור האח'

החמה הוא נוסף על חשבון היום, ולכן כתבו **ומעלות**, דהיינו שאין זה חלק מחשבון היום, ויש לעיין מאי שנא עולא מר' יהודה.

עוד מקשה הכנפי יונה שאחר שנדחו דברי עולא ורביא מכח דברי ר' יהודה, אבל מי'מ הרי זה ודאי שמהמודיעים עד ירושלים איכא ט"ו מיל, וא"כ קשה אמאי קבעו חז"ל דרך רחוקה לפי ט"ו מיל, הא אדם הולך מחצות עד השקיעה ט"ו מיל, ואי באמת למסקנת הגמ' דרך רחוקה הוי ט"ו מיל ואין הלכה כדעת ר"ע, אי"כ אמאי עולא איתותב הר' א' עקיבא סובר כמורה¹⁵.

עוד מקשה החק יעקב באו"ח (סימן תנ"ט) איך יתכן שלעולא ורביא אדם ילך מעה"ש עד הנץ ה' מיל וביום ילך ל' מיל, ואילו לר' יהודה ילך ביום ל"ב מיל ואילו מעה"ש עד הנץ ד' מיל, שלכא"ו מנ"א או שהולך יותר מהר כל היום או יותר לאט כל היום, אבל לא שלפעמים פה ממחר ופה מאט או להיפך. אלא ודאי צ"ל שעולא ור' יהודה נחלקו מה נקרא עה"ש ומה נקרא צה"כ, או שמא לא דברו על אותו יום בשנה, ויבואר דעת הראשונים בזה.

ענף ב

שיטות הראשונים ששיעור מיל 18 דקות

לפי חשבון מעלות השחר עד צה"כ

דעת התרה"ד והמחבר דשיעור מיל 18 דקות

כתב התרה"ד (סימן קכ"ג בהג"ה) וז"ל, **ושיעור מיל רביעית שעה וחלק עשרים מן השעה לפי חשבון מהלך אדם בינוני עשר פרסאות ביום שהוא י"ב שעות, כדאיתא בפי' מי שהיה טמא, עכ"ל**. והביאו הב"י להלכה בסימן תנ"ט.

ועיין בבאור הגר"א בסימן תנ"ט מה שנתקשה בדברי התרה"ד וז"ל, **דהא אמרינן בפרק מי שהיה דעשרה פרסאות הוא מע"ה עד צה"כ, וא"כ י"ב שעות ביום הבינוני לדידי' מע"ה עד צה"כ, וטעות גדולה הוא שכי"כ כל התוכנים שבתקופת ניסן ותקופת תשרי שהם ימים בינוניים י"ב שעות מהנץ החמה עד השקיעה ומעה"ש עד צה"כ הוא ט"ו שעות, וג"כ ידוע שהימים בימות החמה שוים להלילות בימות הגשמים וכמ"ש במ"ד שלווים זה מזה, וזהו מנץ החמה עד שקיעת החמה, אבל מעה"ש עד צה"כ הוא יותר ששה שעות על הלילות, וכ"ש באופקים הנוטים הרבה לצפון, וכן בקו השווה שכל ימים הלילות שוות אינן אלא מנה"ח עד שקיעה, אבל מעה"ש עד צה"כ הוא הרבה יותר היום על הלילה, וכן כמה קושיית עצומות יש ונלאיתי לכותבן וכו', ובאמת לכא"ו תוס' ס"ל הדחשבו מעה"ש כמ"ש בפסחים יא: ד"ה אחד וכו', אבל כבר סתרתו וכו', עכ"ל.**

וליישב דעת התרה"ד נראה לומר שסבר התרה"ד שבין ר' יהודה ובין רבא סברי שמחשבים יום לפי י"ב שעות שוות, רק נחלקו איך מחשבים את היום, האם יום הוא מהנץ החמה עד השקיעה או שמא מעה"ש עד צה"כ. והיינו רבא סובר שחשבון היום הוי מהנץ עד השקיעה, ועובי הרקיע חוץ לחשבון היום [לכך עובי הרקיע הוי שישית היום], וממילא שיעור הילוך אדם נמדד לפי יומי ניסן ותשרי, אמנם ר' יהודה סובר שעובי הרקיע הוא בתוך חשבון היום [ולכך הוי עשירית היום ולא שמינית], אי"כ לא מיירי ביומי ניסן ותשרי, אלא ביום שיש בו י"ב שעות מעה"ש עד צה"כ, וזה מצינו בא"י ביום הקצר בשנה (22 לדצמבר למנינים) הוי י"ב שעות שוות מעה"ש עד צה"כ, ושיעור מיל הוי לפי חשבון היום הקצר בשנה, ולדעת ר' יהודה באמת אין הכרח לומר שדין דרך רחוקה תלוי לפי חשבון מהלך אדם, ולכך שפיר אפשר לומר שמחשבים לפי יום הקצר בשנה בא"י, וא"ש.

ואה"נ אם אנו סוברים שצה"כ הוי מהלך ד' מיל אחר ששקעה החמה באופק, אי"כ אפי' הוי הקצר הוי יותר מ"ח שעות מעה"ש עד צה"כ דר"ת, אבל כבר עיין לקמן (סימן ג') באריכות שתחילת שקיעה לר"ת הוי קודם שקיעת החמה באופק, וכשיצאו ג' כוכבים אף ר"ת מודה דהוי לילה, ואם נחשב מעה"ש עד צה"כ האמיתי ביום הקצר בשנה הוי י"ב שעות, שיום הקצר הוא ב-22 לדצמבר [למנינים], ובאותו יום עה"ש הוי בשעה 5:18, וצה"כ לחומר (עיין לוח עתים לבניה) בשעה 5:19, אי"כ הוי י"ב שעות ביום מעה"ש עד צה"כ וא"ש. ויעיין היטב בדברי הב"י בסימן תנ"ט וז"ל, **כתוב עוד בתרה"ד ושיעור מיל רביעית שעה וחלק עשרים מן השעה לפי חשבון מהלך אדם בינוני עשר פרסאות ביום שהוא י"ב שעות, כדאיתא בפרק מי שהיה טמא, עכ"ל**. הנה לא הזכיר שהוא לפי יום הבינוני, אלא רק לפי מהלך אדם בינוני, ובאמת היינו היום הקצר בשנה.

הנה בדפוסים החדשים בתרה"ד הוסיפו וכתבו לפי חשבון אדם בינוני **ביום בינוני**, ולכא"ו מה שהוסיפו על דברי התרה"ד הוא ע"פ דברי הלקט ישר באו"ח הל' פסח וז"ל, מצאתי בקונטרס בשם הגאון ז"ל **דעשר פרסאות שהוא מ' מילין הם מהלך אדם בינוני ביום בינוני מעלות השחר עד צה"כ כדאיתא בפי' מי שהיה טמא, ויום בינוני י"ב שעות בדרך זה וכו', עכ"ל**. ולכא"ו מוכח מזה שהתרה"ד מיירי על יום הבינוני. אמנם ודאי אין כוונת התרה"ד ליום בינוני שאנו קוראים בינוני שהוא יומי ניסן ותשרי, אלא הכוונה יום שהוא בינוני דהיינו שהיום והלילה שוים, וממילא כיון שיום הוא מעה"ש עד צה"כ, אי"כ היכא שמעה"ש עד צה"כ הוי אותו זמן שיש בין צה"כ לעה"ש זהו יום הבינוני, וזה בא"י ביום הקצר בשנה, וא"ש¹⁶.

ענף א

ביאור דברי הגמ'

שנינו במשנה בפסחים (צג): **"איזו היא דרך רחוקה, מן המודיעים ולחוץ וכמותה לכל רוח, דברי ר"ע"**. ומבארת הגמ' **"אמר עולא מן המודיעים לירושלים חמשה עשר מילין, סבר לה כי הא דאמר רבה בר בר חנה אמר ר"י כמה מהלך אדם ביום עשרה פרסאות, מעה"ש ועד הנץ החמה חמשת מילין, משקיעת החמה ועד צה"כ חמשת מילין, פשו לה תלתין חמיסר מצפרא לפלגא דיומא, וחמיסר מפלגא דיומא לאורתא. עולא לטעמיה דאמר עולא אי זה הוא דרך רחוקה, כל שאין יכול ליכנס בשעת שחיטה"**.

הנה יש הלכה בקרבן פסח שמי שנמצא בדרך רחוקה ולא הגיע לעשות את הקרבן פסח פטור מכרת, ולא נתבאר בתורה מה השיעור של דרך רחוקה, ודעת ר"ע במשנה בפסחים (צג): הוא שכל מי שנמצא במודיעים וכן אותו מרחק לכל רוח, נחשב דרך רחוקה ופטור מלהביא קרבן פסח. ומבארת הגמ' שהשיעור ממודיעים עד ירושלים הוא חמש עשרה מיל, וממילא מי שנמצא מרחק של יותר מחמש עשרה מיל בער"פ בחצות היום כבר פטור מלהביא ק"פ. ומסבירה הגמ' כיון שאדם הולך ביום מעלות השחר עד צאת הכוכבים ארבעים מיל, ומחולק לפי חשבון חמש מיל מעלות השחר עד הנץ, ועוד חמש מיל מהשקיעה עד צאת הכוכבים, ועוד שלוששים מיל מהנץ עד השקיעה, שהם חמש עשרה מיל מהנץ עד חצות, ועוד חמש עשרה מיל מחצות עד השקיעה, אי"כ בן אדם הנמצא בחצות היום של ערב פסח [שאו מתחיל החיוב של קרבן פסח] במרחק של יותר מחמש עשרה מיל, לא יוכל לבוא ולהקריב את קרבן הפסח, כיון שיגיע לירושלים רק לאחר השקיעה, ומהשקיעה אין להקריב יותר קרבנות כיון שדם נפסל בשקיעת החמה (כמבואר בגמ' בזבחים נו), לכך מי שנמצא במרחק של יותר מחמש עשרה מיל נחשב דרך רחוקה.

והנה רש"י ביאר שמה שעולא נקט שאדם הולך ארבעים מיל ביום, מיירי באדם בינוני ביום הבינוני ביומי ניסן ותשרי שהיום והלילה שוים, והיינו משום שביומי ניסן ותשרי מהנץ עד השקיעה יש י"ב שעות, וכן כלילה מהשקיעה עד הנץ גם כן יש י"ב שעות, לכך חשיב שהיום והלילה שוים. ומה שהכריח את רש"י לבאר כן בדעת עולא שמיירי ביומי ניסן ותשרי, שהרי עולא חישב לפי זה את הדין של דרך רחוקה בקרבן פסח, ולכך ודאי שחשבון מהלך אדם ביום לפי עולא מיירי בזמן של קרבן פסח¹³.

וכעין דברי עולא מצאנו גם את שיטת רבא (בגמ' שם ד.צ) שסובר ששיעור עובי הרקיע הוי אלף פרסה, שהוא שישית מהעולם שהוי שש אלף פרסאות. ומבארת הגמ' שרבא בנה את חשבון לפי דברי ר' יוחנן שאדם הולך בין עה"ש לנה"ח [שהוא שיעור הילוך החמה בעובי הרקיע] ה' מיל, שהוא שישית מל' מיל שהולך במשך היום, אי"כ גם שיעור עובי הרקיע הוי שישית משיעור העולם.

אלא שיש חילוק בין דברי עולא לרבא, שרבא ביאר שעובי הרקיע הוי שישית מהיום, אבל עולא לא ביאר מה הוא חשבון עובי הרקיע, ויבואר עוד בהמשך דברינו.

ומקשה הגמ' על עולא ורבא מברייא **"ר' יהודה אומר עובי של רקיע אחד מעשרה ביום, תדע כמה מהלך אדם בינוני ביום עשר פרסאות, ומעלות השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין, משקיעת החמה עד צה"כ ארבעת מילין, נמצאת עובי של רקיע אחד מעשרה ביום, תיובתא דרבא, תיובתא דעולא תיובתא. לימא תהוי תיובתא דר' יוחנן. אמר לך אנא ביממא הוא דאמרי, ורבנן הוא דקא טעו דקא חשבן דקדמא וחשוכא"**.

והנה הגמ' מקשה על עולא ורבא מר' יהודה, אמנם על עולא הקושיא היא שלדעת עולא אדם הולך מעלות השחר עד הנץ החמה ה' מיל, ולר' יהודה אדם הולך ד' מיל, ואילו על רבא קשה עוד שלדעת רבא עובי הרקיע הוי שישית היום, ולר' יהודה הוי עשירית היום. ומסקנת הגמ' כדעת ר' יהודה שאדם הולך מעלות השחר עד הנץ ומהשקיעה עד צאת הכוכבים ארבעה מיל, ועובי הרקיע עשירית היום.

והנה רש"י¹⁴ מבאר במסקנת הגמ' שודאי אדם הולך ביום מ' מיל, ופשוט דברי רש"י נראה שכל השינוי בין ההוה אמינא של הגמ' למסקנת הגמ' הוא רק כמה אדם הולך מעה"ש עד הנץ, האם ד' מיל או ה' מיל. והיינו שמה שנשתנה למסקנה שלא נאמר שמעלות השחר עד הנץ אדם הולך ה' מיל, וממילא יהיה בין הנץ לשקיעה מהלך ל' מיל, אלא הולך הוא רק ד' מיל וממילא בין הנץ לשקיעה יש ל"ב מיל, ור' יוחנן נקט סתם שאדם הולך ביום מ' מיל.

אמנם באמת כשנדקדק בדברי הגמ' נמצא עוד שינויים בין דעת רבא לדעת ר' יהודה, עיין בגר"א בסימן תנ"ט שמקשה שאם רבא מחשב את שיעור עובי הרקיע לפי שיעור של ה' מיל נוסף על הל' מיל, ולכך החשיב את זה כ-16 היום, אי"כ לר' יהודה נמי היה לנו לחשב את הד' מיל נוסף על הל"ב מיל, ויהיה עובי הרקיע 81 מעה"ש, ואמאי רבי יהודה מחשב את שיעור עובי הרקיע לפי שיעור של ד' מיל מתוך המ' מיל, ולכך מחשיב את זה כ-10 היום.

עוד מעיר בעל המעיל צדקה בספרו כנפי יונה (סימן ס"ט) שבדעת עולא ורבא לשון הגמ' הוא שאדם הולך **מעלות השחר עד הנץ החמה ה' מיל בלי אות ו'**, ואילו בדעת ר' יהודה לשון הגמ' הוא **ומעלות השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין**, ונראה כאילו הזמן מעלות השחר עד נץ

(בקוב"ש ועוד) דכלפי ספק בודאי מודה הר"ן לטעם דעד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר, אלא כלפי ביטול סובר הר"ן דצריך לטעם אחר, דבזה לא שייך הטעם דעד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר כיון שהדבר נהפך להיתר. וא"כ כלפי דין ספק ספיקא בזה אפשר דסובר הרמ"א דחשיב דבר שיש לו מתירין, ואף שאסור גם אחרי פסח אבל הוא אסור רק מדרבנן, ושייך לומר בזה עד שתאכלנו באיסור דאי תאכלנו באיסור דרבנן, אולם כלפי ביטול ברוב ס"ל לשו"ע והרמ"א דלא הוה דבר שיש לו מתירין, דכיון דאסור מדרבנן אחרי פסח שוב חשיב כמין בשאינו מינו, ולא הו"ל דבר שיש לו מתירין מחמת שיוורד מאיסור דאי לאיסור דרבנן וכמ"ש הר"ן, ודו"ק.

והרב מרדכי ויסברג שליט"א אמר יותר בפשיטות, דברמ"א ביו"ד שם כתב בצד דחמץ לא הוה דבר שיש לו מתירין משום שיאסר לשנה הבאה. וסברא זו לכא"ו א"ש עם דברי הר"ן בנדרים דהטעם שדבר שיש לו מתירין לא בטל משום דחשיב כמין במינו, ובהו כיון שבשנה הבאה עוד פעם זה נאסר שוב מחשבינן ליה כמין בשאינו מינו דהוא חלוק מההיתר, אולם כלפי הסברא דעד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר לכא"ו אין סברא דמה שיאסר בשנה הבאה לא יחשב מחמת זה לדבר שיש לו מתירין, דהא סו"ס יש כאן הרבה זמן של היתר, ושייך לומר בזה עד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר. ולכך כלפי ס"ס לרמ"א דבדואי חשיב לדבר שיש לו מתירין, משא"כ כלפי ביטול ס"ל דלא חשיב לדבר שיש לו מתירין, ודו"ק.

הרב שמואל יצחק שטיינפלד ישיבת "אהבת שלום" ירושלים

כמה הוא שיעור הילוך מיל

והאם יש מקום לשיטה שעלות השחר 90 דקות קודם הנץ

בלוח החשוב של "אהבת שלום" תשע"ז (עמ' 540) האריכו להוכיח שהעיקר כשיטות סוסברג ששיעור מיל 18 דקות, וכמו שפסק השו"ע וכן סתימת הביה"ל בסימן פ"ט, וכן האריך להוכיח החזו"א, וע"פ זה גם קבעו את זמן ק"ש לפי עלות השחר של 72 דקות קודם הנץ ושאר זמני היום.

ובאמת כן נוכיח שלגבי עלות השחר אין מקום כלל לחשוש לשיטה שעלות השחר הוי 90 דקות קודם הנץ, אמנם לענין שיעור ביה"ש וצה"כ משקיעת החמה לשיטת הרמב"ם והגר"א, וכן לגבי שיעור חימוץ יש מקום לשיטות ששיעור מיל 22.5 דקות או 24 דקות, ולפ"ז אין מקום להקל לחשב שצה"כ 13.5 דקות אחרי השקיעה (ויחנן שאף אין מקום להחמיר כצד הזה דזה נסתר מהמצויאות), ויבואר בס"ד, וכן נראה הכרעת הביה"ל בסימן פ"ט ותנ"ט.

שיעור הילוך מיל

מצאנו שלש שיטות מה שיעור הילוך מיל: 18 דקות, 22.5 דקות, או 24 דקות, וכולם למדו את דבריהם מהגמ' בפסחים (צג), ונבאר בס"ד מה מקור כל שיטה.

כדי להבין כמה נחלקו נראה להקדים הקדמה קצרה:

- א.** בכל העולם ביומי ניסן ותשרי מנץ החמה עד שקיעת החמה הוי 12 שעות שוות, שזה 720 דקות.
- ב.** הזמן מעלות השחר עד הנץ החמה, וכן הזמן משקיעת החמה עד צאת הכוכבים או צאת כל הכוכבים הוא הנקרא בלשון חז"ל עובי הרקיע, ופשוטו מטעם שהחמה מהלכת אז בעובי הרקיע.
- ג.** פשוט דברי הגמ' שיובא לקמן נראה שנחלקו עולא רבא ור' יהודה האם אדם הולך מהנץ עד השקיעה ביומי ניסן ותשרי ל"ב מיל או ל' מיל.
- ד.** ברוב הראשונים אין התייחסות לשיעור הילוך מיל, והבית יוסף בסימן תנ"ט הביא רק את דעת התרומת הדשן בענין שסובר ששיעור מיל הוי 18 דקות. אמנם מצאנו ברא"ה בברכות (כו:ז) ובתוס' רשב"א פסחים (צד). שמשקיעה ראשונה עד צאת הכוכבים הוי ד' מיל שעולה לשעה וחומש, ובפשוטו כוונתם שעה וחומש שוה שזה 72 דקות, ולפי זה שיעור מיל הוי 18 דקות, וכן בתוס' בסנהדרין (מא: ד"ה אחד ועוד מקומות) מבואר ששיעור מהלך אדם ה' מיל הוי שעה ומחצה, וגם לפי זה לכא"ו שיעור מיל עולה ל-18 דקות.
- ה.** עוד מצאנו את שיטת הרמב"ם בפירוש המשניות (פסחים פ"ג מ"ב) שסובר ששיעור מיל 24 דקות, וזה יבואר בהמשך בהרחבה.
- והנה השיטה שסוברת ששיעור הילוך מיל הוי 18 דקות, היינו כי בפשוטו מחלקים 720 דקות לארבעים מיל, יוצא לכל מיל 18 דקות, אמנם זה קשה טובא הרי 720 דקות יש ביומי ניסן מהנץ החמה עד שקיעת החמה, ואילו אדם הולך 40 מיל מעלות השחר עד צאת הכוכבים. ולכא"ו היה צריך לחלק את ה-720 דקות או ל-32 לדעת ר' יהודה שאדם הולך מהנץ עד השקיעה 32 מיל, ואז יוצא שיעור מיל 22.5 דקות, או לחלק 720 דקות ל-30 לפי שיטת עולא שאדם הולך מהנץ עד השקיעה 30 מיל, ואז יוצא שיעור מיל 24 דקות. ולפי זה דברי הראשונים והב"י צ"ע, ונבארם בס"ד.

13. ואע"פ שבשנת העיבור היום מאריך יותר מ"ב שעות, מ"מ חז"ל קבעו כן לפי שנה רגילה.

14. ד"ה ת"ש ר"י וד"ה כי אמינא.

15. וכן עמד בזה המעדיני יום טוב ברכות סימן י' אות ט' עיי"ש.

16. וכך משמע קצת בדרך החיים תחילת הל' שבת גבי הדלקת נרות שבת, שמבאר שפלה"מ הוי שעה ורבע זמנית מהיום, משא"כ שקיעה ראשונה הוי לעולם ע"ב דקות קודם צה"כ. ולכך בימות הקיץ שיום ארוך יכול להיות י"ח שעות,

יהא הפרש בין פלה"מ לתחילת שקיעה כארבעים דקות, וכל מה שמבואר ברמב"ן שפלה"מ הוי ג' דקות קודם תחילת שקיעה היינו ביום של י"ב שעות. והנה הדרך החיים לא הזכיר גם היכי תמצי שפלה"מ יכול לצאת אחר תחילת שקיעה, וכגון ביום הקצר, ורק הזכיר הפוך שיכול לצאת הרבה קודם לתחילת שקיעה, ולפי מה שביארנו א"ש שהרי מה שמבואר שפלה"מ הוי שלש דקות קודם השקיעה היינו ביום הקצר בשנה, לכך יכול רק להאריך יותר מזה הזמן אבל לא לקצר, ויש עוד לדון בזה ואכמ"ל.

והנה יש להקשות על התרה"ד שבתשובה קכ"א משמע שחשבו שעות היום מונים מנץ החמה, מזה שנוקט שבער"פ בשנת העיבור יש כשבע שעות עד חצות היום, ובשנה פשוטה יש שש שעות עד חצות, וזה שייך דווקא אי מונים את היום מהנץ ולא מעה"ש. אמנם באמת ל"ק, שודאי לענין שעות היום מונים מנץ החמה, ולא שייך לומר שמונים מעה"ש, ובפרט אי נימא כדעת הגר"א שעלות השחר יכול להגיע עד חצי הלילה אי"כ קשה טובא, וכבר הקשה כן בספר זמני הלכה למעשה (ח"ב עניני השעות אות ד') שהרי עה"ש יכול לצאת במדינות הצפוניות בימות החורף יותר מג' שעות זמניות קודם הנץ, וסוף זמן ק"ש הוא קודם הנץ החמה, ומוכח מזה שודאי מצוות היום מונים מהנץ החמה, אבל לגבי חשבון מיל מחשבים לפי עה"ש עד צה"כ ביום שיש בו י"ב שעות שוות, וא"ש.

דעת הרמב"ן והרשב"א

כתב הרמב"ן בתורת האדם מאמר אבילות ישנה וז"ל, **פגל המנחה הוא זמן קרוב לתחילת שקיעת החמה אין ביניהם אלא מהלך של של"ד אמות בקרוב וכו'**, עכ"ל. והיינו שיש בין הזמן של פגל המנחה לשקיעה ראשונה שישית המיל, ויותר מזה מפרש ברשב"א (ריש ברכות ד"ה והקשו בתוס') וז"ל, **ואינו נראה כלל, דהא ודאי לר' יהודה אע"פ שאינו מתפלל תפילת מנחה מפגל המנחה ואילך לא מפני שהוא לילה קאמר וכו', ותדע לך שהרי עדיין השמש על הארץ כדי מהלך שנתות מיל, והיאך הוא לילה חזן שכיבה וכו', ופגל המנחה קודם ליציאת כוכבים מהלך ארבע מילין ושנתות וכו'**, עכ"ל. ומבואר בדבריהם שההבדל בין שקיעה ראשונה לפגל המנחה הוא שישית המיל, והנה לא מבואר ברמב"ן וברשב"א כמה זמן הוא הילוך מיל, אמנם עיין ברמב"ן עה"ת פרשת בא (ד"ה בין הערביים) שכתב וז"ל, **אבל בשקיעת החמה והוא כמו שעה ורביע על דעת רבותינו אינו זמן השחיטה ואינו נקרא ערבים וכו'**, עכ"ל. הנה מפורש ברמב"ן שמפגל המנחה ותחילת שקיעה הוא כשעה ורביע, מוכח להדיא שסובר ששיעור מיל הוא י"ח דקות, לכך ד' מיל יוצא כשעה ורביע.

ועיין בשיטה מקובצת (ברכות כו. ד"ה מדרב צ"ל) שהביא כן בשם הרא"ה וז"ל, והיינו ודאי משעת שקיעת החמה, כיצד הרי אמרו חכמים שמהלך אדם בינוני עשר פרסאות ביום, ונמצא שהולך פרסה בשעה וחומש, דחמשה חומשין יש בשעה, שתי שעות הנשארות הם בעשרה חומשין, ועוד אמרו דמהלך פרסה איכא משקיעת החמה ועד צה"כ, נמצא ששקיעת החמה בי"א שעות חסר חומש, וזמן ערבית לר' יהודה היא בי"א שעות חסר רביע ולמעלה, ואותו זמן שיש בין רביע לחומש היה מתפלל רב וגומר תפילתו בשקיעת החמה וכו', עכ"ל. ומבואר להדיא ששיעור ד' מיל הוא שעה וחומש, ומוכח שסובר ששיעור מיל הוא שמונה עשרה דקות.

וכן מבואר בתוס' הרשב"א על פסחים (צד. ד"ה משקיעת החמה) וז"ל, **דהא שעה ורביע קודם הלילה דהיינו פגל המנחה הוא לילה לענין ק"ש, והוא מעט קודם לתחילת שקיעת החמה, דהיינו ד' מיל קודם צה"כ, דד' מיל הוא שיעור שעה וחומש כדאמר בבביתא דעוביו של רבי עשירית היום, והוא שעה וחומש שעה לד' מילין וכו'**, עכ"ל. ומבואר שפגל המנחה הוא חלק עשרים משעה קודם השקיעה, ולא מסתבר לומר שכוונתו לשעות גדולות.

והנה לכאן משמע ברמב"ן ורשב"א ורא"ה שלמדו שמנין היום הוא מעה"ש עד צה"כ וכדעת התרה"ד, ולכך פגל המנחה הוא שעה ורביע קודם צה"כ, ולפ"ז קשה קו הגר"א שהבאנו לעיל, שהרי זה ברור שיי"ב שעות שוות ביום יש רק מהנץ עד השקיעה ולא מעה"ש עד צה"כ. ועוד הקשה אפי' נימא שחשבו את היום לפי חשבון י"ב שעות מהנץ ועד השקיעה, ועוד 72 דקות מעלות עד הנץ ו-72 דקות מהשקיעה עד צה"כ, ונמצא שיש ביום מעלות עד צה"כ 864 דקות, אי"כ ככה"ג שעה ורביע מתוכם עולה ל-90 דקות, ואז פגל המנחה יוצא 18 דקות לפני השקיעה לפי חשבון 90 דקות לפני סוף היום, ולא שלש דקות לפני השקיעה.

והנה ראיתי בספר זמנים כהלכתם (פ"ה ס"ד) שרוצה לבאר שבאמת דעת הרמב"ן שמנין היום הוא מעה"ש עד צה"כ, אבל מחלקים את היום לי"ב שעות גדולות לפי חשבון של 900 דקות ליום [ולא 864 או 720 דקות], וממילא עולה לכל שעה שבעים וחמש דקות ולא 60 או 72 דקות לשעה, ולפ"ז יצא שיעור מיל עשרים ושנים וחצי דקות ולא שמונה עשרה דקות, ומה שמבואר ברמב"ן עה"ת שעה ורביע, וכן בשיטה מקובצת בשם הרא"ה (הבאנו דבריהם לעיל) שעה וחומש, היינו לפי שעות גדולות ולא לפי שעות שוות, עיי"ש מה שהאריך בזה.

ולכאן קשה על דבריו שהרי הרא"ה והרמב"ן נקטו בפשיטות שעה ורביע, ואיך נאמר שכוונתם לשעות גדולות ולא לשעות בינוניות. ועוד קשה שאי באמת כל הראשונים האלה סברי ששיעור מיל 22.5 דקות, לא הו"ל למחבר בסימן תנ"ט לפסוק בפשיטות שמיל הוא 18 דקות, ואפי' לא להזכיר שיש דעה שחולקת.

ועוד קשה על דבריו, שהרי בבאור הגר"א בסימן תנ"ט מקשה על דעת הרמב"ם שנוקט שמעה"ש עד הנץ החמה הוא שעה וחומש שעה

וז"ל, **ושיטת הרמב"ם ג"כ נראה דודאי ס"ל לחשבון י"ב שעות מנ"ה עד ש"ה כמש"ל, אלא דמ"ש שמעה"ש עד נ"ה הוא שעה וחומש וכו', רק שהר"מילין בין הדנץ ובין השקיעה הן לבד הי' פרסאות שמהלך אדם וכו', עכ"ל. ואמאי לא ביאר בדעת הרמב"ם שכוונתו לשעה וחומש זמניות, ושפיר יוצא שעה וחצי שוה, ולא פליגי הרמב"ם ותוס'. אלא ברור לגר"א ששעה וחומש הכוונה לפי שעה וחומש שוה ולא זמנית, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא על כל הראשונים שהבאנו לעיל איך פגל המנחה הוא שלש דקות לפני השקיעה, ולא שייך לומר שסברי שמנין היום מהנץ עד השקיעה, שהרי סברי שפגל המנחה הוא שעה ורביע קודם צה"כ¹⁷.**

לכך נראה לומר שודאי סברי שמיל הוא שמונה עשרה דקות וכפשוטו לשונם, רק מחשבים את י"ב שעות היום לפי יום הקצר בשנה, וכמו שביארנו בדעת התרה"ד שרק בדעת עולא מיירי ביומי ניסן ותשרי אבל לא לדעת ר' יהודה, וכן מוכח מהמ"א בסימן תנ"ט, ויבאר עוד בהמשך.

דעת המהרי"ל וביאור המ"א בדבריו

כתב המחבר בסימן תנ"ט (ס"ב) וז"ל, **ושיעור מיל הוא רביעית שעה וחלק מעשרים מן השעה, עכ"ל. אמנם המהרי"ל פליג וז"ל, ושיעור מיל הוא שלש שעה ומעט יותר, עכ"ל. ומבאר המ"א שם דמחלוקת המחבר והמהרי"ל תלוי במחלוקת איך מחשבים את שעות היום וז"ל, **הוא רביעית שעה וחלק עשרים מן השעה, ולאותם המחשבים מהנץ החמה עד שקיעתה הוא ב' חומשי שעה, וכ"כ מהרי"ל עמ"ש סימן תמ"ג, עכ"ל. ופשוטו כוונת המ"א לומר שמי שסובר שמחשבים את היום מעלות השחר עד צאת הכוכבים, אז ביומי ניסן ותשרי יש י"ב שעות מעלות השחר עד צאת הכוכבים, ואילו מי שסובר שמחשבים את היום מהנץ עד השקיעה ס"ל שיש י"ב שעות מהנץ עד השקיעה. אך מקשים החק יעקב ופמ"ג שם על המ"א דהא דבר ברור הוא שיי"ב שעות הוא ביומי ניסן מהנץ עד השקיעה, ואיך יתכן שנחלקו בדבר כזה. עוד מקשה הגר"א בסימן תמ"ג על מה שביאר המ"א שמי שסובר שמחשבים את היום מהנץ עד השקיעה סובר ששיעור מיל 24 דקות, וכך דעת המהרי"ל, הא כל זה אתי שפיר לעולא ורובא שאדם הולך מהנץ עד השקיעה ל' מיל, אבל הגמרא הרי נשארה בתפילתא על דברי רבא, וקיי"ל כר' יהודה שאדם הולך מהנץ עד השקיעה ל"ב מיל, אי"כ שיעור מיל צריך להיות 22.5 דקות ולא 24. וכתב הגר"א שם שבאמת המ"א לא דק, והעיקר הוא 22.5 דקות וכמסקנת הגמרא, וכן כתב החק יעקב שם.****

ואמנם נראה ליישב דברי המ"א בפשטות, שכוונתו שני חומשי שעה שזה 24 דקות ולא 22.5, ואע"פ ששני חומשי שעה הוא דווקא לדעת רבא¹⁸, צ"ל שאה"ג, שהרי רק לרבא אנו מחשבים את היום מהנץ עד השקיעה וכמו שביאר רש"י, לכך מיל הוא שני חומשי שעה, אבל מי שמונה שחשבו היום הוא מעה"ש עד צה"כ סובר שמיל שמונה עשרה דקות וכדעת ר' יהודה. ומה שהקשו הח"י והפמ"ג הא ביומי ניסן ותשרי יש מעלות השחר עד צה"כ הרבה יותר מיי"ב שעות, צ"ל כמו שביארנו לעיל בדעת התרה"ד שאם מחשבים את היום מעלות השחר עד צה"כ אז צריך לחשב לפי יום שיש בו י"ב שעות מעלות השחר עד צה"כ, והיינו יום הקצר שבשנה שבתקופת טבת ולא בתקופת ניסן, וכל מה שמחשבים לפי יומי ניסן ותשרי היינו דווקא למ"ד שמחשבים את היום מהנץ עד השקיעה, ולפי זה גם מחשבים כמה היא דרך רחוקה, אבל לר' יהודה באמת מחשבים לפי איזה יום בשנה שיש בו י"ב שעות מעלות השחר עד צה"כ¹⁹ [ובזה א"ש ג"כ מה שכתב הביה"ל בסימן רס"א ד"ה להקדים עיי"ש].

ד. דעת בעלי התוס' וביאור הגר"א בדבריהם

הנה עד עכשיו ביארנו שיטת הרמב"ן והרשב"א שסברי שחשבון היום הוא מעלות השחר עד צאת הכוכבים, אח"כ צריך לגזור משם ועובי הרקיע שיעורו ד' מיל, ודעת המהרי"ל לפי ביאור דברי המ"א שחשבון היום הוא מהנץ עד השקיעה, ומהלך עובי הרקיע שיעורו ה' מיל. אמנם מצאנו בתוס' בסנהדרין (מא: ד"ה אחד) שאע"פ שס"ל שחשבון היום הוא מעלות השחר עד צאת הכוכבים, כתבו שאדם הולך מעלות השחר עד הנץ ה' מיל וז"ל, **דהאי דאמר שתי שעות בתחילת ב' דהוה ליה קודם הנץ החמה, כדמוכח בפרק מי שהיה טמא דמעלות השחר עד הנץ החמה ה' מילין, והם שמינית היום דהיינו שעה ומחצה, עכ"ל. וכן מבואר בתוס' בפסחים (א: ד"ה אחד), וכן מבואר בתוס' רא"ש בסנהדרין (שם). ומקשים האחרונים שדברי תוס' דלא כמאן, דאי סברי תוס' כעולא ולכך סברי שעובי הרקיע שיעורו ה' מיל, הא לדעת עולא עובי הרקיע הוא שישית היום כיון שחשבון היום הוא חוץ מעובי הרקיע, ושיעור עובי הרקיע שעתיים, ואילו מתוס' מוכח שס"ל שחשבון היום הוא מעלות השחר ביחד עם עובי הרקיע, ולכך נקטו ששיעור עובי הרקיע שעה וחצי, ואי סברי תוס' כר' יהודה אי"כ אמאי כתבו שעובי הרקיע הוא ה' מיל, הא לדעת ר' יהודה עובי הרקיע הוא ד' מיל.**

והנה הגר"א בסימן תנ"ט כתב שבאמת זה ט"ס בתוס', ותלמיד טועה הגיה ה' מיל במקום ד' מיל, כי תוס' נקטו שעה ומחצה, וסבר התלמיד ששעה ומחצה עולה לה' מיל כיון שמיל הוא 18 דקות, אמנם באמת כוונת התוס' לד' מיל, ותוס' סברי ששיעור מיל הוא 22.5 דקות, וד' מיל בשיעור 22.5 דקות שפיר עולה לשעה ומחצה, ובאמת תוס' ס"ל כר'

יהודה ועובי הרקיע שיעורו ד' מיל ולא ה' מיל, אמנם מקשה החילופי גירסאות²⁰ שם בסנהדרין שכל דברי הגר"א א"ש בתוס' בפסחים, שכתבו תוס' רק ששיעור עובי הרקיע הוא שעה ומחצה אי"כ אפשר לומר שבאמת הוא לפי חשבון ד' מיל, אבל התוס' בסנהדרין הוסיפו לבאר שעובי הרקיע שמינית היום, והרי אי באמת מיירי לפי חשבון ד' מיל אי"כ הו"ל לתוס' לומר דעובי הרקיע הוא עשירית היום ולא שמינית, וע"כ תוס' כתבו בדוקא ה' מיל ולכך הוא שמינית היום, והדרא קושיא הגר"א לדוכתא. ועוד שבאמת קשה לומר שגם תוס' בסנהדרין וגם תוס' בפסחים והתוס' רא"ש בפסחים וסנהדרין ותוס' רא"ש בפסחים (יב.) ככולם כתבם תלמיד טועה, וצ"ע.

ואולי יש ליישב שבאמת ודאי תוס' פסקו כעולא שהרי ר"ע סובר כמורה, אמנם עולא הוסיף לבאר שעובי הרקיע הוא חוץ לחשבון היום, ובהו אנו פוסקים כדעת ר' יהודה שעובי הרקיע הוא חלק מחשבון היום, ולכך נקטו תוס' שהי שמינית היום ולא שישית היום. והנה מ"מ יש לעיין אי נימא שדעת ר"ע שעובי הרקיע הוא חלק מחשבון היום, אי"כ איך מחשבים שדרך רחוקה הוא ט"ו מיל, ובשלמא לעולא אי"ש כיון שמייירי ביומי ניסן ותשרי ומהלך אדם מחצות עד השקיעה ראשונה ט"ו מיל, אלא אי נימא שחשבון היום הוא עד צאת הכוכבים ולפי יום הקצר בשנה, אי"כ מאי שייכות לדרך רחוקה. וצ"ל שסבר ר"ע שלגבי דרך רחוקה מחשבים לעולם לפי שש שעות קודם הלילה, וקודם לכן חז"ל לא הטריוהו אותו ללכת, ואפי' נימא שמחצות עד שקיעה ראשונה הוא יותר מט"ו מיל, מ"מ התורה לא הטריוהו ללכת יותר משש שעות קודם הלילה. ואולי מטעם שבמקדש לעולם חצות היה שש שעות קודם הלילה, כפי איך שחצות בשמים תמיד שש שעות קודם הלילה, וכמו שביארנו לעיל (סימן א' ענף א'). ויבאר עוד לקמן (סימן ג' ענף ז').

ענף ג

שיעור מיל לפי שיטת הרמב"ם שמחשב

את היום מהנץ עד השקיעה

הנה ביארנו דלפי השיטות שמחשבים את י"ב שעות היום מעלות השחר עד צה"כ, שיעור הילוך מיל הוא 18 דקות לפי יום שיש בו י"ב שעות מעלות השחר עד צה"כ. ועיין לקמן סימן ד' כיצד מחשבים את היום לענין מצוות היום, ויש לעיין מהו שיעור הילוך מיל לפי הרמב"ם שמחשב את י"ב שעות היום מהנץ עד השקיעה [עיין סימן ד' ענף א' אות א' שהוכחנו שכן דעת הרמב"ם לחשב מהנץ עד השקיעה].

ומצאנו לכאן סתירה בדברי הרמב"ם, דבברכות בפירוש המשניות (פ"א מ"א) כתב וז"ל, **ועמוד השחר הוא האור הנוצץ בפתא מורח קודם עלות השמש בכדי שעה וחומש שעה מן השעות הזמניות, עכ"ל. ובפשוטו כוונתו שבין עה"ש לנץ החמה הוא שיעור שעה וחומש שעה, שזה שבעים ושנים דקות, ולחשבון שאדם הולך ד' מיל מעה"ש עד הנץ הוא 18 דקות למיל, ומוכח שאע"פ שדעת הרמב"ם שבנין שעות היום מחשבים מהנץ עד השקיעה (כמבואר סימן ד' ענף א' אות א'), מ"מ סובר ששיעור הילוך מיל הוא 18 דקות, ודלא כמו שביארנו לעיל בשם המ"א (ענף ב' אות ג') שאי מחשבים מהנץ עד השקיעה שיעור הילוך מיל הוא 24 דקות.**

אמנם בפירוש המשניות בפסחים (פ"ג מ"ב) כתב הר"ם וז"ל, **ושיעורו כדי שיהלך אדם ברגליו הליכה בינונית מיל אחד, והוא שיעור מן הזמן שהוא שני חומשי שעה משעות ההשויה, עכ"ל. ומבואר שסבר ששיעור מיל הוא 18 דקות, שזה שיעור של שני חומשי שעה. וכך ביאר רש"י התוס' יו"ט בדעת הרמב"ם שסובר ששיעור מיל הוא כ"ד דקין, ולכך מרגיש הרמב"ם שמייירי בשעות שוות, ואם נקח שנים עשר שעות שוות ונחלקם לכ"ד דקות יצא מהלך אדם ביום ל' מיל, וזה דעת עולא שסובר שאדם הולך ביום מהנץ עד השקיעה ל' מיל, וכן לומד הגר"א בשו"ע סימן תנ"ט שדעת הרמב"ם בפיהמ"ש בפסחים כעולא שאדם הולך מהנץ עד השקיעה ל' מיל, וממילא שיעור מיל 24 דקות.**

ויעיין ברמב"ם בהל' קרבן פסח (פ"ה ה"ט) שכתב וז"ל, **מי שהיה בינו ובין ירושלים יום ארבעה עשר עם עליית השמש חמשה עשר מיל או יתר הרי זה בדרך רחוקה. היה בינו ובינה פחות מזה אין זה דרך רחוקה מפני שיכול להגיע לירושלים אחר חצות²¹, כשיהלך ברגליו בנחת, עכ"ל. ומבאר הגר"א בשו"ע סימן תנ"ט שהרמב"ם פסק כעולא שמהלך אדם בינוני ביום מהנץ עד השקיעה הוא ל' מיל, וא"כ חצי יום מהנץ עד חצות הוא ט"ו מיל וכבר חשיב דרך רחוקה, ולכך גם סובר בפיהמ"ש שמיל הוא 24 דקות.**

ולפ"ז מקשה הגר"א²² שדברי הרמב"ם סתרי אהרדי, שבפיהמ"ש בברכות כתב שמעה"ש עד נץ החמה הוא שעה וחומש, משמע שסבר גם שיש רק ד' מיל מעה"ש עד הנץ, וכן שמיל 18 דקות, וכדעת ר' יהודה. ואילו בפירוש המשניות בפסחים פירש שהי שני חומשי שעה, והיינו כעולא שאדם הולך מעלות השחר עד הנץ ה' מיל, וכן מבואר מדבריו בהל' ק"פ. עוד יש להקשות שהרי שיטת הרמב"ם שמנין שעות היום מחשבים מהנץ עד השקיעה, ולכך פסק שזמן תפילת מנחה עד השקיעה בלבד, וא"כ איך סובר הרמב"ם שמיל הוא 18 דקות, הא לפי

לעיל. רק סבר התרה"ד שלגבי חשבון י"ב שעות היום מחשבים לפי עלות השחר עד צאת הכוכבים, וכן לגבי פגל המנחה, אבל אין ראיה איך לחשב את היום לכל מצוות היום.

20. הובא בהגהות וחיידושים שם על הש"ס.

21. אמנם לעיל הבאנו שדעת רש"י שדרך רחוקה נקבע ע"פ זמן הליכה מחצות עד השקיעה, אבל הרמב"ם סובר שנקבע מהנץ עד חצות. ומ"מ לגבי זמן הליכה של דרך רחוקה הוא שש שעות בין לרש"י ובין לרמב"ם, ולא פליגי בזה.

22. וכן הקשה המ"א בסימן פ"ט (ס"ב ב').

17. ועיין לקמן (ענף ג' אות ב' בהערה) בשם הגאון ר' אליעזר פלצינסקי צ"ל שנקט שבאמת כוונת הרמב"ם לשעה וחומש זמנית שזה שעה וחצי שוה, ובאמת דבר זה דוחק וכבר פליג עליה החו"א. ואפי' נימא שכן כוונת הרמב"ם, היינו דווקא כי הרמב"ם נקט משעות הזמניות, אבל ודאי לא מסתבר לומר שזה כוונת הראשונים, ועיין עוד לקמן.

18. וכן יש לבאר בדעת היראים, עיין בסוף המאמר מה שנתבאר בזה.

19. והנה המ"א נקט שמי שסובר ששיעור מיל הוא 18 דקות סובר שחשבון היום הוא מעלות השחר עד צאת הכוכבים, אמנם אין הכרח לומר שגם לגבי מצוות היום מחשבים כן, שהרי התרה"ד אע"פ שסובר שמיל 18 דקות, מ"מ מתשובתו בסימן קכ"א שהבאנו לעיל גבי חמץ נראה שפשוט לו שמחשבים סוף זמן אכילת חמץ ד' שעות מהנץ, וכמו שביארנו

פרסאות ביום מהנץ עד השקיעה, וכמו שנקט הרמב"ם בהל' אבילות, ומ"מ לגבי קרבן פסח התם הרמב"ם חישוב ל' מיל מהנץ עד השקיעה, ועוד ג' מיל מעה"ש עד הנץ, שהתם התורה חישה לפי שיעור של אדם שהולך יותר לאט [ואולי מטעם שצריך לילך גם עם בהמה], וכמו שיבואר לקמן (ענף ד' אות א'), ולגבי אבילות שאדם ממחר יותר לשבת עם בני משפחתו התורה חישה לפי מ' מיל מהנץ עד השקיעה, ועוד ד' מיל מעה"ש עד הנץ, ולעולם הנשף הוא אחד מעשרה ביום או ד' מיל מתוך מ' מיל או ג' מיל מתוך ל' מיל, וא"ש. וכל מה שהגמ' הקשתה על עולא היינו רק לגבי שעובי הרקיע שישיית היום ולא לגבי מהלך אדם ל' מיל, ומיושב היטב דברי הרמב"ם.

ויש להביא ראיה גדולה לדברי הכנפי יונה שלעולם דעת הרמב"ם ששיעור מיל היו שני חומשי שעה, מהרמב"ם (פרנקל) בהל' תרומות (פ"ז ה"ב) וז"ל, **אין הטמאים אוכלים בתרומה עד שיעריבו שמשן ויצאו שלשה כוכבים בינוניים, וזה העת כמו שליש שעה אחר שקיעת החמה, שנ' ובא השמש וטהר עד שיטהר הרקיע מן האור וכו', עכ"ל.** וצ"ע הא אי נימא שדעת הרמב"ם שמיל היו 18 דקות, א"כ ג' רבעי מיל היו 13.5 דקות, ואמאי פסק הרמב"ם שליש שעה. אמנם אי נימא שהרמב"ם פסק שמיל היו שני חומשי שעה א"ש, שג' רבעי מיל היו 18 דקות ועוד חצי דקה של ר' יוסי, שפיר היו כשליש שעה וא"ש²⁶.

ענף ד

ישוב סתירת דברי הרמב"ם בפיהמ"ש בברכות לפסחים

הנה ביארנו ג' שיטות בדעת הרמב"ם האם מיל 18 או 22.5 או 24 דקות. ובשלמא לשיטת הכנפי יונה אין סתירה כלל בדברי הרמב"ם, וכמו שנתבאר ששיטת הרמב"ם תמיד שמיל 24 דקות. אמנם עדיין יקשה בדעת הגר"א שמיל 18 דקות, והחח"ס שסובר שמיל 22.5 דקות, שלכא"ו הרמב"ם בפיהמ"ש בברכות סותר לפירושו המשניות בפסחים, ויבואר בס"ד.

דעת החזו"א בישוב סתירת הר"מ

עיי' חזו"א א"ח (סימן י"ג מכתב ב') וביותר אריכות בחזו"א על מסכת פסחים (צד). שמבאר שהרמב"ם בפיהמ"ש במסכת ברכות חזר בו ממה שנקט בפיהמ"ש מסכת פסחים ששיעור מיל היו שני חומשי שעה, וסובר ששיעור מיל היו 18 דקות. וכך מכריע החזו"א להלכה ששיעור מיל היו 18 דקות, ואפילו לגבי מליחה אפשר להקל בדיעבד שכשר ב-18 דקות ופליג על הסדר זמנים, וסובר כמו שביאר הגר"א בדברי הרמב"ם שאפי' לסוברים שמנץ היום מהנץ עד השקיעה אפי"ה שיעור מיל 18 דקות.

אך מקשים על החזו"א, איך יתכן לומר שהרמב"ם חזר בו ממה שפירש במשניות בפסחים ששיעור מיל היו שני חומשי שעה, ונשאר למסקנא רק מה שפירש במסכת ברכות, הא הרמב"ם בהל' ק"פ פסק שדרך רחוקה היו ט"ו מיל מעלות השמש עד חצות, משמע שמהלך אדם ביום ל' מיל, וכבר ביאר הגר"א דהרמב"ם לשיטתו ע"פ מה שביאר במשניות במסכת פסחים.

וכן יש להקשות בדברי הסמ"ג (עשה רכ"ד) והחינוך (מצוה ש"פ בסופו)²⁷ שנקטו בפשיטות ששיעור דרך רחוקה היו ט"ו מיל, ולא כתבו שתלוי במחלוקת כמה שיעור מיל²⁸.

וליישב דעת החזו"א נראה לומר²⁹ שהרמב"ם סבר שלעולם לגבי הילוך מיל בכל התורה כולה ודאי קיי"ל כר' יהודה שאדם הולך מהנץ החמה עד השקיעה מ' מיל, וכמו שביארנו בשם הגר"א לעיל, ולכך קיי"ל ששיעור מיל היו 18 דקות. אבל לגבי דרך רחוקה של ק"פ אין אנו דנים לפי אדם בינוני רגיל אלא לפי בני גמרא שהולך בנחת [וע"כ צ"ל כן דאל"כ יקשה איך פסק כעולא אחר שהגמרא נשארה עליו בתויבתא], ובוה מובן מה שהוסיף הרמב"ם בהל' קרבן פסח וכתב **כשיהלך ברגליו בנחת**, והיינו שזה יותר לאט מאשר אדם בינוני רגיל, ובכה"ג שהולך בנחת הולך רק ט"ו מיל בחצי יום ולא כ' מיל³⁰. והטעם שהתורה קבעה בדרך רחוקה שיעור שונה מכל התורה, כיון שהתורה רצתה שכל אחד יוכל להקריב ק"פ, לכך קבעו שיעור שכל אדם יוכל ללכת ולא רק אדם בינוני. ואולי כיון שצריך לקחת איתו בהמה זה גורם שהדרך יתארך יותר מסתם מהלך אדם בכי"מ³¹, ומיושב היטב דעת החזו"א.

סימן ג' ענף א' אות ב') שכל הוכחת ר"ת שעד צה"כ של הגמ' בפסחים היו יום, היינו דוקא כי בגמ' מבואר שעובי הרקיע היו חלק אחד מעשרה חלקי היום, וא"כ מוכח בגמ' שגם זה היו יום. אבל לפי דברי הגר"א אין הכרח לזה כלל, שהרי יש ביום עוד עשרה חלקים חוץ מעובי הרקיע, ושפיר אפשר לומר שעובי הרקיע היו לילה או ספק לילה, אלא ודאי דעת הגר"א שלדעת ר"ת שיעור מיל היו 22.5 דקות, ואילו דעת הרמב"ם שיעור מיל היו 18 דקות וא"ש.

שיטת החת"ס בדעת הרמב"ם בפיהמ"ש

הסדר זמנים (סי' י') פסק כדעת הגר"א ששיעור מיל 22.5 דקות, והביא דבריו הביה"ל (סימן תנ"ט ד"ה היו רביעית), וכן דעת החת"ס בתשובה (או"ח תשובה פ'). והנה החת"ס בגליון שו"ע (או"ח סימן פ"ט) רוצה ליישב שגם הרמב"ם בפירושו המשניות סובר ששיעור מיל היו 22.5 דקות, ומה שמשמע מדבריו ששיעור מיל היו 18 דקות, היינו שכמו שמצינו לדעת ר"ת בצה"כ שלא היו יום גמור עד צה"כ ממש, אלא מהלך ג' רבעי מיל קודם צה"כ היו ביה"ש ספק יום ספק לילה. ה"נ בעה"ש נימא הכי, ששיעור הילוך ד' מיל קודם נץ החמה היו עה"ש, אבל לא היו יום גמור מה"ת רק אחר שיעבור זמן הילוך של ג' רבעי מיל מעה"ש, ואז כיון שהאיר פני המזרח חשיב סוף עה"ש והיו יום גמור מה"ת. שנשף היום מקביל לנשף הלילה, וכמו שבליה היו יום גמור רק עד סוף שקיעה, ה"נ ביום לא היו יום גמור רק משהאיר פני המזרח. ולכך מבאר החת"ס שלעולם מעלות השחר עד הנץ 90 דקות. ומה שנקט שמעה"ש היו שיעור של שעה וחומש קודם הנץ ולא שעה וחצי, היינו כיון שלא היו עה"ש גמור עד שהאיר פני המזרח שזה סוף עה"ש, וממילא משהאיר פני המזרח עד הנץ היו שפיר שיעור של שעה וחומש מהשעות השוות, שמהלך ג' רבעי מיל לפי חשבון שמיל הוא 22.5 דקות יוצא קרוב ל-17 דקות, ואם נוריד מ-90 דקות 17 דקות היו 73 דקות, שזה כשעה וחומש מהשעות השוות. ומדויק היטב לשון הרמב"ם שנקט כשעה וחומש ולא שעה וחומש, כיון ששעה וחומש היו 72 דקות והכא היו 73 דקות, ולא ניחא ליה לומר כשעה ורבע כיון ש-73 דקות קרובים יותר לשעה וחומש משעה ורבע²⁴.

והנה לכא"ו כל דבריו א"ש אי נימא שהרמב"ם סבר כשיטת ר"ת, אי"כ י"ל כמו שבערב סמוך לצה"כ היו ביה"ש ה"ה בבוקר, אך פשטות הרמב"ם נראה שפליג על ר"ת, עיי' שו"ך יו"ד (סימן רס"ו ס"ק י"א), אי"כ באמת דוחק לומר שסבר שיש ביה"ש בבוקר כבערב, דהא לדעת הרמב"ם אין שני הזמנים מקבילים, ודבריו צ"ע.

שיטת הכנפי יונה בדעת הרמב"ם בפיהמ"ש בברכות²⁵

עיי' בספר כנפי יונה (סימן ס"ט) לבעל המעיל צדקה שבאמת דעת הרמב"ם ששיעור מיל 24 דקות, ואפי"ה שיעור הזמן מעלות השחר עד הנץ החמה שעה וחומש בלבד, והיינו שהרי כבר הבאנו לעיל שהקשה הכנפי יונה איך יתכן לומר שדברי עולא עלו בתיבתא, הא ר"ע שסובר שדרך רחוקה ט"ו מיל אזיל כוותיה, וא"כ היו פלוגתא בין ר"ע לר' יהודה. לכך מבאר הכנפי יונה שודאי קיי"ל כדעת ר"ע שאדם הולך מהנץ עד השקיעה ל' מיל, רק למדנו מדברי ר' יהודה שעובי הרקיע עשירית היום ולא שישיית היום, ולכך אף שבאמת קיי"ל כר"ע שמהלך אדם מהנץ עד השקיעה ל' מיל ולא מ' מיל, אבל עובי הרקיע שיעורו ג' מיל דבאה קיי"ל כוותיה דרבי יהודה שעובי הרקיע עשירית היום, ונמצא מהלך אדם מעלות השחר עד צאת הכוכבים ל"ו מיל. ולפ"ז א"ש דברי הרמב"ם שבאמת שיעור מיל היו שני חומשי שעה, ומהלך אדם ט"ו מיל מהנץ עד חצות ומחצות עד לשקיעה, ואפי"ה שיעור הזמן מעה"ש עד הנץ היו שעה וחומש בלבד, לפי חשבון ג' מיל, וכל מיל היו שני חומשי שעה. אלא שכבר הקשה הגאון ר' ראובן מנקט שליט"א דהא הרמב"ם בהל' אבילות (פ"ז ה"ד) כתב וז"ל, **אם היה במקום קרוב שהוא מהלך עשר פרסאות שאפשר שיבא ביום אחד וכו', עכ"ל.** ומבואר להדיא ברמב"ם שמהלך אדם ביום הוא עשרה פרסאות שהם מ' מיל, ולפי דבריהם מהלך אדם ביום ל"ו מיל בלבד ולא מ' מיל, ומה שיש ליישב בזה שבאמת ר"ע ור' יהודה לא פליגי אהדדי, וקיי"ל גם כר"ע וגם כרבי יהודה, רק סברי שאפשר לחשב שיעור הילוך מיל לפי הליכה יותר מהירה של בן אדם ולפי הליכה פחות מהירה, שאין הליכת אדם שווה בכל זמן, ופעמים הולך לאט עד שהולך שיעור מיל במשך 24 דקות, ופעמים הולך מהר יותר בתוך 18 דקות. ולכך לעולם מהלך אדם י

מה שביארנו לעיל שמחלקים י"ב שעות שוות לל"ב מיל, א"כ היה צריך להיות שיעור מיל 22.5 דקות.

ומצאנו ג' דעות בשיטת הרמב"ם בפירושו המשניות בברכות מה שיטתו לענין שיעור מיל, דעת הגר"א שמיל 18 דקות, דעת החת"ס שמיל 22.5 דקות, ודעת הכנפי יונה שמיל 24 דקות. ומתחילה נבאר את שיטתם בדעת הרמב"ם, ושוב ניישב סתירת דברי הרמב"ם מהל' קרבן פסח ופירושו המשניות בפסחים.

הבנת הגר"א בשיטת הרמב"ם

והנה הגאון בשנות אליהו ריש מסכת ברכות וכן בסימן תנ"ט רצה לבאר שאע"פ שלדעת הרמב"ם מנץ שעות היום מחשבים מהנץ עד השקיעה, מ"מ יכול לסבור שמיל היו 18 דקות, ומוכיח שדעת הירושלמי שר"י שאמר מהלך אדם ביום עשרה פרסאות לא היו מעה"ש עד צה"כ אלא היו מהנץ עד השקיעה, ועוד ד' מיל מעה"ש עד הנץ, ועוד ד' מיל מהשקיעה עד צה"כ. וז"ל הירושלמי, **דתי בשם ר' יודה עוביו של ריקע מהלך חמישים שנה, אדם בינוני מהלך ארבעים מיל ביום, עד שהחמה נוסרת ברקיע והלך חמישים שנה אדם מהלך ארבעת מילין, נמצאת אומר שעוביו של ריקע אחד מעשרה ביום, ע"כ הירושלמי.** ומבואר שאדם הולך ארבעים מיל אחד ממה שהולך ד' מיל כשהחמה בעובי הרקיע, לכך מבאר הגר"א שדעת הרמב"ם שאף הבבלי סובר כן, שאדם הולך מ"ח מיל מעה"ש עד צה"כ, וביאור הגמרא כך הוא, שבה"א סברא הגמ' שארבעים מיל מחשבים מעה"ש עד צה"כ, ומתרת הגמ' **אנא בינמא הוא דאמרי, ורבנן הוא דקא טעי דקא חשבן דקדמא וחשוכא**, דהיינו שר' יוחנן באמת אמר שאדם הולך מ' מיל רק מהנץ עד השקיעה, ורבה ועולא טעו וסברו שהכונה מעה"ש עד צה"כ, וזה הכונה דקדמא וחשוכא, אבל באמת מעה"ש עד צה"כ אדם הולך מ"ח מיל. ולפ"ז שפיר גם אי נימא שמנץ היום מהנץ עד השקיעה, מ"מ שיעור מיל 18 דקות, כיון שמחלקים את י"ב השעות למ' מיל, וזה יוצא 18 דקות למיל. וכן מובן מה שהגמ' אומרת שעוביו של ריקע [שזה מקביל לזמן מעה"ש עד נה"ח שזה שיעור של ד' מיל] היו אחד מעשרה ביום, דהיינו שד' מיל היו עשירית מארבעים, אבל אי ביום מהנץ עד השקיעה אדם הולך רק ל"ב מיל, צ"ע לומר שד' מיל חשיב עשירית מהיום שהרי זה שמינית היום [אי לאו שנימא שהכונה עשירית מלגיו, אבל לא מסתבר], אבל עכשיו שהעמדנו שמנהג עד השקיעה אדם הולך מ' מיל, שפיר חשיב הזמן מעה"ש עד הנץ החמה עשירית היום, וא"ש דברי הרמב"ם בפיהמ"ש במסכת ברכות.

וכן יש לבאר מה שנקט הרמב"ם בהל' אבילות (פ"ז ה"ד) וז"ל, **מקום קרוב שהוא מהלך עשר פרסאות שאפשר שיבא ביום אחד, עכ"ל.** ולכא"ו הא לפי דברי הגר"א מהלך אדם ביום מ"ח מיל, צ"ל שהרמב"ם מחשב לפי הזמן שמהנץ עד השקיעה, שזה הזמן שרגילים ללכת בדרך, ולכך מחשבים לפ"ז האם יכול להגיע למקום האבילות. וכמו שהרמב"ם מחשב דרך רחוקה לפי מתי שיצא מהנץ החמה, וע"כ היינו מטעם שרק אז בניא מתחילים ללכת, ה"ה הכא וא"ש. [ויבואר לקמן (אות ג)] אמאי בדרך רחוקה חישוב הרמב"ם לפי ל' מיל ביום, ובאבילות לפי מ' מיל ביום].

והנה באמת הגר"א בסי' רס"א מתחילה נקט בדעת הרמב"ם ששיעור מיל 22.5 דקות, וז"ל הגר"א שם, **ובזה מתורץ שלא תוכחש מ"ש הרמב"ם וא"ע ששיעור הנשף הוא כ' מעלות שיעור שעה ושלש, ולפי דעת הגמ' הוא שעה ומחצה וכו', אבל שיעור הרמב"ם וא"ע על קו השוה דברי הגמ' על אופקם, עכ"ל.** ועיי' בדמשק אליעזר שביאר שבאמת הא"ע נקט שהנשף הוא שעה ושלש, אך ברמב"ם לא מבואר אלא שהנשף הוא שעה וחומש, ור' הקשה הגר"א שפ"ה הגמ' שיעור הנשף הוא שעה וחצי, וקשה על הרמב"ם שנקט שעה וחומש. ותירץ שהגמ' לא מיידי בקו השוה. אמנם למסקנת דברי הגר"א בסימן תנ"ט לא קשה כלל דברי הרמב"ם, וכמו שיישב שלדעת הרמב"ם באמת גם בגמ' מבואר ששיעור הנשף שעה וחומש וא"ש²³.

והנה כל דברי הגר"א שאדם הולך ביום מ"ח מיל א"ש רק לדעת הרמב"ם שמיד בשקיעה היו ביה"ש, ולכך שפיר שייך לומר שעובי הרקיע לא היו חלק מהיום. אמנם לדעת ר"ת וכל הראשונים התם פשיטא ליה לגר"א ששיעור מיל היו 22.5 דקות, ואדם הולך ביום רק מ' מיל, והיינו שהרי מבואר בתוס' בזבחים (ו). ויתבאר כן לקמן בארוכה

25. אך לכא"ו יש לדחות דברי הגר"א מהירושלמי, שהרי בירושלמי לא מבואר שאדם הולך ביום מ"ח מיל אלא רק שאדם הולך מ"ד מיל, והיינו הירושלמי לשיטתו שמחשב את היום לפי חשבון מנץ עד צה"כ, וכמו שיבואר לקמן (סימן ג' ענף ו') באריכות שדעת הירושלמי שעובי ריקע אחד שייך ליום, ועובי ריקע אחד שייך ללילה, וזה מה שנקט הירושלמי שמהלך אדם ארבעים מיל, ועוד ארבעה מיל בעובי הרקיע שלא שייך ליום. אבל אין ראיה כמו שרצה הגר"א לומר שאדם הולך מ"ח מיל. והנה החזו"א טען שלא היה בידי הראשונים כתבי ירושלמי לכך פירשו בבבלי דלא כירושלמי, אך לכא"ו סתומת הבבלי נראה שאדם הולך ארבעים מיל מעה"ש עד צה"כ, לכך לא רצו הראשונים לבאר כמו הירושלמי שאדם הולך מ"ד או מ"ח מיל ביום אלא שהולך ביום מ' מיל.

26. ועיי' בספר שלום יהודה (סימן פ"א) לגאון ר' אליעזר פלצ'ינסקי וצ"ל שרצה לבאר בדעת הרמב"ם בפירושו המשניות על ברכות שכונתו שעה וחומש היינו לפי שעות גדולות, וזה כונתו מה שכתב מן השעות הזמניות, והיינו שעה וחומש גדולים לפי 900 דקות ביום שזה שעה וחצי מן השעות השוות. והנה כל דבריו א"ש אם גורסים ברמב"ם זמניות, אך הגינת ורדים בחלק או"ח בתשובה בענין ביה"ש"מ אומר שמה שנקט הרמב"ם שעה וחומש מהשעות הזמניות זה טעות ולא מסתבר כלל, ומוכיח כן מהמשך דברי הרמב"ם בפיהמ"ש וכתוב שהמתרגם לא תרגם נכון, וע"פ מה שכתוב ברמב"ם שם בערבית ודאי צריך לתרגם שעות ולא זמניות, עיי' שם בדבריו. וכן הברכי יוסף באו"ח (סימן רס"א) נוקט שצ"ל ברמב"ם שהכונה לשעות שוות ולא לזמניות, עיי"ש. וא"כ ודאי כונת הרמב"ם לשעה וחומש מהשעות השוות שזה יוצא 72 דקות ולא 90 דקות, א"כ עדיין צ"ע. ובאמת יש מבארים שכונת הרמב"ם לפי מעלות, אבל מ"מ ודאי אין הכוונה זמניות.

27. וכמו"כ העירך השלחן הביא בסימן תנ"ט את שני הדעות בשיעור מיל, ומ"מ בערוך השלחן העתיד בהל' ק"פ פסק כהרמב"ם לגבי דרך רחוקה ששיעורו ט"ו מיל, ולא תלה את שיעור דרך רחוקה בדעות כמה זה שיעור הילוך מיל.

28. והנה בדעת הסמ"ג והחינוך אפשר ליישב בפשיטות שסברי שאע"פ שהגמ' נשארה בתיבתא על עולא, היינו רק לגבי מה שסבר עולא ששיעור דרך רחוקה היו כל זמן שאינו יכול ליכנס בשעת שחיטה, ששיעור הזה לא מסתדר לגבי החשבון של מהלך אדם בינוני ביום, אבל זה ששיעור דרך רחוקה היו ט"ו מיל זה ודאי נשאר להלכה, שהרי ר"ע אמר שהשיעור הוא מהמדועים ולחוץ, ולית מאן דפליג על ר"ע. וכיון דגמירי ליה לעולא ששיעור מהמדועים ולחוץ היו ט"ו מיל, א"כ ודאי שיעור דרך רחוקה היו ט"ו מיל, רק לא תלוי בשיעור הליכה של אדם מהנץ עד חצות או מחצות עד השקיעה, אלא יש בזה שיעור אחר שע"פ זה נקבע ט"ו מיל, ולכך נקטו הסמ"ג והחינוך רק ששיעור דרך רחוקה היו ט"ו מיל כיון שקיי"ל כר"ע, אבל לא נקטו שזה בגלל שאדם בינוני הולך ט"ו מיל בחצי יום שבוה עולא נשאר בתיבתא. וא"כ אין סתירה מדבריהם להא דקיי"ל שיעור מיל שמונה עשרה דקות. אבל בדעת הרמב"ם עדיין קשה, שהרי הרמב"ם כן הביא שדרך רחוקה נקבע לפי מהלך אדם ביום מהנץ עד חצות דהיו ט"ו מיל, וקשה כיון שבשיעור מיל קיי"ל דלא כמ"ד שהיו שני חומשי שעה, אי"כ איך נקט לגבי דרך רחוקה שאדם הולך רק ט"ו מיל מהנץ עד חצות.

29. וכן משמע שלמד הגאון ר' צדוק הכהן בספרו תפארת צבי על יו"ד (תשובה ה' אות י"ב).

30. וכן מבואר באור לציון תשובות ב' פקד ו' שאלה ה'.

31. ובספר בית אליקים (א-ב) רוצה לבאר ג"כ שאין ראיה מדברי הרמב"ם בהל' ק"פ, שלעולם שיעור מיל לדעת הרמב"ם היו 18 דקות וכמו שמבאר במסכת ברכות בפיהמ"ש, ומה שנקט הרמב"ם הכא שאדם הולך מהנץ עד חצות ט"ו מיל אומר הצי"ת אליקים שהרמב"ם לא התכוון לומר שאדם הולך מהנץ עד חצות ט"ו מיל, אלא הרמב"ם רק נקט שיש בינו ובין

ולכא"ו יש להקשות על דברי החזו"א, הא הגר"א בסימן תנ"ט נקט להדיא בדעת הרמב"ם שפסק כעולא, דהא הקשה הגר"א שהרמב"ם סותר דבריו בין ה"ל ק"פ לפירושו במסכת ברכות. ואפשר שכל קושיית הגר"א היא רק מהסתירה בפייה"ש ממסכת ברכות למסכת פסחים, ואחרי שסבר שהרמב"ם בפירושו במסכת פסחים עיקר אמר שהרמב"ם ג"כ לשיטתו בה"ל ק"פ. אבל אי נימא שהרמב"ם חזר בו ממה שכתב בפייה"ש במסכת פסחים כמ"ש החזו"א, ונקט לעיקר כפי מה שכתב במסכת ברכות, א"כ ממה שכתב בה"ל ק"פ מזה לבד לא היה קשה ומהטעמים שביארנו לעיל. וכן מדויק בלשון הגר"א שמקשה רק שיש סתירה בין מה שפירש במסכת ברכות למסכת פסחים, ולא מקשה בין מסכת ברכות למה שפסק בה"ל ק"פ, אלא כתב שאחרי שסותר את עצמו בפייה"ש בין מסכת ברכות למסכת פסחים אז דברי הרמב"ם בה"ל ק"פ לשיטתו במסכת פסחים³².

דעת החת"ס בישו"ב סתירת דברי הרמב"ם

והנה החת"ס עצמו באו"ח (סימן פ"ט) רוצה ליישב את דברי הרמב"ם בפייה"ש בפסחים, שאע"פ שבכ"מ שיעור מיל הוא 22.5 דקות, מ"מ לגבי שיעור חימוץ כיון שהגמ' בפסחים נתנה לזה שיעור מדויק של כדי שיהלך אדם "ממגדל נוניא לטבריא מיל", סבר הרמב"ם שאפילו שלא קי"ל כ"ל בזה שממגדל נוניא לטבריא הוא שיעור מיל אלא הוא שני חומשי שעה, אבל לגבי שיעור חימוץ פוסקים את השיעור הזה כדי שיהלך אדם ממגדל נוניא לטבריא שזה שני חומשי שעה אפילו שהוא יותר ממיל, ואין סתירה בדברי הרמב"ם. ולפי דברי החת"ס גם אי נימא כדעת החזו"א שסובר שלרמב"ם שיעור מיל הוא 18 דקות, מ"מ ל"ק מדבריו בפייה"ש בפסחים, שאולי זה דין מיוחד בחימוץ שבעי שיעור של 24 דקות אע"פ שזה יותר ממיל. אמנם לשון הרמב"ם בפייה"ש קצת צ"ע, שנוקט "וישיעורו כדי שיהלך אדם ברגליו הליכה בינונית מיל אחד, והוא שיעור מן הזמן שהוא שני חומשי שעה משעות ההשויה", משמע שבאמת שיעור חימוץ הוא שיעור הילוך מיל. ועוד קשה שהרמב"ם בה"ל חמץ ומצה (פ"ה הי"ג) היה צריך לומר ששיעור חימוץ הוא לפי הילוך ממגדל נוניא לטבריא, ולא שיעור מיל.

ענף ה

עוד שיטות בשיעור מיל לפי הצד שמחשבים את היום מהנץ עד השקיעה

ביאור דעת הלבוש

והנה הלבוש (סימן רס"ז) פליג על התרה"ד וסובר שמנין י"ב שעות היום הוא מנץ החמה עד תחילת שקיעה, ולכא"ו לפי"ז ג"כ יחלקו כמה זמן הוא הילוך מיל, דלדעת התרה"ד אנו מחלקים שיעור הליכה של ארבעים מיל ב"ב שעות שוות, ואי יצא מיל שיעור הילוך של שמונה עשרה דקות שוות, ולפי יום בשנה שיש בו י"ב שעות שוות. אבל לדעת הלבוש שהי"ב שעות שוות של היום הוא מהנץ עד השקיעה, א"כ נצטרך לחלק רק זמן הליכה של י"ב מיל או ל"ו מיל בתוך י"ב שעות של היום, ואז יצא לכל מיל זמן הילוך של 22.5 דקות או 24 דקות.

וכן דעת המעדני יו"ט (על הרא"ש פ"ק דברכות סימן י"א אות ט') שהמחלוקת כמה זה שיעור הילוך מיל תלוי במחלוקת איך מונים את י"ב שעות היום, ולכך מוכיח מזה שדעת הרמב"ם בפייה"ש בפסחים (פ"ג מ"ב) ששיעור הילוך מיל 24 דקות³³, ע"כ שסובר שמנין י"ב שעות של היום הוא מהנץ עד השקיעה וכדעת עולא, וכמו שהבאנו לעיל (ענף ב' אות ג') מהמ"א. ועיין במעדני יום טוב שהקשה על הלבוש³⁴ כיון שסובר שמונים את י"ב שעות היום מהנץ עד השקיעה, איך סובר ששיעור מיל 18 דקות. וכך מבואר בביה"ל (סימן רס"א ד"ה להקדים) וז"ל, **הנה לפי מה שכתב המחבר לקמן סימן תני"ט ס"ב מוכח דס"ל דיי"ב שעות היום נחשב מעה"ש עד צה"כ וכו', עכ"ל.** וכוונתו לומר שבס"י תנ"ט פסק המחבר שמיל הוא שמונה עשרה דקות, מוכח שסובר שהיום נמנה מעה"ש עד צה"כ, א"כ מי שסובר שמחשבים את היום מהנץ עד השקיעה איך סובר שמיל הוא 18 דקות³⁵.

שיטת המנחת כהן

המנחת כהן אזיל כשיטת הלבוש שחשבון י"ב שעות היום הוא מנץ החמה עד השקיעה, ואפ"ה סובר שמיל הוא 18 דקות, ולכא"ו כמו שהקשה המלבושי יו"ט על הלבוש הכי נמי יש להקשות על המנחת כהן איך פסק שמיל 18 דקות. אמנם באמת בתוך דברי המנחת כהן (ענין היטב בדבריו מאמר שני פ"ה ד"ה והנה אחר, ובסוף פ"ט ד"ה הנה ובפ"ד ד"ה והנה) נראה לומר שסובר שלמסקנת הגמ' מהלך אדם ביום מ"ח מיל, וכמו שביאר הגר"א בשיטת הרמב"ם, הכא נמי סובר המנחת כהן אף בשיטת ר"ת, שלמסקנת הגמ' מהלך אדם ביום מ"ח מיל מעלות

השחר עד צה"כ, ועובי הרקיע עשירית היום הוא חוץ לחשבון היום, ודלא כשיטת הראשונים שמהלך אדם ביום מ' מיל, ועובי הרקיע חלק מעשרה חלקי היום.

שיטת היראים

הנה שיטת היראים (סימן רע"ד בסופו) דמדי בשקיעה הוא לילה כיון שיצאו כוכבים, ואחר מהלך ה' מיל הוא צאת כל הכוכבים. ויש להקשות אמאי הוצרך היראים לומר שאחר שיעור ה' מיל הוא צאת כל הכוכבים, הא הלאה קי"ל ששיעור עובי הרקיע הוא ד' מיל. ולפי מה שנתבאר לעיל (ענף ב' אות ג') בדעת התרה"ד והמ"א שדעת ר' יהודה שחשבון היום הוא מעה"ש עד צה"כ, וא"כ לשיטת ר' יהודה עד צאת הכוכבים הוא יום גמור, ואילו דעת היראים שכבר בשקיעה הוא לילה, וזה א"ש רק לדעת רבא שעובי הרקיע שישית היום והוא חוץ לחשבון וחשיב כלילה, לכך הוצרך היראים לומר ששיעור עובי הרקיע ה' מיל ולא ד' מיל.

והנה בפשטות לפי חשבון זה לדעת היראים שיעור מיל הוא 24 דקות וכדעת המהרי"ל, וכמו שביאר המ"א. אמנם הבי"ח (שו"ת הבי"ח הישנות תשובה קכ"ו) למד בדעת היראים ששיעור מיל 18 דקות, ושיעור ה' מיל הוא שעה ומחצה [וכן נראה דעת השעה"צ בס"י רס"א ס"ק כ"א עיי"ש]. אך באמת כבר מקשה התועפות ראם (על היראים סימן רע"ד) על דבריו שאדרבה שיעור מיל צריך להיות 24 דקות, וכמו שביאר המ"א בשיטת המהרי"ל.

נמציו למדים ושיטות בשיעור הילוך מיל:

- א. דעת התרה"ד ששיעור מיל 18 דקות, ומנין י"ב שעות של היום מעה"ש עד צה"כ לפי יום שיש בו י"ב שעות שוות.
- ב. דעת הלבוש שמנין שעות היום מחשבים מהנץ עד השקיעה, ואפ"ה שיעור מיל 18 דקות.
- ג. דעת החזו"א כדעת הגר"א שמנין שעות היום מחשבים מהנץ עד השקיעה, ואפ"ה שיעור מיל 18 דקות, ואזיל לשיטתם שמהשקיעה כבר הוא ביה"ש.
- ד. דעת הסדר זמנים [ע"פ הגר"א], החת"ס לפי הרמב"ם, והחק יעקב בדעת המהרי"ל ששיעור מיל 22.5 דקות.
- ה. דעת היראים והמ"א בשיטת המהרי"ל, וכן דעת הכנפי יונה בדעת הרמב"ם, ששיעור מיל 24 דקות.

ו. הכרעת המ"ב בסימן פ"ט שעלות השחר 72 דקות לפני הנץ, ולכא"ו כיון שגם לכנפי יונה אליבא דהרמב"ם ששיעור מיל 24 דקות מ"מ עלות השחר הוא 72 דקות, וכן לדעת המחבר, ולגבי צה"כ לא ראה המ"ב צורך להיכנס למחלוקת הזו כיון שדעת המ"ב שמה שקובע זה כוכבים. אמנם במליחה נראה בשעה"צ בסימן תנ"ט שצריך לכתחילה לחשוש ששיעור מליחה 24 דקות, וגבי חמץ במקום הפסד מרובה היקל שאם לא נראו סימני חימוץ יכול לסמוך על השיטה שמיל 22.5 דקות.

ולפ"ז למדנו שאין מקום כלל לחשוש לשיטות שעלות השחר 90 דקות קודם הנץ, והגר"א והחק יעקב דסברי ששיעור מיל הוא 22.5 דקות למדו כן בשיטת ר"ת, ולשיטתם בצה"כ אחר השקיעה צריך גם לחשב לפי 90 דקות אחר השקיעה, אך כיון שאין נהגים בשיטת ר"ת לחשב 90 דקות אחר השקיעה כי סומכים על המחבר, כך גם אין מקום לנהוג כן בעלות השחר, והגר"א לשיטתו שלילה הוא ג' רבעי מיל אחר השקיעה, גם סובר דשיעור מיל 18 דקות, אמנם לגבי צה"כ אפי' נימא שהעיקר כשיטת הגר"א דצה"כ ג' רבעי מיל אחר השקיעה, מ"מ יש לחשוש לשיטת הרמב"ם דלגבי זה שיעור מיל 24 דקות, וביה"ש הוא 18 דקות, ולכן אין מקום להקל לחשב צה"כ 13.5 דקות אחר השקיעה, וכן המנהג להתפלל מעריב לכה"פ עשרים דקות אחר השקיעה, וכן נראה גם מדברי הביה"ל שיש מקום לחשוש לשיטה שמיל 24 דקות וא"ש.

הרב יוסף חיים צבי מונדרי כולל "אליבא דהלכתא" קרית גת

בדין לשמה במצות

בטור ובי' ושו"ע והפוסקים בס"י תנ"ג האריכו מאימתי חל החיוב של לשמה במצות. ויש להגדיר את החיוב לשמה במצות. ועיין בברכת שמואל גיטין סימן י' שהאריך בזה וז"ל:

א. במס' סוכה דף ט'. פליגי ב"ש וב"ה בסוכה ישנה אם כשרה או לא, וב"ש דרשי מקרא דחג הסוכות תעשה לך לשם חובך דסוכה בעי לשמה, וב"ה סברי דלא בעי לשמה, וא"י בירושלמי דבמצה ישנה פליגי ג"כ ב"ש וב"ה, דל"ש דסוכה בעי לשמה ילפי' מג"ש דט"ו ט"ו מחג הסוכות גם על מצה דבעי לשמה, ולב"ה בתרווייהו לא בעי לשמה, והקשה הצ"ח ע"ז האיך אפ"ל דמצה לא בעי לשמה, והא תנן בפסחים

ד' ל"ה חלות תודה ורקיקי נזיר עשאו לעצמו אין יוצא בהם, עשאו למכור יוצא בהם, והטעם משום דכתיב ושמרתם את המצות דבעי שימור לשם מצה, והא מכיון שלא עשאו לשם מצה אלא לשם תודה ע"כ א"י בהן, הרי דילפי' מקרא דשמרתם דמצה בעי שימור לשמה.

ועוד הקשה המנחת חינוך אהא דעשאו למכור יוצא בהן, וקאמר בגמ' וטעמא מאי אמר רבה, כל לשוק אמלוכי אמלך, אמר אי מזדבן מזדבן ואי לאו איפוק בהו אנא, והקשה הא מכיון דעשאו על ספק א"כ תלוי בדין ברירה, והרי קי"ל דבדאורייתא אין ברירה.

ונראה דהנה מצינו דיני לשמה בתורה כגון גבי גט וקרבות וס"ת ותפילין ומזוזות וציצית וכדומה, ומצינו ג"כ דיני כונה בתורה כגון בעשיית מצוה למ"ד מצות צריכות כונה צריך לדעת מהו דין לשמה ומהו דין כונה. ונראה דדין לשמה שבתורה דהוי דין עשייה כגון גט וקרבות, דבעינן עשייה גבי גט וקרבות וס"ת ותפילין ומזוזות וכדומה דע"י שעושה אותן לשמה נעשו גט וקרבות וס"ת גבי גט וקרבות, וע"כ לדידהו דילפי' מצה בג"ש דט"ו ט"ו דבעי לשמה הוי לדידהו גם במצה דין עשיי', והצריכה התורה דע"י העשיי' לשמה הוי גט וקרבות וכדומה, ובלא עשייה לשמה לא נעשה גט וקרבות וכדומה, אבל דין כונה גבי עשיית המצוה אינו דין עשייה דנאמר דע"י שמכוין נעשה האכילה אכילת מצה, ובלא הכונה לא נעשה חפצא של האכילה אכילת מצה, דזה ודאי אינו, דאינו דין עשיי' אלא עוד דין דהוי בהמצוה שבל"ז אינו יוצא, אבל אינו דין עשיי' שנאמר שבעינן כונה לעשות מצה, והנפ"מ הוא בין דין עשייה לשמה ובין דין כונה כגון אם חושב על תנאי וספק, דאם בדין לשמה לא מהני מה שחשב על ספק אפי' נתקיים התנאי, מ"מ הא כיון שעשאו על ספק הרי ליכא עשיי' אם לא מדין ברירה, משא"כ בדין כונה אפי' על ספק נמי הוי כונה מכיון דהא סו"ס הא כיון הך כונה. והנה נראה לומר דהך דין דשימור לשם מצה דילפי' מקרא דשמרתם את המצות אין זה רק דין כונה, ולא דין דמצה בעי עשיי' לשמה אלא דהוי דין כונה שמעכב, ודמי הך דין כונה כמו דין כונה דבעלמא דהוי בעשיית מצוה, והכא חידשה התורה מקרא דשמרתם דבמצה בחפץ המצוה בעי כונה דשימור לשם מצה, ולא הוי כלל דין עשיי' דלעולם לא בעי במצה דין עשיי' יעשה מצה, אלא מצה לא בעי עשיי', ומה שהצריכה התורה שישמרה לשם מצה הוא דין כונה בעלמא. וא"ש בזה קושיית המנ"ח דהכא שפיר קאמר רבה דכל לשוק מחשב עליה, אי מזדבן מזדבן, ואי לא איפוק אנא וסגי בהכי אפי' על ספק נמי דכונה שפיר הוי.

ב. והנה ב"ש דסברי דסוכה בעי לשמה ודאי הוי דין עשיי' דלשמה, דילפינן מקרא דחג הסוכות תעשה לך לשם חובך הוי דין עשיי' כמו דלשמה, ונמצא לדידהו דהוי במצוה ב' דינים, דין דשימור לשם מצה דזה לא הוי רק דין כונה, ודין עשיי' דלשמה מקרא דט"ו ט"ו דחג הסוכות, ולב"ה דסברי דגם נבי סוכה לא בעי לשמה, גבי מצה נמי ליכא דין עשיי' לשמה, ורק דין דשימור לשם מצה דהוי רק דין כונה בעלמא. וזה ביאור דברי הירושלמי דפליגי גבי מצה נמי מי בעינן לשמה, ונפקא מינה שבינייהו בעשאו למכור דחושב על ספק, לבית הלל כשרה דכונה מיהא חשיבא, ולבית שמאי פסולה דבעי לשמה, ובחושב ע"ס ליכא עשיי'. והנה נתכוונתי בזה לדברי מו"ר זיע"א, ומצאתי אח"כ גם בס' ראשי בשמים דבר זה ב"ה, עכ"ל.

ולפי שנדון בדבריו נביא מה שהארכתי בספרי מרבה חיים על הקלף בסימן א' בדין סתמא לשמה.

בדין לשמה בקדשים

א. זבחים ב' ע"א כל הזבחים שזבחו שלא לשמן כשרים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה חוץ מן הפסח והחטאת, וכתב הרמב"ם בפ"ד ממעשה הקרבנות הלכה י': כל הזבחים צריך העובד שתהיה מחשבתו לשם הזבח ולשם בעליו, בשעת הזביחה ובשעת קבלת הדם וכו', שנאמר ובשר זבח תודת שלמיו שתהיה זביחה עם שאר ארבע העבודות לשם שלמיו, וכן שאר הקרבנות, ואם שחט ועבד שאר עבודות סתם ולא חשב כלל בעולה ובשלמים הרי הן כשרים ועלו לבעלים, עכ"ל.

ובאבן האול נסתפק בביאור דברי הרמב"ם וז"ל: יש לעיין במה שפסק הרמב"ם דכל הזבחים צריך העובד שיהיה מחשבתו לשם הזבח ולשם בעליו, ואח"כ כתב דאם שחט סתם ולא חשב כלל כשר, אם כונתו דהוה רק לכתחלה צריך שיהי' מחשבתו, אבל אינו חיוב מדאורייתא מעיקר הדין כיון דקי"ל דסתמא כלשמן דמי, או דנימא דבאמת כיון דאיכא קרא דצריך שישחוט לשם שלמים וכן שאר העבודות אינו מספיק במה שישחוט בסתמא, אלא דלענין הכשר הקרבן אמרינן סתמא כלשמן דמי. והנה הקרן אורה בפתיחה לזבחים הכריע דכוונת הרמב"ם כאופן הא' דאין מצוה מעיקר הדין לחשוב לשמה, והוכיח שהוא כן דאם נימא דמעיקר הדין הוי מצוה לחשוב לשמן ולא סגי בזה דסתמא כלשמן

עובי הרקיע יכול להיות לילה, ולא כתוב בשום מקום שזה זמן של יום, וא"כ כיון שהרמב"ם פסק כגמי בשבת ממילא א"ש שפסק שמהלך אדם בינוני ביום ה' מיל. ומיושב היטב דעת הגר"א שבאמת לרמב"ם קי"ל מהלך מיל שני חומשי שעה, וכן פסק בדרך רחוקה כדעת עולא, ורק בפייה"מ נקט שעה"ש הוי שעה וחומש, אבל אין הכרח שפסק כן לולא אי נימא כמו שביארנו לעיל מהכנפי יונה, אבל שפיר יתכן שמסקנת הגמ' שמיל הוא שני חומשי שעה, ועלות השחר שעתיים קודם הנץ.

33. עיין לעיל (ענף ג') בהרחבה דעת הרמב"ם.

34. וכן הקשה במלבושי יו"ט בסימן רס"ז.

35. והנה לפי מה שיבואר לקמן (סימן ד' ענף ג' אות א') דדעת התרומת הדשן שרק לגבי חשבון מיל סובר שמחשבים מעלות השחר עד צאת הכוכבים, אבל למצוות היום מחשבים מהנץ, הכא נמי אפשר לומר כן בדעת הלבוש שכל מה שסובר שמחשבים את היום מהנץ עד השקיעה היינו רק לענין מצוות היום, אמנם שיעור מיל מחשבים לפי יום שיש בו י"ב שעות שוות מעלות השחר עד צאת הכוכבים. אבל באמת אין זה מסתבר כלל, שהרי מאותו טעם שסובר הלבוש שמצוות היום מחשבים לפי יומי ניסן ותשרי, הכא נמי מסתבר ששיעור מיל מחשבים ע"פ אותו יום, ומה שדעת הלבוש שמיל הוא 18 דקות ע"כ צ"ל שסבר הלבוש שאדם הולך ביום מ"ח מיל וכמו שביאר הגר"א בשיטת הרמב"ם, ועיין עוד מה שביארנו (אות ב') בדעת המנחת כהן.

שימור הוא תנאי במצוה, כמו בהנחת תפילין שיש ב' דינים, א. להניח תפילין, והוא כונה בפנ"ע לקיים מצות תפילין. ב. עשיית התפילין דאין זה שייכות להנחה, אלא יצירה שיוכל להניח. ונראה לאחר העיון דחלוק דין לשמה במצה מלשמה של עשיית תפילין.

ג. עיין שו"ע סימן תנ"ג סעיף י"ד ח"ל: אין אדם יוצא ידי חובתו אלא במצה ששמרה ישראל מחימוץ לשם פסח, שנאמר ושמרתם את המצות, שישמרה ישראל לשם מצות מצה, ויש אומרים לשם מצות בערב תאכלו מצות, ויש אומרים לשם מצות שבעת ימים תאכלו מצות, והיינו שאם שמרה לשם מצה שיאכלנו בו ימי הפסח יוצא בה, וכן עיקר.

ולכאורה יש חילוק בין הטעמים, לפי טעם א' שישמרה ישראל לשם מצות מצה, לכאורה זה כמו טעם א' או טעם ג', ד"ל שהכונה מצות מצה של בערב תאכלו מצות, והיינו שחיובו זה הוא רק בליל ט"ו, והיינו לייחד המצה לשם אכילת מצוה, ולפי טעם ג' זה ענין של מצות מצה היינו של שבעת ימים תאכלו מצות.

ולכאורה נחלקו טעם א' וטעם ב' בגדר הלשמה, דטעם א' ס"ל כמו בתפילין וציצית שהלשמה הוא לייחד החפץ הזה לקיים בו המצוה, וע"י הלשמה חל על החפץ שם חפץ שיוכל לקיים בו המצוה. ולפי טעם ג' אין הלשמה לייחד את המצה לשם חפצא של מצוה, אלא הוא דין מיוחד שיש דין בקיום המצוה רק במצה שהתכוין לשמור על המצות שלא יחמיצו, ויקיים בזה הדין של שבעת ימים תאכל מצות, ולפי"ז הלשמה הוא לשם מצות שמירה.

ד. ונראה דבזה פליגי ב"ש וב"ה כמבואר לעיל בסימן א' דב"ש ס"ל דהלשמה הוא בחפצא של אכילת מצה כמו בלשמה של עשיית תפילין, וב"ה ס"ל נהי שיש דין לשמה בשימור, היינו שיוכל לשם מצות שימור, והיינו שיוכל לאכול בו ימי הפסח, אבל שימור לשם אכילת בערב תאכל מצות בזה אין דין לשמה.

ולפי"ז נראה משי"כ הברכת שמואל שנתכוין למו"ר, ונתקשנו שהרי הגר"ח ס"ל שהלשמה הוא בחפצא, ולהנ"ל נראה דודאי לפי הגר"ח השימור לשם מצה הוא חלות במצה, היינו שחל על המצה שם מצה משומרת, ואדם יוצא ידי חובתו רק במצה שחל ע"ז שם מצה משומרת, אבל אין דין בחפצא שיהי מיוחד לשם בערב תאכלו מצות.

סימן ג'

בדין עיסת הכלבים

משנה פ"א דחלה מ"ח: עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה חייב בחלה, ומערבין בה ומברכין עליה ומוזמנין עליה ונעשית ביו"ט ויוצא בה אדם ידי חובתו בפסח. אם אין הרועים אוכלים ממנה אינה חייבת בחלה, ואין מערבין בה ואין משתתפין בה ואין מברכין עליה ואינה נעשית ביו"ט ואין אדם יוצא ידי חובתו בפסח, בין כך ובין כך מטמאה טומאת אוכלין.

וכתב הר"ש: עיסת כלבים מפרש בירושלמי כל שעירב בה מורסן, ופעמים שמערב כ"כ דלא חזי לרועים וכו' אינה חייבת בחלה, בספרי זוטא דריש לה מדכתב ערסותיכם, שלכם חייבת ושל כלב אינה חייבת. מבואר מדברי הר"ש שאין הנדון בכונת בעה"ב היינו אם אופה לכלבים או אופה לרועים, אלא במציאות היינו אם ניתן מורסן מעט הרי זה ראוי לרועים, ואם מערב הרבה אין זה ראוי לרועים. ולפי"ז צ"ל שמתמאה טומאת אוכלים כמשי"כ שם הרא"ש, כיון דע"י הדחק נאכלת לאדם מטמאה עד שתפסל מאכילת כלב. רק שצ"ע בדברי הר"ש דלמה צריך דרש מיוחד ערסותיכם ולא של כלב, הרי אם אין ראוי לאכילה הרי זה חיסרון בלחם דאין נקרא לחם.

והרמב"ם בפי' המשניות כתב עיסת הכלבים הוא שלשים אותה במורסנה ודומה לו, ומתכוין להאכילה לכלבים או זולתם ממניי החיות, ושלא יאכל ממנה שום אדם, אינה חייבת בחלה למאמר הש"י באכלכם מלחם הארץ וכו', ואם חשב בעת הלישה בין על אכילת הכלבים ובין על אכילת בני אדם נתחייבה אותה עיסה במה שהיא חייבת כל עיסה.

ודבריו צ"ע דלפי"ד תלוי בכונה למה מתכוין, וע"כ שמצד עצמו נקרא לחם חיות ואם מתכוין לאכילת אדם חייב, ע"כ לא נפקע שם לחם ממה ששם מורסן והדרך לתת לכלבים, חיות ובני אדם אוכלים (ויש לעיין אם דוקא במטע מורסן). א"כ לכאורה מדוע נפטר מחלה. ולפי הרמב"ם היה לכאורה צריך להביא הדרש של הספרי זוטא ערסותיכם - שלכם חייבת ולא של כלב, וצ"ע.

ב. ירושלמי חלה ח': איזהו עיסת כלבים, ר' שמעון בן לקיש אמר כל שעירב בה מורסן, מתניתא אמרה בזמן שהרועין אוכלין ממנה, פעמים שאין הרועין אוכלין ממנה, וכתב בבאור הגר"א בזמן שהרועין אוכלים אותן, ומדנקט בזמן משמע שפעמים שאין הרועין אוכלין מהן והיינו משום שעירב בהן מורסן. ועיין בפני משה.

ר' יוחנן אמר כל שעשאה כעבין, וכתב בפני משה כלומר אין ראה מהמתני', דהכי קאמר בזמן שהרועין אוכלין ממנה, והיינו כל שעשאה כעבין ערוכה וקטופה יפה כשאר ככרות עבים שאו הרועים אוכלים ממנה חייבת, ותני כן עשאה כעבין חייבת, עשאה לימודין פטורה. עיין בהגר"א שפי' דלא בעינן שיערב בה מורסן, אלא שיהא ניכר שעושה אותן לדעת שלא יאכלו הרועים ממנה.

ר' בא בשם שמואל ר' אמי בשם ר' חיה רובא אפילו עשאה קלוסקין, וכתב הר"ש דאפילו שצורתן מוכחת דלאים הוא, כיון דיחדן לבהמה אינה חייבת בחלה כדדייק לישנא דמתניתין. והא תנינא אם אין הרועין אוכלין ממנה, תיפתר שעשאה משעה ראשונה שלא יאכלו הרועים ממנה, וכתב בפני משה כלומר דהכי קאמר, ואם בתחילה עשאה לשם כלבים בלבד ושלא יאכלו הרועים ממנה לעולם, פטורה ואפילו בשעשאה גלוסקא יפה, דעריסותיכם כתוב הנעשית לאכילת אדם, אבל אם לא נעשית אלא לאכילת בהמה וחיה בלבד פטורה.

או לא. ומה דמצות צריך כונה זה בלצאת ידי חובת המצוה, אבל אין זה שייך להכשר הקרבן, עכ"ל. וביאור הדברים נראה דבקדשים אין הלשמה מצד התיחסות הפעולה לפועל כמשי"ג, אלא חיוב מצד הקרבן, שבקרבן צריך לעשות פעולות אלו, וא"כ הפעולות הן מחוייבות מצד החפצא של הקרבן, א"כ אין הלשמה התיחסות לפועל אלא התיחסות לחפץ, זאת אומרת שנזבח לשם מה שהוא במציאות, והיות והפעולה נעשית בחפץ הרי אין צורך להתיחסות, דהרי מונח בחפץ התיחסות דהרי פועל בקרבן, משא"כ במצות אין הלשמה בחפץ אלא בפעולה שתתייחס לפועל, וע"ז אין הכלל סתמא לשמה.

מבואר דבמצות יש בזה מעין קרבנות, שמצד עצם החפץ הרי זה כקרבן שאין הלשמה פועל דבר בחפץ, והחפץ מצד עצמו מוכן לעשות בו מצוות, רק שמצד הפועל אין מונח שעושה הפעולה לשם מצוה, ונחלקו הנוב"י והבאר מים חיים בספרו שערי תפילה, אם צריך דיבור בעשיה לשמה כמו בס"ת תפילין ומוזוות וגט, או שאין צריך דיבור, דהנוב"י ס"ל היות והחפץ מיוחד לעשיית מצוה הרי אין צורך רק להתיחסות הפועל וע"ז מספיק כונה, והבאר"ח ס"ל דהיות וההתיחסות באה רק ע"י כונה הרי זה כמו בכל דבר שאין סתמא לשמה וצריך דיבור, ויש להאריך ואין כאן המקום, עיין במפתח הענינים.

סימן ב'

בסימן א' הבאנו קושיית הברכת שמואל שהק' דמהירושלמי משמע דאין דין לשמה במצות לבי"ה, וכן הביא קו' המנ"ח דאם עשאו למכור יוצא בהן זה שייך לדין ברירה, וחיידש דדין לשמה במצות אינו דין בכונת עשיה היינו יצירה חפץ של מצוה, אלא דין כונה כמו במצוות שמצוות צריכות כונה, ובוה נחלקו ב"ש וב"ה, דלכ"ש הכונה ליצור חפצא של מצוה, ולכ"ה אין צריך ליצור חפצא של מצוה אלא מספיק כונה. וכן גרדי תנאים הוא רק בעשיה. וכתב והנה נתכונתי לדברי מו"ר זי"ע, וכונתו לגר"ח.

והנה בספר חידושי רבינו חיים הלוי על הרמב"ם האריך בשיטת הרמב"ם, דהרמב"ם בפ"ו מהלכות בכורים הלכה ח' כתב: העושה עיסה להאכיל הפת שלה לבהמה או לחיה פטורה, עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה חייבת בחלה. ועיין בסמ"מ שהרמב"ם פסק כשיטת הסוברים בירושלמי דאפי' עשאה קלוסקי דחלה תלוי במחשבה. והנה הפטור בעיסת כלבים מחלה היות ואין נקרא לחם או דוה מיעוט מהפסוק, ונפק"מ אם לאחר שאפה לשם בהמה חזר בו ורוצה להשתמש לצורך אדם האם החיסרון היות ולא היה לזה שם לחם נפקע ממנו שם לחם, או דבאמת ע"י המחשבה חל ע"ז שם לחם רק היות וחלה החלות חיוב הוא בשעת לישא ואפיה, והיות ובשעת לישא ואפיה לא היה ע"ז חיוב של חלה שוב לא שייך שיחול ע"ז חיוב חלה דנפקע ממנו חיוב חלה, ועיין בגר"ח דס"ל כסברא ב'.

ב. רמב"ם פ"ו מהלכות חמץ ומצה הלכה ה': עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה יוצא בה ידי חובתו, אין הרועים אוכלים ממנה אינו יוצא בה שאין זו משומרת לשם מצוה. וביאר הגר"ח דאע"פ שאור שאפה נתכוין לשם אכילת אדם וחל ע"ז שם לחם, אעפ"כ לא יצא בפסח היות ובשעת אפיה לא נתכוין לשומרה לשם מצוה.

והקשה שם הגר"ח ח"ל: אכן יש לדקדק עוד בדברי הרמב"ם, דמשי"כ הטעם לפי שאינה משומרת לשם מצוה, וא"כ הא נמצא דהא דפטורה מן החלה והא דאין אדם יוצא בה י"ח בפסח, שני דינים נפרדים ושני טעמים חלוקים הם, ואילו בפיה"מ כתב דהא דאינו יוצא בה ידי חובתו הוא משום דכל שאינו חייב בחלה אינו יוצא י"ח, וצ"ע. ותיירץ שם הגר"ח ח"ל: והנראה לומר בזה, דהנה בעיקר הדין דמשומרת לשם מצוה תרי דיני יש בזה, חדא עצם מעשה השימור שצריך לשמרה מחימוץ, שזהו עיקר מצות שימור, ועוד יש בה דין בהחפצא שיחול בה שם משומרת לשם מצוה, וכדאייתא בפסחים דף ל"ח יכול יצא י"ח בחלות תודה ורקיקי נזיר, ת"ל ושמרתם את המצות, מצה המשתמרת לשם מצוה, יצת זו שאינה משתמרת לשם מצוה אלא לשום זבח, הרי דאף דיש כאן מעשה שימור גמור שיוכל להועיל גם לענין מצוה, אבל מ"מ כיון דמשתמרת לשם דבר אחר אינה בכלל משומרת לשם מצוה, ובע"כ דהוי דין בהחפצא שיחול בה שם משומרת לשם מצוה, וע"כ כל שנעשה לשם דבר אחר לא חלה בה שם דמשומרת לשם מצוה. ולפי"ז נראה דגם בעיסת הכלבים דכוותה, אם באנו לדון משום עצם מעשה השימור באמת לית בזה שום גרעיותא במה שנעשית ע"ד אכילת כלבים, דמ"מ כל שנשמרת כראוי מחימוץ שפיר ה' חשוב זה לשימור גמור והיתה בכלל משומרת, ואך דכיון דהוי דינא דכל לאכילת כלבים לית בה שם מצוה, ע"כ משום זה הוי דחזר דינא דכל שנעשית לשם אכילת כלבים לא מועיל בה השימור שהי' בה אז למיחל בה בהחפצא שם משומרת לשם מצוה, ומועיל זאת לפסלה לעולם אף כשהחל בה אח"כ שם מצוה ע"י מחשבתו לאכילה, כיון דשם משומרת לשם מצוה שצריך לחול בה בשעת עשי' לית בה. ולפי"ז הא נמצא דהא דעיסת הכלבים בזמן שאין הרועים אוכלים ממנה הויה אינה משתמרת לשם מצוה, יסודה הוא מפני שבשעת עשייתה לא חלה עלי' שם מצוה, זהו שגורם לה שלא יחול עלי' גם דין שימור של מצוה, וא"כ הא נמצא דשני הטעמים צריכין להודי, דטעמא דמצוה איתקדש לחלה הוא לעיקר פסולה הפוסלה בין מדין מצוה ובין מדין שימור, וטעמא דאינה משומרת לשם מצוה הוא לפסלה לעולם, ולא יועיל מה שחזר וחשב אח"כ לאכילת אדם, ומתאימים דבריו בפיה"מ עם דבריו בה' חמץ ומצה, כיון דתרווייהו צריכין להדדי, וכש"ג.

מבואר מדברי הגר"ח שהדין השלמה במצה אינו דין כונה אלא חלות על החפצא של המצה, ולא כמשי"כ הברכת שמואל בשם רבו שזהו דין כונה.

ובלא"ה דברי הברכת שמואל צריכים ביאור דמה שייך כונה על דין שאינו מצוה, היינו דאם היה דין שאדם חייב לשמור, וזו מצוה בפני"ע כמו שחיה, הרי שייך כונה ושייך שהמצוה מתחייבת למכוין, אבל דין

דמי, א"כ נימא גם בזה דאם לא חשב לשמן דלא עלו לבעלים לשם חובה דהא אינו כמו שנדרת עשית, והקשה הקרן אורה על זה דהא סובר הרמב"ם דמדאורייתא מצות צריכות כונה וכו' והאריך בזה, ונראה דאין קושיא כלל מדין מצות צריכות כונה על דין שחיטת ועבודות קרבנות, דבזה דיינינן בדין הכשר הקרבן אם צריך מחשבה לשמן או לא, ומה דמצות צריך כונה זהו בלצאת ידי חובת המצוה, אבל אין זה שייך להכשר הקרבן, אלא דמ"מ אם נימא דבעיקר הכשר הקרבן צריך מדין תורה לכתחלה לחשוב לשמן וכדמשמע מפשטות דברי הרמב"ם, א"כ קשה למה לא נימא דאם לא חשב לא עלו לשם חובה וכנ"ל, עכ"ל.

ב. מנחות מ"ב ע"ב תוס' ד"ה מה טעם טעימה פסולה ואפילו לשם ציצית, מ"מ לשם נסיון נמי עבידא, והוי כמנחה שקמצה לשמה ושלא לשמה, מבואר בתוס' שהלשמה של קדשים ושל ציצית שוין, וכמו שבקדשים לשמה ושלא לשמה פוסל היות והשלא לשמה פוגם בלשמה, ה"ה בציצית הלשמה ושלא לשמה פוסל היות ונפגם הלשמה ע"י השלא לשמה.

ובקובץ שעורים סימן כ"ב אות א' הביא מה שנתקשה הגר"ח ע"ד התוס' ח"ל: דאין ראה ממנחה לציצית, דפסול שלא לשמה בקדשים אינו משום חסרון מחשבת לשמה, דאין צורך לחשוב לשמה בקדשים, והא דמיפסל במחשב שלא לשמה משום דהיא מחשבה הפוסלת כמו מחשבת פיגול וחזון למקומו, ומשוי"ה גם במחשב לשמה ושלא לשמה פסול כמו בחשב לאכול בזמנו ושלא בזמנו דהוי פיגול, אבל בציצית שצבען שלא לשמן כל פסולן הוא משום חסרון לשמן, ואין הטעם משום דמחשבה שלא לשמן פוסלת בהן, וכיון שצבען לשמן ושלא לשמן הרי יש בהן מחשבה לשמן וסגי בהכי, עכ"ד. ויש לעיין מש"כ דאין צורך לחשוב לשמה בקדשים, אם לגמרי נפקע הדין של לשמה בקדשים, או דבקדשים אין צריך לשמה היות וסתמא לשמה, אבל אם לא היה סתמא לשמה גם בקדשים היה צריך לחשוב לשמה, ויתבאר א"י"ה.

ובקו"ש באות ב' האריך לתרץ קו' הגר"ח ח"ל: ולישב דברי תוס' י"ל בפשיטות דס"ל דגם בקדשים דמיפסלי במחשבת שלא לשמן, הטעם הוא משום חסרון לשמן, ואין הטעם משום דמחשבת שלא לשמה היא מחשבה הפוסלת, והא דכשר בלא חשב כלל היינו משום דסתמא לשמה קאי ומאליו הוי לשמה, דבכל מקום שצריך לשמה אין הכוונה שצריך האדם לכיון לזה כמו במצות צריכות כונה, אלא דבעינן שיהא הדבר מיוחד לזה כמו בגט בעינן שיהא השטר מיוחד ועומד לגירושי האשה הזאת, וגוה"כ הוא דהיחוד הזה צריך להיות דוקא בשעת כתיבה ולא אח"כ דאין הקדש לגט, וכן בציצית בעינן שיהיו החוטין מיוחדין ועומדין למצות ציצית, והיחוד הזה צריך לעשותו דוקא בשעת טויה וצביעה.

אבל בקדשים משעה שהקדיש לקרבן הרי הן מיוחדין ועומדין לקרבן, ועל כן לא בעינן מחשבת האדם בשעת העבודה דממילא הן עומדין לשמן, אבל אם חשב בפירוש שלא לשמן בזה עקר אותן מיוחדן הקודם ושוב אין עומדין לשמן, ופסולין משום חסרון לשמן כמו בציצית, ואם כן הא דמפסלי בחשב לשמן ושלא לשמן אין הטעם משום דמחשבת שלא לשמן פוסלת בהן, אלא דמחשבת לשמן כה"ג אינה כראוי דבעינן שיהא הדבר מיוחד רק לשם זה בלבד ולא לשני דברים, ושפיר יש ללמוד דציצית מקדשים, עכ"ל.

מבואר מדבריו דהחיסרון של שלא לשמה אינו מחשבת פסול אלא עוקר את הלשמה, ועיין בחידושי מרן הגר"ח על הרמב"ם פ"ד ממעשה הקרבנות שהאריך לבאר החילוק בין מחשבת פסול לחיסרון לשמה, דחיסרון לשמה החיסרון כאילו לא נעשה העבודה, ואם נשאר דם הנפש יכול לקיים המצוה ע"י דם זה, אבל אם החיסרון מצד מחשבת פסול הרי נפסל בדם כל שהוא, ע"ש באריכות, רק שצריך לבאר החילוק לפי הקו"ש בין מצות צריכות כונה לדין לשמה, דמשמע מדבריו שבמצות צריכות כונה אין צריך יחוד אלא מספיק כונה.

ג. ובברכת שמואל עמ"ס גיטין סימן י' האריך לבאר החילוק בין לשמה לדין מצות צריכות כונה, וז"ל באות א': ונראה דהנה מצינו דיני לשמה בתורה, כגון גבי גט וקרבנות וס"ת ותפילין ומוזוות וציצית וכדומה, ומצינו גם דיני כונה בתורה כגון בעשיית מצוה למ"ד מצות צריכות כונה, צריך לדעת מהו דין לשמה ומהו דין כונה, ונראה דדין לשמה שבתורה דהוי דין עשייה כגון גט ובקרבנות, דבעינן עשייה גבי גט וקרבנות ובסת"מ וכדומה, דע"י שעושה אותן לשמה נעשו גט וקרוב וס"ת, והצריכה התורה דע"י העשייה לשמה הוי גט וקרוב וכדומה, ובלא עשייה לשמה לא נעשה גט וקרוב וכדומה, אבל דין כונה גבי עשיית המצוה אינו דין עשייה דנאמר דע"י שמכוין לשמה האכילה אכילת מצוה, ובלא הכונה לא נעשה חפצא של האכילה אכילת מצוה, דזה ודאי אינו, דאינו דין עשייה אלא עוד דין דהוי במצוה שבל"ז אינו יוצא וכו'.

וביאור דבריו נראה דבמצות צריכות כונה אין החיוב לעשות חפץ של מצוה, אלא דין התייחסות הפעולה לפועל שע"י הכונה נקרא הפעולה על שמו, וכשאין כונה מתבטל התייחסות המעשה לפועל והוי כמתעסק (ועיין בקרן אורה בפתיחה עמ"ס זבחים ד"ה עכ"פ זה ברור). והנה כ"ז הוא אם כל המצוה הוא החזון לעשיית המצוה א"כ צריך התייחסות הפעולה לפועל, אבל בקרבנות וגט שאין הלשמה דין התייחסות הפעולה לפועל אלא חיוב מצד החפץ של המצוה שיעשה לשמה שיתיחד למה שנעשה, א"כ הלשמה ע"כ הוא חלק מציצית החפץ, ובלא הלשמה הרי זה כמו שאין כאן לגמרי קרבן או גט, משא"כ במצות אין חיסרון הלשמה גורם שחפץ המצוה לא יקרא על שמו, אלא חיסרון בהתייחסות לפועל, ודו"ק.

ד. ובאבן האזל פרק ד' ממעשה הקרבנות הלכה י' ד"ה ונראה בזה, הובא לעיל באות א', הביא את קו' הקרן אורה מדוע בזבחים לא נפסל הקרבן בחיסרון לשמה, הרי מצות צריכות כונה. ותיירץ האה"א ח"ל: ונראה דאין קושיא כלל מדין מצות צריכות כונה על דין שחיטת ועבודת הקרבנות, דבזה דיינינן בדין הכשר הקרבן אם צריך מחשבה לשמן

לפי המבואר יש לנו ג' שיטות בביאור המשנה: לר"ל אין תלוי בכונה, דאין המשנה דנה בכונת בעה"ב (ועיינו מש"כ) אלא איירי בעיסה שעשה לכלבים יש חילוק אם נשאר מורסן הרבה שאין ראוי לרועים אין חייב בחלה, אבל אם נשאר מעט שראוי לרועים חייב בחלה היות וגם הרועים יאכלו מזה. ור"י בא ס"ל דאין תלוי בעיסה מצד עצמה אם היא ראויה, אלא הכל תלוי בכונת בעה"ב. ור"י יוחנן פליג על ר"ל ומודה לר"י בא דאין תלוי בעצמות העיסה, וגם לא תלוי בכונת בעה"ב, אלא תלוי אם ניכר מצד תואר העיסה אם התואר נראה שערך לאדם היינו כעבין חייב בחלה, ואם נראה כנסרים הרי זה נראה שינתן לבהמה.

לפי"ז ר' יוחנן ס"ל בשיטה א' דאין צריך שיהי' ניכר מעצמות העיסה ממה היא מורכבת כמו דס"ל לר"ל, אלא דס"ל כר"י בא שאפי' שהעיסה היא נקיה והאדם יכול לאכול דמה נפק"מ אך הצורה שלה, אעפ"כ היות ונעשה לבהמה פטורה מחלה, רק בזה פליגי דלר"י צריך שיהי' ניכר שזה עשוי לבהמה, ולר"י בא אין צריך, וצ"ב במה פליגי.

ג. עיינו בהל' חלה להרמב"ן אחר שהביא השיטות בירושלמי כתב וז"ל: וכיון דמסקנא הכין שמעינן מינה דעיסת הכלבים אפילו עשה מסלת נקיה במצותו של שלמה, כיון דאדעתא דכלבים פטורה מן החלה וכו', דע"כ לא פליגי אלא בעיסת כלבים דתחלתה וסופה עיסה ונאפית בתנור ולחם גמור הוא, ולפום הכי חיישי רבי יוחנן וריש לקיש שמא יחלק לאכול לרועים ממנה, אי נמי דלמא אתיא לאחלופי בלחם דעלמא ומשתכחא תורת חלה.

מבואר מדבריו דעיקר הפטור בגלל שזה נאפה עבור הכלבים, וגם ר"י ור"ל מודים שמן התורה פטור בעיסה נקיה וגם צורתה כלחם, אם אפאה לכלבים פטורה, רק שס"ל שמדברנן יש לאסור היות ושמה יחלק לאכול לרועים (כונתו לפני האפיה, היות והעיקר תלוי באפי') או שמא יחליפו בלחם ממש. ונחלקו ר"י ור"ל עד כמה חששו לר"ל החשש הוא במהות הלחם, דאם מהות הלחם לא ניכר שהוא לכלבים, אע"פ שבצורה ניכר שהוא לכלבים שייך לגזור שמא יחלק לפני האפיה, ויתכוין שגם הרועים יאכלו מזה. ור"י ס"ל דעצם מה שהלחם משונה וניכר שהוא לכלבים אין צריך לגזור, א"כ לפי הרמב"ן מן התורה אין חוב חלה במתכוין לכלבים, ורק מדברנן אסור לר"י ור"ל, ונחלקו באיזה אופן גזרו.

ד. כתב הרמב"ם בפ"ו מהלכות בכורים הלכה ח': העושה עיסה לאכילת הפת שלה לבהמה או לחיה פטורה, עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה חייבת בחלה. וכתב הרמב"ם ע"ה פ"ה וכו' ספרי זוטא, וילפי לה מוכתב עירסותיכם. עיסת הכלבים משנה ח' פרק קמא דחלה ובירושלמי אפילו מה הוא עיסת הכלבים, ונראה מדבריו רבינו שפסקו כמ"ד דאפילו עשה גלוסקין, והא תנינן בזמן שהרועים אוכלים ממנה [וכו' אם אין הרועים אוכלים ממנה] תפטר בשעשה משעה ראשונה שלא יאכלו הרועים ממנה, ואם כן אפילו עשה במצותו של שלמה ואין בה שום גריעות ולא שינוי ולא היכר, מאחר שעשה משעה ראשונה שלא יאכלו ממנה [פטור, שכך משמע ממה] שכתב לעיל בסמוך העושה עיסה לבהמה ולחיה פטורה, וכתב לקמן [סו"ה"ב] שאין חייבת אלא עיסה שסופה לאפות לחם למאכל אדם.

ומפני שעיסת הכלבים דרך הרועים לפעמים לאכול ממנה, כלומר שדרך אותם רועים לאכול מאותה עיסה או שאפאה ע"ד כן נקרא לחם העשוי למאכל אדם וחייב, וכתב הר"י קורקוס ז"ל דמש"ה לא סיים רבינו ואם אין הרועים אוכלים ממנה פטורה כדמסיים במתניתין, לפי שכבר כתבו לעיל העושה עיסה לבהמה ולחיה וכו', עכ"ל הכס"מ.

ועיינו ברדב"ז שכן ביאר דברי הרמב"ם, רק שהוסיף וז"ל: העושה עיסה להאכיל הפת שלה לבהמה או לחיה פטורה, משמע שהדין תלוי במחשבת עושה העיסה ולא באיכות העיסה ולא בצורת הפת, ועלה קאמר עיסת הכלבים וכו' שאם עשה אותה שיהיה גם הרועים ממנה חייבת ואם לא פטורה. וז"ל בפ"ה המשנה: ואם חשב בשעת הלישה בין על אכילת כלבים בין על אכילת בני אדם, נתחייבה אותה עיסה במה שהיא חייבת כל עיסה, ע"כ. ומה שכתב בתחילת הלשון עיסת הכלבים הוא שלשין אותה במורסנה, אורחא דמילתא נקט לא שיהיה הדין תלוי בזה, אלא במחשבת הלשן את העיסה כדכתיבנא, עכ"ל.

ה. ועיינו בטור יו"ד סימן ש"ל שכתב עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה חייבת, ואם לאו פטורה, לכאורה משמע אם ראויה לרועים, ואם לאו שאינה ראויה לאכילה. ולכאורה הכונה כר"ל בירושלמי שהרועים אוכלים הכונה שהעיסה מצד עצמה עוד ראויה לרועים אע"פ שעירב מורסן, וכשאין הרועים אוכלים איירי שעירב הרבה מורסן שאין ראוי לרועים, וזו היא שיטת הר"ש שפסקו כר"ל.

הרמ"א בא"ח סימן תנ"ד ס"ב כתב על המחבר שכתב עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה יוצאים בה, ואם לאו אין יוצאים בה, וכתב הרמ"א יש אומרים הטעם משום שאינו ראוי ללחם כל זמן שאין הרועים אוכלים ממנו, וכן נראה עיקר (טור יו"ד סימן ש"ל ור"ש בפירוש דמסכת חלה פ"ק), והגר"א ביו"ד הביא מקור לדיון הרמ"א ממסכת ביצה.

ביצה כ"א. עיסה חציה של נכרי וחציה של ישראל אסור לאפותה ביו"ט דהא אפשר ליה למפלגה בלישה. מתיב רב חנא בר חנילאי עיסת כלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה, ומעריבין בה ומשתתפין בה ומכריבין עליה ומוזמנין עליה ונאפית ביו"ט ואדם יוצא יד"ח בפסח, ואמאי הוא אפשר לה למפלגה בלישה. שאני עיסת כלבים הואיל ואפשר לפייסן בנבלה, וכתב רש"י ונמצאת כולה נאכלת לאדם.

ולכאורה לפי"ז שאומרים הואיל מדוע כשאינה ראויה לרועים אסור לאפות ביו"ט, הרי אם הרועים ירצו יפייסו את הכלבים בנבילה והם יאכלו את העיסה. מכאן מוכח שמש"כ שאין ראוי לרועים אין הכונה שהיא מצד עצמה ראויה כר"י ור"י, אלא הכונה אינה ראויה לרועים הכונה שמצד עצמה אינה ראויה היינו שאי אפשר לאכול, ולפי"ז ניחא דלא שייך לומר הואיל.

ועיינו בבהגר"א יו"ד סימן ש"ל ס"ק י' וז"ל: וטעמו של הר"ש שפסקו כר"ל דסוגיא דגמ' דידן בפ"ב ד"ט כוונתיה דאמרין שם ב"י שאני עיסה כו', אלמא אע"ג שנעשית לשם כלבים הואיל ויכול לאכול נאפית ביו"ט, וצ"ל בסיפא דוקא שאין יכול לאכול, וכל הני אמוראי דירושלמי הני"ל ס"ל דלא אמרינן הואיל, אבל אנו קיי"ל דאמרין הואיל, וע"כ צ"ל כר"ל. סימן ש"ל ס"ו, הנה המחבר ביו"ד ס"ח-ט פסק העושה עיסה לבהמה ולחיה פטור, עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה חייבת ואם לאו פטורה, ודוקא שיכיר בה שהיא לכלבים כגון שאינה ערוכה ועשויה כצורת לחם, הא לאו הכי חייבת, ועיינו בבהגר"א ס"ק י' שהטור והמחבר פסקו כר"י יוחנן, וכן פסק הר"ש.

ולכאורה הרי סוגיית הגמ' כר"ל, ונראה דהנה הרמב"ם ס"ל כר"י בא דאפילו שלא ניכר מצד עצמו, ולכאורה קשה בשלמא שאינה חייבת בחלה ניחא היות ותלוי בשעת לישה ואפיה. וכן לענין לצאת יד"ח בפסח ביארנו בס"מ ב' שצריך להיות חלות בחפצא של המצה שתהיה שמורה, וזה חל בעת לישה ואפיה, אבל יתר הדינים המבוארים במשנה שאין משתתפין ואין מזמנים לכאורה תמוה מדוע שלא ישתתפו, הרי אין דין בחפצא אלא במציאות אם זה מאכל אדם או מאכל בהמה. ולכאורה בעת שאוכל מזה או משתתף הרי כונתו שיתתקן למאכל אדם ויחול ע"ז שם לחם, ומדוע שלא יברך ע"ז.

ועיינו במשנה ראשונה שהקשה קו' זו וז"ל: ואין מברכין עליה ואין מזמנין, לשיטת הר"ש ניחא כיון שאין ראויה לאכילה האוכלה בטלה דעתו, אי"נ לא חשיב פת אלא כמין קטנית, אבל לשיטת הרמב"ם דמשום מחשבה פטורה אמאי כיון דהדר אחשבה ואכלה למה לא יברך, ומאי אולמא מחשבה קמייאת מבתרייתא וכו'. וצ"ל דאין ה"נ דוקא לענין חלה מפרשינן לה כשחשב, אבל שאר הדברים השנויים בבתנ"י אינה אלא משום קלקול מורסן, ולכאורה הדברים תמוהים שהרי המשנה הלא מחלקת ומשמע שהכל הם בסגנון אחד. ובאמת שהגר"א הביא מקור לר"ש, ואם למשנה ראשונה אין שום ראייה.

ונראה ליישב דהנה בחידושי רבינו חיים הלוי הקשה וז"ל: והנה הר"ש שם הביא דרשת הספרי זוטא עירסותיכם, שלכם חייבת ושל כלב אינה חייבת, וא"כ י"ל דגם בזמן שאין הרועין אוכלין ממנה לא פקע מינה שם לחם. ודבריו תמוהים, דלפי דבריו סיפא של המשנה איירי שראויה לרועין, דא"כ לא שייך לומר דהוי לחם, דאם אין ראוי לבני אדם ודאי שזמן זה לחם, וע"כ אם הפטור מצד עירסותיכם ולא מדין לחם ע"כ דאיירי שראויה לרועין. וא"כ קשה דהרי הר"ש כתב בביאור המשנה וז"ל: עיסת כלבים מפרש בירושלמי כל שעירב בה מורסן, ופעמים שמתערב כל כך דלא חזיא לרועים.

ונראה דהר"ש ס"ל דעיסת כלבים אין חיסרון בלחם, ואין דומה לסופגנין שאינו לחם היות וזה עיסה חלולה הוי חיסרון בלחם. אבל בעיסת כלבים שבמציאות זה לחם, רק שהוא לחם כלבים, הפטור הוא רק מצד הלימוד של עירסותיכם.

והנה הר"ש ס"ל שדין עירסותיכם הוא דוקא שמצד עצמו הוא מאכל כלבים, אבל אם מצד עצמו הוא ראוי לאכילה לא נפקע מזה דין עירסותיכם, ואפילו שנתכוין מפורש לכלבים [ולא כהרמב"ן שהבין כר"ל שהוא מדברנן].

והנה לפי הרמב"ם הוא להיפך, שאם התכוין לשם כלבים כבר חל ע"ז שם עיסת כלבים ואין ע"ז שם לחם, ולפי"ז ניחא דמדוע אין מברכים וכו' היות וע"י כונתו נפקע מזה שם לחם ונקרא עיסת כלבים ונפטר מחולה, הרי חל על העיסה שם עיסת כלבים ובעיסת כלבים אין מברכין עליה (וכל זה רק בעיסה שחל ע"ז שם פטור ולא בשאר אוכלים, ודו"ק).

הרב מתתיהו גבאי ירושלים

צירוף זימון אוכלי קטניות ומקפידים לאוכלים

ראיתי חקירת הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ מח"ס גם אני אודך אם מצטרפים לזימון אוכלי קטניות והמקפידים שלא לאוכלים. א. בערך ד' ע"א הכל מצטרפין לזימון כהנים לויים וישראלים, ופריך פשיטא לא צריכא דקאכלי כהנים תרומה או קדשים וזר קאכיל חולין, סד"א הואיל ואי בעי זר למיכל בהדי כהן לא מצי אכיל אימא לא ליצטרף, קמ"ל נהי דזר בהדי כהן לא מצי אכיל, כהן בהדי זר מצי אכיל. הרי דרך כשאין יכולים שניהם לאכול אחד מהשני אין מצטרפים לזימון. וכל שאחד יכול לאכול מהשני וככהו שיכול לאכול חולין, נהי שאין ישראל יכול לאכול קדשים ותרומה מצטרף לזימון עם הכהן, וא"כ י"ל אף באוכלי קטניות ומקפידים שלא לאוכלים, מ"מ כיון שאוכלי קטניות יכולים לאכול עם המקפידים בקטניות מצטרפים לזימון, ורק כששניהם אין אוכלים זמ"ז אין מצטרפין, וכמש"כ התוס' בערכין שם, ב' בני אדם המודרים הנאה זה מזה אין מצטרפין לזימון, דאין אחד יכול לאכול מהשני ע"ש. וכן בתוס' ברכות מ"ה ע"א, והוסיפו התוס' בברכות דשלושה שאכלו והאחד היה מודר הנאה מן השניים, והוא אוכל משלו, יכול להצטרף עמהם לזימון, דנהי דאינו ראוי לאכול עמהם הם ראויים לאכול עמו, וה"ה לענין הנוהר מפת של נכרי ע"ש, והיינו דאף דאחד נזהר מפת של נכרי כל שהשני לא נזהר מצטרפים לזימון. וכ"פ השו"ע או"ח ס"י קצ"ו ס"ג, שלושה שאכלו כאחד, אחד נזהר מפת עכו"ם ואחד אינו נזהר, או אחד כהן ואוכל חלות, אע"פ שאותו שנזהר אינו יכול לאכול עם אותו שנזהר. ולא ישראל עם הכהן כיון שאותו שאינו נזהר יכול לאכול עם הנזהר, והכהן עם ישראל מצטרפין, אבל אם היו כהנים זר אוכלים כאחד, והכהנים אוכלים חלה ונזהרים מפת עכו"ם, והזר אוכל מפת עכו"ם, אין מצטרפין, וה"ה לשלושה שמודרים זה מזה שאין מצטרפין לזימון, ע"ש. וא"כ שפיר י"ל אף במקפידים באכילת קטניות בפסח, כל שיש אחד שאין מקפיד באכילתם מצטרף

לזימון עם המקפידים באכילתם, ורק שכולם מקפידים באכילתם י"ל שאין מצטרפים לזימון.

ועיקר ד"ז כתב הסמ"ק מ"ע ק"ט אחד אוכל פת וגבינה ואחרים אוכלים בשר מזמנין, שהרי האוכל גבינה יכול להצטרף ולאכול בשר כשינקה פיו וידיו. הרי אף שהאוכל בשר אין יכול לאכול אח"כ מהגבינה מצטרף לזימון עם האוכל פת וגבינה, כיון שהוא יכול לקנח ידיו ופיו ולאכול בשר. וכתב המג"א ס"י קצ"ו סק"א בשם האגודה שאם האוכל גבינה נזהר שלא לאכול בשר בשבוע שחל בו תשעה באב, ואוכל עם אנשים שזאב נזהרים בזה, אין מצטרף עמהם לזימון, שהם אין יכולים אחד מהשני, ע"ש ובשו"ת בצל החכמה ח"ד ס"י קס"ט, ובשו"ת שאילת שלום מה"ח סו"ס קמ"ה. והביא המג"א להקשות שהרי יכולים לאכול הפת ביחד, דאיירי לצירוף ברכה מ"ז ע"כ שאכלו פת, ונהי שאין אחד יכול לאכול בשר או גבינה, כל שאוכלים לחם כאחד מ"ט לא יצטרפו לזימון. וכתב המג"א ע"ז שלכל קושיא יש תירוץ ע"ש.

אולם בס' ערוך השלחן ס"י קצ"ו ס"ח כתב לתרץ שעיקר צירוף לזימון זהו משום ההתחברות כאחד, וכיון שאוכלים זה בשר זה גבינה חייבים ליתן היכר בשלחן כמב' בשו"ע יו"ד ס"י פ"ח. א"כ ההיכר הוא הפך הצירוף, ומש"ה אף שיכולים לאכול הלחם זמ"ז, כל שאסור לעלות על שלחן אחד בשר וחלב א"כ עושין סימן והיכר שלא יאכלו זמ"ז אין מצטרפין לזימון, שזימון זהו התחברות ולא פירוד ע"י היכר, ע"ש. ועפ"ז נפיק באוכלי קטניות כאחד עם המקפידים באכילתם, כל שיכולים לאכול מהמצה זה מזה, ורק בקטניות מקפידים לכאן מצטרפים לזימון. ואולם בס' מועדי הגר"ח ח"א תשו"י פ"א נשאל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אם אוכלים בפסח אוכלי קטניות, ומי שמקפיד לא לאכול קטניות אם יש לעשות היכר והשיב ע"ז ראו"י. וא"כ למש"כ הערה"ש דאף שאוכלים לחם זמ"ז, כל שצריך לעשות היכר ביניהם כאכילת בשר וחלב ביחד, אין מצטרפין לזימון, ה"ה באוכלי קטניות ומקפידים לאוכלן נהי שאוכלים מהמצה זמ"ז כל שראוי לעשות היכר ביניהם, אי"ז חיבור לזימון אלא פירוד ואין מצטרפים. וכתב לי הגאון רבי שמאי גרוס בעל שבט הקהתי אם מצטרפין לזימון אוכלי קטניות ושאנים אוכלים, דאם אוכלים מצה אחד מהשני מצטרפין.

ובקונ' גם אני אודך ח"ג אות ס' נשאל מרן הגר"ח קניבסקי אם מצטרפים לזימון באוכלים כאחד, ומקפידים לאכול מכשרות השני, והשיב אם כל אחד אין יכול לאכול משל חברו אין מצטרפין, ע"ש. ומש"כ בשו"ת יד נתן להגר"ח אורטנר ח"ב ס"ג ובשו"ת אבני דרך ח"ט ס"י ב"ז ובס' מאיר עוז ח"ח ס"י קצ"ו ס"ג ובס' שערי הברכה פ"ה ס"י כ"ג ובס' פסקי תשובות ס"י קצ"ו ס"ז הערה 37, מש"כ אם מצטרפים לזימון במקפידים מכשרות. והנה בשו"ת מציון תצא תורה תשו"י קע"א בהערה ו' הביא מהגר"ח קניבסקי דמי שמקפיד לא לאכול מהכשר מסוים, וכגון אש מותר לו לאכול בשלחן אחד עם מי שאין מקפיד בהכשר זה, וכגון הכשר הרבנות וכיו"ב, שבעי היכר בשלחן ע"ש, ובס' הרחקות והזהרות עמ' פ"ח, ומש"כ בשו"ת ודרשת חקרת ח"ג יו"ד ס"ב או"ג, וא"כ אם נימא שבעי היכר אין מצטרפים לזימון למש"כ הערה"ש דליכא התחברות היכא שבעי היכר ואין מצטרפין לזימון, ואמנם לדעת הגר"א נבנצאל בשו"ת מציון תצא תורה שם שא"צ היכר כשאין סומך על כשרות חברו ואוכלים כאחד, שפיר י"ל שאף מצטרפים לזימון. ועי' בס' אהל יעקב הל' ב"וח עמ' קפ"ז הביא מהגר"ח קניבסקי, כשיושב עם חברו ונצרך חברו לאכול פת עכו"ם אם צריך היכר, והשיב שא"צ ע"ש. ואמנם י"ל בזה עפמש"כ המאירי ברכות מ"ז ע"א שאיסור פת עכו"ם אינו ברור, ואע"פ שמחמיר על עצמו מצטרף לזימון אף עם מי שמקפיד בפת עכו"ם ע"ש, וא"כ שאין איסור ברור א"צ היכר, וצ"ע. וע"ע בשו"ת שבט הקהתי ח"ו ס"י רס"ז. ואולם י"ל לענין זימון באוכלי קטניות ומקפידים, אף שא"צ היכר, מ"מ משכ"ל במצה שהתערב בו קטניות באופן שלא החמיץ, שיש לדון אם מצטרפים לזימון, ולמש"נ שפיר מצטרפין כל שהאוכל קטניות יכול לאכול מהמצה של המקפיד בקטניות ומצטרפין לזימון.

צירוף זימון באוכלי מצות יד ומכונה

ב. וכיו"ב כתב בתשובות והנהגות ח"ד ס"י ק' לענין צירוף זימון באוכלי מצות מכונה. והמקפידים לאכול רק מצות יד, שמצוי שדוקא האוכלי מצות יד מקפידים שלא לאכול מצות מכונה, אבל האוכלים מצות מכונה אוכלים גם מצות יד, וכה"ג מצטרפים לזימון, וזימון מי שאוכל מצות מכונה, ע"ש. ואמנם בשו"ת דברי יציב או"ח ס"י ר"א הפריז על המדה, וכתב דאוכלי מצות מכונה הוי כדבר האסור שאין מזמנין עליו, וכמב' בשו"ע או"ח ס"י קצ"ו ס"ג שרוב גדולי ישראל אסרו מצות מכונה ונהגו בו כחמץ גמור, וכמש"כ בס' אורחות חיים [ספינקא] ס"י ת"מ ס"ג שאסור לעלות מצות מכונה על השלחן אפי' בהפסק מפה ע"ש, א"כ אין מצטרף לזימון וכאכילת דבר האסור, ע"ש. ונמשך אחריו תלמידו בשו"ת ישיב יצחק ח"ט ס"י י"ג ע"ש. אכן הדברים תמוהין, שמצוינו לגדולי ישראל שהקפידו להיפך לאכול מצות מכונה, וס"ל שזהו מהודר יותר ממצות יד. וכן ס"ל להגר"י פישר זצ"ל בעל אבן ישראל כמובא בס' הליכות אבן ישראל ח"א עמ' ס', וכן בס' הליכות שלמה פסח פ"ז ס"י הערה 46, שהגרש"ז זצ"ל בעל המנחת שלמה אכל מצות מכונה, וכן הקפיד דווקא אכילת מצות מכונה הגר"י דונר זצ"ל, כמובא בס' מנהגי מהר"י הלוי זצ"ל עמ' פ"א ע"ש. ובשו"ת שמש ומגן ח"ב ס"י נ"ג סק"ה שעדיף מצות מכונה מיד ע"ש. ובס' מים חיים עמ' קמ"ו בשם הגר"ח קרייזויר זצ"ל ובס' מקראי קודש ליל הסדר עמ' שמ"ד, ובשו"ת ודרשת חקרת ח"ד ס"י מ"ד. ומה שציינתי בזה בס' מועדי הגר"ח ח"א תשו"י פ"ד ע"ש. א"כ ודאי שא"א להחשיב מצות מכונה כחמץ, כל שראינו לגדולי ישראל שהקפידו במצות מכונה שהיו הידור טפי, ושפיר י"ל אף במקפידים באכילת מצות מכונה מצטרפים לזימון, ואי"ז כאכילת איסור להסוברים להתיר אכילתו, והסתפק בזה מרן הגר"ל שטיינמן

המונח לפניו, ומשמע שיבצע על כל הלחמים שלפניו זה ל"ש בלח"מ, וממילא כל הדין לבצוע על כולם היינו דווקא לאוכלם בסעודה, ואז הרי בציעה חשובה שבוצע על כולם. אבל אם אין מי שיאכל כ"כ הרבה חלות, אין ענין לקלקל דווקא את הככרות ע"ש. הרי שס"ל לחוט שני שאם א"צ לשתי הככרות א"צ לבצוע שניהם, וא"י חסרון בכבוד שבת אם יבצע רק אחד כל שא"צ שניהן. וכע"ז כתב בתשובות והנהגות ח"ה סי' פ"א דאף להרשב"א שצריך לבצוע משניהן, היינו שצריך לסעודה את שניהן, אבל כשאין אוכל משניהן א"י מחובת לח"מ לבצוע שניהן, ויוצא אף שאינו אוכל אלא אחת ע"ש. וא"כ י"ל בנידון דידן, בצירוף לח"מ מצות מכונה כשאין אוכל מצות מכונה, דכל שאוכל רק ככר אחת סגי לבצוע עליו, ויוצא לח"מ אף להרשב"א ודעימיה שבעי לבצוע על שניהן, דכ"ז כשצריך לשניהן, ולא שאוכל רק מככר אחד, וכי"ב כתב בתשובות והנהגות ח"ג סי' צ', וכן בתשו"ת ח"ה סי' פ"א, שגם להרשב"א שצריך לבצוע על שניהן, מקיים לח"מ כשבצע אחת, ורק שצריך לאכול משניהם הוא והמסובין יש מצוה מיוחדת לבצוע משניהן, אף שא"י חובה ועיכוב במצות לח"מ ע"ש.

וביותר ראיתי למוח"ז הגה"ח רבי שלום יצחק מורחי זצוק"ל ח"ג אור"ח סו"ס ל"ג, שמסיק שיש לבצוע בשבת על ככר אחת ואין לבצוע על שתיים, ואף דלסעודה יוצרך לשניהם, מאחר ויש מהראשונים שאוסרים וכן המנהג ע"ש, הרי שס"ל דאף אין לבצוע על שניים ע"ש, ובס' ערוך השלחן סי' רע"ד ס"ג דכתב שאין מבין הנהגים לבצוע על שניים שר' אבא ור' כהנא לא ס"ל כן, והמה בתראי נגד ר"ז ע"ש. וכדברי בנו בתו"ת [ופלא שבנו התו"ת לא הזכיר מדברי אביו בערוה"ש]. ואולם בס' שאלת רב ח"ב עמ' ש"ח השיב הגר"ח קנייבסקי שכדאי לבצוע על שתיים, והביא שם בשם הגאון רבי הלל זקס זצ"ל שהח"ח בצע רק על אחת, וכמש"כ במשנ"ב שכן המנהג, ועי' באורחות רבינו בנדמ"ח ח"א עמ' רט"ו במנהגו בזה, ומש"כ בשו"ת דברי יהושע ח"ב סי' ל"ד אור"ח ובשו"ת פאת שדך ח"א סי' ל"ד, ולמור"ר בשו"ת משנת יוסף ח"ז סי' ס"א, ומש"כ בזה ידידי הגר"א דורי בשו"ת אדרת תפארת ח"ב סי' י"ב במנהגיניו שאין בוצעין שניים ע"ש, ובס' עצי הגפן להג"ר גדעון עטיה ס"ז. והאריך בזה ידידי הג"ר איתן שושן בספרו הנפלא לחם איש ס"ו עמ' שצ"ב, ע"ש מה שליקט בזה אם צריך לבצוע שתי ככרות [ונעזרתי בו], ועי' בס' דינים והנהגות להחזו"א פ"י ס"ט שהחזו"א בצע רק אחת ע"ש [וצ"ע עפ"ז דעת הגר"ח ק"ן], וא"כ י"ל כיון שא"צ לבצוע על שניים, לא איכפ"ל שאין אוכל מצות מכונה, כל שא"צ לבצוע, אולם י"ל נהי שא"צ לבצוע בפועל, מ"מ בעי שהפת השני יהא ראוי לאכילה לו, וכל שמקפיד לא לאכול הוא אין ראוי לאכילה, ובס' פתח הדביר סי' רע"ד עפ"י התוספת שבת שם, שבעי לח"מ ראוי לבצוע עליו ע"ש.

פת שאין ראויה לו לאכילה ללחם משנה

והנה הפרמ"ג אור"ח סי' רע"ד מ"ז סק"ב, כתב בזה"ל, ראה לי, מי שאין אוכל פת עכ"ם ואין לו לח"מ כי אם אחת פת כשר ואחת פת עכ"ם, אפשר שיניח השניה זכר למן, ופשיטא שאם אין לו פת ישראל כ"א פת עכ"ם בשבת, שיאכל ממנו אפי' נזהר בו, דאפי' משום איבה התירו, עי' יו"ד סי' ק"ב ולעיל סי' קס"ח ס"ה ע"ש. הרי שס"ל לפרמ"ג שאפשר לצרף לח"מ פת עכ"ם אף שנוהר באכילתו, כיון שעיקר לח"מ זכר למן, סגי לאחזו שני לח"מ, וא"צ שיאכל בפועל, כל שלח"מ זכר למן ה"ז מתקיים גם בפת עכ"ם שנוהר בו, וא"כ כ"ש עפ"ז אף שנוהר במצות מכונה שמצטרף ללח"מ, דהא בפת עכ"ם כתב השו"ע יו"ד סי' ק"ב ס"א אסרו חכמים לאכול פת של עממים עובדי כוכבים משום חתנות, ויעו"ש בס"ד. וא"כ בדמקום איסור פת עכ"ם יכול לצרף ללח"מ, ה"ה בנזהר במצות מכונה אף שעושה כן מעיקר הדין, וכהסוברים כן שהוא איסור כדעת הדברי חיים, מ"מ לא גרע מפת עכ"ם שאסרו חכמים לאוכלו. ואמנם ל"ל עפמש"כ המאירי ברכות מ"ז ע"א שאיסור פת עכ"ם אינו ברור, ומש"ה מצטרף לזימון עם האוכל פת עכ"ם אף שהוא נזהר ע"ש. ומש"כ בס' אהל יעקב ה"ל מאכלי עכ"ם לידדי הגר"י סקוצליס סי' ק"ב עמ' א' בהך איסורא דפת עכ"ם ע"ש. ובס' לחם איש עמ' שמ"ו מש"כ ע"ד הפרמ"ג שמהני לח"מ בפת עכ"ם אם איירי דפת נחתום ע"ש. ואמנם חזינן דעת הפרמ"ג להדיא שא"צ לצירוף לח"מ שיהא ראוי לו לאכילה, וי"ל שסגי כשראוי לאחרים לדין לח"מ זכר למן, וה"ה י"ל דשפיר מצטרף ללח"מ אף כשמקפיד במצות מכונה.

צירוף מצה ללח"מ בער"פ שחל בשבת

ועיקר ד"ז כתב גם בשו"ת פרי השדה ח"ב סי' פ"ח, במה שנסתפק בעל עט סופר, בערב פסח שחל בשבת לצרף מצה ללח"מ, והאריך אם צריך לבצוע משניהם וכו', וקיי"ל שבוצע רק אחת, א"כ אף שאין אוכל המצמה בער"פ שחל בשבת מהני ללח"מ זכר למן, והיינו דכתיב לקטו, וא"צ לבצוע שניים, ע"ש. ולכא"ו צ"ע דמבואר בשו"ע אור"ח סי' תע"א ס"ב ברמ"א דאסור לאכול מצה בער"פ ע"ש. וא"כ מ"מ מהני ללח"מ הא אין ראוי לו לאכילה ואסור לאוכלו, וכי"ב מצאתי בס' חוט שני למרן הגר"נ קרליץ שבת ח"ד עמ' שס"ט בדעת החזו"א המובא בקובץ אגרות ח"א סי' קפ"ח דאפשר ליקח מצה לח"מ בער"פ שחל בשבת, וכתב החוט שני דבעצם הדבר של צירוף מצה בזמן שאסור לאכול מצה, שנחלקו הראשונים אם צריך לבצוע על ב' לחמים, או על לחם אחד. אולם לכוע"מ מה דבעי לח"מ משום חשיבות הסעודה שמתחיל סעודת שבת עם ב' לחמים, ואם אחד מהלחמים אין ראוי לאכילה כמצה בער"פ, ה"ז כמו חתיכת עץ שמונח סמוך לחלה ע"ש. ואולם י"ל שסגי בראוי לאכילה לאחרים קטנים וכי"ב, וא"צ ראוי לאכילה לו, וזה מה דנתחדש בקרא דכתיב לקטו זכר למן, וה"ז מתקיים בראוי לאכילה לאחרים. ועי' בשו"ת שואל ומשיב מה"ת ח"ב סו"ס ע"ז, ובאשל אברהם מבוטשאטט סי' ש"ח, ועי' בשו"ת אפרקסתא דענייא ח"א סי' קכ"ב בסברא זו. ובספרי מועדי הגר"ח ח"א תשו" צ"ד שאלתי למרן הגר"ח קנייבסקי ער"פ שחל בשבת אם מותר ליקח מצה ללח"מ, והשיב הורה מרן דאפשר, וציינתי

ומור"ר הגה"ח רבי יוסף ליברמן בשו"ת משנת יוסף ח"ו סי' ס"ז נשאל ממח"ס גם אני אודך, אם מצטרפים לזימון אוכלי מצות יד ומקפידים במכונה ואוכלים עם האוכלים מצות מכונה. וכתב דתלוי איך מחשיב את מצות המכונה, שלדברי הדברי יציב הנ"ל שדן ע"פ קבלת אבותיו כדבר איסור אין מומנן כאחד. וכתב המשנ"י אכן רובא דעלמא ביניהם רבנים ות"ח נהגו לאכול מצות מכונה בהכשר ע"פ מנהג אבותיהם, וודאי אפשר להצטרף לזימון. אולם כתב המשנ"י שם, דמי מנהג אבותיו היה להחמיר מלאכול מצות מכונה, א"כ הוי קיבלו עלייהו, ומנהג זה להם כנדר שאיסורו מה"ת, ואיסור נדר ומנהג יש עליהן, ויש לצדד לא לצרפו לזימון, ועפ"ז י"ל ג"כ לענין צירוף זימון דמקפידים בקטניות אף שהוי חומרא, וכמש"כ המשנ"ב. מ"מ כל שקיבלו על עצמן מנהג וחומרא זו הוי כנדר שאיסורו מה"ת, וצ"ע. ואולם הביא שם המשנ"י לתשו' חתם סופר יו"ד סי' ק"ז לענין צירוף זימון בפת שנלוש בחלב עכ"ם שבני אשכנז קיבלו עליהם לאיסור, התיר החת"ס לזמן עליו כיון שהפר"ח כתב שיש ספרדים האוכלים אותו. א"כ ה"ה י"ל באוכלי קטניות שכתב השו"ע להתיר קטניות בפסח, שמצטרפין לזימון עם המקפידים באכילתם, והאוכלים סומכים על השו"ע, וצ"ע.

ושור' כיו"ב בשו"ת ודרשת וחקרת ח"ד סי' מ"ד בתשו' למח"ס גם אני אודך לענין צירוף זימון במקפידים במצות מכונה ואוכלים מכונה, דכיון שהאוכלים סומכים על המתירים שפיר מצטרפים לזימון. והביא מהגר"י פישר זצ"ל שאף מצות מכונה הוי הידור טפי ממצות יד, ושפיר מצטרפין לזימון כל שסומכין על המתירין. אולם בס' אשרי האיש ח"ג עמ' ת"יב הביא בשם הגר"ש זצ"ל דאין מצטרפין לזימון אוכלי מצות מכונה, והמקפידים בזה אף שאינם אוכלים רק משום חומרא, וצ"ע. וע"ע מש"כ בזה לענין צירוף זימון באוכלי מצות יד ומכונה, בס' מכתבי קהילות הקודש סי' ק"א ובס' פרדס יוסף החדש פסח עמ' של"ד ובס' גם אני אודך תשו' הג"ר אהרן שלמה ויסמן ס"ט, ובס' גם אני אודך פסח ס"מ ובס' מעדני יו"ט ח"ד סו"ס קכ"א ובס' רץ כצבי פסח סי' כ"ד ובס' כיצד מומנן ח"א פ"ח סי' ל"ז, ובס' נטעי גבריאל פסח ח"א פ"ס סעי' ט"ז, ובס' אלה הם מועדי פסח סי' מ"ט, וע"ע בס' פסקי תשובות סי' קצ"ו ס"ז הערה 37.

והנה המשנ"ב סי' קצ"ו סק"ט כתב, וכן מ"ר"ח עד ט"ב שאין אוכלין בשר רק בסעודת מצוה, ויש נזהרין גם בזה ואוכלין רק מאכלי חלב כמש"כ בס' תקנ"א, אותם שנוהרים מבשר ואוכלין חלב אין מצטרפים עם אוכלי בשר, דהרי אין יכולים לאכול זה עם זה א"כ אכלו כזית פת קודם שאוכלי בשר התחילו לאכול בשר יעו"ש, ובס' תורת הזימון פ"ט הערה 27 הק' ע"ד המשנ"ב, דהא מבואר בס' תקנ"א ששרי לאכול בשר בסעודת מצוה, א"כ מ"ט א"צ יצטרפו לזימון בסעודת מצוה אוכלי בשר וחלב, ועי' בשו"ת הלכות סי' תקנ"א ס"ט, ומש"כ בס' כיצד מומנן פ"ח עמ' מ"א. ולפור' דחזינן מהמשנ"ב דאף ששרי לאכול בשר בסעודת מצוה, כל שהוא מחמיר על עצמו לא לאכול בשר אף בסעודת מצוה אין מצטרפין לזימון, וה"ה עפ"ז מוכח שאף אוכל משום חומרא בעלמא אין מצטרפין לזימון, וצ"ע.

מקפידים במצות מכונה לצרפה ללחם משנה

ראיתי מה שחקר הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ מח"ס גם אני אודך, במקפידים באכילת מצות מכונה לצרף ללחם משנה מצות מכונה.

אם צריך לבצוע על שני ככרות

א. בשבת קי"ז ע"ב, א"ר אבא חייב אדם לבצוע על שני ככרות, מ"ט לחם משנה כתיב, א"ר אשי חזינא לרב כהנא דנקיט תרתי ובצע חדא. ר' זירא הוי בצע אכולא שירותא וכו'. וכן מובא כ"ז בגמ' ברכות ל"ט ע"ב ע"ש. ולפור' הא דא"ר אבא חייב לבצוע על שני ככרות, היינו לבצוע על שניהן, ור' אשי דראה לר' כהנא דנקיט תרתי ובצע חדא, ס"ל רק שבעי לאחזו שניהן וא"צ לבצוע שניהם, וכ"כ בחי' הרא"ה ברכות ל"ט ע"ב שם הא דא"ר אבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת, פירוש ולבצוע משתיהן. אולם הרמב"ם פ"ו מברכות ה"ז כתב, ובשבת בעי לפרוס פרוסה גדולה, ובה"ד שם כתב הרמב"ם, ובשבת וי"ט חייב לבצוע על ב' ככרות, נוטל שתיהן ובוצע אחת מהן ע"ש, ובכס"מ שם ובהגהת מימוניות שם, וברמב"ם פ"ל משבת ה"ט, וא"כ משמעות הרמב"ם שא"צ לבצוע על שני ככרות, דכתב נוטל שניהן ובוצע אחת. וכ"פ בשו"ע אור"ח סי' רע"ד ס"ו, בוצע על שתי ככרות שלימות, שאחזו שתיהן בידו, ובוצע התחתונה. ויעו"ש ברמ"א. ואולם במג"א שם סק"א כתב בשם רש"ל שנהג לבצוע על שניהן, וכן הביא המשנ"ב שם סק"ד דרש"ל ושל"ה נהגו לחתוך שניהם, וכ"כ הגר"א שם סק"א עפ"י הרשב"א שבת קי"ז ע"ב שם. וכתב המשנ"ב שם, שהעולם נהגו כשו"ע, והיינו לבצוע אחת שהרי לא נאמר לחם משנה אלא בלקיטה ע"ש. וכתב בס' תורת תמימה פ"ר בשלח פט"ז אות ל' דמחלוקת הפוסקים אם צריך לבצוע אחת או שניהם, דכיון שפליגי בה ר' אבא ורב אשי וכו', קיי"ל הלכה כבתראי, ורב אשי בתרא הוא ס"ל שבוצע אחת. ואע"פ שאמר כן בשם ר' כהנא, מבוי בגמ' שם שכן דעתו לבצוע אחת ע"ש. ומש"כ ע"ד התו"ת בשו"ת חמדות צבי ח"ג סי' אור"ח ע"ש. וא"כ י"ל שמש"ה פסקו הרמב"ם והשו"ע דלא כרב אבא שצריך לבצוע שני ככרות, דס"ל שהלכה כבתראי וא"צ לבצוע אלא על אחת, וא"כ י"ל דשפיר מצטרף מצות מכונה ללח"מ, אף למי שמקפיד לאוכלם, דכל שא"צ לבצוע אלא אחת לא איכפ"ל אם אינו אוכל מהלח"מ השני וסגי שבצע על אחת, ואולם יש לדון להסוברים שיש לבצוע על שניהם, כל שאין אוכל מצות מכונה לא יהני ללח"מ. אולם י"ל עפמש"כ בס' חוט שני למרן הגר"נ קרליץ שבת ח"ד פפ"ה עמ' ק"ד, בדעת הרשב"א הנ"ל בזה"ל, שבציעה על ב' ככרות אינו דין בלח"מ, אלא הוא דין בכבוד שבת, דעיי' בלשון הרשב"א שכתב כל לחם

בס' ימלא פי תהילתך תפילה עמ' ר"ע אם מצטרפים לזימון אוכלי מכונה וחבירו מקפיד ע"ש.

ומצאתי בס' שלחן הטהור מקאמארא סי' קצ"ו ס"ט, שכתב בזה"ל, מי שאכל דבר אשר לחבירו הוא איסור גמור כגון מוח' הפוסקים, אף שהוא מוח' בדבר מה"ת, מומנן ביחד ועונין אמן זה אחר זה, כי דרכיה דרכי נועם, ואלו ואלו דברי חיים. ואין טעות בין אנשי עצתו של יוצר בראשית, וכולם מרועה אחד ניתנו מאל אחד ב"ה וב"ש, עכ"ל. הרי שס"ל לשלחן הטהור אף במחו' באיסור גמור מה"ת שפיר מצטרפין לזימון, כל שהאוכל אוכל ע"פ המתירים ואלו ואלו דברי חיים, וא"כ שפיר אף במקפידים באכילת מצות מכונה וס"ל שהוא כחמץ, מצטרפים לזימון עם האוכלים מצות מכונה, כל שהאוכלים סומכים על המתירים, ובל"ה שאין מצות מכונה כחמץ. וכן ראיתי בשו"ת משנה הלכות ח"א סי' ש"ס שנשאל על הנזהר מלאכול מצות מכונה בפסח, אם מותר לו לאכול אצל מי שאינו נזהר שלדעת הדברי חיים הוי כחמץ ועובר בבי" כידוע. וכתב המשנ"ה שם, שח"ו לומר שכל מי שאוכל מצות מכונה יש להם חמץ ע"ש. וא"כ שפיר י"ל שמצטרפין לזימון, ואולם למש"כ הערוה"ש הנ"ל היכא שבעי היכר אין מצטרפין לזימון. ועי' בס' מועדי הגר"ח ח"א תשו' פ"ז, אם מי שמקפיד באכילת מצות יד, ואוכל עם חבירו, שאין מקפיד אם בעי היכר, והשיב ע"ז אולי ע"ש. ואם נימא שבעי היכר כה"ג כתב הערוה"ש הנ"ל, שאין מצטרפין לזימון, אכן בתשו"ת הנ"ל כתב כיון שהאוכלי מצות מכונה אוכלים מצות יד מצטרפין לזימון, וכ"כ גם בשו"ת שבת הלוי ח"ח סי' קי"ז אור"ח, וכתב שימנן מי שאוכל משתי המצות ע"ש. ובשו"ת ברכת ראובן שלמה להגאון רבי ראובן שלמה שלוינגר זצ"ל ח"א ס"ב בתשו' למח"ס גם אני אודך דאם אוכלי מצות מכונה אוכלים מצות יד מצטרפין לזימון, ואם אין אוכלין מצות יד אין מצטרפין ע"ש. וכן בשו"ת שואלן דורשין ח"ה סי' ל"ה שמצטרפין אוכלי מצות יד ומכונה, שאוכל מצות מכונה אוכל יד.

צירוף לזימון במקפידים באכילת מצה שרויה

ג. והלום ראיתי בשו"ת משנה הלכות ח"א סי' ק"ס, שנשאל בנוהרים מלאכול מצה שרויה במים, ואוכלים רק מצה שמורה משעת קצירה, ואוכלים יחד עם מי שאין מקפיד בזה ואוכלים מצה שרויה, אם מצטרפין לזימון. וכתב עפמש"כ התוס' בברכות מ"ה הנ"ל דאם אחד יכול לאכול מהשני מצטרפין לזימון. וכתב המשנ"ה דכ"ש כאן דל"ה אלא חומרא שמצטרפין לזימון ע"ש. הרי שאם אין אוכלין רק משום חומרא גרידא ודאי שמצטרפין, וכ"כ בנידון זה בצירוף זימון במקפידים באכילת מצה שרויה שמצטרפין, בשו"ת רבבות אפרים ח"ז סי' שעה"ה ע"פ התוס' בברכות, וכן ששו"ת חומרא בעלמא ודאי שמצטרפין ע"ש. ומש"כ בס' כיצד מומנן ח"א פ"ח סי' מ"ד, הרי דכל שמחמירין רק משום חומרא אם אין אוכלים שניהם זמ"מ מצטרפין. וכי"ב השיב מרן הגר"ח קנייבסקי בספרי מועדי הגר"ח ח"א תשו' פ"ה לענין צירוף זימון באוכלי מצות יד ומקפידים במכונה, שאם מקפידים מחמת חומרא בעלמא אפשר לצרף, ע"ש. וכ"כ בנידון זה לענין צירוף זימון באוכלי מצות יד ומכונה, שאם מקפידים באכילת מצות מכונה רק משום חומרא שמצטרפין, בשו"ת באר שרים ח"ז סי' א"ד, וכן בשו"ת ויצבור יוסף להגר"י בר שלום זצ"ל ח"ד סי' י"ח בתו"ת למח"ס גם אני אודך ע"ש. ועיקר סברא זו מבואר במאירי ברכות מ"ז ע"א הנ"ל באיסור פת עכ"ם אינו ברור, ואע"פ שמחמיר על עצמו מצטרף לזימון עם מי שמקפיד באכילת פת עכ"ם ע"ש. הרי להדיא דכיון שאין איסור פת עכ"ם ברור, שפיר מצטרפין לזימון כל שמחמיר על עצמו לא לאכול פת עכ"ם. ועפ"ז יש להעיר במש"כ בס' כיצד מומנן ח"א פ"ח סי' ל"א, דאפי' כשאין אוכלין כל אחד מפתו של חבירו מחמת חומרא שחושש לשיטת המחמיר דאין מצטרפין לזימון, ולהדיא במאירי לא כן, אלא כל שאין איסור ברור ומחמיר לעצמו מצטרפין לזימון. וכ"ש למש"כ השלחן הטהור הנ"ל אף במחו' הפוסקים באיסור מה"ת מומנן יחד, א"כ כ"ש היכא שרק מחמיר על עצמו לנהוג בחומרא שמצטרף לזימון עם מי שאין מקפיד.

ואשר עפ"ז נראה לענין צירוף זימון באוכלי קטניות ומקפידים באכילתם, וכתב הרמ"א אור"ח סי' תנ"ג ס"א שיש אוסרים קטניות, והמשנ"ב שם סק"ו כתב ע"ז לא מעיקר הדין אלא חומרא שהחמירו על עצמם, א"כ שפיר י"ל שמצטרפין לזימון אף מי שמקפיד באכילת קטניות, מ"מ כיון שא"י מעיקר הדין אלא חומרא שהחמיר על עצמו שפיר מצטרפין לזימון. ואכן בספרי מועדי הגר"ח ח"א תשו' פ"ב, נשאל מרן הגר"ח קנייבסקי אם יושבים בפסח אוכלי קטניות ושאינם אוכלים קטניות אם יעשו זימון, והשיב אם מקפידים מחמת חומרא אפשר, הרי כמש"נ כיון שכל המנהג שלא לאכול קטניות הוי בתורת חומרא אפשר להצטרף לזימון, אולם ראיתי בס' וישמע משה ח"ג סי' קל"ב שהביא ידידי הרה"ג רבי משה פריד בשם הגר"ש זצ"ל שקטניות לבני אשכנז הם בחזרת מוקצה שנהגו בו איסור גמור באכילת קטניות ע"ש. ועפ"ז ודאי שאין מצטרף לזימון עם אוכלי קטניות אם נוהג בו איסור גמור, ואמנם בס' שלמי יהודה ה"ל מוקצה עמ' קנ"ב סי' כ"ג כתב שקטניות ל"ה מוקצה למקפיד באכילתו, ועי' בשו"ת רב פעלים ח"ג אור"ח סי' ל' ובבן איש חי ש"ר פ"ר צו סעי' מ"א. ובשו"ת רבבות אפרים ח"ד סי' קי"ג ס"ק נ"ב ובס' גם אני אודך תשו' הגר"מ חליוה ח"י סי' ל"ב, אם קטניות הוי מוקצה, ומש"כ בסתירת הב"א"ח בס' פסקי בן איש חי [שיול"ע ע"י אהבת שלום] ידידי ש"ב הג"ר שלום טוויל שבת סי' ש"ב המ"ה, ונפק עפ"ז לענין צירוף זימון במקפידים באכילת קטניות, דאם מקפידים משום חומרא וזהירות בעלמא שפיר מצטרפים לזימון, ואילו אם מקפידים בתורת איסור אין מצטרפין, וכי"ב כתב לחלק בביאור הלכה סי' רצ"ג ד"ה אם, ע"ש לענין הבדלה.

שם לדברי החזו"א הנ"ל, וכן מש"כ בזה בשו"ת צ"ץ אליעזר ח"א סי' כ"ג ובשו"ת בצל החכמה ח"ג סי' ק"י ובשו"ת לבושי מרדכי מהדו"ג סי' מ"ח א"ב ובס' חוט שני פסח עמ' קס"ט ובס' משנת יוסף א"ח סוגיות סי' כ"ט ובשו"ת ישיב יצחק ח"ד סי' פ"ח, וע"ע בס' הליכות שלמה פסח פ"ח סעי' י"א ובס' לחם איש עמ' שלי"א ובשו"ת וללוי אמר ח"ב סי' מ"ד. וא"כ י"ל אם מהני ללח"מ מצה בער"פ שחל בשבת שאסור לאוכלה, כ"ש שמהני ללח"מ מצות מכוונה. ובפרט אם נזהר באכילת מצות מכוונה רק משום חומרא ולא מעיקר הדין, וכן השיב מרן הגר"ח קניבסקי בספרי מועדי הגר"ח ח"א תשו" פ"ו אם מצטרף ללח"מ מצות מכוונה כשנזהר מלאוכלה, אם מקפידים מחמת חומרא בעלמא מצטרף. ולכא"ו מדעת החזו"א הנ"ל שמצטרף מצה בער"פ שחל בשבת ללח"מ, אף שאסור מעיקר הדין לאוכלה, אי"כ גם אם נזהר ממצת מכוונה מעיקר"ד מצטרף ללח"מ.

ושו"ר בתשו"י ישיב יצחק ח"ד ס"ח שנשאל בזה, אם מצטרף ללח"מ מצות מכוונה למקפידים בזה. ומסיק עפ"י רבו בשו"ת דברי יציב או"ח סי' ר"א דאין מצטרפין לזימון באוכלי מצות מכוונה ויד. וכתב ה"ש"ב יצחק לדינא, לנוהגים שלא לאכול מצות מכוונה אסור להעלות עמו על השלחן דחמור יותר מנדרים, ולכן כ"ש דאסור לצרפו ללח"מ, וכמשי"כ הפוסקים שדבר אסור באכילה אין לצרפו ללח"מ ע"ש. והדברים תמוהין ומופרכין, שמצינו לרבים מגדולי ישראל שמצות מכוונה מהודר טפי ממצות יד, כן ס"ל להגר"י פישר זצ"ל בס' הליכות אבן ישראל ח"א עמ' ס'. וכן בס' מנהגי מהר"ץ הלוי מועדים עמ' פ"א. וכ"כ בשו"ת שמש ומגן ח"ב סי' נ"ג סק"ה. וע"י בס' הליכות שלמה פסח פ"ו סי' ה"ה 46 שבעל המנחת שלמה זצ"ל אכל מצות מכוונה ע"ש. אי"כ איך אפשר לומר שאסור להעלותו על השלחן ואין מצטרף ללח"מ, ואף מי שמחמיר שלא לאכול מצות מכוונה שחושש להאוסרים, שפיר י"ל שמצטרף ללח"מ, שראוי לאחרים שאין מקפידים בזה, ומתקיים ללח"מ זכר למן וכמשי"כ הפרמ"ג בפת עכו"ם, וע"ע בס' קצות השלחן סי' פ"ב בדי השלחן סק"ה.

לח"מ בחלה שאולה

ג. ובתשו"י אבן שהם א"ח ס"ז כתב להסתפק אם יוצאים יד"ח לח"מ בחלה אחת שאולה שמחזירה לאחר שבצע על חלה שלו, כיון דכתיב לקטו לח"מ זכר למן אפשר שבעי ללח"מ משלו, דומיא דמן שכי"א ליקט משלו, ומסיק שאין יוצאין בחלה שאולה יד"ח לח"מ. ובשו"ת דעת משה סי' י"ב ס"ל שמהני לח"מ בחלה שאולה, וכ"כ בשו"ת צ"ץ אליעזר ח"א סי' כ"ג לדחות דברי אבן שהם דל"מ לח"מ בשאל ע"ש. ובתשובות והנהגות ח"ב סי' קע"א, ומשי"כ בזה מו"ר בשו"ת משנת יוסף ח"א סי' ס"ב במכתבו אלי, ומשי"כ בס' יסודי שירון ח"ג עמ' רס"ג ובס' שמירת שבת כהלכתה פ"ה הערה מ"ג. וכתב בשו"ת דברי יציב או"ח סי' קכ"ח א"ו"ג שלמנהגינו שבוצע רק ככר אחד וכנ"ל, פשוט שיוצא יד"ח לח"מ בככר שאול ע"ש, הרי שתלה הנידון אם יוצא יד"ח לח"מ בככר שאול, דאם בוצעין רק על ככר אחד יוצא אף בשאול, וא"כ י"ל עפ"י דה"ה שיוצא יד"ח לח"מ במצות מכוונה אף שאין אוכל מצות מכוונה, אם נזהר לבצוע על ככר אחד. וע"ע אם יוצא לח"מ בשאול בשו"ת חמדת צבי ח"ג סי' אות ה' ובאורכה בס' לחם איש פ"ה סי' כ"ד.

וראיתי בס' שלחן שלמה להגרש"ו זצ"ל סי' רע"ד סק"א, דכתב: ואם שואל משכנו חלה ללח"מ על דעת שיחזירו לבעליו מיד, אחר הברכה, צע"ק, דאולי בעינין שיהא דומה ללח"מ של המן במדבר שהיה ראוי לאכול משניהם. ואילו לחם זה ששאל מהשכן אם חייב להחזיר אותו לחם הרי אסור לאוכלו משום גזל, עכ"ל. ולכא"ו צ"ע דק"י"ל באתרוג שבעי לכם, יוצא יד"ח אתרוג אף במתנה ע"מ להחזיר, ואף שבאתרוג בעי שיהא בו היתר אכילה כמבואר בסוכה ל"ה, וכשנותן אתרוג ע"מ להחזיר אין יכול לאכול. וכתב הפרמ"ג סי' תרנ"ח ס"ק י"ב דסגי לראוי לאכילה שיהא ראוי לאכילה לאחרים. ואף שאין ראוי לו במתנה ע"מ להחזיר סגי בראוי לאחרים, וכן תירץ הגר"ח קניבסקי בספרי מועד הגר"ח ח"א תשו" תקע"ב ע"ש, ובס' שיח הסוכות עמ' קמ"ו, ומשי"כ הגר"מ קופשץ זצ"ל בס' זכרו תורת משה סי' ל"ג, וא"כ כ"ש י"ל בלח"מ שאול, שיוצא אף שאין הוא ראוי לאכול, וסגי במה שראוי לאחרים, שלא מצינו בלח"מ דין לכם. ואם באתרוג שבעי לכם והיתר אכילה סגי במה שראוי לאכילה לאחרים, כ"ש שיהי' ללח"מ. ואמנם בערוך לנר סוכה מ"א ע"ב כתב דלא סגי הך תירוץ מה שמהני באתרוג מתנה ע"מ להחזיר, אף שא"י ראוי לאכילה לו, משום דראוי לאכילה לאחרים ע"ש, ובס' בית דוד הל' סוכות לגיסי הגר"צ שאול פכ"ו סי' מ"ב הערה 104 מש"כ, ולפמשי"כ י"ל דשפיר יוצא בלח"מ שאול אף שאין ראוי לאכילה לו, כל שקי"ל שא"צ לבצוע הב' ככרות יוצא בזה יד"ח לח"מ, וכמשי"כ הדברי יציב. וע"י בשו"ת אדרת תפארת ח"ב סי' י"ג. ושאלתי למרן הגר"ח קניבסקי אם צריך לעשות לח"מ משלו, או יכול להשאל משכנו, והשיב בזה"ל, יכול להשאל משכנו, ונכון שיתן לו רשות שיאכל ממנו, עכ"ל. הרי שחשש שבעי שיהא לח"מ ראוי לאכילה ומשלו, ומשי"ה הצריך שיבקש רשות לאכול מהלח"מ. וע"י בס' תפארת ההלכה עמ' קמ"א.

לח"מ בפת קפוא

ונפק"מ בכ"ז במה שהאריכו בספרי הש"ת אם יוצא יד"ח לח"מ בחלה קפואה שאינה ראויה לאכילה בשעת הבציעה, ובשו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' מ"ב מסיק דמיקרי ראוי לאכילה ויוצא יד"ח לח"מ, וכ"כ בשו"ת צ"ץ אליעזר ח"ד סי' מ', וכן בשו"ת קנין תורה ח"ד סי' כ"ח, וכן בשו"ת אור לציון ח"ב פכ"א סי' ס"ב. וכ"כ בס' חוט שני שבת ח"ד פפ"ה ס"ק י"ט, וכן בס' מאור השבת ח"א עמ' תקמ"ו בשם בעל אבן ישראל זצ"ל ע"ש. ומשי"כ מו"ר בשו"ת משנת יוסף ח"ט סי' ק"ל ע"ש. וכן ראיתי בשו"ת חיי הלוי ח"ד סי' כ"ה שהביא בשם בעל הקהילות יעקב זצ"ל שס"ל שיוצא לח"מ בלחם קפוא ע"ש, ובס' אשרי האיש ח"ב עמ' קכ"ה. ומשי"כ בזה בשו"ת בצל החכמה ח"ג סי' ק"י א"ו"ד, וכתב לי מרן הגר"ח קניבסקי אם

אפשר לעשות לח"מ בחלה קפואה בזה"ל, אם יהא ראוי לאותו היום, הרי שא"צ שיהא ראוי בשעת הבציעה אלא סגי שתהא ראוי באותו היום, וכן השיב הגר"ח בס' שאלת רב עמ' שכ"ב ע"ש, ובשו"ת שבט הקהתי ח"ב סי' קט"ז א"ו"ג, ועמשי"כ הגר"י משדי בקובץ אליבא דהלכתא גליון מ"ט עמ' ע"א.

אולם בשו"ת שבט הלוי ח"ו סי' ל"א כתב להחמיר לצרף לח"מ קפוא, שלדעת קצת ראשונים באמת צריך לבצוע על שניהם, ממילא בעי שיהא ראוי לאכילה ממש, ול"מ שעומד להפשיט ע"ש, ומשי"כ בתשובות והנהגות ח"ב סי' ק"ע. ובשו"ת רבבות אפרים ח"ה סי' קצ"ט כתב להעיר ע"ד השב"ה, שהרי אנו בוצעים על אחת, וכן העיר בשו"ת אדרת תפארת ח"ב סי' י"ג. ומשי"כ בשו"ת וללוי אמר ח"ב סי' מ"ד, ובשו"ת צ"ץ הנ"ל הוכיח מהפרמ"ג שיוצא לח"מ בפת עכו"ם אף שאין ראוי לו לאכילה, וכתב בס' עצי הגפן ס"ח לדחות דשאני פת עכו"ם דראוי לאכילה לאחרים, ובפת קפוא בשעת הבציעה אין ראוי אף לאחרים, ע"ש לדחות מהסוכרים שמהני לח"מ בער"פ שחל בשבת מצה, אף שאסור באכילה ע"ש.

ד. והלום ראיתי בשו"ת נהרות איתן ח"ג סי', שנשאל כשנצרך ליקח לח"מ משכן, והוא אינו סומך על כשרותו של השכן, אם יוצא לח"מ כיון שאין ראוי לאכילה לו, והביא א"כ בעי לבצוע מב' הככרות, והמשנ"ב כתב שנהגו לבצוע רק ככר אחד. ושק"ט אם יוצא בלח"מ קפוא. והביא להפרי השדה הנ"ל שיוצא לח"מ במצה בער"פ שחל בשבת אף שאסור לאכול מצה, וכתב לחלק, שבלח"מ כשאין סומך על כשרות חבירו באופן שיש חשש שהחלה אסורה ממש באכילה ל"מ ללח"מ, ואילו בער"פ המצה מצד עצמה מותרת באכילה, ורק שבזמן זה יש איסור לאוכלה, ולהכי לא נפקע ממנה שם לחם ללח"מ ע"ש. ושאלתי להגר"ח קניבסקי אם יכול לצרף לח"מ מחלה שאין הוא סומך על ההכשר וחבירו סומך, והשיב לא, ויעו"ש בנהרות איתן שאם אין סומך על ההכשר שמקפיד על כשרות מהודרת, והלחם של חבירו מכשרות רגילה, מצטרף ללח"מ.

צירוף לח"מ בפסח מצה שאין שמורה

והנה הביאור הלכה סי' תפ"ב כ' דאם אין לו בפסח אלא שלושה מצות שמורות, שיותר טוב שישאר מצה אחת מן שלושה לליל שני כדי שיקיים בה מ"ע דאכילת מצה וגם של אפיקומן, ומשום לח"מ יצרף מצה אחת שאינה שמורה ע"ש. וכן בשו"ת חלקת יעקב א"ח סי' צ"ה אות ב', אם מחמיר כל הפסח לאכול רק מצה שמורה יכול לצרף ללח"מ אף מצה שאין שמורה, אף שאין אוכל המצה, וכ"פ בס' שלחן שלמה סי' רע"ד סק"א, בליל הסדר אף שאין יוצא במצה שאינה שמורה, יכול לצרף מצה שאין שמורה ללח"מ, וע"י בזה בשו"ת משנה הלכות ח"א סי' ש"נח ע"ש, ובס' שמירת שבת כהלכתה פ"ה סי' י"ד בזה ובס' יוגד משה סי' עמ' י"ב.

ובתשו"י משנה הלכות ח"א סי' שע"ג נשאל ממו"ר הגר"א גרינבלאט זצ"ל בעל הרבבות אפרים, מי שנוהג שלא לאכול מצה מר"ח ניסן ואילך, ובשבת שלפני פסח אין לו לח"מ רק מצה. וכתב המשנ"ה, דלח"מ עדיף מהך מנהגא שלא לאכול מצה, שמר"ח ליכא איסור כלל באכילת מצה, רק בער"פ אסור. ולח"מ זהו חוב גמור, דחייב אדם לבצוע על שתי ככרות, ולכן פשוט דבשביל מנהג קלוש זה אין לדחות לח"מ שהוא חיוב גמור ע"ש. ועפ"י י"ל בנידון דידן, במחמיר על עצמו שלא לאכול מצות מכוונה בתורת מנהג שמחמיר על עצמו, ולא מעיקר הדין, ודאי שיכול לצרף ללח"מ, וכיו"ב ע"י בביאור הלכה סי' רצ"ו ע"ש.

אולם יש לדון כשמחמיר מצות מכוונה בתורת איסור ממש אם מצטרף ללח"מ, שלדידיה אסור באכילה ומחזיק זה בתורת חמץ. וכיו"ב כתב בשו"ת עין הבדולח ח"א סי' ס"א שאין מצטרף ללח"מ לחם שיש בו שמרי תבואת חדש שאין ראוי לאכילה. וצירף דעת הרשב"א הנ"ל שבעי לבצוע על ב' ככרות ע"ש. וכ"פ בס' גידולי חדש להגר"ש שטרן פ"ב ס"ז ע"ש, ומשי"כ לדון בזה בשו"ת בצל החכמה ח"ג סי' ק"י, ובס' שלחן שלמה סי' רע"ד בלחם שלא הופרש חלה בא"י אין מצטרף ללח"מ, ובחור"ל שחלה מדרבנן מצטרף ללחם ששייר פרוסה בגמור הסעודה ופירש ממנה חלה ע"ש, ובס' שמירת שבת כהלכתה פ"ד סי' י"ד ע"ש. אולם כ"ו באיסור ממש שאין מצטרף ללח"מ, אולם מצות מכוונה ודאי שא"י אסור. וכ"כ בשו"ת משנה הלכות ח"א סי' ש"ס, שח"ו לומר שמצות מכוונה זה חמץ ע"ש, ומשי"כ בזה בס' וישמע משה לידידי הרה"ג רבי משה פריד ח"ג סי' קל"ב לענין שימוש במצות מכוונה בשבת אסור חג ע"ש.

ובשו"ת מראה יחזקאל סי' י"ג א"ו"ב כתב לדון, כשאוכל בשר אם מצטרף ללח"מ פת שמעורב חלב, כיון שאין יכול לאוכלו תוך ו' שעות, ומסיק שמצטרף ללח"מ ע"ש, ובשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' ר"ב מש"כ בזה. ובס' שמירת שבת כהלכתה פ"ה סי' י"ד. והגר"ח קניבסקי כתב לי ע"ז אם מצטרף ללח"מ חלה שמעורב בה חלב ואוכל בשר, אם ראוי לאכול מהצד השני. והיינו רק אם לא כל החלה עם חלב, מצטרף ללח"מ כל שיכול לאכול ממנה. ואמנם יש לדון בזה למשי"כ הנהרות איתן הנ"ל, שמצה בער"פ מצטרף ללח"מ כל שהפת בפ"ע ראוי לאכילה, רק בזמן זה אין לגברא לאוכלה, ה"ה י"ל בפת שמעורב עם חלב אין ראוי לאכילה לו רק בזמן זה תוך ו' שעות, ואח"כ ראוי לאכילה לו ושפיר מצטרף ללח"מ. אולם דעת הגר"ח דע"כ צריך שיאכל ממנה, ושאלתי להגר"ח"ק אם מצטרף ללח"מ דפת שמעורב בבציה עם דם, והשיב מצטרף. ועמשי"כ בזה בשו"ת בית שערים א"ח סי' ע"ד, ובפעם אחרת השיב מרן בזה, אין ראוי. וע"ע בשו"ת בית ישראל להגר"י לנדא א"ח סי' צ"ה לענין צירוף מצה כפולה בפת ללח"מ, שאסור לאוכלה וצריך לשורפה, וכמשי"כ המג"א סי' תס"א ס"ק י"ב ע"ש. ולכא"ו אם עומד לשריפה אם נימא כל העומד לשרוף דמי כמב' במנחות ק"ב, הוי כמו שרוף. אולם בשערי תשובה סי' רע"ד כ' דלענין לח"מ

לא אמרי' כל העומד ליחתך כחתוך דמי, ע"ש. וכן י"ל כתותי מיכתת שיעוריה וצ"ע, אולם י"ל בזה עמשי"כ הגר"א אה"ע"ו סי' קכ"ד שדין כתותיה הוי רק בע"ז שבעי ביעור מהעולם. והארכנו בזה בבית מתתיהו ח"ג סי' ס"ב. וא"כ שפיר יוצא בלח"מ אף שדינו לשרף. ויעו"ש במראה יחזקאל סק"ד בלחם יבש אין מצטרף ללח"מ שאין ראוי לאכילה ולי"ה בכלל לחם. אולם בשו"ת קנין תורה ח"ד סי' כ"ח שגם ככר יבש מצטרף ללח"מ ע"ש, ובשו"ת שבט הקהתי ח"ב סי' קט"ו, והגר"ח קניבסקי כתב לי אם לחם יבש מצטרף ללח"מ אם ראוי לאכילה. וע"ע בס' רץ כצבי שבת סי' י"ח אות ו'. וע"י בשו"ת שאלי ציון ח"א סי' ט"ט ע"ש, ובס' שמירת שבת כהלכתה פכ"ה הערה נ'.

הרב זאב קרויזר
כולל "אליבא דהלכתא" קרית ספר

האם יוצאים ידי חובת אכילת מצה ב'מצות מכוונה'

נקדים דאין רצוני ליכנס במאמר זה האם איכא חשש חימוץ וכדו', שכידוע נתפלמסו הרבה בזה בדורות הקודמים, ונידונו הוא רק לגבי **לשמה**, האם עשיתם ע"י מכוונה נחשבת לעשיה לשמה, בשביל שיוכל לקיים בהם חובת מצות אכילת מצת בליל פסח.

מקור הדין דבעינין עשיה לשמה - במשנה פסחים דף לה. חלות תודה ורקיקי נזיר עשאן לעצמו אין יוצא בהן, למכור בשוק יוצא בהן, ושואלת הגמ' מנה"מ, אמר רבה דאמר קרא **ושמרתם את המצות**, מצה המשתמרת לשם מצה, יצתה זו שאינה משתמרת לשם מצה אלא לצד זבת. **פרש"י** ושמרתם, כל שימור שאתה משמרה שלא תחמיץ התכוין לשם מצה של מצוה.

א. עשיית המצות ע"י עכו"ם או חרש שוטה

וקטן כשישראל עומד על גבם

הטור בס' ת"ס הביא לגבי עכו"ם שישראל עומד על גביו, דנחלקו בזה הראשונים האם נחשב לעשיה לשמה, **דעת השאלחות** דאינו יוצא, דבעינין עשיה דוקא ע"י ישראל בר חיובא, ולשיטתו אף ע"י חשו"י שישראל גדול עומד ע"ג לא מהני.

הרשב"א בתשו"י סי' כ"ו כתב **לגבי עכו"ם** דאינו מועיל שישראל עומד על גביו ומזהירו שיעשה לשם מצה, מפני שאין הגוי עושה אלא לדעת עצמו ולא על דעתם.

ולגבי חרש שוטה וקטן - הביא הרשב"א דתוס' בחולין דף יב: ד"ה מאן, הסתפק לגבי חשו"י שישראל שגדול עומד ע"ג, דלגבי גט כה"ג הדין שהגט כשר, ומאידיך בשחיטה הדין ששחיטתן פסולה ואינו מועיל שאחרים רואים אותן, ומחלק תוס' דשאני גט מפני שהגדול **"עומד ע"ג ומזהיר"** לכיון לכן מועיל, משא"כ בשחיטה שאחרים רק **"רואים אותן"** ואינם מזהירין לכן אינו מועיל.

עוד הקשה התוס' דאי"כ למה אינו מועיל חליצה בשוטה כשעומדים ע"ג, לכן הוסיף לחלק דגט שאני הואיל ואיכא הוכחה טפי, שהרי כתב שמה ושם עירה רמי אנפשיה ומכוין, לכן מועיל בשוטה שפיקח עומד ע"ג. **נמצא** לפ"י דעשיית מצה דמי לשחיטה וחליצה שאינו מועיל, כיון דליכא הוכחה שכיון.

עוד הביא בתשו"י הרשב"א בשם רבנו יונה חילוק אחר, דכל דבר שאפשר לעשותו ע"י שליח יוצאים כשעומדים ע"ג, כיון דכונת העומד ע"ג מועיל ככונת העושה מעשה דהו"ל כשליח, לכן בגט ושחיטה מהני, אבל בחליצה אינו מועיל כיון דלא מהני בהו שליחות. **נמצא** דעת רבנו יונה לגבי מצה, כיון שאפשר לעשותם ע"י שליח מועיל כשבר חיובא עומד ע"ג.

הכרעת הרשב"א - לגבי חשו"י כתוס' דתלוי בהוכחה, לכן בגט דאיכא הוכחה גמורה מועיל, אבל בשחיטה ליכא הוכחה כלל לא מהני, ולגבי חליצה איכא הוכחה קצת, לכן בחרש וקטן מהני אבל בשוטה לא מהני, **ולגבי עשיית המצות** פסק דלא מהני ישראל ע"ג, כיון דליכא הוכחה כלל.

דעת ר"ה גאון - דאף בגוי מועיל שישראל ע"ג, אלא דסיים דחסידים ואנשי מעשה מחמירים ולשים העיסה בעצמם, **וכן נהג הרא"ש** שהיה משדל ועומד על עשייתה ומזור לעוסקים, ואף היה מסייע בעריכתן.

להלכה - כתב הב"ח דבשעה"ד יש לסמוך על דעת ר"ה גאון דיוצאים יד"ח במצה שעשאה עכו"ם כשישראל ע"ג.

וכן הביא הדרכ"מ בשם מהר"ל שכתב דוקנים או חולים שאינם יכולים ללוש בעצמם, יניחו לעכו"ם ללוש לפניהם, אלא שהדרכ"מ כתב דאין להקל בזה מאחר שרבים האוסרים.

השו"ע בס' ת"ס ס"א פסק **דאין לשין ולא אופין מצת מצוה ע"י אינו יהודי ולא ע"י חרש שוטה וקטן**, והרא"ש היה מזור ומסייע בעצמו, וכן ראוי לכל אדם לעשות. **ובב"ה ובהגר"א ציינו** דסבר כהרשב"א דאינו מועיל ע"ג.

במ"ב סק"ג הביא ב' שיטות האם מועיל שישראל ע"ג ומזהירין לכיון, **דדעת הטור הב"י והריטב"א** דלא מהני, **ודעת ר"ה גאון הרא"ה בריטב"א** ומהר"ח א"י דמהני.

ב. עשיה ע"י מכוונה

בפוסקים השו"ע נידון עשיה ע"י מכוונה למחלוקת שהביא המ"ב האם מועיל כשישראל בר חיובא ע"ג, דלדעת המחמירים לגבי עכו"ם וחשו"י דאינו מועיל ע"ג, ה"נ אינו מועיל במכוונה שבר חיובא מפעיל המכוונה ומכוין לשמה, ואין יוצאים בהם יד"ח אכילת מצה בליל פסח, משא"כ לדעת המקילים כשבר חיובא ע"ג ומחשב לשמה, ה"נ במצות הנעשים ע"י מכוונה נחשב לעשיה לשמה ויוצאים בהם יד"ח אכילת מצה בליל פסח.

אמנם יש להעיר דכשמעיינים בשיטות הראשונים שהביא המ"ב וכמו שציין בשעה"צ סק"ג וד', הרי גם ג' מחלוקות וסברות שונות, ונדון כל מחלוקת בנפרד.

בתחילה ציין למחלוקת הריטב"א ור"ה גאון - וכמו שהביא הטור דהריטב"א סבר כהרשב"א, דבמצה בעינן **עשייה** לשמה, ובגוי אף עם ישראל עע"ג אינו נחשב לעשייה לשמה, מפני שהגוי אדעתיה דנפשיה קעביד.

אמנם לענ"ד אין נידון גוי חש"ו דומה למכונה כלל, ואדרבא במכונה י"ל דלכו"ע אינו נחשב לעשייה לשמה, דמחלוקת זו האם מועיל בעכו"ם שישראל עע"ג ומהירו שיעשה לשמה, הביא השו"ע בכמה מקומות.

באו"ח סי' ל"ב ס"ט ובי"ד סי' רע"א כתב לגבי עיבוד עור התפילין ע"י עכו"ם, **שדעת הרמב"ם** שאפילו אמר לו הישראל לעבד לשמה פסול, **ולדעת הרא"ש** כשר כשישראל עע"ג ואומר לו לעבד לשם תפילין.

וכן בסי' י"א סי"ב כתב המחבר לגבי טויית ציצית ע"י עכו"ם כשישראל עע"ג, דלרמב"ם פסול ולרא"ש כשר.

אם הישראל מסייע קצת - בסי' ל"ב ס"ט הוסיף המחבר בדעת הרא"ש דכשר אם הישראל עומד ע"ג וסייעו, והרמ"א הוסיף ע"ז שכן נוהגין כדאימא בסי' י"א, **וכן בסי' י"א הוסיף הרמ"א** שנוהגין שסייע הישראל קצת כדאימא לגבי תפילין וס"ת.

אמנם מה שכתבו שצריך הישראל לסייע קצת לדעת הרא"ש, אינו לעיכובא כדמשמע מלשון הרמ"א דהוי רק מנהג, ובדיעבד כשר אף אם לא סייעו **כמש"כ המ"ב בסי' י"א סק"ב וסי' ל"ב סק"ט**.

סברת מחלוקתם - ביאר המ"ב בסי' ל"ב סק"ח, דהרמב"ם סבר דאינו מועיל ישראל עע"ג, דהגוי אדעתיה דנפשיה קעביד, ואע"פ שאומר שעומד אין פיו וליבו שווים בזה. **והרא"ש סבר** שעומד עליו בתחילה בעת שמשים העורות בסיד ואומר לו שיתן לשמה, לא בעינן כונת העכו"ם בזה רק בעת רגע נתינתם לסיד, וציית ליה אשעה מועטת כזו ונותנם אדעתא דהכי, אבל אם הישראל העע"ג חישב בליבו לבד לשמה לא מהני, ואפילו אומר לו בפירוש כל שעומד מרחוק ואינו מלמדו ולא מהני אפילו להרא"ש.

מבואר שאף לדעת הרא"ש בעינן כונה לשמה, ומה דסובר דמהני ישראל עע"ג, היינו משום דלומן מועט סמכינן שהגוי מכיין לשמה, משא"כ בדבר המתמשך מודה הרא"ש דלא מהני ישראל עע"ג, משום שהגוי אדעתיה דנפשיה עביד.

ומה"ט כתב הביה"ל בסי' י"א ס"ב ד"ה טוואן, שאם טווה כל היום אף להרא"ש לא מהני שישראל עע"ג אלא א"כ מזהירו כל הזמן, והוסיף שזהו הטעם דבגט לא מהני ישראל עע"ג כיון שהוא דבר הנמשך, ומאיידך במילה ושחיטה וטוויית ציצית שנמשכת רק איזה רגעים מהני ישראל עע"ג.

נמצא מביאור המ"ב במחלוקת הרמב"ם והרא"ש, דכו"ע סברי דבעינן כונה ועשייה לשמה, ולא מהני כונת הישראל העע"ג, ומה דמכשיר הרא"ש בעיבוד וטויה ע"י נכרי שישראל עע"ג, הינו במעשה קצר דבזה אמרינן העכו"ם עצמו מכיין לשמה.

לפי"ז נמצא לגבי מצות מכונה, כיון דלמכונה אין דעת לכיין, לכו"ע אינו נחשב לעשייה לשמה, לא מהני כונת הישראל שעע"ג.

ג. האם סגי להתחיל העשייה לשמה

לכאורה נראה דשפיר נחשב לעשייה לשמה, **כמ"ש המ"ב בסי' ל"ב סק"ל** דלכתחילה ישים הישראל בעצמו העורות לתוך הסיד לשמה, ויאמר לעכו"ם שכל מלאכות העיבוד יעשה ג"כ לשמה, ואז יכול אח"כ העכו"ם להוציאו בעצמו ולתקנו, וא"צ עוד לעמוד ע"ג ולסייעו.

עוד הביא שאם נתן הישראל עצמו את העורות בסיד לשמה, ולא אמר לעכו"ם כלום, דהפמ"ג כתב דצ"ע בזה, דלכ"י יו"ד סי' רע"א כשר אפילו לרמב"ם, והב"ח אוסר, והנו"ב סי' קע"ה ומהר"ם בנעט הקילו בדיעבד, **ובביה"ל** נוטה דגם אם עשה רק בסוף מהני.

ומה"ט כתב הביה"ל בסי' י"א ס"ב ד"ה טוואן, דאם טווה כל היום אף להרא"ש לא מהני אף שישראל עע"ג, אא"כ מזהירו כל הזמן, והוסיף שזה הטעם דבגט לא מהני ישראל עע"ג, כיון דהוי פעולה הנמשכת, ורק במילה ושחיטה וטוויית ציצית שנמשכת רק איזה רגעים, בהני מהני ישראל עע"ג.

דעת החזון איש - בסי' ו' סק"י ד"ה והנה, חולק על מה שהבאנו מביה"ל בדעת הרא"ש שמחלק בין פעולה הנמשכת הרבה דלא מהני ישראל עע"ג, לדבר שנמשך כמה רגעים שמהני, וכתב החזו"א דהיא שהתחיל הישראל והמשיך העכו"ם מהני אפילו בדבר הנמשך.

ובד"ה ונראה דא"צ, הסביר כונתו דבאופן שהישראל התחיל בעשיית המלאכה, וז"ל: **דאין צריך עבודת אדם ואפילו גמרו קוף עבודתו**, ול"ד לגט דבעינן כתיבה, וכן בטויית ציצית אם טוה ע"י דשקיל בידקא דמיא על מכונה שטוה סגי, **דכיון דכח ראשון הוי לשמה הוי ליה אידך סתמא לשמה ואין צריך כח אדם**.

ובד"ה ונראה דבגט, הוסיף **דוכן בלש מצת מצוה שאר העבודות סתמא לשמה**, וסיים שהאחרונים ז"ל לא כתבו כן, וציין למ"ב סי' י"א וביה"ל שהחמירו בדבר הנמשך.

ומצאתי דשוב חזר החזו"א על דברים אלו במסכת מנחות סי' מ"א סק"י ד"ה ונראה, כתב דבעיבוד העור כל שהתחיל לשם ס"ת, בתר הכי סתמא לשמה, דרגע זה גורר את העור לס"ת עד שסתמא לשמה, ולכן אם מלח נכרי ע"י ישראל לשמה, אף אם גמר לקמוח ולעפץ בינו לבין עצמו כשר. **ומדברי החזו"א אלו** עולה יסוד גדול, דמה דאמרינן שהיכא שהישראל התחיל לעשות המלאכה לשמה דאמרינן שגם ההמשך עד הסוף נחשב שנעשה לשמה, **אינו משום שכונת האדם נמשכת** כדאמרינן לגבי כתיבת סת"ם או הזכרות בסי' ל"ב ס"ט, אלא דקאי על **החפצא של הציצית** והמצות' דנחשב המשך עשייתן לשמה, לכן אפילו המשך עשייתן נעשה ע"י קוף או מכונה הוי לשמה.

ומצאתי שכ"כ גם הגרש"א במנח"ש ח"ב סי' א' [ד' סוף או"ג שכתב לתרץ דברי הבי" שפסק דבציצית מהני ע"י עכו"ם כשישראל עע"ג, אף שבגט וס"ת לא מהני, משום דבגט וס"ת בעינן עשייה לשמה בכל אות ואות, משא"כ בטויית ציצית שאין נעשה שום חלות בגוף החפצא, רק דבעינן כונה, בכה"ג שפיר מהני עכו"ם כשישראל עע"ג ומתנה בתחילת המעשה שכל מה שעושה יאח לשמה, דהו"ל כתיבת העור לסיד דחשיב מעשה זוטא, אע"פ שלוקח זמן רב עד שהסיד מיתעבד יפה.

והוסיף שלפי"ז מובן מ"ש המג"א בריש סי' ת"ס שאף **'במצות'** מהני להרא"ש עשייה ע"י עכו"ם כשישראל עע"ג, משום דג"כ דומה לציצית שאינו יוצר חלות, לכן מהני עשייה ע"י עכו"ם אע"פ שהוא מעשה ארוך.

וכ"מ במהרש"ם ח"ד סי' קכ"ט שכתב סברא זו לגבי מצות מכונה, שאם תחילת הלישה היתה לשמה, אי"כ כל הנעשה על דעת ראשונה נעשה, ובכה"ג לכו"ע סתמא לשמה, וסיים **לכן בדיעבד יוצאים במצות מאשי"ן**, ורק באפשר באחרות מהיות טוב לקים המצוה במצה הנעשה בידיים לשמה.

ולדבריהם נמצא דכפי הנהוג בהרבה מאפיות, ובפרט באופים בחבורה, דבתחילה עושים כמה פעולות ע"י ישראל לשמה, כגון שפיכת המים לקערת הקמח, ואח"כ שפיכת הבצק מהקערה לתוך המכונה, ומכיון לשם מצת מצוה, ואף מדליקים המכונה לשמה, לדבריהם נחשב גם המשך העשייה שנעשית לשמה, ואף למ"ב דהוי ספק לדעת הרמב"ם מהני בדיעבד, ועוד משמע דלרא"ש ליכא ספק דמהני, והרי כתב הרמ"א שנוהגין כדעת הרא"ש.

ד. האם צריך 'עשייה' לשמה או דסגי בשמירה לשמה

מחלוקת שניה שהביא השעה"צ הוא, **דדעת הרא"ה** הביאו הריטב"א בדף מ. דלגבי עשיית המצות מועיל ישראל עע"ג, וטעמו דכיון דכתוב בתורה **'ושמרתם'** את המצות, ולא כתוב **'ועשיתם'**, א"כ סגי כונת הישראל ששומר לשמה, ולא בעינן עשייה לשמה כשאר מצוות, אלא ססיים שכונת הדברים להלכה ולא מעשה, וכן הביא הריטב"א בשם **הר"ח**, וראייתו מדתנן בציקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהם, ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה, והקשה הרי"ט האיך לא ניהוש על כליהם או שנעשו בפושרים או ע"י שאור, לכן פי' הר"ח שמדובר שהגוי לש וערך בפני ישראל, אלא שלא שמר אותם בזמן לישא לשם מצוה, וכתב הרי"ט דמשמע מהר"ח שאם עמד הישראל ושמר אותה לשם מצה כשר.

וכ"כ הערה"ש בסי' תנ"ג סכ"ב בסברת ר"ה גאון דסובר דמהני אפיה ע"י עכו"ם כשישראל עע"ג, משום דסבר דסגי בשמירה לשמה.

אבל שאר ראשונים הרשב"א והריטב"א שהבאנו לעיל דסוברים דאין מועיל בנעשה ע"י עכו"ם וישראל עע"ג, בפשטות משום דסוברים דבעינן **עשייה** לשמה ולא סגי בשמירה.

אמנם מצאתי בחזו"א סי' קכ"ד ד"ה בדף לה. שכתב דמלשון הגמ' והפוסקים משמע דא"צ **עשיית** המצה לשמה, אלא צריך שהמצה של ליל פסח תהא **שמורה** מחימוץ, ולא סגי במה שיראה שלא הכסיפה פניה, וצריך שימור משעת לישא ואילך שלא תבוא ליד חימוץ, ויש פוסקים שמצריכים שימור משעת קצירה, ואין השמירה אלא אם משמרה לשם מצה של פסח.

עו"כ לענין אם אופה עכו"ם וישראל עע"ג, נראה לכאורה לדעת המתירין משום **דהעיקר הוא השימור**, ואף המחמירים סוברים [דסגי בשמירה אלא דסוברים] שהעושה הוא צריך להיות המשמר, אבל דעת הרשב"א המצדד להתיר הינו במצוהו לישמור לשם מצה, אבל לדעת ר"ה גאון א"צ כלל שיצוהו שיעשה לשם מצה, אלא המשמר הוא המכויין, ומביא ראיה מהשאלות שהעיקר הוא השימור, וסיים דכתבו הפוסקים שכל המצות צריכות שימור לכתחילה, **ובראשונים לא הזכיר כלל רק שימור, ולא הזכיר כלל לשמה, משום דמצותו הוא שימור**, וסתם שימור הוא למצותו, ע"כ. **נמצינו** למדים דעת החזו"א דסבר דכל הראשונים סברי דא"צ עשיית המצה לשמה, ורק נחלקו מי צריך לשמר העושה או העומד ע"ג.

וכן דעת החת"ס בגליון השו"ע בסי' ת"ס, דתנא לשיטת הרמב"ם שצריך שהשימור יהא כבר משעת קצירה, ועוד סובר דאין מועיל מה שישראל עע"ג, א"כ בזמנינו האיך יוצאים יד"ח שמירה משעת קצירה, שהרי הקוצרים הם גויים, ואפילו הטחינה נעשית לפעמים ע"י גויים, לכן כתב דצ"ע לשון הפוסקים שכתבו שצריך שהלישה והאפיה **'תיעשה'** ע"י ישראל, אטו לישא ואפיה כתיבה, **'שמירה'** הוא דכתיבה, וכאן שהישראל עע"ג **ומשמר** לשמה, מה לי בלש ובאופה.

ומחלק בין השימור של זמן הלישה והאפיה, שאז צריך שהעושה עצמו הוא ישמר, משום שהעיסה תחת ידיו, וא"א לאחר לשמור זאת דאם הוא לא ישמור הוא שקד שומר, לכן לא סגי בעכו"ם שישראל עע"ג, משא"כ בשימור בזמן הקצירה סגי לשמור שלא יבוא מים ממקום אחר, וזה יכול הישראל לשמור, והקוצרים והטוחנים מעשה קוף בעלמא ושפיר.

ובתשובה קכ"ח הוסיף שמאז אנו סומכים לקצור ע"י נכרי, ואדרבא המתחסדים ע"פ נסתר לקצור בעצמם מפסידים בנגלה משום חשש אוונכרי.

וכן דעת המנח"ח מצוה י' ד"ה הנה, מכל מה שכתבתי שצריך עשייה לשמה תמנה מנלן לראשונים כן, דדוקא בגט כתוב **וכתב** לה למדים שצריך עשייה, וכן בובחים ילפינן מקראי שצריך כונה לכן בעינן בר דעת של העושה, **אבל מצה אין כתוב בתורה שצריך עשייה, וסגי בזה שהישראל שומר ועע"ג**.

והוסיף שכן מצא שכתב **בנהר שלום שכן היא דעת ר"ה גאון הרי"ף והרא"ש** ונהנה מזה מאוד, אלא שעדין היה קשה לו שהראשונים כתבו שהעושה יעשה לשמה, ואנהיניהו לעינן שהאמת כן היא שבאמת די בשמירה לשמה, אלא שצריך שהעושה הוא זה שישמור לשמה, ולא מהני כונת אחר.

ויותר כתב בתשובת הרב"ז דמה"ט נהגו להקל במצרים **לאפות ע"י גויים**, משום שהעיקר הוא השימור, וכל שאין חשש חימוץ סגי בשמירת הישראל.

בחק יעקב סי' ת"ס סק"ב עשה פשרה, שכתב **דמדאורייתא סגי בשימור לשמה, כמ"ש הרמב"ם בפ"ה ה"ח** ושמרתם את המצות, כלומר היהירו במצה ושימרו אותה מכל צד חימוץ, ולפיכך אמרו חכמים שצריך אדם לזהר בדגן שאוכל ממנו בפסח שלא יבא עליו מים אחר שנקצר עד שלא יאח בו שום חימוץ, **ומדרכנו הוא שצריך שתיעשה לשם מצה**.

ונראה דנחלקו בזה הטור והרמ"א, דכתב הטור בסי' תע"ז שאם שחב לאכול את האפיקומן עד לאחר שכבר בירך בפה"ג על כוס ד', לא יאכל אפיקומן ויסמוך על המצה שאכל בתוך הסעודה, שכולן **'שמורות'** משעת לישא, **[והמחבר הוסיף]** דבמקום שנהגו שימור למצת מצוה משעת קצירה יחזור ויאכל אפיקומן, **אבל הרמ"א בדרכ"מ הביא מהאור זרוע** שכתב דאין יוצאים במצות [שאכל בסעודה], שאינן **'נעשות'** לשם מצוה.

נמצא דדעת **החזו"א החת"ס המנח"ח והרב"ז** דלכו"ע אין דין עשייה לשמה, וסגי בשימור לשמה, וכ"ד הח"י לגבי האורייתא.

ולפי"ז 'במצות מכונה' שעומדים משגיחים ופועלים המשמרים ככל שלב מההכנה, בודאי דנחשב שנשמר לשמה, ושפיר יוצאים בהם יד"ח מצות מצה.

ה. פקפוקים על היתר זה

יש שפקפקו על היתר זה, דסברי דאף אם סגי בשימור מחימוץ, מ"מ זה דוקא בעושה בעצמו שיכול לשומרו היטב, אבל מה שביד חבריו אמרינן **בחגיגה כ.** לגבי טומאה דאין אדם משמר מה שביד חבריו, **וכן הביא שם המאירי** בד"ה מי שנפלה, שמכאן למדו קצת המפרשים **שלא להניח נכריה ללוש עיסה של מצת מצה בפסח** אף בישראלית עע"ג, **שאין שימור במה שביד חבריו, וכתב המאירי** שאין זה כלום, דכל שהוא תלוי בחימוץ לבד אין היסח הדעת פוסל, וטהרות הוא שנטמאו בהסד"ד, אבל לא עיסת מצה ויין נסך.

עוד כתב במקראי קודש ועוד, דדין זה הוא דוקא **ביד אדם אחר**, משא"כ במכונה המתוכננת מראש שעובדת בלי שהיות וכדו, והאדם שולט על המכונה בכל פרט, כנהוג שבני אדם עומדים ומפקחים על כל שלב, ככה"ג אמרינן שאפשר לשמור.

עוד יש שדחו שאינו דומה לטומאה, דהתם מדובר לגבי פרושים שהיו אוכלים חולין בטהרת הקודש, ועשו משמרת יתירא כמבואר במשניות בפסחים ופרה, משא"כ במצה.

ואפשר דזו היא כונת החת"ס שהבאנו לעיל, שחילק בין הקצירה דיכול גם אחר לשומרו, לבין הלישה והאפיה שצריך שהעושה עצמו ישמור, דבקצירה וטחינה יכול אחר לשומרו, משא"כ מלישה שעוסק במצה עצמה כשהקמח כבר מעורב במים, דצריך שמירה טפי וכבר קשה לשמר מה שביד חבריו.

וכן חילק בחק יעקב סי' ת"ס סק"ב שכתב ליישב מנהג העולם שנהגו לטחון ע"י עכו"ם שישראל עע"ג, דבטחינה סגי ברחיים של יד ע"י עכו"ם ישראל עע"ג, כיון שאינו עוסק בקמח עצמו רק מלאכתו **'ע"י כלי'**, משא"כ בלישה ואפיה שעוסק בעיסה ובמצה עצמה לא מהני מה שישראל עע"ג.

ו. האם מועיל כונת הישראל העומד ע"ג

מחלוקת נוספת הביא השעה"צ, דעת מהר"ח או"ז בסי' קמ"ג דמצה של מצוה בע"י שימור לשם מצוה, אלא דא"צ דוקא כונת העושה אלא כונת השומר, ומה דלא מהני בעכו"ם שישראל עע"ג, היינו שהישראל מלמד לעכו"ם לכיין, אבל אם הישראל עצמו מכיין מהני, כמו בגל שנתלש, שהיה יושב ומצפה אמתי יתלש גל של מי' סאה דמהני כונתו, וכן בנדה שהטבילה חברתה בעל כרחו, דמועיל כונת חברתה, ואף דהביא השעה"צ **דבמהר"ל** סובר דלא מהני כונת הישראל שעע"ג, **מ"מ כן פסקו הט"ו והש"ך בי"ד סוסי" קצ"ח** כמהר"ח או"ז, דהרמ"א כתב דיש מחמירין לכתחילה דצריך כונה בטבילה, וכתבו דאם אנסה חברתה וטבלה הוי טבילה לדברי הכל, דכונת חברתה מועילה לה.

ואפשר דזו היא כונת רבנו יונה שהביא בתשו' הרשב"א **וכן בחי' חולין יב:** שכתב שבדבר שאפשר לעשותו ע"י שליח מהני מחשבת העושה מדין שליחות.

ובספר דברי חיים לר"י אויערבך בנו של האמרי בינה דיני ר"ה סי' ו' הקשה לדעת רבנו יונה שסובר דבדבר שאפשר לעשותו ע"י שליח מהני מחשבת העושה מדין שליחות, אי"כ האיך מהני בטבילה כונת המאנסת, והרי בטבילה לא מהני שליחות, **עוד מקשה** למה בשופר לא מהני כונת התוקע בלבד והרי אפשר בשליחות, והביא מ"ש הר"ן חולין לא: ד"ה ולענין בשם הרמב"ן דיש לחלק בין מכשירי מצוה כטבילה דמהני כונת העע"ג, לאפוקי גוף המצוה כחליצה וכן שופר הוי גוף המצוה דלא מהני כונת העע"ג, ולפי"ז נמצא מצות הוי תרתי לטיבותא, שהרי מהני בהו שליחות, וכן הוי מכשירי מצוה, וא"כ בודאי דמהני כונת העומד ששומר על פעולת המכונה ומכויין לשמה.

עוד יש להוסיף מש"כ בעונג יו"ט סי' ב' דשונה ענין הלשמה שצריך במצות משאר מצוות, דבמצות הלשמה היא רק בגדר כוונה לתמרה מחימוץ לכן מהני שישראל עע"ג, ול"ד ללשמה שצריך בעיבוד התפילין וטוויית הציצית שהוא בגדר יחוד, ולפי דבריו גם במכונה יכול לכיין.

ז. האם סגי בהפעלת המכונה לשמה

אף אם נאמר שצריך דווקא עשייה לשמה, יש לומר דכיון שהאדם מפעיל את המכונה לשמה, נחשבים כל פעולות המכונה **לכוחו** ונעשו לשמה.

וראי לדבר מ"ש החזו"א בסי' ל"ז סק"א דהחורש זורע בשבת ע"י מכונה המתוקנת לכך, והאדם לוחץ לחיצה ראשונה ועי"ז מוציאה כח

חום הגורם לאידים שיבואו ויגיעו את הגלגל, ותנועת הגלגל ממשכת יצירת האידים וחוזר חלילה, נראה דכל החרישה והקצירה **חשיבא גירי דילי ומעשיו, וכמיש הנמוקי בב"ק** לגבי אש דכל המשך התוצאה נחשב למעשיו, דמלאכת הכל נעשה בשעה ראשונה, אבל אם רק מסיר את המונע אפשר שרק כח ראשון נחשב למעשיו, ואפשר שגם כח שני חשיב מעשיו.

וכ"מ במעדני שלמה בשם הגרש"א דכיון שלוחצים על הכפתור נחשב לעשיית לשמה, דהא ק"ל אשו משום חיצו וכל הפעולה נחשבת אחריו.

דעת האור לציון ח"ג פ"א מחלק דאם המכונה מופעלת ע"י גנרטור או שמחוברת לחברת חשמל, יש להחמיר בכזית ראשון, כיון דהלחיצה על הכפתור אינו נחשבת לעשייה, דהזרם שבא מכוחו הוא רק ברגע הראשון, ושאר המשך הזרם איננו כלל בעולם באותה שעה, **אבל אם מופעלת ע"י בטריה או מצבר** גם המשך הזרם קיים בעולם, לכן כל המשך פעולת המכונה נחשבים לכוחו, ונחשב לעשייה לשמה.

אמנם לאחר התבוננות נראה דאפשר לפקפק ולדחות דאין הדמיון שוה, דהחזו"א כתב דבריו לגבי חרישה שנעשית ע"י טרקטור, או קצירה שנעשית ע"י קומביין, שפועלים ע"י קיטור, דהאדם מפעיל את כח המניע את המנוע, לכן שפיר נחשב כל המשך מכוחו, כיון שיצר כח זה לשמה, משא"כ מצות שהמכונה מופעלת ע"י חשמל המיוצר ע"י גנרטור בחברת חשמל, ושם אינו מיוצר לשמה, והאדם שלוחץ על כפתור הפעלת המכונה הוא רק מסיר את המונע ונותן לזרם החשמל לעבור למכונה, ולזה אין לנו ראי' מהחזו"א דגם זה נחשב לכוחו.

ולכאורה נידון זה דומה למה שנחלקו האחרונים לגבי טחינה ברחיים של מים בשבת - דהמג"א בסי' רנ"ב מצדד דאם נותן חיטים ברחיים של מים בשבת, ליכא חיוב חטאת משום דהטחינה נעשית ממילא, **ובביה"ל ב"ס"ד** ד"ה השמעת קול, הביא **השאהרונים והאבן העזר** חלקו עליו בזה וסוברים שאף שממילא נטחן חייב, **ומביאים ראה** מדברי המג"א עצמו, שכתב דאם פרס מצודה ונלכדה חיה בשבת חייב אף שנלכדה ממילא, **ועוד** הוכיחו מאפיה דאף שהפת נאפית ממילא חייבים.

וכתב הביה"ל דאף לדעת האבה"ע"ז דמחייב אף אם נטחן ממילא, היינו דוקא באופן כשנתן את החיטים מיד נטחן, אבל אם היתה מלאה בתבואה, יש לעיין אם חייב כיון שאינו מיד.

וסברת המג"א היא כיון שהמים הוא הכח הטוחן, אינו נחשוב לעשיית האדם אלא לגרמא, וא"כ ה"נ י"ל לגבי הפעלת המכונה אין כח האדם גניע את המכונה אלא כח האלקטרי.

אמנם כח הראשון של המכונה נחשב לכוחו, כמ"ש הביה"ל שם שאם פותח מסגרת המים בשבת אף למג"א חייב כיון דתיכף מתחיל ליתכן, והוא עושה מעשה ממש ע"י מסתובב לגלגל המים והרחיים, ודומה כאילו הוא עצמו מסובב את הרחיים בכוחו וחייב, כדאמרין בסנהדרין דאי שקיל בידקא דמ"א והומת בכח ראשון חייב דכוחו כגופו דמי, וה"נ המים הראשונים שיצאו מכוחו והגיעו את הגלגלים עכ"פ הועילו בודאי שיטחן כגורגרת על ידם, ע"כ.

ח. ראה ברורה שדעת רבנו 'החפץ חיים'

היתה דעשייה ע"י מכונה נחשבת לכוחו

יש להקדים שעוד לפני זמן הח"ח כבר התפלמסו הרבה בכשרות המצות מכונה, והמ"ב לא התייחס לזה להדיא, מ"מ מצאתי שכתב רמז ברור לדעתו.

דכידוע נחלקו הראשונים האם צריכים שמירה לשמה רק משעת לישא ואילך, או כבר מוזמן קצירה וטחינה, **וכתב השר"ע בסי' תנ"ג ס"ד** דלכתחילה טוב לשמרן משעת קצירה, ולפחות משעת טחינה, ובשעה"ז מותר ליקח קמח מהשוק ולשמרו משעת לישא.

ובביה"ל ס' ת"ס ד"ה אין לשין, הביא דברי הט"ז שכתב ליישב מנהג העולם שנהגו לקצור ולטחון ע"י עכו"ם, ומחדש דאף לראשונים שסוברים שצריכים לשמה כבר משעת קצירה, מ"מ שונה גדר הלשמה שצריך משעת קצירה וטחינה, ללשמה שצריך משעת לישא, דמשעת לישא בעינן **עשייה לשמה**, משא"כ משעת קצירה וטחינה סגי ב**שמירה לשמה**; שלא יבא עליהם מים, והוכיח דבריו מלשון השאלות וכן בטור דבסי' תנ"ג כתב הטור שיוזר שלא יחמיץ, ובסי' ת"ס כתב **ד"יעשה** לשם מצוה.

והביא הביה"ל דהא"ר והב"ח כתבו דאין לחלק כן, דלדיעות שסוברים דמשעת קצירה וטחינה בעינן לשמה, בעינן עשייה לשמה, וכתב דלכן א"א לטחון ע"י עכו"ם או חש"ו אפילו כשישראל עע"ג, **והוסיף שכן הסכים בספר מטה יהודה**, ומ"ש המחבר בסי' ת"ס דין לשין מצת מצוה ע"י עכו"ם, דמשמע שאת הקצירה והטחינה שרי, מילתא דפסיקא נקט דזה אסור לכ"ע, וכ"מ מבהגר"א דהמחבר נקט מילתא שאסור לכ"ע, **והביא שסיים המטה יהודה דכן ראינו המדקדקים לעשות מצה שמורה, שלא לטחון את החיטים אלא ע"י ישראל ברחיים של יד, ולא ע"י רחיים של עכו"ם ברהמות ואפילו ישראל עע"ג**, וכן ראו לנהוג ולהנהיג, ע"כ. אלא שהח"ח הוסיף באמצע דבריו [בסוגריים מרובעות], לאחר שכתב שלא לטחון את החיטים אלא ע"י ישראל ברחיים של יד, וכתב **"וה"ה ברחיים של מים"**, וכונתו ברורה דאף דכתב דבקצירה וטחינה בעינן **'עשייה לשמה'** ולא די בשימור לשמה, מ"מ סובר דטחינה ע"י רחיים של מים נחשב לעשייה לשמה, ודו"ק.

והח"ח לשיטתו שהבאנו לעיל סוף או"ז, דסובר כאבה"ע"ז דהטוחן בשבת ע"י רחיים של מים חייב חטאת, דנחשב למעשה ידיה, והאריך לחלוק על המג"א דסבר דרק הוא גרמא, וא"כ כמו שסובר שטחינה ע"י רחיים של מים נחשב למעשה ידיה, ה"נ י"ל דלישה ואפיה ע"י מכונה נחשב לעשייה ידיה.

ומצאתי בהערות למקראי קודש ח"ב פ"ג הע' 7 שגם הביא ראי' זו, **וכ"כ בתורת רפאל [שפירא] ס"י ע"ג** דבודאי המפעיל המכונה נחשב המשך למעשה האדם כאבה"ע"ז, והוסיף שנראה שאף המג"א שכתב דברחיים של מים בשבת פטור, לאו משום שסובר שלא נחשב למעשה האדם, אלא משום דבכה"ג לא היה המלאכה במשכן וכמ"ש בנתיב חיים. אמנם אם יפעילו את המכונה ע"י גנרטור מיוחד לשמה, גם למג"א יחשב בודאי כעשייה לשמה.

ט. דיש להחשיב את המכונה ככלי אומנות ביד האדם

כיון שהאדם מכין ומנווט את פעולת המכונה, נחשב כעשייה בידים, דהמכונה היא ככלי ביד האדם.

וראי' ממש החזו"א בסי' ל"ו או"ב לגבי חרישה בשבת ע"י בהמה, שחקר האם צריך שהאדם יאחז וידחוק בכנפי ויתד המחרישה בארץ שלא יעלה למעלה, א"ד שבכל אופן חייב אף אם רק מחמר אחר בהמתו בשעת החרישה, ומוכיח מהרמב"ן שבכל אופן חייב אף אם אינו דוחק או אוזח במחרישה, דהקשה הרמב"ן למה חורש חייב הרי הוא רק מחמר אחר הבהמה, ותי' שמכיון שהחורש נתן עליה עול והוא כובש אותה תחת ידו וברשותו היא עומדת, כל המלאכה על שם האדם היא ובו היא תלויה, **ואין הבהמה אלא ככלי ביד האומן**, ואינו דומה למחמר שהבהמה הולכת לנפשה, אלא שיש לה התעוררות מעט מן המחמר.

וביאר החזו"א כונת הרמב"ן שהחילוק בין חורש למחמר, הוא לא רק שבחורש יש על הבהמה עול משא"כ במחמר, דא"כ אם יתן האדם עול על הבהמה ויצא מרשותו לרשות יהא חייב וזה לא שמענו, אלא החילוק הוא שדוקא בחורש שמחזיק את הבהמה לתלמיה ואינו נותן לה להטות על צידה, וגם לפניה אי אפשר להלוך אלא א"כ תעקור רגבי העפר במחובר חשיבא כקשורה למחובר, ובאמת החרישה מכבדת עליה יותר משאר משא, ובה נחשבת ככלי אומן, וא"כ מוכח מהרמב"ן שאם המחרישה כבידה והיתה תקוע באדמה, והאדם רק מחמר בלי להחזיק כפות המחרישה שחייב משום חורש, **וסיים שמכאן לחורש במכונה שמתנעה ע"י קיטור או ע"י חשמל, והאדם מכין אותה שתלך לפי תלמי השדה, אף אם אין כח האדם בעצם החרישה, 'המכונה היא ככלי האומנות של האדם'**, ועמידת המכונה על השדה וכיוון הפרקים על מכונם לצורך החרישה, זהו מלאכת חרישה וחייב עליה חטאת.

י. האם צריך כונה חיובית לשמה א"ד

דדעיקר שלא תהא כונה אחרת

המשנה בחלה פ"א מ"ו חלות תודה, אם עשאן לעצמו אין יוצא בהן יד"ח, ואם עשאן למכור בשוק יוצא בהן יד"ח, **ומסבירה הגמ' בברכות לח:** דבעשאן לשם תודה, לא הוי לשמה שעשאן לשם זבח, משא"כ בעשאן לשוק, כל לשוק אימלוכי מימלך, אמר אי איזדבן מזדבן ואי לא מיזדבן איפוק ביה אנא, **ומסביר החיד"א במחזיק ברכה** דכשעשאן לעצמו הוי מחשבה אחרת שהוא לשם זבח לכן לא מהני, משא"כ בעשאן למכור שאין לו שום כונה ברורה יוצאים יד"ח, **וכ"כ במנחת ברוך ס' ע"ב**, וכן מדויק ברשב"א שהבאנו שכתב הטעם שבעכו"ם לא מהני עע"ג, משום הדעכו"ם על דעת עצמו עושה ולא על דעתם, דלכאורה היה די לכתוב שאינו עושה על דעתם, ולמה הוסיף שעל דעת עצמו עושה, ולדבריהם שפיר משום דהוי כונה אחרת.

ולדבריהם נמצא שבמצות מכונה שאין כונה הפכית, נחשב כעשייה לשמה, ובפרט כשניכר ממעשיו שעושהו לשם מצוה, שצווק כל הזמן לשם מצת מצוה, כמיש בביה"ל ד"ה קטן ובמ"ב סק"ג, ואז אפשר דגם להרשב"א מועיל כמ"ש הרשב"א דהיכא שאיכא היכרא מועיל בקטנים, וצ"ע.

יא. טחינה וקצירה ע"י מכונה

בעבודות אלו אפשר יותר להקל מכמה סיבות:

דהרי הוי מחלוקת ראשונים האם צריך לעשות פעולות אלו לשמה, או שרק מלישה ואילך, והמחבר פסק בסי' תנ"ג דלכתחילה טוב לשומרו, ובשעת הדחק יכול ליקח קמח מהשוק, ובביה"ל ד"ה טוב הביא שהפ"ח הכריע דמעכב, והביה"ל כתב דכשאין לו מצה אחרת בודאי נוכל לסמוך כהמחבר, ולכתחילה בודאי נכון להחמיר במצה של מצוה.

ועוד דכבר הבאנו דעת הט"ז בריש ס' ת"ס דמשעת קצירה לכ"ע די בשימור מחימוץ, וכ"פ הגר"ז בסי' תנ"ג סט"ז, אבל הביה"ל הבאנו דלא הסכים בזה.

ואף דהביא הביה"ל **שהגר"א** החמיר מאוד שלא לאכול רק מה ששמור משעת קצירה, מ"מ מבואר שם ובמעש"ר הטעם, שבמדינתנו מצוי מי גשמים בימי הקציר, ושמה ירד עליהם מים במחובר לאחר שנתיבש התבואה ועוד חששות, והוי כאיתחזק איסורא, **וכן היה המנהג מקדמת דנא כמו שהבאנו שהעידו כן החת"ס והח"י, וכ"כ במחזיק ברכה ס' ת"ס** על מ"ש המטה יהודה שצריכים לעשות כל המלאכות ע"י ישראל, תמה ומעתה מה נענה שברוב קהילות המפורסמות נהגו ליקח למצת מצוה שמורה משעת קצירה, ובארץ הצבי כל המצות משעת קצירה, ואם כ"ז הקצירה ע"י עכו"ם, ובגלילתנו לא ראינו שום א' מהחסידים שמקפיד לטחון ע"י ישראל, ולכן כתב דמ"ש הרשב"א שלא מהני בעכו"ם שעע"ג זהו דוקא בלישה ואפיה שהגוי מתעסק בעיסה והמצוה, **משא"כ ברחיים שהטחינה נעשית ע"י בהמות, והגוי אינו עושה כי אם שנותן החיטים בכלי, וכל זמן הטחינה הישראל עומד ומכין לשם מצוה, א"כ העכו"ם בטל ולא משגחינן בדעתו כי אינו מתעסק בטחינה**, ויען שהמנהג בירושלים מוזמן הפ"ח להחמיר מקצירה אפילו בדיעבד, וגם המנהג לטחון ברחיים של עכו"ם כאשר אבותינו סיפרו לנו, **לכן ליבי אומר שאף לפר"ח פשוט לו מש"כ**, דאי כמהר"י עייאש היה לו לערער על המנהג ולא לשתוק.

קצירה שנעשית ע"י "קומבין" - יש יותר להקל, דכיון שע"י לחיצתו מקרב את הקומבין אל החיטים נחשב לעשייה בידים, וכמ"ש האחרונים לגבי שיוף בתי התפילין ע"י מכונה חשמלית, דכיון שבכוחו מקרב את הבית למשייף, אף שהמשייף מסתובב ע"י חשמל.

וכ"כ הגרש"ו איערבך במנח"ש ח"ב ס"ד או"ט דבודאי חשיב מעשה, ועדיף טפי ממצמצם דחשיב מעשה לגבי שבת, וכ"ש הכא שמביאו בידים.

יב. לשמה בשאר מצות שאוכל בלילה וכן בשאר ימים

אף שכידוע דהגר"א ז"ל סבר שבכל כזית מצה שאוכל כל הז' ימים מקיים מצוה דאורייתא, ולכן הקפיד שיהיו שמורות כמ"ש החי"א, מ"מ מדויק בלשונו שכתב דהגר"א היה מקפיד מאד **"בשימור"** של כל המצות שאוכל כל הפסח, וכן במעש"ר.

וכן מדויק בביה"ל ס' ת"ס ד"ה מצת, דכתב דמשמע מהרמב"ם שאין הבדל בין המצות שאוכל כליל הסדר לשאר המצות שאוכל בפסח, והביא המ"מ סמוכים לכך, ולכן לכתחילה בעינן שכל המצות יהיו שמורים, ולעיכובא רק בכזית ראשון, וכתב הביה"ל דנראה דכונת הגר"א כסברת המ"מ, והרי לרמב"ם א"צ עשייה לשמה רק שמירה, **כמ"ש בפ"ח ה"ח ושמתרם** את המצות, כלומר היזהרו במצה **ושימרו** אותה מכל צד חימוץ, **וכ"מ בפ"ו ה"ט ושמתרם** מצה **המשתמרת** וכו', ונמצא בשעת עשייתן **"שמרן"** לשם מצה.

יג. העולה מהדברים

לגבי כזית מצה שאוכלים כליל פסח, נחלקו גדולי ישראל עוד בדורות הקודמים, יש שהקפידו לאכול דוקא מצות יד, ויש שאף הקפידו לאכול דוקא מצות מכונה.

במדריך כשרות גלאט תשס"ו הובא שבחור א' שאל את **מרן בעל האבי עזרי זצ"ל** שאביו נהג לאכול גם הכזיתים במצות מכונה כמנהג הפרושים בירושלים, ושאל האם לשנות ולאכול כזית מצה ממצות יד משום לשמה, והשיב שלא ישנה, **שגאוני ליטא וכן דודו הגר"ז מלצר ורמ"מ אפשטיין** אכלו רק מצות מכונה, **וכן אמר לגה"צ רי"צ"ה דינר ראב"ד לונדון שגאוני ליטא אכלו מאשין מצוה**, וכן בספרו מנהגי מהר"צ הלוי פ"ו ס"ב כתוב **דהקפיד** לאכול מצות מכונה **ולא מצות יד** ואפילו כזית ראשון, ואמר לו הרב שך **דגם האר"ש והגר"ע גרוזונסקי** אכלו מצוה גם בכזית ראשון, אבל הרב שך עצמו אכל מצות יד.

וכן אמר לי הר"ש הלנדר בעמח"ס שמחת המועדים ששאל למרן הגרש"א זצ"ל בשנת תשס"א, דמכיון שאביו אכל מצות מכונה אם צריך לשנות ולאכול כזית ממצות יד, והשיב דלכתחילה יכול להמשיך לאכול מצות מכונה.

וכן במעדני שלמה כתב בשם הגרש"א זצ"ל שאמר שכבר נוהגין הרבה להקל בזה בכל תפוצות ישראל דחשיב לשמה אף לכתחילה, אף שלעצמו החמיר בזה. **ובס' ועלוה לא יבול** הביא שאמר שכעת השתכללו וא"צ להיות צדיק יותר ממשה רבינו.

והבאנו רמז ברור **דדעת הח"ח** דנחשב לשמה ויוצאים בהם יד"ח, וכן הוכחנו כמה ראיות **בדעת החזו"א** דנחשב שנעשה לשמה, אמנם למעשה מובא בארחר"ד דהחזו"א הורה לאכול הכזית מצות יד.

אמנם למעשה הגריש"א והגרש"א עצמם שינו בשנים האחרונות ואלו מצות יד, ואף הגר"א מ שך אכל מצות יד, דאכשר דרא בפרט באפיה פרטית ע"י חבורה וכדו', לכן ראוי להדר בכזית דאורייתא של לילה ראשון לצאת במצות עבודת יד.

אבל לגבי שאר המצות שאוכל בלילה, וכן למחמירים כהגר"א שבכל המצות שאוכל כל ז' ימי הפסח מקיים מצוה באכילתם, וצריכים שימור, הוכחנו שגם במצות מכונה יוצאים יד"ח.

עוד הבאנו כמה טעמים **דטחינה** ע"י מכונה נחשב לשמה, וכמו שהעידו הח"י החת"ס והחיד"א שכן היה המנהג מקדמת דנא לקצור ולטחון ע"י עכו"ם.

ובפרט הבאנו סברא להקל **בקצירה** ע"י מכונה שנעשית ע"י קומבין דיוצאים יד"ח.

הרב שמ"י אקוקה

כולל "אליבא דהלכתא" מעלות דפנה

סיכום דיני אפיית מצות

דין שימור לשם מצה

דיני השימור

שמירה לשם מצה

כתוב בתורה [שמות יב יז] **וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַמִּצְוֹת, כִּי בְעֵצָם הַיּוֹם הָזֶה הוֹצֵאתִי אֶת צְבָאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. ודרשו חז"ל [פסחים דף לח:]:** ממקרא זה, שצריך שהמצה תהא משתמרת לשם מצוה, ומצה שאינה משתמרת לשם מצוה, אף על פי שדאי שאינה מחומצת ומותר לאוכלה בשאר ימות הפסח, מכל מקום אי אפשר לצאת בה ידי חובת אכילת מצה שבביל הסדר, ובהערה נחבאר באריכות שמפשוטת הסוגיות דברי הראשונים והמשנ"ב מבואר שצריך כוונה בשימור המצה לשם מצוה, שכן מבואר בברייתא במס' גיטין [דף י.] ומוכח מהסוגיא במס' פסחים [שם], וכן כתבו כמה ראשונים להדיא, ואלו הן, רש"י, והתוס' רא"ש, ורבינו דוד, וכן מדוקדק מלשון הרמב"ם שכתב [בפ"ו מהל' חו"מ ה"ט] שרק מצה המשתמרת לענין מצה בלבד הוא שיוצאין בה, ומשמע מזה שצריך לכין בעשייתה לשם מצות מצוה, ושיהא השימור רק לשם כך.³⁶

הם ונהגו לעשות שימור לשם מצת מצוה בכל המצות שמשמשים בהם בימות הפסח⁴⁰.
 לכתחילה צריך לומר בפיו שמשמר לשם מצת מצוה. ויאמר כן: **כָּל מֵה שֶׁצִּעֲשֶׂה הַיּוֹם⁴¹ בְּעֶסֶק הַמִּצּוֹת אֲנִי עוֹשֶׂה לְשֵׁם מִצּוֹת מִצְוַתְּ⁴²**.
 בדיעבד, כשלא אמר זאת בפיו, אם כיון במחשבתו שמשמר לשם מצת מצוה, המצות כשרות⁴³. וראה הערה⁴⁴.
 לא כיון לשם מצות מצוה אף במחשבתו, יתברר דינו בהערה⁴⁵.

שלא תבוא לידי חימוץ, ושיהא שימור זה לשם מצוה. ואין די במה שידוע לו שמצה זו אינה חמוץ³⁹.
איזה מצות צריכות שימור
 אף שמעיקר הדין אין צריך שימור לשם מצוה אלא במצת מצוה, כלומר המצה שיוצא בה ידי חובת אכילת המצה לביל הסדר, ובשאר מצות התג די שזוהר בהם שלא יהיה בהם חשש חימוץ. ישראל קדושים

ושימור זה מדין תורה הוא כמו שביאר הביאור הלכה [ריש סי' תס], ונצרך לכזית של אכילת מצוה, כזית של כורך וכזית של אפיקומן³⁷.
 והאריכו הפוסקים לדון איזה מלאכה ממלאכת המצות צריכה להעשות בשימור לשם מצוה, ואיזה מלאכה אינה צריכה להעשות לשמה.
 מצת מצוה, כלומר המצה שאדם יוצא בה ידי חובת אכילת מצוה לביל הסדר³⁸, צריכה שימור לשם מצוה, דהיינו לשמרה בכל שלבי עשייתה

יוצא בה ידי חובתו, שהעושה למכור בשוק דעתו שאם לא ימכרו יאכל אותן, ונמצא בשעת עשייתן שמרן לשם מצוה. ע"כ. ומבואר דרך לענין לצאת ידי חובה הוא דאין יוצאין, אבל לאלכלן בפסח אין מניעה. ואי כל מצוה שאוכל בפסח צריכה שימור, הו"ל למימר חלות תודה ורקיקי נזיר שעשה אותן לעצמו **אין אוכלין אותם בפסח** שנאמר ושמרתם את המצות. דחוק לומר דאבדיעבד קאי דאף שבשאר ימות הפסח יכול לאכלם, מ"מ אין יוצאים בהם ידי חובה מיהא. ועוד יש להקשות דהב"י (בסוף סי' תנד) כתב דהרמב"ם השמיט דינא דבציקות של נכרים משום דס"ל כדברי רבינו חננאל (הובא בר"ן במס' פסחים דף יב.) שפירש דמייירי שְׁלֶשֶׁה הָיוּ בפני ישראל, במים שלנו, וראה שלא עירב בה שאור, ואין בינה לבצק של ישראל אלא שלא נעשה בה שימור לשם מצוה, ולכן לא הוצרכו לכתבו דמילתא דפשיטא הוא. ע"כ. ואי נימא דלהרמב"ם כל מצוה שאוכל בפסח צריכה שימור, איך נפרנס להאי דינא. [בדברי הביה"ל הנ"ל צ"ע בזה, שהביא שני כתובין אלו המכחשין זאי' לכאור בחדא מחתא, דמתחילה כתב דהאי בצקות של עכו"ם דמבואר בש"ס אדם ממלא כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצוה באחרונה, והיינו מעיקר הדין או במקום שאין לו אלא כזית אחד. ואח"כ כתב דעוד דעיקר דינא דבצקות של עכו"ם אדם ממלא כריסו מהם לא הביאו הפוסקים, וכתב הב"י (בסוף סימן תנד) דטעמייהו הוא דס"ל כפירוש ר"ח דמייירי שלשם בפני ישראל, וישראל ראה שלא נתערב בהן כלום חמוץ ולא נתחמץ בלישה אלא שלא נשתמרה לשם מצוה, וא"כ **אין כאן חידוש דין**, וכן הסכים בלבוש ופרי"ח וחמד משה. עכ"ד. ולדבריו שמעיקר הדין בעינן שימור בכל המצות יש כאן חידוש דין גדול, דבשעו"ד מותר לאכול מהם אף שלא נעשה בהם שימור. וצ"ע].

ונראה פשוט בדברי הרמב"ם דב' דינים ילפינן מקרא דושמרתם את המצות, הא להתרחק מכל חשש חימוץ, והיינו שכשיש חשש חימוץ לפניך, אע"ג שמעיקר הדין לא היה צריך לאסור משום חשש זה, למדו חכמים שבחשש חימוץ צריך לפרוש. ודין זה בכל מצות הפסח נאמר, ולא דוקא במצות אלא אף בחיטה הנמצאת בתבשל כמבואר בדברי הרמב"ם. והב' שימור **לשם מצוה דפסח**, וזה בעינן רק במצה של ליל הסדר. והדברים מדוקדקים היטב בלישנא דהרמב"ם, שבפ"ה (ה"ח וה"ט) כתב דהאי דגן שנבלל או נתבשל ולא נתבקע אינו חמוץ גמור של תורה, ואינו אלא מדברי סופרים משום שנאמר ושמרתם את המצות, כלומר הזהרו במצה **ושמרו אותה מכל צד חמוץ**. לפיכך אמרו חכמים צריך אדם לזהר בדגן שאוכל ממנו בפסח שלא יבוא עליו מים אחר שנקצר **עוד שלא יהיה בו שום חמוץ**. ע"כ. ומבואר דהשימור הוא שימור שלא יחמוץ. ושימור זה יכול להתקיים גם בבציקות של נכרים, וגם בחלות תודה ורקיקי נזיר. משא"כ בפ"ו כתב, חלות תודה ורקיקי נזיר שעשה אותן לעצמו אין יוצאין בהן שנאמר ושמרתם את המצות. **מצוה המשתמרת לענין מצוה בלבד** היא שיוצאין בה, אבל זו משתמרת לענין הובא. ואם עשאו למכור בשוק הרי זה יוצא בה ידי חובתו, שהעושה למכור בשוק דעתו שאם לא ימכרו יאכל אותן, ונמצא בשעת עשייתן שמרן לשם מצוה. ע"כ. [מדברי הרמב"ם נראה דהאי שימור דכל ימי הפסח אינו גדר "שימור" כלל, שא"צ לשמור שלא יבוא לידי חימוץ, אלא דהיאכ דאירע לחיטים מאורע שיש לחשוש בו לחימוץ צריך להצטנע מאכילת חיטים אלו. ונראה מדבריו דדין דרבנן הוא. אבל שימור דמצת המצה הוא שימור חיובי לשם מצוה דמצוה, ומן התורה הוא. וא"כ הוא אין לומר מדברי הש"ע (סי' תנג ס"ד) דלא כהרמב"ם, דהוא מיידי לשמור באופן חיובי שלא יבוא עליהם מים, ובוהו גם להרמב"ם א"צ אלא במצות דמצוה, ובשאר מצות א"צ לשמור, אלא שאם ראה שנפלו עליהם מים אין להשתמש בהם אף לשאר מצות, ובוהו י"ל דגם הש"ע מודי. גם מדברי הב"י נראה שאין דעתו לחלוק על דברי הרמב"ם בזה, וזה שלא כדברי הכה"ח (סי' תנג סקנ"ט) שכתב דהש"ע פליג ע"ד הרמב"ם בזה, ודלא כהוא"צ (ח"ג פ"א תשרי ב) שנראה מדבריו שנקט שלדעת הרמב"ם צריך שימור חיובי גם על קצירת המצות שאינם לצורך יציאת יד"ח].

והנה בניגוד משנה (שם) כתב דלא נזכר בהלכות (הרי"ף) ולא בדברי רבינו שום חילוק בין המצה של לילה הראשון למצה שאדם אוכל בשאר ימי הפסח, אלא שבסוף ערבי פסחים כתב הרב אלפסי ז"ל היכא דלית ליה כולה סעודתא ממצה דמינטרא אלא כזית בלחוד דמנטר הוא דאית ליה אכיל ברישא. וכן כתב רבינו (פ"ח הי"א) מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית וכו', הו"ל שישמור אינו מעכב, ולכתחלה ראינו לעשותו בכל הדגן אלא שאינו מעכב אלא בלילה הראשון שהוא חובה לאכול מצוה המשומרת, וזה הכרח לפרש בדבריהם. וכן משמע הסוגיא שם בכל שעה, ואף על פי שקשה לי למה לא כתבו הא דבצקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצוה באחרונה, וכונתם צריכה לי עיון. עכ"ד. ומדבריו נראה שלא חילק כהחילוק הנז' שב' דינים נאמרו בהאי קרא דושמרתם את המצות. וצ"ע שלא הביא לדברי הרמב"ם בפ"ו ה"ט הנז'. וגם מדברי הב"י דסו"ס תנד שביאר דהרמב"ם השמיט האי דינא דבצקות של נכרים מפני שאין בו כל חידוש, נראה כמשנ"ת בע"ה.

41. ואף אם המלאכה נמשכת אחר שקיעת החמה, מסתבר כיון שבלשון בנ"א מתפרש שפיר שהכוונה גם על ההמשך, שפיר דמי. **ומ"מ לכתחילה יותר טוב שיאמר לשון המפורש גם על מה שעושה אח"כ.** חוט שני פסח (פ"ב סק"א ענינים נוספים אות א).

42. ביה"ל סי' תס ס"א ד"ה וקטן. והנה הביה"ל כתב שכל אחד מהעוסקים יאמר בזה"ל, מה שְׁעִשֶׂה [כ"ג ולא כמו שיש שניקדו מה שְׁעִשֶׂה, דמה שְׁעִשֶׂה איניש אחרינא משמע, אבל מה שְׁעִשֶׂה גם על ידי האומר משמע] היום בענין מצוה זו יהיה הכל לשם מצות מצוה. אמנם בארחות רבינו (ח"ב עמ' לב) כתב בשם החזו"א, שכל המתעסקים במצות יאמרו "כל מה שאני עושה היום בעסק המצות **אני עושה** לשם מצות מצוה", ולא יאמר "יהיה", וכן לא יאמר "אעשה", כי לשון זה משמע רק הבטחה לעתיד ולא שעושה מעתה לשמה. [והביא שם שהגר"ח"ק שליט"א אישר שמועה זו]. וכ"כ החזו"א (ש"ת סי' קי סק"ב), יאמרו בתחילה שכל מה שיעשו בעסק עשיית המצות עושין לשם מצות מצוה. [וראה במועדים זמנים (סי' תס) שהעדיף את הנוסח הקצר "לשם מצת מצוה", שכלול בזה גם השימור וגם העשייה].

43. ביה"ל סי' תס ס"א אמצע ד"ה אין לשין בשם הפמ"ג משב"ז סק"א.

44. שלשית הש"ע איכא למצוה שמן הדין צריך אמירה ברוקא שיעושה לשם מצוה. והוא שבב"י בסי' יא (סוף אות א) הביא דכתב המרדכי בהלכות יציאת (סי' תתקמט) שצריך להוציא בפיו בתחילת הטויה שהוא עושה כן לשם יציאת. וכ"כ בשו"ע (שם סי' א) החוטין צריך שיהיו טוין לשמן, **שיאמר** בתחלת הטויה שהוא עושה כן לשם יציאת. וכתב המשגיב שם (סק"ד) שיאמר בפירוש לא במחשבה בעלמא, ואפילו בדיעבד צ"ע אי מהני מחשבה. וכ"כ גבי כתיבת תפילין (בסי' לב ס"ט) וס"ת (ביור"ד סי' עדר ס"א), וכ"כ ביר"ד גבי עיבוד העור לתפילין (בסי' רעא ס"א), גבי קידוש אוכרות (בסי' רעו ס"ב). גם באה"ע (סי' קלא ס"ו) כתב השו"ע דבעינן אמירה בפיו שכותב הגט לשם פלונית אשת פלוני ולשם פלוני. והנה הפמ"ג (סי' תס משב"ז סק"א) הביא לדברי השו"ע באה"ע, וכתב ומיהו יראה דיעבד אפילו בחישוב סגי, וסתמא דמצוה לשמה, מה שאין כן טחינה וקצירה סתמא לאו לשמה, וצ"ע. [והנה מבואר דבר חידוש, דאע"פ שהפמ"ג דן סתמא דמצוה לשמה, מ"מ אצריך מחשבה, ול"א דמחשבה נמי לא צריך דסתמא לשמה, וצ"ב בגדר הדבר בזה]. אלא שיש לעי' בזה, דאי נימא דבמצות סתמא הוי לשמה, אמאי עכו"ם פסול ללישת המצות, הא כל דבר דדיינינן סתמא דידיה כלשמה, כתבו התוס' בכמה מקומות (ע"ז דף כז. ד"ה וכו', מנחות דף מב. ד"ה ואל, גיטין דף כג. ד"ה עכו"ם) שגם עכו"ם כשר, והכא מבואר בכל הפוס' דנכרי [בלא גדול עומד על גבין] פסול, ומוכח דלא אמרינן דסתמא לשמה. [וכנראה התשובה לזה דכיון דמחשבה מיהא בעינן, להכי נכרי פסול דלית ליה אפי' מחשבה, אלא שבעצם הדבר צ"ע ובג"ל]. והנה הרע"ק"א (בג' השו"ע בסי' לב ע"ד השו"ע בסעי' יט, וציינו המ"ב בסי' יא סק"ד) הביא דהרדב"ז (ח"א סי' קנד) מקיל בכל ענין. ואיכא למימר דכל מה שהמשגיב הכא הקיל הוא ע"פ קולא זו. וא"כ לדעת השו"ע בה"ל יציאת ובהלכות גיטין [דלא ס"ל כהרדב"ז], דכל היכא דבעינן עשיה לשמה בעינן שיאמר בפיו שעושה לשמה, הא נמי בעינן אמירה דוקא.

אמנם מציד אחר יש לדון דהכא לא בעינן אמירה, והוא שכבר נתבאר (במילואים סי' א ענף ד, ולקמן בהע' 35) דהכא אין דין עשיה לשמה כמו בצציצת ובתפילין, אלא דין שימור מחמוץ לשם ולצורך מצת הפסח, ואיכא למימר דבשימור שמשמר המצה ומייחד שימורו במחשבתו לשם מצת המצה שיאכל לביל הסדר סגי, [ואולי לכן לא כתב השו"ע הלכה כזו כמ"ש גבי יציאת ותפילין וס"ת], וצ"ע.

45. דהנה הביה"ל העיר על דברי הפמ"ג, שבחידושי הריטב"א לפסחים (דף מ. ד"ה והא דאמר רב הונא) כתב, דאם לש ישראל להעיסה, **כיון דכל דקעביד לפסח קעביד זהו כפירש לשם מצוה**, ודוקא בשעת לישנה דסתמא קיימא להכי, אבל שימור דקצירה שאין סתם קצירה לכן צריך שיזכור לשם מצוה כדאמר רבא, ובעכו"ם שאין לו חלק במצה אפילו בשעת לישנה לא עביד לשם מצוה, וה"ה לענין חש"ו ע"ש. הא קמ דס"ל דבישראל גדול סתמא לשמה קאי. **ונראה מדברי הביה"ל דרוצה להקל משום כך אף בלישה סתמא בלא מחשבה.** והנה הביה"ל הקשה על הריטב"א דקצת תימה מי עדיף

נראה שלמדו שהשמירה אינה אלא שמירה מחמוץ, שלא יבא על הדגן מים. שכן כתב הרמב"ם בפ"ה מה"ל חמוץ ומצה (ה"ח וה"ט), שאין הדגן שנבלל או שנתבשל ולא נתבקע חמוץ גמור של תורה, ואינו אלא מדברי סופרים משום שנאמר ושמרתם את המצות, כלומר, הזהרו במצה ושמרו אותה מכל צד חימוץ. לפיכך אמרו חכמים צריך אדם לזהר בדגן שאוכל ממנו בפסח שלא יבוא עליו מים אחר שנקצר עד שלא יהיה בו שום צד חימוץ. עכ"ל. הרי שהרמב"ם מפרש את ענין השימור שהוא שימור מחמוץ בלבד. וכן נראה מדברי הרי"ף על הגמ' בפסחים (דף מ.) שרבה היה אומר להנהו דמהפכי כפי כי מהפכתו הפיכו לשם מצוה, שכתב ע"ז הרי"ף ח"ל, ומבעי ליה לאיניש לנטורי קימחא דפיסחא מעידן קצירה, דאמר קרא ושמרתם את המצות, ואמר להו רבא להנהו דמהפכי כפי כי מהפכתו הפיכו לשם מצוה, **כלומר הזהרו בהן שלא יבוא עליהן מים**, ע"כ. הרי שהרי"ף לא גרס לשם מצוה אלא לשם מצוה, וביאר דהיינו שמירה מחמוץ. עכ"ד האלו"צ. ובאמת שכבר קדמו בזה הערה"ש שכתב כן (בסימן תנג סעיף כ וכו'), וסיים שם ח"ל, הרי מפורש דהשמירה היא לכל ימי הפסח בשוה, דהשמירה היא מחמוץ ולא משום ענין לשמה דמצוה. ולכן השמיטו הרי"ף והרמב"ם הך דבצקות של כותים אדם ממלא כריסו מהם (דאיתא בפסחים דף מ.), ורבים טרחו בזה, והדבר פשוט שדחאו זה מהלכה משום הך דרבא דבעי שימור לכל מצוה שבפסח משעת קצירה לשומרם שלא יחמוצו. עכ"ד, ועיי"ש עוד. (שו"ר שבאלו"צ בפ"ג תשרי ד ציינו לדברי הערה"ה"ש אלו).

אמנם יש לתמוה אהאי חידושא מהא דאיתא במס' חולין (דף ד.) ומייית לה במס' גיטין (דף י. וע"ש ברש"י), דאמרו שם כן, אמר מר מצת כותי מותרת ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, פשיטא [דיוצא בה כיון דמותרת], מהו דתימא לא בקיאי בשימור, קמ"ל. ע"כ. הא לן להדיא דמצת מצוה צריכה שימור לשם מצוה דווקא, ולא סגי בזה שברור שאין המצה חמוץ. [וכן פירשי' התם דבעי למיעבד שימור לשם מצוה של מצוה]. והוא תימה גדולה למש"כ הערה"ש והאלו"צ בדעת הרי"ף והרמב"ם דאין להשימור צריך להיות לשם מצוה, אלא סגי משימור של חימוץ, דלפ"ד הדרא קושיית הגמ' לדוכתא, ואין ביאור לתי' הגמ'. [ושמא ל"פ בדוחק דלפי' זה נימא דהא גופא קמ"ל, דיוצא בה מחמת שא"צ שימור מיוחד למצת מצוה. וצ"ע].

וביותר יש לתמוה טובא אהאי, דסוגיא ערוכה היא במס' פסחים (דף לח סו"ע"א) אהא דאיתא במתני' התם (דף לה.) חלות התודה ורקיקי נזיר עשאו לעצמו אין יוצא בהן, עשאו למכור בשוק יוצאין בהן, ופירשה הגמ' מנה"מ אמר רבא דאמר קרא ושמרתם את המצות, מצוה המשתמרת לשם מצוה יצתה זו שאין משתמרת לשם מצוה אלא לשום זבח. רב יוסף אמר אמר קרא שבעת ימים מצות תאכלו מצוה הנאכלת לשבעת ימים, יצתה זו שאינה נאכלת לשבעת ימים אלא ליום ולילה. ופירשי' התם ח"ל, ושמרתם את המצות עביד לה שמירה לשם מצוה, כל שימור שאתה משמרה שלא תחמוץ התכוין לשם מצוה של מצוה. יצאת זו, דלאו לשם מצוה של מצות פסח עביד לה אלא לשם מצוה של זבח. ומדברי רב יוסף פירשי', שאינה נאכלת לשבעה, ולדאחי יום ולילה היא נותר כדכתיב (ויקרא טז טז) ובשר זבח תודת שלמינו ביום קרבנו וגו', והיכא דלא נשחט עליהן הזבח אע"ג דעכשיש יו"ל היתר לשבעה, מיהו כי עבדה לאו לשם מצוה הראויה למצוה איחכוין, דכי עבדה אדעתא לאיפסולי ביום ובלילה עבדה, ואית ליה לרב יוסף הא דרשה דבעינן שימור לשם מצוה, ואההוא קרא סמך, ובהא פליג דאי נמי איכוין לה נמי לשימור מצת מצוה למיפק בה משום תודה ומשום מצוה לא נפיק, דבעי שימור לשום מצוה כל שבעה. ע"כ. הרי לן דהן לרבה והן לרב יוסף בעינן שימור לשם מצוה, ולא סגי בשימור מחמוץ גרידא, דאף כששימור לשם זבח דודאי שימרה שלא תהא חמוץ לא יכול לצאת ידי חובתו בה למצת מצוה. ואי נימא דלהרמב"ם והרי"ף השמירה הנצרכת היא רק שהעיסה לא תחמוץ, ולא משום שצריך לעשות עבודת המצות לשם מצוה, הייך נבאר כה"א סוגיא. ובהרמב"ם עצמו פסק כן (בפ"ו מה"ל חמוץ ומצה ה"ט) ח"ל, חלות תודה ורקיקי נזיר שעשה אותן לעצמו אין יוצאין בהן שנאמר ושמרתם את המצות, מצוה המשתמרת לענין מצוה בלבד הוא שיוצאין בה, אבל זו משתמרת לענין הזבח. [ובאלו"צ בסו"ד שם, הקשה כן אדברי עצמו, ומחמת כן פסקה בחדוש הנ"ל].

וברבנו דוד פירש הסוגיא באופן"א, ולדבריו לרבה **אף** לשם זבח [פי' שכיון בעשייתו גם לשם מצוה וגם לשם זבח] הוא פוסלן, ואע"ג שלא יהיה השימור לדבר של פסול, שמ"מ אין השימור מיוחד לשם מצוה. ויתכן לדקדק דגם הרמב"ם פירש כן, שהרמב"ם כתב (בפ"ו מה"ל חמוץ ומצה ה"ט הנ"ל) חלות תודה ורקיקי נזיר שעשה אותן לעצמו אין יוצאין בהם שנאמר ושמרתם את המצות, מצוה המשתמרת לענין מצוה **בלבד** הוא שיוצאין בה, אבל זו משתמרת לענין הובא. ומאהי לישנא משמע דס"ל להר"מ שאף בגוונא שמכוין **גם** לשם זבח, המצה פסולה, וזה כדעת רבה לפירוש רבינו דוד, דאילו למד הרמב"ם דברי הגמ' נכבדו הפירושים איירי שלא כיון לשם מצוה, היה צריך לכתוב מצוה המשתמרת לענין מצוה, ולא היה צריך להוסיף תיבת בלבד. [שו"ר בספר הליקוטים על המצות, וראה שם שהביא מ"ס בן אריה שעמד בזה וכתב, מצוה המשתמרת לענין מצוה בלבד, נ"ב ק"ק מידי בלבד כתיב. ולהאמור מבואר היטב בעה"י].

ובמ"ש הערוך השלחן דלכן השמיטו הרי"ף והרמב"ם הך דבצקות של כותים אדם ממלא כריסו מהם (דאיתא בפסחים דף מ.), שדחו זה מהלכה משום הך דרבא דבעי שימור לכל מצוה שבפסח משעת קצירה לשומרם שלא יחמוצו. הנה מדברי הב"י (בסו"ס תנד) מבואר דלא ס"ל הכי, שהוא פירש שהרמב"ם השמיט להאי דינא מפני שסבר כדברי רבינו חננאל המובא בר"ן (דף יב. סו"ד"ה ומיהו) שפירש שְׁלֶשֶׁה הָיוּ בפני ישראל במים שלנו וראה שלא עירב בה שאור, ולכן לא הוצרכו לכתבו דמילתא דפשיטא הוא. ומבואר דפשיטא ליה שאין איסור **באכילת** מצות דנכרי, וממילא מבואר שיש חילוק בין מצות דמצוה למצות דשאר ימות הפסח. וע"ע בדברי הב"י ריש סי' תס, במה שהביא מתשובת הרשב"א (ח"א סי' כו). ועוד יש לתמוה טובא ממש הרמב"ם (פ"ח ה"ג) עיי"ש. ובמה שהביא הערוך השלחן מדברי הרמב"ם בפ"ה ה"ח וה"ט, ועי' במש"כ בזה בהע' 5.

עוד יש להוסיף דהכי מבואר במ"ב (בסי' תנג סק"א), שצריך שימור יתירה **לשם מצות מצוה** דכתיב ושמרתם את המצות, והיינו שצריך **שישמור לשם מצוה**. ועוד כתב כן (בסי' תס סק"ג), דכתיב ושמרתם את המצות, ומשמע מזה **דשמירה שאתה משמרה שלא תחמוץ התכוין לשם מצוה של מצוה**. וע"ע בחזו"א (סי' קכד לדף לה. ד"ה חלות תודה) דאין השמירה חשובה שמירה אלא אם משמרה לשם מצוה של פסח.

37. כזית של אכילת מצוה הוא פשוט, ועליו איכא את דין השימור מן התורה. וכן כזית של כורך, כיון שישודו הוא הכזית של מצוה [אלא דעבדינן כהלה שהיה כורך], בעינן מצוה המשומרת כדין עיקר המצה. וגם כזית של אפיקומן [שהוא כנגד ק"פ] כיון דתיקנו אכילת מצוה בעינן מצוה המשתמרת לשם מצוה. והכי מתבאר מדברי הרמב"ם פ"ח ה"ג. [ועי' במ"ב סי' תסא סק"ו] ואין מדבריו ראייה, דהתם י"ל דלא הוי מצוה כלל. ולאידך גיסא עי' בסי' תסב סק"ה, אמנם גם שם ע"כ דלאו דוקא הוא].

38. עי' בהע' 2, וע"ע בסמוך.

39. וא"צ עשייה לשמה כמו עשיית יציאת ותפילין וכדו', אלא שימור מחמוץ שהוא נעשה באופן חיובי לשם מצות המצוה. ועלי חזו"א סי' קכד לדף לה. תודה"ה או חלות. [ובפמ"ג בסי' תנד (משב"ז סק"ג) כתב שלדעת הרמ"א א"צ שימור לשם מצוה, ובצקות של נכרים כשרים גם למצת מצוה. ודבריו חידוש גדול הם, ומשאר כל הפוס' נראה לא כן].

40. מ"ב סי' תס סק"ב, וצ"ע לסימן תעז [ע"ש בטור ובב"י ובשו"ע ס"ב]. וכ"כ הכה"ח סי' תנג סקנ"ט בשם הח"י אדם כלל קבא אות ל, ובסק"ס הביא כן בשם החק יעקב. (וע"ש עוד בענין זה בס"ק סא, סב, סג, סד, סה, סח).

בענין שימור במצות דשאר ימות החג: והנה כמשנ"ת הדבר מוסכם בראשונים דהאי שימור דלשם מצות מצוה אינו מעכב אלא במצות דלילה ראשונה. וכ"כ המשגיב בסי' תס סק"ב וכנו. וכן הוא לישנא דהשו"ע בסי' תנג ס"ד, והוא כדברי הטור שם. אמנם יש לדון האם יש ענין מצד הדין שיהא שימור בכל מצות החג, או שמעיקרא דינא אין חילוק כלל בין מצוה שנשתמרה לשם מצוה למצה שלא נשתמרה. והנה הביה"ל (שם ד"ה מצת מצוה) כתב שמדברי הרמב"ם (פ"ה מה"ל חמוץ ומצה ה"ט) מוכח דדעתו דאכל מצוה שאוכל בפסח צריך שימור. והיינו ממש"כ (בה"ח) שהדגן שנבלל או נתבשל ולא נתבקע אינו חמוץ גמור של תורה, ואינו אלא מדברי סופרים, משום שנאמר ושמרתם את המצות, כלומר הזהרו במצה ושמרו אותה מכל צד חמוץ. וכתב (בה"ט) לפיכך אמרו חכמים צריך אדם לזהר בדגן שאוכל ממנו בפסח שלא יבוא עליו מים אחר שנקצר עד שלא יהיה בו שום חמוץ. וכ"כ הברכ"י (סי' תנג סק"ח) בשם מהר"י זיין, והובא כה"ח (שם סקנ"ט).

ויל"ע דהא הרמב"ם (בפ"ו ה"ט) כתב, חלות תודה ורקיקי נזיר שעשה אותן לעצמו **אין יוצאין בהן** שנאמר ושמרתם את המצות, מצוה המשתמרת לענין מצוה בלבד היא שיוצאין בה, אבל זו משתמרת לענין הובא. ואם עשאו למכור בשוק הרי זה

אין צריך לומר בכל מצה ומצה שעושה לשם מצת מצוה, אלא די שכל אחד מהעוסקים במלאכת המצות יפרש בתחילת עיסוקו שעשייתו לשם מצת מצוה היא⁴⁶.

אמנם אם הפסיקו באמצע המלאכה, וכגון שנעמדו להתפלל או שישבו לאכול וכדו', וחוזרים להתעסק באפיית המצות, צריכים לחזור ולומר שעשייתם לשם מצוה היא⁴⁷.

שימור לשם מצה על ידי גדול

כל מלאכות האפייה הצריכות להעשות בכוונה לשם מצוה⁴⁸, צריכות להעשות על ידי ישראל, גדול וכן דעת לשם מצת מצוה⁴⁹.

חרש שוטה וקטן⁵⁰, וכן נכרי ומומר⁵¹, שאפו מצות, אי אפשר לצאת ידי חובת אכילת מצה בליל הסדר במצות אלו, אף באופן שאין לחוש לכשרותם של המצות.

שימור לשם מצה על ידי גדול עומד על גביו

מלאכה ממלאכת אפיית המצות, שצריכה להעשות בכונה לשם מצוה, ונעשתה על ידי קטן שגדול עומד על גביו ומוהירו שיכוין לשם מצות מצוה, לדעת הרבה פוסקים המצה פסולה אפילו בדיעבד⁵², ויש מקילים בזה. והכריע **המשניב** לסמוך עליהם כשאי אפשר בענין אחר⁵³.

כשעומד הגדול על גבי הפסולים בכדי שישמרו המצות לשמן, צריך להזהירם בכל שעה על כך, שלא יסירו דעתם מזה, ולא די במה שאומר לו קודם העשיה שיכוונו לשם מצוה⁵⁴.

הגדרת חרש

חרש שדברו בו חכמים הוא החרש שאינו שומע ואינו מדבר, בין אם הוא מלידה ובין אם נעשה אחר שהיה פיקח⁵⁵. אבל חרש המדבר ואינו שומע, אינו בכלל חרש⁵⁶. ואפילו אם למדוהו לדבר אחר שהיה חרש אלו, אינו בכלל חרש⁵⁷.

חרש שיכול לשמוע על ידי מכשירי שמיעה למיניהם, דינו כפקח⁵⁸. השומע ואינו מדבר אינו בכלל חרש, ודינו כפיקח לכל דבריו⁵⁹.

הגדרת שוטה

שוטה הוא מי שמאבד מה שנותנים לו⁶⁰.

הגדרת קטן

בן קודם שהגיע לשנת הי"ג ויום אחד⁶¹, וכן בת קודם שהגיעה לשנת הי"ב ויום אחד, קטנים הם ואינם יכולים לשמר את המצה לשם מצוה⁶². ומכיוון שדין שימור מן התורה הוא, גם אם הגיעו לכלל שנים, אין לרונ אותם כגדולים כל שלא הביאו סימנים⁶³.

מלאכות הצריכות שימור לשם מצה

אחר שנתבאר דין ואופן שימור באפיית המצות ועשייתם לשם מצוה, נמנה את המלאכות הצריכות שימור, כפי שנתבארו בדברי הפוסקים.

והנה השר"ע [סי' תנג ס"ד] הביא שלשה חלוקות מאימתי צריך להשמר מחימוץ, וז"ל: החטים שעושים בהם מצת מצוה טוב לשמרן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה, ולפחות משעת טחינה. ובשעת

הדחק מותר ליקח קמח מן השוק. ע"כ, ונמצאנו למדים שמעיקר הדין אפילו הטחינה אינה צריכה שימור, אבל אין להקל בזה אלא בשעת הדחק, ושלא בשעת הדחק צריך קמח השמור מחימוץ משעת טחינה, וטוב לשמור כבר את החיטים בשעת קצירתם.

ונחלקו הפוסקים אם מה שהצריך השר"ע לשמרן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה, פירוש הדברים הוא שצריך קצירה לשם מצוה, או שאין צריך אלא לשמר שלא יבואו החיטים לידי חימוץ, אבל אין צריך קצירה וטחינה לשם מצוה. ונפק"מ שמעשה הקצירה יוכל להעשות על ידי נכרי או ע"י חש"ו, וכדלהלן.

קצירה

מעיקר הדין מלאכת קצירת החיטים לצורך מצות המצוה אינה צריכה להעשות לשם מצוה. אמנם טוב לשמור את החיטים כבר משעת הקצירה לבל יפלו עליהם מים, ולא יבואו לידי חימוץ⁶⁴.

ונחלקו הפוסקים אם לצורך שימור זה צריך שהישראל עצמו יקצור, או שדי בהשגחת הישראל על הקצירה⁶⁵, שיש מהפוסקים הסוברים שאפילו למצוה אין הקצירה צריכה להעשות על ידי ישראל⁶⁶, ויש אומרים שצורך כך גם הקצירה צריכה להעשות על ידי ישראל גדול וכן דעת⁶⁷.

בכמה מקומות דחשיב כשוטה, וכגון בפ"ק דגטיץ (דף טו). דמבואר שאם נתחרש קודם שנתן הגט לאשה אינו יכול ליתנו לה. וכן ביבמות (דף קיב): דפיקח שנשא ונתחרש אינו יכול להוציא עולמית]. וצ"ע.

ומה שהביא מהנמוקי"ב בב"ק (דף יט). שכתב שם אמתני' דשור של חרש דבחרש שאינו שומע ואינו מדבר עסקינו, דהוי חרש מעיקרו, אבל פקח ונתחרש בר דעת הוא וחייב בכל דינין שבתורה. יש לבאר דכוונת הנמוקי"ב היא שאם אינו חרש מלידה בדרכי מדבר הוא שזכור הוא זמון שהיה שומע, והוי חרש המדבר שדינו כפיקח לכל דבריו, והנמוקי"ב לא בא לבאר אלא אמאי קראוהו חרש אף שהוא גם אילם, וביאר דכיון דמאי דהוי אילם הוא משום החרשות קראוהו חרש וכע"ז כתב בשו"ת שבט סופר (אבן העזר סי' כא) לדחות הדקדוק בדברי הפיה"מ והרע"ב (בפ"א דתרומות מ"ב), ויש להוסיף דע"כ דא"א לדקדוק מדבריהם כן. דאי"כ הוא יש לדקדוק דאפילו אם אינו מדבר מתוך הכתב כפיקח הוא, ובהא אף רשב"ג מודי דשוטה הוא כמבואר בסוגיא דגטיץ, וצ"ע. ויעוי' עוד בדרך אמונה (בפ"ד דתרומות סק"א) ובצה"ל שם סקמ"ח) במש"כ בזה.

56. מ"ב סק"ד, והוא משר"ע סי' נה סעי' ח.

57. כ"כ הדרך אמונה בהלכות תרומות פרק ד צהה"ל סקמ"ט בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, ח"ל, ובענין חרש שאינו מדבר ואינו שומע שלמדוהו לדבר כמו שלמדוהו היום, ראינו תשו' ממו"ח שדעתו שדינו כמדבר ואינו שומע. ע"כ, וכן היא דעת הגרי"ש (מנחת שלמה ח"א סי' לד), והביא שם שכן הורה גם הגרי"ש אלישיב זצ"ל. ואם למד לדבר בשפה נלעגת, כתב שם לחלק בין אם שפתו מובנת לכל שאז דינו כפיקח, ואם אינו מובן אלא לסובכיו ומכריו, דינו כשוטה. [ויש לציין לדברי הבאר היטב באהע"ז (סי' קסט סק"ל) שכתב ח"ל, אם היבם נלעג לשון ועל שפתיים ולא יוכל לדבר מבטא האותיות כתקנם וכתחובם, אין בכך כלום, דמאחר שכך מנהגו לבטא אותם אותיות בשבשוש, זו היא אמירתו. מהרי"ט ח"ב אהע"ז סי' טו. עכ"ד. ושם הוי טפי חידוש, דנחשב ע"ז לשון הקודש, דאמירה דחליצה בלשון הקודש דוקא היא. וכ"ש שבנ"ד יש להחשיבו כמדבר אף אם מדבר בשבשוש].

58. דרך אמונה בהלכות תרומות פרק ד סק"א, ע"פ המ"ב סי' תקפט סק"ד. והנה המ"ב שם מיירי לענין חיוב שמיעת שופר, וכתב דחרש ששומע ע"י כלי כמין חצוצרות חייב בשופר. ולכא"ו אינה ראייה דחרש השומע ע"י מכשירי שמיעה כפיקח הוא **אפילו אם אינו מדבר**, שהרי מן הסתם חרש השומע ע"י מכשירי שמיעה לומד ג"כ לדבר, וממילא הוי כחרש שאינו אילם שמתחילת כן נידון כפיקח גם אם השתא לא יהיו החצוצרות באזניו, אלא שכוין שאינו יכול לשמוע אלא ע"י חצוצרות סד"א דאינו מחויב במצות תקיעת שופר דתליא בשמיעה, וקמ"ל שמחויב, אבל אילו היה חרש השומע ע"י חצוצרות ואינו מדבר, אין מקור מהא שיחשב כפיקח. אמנם מסברא י"ל דדמי למי ששומע ואינו מדבר, דמה לי שומע באזניו מה לי שומע ע"י מכשירי שמיעה, וכשם שהשומע ואינו מדבר חשיב כפיקח לכל דבריו, ה"נ הכא. אמנם אם יש לענין, בחרש כהא שאינו מדבר ואינו שומע אלא ע"י מכשיר, אם גם בזמן שהמכשיר אינו באזנו חשיב כפיקח מחמת **שיכול** לשמוע ע"י נתינת המכשיר, א"ד דהשתא מיהא אינו שומע ואינו מדבר ושוטה הוא בזמן זה, ומסתברא דחשיב כפיקח, וצ"ע.

59. שו"ע סי' נה ס"ח, דזה אילם מיקרי ואילם בר דעת הוא, כמבואר בגמ' בריש מס' חגיגה. [ואמנם יש בו חסרון שאינו יכול לומר לשם מצות מצוה, אבל לכיון בדעתו מיהא יכול].

60. מ"ב סי' תס סק"ד.

61. כלומר ורגע אחד. ובאמת גם רגע זה אינו נצרך, אלא שהיה מקום לטעות שבמקצת מיום האחרון סגי, ולמשל, מי שגולד בא ניסן בשנה א, בכ"ט באדר בשנת י"ג יהא גדול, דמקצת היום ככולו, קמ"ל דבעינן שיהיו י"ג שנה מלאים [חוץ מיום שגולד בו שמקצתו עולה לו ליום], ורק כשיגמר כ"ט באדר יחשב לגדול, ובשביל למונע טעות זו נקטו הפוס' לישא ד"ג שנה ויום א', והיינו רגע א' משנת ה"ג, וכמ"ש המשנ"ב סימן נה ס"ק מב, וכן בסי' נג סק"ג. [וע"ש בבאר היטב בשם המהר"י ברוגא סי' ר שכתב דבדוקא בעינן יום א', אמנם כאמור דעת הפוס' אינה כן].

62. מ"ב סי' תס סק"ד.

63. ביה"ל ריש סי' תס בשם הפמ"ג. ומ"מ כיון שזה נוגע לאיסורים סגי בע"א שאמר על נערים שנבדקו והם גדולים. חוט שני פסח (עמ' קמז פ"ב סק"א ענינים נוספים אות ג).

64. וכמשנ"ת בהקדמה, שהרי מעיקר הדין מותר ליקח קמח מן השוק כמש"כ השר"ע סי' תנג ס"ד, וגבי קצירה לשמה לא כתב אלא דטוב להשיגח שלא יפלו עליה מים. וכתב הביה"ל (סי' תנג ס"ד ד"ה טוב) שדעת הפר"ח להכריע דשימור משעת קצירה מדינא הוא ולעיכובא ואפילו בדיעבד, וכדבריו נמצא בכמה ראשונים דשימור הוא משעת קצירה, ואף דאם לא ימצא מצה ששמור מעת הקצירה לשם מצה בודאי נוכל לסמוך על דעת השר"ע ולברך ברכת אכילת מצה, מ"מ לכתחלה בודאי נכון להחמיר למצה של מצוה ליקח דוקא מצה שמורה מעת הקצירה.

65. ואין זה בגדר גדול עומד על גביו, אלא שהשימור שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה יכול להעשות גם על ידי מי שאינו הקוצר. וראה לקמן הע' 35 במשנ"ת בזה.

66. היא דעת הט"ז סי' תס סק"א, ויעוי' לקמן הערה 35. ולישנא דהשר"ע (בסי' תנג ס"ד) מסייעו, שכתב טוב לשמרן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה, ומהיכ"ל להצריך שיהא ישראל הקוצר.

וכן מבואר באו"צ (ח"ג פ"א תשו' א) שאף לדעת הסוברים שצריך שימור משעת קצירה, אי"צ ששימור זה יהא לשם מצה, אלא השימור בשעה זו הוא שלא יחמוץ, גם אם בעינן בקצירה שימור לשם מצה. אמנם במ"ש שם שלא מצאנו מפורש בראשונים שהשמירה מקצירה היא שמירה לשם מצת מצוה, הנה ברשב"א בתשובה (ח"א סי' כו) כתב, ותחלת כל דבר צריך אתה לדעת כי מצה של מצוה צריכה שמור לשם מצה, בין שמור דלישה בין שמור דמעין קצירה, למו כדאית ליה ולמר כדאית ליה. [וצ"ע, שהרי טענת האו"צ היא ממש טענת הט"ז, והפמ"ג אקשי מדברי הרשב"א הללו ע"ד הט"ז]. ובהע' 35 יתבאר טעמא אחרינא להקל בהאי בנידון זה.

67. פמ"ג סי' תס משב"ז סק"א, הובא בביה"ל ריש סי' תס [ומקורו מתשו' הרשב"א ח"א סי' כו, עיי"ש]. ולכא"ו ממה שהרמ"א בסי' תנה כתב שאף שאיבת המים לא תעשה על ידי נכרי, קצירת החיטים דמאי לשאיבת המים. אמנם התם המ"ב כתב דאין בזה קפידא משום שהמנהג לסנו, והכא המ"ב כתב דלכתחילה יעשה ע"י ישראל. [והנה אם אחד מהפסולים שואב וישראל גדול עומד על גביו לכאורה ודאי שיש להקל בזה, דהוי ס"ס להקל, דאיכא למימר שאי"צ עשיית ישראל בן דעת אלא די בשימורו. וגם אם צריך שהקוצר ישמר, הכא שעומד על גביו יש לדנו כמשמרו, וכיון שמעיקר הדין אי"צ שימור כלל יש להקל עכ"פ בכה"ג].

זה מכתובת ס"ת באזכרותיהן דסתמא שלא לשמה, כדאיתא בגיטין בהניזקין, וגם בדף מה: ורשב"ג עיבד לשמן וכו', עיין שם ה"טב. עוד יש להקשות ע"ד הריטב"א דאטו כל מצות שאדם עושה לליל ראשון דפסח נינהו דנימא בהו דסתמא לשמה נינהו, הא מבעי ליה מצות לצורך כל החג, ומצות דכל החג אי"צ שימור לשם מצה, וניחוש שמא הני מצות דעביד השתא לאו לליל פסח עבידינהו. [ואע"ג דנהגו ישראל לעשות כל מצות הפסח בשימור לשם מצה, דחוק לומר דמשום כך אמרינן דסתמא לשמה].

ואולי י"ל דהריטב"א מייירי במי שלש מצות **'בערב פסח'**, דכפי המבואר מדברי הראשונים בכמה מקומות נראה דסתם אפיית מצות דמצוה בערב פסח היו. [וראיה גדולה לזה דבב"י בסי' תנה (עמ' תכה טור ב), כתב דהיראים הוכיח דדרשא דדרש רב מתנה שצריך ללוש במים שלנו בתוך הפסח היתה, שהרי אין דרך לדרוש אלא בשבת או ביום טוב, והשתא אם איתא שדרש בשבת שלפני הפסח, ותלמודא קאמר למחר אייתו כולי עלמא חצבייהו, ומשמע למחר ממש, **והיינו ביום ארבעה עשר, שאז לשיח המצות**, אי"כ חל יום ארבעה עשר ביום ראשון, ונמצא שחל פסח ביום שני, ואי אפשר (שפסח יחול ביום שני) דהא קיימא לן (עי' טור סי' תכה) לא בד"ו פסח, הלכך צריך לומר שבתוך הפסח היתה הדרשה. ע"כ. ולכא"ו מאי ראייה היא, נימא דדרש בשבת שלפני פסח, וביום ראשון באו לאפות המצות, וביום שלישי חל פסח. אלא דהא פשיטא ליה שהלישה היתה בערב פסח. ובאמת שכך היה המנהג פשוט בכל הדורות כפי שכתב השר"ע בסי' תנח, ונתבאר לקמן הלכה קמו ובהקדמה שם]. וא"כ הוא דהריטב"א מייירי בלישה זו את"ש, דלא דמי לכתובת ספר תורה, דכיון שאפשר לכתוב למטרות אחרות לא אמרינן ביה סתמא לשמה, אבל כה"ע אין דרך ללוש אלא מצות דמצוה, ודאי איכא למימר דסתמא לשמה, **ולפ"ז הלש ואופה בימים שלפני פסח לא נימא ביה סתמא לשמה** אין להריטב"א. ומיישבן דברי הפמ"ג. [וע"ע או"ז ח"ב סי' רמט].

46. ביה"ל סי' תס ד"ה וקטן. ומוזג מים שאמר בכל שפיכת מים ששופך על גבי הקמח שעושה כן לשם מצת מצוה, ופעם אחת שכח לומר כן, וגם לא אמר מתחילה כל מה שאעשה וכו' [כנ"ל הלכה ג], מ"מ כיון שאמר בתחילה והוא עסוק בזה ולא הפסיק בדבר אחר, אמרינן בזה על דעת הראשונה הוא עושה. חוט שני פסח (פ"ב סק"א ענינים נוספים אות א). והנה אם מחשבתו היתה לשם מצת מצוה ודאי שאין שום פקפוק בזה מעיקר הדין, וכמשנ"ת בהלכה ג, אלא קמ"ל שאף אם בדעתו לא כיון לשם מצת מצוה, מ"מ על דעת הראשונה הוא עושה. וע"י בזה בהע' הסמוכה.

47. כ"כ המועדים וזמנים ח"ג סי' רסא. ואע"פ שמבואר במ"ב בסי' יא סק"ה שבטויית חוטי ציצית די שיאמר בתחילת הטוייה שצריך לומר שהוא עושה כן לשם ציצית, ודי בזה אפילו ליומא אחרא דסתמא תו לשמה קאי דכל העושה ע"ד ראשונה עושה, [ומקורו מהפמ"ג שם משב"ז סק"א]. וכן מבואר בטור ושו"ע בי"ד סי' עדר ס"א גבי כתיבת ס"ת, פשוט הוא דכל זה הוא בהמשך אותה הטוייה שהתחיל בה, ובהמשך אותו הספר שהתחיל לכתוב, אבל בטוייה כולדה או בתחילת כתיבת ספר חדש צריך לומר שוב שעושה לשמה. והכא נמי הא כל אפיה התחלה חדשה היא. ועוד, שכבר נתבאר במילואים סי' א ענף ז, ולקמן בהע' 35 דדינא דושמרתם את המצות אינו ענין של עשיה לשמה, אלא שימור מחימוץ לשם מצת מצוה, ובוהא אי"א לומר סברא דסתמא לשם שימור עביד. [וסברא זו הוזכרה גם במועז"ז שם, אמנם הובא לעיל הע' 10 שבביה"ל השווה הנידונים זה לזה].

48. יתבאר להלן על פי סדר האפייה מתחילתה לסופה.

49. שו"ע סי' תס ס"א.

50. יתבאר דגריהם בהלכה ז ואילך.

51. **דין מומר** נתבאר בפמ"ג סי' תס באשל אברהם בהקדמה לסי'. ובגדר מומר האריכו הפוס'. [ולכא"ו רק מומר להכעיס אינו נאמן, אבל מומר לתאבון נאמן, וכמו שכתב הפמ"ג בסי' יא משב"ז סק"א, והובא במ"ב שם סק"ז].

52. וכן נראה קצת מסתימת השר"ע, וכ"כ הפר"ח שכן הלכה. וע"י בב"י שדן בזה בארוכה. [ומבואר בדבריו שנכרי חמיר טפי מחש"ו שלדעת הרשב"א לא מהני ביה גדול עומד על גביו, אמנם היר"צ גיאות ורב האי גאון כתבו שמצה שגילוושה על ידי גוי בפני ישראל מותר. ובדרכי משה (סק"א) ג"כ הביא שהמהרי"ל הקיל בזה בזמן חולוה, אבל כתב דאין להקל בזה מאחר שרבים אוסרים]. והדבר ברור שפסול המצה הוא רק לצאת בה ידי חובתו בליל הסדר, אבל מותרת באכילה בשאר ימי הפסח.

53. סי' תס סק"ז. ולכא"ו יברכו על אכילת מצה במצה כהאי, מאחר שלהרבה פוסקים אין יוצאים בה ידי חובה. [ומצה שלא שומע"ל לשם מצוה אין מברכים עליה על אכילת מצה, כמ"ש הרמב"ם בפ"ח מהל' מצה הי"ג].

54. מ"ב סק"ג. [וראה במילואים סי' ב בדעת החזו"א בזה].

55. בדין חרש שאינו לא שומע ולא מדבר אלא שלא היה זה מלידה, הנני להעתיק ממש"כ במקום אחר (מ"ח עמ"ס גיטין דף עא). דהנה בגמ' במס' גיטין (שם) תניא חרש לא הלכו בו אחר רמיוותיו ואחר קפיצותיו ואחר כתב ידו אלא במטלטלין אבל לא לגיטין, אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים בחרש מעיקרו, אבל פיקח ונתחרש הוא כותב והן חותמין. ומבואר דרבנן דפליגי אדרשב"ג (כמ"ש שם בתו"ה תנאי) סבירא להו דאף חרש המדבר מתוך הכתב אינו יכול לישא וליתן רק מדינא דחרש קופץ ונפקץ, ולהכי רק במטלטלין מקחו קיים, ומוכרח דס"ל דלאו בר דעת הוא. ונמצאו למדים דחרש שאינו שומע ואינו מדבר אפילו אם אינו חרש מלידה, ועוד שהוא מדבר מתוך הכתב, לטוטה יחשב. וכן כתבו הפוסקים, הבי"ח (י"ד סי' א אות י) ויעוי"ש שהוציא כן מוסגיא זו, והעתיקו את דבריו בשי"ך (שם סק"ב) ובפמ"ג (בי"ד סי' א בשפת"ד סק"ב), וכן נקט המ"ב (סי' נה ביה"ל ד"ה הוא כשוטה וקטן), וח"ש, ודע עוד דה"ה אם היה פיקח בתולדה אלא שאח"כ נעשה חרש שאינו שומע ואינו מדבר ג"כ בכלל שוטה יחשב. וכן נקטו עוד הרבה פוס'. וכ"כ המהר"ש"ם (ח"ב סי' קמ) דהכי מוכח מוסגיון, והביא שם שכן כתב הצמח צדק האחרון (סי' עז) שהביא כמה עובדות בחרשים שהי' פקחים, ושראה בקראקא חרש שהי' חייט ופקח גדול והי' סוחר עם מלבושים שעשה למכירה, וכמ"פ תבע מאחרים בפני ב"ד ולפעמים הי' הוא נתבע, והי' פקח גדול ובקל הי' מבין הרמיוות, ומ"מ דינו ככל חרש דאין לחלק בין החרשים ע"ש. ועוד הביא שכ"כ המהר"ם שיק (בשו"ת חלק אהע"ז סי' עט) ושו"ת פני יצחק הספרדי (חלק אהע"ז סי' ג), וסיים, דע"פ לדינא יהי' מאוזה טעם שיהי' הרי' להלכה גם מעשה של חרש אינו כלום.

וצ"ע טובא בעניתי על מה שכתבו באו"צ (ח"ב פ"ה תשו' ח) דחרש אילם מלידה אינו מצטרף למנין, אבל מי שגולד בריא ואחר כך נעשה חרש אילם מצטרף למנין, אחר דמהאי סוגיא דגיטין מוכח דאף חרש המדבר מתוך הכתב כשוטה חשיב, וכ"ש אם אינו מדבר מתוך הכתב דבוהא אף רשב"ג מודי דהוי שוטה, ומה שהיה פיקח מעיקרו לא מעלה ולא מוריד ככה"ג, ואיהו סתים דחרש שאינו מלידה אפי' אם אינו מדבר מתוך הכתב לפיקח יחשב. [ובכה"ג שאינו מדבר כלל מפורש

במזיגת המים על גבי הקמח צריך לומר "לְשֵׁם מִצּוֹת מִצְוֵהוּ"⁸⁴. וראוי שגם בנתנית המים למידה יאמר כן⁸⁵.

לישה

לישה היא מהמלאכות הצריכות שימור לשם מצת המצוה⁸⁶.

יש מקילים בבצק שכבר נילוש, שמתעסקים בו כדי שלא ישהה ויבוא לידי חימוץ, ללושו גם על ידי קטן⁸⁷, ויש לפקפק בדבר⁸⁸.

רידוד ועריכה

עריכת המצות היא מהמלאכות הצריכות שימור לשם מצוה⁸⁹.

קיתוף

קיתוף המצות הוא מהמלאכות הצריכות שימור לשם מצוה⁹⁰.

ניקוב המצות

טוב להזהר שאף ניקוב המצות יעשה על ידי ישראל גדול וכן דעת⁹¹. ויש שמקילים בזה במקום שישראל גדול וכן דעת עומד על גביו ומזהירו לעשות לשם מצת המצוה⁹².

אפיה ורדיה

אפיה היא מהמלאכות הצריכות שימור לשם מצוה⁹³.

רדיית המצות יכולה להעשות על ידי קטן⁹⁴.

טחינת החיטים לצורך אפיית המצות על ידי רחיים של מים שהמפעלים כיוון בהפעלתם לשם מצות מצוה, נחשבת כטחינה המשומרת לשם מצה, ומותרת אף לכתחילה⁷⁵.

טחינת החיטים לצורך אפיית המצות על ידי רחיים של מכונה, שהמפעילה כיון בהפעלתה לשם מצת מצוה, נחשבת כטחינה המשומרת לשם מצה, ומותרת אף לכתחילה⁷⁶.

שאיבת המים

ראוי שבשעת השאיבה יאמר השואב "לְשֵׁם מִצּוֹת מִצְוֵהוּ"⁷⁷.

מסיבה זו אין לשאוב מים שלנו ע"י נכר⁷⁸ או על ידי חרש שוטה וקטן שאינם בני דעת⁷⁹. אך בדיעבד כשנשאבו המים על ידי מי שאינו בן דעת, ניתן להשתמש במים אלו⁸⁰.

מדידת הקמח ונתיתו לעריבת הלש

נראה מדברי הרמ"א שראוי שנותן הקמח למידה יהא גדול וכן דעת⁸¹. ומכל מקום בדיעבד אין להקפיד בזה⁸².

מזיגת המים לקמח ולכלי המידה

מזיגת המים על גבי הקמח נידונה כתחילת הלישה, ולכן צריך שהמוזג יהיה ישראל, גדול וכן דעת⁸³.

וכתב **המשנ"ב**⁶⁸ שמנהג העולם להקל בזה⁶⁹, ומכל מקום מי שאפשר לו שכל תיקוני המצות שלו יעשו על ידי ישראל הרי זה משובח. וראה הערה⁷⁰.

טחינת הקמח

מעיקר הדין מלאכת הטחינה אינה צריכה להעשות לשם מצוה, אמנם אין להקל להשתמש בחיטים שלא נשמרו משעת הטחינה, אלא בשעת הדחק⁷¹.

ונחלקו הפוסקים אם לצורך שימור זה צריך שהישראל עצמו יטחן את החיטים, או שדי בהשגחת הישראל על הטחינה, שיש מהפוסקים הסוברים שאפילו למצוה אין הטחינה צריכה להעשות על ידי ישראל, ויש אומרים שלצורך כך גם הטחינה צריכה להעשות על ידי ישראל גדול וכן דעת⁷².

וכתב **המשנ"ב**⁷³ שמנהג העולם להקל לטחון על ידי נכרי כשישראל עומד על גביו ומשגיח שלא יבוא לידי חשש חימוץ, ומכל מקום מי שאפשר לו שכל תיקוני המצות שלו יעשו על ידי ישראל הרי זה משובח⁷⁴.

68. סי' תס ביה"ל ד"ה אין לשין.

69. אפילו בטחינה, וכ"ש בקצירה.

70. והנה בדברי הט"ז מבואר טעם החילוק, דאף על גב שהטור (בסי' תנג) כתב בשם השאלות דצריך שיהיה מנטרא מחימוץ מן כד נפלו מיא עליה, ואי נטרינהו לחיטים עכ"ם או חש"ו לא נפיק ביה י"ח, היינו מטעם חימוץ, ממילא אם עומד ישראל ע"ג ושומר מחימוץ אין איסור, משא"כ בלישה ואפיה דלאו מטעם חימוץ הוא אלא שיכוין לשם מצה, בזה דוקא אסור בעכ"ם וחש"ו. עכ"ל בקוצר. ומדבריו נראה ששימור דלישה ואפיה הוא שימור אחר מהשימור דקצירה וטחינה, דבקצירה וטחינה אי"צ אלא לשמור שלא יתמצו החיטין, משא"כ בלישה ואפיה לא סגי בשימור, אלא צריך עשייה לשמה. ואהא אקשי הפמ"ג (משב"ו סק"א) דבש"ת הרשב"א (סימן כו וחקצג) כתב, צריך לדעת כי המצה צריך שימור, למר מעידן קצירה ולמר מלישה, והביא אהא דחרש שוטה וקטן, וגם כתב בפירוש שימור "לשם" מצה, בין שימור דקצירה ולישה למר ולמר, הרי בפירוש שאין חילוק. ולמאן דאמר מעידן קצירה, "כל" עשיה צריך לשמה דווקא. [ומטעם זה פליג על הט"ז].

אמנם מצד אחר יש לדון בזה, והוא דלעולם אין חילוק בין קצירה וטחינה ללישה ואפיה, ואפ"כ איכא למימר שאין צריך שהקצירה והטחינה תעשה ע"י ישראל, ודלא כלישה ואפיה, והוא דבמצות אין דין **שעשיית** המצות תעשה לשם מצת מצוה, דלא כתיב **ועשייתם את המצות**, אלא **ושמרתם את המצות** כתיב, ששמירת המצות תעשה לשם מצת מצוה. והכי מבוואר בחז"א (סי' קכד בהערות לדף לה. תוד"ה חלות תודה, עמ' רב טו"א מדפוס"ס). שכתב שמשלשון הגמרא והפוסקים משמע דאי"צ עשיית המצה 'לשמה', אלא שצריך מצה של לילה 'שימור מחימוץ', ולא די במה שיראה שלא הכסיפה פניה, אלא שצריך שימור מעת לישה ואילך שלא תבוא לידי חימוץ, וליש פוסקים משעת קצירה, מיהו אין השמירה חשובה שמירה אלא אם משמרה לשם מצה של פסח, אבל אם משמרה לשם מצות תודה לא חשיב שימור. עכ"ל.

והנה בלישת עיסת המצות וכן באפיה, השימור תלוי בידי הלש והאופה דבבצק מצד עצמו יש סיבה להחמצה, והלש ע"י עיסוקו וכן ע"י האפיה מונע את ההחמצה של הבצק, וכיון שהשימור נעשה ע"י פעולה חיובית בעיניו שעושה הפעולה היא ישראל גדול ובר דעת שיועד לשמור לשם מצה, דשמירת המצה היא ע"י פעולה, וכל שאינו פועל בה אינו בגדר משמר את המצה. [וע"ע בסמוך]. אכן בקצירה ובטחינה אין פעולה חיובית שעל ידה שומר את החיטים שלא יתחמצו, שאין בקצירה סיבה שתגרום להחמצת החיטים, ואין מעשי הקצירה או הטחינה מעשים שמונעים חימוץ. וא"כ י"ל דבזה לא בעינן שיהא הישראל קוצר וטחון בפועל, וסגי בזה שעומד הישראל על הקצירה והטחינה ורואה שלא יפול עליהם מים, ועושה זאת לשם מצוה. ורק בלישה ואפיה בעינן שהישראל עצמו יהיה הלש והאופה. ומדוקדק בזה לישנא דהש"ע בסי' תנג הנז'. וכן יש ללמוד מדברי השע"צ סי' תנג סק"ג המובא לקמן הע' 41.

[והנה המ"ב (בסי' תס שע"ה"צ סק"ד) הביא דעת רב האי וכן הובא דעת הרא"ה בחידושי הריטב"א להקל אפילו בלישה ואפיה מהאי טעמא, דהכא לא בעי עשייה לשם מצוה רק שימור לשם מצה כדכתיב ושמרתם, וזה סגי אפילו באחר שעומד על גביו ומכוון לשם מצוה, והריטב"א מסיים שכן היה דן הרא"ה להלכה ולא למעשה. והכא נתבאר דאע"פ דבלישה ואפיה לא מקילינן, היינו טעמא דהשימור הוא על ידי פעולת האדם ששומרת מחימוץ, ולא די בהשגחה שלא יתחמוץ, מ"מ בקצירה וטחינה אי"א לומר כן, שהפעולה אינה פעולה של שימור, וכל השימור אינו אלא שלא יבוא דבר מבחוץ ויחמיץ את החיטים או את הקמח].

ומצאתי בס"ד תנא רבה דמסייע להא, והוא החת"ס בש"ת (חלק או"ח סי' קכח, והביא זאת בקצרה בחידושי למס' גיטין דף י. ד"ה ואדם יוצא יד"ח, ושור' שנד' בקיצור בגיליון הש"ע בסי' תס) שכתב ח"ל, מריש תמהתי הרבה על מה שאנו סומכים על קצירת גוים וישראל ע"ג, [הא] כל דבר דבעינן לשמה וסתמיה לאו לשמה, עע"ג לא מהני לרוב הפוסקים, אי"כ על מה אנו סומכים וכו'. שוב ראיתי הנח להם לישראל בני נביאים הם, אי הוא כתיב קצירך לשם חובך שיהא הקציר לשמה אז היה שייך כנ"ל, אבל אין שום מצוה בקצירה אלא בשימור לשמה, אי"כ השמירה שלא יבוא לידי חימוץ יכוין בשמירתו לשם מצות פסח, ואין לגוי שום עסק בשמירה כי אם בקצירה, וישראל הוא המשמר והמכוין מרישא לסופא, ולא דמי לשימור מלישה ואילך דבעינן ע"י ישראל דוקא ולא שילוש גוי וישמר ישראל, [ד]משנתן מים לקמח אז המגבל בידו הוא המשמר ולא הקציר, אלא המגבל לא ישמור שוא שקד שומר, אי"כ צריך המגבל שישראל גדול המכוין לשמה, אבל שימור דקצירה אינו אלא שלא יבוא לידי חימוץ במקרה והשומר הוא ישראל המכוין לשמה ולא צריך יותר. עכ"ל קדשו, וברוך שכיוונתי להמבואר דבקצירה וטחינה סגי שיהא ישראל שומר לשמה, וא"צ שיקצור ויטחון בפועל. וכ"ש שקצירה וטחינה ע"י מכונה כשרה לכתחילה אם עומד ישראל ומשמר החיטים והקמח שלא יחמיצו, דבמכונה יש סבא להחשיב את מעשיה כמעשה הישראל המפעילה, וכמשי"ת בסמוך הע' 41.

עוד יש להביא דברי רש"י בספר האורה (חלק א סי' פד, דין שימור מצה, וכע"ז כתב בח"ב סי' לא דין טחינה) שכתב ח"ל, ומיתבעי להו למיהוי לכל אחד אחד ואחד מצה המשומרת לשום מצה מחיטי דמינטרן דלא ליפול עליהו מיא, וכשטוחנין חיטה למצות נוהגין לשלוח ישראל אחר הריחים של גוי להיות יושב ומשמר, כדכתיב ושמרתם את המצות בעינין שימור לשם מצה, ואין ישראל צריך לעמוד אלא עד שיתחון כפי מה שצריך לשלש מצות של לילה הראשונה, שהן חובה והן צריכות שימור לשום מצה, אבל השאר אין צריכין שימור. וגוי שהוא טוחן ואין ישראל רואהו ועומד על גביו מותר. עכ"ל. הרי מפורש דאע"ג דבעינן שימור לשם מצה, בטחינה סגי בשימור ישראל העומד ומשגיח על טחינת הנכרי. [וע"ע במילואים סי' א].

71. וכמשנ"ת בהקדמה, מדברי הש"ע סי' תנג ס"ד.

72. כמו שנתבאר בהלכה יב ובהערות שם.

73. סי' תס ביה"ל ד"ה אין לשין.

74. וראה בהע' 35.

75. סי' תס ביה"ל ד"ה אין לשין, וכ"ה בסי"ו. ולא דמי לרחיים של בהמה, דעשיית הבהמה אינה מתייחסת לאדם, משא"כ ברחיים של מים כיון שאין המים בעלי רצון, נחשבת הטחינה כטחינת האדם, והוא טחינה לשם מצוה. [ונראה דא"י ענין לנידון שהביא הביה"ל בסי' רנה סי"ב, דאף אי גבי שבת חשיבא טחינה זו כגראמא, מ"מ חשיבא טחינה בגראמא בשימור לשם מצה חשיבא כטחינה בשימור].

76. כן יש ללמוד מהא דרחיים של מים, ועוד יש לציין שמפורש בשע"צ (בסי' תנג סק"ג) דהטוחן ברחיים של רוח או של די אין צריך גם אז שמירה אף לדעה המצריכה שימור משעת קצירה, כל שאין רגילים לרחוץ החיטים, כי אם מלישה והלאה. ומפורש שאין צריך שהטחינה תהא לשם מצוה, אלא דכל השימור אינו אלא שלא יפול מים על החיטים. [נראה במשנ"ת בזה בהע' 35].

ואף אי נימא דבעינן טחינה ממש לשם מצוה, [וכדעת הפמ"ג הנ"ל הע' 32], איכא למימר דטחינה על ידי מכונה חשיבא מעשה בידי. [ואף לציצית י"א דמכונה נחשבת כעשייה בידיים]. והנה בשו"ת אור לציון (ח"ג פ"א תשי"ו) כתב לחדש

שיש חילוק בין אם המכונה פועלת על ידי מצבר וכדו, למכונה הפועלת ע"י כח הבא מחברת חשמל, ואלו דבריו, דאין לומר שכיון שישראל מפעיל את המכונה נחשב הדבר כעשיית ישראל, שכבר נתבאר בספר אור לציון (ח"ב פ"ח תשו"ג) שבזרם החשמל אין בא מכוח האדם אלא רגע ראשון, אבל שאר הזרם עדיין לא היה כלל בעולם ולא בא מכוח האדם כלל, ואין זה מעשיו, ע"ש. וכן נתבאר שם (בפלו"ו תשו"ט) שמשום כך אין חיוב מלאכת מבשל בשבת בזרם החשמל, כיון שלא נתבשל מכוחו, ע"ש. וכבר נתבאר בספר אור לציון תשובות (ח"א או"ח סי' ב) שדבר הצריך לשמה לא מהני עשייתו ע"י מכונה, ודלא כהחז"א (או"ח סימן ו סק"י) שהקל בזה, ע"ש באורך. וכיון שלדעת הש"ע בעינן במצה עשייה לשמה, וכאן כל תהליך אפיית המצות נעשה מאליו שלא ע"י כח אדם, אי אפשר לצאת במצות אלו ידי חובת אכילת מצה לדעת מרן. עכ"ל. [ובמילואים הובאו דברי החז"א ונידונו בארוכה].

ולא זכיתי להבין, דהן אמנם שהזרם המיוצר ע"י חברת החשמל נעשה ע"י שמן [או פחמים] שמבעיריים את התנור, וע"ז מתחממים המים [שמצויים בדוד סגור] ונהפכים לקיטור, ויוצא הקיטור ומסובב את הטורבינה, ועל ידי סיבוב הטורבינה נוצר הזרם, וכל רגע נולד זרם חשמל חדש, מ"מ מה אכפת לן כמה שלבים ושינויים יש מהפיכת הפחם לחשמל, אחר שהפחם כבר מונח בבערית. [ולא תמצא מקום לחשוש אלא באופן שהניח חיטים שהמכונה טחנה במשך כמה שעות, שאז יש לחוש שחומרי הבעירה שמהם נוצר החשמל בשעות האחרונות של פעולת המכונה הנוחו אחר שהניח את החיטים במכונה, וא"י מצוי כלל].

ועכ"פ דעת הגרש"א (ספר הליכות שלמה פ"ו ה"י) שעשייה ע"י מכונה נחשבת עשייה לשמה, וכתב שיוצאים אף לכתחילה ידי חובת כזית מצה במצה שנאפית במכונה. [ומ"מ נכון לקיים המצוה במצות יד שנאפו בהידור]. וכ"ש הכא שא"צ עשיה לשמה אלא שימור שהחיטים או הקמח לא יחמיצו.

77. מהר"ל הלכות מים דלישת המצות אות ד. והובא בבאר היטב סק"ו ובמ"ב סק"ג, וכתב מהר"ריל שם דלא די במחשבה לבד. וראה לעיל הלכה ג.

78. רמ"א סי' תנה ס"א. ועי' במ"ש בדניי המים שלנו הע' 93.

79. כה"ח סי' תנה ס"ק מד בשם הגר"ז סי"ח.

80. באה"ט סי' תנה סק"ו ומ"ב שם סק"א. ולכאורה שאיבת המים היא כקצירת החיטין, ולמשנ"ת לעיל הע' 32 אם גדול עומד על גבי החש"ו השואבים ומשמר שלא יבוא המים לידי חימוץ סגי, אמנם מים שהיו **בד** נכרי או חש"ו והם מעידים לפי תומן שמים אלו נילונו, הסיק השע"ת (סי' תנה סק"ט) דשומר נפשו ירחק מזה, ובשעת הדחק יש להתיר ע"י סינון המים. [ובכר"י סי' תנה סק"ה התיר בזה, משום דלא איתחזק איסורא במילתא דרבנן, והמחמיר תע"ב].

81. שהרמ"א בסי' תנו ס"א כתב שכשנותן הקמח למידה יאמר "לְשֵׁם מִצּוֹת מִצְוֵהוּ", וכיון דבעינן עשייה לשמה לכתחילה צריך לעשותה על ידי ישראל גדול וכן דעת.

82. ראה הלכה לו.

83. עיי' במ"ב סי' תס סק"ד שכתב דמה שמקלין ומניחין לקטן וקטנה ליתן מים תוך הקמח, דשלא כדן עושין, דנתנית מים לתוך הקמח הוא בכלל לישה לדעת הי"א (בסי' שכד ס"ג), ולא נפיק ידי חובת מצה במצה כזו אם לא שלוקח מצות אחרות ללילי הסדר לקיים המ"ע דאכילת מצה. ולכא"ו איכא למימר דאף החולקים שם שנתנית המים אינה נחשבת ללישה, מ"מ הכא יודו דהוא מלאכה שצריך לעשותה ע"י ישראל גדול וכן דעת, וכיון שנתנית המים כבר יכול הקמח לבוא לידי חימוץ, [ושפרכת המים משמרת מחימוץ כדא"ב בסי' תסו ס"ו], בעינן שימור מחימוץ ע"י ישראל גדול וכן דעת. [ובשו"ת חז"א סי' קי סק"א כתב, כל העוסקים יהיו גדולים בשנים ובדוקים וכו' ואף נותן המים לקמח בכלל]. ועיי' בביה"ל סי' תס ד"ה וקטן במה שכתב בזה להזכיר את הבעלי בתים שנהגו בזמנו להקל בזה.

84. בה"ט סי' תנו סק"ד, וכן העתיק הביה"ל בסי' תס ד"ה וקטן.

85. ע"פ המבואר בסי' תנו ס"א בדברי הרמ"א שגם כששואב המים ראוי לומר כן, וכ"ש הכא.

86. שו"ע סי' תס ס"א. [זו מלאכה המוסכמת אליבא דכו"ע שהיא מהמלאכות הצריכות שימור]. ונראה בדברי הפוס' דאפילו אם לש בזמן שאין העיסה יכולה להחמיץ, וכגון בתוך י"ח הדקות שמשפרכת המים, מ"מ צריך לעשותה ע"י ישראל גדול וכן דעת, ועיי' בהע' 53 ויל"ע.

87. הכי מטו משמיה דהגר"ג קרליץ שליט"א (חוט שני פ"ב סק"ו עמ' קנד), דעיסוק בבצק כדי שלא ישהה ואינו פועל כלום במצה, לא נזכר דלא מהני בקטן, ודוקא מה שפועל בעשיית המצה. [ובדומה לזה כתב עוד שבעיסוק זה אי"צ לכון שיהא לשם מצת מצוה].

88. דכיון שצריך לשמרה שלא תחמיץ, ובלעדי העיסוק היתה מחמיצה, נמצא שפועלות היא פעולת שימור, וכיון שצריך שימור לשם מצה, נראה שצריך שהתעסקות זו ג"כ תעשה ע"י גדול. ובדעת החוט שני נראה דסבירא ליה שגדר הלשמה אינו שימור המצה שלא תחמיץ לצורך מצת המצוה, אלא שעשיית ומלאכת המצות יהיו לשם מצוה, ולכן מלאכה שהמצה עשויה מחמתה, צריכה להעשות לשמה, אבל מלאכה שאינה נצרכת לצורך עשיית המצה, אלא כל ענינה לשלול אפשרות של חימוץ, אינה צריכה להעשות לשם מצוה. אמנם מדברי החת"ס בשו"ת (חלק או"ח סי' קכח, והביא זאת בקצרה בחידושי למס' גיטין דף י. ד"ה ואדם יוצא יד"ח, והוב"ד לעיל הע' 35) שכתב שהמגבל בידו הוא המשמר, וא"א לרואה לשמור אם המגבל לא ישמור, שוא שקד שומר, ע"כ צריך המגבל שיהא ישראל גדול המכוין לשמה. ונראה מדבריו דכל שיש אפשרות חימוץ צריך שימור לשמה. וי"ל.

[אמנם גם למשנ"ת שכל פעולה שמונעת את החימוץ צריכה להעשות לשם שימור לצורך מצת המצוה, נראה דזמן שיכול לשהות את העיסה ללא עסק, יכול ליתן לקטן ללושה, דלישת הקטן לא גרעה מהנחת העיסה ללא עסק, אמנם נראה מדברי הפוס' דבהני מלאכות דאפיה אין להקל גם בכה"ג לעשותם ע"י חש"ו או נכרי, ולכן לישה עריכה קיטוף ואפיה, צריך שיעשו ע"י ישראל גדול וכן דעת, גם אם הם נעשות בזמן שא"א לעיסה שתחמיץ בן].

89. מ"ב סי' תס סק"א. ומקורו במג"א שם בריש הסי'.

90. רש"י פסחים דף מ. ד"ה מאפיה, והובא בב"י סי' תנג. [ועיי' ביה"ל סי' תס ס"א ד"ה ולא אופין].

91. ט"ו והסכים עמו חק יוסף. שע"ה"צ סי' תס סק"ב.

92. מ"ב סי' תס סק"ב. ויש לעי' מאי שנא ניקוב מקיטוף. וי"ל. [ונראה דכו"ז מיירי באופן הרגיל שאין חשש חימוץ בלא הניקוב, שאם בלא הניקוב המצות יחמיצו, וכגון שבלי הניקוב יעברו י"ח דקות, ורק ע"י ההתעסקות שבניקוב המצה נשמרת מלהתחמץ (שהרי ניקוב אינו נחשב כמ"ש הפוס'), בזה בעינן ע"פ דין שהניקוב יעשה ע"י גדול].

93. שו"ע סי' תס ס"א. [ובטור הביא בזה פלוגתא, אבל הש"ע נקט למעשה שאפיה צריכה שימור לשם מצוה, וכן הכריע המשנ"ב בביה"ל ד"ה ולא אופין, ודלא כהב"ח שחולק בזה].

94. כ"ז פשוט.

השגחה בשעת עשיית המצות

מצות אפיית מצה, מן המצות הכרוכות בוהירות רבה היא, שבחוסר זהירות ושימת לב לכל פרט ופרט באפיה, בקל העיסה עלולה להחמיץ. וכבר בתורה הזהרנו⁹⁵ לשמור את המצות שלא יבואו לידי חימוץ. מסיבה זו כתבו הפוסקים שבעשיית המצות, יותר מבשאר מצוות, יש להעמיד משגיח על האפייה מתחילתה עד סופה.

ענין נוסף שמוכח בשו"ע [סי' תס"ב], שהרא"ש היה משתדל במצת מצוה ועומד על עשייתה ומזרז העוסקים בהם ומסייע בעריכתן, וכן ראוי לכל אדם לעשות להטפל הוא בעצמו במצוה⁹⁶.

העמדת משגיח על אפיית המצות

מנהג ישראל להעמיד איש חכם ונבון וירא ה' להשגיח על סדר אפיית המצות מהחל ועד כלה, ולזרז את העוסקים באפיה, כי בלא זה רבה המכשלה מאד⁹⁷. ויש מגדולי ישראל שמתמת השמשות הללו היו עומדים בעצמם על סדרי הכשרות באפיית מצותיהם⁹⁸, וכן ראוי לכל אדם לעשות⁹⁹.

מים שלנו

זהירות רבה נדרשת באפיית המצות לכל תחמיץ העיסה. ומחמת שהחום הוא אחד מהגורמים הגדולים שמביאים את העיסה לידי חימוץ, קבעו חכמים כמה דינים שעל ידם לא תבוא העיסה להתחמם, ובכלל זה הצריכו חכמים להלין את המים שבהם עתיד ללוש את עיסת המצות לינת לילה כדי שעל ידי כך יצטננו, וכשילוש בהם לא יחמיצו את העיסה.

וכמה טעמים נתבאר בראשונים במה שהצריכו חכמים להלין את המים:

95. שמות יב יז. וילפינן מהתם שהשימור לשם מצוה הוא חלק מהמצוה, ויעוי' בזה במילואים סי' א].

96. והנה נראה דהנהגת הרא"ש לאו משום הכשרות היתה, אלא שיש ענין לעסוק בעצמו בעשיית המצות יותר מבשלוחו, וכמו שפירש המ"ב (סי' תס"ק). ויל"ע מה נשתנתה מצוה זו משאר מצוות התורה. ואולי הוא משום משי"ב המ"ב (שם סק"י) בשם הראי"ד, דיטריח עצמו במצת מצוה עד שיתחמם וזיע, וזה תיקון גדול לעון החמור. ש"ר בחוט שני (פ"ב סק"ח, עמ' קנה) שכתב דבאפיית מצות האפיה עצמה היא חפצא של מצוה, שעושה במצת דין לשמה, ועל כן אפיית המצות חשובה יותר משאר הכנה למצוה לענין מצוה בו יותר מבשלוחו.

ואין לחוש בכל עסק עשיית המצות משום זקן ואינה לפי כבודו, וכפי שנתבאר במקו"א באריכות (מ"ח על הלכות שבת סי' ט) שבפסוק הוזהרתם לימדה תורה שהאדם אינו צריך לחוש להפסד ממון חבירו יותר ממה שחש בהפסד ממון עצמו. ולכן כל שאילו בממון עצמו לא היה מטפל בו באופן כהאי, לא הצריכו התורה לבנות עצמו לצורך חבירו יותר ממה שיתבוא לצורך עצמו. וכן הוא בפריקה וטעינה (ב"מ דף לא), וכן הוא בעדות (סנהדרין דף יח:), וכן הוא בקבורת המה אילו לא מרבינן עין כל מרבינן עין כל, דמאבידה ילפינן שאי"צ לבנות עצמו לצורך חבירו. ועי' גרז זה מצוות שאינם בין אדם לחבירו אינם ענין כלל לפטור הוזהרתם, שבוה החיוב שלו הוא כלפי הקב"ה, ודאי שמוטל עליו אפי' לבנות עצמו לצורך המצוה אם צריך לכך. וזוה מבואר הא דמחויב כל אדם בהכנות לשבת (שו"ע סי' רנ"א), שכיין שכבוד השבת אינו ענין לכבודו כלל, לא שייך בזה פטור דזקן ואלפ"כ. וכן מצות מעקה שרי ליה למיעבד אף דהוי זקן ואינה לפ"כ (קידושין דף ע). ואפילו שאין ניכר שעוסק במצוה שרי ליה לעשותה, דכיון שאי"צ ממצוות שביין אדם לחבירו, אין בה פטור של הוזהרתם לזקן ואלפ"כ, ולא אכפ"ל מה שמתבואה עי"ז. [ונראה שאם אין שם אחר היודע לבנות המעקה אלא הת"ח, דמחויב הוא לעשותו. ואף אם יש אחר היודע, י"ל דעכ"פ שרי ליה לעשות המצוה מה"ט]. ועי' שפיר פיזו דוד בכל עז לפני ה'. ושפיר עסקו גדולי תורה שבכל דור במצוות המעשיות, כבניית הסוכה ואפיית המצות. (מהרי"ל מנהיגים הל' סוכות אות א, והרא"ש דלפנינו).

97. מ"ב סי' תנט סק"ג כתב דכן הוא המנהג הנכון, ובכה"ח (סי' תנו סק"א) כתב שכן הוא מנהג ישראל, להושיב שומר על אפיית המצות לעמוד על עשייתן ולזרז העוסקים בהן.

98. מ"ב סי' תס סק"ו. וראה בהקדמה.

99. שו"ע סי' תס"ב. ועכ"פ אין להאמין לנשים בענין לישא ואפיה, כי כמה דברים יעלו על לב נשים שהן מותרות, או שמא שוכחות ועושות דבר שלא כהוגן, ואינן יודעות שכר מצוה והפסד עבירה. מ"ב שם סק"ו בשם הח"י. **עוד כתב המ"ב** (סק"י) בשם הארי"ז שדיטריח עצמו במצת מצוה עד שיתחמם וזיע, וזה תיקון גדול לעון החמור. וראה במש"כ בהלכה צו לענין זיעה.

100. ב"י בעמ' תכד טו"ב.

101. ואמנם גם לדעת הבית יוסף איכא מאן דס"ל דבעינן שאיבה בבין השמשות דוקא, וכמו שהביא הב"י שבהגהות מיימון (פרק ה' ה"א דפ"ו קושטא) אחר שכתבו לשון רבי אליעזר ממיץ, כתבו ויש אוסרים כשנשאבו מבעוד יום אף כי לנו אחר כך כל הלילה. וא"כ לא נחלקו הרא"ם והב"י אלא בדעת היראים. [אלא שנראה שלשיטה זו של היראים אוסרים אין מועיל מה ששואב המים בבין השמשות להשתמש בהם מיד, אלא גם אחר ששאבם בבין השמשות צריך להלינם לילה, דאל"כ תיקשי עלייהו קושיא קמייתא שהקשה הב"י ע"ד הרא"ם מורחין].

102. בעמ' תכו. ח"ל הרשב"א, שאלתם עוד בענין מים שלנו אם נשאבו קודם צאת השמש אם מותר ללוש בהן באותו יום או נאמר דוקא לנו, ואם לנו יותר מלילה אחד ביהאם נחוש לכך. תשובה מסתברא דוקא שלנו כל הלילה. וכל שכן שמותר אם עמוד בבית לילה יום או יותר. וכן אנו נוהגין לשאוב יום אחד לימים הרבה. עכ"ד. [ומה נחתיע הב"י שישטנו שלדעת היראים ג"כ מותר לשאוב קודם בין השמשות. וכתב הדרכי משה ע"ז (סק"א), ואינו נראה לי, חדא דאפשר דהרשב"א סבירא ליה כדברי רש"י דלדידה אין נפקותא מתי נשאבו. ועוד דהרשב"א אינו מדבר בזה כלל אלא בנשאבו בין השמשות כדינו רק שעמדו בבית יותר מלילה אחת. עכ"ד. וצ"ע כמה שהקשה בקושיטו השניה, דהא בדברי הרשב"א מבואר שענה להם על ב' שאלות, והשאלה הראשונה היא מה דין מים שנשאבו קודם צאת השמש, [כלומר בסוף הלילה], וע"ז השיב להם דמסתברא דוקא שלנו כל הלילה, ונראה שעל מים אלו שנשאבו קודם צאת השמש כתב דאם לנו כל הלילה אפשר להשתמש בהם, דאי איתא דבעינן שאיבה דוקא בין השמשות הו"ל למימר דמסתברא דבעינן לשאוב בין השמשות. [ועוד יש לעי' בדברי הרמ"א, דהב"י הביא זה כראיה נוספת אחר כל האריכות שכתב להוכיח שלדעת היראים ג"כ שרי לשאוב מבעוד יום, וגם אי' יחיבנא דאין ראייה מהרשב"א, מ"מ הא הב"י הכריח כן מעוד הרבה הכרחים, וצ"ע].

103. וזה כפי דעת רוב השיטות חוץ מהישיב אומרים שהביא ההגמ"י כ"ל הע' 66.

104. והיינו כדעת היש אוסרים שהביא ההגמ"י וכ"ל, וכנראה שנקט כן גם בפירושו בדעת היראים וכפירושו הרא"ם, ודלא כפירוש הב"י, וכמו שהובא בהע' 67.

105. כפי הדינים שיתבאר להלן. **והדבר ברור ומוסכם שצינן מים במקור או ע"י קרחונים וכדו', לא מהני במקום הלנתם.** ויעוי' במהר"ם חלוואה בפסחים (דף מב). ובשו"ת חת"ס אבהע"ז (סימן קנג). וכ"כ בשו"ת הר צבי ח"ב סי' סד ע"פ דברי החת"ס הנו', ובאול"צ (ח"ג פ"א תש"ג). והכי מטו משמיה דהגר"ש"א בס' הערות פסחים (דף מב). ע"ש.

106. מ"ב סי' תנה סק"א, ומקור הדברים בטוב"ב.

דין מים שלנו בבצקות של נכרים: והנה דעת בעל העיטור והר"צ גיאות הובא ברא"ש (פסחים פ"ב סי' לא) היא דאי"צ ללוש במים שלנו אלא למצות מצוה, וראייתם מהא דבציקות של נכרים שרו באכילה (כדאי' בפסחים דף מ). אע"פ שלא לש במים שלנו. והרא"ש פליג עליה דכל היכא דאיכא למיחש משום חימוץ אין לחלוק בין כזית מצה לשאר אכילה. [ומדברי הרא"ש נראה דלא ס"ל כהר"ח שבבצקות של נכרים מיירי שלשו במים שלנו, ע"ש בדבריו. וכן מבואר בב"י ס"ס תנד]. ולא משני מידי לראייתו מההיא דבציקות של נכרים, אלא שמדעת הב"י גופיה יל"ע בהא, דס"ל ששגג ולש במים שלא לנו המצות מותרים בדיעבד. וא"כ ראיית בעל העיטור קמה וגם ניצבה. וצ"ל ע"פ מש"כ הב"י (עמ' תכד טו"א), דאף דאפשר

דעת רש"י [פסחים דף מב. ד"ה שלון] שבימי ניסן כמה מהלכת בשיפולו של רקיע, לפיכך כל העולם צונן ומעיינות חמין, הילכך מלינן בלילה ומצטננין. וכתב הרא"ש [פסחים פ"ב סי' ל] בשם אבי העזרי' [סי' תפה] שלפי טעם זה השואבן בבוקר ומניחין עד הערב יכול ללוש בהם, ואין צריך דוקא לינת לילה. ולדבריו פירוש מים שלנו הוא מים שעבר עליהם שיעור לינה אחר שנשאבו¹⁰⁰.

דעת היראים [סי' נב עמ' 22 הובא בסמ"ג לאוין עט לא:], ובב"י ריש סי' תנה], שהטעם הוא לפי שהחמה מהלכת בלילה תחת הארץ, הילכך אין להם תקנה אלא שלא יהיו בלילה במחומר. ולדבריו אם שאב המים בתחלת הלילה מותרים מיד. [שעיקר הענין הוא **שלא יתחממו** בלילה ולא שיצטננו בלילה]. ובביאור דעתו הארי"ז הבית יוסף מאד, שרבי אליהו מוזחי' [בביאורו לסמ"ג שם] ביאר שלדעתו אין אפשרות לשאוב מים אלא בבין השמשות. והבית יוסף ביאר שגם לדבריו השואב ביום יכול להשתמש במים אלו לאחר לינת לילה¹⁰¹.

דעת הריב"ן [הובא בסמ"ג שם], שאסור לאפות במים ששאב בערב שקודם לכן קודם עמוד השחר, ואם אפו ראוי לאסור האפו, שלדבריו הצורך בהלנה הוא לצנן את המים [ולא רק שלא יתחממו], ואימור דסוף הלילה גורם הצינון. וכן היא **דעת הרשב"א** [שו"ת ח"א סי' קכה] כמו שהביא הב"י¹⁰².

ולהלכה הבית יוסף הכריע שאפשר לשאוב מבעוד יום או בבין השמשות, ולהלינם כל הלילה¹⁰³. והרמ"א הביא שהמנהג לדקדק לשאוב בבין השמשות או סמוך לו ממש¹⁰⁴, שלא ניתנה תורה למלאכי השרת שיכולים לכיין בין השמשות ממש.

אין להשתמש לצורך עיסת המצות, אלא במים שהולנו לילה שלם כשהם מנותקים ממקום חיבורם לאדמה¹⁰⁵. ואין חילוק בין עיסה שלש

לצורך מצות שעתיד לצאת בהם ידי חובתו בליל הסדר, לעיסת המצות של שאר ימות החג¹⁰⁶.

דינים הנוגעים לשאיבה

זמן השאיבה

לדעת השו"ע¹⁰⁷ ניתן לשאוב מים לצורך לישת המצות במשך כל היום עד סוף בין השמשות, **ודעת הרמ"א** היא שעיקר זמן השאיבה הוא בבין השמשות, כדי שיצטננו המים י"ב שעות היום במחומר לקרקע, ועוד י"ב שעות בלילה, ומחמת שאי אפשר לצמצם יכול להקדים לשאוב מעט קודם בין השמשות¹⁰⁸.

והכריע **המשנ"ב**¹⁰⁹ שלכתחילה ישאב בבין השמשות או סמוך ל¹¹⁰, אך בדיעבד כשכבר שאב את המים, יכול להשתמש במים אלו לכתחילה¹¹¹.

שאב מים אחר צאת הכוכבים, **לדעת הבית יוסף והדרכי משה** אין למים אלו תקנה¹¹². ויש אומרים שכל ששאבם קודם חצות לילה, יכול ללוש בהם ביום המחרת אחר שעברו עליהם י"ב שעות משעת שאיבתם¹¹³, וכן הכריע **המשנ"ב**¹¹⁴.

שאבם אחר חצות לילה, גם לדברי המשנ"ב אין ללוש בהם¹¹⁵.

אפשר לשאוב ביום אחד לימים הרבה¹¹⁶.

הרוצה לאפות מצות ביום ראשון, ונצרך לשם כך לשאוב בערב שבת, דינו כן:

[א] המובחר הוא שישאב בבין השמשות של ליל שיש¹¹⁷.

[ב] לא שאב בבין השמשות של ליל שיש, ישאב ביום שיש¹¹⁸.

[ג] לא שאב מבעוד יום, יכול לומר לנכרי לשאוב מים בבין השמשות של כניסת השבת¹¹⁹. ויש הסוברים שגם ישראל יכול לשאוב מים לצורך לישת יום ראשון בבין השמשות בערב שבת¹²⁰.

לומר שחשש החימוץ במים שלא לנו הוא כל כך גדול דאפילו בדיעבד חיישינן ליה, מ"מ יתכן להתירם בדיעבד, דסו"ס אי"ז אלא חששא. ומהאי טעמא שרי להו הב"י בלשה במים שלא לנו בשוגג.

אלא שבדינא של בצקות של נכרים יל"ע בדעת הב"י, דמחז נתבאר שהתיר בלש בשוגג במים שלא לנו, ומאיך נראה מדבריו בסו"ס תנד שדעתו כהר"ח דבבצקות של נכרים צריך שידאח ישראל שלש במים שלנו. וזה צ"ע, דאטו גוי שלש במים שלא לנו גרע מישראל שלש במים שלא לנו בשוגג דשרי לישראל. וצ"ע.

107. סי' תנה סעי' א. וכמו שמבואר בב"י דבזה כו"ע מודו. [לכד מדעת הי"א שהביא ההגמ"י, וכ"ל הע' 66]. וכ"כ הביה"ל ד"ה מבעוד יום.

108. סי' תנה ס"א. ובדרכי משה סק"א (הובא במ"ב סק"ד) ביאר טעמו שהתיר לשאוב סמוך לבין השמשות, דהוא מטעם דלא ניתנה תורה למלאכי השרת דיכולין לכיין בין השמשות ממש. ועפ"ז מבואר שלדעתו בעינן להסמיך את השאיבה לבין השמשות ככל האפשר, ולא הוי כשאר סמוך דהוא חצי שעה קודם. וכ"כ הכה"ח סק"י.

109. סי' תנה סק"ד. **110.** וכ"כ הכה"ח (סי' תנה סק"ח) דלכתחילה יש לחוש לדברי הרמ"א. וצ"ע שהחמיר בדבר שדעת השו"ע ע"פ רוב הראשונים הקל.

111. וכמו שהביא בביה"ל סי' תנה ד"ה מבעו"י שהפ"ח והגר"א נקטו דעת השו"ע לעיקר. וכן מבואר בדבריו במ"ב סקט"ו ובשע"ז סקט"ו. וכן היא דעת הב"ח, הא"ד הגר"ז והח"י גבי שאיבה בלילה, שהביאם המ"ב בס"ק ד. [אכן באורחות רבינו (ח"ב עמ' לא) הביא שהחזו"א הקפיד בזה גם היכא שכבר נשאבו המים]. ומאיך מנהג הגר"ז הלוי (הובא בס' מצות מצוה פ"ו הע' טו) היתה כהשו"ע לשאוב המים זמן רב קודם השקיעה.

112. ונכלל בזה ב' דינים, א', דהשאיבה צריכה להיות רק עד צאה"כ ולא אח"כ. והב"י שמים שנשאבו אחר הזמן א"א להשתמש בהם אפילו אחר שילונן לילה. והד"ק הא"ן נראה מדברי הב"י (בעמ' תכו) שהביא שם את דברי הסמ"ק (בסיומן רכב, עמ' רכט ובהגהה שם באות ט) דאין לחוש מתי נשאבו כל שלנו כל הלילה לכתחלה, ואין רוב הלילה לכל הפחות רק שיהא אותו רוב אחרון של לילה כדי שיהא עמוד השחר בכלל לינה, ומורי ה"ר יצחק אומר דאין לינה אלא מחצי הלילה עד עמוד השחר, והטעם לפי דעתו משום דרוח צפונית מנשבת עד הבוקר (ע"י ברכות ג), עכ"ל. וכתב ע"ז הב"י דלענין הלכה נקטינן לשאוב מבעוד יום או בין השמשות, ואין לשיין בהם עד שיעבור עליהם הלילה כולו. ונראה להדיא דדעתו היא דלא כהסמ"ק ולא כרבינו יצחק, והיינו טעמא שמשאר הראשונים נראה דס"ל דבעינן שאיבה מתחילת הלילה, וכמ"ש היראים, וההגמ"י, והרשב"א בשו"ת, והובאו דבריהם בהקדמה לענין, עי"ש. **וכן מבואר מדברי הדרכי משה** סוף סק"א עי"ש.

ומ"ש שאם נשאבו אחר צאת הכוכבים אין להם תקנה עולמית, הוא ע"פ דברי היראים שהביא הב"י שכתב שאין למים תקנה אלא שלא יהיו הלילה במחומר. ומתחילה דן הב"י לומר שאין להם תקנה עד שילונן לילה נוסף, ואח"כ כתב דאפשר לפרש עוד שדעת רבי אליעזר ממיץ שכשנשאבו בלילה אין להם תקנה לעולם, והטעם, שכשנשאבו בלילה כיון שהחמה מהלכת תחת הקרקע מרתיח המים ביותר, ושוב אינם מתקררים אפילו בלינת כמה לילות, ואתי שפיר מה שכתב רבי אליעזר ממיץ אין להם תקנה אלא שלא יהיו בלילה במחומר, דמשמע שכל שהיו קצת מן הלילה במחומר אין להם תקנה לעולם. עכ"ד. ונראה דלכה נקט יותר, וש"ר שכ"כ הכה"ח סק"ב עי"ש. והנה בהאי דינא לא הביא הב"י שיש מי שחולק בזה, [חוץ מדעת רש"י דס"ל דאין דין להלין את המים אלא שיהיו מנותקים ממקום חיבורם י"ב שעות], וא"כ מים שנשאבו בלילה שלא בזמן הראוי לשאיבה אין להם תקנה לעולם. [וגם להחולקים על הב"י בדין הראשון, וס"ל שכששאב קודם חצות אפשר להשתמש בהם אחר י"ב שעות, י"ל דמודו דאם שאב אחרי חצות אין להם תקנה לעולם, דח"ק].

113. וכנראה שצירפו את דעת רש"י שכל שנצטננו המים י"ב שעות אחר שאיבתם מותר ללוש בהם, ואין צריך לינת לילה דוקא. [ולהכי התנו שיעברו גם י"ב שעות, לכד מלינת חצי לילה האחרון].

114. סי' תנה סק"ד. [וקצ"ע שלא הזכיר מדברי הב"י]. וכתב הכה"ח סק"ב דהיכא דאפשר באחרים לא ילוש בהם, ונראה דלהב"י אין להשתמש בהם אפילו היכא דאי אפשר באחרים. [ורק במקומות דמקלינן להשתמש במים שלא לנו יש להקל בהם].

115. כמבואר בדבריו בסק"ד הנ"ל, ובפשטות נראה דאחר שילונן בליל המחרת, להמשנ"ב כשרים ללישת המצות, דלא סבר למש"כ הב"י שכשנשאבו בלילה כיון שהחמה מהלכת תחת הקרקע מרתיח המים ביותר, ושוב אינם מתקררים אפילו בלינת כמה לילות. אמנם איכא למימר דאף איהו סבר להא, אלא דבצירוף דעת הריב"ן והסמ"ק הקיל בזה.

116. שו"ע סי' תנה ס"א. [ובבה"ט (סק"י) כתב גבי מצה של מצוה שיש נוהגין ליטול מים מיוחדים לכל לילה בפ"ע. וכ"כ הקיצור שו"ע קט ס"ג. ואי"ז הידור בהלכה אלא הנהגה טובה].

117. מ"ב סי' תנה סקט"ו. דבזה נפיק ידי הרמ"א לשאוב בבין השמשות, וכבר נתבאר לעיל הלכה כט שלדעת השו"ע יכול לשאוב בכל היום, ולדעתו האפשרות השניה היא לכתחילה כמו הראשונה.

118. מ"ב סי' תנה סקט"ו ושע"ז סקט"ו. אמנם למאן דחייש לשאוב בבית השמשות מדינא [ע"ל הע' 76 בשם החזו"א], אי"ז עצה, ולדבריו עדיף לשאוב ע"י נכרי בבין השמשות. **ושאיבה בליל שיש** אחר תחילת הלילה, לדעת הב"י והדרכי משה אינה מועלת להחשיב את המים כמים שלנו כמ"ש לעיל הלכה ל.

119. מ"ב סי' תנה סקט"ו. וגם כשהנכרי שואב לו את המים צריך לומר לשם מצות מצוה, כ"כ הכה"ח סק"ט. ונראה שצריך גם לעמוד על גביו ולשמר את המים לשם מצות מצוה.

120. מ"ב סי' תנה סקט"ו. ומש"כ בערב שבת [ולא במוצ"ש]. הוא משום דמקור האי היתרא הוא ממי"ש השו"ע בסי' שמב ס"א, שכל הדברים שהם אסורים מדברי סופרים לא גזרו עליהם בין השמשות, והוא שיהא שם דבר מצוה או דוחק. ובמ"ב שם (סק"ב) הביא שבמ"א נסתפק בבין השמשות של מוצאי שבת, והח"א כתב להחמיר, והבית מאיר הכריע דמדינא אין חילוק, וכן בברכי יוסף כתב כן בשם רשב"א כת"י דעירובין דשוה ביה"ש של מו"ש עם ביה"ש דע"ש. ומ"מ למעשה כתב דיש להחמיר במו"ש משום דאין אנו בקיאין בזמן ביה"ש מתי מתחיל הזמן שאיננו ודאי יום. עכ"ד. והכא נמי עדיף

ביום השבת, יכול להכניס את המים ממקום עמידתם לתוך הבית, לבל יתחממו מן השמש. וראוי לשתות מהם מעט¹²¹.

הכלי ששואבים בו

יש להזהר שלא לשאוב את המים לצורך לישת עיסת המצות בכלי שהכיל בתוכו במשך ימות השנה משקים שונים לבד ממים¹²², כל שלא הגעילו כדין¹²³.

טוב להזהר שלא לשאוב בכלי נחושת, אף אם הוא חדש, שאין המים שבכלי נחושת מצטננים כמו שמצטננים בשאר כלים¹²⁴. אך בדיעבד אין לחוש בזה¹²⁵.

דין שאיבה בכלי פלסטיק יתבאר בהערה¹²⁶.

שאיבה לשם מצוה

בשעת השאיבה יאמר השואב "לְשֵׁם מִצְוֹת מִצְוָה"¹²⁷.

אין לשאוב מים שלנו ע"י נכרי¹²⁸ או על ידי חרש שוטה וקטן שאינם בני דעת¹²⁹. **בדיעבד** שנשאבו המים על ידי מי שאינו בן דעת, ניתן להשתמש במים אלו¹³⁰.

שימור המים מחשש חימוץ

אחר השאיבה יכסה המים שלא יפול בהם שום דבר חימוץ¹³¹.

זמן הלנת המים

מעיקר הדין די בהלנת המים שנשאבו קודם תחילת הלילה עד עלות השחר¹³². ואם הלילה קצר יש להמתין לכתחילה שיעברו עליהם י"ב שעות מהרגע שנשאבו¹³³.

מים שנשאבו אחר תחילת הלילה, גם לדעת המקילים להשתמש בהם [כנוכר בהלכה ל] יש להמתין עד שיעברו עליהם י"ב שעות.

כתבו הפוסקים שראוי שלא ללוש במים שלנו עד שיאור היום, ונראה שאם מכויץ שעת עמוד השחר ע"פ השעה הידועה לו, יכול להקל בזה לכתחילה¹³⁴.

מקום הלנת המים

יש להליץ את המים שנשאבו במקום צונן, שאם הלילה הוא לילה קר, יש עדיפות להניח את המים תחת אויר השמים ולא במרתף. אמנם יש להקפיד להכניס את המים לבית קודם עלות השחר, היה הלילה חם, יניחם במרתף או בביתו, ובלבד שלא יהיה חדר מוסק¹³⁵.

מיכל ע"ג גג הבית ובריכת מים

מהאמור נלמד, שמי שיש לו מיכל מים על גג הבית, יכול להשתמש במים אלו כמים שלנו¹³⁶, ובתנאי שינתק את חיבורם מאספקת המים, ויקפיד שלא להניחם שם בורייחת החמה. וראה הערה¹³⁷.

בריכת מים המחופה מכל צידיה בכתלים בניינים, אף שהיא מנותקת ממקור מים טבעי, לכתחילה אין לדון את המים שבתוכה כמים שלנו, אכן בשעת הדחק יש להקל בדבר¹³⁸.

מים שלא לנו

אדם שאין לו אפשרות ללוש את עיסת המצות אלא במים שלא לנו כדין, אין להקל ללוש במים שלא לנו אלא לצורך קיום מצת מצוה, ובשאר ימות הפסח יאכל דברים אחרים¹³⁹.

עבר ולש במים שלא לנו, **להשי"ע** מצות הנעשות מעיסה זו אסורות באכילה, **ולהרמ"א** המצות מותרת לכתחילה. ובשעת הדחק, גם להשי"ע יש להקל במצות אלו¹⁴⁰.

דין בן יראה והנאה ממצות אלו לשיטת השו"ע, יתבאר בהערה¹⁴¹.

תערוכת וספק במים שלנו

מים שלא לנו שנתערבו במים שלנו, יש חילוק בדינם: [א] נתערבו מים שלא לנו עד מחצית ממכות המים שלנו, [שנתערבה מידה אחת של מים שלא לנו בשתי מידות של מים שלנו], מותר ללוש בהם¹⁴¹.

[ב] נתערבו מים שלא לנו במידה מרובה יותר, **לדעת הבית יוסף** אינם נידונים כמים שלנו ואסור ללוש בהם¹⁴². **ולדעת המשני"ב**¹⁴³ מותר ללוש בהם ובתנאי שהיו המים שלנו מרובים מהמים שלא לנו.

ואף לכתחילה יכול - אם רואה שהמים שלנו לא יספיקו לו - לערב מים שלא לנו במים שלנו¹⁴⁴.

מים חמים או פושרים שנתערבו במים שלנו, אפילו נתערבו בשיעור שיכול לבטלם, אין דינם כמים שלנו.

בדיעבד, במקום הפסד מרובה או מניעת שמחת יו"ט, יש להקל בזה¹⁴⁵.

מים שיש ספק לגבם אם לנו או לא, אין ללוש בהם לכתחילה, אכן אם לש בהם, המצות הנעשות מעיסה זו מותרת באכילה¹⁴⁶.

מי גשמים

מי גשמים שקלטם באויר, נידונים כמים שלנו, ואפשר להשתמש בהם מיד ללישת עיסת המצות¹⁴⁷.

מים חמים

מים שנתחממו, אפילו נתחממו מעט ולא הגיעו לחמימות הרוק, אין להשתמש בהם ללישת עיסת המצות אף אם הולנו כדין¹⁴⁸.

עבר ולש במים חמים, המצות אסורות באכילה¹⁴⁹, ובשעת הדחק יש להתירם¹⁵⁰.

מים חמים שנצטננו, יש חילוק בדינם:

139. מ"ב סי' תנה סק"ו. [ול"ז להבין אמאי לא נדון הכא ככללא דשעת הדחק כדיעבד דמי המבואר בפוס' במקומות רבים, וכיון דבדיעבד שרו המצות באכילה (ולהרמ"א שריין אף לכתחילה), אמאי אין מתירים לו לעשותם לכתחילה בשעת הדחק, וצ"ע].

והנה הבי" (סי' תנה עמ' תכג) האריך לבאר בדעת היראים דאם במצות דלצורך מצוה שרינן בעת הצורך להשתמש במים שלא לנו, כ"ש שיש להתיר באופן זה במצות דלאו צורך מצוה ממכה טעמים, א. שהרי בעל העיטור סובר שלמצות דלאו דמצוה שרי ללוש במים שלא לנו, וגם הרא"ש דפליג לא פליג אלא להשוותם ולא להחמיר בהם יותר. ב. שגם לרש"י שהאיסור בעבר ולש הוא משום קנסא, וי"ל לדבריו שפמצות דמְצוּה לא העמידו דבריהם], כיון דבשוגג שרי, היכא דלא אפשר התירו. [ומבואר בתוך הדברים שהבי" ס"ל שגם להר"ן יש להתיר בכה"ג אע"פ שהאיסור בלש במים שלא לנו הוא מצד חשש חימוץ, וראה לעיל בהע' 115]. ג. לא שייך לקנוס אלא היכא שיכול לקיים דברי חכמים, והיכא דא"א לא שייך למקנסיה. ומכל זה נראה שבאופן שאין אפשרות אחרת, מותר ללוש במים שלא לנו, דלא גרע שעת הדחק מדיעבד. ואמנם לרש"י אין מקור לזה מעובדא דבני פפונאי (כדביאר הבי" עמ' חכה סוף טו"א), אבל הא לדעת רש"י מותר ללוש בשעה"ד במים שלא לנו כמ"ש הבי" (עמ' תכח).

140. סי' תנה ס"ג.

141. שו"ע סי' תנה סעי' ד. נתערבו מעט מים שלנו עם מים שלא לנו, י"ל דבעי אחי"כ רוב נגד כל המים, דכבר נתחממו המעט ברוב. פמ"ג סי' קס א"א סק"ז, והובא ברעק"א בגי' השי"ע. [אמנם אם נתערבו מעט מים במים שלנו ואחי"כ נתערבו עוד מעט עד שנעשו המים שלא לנו מרובים, מסתברא דאיבדו את קרירותם, וכ"כ הדברי מלכיאל ח"ד סי' כא סק"א. ולא מבעיא לפ"ד הבי" דבעינן הכא חד בתרי דמוכח דלא דמי האי נידון לאיסורים, וא"כ גם להאי דינא דקמא קמא בטיל י"ל דאינו שווה לאיסורים. אלא אף להמ"ב דהשווה ביטול ברוב מים שלנו לביטול ברוב דאיסורים, איכא למימר דלהא מילתא לא דמי. אמנם בשד"ח דן בזה].

142. והובא גם במג"א סי' תנה סק"ו. וביארו המחצית השקל והפמ"ג (א"א סק"ו) דאע"ג דבאיסור קיימא לן דבמשהו יותר היו רוב, מ"מ במים לצננן י"ל דבעינן חד בתרי. [וכ"כ בקיצור שו"ע (סי' קט י"ז) שלכתחילה היא הביטול חד בתרי]. ומ"מ נראה דבזה יוכל להרבות מים שלנו עד שיהיו חד בתרי כנגד המים שלא לנו שפנלו למים שלנו, דאע"ג שאין כח ברוב המים שלנו לצננן את מיעוט המים שלא לנו בכה"ג, מ"מ אין כח נמי במים שלא לנו לבטל את צינון המים שלנו. ויל"ע.

143. סי' תנה סק"ח.

144. דאין שייך בזה דינא דאין מבטלין איסור לכתחילה, דמידי טעמא הוי שאין המים צוננים, והשתא שמבטלם מצטננים ברוב מים צוננים, [וי"א שלא יעשה כן שלא לצורך. מצו"מ פ"ו סמ"ה. ובאמת במג"א (סקט"ו) עמד בזה בצ"ע, ובפמ"ג הראה פנים לאסור בזה].

145. ביה"ל סי' תנה סעי' ד ד"ה מים. [וע"פ המבואר בדבריו בסק"ט נראה שבשעת הדחק יש להקל ללוש בהם לכתחילה, וכן אם עבר ולש הרבה מצות אפילו שלא בשעת הדחק, אין לאסור המצות במקום הפסד מרובה]. ובמ"ש הביה"ל לדון אף **בפושרי**, יש לעי, שהרי כתב בביה"ל בס"ג ד"ה ומים שמים פושרין שנצטננו לכ"ע מותר בזה, ואולי היינו דוקא נצטננו מעצמם, אבל כשנתערבו במים צוננים יש לחוש שהם עדיין פושרים.

מים חמים שנצטננו ונתערבו במים שלנו חד בתרי [או ברובא להמשנ"ב]. נראה שיש להקל בהם, אחר דדין מים חמים שנצטננו גופא לאו מילתא דפשיטא הוא להחמיר בהם. ויתכן שגם במים חמים שנתחממו פחות מחמימות הרוק ולא נצטננו דינא הכי.

146. כה"ח סק"ג בשם המהר"י בואנו.

147. הנה בדין מי גשמים הביא בכה"ח (סי' תנה סק"ד) דהרדב"ו (סי' ב אלפים קעב) מקיל בקולט מן האויר ללוש בהם לאלתר, וההלכות קטנות ס"ל דבקולט ביום אין ללוש בהם, ואפשר שבקולט בלילה יש להקל. [ומש"כ המג"א (סק"ה) דמי גשמים לעולם רותחים, פירש הכה"ח (סק"ב) דמידי שכבר ירדו לנהרות ונתחממו שם]. ולהלכה כתב הכה"ח (בסקט"ד) דאין להקל אף במים שנקלטו בלילה אם לא בשעת הדחק, דהלכות קטנות בדרך אפשר אמרה. ע"כ. וצ"ע אמאי אחמיר כ"כ, דהא הרדב"ו מקיל אף בנקלטו ביום, ואף אם נחמיר בזה, מ"מ בלילה מיהא אמאי שבק פשיטותא דהרדב"ו מפני ספיקא דההלוקט. וצ"ע. שו"ר במ"ב (סק"ח) דאקיל בזה בכל גוונן, ובשעה"צ (סק"ח) ביאר מקורו מהרדב"ו, ודלא כהלק"ט.

148. שו"ע סי' תנה ס"ג. ע"פ השע"ת שהביא המ"ב בסק"י. וחמימות הרוק הוא כחמימות גוף האדם, ובמידות זמנינו הוא בערך כשלושים ושבע מעלות. (אול"צ ח"ב פל"ה תש"ו ג בביאורים). ונמצא **שבפחות** משיעור זה כבר אין ללוש במים אלו. והנה בשו"ע בסעי' ג ובמ"ב בסק"ט מבואר שאסור ללוש במים פושרים, וביאר המ"ב בסק"ב דהיינו במים החמים כחמימות הרוק. וצ"ע.

149. אמנם נראה דבהא אין להחמיר אלא במים שנתחממו מיהא כחמימות הרוק, אבל לש במים שלא נתחממו כחמימות הרוק אין לאסור המצות בדיעבד, שהרי כל איסור אכילת עיסה שנילושה בחמין קנסא הוא, ולא מצד חשש חימוץ, דלהכי י"א שאם לש בחמין בשוגג מותרין המצות באכילה כמ"ש השי"ע, וביאר המ"ב (סק"ד) דכיון דאין ניכר בו סימני חימוץ, לא קנסוהו בשוגג, וכן ביאר החו"א (סי' קכא סק"ב ד"ה תנ"ה סי"ג) שכל האיסור בזה אינו מחשש חימוץ אלא קנסא דעבר אדרבנן, [ובמחנות דבית המקדש מפורש בגמ' דהוי לשים אותם בפושרים וע"ג שכל המנחות באות מצוה. אכן אמרין בגמ' (פסחים דף לו.) אם אמרו בזריזין יאמרו בשאין זריזין]. ועי' עוד בסמוך.

150. סי' תנה ס"ג. **דין בל יראה במצות שנילושו במים חמים ובמים שלא לנו:** והנה במ"ב (סק"ג) כתב דאף לדעת האוסר היינו באכילה, אבל בהנאה מותר אפילו לש בחמין. ומקורו בחק יעקב (סקט"ו) וברעק"א בגי' השי"ע. והביאו כן ממה שכתב הבי" (אות ג ג) דמשמע מדברי הארחות חיים (הל' חמץ ומצה סי' ק) דכל הנך דאמרין עברה ולשה אסור הני מילי באכילה, אבל בהנאה מותר ואפילו בחמין. ע"כ. ויל"ע בהא, דהנה הבי" (שם בתחילת דבריו) העמיד ג' שיטות בהאי דינא דעבר ולש בחמין. **א. דעת האבי עוזי** (שהובאה בטור) שכל האיסור הוא דוקא בעבר ולש במיד. (והיא דעת הי"א שהביא השי"ע, וכתב שבשעה"ד יש לסמוך עליהם). **ב. דעת רש"י** שנחלקו הראשונים בביאור, שהטור (ומקורו ברא"ש בפסחים פ"ב סי' לא) ביאר שלדבריו האיסור הוא אפילו בשוגג, (ומבואר מלישנא דהרא"ש שהובא בבי" שגדר האיסור שחכמים

לשאוב בבין השמשות של כניסת השבת, ולא בבין השמשות של מוצאי שבת. אמנם בדיעבד יש להקל גם במוצ"ש, כמ"ש הברכ"י בשם הרשב"א במס' עירובין.

121. ברכ"י סי' תנה סק"ז בשם שו"ת בית יהודה סי' נו. ויעוי במ"ב סי' רנד סקמ"ג בכע"ז.

122. וראה בדיני הקמח הלכה סח ברשימת מיני המשקים, ויש כמה משקים שדינם כמים. ושם בהע' 169 נתבאר ע"פ הפוסקים, שנידונים כמים גם להקל.

123. מ"ב סי' תנה סק"ה. ומבואר בפמ"ג (א"א סק"ט) דכיון שעמדו שם המים מעת לעת בלעי מפליטת הכלים שהיה בו דבש או מי פירות וממהרים להחמיץ. (ולכן חכך להחמיר אפי" ע"י הגעלה, משום שחוזר ובלוע קצת ע"ש. אמנם המ"ב לא חש לזה). [ומטעמא דהפמ"ג נלמד דלמזיגת מים שלנו אין חשש ליקח כלי שהשתמשו בו בשאר משקים, דכיון שאין המים שווים בכלי המזיגה מעת לעת, אין לחוש שיבלעו טעם הבלוע בכלים]. ובדיעבד אפשר שיש להתיר. שעה"צ סקכ"א בשם הפמ"ג. [ולכא"ו אם יקפידו שלא לשהות את המים בכלים הללו מעת לעת אין בזה כל חשש].

124. ומשום כך [שכלי מתכת אינם מחממים, אלא רק אין המים שבתוכם מצטננים כראוי], כתב המ"ב (סק"ה) שנוהגין היתר ללוש בכלי נחושת, ואין נזהרין אלא שלא לשאוב בהם מים. ולפ"ו נראה גם שאחר שנצטננו לילה אחת בשאר כלים יכול להעבירם לכלי מתכת אם חפץ בכך. ועי' הלכה נב ויל"ע.

125. מ"ב סי' תנה סק"ה. [וה"ה אם אין לו כלים אחרים מוזמנים והגיע זמן השאיבה, יכול לשאוב בכלי מתכת, דשעת הדחק כדיעבד דמי].

126. באול"צ (ח"ג פי"א תשו' ג) כתב שראוי להמנע מלהניח המים בכלי פלסטיק, דחיזון שפולטים ריח במים. ובשו"ת חו"א (סי' קי סק"ו) כתב, הכלי לשאיבת המים תהא של זכוכית, ומ"מ אין נראה דאתי לאפוקי פלסטיק. (ע"ש בס"י קיא). וכמדודי שעמא דבר שלא ליהזר בזה, ומלינים את המים גם בבקבוקי פלסטיק, דאע"ג דפלסטיק יש ריח, אין ריח הפלסטיק נכנס במים.

127. מהרי"ל הלכות מים דלישת המצות אות ד. והובא בבאר היטב סק"ז ובמ"ב סק"ג. וכתב המהר"ל שם דלא די במחשבה לבד, ועמ"ש בהלכה ג.

128. רמ"א סי' תנה ס"א, וטעמו דכיון דבעי [לכתחילה] לעשות מלאכה זו לשם מצות מצוה, [וכנ"ל בהלכה הקודמת], להכי בעינן שתעשה ע"י ישראל, דמכשירי מצוה כמצוה דמו, וכי יזכי דבעינן בחיטים שימור לשמה ה"ה במכשירין, ונכרי אדעתא דנפשיה קעביד. פ"רח ע"ד הרמ"א הובא במ"ב סקכ"א.

129. כה"ח סי' תנה ס"ק מד בשם הגר"ן סי"ח.

130. באה"ט סי' תנה סק"ו ומ"ב סקכ"א.

131. מ"ב סי' תנה סק"ב. ומקור הדין בתרוה"ד סי' קטו. [וראה בדברי מלכיאל ח"ד סי' כא סק"א במש"כ בזה]. וכתב השע"ת (סק"ט) שאם המים לא היו מכוסים, שומר נפשו ירחק מלהשתמש בהם, ובשעת הדחק יש להתיר ע"י סינון המים. [אמנם מצד המנהג יש לסנון המים אפילו לא היו מגולים, כמו שיובא בהלכה נד].

132. כ"ג מדברי הבי" סי' תנה עמ' תכו. ומדבריו נראה דאף לדעת רש"י דסגי שיעברו על המים י"ב שעות, מ"מ כשמלינים בלילה בהלנת לילה אחד סגי. [ויש לבאר טעמא, דבגמ' אין מבואר דבעינן י"ב שעות, אלא דבעינן שיעור הלנה, וכל שלנו לילה שלם אפילו אין בו י"ב שעות, יש בו שיעור הלנה]. אמנם אי"ז ראה גמורה, ד"ל דבלילה דימות ניסן קאמר שיש בו י"ב שעות בדרי"כ. וכן מפורש בכה"ח (סק"ד) שלדעת רש"י בלילות קצרים לא סגי בהלנת לילה, ובעינן שישוהו י"ב שעות. ועכ"פ המ"ב סי' תנה סק"ו כתב שבשעת הדחק יש להקל בזה.

133. מ"ב סק"ו, וכ"כ הקיצור שו"ע סי' קט.

134. הבי" (עמ' תכו) כתב בשם הסמ"ב (בסימן רכב, עמ' רכט ואות ט) דנכון ליהזר להמתין ללוש עד שיאיר היום הרבה פן יטעו באור הלכנה, והובא באילה רבה סק"ב. וממה שנתן הטעם דשמא יטעה באור הלכנה, מבואר דמייירי במי שמחליט שעלה עמוד השחר ע"פ אומדן ראייתו, וכיון שיש מקום שיבוא לידי טעות יש להחמיר בזה. אבל אם יודע את שעת עמוד השחר ומכוונה ע"פ שעון שבידו, דלא שייך בזה חשש טעות, אין להחמיר אפילו לכתחילה.

135. שו"ע סי' תנה ס"א ומ"ב שם.

מקום שהוא קר ביותר וא"א ללוש במים שלנו מחמת קרירותם אם לא יחממום, כתב השבט הלוי (ח"א סי' קמה) שיש להקל להעמידם בחדר ממוחז קצת שקובעים על ידי המודד שאין מוגז האויר שבתוך החדר עולה על מידת קרירות מים שלנו דעלמא.

מקום שהוא חם ביותר ואין המים שלנו מצטננים בו, כתב בהר צבי (ח"ב סי' סד) שצריך להכין מרתפים במקום שאין חום השמש מגיע לשם עם מכוונת של קירור לקרר האויר וגם המים שם. [ונראה דה"ה אם מצננים חדר ע"י מזגן היטב שפיר דמי, ולא הצריך ה"צ ללוש במרתף אלא לפי המציאות בזמנו שלא היה אפשר לצנן החדר היטב].

136. והיינו בזמן שיש קרירות באויר הגג.

137. דברשו"ת אול"צ (ח"ג פי"א תשו' ג) כתב שהמים המגיעים ממכילים הנמצאים בגג הבית, אין להחשיבם כדין מים שלנו (אם לא בשעת הדחק). ודימה אותם לדין סיסטרינ"ה שכתב השו"ע (ס"ב) שאין להקל בדבר אם לא בשעת הדחק, וצ"ע דלכא"ו לא דמי כלל לסיסטרינ"ה שהוא בנין בקרקע. [וע"ע בסמוך הע' 103]. וצ"ע.

138. שו"ע סי' תנה ס"ב. וכתב המ"ב (סק"ח) דאם יש לו מים שאובים שלנו בתוך ביתו טוב יותר שיקח אותם אף שיש לחוש שנשאבו מבעוד יום או אחר תחלת הלילה. אמנם לשיטת השו"ע הנ"ל הלכה ל נראה שמים אלו עדיפים על מים שנשאבו אחר תחילת הלילה. [וגם מדברי המ"ב מדוקדק דרך מים שיש בהם ספק מתי נשאבו עדיפי ממים שבבריכה, אך מים שודאי נשאבו בלילה, י"ל שגם לדבריו מים שבבריכה עדיפי].

והנה טעמא דיש להחמיר במים אלו ביאר המ"ב (סק"ז) דיש לומר כיון דהבנין מחובר לקרקע, אף שהוא מרוצף מ"מ מתחמם מחום השמש שמהלך מתחת הקרקע. ולפ"ו נראה דבמאגר מים המנותק מקרקע עולם, וכגון בריכה שנמצאת בקומה עליונה, שיש אויר המבדיל בינה לבין קרקע עולם, [וכ"ש במיכל מים שע"ג גג הבית הנ"ל בהלכה הקודמת], אין לחוש בה להאי חששא, ושפיר יש לדון המים שבתוכה כמים שאובים.

בתפקידו עם מוזג המים, שיש לחוש שרטיבות המים תדבק על ידיו, ותחמיץ את פירורי הקמח הדבוקים בהן, או את אבק קמח שבבגדיו.²⁰¹.

דיני שאר משקים וההרחקה מהם

מי פירות, אף על פי שמעיקר הדין אינם מחמיצים את העיסה²⁰², מכל מקום בהתערבם עם מים גורמים להחמצת העיסה במהירות²⁰³. מסיבה זו יש לשמור ולהשגיח שהקמח לא יבוא במגע גם עם שאר משקים. ובכללם של מיני המשקים והנוזלים השונים, יש שלשה חילוקי דינים:

[א] משקים [וכל דבר נוזלי כמשקה הוא לענין זה] שדינם כמים, שיש בכחם להחמיץ את הקמח גם ללא תערובת מים²⁰⁴.

[ב] משקים שדינם כמי פירות, שמצד עצמם אינם מחמיצים, אבל בכבוא המים על גבי הקמח ממהרים את החמצת העיסה²⁰⁵.

[ג] משקים שאינם מחמיצים את העיסה לבדם, ואף אינם ממהרים את החמצת העיסה כשנלושה במים.

רשימת מיני משקים ודינם [ע"פ סדר א' ב].

אדים היוצאים מהרתחת מי פירות - יש אומרים שדינם כמים, ויש אומרים שדינם כמי פירות²⁰⁶.

אדים היוצאים מן המים - עיין בזיעת המים.

בצים - עיין במי ביצים.

בשר [ליחה היוצאת הימנו] - דינה כמי פירות²⁰⁷. **רחצוהו במים**, דין הלחלוותיה היוצאת הימנו כמים²⁰⁸.

דבש דבורים²⁰⁹ - דינו כמי פירות²¹⁰.

דבש צימוקים²¹¹ - דינו כמי פירות כיון שנשנתה טעמם לגמרי. ויש אומרים שדינו כמים, וכתב המשני'ם שבעל נפש יחמיר שלא לאכול מצה זו²¹².

דם - דינו כמי פירות²¹³.

דמעות - עיין מי העין.

זיעת אבנים - דינה כמי פירות²¹⁴.

זיעת אדם - אינה מחמצת כלל, ויש אומרים שדינה כמי פירות²¹⁵.

זיעת אדם הבאה מחמת אדים - דינה כמים²¹⁶.

דינים הנוגעים לשמירת הקמח

צינון הקמח אחר טחינתו

מאחר וחמימות הבצק מקרבת את חימוצו, יש להקפיד ולהשגיח שבשעת הלישה יהיה הקמח צונן, מחמת כך צריך שהקמח ישהה יום או יומים אחר טחינתו¹⁹³.

עבר ולש בקמח שלא הושהה אחר טחינתו, אין לאסור את המצות העשויות ממנו באכילה, אמנם יש להקפיד ולשמור עיסה זו מחימוץ יותר משאר עיסות, לפיכך יש להזדרז באפייתה ביותר¹⁹⁴.

יש אומרים שבקמח הנטחן ברחיים של יד אין לחוש שמא נתחמם, ואין צריך להמתין אחר טחינתו כלל¹⁹⁵, אך טוב להחמיר להשהות אף קמח זה¹⁹⁶.

מקום שמירת הקמח

כפי האמור, יש להשגיח שהקמח ישאר בצניתו, לכן יש להקפיד במקום שמירת הקמח שיהא מקום המוצל שאין חמימות שולטת בו¹⁹⁷. וכשמניחים אותו בבית יש חילוק בדינו:

[א] הניחו במקום שקרני השמש נכנסות בו, צריך לכסות את חלונות החדר בבילונות, או לכסות את הקמח במפה.

[ב] הניחו במקום שקרני השמש אינם פוגעות בו, יכול להסתפק בסגירת הזכוכיות שבחלונות, אפילו הם שקופות.

[ג] הניחו בחדר שחלונותיו פתוחים, צריך לסלקו משם בבא השמש, אף על פי שאין השמש מכה עליו, או לכסותו במפה כדין מקום שקרני השמש נכנסות בתוכו.

כמו כן יש להקפיד כשמוליכים את הקמח למקום האפיה, לכסותו במפה¹⁹⁸.

זהירות מחימום הקמח

ראוי שלא להניח שקי קמח זה על זה במקום שאפשר¹⁹⁹.

אין להניח את היד בתוך הקמח, כי היד מחממת את הקמח²⁰⁰.

הרחקה מהמים

הקמח צריך להיות שמור לחלוטין מכל חשש שרטיבות, לכן גם במהלך אפיית המצות אין למוזג המים להיות גם מודד הקמח או להתחלק

מסיבה זו צריך שמוזג המים על גבי הקמח יהא ישראל גדול וכן דעת, שבלא זה לא יכוון לשם מצווה.

זהירות במזיגה

במזיגת המים על גבי הקמח, יש להזהר שלא לקרב את הכלי עם המים לקמח, אלא להרחיק את הכלי ולמוזג משם¹⁸¹.

שלא להעדיף במים

כתבו הפוסקים¹⁸² להשתדל לצמצם במים הנתנים לקמח, כדי שתהיה בלילת העיסה קשה ויבשה ככל האפשר¹⁸³.

הרחקה מהקמח

יש להקפיד שמודד הקמח לא יהיה גם הנותן את המים לקערת הלישה, שיש לחוש שרטיבות המים תדבק על ידיו, ותחמיץ פירורי קמח הדבוקים בה או בבגדיו¹⁸⁴.

הקמח

זמן תחילת השימור לשם מצה

כתוב בתורה¹⁸⁵ ושמרתם את המצות, כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים. ודרשו חז"ל¹⁸⁶ ממקרא זה, שצריך שהמצה תהא משתמרת לשם מצה¹⁸⁷, משום כך צריך לשמור את מצת המצוה¹⁸⁸ מכל חשש חימוץ, והיינו להשגיח עוד קודם האפיה והלישה שלא יהא חשש חימוץ בקמח.

והזמן שצריך להתחיל את השימור מעיקר הדין הוא משעת נתינת המים על גבי הקמח, ולכן **בשעת הדחק** מותר אף לקנות קמח מן השוק¹⁸⁹. אמנם **למצוה מן המובחר** יש לשמור את החיטים מחשש חימוץ עוד משעת קצירתם¹⁹⁰. לא שימר את החיטים משעת קצירתן, ישמרם משעת טחינתם¹⁹¹.

וכתבו הפוסקים שבזמן שהמנהג לרוחץ את החטים ולהשהותם בלחלוחיתם, אפילו בשעת הדחק אין להשתמש בקמח חטים הלוקח מן השוק, אף למצות של שאר ימות הפסח שאינם צריכים שימור לשם מצוה¹⁹².

רק אפשרות לידע כמה מים צריך לתת בקמח, דאולי א"צ לומר לשם מצת מצוה במדידה. אכן הא מבואר ברמ"א שגם כששואב המים ראוי לומר כן, וכ"ש הכא.

181. דברי מלכאל ח"ד סי' כא סק"ה. וביאר שם שטבע הקמח להעלות אבק, ובעת שפרכת המים יש לחוש שיעלה האבק מהקמח על כלי המים ותחמיץ שם. והזהיר תמיד להחזיק הכלי רחוק מן הקמח, אמנם גם באופן זה יש להזהר, שעל ידי השפיקה מרחוק האבק עולה ומתפזר יותר. וכתב שם עצה מעשית שמוזג המים ישפכם על ידי הלש, והוא ישים המים לתוך הקמח. וכתב ע"ז שניסה כן ועלה יפה.

182. שו"ת חזו"א סי' קי.

183. כי עיסה רכה נדבקת יותר, ויש לחוש שישארו פירוורים דבוקים בפניות הכלים או השולחנות, ויתערבו בעיסה הבאה.

184. מ"ב סי' תנט סקמ"ה.

185. שמות יב ז.

186. במס' פסחים דף לח:.

187. ראה במה שנתבאר בזה בארוכה במילואים סי' א, וקיצורן של הדברים בפרק הדין בשימור לשם מצה הע' 1.

188. ר"ל המצות שאוכלין בשתי הלילות הראשונות לקיים בהן מצות בערב תאכלו מצות הם צריכין שמירה יתירה, ולא די לנו במה שאין לנו ריעותא של חשש חימוץ אלא שצריך שימור יתירה לשם מצות מצה וכתוב ושמרתם את המצות, והיינו שצריך שישמור לשם מצה. מ"ב סי' תנג סק"א. [בענין מצות של שאר ימות החג, יעיי' בפרק הדין בשימור לשם מצה הע' 5].

189. שו"ע סי' תנג ס"ד. וחיטים שאינם טחונים מותר ליקח אפילו שלא בשעת הדחק, דייקים שמירה משעת טחינה ואילך.

190. אבל קודם קצירה שעדיין היו מחוברים אין לחוש אפילו שידעינו שירד עליהן גשמים. והמנהג לקצור דגן של שמורה בעודן לחין קצת. מ"ב סי' תנג סק"ב ובסי' תנס סק"ז. ומבואר מדבריו דזהו חלק מהשימור לראות שהחיטים בהיא שעתא עדיין לחים. ומ"מ בגשמים מועטים אין מחמירים. מ"ב שם.

חיטים שנפלו עליהם מים, אסורים באכילה בפסח אפילו אם לא נתבקעו. שו"ע סי' תנס ס"ב. ועי' במ"ב שם סק"ז. ויש אופנים שאסור לשהותם בביתו כדין חמץ, ונתבאר פרטיהם בשו"ע ובהג"ה שם, ובדברי המ"ב והפוס' שם.

191. לפי שאז מקרבין אותן אל המים וצריך שמירה. מ"ב סי' תנג סק"ג. וכתב בשעה"צ (סקל"ג) בשם החמד משה דבמקום שטוחנין ברחיים של רוח או של יד [וכן של חמור, כה"ח סי' תנג סק"ע], אין צריך גם אז שמירה לדעה זו אם אין רגילין לרוחץ שם החיטים, כי אם מלישה והלאה.

192. מ"ב סי' תנג סק"ד, ולא זו בלבד אלא שאסור להשהותם בבית, וע"ש במ"ש בדין עבר ושהה. [ודלא כחיטים הלתותים שאע"פ שאסור להשתמש בהם כמ"ש השו"ע סי' תנג ס"ה ובמ"ב שם סק"ז, מ"מ מותר להשהותן בבית כמ"ש המ"ב שם דכיבוס גרע מלתיחה. ודין שעורים שנלתתו, אפילו לא נתכבסו כתב המ"ב שם שאפשר שאין להשהות לכתחילה]. והנה מבואר בהלכה (סי' תנס ס"א) דדגן שנשטע ונתבקע אסור למוכרו לא"י כי אם מעט, וכן אסור למכור לישראל כ"א במודיעו. וכתב המ"ב שם (סק"א) דלמנהגו שאין לוקחין קמח מן השוק, מצדדים כמה אחרונים דליכא למיחש בכמירת החיטים מבוקעות לעכו"ם, שאף אם יעשה מהם קמח לא יקחו ממנו. ונראה מדבריו דקמח אסור למכור, [וביאור החילוק י"ל ע"פ מש"כ השעה"צ (סק"ו)], דבחיטין איכא ס"ס, ספק ימכרם בעודם חיטין ויהא ניכר שהם מחומצות, וגם אם יטחן וימכור שמא יאכלם הישראל קודם הפסח]. וכן לישראל אסור למכור אפילו מעט, ולא אמרינן דכיון דאין לוקחין קמח מן השוק אי"צ לחוש שיקחנו לפסח. וצ"ע דכיון דמן הדין אסור אמאי בעינן למיחש להא.

והנה בשעה"צ (שם סק"ב) מבואר שמוחר ליקח קמח מן השוק להשהותו לאחר הפסח. וזה לכאף סותר לדבריו דהכא. וצ"ל דהתם מיירי בזמן שלא היו לוקחים קמח מן השוק ממנהג ולא מדינא. אבל בזמננו שאסור מדינא ליקח קמח מן השוק, מותר למכור לעכו"ם אפילו **קמח בכמות מרובה**, וכן מותר למכור לישראל בלא להודיעו. אלא שמסתימת המ"ב בזה צ"ע.

ובזמננו אין החיטים עוברים כיבוס אלא לתיתו, והארכיו בזה הפוס' היאך לדונם. [ובספר ארחות רבינו ח"ב עמ' עט העידו שהחזו"א היה מחזיק בביתו קמח מחיטין לתותים בתוך ימי הפסח על סמך המכירה, ואופה מהן לאחר הפסח. ועי"ע תשובות והנהגות ח"א סי' שט].

193. שו"ע סי' תנג ס"ט. ובט"ז הביא שיש מחמירים להלינו ג' ימים, ועכ"פ צריך לילה אחד. והנה דין צינון הקמח אינו דומה למים שלנו שצריך לצננם על ידי הלנתם בדוקא, ולכן נראה שניתן לצנן את הקמח על ידי הכנסתו לחדר קירור וכדו'. **אמנם יש להזהר מאד** שלא תחדור על ידי הקירור לחלוחית לקמח.

194. סו"ס תנג ובמ"ב שם.

195. ס' לטק הקמח, וכן הביא הבאה"ט בסק"כ.

196. באר היטב שם, וכן כתב השעה"צ בשמו.

197. רמ"א סי' תנט ס"א.

198. כל דין זה נתבאר בדיני המים שלנו בהלכה נא, ומבואר ברמ"א בסי' תנט ס"א שהדינים הללו שייכים גם בשמירת הקמח.

199. רמ"א סי' תנג ס"ז. [ומקורו מהמרדכי פסחים (רמז תרא), בשם הירושלמי (פ"ג ה"א). ויל"ע בזה קצת דאמאי שק מחמם לשק יותר מאשר הקמח שבשק מחמם את עצמו]. ואם הניח צריך להמתין מעת לעת. מ"ב שם סק"ה. **עוד מבואר** בשו"ע שם שאין להוביל הקמח ע"ג בהמה אם אין עליה אוכף או עור עב.

200. מחצית השקל בסי' תנו סוף סק"ב, וכ"כ הקיצור שו"ע סי' קי ה.

201. מ"ב סי' תנט סקמ"ה.

202. וכמ"ש השו"ע סי' תנס ס"א, וגם מהרמ"א שם ס"ד שכתב שבמדינותיו אין נוהגין ללוש במי פירות, נראה שמעיקר הדין נקטינן כדעות הללו, והראיה שבשעת הדחק הקיל בזה.

203. כמבואר בשו"ע סי' תנס ס"ב.

204. דוגמת רוק ומ"ד כמבואר ברשימת דיני המשקים ודינם בהלכה הסמוכה. והנה יש לחקור אם דינם כמים גם להקל שאינם מחמיצים העיסה עד שיעור מיל [דהיינו י"ח דקות], או שדינם כמים וחמיר ממים, דאילו מים לא ממהרים להחמיץ, ומשקין הללו שדינם כדין מים חמירי ממים, שכיון שיש בהם גם חלקים שאינם מים, הוו כמים ומי פירות מעורבין. [וכגון מי רגלים שדינם כדין מים, מ"מ איכא למימר דחמירי ממים שיש בהם עוד חומרים שאינם בכלל המים]. ולכאף מסתברא כהצד השני דלבד מחלקי המים שיש בהם, יש בהם גם שאר דברים שיש לדונם כמי פירות. אמנם במ"ב (סי' תנס סק"ב) כתב על מש"כ השו"ע דטל, מי רגלים ומי הפה והחוטם והעין והאוזן מחמיצין, דכל הני דמחמיצין היינו אם שהה בלא עסק שיעור חימוץ, דלא גרע ממים דע"י התעסקות אינו בא לדי חמוץ. ונראה מדבריו דאף להקל דינם כמים. וכן יש ללמוד מדברי הפמ"ג (סי' תנס משב"ז סק"א) שכתב בשם החק יעקב (סק"ג) רקק דם אי אפשר בלא צחצוחי רוק כמו חליצה (דאיתא ביבמות דף קה), והיינו במוצצת, יע"ש. וכתב הפמ"ג דלפי זה ברקק דם גרע טפי, דמי פירות עם מים ממהרין להחמיץ. ומיניה דרוק בלא תערובת דם שמחמיץ, אינו מחמיץ אלא אחר שיעור מיל כמו מים.

וכן יש ללמוד מדברי הכה"ח (סי' תנס סק"ב) שלגבי מי רגלים דבהמה נחלקו הפוסקים אם דינם כמים או כמי פירות, וכתב הכה"ח נמצא דדבר זה בפלוגתא שניא, ועי"כ אם נתערבו בעיסה שנילושה במים יש להחמיר ולדונם כמו מי פירות עם מים שצריך למהר באפייתם כמ"ש (בסי' תנס ס"ב). ע"כ. ומבואר דאילו ביריד לך דדינם כמים אינם ממהרים להחמיץ העיסה.

205. וכמ"ש השו"ע בסי' תנס ס"ב. והנה בב"י הביא שדעת הר"ף והרמב"ם להקל אפילו במים עם מי פירות, וס"ל שאינם ממהרים להחמיץ העיסה יותר מעיסה שאין בה מי פירות. ואע"פ בשו"ע פסק בפשיטות דלא כוותיה, ושלא דרכו לפסוק כפי עמודי ההוראה. וצ"ל דהוא משום שכן היה המנהג, וכמ"ש בב"י (עמ' תנח) דדעת הרמב"ם בפרק ה' (ה"ב) כדעת הר"ף ו'לא נהגו כן. וכ"כ עוד שם בשם הרשב"א, וכן נראה מדבריו בסוף הסי' (באות א ג). [ויש לציין שהמשנ"ב (בסי' תנס שעו"צ סק"ב) צירף את דעת הר"ף והרמב"ם להקל בספק משהו].

206. הובאה האי פלוגתא בשערי תשובה סי' תנס סק"י, דדעת הבית יהודה (חלק אורח חיים סימן מז) דהבל זועה העולה מרתחת הגרגורות הוא כמים עצמם, ודעת הגינת ורדים כלל ד סימן ט דשכר זועת הפירות העולה מן ההבל נידון כאותו דבר עצמו שיש בתוך הקדירה.

207. מ"ב סי' תנס סק"ח.

208. טור סי' תנס. [ונראה פשוט דהכוונה היא שנידון כמים ומי פירות מעורבים ולא כמים לבד]. והנה מדברי הטור מבואר שאף מים שנבלעו בבשר ויצאו דינם כמים, וצ"ב מה נשתנו ממים שבכחלים. [עוד בענין לחלוחית הבשר, ראה בערך לחות המצויה בזפק התרגול].

209. ע"פ הדרכי משה סי' תנס סק"ג בשם הסמ"ג לאיין עט (לא). ודבש תמרים פשוט דהוי כמי פירות.

210. שו"ע סי' תנס ס"ו, ומ"ב שם סק"א וכן בסי' תנס סק"ב. ולהקל אין לדוננו כמי פירות, דאפשר דמים מעורבין בו. מ"ב סי' תנס סק"ג. [אמנם בחיטה שנתבקעה בדבש מבואר במ"ב שם סק"ב דלא מחמירין לאסור, וצ"ל דרק לכתחילה חיישינן למים שבתוכן]. ויש להוסיף עוד שהב"י (בסי' תנס אות ח) כתב דאפילו נישחש שמא הנכרים עירבו קמח בדבש מה בכך, מי פירות הוא ואינו מחמיץ. ולומר דשמא עירבו בו ג"כ מים, חששא רחוקה היא ולא מחזקינן אסורא. והנה משום האי טעמא אין להתיר אלא לאכול כמות שהוא, ולא לערבו בקמח.

211. ששוירין אותן במים תחלה, ואחר כך סוחטין אותם ויוצא מהם דובש עם המים שנבלעו בהן, ואחר כך מבשלין את המוהל הנסחטין מהם עד שנעשה דבש. שעו"צ סי' תנס סק"ג.

212. סי' תנס סק"א, וכתב שימכו העיסה שנילושה בו לנכרי או שישנה עד אחר הפסח. [ונראה דלהני מחמירים יש לדון דבש זה כמים המעורבים עם מ"פ שממהרין להחמיץ את העיסה, ולא כמים לבדם, ופשוט. ולכאף לדעת הב"י שיון צימוקים נידון כמי פירות (כמובא בערך יין צימוקים), ה"ה דבש צימוקים הוי כמי פירות, שנשתנו המים מבריייתן.

213. מ"ב סי' תנס סק"ח.

214. מ"ב סי' תנס סק"ח.

215. מ"ב סי' תנס סק"ח. [ועי"ע בסי' תנס סק"ז], ועי' הלכה צו.

216. חק יעקב סי' תנס סק"ו. ואע"פ שבמ"ב סי' תנס סק"ז מבואר דזיעה הבאה מחמת חום המרחץ דין זיעת אדם לה ואינה מחמצת, צ"ל דהח"י מיירי בהבל ואדים המצויים במרחץ שנדבקים על גוף האדם. [ואין לומר דהמ"ב פליג, שהרי הביא דין זה ממה"ח]. וה"נ מסתברא, דאי בזיעה ממש מיירי כיון דהזיעה פורשת מן האדם ע"י חום גופו, מה אכפ"ל במה שהחום נוצר ע"י אדים.

זיעת בהמה - אפשר שמחמצת כמו מים²¹⁷, ויש אומרים שאינה מחמצת כלל, ויש אומרים שדינה כמי פירות²¹⁸.

זיעת המים - דינה כמים²¹⁹.

זיעת זכוכית - דינה כמי פירות²²⁰.

זיעת חומת לבנים - דינה כמי פירות, ויש אומרים שדינה כמים²²².

זיעת כותל עץ - דינה כמי פירות, ויש אומרים שדינה כמים²²³.

זיעת מחכת - דינה כמי פירות²²⁴.

חלב - דינו כמי פירות²²⁵.

חלב - דינו כמי פירות²²⁶.

חלב אשה - דינו כמי פירות²²⁷.

חרדל - דינו כמי פירות²²⁸.

טל - דינו כמים²²⁹, ובמיעוט טל אין לחוש להחמצת החיטים²³⁰.

יין - דינו כמי פירות²³¹.

יין צימוקים - דעת הבית יוסף²³² שדינו כיון, שהמים ששרו בהם הצמוקים נשתנו מבריותם. ויש אומרים שדינם כמים המעורבים עם מי פירות²³³, וכתב המשנ"ב שבעל נפש יחמיר שלא לאכול מצה זו²³⁴.

יין שרף - יש להחמיר לדונם כמים²³⁵.

לחות המצויה בנפח התרנגול - דינה כמים²³⁷.

לחלוחית הארץ - דינה כמים²³⁸.

מי ביצים - דינם כמי פירות²³⁹. וראה הערה²⁴⁰.

מי דבש המעורבים במים קודם עשייתם - יש להחמיר לדונם כמים²⁴¹.

מי האוזן של אדם או של בהמה - דינם כמים²⁴².

מי החוטם של אדם או של בהמה - דינם כמים²⁴³.

מי העין של אדם או של בהמה - דינם כמים²⁴⁴.

מי הפה של אדם או של בהמה - דינם כמים²⁴⁵.

מי חלב [קום] - דינם כמי פירות²⁴⁶, ויש אומרים שדינם כמים²⁴⁷.

מי רגלים של אדם - דינם כמים²⁴⁸.

מי רגלים של בהמה - להשו"ע דינם כמים, ויש אומרים שדינם כמי פירות. ואם נתבקעו החיטים על ידם, לכ"ע יש לחוש לחימוץ²⁴⁹.

מים היוצאים מן הדגן - דינם כמי פירות²⁵⁰.

מלח ים [לח] - דינו כמים²⁵¹.

מלח ממכרות [לח] - לדעת האחרונים דינו כמי פירות²⁵², ולדעת הדרכי משה²⁵³ דינו כמים.

צואת בעלי חיים - אינה מחמצת כלל²⁵⁴, ויש אומרים שדינה כמי פירות²⁵⁵. ומים היוצאים מפי הטבעת, יש אומרים שדינם כמי רגלים²⁵⁶.

צואת האף - עיין מי החוטם.

רוק האדם או הבהמה - דינו כמים²⁵⁷.

רוק הבהמה - דינו כמים²⁵⁸.

ריד - עיין רוק.

שומן רותח וצלול או קרוש - דינו כמי פירות²⁵⁹.

שכר תמרים שמעורב בו מים קודם עשייתו - יש להחמיר לדונו כמים²⁶⁰.

שמן - דינו כמי פירות²⁶¹.

זהירות מהתות טיפות רוק

כיון שרוק הפה מחמיץ את הקמח כמו שנתבאר, יש למוודד הקמח למעט בדיבור²⁶², ואת הנצרך ידבר בזהירות שלא ינתנו טיפות רוק על גבי הקמח²⁶³.

ראה שניתנו רוק על הקמח יסיר מיד את הקמח שהרוק ניתו עליו על ידי כף נקיה, עד מקום שברור לו שלא ירד הרוק יותר²⁶⁴.

הרחקה מדברים העלולים להחמיץ

כפי שנתבאר בדיני המים שלנו [הלכה ג], כשם שחמימות העיסה גורמת להחמצתה, כך גם חריפות יש בה כח להחמיץ העיסה, משום כך כתבו הפוסקים שיש להזהר במיני דברים שיש בהם חריפות לבל יתערבו בקמח, שבשעת לישתו עלול להחמיץ מחמתם, והם פלפלים, סיד, זנגביל, צפורן, כרכום, מי פירות למיניהם [כמו שנתבאר], מלח, סוכר ושאר תבלינים²⁶⁵.

הרחקה מהמצות האפויות

אין למוודד הקמח להתקרב למצות המוכנות עד שינער את בגדיו מכל אבק קמח שדבק בהם²⁶⁶.

מדידת הקמח לעיסת המצות ושיעור העיסה

בגמרא [דף מח.] הוזכרו שלא לעשות עיסה הגדולה משיעור חלה²⁶⁷, ופירש רש"י שהטעם לזה הוא כדי שיוכל לשמור העיסה מן החימוץ, שעיסה גדולה קשה לשמרה מן החימוץ. ובראשונים נתבאר כמה פירושים בחשש זה [ויש נפק"מ בין הטעמים להקל ולהחמיר], שהרבה ראשונים²⁶⁸ ביארו שהחשש הוא מצד האפיה, שאם ילוש עיסה גדולה יש לחוש שמתוך שא"א לאפות הרבה מצות ביחד, אולי יצטרכו המצות לעמוד זמן ארוך מאחר גמר עריכתם עד שיאפו. מאידך הרבה ראשונים²⁶⁹ ביארו סיבת הדין, ששיעור חכמים שהעסק שאדם מתעסק בלישה ועריכה אינו מציל העיסה מחימוץ כשהיא גדולה יותר משיעור זה²⁷⁰. ונפק"מ בין פירושים אלו באופן שיש תנור גדול ואין חשש שהמצות יתעכבו באפיה, שלפי הטעם הראשון יאז מותר באופן זה ללוש עיסה גדולה, אך לפי הטעם השני עדיין יש לחוש לחימוץ בלישת המצות. נפק"מ נוספת שהובאה בפוסקים היא באופן שלשים שני עיסות שאין בהם כשיעור, ואחר כך מחברים אותם לעיסה אחת גדולה, שאם החשש הוא מצד האפיה, אין היתר ללוש אף באופן זה, שעדיין יש לחוש לעיכוב באפיה המצות. אכן להטעם שהחשש הוא בלישת העיסה, באופן זה שהעיסה היתה קטנה אין לחוש שמא לא יגלושה יפה.

להלכה נראה מדברי הפוסקים שנקטו את הטעם השני לעיקר בין להקל ובין להחמיר²⁷¹, ומ"מ כתבו שהמיקל כטעם הראשון אין מוחין בידו, אבל כל ירא שמים יחוש לעצמו.

לשם מצת מצוה בנתינת הקמח למידה

כשנותן הקמח למדה יאמר "לְשֵׁם מִצְוַת מִצְוֵה"²⁷².

חלב נידונים כמים. וצ"ע דהב"י (שם אות ה ב) כתב בשם הארחות חיים (הל' חו"מ סי' נח) דכל תולדות המים [מחמיצין] כגון מי הפה והחוטם והעין והאוזן ומי רגלים. הרי מפורש שמי רגלים מחמיצין מפני שהם תולדות המים, וכמו שהביא הב"י שם מהגמ' בפרק קמא דבכורות (דף ז.) גבי מי רגלים דקאמר מיא עייל מיא נפיק, "שמתמצין ויוצאין ממה שהאדם שותה" כמי הגינת ורדים (חאו"ח כלל ד סימן ט), הרי שלא דנו מי רגלים כתולדות הדם.

עוד יש להביא שהשו"ע (בסי' תסו ס"ג) כתב דשק מלא קמח שנתלחלח מויעת החומה מותר, ויש אסורים. הרי שנקט דעת המתירים לעיקר [וכמ"ש המ"ב]. וביארו הפוס' דמדמינין ליה לזיעת אדם, והוא ג"כ אין מכשיר כמו זיעה, אלמא אינו תולדות המים. [וכמ"ש הגר"א, הפר"ח, החק יעקב והמשנ"ב סק"ז]. וא"כ מי חלב שאינם מכשירים לקבלת טומאה, וכדתנן במסכת מכשירין (פ"ו מ"ה) דמי חלב כחלב, ה"ה הכא דאינם מחמיצין לדעה זו דנקטינן לה לעיקר. [ומש"כ ההלק"ט בסו"ד דאינו ענין לכאן מי חלב כחלב דפ' בתרא דמכשירין, לכא"ו הוא ע"פ שיטת האוסרים בזיעת הכתלים, וצ"ע].

248. שו"ע סי' תסו ס"ה. והטעם, דהוי תולדת המים. מ"ב סק"ד.

249. מ"ב סי' תסו סק"ג ושעה"צ סק"ב. ובשאר מי פירות אפילו נתבקעו החיטים על ידם לא חיישין לחימוץ, כמש"כ המ"ב סי' תסו סק"ב.

250. שו"ע סי' תסו ס"א.

251. שו"ע סי' תסו ס"ז. אמנם קיל ממים בזה שנתעורבת מועטת שלו במי פירות אינה מחמצת קמח המתערב בה, כמבואר בשו"ע סי' תסו ס"א ובמ"ב סק"ב. ומקור החילוק הוא בדברי הר"ן (דף יב. סו"ד"ה ותיקא) המובא בב"י סו"ס תסו (אות ז עמ' תס). ולענין אם מלח מכשיר לקבל טומאה, ברמב"ם (פ"ו מטומאת אוכלין ה"ב) מבואר דלא הוי כמים לענין זה. ויל"ע במש"כ הפת"ש ביו"ד (סי' שכט סק"ג) שמלח הוי כמים ומכשיר העיסה לקבל טומאה.

252. מ"ב סי' תסו סק"ד.

253. סי' תסו סק"ד, הובא בשעה"צ סי' תסו סק"ב. וכן דעת החו"מ"א במס' מכשירין סי' ד סק"ח.

254. ומה דהצריך הטור לרקד הקמח כשנמצא על השק צואת תרנגולים ונתלחלח הקמח שבשק הוא רק משום מאיסותא, כמו שכתב הב"ח, או משום הקריבהו נא לפתח, ואינו נאה זה למצה, כמו שכתב הט"ז. שעה"צ סי' תסו סק"ה.

255. מ"ב סי' תסו סק"ח.

256. מ"ב סי' תסו סק"ז, ובב"ה"ל שם ס"ה ד"ה וכן מי רגלים האריך בזה ע"ש.

257. עי' הע' 210.

258. שו"ע סי' תסו ס"ב.

259. מ"ב סי' תסו סק"ח. ובברכ"י (סי' תסו סק"ב) כתב בשם המהר"א ברודא בספר אשל אברהם דשומן אווז אינו מי פירות כיון דאינו משקה ולא אתי מפרי. אמנם ציין שם לפוס' דפליגי ע"ז.

260. ולכן חיטה שנפלה לתוכו מחמיצה. מ"ב סי' תסו סק"ג. [שהמג"א נסתפק בזה, והמט"י והמו"ק הקילו, ומאידך הט"ז והגר"ז החמירו בזה]. ויעוי עוד בברכ"י סי' תסו סק"ט. ונראה דיש לדון משקה זה כמים המעורבים עם מ"פ שממהרין להחמיץ את העיסה, ולא כמים לבדם.

261. מ"ב סי' תסו סק"א, ושו"ע סי' תסו ס"ב.

262. וברטב"א פסחים דף לה. ד"ה וכתב הרי"ט ז"ל כתב, דאותן נשים שמרקדות הקמח בפסח צריך לשמן שלא יסוחו על הקמח, שלא ינתו רוקן על הקמח ויחמיצו שם, ושמן אין לו ביטול. ואפי' קודם זמנו [צריך לזוהר] כיון שעושה גרידה ואוסר במשהו בפסח. עכ"ד.

263. וכתב הכה"ח (סי' תסו סק"ה) דנשים חשבות כשמרקדות קמח נחנות רדיד כנגד פניהם כדי שלא ינתו צנורא מפיהן כשהן מדברות. הרשב"ץ במאמר חמץ דף ל ע"א. ברכ"י סק"ג. וכן ראיתי גוהינן קצת מן הנשים פעה"ק ירושת"ו. כס"א סק"ג. עכ"ד.

264. עי' מש"כ בזה המ"ב בסי' תסו סק"ב בשם החמד משה. [ושם איירי כשאין מסלקו מיד].

265. כפי שנתבאר מקורותיהם בדיני המים שלנו הלכה נג עיי"ש.

266. רמ"א סי' תנ"ט ס"ה ומ"ב שם סק"ה.

267. והחמירו בזה מאד, ובב"י (סי' תנו אות א) הביא מהארחות חיים (הל' חו"מ סי' ק ח"ב הל' חלה עמ' 206) שמותר לְנִדוּת הגודשין מודותיהם בפסח.

268. ראה הע' 249.

269. ראה ע' 250.

270. טעם נוסף הובא בב"י (אות ב עמ' תלה) מרבינו ירוחם (ג"ה ח"ג מא ע"ג) שאין לשיין בפסח יותר משיעור חלה דקים להו לרבנן שאין שום אשה יכולה לקטף בידיה עיסה יותר עבה מזה השיעור בלתי חימוץ.

271. שאסרו לאפות כמות גדולה אפילו כשיש עורים ומסייעים [כפי שיתבאר להלן], ומאידך התירו ללוש שני עיסות ואח"כ לחברם ביחד, ולא חששו לעיכוב האפיה. [וכמ"ש בסי' תנו, וראה גם בדרכי משה סק"ד במה שהביא בשם הר"ן בפרק כל שעה (דף י: ד"ה אבל) דדוקא ללוש אסור יותר מכשיעור, אבל לאפות שרי אפילו הרבה ביחד].

272. רמ"א סי' תנו ס"א. ונפק"מ שהמכין אריות קמח שבכל אחת שיעור קמח לעיסה אחת, צריך לומר לשם מצות מצוה. [וראה במשנ"ת בדיני המים שלנו בהע' 145 במש"כ בזה]. ואם לא אמר נראה מלשון הרמ"א נראה דאינו מעכב, שכתב 'טוב לומר. והוא דאינו חייב בדומה למש"כ הבה"ל סי' תס ד"ה אין לשיין בסופו, ובד"ה קטן, י"ל דנתינת הקמח למידה אינה מלאכה ממלאכת האפיה, [הואי כהעברת הקמח מכלי לכלי], ולכן אין חייב לומר בזה לשם מצוה, ואינה אלא הנהגה

ונראה דיש לדון זיעה זו כמים המעורבים עם מ"פ מחמת שיש גם חלק מהזיעה שאינו מחמת הכל המים, ולא כמים לבדם, אלא דזיעה עצמה י"א דלא הויא אפילו כמי פירות וכנז.

217. מ"ב סי' תנג סק"ד, ומקורו בב"י (שם אות ז) בשם התרומת הדשן (סי' קיח), וכתב שם, דאף על גב דלפי הסברא דמי לזיעת אדם דאינו מכשיר ואינו מחמיץ, מכל מקום אין להקל במילתא דלא פשיטא. עכ"ל.

218. שעה"צ סי' תנג סק"ו. ונראה מדבריו שלעיקר הדין נקטינן דזיעת בהמה לא הויא לא כמים ולא כמי פירות, אלא שלכתחילה טוב יותר להוציא את הקמח שנתלחלח מויעת הבהמה. ולכן אם עבר והניח קמח על גבי בהמה בלא להפסיק במידי, אין לאסור בדיעבד, אע"פ שהבהמה הזיעה.

219. מ"ב סי' תסו סק"ז, דהוי תולדת המים.

220. מ"ב סי' תסו סק"ח.

221. ואף זיעה הבהה מחמת המים שבלבנים שעדיין לא נתייבשו אינה מחמצת. מ"ב סי' תסו סק"ו.

222. שו"ע סי' תסו ס"ג, ומ"ב סק"ז. והעיקר כדעה ראשונה, ולכתחילה יש לחוש לדעת האוסרין.

223. שו"ע סי' תסו ס"ג, ומ"ב סק"ז. והעיקר כדעה ראשונה, ולכתחילה יש לחוש לדעת האוסרין.

224. מ"ב סי' תסו סק"ח.

225. מ"ב סי' תסו סק"ח. [היינו בגוונא שאין אסור מצד החלב עצמו, וכגון שבטל בשישים, כמ"ש המ"ב סק"ו, ומבואר דמי פירות אינם בטלים בשישים במים לומר דתו אינם ממזרים להחמיץ, ודוק].

226. ב"י סי' תסו (אות ד ג, עמ' תס) בשם כל הפוס' ודלא כהכלבו, וכ"כ המ"ב סי' תסו סק"א, וסי' תסו סק"ו וסק"ח.

227. ברכי יוסף סי' תסו סק"ג בשם אדמת קדש ח"א סי' ח. הובא בשעת"ת שם סק"י.

228. שו"ע סי' תסו ס"א ומ"ב שם סק"ב, אמנם יעוי"ש שאינו ממזר את החמצת העיסה גם כשהוא מעורב במים.

229. שו"ע סי' תסו ס"ה.

230. מאמ"ר סי' תסו סק"ז, מדברי השו"ע שם ס"ה.

231. שו"ע סי' תסו ס"ג, ומ"ב שם סק"א. ומבואר בשו"ע שם שאף אם עירבו בו מים בטלים המים בין, וביארו הפוס' דהיינו דוקא כשהיו קודם בין קודם שחטס, וכגון בתוך ג' ימים לסחיטת הענבים. מ"ב סק"י ושעה"צ סק"א. וכ"כ גם בסק"ג.

232. סי' תסו בבדק הבית בשם הר"ש בן הרשב"ץ במאמר חמץ (דף לד:), וכתב המ"ב שם סק"א דהיינו דוקא שלא נשפך בו עוד מים אח"כ, ודוקא כשהצמוקים הם הרבה, שאם הם אחד משהו במים פשיטא דנחשב זה כמי פירות עם מים ומחמיץ.

233. ראה לעיל הע' 177.

234. סי' תסו סק"א, וכתב שימכור לנכרי או שישעה עד אחר הפסח.

235. העשוי מפירות המעורבים במים קודם עשייתם.

236. שחיטה שנפלה לתוכן מחמיצה. מ"ב סי' תסו סק"ג. [שהמג"א נסתפק בזה, והמט"י והמו"ק נקטו להקל, ומאידך הט"ז והגר"ז נקטו להחמיר]. ונראה דיש לדון משקה זה כמים המעורבים עם מ"פ שממהרין להחמיץ את העיסה, ולא כמים לבדם.

237. מ"ב סי' תסו סק"ז, וראה לעיל בערך בשר, וצע"ק.

238. מ"ב סי' תנג סק"ז.

239. שו"ע סי' תסו ס"ד. ואע"ג שהעיסה תופחת על ידם. מ"ב שם סק"ב, ומקורו בב"י. [ומבואר דס"ד להחמיר במי ביצים יותר מבמי פירות, ואע"ג דבעל הספק הוא רש"י (המובא בטור, ובשו"ת רש"י סי' קיב), ולרש"י מי פירות מחמיצין, וא"כ מי ביצים קילי משאר מי פירות, מ"מ מותר דפסחים (דף לה: ד"ה ומי) נראה דאף התוס' לא פליגי עליה מהאי טעמא, דמ"מ יש מקום להחמיר במי ביצים שמתפחים העיסה. והא דלמעשה לא חששו לזה, י"ל דהוא עפמשי"כ רש"י (בתשו' שם) דמה שהעיסה נעשית עבה מפני הביצים, אין זה חימוץ, שאפילו עושין פת מפירות פת נעשית עבה כמו כן. ע"כ. ונפק"מ דחומרי התפחה שמתפחים את הקמח, אע"ג דלית בהו מים, יש לדונם כמחמיצין את העיסה לשיטה זו].

240. שהחיד"א בברכ"י סי' תסו סק"ו כתב דהטוב והישר לחוש לספיקו של רש"י בזה. והרוצה ללוש במי ביצים לוש במי ביצים לבדם בלי תערוכת יין, וימחר בעשיית המצות. [ומקורו מספר נחפה בכסף (ח"א דף קעו ע"ד)]. וכ"כ במורה באצבע אות רטו, והוסף שאם לש בביצים צריך שיהיו ביצים לבדם, ותהיה נעשית מהר יותר משל מים, ולא יערב בה יין לחוש לספיקו של רש"י.

241. ולכן חיטה שנפלה לתוכן מחמיצה. מ"ב סי' תסו סק"ג. [שהמג"א נסתפק בזה, והמט"י והמו"ק הקילו, ומאידך הט"ז והגר"ז החמירו בזה]. ונראה דיש לדון משקה זה כמים המעורבים עם מ"פ שממהרין להחמיץ את העיסה, ולא כמים לבדם.

242. שו"ע סי' תסו ס"ה. והטעם, דהוי תולדת המים. מ"ב סק"ד.

243. שו"ע סי' תסו ס"ה.

244. שו"ע סי' תסו ס"ה. והטעם, דהוי תולדת המים. מ"ב סק"ד.

245. שו"ע סי' תסו ס"א גבי רוק דאדם, וסי' גבי רוק דבהמה, וכן בס"ה. והטעם, דהוי תולדת המים. מ"ב סק"ד.

246. פרי חדש סי' תסו ע"ד הרמ"א בס"ה, הובא בבאר היטב שם סק"ג.

247. כ"כ בשו"ת הלכות קטנות חלק ב סימן ריא, הובא בבאר היטב (סי' תסו סק"ג). והנה הוא למד דינו ממאי דדם נידון כמי פירות, ואעפ"כ מי רגלים שהם "מקיות ותמצית הדם העב" נידונים כמים. וע"כ אף שחלב עצמו נידון כמי פירות, מי

שעל ידי דחיקת גרגרי הקמח יש לחוש שלא יתערבו המים היטב עם כל הקמח, וישארו גרגרי קמח שלא נילושו, והם עלולים להחמיץ בשעת האכילה בבואם במגע עם התבשיל או המשקה.²⁹⁶

הלישה

קצרת הלישה

קצרת הלישה צריכה להיות חלקה בלא שום חריץ או סדק, בכדי שיהא אפשר לנקותה היטב בין לישה ללישה.²⁹⁷

נכון שיהיו שני קצרות ללישת הבצק, שבעת שהלש משתמש בקערה האחת ירחץ אחר את השניה וינגבה היטב, וכן חוזר חלילה.²⁹⁸

יש שכתבו להקפיד שלא תהא קצרת הלישה בצבע לבן, שעלול להשאיר בה מעט מהעיסה הקודמת, ומחמת צבעה הדומה לצבע העיסה לא יהא הדבר ניכר.²⁹⁹

עיסוק לשם מצות מצוה

העוסקים בלישה [וכן בשאר מלאכת אפיית המצות] יאמרו בתחילת העיסוק, **כִּל מַה שְׁאַעֲשֶׂה הַיּוֹם בְּעֶסְקַת הַמִּצּוֹת אֲנִי עוֹשֶׂה לְשֵׁם מִצּוֹת מִצְוָה**.³⁰⁰

מקום שיש עוזרים רבים

לדעת **הבית יוסף**²⁸⁴ אפילו אם יש עוזרים רבים באפיה ותנור גדול שאפשר לאפות בו המצות במהירות, יש להזהר שלא ללוש יותר משיעור זה.²⁸⁵ **המשנה"ב**²⁸⁶ כתב שאין למחות ביד המקילים בזה.²⁸⁷

לישת מכונה

מותר ללוש עיסה לצורך המצות על ידי מכונה,²⁸⁸ אף אם יש בה יותר משיעור חלה [אף לדעת הבית יוסף המובא בהלכה הקודמת]²⁸⁹. ויש שכתבו להקפיד שלא יהא בה שיעור שלשת קבין, או יסיימו אפייתה בתוך זמן שיעור חימוץ מזמן נתינת המים על גבי הקמח.²⁹⁰

עבר ולש עיסה גדולה

עבר ונתן יותר משיעור זה המצות מותרות.²⁹¹ ואם עברו י"ח דקות מתחילת הלישה המצות אסורות.²⁹²

עיסה גדולה מאד

עבר ולש יותר משלשת קבין [והוא קמח בנפח של כששה ליטרים], אפשר שהמצות הנאפות מעיסה זו אסורות אף בדיעבד.²⁹³

דחיקת הקמח

אף כשנותן קמח כשיעור, הוזהירו הפוסקים²⁹⁴ שלא לדחוק את הקמח בכלי המידה או הלישה. ויש להמנע אף מהנחת היד על גבי הקמח,²⁹⁵

הוספת קמח אחר לישת העיסה

אין להוסיף קמח לעיסה שכבר נילושה²⁷³. היתה העיסה רכה וחפץ לעבותה ולהקשותה, ילוש אדם אחר עיסה נוספת שתהא קשה, ואחר שנילושה יערבנה עם העיסה הרכה וילושן יחדו.²⁷⁴

שיעור העיסה

מוודד הקמח יקפיד שלא ליתן קמח בקצרת הלש יותר משיעור המחויב בהפרשת חלה.²⁷⁵ והוא קמח בנפח של מ"ג ביצים²⁷⁶. ולהלן בדיני הפרשת חלה יתבאר, שעיסה המחויבת בהפרשת חלה, היא עיסה שיש בה קמח²⁷⁷ בנפח של שני ליטר וחצי²⁷⁸. ואף לשיטת הסוברים שנתקטנו השיעורים אין להקל ללוש עיסה הגדולה משיעור זה.²⁷⁹

ולמעשה, בשיעור העיסה במשקל נאמרו בפוסקים כמה שיעורים:

[א] אם רצונו ללוש עיסה אחת בלבד, יכול ללוש משקל של ק"ג ושני שלישי ק"ג קמח בלא צמצום²⁸⁰.

[ב] כשלש כמה עיסות יכול ללוש עיסה שנתנו בה כק"ג וחצי²⁸¹ קמח.

[ג] וראוי לחוש ולא להרבות מק"ג ומאתיים גרם²⁸².

[ד] ויש מהפוסקים שהוזהירו לעוסקים במצותיהם שלא להרבות ממשקל ק"ג קמח²⁸³.

חכמי התלמוד שתגוריהם היו קטנים ובקל מצטנן, ואולי יצטרכו המצות לעמוד זמן ארוך, אבל תנורים שלנו גדולים הם וכו'. ולכן היכא דאיכא תנור גדול ועוזרים רבים דליכא למיחש לשיהיה, אין איסור ללוש עיסה גדולה].

ולפ"ו [שהיו טעמים של המחמירים בענין זה], נלמד שכ"ז שייך רק בלישה ע"י אדם, אבל בלישת מכונה שאין לה מניעה ללוש כמות בצק גדולה מאד, אין סיבה לאסור הלישה. דאי משום הלישה ליכא טעמא לאיסורא, ואי משום האפיה נמי ליכא טעמא לאיסורא, אחר דתנורי דידן גדולים הם ואופים במהרה.

286. סי' תנו סק"ו. ומקורו מהמג"א. [והיינו כדעת ר' יצחק ב"ר יהודה שהביא הטור (בס"י תנו), המורכי (פסחים רמז תקצח), הגהות מימון (פ"ה אות י'), רבב"ה (סי' תצב עמ' 116), הרוקח (סי' רעד, מעשה רוקח סי' מא) ושבו"ל הלקט (סי' ריב פז)].

287. ומ"מ כל יר"ש יחמיר על עצמו כדעת השו"ע אף בימינו, ובפרט בישובים קטנים שאין להם מתעסקים הרבה. מ"ב סק"ו.

288. ולדעת הגרש"א ועו"פ מצות מכונה חשיבי שימור ועשייה לשמה, נפק"מ אף לצורך מצות דמצוה, ולדעת החולקים שא"א לצאת במצות אלו יד"ח בליל הסדר, מ"מ נפק"מ למצות של שאר ימות הפסח.

289. וטעמא דמילתא הוא ע"פ דברי הב"ח הנ"ל הע' 250, והכי מטו משמיה דהגרש"א בהליכות שלמה פסח פ"ז דבר הלכה אות טז. [וכתב שם שאלו שנים היו יכולים ללוש בכלי אחד ג"כ היה אפשר ללוש יותר משיעור חלה, וה"נ דכוותה].

290. מנחת יצחק (ח"ג סי' קמ סק"ו) ע"פ המהרש"ם (ח"ב סי' טז). ועיי"ש שכתב שעדיף טפי לסיימה בתוך ט"ו דקות, לחוש לדעת האומרים ששיעור הליכת מיל ט"ו דקות הוא.

291. שו"ע סעי' ב. **והנה מדברי הבית יוסף נראה דהלש במזיד יותר משיעור זה במקום שאין הרבה עוזרים, יש לאסור מצותיו.** דו"ל הב"י, כתב רבינו ירוחם (נ"ה ח"ג דף מב): יש מהפוסקים כתבו שאם לש יותר שהפת אסורה, ויש שהתירוהו בדיעבד, וכן נראה עיקר זולתי אם עשאתו במזיד, עכ"ל [רבינו ירוחם. וכתב הב"י] ולי נראה דאפילו עשאתו במזיד נמי שרי, כיון דאיכא דשרי אפילו לתחלה כמו שנתבאר בסמוך. ע"כ. והנה ההיתר דאיכא דשרו הוא רק היכא שיש הרבה עוסקים ותנור גדול כמבואר בדברי הב"י שם, דבלא זה דינא דגמ' הוא שלא ללוש יותר משיעור חלה. וא"כ בכה"ג שאין את סיבת ההיתר, הדינן לרביר רבינו ירוחם, שאם עבר ולש במזיד יותר משיעור המצות אסורות.

אלא שיש לעיין בזה, למה הוצרך הב"י לנימוק זה דאיכא דשרי אפילו לתחלה, הא ברמב"ם וברא"ש מבואר שאם עבר ולש יותר משיעור המצות מותרות בדיעבד, אף בלא סברא דעוזרים ומסייעים. דו"ל הרמב"ם (פ"ה מהל' חמץ ומצה ה"ב), ואם עברה ולשה תחת השמש או שלא צננה ידיה או שעשת עיסה יתר משיעור חלה הפת מותרת, ע"כ. ולא התנה את ההיתר דוקא במקום שיש הרבה עוזרים ומסייעים, וברא"ש בפסחים (פ"ג סי' י) כתב, ותמיהני על מי שעלה על דעתו לאסור, הא תנן בפרק שתי הלחם (מנחות דף צד.) לחם הפנים נילושה אחת אחת, וכת"ב שני עשרונים יהיה החלה האחת. ונהי שהחמירו חכמים שלא ללוש אלא עשרון אחד, מ"מ היאך עלה על דעתם לאסור בדיעבד. ע"כ. וגם מדבריו נראה דבדיעבד אין לאסור היכא שעבר ולש עיסה גדולה אפילו בלא הרבה עוזרים ומסייעים, וצ"ע. ואולי משי"ה בשו"ע סתם להתיר בכל גוונ, ולא התנה ההיתר בעוזרים ומסייעים.

ובמ"ב (סק"ו) באמת פירש טעם ההיתר בעבר ולש עפ"ד הרא"ש הנו', דאף שאנו אומרים דאין עסק מועיל בעיסה גדולה כזו שלא תבא לידי חימוץ, מ"מ לא גרע מאם הניח עיסה בלי עסק כלל דקיי"ל דאין לאסור כ"ז שלא שהה שיעור מיל. ונראה מדבריו דיש להקל בזה אפילו היכא שאין הרבה עוזרים ומסייעים.

[והנה בעצם מה שתמה הרא"ש על מי שעלה על דעתו לאסור, הא תנן בפרק שתי הלחם (מנחות דף צד.) לחם הפנים נילושה אחת אחת, יש לעי, שהרי הלש במים שלא לנו אסרו חכמים את מצותיו אע"ג דליכא חשש חימוץ, כדחזינו שבבציקות של נכרים אפילו לא נילושו במים שלנו לדעת הרא"ש מותרים הם, ופירש הרא"ש (בפ"ב סי' לא) דבלש במים שלא לנו בעינן למיקנסא דעבר אדרבנן. וא"כ הכא נמי נהי דאין חשש חימוץ בעיסה זו, מ"מ יש לאסור מיקנסא דעבר אמירא דרבנן. שור' שכע"ז העיר היעב"ץ ע"ד הרא"ש שם (ובמהדו ע"ה נדפס עה"ג), דכל המנחות נילושות בפושטין, וגבי פסח קיי"ל דאין לשיין את העיסה בפושטין, ואפילו בעברה ולשה בהן העיסה אסורה וכו' עיי"ש. וליישב דעת הרא"ש י"ל דס"ל לדעת הגאונים שאסרו העיסה הוא מצד חשש חימוץ, ולהכי אין לתמוה אמאי לא הוזכר דין זה, דכיון שאמרו חכמים שאסור ללוש עיסה גדולה מחשש זה, נלמד שאם עבר ולש יש לחשוש לחימוץ במצות אלו, אלא שזה הוקשה להרא"ש דמהייתא דמנחות מוכח דאין בזה חשש חימוץ בדיעבד, ולא הוה מסתבר ליה לומר שאסרו עיסה זו מיקנסא, דכל שלא מצאנו בגמ' להדיא דקנסו אין לנו לדמות מילתא למילתא. ובוה יש לבאר גם דעת הרמב"ם הנו'. אמנם מדברי רבינו ירוחם נראה להדיא דלא חש להא, וס"ל דכמו שנקנסו במי שלשה במים שלא לנו, כך י"ל דקנסו מי שלשה יותר משיעור המותר, שהרי חילק בין לש בשוגג ללש במזיד, וע"כ דמטעמא דקנסא הוא].

292. דשיערו חכמים שאינו יכול להתעסק בה. מ"ב סי' תנו סק"ו. ובשעה"צ (סק"ח) ציין לבי"ח (סי' תנט ס"ג) ומגן אברהם (סי' תנו סק"ו) ופרי חדש ומאמר מרדכי (סק"א), שמשמע שדעתם כן להלכה. והנה השעה"צ שם תמה על דבריהם דמהרמב"ם והסמ"ג שהתירו בדיעבד משמע דסבירא לה דאינו אלא זהירות לתחלה. אמנם י"ל דהם פסקו כהרא"ש, והרא"ש (בפ"ג סי' ו) ביאר סיבת ההיתר דכיון שאפי' אם לא נתעסקו בה כלל אינה אסורה אלא עד מיל, זה העסק שמתעסקים בה אף על פי שאין כדאי לא גרע ממה שלא יתעסקו בה כלל, וכיון שאין שוהין בה יותר משיעור מיל מותר, ולדבריו נראה שאם שהו שיעור מיל המצות אסורות. [אמנם מהמשך דברי הרא"ש נראה דבעי להתיר אפילו בשהה יותר משיעור מיל, וצ"ע].

293. שעה"צ סק"ו בשם הח"י. [ולכאורה סברת הרא"ש הנ"ל דבתוך שיעור מיל מיהא אינו מחמיץ שייכא גם בכמות כזו].

294. רמ"א ס"א, ואפילו אם לש פחות משיעור יש לדקדק בזה. מ"ב סק"ד.

295. מ"ב סק"ד, ומקורו בדרכי משה סק"ב. [ובמחצית השקל כתב טעם נוסף לאיסור זה, והוא כי על ידי הנחת ידו ע"ג הקמח הקמח מתחמם, ויבוא להחמיץ כשנותן המים בתוכו].

296. וקמח שבתוך המצות אינו נאפה יפה כמ"ש המ"ב סי' תסג סק"ח.

297. רמ"א סי' תנט ס"ד.

298. מ"ב סי' תנט סק"ג. [שעני' לא ירחצה בחפזון, אלא במתינות. ולכא' מהאי סברא יש עדיפות שכל הכלים יהיו כפולים].

299. שו"ת דברי מליכאל חלק ד סימן כא סק"ג.

300. כל זין דין נתבאר בפרק הדין בדין שימור לשם מצוה, וראה שם את הפרטים בזה, **ושם נתבאר מי הם הכשרים למלאכת הלישה.**

טובה. אמנם בדרכי משה כתב בזה"ל, עוד כתב מהרי"ל (הל' אפיית המצות עמ' סד סי' ו) **דצריך** לומר בפה בנתינת קמח ללוש שעושה לשם מצות של מצוה. ומהאי לישנא נראה דדינא הוא ולא רק הנהגה טובה. וישוה הדברים נראה ע"פ המבואר במקור הדברים במהרי"ל, וכתב שם כן, אמר מהרי"ל סג"ל תהי אשה לשה בוריות, וצריך לומר בפה לשם מצת מצוה, דברי הר"ח. הן בעשיית המצות של מצוה, הן בשאיבת מימן. **הן בנותן מים תוך הקמח**, כי המים והקמח נחשבים כאחד. וראיה, דהתם מסופק באחד הנותן מים ואחד נותן הקמח ללוש מצת עירוב אם עולה העירוב לשניהם. ע"כ. הרי דמיידי בנתינת המים לקמח, [שהיא כבר תחילת לישה]. אבל בנתינת הקמח למידה לא מיידי כלל. וצ"ע בדברי הדרכי משה שהעתיק דברי המהרי"ל שנאמרו במקורם על הנותן **מים** לקמח, לגבי נתינת **הקמח למידה**.

ויש לדון אם גם הנותן את הקמח מכלי המידה לעריבת הלש, צריך לומר לשם מצת מצוה, או דלמא שבמעשהו אין שום חלק של מצוה. [דבשלמא המידה היא חלק ממלאכת אפיית המצות ודיניה, שמקיים בזה את הדין שלא ליתן יותר מכשיעור, אבל נתינת הקמח מכלי המידה לעריבת הלש, כמוה כהעברת הקמח מכלי לכלין]. אמנם י"ל דכיון שא"א ללוש אלא בעריבת הלש, [שהכלי שהקמח בתוכו א"א ללוש בו], נחשבת נתינתו כחלק ממעשה המצות, וצריך לומר לשם מצות מצוה. **ועכ"פ דאי שראוי לומר כן.**

273. לפי שאותה ההוספה אינה נילושה יפה, ונשאיר מעט קמח בעין באותה עיסה, ושטמא לא נאפה אותו קמח יפה, ויש לחוש שמא בפסח יפול בקערה שיש בה מרק ויתחמץ. שו"ע סי' תנט ס"ו ומ"ב שם סקמ"ב וסקמ"ג.

274. וראה בדיני המים שלנו בהלכה נח שראוי שהעיסה תהא קשה ככל האפשר. **הוסיף קמח לעיסה** יתבאר דינו בהלכה ז.

275. וכשעושה כמה עיסות עדיף שימעט אף משיעור זה וכדלהלן, אך אם עושה עיסה אחת עדיף שלא יצמצם בה כדי שלא יפקיעה מחלה. סי' תנו ס"א ובביה"ל, וכמשי"כ לקמן הערה 245.

276. והנה המידה בנפח היא המידה העיקרית, ומדי"ת השיעור ניתן בנפח ולא במשקל, ולכן הנכון הוא לשער בכלי שיש בו נפח שיעור חלה. אלא שכיון שהפוסקים תרגמו את הנפח למשקל לפי זמנם ושיעורם, הבאנו גם את דבריהם ע"פ המשקל, [וצריך לבדוק בכל עת שנפח הקמח בזמן ההוא לא השתנה, או להוסיף קמח עד שיצא הספק מליבן]. ועי' בזה בחזו"א (סי' לט סק"ח ד"ה והנהגים), שכתב וח"ל, והנהגים לקבוע שיעור חלה בדרהם זהו ודאי טעותא שהזהיר עליה הרמב"ם (בפיה"מ במס' חלה פ"ב מ"ו), וסותרין את עצמן כגון שנוהגין להפריש חלה ולברך במשקל קמח תק"ב דרהם, ואם המשקל תקי"ט [דרהם] חוששין שלא לברך, ויתכן שקמח תק"כ שברכו עליה מדתה הרבה פחות ממדת תקי"ט שפרשו מלברך וכמשי"כ הר"מ בחלה שם, שאפי' מין אחד ישנתה כובדו, וכשי"כ כשהקמח מוארצות שונות, או שאחד לח ואחד יבש, וכל דברי הגאונים בזה [שנתנו את המשקל] לא היה רק למקומם ושעתם וכמשי"כ לעיל, וחלילה לקבוע משקל במקום שניתן השיעור במדה ולעבור על דברי הר"מ המפורשין, וכשי"כ שאין לסמוך על משקל דרהם, וכמשי"כ בחק יעקב הלכות פסח (סי' תנו) שזה עשוי להשתנות, ואין השם מכריע כלל בין במדה בין במשקל, ואין המסורה קיימת רק באחד הצמחים ואף שגם הוא משתנה וכמשי"כ לעיל. עכ"ד. [ואין כוונתו שאין לסמוך על המסורת במשקל הדרהם, אלא שא"א לקבוע מסמרות במשקל תק"כ דרהם, וצריך לבדוק בכל מין קמח אם יש בקמח נפח מ"ג ביצים].

277. והשיעור בקמח ולא בתבואה, וכמו שנתבאר להלן בדיני הפרשת חלה ובהע' 381.

278. כמשנ"ת בדיני הפרשת חלה הע' 382.

279. ראה בהערה 245.

280. מ"ב סי' תנו סק"ז בסופו וסי' תנו ס"א בביה"ל, ומקור הדין בבי"ב (סי' תנו סוף אות א עמ' תלד) בשם האורחות חיים (הל' חו"מ סי' ק ח"ב הל' חלה עמ' 206) שאם אינו לש אלא עשרון אחד אין לצמצם כל כך בשיעור שמא לא יהא שם שיעור, וכשיברך על הפרשת חלה תהיה ברכה בלבטלה, עכ"ל. עוד כתב (בסי' תנו אות א עמ' תלו) בשם ספר התרומה (סי' פב) דאם אינו עושה רק מצוה אחת, טוב יותר ללוש כמות השיעור בריח כדי ליטול חלה בבירור בלי ספק וגם יוכל לברך עליה, ואין חשש חימוץ משום פורתא דהוי טפי, עכ"ל. ולפי מידות הביצים בני זמננו [לפי השיטות שלא נתקטנו השיעורים וכפי המנהג בירוש"ת], השיעור הוא ק"ג ושש מאות ושבעים גרם. ולדעת החזו"א דשיעור בברכה הוא שני קילו ורביעי (כמבואר בדרך אמונה פ"ו מביכורים ס"ק קכו), נראה דאין להקל בענינו ללוש כשיעור זה. [אחר דכל שיעור זה מספיקא הוא, ולהצד דהשיעור הקטן הוא הנכון עושה שלא כדון במה שלש עיסה גדולה כ"כ]. והנהוג שלא להפריש חלה אלא בשיעור זה, יעשה ב' עיסות.

והנה באו"צ (ח"ג פ"א תשו ד) כתב שמעיקר הדין אפשר לתחילה לקחת קילו וחצי קמח, ונראה דלא דק דמעיקר הדין שרי ליתן ק"ג ושני שלישי ק"ג [לשיטתו שהדרהם הוא כ-3.2 גרם]. אלא כוונתו שכשליש כמה עיסות אין להרבות בשיעור.

281. ראה בהע' הקודמת בשם האו"צ.

282. וכגון אם לשים כמה עיסות ואין הזמן דחוק יש להדר שלא ללוש יותר ממשקל זה, שהוא נפח מ"ג ביצים [לפי השיעור הקטן] בלא לדחוק הקמח כלל, והוא משי"כ בשיעורין של תורה (בפרק שיעורי המצוות אות יט), הלש עיסה של קילו עם מאתיים גרם ועוד משהו, צריכים להפריש ממנה חלה אך בלא ברכה, וכ"כ בדרך אמונה (פ"ו מביכורים ס"ק קכו), והכא נמי יש להחמיר שלא ליתן יותר מק"ג ומאתיים גרם בעיסה. [וראה בהערה הבאה שלפי השיעור הקטן הוא בסביבות ק"ג בקירוב].

283. הוא מין בעל החזו"א בתשובות וכתבים סי' כג, וכעת נדפס בשו"ת חזו"א סי' קי, שכתב לא תלוש יותר מקילא קמח בבי"א. וכ"כ בתשובות והנהגות (ח"ה סי' קטט) שכן החמיר הגר"ח מברסק זצ"ל. וכ"כ באו"צ (ח"ג פ"א תשו ד), דאף שאפשר לתחילה לקחת קילו וחצי קמח, יותר טוב לקחת קילו קמח לעיסה אחת. והנה הנהגת החזו"א נראה שלא היתה מצד הדין אלא לרווחת דמילתא. אמנם לפי מה שנתברר היום שמשקל הדרהם קטן ממה ששיעור הגרא"ח זצ"ל, [הוא כ-3 גרם לדרהם ופחות מזה], יש מקום לזה גם משורת הדין, שנפח מ"ג ביצים בלא לדחוק הקמח במידה כלל הוא בשיעור ק"ג אחד. [וכן לגבי הפרשת חלה בלא ברכה יש להפריש חלה בלא ברכה מעיסה מלישה שיש בה ק"ג קמח]. וכ"כ התשו"ה"ג (שם) שכן ראוי לנהוג.

284. סי' תנו אות ב. [והוא כדעת רבינו מאיר שהביא הגהות מימון (פ"ה אות י'), וכתב עליו ואליו תשמעון. וכ"ה דעת האגור (סו"ט תשסה). וכתב המורכי (פסחים רמז תקצח) שכן היא דעת ספר המצוות (סמ"ק סי' רכב עמ' רל) ושאר גאונים].

285. ובאר הב"ח (סי' תנו אות ג) דעוזרים רבים אינם מצילים אלא בשעת עשיית המצות לאחר לישה, אבל האשה שלשה יחידית אין ידיה מספיקות להתעסק בעיסה בכולה שלא יצא חוץ לידיה קצת, ואיכא חשש חימוץ. וכ"כ המחצית השקל סק"א בבאור דברי הגמ"א והשו"ע. [והראשונים דפליגי סבירא להו דהחשש בעיסה גדולה הוא מחמת שהמצות צריכות להתמתן לפני האפיה, ויש חשש שיחמיצו בזמן זה, וכמ"ש הר"י בר יהודה שהביאו הפוס' ששיעור זה לא נאמר אלא בזמן

זהירות מפרורי חמץ

העוסקים בלישת ועריכת המצות צריכים לרחוץ את ידיהם בכל פעם שעבר שיעור מיל דהיינו י"ח דקות, כמו כן צריכים לרחוץ את כלי הלישה והעריכה³⁰¹, ואת השולחנות שעורכים עליהם, בכל פרק זמן זה³⁰².

העוסקים בעיסת המצות בידיהם צריכים לגוזז את צפרני ידיהם קודם התעסקותם בה, שמא יש תחתם חמץ, או שמא יכנס בצק במשך התעסקותם, ומחמת שאין מתעסקים בו יחמיץ ויתערב אח"כ עם העיסה שוב³⁰³.

שלא ללוש במקום חם

כפי שנתבאר בדיני המים, החום הוא מהגורמים העלולים להביא את העיסה לידי חימוץ ח"ו, לכן אסור ללוש ולרדד את הבצק במקום שיש בו חום. מסיבה זו כתבו הפוסקים שאסור ללוש במקום שהשמש שולטת בו, ונאמרו בזה כמה חילוקי דינים:

[א] אסור ללוש במקום שהשמש מכה בו³⁰⁴. ובחדר שקרני השמש נכנסות מבעד החלון, אין ללוש במקום זה. ואף אם זכוכית החלון סגורה אין ללוש כנגד המקום שקרני השמש מחממים אותו³⁰⁵. אמנם אם כיסה את החלון בוליון יכול ללוש במקום ההוא ללא חשש³⁰⁶.
[ב] ביום המעונן³⁰⁷ אסור ללוש תחת כל אויר הרקיע³⁰⁸, שביום מעונן החום מתפשט גם למקומות המוצלים³⁰⁹. ובכלל זה אסור ללוש ביום המעונן בחדר שיש לו חלון הפתוח לאויר השמים, שחום השמש נכנס דרך החלון³¹⁰.

[ג] החמירו חכמים שלא ללוש בחדר שיש לו חלון הפתוח לאויר השמים, אפילו כשאין קרני השמש חודרים דרכו, ואפילו ביום שאינו מעונן, שיש לחוש שהיום יִקְשָׁה למעונן בלא שיבחינו העוסקים בלישה בדבר, והחום יכנס לחדר מהחלון הפתוח³¹¹.

301. ובכלל זה הקערות, המעורכים, הסכין שחותכין בו העיסה, הרעדלע, [וכן המקלות שמכניסים עליהם המצות לתנור צריך לבדקם מידי פעם בפעם]. מ"ב סי' תנט סק"ב.

302. סי' תנט מ"ב סק"ג וסקמ"ד.

303. סמא דחיי על הל' אפיית מצה, סי' ח סעי' ד. וכתב שם דלא גרע מהכלים שצריכים להזהר שלא יהא בהם גומות וסדקים כמ"ש הרמ"א סי' תנט ס"ד, דודאי העיסה בא תחת הצפורן ומתיבש עיי"ש. וע"ע שדי חמד אס"ד מערכת אבלות אות טו.

304. שו"ע סי' תנט ס"א. ולגבי מקום שסמוך לשמש נחלקו הפוס' אם לדנו כדן פי תנור שאסור ללוש בו אע"ג שאין החמה מכה שם להדיא, או דלא דמי. מ"ב סק"א. [ונראה קצת שדעתו להחמיר בזה]. ומדברי רבינו ירוחם שהובאו בבי" נמי נראה דאסור ללוש במקום זה, שכתב דביום שאינו מעונן מותר ללוש ולקטף בצל תחת הרקיע, **ובלבד שלא יהא קרוב לשמש שיתחמם.**

כמו כן אסור ללוש בחדר חם. מ"ב שם סק"ט [והוא מב"י אות ב בשם הגהות מיימון (פ"ה אות ס) בשם רבי אליעזר ממיץ (י"א) השלם ח"א סי' נב (י)]. ושיעור החום כתבו האחרונים שבמידות זמננו בחדר שיש בו שלושים מעלות אין ללוש. ובהר צבי (ח"ב סי' טו) כתב בתשובה לשאלה ממקום שבהדשי ניסן החום גדול שם מאד, שאם יש אפשרות לקבוע זמן אפיית המצות וחדשי תמוז אה, זה היה תיקון גדול לכשרות המצות, ואם היה אפשר לסדר במאפיה חדרים של קירור כמו שיש בכמה מקומות, והיה אפשר לסדר שהלישה תהיה בחדר מקורר, וכן המים יעמדו באויר של חדר מקורר זה היה תיקון נחוץ, ובלי זה קשה מאוד לעמוד על השמירה שלא יהיה חמץ ח"ו. עכ"ד.

305. מ"ב סי' תנט סק"ב דכן נהגו, ודלא כדעת החק יעקב שהקיל בזה.

306. שם.

307. כתב הכה"ח (סק"ה) בשם הרמב"ן דיום המעונן הוא דוקא מעונן גמור, אבל כשהעננים עוברים ושבים פעם נגלה ופעם נכסה אין בכך כלום. אמנם מדברי הביה"ל סי' תנט ס"א מבואר שממנהגו יש להחמיר אף כשהעננים עוברים ושבים.

308. אפילו במקום שאילו היתה החמה בעולם, היה המקום ההוא מוצל. מ"ב סק"ג.

309. ובבין השמשות אין לחוש לזה שהרי כבר שקעה החמה. מ"ב סק"ד.

310. ונתבאר לעיל בדיני המים שלנו (הלכה נא אות ב) שלגבי חשש זה די בסגירת חלון אפילו עשוי מזכוכית שקופה.

311. רמ"א סי' תנט ס"א. וכתב המ"ב (סק"ה) דאף על גב דבחוץ מותר ללוש בצל לכו"ע, ולא חיישינן שיעיב הרקיע, שאני בחוץ דירגיש תיכף כשיבואו עננים ויתכסה השמש, משא"כ בבית אין מרגישים כ"כ.

312. שו"ע סי' תנט סעי' ה. ואפי' עשה כן במזיד. מ"ב שם.

313. מ"ב סקמ"א, וכתב בשעה"צ דמסתברא דאז יש להחמיר אפילו הוחמה בשוגג. [וזהו דין כללי **שבכל אופן שהעיסה הוחמה מחמת סיבה כל שהיא, אין להשתמש בה לצורך אפיית המצות.** ובס' הליכות שלמה פ"ו ארוחות הלכה ציון מח הביאו שפ"א הרגיש הרג"ש בעיסת מצות מכונה שהוחמה מעט, ונמנע ולא אכל ממצות שנאפו מעיסה זו].

314. והמקום הוא לפי הענין, שכל מקום שהחממות מורגשת בו אסור ללוש בו. מ"ב סק"ט.

315. שו"ע סי' תנט סוף ס"א.

316. מ"ב סי' תנט סק"י.

317. כנ"ל הע' 278.

318. ויש שכתבו שכמו כן לא תעמוד ע"ג רגלי הלש, דמחממי טפי ודמו להולכת הקמח ע"ג בהמה שכי השי"ע בס"י תנן ס"ו לאיסור. מצוי"מ פ"ז סקמ"ו. וע"ג בגד של עור מותר.

319. רמ"א סי' תנט סעי' ד ומ"ב סק"מ.

320. יש לציין, שהכה"ח סי' תנט סקמ"ח כתב שבזמננו אין נוהגים שהלש הוא האופה, אלא אחד לש ואחד אופה.

321. ולכא"ו לשיטת המחמירים במי ברו לדונם כמים שנתערבו עם מי פירות [כפי המובא בהלכה מט], הכא נמי צריך לצנן ידיו במי מעיינות, או לצננן במי ברו ולנגבם אח"כ היטב. אמנם בזה יש סניף נוסף להקל, והיא שיטת הרא"ש המבוארת בבי" (סי' תסט אות א) דאפשר דקטוף שרי אף על ידי מים משום דקטוף דבר מועט הוא ואין מחמץ.

322. הטור (סי' תנט) כתב דצריכה הלשה שני כלים של מים אחת שמקטפת בו, פירוש שטחה בו פני החררה ואחת שמצננת בו ידיה כדי שלא תתחמם העיסה, והביא הבי" (אות ג) וכתב הר"ן (דף יב: ד"ה וצריכה) דאפשר שלא חייבו חכמים שתצנן את ידיה, אלא לומר שאם היא מקטפת במים שלא תקטף באותם מים שמצננת בהם את ידיה מפני שהם מתחממין ומחמיצין את העיסה, אבל כל שאינה מקטפת במים לא הצריכה לדקדק אם ידיה חמין או צוננין שאין חשש חימוץ בכך, ולכן פירש דלא אמרו שצריכה לצנן ידיה אלא כשהיא אופה לפי שידיה מתחממין מחמת חום התנור. ע"כ. ולכן דקדק לכתוב בשו"ע (בס"ג) **אם** האשה שהיא לשה היא מקטפת במים, לא תקטף באותם מים שמצננת בהם ידיה מפני שהם מתחממין ומחמיצים את העיסה, אלא יהא לה כלי אחר מלא מים שתקטף בו. ע"כ. דאין חיוב מן הדין לצנן את הידים, אלא שאם מקטפת לא תקטפם במים שצננת בהם את ידיה.

אמנם הרמ"א הוסיף על דבריו דבעברה ולא צננה ידיה, מותר. ומבואר דס"ל דלכתחילה צריכה לקטף ידיה. והנה מקורו של הרמ"א הוא מהרמב"ם (פ"ה מחומ"מ הי"ב), שכתב דאם **עברה** ולשה תחת השמש, או שלא צננה ידיה, או שעשת עיסה יתר משיעור חלה, הפת מותרת. ומבואר דלכתחילה צריכה לצנן ידיה. ע"כ. וצ"ע שהבי" לא הביא מדברי הרמב"ם אלו והכריע דלא כוותיה. אמנם באמת לק"מ, דהנה הרמב"ם (שם) כתב ואם היתה לשה ואופה צריכה שני כלים של מים, אחד שמקטפת בו ואחד שמצננת בו ידיה, ואם עברה ולא צננה ידיה הפת מותרת. וכתב הכס"מ דהטור (בס"י תנט) הקשה דלא ידענא למה כתב לשה 'ואופה', דאכל אשה שהיא לשה קאי, ע"כ. וא"כ לפי דעתו [של הטור] אנו שאין לנו שני כלים הללו שלא כדן אנו עושים. אבל דברי רבינו ישירם ונכוחים שהוא מפרש שמה שאמרו צריכה שני כלים, היינו לומר 'שאם' היתה מקטפת במים שלא תקטף באותם מים שמצננת בהם ידיה, מפני שהם מתחממין ומחמיצין את העיסה, אבל כל שאינה מקטפת במים לא הצריכה לדקדק אם ידיה חמין או צוננין, שאין חשש חימוץ בכך, דכלי לצנן ידיה לא הצריכו

עבר ולש תחת השמש, המצות הנאפות מעיסה זו מותרות באכילה³¹².
אכן אם הוחמה העיסה על ידי כך, המצות אסורות באכילה³¹³.

אסור ללוש בסמיכות למקום תנור האפיה³¹⁴, שכיון החום שולט שם יש לחוש לחימוץ העיסה³¹⁵.

עבר ולש במקום פי התנור, המצות הנאפות מעיסה זו מותרות באכילה³¹⁶.
אכן אם הוחמה העיסה על ידי כך, המצות אסורות באכילה³¹⁷.

אין להניח את קערת הלישה על גבי כרית או מזון העשוי צמר, וראוי להזהר אף בשאר בגד צמר, שהצמר עלול לחמם את הקערה ולמהר את החמצת העיסה³¹⁸.

עבר והניח את הקערה על גבי כרית צמר, המצות הנאפות מעיסה זו מותרות באכילה³¹⁹.

צינון הידים

מחמת שהידיים מתחממות מן הלישה אמרו חכמים שהלש צריך שני כלים, אחד שמקטף בו את המצות, ואחד שמצנן בו את ידיו. ויש בדין זה חילוק:

[א] אם הלש הוא האופה³²⁰, צריך לצנן ידיו מידי פעם ע"י השרייתם ורחיצתם במים צוננים³²¹. ואין להשתמש במים אלו לקטוף המצות³²².

[ב] אם הלש אינו האופה, **לדעת השר"ע** אינו מחויב לצנן את ידיו על ידי מים צוננים, אלא שאם צינן את ידיו אין להשתמש במים אלו לקטוף המצות³²³.

ולדעת הרמ"א אף אם הלש אינו האופה, צריך הוא לצנן ידיו מידי פעם ע"י השרייתם ורחיצתם במים צוננים. ואין להשתמש במים אלו לקטוף המצות.

והכריע המוש"ב³²⁴ שיש להחמיר בזה לכתחילה.

[ג] הרגיש הלש שידיו נתחממו, מחויב לצננן לכו"ע³²⁵.

אלא אם היא אופה שידיה מתחממין מחמת חום התנור, אבל אם אינה אופה ואינה רוצה לקטף במים אין צריך שום כלי, וכן נהגו, וכ"כ הרמ"ד. ע"כ. ועפ"ז מיושב, דהרמב"ם מיירי בלשה ואופה, ובהו באמת צריכה לצנן ידיה, אבל הטור מיירי בלשה בלבד, ובהו הביא הבי" את דברי הר"ן שאין חיוב לקטף את הידיים. ועפ"ז נתבאר החילוק שבפנים לדעת השר"ע. [ועי' במ"ב סק"ז, ובשעה"צ סק"א].

323. ע"פ משנ"ת בהע' הקודמת. ואין לתמוה דאך אפשר דמחמרינן במים שטבלה בהם את ידיה שאסור לקטף בהם, ואילו בידיה ממש לא חששו שיביאו את העיסה לידי חימוץ, ד"ל דמי קטוף שאנו, שהם מונחים על המצות זמן רב וגם נעשים כחלק מהעיסה.

324. סי' תנט סק"ה. וכאמור, לדעת השר"ע א"צ לזה, וכמדוד שכן נהגו בזה"ו. [ואולי כל הענין לצנן את הידיים הוא רק באופן שאין מפסיקים כל ח"ו דקות, שהרי כל זמן שעוסק בבצק אינו בא לידי חימוץ כמ"ש השר"ע סי' תנט ס"ב, אבל למה שנוהגים בזמננו להפסיק בכל י"ח דקות ולשטוף הידיים והכלים, ממילא מתקיים דין זה].

325. מ"ב סי' תנט סק"ז.

326. רמ"א סי' תנט ס"ג.

327. לפי שאותה ההוספה אינה נילושה יפה ונשאר מעט קמח בעין באותה עיסה, ושנא לא נאפה אותו קמח יפה ויש לחוש שמא בפסח יפול בקערה שיש בה מרק ויתחמץ. שו"ע סי' תנט ס"ו ומ"ב שם סקמ"ב וסקמ"ג. וכתב בספר דברי הגאונים (שם אלף שמג) דדוקא כל הקמח שהיה מתחילה נעשה עיסה אין להוסיף קמח דאניו נילוש יפה כנ"ל, אבל אם קמח צדיין בעיריבה קמח שלא נילוש, מותר להוסיף עוד קמח.

328. מ"ב סי' תנט סקמ"ב. ומ"מ בדיעבד אם נפלו תוך התבשיל הסכימו האחרונים להתיר, שהרי אין ידוע בודאי שנשאר בעיסה קמח בעין, ואף אם נשאר אפשר נאפה ונקלה יפה.

[וכ"ו בעיסה רכה שהוסיפו לה קמח, אבל בעיסה קשה שבטעות נפל בה עוד קמח ודאי שאינו נילוש יפה ואסור לאכלה, ואם נפל לתבשיל יש לאסור. כ"כ בס' דברי הגאונים סי' אלף שדמ בשם הרש"מ. ועיסה שידוע שנשאר בה קמח, יש לאסור אף בדיעבד אם נפלה לתבשיל, שעה"צ סקנ"ט. ועי' במ"ב סי' תנט סק"ח].

329. שהברכי' יוסף (סק"ג) הביא דבתשובת בני חיי אסור לאכול מצה זו אפילו לבדה, אכן בחיים שאל (ח"א סי' כב) ובמחב"ר (סק"ב) חזר וכתב שהמיקל לאכלה לבדה לא הפסיד, שמדברי תה"ד ומרן בבי" מוכח שמותרות. ובעל נפש יחוש לדברי הרב בני חיי. ולהשהות מצות אלו שרי וא"צ לבערם.

330. מ"ב סקמ"ה. ומשום הסיבה המבוארת בהלכה הקודמת.

331. ואף זמן של שיעור מיל, שבדיעבד אם השהה את העיסה אינה מחמצת, לכתחילה אין להשהותה, וכמו שכתב הבי" בס' תסה, ובשו"ע שם ס"א, וע"ש במ"ב סק"ג.

332. לאפוקי מהנהוגין לדחוק ולבעוט העיסה בעץ במקום אחד, דלא מהני זה למנוע מחימוץ בכל העיסה במקום שהעץ אינו דוחק.

333. מ"ב סי' תנט סק"א. וכתב דהיינו קודם עריכה, דאחר עריכה ממהרת להחמיץ כמו שיתבאר לקמיה.

334. שו"ע סי' תנט ס"ב.

335. עיי' ביה"ל סי' תנט ס"ב. ועכ"פ כך מבואר בבי" בשם התרוה"ד.

336. שו"ע סי' תנט ס"ב ומ"ב סקט"ו. ואף על גב דלא ניכר ביה שום סימני חימוץ. מ"ב סק"ד. ואפילו אם ספק שמא שהה שיעור מיל, המצה אסורה דהוי ספיקא דאורייתא. ביה"ל שם ד"ה ואם הניחו. והנה החזו"א (סי' קכב סק"ו ד"ה אם) כתב אם ראינו שלא הכסיפה פניה אין חוששין שמא שהתה י"ח רגעים, וראי' מבצקות של נכרים. ע"כ. ויל"ע בזה לפמ"ש הבי" (בסו"ס תנד) דהאי דבציקות מיירי שלשה גהוי בפני הישראל במים שלנו וראה שלא עירב בה שאור, ואין בינה לבצק של ישראל אלא שלא נעשה בה שימור לשם מצה, וא"כ אין ראייה מהתם. ועוד י"ל דמסתמא לא חיישינן שישוה העיסה ללא עסק כ"כ זמן, וכשנתעסקו בה אפי' כל היום אינה מחמצת, אבל היכא דחזינו שלא נתעסקו ויש ספק אם עברו י"ח דקות או לא, לעולם נימא דאיכא למיחש. [ואין לומר דאיכא חזקה שהבצק לא החמיץ, מחמת מה שברגע הראשון לא היתה חמץ, דהחמצת העיסה היא בגדר חסר ואתאין]. ולכא"ו הוי ספיקא דאורייתא. וביותר יש להקשות לפמ"ש הרא"ש (ש"ת) כלי יד י"ד, ד, והובאו דבריו בבי" סי' תנט אות ב ובשו"ע שם. וכשיטה זו הביא הרא"ש ג"כ בפסקים מס' פסחים פ"ג סי' ו בשם הגאונים) שאחר שנתעסקו בבצק ונתחממו תחת הידים, אם ניחוהו בלא עסק מיד יחמיץ. דלפ"ו היכי אפשר להתיר הני בצקות של נכרים שנתעסקו בהם ונתחממו תחת הידים, ועכ"ל כמשנ"ת, או ידיעין שלא שהו, או דלא חיישינן דלמא שהו, אבל בידעין דשהו, בצקם אסור. וע"ע ברא"ש בפסחים (פ"ב סימן לא), ויל"ע.

337. שו"ע סי' תנט ס"ב, וכמבואר במ"ב שזהו החילוק, כמ"ש בסק"א ובסק"ח וכן בשעה"צ סק"ב. והנה עצם האי דינא אינו מוסכם, וכמו שהביא הדרכי משה (שם סק"ג) שבתשובת הרשב"א (ח"א סימן קכד) כתב שהרמב"ן היה שולח מצות לתנור שהיה רחוק מביתו יותר מעשר בתים, ולבסוף היה נמנע שהיה חושש שמא התנור יהיה מלא וישוה המצות **יחר משיעור מיל**, עכ"ל. ובביה"ל תמה בששו"ע נראה שהרמ"א הסכים להרא"ש דלא כמ"ש בדרכי משה, וכתב הביה"ל להציע דהד"מ חזר בו וסבר דהרא"ש מיירי **בשאור ראיים שהבצק חם**, ובאופן כזה אפשר דכו"ע מודה, ולפ"ו דינא דהמחבר לאו בבתם עיסות קאי אלא בשאנו רואין להדיא שנתחממה. [והנה מדברי המשנ"ב נראה דלא סמך אהאי תירוץ, אכן החזו"א סי' קכא סקט"ו אימץ תירוץ זה].

עכ"פ צ"ע מהיכא למד המ"ב שהחילוק הוא בין עיסה שנערכה לעיסה שלא נערכה, דבעריכה תליא מילתא. ואולי מחמת דבלא"ה לא משכחת להאי שיעורא דמיל, דע"כ דמיירי בעיסה שעברה תהליך לישוה. ולכן ביאר שלא החמירו הפוס' אלא בעיסה שלבד ממה שנילושה, נתחממה טפי על ידי העריכה.

338. מ"ב סק"ח, ועוד יש להביא מדברי המ"ב בס"י תסט סק"י בשם הגר"א, ובסקט"ו, וכן בביה"ל שם ס"ג ד"ה ויש ליהדר. עוד יש להביא דהנה בציור ע"ג מצה כתב השעה"צ (סי' תסט סק"י) דמשמע מדברי הגר"ו דאינו נחשב לעסק כלל, [ולא דמי לניקור המצות], ואעפ"כ כתב המ"ב (שם סק"ג) שבדיעבד מותרין באכילה אם לא שהה בציורן שיעור חימוץ, וגם

עבר ולא צינן את ידיו כשהיה מחויב לצננן, או שקיטף את המצות במים שצינן בהם את ידיו, אין המצות הנעשות מעיסה זו אסורות משום כך³²⁶.

הוספת קמח לעיסה

אין להוסיף קמח לעיסה שכבר נילושה³²⁷. ואם היתה העיסה רכה וחפץ לעבותה ולהקשותה, ילוש אדם אחר עיסה נוספת שתהא קשה, ואחר שנילושה יערבנה עם העיסה הרכה וילושן יחדו.

עבר והוסיף קמח לעיסה שכבר נילושה, או שאין בפניו דרך אחרת לתקן את העיסה אלא בהוספת קמח, מותר להוסיף קמח לעיסה, ובלבד שיהיה במצות הנאפות מעיסה זו שלא לערבם בדבר לח המחמיץ את הקמח³²⁸. וראה הערה³²⁹.

הרחקה מהקמח

יש להקפיד שמודד הקמח לא יקרב אל העיסות עד שינער את מלבושיו מאבק הקמח הדבוק בהם, וידיח את ידיו היטב³³⁰.

מניעת שהיה בעיסת המצות

יש להמנע מהשהיית עיסת המצות ללא עסק³³¹, ששהיה זו יכולה להביא את העיסה לידי חימוץ ח"ו. ושני מצבים יש בעיסה החלוקים בדינם לגבי שהיה:

[א] **עיסה שנילושה קודם שהתחילו לערוך אותה**, אין להניח אותה בלא עסק כגון לישוה או לגלוז³³², אף על פי שלא נתחממה עדיין מהעסק שהתעסקו בה³³³, שעל ידי העיסוק בעיסה נמנע החימוץ ממנה³³⁴. לא התעסקו בעיסה במשך י"ח דקות³³⁵, [שהוא שיעור מהלך מיל], החמיצה³³⁶.

[ב] **עיסה שרוודדה ונערכה למצה**, חמורה מדין עיסה שנילושה קודם שהתחילו לערוך אותה, שאף בשהיה מועטת מחמיצה³³⁷. שיעור 'שהיה מועטת' זו, לכתחילה יש לנהוג שלא להניחה אפילו רגע אחד, ובדיעבד אם שהו שיעור מועט אין להחמיר³³⁸.

אלא אם היא אופה שידיה מתחממין מחמת חום התנור, אבל אם אינה אופה ואינה רוצה לקטף במים אין צריך שום כלי, וכן נהגו, וכ"כ הרמ"ד. ע"כ. ועפ"ז מיושב, דהרמב"ם מיירי בלשה ואופה, ובהו באמת צריכה לצנן ידיה, אבל הטור מיירי בלשה בלבד, ובהו הביא הבי" את דברי הר"ן שאין חיוב לקטף את הידיים. ועפ"ז נתבאר החילוק שבפנים לדעת השר"ע. [ועי' במ"ב סק"ז, ובשעה"צ סק"א].

323. ע"פ משנ"ת בהע' הקודמת. ואין לתמוה דאך אפשר דמחמרינן במים שטבלה בהם את ידיה שאסור לקטף בהם, ואילו בידיה ממש לא חששו שיביאו את העיסה לידי חימוץ, ד"ל דמי קטוף שאנו, שהם מונחים על המצות זמן רב וגם נעשים כחלק מהעיסה.

324. סי' תנט סק"ה. וכאמור, לדעת השר"ע א"צ לזה, וכמדוד שכן נהגו בזה"ו. [ואולי כל הענין לצנן את הידיים הוא רק באופן שאין מפסיקים כל ח"ו דקות, שהרי כל זמן שעוסק בבצק אינו בא לידי חימוץ כמ"ש השר"ע סי' תנט ס"ב, אבל למה שנוהגים בזמננו להפסיק בכל י"ח דקות ולשטוף הידיים והכלים, ממילא מתקיים דין זה].

325. מ"ב סי' תנט סק"ז.

326. רמ"א סי' תנט ס"ג.

327. לפי שאותה ההוספה אינה נילושה יפה ונשאר מעט קמח בעין באותה עיסה, ושנא לא נאפה אותו קמח יפה ויש לחוש שמא בפסח יפול בקערה שיש בה מרק ויתחמץ. שו"ע סי' תנט ס"ו ומ"ב שם סקמ"ב וסקמ"ג. וכתב בספר דברי הגאונים (שם אלף שמג) דדוקא כל הקמח שהיה מתחילה נעשה עיסה אין להוסיף קמח דאניו נילוש יפה כנ"ל, אבל אם קמח צדיין בעיריבה קמח שלא נילוש, מותר להוסיף עוד קמח.

328. מ"ב סי' תנט סקמ"ב. ומ"מ בדיעבד אם נפלו תוך התבשיל הסכימו האחרונים להתיר, שהרי אין ידוע בודאי שנשאר בעיסה קמח בעין, ואף אם נשאר אפשר נאפה ונקלה יפה.

[וכ"ו בעיסה רכה שהוסיפו לה קמח, אבל בעיסה קשה שבטעות נפל בה עוד קמח ודאי שאינו נילוש יפה ואסור לאכלה, ואם נפל לתבשיל יש לאסור. כ"כ בס' דברי הגאונים סי' אלף שדמ בשם הרש"מ. ועיסה שידוע שנשאר בה קמח, יש לאסור אף בדיעבד אם נפלה לתבשיל, שעה"צ סקנ"ט. ועי' במ"ב סי' תנט סק"ח].

329. שהברכי' יוסף (סק"ג) הביא דבתשובת בני חיי אסור לאכול מצה זו אפילו לבדה, אכן בחיים שאל (ח"א סי' כב) ובמחב"ר (סק"ב) חזר וכתב שהמיקל לאכלה לבדה לא הפסיד, שמדברי תה"ד ומרן בבי" מוכח שמותרות. ובעל נפש יחוש לדברי הרב בני חיי. ולהשהות מצות אלו שרי וא"צ לבערם.

330. מ"ב סקמ"ה. ומשום הסיבה המבוארת בהלכה הקודמת.

331. ואף זמן של שיעור מיל, שבדיעבד אם השהה את העיסה אינה מחמצת, לכתחילה אין להשהותה, וכמו שכתב הבי" בס' תסה, ובשו"ע שם ס"א, וע"ש במ"ב סק"ג.

332. לאפוקי מהנהוגין לדחוק ולבעוט העיסה בעץ במקום אחד, דלא מהני זה למנוע מחימוץ בכל העיסה במקום שהעץ אינו דוחק.

333. מ"ב סי' תנט סק"א. וכתב דהיינו קודם עריכה, דאחר עריכה ממהרת להחמיץ כמו שיתבאר לקמיה.

334. שו"ע סי' תנט ס"ב.

335. עיי' ביה"ל סי' תנט ס"ב. ועכ"פ כך מבואר בבי" בשם התרוה"ד.

336. שו"ע סי' תנט ס"ב ומ"ב סקט"ו. ואף על גב דלא ניכר ביה שום סימני חימוץ. מ"ב סק"ד. ואפילו אם ספק שמא שהה שיעור מיל, המצה אסורה דהוי ספיקא דאורייתא. ביה"ל שם ד"ה ואם הניחו. והנה החזו"א (סי' קכב סק"ו ד"ה אם) כתב אם ראינו שלא הכסיפה פניה אין חוששין שמא שהתה י"ח רגעים, וראי' מבצקות של נכרים. ע"כ. ויל"ע בזה לפמ"ש הבי" (בסו"ס תנד) דהאי דבציקות מיירי שלשה גהוי בפני הישראל במים שלנו וראה שלא עירב בה שאור, ואין בינה לבצק של ישראל אלא שלא נעשה בה שימור לשם מצה, וא"כ אין ראייה מהתם. ועוד י"ל דמסתמא לא חיישינן שישוה העיסה ללא עסק כ"כ זמן, וכשנתעסקו בה אפי' כל היום אינה מחמצת, אבל היכא דחזינו שלא נתעסקו ויש ספק אם עברו י"ח דקות או לא, לעולם נימא דאיכא למיחש. [ואין לומר דאיכ

ומכל מקום מצה שכבר רוודה, ואירע שמחמת זמן ההמתנה לאפיה ירא המרדד שלא תבוא לידי חימוץ. מותר לשברה ולחזור ולרדדה כדי שהעסק יבטל החימוץ³⁶³.

אך יש להקפיד שלא להעביר את ידיו על גבי המצה ולשפשפה בעדינות, ששפשוף זה מחמם את העיסה ומקרר את חימוצה³⁶⁴.

קיסוף

אף על פי שבזמן הגמרא נהגו לקטף את המצות, כלומר למרוח את המצה קודם אפייתה וללחלחה במעט מים³⁶⁵, במדינותנו נוהגים שלא לקטף את המצות³⁶⁶.

ניקוב המצות

טוב להזהר שאף ניקוב המצות יעשה על ידי ישראל גדול וכן דעת. ויש שמקילים בזה במקום שישאל גדול וכן דעת עומד על גביו ומזהירו לעשות לשם מצת מצוה³⁶⁷.

יש למהר בניקוב המצות ולא להשתנות בו³⁶⁸.

עם זאת יש להזהר לנקב המצה בנחת, שבחוסר זהירות עלולות להחתך חתיכות דקות מהמצה המרודדת, ולהדבק על פני הבצק בהמשך גלגול המנקב [רעדלע"ר]. שיש לחוש בזה משום מצה כפולה³⁶⁹.

מצות ממולאות

אסור לאפות מצות ממולאות בבשר או בגבינה, וכן אין לאפות ביחד עם המצות ביצים חיות או מבושלות³⁷⁰.

האפיה

זריחות באפיית המצה

אחר שהמצה רוודה, נערכה ונוקבה, יש להזדרז מאד להכניסה לתנור לאפותה, שכיון שנתעסקו בה עלולה להחמיץ מיד כשפוסקים מלהתעסק בה³⁷¹.

דינים הנוגעים למקלות

מן הראוי להכניס המצות לתנור על ידי מקלות עץ ולא על עמודי מתכת³⁷².

המקלות שמכניסים עימם את המצות לתנור, צריכים להיות חלקים בלא שום סדק, בכדי שלא יכנס ויתעכב בהם בצק, שעלול להתערב עם המצה שיניח על גבי המקל בפעם הבאה שמשמש בו, לאחר שכבר החמיץ³⁷³.

כל אחד מהעוסקים במלאכת הרידוד [וכן בשאר מלאכות אפיית המצות] יאמר בתחילת עיסוקו, *"כָּל מֵה שְׁאַעֲשֶׂה הַיּוֹם בְּעֶסֶק הַמִּצּוֹת אֲנִי עוֹשֶׂה לְשֵׁם מִצּוֹת מִצְוָה"*³⁴⁸.

עובי המצות

אסור לאפות מצה בעובי טפח³⁴⁹, ויש אומרים שאין לאפות מצה עבה אפילו היא פחותה מטפח³⁵⁰. ולכתחילה יש לערוך את המצות ולרדדם כרקיקים, ולא פת עבה כשאר לחם, כי אין הרקיקים ממהרים להחמיץ³⁵¹.

עבר ואפה מצות עבות יש מתירים אפילו אם היתה המצה עבה טפח, ויש אוסרים. **והכריע המשני"ב** שבמצה שאין בה עובי טפח יש להקל, ובתנאי שיעיין בתוכה לראות שנאפתה היטב³⁵².

רוחב המצות

למצות המצוה, שעתידי לצאת בהם ידי חובת אכילת מצה בליל הסדר, אין לאפות מצה שהיא רחבה ביותר³⁵³. ואף אם בצעה אחר אפייתה והקטינה, אין להשתמש בה לצאת ידי חובת אכילת מצה בליל הסדר³⁵⁴.

ציור על גבי המצות

אסור לצייר על גבי הבצק של המצות הערוכות כמין חיה ועוף³⁵⁵, כיון שעל ידי ציור זה משתתה באפייתן והמצות עלולות לבוא לידי חימוץ ח"ו.

אף באופן שאין בציורו חשש שְׁהִיָּה, כגון שיש לו תבנית ציור העשויה בחותם, מכל מקום אסור חכמים לצייר על גבי המצות בכל אופן³⁵⁶.

עבר וצייר על גבי המצה ציור כל שהוא, המצה מותרת באכילה, ואף יכול לצאת בה ידי חובתו למצת מצוה³⁵⁷.

כל האמור הוא במצות עבות³⁵⁸, אבל האופה מצות כמין רקיקים, מותר לו לצייר על גבם ציורי חיה ועוף³⁵⁹.

רידוד מצה פעם שניה

טוב להזהר שלא לפרק מצה שכבר רוודה ולרדדה שוב, שיש לחוש שכשיערכנה בפעם השנייה לא יערכנה כראוי, ותהא המצה כפולה³⁶⁰. מסיבה זו אין להתחיל לרדד ולערוך את העיסה למצות עד שהתנור יתא רותח כפי הנצרך לאפייה³⁶¹, ופנוי לאפייתן של מצות אלו³⁶².

נחלקו הפוסקים בעיסוק שמתעסקים בעיסת המצות אם הוא מבטל את תהליך ההתחמצות, או שאינו מבטלו אלא מעכב את החימוץ עד שיושלם זמן של י"ח דקות בהם שהתה העיסה בלא עיסוק³³⁹.

גם לדעת הסובר שעיסוק מבטל שהיה, אין הדברים אמורים אלא בעיסוק גמור, כלשהו ורידוד, אבל בעיסוק שאינו 'עיסוק גמור' כניקור המצות, אף על פי ששעת העסק אינה מצטרפת לשהיה³⁴⁰, מכל מקום אינה מבטלת את השהיות הקודמות לה³⁴¹.

זהירות בתערובת דברים שעלולים להחמיץ העיסה

כפי שנתבאר בדיני המים שלנו, כשם שחמימות העיסה גורמת להחמצתה, כך גם חריפות יש בה כח להחמיץ העיסה, משום כך כתבו הפוסקים שיש להזהר בהתערבות כמה מיני דברים שיש בהם חריפות לבל יתערבו בעיסה, והם פלפלים וסיד, וזנגביל, צפורן וכרום. מי פירוד למיניהם, מלח וסוכר, ושאר תבלינים³⁴². יש להזהר שלא ינתז רוק על העיסה³⁴³.

מצוי שמחמת טורח עריכת ולישת הבצק נוטפת זיעת המתעסקים בו, ויש להזהר שלא יפלו טיפות הזיעה לתוך העיסה³⁴⁴.

סימני חימוץ

שני סימני חימוץ יש לעיסה:

[א] עיסה שנתהו בה סדקים אפילו הם מועטים או בצידה האחד של העיסה, סימן הוא שנתחמצה. ועיסה זו חמץ גמור היא, והאוכלה בפסח חייב כרת.

[ב] עיסה שהכסיפו [הלבינו] פניה, אפילו לא הכסיפו אלא בצד אחד, חמץ היא ואסורה באכילה, ומכל מקום האוכלה בפסח פטור מכתת³⁴⁵. שני עיסות שנעשו כאחד, והחמיצה האחת, נידונת חברתה כחמץ אף על פי שלא ניכרו בה סימני חימוץ³⁴⁶.

הרידוד

שולחנות הרידוד וכליו

שולחנות הרידוד והמערוכים צריכים להיות חלקים בלא שום חריץ או סדק, בכדי שיהא אפשר לנקותם היטב בין עריכת עיסה אחת לחברתה. וברוב המאפיות המסודרות שולחנות הרידוד והעריכה מצופים אלומיניום הקל לניקוי, וכן ראוי לעשות³⁴⁷.

עיסוק לשם מצות מצוה

יוצא בהן ידי חובתו. ע"כ. ומבואר דאקיל ביה עד י"ח דקות. וצע"ק. וכתב בחוט שני (פסח עמ' קנא פ"ב סק"ה אות א) שבדיעבד אין אוסרים כל זמן שלא היתה איזה שהיה מיוחדת. ועי' באות ב' וג' שעד דקה אחת [ומעט יותר] אין לחוש, ואין זכות טענה לומר שאינם מצות מהודרות.

339. והיא מחלוקת התרומת הדשן (סי' קכג, והביא שם גם דעת החולק) והמהרי"ל (הלכות אפיית מצות סי' כח), הובאה במ"ב סקט"ו. והנה מדברי הרמ"א נראה לכאן שאין עסק אפילו הוא עסק גדול מבטל את השהיה, שכתב שיש להחמיר למהר בענין עשיית המצות, כי יש לחוש שהשהיות יצטרפו לשיעור מיל, ולא חילק בין עסק גדול לעסק קטן. אלא שבסוף הסעי' כתב שאם המצה עשויה וירא שלא תבא לידי חימוץ, מותר לשברה ולחזור לעשותה כדי שהעסק **יבטל** החימוץ. ומבואר שעסק גדול מבטל את החימוץ.

340. ומסתברא שגם להמתמרים שכל עיסוק לא מבטל שהיה, מ"מ מודו דאף עיסוק קלוש אינו מצטרף לשהיה. [ולא נימא דנחתי חד דרגא מסברת המקילים].

341. מ"ב סי' תנט סקט"ו. ומקורו בתרומת הדשן סי' קכג הנז'.

342. כפי שנתבאר מקורותיהם בדיני המים שלנו הלכה נג ובהע' שם.

343. נתבאר בהלכה סח שרוק דינו כמים. והנה יש לעי' במי שרוצה ללוש ברוק אם צריך להלין את הרוק, ומסברא נראה דאי"צ להלינו, ולא שייך ביה טעמי ההלנה לפמ"ש הראשונים, אבל מ"מ צריך לצנונו, דרוק חם הוא [שהרי מים החמים כחמימות הרוק אין ללוש בהם]. ולכן צריך להזהר שלא ינתזו טיפי רוק ע"ג העיסה. ומ"מ נראה שבדיעבד אם ינתזו טיפי רוק על העיסה, אין לאסור עיסה זו משום כך. [ובאול"צ (חי"ג פ"א תשו' ד) כתב דהעוסקים בבצק זיהרו שלא ינתזו רוק מפייהם על העיסה, שהרי הרוק מחמיץ, כמבואר בשו"ע בסימן תסו ס"א. והנה אי משום הא אין מבואר אמאי צריך להזהר, הא גם מים מחמיצים ומאי גרע רוק ממים. והשו"ע דסי' תסו מיירי בקמח ולא בעיסה, אמנם למש"כ מבואר אמאי צריך להזהר].

344. כה"ח סי' תס סקט"י, ועי' משנ"ת לעיל בדיני הקמח הלכה סח שיש שמחמירים לתת לזיעת אדם דין מי פירות שנמהרים להחמיץ העיסה בתערובת מים. מיהו אם נפלה טיפת זיעה לעיסה אין לחוש בזה, וישתדל לסיים עיסה זו בזריזות.

345. סי' תנט ס"ב, ובמ"ב סק"ב. ובסי' תמב מבואר אי איסורו מה"ת או מדרבנן. ועי"פ הא מבואר דהאיסור הוא גם בהנאה.

346. שו"ע סי' תנט ס"ב. וביאר המ"ב (סקט"י) דאמרינן מסתמא היה שם איזה חמימות שנתחמץ מהר. [וצ"ע בגדר הדין בזה, דלכאן נראה מדברי הפוס' דרק אם התחיל את ב' העיסות באותה שעה אמרינן הכי, ואי התחיל האחת מעט אחרי זו שהחמיצה על העיסה, ולכאן מצד האי סברא דהיה שם איזה חמימות היה לנו להחמיר גם בכה"ג, וי"ל].

347. מ"ב סי' תנט סקט"י. וראה גם בקיצור שו"ע קי' ו.

348. כל דין זה נתבאר בדין שימור לשם מצוה, וראה שם את הפרטים בזה, **ושם נתבאר מי הם הכשרים למלאכת הרידוד**.

349. שו"ע סי' תס ס"ה. והיינו כשמונה ס"מ. [דלהחמיר ודאי מחמירין כהשיעור הקטן].

והנה לשון השו"ע הוא אין עושין בפסח פת עבה טפח. [וכן הוא לשון הגמ' (פסחים דף לו:)] דאין אופין פת עבה ביו"ט, ומפורשין לה בחדא לישנא אמצה עבה טפח ביו"ט דפסח]. ויש לדון ולומר שכל האיסור הוא דוקא כשאופה המצות בתוך הפסח, משום דכשהיא עבה כ"כ יש לחוש שמא לא ישלוט חום האש בתוכה ותתחמץ בתוכה בשעת אפייתה (כלשון המ"ב סקט"י), ונמצא משהה חמץ בפסח. אבל בימים שקודם פסח יוכל לאפות מצות אפילו הם עבות טפח, ולבדוק בתוכן אם נאפו היטב או לא, ואם נאפו היטב יותרים לפסח, ואם לאו יבערם קודם פסח. אמנם הפוס' לא חילקו בזה.

350. ביה"ל סי' תס ס"ה ד"ה פת עבה טפח ועיי"ש.

351. רמ"א בס"ד, ועי"פ ביאור המ"ב בסקט"ו.

352. כ"כ המ"ב בס"י תס סקט"י. ומבואר מדברי הפוסקים בזה שאיסור עשיית פת עבה הוא דין **באפיה** שלא לאפות מצות עבות, אבל אם כבר נאפו המצות מותרות באכילה. ולא נזכר בשו"מ שיש מנהג שלא **לאכול** מצות עבות, והכי מפורש במ"ב סקט"י שהמצות מותרת באכילה. ולי"ע במה שהביאו בשם הגרש"א (הובא בביאורים ומוספים במהדו' דרשו סי' תס ציון ל בשם ביצחק יקרא על המ"ב שם סקט"י) שלמנהג בני אשכנז לעשות המצות דקות ביותר אין להם לאכול מצות שאינם עשיות כך. ובעוד הרבה דברים שנהגו להזהר בהם מפורש בפוסקים שאם לא נהוהו בהם, המצה מותרת כדין קיסוף או ציור ע"ג המצה, ולא אמרינן דמצד המנהג אין לאכלה, ומ"ש הכא.

353. רמ"א סי' תנ"א, דהוי כאשישה [גלוסקא יפה]. ובגמ' אמרינן לחם עוני פרט לאשישה. מ"ב שם סק"ה. וכי' שם בביה"ל דבדיעבד אין להחמיר בכל גווני אפילו אם הוא לחם גדול מאד.

354. והיינו לכתחילה כמ"ש הביה"ל בהע' הקודמת. הליכות שלמה פ"ז ה"ח ודבר הלכה סק"א, ועיי"ש.

355. שו"ע סי' תס ס"ה. וכתב בשעה"צ סקט"י שמשמע מדברי הגר"י דאי"ו נחשב לעסק כלל, והוי כהשהה המצות ללא עסק, ולא דמי לניקור המצות, שאינו נחשב כשהיה [אע"פ שאינו נחשב כעסק לבטל שהיות קודמות].

356. מ"ב סקט"י. וכן אין חילוק בין בעלי בתים לנתחומין, ולכלוהו אסור לצייר בכל גווני. שם. ופירש בשעה"צ (סק"ב) דמדלא חילק המחבר שמע מיניה דסבירא לה כדעת הרא"ש המובא בטור, וכן כתב הגר"א. ולי"ע בזה קצת דבב"י נראה שנקט דדעת הרי"ף להתיר בזה, והביא ש"כ הרמב"ם בפ"ה ה"טו, דהנתחומין מותרין לעשותם מפני שהן בקיין באומנותן וממהרים לעשותם, ואמאי סתם להלכה כדעת הרא"ש. [ואולי משום דסי"ס בדעת הרי"ף איכא פלוגתא, סתם

הדבר להחמיר, או שדן את הדבר כנהגו להחמיר שבוה אין הולכים אחר המקילים אפילו הם עמודי ההוראה כמשנ"ת בדיני הקמח בהע' 170].

357. מ"ב סק"ג. [וקמ"ל בהא דלא תימא דכיון דעשה מעשה שיכול להביא את העיסה לידי חימוץ לא חשיב שימור לשם מצוה, ונהי דלבסוף לא החמיצה למצוה מיהא אין לקחתה, קמ"ל דחשיב שימור אע"פ שציריה].

358. והיינו עבות מעט באופן שאין איסורו לעשותו.

359. כן מובא בב"י (אות ד עמ' תג) מהגהות מיימון פרק ה (הט"ו דפ' קושטא) וכל בו (סימן מח דף ט ע"ג) בשם הריצב"א, דקיי"ל כרבי יוסי דאמר (דף לו:), עושין סריקין כמין ריקין, פירוש עושין סריקין מצויירין כמין ריקין, דאז אין לחוש לחימוץ בשהיית ציורין, ועי' סמכינו לצייר מצות שלנו מפני שאנו עושין אותם כמין ריקין, עכ"ל סמ"ק (סי' רכב עמ' רל בהגהות אות יא). ולא הביא חולק בדבר, וראה גם בביאור הלכה (בס"ד ד"ה יש לעשות המצות) שכתב כן כאפשרות לפרש דברי הרמ"א, ואע"פ שפירש באופ"א לא פליג בדין.

והנה גבי מש"כ השו"ע (בס"ה הובא בסמוך הלכה קא) שאסור לאפות מצה בעובי טפח, כתב הביה"ל דהרשב"א כתב (בביצה דף כב: ד"ה אם אמרו) ח"ל, ולא אתפרש בגמרא עד כמה שרי, וכל דעביד להו ריקין שפיר דמי, עכ"ל. וכן כתב הריטב"א דכיון דלא אתפרש שיעורא אינו מותר אלא ברקיקין. והנה אי"כ הוא דאין מותר אלא עשיית ריקין, על מה נאמר האיסור של עשיית ציורים, הא מצה עבה אסור לעשותה, ומצה כעין ריקין שרי לצייר עליה. אמנם באמת לק"מ, דכולהו מודו דיש מצה עבה המותרת, אלא דכיון דלא ידעינן מה היא לא עבדינן אלא ריקין. ואי"כ לא מצאנו מי שיחמיר בזה.

ובזה מבואר מש"כ הרמ"א (בסי' תעה ס"ז) דנהגו לעשות שלש מצות של סדר מעשרין זכר ללחמי תודה, ועושים בהם סימן לידע איזה ראשונה או שנייה או שלישית, דכיון דאין עושים המצות ריקין אין איסור לעשות בה ציורים. [נדלא כמי שרצה לחלק בין ציור לסימן, שהרי הרמ"א בתשובה (סי' קיט) כתב שלא לכתוב על המצות א, ב, ג, רק משום מוחק ולא משום עשיית צורה].

360. דיני מצה כפולה נתבאר בדיני האפיה הלכה קכ ואילך.

361. ושיעור הרתיחה יתבאר בדיני האפייה הע' 345.

362. סי' תנט סק"ג, ובסק"ג נראה מדבריו שצריך להכין התנור קודם הלישה. [והכל לפי הענין].

363. רמ"א סי' תנט ס"ב ומ"ב שם.

364. מ"ב סי' תנט סק"ב. ומש"כ לשפשפה 'בעדינות', הוא דהשעה"צ (סקכ"ו) ציין לדברי המו"ק, שהוא כתב בסוף הסי' להקשות, דהא בהדיא תנן (מנחות עו:), כל המנחות טעונות שלש מאות שיפה כו', ולדעת רבי יוסי היא שיפה בבצק היא כדאי' התם, ש"מ מיהת דשיפה מעלי לה, ומונעה מלהחמיץ. [והנהגה בהגהות על המו"ק ציינו שבדברשות מהר"ו לא כתוב "ולשפשף". אמנם יש לציין שבמהרי"ל (אפיית מצות סי' יא) כתוב כן, ומה שרגילין העולם **לשפשף** עם ידיהם על גבי המצות אחר שתיקנם קודם אפייתן, ואומרים לא יהו מונחים פנויים, אין בו ממש, דאין זה מתעסק, אדרבא מחמת השפשוף יתחממו יותר ויתחמצו, עי"כ]. וכתב המחזיק ברכה (סק"א) דאפשר דשיפה דהתם היא בחזק, והכא מיירי בהעברה בעלמא. וגם במיו"ק נראה כעיי"ש עיי"ש, ועפ"ז נתבאר כאן.

365. [ויש לעי' אם לקיסוף נמי בעינן מים שלנו, ולא מצאתי לעי' בפוס' בזה. וראה בזה בס"י תסב בדינא דמצות שנילושו במים ורוצה לקטפם במי פירות].

366. מ"ב סי' תנט סקכ"ו בשם הד"מ. [וכמדוי' דכהיום כן הוא מנהג כלל הציבור]. ומבואר בדרכי משה מהרשב"א שהצורך בקיסוף זה היה כדי להדביק המצה בתנור, עיי"ש. וכנראה דלהכי אין נוהגין בזמן הזה בקיסוף שאין מדבקין המצה בכתלי התנור, אלא מניחים אותה ע"ג קרקעיתו של התנור. וסיים הדרכי משה דמכל מקום למדנו מזה שאם אירע כך שאינו נאסר. [ועי' בדיני שימור המצה הלכה כג שמלאכה זו אם היא נעשית, צריכה להעשות על ידי ישראל גדול וכן דעת ולשם מצת מצוה].

367. כנ"ל הלכה כד, ועיי"ש בהערות.

368. שו"ע סי' תס ס"ד. וכוונתו במש"כ שלא להשתהות בהם היא שלא להשתהות לעשותן כמין ציור, וכמ"ש הטור. אבל אם אינו מצויר אלא מנקב בלבד אי"צ להזדרז כ"כ מן הדין, דהניקוב הוא מהמלאכות המעכבות את החימוץ, כמשנ"ת בהלכה צג עיי"ש.

369. וראה במה שהובא בזה בדיני האפיה הלכה קכב ובהערות שם.

370. שו"ע סי' תס ס"ו וס"ז. ואפילו בדיעבד ששכח ונתן אותם לתוך המצה יש לאסור המצה. מ"ב שם סק"י וסק"כ.

371. מ"ב סי' תנט סק"ח. וכתב דהעולם אין נוהרין בזה כ"כ, ואפשר דמיד דקאמר המחבר לאו דוקא אלא ר"ל שיעור מועט, ומי"מ לכתחלה בודאי יש לזהר מלהניח כך אפילו רגע אחד אם אפשר. וראה במשנ"ת בזה לעיל בהלכות הלישה הלכה צב ושם הע' 303.

372. שו"ת דברי מלכיא חלק ד סימן כא אות ד, וביאר שם הטעם כי נקל להכין הרבה ולהחליף בכל עת, וגם כי המצה אינה מונחת כולה על המקל ואינה נדבקת כ"כ להמקל.

373. ע"פ המ"ב בס"י תנט סקט"י. ועוד יש לחוש שהבצק שנכנס בו והחמיץ, הבליע את טעמו במקל [כשהמקל התחמם ע"י התנור], ואח"כ יפלט טעם זה במצה שיניחו עליו, וכדלהלן.

נכון לבדוק מידי פעם את המקלות שמכניסים עימם את המצות לתנור, אם לא נדבק עליהם בצק.³⁷⁴

מצא שנדבק בו בצק והחמיץ, אין להשתמש במקל זה באותה השנה עוד, שיש לחוש שבליעת החמץ שבתוכו תחמיץ את המצה שיניח עליה, שבהכנסתה לתנור יתחמם המקל ויפלוט את טעם החמץ שבו.³⁷⁵

יש להזהר להחליף מידי פעם את המקלות המיועדים להכנסת המצה לתנור, שהחוש מעיד שהם מתחממים אחר שהכניסם כמה פעמים לתנור, וחום זה עלול להחמיץ ח"ו את המצה שיניחו על המקל.³⁷⁶

ובזמנו המנהג שלא להשתמש במקל שהכניסו לתנור פעם נוספת עד שיעבור פרק זמן בו המקל יצטנן מחום התנור.³⁷⁷ ויניחוהו הרחק מן התנור, במקום שהאוויר שולט שם.³⁷⁸

הכנת התנור

התנור צריך להיות רותח קודם שנתן המצה בתוכו,³⁷⁹ שאם ירתיח התנור אחר שנתן המצה בתוכו, יש לחוש שהמצה תבוא לידי חימוץ עד שתתחיל להאפות.³⁸⁰

בשיעור מידת חום התנור, ראה הערה³⁸¹.

יש מהפוסקים שכתבו שאין לאפות בתנור שאינו מקורה, משום שבאופן שהתנור גלוי מלמעלה, צידה העליון של המצה לא נאפה מיד, ועלול לבוא לידי חימוץ.³⁸² ויש חולקים בדבר.³⁸³

אפייה לשם מצות מצוה

העוסק במלאכת האפייה [וכן בשאר מלאכות אפיית המצות] יאמר בתחילת עיסוקו, "כָּל מֵה שְּאֶעֱשֶׂה הַיּוֹם בְּעֶסֶק הַמִּצְוֹת אֲנִי עוֹשֶׂה לְשֵׁם מִצְוֹת מִצְוָה".³⁸⁴

אפיית המצה

אין להוציא את המצה מהתנור קודם שנאפתה היטב, אפילו אם דעתו להחזירה מיד, שיש לחוש שמחמת שכבר נתחממה תחמיץ במהרה ח"ו.³⁸⁵

עבר והוציאה, אין המצה נאסרת בדיעבד.³⁸⁶

שני סימנים יש למצה האפיה, והם:

[א] דרך הבצק הוא שכשקורעים אותו נמשכים כמין חוטים מהחתיכה האחת לחתיכה השניה, ומצה שכשפורסים אותה אין נמשכים חוטים מצידה האחד לצידה השני, אפיה היא.³⁸⁷

סימן זה מברר אם המצה אפיה כהוגן רק בזמן שהמצה עדיין חמה מחמת האפייה.³⁸⁸

[ב] כשקרמו פני המצה, כלומר שעלה על פניה קרום וקליפה מחמת החום,³⁸⁹ סימן הוא כי נאפתה כנצרך.³⁹⁰

דין מצה כפולה

מצה שנתכפלה בתנור, ונדבקו כפליה זה לזה עד שאין האש שולטת שם כמו בשאר המצה, יש לחוש שמא לא נאפתה מיד.³⁹¹ והחמיץ מקום הכפל.³⁹² ודין מצה זו חלוק לפי זמני אפייתה:

[א] נאפתה בימים שקודם לפסח, אין אוסרים אלא את מקום הכפל בלבד, וסביבו בשיעור 'כדי נטילה'.³⁹³

שיעור 'כדי נטילה' הוא כשיעור רוחב אצבע אגודל בינוני.³⁹⁴ ובמידות זמננו הוא כעשרים מ"מ [2 ס"מ]³⁹⁵, ולשיטת החזו"א הוא כעשרים וארבעה מ"מ [2.4 ס"מ].³⁹⁶

[ב] נאפתה בערב פסח אחר זמן איסור חמץ, אם יש במצה שישים כנגד מקום הכפל, חותך את מקום הכפל וסביבו שיעור 'כדי נטילה', והמצה מותרת. לא היה במצה שישים כנגד מקום הכפל, המצה כולה אסורה.³⁹⁷

[ג] נאפתה בתוך ימי הפסח, כל המצה אסורה, אפילו אם יש שישים במצה כנגד מקום הכפל. אמנם שאר המצות שנאפו בתנור ביחד עם מצה זו, מותרות באכילה.³⁹⁸

מצות כשרות שנגעו בעודן חמות מן התנור במצה שנתכפלה, אף אם היתה אפייתם בתוך ימי הפסח נוטל ממקום הנגיעה שיעור 'כדי נטילה', ושאר המצה מותרת.³⁹⁹

388. מ"ב ס' תסא סק"ד. ובחזו"א ס' קכא סק"ז כתב דלאו הצינון גורם, אלא החשש שמא המצה נתייבשה גורם, ולכן רק כשעבר זמן שראיה המצה להתייבש לא מהניא הבדיקה. ואם ספק לו אם חוטים נמשכים הימנה אם לא, הביא המ"ב בסק"ג בשם הח"י שיתחוב אצבעו בתוך המצה, ואם לא נדבק בה עיסה זהו סימן שאין חוטים נמשכים הימנה. [דהיינו נמי דוקא בעוד המצה חמה]. אמנם כתב החזו"א שם דבעיסה שבלילתה קשה אין זה סימן שגם במצה שלא נאפתה כלל יוכל לתחוב אצבעו, ולהעלותה בלא דבקי עיסה. וכתב שם שמצות שנאחוות במרדה וביד ואינם נכפלות, ודאי אין חוטינן נמשכין הימנה. ולכן מצה שלנו שהיא דקה ושטוחה ומשליכין אותה מן המרדה, כבר נבחנו שהיא מטלטלת ואינה נכפלת, חו עדות גמורה שהקרימו פניה.

389. ע"י ס' רנד ס"ה. ובחוט שני פסח (פ"ב סק"ט אות ה ו) כתב דקרימת הפנים היינו כשיש על המצה מראה לבן ללא הברקה, לאפוקי אם נראית בצבע חום כבצק והוא מבריק, יש לחוש שאין זה קרימת פנים.

390. מ"ב סקט"ו. ועי' בשעה"צ. [וכתב בחוט שני (פ"ב סק"ט אות א, עמ' קנו) שמצה שקרמו פניה או שלא נמשכו ממנה חוטינן, אין ה"קפות במצות מורה כלום על אי אפייתה, ובפרט כשנראה מבפנים שהיא אפיה, ואפילו אם נראית קצת בצק נמי היא כן, וכן הורה מרן החזו"א. עוד כתב (שם אות ג) בדבר מה שטענו שהתנור חם מאד ונקרם מיד מן הצדדים, ובתוך המצה הוא רך, אף שלכתחילה יש להזהר מזה, מ"מ ההלכה פסוקה בשיעור דקרימת פנים היא סימן, וכן הוא ולא נשתנה, ובפרט שהמראה מבפנים אפיה. ועע"ש באות ד במה שהביא מחזו"א]. ואם יש לו ספק אי קרמו פניה ואין חוטינן נמשכים ממנה אם לאו, אסור אפי' בהפסד מרובה ובמניעת שמחת יו"ט דהוא ספק דאורייתא לכמה פוסקים. מ"ב ס' תסא שם.

391. והאי דינא חומרא וחששא בעלמא הוא, שהרי אפילו תהא המצה עבה כעובי כל המצה והכפל היתה המצה כשרה לאכילה, ומאי גרע דכולה עשייה כרקיני ונכפלה במקצתה. [וכבר כתב הרב"ד (ח"א ס' תצד) ומי יתן יודיעוני מה חילוק יש במצה כפולה ממצה עבה כפי שיעור הכפל, למה בזה שולט האור ואינו בא לידי חימוץ, ובהו אינו שולט האור ובא לידי חימוץ]. וכ"כ החזו"א ס' קכב סק"י [אמנם כתב כן ע"פ שיטתו הנ"ל הע' 345]. וכ"כ בהליכות שלמה פ"ז ובאשרי האיש פני"ב דה"ה **במצות זמנו**, שברקיקין של זמנו ודאי דאי"ז אלא חששא בעלמא, ושלא כבזמן הפוס' [המ"ב בכללם] שהיו אופים כל אחד מצות בביתו, ולא היה להם 'גומרים' וכל השכלולים הנהוגים בזמנו, ולמעשה אפו מצות הרבה יותר עבות ממה שאנו אופים היום. [ולפ"י במה שנהגו מבני עה"מ במצות עבות, יש להקפיד בזה יותר]. ועי' בדברי מלכיאל ח"ד ס' כא סק"ו.

392. והנה בגדר כפולה יש בזה לשונות עמומים בדברי הפוסקים, דהא פשיטא הוא שמצה שנכפלה ונדבקה באופן שאפשר להפריד מקום הכפל, נחשבת מצה כפולה. אמנם יש לדון במצה שנתכפלה בלא להדבק, אלא ששני חלקי המצה צמודים האחד לחבירו בלא אויר ביניהם. וכן יש לדון לאידך גיסא במצה שנתכפלה ונדבקה כ"כ עד שא"א להפריד כפל מחבירו, אם עי"ז כבר נחשבים למצה אחת או עדיין שם כפולה עליהם. ונדון על ראשון ראשון בדין מצה שנתכפלה ולא נדבקה, הנה הדרכי משה (ס' חס סק"ג) הביא את דברי המהר"ל (מנהיגם, הלכות אפיית המצות אות כד) שמהר"ש התיר מצה של מצוה שהיתה נכפלת באפייתה מצד אחד שכמעט נדבק כפולה להדדי, שאין לחוש על מצה כפולה אלא היכא שנדבק הכפל לגמרי, אז אין חום האור שולט ביניהם ונתחמץ, מה שאין כן בסמוכים בלי דיבוק שאו האור שולט שם. וכ"כ הרמ"א בשי"ע (בס' תסא ס"ה) מצה שנתכפלה בתנור ודבוקה עד שאין שולט שם האש, אוסרים אותה. וכתב המג"א (סק"א), והובא במ"ב סק"ה) דהיינו שנדבק הכפל, אבל בסמוכים בלי דיבוק אף על פי שכמעט נדבק הכפל להדדי שרי. וכ"כ הט"ו (סק"ג). ולכא"ו נראה מזה דרך בדבוק ממש הוא כפולה, אבל סמוך מאד אף אם אין אויר ביניהם לא היא כפולה. אלא שיש לעי' בזה ממה שכתב הרמ"א (שם בסוף הסעי') שאם שני מצות שוככות זו על זו בתנור קודם אפייתן, אוסרים, דהוי כמצה כפולה (ומקור דבריו מהב"י ס"ס תס עמ' תנ ד"ה כתוב בהגהות מיומן. וראה בהלכה קכב). ומבואר שאף אם אין הכפל נדבק ממש לחבירו חשיבי כמצה כפולה. ומשום כך נראה דמ"ש הפוס' דדוקא בדבוק חשיב כפל, כונתם לאפוקי סמוכים מאד **ובתנאי שיש אויר משהו ביניהם**, אבל מונחים זה על גב זה דבוקים חשיבי, אף אם אינם דבוקים ממש. וכ"כ הפמ"ג (משב"י סק"ג) דהעולם כמדומה נוהגין שזורקין בכל ענין מקום הכפל. [אמנם מדבריו נראה דהעולם נהגו דלא כהמג"א בזה].

ובענין מצה שנדבקה כ"כ עד שאי אפשר להפריד ב' חלקיה, כתב הביה"ל (ס"ה ד"ה זו על זו) בשם החמד משה ח"ל, היה נראה דכל שדבוקים יחד בנשיכה אין איסור בזה, והרי זה כמצה עבה הרבה, ואין בזה רק אם שוככות זה ע"ז או דבוקה וכשמפרידים זה מזה יתפרדו בלי נשיכה, אבל אם הם בנשיכה יחדו ידבוקו כאלו נילשות כאחד [ומותרות], ומ"מ לא מלאני לבי להחליט היתר בזה והואיל ולא פירשו הפוסקים, ואולי מתחלה היו מדבוקים בפירוד, ואח"כ ע"י חמימות הרב פלטו לחותן ונדבקו יחד, ומ"מ אם יהיה עוד איזה צד להקל יש להקל ולהתיר בענין כזה, עכ"ל החמד משה. **ולפ"י מצה שנתכפלה בשעת העריכה יש לעורכה שוב בצורה שלא יהיה הכפל ניכר כלל**. [וראה עוד בהלכה קה]. אמנם מבואר בחוט שני (פ"ב עמ' קנח ד"ה כפולות) דאם נראה רק סימן אין להחמיר בזה, [וכ"כ בשבט הלוי (ח"ח ס' קטז)], אבל כשיש סדק משני הצדדים, באמת מקום הסדק הוא פתוח ואין שם משום כפולה, ר"ל שהסדק עצמו הא גלוי הוא לתנור, והחלק שנדבק אינו בתורת כפולה], אלא כיון דחזינן דיש כאן כפל, יש מקום לחוש שמא לא נדבק הכפל שפיר, ובפשוטות אין לחוש לזה, ומ"מ החזו"א לעצמו היה מחמיר. עכ"ל.

393. רמ"א ס' תסא ס"ה, ומ"ב סק"ב.

394. מ"ב ס' תסא סק"ד.

395. וכן שיעור הגר"א"ח נאה בספר שיעורי תורה ח"א ס' ג אות כה.

396. שיעורין של תורה ס' ג אות ב.

397. ב"י ס"ס תסא בשם התרומת הדשן, והובא גם בבאר הגולה על דברי הרמ"א ס' תסא ס"ה.

398. רמ"א ס' תסא ס"ה. [ואפילו מצה שנאפתה בתנור אחד עם חמץ גמור אינה נאסרת כל שלא נגעה המצה בחמץ, כמו שמבואר בב"י בס' תסא אות ה, והובא במ"ב שם סק"א]. והא דהמצה עצמה אסורה בכל אופן הוא משום שחמץ בפסח אסור במשהו. מ"ב ס' תסא סק"ו.

399. מ"ב ס' תסא סק"ט. דאין איסור כחוש יוצר מחתיכה לחתיכה ללא רוטב. מ"ב שם. [ואולי מחמת שבמצה שנגעה בכפולה איכא רק בליעת חמץ, אין הבליעה מתפשטת אפילו כשהמצה רותחת, דהא חמץ רותח כחוש שנגע במצה המצה נאסרת כדחזי בהאי דינא דכפולה. ויל"ע].

374. מ"ב ס' תנט סק"ב. ונראה מדבריו שהיו משתמשים עם המקלות כמה פעמים באפיה אחת, וכן מבואר בספר דברי מלכיאל ח"ד ס' כא סק"ה עי"ש. [אמנם בזמנו בס"ד מקפידים לא להשתמש עם אותו המקל ב' פעמים עד שברור שהוא הצטנן לגמרי, וכפי שיובא בסמוך].

375. חוט שני פסח עמ' קנ"ג סק"ו אות ג. וכתב שם שאם המקל בלע טעם עיסה ואח"כ עבר זמן החימוץ, אפשר דאין שייך כאן בליעה של חמץ. עוד כתב ש"כ"ז הוא במצה שנתקפלה על המקל והחמיצה, אבל על המשחיתין הקטנים הנדבקים על המקלות, בזה אין אנו חוששין.

376. מ"ב ס' תנט סק"י.

377. כ"כ החזו"א בשו"ת ס' קי סק"ג. ובשו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק ד סימן יח) כתב שבמקומות הקרים אם מניחים את המקלות בחוץ, יצטננו בזמן קצר, ובאי"ש שהם כבר ימים חמים שיש לחוש שלא יתקררו, מהראוי להחמיר שלא ישתמשו בהם עי"ש, אין אנו חוששין לומר שאם כבר ליכא שום חמימות ממה שהכניסוהו בתנור. [וכתב שם שאם אחד רוצה לחוש ביותר שחשים חם שייך שיחוש עד למחר שעברה הלילה, ועל יותר אין מקום לחוש].

378. כה"ח ס' תנט סק"ב, וש"ת דברי מלכיאל חלק ד סימן כא סק"ה.

379. ונתבאר לעיל הלכה קה ובהע' 372 שם שהתנור צריך להיות רותח קודם עריכת המצות, או אף קודם הלישה.

380. שו"ע ס' תסא ס"ב ומ"ב סק"ה.

381. הנה בפוסקים הקדמונים לא נתנו מידה בשיעור החום של התנור, ולכא"ו נראה דצריך שיהא רותח במידה כזו שבחום זה יוכל לאפות את המצה, שכל חום שאינו יכול לאפות את המצה יש לחוש להתחממות הבצק על ידי חימומו. ויש ללמוד כן מדברי השו"ע בס' תנ"ג סעי' ג, שכתב דליכא בזמן הזה דידע למחלט, הילכך כל מין חליטה אסור. ומקורו בטור בשם הגאונים, הר"ף (דף י"ב), הרא"ש בסוף פרק כל שעה (סו"ס"י כה) והרמב"ם (פ"ה ה"ג). ופירש המ"ב (שם סק"א) דמצד הדיון אם חולט הקמח, דהיינו שנתנתן **ברותחין שהם מרותחין רתיחה עזה** על האור קודם הלישה, ואח"כ לש אותו ועשה ממנו עיסה, אין אנו חוששין לומר שאם כבר נתחמץ הקמח כשהיה בתוך הרתחין קודם שהתחיל לעסוק בה בידיים בלישה, לפי שרתיחת הרתחין ממהרת לבשל את הקמח קודם, וכיון שנתבשל שוב אינו בא לידי חימוץ לעולם אף לאחר שנחו הרתחין מרתיחתן, מ"מ הגאונים אסרו לנו כל מיני חליטה ברותחין לפי שאין אנו בקיין בחליטת הרתחין, וחיישינן שמא לא ירתיח המים מקודם יפה יפה. ומקורו [במש"ש שחליטה היינו נתינת הקמח ברותחין שהם מרותחין רתיחה עזה]. הוא בספר הפרדס (סי קלג, וכתב שם שהם בכלל על האור), וכ"ה בתשובות הגאונים שערי תשובה (סי צו וסי רסט). וכבר הביא הביה"ל לדברי הר"ף גיאת (הלכות פסחים עמוד ש) שכתב כן, ויש לציין עוד לדברי רבינו יהונתן (פסחים דף ט:), שכתב, והחלוט שחלטו **ברותחין מאד מאד**. וכ"ה בפירוש המשנה לרמב"ם מסכת תרומות (פרק י"מ"א) ובהלכותיו (בפ"ה ה"ג) שצריך להרתיח את המים 'הרבה', ובשו"ת רשב"ש (סי' צ) אצריך שיעלו אבעבעות.

ומכ"ז צ"ע בענייני מש"ש החזו"א (סי' קכב סק"ט ד"ה יש לעי'), להקשות ע"ד הרמב"ם שאם בישל קמח אסור אלא אי"כ הרתח המים הרבה, והרי כיון שהגיע ל"ים אינו מחמיץ, ומזמן הטלת הקמח למים עד שיהא יד סולדת לא יגיע ל"יח רגעים. ע"כ. דהא מבואר דלא סגי ביד סולדת אלא בעינן רותחין הרבה ברתיחה עזה. שו"ר שהחזו"א עצמו הדר ביה (בס' קכא סק"ח) עי"ש, אמנם הא פשיטא ליה דאם העיסה מיהא חמה בחום שהי"ב דתו אינה מחממת. ולכא"ו גם בזה צ"ע, דאם אינה יכולה לאפות בחום כזה, [שלעולם יהיו חוטינן נמשכין מבצק שיאפה רק בכזה חום], איכא למימר דמתחממת, ורק בכזה"ג שיכולה לאפות אין לחוש להתחממה קודם שנאפית. [ויש ללמוד כן מהמובא בהלכה קיח, שאם כל שהעיסה חמה בחום שהי"ב אין לחוש לחימוצה, מה חשש יש להוציא עיסה רותחת מן התנור קודם שתאפה ולהחזירה מיד].

שו"ר בס"ד באגרות משה (אורח חיים חלק א סימן קנ"ג) שבאמת כתב דמסתבר שרק בחום שנסרף קש ונכזה ידו בנגיעה מתקלת המצה ליאפות מיד, אבל בחום פחות מזה לא מתחלת לאפות מיד ויש לחוש שתתחמץ קודם. ומש"כ החזון איש שכשהמצה חמה בחום שהי"ד סולדת בה לא תתחמץ, לא ידוע לי מקור לדבריו. ואם רוצה לאפות מצה על הט"י ברזל יראה להסיק אש הגעגוע עד שישרף קש על הט"י. עוד ראיתי במועדים חזונים ס' רסא שתמה על החזו"א בזה, והביא שהגר"ז זצ"ל דרש לחמם התנור בחום גדול, והגדיר את החום שצריך לאפיה כשיעור דרך אפיה. וכ"כ שוב בתשובות והנהגות (ח"ה סימן קלא). [וראה בזה עוד בדברי מלכיאל ח"ד ס' כא סק"ג, שג"כ מבואר בדבריו דכל שאין בתנור חמימות כ"כ לאפות במהירות, מתחממת קודם שמתחלת לאפות].

382. כ"כ באגרות משה א"ח ח"א ס' קנ"ג, דנראה שלא תהיה מגולה לאויר, כי אף שמתחממו הוא חם בשיעור שיאפה מ"מ למעלה האויר מקרר, ואפשר שתתחמץ עד שלא תתחיל לאפות גם למעלה, לכן צריך שיעשה גם גג וכותלים, וע"ג קרקע שהחכר בטור בשם בה"ג איירי שהוא בקרקע הכירה, דהוה טרוקנין שפרשי" בברכות (דף לו: ד"ה כובא דארעא) שעושה מקום חלל בכירה, וכן יש לפרש בטפאק. עכ"ל. [ויש לציין שבב"י (בס' תסא אות יא ב) מבואר ג"כ שכירה אינה מכוסה למעלה, ולכן אין בה חששא דריחא מילתא שיש בתנור].

383. אור לציון ח"ג פרק יא תשי"י. והביא ראה מטפאק, שהשו"ע (סי' תסא ס"ב) כתב טפאק של חרס חדשה, לא שנה הסיקה מבפנים או מבחוץ, מותר כיון שהאור שולט תחתיה אעפ"י שאין שלהבת עולה על גבה, מרתח רתח והפת נאפית מיד ואינה בא לידי חימוץ. ומש"כ האג"מ לפרש דטפאק היינו מכוסה מלמעלה, הוא דחוק, שמבואר ברש"י שבת (דף קכב. ד"ה כדארמון) דטפאק היינו רעפים שמסיקין אותם ואופין בהן, ואין להן תוך להסיקם מבפנים אלא מבחוץ כרעפים. [וכן פירש המפרש על השו"ע, דטפאק פ"י אחד מן הרעפים שמכסין בהם הגג]. ומהיכ"ת לחדש דמיירי שהכניס הרעף לתוך מקום קטן מקורה, בלא שהפוס' יפרשו כן.

384. כל דין זה נתבאר בדין שימור לשם מצה, וראה שם את הפרטים בזה, **ושם נתבאר מי הם הכשרים למלאכת האפייה**.

385. רמ"א ס' תסא ס"ג. ונראה מדבריו שבתוך התנור מותר להזיזה ממקום למקום, וכ"כ החזו"א, אמנם למעשה היה מזהיר את הממונה על התנור שלא יטפל במצה על זמן שלא נאפית. חוט שני פסח עמ' קנ"ג אות ד. וכ"כ בשו"ת דברי מלכיאל ח"ד ס' כא סק"ט שיש להזהיר את האופה שלא יסיע שום מצה ממקום למקום בתנור בעוד שלא קרמו פניה כראוי. ועי"ש במה שביאר בטעמו.

386. מ"ב ס' תסא סקט"ו. וכתב בשעה"צ דמכל מקום לענין לצאת בה ידי חובת מצה אין כדאי. [וכנראה דטעמו דאע"ג דלא התמיצה, מ"מ מה שהוציאה היא נגד השימור, והוי כמצה שאינה משומרת דידענין בה שלא התמיצה. אלא שעדיין יל"ע דכיון שידוע שהמצה לא תחמיץ, אמאי הוי סתירה לשימור. ואולי מחמת שיש מחמירים בזה דהוי חמץ כמ"ש השעה"צ שם, החמיר עכ"פ לגבי מצת מצוה. וזע"ל].

387. שו"ע ס' תסא ס"ג.

בהפרשה. [וגדר נשיכה הוא, שנתחברו כל כך שבהפרדת עיסה האחת מחברתה, תחת חתיכה מעיסה זו לעיסה האחרת].⁴²⁵

[ג] צירוף כמה עיסות על ידי "צירוף סל" כפי התנאים שיתבאר בסמוך הלכה קלא.

[ד] צירוף המצות האפויות הבאות מכמה עיסות שלא היה בכל אחת מהן שיעור הפרשה, על ידי "צירוף סל"⁴²⁶, וכפי התנאים שיתבאר בסמוך הלכה קלא.

זמן ההפרשה

אף על פי שבעיקר הדבר טוב יותר להפריש חלה מן העיסה⁴²⁷, הדרך הנכונה בהפרשת חלה מהמצות הוא על ידי צירוף המצות האפויות בסל אחד⁴²⁸. **ולדעת המשנב**⁴²⁹ גם במצות עדיף להפריש חלה מן העיסה⁴³⁰.

פרטי צירוף סל

"צירוף סל" ענינו לצרף כמה עיסות או מצות הבאות מכמה עיסות לשיעור חיוב חלה, וישנם בו כמה פרטים:

[א] צריך להניח כל העיסות או המצות בסל [כלי] אחד⁴³¹. ואף בשקית ניילון או נייר אפשר לצרף את העיסות או את המצות⁴³².

[ב] צריך שהיא הכלי בעל דפנות, ולא תהא עיסה אחת או מצה אחת חוץ לכלל⁴³³.

היה הכלי ללא דפנות [כגון שלחן], או שלא היה הדפנות מגיעות עד לגובה העיסות או המצות, הדבר ספק אם נצטרפו לחלה, וצריך לכסותם במפה.

הפריש חלה מעיסה שנצטרפה בכלים אלו בלא לכסותה [ואחר כך נצטרפה באופן נֶדְאִי] דינה חלוק, **שאם היה כלי שאין לו דפנות כלל**, צריך לשוב ולהפריש הימנה חלה בלא ברכה⁴³⁴.

היתה מונחת **בכלי שיש לו דפנות** אלא שהיו נמוכות מגובה העיסה או המצות, ונטל חלה מהמצות העליונות, **לדעת הבית יוסף**⁴³⁵ דינו שזה

הדחת המרדה

המרדה שמוציא עמה את המצות מן התנור אינה צריכה הדחה⁴¹¹.

הרחקה מהקמח

יש להרחיק את המצות האפויות מהמקום שהקמח עומד בו, שאם ידבק בהם אבק קמח ח"ו, יתחמץ בבואו בתבשיל או במגע עם מים⁴¹². מסיבה זו יש להקפיד שמודד הקמח לא יקרב אל המצות המוכנות עד שינער את מלבושיו מאבק הקמח הדבוק בהם, וידיח את ידיו היטב⁴¹³.

הפרשת חלה⁴¹⁴

אופני חיוב עיסה בהפרשת חלה

בכמה אופנים מתחייבת העיסה או המצות האפויות בהפרשת חלה: [א] הלש עיסה גדולה שיש בה שיעור הפרשה⁴¹⁵.

שיעור עיסה המחויב בהפרשת חלה, הוא קמח⁴¹⁶ בנפח של שני ליטר וחצי⁴¹⁷. ולשיטת הסוברים שנתקטנו השיעורים הוא מידת נפח של ארבע ליטר ושליש בקירוב⁴¹⁸.

ובמידות משקל כתב השו"ע⁴¹⁹ שהוא ת"ק"כ דרהם מצריים בקירוב לקמח חטה מצרית. ושיעור הדרהם **לפי המנהג**⁴²⁰ הוא כ-3.2 גרם, ונמצא ששיעור עיסה המחויב בהפרשת חלה בברכה הוא ק"ג ושני שלישי ק"ג. **ויש** שהקטינו המידה על פי מה שנתברר בזמננו שמשקל הדרהם הוא 3 גרם ואף פחות מזה, שבק"ג וחצי בקירוב יש להפריש חלה בברכה⁴²¹. **ולדעת החזון איש** אין להפריש חלה בברכה עד שיהיה בעיסה שני קילו ורביע⁴²². [ולפי דבריו ימצא משקל הדרהם 4 גרם ושליש].

שיעורים אלו אמורים להפרשת חלה בברכה, אמנם מק"ג וחומש יש להפריש חלה בלא ברכה⁴²³.

[ב] שתי עיסות שאין בכל אחת שיעור חיוב, אך בשתיים יחד יש שיעור המחויב בהפרשה, וקירבם זו לזו עד שנשכחו זו בזו⁴²⁴, חייבות

שני מצות שקודם שנאפו הונחו בתנור זו על גבי זו, או שמקצת ממצה אחת הונחה על גבי חברתה, דינם כדין מצה כפולה⁴⁰⁰.

הפרידים האופה מיד כשהכניסם לתנור, המצות מותרות⁴⁰¹.

זהירות נוספת שצריך ליתן את הדעת עליה, שהמצות המונחות בתנור לא יגעו זו בזו בצידיהן בעודן בצק, משום שהחום אינו שולט במקום הנגיעה, ועלולים לבוא לידי חימוץ. אמנם בדיעבד אם נגעו זו בזו, כיון שמלמטה היו גלויים לחום התנור, אין לחוש שלא נאפו היטב⁴⁰².

דין מצה נפוחה

מצה נפוחה אסורה באכילה⁴⁰³. ושני מיני מצות נפוחות הן:

[א] מצה שנחלקה בעוביה וחלקה העליון עלה למעלה, כך שנוצר חלל באמצע המצה, דינה כמצה נפוחה, ובתנאי שגובהה של החלל הוא כגודל אגוז לוח, שהוא שיעור אצבע גודל בינוני. [ומידתו בשיעורי זמננו נתבארה בהלכה כק]. ואין נפוחות זו מצויה אלא במצות העבות קצת⁴⁰⁴.

[ב] מצה שתפחה באמצעיתה, כפי המצוי בלחם חמץ שמתחמץ ומתנפח באמצעיתו⁴⁰⁵, דינה כמצה נפוחה, ובתנאי שגובהה של ההתפחה הוא כגודל אגוז לוח, שהוא שיעור אצבע גודל בינוני⁴⁰⁶. [ומידתו בשיעורי זמננו נתבארה בהלכה כק].

מצה שנתנפחה באחד מהאופנים הללו, אפילו אפאה בערב פסח ויש שישים בשאר המצה כנגד מקום הנפחות, נאסרת כולה באכילה⁴⁰⁷. אכן אין צריך לבערה, ומותרת אף בהנאה⁴⁰⁸.

מצה שעלה עליה קרום דק מלמעלה, כדרך שעולה על הפת בשעת אפייה, אינה נידונת כמצה נפוחה, שקרום זה אינו סימן לחימוץ, והמצה מותרת.

רדיית מצה כפולה או נפוחה

טוב להוציא מצה כפולה או נפוחה במרדה מיוחדת שאינו משתמש בה לרדיית המצות הכשרות⁴⁰⁹. ודעת **החזו"א** להקל לכתחילה לרדות מצות כפולות ונפוחות במרדה שמשתמש בה לשאר המצות⁴¹⁰.

400. רמ"א סי' תסא ס"ה. ויש להזהר בדבר המצוי קצת, שבניקוב המצה נפרדים חתיכות בצק קטנות ממקום החורים, ונדיקות על פני המצה, שיש לחוש בזה משום כפולה. אמנם משמיה דהגר"ק מ"טו (בספר חוט שני פסח פ"ב סק"י) שאע"פ שצריך לזהר בזה, מעיקר הדין אין בזה משום כפולה, ואין למחות ביד המקלים בזה.

401. הכרעת המ"ב סי' תסא סקל"ז, ועי' שעה"צ סקע"א.

402. רמ"א סי' תסא ומ"ב סקל"ח.

403. וכתב הבר"כ (סי' תסא סק"ד) דלא ברקיקין מיירי אלא במצה שעבה קצת ויש ממש באמצעיתה, וצ"י לג' פוסקים שכתבו כן, ודחו בשתי ידיים דברי האוסר ברקיקין נפוחים ג"כ.

404. מ"ב סי' תסא ס"ק לג' לך לה.

405. מ"ב סי' תסא סקל"ג.

406. א"א בוטשטש, ד"ה נפוחה.

407. מ"ב סי' תסא סקל"ד. ונראה מדבריו דבשני מיני הנפוחות אסרין כל המצה, והטעם פירש השו"ע"ר (סכ"ה) דהנפוח שבמקום אחד מגלה החמץ של כל המצה שלא נתעסקו בה עסק גמור לבטל החתלת החימוץ, ולפיכך כשהושיבוה בתנור על ידי חום התנור יצא בה חימוץ לפועל ונתגלה בושטה ולפיכך נתפחה. [משא"כ בכפולה, שאין החימוץ מצד הלישה אלא מצד האפיה]. והאי טעמא שידך בשני מיני הנפוחות. ובש"ת אול"צ (ח"ג פרק יא תשו"י) כתב לחלק בזה, שבמצה שלא נחלקה, אלא שתפח גוף המצה באמצעיתה, לא נאסר אלא מקום התפחה וכדי נטילה מסביב. והוא תמוה הן דמדברי המ"ב נראה לא כן, והן דמסבא שכתב השו"ע"ר אין לחלק בין מיני הנפחיות.

408. מ"ב סי' תסא סקל"ה. ולענין תערובת הביא בזה פלוגתא, והכריע להקל ברקיקין דקין כשלונו.

409. מ"ב סי' תנא ס"ק קיא, אמנם כתב בשם הח"י דאם א"א למצוא בקל רחת אחרת מותר להוציא לכתחילה בה המצות, דאי' יצטרך תמיד מרדה חדשה והוי כדיעבד. וכ"כ בסי' תסא סקל"ב. [והנה י"ל דכיון שגם את המצה הנפוחה אין אוסרין לגמרי אלא את מקום הכפל, הלא גם למצה זו אין המרדה טובה, שהמרדה הבלועה מטעם מצה נפוחה וכפולה מפליטה טעמה במצה גם במקום שאינו כפול או נפוח. וצ"ל דבמאי דאפשר להזהר נזהרין].

410. סי' קכב סק"י ד"ה הא דלא, וביאר שם דהכפולות מצויות וא"א להזמין כ"כ מרדות. ובשם הגרי"א זצ"ל מ"טו (אשרי האיש פנ"ב ה"ה) שבמצות שהם כרקיקין כמו שנהגים בזמננו, שהם דקות הרבה יותר ממה שהיה נהוג בזמן המשנ"ב, גם להמשנ"ב יש להקל לרדות הכפולות באותו המרדה. וכמו"כ אין לחוש במה שמיני המצה בזמן יציאתה מן התנור בעודה רותחת על גבי נייר, ואח"כ מניח גם את המצות הכשרות על גבי הנייר ההוא.

411. מ"ב סי' תנא סקל"ד.

412. רמ"א סי' תנא ס"ו. ואם חושש שמא נפל עליהן קמח יש עצה שיכניס את המצות שוב לתנור, ואז הקמח שעליהם נקלה, ושוב אינו מתחמץ אף אם יבא במגע עם מים. ועי' סי' תסז.

413. מ"ב סי' תנא סקמ"ה.

414. פרק זה המסכם דיני הפרשת חלה, הוא מהדורא קמא, ובע"ה יזכיר ה' לשנות פרק זה בהרחבה ובדקדוק במקורם של הדברים ביו"ד סימנים שכב עד סי' של.

415. וכבר נתבאר בהלכה עד שאין לעשות עיסה שיש בה יותר משיעור חלה, ולכן אם עושה כמה עיסות אין ללוש עיסה שיש בה שיעור חלה, אכן אם עושה עיסה אחת מבואר שצריך לעשותה כשיעור הפרשה שיוכל להפריש הימנה חלה. וכן במקומות שנהגו להקל בזה, כדהובא לעיל בהלכה עה. [וכן מצוי באפיית מצות מכונה שיש בכל עיסה כשיעור]. ונהגו שמכל עיסה ועיסה מפרשת אשה אחרת ומכרכת לעצמה, ואם אדם אחד מפרש לכל העיסות די בברכה אחת לכולן אם לא הפסיק בינתיים בשיחה שאינה מענין הלישה. מ"ב סי' תנא סק"ד.

416. בלי המים. והנה הב"י (סי' תנא אות א) הביא שהטור ביורה דעה (סימן שכד) כתב דמשערין אותה לפי התבואה אבל לא לפי הקמח, אף על פי שהן יותר משאלו היו משערין אותה בקמח, לכן כשממלאין המדה קמח צריך לגרשה, עכ"ל. והביא הב"י שמתשובת הרשב"א (ח"א סי' תסה) מבואר דבקמח משערין, וגם הרא"ש עצמו בהלכות חלה נראה מסוף דבריו דיותר נוטה דעתו דבקמח משערין, ועי' שם עוד. ויש לציין דהרא"ש בפירושו למס' חלה (פ"א מ"ד) כתב כן בפשיטות, ונראה שם שהסכים עם הרשב"א לגמרי, שכתב שודאי בקמח משערין, והביא כראיה לזה את כל הראיות שהרשב"א כתב אליו.

417. והיינו נפח מ"ג ביצים, ושיעורו כתב הרמב"ם בפ"ו מהל' ביכורים ה"טו, והועתק בדרכי משה (סק"א בשיבוש, עיי"ש בהגהות והערות), שהמידה שיש בה י' אצבעות [דהיינו גוּלְלִים כמבואר שם] על י' אצבעות ברום שלש אצבעות ותשיעית אצבע בקירוב הוא העומר. ולפי המידה הנהוגה [שיעור הגר"א נאה], שאצבע היא ב' ס"מ, נמצא שבכל אצבע על אצבע יש ח' ס"מ מרובע. ושי"א אצבעות מרובעות היו בס"ה 2489 ס"מ מרובע, דהוא 2.5 ליטר בקירוב.

וממידה בנפח היא המדידה העיקרית, דמידת החיוב מה"ת תלויה בנפח, אלא שכיון והפוסקים תרגמו את הנפח למשקל לפי זמנם ושיעורם להקל על ההשערה בשיעור העיסה החייבת בהפרשה, אבל הנכון הוא לשער בכלי שיש בו נפח שיעור חלה. ועי' בזה בחזו"א סי' לט סק"ח ד"ה והנהגים, ח"ל, והנהגים לקבוע שיעור חלה בדרהם זהו ודאי טעותא שהזייר עליה הרמב"ם (בפיה"מ במס' חלה פ"ב מ"ו), וסותרין את עצמן, כגון שנהגין להפריש חלה ולברך במשקל קמח תק"כ דרהם, ואם המשקל תקי"ט [דרהם] חוששין שלא לברך, ויתכן שקמח תק"כ שברכו עליה מדהת הרבה פחות ממדת תקי"ט שפרשו מלברך וכמשי"כ ה"מ בחלה שם, שאפי' מין אחד ישתנה כובדו, וכשי"כ כשהקמחים מארצות שונות, או שאחד לח ואחד יבש. וכל דברי הגאונים בזה [שנתנו את המשקל] לא היה רק למקומם ושעתם וכמשי"כ לעיל, וחלילה לקבוע משקל במקום שניתן השיעור במדה ולעבור על דברי הר"מ המפורשין, וכשי"כ שאין לסמוך על משקל דרהם וכמשי"כ בחק יעקב הלכות פסח (סי' תנא) שזה עשוי להשתנות, ואין השם מכריע כלל בין במדה בין במשקל, ואין

המסורה קיימת רק באחד הצמחים, ואף שגם הוא משתנה וכמשי"כ לעיל. עכ"ד. [ואין כוונתו שאין לסמוך על המסורת במשקל הדרהם, אלא שא"א לקבוע מסמורת במשקל תק"כ דרהם, וצריך לבדוק בכל תקופה במשקל שקבעו אם יש בו קמח בנפח מ"ג ביצים].

418. וכשיטה זו הכריע החזו"א (או"ח סי' לט וס' שיעורין של תורה, והובא בדרך אמונה ע"ד הרמב"ם שם) להחמיר, ולדבריהם רוחב אצבע הוא שני ס"מ וארבע מ"מ. ולדבריו כל אצבע מכילה 13.824 ס"מ, ושי"א אצבעות הוו נפח של 4.3 ליטר. אמנם הכא דהוא להקל, אין ללוש ע"פ השיעור הגדול.

419. סי' תנו ס"א.

420. והוא כשיטת הגר"א נאה. וראה בזה באריכות באול"צ במבוא לח"ג.

421. והובאה שיטה זו בפוסקי דורנו, ומהם בתשובות והנהגות ח"ה סי' קכט, שכתב שם, בא לידי קונטרס שיעור הרביעית (להמולפל הרב יהודה מרגולין שליט"א), ומביא שבירר שהיום מצוי בידינו דרהמים עתיקים, ונתברר שבזמן הרמב"ם היה משקלו פחות לערך בחמש עשרה אחוז, (בקירוב 2.8 גרם), ויש לקבוע ששיעור רביעית היום 75 סמ"ק, ושיעור כביצה הוא 50 סמ"ק, והביא לדבריו כמה הוכחות [עיי"ש]. ואח"כ כתב דאף שלהלכה הקבלה שנהגין מכריע, נראה שראוי להחמיר בשיעור של קילו שהוא שיעור עיסה לענין עיסה של אפיית המצות.

422. דרך אמונה ביכורים פ"ו ס"ק קכו.

423. שהוא קמח בנפח מ"ג ביצים כשאנו דוחק הקמח במידה. וכ"כ בשיעורין של תורה ובדרך אמונה ביכורים פ"ו ס"ק קכו. וכ"כ הגר"א נאה בספר שיעורי תורה סי' ג. ובתשובות והנהגות (ח"ה סימן קכט) כתב ע"פ השיעור הקטן שהביא [כ"נ"ל הע' 386], שנאה להחמיר כדעת הגר"ח מברסקי זצ"ל ששיעור חלה הוא בקילו.

424. שו"ע סי' תנו ס"א.

425. מ"ב סי' תנו סק"ג. והביא המ"ב דכתבו האחרונים דאם העיסות נילושות קשה [כפי שמצוי בעיסות המצות], א"א לדבוק ביחד אח"כ היטב, ואין כאן צירוף, וע"כ יצרפם ע"י כלי או ע"י כיוסי מפה [כדלהלן].

426. שו"ע סי' תנו ס"א.

427. כדכתב ראשית עריותיכם, הרי דעיקר מצותה לכתחלה הוא בשעה שהיא עיסה עדיין. מ"ב סק"ה ע"פ הב"י ודקדוק לשון השו"ע.

428. כן כתב השו"ע שם. אמנם במ"ב מבואר שעדיף להפריש חלה מן העיסה. וכ"ה בלשון הב"י [שאם אי אפשר להפריש מכל אחת מפני המהירות שפיר דמי להפריש אחר אפיה מיד. וראה בתחילת סי' תנו שהביא הב"י דברי תשובה אשכנזית שכתב לחכם השואל שהמנהג שאתה נוהג ליטול מכל עיסה ועיסה מעט ואתה עושה מכל החלות חזרה אחת, אין זה מנהג כשר, כי בתוך שאתה משהה אותן הם באים לידי חימוץ. וכתב ע"ז הב"י דנראה דהיינו דוקא בתוך הפסח, אבל אם לש קודם הפסח שפיר דמי לעשות כמו שהיה אותו חכם עושה, ליטול מכל עיסה ועיסה מעט וכו', וזה נכון יותר מלהמתין עד לאחר אפיה, וכל שכן בארץ ישראל דאיכא למיחש שמא יאכל ממנה, ואין תקנה להפריש על מה שנאכל ממנה]. וצ"ע. ובערוך השלחן (ס"א) כתב דזהו דבר רחוק להפריש מן העיסה, כי הזמן בהול שמא תתחמץ העיסה, ולכן אף שלכתחלה מצוה להפריש מן העיסה, מ"מ במצה נוהג כל ישראל להפריש אחר האפייה מהטעם שנתבאר. [ויש להוסיף דאיכא למיחש שמתוך הבהילות לא יצרפו החלה כדון, ע"י נשיכה כהוגן או ע"י צירוף סל שיש בו כמה פרטים, וא"כ אתי למיכל טבל אם המצות יצטרפו אח"כ עם מצות אחרות].

429. סק"ה וסק"ח.

430. וכתב המ"ב סק"ד, דהמנהג לכפול העיסה בשעת ההפרשה כדי להפריש החלה משני קצוותיה הוא מנהג שאינו נכון, ודי להפריש מקצה האחד. ועי' במילואים במה שנתבאר מנהג זה היטב. וגם כוונת המ"ב אינה נגד עצם המנהג, אלא שבעיט המצות לא יעשו כן, וכמ"ש המחצית השקל (סק"א) בשם השל"ה דלא שפיר עבדי, משום שמתחמם העיסה בשפשוף זה שמשפשפים ידיהם בחיבור העיסה מקצה אל קצה סביב המגלגלת, עכ"ל.

431. שו"ע סי' תנו ס"א.

432. דרך אמונה ביכורים פ"ו ס"ק קלד בשם הגרי"א. [ולכא"ר נראה שאף כלי שאינו נחשב כלי לחלק, ראה לקמן הל' קלג, מ"מ חשיב כלי לצרף, דמה שהוא טפל למה שבתוכו הי' סיבה שאינו חשוב חלק, ולא הי' סיבה שלא לצרף].

433. ביה"ל סי' תנו ד"ה שיתן, משו"ע י"ד סי' שכה ס"א בהג"ה. וח"ל הרמ"א שם שכשמצרפם בכלי יזוהר שלא יצא שום דבר למעלה מדופני הכלי, דהיינו שיהא כ'ל ככר אחד או עיסה למעלה מדופני הכלי. וכתב הש"ך (שם סק"ד) הא מקצתה בפנים מצטרף דלא הי' דומיא דטבלא וכמ"ש ב"י, וכ"כ ה"טו"ז (שם סק"ב), ודלא כהב"ח (שם), וציינו גם הש"ך שהחמיר בזה שאף אם חלק מהעיסה בחוץ אין חלק זה מצטרף. [ונראה שיש להפריש חלה בברכה באופן זה כשא"א לתקן שיהיה אליבא דכ"ע, אחר דהב"י והרמ"א וה"טו"ז הכריעו כן. וכ"כ הגר"א (שם סק"ז). וגם בדעת השי"ך אין הכרח דפליג. ומשי"כ בשבט הלוי (ח"ד סי' קמה) שדעת הש"ך כהב"ח והחמיר שלא לברך בהפרשה כהאי, נראה דאינו מוכרח].

434. כן מפורש בפמ"ג סי' תנו מבשו" סק"א, והיינו טעמא דסו"ס איכא צד דכבר תוקנו מצות אלו, ואף שהיה פטור מלהפריש, וכמ"ש השו"ע ביו"ד סי' שכה ס"א, שאם נתנם על טבלא שאין לה לבובו, אינם מצטרפים. וביאר הגר"א (שם סק"ה) דכיון דבעיא דלא איפשיטא היא, כתב הרמב"ם דהוא ספק, ואם החלה מדבריהם הוא פטור, וכבר נתבאר (כסי' שכב ס"ב) שחלה מדבריהם עתה ע"ש. מ"מ להצד דשלחן מצרף נפטרה עיסה זו מהפרשה. [ועי' בספר בר אלמוגים למיור הגר"א גניחוסקי זצ"ל סי' א שהאריך בנידונים כה"ג טובא כיד ה' הטובה עליו, ומוכח לה מדברי הפמ"ג דילן, עיי"ש].

435. יו"ד סי' שכה אות א, וכ"כ בדעת הגר"א שם סק"ז. וכן פסק הפמ"ג לפנינו סי' תנו מבשו" סק"א.

לדין הקודם, שצריך להפריש שוב מהמזות שבכלי בלא ברכה, והביאור **הלכה** 436 מצדד להקל בזה.

[ג] אפשרות נוספת לצרף עיסות או מצות לחיבתם בהפרשת חלה היא על ידי הנחת העיסות או המצות על גב מפה, ולקפל מפה זו על גבי העיסות או המצות מלמעלה.⁴³⁷

היו העיסות או המצות מונחות על גבי שלחן [או כלי אחר שאין לו תוך], וכיסם במפה או שכפה עליהם כלי, אין לדון אופן זה כצירוף, ואין להפריש חלה על ידי צירוף זה על עיסות או מצות החייבות בהפרשה.⁴³⁸

הניח העיסות או המצות בכלי שיש לו תוך, אלא שהיו מקצת מהמצות מונחות חוץ לפנות הכלי וכיסם במפה, דעת הביאור הלכה להקל להפריש מהם גם על עיסות או מצות החייבות בהפרשה.⁴³⁹

[ד] יש להבחין שהעיסות או המצות יגעו זו בזו בעודם בסל.⁴⁴⁰

צירוף סל במצות המונחות בכמה כלים

נחלקו הפוסקים בצירוף סל של כמה כלים המונחים בכלי אחד, אם מצטרפים המצות שבתוך הכלים לשיעור הפרשה. ולצאת מידי כל ספק יש לפתוח את הכלים שבתוך הכלי הגדול, ולהניח מצה מעל גבי הכלים הקטנים ובתוך חלל הכלי הגדול, שבאופן זה המצות מצטרפות לכל הדעות.⁴⁴¹

מצות המונחות באריות נייר או צלופן בכדי לשמור על טריותם,⁴⁴² אינם נידונות כמצות המונחות בתוך כלי, וניתנות לצירוף על ידי הנחת האריות בתוך כלי אחד.⁴⁴³

מקפיד על תערובת המצות

מצות שבעליהם מקפידים שלא יתערבו עם מצות אחרות, וכגון שחלק מן המצות מהוורות יותר, או שחלקם הם מאפיית ערב פסח, וכן מצות של שני אנשים, אף אם צירפם על ידי סל כדון, אינם מצטרפות.⁴⁴⁴

צירוף סל על מנת לחלק

נחלקו הפוסקים במצות שנצטרפו בצירוף סל על מנת לחלקם, אם נתחייבו בחלה על ידי צירוף זה או לא, ולכן שנצטרפו באופן זה יפריש בלא ברכה.⁴⁴⁵

הפרשה מעיסה אחת על עיסות אחרות

החפץ להפריש חלה מעיסה אחת על חברותיה, או ממזה הבאה מעיסה אחת על מצות הבאות מעיסות אחרות, אם היה **בכל אחת מן העיסות שיעור הפרשה** ⁴⁴⁶ דינו כן:

[א] אם העיסות או המצות **אינם** מונחים בכלים, יכול להפריש מעיסה או ממזה אחת אחת על שאר העיסות או המצות, כל שהם בבית אחד.⁴⁴⁷

[ב] אם העיסות או המצות מונחות בכלים, צריך לקרב הכלים האחד לחבירו עד שיגעו זה בזה⁴⁴⁸, והיו פתוחים למעלה⁴⁴⁹.

עיסות או מצות שבאו מעיסות **שלא היה בכל אחת מהם שיעור הפרשה**, אי אפשר להפריש מהאחת על חברתה, אלא אם צירפם ב"צירוף סל", כפי הפרטים שנתבארו לעיל.⁴⁵⁰

אחר שצירף את העיסות או המצות לחיוב הפרשה, יכול להפריש ממזה אחת על שאר המצות, אפילו אם הפרידם.⁴⁵¹

חלת חו"ל

הקילו חכמים בחלת חוצה לארץ שאפשר לאכול מהעיסה קודם ההפרשה, ולשייר חלה בסופה. מסיבה זו מצות שנעשו **מעיסה אחת** שהיה בה שיעור הפרשה, יכול להפריש ממנה אף אם חלק מהעיסה או מהמצות אינם לפניו, שאין איסור לתרום שלא מן המוקף בחלת חו"ל.⁴⁵²

כשאוכל מעיסת חוצה לארץ שלא הופרשה הימנה חלה, על סמך ששייר מעט מעיסה זו בסוף אכילתו, ובאותו המעט יקיים את הפרשת החלה, צריך לשייר מעט יותר משיעור חלה שמפריש, כדי שיהא לחלה המתקנת את העיסה שיריים בשעה שמפרישה.⁴⁵³

מצות שנעשו ממזה עיסות שלא היה בכל אחת כשיעור, אף על פי שנצטרפו ב"צירוף סל", אינו יכול לסמוך על מה ששייר בסוף חתיכת מצה מכלל המצות שנצטרפו, וצריך להפריש מהם חלה מתחילה, או לשייר חתיכה מכל עיסה ועיסה לצורך ההפרשה.⁴⁵⁴

דין הפרשה ממזה אחת על מצה אחרת מעיסות אלו שלא מן המוקף, יתבאר בהערה.⁴⁵⁵

שכח להפריש חלה בערב יום טוב ונזכר ביום טוב, יש חילוק בדינו: [א] לא היה בעיסת המצות שיעור חלה, ונתחייבו על ידי "צירוף סל" **ביום טוב**, יכול להפריש מהם חלה ביום טוב.⁴⁵⁶

[ב] נצטרפו בכלי קודם יום טוב, או שהיה שיעור חלה בכל עיסה, אסור להפריש מהם חלה ביום טוב, והעצות עומדות לפניו הם, **בחלת חו"ל** ישייר מכל עיסה ועיסה מעט ממצותיה⁴⁵⁷, ואחר יום טוב יצרף כל החתיכות בכלי אחד ויקח חתיכת מצה ויקראנה בשם חלה על כל שאר

451. כ"ג. דאע"ג שלהלן הע' 420 כת' לדון אם מותר להפריש חלת חו"ל בכה"ג **שלא מן המוקף**, מ"מ כ"ז הוא רק לענין הפרשה **שלא מן המוקף**, אבל אם מפריש מן המוקף סגי, וא"צ שיהיה חיבור שמחבר את העיסות או המצות לחיוב, ואע"ג שהעיסות מצד עצמם לא היו חייבות קודם שנצטרפו.

452. מ"ב סק"י.

453. רמ"א סי' שכג סי' מדברי הבי' בשם הרא"ש בביצה (פ"א סי' יג), וכן בסמ"ג (עשין קמא, רג ע"ג) ובר"ן (פ"ק דביצה דף ד: סו"ד"ה אמר רבה). וכן מוזקק מדברי התוס' (ביצה דף ט, ד"ה גלגל) [וזה שלא כדברי רש"י (בביצה דף ט, ד"ה אוכל והולך) שפירש אוכל והולך כל הפת, ומשייר "כדי חלה" ומפרישה באחרונה]. ובביאור מחלוקתם נתבאר במ"ח ביצה שם הנחלקו בגדר הדין דבעינן בהפרשת תרומה ראשית ששיירה ניכרין, אי הוא דין מדיני התרומה, שבשביל שיחול על מה שמפריש שם תרומה בעינן שיהא שיריים להפרשתו שלא יהיו תרומה, אבל לתקן את הפירות שלא יחשבו כטבל בעיקר הדבר אין צריך שיהיו שיריה של התרומה ניכרין. או"ד הוא דין בתיקון טבל, שבכדי שיצא משם טבל בעינן שתופרש ממנו תרומה שהיו שיריה ניכרין, וכל זמן שלא יופרש מן החולין תרומה כהא ששיירה ניכרין אכתי לא תוקן הטבל, ולכן בעינן שבשעת התרומה תחשב תרומתו כתרומה ששיירה ניכרין, דרש"י ס"ל דשיירה ניכרין הוא דין בתיקון הטבל, ובחלת חו"ל שהקילו לאכול ואח"כ להפריש ע"כ שהקילו שא"צ שיריה ניכרין, שאם היה צריך שיריה ניכרין לא היה יכול לאכול כלום, דלגבי מה שנאכל לא שייך לומר דשיירה ניכרין, ולכן יכול לאכול עד שישתיר שיעור חלה דיו, אכן תוס' והרא"ש סברי דשיירה ניכרין הוא דין בהפרשת התרומה, ובה לא מצינו שהקילו בזה בחלת חו"ל, ולהכי צריך לשייר שיעור חלה ועוד. ועכ"פ להלכה נראה מדברי הבי' דנקטינן כהרא"ש והתוס', וכן פסק הרמ"א כאמור].

454. שאע"פ שהסל מצרפם לחיוב, מכל מקום כשישאיר בסוף ממצה העשויה מעיסה אחת לא תחשב כשארית גם מהמצה העשויה מעיסה אחרת, ולכן צריך להפריש לכתחילה, שאז ההפרשה היא על כל המצות שלפניו. מ"ב סק"ו. [ואין חילוק בין עיסה שהיה בה כשיעור בלא הצירוף לעיסה שרק על ידי צירוף הסל התחייבה. כן מתבאר מדברי המ"ב שם].

455. הנה לכאורה נראה שבכה"ג שצירף שני עיסות ע"י צירוף סל, אע"פ שא"צ לסמוך על מה ששייר כמשנ"ח, מ"מ הא מיהא אפשר לתרום שלא מן המוקף, דלענין זה אין חילוק בין עיסות שהיו מעורבות בשעת הלישה, לעיסות שנצטרפו בצירוף סל, דכיון דחזינן שהקילו בחלת חו"ל להפריש חלה שלא מן המוקף, מה לי שלא מן המוקף מעיסה אחת מה לי שלא מן המוקף משתי עיסות. [ורק לגבי אוכל ומשייר אמרינן דבכדי שהפרשה זו שמפריש תחשב כהפרשה מהעיסה שכבר נאכלה, בזה בעינן חיבור חזק יותר והוא לישא בחדא עיסה].

אמנם הרמ"א ביו"ד (סי' שכג ס"א) כתב דדוקא לעיסה שנתחייב עם חלה זו יכול לפטור שלא מן המוקף, אבל עיסה שנילושה בפני עצמה אין מפרישין חלה מעיסה אחרת שלא מן המוקף, וצינו מקורו מב"י בשם סמ"ק וכל בו. ומדבריו נראה לכא"פ דגם להאי קולא דאקילו בחלת חו"ל להפריש שלא מן המוקף, האי קולא היא רק בעיסה שנילושה כאחת. אלא שבמקור הדברים בב"י איתא הכי, בפרק קמא דביצה (ט). אמר שמואל חלת חוצה לארץ אוכל והולך ואחר כך מפריש וכו', וכתב עוד סמ"ג, כתב מורי רבינו יהודה בשם ה"ר אלחנן **דהא דאמרינן אוכל והולך ואחר כך מפריש** זהו כשנתחייבה כל העיסה ביחד כשנילושה ביחד, אבל במצות שכל אחת נתחייבה בחלה לבדה, סברא הוא שלא יועיל בלא הקפה לפטור את כולו. ע"כ. ומדבריו נראה דמיייר לענין האי קולא דמקילין בחלת חו"ל לאכול ואח"כ להפריש. וגם בדברי הרמ"א יש לדחוק דמיייר באינו מן המוקף באופן זה שמפריש על מה שכבר אכל, דבהאי דינא מיירי השו"ע שם.

ועוד גם **במורכבי** בפסחים (רמז תקצז). [וגם זה נקרא בשם הראשונים בשם מוקף, עיין **ברשב"א** בעבוב"ק (בית מועד ש"א אות סב), ובדברי **הסמ"ק** גופיהו שצינו בש"ך כתב, חלת חו"ל לא בעיא מוקף ואוכל והולך ואח"כ מפריש, וכשהעיסה נילושה יחד או אין חוששין רק שישאר אחד מן הלחמים, אבל במצות שלשין כל אחת לבדה צריך שישאר מכל אחת מעט]. והכי נראה מדברי הרא"ש (ביצה פ"א סי' יג), שכתב דמוקף ודאי לא בעינן, מדשריא אוכל והולך ואח"כ מפריש. ומה שנהגו בפסח להניח כל המצות בכלי אחד בשעת הפרשת חלה, לאו משום דבעינן מוקף אלא משום דנהגו למיפא קפיאזא קפיאזא בפסח משום חימוץ, ואם היה מפריש חלה קודם שצרפם בכלי לא מיפטירי בהכי, ואם יבאו אח"כ לידי צירוף נתחייב בחלה ואוכל טבל. ע"כ. ונראה מדבריו דאילו היה בכל עיסה שיעור לא היה מניעה מלהפריש מעיסה אחת על חברתה אפילו אינם מוקפות זו לזו.

אמנם מדברי גדולי הפוסקים מבואר לא כן, דבפרי מגדים (סי' תנו משב"ז סק"ה) הביא דברי הרמ"א (דיו"ד סי' שכג) דבחוצה לארץ כשיש בכל עיסה שיעור חלה צריך מוקף, וכ"כ בשו"ע הרב (סי' תנו ס"ו), דמצות הבאות מבי עיסות שהיה בהן שיעור חלה בכל אחת בפני עצמה, אם רוצה להפריש מצה אחת על כולן צריך שיהיו המצות של עיסה השנית מוקפות עם מצה זו בשעה שמפריש ממנה עליהן, דכיון שלא היו מוקפות ומחוברות זו עם זו, מעולם לא הקילו חכמים בהן להפריש מאחת על חברתה שלא מן המוקף אפילו בחוצה לארץ, אבל כשמקפין זו לזו די בכך, ואין צריך לצרפם בכלי כיון שכבר נתחייבו בחלה בעודם עיסה.

גם מדברי המ"ב בשעה"צ (ס"ק כב) נראה כן, שכתב שכשמפריש מעיסה אחת על מצות משאר עיסות, אם יש לו גם שלמות יכוון בהפרשתו לפטור גם אותם, ורק שיהיו מונחין יחד לפניו. וממשי"כ שיהיו מונחין לפניו נראה דאין דעתו שצריך לצרפם בצירוף סל, אלא בכדי שיהא מן המוקף. הרי שאע"פ שבחלת חו"ל הקילו להפריש שלא מן המוקף כמ"ש המ"ב בסק"ו ובסק"י, מ"מ ס"ל דה"מ בעיסה אחת, אבל בהפרשה מעיסה על עיסה בעינן מוקף. והכי מבואר גם בדבריו בסק"י ע"י, ודו"ק. [אמנם בדברי המ"ב בזה יש קושי, יעו"ב במש"ת בהע' 423].

וע"ע במה שהאר"ך בזה בשו"ת צמח צדק (לובאוויטש, חיו"ד סי' רלה), וכתב שם בקיצור דבריו (ד"ה קיצור) וז"ל, שיטת הרא"ש (פ"ק דביצה י"ג) דמאחר דחלת חו"ל אוכל והולך ואח"כ מפריש, א"כ לא בעינן לתרום מן המוקף, ואף בשני עיסות הדין כן. שיטה ב', דגם בחלת חו"ל בעינן מן המוקף אלא דהא דאוכל והולך ואח"כ מפריש חשוב מן המוקף. והוא נזכר בהר"ן, וכ"מ דעת הרמב"ם. שיטה ג', דבעיסה א"צ מן המוקף ולא בשני עיסות, כ"כ התוספות פ"ק גרדה וסה"ת סי' פ"ב. ובדברי התוספות דביצה (דף ט) יש לומר ב' אופנים, או דס"ל כשיטת הרא"ש או דס"ל כשיטת הר"ן.

456. ודין זה הוא גם בחלת א"י.
457. ואם נתערבו המצות צריך לשייר מכל מצה ומצה מעט.

436. סי' תנו ד"ה והסל. והוא ע"פ הסמ"ג שהביאו הגר"א ביו"ד סי' שכה סק"ו, ולא קפדינן אלא אלבזבו, אבל כל שיש לו תוך אפי' כולן למעלה לית לן בה, דאירי כלי מצטרף. ע"כ. **אמנם יש לציין שבביה"ל** בהמשך דבריו נראה דלא אקיל אלא בצירוף כיסוי במצות על ידי מפה, ודו"ק.

437. ביה"ל סי' תנו ד"ה והסל בשם הפמ"ג משב"ז סק"א. והוא נובע מש"ך יו"ד סי' שכה בשם מהרי"ל.

438. ביה"ל שם, וכתב ע"ז דיש לעיין בעיקר הדין, דבסמ"ק משמע דסתם כיסוי ג"כ מהני ע"י"ש, וכן במחצית השקל משמע ג"כ דע"י סתם כיסוי מהני, וצ"ע למעשה.

439. דאית בזה צירוף לחייב, חדא דבסמ"ק משמע דסתם כיסוי ג"כ מהני. ועוד דלהסמ"ג כלי שיש לו תוך מחייב אף את מה שמעל דפנות הכלי. [ויל"ע, דסו"ס אם נדון אם לחייבו בהפרשה או לא, לכאזינו חייב, דהוי ספיא דרבנן ולקולא, וא"כ אף אפשר לפטור ע"י הפרשה זו שאינו מחויב בה, עיסה החייבת בודא].

440. מ"ב סק"ו, והביא בשעה"צ (סק"ט) דכ"ה בב"ח (אות ב) והגר"א בורה דעה סימן שכה (ס"ק ג), וכן הסכים החק יעקב (סק"א) למעשה, ואף דבט"ז הקיל בזה, מכל מקום לכתחלה בודאי נכון לנהוג כן. [ונפק"מ מדברי הט"ז שאין להקל במצות שנצטרפו בצירוף סל ולא נגעו וז"ו לאכול בלא הפרשה, וצריך להפריש מהם חלה בלא ברכה, וכ"כ הדרך אמונה פ"ו במכירי צה"ל ס"ק שא בשם הגר"י אלישיב זצ"ל].

441. בדרך אמונה בהלכות ביכורים פרק ו הלכה טז ביאור ההלכה ד"ה ואין התנור מצרפן לחלה האריך לדון ולהסתפק בזה, והביא שם מאביו בעל הקה"ק שנראה מדבריו דס"ל להקל בזה, אך הוא חזק להחמיר בזה, ע"י"ש שדן גם במשמעות דברי המשנ"ב סי' תנו סק"ו בזה. ובמסקנת דבריו כתב את העצה הזו, והוכיח כן מהא דאיתא במנחות (דף כד, גבי כלי מצרף בעי א צריך ג"כ נגיעה או לא, ובעי למפשט מדתניא והרים ממנו מן המחובר שלא יביא עשרון בב' כלים ויקמוץ, הא בכלי א' דומיא דב' כלים [דהיינו שלא נגע] קמ"ץ, והדי דילמא ב' כלים היכי דמי כגון קפיאזא בקבא דאע"ג דעריבי מעילאי, כיון דמיפסק מחיצתא דקפיאזא מתתא, הא כלי א' דומיא דב' כלים, ה"ד כגון עריבתה של תרנגולין (פרש"י מחיצה נמוכה באמצען ואינה מגעת לשפת העריבה), ואף על גב דמיפסקן מחיצתא הא נגיע, פירש"י דנגעי למעלה מן המחיצה שני החצאין באויר הכלי, ועפ"ז כתב להקל באופן זה. [ובביאורים ומוספים במהד' דרשו סי' תנו ציון יז נראה שהבינו כדברי הדרך אמונה שבאופן זה אפילו אם אין הכלים מונחים בתוך הכלי המצות מצטרפות, ואינו נכון כמו שהדרך אמונה הוכיח כן מדברי הגמ' במנחות יעו"ש, ובאופן זה שאין הכלים הקטנים בתוך הכלי גדול, אלא המצות עומדות מעל הכלי, מבואר בדברי הרמ"א ביו"ד סי' שכה ס"א שאין המצות מצטרפות. וראה בהלכה קלא במה שהובא בה מהפמ"ג והביה"ל].

ובהליכות שלמה (פ"ו דבר הלכה סק"ה) תמה איך אפשר שיהא מותר לעשות כן גם לכתחילה ולברך על ההפרשה באופן זה, והרי רבים סוברים שצריך ממש נגיעה וכמ"ש הרא"ש בהלכות חלה (סי' ד) והסמ"ג (עשין קעא). ונראה מסקנתו שלא להקל בזה. [ובעצם קושיתו י"ל דהפוס' הניו (ומכללם פשטות דברי המ"ב) סברי דנגיעת כלי חשיב נגיעה של מה שבתוך הכלי, כעין שמצינו בדיני מוקף, שאע"פ שעיסות המצויות בשני כלים לא חשיב מוקף אף אם הם באותו החדר, מ"מ כשכלי נוגע בכלי חשיב מוקף, והכא נמי דכוותה. אמנם אינה ראייה, דהתם עיסות המונחות בלא כלי חשיב מוקפות, וכשמונחות בכלי גרע, וכשהכלים נוגעים זה בזה שוב הוו כמי שאינם מונחות בכלים, אבל גבי צירוף לשיעור דבעינן נגיעה בין העיסות אף אם אינם מונחות בכלים, איכא למימר דנגיעת כלים לא מהניא].

442. לאפוקי המונחות בשקיות ניילון, שהשקית מונעת את הצירוף. כ"כ בהליכות שלמה פ"ו ה"ז דבר הלכה סק"ה.

443. כ"כ בדרך אמונה בהלכות ביכורים פרק ו הלכה טז ביאור ההלכה ד"ה ואין התנור מצרפן לחלה, משמיה דהגר"ש אלישיב זצ"ל. וכ"כ בשם הגרש"זא בס' הליכות שלמה פ"ו ה"ז דבר הלכה סק"ה לגבי שקיות נייר, ושם ה"ט דבר הלכה סק"ה גבי אריות צלופן, וכתבו שם בארחות הלכה ציון פט דכן נהגו בביתו. וטעמם הדניילון הוי טפל ללחם והוי כאילו הלחמים בפ"ע בכלי ונוגעים זה בזה.

444. דרך אמונה פרק ז הלכה ב סק"ה. וציין מקורו בצה"ל סק"ל דכ"כ הר"ש ברפ"ד חלה, והרשב"א בפסקי חלה ש"ב, והרא"ש בה"ל חלה סי' י, והמאירי בפ"ב דחלה מ"ג ופ"ד מ"א.

445. בנידון זה האריכו הפוס' האחרונים, שבספר ערך שי (יו"ד סי' שכו) כתב דאינו נחשב צירוף, ובספר תורת הארץ [להגר"מ קלירס בפ"ד אות ק] הסתפק בזה, ועוד האריכו בזה הפוס', עי' שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן סח ד"ה ועתה נבאר, וכן בתניא סימן קיד. [שעמד בזה בספק]. והכי מטו בהליכות שלמה פ"ו ה"ז. וע"ע בשבט הלוי חלק ב סימן קעז ד"ה בש"ך ובסימן קעט סק"ה. [דס"ל לחייב]. ומשמיה דהגר"ש"א (אשרי האיש פ"ב ה"ז) מטו דאינם מצטרפות [עכ"פ היכא דהוו מצות של שני בניא].

446. וה"ה כשרוצה להפריש מעיסה אחת על עצמה, צריך שכל המצות יהיו לפניו, ובעיסת חו"ל הקילו בזה כדלהלן.
447. מ"ב סי' תנו סק"ו, וראה בשו"ע יו"ד סי' שכה ס"ב ובגר"א שם סק"ח.

448. ביאור הגר"א יו"ד סי' שכה סק"ח, [ומ"ש המשנ"ב סי' תנו סק"ז שצריך "לקרב" הכלים, צ"ל דכוונתו לקרבם עד שיגעו זה בזה], וכ"כ בהליכות שלמה פסח (פ"ו דבר הלכה אות כח). ומשמיה דהגר"א"ל שטיינמן שליט"א הביא (במוריה רנו עמ' קא שמועה מא) שיש להקפיד בהפרשת חלה להחזיק ההפרשה צמוד לכלי שהבצק נמצא שם בזמן ההפרשה, משום דלהגר"א (הנ"ל) בעינן שיגעו כלי בכלי בזמן ההפרשה, ורק בכה"ג יכול לתרום מכלי אחד על השני. ומה שאין נוהגים כן הוא משום דברמ"א (סי' שכ"ג) איתא דחלת חו"ל לא ניטלת מן המוקף, וכן נהגו בחו"ל ונתפשט כן אף בא"י, ואינו נכון דהא בא"י נוטלים רק מן המוקף. ע"כ. [היינו דוקא כשהעיסה נמצאת בכלי, אבל אם נמצאת על השלחן אין לחוש, דהבית מצרף הכל להחשב כמוקף, ופשוט]. וראה במש"כ בזה עוד בהע' 425.

והנה בהליכות שלמה (שם סק"ט) כתב דמוסיף לצרפן על ידי כלי, כמבואר בפוס' דלכתחילה יש לחוש לדעת הראשונים המצריכים צירוף כלי גם לדין מוקף, הביאם הבי"י ביו"ד סי' שכה. עכ"ז. והאי חומרא צ"ע, דהב"י (שם) דחה דעה זו, וגם בשו"ע (שם ס"ב) כתב דאם יש בכל עיסה כשיעור ורוצה להפריש מזו על זו, אין צריך לא צירוף כלי ולא נגיעה, אלא כיון ששתייהן לפניו מפרישין מזו על זו. וכן היא דעת הגר"א (שם סק"ח) והמ"ב (סי' תנו סק"ו) הנ"ל שלא הצריכו צירוף כלי. [ומש"כ שם שכן היא דעת רש"י, צ"ע בזה מדברי רש"י במס' נדה דף עא: ד"ה ומקפת].

449. דאם הם סתומים אפילו הם מקורבים לא מהני. מ"ב סי' תנו סק"ו.
450. מ"ב סי' תנו סק"ז.

אפיית מצות בערב פסח

הנה מנהג אפיית מצות בערב פסח כמעט ונשתקע בקרב רוב עמי", וכיון שמנהג זה היה נחלת כלל ישראל בדורות עברו, ומבואר בראשונים, יש להעמיד את הענין כראוי.

יסוד הדין מבואר בראשונים [הוב"ד בטור שם] בשני דרכים, שהטור [בס' תנח] הביא בשם תשובה אחת שנתבאר בה טעם הדבר משום שמצת מצוה הוקשה לפסח⁴⁷⁶, ולדבריהם אפילו דיעבד אין מצה כשרה אלא אם נאפתה בערב פסח, וכן היא דעת הר"ש משאנץ ור"ת [הביאם המרדכי פסחים רמז תקמג, והובאו בב"י שם]. וכן מטיים דברי רש"י⁴⁷⁷, [והביא הטור שם שאבי העזרי למד שזו פלוגתא בין התוספתא [לירושלמי]. ודעת רבינו אליעזר הגדול ור' שמואל הכהן [ורבינו יחיאל הובא בב"י שם] היא שמעיקר הדין הדבר מותר, **ולכל הדעות לכתחלה יש לאפות בערב הפסח משום חביבה מצוה בשעתה**⁴⁷⁸.

ואע"פ שההלכה הוכרעה שמצד הדין מצה שנאפתה קודם ערב פסח כשרה⁴⁷⁹, כתב הבית יוסף [בסוף הסימן] שנהגו כל העולם שלא להתחיל ללוש עד אחר שש שעות ואין לשנות המנהג, וכן כתב בשלחן

זה. **ולדעת הרמ"א**⁴⁶⁶ בזמן הזה אין שיעור להפרשת חלה. אלא שנוהגים לטול כשיעור זית.

ולמעשה גם בני עה"מ נהגו להפריש דבר מועט⁴⁶⁷.

ברכת ההפרשה

בשעה שיפריש חלה⁴⁶⁸ מן העיסה, יברך על מצות ההפרשה, בְּרוּךְ אַתָּה ה' וכו', אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ויחתום כפי מנהגו, וכדלהלן.

בחתימת הברכה ישנם חילוקי דעות ומנהגים. **דעת השר"ע**⁴⁶⁹ לחתום 'לְהַפְרִישׁ תְּרוּמָה'. **דעת הרמ"א**⁴⁷⁰ שאפשר לחתום 'לְהַפְרִישׁ חֶלֶה'⁴⁷¹.

למעשה, **מנהג בני ספרד** לחתום 'לְהַפְרִישׁ חֶלֶה תְּרוּמָה'⁴⁷². **ומנהג בני אשכנז** לחתום 'לְהַפְרִישׁ חֶלֶה מִן הָעִיסָה'⁴⁷³.

הפרשת חלה מהמצות הכפולות והנפוחות

ניתן להפריש חלה מהמצות הכפולות או הנפוחות על שאר המצות⁴⁷⁴. אכן באפיית מצות שבערב פסח אחר זמן איסור חמץ, יש להחמיר בזה⁴⁷⁵.

המצות שבכלל⁴⁵⁸. או שיפריש מעיסה אחרת שנתחייבה ביום טוב על שאר כל המצות⁴⁵⁹.

הפרשת חתיכת הבצק המיועדת לחלה

במעשה ההפרשה יש חילוקי מנהגים ודעות, שיש אומרים שיפריש חתיכה מן העיסה קודם שמבדק, ויש אומרים שיברך את ברכת ההפרשה ורק אחר כך יפריש את החתיכה⁴⁶⁰. וראה הערה⁴⁶¹.

שיעור חתיכת הבצק

מן התורה אין שיעור להפרשת חלה, שאפילו אם הפריש בצק כשעורה, פטר את כל העיסה⁴⁶².

ומכל מקום, בזמן שהיתה החלה נאכלת נתנו חכמים שיעור להפרשת החלה, אחד מעשרים וארבעה מן העיסה לבעל הבית⁴⁶³, ואחד מארבעים ושמונה לנחתום⁴⁶⁴.

בזמננו שאין החלה נאכלת, לדעת **השולחן ערוך**⁴⁶⁵ גם שיעור הפרשה של בעל הבית הוא אחד מארבעים ושמונה, אבל אין לפחות משיעור

לעצמו, הא נחתום שאופה לעצמו בעל הבית הוא. וע"כ שיש חילוק בין הנחתום לבעל הבית, ולא בין אפיה לצורך עצמו לאפיה לצורך מכירה.

465 סי' שכב ס"א, ובב"י ריש סי' שכח בבדק הבית, הביא שדעת הארחות חיים בזמן הזה אין שיעור לחלה, וכתב שמדברי הרמב"ם מבואר לא כן.

466 סי' שכב ס"ה.

467 ברכ"י [הנד' על ג' השר"ע] סי' שכב סק"ב בשם הרבה פוסקים, [ושם כתב שגם דברי השר"ע והב"י אין הכרח שסותר למנהג, דמה שכתב מרן והכי נקטינן הוא כלפי מה שכתוב בארחות חיים דאין שיעור רק בזמן שהיו נותנים לכהן, ואמטו להכי מייתי מרן דהרמב"ם כתב דאפילו כששורפין אותה יש לה שיעור אחד מ"ח, **זה דוקא אם רצונו להפריש כשיעור**, הכי נקטינן דאף דלשריפה אלא יפריש אחד ממ"ח, אבל אם רוצה להפריש כל שהוא האידנא דלשריפה אלא הרשות בידו, ע"כ. ול"ו להבין בעניונו]. גם מדברי הגר"א [בס' שלא סקל"ה] נראה שבדעת השר"ע למד שצריך להפריש אף בזה"י כשיעור דא' ממ"ח, ותמה טובא מה נשתנה דין הפרשת חלה מדין הפרשת תרומ' בזה"י שמפרישין משהו כמ"ש השר"ע [בס' שלא סעי' יט].

וכתב הברכ"י (שם) דרבינו הארי"ל (שער המצוות ריש פרשת שלח) ס"ל דגם עתה דלשריפה אולא ידקדוק להוציא אחד מן מ"ח לפי סודן של דברים, ע"ש באורך, אלא שלא ראה ולא שמע שום חסיד נוהג בזה ע"ש. [וכתב הבא"ח שנה שניה פרשת שמיני, הלכות חלה הלכה ג, דטוב שיעשה האדם פעם אחת בשנה כפי דברי רבינו הארי"ל ז"ל, ויעשה זאת האיש בעצמו לקיים פעם אחת הפרשת חלה בידו, ודבר בעתו מה טוב להוסיף זכות על זכותיו קודם יוה"כ].

468 כן הוא לשון הטור (יור"ד סי' שכח) והשר"ע (שם ס"א). ובענין אם מעשה הפרשת החתיכה מהעיסה או מהמאפים צריך להיות קודם הברכה או לאחריה ראה להלן הע' 425.

469 סי' שכב ס"א. **וכן היא דעת הש"ך** שם סק"א **הגרי"א** שם סק"ב.

470 שם. וכן היא דעת ה"טו" ע"פ דברי הסמ"ק שהביא הב"י [כדלקמיה הע' 436], שלא כהמדקדקים שהביא הב"ח כדלקמיה הע' 437. [והש"ך בנקודה"כ סק"א השיב על דבריו].

471 דהטור (בס' שכח בתחילת הסי') כתב שבשעה שיפריש החלה יברך בא"י אמ"ה אקב"ו להפריש חלה, וי"א להפריש תרומה, ואין חילוק. והב"י (שם) כתב שנוסח זה של 'להפריש חלה', הוא הנוסח הכתוב ברמב"ם (פ"ה הי"א) והסמ"ג (סוף עשין קמא) בשם ספר התרומה (ריש י"ט פד), אלא שהסמ"ג כתב שיש אומרים כן משום דחלה שם העוגה, וכן כתב בעל המנהג (הלכות פסח דיני חלה עמ' תנט), והפריז על מדותיו לומר שכל המבדק להפריש חלה טועה הוא, דחלה היא העוגה. [ויש להוסיף דכ"כ גם השאלתות שאילתא עג]. וסמ"ק (סוף סי' רמז) כתב דאין להקפיד בין זיכירו חלה בין זיכורו תרומה. ואיכא למימר דכיון דבלישנא דתרומה לית מאן דפליג דמהני, נקט השר"ע להאי נוסח, וכ"כ הש"ך (סק"א). אך הרמ"א ס"ל כהטור שאין חילוק בדבר.

472 דהנה הב"ח (בס' שכח ס"ב) כתב דהמדקדקים נוהגים לברך להפריש תרומה חלה, וכ"כ המהר"ש"ל (בביאורו לטור) הובא בפרישה (סק"ג, וע"ע בדיישי סק"ב), ובט"ז (סק"א, והוא עצמו לא ס"ל הכי כנ"ל הע' 435), ובש"ך (סק"א). אמנם הבא"ח שנה ראשונה פרשת צו הלכה יט כתב, דהברכה של החלה היא אקב"ו להפריש חלה תרומה, ואף על פי דיש מי שכתב הנוסח הוא תרומה חלה, המנהג פה עירנו לברך חלה תרומה [ונראה דאין חילוק בין לישנא דתרומה חלה ללישנא דחלה תרומה, דכל שהזכיר לתרוויהו נפיק מידי כל חשש]. וכן היו דורשים עט"ר הרב מו"ז זלה"ה ועט"ר הרב מור אבי זלה"ה בציבור בכל שבת הגדול, ושמעתי שכן המנהג בעידה"ק תוב"ב.

473 כן העיד ה"טו" סי' שכח סק"א דכן נהגו, וכ"כ בסידור תפלת כל פה, ובכמה סידורים [בית תפלה, כלילת יופי, תפילה ברוח] כתבו להפריש חלה והוסיפו במוסגר מן העיסה. וסיבת הדבר [שהסקירוהו] כנראה על פי מה שטען ה"טו" על נוסח זה שמדברי דברי רש"י בספר האורה שם הדברים מבוארים, שכתב ח"ל, פסח שחל להיות באחד בשבת, אסור לאפות מן העיסה. ואף על גב דהדין הוא כן לאפוקי להפריש חלה מקמח, מ"מ אין בו צורך לענין ברכה, וכי צריכין להזכיר פרטי הדינים בברכה, ואיני יודע בו צורך.

474 והכי מטו משמיה דהגרי"א בס' אשרי האיש פני"ב ה"ח.

475 ראה בזה להלן בפרק הדין באפיית מצות בערב פסח הע' 453.

476 וזוהו נראה שרק במצת מצוה איתא להאי דינא, ועי' בב"י במה שדן בזה. וע"ע בהע' 434.

477 בספר האורה ח"ב סי' לב. והנה הרדב"ז (חלקו ב סימן ב אלפים ריג) כתב דיש מי שכתב בשם רש"י שאם לש אותה קודם חצות אסור לצאת בה ידי חובתו, ולמדו כן ממה שכתב שאין לאפות מצה של מצוה בי"ד קודם חצות, כשם שאין שוחטין את הפסח קודם חצות מדאיתקש מצה לפסח, וקיי"ל אין היקש לחצאין, וכשם שאם שחט את הפסח קודם חצות פסול בדיעבד, אף מצה נמי אם אפאה קודם חצות אין יוצאין בה. ואף על פי שאני לא הבנתי זה מדברי רש"י, צריך אני לתרץ מה שהקשו עליו לפי מה שהבינו הם. [וכנראה דכוונתו לרקנטי (סי' קס) שכתב כהאי לישנא שהעתיק הרדב"ז]. אמנם כשפנ"ת דבדרי רש"י בספר האורה שם הדברים מבוארים, שכתב ח"ל, פסח שחל להיות באחד בשבת, אסור לאפות מצה מערב שבת, הראשונים אומרים משום הידור מצות הוא, אבל מצינו בו איסור מדאורייתא, דהא הקשו מצות לפסח בשילהי פירקא בתרא צלי אש ומצות (שמות יב מ), מה עשיית הפסח אינו אלא משבע שעות ומחצה ואילך, אף עשיית מצה, ואכילת מצה נמי הוקשו לאכילת פסח, כדברא דאמר רבא אכל מצה בזמן הזה אחר חצות לרבי אליעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו. מיכן סמכו רבותינו שלא לעסוק בבצק לצורך מצה קודם ביעור חמץ, שנאמר לא תשחט על חמץ דם זבחי' (שם לד כה), לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים, ואם לש קודם ביעור הרי הוא כיצא בפסח שנשחט קודם ביעור חמץ. ע"כ. אמנם מאידך יעוי' בספר האורה חלק א סי' פ בסופו, וצ"ע.

478 ואפילו באופן שליל פסח חל במוצאי שבת הביא הטור בשם רב מתתיה וה"ר יהודה הכהן שחביבה מצוה בשעתה ויש לאפות בליל פסח, וכן הביא רב האי שגדר גדרו קדמוניו שלא לאפות מצה מע"ש [ע"ש בב"י הטעם]. אמנם בזה כתב שאנו אין לנו אלא מנהג אבותינו לאפות מע"ש, ולא לטרוח ביד"ט ולאחר אכילת מצה, אלא זריזין מקדימין למצוה ע"כ, וכן נהג הרא"ש ז"ל היה מבער הכל מלפני השבת ומשייר מזון שתי סעודות ואופה מצות מע"ש. אבל כשחל פסח בשאר ימות השבוע ודאי שיש לאפות מצות המצוה בערב פסח.

והנה הטור סיים ואני ראיתי בברצלונה מהמדקדקין שהיו אופין כל מה שצריכים למועד מקודם המועד, שאם יתערב עמו משהו מחמץ שיתבטל קודם איסורו. ולכאורה נראה דפליגי אכל הני גדולים וסברי שאין לאפות בערב פסח. אמנם מדברי הב"י מבואר ולא פליגי אלא במצות **ללא המצוה**, שאותם היו אופים קודם ערב פסח, וזוהו הוכיח דמה שכתב אין מתחילין להתעסק בפת בארבעה עשר עד אחר שש שעות, בכל מצה איירי אפילו אינה לשם מצוה, דאל"כ מה ענין זה שראה בברצלונה שהיו אופין כל מה שצריכים למועד מקודם המועד לכתבו בסיומן זה. [והיינו שמצות שצריכין למועד היו אופין קודם הפסח, ומועד לאו היינו יו"ט].

479 כמבואר בטוב"י ובש"ע סי' תנח, וכן בביאור הגר"א סק"א ובמ"ב סק"א.

458 מ"ב סק"י. ומקור הדבר בדעת התוס' במס' ביצה דף ט. ד"ה גלגל עיסה. אבל במצות בערב פסח אם שכח ולא הפריש צריך לשייר מכל אחת ואחת מפני שגובלן כל אחת ואחת בפני עצמה, ולמחר יניח כל החתיכות בסל אחד ומצרפן לחלה ופריש מן כולם אחת. ומבואר מדברי תוס' דצירוף סל לבד ממה שהוא צירוף לענין חיוב [לצרף ב' עיסות או מיני מאפה שאין שיעור חיוב בכל אחד]. הוא צירוף גם לענין זה שהפרשה מהדברים המצורפים נחשבת כהפרשה מכל חלק וחלק מהתערובת, ולכן דיבנין לה כאילו הפריש מכל מצה ומצוה, והפרשה דכל מצה מתקנת את כל העיסה שהימנה היא באה. אמנם ממה שהצריכו התוס' שהפרשה תהא בזמן שכל המצות מצורפות, מבואר שבכה"ג שיש צירוף בפועל נחשבת הפרשתו כהפרשה מכל חתיכה וחתיכה שבתערובת המצורפת, אבל כשיסיר חתיכה אחת מהתערובת אף שמתחילה היתה מצורפת, לא תהי' הפרשתו שא"כ לתקן את החתיכה שנפרדה [ואת העיסה שממנה באה החתיכה הוון]. ולכן לא די שביד"ט יצרף את כל המצות בכלי אחד, ואח"כ ישיר רק חתיכה אחת מכל התערובת. ולא דמי בהא לצירוף ב' עיסות שאין בהם שיעור, דהתם אחר הצירוף לא אכפת לן שיפרידם, דכיון דבענין צירוף לורך מעשה ההפרשה צריך שבשעה זו יהיו כל המצות מצורפות.

והנה בשער הציון (סי' תנו סק"א) הביא שהבית מאיר מפקפק על דברי התוס' לומר שאין צירף סל לענין זה דנימא דמעשה ההפרשה שהפריש ממנה אחת נחשב כהפרשה מכל מצוה ומצוה, ומאיך הביא דיש מקלין עוד יותר, דכיון שצטרפו די אם משייר רק חתיכה אחת לפרוש ממנה אחר כך, ואי"צ שבשעת ההפרשה יהיו המצות מצורפות, וביאור דעתם היא שיש צירוף על סיבת החיוב. ולכן הכריע השעה"צ שדי לנו אם נחמיר כדעת התוספות, שהיא הממצעת בין השיטות. [ונמצא דאיכא ג' שיטות, א. שיש צירוף על סיבת החיוב, ולא אכפת לן אם אח"כ יפריד המצות. ב. שיש צירוף על מעשה ההפרשה. ג. שאין צירוף מועיל כלל לענין הפרשה].

והנה מבואר דלהלכה הכריע המ"ב דהפרשה מסל שמצורפים בו מצות מכל העיסה שעשה, נחשבת הפרשה זו כהפרשה מכל עיסה ועיסה. ויל"ע במש"כ השעה"צ (סי' תנו סק"ב) שאם יש לו גם מצות שלמות יכון בהפרשתו לפטור גם אותם, **ורק שיהיו מונחים יחד לפניו**, דכיון דההפרשה מהתערובת שבסל נחשבת הפרשה מכל עיסה, למאי בעינן שהמצות השלמות יהיו לפניו. [הא אילו אכלם היתה ההפרשה חלה עליהם, ועכשיו שהם קיימות צריך להביאם לפניו]. ואולי כוונתו דהמצות השלמות נעשו מעיסה אחרת, ובכדי שההפרשה תהיה כדין צריך להקיפם למצות שמפריש מהם.

459 וכגון שילוש ויאפה עיסה קטנה [אפילו פחות מכשיעור] ביום טוב, ויצרפם עם המצות בסל אחד כדי שיתחייב בחלה, ואח"כ יכול להפריש מעיסה זו על כולם, כיון דחייב של עיסה זו בא עתה ביום טוב ראשי להפריש ממנה ביום טוב, ואפי' לא היה בכל עיסה כשיעור וצטרפו כל המצות בכלי אחד קודם יום טוב ג"כ נכון לעשות תקנה זו. מ"ב סק"י. או שעשה עיסה גדולה גדולה שיש בה שיעור, ויפריש הימנה וכיון לפטור גם את שאר המצות החייבות, ובלבד שיהיו מוקפות לעיסה שמפריש הימנה.

460 הנה בענין אם מעשה הפרשת החתיכה מהעיסה או מהמאפים צריך להיות קודם הברכה או לאחריה, כתב הנצי"ב בהעמק שאלה (שאלתא עג אות ג) שנהגו לברך ואח"כ להפריש. [אמנם כתב בדבריו ב' טעמים לזה, ולפי הטעם השני כתב שבא"י גם כהיום ראוי לעשות, כדאיאת בתוספתא בברכות (פ"ו) מאימת מברכין עליהן משעה שמפרישין. וביאר דמשום דלא קריא שם חשיב עובר לעשייתן].

ובדרך אמונה (ביכורים פרק ה ס"ק צח) כתב שאם אין רוצה לקרות שם רק ע"י ההפרשה, ונקבע לשם חלה במחשבה, יברך לפני ההפרשה, אבל אם רוצה לקרות לה שם יברך אחר ההפרשה קודם שיקרא לה שם. וצ"ע מקורו [בצה"הל ס"ק קסד] מהרמב"ן סוף הל' חלה, מאירי פ"ב דחלה מ"ב, ורשב"א בסוף פסקי חלה. וכיון שבזמננו נוהגים לומר הרי זו חלה, צריך להפריש קודם ואח"כ לברך. וכ"כ בהליכות שלמה פסח (פ"ו דבר הלכה סק"ל) דלכתחילה נכון לנהוג להפריש את החלה תחילה ולברך אח"כ. [ושם לא הביא דבר זה ונפתח בראשונים, והדבר תלוי אם קורא שם לחלה או שאינו קורא שם, והוא משום דפשיטא ליה שצריך לקרות שם לחלה כדלקמיה].

461 **שנראה שיש עדיפות לברך ואח"כ להפריש**, [ואף אם קורא שם יכוין בדעתו שבהפרשה נעשית החתיכה לחלה, וקריאת השם לרווחא דמילתא היא]. דהנה כשמפריש החתיכה קודם הברכה, וקורא לה שם חלה אחר הברכה, צריך להשגיח שבשעת קריאת השם תהא החלה מוקפת לעיסה, ואם העיסה נתונה בכלי, צריך שהעיסה שמפריש תהא נוגעת בכלי [וכמו שהעיר הגר"א שטיינמן שליט"א כנ"ל הע' 413], ולמעשה לא נזהרים בזה כ"כ, ומטעם זה היה יותר ראוי לנהוג להפריש בלי קריאת שם, שבוהו ההפרשה שאחר הברכה היא קריאת השם, והוא מן המוקף, ולכא"ו אף אם קורא לחלה שם, אם כוונתו שהמצוה תהא על ידי ההפרשה אלא שקורא לחלה שם לרווחא דמילתא, כמפריש בלא קריאת שם הוי, ויכול לברך ואח"כ להפריש. וכן הוא לשון הבן איש חי (שנה ראשונה פרשת צו הכ"א) שכתב, אחר שיברך ויפריש יאמר בפיו "הרי זו חלה", כדי שיקרא לה שם בפיו אחר הברכה, ואף על גב דאיכא רבים דס"ל דלא בעינן לקרוא לה שם, עכ"ו כיון דאיכא רבותא דס"ל הכי, מאי הפסד ג' תביעות אלו למעבד אליבא דרביע'. [ומתוקן בדבריו ומבדק ואח"כ מפריש, וכמדוד דכן הוא המנהג הרווח יותר בקרב בני עה"מ]. גם בדברי הנצי"ב בהעמק שאלה (שאלתא עג סק"ג) נראה כן, שכתב דאע"ג דמהני מחשבה מצוה לומר בפה, ומבואר דההפרשה היא כקריאת שם, וקריאת שם היא למצוה.

462 שר"ע סי' שכב ס"א. ובפשטות אפילו כשנותן לכהן די בנתינת משהו לקיים המצוות עשה מן התורה. והנה מפורסם שדעת הנוב"י (מהדו"ת סי' רא, הביא המנה"ח במצוה שפה אות יב) דשיעור דא' מכו"ד הוא מה"ת מתוך שיעור דמ"ג בצים, אלא שמה"ת די בזה אפי' לעיסה גדולה הרבה, דלא בעינן אלא שהמתנה תהא מתנה חשובה, וחכמים הצריכו שהיא השיעור א' מכו"ד בעיסה הגדולה לפי גדולה והקטנה לפי קוטנה, ובעיסה דנחתום הקילו משום דאיהו תמיד עושה לכה"פ שיעור ב' עיסות, ובא' ממ"ח הוי מתנה חשובה. [וכע"ז א"י בתור"ד סופ"ב דקידושין גבי תרו"ג, דאע"ג דחייטה אחת פוטרת הכרי, ה"מ להפקיע איסור טבל, אבל מצות נתינה אין מקיים אכ"כ יתן נתינה חשובה]. והנה גם לדברי הנוב"י להפקיע העיסה משם טבל סגי במשהו, ורק בשביל לקיים מצת נתינה בעינן להאי שיעורא. ומדברי שאר פוסקים נראה שאף לצורך מצות נתינה אי"צ להאי שיעורא, שהרי כתב הטור (סי' שכח) ששיעור ההפרשה לנחתום הוא אחד ממ"ח בין אם עושה למכור או לעצמו, ומקור הדבר מדברי הירושלמי (פ"ב ה"ג דף יג). דהאשה שהיא עושה למכור בשוק אע"פ שעושה עיסה קטנה לא פלוג רבנן, ואי"צ ליתן יותר מא' ממ"ח. ונראה דאפילו לא עבדה ב' עיסות, מ"מ אי"צ להפריש יותר מא' ממ"ח. [ואולי תצרף חלה דעיסה זו עם חלה מעיסה אחרת שתעשה].

463 ואם נטמאה העיסה בשווג או באונס, אף בעל הבית מפריש אחד ממ"ח.

464 ולא פלוג בין בעיסת בעה"ב שאף אם עושה עיסה גדולה [כגון לחתונת בנן] מחויב בהאי שיעורא, וכן לא פלוג בעיסת נחתום, שאף אם עושה עיסה קטנה אי"צ ליתן יותר מאחד ממ"ח. הכי איתא בירושלמי. והנה לשון הטור (סי' שכח) הוא כן, שיעור חלה לבעל הבית אחד מכו"ד, בין אם עושה עיסה לעצמו או למוכרה. ע"כ. וצ"ע במ"ש למכרה, הא מדברי הירושלמי נראה שכשעושה עיסה למכור בשוק דינה כנחתום, וצ"ל דס"ל להטור דרק מי שהוא נחתום הקילו לו להפריש א' ממ"ח, אבל מי שמוכר דרך מקרה בכלל בעה"ב הוא וצריך להפריש אחד מכו"ד. והכי מוכרח, שהרי מבואר בטור שנחתום אפילו עשה עיסה לעצמו אינו צריך להפריש אלא א' ממ"ח, ואי החילוק הוא בין אופה למכור לאופה

ערך⁴⁸⁰, שנוהגים שלא ללוש מצת מצוה בערב פסח עד אחר שש שעות שהוא זמן הקרבת קרבן פסח⁴⁸¹. וכן כתב הדרכי משה [סק"א] שהמנהג במדינות אלו ללוש מצות של מצוה אחר חצות ארבעה עשר, אבל שאר מצות אופין קודם לזה. וכל הפוסקים קבלו דבריהם⁴⁸². ותמה המשנה ברורה על מה שרוב ישראל בזמנו אין נוהרים ללוש בערב פסח אפילו את מצת המצוה. והביא שני טעמים לזה, א. מה שכתב בבגדי ישע, מפני שיש כמה דעות שאפילו בערב פסח חמץ במשהו, וקשה להזהר שלא ימצאו אף משהו חמץ בהחטים שלא יהיו מצומחים, לכן אופין קודם ערב הפסח כדי שיתבטל החמץ⁴⁸³. ב. במאמר מרדכי כתב, שהאידינא קודם הרבה הדבר מפני הדוחק, וזולת קצת שנוהרין בזה ללוש ולאפות אחר שש המצות שיוצאין בהם בשני הלילות, וכן ראוי לעשות⁴⁸⁴. ומבואר שגם דעת המשנ"ב שראוי לנהוג כן⁴⁸⁵.

אמנם בספר מעשה רב [אות קפח] מובא שהגרי"א ז"ל היה אופה המצות שאוכלים בלילה עם שאר המצות ביחד, ולא היה מקפיד לאפותן בע"פ אחרי חצות⁴⁸⁶. [וצ"ע בטעמו, שאע"פ שמצד הדין אין חשש בזה להלכה, מ"מ אמאי שינה מהמנהג שנהגו כל ישראל ע"פ הראשונים וצ"ע].

והנה יש כמה הנהגות, דינים וזהירויות ששייכים באפייה של ערב פסח אחר חצות, יותר מאשר אפיית מצות בימים שקודם לכן, וכפי שיתבאר בהלכות דלקמן.

מנחה קודם האפייה

המדקדקים נוהגים להתפלל תפילת מנחה קודם האפייה⁴⁸⁷.

זמן האפייה

נהגו בכל תפוצות ישראל ללוש את מצות המצוה בערב פסח אחר חצות שהוא זמן הקרבת קרבן פסח⁴⁸⁸. ובזמן תחילת האפייה המדויק, נאמרו בפוסקים כמה זמנים:

להשו"ע הוא אחר שש שעות מתחילת היום, והיא נקודת חצות⁴⁸⁹.

יש אומרים שהוא אחר שש שעות ומחצה⁴⁹⁰.

ויש אומרים שראוי לאפות לאחר שבע שעות ומחצה⁴⁹¹.

הלל בשעת האפייה

יש נוהגים לומר הלל בשעת אפיית המצות⁴⁹².

ביטול החמץ

כיון שאפיית מצות זו שבערב פסח נעשית לאחר זמן איסור חמץ, והפירורים הנופלים מהעיסה לרצפה או נשארים דבוקים בשלחנות או בכלים מחמיצים⁴⁹³, צריך לבטלם קודם שיחמיצו. ויאמר כן: "כָּל פְּרוּרִים אוּ פְתִיתִים"⁴⁹⁴ שִׁפְלוּ בְשַׁעַת לִישָׁה וְעֲרִיכָה, וְכֵן צָצַק הַנְּדָבָק בְּכָלִים אֲנִי מְבַטֵּל אוֹתָם"⁴⁹⁵. ועל ידי כך אף אם אחר כך תחמיץ מעט מן העיסה לא יעבור משום חמץ⁴⁹⁶.

מצה כפולה

באפיית המצות שבערב הפסח, אם נתכפלה מצה בתנור, צריך שיהא שישים במצה כנגד הכפל, ובאופן שיש שישים נגד מקום הכפל, די שיטול את מקום הכפל וכדי נטילה סביבו. אכן אם אין במצה שישים כנגד מקום הכפל, כל המצה אסורה באכילה⁴⁹⁷. שיעור כדי נטילה במידות זמננו נתבאר בהלכה קכ.

נקיף שאריות העיסה

אף על פי שביטל את הפירורים קודם שהחמיצו, אחר האפייה צריך לכבד את קרקע הבית, וכן לרוחץ את השלחן שערכו עליו את המצות, ואת הכלים שהשתמשו בהם לצורך לישת המצות, ורידודם ניקובם ואפייתם⁴⁹⁸.

החמץ הנשאר אחר האפייה ישרפנו⁴⁹⁹. וראה הערה⁵⁰⁰.

זהירות במי השטיפה

הלש אחר זמן איסור חמץ, יש לו להשגיח שהמים שרוחץ בהם את הכלים אחר גמר האפייה, או בין לישת עיסה אחת לחברתה, לא יתקבצו במקום אחד, מאחר שיש בהם פרורי עיסה שיתחמיצו.

אם שופך מים אלו ברשות הרבים אינו צריך להקפיד שלא יתקבצו, ויש אומרים שגם ברשות הרבים יש להחמיר בדבר לכתחילה⁵⁰¹. [ובניקוח המקובל בזמננו נראה שאין כל חשש].

פסח שחל במוצאי שבת

498. מ"ב סי' תס סק"ט.

499. מ"ב סי' תס סק"ט. ואם דרס הפירורים ברגליו בעפר קודם שהחמיצו אינו צריך לשרפם. שם.

500. שמדברי השו"ע יש ללמוד שבאופן זה אי"צ ביעור דוקא בשריפה. והוא שבשו"ע (סימן תמד סעיף ח) כתב, היתה לו עיסה בביתו והוא טרוד במקום אחר וירא שמא תחמיץ, מבטלה בלבו קודם שתחמיץ. וכתב המ"ב (סקל"ה) בשם האחרונים, דמש"כ השו"ע 'והוא טרוד במקום אחר, ר"ל שמחמת זה א"א לו לבוא לביתו מיד לאפותה, וירא שמא תחמיץ קודם שיבוא לביתו. וביאר בשער הציון (סקל"א) דאי לא הכי בודאי אין נכון להניח לעיסה שנתחמץ על סמך שיבטלנה מקודם. והקשה השער הציון דגם בטרוד קשה לכאורה, דהא לעיל (בסי' תמד ס"ז) מבואר דביצא לדבר הרשות יש לו חמץ בביתו חזרו מיד לבער, ואינו יכול להפטר בביטולו. ובעל כרחך צריך לומר דהכא הקילו משום דמבטלה קודם שתחמיץ, אם כן לא חל עלה כלל תקנתא דרבנן דביעור [פרי מגדים]. וכתב השעה"צ דמכל מקום נראה דתחמץ משפסק טרדתו צריך לילך לביתו לבער החמץ, דעל כל פנים איכא חשש שמא יבא לאכול, דשייך אפילו בחמץ שאינו שלו. (וכמבואר בסוף סימן תמו). ע"כ. והעולה מכל זה הוא דאין חמץ זה נחשב כחמץ שלו וא"כ אין חייב בביעורו, ואין מוטל עליו אלא להרחיקו ולהוציאו מרשותו כדי שלא יכשל בו, והכא נמי הא ביטל פיורי החמץ קודם שהחמיצו. ובהא ל"ע אף אם צריך להוציא מרשותו או לא, דאיכא למימר דכיון דאין הבצק ראוי לאכילה כמות שהוא הא אין לחוש שיאפנו ויאכלו. אמנם איכא למיחש שמא יתערב בתבשיל אחר. ויל"ע. [וקצ"ע על המ"ב שלא פירש הדבר, ואע"פ שלדעת רש"י (פסחים דף ז, ר"ה ע"ה) כתב השעה"צ דרק היכא דיושב לפני רבו יכול לבטל, ואי"צ לילך לשרוף העיסה, דמפני אימתא דרביה אינו יכול לקום ולילך לביתו, ולפי דבריו אין מקור להאי חידושא דהמבטל קודם שיחמיץ אין חייב ביעור חל עליו, אמנם כבר כתב השעה"צ שם דהשו"ע שלא הזכיר זה, משמע דבכל גוונא דינא הכי, והיה לו לפרש הכא הדין אליבא דהשו"ע. ובשיטת רש"י זה ע"י עוד בדברי הרש"ש על הגמ' בפסחים (שם), ומדבריו נראה דלא כהמ"ב גם בשיטת רש"י].

501. שו"ע סי' תנ"ט ס"ד ומ"ב סק"ל. והנה טעם המקילים ברור הוא, דכיון שמבטל החמץ קודם שנתחמץ והוציאו מרשותו קודם שהחמיץ, אין מחויב לבערו אחר שהחמיץ, [ובהערה הקודמת הובא שלדברי השו"ע אף אם לא הוציא החמץ מרשותו, אי"צ לבערו. אכן גם ללא זאת, הכא שהוציא הבצק מרשותו קודם שהחמיץ, גם ללא דברי השו"ע י"ל שאי"צ לבער, וצ"ע מ"ט להחמיר בהא. ויעוי' במג"א (סק"ט) ובפמ"ג על דבריו].

502. כ"כ השו"ע סי' תנ"ט. וטעמא דמילתא כתב הלבוש דהוא כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים. והגרי"א (סק"א, הוב"ד במ"ב סי' תנ"ט סק"ו) כתב הטעם דהוא זכר לשאר שנים. ולכן כתב באולי"צ [ח"ג פ"א תשו' ד בבאיורים] שאם יש לו קושי לעשות כן או שאינו מצוי בבקל, א"צ לחזור אחריה כבשאר שנים.

והנה אע"פ שיש מגדולי הדורות שבכ"ה שפסח חל במוצאי שבת היו אופים המצות בליל פסח, המ"ב כתב דאין לאפות בליל פסח מכמה טעמים עיי"ש. וכ"כ הברכ"י (סי' תנ"ט סק"א) בשם הרדב"ז [ח"א סי' תעז]. [ובגוונא שאופים בליל פסח גופיה ונתכפלה מצה בתנור, המצה כולה אסורה אף שיש שישים במצה נגד כל מקום הכפל, דבפסח אפילו בליעת משהו מטעם החמץ אסורה. סי' תסה ס"ה ברמ"א. ועי' לעיל הלכה קכ].

503. הנה בזמן ביעור חמץ בערב שבת שבערב פסח, כתב השו"ע (בסי' תמד ס"ב) דטוב לבער בערב שבת קודם חצות, כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבער אחר חצות. [וכתב המ"ב (שם סק"ט) דלאו דוקא קודם חצות, אלא ר"ל בתחלת שעה ששית כמו בשאר שנים. וצ"ע בזה אחר דזו לשון הטור והמרדכי (סי' תמג) בשם רש"י, שהנהיג שכשחל ארבעה עשר להיות בשבת לשרוף חמץ בערב שבת קודם חצות, גזירה שמא ישנה אותו לשנה הבאה אחר חצות. ע"כ. ודחוק טובא לומר דלישנא דהראשונים לאו דוקא הוא. ונראה דכיון דאיסור תורה הוא רק משעה שישית (כמבואר בסי' תמו), לא חששו להקדים השריפה אלא אטו שבשנה הבאה יתעכבו עד אחר שעה שישית, אבל הרחקה אטו האיסור דרבנן לא עבדו]. ועי"פ מבואר בשו"ע שאין חייב בזה, אלא דטוב לנהוג כן.

ונראה דהא מיהא יש להקפיד לבער החמץ קודם אפיית המצות, שכן נראה מדברי הטור בסימן זה בכמה מלשונותיו שחלק מהענין לאפות בערב פסח הוא שלא יהא חמץ בשעת האפייה, שבתחילת הסי' הביא מעשה באחד שאפה מצות קודם ד' שעות 'וכבר ביער חמצו, ואסרו רבותינו המצה דאיתקש לפסח. ונראה מזה שבפשיטות הבינו שטעם האפייה אחר שש הוא משום שאין חמץ מצוי אז. וכן בסוף הסי' כתב דא"א הרא"ש ז"ל 'היה מבער הכל מלפני השבת, ומשייר מזון שתי סעודות ואופה מצות מע"ש. ע"כ. הרי שכתב דין ביעור החמץ עם דין אפיית המצות. ועוד יש לציין למש"כ הרקאנטי (סוף סי' קס) דהר"א אליעזר ממיץ כתב דטוב הוא שלא לאפות מצה בעוד חמץ בבית, ואם אפה לא הפסיד. ע"כ. ובטעם הדבר יל"פ בתרי אנפי, חדא י"ל דחששו ממה שהחמץ מצוי בשעת אפיית המצה שעי"ז עלול להזדמן חמץ למקום האפייה, והא שטעמא בכל מצות הפסח יש להקפיד בזה. [ובאמת ב"י נראה שהסיק בדעת הטור שאין לאפות מצות לכל ימות תשעה אלא בערב חצות. אמנם אין בלא"ה לא מקפידים בזה]. אמנם יל"פ טעם הדין באופ"א, דכיון דכיון המנהג הוא זכר לקרבן פסח, ובקרבן פסח יש דין דלא תזבח על חמץ דם ובחי, שלא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים, ה"נ הקפידו גם באפיית המצה. [והאי טעמא שייך רק במצת המצוה, וי"ל שגם בזמננו ראוי להקפיד בזה. והנה בערב שבת בלאו הכי מותר את החמץ הנצרך לסעודות השבת. אמנם י"ל דהאיסור דלא תזבח על חמץ הוא איסור בכל כזית וכזית חמץ שיש לו בבית, ויל"ע].

504. שעה"צ סי' תנ"ט סק"ה, ומ"ב סי' תנ"ט סק"ד. ואמנם בשנים קדמוניות בארצות המזרח היו אופים מצות בפסח, [שלא היה להם האפשרות כל כך לשמור על טריותם של המצות], מ"מ בימינו לא נמצא מי שיאפה מצות בפסח. [ופשוט שבעת הצורך אפשר לאפות מצות בפסח בזהירות יתרה. וכל דברי המ"ב בזה הם שלכתחילה לא לסמוך על אפיית הפסח, אלא להכין כל המצות שיצטרך להם מערב הפסח].

480. ויתכן שנהגו כן לצאת ידי דעות הראשונים דס"ל הכי מדינא, או משום חביבה מצוה בשעתה כמ"ש הטור. ושי"מ שכ"כ הרדב"ז ח"ו סי' ב"א ר"ג, והובא בברכ"י סי' תנ"ט סק"ד. [ובספר יסוד ושרוש העבודה שער ט פ"ד הפליג בזה, וחתם דבריו בזה"ל, לכן ראוי ג"כ להזכיר ולהזהיר גם כן להמון העם ע"ז שלא יקלו בזה ח"ו, כי חדשים מקרוב באו מכמה שנים הקלו בזה, ואופין מצת מצוה כמה ימים קודם פסח עם שאר המצות. ודי בהערה זו. עכ"ד].

481. וכן מבואר ברדב"ז ח"ו סי' ב"א ר"ג, דעמא דבר שלא לאפות קודם הפסח.

482. וראה בב"ח ובמג"א סק"א, ובחי"י סק"א. ובפמ"ג ובבאר היטב ובשע"ת שכולם דנו מאימתי מתחיל זמן האפייה בערב פסח [יעוין בהלכות לקמיה], ולא הזכיר אחד מהם שבזמן הזה אין אופין מצות בערב הפסח.

483. ואע"ג דלהלכה לא קיי"ל הכי כמ"ש המ"ב בכמה מקומות, מ"מ לכתחילה לא רצו לסמוך על המקילים בזה.

484. וכ"כ האולי"צ [ח"ג פ"א תשו' ד], שאם לא בקיאים כראוי, קרובים הם להכשל בחשש חמץ, ועדיף לקנות מצות ממאפיה מלאפות בעצמו. וכל שכן שאין ראוי לאפות מצות בתוך הבית, במקום שמצויים שם מאכלים ויכול להגיע אבק מקוה של המאכלים, ודי בכל שהוא קמח שיחמיץ שעל ידו יבואו ח"ו להכשל באיסור חמץ, ובעיקר האופים ע"י גריל שצריכים וזהירות וזהירות גדולה איך לאפות ללא חשש איסור. ומכל מקום הבקיאים באפיית מצות, ודאי שמישיכו במנהגם לאפות בערב פסח אחר חצות, ולא יבטלו מנהג זה המוזכר בשו"ע. ע"כ.

485. ובאורחות רבינו [ח"ב עמ' מד אות לה ואילך] הביא שלרבינו הקהילות יעקב זצ"ל היתה חשיבות לאכול ממצה זו שנאפתה בע"פ. וכן בהליכות שלמה [פ"ו ה"א] הביאו שלמצה האמצעית הידר רבינו הגר"ש אויערבך זצ"ל ליקח מצה שנאפתה בערב פסח אחר חצות.

486. וכן הגרי"ח והגרי"ז זצ"ל מבריסק והחזו"א זצ"ל לא היו מקפידים ע"ז [הגדת מבית לוי].

487. ברכ"י והוב"ד בשערי תשובה סק"א. והנה השע"ת הסיק דא"צ לזה, דאין חשש שמא יטרד אחר האפייה. אכן הכה"ח כתב שטעם המדקדקים להקדים את תפילת המנחה הוא משום שתפילה זו היא כנגד תמיד של בין הערביים, הקודמת לאפיית המצות שהיא כנגד קרבן פסח. עוד כתב הכה"ח דאין ליתן ממצה זו של מצוה לכותי דהוי כקרבן פסח, אבל משאר מצות מותר.

488. שו"ע סי' תמו, ונתבאר בהקדמה לענין זה.

489. וכן פסקו המג"א הא"ר הבית מאיר והגרי"א עיי"ש. [ועיי' אולי"צ ח"ג פ"א ד בבאיורים איך לחשב חצות היום לדין זה].

490. מ"ב סק"ד עיי"ש. ובגרי"ז כתב דכיון שלא בקיאים בחצות היום נכון להמתין חצי שעה ואח"כ לאפות.

491. שערי תשובה סי' תנ"ט בשם הרוקח (סי' רפא, ובמעשה רוקח סי' דיני פסח אות לו עיי"ש וד"ק). וכ"כ הברכ"י בשם השבולי הלקט (סי' ריג). והטעם שהרי יסוד המנהג באפייה זו הוא זכר לקרבן פסח, וקרבן פסח הוקרב אחר התמיד, ותמיד קרב בז' שעות ומחצה.

492. עבודת הקודש לחזו"א סי' ז אות רה, הביאו כה"ח סק"ט, וגם בזה הטעם הוא מידי דהוי כקרבן פסח. וכ"כ בסי' יסוד ושרוש העבודה שער ט"ד.

493. ומרגע שידוע עליהם ומתמהמה מלבערם עובר בכל יראה ובל ימצא. מ"ב סי' תס סק"ח, סק"י וסק"ב. או בעשה דתשבתו. וכיון שיש לחוש שהאדם יתמהמה קצת, כתבו הפוסקים שצריך לבטל.

494. שו"ע סי' תס ס"ג. ושם כתוב הלשון "כל פרורים שיפלו וכו'" ולא הוסיף פתיחין, ומיהו העיר בספר מועדים זמנים [ח"ג סי' רסב] דהרי יש גם מצות כפולות ומדובקות שאינם בכלל פיורים, וע"כ כתב דעדיף לומר "כל מה שיתחמץ" שכולל גם המצות הכפולות והנפוחות, מיהו בסדר היום כתב לומר "פירורין או פתיחין", ונראה שבנוסח זה יוצא מידי ספק. [ועי' ברכות (דף לז:) דאף יותר מכזית חשיבי פתיחין]. אכן במוע"ז שם עורר בעיה נוספת בעצם ההפקר היאך הוא מועיל, ועיי"ש שפלפל בארוכה בזה והסיק שצ"ל: **הנני מבטל וגם מפקיר לכל מה שיחמיץ ואפילו פרורין בתחלת החמץ, ואם אז לא יחול הבטול וההפקר יחול רגע לפני שיתחמץ.** ע"כ. ובאולי"צ [ח"ג פ"א תשו' ד] בבאיורים כתב שגם הכוונה בנוסח של השו"ע שהפירורים יהיו בטלים בזמן שנבררו ולפני שיחמיצו, וכיון שאומר שהביטול יהיה בזמן שכבר נבררו אין בזה חסרון של ברייה והביטול מועיל, עיי"ש. ובאמת שיש לעיין בהצעת המוע"ז, דהא בתחילת החימוץ עדיין כשר גמור הוא, ואולי יאפו ולא יחמיצו, ומה שייך לבטלם בתחילת החימוץ. ואם אינו מבטל אלא מה שיתחמץ לבסוף, הדרגתו לחסרון של ברייה. ובנוסחא דהשו"ע [לפי פירושא דהאולי"צ] דמבטל פיורין [או פתיחין] שיפלו או בצק הנדבק בכלים, הרי שסיים את הבצק שמבטל קודם שיחמיץ. [ואם רוצה לכלול גם את המצות הנפוחות והכפולות או כל בצק שהתאיש מלאפותו, שבפשטות אינו כלול בלשון של פרורין או פתיחין שיפלו, יכול להוסיף על נוסחא דהשו"ע ולומר: **כל פרורים או פתיחים שיפלו בשעת לישא וְעֲרִיכָה, וְכֵן צָצַק הַנְּדָבָק בכלים, וְכֵן מַצָּה שְׂתִּכְפַּל או חֲתַנְפָּח או לְכָל בִּצָק שֶׁאִסְיָה דַעְתִּי מִלְּאֲפוֹתָיו עוֹד, אֲנִי מְבַטֵּל אוֹתוֹ**].

495. או מפקיר אותם. וצריך לומר בשפה המובנת לו ובלשון ברורה, ולא יאמר "הפרורים הפקר" דאין זו לשון ברורה, דמשמע שהם הפקר מעצמם והם אינם הפקר. מ"ב סק"א.

496. מ"ב סי' תס סק"ב.

497. ב"י סו"ס תסא בשם התרומת הדשן, והובא גם בבאר הגולה על דברי הרמ"א סי' תסא ס"ה. ודלא כאפיה לפני זמן איסור חמץ שא"צ רק להוריד הכפל וסביבו, כמבואר לעיל בדיני האפייה הלכה קכ. [ויש לזון אי כה"ג יכול לקחת את אותה המצה להפרשת חלה, שלגבי אפיה שאינה בערב הפסח מבואר בפוסקים דיכול ליתול חלה מהמצות הכפולות או הנפוחות, אמנם הכא נראה יותר דכיון דמחמירין לדונם כחמץ האסור בהנאה (אע"פ שהוא רק בתורת חומרא כמשנ"ת בדיני האפייה הע' 356), אינו יכול להפריש מהם חלה].

אי האי דינא דושרתם את המצות ענינו שתהא עבודת המצות לשם מצת מצוה

חידושי האול"צ והערוה"ש א. שהשימור הוא להשיג

ההעיסה לא תחמיץ, ב. שהשימור הוא לכל שבעת ימי הפסח
 והנה בשו"ת אור לציון חלק ג (פרק יא תשובה ו עמ' קלד ד"ה ומכ"מ) כתב שמדברי הר"ף והרמב"ם נראה שלמדו שהשמירה אינה אלא שמירה מחימוץ, שלא יבא על הדגן מים, שכן כתב הרמב"ם בפ"ה מהל' חמץ ומצה ה"ח וה"ט וז"ל, שאין הדגן שנבלל או שנתבשל ולא נתבקע חמץ גמור של תורה, ואינו אלא מדברי סופרים משום שנאמר ושמרתם את המצות, כלומר, הזהרו במצה ושמרו אותה מכל צד חימוץ. לפיכך אמרו חכמים צריך אדם לזהר בדגן שאוכל ממנו בפסח שלא יבוא עליו מים אחר שנקצר עד שלא יהיה בו שום צד חימוץ. עכ"ל. הרי שהרמב"ם מפרש את ענין השימור שהוא שימור מחימוץ בלבד, וכן נראה מדברי הר"ף על הגמ' בפסחים (דף מ). שרבה היה אומר להנהו דמהפכי כפי כי מהפכתו הפיכו לשם מצוה, שכתב ע"ז הר"ף וז"ל, ומבעי ליה לאיניש נטורי קימחא דפיסחא מעידן קצירה, דאמר קרא ושמרתם את המצות, ואמר להו רבא להנהו דמהפכי כפי כי מהפכתו אפיכו לשם מצוה, כלומר הזהרו בהן שלא יבוא עליהן מים, ע"י. הרי שהר"ף לא גרס לשם מצוה אלא לשם מצוה, וביאר דהיינו שמירה מחימוץ. והוסיף האול"צ דמדברי הר"ף והרמב"ם נראה שאין זה דין דוקא ללילה הראשון, אלא לכל ימי הפסח, שצריך שתהא המצה שמורה מחימוץ משעת קצירה. ויוצא מדבריהם קולא וחומרא, שכן לדעתם אין צריך שמירה לשם מצת מצוה, ומאידך צריך לאכול מצוה שמורה משעת קצירה בכל ימי הפסח. עכ"ל האול"צ. ובאמת שכבר קדמו בזה הערוה"ש שכתב כן בסימן תנג (ס"ק כ וכו') וסיים שם וז"ל, הרי מפורש דהשמירה היא לכל ימי הפסח בשוה, דהשמירה היא מחימוץ ולא משום ענין לשמה דמצוה. ולכן השמיטו הר"ף והרמב"ם הך דבצקות של כותים אדם ממלא כריסו מהם (דאיתא בפסחים דף מ.), ורבים טרחו בזה, והדבר פשוט שדחאו זה מהלכה משום הך דרבה דבעי שימור לכל מצוה שבפסח משעת קצירה לשומרם שלא יחמיצו. עכ"ד, ועיי"ש עוד. (שו"ר שבאול"צ בפ"ג תשו"ד ציינו לדברי הערוה"ש אלו).

מבואר מדבריהם, שאין דין שימור ועשייה לשמה במצה דמצווה כלל, וכל השימור הנצרך הוא שימור שהעיסה לא תחמיץ, ושימור זה נצרך לכל ימי הפסח בשוה.

תמיהה על החידוש השני שאין חילוק בין מצוה דמצוה למצות דשאר ימי הפסח

אמנם יש לתמוה אהאי חידושה מברייתא דמס' גיטין (דף י. ושי"ג, ועי' להלן), דתניא מצת כותי מותרת ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, ופירש"י דהא דכפלה הברייא מצת כותי מותרת ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, הא קמ"ל דמותרת בפסח לאכילה ולא חיישנין שמא החמיצה, ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח משום חובת לילה הראשון שהוא חייב לאכול מצוה המשתמרת, ואפי' ידעינן בה דלא החמיצה לא נפיק בה אלא אם כן עבד לה שימור לשם חובת מצוה דכתיב ושמרתם את המצות, וכותים בקיאי הן שצריכה להשתמר לשמה ועושיין לה שימור. עכ"ד. הרי לן מהברייא דמצת מצוה צריכה שימור לשם מצוה, ולא סגי בזה שיועד שלא החמיצה.

והנה התוס' שם (ד"ה ואדם) כתבו וז"ל, זו אף זו קתני ואשמעינן דבקיאי בשימור לשם מצוה. ע"כ. ובלשון זו שכתבו התוס' שכותים בקיאים בשימור לשם מצוה, לכאוי הים מקום לדון לומר דלדעתם א"צ שימור לשם מצוה, דבשימור לשם מצוה סגי, והיינו שלא יא חמץ וכמ"ש האחרונים הנ"ל, אלא דא"כ קשה מש"כ התוס' דזו אף זו אשמעינן, דגם במצות שאין אדם יוצא בהם ידי חובתו צריך להקפיד שלא יהיו חמץ, ומאי הוסיפה הברייא לאשמעינן דאדם יוצא בה ידי חובתו בפסח. עוד יש להוכיח כן דס"ל להתוס' שצריך לכוין בעשיית המצה דליל הסדר לשם מצוה, דלעיל מינה (בד"ה מצת כותי) הקשו התוס' וא"ת ואמאי יוצא בה ידי חובה, דילמא לא שמרה [הכותי] לשם מצוה דחשידי אלפני עור, ועיי"ש מה שתי. והק' האחרונים אמאי הקשו תוס' רק על הא דאמרינן אדם יוצא בה ידי חובתו, ומבואר שרק בזה היה מקום לחושדו שמא לא כיוון לשם מצוה, הו"ל לאקשווי מעצם הדין דמותר לאכול את מצת הכותי, אמאי לא חשידינן ביה שמא החמיץ את המצה. וכתב המהרש"א לבאר דאחא ודאי לא קשיא להו, דכיון דעיסת ישראל הוא ודאי הכיר בה דלא החמיצה, שאין שם לא קרני חגבים ולא הכסיפו פניו דאפילו בצקו שהעיסה על עכו"ם שרי בכה"ג. ומבואר בזה דדעת התוס' דלא סגי בהא דברור שהעיסה לא החמיצה, בכדי שיהיה אפשר לקיים בה מצות מצוה, אלא צריך שימור לשם מצוה.

ובאמת שכן איתא להדיא בגמ' במס' חולין (דף ד.) אהאי ברייתא, דאמרו שם כן, אמר מר מצת כותי מותרת ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, פשיטא [דיוצא בה כיון דמותרת], מהו דתימא לא בקיאי בשימור, קמ"ל. ע"כ. הא לן להדיא דמצת מצוה צריכה שימור לשם מצוה דווקא, ולא סגי בזה שברור שאין המצה חמץ. [וכן פירש"י התם דבעי למיעבד שימור לשם מצוה של מצוה]. והוא תימא גדולה למש"כ הערוה"ש והאול"צ בדעת הר"ף והרמב"ם דאין השימור צריך להיות לשם מצת מצוה, אלא סגי משימור של חימוץ. דלפ"ד הדין קושיית הגמ' לדוכתא, ואין ביאור לתי' הגמ'. [ושמא יל"פ בדוחק דלפ"י זה נימא דהא גופא קמ"ל, דיוצא בה מחמת שא"צ שימור מיוחד למצת מצוה. וצ"ע].

עוד יש להביא דמש"כ הערוך השלחן בפשיטות דלכן השמיטו הר"ף והרמב"ם הך דבצקות של כותים אדם ממלא כריסו מהם, דהוא משום שדחו זה מהלכה משום הך דרבה דבעי שימור לכל מצוה שבפסח

משעת קצירה לשומרם שלא יחמיצו. הנה מדברי הבי" (בסו"ס תנד) מבואר דלא ס"ל הכי, שהוא פירש שהרמב"ם השמיט להאי דינא מפני שסבר כדברי רבינו חננאל המובא בר"ן (דף יב. סוד"ה ומיהו) שפירש שלשה הגוי בפני ישראל במים שלנו וראה שלא עירב בה שאור, ולכך לא הוצרכו לכתבו דמילתא דפשיטא הוא. ומבואר דפשיטא ליה שאין איסור באכילת מצות דנכרי, וממילא מבואר שיש חילוק בין מצות דמצוה למצות דשאר ימות הפסח. וע"ע בדברי הבי" ריש סי' תס, במה שהביא מתשובת הרשב"א (ח"א סי' כו).

תמיהה על החידוש הראשון שהשימור הוא שימור שהעיסה לא תחמיץ

והנה מכ"ז מוכח שבמצוה דמצוה יש דין שימור מיוחד, דלא כשאר מצות חג [ודלא כהחלק השני שכתבו האול"צ והערוה"ש שלכל ימי הפסח צריך שהמצוה תהא שמורה], אכן עדיין אין רא' שדעת תוס' דלא סגי בשימור שלא תחמיץ המצה, דנראה פשוט דגם למה שנקטו הערוה"ש והאול"צ בשיטת הר"ף והרמב"ם דא"צ שימור לשם מצוה אלא השמירה היא מחימוץ, מ"מ בעינן שישמור את העיסה מחימוץ באופן חיובי, ולא סגי בזה שידע שהעיסה לא תחמיצה, דאף דגם בזה לית לעיסה דין חמץ כהאי דינא דבצקות של נכרים, ומד"ל שרי ליה לאיניש לאכלם בפסח (ודלא כמ"ש הערוה"ש בפרט זה וכו"ל), מ"מ דין שימור מחימוץ לא התקיים בהם, שצווי התורה הוא לשמור שהעיסה לא תחמיץ, והיכא שלא שמר לא התקיים דין זה אף אם למעשה הבצק לא תחמיץ. וא"כ נמצא דג' דרגות איכא, א. שידעינן בעיסה שלא תחמיצה. ב. ששימור את העיסה שלא תחמיץ. ג. ששימור את העיסה לשם מצת מצוה. וא"כ שוב י"ל דלדעת תוס' סגי בשימור מחימוץ וא"צ שימור לשם מצוה, וכונתם בקושיא (במס' גיטין הנ"ל) דאף דמצת כותי מותרת, והוא משום שהישראל הכיר בה שלא תחמיצה, ע"י שראה שאין בה קרני חגבים ולא הכסיפו פניה, מ"מ מנ"ל שהכותי שימור העיסה באופן חיובי שלא תחמיץ, הא אין להאמינו בזה משום דלית ליה לפני עור. [אלא שאת דברי הגמ' דריש חולין הנ"ל ק"ק לבאר כן, דבשלמא אי נימא שצריך כוונה לשם מצוה מוכן הס"ד שלמצת מצוה א"א לסמוך על הכותי ד"ל דלא ידע להו האי דינא, אבל אי נימא דא"צ לכוין אלא להשיגח שלא תהא העיסה חמץ, ק"ק מה היה הו"א לומר דלא יודעים מאחר שלכל ימי הפסח סמכינן עליהו, וע"כ שמגשיחים לעשות העיסה באופן שלא תחמיץ, ולדברי האחרונים הנ"ל בכוונה זו סגי נמי גם למצת מצוה דליל הסדר. ודו"ק].

אמנם כ"ז הוא לביאור המהרש"א בדברי התוס', אכן כבר תמה עליו הרש"ש במס' קידושין (דף עו.) [ורמזו לקו' זו הקרני ראם בגיטין שם], דאי הכי שראה שהבצק לא תחמיץ אמאי ס"ל לרבי אליעזר בברייא דמצותיהם אסורות מפני שאין בקאין בדקדוקי מצוות, הא קמן שהעיסה לא תחמיצה, ואף עיסת גוי מותרת בכה"ג כדחזינן בברייא (דפסחים דף מ. הנ"ל) בבצקות של נכרים. ומכח קו' זו הכריח הרש"ש כפי מהרש"ל (בגיטין שם) שכתב דהתוס' לא מקשו למה אינו אסור משום חמץ, דפשיטא להו שירא הכותי שמא יתן לו ישראל לאכול מהן במשך ימי הפסח, ואי אפשר שלא יאכל מה שהרי הוא עשה לו את המצות ההן, אבל אמצת מצוה הקשו התוס' דאף אם יאכל מנ"ל שבמצוה זו יצא ידי חובתו. ומבואר בזאת דאף שהכותי שימור המצה שלא תחמיץ, בכ"ז הקשו התוס' דלא יוכל ישראל לצאת בה ידי חובתו מחמת שהכותי לא כיון בה. ובזה כבר קשה לדחוק שהכותי לא כיון בעיסה לעשותה לשם מצוה כלל, והיינו שלא הקפיד אפי' שלא תחמיץ, ורק אחרי שעשאה ראה שהעיסה לא תחמיצה ועשה הימנה מצוה, ומש"ה אין לישראל לצאת בה ידי חובתו, דאע"פ שהכותי יודע שלא שימרה לשם מצוה אין לו מניעה ליתנה לישראל לצאת בה ידי חובתו ליה לפנ"ע, שלכאוי דחוק הוא לומר שזהו חשש הגמ'. [עוד יש להביא בזה דברי התוס' רא"ש בגיטין שם, שהקשה להדיא כן, וז"ל, וא"ת ואיך יוצא בה ידי חובתו, דילמא לא שמרה לשם מצוה דחשידי אלפני ע"ע לא תתן מכשול].

תמיהה נוספת מסוגיא ערוכה במס' פסחים

וביותר יש לתמוה טובא אהאי, דסוגיא ערוכה היא במס' פסחים (דף לח סו"ע"א) אהא דאיתא במתני' התם (דף לה.) חלות התודה ורקיקי נזיר עשאן לעצמו אין יוצא בהן, עשאן למכור בשוק יוצאין בהן, ופירשה הגמ' מנה"מ, אמר רבא דאמר קרא ושמרתם את המצות, מצוה המשתמרת לשם מצוה, יצתה זו שאין משתמרת לשם מצוה אלא לשום זבח. ורב יוסף יליף לה מדאמר קרא שבעת ימים מצות תאכלו, מצוה הנאכלת לשבעת ימים, יצתה זו שאינה נאכלת לשבעת ימים אלא ליום ולילה. ופירש"י התם וז"ל, ושמרתם את המצות **עבידי לה שמירה לשם מצוה**, כל שימור שאתה משמרה שלא תחמיץ **התכוין לשם מצוה של מצוה**. יצאת זו, דלא לשם מצוה של מצות פסח עבידי לה אלא לשם מצוה של זבח. ובדברי רב יוסף פירש"י, שאינה נאכלת לשבעה, דלאחר יום ולילה היא נותר כדכתיב (ויקרא ז טז) ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו וגו', והיכא דלא נשחט עליהן הזבח אע"ג דעכשיו יש לה היתר לשבעה, מיהו כי עבדה לאו לשם מצוה הראויה למצוה איתכוין, דכי עבדה אדעתא לאיפסולי ביום ובלילה עבדה, ואית ליה לרב יוסף הא דרשה דבעינן שימור לשם מצוה, ואההוא קרא סמך ובהא פליג, **דאי נמי איכוין לה נמי לשימור מצת מצוה למיפק בה משום תודה, ומשום מצוה לא נפיק דבעי שימור לשום מצוה כל שבעה**. ע"כ. הרי לן דהן לרבה והן לרב יוסף בעינן שימור לשם מצוה, ולא סגי בשימור מחימוץ גרידא, דאף כששימור לשם זבח דודאי שימרה שלא תהא חמץ לא יוכל לצאת ידי חובתו בה למצת מצוה, ואי נימא דלהרמב"ם והר"ף השמירה הנצרכת היא רק שהעיסה לא תחמיץ, ולא משום שצריך לעשות עבודת המצות לשם מצוה, היאך נבאר האי סוגיא. וברמב"ם עצמו פסק כן (בפ"ו מהל' חמץ ומצה ה"ט) וז"ל, חלות תודה ורקיקי נזיר שעשאה אותן לעצמו אין

יוצאין בהן שנאמר ושמרתם את המצות, מצוה המשתמרת לענין מצוה בלבד הוא שיוצאין בה, אבל זו משתמרת לענין הזבח. [ובאול"צ בסו"ד שם, הקשה כן אדברי עצמו, ומחמת כן פקפק בחידוש הנ"ל].

ביאור הר"ן בהאי סוגיא

והנה הר"ן בחידושים במס' פסחים (שם) ביאר הסוגיא באופ"א מרש"י, שכתב וז"ל, רב יוסף אמר קרא שבעת ימים מצות תאכלו, פי' לרב יוסף אפילו לא נשחט עליהם הזבח, עשאן לעצמו אין יוצא בהן, אלא דפליג עליה דרבה משום דס"ל דאי מושרתם את המצות בלחוד אפילו עשאן לעצמו יוצא בהן, דמושמרת לשום מצוה מקריא, אלא דמקרא דשבעת ימים מצות תאכלו נפיק לן שאין יוצא ידי מצוה בחלות תודה ורקיקי נזיר וכו', דהא לא שמר אותן לשם דבר שהוא כשר למצה, אלא לשם דבר שהוא פסול לה. ורבה לית ליה דרשא דמצוה הנאכלת לשבעה כלל, ואפי"ה קאמר דאין יוצא בהן לפי שלא שמר אותה לשום מצוה של מצוה אלא לשום מצוה של זבח, עכ"ד. ולפי פשוטו ביאר דבריו הוא כן, דרבה דפסלן משום דכתיב ושמרתם את המצות מצוה המשתמרת לשם מצוה, יצתה זו שאינה משתמרת לשם מצוה אלא לשום זבח, ס"ל שצריך שתהא עשיית המצות לשם מצוה, וע"כ הכא שהמצות לא נעשו לשם מצוה אלא לשם זבח, פסולות מלקיים בהם מצות מצוה. ורב יוסף שהוצרך לטעמא אחרינא דאמר קרא שבעת ימים מצות תאכלו מצוה, הנאכלת לשבעת ימים, יצתה זו שאינה נאכלת לשבעת ימים אלא ליום ולילה, איהו ס"ל דא"צ לכוין בעשיית המצה לשם מצת מצוה, ורק היכא שכיון כוונה הפוכה כעין כאן שעשאה למצה הנאכלת יום ולילה אז פסלינן ליה מקיום מצות מצוה. [וכן ביאר הגמיה שם]. וא"כ היה אפשי"ל דהא דכתבו האחרונים ז"ל דלדעת הר"ף והרמב"ם א"צ כוונה לשם מצוה, הוא כדעת רב יוסף דס"ל דא"צ לכוין בעשיית המצה לשם מצוה, וסגי בזה שלא יכוין כוונה הפוכה מן המצוה. [אלא דתמוה קצת לומר דפסקו כרב יוסף במקום רבה].

אמנם לאח העיון נראה דג"ז אינו, דהא לדבריהם אין צורך לשמר אלא שלא תהא המצה חמץ, ואי נימא דלדברי הר"ן הכי סבירא לרב יוסף קשיא טובא, מה אכפ"ל אם מכוין לאכילת יום ולילה או מכוין לאכילת שבעה, סו"ס שימור את העיסה שלא תהא חמץ. ועכצ"ל בביאור דברי הר"ן דבר חדש, דלרב יוסף אף שא"צ לכוין לשם מצוה בעשיית המצה, אבל מ"מ צריך שיכוין בדעתו שעכשיו עושה מצוה. וביאור הדברים הוא דהנה הא דבעינן לשמר המצה, אינו מחמת דבעינן לברורי דהמצוה לא תחמיצה, וכמאי דחזינן בדינא דבצקות של נכרים דאף היכא שידעינן שהמצוה לא תחמיצה, וכגון שראה שלא הכסיפו פני העיסה א"א לצאת בה ידי חובתו בליל פסח, דלמצת מצוה יש דין נוסף דשימור. וא"כ י"ל דאף היכא שהשיגח שלא תהיה העיסה חמץ עדיין לא קיים דין שימור, דאין חילוק בין אם יודע שהעיסה לא תחמיצה, לאם שימור העיסה שלא תחמיץ, ודין שימור שחידשה התורה במצת מצוה לדעת רב יוסף הוא, להשיגח שתהא מצוה, דזוהו מקיים צווי דושרתם את המצות. וכיון דהאי כוונה מיהא מבעיא, א"כ כששומר את המצות לשום זבח דזוהו הוי שימור לדבר הפסול במצה, [דמצת הזבח נאכלת ליום ולילה ומצת המצה לשבעת ימים], שוב לא קיים בזה מה שאמרה תורה ושמרתם את המצות, דבהאי קרא איירי במצות הנאכלות לז' ולא למצות הנאכלות ליום ולילה. ונהי דא"צ לכוין להדיא שעושה מצוה הראויה לז' וסגי בזה שמכוין שעושה מצוה, מ"מ היכא שלהדיא מכוין לשם זבח גרע.

ונראה ראייה מוכרחת לביאור זה בדברי הר"ן שאחר שכתב בדברי רב יוסף דבעינן מצוה הנאכלת לז', יצתה זו שאינה נאכלת לז' אלא ליום ולילה, הוסיף לכתוב וז"ל, וכיון שכן [פי' דבעינן מצוה הנאכלת לשבעה], מקרא דושרתם את המצות נפיק לן דחלות תודה ורקיקי נזיר עשאן לעצמו אין יוצא בהן וכו'. ע"כ. הרי לן דאחר דבעינן מצוה הנאכלת לשבעה, והוא כיון למצות זבח שוב לא קיים אף את דין השימור, ולא רק הדין דשבעת ימים מצות תאכלו. ונמצא מסקנא דמילתא דאף לביאור הר"ן לא סגי לדעת רב יוסף שישמור שלא תהא העיסה חמץ, דשימור לשם מצוה מיהא מבעיא, וקשיא לדברי האחרונים דלעיל. [ובדעת רבה גם להר"ן בעינן כוונה חיובית לשם מצת מצוה, ולא סגי שמכוין לשם עשיית מצוה וכאמור].

ביאור רבינו דוד בהאי סוגיא

וברבנו דוד פירש הסוגיא באופ"א, ותו"ד הוא דהכל מודים בכך דודאי שימור לשם מצוה בעינן דהא קרא כתיב ושמרתם את המצות, אלא דרבה אף לשם זבח [פי' שכיון בעשייתו גם לשם מצוה וגם לשם זבח] הוא פוסלן, ואע"ג שלא יהיה השימור לדבר של פסול, שמ"מ אין השימור מיוחד לשם מצוה. ורב יוסף חלק על זה ומצא שהשימור שלהם הוא לדבר פסול, והן נפסלות בכך. עכתו"ד. ולפירושו נמצא דרבה מוחמיר טפי מדרב יוסף, [וגם לפי הר"ן הוא כן]. ויתכן דלדקדק דגם הרמב"ם פירש כן, שהרמב"ם כתב (בפ"ו מהל' חמץ ומצה ה"ט הנ"ל) חלות תודה ורקיקי נזיר שעשאה אותן לעצמו אין יוצאין בהם שנאמר ושמרתם את המצות, מצוה המשתמרת לענין מצוה בלבד הוא שיוצאין בה, אבל זו משתמרת לענין הזבח. עכ"ל. ומהאי ליטנא משמע דס"ל להר"מ שאף בגוונא שמכוין גם לשם זבח המצה פסולה, וזה כדעת רבה לפירוש רבינו דוד, דאילו למד הרמב"ם דברי הגמ' כשאר הפירושים דאיירי שלא כיון לשם מצוה, היה צריך לכתוב מצוה המשתמרת לענין מצוה, ולא היה צריך להוסיף תיבת בלבד. [שו"ר בספר הליקוטין על הרמב"ם שהביאו מס' בן אריה שעמד בזה וכתב, מצוה המשתמרת לענין מצוה בלבד, נ"ב ק"ק מידי בלבד כתיב. ולהאמור מבואר היטב בעה"ז]. והנה נמצאנו למדים לע"ע דמפשוטות הסוגיות מוכח דבעינן כוונה בשימור המצה לשם מצוה. והכי חזינן בברייא דמס' גיטין (דף י.), והכי מוכחא סוגיא דמס' פסחים (דף לח:), וכן כתבו כמה ראשונים להדיא, ואלו הן, רש"י, והתוס' רא"ש, והר"ן [עכ"פ בדעת רבה], ורבינו

דוד, וכן מדוקדק מלשון הרמב"ם שכתב שרק מצה המשתמרת לענין מצה בלבד הוא שיוצאין בה. דמשמע מזה שצריך לכוין בעשייתה לשם מצות מצה, ושיהא השימור רק לשם כך.

ענף ב

אי קצירה וטחינה נחשבות מכלל עבודת המצות

ועתה נבוא בעזה"י לביאור הנידון הב' אי קצירה וטחינה נחשבות מכלל עבודת המצות. והנה במס' פסחים (דף מ.) דנה הגמ' אי מותר ללחות החיטים של המצות במים או לא, ומסקינן התם כן, הדר אמר רבא מצה ללחות וללחות שגאמר ושמרתם את המצות, אי לא דבעי לתיתה שימור למאי, וניסה רבא להוכיח דין זה ממקו"א ודחתה הגמ' ראייתו, ומסקה הגמ' דאפ"ה לא הדר ביה רבא דאמר להנהו דמהפכי כפי, כי מהפכתו הפיכו לשם מצוה, אלמא קסבר שימור מעיקרא מתחילתו ועד סופו בעינן. מר בריה דרבינא מנקהא ליה אימה בארבי. [פירש"י חייטין מתחילת קציר לצורך פסח ועבדא להו שימור מעיקרא]. וכתב הר"ף (דף יב.) וז"ל, ומבעי ליה לאיניש לנטורי קומחא דפסחא מעידן קצירה, דאמר קרא ושמרתם את המצות, ואמר להו רבא להנהו דמהפכי כפי כי מהפכתו הפיכו לשם מצוה, כלומר הזהירו בהן שלא יבא עליהן מים. ע"ד. ומפשטות דבריו משמע דפסק כרבא ששימור דקרא הוא משעת קצירה, ואע"ג דבגמ' דחו ראייה דרבא מ"מ הלכתא כוותיה.

אכן הר"ן שם (ד"ה ומבעי) כתב דודאי דלמצוה מן המובחר הכי עדיף שפיר, ומיהו אפשר שאע"פ שלא עשה כן אלא שלקח חיטים מן השוק ושמרה לשם מצה יצא יד"ח. עכ"ל. ויל"ד בדבריו אי כוונתו לבאר כן בדעת הר"ף דמש"כ ומבעי ליה לאיניש לנטורי קומחא דפסחא משעת קצירה הוא רק למצוה מן המובחר, אבל מעיקר הדיון סגי בשימור משעת לישא. או שלהר"ף בעי שימור משעת קצירה אף מעיקר הדיון, והר"ן אתי לאפלוגי ולימא דאינו אלא למצוה מן המובחר. ובב"י (סי' תנג) כתב דלכא"ו נראה שדעת הר"ף ורמב"ם דלעיקובא בעי רבא שימור משעת קצירה ונקטינן כוותיהו, אלא שהר"ן כתב ע"ד הר"ף וכו' כמו שזכר. ומשמע דהבין שהר"ן ביאר כן בדעת הר"ף. וע"כ גם בשו"ע (שם סעי' ד) פסק דהחיטים שעושים בהם מצת מצוה, טוב לשמרם שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה וכו', והיינו דא"י מעיקר הדיון. ושוב מצאתי בס"ד שכן מפורש בדברי הריטב"א הנדפסים במס' פסחים שם, שהביא דרבנו אלפסי ז"ל סמך אדרבא ואמר ומבעי ליה לאיניש לנטורי קומחא דפסחא וכו', וכתב הר"י ז"ל דמלשונו משמע שאינו מעכב בדיעבד אלא למצוה וכו', ומסיק שם הלכך כן נראה המסקנא דלכתחילה עבדינן ליה שימור משעת קצירה, ומיהו בדיעבד בשימור דלישה בלבד סגי. וכן בדברי הרא"ש (פסחים פ"ב סי' כו) משמע שכך ביאר דברי רבא עצמו, דרבא היה מחמיר על עצמו לשימור מצה של מצוה משעת קצירה.

[ומהמבואר יש לתמוה קצת שהטור (בסי' תנג) כתב בשם הרא"ש אביו שאין צריך שימור אלא משעת טחינה, ודלא כהר"ף דס"ל שצריך לשימור החיטין שיוצאין בהן ידי מצה משעת קצירה שלא יבאו עליהן מים. דלכא"ו מ"מ קשיא, אי איירי אעיקרא דדינא, האי כבר נתבאר דגם להר"ף סגי מעיקר הדיון בשימור משעת לישא, ואי איירי למצוה מן המובחר הא גם הרא"ש כתב דרבא היה מחמיר על עצמו לשימור החיטין משעת קצירה. וקשה לומר שהטור לא למד כהר"ן והריטב"א הנ"ל, וס"ל שלהר"ף בעינן שימור משעת קצירה לעיקובא, וע"ז הביא דלהרא"ש אינו כן, דא"כ היה להבי"י להוכיח מזה שלדעת הר"ף בעינן שימור לעיקובא, וכמא"י דס"ל לבי"י מעיקרא כנ"ל. ויתכן דהטור למד ממש"כ הרא"ש דמדקאמרה גמ' דמר בריה דרבינא מנקהא ליה אימה בארבי, משמע דאיהו לבד היה מחמיר וכל שאר החכמים לא נהגו כן, דמבואר בזה שלדעת הרא"ש גם למצוה מן המובחר א"צ לשימור החיטים משעת קצירה, דהא אף רבא עצמו לא סבר כן אלא למצוה מן המובחר, ואפ"ה חוינן לשאר החכמים דלא היו עושין כן, וודאי דאי הוא ס"ל כרבא היו עושין כמותו לשימור החיטין משעת קצירה, ומדלא עבדי הכי מבואר דאף מצוה מן המובחר ליכא בהא לדעתם. וצ"ע]. וא"כ נמצא שלכתחילה יש לעשות את השימור משעת הקצירה, וכמו שכבר הובא שהשו"ע פסק כהר"ף והרמב"ם דטוב לשימור החיטין משעת קצירה שלא יפלו עליהם מים.

[וכאן המקום להעיר, דהנה הבי"ח (ר"ס תס) כתב דחיטין שנטחנו ע"י גוי וחש"ו, אפילו לשה ואפאה בה דעת אינו יוצא בה ידי חובתו כדכתב הרא"ש בשם השאלות, ע"כ. ודבריו צ"ע מאד, חזק דהרא"ש עצמו לא ס"ל כן, ונתבאר לעיל בסמוך דיתכן דלדעת הרא"ש אף למצוה מן המובחר א"צ לשימור המצות משעת קצירה, וגם להר"ף שכתב דמבעי ליה לאיניש לנטורי קומחא דפסחא מעידן קצירה, הא הר"ן והריטב"א פירשו דאינו אלא למצוה מן המובחר, ובדיעבד ודאי דאם קצרה וטחנה חש"ו או גוי דסגי בהכי וכנ"ל כ"ז לעיל, ומאי האי דכתב הבי"ח דבקמח שלא גוי אינו יוצא ידי חובה. וצ"ע לע"ע].

ענף ג

אי גם בקצירה וטחינה בעינן שימור לשם מצה או דסגי בשימור שלא יחמיץ

והנה למשנ"ת בענף א', דענין הלשמה במצה הוא לכוין בעשיית המצה לשם מצת מצוה, גם הכא הרוצה לקיים המצוה מן המובחר בפשוטו צריך שיקצור ויטחון לשם מצת מצוה. וכמ"כ כשם שא"א לתת לחש"ו או לגוי לאפות המצות וכמו שפסק השו"ע (בסי' תס סעי' א), מהאי טעמא דכתיב ושמרתם את המצות, ומשמע מזה דשמירה שאתה משמרה שלא תחמיץ התכוין בה לשם מצה של מצוה, ונכרי וחש"ו לאו בני שימור נינהו, כך גם על הקצירה י"ל כן דבעינן שיקצור דוקא ע"י ישראל גדול וכן דעת לשם מצת מצוה, ולא סגי בשימור ששומר שהחיטין לא יחמיצו.

אלא שבט"ז (סי' תס סק"א) כתב לחדש דהא דפסק השו"ע דאין לשין מצת מצוה ע"י עכו"ם, דנראה דדוקא לישא ואפיה אסור ע"י עכו"ם דבעינן שימור לשם מצה, ועכו"ם אינו עושה אלא ע"ד עצמו, אבל הטחינה של החיטים אין אסור ע"י עכו"ם אם ישראל עומד על גביו. ואע"ג דכתב הטור בסי' תנג בשם השאלות דצריך שיהיה מנטרא מן חימוץ מן כד נפלא מיא עילוה, ואי נטרינהו לחיטי עכו"ם לא נפיק בה ידי חובתו, היינו מטעם חימוץ, ממילא אם עומד ישראל על גביו ושומר מחימוץ אין אסור. משא"כ בלישה ואפיה דלאו מטעם חימוץ הוא אלא שיכוון לשם מצה וכו'. והטעם דעיקר עשיית המצה היא לישא ואפיה וזה צריך לשם מצוה. עכתו"ד [והביאו בביה"ל שם בריש הסי', ועיי"ש במ"ש בזה]. וכע"ז כתב גמ' האול"ץ (פרק יא תש"א א בביאורים) דכל דין שמירה לשם מצת מצוה נאמר רק מלישה ואילך, כמבואר בשו"ע בסי' תס סעי' א שכתב אין לשין מצת מצוה ולא אופין אותה ע"י אינו ישראל, ולא ע"י חש"ו. עכ"ל. אבל קצירה וטחינה א"צ לשם מצת מצוה, שכן אף לשיטת הראשונים שצריך שמירה משעת קצירה או טחינה, אין השמירה שם אלא שלא יחמיץ, אבל אין דין שמירה לשם מצה. ועיי"ש ש"כ דאף אי נימא שלדעת הרמב"ם בעינן שימור לשם מצוה אי"ז אלא בלישה ואפיה, אבל בקצירה השמירה היא שלא יחמיץ. ודקדקו זאת ממה שהשו"ע גבי לשמה [שלא יתעסקו אלא בני דעת] כתב לישא ואפיה, ואילו בסי' תנג סעי' ד שאיירי אקצירה וטחינה לא כתב אלא לשמרן שלא יפלו עליהן מים משעת קצירה.

ובדברים אלו חידשו לן חידוש רב, דאף נדקטינן דשימור דמצה הוא שימור לשם מצוה, מ"מ בקצירה א"צ כזו כוונה אלא סגי בשימור שלא יחמיץ, ובהאי קרא דשמרתם את המצות התחדשו שני עניני שימור. [ואף שהאול"ץ (שהוב"ד לעיל בענף א') גופיה נקט שגם בלישה ואפיה להר"ף והר"מ א"צ אלא שימור שלא יחמיץ, מ"מ כאן כתב דאף אם לא ננקוט כן אלא דבעינן שימור לשם מצוה, אעפ"כ בקצירה וטחינה סגי בשימור שלא יחמיץ, וכמ"ש לעיל]. והנה למאי דמסקה הגמ' לפי פירושי הראשונים ז"ל דמעיקר הדיון אין דין שימור בקצירה, ורק למצוה מן המובחר צריך שימור, יש לבאר האי חידושא דאיכא ב' מיני שימור בטוב, דאף שרבא הקפיד שגם בקצירה בעינן שתהא לשמה, מ"מ כיון דאי"ז אלא חומרא לא הזקיק שיהא שימור כ"כ כמו שימור דעיקר הדיון שיכוונו לשם מצה, וסגי בזה שישמור שהחיטין לא יתחמצו.

אכן מלבד שחידוש גדול הוא לומר כן, עוד יש להקשות על דבריהם מדברי הרשב"א בשו"ת (ח"א סי' כו וסי' תקצג) שהביאו הפרמ"ג, שבדבריו נמי מבואר שאין חילוק בין שמירה דקצירה וטחינה לשמירה דלישה ואפיה, וז"ל, כי מצה של מצוה צריכה שימור לשם מצה בין שימור הלישה בין שימור דעידן קצירה, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, וכדאמרין להנהו דמהפכי כפי הפיכו לשם מצה. אמר חנות תודה ורקיקי נזיר עשה לעצמו אין יוצא בהו וכו', אמר רבא ונתן קרא ושמרתם את המצות, מצה המשתמרת לשום פסח, יצתה זו שאינה משתמרת לשום פסח אלא לשום זבח, עכ"ד. הרי לן דגם בשימור דקצירה צריך שימור לשם פסח, ולא סגי שיקפיד שלא יבאו עליהם מים. ובפרמ"ג שם כתב שמדברי הר"ף שפירש בדברי רבא, כלומר הזהירו שלא יבוא בהם מים, משמע כהט"ז דאף למ"ד שימור מעידן קצירה בעינן, מ"מ א"צ שיעשה לשם מצות מצוה דוקא, וכבר הובא דכן דקדק גמ' האול"ץ. אמנם בעינוות לא זכית' להבין זאת כ"כ, דהר"ף לא בא אלא לבאר במאי שייכא שמירה בקצירת החיטים ובשאר המלאכות, דבשלמא בלישה ואפיה בלא שימור ושים לב, בעיסה עצמה יש סיבה שתחמיץ, ורק ע"י שמשמרה יכול למנוע חימוצה, אבל בקצירה מאי שייכא לשמר שלא יחמיצו החיטין. [ומחמת סיבה זו סבר רבא דמצוה ללחות החיטין, כי היכי דתהא להם האפשרות להתחמץ, ובוה שימנעם מלהתחמץ יקיים מצות שימור, ועי' תוס']. ועי' פירש הר"ף דגם בקצירה יש לשימור החיטים בזה שלא יפלו עליהם מים. אבל אין כוונתו לומר בואת ששימור המצה הוא רק לראות שלא באה לידי חימוץ. וצ"ע. ושוב ראיתי בס"ד שכדברי כן סתם המשנ"ב בסי' תנג על מש"כ השו"ע (בסעי' ד) דהחיטים שעושים בהם מצת מצוה טוב שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה, שכתב ע"ז המשנ"ב שם (סקכ"ב) משעת קצירה, רוצה לומר שישמור מעת ההיא והלאה שלא יפלו עליהם מים לשם מצת מצוה וכו'. הרי שנקט דאף שהזהירות הנצרכת היא להזהר שלא יפול עליהם מים כמש"כ הר"ף, מ"מ צריך לשמרם לשם מצת מצוה. וא"כ הדרין לכא"ו דלכתחילה צריך שיהא השימור בשעת קצירה ובשעת טחינה לשם מצת מצוה, וא"כ כשם שבלישא ואפיה כתב השו"ע דאין לשין ואין אופין ע"י עכו"ם או חש"ו. כך גם בקצירת החיטים ובטחינתם מבעי לן שיעשה ע"י ישראל גדול וכן דעת שיקצור ויטחון ככוונה לשם מצת מצוה.

ענף ד

חידוש חדש בענין זה

אכן נראה לדון בזה לומר שאין צריך שהקצירה והטחינה תעשה ע"י ישראל מסיבה אחרת, והוא דבמצות אין דין שעשיית המצות תעשה לשם מצת מצוה, דלא כתיב ועשיתם את המצות, אלא ושמרתם את המצות כתיב, ששמירת המצות תעשה לשם מצת מצוה, והנה בלישת עיסת המצות וכן באפיה השימור תלוי בידי הלש והאופה, דבבצק מצד עצמו יש סיבה שיחמיץ, והלש ע"י עיסוקו וכן ע"י האפיה מונע את ההתחמצה של הבצק, וכיון שהשימור נעשה ע"י פעולה חיובית בעינן שעושה הפעולה היא ישראל גדול ובר דעת שיודע לשימור לשם מצה, דע"י פעולתו שומר את המצה. אכן בקצירה ובטחינה אין כאן פעולה חיובית שעל ידה שומר את החיטים שלא יתחמצו, דבעצם אין סיבה שהחיטים יתחמצו, וכל השמירה אינה אלא שלא תבוא סיבה מבחוץ שתחמיץ החיטים, כגון שלא יפלו עליהם מים. ומעשה הקצירה או מעשה הטחינה אינם מעשים שענינם שימור, שלא הקצירה היא

המונעת את המים שלא יבואו על החיטים. וכן הטחינה אינה פעולה שמונעת חימוץ. וא"כ י"ל דבוה לא בעינן שיהא ישראל קוצר וטחון בפועל, וסגי בזה שעומד ישראל על הקצירה והטחינה ורואה שלא יפול עליהם מים, ועושה זאת לשם מצוה.

ותל"ת מצאתי בס"ד מרובה תנא רבה דמסייע ליה, והוא החת"ס בשו"ת (חלק א"ח סי' קכח, והביא זאת בקצרה בחידושיו למס' גיטין דף י. ד"ה ואדם יוצא יד"ח) שכתב וז"ל, מריש תמהתי הרבה על מה שאנו סומכים על קצירת גוים וישראל עע"ג, [הא] כל דבר דבעינן לשמה וסתמיה לאו לשמה, עע"ג לא מהני לרוב הפוסקים, א"כ על מה אנו סומכים וכו'. שוב ראיתי הנח להם לישראל בני נביאים הם, אי הוא כתיב קצירך לשם חובך שיהא הקציר לשמה אז היה שייך כנ"ל, אבל אין שום מצוה בקצירה אלא בשימור לשמה, אי"כ השמירה שלא יבוא לידי חימוץ יכוין בשימירתו לשם מצות פסח, ואין לגוי שום עסק בשמירה כי אם בקצירה, וישראל הוא המשמר והמכוין מרישא לספיא, ולא דמי לשימור מלישה ואילך דבעינן ע"י ישראל דוקא ולא שילוש גוי וישראל, התם משנתן מים לקמח אז המגבל בידו הוא המשמר, וא"א לרואה לשימור אם המגבל לא ישמור שוא שקד שומר, ע"כ צריך המגבל שיהא ישראל גדול המכוין לשמה, אבל שימור דקצירה אינו אלא שלא יבוא לידי חימוץ במקרה, והשומר הוא ישראל המכוין לשמה ולא צריך יותר. עכ"ד קדשו, וברוך שכיוונתי להמבואר דבקצירה וטחינה סגי שיהא ישראל שומר לשמה, וא"צ שיקצור ויטחון בפועל, ולפ"ז גם בקצירה וטחינה שע"י מכוונה סגי אם עומד ישראל ומשמר החיטים והקמח שלא יחמיצו, אכן במ"ש החת"ס דמשנתן מים לקמח אז המגבל בידו הוא השומר, וא"א לרואה לשימור אם המגבל לא ישמור שוא שקד שומר, וביתר פירוש כתב כן בחידושיו לגיטין (שם) דמ"ש מהרש"א דאיירי שהכיר בה ישראל שלא הכסוף פניו לא נראה, דמשניתן לתוך ידו של האומר ע"ז א"א לאחר לשמור אם לא העורך והאופה עצמו, לכא"ו יש לתמוה ע"ז מדינא דבצקות הנכרים דאיתא בפסחים (דף מ. והוזכרה לעיל), דאמרין בצקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהן, ופירש"י בצקות של נכרים שמכיר בהן שלא החמיצו, שאין שם לא קרני חגבים ולא הכסיפו פניו דהוא הוי סימן סידוק ושיאור. ואף הראשונים דפליגי ארש"י התם (עיי' ברא"ש שם סי' כו וברמב"ן) וס"ל דבכה"ג חיישינן שמא לשו בחימוץ, מ"מ מפרשי דאיירי בנכרי שלש בפני ישראל ובוה כו"ע מודו דשרי, וצ"ע. ומ"מ אי"ז סתירה לעצם החידוש דהחת"ס, ד"ל דאף שהישראל יכול לשימור המצה שלא תהא חמץ, מ"מ לא יכול להשיגו על העכו"ם שיכוין לשם מצה, ובוה לא יחייב שהוא יכוין כיון שבזה השמירה תלויה בידי הלש והאופה.

נמצאנו למדים בס"ד דאפשר להשתמש בקמח שנטחון ברחיים של מכוונה אף לצורך עשיית מצת המצוה של ליל הסדר, דבקצירה וטחינה סגי שיהא משמר וא"צ שיעשה הפעולה בפועל, ומיהו הא מיהא בעינן שבשעת הטחינה יהא שומר על החיטים והקמח לשם מצת מצוה, דבהכי מקיים קרא דשמרתם את המצות, [ולא סגי בזה שמשמר שלא יחמיץ, כמשנ"ת בענף א']. אמנם אף שנתברר בע"ה שגם ע"י טחינת מכוונה אפשר לקיים את המצוה מן המובחר לשמור המצות משעת קצירה, מ"מ להידור מצוה יתכן דעדיף לטחון בידו ממש, דהא אף בשאיבת המים כתב הרמ"א בס"י תנה דאסור לשאוב מים ע"י כותי למצות. ועיי' בחק יעקב שם שכתב דחומרא יתרה היא זו לכתחילה, ובביהג"רא (שם סקט"ו) כתב משום דמכשירי מצוה הוא, וגם הכא י"ל כן. [מיהו יתכן לחלק דמכוונה עדיפא מנוי, וצ"ע בדין חש"ו לשאיבת המים אי שרי לכתחילה או לא]. וביתר שנתבאר (בענף א') שכמה אחרונים ס"ל שזו היא מצוה מן המובחר. עוד צריך להקפיד שלא יתחממו הרחיים מרוב מהירותם באופן שיש לחוש שיועו, ועיי' באול"ץ (פ"א תשו"א בביאורים) דיש משמוש כך נמנעים מלהשתמש בקמח שנטחון ע"י מכוונה, ועוד יש להוסיף בזה, ויה"ר שלא תצא תקלה תחי".

מסקנא דדינא: אפשר להשתמש בקמח שנטחון ברחיים של מכוונה אף לצורך עשיית מצת המצוה של ליל הסדר, ובלבד שבשעת הטחינה יהא שומר על החיטים והקמח שלא ינתן בהם מים, ויכוין בשימירתו לשם מצת מצוה, ולהידור מצוה ראי להשתמש בקמח שנטחון ע"י רחיים של יד. עוד צריך להקפיד שלא יתחממו הרחיים מרוב מהירותם באופן שיש לחוש שיועו.

סימן ב – בדין נכרי וישראל עומד על גביו ובדין מכוונה

שאלה: האם עשיית נכרי שישראל עומד על גביו או עשיית מכוונה בדברים הצריכים לשמה, נחשבת כעשייה לשמה או לא.

תשובה: הנה יש כמה וכמה דינים בתורה דבעינן בהו לשמה, כצ"צית, מצה וקלף לסת"ם, ויש לדון בהם אם אפשר לעשותם על ידי מכוונה או לא. [ויש לציין שגם בס"ת ובגט יש דין לעשותם לשמה, וכפי שיובא בתוך הדברים, אמנם בהם יש גם דין כתיבה, ולכן אף אם מכוונה תחשב כעשייה לשמה, אין זה מוכרח דיהני לגט וס"ת, דאכתי איכא למימר דאין כתיבה זו נחשבת לכתובה. והפוס' דנו בזה ואכ"מ].

מחלוקת הרמב"ם והרא"ש בעיבוד נכרי וישראל עומד על גביו

והנה במס' גיטין (דף כב:) תנן, הכל כשרי לכתוב את הגט אפי' חרש שטוה וקטן, ובגמ' מקשינן והא לאו בני דיעה נינהו, אמר רב הונא והוא שהיה גדול עומד על גביו, א"ל רב נחמן אלא מעתה עובד כוכבים וישראל עומד על גביו הכי נמי דכשר, וכי תימא ה"ו, והתניא עובד כוכבים פסול עובד כוכבים לדעתיה דנפשיה עבד. ע"כ. מבואר שגדול עומד על גביו מהני בקטן ולא מהני בנכרי. והרא"ש (בהל' ספר תורה שאחרי מסכת מנחות סי' ג) הביא פלוגתא בענין עיבוד נכרי לס"ת, שגם בעיבוד הגוילין לס"ת יש דין לעשותן לשמה כדאי בגיטין (דף מה:). שהר"ר ברוך ז"ל (ספר התרומה סי'

שליחות **לכתיבה**, ואינו מטעמא דגדול עומד על גביו לא הוי לשמה. וכמו שמבואר בחלקת מחוקק (שם סק"ט) דלא מהני גדול עומד ע"ג משום דבעינן שליחות לכתובת הגט, והני לאו בני שליחות נינהו. והראיה, שהרי הרשב"א בשו"ת (ח"א סי' כו וסי' תקצג) הביא את דברי רבינו יונה גבי שחיטה ולישה, דחש"ו השוחטין או עסוקין בעיסת המצות וגדול עומד על גביהן, מהני מהאי טעמא שהגדול מכיון בה לשמה, והובא כ"ז בכ"י (סי' תס אות א), ולא אקשי עליו מידי מהא דקיי"ל כר"י שאין מועיל גדול עומד על גביו בתורף.

אלא שמצד אחר אי"א לפרש דברי החזו"א עפ"ד הרבנו יונה כלל, שהרי זה מפורש בגמ' שנכרי אדעתא דנפשיה קעביד, וא"א שהנכרי יעשה והישראל יכוין את הלשמה, ולכן רבינו יונה לא אמר לסברא דיליה אלא בחרש שוטה וקטן דלא עבדו אדעתא דנפשיהו. והחזו"א בנכרי גדול מיירי, ועליו פירש דבכה"ג שברגע הראשון הנכרי היה חציו דישאר, מהני מחשבת הלשמה של הישראל, ובוזה אי"א להשתמש עם דברי רבינו יונה כלל. ועכ"פ מדברי הב"י (בס"ת אות א) נראה שהרשב"א לא הסכים עם דברי רבינו יונה, והדרא קושית האול"צ למקומה, דחזו"א בדברי הרשב"א דלא ניח"ל לומר שאדם אחד עושה והשני מכיון.

תמיהות בדברי החזו"א מלישנא דהרא"ש

עוד יש להוסיף דדברי החזו"א קשין להלמן בדברי הרא"ש, הן בלשונו והן בדביו.

א. כתב הרא"ש משמיה דהר"ר ברוך ז"ל דעובד כוכבים עביד אדעתא דישארל טפי מכותי, דכותי אמר אנא גמירנא טפי מינך. ואי איתא דמחשבת הישראל הוא דמהניא, והנכרי חציו דישארל רק לפעולה הוא ולא למחשבת הלשמה, מה לי נכרי מה לי כותי. [ולהחזו"א צ"ל דכיון דהכותי אמר אנא גמירנא מינך אינו רוצה להיות חציו דישארל, אלא שמלבד שדוחק הוא עוד יש להקשות שיוכל הישראל לומר לו להניח העור בסיד בלא לומר לו שעושה כן לשם ס"ת].

ב. כתב הרא"ש דהרמב"ם ז"ל (פ"א מהל' תפילין הי"א) פסק אם עיבד עובד כוכבים פסולין **אף על פי שאמר לו לעבד עור זה לשם ס"ת** או לשם תפילין, שהעובד כוכבים על דעת עצמו הוא עושה ולא על דעת השוכר אותו. ונראה מדברי הרא"ש דלרבינו ברוך פליג, צריך לומר לו לעבד עור זה לשם ס"ת. ואילו לדברי החזו"א אי"צ לומר לנכרי כלום, שהישראל הוא המכוין את מחשבת הלשמה, ואפילו אם העושה הוא קוף מהניא מחשבת הישראל להצטרף עם מעשה הקוף. [ולהחזו"א צ"ל דהרמב"ם רבותא קמ"ל דאפילו א"ל לא מהני, אבל לרבינו ברוך העור כשר אפילו לא אמר לו לעבד לשמה].

ג. כתב הרא"ש: דנהגו העם כמ"ש הר"ר ברוך כי אין עבדנים ישראל מצויין בכל המקומות. וזוהי יש לתמוה על מש"כ החזו"א דאפשר דאף לדעת הרמב"ם דלא מהני ישראל עומד ע"ג א"י ודלא כהרא"ש, מ"מ אם ישראל עצמו התחיל בעבודה והא"י גומר סגי, משום דעכשיו סתמא לשמה, שהרי הר"ר ברוך התיר באופן שהעובד כוכבים מעבדו וישארל עומד על גביו **ומסייעו**, ואהא כתב הרא"ש דהרמב"ם פליג. וכ"כ השו"ע (סי' לב סעי' ט), אם עיבדו א"י להרמב"ם פסול אפילו א"ל ישראל לעבד לשמו, ולהרא"ש כשר אם ישראל עומד ע"ג **וסייעו קצת** בעבודה. ע"כ. ואי איתא שגם להרמב"ם מהני כשהישראל מתחיל את מלאכת העיבוד, מה היתה מניעה ביד ישראל להתחיל המלאכה. [ואין לחלק דהרא"ש מיירי שהישראל 'מסייע', והחזו"א התיר רק בגוונא שהישראל התחיל, דאכתי קשיא מה הוצרכו לנהוג כרבינו ברוך מפני שאין העבדנים מצויים, ולא התחיל הם עצמם המלאכה, אחר דבלאו הכי סייעו בה].

ד. כתב הרא"ש: דכן הדעת מכרעת דבגט דבעינן שיכתוב כל תורף הגט לשמה 'זוהי לא יעשה העובד כוכבים', ונראה מדבריו שהנכרי לא **יסכים** לכתוב הכל לשמה, ולא שאינו יכול לכתוב לשמה. [ולדברי החזו"א צ"ל דזה לא יעשה להיות גירי דהישראל במשך כל הכתיבה].

ה. כתב הרא"ש: אבל בעיבוד לא בעינן אלא תחלת העיבוד כשישים העור בתוך הסיד שיאמר אז אני עושה לשם ס"ת, ואז יעשה העובד כוכבים לדעת ישראל כשאמר לו עשה כך. ונראה מדברי הרא"ש שצריך לומר לנכרי עשה כך, **דהיינו עשה לשמה**. וכיון דלא בעינן אלא תחלת העיבוד שהוא רגע קטן, יעשה העובד כוכבים לדעת הישראל. [ולדברי החזו"א צ"ל דעשה כך לאו היינו עושה לשמה, אלא עשה את הפעולה הלוז, להניח העור בתוך הסיד].

ו. כתב הרא"ש: וכיוצא בזה מצינו בפ' אין מעמידין (ע"ז דף כו: כו) דרבי יהודה בעי מילה לשמה, ואפילו הכי ימול עובד כוכבים ואל ימול כותי, ולא אמרי' עובד כוכבים אדעתא דנפשיה קא עביד 'כיון דברגע נעשה' ודאי הוא עושה על דעת מה שישראל אמר לו. וגם בזה מבואר שהנכרי עושה על דעת הישראל, ולא שהנכרי עושה הישראל מכיון, ולכן צריך לומר שהמילה 'ברגע נעשית', שאם היתה פעולה מתמשכת לא היה אפשר ליתן לנכרי לעשותה אע"פ שמילה סתמא לשמה היא כמבואר בתוס' (בגיטין דף כג.). וכע"ז הקשה האול"צ (שם) דמש"כ החזו"א לחלק בין פעולה קצרה לממושכת, דקצרה היינו שאינה ניתנת לחרטה, וממושכת היינו שניתנת לחרטה, אינם כפשוטם בדעת הרא"ש, דפשוטות לשון הרא"ש משמע לחלק בין קצרה ממש לארוכה ממש.

ז. כתב הרא"ש: וכן כתב בעל העיטור ז"ל (שער א ה"ל תפילין דף נו.) דסגי בעובד כוכבים **שיעבדו לשמן**. [ובעטור לא מוזכר כלל שיש ישראל עומד על גביו]. ומבואר דהנכרי עצמו מכיון לשמה.

עוד יש לציין [וגם בזה כבר העיר האול"צ שם] שרש"י בגיטין (דף כג. ד"ה לדעתיה דנפשיה) כתב ואף על פי שזה אמר לו כן, **שמאי** הוא גמר בליבו לשם אחר, וכ"כ הב"י (אה"ע סי' קכ"ב ד"ה ולענין נכרי) דספוקי מספקא לן אי עבד אדעתא דנפשיה או"ד עביד לשמה. ומבואר שיש לגוי אפשרות לכיון לשמה, ודלא כמ"ש החזו"א שהנכרי לא עושה כלל את הלשמה אלא הישראל הוא המכוין את הלשמה.

ועפ"ז כתב החזו"א דאף בלישה דעיסת המצות דבעינן לישה לשם מצת מצוה, אחר שהתחיל ללוש לשמה שאר עבודות סתמא לשמה. וסיים דאחרונים ז"ל לא כתבו כן, וכפשי"ת להלן.

סיכום דברי החזו"א

והנה קיצורן של דברי החזו"א הם:

א. הוקשה לו על דברי הרא"ש קושיא **מסברא** מ"ל רגע אחת ומ"ל דבר הנמשך, אחר דכל שברגע הראשון היה אדעתא דישארל שאר המלאכה נחשבת מסתמא לשמה.

ב. עוד הוקשה לו **מדינא**, דהרא"ש במס' פסחים כתב בשם רה"ג דמצה שנאפתה ע"י נכרי וישארל עומד ע"ג מותר, ומשמע דר"ל דהנכרי לש וכמש"כ הב"ח (סי' תס), ואע"ג דהתם פעולתו נמשכת.

ג. מכח קושיות אלו חידש החזו"א דנכרי אינו **יכול** לכיון לשמה, ומה דמהני עומד על גביו הוא משום דחשיב **חציו** דהמצווה, והמצווה הוא זה שמכוין את הלשמה, אבל רק הרגע הראשון חשיב חציו, ומה שממשך בדבר לא הוי כחציו, והלכך בדבר שצריך מחשבת לשמה ממושכת כגון בגט, שכיון שכל רגע ראוי לפיוס וחרטה צריך לשמה במשך כל הכתיבה, בזה אפי' התחיל לכתוב לשם גירושין לא אמרינן דהמשך הכליבה מסתמא לשמה הוא, אבל בעיבוד העור לשמה כל שהתחיל לשם ס"ת בטר הכי סתמא לשמה, וא"צ שתמשך אמירתו על כל הפעולה.

ד. וע"פ יסוד זה הוסיף החזו"א שני חידושים, **האחד**, דכל שנעשה התחלת עבודה ע"י ישראל לשמו סגי, ואין צריך ישראל לעמוד על הא"י בשאר עבודות. **ועוד** שאין צריך שהעושה יהיה בן דעת, אלא אפילו קוף סגי.

ה. ועוד יותר חידש החזו"א דאפשר דאף לדעת הר"מ דלא מהני ישראל עומד ע"ג א"י דלא כהרא"ש, מ"מ אם ישראל עצמו התחיל בעבודה והא"י גומר סגי משום דעכשיו סתמא לשמה.

בחידושי החזו"א שמחשבת הישראל

מצטרפת למעשה הנכרי

והנה דברי החזו"א מיוחדים מאד, וכמו שכבר עמד בזה באור לציון (ח"א א"ח סי' ב סק"ד), **א.** דחידוש גדול הוא לומר שאדם שיש בו דעת יכול להיות חציו של אדם אחר. [ולגבי נזיקין לא מצאנו כהאי גוונא שאדם שאמר לחבירו להזיק יחשב שהוא המזיק בגירי דיליה]. **ב.** חידוש הוא שאפשר לצרף את מחשבת הישראל למעשה הגוי, ולדון שמעשה זה נעשה לשמה. **ג.** גם חידוש הוא בלישנא, שהפירוש של 'אדעתא דנפשיה קעביד', היינו שא"א לו לכיון לשמה.

ובאמת שיש לעיין למה הוצרך החזו"א לתוספת זו שהנכרי **אינו יכול לכיון לשמה**, אחר דכל מה שהוקשה לו זה אמאי לא נימא דאם הנכרי התחיל לכיון לשמה ההמשך נידון כסתמא לשמה, הו"ל לשנויי דבגט דבכל רגע ראוי לפיוס ולחרטה בעינן לשמה בכל כתיבת הגט, משא"כ בשאר דברים. ומה הוצרך להוסיף שהגוי אינו בר כוונה, והישראל הוא המכוין את הלשמה, ולחדש משום כך שהנכרי נחשב כגירי דהישראל. וצ"ע. עכ"פ שאלת האול"צ היא היכן מצינו כה"ג שמחשבה דאחד יכולה להצטרף למעשה השני.

עוד יש לעיין טובא, דאחר שהנכרי מפסיק לעשות אדעתא דהישראל, מה מחבר את מעשהו דהשתא לכוונת הישראל, בדשלמא אי הנכרי עצמו היה מכוין את הלשמה, אפשר להבין שהמשך המעשה אח"כ יחשב כסתמא לשמה, אבל אי כל מה שהתחלת מעשהו נחשבת כלמשה רק משום שהיה נחשב כגירי דהישראל, א"כ ברגע שפסק להיות גירי דהישראל מה יחשיב כעת את מעשהו כסתמא לשמה, וצ"ע.

[והנה האול"צ שם כתב לבאר דברי החזו"א עפ"ד הרשב"א (בחי' למס' חולין דף יב: ד"ה מאן תנא, ורבינו הרב ז"ל תירץ), דאהא דתנן בריש חולין חש"ו ששחטו ואחרין רואין אותן שחיתתן כשירה, אמרינן בגמ' (דף יב: כו) מאן תנא דלא בעינן כונה בשחיטה, ר' נתן היא, ע"כ. ומשמע דלרבנן דבעו כונה בשחיטה, אין מועילה שחיתת חש"ו אף על גב דאחרין רואין אותן, משום דליכא כוונה לשמה. והקשו שם בתוס' (ד"ה מאן), דבגיטין (דף כב: כו) תנן הכל כשרין לכתוב את הגט ואפילו חש"ו, ומוקי לה בגמ' דמיירי כשגדול עומד על גבן דאל"ה לא הוי לשמה, משמע דאם גדול עומד ע"ג שפיר הוי לשמה, ותירצו התוס' דבגיטין מיירי כשגדול עומד על גבו ומלמדו לעשות לשמה ולהכי מהני, אבל בחולין גבי שחיטה מיירי כשרואין אותן שלא קלקלו, אבל אין מלמדוין אותן לעשות לשמה, ולכן אינו מועיל לרבנן.]

אבל הרשב"א תירץ בשם רבינו הרב ז"ל (ומת"ד בתשובתו ח"א סי' כו וסי' תקצג המובאת בכ"י ריש סי' תס, נראה דהיינו רבינו יונה) דכל דבר שאפשר לעשותו ע"י שליח הוי עמידה על גביו כוונת העושה ומדין שליחות, אבל דבר שאי אפשר לעשותו ע"י שליח אף עמידת בן דעת על גביו לא מעלה ולא מורידה במקום שצריך כונה. משמע מדבריו, שהכוונה שמכוין זה לשמה מהני אף למעשיו של אדם אחר. והיינו כדברי החזו"א, וגדולה מזו, דלדעת החזו"א בעינן שהישראל יצוה את הנכרי מתחילה לשמה, וברשב"א משמע דמהני אף כשאינו מצווהו לעשות לשמה.

והנה האול"צ תמה דעכ"פ דברי הרשב"א אינם להלכה, דהא דגיטין פלוגתא היא בין רב הונא לר' יוחנן, דלדעת רב הונא מהני כשגדול עומד ע"ג אפילו בתורף הגט, ולדעת ר' יוחנן אינו מועיל רק גבי טופס, אבל גבי תורף אין מועיל אפילו גדול עומד ע"ג, ופסקו הר"ף והרמב"ם והשו"ע (אה"ע סי' קכ"ג וסי' ד) כר' יוחנן, שאין מועיל גדול עומד על גבו בתורף, וכל מה שכתב הרשב"א היינו לרב הונא ולא אליבא דהלכתא.

אמנם קושייתו אינה מובנת, דהא דפסקינן להלכה דחש"ו פסולים לכתובת גט אפילו היה גדול עומד על גבן, טעמא הוא משום דבעינן

קצ' ס"ל דאם העובד כוכבים מעבדו, וישארל עומד על גביו ומסייעו, יש בו ממש דעובד כוכבים עביד אדעתא דישארל, כדאיתא בספ"ק דמסכת ע"ז (דף כב.) ובענין זה התירו הגאונים עיבוד עובד כוכבים. ואף על גב דבכתובת גט אמרינן עובד כוכבים אדעתיה דנפשיה קעביד בפ"ב דגיטין (דף כג.). והרמב"ם (בפ"א מהל' תפילין הי"א) פסק אם עיבד עובד כוכבים פסולין, אף על פי שאמר לו לעבד עור זה לשם ס"ת או לשם תפילין, שהעובד כוכבים על דעת עצמו הוא עושה ולא על דעת השוכר אותו. לפיכך כל דבר הצריך מעשה לשמו, אם עשהו עובד כוכבים פסול. והסיק הרא"ש דנהגו העם כמ"ש הר"ר ברוך, וכן הדעת מכרעת, דבגט [דוקא הוא דלא מהני ישראל עומד על גביו], דבעינן שיכתוב כל תורף הגט לשמה וזה לא יעשה העובד כוכבים, אבל בעיבוד לא בעינן אלא תחלת העיבוד **פְּשִׁיטִים** העור בתוך הסיד שיאמר אז אני עושה לשם ס"ת, ואז יעשה העובד כוכבים לדעת ישראל כשאמר לו עשה כך. וכיוצא בזה מצינו בפ' אין מעמידין (דף כו: כו) דרבי יהודה בעי מילה לשמה, ואפילו הכי ימול עובד כוכבים ואל ימול כותי, ולא אמרי' עובד כוכבים אדעתא דנפשיה קא עביד כיון דברגע שנעשית ודאי הוא עושה על דעת מה שישראל אמר לו. וכן כתב בעל העיטור ז"ל דסגי בעובד כוכבים שיעבדו לשמן. עכ"ד.

הרי לנו דאיכא פלוגתא בין הרא"ש להרמב"ם, אם עיבוד עור לס"ת ותפילין מועיל ע"י נכרי וישארל עומד על גביו ומצווהו שיעבדו לשמן, לדהרא"ש מהני כשהישראל עומד ע"ג ומסייעו, ולא דמי לגט שהוא מעשה מתמשך ולא מהני עומד על גביו, ולהרמב"ם לא מהני, ואפילו דיעבד פסול.

ביאור החזו"א בדעת הרא"ש

והנה החזו"א (סי' ו סק"י) הקשה, דאינו מובן מה החילוק בין דבר שנעשה ברגע אחד לבין דבר הנמשך, הא כל שברגע הראשון הוא אדעתא דישארל וחשיב בזה לשמה, כי נמשך הדבר מאי הוי, למה יחזור הנכרי ויעשה אדעתא דנפשיה. ואי עביד הנכרי אח"כ סתמא, נימא על דעת ראשונה דגם כשישראל עושה אינו אסור בהוא הדין (לכומר בכהאי גוונא), אלא כל מה שעושה סתמא חשיב לשמה, וה"ל בנכרי נימא הכי. ועוד קשה דהרא"ש בפסחים פרק כל שעה (סי' כו) כתב בשם רה"ג דמצה שנאפה ע"י נכרי וישארל עומד ע"ג מותר, ומשמע דר"ל דהנכרי לשם וכמש"כ הב"ח (סי' תס אות א), ואע"ג דהתם פעולתו נמשכת.

ומחדש החזו"א מכח האי קושיא, דהא דאמר נכרי אדעתא דנפשיה קעביד, **אינו חשש ספק שמא אינו מסכים לדעת המצוה**, אלא אחרי שאין הנכרי בר מצוה **אינו ראוי** לעשות דבר הצריך לשמה, ולשמה של נכרי לאו כלום הוא, אלא אי הוי פעולת הנכרי נגרת אחר רצונו של המצוה **הוי לשמה ע"י ישראל המצוה**, ומעשה הנכרי חשיב חציו דהמשלח, אבל כל זה נכון רק היכא שמעשה הנכרי חציו דהמשלח הוא, ונכרי כיון דגדול שיש לו דעת נחשב כעושה על דעת עצמו ולא נעשה חציו של משלחו לא חשיב לשמה **אף אם חושב לשמו**, דגם מחשבתו לשמו הוא אדעתא דנפשיה, ואין נכרי עושה הכשר בדרך הצריך לשמה.

ועפ"ז ביאר החזו"א דמחדש הרא"ש **דתחלת זיקתו** של הנכרי לעבודת המצוה מתייחס אמנם אל המצוה אפי' בנכרי, אלא שזה **שממשך** בדבר ולא מינכרא תו פקודת המצוה לא חשיב חציו של המצוה, והלכך בדבר הנמשך לא מהני ישראל עומד ע"ג נכרי. ולהכי בגט אפי' התחיל לכתוב לשם גירושין לא אמרינן עכשיו דסתמא לשמה, דבכל רגע ראוי לפיוס ולחרטה מגירושיה, ובעינן לשמה בכל כתיבת הגט, אלא שבישראל אמירתו של הבעל והסופר מתחילה נמשכת בכל הכתיבה והוי כולה לשמה, משא"כ בנכרי, אבל בעיבוד העור לשמה כל שהתחיל לשם ס"ת בטר הכי סתמא לשמה, [שאין בו סברא שכל רגע ראוי לפיוס וחרטה], וא"צ שתמשך אמירתו על כל הפעולה, אלא גמר הפעולה סתמא לשמה. וזו כונת הרא"ש דהוי רק רגע אחת, ר"ל דרגע זו גוררת את העור לס"ת עד שסתמא לשמו. ועפ"ז חידש החזו"א דאם מלח נכרי ע"י ישראל לשמו, אף אם גמר לקמוח ולעפץ בינו לבין עצמו כשר, וכמש"כ התוס' (ע"ז דף כז. ד"ה וכי היכן, וכן מנחות דף מב. ד"ה ואל ימול, ויש להוסיף דכ"ה בדבריהם במס' גיטין דף כג. ד"ה עובד כוכבים) שבדבר דסתמא כשר גם עכ"פ כשר, ולפ"ז הדין נותן דגם טויית ציצית כשר ע"י נכרי אף שהטויה נמשכת.

וכתב החזו"א דלפ"ז [שהלשמה הוא לשמה שהישראל מכיון], כל שנעשה התחלת עבודה ע"י ישראל לשמו סגי, ואין צריך ישראל לעמוד על הא"י בשאר עבודות, שהרי אפי' עומד על גביו אינו עושה על דעת ישראל בדבר הנמשך, אלא אנו מכשירין משום סתמא לשמה, אי"כ כי אינו עומד על גביו ג"כ. [וביאר דבריו, דכיון דהישראל התחיל המלאכה לשמה, השתא כשהנכרי ממשיך אותה, הרגע הראשון הוא גירי דהישראל ורגע זה כשר, שהוא המשך של מלאכת הישראל שהיא סתמא לשמה, לכן גם כל המשך המלאכה של הנכרי נגרת אחרי הרגע הזה, וכולה כשרה]. ועוד יותר חידש החזו"א דאפשר דאף לדעת הר"מ דלא מהני ישראל עומד ע"ג א"י דלא כהרא"ש, מ"מ אם ישראל עצמו התחיל בעבודה והא"י גומר סגי משום דעכשיו סתמא לשמה.

ומסיים החזו"א דנראה דא"צ עבודת אדם אלא אפי' גמר קוף עבודתו, ולא דמי לגט דבעינן כתיבה [וגם בנכרי פסול התם], וכן בטויית ציצית אי טוה ע"י דשקיל בדקא דמיא על מכונה שטוה סגי, דכיון דכח ראשון הוי לשמה הו"ל אידך סתמא לשמה וא"צ כח אדם. [וכוונתו, דלפי הפשוטות שע"י ציווי הישראל הנכרי מכיון לשמה, בעינן שהעושה יהיה בן דעת, שיוכל לכיון לשמה ע"י אזהרת הגדול שעומד על גביו. אבל למאי נדחדש לחזו"א דסגי בגירי דיליה, והמחשבה היא מחשבת הַמְצוּה, אין צריך שהעושה יהיה בן דעת כלל].

גדר הדין גדול עומד ע"ג קטן להחזו"א

והנה לכאור יש לתמוה על החזו"א עוד קושיא גדולה, והוא הדנה במשנה דמס' גיטין מבואר שהכל כשרין לכתוב את הגט אפי' חרש שוטה וקטן, וביארה הגמ' דמייירי שהיה גדול עומד על גביו. ולדברי החזו"א צ"ל דבקטן נחשב כל המעשה כגירי דיליה של הישראל, ולכן אפילו בגט דבכל רגע ראוי לפיוס ולחרטה מגירושיה נחשבת כתיבת החש"ו כתיבה לשמה. ויש לתמוה ע"ז בתרת"א, דהנה במס' יבמות (דף קד:) שנינו החרש שנחלץ והחרשת שחלצה וחולצת לקטן חליצתה פסולה. ואמרי דבי רבי ינאי דטעמא לפי שאינו באמר ואמרה. והקשו התוס' מנא ליה לרבי ינאי האי טעמא, דלמא משום דלאו בני דעה נינהו, ותניא (שם דף קו.) דבעינן שיתכונו שניהם. ועוד הקשו למאי מבעי למעוטי קטן מחליצה מהא דאיש כתיב בפרשה, הא כיון דלאו בני דעה נינהו. וכתבו התוס' ו"ל שבי"ד עומדים על גבם ומורים להם לעשות חליצה כתיקנה, דהכי נמי אמרינן בפרק ב' דגיטין (דף כב:) דחש"ו שכתבו גט וגדול עומד על גבם דכשר. והנה בחליצה אי"א ללמוד כמי"ש החזו"א, שהרי לא יהינן מחשבת העומד על גבי החולץ, שהחולץ עצמו צריך להתכוין לחליצה. **ב.** ועוד יש לתמוה, שברא"ש (בגיטין פ"ב סי' כה) כתב והא לאו בני דעה נינהו, פי' ולא ידעי לכתוב לשמה, א"ר הונא והוא שהיה גדול עומד על גביו **ואמר לו שיכתוב לשמה.** מפורש בדבריו שהקטן הוא זה שפועל את הלשמה, ולא הגדול שעומד על גביו.

וע"כ צריך לומר **דבחש"ו מודי החזו"א שהגדול עומד על גבן הוא שהוא מלמד אותם לעשות לשמה,** ולא שהוא פועל את הלשמה. והיינו דכיון דגט אפי' אם התחיל לכתוב לשם גירושין לא אמרינן דההמשך הוי סתמא לשמה, דבכל רגע ראוי לפיוס ולחרטה מגירושיה ובעינן לשמה בכל כתיבת גט, **ובזה אפילו קטן אינו נחשב כגירי דיליה,** שאינו נחשב כגירי דיליה אלא על התחלת המלאכה. לכן צריך שהקטן יכוון את הלשמה. ובוזה החזו"א יודי למש"כ הפוס' דעומד ע"ג אינו נקרא באומר לו פ"א קודם העשייה, רק צריך להזהירו בכל שעה שלא יסיח דעתו כלל אבל כל שאינו עומד על גבו ומזהירו תמיד לכוי"ע אין לו כוונה כלל, דבוזה צריך כוונה מתמשכת.

והכי מפורש בלישנא דהתוס' שכתבו (ביבמות שם) שבי"ד עומדים על גבם **ומורים להם לעשות חליצה כתיקנה.** [ומדברי רבינו יונה מוכח הכי דהקטן הוא המכוין, דרבינו יונה ס"ל שגדול עומד על גביו לא מהני בדבר שאין בו שליחות, והוא ס"ל שהגדול הוא המכוין. ולדבריו תיהדר קושיית התוס', ועכ"ל דהקטן יש לו דעת וכמו שכתוב בדברי הרשב"א במס' חולין].

אלא שלפ"ז ימצא שקטן נכרי לא יוכל לכתוב גט לשמה, שהרי מחד הוא מופקע מכתבת גט, ומאידך אינו יכול להחשב כגירי דיליה, וזה שלא מדברי המהר"ם שיק (בחי' לגיטין שם) שדקדק מדברי הגמ' שקטן נכרי וגדול עומד על גביו כשר. אלא שבדברי המהר"ם שיק בעיקר הדין הכי מבואר במאירי שם, שכתב, ופירשה רב הונא בגדול עומד על גביו ומותר בכך, ופירשו בגמרא שהנכרי כתיבתו פוסלת אף בישראל עומד על גביו, שמ"מ הואיל וגדול הוא לדעת עצמו הוא כותב. **ואף בנכרי קטן כן שלא חלקו חכמים.** ע"כ. ומבואר שמעיקר הדין היה לנו להכשיר כתיבת נכרי קטן, וא"כ מוכח דלא כהחזו"א.

דעת האחרונים דלא כהחזו"א

ועכ"פ החזו"א עצמו שם ציין דהאחרונים כתבו לא כן, וציין לדברי המשנ"ב. וכן מפורש במ"ב בכמה מקומות, **א.** בהל' ציצית (סי' יא ס"ב ביה"ל ד"ה טואן נכרי), הביא מתשו' משכנ"י (סי' כא) שהוכיח מדברי התוספות דעומד ע"ג אינו נקרא באומר לו פ"א קודם העשייה, רק צריך להזהירו בכל שעה שלא יסיח דעתו כלל, אבל כל שאינו עומד על גבו ומזהירו תמיד לכוי"ע אין לו כוונה כלל. **ב.** כע"ז כתב גם בהל' אפיית המצות (סי' תס סק"ג) דאפילו לדעת המקילין בעומד ע"ג לא יסתפק במה שאומר לו פ"א קודם העשייה שיכוין לשם מצות מצה, רק צריך להזהירו בכל שעה ע"ז שלא יסיחו דעתם מזה. (ומקורו מהמשכנ"י הנז'). ומפורש דלא כהחזו"א שהתיר עשיית המצות באופן זה. **ג.** עוד מבואר כן מדבריו בהל' ציצית (בס"י יא בביה"ל ד"ה ישראל), שהקשה על השו"ע שתלה הנידון דטואן נכרי וישראל עומד על גבו ואומר שיעשה לשמם בפלוגתא דהרמב"ם והרא"ש, דלהרמב"ם פסול, ולהרא"ש כשר. והקשה בביה"ל דהא להרא"ש כשר רק במידי דלא נמשך כמילה וכע"כ, אבל בטויה שכל טויה וטויה מילתא באנפי נפשה היא, וצריך לכיון זמן הרבה, לא יהינן עומד על גביו. ולכן ביאר דהשו"ע לא הקיל להרא"ש בעומד על גבו כי אם באינה נמשכת הטויה זמן הרבה.

עוד יש לציין שברעק"א (בגי' השו"ע באורח חיים סימן לט על דברי הגמ"א סק"ב) דתפילין שנמצאו ביד נכרי ואמר שכתבן לשמה, יש להאמינו במיגו דהיה אומר דישאל היה כתבן שהיה נאמן כדאייתא בס"י לט ס"ו. וכן נכרי שכתבן ונתגייר ויודע בעצמו שכתבן לשמן דהיה רשאי להניחם, ואפשר דהיה נאמן אף לאחרים מדין ע"א נאמן באיסורין. גם היכי דאין לו תפילין אחרים היה צריך להניחן מספק שמה כתבן לשמן. עיין אה"ע סי' קכג (בבית שמואל סק"ה), לזה צריך לטעם דאינו בקשירה ופסולים וודאי. ע"כ. ומפורש דנקט שיש ביד נכרי כח לכיון לשמה, ורק דתלינן שלא כיוון.

ישוּב מאי דאקשי החזו"א מסברא

ובישוּב קושיית החזו"א דאקשי מ"ל רגע אחת ומ"ל דבר הנמשך אם באמת רגע ראשונה היא אדעתא דישאל וחישיב בזה לשמה, כי נמשך הדבר מאי הוי למה יחזור הנכרי ויעשה אדעתא דנפשיה, כתב האול"צ ליישב, שהישראל אינו חוזר בו ממחשבתו הראשונה, משום שאינו רוצה לקלקל, וא"כ גם ההמשך נעשה לשמה, אבל נכרי, כל זמן שהישראל מצוהו, עושה ע"ד הישראל, וכשהישראל מפסיק לצוותו משנה דעתו ועביד אדעתא דנפשיה. [ויש לפרש דלעולם כל אדם מחשבתו סתמא

היא אדעתא דנפשיה, אלא שהישראל אחר שפירש שכוונתו לעשות לשמה, ממילא זה הדעתא דנפשיה, דהשתא זהו רצונו העצמי לעשות הדבר לשמה, ושני מטרות אלו עולין בקנה אחד, שדעתא דנפשיה היא לעשות את המצווה עליו ע"פ התורה, משא"כ נכרי כשמפסיק לחשוב שעושה לשמה ועושה אדעתא דנפשיה, אין הדעתא דנפשיה לעשות לשמה אלא לחשבונותיו האישיים, וכיון שעושה לדעת אחרת מהלשמה הוי הפקעה מהסתמא לשמה].

ישוּב מאי דאקשי החזו"א מדינא, ותמיהה על הביה"ל בזה

ומאי דאקשי מדינא, דהרא"ש כתב בשם רה"ג דמצה שנאפתה ע"י נכרי וישראל עומד ע"ג מותר, ומשמע דר"ל דהנכרי לט, ואע"ג דהתם פעולתו נמשכת. הנה כבר נתבאר במקו"א באריכות שגדר שימור לשם מצה אינו כגדר לשמה של שאר מצוות, אלא הוא שימור מחימוץ, וזה שצריך לפרש שמשמר מחימוץ לשם מצות מצה. [והחזו"א עצמו כתב גדר זה (בס"י קכד בהערות לדף לה. תוד"ה חלות תודה, עמ' רב טו"א מדפה"ס). דמלשון הגמרא והפוסקים משמע דא"צ עשיית המצה לשמה, אלא שצריך מצה של לילה שימור מחימוץ, ולא די במה שיראה שלא הכסיפה פניה, אלא שצריך שימור מעת לישא ואילך שלא תבוא לידי חימוץ, וליש פוסקים (בס"י תנ"ג ס"ד) משעת קצירה, מיהו אין השמירה חשובה שמירה אלא אם משמרה לשם מצה של פסח]. וסבר רב האי גאון דכשנכרי לש ואופה המצה וישראל משמרו, הרי נתקיימה מצוות השימור על ידי הישראל, ולא מדינא דישאל עומד על גביו הוא, אלא שהישראל עצמו הוא השומר. [והראשונים דפליגי סברי שאין אדם משמר מה שביד חבריו]. וכן מבואר בשע"צ (סי' תס סק"ד ע"י"ש).

ובזה מיושב מה שהבי"ל לא תלה הנידון של עשיית המצות ע"י חש"ו ונכרי כשישראל גדול עומד על גביו, בפלוגתא דהרא"ש והרמב"ם הנזכרת, דאיכא למימר דלשמה הוי ומ"מ שימור לא הוי. ומאידך איכא למימר דאדם משמר מה שביד חבריו, ואע"ג דגדול עומד על גביו לא מהני לעשותו לשמה, במצות הדבר כשר. אלא שעל דברי הביה"ל יש לתמוה בזה, שהביה"ל (בס"י יא ס"ב ד"ה טואן נכרי) כתב דלענין טויות חש"ו עיין בס"י תס לענין עשיית המצה שיש פלוגתא בזה בין הפוסקים, וה"נ בענינינו, ועולה שם לדינא לפי הסכמת האחרונים [והוא הס"ז ומ"א וא"ר וחי"י] דאם א"א בעינן אחר מותר בעומד ע"ג אפילו ע"י נכרי, וכ"ש ע"י חש"ו, אבל לכתחילה יש להחמיר שלא לעשות ע"י נכרי. ע"כ. וזה תמוה טובא, שהרי אפיה דבר הנמשך הוא, ואי אפשר לעשותה בנכרי וגדול עומד על גביו אלא מהאי טעמא דא"צ עשייה לשמה אלא שימור, וא"כ א"א ללמוד מהתם לדינא דציצית דבעיא עשייה לשמה, וצ"ע.

דין עשייה ע"י מכונה

והנה החזו"א לדבריו כתב דא"צ עבודת אדם אלא אפי' גמר קוף עבודתו, וכן בטויות ציצית אי טויה ע"י דשקיל בדקא דמאי על מכונה שטויה סגי, דכיון דכח ראשון הוי לשמה הו"ל אידך סתמא לשמה וא"צ כח אדם. וא"כ למשנ"ת דמדברי הפוסקים מבואר דלא כהחזו"א, אי"כ א"א לטוות הציצית ע"י מכונה. אלא שא"י"ז מוכרח כלל, דמאי דנתבאר שמדברי הרא"ש והפוס' מבואר דלא כהחזו"א, הוא משום דלא מחשבינן לנכרי כחצי דהישראל, דמעשה הנכרי מעשה לעצמו הוא. אמנם בדבר שיהא גירי דיליה דהישראל כו"ע יודו שנחשבת פעולת החץ כפעולת המשלח את החץ, וכל שכוונתו היתה לכתחילה לשמה, הוי מעשה לשמה, ולא מדין גדול עומד על גביו, אלא מדין שפעולת החץ פעולת האדם היא. [ואיכא למימר שגם פעולה שרק בתחילתה היא גירי דיליה, ואח"כ כבר אינה כגדר גירי דיליה, מ"מ אלא כסתמא לשמה, דעד כאן לא אמרינן דנכרי אדעתא דנפשיה קעביד אלא בנכרי דבן דעת הוא, אבל במכונה שברגע הראשון היתה כחץ ביד האדם, גם אם אח"כ אינה כחץ מ"מ אין כאן אדעתא דנפשא קעבדה, וישאר בה הדין דסתמא לשמה. אמנם בזה יש לדון, דשמא אין המשך מעשי המכונה מתייחס למעשה המפעיל והוי כמעשה חדש. אמנם כאמור נראה שכל מעשי המכונה חשיבי כגירי דיליה]. ולכן נראה שיש להכשיר מכונה לדבר שצריך לעשותו לשמה, כשהמפעילה מפעילה לשם המצוה ההיא.

והנה בשו"ת אור לציון (חי"ג פ"א תשו' ו) כתב לחדש שיש חילוק בין אם המכונה פועלת על ידי מצבר וכדו', למכונה הפועלת ע"י כח הבא מחברת חשמל, ואלו דבריו, דאין לומר שכיון שישראל מפעיל את המכונה נחשב הדבר כעשיית ישראל, שכבר נתבאר בספר אור לציון (חי"ג פ"א תשו' יג) שבורם החשמל אין בא מכח האדם אלא רגע ראשון, אבל שאר הזרם עדיין לא היה כלל בעולם ולא בא מכח האדם כלל, ואין זה מעשיו, ע"ש. וכן נתבאר שם (בפ"ל"ו תשו' טז) שמשום כך אין חיוב מלאכת מבשל בשבת בזרם החשמל, כיון שלא נתבשל מכוחו, ע"ש. וכבר נתבאר בספר אור לציון תשובות (חי"א חאו"ח סי' ב) שדבר הצריך לשמה לא מהני עשייתו ע"י מכונה, ודלא כהחזו"א (אוי"ח סימן ו) שהקיל בזה, ע"ש באורך. וכיון שלדעת השו"ע בעינן במצה עשייה לשמה, וכאן כל תהליך אפיית המצות נעשה מאליו שלא ע"י כח אדם, אי אפשר לצאת במצות אלו ידי חובת אכילת מצה לדעת מרן. עכ"ד. וכ"כ בח"א (חאו"ח סי' ב בסופו) דלטוות ע"י מכונה נראה דלא מהני שיהא לשמה, ואף אם יאמר בשעה שמתחיל לטוות שעושה לשמה, לא מהני, משום שכל רגע ורגע זו עשייה חדשה, ואין זה כוחו של המפעיל, אלא כח כוחו, כמו דשקיל בדקא דמאי, ובפרט שהמכונה טווה הרבה חוטיין, וכשגמרה לטוות חוט אחד ומתחילה לטוות חוט שני, הרי נעשה שלא לשמה, שהרי אינו אומר בתחילת כל חוט וחוט שעושה לשמה, ובוזה אפשר דגם להחזו"א פסול. עכ"ד.

ולא זכית להבינן, דהן אמנם שהזרם המיוצר ע"י חברת החשמל נעשה ע"י שמן [או פחמים] שמבעירים את התנור, וע"ז מתחממים המים [שמצויים בדוד סגור] ונהפכים לקיטור, ויוצא הקיטור ומסוכב את הטורבינה, ועל ידי סיבוב הטורבינה נוצר הזרם, וכל רגע נולד זרם

חשמל חדש, מ"מ מה אכפת לן כמה שלבים ושינויים יש בדרך אחר שכל המערכת מוכנה ופועלת. [למה הדבר דומה, למי שהניח זיתים להסחט, והשמן הנצטר מטפטף לתוך נר שיש בו שלהבת הבוערת מכח אותם טיפין, דאטו מי נימא שבכה"ג לא יצא ידי חובת הדלקת נר שבת, משום שלא היה שמן' בשיעור זמן הנצרך, ודאי דלאו הכי הוא. ומסתברא שמי שיטול זית ממקום סחיתו, יעבור על מכבה למשי"כ השו"ע (בס"י רסח ס"א) שהמסתפק מן השמן שבנר חייב משום מכבה. ולא תמצא מקום לחשוב אלא באופן שהניח חוטים שהמכונה טווה אותם במשך כמה שעות, שאז יש לחוש שחומרי הבעירה שמכחם נוצר החשמל בשעות האחרונות של פעולת המכונה הונחו אחר שהניח את החיטים במכונה, וא"י מצוי כלל].

ומדברי המ"ב (בביה"ל בריש סי' תס) מבואר דטחינת החיטים ברחיים של מים מהנו לכוי"ע, ורחיים של מכונה לא גרעו מרחיים של מים. אמנם ע"פ משנ"ת אין ללמוד מדינא דשימור בטחינת החיטים לדינא דלשמה שבכל התורה.

מסקנא דדינא: נראה שעשיית נכרי שגדול עומד על גביו בפעולה ארוכה אינה נחשבת כעשייה לשמה, גם בדברים שדי לכיון בהם רק בתחילת המלאכה. אמנם עשיית מכונה נראה שנחשבת כעשייה לשמה, כל שהמפעילה הפעילה לשם המצוה ההיא.

סימן ג – ביאור המנהג בהפרשת חלה

שאלה: האם יש לחוש למנהג שנהגו קצת נשים להפריש החלה מכמה מקומות בעיסה.

תשובה: כתב המ"ב (בהל' פסח סי' תנו סק"ד, דין הנהגת חלה בעיסת מצת מצוה), כתבו האחרונים שהמנהג שקצת נוהגין לכפול העיסה בשעת ההפרשה כדי להפריש החלה משני קצוותיה הוא מנהג שאינו נכון, ודי להפריש מקצה האחד. ויל"ד מה המקור להא דיש מהנשים שנהגות (ביחוד מבני העדות יוצאי צפון אפריקה) להפריש חלתם מכמה מקומות בעיסה.

ושאלתי שאלה זו לאאמור"ר [הרה"ג יעקב אקוקה] שליט"א, והשיב לי דבח"ל שהיתה כל משפחה אופה הלחם בביתה מידי יום, היו הנשים שומרות חתיכת בצק מהעיסה של אותו יום כדי שיחמיץ הרבה, ולמחר היו מערבות אותו עם העיסה החדשה בשביל למהר את תהליך ההחמצה [והוא הנקרא שאור בלשון התורה]. והנה משאור זה כבר הופרשה חלה בעודו בתוך העיסה שנעשתה מאתמול, ובשביל שלא יארע שתרות החלה מהעיסה החדשה תודמן מחתיכת השאור נהגו להרים את תרות החלה מכמה מקומות בעיסה. ואע"ג שבשו"ע (יור"ד סי' שכד סעי' יא) פסק שאם נתערב שאור של פטור בעיסה של חיוב כל העיסה נעשית טבל, ולפ"ז היה די להפריש ממקום אחד, כבר כתבו האחרונים שם דראוי להחמיר ולהפריש שיעור גדול מחתיכת השאור שעירב בעיסה, שע"י כן אף אם יתרמי שיפגע בשאור, מ"מ ירים עמה עוד חלק מהבצק, ולהמנהג הנ"ל יצאנו מידי חשש זה באופן אחר, שכיון שלוקחים מכמה מקומות בעיסה, ודאי שיש בחלה זו בצק גם מהעיסה החדשה, דכולי האי לא חישינן שמא השאור נפרד בעיסה ואתרמי שכל החלקים שלקח היו מהשאור. [וכע"ז סברא זו כתב השו"ע שם (בס"ק כב) לגבי ענין אחר ע"י"ש. ויותר מכך מצאתי בס"ד בספר הנייר (סי' יז עמ' צא ד"ה הגהה, לשון וכו' מהדו' מכוון י"ם) שכתב וז"ל, וכתב ר"ת אל רבנו יצחק אשר שאלת על המחמירים שלא ליתן שאור מעיסה שהורמה חלתה לתוך עיסה שלא הורמה, התרת הדבר, וטעמך משום דתרומה בחו"ל דרבנן, וא"א שלא יבוא ויטול מעט מהעיסה שלא הורמה כי היא הרוב, וחלת האור אין לה שיעור, יפה דנת ועמך הדין. לשון ר"ת בתוס', עכ"ד. הרי שס"ל דאף באינו מרים מב' וג' מקומות יש להקל. וע"י בט"ז ובשו"ע שם שהאריכו בזה]. ובזמננו אף שאין אנו משיירים שאור מעיסת היום לצורך עיסת המחר, מכל מקום המנהג במקומו נשאר.

ועוד שמעתי מאחי **הרב שלמה יוסף** נ"י לבאר מנהג זה, דהנה שנינו בפרק במה מדליקין (שבת פ"ב משנה ו) על שלוש עבירות נשים מתות בשעת לידתן, על שאינן זכירות בנידה ובחלה ובהדלקת הנר. ומבואר שחלה זו אחת מן המצות שניתנו בעיקר לנשים. [וע"י ברע"ב שם שביאר משום דצרכי הבית מוטלים עליה]. וביאר שם בשנות אליהו להגרי"א ז"ל, דהטעם לזה הוא משום דהיא כילתה חלתו של עולם, פי' אדם הראשון שנטל הקב"ה לו לחלה מן הארץ לשמשו, דכתיב (בראשית ב, ו) ואד יעלה מן הארץ וגו' וייצר ה"א אדם עפר מן האדמה, וע"כ היא צריכה לתקן חלתו של עולם. ומקור דבריו הוא ממדרש רבה (בראשית פרשה יד סי' א) ותנחומא (פרשת נח סי' א), והכי איתא שם, ואיש תרומות ירסנה זה אדם הראשון שהיה גמר חלתו של עולם, ונקראת חלה תרומה שנאמר ראשית עריסותכם, א"ר יוסי בן קצרתא נכאשה הזאת שהיא מקשקשת עיסתה במים ואח"כ היא מגבלת חלתה, כך עשה הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון. מתחילה ואד יעלה מן הארץ והשקה, ואחר כך וייצר ה' אלהים את האדם עפר וגו'.

והוסיף הגרי"א דמכאן סמך שאין תורמין חלה עד נתינת המים, שכשם שבבריאת העולם אחר שהיה אד מן הארץ ועפר מהאדמה אז נתרמה ה"חלה" ונוצר אדה"ר [וכמו שפירש"י על המקרא שם ואד יעלה מן הארץ, לענין ברייתו של אדם העלה התהום והשקה עננים לשרות העפר, ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואח"כ לש העיסה, אף כאן והשקה ואח"כ וייצר. ע"כ. וגו' מבואר מדברי המדרש הנז']. כך גם בהפרשת חלה אין מפרשים מן הקמח אלא אחר נתינת המים ועירובו בהם. עוד מבואר במ"ב (בס"י רמב"ס ס"ק ו) דהא דנהגו ללוש כדי שיעור חלה בבית לעשות מהם לחמים, שהוא כדי לקיים מצות חלה לפי שאיבדה את אדה"ר שהיה חלתו של עולם שנברא בע"ש. הרי שמכח הדימוי לאדה"ר נהגו להפריש חלה בע"ש.

וע"פ זה יש לבאר את חלוקי המנהגים בצורת ההפרשה היטב, שהרי רש"י פירש על הפסוק (בראשית שם) וייצר ה"א את האדם

ולפי"ז צריך עיון בהא דכתב הד"מ דליכא למיחש שמא יטיף שמן על האוכל, "דאף אם נוטף אין לאסרו, חדא דמיני קטניות אינן חמץ כלל, ואינם אסורים אלא משום מנהג, ובכהאי גוונא ליכא למיחש", ע"ש. דע"פ כיון **דאסורים באכילה** משום מנהג מ"ט לא נימא דבזה תולה נר השמן דקטניות ע"ג מקום דאיכא למיחש דינטוף ע"ג האוכל, הו"ל כמבטל איסור לכתחילה. וחזונו נמי דבשו"ע דהגה"ק רש"י זלה"ה (תס"ד, ב) ס"ל דאסור לערב לכתחילה קטניות בתוך תבשיל ולבטלו שם ע"מ שיהי' מותר לאכול להתעורבות בפסח (הביאו בפסק"ט סי' תנ"ג ס"ו, ע"ש), וכ"כ מדנפשיה בס' אורח חלה (ח"א, עמוד תפ"ג), ע"ש היטב. ואפשר דכהאי גוונא דהוי רק חששא שמא יטיף, לא אמרינן דהוי מבטל איסור לכתחילה דמאן מפסי דייטף על המאכל (ואת"ל דייטף אהא קאמר דמשו"ה לא חיישינן לגופא דמילתא), ודוק בזה.

מיהו לכאורה כל הא דבטלה טיפת השמן בהמאכל הוי דייקא בגוונא דנתערבה בהמאכל ואינה ניכרת, אך אי ניכרת יש לו להסירה, דהנה אמ"ש הרמ"א ז"ל (שם) דאין אוסרין בדיעבד אם נפלו תוך המאכל, כתב המ"ב (שם, ס"ק ח', ד"ה אם נפלו וכו') בתו"ד ח"ל: "ומכל מקום אותן רגירין שמוצאין צריך לזרוק אם לא שאינו ניכר", ע"ש. ולפי"ז י"ל דה"ה בנד"ד, כנלפע"ד [ויל"ע בנטף ע"ג חתיכה יבשה וניכר שמנוניות השמן, אי בעי להסירו עם חתיכת המאכל דמינכר בה השמנוניות, וצ"ע כעת]. והלום כתבתי למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל: בדרכי משה (תנ"ג, ב) כ' להתיר תליית נר שמן דקטניות על השלחן, ח"ל בתו"ד: "ואין לחוש שמא יטיף על האוכל, דאף אם נוטף אין לאסרו, חדא דמיני קטניות אינן חמץ כלל, ואינם אסורים אלא משום מנהג, ובכהאי גוונא ליכא למיחש", וע"ש בכ"ד. ויש לעיין דכיון דע"פ אסורין באכילה מחמת המנהג, מ"ט לא חשיב כשתולוהו התם כמבטל איסור לכתחילה לכשינטוף, וכתב לי אהא מו"ר מרן שליט"א ח"ל"ק "כשר בשעת הדחק ואין מבטל", עכ"ל"ק, ודוק היטב.

סימן קכ"ט

בענין אכילת בוטנים בימי הפסח

הנה אם הבטנים הוו בגזירת קטניות, האריכו בה קמאי ובתראי (עי' בשו"ת אגרות משה (חאו"ח, חלק ג', סימן ס"ג), ובמאי דצינו בזה בס' פסק"ת (ח"ה, סי' תנ"ג ס"ה) ובמ"ב מהד"ו דרשו (ר"ס תנ"ג) ע"ש היטב). - ובכאן הנני להעיר במאי דהביאו בספר רבי חיים מהליכותיו והנהגותיו דמו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א (עמוד ח'), דכשבא מו"ר מרן שליט"א עם אביו מרן הקה"י ז"ל ומשפחתו לא"י, שלח הגר"מ שטיגל זצ"ל ר"י בית יוסף את הר"צ כגן ז"ל לקבל את פניהם בנמל חיפה, והגיש לפניהם הר"צ ז"ל דברי מאכל ובהם בטנים "מאכל לא מוכר לבאים מרוסיה", ומו"ר מרן שליט"א שהי' אז כבן שש שנים בראותו הבטנים אמר תיכף ומיד דקעת יש פרי חדש לברך עליו שהחיינו בפסח, והוסיפו שם "ולא ידע שבטנים הם קטניות שאינן נאכלות בפסח", ע"ש היטב.

ויש להעיר בזה דבוקנטרס ימי הפסח הביא הגר"ב צ"ל פלמן זצ"ל (עמוד קס"ב) דהמנהג ברוסיה היה לאכול בטנים בפסח, ודכן נמי נהג מרן הגר"י אברמסקי זצ"ל לכבד אורחיו בבטנים בימי הפסח, ע"ש. אמנם הגר"י אברמסקי שליט"א כתב לי אהא ח"ל: אצלנו מקפידים באכילת בוטנים בפסח משום חשש קטניות, ויתכן שבאזור שגדלו לא הי' מצוי בוטנים ולק"מ (הכל תלוי במנהג נהרא נהרא ופשטי), עכ"ל. ועי' בספר בצל הקודש מהליכותיו והנהגותיו דהגאון רבי בצלאל ראקאו זלה"ה (עמוד מ"ז ס"ק מ"ד) ובספר מנהגי מהר"צ הלי זלה"ה (פ"י ס"ה) (ועי' בשו"ת רבבות אפרים ח"ק ז' (סימן רנ"ז ד"ה יש), והרבה יל"ד בכל דבריו שם, ואכמ"ל כעת).

והן עתה יצא לאור עולם ספר נהרות איתן להגרא"י רובין שליט"א חלק חמישי, וחזונו ליה התם (סימן ט') דעמד בענין גזירת קטניות בפסח, ובריש דבריו כתב ח"ל: בענין בטנים ושמן בטנים כתב (=השואל הרה"ג ר"צ פרנקל שליט"א) ששמעו שיש מסורה מחכמי ליטא שמותר לאכלם בפסח, שמעו כן מכמה תלמידים ובני משפחתו של מרן הגאון מוהר"ר משה פיינשטיין זיע"א, וכן שמע מהרה"ג מוהר"ר אשר ווסטהיים שליט"א ששמע בשם הגאון מוהר"ר גורוויץ ראש ישיבה גייטצעד, שבחילגאן אכלו פיוטץ בטנים בפסח, כן כתב שבהכשר "כתתיא" שבלונדון אמרו שבעבר היו מתירים שמן בטנים (פיוטץ) בפסח, שלא החשיבו את הבטנים בכלל גזירת קטניות, ורק שלפני הרבה שנים החליטו לנהוג כמנהג ירושלים עיה"ק ת"ו ולאסרו משום גזירת קטניות - באמת שבהיותי נער צעיר שמעתי מגדולים שהגאון החסיד מוהר"ר יעקב לנדא זצ"ל רבה של העיר בני ברק, הנהיג בהכשרו שלו בעיר בני ברק להתיר בטנים ושמן בטנים בפסח, ואח"כ התבטלה הוראה זו באופן מוחלט מחמת האחרים הסוברים כי יש להחמיר בזה, וכן שמעתי מהקשיש בר אוריין ובר אבהן הרה"ח אברהם דוד סורסקי ז"ל שכבדני בילדותי בבטנים בפסח, ואמר לי שהוא מעירו של בעל הערוך השלחן בליטא והכירו היטב, והעיד שבעל ערוך השולחן התיר לאכול בטנים בפסח, אבל למעשה כיון שבזמננו נמנו וגמרו ברוב העולם לאסור בטנים ושמן בטנים משום חשש קטניות, ואינו רק חומרת הבד"ץ עדי"ח בירושלים כפי שכתב במכתבו, ואין לפרוץ גדר בזה, ולקמן מבואר דינם של אלו שנוהגים במסורת רצופה מדורות קודמים להקל באלו והדומה להם בגזירת קטניות כמו שמן קטניות, עכ"ל. וע"ש דהאריך בזה טובא, ועי' בספר קובץ הלכות מהגר"ש קמינצקי שליט"א (פסח, פ"י ס"ח) דכ' דבטנים אינם נכללים באיסור קטניות, ובהערה דשם (ס"ק ט') כ' ח"ל: ואמר מו"ר [=הגר"ש] שליט"א, שהי' אצל הגר"מ פיינשטיין זצ"ל כשנשאלה שאלה זו, והגר"מ צחק על השאלה ותמה למה יהא זה נכלל באיסור קטניות, אך אפי"ה לא רצה להתיר למי שכבר נהג איסור, עכ"ד, וע"ש היטב, ועכ"פ כאמור חזונו דמקומות מקומות יש, ונהרא נהרא ופשטי.

מצוה, כיון דבשעת קיום המצוה דהיינו בשעת האכילה אין ניכר הנגי שלה, ולא דמיא ללולב וציצית דבשעת קיום המצוה איתא לנוי דידהו ומתנאה המצוה בזה, עכ"ל.

ויש להעיר בזה מדברי המ"ב דרס"י תנ"ג דמייחש לעיל, ואפשר דיש לחלק, וצ"ע. ועי' בשו"ת תורה לשמה (סימן ק"ב) דכ' דהיכא דיש לפניו פת דמשובח בטעמי ופת דמשובח במראהו, יבצע על הפת דמשובח בטעמי, וכמ"ש בירו' דיומא (פ"ו ה"א) דמשובח בגופו עדיף, ע"ש. ועכ"פ חזונו דס"ל דשייך הידור מצוה אף בפת דתיכף ומיד נאכלת, וצ"ל דכיון דבשעת ברכה מינכר סגי בהא, ויל"ע בכל זה [שוב ראיתי בספר מנהג ישראל תורה (ח"ב, עמודים רל"ז ורל"ח) דדן אי שייך זה אלי ואנוהו במצות, ע"ש בדבריו, ויש לפלפל בזה].

סימן קכ"ז

בהא דלא נהגו איסורא בקטניות גבי הנאה מינייהו

שו"ע סימן תנ"ג (סעיף א'): אלו דברים שיוצאים בהם ידי חובת מצוה בחטים ובשעורים ובכוסמין ובשבולת שועל ובשיפון (והמנהג ליקח לכתחילה חטים) (מהרי"ל), אבל לא באורז ושאר מיני קטניות, וגם אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהם תבשיל: הגה: ויש אוסרים (טור והג"מ ומרדכי פ' כ"ש), והמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות, מיהו פשוט דאין אוסרים בדיעבד אם נפלו תוך התבשיל, וכן מותר להדליק בשמנים הנעשים מהם, ואינן אוסרין אם נפלו לתוך התבשיל, וכן מותר להשהות מיני קטניות בבית (ת"ה סימן ק"ג), ע"כ, ועי"ש בכל דבריו.

והנה במ"ב (שם, ס"ק י' ד"ה וכן מותר להדליק) כ' ח"ל: רוצה לומר אפילו לתתו אותם מקודם במים, דבכהאי גוונא בחמשת מיני דגן מתחמצים, מכל מקום שרי **דלא נהגו איסורא אלא באכילה ולא בהנאה**, עכ"ל. ועי' נמי במ"ב (שם, ס"ק י"ב, ד"ה וכן מותר להשהות וכו') דכ' ח"ל: רוצה לומר אפילו נפלו עליהן מים דבשאר תבואה כהאי גוונא אסור להשהות, בהא לא גזרינן, **דלא קיבלו עלייהו רק לאסור אכילתן, והוא הדין דמותר ליהנות מהן**, עכ"ל.

ולכאורה לפי"ז פשיטא דשרי לבעל מכולת מבני אשכנז למכור קטניות לכן ספרד הנהוג היתר באכילתן (וכ"מ בס' שער המועדים הל' פסח (פ"ג סט"ו) משמ"י דמרן הגר"י אלישיב זצוק"ל, ע"ש). - ובכן נמי לכא' מותר לבני אשכנז להניח הקטניות במקום גלוי בביתו בימי הפסח, ואינן צריכין להניחן במקום סגור או ליעביד להו מחיצה. - ולקושטא דמילתא בס' פסקי תשובות סימן תמ"ח (ס"ק כ"ט, הערה קכ"ח) מיייתי משו"ת דברי מלכאל (ח"ד, סימן קכ"ב) דכתב דא"צ לכלול בשטר מכירת חמץ להקטניות, דהא מותר להשהותן בביתו בפסח, ע"ש. ברם הביא דיש שכתבו (ולא ציין שם מאן נינהו) שיש לחשוש שמא נתערב מין דגן בהם, ויש לכלול אותם בהשטר מכירה, ע"ש. והנה לדברי הדברי מלכאל נראה כאמור דא"צ ליעביד מחיצה לקטניות, אך למ"ש הפס"ת משמ"י דיש שכתבו אכתי לדבריהם לכא' יש ליעביד להקטניות מחיצה ומחמת הך חששא - ודכן נמי דלדבריהם נראה דאסור לכן אשכנז למכור קטניות לכן ספרד.

האמנם דמדברי המ"ב ז"ל דמייחש נראה בהדיא דלא כוותיהו, דהא כ' בהדי' (בביאור דברי הרמ"א ז"ל) דדייקא באכילה הוא דקיבלו עלייהו איסור ולא בהנאה, ואע"ג דאיהו גופי' (שם, ס"ק ו' ד"ה ויש אוסרים) דכ' באחד מטעמי איסור הקטניות בפסח דהוא משום שלפעמים תבואה מעורב במיני קטניות, וגם א"א לברר יפה וכו', וע"ש בס"ד, ודוק בכל זה.

ומיהו מצאתי בספר מועדי הגר"ח (תשובה פ"א) דשאל ידידנו הרה"ג מוה"ר מתתיהו גבאי שליט"א למו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אם אוכלים בפסח אוכלי קטניות עם שאינם אוכלים קטניות אם יש ליעביד היכר, והשיבו מו"ר מרן שליט"א "ראוי", ע"ש. אמנם י"ל בביאור דברי מו"ר מרן שליט"א דכיון דד"ז נוגע למידי דאכילה, ובהו קיבלו עלייהו איסורא, ע"כ יש ליעביד היכר שלא יבוא למיכל מיני, ושאינו מאוכל המונח בארון וכו"ג, ודוק היטב בכל זה.

שוב שאלתי ממו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אם מותר לבעל מכולת מבני אשכנז למכור קטניות בפסח לכן ספרד הנהוג היתר באכילתן, וכתב לן מו"ר מרן שליט"א "אין ראוי".

סימן קכ"ח

אי שרי לתלות נר שמן דקטניות במקום דיש לחוש שינטף על המאכל

כתב בדרכי משה סי' תנ"ג (ס"ק ב') בתו"ד ח"ל: ומהרי"ל (הל' מאכלות אסורות בפסח, עמוד ק"ל, סימן ט') כתב על המדליק בשמן שנעשה ממניני קטניות, צריך לזהר שלא לתלות במקום שנטוף על השולחן, וגם אם מדליק באותו נר שהדליק בו נרות חמץ צריך לזהר שלא יטיף ממנו על השולחן, כי הכלי הוא חמץ, אע"פ שניקר אותו מבחוץ מכל מקום מבפנים עדיין יש בו חמץ והוי כלי ראשון, ולכן צריך לזהר שלא לתלותו במקום שנטוף על השולחן, עכ"ל. ואין המנהג כדבריו, אלא תולין אותו על השולחן כבשאר ימות השנה, ואין לחוש שמא יטיף על האוכל, דאף אם נוטף אין לאסרו, חדא דמיני קטניות אינן חמץ כלל, ואינם אסורים אלא משום מנהג, ובכהאי גוונא ליכא למיחש, וכן הוא בתשובות (מהרי"ל) סימן כ"ה, ע"כ. וע"ש במאי דקמוסיף בזה הד"מ דליכא למיחש נמי למיסר מכח חששא שעשו חמץ באותן כלים שעושיין בהם השמן, ע"ש היטב.

והנה בשו"ע סי' תנ"ג (סעיף א') כתב הרמ"א ז"ל גופי' גבי קטניות דהמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות, "מיהו פשוט דאין אוסרים **בדיעבד** אם נפלו תוך התבשיל", ע"ש בזה, ובפ"ו (שם) נתבאר דאע"ג דלא בעינן דיהיה ס' בהתבשיל, מ"מ רוב כנגד הקטניות בעינן, עי' בבאה"ט (שם, ס"ק ב') ובמ"ב (שם, ס"ק ט' ד"ה תוך התבשיל), ע"ש.

עפר מן האדמה, וז"ל, צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות, שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה. דבר אחר נטל עפרו ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי. אמר הלואי תהא לו אדמה כפרה ויוכל לעמוד. ע"כ. וא"כ הני דנוהגים לקחת חלה מכמה מקומות הוא כהפירוש הראשון, שהאדמה שממנה נברא אדה"ר נלקחה מארבע רוחות השמים, וע"כ כמו ששם נטל הקב"ה לאדם הראשון עפר מכמה מקומות, גם בהפרשת חלה לוקחים מכמה מקומות בבצק, והנוהגים לקחת חלה ממקום א' הוא כהפירוש השני, שאדמת אדה"ר נלקחה ממקום המזבח, ולכן גם בהפרשת חלה לוקחים ממקום אחד, וטעם זה שייך גם בזמננו שאין מערבים שאור בעיסה. והוא ביאור יפה.

ובאמת נראה שגם מ"ש המשנ"ב שמנהג זה הוא מנהג שאינו נכון ודי להפריש מקצה אחד, לא מייירי אלא בעיסה שעשאוה לצורך המצות, שבוה יותר יש לחוש לשהיה שאינה נצרכת. וכן נראה מדברי הפמ"ג (בסי' תנו סק"א) עיי"ש, אבל בשארי עיסות ראוי לכל קהילה להחזיק במנהגה כראוי, שיטודתם של המנהגים בהררי קדש הוא. וכן מפורש בש"ל"ה (מסכת פסחים פרק נר מצוה אות כה), שכתב ז"ל, נוהגות הנשים כשלוקחין חלה מעיסת המצות, אז כופלין העיסה לשנים, ולוקחין משני הקצוות. יראה דלאו שפיר עבדא, **משום דמתחמם העיסה בשפשוף זה** שמשפשוף ידיהם בחבור העיסה מקצה אל קצה סביב המגלגלת. ע"כ. ובוה יש להעיר קצת על דברי הדרך אמונה (פ"ו מבכורים ס"ק קמד) שהעתיק דברי המ"ב לגבי כל עיסה, דלהאמור דוקא בעיסת המצות מייאנו הפוסקים במנהג זה. [ובעיסת המצות בלאו הכי המנהג הרווח כיום להפריש חלה מהמצות עצמה, אף שעדיף להפריש גם העיסה כדכתיב ראשית עריסותכם, שעיקר מצוותה בעודה עיסה דווקא כמ"ש המ"ב (בסי' תנו סק"ה) עיי"ש].

[ואידי דאירינן בעניני מנהג יש להביא מש"כ המאירי במס' יבמות (דף קב.) וזו לשונו, כל שנהגו העם בענין אחד ואין בו איסור ולא חשש איסור, אע"פ שיש בו חששא רחוקה אין מחדשין להם מנהג, אפילו היה הבא לחדש מומחה שבמומחין, והוא שאמרו אם יבוא אליהו ויאמר וכו', אבל אם יאמר וכו' אין שומעין לו שכבר נהגו העם].

מסקנא דדינא: הנוהגים להפריש חלה מכמה מקומות בעיסה יש להם להמשיך במנהגם, אמנם בהפרשת חלה מעיסה שלצורך הפסח די בלקיחת חלה ממקום אחד, שלמעט בשהיות עדיף. (והנהוג כיום שאין מפרישים חלה מעיסת המצות כלל, אלא מהמצות האפויות).

הרב משה חליהו אופקים

המשך ספר ענפי משה בהלכות ועניני פסח

סימנים תנ"ג-תנ"ח

סימן קכ"ז

בהא דהמנהג ליעביד מצת מצוה מחטים משום הידור מצוה שו"ע סימן תנ"ג (סעיף א'): אלו דברים שיוצאים בהם ידי חובת מצוה, בחטים ובשעורים ובכוסמין ובשבולת שועל ובשיפון (והמנהג ליקח לכתחילה חטים) (מהרי"ל), ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק ב' ד"ה והמנהג וכו') כתב ח"ל: **משום דהוא חביב לאדם ביותר ואיכא משום הידור מצוה**, עכ"ל. וע"ש היטב.

והנה לפום האי טעמא דקייט המ"ב ז"ל דאיכא בעשיית מצוה מחטים משום הידור מצוה, לכאורה איכא בהא נ"מ להיכא דהחטים ביוקר ושאר מינים בזול מינייהו, מדק"ל דהידור במצוה עד שליש במצוה, עי' ב"ק (ט' ע"ב) ע"ש. ובמאי דדנו רבותינו הראשונים ז"ל התם בביאור הא דהידור מצוה עד שליש במצוה. ועי' בשו"ע או"ח סי' תרנ"ח ע"ש.

וכן נמי למאי דמספק"ל לירושלמי (יומא פ"ו ה"א) משובח בגופו או משובח במראהו מאי קדים, ופשטי ליה דמשובח בגופו עדיף, נמצא דאף דהמצוה מחטים נראית פחות יפה בחיצוניותה ממצוה דשאר מינים, מ"מ כיון דמשובח בגופו עדיף קדמא להו. [ובעיקר מ"ש בירו' דמשובח בגופו עדיף, עי' מאי דכתיבנא בעז"ה בתשובותינו גם אני אודך ח"ה סימן ל"א, ודכן נמי בתשובותינו גא"א חלק י"א סימן ל"ה, ע"ש היטב].

תו יש לדון בכל זה, דהנה במג"א הל' חנוכה סי' תרע"א (ס"ק א') כתב בסו"ד ח"ל: ואם יש לו שמן בצמצום ולחברו אין כלל, מוטב שידליק בכל לילה אחד ויתן גם לחבירו, דהא מדינא אי' אלא אחד, עכ"ל. ועי' במחצית השקל (שם). ולפי"ז לכאורה באם יכול לקנות מצוה מחטים ולרעהו אין כלל מצוה, בפשיטות עדיף דיקנה משאר מינים דעולים בזול טפי בכדי שיהיה גם לרעהו מצוה. ועי' בספר כרם אליעזר להרה"ג רבי אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א (חנוכה, סימן ל"ג) [הנדפס בסו"ס פרדס יוסף החדש על חנוכה לאחיו ידידנו הרה"ג רבי גמליאל הכהן שליט"א] דהאריך לדון בדברי המג"א ז"ל, ובתו"ד מיייתי דבשו"ת תורה לשמה למרן הגר"ח ז"ל (סימן קפ"ב) פקפק במ"ש המג"א ז"ל, וס"ל דמאחר דליכא בזה מצוה דרבים ורק עביד כן בשביל יחיד, אין לו לעזוב הידור מצותו בשביל יחיד, ומצוה ידידה קדים, וע"ש בכל מאי דהאריך לדון בזה מדוכותין סגיאן, ואכמ"ל.

גם הלום כתבתי למו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א לדון לדברי המ"ב (תנ"ג, ב') אם יכול לקנות מצות מחטים, ולרעהו אין כלל מצוה, אי עדיפא דיקנה משאר מינים דשרי ליעביד מינייהו מצוה ע"מ שיהיה לשניהם מצוה, וכתב לן מו"ר מרן שליט"א "כן". והנה בהגדה של פסח דפוניבו' (ניסן תשס"ח לפ"ק, עמוד עדי"ה) הביאו ממרן הגר"י אדלשטיין שליט"א דכ' ח"ל: והנה מה דלא מצינו במצוה הידור מצוה שתהא המצוה נאה, נראה דהוא משום דהמצוה במצוה היא אכילתה, וכשהיא נאכלת כבר אינה לעינינו. ולכן אין בנויה משום נוי

סימן ק"ל

בדינא דהעושה עיסה מן החיטים ומן האורז דאם יש בה טעם דגן יוצא בה ידי חובתו בפסח

בספר מחשבת עם להרה"ג מוה"ר עמנואל רלב"ג שליט"א (עמוד רכ"ו) מייית להא דמספק"ל להמנ"ח ז"ל (מצוה י, אות ד) אי חמשת מיני דגן מצטרפים זה לזה לכזית מצוה, וחד מראיותיו דלא מצטרפי מאה דהרי"מ ז"ל לא פירש דין זה, ובסו"ד כ"י המנ"ח ז"ל: על כן דבר זה צ"ע לפענ"ד להקל במצות עשה, וכל הפוסקים סתמו דבריהם ומביאים כלשון המשנה, והם הוה להו לפרש דין זה כמו הרי"ן והרע"ב שהרגישו בזה וצ"ע, עכ"ל. וע"ש.

וכתב אהא המחשבת עם ז"ל: ולכא"ז צ"ע, הא הרמב"ם (חמץ ומצה פרק ו' הלכה ה') פסק ז"ל, העושה עיסה מן החיטים ומן האורז אם יש בה טעם דגן יוצא בה ידי חובתו, עכ"ל. ועיי"ש בראב"ד שהשיג דצריך כזית בכדי אכילת פרס דווקא, ומשמע דלרמב"ם סגי אף בפחות מזה (וכמו שכתב המ"מ שכן הוא גם דעת הרמב"ן), ובהכרח דמיידי שאינו אוכל כזית מן החיטים בלבד רק בצירוף האורז, וא"כ הא הדברים ק"ו הן, אם אורז מצטרף לשיעור, כ"ש דמין דגן אחד מצטרף לחבירו, וצ"ע, עכ"ל.

ולפענ"ד אפשר דיש מקום לומר דאין הכרח, דאי אורז מצטרף לשיעור כשהוא מעורב בחיטים, דכ"ש דמין דגן אחד מצטרף לדחבריה, מד"ל דדין מיוחד הוא באורז, ויתבאר זה לפימ"ש השו"ע סי' תנ"ג (סעיף ב') העושה עיסה מן החיטים ומן האורז, אם יש בה טעם דגן יוצא בה ידי חובתו בפסח, ע"כ. [ועיי"ש מ"ש הרי"מ ז"ל בה"ל חמץ ומצה (פ"ו ה"ה) ובנו"כ דשם ובטור סי' תנ"ג ובב"י (שם) ואכמ"ל]. ובמ"ב (תנ"ג, י"ד) כתב ז"ל: ומשמע דאפילו אין בעיסה שיעור חיטים שיהא כזית בכדי אכילת פרס גם כן יוצא בה כשאוכל כזית מן העיסה, אף על פי שהעיקר בו הוא האורז, ובאורז אינו יוצא משום מצה כדלעיל, שאני הכא כיון שמחוברים ביחד טבע האורז להיות נגרר אחר החיטים, וכשמחמץ החיטים מתחמץ גם כן האורז, ולהכי דינו כחיטים. וכל זה בחיטים ואורז, אבל אם עירב קמח חיטין עם קמח דוחן וכהאי גוונא, או אם עירב קמח של שאר מיני דגן עם קמח אורז ועשה ממנו מצה, אינו יוצא בה ידי חובתו בשיש בה טעם דגן, אלא אם כן יש בה קמח דגן שיהא כזית בכדי אכילת פרס, דהיינו שבכל פרס ממנה יהא בה כזית מקמח דגן, שבשיעור כזה שחביבין לא יצאה כולה כדגן, ויוצא ידי חובתו כשאוכל כזית מן העיסה, עכ"ל. ועיי"ש במאי דמייית ל"א אחרוני בהא, ומאי דהכריע בזה להלכתא, ע"ש היטב. ועיי"ש נמי בכה"ח (שם, ס"ק מ"ב), ע"ש. ועכ"פ חזינו דביאר המ"ב ז"ל בטעמא דמהני תערובת דאורז וחיטים למצה, דכיון דמחוברים יחדיו טבע האורז להיות נגרר אחר החיטים, **וכשמחמץ החיטים מתחמץ גם כן האורז, ולהכי דינו כחיטים**, דנראה דכיון דהאורז בהיותו מחובר לחיטים מתחמץ בתרייהו הוה כדינייהו ומהני, וכמדוד דכן פירשו רבותינו אמתינית דחלה (פ"ג מ"ז), ע"ש בדבריהם. ואכתי לפי"ז אה"נ קשיא מאי דהקשה במחשבת עם, דאי אורז מהני לאצטרופי לחיטים מאחר שנתחמץ בתרייהו, מכש"כ דיהני תערובת דה' מיני דגן גופייהו.

ברם עיי"ן בערוך השלחן (תנ"ג, ט') דכ"י ז"ל: תנן בפ"ג דחלה העושה עיסה מן החיטים ומן האורז, אם יש בה טעם דגן יוצא בה ידי חובתו בפסח, וכלשון הזה כתב הרמב"ם בפ"ו דין ה', וכתב הראב"ד דדוקא כשיש כזית מן הדגן בכדי אכילת פרס, וכ"כ הרשב"א, והכי מסתברא דאי רק משום טעם כעיקר הא גמ באיסורין אין לוקין על זה להרבה מן הפוסקים כמ"ש ב"י"ד סי' צ"ח, ואפילו אי טעם כעיקר דאורייתא מ"מ אין סברא לקיים בזה מ"ע של אכילת מצה, אבל הרמב"ן והרא"ש כתבו ע"פ הירושלמי דשם דאפילו ליכא כזית בכא"פ, **וכן נראה מדברי הטור הירושלמי אומר דהחיטים מיגרר ליה להאורז שיהיה לה טעם חיטה עצמה, ונהפך האורז להיות כחיטים עצמן**, ולכן אין דין זה רק בחיטים ואורז ולא במינים אחרים. ובירושלמי שם יש פלוגתא בזה, דחד אמר עד שיהא רוב דגן וחד אמר שא"צ רוב, וטעמא דגרייה לא הוזכר שם אלא בריש מס' חלה, ע"ש דיש גם גירסאות מחולפות ולמעשה יש להחמיר (עפר"ח ודבריו צ"ע כמ"ש המק"ח), עכ"ל.

ולדברי הערוה"ש נראה דמאי דמהני תערובת דאורז בחיטים למצה, לפי דהחיטים גוררין להאורז שיהיה לה טעם חיטה עצמה ונהפך האורז להיות כחיטים עצמן, ולפי"ז שפיר י"ל דדייקא כה"ג מהני, ולפי דנתהפך טעם האורז לטעם החיטים, ונמצא דהוה ליה חפצא דחיטים ואזדא ליה שם אורז לגמרי מיני [וממילא חד מינא הוא], משא"כ בתערובת דה' מיני דגן דאע"ג דכא"ו מינייהו מתחמץ, מ"מ אינו הופך להעיסה המעורבת כחפצא אחת, רק דמעורב בה ה' מיני דגן ובטעמים שונים כנלפע"ד, וא"ש קושיית המחשבת עם, דדוק היטב בזה.

ועיי"ש ברי"מ הל' ביכורים (פ"ו ה"א), ובמאי דהאריך מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה בספרו דרך אמונה (שם, ובביאור ההלכה שם ד"ה המערב קמח חטין וקמח אורז כו'), ע"ש היטב. ועיי"ש נמי בשו"ת עולת יצחק להגרי"י רצאבי שליט"א (חלק ג, סימן קל"ח) מ"ש בהאי סוגיא, ואכמ"ל.

[ועיי"ן בספר חידושי הגאון רבי איסר זלמן ע"ס זרעים (ירושלמי דחלה פ"א ה"א, ד"ה ואינו נגרר אלא עם החיטים בלבד) דכתב ז"ל: הרמב"ן בהלכות חלה [דף ל"א ע"א] על הך מתני' הקשה דהא בטעמא לבד הכי דליכא כדי אכילת פרס אינו חייב, והביא דברי הירושלמי דטעמא משום גרייה, וכתב דמ"מ צריך להא דמין בשאינו מינו בטעמא. משום דאי הוה בטל לא הוה מהני טעמא דגרייה, דדבר שנתבטל בעצמו היאך גורר את אחרים. ולכאורה אינו מובן, דכיון דהחטין גוררין את האורז להיות טעם אחד, ובכזית מהפת של התערובת יצא ידי מצוה, א"כ ע"כ דהאורז בעצמו נעשה כמו חטים, וא"כ במה תליא זה אם החיטים היו מתבטלות כיון דבשביל דמיון הטעם נעשה האורז כמו חטין. ונראה דדמיון הטעם

לחוד לא הוה מהני, דאם ה"י יכול ע"י איזה תחבולה לעשות שהאורז יקבל טעם חטין לא הוה מהני, דעכ"פ אינו מחמשת המינין (עיי"ן רדב"ן), ורק מה דטעם כעיקר מהני שיעויל טעמא דגרייה. אח"כ ראיית בדברי אדמו"ר הגר"ח הלוי בזה (פ"ו מהל' חמץ ומצה ה"ה), ואולי כוונתו כן, עכ"ל].

סימן קל"א

בדינא דאי לא בררו החטים מאכילת עכבר אין בכך כלום דהא קשה הוא לשכחה

שו"ע סימן תנ"ג (סעיף ג'): אם לא בררו החטים מאכילת עכבר אין בכך כלום, ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק ט"ז ד"ה אין בכך כלום) כ' וז"ל: שאין הגריג'ר מחמץ ממיעוט רוק שבפי העכבר, ולכן אפילו אין שישים נגדן שרי בדיעבד, ועיי"ן לקמן סימן תס"ו מדין אכילת עכבר בקמח ומה שכתבנו שם, עכ"ל. ועיי"ש במ"ב סי' תס"ו (ס"ק י"ח, ד"ה בפסח) מש"כ בזה.

ויש לעיי"ן מ"ט לא הזכירו הפ"י להא דאי בהוריות (י"ג ב') ת"ר חמשה דברים משכחים את הלימוד, האוכל ממה שאכל עכבר וכו', ע"ש היטב. ועיי"ן בספר זכרון למו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א (דברים הקשים לשכחה, ס"ק ט') וז"ל: האוכל ממה שאכל עכבר או חתול או כלב, בהוריות י"ג ב' ת"ר חמשה דברים משכחים את התלמוד, האוכל ממה שאכל עכבר וממה שכתבין את התלמוד, האוכל פת שאכל עכבר ופת הנוטר שן חתול או כלב (ובחופות אל"י שבראשית חמשה הגי' האוכל פת שאכל ממה שאכל עכבר ופת חתול וכלב ממנו), ובס"ח סי' תר"ח אחד שאל מחכם, אמר עכברים אכלו מלחמי אם אוכל לאכול מן הלחם כו' ע"ש, ובה"ט סי' ק"ע סק"ב לא יאכל ממקום שאכל עכבר וחתול שקשה לשכחה, עכ"ל. - ולפי איזה גי' דנקיט מו"ר מרן שליט"א יש לדון אי האי קפידא הוה דייקא **בפת**, וצ"ע בזה.

והנה בספר חסידים הנדמ"ח (מהדו' אוצה"פ, שם) מייית דבשו"ת דברי חיים ח"ב (י"ד, סימן ס') כתב דלפי פשטות הסוגי' ההוריות נראה דכל המאכל מביא לידי שכחה, ובס' ילקוט אברהם (י"ד סי' קט"ז סקמ"ה) ביאר בדברי הד"ח דכוונתו דחיישין דילמא עבר הארס לכל המאכל, וכעין זה כתב בשו"ת מקדשי השם (ח"ב, סימן נ"א), ע"ש. ועיי"ן בס' פתחא זוטא (הל' נדה, בסו"ס), ובספר לקט יושר (י"ד, עמוד ו') כתב בשר שאכל ממנו חתול שקורין ק"ץ לא רצה (=התרומת הדשן ז"ל) לאכול מאותה חתיכה, וכן ככר דפשטידיא וחיכות בשר יבש וכו', ואפילו היה ככר גדול, אבל דגים הנקרשים וכו'. וביוסף אומץ דע"ג כתב מה שרגילין לחתוך מקום נשיכתן לא ידעתי אם הוא קבלה מקדמונים וכו', לכן שומר תורתו יחזק מכל החתיכה שאכל העכבר או החתול ממנו. ברם במילי דחסידותא כתב דנראה שאין כל החתיכה בכלל, ורק המקום שאכל ממנו. וכע"ז כתב בשו"ת מילי דאבות ח"ה חיו"ד סימן ח' אות ג', ודכן ס"ל לבאה"ט או"ח (ק"ע י"ב) ולקיצושי"ע (ל"ב, ס"ט), ודבספר שלחן חי (סי' י"ב, הערה ג) מייית מס' תו יהושע דמנהג העולם לגרור רק מקום שאכלו וכו', ע"ש היטב.

ולהאמור יש לדון דאף להמחמירים בהא, מ"מ אפשר דשאני קמח דאכל מיני' עכבר, דכל גרגרי' וגריג'ר באפי נפשה קאי [אך למ"ש בילקוט אברהם לפרש בכונת הד"ח דהוא לצד הארס, יל"ע בהן], וגבי חטים לכאוי ה"ה, אלא דיש לעיי"ן היכא דנמצאים שם גרגירים שבורים אם הו"ל ריעותא דנשאר ממאכל דאכל הימנו עכבר, ואם שייך בענינים אלו דיני ביטול ברוב, ואכמ"ל כעת.

אחר זמן כתב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א וז"ל: הכא מיידי מדיני חמץ שהוא חשש דאורייתא, ועניני שכחה לא שייכא לכאן. ועוד דכאן מיידי שהעכבר אכל חצי החיטה, אלא אכל מהחיטים ונגע רוקו בחיטים, וא"כ אין זה נקרא אוכל ממה שעכבר אכל, וה"נ משמע במ"ב דף מ' א' וכי מה אכפת להם לעכברים וכו', עכ"ל. ודוק היטב.

והנה בספר הלכה של פסח (ח"א, עמוד שס"ה) כתב, דגם בשאר ימי הפסח נוהגין ליעביד הקמח למצות מדחטיי ולא מדשערי, ומייית דכ"כ בדעת תורה סי' תנ"ג ובתפ"א פסחים (פ"ב מ"ו), וטעמייהו דהשעורים ממחרים להחמץ מפני טבען שהם רכים, ע"ש. **והוסיף בהא דבמהר"ם שיק (מצוה י') הביא לבאר בטעמא דמילתא משמ"י דמין החת"ס ולה"ה משום שהשעורים קשים לשכחה, ובמצות כתיב למען תזכור**, ע"ש היטב. ואכתי אי לאו הני טעמי דנקיטא לעיל דיש להקל בנד"ד, עוד זאת מדברי מרן החת"ס ולה"ה מבואר טפי דבמצות יש ליהדר טפי משכחה, ודוק בזה.

סימן קל"ב

בהא דאין מברכין אקב"ו על שמירת מצות ובמאי דאין מברכין אהא שהחיינו

שו"ע סימן תנ"ג (סעיף ד'): החיטים שעושים בהם מצת מצוה טוב לשמרן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה, ולפחות משעת טחינה וכו', ע"ש. ובמ"ב (שם, ס"ק כ"א, ד"ה שעושים בהם מצת מצוה) כתב וז"ל: רוצה לומר המצות שאוכלין בשתי הלילות הראשונות לקיים בהם מצות "בערב תאכלו מצות" הם צריכים שמירה יתירה, ולא די לנו במה שאין לנו ריעותא של חשש חימוץ, אלא שצריך שימור יתירה לשם מצות מצוה דכתיב "ושמרתם את המצות", והיינו שצריך לשמור לשם מצוה, עכ"ל.

והנה בשו"ע או"ח סי' תרמ"א (סעיף א') כתב ז"ל: העושה סוכה בין לעצמו בין לאחר אינו מברך על עשייתה, אבל "שהחיינו" היה ראוי לברך כשעושה אותה לעצמו, אלא שאנו סומכין על זמן שאנו אומרים על הכוס של קידוש, ע"כ. ועיי"ש בזה.

וכתב עלה המגן אברהם (שם, ס"ק א' ד"ה לעצמו) וז"ל: אבל כשעושה לאחרים היה ראוי שיברך הבע"ה שהחיינו, עס' תקפ"ה סי"ב, ודוקא

דבר שעושים אותו משנה לשנה, אבל שופר ומגילה שעושים אותן לכמה שנים אינו מברך שהחיינו על עשייתן, ונר חנוכה נמי אין מברך שעושה לשם מצוה [מרדכי], עכ"ל.

ועיי"ש במשנה ברורה (שם, ס"ק ד') דכתב אמ"ש בשו"ע (שם) אלא שאנו סומכים על זמן שאנו אומרים על הכוס של קידוש, וז"ל: "שהוא קאי על מצות סוכה ועל החג", עכ"ל. ועיי"ש היטב.

והנה בשו"ת נודע ביהודא (מהדו"ת, חיו"ד, סימן קכ"ג) מייית בתו"ד למ"ש התוס' בכתובות (דף ע"ב א' ב"ד"ה וספרה לה) דכתבו דאין מברכין אלא ביובל וכו', שלעולם יוכל למנות כסדר וכן עומר, אבל זבה שאם תראה תסתור אין לה למנות וכו', ועיי"ש במאי דביאר בדבריהם, ובהג' דבן המחבר (=הגר"ש לנדא וזה"ה) כתב ז"ל: אני רגיל לפרש דברי התוספות שאם תראה תסתור ויהיה הברכה לבטלה, וזבה יש ליישב מה שמביא המג"א בשם המרדכי בריש סימן תרמ"א טעם שאין מברכין בשעת עשיית שופר ומגילה, הואיל ועושים אותן לכמה שנים וכו', ע"ש. **ואכתי קשה למה אין מברכין בשעת עשיית מצת מצוה, אלא י"ל דשמא תחמץ העיסה ויהיה ברכה לבטלה, ומטעם זה נ"ל ג"כ דלא תקנו ברכה לשמירת המצות אף שהיא מצות עשה ושמרתם את המצות, ובפרט לירושלמי שהיא מצוה משעת קצירה, עיי"ן בטור או"ח סימן תנ"ג, ולמה לא מברכין אשר קב"ו על שמירת מצות, אלא דלא שייך ברכה דשמא תחמץ כמ"ש בזיבה שמא תראה וחסתור**, עכ"ל.

ולפלא דבמ"ב מהדו' דרשו (סי' תנ"ג אדברי המ"ב דמיייתין) כתבו "ומה שאין מברכין ברכת שהחיינו על מצוה זו של שמירת המצות", והדר מייית לה בטעמא דמילתא ממ"ש ברי' דהנוב"י ז"ל בהגהתו הנזכרת, וצ"ב דכאמור איהו לא דן אברכת שהחיינו כי אם אברכה דגוף מצות עשיית המצות ושמירתן כמפורש בלישניה.

ואם אמנם היה מקום לדון בזה גבי ברכת שהחיינו, אפשר דיש להתיישב בזה ממ"ש השו"ע דסי' תרמ"א דמיייתין לעיל דכ"י דס"ל דהעושה סוכה היה ראוי לברך אהא שהחיינו "אלא שאנו סומכים על זמן שאנו אומרים על הכוס של קידוש", ע"ש. ואכתי יתכן דגם בנד"ד נימא הכי דאין מברכין אעשיית ושמירת המצה, מדסמכין אזמן דאמרינן על כוס דהקידוש.

ועיי"ש נמי בבאר היטב הל' פסח (תל"ב, א') דכ"י בתו"ד ז"ל: והא דאין מברכין שהחיינו על בדיקת החמץ לפי שהבדיקה היא צורך הרגל סמכין אומן דרגל, עכ"ל. ודוק בזה למאי דכתיבנא.

ואעיקרא דמילתא דמי"ט אין מברכין אמצות שמירת המצות, לפענ"ד אפשר דיש ליישב בזה בהקדים מ"ש הרוקח בהל' פסח (סימן רפ"ג) וז"ל: למה אין אנו מברכין על ד' כוסות אקב"ו לשתות ד' כוסות כמו על נר חנוכה שהוא מדרבנו. וגם אין מברכין על הלל לגמור את ההלל דאמרינן בערכין שחייב בב' לילות, **אלא לפי שאינו עושה ביחוד**, שכל הברכות דוקא כשעושים המצוה ביחוד בלא הפסקה כמו מגילה אין קוראין אותה סירוגין, וכן ברכת התורה וכן תקיעת שופר, אע"פ דאמר רבי יוחנן בשלהי מס' ר"ה (דף ל"ד) שמע תשע תקיעות ביום יצא, מכל מקום עיקר מצותו יחד קשר"ק קשי"ק קר"ק, אלא הלל שאין גומר יחד שפוסק בו סעודתו וד' כוסות צריך על כל אחד מצותו, שאם שתאן בבת אחת לא יצא דאין ד' כוסות או לברך עליה כלל וכו', וכשתדקוק כל הברכות אין לברך עליהן כי אם כשצריך ביחוד לעשות המצוה, עכ"ל.

וכעין זה כתב בארחות חיים הל' ליל פסח (סימן ז') וז"ל: אבל אין מברכין לשתות ד' כוסות, ואעפ"י שיש להן סמך מן התורה לפי שהן מופסקין, כוס ראשון מברך עליו קידוש היום, כוס שני קורא עליו ההגדה, עכ"ל. ועיי"ש נמי באבודרהם בסדר ההגדה דכ"י (ועוד טעם אחר מפני שאין מברכין אלא על מצוה הנעשית בבת בלא הפסק, אבל ארבע כוסות שעושה מצוה על כל אחד ואחד מהן, ואם שתאן בבת אחת לא יצא אין מברכין, עכ"ל. ועיי"ש. (והובאו דבריהם בס' אור אברהם (פסח, קונטרס שואלין ודורשין, סימן י"א), ע"ש היטב).

ואכתי יתכן דה"ה י"ל במצות שמירת המצות, דכיון דכוללת האי מצוה כו"כ חלקים שאינן נעשים בבת אחת, דמקודם קוצרים החיטים ואח"כ טוחנים אותם ולאחר מכן אופין מצות מהא, ובהכרח דאיכא הפסקות בין כ"א מהני שלבים, להכי אין מברכין אהא.

ומיהו יש מקום לדחות דאין הכרח למאי דכתיבנא דכל שלב ושלב הוה הפסקה, רק דהוה כגדר מצוה המתמשכת דהא חובת שימור המצה רמאי עלי' משעת הקצירה, ולכה"פ משעת הטחינה, ואין הפסק בחיוב השמירה כלל. ועיי"ש בשו"ת (מערכת חמץ ומצה סי"א ס"ו) דמייית מהגרי"ו שטרן וזה"ה בעמח"ס שו"ת זכר יהוסף דכ"י גבי שליחת קמח למצות ברכת שנתן בחותם בתוך חותם, דהוה כחיטים בעליה דפשיטא דחשיב שימור לשם מצוה, "דאטו יצטרך שלא לזוז הישראל רגע אחד מלשמרו בעצמו, וכשהוא ישן יצטרך גם כן שומר אחר במקומו שלא יזוז רגע משם, ולא בעינן רק שיהיה תמיד השמירה בא מכוחו ממשי", עכ"ל. ועיי"ש. ולפי"ד נמי נראה דגדר מצות שמירת המצות הוה כמצוה מתמשכת, ויש לפלפל בזה טובא.

והנה בספר הנחמדים מזהב להגרי"פ זביחי שליט"א (סימן א', ס"ג, עמוד ק"כ) מייית דבשו"ת מהר"י בי רב (סימן ס"ב) כ' מהר"י אישקפה וזה"ה טעם למה דאין מברכין על מצות כתיבת ספר תורה, לפי דגמר המצוה היא הקריאה והלימוד בס"ת, וכיון דאין בכתיבה גמר מצוה על כן אין מברכין עליה, ועיי"ש דהאריך בזה.

ולפי"ז אפשר דה"ה בנד"ד דכיון דתכלית עשיית ושימור המצה הוה אכילתן, ממילא אין מברכין אהא, רק אאכילה דהוה תכלית המצוה, כנלפע"ד.

תו כתב שם דבשו"ת מהר"י בי רב (שם) מייית מהר"ש בן עזרא וזה"ה טעם נוסף למאי דאין מברכין על מצות כתיבת ס"ת, בהקדים מש"כ הרי"מ ז"ל בהל' ברכות (פ"יא ה"ט) דכל מצוה שיש אחריה ציווי אחר אינו מברך אלא בשעה שעושה להציווי האחרון כצציית ותפילין, שאין

דמילתא עי בהערות והארות ע"ס הרוקח להגרבי"ש שניאורסון זצ"ל (עמוד כ"א) דכתב ז"ל: מלשון רבינו (=הרוקח) נראה דאין כוונתו כאן על עצם חיוב של ושמרתם את המצות, דהרי מביא לעיל דהחיוב הוא עוד משעת קצירה, רק על הזירוח שכל אחד ילך בעצמו. וע"ע לקמן (=ברוקח סי' ע"ב) - ועי' בשי"ע סי' תנ"ג דמביא הרמ"א בשם המרדכי דאנשי מעשה רגילים לילך בעצמם אל מקום הריחים לראות הם בעצמם לטחינת קמחיהם, יע"ש. ואולי מקור דברי המרדכי הם מדברי רבינו (=הרוקח) אלו, ואם כי לא נהגו כן אלא אנשי מעשה, מ"מ רבינו הצריך שכל איש ישראל יעשה כן, ואולי טעמו מדאמר רפכ"י חלוק נמי להאי דבמצוה קעסיק, משמע דבלא"ה לא היה מאנשי מעשה המצויינים דראוי מחמת עצמו, רק משום דעסיק עכשיו במצוה, א"כ נשמע מכאן לכל איש ישראל, עכ"ל, וע"ש.

ומיהו יש לעיין בדבריו דבמרדכי גופי' לא נזכר לישנא דאנשי מעשה כלל, ותו צריך עיון דהמרדכי נקט בלישניה "ומשמע התם דאפי' האמוראים היו הולכים לבית הריחים", והך **אפילו** נראה דלרבותא קאי דאע"ג דבכל רגע ורגע היו עסוקים בתורה"ק, מ"מ הלכו לבית הריחים לעסוק בהאי מצוה (וכנדר מצוה בו יותר מבשלוחו דחזינון גבי הכנות לשבת, עי' קידושין (דף מ"א א), ועי' במ"ש השו"ע הל' שבת סי' ר"ג (סעיף א') ובמ"ב (שם) ובביאור"ה (שם, ד"ה ישתדל), ובפרט במ"ש בשלהי דבריו, ע"ש היטב. ועי' משי"כ בעז"ה בקונטרס ענפי משה בעניני שליחות דר"פ האישי מקדש (ענף ד'), הנדפס בסו"ס ענפי משה עמ"ס יבמות ע"ש. ולפי"ז פשיטא דאי האמוראים הך' הלכו לבית הריחים, ודאי דכאור"א מישאל יש לו לילך להתם. כנלפע"ד. אמנם במק"א כתבנו מהפ"י דהציונים דבדברי הרמ"א ז"ל לאו איהו כתבם, ולפי"ז ליכא לאקשו"י, וא"כ מ"ש הרמ"א ז"ל "אנשי מעשה" כן הוא שיטתו בזה, או שכתב המנהג הרווח בכלל ישראל בהא, ויל"ע בכל זה.

והנה בעיקר האי עובדא דחולין (ז' א') דמייתי הרוקח, חזי הוית בהערות עמ"ס חולין למרן רשכבה"ג הגר"ש אלישיב זצוק"ל (שם, ד"ה דהוה דארי חטיי לפיסחא) דכתב ז"ל: נחלקו הראשונים מאימתי צריך שימור לשם מצוה, י"א משעת קצירה וי"א משעת טחינה, וכ"כ להדיא כאן רש"י, וקשה לשיטה זו הא אמר דהיה לו חטים, ואם כן עדיין לא הגיע שעת שימור לדעת רש"י, ולמה אמר דבמצוה עסיק, וצ"ל דמיירי הכא דהיה כבר קמח חטים, עכ"ל.

וצ"ב דהול"ל לגמרין למימר קימחא לפיסחא ולא חטיי לפיסחא, וצ"ע, ואמנם לפימ"ש הגרבי"ש זצ"ל דמייתנין לעיל דביאר במ"ש הרוקח דאין כוונתו על עצם החיוב דשמרתם את המצות, רק דכוונתו על הזירוח שילך כל אחד בעצמו לבית הריחים, לכאור"א איש דאף אי נימא דבמצות שימור הו"ל משעת טחינה, מ"מ הליכה לבית הריחים משום ענין אחר הוא [אמנם דצ"ע לדברי הגרבי"ש זצ"ל, דאי נימא דלאו מדין שימור הוא לשם מה עליו לילך לבית הריחים, ותו דעי' מאי דכתיבנא בשלהי דבריו מדברי הרוקח גופי' בסי' ע"ב דמשמע דההליכה לבית הריחים הו"א ע"מ **לשמור**, והגרבי"ש זצ"ל גופי' ציין בדבריו לדברי הרוקח דסי' ע"ב, וצ"ב].

ובהא דהערנו לעיל דלפום מ"ש המ"ב ז"ל דטעמא דמילתא דמצוה בו יותר מבשלוחו אכתי שייך זה בכאור"א מישאל, ולא דוקא באנשי מעשה, הן אמת דיש להתיישב בזה ממש' השדי חמד בכ"מ לדון בגדרי מצוה בו יותר מבשלוחו. ותו דיל"ד בהא ממש' השד"ח (כרך ה', דף קע"א א' מדה"ס) לדון אם הא דמצוה בו יותר מבשלוחו הוי דייקא בשלוחו בחנם, משא"כ כשמשלם שכר להשליח דאו אפשר דחשיב כעושה בידו מדיד פועל כיד בעל הבית, וע"ש בכל דבריו, ולפי"ז יליד בנידון דקמן.

עוד אמנא דיש לדון בלישני דהרמ"א ז"ל דכתב "**לראות** הם בעצמם לטחינת קמחיהם", דלכאור"א מהא משמע דלא סמכו על הטוחן גופי' דישמור כדבעי, והכי משמע ממ"ש המ"ב ז"ל דהטעם בזה משום דמצוה בו יותר מבשלוחו, ומבואר דאם אינו הולך לבית הריחים עכ"פ יש לו להניח שליח תחתיו דיאיה דהטחינה תעשה בהכשר היתרון, דאי לא נימא הכי תקשי מה טיבה דראיה זו, מאחר דהטוחן כבר משמר, ואם כן מה שייך בהא מצוה בו יותר מבשלוחו מאחר דהטוחן מקיים המצוה, ובעכצ"ל דכתיבנא. ואם כנים אנו בזה הרי כהאינדא דבד"כ דיאי ה' טוחנים החיטים, צ"ע אם יש אף "ענין" לילך לראות טחינת החיטים מאחר דיש לן לסמוך על הטוחנים גופיהו. [ואולי דאעפ"כ ישנו ענין דתוספת שימור במה שגם הוא נמצא שם, אך צ"ע אם שייך בי' הא דמצוה בו וכו' וכדהערנו לעיל, וצ"ע].

שוב נתבוננתי דיש לעיין במאי דכתיבנא מהא דכתב השו"ע סימן ת"ס (סעיף ב') ז"ל: הרא"ש היה משתדל במצת מצוה ועומד על עשייתה ומוזר העוסקים בהם ומסייע בעריכתן, וכן ראוי לכל אדם לעשות להטפל הוא בעצמו במצוה, ע"כ, וע"ש במ"ב. ולפי"ז אפשר דה"ה בטחינה, דאע"ג דנימא דהטוחן יר"ש מרבים, מכל מקום שייך בזה מצוה דשימור במאי דאף איהו נמצא שם ומוזר העוסקים במצוה לזיהר בזה, ומיהו יל"ע אם שייך בהא מצוה בו יותר מבשלוחו, ויתכן דשייך מאחר דהוא הגורם להמצוה בהכשר טפי, ויל"ע בזה.

והנה אמנם מל' הרמ"א ז"ל נראה דההליכה לבית הריחים הוי "**לראות** הם בעצמם לטחינת קמחיהם", ובהא כתבנו לעיל לדון ככוונתו, אך בל' המרדכי לא נתבאר למאי הלכו האמוראים לבית הריחים, ודכן נמי בלשון הרוקח דכ' "כל ישראל צריך לילך עם הטוחן לטחון", יליד אם כוונתו דיטחון נמי איהו גופי' או דילך עמו להשיג טחינתו. ויל"ע בזה. ושוי"מ ברוקח (סי' ע"ב) דכ' ז"ל: מנהג כשטוחנין הולך ישראל עם הטוחן **לשמור**, כדמשמע בפרק א' דשחיטת חולין דף ז' דההוא גבאר דרי חטי לפסחא ע"כ, וע"ש. ולכאור"א מדברי הרוקח דכאן מבואר דההליכה עם הטוחן הוי **לשמור**, וגלי בזה אמאי דכתב לעיל סי' רס"ג, ודוק היטב בזה.

ובמאי דכתב השו"ע בסו"ד דבשעה"ד מותר ליקח קמח מן השוק, ע"י מ"ש המ"ב (שם, ס"ק כ"ד) והכה"ח (שם, ס"ק פ"א) בהמנהג דבזה, ועי' משי"כ הגאון הגדול רבי צבי יהודה אדלשטיין זלה"ה הגאב"ד דרמת השרון בספרו הוד צבי (סימן י') בהאי סוגי, ע"ש באורך.

סימן קל"ה

בהא דלא הניחו בני"י בצקם ע"ג בהמתם ביציאתם ממצרים

שמות (י"ב, ל"ד) וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארותם צורות בשמלתם על שכמם, ע"כ. ופירש"י (שם, ד"ה על שכמם) ח"ל: אף על פי שבהמות הרבה הוליכו עמהם, מחבבים היו את המצוה, ע"כ. ודכ"מ במכילתא (שם), ע"ש היטב. והנה בפשיטות מלבד מאי דנשאו על שכמם להשיירי מצה ומרור כדפירש"י (שם, ד"ה משארותם עפ"י המכילתא), עוד זאת נשאו על שכמם את בצקם טרם יחמץ, וכפשטי דקרא. וכ"מ להדיא ברמב"ן (לקמן, פסוק ל"ט), ע"ש. ואכתי יל"ע מ"ט לא הניחו להאי בצק ע"ג בהמתם, ולפום ריהטא אפשר דבזה נמי מישך שייך הך טעמא דמחבבין היו את המצוות.

איברא דלפענ"ד נראה טעם לשבח בזה לפימ"ש בשו"ע סי' תנ"ג (סעיף ז') ז"ל: כשמולכים השקים שיש בהם קמח מהריחים, אסור להניחם על גבי בהמה שאין אוכף או עור עב תחת השק, ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק ל"ד) כתב בטעמא דמילתא דהקמח מתחמם מגוף הבהמה שהוא הוא חם, וע"י כן הוא ממחר להחמין בשעת הלישה, ותו דהרגילות דהבהמה להזיע תחת כובד המשא, ואפשר שזיעת הבהמה מחממת כמו מים, ובאם עבר הניח ע"ג בהמה אין לאסור בדיעבד, ועכ"פ יש להמתין מעל"ע עד הלישה שיתקרר הקמח. ובשער הציון (שם, ס"ק נ"ו) דן בענינא דזיעת בהמה ואי מחמין, ע"ש היטב. ולפי"ז י"ל דלכן לא הניחו בני"י להבצק ע"ג בהמתם למיפק מהאי חששא, ומאי דנשאו על שכמם מ"מ ליכא למיחש לזיעה בזה, וכמ"ש הרמ"א ז"ל בסימן תס"ו (סעיף ה') דזיעת אדם אינו מחמין, ע"ש ודוק. [וגדולה מזו חזינון בתרגום יונתן בן עוזיאל (שמות י"ב ל"ט) דכ' ז"ל: והו קטעין מן לישא דאפיקו ממצרים **וסדרין על רישיהו**, ומתאפי להון מחומתא דשימשא חרירן פטירן ארום לא חמיע, ע"כ. וע"ש בכ"ד].

מיהו נתבוננתי דיש לעיין בכל זה טובא אי נימא דבאותו הזמן היו מותרין בחמץ, ועי' בגור אריה למהר"ל ז"ל (שמות י"ב ל"ד) ובהערות עה"ג בהנדמ"ח מאי דנר"ג בזה מכ"מ, ועמ"ש בדעת זקנים (שמות י"ב ל"ט), ואכמ"ל בזה.

סימן קל"ו

בהא דכתב המרדכי דמדברי הירושלמי נראה דאפילו האמוראים היו הולכים לבית הריחים וכמסתעף

כתב המרדכי (פסחים, סימן תר"א) ז"ל: ירושלמי דפרק אלו עוברין [הלכה א'] רבי אבהו מפקדין לטחוניא דלא למיתב קופיא אלן על אלן דלא ירתחו ויחמצו, פי' קופיא שקים. ר' חנינא בר פזי אויל לגבי טחוניא, ומשמע התם דאפי' האמוראים היו הולכים לבית הריחים, ע"כ.

ובבית יוסף שלהי סי' תנ"ג כ' ז"ל: כתב הרוקח בסימן רס"ג כל ישראל צריך לילך עם הטוחן לטחון, כדאמרין (חולין ז' א') גבי רבי פנחס בן יאיר הווא אגרא דהוה דרי חטי לפסחא, אמר חלוק נמי להאי דבמצוה קא עסיק. וגם המרדכי כתב בפרק אלו עוברין (סי' תר"א) דאיתא בירושלמי (שם) רבי חנינא בן פזי אויל לגבי טחוניא, משמע התם דאפילו האמוראים היו הולכים לבית הריחים. כתב עוד המרדכי שם דאיתא בירושלמי (שם) רבי אבהו מפקד לטחוניא דלא למיתן קופיא אלן על אלן דלא ירתחו ויחמצו, פירוש קופיא שקים, ועכשיו שאין נזהרים בכך אפשר שהוא מפני שסוברים דליכא למיחש להכי, אלא לדידהו דהוה לתתי, אבל לדידן כיון דלתייה אסורה ליכא למיחש להכי, ואפשר שמפני כך לא כתבוהו הפוסקים, ומכל מקום טוב לזיהר אם אפשר, עכ"ל.

ולכאורה מאי דכתב הבי"י ז"ל ועכשיו שאין נזהרים בכך וכו', קאי אמ"ש בסו"ד אדברי המרדכי דר"א מפקד לטחוניא וכו', אך לא אמ"ש בריש דבריו משמ"י דהרוקח דכל ישראל צריך לילך עם הטוחן לטחון, וממ"ש מהמרדכי דמשמע דאף האמוראים היו הולכים לבית הריחים. וסיעתא להא נראה דהנה כתב הרמ"א ז"ל (תנ"ג, ח') ואנשי מעשה רגילים לילך בעצמם אל מקום הריחים לראות הם בעצמם לטחינת קמחיהם (מרדכי), ע"כ. וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק מ"א) ז"ל: "שמצוה בו יותר מבשלוחו", עכ"ל. ואכתי הא שייך אף כהאינדא.

וכפי זה צ"ע, דבבגדי ישע (ס"ק כ') כתב אדברי המרדכי דסי' תר"א דכ' "ומשמע התם שאפי' האמוראים היו הולכים לבית הריחים", ז"ל: וכתב הבי"י ס"ס תנ"ג ועכשיו שאין נזהרין בכך אפשר שהוא מפני שסוברים דליכא למיחש להכי, אלא לדידהו דהוה לתתי, אבל לדידן כיון דלתייה אסורה ליכא למיחש להכי, ואפשר שמפני כך לא כתבוהו הפוסקים, ומ"מ טוב לזיהר אם אפשר, עכ"ל. וע"ש היטב. - ולכאורה דברי הבי"י קאי אמ"ש בסו"ד דר"א מפקד לטחוניא דלא למיתן קופיא וכו', ולא אמ"ש המרדכי דמשמע דאף האמוראים היו הולכים לבית הריחים. וצ"ב. ואולי צ"ל דדברי הבגדי ישע קאי אמ"ש המרדכי בריש דבריו דר"א מפקד לטחוניא, ובט"ס צוינו דבריו אמ"ש המרדכי דמשמע דאף האמוראים היו הולכין לבית הריחים. ובהכרח דהוא כן לפום מאי דמייתנין לעיל מהמ"ב דביאר בטעמא דמילתא דהוא לפי דמצוה בו יותר מבשלוחו, וכפי זה שייך הא אף כהאינדא, ודוק בזה.

מיהו צריך עיון מ"ט השו"ע גופי' לא מייתי להא דיש לילך לבית הריחים לראות בטחינת הקמח, ואפשר דס"ל דלאו מדינא הוא, וגם הרמ"א ז"ל גופי' נקיט בלישני' דאנשי מעשה רגילים לילך בעצמם אל מקום הריחים וכו', ברם לטעמי' דהמ"ב ז"ל קצ"ע מ"ט שייך זה לאנשי מעשה מאחר דמצוה בו יותר מבשלוחו הוי דינא לכאור"א, ולקוטשא

מברכין בשעת עשייתן אלא בשעת הנחתן, ובס"ת אין המצוה נגמרת בכתיבתו מדבעינן שיקרא וילמד בו, ודכע"ז כתב ביד שאול (חיו"ד, סי' רפ"ט), ע"ש היטב, ולפי"ז נראה דה"ה בנד"ד, ודוק היטב בכל זה.

אחר זמן מצאתי דבספר נחל איתן למו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א (סימן י' ס"ג סקי"א, וציון לו בס' שיח הפסח בריש פיסקא דמוציא מצה) כ' ז"ל: מפרטי דין עגלה ערופה שקודם שעורפין אותה מורדין אותה אל נחל איתן (דברים כ"א ד'), וההורדה עצמה היא מצוה בפני עצמה, ומ"מ נראה שאין מברכין עליה כי זה כהנהגה למצות עריפה, והוה כמו שמבואר בסנהדרין (מ"ז ב') הזמנה לאו מילתא, ומה שמצינו בבדיקת חמץ שמברכים כבר כתבו הראשונים שזהו משום דהוי אתחלתא דביעור של מחר, **וכן י"ל במה דאין מברכין על שימור המצות, אע"ג שגם הוא מ"ע דכתי' ושמרתם את המצות, דשם זה אזהרה של התורה שיהיה מהל"ת של חימוץ, אלא שהתורה הזהירה שיכון לזה בהדיא אבל אין זה מצוה בפני"ע**, עכ"ל.

ומיהו בספר מועדי הגר"ח (תשובה פ') נשאל מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי מיידינו הרה"ג ר"מ גבאי שליט"א גבי העוסק בשמירת המצות אם איכא ליה פטורא דעוסק במצוה פטור מן המצוה, וכתב לו מו"ר מרן שליט"א "ג"ז מצוה", ע"ש. ויש לדון בזה טובא.

סימן קל"ג

אם האוכל רק מצות השמורות משעת קצירה יכול לצרף ללח"מ מצה השמורה משעת טחינה

שו"ע סימן תנ"ג (סעיף ד'): החיטים שעושים בהם מצת מצוה טוב לשמרן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה, ולפחות משעת טחינה, ע"כ. וע"ש בכ"ז, ועי' במ"ש הנ"כ שם באורך מזה.

ונסתפקתי בהנהגה לאכול בימי הפסח רק ממצה השמורה משעת קצירה, ובבואו ליעבדי לחם משנה ראה כי יש לו רק מצה אחת השמורה משעת קצירה, אם יכול לצרף לה מצה השמורה משעת טחינה בלבד או לא.

ושאלתי זה ממו"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטינמן שליט"א, ואמר לי מו"ר מרן שליט"א בהאי לישנא "ומה יהיה לו, לא יהיה לו לחם משנה ומה יעשה" (=היינו דמהני). ואחד שה"י שם אמר למו"ר מרן שליט"א דעיקר השאלה שמא יצטרך להשיג ממקום אחר, ודחאו מו"ר מרן שליט"א ואמר לו דמאיפה ישיג (=יתכן דכוונתו בזה גם דהא לא בכ"פ אפשר לו להשיג מצה השמורה משעת קצירה, אע"פ דאמנם מישכח פעמים דימצא, ועכ"פ לדינא מבואר דס"ל למו"ר מרן שליט"א דמהני). וכששאלתי זה מקמיה מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר לי דאפשר לצרף, והכי נמי אמר לי מו"ר מרן הגר"י שפירא זצוק"ל דאפשר לעשות כן, ואין זה חמץ לדידו.

[ואם הנהגה שלא לאכול מצות מכונה יכול לצרף מצת מכונה לחם משנה, עיין בספר מועדי הגר"ח (פסח, תשובה פ"ה) דהשיב בהא מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דאם מקפידים מחמת חומרא בעלמא אפשר לצרף, ע"ש].

ועי' בהגדה של פסח כסא דפסחא להגרסי" הכהן זלה"ה (עמוד ח') דכתב דהנהגה לאכול בפסח שמורה משעת קצירה, מותר להשתמש בכליו של שאינו נוהר, וגם מותר להטמין בתנור אחד, עלו היטב, ויל"ע בזה.

ובספר חיי נפש על הגדש"פ (עמוד צ"ו) דן במי שיש לו מצה שמורה משעת קצירה ומצה פשוטה, אם אפשר לצרפם יחדיו ולהפריש עליהם חלה ביחד, ומייתי מהישועות יעקב יו"ד (סי' שכ"ו) דכ' דלאותם הנוהגים כדעת הרבה פו' שאין יוצאין למצת מצוה רק בחטים המשומרים משעת קצירה, ואילו בשאר מצות אין מקפידין שיהיו משומרים, דברירא דאין מצטרפין העיסות כיון שמקפיד על תערובתן, ע"ש. ודכ"כ בליקוטי מהרמ"י (דיני חלה, ס"ק ג), ע"ש בזה.

סימן קל"ד

בענין שליחת קמח שמורה ברכבת בלא שומר ישראל

שו"ע סימן תנ"ג (סעיף ד'): החטים שעושים בהם מצת מצוה טוב לשמרן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה ולפחות משעת טחינה, ובשעת הדחק מותר ליקח קמח מן השוק, ע"כ.

ובביאור הלכה (שם, ד"ה ולפחות משעת טחינה) כתב ז"ל: ואם מותר לשלוח קמח שמורה על הבהון (=רכבת) בלי שומר ישראל, עיין בספר תוספות ירושלים שמסתפק בזה, דאף דלא ניוחש לאחלופי ולירידת הגשמים, מכל מקום שמירה להדיא לא הוי, ורחמנא אמר "ושמרתם", ואם כן אפשר דאין כדאי לשלוח בלי שומר, ועיין שדי חמד מערכת חמץ מצה סימן י"א אות ו' שהאר"י בענין זה, עכ"ל. (ועי' בכה"ח (שם, ס"ק ע"ג) דאיהו נמי קמציין להשד"ח ז"ל, ולא הכריע בהא להלכתא, ע"ש).

והנה הביאור"ל לא ביאר אי כונת ספיקו היכא דלא ה' חותם על שק הקמח, או דמיירי נמי בחותם בתוך חותם, דבשד"ח (שם) האריך להביא מכמ"פ דצידדו בזה להיתר ולאסור, ע"ש. ודהמהר"ם שיק (סי' רל"ד) הניח זה בצ"ע לדינא אף בחותם בתוך חותם, ע"ש היטב. ועי' נמי בספר די יוסף הנדפס מכ"י הגר"י רונברג זלה"ה (עמוד מ"ג ואילך) מש"כ בזה, ע"ש.

ומיהו ממ"ש הביאור"ל בשלהי דבריו [ויתכן דהם הם דברי התוספות ירושלים] "דאף דלא ניוחש לאחלופי ולירידת הגשמים, מכל מקום שמירה להדיא לא הוי, ורחמנא אמר "ושמרתם", ואם כן אפשר דאין כדאי לשלוח בלי שומר" ע"ש, משמע מינה דמיירי אף בגוונא דה"ז זה בחותם בתוך חותם, דמ"מ שמירה להדיא לא הוי, ודוק בזה. ובכ"מ כתבנו לדון אי מהני שמירה והשגחה כשרואה זה ע"י מסך וכדומה, ובנד"ד יל"ע בזה.

ועיין נמי בכף החיים (תנ"ג, ק"ג) דאחר דמייתי לדברי המרדכי והרוקח, כ' וז"ל: "וכן איתא במדרש רבה ס' בא סוף פרק י"ז הן היו עסוקין במצות שהיו טוחנין ולשין, והקב"ה עוקר נטיעתן של מצרים שנאמר קומה ה' באפך, והביאו הרוח חיים אות ז", עכ"ל, וע"ש.

ואפשר להכח"ח ז"ל מייתי להמדרש הנזכר בכאן לגלוי דאיכא מצוה לכ"א בעצם הטחינה, ויתכן דמשה"ה יש לילך לבית הריחים ע"מ לטחון בעצמו (ועכ"פ דיטחון מעט, ודכן נהגו הרבה גדולים, ואמנם דנו באחרונים אי מהני ליעביד חלק מהמצוה ע"מ לאחשובי כמצוה בו יותר מבשלוחו, וע"י מאי דכתב בזה בשד"ח (כרך ה', דקע"ה א'), ע"ש (ה"טב). וע"י בשו"ת אבני נזר (חא"ח), סימן שע"ב, ס"ק ב') וז"ל: והנני להזכירו דבר בעיתו כי שמעתי שנפרץ מאוד באיזה עיריות אשר אינם אופים מצות כל בעל הבית לעצמו, רק אחד אופה למכור, ורע עלי המעשה מאוד, האחד כי אם הבעל הבית אופה משגיח על המצות, וכל אחד חרד על המצוה ורואה שיהיה על צד היותר טוב, ודיני אפייית מצות רבו כמו רבו, לא כן אם אחד אופה כדי להרויח כל מנמתו למעט בהוצאות ולא ישגיח כל כך על המצוה, השנית מי זוטרה מה שאמרו במדרש [שמור"ר פ' י"ז] בשכר שטוחנין ולשין את המצות, ואם כי בטחינה הדבר קשה, על כל פנים בעיקר מצוות שימור לשישה למה נמטע במצוה חביבה מאוד פעם אחת בשנה, ויקנה מצות מן השוק כחוטף מצוה מן השוק, עכ"ל. ודוק היטב. וע"י בשו"ת משיב דבר (חלק א', סימן ל'). ע"ש. ודוק בכל זה למאי דכתבנא לעיל בעז"ה.

סימן קל"ז

יעורר ליהזר מעיטוש ודיבור בעת שטוחנין או מנפין הקמח לפסח

יש ליהזר כשטוחנין או מנפין הקמח לפסח, דיש כאלו אשר גרגירי הקמח הפורחין באויר תוך כדי הטחינה או הניפוי גורמים להם לעיטוש, ובאם מתעטשין (בלא הנחת יד) לכיוון הקמח מעוררים בזה שאלה דחוימוץ.

וכה"א גוונא חזינן בכף החיים (תנ"ג, קכ"א) דכ' וז"ל: אותן נשים שמרקדות קמח בפסח צריך לשומרן שלא ישחו על הקמח שלא יתנו רוקן על הקמח ויחמיצו שם משהו, ואפי' קודם זמנו, ריטב"א, פת"ע אות כ"ג. ועיין עוד לקמן סימן תס"ו אות מ"ט, עכ"ל.

וכוונתו להא דכתב הריטב"א ז"ל בחי' לפסחים (דף ל"ה ב', ד"ה דרדקי וכו') בתו"ד וז"ל: וכתב בשם רבו הרא"ה ז"ל שכל המשקים בכלל מי פירות להקל ולהחמיר, חוץ מן המים ותולדות המים, והם אותן ששינינו תולדות המים היוצאין מן העץ ומן החוטם ומן האוזן ומן הפה ומי רגלים, ואלו כולן מחמיצין בין משל אדם בין משל בעלי חיים, ואותן נשים שמרקדות קמח בפסח צריך לשומרן שלא ישחו על הקמח שלא יתנו רוקן על הקמח ויחמיצו שם משהו, ושמה אין לו ביטול ואפי' קודם זמנו כיון שעושה גרידא ואוסר במשהו בפסח, ע"כ. [וע"י בחי' הריטב"א לפסחים דף ל' א' ד"ה אמר רבא וכו', והתם דף ט"ל ב' ד"ה לא ילעוס], ודוק היטב].

ובשו"ע סימן תס"ו (סעיף ה') קפסיק וז"ל: הטל מחמיץ וכן מי רגלים ומי הפה והחוטם והעין האוזן, ע"כ. וכתב עלה מרן הגר"ח ז"ל בברכי יוסף (שם, ס"ק ג', ד"ה ומי הפה) וז"ל: נשים חשובות כשמרקדות קמח נותנות רדיד כנגד פניהם כדי שלא יתנו צנורא מפיהן, הרשב"ץ במאמר חמץ דף ל' ע"א, עכ"ל. [ע"י במאמר חמץ הנזכר בהנ"מ"ח פ"א אות ו', והתם הוסיף בסו"ד "בשעה שהם מדברות", ע"ש]. וע"י בכה"ח (שם, ס"ק נ"ה) דמייתי נמי להברכ"י, והוסיף עלה וז"ל: "וכן ראיתי נוהגין קצת מן הנשים פעה"ק ירושתי", כסא אליהו אות ג', ועיין לעיל סו"ד תנ"ג, עכ"ל. וה"ה בנ"ד, ומכ"ש דחזינן דאין לדבר בו בעת דטוחנין או מנפין הקמח, וע"י בס' ליקוטי מהרמ"י (דיני אפייית המצות ס"ק ל"ד), וע"י בספר מצות מצוה (פ"ד סלי"א), ע"ש. [א"כ היכא דאין לחוש כלל וכגון דמסב פניו וכי"ב].

[וכמו כן נשאלתי מידידנו הרה"ג מוה"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושאל"ם בהיכא דעישנו ע"י המצות, ונפל אפר מהסיגריה על המצות, אי יש בזה חששא, ולא נפנית עתה לעיין בהאי שאילתא כל הצורך, ובשגם יש לברר המציאות אי איכא חששא דחמץ בסיגרייתו דהאידינא, ובפ"י האריכו בהא. וכן איכא בזה ספיקא אי היה האפר רותח כשנפל או לאו, וגם אם נימא דה"י רותח יש לדון אם ה"י אפשר גמור, והיינו דנשרף הטבק מכבר או לא. וע"י שו"ע (תמ"ז, ב') דכ' וכן אם נגע ככר חמץ בככר מצוה ושניהם חמין ואין שם דבר המפערען, לא אסור אלא מקום מגעו בלבד לפי שאינו מבלעו יותר, וע"י בנו"כ דשם, וע"י בשו"ע (תנ"ה, ז') הדתם כ' הרמ"א ז"ל דאסור ללוש העיסה בפלפלין ואפי' בדיעבד, וכן אם נפל בה מעט סיד, ובמ"ב (שם, ס"ק מ"ח) כתב דאפילו קורט אחד עושה כל העיסה חמץ, וכן מעט סיד, והוסיף עלה וז"ל: "ודוקא כשנילוש בתוכו, אבל אם נפל עליו יסלקנו ומותר", ע"ש. והרבה יש לצדד בכל זה להתירא, ולדינא יש לשאלו זה מגדולי ההוראה.

עוד אמינא דיש ליהזר שלא לעסוק בשום עסק שיהיה כשאופה המצות, וגדולה מזו ע"י בספר וישמע משה מפסקי מרן רשכבה"ג הגר"ש אלישיב זצוק"ל (ח"א, עמוד קנ"ז) דנשאל אם מותר לשמוע שיעור בלימוד ע"י אוניות וכדומה כשעוסק באפייית המצות, והשיב שאין לעשות כן, שהריכוז שלו חייב להיות בשמירת המצות שיהיה כהלכתה, ע"ש היטב, ואכתי מכ"ש דאין לעשן וכה"ג בעת שאופה המצות (וע"י בערוך השלחן סי' תנ"ט (שלהי ס"ק ט'), ויל"ע בזה).

ועיין עוד בספר ליקוטי מהרמ"י על הלכות פסח (דיני אפייית המצות, בהקדמה) דכ' בתו"ד וז"ל: והנה ידוע שבאפייית המצות צריך ליהזר ביותר מכל הדברים, מחמת שבקמח הוא עיקר חשש חמץ ויש בזה אחריות גדול, ובוזה עיקר הכרחיות לשמור כראוי יותר מכל הזהירות

שישראל קדושים נוהגין חומרות בפסח, כי כל החומרות שבשאר דברים אינם חשש אפי' א' מיני אלף כהחששות שיש בעסק עשיית המצות, וכרגע יוכל להיות להכשל ח"ו באיסור חמץ החמור, על כן כל בר ישראל יחוס על נפשו ויהזר ויהזיר לאחריים שיהיה נעשים המצות בכשרות גמור ובהשגחה יתירה, ולא יקמץ בשכר אפייית בכדי שיהי נעשין כהלכתו, ויחשוב בדעתו אם בא אליו על הדרך לטמים א' וחרבו שלופה בידו, ויאמר אם אין נותן אתה לי כו"כ אכה אותך מכת חרב, בודאי יתן לו שיהי ניצל ממנו, על אחת כמה וכמה יפור ממונו ע"ז שלא יהיה נכרת נשמתו ח"ו [=ע"י בריש דבריו ומש"כ בזה], ויעמוד וישגיח בעצמו על שמירתו, ואיתא בסה"ק דהעוסק בטרדת [=אולי צ"ל בטרחת] מצות ש"פ הוא תיקון לחטא הוצאות ז"ל ח"ו [א"ר], עכ"ל. ישמע חכם ויוסיף לקח.

סימן קל"ח

בדינא דאין ליעביד המצה רחבה יותר מדי דהוי כאשישה

כתב הרמ"א ז"ל סי' תנ"ד (סעיף א'): וטוב לכתחילה שלא לעשות המצה רחבה יותר מדי דהוי כאשישה (מהרי"ו) ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק ה', ד"ה דהוי כאשישה) כ' וז"ל: ובגמרא אמרינן לחם עוני פרט לאשישה, פירוש גלוסקא גדולה, עכ"ל.

ובביאור הלכה (שם, ד"ה וטוב וכו') האריך בהאי דינא, ובסו"ד כ' וז"ל: ודע דהרמב"ם ועוד כמה פוסקים לא העתיקו כלל האי דאשישה, ולא הביאו רק עיסה שנילושה ביין וחלב ושמן (ולרב האי גאון הוא פירושו דחלוט כמו שמבואר ברי"ץ גיאות עיין שם), וצריך לומר דפירוש אשישה גם כן מין עיסה חלוטה, ולהכי תני בברייתא חלוט ואשישה בהדי הדדי, עכ"ל. וע"ש בכל דבריו.

ואיכא לאוספי אהא ממי"ש בשמות (ט"ז, ל"א) והוא כורע ג' לכן וטעמו כצפיתח בדבש, ע"כ. ובתרגום יונתן בן עוזיאל (שם) פ"י "וטעמיה כאשישין בדבש", וע"י בערוך (ערך אשיש) מש"כ בזה, ודוק היטב, ובמק"א הארכנו בשם דאשישה, ואכמ"ל.

סימן קל"ט

איזה מראי מקומות בדינא דעיסת הכלבים

שו"ע סימן תנ"ד (סעיף ב'): עיסת הכלבים בומן שהרועים אוכלים ממנה יוצאים בה, ואם לאו אין יוצאים בה שאין זו משומרת לשם מצוה. הגה: כך הם דברי הרמב"ם, אבל יש אומרים הטעם משום שאינו קרוי לחם כל זמן שאין הרועים אוכלים ממנו, וכן נראה עיקר (טור י"ד סימן ש"ל ור"ש בפירוש דמסכת חלה פ"ק), ע"כ. וע"י בנו"כ דשם מאי דהאריכו בזה (וע"י נמי בטור ובב"י ובב"ח, שם).

וע"י מ"ש הר"מ ז"ל בהלכות חמץ ומצה (פ"ו ה"ה) ובפיה"מ בחלה (פ"א מ"ח), ע"ש היטב, וע"י מ"ש מרן הגר"ח ז"ל בברכי יוסף (תנ"ד, ב') ליישב דברי הר"מ ז"ל שלא יסתרו אהדדי, ע"ש. וע"י נמי בספר מגן האלף להגה"ק מהר"א ז"ל צינץ זה"ה (תנ"ד, ג') מ"ש בזה, וע"י בהערות לפיה"מ הנדמ"ח ע"י מכון המאור משי"כ בהא, ע"ש.

ובעיקר שיטתי דהר"מ ז"ל ע"י מאי דביאר בצפנת פענח (שם) דלא כתב הטעם משום דלאו לחם הוא, מוסי' ל דלא מהני אף אם אח"כ קבע עליה, וע"י בכל מאי דצינץ שם בזה, וע"י בחידושי רבינו חיים הלוי (שם) דהאריך בזה, ועמ"ש בגליונות והערות לספר חידושי רבינו חיים הלוי הנדמ"ח מאי דצינץ בזה, וע"י בספר משנת יעבץ להגר"י זולטי זה"ה (או"ח, ה' המועדים, סימן ט"ז ס"ב), ע"ש היטב. וע"י נמי בספר חתת לחם על דיני חלה להגאון רבי שמחה יואל רובינשטיין זה"ה (סימן ט' סעיף י' ס"ק כ"ח אילך), ובספר אבני שהם עמ"ס חלה להגר"מ לוריא (סימן י"א) מ"ש בזה, וע"י בשו"ת שבט הלוי חלק חמישי (סימן נ"ז ס"ט) ע"ש היטב. וע"י בקונטרס אבני דרך עמ"ס פסחים להגרמ"ב דרבקין שליט"א (דף ל"ח א') מאי דהאריך בזה.

וע"י בפסקי חלה להרשב"א ז"ל (שער הראשון ד"ה העושה עיסה וכו'), ובמ"ש אהא בביאור קדושת לחם להג"ר ישכר דוב ברגמן ז"ל ע"ש, וע"י בקדושת לחם הנדפס בשלהי פסקי חלה להרשב"א ז"ל בהערות והארות לפי הר"מ והר"ש ז"ל עמ"ס חלה (פ"א מ"ח) ע"ש, ואכמ"ל.

סימן ק"מ

ידון בחידושו דהתורה לשמה דבעה"ב דהביא לאורחו מצוה גדולה ולא הודיעו גדולה היא דנפיק בה האורח יד"ח

שו"ע סי' תנ"ד (סעיף ד'): אין אדם יוצא ידי חובתו במצה גזולה, במה דברים אמורים כשגזול מצוה, אבל אם גזל חטים או קמח ועשאו מצוה יוצא בה שקנאה בשינוי, ודמים לבד הוא חייב לו, ע"כ.

והנה בשו"ת מחקרי ארץ להג"ר משה רחמים שע"י שליט"א (חלק שישי, סימן ק"ג) מייתי משו"ת תורה לשמה למרן הגר"ח ז"ל (סימן קכ"ו) דדן במי שנתארח אצל בעה"ב והביאו לפניו מצוה גזולה ואכל דיצא יד"ח, דהטעם שאין אדם יוצא יד"ח במצה גזולה הוא משום דהוי מצוה הבאה בעבירה, ואין עבירה מצוה, וזה תינח בעה"ב עצמו שגזל המצה וידע בה שהיא גזולה, אבל האורח דלא גזל ולא ידע שהיא גזולה, וגם דלא הו"ל למיחש לזה כי מן הדין שפיר מצי סמך אחזקת בעה"ב שהוא ישראל כשר, ובודאי דלא יאכילו מצוה גזולה וכיוצא, על כן לא חשיב זה לגבי האורח עבירה כלל, ושפיר נפיק יד"ח בזה, ע"ש בדבריו. ובמחקרי ארץ (שם) קמתמה עלה ממאי דנתבאר בכ"מ דבמצוה בעינן נמי לכם, והוסיף אהא וז"ל: הרי נתבאר דצריך לצאת יד"ח במצה שלו, והן אמת דמה שלא נהגו העולם להקנות במפורש את המצה לאורח י"ל דסמכו על סברת הרי"א"ז המובא בשלטי הגיבורים סוף פ"ב דקידושין, וכן דעת התשב"ץ בח"ג סימן צ"ה, דאורח שקידש במה שנתן לו בעה"ב האשה מקודשת, וכן פסק הרמ"א באבה"ע סימן כ"ח סעיף י"ז, וא"כ י"ל דמשה"ה אין צריכים להקנות במפורש לאורח, דסתמא דמילתא האורח

קונה את נמתו, ושפיר קרינן ביה דהמצוה שלו, אך במצה גזולה כיון שאין זה של בעה"ב אין בעה"ב יכול להקנות לאורח ולא חשיב לכם, וא"כ היאך כתב הרב תורה לשמה להיות והאורח היה אנוס יצא ידי חובתו, עכ"ל. וע"ש דהוסיף דדילמא כונת התורה לשמה במצה גזולה לאחר יאוש בעלים, ושוב דחה זה והניח בצ"ע, ולמסקנא דמילתא העלה דאם ה"י יאוש האורח יוצא יד"ח במצה גזולה, ואי לא היה יאוש בעלים אין האורח יוצא מדאין המצה שלו, ובמצוה בעינן שיהיה שלו, ע"ש היטב.

ובעניתי לא זכיתי להבין מאי קשיא ליה להמחקרי ארץ עד שנטה מדברי קדשו דמרן הגר"ח ז"ל, דהנה המעיין הישר בשו"ת תורה לשמה (שם) יחזו פנימו דמייתי לדבריו ראיא אלימתא (והמחקרי ארץ לא הביאה) וז"ל: "ק"ל בדין ק"ש אם קרא במקום שראוי להסתפק בצוה ומצאה אח"כ, צריך לחזור ולקרוא משום דזבח רשעים תועבה, דהו"ל לבדוק המקום, אבל אם אין המקום ראוי להסתפק בו אין צריך לחזור ולקרוא, ויצא י"ח במה שקרא, וכנ"ל בשו"ע סי' ע"ו סעיף ח' ע"ש, וה"ה בענין התפילה וכנ"ל בס"י צ' ע"ש", עכ"ל"ק, ואהא כתב מרן הגר"ח ז"ל דכיון דטעמא דלא נפיק יד"ח במצה גזולה הוא לפי דהוי מהב"ע, ממילא גבי האורח דלא גזל להמצוה ולא ידע דגזולה היא, ובשגם לא היה לו למיחש כלל דמין הגזול היא מאחר דהבעה"ב בחזקת ישראל כשר, על כן שפיר נפיק בהמצוה יד"ח, וכבדינא דק"ש ותפילה דחזינן דכל היכא דלא ה"י ל"י לאסוקי אדעת"י להא שפיר נפיק יד"ח המצוה, וממילא בריירא נמי דאף אין בזה חסרון דלכם מדסמך אבעה"ב דסתמא הוי דיליה, והא דלא א"ל הבעה"ב דגזולה אמנם בעה"ב עונוו ישא, אך איהו כאמור נפיק יד"ח, ודוק היטב. [וע"ע מאי דכתבנא אי בעי לאקנויי המצות לאורחים, ע"ש].

מיהו שבתי ונתבוננתי דיש לדון בהא לאידך גיסא, דאף אי נימא דאין בזה מהב"ע, מ"מ לא הו"ל לכם וכמ"ש המחקרי ארץ, והוא לפימ"ש הגר"א גנזובסקי וצוק"ל בספרו בר אלמוגים (סימן קפ"ד) לדון היכא דשכח לומר בפה"ג וקידש ושתה אם צריך לקדש שנית, ובתו"ד כתב דאין לומר דלא יצא בקידוש מחמת מהב"ע, וכבקיידש על סתם י"גם דדן בשו"ת מחזה אברהם (ח"א, סימן מ"ט) דהו"ל מהב"ע, ודכ"כ בשו"ת מהר"י אסאד (חא"ח, סימן ק"ס), חדא כמ"ש במחז"א (שם) דדעת ר"ת בספר הישר דבשוגג ל"א מהב"ע, "ובזה כתב בחת"ס פרק לולב הגזול ליישב קושיית תוס' ל"ל קרא דחג הסוכות תעשה לך למעט גזולה, ת"ל מפאת מצוה הבאה בעבירה, וכ' בח"ס דנ"מ בהוה בשוגג, דמפאת מצוה"ע יצא, אך לבתר קרא דחג הסוכות תעשה לך לא יצא", עכ"ל.

וע"י מאי דהאריך בבר אלמוגים לפלפל בהא טובא, והשתא משמע דס"ל להחת"ס ז"ל דאף אי נימא דאין בהא מהב"ע, מ"מ מצד קרא דתעשה לך לא נפיק, ולפי"ז אי במצה איכא דינא דלכם לכאורה אע"ג דה"י זה בשוגג מכ"מ לא יצא יד"ח, אע"ג דליכא בזה מהב"ע וכמ"ש המחקרי ארץ, ויש לדון בזה [וע"י כה"ח (תנ"ד, ל') גבי אכל מצת חבירו שלא מדעתו, דס"ל להשועה"ר (שם, ס"ק ט') דלא יצא, ע"ש].

ולקוטסטא דמילתא שאלתי ממור"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א גבי בעה"ב שגזול מצוה והביאה לאורחו, ולא ידע האורח שגזולה היא, אי נפיק בה יד"ח, וכתב לו מו"ר מרן שליט"א "לא".

והנה עד כאן לא קאמר מרן הגר"ח ז"ל דיצא יד"ח מצוה אלא בהיכא דלא הודיעו בעה"ב דהמצוה גזולה, אמנם אי הודיעו בעה"ב דהמצוה גזולה ע"י במשנה ברורה (תנ"ד, י"ז ד"ה שקנה בשינוי) דכתב בתו"ד וז"ל: והוא הדין היכי שגזול המצה ונתנה לאחר, אותו אחר יוצא בה דהוי שינוי רשות [ודוקא היכי דהוי גם כן יאוש בעלים, דשינוי רשות גרידא לא קנין], ואותו אחר מותר לברך עליה שהרי לא באיסור באה המצוה לידו, שהרי כבר נתייאש הנגזול ממנה קודם שבא לידו, ואם האחר חזר ונתנו לגזול גם הגזול יוצא בו, דהוי יאוש ושינוי רשות, עכ"ל [וע"י בשו"ת הלכות למור"ר מרן הגר"ח שליט"א (תנ"ד, ט') מ"ש להעיר שזה ע"ש, וצ"ע].

ובעיקר מאי חדתי מרן הגר"ח ז"ל, שו"מ בעז"ה"י בשו"ת תורה לשמה הנדמ"ח ע"י ישיבת חברת אהבת שלום, דכ' וז"ל: מבואר בדברי רבינו ז"ל דבכה"ג דלא היה לחוש לעבירה ליכא כללא דאין מצוה באה בעבירה, וכ"כ בשו"ת מהר"ם שיק (ח"א, סימן רצ"ה) ובשו"ת חמדת שלמה (או"ח, סי' כ"ט) מטעם דהוי טעה בדבר מצוה ואין כאן עבירה, ועיין בשו"ת מערכת מ"ש (כלל ע"ז אות ח' ט') שהאריך בזה. ועיין מה שכתב בספר דברי משה (להגר"מ מורח"י ז"ל דף שנ"ז) לבאר עממ"ש"כ בשו"ת מהרש"ם (ח"ו סי' נ') דעיקר טעמא דמצוה הבאה בעבירה הוא משום שמצוות צריכות כונה, וענין הכונה לכיון לעשות רצון הבורא יתברך, וכשעושה בעבירה אינו מכיון לעשות רצון הבורא ע"ש, ולפי"ז בעושה עבירה באונס או בשוגג שפיר יוצא ידי חובה, עכ"ל. ויל"ד בכל זה.

סימן קמ"א

ידון בחידושו דהאלף לך שלמה דהאוכל מצוה בלא שבירך עליה המוציא לא יצא יד"ח

שו"ע סימן תנ"ד (סעיף ד'): אין אדם יוצא ידי חובתו במצה גזולה, במה דברים אמורים כשגזול מצוה, אבל אם גזל חטים או קמח ועשאו מצוה יוצא בה, שקנאה בשינוי, ודמים לבד הוא חייב לו (ולענין ברכה עיין לקמן ריש סימן תרמ"ט), ע"כ.

והנה בשו"ת האלף לך שלמה לגאון ישראל הגר"ש קלוגר זה"ה (חא"ח, סימן שכ"א) כ' וז"ל: נלפ"ד שאם אכל מצוה בלי ברכת המוציא תחילה דאינו יוצא בו, כיון דאסור לאכול בלי ברכה, ואחז"ל כל הנהנה מעוה"ז בלי ברכה כאילו גזול את אביו וכו', נמצא דהאכילה באיסור הוי מה"ב כמו במצה גזולה שאינו יוצא בה, ואף באיסור דרבנן אמרינן מה"ב כמו שמשמע בכמה דוכתא וכו', כן נראה בדעתי פשוט, עכ"ל.

סימן קמ"ג

בענין תשלום על המצות שלא יהיה מסטרא דחנם והמסתעף

בכף החיים שלהי סימן תנ"ד (ס"ק ט"ל) כתב וז"ל: ועיין בזה"ק פ' תרומה (קכ"ח ע"א) שכתב דאסור לקחת דבר מצוה בחנם, בגין דלא זכי בהווא עובדא כלל לאמשכא עליה רוחא דקדשא אלא באגר שלים, ובספרא דחרשי (ספר של כשופין) דאולף אשמדאי לשלמה מלכא כל מאן דבעי לאשתדלא לאעברא מניה רוח מסאבא וכו' בעי למקני ליה באגר שלים, בכל מאן דיבעון מניה בין זעיר בין רב, בגין דרוח מסאבא איהו אודמן תדיר במגנא ובריקנייא ואזרבן בלא אגרא, ואניס לבני נשא למשרי עלייהו, ומפתי לון לדיירא עמהון בכמה פיתוין יעו"ש, עכ"ל.

תו הוסיף בכה"ח (שם, ס"ק מ') וז"ל: וכתב בשער המצוות פ' עקב על האר"י ז"ל כשהיה קונה איזה מצוה כגון תפילין או אתרוג, לא היה מקפיד לדעת כמה יתן במצוה הזו, אלא היה פורע כל מה שהיו שואלין אותו בפעם ראשונה, והיה אומר למוכר הרי המעות לפניך קח כל מה שתרצה, וכמ"ש בזה"ק פ' תרומה, עכ"ל.

ולקושטא דמילתא איכא לעיוני לפי"ז מיט לא חששו עלמא להא, וכגון כשמתארחים על שולחן אחרים ואין משלמים ולא מידי בעבור המצות דאוכלין שם, ויל"ע בזה.

ובהאי ענינא נשאלתי מידידנו הרה"ג רע"צ תמיר שליט"א גבי מאן דקיבל שמן מנדיב לב להדלקת נר חנוכה, דלכא עדיפא דיקנה השמן מכספו ולא ישתמש בהשמן דתרומה, ומשום מאי דכ' הכה"ח ז"ל דמיתנין לעיל.

ובו בפרק כתבתי להשיב בזה, דבשרית חוות יאיר (סימן רל"ב) כ' בתו"ד וז"ל: ונראה פשוט דאם הוא באופן דלא היה קפידא נכון לזוהר ליקח מממונו יין לקידוש ולארבע כוסות כפסח וקמח ומצה, וכל כהאי גוונא אע"פ דזה שנשלח לו לדרוון עדיף טוב יותר, מכל מקום טפי הידור ודקדוק מצוה היה אם קונה הדבר מכיסו דלא היה מסיטרא דחינם, ואף דמסתברא מילתא יש לנו עוד ראייה מהזוהר, ולכן למנהג אשכנזי שבליילי פסח שולחים יין לארבע כוסות, יזהר ליקח מכל כוס יין אחד, מיהו גם מממונו כוס אחד, עכ"ל, ולפי"ד החו"י נראה דה"ה דידליק הנר הראשון משמן דיליה, ושאר הנרות דההידור שפיר יכול להדליק משמנו דהנדיב (אי נמי אפשר דיערב משמנו בשמן הנדיב, ויל"ע בזה). תו כתבנו דאפשר דכיון דהנדיב נותן רק השמן, ואילו המדליק גופי נותן להפתילות והכלי דמדליק בו, אכתי ל"ה כ"כ מסטרא דחנם. והא דאי בשו"ע (תרע"א, א') צריך לזוהר מאד בהדלקת נרות חנוכה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל וכו', וכ' המ"ב (שם, ס"ק ג') שואל על הפתחים, ע"ש. לכאן אפשר כמ"ש לעיל דכיון דנותן העני להפתילות והכלי דמדליק בו לא היה כ"כ מסטרא דחנם, וא"כ בעצם מאי דשואל עה"פ לא חשיב מסטרא דחינם אחר דבא לידו ע"י טרחה, ודוק.

ובעמדינו בזה אכתוב מאי דשאלתי ממור"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטינמן שליט"א, דהנה כמה ימים קודם חג הסוכות מוכרים האתרוגים בסכום של מאות שקלים ומעלה, אך בערב החג יורד מחיר האתרוגים, ואפשר למצוא אתרוג מהודר אף בעשרים שקלים, אי יש ענין לקנות האתרוג כמה ימים קודם החג, או דשפיר דמי דיקנה בערב החג, ואמר לי מור"ר מרן הגרא"ל שליט"א דאם בטוח שישארו לו אתרוגים מותר (לקנות בערב החג). וכן נמי כששאלתי זה ממור"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, השיבני שזה בסדר (לקנות בערב החג). וכמדומה שגם שאלתי לפימ"ש בכ"מ דיש לשלם על המצוה שלא יהיה מסטרא דחנם, אם אין לחוש במה דמשלם סכום כה נמוך על האתרוג, ושאלתי מור"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אם אני מקבל את זה בחנם, ומשאמרת שהנני משלם עליו עשרים שקלים אמר לי שזה בסדר ודלא חשיב בחנם.

ובפ"א זכיתי לשאול ממור"ר מרן הגאון רבי יהודא שפירא זצוק"ל באחד שקיבל אתרוג במתנה מרעהו, אם יש בזה חשש כל שהוא מחמת שבא לידו בחנם, והיה נראה דלא חייש להא, והוסיף ואמר לי שתשלומים אפשר להוציא על דברים אחרים (וכפי הנראה שכונתו על שאר חפצי ועניני מצוה).

אחר כתבי כל זאת שאלתי במכתב מקמי מור"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א על מה שמכר עלמא דכשמתארחין לביל הסדר אין משלמים לבעה"ב על המצות שלא יהי מסטרא דחנם, וכתב לי מור"ר מרן שליט"א וז"ל: "אומרים ישר כח", עכ"ל. ודוק בזה. ומידי דברי בזה עם מור"ר הגאון הגדול צי"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ושא"ס, אמר לי דלפום ריהטא יש לחלק בין אדם שלוקח בחנם מן ההפקדו וכהאי גוונא דזה חשיב בחנם, לבין אדם המתארח דכה"ג הו"ל כעין לב ב"ד מתנה דמאי דנותן לו המארח לאכול לא הו"ל בחנם [ועי' בספר קובץ הלכות (פסח, שלהי פ"ו), הערה ח], ודוק היטב].

סימן קמ"ד

ידון בשיעורא דמים פושרין

כתב הרמ"א ז"ל סי' תנ"ה (סעיף א') גבי מים שלנו: "ואם לא הכניסם בהשכמה, אם לא עמדו כל כך עד שהוחמו אינו מזיק, ויותר טוב להעמידם תחת התקרה שמא ישכח להכניסם בהשכמה" (ב"י בשם א"ח), ע"כ.

וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק י"ד) ד"ה עד שהוחמו) וז"ל: **ואם נעשו פושרין כהוחמו דמי וכדלקמיה בסעיף ג', ופושרין נקרא כשנעשו כחמימות הרוק,** ועיין בשערי תשובה שכתב שכל שנתחממו חמימות קצת, אף על פי שאינו כחמימות הרוק אין ללוש בהם, עיין שם, עכ"ל.

ובשו"ע (שם, סעיף ג') כתב וז"ל: אין ללוש במים חמין אפילו לא נתחממו אלא בחמה, ולא במים הגרופים מדוד גדול שנחשתו עבה ותלוי על מקום האש **ומים שבתוכו פושרים**, אפילו כשאין האש תחתיו, ע"כ. וע"ש היכי הו"י דינא אי עבר ולש בהו. ובמשנה ברורה (שם, ס"ק

ולכאורה יש לרדן בזה מדהכי איתמר בברכות (ל"ה ב') א"ר חנינא בר פפא כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה **כאילו** גוזל להקב"ה וכנסת ישראל, שנא' גוזל אביו ואמו, ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית, ואין אביו אלא הקב"ה שנא' הלא הוא אביך קנך, ואין אמו אלא כנסת ישראל שנא' שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמן, ע"כ. ועיין בכ"ד הגמ' דשם, ומהא דנקטה גמרי' ללישנא **דכאילו**, יש לרדן אם אמנם חשיב כגולן לכל דיניו דגולן ככה"ת. וידידנו האברך המופלג רבי חיים ברנשטיין שליט"א אנהר לן עיינין למ"ש מרן הגר"ח זלה"ה ה"ד בקובץ הערות (בדוגמאות לביאורי אגודת ע"ד הפשט, סימן ג' ס"ו) דכ' וז"ל: "וליהיפוך בחשב לעשות מצוה ולא עשאה דמעלה עליו הכתוב **כאילו עשאה**, היינו שנחשב כאילו קיים מצות הש"ת, אבל התיקון הבא ע"י מעשה המצוה לא נעשה ע"י מחשבתו גרידא", עכ"ל, וע"ש בכל דבריו. וכאמור צריך חיפוש אם עמדו בהאי לישנא רבותינו בספרי דרבנן, וטרם מצאתי למי מקדושים שידבר בזה.

תו יש לרדן דהנה ברש"י (שם, ד"ה גוזל להקב"ה) כ' וז"ל: "את ברכתו", ע"ש. ולפי"ז משמע דאין מעשה הגזילה מתייחס להחפצא הדמאכל כי אם להברכה, ואכתי יל"ע אי איכא בהא מהב"ע, מיהו ע"י במהרש"א (שם, בחידושי אגודת) דאיהו קמפרש להא דגולן ממש להמאכל גופי, ע"ש. (ובכ"מ ביאור שיטתי דרש"י ז"ל, ואכמ"ל כעת).

בר מן דין נתבוננתי דיש לעיין בדברי האלף לך שלמה, דהנה בפני יהושע עמ"ס ברכות (דף ל"ה א' סוד"ה אלא סברא וכו') כ' וז"ל: "ועוד דעל המזון מברך מיהו לאחריו, אם כן אינו נהנה מן העולם הזה בלא ברכה כנ"ל, ועדיין צ"ע, ועיין בק"א", עכ"ל. ולדברי הפנ"י נמצא דאי בירך על המצה בהמ"ז לא חשיב ליה גזילה, ואכתי אף דלא בירך ברכה ראשונה אמצה מ"מ יצא יד"ח באכילתה לכשיברך עלה בהמ"ז [ול"ד לגזל מצה ושילם עליה לאחמ"כ, דהתם נגמר מעשה הגזילה מקודם דשילם, משא"כ בכאן כל זמן דלא בירך בהמ"ז אע"ג דלא בירך ברכה ראשונה לא חשיב ליה גזילה, ודוק היטב]. מיהו עיין בעמק ברכה (ברכות הנהנין, דף נ"ו א' מדה"ס ס"א), ע"ש וצ"ע.

גם הלום מצאתי בשו"ת משנה הלכות להגה"ק רבי מנשה קליין זצוק"ל מאונגוואר (חו"י, סימן ק) דעמד בדברי האלף לך שלמה (שם) באורך, וקמתמה עליה מכמה דוכתין דמשמע בהדיא דכה"ג שפיר יצא ידי חובתו, ע"ש בכל דבריו, ומצוה ליישב.

ובעיקר דינא דמצה גזולה הארכנו בעזרת ה' יתברך בספרנו ענפי משה בהלכות מאכלי עכ"ם (סימן ז), ע"ש.

סימן קמ"ב

אם יש לבעה"ב להקנות המצות להמסובין עמו

שו"ע סימן תנ"ד (סעיף ד'): אין אדם יוצא ידי חובתו במצה גזולה, ע"כ. וע"ש בכל דבריו. ובמ"ב (שם, ס"ק ט"ו) כתב וז"ל: הטעם דילפינן מחלה בגזירה שוה דלחם לחם, מה התם אין אדם מפריש חלה אלא מעיסה שלו דכתיב 'עָרְסְתֶם־בָּם', אף כאן כן, עכ"ל.

והנה באחרונים דנו אם יש לבעה"ב לאקנויי המצות לאורחיו, והארכיו בזה טובא, וכשזכיתי לשאול זה מקמיה מור"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטינמן שליט"א, אמר לי בהאי לישנא "פאר וואס, בזה שאתה נותן לו לאכול את זה, זה מעשה הקנין, למה אתה נותן לו את זה להסתכל על זה, אתה נותן לו לשחק בזה, מעשה האכילה הוא הקנין", עכ"ל.

[ואפשר דאיכא לדייקו בלישנא דמור"ר מרן שליט"א דאמר לן דמעשה האכילה הוא הקנין, לפימ"ש באמרי בינה (דיני פסח סימן כ"ד, והביאו הפסקת"ס סי' תנ"ד ס"ב) דבזה דמכניסו לפיו ולועסו ובולעו הוא קנין, ע"ש היטב. ועי' מאי דכתיבנא בספרנו ענפי משה בהלכות מאכלי עכ"ם (סימן ז), ע"ש].

והכי נמי כשדברתי בזה עם מור"ר מרן הגר"י שפירא זצוק"ל אמר לי דלא (והיינו דאין צריך להקנות המצות לאורחים), והוסיף ואמר לן דבזה דמכביאים המצה לאורח זה גופא הקנין.

גם הלום מצאתי בספר פניני רבינו הקהלות יעקב (חלק א', עמוד צ"ט) דהביא מהגר"ח הלוי פלדמן שליט"א דשאל מקמיה מרן הקה"י זצוק"ל אם יש להחמיר לקנות את המצה של מצוה כדי שיהיה "מצתכם", להמבואר בריטב"א סוכה (דל"ה ב') וברעק"א או"ח סי' תנ"ד ס"ד דמדלעסיה קניי, והשיבו מרן הקה"י ז"ל "לא, ולא מובא בפוסקים", ושאל הגר"ח שליט"א ממרן הקה"י ז"ל לפימ"ש בקה"י (ליקוטים ח"א, סימן י"ד) דאורח אי משלו אוכל אי לא תליא בפלוגתת הראשונים, והשיבו מרן הקה"י ז"ל דכל הנידון בקה"י הוא קודם הלעיסה, וציון שם למ"ש באמרי בינה חאו"ח דיני פסח סימן כ"ג הכפול ע"ש, ובמוסגר שם ציון למ"ש הדעת תורה באו"ח סי' תנ"ד ס"ד, ע"ש בזה.

ובספר מועדי הגר"ח (פסח, תשובה פ"ג, עמוד ל"ח) נשאל מור"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א מידידנו הרה"ג ר"מ גבאי שליט"א בהא, והשיב "א"צ", ועי' בהערות דשם מגדולי הפוסקים ע"ש [והנה לעיל הבאנו דמרן הקה"י ז"ל קאמר דלא הובא ד"ז בפוסקים, וצ"ב דחזוין בכ"מ דדנו בזה, וכפי הנראה כוונתו דהמ"ב ז"ל עמוד ההוראה דבית ישראל לא מייית לה]. וע"ע בס' חוט שני למרן הגאב"ד הגר"ג קרליץ שליט"א (פסח, פ"ג סוסק"א) דכ' דמרן החזו"א זצוק"ל לא הקנה המצות למסובין עמו, ע"ש.

מיהו במ"ב מהדרו דרשו (סי' תנ"ד ס"ד) הביאו מרביתנו מרן הגרש"א זלה"ה (הו"ד בהליכות שלמה פסח פ"ט ס"ד) ומרן הגרשי"א זלה"ה (הו"ד בס' אשרי האיש ח"ג פרק ס' ס"ז), דס"ל דראוי להדר ולהקנות במפורש המצות לאורחים, ע"ש, וע"ע במאי דציון בהא ידידנו הרה"ג מוה"ר גמליאל הכהן ריבנוביץ שליט"א בספרו פרדס יוסף החדש של הגדש"פ (עמוד שי"ד, ס"ק תק"פ) ע"ש, ואכמ"ל.

לי"ב, ד"ה פושרין) כתב וז"ל: **"דהיינו כחמימות הרוק או כמים ששואבין בקיץ מן הנהר"**, עכ"ל. ובשעה"צ (שם, ס"ק ל"ד) כ' וז"ל: לבושי שרד בשם הפרי חדש, וכן כתב החק יעקב **דכחמימות הרוק הוא בכלל פושרין**, עכ"ל. וע"ע בכף החיים (תני"ה, י"ט) ושם (ס"ק ע' וע"א). ע"ש היטב.

ואשכחן נמי בשו"ע או"ח הל' מים אחרונים סימן קפ"א (סעיף ג') דכ' וז"ל: אין נוטלין בחמין שהיד נכוית בהם מפני שמפעפעין (פי' מבעבעין מלשון שחין אבעבעות) את הידים, ואין מעבירין את הזוהמא, ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק ז' ד"ה בחמין) כ' וז"ל: **אבל פושרין דהיינו שאין היד סולדת בהם מותר**, ורש"ל פסק דוקא בצוננין, ומיהו אם אין לו כ"א אלו הפושרין בודאי אין להחמיר, עכ"ל. [ועי' נמי בשו"ע הל' גט"י סימן ק"ס (סעיף ו') ובמ"ב (שם, ס"ק כ"ז) ע"ש].

ועי' נמי במשנה ברורה הלכות שבת סימן שכ"ו (ס"ק ז' ד"ה בחמי האור) דכתב וז"ל: "לפיכך במקום שנוהגין להחם המקוה **צריך לזוהר שלא יהיה רק פושרין**, דאם לא כן אסור לטבול בו [ח"א]", עכ"ל, וע"ש בכל דבריו. ואם כי דהמ"ב ז"ל לא גלי בכאן גדר דמים פושרים, מ"מ יש לרדן ככוונתו בזה לפום מאי דמיייתין לעיל מדבריו בזה בהלכות פסח ובהלכות מים אחרונים, ויל"ע בזה דלכאורה בהל' מ"א פירש דפושרין היו שאין היד סולדת בהן, ובהל' פסח פי' שיעורו כחמימות הרוק או כמים ששואבין בקיץ מן הנהר, ע"ש. ובפשיטות אין היס"ב היו חם טפי מהני תרי שיעורין דנקיט בהלכות פסח, וצ"ע בזה (ואפשר דלק"מ דמיהו ג"ז בכלל פושרין, ויל"ע).

ושו"מ בשו"ת אגרות משה (או"ח, חלק ד', סימן ע"ד, רחיצה ס"ק א', דף קמ"ד מדה"ס) דכתב וז"ל: מהו שיעור החום במים שאסור לרחוץ בהם בשבת (סי' שכ"ו ס"א), תשובה: שיעור החום דמים חמין שאסור לרחוץ הוא אף חום קטן, דהא אף בחול אין רוחצין בחום גדול, ואם הוא פחות ממדת החום שדרך סתם בני"א לרחוץ בחול יש להתיי, ואף אם אחד יכול לטבול יותר חום אסור דבטלה דעתו, עכ"ל. ובמ"ב מהדרו דרשו (סי' שכ"ו, ס"ק ה') הביאו דכן כתב מרן הגר"ח שליט"א בחוט שני הלכות נדה סימן קצ"ז (ס"ק ד'), והוסיף שם דלמעשה נראה שהוא בשיעור שאין הנאה מחמימות המים, ולכאורה שיעור זה עולה בקנה אחד עם שיעורא דחמימות הרוק או מים ששואבין בקיץ מן הנהר. ועי' נמי בשו"ת מנחת יצחק (חלק ד', סימן מ"ד, שלהי ס"ק כ"ו) דכתב בשלהי דבריו "שיעור פושרין היו כחמימות הרוק, ע"ש בתהלה לדוד (=סימן שכ"ו ס"י) כנלענ"ד", ודוק בכל זה.

והלום כתבתי למור"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א להעיר דבמ"ב (תני"ה, ל"ב) כתב דשיעורא דמים פושרין היו כחמימות הרוק או כמים ששואבין מן הנהר בקיץ, ואילו במ"ב (קפ"א, ז') כתב דשיעורו "שאין היד סולדת בהן", וצ"ב דשיעורא דאין היס"ב טפי חם מהני שיעורו דנקיט בסיומ תנ"ה, וכתב לן מור"ר מרן שליט"א "הא בחמין הא בצוננין", עכ"ל. ויל"ד בזה.

ובשו"ת אור לציון חלק שני (פרק ל"ה, ס"ג בביאורים) כתב דלהכנס למקוה חם אסור, שהרי אסור לרחוץ כל הגוף במים חמים וכמבואר בשו"ע (שכ"ו, א'), והוסיף אהא וז"ל: ועכ"פ אם המים פושרים מותר, וכן כתב במ"ב שם ס"ק ז', ונראה שעד שלושים ושבע מעלות צלזיוס אינו בגדר חם אלא בגדר פושר, וכן מוכח בגמ' חולין מ"ו ע"ב שבדקים ריאה ברוק, והרי בדקים ריאה רק בפושר ולא בחם כמבואר בגמ' ע"ש. וכן כתב הרמ"א ביו"ד סימן קפ"ח סעיף ד' בשם הב"י שסתם פושרים אינם חמים יותר מחמימות הרוק, וכתב שם הש"ך בשם הריטב"א שזה כלל גדול, ובכל מקום שכתוב בש"ס פושר היינו כחמימות הרוק, והרי הרוק חומו כחום הגוף שהוא כשלושים ושבע מעלות, מוכח שעד שלושים ושבע מעלות ודאי אינו נחשב חם, עכ"ל, וע"ש בכ"ד (ועי' בדרכי תשובה (קפ"ח, נ"ו), ע"ש].

ועי' בי"מ (כ"ט ב') ובחולין (פ"ד ב') דאי' התם אי"ר יוחנן כסא דחרשין ולא כסא דפושרין, ע"ש. ובערוך (ערך חרש) כ' לפרש בזה וז"ל: פי' תרגום ומכשפה חרשא, כלומר מוטב כוס שיש בו מיני מכשפות מכוס דפושרין שלא הוחמו כל צורכן, עכ"ל. ועי' מתני' דשבת (מ"א א') כדי להפשירן, ע"ש היטב. ועי' מתני' דפרה (פ"ח מ"ט) דמים מלוחין ופושרין פסולין לפרה, ועי' בספר חידושי הגרמ"ז מתורתו דהגאון רבי מנחם זמבא ז"ל הי"ד (סימנים מ"ד מ"ה ומ"ו) מ"ש בזה ע"ש, ואכמ"ל.

סימן קמ"ה

בהא דכתב הרמ"א ז"ל דאין לשפוך מים

שלנו מכח מת או תקופה הנופלת

כתב הרמ"א ז"ל סי' תנ"ה (סעיף א'): ואין לשפוך מים שלנו מכח מת או תקופה הנופלת (מרדכי פ' כ"ש והגה"מ פ"ה), ומכל מקום טוב לכתחילה להשים בהם ברזל, ע"כ.

וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק י"ח, ד"ה ואין לשפוך וכו') וז"ל: דשומר מצוה לא ידע דבר רע, ולא דוקא במצת מצוה דהוא הדין בשאר מצות שצריך לפסח, ומכל מקום אם אפשר לו בקל להשיג מים אחרים שלנו נכון לעשות כן בשאר מצות, ומים שהכין למצת מצוה אין נכון לשפכן אף אם אפשר לו בקל להשיג מים אחרים, שנראה כמזולזל במה שכתוב שומר מצוה לא ידע דבר רע, וכל זה שייך גם כן לענין תקופה, עכ"ל, וע"ש בזה.

ויש לרדן בזה ממ"ש בשדי חמד (כרך ה', דף קנ"ח ב' מדה"ס, כלל ח"ן) לחקור בהאי כללא דשומר מצוה לא ידע דבר רע, אם יש לחלק בין דבר שיש בו חשש סכנה שלא כדרך הטבע (כחשש מזיקין וכה"ג), להיכא דאיכא חשש סכנה בדרך הטבע, ע"ש דהאריך בזה. וע"ע בשד"ח (שם, דף כ"ג ב' מדה"ס, סימן פ"ב) דכ' בריש דבריו וז"ל: כתב הרב קהלת יעקב כמענה לשון ח"ג סימן רמ"ו בשם רבינו מוהר"ד בית ב' חדר י"ג, דלא אמרינן כן אלא בשומר לשמה וזוהר בה כל ימיו, והוא זר"י ומהיר בה כל ימיו כר"ח בן תרדיון בקופה של צדקה, ובלאו הכי לא הו"י בכלל

שומר מצוה, עכ"ל. וע"ש בכ"ד מאי דכתב דמדברי הפו' דהל' פסח סי' תנ"ה (וכדמייתנין לעיל) נראה דלא ס"ל כמורד"ך ז"ל, וכן אמנם כ' נראה דיש דס"ל כוותי, וע"ש בכ"ד, ודוק. [ועי' מ"ש בספר מצודת דוד להג"ר שפרבר זלה"ה, הגאב"ד דבראשוב (פסחים, פ"י מ"ג), בענייני דשומר מצוה וגו', ע"ש בזה].

תו יש לדון במאי דכתב המ"ב ז"ל דגבי מים שהכין למצת מצוה אין נכון לשפכן, אף אם אפשר לו להשיג בקל מים אחרים בקל, וגבי מצות שצריך לפסח אם אפשר לו להשיג בקל מים אחרים שלנו נכון לעשות כן, ע"ש היטב. דלכאורה כל זה לפום מאי דנקטו הפו' דאין מצוה באכילת מצות דימי הפסח וזולת מצת מצוה, אך לשיטתו דמור' הגר"א ז"ל דס"ל דאכילת מצות בכל ימי הפסח הו"ל מצוה, יש לדון בזה אם אין לו לשפוך אף המים דהכין לשאר ימי הפסח מדהוי מצוה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע. ועי' במעשה רב הל' פסח (ס"ק קפ"ה) דכ' ז"ל: שבעת ימים תאכל מצוה, כל שבעה מצוה, ואינו קורא לה רשות אלא לגבי לילה ראשונה שהיא חובה, ומצוה לגבי חובה רשות קרי לה, אעפ"כ מצוה מדאורייתא היא, וכן פירשו יום טוב אין צריך אות, פסח במצוה, סוכות בסוכה ועוד כמה ראיות, ע"כ. והמשנה ברורה גופי' לקמן סימן תע"ה (ס"ק מ"ה) כ' ז"ל: ובשם הגר"א כתבו דעל כל פנים מצוה איכא לאכול מצוה כל שבעה אלא שאינו חיוב, עכ"ל. ודכן נמי במ"ב סימן תרל"ט (ס"ק כ"ד) כ' ז"ל: נסתפקתי לפי מה שידוע דעת הגר"א דמצוה לאכול כל ז' ימי הפסח כפשטיה דקרא שבעת ימים תאכלו מצוה, אלא דמצוה עשה הוא רק בערב, משא"כ אח"כ הוא רק מצוה בעלמא, אפשר דה"ה הכא מצוה לכתחילה לאכול פת כל ז' ימים ולברך לישב בסוכה, עכ"ל. והכא בנ"ד לא מייית לשיטתו דהגר"א ז"ל, דלכא"ל לפום מאי דכתבנא איכא בהא נ"מ דאף מים דהכין לשאר מצות אין נכון לשפכן, ודוחק לחלק בדינא דשומר מצוה לא ידע דבר רע בין מצוה חיובית למצוה קיומית, וצריך עיון בזה.

[ובעיקר שיטתו דהגר"א ז"ל בזה, עי' בס' מעשה רב הנדמ"ח ע"י הרה"ג ר"י זלושניסקי שליט"א מ"ש בזה משו"ת חת"ס חיו"ד (סי' קצ"א), ובחי' חת"ס לפסחים (ל"ה ב'), ובשו"ת משיב דבר (ח"ב, סימן ע"ז), וע"ש עוד במילואים (ל"ס"ק קפ"ה) ע"ש היטב, ועיין נמי בספר תורת המצוה להגר"א רובינפעלד שליט"א (ח"ב, עמוד תקל"ג) מאי דהאריך בהא, ע"ש].

אחר זמן שלחתי הערתו ע"ד המ"ב ז"ל להגר"א"ש קניבסקי שליט"א, והשיבני ז"ל: גם לדעת הגר"א ז"ל דיש מצוה בכל כזית מצוה כל ימי הפסח, עכ"פ אין חיוב אלא בכזית ראשון בליל יו"ט, ובמצות של חובה שייך לומר דמזולזל במה שנאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע, כיון שהוא חייב במצוה זו, אבל בשאר ימי הפסח כיון דאין חיוב אכילה, לפיכך ליכא זלוזל בשומר מצוה, אם ישפכם וישגי בקל אחריים כיון דאינו חייב בזה, וסביר ברורה היא, עכ"ל. ויש לדון בזה טובא, וצ"ע.

סימן קמ"ו

בענין שימור מים שלנו מחימוץ

כתב הרמ"א ז"ל סי' תנ"ה (סעיף א'): ונוהגין ליטול מים מיוחדים למצוה של מצוה, ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק כ"ג, ד"ה למצוה של מצוה) כתב ז"ל: ויאמר בשעת השאיבה "לשם מצת מצוה" [אחרונים], עכ"ל. והנה בספר מקראי קודש להגר"פ פראנק זלה"ה (פסח, חלק שני, סימן א' ס"ב שאיבת המים לשם מצות מצוה) כתב ז"ל: כתב המהר"ל (הלכות מים דלישת הפסח): מצוה הוא לומר בפה הני מים למצוה, ולא די במחשבה לבד, וקצת תימיה הוא מה שימור שייך באמירה אף בשעת לישנה, ושמא טעמא הואיל והמים אינן בטלים בעיסה חשובה נמי צורך הפת, עכ"ל. וכ"ה במהר"ו (דיני פסח, קצ"ג) שהמהר"ר מצא כתוב בשם ר' שמואל מפליזא שצריך לומר שהוא שואב מים "לשם מצוה", עכ"ל [והיינו דהמים הם חלק מהעיסה כמ"ש התוס' סוף ביצה, ושאיבת המים אתחלתא דלישה היא], ולכאורה אפילו לפי הטעם דהמים בטלים בעיסה וכו' אנו צריכים לומר דהשימור הוא ענין לשמה כדלעיל, **דאם השימור הוא מחימוץ מה שימור מחימוץ שייך במים**, ואף שצריך מים שלנו מי"מ אין בזה גדר שימור, ומדוייק הלשון במהר"ו שכתב "לשם מצוה", עכ"ל.

ויש לעיין בהא, דהא הרמ"א ז"ל לעיל (שם) כ' ז"ל: וכשמוליך המים תחת אויר הרקיע יש לכסותו, ע"כ. וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק י"ב) ז"ל: רוצה לומר כשמוליכין בבוקר מן המרתף לבית הלישה כדי שלא יתחממו מהשמש, וכתבו האחרונים דטוב לכסותו גם בעת שמוליכין מן הנהר לביתו אף שכבר שקעה חמה, **כדי שלא יפול לתוכן שום דבר חימוץ**, ומטעם זה נוהגין לסגן המים בשעת השאיבה בבגד לבן ונקי, עכ"ל. ועי' נמי באל"י רבא (תנ"ה, ד') דכ' ז"ל: ונוהגין תמיד להניחן כלילה מכוסה אף שהוא תחת התקרה, ולא חיישנין שיתחמם מכיון זה. וטעמא נ"ל דחיישנין (שלא) [שמא] יפול דבר לתוכו, ואף שכתב בתרומות הדרשן [סימן קט"ו] שזה זהירות יתירה, נ"ל דהיינו בשעה שמוליכין מנהר לביתו שעוסק בה, אבל במקום שעומד כל הלילה יש לחוש ביותר, עכ"ל. ולכאורה מהא משמע דשפיר שייך במים שלנו גדר שימור מחימוץ, וצ"ב.

וביותר יש לעיין בזה ממאי דקחינא בשו"ת האלף לך שלמה (סימן רפ"ב, וציינו לו במ"ב מהדורת דרשו) דכ' ז"ל: בחיבורי לה"פ סימן תנ"ה כתבתי דשמירת המים משעת שאיבה הוי כמו שמירת החטין מעידן קצירה, ולהסוברים דאין יוצאין בחטין רק במנטרא מעידן קצירה, ה"ה דאין יוצאין אם לא נשמרו המים משעת שאיבה, וכמו שהדין בחטין כן הוי במים, וז"ב, עכ"ל. ועי' נמי בספר חיים לראש להג"ק רבי חיים פלאגי זלה"ה (דפוס איזמיר, דף ח' מדה"ס, אות ח') מאי דהזוהיר באורך על ענין שימור המים שלנו, ע"ש בכד"ק.

תו עיין בשו"ע (תנ"ה, ב') דכ' ז"ל: יש אומרים שמים המכונסין בסיסטירנה מותר ללוש בהם סמוך לשאיבתן, ואין להקל בדבר אם לא

בשעת הדחק, ע"כ. ובשערי תשובה (שם, ס"ק ט', ד"ה הדחק) כ' ז"ל: עבה"ט, ובר"י כתב וכו' וכו', וע"ש בשם מהר"י מולכו בתשובת כת"י שמותר ללוש במים שאינו יהודי אומר מסל"ת שלנו בביתו, דהוא מידי דרבנן, והמחמיר תע"ב, ע"ש. **ונראה דודאי אין לצאת במצות אלו י"ח לילה ראשונה, דהא בעיא שימור לשם מצוה, והרי אין כאן שימור**, ומ"ש לעיל ס"ק ו' לענין להביא מים ע"י אינו יהודי דהיינו לכתחילה, שם שפיר הוי משומרים מהישראל, משא"כ כאן. **ודין שימור המים לשם מצת מצוה כמו שימור הקמח**, אך לשאר מצות ג"כ למיחש מבעי כיון שלנו הלילה אצל האי"י, שמא לא נשמרו יפה ונפל שמה דבר המחמץ, ואפשר שאין לחוש כ"כ שמא נפל בתוכו מים חמוצים בעינם או שער וכיוצא, ד"ל דגם אינהו קפדי אמאי שלא יתערב בתוכו ד"א, וגם דמוקמינן להו אחזקתייהו, ומ"מ שומר נפשו ירחק מזה, ומכ"ש במקום שיש לחוש שעמדו שם מעל"ע, ואולי נפל שמה חיטה או פתית פת וכיוצא, ובשעת הדחק יש להתיר ע"י סינון המים, עכ"ל. וצריך עיון בהא.

סימן קמ"ז

בענין שאיבת מים שלנו בכלים חדשים, וע"ד שאיבה בכלי ברזל מתכת ופלסטיק

כתב הרמ"א ז"ל סימן תנ"ה (שלהי סעיף א') ז"ל: ונוהגין ליקח כלי חרס חדשים [לשאיבת מים שלנו] ואין לשנות המנהג, אבל בשל עץ אין להקפיד (כל בו סימן מ"ח), ע"כ.

והנה אי קפיד אלקיחת כלי חרס חדשים מדכתב [ואין לשנות המנהג], אכתי צ"ב מהו דכ' דבשל עץ אין להקפיד - אמנם עיין בדרכי משה שלהי סי' תנ"ה דכ' ז"ל: "על הכל בו (סימן מ"ח) דנהגו ליקח כדים חדשים ולא ישנים, ואין לשנות המנהג, ומשמע שם דדוקא בכלי חרס יש להקפיד אבל בכלי עץ שרי", ע"כ. - ומהא שמעינן דקפידת הרמ"א ז"ל בהג"ה הוא לאו על כלי חרס בדייקא, אלא דיהי' כלי חדש, וקמוסיף עלה דבכלי עץ א"צ להקפיד שיהיו חדשים, ואמנם עי' במ"ב (תנ"ה, כ"ה) מ"ש בזה, ויל"ע, ועי' מ"ש לקמן מהכה"ח ז"ל, ודוק.

ומיהו חזינן בפוסקים דדנו באיזה סוגי כלים שרי למישאב בהם מים שלנו, וכגון אי שרי לשאוב בכלי ברזל, ודבזה נראה לפענ"ד דיש לדון בהא ממ"ש הרמ"א ז"ל בדרכי משה (תנ"ה, ז') גבי ברזל דמניחין בהמים מפני סכנת התקופה, דהתם כ' ז"ל: וטוב להוציאו משם מיד שנפלה התקופה פן יתחממו המים מן הברזל, ע"כ. ולפי"ז זהו משי"כ דאין לשאוב בכלי ברזל, ומיהו הרמ"א ז"ל בהגהותיו דבשו"ע לא מיייתי להא דטוב להוציאו מיד שנפלה התקופה כו', ודכן נמי המ"ב שם לא מיייתי לה, וצ"ע. אמנם בשו"ע ה"ר (תנ"ה, י"ז) מיייתי לה בהאי לשאנא: "וטוב ליהרהר שלא להשתות הברזל בתוך המים, אלא יוציאנו מיד לאחר שנפלה התקופה, שהברזל מחמם מעט את המים" ע"ש, ויל"ע בזה.

שר"מ בכף החיים (תנ"ה, נ"ו) דכ' אדברי הרמ"א ז"ל דבשל עץ אין להקפיד, ז"ל: וה"ה כלי חרס המצופין, מ"א סק"י, ולפי"ז כ"ש בכלי מתכת דמותר, וכן באבן שיש כמ"ש בכל בו, א"ר אות י"ט, ומיהו בכלי נחושת וברזל יש להחמיר כמ"ש לעיל אות נ"ב ואות ל"ח יעו"ש, עכ"ל, וע"ש.

ובמאי דכתב הכה"ח ז"ל דלפי"ד הרמ"א ז"ל מכ"ש דבכלי מתכת מותר, עי' בספר חיי נפש להגר"א זלמנוביץ זלה"ה (הגדש"פ, עמוד צ"ב) דכ' ז"ל: שאלתו על מה שאין אנו מקפידים לשאוב המים שאובין לאפיית המצות בכלי חרס ככתוב בש"ע א"ח, והרמ"א שם מוסיף דבשל עץ אין להקפיד, ואנו נוהגים לשאוב המים בכלי מתכת, והמגן אברהם (שם סק"ט) כתב ולא בשל נחושת שמחממים את המים. תשובה, עיין בשו"ת בית ישראל א"ח (סימן צ"ג) מה שמברר שם בזה, ומה שסיים להלכה ז"ל: והנה למעשה הגם שזכור אזכור אני מבית אבא מארי הגה"צ זצלה"ה כשהייתי נער והלכתי עמו בצוותא אף לשאוב מים שלנו למצות מצוה, שהיה נוטל כלי חרס חדש או כלי עץ וכדברי הרמ"א, אבל אני בעצמי נוהג כאן לשאוב מים שלנו בדלי חדש של מתכות, כי כך ראתי אצל כ"ק מו"ח הרב הצדיק המפורסם מו"ר ר' ישעי' שטיינער זצלה"ה מקערעסטור שנהג כן רק לשאוב מים שלנו למצות מצוה בדלי חדש של מתכות וכו', וכן מנהג החסידים והיראים במדינה זו, והטעם הפשוט נ"ל כי במדינת פולין אז בימי הרמ"א לא היה עדיין מתפשט בין העם להשתמש בדלי של מתכות גם כל השנה, כי לא היה שכיח כל כך אז דלי של מתכות רק של עץ וכו', על כן נהגו לשאוב או בשל עץ או בשל חרס חדש, אבל במדינה זו נתפשט להשתמש בדלי של מתכות למים כל השנה, וכמעט שלא שכיח כל כך של עץ או של חרס להשתמש בו לשאוב בו מים כל השנה, על כן המנהג גם כאן אצל החסידים ואנשי מעשה ששואבין מים שלנו למצות מצוה בדלי של מתכות חדש, ואין בזה שום חשש וכו', ועי"ש, עכ"ל. [ויל"ע לדברי הבית ישראל אי בדלי של ברזל נמי שרי, וצ"ע].

ועי' בשו"ת אור לציון (ח"ג, פ"א, ס"ג בביאורים) דכ' דיש לשמר המים שלנו בכלי חרס או זכוכית, אבל בכלי פלסטיק כדאי יותר להמנע מהם מדחזינן שפולטים ריח במים, ע"ש בדבריו, ויש לעי' בזה. ועי' בס' שער המועדים הל' פסח (פט"ו ס"א) דמייית מספר מבית לוי (פס"ח ס"ב) דהתיר לשאוב בכלי פלסטיק, ע"ש.

סימן קמ"ח

ידון אם מי גשמים שנקלטו מן האויר צריכים לינה

כתב הרדב"ז בתשובותיו (חלק שישי סימן שני אלפים קע"ב) ז"ל: שאלת ממני במי שקלט מים מהגשמים אם צריכין לינה ללוש בהם המצה או לא, דדילמא כיון דטעמא הוי כדי שיתקררו המים בלינה הרי אנו רואים שהם קרים עד שלפעמים מתהפכים לשלג וכפזר וכיוצא בהם. תשובה, כבר ידעת שיש מחלוקת פוסקים אם שואבים מן הנהרים, ולדעת האומרים במים שבנהרות אין צריכין לינה כ"ש בנ"ד, דטעמא הוי משום שהם קרים, ומזה הטעם התיר הראב"ד מי הדוד,

וכתבו בעל אורחות חיים, וכן כתב הרא"ש בשם רש"י ז"ל שבנהרות אין חשש, וכתב לבסוף ומיהו אין לפרוץ גדרן של ראשונים. הא למדת שלא אסרו מי הנהרות אלא כדי שלא לפרוץ גדר, א"נ מפני שהשמש מכה בהם בדרך הלוכין ומחמם אותם, אבל בנ"ד לא שייך האי טעמא, אי משום פריצת גדר ליכא שהרי לא דברו במים הנקלטים מן הגשמים, ולא משום שהם מתחממים שהרי באויר הם היש לך מים קרים כאלו. ותו דאין השמש מחמם אלא המים שהם בקרקע, אבל אותם שהם בכלים אין השמש של ניסן מחמם אותם, ומי גשמים אינם לא בקרקע ולא בכלים לפיכך אין לחוש ולא בעו לינה, ומיהו צריך להזהר שלא יניחם אחר קליטתן במקום שהשמש מכה, ויומא דעיבא כוליה שמשא, אלא יניחם במקום שלא תפוג צנתם, ואין לנו להוסיף על גזרות חכמים. ותו כיון שעיקר הדין תלוי במחלוקת, דאיכא כמה גאונים שכתבו דלא בעינן מים שלנו אלא למצה שמורה אבל לשאר המצות לא, ותו איכא פלוגתא בנהרות, הילכך בנ"ד יש לנו להקל, כ"ש לפי שכתבתי דכ"ע מודו במים של גשמים דטעמא הוי משום חשש מים חמין, והכא לא שייך. וליכא לאקשווי דכל מדות חכמים כך הם, ולא נתנו דבריהם לשיעורין, שהרי אמרו אין לשין אלא במים שלנו ועי' לינה יצטננו, הכא נמי ירידתם באויר הקר הוי להו במקום לינה. ויתר הכי מסתברא לי דמי גשמים לא בעו לינה לכ"ע, ועדיפי ממים שלנו לפי הפירושים, ובלבד שלא יניחם במקום שתפוג צנתו, עכ"ל.

אמנם בשו"ת הלכות קטנות (ח"א, סימן צ"ז) דן בהשאלה אם צריך להלין מי גשמים שנקלטו מן האויר, והשיב ז"ל: אפשר דביורשים ביום צריכין לינה דיומא כולא שמשא, אבל בלילה אף אם האדים עולין מן הים אפשר לצדד דכיון שמתקדרין האדים ביסוד האויר הקר, ושם נקרשים ונעשים מים, פנים חדשות באו לכאן, עכ"ל. וחזינן דקדעתו דההלק"ט דהיכא דנקלטו מי הגשמים ביום אפשר דצריכין לינה, משא"כ בנקלטו בלילה דאפשר דלא בעו הלכה וכטעמי' דפריש [ובהערות גן הלק"ט ע"ס הלכות קטנות (שם) כ' ז"ל: אמנם בשו"ת קול גדול למהר"ם בן חביב (סימן ל"ד) כתב לאסור ללוש המצות במי הגשמים, כי הם מתחממים מניצוצי השמש המכה עליהם בעודם בעבים, ואף אחר שירדו דעת הרבה פוסקים שכל מים שהיו בתנועה באויר העולם חמין הם מטבען עד שישוהו במקום מנוחה י"ב שעות, ועי"כ אין להתיר מי גשמים כלל, עכ"ל. ואין אצלי שו"ת קול גדול לעיוני ביה, וצ"ע].

והנה בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת, ח"ו"ח, סימן ס"ז) כתב השואל מהר"י ז"ל אב"ד רומ' דעיר חדש בתו"ד "דמי גשמים חמים הם", והנובי" (שם) קמתמה עליה ז"ל: מה שכתב דמי גשמים חמים הם מנ"ל הא, עכ"ל. ובהג"ה דבנו הגר"ש ז"ל העיר אהא ז"ל: בתשובת [מהר"י ווייל] סימן קצ"ג דיני פסח, וכן הביא הרמ"א בא"ח סימן תנ"ה סעיף א' בהג"ה, כתב כשהנהרות גדולות מהפשרת שלגים וגשמים טוב יותר לשאוב מן הבארות, משמע דמי גשמים חמים הם קצת, עכ"ל.

ולפענ"ד דאי מהא לא קשיא, דבפשיטות נראה דהנובי" ז"ל קמיידי דייקא בגשמים הנקלטים מן האויר, ועל כן הוי לינה דמיא צוננין, ברם הרמ"א ז"ל מיידי בגשמים שירדו מכבר והמה בנהרות וכה"ג, ועל כן לא הו"ל דינא דמיא צוננין אחר שנתחממו שם, ודוק בזה.

שוב מצאתי בשו"ת תשובה מהאבה להגר"א פלעקלס זלה"ה (ח"ב, מהדו"ת פראג דף ל"א מדה"ס לסי' תנ"ה) דכ' בתו"ד ז"ל: הנה לקלטו מי גשמים מותר ללוש בהם מצוה, וא"צ לינה אליבא דכ"ע, ובלבד שלא יניחם במקום שתפוג צינתו. כ"כ בעל ברכי יוסף בשם הרדב"ז. וגם בעל הלכות קטנות בתשובותיו חלק א' סי' צ"ז כ' אם צריך להלין מי גשמים שנקלטו באויר, אפשר דביורדים ביום צריכין לינה דיומא כולא שמשא, אבל בלילה אף אם האדים עולין מן הים אפשר לצדד דכיון שמתקדרין האדים ביסוד האויר הקר, ושם נקרשי' ונעשים מים, פנים חדשות באו לכאן, עכ"ל. וכן ה"י פשוט בעיני מי"ו הגאון נ"ע בשו"ת נ"ב תנינא ח' א"ח סי' ס"ז דמי גשמים אינם חמין עיי"ש. **וצ"ל מ"ש הרמ"א אבל כשהנהרות גדולות מהפשרת שלגים וגשמים טוב יותר לשאוב מן הבארות, הוא משום שכבר ירדו לנהרות ונתחממו שם, אבל לקלט מן האויר כאשר ירד הגשם והשלג לא יחיונו מהר"ו הרמ"א להחמיר**, עכ"ל. וברוך שכינותי לדעת קדשו, וא"ש בעוה"י (ועי' בל' הרדב"ז ז"ל דמיייתנן לעיל, ודוק היטב). ולענין הלכה הנה במשנה ברורה (תנ"ה, כ"ח) כ' ז"ל: מי גשמים שנקלטו מן האויר אין צריכין לינה, שכבר נתקררו באויר דרך ירידתם, מיהו אם אינו לש תיכף בהם צריך שאין יעמידם במקום שתפוג צינתם וכדלעיל בסעיף א', עכ"ל. ובשער הציון (שם, ס"ק כ"ח) מיייתי מקורו מדברי הרדב"ז דמיייתנן לעיל, והוסיף דהביאו נמי בברכי יוסף, ודבבאר היטב כ"כ משמ"י דההלכות קטנות, אלא דההלק"ט מחלק בין ירדו ביום לירדו בלילה, וסיים המ"ב ז"ל בזה ז"ל: "וברדב"ז מבואר להדיא שמותר בכל גווי, ומטעם דאין השמש מחמם רק כשהמים הם בקרקע ולא באויר", עכ"ל. וחזינן דדעת' דהמ"ב ז"ל להלכתא דלא שנא בקלטן מן האויר ביממא ולא שנא בלילה, בתרוויהו א"צ לינה כשלש בהם תיכף, ועי' בשו"ת הלכות (תנ"ה, ט'), ע"ש.

מיהו בכף החיים (תנ"ה, ס"ד) כתב ז"ל: וכן מי גשמים שנקלטו בלילה אין להקל אם לא בשעת הדחק, שהרב הלק"ט ח"א סי' צ"ז בדרך אפשר אמרה, הרב מזבח ארמה, מחב"ר בקו"א אות ב', ועיין לעיל אות ד', עכ"ל. [והתם (ס"ק ד') מייית למ"ש הרדב"ז דמייית ליה הברכ"י ולמ"ש בהלק"ט, ע"ש]. ולפי"ז יל"ע בזה.

אחר זמן נשאלתי דמאי טעמא לא נימא דירגישי בידו אם מי הגשם חמימים או צוננים, ונומייתני דלכאורה ליכא למיסמך עלה לפימ"ש בשו"ת חתם סופר (חלק אבן העזר, ח"ב, סימן קנ"ג) ז"ל: ועי' מורה א' מערי איטלי' שהורה להעמיד מים שלנו בחדר סגור, וקרי א' מהחדר הוא כותל לתנור שאפו בו מצות וחיימוהו ב' ג' פעמים ביום, ועמדו שם המים מערב עד בוקר ולפעמים עד הצהרים, ולשין בו קמח למצות,

לאסור) דמיתיה דהפרי"ח פליג וס"ל דאין להחמיר בדיעבד במעט מלח, והוסיף אהא המ"ב וז"ל: "ונראה דאם היה שוגג בזה בודאי יש לסמוך להקל", וע"ע בביאור הלכה (שם, ד"ה נוהגין) דהאריך בהא טובא, ע"ש היטב [ויש לרדן במ"ש בכה"ח ז"ל בכ"מ בסימן זה, ע"ש]. ומכל הא נלע"ד דמכ"ש דיש לצדד להתירא היכא דנפלו מעט גרגירי סוכר תוך העיסה דאין לחוש להא, ומכל שכן כשאפאה מיד, וצור ישראל יצילנו משניאות ויראנו מתורתו נפלאות.

סימן קנ"א

אם שומשמיין הו"ל בכלל גזירת קטניות

שו"ע סימן תנ"ה (סעיף ו'): לש המצה בקצח ושומשמיין ובמיני תבלין כשרה כיון שיש בה טעם מצה, ומכל מקום אין ליתן בה תבלין לפי שהוא חד ומחמם העיסה. הגה: ופלפלין אפילו בדיעבד אסור, וכן אם נפל בה סיד (מהר"ב), ע"כ.

ויש לעי' אם יש להוכיח מהא דשומשמיין לא הוה בכלל קטניות, אחר דהרמ"א והמ"ב ז"ל לא העירו בזה דלבני אשכנז בלא הכי אין ללוש המצה בשומשמיין מדהו קטניות. ומהא דכ' המ"ב ז"ל לעיל (תנ"ג, י"א) בתו"ד משמ"י דהדרכי משה דאפי' כתשו אותן השומשמיין שעושיין מהן השמן במכתשת שכותשים שם חמץ, נמי לית לן בה (=א) נפל מינייהו לתוך התבשיל), דאפי' נתערב בו משהו נמי בטל בשישים קודם הפסח, ודאין לומר שמקבל טעם מהמכתשת של חמץ דהא צונן אין מפלטי ומבליע, ע"ש בלישני, לכאן אין להוכיח דס"ל דשומשמיין הו"ל בכלל גזירת קטניות, מדמייירי בשומשמיין שנכתשו במכתשת דחמץ (ואפ"ה התייר לתלותן ע"ש מהני טעמי דנקיט). איברא דעיין בס' דעת תורה למהרש"ם ז"ל סי' תנ"ג (ס"א, ד"ה והמנהג) דכ' וז"ל: עיין בשו"ע יו"ד סי' רצ"ו סעיף ג' מהם קטניות [כגון הפול והאפונים והעדשים והאורז והדוחן והשומשמיין והפרגין והספיר וכיוצא בהן, עכ"ל השו"ע שם], וע"ש **דשומשמיין** הם מין קטניות, וא"כ לפי המנהג [שלנו בני אשכנז] ייחד להם מקום בפסח בחדר מיוחד ויאכילם שם, עכ"ל. ועי' בחי' מהרא"ד (סי' תנ"ג) ע"ש. ועי' נמי במאי דהארכנו בזה לעיל (סימן ע"ט), והתם מיייתנן מאי דדנו בהא רבותינו האחרונים, ע"ש היטב. ומיהו יש לדחות זה אי נימא דה"ל פשוט להו דהוה קטניות וא"צ לאודועי, וכפי זה נמי לא גילו זה בכאן אחר דנתפרש ברס"י תנ"ג דהמנהג באשכנז להחמיר באכילת קטניות, ובשגם דהמ"ב ז"ל דסי' תנ"ג מיירי בשמן דקטניות גופי', ואכתי טפי מסתברא דממאי דמיתיה לשומשמיין התם משמע דס"ל דשומשמיין נמי הוה קטניות. ושור' במ"ב מהדר' דרשו סי' תנ"ה דהביאו מהגרש"ב ולדינברג זלה"ה להוכיח מהמ"ב דסימן תנ"ג דס"ל דשומשמיין הוה קטניות ע"ש, ויש לרדן בכל זה.

סימן קנ"ב

ידון בקילופי סיד שנפלו תוך העיסה דלש למצות דפסח

שאלה: ראובן לש עיסה למצות דפסח, ותוך כדי לישתו נפלו איזה קילופי סיד מן התקרה ונתערבו בעיסה, מהו דין העיסה, תשובה: כתב בדרכי משה שלח סימן תנ"ה וז"ל: וכתב מהר"ב בחד קורט פלפל עושה כל העיסה חמץ, **וכתב עוד דפעם אחת נמצא מעט סיד בקמח, והורה לאסור דסיד מחמם העיסה**, ע"כ. [ומאי דציין בד"מ "עיין לקמן סוף סימן ת"ס", עי' בהג' והערות הנד' בטור דמכון שירת דבורה דהעירו דכן הוא בכת"י ובהנדפס בד"מ הארוך, אך בדפו דקמן נדפס "ע"ל סימן ת"מ", ובתרווייהו אין מובן הכונה, וצ"ע], והכי נמי כתב הרמ"א ז"ל גופי' בשו"ע סי' תנ"ה (סעיף ו') וז"ל: ופלפלין אפילו בדיעבד אסור, **וכן אם נפל בה סיד (מהר"ב)**, ע"כ. [ויגעתי עצמי לחפש בשו"ת מהר"י ברונא אי דיבר מזה ולא מצאתי מאומה, וצריך חיפוש אי כונת ר"ת מהר"י דקמציין הרמ"א ז"ל הוא באופ"א]. ועי' במגן אברהם (שם, ס"ק י"ט, ד"ה ופלפלין) דנקט בלישני "אפי' חד קורט עושה כל העיסה חמץ, **וה"ה מעט סיד** (ד"מ מהר"ב). ונ"ל דוקא כשגילוש בתוכו, אבל אם נפל עליו יסלקנו ומותר", עכ"ל.

ברם בשו"ת שבות יעקב (ח"ב, סימן י"ג) נשאל היכא דכלי העיסה ה"ל עומד סמוך לכותל ונפל סיד תוך העיסה אי אוסר, וכתב להשיב בהא וז"ל: ועי' דה"ה ה"ה שפ"ל מן הכותל תוך העיסה, הנה ודאי פשוט כמבואר בש"ע סי' תנ"ה דסיד מחמיץ, היינו סיד ממש שהוא בפני עצמו, אבל סיד שבכותל שכבר נתייבש וכלה כל הלחלוחית ונתקשה כאבן נראה פשוט דאינו אוסר, וכן יש להביא ראיה ממתני' דריש פ' לא יחפור מרחיקין את הזרעים ואת הסיד, אלא א"כ הרחיק שלש' טפחים וסד בסיד, וכן הוא בח"מ סימן קנ"ה, וקשה לכאורה מ"ש סיד שבכותל או סיד כפשוטו, אלא ודאי דהחילוק הוא כמו שכתבתי, עכ"ל. והביאורו להלכתא רבותינו המשנה בהורה (תנ"ה, נ, ד"ה סיד) והכ"פ החיים (שם, קי"ב) ע"ש היטב, ואכתי לכאורה בנידון דידן דנפלו קילופי סיד תוך העיסה, שפיר יש להקל בהא עפ"י דהשבו"י ז"ל [ועי' בהגהות הגר"ב פרענקלי ז"ל בהנדפס בילקוט מפרשים דשו"ע מכוון ירושלים ת"ו, ועי' נמי בשו"ת דברי מלכאל חלק רביעי (סימן כ"א, ס"ט) ע"ש, ואכמ"ל בזה].

סימן קנ"ג

בהא דאין לשין לפסח עיסה הגדולה

משיעור חלה דחיישינן שתחמיץ

שו"ע סימן תנ"ו (סעיף א'): אין לשין לפסח עיסה גדולה משיעור חלה שהיא ארבעים ושלש ביצים וחומש ביצה ביוגונים, והוא עשרון, ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק א' ד"ה אין לשין וכו') כתב וז"ל: לפי ששיעור חמץ שהעסק שאדם אחד מתעסק בידו בעיסה בלישה ועריכה אינו מצילה מחימוץ כשהיא גדולה ביותר מהשיעור המוזכר כאן, לפי שאין הידים מספיקות להתעסק בה מכל צדדיה מחמת גדלה, עכ"ל. וע"ש בזה.

בדיעבד, אבל כבודו כתב דאפשר במעורב המי פירות עם המים דמים מבטלו להו, אבל בני"ד הצוקער ימס במקום אחד, ומחמיץ במקומו עם המים וחוזר ומחמיץ שאר העיסה - הנה ראיית המג"א מקיטוף דמותר [למ"ד, ואף האוסר מודה בדיעבד, כן פירש האשל אברהם], אף דמי פירות על גבי העיסה במקום אחד, והנה המג"א הניח בצ"ע, והרב מלאדי פסק להתיר בדיעבד, ובנידון דידן שהפסד מרובה ושעת הדחק וגם אינו ודאי שמתערב, שאין חשש רק על מצות שמקמח שנגע בשק, יש להתיר לכתחילה - אך בני"ד לבד חשש מי פירות יש עוד חשש, כי בספרי הרופאים כי צוקער הוא מלח, והרה"ג ר' אלעזר שה"י אב"ד בפה סיפר מחותנו הגאון מליסא זצ"ל שמלח בשר עם צוקער, ובספר מנחת חינוך מצוה קי"ט בסופו בשם ספר הלכות קטנות כי מותר למלוח קרבנות בצוקער, ומקיים בזה העשה דבמלח תמלח, דהוא מין מלח אף על פי שהוא מתוק, עיין שם. ואף על פי שדבריו לענין קרבן מרפסין איגרא, נקוט מיהא פלגא מדבריו שכתב שצוקער כמלח לכל דבר, ופה אין ספק הזה, ובמעט מלח שנתערב בעיסה פסק הרב מלאדי ז"ל לאסור בדיעבד, ואם כן אין נראה להקל - אך עדיין אני נבון אם הוא מחמם העיסה כמו מלח, ורצייתי להתוודע מה שנמצא בזה בספרי הרופאים, ושאלתי לד"ר והכחיש כל הענין, ואמר שהצוקער אינו מלח כלל. ואני שמעתי בילדותי מהרה"ג ר' משה שה"י אב"ד לאדו שנמצא בספרי הרופאים שהוא מלח, יותר לא ידעתי בדבר זה, אולי יש ספר הלכות קטנות אתכם או תוכלו להתוודע על ידי חכמי הטבע, וכפי בינתו בדבר אם הוא מחמם כמו מלח או לא כן יפסוק, עכ"ל.

ומאי דמיתיה האבני נור משו"ת הלכות קטנות, הנה עי' בהלק"ט ח"א (סימן רי"ח) דכתב וז"ל: **שאלה**, אם מותר למלוח הקרבן בסוקא"ר. **תשובה**, הסוקא"ר הוא מלח גמור שמעמיד הדברים זמן רב, ואל תתמה שהוא מתוק שכל הדברים יש כיצוא, הלא תראה ברמונים מתוקים וחמוצים ולימוניש ונאראנגאש ושיריזאש וגינדאש, גם יש מלח מתוק ומלוח. סוף דבר המעמיד נקרא מלח ברית עולם וקיומו, שבעלי הקימ"א אומרים שבכל יש בהם מלח, ובקנה הצוקא"ר שמביאים ממזרים קרוב לשרשו הוא מלוח, וכן בראשו והאמצעי שלם, וכן אומרים שהנחש בראשו ובזנבו הוא ארסי, והגוף טוב לרפואה ולמאכל חשוב, וכן הקישואין והדלועים. וא"ת היאך ימלחו הקרבן בצוקא"ר, והתורה אמרה (ויקרא ב' י"א) כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה, כי קא מבטיא היכא דאין שם מלח אי אתי עשה דבמלח תמלח ודחי ל"ת דכל דבש, שטות הוא להקשות, דהחומץ ג"כ מעמיד דכל דבר חמוץ יש בו ריבוי מלח, אבל הוא עצמו אינו מלח, וראיה כי וירום תולעים, והצוקא"ר גופו של מלח, עכ"ל.

ובהלכה רווחת ע"ס הלק"ט להגר"צ אלקלעי זלה"ה (שם) כתב דאברי ההלק"ט וז"ל: נראה לי דדוקא לענין קרבן מהני כמ"ש הרב ז"ל, אבל לענין מליחת בשר ודאי דלא מהני, דבעינן מלח השואב דם ומוציאו, ולזה לא יועיל כי אם מלח המלוח שטבעו לשאוב, אבל מלח הסוקא"ר שהוא מחוץ טבעו להיפך שמונע את הדם ממצאת, וזכר לדבר ממנהג שבעולם כשאדם נפצע חב דמו נותנים במקום הפצע סוקא"ר למעט את הדם מלזוב עוד, וזה ברור לעני"ד, וק"ל, עכ"ל.

איברא דכאמור האבני"ו מיתיה משמ"י דהגאון מליסא ז"ל דמלח בשר עם צוקער (ולכאורה רהיט לישני דההלק"ט גופי' נמי משמע דסוכר הוי מלח גמור, ויל"ע בזה), וכן נמי בהגהות גן הלק"ט ע"ס הלק"ט להרה"ג רנ"ג קוצקוב שליט"א (שם) האריך להביא בזה מספרי דרבנן דדנו בדברי ההלק"ט, ומיתיה דבעיקרי הדי"ט (אר"ח, סימן י"ד) ובמסגרת השלחן הספרדי (הו"ד בדרכי תשובה יו"ד סימן ס"ט) סמכו עפ"י דההלק"ט להתיר מליחת בשר להוציא דמו בסוכר, ע"ש. ברם עי' מאי דציין שם משו"ת דברי חיים (חי"ד, סימן כ"ה) ושו"ת טוב טעם ודעת (מהדו"ק, סימן קי"א) ושו"ת שואל ומשיב (ח"א, סימן קמ"ב) וס' רוח חיים להגה"ק רח"פ זלה"ה (יו"ד, סימן ס"ט ס"ה) ושו"ת אמרי אש (חי"ד, סימן כ"ח) ושו"ת רב פעלים (חי"ד, ח"ב סימן ד') ושו"ת כתב סופר (חי"ד, סימן ל"ז) וס' יד אליעזר (סי' ע"ה) ועוד, דהארכו לדון בדברי ההלק"ט, והרבה מינייהו ס"ל דלא מהני למלוח הבשר זולת במלח ממש ולא בסוכר, ע"ש בדבריהם, ואכמ"ל בזה.

ונהדר אנפינן לנד"ד, דהנה האבני"ו גופי' בריש דבריו מיתיה למ"ש המג"א ז"ל בס' תס"ב (ס"ק ב') דהניח הא דמעט מי פירות בצ"ע בדיעבד, ואפ"ה כתב האבני"ו להתיר משו"ה לפימ"ש בשוה"ר להתיר בזה בדיעבד, ע"ש.

ואמנם יש להעיר בזה, דבמג"א (שם) גופי' משמע דצידד להתירא בזה, מדכ' וז"ל: "וצ"ע אם נפל מעט מי פירות לתוך העיסה ולא נאפה מיד אם יש לאסור בדיעבד, וברא"ש משמע דדבר מועט אינו אוסר, וכתב דקיטוף דבר מועט הוא ואין מחמיץ, ועיין בהג"ה ס"ד", עכ"ל. ומשמע דריש דבריו מספק"ל בהא, והדר הוכיח מדברי הרא"ש ז"ל דדבר מועט אינו אוסר, ועכ"פ כיון דחזינו דהאבני"ו התייר בזה, ה"נ י"ל בנד"ד, ומכל שכן דהא בנידונו דהאבני"ו מיירי דה"ל הסוכר עם הקמח זמן רב, משא"כ במאי דקמן דנפלו גרגירי הסוכר תוך העיסה דאכתי כיון דאופה להעיסה מיד לית לן בה.

ברם במאי דכ' האבני"ו למיחש בהא אי נימא דטבע הסוכר כמלח, וכיון דבשוה"ר קפסיק דמעט מלח שנתערב בעיסה יש לאסור בדיעבד, ה"נ בסוכר. הנה נחזי אנן בהאי דינא, דבשו"ע סימן תנ"ה (סעיף ה') כתב וז"ל: נוהגין שלא ליתן מלח במצה וכוון הדבר, ע"כ. וכתב עלה הרמ"א ז"ל "ואפילו בדיעבד יש לאסור", ע"ש. מיהו במשנה ברורה (שם, ס"ק מ"ב) כ' וז"ל: "ועיין באחרונים שהסכימו דאם נתן בה מעט מלח ואפה אותה מיד (דהיינו לא כשאר מצות דק"ל בהו שהעסק שעוסקין כם בידיים אינו מניחם להחמיץ) אין נאסר בדיעבד, ועיין בביאור הלכה שכתבנו דבמלח שלנו שהוא תולדות המים אפשר דאין לאסור בדיעבד אפילו לא אפה אותה מיד". וכן נמי עי' במ"ב (שם, ס"ק מ"ג ד"ה יש

ואמר אותו המורה שניסה באצבעו שהמים קרים, וגם החלונות שבאותו חדר נקפאים ונקרשים מהקור שבחוץ, אומר אני אילו חש לקמחיה לא היה מורה ללוש קמחי באותן המים, **ונסינונות בהכנסת היד ומצטננת במים אינה ראייה ללישה** כמבואר בש"ס ערוך ס"פ כל שעה שצריכה ב' כלים, א' דמקטפת בו וא' שמצננת ידים, ושי' הר"ן שאותן המים שמצננת בהם ידי' לא תלוש בהם, שהמים חמין ומחמיץ העיסה, וכן פסק רמב"ם ובש"ע סימן תנ"ט סעיף ג', הרי שהיד מצננת והעיסה מתחמם ומתחמץ, **ועיננו ראות שכל המים הנשארים מהבאר צנים הם נאד לפעמים עד להקפיא ככפור, ומ"מ אמרו חז"ל אשה לא תלוש אלא במים שלנו מפני שהמעיינות חמין לכל מר ומר כפירושו, ומדוע לא ניסה זה בהכנסת יד, אלא ע"כ אין המבחן הזה אבן בוחן**, כי חמימות המים באמצעותם, וגידי המים מתחממים ונכנס לתוך הקמח, ואין זה נרגש בעליון המים ובחיצוניים, ודבר ידוע הוא שחמימות חדר שתגור חם כותלו נכנס לתוכו הוא חם יותר הרבה ממרתף המוזכר בס' תנ"ה. ומה שקפאו החלונות הוא מטעם שמחמת הכל הבית מזיעים החלונות, והקור נכנס מחוץ ומקריש ומקפיא הזיעה ההיא, ומשום כן בחדר שאין מחמין בו לא במהרה יקפאו החלונות, כי אין שם הבל שזיעו, ואותו ההבל שנכנס לתוך המים העומדים שם מחמץ העיסה. **והנה אמרו הפשרת שלגים לעולם רוחחים, ועיין מג"א סימן תנ"ה סק"ה, ועיננו ראות שהיד מתקרר בהם**, על כן חלילה לעמוד על דעתו והוראתו, ויכוף דעתו לדעת מעלתו, עכ"ל. ולפי"ז י"ל דה"ה במי גשמים דליש למיבדק להו כ"ד, ודוק היטב. מיהו למיבדק הני מאי ע"י מודד חום ומדידה אמיתית, ע"י מ"ש בשו"ת שבת הלוי (ח"א, סימן קמ"ה בשלהי דבריו ד"ה ואמנם) ע"ש בזה [ועי' בחייושי מהר"ם חלאה זלה"ה לפסחים (דף מ"ב ע"א) ובהערות נטעי גבריאל (שם, ס"ק ו'), ע"ש], ואכמ"ל.

סימן קמ"ט

היכא דרואה דלא יספיקו לו המים שלנו

אם יכול לערב בהם מים שלא לנו

שו"ע סימן תנ"ה (סעיף ד'): מים שלא לנו שנתבטלו חד בתרי במים שלנו, לשין בהם, ע"כ. וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק ל"ח) וז"ל: לאו דוקא בתרי אלא ברובא, והטעם כיון דרובו צונן מתקרר, **וכתבו האחרונים דאף לכתחילה יכול לערב אם רואה שלא יספיק לו המים שלנו**, עכ"ל.

והנה בקובץ אגרות למרן החזו"א ז"ל (ח"א, אגרת קפ"ה ס"ו) כ' וז"ל: "לא יתנו מים שלא לנו במים שלנו", עכ"ל. ומיהו אין הכרח דמרן החזו"א ז"ל פליג בזה אדברי המ"ב ז"ל, דהא המ"ב ז"ל אוקי להא דשרי לערב לכתחילה בהיכא דרואה שלא יספיק לו המים שלנו, ובהא אפשר דמרן החזו"א ז"ל נמי קמודי דשרי.

עוד נראה דהא דהתייר המ"ב ז"ל לכתחילה לערב היכא דרואה שלא יספיק לו המים שלנו, הוא אפילו לכל המצות דימי הפסח, ולא דוקא במצה דליל ראשון, דהנה כתב הרמ"א ז"ל (שם, סעיף ג') וז"ל: ואפילו בלא דחק יש להתיר אם עבר בשוגג ולש במים שלא לנו (ר' ירוחם וכו'), ע"כ. וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק ל"ו ד"ה אם עבר וכו') וז"ל: כתבו האחרונים דהיינו דוקא אם עבר ולש בדיעבד, אבל לכתחילה ללוש בהם אסור אפילו אין לו מים אחרים, ויאכל בפסח דברים אחרים, אמנם בלילה ראשונה כדי שלא יבטל מצות עשה דאורייתא יש להקל ללוש בהם, עכ"ל. והכא גבי עירוב מים שלא לנו במים שלנו היכא דאין לו מספיק מים שלנו, לא חילק המ"ב ז"ל בין לילה ראשונה לשאר הלילות ולא מידי, ומשמע דס"ל דשרי זה אף לשאר לילות, ודוק בזה [ובשגם דיש לחלק בין מים שלא לנו לבין היכא דנתערבו מים שלא לנו במים שלנו, ופשוט].

אחר זמן מצאתי בא"א להגה"ק מבוטשאטש ז"ל סי' תנ"ה דכ' אדברי השו"ע ודן בתרי וכו', וז"ל: תערובת מים שלא לנו שלש, י"ל שהוא רק במצות שאינם למצוה, משא"כ של מצוה נכון שיהיה בלא תערובות רק במים שלנו במדת חסידות היטב, עכ"ל. ולכא' מדבריו נמי שמעינן דבאם אין לו די מים שלנו למצות דמצוה, איכא למישבך להך חסידותא, ושפיר יעכב בהו מים שלא לנו ע"מ שיהי' לו למצות דמצוה.

[ובעיקר מאי דמיתנין לעיל ממי' הרמ"א ז"ל דאפי' בלא דחק יש להתיר אם עבר בשוגג ולש במים שלא לנו, הנה במ"ב (שם, ל"ט) כ' אמ"ש בשו"ע (שם, סעיף ד') דמים שלא לנו שנתבטלו חד בתרי במים שלנו לשין בהם, וז"ל: "ודוקא אם נתערב המים קודם הלישה ונתבטלו, אבל ליתן בעיסה חד בתרי במים שלנו אסור, ואפילו בדיעבד יש לעיין אם עירב במזיד", ובשעה"צ (שם, ס"ק מ"ו) כ' וז"ל: דאם היה שוגג בזה דקסבר שמותר אפילו לש במים שלא לנו לבד יש להקל, וכמו שכתב בהג"ה, עכ"ל. ועי' בשו"ת מהרא"ש להגרש"א היילפרין זלה"ה (סימן י"ט) דנשאל באופה אחד שאפה מצות לפסח מעיסה דבעה"ב במים שלנו, אלא דעירב בהם ב' שליש מים שלא לנו, ונודע הדבר ושאלוהו מ"ט עבדי הכי, והשיב ששמע מאופה אחד שהמנהג כן, ומורה אחד הורה לאסור המצות כיון שאין האופה נאמן ששעשה כן בשוגג, וכמ"ש הרשב"א ז"ל בתשו' גבי טבח שהוציא מתי"ח טריפה שאינו נאמן לומר שוגג הייתי ע"ש, ברם הגר"א ז"ל האריך בהא מילתא בכחא דהתיירא, ע"ש בכל דבריו, ודוק למ"ש השעה"צ ז"ל].

סימן ק"נ

היכא דנפלו גרגירי סוכר תוך העיסה דלשו למצות

דפסח אי איכא למיחש בהא למידי דחמוצא

דבר השאלה דנפלו מעט גרגירי סוכר תוך העיסה דלשו למצות דפסח, אי איכא למיחש בהא למידי דחמוצא. הנה בשו"ת אבני נור חאו"ח (סימן תקל"ב) דן בכעין זה, וז"ל: דבר השקים מצוקער ששמו בהם קמח לפסח, שצוקער הדבוק בשקים מתערב עם הקמח, והוה מים עם מי פירות שממהר להחמיץ, וכבודו מיתיה דברי המג"א סימן תס"ב סק"ב דמעט מי פירות הניח בצ"ע

ואיכא לעיוני לפום מאי דק"ל דשיעורי חז"ל הם בבינוני וכמבואר בכלים פ"ו ועוד, דאכתי לו יהי אדם בשיעור דפחות מהא נימא דאין לו ללוש אף בפחות מהך שיעורא, ברם הא גופא צ"ב דלא מצאנו לפ"ר בפ"ו דחילוק בין ידי קטן לגדול גבי לישא דהאי שיעורא, וצ"ע.

והנה בספר הליכות שלמה ממרן הגרש"א זלה"ה (פסח, פ"ו, דבר הלכה ס"ק ט"ז) כתב גבי מצות מכוונה בתור"ד וז"ל: ומה שמרבים באפיה זו בשיעור העיסה הרבה יותר מהשיעור המפורש בגמ' ובש"ע (סי' תנ"ו ס"א), דהיינו כשיעור חיוב חלה, פשוט שאין בזה בית מיוחד כלל **שהרי אין זה קבלה, אלא שכך שיעור חכמים לפי המציאות שהעסק שאדם אחד מתעסק בידו בעיסה וכו' אינו מצילה מחימוץ כשהיא גדולה, לפי שאין הידים מספיקות להתעסק בה מכל צדדיה** (עיי' מ"ב שם ס"א), וא"כ פשוט שלפי המציאות במכונה שאפילו עיסה גדולה מאד מתעסקת היטב היטב אין בכך סרך פקפוק, וגם בלישה ביד יתכן דאלו היו שני אנשים לשים יחד את אותה העיסה אולי הוה שרי גם ביותר משיעור חלה, אך אף אם נאמר דצירוף שני אנשים לא מהני, מ"מ עיקר השיעור נקבע לפי עסק האדם, ומכונה ודאי שאני, עכ"ל. וע"ש בכל דבריו, וחזונו דס"ל דכיון דאי"ז קבלה רק מציאות אכתי אשכחן קולא במצות דמכונה ללוש טפי מהאי שיעורא. ואם כן יל"ע נמי לאידך גיסא וכדכתבנא לעיל, והיינו להחמיר בזה היכא דידין קטנות, ויש לעי' בכל זה בספר שיעורין של תורה בכ"מ, וצ"ע.

אמנם מידי דברי בזה עם ידינו האברך המופלג רבי אלחנן כהן טוויל שליט"א אמר דלכאורה אע"ג דידין קטנות, מ"מ יכול להתעסק בהעיסה כגדול, ועיקר הקפידא הוי דיתעסק בהעיסה "מכל צדדיה" כמבואר במ"ב דלעיל, ובהו בפשיטות שוין קטן וגדול. ויל"ד בזה.

סימן קנ"ד

בהא דמשערין שיעור לישת עיסה לפסח במדידה ולא במשקל

שו"ע סימן תנ"ו (סעיף א'): אין לשיין לפסח עיסה גדולה משיעור חלה שהיא ארבעים ושלש ביצים וחומש ביצה בינונים, והוא עשרון. וכן ישער אותה: ימלא כלי מים ויערה המים ממנו לכלי אחר, ואחר כך יתן ארבעים ושלש ביצים ויחזיר בו המים שעירה ממנו, והמים שיתרו יתנם בכלי אחר, והכלי המחזיק אותם הוא המידה למלאותו מקמח, והמידה מחוקה ולא גדושה, ושיעורה מקמח חיטה מצרית חמש מאות ועשרים דראהם מצריים בקירוב, ע"כ.

וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק ג', ד"ה ישער אותה וכו') וז"ל: **ולא על ידי משקל**, וכתבו האחרונים שהוא שיעור ג' קווארט לערך, עכ"ל. ועי' נמי בכף החיים (שם, ס"ק י', ד"ה וכן ישער אותה וכו') דכתב וז"ל: **ולא במשקל**, והנותן שיעור חלה בשיעור המשקלים טועה, הרמב"ם בפ"י המשנה למס' חלה פ"ב משנה ו', וכ"כ במס' עדיות פ"א משנה ב', וכ"כ בחיבורו פ"ה דחמץ ומצה דין י"ב דבגוף הביצה הבינונית משערין ולא במשקלה, וכן הסכים המ"מ שם, וכ"ה הסכמת האחרונים כפסק הרמב"ם והש"ע. וכן השיעור לבטל בס' הוא באומד ומדידה ולא במשקל, ורק אם שניהם שוים במשקל האיסור וההיתר אז יש לשער במשקל, כמ"ש בס' זבחי צדק על יו"ד סימן צ"ח אות ד' וסי' צ"ט אות י"א בשם כמה אחרונים יעו"ש, עכ"ל.

והנה בספר מאה שערים לרבינו יצחק בן רבי יהודה אבן גיאת ז"ל הל' קידוש כתב וז"ל: הרגיל בקידוש היום זוכה וממלא גרבי יין וכוס של ברכה וקידוש כדי רביעית, ורביעית שאמרו רביעית לוג דהוי ביצה ומחצה, ושיעורו בימי רב הלאי שיעור ביצה בינונית שיעור ששה עשר כספיים ושני שלישי כסף בכספם של בבל, נמצא שהן ל"ה בכספיים שלנו, ע"כ.

ובפירוש יצחק ירנן להגר"ד הלוי באמבערגער זלה"ה (שם, ס"ק נ"ב, ד"ה בכספיים של בבל) כתב עלה וז"ל: כוונת הגאון ששיער במשקל ודאי רק לפי מקומו ושעתו, וכבר כתב התשב"ץ ח"ב סימן אר"ץ (דף ס"א ע"ג) דאין שיעורי תורה משתערין במשקל. וז"ל הרמב"ם בפיה"מ פ"ב דחלה מ"ו: אי"כ כל מידה שיהיה בחללה זה השיעור הנזכר יתחייב בחלה, אבל אם באנו לשער מה שתכלי זאת המדה במשקל ישתנה כפי שנוי דבר המדוד, לפי שאין כובד המשקל השעורים והחטים שוה, ולא מיני הקמח כולם משקלם שוה אע"פ שהם ממין אחד, ולא נתנו לו שיעור חלה במשקל אלא במדה כמו שתראה, עכ"ל. וכ"כ בפ"ק דעדיות מ"ב וז"ל: וכבר בארנו בפרק שני ממסכת חלה ששיעור החלה נודע במדה ולא במשקל לשנוי הדברים הנמדדים בכבודם וקלותם, אע"פ שהמדה אחת, עכ"ל. גם רבנו הב"י בתשובת אבקת רוכל סימן נ"ג כ' שאין לנו לסמוך על המשקל, שהמדידה היא העיקר ויתד תקועה, וכ"כ הפ"ח ב"ד סי' צ"ט ס"ק ו' וז"ל: לפי שראיתי קצת מבני דורנו שטועים בזה שכל איסור והיתר הבאים לפנייהם שוקלים הכל במשקל עד"מ וכו', וטעות הוא בידם וביד כל המשערים כן לפי שיש בדבר קולא וחומרא, ואין לשער ההיתר והאיסור אלא בכמות לא במשקל, וכמ"ש המרדכי בס"פ ג"ה בשם הראב"ה וכו', עכ"ל. עיי"ש שהאר"ך בזה. אכן לכא"י יש להקשות ממתני' רפ"ד דתרומות השוקל הרי זה משובח, וי"ל בפשיטות דשאני התם דהמעשר אינו רק מאותו מין, ובאותו פעם שמשקל הפירות ומשקל המעשר הוא בערך שוה, משא"כ לדמות פירות שונות או דברים שונים או בזמנים שונות ע"פ המשקל. ומ"ש הרמב"ם פ"ו מה' בכורים הטי"ו לענין חלה, עיקר סברתו על המדידה לחוד כנראה למעין. ושוב מצאתי כעין חילוק זה בת' חינוך בית יהודה סי' ל"ג עיי"ש, אלא מה שרצה לכלול דרך כלל אפי' לענין מין במינו מופרך מדברי גאונים הנ"ל. ועיי' מ"ש הרב המגיד פ"א מה' עירובין ה"ב, עכ"ל. [ועמ"ש רבינו מנוח על הרי"מ ז"ל דהל' חומ"מ (פ"ה ה"ב) ע"ש].

והא דמייתי ביצחק ירנן תרומות פ"ד, הנה ע"ש בתרומות (משנה ו') דאי' התם דהשוקל משובח משלשתן, ובתוס' אנשי שם מייתי מס' משנת רבי נתן להגר"צ אויערבאך זלה"ה דכתב אהא וז"ל: "דע דדוקא גבי תומ"ע דהוי מב"מ ומשקל א' אמרינן השוקל משובח, אבל באיסור והיתר משערין בכמות, עי' פ"ח צ"ט ושו"ת עבה"ג, עכ"ל. (מיהו לכאורה פשיטא דאין כונתו דגבי חלה משערין במשקל לפימ"ש היצחק ירנן גופי', דוק היטב).

ובחפשי בשו"ת עבודת הגרשוני (דקמציין ליה בס' משנת רבי נתן בסו"ד) מצאתי דהתם (סימן ל') עמד בהשאלה אם בשיעור הורא' שישי משערין במדידה או במשקל, ומייתי כמה ראיות דאזלינן בתר מדידה ולא בתר משקל, ובתור"ד (ד"ה ועתה באתי) כתב וז"ל: והנה מ"ש מה"ת להביא רא' דאזלינן בתר משקל ממשנה פ"ד דתרומות המונה הרי זה משובח, והמודד הרי זה משובח, והשוקל הרי זה משובח משלשתן, תמהני מה ענין מעשר לבטל דבר אסור שהוא בנותן טעם, כי ודאי לענין המעשר לכוין המעשר בצמצום ולא יוסיף ולא יגרע אין משובח כמו השוקל, וכן לבטל האיסור ביותר משישים ואם האיסור וההיתר שוים ממש כגון חמץ ומצה ודאי השוקל משובח, וכמו שכתב בענין מצה כפולה בע"פ אחר חצות, אבל לענין ביטול בשישים בדבר שאינם שווים יש לומר שאין משגיחין בכף מאזנים כלל, הנה באמת מכת' אחר רוב פלפולו גם הוא שדי ביה נרגא שאין להביא ממנו ראיה, אבל תמהני איך עלה על דעתו שיהא ה"א להביא רא' משם, הלא אין הנידון דומה לרא' כעוכלא לדנא יין הטעם (=יתכן דצ"ל מהטעם) שכתבתי, עכ"ל. וכמדומה דהם הם דברי היצחק ירנן אשר כיון מדפנשיה לדברי העבודת הגרשוני, וכ"כ בשו"ת חינוך בית יהודא (סימן ל"ג) [ד"ה בדורו דהעבודת הגרשוני], וכאשר כ' היצחק ירנן גופי' בשלהי דבריו, ועכ"פ דכולהו רבנן סבירא להו כאמור דבשני מינים יש לשער דייקא במדידה ולא במשקל מדאין משקלם שווה, ועמ"ש הגרש"י הילמן זלה"ה בספר נחלת אבות (עמוד קל"ט), ע"ש. ועי' בספר שיעורין של תורה למרן הקה"י זלה"ה (סימן ב', ס"ק ט"ו) מאי דכ' אשיטתיה דרב יהודאי גאון ז"ל דהו"ד בשבלי הלקט (סימן בר"י), ועוד איזה גאונים דס"ל דמשערין **במשקל** הביצה, ע"ש בכל דבריו.

סימן קנ"ה

ידון בשיטות האוסרין למדוד קמח ללוש ביו"ט של פסח

שו"ע סימן תנ"ו (סעיף ג'): אף על פי שאין מודדין קמח ביום טוב ללוש, ביום טוב של פסח שאין לשיין עיסה גדולה מעשרון מותר למדוד, ויש אוסרים, אלא יקח באומד הדעת ולא ירבה על עשרון (והכי נהוג), ע"כ. ועי' שו"ע הל' יו"ט סי' תק"ו (סעיף א') דכ' וז"ל: אין מודדין קמח ביום טוב כדי ללוש, אלא יקח באומד הדעת, ע"כ. ועי' סוגי' דביצה (כ"ט א'), ע"ש היטב.

ויש לעיין מאי טעמייהו דהאוסרין דלמדוד קמח ביו"ט של פסח, הא הוי מדידה דמצוה מדועבי שלא ללוש עיסה הגדולה מעשרון, וכדחזונו בשי"ע הל' שבת סימן ש"ו (סעיף ז') דמותר למדוד בשבת מדידה של מצוה, ע"ש ובנו"כ דשם. ועי' נמי בספרנו ענפי משה בהלכות ועניני עירובין (סימן קמ"ו) דהארננו בהאי דינא, ע"ש, וצ"ב. שו"מ בערוך השלחן (תנ"ה, ה') דכ' וז"ל: אף על פי שאסור למדוד ביו"ט קמח ללישה, מ"מ אם אופה ביום טוב של פסח מותר למדוד כדי שלא יאפה יותר משיעור חלה דזהו מדידה דמצוה, ויש אוסרים דאין המדידה מעכבת, דאם יחסר מעט או יוסיף מעט אין עיכוב בדבר, ויקח כפי אומד הדעת, והכי נהוג, עכ"ל, ולפ"י א"ש.

ועי' נמי בספר ארחות שבת (חלק ב', פרק כ"ב, סעיף ק"ט) דדנו גבי מדידה דמצוה בשבת, והתם (הערה קפ"א) כ' וז"ל: וכן מותר למדוד שיעורים לצורך חולה שיש בו סכנה ביום הכיפורים, ולכאורה מותר גם למדוד את שיעור הקמח ביו"ט כדי לדעת אם לברך על הפרשת חלה, ומה שמצינו בסימן תנ"ו ס"ד (=צ"ל ס"ג) שאין מודדין הוא משום דמיירי באופן שיש לו כמה עיסות והוא מצרפן והוא מברך עליהן, ואינו צריך למדוד לצורך זה, עכ"ל, וע"ש.

ויש לעי' בזה דהיכי נתבאר שם דמיירי דייקא בזה האופן דיש לו כמה עיסות, ואדרבה משמע דלשי' האוסרים אף גבי מצות הפרשת חלה אסור למדוד. ועי' במ"ב (שם, ס"ק י', ד"ה ולא ירבה וכו') דכ' "ולענין ברכה יקרב עיסה זו לעיסה אחרת וכדלקמן ריש סימן תנ"ו, דשמא אין עישורן", ע"ש. ומשמע דאף לצורך ידיעה דשיעור הפרשת חלה אין לו למדוד, ואכתי אם אמנם יש לו חשש בזה דאין לו שיעור אה"נ י"ל דילוש באומד בפחות מעשרון, ולא יכנס בזה לספיקא דברכה [אע"ג שלכתחילה אין למדוד בפחות מעשרון כדי שיוכל להפריש חלה בברכה, כמב' במ"ב (שם ס"ק ט'), מ"מ דברי המ"ב ז"ל קאי אמיתרין למדוד, ועי' סו"ס תנ"ז ע"ש, דוק]. ועכצ"ל לכאורה כדביאר הערוה"ש דמייתין לעיל.

תו קחזינא בספר מגילת ספר (הל' שבת בקונטרס שמירת שבת פכ"ז, סק"ט) דכתב וז"ל: עיי' בראשונים ספ"ג דביצה שדנו לגבי מדידת הקמח ללוש המצות שאסור ללוש יותר מעשרון, ולכאורה המדידה היא של מצוה ומה הנידון. ונראה מזה שרק מדידה של מצוה הותרה, או למדוד חור אם יש בו פותח טפח, שהאיסור במדידות כאלו הוא משום עובדין דחול והותר במקום מצוה. אבל מדידות ושקילות של אוכלים יש בזה איסור נוסף משום דנראה כשוקל לצורך מקח וממכר וכמבואר בסופ"ג דביצה, וזה לא הותר גם במקום מצוה, ונראה שזוהי דעת כף החיים שמפקפק על דברי פתח הדברי שמתיר לשקול כזית מצה וכיו"ב. אמנם במ"ב סי' ש"ו ס"ק ל"ה כתב

בשם הפמ"ג שמותר למדוד מאכל כדי לשער אם יש בו שישים, ומוכח מהפמ"ג שגם הוא מתיר מדידת אוכלים במקום מצוה, אבל עיי' בפמ"ג סי' שכ"ג בא"א ס"ק י"ד דמשמע בתה"ד סי' כ"ד שדוקא לשער במראה עינים מותר, ולמדוד אסור. והפמ"ג כתב שהטעם משום דנראה כמתקן ועושה מעשה בידים ולכן אסור, ולולי דבריו היה נראה לבאר כמו שכתבנו דמדידת אוכלים אסורה אף לדבר מצוה, ולכן אסור למדוד את האוכל, עכ"ל. ועי' במאי דהעיר בזה ע"ס שמירת שבת כהלכתה, ומאי דציין בזה לספרו מגילת ספר (פ"ב, אות ב'), ע"ש. ויל"ע בכל זה ממאי דכתבנא בספרנו ענפי משה דמייתין לעיל, ע"ש באורך.

אחר זמן מצאתי בספר יד יוסף להגר"י ראזנבורג זלה"ה הל' יו"ט סי' תק"ו (רביד הזהב, סו"ס ק"א) דכ' וז"ל: ויל"י אמאי אסור שמואל למדוד כדי שיטול חלה בעין יפה או כדי שלא יבוא לידי חימוץ, הא קי"ל לעיל סי' ש"ו דמותר למדוד מדידה של מצוה, ואפשר דשי"ה דאפשר בלא"ה, דאפי' אם מוסיף מעט ע"י ב"י לעיל סי' תנ"ו דיכול להוסיף עד ו' ביצים, וכן אפי' יפחית מעט יכול לצרפן בסל לחייהם בחלה, הלכך אסור, עכ"ל. והוא כתיורצא דהערוה"ש דמייתין לעיל, וחזונו מינייהו דס"ל דאף במדידה של מצוה אי יכול ליעביד המצה באופ"א ובלא שימדוד אסורה היא המדידה, ויש לדון בכל זה [ועי' בשונה הלכות הל' שבת (ש"ו, ל'), וצ"ע].

סימן קנ"ו

היכא דיוצאין איזה חלות חוץ לדפנות הכלי ולא כיסם,

ולקח מינייהו חלה על כל הכלי, אי מהני בדיעבד

כתב השו"ע סימן תנ"ו (סעיף א') בתור"ד וז"ל: ואם אי אפשר להפריש חלה בעודה עיסה מפני המהירות יפרישנה אחר אפיה מיד, שיתן כל המצות בסל והסל מצרפם לחלה, וזהו הדרך היותר נכון, ע"כ. ובביאור הלכה (שם, ד"ה שיתן כל המצות בסל) כתב וז"ל: וטבלא שאין לה לבזבו כגון שלחן ספק הוא, ועל כן כשמצרפם בכלי יזהר שלא יצא שום דבר למעלה מדפני הכלי, כן איתא ביורה דעה סימן שכ"ה סעיף א' בהג"ה, ואם יצא צריך לכסותם במפה [אחרונים], ובדיעבד אם לא כיסם ולקח מעליונות חלה על כל הסל מסתפק הפרי מגדים אם מהני, ולעניות דעת נראה דאין להחמיר בדיעבד אחרי דבלאו הכי דעת הסמ"ג להקל דאין צריך כיסוי, דאור כלי מצרפן כיון שהכלי יש לה תוך אף מה שיוצא למעלה כמנוח למטה דמיה, והובא דעתו בהגר"א שם, עיי' שם, עכ"ל.

והנה בטור יו"ד סי' שכ"ה מייתי למ"ש הר"מ ז"ל בהל' בכורים (פ"ו ה"ז) גבי הניח ב' עיסות דאין בכ"א מינייהו שיעור על לוח דאין בו בית קיבול, דהו"ל ספק אם מצרפו או לאו, והוסיף אהא הטור וז"ל: לכן כשמצרפן בכלי צריך שלא יצא ממנו שום דבר למעלה מדפני הכלי, ואם מכסה הפת במפה חשיב כמו כלי לצרפם, ע"כ. וכתב עלה מרן ז"ל בבית יוסף (שם, ד"ה ומ"ש לכן כשמצרפן בכלי צריך שלא יצא ממנו שום דבר למעלה מדפני הכלי) וז"ל: כן משמע מהאי בעיא (=טבלא שאין לה לבזבו) דסליקא בתיקו, ומשמע דהיינו לומר שלא יחא כל הככר או כל העיסה למעלה מדפני הכלי, אבל אם קצתה תוך הכלי אף על פי שמקצתה למעלה מדפני הכלי מצטרפת, ובסמ"ג משמע דלדעת ר"י שאף על פי שכל העיסה או המצה למעלה מדפני הכלי דופני הכלי וכו', דהא איבעיא לן טבלא שאין לה לבזבו מהו וכו', אבל אומר ר"י דעל כרחק לא מיבעיא לן אלא בטבלא שאין לה לבזבו, אבל יש לה לבזבו אפילו בגדושה מצטרף, והטעם משום דהוי כאויר בית שמצרף, וכדגרסינן בפרק כל שעה ירושלמי, ע"כ.

ולהלכתא קפסיק מרן ז"ל בשו"ע יו"ד סימן שכ"ה (סעיף א') דב' עיסות שאין בכ"א מינייהו שיעורא, דאם הניתן על טבלא שאין לה לבזבו אינם מצטרפין, וכתב עלה הרמ"א ז"ל (שם) וז"ל: ולכן כשמצרפם בכלי יזהר שלא יצא שום דבר למעלה מדפני הכלי, דהיינו שיהא כל ככר אחד או עיסה למעלה מדפני הכלי (טור), ע"כ. ובביאור הגר"א (שם, ס"ק ז' ד"ה דהיינו כו') כתב וז"ל: כן פירש ב"י, ודבריו נכונים דצירוף כל שהוא כמו נשיכת עיסות, ובעיסות אפי' נשכו רק קצתה, וכן לריב"ל דקאמר אף לרי"א דוקא נושכות אפי' קצתה, והסמ"ג לא ס"ל כ"ז ואמר דלא קפיד אלא אלכזבו, אבל כל ש"ל תוך אפי' כולן למעלה ל"ל בה, דאור כלי מצטרף כמו אויר בית בירושלמי פ"ג דפסחים, ועמ"ש בס"ב, עכ"ל. וע"ש היטב. ואשיטתי דהר"י ז"ל דמייתי הסמ"ג קמסתמך הביאיה"ל ז"ל להלכתא וכאמור, ויש לדון אי לשיטתי' דהרמ"א ז"ל נמי יהני הא בדיעבד מאחר דנקיט בכאן לישנא דזוהר, וצ"ע אי זהו דייקא לכתחילה, ובפשיטות אין לחלק בזה, וצריך חיפוש.

בר מן דין יש לדון, דהנה הר"י ז"ל בסמ"ג מייתי רא' לדבריו מירר דפסחים (פ"ג ה"ג) אויר כבית מצרף לחלה, ע"ש. ועי' בקרבן העדה (שם) דפ"י להא דתמי', ונראה דס"ל דל"מ בזה, ע"ש היטב, מיהו בפני משה (שם) נראה דפ"י להא בניחותא, דאה"נ דינא הוי דאור הבית מצרף לחלה, ע"ש דוק. ושו"ר בהגהות טל תורה לירו' מהגר"מ אריק זלה"ה דעמד בזה, וקמוסיף עלה דבר"ש מע"ש (פ"ג מ"ג) משמע דבאמת הדין כן דאור הבית מצרף, וציין נמי לספ"ב דחלה ובפי' הרא"ש דשם, ע"ש בדבריו, ואיכא לאוסופי אהא דממ"ש הר"י ז"ל דמייתי הסמ"ג נראה בהדיא דקמפרש להא דירושלמי דאור הבית מצרף לחלה, וככ"נ דס"ל להב"י וביאור הגר"א דמייתי להא בלא להעיר אהא ולא מידי, דוק בזה. ולקושטא דמילתא בספר התרומה (סימן פ"א) מבואר דהי' להר"י ז"ל גי' אחרת מהירר דקמן, דהכי איתא

מ"מ עיקרו רשות ולמאכל אדם לכל צרכו, ועוד דאי חזי דקפדי כולי האי הוי לי איבה, ע"כ. ומינה משמע דקפיד שלא ליתן ממצת מצוה לנכרי, ברם אף איהו גופי קאמר דבשאר מצות בפסח לית לן בה ושרי, ועי' בחי המאירי לפסחים (דף צ"ו א'), ודוק בזה.

ועי' נמי בשליה הקדוש (מסכת פסחים, חלק מצה עשירה, דרוש ה') דכ' בתו"ד וז"ל: מצה - שלמות הגוף, אדם הראשון, עיסת העולם היה, נעשה כגבל הזה עלובה עיסה כו' (בראשית רבה פ"ד ס"ב), מצה - עור דלא קמיח, סוד "כתנות עור" (בראשית ג' כ"א), והיה ראוי להיות אור באלף, "לעבדה ולשמרה" (שם ב' ט"ו), מצה שמורה, אדם הראשון מושך בערלתו היה (סנהדרין ל"ח ב'), "כל ערל לא יאכל בו" (שמות י"ב מ"ח). **ומצאתי בספר אחד שעל כן לא יתנו לגויים ממצה לאכול, כי הוא במקום פסח**, ע"כ. ולכאורה כוונתו אמצות דמצוה ולא שאר מצות דפסח, וכמ"ש בבשמים ראש דמיינתין, ויל"ד בזה ממש בפסחים בכ"מ, וע"ע בלח"מ על הר"מ ז"ל (שם) וצ"ע. ובט"ז או"ח סימן קס"ז (ס"ק י"ח) כתב וז"ל: ב"י בשם הכל בו ואבודרהם שאין להאכיל לבהמה ועוף או לעכו"ם מחתיכה שנוגעות בו חתיכת המוציא, פירוש באותה פרוסה שחתך כבר מן הלחם השלם חותך אח"כ מן אותה פרוסה חתיכה קטנה להמוציא, לא יאכל אותה הפרוסה לבהמה, והב"י כתב ע"ז שאין סמך לדבר זה. **ואני ראיתי בספר טעמי מצות להקנותי במצה דמצוה שמוהרי בה שלא להאכילה למי שאינו בן בריה, ונותן טעם הגון לזה, וכן ראיתי רבים נוהגים נוהרים מזה בפסח**, ממילא יש לזהר גם בחתיכות המוציא בזה דחד טעמא הוא. עוד הבאתי ראיה בחבורי על רש"י פרשת בא בפסוק משארותם צורות בשמלותם כו', שיש חבוב מצוות במה שנשתייר מן מצה ומרור, ע"כ. ועכ"פ מבואר דגם ה"ט"ז לא חייש ליתן לנכרי ממצות דפסח, וזולתי ממצה דמצוה דבזה יש לזהר שלא ליתן לנכרי הימנה.

ועי' בכף החיים או"ח סימן קס"ז (ס"ק מ') דמייתי לדברי ה"ט"ז, וכתב עלה וז"ל: ואני שמעתי מעשה נורא ע"ז כי בימי הרב משה חיים ז"ל זקנו של מהר"ח ז"ל בעל המחבר בן יהודיע רב פעלים וכו', שזימן ישראל בפסח את עכו"ם א' שהיה שכנו והאכילו מצה על שלחנו, ואח"כ סיפר זה לפני הרב משה חיים ז"ל, ואמר לו שיהיה ממנו בזאת השנה כי אפשר שזינקו נזק גדול, ויהי היום וישראל יושב ובא העכו"ם ההוא וחרבו שלופה בידו, ונעשה לו נס וברח מפניו ר"ל, עכ"ל.

והנה אע"פ דבהאי עובדא דמייתי הכה"ח ז"ל לא נתפרש אי הי' זה במצה דמצוה או במצה דשאר ימי הפסח, מ"מ מטין הדברים דהי' זה במצה דמצוה, ובשגם חזינן להכה"ח ז"ל גופי דבשלהי סימן תנ"ח (ס"ק י"ט) כתב וז"ל: ולא יתנו לכותי ממצה לאכול כי הוא במקום פסח, שליה דף קע"ג ע"ב, וכ"כ בשו"ת בשמים ראש סי' קס"ט דמצת מצוה אסור ליתן ממנה לגוי, אבל שאר מצות מותר, והביאו חקת הפסח סי' ת"ס אות ג', עכ"ל. והתם לא מייתי להאי עובדא הנזכרת. וצ"ל דבלא"ה מבואר כן בבשמים ראש ובשליה הק' דאין להאכיל ממצה דמצוה לנכרי, ועכ"פ מבואר מכל הא דמצות דשאר ימי הפסח שפיר שרי ליתן להנכרי וליכא בהא חששא [זולתי מחתיכות דהמוציא דבזה יש לזהר בכלוא שתא וכמ"ש ה"ט"ז ז"ל].

שוב בא לידי ספר טעמי מצות לרבינו מנחם ב"ר משה הבבלי רקנטי ז"ל דקמציין ליה ה"ט"ז, ובחופשי בו מצאתי דכתב בטעמי מצוות לא תעשה (ל"ח ו) וז"ל: שלא להאכיל למשומד קרבן פסח שנאמר כל בן [נכר] **[ובימי חרפי ראיתי אנשי מעשה ז"ל נוהרי שלא לתת מצה לישמעאלי בפסח והיו מפיסי אותם במעות]** לא יאכל, טעם מצוה זו כיון שפרק מעליו עול מלכו שמים וכפר בעיקר לא הוכשר ליהנות מקדשי שמים אחר שנעשה בן לנכר ולחיצון, שחס יוצר כל ית' על בני אל חי ולא נתן המשחי' לבא אל בתיהם לנגוף, אבל בבית הנכרי ועבר ה' לנגוף, לכך ובטן רשעים תחסר וכל בן נכר לא יאכל בו, ע"כ. ויש לעי' דלכא"ה אי טעמא דנקט הרקנטי ז"ל קאי אקרבן פסח, ומ"מ י"ל דמדמהיבא להא דנזהרו אנשי מעשה שלא ליתן מצה לישמעאלי בפסח משמע דס"ל דה"ה, ועמ"ש לעיל מהשליה הק'. ודוק [ומיהו בפשיטות מבואר דכ"ז דייקא במצה דמצוה].

ובעיקר דברי הבשמים ראש דמיינתין לעיל, עי' בספר ריח בשמים להג"ר ראובן עמאר שליט"א (שם) דכתב עלה וז"ל: נראה מדברי בעל התשובה דהביזוי הוא משום הברכה שבירכו עליה ולא מחמת המצוה, דאלת"ה מאי טעמא היו נזהרין בפרוסת המוציא שאין בה מצוה (דמשמע דבכל יום היו נזהרין ולא דוקא בסעודות שבת או סעודת מצוה), וכיון דמשום ברכה נגעו בה אמאי לא נילף מינה גם לשאר דברים שמבכרים עליהם, ושמא משום איבה כדתריץ הרב גבי מצה בשאר ימים, ועכ"פ משמע דהיכא דליכא איבה יש לזהר שלא לבזות מה שבירכו עליו, ועיין בתשובת מהרמב"ח בקול גדול ס"ס ל"ח דכתב שהיה מנהגם לשלוח לגויים דורות ממצות הפסח, אמנם שם לא היה מצת מצוה משום דחיישינן לשמא החמיצה, ע"ש, עכ"ל. ולפענ"ד הרבה יש לדון בדבריו, דלפ"ד משמע דקפידת הבשמים ראש היתה בזה מחמת מאי דהוה מצה דמצוה ולא מחמת הברכה, ומאי דקמקשי דמ"ע לא נילף מינה לשאר דברים שמבכרים עליהם, אה"נ דיליע בזה, ומ"מ מצינו בכ"מ דגם בזה החמירו. ועמ"ש בפסק"ת שלהי סי' קס"ז מ"ש בהא, ובמק"א כתבנו בזה בעזה"י. וע"ע בס' נתיבי המנהגים (עמוד רס"א ואילך) מ"ש בהאי ענינא, ואכמ"ל.

דכתב דמנהג בעלזא לבשל שרויה בשביעי של פסח לצורך שבת, והטעם "שאינן אנו נוקטים לאיסור גמור בשרויה רק לחומרא בעלמא", ע"ש היטב].

ויש לדון בזה ממאי דכתב בשו"ת ציץ אליעזר חלק י"ב (סימן נ"ג, אות ד') לדון דדבר בעל נפש המחמיר לעצמו שלא לאכול בשר שהורה בה חכם, אם מותר לאכול התבשיל המתבשל עמו, והתם (ד"ה אבל מצאתי) מייתי דבספר מנחת יוסף (בקו"א לסימן ל"ט ענף י"ב סעיף ט"ו) דן בהא, ובתו"ד כ' וז"ל: וכד' התשובה הנ"ל (=שו"ת מהרלב"ח סימן קכ"א דהביא מקודם לזה) **יש טעם למה ששמעתי בשם גאון וקדוש עליון מפורסם בדור שלפנינו שהחמיר בענין מצה שרויה בפסח, וצוה להנסמכים על שלחן אחרים שלא יאכלו רק הרוטב והבשר שנתבשל עם השרויה**, עכ"ל.

ועי' בצ"א (שם) דדן בדברי המנח"י, וסו"ד מסיק לדינא דאף אי קפיד שלא לאכול השרויה גופי, מ"מ שרי ליה למיכל ממאי דנתבשל עמו, ע"ש בטעמו ונימוקו. ולדבריו יש לדון דאף אי לאו מצד כיבוד אם דדוחה חומרא בעלמא הוא דהתיר בזה הרה"ק מבעלזא וזה"ה [ועי' בספרנו ענפי משה בהלכות מאכלי עכו"ם (סימן ט"ו) מש"כ בעזה"י אדברי השו"ע ביו"ד (ק"ב, ט"ו) דמי שנוהר מפת עכו"ם מותר לאכול בקערה עם מי שאינו נזהר ממנו, ואף על פי שטעם פת עכו"ם מתערב בפת ישראל אינו חושש, ע"ש היטב]. מיהו מידי דברי עם מו"ר הגאון הגדול צ"ס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף וש"א, אמר לן דיש המקפידים מאוד בשרויה, ואף שלא לאכול מתבשיל שהתבשל עם שרויה, וכן דן בזה דיש המקפידים אף גבי כלים שנתבשלו עם שרויה, ואכמ"ל. ועי' בספר חוט שני למרן הגר"י קרליץ שליט"א (פסח, עמוד ק"ס) דכ' וז"ל: הנהוג להחמיר במצה שרויה נוהג להחמיר גם בטעם מצה שרויה כגון של כלי, וכן בקדירה כגון של מרק שהתבשל בה קניידל, רק באחרון של פסח נהגו להקל, עכ"ל. ולפ"י יש לעיין בכל האמור.

ובעומדנו בזה הנה ראיתי בחוט שני (שם) דכ' וז"ל: מי שבבית אביו נהגו להחמיר במצה שרויה, ובבית חמיו לא נוהגים להחמיר, אם זה מסורת בבית אביו הרי הוא צריך להחמיר, עכ"ל. ותו הוסיף וכתב (שם, עמוד קס"א) התרת נדרים לא מהני לחומרת מצה שרויה כיון שהוא מנהג אבות קדום, ועכ"פ בזמן שאינו יכול לאכול רק שרויה, במקום ביטול מצוה, יעשה התרת נדרים ויאכל מצה שרויה, עכ"ל. איברא דעיין בספר אלא ד' אמות מהנהגותיו דמו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (פמ"ז ס"ג) דכ' וז"ל: וסיפר לי נאמן אחד הרגיל מבית אבותיו להקפיד לא לאכול שרויה, והוא רגיל ג"כ שנים רבות לאכול עם מרן מלוה מלכה במוצ"ש, ובפסח לא הי' אוכל דגים (שיש באכילתם בעיה של שרויה), וראה שמרן לא ניח"ל בחומרא זו ואמר למרן שרוצה לבטל החומרא, אמר מרן שיבואו ב' אנשים ויצטרפו עמו (עם מרן) והביאו, ומרן אמר להם לשבת, ואח"כ אמר להם ראו הוא הי' תמיד מחמיר בענין שרויה וכעת רוצה להפסיק, תתירו לו, ומיד אמרו הם אחריו מותר לך ג' פעמים, עכ"ל. ומבואר מינה דס"ל למו"ר מרן הגר"ח שליט"א דאע"ג דמנהגו דאדמו"ר אדם מבית אבותיו שלא לאכול שרויה, מ"מ יכול לעשות אהא התרת נדרים, ומיהו אין למדין הלכה ממעשה, וצ"ע בזה. ושוב ראיתי דהרבה יש להאריך בזה ממש בשערי תשובה סימן ת"ס (ס"ה, בשליה דבריו), ע"ש באורך. ועי' נמי בספר לקט ההלכה להג"ר אלחנן כהן שליט"א (הל' נדרים ושבועות, פרק ח', ס"ק ל"ג) מש"כ בזה, ע"ש היטב [ובאחד הפעמים שזכיתי לשוחח בעניני הלכה עם הגה"צ רבי יצחק שלמה אונגר זצוק"ל הגאב"ד דחוג חת"ס ב"ב, ושאלתיו ע"ד אכילת מצה שרויה בימי הפסח, אמר לי בהאי לישנא "אתה יודע שיש בזה מחלוקת הפוסקים, אני לא יפסוק לך בזה, תשאל את הרב שלך". ואעפ"י שאמרתיו לו שאעשה כדבריו לא אבה לפסוק לי בזה, ואמנם כל כי האי מנהג אבותינו בידינו, וכמ"ש].

איברא דזכיתי עתה (ש"ק פ' חיי שרה תשע"ז לפ"ק) לשאול ממו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א במאן דמנהג אבותיו שלא לאכול שרויה, אי יכול לעשות התרת נדרים בכדי לאכול שרויה, והשיבני מו"ר מרן הגר"ח שליט"א "למה לשנות ממנהג שנהגו אבותי", אתו"ד. ואכתי צ"ע בהעובדה דהובאה בס' אלא ד' אמות, ויל"ע בזה.

סימן קנ"ט

אי שרי ליתן לנכרי ממצות דפסח

דבבר השאלה אם מותר ליתן לנכרי לאכול ממצות דפסח [באופן דאין בזה שאלה דלא תחנם], הנה רהיטת סוגי דפסחים (כ"ח ב') דאי' התם וכל ערל לא יאכל בו, **בו** הוא אינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ומרור (וכ"ה שם דף צ"ו א' ודף ק"כ א' וביבמות ע"א א' ובתוס' שם ע"ש), משמע דשרי.

איברא דבשו"ת בשמים ראש (סימן קס"ט) כתב וז"ל: על דבר מצת מצוה שהורית שאסור ליתן ממנו לגוי, והבאת ראי' מדברי הרמב"ם ז"ל סוף פ"ט מה' קרבן פסח וכן מותר להאכיל מצה ומרור לגר תושב ושכיר, אבל לגוי דאיתיו לי' ברישא לא אמר, יפה דקדקת, ומטעם דביזוי מצוה היא, ורבותי הי' נזהרי' בכל השנה בפרוסת המוציא, אבל מה שדנת כן בכל המצות של פסח אינו כן, אף שיש בה לתא דמצוה

התם: ושמעתי מהר"ר יצחק ב"ר אברהם שיש בירושלמי וישליכנה לאויר בית, אויר בית מצרף לחלה ואין קרקע בית מצרף לחלה, ומשני דבר שמקפיד על תערובתו אין הבית מצרף, דבר שאינו מקפיד על תערובתו הבית מצרף, ע"ש. וכן הוא בסמ"ג גופי (עשין, קפ"א) ע"ש, ודוק היטב בכל זה. ועי' בספרנו ענפי משה בהלכות ועניני עירובין (סימן ע"ב) מש"כ בענינא דצירוף סל, ע"ש. ועי' בספר תרימו חלה להרה"ג ר"ש בן שלמה שליט"א סי' שכ"ה, ע"ש בזה.

[ועי' בספר בר אלמוגים להגר"א גנחובסקי זצוק"ל (סימן א', ס"ק ב', עמוד ל"ב) דמייתי לספיקא דהפמ"ג ז"ל [דהביאו הביאה"ל], וכתב עלה וז"ל: ובפמ"ג שם דן על המצות העודפות על הסל להפריש מהן על הנמצא בתוך דפנות הסל, ולכאורה הספק הוא גם להפריש מעיסה שהיתה על הטבלה שאין לה לבזבז, עכ"ל. ויש לדון בזה].

סימן קנ"ו

בהמנהג לאפות מצת מצוה בערב פסח

שו"ע סימן תנ"ח (סעיף א'): נוהגים שלא ללוש מצת מצוה בערב פסח עד אחר שש שעות שהוא זמן הקרבת קרבן פסח, ובי"ד שחל להיות בשבת לשין בערב שבת אחר שש שעות, ע"כ. ועי' בטור ובנו"כ דשם מאי דהאריכו בהאי מנהגא, ובמ"ב (שם, ס"ק ג') כתב בתו"ד וז"ל: והנה רוב ישראל אין נוהגין לזהר אפילו במצת מצוה ללוש בערב פסח כי אם איזה מהם, וחפשי באחרונים ומצאתי בבגדי ישע טעם להליץ בעד המנהג, מפני שיש כמה דעות שאפילו בערב פסח במשהו כאשר מבואר לעיל בסימן תנ"ב, וזה קשה לזהר שלא ימצאו אף משהו חמץ בהחטים שלא יהיו מצומחים, ועל כן אופים מקודם כדי שיתבטל החמץ. ובמאמר מרדכי מצאתי שכתב זה לשונו, האידנא מקילין הרבה בדבר מפני הדוחק, וזלת קצת שנוהרין בזה ללוש ולאפות אחר שש המצות שיוצאין בהן בשני הלילות, וכן ראוי לעשות, עכ"ל, וע"ש. וע"ע במעשה רב (אות קפ"ח) ובפסקי תשובות (תנ"ח, ד') מש"כ בזה, ע"ש.

והנה בספר וישמע משה מפסקי מרן רשכבה"ג הגר"י אלישיב זצוק"ל (ח"ב, עמוד קל"ה) כ' וז"ל: שאל חתנו הגר"ע אויערבאך שליט"א האם יש ענין של אל תיטוש במי שאביו נהג לאפות מצת מצוה בערב פסח דייקא, והשיב שאין זה נחשב למנהג גמור, ועי' אין בזה משום אל תיטוש, עכ"ל, ויש לעיין בכונתו בזה.

איברא דיש מקום לומר דאף לו הי' נחשב זה למנהג גמור, מ"מ אפשר די"ל דיכול לשנותו ולא לאפות בער"פ מדחזינן דאיכא בהא איזה חששות, כמבואר במ"ב דמיינתין לעיל בפסק"ת (שם), וכפ"ז רשאי להחמיר ע"ע ולא לעיבדי הכי. ואת"ל דיש בזה משום הוצאת לעז אקמאי דלא חיישו להא, נראה דלי' בזה משום לעז דמ"מ אפשר דקמאי נזהרו והיו בקיאין בהא טובא, משא"כ אגן [ועי' שו"ע סי' תנ"ג (סעיף ה') וסי' תנ"ד (סעיף ג')] ע"ש]. ואי נמי דבמחמיר ע"ע אפשר דלי' משום הוצאת לעז. ועי' מאי דהאריך ככע"ז מרן הגר"ח ז"ל וזה"ה בשדי חמד (כרך ד', דף כ"ה א' מדה"ס ודף כ"ח ב' מדה"ס) ע"ש, ויש לפלפל בזה טובא.

ומידי דברי בזה עם מו"ר הגאון הגדול צ"ס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף וש"א, אמר לי דמנהגו ליקח עבור מצות מצוה מהני דנאפו בער"פ, וכל זמן שהי' בכוחו היה הולך בעצמו למקום האפיה, וכעת מביאין לו מהני מצות דנאפו בער"פ.

סימן קנ"ז

בעניני מצה שרויה

כתב המ"ב סימן תנ"ח (ס"ק ד') בתו"ד וז"ל: ויש אנשי מעשה שמחמירין על עצמן ואין שורין ואין מבשלין מצות בפסח מחשש שמא נשאר מעט קמח בתוך המצות מבפנים שלא נילוש יפה, ועל ידי השריה יתחמץ. ועיין בשערי תשובה סימן ת"ס דמצד הדין אין לחוש לזה דאחזקי איסורא לא מחזקינן, ובפרט בימינו שנוהגין לעשות רקיקין דקים, ומכל מקום מי שנוהג בחומרא זו אין מוניחין אותו, ועיין שם שהאריך בזה, עכ"ל. ובהאי מנהג האריכו הפוסקים טובא הלא בספרתם וישראל לשבטי נהוג.

והנה בספר רשומים בשמך מהגאון הצדיק רבי יצחק שלמה אונגר זצוק"ל הגאב"ד דחוג חתם סופר בני ברק (עמוד רכ"ז) הובא בזה"ל: הרבנית הצדקנית מרת רבקה העניא ע"ה אמו של מרן הרה"ק השר שלום מבעלזא ז"ע לא מנעה עצמה מן השרויה בפסח. פסח אחד ביקשה מבנה הרה"ק שיאכל יחד עמה בצלחתה את המרק שהכיל גם גאברקטס (שרויה), ומרן ז"ל על אף הקפדתו הגדולה בדבר שנוהר עד מאד מהשרויה בפסח, נאות לה מחמת כיבוד אם, ואכל עמה את המרק מצלחתה, איברא את המרק לבדו אכל, ואילו את ה"שרויה" הותיר בצלחתו ולא אכלם, עכ"ל. ועי' בספר פסקי תשובות חלק חמישי (תנ"ח, ה', בהערה) דמייתי מספר נט"ג (ח"ב פל"ז הערה ס"ו) דכתב דשמע מהגה"ק מקלויזנבורג וזה"ה דביאר בטעמי דהרה"ק מבעלזא וזה"ה דעביד הכי משום מצות כיבוד אם שדוחה חומרא בעלמא, ע"ש. [ובמאי דכתב "שדוחה חומרא בעלמא", הנה עי' בשו"ת וישמע משה להרה"ג ר"מ פריד שליט"א (ח"ג, סי' קל"ג, עמוד רט"ז) דמייתי מלוח דבר יום ביומו להגר"א וינר שליט"א

הערות והארות

סימן תמ"ד

חירוף על קושי המ"ב בשער הציון

בשער הציון בסי' תמ"ד ס"ק ל"ב מביא בשם הרמב"ם וחי"ב לבער מיד כשיחזור לביתו, ומשמע דאין חיוב לילך לביתו תיכף, ועל זה הוא מקשה למה.

ונראה ליישב דהרי הרמב"ם מביא את הדין הזה לגבי יושב לפני רבו (וכל' הגמ'), ובוזה הרי יש סברא דאינו יכול לילך מפני שאימת רבו עליו כמבואר ברש"י בסוגיא, וא"כ הרמב"ם לשיטתו מדויק מאוד "מיד כשיחזור לביתו", פי' מיד כשיגמור השיעור, דהרי א"א לומר לו להזדרז כל זמן שהוא יושב לפני רבו שאינו יכול לילך, אך מיד שיגמור ויכול לילך לביתו בוודאי הוא מחויב (וכמו שמבואר שם בהל' הקודמת), ומיד כשיבוא יבער. ולפי זה ניחא גם קושיא השניה של שער הציון דאין לדייק מכאן כלום לגבי רישא.

גדליה לין - חיפה

סימן תמ"ז

בענין נטל"פ בפסח

שו"ע סי' תמ"ז ס"י נותן טעם לפגם מותר גם בפסח, וביאר המ"ב דטעם פגום פקע איסורו, וא"צ אפי' ס', והרמ"א כ' דיש מחמירין דכיון דאסרו במשהו חזי' דלא קפדי' אנתינת טעם, דאין לך ביטול טעם יותר ממשהו באלף, וע"כ אף נטל"פ אסור באכילה והנאה, עכ"ל. וצריך להוסיף דע"כ המחמירין ס"ל דנטל"פ לא פקע איסורו לגמרי, ובעי בעלמא ביטול ברוב עכ"פ, ומש"ה בפסח אסור במשהו, דהא אי הוה ס"ל דבעלמא לא בעי אפי' ביטול ברוב, אמאי אסור במשהו.

ויסוד פלוגתיהו מבואר בד' הפמ"ג (י"ד סי' ק"ג א' מ"ז ד"ה אמנם כן) דתליא בפלוגתת הר"ן והרשב"א ביסוד היתרא דנטל"פ, דהנה הרשב"א (תוה"ב ב"ד ש"א דף ט"ו) כ' דנותן טעם פגום שאמרו שמוות לא מיידי בנפגם לגמרי עד שאינו נאכל מחמת פגם זה, אלא סגי בפגום קצת, וראיה לזה מדאמרין דקדירה שאינה ב"י אינה אוסרת, והרי קדירה שא"ב אינה פוגמת (במה שמתבשל בה) אלא מעט.

והק' הא נטל"פ דשרי מנבילה שא"ר לגר גמרי', והתם כל שעדיין ראיה לגר אסורה, ותי' דהתם היינו להתירה בפ"ע ולכך בעי' פגומה לגמרי, אבל איסור תערובת שהולכין בו אחר נו"ט, כיון דנטל"פ כ"ש בתערובת מותר, לפי שאינו נו"ט דאדרבה פוגם, ומ"מ כ' הרשב"א דבעי' עכ"פ רוב היתר משום הממשות של האיסור, דאינה ניתרת בלא ביטול עד שתיפסל לגמרי מאכילת אדם. עכ"ל הרשב"א.

אלא דאכתי צ"ב היאך ילפי' דין זה מנבילה, הא מנבילה לא ידעי' אלא היכא דפגום לגמרי, וכן הק' הר"ן בחי' על הר"ף (ע"ז לב. מדה"ר ד"ה ודאמר').

ובפמ"ג שם כ' לבאר דמנבילה גמרי' נטל"פ לאיסור בעין, שאף שהיה מושבח מעיקרא וחל עליו חלות איסור, מ"מ כל שא"ר אח"כ למאכל אדם כלל פקע איסורא, וכשנתערב איסור הנטל"פ בדבר היתר שרי זה מן הסברא, דהא דטע"כ לא בטיל ברוב ילפי' או ממשרת או מגיעו"ג, וזה דוקא טעם מושבח, הא כל שנטל"פ קצת טעם כזה לא אסרה תורה, ומדין ביטול ברוב קאתי' עלה, ואפשר נמי הא דאמרין בע"ז סח: דנטל"פ יליף מנבילה, כולה מילתא גמר מנבילה, כיון שמצינו חילוק מנבילה, יש לנו לומר טע"כ לא אסרה תורה אלא במושבח גמור, עכ"ל.

וביאר דבריו נראה דס"ל דהה"נ הא דנטל"פ בתערובת שרי, לא בעי ילפותא מנבילה שא"ר לגר אלא מסברא אמרי' דטעם פגום אינו בכלל דין טע"כ, וא"כ בטל ברוב בתערובת, ומאי דאמרין בע"ז דילפי' לה מנבילה, כ' הפמ"ג לבאר דסברא זו דטעם פגום אינו בכלל טע"כ, אמרי' לה רק אחר שמצינו שהתורה חילקה בין דבר מושבח לדבר פגום, דאם גם דבר פגום היה אסור, ודאי דטעם פגום הוא בכלל דין טע"כ, דהא לא הוה מצי' חילוק בתורה בדבר זה, ורק אחר שמצינו שחילקה תורה בזה, מוסיפים אנו מסברא דבטע"כ אף אם אינו פגום לגמרי, מ"מ כל שאינו מושבח גמור לא הוה בכלל טע"כ, וילעי' מה הסברא בזה.

והנה בפמ"ג שם הק' היאך כ' הרשב"א דנטל"פ בטל ברוב ולא בעי ס' כיון דפוגם בטעמו, הא כ' הרשב"א בחידושי (חולין צט.) דהא דטע"כ לא בטל הוא מטעם וחיך אוכל יטעם, דכל דבר שנגרש טעמו טעימתו זו הכרתו, וא"כ מה בכך דפוגם הא ס"ס נגרש טעם האיסור, ויותר קשיא בדברים המאוסים מעיקרא דאסרו הכתוב בפגמיהו, ואיך יבטלו ברוב היתר, הא טעימתו הפגום זו הכרתו, ותי' דכל שאין טועם טעם מושבח לאו הכרה הוא, וברוב בעלמא בטל, עכ"ל.

והביאר בזה נראה דס"ל להפמ"ג בביאור ד' הרשב"א דטעימתו זו הכרתו, דא"ז הכרה גרידא, אלא דהתכונה הקובעת אם האיסור הוא חשוב בתערובת ואינו נטפל לרוב, היא טעמו, משום דאין חשיבות האוכל אלא בטעמו, וכל שנגרש טעמו אע"ג דתכונות אחרות אבדו בתערובת, מ"מ חשוב הוא ואינו טפל לרוב, ומאידיך כל שלא נגרש טעמו נטפל הוא לרוב אף אם נשאר חלק מתכונותיו, ואף אם נגרש הוא בתכונות אלו (כגון במרקם המאכל), מ"מ אין הם סיבה להכירו ליתן לו חשיבות והוא נטפל לרוב, אמנם כ"ו בשנשארה תכונת הטעם

במתכונתה, אך כאשר הטעם פוגם (גם אם א"ז מחמת שהוא נתקלקל, אלא מחמת שבתערובת זו הוא פוגם כגון חומץ בגריסין ורותחין), תו א"ז תכונה חשובה של המאכל, דהא בתערובת זו תכונתו לגריעותא, וע"כ אף שנגרש בתערובת א"ז נותן חשיבות למאכל, ומש"ה בנטל"פ נטפל שפיר המיעוט לרוב, ומבואר שפיר מה הסברא דאין טעם פגום בכלל טע"כ.

אכן הר"ן כ' ליישב היאך ילפי' מנבילה וז"ל, דה"ט דמה מצינו מנבילה שלא אסרתה תורה אלא כשהיא ראויה לגר, מפני שהאוכלה נהנה מן האיסור אע"פ שהיא נפגמת קצת, אבל כל שא"ר לגר כיון שאינו נהנה מן האיסור התירתה תורה אע"פ שחל עליה איסור מתחילה, אף באיסור שני' בהיתר כיון שההיתר נפגם קצת מן האיסור, נמצא שזה שאוכלו אינו נהנה מן האיסור אלא מצטער עליו, הלכך שרי אע"פ שחל האיסור מתחילה באותו דבר שנתערב בהיתר.

וכ' ולפי"ז קרוב אני לומר שאם הגדיל איסור מדתו של היתר עד שהוא משביח יותר כשאוכלו בגודל מדתו, ממה שהוא פוגם בהפסד טעמו אסור עד שיפסל מלאכול לאדם מנבילה, וכי אמרי' דבפגם כ"ש סגי היינו כשפוסל יותר בקלקול טעמו ממה שמשביח בגודל מדתו, אבל הרשב"א ז"ל התייר וכו', ואין דעתו נוחה בהיתר זה, עכ"ל.

וכ' הפמ"ג לבאר דהר"ן ס"ל דכולה מילתא מנבילה יליף, כיון דחזי' דא"ר לגר מותר מה"ט משום שאין נהנה כלל, ה"ה איסור בתערובת כל שנטל"פ אפי' קצת, מ"מ הרי לא נהנה כלל מהאיסור, אדרבה מצערו שההיתר נפגם על ידו, דומה ממש לא"ר לגר.

ובתשו' רע"א (מהדו"ק סי' קס"ו) כ' לבאר דעת הר"ן באופ"א דילפי' מנבילה דכיון דכל שא"ר לגר מותר, והא דבראוי לגר אסור הוא רק משום דאחשביה באכילתו, א"כ בתערובת דנטל"פ דלא אחשבה ואדרבה מצטער הוא בכך, והיה נוח לו יותר שלא יהא מעורב הפוגם, שרי אף בלא ביטול ברוב, דכיון דלא אחשביה לאיסורא הוה מנבילה שא"ר לגר ממש.

והנה במ"ש רע"א דלהר"ן לא בעי רוב והיינו אפי' לגבי ממשות האיסור, ילעי' לביאור הפמ"ג בדעת הר"ן, האם בעי' עכ"פ רוב היתר, או דבלא רוב נמי שרי, כיון דהוי כא"ר לגר.

ונראה לדייק מד' הפמ"ג דלא בעי רוב, דכ' בדעת הר"ן וז"ל, ומש"ה כי הגדיל מידתו דנהנה עכ"פ מגודל מדתו, אסור לדידה כיון דטעימתו זו הכרתו, ולא שייך ביטול ברוב "ונהנה הוא", עכ"ל. ולכא"ו אי בעי ביטול ברוב, אמאי הוצרך הפמ"ג להוסיף המילים "ונהנה הוא", הא כיון דליכא ביטול ברוב אסור, אלא עכ"ל דס"ל בדעת הר"ן דאי ליכא נהנה אף בלא ביטול ברוב שרי, דהא גופא ילפי' מנבילה שא"ר לגר, ורק בהצטרף תרוייהו דליכא ביטול ברוב, ואיכא הנאה אסור.

ומעתה מתבאר היטב מ"ש הפמ"ג דהפלוגתא אי נטל"פ בפסח שרי או לא, תליא בפלוגתת הרשב"א והר"ן הכא, דהרשב"א דס"ל דנטל"פ שרי מטעם ביטול ברוב, אזיל לשיטתיה וכו' בתשובה תצ"ט דנטל"פ בפסח אסור, והיינו משום דבעי' עכ"פ ביטול ברוב, וחמץ בפסח הרי אסור במשהו ולא בטיל, אבל להר"ן דס"ל דההיתר הוא משום דהוי מנבילה שא"ר לגר, ולא מדין ביטול ברוב אתי' עלה, דלא בעי' כלל לדין ביטול, א"כ ה"ה דנטל"פ בפסח ראוי להתיר, דאף דחמץ בפסח במשהו, מ"מ הא נטל"פ לא בעי' כלל ביטול.

ובאמת הרשב"א בתשו' ח"א סי' תצ"ט נקט דנטל"פ אסור בפסח, ומאידיך הר"ן בחי' לפסחים ל' א' ד"ה אמר רב כ' דנטל"פ בפסח שרי עיי"ש, והוא כד' הפמ"ג דאזיל כל חד לשיטתיה.

ועיו"ע בתשו' רע"א שם דהק' אשו"ע דבי"ד פסק דנטל"פ בעי ביטול ברוב והיינו כהרשב"א, ומאידיך מתיר נטל"פ בפסח, דלפי המתבאר היינו רק לדעת הר"ן, אבל להרשב"א אסור, ותי' דכיון דחמץ במשהו הוי חומרא, מדא"ו דינו כאשר איסורין, ע"כ סמך השו"ע על דעת הר"ן, ועיו"ע תוס' ע"ז ס"ו א' ד"ה ממכלל.

בגדרי לח ויבש ובדין קמח בקמח

בתוס' יבמות פ"ב. ד"ה רבי יהודה כ' דהא דאמר ר"י מין במינו לא בטיל, ה"מ בדבר לח ומתערב, דומיא דדם הפר ודם השעיר דיליף מינה ר' יהודה, אבל בדבר יבש מודה דבטל, וסברא הוא דדבר המתערב מתפשט טעם האיסור בכל ההיתר ולא בטל, אבל דבר יבש האיסור מונח במקומו אלא שאין ניכר היכן הוא, וההיא דשיליה ביצה (דף לח: ושם) דאמר דחטין ושעורים בטלים לרבי יהודה ולא חטין בחטין, בקמח איירי דדינו כלח, וע"כ מב"מ לא בטיל, דאי תימא דמייירי בחטין ממש, חטין בשעורין אמאי בטל והלא ניכרים הן, וכ"כ בזבחים ע"ג. ד"ה ר"י בשם ר"ת, ובפסחים מ"ד. ד"ה איתבייה.

וביאר דבריהם נראה דהנה טעמא דר"י דמב"מ לא בטיל, כ' הר"ן (נדרים נב.) דכיון דאין הרוב והמיעוט מנגדים זל"ז, אין הרוב מחליש המיעוט אלא מעמידו ומחזקו, אכן כ"ז שייך לענין דין ביטול ברוב, אך לענין כל דפריש א"ז שייך, דודאי שייך לומר כל דפריש אף במב"מ, וע"כ כ' התוס' דביבש מודה ר"י דבטיל, אך בלח דלא שייך כל דפריש ס"ל לר"י דלא בטיל, ומש"ה קמח נמי לא בטיל, כיון דלא שייך ביה כל דפריש, ולפי"ז עכ"ל דמ"ש התוס' מתפשט טעם האיסור בכל ההיתר, אין כוונתם דמחמת התפשטות הטעם גופא לא אמרי' ביטול,

אברני רובני הנוללים "אליבא דהלכתא"

אלא ר"ל דע"י התפשטות טעם ההיתר בכל האיסור לא שייך למימר כל דפריש, וביטול ברוב ליכא במב"מ לר"י, ובאמת בלא"ה צ"ל כן דאלת"ה אמאי ס"ל בתי' זה דקמח הוי כלח הא אין טעם האיסור מתפשט, אלא ע"כ דעיקר כוונתם לחלק בין היכא דאיכא למימר כל דפריש להיכא דליכא למימר כל דפריש.

ודעת הרמב"ן והרשב"א נמי דקמח דהוי דבר הנבלל הוי כלח, וכ"כ בתרוה"ד סי' קי"ד, וכ"כ הב"ח סי' ק"ט. אכן בתוס' יבמות באופן הב' כ' דאפילו קמח כיון שצונן הוא ואין טעם מתפשט בטל, והיינו דהוי כיבש, ובגמ' ביצה מיידי ברותח היינו שבישל החיטין בחיטין וע"כ לא בטל (ע"י מהר"ם ע"ד התוס'). והיינו דלביאור זה ס"ל לתוס', דעיקר החילוק הוא האם טעם האיסור מתפשט בהיתר או לא, וצ"ב מה הסברא לחלק כן בדעת ר"י.

והנה בהג' רע"א סי' ק"ט ס"ג כ' דכן מבואר להדיא ברמב"ם (פ"ג מתרומות ה"ד) דכ' בד"א בדבר שאין דרכו להיבלל כגון חטים לחטים או קמח לקמח. ובמל"מ (פ"א ממטמאי משכב ומושב ה"ד) כ' להוכיח דקמח הוי יבש, מהא דבחרת דם כ' הרמב"ם דאינה מטמאה במשא משום דהוי לח בלח, ואילו באפר פרה שנתערב באפר מקלה כ' הרמב"ם דאינו מטמא במגע אבל מטמא במשא, וע"כ דהוי יבש וע"כ אינו בטל במציאות כלח, ומש"ה מטמא במשא, וכ' דהרמב"ם לשיטתו דקמח בקמח הוי יבש ביבש.

ובטעמא דמילתא כ' הרדב"ז ומהר"י קורקוס דדבר שאין דרכו ליבלל, אע"פ שמתערב ואינו ניכר, כל דבר באנפי נפשיה קאי, אבל דבר שדרכו ליבלל, הרי הכל מעורב ואינו עומד בפ"ע, ובטל המיעוט ברוב ואינו נחשב לאיסור, עכ"ל. ונראה מדבריהם דהחילוק תלוי האם איבד המיעוט את חשיבותו ע"י התערובת, דהיכא דעומד בפ"ע אף שאין ידוע היכן הוא א"ז מגרע חשיבותו, וע"כ לא סגי ברוב, והיכא דאינו עומד בפ"ע איבד חשיבותו.

אכן החזו"א כ' דאין להוכיח מהרמב"ם דס"ל דקמח הוי יבש ביבש, מדבריו בתרומות, דיתכן דהרמב"ם לא אמר כן אלא לענין דימוע, דבזה לא הקילו אלא בדברים שדרכן ליבלל מצד עצמן, והיינו יין ושמן דסגי בתנועה לחוד, אבל חיטין וקמח דאין דרכן ליבלל מצד עצמן אא"כ יבלול יפה, יש לחוש שלא בלל יפה, וכל התרומה נפלה לחולין ומדמע לפי חשבון, וע"כ החמירו אף בבלל יפה שמדמע לפי חשבון, או דהרמב"ם מיידי בלא בלל יפה, אלא בנפלה תרומה לתוך חולין ולא בלל, אבל לענין תערובת בעלמא י"ל דקמח הוי כלח.

ולפי"ד צ"ב אמאי חלוק אפר מחררת דם לענין טומאת משא, ובלא"ה צ"ב לכל מאן דס"ל דקמח הוי לח בלח, היאך יבאר סוגיית הגמ' בכורות כג., דאפר פרה שנתערב ברוב אפר מקלה אינו מטמא במגע אבל מטמא במשא, הא אי הוי לח בלח לכא"ו לא שייך מגעות חלוקין, וא"כ ממ"נ אי בטל במציאות כלח ממש, לא ליטמא אף במשא, ואי לא בטל במציאות ליטמא אף במגע, ורק אי נימא דמ"ש מהר"י"ק דאף נגיעה אחת חלוקה להרבה מגעות, שייך אף בקמח דהנגיעה מתחלקת אף לחלקים קטנים כקמח, א"ש סוגיית הגמ', ובפשטות י"ל דהחזו"א יעמיד תערובת אפר באפר בשלא נבללו, אלא שלא יודעים מה אפר פרה ומה אפר מקלה, וע"כ לענין מגע אזלי' בתר רובא ותלי' דנגע באפר מקלה וכמ"ש רש"י בכורות כג., אך לענין משא שנושא הכל בב"א מטמאי' ליה, וכן נעמיד הסוגיא בכורות, ועיו"ע לק' ישוב לד' החזו"א באופ"א.

והנה בש"ך סי' ק"ט סק"ג הביא את כל הנ"ל, וכ' דהתוס' פליגי אהדדי, אכן החזו"ד שם כ' דלא פליגי, ואין להוכיח מתוס' יבמות (באופן הב') דס"ל דקמח בקמח בטל ברוב כיבש, ד"ל דמ"ש תוס' שם היינו לר"י דס"ל דמב"מ לא בטיל, בזה כ' התוס' דה"מ בשנתפשט טעם א' בחבירו, אבל כשלא נתפשט הטעם כמו קמח, דאע"ג דנבלל מ"מ כל גרגיר עומד בפ"ע ולא נו"ט בחבירו בטל, אבל לדין לענין ביטול ברוב י"ל דאף קמח בקמח בעי' ס', דאף שאין הטעם מתפשט מ"מ כיון דנבלל הוי כאוכל הכל יחד ואסור, אא"כ איכא ס', וכמ"ש החזו"ד בס"ק ה'.

ובחזו"א נמי כ' דמר אמר חדא ומר אמר חדא ול"פ, דאין כוונת התוס' יבמות באופן הב' דקמח בקמח הוי יבש ביבש, אלא ר"ל דאין ללמוד קמח בקמח מדם פר ודם שעיר, כיון דקמח בקמח לא נבלל יפה כדם, וע"כ בטל אף מב"מ, אבל אה"נ הוי כלח בלח, ואסור בנו"ט דטע"כ ובכזית בכא"פ, דאע"ג דאין בלול כלח, מ"מ הרי אינו כיבש, דטעם ביטול ביבש הוא משום דכל חתיכה עומדת בפ"ע ואמרי' כל דפריש, משא"כ בקמח בכל משהו שאוכל מעורב איסור והיתר, אף כשלא נבללו בתכונה משותפת.

והיינו דר"י מודה דקמח מב"מ בטיל אע"ג דליכא כל דפריש, אבל עכ"פ לא סגי ברוב כיון דאיכא טעם, וע"כ בעי' ס', ובטל כלח בלח, וצ"ב דלכא"ו ביטול לח בלח מבאי"מ הוא ביטול המיעוט במציאות, דהמיעוט מתמוזג עם הרוב ואינו עומד בפ"ע, אך בקמח אע"ג דא"א להפריש המיעוט, מ"מ אינו בטל במציאות דהא לא נתמוזג המיעוט עם הרוב, וא"כ לכא"ו אין לקמח ביטול דיבש ואף לא ביטול דלח, וא"כ באיזה דין ביטול נדון קמח.

ונראה שהנה בקוביה"ע (סי' ס' אות ה') הק' דמחד חזי' בתוס' דלח גרע מיבש, דמב"מ לח בלח לר"י לא בטל, ומאיך חזי' בתוס' בכורות דביטול דלח עדיף מיבש, דבלח ליכא אף טומאת משא.

ותי' דר"י ס"ל דדין ביטול דיבש ליכא בלח, וביטול דלח ליכא ביבש, דהם ב' דיני ביטול, דביבש המיעוט מתבטל בתוך הרוב, היינו שאמרה תורה שכשיש תערובת רוב ומיעוט, אין המיעוט סיבה לדינים, ובלח המיעוט מתבטל לגבי הרוב, היינו שנעשה המיעוט במציאות כהרוב, ומש"ה אין הוא סיבה לדינים, וא"א לומר בא' את דין הביטול שבחבירו, דבלח המיעוט והרוב מחוברים ונעשו גוף אחד, וכיון דהכל גוף אחד ליכא למימר דהמיעוט בטל בתוך הרוב, דהא אין כאן רוב היתר ומיעוט איסור, אלא יש כאן גוף אחד שמורכב מהיתר ואיסור, ורק דבלח אמרי' דהמחומר לדבר מתבטל אצלו ונעשה כמותו, וכמו בצק בסדקי עריבה, וכמו השקה במקוה, וזוהו יש לחלק בין מינו לשאי"מ, דדוקא בשאי"מ כגון חלב ומים איכא למימר דהחלב מתבטל אצל המים ונעשה מים, אבל מים במים ליכא למימר דהמיעוט נעשה כהרוב, דהא אכתי הוי מים, וע"כ ס"ל לר"י דמב"מ לח בלח לא בטיל, דאין לו לא ביטול דיבש ולא ביטול דלח.

ומאיך ביבש שלא נתחבר המיעוט והרוב, ליכא למימר דמיעוט בטל לגבי הרוב, דהא כל חד לחודיה קאי, אלא אמרי' דהמיעוט בטל בתוך הרוב וכדנתבאר שאין המיעוט סיבה לדינים, וזוהו אין חילוק בין מב"מ למבש"מ, דבתרתייהו שפיר איכא למימר דאין המיעוט סיבה לדינים.

וזה הטעם דמצינו מחד דלח עדיף ומאיך גרע, דדין הביטול דלח הוא עדיף מיבש, דלח בטל במציאות ומש"ה אינו מטמא במשא, ויבש לא בטל במציאות ומטמא במשא, אך מאיך כיון דזה גדר הביטול דלח אי"ו שייך אלא במבש"מ ולא במב"מ.

ומעתה כד דייני' לגבי קמח, יש לבאר ד' התוס' באופן הב' עפ"י הנ"ל, דקמח כיון דלא נעשה הכל גוף אחד, א"כ אינו בטל במציאות, ושפיר איכא למימר לר"י דאף מב"מ בטל דהביטול הוא בתוך הרוב, אכן מ"מ כיון דנו"ט בכל אכילה שאוכל בעי' ס'.

נמצא לפי"ד דאיכא ג' דיני ביטול, ביטול ביבש מדין כל דפריש, ביטול ביבש ובלח כשאינו נעשה גוף אחד דהוא ביטול בתוך הרוב, ביטול בלח שנעשה גוף אחד דהוא ביטול לגבי הרוב.

וכע"ז איתא בקה"י בכורות ס' כ"ג דכ' דאף בלח בלח יש ב' מיני ביטולים, אלא דהוא ביאר דאף במב"מ לח בלח איכא ביטול דינים בלא ביטול החפצא, ולביאור הקוביה"ע דלעיל אין שייך לומר כן, דכ' הקה"י על מש"כ הר"י קורקוס ז"ל דחררת דם בטל ביטול גמור כשנתערב בדם וגיונינים ונמחית בהם כו', דאין רצונו לומר שכל תערובות לח בלח הוא כמאן דליתא, אלא רצה לומר שבתערובות לח בלח מבש"מ הוי כמאן דליתא, אך במב"מ הוא כמאן דליתא.

והסברא פשוטה, דיסוד ביטול הוא דהמיעוט שאינו ניכר בתערובת הוא כמאן דליתא, אך מה שלא שייך לומר עליו שאינו ניכר לא אמרי' כמאן דליתא, וכמו דביבש ביבש אמרינן כמאן דליתא משום שהחפצא לא נתבטלה מן העולם שהרי בכל מקום שהוא ניכר המיעוט (כגון שנתערב חטים בחיטין הרי חטה זו שנתערבה אם יזדמן לידו ניכר שהוא חטה, ולכן א"א לומר שהוא נתבטל ואבוד מן העולם), ורק אמרי' דהאיסור שיש עליו נתבטל, דהא האיסור אינו ניכר כשהוא מעורב ברוב היתר, ה"ו כשנתערב לח בלח מב"מ כגון מים במים, א"א לומר כלל שהחפצא דמים הטמאים נתבטל, שהרי בכל מקום שהוא הוא ניכר שזוהו מים, רק דין הטומאה שעל המים נתבטלה דהטומאה אינו ניכרת עליו, וכל כה"ג אמרי' דמי"מ טומאה כמאן דליתא לענין כשהכל בב"א, וביאור הענין ע"י בשערי"י ש"ג פ"ז ד"ה ולפי"ו.

ומ"ש מהר"ק דבלח טומאה כמאן דליתא, אי"ו אלא בבהמה ששפעה חררת דם שהולד נמוח ובטל ברוב מים וגיונינים דהוי מבש"מ, ונחשב עצם החפצא כמאן דליתא, שהרי עצם מהותו נשתנה ואין מהותו ניכר כלל.

נמצא דעיקר החילוק של מהר"ק הוא, דכשניכר עצם המיעוט, דבטלו רק הדינים שעליו, אמרי' שהוא כמאן דליתא כיון שגוף החפצא לא נתבטל, אבל נתערב מבש"מ ונמחה דאיכא ביטול של עצם החפצא, הוי כמאן דליתא לכו"ע, עכ"ד הקה"י.

ומעתה תתיישב נמי קו' המל"מ מחררת דם על אפר באפר, דאי חשיב מב"מ הא ודאי דאינו בטל במציאות אלא רק הדינים, אלא אפי' אי נימא דחשיב מבש"מ מ"מ הא נתבאר דאף דאפר באפר דינו כלח בלח, מ"מ אינו בטל במציאות אלא רק הדינים, וע"כ מטמא במשא,, משאי"כ חררת דם דבטל במציאות, וע"כ בשערי"י שם דהק' על המל"מ דבאפר מיירי לאחר קידוש עם המים דאז הוי לח בלח לכו"ע, וישיב ד' הרמב"ם עפ"י דרכו.

בשו"ע יו"ד סי' ש"ל ס"ג כ' ישראל שהוא שותף עם העובד כוכבים, אם אין בחלק ישראל כשיעור פטורה, ואם יש בה כשיעור חייבת ויכול להפריש מיניה וביה, ומקורו מהרא"ש.

ובביאור הגר"א תמה היאך יפריש מיניה וביה, הא קי"ל דלכל אין בילה חוץ מיין ושמן, וא"כ כיון דקמח אין בו בילה היאך יפריש מיניה וביה, הא יתכן דמפריש מחלק העכו"ם על חלקו, וכ' דל' רש"י אטעיתיה להרא"ש, דכ' רש"י ב"ה חוץ וז"ל: שדבר לח נבלל יפה, אבל יבש אין סומכין בו על הבילה, והתוס' מנחות כב: כ' דקמח הוי דבר לח, וע"כ החליט השו"ע דקמח הוי נבלל יפה, אך האמת דמה דכ' תוס' דהוי לח ה"מ לענין ביטול בתערובת, דהתם החילוק בין יבש ללח הוא בין דבר המתערב לדבר העומד בפ"ע, זוהו אמרי' דקמח אינו

עומד בפ"ע כיבש אלא מתערב, אבל לענין שיבלל יפה יפה אין קמח חשיב כדבר לח.

והיינו דלגבי תערובת החילוק בין יבש ללח הוא, האם איכא למימר כל דפריש, דביבש איכא למימר ובלח ליכא למימר, ומש"ה קמח דליכא למימר כל דפריש הוי כלח, אכן לגבי הפרשת חלה מיניה וביה, בעי' שתהא התערובת בתכונה משותפת, שיהיה חלק הישראל וחלק העכו"ם בצד זה של התערובת שוה כמו בצד אחר בתערובת, דאז כשמפריש מיניה וביה ידעי' בודאי שיש משל ישראל שיעור חלה, וזה שייך רק בלח ממש שמתערבים החלקים בצורה שוה בכל התערובת, משא"כ בקמח.

וכ' החזו"א ד' הגר"א הם מסברא, דלא הביא הגר"א ראייה לדבריו דקמח אינו נבלל יפה, ויתכן דאם יבלול יפה יפה אה"נ יש בו בילה, שיהיו החלקים שוים בכל התערובת, ורק דבשמן ויין סגי בתנועה לחוד, ואילו בקמח צריך לבלול יפה, ואמאי תמה הגר"א על הרא"ש.

(במ"א סי' תצ"ח סקכ"ח כ' דאפר היתר שנתערב באפר מוקצה בטל ברוב, ואע"ג דקמח בקמח מקרי לח בלח ובעי' ס', ואפר דמי לקמח, מ"מ לענין מוקצה דעיקר איסורו מדבריהם בטל ברוב, ונראה דר"ל דבזה יש לסמוך אדעות דהוי יבש ביבש ובטל ברוב, דספיקא דרבנן לקולא.

והק' עליו הפמ"ג (פתיחה ח"ג פ"ג) דאף אי היה איסורו מדאו' היה בטל ברוב, דהא מבא"מ יבש ביבש מדאו' בטל ברוב ומדרבנן בעי' ס', אטו יבשלם ויתן טעם, ובמוקצה ואפר אין שייכות לטעם, ומאיך הק' דאף דאיסורו מדרבנן בעי' ס', דלא מצינו לחלק בזה, דהא מבא"מ באיסור דרבנן נמי בעי' ס', ובפרט בלח בעי' ס' כיון דכל אכילה הוי כאכילה בב"א, וכמו דנתבאר בפמ"ג בכמה מקומות.

במ"ב (סי' תמ"ו סקל"ב, וסי' תנ"ג סק"ז) נקט למעשה דקמח בקמח הוי כלח בלח, וכל שבטל בס' קודם פסח אינו חו"ג, וע"כ אפשר לאפות ממנו אפי' בפסח, אך כ' דבעל נפש יחמיר לעצמו לאפות קודם פסח, וביאר בשעה"צ (סי' תנ"ג סקכ"ה) דהיינו כדי לחוש לדעות דהוי יבש ביבש וחו"ג בפסח, ע"כ יאפה קודם פסח דאז ע"י הלישה הוי לח בלח ואינו חו"ג, וכ' הגר"ז דמטעם זה רוב בני"י אופין המצה קודם הפסח, דרוב דגן מצוי בהם קצת מצומחים.

ישראל ששון - אשדוד

סימן תמ"ח

בדין מכירת חמץ לגוי

השו"ע בסימן תמ"ח ס"ג כתב וז"ל: או שימכרונו לו מכירה גמורה בדבר מועט. וכתב המ"ב אות י"ז דלענין דינא כשמקנה לגוי יקנה החמץ בכסף ומשיכה ביחד, וע"כ במשיכה בלבד, אבל בדיעבד במכר בכסף בלבד או בשאר קנינים שהזכירו (ע"ש) ועבר הפסח מותר, משום דחמץ שעבר עליו הפסח אינו אוסר אלא מקנס דרבנן, ועוד דחמץ לאחר זמן איסורו בלא הכי אינו ברשותו אלא שעשה הכתוב כאילו היה ברשותו לעבור עליו, א"כ שפיר דבקנין כל דהו סגי, דעכ"פ מגלי דעתיה דלא ניחא ליה ואפקה מרשותו.

ובשעה"צ אות מ"ז מביא דהגר"ז כתב דאף אם נזכר לאחר שהגיע שעה ו', שאז אינו יכול להקנותו לעכו"ם, אין צריך לפדותו מהעכו"ם ולבערו מהעולם, מוכח מהגר"ז דסגי ליה בסברא בתרא המובאת במ"ב דהא טעם א' עדיין לא שייך בכגון שנזכר לאחר שהגיע שעה ו' (דעדיין לא עבר הפסח). ויתכן דגם המ"ב דנקט ב' טעמים אינו לומר דצריך בדוקא את שני הטעמים כדי להקל.

יהונתן פייזקוב - אופקים

סימן תנ"א

בדין סלים שמולחים בהם בשר

כתב השולחן ערוך סימן תנ"א ס"י וז"ל: סלים שמולחים בהם הבשר יש מצריכים להם הגעלה, ויש מי שחולק ונראין דבריו (וטוב להגעילן או לקנות חדשים), עכ"ל. וכתב המ"ב אות ס"א וז"ל: וטוב להגעילן על ידי עירוי מכלי ראשון וכו', וכל זה לכתחילה, אבל בדיעבד אף אם לא הגעילן ומלח בהן בשר בפסח מותר לאכול הבשר, אפילו אם ידוע לו שנבלע חמץ בסלים על ידי מליחה מפני שאין המלח מפליט מה שבלוע בתוך הכלי, עכ"ל. וצ"ב דמאחר ולא מפליט מה שבלוע, למה יצטרך לכתחילה להגעילן.

ועיין לעיל בס"א דכתב הרמ"א וז"ל: כל כלי הצריך ליונו או הגעלה אסור להשתמש בו אפילו צונן בלא הכשר, ועיין ביורה דעה סימן קכ"א, עכ"ל. ובמ"ב אות ט"ו כתב וז"ל: אפילו צונן וכו' דחיישינן דלמא אתי להשתמש בו בחמין (וכו'), עכ"ל. דלפ"ו יתכן דמשו"ה לכתחילה יגעיל כדי שיוכל להשתמש, כי לולא הגעלה אף בצונן לא יוכל להשתמש מחשש שישתמש בחמין, אך אם לא הגעיל ומלח בשר בסל בפסח וידוע שנבלע חמץ שרי המאכל בדיעבד, כי למעשה המלח לא מפליט מה שבלוע בתוך הכלי.

בדין כלי לישה שלש בהם לפרקים

כתב השולחן ערוך סימן תנ"א ס"י"ח וז"ל: הנפה צריך לדקדק בה מאוד לנקותה מפתית החמץ הנדבק בה, ונסרך ונדבק בנקבי אריגת הנפה ובעץ שבה, וישפשפו אותה במים יפה יפה, והוא הדין לכל שאר כלי הלישה שהשפשפו בהם עיקר גדול (וכו'), עכ"ל.

וכתב המשנה ברורה אות צ"ט וז"ל: לכל שאר כלי הלישה, ואודות הגעלה לא הזכיר בזה הסעיף, דכבר ביאר לעיל בסעיף י"ז דאם לשין בה כל השנה צריכה הגעלה, והכא אשמועינן דלא נימא דיוצא בהגעלה

לחוד. אי נמי דהכא איירי שלשין בה רק לפעמים, דמן הדין אין צריך הגעלה, עכ"ל. ועיין לעיל ס"י"ז דכתב השו"ע וז"ל: הדין ששורכין עליו כל השנה וכן עריבה שלשין בה צריכים הגעלה (וכו'), עכ"ל. וכתב המשנה ברורה אות צ"ב וזה לשונו: כל השנה וכל עריבה, רוצה לומר גם כן כל השנה, אבל אם לפרקים די להם ההכשר בערוי רותחין, עכ"ל. ובשער הציון אות ק"ח כתב דהדין דכתב בלפרקים מקורו מהאחרונים, מבואר דבכלי לישה דלש בהם לפרקים ל"צ הגעלה בכלי ראשון וסגי בעירוי, ובסעיף י"ח נתבאר דדעת השו"ע דבכלי לישה דלש בהם לפרקים ל"צ הגעלה, משמע אף עירוי לא בעינן מדלא כתב "וסגי בעירוי" [ומדכתב דאין צריך הגעלה פירוש אף עירוי לא בעינן, דהא הגעלה פירוש הפלטה כדכתב הרמ"א בסעיף ג', וכל כלי פולט כדבלע כדמבואר בסעיף ה', וא"כ מדכתב המ"ב דאין צריך הגעלה משמע דל"צ אף הגעלה ע"י עירוי, וכן מדלא כתב המ"ב "וסגי בעירוי", משמע דל"צ [אף] עירוי וכד' לעיל], נמצא מחלוקת באחרונים אי בעינן עירוי בכלי לישה שלש בהם לפרקים. וקצת תימה דהמ"ב לא ציין דיש מחלוקת בכך. [ועכ"פ כתב המ"ב אות צ"ה ובשעה"צ אות ק"ח דהמנהג בהגעלה].

והנה המ"ב בסכ"ב אות קכ"ד כתב וז"ל: וצריך הגעלה או ערוי, מבואר דכשרוצה לומר "הגעלה או עירוי" מבטאם במפורש, וזה שפיר התם כדי לבטא אופני ההיתר בהם או בעירוי, אבל בכגון כאן דרוצה לומר דבנשתמש בפרקים בלישה ל"צ הגעלה, לכאורה משמע דאף עירוי בכלל משום דעירוי בכלל הגעלה אא"כ פירט דסגי בעירוי וכו"ל.

יהונתן פייזקוב - אופקים

סימן תנ"ג

בנושא שימור מצות מצוה

הדין ידוע דאף דחמץ בפסח במשהו, קודם זמנו בטל בשישים, ובתערובת לח בלח אף אינו חוזר וניעור בפסח, אמנם דעת רוב הפוסקים דאף קודם הפסח מיקרי איסורי דחמץ שמו עליו, ולפיכך אסור לבטלו לכתחילה אם כוונתו לאוכלו בפסח, כדן שאר איסורין דאין מבטלין איסור לכתחילה.

והנה בס"י תנ"ג ס"ג כתב הרמ"א דחייטים שיש בהם חייטים מצומחות, ויש שישים בהיתר כנגדן, מותר לטוחנו לכתחילה, ואף שע"ז יתבטלו המחומצין דדעת רוב הפוסקים דקמח מיקרי תערובת לח בלח ובטל בשישים, ואף דאין מבטלין איסור לכתחילה הכא שרי כיון דאין כוונתו לבטל את האיסור אלא לטוחנו, אבל אם מסופק אם יש שישים בהיתר כנגדן אסור אפי' בדיעבד. וחייטין הנשוכין ע"י עכבר שנסתמא אינו מחמץ ממיעוט רוק כזה, אפי' בדיעבד שרי, ע"ש.

אמנם עיין בבה"ל שנסתפק בדעת המחבר אם שרי לבטל לכתחילה אף חייטים נשוכין וכ"ש חייטין המצומחין, ואף שצידד קצת להקל, עיין בסקל"ח שכ' לאסור לטוחנו לכתחילה באותו הבית תבואה לתותה, כי האבק פורח ומתערב, ואף שיש בהיתר שישים כנגדו לכתחילה אסור, והוא סתירה למה שכ' קודם לכן.

והיה נראה ליישב לפי מש"כ בשעה"צ ס"ז ובאמת מן הנכון שלא להקל כל הני קולות של דיעבד על כל פנים לענין כזית של מצת מצוה, דנהי דאחזוקי איסורא לא מחזקינן מ"מ שימור גמור לא הוי.

וזוהו יתכן ליישב הסתירה הנ"ל, דלעיל איירינן לענין שאר מצות דפסח לכך התיר לעשות כן לכתחילה כל שאין איסור ביטול, אבל כאן ובסקכ"ה איירי לענין מצת מצוה, ואין לעשות כן לכתחילה.

אלא שהיה מקום למעיין בדבריו לומר, דלא נתכוין אלא לענין החשש האחר המוזכר שם שמא יפול פירור יבש הדבוק באבני הרחיים, דבזה הוי תערובת יבש ולא בטיל, ולדעת כמה פוסקים לא מהני בזה אף ריקוד בנפה, דאף הפירורין הדקין העוברים בנקבי הנפה אינם כאבק דק ובאנפיהו קיימי, ומה שאנו מתירין במקום הדחק שא"א לנקר הרחיים (אם לש הכל מלפני הפסח), הוא מפני שאינו חושש כ"כ לחימוץ, דהוי ספק חמץ, וגם ספק שמא נפל שיתכן שכבר נתגקה בטחינה שקודם לכן וכדו', כיון דאינו רק חששא בעלמא אחזוקי איסורא לא מחזקינן. וע"ז דווקא קאמר דלא אמרינן הכי לענין מצת מצוה דאינו שימור גמור, וכונתו בזה דשימור דעבדינן משעת קצירה עניינו שישמור מעת ההיא והלאה שלא יפול עליהם מים, ולא סגי במה דלא מחזקינן איסורא היכא דליכא רעותא כמו בשאר איסורים, וזה גופא נתחדש למ"ד דשימור משעת קצירה כמו שביאר במשנ"ב סקכ"א. וכמו"כ אין לסמוך על כך בטחינה כה"ג אלא לשאר ימים, אבל לענין ביטול בשישים אין בזה חיסרון מצד שמירת המצה, דכל שנתבטל חימוצו קודם שעת איסורו אין כאן חימוץ ויש כאן שימור.

ורגלים לדבר ממה שלא העיר לענין מצת מצוה אלא בנידון דרחיים שטוחנין בהם מאלף דהיתרו משום דאחזוקי איסורא לא מחזקינן, אבל בנידון שאח"כ בסמוך בענין טחינה בבית שטוחנים תבואה לתותה דבדיעבד שרי משום ביטול, לא העיר כלום לענין מצת מצוה, וגם לעיל בהיתר הרמ"א ס"ג לטוחן המצומחות לא כתב מאומה לחלק לענין מצת מצוה. ומכל זה נראה דביטול קודם זמנו אינו מגרע בשימור. אלא דאף שיתכן לחלק כן מ"מ אינו מוכרח, ומידי ספיקא לא נפקינן.

ולפי"ז צ"ל ביישוב הסתירה דלעיל דיש לחלק בין חייטים הנשוכין ע"י עכברים דאין הגריג מחמץ ממיעוט רוק שבפי העכבר, וגרע מתבואה לתותה דיש בה חשש חימוץ, ובלתותה צריך לברר, וא"כ כ"ש דיחלוק על דין הרמ"א דבפחות משישים מחומצות מותר לבטלן לכתחילה.

שוב ראיתי משי"כ המשנ"ב לקמן סי' תנ"ח סק"ג ליישב מנהג ישראל האידנא שאין זיהרין לאפות מצת מצוה ע"פ אחר צוות, וכתב טעם להליץ בעד המנהג לפי משי"כ בבגדי ישע דכיון דיש דעות בראשונים דאפי' בע"פ אחר צוות קודם שתחשך איסור חמץ במשהו, וזה קשה לזוהר שלא ימצאו אף משהו חמץ בהחייטים שלא יהיו מצומחים שהוא חמץ גמור ולא רק חששא, כמבואר בסי' תנ"ג סק"י"ז, ועל כן אופים מקודם כדי שיתבטל החמץ, ע"כ. והנה שם מיידי במצת מצוה, ואפי"ה כתב דא"א שלא יהיו מצומחים קצת וסמכין אביטול אפי' במצת מצוה, ואי"ז חסרון בשימור. אלא דיש להעיר בזה דלא יתכן שיאמר בקמח שימור משעת קצירה שלא ימלט ממצומחין, וע"כ דמשי"כ הבגדי ישע להליץ על המנהג היינו דווקא היכא דעושין שימור משעת טחינה, אבל בשימור משעת קצירה אין מליץ. ולפי"ז שוב אפשר לומר דמשי"כ בשה"צ דאין להקל הנך קולות לכתחילה, דשימור גמור לא היו קאי גם אביטול בס' קודם זמן איסור.

ועיין משי"כ הרי"א"ז דאף שהכשיר אפי' חטים שבאו בספינה ומן השוק דלא עביד להו שימור משעת קצירה, מ"מ כ' ומעיין בהם ומדקדק בהם שמא גרעין משונה מן השאר ומשליכו. ומזה נראה דס"ל דבלא"ה לא היו שימור, אמנם יתכן שהוא משום דס"ל דקמח אינו כלל בלח ואינו בטל קודם זמנו, ע"כ.

עוד י"ל בזה חידוש גדול דאין כח בביטול להחיל חלות דין של משומר ורק לבטל האיסור, ולכן ליכא לספוקי בזה כלל. אלא דלכא"ו דבריו דחויין מעירב בהם קמח אורז או מיני קטניות דלאו בני שימור יננהו, ובכזית מן התערובת נפיק יד"ח, אלמא דאית בהו דין משומר ומצטרפין.

צוריה סייג - צפת

בענין ביטול חמץ לכתחילה לפני פסח

א. יל"ע במשי"כ במ"ב סי' תנ"ב שעה"צ כ"ג בטעם ההיתר לטחון בלי לברור קודם פסח שאין בו משום ביטול איסור לכתחילה, כיון שאין כוונתו לכך, דלעיל בסי' תמ"ז סק"ל ל"ג התיר לבשל יבש ביבש שנתערב בכדי שיהא לח בלח ולא יהא חו"ג, ומשמע דאפי' במתכוין לכך, וצ"ל דיש חילוק בין היכא שנתבטל ועושה מעשה לשנותו מתערובת יבש לתערובת לח בלח כדי שלא יחזור להיות נייעור, שאין כאן מעשה ביטול, לבין הכא בחיטים שקודם טחינה לא נתבטלו כלל דהיה אפשר לברור, ונמצא שהטחינה היא גורמת התערובת והביטול, וע"כ אין להתיר אלא באינו מתכוין לכך.

ב. הכרעת המ"ב לאסור לבטל קודם פסח דמיקרי איסור, ע"י סק"כ, וע"י שעה"צ ל' שהביא בזה הרבה פוסקים דס"ל הכי עי"ש, אכן באמת אין דעת כולם שזה בזה, דהר"י ז"ל אוסר אפי' ע"ד להשהות לצורך אחרי פסח, והטור מתיר בזה ואין אוסר אלא ע"ד אכילה, ויעו"ב במ"ב סי' תמ"ז סק"ק"ב ובשעה"צ שם דאנן נקטינן דאינו אלא כמבטל איסור לכתחילה ולא מבטל איסור ממש, וע"כ רק ע"ד אכילה אסור ולא ע"ד שהייה [והיינו כד' הטור, ולא כד' הרי" המובא בטור].

ג. וכבר כתבתי במק"א שלפ"ו היינו צריכים לתלות ד"ז בפל"ו אי חמץ קודם זמנו חשיב איסורא או התירא, אך באמת י"ל דאף אם שמו עליו אינו בגדר איסור לכתחילה, דסוכ"ס עכשיו עדיין אינו אסור, וכך מוכרח לכא"ו מנדקטינן בזה להקל מעיקר הדין, ומשאי"כ לענין ג"ט בר ג"ט ולענין הגעלת כלי שתשישו באור, וק"ל.

בגדי שימור ובענין שימור משעת טחינה

א. בשו"ע סי' תנ"ג ס"ד כ' דטוב לשמור משעת קצירה ולפחות משעת טחינה, ובמ"ב סק"כ כ"ג פ' דהוא משום שרגילים אז לקרב למים, ועי"ש בשעה"צ דאם אין מקרבין למים א"צ שימור, ויל"ע אם זהו דין שימור גמור, דהיינו דנחשב במקום שמקרבין למים כמו משעת לישה ואילך דנחשב נחתא עי"ז לידי שימור, או שזה רק מחובת ההזירות כיון שעלול להגיע לזה מים, אך עיקר תורת השימור אינו אלא משעת לישה, ונפק"מ אי יביעי לשמה לפי ד' הרא"ש. ויעו"ב בביה"ל שכ' לגבי הולכת הקמח ברכבת דאף אי ליכא חשש איחלופי וגשמים, מ"מ שימור מיהא לא הוי, ומב"ד דלדין מעת הטחינה ואילך חל תורת שימור ממש ובעיא לשמה [ויעו"ב בסי' ת"ס משי"כ לגבי טחינה כשגדול עו"ג, וברייחיים של מים ואכמ"ל], דמהייה שעתא כבר נחתא לתורת שימור.

ב. ויש לעורר דבמ"ב הביא רק טעם הרא"ש, אך בר"ן על הרי"ף ובחידושי מוכח דלמסקנא נמי איכא חובת שימור מדינא מקמי לישה, והיינו משעת טחינה, וזו ד' רש"י בחולין דף ז' כאשר כבר ציין הגר"א, ולפי"ז אף ברייחיים שאינו שלמים נמי בעיא שימור, עי"ש. וברש"י מב"ד דגם בשעת הרקדה בעינן שימור עי"ש [ומ"מ לענין עו"ג ולענין מכוונה, ע"י משי"כ בסי' ת"ס ואכמ"ל], אלא שהמ"ב א"ע"פ שודאי ראה ד' הגר"א, כפי הנראה ס"ל דלא נקטינן כד' הרי"ן שהוא באמת כמעט שיטת יחיד בין רבותינו הראשונים ז"ל.

ג. הנה גדר השימור הוא אפי' היכא דליכא שום ריעותא, וכמושי"כ בס"ק כ"א ובביה"ל ד"ה ולפחות, ולכא"ו נראה שגדרו שלא יהא רק בגדר מהיכי תיתי שהחמץ, אלא בעינן שיהא בגדר שהוא יודע שלא החמץ, דהיינו או ע"י שהסתכל ע"ז ויודע מצבו, או ע"י שעשה מעשה שלא יוכל לבא לידי חמוץ, וע"כ אפי' שאין מסתכל ע"ז כל הזמן, מ"מ אם סוגרו באופן המונע מחמוץ מיקרי שימור, שידוע שכ"ז שנשאר סגור במקום זה הרי הוא משומר, וע"י בדרשו מס' 28, וד' החוט שני צע"ג.

ד. והנה אשכחן שצד רחוק מבטל תורת שימור, וכגון היכא דצריך לסמוך על ס"ס, ע"י ס"י ת"ס ס"ק י"ז, וכן בחשש פירורין בקמח, ע"י שעה"צ תנ"ג ס"ק ס"ו, וע"י ס"י ת"ס"א שעה"צ כ"ו, והיינו שמתורת שימור למדנו לחוש לצד רחוק, ויל"ע מהיכי תיתי. וצ"ל דסוכ"ס כבר א"א לומר בבירור שידוע שאינו חמץ, ואינו רק בגדר מהיכי תיתי שהחמץ, וממילא לא מיקרי משומר, ועוד נר' דקים להו לרבנן שגם באיכות השמירה מבטל לשמור מצד רחוק [וע"י משי"כ בשו"ת דברי מלכיאל (מובא בדרשו מס' 28)].

וראיתי שבשו"ת שבת הלוי (ח"ג סי' ס"ג) מחלק בין ס"ס שקודם הלישה לס"ס שבשעת לישה, אך אין כאן ד' המ"ב סי' ת"ס"ו ס"ק י"ז דמשמע מיניה דגם ס"ס שקודם לישה מ"מ משומר מיהא לא הוי, אך מסברא יל"ע דלכא"ו כיון דמתורת שימור אתינן עלה, אי"כ אם אין חיוב שימור קודם לישה, אי"כ לגבי קודם לישה אין חיוב לחוש לצד רחוק, וא"צ שיהא בגדר משומר ומבורר שאינו חמץ, ואי"כ לכא"ו מהך דינא דשימור משעת לישה נלמד שאפשר ליקח קמח שהוא בגדר מהיכי תיתי שהחמץ, והי"ה קמח שמדינא ס"ס נידון כאין בו חמץ, וללוש בו ולשמרו משעת לישה ואילך שיהא משומר ומבורר מחמוץ שמשעת לישה ואילך, ואולי כונת המ"ב עפ"י דרכו בביה"ל כאן משום דנקטינן דמשעת טחינה עכ"פ בעי שימור, וכמושי"כ לגבי הולכת הקמח ברכבת, ועכ"פ אם אין טוחנין בריחים של קמח צדקו ד' ג"ע בעל שבת הלוי זצוק"ל [ומ"מ גדר נחית לשימור ע"י קירוב למים היינו קירוב ודאי למים שאין הצד הרחוק יוצר סיבת חיוב שמירה, שרק אחר שכבר נתחייבנו מחמת הצד הקרוב כבר נתחייבנו לשמור גם מצד הרחוק, וק"ל].

ומד' המ"ב הנ"ל מב"ו שלא רק חשש חמוץ בכלל חובת השמירה, אלא גם חשש תערובת פירור של חמץ ג"ז בכלל חובת השמירה, אך לכא"ו הרי מה"ת בטל, והנידון לחוש לחו"ג מדרבנן, וצ"ל שזה בודאי רק מדרבנן, וק"ל.

בענין ספק חמץ שעבר עליו הפסח

מב"ו במ"ב סי' תנ"ג בשעה"צ מ"ז דשעורים לתותות אסורות אפי' בשהיה [ודלא כחזו"א שמיקל בשהייתן] דהוה ספק, ואעפ"כ לאחיה"פ מותרין בהנאה, וכן בחיטים או שעורים ששהו זמן רב במים אסורין בשהיה מספק שמא החמץ, ומ"מ לענין לאחר הפסח ד' הא"ר להתיר למכור, ומב"ו שאסור לאחר הפסח באכילה ושרי רק בהנאה, וע"י היטב מ"ב ס"ק כ"ד וסי"ק כ"ח ושעה"צ שם, ולכא"ו אי נידון כספיקא דרבנן לישתרי אפילו באכילה. וצ"ל דודאי קנסינן ליה דעבר איסור דרבנן ודאי בשהייתו בפסח, וחמץ האסור בשהיה מדרבנן [כשאינו בתערובת אלא עומד בפנ"ע] אסור באכילה ומותר בהנאה, וכדון חמץ נוקשה שעבר עליו הפסח, ע"י סוף סי' תמ"ז [ובמשי"כ שם בעזשה"ש].

ובאמת בספק אם החמץ עבר עליו הפסח, או אם עבר עליו הפסח אצל ישראל או שהיה של נכרי, הביא בסי' תמ"ח סק"ט ובסי' תמ"ט סק"ה דיש מתירים באכילה, ואף שבס"י תמ"ט הביא חולקים, וגם בסי' תמ"ח ציין לזה, מ"מ נר' שעיקר דעתו להתיר באכילה, ועכ"פ סברת המקילים לחלק כנ"ל דשאני בספק אם עבר עליו הפסח שלא עבר ודאי איסור מדרבנן, ודו"ק.

והנה החזו"א מיקל בשהיית שעורין לתותות, וכ"ש שיתיר לאחיה"פ אפי' באכילה, אבל בשהו הרבה במים מחמיר לאסור אפי' לאחיה"פ אפי' בהנאה ואפילו בחיטין, וכ' הטעם אי מצד דאולינן בתר הרגילות שודאי החמץ, ועוד שהרי היה אסור בשהיה מספק, וס"ל דכשנאסר בשהיה מספק אינו כנאסר בשהיה מדרבנן, אלא כנאסר בשהיה מדא"ו [ולכא"ו היה אפשר לתלותו בפל"ו אי ספיקא דא"ו מה"ת לחומרא או רק מדרבנן לחומרא, אך אינו מוכרח ד"ל דגם או מדרבנן הרי אי"ז איסור עצמי אלא דין לחוש לדא"ו, ומאידיך גם אם זה מדא"ו אי"ז אלא בתורת ספק, ולא מוכרח שיקנסוהו ע"ז כעל איסור ודאי, דסוכ"ס רק ספק אם עבר איסור, וע"י היטב], ויתכן שזה גם ד' האחרונים החולקים על הא"ר, ע"י היטב.

ספק לחיתה

א. הנה בלתינה נקטינן דאסור באכילה והנאה ומותר בשהיה [ולאחיה"פ מותר באכילה], וספק לתינה היקל המ"ב בס"ק כ"ד, ויל"ע אם זה קולא רק בשעה"ד או גם בלא"ה, וב' היתרים שנה לנו רבינו ז"ל שם, שכל א' לחוד סיבה להתיר קמח מן השוק, עי"ש היטב. (וסתם קמח דידן כקמח לתות בלבד כידוע).

ב. בשהו זמן רב במים נקטינן שנידון כספק, ואסור אפי' בשהיה [ולאחיה"פ אסור באכילה ומחלוקת לענין הנאה], ושיעור זמן רב, למ"ב כל שעבר שיעור מיל, ולחזו"א זמן רב דוקא, ולכא"ו כוונתו זמן שהדרך להתרכך, והנה התבוננתי דהנה לד' המ"ב משיעור מיל נידון כשהו הרבה, ובוה שפיר י"ל דנידון כספק, ולחזו"א רק בשהו הרבה עד שהרגילות שתחמץ, ואולי כבה"ג יודה המ"ב שאינו ספק, ואי"כ אין החזו"א מחמיר אלא מיקל להתיר בשהיה ביותר ממיל, ואע"ג דמ"מ לשון המ"ב ודאי להקל אף בשהו זמן רב יותר ממיל, אך מ"מ שמא עדיין אי"ז זמן רב, דהחזו"א דאיירי שדרך חטים הקשיים ההחמץ בו, אכן שו"ד דמ"מ גם בגונא דנידון כספק גמור מחמיר חזו"א, ובהא ודאי פליגי.

ג. ובשעורים לתותות למ"ב נידון כחיטין ששהו זמן רב [ומ"מ בזה לא הביא פל"ו לענין הנאה לאחיה"פ], ולחזו"א דינו כחיטים לתותות [והחזו"א סומך בזה על מה שלא נתרככו ולא נראה בהן סימן חמוץ, ויל"ע אמאי לא סמכין ע"ז גם בשהו זמן רב במים, אך התיי פשוט דהא

שיעור זמן רב הוא שיעור שהדרך להחמץ וכנ"ל, והיינו למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, ויעו"ב בסי' ת"ס"ו ואכמ"ל].

ד. ובספק אם שהו זמן רב במים לא נתפרש במ"ב, וכשהמנהג וברך כלל שורין זמן רב נידון כודאי, אך בספק לא נתפרש להדיא, ובחזו"א מתיר מכח דין חזקת היתר, ויל"ע דהיה לו להתיר גם מצד ס"ס, דהא סוכ"ס אינו אלא ספק חמץ, וע"י.

ויעו"ב במ"ב סי' תמ"ח סק"ט בעובדא שבא עכו"ם לישראל, ואמר לישראל שלתת חיטים שלו וטחנן שדן אי אסור לאחיה"פ, וכ' שבמקום שהדרך לתות מחמיר הפמ"ג עי"ש. וצ"ע דהא לא איירי במכבס כי אם בלותר, ובלתינה לכא"ו שרי באכילה אחיה"פ כיון דשרי לשהות בפסח, ואולי איירי במקום שהדרך לכבס ולהשהות זמן רב, אך לא משמע כן במ"ב שם, וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

האם מותר לאכול אורז ושאר מיני קטניות בפסח

שרשא דהאי מילתא במשנה בפסחים (לה.) אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, בחטים בשעורים בכוסמין ובשיפון ובשיבולת שועל, ואמרינן בגמרא הני אין אורז ודוחן לא, מנהני מילי, אמר רבי שמעון בן לקיש וכן תנא דבי רבי ישמעאל וכן תנא דבי ר' אליעזר בן יעקב אמר קרא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, דברים הבאים לידי חמוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה, יצאו אלו שאין באין לידי חמוץ אלא לידי סירחון, מתניתין דלא כרבי יוחנן בן גורי דאמר אורז מין דגן הוא וחייבין על חמוצו כרת, ע"כ.

ואיתא תו בפרק ערבי פסחים (קיד.) תנן הביאו לפניו וכו' ושני תבשילין, ובגמרא (שם:) מאי שני תבשילין, אמר רב הונא סילקא וארוזא, אמר רב אשי שמע מינה מדרב הונא לית דחייש להא דרבי יוחנן בן גורי דאורז מין דגן הוא וחייבין על חמוצו כרת ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח.

וכן פסק הרמב"ם (הל' חו"מ פ"ה ה"א) הקטניות כגון אורז ודוחן ופולים ועדשים וכיוצא בהן אין בהן משום חמץ, אלא אפילו לש קמח אורז וכיוצא בו ברותחין וכסהו בבגדים עד שנתפתח כמו בצק שהחמץ הרי זה מותר באכילה, שאין זה חמוץ אלא סרחון, ע"כ.

ומצינו לעוד כמה מהראשונים דסבירא להו דלית הילכתא כותיה דרבי יוחנן בן גורי דאורז מין דגן הוא, וחייבין על חמוצו כרת, הלא המה שאילתות דרב אחאי גאון (פר' צו שאילתא עו), ר"ץ גיאת, ראב"ה (סי' תסח), ראב"ן, יראים (נב צא), פסקי ריא"ז, הטור (סי' תנג), ורבינו ירוחם כתב ואותם שנהגו שלא לאכול אורז ומיני קטניות מבושלים בפסח מנהג שטות הוא, זולתי אם הן עושין להחמיר על עצמן, ולא ידעתי למה.

אמנם איכא ראשונים דפליגי וסבירא להו דאין לאכול קטניות, כדכתב דבריהם הרב בית יוסף (סי' תנג), הגהות מיימוניות (פר' ה הל' א) בשם סמ"ק על הקטניות כגון פולים ועדשים, יש נוהגים איסור לאוכלם בפסח וכו', ונראה שלא נהגו בו איסור משום חמוץ דלא טעו אינשי בזה, דתינוקות של בית רבן יודעין אותו, דבפירוש אמרינן בגמרא (לה.) דאינו לידי חמוץ אלא חמשה מינים בלבד, אלא אסורם משום דדגן מעשה קדרה וקטניות מעשה קדרה גזירה הא אטו הא, וגם יש מקומות שעושין פת מקטנית ואתי לאחלופי בדייסא שהוא מעשה קדרה וכו'... וגם פעמים מעורבת בהם תבואה ואי אפשר לבררו יפה וכו'... עכ"ל, וגם המרדכי בפרק כל שעה (סי' תקפח) כתב זה בשם הסמ"ק, ע"כ. ואחרי הצעת דברי הפוסקים כתב מרן ולית דחש לדברים הללו זולתי האשכנזים, ומרן בש"ע (סי' תנג סע' א) פסק כדעת הרמב"ם ורוב הראשונים אשר כתבנו לעיל.

ובמשים חפשי חזיתי רבים מרבוותא בתראי דהעידו בגודלם דפשוט המנהג בקרב הספרדים כהכרעתו של מרן ועדותו בביתו הגדול, כדכתב הרב פרי חדש מנהגינו לאכול קטניות, זולתי באורז ששנה אחד אחר שנבדק ג' פעמים יפה נמצא בו גרעין חיטה, ומאותו היום והלאה לא אכלנוהו בפסח, ע"כ. וכי האי גוונא חזינו דכתב הגאון הגדול מרן החיד"א בטוב עין (סי' ט אות 1) דבני ספרד אינן נוהגים במניעת הקטניות.

והרב נהר מצרים (הל' פסח סע' ח) כתב: מנהג פשוט במצרים לאכול אורז בפסח, ומבררים אותו יפה יפה, ואין פוצה פה ואין מצפצף כיון דמדינא שרי בשופי. והניף ידו שנית בשער המפקד (הלכות פסח סע' ע'), וכתב: קטניות אין מנהגינו לאסור, ובנהר פקוד כתב: פוק חזי בירושלים בזמן הזה אשר נתרבת באוכלוסיה, ורבים מבני אר"ץ ודמשק וסוריא קבעו בה את דירתם, ובימי הפסח לא בדילי מינה, ובוררין אותו היטב ואוכלים אותו בפשיטות, ואין פוצה ומצפצף, וצופה הייתי להגאון הגדול רבי יוסף משאש בשו"ת מים חיים (ח"ב סי' מא) דכתב בערי המערב אוכלים כל מין קטנית, ושמעתי שבכל ערי תונס וקוצמטינה ובעיר אלגיר וסביבותיה אוכלים אורז, ובאלגיר חוץ מאפונין מפני שנקרא בערבית חמץ ואין רוצים לשאת שם חמץ על דל שפתם והוא טעם פגום, ע"ש. גם בספרו אוצר המכתבים (ח"ב מכתב תשעה) כתב: ובערי המערב לא חששו לזה ואוכלים כל מין קטנית, והכי נמי אשכחן בספר ברית כהונה (מע' א סע' יט) בגר"ב אוכלים בפסח האורז וכל מיני קטניות קלויים ומבושלים. שוב ראתה עיני להרב ישכיל עבדי, הובאה תשובתו בשו"ת שמחת כהן (רבי רחמים חי חיותה הכהן סי' קמ) שכתב שהספרדים לא נהגו בחומרת הקטניות, ע"כ.

איברא חלק מהספרדים נוהרו ונמנעו מאכילת אורז, כדכתב הרב פרי חדש הנוכר לעיל, וכן בקודש חזיתי להגאון הגדול הרב חיד"א

להשהות קמח הנ"ל בביתו: יש אוסרין, ודלא כמר וקציעה. **אם עבר ושהה האם יוכל למוכרו לאי:** יש אוסרין, ובאר"ר בשם זקנו מתיר.

מש"כ בשו"ע דבשעה"ד יכול ליקח חטים מהשוק - משמע דשרי אף של עכו"ם (ורק צריך לזוהר לרקד מתחילה), אך ע"י בביה"ל שהביא מח' ראשונים בזה.

ליקח חטים מהשוק - מותר אפי' שלא בשעה"ד. **ומבעל הרחיים שלוקח מדות כל השנה:** אסור (דרגיל לכבסם), ויש להזהיר להמון. **ובמקום שרגילים לטחון באותם רחיים לתת:** לט"ז אסור ליקח בכל גווי, והאחרונים כ' דשרי בשעה"ד (דלוקח קוה"פ ואינו חו"ג). ומ"מ נכון לאפות הכל קוה"פ.

כ' האחרונים - דאף דמדינא א"צ שימור לשם מצה רק למצות של לילות הראשונות, אבל לשאר ימים די כשאין בהם חשש חמץ, ישראל קדושים הם ונהגו לעשות שימור לשם מצה בכל המצות משעת טחינה, ולפחות משעת לישא.

האם מותר לשלוח קמח שמור ברכבת בלי שומר ישראל - בתוס' ירושלים נסתפק בזה, וכ' המ"ב שע"כ אפשר שאין כדאי לשלוח בלי שומר.

סעי' ה'

ללתות שעורים - אסור מדינא דתלמודא (וה"ה שבוולת שועל ושיפון).

ללתות חטים - בזמן הש"ס הותר, והאינא אסור (מפני שאין אנו בקיאים בלתינה).

פי' לתינה - כ' הרמב"ם שבוללין החיטין במים וטוחנים אותם מיד, ורש"י פירש לשרותן במים מעט קודם הטחינה להסיר מורסנן כדי שתהא סולת נקיה.

אם עבר ולתת - אסור לאוכלן וליהנות מהם בפסח. **להשהות קמח הלתותים אם שרן במים מעט וטחנם לאחר לתינה -** למי"ב מותר בפסח, דלא כהח"א.

והריפות (שעורים כתושים במדוכה, גריסים, גריסי שיבולת שועל) - אסור להשהותן לכו"ע. ונח' האחרונים אי אסור להשהותן אף בדיעבד. **אם עבר והשהה האם יכול למוכרו לאי אחה"פ -** יש אוסרין, והאי"ר בשם זקנו מצדד להתייר אם לא נתבקעו לאחר שרייתן.

ומ"מ בגריסי שיבולת שועל ששרין את השיבולת מקודם הרבה עד שתתבקע - הוא חמץ ודאי לכו"ע, וע"כ אסור אפי' למוכרו לאי לאחר"פ.

סעי' ו'

שקים שנותנים בהם קמח כל השנה [וה"ה אם נתנו בהם רק פ"א קמח ואפי' של פסח] **ורוצה ליתן בהם קמח -** מכבסם יפה [-שפשוף בחמין, באפר וחביטה], וצריך להתייר קודם הכיבוס כל התפירות שבהם בקצוות או אם הם מטולאים בשפות השק. וכ' המג"א שצריך גם לגרור בסכין היטב החמץ קוה"פ במקום שהיו התפירות. **ובדיעבד:** למי"ב אפי' לא התייר התפירות קודם הכביסה ונתן קמח, אין לאוסרו אפי' תוה"פ, ודלא כט"ז. [ואם הוא קוה"פ - יערה מיד וירקד שמא יש בצק בעין ושרי].

וכ' האחרונים: דלכתחילה יותר טוב לקנות חדשה (דקשה לנקותו). **אם נמצא בתוך התפירות כמו עיסה שנתבישה -** כ' הח"א דאסור אפי' בדיעבד אפי' קוה"פ (דפרורין לא נקרא לח וחוי"ג). אך לד' השו"ע בסתם אם נתערב קוה"פ אינו חוי"ג (ע"י תמו, ד). [ואי מוהי ריקוד הקמח בזה לפמ"ש הח"א - ע"י תסו, ד במי"ב וביה"ל].

סעי' ז'

כשמוליכים שקי קמח מהרחיים - אסור להניחם ע"ג בהמה שאין אוכף/עור תחת השק (הטעם: א. דמתחמם מגוף הבהמה שהוא חם וממהר להחמיץ בשעת לישא, ב. שרגילות הבהמה להזיע תחת כובד המשא ואפשר שמחמצת כמו מים [וי"א כמי פירות]). **בדיעבד:** י"א שאסור (דהוי כמי פירות שלש עם מים דממהרים להחמיץ), וד' המ"ב שאין לאסור, ועכ"פ צריך ג"כ להמתין מעל"ע (והטעם להקל: כהאחרונים שס"ל דלא הוי כמי פירות, ועוד שהג"ר"א כ' רק הטעם הראשון הנ"ל).

להניח שקי קמח זה ע"ז או לישב על שקי קמח - לכתחילה יזהר שלא לעשות כן במקום שאפשר. **ואם הניח:** צריך ג"כ להמתין שיעור מעל"ע.

סעי' ח'

נוהגים לנקר הרחיים - משום שלפעמים נתנו בהם תבואה לתותה לסולת, וכ"ש במקום שכל השנה טוחנים שעורים חמוצים בעודם לחים קצת ונדבקים לרחיים.

ונוהגים עוד לכסות הכלים בכלי פשתן [וזה לי"מ במקום ניקוד], או שירצחו היטב שלא ישאר בהם קמח מחומץ מכל השנה. **ונכון לעשות** כ"ס חדש לרקד בו הקמח לצורך פסח, ולא להצניע משנה לשנה כ"ס הרחיים, וכ"ש שאין משתמשים בכ"ס ישן אפי' ע"י הדחה ושפשוף והגעלה. ולד' המ"ב אין חילוק בין אם טוחן לצורך פסח קודם פורים או לאחמ"כ, ודלא כנחלת שבעה.

וצריך ליהדר עוד כשטוחנים ברחיים תבואה לתותה, לא יטחון באותו בית לפסח אפי' ברחיים אחרת (שהאבק פורח ומתערב יחד), ואפי' אי נימא דיש ס', מ"מ לכתחילה יש להזהר, וע"כ יעשה מחיצה מלמטה עד התקרה.

בשנים נהגו בני מרוקו שלא לאכול אורז, ומנהג אבותיהם בידיהם, מן הראוי להמשיך במנהג ולא להשתמש בהתרה, ולקיים אל תטוש תורת אמוך.

חן נרדע - חולון

סיכום משנה ברורה סימן תנ"ג

סעי' א'

יוצאים יד"ח מצה בה' מיני דגן - ואלו הם: חטה, שעורה, כוסמת, שיבולת שועל ושיפון. וכ' מהר"ל שהמנהג לקח חטה (דחביב יותר), ואם אין לו חטה יקח מהד' מינים החשוב ביותר (כדי לאכול לתאבון).

אך באורז ושאר מיני קטניות - אין יוצאים יד"ח, וגם אין מחמיצים.

האם מותר לעשות מאורז וקטניות תבשיל בפסח - לשו"ע מותר, לרמ"א יש אוסרים, וכן המנהג באשכנז. **לד' הרמ"א שאסור, אם נפלו לתבשיל:** אינם אוסרים בדיעבד אם יש רוב, ומי"מ אם נמצאו בעין צריך להוציאם.

בשעה"ד אם אין לו מה לאכול: אף לד' הרמ"א מותר כל המינים (חוץ מה' מיני דגן), ויקדים קטניות לאורז ודוחן ורעקע. **ופשוט** דה"ה לחולה שאין בו סכנה. **וצריך** לבדוקן בדקדוק היטב שאין בהם גרעינים מה' מיני דגן. והח"ט"ס כ' דאף כמה שיש להתיר יחליטנו קודם ברותחים.

להדליק בשמנים הנעשים מהם - מותר אפי' לתתם במים, ואין אוסרים אם נפלו לתוך התבשיל, וע"כ אין צריך לזוהר להניח הנרות בריחוק מהשולחן, דאפי' אם יפלו לתוך התבשיל אין להחמיר. **ואפי' כתשו השומשמיין שעושים מהם השמן במכתשת חמץ, שרי** (דאף אם נתערב בו משהו בטל בס', ואינו מקבל טעם המכתשת דהוי צונן).

אך בשמן זית: אם כתש בכלי שלתתו בו וכדו' ה"ז בולע (דהוי דבר חריף ואגב דוחקא דסכינא בלע), וצריך לזוהר להניחו בריחוק מהשולחן. **האם צריך לחוש בסתם שמן זית אולי נכתש במכתשת חמץ -** לדג"מ חיישי, ולמחצה"ש לא חיישי.

להשהות מיני קטניות בבית - מותר לכו"ע אפי' נפל עליהם מים, ומותר ליהנות מהם.

זרע אקלינא ועניס ואלנידער - לרמ"א אינם קטניות ומותר לאוכלם לכו"ע, ומי"מ צריך בדיקה שלא יבואו בהם א' מה' מיני דגן. וי"א דטוב להחמיר שלא לאכול עניס וקנימל עד יום האחרון כי א"א לבררם יפה.

סעי' ב'

העושה עסה מחטים ואורז האם יוצא בזה יד"ח בפסח - לשו"ע אם יש בהם טעם דגן יוצא בהם יד"ח, וי"ח דרק אם יש בהם כזית בכא"פ של חטים יוצא יד"ח בזה.

אם עירב קמח שאר מיני דגן (פרט לחיטה שנתבאר דינה לעיל) **עם אורז האם יוצא בזה יד"ח -** דעה א' אינו יוצא בה יד"ח א"כ יש בה כזית בכא"פ (דהיינו בכל פרס יש כזית קמח דגן), וי"ח דבעי' בזה רוב דגן ומעט אורז ושאר מינים.

הכרעת המ"ב בב' המקרים הנ"ל - להחמיר בשל תורה לכתחילה כדעה ב', ובשעת הדחק יש לסמוך אסברא ראשונה.

סעי' ג'

אם לא בררו החטים מאכילת עכבר [למ"ב ה"ה שאר מיני דגן ודלא כמג"א שנסתפק בזה] - לר"פ אין להקל, לשו"ע כטור אין בכך כלום, וע"כ אפי' אין ס' כנגדן שרי בדיעבד. **האם צריך לברור לכתחילה -** מלשון השו"ע משמע שצריך, בטור ובלבוש חזי' דאי"צ, וכ' הפרמ"ג דאפשר דהמחבר איירי שאין ס' כנגד ולהי נכון לכתחילה לבררם.

אם לא בררו מהחטים אותו דגן שצמח (בתלוש - אם יש ס' כנגדם): שרי, ומותר אף לטחון הכל יחד, ולד' הרבה אחרונים מותר אף לאפותו בפסח, מיהו בע"ג יחמיר לעצמו לאפות קוה"פ שיש מצומחים.

ואם נראה לו שאין ס' כנגד: צריך לברור המצומחים עד שיהא ס' כנגדם לבטל השאר. **ואם אין ס' כנגד:** אפי' בדיעבד אסורים בהנאה [וה"ה בספק אם יש ס' כנגד]. וצריך לבערם קוה"פ, ואם עבר עליו הפסח ולא ביערם ימכרום לאי"י חוץ מדמי האיסור שבו. **האם מותר להוסיף עליהם עוד חטים כשרים כדי לבטלם בס' -** י"א דשרי ואז לטוחנם קוה"פ, ורוה"פ אוסרים, והכרעת המ"ב כהאוסרין, ומי"מ בעת הדחק אפשר שיש לסמוך על המקלין.

סעי' ד'

החטים שלוקח לשם מצות מצה צריך שימור יותר - דכ' "ושמרתם את המצות", וע"כ לד' השו"ע טוב לשמורן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה, ולפחות משעת טחינה. ובמה שטוחנים ברחיים של יד או רוח לדעה זו סגי שמירה משעת לישא ואילך (ח"מ). וד' הפר"ח דשימור מקצירה הוא מדינא ולעיכובא (אך ודאי שאם אין לו משהו אחר יוכל לברך ע"ז כהמחבר), והג"ר"א היה נזהר לאכול מצה שמורה כל ימי הפסח.

מש"כ משעת קצירה - דקודם שעת קצירה היו מחוברים לקרקע ואיין לחושי. אך אם היו יבשים לגמרי אפי' מחוברים לקרקע מחמיצים, וע"כ המנהג לקצור החטים בעודם לחים.

ובשעת הדחק - מותר ליקח קמח מן השוק, אך עדיף ליקח שפון או שיבולת שועל למצות מקמח חטים משוק (דזה לתתו זה לא). אך כ' האחרונים דעכשיו שהמנהג לכבס החטים ולהשהותם, אסור ליקח מהשוק אפי' בשעה"ד, ואף לשאר ימי הפסח אסור. **האם מותר**

בספרו טוב עין (סי' ט אות ו) דכתב: באורז נהגו בעה"ק ירושלם מרבית הת"ח ויראי ה' שלא לאוכלו, דהוה עובדא שביררו האורז כמה פעמים, ושוב אחר שבישלוהו נמצאת חיטה, ולכן נמנעו מלאכלו אבל אין מוחין ביד האוכלים, ע"כ.

וגם בספרו ברכי יוסף כתב (סי' תנן אות א): ירא שמים לא יאכל אורז מאחר שנתפשט איסורו בכמה קהלות. מהר"י זי"ן בשו"ת שערי ישועה כ"י, וכן נהגו שלמים וכן רבים, ע"כ. וכן בקודש חזיתי להגאון הגדול המפורסם המאיר לארץ ולדרים בתשובותיו הבהירים הגר"ח פלאגי בשו"ת לב חיים (סי' צד) דכתב, בעירינו אומיר וכל סביבותיה נהגו איסור שלא לאכול אורז כלל. וכ"כ בספרו מועד לכל חי (סי' ב סע' ז).

שוב האיר ה' את עיני וראתה עיני בספר התקנות מנהגי ירושלים אשר ההדיר וערך והדפיס מחדש באותיות מאירות עינים ידד נפשו ר' איתן כהן (דיני פסח ועומר סע' סג), דמנהגו לאסור האורז בלבד כדברי הרב פר"ח ונחפה בכסף, ומה דכתב בהגהותיו חומות ירושלים שעתה המנהג פשוט לאכול קטניות אפילו מיראי ה', אחר המחילה חלקם נהגו לאוכלם וחלקם נמנעו מלאוכלם, ובזמנינו הרבה מן הספרדים נהגו לא לאוכלם כעדותם של רבני ספרד אשר נזכרו לעיל, ואיהו גופיה כתב בתשובתו הנזכרת מספר אוצר פסקי המועדים (ח"א סי' ח) כדברינו, ועוד כתב שהגר"צ התבטא לאחר פטירת רבי צדקה חוצין לא היתה חומרא הכתובה בפוסקים שחכם צדקה לא קיים, חוץ משרויה או אורז בפסח כפי שפשט המנהג בק"ק הספרדים (הובא בקונטרס חומר בקודש עמ' 7). וכן היה המנהג בארם צובה כמו שהעיד רבי מרדכי עבאדי בספרו אשרי הע"ם (סי' תנן) וז"ל: בארם צובה הכל אוכלים אורז, ואין מי שמחמיר, עכת"ד. וע"ע בשו"ת רב פעלים (ח"ג סי' ל) דכתב שבעיר בגדאד חלקם נהגו לא לאכול אורז.

גם הלום ראיתי אחרי רואי לרבי יוסף ידד בשו"ת ימי יוסף בתרא (סי' כא) שכתב שגם מהספרדים נהגו להחמיר באיזה מקומות שלא לאכול אורז וכל מיני קטניות בפסח, כסברת המרדכי והגמ"י, ע"כ. וכ"כ בשו"ת עשה לך רב (הרב חיים דוד הלוי ח"ח סי' מ).

ונוסף גם הביטה וראה מה דכתב הרב נתיבי עם אבורביע (סי' תנן): בדורינו היו חכמי ארץ מורים היתר, וכל יהודי סוריה היו אוכלים אורז על פיהם, וחכמי הספרדים היו נמנעים מאחר שהדבר יצא מפי הפר"ח והחיד"א, ברם במלחמה העולמית הראשונה מחמת הרעב התירו לאכלו שנשלח כמות הגונה מארה"ב לשבור הרעב, וכיוון שהותר הותר, ועד עכשיו ממשיכים לאכול האורז בפסח אחרי שבדקים אותו היטב ג' פעמים.

ומה דכתב הרמ"א המנהג באשכנז להחמיר, ראה ראינו בספרי הפוסקים האשכנזים שפשט איסורו בין האשכנזים, וקי"מ וקבלו ושמרו את הכרעתו של הרמ"א, כדכתב הרב חיי אדם (סי' קזז אות א) נהגו כל תפוצות הגולה האשכנזים, וכן במדינות פולין שגם הם נחשבים מבני אשכנזים, לאסור.

והגאון חיד"א בספרו טוב עין (סי' ט אות ו) באשכנז ופולין קבלו עליהם כמה מאות שנים חומרא זו שהחמירו קצת גדולי ישראל, ודאי אין להקל עליהם, והמיקל פורץ גדר, ע"כ. וכ"כ בשו"ת ימי יוסף בתרא (סי' כא).

וכן אשכנא להגאון הגדול רבי יצחק אלחנן ספקטור בתשובותיו (סי' כא) שכתב: אנו אשכנזים נוהגים לא לאכול קטניות בפסח, ומנהג זה מכמה מאות שנים שנתיסד זה ע"פ גאוני אשכנז הראשונים אשר מימיהם אנו שותים, וחלילה להקל בזה, וכמו שפסק הרמ"א (סי' תנן סע' א).

פוק חזי מה דכתב הרב ערוך השלחן (סי' תנן אות ד): ואיסור זה כיון שקבלו אבותינו משום גדר מדין תורה אסור לנו לבטל, והמפקקים והמקילים בזה מעדיין על עצמן שאין בהם יראת שמים ויראת חטא, ואין בקיאות בדרכי התורה.

ואודות מנהג האשכנזים כדכתב הרמ"א, שא נא עיניך וראה מה דכתב הגאון מור וקציעה, יראה הרווא ויחדד השומע בקוראו דבר (סי' תנן): ומעידיני על אמ"ה כמה צער נצטער אותו צדיק על זאת כל המצות היה מתרעם ואומר אי איישר חילי אבטליניה למנהג גרוע הלז שהיא חומרא דאתיא לידי קולא, ונפק מנה חורבא ומכשול וכי, וכשיסיכמו חכמי אשכנז על כזה להפקיע חבל חומרא זו פשיטא לית דין צריך בשש, ואין כאן חשש לא משום דברים שנהגו אפילו לסיג, ולא משום שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חברו עד שיהא גדול ממנו כו', דבמילתא דנפק מינה חורבא ליתא להווא כללא, על כן אני אומר בטח המבטל מנהג זה של מניעת קטניות והדומה לו ממנהגים גרועים כאלה יהי חלקי עמו, הלואי יסיכמו עמדי גדולי הדור, וכל ימי הייתי עומד ומצפה מתי יבוא ואפרסם דעת אמ"ה להפקיע חבל חומרות כאלו לקיים ותגור אומר, ואקבענה בדפוס ואעשנה להביאה לידי מעשה לתקוע בה מסמרות לקבעה הלכה לדורות, עכת"ד.

קנצי למילין אתן לידן מכללן של דברים מייסוד גדולי עולם לענין הלכה, ספרדים האוכלים בפסח כל מיני קטניות ואורז שפיר עבדי כדעת כל הראשונים, ועל צבאם כפסק מרן וכעדותם של הפוסקים שהמנהג כהכרעתו של מרן, והנוהגים שלא לאכול אורז בפסח ימשיכו במנהגם, שלמנהגם יש יסוד וסמך גדול בדברי הפוסקים שכך נהגו בחלק מקהילות הספרדים. אחרי כותבי זה מידי עוברי בספרי הפוסקים, שוב ראתה עיני בשו"ת דברות אליהו (הרב אליהו אברזיל ח"ז סי' ו) דכתב: יוצאי מרוקו נהגו מעולם להחמיר באורז שלא לאוכלו בפסח, ומסקנתו העלה להלכה ולמעשה הואיל ודורות רבים ומאות

בדיעבד או בשעה"ד שא"א לנקר הרחיים כי הוא סמוך לפסח וכדו
 - י"א שמותר לטחון בלי ניקור ורק שיאפה הכל קוה"פ [ובח"א כ' שעכ"פ יטחון הכל קוה"פ], והמחצה"ש מפסקת בזה. **וגם למ"ד שמהני:** י"א שעכ"פ ירקד הקמח שמא נתערב איזה פירור יבש בתוך הקמח, וי"ח דל"מ ריקוד, הכרעת המ"ב שעכ"פ מן הנכון לכזית ראשון שלא להקל בזה וייקח מצה אחרת.

וה"ה אם טחנו לפסח ובאותו בית טחנו ברחיים תבואה לתותה, אף שהאבק נתערב יחד אין לאסור בדיעבד, כיון שהוא קוה"פ ובטל.

ונוהגים שהקמח הראשון שנטחון אחר הניקור - שומרים אותו עד לאחר הרגל או אוכלים אותו קוה"פ.

ואנשי מעשה רגילים ללכת בעצמם למקום הרחיים לראות בעצמם טחינת קמחם (דמצוה בו יותר מבשלוהו). **ועכ"פ** ראוי להניח שומר יר"ש בקי בדינים קצת ולא ע"ה (שלא יבוא לחשש חימוץ), וכ"ש שלא יושב קטן לשמור.

סעי' ט'

ממתי צריך לטחון החיטים - יום או ב' ימים לפני הלילה. **ועכ"פ** למ"ב לינת לילה לפחות, דלא כח"י.

ואם נטחון ע"י בהמות - ג"כ צריך להמתין כנ"ל. **ואם רקד הקמח:** למ"ב ל"א דנתקרקר ע"י, וכהכנה"ג ועוד, דלא כמג"א בשם כנה"ג.

ואם נטחון ברחיים של יד - טוב להחמיר גם בזה כנ"ל.

ואם טחנו בער"פ - ש"וע פסק כ"י"א שאסור ללוש המצה בו ביום (שהקמח רותח בשעת טחינה ומחממם למים והעיסה נוחה להחמיץ). **ואם עבר ולש:** אין לאסור בדיעבד, ורק שישמרנו היטב מחימוץ, דהיינו שיעסוק בה בזריות יותר מבשאר עיסות.

אוראל נתן דיני - ירושלים

בענין העושה מצה מן החיטין ומהאורז בפסח

ש"וע ס' תנ"ג סעי' ב': העושה עיסה מן החיטים ומן האורז, אם יש בה טעם דגן יוצא בה יד"ח בפסח. ובמ"ב ס"ק י"ד כתב דמד' הש"ע מבואר דא"צ כזית בכדי אכ"פ, והטעם משום דהאורז נגדר בתר החיטין, והוה ש"י רמב"ם ורמב"ן, וכתב המ"ב ד"א דאפי' חטין ואורז בע"י באורז כדי אכילת פרס. והוה ש"י הראב"ד. וכתב שם עוד דגם להש"ע כ"ז בחיטין ואורז משום דהאורז נגדר בתר החיטים, אבל בשאר מיני דגן עם אורז אינו יוצא בו יד"ח א"כ יש כזית בכדי אכ"פ, ויוצא בו יד"ח כשאוכל כזית מן העיסה. וביאר בשעה"צ אות ט"ז, היינו דלא בעינן שיאכל כל אכילת פרס, דסברא זו לא נזכרה אלא בראב"ד, ושאר הפוסקים לא הזכירוהו וכו', עכ"ל השעה"צ. ולענ"ד הדברים צ"ב מאד, דהא היסוד דבע"י אכ"פ הוא, משום דהלא בבזבזים ע"ח מתבאר דהך דינא דעושה עיסה מן החטים והאורז הוא משום דטכע"ק דאו, ובדין טכע"ק דאו בע"י טעמו וממשו, וכמו דס"ל להרמב"ם, והתם הא בודאי בע"י שיאכל מן האיסור עצמו אכ"פ, דיסוד הדין דטכע"ק הוא דהאיסור לא בטל ובע"י אכילת האיסור בפ"ע, וזה מבואר ברמב"ם פט"ו מהל' מאכ"א, וא"כ פשוט דמאותו טעם ה"ה דלענין אכילת חיוב מצה בע"י שיהי' שם כזית בכדי אכ"פ חטין ויאכל כזית חטין, וכן יל"ע במש"כ שם בשער הציון במוסגר. ויל"ע בדעת הרשב"א דכתבו הפוסקים משמו דס"ל כהראב"ד דבע"י כזית בכדי אכ"פ, אם גם בזה ס"ל כהראב"ד דבע"י שיאכל את כל הפרס. ולכא"ו ג"ז תימה, כיון דהראב"ד ודעימי' סברי דחד דינא הוא עם דין טכע"ק לענין איסורין, וד' המ"ב ושעה"צ צע"ג לכא"ו.

והנראה בזה בעה"י דבאמת יש מקום גדול לד' המ"ב, דהנה מתחילה נבאר ב' דברים, א. דבעיקר הדין דאם אין בתערובת כזית בכדי אכ"פ אין כאן חיוב, הלא יל"פ בב' פנים, א. דמדינא הלא אמרה תורה הטעם כעיקר, אלא דמפרשינן דא"י איסור מפאת הטעם גופא, אלא היסוד הוא דבדאיכא טעם אז גוף האיסור אינו מתבטל, וא"כ י"ל דגם כשאין בתערובת כזית בכדי אכ"פ עכ"פ איכא ח"ש, אלא דלענין חיובא בע"י שיעור ככל דין כזית בכדי אכ"פ. ב. ויל"פ דבאמת ברמב"ם רפט"ו מהל' מאכ"א משמע דאם אין בתערובת כזית בכדי אכ"פ אין בזה אלא איסור דרבנן יעו"ש, ומשמע דהגדר הוא, דאם אין בתערובת כזית בכדי אכ"פ אז איכא ביטול בהאיסור, וכל חלות הדין בטכע"ק הוא כשיש כזית בכדי אכ"פ, וכ"כ בחזו"א טב"ו ראי' דלשון הרמב"ם משמע דאפי' אכלו במהירות בכדי אכ"פ מי"מ עדיין אינו עובר (מיהו י"ל לענ"ד דגם אם משמע כן מד' הרמב"ם, הלא י"ל דהטעם כאן הא דאמר ר"פ אלו עוברין דף מ"ד א' בטלה דעתו אצל כל אדם, ועי"ן). והביאו בקה"י פסחים.

ונראה להדרך ה' לבאר, דהנה להחולקים היינו ש"י הרמב"ם דמשמע דא"צ כזית בכדי אכ"פ וכד' הש"ע כאן, הטעם כדאי' בהרא"ש ורמב"ן ה' חלה עפ"י הירושלמי דמבואר הטעם בעושה עיסה מחיטין ואורז משום גרידה, דטבע האורז כשהוא עם החיטין להתחמץ, אלא דהרמב"ן כתב שם דבע"י עכ"פ שיעור כזית (הגם דלא בע"י כזית בכדי אכ"פ), וביאר שם הרמב"ן דהטעם דאם אין שם כזית אין בהחטין כדי לגרור את האורז (וזה צ"ב דסו"ס באין לידי חימוץ, וכן ה' בקוב"ש, ובקה"י כתב לבאר בזה, ומה שצידדתי לעיל לתרץ בזה דהדין גרידה הוא דין חשיבות דחשוב האורז כחיטין, ש"ו"ר דזה צ"ע דאי' אמאי נמדד זה לפי החימוץ). ולכא"ו קשה דהא כיון דאין כזית בכדי אכ"פ שוב אין כאן חטין דיש כאן תורת ביטול ברוב, ונראה דהרמב"ן סובר דהא דבע"י כזית בכדי אכ"פ זהו כהדרך הא' שכתבנו, דהוא דין שיעור צירוף (וע"י בקה"י שביאר בזה ש"י רמב"ם דא"צ כזית בכדי אכ"פ), ונראה די"ל דגם להסוברים דבע"י כזית בכדי

אכ"פ, זהו משום דבע"י שלא יהי' תורת ביטול, דבאמת יסוד הטעם הוא משום דין גרידה, ורק דאם יש כאן תורת ביטול נמצא שאין כאן חיטים שגררו וכטענת הרמב"ן הנ"ל, ולזה בע"י שיהי' בהתערובת כזית בכדי אכ"פ, ואז שוב הדרי' לדין גרידה, ושוב א"צ שיאכל "כזית חטין" בכדי אכ"פ, והראב"ד סובר דבאמת א"י"ו מטעם גרידה כלל, ולזה בע"י דוקא כזית בכדי אכ"פ, ודוק. [וע"י עוד מה שיתבאר בכל זה בסמוך באופן אחר קצת].

ומתבאר דיש בזה כמה שיטות, א. שיטת הרמב"ם דא"צ כזית כלל, וכ"ה ש"י הרא"ש, אלא דלהרא"ש זהו משום דטכע"ק דאו אפי' בלא ממשו, ולהרמב"ם זהו משום דין גרידה, ב. ש"י הרמב"ן ז"ל דבע"י כזית ומ"מ א"צ כזית בכדי אכ"פ, והטעם הוא משום גרידה, גם ש"י הראב"ד ז"ל ודעימי' דבע"י שיהי' כזית בכדי אכ"פ בתערובת, אלא דאפשר דא"צ שיאכל כזית בכדי אכ"פ, ד. ש"י הראב"ד גופיה דצריך ג"כ שיאכל כזית בכדי אכ"פ, ודוק.

עוד בענין הנ"ל

בד' המ"ב ס' תנ"ג הנ"ל, לכא"ו יל"ע בהא דמבואר במ"ב דדוקא בחיטין ואורז הוא דינא דיד"ח מצה משום גרידה ולא בשאר מיני דגן, ומ"מ צידד במ"ב דסגי בשאכל כזית מן העיסה, וכבר תמהנו ע"ז. וע"י ג"כ במ"ב ס' תנ"ג ס"ק כ"ח דהביא לענין לשה בקצח ושומשמן, דהמ"א והפ"ח כתבו דבע"י ג"כ שיאכל כזית בכדי אכ"פ.

מיהו בעיקר הדין לכא"ו צ"ע, דבש"וע יור"ד ס' צ"ח מוכח דפסק דטעם כעיקר דאו אפי' בלא ממשו, כדמוכח ממה שפסק שם לענין ספק יש שם ס' כנגד החלב, וא"כ לפ"ז א"צ כלל שיהי' כזית בכדי אכילת פרס הן בהאכילה והן בהתערובת. ונראה דזה י"ל עפ"י"מ דכתב שם הרא"ש בסוף ה' חלה בשם רבינו חיים דאכתי אינו בא לידי חימוץ, ולזה איצטרך לטעמא דגרידה, וא"כ א"ש דגם דבעלמא טכע"ק דאו מ"מ אינו בא לידי חימוץ, ולזה בע"י שיש בתערובת כזית בכדי אכ"פ, והביאור דבהדין טכע"ק דאו איכא גם להדין דלא נתבטל האיסור, מלבד הדין דהטעם עצמו אסור, ויל"ע בש"י הראב"ד דמצריך בשאר מיני דגן רובה דגן, דאמאי, דלא מסתבר לומר דע"י התערובת גם החיטין אינן באין לידי חימוץ. ויל"ע בד' הרא"ש שם דמשמע דאם טכע"ק דאו היינו אף הטעם, א"צ לדין גרידה יעו"ש.

והנה לפמ"שכ"י י"ל מה שהק' לעיל ע"ד המ"ב, דבאמת להלכה קיי"ל דטעם כעיקר דאו גם אם אין בו כזית בכדי אכ"פ, וכל הטעם דבע"י לדין גרידה הוא משום דבע"י שיהי' בגדר הבא לידי חימוץ, ולזה לא מהני דין טעם כעיקר. וא"כ י"ל דהיכא דאיכא בתערובת כזית בכדי אכ"פ אז שוב הדר דינא דטעם כעיקר, וראי' לזה דהלא לש"י הראב"ד בשאר מיני דגן בע"י רובה דגן, ואע"ג דאיכא כזית בכדי אכ"פ, ואלמא דלא סגי בזה דאכל כזית בכדי אכ"פ, אולם באמת צ"ב לכא"ו דלדעת הראב"ד דבחיטין ואורז בע"י שיאכל כזית בכדי אכ"פ, א"כ אותו אכ"פ ודאי בא לידי חימוץ, וע"כ דלהראב"ד צ"ל דהא דבע"י רובה דגן, זהו משום דהדין טכע"ק עצמו לא מהני לענין שיחשב מצה (ע"י בחי' הגרי"ח ז"ל), אבל אם סברי' דבשאר מיני דגן סגי בכזית בכדי אכ"פ, לכא"ו הוא משום דמדין טכע"ק א"א לבא כיון דאינו בא לידי חימוץ, וקשה דאי' מה יועיל הא דיש בו כזית בכדי אכ"פ, סו"ס אינו בא לידי חימוץ [וגם פ"י ה"ר חיים לא הבנת', דאם אכל כזית בכדי אכ"פ א"כ אותו כזית בכדי אכ"פ ודאי בא לידי חימוץ], וע"כ קי"ל דהטעם הוא כהראב"ד דדין טכע"ק לא מהני שיחשב לחם, ולזה אם אך איכא בהתערובת כזית בכדי אכ"פ שוב חשיב בגדר לחם, כיון דבע"י שיהי' עכ"פ חשיבותא דכזית בכדי אכ"פ בהתערובת, אכן גוף הסברא בזה צ"ב טובא.

לבטל חטים מצומחים בס'

במ"ב ס' תנ"ג ס"ק כ' הביא דבתש"ו הרשב"א אוסר לבטל חטים מצומחים בס' משום מבטל איסור, והיינו דהוא גורם שיתבטלו, דאע"ג דחמץ במשהו מ"מ הא כבר נתבטל קודם פסח, ואין אומרים חוזר וניעור. ולפ"ז אין נפ"מ אם דעתו לטחון ולאכלן או להשהותן, אלא דיש נפ"מ לש"י הרמ"א דלח בלח לא אמרי' דחוזר וניעור, אבל יבש ביבש אמרי' דחוזר וניעור, א"כ אם דעתו להשהותן בלא טחינה בזה בלא"ה אינו רשאי משום דאסור להשהותן, וצ"ע בכוננת החזו"א או"ח ס' קי"ט ס"ק כ' שכתב דסגי ברובא להשהותן, דהלא צריך עכ"פ ס' גם אם ל"א דחוזר וניעור. ולכא"ו נראה דכוננתו דכל הטעם דצריך יבש ביבש ס' הוא משום גזירה שמא יבשלנו, וזה שייך דוקא היכא דשרי' ליה לאוכלו, אבל אם בלא"ה אסור לו לאוכלו אין טעם לומר דיאסר משום גזירה שמא יבשלו בפסח. ולפ"ז נראה דה"ה אם היינו דנים בפסח גופא וה"י הדין דבטל בס', דכ"ה הלא דעת הרא"ש ז"ל הובא בש"וע סו"ס ת"מ"ז, דכל הדין דחמץ במשהו הוא דוקא לח בלח, ולכא"ו היה נראה דגם יבש ביבש בע"י ס', דמ"מ גורי' שמא יבשלנו ויאכלנו ולא סמכי' על דעתו, דאע"ג דאסרי' ליה לאכול יבש ביבש מטעם שמא יבשלנו ויאכלנו, מ"מ עדיין אסור ג"כ להשהותו כיון דעכ"פ אסור מדרבנן גורי' שמא יבא לאכלו ויעבור איסור דרבנן, או שמא יבא לאכלו מבושל (ואז לא הוי ג"כ גזירה לגזירה), אבל להנ"ל מאחר דחזי' דמותר לבטל כשאין דעתו לאכלו, חזי' דהיכא דאינו אוכלו אלא משהו א"צ ס' לענין זה, וסגי בזה דאיכא רובא, ולא חיישי' דילמא יאכלנו כיון דאסור לו באכילה כ"ז דליכא ס', ולא גורי' דילמא יבשלנו ויאכלנו [ולפ"ז משמע דכל חטין או קמח דחששא הוא דילמא יאכלנו בעינן]. ולא גורי' שמא יאכלנו בעינן ואסור, כיון דהוי גזירה לגזירה, ודו"ק.

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

שמורה משעת קצירה

בביאור הלכה סימן תנ"ג כתב ז"ל: ובשם הגר"א הביא ג"כ שהחמיר מאוד שלא לאכול רק מה ששמור משעת קצירה, והוא היה נוהר בזה כל ימי הפסח ומטעם שמא ירד עליהם מים במחובר לאחר שנתייבש התבואה, ע"כ. וכן במשנ"ב ס"ק כ"ב כתב: "ועל כן המנהג לקצור דגן של שמורה בעודן לחין קצת".

ואולי יש לזה סמך מדברי רש"י בגמרא פסחים דף מ': 'מר בריה דרבינא מנקטא ליה אימיה חטי בארבי", ומבאר רש"י שהיתה שומרת לו חטים מתחלת קציר לצורך הפסח, ועבדה להו שימור מעיקרא "בארבי" מלא עריבה או עריבות הרבה.

ולכאורה מנין לקח רש"י מתחלת קציר, ומה בא להוסיף בזה, ואם תאמר שבא לומר שעשתה בזה שימור משעת קצירה, והלא זה כבר כתב אח"כ בפירוש "ועבדה להו שימור מעיקרא". ועוד יש לתמוה מה שכתב "מלא עריבה או עריבות הרבה", וכי כמה מצות אכל לצאת ידי חובת מצה שהיה צריך כ"כ הרבה חטים.

אלא שחשש לענין הנ"ל ורצה לקצור החטים כשהן לחות, וזה מצוי רק בתחילת קציר. והיה צריך חטים בשביל מצות לכל ימי הפסח, ולכן שמרה לו אמו מלא עריבה או עריבות הרבה.

ויתיישב נמי שפיר שהרא"ש אומר (מובא בבית יוסף) "שמשמע בגמ' שרק הוא היה מחמיר על עצמו ולא שאר החכמים שבדורו", כי זה היה חומרא יתירא ולא מעיקר דינא.

בונם זייברט - ערד

מצה מאיסור של חדש בתערובת אורז

ס' תנ"ג ס"ב: העושה עיסה מן החיטים מן האורז אם יש בה טעם דגן יוצא בה יד"ח בפסח, והטעם הביא המשנ"ב דכיון שמחוברים יחד טבע האורז להיות נגדר אחר החיטים, וכשמתחמץ החיטים מתחמץ ג"כ האורז.

ויש לציין בזה מה שדן בשו"ת שו"מ ח"א ס' ע"א בתשובה להגאון ר' אשר זאלקא, שהקשה לשואל ומשיב בנידון הירושלמי למה לא אכלו כלל ישראל מצה במדבר מחדש הרי עשדל"ת, והק' לשו"מ דהיו יכולים לקיים מצות מצה ע"י שיערכו חיטה עם אורז, דלענין מצה יצא, ומצד חדש פשיטא דלא אמרי' שגורר, והשיב לו השו"מ דכיון דהחיטים גוררין את האורז להיות כמו שהוא חטים כולו וכמ"ש המהרי"ט באורך, א"כ גם לענין חדש נעשה כאילו כולו חטים חדשים. והוסיף השו"מ דבלא"ה נר' דליק, דמה דאמרי' דגורר הוא רק בסתם חטים הכשרים, אבל כל שהוא חדש ואסורים אין החיטים יכולים לגרור את האורז, וכבר הורנו הר"ן באלפסי סוף ע"ז דהיתר גורר האיסור ולא האיסור גורר ההיתר, ולכך איסור בטל ברוב ולא היתר נהפך להיות איסור, וכ"כ הרמב"ן בחיובו לע"ז ע"ג, א"כ ה"ה כאן כל דהוא חדש פשיטא דאינו גורר האורז ולא יצא יד"ח מצה, וזה ברור.

ובשו"ת באר יצחק או"ח ס' ח' ג"כ דן בהאי מילתא, וכ' להקשות לש"י רש"י חולין צ"ח: דטעם כעיקר לאו דאו, א"כ למה לא אכלו עיסת אורז בעירוב כזית חטים בכדי אכ"פ דאו לא יעברו על חדש, דטעם כעיקר לאו דאו ויצאו יד"ח דהא זה בא לידי חימוץ. ות"י דכיון דיוצא יד"ח מצה באורז ע"י תערובת חטים לכן ממילא חייב עליה משום חדש, דהא מה שאינו נוהג חדש באורז יליף במנחות ע': בגז"ש לחם לחם ממצה, וא"כ כיון שיוצא יד"ח מצה בתערובת באורז מחמת גרידה ה"ה דנאסר מחמת זה באיסור חדש, והאריך שם עוד בזה בש"י רש"י והרמב"ם, וכ"כ דלש"י הרמב"ם אפשר לצאת יד"ח בכזית טבל בתערובת אורז ע"ש.

יוסף חיים הלוי בירנובים - קרית ספר

בדין העושה עיסה מן החיטים ומן האורז אם יש בה טעם דגן יוצא בה י"ח בפסח

המ"ב ס' תנ"ג ס"ב הביא את ב' שיטות (העיקריות) בראשונים, שיטת הרא"ש שבחיטים ואורז אפי' אין בעיסה שיעור כזית חיטה בכדי אכילת פרס, אם יש בה טעם דגן יוצא י"ח אפי' שאוכל כזית מן העיסה, אף שרובו אורז ובאורז אינו יוצא ידי מצה, שאני הכא שטבע האורז להיות נגדר אחר החיטים, וכשמתחמץ החיטים מתחמץ גם האורז ולכן דינו כחיטים, והיינו דעתה גם הוא בכלל הדברים הבאים לידי חימוץ. כן היא סברת הרמב"ן, אבל הרא"ש בפסקיו בסוף ה' חלה ביאר בפשיטות דכיון דטעם כעיקר דאורייתא, ונתנו החיטים טעמא באורז, הפך הטעם את האורז להיותו כמו חיטה, וקרינן ביה טעמו וממשו חיטה, ומה שהוצרך הירושלמי לטעם דגרידה, דסו"ס אין בא לידי חימוץ כי רובה אורז והיאך יוצא בה ידי מצה, לכן הוצרך לפרש דטעם החיטה גורר את האורז וגורם לבא לידי חימוץ. אבל קמח חיטה בדוחן או שעורה באורז אינו יוצא י"ח מצה אפי' שיש טעם דגן א"כ יש כזית בכא"פ, ואז כיון שיש כ"כ מן הדגן שבכדי אכילת פרס אוכל כזית, חשבינן כל העיסה כולה דגן ויוצא י"ח כשאוכל כזית מן העיסה.

שיטת הרשב"א ויסודו משיטת הראב"ד, שכל המעליותא של חטים ואורז הוא רק אם יש כזית בכא"פ דאו אמרי' דנגדר האורז אחר החיטה וגורם לו לבוא לידי חימוץ, אבל בחיטה ודוחן או שעורה ואורז אפי' בכא"פ לא מהני להחשיב העיסה ככולה דגן א"כ יש רוב דגן ומיעוט אורז או שאר מינים, דאו בטל האורז ברובא והוי ככולה דגן.

ומב' בזה שכשהדגן רוב או בטל האורז ברוב, ולכן הוי כולה דגן. והנה בשלמא אם נימא דהאורז נגדר ונהפך להחשב דבר הבא לידי חימוץ ניהא, אבל הרי כ"ז בחיטה ואורז, אבל בשאר מינים מאורז או חיטה ודוחן אין גרידה, והדוחן נשאר בתכונתו שאינו בא לידי חימוץ.

ולולא מסתפינא היה נראה לומר, דמה דס"ל לשו"ע דלכתחילה צריך לברר, אי"ז מהלכות פסח כלל וכלל, ומטעם הנ"ל שא"י"ז מחמיץ ממייעוט רוק העכבר, אלא ע"פ המבואר בגמ' הוריות דף י"ג שמי שאוכל ממה שאכל עכבר, משכח את הלימוד. והשתא א"ש שלא כתב זאת השו"ע כאן במפורש כיון דאי"ז שייך להלכות פסח כלל. אלא דאכתי צ"ב אמאי אם לא בירר אין בכך כלום, הרי משכח.

שמואל מזרחי - הקריה החרדית בית שמש

כיבוס השקים לקמח

סי' תנ"ג סעיף ו': "אם רוצים ליתן בהם קמח ומכבסים אותם יפה צריכים להתיר", צ"ע לשונו שלא כתב צריך לכבס. והנה לשון זו המובאת בב"י כאן היא מהתרומת הדשן, וזה לשון השאלה שם: וצ"ע במאי קמח, האם ברוצה לכבס אך אי"ז דאו מוכן שלא אמר צריך לכבסן יפה, ויבואר זה שפיר עפ"י מה שנאמר דקמח חמץ שנתערב בקמח שמור פסקינן להלכה דהוא לח בלח ובטל קודם הפסח, ואינו חוזר ונעור (ודלא כהט"ז כאן סק"ב דבעינן עירוב בטחינה), ואם רוצה לחוש למ"ב דקמח הוא יבש ביבש ומכבסם יפה אז אומר שצריך להתיר התפירות, דאליה עוד מגרע.

אמנם צ"ע דלעיל סי' תנ"א סעי' י"ח כתב הרמ"א: אבל שקים ישנים נוהגים בהם היתר ע"י כיבוס, משמע דבעינן כיבוס ולא למעליותא, אמנם יתכן שכתב כן מפני דזה היה המנהג לחוש ולכבסם. אמנם עוד טרחו הפוסקים לכתוב התם דאף בשק שנתן בו פעם אחת קמחא דפסחא, ורוצה לכבסו ליתן בו פעם שנית, ואם מיירי מצד קמח חמץ שבו מה שייך כאן ענין זה של שק כשר לפסח. ובחק יעקב כתב "ורוצה לכבסו ליתן בו פעם שנית", ש"מ דבעינן נמי כיבוס אף בהא, וע"כ יתכן דכל צריכות הכיבוס היא מפני התולעים המתהוים בשקי הקמח הריקים, ומש"כ הרמ"א הכא ונהגו התר וכו' הוא לאפוקי מנפח וכדו' דכיבוס מגרע, וא"א לכבס שקים כשמכבסם אלא מפני חמץ. נהגו בהם היתר בזה מפני שהכיבוס מסיר כל החמץ המתהוה מחמת המים.

קודם הפסח קמח בקמח מקרי לח בלח

בסי' תנ"ג בשער הציון ס"ק נ"ג הביא מש"כ בפמ"ג דאף אם נתן קודם הפסח קמחא, יערה מיד וירקד שמה יש בצק בעין ושרי, דקודם הפסח קמח בקמח מקרי לח בלח ושרי". ונתחבטו בזה רבים בכוננת הפמ"ג, דהפמ"ג מקורו בסי' תנ"א בא"א ס"ק ל"ו, והתם מיירי נמי בכבוס שקים, והביא מש"כ החק יעקב להתיר בדיעבד אם כיבס ללא התרת התפירות וכבר נתן בתוכו קמח. וכתב עלה הפמ"ג דמשמע דאף בפסח התיר החק יעקב, ותמוה דאם בפסח התיר מה בא להתיר נמי קודם הפסח.

ואמנם בגוף דבריו צ"ע, דהוא כ' לרקד מיד שמה התערב בצק בקמח, וקודם פסח לח בלח בטל, ובמ"ב הביא מש"כ הח"א דפירורין לא נקרא לח וחוזר וניעור, וצ"ע לסי' תס"ו סעיף ד' דאיתא במחבר התם "דבנתביש הלחלוחית לא מהני ריקוד במפרק ומתערב עם השאר ואסור לאכול בפסח", ופי' התם במ"ב ס"ק ט"ו דמיירי אף קודם פסח דפירורים אינם מתבוללים בקמח, ובפסח חוזרים וניעורים, והיאך כתב הפמ"ג להתיר ככה"ג. והנה טעמו של החק יעקב מבואר בסי' תנ"ג ס"ק כ"א דמעיקר הדין ליכא למיחש בבצק בשקים, וכמש"כ הרמ"א בסי' תנ"א לחלק בין נפה וכדו' לשקים, כיון דשקים בכבוס היטב לא נשאר בהם קמח, וס"ל דה"נ לבסוף מועיל למקום התפירות, וע"כ הקיל אפי' בפסח דליכא ביטול היכא שעירב קמח בדיעבד דאמרין י"ל דליכא הכא חמץ כלל, ודלא כהט"ז דמעיקר הדין חיישינן, והשתא י"ל דהפמ"ג התיר לומר דקודם הפסח דאיכא ביטול צריך אף לרקד, ולא לסמוך על הכיבוס לבד. אבל בפסח הוי תרתי דסתרי, דאם מרקד הרי חושש לחמץ ומפריד וירד דרך נקבי הנפה כמש"כ המ"ב ס"ל תס"ו ס"ק ט"ו וליכא ביטול, וא"כ כל ההיתר בפסח בדיעבד הוא דסמכינן על הכיבוס, אך לפני פסח יש לו לחשוש ולהוסיף הרחקה של גושי הבצק אם ישנם ע"י ריקוד.

והא דהערנו דליכא ביטול בפירורין, י"ל דאף בהא דסי' תס"ו מיירי בודאי, דהתם הענין הוא כשנפלו מים על הקמח וודאי החמיץ מעט, אבל הכא מיירי בחשש שמה נשאר קמח שלא התכבס יפה והחמיץ ואיכא בצק, ומעיקר הדין ליכא למיחש לשיטת החק יעקב והפמ"ג, וא"כ ס"ל ככה"ג לסבור לסמוך על השיטה המובאת בחק יעקב סי' תס"ו ס"ק י"ג להקל בביטול בפירורין כאשר הוא רק בחשש שאינו מעיקר הדין אלא מחומרא.

אמנם לא מסתברא לאוקים דברי הפמ"ג בשק ישן שלא כובס, דשמה החמיץ מלחלוחית הארץ, דא"ה כיצד משתמשים בקמח מן השוק, ולא שמענו דחיישינן ביה לבצק בקמח. וע"י דהפמ"ג התם מיירי אחר שהביא דברי החק יעקב דמיירי בבצק משום כיבוס, ה"נ הוא י"ל דמיירי בבצק אחר כיבוס.

ומשו"ה נמי י"ל דלא פליגי הפמ"ג והח"א, דהח"א שהבאנו מהמ"ב מיירי בודאי, אבל בספק אף הוא התיר חק יעקב וכמו שהביא התם המ"ב, יעוין בריש ס"ק נ"ג בשעו"צ דאף הח"א ס"ל הכי. ונראה דלהא כיון המ"ב בס"ק ל"ט במוסגר ובשעו"צ שם.

ויאל שרגא הלוי בירנבוים - אשדוד

כתש הזיתים בכלי שלתתו בו

מ"ב סימן תנ"ג ס"ק י"א: "אבל בשמן זית אם כתש הזיתים בכלי שלתתו בו וכדומה, בודאי נקלט בו טעם חמץ דהא זית הוא חריף. ועל כן בשמן זית לכוי' צריך לזוהר שלא לתלות הנר בקרוב לשולחן,

מצוה בו יותר מבשלוחו או הידור מצוה, והכא שיש כ"כ הרבה דינים, אפשר שיש לחשוש שמה לא יהיה כשר כלל, ות"ח עדיף.

שמורה מעליא למצת מצוה

בביה"ל (סי' תנ"ג ד"ה ולפחות) הביא בשם ספר תוספת ירושלים, שמצדד דאין לשלוח קמח שמורה על רכבת בלא שומר ישראל, דגם כשאין לחוש לאיחלופי ולירידת גשמים, מ"מ אין זה שמירה להדיא, ורחמנא אמר ושמרתם את המצות. ובשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' כ"א אות א') כתב דגם כשעומדים מים שלנו באיזה חדר צריך לכסותם, מכיון שבמצה כתוב שמירה, ומצינו דשומר שחר חייב לשמור אף נגד רוח שאינה מצויה, ואנן שומרי שחר במצות התורה [ואף שאין עושים ע"מ לקבל פרס, מ"מ הא כתיב מי הקדימני ואשלם], וצריכים לשמור אף מדבר שאינו מצוי (שאם לא יהיה מכוסה, עלול ליפול שם איזה דבר), ובחוט שני (עמ' קמ"ו) כתב דמ"מ במקום שהם שמורים בפני עצמם כמו חטים או קמח מכוסים בחדר סגור הרי"ז שמור, וא"צ לחשוש שנכנס שם אדם זר, כל שאין ריעותא.

יוסף חזן - באר שבע

דגן שצמח

בסי' תנ"ג ס"ק י"ז כתב המשנ"ב דאף שדגן שצמח מחמת לחלוחית הארץ הוי חמץ גמור, מ"מ כשלא ברר אין לאסור לפי שמתבטלין בתוך החטים הכשרים ונותר לטוהנם הכל ביחד, וכתב בשעו"צ שאין בזה מבטל איסור לכתחילה לפי שאין כונתו אלא לטחון.

וצ"ב דמה בכך שאין בעיה של ביטול לכתחילה, הרי מ"מ בעי שימור לשם מצה והכא אינה משומרת, ולא חולק במשנ"ב דלא שרי לענין מצת מצוה, ופלא גדול שבשעו"צ עצמו בסוף הסימן בס"ק ס"ז חש לטעם שמור לענין טחינה בלא ניקור.

ניר כהן - אשדוד

אכילת אורז בפסח

רמ"א סי' תנ"ג סעיף א': באורז וכו' והמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות, ע"כ. אבל הספרדים נוהגים היתר באכילת אורז וקטניות בפסח, אולם יזהרו מאוד לברור את האורז היטב שלא יהיו בו חטים ושעורים וכיו"ב, ונוהגים לבררו ג"פ בתשומת לב (חזו"ע עמ' פ"ב). ויש קהלות ויחידים מבני ספרד שנמנעים מלאכול אורז בפסח (עי' כה"ח אות י' ואות ט"ו). וספרדי שנוהג שלא לאכול אורז, ורוצה עתה לבטל מנהגו מחמת איזו סיבה, יכול לבטל מנהגו ע"י התרת חכם (חזו"ע עמ' פ"ד). ואם נהג איסור באורז בגלל היותו סמוך על שלחן הוריו, וכעת התחתן ורוצה לנהוג בו היתר, רשאי לאכול ללא שום התרה (שם עמוד פ"ה). והנהגה שלא לאכול אורז יכול לבטלו ביו"ט של פסח, וכן יכול לבטלו בשביעי של פסח לצורך אסרו חג שחל בשבת (חזו"ע עמ' פ"ו-פ"ז).

חטים לתותות

מ"ב סי' תנ"ג ס"ק כ"ד: דעכשיו שהמנהג לכבס את החטים וכו' וגרע מלתיתה, ואפילו לכל ימי הפסח אסור, וכ"ש ליקח מהם למצת מצוה, ע"כ. ובשו"ת יב"א ח"ט (סי' ט"ל) הביא כמה אחרונים שהקילו גם בקמח הנמכר בזמננו, ע"ש. ונראה שהכל לפי המקום והזמן, ואם ידוע שהדרך לתות חטים באופן שמתחמצים בודאי שאין להקל כלל.

שימור המצות

מ"ב סי' תנ"ג ס"ק כ"ה: ונהגו לעשיית שימור לשם מצה בכל המצות משעת טחינה, ולפחות משעת לישיה, ע"כ. ויש נוהגים שבכל שבעת ימי הפסח אוכלים מצה שמורה משעת קצירה, ואם ירצו לבטל מנהגם משום איזה סיבה יעשו התרה על כך (חזון עובדיה עמוד רי"ח).

אורז נורית - באר שבע

עשה עיסה מחטים ואורז

מבואר בשו"ע סי' תנ"ג ס"ב שאם עשה עיסה מחטים ואורז, ואפה מצה, אם יש בה טעם דגן יוצא י"ח, עכ"ד. ויל"ע למנהג הרמ"א שלא אוכלים קטניות בפסח, אם מותר לאכול מצה זו, דלכא"ו לא שייכים כאן ג' הטעמים שהובאו במ"ב ובה"ל לאסור קטניות שהרי עשה מזה מצה, ואין כאן שום חשש של חמץ, או שנאמר לא פלוג. והנה המ"ב הזכיר לא פלוג לגבי שאסור לבשל קטניות שלמים, אבל שם הרי שייך טעם הראשון, אבל במצה זו שעשה מחטים ואורז לכא"ו לא שייך שום טעם לאסור.

אכילת עכבר

כ' השו"ע סי' תנ"ג ס"ג: אם לא ביררו החטים מאכילת עכבר אין בכך כלום, וכתב בהא"ל "מלשון זה משמע דלכתחילה צריך לברר אותם הנשוכים מעכברים, אבל בטור ולבוש איתא שא"צ אפי' לכתחילה. ואפשר דמיירי המחבר כשאין שישים כנגדם, ולהכי נכון לכתחילה לבררם (פמ"ג)", עכ"ד.

ולכא"ו צ"ב בדעת השו"ע, אמאי צריך לבררם לכתחילה, הרי בטעם הדבר שכתב השו"ע שאם לא ביררו מאכילת עכבר אין בכך כלום, כתב המ"ב "שאין הגריגרי מחמיץ ממייעוט רוק שבפי העכבר, ולכן אפי' אם אין שישים כנגדן שרי בדיעבד", עכ"ד. א"כ למה צריך לבררם לכתחילה. ואפי' אם אין שישים כנגדם, הרי אין כאן חמץ. ולזה היה אפשרי דהמחבר חשש לכתחילה לראשונים שהביא בב"י דס"ל דצריך לברר אותם החטים הנשוכים מעכברים.

ועוד צ"ב, אמאי לא כתב השו"ע להדיא שצריך לכתחילה לברר מאכילת עכבר, ורק כתב באופן שכן משמע מלשונו.

והנה ידוע ספק העונג יו"ט סי' ד' דדין ביטול ברוב אם כחו הוא רק לסלק את מעלת הבטל כאילו אינו, או שגם בכוחו לתת לבטל את מעלת המבטל, ושם בתשובה דן בחוט א' של ציצית שנטוה שלא לשמה שהתערב בשאר חוטין שנטוה לשמה, אם נימא ביטול בזה או לא, דנהי שבכוח הביטול לסלק את מעלת הביטול כאילו אינו, אבל הרי סו"ס יש כאן חוט, ואם אין לו את ה"מעלה" שנטוה לשמה אכתי אינו ראוי לציצית.

ולפ"ז הכא באורז וחיטה נהי דבטל האורז ברובא, א"כ תו אין לו את כח הבטל דנסתלק כוחו, אבל הרי למצה לא סגי בזה אלא בעי' שיהי' לו מעלה שבא לידי חימוץ, וכמו שמב' ברא"ש שלכך בעי' הירושלמי בעלמא בברירה, ואם נימא דביטול ברוב אינו נותן לבטל את מעלת המבטל אכתי אין כאן כזית מדבר הבא לידי חימוץ.

ולכא"ו מב' בזה דלא כסברת העונג יו"ט, ועי' לעיל סי' ט' סק"ג שהביא נ"מ בין חיוב ציצית מה"ת לדרבנן, דבנ"ה ב' כ' אם נתערב לו ציצית טוויין לשמן בשלא לשמן ואין לו ציציות אחרים וכו', דאם הוא מדרבנן סד"ר לקולא. ויש שרצו לדייק דמשמע במ"ב דאפי' נטוה רובן לשמן לא יועיל דין ביטול ברוב ומטעמא דהעונג יו"ט, וצ"ע דהכא נראה דפשיטא ליה דלא כסברת העונג יו"ט.

אופיר אריאל - קרית ספר

דין קדימה במצות

במ"ב (סי' תנ"ג סק"ב) כתב: "והמנהג (ליקח חטים דוקא) וכו' - משום דהוא חביב לאדם ביותר ואיכא משום הידור מצוה. ואם אין לו חטים, יקח למצות מאחד מהארבע מינים החשוב לו ביותר כדי שיאכל לתיאבון". ולא ביאר אם יש דין קדימה למי שכל הארבע מינים האחרים חביבים לו בשווה, ובכה"ח (סק"ד) כתב דבכה"ג יש להקדים כפי הסדר שכתב השו"ע, דנקט חטי"ן ברישא לפי שהוא מוקדם בפס' ארץ חיטה ושעורה וכו', ואח"כ שעורים, אע"פ שהכוסמין הוא מין חטי"ן, לפי שהשעורים הוא ממין שבעה, ואח"כ כוסמין שהוא מין חטי"ן, ואח"כ כתב השו"ע שיבולת שועל ושיפון, אך במשנה הגירסא היא שיפון ואז שיבולת שועל, וכן העלה בסי' קס"ח שהשיפון קודם לשיבולת שועל.

שימור בשאר מצות

כתב הבי"ט סי' תנ"ג וז"ל: "והא דבעינן שימור דוקא במצה דמצוה, אבל שאר מצה שאדם אוכל בפסח לא בעי שימור לשם מצה בטל וכו', וכ"כ הר"ן והרב המגיד ז"ל, והכי דייק לשון רבינו שכתב בשם רי"ף שצריך לשמור החטים שיוצאין בהם ידי מצה", עכ"ל. ובמ"ב כתב (סק"ה) "כתבו האחרונים דאף דמדינא א"צ שימור לשם מצה רק למצות של לילות הראשונות, אבל לשאר ימים די כשאין בהם חשש חמץ, ישראל קדושים הם ונהגו לעשות שימור לשם מצה בכל המצות משעת טחינה, ולפחות משעת לישיה", עכ"ל. אמנם ברמב"ם (פ"ה ה"ט) לא נזכר חילוק בין לילה ראשון לשאר ימות הפסח, כן כתב שם הרב המגיד, וכתב דכ"מ גם מהרי"ף (ולא כמו שכתב בטור בשם הרי"ף), ובביה"ל כאן הביא דגם הגר"א נהג לאכול רק מצה שמורה משעת קצירה בכל ימות הפסח, וכן הוא בברכ"י (אות ח') "לכתחילה צריך שימור משעת קצירה כל המצה שאוכל בכל הפסח לדעת הרי"ף והרמב"ם וקצת מהגאונים, ולא דוקא מצת מצוה - הרב מהר"י זיין בשו"ת שערי ישועה כ"י א"ח שער ו' סי' ד", עכ"ל.

בדיני קטניות

בשו"ע הרב (סי' תנ"ג ס"ה) כתב שלא נהגו לאסור קטניות אלא באופנים שבהם אסור לאכול מיני דגן, ולכן מותר לאכול קטניות חיים ששמרו שלא יבוא עליהם מים, ולא נתנום בתבשיל, וכן חזיתי לחיי אדם (כלל קכ"ו ס"א) שהתיר לאפות מצות מקמח קטניות כשנוהרים בכל הזהירות כמו שנוהרים באפיית מצות ממיני דגן. אמנם בכה"ח (ס"ק ט"ב וס"ק ח"י) כתב דיש לחשוש משום מראית העין וכן שמה טעו, וע"כ המנהג להחמיר בכל גוונא.

מקום טחינת המצות

במ"ב (סי' תנ"ג סק"ח) הביא שכשטוחנין בריחיים תבואה לתותה לא יטחון באותו בית לפסח ואפי' בריחיים אחרות, לפי שהאבק פורח באויר ומתערב יחד, ואפי' אם נאמר שיש ששים כנגדם, מ"מ לכתחילה יש לזוהר. ובכה"ח (סקצ"ט) כתב בשם ספר סמא דחיי שכשטוחנין לפסח במקום שטחנו בו קמח בשאר ימות השנה, יש לנקות גם את התיקרה שלא יפול האבק וכדו' מחמת קול הטחינה להחטים והקמח.

מצוה בו יותר מבשלוחו

כתב הרמ"א (סי' תנ"ג ס"ח) "ואנשי מעשה רגילים לילך בעצמם אל מקום הריחיים לראות הם בעצמם לטחינת קמחיהם", וביאר במ"ב דמצוה בו יותר מבשלוחו, ונסתפקתי אם האדם הוא עם הארץ, ובאפשרותו למנות שליח ת"ח שידוע הדינים טוב יותר ממנו (באופן שגם הע"ה יודע הדינים העיקריים), ובתחילה חשבתי לדמות להא דכתב החיי אדם (ח"א כלל ס"ח דין ז') וז"ל: "צריך עיון אם הוא יעשה המצוה לא יהיה מהודר כל כך, כגון הרוצה לכתוב לו ספר תורה ואין כתבו מהודר, ואם ישכיר סופר יהיה מהודר, איזה עדיף, וצ"ע", עכ"ל. ואח"כ מצאתי בקיצו"ש (סי' ק"ח ס"ג) "ובמקום שיש תלמידי חכמים, המה הולכים אל הריחיים להשגיח, שיהא ההכשר כראוי. ובמקום שאין ת"ח ראוי לכל ירא שמים שילך בעצמו להשגיח על ההכשר, דמצוה בו יותר מבשלוחו". ומוכח דס"ל דת"ח עדיף. ונראה דלא דמי לספק החיי אדם, דהתם מ"מ הס"ת יהיה כשר, רק השאלה אם עדיף

שלא יטיף על מיני מאכל". ומבואר בדברי המשנה ברורה שמותר להדליק בשמן הזית שנקלט בו טעם חמץ, רק צריך לזהר בחשש אכילה להרחיק מהשולחן.

והקשה הרה"ג ר' חיים פסטינגר שליט"א מדוע מותר בהנאה, הרי יש בו טעם חמץ כשלא נתבטל בשישים. ונראה לי לישב שאין זה חשוב שנהנה מהחמץ, דאע"פ שלא נתבטל בהחמץ אין בכוחו להדליק. אמנם יש מקום לעיין דבתערובת חמץ צריך לשרוף הכל, וביאר הגר"א סי' תמ"ז סק"ג ורע"א סי' י"ט בביאור הראשון שדינו כמו יין נסך שאינו בטל שאסור למכור חוץ מדמי איסור הנאה שבו, ואין הטעם בזה משום חנ"ן שהרי קימ"ל שאין איסור חנ"ן במשהו, אלא כיון שאין בטל האיסור הוי כמין במינו שכתב הר"ן בנדרים שכל דבר שהוא דומה לחבירו אינו מחלישו ומבטלו אלא מעמידו ומחזקו. ובספר תורת המועדים על השונה הלכות כתב לחדש לדבריהם שיהיה אסור להדליק בנר שנבלע בו טעם חמץ במכוון שלא מתבטל, שכל התערובת נחשבת אחד, דמאותו טעם אין יכול למכור מחוץ לדמי איסור שבו, שהמשהו חמץ נחשב שנמצא בכל התערובת וא"א להפריד. אבל לכא"ל לענין עדיין אפשר לחלק שכשמוכר חוץ מדמי איסור שבו לא מהני, כי סוף כל סוף המשהו חמץ התאחד עם התערובת ומקבל כלן גם עליו, רק הוא מחליט בעצמו לא לקבל על זה המשהו, ואין שייך להפריד כי באמת מקבל על הכל, אבל כאן כשמדליק את השמן אין שייך לומר שנהנה מהחמץ, כי אפי' אם נחשוב את התערובת לאחת, אבל המרכיב של החמץ אין בכוחו להדליק, ומה שייך לחשוב שנהנה מחמץ.

חיים יהודה לידר - חיפה

שמורה משעת קצירה

נשאלתי מידידי הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (מו"ס גם אני אודך, ופרדס יוסף על המועדים) בהא דכתב השו"ע סימן תנ"ג ס"ד, החיטים שעושים מהם מצת מצוה טוב לשמורם שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה ולפחות משעת טחינה, ובשעת הדוחק מותר ויקח קמח מן השוק. ובשתי"ל זתים כתב לכא"ל הדעות בשו"ע, ולא כתב כיצד המנהג בת"מ, ומסתמית הדברים נראה שמנהג ת"מ למעשה כדעת השו"ע, אלא דבכתבי תלמידו המהרי"ץ זצוק"ל בספרו שו"ת פעולת צדיק כתב, שאם אין מצה שמורה משעת קצירה אין לברך עליה על אכילת מצה, וצ"ע, ע"כ.

ואשר נראה לומר דדעת רבינו השתילי זתים כדעת השו"ע שבדואי לכתחילה צריך שיהא החיטים שמורים משעת קצירה, אבל בודאי אם אין חיטים שמורים משעת קצירה אלא משעת טחינה, ובשעת הדוחק קמח מן השוק, שמברך על זה על אכילת מצה. ואף שמצינו לרבינו פעמים שאין מעלה המנהג להדיא וסומך על המנהג הקיים, בנידון דידן קשה לומר שסמך על המנהג הקיים, שחידוש כזה גדול שאם אין לו חיטים שמורים משעת קצירה שאינו יכול לברך על אכילת מצה צריך היה לאשמועין להדיא. והכי מסתבר שהפר"ח האריך בענין, וסיים דבריו בזה"ל: הכלל העולה דכזית מצה של חיוב לחלה ראשונה אינו יוצא בו א"כ שמור משעת קצירה, ואף בשעת הדוחק, ודלא כמחבר ז"ל, והוא מהפוסקים שעולים תדיר על שולחן רבינו, ואי ס"ל כוותיה מסתבר שהיה לרבינו להביא להדיא, ומדשמטיטו משמע דלא ס"ל הכי הלכה למעשה אלא כדעת השו"ע, וכך נמי מנהג ת"מ.

ואף שהמהרי"ץ העיד על המנהג שלוקחים חיטים שמורים משעת קצירה, ואם אין שמורים משעת קצירה אין מברכים על אכילת מצה, אין בכך כל קושיא, שמצינו פעמים רבות שהמהרי"ץ זצוק"ל מעיד על המנהג, וברבינו בא המנהג היפך דבריו, וזהו שהיו כפי הנראה שני מנהגים בעיר צנעא, וכל אחד העיד על קהילתו.

שוב ראיתי שכבר כתבו חכמי ת"מ להשיג על דברי מהרי"ץ שכתב ומנהגינו להחמיר ולחזר אחר מצה שמורה משעת קצירה דור אחר דור, בפרט היות דידוע דהרמב"ם מריה איתרין הוא, והוא מכת הסבורים דצריכה שימור משעת קצירה. והא לך לשון הרב בעל שושנת המלך: גם מ"ש שהמנהג להחמיר וכו' ואין לו לברך וכו'. אומר אני דלאו ראייה היא זו, דמה שמחזירים אחר מצה השמורה משעת קצירה הוא רק למצוה מן המובחר הואיל והדבר מצוי, ואולי יקרה שלא ימצאו משומרים משעת קצירה, כדאי הם הפוסקים המקילים לסמוך עליהם ולברך, ע"כ.

אמנם מה שכתב שם הרב בעל שושנת המלך ז"ל: ולי עבדו קשה במ"ש שדעת הרמב"ם שצריך לשמרה משעת קצירה, שהרי מלשון הרמב"ם מוכח היפך דבריו, שכתב בפ"ו צריך אדם לזהר בדגן שאכל ממנו בפסח שלא יבוא עליו מים אחר שנקצר, הרי לך בפירוש שא"צ שימור רק אחר קצירה וכו', עי"ש.

שמעתי שהגיע כיום מהדורא בתרא מהרב הנ"ל וחזר בו מהדיק הנ"ל, ואכן בדפוסים החדשים השמיטו קטע זה מדבריו.

ומה שכתב הרמב"ם הלשון אחר שנקצר ולא כתב משעת קצירה, אפשר לענין לומר דבא לפוקי הגם שהתבואה כבר עומדת בקשיה ונגמר בשולה וראויה לקצירה ויבשה היא, אע"פ כן א"צ שמירה אלא מאחר שנקצר בפועל ולא משעה שראוי לקצירה, וי"ל.

הרב חזקיה דחבש - רב ק"ק שתיילי זתים ראש העין, ומח"ס שתיילי זתים עם פירוש באר מרים ג' חלקים

בדין סתמא לשמה

יש לעיין במאפייט מצות בהכשר מהודר ובהשגחה קפדנית ע"י משגיח מיוחד העומד ומשגיח בדקדוק שלא יהי חשש חימוץ, וכן מודבק בכותל המאפיה הכרוזה שכל מה שיעשה יהי לשם מצת מצוה, ואחד הפועלים שכח לומר שעושה לשם מצת מצוה, האם נפסלו המצות שעשה לאכילת מצת מצוה.

והארתי בספרי מרבה חיים חלק ב' סימן א' אות כ"ז בענין מי שהטיל ציצית בלי כונה. ולפי איך שביארנו במצה יש דין לשם מצת מצוה, ולא מספיק מה שהשגיח שלא יחמיץ, יש לדון בכל הפרטים כהטלת ציצית.

וזה מש"כ במרבה חיים: בביאור הלכה סימן י"ד ס"ב ד"ה לא יברך כתב בסוף דבריו וז"ל, אם הוא בעצמו הטיל בסתם חוטי הציצית בבגדו אפשר דגם להרא"ש בזה סתמא לשמה קאי, דלמה הטיל אלו החוטין בבגדו אם לא לשם ציצית, ובפרט באלו הטליתים שלנו שהם מיוחדים בעת קנייתם רק לקיים בהם מצוות ציצית, בודאי אח"כ כשהטיל בהם חוטי ציצית לשם ציצית הטיל בהן, ודומיא דמאי דהביא המג"א בסיומן תקפ"ט סק"ט בשם הרדב"ז ע"ש, ודבריו צ"ע מה שדימה לדין הרדב"ז.

וז"ל המג"א סימן תקפ"ט ס"ק ד': מי שבא לבה"כ לצאת י"ח עם הציבור, אע"פ שבשעה ששמע לא כיוון לבו אלא סתמא יצא, אבל הבא לבה"כ בסתמא לא יצא. וביאור הדברים היות ובא לבה"כ עבור לשמוע תקה"ש, א"כ כשנמצא לבה"כ הוא בשביל תקיעת שופר, ואין מעכב מה שאין חושב, והנה הדימוי צ"ע, דשם קדמה מחשבה לפני שבא לבה"כ שהולך לבה"כ לשמוע, והרי זה כמפרש שהתקיעות שישמע יהיה לשם מצוה, ולכאורה ראיית הבאה"ל דגם כשהולך לבה"כ אין חושב לשם מצוה רק לשם לשמוע תקה"ש, אבל לא כיון לשם מצוה. אע"פ כ דבריו צ"ע, דשם זה דין כונה במצוות, דמצוות צריכות כונה, ועל כונה מספיק מה שמכוין שזה מצוה ואין צריך ליחד לשם מצוה. משא"כ בהטלת ציצית אין זה כונה לשם מצוה אלא יחוד שמייחד לשם ציצית, וע"ז לא מספיק מה שידוע שזה ציצית אלא שצריך ליחד.

ונראה לבאר דבריו, דהנה יחוד לשם ציצית אינו מוגדר דאין צריך לומר בפירוש שמייחד הפעולה, אלא מספיק שיאמר לשון שמוכן בלשון זה שהחוטין מיוחדים, וכן להפוסקים שמספיק מחשבה אין צריך לחשוב שמייחד החוטין, אלא מספיק שיחשוב באופן שיהיה מונח בזה שהפעולה מיוחדת, כגון אם אומר לשם ציצית הרי לא אמר שמייחד, רק היות וידוע שציצית הכונה לשם מצות ציצית הרי באמירה שלו מונח היחוד לשם מצות ציצית, וס"ל להבאה"ל דכמו שהולך לבה"כ לשמוע שופר מונח בזה שמתכוין לשם מצוה, ה"ה כשתולה ציצית בטלית כיום מונח בזה שידוע שתולה ציציות, והיות וכיום תלית ציציות הוא נוסח של לשם מצות ציצית, הרי בידיעה הזו מונח לשון של יחוד שמייחד הפעולה לשם מצוה, ודו"ק היטב.

והנה גם בכונה בשם אע"פ שצריך ליחד השם, ואין מספיק שידוע שכותב שמו הקדוש, אע"פ כ כתב החזו"א בחי"ד סימן קס"ד ס"ק ג' וז"ל בדי"ה איסור מחיקת השם, ובמרדכי בה"ק הביא פלוגתא אי סתמא לשמה. ואפשר שאיירי בידע שהוא שם אלא שלא שם אל ליבו שיש בו קדושה ואנו חייבין בכבודו, כמו איסור מחיקה ואיסור לעמוד לפני ערום וכו"ב מעניני הכבוד, שאם ידע זה בשעת כתיבתו והרגיש בענינו היינו כונה לקדש, אבל אי היה מעתיק מן הספר וכותב ולא הרגיש כלל בלבו שהוא שם, לכ"ו"ע לא מקרי לשמה וכו' (עי"ש) שהאריך באופנים אחרים סתמא בשם. מבואר מדבריו דאין צריך לחשוב הנוסח שמקדש, אלא כשיודע שהוא שם ונוהג בשעת מעשה כמו שצריך לנהוג בשם הרי זה כאומר שמייחד השם, ה"ה בלשמה בציצית כשיודע שזה ציצית ומטיל על טלית של מצוה הרי מונח בזה שאומר לשם מצוה. (ועיין בשו"ת אב"נ חי"ד סימן שנ"ח שהביא ג"כ דברי הרדב"ז לסעיף להיתר, עי"ש בהיתר ה', רק שחסר הסיום מה שדן כלפי היתר זה).

ולכאורה לפי סברא זו יש מקום להיתר ג"כ כיום שכותבים רק לשם ס"ת, שנאמר ג"כ כשכותב כאילו פירש לשם ס"ת, ולכאורה יש מקום לחלק דבציצית הלשמה הוא לשם קיום מצוות ציצית, והרי כשתולה ציצית מונח בזה לקיים מצות ציצית, משא"כ בס"ת אין הכונה רק לשם מצות ס"ת, אלא שיחול ע"ז קדושה, ועל קדושה לא מספיק ידיעה שידוע שזה ס"ת, רק שלפ"ז נצטרך לומר שאם יכתוב ס"ת ויאמר לשם ס"ת יהיה פסול היות ולא אמר לשם קדושת ס"ת. ובמקדש מעט סימן רע"ד ס"ק ה' משמע לכאורה שאין הנוסח לעכב, וכתב שם ז"ל: ועכ"פ צ"ל לשון שמשמעותו שכותב לשם ס"ת כשרה וכו'. ועי"כ צ"ל כשאומר לשם ס"ת כשרה מונח בזה שיחול ע"ז קדושת ס"ת. אי"כ לכאורה כשרוצה לכתוב ס"ת ולוקח קלף המיוחד לס"ת, אי"כ הרי זה כאומר סתמא לשם קדושת ס"ת (ויש להאריך בגדר הקדושה בסוגי"ב פ"ב דנדרים בנודר באזכרות, ועיין שם בראשונים אם זה דוקא באזכרות או גם בס"ת, ועיין בספרי מרב"ח ח"א עמ' נ' מהאור שמח, ועי"ש בעמ' נ"א ואכמ"ל).

ונראה דגם הביאור הלכה לא נתכוין להיתר מכח סתמא לשמה, אלא חיפש צד זכות על אלו שלא מתכוונים לשמה, וז"ל: וכ"ז כתבתי רק להצדיק המנהג שלא נהגו לזהר בזה, אבל כל י"ש יחמיר על עצמו להיות זהיר להוצא בשפתיו בפירוש שהוא תולה אותן לשם ציצית, עכ"ל. וצ"ע אם כונתו שבדיעבד אפשר לסמוך על סברא זו, וא"כ נצטרך לחפש הבדל בין ס"ת לציצית, ואולי נצטרך לחלק בין אם כותב לעצמו לבין אם כותב לאחר, דהרי הבאה"ל כתב ההיתר דוקא שמטיל לעצמו, אבל כשמטיל לאחרים כתב במפורש שלא אומרים סתמא

לשמה, היות ואין מונח שעושה מצוה אלא למלאות בקשת חברו, וה"ה בס"ת"מ נאמר דאם כותב לעצמו הוי סתמא לשמה, אבל כשכותב לחבירו הרי זה כעושה בקשת חברו, וצ"ע כשכותב לשם פרנסה אם הוי ככותב לעצמו, היות וכותב לשם למכור לסת"מ ולא לעשות בקשת חברו, ואפילו בכותב ס"ת לאחר הרי כשהקונה אומר לו כתוב ס"ת, מונח באמירה שלו עשה לשם ס"ת. ועיין בשו"ת חת"ס חאה"ע ח"ב סימן ט' שאם אמר לו כתוב לי ס"ת לשמה ואמר כן אעשה, אע"פ שלא אמר אח"כ לשם ס"ת אמרינן שעושה ע"ד הראשונה, א"כ מדוע הקונה ס"ת ואומר עשה לי ס"ת, אע"פ שלא אמר לו מפורש לשמה הרי נתבאר שלעצמו יש מקום לומר סתמא לשמה, א"כ ה"ה שאומר שרוצה שיכתוב לו ס"ת נאמר סתמא לשמה. ועדיין צ"ע בסברת הבאה"ל וביתר הפרטים.

ונראה דבעבודת המצות יש מקום יותר להתיר, דיש לחלק בין הטלת ציצית לאפיית המצות, דבהטלת הציצית אין שום איסור והשגחות מיוחדות בהטלה, משא"כ באפיית המצות שיש השגחה מיוחדת ומקפיד על כל פרט, הרי יש לדון לפי החזו"א בחי"ד סימן קס"ד ס"ק ג' הבאנו דבריו לעיל, ולמעשה עדיין צ"ע.

בקצר וטחן לשמה, ובשעת לישא ועריכה לא חשב לשמה

באחד שקצר וטחן לשמה, ובשעת לישא ועריכה שכתב לומר ולהתכוין לשמה, השאלה מתחלקת לארבעה צדדים:

[א] אם אומרים סתמא לשמה, היות וקצר וטחן לשמה נאמר שכמו בקדשים אמרינן סתמא לשמה, כן כאן היות וקצר וטחן לשמה נאמר שיתר הפעולות נאמר שהם לשמה.

[ב] יש לדון אם אומרים שאדעתא הראשונה הוא עושה, היות והתחיל לשמה אנו אומרים שכונתו בפעולה השניה ג"כ לשמה.

[ג] האם יש הבדל בין הקוצר והטחון שאם ילוש נאמר אדעת הראשונה עביד, אבל אם אדם אחר ילוש לא נאמר אדעת הראשונה עביד.

[ד] בשו"ע סימן תנ"ג סעיף ד' פסק המחבר: החטים שעושים בהם מצת מצוה טוב לשמרן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה ולפחות משעת טחינה, ובשעת הדחק מותר ליקח קמח מן השוק, וכתב במשנה ברורה ס"ק כ"א רצונו לומר המצות שאוכלין בשתי הלילות הראשונות וכו' הם צריכין שמירה יתירה, ולא די לנו במה שאין לנו ריעותא של חשש חימוץ, אלא שצריך שימור יתרה לשם מצות מצוה, דכתיב ושמרתם את המצות, והיינו שצריך שישמור לשם מצוה.

והנה יש לדון היות ובשעת הדחק יכול לקחת קמח מהשוק שלא יחזיקם ריעותא, ועיין במשנה ברורה ובביאה"ל שהאריך לחלק בין קצירה לטחינה, דבקצירה כתב המ"ב ס"ק כ"ה וחטים מותר ליקח אפילו שלא בשעת הדחק, ובקמח האריך במשנה ברורה ובביאה"ל, והנה כל זה בקמח שנשאר מכל השנה, האריך בביאה"ל לחלק בין קמח של עכו"ם שאין להתיר אפי' בדיעבד, ובקמח של ישראל יש להתיר בדיעבד. אבל בקמח שנטחן לפסח לכאורה גם למחמירים אין מקום לחשוש לכתחילה, היות ודין הלשמה הוא רק משעת לישא.

וכן כתב בשו"ע הרב סימן תנ"ג סעיף י"ד וז"ל: אין אדם יוצא ידי חובתו אלא במצה ששמרה ישראל שנאמר ושמרתם את המצות וכו', ומהו שימור זה האמור בתורה, הוא כשרואה אותה קרובה לבא לידי חימוץ ישמרנה וישתדל בה שלא תחמיץ, כגון מתחילת לישתא ואילך שכבר באו עליה מים והיא קרובה להחמיץ, אם לא ימחר להתעסק בה בימים וכו', אבל קודם שבאו עליה מים דהיינו קודם לישא אין צריך שישמור ישראל את הדגן או את הקמח שלא יבא עליהם מים, אלא כל דגן שבא לפניו ואין אנו רואים בו שום חשש חימוץ מותר ללוש ממנו אפילו מצת מצוה וכו'. וכל זה מעיקר הדין, אבל כבר נהגו כל ישראל לשמור החטים של מצת מצוה משעת טחינה ואילך וכו'.

והנה יש לדון בספק הנ"ל אם קצר וטחן לשם מצת מצוה אם אמרינן אדעתא הראשונה הוא עושה, או שנאמר היות ומצד הדין אין צריך לשמה לא נאמר אדעתא הראשונה עושה. ובספרי מרבה חיים ח"ב סימן א' אות כ"ח הארכת, ונביא מש"כ שם.

בקלף שעיבד לשמה וכותב בעצמו סת"מ

יש לעיין בקלף שעיבד לשמה והוא בעצמו כותב הסת"מ, אם לא כיוון לשמה אם יש להכשיר ולומר דעל דעת הראשונה הוא עושה. והנה מדיון סתמא לשמה כתב בספר התרומה אות קצ"ב שלא מועיל מה שמעבד לשמה וז"ל: וגבי תפילין ומוזוזות וס"ת לכאורה היה נראה בהן שעושה כבר לשמה שאין צריך לעשות הכתיבה לשמה, ואפילו המחשבה לא צריך דסתמייהו לשמן קיימי כל זמן שלא עוקרן לשמן כמו זבחים, מיהו לא דמי דזבח כיון שהוקדש לעולה או לשלמים על כרחין בסתמא נמי לשמו קאי שאסור לשנותו לזבח אחר, אבל העור והקלף שעבדן לשם לכתוב בהן דבר קדושה אינו אסור לכתוב בו שטרי הדיוטות או לעשות ממנו טלאי וכו', הנה ביאר הסיבה שלא אמרינן סתמא לשמה היות ויכול לשנות העור, והנה דין סתמא לשמה הוא אפילו בב' גברי שאמרינן שמצד הנפעל מונח שהפעולה היא סתמא לשמה, ואין נפק"מ מי שעושה את הפעולה היות ובנפעל מונח שהעושה היא לשמה, וע"ז דן ספה"ת היות והקלף מועבד לשמה י"ל שמצד הנפעל מונח שמי שיכתוב על הקלף יכתוב לשמה, וע"ז כתב היות ואין הכרח בקלף שיכתוב עליו סת"מ, א"כ לא מונח בנפעל שיהי הפעולה לשמה, ועיין מאות ט' וכו' שהארכו בזה.

אבל דין על דעת הראשונה אינו מצד הנפעל אלא מצד הפועל, שהפעולה השניה עושה כהמשך לפעולה הראשונה, ורצונו שימשיך

ונראה דזה ודאי שכל הפעולה צריכה להיות לשמה, וכשמיחד את כל הפעולה לשמה הרי ברור שכל מה שיעשה הוא על דעת מה שיחד בתחילה, דהרי פירוש שעושה הכל לשמה, ואינו עוקר אח"כ את מה שאמר, א"כ פשוט שכל מה שעושה עושה על דעת זה ואין צריך יותר לחשוב, ונחלקו ב' פירושי התוס', דלפירוש א' כשאומר שעושה לשמה הרי זה כמפרש שכל הפעולה תיעשה לשמה, וכל מה שנעשה על דעת הראשונה עושה, ופירוש ב' ס"ל שכל זמן שלא אמר לא מונח שכל הפעולה תיעשה לשמה, רק שצריך שיאמר שעושה את כל הפעולה לשמה, ואז אמרינן שמה שעושה על דעת מה שיחד בתחילה עושה.

ואפשר לבאר את הפירוש הראשון של תוס' באופן אחר כמו שהסתפקנו לעיל, דכמו בקרבן ע"י שמיחד את הקרבן נמשכים כל הפעולות למה שנתחזק, י"ל שגם בלשמה ע"י שמיחד את תחילת הפעולה לשמה הרי נגרר כל משך הפעולה לתחילת הפעולה. דכמו בקרבן אמרינן שהפעולה מתיחד לעצמותו, ה"ה גמר הפעולה אמרינן שהיא מתיחדת לתחילתה, דאין פעולה מתחלקת לחצאין, והיא נגררת מאליה לתחילתה כל זמן שלא מפיקע אותה מיוחדת ע"י מחשבה שלא לשמה.

והנה זה פשוט שסברא זו שייך רק בפעולה אחת שאומרים שהסוף נגרר לתחילת הפעולה, אבל ב' פעולות ודאי שמדין סתמא לא אומרים שנגרר הפעולה השניה אחר הפעולה הראשונה, רק שיש לדון שב' פעולות אומרים שעושה על דעת הראשונה, והיות ועשה פעולה אחת לשמה אמרינן שגם הפעולה השניה כונתו לשמה, והחילוק בין פעולה אחת לשני פעולות, דבפעולה אחת אמרינן סתמא מצד הנפעל, דאמרינן שגמר הפעולה נגרר אחר תחילת הפעולה מצד הפעולה, וב' פעולות אמרינן סתמא מצד הפועל שדעתו לשמה גם על הפעולה השניה.

ואפילו בפעולה אחת נראה דלא אמרינן שנגרר סוף הפעולה לתחילתה רק אם עשה את הפעולה בלי הפסק, אבל אם היה הפסק לא שייך לומר שנגמר הפעולה נגרת אחרי התחלתה, דמי ימר שזה המשך אחד, דבשלמא שעושה הפעולה בפעם אחת אמרינן שלא מתחלק הפעולה לחלקים, וכמו שתחילת הפעולה מתיחדת לשמה מסתמא נגרר כל הפעולה אחרי ההתחלה, אבל כשיש הפסק מי ימר שהפעולה נגררת מאליה לתחילת הפעולה. ונראה דחילוק זה הוא רק מצד שנגרר, אבל אם גמר הפעולה נעשה לשמה מדין שכל העושה על דעתו הראשונה עושה, זה שייך גם כשהיה הפסק דהרי עושה על דעת הראשונה שיחדה לשמה, ואין ההפסק היסח הדעת למה שיחד, ודו"ק היטב. (ויתבאר א"ה לקמן בדעת הפמ"ג).

ונראה דכשעושה ב' פעולות משם אחד, כגון שלש ב' עיסות למצות, לא אמרינן היות ועשה עיסה אחת לשמה נגררת גם העיסה השניה, דהרי אין לעיסה אחת חיבור לעיסה שניה שנאמר שנגרר אחר ההתחלה, וא"כ נהי שבעיסה אחת שהתחיל לשמה אמרינן היות והתחיל בעיסה זו לשמה נגרר יתר הפעולה אחר ההתחלה, זה שייך רק לעיסה זו אבל לא לעיסה אחרת. וכן בעריכת המצות הגם שבלישה הם היו אחד, אח"כ שנתחלקו החתיכות הרי כל חתיכה נחשבת בפני עצמה. והנה כל זה מדין גרידה, אבל כשאומר שכל הפעולות היו לשמה שם שייך על כמה עיסות, היות וכל מה שעושה על דעת מה שאמר בתחילה.

כל העושה על דעת הראשונה הוא עושה

כתב הפרי מגדים במש"ז סימן י"א ס"ק א' וז"ל: ומיהו בתחילת הטויה די, וא"צ בכל פעם אפילו ליומא אחרא דסתמן תו לשמן קאי כמו זבחים (ע"י מרדכי ה' ציצית), עכ"ל. ודבריו צ"ב, דדין סתמא לשמן שייך רק בקדשים היות וסתמן מצד עצמותו נעשה לשמה, אבל בטויית ציצית מה שייך לומר סתמן לשמן, וכי מפני שהתחיל לעשות לשמה נתיחדה הטויה שסתמא לשמה, ואפילו אם נסביר כמו שהארכנו לעיל שתחילת הפעולה גוררת את המשך לשמה זה רק בעשה הפעולה בב"א, אבל כשהפסיק קשה לומר שסתמא לשמה כמו שביארנו באריכות, ובפמ"ג כתב שסתמא לשמה גם ליומא אחרא.

ובמשנה ברורה סימן י"א ס"ק ה' הבין בפמ"ג שההכשר לא מדין סתמא לשמה, אלא רק מדין כל העושה על דעת הראשונה עושה, וז"ל בתחילה: ודי בזה אפילו ליומא אחרא דסתמא תו לשמה קאי דכל העושה ע"ד ראשונה עושה, אם לא כשאמר אח"כ בפירוש שהוא עושה שלא לשמה, ובשער הציון צ"י מקור לדין כל העושה מגמ' שבת דף צ"א ע"א, והנה שם בסוגיא איירי שהצניע, ובשעה שהצניע ידע למה הצניע ואח"כ הוציא סתם, אמרינן כל המוציא על דעת הראשונה מוציא, ולכאורה כאן אם נאמר כשאומר לשמה מונח כאילו אמר שהכל יהיה לשמה כמו שהארכנו מהקדמונים, א"כ אין צורך לסברא שכל העושה ע"ד הראשונה כמבואר בבא"ה"ל בד"ה שיאמר בתחילת הטויה וז"ל: ע"י במ"ב הטעם משום דכל העושה וכו', וכ"ש אם יאמר שכל הטויה יהיה לשם ציצית בודאי דמהני, ולא צריכין להטעם דכל העושה וכו' [כן מוכח זבחים ב' ע"ב תוד"ה הא וכו'], מבואר דכשאומר שהכל יעשה לשמה אינו מדין כל העושה, ונראה דהשער הציון לא הביא מקור לדין כל העושה על דעת הראשונה עושה, רק שהביא מקור שאין היסח הדעת אפילו ליומא אחרא ושייך הסברא על דעת הראשונה, ובשבת זו סברא אחרת כמבואר שם בסוגיא, רק כמו ששם לא אמרינן היסח הדעת ה"ה בנד"ה, רק שצריך לברר מה הסברא של על דעת הראשונה הוא עושה. וכן צ"ב דהפמ"ג הביא מקור לזה מזבחים, ואיפה מצינו דין זה.

לשמה, ואסור בא"י כמו גבי ציצית דבעינן טויה לשמה, וגם צביעה לשמה וכו', ולכאורה גם עיבוד הרצועות הם הלכה למ"מ, ואם יש חיוב לשמה בצביעה ה"ה שיש חיוב לשמה בעיבוד, כמבואר בביאור הלכה סימן ל"ג ס"ג ד"ה וצריך שיהיה מעובד לשמו וכו'.

ולכאורה לפי המבואר בביאור הלכה דב' פעולות כגון ששחט לשמה וקיבל סתם בהו"א שלא אומרים סתמא לשמה, אמרינן שהקבלה היא לשמה היות ועל דעת הראשונה הוא עושה, היות והם בקרבן אחד נקרא כלפי זה פעולה א', א"כ לכאורה ברצועות אם יעבד לשמה, ואותו שמעבד יצבע סתם, יש להכשיר לביאור הלכה, היות וב' הפעולות הם ברצועה, ובשניהם החיוב לשמה מצד הלכה למ"מ, א"כ שייך לומר על דעת הראשונה הוא עושה. והנה כל זה רק במי שמעבד הוא הצובע שייך לומר ע"ד הראשונה עושה, כמו שכתב הביאור הלכה בסימן י"א ס"ב ד"ה לשמן וז"ל: היכא דהשוור לא היה בעצמו הטוה דלא שייך בזה כל העושה ע"ד הראשונה הוא עושה, כמש"כ בספר משנת אברהם י"ט ס"ק ל' ענין כתיבת סת"ם, ה"ה לנד"ד.

בביאור הלכה סימן ל"ג ס"ד ד"ה אפילו דיעבד כתב וז"ל: ואולי דמה שאין נוהרין הסופרים בכל זה לחשוב לשמה, היינו משום דסתמא לשמה קאי כיון שכבר נעבד לשמה, אבל גם זה אינו דהרי בתלית ציצית קבא לעיל בסומן י"ד דאם הטלי ישראל ציצית בבגד בלא כונה דאין לברך עליה, אף דשם כבר נטוו החוטין לשם ציצית אפ"ה לא אמרינן דסתמא לשמה קאי, וכן לענין כתיבת סת"מ ג"כ אפילו בדיעבד לא מהני בסתמא וכדמוכח בסימן ל"ב ס"ט ע"ש (וע"ש) שנסתפק שמה ברצועות יש להקל בסתמא ונשאר בצ"ע. והנה כל זה לענין שצובע השני סתם לא אמרינן סתמא לשמה, כפי שביאר בספ"ה"ת שלא אמרינן סתמא בכתיבת סת"מ היות ואין חיוב לכתוב על הקלף סת"מ ויכול לשנות לחול, א"כ ה"ה בחוטין אמרינן היות ואין חיוב לתלות החוטין לא שייך לומר סתמא לשמה. והנה כל זה רק בצובע סתם והוא לא יעבד הרצועות, אבל במעבד עצמו שצבע י"ל שלכולי עלמא יש להכשיר בסתם, ובצירוף כל הסניפים שהביא הביאור הלכה המובא לעיל.

בדין כונה לשמה במשך כל העושה

ברמ"א סימן תנ"ה סעיף א' פסק: גם אסור לשאוב מים על ידי אינו יהודי למצות של מצוה, ואף לשאר מצות ישאב ישראל אם אפשר. ונוהגין ליטול מים מיוחדים למצוה של מצוה. וכתב במשנה ברורה ס"ק כ"א גם אסור לשאוב דמכשירי מצוה הוא, והוא רק לכתחילה, ובס"ק כ"ג כתב למצוה של מצוה ויאמר בשעת השאיבה לשם מצת מצוה.

מוכח מדברי הרמ"א דהלשמה אינו דין כונה ככונה לשם מצוה, דדין הכונה במצוה ביארנו דאינו דין שהלשמה הוא חלק מיצירת חפץ מצוה, אלא הלשמה הוא גדר של התייחסות המצוה לפועל, היינו שאין זה מתעסק, והנה בדין התייחסות לא שייך דין של מכשירי מצוה, דדין מכשירי מצוה הוא דין שהוא חלק מיצירת החפץ של המצוה.

ולכאורה מה שייך יצירה בלשמה של עשיית המצות, דהרי נתבאר דאין דין הלשמה על יצירת המצוה. אלא יש דין שיש מצוה של שימור, ויש חיוב לעשות את השימור לשם מצוה, א"כ לכאורה הוא לשמה כמו כל המצוות הצריכים להיות לשם מצוה. חזינו דס"ל דהלשמה אינו רק לשם מצוה, אלא דהשימור הוא חלק מיצירת חפץ של מצוה, היינו שע"י שמכוין לשם מצות שימור נוצר מצוה של מצוה.

ולכאורה לפי"ז צריך שלא יהא היסח הדעת מהלשמה, דהרי הלשמה היא היוצרת את החפץ של מצוה. וכן בס"ת תפילין ומזוזות וכן בגט לא יספיק מה שאומר בתחילה, אלא צריך שלא יסח דעת. ובספרי מרבה חיים סימן א' מאות י"ז הארכתו בזה.

זבחים ב' ע"ב זבחים בסתמא כשירין מנולן וכו', מהא דתנן, כיצד לשמן ושלא לשמן, לשם פסח ולשם שלמים, טעמא דאמר לשם פסח ולשם שלמים, הא לשם פסח וסתמא כשר, אלמא סתמא כלשמן דמי, וכתבו תוס' ד"ה הא לשם וכו' פי' בקונטרס דסוף שחיטה סתמא אישחית, ותימה כיון דאמר בתחילה לשם פסח ל"ל בסוף שחיטה לשם פסח, וכי כל שעה יש לו לדבר עד שיגמור שחיטתו, מבואר בדברי התוס' דאפילו בהו"א שלא אומרים סתמא לשמה ג"כ אין צורך בדבור במשך כל הפעולה, וצ"ב מדוע באמת אין צורך בלשמה במשך כל הפעולה.

ונראה דתוס' בקושיים ס"ל דכששוחט בתחילה לשמה מונח שכל הפעולה תשחט לשמה, והרי זה כאומר שכל השחיטה תיעשה לשמה, ועיין בקרן אורה באמצע אריכות דבריו על דברי התוס' שכתב וז"ל: וגם זה צריך עיון דמסתבר דסגי אם אמר הריני שוחט לשם פסח, אע"פ שלא פי' כל השחיטה ממילא משמע כל השחיטה, ונראה דבאמת זו סברת תוס' בקושייתם דכששוחט לשם פסח מונח בזה כאילו אמר שכל השחיטה תשחט לשם פסח.

רק שבתוס' הביאו ראייה לדעת רש"י וז"ל: ומיהו בפרק תמיד נשחט (פסחים דף ג"ט): מיבעי לן א' בעבודה אחת תנן או בשתי עבודות, ועבודה אחת היינו כדפירש הקונטרס, ויש ליישב דאפילו אם תמצי לומר לשם פסח וסתמא פסול, [אפ"ה] אין צריך לדבר כל שעה, אלא שבתחילת השחיטה יאמר שעושה כל השחיטה לשם פסח, מבואר לפי פי' זה שבאמת לא מספיק שחושב בתחילה לשמה, אלא שצריך שיחשוב במשך כל הפעולה, רק שיש עצה שיאמר בתחילה שעושה הכל לשמה ומספיק לכל המעשה. וצ"ב כמה נחלקו שני הפירושים בתוס', וכן צ"ב מה מועיל מה שאומר בתחילה שכל הפעולה תהיה לשמה, הרי צריך שבשעת הפעולה תעשה הפעולה לשמה, ומה מועיל מה שאמר בתחילה.

הלשמה ויהיה זה כזה, וא"כ מדוע שלא נאמר היות ועיבד לשמה כדי שיכתוב ע"ז סת"מ א"כ רצונו שהלשמה שהיה בעיבוד יהיה גם בכתיבה. והנה לעיל הבאנו שזה תלוי במחלוקת רב ושמאל אם אמרינן מחשבים מעבודה לעבודה, והרמב"ם פסק שלא אמרינן מחשבים מעבודה לעבודה, רק שהבאה"ל כנראה ס"ל שאין דומה לדין זה, דפסק בסימן י"א ס"ב ד"ה לשמן שמחשבים מעבודה לעבודה.

וכן פסק בסימן י"ד ס"ב בד"ה בלי כונה וז"ל: ודע עוד דנ"ל דאפי' אם הכונה לשמה לא היה רק בתלית ציצית ראשונה והשאר הטיל בסתמא, מ"מ יוכל לברך דאמרינן כל העושה על דעת הראשונה הוא עושה, אף דלכאורה הם שתי פעולות נפרדות, והרא"י דמשמע מזבחים דף ב' ע"ב בתוד"ה הא לשם וכו' דאם חשב בשחיטה לשמה ובקבלה היה סתמא, אפילו אם נימא דסתמא לא לשמה קאי אפ"ה כל העושה על דעת הראשונה עושה וכו'. וא"ל דשם הארבעה עבודות הכל מצוה אחת היא, הלא בעינינו נמי כל הדי' ציציות מצוה א' היא דמעכבין וא"ו, אך אם יאמר בפירוש קודם התחלת התליה דכל הציצית שיתלה אח"כ יהיה הכל לשם ציצית תו לא צריך לכל זה וכו'.

ולכאורה כמו בתל"י אמרינן שכל העושה ע"ד הראשונה עושה, לכאורה גם בנד"ד נאמר כל העושה ע"ד הראשונה עושה, דלכאורה אם יאמר שמעבד לשם ס"ת וכל העיבוד והכתיבה שהיה לשם ס"ת, יועיל, ובהו אין לדחות כסברת ספ"ה"ת, דרק שזה מדין סתמא שייך לומר סברת ספ"ה"ת שכלפי השני אין דין שמצד הנפעל סתמא לשמה, אבל בפועל עצמו מדוע לא נאמר שסתמא עושה ע"ד הראשונה. וביתר הסבר יש לבאר הספק היות וכשמעבד לשם ס"ת הרי כל מטרת העיבוד הוא שיכתוב עליו ס"ת כשר, א"כ מונח בכתיבה שכותב לשם המטרה שבתחילה יעבד.

ונראה דהלשמה של הכתיבה והלשמה של הכתיבה והלשמה של העיבוד הם ב' סוגי לשמה, העיבוד הוא שמעבד לשם הכנה לקדושה, והכתיבה הלשמה הוא הקדושה עצמה. וכמו שמניח טלית לשם מצוה לא אמרינן שגם תפילין מניח לשם מצוה דהם ב' מצוות, כן עיבוד וכתיבה הם ב' סוגי פעולות הגם שהם נעשים בעור א'. וז"ל ספר התרומה באות ק"צ: לא דמי, דהעיבוד לשמה בא להכשיר הקלף לכתוב בה דבר קדושה וכו', אבל הכתיבה שהיא גוף המעשה לכ"ע בעינן לשמה, עכ"ל. מבואר דהם ב' סוגי לשמה. משא"כ בטוי' ושזירה, וכן בתלית הכנפות הכל סוג מצוה א', ושייך לומר ע"ד הראשונה עושה. ונראה דה"ה לא שייך לומר שאם טוה לשמה ואח"כ תלה הציצית סתם שנאמר ע"ד הראשונה עושה, שדין הטויה הוא הכשרה, והתל"י הוא גוף המעשה, והם ב' סוגי פעולות שלא מסוג אחד, דהטויה יש פוסקים דא"צ כוחו ואפי' ע"י כח כוחו ג"כ מועיל, ובתליה ודאי צריך עשיה, ולכן נתמעט עכ"ם היות וצריך ליעשות ע"י ישראל, והם ב' סוגי לשמה.

ולכאורה סברא זו של ב' פעולות נפרדים הוא רק לדין שמצד הפועל נאמר שעושה על דעת הראשונה, ואמרינן שב' פעולות לא אמרינן שמצד הפועל ממשך את כוונת הלשמה היות ואין זה אותו סוג פעולה, אבל לענין סתמא שאינו מצד הפועל אלא מצד הנפעל שם יש סברא לומר שב' פעולות שאחד נעשה כולו לשמה והשני סתמא, בזה י"ל שיותר מסתבר לומר סתמא לשמה ממה שרק התחיל הפעולה לשמה, שעוד לא חל בנפעל דין לשמה שנאמר דין סתמא לשמה. ומובן מה שהקשה בספ"ה"ת באות קצ"ב הנ"ל בתחילת אות כ"ח, שנאמר בסת"מ סתמא לשמה היות והקלף מעובד לשמה, ותמוה הרי באות ק"צ כתב דהם ב' סוגי לשמה, ולהנ"ל ניחא, דבאות ק"צ דן מצד הפועל, ומצד הפועל י"ל דב' פעולות לא שייך ע"ד הראשונה, אבל בקצ"ב דין מצד הנפעל, ומצד הנפעל מסתבר שכל שנעשה פעולה א' גמורה לשמה חל על הנפעל שמה שימשיך יעשה לשמה, ולא דוקא פועל שפעל הפעולה הזו אלא אפי' אחר, היות ואין הסתמא מצד הפועל, אלא שבנפעל מונח שכל מי שיעשה יעשה כהנפעל, ודו"ק היטב.

וגם יש להביא ראי' שבסתמא לשמה שייך בב' פעולות יותר מהסברא שכל העושה ע"ד הראשונה, דהביאור הלכה בסימן י"ד ס"ב ד"ה הטיל הביא מהמשכנות יעקב דאפילו לדעת הרמב"ם שא"צ להטיל לשמה, אין זה שא"צ להטיל הציצית לשמה, רק שהרמב"ם ס"ל שסתמא כשר היות וללשמה קאי. וז"ל בס"י כ"א: דנלע"ד דגם הרמב"ם לא הכשיר רק בעשאו בלא כוונה, דאי סתמא לשמה קאי כיון שהן כבר עשוין לשם ציצית כהלכתן ותולה אותן בבגד סתמא ציצית הן, דלמה הוא עושה אותן ודאי משום ציצית, משא"כ בטויה דאכתי סתמא לאו לשמה קאי, דמה"ת נימא סתם חוטין יהא לציצית אם לא שיכוין בפ"י לשם ציצית וכו', עכ"ל המשכנ"י. והנה בב' עבודות כתב המשנה למלך פט"ז מהלכות פסולי המוקדשין הלכה ז' שהרמב"ם ס"ל שב' עבודות לא אומרים מחשבים מעבודה לעבודה, וכאן בב' עבודות טויה ותליה אמרינן מחשבים מעבודה לעבודה, וע"כ החילוק דב' עבודות הוא מצד הפועל, ומצד הפועל לא אמרינן בב' עבודות שמחשבים מעבודה לעבודה. אבל דין סתמא הוא מצד הנפעל, ומצד הנפעל הסברא הפוכה דיותר מסתבר שאם הנפעל נעשה בו פעולה לשמה מסתבר לומר שהפעולה הב' סתמא לשמה, היות וחל כבר על החפץ דין לשמה, ודו"ק היטב.

עור שעובד לשמה וצובע בעצמו

בבית יוסף סימן ל"ג כתב וז"ל: וכתוב בספר התרומות שצריך שישחירם ישראל לשם תפילין, ואין להשחירם ע"י א"י, בסימן קצ"א כתב בפנים שיש להסתפק אם א"י יכול להשחירם לבדו כמו שאר תיקוני העור, או שמא כיון דרצועות שחורות הלי"מ צריך השחרה

זבחים ב' ע"ב דילמא שאני התם דאמר כל העושה על דעת הראשונה הוא עושה. והנה הסוגיא איירי בפירכא שרצינו בתחילה לומר שבקדשים סתמא פסול, ומה שכשר בשחט לשמה וסתם, הוא מדין כל העושה על דעת הראשונה הוא עושה, מבואר שכל העושה אינו דין של סתמא לשמה כמו שמשמע לכאורה מהפמ"ג, דהרי בהו"א ס"ל שסתמא לאו לשמה, אלא ע"כ זה דין מיוחד כשאומר לשמה ואח"כ עושה פעולה אחרת, אמרינן שכל זמן שלא עקר את המחשבה הראשונה הרי זה כמפרש שרוצה שהפעולה השניה תהיה כהפעולה הראשונה, והרי זה כאומר זו כזו.

ולכאורה ביאור זה הוא אחרת מהביאור שביארנו לפי הקרן אורה שכשאומר בתחילה לשמה הרי זה כאומר שהכל יהיה לשמה, דזה לא הסברא של כל העושה ע"ד הראשונה הוא עושה, והביאור בכל העושה ע"ד הראשונה הוא שכל זמן שלא עקר את הלשמה הראשונה הרי מונח בזה שרצונו שהפעולה השניה תהיה כמו הפעולה הראשונה, והרי זה כמפרש אחר הפעולה הראשונה שרוצה להמשיך את אותה המחשבה על הפעולה השניה. ולפי הפירוש השני של תוס' שאירי בפעולה אחת, מובן שכשהתחיל הפעולה לשמה אמרינן שכל זמן שלא עקר המחשבה הרי מונח שהמשך הפעולה רצונו שיהיה כמו תחילת הפעולה, והרי זה כשחושב לפני גמר המעשה שיהיה לשמה כתחילת הפעולה.

רק שלפי פ"א של תוס' דהסוגיא איירי בב' עבודות, דבעבודה א' אין צורך לחשוב כל הפעולה לשמה, צ"ע מה הסברא של כל העושה על דעת הראשונה. וצ"ל היות ושחט לשמה מונח שכל זמן שלא עקר המחשבה הזו הרי זה כמו שמסכים שהקבלה ג"כ תהיה באותה הכונה שהיתה השחיטה, ולפי"ז יהיה מוכח שבב' עבודות אומרים דעושה על דעת הראשונה. ועיין בבאה"ל סימן י"א ס"ב ד"ה לשמן דאם עשה הטויה לשמה והשזירה סתם, אם עשה אדם אחד אמרינן על דעת הראשונה עושה (ועיי' ש'האריך בדברי התוס' דגם לפי ב' יהיה הדין כך, וכן האריך הבאה"ל בסימן י"ד ס"א ד"ה בלי כונה).

רק שלכאורה בדין זה נחלקו רב ושמואל במנחות דף ט"ז ע"א, דנחלקו בנתן את הקומץ במחשבה ואת הלבונה בשתיקה, דרב סובר שלכו"ע נקרא פיגול היות וכל העושה על דעת הראשונה הוא עושה, ושמואל אמר עדיין היא מחלוקת, והרמב"ם בפרק ט"ז מהלכות פסולי המוקדשין הלכה ז' פסק כשמואל, עיין משנה למלך, ובסוגיא דידן מבואר לפי פ"א של תוס' דגם בב' עבודות אמרינן על דעת הראשונה עושה. ושם בסוגיא דידן זה רק פירכא שאין להביא ראי' (ועיין זרע אמת ח"א סוף סימן ו'), ועוד אפשר היות וכאן יש גם הסברא של סתמא לשמה בזה כו"ע יודו שבב' עבודות אמרינן על דעת הראשונה עושה, אבל במקום שלא אומרים סתמא לשמה בזה נחלקו רב ושמואל, רק שעל הבאה"ל נאמר דהרי הרמב"ם פסק דלא אמרינן בב' עבודות על דעת הראשונה, והבאה"ל ס"ל בב' עבודות שאומרים על דעת הראשונה (ובגליון הש"ס בזבחים ציין על הדין של על דעת הראשונה מלקמן דף מ"א ע"ב ושבת צ"א ע"א, ולכאורה הם ב' ענינים נפרדים כמו שביארנו ואכמ"ל).

ובחמת סופר אבן העזר ח"ב תשובה ט' האריך כשהעדים חתמו סתם וז"ל: איברא וכו' אם בתחלת צואתו פקד כן עליהם והם השיבו וקבלו עליהם כן אעשה, ולא חזרו שליחותם ועשו מעשיהם בסתם, אפילו בכתיבה יש להכשיר, מכ"ש בחתימה, ומ"ש והזהירו הראשונים שמדי בלי הפסק יכתבו ויחתמו היינו לזהירות בעלמא, אבל מעיקר הדין כשר סתמא בלי אמירה, ושליח עושה שליחותו שציווהו בעה"ב והוא קבל עליו כן אעשה, א"כ סתמא להכי קיימא ולא הוה שינוי בשליחותו במאי שחתם סתמא וכו', וכיון שאחר דברי בעה"ב וקבלת השליח את דבריו הוה סתמא לשמה וכו'. ומנא תימרא, שכן כ' במדרכי בהלכות קטנות בתוך סימן תקמ"ד (תתקמ"ט) וז"ל, אחר דמיייתי מגט וקדשים וכתבת ס"ת, כתב וכן בציצית בודאי צריך שיאמר כן בתחילת הטויה, או שיאמר לאשה טויה לי ציצית לטלית ותו לא צריך אע"ג דסתמא לא לשמה קיימא וכו', וכי"פ בש"ע א"ח רס"י י"א ע"ש.

וביאור דבריו נראה דאין כונתו כמו שהבין הגה"ק בכלל ג' אות ב' שהוא מדין סתמא לשמה, דהרי הארכנו לעיל דלא שייך סתמא לשמה רק בקדשים שמצד עצמותו סתמא לשמה, משא"כ בטויה ציצית דלא שייך לומר סתמא לשמה, שהרי לא חל על הטויה קדושה שנאמר שמצד עצמותו חל שהפעולות נעשות מיוחדות לעצמותו, וביותר דבתחילת הטויה לא חל ע"ז אפילו שם חוטי ציצית שנאמר שסתמא לשמה, אלא על כרחך ההסבר בחת"ס הוא כהסבר המ"ב בפמ"ג, רק שבפמ"ג ההסבר מש"כ סתמא הכונה עושה על דעת הראשונה, ובחת"ס צ"ל שמש"כ שנעשה סתמא ללשמה הכונה סתמא עושה למה שקיבל על עצמו, דהחת"ס ס"ל כשאומר הבעל לעדים לחתום לשמה והם קבלו על עצמם לחתום לשמה, אע"פ שלא חתמו מיד ובשעת החתימה חתמו סתם אמרינן שעושים על דעת הראשונה שקבלו לחתום לשמה, והוא מעין הסוגיא בשבת צ"א שאע"פ שבשעה שהוציא שחב אמרינן על דעת הראשונה עושה ויש לזה חשיבות, ה"ה כאן אע"פ שבשעת החתימה לא כיון אמרינן שחותם על מה שקיבל בתחילה (ובבאה"ל סימן י"א ס"א ד"ה שיאמר לאשה ס"ל שהאשה צריכה לחשוב בשעה שטוה, וזה לא כחת"ס, דהרי כל ראיית החת"ס היא מהמרדכי, וס"ל להחת"ס שהאשה בשעה שטוה לא חושבת, ודו"ק היטב).

והנה בין לפמ"ג ובין לחת"ס ביארנו שהסתמא לשמה שכתבו אינו כסתמא לשמה בקדשים, דבקדשים הקרבן מצד עצמו מיוחד שהפעולות נמשכות לעצמותו, משא"כ בטויה ובחתימת העדים בגט,

ולחת"ס גם בכתיבה כשאמר לו שיכתוב לשמה לא שייך לומר סתמא לשמה. ובגט אין מי שיאמר ששייך סתמא לאשה, דהרי מפורש בגמ' שאשה לאו לגירושין קיימא ואין דין סתמא בגט, ומאד יש להתפלא על הגדולי הקדש כלל ג' אות ב' שהבין בפמ"ג והחת"ס שההיתר שלהם היות והתחיל לשמה, הרי על ההמשך אמרינן סתמא לשמה (ועיין גה"ק ס"י רע"ד ס"ק א'), והקשה עליהם מספה"ת. והיה מקום להקשות על החת"ס דבגט ודאי לא אמרינן סתמא לשמה, ולפי המבואר לא נתכוונו הפמ"ג והחת"ס לענין סתמא אלא לעל דעת הראשונה עושה, ודו"ק היטב.

והנה לפי המבואר בתחילה שהדין לשמה במצות אינו דין הידיעה אלא יחוד ויצירה, לכאורה לפי"ז צריך שידע במשך כל הפעולה שעושה החפץ לשמה, ז"א שבמשך כל הפעולה צריך ליחד הפעולה במחשבתו בגט לשם כריתות, ובס"ת לשם קדושת ס"ת ובעשיית המצות לשם שימור.

והארכתי בספרי מרבה חיים סימן א' אות כ"ו, וכתבתי שם דנהי שמספיק הדבור הראשון לגלות על המחשבה שיחשוב שיהיה מיוחד לשמה, ואין צורך דיבור לכל משך הפעולה, אבל מחשבה של יחוד לכאורה צריך. וכך משמע לכאורה מלשון שו"ע הרב בסימן ל"ב ס"ק ל"ב וז"ל, כשא להתנמנע לא יכתוב מפני שאינו כותב או בכונה לשמה (אף שלומר בפיו א"צ אלא בתחילת הכתיבה, מ"מ במחשבתו צריך להיות בכל הכתיבה לשם תפילין ולא כמתעסק בעלמא, כמו שבגט צריך להיות במחשבתו בכל תורף הגט שכותבו לשמו ולשמה וכו'), עכ"ל. מבואר דבריו שצריך במשך כל הכתיבה שיחשוב לשמה בסת"מ.

ובחזון איש חאו"ח סימן ו' ס"ק י"ג ד"ה זה דלא כהט"ז כתב שם וז"ל: והדיבור ג"כ נאמר בלשון מחשבה בפוסקים שעיקר הלשמה הוא במעשה הכתיבה, והדיבור הוא קדם שהתחיל ומורה על המחשבה בשעת מעשה, ואף אם טרוד במחשבות זרות לית לן בה וכו'. מבואר דבריו דאין צריך מחשבה במשך כל הפעולה, והביאור צ"ל היות וכך הוא דרך היחוד שמיחידים פעולה ע"י שמיחיד בתחילה, ואינו חוזר מהיחוד שיחד, הרי הכל נכלל בהיחוד. ולכאורה הוא כעין דין כל מה שעושה ע"ד הראשונה עושה, שהיית יחד בתחילה וכל מה שעושה הוא על דעת הראשונה. ובמשמעות הפוסקים משמע שאינו בכלל זה. וע"כ צ"ל כמו שהארכנו לעיל שהעושה ע"ד הראשונה הכונה שבפעולה השניה ממשיך את הכונה הראשונה וכאילו אמר זה כזה, ואין הפירוש שכאילו אמר בתחילה שהכל יעשה לשמה, ואח"כ עושה ע"ד הראשונה (כשבת צ"א), אלא שלא היה בתחילה מחשבה שהכל יהיה לשמה, אלא שבהמשך רוצה שיחול הלשמה בפעולה השניה כפעולה הראשונה, ודו"ק היטב.

רק שנראה שגם להחזו"א לא מספיק שאומר שיעשה לשמה, ובשעת מעשה לא יזכור לגמרי שאמר, כגון שאמר בתחילת היום כל מה שאעשה יהיה לשמה, ובשעת מעשה לא זכור שאמר, וגם בתחילת היום לא נתכוין לפעולה מסויימת שנאמר שהתכוין לזה, דע"ז לא שייך לומר שכך הדרך ליחד, וגם שאומר שכל הספר תורה יכתב לשמה והיה היסח הדעת, צריך בשעה שיושב לכתוב מחדש שידע שכותב ס"ת, דאחרת לא שייך לומר שיחד (ועיין באריכות בגה"ק סימן רע"ד ס"ק א' ואכמ"ל).

בדין סתמא לשמה

הבאור הלכה בסימן ת"ס ס"א בדי"ה אין לשין הביא דברי הפמ"ג, וז"ל: דהך לשמה יראה דיוציא בפה, ובדיעבד סגי במחשבה, וזה בלישה ואפיה דמצה משום דסתמא לשמה, מה שאין כן בטחינה וקצירה צריך עיון, עכ"ל. ועי"ש בבאה"ל שהאריך מהסוגיא בזבחים, ואקדים מה שהארכתי בסוגיא זו בספרי מרבה חיים בדין סתמא לשמה סימן א', ונעתיק הנוגע לענינו (ע"ש מאות ו').

בדין עקירה בטעות

כתב הרמב"ם בפרק ט"ו מהלכות פסולי המוקדשין הלכה א' וז"ל: כל הזבחים שנשחטו במחשבת שנוי השם בין בקרבנות יחיד בין בקרבנות צבור כשרים, אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה, חוץ מן החטאת והפסח שאם נעשו במחשבת שינוי השם פסולין, ואחד המשנה שם הזבח בשעת שחיטה או בשעת קבלה וכו'. כיצד לא עלו לשם חובה, כגון ששחט עולה לשם שלמים לא עלתה לבעלים, לא משום עולה שהם חייבין ולא משום שלמים אלא חייבין להביא זבח אחר וכו'. במה דברים אמורים כשעקר שם הזבח בזדון, אבל אם טעה ודימה שזו העולה שלמים היא, ועשה כל עבודותיה לשם שלמים, עלתה לבעלים לשם חובה וכו', עכ"ל.

ובקובץ שיעורים אות ג' הקשה וז"ל: ולכאורה בשלמא אי נימא דמחשבת שלא לשמן היא מחשבה הפוסלת כמו מחשבת פיגול, שפיר שייך לומר שמחשבה בטעות אינה פוסלת, ומשו"ה עקירה בטעות אינה עקירה. אבל אם נאמר דמחשבת שלא לשמה אינה פוסלת אלא משום חסרון לשמה, אם כן מה בכך דעקירה בטעות אינה עקירה, אבל מ"מ הרי חסר מחשבת לשמה, ובודאי אם יכתוב גט שלא לשמה בטעות לא יוכשר הגט מפני טעותו. ותירץ שם באות ד', אבל באמת ליק כלל, דכיון דקדשים סתמא לשמן קיימי, ואינו נעקרין מיוחדן אלא ע"י עקירתו שהוא מיוחדן לשם אחר, וכיון דעקירה בטעות לא שמה עקירה ממילא הן נשארין ביחודן הקודם וכו', ואפילו אם ישחוט חטאת בפירוש שלא לשמה נראה דכשרה, דדוקא בשחט חטאת לשם עולה או לשם שלמים דהוא מתפס על החטאת שם אחר אז נעקר שם חטאת ממנה, אבל אם לא התפס עליה שם אחר אינה נעקרת

מיחודה הראשון שנתיחדה לחטאת, והדר אמרינן סתמא לשמה, עכ"ל. מבואר דבריו דלולי המיעוט שיש לנו שאם חשב לשם זבח אחר נפסל היינו מכשירים היות והקרבן עומד מעצמו למה שהוא, והיות והדין לשמה הוא דין התיחסות לפעולה, הרי בקרבנות הלשמה מונח בקרבן עצמו, והרי הפעולה מתיחסת לעצמותו, ואין בכך המחשבה לנתק את הפעולה מעצמות הקרבן. והחידוש שחדשה התורה שע"י שחושב לשם זבח אחר מנתק את התיחסות של הפעולה לקרבן, ויש בזה חיסרון של פעולה שלא לשמה. ומה שלא נפסל ביתר הקרבנות הוא מגוה"כ מוצא שפתיך, עיין זבחים ד' ע"ב (ולפי סברא זו יתורץ קו' תוס' שם ד"ה אימא ואכמ"ל).

ביאור הסוגיא בזבחים בסתמא לשמה

זבחים ב' ע"ב תנן כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כו', טעמא דשלא לשמן, הא סתמא עלו נמי לבעלים לשם חובה, אלא סתמא נמי כלשמן דמי. ורמינהו כל הגט שנכתב שלא לשם אשה פסול, וסתמא נמי פסול, ושני זבחים בסתם לשמן עומדין, אשה בסתמא לאו לגירושין עומדת. והקשה בקובץ שעורים באות ז' על שיטתו וז"ל: אבל אי הו"א סתם אשה לגירושין קיימא היה כשר סתמא בגט, וקשה דהא בגט בעינן שני דברים, לשם גירושין ולשם האשה הזאת, וא"כ הא דסתם אשה לגירושין קיימא לא מהני אלא לענין מחשבת לשם גירושין, אבל א"כ יועיל סתמא לענין מחשבת לשם האשה הזאת, וקו' זאת הקשה לשיטתו דבקדשים יש דין לשמה. אבל לפי פירוש הגר"ח נוחא, וז"ל באות ח': אבל לפי מור"ז ז"ל דבקדשים כיון דסתמן לשמה קיימי אין צורך כלל למחשבת לשמה, וקרא דכתיב ושחט לחטאת אין הכונה שתהא לשם חטאת, אלא לאפקוי שלא יחשוב שלא לשמה. וה"נ בגט דכתיב וכתב לה הוה מפרשינן לקרא לאפקוי שלא יחשוב שלא לשמה, דמחשבת שלא לשמה פוסלת בגט כמו בקדשים, אבל כיון דסתם אשה לאו לגירושין קיימא אנו מפרשינן קרא כפשטיה שצריך לחשוב לשמה, עכ"ל. ועיין בקרן אורה בפתיחה שהאריך לבאר באופן זה את החילוק בדרשות הפוסקים לשמה בין קרבנות לגט, ע"ש באריכות.

מבואר בקו"ש דלפי הגר"ח מה שנלמד מהפסוק שצריך לשמה לא שצריך לחשוב לשמה, רק שמחשבת שלא לשמה הוא פסול, רק שלפי"ז צ"ב מה דנה הגמ' זבחים בסתמא כשירין מנלן, ע"כ השאלה מניין דהפסול של מחשבת שלא לשמה נעשה ע"י כונה שלילית, ז"א לשם זבח אחר, שמה הפסול נעשה גם ע"י סתמא שע"י ששוחט סתם נפסל. והדברים תמוהים דהרי כל מחשבת פסול בקרבן נעשה רק ע"י מחשבת פסול, ולא מצאנו שום פסול בקרבן שיתוהו ע"י שנעשה סתם. ובחידושי מרן הגר"ח על הרמב"ם האריך לתמוה, ומכח קושי זו ביאר הסוגיא באופן אחר מהקו"ש, וזה לשונו בפרק ד' ממעשה הקרבנות ה"א: ועפ"ז נראה דהא דשקלינן וטרינן בהסוגיא דריש זבחים אם סתמא בזבחים כשר או פסול, היינו דאם סתמא פסול אז מיפסיל הזבח מצד עצם דין לשמה דבעינן בעבודות, אבל מ"מ זה ודאי דלא מיפסילא רק אותה בלבד, ואם יש דם הנפש יחזור ויקבל לשמה וכשר, דמהיכי תיתי יפסל כל הקרבן משום חסרון לשמה, ופסול כל הקרבן לא שייך רק ע"י מחשבה הפוסלת דיסוד דינו או דבר הפוסל, אבל מצד לשמה מיפסילא רק אותה עבודה בלבד, וזה פשוט.

ונראה דכן הוא מוכרח גם מגוף הסוגיא עצמה דשקיל וטרי מנלן דסתמא כשר בקרבנות, והרי באמת איכא כמה דינים במחשבת שלא לשמה הפוסלת בקדשים דילפינן להו מקראי וכו', אשר מכל הלין מבואר דרך ע"י מחשבה נפסלין ולא בסתמא וכו', ומאי ס"ד למימר דגם בסתמא פסול, אלא ודאי כמש"כ דאמת שני דינים נפרדים הם, עצם דין לשמה הוא פסולא לחוד, ומחשבת שלא לשמה הוא פסולא לחוד מכח דין פסול מחשבה, ואף אם היה הדין סתמא פסול, מ"מ במחשבת שלא לשמה יש בה פסול נוסף של פסול מחשבה וכו', וא"כ ממילא דאין ראייה כלל דסתמא כשר מכל הלין דיני שנאמרו במחשבת שלא לשמה, דנימא דכולהו קיימי לענין הדין הנוסף של פסול מחשבה, ואה"ו דהעבודה נפסלת גם בסתמא משום דין חסרון לשמה, אבל דין פסול מחשבה הוא פסולא בפנ"ע, ויש לו דינים מיוחדים מה מקרי מחשבת שלא לשמו הפוסלת, ועי"ש ובחידושי עמ"ס זבחים שהאריך בענין זה.

מבואר מדבריו דבקרבן אם לא היה הדין שסתמא לשמה היה נפסל הקרבן היות והלשמה הוא חלק מהקרבן, ומה שהוכשר הקרבן הוא מצד סתמא לשמה, ואפילו שעקר בטעות ג"כ לא נפקע הלשמה היות והלשמה מונח בעצמות הקרבן, ולכאורה לדבריו גם להגר"ח צ"ל שהשקלא וטריא בגמ' הוא לא על הפסול, רק על הדין של סתמא לשמה שהקרבן מחוייב מצד עצמו. רק שלפי"ז ישאר קושיית הקו"ש מה ההו"א בגט אם היה דין שסתמא לגירושין עומדת היה מועיל סתם, הרי חסר בלשמה של האשה שלא נכתב לשם האשה, ועיין בקרן אורה שנתקשה, ותיירצו אינו מבואר, ונראה לבאר הסוגיא לפי פירושו של החזון איש בסוגיא.

וביאור שאלת הגמ' נתבאר היטב בחזון איש קדשים קמא סימן מ"ב ס"ק א', וז"ל: ונראה דבכל דבר דבעינן לשמה פשיטא דסתמא לא מהני, אלא דהכא איכא למימר כיון דלשם קדשים קעביד אע"ג שאינו חושב ביחוד לשם הקרבן שהוא, מ"מ הרי בכלל מחשבתו גם אותו הקרבן, וכמו כן בגט אשה אם כותב לכל מי שירצה לגרש שפיר מקרי לשמה כיון דהוא לשם גירושין, אבל אם חשב לשם קרבן יחיד ואינו אותו הקרבן שחשב עליו שפיר מקרי שלא לשמה, וכן בגט אשה אם חשב לגירושין מיוחדת של פלוני אין אחר יכול לגרש בו, אלא שקשה לו דין הגירושין לדין הקדשים, עכ"ל.

שיורידו ממנו את הערלה הרי כשיודע שמוריד את הערלה מונח בזה שמיחד את הפעולה לשם מטרה שעומד אליה, דאין נוסח מיוחד לעשייה לשמה, אלא כל שבנוסח זה מונח יחוד הפעולה הרי מונח בזה יחוד, דכמו שאומר לשם גט מונח שמיחד לכריתות, בדביבור של גט מונח כריתות, ה"ה בפעולה שעומדת מעצמה שלשם זה נעשה, ויודע שעושה את זה, הרי במחשבה זו מונח יחוד המעשה, ודו"ק היטב.

ולפי"ז ניחא מדוע צריך לחשוב לשמה בס"ת ולא אמרינן סתמא לשמה, דנהי שהוא יודע שזה ס"ת אין זה מספיק היות ולא מספיק הידיעה שזה חפץ מצוה, אלא שצריך ליחד לשם ס"ת והיחוד לא נעשה ע"י הידיעה אלא שצריך ליחד, והראשונים דס"ל סתמא לשמה אפשר לפרש ב"י אופנים, א. לפי איך שביאר הגר"ח הנ"ל היות ועצם הכתב יש בו קדושת ס"ת הרי זה כקרבנות. או אפשר"ל דכך מייחדים את הפעולה ע"י הידיעה שזה ס"ת, היות ואין נכתב רק לשם לימוד הרי מונח בידיעה עצמה היחוד, היות ואין בעשייה שום פעולה אחרת הרי בידיעה עצמה יודע שמיחד, ודו"ק היטב.

יוסף חיים צבי מונדרי - קרית גת

ברין אנשי מעשה הולכים בעצמם למקום טחינת הקמח

במש"כ הבית יוסף אורח חיים סוף סימן תנ"ג בשם הרוקח בסימן רס"ג כל ישראל צריך לילך עם הטוחן לטחון, כדאמרינן (חולין ז'). גבי רבי פנחס בן יאיר ההוא גברא דהוה דרי חיטי לפסחא, אמר חלוק נמי להאי דבמצוה קא עסיק, וגם המרדכי כתב בפרק אלו עוברין (סי' תר"א) דאיתא בירושלמי (שם) רבי חנינא בן פזי אזיל לגבי טחוניא, משמע התם דאפילו האמוראים היו הולכים לבית הריחיים, והובא ברמ"א (ש"ס) ואנשי מעשה רגילים לילך בעצמם אל מקום הרחיים לראות הם בעצמם לטחינת קמחיהם. יש לעיין אם הוא דין מיוחד שנאמר ביחוד כלפי מצוה זו של טחינת הרחיים (וכמו שמבאר בשו"ע סימן ר"נ ס"א גבי הכנות לשבת ובשער הציון שם אות ט' עיי"ש), או שהוא מהדין הכללי שאר"ל מצוה בו יותר מבשלוחו (קידושין מ"א.), וכפרש"י שם ד"ה מצוה בו דכי עסיק גופו במצות מקבל שכר טפי, ע"כ.

בשו"ת הריב"ש (סימן ק"א) למד מהגמ' בחולין ז'. דהולך לדבר מצוה חשיב כעוסק במצוה עצמה, והביא דוגמאות נוספות כגון ביה"כ הולך להקביל פני רבו, או לשמוע דרשה, לעבור במים עד צוארו. וכן הולך לאכול סעודת ארוסין בבית חמיו, התירו שלא לחזור לביתו לבער החמץ, אלא מבטלו בלבו (פסחים מ"ט), ואם הולך לדבר הרשות יחזור מיד. הנה, שבכל אלו, אף על פי שאין ההליכה עיקר המצוה, מ"מ חשיב כעוסק במצוה עצמה, אי"כ לריב"ש משמע שטחינת הרחיים בעצמה היא כדון שאר המצוות, אולם מערר לנר (מכות ח'). כתב שדוקא הכנה למצוה הכתובה בפירוש בתורה נחשבת למצוה, כגון "ושמרתם את המצוות", והרי גם בשעה שהולך הרי הוא שומר מחימוץ, וכן 'חג הסוכות תעשה לך' שבשעה שעושה סוכה נחשב למצוה, לכן מברך אז שהחינו, ע"כ. אי"כ לשיטתו יש דין מיוחד שבטחינה שהיא מגוף המצוה עצמה של שמירה מחימוץ שנאמרה בפירוש בתורה, ויש לה מעלה בזה ביחס למצות שהם לא גוף המצוה אלא רק הכשר.

ובשו"ת אבני נזר (אורח סימן שע"ב) ז"ל: מכתבו הגיעני בדבר המאשין מצות. האומנם כי לא ראיתי המאשין מעולם, בכל זאת נכונים מאוד דברי הגאון מקוטנא זללה"ה, כי מאחר שהגדולים שלפנינו אסרו והרעישו מאוד על המתירין י"ה מאיזה טעם שהיה, בטח הי' להם טעמים נכונים. מי הוא אשר יסיג גבול אשר גבלו הראשונים כמלאכי השרת, ולא יאיר מהכחות נבחרתם. ב. והנני להזכירו דבר בעתו, כי שמעתי שפירא מדא ביהוה עיירות אשר אינם אופים מצות כל בעל הבית לעצמו, רק אחד אופה למוכרו. ורע עלי המעשה מאוד. האחד כי אם הבעל הבית אופה משגיח על המצות, וכל אחד חרד על המצוה ורואה שיהיה על צד היותר טוב, ודיני אפייית מצות רבו כמו רבו. לא כן אם אחד אופה כדי להרויח כל מגמתו למעט בהוצאות, ולא ישגיח כל כך על המצוה. השנית מי זוטר מה שאמרו במדרש [שמות רבה פ' י"ז] בשכר שטוחנין ולשין את המצות. ואם כי בטחינה הדבר קשה, על כל פנים בעיקר מצוות שימור דלישה, למה נמעט במצות חביבה מאוד פעם אחת בשנה, ויקנה מצות מן השוק כחוטף מצוה מן השוק. ג. על כן אם יוכל לבטל מנהג הרע הזה לגמרי מה טוב. אך גם אם אי אפשר, על כל פנים ידרוש ברבים כי איש אשר יראת ד' נגע בלבו, ילך בדרך שדרכו אבותינו וכל איש יאפה מצות לעצמו, וישמח במצוה הבאה לידו. ובטח זכות זה יעמוד להם ביום הכסא, כמבואר בוורח הקדוש [פ' תצוה דף קפ"ג ע"ב], כי עיקר הדין בראש השנה למאן דלא שקיל מיכלא דאסוותא. והי' בזה שלום, עכ"ל. נראה מדבריו שיש חשיבות מיוחדת שישגיח בעצמו כמה שיוכל על המצות לפי שיש בהם טורח, כשהוא בעצמו משגיח נעשה בצורה יותר טובה, ועוד שנאמרה בה הבטחה במדרש (שם) הן היו עסוקין במצות שהיו טוחנין ולשין, והקב"ה עוקר נטיעתן של מצרים, ע"כ. וכעת האמור אצל אברהם שדבר שעשה על ידי שליח פרעו הקב"ה ע"י שליח, ועוד שהיא מצוה חביבה הבאה פעם אחת בשנה.

ולכן מטעם זה יש לומר שיש חשיבות מיוחדת אם ילך בעצמו לטחינת הרחיים ועשיית המצות, בנוסף על הדין הכללי הנאמר בכל המצות מצוה בו יותר מבשלוחו.

אורן נזרית - באר שבע

בדיני קטניות

שו"ע סי' תנ"ג ס"א: אלו דברים שיוצאים בהם ידי חובת מצה וכו', אבל לא באורז ושאר מיני קטניות, וגם אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהם תבשיל, עכ"ל. וכזה איתא בטור.

וצ"ב לשונו 'וגם אינם באים לידי חימוץ', שמשמע מזה שזה עוד סיבה שלא יוצאים ידי"ח במצה מאורז ושאר קטניות, והרי זה גופא הסיבה כמו שמבואר ב"י מהגמ' בדף ל"ה. שלא יוצאים בהם ידי"ח, כיון שצריך דבר שיכול לבא לידי חימוץ, והני לא באים, וא"כ הו"ל למימר שאינם באים לידי חימוץ, ומזהו גם.

וראיתי במשנ"ב שבהוצאת עוז והדר המבואר, שמבארים שכוונת השו"ע לומר עוד דין, שגם כיון שאינם באים לידי חימוץ, לכן ממילא מותר לעשות מהם תבשיל.

עוד ביאר מובא שם בהערות אות ב', משו"ת קרית חנה דוד ח"א סי' ע', והוא אומר קודם שזה דוחק לומר שכוונת השו"ע להוסיף דין, אלא כוונתו באמת לומר שני טעמים, למה לא יוצאין בהם ידי"ח, א. כיון שאין להם דין פת ולא קרינן בהו לחם עוני. ב. ועוד שגם אינם באים לידי חימוץ.

יעקב משה קליין - מודיעין עילית

סימן תנ"ד

בענין פת שהכניס בה סובין ומורסן אחר שהפרידן מהקמח

בסי' תנ"ד סק"ג כ' המ"ב דבהחזיר סובין לאחר שהוציאן אין מצטרפין לכזית, ומשמע דאם יאכל כזב"א"פ מן הקמח לחוד ודאי יוצא ידי"ח. ומשמע דגרע מתערובת קמח וקטניות, או קמח ותבלין דאיכא פלוגתא בסי' תנ"ג וסוף סי' תנ"ה אם צריך לאכול כל הכזית, דהכא לכז"ע בעי לאכול כזב"א"פ שא"א שיחול שם לחם על הסובין, אף שיש כזב"א"פ בתערובת. [וזה היפך סברת המ"א שצידד דאפי' בלי כזב"א"פ לכז"ע יצטרף להיות הוא עצמו קמח, כמו אילו לא הופרד מעולם שהסובין והמורסן בעצמן חשיבי כחלק מן הדגן]. ואמנם באמת לאו מילתא פסיקתא היא, דזה תלוי ב'י הפי' שברשב"א הנוכר בביה"ל ד"ה שאינו, דיש לרשב"א צד שכל עיקר החזרת מורסן לעיסה לאו כדון עשיית עיסה דמי, אך כנר' המ"ב פוסק כאידך פי' שכל שדרך בנ"א לאכול מעיסה כזאת, אף שדרכם לעשותו בלי להוציא המורסן תחילה, מ"מ מצד הטעם והתוצאה הרי הוא כפת שדרך לאכול חשיבא פת, ועכ"פ לענין שלא לבטל מהקמח שבו תורת לחם [ולמ"א לכאן מה"ט גופא סי' דלגבי השם לחם אזלינן בתר התוצאה שהוא מין לחם הראוי ליחשב לחם אצל בני"א, ולא איכפ"ל ממאי דהוה שזה רק סברא בהלכות חלה (וכאשר ביאר במקראי קודש בטו"ט), עי' במ"ב מהדו' רדשו], ונמצא שיש בדבר ג' צדדים, והמ"ב הכריע כדרך האמצעי].

פת מורסן שאינו ראוי אלא ע"י הדחק ועשאו לאדם

הנה מב' במ"ב סי' תנ"ד סק"י שלהרמב"ם (שהשו"ע פוסק כמותו) הדבר תלוי במחשבה עבור מי עשה את הפת הזה, ולהר"ש (שהרמ"א פוסק כמותו) תלוי אם דרך בני"א לאכול, והנה מפו' להדיא במ"ב ובשעה"צ י"ג י"ד דנפק"מ לענין פת הראוי לבני"א שעשאו ע"י להאכילו לכלבים, דלר"מ (ושו"ע) אינו נידון כלחם, משא"כ לר"ש ורמב"ן (ורמ"א) שנידון כלחם. ויל"ע אי איכא פלו נמי לאידך גיסא באינו ראוי לאדם שחשב לאדם, דלכאן מה"ת שייחשב לחם להר"מ, ואולי בראוי ע"י הדחק וחשב לאדם (ועי' דרך אמונה פ"ו מביכורים מש"כ בזה), אך לא ברירא לי דלרמ"א לא יועיל מחשבה, דסוכ"ס כיון שראוי ע"י הדחק לא בטלה דעתו, ולכאן לחם הנאכל ע"י הדחק נמי חשיבא לחם, וצ"ע.

מצה גזולה

א. הנה יש ב' טעמים לומר שבמצה גזולה אין יוצא ידי"ח, א. מצד מהבב"ע, ב. מצד דבעינן לכו. ויש בזה ב' נפק"מ, א. לגבי יו"ט שני, ב. לגבי מרור, והיינו להסוברים דמהבב"ע ליכא במצוה דרבנן, אך תקנת לכו נתקן גם ליו"ט שני ולמרור שהלכותיהם כהלכות מצה ומרור דמדאן, דכל דתקון רבנן כעין דאן תקון [ונזכר ד"ז בקצרה במ"ב (סק"ד) ובביה"ל עיי"ש], ובמ"ב נוקט לעיקר לטעם דבעינן לכו, ומחמיר בהנך ב' נפק"מ, ג. ומסתברא דגם נידון החלפת המצות או הקמח תלוי בזה, דיתכן דא"צ לחוש שמא הוחלף ורשאי ליקח, ולא שייך לומר דמהבב"ע, משא"כ כלפי החשש דאי"ז לכו ואין כאן מצה כשירה, ועי' ס"ק ט"ו, ודו"ק.

והריטב"א פליג על ב' הסברות ומשום דס"ל מדלעסיה קניה, ובביה"ל כ' ליישב דכיון דבתחילת הלעיסה עדיין היתה גזולה אינו יוצא ידי"ח, ואף שבבלע בלי לעיסה נמי יוצא ידי"ח, מ"מ כל שלועס הוה זה תחילת המצוה, ותחילתו בגזולה. ואמנם דבריו ז"ל צ"ע, דבשלמא לגבי סברת מהבב"ע י"ל דנחשב כמו שכניסתו למצוה בעבירה, ע"י שתחילת קיום המצוה בעבירה, אך כלפי פסול דלכא מאי איכפ"ל שהלעיסה היא חלק מהמצוה אם לועס, אך הרי היא מיותרת ודל מהכא הלעיסה, והרי הוא מקיים המצוה בבליעה [ובשלמא אם נשאר חלק מהכזית בין השיניים שאנו צריכים ללעיסה להיות חלק מהמצוה, דרק משו"ה מצטרף ונחשב שאכל כזית, א"כ כל שבלעיסה לא היתה שלו לא יצא, וא"כ חלק זה אין בו קיום מצוה, אך כל שבליעתו בלע כזית דל מהכא הלעיסה], ואטו אם לעסה והוציאה וחזר ובלעה (לאחר שיעור של זמן אכילת פרס שא"א לצרף הלעיסה למצוה) לא יצא ידי"ח, דהרי אכתי שם מצה ע"ז, שבבליעה לחוד הוא יוצא ידי"ח, וצ"ע.

ב. ובעיקר ד' הריטב"א דבלעיסה קונה בשינוי יל"ע בזה, דהרי האוכל תרומת עצמו (כגון ישראל שירש מאבי אמו כהן) אין משלם קרן

וחומש לכהנים כי אם לעצמו, ובמזיק תרומה השייכת לכהנים אין משלם קרן וחומש כי אם קרן, וא"כ כל אוכל תרומת כהנים ייחשב כמזיק בתחילה, וכגולן שקנה בשינוי ובבליעתו כבר בלע תרומה דנפשיה, ולא ישלם לכהנים רק קרן בלי חומש כדון מזיק דידהו, ואוכל תרומה דידיה, ובהכרח שא"י"ז שינוי גמור, ובאמת שכבר נודע ד' הגר"ח והגר"י"ז בהלכות גזילה דבגול בהמה והכחישה אין כאן שינוי לקנות, ורק א"י לומר הרי שלך לפניך, והיינו משום שאין כאן פנים חדשות לגמרי וא"י"ז דבר אחר אלא שניזוק, ולכאן לעיסה אי"ז משוה לה לפנים חדשות אלא שהוא הכחשה וכדו', ואין כאן קנין גמור, ושפיר יש כאן לב' הטעמים לומר שלא יוצא ידי"ח [וכנר' דהריטב"א פליג על הרמב"ם שלפי דרכו הוא שאמרוהו רבנן ז"ל ליסוד הנ"ל, עיי"ש בדבריהם], ועי' ספר טהרת השלחן הנדפס בילקוט מפרשים שבסוף השו"ע מש"כ כע"ז עיי"ש.

ג. ובגוף ד' הריטב"א לכאן לא אהני סברתו אלא לגולן המתכוין לגזול, ולא למי שנתחלפו לו המצות, דלכאן שינוי לא קני למי שלא נתכוין לגזול, ועי' תו' ב"ק צ"ה ע"ב [ועי' חזו"א ב"ק סי' י"ז סק"ב], וא"כ בזה יהא חמור ממי שנתכוין לגזול [אלא שהריטב"א עצמו לית ליה דרשא דלכא, עיי"ש בדבריו בסוכה דף ל"ה עיי"ש, ומהבב"ע לא שייך הכא וכנ"ל].

המתארח אצל חבריו אם צריך להקנות לו המצות

האחרונים ז"ל שקו"ט במתארח אצל חבריו אם צריך להקנות לו המצות, ולא הבנתי מה מקום לנידון זה, דמ"ש ממש"כ הט"ו והעתיקו המ"ב ס"ק ט"ו דבשואל מצה כיון שאין דעתו שיחזירנה לו כנותן לו [התם הוה הלואה, והכא מתנה].

אכן שוב התבוננתי דיש לחלק בין שאלה שאין יכול לחזור בו, וכיון שנתן לו ע"ד שלא יחזיר לו הרי זה הקנאה, וקנאה בלקיחתו ביד או בהגבהה, ומשא"כ האורחים יתכן שבעב"ב יכול לחזור בו ולדרוש מהם חזרה, וא"כ לא הקנה להם כלל ומשלו הם אוכלים, וכמוש"כ בקה"י ב"מ סי' מ"ח בד' ר"ת רשב"א ור"ן ומהרי"ט עיי"ש, וע"כ לא דמי לשואל, ושפיר י"ל שאין כאן כנות הקנאה.

[ומ"מ לגופן של דברים יעוי' בקה"י שם בסוף דבריו דאם האורח יתכוין לזכות יזכה, דבדואי אין הבעלים מקפיד ובכה"ג מהני קנין מצד הקונה, ועי' באו"ח סי' י"ד לגבי נטילת ציצית מחבירו בגונא דאמרינן דניח"ל לאיניש, ומכו' שם שיכול לברך ע"ז דזוכה ונעשה שלו בכנות לוקח, ויעוי' בר"מ פ"ה מהלכות אישות שנפסק באה"ע סי' כ"ח ואכמ"ל, ועוד יעוי"ש בקה"י דבשעת אכילה שפיר זוכה בו הלוקח, והביא כן מד' הרא"ש בנדרים דף ל"ד ותוס' בפסחים דף כ"ט, דבזה ודאי אין כנות מקנה שעדיין ישאר שלו, ובכך נותנו לאורח במתנה גמורה [ונפק"מ בין ב' הדרכים אי בעינן כנות לוקח עכ"פ לזכות, וגם נפק"מ כשמכוין לזכות אם קונה בידו או בהגבהה בלקיחתו או רק בשעת אכילה, וק"ל].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

סיכום משנה ברורה סימן תנ"ד

סעי' א'

פת סובין או פת מורסן - לרש"י יוצא בה ידי"ח, לשו"ע כר"ף ור"מ אין יוצא בה ידי"ח.

מהו סובין ומהו מורסן - י"א סובין: קליפה הנושרת מהחיטה בשעת לישה. **מורסן:** קליפה דקה הנשארת הנפה אחר יציאת הקמח. וי"מ בהיפך.

ללוש העיסה בסובין ומורסן שבה - שרי, ומצטרף לכזית (שכן דרך עני'). **ואם הפרידן וחזר ועירבן:** למ"ב אין מצטרף לכזית, דלא כמג"א שמסתפק בזה.

מצה מסולת נקיה ביותר - יוצא בה ידי"ח, וה"ה בפת שנעשתה מתבואה שאכלו התולעים.

מצה רחבה ביותר - כ' הרמ"א שטוב שלא לעשות כן לכתחילה דהוי כאשישה. הא דב"ש מוכח דהוי לעיכובא: י"ל לפמ"ש מהר"ם חלאוה דבש"ס מיירי בגלוסקא גדולה א' מששה ובוה לעיכובא, והרמ"א מיירי בפחות מכך ואסר לכתחילה משום לתא דאשישה. ומרש"י ועוד משמע שאין לחלק בזה, אלא כל שחשובה מחמת גדולה חשיב אשישה, הרמב"ם ועוד השמיטו דין זה וי"ל דס"ל דהוי עיסה חלוטה. מסקנת המ"ב לפי"ז דאין להחמיר בדיעבד בכל גונא אפי' בלחם גדול.

סעי' ב'

עיסת הכלבים - בזמן שהרועים אוכלים ממנה: יוצאים בה ידי"ח. **אם אין הרועים אוכלים ממנה:** אין יוצאים בה ידי"ח ואין מברכים עליה המוציא.

ביאור החילוק: לד' הרמב"ם והשו"ע מיירי בין בפת יפה ובין בפת שעירב בה מורסן הרבה, והחילוק הוא דאם חשב רק לכלבים אין יוצא בה ידי"ח ואין מברך עליה המוציא, אך אם חשב בעשייתה גם לאכילת אדם, יוצא בה ידי"ח. לד' הרמ"א כ"י"א דאי"ז תלוי במחשבה כלל, אלא היכא שמעורב בה הרבה מורסן ואינו ראוי לאכול מזה - אין שם לחם עוני עליו, ואפי' חשב גם לרועים בטלה דעתו ואין מברך ע"ז המוציא, ואם הפת יפה אפי' עשאה לכלבים דין לחם עלה לכל הדברים (אא"כ עשה שינוי צורה שרק לכלבים אי"ז לחם). **ולענין מצה (לרמ"א הנ"ל) -** לפכ"ח אין יוצאים בה, דלא כהעו"ש.

אם אכל מפת שמעורב בה הרבה מורסן שיעור אכילת פרס האם יוצא ידי"ח - למ"ב אין יוצא ידי"ח (דהמורסן מגרע את הלחם דאינו מאכל

על דעת הכסף משנה והמהר"י קורקוס, שכתבו בדעת הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ו ה"ד) שלענין מצה די בכך שבעה"ב מתיר לו לאכול, וא"צ שיהיה שלו לגמרי, וכע"ז כתב גם בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ב סי' ל"ז וח"ג סי' ט"ו).

וכיון שמעיקר הדין יוצאים ידי חובה גם בלא קניין, כתב בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' קע"ב) שאין לעשות קנין ביו"ט, דאין עושין קנין ביו"ט אלא בדבר מצוה, ואפשר שאין כאן מצוה כיון שיוצא גם בלא זה, ע"כ הרוצה להדר יעשה כן מלפני היר"ט, ויקנה בפרוטה כמ"ש לעיל. [ודרך אגב, כתוב במנחת חינוך (מצוה י') שנראה מדברי רש"י (סוכה כח:)] דכל היכא דבעינן "לכס", אם אינו שווה פרוטה לא מיקרי "לכס", והוסיף שהוא דבר חידוש וצ"ע, וע"ע בשע"ת סי' תפ"ב שדן בזה באריכות].

גול מצה

בביה"ל (סי' תנ"ד ס"ד ד"ה אין אדם) הביא שיטת הריטב"א דאף בגול מצה יצא דיש בזה שינוי מעשה, דכיון דלעסיה קנייה בשינוי מעשה, והמצוה מתקיימת אח"כ בבליעת המצה, דהא בלע מצה יצא, כלומר כיון דהלעיסה היא חלק שאינו מעכב במצוה, חשיב מעשה שאפשר לקנות בו, וא"כ נראה ברור דאם בלע מצה גזולה לכ"ע לא יצא (ונ"מ שיברך כשיקח מצה אחרת), ואין נראה לומר דמה שמתעפשת בתוך הפה הוא מעשה קניין (לפני שבוטל) כיון שזה לא חלק מעכב במצוה, דבלע מצה יצא, וגם אינו הכרחי דאפשר ישר לתחוב המצה לבית הבליעה, דדחוק הוא ולא שכיח ואין דרך אנשים לעשות כן, וגם קשה לעשות כן, ועוד דהרי בריטב"א לא מוזכר כלל את העיפוש, רק את הלעיסה, ומשמע דדוקא זה מקנה לו את המצה.

יוסף חזן - באר שבע

אנשי חיילות שכופין לישראל לבשל גרופין בפסח

כ' המ"ב סי' תנ"ד סק"ג באנשי חיילות שכופין לישראל לבשל גרופין בפסח, אם יכול לפייסן לבשל רעצקע (כוסמת טחונה דק) מה טוב, ועכ"פ יברר אותם מגרעיני תבואה שמצוי בהם, עכ"ד.

וכ' השע"ה"צ דאף דהחי"א החמיר גם בזה להציל עצמו בממון, כבר מבואר לעיל סי' תנ"ג שלגבי שהיה לא מחמירים בקטניות, וא"כ אין כאן חשש כלל אם רק יבררם "גרעינים", עכ"ד.

וצ"ב דלעיל לא הוזכר בהלכה שצריך לברר מגרעיני תבואה, יעוי"ש במ"ב לגבי קטניות שמותר להשהות אף שנפל עליהם מים, שבתבואה כה"ג אסור להשהות, בקטניות מותר, ולא הצריך שם המ"ב לברר מגרעיני תבואה.

ואולי י"ל דדווקא ברעצקע הצריך לברר שמצוי בהם גרעיני תבואה וכלשון המ"ב כאן, דכיון שזה טחון דק אזי קל לברר מגרעיני התבואה, משא"כ בשאר קטניות שהם שלמים, לא הצרכו טירחה זו, דיותר קשה לבררם מגרעיני התבואה.

שמואל מזרחי - הקריה החרדית בית שמש

עיסת הכלבים

כתב השו"ע סי' תנ"ד סעיף ב': עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה יוצאים בה, ואם לאו אין יוצאים בה שאין זו משומרת לשם מצוה. ובבאר הגולה הביא שדבריו מיוסדים על פיהמ"ש להר"מ, וכמש"כ בשע"ה"צ כאן ס"ק י' דהר"מ נמשך אחר לשון המשנה דבכל מקום אינו מחדש מדעתו, וכיון דבמשנה כ' דאינו יוצא יד"ח בפסח מפרש הרמב"ם דנקט כל פסולו דאית בה, ואחד מהם שאינה משומרת לשם מצוה. ומקשים העולם מ"ט הביא המחבר הכא טעם זה שאינה משומרת לשם מצוה, שאינו צריך לכאן דכיון שאינו לחם אינו יוצא יד"ח.

והנה הרמב"ם בפ"ו מבכורים הלכה ח' כ' "העושה עיסה להאכיל הפת שלה לבהמה או לחיה פטורה", משמע דתליא רק בהא לשם מי עושה את העיסה, אמנם בפיה"מ פ"א מחלה משנה ח' כתב "עיסת הכלבים הוא שלשין אותה במורסנה, ומתכוין להאכילו לכלבים", ומשמע דעיסת הכלבים הוא כשמוסרן מעורב בה מלבד הכונה, ודלא כמש"כ בהלכות ביכורים, אמנם יעוין במש"כ הפיה"מ בד"ה ואין אדם יוצא בה יד"ח בפסח שכתב דתליא חיובה רק במחשבתו, יעוי"ש.

ובכסף משנה והרדב"ז הביאו פלוגתא אמוראים בירושלמי מהי עיסת הכלבים, דלר"ל היכא שעירב בה מורסן, ולר"י כל שעשויה שלא כצורת פת, ולר"י בא ועוד כשעשאה שלא יאכלו הרועים ממנה, וכתבו דפסק הר"מ כותיה דעיסת הכלבים תליא במחשבתו לבד, והוסיף הרדב"ז דמש"כ בפיה"מ שלשים אותה במורסנה אורחא דמילתא נקט, ולא שבזה תלוי הדין, ועפ"י מה שהבאנו מהמשך דבריו א"ש מ"ט הוציאו דבריו ממשוטן.

וכ"כ בבדק הבית יו"ד סי' ש"ל, אמנם מדברי המ"א סק"ג לכאורה לא ברירא דס"ל הכי לפי שתלה פסולה בשלא חשב עליה לאכילת אדם בהא שאינו משומר לשם מצוה, והא א"צ ליה כמש"כ המ"ב סי' ט', אמנם הפמ"ג הביא נמי דברי הר"מ והכסף משנה, ופי' דהר"מ פסק כר' בא בירושלמי.

ובביאור הגר"א יו"ד סי' ש"ל (הובא נמי בר"מ פרנקל שם) חז"ל: "שכתב הר"מ שאין זו משומרת לשם מצוה וכשיטתו כר' בא שישאה מתחילה", וכו', הרי דטעם משומרת לשם מצוה תליא בעשאה לשם בנ"א או לא, וצ"ע מאי שייכא ז"ל. ואף לשון המ"ב קשיא שכ' בס"ק ח' "ובזה אפילו היתה פת נקיה אין יוצא בה", וכדמסיים טעמא.

ונראה להקדים ולבאר גדר הדין דעיסת הכלבים דנחלקו בזה בירושלמי אם תליא במורסן או בצורה או במחשבה במה היא

בזה סגי גם בזה דהוי שלו לענין אכילה, ועכ"פ אין נפ"מ בין מצת מע"ש למצה שאולה, דגם מצה שאולה הוי שלו לענין אכילה, דהלא אוכלה ואינו מחזירה, וא"כ לענין אכילה חשוב בעלים גמור, באופן דלפ"ז פשוט דאם אית ליה מצת הפקר לא חשיב כשואל, כיון דעדיין אין כאן בעלות לענין אכילה. [ועי"ל דשאני מצת מעשר שני דרחמנא קרייה "ממון גבוה". ודוק].

ויל"ע דלפ"ז נראה דודאי בעי עכ"פ גדר קניין וגדר מעשה קנין, וא"כ צ"ל דקנה ע"י חצירו או ידו או פיו, ונראה דא"צ הקנאה מיוחדת מעי"ט אלא דבי"ט קנאו בידו או בפיו, ונראה פשוט דאין בזה מלתא דאיסור הקנאה ביו"ט, כיון דהיד קונה לו ג"כ שלא מדעתו, א"כ הוי זה קנין מאיליו, וכמו דלא אשכחן דאסור שתזכה חצירו ביו"ט ובשבת איזה חפץ שנכנס לרשותו, ודוק. [וד' האול"צ ח"ד צ"ע לפ"ז, שכתב דהאורח א"צ לקנות את המצה, מידי דהוי אמצה שאולה].

לחלוט שעורים לחולה שאין בו סכנה

במ"ב סי' תנ"ד ס"ק י"ג כתב לענין לחלוט שעורים לחולה שאין בו סכנה, דאם מקנה השעורים לעכ"ם ליכא בזה איסורא ליתן על בטנו של חולה. ולכא"ו צ"ע, דאכתי איכא הנאה בזה ששם ע"ג בטנו, וחמץ אסור בהנאה, ולומר דהוי שלא כדרך צ"ע דהא דרך הוא להשים בבטנו. אכן לק"מ, דהא אמרי' בפסחים כ"ד: דהמניח חלב של שור הנסקל ע"ג מכתו חשוב שלא כדרך, ופירש"י ז"ל דהטעם כיון דחלב עשוי להבערה ולמשוח בו עורות, וחז"ל דהגם דהוי הנאה מעליא מ"מ כיון דהחלב אינו עשוי להנאה ע"ג מכתו חשוב שלא כדרך, וה"נ י"ל דכיון דהחטים עשויים לעשות מהם פת חשוב שלא כדרך. שו"ר במ"ב סי' תס"ו ס"ק א' ובשע"ה"צ אות ה' דמתבאר ג"כ דכל כה"ג חשוב שלא כדרך הנאתו, ולכא"ו היה מקום לומר דדוקא גבי חלב אמרי' דחשוב שלא כדרך הנאתו, כיון דהחלב השתא כמות שהוא עשוי למשוח בו עורות ולרפואה, אבל בחטים הלא כל זמן שלא נטחנו אין בהם הנאת אכילה, וא"כ אדרבה לשום ע"ג מכתו הוי דרך הנאתו (והנאת כסיה ודאי לא הוי כדרך יותר מע"ג מכתו, דנאמר דמה"ט יחשב ע"ג מכתו שלא כדרך). אולם י"ל דמ"מ כיון דהחטים עומדים לעשות מהם פת חשוב שלא כדרך הנאתו, כיון דאינו עומד להשתמש בו למכה בתורת חטים, ודוק. שו"ר בח"י המאירי ז"ל דף ל"ט ב' שכתב חז"ל: לעיסת חטים זו שהזכרנו אם עבר ועשה עובר, ואין ביטול מועיל בה שהרי אין הוא רוצה בקיומו, ושמא תאמר והרי שלא כדרך הנאה הוא, והרי אמרו שעושין רטיה מחמץ או מלוגמא מחמץ, וכמו שכתבנו (והנאת כסיה ודאי לא הוי כדרך יותר מע"ג מכתו, דנאמר דמה"ט יחשב ע"ג מכתו שלא כדרך). אולם י"ל דמ"מ כיון דהחטים עומדים לעשות מהם פת חשוב שלא כדרך הנאתו, כיון דאינו עומד להשתמש בו למכה בתורת חטים, ודוק. שו"ר בח"י המאירי ז"ל דף ל"ט ב' שכתב חז"ל: לעיסת חטים זו שהזכרנו אם עבר ועשה עובר, ואין ביטול מועיל בה שהרי אין הוא רוצה בקיומו, ושמא תאמר והרי שלא כדרך הנאה הוא, והרי אמרו שעושין רטיה מחמץ או מלוגמא מחמץ, וכמו שכתבנו בראש הפרק בשם גדולי המחברים, יראה לי שזה דרך הנאתו הוא, שדרך החטים אין עיקר הנאתם לאכילה אלא לכוס, ועיקר הכסיה לרפואה, או שמא מכאן איסור בל יראה ובל ימצא וכמו שכתבנו שם, עכ"ל המאירי ז"ל.

ויש להסתפק אם מותר להקנות לעכ"ם ביו"ט השעורים כדי להינצל מאיסור ב"י, או דנימא דלא התירו חז"ל להקנות ביו"ט כיון דאין כאן פקוח נפש, דמצונו כמה דוכתי דהתירו חז"ל להקנות ביו"ט לצורך מצוה, ויל"ע.

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

בענין להקנות לאורחיו את מצות המצוה

במ"ב (סי' תנ"ד סקט"ו) כתב דהטעם שאין יוצאים במצה גזולה ידי חובה הוא משום דילפינן מחלה בגזירה שווה ד"לחם" לחם, מה התם אין אדם מפריש חלה אלא מעיסה שלו, דכתיב "עריסותיכם", אף כאן הדין כך. וידוע מה שכתב בזה השפת אמת (סוכה לה). שבעה"ב צריך להקנות המצות לכל המסובין, דבעינן שלכל אחד יהיה המצה שלו (ולא סגי במה שמתיר לו לאכלה, דבעינן מתנה גמורה שיוכל גם למכרה ולהקדישה, כדא"ב בנדרים דמ"ח). ובס' הליכות שלמה (פסח פ"ט ס"ד) כתב דראוי למדקדקים לנהוג כן, שבעה"ב יכוון לזכות להם המצה והם יכוונו לזכות [ונ"ל דעדיף לעשות קניין בפרוטה לפני היר"ט, כמ"ש הכה"ח סקל"ט בשם הוזה"ק דאין ליקח שום מצוה בחינם, ושם בסק"מ הוסיף דראוי לעשות קניין כסף על מצוה, דהוא קניין דאורייתא וכך יוצא מצוה מן המובחר, ועיין שע"ת סי' תרנ"ח בשם מחנה אפרים דאפשר שאין מועיל קניין דרבנן למצוה דאורייתא, ע"כ ודאי מן המובחר לעשות קניין בכסף]. וכן דעת הגר"י א"ש זצ"ל (בהגד"ש שלו עמ' 26 ובאשרי האיש ח"ב פ"ס אות י"ז) שיש מקום להדר בזה.

ובס' חוט שני (פסח פ"ג סוף סק"א) הביא שמנהג מרן החזו"א זי"ע שלא הקנה המצות למסובין, והוסיף שמסתמית הפוס' נראה דרך הלכה, ולא חששו לזה, וכן ראיתי לס' הלכה של פסח (ח"א עמ' תע"ח) שהביא בשם הרה"ק הפני מנחם זי"ע שזקינו השפת אמת לא כתב זאת אלא על דרך הערה, ולא פסק הלכה, וידוע לכל שבביתו של השפת אמת ובנו האמרי אמת לא נהגו להקנות המצות בקניין גמור. וכן בספר יד המלך על הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ו ה"ז) כתב דאם נאמר כן, אין לך אשה שתצא ידי חובת מצוה א"כ בעלה הקנה לה המצה במתנה ע"מ שאין לו חלק בה, וזה דבר רחוק וזר, עכ"ל [והעיר על זה בספר מצות מצוה פ"א הערה ו' דהא דצריך להקנות על מסתמא הוא דווקא באורחים או בניו הנשואים שאינם סמוכים על שלחנו, אך אשתו ובניו הסמוכים על שלחנו א"צ להקנות להם, דכיון שחייב במזונותיהם הו"ל כשלהם].

ונאמרו בזה כמה טעמים למנהג העולם שמקילים בזה, בשפ"א (שם) כתב דאפשר שסומכים על דעת הרא"ש שהתיר לקדש בטבעת שאולה, דאדעתא דהכי יהיב ליה שיוכל לצאת בו, וכע"ז כתב גם באשרי האיש (שם). ובהליכות שלמה (שם) כתב דאפשר שסומכים

אדם, ולי"ד לעירב אורז דהוי מאכל אדם), ודלא כהפרמ"ג דמשמע מדבריו דסגי באכילת פרס.

סעי' ג'

בזה"ו אין היודע לחלוט - למ"ב ע"כ כל מין חליטה אסור בין באכילה ובין בהנאה, וה"ה דאסור להשהותו. והמג"א מסתפק דכ"ז לכתחילה.

אם נתערב בתבשיל - אסור במשהו באכילה, ובהנאה ושהיה שרי במשהו.

חולה שרפואתו שחולטים שעורים או שבוטל שועל ומניחים על בטנו - אם יש בו סכנה: מותר לעשות בדרך חליטה (ומה שבעינין כן, דמתקנים ככלל האפשר). **אם אין בו סכנה:** למ"ב אסור אפי' בדרך חליטה [ובביה"ל נשאר בזה בצ"ע ל'ד' הגאונים], אא"כ א"י עושה משלו או שהישראל מקנה לו השעורים שרי, והשע"ת מצדד להקל בזה [ונראה דס"ל דהח"י התיר לקיימו לאח"ה"פ, אך העיר ע"ז הביה"ל דאף הח"י לא התיר בזה]. **ואם אפשר לחלוט במי פרות:** מותר אף ע"י ישראל (דאינו מחמץ).

אם צריך לתת לחולה שאין בו סכנה לשתות זאת: ברדב"ז דן להתיר ע"י חליטה, והמ"ב אסר.

אנשי חיילות שעוברים בפסח וכופים להכין להם גריסים - אם יוכל לפייסן ברעקצע מה טוב, ועכ"פ יבררם מגרעיני תבואה, והח"א כ' שיעשה להם חליטה במעט מעט, ולמ"ב טוב לעשות כן. **ואם א"א לפייסם בהנ"ל ונותנים לו של שעורים:** מחויב ליתן ממון כפי יכולתו, ואם לאו יזהר הישראל עכ"פ לעשות חליטה, דהיינו שיבשל המים מקודם הרבה ויניח הגריסים מעט מעט כדי שלא יתקררו המים. **ובגריסים של שיבולת שועל:** הוי חמץ גמור כידוע, ובזה אם אין הגוי מתפייס ימסור החמץ לנכרי אחר באחריות שיבשל עבורם.

סעי' ד'

גול מצה ואכלה - לשו"ע לא יצא יד"ח בזה, וצריך לחזור ולאכול (ולפי' בג"ש מחלה) [וכ' בשאג"א דאף ביו"ט שני לא יוצא יד"ח בזה], ולריטב"א כיון דלעסה קנאה דהוי שינוי מעשה ויוצא בה יד"ח. **האם צריך גם לחזור ולברך:** מסתימת השו"ע משמע שצריך, אך כ' המ"ב דהיות ויש גם את ד' הריטב"א שיצא יד"ח, הוי סב"ל ולא יברך שוב.

במצה שאולה: יוצא יד"ח [דשאלה ע"מ לאכלה].

כשאופין הרבה בתנור א' והרבה פעמים מתחלפים המצות - כ' האחרונים שיש להזהר בזה, ונכון שיאמרו "כל מי שייגע מצתי לידו יהיה לו במתנה" דלולי זה אי' חשש גולה. **וטוב** לומר כן גם בשעת טחינה, דלפעמים מתחלף הקמח.

אם קנה מצה ומשך לרשותו, והמוכר גילה דעתו שדחוק לכסף וא"י למכור בהקפה ודורש כספו, ומדחהו בהלוח ושוב ואינו נותן לו - מדינא לא קנה, וע"כ אף אין יוצא בזה יד"ח מצה מה"ח.

אם גול חטים/קמח ועשהו מצה - יוצא בה (שקנאה בשינוי ודמים לבד חייב לו), **ומ"מ** לכתחילה לא יקח דהרי לא יוכל לברך. **וה"ה שקנה** היכא שגזל ונתנה לאחר והלה יתייאש - דהאחר יוצא דהוי שינוי רשות [ואם לא יתייאש לא יצא מרשותו, דשינוי רשות לבד ל"מ בלי יאוש], ואותו אחר מותר לברך עליה. **ואם חזר ונתנה לגולז:** ה"ז זוכה בה ויוצא בה יד"ח.

ולענין הברכה [המוציא, ועל א"מ] - לשו"ע אין לברך אפי' בהנ"ל שקנה דהוי "בוצע ברך נאץ ה'", ולח"י מברך עליו היכא שקנהו [וכן בב"מ פקפק בזה וכ' שיש עוון בברכתו אך צריך לברך].

[ולענין ברה"מ ע"י סי' קצ"ו ס"א במ"ב].

אם הוציא מצה מרה"ר לרה"ר כשחל פסח בשבת - יוצא בה יד"ח וגם מברך עליה (דהוא עבר עבירה ולא המצה גופא בעבירה).

מרור גזול האם יוצא בו יד"ח בדיעבד - לכנה"ג בשם מהר"ו יוצא יד"ח, ולפר"ח לא יוצא יד"ח [ובשאג"א כ' דהיות ומצוה הבאה בעבירה הוי דרבנן ומרור דרבנן, ע"כ יוצא יד"ח, אך המ"ב כ' ד"ח דמה"ב הוי פסול נמי בדרבנן], וכ' המ"ב דעכ"פ לענין הברכה בודאי יש להזהר כשנטול מרור אחר לאכול שלא יברך עוד מחדש.

אוריאל נתן דייני - ירושלים

בדין מצה שאולה

שו"ע סי' תנ"ד סעיף ב': אין אדם יוצא יד"ח במצה גזולה. ובמ"ב ס"ק ט"ו, ודוקא גזולה, אבל אם שאל מצה יוצא בה דהא שאלה ע"מ לאכלה ולא להחזירה בעין, א"כ הרי הוא שלו ממש. ע"כ. ומקור דברים אלו הוא בדי' ה"ט"ו יעושה"ה. והנה לענין דין לכס גבי ד' מינים תנן בהדי' ר"פ לולב הגזול דאתרוג השאול פסול, אלא דה"ט"ו מחלק כיון דהכא היא לא הדרא בעין, אבל לפענ"ד יש להבין דסו"ס הלא אינו יכול להשתמש בו ליתנו במתנה וכי' אלא לאכלו, וא"כ לא חשיב שלו, ורא"י ברורה לזה מהא דא"י בפסחים דף ל"ח א' דמצת מע"ש לר"מ דאמר מע"ש ממון גבוה לא חשיב לכס, ואע"ג דהוי שאול לו לאכילה, ונלענ"ד דבאמת ודאי דלהמבואר בגמ' פסחים ה"ל דמצת מע"ש לא יצא יד"ח פשוט דאין נפ"מ בזה בין שאול למע"ש, אלא דהרמב"ם ז"ל פסק כר"מ דמע"ש ממון גבוה, ומ"מ פסק דיוצאין יד"ח במצת מע"ש, וטעמו, דהרמב"ם סובר כהמ"א בסוכה דף מ' ע"א דאתרוג של מע"ש חשוב לכס שיש בו היתר אכילה, והביאור דודאי אתרוג הפקר לא חשיב לכס, ורק אתרוג של מע"ש הלא הוי "שלו" לענין אכילה, וזה סגי לענין אתרוג, וכדמוכח בתוס' ב"ק בסוגיא דצנועין וברמב"ם. אלא דלענין ד' מינים איכא מד"א דבעי' דין ממון, והיינו דלא סגי בהבעלות שלו לענין אכילה, אבל לענין דין לכס גבי מצה דילפי' מעריסותיכם,

פלוגתתם, דבאמת הדבר צ"ע טובא דאופה פת מה' מיני דגן ואין לה שם לחם לכל חיוביה.

והנראה דנחלקו בעצם הדין מהו הקובע על פת העשויה מה' מיני דגן שם לחם לכל חיוביה, דלר"ל תליא באיכות הפת אם עשויה באופן הראוי למאכל אדם שלא עירב בה מורסן בשיעור שאינו דרך של בני"א לאוכלו, ולר' יוחנן תליא שם לחם באופן עשייתה, אם כעשיית לחם או עשיית מאכל בהמה, ולכן תלוי בצורת הפת, ולר' בא תליא במחשבתו בשעת עשייתה, דכל שם לחם הוא למאכל בני"א ולא למאכל בהמות, ומחשבתו קובעת על הפת למאי היא אם למאכל אדם או למאכל בהמות.

ובביאור הדברים נראה עפ"ימש"כ לבאר ב"בשביל החיים" סי' י"ב עפ"ימש"כ הקרן אורה בהקדמתו לזבחים וז"ל: "והיה נראה דמסברא הוא דאמרינן הכי דכל שאין מתכוין לצאת מתעסק בעלמא הוא, ומתעסק לכ"ע לא יצא כדתנן ב"ה ל"ב: גבי שופר, וכן אם נטל לולב לשחק בו לא מנכר מצותו דעביד אינש לטלטל לולב ולתקוע שופר לעצמו דרך שחוק בעלמא, ובמה יודע כי עשה מצות קונו אם לא ככוונתו לשם מצוה, וליכא למימר דהוא סתמא לשמה, משא"כ זביחה וזריקה בקדשים דמעשה גמורה היא ואינה נעשית בדבר הרשות, וכן מילה בהא אמרינן דסתמא לשמה קאי ואי"צ כוונה.

ובביאור דבריו נראה דכל מעשה שאין מהותו ברורה מה נעשה בו, דהיינו דאין המעשה מצ"ע מוכיח שנעשה מעשה מצוה, אלא שישנם אפשרויות אחרות שנעשה המעשה הזה בשבילם, ככה"ג איכא חסרון במעשה המצוה ואין לו שם מעשה מצוה, ורק היכא דהמעשה מצ"ע ברור שהוא מעשה מצוה כמילה ושחיטה שלא יחתכו סתם אם לא למצוה, הרי דאף ללא כוונה למצוה יש למעשה שם מעשה מצוה, ע"כ מועתק משם.

חזינן מהתם דבכח המחשבה ליתן למעשה את שמו וצורתו, ובכח המחשבה להפוך מעשה דנטילת לולב למשחק, ומאידך לעשותו למצוה אא"כ המעשה מוכח מתוכו מהו, והשתא כאשר ביארו האמוראים דעיסת הכלבים לא תליא בפת שאינה ראויה למאכל אדם, ואף פת נקיה היא עיסת הכלבים כאשר מעשיו בצורתו או מחשבתו בעשייתה היא לכלבים, הא חזינן דאין שם לחם תליא בפת נקיה אלא מחשבה או מעשה האדם הם הנותנים לפת שם לחם, ובכח ליתן לפת נקיה שם עיסת הכלבים.

ואשר בזה יבוארו דברי הגר"א שביאר מש"כ הרמב"ם שאין זו משומרת לשם מצוה עפ"י שיטתו כ"ר בא דחשב עליה מתחילה לעיסת הכלבים, לומר דא"י ב' טעמים דאחד גורר השני, אלא כמש"כ הרמב"ם דאין זו משומרת לשם מצוה הוא מפני שכן איתא במשנה התם, אלא דטעם דאין זו משומרת לשם מצוה מפני שעשייתה אפיקתה משם לחם לעיסת הכלבים, וע"כ ל"ה מצוה, וזהו שטרח הגר"א לומר דלא תטעה לומר מפני שלא נשמרה, אלא מחשבת עשייתה היא זו דאפיקתה מידי שימור וכמשנ"ת. ועפ"י י"ל דזוהי כוונת המג"א בס"ק ג' שכתב כאן שלא חשב למאכל אדם אינו משומר לשם מצוה, דהמחשבה הזו היא היא המוציאה מידי מצוה מפני שאינה לחם, וע"כ לא הזכיר הפמ"ג שם דהוא נחלק על המג"א במה שביאר דהרמב"ם פסק כ"ר בא.

אמנם הפר"ח פליג על הבי"ו וס"ל דחלוק מצוה מחלה, ובמצוה לכ"ע תליא במחשבתו לשם מצוה יעו"ש, והיינו דלא ס"ל דמחשבתו מוציאה מידי לחם, וע"כ נראה דדבריו יבוארו עפ"ימש"כ בחידושי רבינו חיים הלוי הלכות חו"מ פ"ו הל"ה דמבואר דאפילו להנך אמוראי דאמרי דכל שאין הרועים אוכלים הימנה היינו שיעירב בה מורסן או עשאה כלימודים, הו"ג עיקר ההפקעה מפני שחישב עליה שלא להאכיל לאדם, ורק דס"ל דבעינן מעשה מטריוחין עליה, דהא באמת אף אם עירב בה מורסן ועשאה בלימודים ג"כ חזיא לאכילת אדם וכדתנן דמטמאה טומאת אוכלין, אשר לפי"ז צ"ל דחזר וחשב עליה למאכל אדם אם נימא דבזה נשלם דין לחם שבה וחוזרת להיות חייבת בחלה, ונכלל זאת בהא דתנן בזמן שהרועים אוכלים ממנה חייבת בחלה ואדם יוצא בה יד"ח בפסח, או דכבר היא נפקעת לעולם מדין לחם שבה. ונראה דדעת הרמב"ם היא דכל שחזר וחישב עליה אח"כ להאכילה לאדם חזר להיות בה דין לחם, וגם פקע מינה הגריעותא מה שאינה עומדת לאכילת אדם כיון דעכשיו מיהא קיימא לאכילת אדם, עכ"ד. והנראה דדעתו דשם לחם תליא בקיימא לאכילת אדם, ואשר ע"כ פת נקיה בעצמותה קיימא למאכל אדם, אלא דבכח מחשבתו או מעשיו להפקיעה מידי אכילת אדם, ולהיפך נמי לשוב ולתקנה לאכילת אדם. ובע"כ דכן הוא, דאם כמשנ"ת לעיל דשם לחם תליא במחשבתו בלבד, הרי כיון דחל עליה שם עיסת הכלבים כיצד יתקנה אח"כ במחשבתו ויהפכנה ללחם, אבל אם שם לחם תליא בראויה לאכילת אדם אלא דבכח המחשבה להפקע, א"ש דבכח המחשבה נמי לתקן ההפקעה.

ויאל שרגא הלוי בירנבויים - אשדוד

בענין הנ"ל

כתב השו"ע סי' תנ"ד ס"ב: עיסת הכלבים וכו', הגה כך הם דברי הרמב"ם וכו', ותמוה הלא המעיין בהלכות חלה סי' ש"ל ס"ח יראה דדעת מרן כהרמב"ן ע"פ הירושלמי דהוי לחם אף אם אין הרועים אוכלים ממנה, אלא א"כ ניכר בה שהיא לכלבים, והכא בעי למימר שאף שהוי לחם כ"ז שאין הרועים אוכלים ממנה אין זו משומרת לשם מצוה, ומדוע דחק עצמו לבאר השו"ע כהרמב"ם, מה גם שכן ס"ל בהלכות חלה [כהרמב"ן], ואף על המ"ב שנגרר אחריו תתעורר התמיהה.

שימור לחלה

כתב המ"ב סי' תנ"ד סק"ג: אבל אם הפרישן ממנה וחזר וערבן לתוך הקמח ולשן ביחד, אין מצטרפין לשיעור כזית, ע"כ. יש לציין שלפי הרשב"א המובא בביאה"ל לתרוצו השני שמבאר הא דאמר רשב"ל בירושלמי "כל שלא עירב בה מורסן", שיעירב בתוכה מורסן לאחר שניטל מתוכה, שלפי שאין דרך בני"א לעשות כן אינה חייבת בחלה, ע"כ. ומשמע שאף במעט מורסן לא זו בלבד שאינו מצטרף, אלא שאף אינו לחם ולא יוצאים בזה יד"ח.

מצה גזולה

מ"ב סי' תנ"ד סקט"ו: הטעם דילפינן מחלה ג"ש וכו'. יש לציין שבביאה"ל הביא מהשאגת אריה (סי' צ"ד) דדעתו דגם במצה גזולה הפסול הוא משום מצוה הבאה בעבירה.

מצוה הבאה בעבירה

סי' תנ"ד ביאה"ל ד"ה ולענין ברכה כתבו הפוסקים דדוקא בגזולה אין יוצאין לפי שהמצה גופה בעבירה וכו'. יש להעיר דלפי מה שכתב המ"ב בסקט"ו שהטעם דילפינן מחלה בג"ש דדוקא שלו אין מקום לדברים אלו, דבהוציא מצה וכו' שלו היא, וכוונתו לטעם שהביא בביאה"ל (הקודם) מהשאגת אריה שהפסול הוא משום מהב"ב.

אלחנן כדורי - אשדוד

בענין גזיזת מרור מקרקע של גוי

כ' הבאה"ל סי' תנ"ד ס"ד בשם מהר"ו לחלק בין דין הדס שאסור לגזוזו מקרקע של גוי ולצאת בו כיון דקרקע אינה נגזלת, לבין מרור שמותר, דהטעם כיון שמרור אינו מתקיים בקרקע ולכן אינו כקרקע, משא"כ אסא שמתקיים בקרקע.

וצ"ב בחילוק זה, דהלא הקרקע גופה אינה נגזלת, וא"כ כל הגדל בה שייד לבעלים ראשונים, ומה בכך שהמרור אינו מתקיים בקרקע מ"מ במה קנאו אם לא בתלישתו.

וביאר לי יד"י הגר"ש דהאן שליט"א דיש לחלק, דאמנם גוף הקרקע אינה נגזלת כיון שלא שייד בה יאוש, אך הגדל בה הלא שייד בו יאוש. ואמנם כל עוד הוא גדל בה אינו מתייאש ממנו כיון שיטול הקרקע ופירותיה, אבל כ"ז שייד דוקא בדבר שכל מהותו להשאר עם הקרקע כגון אסא, ונמצא שהוא חלק מן הקרקע ואינו מתייאש ונשאר ברשות בעל השדה, משא"כ במרור כיון שאין מתקיים בקרקע כבר מעכשיו אף שהוא מחובר אין לו דין קרקע והתייאשו ממנו בעליו, ונמצא שקונה את האסא ביאוש ושינוי רשות, ודפ"ח.

דוד מנשה - רמת שלמה

שינוי רשות ויאוש

במ"ב סימן תנ"ד סק"ז כ' לגבי גזלן שקנה ע"י שינוי רשות ויאוש, שיכול הקונה לצאת ידי חובה ולברך, והסתפקנו מדוע לא נאמר שאסור לאכול את המצה כיון שאע"פ שנתייאש הבעלים יש מצוה של השבת הגזילה שהגזלן מחויב בה, ולכתחילה יש להחזיר את הגזילה עצמה ולא שוה כסף, וי"ל שכיון שמדובר במצות עשה חמורה של אכילת מצוה ואת מצות השבת הגזילה, אפשר לקיים אף בלא המצה אלא בשוה כסף, לכן יכול לאכול ולקיים את המצוה ולברך, ונראה שדוקא באופן שאין לו אחרת.

משה אלחיאני - באר שבע

בדין שימור מצה לשמה

שו"ע סי' תנ"ד סעי' ב': עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה יוצאין בה, ואם לאו אין יוצאין בה, שאין זו משומרת לשם מצוה. ובמשנ"ב סקט"ו כ' הלשון אינו מדוקדק, דהא אין עליו שם לחם כלל אפי' לברכת המוציא, אלא שהוסיף הרמב"ם טעם לענין פסח [ועי' בחי' הגר"ח ברמב"ם הל' חו"מ פ"ו ה"ה מש"כ דאפי' אחשבה ללחם פסול משום שלי"ש, וזה אינו דגם לברכת המוציא לי"מ אחשבה]. ונראה בפשטות עיקר כוונתו לרבותא לענין זמן שהרועים אוכלין ממנה דיוצאין בה, אף דבפסח יש גם דין לשמה, מ"מ כיון דיש עליו תורת לחם גם תורת מצוה לשמה יש עליו.

אמנם צ"ב באמת כיון דעיקר כוונתו לכלבים היכי מהני דדעתו גם לאכילת אדם בפסח ליחשב כמצוה לשמה שיוצאין בה, והאמת דבגמ' פסחים ל"ח מב' כה"ג בחלות תודה הפסולות לפסח דבעשאן למכור בשוק יוצא יד"ח בפסח דאימלוכי אימליך, וזה גופא צ"ב מ"ט חשיב כה"ג לשמה הא אין עיקר כונתו לפסח. ועי' מנח"ח מצוה י סק"ד שהק' דליהוי כדן לשמה ושלא לשמה דפסול בקרבנות [ובציצית, בתוס' מנחות], ועוד הק' שם דלכאו תלי בדין ברירה כגט דתלי בדין ברירה לשמה.

ובענין דין לשמה בשימור מצוה של פסח יש לברר, דבמנח"ח שם לעיל וכן בקר"א מנחות מ"ב. ד"ה אך כתבו להקשות מדברי הירושלמי כי היכי דפליגי ב"ש וב"ה בסוכה ישנה, ה"ה במצה ישנה פליגי, דלכ"ש פסולה דבעינן לשמה ולכ"ה כשרה, ולכאו זה סתירה לדין המב' בגמ' פסחים מ'. דבעי שימור לשם מצוה מדכתיב ושמרתם את המצות, וכתב בקרא לבאר דאף דבעי שימור לשמה, אבל לא בעינן עשייה לשמה, ורק לבי"ש בעי עשייה לשמה. ובהסבר הדבר נראה דהנהא זה פשוט שיש לזהר שהמצוה לא תחמיץ, דיש בזה איסור כרת, וגם אין יוצא יד"ח אם אינו מצוה, וע"כ דין שימור הינו שיהיה דעת של ישראל בידיעת שימור המצה [ולכן בציקות של עכו"ם אין יוצא יד"ח].

ובגמ' פסחים מ'. מב' יותר דאמר רבא מצוה ללחות החיטין של מצוה לקיים מצות ושמרתם את המצה, וכן בגמ' מנחות נ"ג. יליף דלשין המנחה בפושרין כדי לקיים מצוה שימור [ובמצפ"א שם כתב דגם במצה מדאי' דינא הכי, רק רבנן אחמור כיון שאינו במקום זריזים], והיינו דמצות שימור מתקיים ע"י שמעורר מצבים של סכנת חימוץ ומשמירה שלא יחמיצו, וברמב"ן מלחמות פסחים ל"ה. כתב דאין יוצא יד"ח במצה הנלושת במי פירות, כיון דאין בא לידי חימוץ אינו מתקיים דין שימור [ובשו"ע סי' תס"ב כ' טעם דאינו לחם].

והיינו דרך ע"י שיש עסק של מניעת חימוץ חשיב שימור של מצוה, וככל שיש יותר סיכון להחמיץ יש יותר פעולת הבדלה ושמירה מחימוץ. [אמנם זה למצוה ולא לעיכוב, חוץ ממי פירות לרמב"ן דהוי לעיכוב]. ואין זה דין בתוצאה שיהיה מצוה ולא חמץ, אלא דין פעולה של שימור.

ובגמ' פסחים ל"ח. יליף מדכתיב מצות לגבי "ושמרתם", היינו דהשמירה בעי להיות למצוה של מצוה, ומ"מ חלות תודה שעשאן למכור בשוק יוצא יד"ח בפסח דדעתו גם לפסח, וטעם הדבר למשנ"ת היינו דמה שצריך לשם מצוה של מצוה הוא תוכן השימור [וכעין משנ"ת בדין תשבתו, אף דיש לאו דב"י ובי"י יש עשה של ידיעה ופעולה חיובית של השבתת חמץ, ולכן בעי לבדוק שיהיה בדעתו בירורי השבתת חמץ מרשותו, וכע"ז הכא לענין מצוה], והיינו דהשימור הוא כדי שתהיה ידיעה קיימת לגברא דהוי מצוה, ולא רק שלילת החמץ, דעיקר השימור היינו דעת על המצה דהוי מצוה של מצוה, ולזה צריך עסק ושמירה לקבוע בדעתו ענין זה, ולזה אין חיסרון במה שעשאו בעיקר לתודה [או לכלבים], דכיון דהוי משומרת ויש בדעתו צד של אכילתו למצה של מצוה, שפיר יש בשימור זה ידיעה וברור על השימור שבפעולת הגברא שהוא מצוה הראויה ומבוררת למצוה, ואם עשאו לתודה או רק לכלבים, אין השימור ידיעת היות השימור שימור של מצוה של מצוה.

ולא דמי לדין לשמה בקרבנות וגט וציצית, דהתם הוי כעין שיטת בית שמאי בדין סוכה ומצה ישנה דבעינן עשיית ותיקון הדבר [החפצא] בשביל התכלית שלו, ולזה פסול מצוה של שנה שעברה דכעת יש מצוה חדשה, וסוכה ומצה ישנה פסילי, ולכן בגט וקרבות בעינן תיקון הדבר לתכליתו דתלי בדין ברירה, ואם מעורב בו תכלית אחרת הרי אינו מתקן הדבר [חפצא] לתכליתו, ומשא"כ בדין לשמה דמצוה שהוא רק דין בשימור [של הגברא] ולא בעשיה [כמש"כ בקר"א], והיינו דהדין הוא שהשימור יהיה בירור בדעתו שהמצוה משומרת וראויה למצה של מצוה, ורק היכי דאין דעתו כלל למצה של מצוה הרי אין בידיעת השימור [של הגברא] ידיעה על היותו ראוי למצה של מצוה, אבל ביש בידעתו גם לאכילת מצוה של מצוה, שפיר יש בשימור ידיעה קיימת על בירור המצה כראויה למצה של מצוה.

אברהם שונברג - נוה יעקב מרכז

ממתי מתחילה מצות מצוה

עיין בשו"ע סי' תנ"ד סעי' ד' שאין אדם יוצא ידי חובתו במצה גזולה, וכ' המ"ב (סי' ק"ד) דאפי' בדיעבד וצריך לחזור ולאכול, ומסתיימת השו"ע משמע שצריך לחזור ולברך, ובהב"ל ד"ה אין וכו' הביא מחידושי רעק"א ושי"א שהביאו שי' הריטב"א דאף בגזל מצוה יש שינוי מעשה, דכיון דלעסיה קניה בשינוי מעשה, והמצוה מתקיימת אח"כ בבליעת המצה דהא בלע מצוה יצא, וכ' הבה"ל דאף דלדינא נקטינן כשי' השו"ע דס"ל דלא יצא וצריך לחזור ולאכול מצוה אחרת משלו, מ"מ לענין לחזור ולברך אפשר שיש לחוש לדעת הריטב"א.

ובביאור סברת השו"ע כ' הבה"ל דס"ל דזה מקרי שהקנין בא על ידי המצוה גופא, ולכן לא יוצא יד"ח, ואפילו שבלע בלא לעיסה יצא, אבל עכ"פ לכתחילה צריך לעיסה כדי שיהיה טעם מצוה בפיו.

ומבואר בה"ל דנחלקו השו"ע והריטב"א מאימת מתחיל המצוה, אם משעת הלעיסה דזה גם נצרך למצוה, או משעת הבליעה שזה עיקר המצוה.

ולפי זה שמעתי מאחד מאברכי הכולל שה"ה בנידון האחרונים לגבי כזית בכדי אכילת פרס במצה בס' תע"ה סי' מ"ב, שכ' המ"ב שצריך שלא ישנה מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה יותר מכדי אכילת פרס, וכ' בשו"ת שבת הלוי (ח"ט סי' קי"ט אות ג') שמחשבים משעת הלעיסה, ואילו בשו"ת אור לציון (ח"ג פ' ט"ו תשו"י"ג) שאין הלעיסה בכלל חשבון הזמן של כדי אכילת פרס.

ולכאו זה תלוי בנידון הנ"ל, שלדעת השו"ע שהלעיסה היא חלק ממצות אכילת מצוה, א"כ יחשבו משעת הלעיסה, ולדעת הריטב"א שהלעיסה היא לא חלק ממצות אכילת מצוה א"כ נחשוב את הבכדי אכילת פרס משעת הבליעה, ונמצא דד' האור לציון שלא כדעת השו"ע בס' תנ"ד, ופלא.

ואחד הת"ח רצה לחלק דבס' תע"ה דמיייר בנידון כללי של שיעור אכילת פרס בכל התורה, ולא רק לגבי מצוה אלא גם לגבי נבילה, ככה"ג אפשר שהשיעור הוא משעת בליעה דאז מתחיל השם אכילה.

איברא דסברת השבט הלוי דמשעת לעיסה מחשבינן בכדי אכילת פרס הוא משום הנאת גרונו, והיינו דהשם אכילה נקבע לפי חיובו, וא"כ גם במצה נימא שכיון שהלעיסה היא חלק מהמצוה, א"כ חשוב אכילה משעת לעיסה, וה"ה לסוברים בכל התורה ששם אכילה הוא משעת בליעה דע"י מתחייב, מ"מ במצה מודו דשם אכילה הוא משעת לעיסה דמתחיל מצות אכילה.

נתנאל יעקובוביץ - צפת

לכאן צ"ע איך אפשר להקל, אך באמת במעט מלח תליא בפלו דמעט מים המעורבין במים, ע"י ריש ס"י תס"ב במ"א ומ"ב ואכמ"ל. ואולי י"ל עוד הסוד לא קאמר דחשיב מ"פ רק להקל שאינו כמים, ולא להחמיר, דהרי נשתנה צורתו, וכשם שכ' הר"ן סברא זו לבאר שאינו כמים נבעשה מן המים, וע"י.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

בנושא מים שלנו במים מינרליים ומי ברז

יש לדון בכמה נידונים וספקות בענין:

א. שהרי המים מינרליים ומי ברז התחממו בחמה, ואולי אין להם דין מים שלנו לאחר שהוחמו, וכן על ידי שממלאים את המים הללו בכלים ובקבוקי פלסטיק הללו, האם יש להם דין של כלי נחושת שאוסרים, ועוד אם יניחם במקרר האם יועיל להתירם.

ב. בזה שמכניסים בהם כלור ומינרליים האם פוסל כמו סיד ומי פירות שמחמץ מיד.

בענין ראשון: כתב שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תנ"ה בסעיף א' אין לשיין אלא במים שלנו, בין שהם מי בורות ומעיינות, בין שהם מי נהרות, ובסעיף ג' אין ללוש במים חמין אפילו לא נתחממו אלא בחמה. וכתב המשנה ברורה בסימן תנ"ה ס"ק כ"ט במים חמין - אפילו נעשו פושרין, ואף אם נצטננו לגמרי יש אוסרים ללוש בהם כיון שהיו פעם אחת חמין, ויש חולקים בזה ומתירים, ויש לסמוך עליהם בשעת הדחק או בהפסד מרובה כגון שעבר ולש בהם הרבה מצות. ובסק"י כתב שם: ואם נעשו פושרין כהוחמו דמי, ופושרין נקרא כשנעשו כחמימות הרוק, ועיין בשע"ת שכתב שכל שנתחממו חמימות קצת אף על פי שאינו כחמימות הרוק אין ללוש בהם, ע"ש.

הנה בספר מחוקק במשענות כתב שאסור להשתמש עם מים מינרליים, אלא דווקא מי מעיין או מי באר ששאבו אותם בבין השמשות, ומקורו מדברי השו"ע אין לשיין אלא במים שלנו בין שהם מי בורות ומעיינות בין שהם מי נהרות, ושואבין אותה מבעוד יום סמוך לביה"ש, וכתב המש"ב עדיף טפי בביה"ש ע"ש, ומים מינרליים אף שהם מי מעיין מ"מ קרוב לודאי ששאבו אותם באמצע היום ושוב לא מועיל ללוש בהם, ונראה פשוט דאף אם יניחו אותם במקרר גם אסור ללוש בהם, כיון שבשעת השאיבה קיבלו חום שוב לא מועיל אף אם נצטננו כמבואר במשנ"ב סק כ"ט ע"ש, וכן שאין לקחת למים שלנו מים מהמקרר, ולומר שכיון שקרים הם כשרים ללוש בהם מצה וכדין מים שלנו, וכל שכן שאין לקררם ע"י קרח. וראה בדברי המהר"ם חלאווה בפסחים דף מ"ב ע"א ובש"ת חת"ס אבה"ע"ז סימן קנ"ג, ע"ש.

ועיין באיש מצליח שכתב היינו דווקא כשמתחילה היו חמין, אבל אם מתחילה לא היו אלא פושרים ונצטננו מותר ללוש בהם לכתחילה, כמו שכתב בביאור הלכה סימן תנ"ה ד"ה מבעוד יום - דע דמה שכתב בהג"ה סמוך לבין השמשות לאו לדעת המחבר כתב כן, אלא דעת עצמו הוא וכמו שמבואר בדרכי משה, אבל להמחבר מותר לכתחלה לשאוב ביום בכל שעה שירצה, ובלבד שימתין מללוש בהם עד למחר וכמו שמבואר דעתו בב"י, וכן נקטו לעיקר הגר"א בביאורו והפרי"ח והמאמר מרדכי, ולהכי כתב המאמר מרדכי דהיאכא דאיכא קצת דוחק ש"ד למימלא ביממא בעוד היום גדול, כיון שלדעת מרן ז"ל ש"ד למעבד הכי לכתחלה.

ועיין עוד באור לציון שנשאל האם אפשר להשתמש במי ברז למים שלנו, והשיב שם שאפשר להשתמש במי ברז למים שלנו, ואין צריך לקחת דווקא מי מעיין, ולין אותם כדנים, ויש הנמנעים מלהשתמש במי ברז משום הלכור המעורב בהם. ועוד, שאם עבר ולש במים מינרליים דינו שבדיעבד כשיש הפסד מרובה או בשעת הדחק מותר. כן מבואר בשו"ע סעיף ג' דהביא מחלוקת אם לש במים שלא לנו אם מותר לאכול המצה, ופסק דבשעת בדחק יש לסמוך עליהם, וכתב המש"ב או בהפסד מרובה ע"ש.

וכן ראיתי בפסקי תשובות בענין חימום מים קפואים ע"מ להפשירם שאין ללוש במים חמין וכו' אפילו פושרין. ובשע"ת (סק"ב) אפילו פחות מחמימות הרוק, אין ללוש בהם לכתחילה, ואם מדת חום המים הוא יותר מחמימות הרוק, שהוא כמות חום גוף האדם (לערך 36.5 מעלות צ"ל) ולשו בהם מצות, אסורים המצות באכילה.

וכתבו הפוסקים, כי במדינות הקרות שהמים שלנים בלילה בבית קופאים מחמת הקור, ואף אם אינם קפואים פעמים שהם קרים מאוד עד שקשה לגבל בהם העיסה, כי מפני קור המים אינם מתקשרים עם הקמח, אין להתיר לחמם את המים ע"י דבר המחמם מכל סוג שהוא או להעמידם ליד התנור, אף אם יקפידו ע"י מדידה במדחום שחום המים לא יעלה יותר ממים צוננים רגילים, ויש המקילים למזג את אויר החדר באופן שיקפידו ע"י מדחום, שאויר החדר לא יהיה חם יותר ממים צוננים רגילים.

ועוד כתב שם בדיבור הבא שנוהגים לקחת כלי חרס חדשים ואין לשנות המנהג, אבל בשל עץ אין להקפיד. ובמ"ב (ס"ק כ"ה) טוב ליהזר שלא לשאוב בכלי נחושת ואפילו הוא חדש לפי שהנחושת מחמם, אבל בדיעבד אין לחשוש וכו', וה"ה כלי ברזל מחמם כמו נחושת.

ולענין כלי פלסטיק, נתפשט המנהג להשתמש בהם למים שלנו, דנקטינן שאין להם דין ברזל ונחושת, אלא הרי הם כשאר כלים שאינם מחממים ויהיו מיוחדים למים שלנו, ולא ישתמשו בהם למשקים אחרים, ואם השתמשו בהם למשקים אחרים, יכשירים ע"י הגעלה או מילוי ועירוי ג' ימים (עיין לעיל ס"י תנ"א אות מ"ו).

בסברא ולא בהבטחה הכתובה בפסוקים, שזה נאמר במצוה חיובית, וע"י.

ואולי י"ל עוד דשאני מים שנשאבו למצות של ליל הסדר שנתייחדו לכך באמירת לשם מצות מצוה בשאיבה, והו"ל חפצא דמצוה.

הנחתמים שלנו בכלי שבלוע בו מי פירות

במ"ב ס"י תנ"ה ס"ק כ"ה כ' שלא ליתן מים שלנו בכלי שבלוע בו מי פירות, ויל"ע דאם מניחן שם פחות ממעל"ע וכגון מביה"ש עד למחרתו, מה איסור יש בדבר דלכאן אינו בולע כלום תוך מעל"ע, וח"י גדול הוא לומר דמשהו מיהא בולע אף תוך מעל"ע, וצ"ע.

[ובפמ"ג מבו דאיירי תוך מעל"ע, וחומר חביות גדולות שבמ"ב, היינו מה דהתם המים עומדין לשהות בחביות כמה ימים, שדרך לשאוב לכמה ימים ולהניחו בחביות גדולות, עיי"ש].

פושרין שנצטננו

ראיתי במ"ב הוצ' דרשו (ס"י תנ"ה מס' 61) שנתקשו דבמים שבדוד נחושת שנעשו פושרין ונצטננו התיר בביה"ל ד"ה ומים, ומאידך בנתערבו פושרין עם צוננין עד שנצטננו בעי לדין ביטול ברוב, ע"י ביה"ל ד"ה מים. ושתי תשובות בדבר:

(א) דהתם לא נצטננו בעצם אלא שאין מרגישין חומן מחמת התערובת, ואנן בעינן שנצטננו בעצמותן.

(ב) דבאמת גם פושרין שנצטננו אסורים, ושאינן נתחמם ע"י הדוד שלא נתחמם ע"י האור, וכלשון הביה"ל, ומשא"כ בנעשו פושרין ע"י האור [וד"ז למדתי מתורתו של אאמ"ר הגה"צ שליט"א בשיח הלכה כאן, שכתב דד' הביה"ל ד"ה ומים אזלי כפי השיטות דחמי כמה שנצטננו קילי טפי מחמי האור שנצטננו, ע"י שעה"צ סק"ל, וק"ל].

בענין עבר ולש בפושרין או במים ומ"פ

הנה נקטינן דעברה ולשה בפושרין הפת אסורה, ובפשוטו אפי' בלי שהיה, ואמנם נח' הרא"ש והר"ן אי טעמא משום קנסא או משום חשש חימוץ, ונפק"מ לשוגג, וש"ע מחמיר ומיקל בשעה"ד, ובב"י הביא בשם ארחות חיים להקל בהנאה ושהיה, ויל"ע אי טעמא משום דא"י אלא קנסא, או דאפי' אי נימא דמשום חששא אשכחן בדוכתא טובא [ע"י ס"י תמ"ז], דגם במקום חשש חילקו בין אכילה להנאה ושהיה (ובחילטיה אסרו הכל, ובלתייתא החמירו בהנאה ואכילה והקילו בשהיה, ובקטניות הקילו בהנאה ושהיה, וכן בכל החששות שבס"י תמ"ז). ולכאן היה נר' לפרש כן ד' המ"א והח"י בס"י תס"ב שאסרו באכילה במ"פ עם מים, והקילו בהנאה ושהיה, ואף דלכאן התם הוא משום חשש חימוץ, דאי משום קנסא היה לנו לאסור אף בלא שהיה כדהכא [וכאשר כבר העיר בחזו"א ס"י קכ"א ס"ק י"ב], אלא דאעפ"י יש להקל בשהיה והנאה, ולכאן הדברים מוכרחים דהא שלא בשעה"ד אסורין אפי' בשוגג, והיינו כד' הר"ן דהוא משום חשש חימוץ, ואעפ"כ שרינן בשהיה והנאה ובהכרח כמוש"ג.

ובמ"ב ס"י תס"ב כתב דנר' דבשעה"ד בלש בשוגג במים ומ"פ ושהיה מותר דומיא דשרינן בפושרין, ובשעה"צ כתב דהרי בגמ' ל"ו מבו' דשוין שאין לשיין בפושרין, אלמא דזה חמור טפי, ואי בפושרין שרינן בשוגג ושעה"ד כ"ש במים ומ"פ, ודברי רבינו הגדול ז"ל צע"ג דבשהיה במים ומ"פ אינו משום קנס אלא משום חשש חימוץ, ואיך אפשר להקל בשוגג, ובהו גם הרא"ש יודה לסברת הר"ן בפושרין, ומה שכ' דפושרין חמור וליף מינה למים ומ"פ תמוה, דפושרין גופא לא שמענו אלא בלא שהיה דבזה הוא משום קנסא, הלכך התיר הרא"ש בשוגג, אך בשהיה מנ"ל שנתיר בשוגג, ואיך למד מים ומ"פ בשהיה מפושרין בלא שהיה, וצ"ע"ג.

ובאמת לדינא בפושרין ושהיה צע"ג אם אפשר להתיר, ולכאן דמי להוחמה העיסה שאוסר בס"י תנ"ט ס"ק מ"א, עיי"ש דע"י לישא בפושרין ודאי הוחמה העיסה.

עיסה שנתנו בה מלח

ברמ"א ס"י תנ"ה ס"ה מחמיר שאין לאכול אפי' בדיעבד עיסה שנילושה עם מלח משום חשש חימוץ, ויש בדבר ב' טעמים, ע"י מ"ב וביה"ל, א. משום דהו"ל כמים עם מ"פ. ב. משום חימום העיסה. ויש נפק"מ בין הטעמים, א. למלח מן המים דלא שייך טעם א' [ואמנם ד' המ"א דשייך טעם א', אלא דהמ"ב בביה"ל לא פוסק כמותו ובחזו"א פוסק כמותו]. ב. לענין לא שהיה דלטעם א' שרי בדיעבד, ולטעם ב' אסור בדיעבד, ג. ולענין שוגג היקל המ"ב, ובאמת היה מקום לאסור מצד ב' הטעמים דבתרומתו יש לאסור שוגג ולא להקל רק בשעה"ד, אלא שהמ"ב צירף הסוברים דבשוגג לא קנסו בחמין, ויל"ע אם גם בשהיה מיקל, ולכאן לשיטתו בס"י תס"ב דמ"פ עם מים אפילו בשהיה שרינן בשעה"ד, א"כ ס"ל דהמתירין בשוגג בחמין יתירו שם בשוגג אפי' שלא בשעה"ד, ועלייהו סמכינן בשעה"ד [וכן מוכרח לפי הקל וחומר שכ' שם בשעה"צ וק"ל], וא"כ גם בשהיה יש להקל, והכא אפי' שלא בשעת הדחק [אך לחזו"א ולמש"כ במק"א בשהיה ליכא מאן דשרי בשוגג בין בפושרין ובין במים עם מ"פ], ולגבי הנאה ושהיה כבר התיר המ"ב בב' המקומות, וממילא מצד ב' הטעמים שרי, [ולחזו"א בשהיה יש לאסור].

והנה כלפי הטעם הב' דחימום איכא מרבוותא דפליגי וכמפו' בב"י, והיינו דס"ל שאינו מחמם כולי האי דנאסור מחמת זה, אך יל"ע מאי שייך לאיפלוגי כלפי הטעם דמים עם מ"פ, ולהסוברים דאפי' מלח חפירה נידון כמים עיי"ש סוף ס"י תס"ב, ועי' חזו"א מכשירין ס"י ד' סק"ח, א"ש, אך נקטינן לעיקר להקל בזה התם בסוף ס"י תס"ב, וא"כ

מצות בחינם

שו"ע ס"י תנ"ד סעיף ד': אין אדם יוצא ידי חובה במצה גזולה, ע"כ. ומצה שקיבל במתנה יוצא בה מעיקר הדין, אמנם בזה"ק כתוב שאין לקחת דבר מצוה בחינם, והאריז"ל כשהיה קונה דבר מצוה, היה פורע כל מה שהיו מבקשים ממנו בפעם הראשונה, והיה אומר למוכר הרי המעות לפניך קח כמה שתרצה (כה"ח אות ט"ל-מ').

מ"ב (סס"ק ט"ו): עיל ונפיק אזוזי וכו' לא קנה, וממילא אינו יוצא בהם אח"כ ידי חובת מצה מן התורה, ע"כ. אולם אם לא גילה המוכר דעתו כנ"ל, יכול לצאת במצה שנקנתה בהקפה ועדיין לא שילם דמיה, והמחמיר לשלם דמיה קודם החג, תבוא עליו ברכה (מאור ישראל ח"ב עמ' רל"א).

אורן נזרית - באר שבע

בדין אדם שקיים מצות אכילת מצה במצה גזולה או במצה קנויה ולא שילם דמיה

בשו"ע ס"י תנ"ד סעיף ד' פסק: אדם שאכל בליל הסדר מצא גזולה לא יצא ידי חובה, ומסביר המשנה ברורה אות ט"ו בשם הרא"ש פרק כ"ש טעמו של דבר שנאמר במצה לחם ובהפרשת חלה לחם, מה בהפרשת חלה בעינן עריסותיכם, ואם העיסה גזולה פטור מהפרשת חלה, כך לגבי מצה גזולה כיון שאינה ראויה להפרשת חלה אי אפשר לצאת בה ידי חובת אכילת מצה.

ונראה לבידור הדין: השו"ע בחו"מ סימן ק"צ סעיף י' פוסק לגבי אדם שמכר שדה ב-1000 זוז ונתן לו מקצת דמים, והיה יוצא ונכנס ותובע שאר דמים, אם נשאר אפילו זוז אחד שחייב לו לא קנה הלוקח את כולו אע"פ שכתב שטר. ומסביר הסמ"ע אות י"א, שכנגד הדמים שחייב לו עדיין המקח בטל, ולגבי שאר הדמים ששילם יד החוזר על התחונה, רוצה נתון מזיבורית רוצה נתון דמים. וכן בסעיף י"ז שם פוסק לגבי מטלטלין דהדין הכי, רק שאם הוא דבר שאי אפשר לחלק בטל כל המקח, ובדבר שאפשר לחלק הדין כמו הקרקע, שלגבי הדמים שחייב בטל מקח, ולגבי הדמים שנתן המקח קיים, ומי שחוזר ידו על התחונה.

עפ"ז יצא לדינא דידן שאם המוכר מצה לחבירו ונפיק אזוזי, כיון שלא שילמו הקונים בטל מקח וחשיב גזול ואין יוצאים בה ידי חובה, מ"ב שם. אבל אם נתן מקצת דמים נראה שכיון שיכול לחלק את המצה והמכירה קיימת לגבי אותו חלק ויכול לקחתו, ואם המוכר לא ירצה לחלק אלא לחזור בו ידו על התחונה.

ויש לדון אם מצה שיוצא בה ידי חובה בליל הסדר בעיני שלימה בדוקא, וחשיב מטלטלין שאי אפשר לחלקן וכל המקח בטל וחשיב מצה גזולה, אבל הרמב"ם בפרק ו' הלכה ז' כותב, זה הכלל כל שמברכין עליו ברכת המזון יוצא בה ידי חובתו, וכל שאין מברכין עליו ברהמ"ז אין יוצא בה ידי חובתו. יוצא שאין חיוב דוקא לשלימה ולכן יוכל לחלקה. וכן פסקינן לגבי סעודת שבת שאם אין לאדם לחם שלם יכול לקיים ע"י פרוסות.

יאיר שלמה - רכסים

סימן תנ"ה

בענין צינון מים ע"י קירור

הנה ראיתי למש"כ לדון לפמשי"כ בחי' מהר"ם חלאוה לחדש פי' חדש בדין מים שלנו, שהוא בכדי להפיץ צינתן שלא יהא ניגוד כ"כ חזק בין קור המים לקמח, שזה גורם חימוץ, וכ' הג"ל דלפי"ז אסור להכניס מים שלנו למקרר. ולענ"ד הנה פי' מהר"ם חלאוה מחודש, וכולהו רבוותא פי' ההיפך שעניינו לצוננו, והרי מבו ברא"ש ובשו"ע להכניסו למורתף, ובימות החורף להכניסו לבית, ופשוט שהמרתף בחורף לא חם, אלא שהבית יותר קר, והיינו שיש הלכה כמה שיותר לקרר ולצנן את המים, וחזינן דנקטינן היפך סברת מהר"ם ז"ל, והלכך לא נהיירא לומר שיש בזה חיסרון.

אמנם ה' מיהת מודינא שאין המקרר תחליף למים שלנו, אחרי שכבר נת' במק"א שכל עיקר החום האמור כאן אינו דבר הנרגש בידיים, וכמוש"כ החת"ס אה"ע ס"י קנ"ג, כי אם שייכות למקרר חום ולכח חום, ומגלן שהמקרר מסלק את זה, ואין לנו אלא מה שאמרו חכמים [ולא באתי בדברי הג"ל אלא לומר דכשהמים המה מים שלנו כדן אין המקרר מגרע, אלא אולי אפי' מוסיף צינון ותע"ב, וק"ל].

ויש מי שרצה לומר שהמקרר אינו קור טבעי וגרע טפי, וע"ז לא דיברו הראשונים ז"ל, ולא ידענא מנ"ל, ועוד שהדבר ידוע שאין המקרר מייצר קור אלא מסלק חום, ומרכז קור שסביבותיו לתוכו, ונמצא שהוא כקור טבעי, וק"ל.

מים למצות של שאר ימים שנפלה בהם התקופה

במ"ב ס"י תנ"ה ס"ק י"ח הביא ד' ה"ט"ז שלא לשפוך אפי' מים של מצות של שאר ימי הפסח משום התקופה, ומ"מ אם אפשר לו בקל ישג אחרים, ומשא"כ במצות של מצוה של ליל הסדר, וכ"ה בט"ו, ולפ"ר הביאור דבמצות של יו"ט ראשון הוא מצד שומר מצוה וגו', ואסור להיות כמזלזל בזה, ובמצות של שאר ימים הוא רק משום שומר פתאים, וע"כ אם אפשר טוב שלא יהא פתי, וע"ז לא נאמר שלא יהא כמזלזל וכו'. אך צ"ע שבט"ז שם כ' על מצות של שאר ימים שומר פתאים, וחלילה שיארע תקלה במצות ד', ומשמע שג"ז מצד שומר מצוה, דא"כ מה שייך כאן הלשון שחלילה שיארע תקלה במצות ד', ואולי במצוה שאינה חיובית לא קאי ע"ז הפסוק, וזה רק סברא, ובה אמרינן היכא דאפשר לא לסמוך ע"ז, דהחושש הרי הוא כמזלזל

ואף כלי פלסטיק חדשים ירחוץ אותם היטב לפני השימוש, מחמת החומרים שמורחים בהם בשעת היצור, וטוב, אם אפשר, להדחים במים רותחים, וטוב להקפיד שלא יהיו שקופים ככלי זכוכית, ואם הם שקופים יכסו אותם בנייר או בד שאינו שקוף כדי שלא יכנסו קרני השמש ויחממו המים.

והנה הרמ"א שם בסוף סעיף א' כתב, שנוהגים ליקח כלי חרס חדשים, ואין לשנות המנהג, אבל בשל עץ אין להקפיד. וראה במג"א ובאליה רבה שם. וראה עוד בכה"ח שם אות נ"ו. ולכן יש לשמור את המים בכלי חרס. וכן יכול לשמור בכלי זכוכית. אבל בכלי פלסטיק כדאי יותר להמנע מהם, דחויגן שפולטים ריח במים, ולכן ראוי יותר להשתמש למים שלנו בכלי חרס או זכוכית.

ובשו"ע בסיומן תנ"ה סעיף א' כתב, אין לשיין אלא במים שלנו, בין שהם מי בורות ומעינות, בין שהם מי נהרות. ושואבין אותן מבעוד יום או בין השמשות, ואין לשיין בהן עד שיעבור הלילה כולה. והנה בימינו שיש מי ברוז, אין צריך ליקח דווקא מבור או מעיין, ודי לקחת מי ברוז ולהלינם כדינם מבין השמשות ועד הנץ החמה, וכמבואר בפוסקים שם. אלא שיש מחמירים שלא להשתמש במי ברוז, משום שמעריבים בהם כלור וכדומה, וחוששין שמא על ידי זה יבוא חשש חימוץ (וראה בכה"ח שם אות נ"א), אבל מדינא אין לחוש בזה. ויש לדעת שאף במקום שהמים מגיעים ממכלים הנמצאים בגג הבית, אין להחשיב מים ששהו שם בלילה כדין מים שלנו. ואפשר בשעת הדחק יש להקל לדונם כמים שלנו, אם יקחם קודם שיתחממו בחמה.

בענין שני: כתב השולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תנ"ה סעיף ו', לש המצה בקצח ושומשמן ובמיני תבלין, כשרה כיון שיש בה טעם מצה. ומ"מ אין ליתן בה תבלין, לפי שהוא חד ומחמם העיסה. הגה: ופלפלין אפילו בדיעבד אסור, וכן אם נפל בה סיד (מהרי"ב). וכתב במשנה ברורה סקמ"ח: ופלפלין וכו' - אפילו קורט אחד עושה כל העיסה חמץ, וכן מעט סיד, ודוקא כשנילוש בתוכו, אבל אם נפל עליו יסלקנו ומותר.

וכאמור לעיל יש לזהר לא להוסיף מי ברוז המעורבים בהם חומרים כימיים למים שלנו, ואפילו משהו מהם גורם לחששות של חימוץ.

וכתב עוד הפסק"ת בדין שימוש במי ברוז למים שלנו יש מהמוני העם המקילים לקחת ללישת המצות מי ברוז, ומלינים אותם בכלים למשך הלילה, אבל אינו נכון, ואסור מדינא לקחת מי ברוז ללישת המצות משני סיבות:

א. ברבים מהמקרים יש הברז מגיעים ממאגרים מגולים או מהדודים שעל גגות הבתים שהמים שם מתחממים בשמש, ואין להם קשר וחיבור למעינות, ומים שנתחממו בשמש עד שנעשו פושרים שוב אין ללוש בהם אף אחרי שנצטננו אם לא בשעה"ד.

ב. והוא העיקר, כי בימינו מי הברז מעורב בחומרים כימיים שונים להשמתת חיידקים וכדו', ויש חשש גדול שהם גורמים להחמץ, כמו במים המעורב בהם פלפלין וסיד המוזכר בשו"ע סעי' ו' שאפילו משהו גורם להחמץ, וצ"ע גדול לדינא.

צוריה סייג - צפת

סיכום משנה ברורה סימן תנ"ה

סעי' א'

אין לשיין [בין מצת מצוה ובין שאר מצות] **אלא במים שלנו** - בין שהם מי בורות ומעינות ובין מי נהרות (והטעם: שהמעיינות בימי ניסן חמין, וי"מ מפני שבלילה החמה הולכת מתחת לרקיע ומחממת המעינות, וע"כ אסרו חכמים להשתמש בהם מיד שמוציאים. ובמעיינות: לפי שהכה עליהם חום השמש ונתחממו מעט).

זמן שאיבתו - לכתחילה: לשו"ע מבע"י בכל שעה שירצה (ובלבד שלא ילוש בהם עד מחר) או בביה"ש, ולרמ"א מבע"י בביה"ש עצמו ועכ"פ סמוך לביה"ש (דלכתחילה בעיניו שיצטננו במחומר י"ב שעות יום וי"ב שעות לילה), וכן המאמר דהיא דאיכא קצת דוחק שפ"ד למלאות בעוד היום גדול. **לשואב בעוד היום גדול:** לשו"ע ולמאמר נתבאר דשפ"ד, לרמ"א אין להקל לכתחילה, ובדיעבד אין להחמיר. **ואין לאחר לשואב אחר כניסת הלילה.** ואם שאב בלילה קודם הצות: מותר ללוש בהם למחר לכתחילה, אך צריך להמתין י"ב שעות מעת ששאבן. **וביום המעונן:** למ"ב יותר טוב להקדים מלאכה, ודלא כט"ו.

ממתי אפשר ללוש בהם - לכתחילה: עד שיעבור הלילה כולה. **ובשעה"ד:** יש להקל ללוש בהם אחר עמוד השחר אע"פ שלא עמדו י"ב שעות. **ויכולים לשואב יום א' לימים הרבה.**

היכן יניחם - אם הזמן חם: יניחם במרתף (שהוא קר), ואם אין מרתף יניחם בחדר שבתוך הבית [ודוקא בחדר שאין מסיקין בו]. **אם הזמן קר:** יניחם באוויר (כי המרתף חם).

וצריך להכניסם לבית קודם הורחה - ואפי' ביום המעונן. **ואם הם במקום שלא רואים פני השמש:** ביום המעונן - צריך להכניסם (דיומא דעיבא כולו שמש). ושלא ביום המעונן - אין לחוש.

אם לא הכניסם בהשכמה - אם לא עמדו כ"כ עד שהוחמו אינו מזיק. **ופושרים** הוי כהוחמו, ושיעור פושרים כחמימות הרוק, וכן בשעת"ת שכל שנתחממו קצת (אע"פ שאינו כחמימות הרוק) אין ללוש בהם.

וכשמוליד המים תחת אויר הרקיע (בבוקר מן המרתף ללוש) - יש לכסותו. וכן האחרונים דטוב לכסותו גם בעת שמולידים מן הנהר לביתו אף שכבר שקעה חמה (כדי שלא יפול לתוכו דבר חימוץ), **וע"כ נוהגים נמי לסגן המים בשעת השאיבה** בבגד לבן ונקי.

אם מוליד המים בכלי זכוכית: ל"מ מה שמכסה במפה מלמעלה, וצריך גם לכסות את דופני הכלי (הזכוכית תחמם המים לול"ז).

כשחל פסח ביום א' לשו"ע אין נפק"מ, וכל מש"כ להלן הוי לנוהגים לאפות בע"פ] - **יש** לשואב באור ל"ג (ליל חמישי) דלשואב סמוך לביה"ש גם אינו נכון, שמא יאחר (דבע"ש א"א לשואב דאין שבת מכין מיו"ט, וביה"ש הוי ספק). **וה"ה** האופים בליל יו"ט ב' אסורים לשואב ביו"ט א' דאין יו"ט מכין לחברו, וצריך לשואב אור ל"ד]. **ואם שכח לשואב בליל ה' - יוכל לשואב בע"ש מבע"י** אפי' בעוד היום גדול.

ובכ"ז ה"ה לאופים הרבה קוה"פ, כשאופין ביום א' יזהרו להכין ממים כנ"ל [בליל ה', ובדיעבד בע"ש מבע"י]. **ואם שכחו להכין מבע"י:** יכין בבה"ש ע"י א"י, ויש מתירין אפי' ע"י עצמו.

מהיכן יש לשואב - לכתחילה: מן הנהרות ולא מהבארות, אך כשהנהרות גדולים מהפשרת השלגים עדיף לשואב מהבארות (דקרים יותר).

ואין לשפוך מים שלנו מכח מת או תקופה נופלת - ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע". ומ"מ טוב לכתחילה קודם שהתקופה נופלת להשים בהם ברזל [וייקח חדש או נקי ויתלה בחוט תוך המים, אך לא יכניס ידו למים שלא יתחממו ע"ז]. ובשאר ימות השנה יניח מלח או חותם].

לגבי שאר מצות שאינם מצות מצוה: ה"ה כנ"ל, ומ"מ אם אפשר לו בנקל להשיג מים אחרים שלנו, נכון לעשות כן. **לגבי מצת מצוה:** למ"ב אף אם יכול להשיג אחרים בנקל אין נכון לשפכם (דנראה כמזלזל במש"כ ששומר מצוה לא ידע רע), אך הא"ר מפקפק בזה מס' אגודה.

לשואב המים שלנו ע"י א"י - למצות מצוה - אסור לכתחילה (דמכשירי מצוה הוא). **לשאר מצות:** ישאב ישראל אם אפשר (שלא ייתן לתוכו חמץ, אך אין קפידא בזה דהמנהג לסגן).

ונוהגים לטול מים מיוחדים למצות מצוה - ויאמר בשעת השאיבה "לשם מצת מצוה".

באיזה כלי שואבים - נוהגים לקח כלי חרס חדשים, ואין לשנות המנהג. **כלי חרס ישנים:** אפי' הם של פסח לא (דמאסי וא"י הידור). **בשל עץ, אבן, כלי חרס מצופה זכוכית:** אין להקפיד. **כלי נחושת:** לכתחילה טוב שלא לשואב בהם אפי' בחדשים, אך בדיעבד אין לחוש ואפי' נשתהו הרבה ימים בתוכם. [וללוש בכלי נחושת: מותר אף לכתחילה (דרק לשואב לא, דאין מצטננים בהם בלילה כבשאר כליים)].

וכ"ז אם היה בהם שימוש במים. **אך אם היה בהם שימוש במי פירות** - טוב להזהר שלא לשואב בו א"כ הגעילו מקודם, ובדיעבד אפשר שיש להתיר. **ופשוט** דראוי לאסור מה שלוקחין חביות גדולות שמחזיקין בהם דבש ומדיחין אותן ומשימין בהם מים למצות בבתי האפייה, דאיסור גמור הוא דמפליט המי פירות.

אוריאל נתן דיני - ירושלים

בפלוגתת רש"י וה"ר אליעזר ממין בטעם מים שלנו

גמ' אמר רב יהודה אשה לא תלוש אלא במים שלנו. ופרש"י ז"ל, שלנו בלילה מפני שבימי ניסן המעינות חמין שעדיין ימות הגשמים הן, כדאמרין במי שהיה לקמן צ"ד: בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולו של רקיע לפיכך כל העולם צונן ומעינות חמין, הלכך מלינן בלילה ומצטננין, עכ"ל. ובהרא"ש ז"ל כתב בשם הר"ר אליעזר ממין לפי שהחמה מהלכת בלילה תחת הארץ כחכמי אומות העולם, ואמרין לקמן צ"ד: שנראין דבריהן, הלכך אין להם תקנה אלא שלא יהו בלילה במחומר. וכתב הרא"ש הנפ"מ בין פירש"י לפי ה"ר אליעזר ממין, אם שואבן בתחלת הלילה בבין השמשות, דל"ר אליעזר ממין שפיר דמי כיון דעוד לא נתחממו מכת החמה שמתחת לארץ, ולפירש"י לעולם צריך י"ב שעות. והנה יש להסתפק לפי ה"ר אליעזר ממין אם שואבן ביום אם מותרים מיד או לא, דלכא"ה הוא כמו בין השמשות דמותרים מיד, ובב"י ס' תנ"ה האריך טובא בדעת הר"א ממין, והעלה דאם שואבן באמצע הלילה יש להם תקנה ע"י לילה הבא, וכן אם שואבן מבע"י אינם מותרים מיד אלא ע"י הלילה, וכן מדויק בלשון הרא"ש שכתב דלטעמא דרש"י אם שואבן בבוקר ומניחן עד הערב שפיר דמי, ומשמע דלה"ר אליעזר ממין אף מהני אלא צריך עכ"פ עוד לילה, יעו"ש הטעם.

והנה בב"י שם כתב בדעת הריב"ן שהובא בסמ"ג, דסובר כש"י רש"י אבל לא מחד טעמא, דלהריב"ן אם שואבן בה"ש צריך להמתין כל הלילה לא משום י"ב שעות אלא משום דבעי "לילה", ולרש"י עיקר הדין הוא דבעי י"ב שעות, ונפ"מ אם שואבן ביום דלהריב"ן ימתין כל הלילה. וצ"ע לעני"ד דא"כ היכן מצינו דרש"י חולק בזה, דנהי דהרא"ש ביאר כך בדעת רש"י דאם שואבן בבוקר מניחן עד הערב ושפיר דמי, והיינו דאין צריך דוקא לילה אלא סגי ב"י"ב שעות, מ"מ אחרי הריב"ן סובר דבעי לינת לילה בדוקא, א"כ גם בדעת רש"י נימא כן דדעתו ז"ל דצריך לילה דוקא. וצ"ע.

והנה יסוד פלוגת דהרא"מ ורש"י נראה לכא"ו מתוך דבריהם (ועי' ב"י) דנחלקו אם להלכה פסקי' כחכמי אומות העולם או כחכמי ישראל, והנה ז"ל הגמ' לקמן צ"ד: חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע, ובלילה למעלה מן הרקיע, וחכמי אומות העולם אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הקרקע, א"ר ונראין דבריהן מדברינו, שביום מעיינות צוננין ובלילה רותחין, תניא ר' נתן אומר בימות החמה חמה מהלכת בגובה של רקיע, לפיכך כל העולם כולו רותח ומעינות צוננין, בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי רקיע, לפיכך כל העולם כולו צונן ומעינות רותחין. והשתא יל"פ בהא דאמר רבי ונראין דבריהן מדברינו דקושטא הוא

מכת רא"י זו דמעיינות בלילה רותחין, דש"מ החמה מהלכת בלילה למטה מן הארץ, אך יל"פ דזוהי הוכחה, אבל חכמי ישראל צודקים כיון דודאי אמרו כן מכח ראיות או מקבלה. ונראה דרש"י כאן בלשונו משמע דס"ל דק"ל חכמי ישראל, ולזה אין נפ"מ בין יום ללילה דבאמת החמה אינה מהלכת מתחת לארץ, אבל הרא"מ ס"ל דק"ל להלכה כחכמי א"י, אמנם לכא"ו נראה דודאי פליגי בזה אבל א"י טעם פלוגתתן, דהא משמע דזוהי מציאות שאין להכחישה דבלילה מעיינות רותחין וביום לא, וכל פלוגתיהו היא אם דין מים שלנו הוא דוקא משום הסכרה דבלילה רותחין או לא, אבל זה עכ"פ משמע דפליגי אידך להלכה, דרש"י נקט הא דבימות הגשמים "חמה מהלכת בשפולו של רקיע", ומשמע בין ביום בין בלילה, וכ"מ בהדיא בבית יוסף ס' תנ"ה יעו"ש, והרא"מ כתב בהדיא בלשונו "לפי שהחמה מהלכת בלילה תחת הארץ כחכמי אומות העולם", ואמרין לקמן צ"ד: שנראין דבריהן וכו'. וצ"ע ל' לפימשת"ל לעיל, דמאי נפ"מ אי פסקי' כחכמי אומות העולם או כחכמי ישראל, דהא אידך שיהי' מציאות הדברים כן הוא דבלילה מעיינות רותחין, ושפיר שייך לבאר דהא דבעי' מים שלנו הוא משום דבלילה מעיינות רותחין, וצ"ע.

ועי' בגליון הש"ס דף צ"ד: שהביא לשון השיט"מ"ק כתובות י"ד בשם רבינו תם ז"ל, דאע"ג דאמרין ונראין דבריהן מ"מ חכמי ישראל צודקים, וזהו דכתי' ובוקע חלוני רקיע, וכ"ה לשון הגמ' שם צ"ד א' עוביו של רקיע, וכן לשון הירושלמי ריש ברכות דחמה נוסרת את הרקיע, אולם ראיתי בחזו"א א"י ח' ס' י"ג שפי' דהכוונה עוביו של רקיע הוא על שמקיף הכדור, יעו"ש.

שלא ללוש בחמה ובחמין ובחמי חמה

גמ' דרש רבא אשה לא תלוש בחמה ולא בחמי חמה, ולא במים הגרופין מן המולידי, ולא תגביה ידה מן התנור עד שתגמור את כל הפת. עי' רי"ף ורא"ש דגרסי' אשה לא תלוש לא בחמה ולא בחמין ולא בחמי חמה ולא במים הגרופין, ואינו מובן מה זה דנקט ולא בחמין ובחמי חמה, ולכא"ו אם נקט חמי חמה ממילא דהיינו חמין, ואם נקט חמין ממילא היינו חמי חמה, דחמין משמע כל מים שנתחממו. וצ"ל דמחמין אין ללמוד חמי חמה, דסתם חמין היינו ע"י האור, אלא דנקט חמי חמין בדרך לא זו אף זו, לא מביע"י חמין על האור אלא אפי' חמי חמה, ומשמע מזה דחומם יותר גדול כשהם ע"י האש, אך צע"ק דא"כ אמאי נקט חמין דהא כ"ש מחמה הוא, כיון דהחמה מחממת פחות מהאור, ושמא י"ל דלא דמי חום ממש על העיסה, מאשר ע"י מים, וצ"ע.

עברה ולשה במים [מהו טעם איסורו משום קנס או משום חשש חימוץ]

גמ' איבעיא להו עברה ולשה מהו, מר זוטרא אמר מותר, רב אשי אמר אסור, אמר מר זוטרא מנא אמינא לה, דתניא אין לותתין את השעורין בפסח, ואם לתת נתבקעו אסורים לא נתבקעו מותרין, ורב אשי אמר אטו כולהו חדא מחתא מחתינהו, היכא דאיתמר איתמר והיכא דלא איתמר לא איתמר, ופרש"י, לא נתבקעו מותרות, ואע"ג דתנא אין לותתין ה"נ לא שנא, הואיל ואנו רואין שלא החמיץ שאין שם לא סימני שיאור ולא סימני סידוק, ובד"ה היכא דאיתמר בהדיא דלא קנסין ליה איתמר, והיכא דלא איתמר לא איתמר, והלכך עברה ולשה בחמין קרובה למזיד היתה ואסור, ולא דמי לבציקות של נכרים דאמרין לעיל דף מ' ע"א אדם ממלא כריסו מהן, דהכא בעינן למיקנסה דעברה אדרבנן, עכ"ל רש"י. וצ"ב מאי שיאטי' דבציקות של נכרים להכא, דפשוט דלא שייך התם קנסא, ומה בא רש"י לחדש בזה. אכן הדברים מתבארים מד' הר"ן ז"ל (ובחי' ריטב"א ז"ל), דז"ל הר"ן: ולפי דבריו ז"ל משמע דאם לשה בשווג לא מיתסר, כדאמר' ביצה דף י"ז א' דעבר ואפה מיי"ט לשבת דלא מיתסר אלא במזיד, אלא שאפשר לומר דההיא בצקות של נכרי מיי"ט שלשה בפניו במים שלנו כמו שכתבנו למעלה בשם ר"ח ז"ל, אבל עיסה שנילושה במים שלא לנו לא אסורה משום קנס אלא משום חשש חימוץ, שמתוך שהפושרים ממארים להחמיץ שמא נתחמץ ולא מינכר, עכ"ל. ביאור הדברים, דבההיא דבצקות של נכרים דאמרין אדם ממלא כריסו מהן קשה דהא אפשר דלא שמרה העכו"ם מחימוץ, והו"ל חמץ, ופי' רש"י דף מ' א' כיון דאין בה סימני סידוק שפיר דמי, אכן הר"ן שם הק' דאכתי ניחוש שמא עירב שם שאור, והרא"ש שם הסכים לפרש"י יעו"ש, וזהו דכתי' רש"י, דהי' מקום לפרש דטעמא דעברה ולשה בחמין וכו' הוא משום חשש חימוץ, וע"ז הלא יקשה דהא אכתי אין בה סימני סדוק, והוי זה כמו בציקות של נכרים, ולזה תי' רש"י דאין הטעם משום חשש חימוץ כיון דהא אית לן סימנים דאין כאן הכסיפו פניו ולא סידוק [ואם יש סימנים אלו בלא"ה אסור כדאי' לק' מ"ח:], אלא משום קנסא אתי' עלה, וזה לא שייך גבי בציקות של נכרים וכמובן, ואהא כתי' הר"ן ז"ל דאפ"ל דלעולם הכא בעברה ולשה דאסור משום חשש חימוץ אתי' עלה, וההיא דבציקות של נכרים מיי"ט דוקא בגוונא דליכא חשש חימוץ כגון שלש בפנינו, ולפי"ז מתבאר מד' הר"ן דאיכא עוד טעמא לומר דבציקות של נכרים בעי' שלשה בפנינו, לא אך מטעם דשמא עירבה שאור, אלא דשמא לשה בחמין ושמא שהתה שעור מיל וכו', כיון דסובר הר"ן דמה דאין סמני סידוק והכסיפו פניו אינם מועילים לענין החשש חימוץ. ומש"כ רש"י דבעי' שלא יכסיפו פניו הוא עפ"י המבואר לק' דף מ"ח: דהכסיפו פניו הוי בגדר חמץ נוקשה אליבא דר"מ. ולענין בצק החרש לק' מ"ו א' פרש"י דמיי"ט דהכסיפו פניו ולא ניכר בו סימני סידוק ומהני ע"ז שיעור מיל, ויל"ע דהא הכסיפו פניו הוי נמי שיעורא לחמץ נוקשה, והאיך נסמוך על שיעור מיל, ומשמע

שומר מצוה לא ידע דבר רע

עוד בענין מי תקופה, כתב החק יעקב (סק"ז) בשם האגודה שגם במצת מצוה אם יש לו מים אחרים ישפוך את מי התקופה, אמנם כבר כתב הס"ז דנראה בזה דמזלול במאמר הכתוב "שומר מצוה לא ידע דבר רע", ולפי"ז אין לשפוך כלל המים למצת מצוה. ובמש"ב (סק"ג) הביא דברי האגודה, וכתב דאם ליבו נוקפו נראה דאפשר לשפוך.

חבית של ברזל

עיין בספר קובץ תשובות ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל (ח"ה סי' ק"א) שהעלה דבחבית של ברזל אין לחוש ולהניח בתוכו ברזל, וגדולה מזו מובא בשם הגר"ש ז"ל מבראד (דעת תורה סוף סי' תכ"ח) שאם הדלתות של החיבה תלוים בציר ברזל או סגור במפתח של ברזל יש להקל, והוסיף עוד שהמהר"ש כתב שהמנהג הוא לא להכניס הברזל לתוך המים אלא להניחם ע"ג הכלי שמחזיק המים, וא"כ למה לא להחמיר ולהניח איזה ברזל ע"ג הכלי אף שהכלי הוא מברזל.

מים שלנו מהברז

בספר מועדים וזמנים (ח"ג סי' רס"א) הביא בשם הגאב"ד דטשיבין זצ"ל דאין להשתמש במים מהברז למים שלנו, משום שמערבין בתוכם סמים כדי לנקותם, ויש לחוש שדינם כמי פירות, וכע"ז כתב בחוט שני (פסח פ"ב סק"ב) דיש לזהר בזה למחזילה. ובשו"ת אור לציון (ח"ג פ"א הערה ג') ג"כ כתב דלכתחילה יזהר בזה, וציוה לעיין בכה"ח (סי' תנ"ה סק"א), ושם מבואר דאין להשתמש בצינורות חדשים כיון שמושחים אותם בשמן ונפלט השמן למים, ונראה דר"ל שאף שהוא מועט מאד ולא מורגש החמיר בזה הכה"ח, ומ"מ כתב שם באור לציון דזה לחומרא, אך מעיקר הדין אין בזה חשש, ולא ביאר טעמו. אמנם, בקובץ אור תורה (תש"מ סי' ס"א ותשס"ה סי' צ"ה) כתב הגר"מ מאזוז שליט"א שהמחמיר אינו אלא מן המתמיהים, וביאר דכשאין טעם כלל במים אין להחמיר אפי' לכתחילה, ואינו יודע למה לא חשש לפוס' דס"ל שאפי' מעט מאד מי פירות אוסר (עיין שו"ת אבני נזר סי' תקל"ב, מנ"א סי' תנ"ה סק"ז, ובפר"ח סי' תס"ב סק"ז) כתב רק דאפשר שמעט מי פירות אינו מחמץ, ונראה דלא פסיקא ליה, ולפחות לכתחילה נראה דיש לזהר ולא להתיר.

ויש סברא נוספת להחמיר במי ברז, דכתב המ"ב דאין להשתמש במים שלנו אם נתחממו אפי' פעם אחת (סי' תנ"ה סק"ט), ורק בשעה"ד התיר. ובכלל התהליך שהמים עוברים משטופאים אותם עד שמגיעים לברז בודאי נתחממו (וע"ע שו"ת בית שערים סי' רט"ז).

יוסף חזן - באר שבע

לש בחמין

כתב השו"ע בסי' תנ"ה ס"ג שאם לש בחמין בשוגג מותר בשעת הדחק, ולכא"ו כתב המשנ"ב בסי' תנ"ט סעיף ה' שהאחרונים אוסרים אם לש בחמה והעיסה חמה, ולכא"ו אם לש בחמין אז גם העיסה חמה, וצ"ע.

משה ישראל מלכה - אשדוד

בענין מים שלנו

בבית יוסף בסי' תנ"ה אחר שהקשה ע"ד הר' אליהו מזרחי דאין סברא לומר שאחר שעמדו ב' וגו' לילות בתלוש לא יועיל במקום קירור דיום אחד בקרקע, בביאורו השני (ד"ה ואפשר עוד) כתב כדבר פשוט דכה"ג שנשאבו בלילה לא מהני תקנה לעולם. ומה השתנה ממה שהבין קודם. ואולי כונתו שבלילה שהשמש מחממת מתחת דמי לבישול, ואיכות המים משתנה כמו אין בישול אחר בישול.

מים שלנו ע"י גוי

במ"ב סימן תנ"ה ס"ק ט"ו נקט, וכן הוא בבית יוסף, שאסור לומר לגוי בשבת לשאוב מים לצורך מצת מצוה, רק בדיעבד ששכח מתירין בבין השמשות. מדוע אין התיחסות לשיטת הרמב"ם פ"ו מהלכות שבת הלכה י' שמתיר לומר לגוי להביא שופר מעל העץ או מעל פני המים, ושם הוא ברור שלא מתכוין הרמב"ם לצורך שבת, שהרי אסור לתקוע בשבת רק לצורך יום ראשון ויהיה מוכן לו [וכך מדוקדק ברב המגיד למעיין], והכ"נ בעיני שאיבת מים.

מים שעבר עליהם התקופה

במשנ"ב סימן תנ"ה ס"ק י"ח מבואר דאין לשפוך מים שעבר עליהם התקופה, ואף אם יש לו מים, שנראה כמזלול במה שכתוב "שומר מצוה לא ידע דבר רע". ויש לעיין מאי שנא ממה שמבואר בסימן רע"ב סעי' א' לגבי קידוש שאין מקדשין על יין מגולה אפי' האידנא שלא קפדינן אגלויי משום הקריבהו נא לפחתך, ואפי' שמסננו, ולא אמרינן שומר מצוה לא ידע דבר רע. ולכא"ו ההסבר משום שדוקא לגבי קרבן אמרינן פסול זה דהקריבהו נא, ולא לגבי שאר מצות, ובקרבן נתחדש שאף שמצוה הוא ולא בעי למיחש לדבר רע שם מאוס הוא, ויש לעיין בזה.

ניר כהן - אשדוד

מים שעמדו בשמש

מ"ב סי' תנ"ה ס"ק י"א: "ואפילו עמדו בשמש כל שלא הוחמו מותר ללוש בהם", ונסתפקתי אם הוחמו האם נאסרו לעולם או דצריך להמתין עד שיצטננו, דהנה במ"א סק"א כתב כ"ש שלא לאחר לשאוב בלילה דבהא כו"ע מודו, וכתבו הרעק"א והפמ"ג דהמ"א ס"ל כתי' שני שבכ"י דלר"א ממיץ אם שאבם בלילה אין לו תקנה לעולם, אמנם במ"ב שלא הזכיר דין זה נראה דס"ל כמחצית השקל שם בפ"י המ"א

בביאור דברי הביה"ל בד"ה מים שלא לנו

סי' תנ"ה ס"ד: מים שלא לנו שנתבטלו חד בתרי במים שלנו לשים בהם, וכתב הביה"ל ד"ה מים שלא לנו - ומים חמים או פושרים שנתערבו בהרבה מים צוננים עד שנצטננו, דעת הע"ש והח"י והא"ר והגר"ז להקל כיון שנתבטלו בצונן, וחק יוסף ובגדי ישע מחמירין בזה, וכן הפמ"ג מקפיק בזה דלא מצינו היתר כי אם במים שלנו.

ופשטות משמעות לשוננו דאף מים שלא לנו צוננים שנתערבו במים חמים כשרים לאפיית מצות, וזה ודאי אינו דודאי אין להתיר אפי' נתערבו במים שלנו, ושורש נידון האחרונים האם דין ביטול למים שלא לנו נאמר אף במים הפסולים משום חמי האור, או דחמי האור או פושרים פסולים לגמרי, ולא מהני להו ביטול ברוב מים שלנו, וכן מבואר להדיא מכל לשונות האחרונים דלא התירו אפי' נתערבו במים שלנו צוננים, ולא ידעתי מדוע השמיט הביה"ל לכא"ו דאירי במים שלנו צוננים ופתח בזה פתח לטעות, וכן מה שכתב דדעת האחרונים להקל כיון שנתבטלו בצונן, לכא"ו היה צריך לכתוב כיון שנתבטלו במים שלנו.

ועוד כמה שכתב בשם הפמ"ג שהחמיר משום דלא מצינו היתר כי אם במים שלנו, ואף כאן משמעות לשוננו דהאחרונים רצו להתיר אף במים שלא לנו ע"י שמעורב מים חמים בצוננים, וכתב הסמ"ג דלא מצינו היתר אלא במים שלנו, ואף זה אינו כלל, דכוונת הפמ"ג דלא מצינו היתר **ביטול ברוב** אלא במים דפסולים משום דלא לנו, אבל במים הפסולים משום חמי האור לא מצינו היתר ביטול, וכך הוא לשון הפמ"ג, ד"ל מים שלא לנו דדיעבד שרי - לכתחילה מותר (לערב במים שלנו), הא חמי האור לכתחילה אסור, ואף דיעבד י"ל דאסור (לערב במים שלנו), ואף בזה לא ידעתי לבאר לשון הביה"ל אל נכון, דלכא"ו היה צריך לכתוב דדעת הפמ"ג דלא מצינו היתר (כלומר היתר ע"י עירוב) אלא במים שלא לנו, כלומר ולא בחמי האור, וצ"ע.

יוסף ויצמן - קרית ספר

טעות סופר

בביה"ל (סי' תנ"ה ס"ד ד"ה מים שלא לנו) נ"ל דיש טעות סופר, וצ"ל "דלא מצינו ההיתר כי אם במים שלא לנו", עיין פמ"ג (א"א סקט"ו בסופו), ודו"ק. ולא מצאתי בהוצאות החדשות שתיקנו את זה, אך נ"ל ברור שהוא ט"ס.

קירור מים שלנו ע"י מקרר

בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' ר"ל) כתב דהוא מתנגד להניח המים לצננן במקרר, שאז יהיו קרים מאוד, ע"פ דברי המהר"ם חלאוה (פסחים מ"ב), ששהיית לילה שהצריכו חז"ל היא לא מפני קרירות או חמימות המים, אלא מפני שכשהמים יוצאים ממקורם הם בכוחם וטבעם בשלימות, וחז"ל דרשו להשהותם כדי לבטל כחם קצת, וזה פועל שהעיסה לא תתחמך, ובקירור לא טבעי עלול לפעול הצד שמנגד, דהיינו העיסה, להתחמם יותר. וכן פסק בשו"ת אור לציון (ח"ג פ"א הערה ג') דאין להשתמש במים ע"י צינון במקרר, וצ"ע למהר"ם חלאוה הנ"ל ולשו"ת חת"ס (אה"ע"ז ח"ב סי' קנ"ג), אמנם המעיין בדברי מרן החת"ס הנ"ל יראה שמה שהחת"ס לא סמך על דעתו, שנכנס אצבע במים ונרגיש אם הם קרים, זה אינו מהסיבה של המהר"ם חלאוה הנ"ל, אלא דחשש שמא יש במים איזה גידים חמים, או שהמים העליונים קרים אך באמצעיתם הם חמימים, ולכן פסק להחמיר ולהצריך דוקא לינת לילה, אך אפשר דהחת"ס יודע באופן זה שהקירור במקרר בודאי מקרר את כל המים, ואין לחשוש לחששות שחשש החת"ס שם, דבודאי כל המים קרים, וצ"ע מדוע באור לציון הנ"ל ציין התשובה הזו של החת"ס.

ביטול במים שלנו

בב"י סי' תנ"ה כתב שמים שלא לנו נתבטלו במים שלנו וכשרים ללוש בהם, והוסיף דמהסמ"ק משמע דוקא שהתבטלו חד בתרי ולא ברוב אפי' במשהו. וכן העתיק בשו"ע "מים שלא לנו שנתבטלו חד בתרי במים שלנו לשים בהם", ומשמע דבציר מהכי לא מהני וכמ"ש המג"א, ובמג"א (סקט"ו) כתב "אבל בסמ"ג ובהג"מ כתבו דבטיל ברוב, וכ"מ ביו"ד סי' צ"ח וסי' קי"א", עכ"ל. ובמחז"ש כתב על דבריו "אך לעני"ד אני נבון בהדמיון, בשלמא באיסור דמטעם ביטול אתי' עלה, אי' גזירת הכתוב הוא אחרי רבים להטות וסגי ברוב, אבל הוא מטעם צוננין אתינן, אפשר קים להו דאי ליכא כפליים צוננים אין מצננים המים שלא לנו", עכ"ל. וכן כתבו לחלק הפמ"ג (א"א סקט"ו) והא"ר, וכן כתב בערך השולחן (אות ב'). ובמ"ב כתב ע"ד השו"ע דלא דוקא חד בתרי אלא אפי' ברוב משהו, וזה כעין לשון ביאור הגר"א כאן, ומהלשון היה משמע כאילו מפרש דברי השו"ע, אך נראה ברור שהשו"ע התכוון בדוקא לחד בתרי, ולא ידעתי למה השמיט כל דברי האח' הנ"ל ולא הזכירם כלל.

מי תקופה

כתב הכה"ח (סי' תנ"ה סקל"ו) בשם מרן החיד"א ז"ע דמנהגינו שאין מחמירין במי תקופה, רק בזמן התקופה ולא אחריה, וא"כ א"צ להחמיר ולשפוך המים כלל, דאין אסורים אלא בשעת התקופה ואח"כ מותרים לגמרי.

עו"כ (שם סק"מ) דכששם ברזל במים מפני התקופה יאמר כך: "בזכות האמהות בלהה רחל זלפה לאה שהעמידו י"ב שבטי י-ה, יעמוד לנו להצילנו מכל גזירות קשות ורעות" [דברזל ר"ת בלהה רחל זלפה לאה, ולפי"ז כתב הפמ"ג דאפשר שאין מועיל דבר אחר שאינו ברזל].

לכא"ו דרש"י מפרש דגם בחמץ נוקשה כל זמן שלא הי' שיעור מיל מקילי' ביה, וצ"ע. ורש"י שם פ"י עוד פירוש דמיירי דהבצק קשה ואינו ניכר בו אם החמץ אם לאו, וע"ז מועיל שיעור מיל, ועי' בטור סימן תנ"ט דפשוטו ריהטת דבריו משמע דאם יש לו סימני הכסיפו פניו הוא חמץ נוקשה, וכל הא דשיעור מיל הוא בלא סימן הכסיפו פניו, אלא גם בלא שום סימן, אם שהה שיעור מיל הוא חמץ. וכ"מ במ"ב שם [ויל"ע אם גם רש"י מודה לזה, או דרש"י סובר דדוקא בצק החרש אחמירו ביה. ונראה דמוכרח כן, דאל"כ אכתי בציקות של נכרים נחוש שמא שהה מיל, אע"כ דדוקא בהכסיפו פניו בעי' שיעור מיל]. ובר"ן נסתפק דאפשר דדוקא בצק החרש הקילו בשיעור מיל, אבל בעלמא חיסרון שיעור עסק מעכב אפי' פחות ממיל. והנה לשון הרא"ש ז"ל כאן הוא כך, ומלשון רש"י משמע דאפי' בשוגג, שפירש עברה ולשה בחמין אסור דקרובה למזיד היא, ולא דמי לבציקות של נכרים דאמר התם אדם ממלא כריסו מהן, דהכא בעינן למיקנסא דעברה אדרבנן. וגם משמע מדבריו דאסור באכילה משום חמץ אף אם יאכל כזית מצה באחרונה, דגרע מבציקות של נכרי. וצ"ע דהרא"ש סותר א"ע, דבתחילת דבריו פ"י דהטעם הוא משום קנסא, ובסוף דבריו כתב דאסור באכילה משום "חמץ", וצ"ל דכוונת הרא"ש במש"כ משום חמץ, הוא דהאיסור אינו רק לענין אכילת מצה ידי"ח, אלא דחשוב כחמץ, היינו דאסור בכל הפסח, או דהכוונה דהאיסור לכתחילה לא ללוש בחמין וכו' הוא משום חשש חמץ, וזהו סוף ד' הרא"ש ז"ל שסיים דכל היכא דאיכא למיחש משום חמץ אין לחלק בין מצה בלילה הראשון לשאר הלילות, דקאי על הלכתחילה דאסור משום חשש חמץ. שו"ר שביאר כן בס' חזו"א.

ועי' בב"י סי' תנ"ה שכתב בקי' על הר"א מזרחי, דודאי גם אם הטעם משום קנס, מ"מ יסוד האיסור ללוש במים שלא לנו הוא משום חשש חמץ, ומש"כ רש"י משום קנסא הוא לענין דיעבד, ובאמת ז"פ מאד, דאיזה טעם אחר נאמר דאסור לכתחילה אם לא משום זה. ואגב, יעו"ש בב"י מה שטען על ד' הר"א מזרחי שר"ל ד"ל דהיכא דא"א, התירו ללוש במים שלא לנו לצורך אכילת מצה ביום הראשון ולא בשאר הלילות, וכת' ע"ז הבי' דאיכא למימר איפכא, דכיון דחזו" דלמצה משומרת התירו ולא חשו שתבא לידי חמץ ע"כ, כך, כ"ש דבמצה שאינה של מצוה נתיר, דהא במצה של מצוה החמירו חכמים יותר מבמצה שאינה של מצוה, דהא בציקות של עו"ג אדם ממלא כריסו מהן, ואילו מצה של מצוה בעיא שימור משעת קצירה להר"ף והרמב"ם או משעת טחינה להרא"ש וכו', עכ"ל הבי'. הנה גוף הטענה צ"ע דנהי' ד"ל כך, מ"מ י"ל ג"כ להיפוך, דכיון דהוי איסורא דרבנן לצורך מצה של מצוה התירו. אכן מלבד זה ראיית הבי' צ"ע, שהביא ראייה מהא דהחמירו חז"ל להצריך שימור, והדברים צ"ע, דהא דין שימור אינו משום חשש חמץ, אלא דצריך שימור באופן חיובי שלא יפול מים ושימור לשמה, וזהו גז"כ, וכמו דבעי' שימור לשמה, דודאי אינו משום חשש חמץ, דהא שמר כדין, אלא זהו גז"כ דבעי' שימור (דמה"ט אמר רבא מצוה ללתות). ומד' הבי' משמע דיסוד דין שימור הוא גדר "חשש חמץ" לענין אכילת מצת מצוה, והא דבעי' לשמה זהו דין בפ"ע דבעי' שימור לשמה, דהיינו דהדין לשמה הוא רק לבתר דחל דין שימור [ועמשי"כ עוד לעיל בזה בעה"ז].

אך זה אפשר לשי' הסוברים דבעי' שימור משעת קצירה, דמוכח דבלאו הדין שימור לא הי' צריך לשמור מן הגשם או מים, ואלמא דגז"כ הוא דצריך שמירה, ולזה י"ל דהגדר הוא דבעי' שימור יותר מחמץ, אבל אם נסבור דסגי בשימור משעת טחינה, והטעם משום דאז מקרבין החיטים אל המים, ואז הלא א"צ שימור דוקא משום הגז"כ דשמירתם, דהא בלא"ה צריך שימור שמא הוא חמץ, וא"כ כל הגז"כ דשימור הוא דבעי' שימור "לשמה", וא"כ היכן חזי' גדר זה דבעי' יותר שימור. אכן נראה בביאור ד' הבי' כדמוכח במ"ב סי' תס"ו ס"ק י"ז לענין נפלו מים של קמח ונתייבש, דיש בזה לסמוך על דין ביטול היכא דנתבטל קודם פסח, ומ"מ לענין מצת מצוה יקח מצות אחרות, דעכ"פ אין זה "שמור כהוגן", ומקורו באחרונים ז"ל, וה"ה בכל היכי דמכשרי' משום ס"ס, ומקורו בבית מאיר. ומתבאר דבהדין שימור בעי' שיהי' שימור יותר מאשר שימור כדי שלא יהי' חמץ [ומסתמא דהוה רק מדרבנן]. וזהו ג"כ כוונת הבי' דכיון דחזו" דבעי' שימור, ממילא דיותר יש להחמיר במים שלנו במצת מצוה כיון דבעי' יותר שימור שלא יהי' בו חשש שמא יחמץ, ודו"ק.

מים שלא לנו שנתבטלו ברוב מים שלנו

בב"י סי' תנ"ה: כתב סמ"ג, אומר הר"י יחיאל שראה מורי הר"ר יהודה ב"ר יצחק שהתיר מים שלא לנו שנתבטלו ברוב מים שלנו, הואיל ונתבטלו כבר קודם הלישה והותרו. כ"כ הגהות בפ"ה וכ"כ סמ"ק, אלא שנראה מדבריו דנתבטלו ברוב דקאמר היינו חד בתרי, ומשמע דבבציר מהכי לא בטיל. עכ"ד. ולכא"ו צ"ע דמאי שיאטי' דביטול ברוב בזה, דהא ממנ"פ אם עדיין שייך חשש חמץ מחמת שהם חמים לא יועיל בזה ביטול ברוב, ואם לא שייך חשש חמץ א"צ כאן לביטול ברוב. אכן לק"מ, דבאמת החשש חמץ הוא דוקא בהמים שלא לנו שמעורבים כאן, וזהו יסוד דין ביטול ברוב, דהגם דהוי עדיין בגדר נבילה וישנה לסיבת האיסור מ"מ רחמנא שרייה, והי"ו אע"ג דיש סיבת איסור מ"מ כיון דאנן דיינינן על כל מים ומים בפ"ע אמרינן דנתבטלו, דאין עליהם איסור דרבנן במים שלא לנו, ז"פ מאד.

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

דכו"ע מודו שצריך עוד לינת לילה, אבל אח"כ מותר, וטעמיה כמשה"ק הבי"ע על הרא"ם דצינה מצננתם, וא"כ ליכא להלכתא הא דליכא תקנה לעולם, וכיון דכן סבר המ"ב כדמוכח מסתימתו בענין נשאבו בלילה, ה"נ ליכא למימר שיאסרו מים שהתחממו בשמש לעולם, דכמו שאדם בלילה ימתין לילה נוסף ויצטננו, ה"נ ימתין לילה נוסף עד ללישה בכדי שיצטננו.

ושמעתי עוד בבי מדרשא בבאיור טעם הרא"ם והבי"ע בפ"י השני בטעם ל"ל תקנתא לנשאבו בלילה דוקא, ומ"ט שאני מנשאבו ביום, לפי דכשם שמצינו דמים שנתבשלו אין ביטול אחר ביטול, חזינן דאיכא שינוי במים ע"י הביטול, ה"נ לענין זה כאן דמעין רותחים בלילה לשי"ה ממיץ שהשמש מהלכת תחת הקרקע, זהו שפוסל המים, דהרתיחה משנה המים באופן ששוב לא תועיל להם צינון וכביטול, משא"כ חימום בעלמא שאין בהם שינוי דלא הדר וע"כ צינון מועיל להם, וה"נ נימא בנתחממו בשמש ולקמן סעיף ג' הביא במ"ב ובשעה"צ פלוגתא האחרונים אם נצטננו מהני, ועפ"י האופן השני מבואר טעם האוסרים בנתחממו באור, אמנם ש"י הפר"ח והח"א דאסרו אף בנתחממו בחמה ונצטננו צ"ע.

יואל שרגא הלוי בירנובים - אשדוד

ביטול במים שלנו

כתב המ"ב סימן תנ"ה סק"ל"ח דלאו דווקא בתרי אלא ברובא וכו'. תימה האיך כתב אבל לאו דווקא אחר מה שנקט בב"י בזה"ל: כתב סמ"ג אומר ה"ר יחיאל שראה מורי ה"ר יהודה ב"ר יצחק שהתיר מים שלא לנו שנתבטלו ברוב מים שלנו וכו', וכן כתבו ההגהות וכו', וכן כתב סמ"ק, אלא שנראה מדבריו דנתבטלו ברוב דקאמר היינו חד בתרי, ומשמע דבבציר מהכי לא בטל, עכ"ל. ומדבריו אלו נולד מה שכתב דין זה בשו"ע, וא"כ ודאי שכונתו חד בתרי דווקא וכנראה מהסמ"ק, ואפשר שאף המ"ב אין כוונתו לבאר השו"ע, אלא להציג הדברים אליבא דהלכתא.

לש בחמין

מ"ב סי' תנ"ה סק"ט: ויש לסמוך עליהם בשעת הדחק וכו', נראה דאף שהשו"ע התיר אפי' בחמין בשעת הדחק דברי המ"ב יתקיימו במזיד שבחמין לא התיר השו"ע, וק"ל.

אלחנן כדורי - אשדוד

בענין ליתן מלח במצה

נשאלתי מידידי הרה"ג גמליאל הכהן רבינובויץ שליט"א (מח"ס גם אני אודך, ופרדס יוסף על המועדים) בהא דכתב השו"ע בסימן תנ"ה ס"ה, נוהגים שלא ליתן מלח במצה ונכון הדבר, ובשתיילי זתים ס"ק כ"ה כתב, במקומות אלו [תימן] לא נהגו כן, ואין ללגלג על מנהגם כי הרבה פוסקים מתיירים, עיין בטור וב"י והרשב"א סימן תכ"ה ופר"ח והר"י אברבנאל פרשת ויקרא, וקצת מקרוב נהגו שלא ליתן במצה של מצוה, ומנהג טוב הוא, ע"כ. וצריך ביאור החילוק, דאם חוששים שמלח מחמם ומחמץ א"כ בכל מצה לא יתן מלח, גם במצה הנאכלת בכל ימי הפסח ואם אין חשש כזה, אם כן גם במצת מצוה יתן מלח, ע"כ.

ואשר נראה לומר, דלכאורה צריך להבין מדוע נהגו בני תימן לתת מלח בעיסה, ולו רק יהא ספק שמא מחמם ומחמץ העיסה, מספיקא לא עבדינן, ואשר הוא בהכרח, וכפי שאנו שומעים מזקני תורה, דלא חששו כלל שמלח מחמם ומחמץ, לפי שנותנים מלח מועט ממש ואופים מיד. ונראה לענ"ד להוסיף עוד, שמנהג תימן שמתעסקים עם הבצק רק בשעת לישה הראשונה ההכרחית, ואח"כ שוב אין מתעסקים עם הבצק עם הידים, אלא מנדינן העריבה מבחוץ, וא"כ אין חשש של חימום ידים, ואם אין חשש חימוץ א"כ יש ענין לתת מלח בעיסה, כדי שיאכל מצה לתאבון, וכפי שאנו שומעים מזקני תורה, לחם עוני אמר רחמנא ולא לחם חולי, ולכן נהגו לתת מלח גם בעיסה שאופים ממנה מצות לכל שבעת ימי הפסח.

וזהו שכתב רבינו ומקרוב נהגו שלא לתת מלח במצה של מצוה ומנהג טוב הוא, ולכאורה פשוט הדבר שזה מנהג טוב, לצאת מידי כל ספק. גם השו"ע כתב כבר להדיא ונכון הדבר, ואפשר כיון שהמנהג היה עד עתה לתת מלח בעיסה, ומקרוב נהגו שלא לתת מלח במצה של מצוה ושינוי מהמנהג הקדום, הוצרך רבינו לכתוב שמנהג טוב הוא וכפי שהבאנו לעיל, שלכן נהגו לתת מלח בעיסה, דלחם עוני אמר רחמנא ולא לחם חולי, וביותר במצת מצוה שצריך לאכול לתאבון, ועתה מקרוב שנהגו שלא לתת מלח במצה של מצוה, אפשר דלאו שפיר עבדי, דהרי אין חוששים לחימום וחימוץ, כתב רבינו דמנהג טוב הוא לצאת מידי כל ספק, ולו ספק קל ביותר, וגם אפשר דהוי שפיר טפי לחם עוני, גם אפשר דלכך כתב רבינו שמנהג טוב הוא, אף דבמצה שאינה של מצוה, מצה שאוכלים כל שבעת ימי הפסח, ממשיכים במנהג הקדום לתת מלח, וא"כ לכאורה הוי כתרתי דסתר, כתב רבינו שזה מנהג טוב שלא לתת מלח במצה של מצוה.

ומאידך לא חזינו לרבינו להדיא שממליץ שלא לתת מלח במצה שאינה של מצוה, ואדרבא הביא סימוכין לזה מדברי הפוסקים, וכתב שאין ללגלג על מנהגם, ומה שלא כתב רבינו ענין זה של נתינת המלח כדי שיאכל המצה לתאבון, זה פשיטא שהמלח מטעים הבצק והמצה. אלא שעדיין יש לומר, דעדיף עכ"פ שלא לתת מלח לצאת מידי כל ספק, ולא תהא חומרא של הידור מצוה, דאתי לידי קולא של חמץ, לזה כתב רבינו והדגיש עיקר הענין שאין ללגלג על מנהגם שהרבה פוסקים כתבו כן.

ויש להוסיף דלדעת רבינו השתילי זתים מלח אינו בכלל מי פירות דעם מים ממהרים להחמץ, וכן בסימן תס"ב ס"ז כתב השו"ע יש לברר המלח קודם פסח מחיטים שלא היו בתוכו, כי כשהמלח מתלחלח הוא נכנס מועט מועט בחיטים ומתחמץ, ובשתיילי זתים שם ס"ק י"א כתב כי המלח מתולדות המים הוא.

בענין ליתן תבלין במצה

נשאלתי מידידי הרה"ג גמליאל הכהן רבינובויץ שליט"א (מח"ס גם אני אודך, ופרדס יוסף על המועדים) בהא דכתב השו"ע סימן תנ"ה ס"ז לש המצה בקצח ושומשמן ובמיני תבלין כשירה כיון שיש בהם טעם מצה, ומ"מ אין ליתן בה תבלין לפי שהוא חד ומחמם העיסה, ובמשנה ברורה כתב לבאר, רוצה לומר דלכתחילה אין נכון, ובשתיילי זתים כתב שנראה שיש כאן טעות סופר, וצריך לגרוס ומ"מ אין ליתן בה פלפלין לפי שהוא חד ומחמם העיסה, ומשמע דמיני תבלין אפשר לתת לכתחילה, וצריך ביאור מה הכריחו לכך דאפשר השו"ע מיחש חייש לדעת הראב"ד שסבירא ליה בביאור הסוגיה שאם לש במיני תבלין אסורה, ורק לאחר אפיה יכול לתבלה במיני תבלין, שעכ"פ לכתחילה לא יתן בה מיני תבלין, ע"כ.

ואשר נלע"ד, ובהקדים דברי רבינו השתילי זתים וזה לשונו: ומ"מ אין וכו', זה הלשון לשון הטור בשם הרוקח אות באות, אלא שבמקום תיבת תבלין כתב שם פלפלין, ולי צ"ע שהרי תבלין כבר נזכר, ומה זה שכתב עוד ומ"מ וכו'. וחפשי בשו"ע בכל הנוסחאות וגם באחרונים, ולא מצאתי נ"א ולא שום פוסק שהעיר על זה, ומסתפינא לשלוח יד ולתקן ולומר ט"ס יש, וקרוב לשמוע ולומר כן והאמת יורה דרכו, ואם היה דעתו כדעת הכל בו בשם הראב"ד היה מעתיק דבריו. זה מה שני"ל, ואחר זה ראיתי להר"מ בעל באה"ג שרמו זה, ע"כ.

וזהו שרבינו השתילי זתים נחית ודייק בדברי רבינו בעל השו"ע, דאמת דאפשר דשייך לומר דלכתחילה לא יניח בה מיני תבלין, ואם נתן בה כשירה לפי שיש בה טעם מצה, אבל הלשון ומ"מ לא מתאים כאן, שהרי כבר הזכיר למעלה מיני תבלין.

ודבר זה ידוע לכל צורב ולומד בספרי רבינו הגדול בעל השתילי זתים, על דקדוקו הרב בכל אות ואות בדברי השו"ע, והא לך דוגמא ממה שכתב השו"ע סימן תרצ"א ס"ד, אומרים עשרה פסוקים של מלכיות וי של זכרונות וי של שופרות בכל ברכה, ג' מהם של תורה ג' של כתובים ג' של נביאים ואחד של תורה, ואם רצה להוסיף על אלו עשרה רשאי, ובשתיילי זתים סק"ח תיבת אלו לא גרסינן, כ"כ מהטור ומהראב"ד, וגם כאן לא ראינו לעוד פוסק או מפרש שהעיר על כך מלבד רבינו.

ולכאורה מה בכך שגורסים אלו, או שלא גורסים אלו, לכאורה זה לא מעלה ולא מוריד להלכה, ורבינו כותב ומדגיש הענין, וזה אפשר דלא שייך לגרוס אלו, אם לא מבוארים בהדיא מה הם עשרה הפסוקים הנאמרים, ואפשר עוד דאפשר לטעות דכוונת השו"ע שאפשר להוסיף על פסוקים אלו, עשרה כלומר במקום עשרה פסוקים, אפשר להוסיף עוד עשר הפסוקים, עוד עשרים פסוקים, אבל לשמור על המספר עשר, שהרי עשרה פסוקים מבואר בגמרא שזה כנגד עשרה מאמרות שנברא העולם, כנגד עשרת הדברות וכו', וא"כ יבואו לטעות שאפשר להוסיף רק עוד עשרה ועוד עשרים, אבל להוסיף עוד שני פסוקים שיהא הכל יחד שנים עשר אי אפשר, וזה אינו, דרשאי לעשות כן, לכן כתב רבינו דלא גרסינן אלו, אלא ואם רצה להוסיף על עשרה רשאי, כמה שרוצה להוסיף.

ובנותן טעם יש להביא עוד מה שכתב רבינו השתילי זתים בסימן רס"ח ס"ב, שכתב השו"ע אין לדבר בשעה שאומרים ויכולו ולא בשעה שאומר ש"י ברכה מעין שבע, ובשתיילי זתים ס"ק כ"א הביא שכן מצינו בס"ח מעשה בחסיד שראה לחסיד בחלום לאחר מותו והיו פניו מוריקות, ושאל לו על זה וא"ל מפני שהיה מדבר בויכולו בשעה שהיו הציבור אומרים אותו ובמגן אבות וביתגדל, וגם כאן הביאו הפוסקים את המעשה בשם ס"ח, ולא ראינו מי שהעיר כאן על המעשה מלבד רבינו השתילי זתים שכתב והעיר וזה לשונו, הלשון משמע שהיה רגיל, וקשה דא"כ שבקיה לחסידותיה, וי"ל דמרום ענווה השיב כן, ע"כ.

ולמעשה נראה שיכולים ללוש מצה במיני תבלין לכתחילה לדעת רבינו השתילי זתים, שאף שלא שלח יד לתקן ומ"מ אין ליתן בה פלפלין, חפץ הוא בגירסא זו, וכתב רבינו שבאה"ג רמו לזה, שכן כתב באות צ', טור בשם רוקח ושם כתבו פלפלין, ואיסור התבלין כתב הר"ב בשם הראב"ד.

שוב ראיתי לרבינו בסימן ת"ס ס"ק ח' שכתב, ומותר ליתן התבלין והשומשמן והקצח וכיוצא בהן לתוך הבצק, פ"ח בשם הרמב"ם פ"ה, דלא כאו"ח הביאו הבי"ע, ע"כ. וזהו שמותר לכתחילה, משא"כ ביצים שלמים שהביא השו"ע שם בס"ו שאין ליתן, על זה כתב הפר"ח שבדיעבד נ"ל להתיר.

הרב חזקיה דחבש - רב ק"ק שתיילי זתים ראש

העין, ומח"ס שתיילי זתים עם פירוש

באר מרים ג' חלקים

תבלין במצות

שו"ע סי' תנ"ה סעיף ו': ומ"מ אין ליתן בה תבלין, ע"כ. ושאר תבלין שאינם חריפים כלל, מותר לכתחילה ליתנם למצה שאינה של מצוה, ובלבד שיהיו כתושים היטב (כה"ח אות ק"א).

מדינות הדרומיות

מ"ב סי' תנ"ה סק"ב: משיוצאין מן הארץ וכו' ויצננו מחמימותן, ע"כ. ובמדינות הדרומיות שכשאצלו חורף, אצלם הוא קיץ, ובימים שלפני פסח חם מאוד, ורואים שם בחוש שהמים בעת שנלקחים מהמעיינות הם צוננים יותר ממים שלנו, אעפ"כ אין לנו לקחת ללישת המצות רק מים שלנו, ובשביל הרגשה שלנו לא נידחו דברי חז"ל, שהם באו בסוד ה' שיש אפשרות שיתערב במים זרמים חמים מכה השמש, ואם יש חמימות במים יותר מחמימות הרוק בודאי צריך להזהר ולהניח במרתפים קיריים ככל האפשר, ואם גם זה לא יעזור יוכלו להפעיל בחדר מכוונות קירור שיקררו האויר ושם יניח המים (מקראי קודש פסח ח"ב סי' ז). ויש המפקפקים בהיתר צינון המים ע"י מכוונות קירור, ואין עצה אלא לפות שם בחודשים תמוז-אב, או שיביאו מצות ממדינות צפוניות (פסק"ת).

בדין מים שלא לנו וצננו במקור

לענין אם מועיל לצנן במקור מים שאינם מים שלנו, כתב בשו"ת אור לציון (ח"ג פ"א תשובה ג') שאין זה מועיל, ואסור ללוש מצות במים אלו, וכל שכן שאין לצננו על ידי הכנסת גושי קרח לתוכם, וכן דעת הגר"ש אלישיב (הערות פסחים מ"ב, א') שאין לקרר מים שאינם מים שלנו במקור, משום שאין אנו בקיאים בטבע הדבר, ויתכן שאין המים מפיגים חומם אלא על ידי לינת י"ב שעות בלילה. והובא בהערות למ"ב דרשו (מ"ב סי' תנ"ה ס"ק ד' הערה 8).

אולם בהערות איש מצליח (סימן תנ"ה מ"ב ס"ק ב') כתבו: הנה מצד הסברא היה נראה לכאורה שמים שהתקררו במקור כשרים ללוש בהם מצות לפסח אף ללא לינת לילה, שהרי הטעם דבעינן לינת לילה הוא כדי לצנן המים כמו שכתב הסמ"ג (לאוין ע"ט) בשם בה"ג, וז"ל: אסור למילש מצה אלא במים שלנו, מאי טעמא כיון דלא בייתי חבילי, פירוש חמימי ומחמעי, וכן הובא בספר יראים השלם (סימן נ"ב) לפירוש רש"י (פסחים דף מ"ב ע"א ד"ה שלנו) הטעם דבעינן צינון משום שבימי ניסן המעיינות חמים, ולהרא"ם ביראים שם הטעם משום שהמעיינות מתחממים בלילה, והובאו דבריהם בראשונים ובב"י כאן, ובתקופת חז"ל לא היתה אפשרות לקרר המים, אולם כעת שאפשר לקרר המים בטוב ובזמן קצר באמצעות המקור יותר ממה שהם מתקררים ע"י לינה, נראה לכאורה שא"צ להלין מים שהניחן במקור עד שהצטננו. ובאמת מצינו להראב"ה (סי' תפ"ה) שדקדק מלשון רש"י בתשובה (במחזור ויטרי הלכות פסח סי' י"ד) דמים וכמו"כ נהרות שהן צוננין אינן צריכין לינה ע"ש, וכ"כ הארחות חיים (ארו"ח צ"ט) בשם הראב"ד דמי נהרות שהן קרין א"צ לינה ע"ש וכו', וכן מתבאר מדברי המנהיג (סי' ל"א סוף עמ' תמ"ח), ולפי זה נראה שגם מים שהניחן במקור א"צ לינה. והרדב"ז בתשובה (ח"ו סי' ב"א קע"ב) התיר ללוש במי גשמים, אע"פ שלא לנו, שלא הצריכו לינה אלא משום חשש מים חמים, והכא לא שייך ע"ש. ובשו"ת הלק"ט (סי' צ"ז) נטה להקל ג"כ דמי גשמים א"צ לינה אם ליקטן בלילה (ובליקטן ביום צידד להחמיר מטעם ההחממה מכה עליהם בשעת ירידתם), ע"ש. והרב פרי האדמה כאן כתב, שאין להתיר בזה כי אם בשעה"ד מאחר שלא התיר הלק"ט בזה אלא בדרך אפשר, ע"ש. ובאמת הרדב"ז היקל בזה בהחלט, ותנא דמסייע ליה הוא רבנו המאירי (פסחים דף מ"ב ע"א) שכתב שהסכימו הרבה מחכמי הדורות דמי גשמים א"צ לינה, אחר שממקום קרירות הם יורדים. ומעתה גם מים שלא לנו שהצטננו במקור יש להכשירם ללישת מצות לפסח.

אולם הראב"ה הנ"ל, אחר שדקדק מתשובת רש"י דמי נהרות א"צ לינה, סיים: "ואין לפרוץ גדר", וכ"ה ברא"ש (פ"ב סי' ל') ובשבה"ל (סי' רי"א), וכ"פ מרן כאן בסעיף א' דגם מי נהרות צריכים לינה, מיהו אפשר שפסק להחמיר מטעמו של האו"ח שהובא בב"י שהשמש הכתה על המים והתחממו, והרדב"ז שהתיר ללוש במי גשמים בלא לינה, ביאר דבדגונו ליכא משום פריצת גדר, שהרי לא דברו במים הנקלטים מן הגשמים, ע"כ. ולפ"ז ב"ד דמיימי במים שאובים שגורו עליהם לינה לא תועיל להם שהיה במקור משום פריצת גדר, ואף רש"י והראב"ד אפשר שלא הקילו אלא במי נהרות שהן צוננים מעיקרן, ולכתחילה א"צ להלינם כלל, משא"כ מים הטעונים לינה, וזה בא וצניננו במקור בשעה מועטת, יש בזה פריצת גדר גדולה יותר להתיר בלא לינה, ואפשר דאף לרש"י יש להחמיר בזה. וכן עיקר להחמיר בזה לכתחילה. וע"ע להרדב"ז בתשובה הנ"ל גבי מי גשמים שמותר ללוש בהם, שכתב דליכא לאקשוויי דכל מידות של חכמים כך הם, ולא נתנו דבריהם לשיעורים, שהרי אמרו אין לשיין אלא במים שלנו, וע"י לינה יצטננו, הכא נמי ירידתן באויר הקר הויה להו במקום לינה ומותר. הכי נמי מסתברא דמי גשמים לא בעו לינה ועדיפי ממים שלנו. ע"כ. וזה לא שייך במים שהניחם במקור, שאם נתיר בהם נמצאנו נותנים דברינו לשיעורים, לכן יש להחמיר בזה לכתחילה, מ"מ אם כבר לשו בהם, נראה שאין לאסור העיסה בדיעבד, שהרי באמת מים אלו צוננים הם ואין כאן חשש חימוץ. וכי"ב כתב הגאון יעב"ץ במור וקציעה כאן שכל דקדוק מים שלנו אינו אלא לבני א"י ובבל, משא"כ בארצות צפוניות דידן שבימי ניסן הוא קר יש להקל עכ"פ בדיעבד ובשעה"ד. והובא בשע"ת סק"א, וכתב שהכל לפי עיני ראות המורה. ע"ש.

ובמים שהונחו במקור שנעשה מעשה לצננו, נראה שאף שלא בשעת הדחק יש להקל בדיעבד, איברא שבשו"ת שבט הלוי ח"א (סימן קמ"ה) תמה על היעב"ץ, דהרמ"א והמג"א ושי"פ העתיקו כל חומרות מים שלנו אף שהיו במדינות הצפון, ועל כרחק שאין להקל בזה. והטעם ע"פ מש"כ בשו"ת חתם סופר חאה"ע ח"ב (ס"ו קנ"ד הראשון) שהניסיון בהכנסת יד למים אם הם קרים אינו מועיל כלל, כי

רש"י בחמ"ס ובחמ"ס חמה אף בדיעבד זה בין אם עברה במזיד ובין אם עברה בשוגג, והאבי עזרי ס"ל שאם עברה רק בשוגג שרי בדיעבד אף בחמ"ס ובחמ"ס חמה. בשו"ע סתם כהר"ף בה"ג ורי"ף גיאת, והביא את שיטת רש"י ב"ש חולקים ומתירים, והביא ב"ש אומרים את דעת האביעזרי, וכתב השו"ע דבשעת הדחק יש לסמוך עליהם (אשיטת האבי עזרי), והרמ"א כתב דאפי"ל בלא דוחק יש להתיר, אם עבר בשוגג ולש במים שלא לנו [ומסתמית השו"ע נראה שחלק ארמ"א בזה].

בבה"ל ד"ה יש לסמוך הביא דהב"ח החמיר בכלל גוני כסתומת השו"ע, ונקט דהב"ל דיש להקל גם לדעת הב"ח בנשאבו מנהרות, א"נ במים שלנו שציננו, היכא שלש בהם בשוגג.

ובמה שכתב הרמ"א דאפי"ל בלא דוחק יש להתיר, אם עבר בשוגג ולש במים שלא לנו, הביא המ"ב (סקל"ו) דכתבו האחרונים דהיינו דוקא אם עבר ולש בדיעבד, אבל לכתחילה ללוש בהם אסור אפי"ל אין לו מים אחרים, אמנם כתב שם במ"ב דבליה ראשון כדי שלא יבטל מצות עשה דא", יש להקל ללוש בהם כשאין לו מים אחרים.

בב"י הביא דדעת האחרות חיים דבחמ"ס ובחמ"ס חמה אסור בדיעבד רק באכילה אך לא בהנאה, והרא"ש ורש"י ס"ל שאסור בכה"ג גם בהנאה, ובמ"ב (סקל"ג) סתם כהאורחות חיים.

בשו"ע כתב דה"ל "אין ללוש במים חמים אפי"ל לא נתחממו אלא בחמה", ובמ"ב (סקל"ט) כתב דאפי"ל נעשו המים פושרים והצטננו לגמרי בשו"ת הרמ"א ובריטב"א אסור, אך החק יעקב ועוד [וכן בריטב"א דלי"ב] התירו בזה, ופסק המ"ב דיש לסמוך על המקילים בשעת הדחק או בהפסד מרובה, כגון שעבר ולש בהם הרבה מצות [והנדון הזה איירי בחמ"ס האור, דבחמ"ס חמה היכא שהצטננו לגמרי שרי (בה"ל ד"ה ומים)].

תנ"ה, ד. בב"י איתא דהסמ"ג כתב להתיר מים שלא לנו שנתבטלו ברוב מים שלנו, והביא הב"י שמהסמ"ק נראה דדוקא חד בתרי מתבטלים. בשו"ע כתב מים שלא לנו שנתבטלו חד בתרי במים שלנו לשים בהם, ובמ"ב (סקל"ח) הביא מהאחרונים דחד בתרי לאו דוקא אלא ברוב.

במ"ב (סקל"ט) הביא דמה שהתירו לבטל מים שלנו זה רק קודם הלישה, אבל ליתן בעיסה חד בתרי מים שלא לנו אסור, ואם בכל זאת עירב בעיסה במזיד הביא בשו"ע (מ"ה) שבא"ר מצדד להקל, והחמד משה והבגדי ישע מחמירים, והמ"ב כתב דצ"ע [ובשוגג כתב בשו"ע (מ"ו) דמותר, דאפילו לש רק במים שלא לנו יש להקל, וכדלעיל].

בבה"ל ד"ה מים הביא דמים חמים או פושרים שנתערבו בהרבה מים צוננים עד שצטננו, דעת עו"ש, חק יעקב וא"ר להקל, והחק יוסף ובגדי ישע החמירו בזה, ונקט דהב"ל דלכתחילה יש לזוהר בזה, אך בדיעבד במקום הפסד מרובה או מניעת שמחת יו"ט יש להקל.

תנ"ה, ה. בב"י הביא מהמרדכי שיש לזוהר שלא ליתן מלח בעיסת המצה, והאוכל מצה מלוחה כאילו אוכל חמץ מפני שהמלח מוסיף חום בעיסה, והביא שם הב"י דהכלבו הביא בשם הראב"ד שכתב שכשם שכתב מלח בעיסה הוי כמי פירות והוי מצה עשירה. ובדרכי משה (ה) הביא דכתב רבי אברהם מפראג דלפי מה ש"א שמלח הוי מי פירות, א"כ פשיטא שאסור, דהרי כמי פירות מעורבים עם מים דמחמיצים [והד"מ החמיר בזה, אך הביא שהאונים התירו]. ובב"י הביא כמה ראשונים שהחמירו כך רק מתורת מנהג. ובשו"ע כתב נוהגים שלא ליתן מלח במצה, ונכון הדבר (ובבה"ל דייק מלשון השו"ע בדיעבד נאסר).

ברמ"א כתב שאם נתן מלח בעיסה אפי"ל בדיעבד יש לאסור, ובמ"ב (סקמ"ב) הביא דהאחרונים הסכימו (גם בדעת הרמ"א) דאם נתן בה מעט מלח ואפה אותה מיד אין נאסר בדיעבד [ובבה"ל ד"ה ונוהגים הביא דגם לרמ"א במלח שלנו שהוא תולדות המים אפשר דאין לאסור בדיעבד אפי"ל לא אפה אותה מיד]. ובמ"ב (סקמ"ג) הביא שהפרי"ח פליג ארמ"א וס"ל דאין להחמיר במעט מלח, ופסק שם במ"ב דאם היה שוגג בזה בודאי יש לסמוך על הפרי"ח להקל [והביא שם עוד במ"ב דכל הנדון הנ"ל הוא לגבי אכילה, אך לענין הנאה אפי"ל לרמ"א שרי בדיעבד, והביא בשו"ע (נ"א) דאפי"ל בהרבה מלח].

תנ"ה, ו. בב"י הביא דהראב"ד ס"ל שכשנתן תבלין בעיסה הוה ליה מצה עשירה, ואין יוצאים בה י"ח מצה. אולם בטור כתב לש מצה בקצח וכי' ובכל מיני תבלין כשירה כיון שיש בה טעם מצה. ובשו"ע כתב דה"ל "לש המצה בקצח ובשומשמן ובמיני תבלין כשירה כיון שיש בה טעם מצה", ובמ"ב (סקמ"ב) הביא לדיוק מלשון השו"ע שיוצאים בה י"ח בליה הראשונה משום דלא חשיבא מצה עשירה (וממילא אסור לאוכלה בע"פ), אולם יש אומרים שאינה כשירה אלא בשאר ימים משום דהוי מצה עשירה, ופסק המ"ב דיש להחמיר.

במ"ב (סקמ"ה) דייק מלשון השו"ע דמשמע דאפי"ל אין בה כזית בכדי אכילת פרס, ויש בה טעם מצה יוצא בה, והביא שדעת הפרי"ח והמג"א שצריך לאכול כל אכילת פרס כדי שיהיה בזה כזית דגן חוץ מתבלין, והמ"ב הכריע כמו שהכריע לעיל בסמ"ג תנ"ג לגבי תערובות דגן עם שאר מינים דלכתחילה בעינן שיהיה רוב מן הדגן.

ברמ"א כתב ופולפלין אפי"ל בדיעבד אסור, וכן אם נפל בה סיד, ובמ"ב (סקמ"ט) הביא מהמג"א דונגביל דינו כפולפלין, וכתב המ"ב דאפשר דגם ציפורן וכרכום, אולם דעת האליהו זוטא וחק יעקב דכל מיני תבלין חוץ מפולפלין וסיד מותרים בדיעבד אפי"ל באכילה.

אביחי כהן - אופקים

סיכום השיטות והערות בדיון מים שלנו

מצינו בזה ו' שיטות:

מלח, ואסר המצות שנילושו אפילו בדיעבד, והצריך לשולחנות שלשו עליהם ליבון. ואני לא ידעתי מה כל החרדה הזאת, דאפילו במלח גמור מרן בסמ"ג תנ"ה סעיף ה' כתב נוהגין שלא ליתן מלח במצה, ונכון הדבר, ודייק ה"ה (אות צ"ג) מלשונו דבדיעבד מותר, ואפילו להרמ"א בהגהה שאסור גם בדיעבד, כתב המשנה ברורה (אות מ"ג) שאם היה בשוגג בודאי יש לסמוך להקל באכילה אפילו שלא בשעת הדחק, ע"ש. וכל זה במלח ממש, אבל במים שעירבו בהם כלור וכיוצא לשם חיטוי, ואין נרגש טעם מלוח בהם כלל ועיקר, נראה שגם הרמ"א מודה שמוותר ללוש בהם לכתחילה. וכן מתבאר להדיא מדברי הגאון ר' יוסף חיים זצ"ל מבבל בשו"ת רב פעלים (ח"ד א"ח סימן י"ח) שאם אין נמנע האדם לשתות מי הבארות מחמת מליחותם, כשר הדבר ללוש בהם לכתחילה גם להרמ"א, וכ"ש במי הברז דאדעתא דהכי עשוין לשתות מהם, וגדולה מזו כתב כולי' ע"למה רבים שנתו רבים ישנו. וגדולה מזו מרן הגאון ר' כלפון משה הכהן זצוק"ל בשו"ת שואל ונשאל ח"ג סימן ל' (ובשו"ת חסד ואמת סימן כ"ז) כתב שנהגו העולם ללוש במי בארות מים חיים שהם מלוחים קצת או הרבה, ונתן טעם שלא אסר הרמ"א אלא במלח גמור משום דהוי כמי פירות עם מים, כמבואר טעמו בדרכי משה, אבל במים המלוחים, אפילו כמי הים לא שייך טעם זה לחושבם כמי פירות, וכתב שהרב פעלים (הנ"ל) שאסר בזה הוא לפי שנהגו במקומו להחמיר, ובא לתת סניף וטעם למנהג, אבל לדינא ולמנהגו אין לחוש כלל, עכ"ל. ועכ"פ במי הברז נלע"ד דלכו"ע אין לאסור כלל, דהמלח הוא אחוז קטן מידי, ואינו ניכר לא בשמו ולא בטעמו, ולא יהא אלא מלח גמור, כיון שלשו בשוגג מתיר הגאון משנה ברורה הנ"ל וכאמור. ולדינא דעת' נוסה דמי הברז כשרים לכתחילה ללישת מצות לכולי' ע"למה בין לספרדים בין לאשכנזים, וכן הסכים מר דודי הגאון ר' שלמה מזוז זצ"ל שהדבר מותר לכתחילה, ושכן כתוב שהאדמו"ר מליובאוויטש ז"ע היה נוהג להשתמש במי ברז לאפיית מצות מצוה במשך י"ח שנים, ושולח מהן לכל העולם כידוע ומפורסם עד שנת התשכ"ח, שהתקינו באר מים סמוך לחצירו. ומעשה רב. וכל האוסר מצות שנילושו במי ברז אף בדיעבד אינו אלא מן המתמיהין, ויאלכו עונים וישבעו.

אורן נורית - באר שבע

סיכום טור, ב"י, שו"ע ומ"ב סימן תנ"ה

תנ"ה, א. בב"י רש"י פירש דהטעם שאין לשים אלא במים שלנו, מפני שבימי ניסן המעיינות חמים שעדיין ימות הגשמים הן, דהחמה מהלכת בשיפולו של רקיע, לפיכך כל העולם צונן ומעיינות חמים, הלכך ממלא ערבר ומצטנן עד למחר, אולם ר' אליעזר ממיץ פירש הטעם מפני שהחמה מהלכת בלילה תחת הארץ, הלכך אין להם תקנה אלא שלא יהיו בלילה במחזור. ונפק"מ דלר"א ממיץ השואבן בתחילת הלילה מותרים מיד, ולרש"י צריך להמתין שיצטננו (י"ב שעות), ועוד דלר"א אסור לשואבן אחר תחילת הלילה, ולרש"י יכול לשאוב אפי"ל בבוקר ובלבד שימתין שיצטננו. בשו"ע נראה שהחמיר כר"א ממיץ, שכתב ושואבים אותם מבעו"י או בביה"ש, והחמיר גם את רש"י, שכתב ואין לשים בהם עד שיעבור הלילה כולה.

בב"י הביא דהסמ"ג למד שאם המים נשאבו ביום, וכן אם נשאבו לאחר ביה"ש בלילה, שוב אין להם תקנה, והב"י פליג וס"ל דדעת ר"א ממיץ כשנשאבו אחר תחילת הלילה צריך להמתין עד שיעבור עליהם עוד יום ולילה, וכשנשאבו ביום צריך להמתין שיעבור אותו יום ולילה שאחריו. והביא הב"י דלענין הלכה נקטינן לשאבן מבעו"י או בביה"ש, ואין לשים בהם עד שיעבור עליהם הלילה כולו, וכתב כן גם בשו"ע. וכתב המ"ב דבדיעבד שנשאבו הרבה מבעו"י אין להחמיר, ויכול ללוש בהם לכתחילה אחר לינת לילה, וכן אם שאבן בלילה קודם חצות, מותר ללוש בהם למחר לכתחילה, אך צריך להמתין י"ב שעות מעת ששאבן.

בב"י הביא שדעת בעל העיטור והרי"י אכן גיאת דמים שלנו לא בעיא אלא למצה של מצוה, והרא"ש ס"ל דלכל מצה בעינן מים שלנו, ובמ"ב (סק"א) נקט כהרא"ש.

ברמ"א כתב דאם לא הכניס המים בהשכמה, אם לא עמדו כ"כ עד שהוחמו אינו מזיק, ובמ"ב (סק"י) כתב דהפמ"ג ס"ל דאם נעשו פושרים כהוחמו דמי, ופושרים נקרא כשנעשו כחמ"ס הרוק, וכתב שבשערי תשובה כתב שכל שנתחממו קצת, אע"פ שאינו כחמ"ס הרוק אין ללוש בהם.

תנ"ה, ב. בב"י הביא מהאחרות חיים בשם הראב"ד שמים המכונים בקרקע שבנוי תחתיו וסביבותיו, מותר ללוש בהם סמוך לשאיבתם ואינם צריכים לינה, וכתב ע"ז הב"י אבל הוגד לי שמים אלו בחורף חמים כמו מי באר, וא"כ אין להקל בדבר אם לא בשעת הדחק. בשו"ע כתב יש אומרים שמקילים בהנ"ל, ואין להקל בדבר אם לא בשעת הדחק.

ובמ"ב (סקכ"ז) סתם להלכה כהחק יעקב דס"ל דאם המים נובעים לתוכו מתחת הרצפה, או שיש סילון הנשפך מים לתוכה תמיד, אין להקל אף בשעת הדחק, שהרי המים שבתוך הדופן מתחברים עם המים שבקרקע, ובשה"צ (כ"ו) הביא שהא"ר היקל בשעת הדחק גם בזה.

תנ"ה, ג. בטור איתא "אשה לא תלוש בחמין אפי"ל לא נתחממו אלא בחמה, ולא במים הגרופים מן המוליא"ר, ואם עברה ולשה בהם לר"ף, רי"ף גיאת בה"ג (והב"י הביא שכך גם דעת הרמב"ם) אסור, וכן אסור בדיעבד כשלשה במים שלא לנו, ורש"י ס"ל דדוקא בחמין ובחמ"ס חמה אסור אף בדיעבד, אך במים שלנו שרי בדיעבד. ומה שאסר

חמ"ס גידי המים באמצעיתם. ולפי זה אין לחלק בין מדינה למדינה, עכ"ל. אולם הרב אליה רבה (סק"ג) בשם זקינו כתב להקל לסמוך על הבחינה בנדון דומה לזה של החת"ס. והובא להלכה בכה"ח (אות כ"ב) ע"ש, ולדברי החת"ס קשה ממה שהתירו הפוסקים לערב מים שלנו במים שלא לנו, ולא חשו שישארו גידי חום באמצע המים ויחממו הקמח. ועל כרחק שהמים נבללים יפה במים, ומדת החום מתפשטת בהם במדה שוה, וצ"ע. ומ"ש הרב שבט הלוי דהפוסקים העתיקו דיני מים שלנו אף שחיו במדינות הצפון, ומוכח דלא כהיעב"ץ, באמת לענ"ד שדברי היעב"ץ דברים של טעם הם, ומצאתי תנא דמסייע ליה מני"ר דוד בר לוי בספר המכתם (פסחים דף מ"ב ע"א) שכתב דה"ל: ואפילו לא לנו ולא נשתהו המים והיה עת הצינה שקרירות ורוח שולטין בו כמו מקצת השנים, אין לאסור הפת ג"כ בדיעבד. אלא שאין ראוי לפרסם הדבר בפני נשים ועמי הארץ כדי שלא לפרוץ גדר, עכ"ל. וגם החת"ס שכתב שאין לסמוך על הבדיקה שלנו, מיירי ששהו המים בחדר הסמוך לתנור, ועכ"ז לפי הבדיקה נשארו קרים, וע"ז כתב דאין לסמוך עליה, אכן בנ"ד ששהו המים במקרה, ואף ללא בדיקה ובחינה אנו סהדי שנתקררו יותר ממה שראויים להתקרה ע"י לינת לילה, נראה שמודה שאין להחמיר בדיעבד או בשעה"ד [וכ"כ הגאון הנאמן רבי מאיר מזוז שליט"א בירחון אור תורה ניסן תשנ"ד סי' צ"ב, שצידד להקל ללוש במים שהונחו במקרה פועל, אפילו לא לנו שם כל הלילה, וסיים דמי' למעשה אין להקל בזה אלא בביטול ברוב, שאם יודע מראש שכמות המים שלנו לא מספיק יש לצנן מים בתא ההקפאה ולהוסיף על המים שלנו, באופן שתהא כמות המים שלנו עודפת מעט ע"ש]. וכמו כן בימים החמים שעינינו הראות שגם אחר לינת לילה אין המים קרים כל כך, ופעמים שהם קרובים להגיע לחמ"ס הרוק, נכון להלין המים במקרה או במקום ממוזג. וכ"פ מהרצ"פ פראנק בשו"ת הר צבי ח"ב (ס' ס"ד). וכן הוא בספרו מקראי קדש פסח (ח"ב ס' ז' אות א') ע"ש. ואף שבספר מצות מצוה (פ"ו סל"ו הערה ע"ו) דחה דברי הרב מקראי קדש עפ"מ"ש מהר"ם חלאוה פסחים (דף מ"ב ע"א), דהטעם דבעינן מים שלנו הוא משום שהמים מפני רוב קרירותן מעוררים חום הדבר שמתערבים בו, והחום הוא פועל פעולתו הראויה לו בהתעוררו, וכסכת התורה באיש השותה מים קרים ביותר ביומה החמה בהיות שניהם על התעוררות, וזה הטעם שאין לשים העיסה ביין ושמן ודבש עם מים, דכל שהחום יותר בו פועל פעולתו במהירות מפחד שכנגדו. וכל שהמים יוצאים ממקורם הם על כוחם וטבעם בשלימות. וכל ששהו לאחר השאיבה בטל כוחם קצת, ובלבד שעבר הלילה מפני שהלילה מפיג כח כל דבר, ואין זה תלוי הלילה בחום המים וקרירותם. עכ"ל מהר"ם חלאוה (בקיצור). וא"כ אין תיקון לצנן המים במקרה או באמצעות קרח, דאדרבא יש לחוש שע"י הקרח יתגבר בהם החום ע"י הצד שכנגד כמ"ש מהר"ם חלאוה, מלבד מה שהובא לעיל בשם החת"ס שאין הדבר תלוי בהרגשת היד, עכ"ל. מ"מ למעשה נראה שהעיקר כדברי הגר"צ הנאמרם באמת, והגר"צ"פ גופיה במק"ק (שם אות ב') הביא דברי החת"ס והסכים לסברתו, ועכ"ז הציע שם להשהות המים שלנו בחדרי קירור. (ומה שחילק בספר מצות מצוה הנ"ל סל"ה בין קירור באמצעים טכניים ובין קירור באמצעים טבעיים, אין לזה טעם במח"כ"ת). ומה שהביא לנו מדברי מהר"ם חלאוה שאין טעם הלינה כדי לקרר המים, לענ"ד אפשר דאף מהר"ם חלאוה מודה דאחר הלינה פג כוחן של המים, ולא יזיק להם הקירור. ובלא"ה נלע"ד דאין לחוש לדברי מהר"ם חלאוה נגד בה"ג ורש"י והסמ"ג ורא"ם והראב"י והראב"ד והרא"ש ושבה"ל והמכתם והמאירי והא"ח שהבאנו לעיל, שהסכימו דטעם הלינה כדי לקרר המים. וכן מתבאר גם מדברי הרי"ד ורי"א, וכן מתבאר מלשון מרן תוס' ר"פ והריטב"א דפסחים דף מ"ב ע"א. וכן מתבאר מלשון מרן (סעיף א') שכתב שאם הזמן חם יניחם במרתף וכו', ומבואר דמשום קירור המים נגעו בה. ועיין במועדים וזמנים (ח"ג סי' רס"א אות ב') שאסר לקרר המים במקרה בתחילת לילנה עפ"י מהר"ם חלאוה הנ"ל, וכ"ה בתשובות והנהגות ח"ב (סי' ר"ל). ולענ"ד אי' מהא לא איריא, ואין להחמיר בזה אלא משום פריצת גדר ולכתחילה. אבל בדיעבד שנתקררו במקרה ולשו בהם אין לאסור וכנ"ל, וכן לקררם במקרה בתוספת ללינה שפיר דמי, דלא כהרב מצות מצוה הנ"ל.

להשתמש במי ברז למים שלנו

בפסקי תשובה (סימן תנ"ה אות ז') כתב על סעי' ב' במ"ב סקכ"ז: שיש סילון השופך מים לתוכה תמיד וכו' מן הצינורות אין להקל אף בשעת הדחק. ע"כ. והמדובר כאן לענין ללוש במים אלו מיד סמוך לשאיבתן, אבל אם ילינו המים הבאים מן הצינורות בתוך כלים במשך הלילה היה לנו להתיר ללוש בהם, ועפ"י יש מהמוני העם המקילים לקחת ללישת המצות מי ברז, ומלינים אותם בכלים למשך הלילה, אבל אינו נכון, ואסור מדינא לקחת מי ברז ללישת המצות משתי סיבות: א. רבים מהמקרים מי הברז מגיעים ממאגרים מגולים או מהדודים שעל גנות הבתים שהמים שם מתחממים בשמש, ואין להם קשר וחייבור למעינות, ומים שנתחממו בשמש עד שנעשו פושרים שוב אין ללוש בהם אף אחרי שצטננו אם לא בשעה"ד"ח. ב. והוא העיקר, כי בימינו מי הברז מעורב בחומרים כימיים שונים להשמדת חיידקים וכדו', ויש חשש גדול שהם גורמים להחמיץ, כמו במים המעורב בהם פלפלין וסיד המבואר בשו"ע להלן סעי' ו' שאפילו משהו גורם להחמיץ. אולם הגאון הנאמן רבי מאיר מזוז שליט"א באור תורה תש"מ סי' ס"א ותשס"ה סי' צ"ה התיר בזה, והובא בקיצור בהערות איש מצליח (עמוד צ"ב) דעתו להתיר בזה, דה"ל: מעשה בחכם אחד ז"ל שאסר לוש במים שלנו הנשאבים מן הברז מפני תערובת הכלור שבהם שהוא מין

שיטה א', כתב רש"י מפני שבימי ניסן המעיינות חמין הלכך מלינן בלילה ומצטננין, וכתבו אבי העזרי ור"א ממיץ דלפי דברי רש"י גם השואבן בבוקר ומשהן עד הערב מותר. כלומר שלפי רש"י בעיני י"ב שעות שיהיו בכלל ולא במחזור, ואין הבדל בין יום ללילה, וכן הביא הרא"ש דברי רש"י.

שיטה ב', ר' אליעזר ממיץ, ויש בדעתו ג' פירושים: ר' אליהו מזרחי, והב"י פירש ב' פירושים. ר' אליהו מזרחי פירש בדעתו שצריך לשאוב דוקא בבין השמשות ומותרים מיד, ואסור לשאוב מבעוד יום או אחר תחילת הלילה, דאם שאבן בזמנים אלו אין להם תקנה לעולם אפי' ישנה הרבה ימים בכלי. ע"כ. וקשה ע"ז דא"כ מה הלשון מים שלנו, הרי א"צ שילוננו כלל אלא מיד מותרים כששואב בביה"ש, ובזמן אחר מבע"י או בלילה אין תקנה כלל, וא"כ לא היה צריך לומר ר' יהודה מים שלנו, אלא שצריך לשאוב דוקא בביה"ש ותו לא מיד.

שיטה ג', הב"י בפ"י הראשון לדברי ר"א ממיץ שאם שואב בביה"ש מותרים מיד, ואם שואב מבע"י צריך להמתין לילה שלם, וכן אם שואב אחר תחילת הלילה צריך להמתין לילה שלם למחרת, ע"כ. וגם בזה ק"ק דאכתי ר' יהודה היה צ"ל יותר פשוט, דבמקום שילינו את המים כל הלילה, יאמר להם העצה הכי פשוטה שישאבו בבין השמשות ותו לא מיד. ומיהו י"ל בדוחק כיון שיש חשש לטעות מהו בין השמשות, העדיף לומר להם שילינו כל הלילה.

שיטה ד', הב"י בפירושו השני לדברי ר"א ממיץ, בביה"ש מותר מיד, ואם שואב ביום צריך להמתין כל הלילה, אבל אם שואב בלילה אין לו תקנה לעולם.

שיטה ה', הריב"ן כתב שאסור לאפות קודם עמוד השחר, ואם אפו ראוי לאסור האפוי, דאימור סוף הלילה גורם הצינון. ע"כ. ולכאורה אפ"ל דכוונתו לבאר כן בדעת רש"י דדוקא אם מלינן בלילה, אבל אם מלינן י"ב שעות ביום לא מהני, וחולק ע"ד אבי העזרי ור"א ממיץ שכתבו בדעת רש"י דמהני י"ב שעות ביום, ולכאורה כדבריו כ"מ ברש"י שכתב הלכך מלינן בלילה ומצטננין, ולא כתב י"ב שעות בסתם אלא משמע דהעיקר בלילה. אולם מרן הב"י (בסוף הדיבור הארוך) ביאר דבריו כשיטה בפנינו, וס"ל דדוקא שמלין בלילה וסוף הלילה שהוא גורם הצינון, ופליג ע"ד רש"י דסגי ב"יב שעות ואפי' ביום.

והסמ"ק הביא דעה דצריך לכתחילה שילין כל הלילה או רוב הלילה, והעיקר שיהיה אותו רוב אחרון של לילה כדי שיהיה עלוה"ש בכלל הלילה, ונראה דזה כשיטת ריב"ן הנ"ל.

שיטה ו', והסמ"ק הביא דברי הרי"ק יצחק דס"ל שאין לינה אלא מחצי הלילה עד עמוד השחר, וטעמו משום דרוח צפונית מנשבת עד הבוקר. ונראה דלפ"ד אפי' אם שאב בלילה שרי כל שהלינן מחצות עד עלוה"ש.

מאור זאדה - חולון

כשאין לו מצות לליל הסדר ויכול ללוש רק בחמין או בפושרים שלא הצטננו, אי נחיר לו לאפות בהם

מדברי המ"ב בס"י תנ"ה ס"ק ל"ו עולה דלכתחילה אסור לו ללוש במים שלא לנו אפי' שהתרגו אותן בדיעבד ובשוגג, ורק למצות ליל הסדר מותר לו כדי לא לבטל מצוה דאורייתא.

והנה לענין מים חמין או פושרין שלא התקררו, עולה מדברי המ"ב ס"ק ל"ד דמותר בשוגג כל שלא ניכר בו סימני חימוץ, ויש לדון בכה"ג שאינו יכול לקרר את המים האם יהיה מותר לו לכתחילה לאפות לליל הסדר, כמו שהתיר המ"ב במים שלא לנו, דמדקדוק המ"ב ס"ק ל"ו שכתב זאת רק על דברי הרמ"א שדיבר רק על מים שלא לנו, משמע דהתיר זאת רק במים שלא לנו ולא לענין שאר דברים.

[וכן מדקדק קצת מדברי השונה הלכות שכתב את הדין של אין לו שמותר לכתחילה, רק גבי מים שלא לנו שהוא כמה סעיפים קודם, ואח"כ גבי פושרין סתם, ולא כתב מה הדין גבי אין לו מצות אי מותר לו לאפות בחמין לכתחילה].

אולם לאידך גיסא מסברא היה נראה להתיר גם בחמין ופושרין, דלכאורה היה נראה לומר דסברת המ"ב להתיר לכתחילה לאפות במים שלא לנו למצות ליל הסדר, הוא דכדי לא לבטל עשה דאורייתא הוי כאילו כבר עבר ולש, ולא כלכתחילה, וכיון דגם לענין חמין ובפושרין שלא התקררו אם עבר ולש בשוגג מותר בשעת הדחק, וא"כ לכאורה גם לענין שלא יבטל מצות עשה דאורייתא נחיר לו ללוש בהם לכתחילה.

וביותר הלא איירי שהוא לש ואופה את זה לפני פסח, וכיון שאם כבר עבר ולש מותר לו לאכול בליל הסדר, מ"ט אי עוד לא לש אומרים לו לא ללוש [קודם פסח], ושלא יהיה לו מצות לליל הסדר. וצריך לעיין בדין זה.

יוסף פיג'ו - רמת שלמה

סימן תנ"ו

בענין האופן לשער הקמח לשיעור חלה

נהג נודע המחלוקת באופן שמשערים הקמח לשיעור חלה, והיינו דמלבד המחלוקת בשיעור נפח הביצים, ומהו נפחו של כלי של מ"ג ביצים וחומש ביצה, איכא עוד פלוגתא אם לשער בקמח מאוורר או בקמח דחוס, ונפק"מ כשביאים לתרגם לק"ג. והנה הגרא"ח נראה ששיער שיהא המשקל ב' שלישי מהנפח, וע"כ בכלי של כ-2.450 ליטר, נכנס קמח במשקל כ-1.66 ק"ג, אך מרן החזו"א לא שיער כן, וע"כ בכלי של כ-4.320 ליטר נכנס קמח במשקל 2.250 ק"ג, וכבר ראתי לחכ"א שרצה לשער בדחיסת הקמח כהגרא"ח נאה, ולפ"ז לשער

בכלי של 4.320 ליטר כ-3 ק"ג [וע"י בספר משפטי ארץ שכי' בשם הגריש"א זצ"ל שא"צ לחוש לב' החומרות], ולכא"ו יל"ע דד"ז שנוי בפלו' שו"ע והרמ"א, דהרי השו"ע בס"י תנ"ו פסק כהרמב"ם שהמשקל הוא תק"כ דרהם, ומפ"ו בר"מ בפ"י המשניות (פרק קמא דעדיות) דהוא שני שלישי מהנפח עיי"ש, וזה בהכרח בדחיסה כהגרא"ח נאה, אך הרמ"א שם פסק כד' מהרי"ל והתוס' דלא ידחוס הקמח, ובהכרח שפי' ששיעור זה מחוייב בחלה, דהא בגמ' אמרו (בדף מ"ח) ששיעור עיסה כשיעור עיסה לחלה, וגם סתימת הפוסקים שמברך כשעשה בצמצום, וא"כ לנוהגים כרמ"א אין להם מקום להחמיר, אך לנוהגים כהשו"ע צריכים לשער בדחיסת הקמח, וע"י בזה.

הערות בענין האיסור ללוש יותר משיעור חלה

א. ברא"ש וריבנו ירוחם (מובא בב"י) איכא פלו' בלש יותר מן השיעור אי שרי בדיעבד, ומב"ו ברא"ש שהנידון אפי' בלא שהה שיעור מיל מתחילת לישה עד אפיה [דהא מה"ט מתיר הרא"ש], ויל"ע מ"ט אסורין, וברבינו ירוחם משמע שהוא מחמת הקנס כיון שעבר ע"ד חכמים [והב"י כ' להתיר לדין כיון דאיכא מרבוותא דס"ל דשרי לדין אפי' לכתחילה, וכל כה"ג לא שייך לקנוס עיי"ש, וכ"ה בשו"ע], אך מד' הרא"ש מוכרח שהאסורים אסרו מצד הדין מחשש חימוץ, שהרא"ש מוכיח נגדם מהא דאפו כן בלחם הפנים, ואי משום קנסא, הא התם ליכא איסורא כיון דהמה רזיוין, וממילא לא שייך קנסא, ובהכרח שאסרו משום חשש חימוץ, וע"ז הוכיח הרא"ש דלא מסתברא לומר דהתם שרי והכא נאסר דיעבד, וק"ל. אלא שצ"ב מ"ט רצו לאסור אפי' בדיעבד, ומה בכך שהעיסה גדולה, ואולי ס"ל דעיסה גדולה מחממת קצתה את קצתה וגורמת חימוץ במהירות פחות משיעור מיל, ואין העסק יכול למנוע חימוץ זה מחמת שאין מצליח להתעסק בכל העיסה כה"ז, ונמצא שבע"כ חלק גדול ישיה שהיה מועטת דסגי לעיסה עבה להחמיץ, וסמך לסברא זו מצאתי ברש"י בפסחים דף ל"ז ד"ה עושין סריקין וז"ל: דמתוך עוביין מחמיצין בשהיה מועטת, וע"ז השיג הרא"ש דפשיטא ליה דלחם הפנים על אף הזריזות והעמילות וכו', מ"מ א"א שלא יהא בו שהיה מועטת, ובד' האסורין צ"ל דבלחם הפנים ברוב זריזותן הצליחו שלא יהא אפי' שהיה מועטת האוסרת פת עבה ועיסה גדולה, וק"ל.

ב. יעו"י בשעה"צ ס"ק צ"ח דמבואר מדבריו דבשהה בלישתו שיעור מיל הרא"ש אסור בדיעבד, אך רמב"ם וסמ"ג מתירין, ובהכרח דלפ"ז אין הטעם משום שא"א לו להתעסק בכל העיסה דא"כ איך שרי, ובהכרח דלדידהו הוא משום גזירה שמא יניח חלק ממנו בלי עסק, אך עכ"פ כל שלא הניחו בלי עסק שפיר אמרינן שנתעסק בכולו, וכן מוכרח לומר בדעת הנך רבוותא דשרי בזמנינו לכתחילה ללוש עיסה גדולה, ואמאי לא חששו לדי' הטור שכתב לאסור משום האיסור לכתחילה להניח העיסה בלי עסק אפי' רגע א', ובהכרח דס"ל דכל שמתעסק בלישתו כה"ז אמרינן דשפיר לש כל העיסה כה"ז, ואין נחשב שחלקו נשאר בלי עסק, דפעולות הלישה מושפעות ונרגשות בכל העיסה [כל שאינו מתמקד בדוקא בקצה א' אלא משתדל ללוש את כולו ולהתעסק בכולו].

ובאמת שד"ז מתבאר להדיא בד' המתירים בזה"ז שכל האיסור רק משום גזירה שיניחו בלי עסק, ויש שפי' מחמת שמא יצטנן התנור ויצטרך לשהות, או שיניח חלק מהעיסה בזמן עריכת מקצתו, ויש שפי' משום ההתעסקות בקיטוף, ועכ"פ הנידון משום גזירה, ויל"פ דטעם הפלו' בזמנינו, אי הוה בגדר דבר שבמנין שצריך מנין אחר להתירו, או שמעיקרא לא גזרו רק לאופן כבזמנם [א"נ שמעולם לא היה דבר שבמנין].

ג. והנה במ"ב בשעה"צ ס"ק י"ב הביא פלו' אי רשאי להוסיף קצת, ויעו"י בשעה"צ ס"ק ח' שהמקילים ס"ל שאינו אלא לכתחילה, ונר' כונתו שא"ז איסור גמור אלא כעין עיצה טובה, דאלי"כ אמרינן שכל מדות שמדרו חכמים אין להוסיף עליהן כלל, ובד' הרמב"ם כתב שם שעה"צ סק"ח דהוא רק לכתחילה, אך מ"מ בס"ק י"ב כתב דס"ל שאין להוסיף, וצ"ל דלהר"מ הוא איסור גמור אלא שהוא רק משום גזירה, וע"כ בדיעבד שרי, ולא קנסו בזה כשם שס"ל לרמב"ם לגבי לש בחמה (עי' סי' תנ"ט) דלא קנסו, דלהר"מ לא בכל גונא קנסו דיעבד [וצריך בירור הכלל בזה, שהרי בגמ' סוף פ"ב דימו מילתא למילתא, וצ"ע].

ומן האמור למדנו ד' שיטות בביאור הך הלכתא, א. שהוא משום שממהר להחמיץ. ב. משום שאין מתעסק בכולו. ג. משום גזירה שמא יניחנו וכו'. ד. כעין עיצה טובה שאינו איסור גמור [ולכא"ו מסתבר יותר דהמקילים בזה"ז ס"ל כדעיה ד', וע"י משי"כ לעיל סק"ב].

ד. והנה בחק יעקב כ' דאף הנוהגים להקל בזה"ז אין להם להקל ביותר מג' קבין, וגם בדיעבד אפשר שאסור, וזה עפ"י ד' הירושלמי שא"א לשומרה מחימוץ, ומשמע דבזה אינו רק מגזירה אלא א"א לשומרה מחימוץ, וע"כ אסור אפי' דיעבד, ומובא בשער הציזון סק"י עיי"ש. ויל"ע אם הכונה שבזה כו"ע מודו לסברת הרא"ש והר"ן שאין מצליח להתעסק בכולו, או שבזה כו"ע יודו לסברת רבינו יונה והאוסרים דמחמיץ במהרה, ואולי אפי' יסברו שהעסק אינו מצליח למנוע החימוץ אפי' לו יצויר שהוא בכולו, ונפק"מ לכא"ו אם במכונה מותר יותר מג' קבין, דאי משום שא"א להתעסק בכולו א"כ זה נאמר לאדם ולא למכונה, אך אי מודו לסברת הר"י וכו' אי"כ ליתסר אף במכונה, ומנהג העולם להקל, וכנ"ר פי' כפירוש א' בדעתו והלכך הקילו במכונה, וק"ל.

ה. ולהאמור נר' דהפוסקים המקילים בזה"ז תירו גם בשהה שיעור מיל בלישתו, דאינהו פליגי על כל עיקר סברת הרא"ש והר"ן שאין

מתעסק בכל העיסה [וכנ"ל סק"ב וסק"ג], ולפ"ו זהו שכ' המ"ב ויש פוסקים שהקלו וכו' אחרי שהביא ד' האחרונים האוסרים בשהה שיעור מיל בלישתו, והיינו דלהנך פוסקים שרי, אך אינו מוכרח. וש"ו"ר שאממו"ר שליט"א כתב להדיא להיפך דבמ"ב יש נקודה לפני ויש פוסקין, דזה ענין חדש וקאי ארישא על לא שהה שיעור מיל, אך קצת צ"ע שהיה לו לכתבו בסעיף א' היכא דהשו"ע אוסר לכתחילה, וצ"ע בזה.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

שיעור העיסה

א. כתב המ"ב סי' תנ"ו סק"ז וז"ל: 'כתבו הפוסקים, כי קפדינן שלא ללוש יותר משיעור זה [שיעור חלה], כשהוא לש עיסות הרבה שאפשר לצרפן לחלה אח"כ, אבל אם בא ללוש רק עיסה אחת אין לצמצם כל כך, שמא לא יהיה בו כשיעור וכשיברך יהיה לבטלה', עכ"ל. מבואר כאן במ"ב דהקפידא בעיסה אחת היא שלא יהא ברכה לבטלה, וצ"ע דבסי' תנ"ז בה"ל ד"ה ומוטב כתב וז"ל: 'והעתקתי לעיל בסי' תנ"ו במ"ב סוסק"ז (זה הס"ק הנ"ל) דאם אין לו רק עיסה אחת טוב שלא לצמצם כדי שלא להפקיע מחלה', עכ"ל. מבואר דהקפידא היא שמפקיע עצמו מחלה.

ויש ליישב בהקדם, דלכא"ו צ"ב מש"כ המ"ב שבעיסה אחת אין לצמצם שמא לא יהא כשיעור, וברכתו היא לבטלה, אכתי י"ל שיצמצם, ומשום חשש ברכה לבטלה נאמר שלא יברך. וצ"ל שאין לעשות כן, כיון שעל הצד שבאמת יש שיעור חלה הרי שמקיים מצות חלה בלא ברכה, וגם זה אין לעשות, כדקיי"ל ערום לא יתרום ומשום שמפסיד הברכה.

ואכתי צ"ב שנאמר שיעשה בודאי פחות משיעור חלה, שאז בודאי אינו מתחייב בחלה, ואין כאן הפסד ברכה.

וצ"ל דאין לעשות כן כיון שמפקיע עצמו מחלה, א"כ יוצא דנצרכים אנו לב' הטעמים שמזכירים במ"ב ובה"ל, דהטעם שלא לצמצם כשיעור חלה הוא שמא לא יהא כשיעור, והברכה לבטלה. והטעם אמאי לא יעשה פחות משיעור חלה, הוא שמפקיע עצמו מחלה.

ב. ובעצם מש"כ הבה"ל שלא לצמצם כדי שלא להפקיע מחלה, אם כנים הדברים הנ"ל צ"ב, ואטו אסור לאדם ללוש פחות משיעור חלה משום שמפקיע עצמו מחלה.

וצ"ל דהיכא שבדעתו מתחילה ללוש פחות משיעור ודאי שמותר, ורק כאן שבצמצם רוצה ללוש כשיעור חלה, ורק מחמת ענין אחר לש פחות, זה חשיב הפקעה מחלה, ודוחק.

להוסיף על שיעור חלה ג' וד' ביצים

סי' תנ"ו בשעה"צ סק"ח, מבואר בתוך דבריו שבבלי הלקט והמנהיג כתבו שמותר להוסיף על שיעור חלה ג' וד' ביצים. עכ"ד. וצ"ע שבסק"י"ב כ' השעה"צ שיש סוברין דאפי' ה' או ו' ביצים אין לחוש, והוא מדרכי משה מהכל בו, וכן משמע בבבלי הלקט והמנהיג, עכ"ל. ולכא"ו סותר למש"כ לעיל דמותר ג' וד' ביצים, בדעת שבבלי הלקט והמנהיג, ועיינתי בבבלי הלקט ושם כתוב ד' או ו' ביצים, וצ"ע.

שמואל מזרחי - הקריה החרדית בית שמש

בדין שיעור עיסת מצות מכונה

מ"ב סימן תנ"ו ס"ק ז': מ"מ כל ירא שמים יראה להחמיר כדעה ראשונה (שלא ללוש עיסה גדולה משיעור חלה) אף בימינו, ע"כ. מ"מ כתבו הפוסקים דמצות הנעשות במכונה בזמנינו, נוהגים להקל לכתחילה ללוש בהם יותר משיעור עישרון, וטעמם ונימוקם עימם לפי שנעשות בעסק גדול מאוד, וכפי שיעור הקמח כך גם המכונות גדולות ומתעסקות בו בטוב, יותר ממכמה בני אדם. לכן יש להקל בזה, בפרט אם מתחילת הלישה עד האפיה אין יותר שיעור מיל (שו"ג סק"ו, שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' ט"ז, יב"א ח"ד סוף סימן כ"ד, מנח"י ח"ג סימן ק"מ, והובא כ"ז בהערות איש מצליח).

אורן נזרית - באר שבע

סיכום טור, ב"י, שו"ע ומ"ב סימן תנ"ו

תנ"ו, א' בטור הביא דשיעור העיסה של פסח שלשין בפעם אחת היא מג' ביצים וחומש בינוניות, והיאך ישער כתב הטור ימלא כלי מים ויתן אותו לכלי ריקן, ויכניס לתוכו מ"ג ביצים, והמים היוצאים כלי המחזיק אותם הוא שיעור המידה, ימלא כלי מים ויערה המים ממנו, לכלי אחר, ואח"כ יתן בו מ"ג ביצים ויחזיק בו המים שעירה ממנו, והמים שיותירו הוא המצה, וזה יותר טוב, שלא יוכל לכיון בנתינת הביצים לתוכו כשהוא מלא. ובב"י הביא דברבינו ירוחם כתב דינקב ביצה בינונית ויוציא מה שבתוכה וממלאה מים מ"ג פעמים, ואותם המים משימים בכלי, והכלי המחזיק אותם המים היא המידה למלאותו בקמח [ובדרכי משה (א') העיר על דברי רבנו ירוחם, דלמדוידתו יצא מ"ג ביצים בלא קליפתם, ודוחק לומר דגם הראשונים צדדו כשמקלפם דלא היה להם לסתום], ובשו"ע כתב רק את הדרך השניה בטור.

בב"י הביא מרבנו ירוחם דהמידה הנזכרת בסעיף זה היא מידה בעיסה, ולא כהטועים לומר שזוהי מידת המים, וילוש איתם כמה קמח שיכול. והשו"ע כתב כהרבנו ירוחם. ובמ"ב (סק"ב) כתב שימדוד כמו שהן עם הקליפות.

תנ"ו, ב' בב"י הביא דדעת הריב"ם שהשיעור של מ"ג ביצים הוא רק בזמניהם שהיו תנורים קטנים, אך אנו שתנורינו גדולים אפשר אף בעיסה גדולה יותר, אולם שאר גאוני החמירו בדבר.

דכפה סל לית דין ולית דיין דלאו כלום הוא וכמש"כ לעיל [דהפת אינו בכלי והוי רק כיסוי ול"מ], וגם כיסוי מפה העיקר דלא מהני שלא ע"ג כלי אף שהוא חופף ומקיף הפת מכל צדדיו, ומש"כ שם בב"ה"ל דבסמ"ק משמע דכיסוי מפה לבד מהני [דהיינו בלי מפה מלמטה], אינו כן, **דבעינן מוקף** הוא דכ' כן בסי רמ"ו, וכמו שסיים דלכך נהגו הנשים לכסות במפה, והיינו דהוה בעיסות שנתחייבו, ובסי רכ"ב בהלכות פסח לא הזכיר מפה אלא על הבולט מחוץ לדפנות.

יוסף חיים הלוי בירנבוים - קרית ספר

ללוש ביו"ט פחות משיעור

הרמ"א (סוף סי' תנ"ז) כתב ד"א שמותר ביו"ט ללוש פחות משיעור כדי לפטור עצמו מן החלה, ובמ"ב (סק"ג) הביא דהגר"א מפקפק בזה, ונראה לכאורה דאין לעשות כן רק בגלל שהאדם אכן רוצה פת גדולה, רק שמצמצם בשביל לפטור עצמו מהפרשת חלה, אבל אם האדם רוצה פת קטנה פחות משיעור חלה, לכאורה אין עם זה שום בעיה, דלא שמענו שמחייבים את האדם לעשות עיסה דוקא בשיעור חלה, אלא שאם עשה שיעור חלה יפריש חלה, כנלע"ד.

הפרשת חלה ביו"ט

המ"ב (סי' תק"ו סקכ"ו) כתב דמה שמותר לעשות עיסה חדשה ביו"ט, ולהפריש ממנה על מה שהתחייב מלפני היו"ט, זה דוקא בעיסה שיש בה שיעור להפרשת חלה, אבל אם יעשה עיסה שאין בה שיעור לחלה, ורק בצירוף מה שעשה מערב יו"ט יש בו שיעור לחלה אסור, דדמי כמאן דמפריש חלה שנילושה בעיו"ט, והוסיף דיש מקילים גם בעיסה שאין בה שיעור, וע"י צירוף סל, ובשעת הדחק יש להקל, ובשעה"צ (סקמ"ג) כתב דבלאו הכי דעת כמה ראשונים בחלת חו"ל שמותר להפריש לכתחילה ביו"ט. והנה במ"ב אצלינו (סי' תנ"ז סק"י) כתב דיעשה עיסה פחות משיעור. והביאור בזה ברור, דהרי דעת מור"ם ז"ל (בהגה סי' תנ"ז ס"ג) דנוהגים שלא ללמוד ביו"ט של פסח, ומשערים פחות משיעור מחלה, ע"כ חשיב כעין שעה"ד. ונראה לפי זה, דכתב המ"ב (סי' תנ"ז סק"ז) דהרבה מקילים בימינו ללוש יותר משיעור עישורו, ע"ש הטעם, ונראה דלאותם שמקילים בזה, עדיף לעשות העיסה גדולה ביו"ט, ולצאת ידי חובת השיטות שאסור להפריש חלה ע"י עיסה חדשה שאין בה שיעור עישורו, וכמ"ש במ"ב הנ"ל שיש להקל בזה רק בשעה"ד.

יוסף חזן - באר שבע

ברכה שאינה צריכה

המשנ"ב כותב בסי' תנ"ז ס"ק ד' שכל אשה ואשה מפרישה, ולכא"ו למה מרבים בברכות, וראיה לזה מהלכות מילה ביו"ד סי' רס"ה סעיף ג' שכתב בשו"ע שאם יש שני מוהלים, כ"א מברך ברכה אחרת ומוציא את חברו, וצ"ע.

חמץ הקדש

בסי' תנ"ז במשנ"ב ס"ק ט"ז כ' דאע"ג דהקדש הוא ואינו שלו, מ"מ עובר בכל יראה הואיל ואי בעי מתשיל. ולכא"ו לפמש"כ בסי' תמ"ג סק"י"ד בשם הגר"א שיש עליו חיוב מן התורה לבער חמץ שלא שלו, יש כאן עוד טעם, וצ"ע.

משה ישראל מלכה - אשדוד

הפרשת חלה מכל עיסה ועיסה

במשנ"ב סימן תנ"ז ס"ק ד' כתב "שבמקום שנהגו העולם ללוש עיסות גדולות משיעור חלה... הם מפרישין מחלה מכל עיסה ועיסה בפניע, שנהגו שמכל עיסה ועיסה מפרשת אשה אחרת ומברכת לעצמה". וצ"ב שבזירה דעה סי' רס"ה סעי' ה' מבואר בשו"ע שאין מרבין בברכות, ואפי' ב' תינוקות וב' מוהלים לא יברכו כל אחד ברכה בפניע, אלא אחד יברך על שניהם והאחר ברכה אחרונה על שניהם, וכ"ש כאן שמדובר בגוף אחד.

ניר כהן - אשדוד

הפרשת חלה

סי' תנ"ז ס"א, מבואר בשע"ת דכיון שצריך לדקדק בשיעור העיסה שלא להרבות משום חשש חימוץ ומוטב שימעט בה, לכן טוב לקרב העיסות יחד בשעת הפרשת חלה שישקו זו בזו, דשמא יש בהם אחת שלא היה בה כשיעור, עכ"ד.

וכ' המ"ב דכשניטל חלה מאחת סגי, דדיבוק זה מחשבן לעיסה אחת, עכ"ד. ובשעה"צ ס"ק ב' כ' וז"ל: ויש שנוהגין שחוחכין משתי העיסות ביחד, ולכא"ו הוא למותר, וכתב בחק יעקב שאפשר הטעם משום שלפעמים העיסות קשות ואינם נדבקים היטב, וע"י חזק החיתוך משניהם ביחד נדבקים או ביחד, עכ"ל.

והנה בסדר הפרשת חלה והברכה, ישנם שתי דרכים בפוסקים, יש שכתבו קודם לברך ואח"כ להפריש, ויש שכתבו להפריש ואח"כ לברך ואח"כ לומר הרי זו חלה (ע"י רמב"ן בסוף הל' חלה, ועי' בא"ח שנה שניה פרשת שמיני).

ונראה דאותם הנוהגים לחתוך משתי העיסות יחד וכפי שביארם החק יעקב, אפי' אם בעלמא נוהגים לברך ואח"כ להפריש, במקרה זה שיש חשש שאחת העיסות אין בה שיעור חלה וחוששים שלא נדבקו היטב, ודאי שקודם יעשו ההפרשה [שע"י"ז מתחברים העיסות] ורק אח"כ יברכו, כיון שקודם ההפרשה יש חשש שעדיין יש כאן עיסה שלא מחויבת בחלה והאיך יברך. ונראה דאף באופן שאין חשש ברכה לבטלה, וכגון שיש כאן עיסה שודאי יש בה שיעור חלה, מ"מ כיון שיש

מהני, וכתב הבא"ה"ל דנראה דבדיעבד אין להחמיר אחרי דבלא"ה דעת הסמ"ג להקל דא"צ כיסוי, דאור כלי מצרפן כיון שהכלי יש לה תוך אף מה שיוצא למעלה כמונח למטה דמיא, והובא דעתו בביאור הגר"א יור"ד סי' שכ"ה. עכ"ד. ולכא"ו יל"ע דלא הוי אלא כספק ספיקא, ספיקא דהש"ס אי טבלא חשוב כלי, וספיקא אם כדעת הסמ"ג דמה שיוצא מהכלי נידון כמונח בכלי, וא"כ הא הוי דבר שיש לו מתירין, דיכול להפריש חלה מחדש, ולכא"ו משמע מזה כד' כמה אחרונים ז"ל דבספיקא דדינא לא מחמירי בדשלי"מ. וי"ל עוד עפ"מש"כ במקור"א בענין דשלי"מ, וכעת אכ"מ בזה, ויל"ע עוד דלכא"ו בספק א' י"ל דספד"ר לקולא בחלה בזה"ז דרבנן. ע"י בשו"ע יו"ד הל' חלה. ולכא"ו י"ל משום דהוי תרתי דסתרי אהדרי, היינו דאם יהי' בכלום שיעור חלה והם ע"ג הטבלא נקל לומר דאינם מצטרפים, ואילו אם הם בכלי ויש ודאי שיעור, אלא דרוצים אנו לסמוך דשולחן הוי צירוף, א"כ הוי להיפוך, ולזה לא מקילי כלל, ודו"ק בזה. ובאמת דהשו"ע ביו"ד סי' שכ"ה פסק דבע"י תוך כלי, וביאר שם הש"ך דהשו"ע פסק להקל בטבלא שאין לה לבזבו מטעם דחלה בזה"ז דרבנן, וספד"ר לקולא. ויק' דהא הוי תרתי דסתרי, וצ"ל דבדרך כלל הקולא הוא שאין אנו מחייבים אותו, אבל מ"מ משום זה תו לא מקילי להיפוך וכנ"ל. אכן לפי"ז צ"ע ד' הבה"ל דהא מה"ט לא נקט מחמת ס"ס כיון דאותו צד דילמא טבלא דלא לבזבו מחייבת, הוא סותר למקום אחד היכא דיש לו טבלא בלא לבזבו, ודוק.

אם יכול לאפות סתם ואח"כ יפריש חלה

מ"ב סי' תנ"ז ס"ק י"ד: ואם אינו רוצה כלל לאפות עוגה מיוחדת בשביל חלה, אלא יאפה סתם ואח"כ יפריש מצה אחת או חתיכה אחת ממצה על כולם בשביל חלה, ג"כ שפיר דמי. עכ"ד. ומבואר מד' המ"ב דיכול לאפות עיסה סתם בלא לחשוב על איזו לחלה ואיזו בשבילו. אולם נראה דאם נפ' טעמא דר"א שלא מדין הואיל, אלא משום דכל חדא חזיא ליה, הלא ביאר הרמב"ן במלחמות דאי"ז אך משום דכל חדא חזיא ליה, אלא משום דמיידי דחושב בהדיא על כל אחת שאולי יאכלנה, וא"כ הלא הטור בסוס"י תנ"ז כתב דלכתחלה יש לחוש לספק אי אמרי' הואיל או לא, וא"כ לכתחלה יש להחמיר דחשוב בהדי' בזמן האפיה על כל עיסה דאולי יאכלנה, אלא ד"ל דכונת הרמב"ן אינה שיחשוב בהדי', כיון דגם בסתמא הלא אינו יודע למה אופה אם לאכול או לחלה, ומונח בדעתו שיהי' זה כספק, ודוקא באורחין בע"י דעתו כיון דבסתמא אינו חושב על כך.

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

בדין צירוף סל ע"י כפיית כלי

בביאה"ל סי' תנ"ז ד"ה והסל מצרפם כתב וה"ה ע"י כיסוי מפה, והיינו שנייחם במפה וישים מפה זו ג"כ על המצות מלמעלה, ואף שבאמצע קצת מגולות מצטרפות הכל כיון שמצדדין מכוסין, עכ"ל הפמ"ג. והוא נובע מש"ך יו"ד שם בשם מהרי"ל, וסיים הפמ"ג דלפי"ז אם מונח בטבלא ולמעלה במפה לא, וכונתו דמלשון המהרי"ל משמע שמפה מצרפת רק אם מניחם בתוך המפה, דהיינו שמכסה מלמעלה ומלמטה, אבל במונח על טבלא בלי בית קיבול אף שיכסנו מלמעלה ל"ח בכלי אחד. וכ' על זה הביה"ל ולענ"ד יש לעיין בעיקר הדין, דבסמ"ק משמע דסתם כיסוי ג"כ מהני, וכן במחצה"ש משמע ע"י ג"כ דע"י סתם כיסוי מהני, לשון הסמ"ק הוא וסד"ן או מפה מצרף כמו סל, ולכן נהגו הנשים לכסות במפה ולא כ' לכסות גם מלמטה. וכ' הביה"ל דצ"ע למעשה, והוסיף דאי נימא דסתם כיסוי מפה מהני לצרף, ה"ה אם כפה כלי על המצות מהני לצרף, ולפי"ז הא דאמר ר"א ונותן לסל הוא לאו דוקא, דה"ה אם כפה הסל עליהם.

ויש לציין בזה מש"כ להעיר בדברי הביאור הלכה הגר"ח גריינימן וצ"ל בחו"ב פסחים סי' י"ב, דהנה בשו"ע יו"ד סי' שכ"ה ס"א כ' השו"ע ויש מי שאומר שאם מכסה הפת במפה חשוב כמו כלי לצרפן, ודין זה מקורו בהגהות סמ"ק סי' רכ"ב, ושם איירי שהמצות בכלי שיש לו מחיצות אלא שיש גם למעלה מן המחיצות, וז"ל הסמ"ק ואם עוברות למעלה מן המחיצות יפרוס עליהן סד"ן או מפה ויכסה אותן, דאין לך כלי גדול מזה, עכ"ל. וכ' החו"ב דנראה שאין ללמוד מכאן שאם המצות מונחות שלא ע"ג כלי דיהיה סגי לפרוס עליהם מפה, דשאני הכא שהם בתוך כלי אלא שבולטים, ובוזה כשמכסה נחשב הכל ככלי אחד, ואף כשאין לבזבו יל"ד אם סגי בכיסוי, ומשמע בשו"ע שם דמהני, ולכן כ' המהרי"ל הביא הש"ך סק"ה דיני המצות על המפה [דהיינו שיהיה מפה גם מלמטה], ויכסה המפה ג"כ עליהם דבכיסוי לחוד לא סגי אלא על המעט הבולט חוץ לדפנות, והגע עצמך במנחות שצריכים קידוש כלי האם יש מקום להסתפק דכפה כלי על הסולת חשיב שהסולת בכלי, וה"נ כיסוי בסד"ן או במפה אף שנוגע באוכלין עצמם, מ"מ אינו אלא כיסוי והפת אינו בכלי.

ועל פי זה כ' בחו"ב שם להעיר בדברי הביה"ל, א. מה שהביא מהפמ"ג שמסתפק בטבלא שאין לה לבזבו אם סגי בכיסוי, ולשון המהרי"ל הביא להסתפק בזה, דמהרי"ל כ' שנייחם "בתוך" המפה, אך העיר בחו"ב דממה שכ' הש"ך שם דמה שכ' בשו"ע ויש מי שאומר שאם מכסה הפת במפה חשוב כמו כלי לצרפן, דאין חולק על זה, מבואר דדברי המהרי"ל אינם סותרים לדברי השו"ע, דכונת השו"ע כל כיסוי במפה היינו כשזוה בטבלא מהני לכסות, דבדברי השו"ע בריש הסעיף הוזכר רק טבלא, ודברי המהרי"ל הם כשהמצות כלל לא על כלי דאז יכסה גם מלמטה.

ב. במה שכ' הביה"ל דאם סתם כיסוי מפה מהני [דהיינו בלי לכסות מלמטה], ה"ה כפה סל דמהני, וכ' על זה החו"ב הדברים תמוהים,

מהשו"ע שסתם בדבר משמע שהחמיר בזה, ובמ"ב (סק"ז) הביא דיש פוסקים שהקלו בזה לכתחילה בימינו, דבימימהם אחד היה לש ועורך בידיים לבדו, והיו תנוריהם קטנים והיה נשאר על המדף מצות בלי עסק, אך בימינו יש עוזרים רבים ותנורים גדולים, ועושים הכל בוריוות גדול. והביא המ"ב שהעולם נהגו לכתחילה כדעה זו ואין למחות בידם (ובשעה"צ (י) הביא מהחק יעקב שאם לש יותר מג' קבים יש למחות ולמונעם), ומ"מ ירא שמים יראה להחמיר כדעה ראשונה אף בימינו, ובפרט בישושים קטנים שאין להם מתעסקים הרבה.

בטור הביא שאם לש יותר מזה השיעור חכמי צרפת היו אוסרים, ורבנו יונה התיר, ובב"י הביא מרבינו ירוחם שהתיר בדיעבד זולתי אם עשה במזיד [והב"י התיר אפי' כשעשה במזיד]. בשו"ע כתב "אם לש יותר משיעור זה מותר בדיעבד", ולכא"ו מסתימתו משמע שאף שלש במזיד [ובמ"ב (סק"ז) כתב להדיא ואפי' אם לש במזיד].

במ"ב (סק"ז) הביא דכתבו הפוסקים במה דקפדינן שלא ללוש יותר משיעור זה, זה רק כשהוא לש עיסות הרבה שאפשר לצרפן לחלה אח"כ, אך כשבא ללוש רק עיסה אחת אין לצמצם כ"כ, שמא לא יהיה בו כשיעור וכשיברך יהיה לבטלה, ובשעה"צ (י"ב) הביא שהדרכי משה הביא מהלכו דאפי' ה' או ו' ביצים אין לחוש, והעיר השעה"צ דמזה שהשו"ע צמצם כשיעורו אין משמע כן, וכתב השעה"צ דצ"ע.

תנ"ז, ג. בטור איתא דאין מודדים קמח ביו"ט ללוש (ואף ביו"ט של פסח), אלא יקח באומדן הדעת ולא ירבה על עישורו, והב"י הביא דהר"ן כתב שלדעת הר"ף שפסק דביו"ט אין מודדים, בפסח שרי דצריך לדעת השיעור שלא יחמיץ. בשו"ע סתם שמותר בפסח, והביא ביש אוסרים את דעת הטור, והרמ"א כתב דנהוג כהטור.

אביחי כהן - אופקים

סימן תנ"ז

בדיני המפריש חלה לכמה עיסות בזאח"ז

במ"ב סי' תנ"ז ס"ק ד' כתב אם לא הפסיק בינתיים בשיחה שאינה מענין הלישה, מב' שאף שהפסיק בשיחה שאינה מענין הפרשת חלה, אך זה מענין הלישה שפיר דמי, ואי"ז הפסק, ופשוט שיהי' מעניני זהירות מתערובת חימוץ בכלים, והכונה שכ"ז כמו מצרכי הסעודה, ואף שלא מצרכי הפת עצמה, ומ"מ אולי לכתחילה לא יפסיק שהרי בין ברכה להמוציא אסור להפסיק לכתחילה כדיבור מצרכי הסעודה, ורק בדיעבד לא הוה הפסק, והכא הוה כמו בין ברכה למצוה, ולא כמו באמצע סעודה [שהרי אסור לדבר שלא מענין הלישה].

ומשמע להדיא שיכול לברך אף על הפרשת חלה מעיסה שעדיין לא נילושה, שמסתמא לשין העיסות בזאח"ז כדי שלא יבואו לידי שהיות, ואעפ"כ סגי בברכה על הפרשה מעיסה הראשונה, ולא אמרינן דלא שייך שיחול ברכה על דבר שלא בא לעולם, ואף שלכא"ו הברכה צריכה לחול להדיא על הפרשה שניה, שהרי חזינן שאי"ז כמו סעודה ואסור להפסיק כדיבור בין הפרשה להפרשה, וצ"ע בזה. ושמא אף שאי"ז ממש כסעודה לפי שזוה מצות נפרדות, וע"כ אסור להפסיק בשיחה, אך מ"מ הוא מדין גרידה [ויעו"ה היטב בזה בסימן ח' דמוכח כן ואכמ"ל], שאי"ז בגדר חלות ברכה להדיא על המצוה השניה, אלא הוא נגדר אחרי הראשונה, וע"כ לא איכפ"ל במה שלא היה בעולם בשעת ברכה, ודו"ק היטב.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

לחמם מים לרחיצה בכלי חמץ

איתא ברמ"א סי' תנ"ז ס"א דיש מתירים לחמם חמין בכלי חמץ ולרחוץ בהם, והביא המ"ב דכתבו האחרונים דדווקא בכלי המיוחד לרחיצה וכביסה שרי, אך בכלי מאכל אסור גזרה שמא ישתמש בו לאכילה. והנה בשעה"צ ציין דבעל סברא זו הוא הבית מאיר שהוא אחרון, ותימה דכלל בדינו אין גזרים גזירות מדעתנו האידנא, וצ"ע.

אברהם בנבנישתי - טבריא

בדין צירוף סל לחלה [ואם מכסה במפה על השולחן מהני]

בביאור הלכה סי' תנ"ז סעיף א' כתב בהא דאי' שם בשו"ע דהסל מצרפן לחלה, דבש"ך יור"ד בשם מהרי"ל משמע דה"ה מפה על השולחן ומכסה בצדדין עם המפה, ודייק מזה הפרמ"ג דאם יהי' מונח על השולחן ועליו מפה לא מהני, והבא"ה"ל כתב דבסמ"ק משמע דמהני וכן במחצה"ש. ונשאר בצ"ע. וביאור הספק בזה הוא לכא"ו, אם נאמר דלגדר כלי בעי' שגם מתחתיו יהי' הכלי, או דכיסוי שע"ג מחשב בגדר כלי בצירוף השולחן (לכא"ו) וא"צ חלק א'. ונראה לענ"ד דיש להביא ראייה מהא דאיתא בשו"ע או"ח סי' ר"מ סעיף ו' לענין דין כלי בתוך כלי, דאם פירש טלית ע"ג ארגז חשוב ככלי בתוך כלי, ומקורו בהרשב"א ז"ל, וביאר שם במ"ב דסגי בכיסוי מלמעלה ובצדדים, ומקורו בלשון הרשב"א ז"ל בחדושו, הנה מתבאר דדעת הרשב"א ז"ל דכיסוי אע"ג דמתחתיו אינו מכסה מ"מ חשוב בגדר כלי בתוך כלי, ונלענ"ד דלכא"ו לפי"ד הש"ך כאן י"ל דלא הוי ככלי [ובס' קיצור הלכות נדה להגר"י בויאר שליט"א בסוף הספר כתב משמיה דמרון החזו"א ז"ל לענין הדין הנ"ל סי' ר"מ דלא חשיב כלי בתוך כלי, ואולי טעמא משום מש"כ, ודו"ק].

בדין צירוף סל לחלה [ואם מה שיוצא מהכלי מצטרף]

בביאור הלכה סעיף א' ד"ה שיתן כל המצות כתב בשם האחרונים דטבלא שאין לה לבזבו כגון שולחן ספק הוא, וע"כ כשמצרפם בכלי יזהר שלא יצא שום דבר מדפוני הכלי, ואם יצא צריך לכסותם במפה, ובדיעבד אם לא כיסם ולקח חלה מהעליונות מסתפק הפרמ"ג אם

כאן צד שאחת העיסות אין בה שיעור, אי"כ אם יברך קודם הפרשה הרי לא תחול הברכה על אותה עיסה, ואח"כ כשיפריש תתחייב אותה עיסה [ע"י דיבוקם יחד], ויוצא שבאותה עיסה מקיים מצות הפרשה ללא ברכה, והרי קיי"ל שערום לא יתרום משום שאינו יכול לברך, וא"כ הכ"נ ראוי שקודם יעשה החיתוך דאז ודאי יש חיוב חלה בכל העיסה ושוב יברך, ואז יאמר הרי זו חלה.

ונראה דאף לפימ"ש הפוסקים שמותר לבדוק חמץ בחלק מהבית בליל י"ג, ומשייר חדר אחד שבודקו בליל י"ד בברכה, דאז לא מפסיד הברכה, יש לחלק דשם יש לו מצוה אחת של בדיקת חמץ, וכל שלא יפסיד הברכה על מצוה זו שפיר דמי. משא"כ הכא, דיש כאן צד שיש כאן שתי מצוות בשני זמנים נפרדים, דשמה באחת העיסות אין שיעור חלה, ואחתי לא נתחייב בעיסה זו. וא"כ אח"כ כאשר יתחברו ע"י החיתוך, רק אז יש לו מצוה חדשה על העיסה שנצטרפה עכשיו, וכבר לא יוכל לברך על אותה הפרשה [דשמה באמת היה בה שיעור קודם, וכבר הברכה חלה גם עליה], והברכה שבירך קודם לא קשורה כלל לחיוב זה שחל עליו עכשיו.

שמואל מזרחי - הקריה החרדית בית שמש

שכח להפריש חלה

מ"ב סי' תנ"ז ס"ק י': אם שכח להפריש חלה בעיו"ט ונזכר ביו"ט, ע"כ. ובמקרה שלא נזכרו שלא הפרישו חלה עד אחרי אכילת הכתים בליל הסדר, יחזור ויאכל את הכותים ממצה מתוקנת (פמ"ג סי' תנ"ד מ"ז סק"ד), אבל בחלת חו"ל לא יברך שוב על אכילת מצה, כי יש דעות הסוברים שיצא ידי חובתו, כיון שבשעת אכילת המצה היה לו עדיין תקנה, שהרי בחלת חו"ל "אוכל והולך ואח"כ מפריש", ולכן אף שלבסוף אכל את כל המצות ולא נשתיר לו ממה להפריש, מ"מ אין זה בגדר מצוה הבאה בעבירה.

ובחלת א"י אוכל שוב, ואם הוא עדיין לפני חצות יברך שוב על אכילתו, כי באכילת מצה שלא הופרש ממנה חלה או תרומות ומעשרות אין יוצאים ידי חובה, וי"א שלא יברך שוב כי יש הסוברים שיצא ידי"ח במצה של טבל (ספר מצות מצוה פי"א הע' כ"ז עפ"י השאנ"א ס"צ). ובכל מקרה יש לו לברר אצל המרא דאתרא, כי אפשר שנוהג להפריש חלה לכל השוכחים, ואז יצא ידי"ח, וא"צ לאכול שוב הכותים (פסק"ת).

אורן נזרית - באר שבע

סיכום טור, ב"י, שו"ע ומ"ב סימן תנ"ז

תנ"ז, א'. בבי"א הביא דדעת ספר המנהיג שצריך להפריש חלה מכל עיסה ועיסה שעושה, ואין לצרפן ע"י סל, כי זה מהני רק כשלא היה בכל אחת שיעור חלה ולחומרא, אבל לא להקל, והב"י פליג למעשה והביא כמה ראשונים דלא כספר המנהיג. ופסק כן גם בשו"ע.

בב"י הביא דדעת הרא"ש והר"ן דאם ידוע שהיה בעיסה שיעור חלה, ושכח להפריש חלה עד לאחר אפיה, אפי' צירוף סל לא בעי, אלא יקרב כל הכיכרות יחד לתרום מן המוקף ויטול מאחד על כולם. ומרש"י ומהר"ף משמע דגם בכה"ג בעי צירוף סל. מהשו"ע נראה לכא"ו כרש"י והר"ף, והרמ"א הביא כהרא"ש והר"ן. כתב המ"ב (סק"ז) לדעת השו"ע צרפן לסל גדול צריך שיגעו אחד בשני, אולם לרמ"א שס"ל שיש בעיסה שיעור חלה אין צריך צירוף, אז גם בסל גדול אין צריך שיגעו אם יש בהם שיעור חלה כ"א, אולם גם להרמ"א אם העיסות נמצאות בסל בתוך כלים מופרדים, צריך שהכלים יגעו אחד בשני, וצריך שהכלים יהיו פתוחים.

בבה"ל ד"ה שיתן נקט דבאופן שצריך לצרפן ע"י סל, לא יניחם בכלי בלי שולים שאין לו בית קיבול (כשולחן), וכשמצרף הסל יזהר שלא יצא למעלה מחלל הכלי, ואם יצא יכסה במפה, ובדיעבד אם יצא מעל חלל הכלי ולקח מהעליונות חלה על כולם הסתפק הפמ"ג להלכה, והבה"ל הכשיר בדיעבד, דבלאו הכי דעת הסמ"ג דאין צריך לכסות בכה"ג, דמה שיוצא מלמעלה כמנוח למטה דמיא.

בבה"ל בד"ה והסל הביא דבאופן שמצרפן ע"י סל לפמ"ג דה"ה דיכול להניחם במפה, ויעטוף עם אותה המפה את המצות מצדיהן ומלמעלה, אך אם מניחן בטבלא ומכסם מלמעלה במפה לא מהני לצרף. והבה"ל פליג והביא דמהסמ"ק וממחצית השקל משמע דמהני כיסוי, והביא דגם כפיית כלי על המצות מהני.

במ"ב (סק"י) הביא דאם שכח להפריש חלה בעיו"ט ונזכר ביו"ט, דעת החק יעקב הגר"ז והמקו"ח (וכן סתם המ"ב להלכה) שאם לא היה שיעור חלה בכל עיסה ונצטרפו בכלי ביחוד ביו"ט דאז בא חיוב החלה ביו"ט, מותר להפריש חלה ביו"ט, ובשה"צ (י"ח) הביא שבא"ר מפסק ע"ז וכן בבגדי ישע, אולם כשנצטרפו קודם יו"ט מסכים המ"ב שלא יכול להפריש, ויאפה כל עיסה ועיסה וישאר ממנה קצת לחלה וישפרנה בחוה"מ, ואם נתערבו העיסות יעשה כן בכל מצה ומצה, א"נ יכול ללוש עיסה חדשה פחות משיעור ולאצמידה לעיסות הנ"ל, ואז יכול להפריש ביו"ט כי החיוב בא לו ביו"ט, וגם כשנצטרפו לפני יו"ט יכול לעשות עצה זו.

תנ"ז, ב'. בב"י הביא דדעת הר"ף הראב"ן ור"א ממיץ שהלש עיסה ביו"ט של פסח במקום שאין כהן לא יקרא לחלה שם עד שתאפה, שאם יקרא לה שם לא יהא רשאי לאפותה, כיון שאין כאן מי שראויה לו, ואם יניחנה כן תחמיץ, ואינו רשאי לשורפה דאין שורפים קדשים ביו"ט, הלכך לא יקרא לה שם עד לאחר אפיה, דאז יצרף הכל בסל ויפריש אחת על הכל, אולם דעת הר"ח דשרי לקרות שם אף כשאין כהן, משום דחזיא ליה אם איתא אמרינן "הואיל". ובשו"ע סתם כהר"ף ודעימייה.

בטור כתב שבמקום שיש כהן קטן שלא ראה קרי מימיו או גדול שראה וטבל, יכול לקרות לה שם, מפני שראויה לו ע"י שיטלנה ברוב ויאכלנה בימי טומאתו, ובד"מ (ד) הביא ממנה"י וייל דעכשיו אין נותנים חלה לכהן, דלא מחזקינן בענין חלה לשום כהן ככהן ודאי. ברמ"א סתם כהטור, והביא ב"א את דעת המהר"י וייל. ובמ"ב (סק"כ) ביאר דהשו"ע איירי בחלת א"י, ולכן לא הביא את נדון הרמ"א, דהרמ"א איירי בחלת חו"ל, רק שנח' האם שרי להאכיל כהן קטן וכו'. ולענין הלכה הביא במ"ב (סק"כ) דברי הש"ך דס"ל לדינא שדעת הרב כדעה ראשונה, דנותנים לקטן או לגדול שטבל לקריו, והפמ"ג כתב ומ"מ לא ראיתי לנהוג כן אף בפסח. וכתב המ"ב דבמדינותינו יש באיזה מקומות שנותנים לכהן גדול שטבל לקריו בפסח.

ברמ"א כתב יש אומרים שמותר ביו"ט ללוש פחות משיעור כדי לפטור עצמו מן החלה, ובמ"ב (סק"ג) הביא דביאור הגר"א מפסק בזה.

אביחי כהן - אופקים

סימן תנ"ח

לתולדותיו של מנהג שנשכתה מירשאל

מנהג אפיית מצות בערב פסח

'מנהג ישראל תורה', ומכל מקום לתורה זו - 'תורת המנהג' - תורה משלה, אם התורה עצמה לא תהא מוחלפת ולא תהא אחרת, במנהגים הכללי: 'נהרא נהרא ופשטיה', מתפשטים המנהגים כפי שינוי המקומות ומרוצת הדורות.

דוגמא למנהג שהיה נפוץ בקרב ישראל בימי קדם, וכיום כמעט ואינו ידוע, הוא מנהג אפיית המצות בערב פסח אחר חצות, מנהג שהיה פשוט בימי הגאונים והראשונים, 'והאידינא רק קצת מהמדקדים נוהגים בזה, וכל ישראל אין יודעין מזה כלל', כלשון ערוך השולחן סימן תנ"ח.

נראה שהלשון 'כל ישראל אין יודעין' לרבות בא - גם אותם קצת מדקדים ש'נוהגים את המנהג' - לא תמיד 'יודעים את המנהג' מקורו ותקפו, טעמו ועניינו.

על תוקף המנהג נוכל ללמוד מגזירה מיוחדת שגזרו הגאונים בענין זה, הנה כשערב פסח חל להיות בשבת, א"א לקיים כחקנו את מנהג אפיית המצות בערב פסח, וכתבו הגאונים שהיה ראוי לאפות מערב שבת, אלא 'גדרו גדר שלא לאפות מצה מערב שבת שלא יבוא לידי איסור. כלומר שכשיראו מצה במוצאי שבת אפויה מיד, יאמרו שבשבת נאפית, ויסברו שאפייתה בערב פסח דוחה את השבת' (בית יוסף שם בשם ר' האי גאון), הרי שמנהג אפיית המצות בערב פסח מנהג כה רווח בכלל ישראל, עד שיש חשש שהטועים יסברו שזו היא מצוה שדוחה חילול שבת קודש!

מקור המנהג

במשנה או בגמרא אין זכר למנהג מיוחד זה של אפיית מצות בערב פסח אחר חצות, אך מימות הגאונים אנו למדים שמנהג ישראל לאפות את המצות בערב פסח, זו כנראה הסיבה שלא נמצא בגאונים או בראשונים הלכה כתובה בסגנון פשוט המלמדת על עצם המנהג, דויל קרי בי רב הוה, על המנהג אנו שומעים מתוך היוצא מהלל, ממקרים יוצאי דופן, כמו הנידון שנהגו בו בהרחבה עד ערב פסח שחל להיות בשבת האם אופים מערב שבת או במוצאי שבת.

מקור נוסף - ממעשה שהיה, מעשה שמוזכר בגאונים והוא נידון בארוכה בספרות הראשונים והפוסקים. הנה לנו סיפור המעשה כפי שהוא מופיע בטור (שם): 'מעשה באדם אחד שאפה מצות קודם ו' שעות וכבר ביער חמצן', הנה למדנו שהמנהג הוא לאפות את המצה בזמנה, עד שבא בעל המעשה, ועשה דבר חדש שלא נודע לעולמים "אפה מצות קודם ו' שעות".

המפתיע במעשה הוא ללא ספק פסק ההלכה שפסקו רבותינו - 'ואסרו רבותינו המצה'. הרי לנו שיטה מחודשת, אפיית מצה בערב פסח אינה להיזר מצוה בלבד, אלא שנה עליו לעכב אפילו בדיעבד - 'ואסרו רבותינו המצה!' אכן זו שיטה מחודשת, שהראשונים מרבים לחלוק עליה, וסוגיא דעלמא שאין כאן חשש איסור, אלא הידור וחביבות מצוה.

האם רבותינו אסרו את המצה לקיום המצוה בליל הסדר בלבד, או שפסלו לגמרי באכילה כל ימי הפסח, כמשמעות הלשון 'ואסרו רבותינו המצה'. במדוכה זו דן הבית יוסף (שם), מדייק את לשונות התשובה באריכות, מעלה צדדים לכאן ולכאן, בתחילה פשוט לו: 'מה שכתב, ואסרו רבותינו, היינו לומר שאסור לצאת בהם ידי חובת מצה, אבל לאכלם שלא לשם מצוה אין בהם צד חשש איסור כלל', ושוב מניף ידו בדקדוק לשונות הראשונים וחוזר וכותב: 'ומשום הכי איכא למימר דבכל מצה איירי, בין שהיא של מצוה בין שאינה של מצוה'. בהמשך דברינו נשוב ונדון בזה מילתא בטעמא.

מחלוקת ירושלמי ותוספתא

בתשובה תנ"ב שבספר אבי העזרי דן רבינו אליעזר ב"ר יואל הלוי באריכות במקור וטעם המנהג, תשובתו משמשת אבן יסוד למנהג, דבריו מציין הראב"ה מקור קדום למנהג - מן התלמוד ירושלמי, שם יש סימוכין למנהג: 'וראיתי שהביא זקיני ראייה למנהגם מדרגסינן בירושלמי מצה הישנה וכו', הראב"ה מעמיד כנגד מקור חולק: 'והתוספתא, לפי ראות עיני פליגא' - הרי לנו מחלוקת ירושלמי

ותוספתא במנהג זה, ולהלכה מסיק: 'וכיון דפליגי הירושלמי והתוספתא ראוי להחמיר שלא לעשות לכתחילה'.

מהי הראיה שהביא זקנו מדברי הירושלמי - מצה שנאפתה קודם ערב פסח אליבא דהירושלמי קרויה 'מצה ישנה', בתחילה תולה הירושלמי את דינה במחלוקת ב"ש וב"ה - 'מצה הישנה פלוגתא דבית שמאי ובית הלל'. אלא שמסיים הירושלמי שלכו"ע יש פסול במצה ישנה: 'אמר רבי יהודה דברי הכל הוא, [מכיון] שלא עשאה לשם פסח, דבר ברי הוא כמי שלא דקדק בה'. מסקנת הירושלמי אם כן היא, שלדברי הכל מצה ישנה אסורה, והטעם: 'שדבר ברי הוא כמי שלא דקדק בה', דהיינו משום חשש, או כלשון הירושלמי, דבר ברי הוא שלא דקדק בה.

מצות מצוה או כל מצות החג

דברי הראב"ה משמשים כר נרחב לבית יוסף בחקירתו שהוזכרה לעיל, האם מנהג האפיה בערב פסח מתייחס למצות הנאכלות בלילה הראשון, או לכל מצות חג הפסח. מהטעם 'ברי שלא דקדק' נראה שהחשש הוא חשש חינוכי, כמבואר בהמשך דברי הראב"ה 'שהרי חמץ ומצה עמו בבית', כיון שלש ואפה את המצות בעוד החמץ בבית חיישינן לתערובות חמץ. חשש זה לכאורה אוסר את המצות בכל ימי הפסח.

הבית יוסף מוכיח עוד מדברי הראב"ה לענין ערב פסח שחל בשבת, לדבריו מהראוי היה לאפות במוצ"ש, אלא שבאופן מעשי יש מעכבים דבר - 'מפני יום איד הגוים' - עם עיכוב זה מרמזו הראב"ה אפשר להסתדר 'במחיר או בשוחד', אלא שבצורת 'אינם מוצאים לא במחיר ולא בשוחד'. בעיה נוספת לאפות במוצ"ש: 'יש בעלי בתים הצריכים מצות הרבה, והיה נדחה הדבר עד לאחר חצות'. במקרים אלו פוסק הראב"ה להתיר לאפות קודם השבת.

לאחר זאת מסיים הראב"ה: 'ומכל מקום יאפה שלש מצות בליל פסח, מפני שחביבה מצוה בשעתה'. מסיים דבריו למדנו על תחילתן - שהמשא ומתן עד כה לא עסק במצות המצוה של ליל הסדר, אלא על שאר מצות חג הפסח, בהם בלבד היקל בשעת הדחק בדלית ברירה לא במחיר ולא בשוחד, אבל ג' מצות המצוה ליליל הסדר מכל מקום יאפה בליל פסח, במוצ"ש, משום חביבה מצוה בשעתה.

טעם המנהג

טעמים שונים נאמרו במנהג מיוחד זה, נציין את המרכזיים שבהם:

א. איתקש מצה לפסח - טעם זה מובא בטור כמקור לשיטת שהוזכרו לעיל האוסרות את המצה אפילו בדיעבד, וזה משום שהוקשו מצה ופסח להדדי, כשם שזמן הקרבת הפסח הוא בערב פסח בין הערביים, כך גם זמן אפיית המצות.

עיקר ההיקש מוזכר בגמרא (פסחים כז:), אלא שבגמרא בא ההיקש לענין זמן אכילה, שסוף זמן אכילת מצה תלוי בסוף זמן אכילת הפסח, וכאן הרחיבו הראשונים את ההיקש לזמן עשייה - שעשיית המצה היינו אפייתה תלויה גם היא בזמן שחיטת הפסח, וזהו חידוש.

הטור כאמור, מצדד שזהו היקש גמור, וזו דעת רבותינו שאסרו המצה דיבעד, וראשונים אחרים סבורים שאין ההיקש אלא לאסמכתא לכתחילה, לא לעיכוב ולפסול.

ב. חשש שלא דקדק - הראב"ה מביא את טעם הירושלמי 'ברי שלא דקדק בה', ונראה שזהו טעם בפ"ע למנהג. (אמנם עיין בבית יוסף שם).

לטעם זה דן הראב"ה, מה נעשה לאדם הטוען טענת ברי שדקדק בה, האם נאמר לו 'דבר ברי הוא שלא דקדק בה'. הראב"ה מדייק כלשון הירושלמי: 'מדקאמר בירושלמי כמי שלא דקדק בה, משמע אפילו דקדק בה הוי כמי שלא דקדק בה, דהוה ליה למימר דבר ברור הוא שלא דקדק בה'. ומוסיף לבאר את טעם הדבר: 'וטעמא דמילתא, שלא לחלוק בין מצה למצה... שלא לחלוק בין המדקדק לשאינו מדקדק, מה שאין כן בערב פסח, שהכל חבירים ויתנו לב לדקדק בשימור לשמה'.

ג. חביבה מצוה בשעתה - טעם זה מובא בטור ובראשונים נוספים, שהזמן המתאים לאפיית מצה הוא בערב פסח לאחר חצות, משום חביבה מצוה בשעתה.

טעם זה צריך לימוד, שכן אנו מכירים את המושג 'חביבה מצוה בשעתה' כטעם להקדים ולהזדרז בקיום המצוה בשעתה ולא להחמיצה, כמו לענין הקטר חלבים ואברים שזמנם כל הלילה, ומכל מקום לא היו משהים הקטרם לערב שחביבה מצוה בשעתה, וכן לענין קידוש, אף שמעיקר הדין קידוש על היין זמנו בכל השבת כולה, חביבה מצוה בשעתה לקדשה בכניסתה (ראה פסחים קה,ב), ואילו כאן לא ביארו לנו הראשונים למה לא להקדים את המצוה, ובכלל מדוע ערב פסח אחר חצות מוגדר כשעתה של המצוה.

ד. שתהא פת חמה - ברוקח (סי' רפ"א) מביא טעם חדש ופשוט, שבביל שיאכל את המצה בליל הסדר חמה (כנראה שעיקר הכונה היא למצה טריה), לפי זה כתב שם שגם בליל יו"ט שני עדיף לאפות בלילה - כדי שתהיה חמה. מקור וסימוכין לזה מביא מדברי הגמרא (מנחות ג,ב) שאין אופים מנחת חביתים משום שהידורה להיות חמה וטריה ביומה.

לסיכום ולהלכה

לסיכום, מנהג ישראל לפחות מתקופת הגאונים לאפות את המצות בערב פסח לאחר חצות. התייחסנו לבי' נידונים עיקריים: (א) האם

וכן נהג גם מרן הסטייפלר ועשה התר"ג בסוף ימיו, ע"כ מהמובא שם (וא"כ לכאורה יש כאן חזרה של החזו"א, וצ"ע, ועכ"פ במה שהורה בתחילה שלא מהני בנימוק שזה לא מנהג אלא דין - צריך לפרש שאין כונתו שזה אסור מן הדין [ולא בא לחלוק על האחרונים בזה, וגם ידוע מהחזו"א עצמו היקל בזה באופן של חליטה וכנו" בספרי הנהגותיו], אלא נתכוון שכאן מי שמחמיר בזה זה בגלל "חשש" של "דין" - איסור חמץ, ואינו נידון של "מנהג" בלבד. דרו"ק).

משה אהרן ארלנגר - ברכפלד

מצת מצוה

שו"ע סי' תנ"ח: נוהגים שלא ללוש עד אחר שש שעות שהוא זמן קרבן פסח, ע"כ. יש מדקדקים להקדים להתפלל מנחה קודם עשיית המצות (גם מי שמקפיד בכל השנה להתפלל מנחה קטנה), והטעם כדי לעשות זכר לקרבן פסח שהיה נשחט אחר התמיד, ותפילת מנחה היא במקום התמיד, ואפיית המצות היא כמו קרבן פסח (כה"ח אות ד), ועכ"פ יזהרו שלא יתפללו מנחה קודם שש שעות ומחצה (הערות) איש מצליח).

בטעם הנהגים לאפות מצות בליל יום שני

סימן תנ"ח דרכי משה ס"ק א': וכתב באור זרוע (ח"א סימן נ') וטעם הנהגים לאפות מצות בליל יום טוב שני, משום דאמרינן בפרק ערבי פסחים (קט"ז): מרור צריך לשקועיה בחרוסת משום קפא, פירוש ארס של חזרת, ואמר שם (קט"ז). בהיא שמעתא קפא דכולהו חמימי, פירוש ארס של ירקות חמין רפואה להן, לכך אופין בליל שני שיהיו חמות חמין ויבטלו קפא של מרור, עכ"ל. ויש ללמוד מזה דטוב לשמור המצות חמין אם אפשר כדי להשמר מן הקפא, ע"כ. ולכאורה יש לשאול איך יזוק מהקפא, הלא קי"ל שומר מצוה לא ידע דבר רע, ויתרץ לי ידידי הרב אליהו דניאלי הי"ד דחיישינן שמא יאכל יותר מכשיעור דאז אינו בגדר שומר מצוה, לכן טוב לשמור המצות חמין, ודפח"ח.

האם אפשר לצאת לכתחילה במצות מצוה שנאפו קודם ערב פסח אחר הצות

בחזו"ע [דניי אפיית המצה עמוד קס"ז] כתב מנהג ישראל שאין לשיין ואופין את מצת המצוה שיוצאין בה בליל פסח, אלא בערב אחר הצות היום שהוא זמן הקרבת הפסח, מפני שהמצה הוקשה לפסח שנאמר צלי אש ומצות, וכיון שהפסח אינו נשחט אלא משש שעות ולמעלה, שנאמר "ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים" אף המצה כן. ואף בערב פסח שחל בשבת לשיין ואופין את מצת המצוה בערב שבת אחר הצות היום. ומכל מקום אין זה אלא לכתחילה ולמצוה מן המובחר, אבל בדיעבד יוצאים ידי חובה גם במצה שנאפית קודם ערב פסח וכו'.

ולכאורה נראה מלשון החזו"ע שמצה שנאפית קודם הצות היא בדיעבד, ונראה שקשה לומר שמנהג רוב בית ישראל לקיים את מצת המצוה הוא רק בדיעבד, אולם מהמבואר בהערה שם נראה שיתכן [דשמא הלשון לאו דוקא], שכתב לשון בדיעבד רק כדי לציין שכן סוברים חלק מהגאונים והראשונים, ודעת רש"י בספר הפרדס (דף י"ד ע"א), ובשו"ת הגאונים (סוף סימן כ"ד) הביאו בדעה אחת, ובמרדכי (סוף פרק קמא דפסחים סימן תקמ"ג) בשם ר' שמשון משאנץ ורבי יהודאי גאון והטור (סימן תנ"ח) בשם רבאבי"ה, שלא יוצאים ידי חובה במצות שנעשו קודם הצות היום.

אמנם בשו"ת מעשה הגאונים שם בשם ר' אליעזר הגדול ובשו"ת רבנו שמואל הכהן ובשם ספר בשר ע"ג גזילים, ובמרדכי שם, ובאור זרוע (חלק ב' דף ג' עמוד א' ובסימן ר"ג) ובשם ר' יהודה בר יצחק ורבנו יצחק בר שמואל ור' ברוך בר יצחק, ובשבולי לקט (סימן ר"ג) בשם הגאונים, ובספר המכתם (פסחים ל"ה), ובמאירי (שם ל"ח), וברבנו מנוח (פרק ו', מהלכות מצה), וברב"ד חלק ו' (סימן ב' אלפים ר"ג) בדעת רש"י כתבו שאינו אלא לכתחילה ולמצוה מן המובחר לעשות המצות אחר הצות, אבל יוצא ידי חובה במצות שמכין לפני הצות, שאין ההיקש של מצות לפסח אלא לאכילה ולא לעשייה.

וכן נראה בדעת השולחן ערוך (סימן תנ"ח) שכתב שנוהגים שלא ללוש מצת מצוה בערב פסח אלא לאחר שש שעות, ע"כ שאינו אלא למצוה מן המובחר, וכדעת האחרונים הב"ח, ופרי חדש, ומאמר מרדכי וערך השולחן, וחוקת הפסח, ושולחן ערוך הגאון ר' זלמן, ושו"ת שואל ונשאל חלק ג' (סימן ק"ס) שכתבו שהזמן אחר הצות אינו לעכובא. וכתב בחזו"ע (שם) ויחיד סגולה שנוהרים לאפות לעצמם מצת מצוה בערב פסח אחר הצות, מנהג ותיקין הוא ואין לבטלו. ע"כ. וכן שמעתי מחתנו הרה"ג אהרן בוטבול שליט"א שאמר כן שיוצא לכתחילה במצות מצוה שנאפו לפני הצות, והעיד שכמה פעמים היו מצות שנאפו לפני הצות ומצות שנאפו אחר הצות לפני מרן זצוק"ל, ולקח דוקא מאותם שנאפו לפני הצות מטעמים אחרים. ולכן מי שאפשר לו ללוש או לקנות מצות שנאפו לאחר הצות היום של ערב פסח מצוה מן המובחר הוא, אולם מי שאין באפשרותו להשיג אלא מצות שנעשו קודם הצות היום יוצא בהם לכתחילה, וכמנהג רוב בית ישראל.

אורן נזרית - באר שבע

סיכום טור, ב"י, שו"ע ומ"ב סימן תנ"ח

תנ"ח, א'. בב"י הביא מהירושלמי וכן פסקו הרבה פוסקים, דאין מתעסקים במצה אלא לאחר שש שעות בערב י"ד, כיון דאתקש מצה לקרבן פסח שזמנו אז, אולם בתוספתא איתא דיוצאים במצה ישנה, ובלבד שיעשה לשם פסח, וכן פסק רבנו ירוחם. אולם כתב הב"י

לפרשת שליחות ממש, א"כ מהו זה דחילק רבינו יונה ז"ל בין מידי דמהני ביה שליחות למידי דלא מהני ביה שליחות, וצ"ב. עוד צ"ב לפי"ד רבינו יונה אמאי דעכו"ם אמרי' דאדעתא דנפשיה קעביד, דהא סו"ס יש כאן כוונת העומד, ונדחוק דכון דיש מחשבה ההיפך, הרי היא מפקעת מן כוונת העומד. [או דנאמר דהא דמועיל שליחות הוא משום דהקטן ממנה אותו לכך, ובעכו"ם אמרי' דאינו מסכים למנותו על כך].

[ואולי י"ל דהרבינו יונה באמת סובר דוודאי ענין כוונת עומד על גביו אינו מדין שליחות, אלא דהנה קשה בכל שליחות דנהי דהמעשה מתייחס אל המשלח, אבל אכתי אין כאן כוונה, ובשלמא אם המשלח יכוין שפיר דמי, אבל הלא איכא שליחות דאין המשלח מכיון בשעת המעשה כלום וכגון היכא דישן וכו', וגם אם הוא ער א"י צ' לכוין, ואם נפ' דענין שליחות הוא השליח גופא הוא העושה את המעשה, אלא דמועיל בדיני התורה להמשלח, א"כ קשה דהא לענין המחשבה אינה מועלת השליחות, ולזה מבאר רבינו יונה דאין הי"ד דלענין המחשבה גופא אינו מדין שליחות, אלא דמהני מה שחושב השליח למעשה המשלח, ולפי"ז מבאר רבינו יונה דהא דלא מהני שליחות בחליצה הוא משום זה דחסרה לה כוונה, דנהי דהשליח חולץ אבל אי"ז מועיל לענין המחשבה, ומזה חזי' דבחליצה צריך דוקא מחשבה של החולץ ממש, והיינו המשלח, וה"נ דלא מהני עומד על גביו. ולכאורה חילוק בזה, דיש ב' עניני מחשבות, א. דהמחשבה היא רק לייחד את המעשה לשמו, וכן לענין גט, שיהי' המעשה לשם גירושין, או בקנין שיהי' המעשה לשם קנין, ולזה מועיל גם עומד על גביו. ב. ויש ענין מחשבה דהוא דין בהגברא ממש שיכוין לשם להתיר, וזהו חלק מהמעשה חליצה שיכוין להתיר האשה לשוק, וזה דוקא יכול היבם, ועיין בזה].

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

בחומרת אכילת שרויה

א. כתב המ"ב (סי' תנ"ח סק"ה): ופשוט דכשנאפה קודם הפסח וכו' ומותר אח"כ לבשל המצות בפסח דאין חימוץ אחר אפיה, ויש **אנשי מעשה שמחמירים** ע"ע ואין שורין ואין מבשלין מצות בפסח מחשש שמא נשאר מעט קמח בתוך המצות בפנים שלא נילוש יפה, ועי' השריה יתחמץ, ועי' בשע"ת סי' ת"ס דמצד הדין אין לחוש לזה דאחזוקי איסורא לא מחזקינן, ובפרט בימינו שנוהגים לעשות רקיקים דקים, ומ"מ מי שנוהג בחומרא **זו אין מוניחים אותו**. עכ"ל.

וראוי להביא לשונו הנפלאה של השע"ת שם כיצד מסכם את העולה אחר כל האריכות, וז"ל שם (סי' ת"ס סוסק"ה): וממה דכתיבנא מבואר דבין המחמירין ובין המקילין אלו ואלו עושים כוונים לשמים, אלו דעתם לפרוש **משימצא דשימצא חיימצא ובר חיימצא** בכדי להזהר מחמץ כ"ש בכל חומר האפשר, ואלו משום מניעת שמחת יו"ט שלא ערב להם לחם מצה חריבה, ובפרט למי שקשה לו הלעיסה, ויש מחמירין ביותר שאין אוכלים מצה כלל אחר ליל הראשון רק אוכלים למעדנים מיני תבשילין, והרבה נמנעים לעשות כן משום שמחת יו"ט כי פיתא סעדה דליבא, **ועל אלו ועל אלו שליבם לשמים - קודא אני "ועמך כולם צדיקים"**. עכ"ל. (ומש"כ שיש אנשי מעשה שנמנעים מאכילת מצה אחר לילה ראשון - מסתמא כונתו מלבד כזית [או כביצה] בכל סעודות שבת ויו"ט [ראשון ואחרון]), דאם את זה הם מבטלים בודאי אינם נקראים אנשי מעשה, וצ"ל דכונתו לבר מן דין, והכונה לסעודות הרשות, וצ"ע).

ב. והנה מצינו את הנהגתו של הח"ח למעשה בענין זה (ופירושה) - כפי שהובאה בס' מאיר עיני ישראל ח"ב [ממה שהעיד בנו הגרא"ל ז"ל] - שלמעשה הח"ח היה מאותם "אנשי מעשה" ונזהר לא לאכול בכל ימות הפסח ממצה שרויה, **אמנם** לא החמיר על ב"ב וצויה עליהם לאכול שרויה כדי לא לפגום בשמחת יו"ט, וכשנשאל הח"ח שהרי אפי' אדוננו הגר"א זצ"ל אכל שרויה (כנו' במעשה רב), השיב הח"ח: "תנו לי ממצותיו של הגאון ואוכל גם אני שרויה" (וחזינן דחשש הח"ח להך חששא וע"כ נמנע, אך לב"ב לא רק שלא החמיר במה שאין חובה כלל מן הדין, אלא אפי' ההורים שלא לימנע מזה משום שמחת יו"ט, ומה שאצל עצמו לא חשש למניעת שמחתי"ט - יל"פ בפשיטות שאצלו השמחה היותר גדולה היא במה שמרחיק עצמו מכלל שמץ חשש איסור, ופשוט, ועכ"פ חזינו עד כמה דקדק הח"ח ושקל בכל חומרא את כל צדדיה והשלכותיה).

והנה בהנהגה למעשה א"א לחקות את הח"ח, ובדר"כ מאן דמחמיר בחומרות כגון דא הלא ב"ב כפופים לו, ואף מעונינים לנהוג כן (ובפרט בימינו שהשפע מצוי ואפשר למצוא תחליפים וכו', ולא דמי לזמן הח"ח), אא"כ הוא גוונא שיש קושי מיוחד בזה מאיזה טעם - שאז צריך לשקול היטב בפלס שכלו.

ואמנם מה שיכול להיות יותר מצוי הוא במתארח אצל אחרים האוכלים שרוי, ואם יקפיד עד קצה האחרון כמנהגו יאז להם לטרחא - ואיך יתכן שיש ללמוד טפי מהנהגת הח"ח, והשו"ת ינחנו תמיד בדרך אמת.

ג. והנה ידוע הנידון שדנו בזה דמי שנהג (הוא או אבותיו) שלא לאכול שרויה, ורוצה להפסיק הנהגה זו ולאכול - האם יכול לעשות התרת נדרים או לא, ולא אאסוף כאן כל השיטות בזה (המובאות בספרי המלקטים), רק אוסיף ואעתיק מה שראיתי עוד בזה בס' מעשה איש ח"ב, וכך מובא שם: שאחד שהוקשה לו מנהג זה (כי הי' אוכל אצל חמיו אשר נהג לאכול שרויה וכו') - ושאל לחזו"א אם יוכל לעשות התר"ג, והשיבו שזה לא נושא של "מנהג" אלא של "דין", וממילא לא מהני התר"ג, ואמנם הגר"ח שליט"א מסר שלמעשה בסוף ימיו כשנשאל עי' הגר"ח שפירא על ד"ז השיב החזו"א שיעשה התר"ג,

המנהג מתייחס למצות מצוה בלבד, או לכל המצות הנאכלות בכל חג - כאשר בפשטות הנידון הוא על מצות מצוה, ויש לשונות בראשונים שהמנהג מתייחס לכלל המצות של חג הפסח. (ב) האם מדובר במנהג והידור מצוה לכתחילה, או שזהו דין לעיכובא ולפסול - בפשטות מתייחסים אל הענין כמנהג וחביבות מצוה בלבד, למעט שיטות בודדות הפוסלות את המצות אף בדיעבד.

ולהלכה: בשולחן ערוך הלכות פסח תחת הכותרת "סימן תס"ח דין מצוה ללוש המצה בערב פסח וכו' סעיף אחד", נאמר כך: "נוהגים שלא ללוש מצת מצוה בערב פסח עד אחר שש שעות שהוא זמן הקרבת קרבן פסח. ובי"ד שחל להיות בשבת, לשיין בערב שבת אחר שש שעות". הרי שהובא המנהג, בהתייחסות לב' הנידונים הנ"ל: מנהג ולא הלכה ופסול, ובמצות מצוה ולא בשאר מצות החג.

שכחת המנהג

עתידה תורה שתשתכח מישראל, אף מנהג ישראל תורה זה, כמעט ונשתכח, כעדות הכהן הגדול "והנה רוב ישראל אין נוהגין לזוהר אפילו במצת מצוה ללוש בערב פסח, כי אם איזה מהם". (משנה ברורה שם). וממשיך וכותב: "וחפשי באחרונים טעם להליץ בעד המנהג", ומביא דברי זכות מבעל הלבושי שרד: "מפני שיש כמה דעות שאפילו בערב פסח במשנהו, וזה קשה לזוהר שלא ימצאו אף משהו חמץ בהחטים שלא יהיו מצומחים, וע"כ אופין מקודם כדי שיתבטל החמץ". כלומר לא רפיון ידיים או זלזול במנהג, אדרבה, זריות וזהירות יתר, פן יכשלו חס ושלום במשהו חמץ, וכשאופים קודם פסח, אף אם יתערב חמץ במצה יתבטל ברוב, אך כשאופה לאחר חצות חיישינן לשיטות שחמץ אף בערב פסח אינו בטל אפילו באלף.

נסיים בדברי ערוך השלחן שמציג את חשיבות המנהג בימים קדמונים ועזיבתו בימינו באור חדש, אלו דבריו:

"ויותר נלע"ד משום דזה ידוע שבזמן הקדמון היו אופין בכל יום מימי הפסח פת ליום זה, ולכן כשהיו אופין בכל יום ולאכול פת חמה, א"כ למה יגרע מצת מצוה שלא יאפו אותה סמוך לאכילה... ולכן אפו סמוך ללילה, וגם משום חביבה מצוה בשעתה, וגם כדי שיהנו מהמצה בערב, דפת חמה טוב הרבה יותר מפת צוננת".

וכאן מגיע החילוק בין דורות הראשונים לדורות האחרונים: "דהם אפו מצות עבים, לא כשלנו, והצונן קשה לאכילה, והוה הידור מצוה, אבל אצלינו שאופין קודם הפסח אין טעם למנהג זה, ולכן באמת האידנא רק קצת מהמדקדקים נוהגים בזה, וכל ישראל אין יודעין מזה כלל".

למדנו מדבריו שעיקר המנהג לא היה משום חביבות המצה, אלא משום חמימות המצה, ולא שינוי הדורות שנו כאן אלא שינוי המצות, שהמצות שלהם עבות ורכות היו, ועריבותם ומעלתם תלויה בחמימותם, ואינו ענין למצות יבשות וקשות שלנו, שאין שבח החום ניכר בפת.

יצאנו בעקבי המנהג, ורדנו לשורשיו, עלינו בדליותי אחזנו בסנסניו. והנה אף לעת הזאת, עת תמות רגלי המנהג, כמעט שנשתכח אף נידח ממנו לא ידח, אם טבעו בארץ שעריו, לא אבדו בריחיו, כאשר טובים ורבים דבקים במנהג, עודם מחבבים מצוה בשעתה, בדקדוק מצוה ורגשי קדושה. מהם שמתעטרים במלבושי השבת, כמוכא בסידור יעב"ץ, מהם מיטתרים במקוה טהרה קודם עסק המצות, על פי השל"ה מ"ס פסחים, ועל כולנה, כת של זריזין, קורין וגומרין את ההלל בשעת אפייה. (סידור האריז"ל).

בזכות אלה וכאלה יוסף עמנו להניף ידו אלינו, בשוכו עדינו תחינה עינינו, ירצה פסחינו יריח ניחוחינו, ישוב יאמצנו, על כרעינו וקרבנו.

יעקב לוי - ירושלים

לאפות מצות בשעה ששית

בטור סי' תנ"ח כתב דכמה ראשונים ז"ל כתבו דצריך לאפות המצות בשעה ו' דאיתקש לפסח, וכיון דפסח אינו נשחט מו' שעות ולמעלה ה"נ מצה. ובב"י נסתפק טובא לכאן ולכאן אם מיירי אפי' במצה שאינה של מצוה או דוקא במצת מצוה, והטעם לומר דאפי' במצה שאינה של מצוה משום דשם מצה חד הוא יעו"ש, ובאמת דזה לכאן צ"ע טובא, דהלא שינוי בהדיא בדף ל"ו א' דמצה עשירה דמעט"י מלחם עוני הוא דוקא בלילה הראשון, וגם הא דילפי' למצה שאינה נאכלת בכל מושבות הוא דוקא בלילה הראשון, ולא אמרי' שם מצה חד הוא, דכל הילפותא הוא דוקא לענין קיום מצות מצוה בלילה הראשון, ומצה שמורה תוכיח דכתיב ושמרתם את המצות, ואינו אלא בלילה הראשון, וצ"ע"ג.

בדינא דעומד על גביו לענין דין לשמה

בב"י סימן ת"ס הביא בשם תשו' הרשב"א שכתב בהא דמהני עומד על גביו לענין לשמה, דהרבינו יונה כתב דהטעם דמועיל משום דהוי כשליח [לעולם העושה גופא אינו מכיון], ולזה כתב רבינו יונה דבחליצה וכל כה"ג דלא מהני שליחות לא מהני עומד על גביו יעו"ש, ולכא"ו קשה דאין אפ"ל דהוי מדין שליחות, דהא אין שליחות על מידי דממילא, ומחשבה היא בגדר מידי דממילא, וכמש"כ הרא"ש בנדרים דלא מהני שליחות לענין שמיעה, והובא בקצוה"ח סי' קפ"ח, ומוכח לכא"ו מזה בדעת רבינו יונה ז"ל דמהני שליחות גם על מידי דממילא עכ"פ לענין מחשבה. אולם מה דצ"ע"ג הוא, דהלא הדין עומד על גביו הוא לענין חרש שוטה וקטן, והלא ידוע דחרש שוטה וקטן אין להם שליחות, וא"כ האין יועיל שליחות דעומד על גביו, וגם דלא משמע דמיירי דהקטן מינה את המשלח לכך, וא"ת דאין כוונת רבינו יונה ז"ל

ונהגו כל העולם שלא להתחיל ללוש עד אחר שש שעות, ואין לשנות המנהג. [ודייק הבי"ב מלשון כמה מהראשונים שהגדו הנ"ל הוא רק במצות מצוה, אולם מלשון הטור בסוף דבריו הביא דיש משמעות בהגדו הוא בכל המצות]. והשו"ע כתב וז"ל "נוהגים שלא ללוש מצת מצוה בע"פ עד אחר שש שעות, שהוא זמן הקרבת קרבן פסח וכו'". ובמ"ב (סק"א) כתב דבדיעבד אם אפה המצה קודם שש ואפי' חודש או שני חודשים קודם פסח ועשאן לשם מצה כשר, ובסק"ג הביא המ"ב דרוב ישראל אין נוהגים לזוהר אפי' במצת מצוה ללוש בע"פ, כי אם איזה מהם, ובבגדי ישע הביא דטעם המנהג הוא מפני דיש דעות האם חמץ בע"פ הוי במשהו מחמירים, וקשה לזוהר שלא יהיה משהו חמץ בחיטים אם יהיו מחומצים וכדומה, וע"כ אופים מקודם כדי שיתבטל החמץ.

והמאמר מרדכי כתב האידנא מקילים הרבה בדבר מפני הדוחק, וזולת קצת שנוהרים בזה ללוש ולאפות אחר שש המצות שיוצאים בהם בשני הלילות, וכן ראוי לעשות.

כאמור בשו"ע נקט לאחר שש, ובמ"ב (סק"ד) הביא דהב"ח ס"ל דבעי לאחר שש ומחצה [והביא שם המ"ב שהח"י נקט כהב"ח, אך הרבה אחרונים כהשו"ע].

במ"ב (סק"ד) הביא שיש אנשי מעשה שמחמירים על עצמם ואין שורין ואין מבשלים מצות בפסח, מחשש שמא נשאר מעט קמח בתוך המצות מבפנים שלא נילוש יפה וע"י השריה יתחמץ, ובשערי תשובה איתא דמצד הדין אין חוששים לזה, כי אחזקי איסורא לא מחזקינן. וכתב המ"ב דמ"מ מי שנוהג בחומרא זו אין מזניחים אותו.

אביחי כהן - אופקים

סימן תנ"ט

הערות בעניני לישת ביום המעונן

א. ע"י במ"ב סי' תנ"ט סק"ד שפי' הטעם לפי שדרך השמש להגביר חומה ביום זה, אך ברש"י ביומא (דף כ"ח ע"ב) פי' לפי שטבע החמה שכשאלה לה חלון להוציא קרני אורה הרי הם מתפורים ויוצאים בכח בנקבי העננים. אמנם כד' המ"ב מבי' שם בתור"ד, ולכא"י יש נפק"מ בזה, בספיקו של הביה"ל לגבי עננים העוברים גליהם ופעמים נגלה ופעמים מתכסה (כך צ"ל בביה"ל, והלשון פעמים נגלה ופעמים נכסים דמשמע דקאי על העננים צ"ב), דלכא"י י"ל שאין טבע השמש להגביר חומה, אך מ"מ סוכ"ס בשעה שמכוסה ואין לה להיכן להוציא קרני אורה הרי הם מתפורין וא"כ ליתסר [ויל"ע בגזירת התרוה"ד הנזכר ברמ"א דשמא יתקשרו השמים בעבים, ולביה"ל צ"ל דהכונה שמא יתקשרו בעבים קבועים, ואכתי צ"ע שברגעים הראשונים עדיין לא נתגבר חומה, וצ"ל שיעבור זמן ועדיין לא ישים לב, וכן מפורש בביה"ל ע"ש היטב. אך אי דלא כביה"ל לק"מ דבאותו רגע נאסר ללוש, וק"ל].

ב. והנה לרש"י פשוט שגדר האיסור ביום המעונן ללוש בכ"מ שרואים את הרקיע, שהרי זה כאילו שבאותו מקום חודרין קרני השמש למקום הלישה כאילו שהיתה השמש שם, אך לביאורו של המ"ב י"ל דלכא"י אין הכונה שכל האויר חם, וצ"ל דגם לדבריו היינו שקרני השמש הנקלטים בעננים וחוזרין ויוצאין הם מתחממים, שהם מחממים האדים וכו', וע"י בטו"א יומא שם, וממילא גם לדידיה ברואה את הרקיע ומשתלחים אליו קרני השמש ע"י העננים, וכל העננים קיבלו קרני השמש וכו', וק"ל.

ג. והנה ראיתי לחכ"א שרצה לדייק במ"ב שביומא דעיבא שרינן ללוש נגד חלון הסגור ע"י זכוכית, והנה בח"א וקצוש"ע ומ"ב וכפ' החיים מבואר שגזירת התרוה"ד דשמא יתקשרו השמים בעבים לא גזרינן בחלון הסגור ע"י זכוכית, דאף שבפתוח גזרינן שמא יהא יומא דעיבא, וע"כ אוסר הרמ"א ללוש אפי' שאין השמש זורחת כנגד החלון, ומשום גזירה דשמא יתקשרו השמים בעבים ולא אדעתיה, אך בסגור בזכוכית שרינן ולא חיישינן שמא יתקשרו בעבים, ומשמע ליה דהטעם משום דגם אם יתקשרו השמים בעבים לא איכפ"ל, דבסגור בזכוכית לא איכפ"ל רק מזריחה להדיא ולא מיום המעונן. ואמנם אין הדבר מוכרח, דיל"פ דכיון שיש צד שזכוכית חוצץ ע"כ לא מחמירים לגזור, אך לו יצויר שיהא באמת יום מעונן ליכא למישרי דנקטינן דאין זכוכית חוצץ.

ולגופו של דברם לכא"י הדבר תלוי בטעם, דלרש"י הרי זה שלש ביומא דעיבא כמי שלש נגד קרני השמש המשתלחים מבין חרכי העבים שבכל צידי הרקיע, ואם זכוכית לא חוצץ לקרני השמש, אי"כ מה יחוצץ לקרני השמש הבוקעים מבין חרכי העננים, אך אי משום הגברת החום י"ל דאדרבה קרני השמש נסתרים, אלא שהעננים מתבשלים ומתחממים והאויר מתחמם, וע"ז מועיל סגירת זכוכית לעצור בעד החום, דאין זכוכית עוצר קרני השמש, אך הוא עוצר אויר חם, וע"י.

[והנה לענ"ד גם הח"י לא היקל בזכוכית דידן, ופוק חזי שאם יזרח שמש מבעד לחלון הסגור בזכוכית, כל המונח כנגד מקום הזריחה יתחמם, וכנר' זכוכית דידהו לא היה צלול כדיון, וע"י בפוסקים בהלכות קידוש לבנה שנו' שלא היו רואים צורת הלבנה בבירור, ובזכוכית שלנו אין לזה מקום, ונפק"מ דלפ"ז שאין בו צד קולא תו נגזור בו גזירת התרוה"ד דכאלו החלון פתוח דמי, אך לסברא הנ"ל יש לדון דגם זכוכית דידן חוצץ בעד החום, ואפי' ביום המעונן לישתרי, וע"י].

ד. ובעיקר הדבר נר' פשוט דאין הנדון בחום הנרגש ע"י מדחום וכדו', דהרי מיירי גם ביום מעונן שהאויר קר ויורד גשם ושלג וכו', ולד'

רש"י הדבר פשוט דסוכ"ס הנדון מצד קרני השמש, אך כך צ"ל גם לפי המ"ב, דפשוט דהנדון כאן מצד הקשר והשייכות למקור החום דהיינו לשמש, וכמו שנו' ברור דגם במים שלנו אין הנדון בשיעור מעלות מדת חום, כי אם בשייכות למקור החום, וזה ברור. [ולכא"י הם ד' האחרונים לגבי לישת סמוך למקום השמש, שהח"י רצה להקל דסוכ"ס אינו מקום חם ולא דמי לסמוך לתנור, והיינו דלח"י סמוך לתנור דמי למקום זריחת השמש שהוא מתחמם ע"י, אך כל האחרונים פליגי והוכיחו מר"ו המובא בב"י דלא כהח"י, וס"ל דאף שאין המקום חם מ"מ כל שיש שייכות וסמיכות למקום ונרגש באותו מקום פעולת השמש, ממילא יש שייכות לשמש, ובוזה לחוד סגי לאיסור].

ספק שהה מיל או ספק הכסיפו פניו

א. הנה בחק יעקב מובא בשע"ה צ"ס ק"ה כתב דכיון שאין בקיאין אם הכסיפו פניו מותר, ובא"ר פליג וס"ל דאנו בקיאין, אך מ"מ מודה דמי שאינו בקי מותר, ולכא"י כונתם מצד ספיקא דרבנן לקולא, כיון דבהכסיפו פניו אינו אסור אלא מדרבנן, אך א"א לומר כן דהא להא"ר כיון דאנו בקיאין, א"כ מה שאדם זה אינו בקי הו"ל כחיסרון ידיעה, ובהכרח צ"ל דכל שאין בקיאין מה"ת לחוש לזה בלי ריעותא מיוחדת וע"כ שריא, וק"ל.

ב. ויל"ע בספק שהה מיל שכו' בביה"ל דאסור מספק דהרי קודם לכן מותר בודאי, דודאי לא התחיל להחמיץ, ובשהה מיל לכא"י אי"כ מתחיל להחמיץ, וא"כ אכתי א"י"ו אלא הכסיפו פניו והו"ל סד"ר, אלא אי"כ יש ספק שעבר איזה זמן יותר ממיל, דאז הו"ל ספיקא דאז, וי"ל דיתכן שמיד בשהה מיל יחמיץ חימוץ גמור, ואין מוכרח לעבור ב' שלבים, וא"כ ספיר הו"ל ספיקא דאז [ואולי יתכן עוד שכשא"א לידע הגבול מתי עובר מדרגת ספק דרבנן לספק דאז נידון כספק דאז, ואכמ"ל].

ג. ויל"ע דספק שהה מיל הו"ל ס"ס, ספק שהה, ואת"ל שהה ספק החמיץ, ושמה הו"ל כעין שם אונס חד הוא ששם הספק הוא אם החמיץ או לא, דאין השהיה ולא העדר השהיה סיבה מצד עצמה לא להיתר ולא לאיסור, וע"י.

ד. ואגב אורחא במ"ב החדשים טעו בניקוד פיסוק השע"ה צ"ס ס"ק כ"ה, וכך צ"ל: מ"א. וחק יעקב רצה לומר משום זה, דאין אנו בקיאין כלל בשיעור זה, והשיג עליו בא"ר. וכונתו דהמ"א כתב שזה מצוי שיכסיפו פניו ואין איש שם על לב, ובח"י רצה לומר משום זה דאין איש שם על לב שכנר' אין אנו בקיאין ועל סמך זה מיקל, והא"ר מחמיר, ועיי"ש בא"ר שמפרש ד' המ"א להיפך שהוא מצוי ואפשר לדקדק, והעולם טוען שאין מתבוננין, ואולי יתבוננו ימצאוהו כי אפשר בקל להבחין בזה, עיי"ש היטב.

בענין צינן הידים במים

א. הנה במ"ב סי' תנ"ט סעיף ג' הביא ב' שיטות, או דלעולם בעינן צינן ידיה במים, או דרק אם מכנסת ידיה בתנור, אך באמת בב"י אי' בשם הר"ן שיטה נוספת דא"צ צינן אלא א"כ מכנסת ידיה למים לקטף, ולכא"י ביאור דבריו דהידיד או שמתחממות עדיין אין בכחן להעביר חומן לעיסה, ומשא"כ כשמכנסת למים, שמים דרכן לקלוט החום, ואם יכניסו את המים הללו לעיסה עלולה העיסה להחמיץ.

ב. והנה בין להר"מ ובין להר"ן פשוט שהכונה לצנן ידיה בין כל עיסה ועיסה, דלהר"מ אחרי כל הכנסה לתנור או עכ"פ אחרי כל עיסה, ולהר"ן לפני כל קיטוף דהיינו לפני כל הכנסת ידיה למים בכדי לקטף, דא"כ הרי כבר נצטננו ידיה בקיטוף קודם [ועד"ז להר"מ אם מקטפת אחרי הכנסה לתנור פשיטא שצריכה צינן תחילה ומה"ט גופא], ולכא"י לפ"ז גם למחמירים דהידיד מתחממים וזה לבד מצריך צינן, וכאשר פי' מ"ב שזו ד' השו"ע והרמ"א, וסיים ע"ז שטוב להחמיר, היינו בין כל עיסה ועיסה, ולא סגי בסוף כל ח"י דקות [ואין מקיימין דבר זה שטוב לקיימו כמוש"כ במ"ב, ואפי' המדקדקין אין נוהרין בכך]. ודע שבלש עם כפפות פשוט שא"צ צינן, וכן במרדך במעורר, אך במעבד (פינע"ר) בידיד תליא בהך פלוגתא, וזה עוד סיבה להשתמש במוטות ולא לעבד בידיד.

ג. והנה המצננת ידיה ואין מקטפת, מ"מ מסתברא שצריכה לנער המים מידיה, שלא יהא אלא טיפות דאלי"כ הו"ל מקטפת, שהרי המים שציננה בהן את ידיה מתערבין בעיסה, וזה פשוט.

ד. ובעיקר מש"כ כן המ"ב בד' השו"ע צ"ע מנ"ל, דבשלמא ברמ"א משמע שצריך צינן, אך בשו"ע אין לזה שום רמז, ולעולם יל"פ שבמקטפת צריכה צינן, ולא בלי קיטוף, אלא שבאמת המ"ב לא הביא צד זה כלל, וצ"ע בטעמו, ובאמת בב"י נראה לפו"ר שד' הר"ן ור"מ שיטה אחת הם, אך ע"י בדרישה שמפ"ו כמוש"כ והדברים מוכרחים עיי"ש, וצ"ע. [ויל"ע במש"כ המ"ב בפרש ד' השו"ע והרמ"א כד' הטור, עפ"י הב"ח והט"ז דפירשוהו כד' הר"מ, וצ"ל דכיון שלא נזכר הכנסה לתנור בשו"ע לא מסתבר ליה פירושם, והשמיטם].

בענין נקיין הידים והכלים בין העיסות

הנה ברמ"א מבי' שנהגו לגרר הכלים, וע"י מ"ב דכולל נקיין הידים וכו' בין כל עיסה, ולאחר כל היסק ידיים וינגבם היטב. והנה לכא"י בין כל היסק יתכן שהיה יותר משיעור מיל, וצ"ל דאעפ"כ לא איכפ"ל, דסמכו שהעסק שמתעסקים בעיסה גורם עסק גם לכל הפירוים שבכלים ובידיים, וע"י במ"א שכו' להדיא שטעם הגרירה בין כל עיסה הוא משום האיסור להשהות רגע בלי עסק, והיינו שבין העיסות הכלים והידיים שוהים קצת, והחמירו שלא יתערבו פירוים הללו שלא נתעסקו בהם רגע א' בהעיסה, ואעפ"כ כנר' שלא היה אפשר להדיח וכו', והו"ל כדיעבד דמאי דאפשר הוא דעבדינן.

ובמ"ב הביא מח"א והגר"א לנקות ביסודיות כל י"ח רגעים, והיינו שהם חידשו לחשוש שאין העסק שבעיסה חשובה עסק בפירוים, ונמצא שהם שוהין שיעור מיל, ואף שא"כ יש לחוש שיש פירוין ששוהין רגעים בלי עסק, צ"ל דלהא מילתא כיון שאין מה לעשות כדיעבד דמי, ופשוט.

ואמנם לפ"ז פשוט שלהחמיר באו ולא להקל, וא"כ בודאי שצריך גם לעשות ולקיים מנהג הרמ"א לנקות בין כל עיסה, ועכ"פ אם יש קצת שהיה בין העיסות, וכ"ש אם רואים פירוין ששהה קצת בלי עסק, צריך לסלקם שלא יתערבו בעיסה שכ"ז ממנהג הרמ"א עפ"י האיסור לשהות רגע בלי עסק, וצריך להעמיד משגיח וממונה ע"ז כי העובדים קשה להם לטפל בזה, וכ"ז מכלל הלכתחלה לעשות מה שאפשר (אלא שנראה פשוט שהיינו דוקא כשיש קצת שהיה בין עיסה לעיסה, והיינו אם אין שופך מיד הקמח ומים לעיסה הבאה, דאז צריך לנקות הידים והקערה וכו' וכו"ל). [וכ"ש במקום שיש שם פירוין ששהה קצת אחרי שנתחממו בלישה ועריכה וכו', שבוה יש חשש אפי' לענין דיעבד, וצריך לזוהר בזה מאוד]. ועיי"ש מ"ב ס"ק מ"ד שצריך לנקות השלחן מפירוין לאחר כל עיסה, עיי"ש.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

בענין החמצת העיסה מיד כשכבר נתעסקו בה

הנה כ' השו"ע סי' תנ"ט ס"ב שלאחר שנתעסקו בעיסה ונתחממה בידיים, אם ינחווהו בלא עסק מיד יחמיץ, ויש לעיין דכיון שכל הטעם אינו מעצם העסק אלא מחמת חום שנתחמם מהידיים, לפ"ז כיון שהעסק בידיים הוא ממש לרגע קט ומיד מעבירים למתעסקים ע"י כלים, יתכן שאין מקום להחמיר בשהה בו פחות משיעור מיל כיון שתמיד נחשב כתחילת העסק שיש לו שיעור מיל, וצ"ע. [ומיהו לענין לכתחילה אין נפק"מ, דכבר מבואר בשו"ע כאן שלא יניח העיסה בלא עסק אפי' רגע, וכי איתשיל לענין דיעבד איתשיל].

דוד מנשה - רמת שלמה

בענין מים שמקטפת בהם את העיסה אם צריכים להיות מים שלנו

הנה מבואר בשו"ע סי' תנ"ט סעיף ג' שצריכה האשה שיהיה לה כלי מיוחד למים שמקטפת בהם את העיסה, ולא תשתמש בכלי שרוחצת בו את ידיה. ויש לעיין האם מים אלו שמקטפת בהם העיסה צריכים להיות דוקא ממים שלנו, דהלא לעיל סי' תנ"ה ס"ד מבואר דמים שלנו שנתערבו חד בתרי בטלי, ושם מבואר במשנ"ב שמוותר לבטלם לכתחילה, אלא שכו' שכ"ז דוקא כשמבטלם במים קודם שלש העיסה, אבל כל שהתחיל בעיסה ומוסיף מים אחרים לא הולכים אחר הרוב, ולפ"ז בנידו"ד הרי לא נוכל לבא מטעם ביטול ברוב כיון שכבר העיסה נילושה, ואינה מערבת המים במים אלא מניחתן על העיסה, אלא דיש כאן ב' צדדים להקל, א' כיון שאינם אלא מים מעטים, ב' כיון שהעיסה כבר נגמרה ונשלמה שוב מה שנתנת ע"ג מים אין טבען להחמיץ כ"כ. והנה על הטעם הראשון יש להעיר דלקמן סי' תס"ב ס"ד אסר הרמ"א לקטף במי פירות קודם אפיה, אע"ג שאין הקיטוף אלא מעט [משנ"ב ס"ק ט"ז].

ועל טעם הב' יש להעיר שהרי בסעיף זה נזכר גם שצריכה כלי בפ"ע למים שמצננת בה את ידיה, ולא שמענו שצריכה שתנגב בה את ידיה כל פעם שרוחצת, ואם נאמר שההיתר הוא מטעם שהעיסה כבר נגמרה, מ"מ נצריך שמים שמצננת בהם את ידיה יהיו מים שלנו, וצ"ע.

דוד מנשה - רמת שלמה

בענין לישת ביום המעונן כנגד חלון זכוכית כשאין השמש מזהיר בעוד

הנה נחלקו האחרונים האם מותר ללוש כנגד חלון הסגור בזכוכית ואור השמש מזהיר מבעד לזכוכית, וסיימו ע"ז דנהגו לכסות החלונות בסדינין בשעה שהשמש מזהיר. והנה בלשונו הזהב מבואר שכל המנהג לכסות החלונות היה דוקא כשהשמש מזהיר.

והנה הרמ"א סי' תנ"ט ס"א כ' שנהגו לזוהר מללוש נגד החלון הפתוח אפי' אין שם שמש, שמא יהיה מעונן ולא אדעתיה. וכאן המשנ"ב לא כ' לחוש לכך לומר שיכסו החלונות גם בזמן שאין השמש מזהיר, וצ"ב הטעם. ודוחק לומר שלא נהגו להחמיר כ"כ. וגם יצא דלפ"ז אה"נ שאם יהיה יום המעונן נצריך לכסות החלון.

ולענ"ד נראה שאין שום צורך לכסות החלון כשאין השמש מזהיר וכלשון המשנ"ב ואפי' ביומא דעיבא, דהנה בגדר של יום המעונן דקיי"ל יומא דעיבא כוליה שמשא אין הפירוש שחום השמש שוה ביום המעונן במקום הצל כמו מקום השמש ביום שאינו מעונן, כי הרי המציאות היא שאין החום שוה בהם, אלא הענין הוא כי אם נאמר ע"ד משל שבכדי לגרום להחמצה צריך חום של 40 מעלות, ויש הרבה יותר מזה במקום השמש כשהוא יום שאינו מעונן, ביום כזה אם ילוש במקום הצל הרי אין שם אלא 30 מעלות ואינו מחמם לעיסה, אבל ביום המעונן הרי כיון שאין השמש יכולה לעבור למקומה הרגיל היא קודרת ומשפיעה חומה בשוה במקום הצל ובמקום השמש, ובשניהם מגיע החום בדרגה שוה, ודרגת החום הזה יש לה דין של מקום חום שאסור ללוש בו. ומטעם זה נהגו לא ללוש כנגד החלון כלל, כי אם יהיה יום המעונן, אע"ג שעכשיו ליש בביתו, חודר חום השמש לבית.

והנה כנגד הזכוכית, הרי מעצם המצב שיש זכוכית הוא כבר מונע מחום שהחמה מייצרת בעולם, שלא יוכל ליכנס הביתה, רק שכשהחמה זוהרת היא מכניסה חומה ע"י עצם זריחתה, ולא יעזור לזה סגירת החלון וכמש"כ האחרונים הנ"ל, אך כ"ז רק כשהחמה ממש זוהרת כנגדו, אבל כשאין החמה זוהרת כנגדו, אפי' יהיה יום המעונן

דכוליה שמשא, הרי עצם זריחת החמה קעת לא נכנסת בבית, ועצם החום של כוליה שמשא הרי אינו יכול לעבור דרך החלון, וע"כ אין בו שום סיבה להחמיר ולכסות החלון כשאין השמש זוהרת. והוא ברור לדינא.

דוד מנשה - רמת שלמה

יומא דעיבא כוליה שימשא

הבה"ל סימן תנ"ט סעיף א' בד"ה "ביום המעונן" הביא דברי המ"ב שדווקא כשמעונן גמור אמרין דכולא שימשא, אבל לא כאשר העבים עוברים ושבים, ומוסיף הבה"ל דאפשר שלפי המנהג שהביא הרמ"א (דחיישינן שיהיה מעונן ולא אדעתיה), ה"ה הכא אפשר שהעננים יתפשטו בחזק ולא אדעתיה.

וצריך ביאור, שהרי מבאר המ"ב בסק"ה דכל מה שחיישינן שיהיה מעונן ולא אדעתיה זה דווקא נגד החלון, אבל כשהוא בחוץ לא חיישינן לזה, והסיבה כיון שכשמנצא בחוץ ירגיש תיכף כשיבואו עננים ויתכסה השמש, משא"כ בבית נגד החלון, וא"כ מדוע כאן כתב הבה"ל דחיישינן אף כשמנצא בחוץ שיהיה מעונן גמור. ונראה להסביר בפשטות שהחילוק הוא דהיכא שלא מעונן כלל, אם יהפך היום למעונן ודאי ישים לבו לכך, משא"כ הבה"ל דיבר באופן שמעונן קצת שהעבים עוברים ושבים, וזוהו חיישינן שמא יתפשטו בחזק ולא אדעתיה כיון שהשינוי לא ניכר כ"כ, ולכן חיישינן לזה אף בחוץ ככה"ג.

שלמה פרידמן - נתיבות

לש ביו"ט מצות - להדיח את הכלים

בשו"ע סי' תנ"ט סעיף ד', בלש ביו"ט מצות, ידחן להכלים ע"י אינו יהודי, ובמ"ב ס"ק ל"ה משום דהדחה הוי שבות, ואמירה לנכרי הוי שבות דשבות במקום מצוה, וכ"מ במ"ב סי' תמ"ד ס"ק י"ד. וקשה דאמאי לא נימא דחשוב לצורך כיון דאסור לו להשהות משום חמץ, ומוכת דגדר לצורך הוא דוקא באופן חיובי, אבל אם מונע ממנו איזה איסור, לא חשוב דמדיח לצורך יו"ט, כיון שאין לו מזה תועלת בעצם, ודו"ק.

אם נשאר לו חמץ בהעריבות כיצד ינהג

כתב שם הרמ"א ז"ל עוד עיצה היכא דנשאר לו חמץ בהעריבות, דיתנם בצונן, או יתנם לתנור שיאפה הבצק שעליהם, ובמ"ב שם ס"ק ל"ח כתב דהאחרונים ז"ל ממפקקים בעצה זו, דכיון דאין נכון לאכול את הנאפה כמש"כ שם, וכן דהא אין בדעתו לאכול הבצק, הוי אפיה שלא לצורך דאסור. וכתב שם דיש עוד עצה שיבטל החמץ קודם שיחמיץ, או שיתן הכלים עם הבצק במתנה לנכרי, ויל"ע אם לכתחלה יסמוך על הקנאה לעכ"מ, דהלא אסור להקנות ביו"ט.

אם אין בכל כלי כזית חמץ

כתב שם בשע"ה"צ אות מ"ח בשם הגרי"ז, אהא דכתב המ"ב בשם המג"א דיבטל החמץ קודם שיחמיץ, ומיירי באופן שאין בכל כלי וכלי כזית בצק דבוק, דאם יתקבץ כזית צריך לבערו אף לאחר ביטולו. וכונתו דאכתי איכא חיוב ביעור מדרבנן משום שמא יבא לאכלו, אבל צ"ע לפענ"ד, דאם מיירי כשאין בהכלי כזית, הלא א"צ ג"כ ביטול, דהלא זהו הדין דבצק שאין בו כזית בהכלי דא"צ ביטול, כיון דבטל במיעוטו. ונראה ליישב, דהלא איתא בשו"ע סי' תמ"ב סעיף ז' בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום א' חייב לבער, ואם לאו אם היה עשוי לחזק בו שברי העריבה או לסתום בו נקב בטל במיעוטו, ואם לאו חייב לבער. ומבואר דדוקא בעשוי לחזק הוא דבטל, וא"כ י"ל דהכא מסתמא אינו עשוי לחזק, אלא דאי"כ צריך ג"כ ביעור. ונראה לומר דהתם מיירי דוקא דבכל הכלי איכא עכ"פ כזית, אבל הכא מיירי דאין אפ"י כזית, אך מי"מ צריך ביטול, וכמבואר שם במ"ב ס"ק ל"ג בשם המג"א ועוד פוסקים, אלא דמד' המ"ב שם נראה דלדעת זו צריך ג"כ ביעור. אולם יש מקום לומר, דכיון דאין בחי"ש כרת אלא לאו, לא חיישי' דילמא יבא לאכלו. אבל חילוק זה נסתר מהא דק"ל בפוסקים, ע"י מ"ב ריש סי' תמ"ב וסו"ס"י תמ"ז, דכל היכא דאסור באכילה מדרבנן אסור להשהותו דילמא אתי למיכליה. וע"כ צ"ע לפענ"ד ד' הגר"ז.

בטעם פסול מצה מבושלת

בהא דמצה מבושלת מיפסל מטעם דאין כאן טעם מצה, צ"ע מנ"ל הך מילתא דבעי' טעם מצה, דהלא שם לחם לא פקע מינה, כדמוכח לענין ברכות, ע"י שו"ע סי' קס"ח דאם יש בהפתיתין כזית אע"ג דבישולן לא פקע שם לחם מינייהו.

טעם הפסול במצה נימוחה

נהגה מבואר בחולין דף ק"כ דחמץ שהמחהו וגמעו, אם מצה היא אין אדם יוצא ידי"ח בפסח, והיינו ע"י שרייה. ובפרש"י פסחים דף ל"ה א' כתב משום דלא הוי דרך אכילה, ובפ"י ר"ח משום דלא הוי לחם, וכונת רש"י שכתב דלא הוי "דרך אכילה" לכא"ז צ"ב, דבלא"ה הא רחמנא אמר "תאכלו" ולא שתיה, וי"ל דהויא דשתיה בכלל אכילה, ולזה כתב רש"י דשלא כדרך אכילה הוא, ולכא"ז יל"ע דהא בלא"ה הך המחהו וגמעו הוי כמצה שבישלה דמיפסל מטעם דלית בה טעם מצה, וכ"מ מד' הרב ב"י סי' תס"א סעיף ד'.

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

כיסוי הקמח

כתב בהגה"ה (סי' תנ"ט ס"א) דכשמוליד המצות או הקמח והמים יש ליהרר שלא יהיו מגולים, וכתב המ"ב (סק"ז) דיכסה במפה, ואין להניח מפה אחת פעמים הרבה דשמא נדבק בה בצק ונתחמץ, עכ"ל.

ולא ביאר כמה יש להחליף, ולכאורה נראה דראוי להחליף כל מיל, או אם קצת חם ברחוב אז אולי אף בפחות ממיל, וצ"ע. ואם אין לו מפה להחליף אלא אחת, כתב המח"ש דעדיף לקחת מגולה ולא יכסה במפה אחת בלבד, דממילא בתשובת הרשב"א הביא שהרמב"ן לא חש לקחת העיסה מגולה, ואע"פ שחזר בו והפסיק להוציא העיסות, זה לא מהטעם שהולך איתם מגולים, אלא מפני שחש שיהיו משתמשים בתנור, ויצטרך לחכות שם עד שיעבור שיעור מיל, וע"כ אין לחוש לזה בדיעבד, עכ"ל. אמנם לכתחילה ודאי ראוי לחוש. ועיין פ"ר"ח (ס"ב) שכתב על תשובת הרשב"א הנ"ל בזה"ל "הוא הפך דעת הגאונים ואין לחוש לדבריו, ועוד שהרי לאחר מכן נמנע, ומי שעושה כן גוערים בו בנויפה", עכ"ל.

אפייית מצה ביו"ט

כתב מור"ם ז"ל בהג"ה (סי' תנ"ט ס"ד) "ואם אין עכ"ם יטילם לצונן או יתנם לתנור שיאפה הבצק שעליהם", עכ"ל. וכתב המהר"ל (הובא במג"א) "ומ"מ אסור לאכול הבצק, דבצד השני דבסדקים לא נאפה יפה", והקשה על דבריו המג"א א"כ היאך רשאי לאפותו, ותירץ דאפשר דמדינא מותר לאוכלו, רק שחומרא בעלמא היא לא לאוכלו ולכן מותר לאפותו, ותמהו בזה האחרונים (עיין מח"ש"ש ובפמ"ג בא"א) דנהי דמותר לאכלו, מ"מ אין דעתו לאכלו היום והוי שלא לצורך דאסור [וגם מ"ש בהגהת החת"ס כאן דשרי לכתחילה לבטלו בשישים ויכול לאכלו, וכדאי בתוס' פסחים מ"ו ע"א, עדין אם אינו מתכוון לבטלו בשישים ולאכלו היאך יהיה מותר], וצ"ע בזה. ועיין מה שהעיר החק יעקב בדפוסים מופיע שמקור דין זה הוא מהמהר"ל, ואינו נכון דבמהר"ל כתב להדיא לאסור מהטעם הנ"ל [וגם בשע"ה"צ הביא את המהר"ל כאחד מהאוסרים ע"ש], מ"מ עדיין קשה להרמ"א ומג"א מה טעם יש להתיר.

דעת הרא"ש בהניחוהו בלא עסק

בשו"ע איתא (סי' תנ"ט ס"ב) "ואחר שנתעסקו בבצק ונתחמם בידיהם, אם יניחוהו בלא עסק מיד יחמיץ", ע"כ. ומקורו מהרא"ש כמבואר בב"י. ובמ"ב כתב (סק"ח) "ולפ"ז צריך ליהרר מאד לאחר שערכו ורדדו המצה ומניחים אותה לפני המנקה, שינקר אותה מיד, וגם אחר הניקור יראו לרדותה תיכף לתנור, כיון דלאחר דנתעסקו בה מחמצת מיד שמסלקין את הידים ממנו". וע"כ שם בשם המאמר מרדכי דאפשר ד"מיד" דקאמר המחבר לאו דוקא הוא, אלא ר"ל שיעור מועט, עכ"ל. וע"ע ביה"ל (ד"ה אחר שנתעסקו) מש"כ בדעת הדרכי משה. ובביה"ל (סי' תס"א ד"ה ויש) סתם כהמאמר מרדכי הנ"ל, וז"ל: "פשוט דשיעור כל שהוא בעיני עכ"פ, וברגע אחת לא תחמיץ, וכבר כתבתו שם בשם מאמר מרדכי כע"ז", עכ"ל.

ומבואר דדעתו שלהרא"ש אסור אף בדיעבד בשיעור מועט מאוד, ולמד המילה "מיד" כפשוטו. ובחזו"א (סי' קכ"א סקט"ז) האריך בראיות שא"א לומר כך, אלא מחלוקת הראשונים היא בודאי רק לענין לכתחילה, ולא שאסור אף בדיעבד, ודעת הרא"ש שבאופן זה העיסה ממחרת להחמיץ ולכן צריך להיות זריז, ע"ש באריכות (ושם ביאר גם דהרמ"א חזר בו בהגה ממש"כ בד"מ שהרא"ש ס"ל לאסור אף בדיעבד ככה"ג).

ובשו"ת אור לציון (ח"ג פ"א ס"ה) הוסיף שבמצות שלנו שהם דקות יש יותר להקל, כדמוכח בפסחים (ל"ז), "אין אופין פת עבה בפסח דברי ב"ש, ובה"ה מתירין, וכמה פת עבה, אר"ה טפח, שכן מצינו בלחם הפנים. מתקיף ליה רב יוסף אם אמרו בזריזין יאמרו בשאינן זריזין", ומוכח שבפת שאינה עבה אין צריכין זריזות כמו שצריך בפת עבה. וע"כ הסיק שם דבכמה שניות בודאי אינו מחמיץ, ואפשר להניח כמה מצות על המקל לפני האפייה, ועד דקה בודאי מותר, אך מג' דקות הרי"ז ספק, ע"ש.

יוסף חזן - באר שבע

הלש בחמה

בסימן תנ"ט ס"ק א' במשנ"ב הביא שדעת החק יעקב שכל שאינו מתקרב ללש במקום השמש ממש רק קרוב לשמש אין לחוש, והאח' פליגי וס"ל שאין מותר רק במקום הצל. ולכאורה הבנת החק יעקב שחכמים לא פלוג בדרגות החום, ולא נתנו דבריהם לשיעורים לפי כל מדינה והמוג אויר שלה, שא"כ יוצא דבר לא מובן, שבעוד במדינה חמה (כבבל) שהניח בצל יהיה כשר אע"פ שהטמפרטורה חמה, ואילו במדינה קרה בצל חם שקרוב ומורגש חמימות השמש הוי חמץ. אך לפי דברי החק יעקב שפיר י"ל שחכמים שנתנו השיעור הלכו לפי השיעור החם כבבל וכדו' ולא פלוג, רק כשיש קרן שמש זבה זה הוא בפני"ע משפיע על העיסה. ולפ"ז אם זה אמת כונתו יש לרדן לפסול גם קרן שמש חוזרת, כגון מהר מושלג וכדו'.

להדיח כלי האפיה ביו"ט

ברמ"א בסימן תנ"ט סעי' ד' מבואר, שביום טוב שרוצה לנקות הכלים לאחר ההשתמשות, אין היתר להדיח ולגרר הכלים מהקמח והבצק, רק ע"י גוי, ורק אם אין גוי יטילם לצונן או שיאפה הבצק שעליהם. ובשער הציון ביאר שהבעיה בזה מצד שבות שמכין משבת לחול, ומצדד עוד לומר שלא כהמג"א שהתיר אפי' גרידה ע"י גוי משום דהוי שבות, אלא עובר כהאליה רבה שרק לענין הדחה הותר, שכן גרידה אב מלאכה הוא משום ממחק, שבשעה שמגרד בזכוכית משהו ומחליק העץ. ויש לעיין, שהרי במשנ"ב גם בסי' רנ"ג וגם בסי' של"ז גבי לטאטא בית במקום עפר, ביאר שפ"ס"ר אפי' דניח"ל מותר ע"י גוי במקום מצוה וחושוב שבות דשבות, ולפ"ז מ"ש שכאן הסכים עם הא"ר הרי ג"כ הוי

פס"ר. עוד יש לעיין, שבסוף סימן ש"ה הביא המשנ"ב בשם הפמ"ג שיש להסתפק אם מותר לצוות לגוי להוציא להבמה חוץ לתחום, דדלמא כל שבות אסורה, ודלמא לא, ולכא"ז כונת הספק שם דדלמא לא נאסר שבות שאין הגוי עושה בשביל הישראל מלאכה, ואין איסור של "ודבר דבר" מחמת ויש אופן המותר. ולכא"ז מקרה דידן של הכנה משבת לחול דמי ממש לשם, שאין זה מלאכה רק פעולה אסורה על הישראל מחד, ומאידיך אין "ודבר דבר" משום שיש היתר להדיח הכלי [ובשלמא למג"א י"ל שאין היתר ע"י גרידה], וק"ו שיש כאן גם פסידא. ויש לציין שמדברי הרמ"א הכא חזינן חידוש, שאע"פ שהישראל מכן בפעולת הניקיון כדי שלא יעבור איסור, אפי' הכי שייך דין הכנה כיון שיש טורח, מאידך אם רק מונח במים כיון שאין טורח מותר. וכעין זה מבואר בבית יוסף סוף סימן תנ"ה גבי לקיחת מים שלנו ביו"ט, שכתב שאם נאמר שאין טורח בשאיבת מים כולי האי, לכך התיר המרדכי לשאוב וכו', הרי להדיא שכשאין טורח מותר בהכנה.

ללוש תחת אויר הרקיע

בסימן תנ"ט סעי' א' מבואר בשו"ע דאסור ללוש תחת כל אויר הרקיע ביום המעונן, לפי שיומא דעיבא כולה שמשא. וצ"ב מהא דמבואר ביבמות ע"ב. דאין מלין ביומא דעיבא, ומבואר ברש"י שם לפי שאין שמש וליכא רפואה, וזה היפך המבואר כאן. ובאמת לפי רש"י בסוגיין כמו שהביאו המאמר פליגי על משמעות הפוסקים, וס"ל דיומא דעיבא כוליה שמשא היינו בפרצות העננים השמש מתנקזת שם.

ניר כהן - אשדוד

רחיצת הידיים

מובא במ"ב סי' תנ"ט סק"ג שמנהגנו כהיום שרוחצים הידים והכלים משיעור מיל לשיעור מיל, עכ"ל. ולכא"ז צ"ב, שהרי בידיים יש חשש שנדבק בצק מאחר שנתעסקו בו ונתחמם בידיהם, שבה"ג כתב השו"ע שאם יניחוהו בלא עסק מיד יחמיץ, א"כ צריך להדיחם מיד שגמר להתעסק בעיסה, ולא להמתין לשיעור מיל. וכן באותם כלים ששימושם בעיסה הוא לאחר שנתחמם העיסה הרבה, כגון הרעדלר, יצטרכו להדיחו מיד לאחר תשמישו מטעם הנ"ל, ולא להמתין לשיעור מיל.

וצריך לומר דדווקא העיסה מחמיצה מיד, אבל פירורי בצק שפירשו ממנה ונדבקו בידיים ובכלים, אף שפירשו ממנה לאחר שנתחמם הבצק, אותם פירורים לא מחמיצים מיד, שלרוב דקותם וקטנותם מצטננים מהר, ורק גוף העיסה שאוצרת בתוכה את החום מחמיצה מיד. עו"ל לפי מה שדן הבאה"ל לעיל דדברי הרא"ש אמורים רק כשאנו רואים שהבצק חם.

לש אחר זמן איסור חמץ

מבואר בשו"ע סי' תנ"ט ס"ד דאם לש אחר זמן איסור חמץ, אלו המים עם שאר המים שרוחצים בהם העריבה, לא ישפכם אלא במקום מדרון, כדי שלא יתקבצו במקום אחד ויחמיץ. ובמ"ב הביא מחלוקת אם ברה"ר שרי לשפוך אפי' שלא במקום מדרון, וז"ל: ומיהו לשפוך אותם ברה"ר מותר בכל ענין, דמאי אכפת לן שיחמיצו אח"כ, כיון שכבר הפקירן. ויש אומרים דאפי' ברה"ר אין נכון לכתחילה שלא במקום מדרון, דכיון שהוא בזמן איסור חמץ יש לו לדקדק בפירורי בצקו שלא יבואו לידי חימוץ, עכ"ל. והיש אומרים הוא מהמג"א, כמובא בשע"ה"צ.

ויש להעיר שבאותו סעיף לגבי הדחת הכלים מהבצק ביו"ט, דהוי שבות, דכתב הרמ"א דמותר ע"י גוי, ואם אין גוי יטיל לצונן או יתנם לתנור שיאפה הבצק, המג"א שם הוסיף עוד עצות שיבטל הבצק קודם שיחמיץ, או יתן הכלים עם הבצק במתנה לנכרי, והובא במ"ב סק"ח.

וצ"ב דלפ"ד המ"א הנ"ל, שבזמן איסור חמץ יש לו לכתחילה לדקדק בפירורי בצקו שלא יבואו לידי חימוץ, א"כ ה"נ לכתחילה אין לבטלם או ליתן לגוי, דצריך לדקדק בבצקו שלא יבוא לידי חימוץ כיון שהוא בזמן איסור חמץ. דהא איירי ביו"ט לומר לגוי להדיח, וצ"ל דאה"נ ודאי עדיף לעשות כמש"כ הרמ"א או להטיל לצונן שלא יגיע לידי חימוץ, ורק כשא"כ כך אז נתן המ"א עצות הנ"ל.

עירב קמח בעיסה רכה

מבואר במ"ב סי' תנ"ט סק"ז בעירב קמח בעיסה רכה ונפלה אותה מצה לתבשיל הסכימו האחרונים להתיר, שהרי אין ידוע בודאי שישאר בעיסה קמח בעין, ואף אם נשאר אפשר נאפה ונקלה יפה, עכ"ל. מבואר במ"ב דיש ספק שאותו קמח שישאר בעיסה נאפה ונקלה יפה. ויש להעיר דבמ"ב סי' תס"ג סק"ח כתב, מצה אפוייה שנמצא קמח בתוכה אסור ליתנה ברוטב, דאותו קמח בודאי לא נאפה יפה מפני שהמצה מפסקת בין הקמח להאור, עכ"ל. א"כ מבואר שודאי לא נאפה יפה, ואי"ז ספק.

בענין טבילת כלי הלישה

מובא בפוסקים שא"צ להטביל כלים שעושים בהם המצות, אף שנקנו מגוי, והטעם כיון שתשמישם הוא בדבר שאינו מתוקן עדיין לאכילה בשעה שהוא בצק, עכ"ל. ויתכן לומר דגם אם ישנם שנותנים לעריבת הלישה קודם מים ואח"כ הקמח, א"צ להטביל אף דהמים הרי מתוקנים לשתייה, והרי נוגעים בכלי, ומשום שאי"ז מיועד לשתייה אלא ללישת הבצק, ולאלתר יהפכו לדבר שאינו מתוקן לאכילה. ובענין המרדה, לכא"ז צריך להטבילו כשנקנה מגוי, כיון שתשמישו להוציא המצות אחר שנאפו, שכבר מתוקנים לאכילה, ויל"ע אם מכיון

שמוציאן בעודן חמים מאוד שודאי א"א לאוכלם כך, נחשיב זאת לדבר שאינו מתוקן לאכילה [שהרי מאז שהיה בצק עד אחרי שהוציאוהו מהתנור אכתי אינו ראוי לאכילה עד שיצטנן קצת].

שמואל מזרחי - הקריה החרדית בית שמש

צירוף השהיות

בסימן תנ"ט סעיף ב' הקשה הבה"ל על דברי הרמ"א שהעתיק להא דתרומת הדשן בהג"ה בענין השהיות מצטרפות, והסכים לדברי המחבר שכתב אחר כך אליבא דהרא"ש שאחר שנתעסקו בבצק בידיים אם הניחוהו מיד יחמיץ.

וחשבתי לחלק בפשטות, דאה"נ ודאי דהרמ"א מודה להמחבר שבטעם גדול אחר העריכה אם הניחו לבצק מיד מחמיץ, אבל בשעת הלישה שלדברי המחבר אינו מחמיץ את הניחוהו אלא שעבר שיעור מיל - התם הוא דחשש הרמ"א, ויסוד התרומת הדשן שבשעת הלישה שאינו מחמיץ מיד, אם הניחוהו יש לחוש שהשהיות יצטרפו לשיעור מיל. (אכן כמובן שחולק הרמ"א על תרומת הדשן שחילק בין עסק מועט למרובה, וסבר שאין לחוש לשהיות אלא בשעת הלישה, אבל בשעת עריכה כדברי המחבר).

בנימין הינדי - גבעת זאב

לישה בחמה

מ"ב סי' תנ"ט סק"א: "ודעת הח"י שכל שאינו מתקרב ללוש במקום השמש ממש רק שהוא קרוב אל השמש אין לחוש". והמאמר מרדכי שחולק הקשה דהחוש מכחישו, דקרוב אל השמש אף שאין השמש זורח התם חום השמש מורגש, דהיינו דמורגש לכל, דבצל יש קרירות, ובצל קרוב לשמש כבר מורגש חמימות השמש אף שעומד עדיין בצל. ויעוין בלשון החק יעקב דמשמע לתרי אנפי, דבריש דבריו כתב "דכל שאינו לש ונתקרב אל השמש ממש רק שהוא קרוב אל השמש אין לחוש", דמשמע דבצל קרוב לשמש ממש דהיינו דהוא עומד בצל על גבול השמש, אבל עדיין בצל חום השמש מורגש, וכפי שינסה זאת כל אחד ויוכח בכך. אמנם מסיים דבריו "חום השמש אינו שולט רק במקום שהוא זורח", דהיינו במקום זריחתה ממש ולא בצל סמוך לה, והפוסקים תפסו סיוע לשונו לעיקר, וצ"ע.

לישה כנגד החלון

בסי' תנ"ט בחק יעקב ס"ק ג' כתב דכנגד החלון שאסור ללוש הוא באופן שיכולה החמה לזרוח אל מקום הלישה, ולענין יומא דעיבא כוליה שמשא חיישינן ליה בכל צידי הרקיע להחשיב כשמש זורחת משם, אבל בחלון שבינן חומות גבוהות שאין אופן של זריחה ישירה של השמש בהא לא קמיירי, וכתב כן בשם הרוקח, ושכן פי' בב"ח את דברי הטור. וצ"ע, דהב"ח כתב לפרש דברי הטור וביום המעונן אפי' תחת אויר כל הרקיע אסור, דהיינו "במקום שהיתה החמה זורחת אם לא היה מעונן", משמע דחלונות הפונים לצד צפון למשל או אף חלונות מזרחיים אחרי חצות לית לן בה, ודלא כמש"כ החק יעקב לדינא דדוקא חלון בין חומות שאין היכ"ת שהשמש תזרח דרך שם, וצ"ע.

יואל שרגא הלוי בירנבוים - אשדוד

הפסק בלישה

כתב ה"ב בסי' תנ"ט סעיף ב', והרמב"ם כתב סתם ולא תניח וכו', ונראה מדבריו שלמד ברמב"ם דלא כהר"ן. ויל"ע דלכא"ו משמע איפכא דהא נקט ותתעסק בד"א, ומשמע בד"א הוא דלא אבל להגביה ידה בעלמא שפיר דמי.

לכסות החלונות בסדינים

כתב המ"ב (סי' תנ"ט ס"ק ב' בסופו): וכן נהגו לכסות החלונות בסדינים בשעה שהשמש מזהיר - ויש לדקדק מדוע דווקא בשעה שהשמש מזהיר, הלא כתב הרמ"א שבחלון הפתוח נהגו לזיהר מללוש אפי' אין שם שמש, שמא יהיה מעונן ולא אדעתיה, ומאי שנא הכא הא זכוכית לא אהני. ונראה פשוט שאף שזכוכית לא אהני היינו להיכא דאיכא שמש הואיל והחמה מבעיר ג"כ דרך הזכוכית, אבל אהני ואהני באם יהיה יום המעונן שלא יכנס מהחום הבא ע"י השמש, וליכא למיחש אלא משום החמה, ועל כן אם מכסה החלונות בסדינים "בשעה שמוזהר השמש" שפיר דמי.

צינון ידיים

כתב השו"ע (סי' תנ"ט ס"ג) אם האשה שהיא לשה וכו', וכתב הרמ"א ומיהו בעברה ולא צננה ידיה מותר, ע"כ. נראה מהרמ"א שהבין בדברי השו"ע שלכתחילה בעינן צינון ידיים, וכן מתבאר יותר במ"ב (סק"ה), אלא שהמעין בב"י שהביא את הר"ן שביאר הא דאמרינן בפ' כל שעה דבעינן שני כלים, שאינו אלא לומר שאם היא מקטפת במים שלא תקטף באותם מים שמצננת ידיה, אבל כל שאינה מקטפת במים לא הצריכה לדקדק אם ידיה חמין, עכ"ל. ומדנקט השו"ע כענין שכתב הר"ן נראה דס"ל כוותיה [בפרט שכן דיוק דברי הרמב"ם], ואם כן האיד פירשו הרבנים הנ"ל כן בדברי השו"ע בומן ובמקום שבא לאפוקי מהא.

שטיפת כלים ביו"ט

כתב הרמ"א (סי' תנ"ט ס"ד): והערבות שאפשר לתת דבר בתוכו מותר להדיח וכו'. יל"ע מה מהני הא דאפשר לתת בתוכו, הא צריך

שבדעתו להשתמש בזה באותו יום כמבואר בס' ש"כ ג' ס"ו. ושמה מדמי לה לכוסות שסתמן לשתיה, וצ"ע.

אלחנן כדורי - אשדוד

בענין פירוורים הנוצרים בשעת לישה ועריכה

מבואר בשו"ע סי' תנ"ט ס"ב דלאחר שהתעסקו בעיסה ונתחממה בידיים, אם תשהה בלא עסק תחמיץ מיד (וע"ע בבאה"ל דיתכן שזהו דוקא כשנתחממה, וע"ע חזו"א), וכן נקט המשנ"ב דלכתחילה יזהר שלא ישהה אפי' רגע קל, והנה מצוי שנוצרים פירוורים בשעת לישה ונשארים על השולחן שבו עורכים המצות, ומצוי שנדבקים בעיסות, ויש לדון אם שייך כאן את חומרת המשנ"ב.

ומתחילה ראוי להדגיש, כי כל הפירוורים שנהיים קודם עריכה, אין בהם שום בית מיחוש, דמבואר בבאה"ל (ד"ה ואחר) שכל מה שמחמצת מיד משתנוח, היינו דוקא אחר לישה, אבל בשעת לישה לכ"ע איכא שיעור מיל, ופירוורים אלו הלא לא נחו ח"י רגעים משעת לישה, וכל הנידון כאן על פירוורים הנוצרים בשעת עריכה. [ומיהו לכתחילה עדיף לא להשהות אפי' פירוורים שבשעת לישה, דהא כ' השו"ע דלא ניח העיסה בלא עסק אפי' רגע א'].

ואמרנו בזה חידוש שלכא"ו הוא נכון, דיש לחלק בין ב' סוגים של פירוורים, יש פירוורים שנעשים מחמת שהעיסה לא נילושה כ"כ, וכעת כשמרדדים הם נושרים, ויש פירוורים שנוצרים מחמת שהעיסה נדבקה בשולחן.

וע"כ לכא"ו יש לחלק בהם, כי הלא הפירוורים שנוצרים מחמת שלא נילושו היטב, הם לא בגדר "שנתחממו" כי לא נעשתה בהם פעולה ולכן לא נדבקו בעיסה, וא"כ שיעור הזמן שבהם הינו ח"י דקות, ולא ברגע. ומיהו יש למנות את הח"י רגעים מהלישה ולא משעה שנשרו, דכיון שלא נתעסקו בהם ולכן נשרו, א"כ א"א לומר שהם חלק מהעיסה גם לענין שכל שלא נשרו מן העיסה חשוב כאילו נתעסקו בהם, דהלא כ' המשנ"ב שהעסק במקום א' בעיסה אינו מבטל כח החימוץ במקום השני שבעיסה.

עוד יש לחדש, דהלא מבואר שכל החשש חימוץ בשהיית רגע א' היינו משום שמתחמם בידיים, וי"ל שכל שנעשה בידיים רק מעט ומיד מכים עליו הכלי הנקרא "פינר" בלע"ז, אין בו חשש שנתחמם בידיים. וצ"ע.

ויש אנשי מעשה שמקפידים שיהיה א' ממונה לפנות כל הפירוורים מן השולחן, תיכף שנוצרים, וכן ראוי לנהוג, והיינו בפירוורים הנעשים מעריכה ואילך וכנ"ל.

דוד מנשה - רמת שלמה

אין לשיין במקום השמש

איתא בשו"ע סי' תנ"ט ס"א: "אין לשיין במקום השמש וביום המעונן אסור תחת כל אויר הרקיע", ובסעיף ה' כתב "עברה ולשה תחת השמש הפת מותרת", וכתב המ"ב שמשקנת האחרונים דלא כהשו"ע אלא שאסורה באכילה אם שהתה העיסה עד שהחמה בחמה, ע"כ. וא"כ נראה שדעת השו"ע שאפילו התחממה בחמה אין לאסור בדיעבד, שהרי השו"ע לא חילק וכתב שבכל גוונא מותר בדיעבד אפילו בשחוחמה, והאחרונים חילקו בזה. ולפי זה יש לתמוה מאי שנא מדין לישה במים חמים שפסק השו"ע שאסור, ורק בשוגג בשעת הדחק מיקל לסמוך על הדעות המקילות, והרי בשניהם יש את אותה הבעיה שהעיסה התחממה.

ואפשר ליישב שאינו דומה חום שבא מחמת השמש ללש במים חמים, כיון שחום השמש זה דבר חיצוני, והעיסה מצד עצמה אינה חמה, משא"כ כשילש במים חמים העיסה בעצמה חמה, וזה חמור יותר מאשר חום השמש שמגיע מבחוץ.

משה לנדאו - רמת שלמה

מקום וסדר לישת המצות

כתב הרמ"א בסימן תנ"ט ס"ו וז"ל: וירחיק המצות מהקמח כי הקמח הנדבק בהן בא אחר כך בתבשיל ומתחמץ, עכ"ל. וכתב המ"ב את מ"ה וז"ל: לכן אותו המודד קמח לא יקרב אל העיסות עד שינקה מלבושיו מן הקמח וידיה ידיו תחילה, וכן צריך לזיהר שהמודד הקמח לא יתן מים לתוך הערבה, כי מתדבק רטיבת המים על ידיו, וכן הנותן מים לא יהיה מודד הקמח אלא כל אחד יהיה על משמרתו, עכ"ל.

ונראה דמלבד החשש של החימוץ בקמח הכללי ע"י נגיעתו במים ובקמח יש לומר דיש סיבה נוספת, דיש לחוש שיש ביד המודד קצת דיבוק מים עם קמח, ויפול לתוך הקערה שילוש שם (האחר), ולא ישים לב לחשב את השיעור מיל מומן שהתעסק במים אלא משעת לישה, וכנ"ל בריש ס"ב דשיעור מיל הוא משעה שכבר יש עיסה, וכן מבואר במ"ב ס"ד אות ל"ג, רק דזה לא חשש ליש אומרים בסימן שכ"ב ס"ג דמשעת נתינת מים בכלל לישה הוא, ומהבה"ל ד"ה וקטן מבואר דכן נקטינן, מדכתב הנותנים לקטן לשפוך מים לתוך הקמח אינו בסדר מאחר וצריך לשם מצת מצוה משעת לישה, נמצא דנקט"י דמשפיכת המים לתוך הקמח חשיב שעת לישה. אך צ"ב דהא הלש שוטף את הכלים ואת ידיו לפני שיעבור שיעור מיל, כמבואר בס"ב במ"ב אות ל"ג, וא"כ לא ניחוש לחמץ. וצ"ל דהכא משום חומרא הוא וכנ"ל ס"ב בהג"ה, וכענין דביאר המ"ב בריש אות ל"ג, והיינו דצריך לזיהר מה שאפשר כדי לא ליכנס לחשש חימוץ שבלי לשים לב יתכן שיעבור שיעור מיל, ולפ"ז שפיר נמי לומר דהנותן מים לא ימודד הקמח, דהגם דהלש יזהר שלא יעבור שיעור מיל משעת נתינת מים

לקמח, ועוד דיטוּף ידיו וכן את הכלים לפני שיעבור שיעור מיל וכדברי המ"ב אות ל"ג, מ"מ חיישינן להג"ה שבסעיף ב' וכנ"ל.

הונתן פייזוקוב - אופקים

צינון הידים בומן הלישה

כתב הטור סימן תנ"ט ס"ג: וצריכה שני כלים של מים, אחד שמקטפת בו, פירוש שטחה בו פני החררה, ואחד שמצננת בו ידיה כדי שלא תתחמם העיסה, והרמב"ם ז"ל כתב ואם היא לשה ואופה צריכה שני כלים של מים וכו'. ובכ"י הביא מש"כ הר"ן דאפשר שלא חייבו חכמים שצננון את ידיה, אלא לומר שאם היא מקטפת במים שלא תקטף באותם מים שמצננת בהם את ידיה מפני שהם מתחממין ומחמיצין את העיסה, אבל כל שאינה מקטפת במים לא הצריכה לדקדק אם ידיה חמין או צוננין, שאין חשש חימוץ בכך, ולכך פירש דלא אמרו שצריכה לצנן ידיה אלא כשהיא אופה לפי שידיה מתחממין מחמת חום התנור. ובפשטות דברי הר"ן דאם אינה מקטפת אין צריכה לצנן ידיה, אבל אם מקטפת צריכה עוד כלי לצנן ידיה.

והנה בשו"ע כתב אם האשה שהיא לשה היא מקטפת במים, לא תקטף באותם מים שמצננת בהם ידיה מפני שהם מתחממין ומחמיצין את העיסה, אלא יהא לה כלי אחר מלא מים שתקטף בו. וכתב הרמ"א ומיהו בעברה ולא צננה ידיה מותר. ובמג"א סק"ח כתב ע"ד הרמ"א דמשמע דלכתחלה צריכה לצנן ידיה, והיינו כשהיא עוסקת עם התנור ועוסקת ג"כ אח"כ בבצק.

ולכא"ו תמוה דלמה כתב המג"א דזה דוקא כשעוסקת עם התנור ועוסקת ג"כ אח"כ בבצק, דהא באופן שהיא מקטפת כתב הר"ן דגם הרמב"ם מודה שצריכה שני כלים, אחד לצנן ידיה ואחד לקטף, והרמ"א קאי על דברי השו"ע באופן שמקטפת, וא"כ בכ"ה צריכה עוד כלי לצנן ידיה גם אם אינה אופה, וצ"ע.

ועוד יל"ה"ק בדברי המשנ"ב בס"ק כ"ז דכתב: ודע דיש פוסקים דס"ל דלא מצרכינן כלל לצנן הידים בשעת לישה אפי' לכתחלה, ולא הצרכינן לצנן ידים לכתחלה אלא אם אותה שלשה אופה ג"כ וכו', ובשער הצינון ס"ק ל"א הביא כן מהר"ן והרה"מ וכו', יעו"ש. ולכא"ו תמוה איך סתם כן דנראה שא"י"צ לצנן הידים רק אם היא ג"כ אופה, והא באופן שמקטפת ג"כ צריכה כלי אחר לצנן הידים וכמבואר בר"ן, וצ"ע.

ולכא"ו נראה מבואר מזה שלמדו המג"א וכן המשנ"ב דגם באופן שמקטפת אין צריכה עוד כלי לצנן ידיה, ורק כשאופה כמש"כ הרמב"ם, ומש"כ הר"ן דכשמקטפת לא תקטף במים שמצננת ידיה הוא דווקא באופן שיחדה כלי לצנן ידיה, ובכ"ה צריכה עוד כלי לקטף, ולא תקטף באותם מים שייחדה לצינון ידיה, אולם אם לא יחדה כלי לצינון הידים ואין דעתה לצינון ידיה יכולה לקטף בכלי אחר, וא"י"צ עוד כלי לצינון ידיה. והביאור בזה אפשר דכל שדעתה לצנן ידיה הרי שמסתמא מיד כשנתחממו ידיה היא מצננת אותם במים, וא"כ המים חמים, ובזה אמרינן דלא תקטף באותם המים, אמנם כשרק עוסקת בקיטוף ואין בדעתה לצנן ידיה הרי שלא בדוקא מכניסה ידיה כשהם חמים, ולכן יכולה לקטף ידיה אף בלא שיהיה לה עוד כלי לצינון ידיה. ולפ"ז צריך להידחק קצת בדברי הר"ן, דמה שכתב דכל שאינה מקטפת במים לא הצריכה לדקדק אם ידיה חמין או צוננין, דלא דוקא כשאינה מקטפת, דהוא הדין כשמקטפת אם אין בדעתה לדקדק לצנן ידיה, וצ"ע. ובזה א"ש דברי המג"א במש"כ על הרמ"א דבעברה ולא צננה ידיה מותר הוא דוקא כשאופה, שאז לכתחלה צריכה לצנן ידיה, אולם כשרק מקטפת אינה צריכה לצנן ידיה, וא"ש גם דברי המשנ"ב כנ"ל. ויל"ע בזה.

מרדכי דב אגסי - בית שמש

בענין שהיות

בביאור הלכה סימן תנ"ט ד"ה ואחר שנתעסקו וכו' מיד יחמיץ, סיים: ולפ"ז דינא דהמחבר לאו בסתם עיסות קאי, אלא בשאנו רואין להדיא שנתחממה, ומ"מ צ"ע. וכתב בשו"ת יביע אומר ח"ב (סימן כ"ד אות ח' והלאה) שחילוק זה מבואר בהגהות הגר"ד פרנקל ובספר שבילי דוד ועוד, והוסיף לצדד דמיד יחמיץ לאו דוקא לענין לאסור בדיעבד, אלא חששא בעלמא כל שלא ראינו סימני חימוץ, וכן מוכח מדעת הרא"ש (פ"ב דפסחים סי' כ"ו) גבי בציקות של נכרים דכיון שאין אנו רואין בהן לא שיאור ולא סידוק מותרים, אע"פ שלשן הנכרי שלא בפנינו ע"ש, ולא חש לשהיית רגע של הנכרי, ורמז לזה היב"א שם אות ט'. וכה"ל בחזו"א סי' קכ"א סקט"ז וע"ש. והביא שכ"כ כמה אחרונים להקל בזה ושכן המנהג, והסיק דהגם שראוי לזיהר לכתחלה עד כמה שאפשר שלא תהא שום שהיה בלישה ובעריכה אפילו לצורך, מ"מ כשמוכרחים לשהות קצת המקילים בזה י"ל על מה שיסמוכו.

אורן נזרית - באר שבע

סיכום טור, ב"י, שו"ע ומ"ב סימן תנ"ט

תנ"ט, א. במ"ב (סק"א) הביא שדעת החק יעקב שכשנמצא קרוב אל מקום השמש, אך הוא לא ממש במקום השמש, מותר ללוש במקום זה, והא"י ומאמר"ר ופמ"ג החמירו והצריכו שיהיה במקום הצל רחוק ממקום השמש.

במ"ב (סק"ב) הביא דהיכא שהשמש מזהיר דרך זכוכית החלונות ס"ל לחק יעקב דשרי ללוש בבית כנגד חלון זה, אך החק יוסף חמד משה וח"א החמירו בזה, ונהגו לכסות החלונות בסדינים בשעה שהשמש מזהיר.

בבה"ל ד"ה וביום הביא מהמהר"ם חלאוה בשם הרמב"ן דמה שאסור ביום המעונן ללוש תחת כל אויר הרקיע זה דוקא כשהוא מעונן גמור,

לישרף, [וראיה לדבר דברי חי' הר"ן בדף כ"ט ע"ב דאף דס"ל דמשהה ע"מ לבערו, אך כשמתחיל להשרף כבר אינו עובר, עיי"ש היטב], וע"כ לר"י צריך לשרפו אף שהוא כבר מושלך לדריסה, אך לרבנן וכן בשבת או יו"ט שבלא"ה א"א לשרוף וסומכין על רבנן, סגי בהשלכתו למקום שעומד לידרס.

ולהאמור א"צ לומר (כמוש"כ בחוט שני) דאיירי במאפיה שאין עומד לידרס, אלא דשאני הכא דהמ"ב חייש לדר"י וכדפי' בשעה"צ, ודו"ק.

ואמנם יעוי' במ"ב ס"ק מ"ד שמבו' שלכתחילה לכבד הבית ולהשליך הפירוורים לחוץ, ובי' מו"ר הגר"נ הכהן קופשיץ שליט"א (בתשובות לגליון אליבא דהלכתא) דהוא משום שעי"ז מתערב בעפר ונעשה כעפר, ומשמע דלכתחילה טוב למהר להשבתה שיהפך להיות חלק מן העפר כמה שיותר מהר, ועי"י.

ה. ובסי' תנ"ט סעיף ד' כתב השו"ע ואם לש אחר זמן איסורו וכו' לא ישפכם אלא במקום מדרון, עכ"ל, ויל"ע למה נתכוין במש"כ לאחר זמן איסורו, ואטו קודם זמן איסורו יכול לשפוך שלא במקום מדרון, והלא יתקבצו למק"א ויתחייב לבער. ומצאנו בזה ב' דרכים, דיש שפי' כונתו לגבי שופך בחצירו במקום שעורבין מצויין, ולשיטתו בסוף סי' תמ"ה ודלא כדבריו בסי' תל"ג, ורמז לזה במ"ב ס"ק כ"ח, אך במ"א מבו' פי' נוסף הנידון בשופך לרה"ר, וקודם זמן איסורו שרי משום שקודם זמן איסורו מהני הפקר במשליך לרה"ר, ולאחר זמן איסורו לא מהני הפקר, אלא שלכאו' זה סברא רק במשליך לאחר שהחמיץ [ואולי אפילו בביטלו קודם שהחמיץ, דיל' דכיון שיש חיוב ביעור מדרבנן לא מהני השלכה לרה"ר, וכדחזינון שהמ"ב הצריך שריפה דוקא לר"י וכנ"ל סק"ג, וה"ה דלרבנן בעינן השבתה מן העולם דוקא, וק"ל], אבל במשליך לרה"ר קודם שהחמיץ אין סברא לחלק בין קודם זמנו ללאחר זמנו, אכן במ"א ובמ"ב סק"ל מבו' חילוק זה אף לפני שהחמיץ, והוא צ"ב. וגם יל"ע מי הזקימם לפרש דאיירי קודם שהחמיץ ולא לאחריה, ואולי ס"ל דמדלא חילקו ש"מ שהנהיגו כן, כי קשה לעמוד על הברירור אם כבר החמיצו הפירוורים הללו או לא, ולא רצו לחלק בזה, וע"כ הנהיג שלאח"ז לעולם משליך במקום מדרון [והלשון לא משמע הכי], וצ"ע בזה.

בענין פאנדיש או ביצים במצות

הנה כבר כ' המ"א סי' ת"ס דלשון השו"ע גם פאנדיש וגם ביצים במצה אינו לעיכובא, דבדיעבד שריא, וכלשון השו"ע אין ליתן וכו' שזה לשון איסור לחוד. אלא דלדין הוא לעיכובא משום חומרת כפולה, והוסיף עוד משום מ"פ עם מים, וכן משמע במ"ב שלא הזכיר טעמא דכפולה רק בסי' ק"ט לגבי ביצה מבושלת שאין נפרש מזה ליחה, אך לגבי פאנדיש וביצים חיות נר' הטעם משום עיכוב אפיה שע"י הלחות ומשום מ"פ, ומשום זה לכד סגי לאסור בדיעבד וכמוש"כ בסוף סק"י י"ח. אך הדבר צ"ע, דהרי מצד מ"פ עם מים קי"ל דתאפה מיד, ואם לא שהה לא נאסר בדיעבד [והיינו דאי טעמא דהשו"ע שלא אסור בדיעבד], וצ"ל שכונתו לפי מנהגו שמצה עם מ"פ אסור בדיעבד ואפי' לא שהה כלל, עי' סי' תס"ב סק"י י"ח, ודו"ק.

ועוד י"ל דלדין דחממירינן בכפולה דיעבד, ה"נ ס"ל דלחות המעכב האפיה אוסר בדיעבד, שהרי זה אותו חשש שיש בכפולה וחמור מינה, והיינו דלשו"ע עיכוב אפיה אפי' ע"י לחות לא נאסר דיעבד כל שהתחיל ליאפות תוך שיעור מיל, ואנן מחמירינן בזה ונלמד מחומרת כפולה, ודו"ק [ונמצא דלדין ב' הטעמים גורמים לאסור בדיעבד, מלבד מה דהוה כפולה כפשוטו].

ויתכן עוד דיש נפק"מ דאי משום חומרת מצה עם מ"פ לא אשכחן שאוסר תערובתו, ומשא"כ מצד כפולה דנקטינן דאוסר התערובות עד ס', ובכפולה גמורה אוסר טעמו אפילו ביותר מס', כמבו' כ"ז בסי' תס"א, וק"ל.

[ולכאו' משמע דביצים חיות עם קליפתן יוצא מהם ליחה, ובמציאאות לכאו' אינו כן אלא א"כ הוא סדוק קצת שע"י החום נגמר הסדק ויוצא מקצת מן הביצה לחוץ, וכמו שענינו רואות בבישול ביצים עם קליפתן, ואולי כונתו לביצה קלופה ולא משמע הכי, וצ"ע].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

הרא"ש היה משתדל במצוה

בתשובת חוות יאיר (סי' ר"ה) דן בעניני זלזול בכבוד התורה אם הרב יכול למחול בזה, והביא מח' בין הרמב"ם להרא"ש (בי"מ פ"ב סי' כ"א) בענין זקן ולא לפי כבודו בדיני השבת אבידה, דלהרמב"ם אם רצה הזקן, יכול לטפל באבידה ולמחול על כבודו, ואדרבה זה מנהג חסידות, ולהרא"ש (שם) אסור לזקן לנהוג בזה חסידות, דכיון דפטרסר אותו התורה מחמת זלזול בכבוד התורה, אין הוא רשאי למחול, והקשה מהשו"ע (סי' ת"ס ס"ב) דהרא"ש היה משתדל במצות מצוה ומזוזו את העוסקים בה וכו', דעניני בזיון הם, ובודאי חמור טפי מאבידה, דשם נאמר "לא תוכל להתעלם", ויש לאדם חוב להתעסק באבידה, משא"כ היכא דאין חובה כלל, כ"ש דאין לזלזל בכבודו ולעסוק במלאכות בזויות, ותירץ שם דאפשר שהרא"ש היה עושה כן בביתו, דאין שם ציבור ולא מתבוזה כבוד התורה.

ובשו"ע (סי' ר"ג ס"א) כתב "ישכים בבוקר ביום שישי להכין צרכי שבת וכו', ולא יאמר לא אפגום בכבודי, כי זה הוא כבודו שמכבד השבת", עכ"ל. ובביה"ל שם ביאר דזה תירץ את קושיית החוות יאיר, דזהו כבוד החכמים שעוסקים במצות בעצמם, וניכר שעושים כן לכבוד השי"ת, משא"כ כשאינו ניכר שעושה מצווה, כמו בהשבת אבידה, אז מתחלל כבוד הת"ח עי"ז ואסור. (ובזה יישב כמה גמרות

בשה"צ (מ"ב) הביא דס"ל שגרירת הכלים היו שבות ושרי ע"י נכרי, והא"ר ס"ל דגרירה הוא אב מלאכה משום ממחק.

הרמ"א כתב שאם אין לו נכרי יכול ליתן את כלי עשיית המצות בתוך התנור, ואז הבצק יאפה ולא יחמיץ, ובמ"ב (סקל"ח) הביא מהחק יעקב בשם מהרי"ל ושי"א שמפקקים בעצה זו, דכיון דאין נכון לאכול את הנאפה, וגם אין כוונתו לאכול, א"כ הוא אפיה שלא לצורך שאסור.

תנ"ט, ה. בבי' הביא דדעת הרמב"ם דאם עברה ולשה תחת השמש מותר בדיעבד, והרא"ש אסר אף בדיעבד. ובשו"ע פסק כהרמב"ם, ובמ"ב (סקמ"א) הביא דמסקנת האחרונים לאסור באכילה אם שהה כ"כ בחמה עד שהחמה העיסה [וה"ה בלש סמוך לתנור].

אביחי כהן - אופקים

סימן ת"ט

בענין בירור פירורי העיסה

א. הנה זה פשוט דפירורי העיסה שהחמיצו ולא ביטלו, אם יש כזית עובר עליהן בתשבתו (וב"י בזמן שמוזהרים בבי' לכל מ"ד כדאית ליה), ופשוט שצריך למהר ולבער מיד, ואין להמתין עד אחר גמר כל האפיה. ולכאו' נר' שכ"ה אפילו אילו נתבטלו כבר, וכגון שלש קודם זמן האיסור וביטולן לאחר שנתחמצו קודם זמן האיסור, ודומיא דהמבו' בסי' תמ"ד בחובת המהירות לבער חמץ אפי' שביטלו, ואולי דוקא באיכא כביצה כדאיתא התם לגבי ביטול קודם זמן איסורו [וי"ע] אם גם לזה מהני הא דפירורין דמכנשי, דאף שמוכח ברא"ש פרק אלו עוברין דזהו סברא דא', אך אולי רק לשיעור כזית ולא לחשיבות שיעור כביצה, וצ"ע], אך עכ"פ באיכא כביצה ודאי אינו רשאי להמתין עד אחר גמר האפיה, ואף שאין רוצה שתחמיץ העיסה שמתעסק בה, מ"מ עכ"פ אחרי כל ח"י רגעים מחויב לבער, וצריך להעמיד ממונים לעשות מה שאפשר שלא ישהה רגע א'.

ב. ויעוי' במ"ב סי' ת"ס סק"י דמבו' שרשאי מן הדין להמתין עד אחר גמר כל האפיה ואפי' אם יחמיץ בינתיים, ולא חש למהר לבער בדריסת רגלים קודם שיחמיצו, רק משום שלאחר חימוץ בעי שריפה עיי"ש, וכדלהלן, ונר' דהיינו טעמא דכיון דהכא עסקינן שביטולן קודם שהחמיצו, מעתה אין חובת הביעור שמדרבנן ככה"ג חמורה כחובת הביעור שמדרבנן בחמץ שנתבטל קודם זמן איסורו לאחר שהחמיץ, וכדמפו' כן במ"ב סוף סי' תמ"ד ובשעה"צ שם דבזה אין מחויב לחזור מדרך הרשות. וי"ל שע"כ אין מחויב למהר, ויכול להמתין עד אחר גמר כל האפיה.

ג. ואופן הביעור הנה מבו' דאם שפכן במקום מדרון או במקום דריסת הרגלים הרי זה מבוער, ובהכרח הביאור לפי שנעשה כעפר עיי"ז, ומי"מ מבו' במ"ב סי' ת"ס סק"י ושעה"צ שם ס"ק י"ד דאם כבר החמיצו תליא בפלו' דר"י ורבנן, ולר"י בעי שריפה דוקא, ועיי"ש דמה"ט כתב לדרוס קודם שיחמיצו, שיחמיץ כשהוא מבוער ולא יתחייב שריפה, ולכאו' נראה דהיינו נמי טעמא דמש"כ בסי' תנ"ט ס"ק ל"א למהר לשפוך המים במקום מדרון קודם שיחמיצו, דהרי נראה שאין טעמו משום הזריזות לקיים חובת תשבתו, דהא מסתמא איירי ג"כ בביטול קודם שמחמיץ, אלא טעמא כדי שלא יצטרך לשרוף וכנ"ל. [ויש דבדבר חידוש, שהיה אפ"ל שדין ביעור ע"י שריפה רק לחמץ שנתחייב בו מה"ט אלא שביטלו, ואמרו רבנן שלא לסמוך על הביטול, אבל בביעור חמץ שביטל קודם שהחמיץ דקיל טפי שמעולם לא נתחייב בביעורו, וכל עיקרו אינו אלא משום שמא יבא לאכלו, לא ניבעי שריפה, אך במי"מ מבו' דגם בזה צריך שריפה, ועי"י].

ד. וראיתי במי"מ הוצ' דרשו (סי' ת"ס הערה 24) שנתקשו רבנן אמאי בסי' ת"ס הצריך המ"ב לדרוס ברגלים, ובסי' תמ"ד לגבי פירורין של שיירי המאכל בער"פ שחל בשבת לא צריך דריסה [והנה אף דבסי' ת"ס ביאר הטעם כדי שלא יצטרך שריפה, ובסי' תמ"ד בלא"ה א"א לשרוף דאיירי בשבת, אך הא מיהא משמע שכל שהפירוורים לא נדרסו עד שכבר החמיצו, לא חשיבא כמבוער במה שהוא מושלך במקום העומד לידרס, דמבואר שאם לא דרסם יצטרך לשרפן, וא"כ תיקשי בסי' תמ"ד דאמאי לא הצריך דריסה, וסמך על מה שנמצא במקום שידרס בהמשך]. והנה לכאו' יפה תי' הגר"ש ב"צ, דהתם בסי' תמ"ד איירי במשליך קודם זמן הביעור שיש לתלות שעד זמן הביעור כבר ידרס, ומשא"כ הכא דאיירי לאחר זמן האיסור, וע"כ אם עדיין לא נדרס אכתי אינו כמבוער, וצריך שריפה למי"ד דבעי שריפה. אכן מי"מ נר' דלקושטא דמילתא היינו דוקא באפשר לשרוף ולמ"ד דבעי שריפה, אבל למי"ד שא"צ שריפה או בשבת או ביו"ט שא"א לשרוף, סגי במה שהשליכו במקום מדרס הרגלים ועומד להדרס, אף שעדיין לא דרסם וא"צ לדרסם בפועל, דאף שעדיין אינו כמבוער, מ"מ סגי בעשיית פעולה כזאת שבהמשך יתבער, וראיה לדבר דלהלן סי' תס"ו (שעה"צ ל"ב) כ' לגבי קמח שנתלחלח והחמיץ, שבי"ט משליכו לחוץ במקום מדרס הרגליים, ולא הזכיר שצריך לדרסן, ואף דאיירי שכבר החמיץ ולאחר זמן איסורו [ולא הצריך שריפה כיון שא"א לשרוף דהוה יו"ט].

ואף שיש לדחות דהוא משום דאיירי במקום הילוך רבים שמיד הוא נדרס, מ"מ סתימת הדברים לא משמע הכי, ונר' עוד לחזק הדבר דנר' שכל שעושה מעשה שע"י נכנס לתהליך התבערות אינו מוזהר עליו יותר, ואין שום חיוב לעשות אש המבערת יותר במהרה, ויעוי' בסי' תמ"ה בשמעתתא דזורק לים דמשמע דא"צ לפרר לולי חשש תקלה, ולא אמרינן שבינתיים החמץ קיים, ועד שיושחת ויתבער ימשך זמן (ויש לדחות ולומר דבעצם היותו ביום נידון כמבוער), ואשר ע"כ נר' דסגי באמת בזה, אלא דמי"מ בהיותו במצב כזה סגי בזה לרבנן ולא לר"י דס"ל דבעי שריפה, דלר"י בעינן שיכנס לתהליך של עומד

אבל כשהענינים עוברים ושבים, פעם נגלים ופעם נכסים, אין בכך כלום, והעיר הבה"ל דלמנהג הרמ"א שאסור נגד החלון אף כשאין שמש גם בזה יאסור.

בשה"צ (ז') הביא דס"ל למג"א וכן למאמר' בשם מהרי"ל שאסור להוליך עיסות המצות לתנור תחת הרקיע אף כשאין שמש, ואפי' שאינו יום המעונן, שמא יתענן ולאו אדעתיה, והשה"צ תמה על הדברים וכתב דאין לזיהר בזה, דהרי כשנמצא בחוץ לא חיישינן לשמא יתענן (כפי שהביא לעיל במ"ב סק"ה).

תנ"ט, ב. בבי' הביא דברי הברייתא "ולא תגביה ידיה מן התנור עד שתגומר את הפת", ופרש רש"י כלומר שתהא עוסקת בבצק כל שעה, והר"ן חלק על רש"י, ופירש שלא תעסוק בדברים אחרים שלא תימשך, אבל לא אסרו עליה לעסוק בענין התנור. בשו"ע נראה כרש"י דכתב וז"ל "לא יניחו העיסה בלא עסק וכו", ועי' מ"ב (סק"ג).

בבי' הביא שבתרומת הדשן הביא שאם הבצק עבר שיעור מיל בלי התעסקות, אך שיעור המיל היה בפעמיים עם הפסק ביניהם, שבאותו הפסק התעסק בבצק, בשו"ת מהרי"ל ס"ל שהשהיות מצטרפות ואסור, ומהר"ש השיב דנראה לו שאין להחמיר, וחד מרבנותא השיב שאם בין שהייה לשהייה היה עסק גמור כגון בעיסות הידים בבצק וכגון רידוד הבצק אין השהיות מצטרפות, כיון שעסק זה יכול לבטל את מה שכבר התחיל להחמיץ, אך עסק קטן כגון ניקור המצות אינו מבטל החימוץ ומצטרפות השהיות. ברמ"א כתב דיש לחוש שהשהיות יצטרפו לשיעור מיל, ובמ"ב (סקט"ז) הביא גם את שיטת אחד מרבנותא שהביא ת"ה, וגם הביא שהמהרי"ל החמיר בזה בכל גוונא. ובשו"ע נראה שהחמיר בזה שכתב וז"ל "ואחר שנתעסקו בבצק ונתחמם בידיים אם יניחוהו בלא עסק חמיץ מיד", ועיין בה"ל ד"ה ואחר.

בשו"ע איתא ששיעור מיל שהעיסה מחמיצה בו הוא שמונה עשרה דקות, ובבה"ל ד"ה הרי הביא שדעת המג"א ועוד ששיעור מיל הוא עשרים וארבע דקות, ולביאור הגר"א מיל הוא כ"ב דקות וחצי, ולהלכה כתב בבה"ל דלכתחילה במקום שאין הפסד מרובה מששהה י"ח דקות הוי חמץ ואסור בהנאה, אמנם בהפסד מרובה אפשר לסמוך על הדעה של כ"ב דקות וחצי אם לא ראינו בה סימני שאור וסידוק, ובמ"ב (סקט"ו) כתב דבדיעבד אפשר לסמוך אפי' על הדעה של כ"ד דק'.

בבה"ל ד"ה ואחר הביא דמה שכתב השו"ע "ואחר שנתעסקו בבצק ונתחמם בידיים, אם יניחוהו בלא עסק מיד יחמיץ", מקורו הוא דברי הרא"ש, אך לרמב"ם ולרמב"ן אינו כן, ובמ"ב (סק"ח) הביא שהעולם אין נוהרים בזה כ"כ, ואפשר דמיד דקאמר המחבר לאו דוקא אלא ר"ל שיעור מעט, ומי"מ לכתחילה יש לזיהר מלהניחה כן אפי' רגע אחד אם אפשר.

בדרכי משה (ג') [נמצא בסי' תס"א] הביא מהאגודה ומהרוקח שאם ירא שלא יהו המצות שיעור מיל מותר לשברן ולחזור ולערכן, והמהרי"ל נקט דאנן לא נהגינן הכי, כי שמא לא יערכנה פעם שניה היטב והוי כמו מצה כפולה. והרמ"א כאן הביא כהאגודה והרוקח, וכתב דטוב לזיהר לכתחילה כהמהרי"ל.

תנ"ט, ג. כתב השו"ע "אם האשה שהיא לשה היא מקלפת במים, לא תקלף באותם מים שמצננת בהם ידיה, מפני שהם מתחממים ומחמיצים את העיסה, אלא יהא לה כלי אחר מלא מים שתקלף בו", וברמ"א כתב דבדיעבד אם לא ציננה ידיה מותר, ובמ"ב (כ"ז) הביא שדעת הר"ן ועוד דלא מצרכינן כלל לצנן הידיים בשעת לישה אפי' לכתחילה, ולא הצרכינן לצננן לכתחילה אם אותה שלשה אופה ג"כ, משום שמתקרבת לתנור מתחממת ידיה ואח"כ יכולה לחמם את העיסה, והביא המ"ב שכל הנדון הזה הוא בסתם, אבל כשמרגישה שידיה חמות לכ"ע צריך לצנן, ואפי' בסתם טוב לכתחילה להחמיר (כדעת השו"ע) שכן הוא דעת כמה מהראשונים.

תנ"ט, ד. בשו"ע איתא שמים שמצננים על ידם את הידיים, וכן מים שמקלפים איתם, וכן מים שרוחצים איתם העריבה, לאחר זמן איסור חמץ לא ישפכם אלא במקום מדרון כדי שלא יתקבצו במקום אחד ויחמיץ, ובמ"ב (סק"ח) הביא שהב"ח והט"ז החמירו בזה אפי' קודם זמן איסור חמץ.

במ"ב (סק"ל) הביא דלשפוך המים הנ"ל ברה"ר לאחר זמן האיסור, הא"ר בשם הרוקח התיר אף שלא במקום מדרון, דמאי אכפת לן שיחמיצו אח"כ כיון שכבר הפקירן, אך המג"א ס"ל דאין נכון לכתחילה שלא במקום מדרון, דכיון שהוא בזמן איסור חמץ יש לו לדקדק בפירוריו בציקו שלא יבואו לידי חימוץ.

בדרכי משה (ה') [נמצא בטור על סימן תנ"ו סעיף ג'] הביא מהמהרי"ל דמנהג הנכון הוא להדיח בצונן לכל הכלים שעושים בהם המצות, ויזהר לנגבם היטב קודם הלישה השנית, ולא כמו שנהגו לגרור בזוכית הכלים, כי דבר קשה הוא, כי אם יהיה נקב או גומא בכלים לא מהני הגרירה. וכתב על זה המהרי"ל אי אישר חילי אבטל מנהג הגרירה, וברמ"א אצלנו כתב את שתי הדעות, וכתב דלנגב עדיף מלגרר, והביא הרמ"א דהמחמיר יגררן ואח"כ ידיהן.

במ"ב (סקל"ג) ביאר דברי הרמ"א שהצריך לנקות כלי עשיית המצות בין כל עיסה ועיסה, אע"פ שאין שוהין מיל בין כל עיסה ועיסה, וה"ה שצריך לרחוץ ידיו וגם לרחוץ האגן שלשים בו ולנגבו במפה בין כל עיסה ועיסה, אולם הביא המ"ב שמנהגו היום לרחוץ אשה הלשה את ידיה וכן הכלים שלשים בו לאחר שעשו שנים או שלשה עיסות עד שלא יהיה מתחילת הלישה יותר משיעור מיל, וכן המגלגלים ירחצו ידיהם, ויחליפו המפות לאחר שיעור הזמן הנ"ל.

שמבואר שהחכמים טרחו בעצמם במצוות, ע"ש. וה"ה הכא שניכר שהראש עסק במצוות ה', שהרי הכין מצות, ליכא חשש דזקן ולא לפי כבודו.

יוסף חזן - באר שבע

בענין לשמה

בביה"ל (סי' ת"ס ד"ה וקטן) הביא שיאמר כל אדם "מה שיעשה היום בענין מצה זו יהיה הכל לשם מצות מצה", אמנם כתוב בספר ארחות רבינו (ח"ב עמ' ל"ב) שמרן החזו"א ז"ע הקפיד שיאמרו "אני עושה לשם וכו'" בלשון הווה ולא בלשון עתיד, כי לשון עתיד משתמע כמו הבטחה שיעשה לשם מצה, ולא שעושה עכשיו לשם מצה.

מצוה בו יותר מבשלוחו

כתב מרן ז"ל בשו"ע (סי' ת"ס ס"ב): "הראש" היה משתדל במצת מצווה ועומד על עשייתה ומזרו העוסקים בהם ומסייע בעריכתה, וכן ראוי לכל אדם לעשות, להטפל הוא בעצמו במצוה". וביאר המג"א (וכן הוא במ"ב סק"ה) דמצוה בו יותר מבשלוחו, ולשיטתו אילו כמי"ש בסי' ר"נ דבכל המצות אמרי' מצוה בו יותר מבשלוחו. וקשה דעיקר דין זה דקיי"ל (מועד קטן טו, י"ד סי' רמ"ו ס"ח) דת"ת שקול כנגד כל המצות, ואם היה לפניו מצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים לא יפסוק מלימודו, וא"ת דהראש" היה חושש שמה תחמיץ המצוה, זה אינו, דא"כ היה מספיק רק לעמוד עליהם ולפקח, וא"צ לסייע בעריכתו.

והנה כתב מרן ז"ל (שו"ע סי' ר"נ ס"א) "ישכים בבוקר ביום שיש להכין צרכי שבת, ואפי' יש לו כמה עבדים לשמשו, ישתדל להכין בעצמו שום דבר לצרכי שבת כדי לכבדו, כי רב חסדא היה מחתך הירק דק דק וכו' ע"ש, ובשעה"צ (סק"ט) כתב ב' טעמים מדוע לא חששו האמוראים לביטול תורה, או משום דהא דאמר' אין מבטלין תורה למצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים הוא דוקא במצוה שאינה מוטלת על גופו, כגון שיפסיק באמצע הלימוד וילך לגמול חסד עם איזה אדם במקום שאחר יכול לעשות אותו את החסד הזה, אך במצוה שמוטלת על גופו אמרי' מצוה בו יותר מבשלוחו, או שהטעם הוא דלענין כבוד שבת אמרי' מצוה בו יותר מבשלוחו, דחמירא, משא"כ לענין שאר מצות שאין לבטל תורה מחמתו, ונשאר בצ"ע.

ויש לעיין להטעם הראשון שכתב השעה"צ האם שייך גם כאן לומר שהוא מצוה המוטלת על גופו, ובכלל קשה איזה מצוה יש כאן בלהכין המצות, ומה שייך לומר ע"ז "מצוה בו וכו'" ואיזה מצוה מקיים (שו"ר מובא בשם ס' העמק שאלה בפי' וזאת הברכה סי' קס"ט אות א' דהכנה המפורשת בתורה כמו בשבת "והיכינו את אשר יביא", ובמצות "ושמרתם את המצות", הכשר מצות חשיב כמצוה, וממילא שייך לומר מצוה בו יותר מבשלוחו).

ולטהעם השני שכתב בשעה"צ דכבוד שבת שהוא חמור ש"ד לבטל תורה משא"כ בשאר מצוות, צ"ל דהכא משום דבעי' "לשמח" חמיר טפי, ועדיף שלא לסמוך בזה על שליח, אמנם מטעם זה לבד לא סגי, וצריך גם טעם של מצוה בו יותר מבשלוחו [כע"ז] כתב החוט שני (פסח פ"ב סק"ח), וצ"ל דכלל מצוה בו יותר מבשלוחו אין זה מספיק, דאל"כ היינו אומרים כן בכל מקום שבענין לשמה, כגון ציצית, ועשיית הקלף והבתים של התפילין וכו', וזה לא מצינו בפוס', ושם אין מצוה בו יותר מבשלוחו, דאין מצוה בעשייתם כלל וממילא לא שייך לומר מצוה בו וכו'.

סריקין מצויירין

הנה מבואר בדביעבד כשעשו במצות סריקין מצויירין ולא שהו שיעור חימוץ, מותר לאכלם ואף לצאת בהם ידי חובה ביו"ט (מ"ב סי' ת"ס סק"ג), והנה בהג"ה (סי' ש"מ ס"ג) כתב "אסור לשבר עוגה שכתב עליה כמין אותיות אע"פ שאינו מכוון רק לאכילה, דהוי מוחק עכ"ל, ובמ"ב (שם סק"ז) הביא דה"ה בצירורים ולא דוקא אותיות, והביאור בזה כמ"ש שם המ"ב (סקט"ו) שדין זה מיירי דוקא שכתב האותיות מדבר אחר, אבל כשהכתיבה היא בעוגה עצמה שרי, ועיין בשו"ת הלכות (שם סל"ג) שהביא בשם מרן החזו"א ז"ע שגם בזה אסור, אך הסיבה שאצלינו מותר לאכול גם לדעת החזו"א היא שהצורות האלה עשויות ממש כחלק מהלחם עצמו, ואין זה נידון כצירוף אלא כתבנית הלחם.

וכע"ז כתב מרן החיד"א ז"ע (ברכ"י סי' ש"מ סק"ד) לגבי מה שנהגו בליל הסדר על דרך האמת לציייר אותיות בהמצה, דשרי כיון שמציררים בגוף העוגה עצמה (וע"ש מש"כ שהמדקדק בספר הכוונות יראה שא"צ לציייר ממש, רק לכוון בצורת האותיות, ולא כמו שנהגו כמה בעיה"ק ירושלים).

יוסף חזן - באר שבע

מצוה בו יותר מבשלוחו

בסי' ת"ס סעיף ב', הראש"ש היה משתדל במצת מצוה ועומד על עשייתה, א. בגלל מצוה בו יותר מבשלוחו, ב. בגלל שרבה המכשלה. ויש לעיין אם בגלל מצוה בו יותר מבשלוחו לבדו היה הראש"ש חולק ג"כ. ולכא"ו יש משמעות מהמשנ"ב בסי' ה' שיעיקר הטעם של הראש"ש בגלל מצוה בו יותר מבשלוחו.

משה ישראל מלכה - אשדוד

נשים באפיית המצות

בסי' ת"ס ס"ק ו' נקט המשנ"ב בשם החק יעקב שאין להאמין לנשים, שיש דברים שלא עושות כהוגן, ויש לנהוג בכל המצות ע"י ישראל. ולכא"ו ודאי כוננו לכתחילה, שהרי יבואר בסוף סימן תנ"ד שאפי'

בצקות של גוים מהני אילו רק ישגיח ישראל עליו שלא יערב שיאור. ומ"מ אין לומר שיש בעיה של טורח, שהרי בדבר דאורייתא קי"ל שאין נשים נאמנות כה"ג כמו בדיקת חמץ.

ניר כהן - אשדוד

בענין סריקין מצויירין

מובא בשו"ע סי' ת"ס ס"ד שכל מה שעושים במסרק כדי שלא יתפח, מותר. והוסיף המ"ב אע"פ שנעשה כעין צירוף על המצה, מכל מקום שרי, דכיון שאינו מכוין לציייר, לא יבוא ע"ז לדידי שהיית שיעור חימוץ, עכ"ד.

ויל"ע מ"מ אמאי לא יהא אסור משום הרואים, דהרואה הצירוף יסבור שמותר לעשות סריקין מצויירין, וכמש"כ המ"ב לעיל בהא דאסר השו"ע לעשות סריקין מצויירין, דאפי' אם ירצה לעשות הצירוף ע"י דפוס שאינו שווה כלום, ולא יבוא לדידי חימוץ, אעפ"כ אסור משום הרואים, שאינם יודעים שעשאו בדפוס ויבוא להתיר אף בלא דפוס.

ולכא"ו צריך לומר, שבכנה"ג שאינו מתכוין לציייר, חזונו של הצירוף מוכחת עליו שלא נתכוונו כאן לציייר [ולשון המ"ב שנעשה כעין צירוף], ולכן הרואים לא יבואו להתיר לציייר, ורק בצירוף בדפוס שהוא ממש צירוף, בזה יש חשש הרואים.

שמואל מזרחי - הקריה החרדית בית שמש

שימור לשם מצה

מ"ב סי' ת"ס ס"ק ב': "אך ישראל קדושים הם ונהגו לעשות שיעור לשם מצה בכל המצות", ומקורו מהחק יעקב כאן ס"ק א', וצ"ע מהו מקור המנהג. ומש"כ בבה"ל מהרמב"ם והגר"א, יעוין בח"א שם דמיירי בשימור מחימוץ בלבד. ועוד הק' בבה"ל דבמש"כ המ"ב שימור לשם מצה משמע לשם מצוה, אמנם החק יעקב כאן ובסי' תנ"ג ס"ק ט"ו לא הזכיר כלל לשם מצוה רק שימור בסתם, והתם בסי' תנ"ג מיירי בחילוק שבין מצות מצוה למצות סתם, דמצות מצוה צריכים שימור מהחימוץ משעת קצירה, ומצות סתם א"צ שימור מהחימוץ אלא אפשר מן הדין ליקח קמח מהשוק, ובסימן תע"ז נמי נקטו החילוק בין שימור למצת מצוה משעת קצירה או משעת לישה וכנ"ל וכמש"כ שם הט"ז, ולא נזכר שם כלל שימור לשם מצוה בהדיא ענינא שכתבו התם דכל המצות שלנו שמורות משעת לישה. ורק הד"מ הביא את הא"ו שאין יוצאין במצות שאינן נעשות לשם מצוה, ומבואר מדבריו דבהא מיירי הראש"ש המובא בבי' התם. ואמנם ודאי אין יוצא יד"ח במצוה שלא נעשתה לשמה, לא מנלן להוכיח מהתם דכ"מ שהזכר שימור מהלילה ולא לשם מצוה וכנ"ל, ועוד דדילמא רק המצות שלפניו על השולחן בליל יו"ט הם המצות שנעשו לשמה, אף אם הם יותר מכזית, אבל לא כל המצות שעושה לחג.

יואל שרגא הלוי בירנבוים - אשדוד

דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה

כתב המ"ב (סי' ת"ס ס"ק ה'): הראש"ש וכו' דמצוה בו יותר מבשלוחו. יש לעיין דבטור משמע שהטעם משום הא דאמרין בפסחים (קט"ו). מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה וכו', ולא משום מצוה בו יותר מבשלוחו, או עכ"פ לא רק משום מצוה בו יותר מבשלוחו אלא דאיכא טעמא טובא הכא.

להאמין לנשים בענין לישה

כתב המ"ב (סי' ת"ס סק"ו): וכן כתב בחק יעקב בשם השה"ל שאין להאמין לנשים בענין לישה וכו'. ויל"ע מאי שנא דהאמינתה תורה אפי' בעניני כרת וכיוצא ב[ע"ז], והכא לא.

אלחנן כדורי - אשדוד

לישה ע"י גוי וחש"ו

השו"ע סי' ת"ס סעיף א' פסק דאין לשיין מצת מצוה ולא אופין אותה ע"י אינו יהודי ולא ע"י חרש שוטה וקטן. וביאר במשנה ברורה דהטעם דכתבי ושמרתם את המצות, מזה משמע שמירה שאתה משמרה שלא תחמיץ התכוון לשם מצה של מצוה, וגכ"ו חש"ו לאו בני שימור ניהו. ובנודע ביהודה תנינא יו"ד סי' קכ"ג בהגה מבן המחבר הקשה לפי מה שהקשה המג"א ריש סימן תרמ"א בשם המרדכי דהטעם שאין מברכים שהחיינו בשעת עשיית שופר ומגילה, הוא מפני שעושים אותן לכמה שנים, אי"כ למה אין מברכין בשעת עשיית מצת מצוה. ועוד מדוע אין מברכים על השימור, הרי הוי מצוה דאורייתא [לחלק מן הפוסקים], ובפרט לדעת הירושלמי דהחייב משעת קצירה.

ומיישב ע"פ תוס' בכתובות ע"ב ש' דהטעם שאין זבה מברכת על הספירה הוא שאם תראה ותסתור יהיה ברכה לבטלה, וגם כאן אם יברך והמצוה תחמיץ ברכתו תהיה לבטלה, לכן אפי' שיש מצוה לשימור בכ"ז אינו מברך.

ומקשה הגר"ש זצ"ל בהליכות שלמה פרק ז' אות ג' דבספירת העומר נמי לסוברים דכולהו חדא מצוה ניהו, ואם חיסר יום אחד הו"ל ברכות לבטלה למפרע, איך תיקנו לברך, ניהוש שמה ישכח, אלא ע"כ כיון דבדידה תליא מילתא לא חיישינן, וא"כ לאונס נמי לא חיישינן, ואין זה טעם מספיק מדוע לא יברך, וזבה שאני דחיישינן הואיל ומצוי הוא שהרי לשם כך סופרת.

ונראה ליישב דמצוה שאני מספירת העומר משום דמצוה המצב הרגיל הוא שהבצק מחמיץ, אלא שצריך להתעסק עם המצה, וההתעסקות בה מתמשך משך זמן גדול, וא"כ יותר יש מקום לחשוש שיחמיץ רק ע"י אי השתמשות, משא"כ ספירת העומר צריך לברך ואין חשש

כ"כ שישכח, ולכן מצוה יותר דומא לזבה שיש מקום לחשוש שתראה ותסתור, ודוק.

ש. בן זקן - בני ברק

בדין לישה ואפיית מצת מצוה

כתב הטור סימן ת"ס ס"א וז"ל: אין עושין המצות ע"י גוי חרש שוטה וקטן, והכי איתא בשאלתות (וכו'), ורב האי גאון כתב מצה שאפאה גוי בפני ישראל על ידי שימור כתיקונה מותר לישראל לאכלה, עכ"ל. וכתב הב"י וז"ל: והרב המגיד כתב בפרק ה' בשם הרשב"א אם לשה למצה של מצוה גוי או חרש שוטה וקטן, אפילו אחרים עומדים על גביהם לא יצא, וכ"כ הגהות מיימוניות בפרק ו' בשם רב"ה, ומשמע מדבריו שאם לש ישראל ואפאה גוי יצא וכדברי רבינו האי (וכו'), עכ"ל.

וכתב הב"ח וז"ל: וב"י הבין בדברי רבינו האי שמחלק בין אפיה ללישה, ובלשה גוי מודה רב האי דאסור, ולא נהירא, עכ"ל.

ועוד צ"ב בב"י גופא דבסוף דבריו כתב וז"ל: וה"ר יצחק אבן גיאת ורבינו האי כתבו מצה שנלושה ע"י גוי בפני ישראל מותר, וחסידים מחמימים ולשים ואופין בעצמן, עכ"ל, ע"ש. דנמצא בב"י דברבינו האי מבואר פעם להתיר בנלושה ע"י גוי בפני ישראל, ופעם כתב לאסור וכדדייק הב"ח בב"י בדעת רבינו האי. ועוד צ"ב אמאי לא הקשה כן הב"ח סתירה בב"י בדעת רבינו האי.

ולולא דברי הב"ח בב"י לכאורה היה אפשר לומר דכוונת הב"י דשרי דכתב בסוף דבריו, והא דכתב בתחילת דבריו וז"ל: וכ"כ הגהות מיימוניות בפרק ו' בשם רב"ה, ומשמע מדבריו שאם לש ישראל ואפאה גוי יצא וכדברי רבינו האי, כוונתו שכן דברי רבינו האי מאחר שמצינו שרבינו האי התיר אף בלשה גוי בפני ישראל, כ"ש בלש ישראל ואפאה גוי בפני ישראל דשרי, ועיקר דבריו דכתב אם לש ישראל ואפאה גוי יצא, היינו להגהות מיימוניות בשם רב"ה והרב המגיד בשם הרשב"א דכתבו דלש הגוי מצוה של מצוה וישראל עומד על גבו לא יצא, דלדבריהם בעינן בדוקא דישאל יולש.

וודאי מיירי במצת מצוה בין בתחילת דבריו ובין בסוף דבריו דהב"י בדברי רבינו האי, מדלא כתב דלא מיירי במצת מצוה, וכן מצינו עוד בדעת רבינו האי בריש דברי הב"י מדכתב דהרשב"א מיירי במצת מצוה, והוסיף דכן דעת רבינו האי, ואשר על כן [דאין חילוק בין ריש דבריו לסוף דבריו דהב"י ברבינו האי בענין אי מיירי במצת מצוה] יש לחזק יסוד הני"ל מדכתב הב"י בסוף דבריו דהרי"ץ גיאת כתב דבריו בח"ב עמ' צ"ג, וכדבריו נמי רבינו האי, ובריש דבריו דמייתי דעת רבינו האי מובא בהגהות והערות אות ב' הובא ברי"ץ גיאת ח"ב עמוד צ"ג, דא"כ מבואר דריש דבריו וסוף דבריו דהב"י חדא ניהו וכנ"ל.

יהונתן פיזקוב - אופקים

השתדלות במצת מצוה

בסי' ת"ס ס"ב כתב השו"ע: הראש"ש הי' משתדל במצת מצוה וכו' וכן ראוי וכו'. ומבאר המ"א ומובא במשנ"ב שהטעם משום מצוה בו יותר מבשלוחו. ולכאורה בסו"ד לא משמע כן, שכתב אחר שהביא דברי רב האי גאון דדעתו שבעכו"ם מועיל עע"ג (כמו שביארוהו האחרונים, דלא כבי"ש שביאר בדעתו ואפי' ל"צ להיות כלל ע"י ישראל אלא רק לישה, ועיין בבה"ל ד"ה ולא אופין מש"כ בענין זה), ובעלי מעשה וחסידים מחמימים ע"ע **כגאונים המחמימים** ולשין בעצמם ואופין, כההיא דאמרין מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה, לכן מצוה על כל אדם להשתדל בעשיית המצות ובאפייתו, וכן הי' נוהג א"א הראש"ש ז"ל הי' משתדל בהן ועומד על עשייתן ומזמו העוסקים בהן והי' מסייע בעריכתן, עכ"ל. מוכח בהדיא שהטעם בא לאפוקי מלעשות ע"י עכו"ם. ובהכי ניהא מה שהקשה בחכמת שלמה שכתב להוכיח דמצוה בו יותר מבשלוחו לא שייך אלא בקידושין ובשבת ולא בשאר מצוות, ולא תי' כלום על המ"א, ובאמת כן משמע בטור כמש"כ, וצ"ע ג.

ישראל קונפניצקי - ערד

בעלי מעשה וחסידים מחמיירין על עצמם ולשין בעצמם

בטור סימן ת"ס כתב: ובעלי מעשה וחסידים מחמיירין על עצמם כגאונים המחמיירין ולשין בעצמם ואופין, כההיא דאמרין מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה, לכן מצוה על כל אדם להשתדל בעשיית המצות ובאפייתו, וכן היה נוהג אדוני אבי הראש"ש היה משתדל בהן ועומד על עשייתן ומזרו העוסקים בהם והיה מסייע בעריכתן.

הנה בדברי הטור נראה שהיא ענין מיוחד בעשיית המצה, כמו שדרשו חז"ל לחם עוני, מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה, ומבואר שהענין של לחם עוני לא רק באכילת המצה אלא גם בעשיית המצה, וזה מבואר למה דאיתא בסימן תנ"ח דהגאונים אסרו מצה שנאפה קודם חצות משום דאיתקש לפסח, וכיון דפסח אינו נשחט אלא ממש שעות ולמעלה אף מצוה כן, הרי שגם בעשיית המצה יש קיום דין, וגם בו נאמר הדין והצורה דלחם עוני.

אולם במג"א על השו"ע סעיף ב' ש' דהראש"ש היה משתדל במצת מצוה, כתב המג"א משום דמצוה בו יותר מבשלוחו, וכך העתיק המשנ"ב בפשיטות (בלי לכתוב כן בשם המג"א), וצ"ע למה לא כתבו הטעם כמש"כ בטור. ואולי אפשר דהנה במה שהביא מהראש"ש לא נזכר שהיה מתעסק גם באפיית המצות, ולפי הענין של לחם עוני הרי שצריך להסיק התנור, וברא"ש נראה שיותר השתדל על הלישה והעריכה ומשום החימוץ, לכן כתב המג"א טעם אחר. אולם בטור משמע שהשוה אותם, וצ"ע.

לרוח, ובשעה צ"צ (שם סק"ז) ציוה לעיין במח"ש, ושם כתב דהתוספת שבת דחה את דברי המשנה למלך שסבר שזהו איסור דאורייתא, ע"ש. [וש"ר שמרן החזו"א ז"ע (תשובות וכתבים לחזו"א ס"ה סק"א) החמיר לפורר המצות דוקא לאלתר סמוך לסעודה, אם לא במקום שא"א לעשות כן, ודלא כהמ"ב סי' שכ"א סק"מ דס"ל שאפשר לכתחילה לפררם אף להרבה זמן].

יוסף חזן - באר שבע

בענין מצות רכות

הנה מבואר בסי' תס"א שאם אפה מצות בעובי ב' אצבעות וכדו' שאינו ריקן ואפי' עד טפח שרי בדיעבד עכ"פ כשאפה. ומבואר בשערי תשובה סוף סי' תס"ו שבמדינות אשכנז מצד שלא היו בקיאים היו נוהגים בהרבה מקומות לאפות דוקא ריקנים. ויש לעיין קצת, מדוע לא הוזכר בפוסקי אשכנז עצה לזקנים וחולים שיאפו עכ"פ מצות רכות פחות מעובי ב' אצבעות וכדו' שלכ"ע אין זה חמץ, ודאי שעדיפי אכילה זו ממי פירות וכדו' שזו חומרא קדומה יותר. ועוד יש לעיין קצת מנין יצא קול בעולם כביכול שיש מח' בין מנהג ספרד למנהג בני אשכנז בענין היתר אכילת מצות רכות בכלל.

לטבל מצת מצוה

בשעה צ"צ בסי' תס"א סק"ל ל"ב תמה ע"ד המג"א מנין לו לאסור לטבל כזית מצת שמצוה (ורק להשרות אסור), ויש לעיין מדוע לא הביא אותה ראה שהביא בסי' ק"ט לאסור גם לטבל ממה שמצינו שאסור לכרוך מצה ומרור בהדי הדדי, דאחי מרור ומבטל טעם מצה.

ניר כהן - אשדוד

אפו חמץ עם מצה

כתב השו"ע סי' תס"א ס"ה: "אם אפו חמץ עם מצה, לא נאסרה אא"כ נגעה בחמץ", עכ"ל. וכתב המ"ב סק"כ א"א אפו וכו' אפילו תוך הפסח", עכ"ל. ויעוי' במהדורות דרשו שביארו שהרי אף המחמירין לעיל בסי' תמ"ז ס"א בריח של חמץ, זה רק בתוך הפסח ומשום דאז אסור במשהו, וס"ל שבריה יש עכ"פ משהו. וא"כ כ"ז דווקא בפסח, אבל קודם פסח אפי' משש שעות, כיון דאין אסור אז במשהו, מתבטל. ואי"ז חוזר וניעור בפסח, דבכה"ג שאינו בעין, לכי"ע אין חוזר וניעור. עכ"ל. נראה שהבינו בכוננת המ"ב שכתב "אפי' תוך הפסח", שכוננתו שכאשר נאפה קודם פסח, אז מותר באכילה אפי' בפסח. ומשום דקודם פסח בטל בס', ושוב אין חוזר וניעור, דאינו בעין. אבל כאשר נאפה בפסח, א"כ למחמירין לעיל שבפסח ריחא מילתא כיון שאסור במשהו א"כ אותה מצה אסורה.

אבל האמת ברורה דכוננת המ"ב להתיר אפי' אפו בפסח, דהשעה צ"צ הראה מקור לדבריו וכתב כן משמע בבית יוסף, והיינו דשם הביא הב"י מהמרדכי בפרק כ"ש "מעשה אירע בפסח שגוי השליך עוגת חמץ בתנור מלא מצות, והורו להם שאם נגע חמץ במצה אסור... אבל אם לא נגע מותר דקיי"ל ריחא לא מילתא היא, וכן השיב ר"ת על חמץ ומצה שנאפו יחד בתנור אחד, כמה ריחות מצינו בתלמוד, אבל ריח פת איסור בפת היתר לא מצינו, וכמה פעמים אנו אופים חלה עם הפת ואין מקפידין בפת. ועוד הביא ראב"ה ראה מלחמי תודה שהיה חמץ נאפית עם המצה", עכ"ל. מבואר להדיא שאותו מעשה אירע בפסח, ובזה הורו שמותר כאשר לא נגע.

ובאמת הטעם שגם לאותם שמחמירין בריחא בסי' תמ"ז כאן מותר, מבואר במ"ב בס"ק כ"ב ד"ריח פת איסור בפת היתר אין נחשב לכולם", ומבואר יותר באחרונים דדווקא בתבטיל של חמץ החמירו דעכ"פ משהו איכא, משא"כ בפת חמץ, כיון שאין שמנונית, אפי' משהו ליכא. ויש להדגיש שהראיות שהביאו ר"ת וראב"ה, לכאו' זהו רק לומר שבריה של פת אין שיעור שאוסר, אבל אין ראה שאפי' משהו ליכא, דמה שהביא ר"ת מהא דאנו אופים חלה עם הפת, הרי יתכן דמשהו איכא אלא דבטל, שהרי איסור חלה אין אוסר במשהו.

וכן ראיית הראב"ה מלחמי תודה שנאפים בתנור אחד, לעולם י"ל דבריה דחמץ איכא משהו אלא דבטל ברוב, דדווקא בפסח מחמירין במשהו [ובמאמר מוסגר צריך להבין הראיה מלחמי תודה, הרי גם אם נאמר ריחא מילתא ויש במצות תערובת של טעם חמץ, אטו יש איסור לאכול את המצות דלחמי תודה עם חמץ, וצריך לומר דכוננתו דעכ"פ בעינן שבאפיית הלחמי תודה חלקם יהיו מצות גרידא בלא תערובת חמץ, ואי ריחא מילתא אי"ז מצות לבד]. וא"כ לאותם המחמירין בפסח בריחא דס"ל דאיכא משהו, אין להוכיח בראיות אלו דבפת אין אפי' משהו.

ונראה לבאר בהקדם, דלכאו' אמאי הוצרך ר"ת לומר דכמה ריחות מצינו בתלמוד, ולא מצינו ריח דפת איסור, והרי בלא"ה קיי"ל דריחא לאו מילתא היא. וא"כ אפי' נימא דמצינו ריח דפת איסור קיי"ל שריחא לאו מילתא, וכמש"כ המרדכי בפשיטות.

ויש לומר בכוננת ר"ת, דאפי' אם נחמיר ונאמר שבפסח ריחא מילתא ומשום דאוסר במשהו [ולזה לא יועיל מה שקיי"ל ריחא לאו מילתא], מ"מ הרי לא מצינו בש"ס ריח של פת איסור, ועל כרחך שבוזה הריח לא נחשב כלום ומשום דאין שמנונית, וא"כ אפי' משהו ליכא, וא"כ גם אם נחמיר בפסח בריח, אבל בריח פת אין להחמיר.

וממילא הראיה מלחמי תודה היא, שהרי למ"ד ריחא מילתא אין אפו בתנור אחד, וע"כ דבפת הריח לא נחשב לכולם, וא"כ גם משהו ליכא.

שמואל מזרחי - הקריה החרדית בית שמש

על המקילים כשא"א בענין אחר, וטוב שהישראל בעצמו יסייעם גם כן קצת, ובמ"ב שם הביא עוד דמ"מ מוטב לעשות ע"י חש"ו מעל ידי עכו"ם.

בבה"ל ד"ה אין לשין הביא דדעת הט"ז דבטחינה לכו"ע מהני בעכו"ם וחש"ו כשישראל גדול עומד על גביו, והא"ר פליג וס"ל דלדעות שצריך שימור משעת טחינה, אזי לא מהני בטחינה ישראל עומד על גביו, וכתב שם הבה"ל דמ"מ מי שאפשר לו שכל תיקוני המצות שלו יהיה ע"י ישראל הרי זה משובח.

במ"ב (סק"א) הביא דלמג"א וחק יעקב טוב לכתחילה שלא לעשות הנקבים במצה של מצוה ע"י חש"ו ועכו"ם, ויש מקילים בזה אף לכתחילה לעשות הנקבים ע"י קטן, כיון שגם גדולים עומדים על גביו, ועל ידי זה יהיו הרבה עוזרים למהר בענין עשייתן.

בבה"ל ד"ה אין לשין הביא שדעת הבי"ח דמה שצריך שימור לשם מצה בלישה ואפיה הוא רק מדרבנן (ס"ל ד"ושמרתם את המצות" אסמכתא בעלמא היא), והפ"ח ס"ל דהוי מדא"ו (מהבה"ל נראה שנוטה יותר לצד שזה מדא"ו), ונפק"מ כתב הבה"ל שיש לזהר שלא לסמוך לכתחילה במצת מצוה על חזקה דרבא, דס"ל דמכיון שהגיעו לכלל שנים מסתמא הביא ב' שערות (אם לא שהם גדולים בשנים).

בבה"ל ד"ה מצת מצוה הביא דדעת הרמב"ם ועוד דבעינן בכל מצות הפסח שימור מחמץ, אולם רש"י ס"ל דלא בעינן שימור כי אם במצת מצוה, וכתב הא"ר דיש לסמוך על רש"י בשעת הדחק ביותר, ולפי רש"י כל שאין בו סידוק ושיאור, אף שלא ראה הישראל כשלש העכו"ם לא חיישינן, והבה"ל כתב דאין להקל (כשיטת רש"י) כלל.

בבה"ל ד"ה ולא אופין הביא דמהשו"ע משמע דלכו"ע אין אופים ע"י גוי, והב"ח פליג. אולם כל הפוסקים סתמו כהשו"ע, משום דגם בנתינה לתנור צריך שימור מכיון שאם ישנה כנגד פי התנור יחמץ, ועכו"ם אין חושש לזה.

ת"ס, ד. הטור הביא דהרי"ף ס"ל דמה שאין עושין סריקין המצויירים בפת זה רק בבעלי בתים ולא בנחתומים, והרא"ש אסר גם בנחתומים. בשו"ע סתם דאין עושים סריקין המצויירים ולא חילק, וביאר המ"ב (סק"ד) דס"ל לשו"ע כהרא"ש.

בב"י הביא מהריצ"ב דאם עושה המצות ריקין דקים יכול לעשות בהם סריקין המצויירים, אולם במ"ב (סק"ד) סתם להלכה כדעת הבי"ח ט"ז ופרי"ח שהחמירו גם ברקיקין דקים לא לעשותם מצויירים.

בדרכי משה (ג) הביא שהאבודרהם כ' בשם הראב"ד צריך לעשות המצות ריקנים ולא עבים וגדולים דלא הוי לחם עוני, ומהר"י וי"ל כתב טעם אחר, משום דאינו ממחר להחמץ. הרמ"א כתב את טעם המהר"ל, ומהשו"ע בסעיף ה' משמע דלא חש לזה [ועיין במ"ב (סק"ז)].

ת"ס, ה. בדרכי משה (ה) הביא מהמרדכי דאם אפה ביו"ט פת נקיה, לא יאפה שאינה נקיה, ולרשב"א מותר כשניחא ליה בפת שאינה נקיה. בשו"ע כתב וז"ל "אין עושים בפסח פת עבה טפח", ומשמע דפחות מטפח ש"ד אף לכתחילה, ובבה"ל ד"ה פת הביא מהמג"א שאפשר לכתחילה לאפות אף יותר מטפח, והביא דהריטב"א ועוד אסרו בטפח, והרשב"א והא"ו אסרו אף בפחות מטפח.

ועולה למעשה מהמ"ב (סק"ז) ומהבה"ל ד"ה פת דלכתחילה לא יעשה אפי' פחות מטפח כשהוא עבה, אלא יעשנה דקיקים, אך בדיעבד שרי, וביותר מטפח אסור אף בדיעבד (דלא כהשבות יעקב שהיקל בדיעבד).

ת"ס, ו. בשו"ע כתב דאין להקל לעשות פאנדיש או פלאדונש, דהיינו עיסות מצות ממולאות בבשר או גבינה, ובמ"ב (סק"ח) הביא מהמג"א דהטעם הוא משום שבשעת אפיה יוצא ליחה מהבשר והגבינה, ומלחלחת העיסה ומעכבת אפייתה (ואז יכולה להחמץ), ועוד טעם שליחה זו חשיבא כמי פירות שכשמתערבים עם מים מחמיצים מהר.

אביחי כהן - אופקים

סימן תס"א

בדין טרוקנין

יש לעיין בדין הטרקנין המובא בשו"ע (סי' תס"א ובמ"ב סק"ט) שאין רשאי לברך עליו המוציא א"כ אוכל שיעור קביעות סעודה, דאיתא בגמ' שאדם יוצא בו בפסח דחשיב לחם עוני, ומשמע שיוצא אפי' בכזית אע"פ שמברכין עליו "מוזנות", או שמא יוצאים י"ד רק אם קובעים עליו סעודה, וצ"ע. (וע"ע שש"כ פ"ד הערה קל"א שאמר הגר"ש אורבך וצ"ל שטרקנין אינו פת הבאה בכיסנין רגילה, אלא שהוא לחם ממש, רק שאין הרגילות לקבוע עליו סעודה ולכן מברכין עליו מוזנות).

מצה שרויה או מפוררת איזה עדיף

הביה"ל (סי' תס"א ד"ה יוצא אדם) כתב דמש"כ השו"ע שיוצאין ידי חובה במצה שרויה הוא לחולה וזקן, והוסיף דיש עצה נוספת למי שקשה לו לאכול מצה יבשה, שיפורר אותה ויאכל כך, ואף שהיא קקמא, ומברכין על זה "המוציא" ו"אכילת מצה", עכ"ל.

ונראה לכאורה דעצה זו עדיפה ממצה שרויה, דהרי בשרויה אין אדם בריא לצאת בה ידי חובתו אלא בדיעבד, כמבואר באחרונים כאן. ובמצה מפוררת נראה שיותר לכתחילה לצאת כך ידי חובה אפי' לכל אדם, א"כ בודאי זו עצה טובה יותר מלשרות מצה.

ובי"ט ג"כ שרי לפורר המצה דאין טוחן אחר טוחן, וכ"כ להדיא במ"ב (סי' תמ"ו סק"ו) דהמוציא חמץ ביו"ט של פסח יפורר אותו ויזרה

הלש אחר זמן איסור חמץ

סימן ת"ס סעיף ג': הלש אחר זמן איסור חמץ יאמר בשעת לישה כל פירורים שיפלו בשעת לישה ועריכה, וכן בצק הנדבק בכלים אני מבטל אותם כדי שנמצא שמבטלן קודם חימוצו, ובמשנ"ב ס"ק ט' כתב: ומ"מ אחר האפיה יכבד הבית וכן השולחן שערכו עליו המצות אע"פ שביטל, ומה שימצא מן העיסה ישרפנו. ויש שכתבו דמטעם זה טוב שידרוס הפירורים ברגליו בעפר תיכף משנפלו קודם שיבאו לידי חימוץ, דאם יבואו לידי חימוץ צריך לשורפן. ובשער הציון ס"ק י"ד כתב דכל חמץ אע"פ שביטלו צריך ביעור, דקיי"ל דלכתחלה בעינן שריפה כמי"ש ריש סימן תמ"ה. והיינו ממה שמבואר דצריך לבער החמץ ולא סגי בביטול.

ויש להקשות סתירה גדולה לכאו' בדברי המשנ"ב, דהנה לעיל בסימן תמ"ד סעיף ח' כתב השו"ע היתה לו עיסה בביתו והוא טרוד במקום אחר וירא שמא תחמץ, מבטלה בלבו קודם שתחמץ, ובשער הציון ס"ק ל' הקשה דהא מבואר לעיל דבהולך לדבר הרשות צריך לחזור ולבער החמץ, ולא סגי בביטול. וגם בגמ' איתא כן רק בתלמיד היושב לפני רבו, אבל השו"ע שלא הזכיר זה משמע דבכל גוונא דינא הכי, והביא מהפמ"ג דבע"כ צ"ל דהא הקולו משום דמבטלה קודם שתחמץ, א"כ לא חל עליה כלל תקנתא דרבנן דביעור. וכתב השער הציון דאע"כ כשפסק טרדתו צריך לילך לביתו לבער החמץ, דעכ"פ איכא חשש שמא יבוא לאכול דשייך אפי' בחמץ שאינו שלו, וכמבואר בסוף סימן תמ"ו.

ומבואר בדבריו דבאופן שביטל קודם שתחמץ לא חל התקנה דרבנן דביעור, ורק שיש דינא דכלי ומחיצה המבואר בסימן תמ"ו, וצ"ע ממש"כ כאן דגם לאחר שביטל צריך לבער החמץ, והא הכא הוא מבטל קודם שתחמץ, ובכה"ג כתב דלא חל עליו התקנה דרבנן דביעור, וצ"ע.

ואולי יש לומר דסובר המשנ"ב דרק בכה"ג דלעיל שאירע לו מקרה שנוכר שיש לו חמץ בתוך ביתו, ובזה אף דבעלמא צריך לבער כל חמץ שיש לו, בכה"ג שביטל קודם שתחמץ לא חל עליו תקנתא דביעור, אולם בדבר שאינו מקרה אלא שלכתחלה אופה וסומך על הביטול, בכה"ג סובר המשנ"ב דבדודאי חל עליו התקנה דביעור, ואף שמבטל קודם שתחמץ, ויש בזה סברא דאל"כ יוכל להיות ביתו מלא בחמץ ולכתחלה יבטל קודם שיחמץ, ורק באופן דלעיל שנוכר שיש לו חמץ בביתו בזה אמרינן דכיון שמבטל קודם שתחמץ לא חל עליו תקנתא דביעור.

והערוני דכהמבואר כאן כתב המשנ"ב גם לעיל בסימן תנ"ט ס"ק ל"ח דהחמץ שנשאר בכלים יש עצה שיבטל החמץ קודם שיחמץ, ובשער הציון ס"ק מ"ח כתב דזה באופן שאין בכל כלי וכלי כזית בצק דבוק, דאם יתקבץ כזית צריך לבערו אף לאחר ביטולו, וזה כמש"כ כאן דגם כשביטל קודם שיחמץ צריך לבער החמץ, וגם שם הוא לא באופן של מקרה (בסימן תמ"ד), אלא שלכתחילה אופה על סמך שאת הנשאר יבטל, ובזה בודאי שצריך לבער אף שביטל קודם שתחמץ.

מרדכי דב אגסי - בית שמש

חזקה דרבה במצות

בה"ל סי' ת"ס ד"ה אין לשין: ולפי"ז יש להזהר שלא לסמוך לכתחילה במצת מצוה על חזקה דרבה, ע"כ. אולם בשו"ת יבי"א ח"ז (סי' נז) העלה שנער שהוא בן י"ג שנה יכול לכתחילה ללוש ולאפות מצה, אע"פ שלא ידוע שהביא סימנים, ע"ש. ובשו"ת תפלה למשה (ח"ב סי' י"א) היקל עוד, דאפילו ידוע שלא הביא ב' שערות מותר לו ללוש ולאפות מצת מצוה, בפרט אם גדולים עומדים על גביו ומוזהרים אותו לשמור מחימוץ לשמה, ע"ש.

ניקור המצות

משנה ברורה סי' ת"ס ס"ק א': ולענין ניקור שמנקרין המצות וכו', ויש שמקליין בזה אף לכתחלה לעשות הנקבים ע"י קטן וכה"ג כיון שגם גדולים עומדים ע"ג, ע"כ. ומ"מ נראה שאם הונחה המצה ללא עסק קרוב לשיעור מיל, לכל הדעות אין לתת לקטן לנקרה שע"י העסק שלו נמנע החימוץ, ונמצא עיקר השימור נעשה ע"י קטן (הערות מ"ב איש מצליח).

לישה ואפיה ע"י גוי וחש"ו

שו"ע סי' ת"ס סעיף א': אין לשין ולא אופין ע"י א"י ולא ע"י חרש שוטה וקטן, ומטעם זה נכון להשתדל שלא לצאת ידי חובת אכילת מצה בליל הסדר רק במצה שנילושה ונאפתה ע"י ישראל בר חיובא, ומ"מ בשעה"ד שאינו מוצא מצות עבודת יד, יוצאים י"ח במצה שנעשתה במכונה (יח"ד ח"א סי' י"ד). ובשו"ת תפלה למשה ח"ב (סימן י') העלה שיכול לכתחילה לצאת י"ח במצת מכונה, מטעם שלכל הדעות א"צ ש"תיעשה" המצה לשם מצוה, אלא די שתשמר המצה לשם מצוה, ודוקא בלישת נכרי וחש"ו מחמירין משום דעיקר השימור נעשה על ידו, אבל במצות מכונה עיקר השימור נעשה ע"י ישראל (הערות מ"ב איש מצליח).

אורן נורית - באר שבע

סיכום טור, ב"י, שו"ע ומ"ב סימן ת"ס

ת"ס, א. בבי"ה הביא שדעת הרשב"א שלא מועיל בחש"ו ועכו"ם גדול עומד על גביהם כשהם לשים למצת מצוה, ולרבינו יונה מהני. ובמ"ב (סק"ג) הביא דהרבה פוסקים ס"ל דלא מהני ישראל גדול עומד על גבו, ויש מן הפוסקים שמקילים בזה, וכתבו בה"ח והמג"א דיש לסמוך

הכשרת תנור חרס

ש"ע ס" תס"א סעי' א': ואין די לו בלהבה, דכמו שבוילע ע"י גחלים כן פולט ע"י גחלים, וצ"ע דהש"ע נקט תנור סתם, משמע בין מתכת בין חרס, ובחרס אינו יוצא מידי דפיו לעולם, והכא אמרינן דע"י עולים מתיר את שימוש, ונקט הש"ע בלשון כבולעו כן פולטו, דלכא"ל ס"ל דכלי חרס ע"י האור מפליט האיסור שבו. ויעוין במ"ב לעיל ס" תנ"א ס"ק י"ב שכתב דבזה הוה כהסך מבפנים ומפליט הבליעה, ואף בס"ק ט' התם כתב המ"ב כהאי לישנא דהסך שהלא רק מבחוץ אינו מועיל להפליט את הבליעה, ואכן מקורו של הש"ע הוא לשון רבינו יונה המובא בטור כאן, וכן העתיקו הלבוש, ולא מצאתי מי שיעמוד ע"ז לבאר, מ"מ נקטו כל הני רבוותא לשון הבליעה והפלטתו.

חדא שהרי כלי חרס אינו יוצא מידי דפיו לעולם, ועוד דהכא מיירי בליבון ע"י גחלים עד שיהיו ניצוצות נתיזים הימנו שהוא ליבון חמור, וליבון שורף כל הבלוע בכלי כמש"כ הב"ח בריש הסימן "כשיסיקוהו מבפנים לאפות בו מצות כבר נשרף כל טעם החמץ שקיבל כבר", וכן הביאו הש"ך והט"ו ב"י ס" קכ"א שיטת הרא"ה בבדק הבית וז"ל: "והוי יודע בהחזרת כבשונות אינו הכשר כהגעלה בכלי מתכות, הנתם הוא להפליט מה שבלע, אבל ליבון בשום מקום אינו מפליט כל איסור שבו, אלא כליהו הוא שמכלה איסור שבתוכו, ולפיכך הוא הכשר".

ובפמ"ג ס" תנ"א בא"א ס"ק ל' ד"ה "ודע" כתב: "מכל מקום האי לאו מטעם גיעול היוצא בעינו רק שורף בעינו, וכל שאין ניצוצות אין שורף", הא קמ"ל דליבון כה"ג דמיירי ביה הש"ע שורף מקרי, וע"כ אף ליכא למדחק דהש"ע קרי ליה כבולעו כן פולטו כרגילות בהכשרת כלים שהוא הוצאת איסור הבלוע, אבל לאו בהא מיירי בכנה"ג, דאיכא למימר רק במש"כ הש"ע "כך פולט ע"י גחלים", ואשר בכה"ג ניתן ליישב לשון המ"ב המובא לעיל ריש ס" תנ"א דבכדי נקטיה בלשון פליטה אכן מיירי בשריפה. אבל מש"כ הש"ע "דכמו שבוילע ע"י גחלים" ליכא למדחק כה"ג, דהא בכלי חרס כיון שנבלע באיזה אופן שיהא בין בכלי ראשון בין בכלי שני בין אם ניצוצות ניתזים או לא תו אינו יוצא מידי דפיו לעולם, ואשר ע"כ ליבון מהני בכה"ג משום ששורף הבלוע, והשתא כשניצוצות ניתזים והוא שורף הבלוע ל"ש היאך נבלע, דבכל בליעה שהיא בעינו שריפה לבלע שבתוכו להכשירו, ורק בכלי מתכות הפולט חלוק בזה שיעור החום בהפלטתו.

וראיתי מביאים שכתב בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א ס" ס' שכתב על המ"ב ס" תנ"א ס"ק כ"ז, שאף שם כתב לשון כבולעו כן פולטו דלאו דוקא לפליטה איכיון אלא לשריפת ליבון, יעו"ש מה שמבאר המ"ב, וכ"כ במקראי קדש פסח ח"א ס" פ' אות ז' שליבון שורף הבלוע. וכן ראיתי מבאר במנחת שלמה תנינא ס" ג"א, אמנם התם מבורר נמי דליבון קל אינו שריפת הבלוע, שאין הוא נשרף בכה"ג אלא הפלטת הבלוע, ואשר בכך כתב שם להתיר הכשר תנורים ע"י חימום לחום הגבוה, דכשמייעים לידי קש נשרף בהם שייך בהם כבולעו כן פולטו וניתרים, יעו"ש. ועד"ז יש נמי לבאר מש"כ המ"ב שם ס"ק ל' "דליבון זה אף שהוא גרוע מליבון הראשון, מ"מ מהני עכ"פ חמימותו לפלוט הבליעה כמו הגעלה בודאי", ש"מ דליבון קל מפליט כהגעלה.

יואל שרגא הלוי בירנבוים - אשדוד

להכניס המצות לתנור לפני שמסיק

במשנ"ב ס" תס"א ס"ק י': טפקא וכו' אבל להדביקו תחילה ואח"כ להסיק יש אוסרים, וטוב לזוהר, וכתב המשנ"ב היינו לכתחילה [הגר"א]. ודוקא אם לא נשתהה שיעור מיל עד התחלת האפייה, דאל"ה לכו"ע אסור אף בדיעבד, מבואר מהמשנ"ב שאפי' הדליקו את התנור אפי' כמה דקות לאחר הנחתה כלל ולא עבר שיעור מיל מותר בדיעבד. וצ"ע דלעיל מבואר בשו"ע ס" תנ"ט סעי' ב' וז"ל: ואחר שנתעסקו בבצק ונתחמם בידים, אם ניחוהו בלא עסק מיד יחמיץ, ומשמע דהש"ע חושש אף לענין דיעבד, ומדוע בסי' תס"א כתב בלשון יש אוסרין. וטוב לזוהר משמע דהיא הזירות בעלמא, ובפרט לפי דברי המש"ב שהוא רק לכתחילה.

עוד צ"ע שלעיל האריך בביאור הלכה וכתב דלכו"ע אם נתחמם העיסה לכו"ע יש להחמיר, ומדוע לא חילק המשנ"ב כלל. ואין לומר שמדובר שכיון שמתחיל את האפייה כה"ג אינו מחמיץ, שהמשנ"ב משמע דעד מיל אם התמהמה כשר בדיעבד, וצ"ע.

יהודה משה עברני - מודיעין עילית

ביאור מצה נפוחה

מ"ב ס" תס"א ס"ק ל"ג: נפוחה יש בזה שני פירושים וכו', והסכימו האחרונים לאסור בשקים, ע"כ. והכה"ח (אות ל"ט) הביא פירוש נוסף ונפוחה היינו שהמצה עלתה כולה מקרקעית התנור, ולא נגעו בקרקעיתו כי אם סביבות המצה, ואף שלא נהגו לזוהר בזה, מ"מ אם עינינו הרואות שלא נאפתה המצה יפה יש להחמיר, ע"ש.

מצה שרויה

שו"ע ס" תס"א סעיף ד' יוצא אדם במצה שרויה, ובמ"ב (שם ס"ק י"ז) היינו דיעבד, וחלקו ולחולה שקשה לו לאכול מצה יבשה מותר אפילו לכתחילה לשרות המצה במים, אך צריך להזוהר שלא יהיה שרי מע"ל דכבוש כמבושל, ע"כ. ובשו"ת חזון עובדיה כרך ב' (סי' ל"ד בהערה, ראש עמוד תרמ"ו) העלה דאפילו לכתחילה מותר לכל אדם לצאת במצה שרויה, ובספר חזון עובדיה (הגש"פ) הלכות ליל פסח (עמוד ע"ב סעיף י"ב) כתב דאפילו שרויה במים מעת לעת יוצאים בה ידי חובה לכתחילה.

אורן נזרית - באר שבע

סיכום טור, ב"י, שו"ע ומ"ב סימן תס"א

תס"א, א': בדרכי משה (א') הביא מהמהרי"ב ד"י דבאותו היסק שמסיק התנור לאפות בו די לו אם מכשיר גם כן התנור, והמהרי"ב פליג וס"ל שצריך להסיק פעמיים, אחד להכשיר התנור ואחד לאפות. הרמ"א כתב "טוב וישר הוא לחזור ולהסיק לצורך האפייה, ולא לעשות הכל בהסך אחד". ובמ"ב (סק"ד) הביא מהחוק יעקב שהטעם שצריך היסק שני הוא דאולי נשאר בפעם ראשון מקום אחד מבלי גחלים ולא אדעתיה, והמג"א והגר"א כתבו שבהיסק אחד יש לחוש שלא ילבן יפה מטעם שיתייירא שישירף הפת, והביא המ"ב נפק"מ דלטעם השני צריך להמתין מלהסיק פעם שני עד שיצטנן קצת, וכי המ"ב שאם שחך להסיק קודם יו"ט יעשה ביו"ט היסק אחד.

בשו"ע כתב דיש נוהגים להטיל בתנור שאופים בו חמץ קרקע חדש לפני שאופה בו לפסח, ובמ"ב (סק"ג) סתם כהלבוש שעובי הקרקע צריך להיות טפח, ובבה"ל ד"ה קרקע הביא שס"ל לפמ"ג דביעבד יש להתיר אף בפחות מטפח.

במ"ב (סק"ג) הביא שדעת החק יעקב והא"ר שקאכלין (בתי קיבול קטנים של חרס בעובי דפנות התנור) צריך ללבנן ע"י גחלים, או שיטוח בטיט קרקעיתו סביביו וגם למעלה [ובשה"צ (ח) הביא שדעת הח"א שאין מועיל ליבון, והשה"צ תמה עליו שלא ציין דעת הח"י והא"ר הנ"ל], והבית מאיר מיקל שאין צריך להטיח בטיט למעלה כלל, ובצדדין מצריך רק בגובה טפח.

תס"א, ב': ב"י הביא דהרמב"ם כתב אחד מצה שנאפית בתנור או באלפס, בין שהדביק הבצק באילפס ואח"כ הרתיח, בין שהרתיח ואח"כ הדביק, אפי' אפאה בקרקע יצא בה י"ח, והראב"ד בהשגות החמיר שלא לאפות באילפס אא"כ נתן עליו כיסוי, והסמ"ק אסר לגמרי לאפות תחת הטרפא, אך הביא שיש נוהגים היתר שמחממים הטרפא קודם, וגם טוענים אותה קודם בגחלים. ובשו"ע כתב שלהדביק קודם ואז להסיק (בטפקא, כוכיא, אילפס בלא מים, קרקע) יש אוסרים, וטוב לזוהר, והמ"ב (סק"י) פירש דברי המחבר דהיש אוסרים זה רק לכתחילה, ובסק"א פסק המ"ב דאפי' בדיעבד נכון להחמיר שלא לאוכלה אם אפשר לו.

בכ"י הביא שדעת הרא"ש שמותר לטגן עיסה במחבת בשמן בשאר ימות הפסח (דלמזת מצוה אינו טוב דהוי מצה עשירה), והרמב"ם אסר.

בכ"י הביא דהרמב"ם ס"ל דשרי לבשל את הקמח הקלוי בפסח, אבל רבינו ירוחם אסר.

תס"א, ג': בדרכי משה (ג') הביא שהמהר"ש הקפיד על מי שמוציא המצות קודם שנאפו לגמרי ואח"כ החזירן לתנור, דשמא יחמיצו בנטילתן משהו, וכתב מההרי"ל דאין לחוש כל כך. אולם בשה"צ (כ"ו) כתב דנראה דלענין לצאת בה י"ח מצה אין כדאי.

ברמ"א כתב דיש לזוהר בזה, והמ"ב (סקט"ז) כתב דמ"מ אם עבר והוציאה והחזירה מיד אין לאסור.

בשה"צ (כ"ג) הביא שדעת החק יעקב שאם יש ספק האם חוטיין נמשכים אסור אפי' רואים שנתקרמו פניה מכל צד, והנודע ביהודה התיר בכה"ג. ובמ"ב (סקט"ו) פסק כהנודע ביהודה.

בשה"צ (כ"ד) הביא שאם מסתפק האם חוטים נמשכים ממנה וגם מסתפק האם קרמו פניה, הא"ר מצדד להקל, אולם השארית יוסף והחק יעקב החמירו בזה, ובמ"ב (סקט"ו) כתב להלכה שאסור אפי' בהפסד מרובה ומניעת שמחת יו"ט.

תס"א, ד': בכ"י כתב משמע לי שאם רצה לשרות המצה במים חמים שאינם רותחים רשאי דהא לא מבושל הוא, אבל הרוקח כתב ישרה במים או ביין קרים, אבל רותחים או חמים לא יצא. ובמ"ב (סק"כ) הביא דאפי' בכלי שני יש להחמיר שלא לשרותה אם לא לצורך, וכל זה שהיד סולדת בו, ודוקא במים, אבל במרק יש להחמיר בכל גונא, ובשה"צ (ל"ה) הביא דאפי' בצונן גמור מסתפק הא"ר במרק.

במ"ב (סק"ח) הביא דלשרות המצה בשאר משקים ומי פירות ומרק, רבינו מנוח בשם הראב"ד אסר, ורבינו מנוח בשם רש"י התיר. ופסק המ"ב דלוקן וחולה שא"ל להם לאכול שרויה במים מותר לשרות ביין או שאר משקים, אך שאר כל אדם שאכל מצה ששרויה בשאר משקים לא יצא י"ח צורך לחזור ולאכול מצה אחרת, בין הכזית של ברכת מצה בין הכזית של אפיקומן.

ובשה"צ (ל"ב) הביא שלהטביל המצה בשאר משקים בלא להשרות, המג"א אסר ורבינו מנוח התיר, והמ"ב (שם) פסק דזה כרבינו מנוח.

בבה"ל ד"ה והוא הביא שמפירוש רש"י משמע שאפי' נתמסמסה כל זמן שלא נמוחה לגמרי יוצא בה, אולם מדברי הב"י משמע דאפי' לא נמוחה לגמרי ג"כ אינו יוצא ידי מצה, ונשאר הבה"ל בצ"ע.

תס"א, ה': בטור הביא מר"ת ש"י"א כשמצה נאפית עם חמץ בתנור ונגעו זה בזה נאסרת הפת, ולהרא"ש מותר, ובלא נגעו שרו לכו"ע דהוי ירחא. ובשו"ע פסק כר"ת.

בשו"ע כתב דאם מצה נגעה בחמץ באפייה, נוטל ממקום שנגעה כדי נטילת מקום והשאר מותר, ובמ"ב (סק"ד) הביא שהחק יעקב א"ר וחמד משה מחמירים כשנעשה בתוך הפסח לאסור כולו, והגר"א פ"ח מג"א ועוד הקלו דדי בנטילה.

הרמ"א כתב דמצה כפולה שאפאה לפני פסח אין לאסור רק מקום דיבוקה, והמ"ב (סק"ב) סתם כדעת הט"ו ועוד ששאר המצה מותרת אף דלית בהו שישים נגד מקום הכפל, ובשה"צ (נ"ז) הביא שהב"ח ועוד הצריכו בכה"ג שיהיה ששים נגד מקום הכפל.

במ"ב (סק"א) [קאי אדברי ארמ"א הנ"ל] סתם כדעת החק יעקב שכשאפאה קודם פסח, אפי' נמצאה כפולה בפסח אינה אסורה אלא כדי נטילה, ובבה"ל ד"ה אין לאסור הביא מהמג"א שיש מחמירים בנמצא בפסח לשרוף.

ברמ"א הביא דמצה נפוחה באמצעייתה אסורה, ובמ"ב (סק"ג) הביא בזה שני פירושים, א) שנחלקה עובי המצה באמצע וחלק העליון עלה למעלה. ב) שלא נחלקה כלל, אלא שתפח גוף המצה באמצעייתה ועלה, והביא המ"ב דהסכימו האחרונים בשניהם להחמיר.

במ"ב (סק"ה) הביא שבנפוחה ובכפולה דעת החק יעקב שאין לאסור תערובתה, כי אם אותה מצה עצמה שנתפחה, ובא"ר מחמיר לאסור התערובות, אך בהנאה יש להקל. ופסק המ"ב דאם יש ששים יש להקל, וכן במצות דקות שלנו אפי' אם רצה להחמיר בתערובות אין להחמיר.

אביחי כהן - אופקים

בדין מצה שנגעה בחם או נאפתה עם חמץ תוך הפסח

בשו"ע ס" תס"א ס"ה אם אפו חמץ עם מצה לא נאסרה אלא אם כן נגעה בחמץ, ונוטל מקום שנגעה כדי נטילת מקום והשאר מותר, וברמ"א - מצה שנכפלה בתנור אוסרים אותה תוך הפסח, וקודם הפסח אין לאסור אלא מקום דבוקה.

ובדינא דהש"ע הביא במשנ"ב (כ"ד) דיש מן האחרונים (חק יעקב ואליה רבה) שמחמירים בנעשה תוך הפסח לאסור כולו, ולפי מה שכתב הגר"א בסק"ז יש להקל אף בזה, והיינו דבדין מצה נפוחה שהרמ"א החמיר תוך הפסח, כתב הגר"א דלפי מאי דמבואר לעיל ס" תמ"ז סוף ס"א גם בתוך הפסח אין לאסור אלא מקום דיבוקו. ועי' בשו"ע שם דכתב כלל גדול, דדין תערובת חמץ כדין שאר תערובות, אלא שמה שאוסר בשאר תערובות פחות מס' אוסר בחמץ במשהו, אבל אם בשאר תערובות לא היה צריך ס' אלא קליפה או נטילת מקום, אף בחמץ כן, ועפ"ז כתב הגר"א דכיון דבאפייה בעלמא אין מבליע אלא בכדי נטילה, הכ"נ חמץ בפסח אף שדינו במשהו אינו מבליע אלא כדי נטילה.

ובדינא דהרמ"א כתב המשנ"ב (כ"ז) דכיון שהחמץ מחובר במצה בחתיכה אחת, חוששין שמא נתפשט טעם החמץ בכל המצה וכו' שחמץ בפסח במשהו, ואף בזה כתב בביה"ל (ד"ה אוסרים) דאינו אלא חומרא בעלמא.

ונמצא בזה ג' שיטות, דהחק יעקב והאליה רבה אוסרים כולה אפי' במצה שנגעה בחמץ, ובביאור הגר"א אסר רק כדי קליפה אפי' בנתחמצה מתוכה, והרמ"א ע"פ ביאור המשנ"ב חילק, דנחמצה מתוכה אסרינן לכולה, ונגעה בחמץ לא נאסר אלא מקום מגעה כדי נטילה.

ובשו"ע ס" תס"ז ס"א כתב, אם נמצאת חטה בקועה בעיסה או במצה אפויה, יסיר ממנה כדי נטילת מקום והשאר מותר, ויש מי שאוסר כל העיסה או אותה מצה, וראוי לחוש לדבריו אם לא במקום הפסד מרובה או בשעת הדחק.

ומה שכתב הש"ע יש מי שאוסר כל העיסה או אותה מצה כוונתו לצדדים, דבחסה שנמצאה בעיסה אוסר כל העיסה, ובנמצאה במצה אוסר כל המצה, ולא אסרינן לכל העיסה דאין מחזיקין איסור ממקום למקום, כמבואר ברמ"א ובמשנ"ב (מ"ט).

ומבואר דאין אוסרים המצה למאן דמחמיר אלא משום שנגעה בחטה בשעת עריכתה, ולכא"ו דמיא ממש להכא דנגעה המצה בחמץ בתנור, ומבואר דאף כה"ג - תוך הפסח יש לחוש לדברי האוסר, וכדעת החק יעקב ודעימיה.

אמנם עי' התם בשורש הדין המבואר בבית יוסף בשם תשובת הרשב"א, שאלת - חיטה מבוקעת שנמצאת בפסח תוך הלחם. תשובה - דבר ברור הוא שאילו נגע פת חמץ אפי' חמה בפת מצה חמה שאינו אוסר אלא מקום מגעו וכו', ואע"פ שאיסורו של חמץ במשהו, לפנין מן הקליפה אין כאן חמץ כלל ואפי' משהו, וכדברי הרשב"א פסק הש"ע ס" תמ"ז, ולענין הנידון שלפנינו כתב הרשב"א דיש טעם אחר לאיסורו, שהחטה המבוקעת י"ל דאסרה הכל, שלא בלבד במקום אחד נגעה, ועוד שהמים שבעיסה מוליכים הטעם היוצא מאותו גרגיר בכל.

והנה, טעמא דלא במקום אחד בלבד נגעה אינו שייך אלא בחיטה הנמצאת במצה, אבל בגוונא דידן דנגעה המצה בחמץ ודאי אין אוסר אלא מקום מגעו, אבל לטעמא שהמים שבעיסה מוליכין הטעם היוצא מאותו גרגיר בכל, י"ל דשייך נמי הכא, דאף הכא נגעה המצה בחמץ קודם שנאפית, וי"ל דמים שבתוכה מוליכים טעם החמץ בכולה, ויש לאסור לדעת הרשב"א, ואינו סתירה כלל למה שכתב הש"ע ס" תמ"ז דאין לחוש לאיסור משהו ביותר מכדי קליפה, דהכא דאיכא מים בעיסה חשיב כרוטב המוליך הטעם בכל.

יוסף ויצמן - קרית ספר

מצה שרויה במי פירות

במ"ב ס" תס"א ס"ק י"ח הביא מחלוקת אחרונים ז"ל אם מצה שרויה במי פירות מיפסלא מטעם דמפיג טעם מצה או לא, ולכא"ו יש להוכיח דעת התוס' עכ"פ דאינו מפיג טעמו לגמרי, שכתבו בדף מ"א ע"א ד"ה איכ"ב צלי קדר, דלכו"ע מיפסל משום דהוי צלי מחמת דבר אחר, ולכא"ו בלא"ה הא מפיג טעמו ואין כאן טעם פסח. ודו"ק.

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

חם [זה מלבד מה שס"ל דצריך שיהא חם לפני הכנסת המצה, דבעינן הרתיח ולבסוף הדביק]. וברשב"א בתשובות חדשות מכת"י סי' ל"ד [הזכירו הבי"ב בסי' תס"א ס"ב] גר' שחולק, וכותב דמה שחידש הראב"ד שצריך כיסוי לא שמענו מעולם, ומ"מ ראוי לחוש לזה אחרי שיצא מפי הראב"ד, עיי"ש. וא"כ מצאנו הדבר מפורש בד' רבנן ז"ל, וכבר הורה לן הרשב"א כדת מה לעשות, ומשמע בב"י שהלכה כמותו.

אך באמת הבי"ב לא העתיק כל לשון תשו' הרשב"א, ובשו"ע העתיק רק חומרת הראב"ד לגבי הדביק ולבסוף הרתיח, וענין הכיסוי לא רמז לזה לא איסור ולא היתר, וא"כ א"א לומר שיש לנו הכרעה מהשו"ע [וכבר רמזתי לעיל בהטעם שפי' כאן כוביא תנור הוא מטעם אחר, דבא לפרש דאיירי בכוביא של חרס וכנ"ל, אלא שמ"מ למעשה אין הוכחה להקל ג"כ, דסוכ"ס הרי לא איירי בהאופן שהוא בלי כיסוי, ושבו העירוני שגם אם היה מפרש כפי' א' אולי י"ל דאיירי במכוסה, ובב"ח סי' תנ"א כתב דדומה לתנור עיי"ש, וא"כ בלא"ה לא תלוי נידון זה בב"י הפי"].

שוב העירוני דברבינו מנוח מפורש שהרמב"ם נחלק עם הראב"ד בעיקר מה שצריך כיסוי [מלבד מה שנח' עמו בדין הרתיח ולבסוף הדביק, יעיי"ש בדבריו פ"ו ה"ו עיי"ש היטב]. וא"כ מצאנו להדיא מי שחולק על הראב"ד, דהיינו הרמב"ם וכפי' רבינו מנוח שגם הוא עצמו סובר כן עיי"ש, אך מ"מ קשה להקל אחרי הוראת הרשב"א לחוש לד' הראב"ד [ואין גילוי בשו"ע עי"ז].

[והנה בב"ח בסק"ו כתב דטפקא לאו לכתחילה, ולא פי' כונתו, ואולי כונתו משום שאין לה מכסה, אך יש לדחות דעיי"ש שכותב כן על האפוי בטפקא וע"ג קרקע דהיינו טרוקנין, ואולי סברתו דהוה לחם גרוע שאינו חשוב, וע"כ אינו לכתחילה לצאת בו, והיינו דיל"ע אם כונתו שא"י לכתחילה לצאת בו, או שא"י לכתחילה לאפות בו ואפי' לצורך חוה"מ, ולכא"ו גר' כפי' ב' שהרי הטור כתב מותר לאפות, ומד' בה"ג יש לדייק רק לענין לצאת ידי"ח, ומעתה ליכא למשמע מינה מדי, וק"ל].

פת טרוקנין למצות מצה ולמצות סוכה

הנה בגמ' ובשו"ע סי' תס"א ס"ב מפו' דיוצאין ידי"ח מצות מצה בטרוקנין, וראיתי למי שכי' ללמוד מזה דיצאו בזה גם ידי"ח מצות אכילת כזית בליל יו"ט ראשון של ליל סוכות, ולעני"ד תליא באשלי ברב"ב, דהנה במצות אכילה של ליל יו"ט דסוכות איכא פלו' אי בעי כזית או כביצה, והיינו דפליגי אי בעי דרך קביעות שאסור לאכול חוץ לסוכה או דבכזית תליא, ולפי"ז לכא"ו לצאת ידי"ח בפת כסנין היה לנו לומר דלהסוברים דבעי כביצה תלוי בנידון אכילת פת כסנין חוץ לסוכה, אך להסוברים דבכזית אי"כ ס"ל דבשם אכילת כזית פת תליא דומיא דליל יו"ט ראשון של פסח, וא"כ פת כסנין דחשיבא לחם מה"ת, האוכל ממנו כזית בסוכה הו"ל אוכל כזית לחם בסוכה ויוצא ידי"ח, אך בשע"ת סי' תרל"ט כתב דזה שאינו עשוי לקביעות גרע טפי דבעינן דבר העשוי לקביעות, ובוהו אמרינן דמצוה אחשביה לכזית כאילו הוא יותר מכביצה, אך בפת כסנין דאיכא למ"ד דאפי' ביותר מכביצה שרי חוץ לסוכה שא"י דרך קביעות עד שיקבע עליו, לא אמרינן דמצות החשיבתו [והוא חידוש וצ"ב]. ולכא"ו דין טרוקנין כדון פת כסנין, ובאמת שפת כסנין לולי המיעוט דמצה עשירה ודאי היו יוצאין ידי"ח בליל הסדר, ואעפ"כ ס"ל לשע"ת דלא מהני לליל יו"ט ראשון של סוכות, דסוכה בקביעות תליא ובדבר האסור מחוץ לסוכה, וע"כ פשוט דדין טרוקנין נמי הכי הוא דאף שיוצאין בו ידי"ח לא מהני לסוכה. [להנך רבנותא דאין יוצאין בפת כסנין].

שוב העירוני דטעמא דפת כסנין לפי שאין דרך לקבוע, וטעמא דטרוקנין אולי רק משום שאין לו צורת פת או שאין עשוי כדרך עשיית פת, וי"ל שזה סברא דרבנן בעלמא שלא להחשיבו כלחם מפני צורתו או צורת עשייתו, ולעולם הוא דבר הנאכל לקביעות ויצאו בו ידי"ח בסוכה, אלא שבב"י סי' קס"ח מבו' שהיה הדרך לאכול לתענוג [אף שלכא"ו י"ל שהיה נעשה לקביעות אלא שנעשה לעוברי דרכים שאין להם היכולת לאפות לחם כראוי, ואולי העוברי דרכים גם אכילתם אכילת עראי ולא קבע, ועי"ז]. וא"כ צ"ע בזה.

הערות בענין מצה שרויה (לגבי לצאת ידי"ח מצה)

א. מבו' במ"ב סי' תס"א ס"ק י"ז דאפי' שרוי במים קצת זמן אינו לכתחילה, ויל"ע בטעמא דמילתא, ואולי דמשהו מפגי טעמו, א"נ שנחשב קצת כאוכלו עם ד"א [ונר' דמי שיש לו בעיות בעיכול וצריך להרטיב המצה, אם מספיק לו לשתות קודם להקדים מים לתוך מעיו קודם אכילת המצה, עדיף שיעשה כן כדי לקיים המצה באופן דלתחילה, וגם נפק"מ להחמירין בשרויה, שעדיף לעשות כן מלשרות בשאר משקין של מ"פ שהכרעת המ"ב שאין יוצאין ידי"ח וכדלהלן אות ג, וק"ל].

ב. בענין שריה במרק ע"י סוף סק"כ, לכא"ו זהו רק למחמירם בשאר משקין, וכ"ה להדיא בא"ר שאיהו מחמיר בשאר משקין, ולכא"ו פשוט שאין מקום לחלק בין מרק חם שאין הי"ס בו למרק צונן, דלאו מצד ביטול אתינן עלה אלא מצד שריה בשאר משקין [ומרק רובו מים אך טעמו חזק, ולכא"ו להשרות במים שמתקן ע"י תרכיז מתוק כפסל דינו כמרק, ואולי מרק חמור טפי שנתבשלו המים וקיבלו הם עצמן טעם מים, אך מצד הסברא לענינו מה איכפ"ל בזה, דסוכ"ס המצה שרויה דבר שיש לו טעם ומקבל טעם אחר].

ג. בענין שריה בשאר משקין מבו' במ"ב דקיי"ל שאין יוצא ידי"ח וצריך לאכול פעם נוספת, ומ"מ לחולה שא"א לו לאכול כששרוי במים [ולכא"ו הכונה שמחמת שאינו ערב לו מצה שרויה במים אינו מסוגל

לכתחילה לשיטתו] דלא מהני ליבון מתורת חם מקצתו חם כולו להכשיר מה שנבלע ע"י חם מקצתו, והיינו שודאי דלא מהני בליבון להגיע לחום שהיה בשעת בליעה, וא"א להתיר אלא אי"כ יהיו ניצוצות ניתזין במקום הבליעה לשרפו, ובפשטות הטעם שהנבלע ע"י האור אינו נפלט, ואור לחוד ג"כ אינו פולט, דפליטה שייך רק בבליעת לח וע"י הגעלה במים [או שאר משקין להרבה רבנותא ואכמ"ל], וליכא שריפה אלא בניצוצות ניתזין, וא"כ כ"ש דתיקשי מאי שייכי הנך כללא דהר"י ז"ל לגבי ליבון, ובהכרח צ"ל כנ"ל.

ב. ובעיקר ד' המג"א שכי' דאם מניחים טיט וכו' ע"ג הקרקע סגי בשלהבת, ולפי שלגג דפנות א"צ גחלים, היה אפשר לפרש לו"ד הפמ"ג באופ"א, ד"ל דידוע שדרך חום לעלות למעלה, וי"ל דכשהחום של השלהבת עולה למעלה לגג דפנות המשופעים כדרך תנור, מתחמם מאוד יותר ממה שהקרקע מתחמם ע"י שלהבת, ועי"ז ניצוצות ניתזין שם למעלה והכל נשרף, ולהכי מודה בזה הר"י ז"ל.

ויש לסייע סברא זו דבמ"ב סק"ג כתב דבכירה צריך טיח ע"ג הדפנות ואינו ניתר ע"י שלהבת, ובהכרח צ"ל משום דבכירה הדפנות ישרות ואין האש עולה לדפנות, כבתנור שהדפנות בשיפוע וכגון דמי והשלהבת עולה לשם, וממילא בתנור ניצוצות ניתזין מהגג דפנות כנגחלים ע"י שלהבת, ומשאי"כ בכירה שאין ניצוצות ניתזין מהדפנות, וע"כ א"צ ליתן שם טיט ע"ג הדפנות, ודו"ק [ועכ"פ נימא דע"י הכאה ניצוצות ניתזין מהגג דפנות של התנור, וק"ל].

ודע שאין לתרץ דגג דפנות בלעי ע"י זיעה וסגי ליה בהגעלה, חדא דבפמ"ג מפו' דבעי ליבון דזיעת אוכלין כאוכלין, ועוד שבב"מ מפו' דאיירי שמדביק פת ע"ג הדפנות, ועוד שהרי אנו מתירים גם גג דפנות של כ"ח וכנ"ל, ובוהו לא מהני הגעלה, ובהכרח דמתורת ליבון אתינן עלה וכמוש"נ.

טיחת טיט ע"ג קרקע התנור

הנה מבו' ברמ"א סי' תס"א סעיף א' דאם מניחים קרקע חדש או טיט על כל קרקעית התנור א"צ להוליך גחלים, ומבו' במ"ב בשם המג"א ששיעורו בעובי אצבע, ויל"ע בטעמא דמילתא דהנה אפשר לפרש הך טיחת טיט בב' דרכים, דיל"פ דנעשה גוף א' ממש עם קרקע התנור, אלא דמ"מ כיון שהחלק העליון אינו בלוע מאיסור לא איכפ"ל מה שתחתיתו בלוע מאיסור. אך באמת זה אינו, דבגוף א' מבו' בי"ד סי' צ"ז סק"ב בש"ך שם דאמרינן שכשהכל מתחמם מתפשט הטעם בכלו, וגם הנוגע בחלק אחר בולע, ואפי' שלא במתכות ספיקא מיהא הוי, עיי"ש. ואף דלא איירי התם רק בבלע דבר שמן, אך הרי ג"כ עסקינן בכה"ג כדמוכח בפמ"ג, ומשום דמסתמא היה התנור בלוע מפשטידא של חמץ וכדומה, ואי נימא דאינו כגוף א' אי"כ אפי' בפחות מעובי אצבע סגי, ולכא"ו פשוט דסגי בהפסק פת דק, דהא סוכ"ס אין בליעה יוצא מכלי לכלי בלי רוטב, וממילא לא יגיע טעם הבלוע בקרקע אל המצות, וא"כ עובי אצבע מאי עבידתיה.

[ובאמת שיל"ע עוד דלכא"ו אוכל בלי רוטב בולע מכלי רק כ"ק, ולכא"ו אינו רק מכ"ק של הכלי לכ"ק של האוכל (וכמבו' ד"ז בש"ך יור"ד סי' ק"ה ס"ק כ"ג), וא"כ ג"כ צ"ע דעובי אצבע מאי עבידתיה, דהרי זהו שיעור של כ"ג, ואי הקרקע החדש אינו מקבל טעם שבקרקעית א"כ סגי בקרקע כ"ק, וא"כ כ"ג].

ומה שנר' לומר בזה הוא מה שלמדתי מתורתו של הגר"ז בשו"ע שלו (והעירוני שמקורו מהלבוש), דהכא אינו כלי ממש וגם אינו מתאחד עם קרקע התנור, והיינו שכל עיקרו בא בתורת מפסיק, ומ"מ אינו כלי שנאמר עליו אין בלוע יוצא מכלי לכלי בלי רוטב, ויותר דומה לאוכל גדול, אלא דמ"מ צ"ע דהא אילו היה א' עם האוכל ג"כ לא היה בולע החלק שיותר מכ"ק וא"כ תיסיג בכ"ק, וצ"ל שגם אינו א' עם האוכל רק הוא מפסיק ואינו הפסק גמור [עד כדי שהגר"ז שם נסתפק שנצטרך יותר מעובי אצבע עיי"ש, שזה לשונו שיטיחו אצבע או יותר, אבל הטחה מועטת אינה מועלת כלום שאינה מפסקת בפני גיעול החמץ שלא ייצא לחוץ], ואכתי צ"ב, וכנ"ל דסוכ"ס ממ"נ תסגי בכ"ק, ואמאי יהא גרוע מאילו היה חלק מן האוכל שחלק העליון מותר, שיותר מכ"ק מותר.

ושמא אי"ז אלא כהרחקה שמא ישתפשף קצת, או שהאוכל ישקע קצת בטיט, ועי' בב"ה"ל בשם הפמ"ג דבדיעבד אף בפחות מאצבע שרי, ובאמת במג"א סי' תנ"א (ס"ק מ"ד) נסתפק אי עובי אצבע אי אפי' פחות יעיי"ש, וצ"ל דמדינא לא היה צריך עובי אצבע, ועדיין צ"ע בכ"ז.

אם צריך כיסוי למצות בעת אפייתן

הנה מבו' בסי' תס"א ס"ב שאפשר לאפות מצות בטפקא, וראיתי שנח' רבנן ז"ל אי מיירי כשהיה מכסה ע"ג המצות או לא, דבאגר"מ ח"א סי' קנ"ג פשיטא ל"י דבעינן כיסוי, ובאור לציון ח"ג פ"א תשובה י' פשיטא ליה דאיירי אף בלא כיסוי.

והנה יל"ע דבטור סי' תנ"א הביא ב' פי' מאי כוביא, אם הכונה לכלי העשוי מלבנים ועפר כמו כירה ואופין בו, או שהכונה לתנור קטן הנקרא פדילא, ובב"י כאן בסי' תס"א פי' טפקא היינו כוביא היינו פדילא [והטעם שפירש כן לפי שכאן מפורש בטור דאיירי בשל חרס, ושל לבנים אינו נחשב לחרס], וא"כ מבו' דמיירי שהיה כמין תנור וא"כ מיירי במכוסה [וזה דלא כמפרש בשו"ע עיי"ש].

ולגופן של דברים, הנה בראב"ד פ"ו ה"ו כתב דהדיק ולבסוף הרתיח אסור לאפות כן משום חשש חימוץ, ואין להתיר אלא א"כ יהא התנור והכיסוי חם עיי"ש, ומפ"ו בדבריו שצריך כיסוי וישהא הכיסוי

בענין הכשרת תנור

בטור ריש סי' תס"א אייתי פלו' בין רב נטרונאי לרבינו יונה באופן הכשרת תנור, דלר"נ הכשירו ע"י היסק כדרכו לצורך אפייתו, ולרבינו יונה בעינן היסק ע"י גחלים ע"פ כולו. והנה לכא"ו זה ודאי דלכו"ע הכשר תנור אינו אלא ע"י ליבון דוקא, ובפרט שר"נ מיירי גם בתנור של חרס כמוש"כ הב"ח סק"א, ובוהו ודאי דלא שייך להכשירו בלא ליבון, והנה פשוט שמאידך לכו"ע דרך תשמישו היה שבלע ע"י גחלים ולא ע"י שלהבת, אלא דלר"נ אעפ"כ סגי בליבון ע"י שלהבת, וטעמא דר"נ מפורש בב"ח דס"ל דע"י שלהבת נשרף כל טעם החמץ הבלוע בתנור, ויל"ע מה סברת הר"י ז"ל דמ"ט לא סגי בשלהבת, והלא כבר נשרף כל החמץ ע"י, והנה לר"נ לכא"ו פשוט דלא איכפ"ל אין נבלע החמץ, שהרי בלא"ה אין כאן סוגיית פליטה כבהגעלה, כי אם סוגיית שריפה, וכל שבחום כזה הבליעות נשרפות מה איכפ"ל אין היתה הבליעה, וכללא דכבולעו כן פולטו לכא"ו לא נאמר אלא לגבי פליטה שע"י הגעלה ולא לשריפה, ואמנם בד' הר"י ז"ל מפורש דתליא אין היתה הבליעה, דהרי להדיא פי' טעמו דמצריך גחלים משום שבלע ע"י גחלים, ומוכח שאילו בלע ע"י שלהבת סגי בשלהבת, וכן מפו' במג"א [לפי פי' הפמ"ג] דע"כ לגבי הגג והדפנות מודה דסגי בשלהבת, ומשום שכל בליעתן ע"י שלהבת עיי"ש, ולכא"ו מבו' מד' הר"י ז"ל דס"ל דגם לגבי ליבון איכא כלללא דכבולעו כן פולטו, ולכא"ו צ"ל דאיהו ס"ל דדין ליבון אינו מתורת שריפה אלא מתורת פליטה כבהגעלה, וע"כ שייך בזה כלללא דכבולעו כן פולטו [וצ"ל דס"ל דאף כשניצוצות ניתזין עדיין אין אנו סומכין שהכל נשרף, וצריכים אנו להתירא דפליטה, וממילא תליא בכללי כבולעו כן פולטו].

אמנם יל"ע בזה טובא, דהנה לפי"ז נצטרך לומר דהשו"ע שפסק כהר"י ז"ל הכריע דליבון לאו מתורת שריפה אלא מתורת פליטה, ובפמ"ג בסי' תנ"א בכמה דוכתי [ועיי"ש א"א סק"ל ועוד] כי להדיא שליבון חמור מתורת שריפה, וכן הוא בשו"ע הרב סי' תנ"א ס"ו. ועוד צ"ע, שהרי הר"י ז"ל איירי גם בחרס, ואין ספק שסתימת מ"א ומ"ב משמע דבריהם בנוגע לליבון הגג והדפנות ע"י חום שלהבת משום כבולעו כן פולטו, איירי אף כשעשוי מלבנים שעשויים בכבשן, שע"ז כי המג"א והמ"ב שנידון כחרס [וע"י עוד להלן], ובוהו לכא"ו בודאי תיקשי דלכא"ו למדנו שבחרס אינו יוצא מדי דפנו לעולם, ובהכרח בעינן לתורת שריפה, וא"כ מה שייך כאן כללי כבולעו כן פולטו שזה כללים בפליטה בלבד, דלכא"ו לגבי שריפה אין לזה שום מקום שדבר השורף בליעות ישרוף את כל הבליעות בלי חילוק אין נבלעו, ואמנם שמא יש לדחות ולומר דלעולם להר"י השו"ע ליבון מתורת פליטה, ופליטה שע"י ליבון איכא גם בכלי חרס, וכן יש משמעות בלשון המ"ב סי' תנ"א ס"ק ק"ה [ועיי"ש ס"ק י"ב] דאין הבליעה יוצאת מכח ע"י הגעלה, אבל ע"י ליבון שפיר יוצאת, ולפי"ז אי"ש ד' הר"י ז"ל, והוא חידוש, אך מ"מ ע"כ ד' הפמ"ג והגר"ז אכתי תיקשי דאינהו קאמרי להדיא דאין מועיל לכ"ח רק שריפה, וליבון דמהני משום דהוא מתורת שריפה, וא"כ צ"ע סברת הר"י ז"ל.

[ובגוף הדבר דפשיטא לי דמ"א איירי אף בשל חרס, העירוני דהרי יש לבנים שאינו נחשבים של חרס, ועי' ל' הב"י והפרישה לגבי בוביא, אכן באמת הרמ"א כי בסימן תנ"א דשל לבנים העשויין בכבשן שפיר נחשב של חרס, והכא סתם ולא חילק מאיזה לבנים הוא עשוי, ובמ"ב סק"א מצייר להדיא דתנורים שלנו עשויים מלבנים העשויים בכבשן שדינם ככ"ח, ומשמע שכל המשך דבריו קאי ע"ז, ולא משמע שרק עשוי מזה ולא הגג דפנות [ועי' סי' תנ"א ס"א ובב"ה"ל שם שהיו רגילים לעשות הדפנות מחומר שנחשב כחרס], והאמת יורה דרכו שאילו היה ס"ל דיש חילוק בין דפנות מחרס לדפנות מלבנים שאין עשויין בכבשן לא היה סתם בדבר, ובודאי דבכל גווני איירי. ובר מן דין נר' דכל ההערה טעות היא, דבודאי סתם תנור הוא של חרס כמפו' בתורה דתנור וכייריים יותף, וכל הנידון בב"י ופרישה וב"ח ומ"א ריש סי' תנ"א וריש סי' תס"א זהו על בוביא העשוי מלבנים ועפר, וכ"ה לישון הב"ח סי' תנ"א דתנור עשוי מחרס, אבל בוביא עשוי מלבנים, וכן הוא ל' המ"א ריש סי' תס"א דהא תנור הוא כ"ח וכו', והיינו דפשיטא שתנור היה עשוי מחרס, וע"ז קאי כל המשך דבריו (ולא היה מן הצורך להאריך בזה אילולי שבאתי לאפוקי ממי שטעה בזה), וכ"ז ברור].

ושמא י"ל דלעולם גם להר"י ז"ל ליבון מתורת שריפה, והלשון כבולעו כן פולטו לאו דוקא [ועי' שו"ת אגרו"מ יו"ד ח"א סי' ס' מש"כ בזה], אלא דמ"מ איכא חילוק בין מיני הליבון עפ"י אופני הבליעה, ומשום דשאני בין אופני הבליעה לענין עד איזה עומק בתוך דפנות הכלי נבלע הבליעה, וגם ממילא שאני בין מיני הליבון עד איזה עומק חודר החום, וכשנבלע ע"י חום גחלים נבלע יותר בעומק, ומה שנבלע שם לא ישרף אלא ע"י גחלים שרק חום זה חודר לעומק כזה [ומ"מ כשיאפה בהיסק שלהבת י"ל שיפלט קצת מן העומק הזה שהחום מגיע לשם, אלא שאין בכוחו לשרוף שם].

אכן יל"ע בזה, דהנה במ"א מבו' דבגונא דהתירא בלע אולי גם להר"י יועיל היסק שלהבת אף שבלע ע"י גחלים, אך לא בכ"ח, ולכא"ו כונתו דהיסק שלהבת כליבון קל שהוא כהגעלה, אך להנ"ל הרי אינו חודר לעומק, אך באמת לק"מ, דודאי גם שלהבת חודר לעומק אך אין בכוחו לשרוף שם כי אם לפלוט קצת ולהקליש קצת, וזה מהני בהתירא ולא בכ"ח, וק"ל.

ולכא"ו בעל כרחינו צ"ל כן, שהרי בליבון לא מהני להגיע לאותו חום שהיה בשעת בליעה כדחזינו דלא מהני היסקו מבחוץ, עיי' סי' תנ"א ס"א, ולא מהני ללבן רחת בחום שנבלעו בו הבליעות, עיי' שם סי' ט, וד' הרא"ה שפסק הש"ך כותיה בי"ד סי' קכ"א [וגם הטי"ז חושש

לאכלו, ומחמת חליו קשה לו להתגבר בזה, וכעין חולים שהחולו גורם להם לחוסר תיאבון ובחילות וכו', וק"ל]. ויל"ע אי רשאי לברך או לא, דהא נחשב ספק, שלבריא אמרינן שיחזור ויאכל, ועי' בסי' תפ"ה לגבי מרור בשיעור שליש ביצה עיי"ש, וצ"ע.

ד. בסי' קס"ח היקל המ"ב לומר המוציא על לחם ששרוי בכלי שני, והכא החמיר בסק"כ, וש"מ דהכא דהוא ספק דא' חמור מספק ברכות, וכשם שהחמיר לגבי חשש חילול שבת בסי' שי"ח עיין שם [ונפק"מ להני"ל לגבי ברכה].

ה. בענין שריה בשאר משקין, עי' בשעה"צ מה שנתקשה לבאר טעם החילוק שבין גילוש בין לנשרה בין אחר האפיה, והנה יסוד החילוק בודאי משום דהתם זהו החפצא של העיסה, וזה טעמו של המצה, והכא הוה כ"ב דברים הנאכלים יחד ונרגש רק טעם של השאר משקין, ועכ"פ טעמו חזק ומבטל טעם המצה, אך במ"ב לא הסכים לפרש שהוא מצד הדין דצריך להרגיש טעם המצה, והוצרך לבא בזה לדין דבר הרשות המבטל טעם המצה של מצוה, ולכא"ו צ"ע דאחרי שבלא"ה צריכים אנו לחילוק זה, א"כ מה ההכרח לחלותו בדין דרשות מבטל מצוה, ולא סגי ליה בעצם הדין דבעינן טעם מצוה וליכא, ולחלק בין גילוש שזהו טעם המצה הלזו לשרוי שזה ב' דברים נפרדים, וצ"ע.

ונר' ליישב דבאמת הרי קי"ל בלע מצוה יצא, וא"צ להרגיש טעם המצה, ובאמת מה איכפ"ל שלא הרגיש טעם המצה בגלל שהרגיש טעם היין (ולוי סברת רשות מבטל מצוה), ובהכרח דס"ד לומר שבשריה מתאחד עם המצה ומשנה את טעם המצה עצמה, ועי"ז ס"ד לומר שזה כמצוה שאין להם טעם מצוה, ועי"ז שפיר הוכיח מנילוש שיתכן שיהא מצוה שזהו טעמה, ובהכרח צ"ל דאדרבה אין הטעם משום שנתאחד ושינה טעם עצמיות המצה, אלא אדרבה הטעם הוא מפני שלא נתאחד, ואם לא נתאחד א"כ הרי המצה נשארה בטעמה, ומה בכך שאין מרגיש ליהוי כבלע מצוה, ועי"כ הוכרח לפרש משום שנחשב כאוכל מצוה עם דבר הרשות.

ו. במ"ב מחלק בין שריה לטיבול, ולהני"ל שהמ"ב מפרש מצד אוכל מצוה עם רשות מוכרח שהחילוק לא בגלל שבטיבול אינו מתאחד, אלא בגלל שזה רק קצת ואין הטעם חזק כל כך, ולפי"ז מוכח שאם אוכל מצוה עם קצת ממיני טיבול וכדו' אין בזה חיסרון, ונפק"מ לפי מה ששמעתי לפני הרבה שנים מפי מרן הגרא"ל שליט"א דהרוצה לקיים המצוה עפ"י הגרא"ל באכילת מצוה כל ז', לא יאכל עם המצה דברים אחרים [ועי' בספר שער המועדים לדודי הגריד"ס שליט"א משי"כ בזה], דמי' בטיבול עם קצת ממיני הטיבול להטעים קצת [ובאותן שאין להם טעם חזק מאוד] שפיר דמי, וק"ל.

בענין נגיעת מצוה בחמץ או במצה שיש בה כפולה

ב' חתיכות מצוה וחמץ שנגע זה בזה

א. הנה ד' רבינו המ"ב בסי' תמ"ז סעיף א' בביה"ל ובסי' תס"א דזה ודאי דכיון שאין דרך מצות להיות דבר שמן, לא גזרו בזה כחוש אטו שמן אפי' מצד המנהג, והלכך אין נאסר חם בחם בלי רוטב אלא כדי נטילה, ואפי' מצוה שנגעה בחמץ גמור ושניהם חמים.

אך מ"מ יש חומרא לומר שכשהחמץ והמצוה הם באותה המתכיה מתפשט בכלו כיון שזה גוף א', ונפק"מ דבפסח נאסר במשהו. והנה ד' המ"ב דקודם פסח א"צ ס' נגד מקום הכפל, והיינו שכל התפשטותו הוא רק משהו, וכל התפשטותו להחמיר ולא להקל להתיר הכ"נ כשיש ס' בכל החתיכה כנגד מקום הכפל, ומשום דודאי עיקר התפשטותו בכדי נטילה סביב מקום הכפל, ומשהו מתפשט בהמשך החתיכה, ולפ"ר היה נר' דדין זה נאמר בכל איסורים, אלא דלמאי נפק"מ דלעולם יבטל בס', ובביה"ל כ' שאינו אלא חומרא, והוכיח כן מירך שצלאו בגידו דאין אסור יותר מכ"נ. ולהני"ל צ"ע בהוכחתו, ד"ל שזה דין ככה"ת אלא דאין מזה נפק"מ [ואולי היינו צריכים לאסור לצלותו לכתחילה גם כשדעתו להסיר הכ"נ משום שמבטל משהו איסור בשאר החתיכה, אך מהיכא תיתי שזה באמת היתר לתחילה, ואולי מדלא אשכחן שיקנסוהו שלא יבטל כדון מבטל איסור לכתחילה, ועי']. והנה ודאי שלהסוברים דבעינן גם בער"פ שיהא במצה ס' תיקשי מ"ט בשאר איסורים שרינן, אך ה"ט"ו עצמו שהוא מקור ד' הביה"ל ס"ל דא"צ שיהא ס' במצה, וא"כ איהו לנפשיה צ"ע מה הוכחתו וכנ"ל.

ואמנם הגרא"ל והחזו"א כתבו שאין מקום לדין זה אלא להגזורים כחוש אטו שמן ואף בב' חתיכות, דלא ניח"ל הך כללא דמתפשט משהו בכל החתיכה.

והנה החזו"א ס"ל דאף שמדינא וכן המנהג להשו"ע, אין לנו להחמיר אפי' כששניהם באותה חתיכה יותר מכ"נ, אך לפי חומרת הרמ"א יש לנו לחוש בנגעו זב"ו כשהם חמין בתוך פסח אפילו בב' חתיכות נפרדות, ויליף לה מדין עיסה או מצוה שנמצא בה חטה שבסי' תס"ו, ולדבריו עפ"י המנהג פליג הרמ"א על שו"ע ס' תמ"ז ותס"א, אך דבריו ז"ל צ"ע דהא לגבי כפולה משמע ברמ"א דבאותה שעה שאוסרים כל המצה שיש בה כפל מתירים שאר המצות, ולדבריו צ"ל דאיירי דוקא בלא נגע במקום הכפל, ועי' להלן סק"ד ודוחק. אבל ד' המ"ב דהתם בחטה שאני משום דחיישנן שבעת הלישה נגעה החטה בכל העיסה, או עכ"פ המים הוליכו טעמה בכל העיסה, עיי"ש במ"ב, ומוכח דבלא"ה אין לנו לאסור יותר מכ"נ [ובחטה לעולם יש ס' כנגד הכ"נ אלא שבפסח אסור בס'], והיינו שודאי שזה ב' גופים ואין אוסר יותר מכ"נ אפי' בפסח גופא וכנ"ל.

נגיעת מצוה במקום הכפל או בחתיכה שחמץ בלוע בה בנו"ט

ב. הנה בנגע מצוה במקום הכפל פשיטא להו לרבנן ז"ל דבעי כ"נ, וכדין נגע במקום החמץ עצמו, ושלא במקום הכפל בזה אין לאסור כלל, דאף שנפשט משהו בכל החתיכה מ"מ הבלוע לא יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב, ובחזו"א שנתקשה לפמשי"כ במג"א דבכל כפולה חלקו החיצון אינו חמץ והו"ל כנוגע שלא במקום הכפל, ולכא"ו נר' דצריך לומר שיש חילוק בין נוגע בהחתיכה שנבלע בה משהו ע"י ההתפשטות, לבין נגע בתוך הכדי נטילה של החמץ או הכפל, דשפיר אסרינן אע"ג דאין בלוע יוצא מחתיכה לחתיכה בלי רוטב, ומקור לזה מהא דסי' תמ"ז סק"ח לגבי מצוה שמינה שנתפשט בה טעם חמץ, דזהו מדינא דהשומן מפעפע שאוסרת מצוה שנגעה בה, וה"נ י"ל במי שנוגע בתוך הכ"נ [אך רק כשעובי המצה פחות מכ"נ, דליגע בסוף הכ"נ נר' שזה מעיקר דין כ"נ שלא יתפשט יותר, בזה שפיר אמרינן לגבי פסח דבלוע יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב], אלא שגר' שדין זה הוא רק לגבי חמץ בפסח, ומ"מ יל"ע דיעו"ב בסי' תמ"ז סק"ח דמבו' שהוא בכדי קליפה, והכא מבואר שהוא בכדי נטילה, וצ"ע.

ומרן החזו"א כתב ע"ז בסי' ק"כ ס"ק ט"ו דס"ל דיש מנהג להחמיר במצה שנגע בחמץ לחוש שנתפשט בכל החתיכה, ואפילו בנגע שלא במקום החמץ דהיינו שלא במקום הכפל, והיינו דמפרש טעם המנהג לדין שנתפשט בכל החתיכה משום שנהגו לגזור כחוש אטו שמן, אף דמדינא אין מקום לזה [ועי' עוד להלן מה שביאר עוד לפי"ז], אלא דלהלן ס"ק י"ז כתב כדבר פשוט שלא איכפ"ל בנגיעת הכפל במרדה או בקרקע התנור או בשאר מצות, ומכח קושייתו הנ"ל, וצ"ל דס"ל דכל החומרא ממנהגא רק בתוך הפסח דבמשהו [וצ"ל שאף שבשמן היינו חוששים והיינו צריכים לשער אם יש ס' וכו', מ"מ הכא דאינו שמן לא החמירו חומרא זו רק בזמן שמשוהו אוסר], וממילא גם כל נידון מצוה שנגעה במצה אחרת או במרדה איירי בתוך הפסח, וזה דלא כפשטות ד' הפוסקים [ושו"ר שכבר העיר בזה אאמ"ר שליט"א בשיח הלכה עיי"ש].

והגר"ש דרוי שליט"א אמר דיש ליישב דבאמת לא בריא למ"א שרק צד הפנימי מחמץ ולא חיצון, ולענין נגיעה בו החמיר לחוש שהוא בחשש חמץ, אך לענין חומרת התפשטות בכל המצה שכולו חומרא, הו"ל כחומרא ע"ג ספק חומרא, וע"כ לא חישוב בחשבון הס' רק את הצד הפנימי. וק"ל.

נגיעת מצוה במצה שבלוע בה משהו חמץ

א. ונגיעת מצוה במצה שבלוע בה משהו חמץ, דהיינו בהמשך המצה לאחר הכ"נ, אף דאנן חיישינן שנתפשט משהו מ"מ אמרינן דאין הבלוע יוצא בלא רוטב [כשאנו שמן] למצה אחרת הנוגעת בה ואפי' שניהם חמין, ויל"פ שאין הטעם רק משום שצריכים לב' החומרות הנ"ל, וכולי האי לא מחמירינן, אלא י"ל בפשוטו דטעם קלוש כי האי שאינו אלא משהו הבלוע ביותר מכ"נ [ובפרט למ"ב שפוסק כהאחרונים הסוברים דגם אם אין ס' אין ביכולת להתפשט יותר ממהוהו ביותר מכ"נ, וכנ"ל סק"א], לא החמירו לומר אפי' בפסח שיצא למצה הנוגעת בה בלי רוטב [והיה אפ"ל דנעשה כעין תרי משהו, שהרי מסתבר שגם הך חומרא לדין שהבלוע יוצא מחתיכה לחתיכה הוא רק בדרגת משהו, ולא יחמירו בער"פ אפי' שאין ס' בכ"ק של המצה הנוגעת בכפל כנגד מקום הכפל, דמסתברא שזה רק חומרא לחוש שמשוהו מיהא איכא, וזה רק בתוך הפסח בזמן שמשוהו אוסר], ובאמת דהיינו נמי טעמא דאף שבאותה חתיכה אמרינן שמשוהו מיהא מתפשט בכלו, ואף שאמרינן דחיישינן שעובר טעם הבלוע בכפל למצה הנוגעת במקום הכפל, אך אעפ"כ באותה המצה הנוגעת לא תתפשט בכלו [ובזה שייך ג"כ סברות הנ"ל, ופשוט].

והעירוינו דלהסוברים דבעינן גם בער"פ שיהא ס' נגד הכפל, איך היא הדין אם אין ס' ונגעה מצוה במצה זו שלא במקום הכפל, ולהני"ל היא אסור, ובהו צריכים אנו להתיר רק מכח הסברא דהו"ל חומרא ע"ג חומרא, וק"ל.

נשיכת מצוה במצה שבלוע בה חמץ

ד. אלא דאשכחן חידוש שחידש מהרש"ל דאע"ג דנשיכה אינו אלא כנגיעה, וא"כ שורת הדין שאין בלוע יוצא ממצה למצה בלא רוטב ואפי' אם נושכות, מ"מ שפיר חיישינן שבלוע ע"י נשיכה, אלא דסוכ"ס כיון שאינו חתיכה אחת ממש אין הטעם ממשיך להתפשט בכל המצה ונשאר רק במקום הנשיכה, ובמהרש"ל המובא במג"א איי שרק בכ"ק, ובמ"ב הביא מד' החמד משה דהיינו כ"נ, ושתמה על הפוסקים שכתבו כ"ק, ולכא"ו צ"ע דמהיכי תיתי ליה לומר דהשיעור הוא בכ"נ, ומאי קשיא ליה לומר כ"ק, דאף לעולם השיעור הוא בכ"נ, אך היינו נגיעה בחמץ, אבל הך חידוש שחידש מהרש"ל שבלוע יוצא מחתיכה לחתיכה ע"י נשיכה אפשר שהוא רק בכ"ק, ומנ"ל שהוא בכ"נ, וצ"ע.

ומרן החזו"א שם בס"ק ט"ז לפי דרכו כתב שאין שום חומרא לנשיכה מנגיעה, דה"ה בנגיעה חיישינן שבלוע יוצא מחתיכה לחתיכה בלי רוטב, ולכאורה הוא משום גזירה אטו שמן, וזה לפי דרכו הנ"ל שפי' כן טעם דין מצוה שנגעה בכפל, [ואדרבה עיי"ש שדין מצוה שנגעה בכפל למדה מדברי מהרש"ל הללון], אלא שצ"ע דא"כ ליתסר בכלוה כמו שהיה אילו היה שמן שהיתה מפעפעת, פי' בעצמו, והרי דמה"ט אנו אוסרים אותה חתיכה כולה, וכבר הוכיח בעצמו דהך חומרא מיוסד על גזירה אטו שמן, ושהוא קיים גם בב' חתיכות נפרדות, דהיינו כגון מצוה שנגעה בחמץ שכולה תיאסר, ויליף לה מדין חטה שנמצאת בעיסה שאף שהם ב' גופים כל העיסה נאסרת, וא"כ לכא"ו נימא הכי

גם לנגעה במצה שבלועה חמץ שכל המצה תיאסר [ולדבריו לכא"ו אין חילוק בין נגיעת מקום הכפל מבחוץ, לנגיעה במקום אחר באותה מצוה דהכל אותה גזירה]. וצ"ל דגם בשמן כה"ג אף דהבלוע יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב, מ"מ אינו אוסר יותר מכ"נ, וכן מפורש במ"ב ס"ק כ"ט [ועי' ס"ק י"ג בחזו"א דכ"ק לאו דוקא אלא כ"נ עיי"ש, אך עי' בסוף ס"ק ט"ז שכתב דכ"ק דוקא], ולמדנו דאפי' בשמן יש חילוק בין אותה חתיכה לב' חתיכות, אך באמת עיקר החילוק אינו אלא בין חתיכה שנוגעת בחמץ עצמו, לבין חתיכה הנוגעת בחתיכה שבלוע בה חמץ, והיינו דיש בשמן ב' חידושים, א. שמפעפע בכל החתיכה ולא רק בכ"נ. ב. שיוצא בלוע מחתיכה לחתיכה בלי רוטב, ולא אמרינן לב' החידושים יחדיו, וק"ל.

מצוה שמנה שיש בה כפל

ה. והמ"ב בס"ק כ"ט חידש דמצוה שמנה שיש בה כפל גורמת לפעפע בחתיכה שתגע בה בכלוה, והחזו"א סי' ק"כ ס"ק ט"ז תמה עליו דמהיכי תיתי [וגם הגר"ז חולק ע"ז וזכר בשעה"צ], דהא נת' דלא אמרינן לב' החומרות שבשמן יחדיו, והנה המ"ב ס"ל דבכה"ג חמור דין המצה הנוגעת בה יותר ממצוה הנוגעת בחמץ ממש, והיינו משום דע"י השומן נתפשט החמץ בכל החתיכה, וגם ע"י השומן יפעפע בכל החתיכה הנוגעת. וצ"ל שזה חומרא דפסח שהחמירו שחתיכה יוצאה מחתיכה לחתיכה בלא רוטב אף בלי שומן, ע"כ בשומן מחמירים שאף יתפשט בחתיכה הב' כולה, ומ"מ רק כשהמצוה האוסרת היא השמינה, ועי' היטב.

בשמעתתא דמצוה נפוחה

הנה רבותינו האחרונים ז"ל כתבו דיש ב' מיני נפוחה, א. מצוה שנתחלקה באמצע עוביה. ב. מצוה שתפחה באמצעיתה ועלתה. ונר' לברר כמה פרטי דינים שיל"ע אי שוה בתרויהו או לא.

א. הנה בשיעור החלל מבו' באחרונים, עי' א"ר ומלבושי יו"ט וחק יעקב ועוד, שהוא דוקא אם הוא כשיעור אגוז לוה, וקאי גם לגבי חלל הנוצר מחמת התחלקות (ולא רק לגבי נקב מתחילתו כמו שהיה אפשר לפרש במ"א, אך באחרונים מפי' כנ"ל עיי"ש היטב), ויל"ע אם שיעור זה נאמר גם לגבי מין הב' דתפחה באמצעיתה, ובאשל אברהם להגה"ק מבוטשאטש כתב דקאי לתרויהו, ולכא"ו כן מכו' גם בערוה"ש סי"ג שכתב שא"א למצה בלי שתהא אוורירית, דהיינו מלאה כסי אויר הנקרא בלשון הפוסקים בלעזולד, ולכא"ו הכונה שכל המצה נהיית יותר עבה ואוורירית לאחר אפיה ממה שהיתה לפני אפיה, ובהכרח שזה חלק מכח פעולת האפיה בהלחם, ועי"כ בהכרח שרק תפיחה בשיעור חריג בכל המצה או בחלק מסוים של המצה זהו האסור, וא"כ שפיר י"ל דגם ע"ז קאי שיעור הנ"ל אף שלא איירי בה להדיא, והיינו שאף שלא יהיו בה חללים כאלה, אך מ"מ תפחה בסה"כ ונעשית כשיעור אגוז לוה, והיינו שנעשית חריג בשיעור כאגוז לוה יותר מהרגיל. [ובזה סרה התלונה שיש שהתלוננו על מצות מכוונה שיש בהם הרבה כיסי אויר, דמי"מ לית בהו שיעורא, אכן יש שרצו לומר דכשכל המצה בחללים חריגים כלפי מצות יד בעובי כזה יש כאן ריעותא על צורת האפיה, וצ"ע אם יש מקור לזה, וצ"ע].

ב. בשעה"צ סי' תס"א ס"ק ס"א כתב בשם הח"י שאם רואה שעומדת לתפוח יכול להכות עליה בעודה בתנור שלא תתפח ושריא, ויל"ע אי איירי בתרויהו, ובח"י נראה מוכרח דאיירי רק לגבי נתחלקה ולא לגבי תפחה, דיעווי"ש שהביא מקור להחמיר בנתחלקה, וכהמ"א נגד ה"ט"ו, מדברי הערוך שמכה שלא תתנפה, ותיקשי דילמא איירי במין הב', ובהכרח דס"ל דלא שייך רק במין הראשון, וכן משמע בשעה"צ (ס"א), דעל מש"כ במ"ב להחמיר בשניהם כתב בשעה"צ עיצה הנ"ל, ומשמע דקאי אתרויהו.

אמנם בסברא הדבר צ"ב, דלכא"ו מסברא הי' נר' להיפך, דהנה יעו"ב בשו"ע הגר"ז שביאר טעמא דמצוה נפוחה שנתחלקה באמצעיתה, שהט"ז תמה ע"ז דלכא"ו זה נעשה מחמת החום ולא מחמת חמיוץ, וביאר הגר"ז (ומקורו משר"ת מהר"ם מלובלין) דהתחלקות המצה זהו סימן על כך שהעיסה החמיצה, ואף שלא יצא חימוצה בגלוי מ"מ ע"י התחלקותה מחמת החום נתגלה בושתה, וביאור הדברים לכא"ו דקים להו לרבנן ז"ל דשאני עיסה שלא נתעורר בה כח החימוץ וכולה מקשה אחת, שאין החום פועל בה לחלקה לשניים, ורק עיסה שכבר יש בה כח החימוץ והתפיחה הרי היא נוחה להתחלק ע"י החום, וכיון שכן כל שנתחלקה ש"מ שכבר היתה חמוצה, דאי לא"ה לא היתה מתחלקת באמצעיתה, כי אם קרוינן דקין בלבד. ועכ"פ לפי"ז אין ההתחלקות עצם החימוץ אלא סימן על החימוץ, ומעתה מה יתן לך ומה יוסיף לך מה שיכה ע"ז דסוכ"ס נתגלה בושתה, ואדרבה דלכא"ו הפי' הב' דהיינו היתיהח ממש לכא"ו זהו גוף החימוץ, ועי"ז שייך לומר דבהכא הרי זה כעסק ובעבודה המונעת התפיחה, דהיינו שמונעת החימוץ, ועכ"פ ד' החק יעקב שמכו' להיפך צ"ב [ומשמע שגם בהתחלקות א"י"ז רק סימן אלא גם יציאת כח החימוץ לפועל, שע"י שאנו עוצרים אותו מלהתחלק אנו עוצרים את כח החימוץ, אך לכא"ו צ"ב דהא חזינן שאנו אוסרים כל המצה, ומוכח שזה סימן שהכל החמיץ, אכן לפי מה שיביר להלן לק"מ].

ג. בספר אור לציון מחדש דבהתחלקות העיסה שזה סימן על חימוץ נאסרת כל המצה, אך בתפיחה שזה גוף החימוץ לא נאסר רק מה שתפח שיהו החימוץ, אך סתימת הפוסקים לא משמע כן, וי"ל דדמי לבצק החרש שאם זה מחמיץ חיישינן שגם אידך מחמיץ, ועכ"פ באותה מצוה גופא חיישינן שכח החימוץ כבר נתעורר בכל המצה, אף שלא יצא לפועל רק באמצעיתה אך הוא מכח החימוץ של כל המצה,

תחמיץ כמו שפירש רש"י בפרק כל שעה (לו.) בד"ה וחכמים אומרים, עכ"ל. (והא דפירש המ"א דברי הרמ"א כך, ולא פירש דהרמ"א חייש לחימוץ במצה זו, עי' מ"ש"כ בזה סוף אות ג' במוסגר).

עלה בידינו פלוגתא בביאור הרמ"א, דהח"י מפרש דהרמ"א כל זמן שחוטין נמשכין ממנה איכא חשש חימוץ. והמ"א לכאורה למד דאף לפי הרמ"א ליכא חשש חימוץ.

ג. אם מחמיץ "מיד"

לפי מה שנגקוט דבמצה שחוטין נמשכין ממנה איכא חשש חימוץ, יש לדון מתי יש לחשוש שמחמיץ. והא"ר הביא דנח' בזה הפוסקים, שהט"ז והח"י נקטו ד"מיד" מחמיץ. אכן בשו"ת שארית יוסף (הנ"ל) נקט דאפשר ד"מיד" אינו מחמיץ, ואסרו להוציא אף אם מחזיר מיד, שמא בפעם אחרת ישהה ולא יחזיר מיד.

והנה הא"ר בתוך דבריו כתב לבאר הסברא שיחמיץ מיד, מהא דלעיל סי' תנ"ט דבמקום חם אף בפחות משיעור מיל מחמיץ, וכתב ע"ז "ודחוק". ולא נתתי מה הדחוק, ואדרכה הא הכא דכבר היתה הפת בתנור ודאי נתחממה טובא, ושם נקטו הפוסקים (מ"א וכ"כ הא"ר) דבהחממה העיסה ודאי מחמיצה.

(ואולי זאת סברת המ"א דלא פירש כוונת הרמ"א דאסור להוציא ולהחזיר "כי אולי תחמיץ", דס"ל דאי היה בזה חשש חימוץ הו"ל לאסור ולא להחזיר ע"ז. לכן פירש ד"כי אולי תחמיץ" אויל על פעמים אחרות שיוציא לפני שנאפית כמאכ"ב"ד).

ד. כמה תאפה המצה ועדיין יהיה בה האיסור הנ"ל

בהגהות הערות לשו"ע מהדור מ"י העירו בזה הלשון, שאף שהרמ"א הבי"ד מהר"ל בשם מהר"ש, מ"מ הם ב' שיטות חלוקות זמ"ז, וז"ל ההגה"ה: המהר"ל בשם מהר"ש אסר להוציא קודם שנאפו לגמרי, וע"ז חולק הדרכי משה שאם קרם פניה שוב אינו מחמיץ אף אם לא נאפה לגמרי, ולכן כתב הרמ"א כאן שאין להוציא רק אם לא הגיע לשיעור של אין חוטין נמשכים, והוא קרימת פנים. ע"כ ההגה"ה.

ואולי כוונתו לדייק מה שבמהר"ל ומהר"ש לא הוזכר שיעור ש"חוטין נמשכין ממנה", ולכן ע"ז ציין בעל הציונים לרמ"א "דברי עצמו". אבל מה שביאר דלפי מהר"ל ומהר"ש האיסור הוא כל זמן שלא נאפו "לגמרי", הנה מילת "לגמרי" לא נמצאת (לפנינו) במהר"ל ומהר"ש. אבל עדיין יתכן לכאורה דהרמ"א מפרש דבריהם, דאפשר שזה נקרא "נאפה".

וז"ל מהר"ש (בספר הלכות ומנהגי רבינו שלום מנוישטט מהדור מ"י סימן קע"ג ב'): מהר"ש ז"ל הקפיד על הנשים שהוציאו המצות עד שלא נאפו מן התנור, ואח"כ החזירו להיות נאפות לגמרי, ומשום חימוץ הקפיד. וז"ל מהר"ל: "מהר"ש הקפיד על מי שהוציא המצות קודם שנאפו והחזירם לגמור אפיתם, אולי יתחמצו טרם החזירם, עכ"ל.

נתן קצנבלונג - אשדוד

הכשרת התנור

כתב הטור סי' תס"א בשם רבנו ר' יונה שצריך לזיזר כשיסיקו התנור שילכו הגחלים על פני כולו ואין די לו בשלהבת, דכמו שבוילע ע"י גחלים כך פולט על ידי גחלים ושיהו ניצוצות ניתזין ממנו, הלכך אם הסיקוהו כמה פעמים קודם הפסח אינו מספיק אלא א"כ כיון להתירו לצורך הפסח, כי שמא לא הלכו הגחלים על פני כולו כל זמן היסק, ומנהג יפה הוא. וכן פסק השו"ע (סי' תס"א ס"א). וכתב המ"ב סק"ג: קרקע חדש - כעובי אצבע [לבוש].

ולכאורה יש להקשות מאי שנא מפח כסף או רדיד אלומיניום שכתב הפסקי תשובות שזה מועיל בתור כיוון לפלטה חשמלית. וראיתי לערוך השולחן (כאן ס"ג) שכתב: ויש נוהגים לעשות בהתנור קרקע חדש, ומנהג יפה הוא, וזוהו אינו צריך היסק. ואף על גב שיש בליעת חמץ למעלה ומן הצדדים, אך לזה די ההיסק שיסיקו לאפות המצה, שהשלהבת יעלה שם ויפליט (מגן אברהם סק"ב). ולכן להתשמיש שעל התנור ובצדדי התנור - אינו מועיל זה. וכמה תהא עובי הקרקע החדשה, כתב הלבוש כעובי אצבע. וטעמו נראה דאפילו בדבר מאכל לא נכנס יותר מעובי אצבע כדי נטילה, כמו שכתבתי בירדה דעה סימן ק"ה. ובחמץ ליכא שמנונית שיפגעפגע בכולו.

וראיתי באחרונים שתידצו שמועיל הפסק ברזל, אפילו כשאינו עבה טפח, ע"פ המ"ב (סי' תנ"א ס"ק קל"ז) "וכשמניח דבר מפסיק כמו ברזל וכה"ג מתחתיו או שהטיח בטיט כעובי אצבע, מותר להשתמש הכל מלמעלה, וכל אלו הדינים שייך גם בקאכלין העשוין בתנורים מן הצד, אלא דשם אין מועיל הפסק ברזל או טיח טיט למטה לבד, אלא אי"כ הטיח בטיט גם מן הצדדים וגם מלמעלה, אכן טיח שלמעלה אינו מעכב בדיעבד".

גל אור - צפת

דמהר"ל י"יש לזיזר שלא ללקחה מן התנור קודם לכן ולהחזירה, כי תוכל לבוא לידי חימוץ". ויש בזה ב' נידונים, חדא אם בחוטין נמשכין ממנה מחמיצה מיד, ועוד נידון אם מחמיצה אחר זמן.

א. דעת המחבר

דייקו האחרונים (שארית יוסף סי' מ"ח, ב"ח, מ"א ס"ק י"א, ח"י סק"י) ממש"כ המחבר דאם אין חוטין נמשכין ממנה "יוצאים בה", דמשמע הא אם חוטין נמשכין ממנה "אין יוצאים בה", והיינו דהנידון הוא אם אפשר לצאת בה ידי חיוב אכילת מצה דלילה הראשון. אבל לגבי היתר אכילה, אפילו כשחוטין נמשכין ממנה מותרת באכילה.

וביאור הדין יש ללמוד מדברי הלבוש שכתב וז"ל: הפת אינו נקרא לחם עד שיאפה, הלכך מצה כיון שקראה התורה לחם, דכתיב "לחם עוני", צריך שתהיה אפוייה כהלכתה, כיצד אם נאפתה עד שאם פורסין אותה אין חוטין נמשכין ממנו לחם הוא, ויוצאין בו ידי חובת מצה, פחות מכאן עדיין עיסה הוא ולא לחם, ואין יוצאין בה, עכ"ל.

וממש"כ הלבוש שהחיסרון במצה שחוטין נמשכין ממנה הוא "דעדיין עיסה היא ולא לחם", ויליף לה מהקרא ד"לחם עוני". מבואר שאין החיסרון במצה שחוטין נמשכין ממנה משום לתא דחמץ, דאם החיסרון היה חשש חמץ היה צריך הלבוש לכתוב דאי"ז מצה אלא חמץ, אע"כ דינא אחרינא הוא, ומהלכות "לחם עוני". (וכן משמע לכאורה ברמב"ם שכתב האי דינא יחד עם כל ההלכות שנוגעות ל"לחם", ולא בדיני חימוץ. ואולי זה כוונת הח"י סק"י, הובאו דבריו בהמשך).

וטעם הדבר שאין במצה חשש חמץ, מתבאר מדברי הבי"ח שכתב וז"ל: מ"מ אשמועינן דדוקא קאמר אין יוצאין בה אבל מותר לאכלה, דלא תימא דבפחות מכן אסורה נמי לאכלה, ומיהו ודאי אין מותר לאכול א"כ נאפית קצת, דהיינו שליש אפיה או חצי אפיה כמאכל בן דרוסאי, הא לאו הכי אסורה דתורת עיסה עליה, ונתחממה בהוצאתה מן התנור. עכ"ל. והיינו דבשיעור אפיה דמאכ"ב", כבר אין חשש שתחמיץ, ומ"מ אין יוצאים בה יד"ח.

(ועיין בשארית יוסף (סי' מ"ח) גבי מצה שא"א לדעת אם אין חוטין נמשכין ממנה, שכתב לאסור, ופירש וז"ל: "כי אף אם נדקדק שבפחותה מזה מעט אין יוצא, אבל מותר לאכול ממנה, מ"מ דילמא מצה זו פחותה הרבה משיעור שאין חוטין נמשכים אפילו אם קרמו פניה". עכ"ל. הרי דס"ל כהב"ח דלהמחבר שיעור שאינו מחמיץ יותר הוא בפחות מאין חוטין נמשכין ממנה, ומ"מ לא ברירא ליה מהו השיעור).

ובמה שנתבאר עד כאן עולה דלהמחבר אין בכלל במצה שחוטין נמשכין ממנה חשש חימוץ. אכן השארית יוסף (בהמשך שם) כתב די"ל דכל מה שלא אסר המחבר באכילה מצה שחוטין נמשכין ממנה (רק שלא יוצאים בה יד"ח) היינו "מיד", אבל אחר זמן מחמיץ. והיינו דבאמת גם המחבר ס"ל דשיעור האפיה שמונע שלא תחמיץ המצה יותר הוי ב"אין חוטין נמשכין ממנה", ומש"כ המחבר דאין יוצאין בה יד"ח, ולא כ' דאסורה באכילה מחשש חימוץ, היינו משום דתיכף שיצאה מן התנור עדיין לא החמיצה, ובכל אופן אין יוצאין בה יד"ח. (הוב"ד בנחלת שבעה בשו"ת סימן י"א).

עלה בידינו, פלוגתא בשיטת המחבר במצה שחוטין נמשכין ממנה האם אינה יכולה יותר להחמיץ, או דמחמיצה עכ"פ אחר זמן. (ומיהו מודו דאין יוצאין בה ידי חובה).

ב. דעת הרמ"א

כתב הח"י (סק"י) וז"ל: אבל כשהחוטין נמשכין ממנה, אין יוצאין בה ידי חובת מצה, משמע דמכל מקום מותר לאכול ואין בו משום חימוץ, וכן משמעות לשון הטור והרמב"ם (חמץ ומצה פ"ו ה"ו) ושאר פוסקים. אכן מדברי הרב בהג"ה משמע דיש חשש חימוץ כל שלא נאפית עד שאין חוטין נמשכין ממנה (אף דמדברי מהר"ל הלכות אפית המצות עמוד ע"ז עצמו אין הכרע לפרש כן, וכמו שכתב הבי"ח די"ה מצה שנאפית עד). עכ"ל.

הרי עשה בזה הח"י פלוגתא בין המחבר לרמ"א, דהמחבר כתב "אין יוצאין בה", ומשמע דמותרת באכילה, ואין בה חשש חימוץ. אבל הרמ"א שכתב "כי תוכל לבוא לידי חימוץ", משמע דבשיעור ש"חוטין נמשכין ממנה" עדיין יכול לבוא לידי חימוץ.

אבל המ"א (לקמן ס"ק י"א) כתב להתיר מצה שלא קרמו פניה (והיינו חוטין נמשכין ממנה) באכילה, וכתב דכן משמע מהשו"ע ומהרמ"א. ומבואר דהמ"א משהו שיטת המחבר ושיטת הרמ"א, דלכו"ע מותרת באכילה.

אלא מש"כ הרמ"א "כי תוכל לבוא לידי חימוץ", יש לבאר כמש"כ הבי"ח דהיה מקום לבאר בדברי מהר"ל (שהם מקור דברי הרמ"א) וז"ל: ולכן כתב במהר"ל שהקפיד מהר"ש על מי שהוציא המצות קודם שנאפו, והחזיר לגמור אפיתו אולי יתחמצו טרם החזיר, והיינו דחיישינן שמא הוציאן קודם שנאפו כמאכל בן דרוסאי, ואין חילוק בין יאכלנה מיד לאחר שהוציאה או לאחר זמן, דהא ודאי משנאפית לא

וע"כ כולה נאסרת. [ובספר הנ"ל מבי' שלמד כן מד' הגר"ז, ושמה כונתו מהא דמשמע שהתחלקות זה סימן, ותיחה זה גוף החימוץ, וע"כ שייך לומר כנ"ל, ומ"מ עצם הדין אינו מבי' בהגר"ז, ויש לדחות גם לפי סברתו וכנ"ל].

והתבוננתי דהרי באמת להנ"ל אות א' שגם בהתחלקות זה סימן שהיה בו כח החימוץ, אך מ"מ לא היה דינו להחשב כחמץ שעדיין לא יצא לפועל ויציאתו לפועל הוא עם ההתחלקות, ואעפ"כ אוסרים כל המצה, א"כ מוכח דלא כסברת האור לציון דיתכן שכח החימוץ של כל המצה יוצא במק"א, ונחשב הוכחה שכל המצה החמיצה [והיינו כשאין סיבה מיוחדת למה שהמצה תחמיץ בזוית זו יותר מבשאר, ומשא"כ בכפולה שיש סיבה למקום הכפל שאין בשאר כל המצה, וק"ל].

ובאמת שהיה לנו לשאול בנפוחה של התחלקות שפי' מהר"ם שיסודו מצד סימן וכנ"ל, דאמאי שאר המצות מותרות ומ"ש מבצק החרש, ובהכרח צ"ל דאנו אומרים שגם מצה זו לא החמיצה קודם, אלא שהיה בו כח שיצא לפועל רק בשעת האפיה, והוא כח שעוד היה ניתן למנועו מלצאת לפועל (וכנ"ל אות א'), ורק במצה זו חזינו שיצאה לפועל, ובמצה זו יש לחוש שזה יצאה לפועל של כח החימוץ שבכל המצה וכנ"ל, ודו"ק.

ד. הנה מבי' במ"ב שכשיש נקב שלא מחמת החום, ושאנו מחמת נפיחות, נאסר רק מקום הנקב [וכדי נטילה סביב לו], והיינו דרק בנפוחה אסרינן כל המצה, ובנקב בתוך נקב שזהו צורת חימוץ ממש נאסרת כל המצה. וכ' במ"ב דגם בנקב לחוד שנאסר רק מקום הנקב יש ב' תנאים, א. שיהא בגודל אגוז לוח, ב. שיהא בתוך הנקב אבעבועות שקורין בלעזליך [וגם אז אינו אלא חומרא בעלמא, יעוי' היטב במ"ב ס"ק ל"ד ובשעה"צ ס"ו], ולכאז"כ צ"ב דאי משום שהנקב חשיבא כפולה מה יתן לך ומה יוסיף לך מה שיש שם בלעזליך, דלכאז"כ דמי כפולה גם בלא"ה ע"י שאין האור שולט בתוכה, ואפי' נאפה לבסוף כהוגן, דעד ששלט בה החום ונאפה כבר החמיץ, ושמה ס"ל שא"ז כפולה גמורה דאמרינן שהאור שולט אלא אי"כ חזינו ריעותא, ועכ"פ גם אי חזינו ריעותא ידעינן סיבת החימוץ שהוא מחמת הנקב, וע"כ אי"ז סיבה לערער על כל העיסה דמה"ת לעורר ע"ז ספק, שהרי אנו יודעינן סיבת החימוץ של מקום הנקב.

אלא דלגופן של דברים הנה במקור הדברים במג"א לא נתפרש להדיא דאיירי לגבי דין נקב שנאסר רק מקומו, אך בהגר"ז פ"י כן, אבל בחמד משה מפו' דהך דבלעזליך נידון כנקב בתוך נקב שכל המצה כולה נאסרת שזה סימן חימוץ, וכשרואים חימוץ לפנינו אנו אוסרים כל המצה, ושמה המ"ב ס"ל שבלעזליך אינו סימן חימוץ, וכאשר טוען בערוה"ש שבלעזליך הוא דבר הרגיל שכל המצה נעשה בלעזליך, וס"ל שזה רק ריעותא לעורר לחוש לחומרת כפולה במקום הנקב, שהבלעזליך הזה נעשה מהלחות שהצטבר בתוך הנקב כשהחום לא שלט שם, או שזה הוכחה שהחום נכנס שם לאט לאט כבכל המצה וע"כ נעשה בלעזליך, ומעתה שיש סימן שנאפה במהירות פחותה ביחס לשאר העיסה, הרי זה סימן שהיה כאן החיסרון וכפולה שהאש לא שלט כאן במהרה, וכיון שכן נידון ממילא ככפולה, ודו"ק.

ה. והנה במ"ב כתב להקל במצות דקות דלא נימא בהו דין נפוחה של התחלקות (ולא הזכיר ד"ז לגבי כפולה, ובדאי משמע דס"ל שגם בזה איכא דין כפולה). והנה הרי זה דבר פשוט דלית מאן דפליג דעליית קרום ע"ג המצה מחמת החום אין ע"ז שם נפוחה ואפי' בדקה, ובהכרח דאיירי כשיש קצת עובי בקרום העליון אלא שא"ז ממש באמצעית, ולזה מיקל במצות דקות שבדידהו בדרך כלל אי"ז אלא קצת עובי ולא התחלקות ממש באמצעיתה, ובסוף דבריו נתן מקום להחמיר אף בזה, ולפ"ד יפלא דמה גזיה"כ הוא דבעינן שיהא באמצעיתה דוקא. ונר' דגדר הדברים הוא שיש דרגא שהחלק העליון אינו אלא קרום שרוף, ויש אופן שיש לו קצת עובי אך כולו יותר חום ונראה כקרום שמחמת חום, ויש אופן שפנימיות ההתחלקות הוא מראה מצה רגילה כדרך פנימיות המצה ולא מראה קרום, וזהו גדר נתחלקה באמצעיתה שאינו רק גדר קרום עבה אלא שבב' הצדדים, מבפנים מראיתו כמראה מצה מבפנים [וכמו שבפיתה של חמץ החלק הפנימי של ב' הצדדים הוא לבן ולא חום], ולפ"ז נמצא דמה שדן לגבי מצה דקה משום שיתכן במצה דקה [ולא במאוד דקות] שהקרום העליון עבה יותר, אך בדרך כלל כולו חום לרוב דקותו, וע"ז מספק"ל אי נידון כקרום עבה, או שכיון שיש לו עובי נידון כנתחלקה באמצעיתה אלא שמחמת דקותה נשרפה, ומכריע להקל, ומ"מ משמע שיש מקום להחמיר, עי' היטב בלשונו, ודו"ק.

והעירוני שבשע"ת גופא נר' טעם אחר לחלק בין מצות עבות למצות דקות, לפי שמפרש טעם אחר בנפיהה של התחלקות שיסודו מתורת כפולה שמעכב בעד החום, וצד התחנות לא נאפה כחלק עליון, וזוהו שאני עבות מדקות, עיי"ש היטב.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

בענין מצה שלא נאפתה בשיעור שאין חוטין נמשכין ממנה

כתב המחבר (סימן תס"א סעיף ג'): מצה שנאפית עד שאם פורסין אותה אין חוטין נמשכים ממנה, יוצאים בה. והביא ע"ז הרמ"א דינא

מכתבים ותגובות

הנחת פתיחים בבית הכנסת

בגליון פ"ה ראיתי שהביא ידידי הרה"ג רבי מתתיהו גבאי שליט"א את חקירתו של ידידי הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס "גם אני אודך" בענין אם צריך להניח עשרה פתיחים שמניחים בשעת בדיקת חמץ, כשבודק בבית הכנסת. ע"ש במדור שלו הנפלא והבהיר. והנה ב"ה זכיתי לכתוב בזה למח"ס "גם אני אודך" תשובה ערוכה בזה, ואמרת לצרף כאן לזיכוי הרבים בס"ד.

(א) בירושלמי ריש פסחים איתא, רבי ירמיה בעי בתי כנסיות ובתי מדרשות מהו שיהו צריכין בדיקה, מה צריכא ליה, שכן מכניסין לשם בשבתות (שהאורחים אוכלין בשבת בבית הכנסת, כדאיתא בערבי פסחים. קרבן העדה) ובראשי חדשים (סעודות שהיו עושין כשמעברין החדשים). ותהא פשיטא ליה (דצריכין בדיקה, דהא מקום שמכניסין בו חמץ הוא), הכן הוא צריכא ליה הואיל ואורן מרובה, מהו שיהא צריך לבדוק בתחילה ביום לאור הנר (מיבעיא ליה אם בתי כנסיות ובתי מדרשות שאורן רב צריכין בדיקה דוקא לאור הנר, או דלמא כיון שיש בהן חלונות הרבה ואינן מקורות בכל הצדדין, בודקין אותן לאור החמה ודיו). רבי יוסה בעי חצירות שבירושלים שאוכלין שם חלות תודה ורקיקי נזיר, מהו שיהו צריכין בדיקה, בלא כך אינן בדיקות מן הנותר (בלאו הכי הרי הן בדיקות, שצריך להשגיח שלא יאבד ממנו דבר, שלא יהיה נותר, ואם יותר דבר, צריך להשגיח לשרפו מיד, דנותר מצוותו לשרפו בבוקר ראשון, וא"כ א"צ בדיקה משום פסח). יבא כהדא תנא ר' זכריה חתניה דרבי לוי נידה (קודם טבילתה) חופפת (מחככת בידה בשערה) וסורקת (במסרק שלא יהיו שערותיה מקושרות, משום חציצה), כהנת (שטובלת לאכול בתרומה) אינה חופפת וסורקת (כיון שטובלת בכל יום, אינה צריכה חפיפה וסוריקה), נידה כהנת חופפת וסורקת, שלא תחלוק בין נידה לנידה, אוף הכא שלא תחלוק בין ביעור לביעור (אף כאן לענין בדיקה, אע"ג דב"ב בדיקה לבדיקה, צריכין בדיקה). ע"כ. ומבואר שחייב לבדוק חמץ גם בבית הכנסת אור ל"ד, כיון שמכניסין שם חמץ. וכ"כ המרדכי שם (סי' תקלה) בשם הירושלמי, שצריך לבדוק חמץ בבתי מדרשות ובתי כנסיות בליל י"ד לאור הנר, כדי שלא תחלוק בין ביעור לביעור. וכ"כ הר"ן שם (דף ד ע"ב מדפי הר"ף ד"ה חצר) בשם הירושלמי, דבתי כנסיות ובתי מדרשות צריכין בדיקה, כיון שנקנסים בו בעיבוריה ובראשי חדשים, פירוש סעודות שהיו עושין למנין קידוש החדידה ולמנין עיבור השנה. וכתב הר"ן וז"ל, ולדידן נמי משום תינוקות שנקנסין שם ופנתן בידן. ע"כ. וכ"כ בס' הרוקח (סי' רסו) ובס' צדה לדרך (דף קד ע"ב) ובס' יבין שמועה (דף כו ע"ג). וכ"כ הטור (סי' תלג) וז"ל, ירושלמי בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכין בדיקה, שמכניסין בהן חמץ בעבורים ובראשי החדשים, פירוש בסעודה שעושין בעיבור השנה ובעיבור ר"ח. הלכך שלנו נמי צריכין בדיקה, לפי שהתינוקות מכניסין בהן חמץ. עכ"ל. וכן פסק מרן בש"ע (שם סי') שבת כנסיות ובתי מדרשות צריכין בדיקה, מפני שהתינוקות מכניסין בהם חמץ. ע"כ. ומשמע שצריכין בדיקה כדון, והיינו בליל י"ד. וכ"כ המג"א (שם סי' ק"ט) והעולת שבת (שם סי' ק"ז) והפרי"ח (שם) והחק יעקב (שם סי' כב) והא"ר (שם סי' טו) והמקור חיים (שם סי' ק"ד) והגאון רבי זלמן (שם סי' לו). והובאו בכה"ח (שם סי' ק"ע). ולכאורה יש להעיר, שעיקר דין בדיקת חמץ בבית הכנסת, תליא בפלוגתת הראשונים ביסוד דין בדיקת חמץ, כי הנה רש"י בריש פסחים (ד"ה בודקין) כתב שטעם בדיקת חמץ הוא כדי שלא יעבור עליו בכל יראה ובל ימצא. אולם התו' שם (ד"ה אור) הביאו דברי רש"י הנ"ל, וכתבו וז"ל, וקשה לר"י כיון דצריך ביטול כדאמר בגמ' הבודק צריך שיבטל, ומדאורייתא בביטול בעלמא סגי, אמאי הצריכו חכמים בדיקה כלל. ונראה לר"י דאע"ג דסגי בביטול בעלמא, החמירו חכמים לבדוק חמץ ולבערו, שלא יבא לאכול, ומשמע לקמן דבעי רבא ככר בשמי קורה וכו',

או דלמא זמנין דנפל ואחי למיכליה. והטעם שהחמירו כאן טפי מבשאר איסורי הנאה, שלא הצריכו לבערם, משום דחמץ מותר כל השנה, ולא נאסר רק בפסח, ולא בדילי מיניה כדאמר לקמן, ולא דמי לבשר בחלב וערלה וכלאי הכרם, שאיסורם נוהג איסור עולם וכו'. עכ"ל. ומבואר שהטעם שהצריכו חכמים לבדוק חמץ, היינו משום דחיישינן דילמא אתי למיכל מיניה. וכ"כ בתו' רשב"א משאנץ, ובתו' חכמי אנגליה, ובתו' רבנו פרץ, בשם ר"י. וכ"כ בס' ומכתם שם. וכ"כ בחידושי רבנו דוד בונפיד שם, ושכתב דעת מורו הרמב"ן. וכ"כ הריטב"א והמאירי והמהר"ם חלאווה שם. ע"ש. ומעתה יש לומר, שלפי דברי רש"י שטעם בדיקת חמץ הוא כדי שלא יעבור בב"י וב"י, א"כ י"ל שבתי מדרשות ובתי כנסיות אינם צריכין בדיקה, שהרי אינו עובר על החמץ שם בב"י וב"י, שהרי אינו שלו, והוי כחמץ של הפקר או של הקדש, שאין בו איסור כל יראה ובל ימצא, וכדאיתא שם בדף ה ע"ב. אבל לדברי הראשונים הנ"ל, שהטעם הוא משום דחיישינן שמא יבא לאכול, א"כ י"ל שצריך לבדוק גם בבית הכנסת, שהרי יש לחוש שמא יבא לאכול, כיון שהחמץ שנמצא שם הוא הפקר. ושוב ראיתי בתשו' מהרש"ם (ח"ה סי' מט) שכתב דאע"פ שהתינוקות מכניסין חמץ בבית הכנסת, ויש לבית הכנסת דין חצר השותפים, וכמשי"כ הבית שמואל (אה"ע"ז סי' ל). וע' בקצוה"ח (סי' ר). מ"מ ליכא חיוב בדיקה שם, שהרי צריך שיהיה לכא"א מהשותפים שיעור כזית כדי שיעבור עליו בבל יראה ובל ימצא, ואם אין לכל אחד כזית, אינם עוברים עליו בב"י וב"י, וכמשי"כ הגאון מהר"ט אלגאזי בתוספות דרבנן (סי' קלט). וא"כ כיון שאין עוברים על החמץ שבבית הכנסת ובית המדרש משום כל יראה ובל ימצא, שהרי אין בו שיעור כזית לכא"א, א"כ ליכא חיוב בדיקה שם. ובפרט לפמשי"כ הקצוה"ח (סי' רס) בשם תשובת מהר"ם בר ברוך, דחצר השותפין אינו קומה מציאה כלל לשותפין. וא"כ פשיטא דאינם עוברים בב"י וב"י. וכתב דמ"מ צריכין לבדוק שמא ימצא אחד האנשים חמץ ויבוא לאכול או יזכה בו. עכ"ל. וכ"כ הגאון רבי יחיאל מיכל אפשטיין בס' ערוך השלחן (סי' תלב סי"ב), דלפי הטעם שהצריכו חכמים בדיקה, כדי שלא יעבור על כל יראה, א"צ לבדוק בתי כנסיות ובתי מדרשות, כיון שאין להם בעלים מיוחדים, והוי כבית של הפקר, וגם השמש יכול לומר איסורא לא ניחא לי למקני, וכדאיתא בב"מ דף צו ע"ב. והובא בס' חזון עובדיה (פסח ח"א עמ' נ). ומעתה יש לתמוה על דברי רש"י מדברי הירושלמי, דכיון שהטעם שהצריכו חכמים לבדוק חמץ, הוא משום איסור כל יראה ובל ימצא, א"כ אמאי צריך לבדוק גם בבתי מדרשות ובתי כנסיות, הרי אינו עובר על חמץ זה משום כל יראה ובל ימצא. אמנם ראיתי במאירי שם (ד"ה והוא) שהביא קושית התו' על רש"י, וכתב שאע"פ שבביטול בעלמא סגי, מ"מ א"ז אלא עצה בעלמא לבטלו ולהפקירו עד שלא יהא קרוי חמץ שלו, אבל עיקר הענין הוא הבדיקה וההוצאה מן הבית לבערו מן העולם, כדיון שאדם רגיל בו החמירה תורה באיסור חמץ יותר משאר איסורים, ולכן צריך לבערו. ולא דמי לנזיר, שאע"פ שרגיל ביו, מ"מ לא הצריכוהו לבערו, כיון דשאני נזיר דמצות יחיד הוא ולכו עליה. ועוד שאע"פ שהוא אסור ביו, מ"מ האחרים מותרים בו, והיאך יבערו. אבל חמץ שאסור לכל, ואין הזחירות מצויה בו, החמירו בה לבערו. וא"כ עיקר הענין הוא הבדיקה וההוצאה מן הבית, אלא שמ"מ אם בטלו, אינו שלו, ולכן אע"פ שחכמים תיקנו ביטול, מ"מ לא פטרוהו מן הבדיקה, שמא יבוא לאכול. עכ"ל. וכ"כ מהר"ם חלאווה שם, בדעת רש"י. ע"ש. וע"ע בס' תשובות והנהגות (ח"ב סי' רכ). וא"כ נמצא שגם לדעת רש"י, יש לחוש שמא יבא לאכול, ומשו"ה צריך לבדוק גם בבית הכנסת.

(ב) והנה בס' מתא דירושלים ריש פסחים (דף כח ע"א ד"ה ודע הירושלמי) כתב דלכאורה כיון שבדיקת חמץ בבתי כנסיות ובתי מדרשות בליל י"ד לאור הנר, אינו אלא משום מראית העין, א"כ אין לברך על בדיקה זו, וכמשי"כ כיוצא בזה הר"ן בשבת דף כג (דף מדפי הרי"ף ד"ה אמר רב הונא)

לענין חצר שיש לה שני פתחים, דאע"פ שצריך להדליק נרות חנוכה בשני הפתחים, והיינו משום חשדא דבני אדם, דזמנין חלפי בהא ולא חלפי בהא, ואמרי כי היכי דבהא לא אדליק בהא נמי לא אדליק, מ"מ מסתברא דכיון שאינו מדליק אלא משום חשדא, אינו מברך אלא אחד פתחא. עכ"ל. וא"כ ה"נ שהבדיקה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בליל י"ד לאור הנר, אינו אלא משום מראית העין, אין לברך על בדיקה זו. ואמנם הרשב"א בתשובה (סי' תקכה) כתב שמברכים על שחיטת בן פקועה, אע"פ ששחיטתו אינה אלא משום מראית העין. מ"מ צריך לחלק בין ההיא דהר"ן דמירי בחנוכה שכולה מדרבנן, לנדון הרשב"א דהוי מן התורה בעיקר השחיטה. עכ"ל. [וע' בתשו' שאילת יעקב (ח"א סי' לו אות ו)]. והובא בס' חזון עובדיה (פסח ח"א עמ' נ). והנה בחולין דף קי ע"ב דטלית שאולה כל שלשים יום פטורה מן הציצית. וכתבו התו' שם וז"ל, מדאורייתא פטורה לעולם כדקאמר בראשית הגז כסותך ולא של אחרים, אלא לפי שנראית כשלו חיבוהו חכמים משלשים יום ואילך, דאין דרך לישראל יותר משלשים יום. עכ"ל. והמאירי בחולין שם כתב וז"ל, קצת חכמי הצרפתים הורו שאע"פ שמדברי סופרים חייב להטיל בה ציצית, אין ראוי לברך עליה, ואפילו לדעת האומרים שהנשים מברכות על המצות שנפטרו מהם כגון שופר ולולב ודומיהם, טעם הדבר מפני שאותן הדברים מצוה גמורה באנשים, אבל זו אינה מצוה גמורה לשום אדם. ואין דברים אלו נראין לי, אלא אף לדעת האומר שאין הנשים מברכות, ראוי לברך, מפני מצות סופרים היא לדברי הכל. עכ"ל. ומבואר דס"ל שמברכים על טלית שאולה אחר שלשים יום, אע"פ שאינו חייב להטיל בה ציצית רק משום שנראית כשלו. והוא כדברי הרשב"א הנ"ל, שיש לברך גם על דבר שתיקנו מפני מראית העין. ומרן בש"ע (סי' יד סי' ג) כתב וז"ל, השואל מחבירו טלית שאינה מצויצית, פטור מלהטיל בה ציצית כל שלשים יום, דכתיב כסותך ולא של אחרים, אבל אחר שלשים יום חייב מדרבנן מפני שנראית כשלו. עכ"ל. וכתב הגאון המלבי"ם בס' ארצות החיים (שם במאירי לארץ סי' ק"ב), דאחר שלשים יום יברך עליה, וכמו שנראה מדברי התו' בחולין שם. ואע"פ שחיובו רק משום מראית העין, מ"מ כבר כתב הרשב"א בתשובה (סי' תקכה) לברך על שחיטת בן תשעה כשהפריס על גבי קרקע, אע"ג דלא בעי שחיטה רק משום מראית העין. עכ"ל. וכ"כ המשגיב (שם סק"י) שמברך על לבישת טלית שאולה אחר שלשים יום. ע"ש. וכ"כ בתשו' שאילת יעקב (ח"א סי' לו אות ז) בדעת מרן הש"ע. ע"ש. גם הגאון פרי חדש (יו"ד סי' יג סק"ה) כתב דלדעת הרא"ש בחולין (פי"ד סי' ו) וסיעתו, דבעינן שחיטה מעליא בנן פקועה, וכל הפוסל בשאר שחיטה פוסל בזו, פשיטא שמברכים על שחיטתו, ודלא כדמשמע מדברי הר"ן בפרק במה מדליקין (הנ"ל), בדין חצר שיש לו שני פתחים, דכיון שאינו מדליק אלא משום חשדא, לא מברך אלא אחד פתחא. וליתא, דכיון שמדברנן צריך להדליק, אע"פ שלא הצריכו להדליק אלא משום חשדא בעלמא, מצוה דרבנן היא ומיחייב לברוכי עליה. עכ"ל. וכ"כ הבי"ח (שם סי' ס' ס'ט) והט"ז (שם סק"ה) והש"ך (שם סק"ו), שיש לברך גם על מצוה שאינו עושה אותה אלא משום מראית העין. והובאו בברכ"י (שם סי' יג סק"ה ד"ה שוב). ע"ש. ולפי"ז ה"נ יש לברך על בדיקת בתי כנסיות ובתי מדרשות, אע"פ שחיוב הבדיקה בהם בליל י"ד לאור הנר, הוא משום שלא תחלוק בין ביעור לביעור. ואמנם לכאורה יש לומר, דכיון דלא נפקינן מפלוגתא דרבוותא, אם מברכים על דבר שתיקנו משום מראית העין, שהרי לדעת הר"ן הנ"ל, אין לברך על דבר שאינו אלא משום חשד. וכ"כ המאירי שם (ד"ה חצר) שאינו מברך על ההדלקה בפתח השני. ע"ש. וכ"כ הארחות חיים (הל' חנוכה אות יג) והכל בו (סי' מד). וכן פסק הרמ"א (סי' תרעא ס"ח) שאינו מברך על הפתח השני. וכ"כ הגאון החב"י"ב בשכנה"ג (שם בהגה"ט סק"י). וכתב הגאון רבי חיים בן עטר בס' פרי תואר (סי' יט סק"א) שהעיקר כדברי הר"ן, דכל מילתא שתיקנו חז"ל לצורך האדם, או שלא יחשדוהו ברשע או שלא יסתכן, לא מברכים

עליו. ומה"ט אין מברכים על נטילת מים אחרונים, וכמשי"כ הרמב"ם (פי"א מברכות ה"ד) וז"ל, ולמה אין מברכים על נטילת ידיים באחרונה, מפני שלא חייבו בדבר זה אלא מפני הסכנה, ודברים שהם משום סכנה אין מברכין עליהם, הא למה זה דומה למי שסינן את המים ואח"כ שתה בלילה מפני סכנת עלוקה, שאינו מברך וצונו לסנן את המים, וכן כל כיוצא בזה. עכ"ל. הרי שאע"פ שיש מצוה דאורייתא של ונשמרתם מאד לנפשותיכם, מ"מ לא מברכים ע"ז, כיון שהוא לצורך האדם. וכתב עוד, דאפילו אי נימא דהוי עסק שקולא אם מברכים על תקנת חכמים שאינה אלא משם מראית העין, מ"מ ספק ברכות להקל. עכ"ל. וכן דעת הבשמים ראש (סי' רפג), שאין לברך על שחיטת בן פקועה. וכ"כ כיוצא בזה בס' פחד יצחק (מע' ק ד"ה קטן המסורבל) לענין תינוק שנימול כראוי, ואחר כמה חדשים נכסית כל העטרה ואינו נראה מהול, שצריך למולו משום מראית העין, דאין לברך על מילתו. והובאו בתשו' רב פעלים (ח"א יו"ד סי' לו). ע"ש. וא"כ ה"נ אין לברך על הבדיקה שעושים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, כיון שאינה אלא משום שלא תחלוק בין ביעור לביעור, וכמשי"כ הרב מתא דירושלים הנ"ל.

(ג) אולם נראה לפע"ד, שאין ראיה מדברי הר"ן לנ"ד, דשאני התם שמן הדין א"צ להדליק כלל נרות חנוכה בשני הפתחים, אלא משום חשדא, ולכן אין לברך ע"ז. ומשא"כ בני"ד, הרי מן הדין צריך לבדוק גם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, כיון שמכניסין שם חמץ, אלא שלא היה צריך לבדוק דוקא בליל י"ד כיון שאורן מרובה, ורק משום הסברא דלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה, צריך לבדוק בליל י"ד לאור הנר. וא"כ יש לומר, דמשו"ה צריך לברך על בדיקה זו, אע"פ שאינה אלא משום הסברא שלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה, כיון דמ"מ חייב לבדוק שם. ובעיקר דברי המתא דירושלם הנ"ל יש להעיר, דאין כוונת הירושלמי לדין מראית העין, אלא לדין לא פלוג, דכיון שצריך לבדוק גם בבתי כנסיות ובתי מדרשות, משום דהוי מקום שמכניסין בו חמץ, א"כ לא חילקו בין בדיקה שצריך לה אור, לבדיקה שא"צ לה אור, אבל אין הכוונה למראית העין, וא"כ שפיר י"ל דגם לדעת הר"ן יש לברך על בדיקת בתי כנסיות ובתי מדרשות, שהרי אין זה תקנה לצורך האדם כשאר דברים שתיקנו משום מראית העין, אלא תקנה גמורה משום לא פלוג רבנן במילתייהו. ובר מן דין נראה, דיש לחלק בין תקנת חכמים שהיא משום חשד, כההיא דחצר שיש לה שני פתחים, לתקנת חכמים שהיא משום מראית העין, שתקנה שהיא משום חשד, הרי היא לטובת האדם עצמו, שלא יחשדוהו באיסור או בביטול מצוה. ומשא"כ תקנה שהיא משום מראית העין, היא אינה רק לטובת האדם שלא יחשדוהו באיסור, אלא תקנה כללית של חכמים, שלא ילמדו מזה להקל בדברים הדומים לאותו דבר, וכמבואר מדברי רש"י בכריתות דף כא ע"ב (ד"ה שכנסו), דמה שאסרו משום מראית העין, אינו משום שלא יחשדו את העושה, אלא משום שנראה כעושה איסור, והרואה לא יאמר שהוא עושה איסור, אלא יאמר שמתר לעשות כן, ויבא לעשות כן אחריו, וכמשי"כ בס' פאת השדה (סי' לו) בדעת רש"י הנ"ל. והובא בשד"ח (מע' מ כלל פ ד"ה והוה). ע"ש. ומעתה יש לומר, שאין דברי הר"ן סותרים לדברי הרשב"א, כי לקושטא י"ל שגם הרשב"א יודה שאין לברך על ההדלקה בפתח השני, ומאידך הר"ן יודה שיש לברך על שחיטת בן פקועה, כי דוקא על תקנה שתיקנו מפני החשד אין מברכים, דכיון שאינה תקנה כללית, אלא לטובת האדם, אין לברך עליה. ומשא"כ תקנה שתיקנו משום מראית העין, הרי היא תקנה כללית, שלא ירבו עוברי עבירות בישראל, כי יבואו ללמוד קלקלתא מתקנתא, וא"כ י"ל שיש לברך עליה אע"פ שאינה אלא משום מראית העין, כיון שהיא תקנת חכמים גמורה, ושוב ראיתי למרן החיד"א בברכ"י (יו"ד סי' יג סק"ה) שהביא בשם הגאון רבי יהונתן אייבשיץ בפלתי (שם) שהעיר ע"ד הפר"ח (הנ"ל) שפקפק ע"ד הרשב"א מדברי הר"ן, שאין הנדון דומה לראיה, דשם משום חשדא, והכא משום

שהוא אוכל בלא ברכה כך מותר להשתמש בלא טבילה, ע"כ.

ד. וכדאי לציין עוד, שעפ"י יסוד זה, דאיסור השתמשות נובע מחיוב טבילה, הוסיף הגרש"ז זצ"ל, בתשו' מנחת שלמה ח"א (סי' ל"ה אות ב') לצדד להתיר השאלה, אם מותר ליתן או למכור כלי שלא הוטבל לאדם החשוד שלא יטבילנו, וכתב הגרש"ז זצ"ל: "שאם נאמר שהאיסור של השתמשות עם כלי הנלקח מנכרי מסתעף רק מחובת מצוה דרמיא אקרקפתא דגברא לטבול את הכלי, אפשר דבכגון דא, כיון דאיכא למיתלי שיש למקבל עוד כלי כזה, וממילא אפשר שימסור כלי זה לאחרים, והוא עצמו לא ישתמש בו לסעודה, וכן בלוקח מחנות, ג"כ יש לתלות שאינו קונה לעצמו, אלא כדי ליתנו במתנה לאחרים, וכיון שאין זה ממש חפצא של איסור, כמו נבלה או יין לנזיר, אינו עובר בכה"ג על לפני עיוור", עכ"ד.

ה. ואגב מקודם שנבוא לעיקרן של דברים, יש לציין, דלכאורה יש להעיר על מש"כ הגרש"ז זצ"ל, דאם איסור ההשתמשות הוא "מדרבנן" אז הגדר בזה הוא שהאיסור נמשך מהמצוה, ולכן כיון שא"א לטבול תו לא שייך לומר שיש איסור להשתמש, ע"כ, ויש להעיר על דבריו, דאמאי תלי גדר זה (שהאיסור נמשך מהמצוה) דוקא אם איסור ההשתמשות הוא "מדרבנן", הלא באמת הוא מדאורייתא, והיינו דיסוד איסור ההשתמשות נובע משום ביטול מצוה טבילה. אולם יש ליישב הדברים לפי המבואר להלן (באות י"א).

ו. ומעתה הבה נעיין בדברי כתר"ה בתשובתו החשובה, שכתב דיש להקשות בסברת הגרש"ז זצ"ל, ממש"כ השו"ע או"ח (סי' שכ"ג סעי' ז') "ומותר להטביל כלי חדש הטעון טבילה בשבת, ויש אוסרים, וירא שמים יצא את כולם, ויתן הכלי לאינו יהודי במתנה, ויחזור וישאלנו וא"צ טבילה". ומעתה למש"כ הגרש"ז יסוד איסור ההשתמשות זהו משום חובת מצוה, ומשו"ה כשפטור מהמצוה כגון אונן, או שהוא אנוס מותר לו בשימוש, אי"כ קשה מ"ט בשבת צריך ליתן לגוי וליפטר מטבילת כלים, הלא כיון שאסור להטביל בשבת לסוברים כן, הרי הוא כאנוס ושרי לו בשימוש הכלי, שהרי ידועים דברי המרדכי ז"ל הובא במג"א (סי' י"ג) אם נפסקה הציצית בשבת שרי לא ללבוש הבגד עם ד' כנפות בלא ציצית, דלא אסרה תורה ללבוש טלית בלא ציצית, אלא שחיובתו לעשות ציצית בבגד שלובש, וכיון שבשבת אסור לקשור הבגד הוא כאנוס ויכול ללבוש הבגד בלא ציצית. וא"כ היה"ל לענין טבילת כלים בשבת, שא"צ ליתן הכלי לגוי, למש"כ הגרש"ז דכל איסור ההשתמשות זהו מומתת המצוה, וכשהוא אנוס אי"צ להטביל, אי"כ היה"ל בשבת שאסור להטביל הרי הוא כאנוס, ואין חייב בטבילה, ומ"ט צריך להקנות לגוי, עכ"ד.

ז. הנה בעצם קושיא זו כבר קדמו בתהלה לדוד (סי' שכ"ג ס"ק י"ג) שהק' כעין זו, וכן בשו"ת להורות נתן ח"י יו"ד (סי' ס"א ס"ק י"ג). ובאמת עפ"י יסוד דברים אלה כתב בשו"ת באני נור או"ח (סי' ת"ח) לבאר את מה דאיתא באו"ח (סי' שכ"ג סעי' ז') דמותר להטביל כלי חדש בשבת ולא חשיב תיקון מנא, דכל האיסור להשתמש בכלי אינו אלא משום ביטול מצות הטבילה, וכיון דבשבת אינו יכול להטביל ממילא מותר להשתמש בלי טבילה, כמו שמצינו לגבי ציצית (בסי' י"ג סעי' ג') דמותר ללבוש ד' כנפות בשבת בלי ציצית, וכיון שיכול להשתמש בו בלי טבילה, שוב לא היה תיקון מנא, עיי"ש.

ח. אלא דדברי האבני נור גופי' צ"ב, דאיך מדמה דין טבילת כלים בשבת לדין ציצית בשבת, דהרי בציצית גופא דעת המג"א (בסי' י"ג) דיש איסור דרבנן, כלומר, שעל מה שכתב המרדכי, שאדם שאנוס מלקיים מצות ציצית בשבת יכול ללבוש בגד של ד' כנפות בלי ציצית, כתב המג"א דזהו מדאורייתא, אבל מדרבנן אכתי אסור ללבוש הבגד, ולכן רק במקום כבוד הבריות התירו. - שוב מצאתי שגם בסי' מנחת אשר פ' מטות העיר כזה.

ט. ולפ"י מובן מדוע נקטו הפוסקים בשו"ע (סי' שכ"ג סעי' ז') דכבר פשוט שאדם שלא טבל את כליו וזקוק להשתמש בהם בשבת צריך להקנותם לנכרי וכו', ולכאורה לפי דברי המרדכי הנ"ל גבי ציצית היה צריך להיות הדין דשרי להשתמש בהם, שהרי אינו יכול לקיים את מצות הטבילה. - אולם לפי דברי המג"א שכתב גבי ציצית דמדרבנן אכתי אסור, אי"כ היה"ל גבי טבילת כלים.

לכך מניחים לו פתיתים, שע"י שימצא חמץ, יתן לבו לבדוק היטב אולי ימצא עוד. עכ"ל. ומבואר שהטעם הוא כדי שיבדוק היטב ולא יתירשל בבדיקה. וכע"ז כתב ידידי הרב אדיר הכהן שליט"א בתשו' ויען הכהן (ח"א סי' לג אות ד) בשם הגאון הנאמ"ן שליט"א, שע"י שיש עשרה פתיתים בעשרה מקומות, בדיקתו של הבודק עומדת כבוד המבחן, שכל שלא מצא את כולם, סימן שלא בדק טוב. עכ"ד. וא"כ יש לומר, שיש להניח פתיתים גם בבדיקת חמץ שעושה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, כיון שגם שם צריך לבדוק היטב שלא יהיה שם חמץ, וע"י הנחת הפתיתים יבדוק היטב. וכיוצא בזה כתב בתשו' קנין תורה (ח"ב סי' פב) לפי דברי החק יעקב הנ"ל. ע"ש. ולפ"י נראה, דגם אדם שיש לו כמה בתים, שמברך ברכה אחת לכל הבתים, וכמש"כ מרן בש"ע (סי' תלב ס"ב), דמ"מ יש לו להניח פתיתים בכל הבתים שבדוק בהם, דאע"פ שאין חשש ברכה לבטלה, כיון שאינו מברך אלא על בית אחד, מ"מ יש לו להניח פתיתים, כדי שישים אל לבו לבדוק היטב גם באותם בתים. (ד' סוף דבר הקול נשמע, שמעיקר הדין אין צריך להניח פתיתים בבדיקה שעושים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, כיון שאין מברכים על בדיקה זו. והמחמיר להניח גם בבדיקה זו, תבא עליו ברכה. הנלענ"ד כתבתי והיעב"א.

בברכת התורה

משה שמואל דיין - מח"ס "חמדת משה" - בני ברק בענין אונן אי חייב בטבילת כלים

בס"ד יום ב' פ' לך תשע"ז לפ"ק שלומים מרובים מגבתי מרומים, לכבוד מע"כ ידידי ה' הנעלה והמגומם, הרה"ג חו"ב בחדר"ת וכו', כש"ת מו"ה מתניהו גבאי שליט"א, בעמח"ס בית מתתיהו ועוד, בירושלים עיה"ק.

אחדשה"ט. קבלתי תשובתו הרמתה שהודפסה בקובץ אליבא דהלכתא גליון פ"ה בתשובה להרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס "גם אני אודך" בדיון אונן אי חייב בטבילת כלים, תשובה נאה בפלפולי אורייתא בטוב טעם ודעת - וכדרכה של תורה מצינו מקום להעיר בדבריו זעיר שם וזעיר שם, ומיני' ומנאי תסתיע שמעתתא.

א. ואתחיל במה שהקשה כתר"ה על סברת הגרש"ז אויערבך זצ"ל, שחידש בתשו' מנחת שלמה ח"ב (סי' ס"ו אות י"ד), והדברים לקוחים ממה שכבר נדפס בספרו מעדני ארץ (שביעית) ח"א (סי' ט"ז סוס"ק י'), לענין מה שפסק הרמ"א ביו"ד (סי' ק"כ סעי' י"א) "ישראל ועובד כוכבים שקנו כלי בשותפות אין צריך טבילה", וביאר הש"ך (בס"ק כ"ד) בשם או"ח, דטעמא דמילתא שא"צ טבילה, "דהא בודאי אינו יוצא מידי שם טומאה בטבילה זו, דהרי עדיין שם שותפות העובד כוכבים עליו", ע"כ. ותמהו ע"ז שם ביו"ד (סי' ק"כ) בהגהות חידושי בית מאיר, וז"ל: הנה אף כי נתקבל דין זה בעיני הרמ"א ז"ל וכל האחרונים, בעיני יפלא, דמה בכך דאינו יוצא וכו', אכתי מי התיר להשתמש בו בלי טבילה, אדרבה נימא לחומרא, דמשום זה באמת אסור, עכ"ל. והיינו שהבית מאיר תמה, שאעפ"י דבכלי שישראל ועכו"ם שותפין לא מהני בכה"ג טבילה, מ"מ מהיכי תיתי יהא מותר לישראל להשתמש בחלקו בלא טבילה.

ב. וכתב הגרש"ז זצ"ל וז"ל: לעני"ד פשוט דכיון שאיסור בלא טבילה הוא רק מדרבנן, היינו רק מחמת חיוב מצות טבילה שמוטל עליו, ולכן הואיל ולכלי זה לא מהני טבילה שפיר מותר להשתמש גם בלא טבילה, ויש הרבה דוגמאות לזה, ואסתפק רק באחת, אונן ובעל קרי מותרין לאכול בלא ברכה, ואע"ג שכל הנהגה מעוה"ז בלא ברכה כאילו מעל או גול, ועי"כ משום דאיסור אכילה בלא ברכה מסתעף רק מחיוב הברכה, וכל שאי אפשר לברך שפיר מותר לאכול בלא ברכה. [וכ"כ בס' עמק ברכה, ובס' פתחא זוטא (סי' תר"מ) כפי שציין כתר"ה].

ג. ושם בתשו' מנחת שלמה ח"ב (סי' ס"ו אות י"ד) הוסיף הגרש"ז זצ"ל ביסוד זה לפתור השאלה לענין אכילה בבתי זלון בכלים שאינם טבולים, וכתב וז"ל: לא נראה כמ"ש האחרונים להחשיבם ככלי סחורה, אולם יש להקל בזה, לפי מש"כ דאיסור ההשתמשות אינו אלא מדרבנן, דאמרו לן אל תשתמש בכלי אלא תטבילו תחילה, וא"כ כ"ז כשיכול להטבילו, אבל במלון וכדומה שלא יתנו לו לקחת ולהטבילו, כיון דרוצה לאכול ולשתות שרי לי, וגם אפשר דאונן שפטור מן המצוות, כמו

תשובות והנהגות (ח"א סי' רפז) ובתשו' קנין תורה (ח"ה סי' נג).

ג. ואחר הודיע ה' אותנו את כל זאת, הבא נבא לנידון שלנו. כי הנה יסוד המנהג להניח פתיתים קודם בדיקת חמץ, מקורו טהור בתשו' מהר"י וויל (סי' קצג) שכתב וז"ל, ויש שמניחין חמץ, אמר מהר"י ז"ל דהיינו טעמא דאי לא מצא מידי חישינן שמא ישכח הביטול, כדאמר וניבטיל בדי וניבטיל בה', כיון דלאו זמן ביעורא הוא דילמא אתי למיפשע, ה"נ הכא אי לא מצא חמץ במה יזכור, אבל השתא זכור הוא בשעה שמצניע החמץ. עכ"ל. ובס' מנהגי מהר"י (הל' בדיקת חמץ סעיף ח) כתב וז"ל, חמץ שמצא בבדיקה, ישמור עד למחר לבערו, ולא יבער בלילה באחד מן הגאונים במרדכי, משום שצריך לבטלו שנית למחר בשעת הביעור. ומהאי טעמא אמר מהר"י סגל, דנראה לו טעמא דמניחין פתיתין חמץ לפני הבודק ביש ארצות. והוא קצת מדפריך בגמרא בפשיטות לבטלה בשית דומן ביעורא הוא, אלמא קים ליה דיש ודאי ביעור וכו'. שוב דרש דאין צריכין להניח חמץ לפני הבודק, דגם אם לא מצא בבדיקה מאומה לא הוי ברכה לבטלה, דהברכה קאי נמי על הביטול שמבטלין מיד בתר הבדיקה. עכ"ל. והרמ"א בדרכי משה (סי' תלב ס"ב) כתב בשם מהר"י ברין, דצריך להניח פתיתין, ושכן נוהגין. ע"כ. ואמנם ראיתי בס' ארחות חיים (הל' חמץ ומצה אות יד) שהביא מה שנהגו במקצת מקומות, שמתמימים פתיתים של פת בחורי הבית, כדי שימצאם הבודק ויבערם, כי אם לא ימצא שום חמץ, חששו לברכה לבטלה. וכתב וז"ל, ואנו לא חששנו בזה, לפי שדעתנו כשמברכין על הביעור, שנבער הכל אם נמצא. ע"כ. וכ"כ הכל בו (סי' מח). והובא בב"י (ס"ס תלב). הרי שאין בזה חשש ברכה לבטלה, כיון שכוונתו כשמברך על הביעור, שיבער אם ימצא, ולכן אפילו אם לא ימצא, אין ברכתו לבטלה. אולם הרמ"א (שם ס"א) כתב וז"ל, ונוהגים להניח פתיתין חמץ במקום שימצאם הבודק, כדי שלא יהא ברכתו לבטלה (מהר"י ברין), ומיהו אם לא נתן לא עכב, דדעת כל אדם עם הברכה לבער אם נמצא (כל בו). עכ"ל. ומבואר שהטעם להנחת הפתיתים, הוא כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה. וכן מבואר מדברי השבלי הלקט (סי' רו) בשם אחיו רבי בנימין, שאם אינו מוצא חמץ, אינו יכול לברך על ביעור חמץ, דכיון שהברכה היא על הבדיקה, והבדיקה היא בשביל הביעור שמבערו ומפנהו, אי"כ על מה יברך, והרי אינו מבער ואינו מפנה שום דבר. ושכן משמע בהלכות פסח של רבנו שלמה. ע"ש. וא"כ יש להניח פתיתים כדי שלא תהא ברכתו לבטלה. וכ"כ הגאון מהר"י שפירא בשיטתו לפסחים (בתשובות שבסוף הספר ס"ס יב) ליישב מנהג הנחת הפתיתים, דכיון שמנקרים ומנקים את הבית יפה יפה קודם זמן בדיקת חמץ, אי"כ יש חשש ברכה לבטלה, ולכן מניחים הפתיתים קודם הבדיקה. והביאו מרן החיד"א במחבר"י (סי' תלב ס"ח). וכ"כ בתשו' עמק הלכה (או"ח סי' קכ) שבזמננו שנוהגים לנקות היטב כל חדרי הבית מחמץ, קודם ליל ארבעה עשר, וכמש"כ הרמ"א (סי' תלג ס"א), צריך מן הדין ליתן פתיתין חמץ קודם הבדיקה, משום חשש ברכה לבטלה. והובא בשער הציון (סי' תלב ס"ק יב) ובכה"ח (שם ס"ק לא). וכ"כ השד"ח (מע' חמץ ומצה סי' ה אות מט) בשם גאון אחד. ע"ש. וע"ע בס' כסא אליהו (סי' תלב ס"ז). ועיין מה שכתבתי בזה בעוה"י לעיל (סי' ט אות ג ואילך). ומעתה נראה, דכיון שבלא"ה אין מברכים על בדיקת חמץ שעושים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, אי"כ א"צ להניח שם פתיתים, שהרי אין שום חשש ברכה לבטלה. וכ"כ כיוצא בזה בתשו' מנחת יצחק (ח"ח סי' לה), שהיוצא לדרך לפני ליל י"ד, לא יניח עשרה פתיתים לפני הבדיקה, כיון שאין חשש ברכה לבטלה. ע"ש. וע"ע בתשו' קנין תורה (ח"ב סי' פב). ואמנם יש פני עץ חיים (שער כ"א ספ"ה) בשם רבנו האר"י שצריך להניח קודם הביעור יו"ד פתיתין חמץ לבערם, ולכן שורפין ומבטלין אותם מן העולם כנגד יו"ד כתרין דמסאבותא. וכ"כ השל"ה הקדוש (דף קמט ע"א). אולם י"ל דכיון שכל אדם מניח פתיתים בבדיקת חמץ שעושה בביתו, סגי בהכי, וא"צ להניח גם בבדיקה שעושים בבית הכנסת ובבית המדרש. אמנם ראיתי בס' חק יעקב (סי' תלב ס"ק יד) שכתב וז"ל, ולי נראה טעם המנהג, שאם יבדוק ולא ימצא זמן מה, יתירשל שוב ויתייאש מן הבדיקה ולא יבדוק עוד היטב,

מראית העין, ומי מדמה זה לזה. עכ"ד. ואמנם מרן החיד"א כתב עליו, דמה שחילק בין מראית העין לחשדא, אינו מחזור. ע"כ. אולם י"ל שכוונתו למה שכתבנו, וא"כ החילוק מבואר בין חשד למראית העין. ובוזה יש לדחות מה שהעיר הגאון פרי תואר הנ"ל, מדברי הרמב"ם לענין ברכה על נטילת מים אחרונים, דשאני התם שהיא תקנה לטובת האדם בלבד, שלא יבוא לידי סכנה, ומשו"ה אין מברכים ע"ז. ומשא"כ תקנה שתיקנו משום מראית העין, הרי היא תקנה לצורך קיום התורה, שלא יבוא להתיר איסורים, ושפיר יש לברך עליה. וע' בתשו' מכתם לדוד (שם ד"ה הגם). וראיתי בס' חזון עובדיה (שם) שהעיר עוד בזה ממש"כ בתשו' ראב"ן (סי' ז) שבני אדם המכבדים חדריהם ב"ג, ונוהרים שלא להכניס שם חמץ, אפילו הכי צריכים בדיקה, וכדמסקינן בירושלמי גבי צרות שבירושלים, כדי שלא תחלוק בין ביעור לביעור. וכ"כ הראב"ה (סי' ס"ט) והמרדכי בפסחים (סי' תקלה). [וכן פסק מרן בש"ע סי' תלג ס"א]. והרי ודאי שמברכים על בדיקה זו. וע"כ דאין זה רק משום מראית העין, אלא גזירה ותקנת חכמים היא. עכ"ד. וא"כ נראה, שגם הבודק בית כנסת או בית מדרש, צריך לברך על הבדיקה. וכ"כ הגאון רבי זלמן (שם ס"ל). והובא בכה"ח (שם ס"ק עט). וכ"כ המשנ"ב (שם ס"ק י"י) דיכולים לברך על בדיקה זו. אולם הגאון מהרש"ם בס' דעת תורה (שם הביא דברי השי"ר קרבן על הירושלמי (ריש פסחים) שכתב דביהכ"ס הוי בעיא דלא איפשיטא אם צריך לבדוק בליל י"ד לאור הנר, דדילמא דמי לאכסדרה שאין צריך לבדקה לאור הנר. ולכן כתב המהרש"ם, שאם בדק בבית הכנסת ביום י"ג, לא יברך בלילה. והוסיף וז"ל, ואני מזהיר לשמשים שיברכו בביתם, ויכוונו לצאת גם בבדיקת בית הכנסת, ואח"כ יבדקו הבהכ"ס. עכ"ל. [וע' למרן החיד"א בברכ"י (שם) שכתב שאין מחלוקת בין הרשב"א והר"ן הנ"ל, אם מברכים על דבר שתיקנו חכמים משום מראית העין, דלענין חצר שיש לה שני פתחים, יש לומר שגם הרשב"א יודה לא על מברך, כיון שמצות חנוכה שמוטלת עליו, מקיים בפתח אחד, אלא שמוסיף להדליק גם בפתח השני מפני החשד, ולכן אין לו לברך עליו, כיון שכבר מברך על הפתח הראשון, ומברך על העיקר ופוטור את הטפילה. ומשא"כ בכך פקועה, שעל הרוב שוחט אותו לבדו, גם ה"רן יודה שיש לברך. עכ"ל. וכ"כ הגאון רבי דוד פארדו בתשו' מכתם לדוד (או"ח סי' כג ד"ה ואמנם), ושכן מדויק מלשון הרמ"א (סי' תרעא ס"ח). ע"ש. והסכים לזה הגר"ח בתשו' רב פעלים (יו"ד ח"א סי' לו ד"ה והגאון). ע"ש. וכן נראה מדברי המג"א (סי' תרעז ס"ק יד). ומזה יש להעיר על דברי הפר"ח (שם). ע"ש. ושוב ראיתי להגאון מאמר מרדכי (שם ס"ק יג) שרצה לפרש כן בדעת המג"א, ושוב כתב לדחות. ע"ש. וע' בלבושי שרד (שם) ובפמ"ג (שם בא"א ס"ק יד). ודו"ק כי קצאתי. וע"ע במחצית השקל (שם) ובתשו' שבט סופר (או"ח סי' ג ד"ה ויפה) ובתשו' שרגא המאיר (ח"ו סי' צ). ולפ"י יש לומר, דה"נ כיון שמברך על הבדיקה בביתו, לכו"ע אין לברך על הבדיקה שבביהכ"ס, כיון שאינה אלא משום לא תחלוק בין ביעור לביעור. אולם כבר כתבנו לעיל, שאין שייכות בין דברי הר"ן לנידון דידן. ובעיקר דברי החיד"א ומוהר"ף יש להעיר, דא"כ לא היה צריך הר"ן ליתן טעם שלא לברך על הפתח השני, מפני החשד, אלא הול"ל דכיון שמברך על הפתח הראשון, אי"צ לברך על פתח השני, דברכת הראשון פותרתו. וכן העיר בס' חזון עובדיה (חנוכה עמ' לט), ושכן העיר בתשו' בית שערים (או"ח סי' שס, דף קפח ע"ב). ע"ש. וע"ע בתשו' שנות חיים (סי' לה). [וכ"כ הערוה"ש (סי' תלב ס"ב) שאין לברך על בדיקת בית הכנסת, שהרי התו' כתבו (בשם רש"י) דהצריך בבדיקה כדי שלא יעבור בכל יבא ובל ימצא. והרי לבית הכנסת אין בעלים מיוחדים שיעברו בבי"ב, ובהא דהא הוי כבית של הפקר. עכ"ד. וכן פסק מרן רבנו הגדול זיע"א בס' חזון עובדיה (פסח ח"א עמ' מט), דאע"פ שגם בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בבדיקה ע"י הגבאי או השמש של בית הכנסת, שהם האחראים עליהם ושומרי משמרת הקודש, מ"מ לא יברכו על בדיקה זו, אלא יפטרוה בברכה שמברכים קודם לכן בבדיקת חמץ שבביתם. ע"ש. וכן ראיתי בשם הגאון מהר"ש הלוי וואנר ז"ל, שהנכון שיברכו בביתם, וכיוונו גם על הבדיקה שעושים בבית הכנסת. וע' בס'

י. אלא דא"כ דאפי" במקום שאנוס מלטבול כלי עדיין אסור בשימוש מדרבנן, ולכן בשבת צריך ליתן לגוי וליפטר מטבילת כלים, א"כ קשה על מש"כ הגר"ש זצ"ל דכל שהוא אנוס מותר בשימוש בלא טבילה, ויש ליישב דיש חילוק בין אנוס לאנוס, ולא כל האנוסים בחדא מחתא מחתינהו, והיינו דשאני שבת שאינו אנוס גמור, שהרי למחרת יוכל לטבול את הכלי, ולכן צריך להקנות הכלי לנכרי, משא"כ באורח שלעולם לא יתנו לו לטבול את הכלי, וכמ"ש הגר"ש בתשו' מנחת שלמה ח"ב (סי' ס"ו אות י"ד) דבמלון דלא יתנו לו לקחת ולהטבילו, כיון דרוצה לאכול ולשתות שרי לוי, א"כ הו"ל בגדר אנוס גמור. וזהו יסודן של דברים לפי הגר"ש דנקט גבי אורח במלון שאם אין לו אפשרות לטבול אין עליו איסור השתמשות.

יא. ולפי"ז יש ליישב את ההערה שהעלינו לעיל (באות ה') על מש"כ הגר"ש זצ"ל דיסוד היתר ההשתמשות בלא טבילה כשהוא אנוס וא"א לו לטבול תלי בזה דאיסור ההשתמשות הוא "מדרבנן", הלא יתכן לומר גדר זה גם אם איסור ההשתמשות הוא מדאורייתא, והיינו כיון דאיסור השתמשות נובע משום ביטול מצות טבילה, לכן כשהוא אנוס וא"א לטבול מותר השימוש בלא טבילה.

אולם לפי המבואר (באות ט') הרי נמצא, דאם איסור ההשתמשות הוא מדאורייתא, א"כ אפי' במקום אנוס אכתי הוי אסור בשימוש עכ"פ מדרבנן, וכמ"ש המג"א (בסי' י"ג) דגבי ציצית בשבת מדרבנן אכתי אסור, ה"נ גבי טבילת כלים מדרבנן אסור אפי' במקום אנוס, ולכן נקט הגר"ש זצ"ל חידושו דוקא לפי הפוסקים דאיסור השתמשות בלא טבילה רק מדרבנן, דבכה"ג אפשר לומר דבכונן דא בשעת הדחק שהוא אנוס לא אסרו חכמים את ההשתמשות.

יב. ובאמת סברא בדומה לזה מבואר בתהלה לדוד (סי' שכ"ג ס"ק י"ג) שכתב דלהסוכרים דטבילת כלים מדרבנן, מנלן דאסור להשתמש בהם בשבת וי"ט בלא טבילה, כיון דהם אמרו שצריך טבילה (דטבילת כלים מדרבנן), והם אמרו דבשבת וי"ט אסורים לטבול, א"כ לשתרי להשתמש בהם כמו ללבוש טלית בלי ציצית, ואף דהתם כתב המג"א פשוט דעכ"פ אסור מדרבנן, התם גוף המצוה דאורייתא, אבל בדרבנן מנלן, עכ"ד.

ועכ"פ לפי"ז שפיר מובן מש"כ הגר"ש זצ"ל דדוקא אם איסור השתמשות הוא מדרבנן אז במקום אנוס מותר השימוש בלא טבילה, והיינו משום דהם אמרו והם אסור, דהם אמרו ואסרו ההשתמשות בלא טבילה, והם אמרו דכ"ז דוקא כשיש בידו אפשרות לטבול, אבל כשהוא במצב של אנוס גמור, כגון אורח שלעולם לא יתנו לו לטבול את הכלי, בכונן דא לא אסרו חכמים את ההשתמשות.

יג. ובעיקר הקושיא שהקשו האחרונים (ע"י לעיל אות ז') אהא דכתבו הפוסקים דמי שלא טבל את כליו מערב שבת יתנונו לעכו"ם במתנה ואח"כ ישאלנו ממנו ומותר להשתמש בו (או"ח סי' שכ"ז, ז' ויו"ד סי' ק"כ, ט"ו), ולכאורה אם א"א לטבול בשבת, א"כ יאה ראשי להשתמש בו בלא טבילה, וקע"ן מש"כ המרדכי הובא במג"א (סי' י"ג סק"ח), דבשבת אינו עובר כשלוש בגד ד' כנפות בלא ציצית, דלא אמרה תורה "לא תלבש בגד בלא ציצית", אלא מצות עשה להטיל בו ציצית, וכיון דלא אפשר להטיל ציצית בשבת אינו עובר, וא"כ גם בכלים הנקנים מעכו"ם, הרי לא נאמר בתורה דאסור לאכול ממנו, אלא דאיכא עליו מצוה לטבול, והא דאסור לאכול בהם בלא טבילה, היינו משום ביטול מצוה, וא"כ בשבת דאסור לטבול נימא דאין חיוב לטבול. והוסיף ע"ז בשו"ת להורות נתן ח"י (סי' ס"א סק"ו) "ואע"ג דבציצית אסור עכ"פ מדרבנן, וכמ"ש המג"א, מ"מ בטבילת כלים חדשים להשיטות דהוי רק מדרבנן, נימא דבשבת גם איסור דרבנן ליכא, עיי"ש.

יד. והנראה בזה, דהנה יעויין בשו"ת לבושי מרדכי מה"ת או"ח (סי' ד') שנסאל דלפי דברי המרדכי דמותר ללבוש בשבת טלית בלא ציצית, דלא אמרה תורה לא תלבש בגד בלא ציצית, רק אם ילבש בגד ד' כנפות מ"ע עליו לעשות לו ציצית, ובשבת דלא אפשר לא חיובה תורה בציצית, וא"כ לפי"ז נמי נימא דה"ה מותר לאכול פת אם אינו יודע לברך ברכת המזון בלא סידור, דלא נאמר בתורה לא תאכל בלא ברכת המזון, רק אם אכל צריך לברך, וכיון שאין בידו לברך, שוב

הוי אנוס ורחמנא פטרי. וכתב הלבושי מרדכי, דאין הדמיון עולה יפה, דבציצית שפיר י"ל דלא חיובה תורה, ואין עליו חיוב ציצית כלל בשבת, ופטור מעצמו, משא"כ באנוס הא מקרי בר חיוב, כמ"ש בטו"ז או"ח (סי' ק"ח סק"א) דמה"ז בנאנס להתפלל צריך שישלים בתפילה שלאחרי שיחפלו שנים, דאנוס מקרי בר חיובא, משא"כ באופן שפטור מצד הלכה, כגון אונן, כמ"ש ביו"ד (סי' שמ"א סעי' ב') דפטור מתשלומי תפילה. וא"כ ככה"ג שאין בידו סידור וא"א לברך בהמ"ז, ודאי הוי רק כאנוס דעלמא, גם לדעת הדרישה (סק"ג) שמביא הט"ז שם מקרי בר חיובא, אבל ציצית בשבת פטור מעצם חיובו, עיי"ש. והיינו כוונתו מבואר, דמש"כ המרדכי דמותר ללבוש טלית בלא ציצית בשבת הוא לא משום שהוא אנוס בהטלת ציצית, אלא שהוא פטור מציצית מעצם הלכה, דהתורה מעיקרא לא חיובו להטיל ציצית בשבת. וכ"כ בשו"ת הר צבי או"ח (סי' ט"ז), וע"י בערוך השלחן (סי' י"ג סעי' ו').

טו. וזהו דלא כסכרת הג"ר אלחנן וואסרמאן זצ"ל, בקובץ הערות (סי' מ"ח) עמ"ס יבמות, דנקט בפשיטות דדעת המרדכי דמותר ללבוש טלית בלא ציצית הוא משום שהוא אנוס בהטלת ציצית, ולכן הק' בקובץ הערות "וצ"ע כיון דאנוס בר חיובא הוא, למה יאה מותר לגרום בידים ביטול עשה", עיי"ש. [וכ"כ עוד בקובץ שיעורים פסחים (אות ר"צ) דיסוד היתר ללבוש בלא ציצית הוא מטעם אנוס, וכן בקובץ שיעורים ח"ב (קונ' דברי סופרים אות א' ו"ג) ובקובץ ביאורים לגיטין (עמ' י"ד) וכן הבין הקהילות יעקב לב"ב (סי' י') דיסוד הפטור מציצית בשבת הוא מטעם אנוס].

טז. אולם לפימשינ"ת בלבושי מרדכי, הרי מבואר, דיסוד ההיתר של המרדכי ללבוש טלית בלא ציצית בשבת, הוא לא משום שהוא אנוס בהטלת ציצית, דנוכל להקשות דאנוס בר חיובא הוא, אלא יסוד הפטור הוא מעצם הלכה, דבשבת התורה מעיקרא לא חיובו להטיל ציצית, ופטור מעצם חיובו.

יז. וארווחנא בזה ליישב קו' הג"ר שלמה איגר ז"ל בגליון מהרש"א ליו"ד (סי' כ"ח) אשיטת המרדכי, דכיון דלא אמרה תורה לא תלבש בגד בלא ציצית, אלא שחיבתו לעשות ציצית בבגד שלובש, וע"כ בשבת שאי אפשר להטיל ציצית שרי ללבוש בלא ציצית, ולהט"ז שם באו"ח (סי' י"ג) ששמע דגם מדרבנן שרי. ותמהו מהא דאמרינן בפ"ק דביצה (דף ז' ע"ב) דלא שחוט ביו"ט משום שאינו יכול לכסות את הדם, ואמאי לא נימא דלא אסרה תורה השחיטה כשאינו מכסה, רק בשחיטה חל מצות כיסוי, וא"כ ביו"ט שהוא אנוס דא"א לכסות, נימא דמותר לשחוט בלא כיסוי, כמו גבי ציצית בשבת דמותר ללבוש בגד בלא ציצית.

יח. וכתב בס' נתן פריו (ביצה ז'), דדוקא גבי ציצית אמרי' דבשבת לא חל המצות עשה (וכמ"ש המג"א שם בסי' י"ג), משום שאין במציאות שבעולם שיהא רשאי להטיל ציצית בשבת, וכמבואר בש"ס שבת (קל"א), ושויין שאם צייץ טליתו בשבת שהוא חיוב, וכיון דאי אפשר להטיל ציצית בשבת, ממילא צ"ל בהכרח דבשבת לא חל המ"ע, ושוב שרי ללבוש בגד של ד' כנפות בלא ציצית, דהרי אין איסור בלבישת בגד זה, אלא דחל עליו חיוב של ציצית, ובשבת דאי אפשר אינו חל החיוב ושרי ללבושו, וזהו כמ"ש בלבושי מרדכי הנ"ל. משא"כ בכיסוי דם ביו"ט, אטו לוכא מציאות שיוכל לכסות דם ביו"ט בהיתרא, והרי שרי לכסות בעפר תיחוח ובאפר כירה, וא"כ אי אפשר לומר דביו"ט לא חל המ"ע של כיסוי הדם, דמהיכי תיתי לא יחול, הרי שפיר ישנה מציאות שיכסה בהיתר, ועל כן כשנזדמן שאין לו עפר תיחוח ואין בידו לכסות בהיתר אמרינן שפיר דלא ישחוט לכתחילה, כיון דיגרום עיי"ז לבטל מ"ע של כיסוי שהוא מחוייב בה, דגם ביו"ט איכא מ"ע של כיסוי הדם, וכ"כ בשו"ת הר צבי או"ח ובשו"ת שבט הלוי ח"א (סי' ב'), ושו"ת עמק יהושע (סי' ב'), ובס' מאור ישראל (ביצה דף ב"ב). הרי יסוד הדברים כמ"ש בלבושי מרדכי הנ"ל (אות י"ד, וט"ז), דבשבת אין הפטור של ציצית מחמת אנוס על הטלת ציצית, אלא יסוד הדיון בזה הוא פטור בעצם חיובו, דבשבת מעולם לא חיובו תורה להטיל ציצית.

יט. [וע"י עוד בעיקר קו' זו, מה שכתבנו באריכות בספרי מנחת חן ח"ב (סי' ב' אות ט'), ואות כ"ה], ובשו"ת טוב טעם ודעת מהדו"ק יו"ד (סי' מ"א), ובשו"ת עונג יו"ט (סו"ס א'), ובשו"ת

ערוגת הבשם יו"ד (סי' ל"א), ובס' מועדים וזמנים ח"א (סי' ל"ה), ובקובץ הערות (אות תמ"ח), ובס' קהילות יעקב לב"ב (סי' י'), ובס' חידושי שי (סי' ב') ובס' משמרת חיים ח"א (ציצית אות ז'), וע"י בספרי גליוני מנחת חן לביצה (דף ז' ע"ב)].

כ. ואשר לפי"ז מתיישב קו' האחרונים שהובא לעיל (אות י"ג), דמ"ט כתבו הפוסקים דבשבת צריך להקנות כלים חדשים לגוי וליפטר מטבילת כלים, ותמהו דהא לפי דברי המרדכי גבי ציצית דמותר ללבוש הבגד בלא ציצית בשבת, דא"א להטיל ציצית בשבת, א"כ כיון דאסור להטיל כלים בשבת, הרי הוא כאנוס ומותר לו להשתמש בלא טבילה. אולם לפימשינ"ת לעיל (אות י"ד, וי"ח) מהלבושי מרדכי והר צבי, הרי נמצא דחלוק הוא דין ציצית בשבת מדין טבילת כלים בשבת, דציצית בשבת אין הפטור של ציצית מחמת אנוס על הטלת ציצית, אלא יסוד הדיון בזה הוא פטור בעצם חיובו, דכיון דבשום אופן א"א להטיל ציצית בשבת, נראה מוכרח ומבואר, דבשבת לא חל המ"ע, דבשבת מעולם לא חיובו התורה להטיל ציצית, ושוב שרי ללבוש בגד בלא ציצית, דלא אמרה תורה לא תלבש בגד בלא ציצית, רק אם לובש חל עליו מ"ע דציצית, ובשבת דלא אפשר לא חיובה תורה בציצית.

כא. משא"כ בדין איסור טבילת כלים בשבת, הרי נמצא שהוא "כאנוס" על מצות טבילה, ולא שהוא פטור מעצם חיובו ויסוד לדבר זה, שהרי נחלקו הראשונים ז"ל האם טבילת כלים מה"ת או מדרבנן, ודעת רוב הפוסקים דהוי דאורייתא, ה"ה רש"י, הראב"ד, רמב"ן, רשב"א ורא"ש, ודעת השו"ע מוכח דס"ל דהוי דאורייתא, והרא"י לכך, מיו"ד (סי' ק"כ סעי' ט') שהכריע השו"ע לחומרא, אעפ"י שהוא בעיא דלא איפשיטא בגמרא, ועכ"ח משום שספיקא דאורייתא לחומרא.

כב. ועוד רא"י דהשו"ע סובר דטבילת כלים מה"ת, ממה שפסק שם (יו"ד סי' ק"כ סעי' י"ד) דאין מאמינים קטן על טבילת כלים, וכתב הט"ז והגר"א, דמשום דטבילת כלים דאורייתא, אין להאמין לקטן. ומקורו מתרומת הדשן (סי' רנ"ז) וז"ל: כלי מתכות הלקוח מן הנכרי שצריך טבילה, אין לשולחו ע"י קטן לטבילה, כיון דטבילת כלים דאורייתא היא לא מהמינינן עלה לקטן, עכ"ל.

כג. וביותר מה שנוגע הוא מה שפסק המחבר ביו"ד (סי' ק"כ סעי' ט"ז) שאם שכח ולא הטביל כלי מע"ש או מעיו"ט יתנונו לעכו"ם במתנה וכו'. אעפ"י שזה סותר מה שסתם באו"ח (סי' שכ"ג סעי' ז') להתיר, וכתב הערוך השולחן (יו"ד סי' ק"כ סעי' ס"א) "שבכאן חזר בו, משום דכל דבריו מיוסדים שם על מה שתפסו בדעת הרמב"ם דטבילת כלים מדרבנן, וכבר ביארנו דגם הרמב"ם ס"ל דהוי דאורייתא וכו', ולכן סתם כאן כדעה האוסרת", ע"כ.

כד. ואשר לפי"ז נמצא, דמה"ת בעצם צריך להטביל כליו אפילו בשבת, ורק דרבנן גזרו ואסרו לטבול כלים בשבת, ונמצא דהוא אנוס בדברי חכמים [ע"י ח"י חת"ס שבת ד', ד"ה והשתא, וקובץ שיעורים ח"ב (קונ' דברי סופרים אות י"ג)], וכיון דמה"ת אכתי נשאר חיובו לטבול בשבת, הרי אסור לגרום ביטול עשה בידים [וכמו שהבאנו לעיל (אות ט"ו) מקובץ הערות "כיון דאנוס בר חיובא הוא למה יאה מותר לגרום ביטול עשה בידים"], והנה בניד"ד גרע יותר, דאפי' תימא דאנוס לאו בר חיובא כלל, הרי שאנו, שהרי הכא הוא אנוס רק מדרבנן, והרי מה"ת עדיין רמיא עליו חיובא לטבול, ומשו"ה שפיר פסק בשו"ע דבשבת צריך ליתן לגוי במתנה וליפטר מטבילת כלים מצד הלכה.

כה. ובעיקר הקושיא שהק' כתר"ה על הגר"ש זצ"ל לעיל (באות ו'), דכמו שהתיר המרדכי ללבוש טלית בשבת בלא ציצית, משום שהוא אנוס בהטלת ציצית, א"כ בטבילת כלים נמי היכא שהוא אנוס כגון בשבת שא"א להטביל הכלים יאה מותר להשתמש בלא טבילה, ואמאי פסק בשו"ע שצריך ליתן הכלי לגוי וליפטר מטבילת כלים.

כו. ואשר נראה לומר בזה, דלא דמי כלל, דהוה בטבילת כלים בשבת אעפ"י שהוא אנוס על מצות טבילה, מ"מ כבר כתב הג"ר אלחנן וואסרמאן זצ"ל בקובץ הערות (סי' מ"ח סוף אות י"ד) ביסוד פטורא דאנוס, וז"ל: "בענין אנוס במצוה אי מיקרי פטור, אפשר לומר, דבאמת בשעה שהוא אנוס לא רמי חיובא עליו, מ"מ גברא בר חיובא הוא, אף דאינו חייב בפועל, מ"מ "סיבת החיוב" ישנה אצלה, ומשו"ה כשר לכתוב

תפילין, דמיקרי בר קשירה [היינו מש"כ המג"א (סי' ל"ט סק"ה) דמי שנקטעה ידו השמאלית כשר לכתבת תפילין, ואי נימא דאנוס הוא פטור גמור אי"כ אינו בר קשירה, ומוכח מזה, דגם באנוס "סיבת החיוב ישנה אצלה"], וכן באנוס בראשון חייב בתשלומין בשני, דגם בשעה שהוא אנוס יש עליו דין חיוב לכשיעבור האנוס, ושייך לחייבו בתשלומין, עכ"ל. וכן כבר כתבנו לעיל (אות י"ד) בשם לבושי מרדכי דאנוס מיקרי בר חיובא.

כז. והשתא דאיתת להכי, דגם באנוס ישנה "סיבת החיוב", ויש עליו השתא דין חיוב על זמן לכשיעבור האנוס, א"כ באופן שאפשר להפקיע עצמו ממצב של אנוס, צריך לעשות טעדיק להפקיע עצמו, כיון דגם באנוס גברא בר חיובא הוא, וכמ"ש בקובץ הערות הנ"ל, ולכן אעפ"י דבשבת הוא במצב של אנוס על מצות טבילה, מ"מ כיון שאפשר להפקיע עצמו ע"י שנותן הכלי במתנה לגוי, ע"כ צריך לעשות כן להקנותם לנכרי. ומש"כ לענין ציצית בשבת דא"א בשום אופן להטיל ציצית בשבת, הו"ל במצב של אנוס גמור, ושרי ללבוש הבגד. [ובעיקר דינא דאנוס, ע"י בס' אתון דאורייתא (כלל י"ג), ובס' בית האוצר ח"א (כלל כ"ד)].

כח. ואי תקשה לך, הלא גם לגבי ציצית בשבת יש עצה להפקיע עצמו מן האנוס ע"י שיתן הבגד לאחר במתנה, ויחזור וישאלנו ממנו. הנה קושיא זו כבר הובא במג"א שם (סי' י"ג סוס"ק ח') בשם אחיו ה"ר יודא סג"ל זצ"ל מק"ק קראקא, "דלמה שרינו ללבושו בשבת מפני כבוד הבריות, הלא יש תקנה שיתנו לאחר במתנה, ויחזור וישאלנו לוי", ועיי"ש במג"א מה שתיירץ, וע"י בישועות יעקב (סי' י"ג) מה שתי"ז ע"ז.

ובעיקר ביאור דברי המג"א, ע"י בשו"ת עמק הלכה (סי' כ') להג"ר טוב"י גולדשטיין זצ"ל, ובס' הלכה ורפואה ח"ה (עמ' ק"י) להגר"ז גולדברג, ובקובץ מתיבתא (ישיבת תורה ודעת, שנת תשמ"ח, עמ' ק"י), ובס' אהל יוסף מאיר (סי' מנחות) [עמ' ש"ח, חבורת דרשו ליקוואד].

הרב נח אייזיק אהלבוים מח"ס שו"ת מנחת חן

רב ואב"ד קהילת קודש נחלת יצחק ד'הומנא בקיו גארדענס הילס. נ.י.

תשובות למדור "שאלות מרפסן אגרי"

גליון פ"ב שאלה ג'

אין מובן כ"כ השאלה, ובפשיטות חזינן בב' המקומות את אותו ענין - שאם אדם שולח שליח לקיים המצוה והשליח עושה (ומבצע) המצוה הוא זה שמברך, ולא המשלח אשר אליו מתייחס [אח"כ] קיום המצוה.

גליון פ"ג שאלה ח'

ע"י בבה"ל (בס"ג) שהדגיש כמה פעמים שטעמו בגלל שהוא מכוסה ואינו ניכר, ומשא"כ גבי עריבה י"ל דשם החמץ שבסדקים נראה וניכר, ובכה"ג לא אמרינן דה"ה כמבוער.

שם שאלה י"ג

הנה מש"כ המקשה "כדי שבשבת גופא לא יעבור משום בל יראה" אינו מדויק, דהא אינו עובר בבל יראה אלא במוצ"ש - בפסח, ומ"מ קושייתו קשה לפי"ד דמדוע יחשב איסור הכנה, הרי סיבת שטיפתו את הכלי אינה בגלל רצונו בשימוש בכלי, אלא בגלל שיש היום מצוה לבער כל חמץ מהבית.

ונצטרך ליישב דאכתי חשוב מכין, דהא כל סיבת הצורך והחובה לבער היום הוא משום הבל יראה של מחר - בפסח, וע"כ סו"ס חשיב מכין למרות שזוהי חובתו היום [ואף ד"ל שמה שמבער זה לא רק מחמת הבל יראה" של מחר, אלא בגלל ה"תשביתו" של היום, אך ע"ז י"ל שמצד התשביתו הלא סגי בביטול, ומה שחכמים בכל זאת הצריכו לבער זה מחמת הפסח, ודו"ק].

שם שאלה ט"ו

פשוט דמירי שיש עירוב בשכונתו [שכך הוא הצורה הנורמלית האמורה להיות בכל עיר ישראל].

שם שאלה ט"ז

מנין למר שהליכה לדבר מצוה חשוב כבר "עוסק במצוה", והו"ל להוכיח את ההנחה הפשוטה הזאת.

משה אהרן ארלנגר - ברכפלד

מפתחות

סימן תמ"ז

בדין ההולך להציל מן הנחר לבר מוטרחהו בביעור החמץ, יש להתפלל להינצל ממשוהו חמץ ע"י לימוד הלכותיה לא יזדקק לחלק מהדינים

סימן תמ"ח

בענין גט"פ בפסח בגדי לח ויבש ובדין קמח בקמח באיסור חמץ במשוה ואי הוי דבר שיש לו מתירין שיטת הרמב"ם בטעמא דחמץ אסור במשוה בפלוגתא הראשונים בחמץ לאחר הפסח שישעור התערובת בביאור דברי הרמב"ם דגם באינו מינו אסור במשוה אי חמץ אסור במשוה גם בער"פ לשיטת הרמב"ם סתויה דבריה הרמ"א אי חמץ הוה דבר שיש לו מתירין ובדברי הגר"א

סימן תמ"ח

בדין מכירת חמץ לגוי מכירת חמץ בקנין דרבנן

סימן תנ"א

בטעם היתר ביטול אחר הפסח בכלים שביטול בהן חמץ בפסח

הגעה לדבק

העגלה במקום שיש טלאי הכרעת ההלכה בענין רוב חשמישו לזבון קל במקום שיש חשש פירוד רוב חשמישו בספק ב"י מהתשמישי החמוד ידות הכלים ביטול טעם הנפלט מהרי"ב איין לחורין בער"פ אי מהני קילוף בשולחנות כבוש בכלי חרס שאין בו בקעים בדין סלים שמולחים בהם בשר בדין כלי לישא שלש בהם לפורקים

סימן תנ"ג

דיני החטים וטחינתם למצות להוסיף חטים כשרים כדי לבטל המצומחים קודם הפסח ולטחונם עמ"ט, הגהות הגר"ק עמ"כ, שאלות מרפסן עמ"ט אות ג, ואתו ה, הערות האחרות עמ"כ ק"ח ועמ"י ק"ל

שעורים שלא בירדן מהנשוכים מהעכברים

בדינא דאי לא ברדו החטים מאכילת עכבר אין בכך כלום דהא קשה הוא לשכחה בני עמודי עמ"י ק"ח, הערות האחרות עמ"י קל"א

מיני דגן הכשרים למצות

בענין צירוף שאר המינים להקמח לשער שיעור כזית כשהרוב דגן תערובת חטים ושאר מינים יש כובא"פ שיעור אכילת המצה לצאת בו יד"ח כשנעשה בתערובת שאר מיני דגן - לדעת הרשב"א

שעורים שלא בירדן מהנשוכים מהעכברים

בדינא דאי לא ברדו החטים מאכילת עכבר אין בכך כלום דהא קשה הוא לשכחה בני עמודי עמ"י ק"ח, הערות האחרות עמ"י קל"א

מיני דגן הכשרים למצות

בענין דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא יד"ח מצה בענין מצה של מעשר שני ושל טבל קודם הפסח קמח בקמח מקרי לח בלח תערובת קמח ותבלין

ליקחת קמח מן השוק למצה בשעת הדחק

ליקח למצות מקמח שמתיריים אותו בשעה"ד אם איכא היודו ליקח מקמח ריחים של די לטחון קמח למצות בבית שטחונו שם בטובה שאינם בודאי לתותה בדין אנשי מעשה הולכים בעצמם למקום טחינת הקמח

נתינת המים בקמח

החוקה מהקמח צינון הקמח אחר טחינתו מקום שמירת הקמח והיירות מחימום הקמח

בענין שליחת קמח שמורה ברכבת בלא שומר ישראל

יעודו ליזרזר מעיטשו ודיבור בעת שטוחנין או מנפיין הקמח לפסח לחיתת שעורים חטים ספק לחיתת שמן וזית שנכתשו היחיים בכלי שלתתו בו חמץ

בענין חטה לתותה שעבר עליה הפסח

הוא החשש שמחמתו אסור לחיתה טחונן חטים לפסח בחדש שטחונו בו חטה לתותה מצות מחטים ששומים חרוענים מעורבים בהם חטים מארץ ישראל

שיעור הזמן שהחטים נאסרים בשרייתן במים (לחזו"א)

בהא דהמנהג לעיבדי מצת מצוה מחטים משום הידור מצוה טחינה ואפיה ע"י גוי ומכונה ללילה הראשון ולשאר הפסח

האם יוצאים ידי חובת אכילת מצה במצות מכותה הוראת הלכה עמ"נ

האם סגי בהפעלת המכונה לשמה ראהי בחרה שדעת רבנו "החפץ חיים" היתה עדישה ע"י מכונה נחשבת לכוחו

יש להחשיב את המכונה ככלי אומנות ביד האדם

איסור אכילת קטניות בפסח טעם וריבנו מנחו במזירת קטניות אכילת קטניות בערב פסח אחר חצות

האכלת קטניות לקטנים

האכלת קטניות לחולים אם מתארח אצל מי שנוהג לאכול קטניות כיצד ינהג בכלים לבשל בכלים שמשבשלים בהם קטניות

אכילת ורעונים שלא נכללו במזירת קטניות

אם שומשמן הר"ל בכלל גזירת קטניות שמן וזית בפסח בענין אכילת בוטנים בימי הפסח

תה בפסח

שום בפסח כקטניות אשה אם נגררה אחר הבעל באכילת קטניות השהיית קטניות בבית

מצה מקטניות

הנאה מקטניות הנאה דלא נהגו איסורא בקטניות גבי הנאה מייחיו אי שרי לתלות נר שמן דקטניות במקום דיש לחוש שייטפ על המאכל

נפילת קטניות בתבשיל

קטניות למוקפידים אם הוי כמוקצה קטניות האפויים בוהיית של מצה קטניות בשני בצורת

קטניות לצורך שבת אסור חג

קטניות בערב פסח נתינת קטניות לחורגולים היכר לקטניות

בענין תערובת חטים וקטניות שיש בו כזית בכדי אכילת פרס

מהו שיעור אכילת פרס (לענין הג"ל) לדעת מרן האם מותר לאכול אורז ושאר מיני קטניות פסח מנהג בני ספרד באכילת אורז ושאר קטניות בענין מצה מחטים ואורז או שאר קטניות

האם צריכים לברור את האורז קודם פסח

האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך שבת האם האורז נחשב מוקצה בשבת ויר"ט

האם צריכים לברור את האורז קודם פסח

האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך שבת האם האורז נחשב מוקצה בשבת ויר"ט

האם צריכים לברור את האורז קודם פסח

האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך שבת האם האורז נחשב מוקצה בשבת ויר"ט

האם צריכים לברור את האורז קודם פסח

האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך שבת האם האורז נחשב מוקצה בשבת ויר"ט

האם צריכים לברור את האורז קודם פסח

האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך שבת האם האורז נחשב מוקצה בשבת ויר"ט

האם צריכים לברור את האורז קודם פסח

האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך שבת האם האורז נחשב מוקצה בשבת ויר"ט

האם צריכים לברור את האורז קודם פסח

האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך שבת האם האורז נחשב מוקצה בשבת ויר"ט

האם צריכים לברור את האורז קודם פסח

האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך שבת האם האורז נחשב מוקצה בשבת ויר"ט

האם צריכים לברור את האורז קודם פסח

האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך שבת האם האורז נחשב מוקצה בשבת ויר"ט

האם צריכים לברור את האורז קודם פסח

האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך שבת האם האורז נחשב מוקצה בשבת ויר"ט

האם צריכים לברור את האורז קודם פסח

האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך שבת האם האורז נחשב מוקצה בשבת ויר"ט

האם צריכים לברור את האורז קודם פסח

האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך שבת האם האורז נחשב מוקצה בשבת ויר"ט

האם צריכים לברור את האורז קודם פסח

האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך שבת האם האורז נחשב מוקצה בשבת ויר"ט

האם צריכים לברור את האורז קודם פסח

האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך שבת האם האורז נחשב מוקצה בשבת ויר"ט

האם צריכים לברור את האורז קודם פסח

האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך שבת האם האורז נחשב מוקצה בשבת ויר"ט

האם צריכים לברור את האורז קודם פסח

האם מותר לבשל אורז בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך שבת האם האורז נחשב מוקצה בשבת ויר"ט

קבלת שם עוני ע"י האפיה אחר שכבר היה לה שם לחם

שיעור מעל"ע בין טחינה לאפיה בענין ספק חמץ שעבר עליו הפסח אפיינת המצות בזמן שראוי ליבטל החשש חמץ שבו

בענין דבר חרף במכתשת

דין קדימה במצות מצוה בו יותר מבשלוחו בהא דכתב המורדכי דמדברי הירושלמי נראה דאפילו האמוראים היו הולכים לבית הריחים והמסתחף

ניקוי בגדים שמשחמשים בהם בקמח

כיבוס שקי הקמח ע"י תביטה שק קמח שהניח ע"ג בהמה ונתייבש מזיעת הבהמה סימן תנ"ד

באיזה מצה אינו יוצא ידי חובתו

דין "לכם" במצה בלילה הראשון ציונים בעניני לכם במצות המתארח בליל הסדר שאוכל מצותו בעה"ב, האם צריך להתכוין לקנות את המצות

האם יש לדקדק לקנות את המצות בקנין דאורייתא

האם יש לדקדק לקנות את המצות בקנין דאורייתא תשלום עבור המצות קודם חג הפסח בענין תשלום על המצות שלא יהיה מסטרא דחנם המסתחף

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

לצאת יד"ח מצה במצה גזולה

בדברי הריטב"א דיוצאים במצה גזולה כיון קנאה בשינוי בלעיסה גול קמח ועשה ממנו מצה ותננו לאחר גול מצה ותננה לאחר שקנאו בשינוי רשות ואח"כ קבלו הגזול בחזרה

ישומה לב מבקשי

הופיע בס"ד כרך נוסף בסדרת ספרי דוח הי"ם ספר רוח הי"ם הספדים

דרשות והספדים אשר נאמרו בקהל עם על פטירתם של צדיקים וגדולי הדור על ידי הגאון המקובל כמוהר"ד יעקב משה הלל שליט"א ראש מוסדות "חברת אהבת שלום" בנייהם לפטירת הרבנים הגאונים: רבי יצחק יעקב ווייס, גאב"ד ירושלים; רבי ישראל יעקב פיר, ראב"ד ירושלים; רבי ישראל משה דושינסקיא, גאב"ד ירושלים; רבי יעקב ש. קצין, רב ק"ק "שערי ציון" ניו יורק; רבי אלעזר מנחם מן שך, ראש ישיבת פוניבז'; רבי יהודה צדקה, ראש ישיבת פורת יוסף; רבי בן ציון אבא שאול, ראש ישיבת פורת יוסף; רבי יוסף שלום אלישיב; רבי סלימאן דוד ששון; רבי מרדכי בן שמעון; רבי יחיאל פישל אייזנבאך, ראש ישיבת שער השמים; ועוד.

הופיע מהדורה נוספת ספר תמים תהיה השלם

לבאר ע"פ דברי חז"ל וגדולי הפוסקים ראשונים ואחרונים וכן ע"פ דעת המקובלים האמתיים את מצות התורה להיות תמים באמונת הבורא ית' על כל צרה שלא תבוא ולצפות לישועת ה' על ידי תשובה צדקה תפלה ומעשים טובים גם מברך האיסור לדרוש בקוסמים מנחשים ומגווי עתידות ואיסור ההשתמשות בקבלה מעשית

הספר שדרבים ציפון לאורו

ובראשו גילוי דעת מאת מרגן גדולי הדור: רבי אלעזר מנחם מן שך; רבי יצחק יעקב ווייס; רבי שלמה זלמן אויערבאך; רבי יוסף שלום אלישיב; רבי משה אריה פריינד; רבי ישראל משה דושינסקיא; רבי ישראל יעקב פיר; רבי אברהם דוד הורוויץ; רבי בנימין ראבינאוויטץ; רבי שמואל הלוי ואזנר; רבי בן ציון אבא שאול; רבי יצחק כדורי; רבי חיים פנחס שיינברג; רבי שלמה וולבה; רבי בנימין זילבר; רבי נתן געשטעטנער; רבי חיים קנייבסקי; רבי משה שטרנבוך.

להשיג במשרדי ההוצאה: ישיבת אהבת שלום, רחוב ר' לוי יצחק מברדיצ'וב 12, ירושלים | טל' 02-5370970 | פקס 02-5370088 | ת.ד. 5515 ירושלים

ישומה לב מבקשי

הופיע כרך נוסף בסדרת כתבי מהר"א מני היוצאים לאור ע"פ דפוסים ראשונים וכתבי יד ספר מעשה אליהו שו"ת ופסקי דין הלכה למעשה בארבעה חלקי שלחן ערוך

מאת הגאון הגדול המקובל כמוהר"ד אליהו סלימאן מני זלה"ה מחו"ד בכל רובה של חברון ת"ו (תקע"ה-תרט"ט) ונספח אליו תשובות ופסקים מאת בנו מהר"ד סלימאן מנחם מני ז"ל מטלא מקומו ברבנות עה"ק חברון ניתן להשיג ספרים נוספים בסדרה: קדנות צדיק ■ ליקוטי אליהו מנהגי ק"ק "בית יעקב" בחברון ■ כסא אליהו

מזן הגנים ספר שמיני

אסופת גנים מתורתם של קדמונים נדפסים לראשונה מתוך כתבי יד

ביניהם: שרית חזקת מצות מילה - מסק דין ובני מרוקו וארץ ישראל מן השנים תט"ו-ת"ק • רבי שאול סידור • רבי יוסף ביבאס | רבי יוסף בר שלמה לוריא אשכנזי | רבי יוסף ליברשא דמרוקוס | רבי חייא בן דין • שר' חנוך | רבי משה גואקיל, שר' ירושלים | רבי יעקב אבן צור | רבי אפרים מונסונינגו | רבי יהודה אבודרהם | רבי יהודה קוריאט

תפלה למשה' - ספרו האבוד של ר' משה בנימין מבל • שאול רוב רבי שמואל אבן דאן • דרושים לשבת הגדול חג הפסח רבי מרדכי ב"ר יעקב עבאד | תע"ט | • מערכת ירושלים והנהגה ומונחי אדם

ר' אליהו סלימאן מני | ר' יוסף חיים מבל • חילופי שאלות ותשובות קצרות אגרות, הסכמות, כתבי שלוחות ותקנות [א] • רבי אליהו סלימאן מני חז"ר חנוך

כתבי יד בקבלה בספרות אגודה של האדמו"ר ר' אברהם מרדכי אלטר מגור • הרב משה הלל חקנת והסכמות ועניינות הקהל במדינת טרוקו - קובץ תעודות • הרב אברהם הלל תעודה א - חקנת חז"ר מכאסא ופאס משנת ת"פ | תעודה ב - חקנת חז"ר מכאסא בנוגע לדיקת סכין השחיטה | תעודה ג - הסכמות בי ריטא דמתא פאס בחיזוק גדיד המוסר והדת | תעודה ד - חקנת וגזירת ב"ד פאס בנידוי ובחרם על דבר מכירת מים שרופים לגוים, ולהזיז על שמירת הבתים החמיות והבמות | תעודה ה - הסכמות וגזירת ב"ד מכאסא לחייב את מי שהוא חשף בנים לישא אשה שניה, וע"ד המתנדבים ואינם מקיימים, וע"ד הבמות המשותרות ומיקות הרבים | תעודה ו - הסכמת הכני העיץ פאס לאיסור בניית בתים בקברות בית החיים מפני הבלים הנודקים בסמוך לקברי הקדושים | תעודה ז - אזהרת וגזירת חז"ר מכאסא ברב הבהמות המשולחות בהאלמלא | תעודה ח - הסכמת ק"ק מכאסא ברב איסור המשחק בקלפים ובכרוב נדת חג הפסח | תעודה ט - חקנת חז"ר העיר פאס לצמצום הנאות השידוכין ולגדור נדרי הנעיות | תעודה י - העצת תקנה של חז"ר מכאסא לעסוק קבוצ של הכתובות

סקיית חיבורים המציינים כתבי יד מאוצרות תמימי ישראל | הרב אברהם הלל ספר הליקוטים, רבי חיים ויטאל; מהות ר' יוסף ברוך ר' אהרן מועטי, אלגרי | פרי עץ חיים, רבי חיים ויטאל; מהות, אזורי | שערי קדושה, רבי חיים ויטאל; השער הדביעי וסובי חיבורים בקבלה, רבי יוסף מורודר, סאלוניקי | שערי קדושה, רבי חיים ויטאל;

הופיע לראשונה מכתב יד

גליון הבא יעסוק בדיני דברים המחמיצים ותערובת חמץ בפסח, סימנים תס"ב - תס"ז

רשימות כוללי הערב "אליבא דהלכתא"

- בית - ביהמ"ד "דרכי תבונה", רח' פחד יצחק 12
- בית גבעה B - ביהמ"ד "מגן אברהם", רח' החוזה מלובלין 43
- בני ברק מערב - ביהמ"ד "תניחי הישיבות", רח' הרצוג 31
- בני ברק מזרח - ביהמ"ד "תניחי הישיבות", רח' עזרא 60
- בני ברק ג' - ביהמ"ד "בני ציון", רח' בן זומא 29
- גולה - ביהמ"ד "עין החיים", רח' בני ברית 18
- גבעת זאב החדשה - ביהמ"ד "משכן דוד אהרן", רח' האילות 2
- גבעת שאול - ביהמ"ד "משכן דודאל", רח' בעל השאלות 30
- דימונה - ביהמ"ד "אהל משה", רח' נתיב הלי"ה 2
- זכרון יעקב - ביהמ"ד "מסילת ישרים", רח' רמת צבי 1
- חולון - ביהמ"ד "ישיבת אלה", רח' השלוח 23
- חיפה - ביהמ"ד "היכל התורה", רח' מקור ברוך 2
- חיפה מרכז - ביהמ"ד "אור הכרמל", רח' שער הלבנון 4
- מגרי - ביהמ"ד "אור תורה", רח' רח' 20
- ביתר - ביהמ"ד "דרכי תבונה", רח' פחד יצחק 12
- ביתר גבעה B - ביהמ"ד "מגן אברהם", רח' החוזה מלובלין 43
- בני ברק מערב - ביהמ"ד "תניחי הישיבות", רח' הרצוג 31
- בני ברק מזרח - ביהמ"ד "תניחי הישיבות", רח' עזרא 60
- בני ברק ג' - ביהמ"ד "בני ציון", רח' בן זומא 29
- גולה - ביהמ"ד "עין החיים", רח' בני ברית 18
- גבעת זאב החדשה - ביהמ"ד "משכן דוד אהרן", רח' האילות 2
- גבעת שאול - ביהמ"ד "משכן דודאל", רח' בעל השאלות 30
- דימונה - ביהמ"ד "אהל משה", רח' נתיב הלי"ה 2
- זכרון יעקב - ביהמ"ד "מסילת ישרים", רח' רמת צבי 1
- חולון - ביהמ"ד "ישיבת אלה", רח' השלוח 23
- חיפה - ביהמ"ד "היכל התורה", רח' מקור ברוך 2
- חיפה מרכז - ביהמ"ד "אור הכרמל", רח' שער הלבנון 4
- מגרי - ביהמ"ד "אור תורה", רח' רח' 20
- אבן יהודה - ביהמ"ד המרכזי, רח' המייסדים 1
- אופקים א - ביהמ"ד "קיונינו ה'", רח' הרב הא"י 1
- אופקים ב - ביהמ"ד "תולדות משה", רח' השעורה 1
- אלעי א - ביהמ"ד "היכל רוח", רח' חנו המעיל 34
- אלעי ב - ביהמ"ד "תניחי הישיבות", רח' יונתן בן עזריאל 19
- אשדוד - ביהמ"ד "ישבתי הלי", רח' ר' אלעזר בן הורקנס 8
- אשקלון - ביהמ"ד "שמן המשיחה", רח' הר מירון 1
- באר יעקב - ביהמ"ד "היכל יוסף", רח' קרן היסוד 1
- באר שבע - ביהמ"ד "עניני תורה", רח' קלאווי 15
- בת וגו - ביהמ"ד "מגן אברהם", רח' חז"ר א' 21
- בית שמש תעשייה - ביהמ"ד "מגן אברהם", רח' בן איש ח' 10
- בית שמש קריה - ביהמ"ד "היכל אברהם", רח' חזון איש 1
- בית שמש רמא - ביהמ"ד "משכן רפאל", רח' חזון איש 27
- בית שמש רמת ג - ביהמ"ד "עשרת דוד", רח' רח' 24

כתובת מערכת: רח' אבן יהושע 24 ירושלים. ת.ד. 50526, פקס: 02-5370088 כתובת דוא"ל למשלוח הערות והארות: alibadehilcheta@gmail.com

